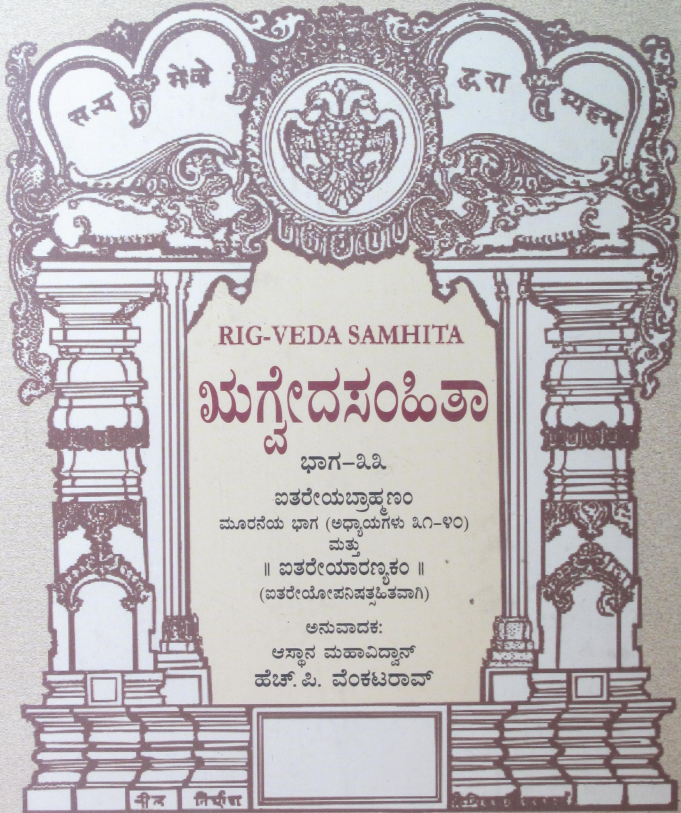

ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರ

RIG-VEDA SAMHITA

ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತಾ

ಭಾಗ-೩೩

ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ
ಮೂರನೆಯ ಭಾಗ (ಅಧ್ಯಾಯಗಳು ೩೧-೪೦)
ಮತ್ತು

|| ಐತರೇಯಾರಣ್ಯಕಂ ||
(ಐತರೇಯೋಪನಿಷತ್ಪಠಿತವಾನ್)

ಅನುವಾದಕ:
ಆಸ್ತಾನ ಮಹಾವಿದ್ವಾನ್
ಹೆಚ್. ಪಿ. ವೆಂಕಟರಾವ್

ಶಿವ ಗಿರೀಶ್

ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಇಲಾಖೆ
ಬೆಂಗಳೂರು

ಮಗ್ನೇದಸಂಹಿತೆ

ಭಾಗ ೩೩
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ (ಮೂಲನೆಯ ಭಾಗ)
ಮತ್ತು
ಐತರೇಯಾರಣ್ಯಕಂ (ಐತರೇಯೋಪನಿಷತ್ಪುಟ)

ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರ

RIG-VEDA

ಋಗ್ವೇದ ಸಂಹಿತಾ

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಯುತವೂ, ಕರ್ನಾಟಕ ಭಾಷಾವಿವರಣೆ ಸಹಿತವೂ ಆದ

ಭಾಗ - ೩೩

ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ

ಮೂರನೆಯ ಭಾಗ (ಅಧ್ಯಾಯಗಳು ೩೧-೪೦)

ಮತ್ತು

॥ ಐತರೇಯಾರಣ್ಯಕಂ ॥

(ಐತರೇಯೋಪನಿಷತ್ಸಹಿತವಾಗಿ)

ಅನುವಾದಕರು ಹಾಗೂ ಸಂಪಾದಕರು

ಅಸ್ಥಾನ ಮಹಾವಿದ್ವಾನ್

ಹೆಚ್. ಪಿ. ವೆಂಕಟರಾವ್

ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಇಲಾಖೆ

ಕನ್ನಡ ಭವನ, ಜೆ.ಸಿ. ರಸ್ತೆ, ಬೆಂಗಳೂರು - ೫೬೦ ೦೦೨

RIG-VEDA SAMHITA : Volume No. 33 Reprint of **RIG-VEDA SAMHITA** (Iytareya Bramhanam-3 and Iytareyaranyakam) Translated with Critical Notes By : **Asthan Mahavidwan H.P. Venkata Rao** Published by **K.R. Ramakrishna**, IAS, Commissioner, Department of Kannada and Culture, Kannada Bhavan, J.C. Road, Bengalooru - 560 002.

Pages : xvii + 1050

Price : Rs. 290/-

© ಈ ಆವೃತ್ತಿಯ ಹಕ್ಕು : ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರ

ಮೊದಲ ಮುದ್ರಣ : ೧೯೬೧

ಮರುಮುದ್ರಣ : ೨೦೧೩

ಪುಟಗಳು : ೧೭ + ೧೦೫೦

ಬೆಲೆ : ರೂ. ೨೯೦/-

ಪ್ರತಿಗಳು : ೧೦೦೦

ಮುಖಪುಟ ವಿನ್ಯಾಸ : ಮಯೂರ

ಮುದ್ರಕರು :

ಮೆ|| ಮಯೂರ ಪ್ರಿಂಟ್ ಆಡ್ಸ್

ನಂ. ೬೯, ಸುಭೇದಾರ್ ಭತ್ತಂ ರೋಡ್

ಬೆಂಗಳೂರು - ೫೬೦೦೨೦ ದೂ : ೨೩೩೪೨೭೨೪

ಯದುವಂಶಪಯಃಪಾರಾವಾರಸುಧಾಕರರೂ ಸತ್ಯಂಪ್ರದಾಯವೈದಿಕವಿದ್ಯಾವರ್ಧಕರೂ
ಮೈಸೂರು ದೇಶವನ್ನಾಳುವ ಧರ್ಮಪ್ರಭುಗಳೂ ಆದ ಶ್ರೀಮನ್ನಹಾರಾಜ
ಶ್ರೀ ಜಯಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ಒಡೆಯರ್ ಬಹದ್ದೂರ್,
ಜಿ.ಸಿ.ಬಿ., ಜಿ.ಸಿ.ಎಸ್.ಐ. ರವರು.

ಪ್ರಕಾಶಕರ ಮಾತು

ಕನ್ನಡ ಓದುಗರಿಗೆ ಸುಲಭ ಬೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮ ಕೃತಿಗಳು ದೊರಕಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರದ ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಇಲಾಖೆಯು ಹಲವಾರು ಪ್ರಕಟಣಾ ಯೋಜನೆಗಳನ್ನು ರೂಪಿಸಿಕೊಂಡು ಕಾರ್ಯರೂಪಕ್ಕೆ ತರುತ್ತಿದೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೇರುಕೃತಿಗಳ ಪ್ರಕಟಣಾ ಯೋಜನೆಯೂ ಒಂದಾಗಿದೆ. ಮೈಸೂರು ಮಹಾರಾಜರ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಆಸ್ಥಾನ ಮಹಾವಿದ್ವಾನ್ ಎಚ್.ಪಿ.ವೆಂಕಟರಾವ್ ಅವರಿಂದ ಸಂಪಾದಿತವಾದ ಬುಗ್ಗೆದ ಸಂಹಿತಾ ಗ್ರಂಥದ ಸಿಒ ಬ್ರಹ್ಮಕೃ ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಹಂತಹಂತವಾಗಿ ಮರುಮುದ್ರಣ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಈ ಯೋಜನೆಯಡಿ ಈವರೆಗೂ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಹೊರತರಲಾಗಿದೆ.

ವೇದಗಳು ಕೇವಲ ತಾತ್ವಿಕ ಗ್ರಂಥಗಳು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ; ಅವು ಅನುಭಾವದ ಅಪೂರ್ವ ಜ್ಞಾನಕೋಶಗಳು. ಬುಗ್ಗೆದ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ದೇವತಾ ಸ್ತೋತ್ರಗಳು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಯಜ್ಞಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿಷಯಗಳು, ತತ್ತ್ವಜಿಜ್ಞಾಸೆ, ಐತಿಹಾಸಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಮಾಜಿಕ ವಿಚಾರಗಳಿವೆ. ಭಾರತದ ಧಾರ್ಮಿಕ ಭಾವನೆಗಳು, ಸಮಾಜ ಜೀವನ, ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಹೇಗೆ ಬೆಳೆಯಿತೆಂಬುದರ ಚಿತ್ರಣವು ಬುಗ್ಗೆದದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರಿಗೆ ಇದು ಒಂದು ಅಮೂಲ್ಯ ಆಕರ ಗ್ರಂಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಾನವನ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಹಾಗೂ ಆಳವಾದ ಚಿಂತನೆಯ ಮೂಲಕ ಹೊಮ್ಮಿದ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮೊದಲ ಕಾವ್ಯಕುಸುಮ ಬುಗ್ಗೆದ ಸಂಹಿತೆ. ಇದು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಮತ್ತು ಭಾರತೀಯ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಪ್ರೀತಿ ಗೌರವಗಳಿಗೆ ಪಾತ್ರವಾಗಿದೆ. ಒಟ್ಟಾರೆ 'ಬುಗ್ಗೆದ ಸಂಹಿತೆ'ಯು ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಪ್ರಸ್ತುತಪಡಿಸಿದ ಉತ್ತಮ ಅನುಭಾವ ಕಾವ್ಯ ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಯುಗದ ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಮಾನವ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಅರಳಿಸಬಲ್ಲ ವೇದಗ್ರಂಥಗಳ ಅಧ್ಯಯನ ಅಗತ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಸ್ತುತ ಗ್ರಂಥ ಮನರ್ಮುಂದ್ರಣಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದೆ.

ಬುಗ್ಗೆದ ಸಂಹಿತಾ ಸಂಪುಟಗಳು ಸಾಧ್ಯವಾದಷ್ಟು ದೋಷರಹಿತವಾಗಿ ಹೊರಬರಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಮೂಲಕೃತಿಯನ್ನು ಸ್ಕಾನ್ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಈ ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಸ್ಕಾನ್ ಮಾಡಿ ಸುಂದರವಾಗಿ ಮುದ್ರಿಸಿಕೊಟ್ಟಿರುವ ಮಯೂರ ಪ್ರಿಂಟ್ ಆರ್ಟ್ಸ್‌ನ ಮಾಲೀಕರಾದ ಶ್ರೀ ಬಿ.ಎಲ್. ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಮತ್ತು ಸಿಬ್ಬಂದಿ ವರ್ಗದವರಿಗೆ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು. ಈ ಪ್ರಕಟಣೆಯನ್ನು ಹೊರತರಲು ಸಹಕರಿಸಿದ ಶ್ರೀಮತಿ ದುರ್ಗಾ ಸಿ. ಆವರ್ತಿ, ಜಂಟಿ ನಿರ್ದೇಶಕರು (ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ), ಶ್ರೀಮತಿ ಎನ್. ಶಾಂತಮ್ಮ, ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ ಅಧಿಕಾರಿ ಹಾಗೂ ಶ್ರೀ ಹರೀಶ್ ಪ್ರಕಟಣಾ ಶಾಖೆ ಇವರಿಗೆ ನನ್ನ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು.

ಮಾನವನ ಬೌದ್ಧಿಕ ಮತ್ತು ಆತ್ಮದ ಉನ್ನತಿಗೆ ದಾರಿದೀಪವಾಗಿರುವ ಬುಗ್ಗೆದ ಸಂಹಿತೆಯನ್ನು ನಮ್ಮ ಯುವಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ಪರಿಚಯಿಸಬೇಕೆಂಬುದು ಹಾಗೂ ಸುಲಭ ಬೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡಿಗರಿಗೆ ಒದಗಿಸಬೇಕೆಂಬುದು ಈ ಯೋಜನೆಯ ಆಶಯ. ಈ ಬುಗ್ಗೆದ ಸಂಹಿತಾ ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಸಾಹಿತ್ಯಾಸಕ್ತರು, ವಿದ್ವಾಂಸರು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಸ್ವಾಗತಿಸುತ್ತಾರೆಯೆಂಬ ನಂಬಿದ್ದೇನೆ. ಈ ಕೃತಿಗಳ ಉಪಯೋಗವನ್ನು ಕನ್ನಡದ ಜನತೆ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳಲಿ ಎಂಬ ಆಶಯ ನಮ್ಮದು.

ಬೆಂಗಳೂರು
೨೬.೧೦.೨೦೧೩

ಕೆ.ಆರ್. ರಾಮಕೃಷ್ಣ, ಡಾ.ಆ.ಸಿ.
ಆಯುಕ್ತರು
ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಇಲಾಖೆ

ಪೀಠಿಕೆ

ಮಗ್ಗೇದದ ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣವು ಮುಗಿದು ಐತರೇಯಾರಣ್ಯಕವೂ ಮುಗಿದಿದೆ. ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿರುವ ಒಟ್ಟು ೪೦ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ೩೦ ಅಧ್ಯಾಯಗಳೂ, ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ೧೦ ಅಧ್ಯಾಯಗಳೂ ಸೇರಿವೆ. ಇದರ ಜತೆಗೆ ಅರಣ್ಯಕದ ೧೮ ಅಧ್ಯಾಯಗಳೂ ಸೇರಿವೆ.

ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕಾದ ವಿವರಣೆಗಳನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಎರಡು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವುನೇ ಹೇಳಬೇಕಾದ ವಿಷಯಗಳೇನೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಮೂರು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ೪೦ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞ ಯಾಗಾದಿವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಮಗ್ಗೇದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ, ಎಂದರೆ ಹೋತೃ ಮತ್ತು ಅವನ ಸಹಾಯಕರಾದ ಮುಕ್ತಿಜರು ಅನುಸರಿಸಬೇಕಾದ ನಿಯಮಗಳು, ಪಠಿಸಬೇಕಾದ ಮಂತ್ರಗಳು. ನಾನಾ ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳು, ಆ ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳು ಹೇಗೆ ಉಂಟಾದವು, ಅವುಗಳನ್ನು ಏತಕ್ಕೆ ಮಾಡಬೇಕು ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವಿವರಣೆಯಿದೆ. ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವಿಧಿಸಿರುವ ದೀಕ್ಷಾವಿಧಿ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಯಜ್ಞದ ಪರಿಸಮಾಪ್ತಿಯಾದ ಅವಧ್ಯಭಸ್ಮಾನದವರೆಗೂ ಅನುಸರಿಸಬೇಕಾದ ವಿಧಿನಿಯಮಗಳನ್ನೂ ಅವಶ್ಯವಾದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನೂ ಅರ್ಥವತ್ತಾಗಿಯೂ ಕಾರಣಸಹಿತವಾಗಿಯೂ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇತರ ವೇದಗಳ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟು ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಮತ್ತು ಕಾರಣ ಸಹಿತವಾದ ವಿವರಣೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಗ್ರಂಥವು ಅತ್ಯವಶ್ಯಕವೆಂದು ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ಅರಣ್ಯಕವೆಂಬ ಗ್ರಂಥವು, ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗ್ರಂಥದ ಕೊನೆಯ ಭಾಗವೆಂದೂ ಇದರಲ್ಲಿ ಅರಿಹವ್ಯವಾದ ವಿಷಯಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರಿಗೆ ತಿಳಿಯದಂತೆ ಗುರುವು ಶಿಷ್ಯನಿಗೆ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬೋಧಿಸಬೇಕೆಂದು ನಿಯಮವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಅರಣ್ಯಕವೆಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಇವೇ ರೀತಿಯಾಗಿರುವ ಅರಣ್ಯಕ ಗ್ರಂಥಗಳು ಇತರ ವೇದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವವು. ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ಈ ಐತರೇಯಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ, ಐತರೇಯೋಪನಿಷತ್ (೧-೬೦ ಅಧ್ಯಾಯಗಳು) ಎಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಉಪನಿಷತ್ತಿರುವುದು. ಇದು ಮುಖ್ಯವಾದ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿರುವುದು. ಈ ವಿಧವಾದ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ದೇಶದ (ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಪಾಶ್ಚಿಮಾತ್ಯದೇಶದ) ತತ್ವಾಭಿಮಾನಿಗಳಿಗೆ ಅತ್ಯಾವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಇರುವುದು. ಇವು ಅನೇಕ ಸಾವಿರ ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ರಚಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಈಗಿನ (Modern) ತತ್ತ್ವ (Science) ಗಳಿಗೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡೇ ಇರುವವು. ಇವುಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ (ಅರ್ಥವತ್ತಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸ) ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಜನರ ಜ್ಞಾನವು ಹೆಚ್ಚುವುದೆಲ್ಲದೆ ಪ್ರಕೃತಿ (Universe) ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿಜವಾದ ಜಿಜ್ಞಾಸೆವುಂಟಾಗುವುದು.

ಅತಿ ಪ್ರಾಚೀನವೂ, ಅತಿಗಹನವೂ, ಅತಿವಿಸ್ತಾರವೂ, ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೂ ಮೂಲಭೂತವೂ ಆದ ಇಂತಹ ಮಗ್ಗೇದಸಂಹಿತೆಯನ್ನೂ ಅದಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಇತರ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನೂ ಸರಳವಾದ ಕನ್ನಡಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ವಿಮರ್ಶಾನುಸಾರವಾಗಿ ಸಹಜವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದು ಸುಲಭವಾದ ಕೆಲಸವಲ್ಲ. ಆದರೂ ಇಂತಹ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯದಿಂದ ಪುನಃಪುನಃ ಮರಣವಾದವರು : ಕಲ

ಜನರೂ ಜ್ಞಾನಾಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದು ಈಶ್ವರಾನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾಗಲೆಂಬ ಘನವಾದ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಕರ್ನಾಟಕ ಸಿಂಪಾಸನಾಧೀಶ್ವರರೂ, ವೇದವಿದ್ಯಾಭಿಮಾನಿಗಳೂ, ಸ್ವಯಂ ಪಂಡಿತರೂ ಪ್ರಜಾನುರಾಗಿಗಳೂ ಕೈವಚತ್ತಿತ್ತವರರೂ, ಆದ ಶ್ರೀ ಜಯಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ಒಡೆಯರ್ ಬಹದ್ದೂರ್ ಜಿ.ಸಿ.ಬಿ., ಜಿ.ಸಿ.ಎಸ್.ಐ ಮಹಾಪ್ರಭುವರ್ಯರೂ, ಮತ್ತು ವಿದ್ಯಾಭಿಮಾನಿಗಳೂ ಪ್ರಜಾಹಿತೈಷಿಗಳೂ ಆದ ಮೈಸೂರು ಸರ್ಕಾರದ ಸಚಿವರೂ ಬಹುದ್ರವ್ಯಸಾಧ್ಯವಾದ ಈ ಗ್ರಂಥ ಪ್ರಕಟನೆಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಉದಾರಾಶ್ರಯದಿಂದ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು ಕರ್ನಾಟಕ ಜನಕೋಟಿಯ ಸುಕೃತವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಇಂತಹ ಉದಾರಮತಿಗಳಾದ ನಮ್ಮ ಪ್ರಭುವರ್ಯರಿಗೂ ಅವರ ಕುಟುಂಬಕ್ಕೂ, ನಮ್ಮ ಘನ ಸರ್ಕಾರದ ಸಚಿವರಿಗೂ ಮತ್ತು ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಜಾಕೋಟಿಗೂ ಸಹ ವೇದಪುರುಷನಾದ ಋಷಿಶ್ವರನು ಐಹಿಕಫಲಗಳಾದ ಆಯುರಾರೋಗೈಶ್ವರ್ಯಾದಿ ಸಕಲ ಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ವಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾದ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ಇತೀಶ್ವರಿಶಯವಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಮೈಸೂರು,
ಪ್ರವನಾಮ ಸಂಃ ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷ ಶುದ್ಧ ಸಶ್ವತಿಯಾ ಗುರುವಾರ
14-12-1961

ಅನುವಾದಕ
ಹೆಚ್ .ಪಿ. ವೆಂಕಟರಾವ್,
ಆಸ್ಥಾನ ಮಹಾಶಿಷ್ಯ

ವಿಷಯಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ

ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣ—ಮೂರನೆಯ ಭಾಗ

	ಪುಟಸಂಖ್ಯೆ
೩೧ ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರಗಳನ್ನು ವಹಿಸುವ ಪುಸ್ತಿಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಯಜ್ಞಪಠನಿನ ನಾನಾ ಭಾಗಗಳನ್ನು ವಿಭಾಗಿಸಿ ಹಂಚುವ ಕ್ರಮ ಇತ್ಯಾದಿ.	1
೩೨ ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡ—ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವೆಂಬ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸುವ ಲೋಪದೋಷ, ಅನಾಹುತ, ವಿಘ್ನ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೆ ಹೇಳಿರುವ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ಇತ್ಯಾದಿ—ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಮಾಡುವ ಯಜ್ಞಕರ್ತನು ಮೃತನಾದಲ್ಲಿ ಅನುಸಂಸರ್ಜೇಕಾದ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಾದಿ ಕ್ರಮಗಳು	18
ಎರಡನೆಯ ಖಂಡವು—ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವಿಧಾನವು ಮುಂದುವರೆದು	20
ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು—ಗಾನ್ನಾಯವೆಂಬ ಹೋಮದ್ರವ್ಯವು ಕೆಟ್ಟುಹೋದರೆ ಅಥವಾ ನಷ್ಟವಾದರೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವು	25
ನಾಲ್ಕನೆಯ ಖಂಡವು—ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸಬಹುದಾದ ಇತರ ಲೋಪದೋಷಗಳು, ಹವಿಸ್ಸು ಮುಂತಾದ್ದು ಚೆಲ್ಲಿಹೋಗುವುದು, ಚಮಕವು (ಹೋಮಮಾಡುವ ಮರದ ಸೌಟು) ಮುರಿದು ಹೋಗುವುದು, ಅಥವಾ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಗ್ನಿಯು ಅರಿಹೋಗುವುದು ಮುಂತಾದ ದೋಷಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವು	28
ಐದನೆಯ ಖಂಡವು—ಯಜ್ಞಾಗ್ನಿಗಳಿಂದ ಬೇರೊಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ತಂದು ಮಿಶ್ರಮಾಡುವುದು, ಮುಂತಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಮಾಡುವ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವಿಧಾನ ಇತ್ಯಾದಿ	36
ಆರನೆಯ ಖಂಡವು—ಯಜ್ಞಾಗ್ನಿಯು ಎಂದರೆ, ಅಹವನೀಚು, ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ, ದಕ್ಷಿಣಾಗ್ನಿ ಎಂಬ ಅಗ್ನಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಇತರ ಎಂದರೆ ಗ್ರಾಮದ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ಅಗ್ನಿ, ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ದಾವಾಗ್ನಿ ಅಥವಾ ಅಂಶಂಶುರಲ್ಲಿರುವ ವೈದ್ಯುತ್ಯಾಗ್ನಿ (ಸಿಡಿಲು) ಮುಂತಾದವುಗಳೊಡನೆ ಸಂಸರ್ಗ (ಮಿಶ್ರ) ವಾದಲ್ಲಿ ಅವುಗಳಿಗಾಗಿ ಅನುಸಂಸರ್ಜೇಕಾದ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವು	41
ಏಳನೆಯ ಖಂಡವು—ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಮಾಡುವ ಪುರುಷನು ಕಾರಾಣಾಂತರದಿಂದ ದುಃಖಾಪ್ತನನ್ನು (ಕಷ್ಟಲಕ್ಷಣವನ್ನು) ಸಂಸಿದ್ಧಿ ಅಥವಾ ತನ್ನ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯು ಭಂಗವಾದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ದರ್ಶನಾರ್ಥಮಾ ಸೇಷ್ಠಿಯನ್ನು ಅಹರಂದೆ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ (ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ) ಅಗ್ನಿಯು ಅರಿಹೋದಲ್ಲಿ ಅನುಸಂಸರ್ಜೇಕಾದ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವು.	45

- ಎಂಟನೆಯ ಖಂಡವು—ಅಗ್ನಿ ಹೋತ್ರಿಯಾದವನು ಅಗ್ರಯಣೋಪ್ವಿಯನ್ನು ಮಾಡದೆ ಹೊಸದಾಗಿ ಬೆಳೆದ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಭುಜಿಸುವುದು ಮತ್ತು ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವಾಗ ಇತರ ವಿಷ್ಣುಮುಂತಾದವುಗಳು ಸಂಭವಿಸಿದರೆ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವು. 89
- ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಖಂಡವು—ಪಶ್ಚಿ ಇಲ್ಲದ ಅಪಶ್ಚೀಕನಿಸಿದವನು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಅಗ್ನಿ ಹೋತ್ರವೆಂಬ ಕರ್ಮವನ್ನು ಹೇಗೆ ಮಾಡಬೇಕು ಇತ್ಯಾದಿ: 60
- ಹತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು—ಪಶ್ಚಿ ಇಲ್ಲದ ಅಪಶ್ಚೀಕನಾದ ಅಗ್ನಿ ಹೋತ್ರಿಯು ಅಗ್ನಿ ಹೋತ್ರವನ್ನು ಹೇಗೆ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂಬ ವಿಚಾರವು. 66
- ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಖಂಡವು—ಅಗ್ನಿ ಹೋತ್ರಿಯಾದವನಿಗೆ ಸಂಭವಿಸುವ ಇತರ ವಿಷ್ಣುಗಳು, ಯಜ್ಞಾದಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಹೋತ್ರಿಯು ಹೇಗೆ ಸಂಚರಿಸಬೇಕು, ದಕ್ಷಿಣಾಗ್ರಿಯು ಇತರ ಅಗ್ನಿಗಳ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ದೂರಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಹೇಗೆ ಆಚರಿಸಬೇಕು ಇತ್ಯಾದಿ. 70
- ೧೩ ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—ಶುನಶೇವೋಪ್ಯಾಖ್ಯಾನವು. ದೊರೆಯಾದ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನ ಪುತ್ರೀಚ್ಛೇ—ಪುತ್ರ ಸಂಪತ್ತಿನ ಪ್ರಶಂಸೆ. 80
- ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು—ರಾಜನಾದ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನ ಪುತ್ರೀಚ್ಛೇ, ಪುತ್ರಸಂತಾನ ಇತ್ಯಾದಿ. 86
- ಎರಡನೆಯ ಖಂಡವು—ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರರಾಜನಿಗೆ ಪುತ್ರೋಪ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವುದು. ವರಾಣನು ಪುನಃಪುನಃ ಬಂದು ಅವನ ಮಗನನ್ನು ತನಗೆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಆಹುತಿಯನ್ನಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ನಿರ್ಬಂಧಿಸುವುದು. ಆದರೆ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಮುಂದೆಮಾಡಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹಾಕಿ ನುಣುಪಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 99
- ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು—ರೋಹಿತನು ನಿಷ್ಪಯೋಜಕನಾಗಿ ಆರು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಆಲಿಯುವುದು ಅನಂತರ ತನಗೆ ಬದಲಾಗಿ ವರಾಣನಿಗೆ ಆಹುತಿಯಾದುದಕ್ಕಾಗಿ ಶುನಶೇವನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಪುತ್ರನನ್ನು ಅವನ ತಂದೆತಾಯಿಗಳಿಂದ ಕ್ರಯವಾಗಿ ಪಡೆದುದು. 106
- ನಾಲ್ಕನೆಯ ಖಂಡವು—ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನು ಮಾಡುವ ರಾಜಸೂಯೆಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಮಹಾ ಮುಷಿಗಳ ಮುಕ್ತಿಕೃತ (ಪುರೋಹಿತ) ಗಳಾಗುವುದು. ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ ನರಯಜ್ಞಕಾಲವು ಸಮಾಪಿಸುವುದು. ಭೀಕರವಾದ ವರಾಣದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸುವಂತೆ ಶುನಶೇವನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮೊರೆಯಿಡುವುದು. ಅವನು ಮೊರೆಯಿಟ್ಟ ದೇವತೆಗಳು ಮತ್ತು ಉಚ್ಚರಿಸಿದ ಮಂತ್ರಗಳು. 115
- ಐದನೆಯ ಖಂಡವು—ಶುನಶೇವನ ವಿನೋಚನೆ. ಅವನ ಅಂಜಾಸವನರೂಪದ ನಿಷ್ಕೀಡನದ ಕ್ರಮ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಅವನನ್ನು ತನ್ನ ಪುತ್ರನನ್ನಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದು 125
- ಆರನೆಯ ಖಂಡವು—ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಸಂತತಿ ಶುನಶೇವನ ಕಥೆಯನ್ನು ಪಠಿಸಿದವರಿಗೆ ಲಭಿಸುವ ಪ್ರತಿಫಲ. 135
- ೧೪ ನೇ ಅಧ್ಯಾಯ—ರಾಜಸೂಯೆಯಾಗದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳು ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡ—ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೂ ಕ್ಷತ್ರಿಯರಿಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧ 146

- ಎರಡನೆಯ ಖಂಡ—ರಾಜಸೂಯಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾದ ಸ್ಥಳವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಬೇಕೆಂದು ರಾಜರು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕೇಳುವುದು. 162
- ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು—ಇಷ್ಟಪೂರ್ತಾ, ಅಪರಿಚ್ಛಾನ್ಯಾ ಎಂಬ ಅಹುತಿವಿಶೇಷಗಳು. 166
- ನಾಲ್ಕನೆಯ ಖಂಡವು—ಅಜೀತವರ್ವಣ್ಯ ಎಂಬ ಅಹುತಿಗಳ ಸ್ವರೂಪವು. 169
- ಐದನೆಯ ಖಂಡವು—ರಾಜನು ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ವಹಿಸಿ ಯಜ್ಞಮಾಡುವಾಗ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಂತೆ ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಡುವನು. ಆದರೆ ರಾಜರಿಗೆ ಇರಬೇಕಾದ ಸ್ಥಾನಮಾನಗಳನ್ನೂ ಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನೂ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವನು ಎಂದರೆ ರಾಜನಂತೆ ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಂತೆಯೇ ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಡುವನು. 164
- ಆರನೆಯ ಖಂಡವು—ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ವರೂಪವನ್ನು ದೀಕ್ಷಾದಿಗಳ ಮೂಲಕ ಪಡೆದು ಯಜ್ಞಮಾಡಿದನಂತರ ಮತ್ತೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ಆ ಪುರುಷನು ಹಿಂದೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಗೆ ಪಡೆಯುವನು ಇತ್ಯಾದಿ. 169
- ಏಳನೆಯ ಖಂಡವು—ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದವನಿಗೆ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುವ ಪುರೋಹಿತನ ಗೋತ್ರಪ್ರವರಾದಿಗಳು ಆ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಡುವವು. 174
- ಎಂಟನೆಯ ಖಂಡವು—ಯಜ್ಞಾಹುತಿಯಾಗಿ ಉಳಿಯುವ ಹವಿಶೇಷವನ್ನು ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದವನು ಭಕ್ಷಿಸಬಾರದು. ಆ ಕ್ಷತ್ರಿಯನ ಛಾಗವಾದ ಹವಿಶೇಷವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನೇಂಬ ಮುತ್ತಿಜನೇ ಭಕ್ಷಿಸಬೇಕು. 177
- ೩೫ ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—ವಿಶ್ವಂತರ ಎಂಬ ರಾಜನಿಗೆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸೋಮಪಾನ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಬೇರೆವಿಧವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಬೇಕೆಂದು ರಾಜಮಾರ್ಗದೇಯ ಎಂಬುವನು ಉಪದೇಶಿಸುವುದು. 183
- ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು—ಶ್ಯಾಙ್ಕನಿಂಬವನ ಉಪಾಖ್ಯಾನವು ರಾಮ ಎಂಬುವನು ತಮ್ಮ ಹಕ್ಕನ್ನು ಸ್ವಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 183
- ಎರಡನೆಯ ಖಂಡವು—ಸೋಮಯಾಗದಲ್ಲಿ (ಸೋಮಪಾನದಲ್ಲಿ) ಇಂದ್ರನನ್ನು ಏಕೆ ಬಿಡಲಾಯಿತು. ಅದರಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯನೂ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸೋಮಪಾನಕ್ಕೆ ಅನರ್ಹನಾದನು ಎಂಬ ವಿಚಾರ. 188
- ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು—ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಯಜಮಾನನು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸೋಮಪಾನಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಇತರ ಭಕ್ಷ್ಯಗಳನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವಾಗ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಅನರ್ಹಭಕ್ಷ್ಯಗಳನ್ನು ವರ್ಜಿಸಬೇಕೆಂಬ ವಿಚಾರ ಇತ್ಯಾದಿ. 191
- ನಾಲ್ಕನೆಯ ಖಂಡ—ರಾಜನಾದವನು ಹವಿಶೇಷಭಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಯಾವವಿಧವಾದ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಅರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು? ನೈಗ್ರೋಧರಬ್ಬದ ಮೂಲವು ಮತ್ತು ಅರ್ಥವು 197
- ಐದನೆಯ ಖಂಡವು—ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ರಾಜನು ಹವಿಶೇಷಭಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ನೈಗ್ರೋಧವೃಕ್ಷದ ರಸವನ್ನು ಏತಕ್ಕಾಗಿ ಪಾನಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂಕೇತವು. 200
- ಆರನೆಯ ಖಂಡವು—ರಾಜನಾದವನು ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಪಾನಮಾಡಬೇಕಾದ

- ನೈಗೋಧವೃಕ್ಷದ ರಸದ ಜತೆಗೆ ಸೇರುವ ಉದುಂಬರ, ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ ಎಂಬ ವೃಕ್ಷಗಳ
 ಫಲಗಳ ಸಂಕೇತವು ಇತ್ಯಾದಿ 205
- ಏಕನೆಯ ಖಂಡವು—ತ್ರೈತ ಎಂಬ ಸೋಮಪಾನಪಾತ್ರೆಯಿಂದ ಪಾನಮಾಡುವುದು. 209
- ಎಂಟನೆಯ ಖಂಡವು—ನರಾಶಂ ಚಮುಸದಿಂದ ಪಾನಮಾಡುವ ವಿಷಯ; ಸೋಮರಸಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ
 ಬೇರೆ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿರ್ದೇಶಕರಾದವರ ಹೆಸರುಗಳು ಮತ್ತು ಆ
 ಸಂಬಂಧವಾದ ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳ ವಿವರಣೆ. 215
- ೩೩ ನೇ ಅಧ್ಯಾಯ—ರಾಜಸೂಯಯಾಗದಲ್ಲಿ ಸ್ತುತ್ಯಾದಿನದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಬೇಕಾದ ಸ್ತೋತ್ರ ಮತ್ತು
 ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳ ವಿಷಯ 224
- ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು—ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನದಲ್ಲಿ ರಥಂತರ ಮತ್ತು ಬೃಹತ್ಸಾಮಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ಪಠಿಸ
 ಬೇಕೆಂಬ ವಿಚಾರ 224
- ಎರಡನೆಯ ಖಂಡವು—ಮರುತ್ವತೀಯ ಮತ್ತು ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕಾದ ಉಳಿದ
 ವಿಶೇಷಸಂಗತಿಗಳು. 231
- ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು—ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರದ ನಿವಶ್ಚೂಕ್ರವು. 237
- ನಾಲ್ಕನೆಯ ಖಂಡವು—ಹೋತ್ಯವರ್ಗದವರು ಎಂದರೆ ಹೋತ್ಯವಿಗೆ ಸಹಾಯಕರಾದ ಮುಪ್ಪಿಜರು ಪಠಿಸ
 ಬೇಕಾದ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ 240
- ೩೬ ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು—ರಾಜನಿಗೆ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಪುನರಭಿಷೇಕ ಇತ್ಯಾದಿ 248
- ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು—ಪುನರಭಿಷೇಕಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯಕವಾದ ಸಾಧನಸಾಮಗ್ರಿಗಳು 248
- ಎರಡನೆಯ ಖಂಡವು—ಪುನರಭಿಷೇಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಾಜನು ಹೇಗೆ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ಹತ್ತಬೇಕು ಮತ್ತು
 ಯಾವ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು ಇತ್ಯಾದಿ 252
- ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು—ಶಾಂತಿವಾಚನ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ರಾಜನನ್ನು ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸುವುದು, ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ
 ಭೂಃ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕೇ, ಬೇಡವೇ ಎಂಬ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನಾಭಿ
 ಪ್ರಾಯಗಳು. 259
- ನಾಲ್ಕನೆಯ ಖಂಡವು—ಪುನರಭಿಷೇಕವೆಂಬ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ (ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ನಾನಾ ಸಾಧನ
 ಸಾಮಗ್ರಿಗಳ ಮತ್ತು ಪಾನಮಾಡುವ ದ್ರವರೂಪವಾದ ವಸ್ತುಗಳ ಸಂಕೇತವು; ರಾಜನು
 ಪಾನಮಾಡುವ ಸುರಾ ಎಂಬ ಮಾದಕದ್ರವ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ 269
- ಐದನೆಯ ಖಂಡವು—ಪುನರಭಿಷೇಕಾನಂತರ ರಾಜನು ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇಳಿಯುವುದು ಮತ್ತು
 ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವನು ಪಠಿಸಬೇಕಾದ ಮಂತ್ರಗಳು. 277

- ಆರನೆಯ ಖಂಡವು—ತ್ರಗಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸಲು ರಾಜರು ಅನುಸರಿಸಬೇಕಾದ ಕೆಲವು ವಿಧಿಯುಮಗಳು. 281
- ಏಳನೆಯ ಖಂಡವು—ಈ ಮೂರುಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಕೆಲವು ಪದಗಳನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಪಠಿಸುವುದು ಮತ್ತು ಅದರ ಫಲವು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಜನಮೇಜಯರಾಜನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. 288
- ೩೪ ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು—ದೇವತೆಗಳು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮಾಡಿದ ಮಹಾಭಿಷೇಕಕ್ರಮವು ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕವು. 299
- ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು—ದೇವತೆಗಳು ಇಂದ್ರನನ್ನು ರಾಜನೆಂದು(ಸಮಸ್ತರಾಜ್ಯಾಧಿಪತಿ) ಘೋಷಿಸುವುದು ; ಇಂದ್ರನಸಿಂಹಾಸನವು ; ಯಾವ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಇಂದ್ರನು ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನೇರುವನು ಎಂಬ ವಿಷಯ ; ದೇವತೆಗಳು ಇಂದ್ರನ ವಿಷಯಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಇಂದ್ರನೇ ರಾಜನಾಗಿರುವನೆಂದು ಘೋಷಿಸುವುದು. 299
- ಎರಡನೆಯ ಖಂಡವು—ಇಂದ್ರನು ಪೀಠದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತನಾಗುವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಪಠಿಸಿದ ಮಂತ್ರಗಳು. 305
- ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು—ಇಂದ್ರನು ನಾನಾದಿಶ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಅಭಿಷೇಕವಾಗಲಿಟ್ಟು ಸಮಸ್ತ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಕ್ಕೂ ರಾಜನೆಂದು ಘೋಷಿಸಲ್ಪಡುವುದು. 308
- ೩೫ ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು—ಮಹಾಭಿಷೇಕವನ್ನು (ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕವನ್ನು) ಮಾಡುವ ಕ್ರಮವುಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯಾವ ಋಷಿಗಳು ಯಾವ ಯಾವ ರಾಜರಿಗೆ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕವನ್ನು ಮಾಡಿದರು 314
- ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು—ಮಹಾಭಿಷೇಕದ ಫಲಗಳು ಈ ಅಭಿಷೇಕವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವಾಗ ರಾಜನಾದವನು ಪುರೋಹಿತರ ಮತ್ತು ಜನರ ಎದುರಿಗೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಇತ್ಯಾದಿ 314
- ಎರಡನೆಯ ಖಂಡವು—ರಾಜನ ಮಹಾಭಿಷೇಕಕ್ಕಾಗಿ (ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕಕ್ಕಾಗಿ) ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಬೇಕಾದ ಸಂಧಾರಾದಿಗಳು ; ನಾನಾವಿಧ ವ್ಯಕ್ತಗಳ ಶಾಪಗಳು ಮತ್ತು ಧಾನ್ಯಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ 318
- ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು—ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬೇಕಾಗುವ ಇತರ ಸಲಕರಣೆಗಳು 321
- ನಾಲ್ಕನೆಯ ಖಂಡವು—ಪುರೋಹಿತನು ರಾಜನನ್ನು ಅಭಿಮಂತ್ರಿಸುವ ಮಂತ್ರವು. 327
- ಐದನೆಯ ಖಂಡವು—ಅಭಿಷೇಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಬೇಕಾದ ಮಂತ್ರಗಳು. 329
- ಆರನೆಯ ಖಂಡವು—ರಾಜನನ್ನು ಅಭಿಷೇಕಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ದಧಿ (ಮೊಸರು) ಮೊದಲಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಪ್ರಶಂಸೆಯು, ಸುರಾ ಮೊದಲಾದ ಮದ್ಯಪಾನವು ; ರಾಜರು ಸೋಮಪಾನಮಾಡುವ ವಿಧಾನವು. 333
- ಏಳನೆಯ ಖಂಡವು—ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯಾವ ರಾಜರು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ರಾಗಿ ಅನೇಕ ದೇಶಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿದರು, ಜನಮೇಜಯ, ವಿಶ್ವಕರ್ವನ ಮೊದಲಾದ ರಾಜರ ವಿಷಯ. 338

- ಎಂಟನೆಯ ಖಂಡವು—ಹಿಂದಿನ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅಭಿಸಿಕ್ತರಾಜರ ವಿಷಯವು; ಅಂಗನೆಂಬ ರಾಜನ ಔದಾರ್ಯ ಪ್ರಶಂಸೆ ಇತ್ಯಾದಿ. 345
- ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಖಂಡವು—ಹಿಂದಿನ ಕೆಲವು ರಾಜರ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಕಥನ ಮುಂದೆವರಿದುದು. ಭರತ ಜನ್ಮ ಔದಾರ್ಯವು, ಸತ್ಯಹವ್ಯನ ವೃತ್ತಾಂತವು, ಸತ್ಯಹವ್ಯನ ಶಿಷ್ಯನಾದ ಅಕ್ಷದಾಶಿ ಎಂಬ ರಾಜನು ತನ್ನ ಗುರು ಮತ್ತು ಪುರೋಹಿತನಾದ ಸತ್ಯಹವ್ಯನಿಗೆ ಮಾಡಿದ ಮೋಸದ ವಿಚಾರವು. 350
- ೪೦ ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು—ಪ್ರಥಮ ಖಂಡವು—ಪುರೋಹಿತನ ವಿಚಾರ ಇತ್ಯಾದಿ ರಾಜನು ತನ್ನ ಪುರೋಹಿತನನ್ನು ನೇಮಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯು; ರಾಜನು ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದ್ಯಗ್ನಿಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಕ್ರಮ; ಅಗ್ನಿಯ ಕ್ರೂರಶಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಶಾಂತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಸಮಾಧಾನ ಪಡಿಸುವ ವಿಚಾರ. 359
- ಎರಡನೆಯ ಖಂಡವು—ಪುರೋಹಿತನನ್ನು ನೇಮಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ರಾಜನ ರಕ್ಷಣೆಯ ಭಾರವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ವಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವನು. 364
- ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು—ಪುರೋಹಿತನ ಕರ್ತವ್ಯದ ಅವಶ್ಯಕತೆಯನ್ನು ಮುಗ್ಧೇದದ ಮೂರು ಮುಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿರುವುದು. 367
- ನಾಲ್ಕನೆಯ ಖಂಡವು—ಪುರೋಹಿತನ ಯೋಗ್ಯತೆ ಇತ್ಯಾದಿ; ಋರುವಿಧ ಪುರೋಹಿತರು, ಪುರೋಹಿತ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಇರುವ ಅರ್ಹತೆ; ಯಾವ ಋತ್ರಪತನದಿಂದ ಮತ್ತು ಯಾವ ಕರ್ಮದಿಂದ ರಾಜನು ಪುರೋಹಿತನನ್ನು ನೇಮಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಇತ್ಯಾದಿ. 372
- ಐದನೆಯ ಖಂಡವು—ರಾಜನು ತನ್ನ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕಾದ ಮಾಯಾವಿದ್ಯೆ; ಅದನ್ನು ಯಾರು ಮೊದಲು ತಿಳಿಸಿದರು ಇತ್ಯಾದಿ. 378
- ಏತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಕ್ಷರವ ವಾಕ್ಯಗಳು ವರ್ಣಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಏತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ವಿಷಯಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ ಸಮಾಪ್ತವು 392

ಐ ತ ರೇ ಯಾ ರ ಣ್ಯ ಕ ವು

ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕವು—

ಮೊದಲನೇ ಅಧ್ಯಾಯವು	ಎರಡನೇ ಅಧ್ಯಾಯವು	ಮೂರನೇ ಅಧ್ಯಾಯವು	ನಾಲ್ಕನೆಯ
ಅಧ್ಯಾಯವು	ಐದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು.		

ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕವು—

ಮೊದಲನೇ ಅಧ್ಯಾಯವು.	(ಐತರೀಯೋಪನಿಷತ್)	628
ಎರಡನೇ ಅಧ್ಯಾಯವು		704
ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು		728
ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು		788
ಐದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು		818
ಆರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು		831
ಏಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು		841

ಶ್ವತೀಯಾರಣ್ಯಕವು—

ಮೊದಲನೇ ಅಧ್ಯಾಯವು		844
ಎರಡನೇ ಅಧ್ಯಾಯವು	(ಐತರೀಯೋಪನಿಷತ್ಪ್ರಮಾತ್ರವು)	890

ಚತುರ್ಥಾರಣ್ಯಕವು—

ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು		940
------------------	--	-----

ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕವು—

ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು		949
ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು		997
ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು		1024

«ಶ್ರೀ»

|| ಶ್ರೀ ಮಹಾಗಣಾಧಿಪತಿಯೇನಮಃ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ ಸಹಿತಂ

ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಯುತವೂ ಕರ್ನಾಟಕಭಾಷಾನುವಾದಯುತವೂ ಆದ

ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವು

ತೃತೀಯೋ ಭಾಗಃ
ಮೂರನೆಯ ಭಾಗವು

ಅಧ್ಯಾಯಗಳು ೩೧-೪೦

ಏಕತ್ರಂಶೋಽಧ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ

ಮೂವತ್ತೊಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು

[ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವ ನಾನಾ ಯುಕ್ತಿಕ್ರಮಗಳಿಗೆ ಯಜ್ಞ ಪಠವಿನ
ನಾನಾ ಭಾಗಗಳನ್ನು ವಿಭಾಗಿಸಿ ಹಂಚುವ ಕ್ರಮ ಇತ್ಯಾದಿ]

ವರ್ಣಿತಂ ಶಸ್ತ್ರಜಾತಂ ತು ಹೋತೃಹೋತ್ರಕಗೋಚರಃ |

ಪಶೋರುಪವೃತೀಯಸ್ಯ ವಿಭಾಗಸ್ತ್ವಥ ಕಥ್ಯತೇ ||

ಆಶ್ವಲಾಯನಃ ಸತ್ರಿಣಾಂ ಧರ್ಮೇಷ್ಟೇವನೂಹ-ಸುಶ್ಯಾಸು ಹವಿರುಚ್ಚಿಷ್ಟಧೃಷ್ಟಾ ಏವ
ಸ್ಯುರ್ಧಾನಾಃ ಕರಂಭಃ ಪರಿವಾಪಃ ಪುಲೋಳಾಶಃ ಪಯಸ್ಕೇಲತಿ ತೇಷಾಂ ಯದ್ಯಶ್ಯಾವಯೇರಂ-

ಪ್ರತ್ಯಯವಿಗುಲ್ಪಯೇಯುರಿತಿ | ಪ್ರಾಣಧಾರಣಾಯ ಯಥಾ ಪರ್ಯಾಪ್ಯತೇ ತಥಾ ಹವಿ-
ಶೇಷಸ್ಯಾಧಿಕ್ಯೇನ ಸಂಪಾದನಮುಪಗುಲ್ಪನಂ | ಏವಂ ಬಹುವಿಧಾನ್ವಿಶೇಷಭಕ್ತಾನುಕ್ತಾ
ಪುನರಪ್ಯಂತ ಏವಮುವಾಚ—ಅಪಿ ನಾನ್ಯತ್ರ ಸಿದ್ಧಂ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯೇ ಪುನರಧಿತ್ಯೋಪವೃತ್ತಯೇ-
ರನ್ಯನ್ಯಾನ್ಯಾ ಪಥ್ಯಾನ್ಯಕ್ತಾನಾಮೂಲಭಲೇಭ್ಯ ಏತೇನ ವರ್ತಯೇಯುಃ ಪಶುನಾ ಚೇತಿ | ಅನ್ಯತ್ರ
ಸಿದ್ಧಂ ಗೃಹೇ ಪಕ್ವಮನ್ನಂ ಪುನರಪಿ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯೇ ಸಕ್ವದವಸ್ಥಾಪ್ಯೋಪವೃತ್ತಯೇರನ್ನಪಥಂಜೀ-
ರಣ | ಅನ್ಯಾನ್ಯಾ ಲಡ್ಡುಕಮಂಡಕಾದೀನ್ಯಕ್ತಾನುಜೀರ್ಣಾದಿದೋಷರಹಿತಾನೂಲಭಲ-
ರ್ಯಂತಮಿಚ್ಛಯಾ ಸ್ವೀಕುರ್ಯಾತ್ | ಏತೇನ ಸುತಾದಿನೇಷು ಸನ್ನಿಹಿತೇನ ಸವನೀಯಪಶುನಾ ಚ
ವರ್ತಯೇಯುರ್ಜೀವನರೂಪಾಂ ವೃತ್ತಿಂ ಸಂಪಾದಯೇಯುಃ | ಇತ್ಯೇವಂ ಸವನೀಯಪಶುರೂಪಸ್ಯ
ಹವಿಷಃ ಶೇಷಭಕ್ಷಣೇನ ಸತ್ತಿಣಾಂ ಜೀವನಮಭ್ಯಭಿಹಿತಂ | ತಸ್ಮಿನ್ನಶೌ ಕಸ್ಯ ಕೋ ವಿಭಾಗ ಇತಿ
ಜಿಜ್ಞಾಸಾಯಾಂ ತದ್ವಿಭಾಗಗಳನಂ ಪ್ರತಿಜಾನೀತೇ ||

ಇದುವರೆಗೂ ಶಬ್ದ ಎಂಬ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಬೇಕಾದ ಮಂತ್ರಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನೂ ಅವುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕಾದ
ಹೋತೃ ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯ ಮತ್ತು ಅವನ ಸಹಾಯಕವರ್ಗದ ಇತರ ಮುಕ್ತಿಯವರೂ ವಿಷಯವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ
ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅಹುತಿಗಳ ಹೋಮಾನಂತರ, ಯಜ್ಞ ಪಠವನ ನಾನಾ ಅಂಗಗಳನ್ನು ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮ
ಮಾಡಿದನಂತರ ಉಳಿಯುವ ಹವಿಶೇಷವನ್ನು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುವ ಮುಕ್ತಿಯವರು ಮತ್ತು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ
ಯಜಮಾನ, ಅವನ ಪತ್ನೀ ಮುಂತಾದ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರವಹಿಸುವ ಜನರಿಗೆ ವಿಭಾಗಮಾಡುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ
ವಿವರಿಸಲಾಗುವುದು,

ಸೂತ್ರಕಾರರಾದ ಅಶ್ವಲಾಯನ ಮಹರ್ಷಿಯು ಸತ್ತಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡುವ ಮುಕ್ತಿಯವರು ಮತ್ತು ಯಜಮಾನರು
ಹವಿಶೇಷಭಕ್ಷಣಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಚರಿಸಬೇಕಾದ ಕ್ರಮವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ವಿವರಿಸಿರುವರು—ಸೋಮಯಾಗದಲ್ಲಿ ಸೋಮ
ರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಸಹಿತವಾಗಿ ಅಹುತಿಗಳನ್ನೂ ಸೋಮಹೋಮಮಾಡಿದನಂತರ ಉಳಿಯುವ ಹವಿ
ಶೇಷವು ವಿದು ವಿಧವಾಗಿರುವುದು. ಈ ಹವಿಶೇಷವನ್ನು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನೂ ಅವನ ಪತ್ನಿಯೂ, ಮುಕ್ತಿಯವರು
ಗಳೂ ಭಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ವಿದಿ ಇದೆ. ಹವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ವಿದುವಿಧಗಳಾದ ಹವಿಶೇಷವಲ್ಲದ ಯಜ್ಞ ಪಶುವಿನ ಅಂಗ
ಗಳನ್ನು ಹೋಮ ಮಾಡಿ ಉಳಿದ ಭಾಗವೂ ಹವಿಶೇಷವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ವಿದುವಿಧ ಹವಿಶೇಷ
ಗಳಾವುವೆಂದರೆ—ಧಾನಾಃ ಕರಂಭಃ ಪರಿವಾಪಃ ಪುರೋಳಾಶಃ ಪಯಸ್ಯಾ ಎಂದು ವಿದು ವಿಧಗಳಾಗಿರುವವು. ಇವುಗಳಿಗೆ
ಪಂಚವಿಧ ಹವಿಸ್ಸುಗಳು ಅಥವಾ ಹವಿಷ್ಯಂಕ್ತಿ ಎಂಬ ಹೆಸರು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿರುವುದು. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ನಾವು ಹಿಂದೆಯೆ
ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಅದರೂ ಸಂಧರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಇವುಗಳ ವಿಷಯವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ವಿವರಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಈ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ನೆಡೆಯವ ಸವನಕರ್ಮಸಂಬಂಧವಾದ ಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳನ್ನೂ ಧಾನಾದಿಮೇಲೆ ಮದ್ರವ್ಯ
ಗಳನ್ನೂ ವಿವರಿಸುವರು. ಧಾನಾದಿ ದ್ರವ್ಯರೂಪವಾದ ಹೋಮದ್ರವ್ಯಗಳ ಸಮೂಹವು ಅಥವಾ ಪಂಕ್ತಿಯು ಯಾವ
ಸೋಮಯಾಗದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವುದೋ ಎಂದರೆ ವಿಧಿಯೇಗಮಾಡಲ್ಪಡುವುದೋ ಅಂತಹ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಹವಿಷ್ಯಂಕ್ತಿ
ಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ವಿಧವಾದ ಯಜ್ಞಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದು ಯಾವ ಪುರೂಷನು ಅದರಂತೆ ಅಚರಿಸುವನೋ
ಅವನು ಆ ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಸಕಲ ಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಪಡೆಯುವನು. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹುರಿದ ಯವ ಅಥವಾ

ತಂದುಲ (ಅಕ್ಕಿಗೆ) ಗೆ ಧಾನಾಃ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಪಸ್ತಂಬರು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುವರು—ಕಪಾ-
 ಲಾನಾಮುಪಧಾನಕಾಲೇ ಪ್ರಥಮಕಪಾಲಮಂತ್ರೇಣ ಧಾನಾರ್ಥಂ ಲಾಜಾರ್ಥಂ ಕಪಾಲೇ ಅಧಿಶ್ರುತ್ಯ
 ತಂದುಲಾನೋಪ್ಯ ಧಾನಾಃ ಕರೋತಿ | ಪ್ರೋಹೋನೋಪ್ಯ ಲಾಜಾನ್ಯರೋತಿ | ಪುರೋಡಾಶಮಧಿಶ್ರುತ್ಯ ಅಮಿ-
 ಕ್ಷಾವಸ್ತಯಸ್ಯಾಂ ಕರೋತಿ | ಉದ್ವಾಸನಕಾಲೇ ಧಾನಾ ಉದ್ವಾಸ್ಯ ವಿಭಾಗಮಂತ್ರೇಣ ವಿಭಜ್ಯಾರ್ಥಾ
 ಅಜ್ಜೇನ ಸಂಯೋತಿ | ಅರ್ಥಾ ಸಿಷ್ಯಾನಾಮಾವೃತಾ ಸಕ್ಲೌನಾ ಕರೋತಿ | ಮಂಥಂ ಸಂಯುತಂ ಕರಂಭ
 ಇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ | ಲಾಜಾಗ್ ಪರಿವಾಪ ಇತಿ | ನಪ್ಪಿ ಲಾಜೇಭ್ಯಃ ಸ್ತುರ್ವಾಗ್ ಸಂಹರತಿ (ಆಪ. ಶ್ಲೋ. ೧೨-೪-೯ ರಿಂದ
 ೧೪) ಎಂದರೆ ಅದರ ವಿವರಣೆಯು ಹೀಗಿರುವುದು—ಕಪಾಲಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವಾಗ ಎಂದರೆ ಮಧ್ಯೆನಿಂದ ಕಪಾಲ ಅಥವಾ
 ಹೆಚ್ಚನ್ನು (ಕಾವಲಿ) ನಿರ್ಮಿಸುವಾಗ ಮೊದಲನೆಯ ಕಪಾಲವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನಂತರ ಅದರ ಮೇಲೆ ಅಕ್ಕಿಯನ್ನು ಹುಂಡು
 ಧಾನಾಃ ಎಂಬ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಬೇಕು ಮತ್ತು ಆ ಕಪಾಲದ ಮೇಲೆ ಭತ್ತವನ್ನು ಹಾಕಿ ಅರಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಬೇಕು
 ಈ ಅರಳಿಗೆ ಪರಿವಾಪವೆಂದು ಹೆಸರು. ಪುರೋಡಾಶವೆಂದರೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಗೊತ್ತಿರುವಂತೆ ಅಕ್ಕಿಯ ಹಿಟ್ಟನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಲಸಿ
 ಉಂಡೆಗಳನ್ನಾಗೂಡಿ ಕ್ಲಾಪ್ತಸಂಖ್ಯೆಯ ಕಪಾಲಗಳ ಮೇಲೆ ಬೇಯಿಸಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಬೇಕು. ಧಾನಾ ಎಂಬ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಎರಡು
 ಭಾಗಮಾಡಿ ಒಂದಕ್ಕೆ ಅಜ್ಜವನ್ನು ಬೆರೆಸಿ ಮತ್ತೊಂದು ಭಾಗವನ್ನು ಹಿಟ್ಟನ್ನು ಮಾಡಿ ಅದಕ್ಕೆ ಕಲಸಿ ಸಕ್ಲವನ್ನಾಗಿ
 (ಹಿಟ್ಟಿನ ಉಂಡೆ) ಮಾಡಬೇಕು. ಮೊಸರಿನಿಂದ ಕಲಸಿದ ಹಿಟ್ಟಿಗೆ ಕರಂಭವೆಂದು ಹೆಸರು. ಅರಳಿಗೆ ಪರಿವಾಪವೆಂದು ಹೆಸರು.
 ಆ ಅರಳಿನಲ್ಲಿರುವ ಭತ್ತದ ದೊಟ್ಟನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿನ ಉಗುರುಗಳಿಂದ ತೆಗೆದುಹಾಕಬೇಕು ಎಂದು. ಧಾನಾ-ಕರಂಭ-ಪರಿವಾಪ-
 ಪಯಸ್ಯಾ-ಪುರೋಡಾಶ ಎಂಬ ಹವಿರ್ವ್ಯವ್ಯಗಳಂತ ಯುಕ್ತವಾದ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಹವಿಷ್ಟಂಕ್ರಿಯೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು. ಈ
 ಐದು ವಿಧವಾದ ಹವಿಷ್ಟಂಕ್ರಿಯು ಶಾಖಾಂತರದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ತ್ರೈತೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು—
 ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿಸೋ ವದಂತಿ ನರ್ಚಾ ನ ಯಜುಷಾ ಪಂಕ್ತಿರಾಪ್ಯತೇ೯ಥ ಕಿಂ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಪಾಂಕ್ತತ್ವಮಿತಿ |
 ಧಾನಾಃ, ಕರಂಭಃ ಪರಿವಾಪಂ ಪುರೋಡಾಶಃ ಪಯಸ್ಯಾಃ ತೇನ ಪಂಕ್ತಿರಾಪ್ಯತೇ | ತದ್ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಪಾಂಕ್ತತ್ವಂ
 (ತೈ. ಸಂ. ೬-೫-೧೧-೪,೫) ಎಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿಗಳು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಮುನ್ನೀಡದ ಮಕ್ಕುಗಳಿಂದಾಗಲಿ, ಯಜುರ್ವದದ
 ಮಂತ್ರಗಳಿಂದಾಗಲಿ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಹವಿಷ್ಟಂಕ್ರಿಯೆಂದು ಹೆಸರು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಧಾನಾಃ ಕರಂಭಃ ಪರಿವಾಪಂ ಪುರೋಡಾಶ,
 ಪಯಸ್ಯಾ ಎಂಬ ಐದು ವಿಧ ಹವಿರ್ವ್ಯವ್ಯಗಳಿಂದ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಪಾಂಕ್ತತ್ವ (ಹವಿಷ್ಟಂಕ್ರೀ) ಎಂಬ ಹೆಸರು ಉಂಟಾಗಿರುವುದು ಎಂದಿದೆ

ಈ ಐದು ವಿಧವಾದ ಹವಿಃಶೇಷದಲ್ಲಿ ಮತ್ತಿಗಾದಿಗಳು ತಮಗೆ ಬೇಕಾದಷ್ಟನ್ನು ಪಡೆದು ಭಕ್ಷಿಸಬಹುದು (ಆ. ಶ್ಲೋ. ೧೨
 -೮-೩೨, ೩೩). ಇಲ್ಲಿ ಉಪವಿಗುಲ್ಪನಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಪ್ರಾಣಧಾರಣೆಗೆ ಎಷ್ಟು ಆಹಾರವು ಅವಶ್ಯಕವೋ
 ಅದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚುಭಾಗವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಉಪವಿಗುಲ್ಪನಂ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಹವಿಃಶೇಷದ ಭಕ್ಷಣದಿಂದ ತೃಪ್ತಿ
 ಯಾಗದಿದ್ದರೆ ಎಂದರೆ ಹಸಿವು ಪಂಹಾರವಾಗದಿದ್ದರೆ ಅವುಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಗಾಹಪತ್ಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ (ಎಂದರೆ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು.
 ಮೂಲಕ ಪಕ್ವಮಾಡಿದ) ಪಕ್ವಮಾಡಿದ ಇತರ ಪಂಕರಗಳನ್ನೂ ಫಲಮೂಲಾದಿಗಳನ್ನೂ ಯಜ್ಞಪಠನಿನ ಹವಿಃಶೇಷವನ್ನೂ
 ಭಕ್ಷಿಸಬಹುದು (ಆ. ಶ್ಲೋ. ೧೨-೮-೩೯ ರಿಂದ ೪೪) ಎಂದು ಆಶ್ರಯಲಾಂಛನೇ ಹೇಳಿದಾರೆ. ಅಥವಾ ಇತರ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ
 ಪಕ್ವಮಾಡಿದ ಸಿದ್ಧವನ್ನು ಗಾಹಪತ್ಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ತಂದಿರಿಸಿ ಆನಂತರ ಅದನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಬಹುದು. ಇದಲ್ಲದೆ ಎಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ
 ಹೇಳಿರುವ ಇತರವಿಧವಾದ ಲಾಡು, ಮಂಡಿಗೆ ಮುಂತಾದ ಭಕ್ಷ್ಯಗಳನ್ನೂ ತಿನ್ನಬಹುದು. ಆದರೆ ಇವುಗಳು ಪಥ್ಯವಾಗಿಯೂ
 ಅಜೀರ್ಣಾದಿ ಉಪದ್ರವಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶಕೊಡದೆ ಸುಲಭವಾಗಿ ಜೀರ್ಣಿಸುವಂತಿಯೂ ದೋಷರಹಿತವಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು.

ಇಚ್ಛೆಯಿದ್ದಲ್ಲಿ ಫಲಮೂಲಗಳನ್ನೂ ಸ್ವೀಕರಿಸಬಹುದು. ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಸುತ್ತಾದಿನಗಳಲ್ಲಿ (ಸುತ್ತಾದಿನವೆಂದರೆ ಸೋಮಾಭಿವವಣವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ದಿನ-ಯುಜ್ಹ ದಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯಾದಿನ) ಸವನೀಯ ಯುಜ್ಹ ಪಶುವಿನ ಹವಿಶೇಷವನ್ನೂ ಭಕ್ತಿಸಿದೇಕು. ಈಗ ಉಜ್ಹ ಪಶುವೆಂಬ ಹವಿಶೇಷಭಾಗದಲ್ಲಿ ಯಾರಾರಿಗೆ ಯಾವ ಯಾವ ಭಾಗವು ಸೇರಬೇಕು ಎಂಬ ಕ್ರಮವನ್ನು ಎಂದರೆ ಪಶುವಿಭಾಗ ಕ್ರಮವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—

ಅಥಾತಃ ಪಶೋರ್ವಿಭಕ್ತಿಸ್ತಸ್ಯ ವಿಭಾಗಂ ವಕ್ಶ್ಯಾಮಃ |

ಅಥ ಹೋನ್ನಹೋನ್ನಕಶಸ್ತು ನಿರ್ಣಯಾನಂತರಂ ಯತಃ ಶಸ್ತಾದ್ಯನುಷ್ಠಾಯಿನಾಂ ಸತ್ರಿಣಾಂ ಜೀವನೋಪಾಯೋಽಪೇಕ್ಷಿತೋಲತಃ ಕಾರಣಾನ್ಸವನೀಯಸ್ಯ ಪಶೋರ್ವಿಭಕ್ತಿಸಃ ಕಥ್ಯತೇ | ವಿಭಕ್ತಿಶಬ್ದಸ್ತೈವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಂ ತಸ್ಯೇತ್ಯಾಹ |

ಇದುವರೆಗೂ ಹಿಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಮುಗ್ಧೇದ ಸಂಬಂಧವಾದ ಶಸ್ತಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೋತ್ರ ಹೋತ್ರವಿನ ಸಹಾಯಕರಾದ ಹೋತ್ರಕರೊಬ್ಬ ಮತ್ತು ಜರು ಯಾವ ಯಾವ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಯಾವ ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಠಿಸಬೇಕು ಎಂಬ ವಿಷಯವು ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಈಗ ಯುಜ್ಹ ದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಧಾರಣೆಗಾಗಿಯೂ ಜೀವನೋಪಾಯಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಆಚಾರವನ್ನು ದೊರಕಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಹೋ(ಮತೇಷವನಾಗಿ ಉಳಿದ ಸವನೀಯ (ಯುಜ್ಹ ಪಶು) ಪಶುವಿನ ಯಾವ ಯಾವ ಅಂಗವು ಯಾವ ಮತ್ತಿಕ್ ಮೊದಲಾದವನಿಗೆ ಸೇರಬೇಕು ಎಂಬ ವಿಚಾರವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯುಜ್ಹ ಪಶುವನ್ನು ವಿಭಾಗಮಾಡುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವಂತೆ ವಿವರಿಸುವರು.

ತನೂ ಸಜಿಹ್ವೇ ಪ್ರಸೋತುಃ ಶ್ವೇನಂ ವಕ್ಶ್ಯ ಉದ್ಗಾತುಃ ಕಂಠಃ
ಕಾಕುದ್ರಃ ಪ್ರತಿಹರ್ತುರ್ದಕ್ಷಿಣಾ ಶ್ರೋಣಿರೋತುಃ ಸವ್ಯಾ
ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ದಕ್ಷಿಣಂ ಸಕ್ಥಿ ವೈತ್ರಾವರುಣಸ್ಯ ಸವ್ಯಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ-
ಚ್ಛಿಸಿನೋ ದಕ್ಷಿಣಂ ಪಾರ್ಶ್ವಂ ಸಾಂಸಮುದ್ಧರೋಣೀಃ ಸವ್ಯಮು-
ಪಗಾತ್ಪಾಣಂ ಸವೋಂಸಃ ಪ್ರತಿಪ್ರಸ್ಥಾತುರ್ದಕ್ಷಿಣಂ ದೋರ್ನೇ-
ಷ್ಠಃ ಸವ್ಯಂ ಪೋತುರ್ದಕ್ಷಿಣ ಊರುರಚ್ಛಾನಾಕಸ್ಯ ಸವ್ಯ ಅಗ್ನಿ-
ಧ್ರಸ್ಯ ದಕ್ಷಿಣೋ ಬಹುರಾತ್ರೇಯಸ್ಯ ಸವ್ಯಃ ಸದಸ್ಯಸ್ಯ ಸದಂ ಚಾ-
ನೂಕಂ ಚ ಗೃಹಪತೇರ್ದಕ್ಷಿಣಾ ಪಾದೌ ಗೃಹಪತೇರ್ವ್ರತಪ್ರದಸ್ಯ
ಸವ್ಯಾ ಪಾದೌ ಗೃಹಪತೇರ್ಭಾರ್ಯಾಯೈ ನೃತಪ್ರದಸ್ಯಾಷ್ಟ ಏನ-
ಯೋಃ ಸಾಧಾರಣೋ ಭವತಿ ತಂ ಗೃಹಪತಿರೇವ ಪ್ರತಿಂಷ್ಠಾ-
ಜ್ಞಾಫುನೀಂ ಪತ್ತೀಭ್ಯೋ ಹರಂತಿ ತಾಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಯ ದದ್ಮಃ

ಸ್ವಂಧ್ಯಾಸ್ಥ ಮಣಿಕಾಸ್ತಿಪ್ರಶ್ನ ಕೀಕಸಾ ಗ್ರಾವಸ್ತುತಸ್ತಿಪ್ರಶ್ನೈವ
 ಕೀಕಸಾ ಅರ್ಧಂ ಚ ವೈಕರ್ತಸ್ಯೋನ್ನೇತುರರ್ಧಂ ಚೈವ ವೈಕರ್ತಸ್ಯ
 ಕ್ಲೋಮಾ ಚ ಶಮಿತುಸ್ತದ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಯ ದದಾತ್ಯದ್ಯದ್ಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ
 ಸ್ಯಾಚ್ಚಿರಃ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಾಯೈ ಯಃ ಶ್ವಃಸುತ್ತ್ಯಾಂ ಪ್ರಾಹ ತಸ್ಯಾ-
 ಜಿನಮಿಳಾ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಹೋತುರ್ನಾ ||

ವಶ್ವಾನು ೨ತಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾತೋ ಯೋ ವಿಭಾಗಸ್ತಂ ದರ್ಶಯತಿ-ಜಿಹ್ವಯಾ ಸಹಿತಂ
 ಹನೂದ್ರಯಂ ಪ್ರಸ್ತೋತಕುರ್ಭಾಗಃ | ಶ್ವೇನಾಕಾರಂ ವಕ್ಷ ಉದ್ಗಾತುರ್ವಿಭಾಗಃ | ಯಃ ಕಂಠೋ
 ಯುಕ್ತ ಕಾಕುದ್ರಃ ಕಾಕುದಂ ತದುಭಯಂ ಪ್ರತಿಹರ್ತುರ್ವಿಭಾಗಃ | ಶ್ರೋಣಿರೂರುಮೂಲಂ
 ತದುಭಯಂ ದಕ್ಷಿಣಸನ್ಯರೂಪಂ ಕ್ರಮೇಣ ಹೋತುರ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ವಿಭಾಗಃ | ಊರ್ವಧೋರ್ವಿಭಾಗಃ
 ಸಕ್ಕಿ ತಚ್ಚೋಭಯಂ ಕ್ರಮೇಣ ಮೈತ್ರಾವರುಣಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಚಂಸಿನೋರ್ವಿಭಾಗಃ | ದಕ್ಷಿಣಾಂಸೇನ
 ಯುಕ್ತಂ ದಕ್ಷಿಣಂ ಪಾರ್ಶ್ವಮಧ್ಯಯೋರ್ವಿಭಾಗಃ | ಸವ್ಯಂ ಪಾರ್ಶ್ವಮಾತ್ರಮುಪಗಾತ್ಯಾಣಾಂ ಭಾಗಃ |
 ಸವ್ಯೋಂಕಂಠಃ ಪ್ರತಿಪ್ರಸ್ತಾತುರ್ಭಾಗಃ | ದೋರ್ವಾಹುಸ್ತಚ್ಚೋಭಯಂ ಕ್ರಮೇಣ ನೇಷ್ಟ್ಯುಪೋ-
 ಶ್ರೋರ್ವಿಭಾಗಃ | ಊರುದ್ರಯಂ ಕ್ರಮೇಣಾಚ್ಚಾವಾಕಾಗ್ನೀಧ್ರಯೋರ್ವಿಭಾಗಃ | ಸಕ್ಕಿಶಚ್ಚಿ-
 ನಾರ್ಧೋರ್ವಿಭಾಗಸ್ಯಾಭಿಹತತ್ಯಾದೂರ್ಧ್ವಭಾಗ ಊರುಶಚ್ಚೇನ ವಿವಿಕ್ತಕಃ | ಬಾಹುದ್ರಯಂ ಕ್ರಮೇ-
 ಣಾಂತ್ರೇಯಸದಸ್ಯಯೋರ್ವಿಭಾಗಃ | ದೋರ್ವಾಹುಶಬ್ಧಯೋರಭಿಧ್ಯಕ್ವೇಲಸ್ಯಘೋರ್ವಿಭಾಗೋ-
 ರ್ಧ್ವಭಾಗಾಭ್ಯಾಂ ಭೇದೋ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ | ಸದಾನೂಕಶಬ್ದ ಪೂರ್ವಾಚಾಯೈರ್ವಾಪ್ಯಾಪ್ಯಾಪ್ತಾಂ-

ಅನೂಕಂ ಮೂತ್ರಬಸ್ತಿ ಸ್ಯಾತ್ಸಾಸ್ತೇಶ್ಚೇಕೇ ವದಂತಿ ಚ |
 ಸದಂ ತು ಪೃಷ್ಠವಂಶಃ ಸ್ಯಾದೇತದ್ವೃಹಪತೇರ್ವಯಂ ಇತಿ ||

ಯಃ ಪುನಾನ್ಯುಹಪತೇರ್ವತಪ್ರದೋ ಭೋಜನದಾಯಾ ತಸ್ಯ ದಕ್ಷಿಣಾ ಪಾದೌ ಭಾಗಃ |
 ಗೃಹಪತೇರ್ಯಾ ಭಾರ್ಯಾ ತಸ್ಯೈ ಚ ವ್ರತಪ್ರದೋ ಯಃ ಪುನಾಂಸ್ತಸ್ಯೈವ ಸವ್ಯಾ ಪಾದೌ ಭಾಗಃ |
 ಅತ್ರ ಪುರೋವರ್ತಿಸೋಃ ಪಾದಯೋರ್ವಾಹುಶ್ವೇನಾಭಿಹಿತತ್ಯಾತ್ಯಾಶ್ಚಾನ್ವೇನ ಪಾದಶಬ್ದೇನ
 ವಿವಿಕ್ತಕಾ | ತತ್ರೈಕಸ್ಯನ್ನಸಿ ದಕ್ಷಿಣೇ ಪಾದೇ ದ್ವಿವಚನಮನಯವಾಪೇಕ್ಷಂ | ಏನಮುತ್ರರತ್ಯಾಪಿ |
 ಯೋಲಯಮೋಷಃ ಸೋಯಮನಯೋರ್ವತಪ್ರದಯೋಃ ಸಾಧಾರಣೋ ಭಾಗೋ ಭವತಿ ತಂ
 ಭಾಗಂ ಗೃಹಪತಿರೇವ ಪ್ರಶಿಂಷ್ಯಾತ್ಪ್ರವಾಯಂ ತನಾಯಮಿತಿ ವಿಭಜ್ಯ ಪ್ರದಗ್ನಾತ್ | ಪಾಘನೀಂ
 ಪುಚ್ಯಂ ತಾಂ ಪಶ್ಚಿಂಭೋ ಹರಂತಿ ದಮ್ಯಃ | ತಾಶ್ಚ ಪತ್ನೈಸ್ತಾಂ ಜಂಘನೀಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಯ
 ಕಸ್ತೈಚಿದ್ವಮ್ಯಃ | ಸ್ಯಂಧೇ ಭವಾಃ ಸ್ಯಂಧ್ಯಾ ಮಣಿಸದ್ಯಶಾ ಮಾಂಸಮಂಡಾ ಮಣಿಕಾ ಏಕಸ್ಮಿ-
 ನ್ನಾಶ್ಚೀರ ಸ್ಥಿತಾ ಮಾಂಸಶಕಲಾಸ್ತಿಪ್ರಶ್ನಃ ಕೀಕಸಾ ಮಣಿಕಾಃ ಕೀಕಸಾಶ್ಚೇತ್ಯುಭಯಂ ಗ್ರಾವಸ್ತುತೋ
 ಭಾಗಃ | ಇತರಪಾರ್ಶ್ವೇ ಸ್ಥಿತಾಸ್ತಿಪ್ರಶ್ನಃ ಕೀಕಸಾ ವೈಕರ್ತಃ ಪೌರ್ಣೋ ಮಾಂಸಮಂದಸ್ತಸ್ಯಾರ್ಧಂ

ಪೂರ್ವೋಕ್ತಕೇಕಸಾತ್ರಯಂ ಚೋನ್ನೇತುರ್ಭಾಗಃ | ಯತ್ತು ವೈಕರ್ತಸ್ಯೇತರದರ್ಧಂ ಯಶ್ಚ
ಹೃದಯಪಾರ್ಶ್ವವರ್ತೀ ಕ್ಷೋನವಶಬ್ಧಾಭಿಧೋ ನಾಂಸಖಂದಸ್ತದುಭಯಂ ಶಮಿತುರ್ಭಾಗಃ |
ಅಯಂ ಶಮಿತಾ ಯದ್ಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ ಸ್ಯಾತ್ಪದಾ ಸ್ತೇನ ಸ್ತೀಕೃತಂ ತದುಭಯಮನ್ಯಸ್ಯೈ
ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಯ ದದ್ಯಾತ್ | ಯಚ್ಚಿರೋಽಸ್ತಿ ತತ್ಪುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಾಯೈ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಾಭಿಧಾನರ್ತ್ವಿಣೇ
ದದ್ಯಾತ್ | ಶ್ವಃಸುತೈಃ ನಿಗದನಾಮ ತಾಂ ಚಾಗ್ನೀಧ್ರೋ ಬ್ರೂತೇ | ತಥಾ ಚಾಸ್ತಶ್ಚಲಾಯನ
ಆಹ—ಆಗ್ನೀಧ್ರಃ ಶ್ವಃ ಸುತ್ಯಾಂ ಪ್ರಾಹ' ಇತಿ | ಅಜಿನಂ ಚರ್ವು ತಸ್ಯಾಸ್ತೀಧ್ರಸ್ಯ ಭಾಗಃ |
ಇಥಾ ಸವನೀಯಪತೋಃ ಸಂಬಂಧೀ ಯೋಽಯಮಿಠಾಭಾಗಃ ಸ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಸಾಧಾರಣಃ |
ಯದ್ವಾ ಹೋತುರಸಾಧಾರಣಃ ||

ಯಜ್ಞಪಶುವಿನ ವಿಭಾಗವನ್ನು ವಿವರಿಸಲಾಗುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹೇಳುವರು:—
ಯಜ್ಞಪಶುವಿನ ಹವಿಶೇಷದಲ್ಲಿರುವ ನಾನಾ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಅವಯವಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯಾವ ಭಾಗವು ಯಾವ ಯಾವ
ಮುತ್ತಿಜನಿಗೆ ಸೇರಬೇಕು ಎಂಬ ವಿಷಯವು ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ:—

೧. ಜಿಹ್ವಯಾ ಸಹಿತಂ ಹನೂದ್ರಯಂ ಪ್ರಸ್ತೋತುರ್ಭಾಗಃ— ಯಜ್ಞಪಶುವಿನ ಎರಡು ದವಡೆಗಳ
ಪ್ರಸ್ತೋತ್ಯವೆಂಬ ಮತ್ತಿನ ಭಾಗವು. ಮತ್ತು ನಾಲಗೆಯು

೨. ಶ್ವೇನಾಕಾರಂ ವಕ್ಷ ಉದ್ಗಾತುರ್ಭಾಗಃ— ಶ್ವೇನಪಕ್ಷಿಯ ಆಕಾರದಂತಿರುವ ಹೃದಯವು ಉದ್ಗಾತ್ಯವೆಂಬ
ಮುತ್ತಿಜನಿಗೆ ಸೇರಬೇಕು.

೩. ಯಃ ಕಂಠಃ ಯಶ್ಚ ಕಾಕುದ್ರಃ (ಕಾಕುದಂ) ತದುಭಯಂ ಪ್ರತಿಹತುರ್ಭಾಗಃ— ಕಂಠವೂ
ತಾಲವೂ ಪ್ರತಿಹತವಾಗಿ ಸೇರಬೇಕು

೪. ಶ್ರೋಣಿಃ ಊರುಮೂಲಂ (ದಕ್ಷಿಣಭಾಗಂ) ಹೋತುಃ— ಸೊಂಟದಲ್ಲಿ ಕೆಳಗಿನ ಬಲಭಾಗವು
ಹೋತವಾಗಿ ಸೇರಬೇಕು

೫. ಶ್ರೋಣಿಃ ಊರುಮೂಲಂ (ಸವ್ಯಂ) ಬ್ರಹ್ಮಣಃ— ಸೊಂಟದ ಬಲಭಾಗವು ಬ್ರಹ್ಮಣೆಂಬ ಮುತ್ತಿಜನಿಗೆ
ಸೇರಬೇಕು

೬. ಊರ್ವಧೋಭಾಗಃ (ಸಕ್ತಿ) ಮೈತ್ರಾವರುಣಸ್ಯ— ಭಲಭಾಗದ ತೊಡಿಯು ಮೈತ್ರಾವರುಣನೆಂಬ
ಮುತ್ತಿಜನಿಗೆ ಸೇರಬೇಕು

೭. ಊರ್ವಧೋಭಾಗಃ (ಸವ್ಯಂ) ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಯಂಸಿನಃ— ಎಡತೊಡಿಯು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಯಂಸಿನೆಂಬ
ಮುತ್ತಿಜನಿಗೆ ಸೇರಬೇಕು

೮. ದಕ್ಷಿಣಾಂಸೇನ ಯುಕ್ತಂ ದಕ್ಷಿಣಂ ಪಾರ್ಶ್ವಮಧ್ಯಯೋರ್ಭಾಗಃ— ಉದರದ ಬಲಪಾರ್ಶ್ವವು ಹೆಗಲು
ಸಹಿತವಾಗಿ ಅಧ್ಯಯವಾಗಿ ಸೇರಬೇಕು

೯. ಸವ್ಯಂ ಪಾರ್ಶ್ವಮಾತ್ರಮುಪಗಾತ್ಮನಾಂ ಭಾಗಃ— ಉದರದ ಎಡಪಾರ್ಶ್ವವು ಉಪಗಾತ್ಮ ಎಂಬ ಮುತ್ತಿಜರಿಗೆ ಸೇರಬೇಕು

೧೦. ಸವ್ಯಃ ಅಂಶಃ ಪ್ರತಿಪ್ರಸ್ಥಾತುರ್ಭಾಗಃ— ಎಡಭಾಗದ ಹೆಗಲಿನ ಭಾಗವು ಪ್ರತಿಪ್ರಸ್ಥಾತ್ಮ ಎಂಬ ಮುತ್ತಿಜರಿಗೆ ಸೇರಬೇಕು

೧೧. ದೋಃ ಬಾಹುಃ (ದಕ್ಷಿಣಂ) ನೇಷ್ಠುಃ ಭಾಗಃ—ಬಲಭಾಗದ ಬಾಹುವು. ನೇಷ್ಠುವಿಗೆ ಸೇರಬೇಕು.

೧೨. ದೋಃ ಬಾಹುಃ (ಸವ್ಯಂ) ಪೋತುಃ ಭಾಗಃ—ಎಡಭಾಗದ ಬಾಹುವು ಪೋತೃವೆಂಬ ಮುತ್ತಿಜರಿಗೆ ಸೇರಬೇಕು.

೧೩. ದಕ್ಷಿಣಂ ಊರುಭಾಗಂ ಅಚ್ಛಾವಾಕಸ್ಯ—ಬಲಭಾಗದ ತೊಡೆಯು ಅಚ್ಛಾವಾಕನಿಗೆ

೧೪. ಸವ್ಯಂ ಊರುಭಾಗಂ ಅಗ್ನೀಧ್ರಸ್ಯ—ಎಡಭಾಗದ ತೊಡೆಯು ಅಗ್ನೀಧ್ರನಿಗೆ

೧೫. ದಕ್ಷಿಣಂ ಬಾಹುಂ ಆತ್ರೇಯಸ್ಯ—ಬಲಗಡೆಯ ಬಾಹುವಿನ ಮೇಲುಭಾಗವು ಆತ್ರೇಯನಿಗೆ (ಅತ್ತಿ ಗೋತ್ರದವನಿಗೆ)

೧೬. ಸವ್ಯಂ ಬಾಹುಂ ಸದಸ್ಯಸ್ಯ—ಎಡಗಡೆಯ ಬಾಹುವಿನ ಮೇಲುಭಾಗವು ಸದಸ್ಯನಿಗೆ

೧೭. ಸದಂ ಅನುಕಂ ಚ ಗೃಹಪತೇಃ—ಬಿನ್ನುನೂಕೆ ಮತ್ತು ಮೂತ್ರಕೋಶವು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ

೧೮. ಯಃ ಪುಮಾನ್ ಗೃಹಪತೇರ್ವ್ರತಪ್ರದೋ ಭೋಜನದಾಯಾ ತಸ್ಯ ದಕ್ಷಿಣಾ ಪಾದೌ ಭಾಗಃ— ಭೋಜನಪ್ರದನಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಬಲಭಾಗದ ಎರಡು ಕಾಲುಗಳು

೧೯. ಗೃಹಪತೇರ್ಯಾ ಭಾರ್ಯಾ ತಸ್ಯ ಚ ವ್ರತಪ್ರದೋ ಯಃ ಪುಮಾನ್ ತಸ್ಯೈವ ಸವ್ಯಾ ಪಾದೌ ಭಾಗಃ—ಭೋಜನ ಪ್ರದನಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ತನ ಪತ್ನೀಗೆ ಎಡಭಾಗದ ಎರಡು ಕಾಲುಗಳು.

೨೦. ಯೋಽಯಮೋಷ್ಠಃ ಸೋಽಯಂ ಏನಯೋವ್ರಪ್ರದಯೋಃ ಸಾಧಾರಣಃ ಭಾಗೋಽಭವತಿ—ಭೋಜನಪ್ರದನಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ತಾ ಮತ್ತು ಅವನ ಪತ್ನಿಯರಿಗೂ ತುಟಿ ಎಂಬ ಭಾಗವು ಸಮನಾಗಿ ಸೇರಬೇಕು ಇದನ್ನು ಭಾಗಮಾಡುವಾಗ ಯಜ್ಞಕರ್ತನೇ ಮಾಡಬೇಕು. ಎಂದರೆ ತನಗೆ ಈ ಭಾಗವು ತನ್ನ ಪತ್ನಿಗೆ ಈ ಭಾಗವು ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಬೇಕು.

೨೧. ಜಾಘನೀಂ ಪುಚ್ಛಂ ಪತ್ತೀಭ್ಯೋ ಹರಂತಿ ದದ್ಯುಃ | ತಾಕ್ಲ ಪತ್ನುಃ ಶಾಂ ಜಾಘನೀಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಯ ಕಸ್ಯೈಚಿತ್ ದದ್ಯುಃ—ಪಶುವಿನ ಬಾಲವನ್ನು ಯಜಮಾನನ ಪತ್ನಿಯಿಗೆ ಕೊಡುವರು—ಅದನ್ನು ಪತ್ನಿಯರು ಯಾವನೊಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಕೊಡುವರು.

೨೨. ಸ್ವಂಧಾಃ ಮಣಿಕಾಃ ಏಕಸಿನ್ ಪಾರ್ಶ್ವ ಸ್ಥಿತಾ ಕೀಕಸಾಶ್ಚ ಗ್ರಾವಸ್ತುತೋ ಭಾಗಃ | ಕತ್ತಿನ ಮೇಲಿರುವ ಮಾಂಸಖಂಡ ಸಹಿತವಾದ ಮಣಿಕ ಮತ್ತು ಕೀಕಸ ಎಂಬ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಗ್ರಾವಸ್ತುತ್ ಎಂಬ ಮುತ್ತಿಜನಿಗೆ ಕೊಡಲಾಗುವುದು.

೨೩. ಇತರಪಾರ್ಶ್ವೇ ಸ್ಥಿತಾಃ ತ್ರಿಸಃ ಕೀಕಸಾಃ ಮಾಂಸಖಂಡಃ ಚೋನ್ನೇತುಭಾಗಃ—ಇತರ ಪಾರ್ಶ್ವ ದಲ್ಲಿರುವ ಕೀಕಸ ಎಂಬ ಮೂರು ಮಾಂಸಖಂಡಗಳು ಉನ್ನೇತೃವೆಂಬ ಮುತ್ತಿಜನಿಗೆ ಸೇರಬೇಕು.

೨೪. ಯಶ್ಚ ಹೃದಯಪಾರ್ಶ್ವವರ್ತೀ ಮಾಂಸಖಂಡಃ ಶಮಿಕುಭಾಗಃ ಅಯಂ ಶಮಿಕಾ ಯದಿ ಅಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ ಸ್ಯಾತ್ ತದಾ ತೇನ ಸ್ತ್ರೀಕೃತಂ ತದುಭಯಮನ್ಯಸ್ಮೈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಯ ದದ್ಯಾತ್— ಕತ್ತಿನ ಮೇಲೆ ಇರುವ ಮಾಂಸಖಂಡವೂ ಎಡಭಾಗದ ಕೊನ್ನೇಮ ಎಂಬ ಭಾಗವೂ ಯಜ್ಞ ಪಶುವನ್ನು ನಧಿನೂಡುವ ಶಮಿತ್ವವೆಂಬ ಮುತ್ತಿಜನಿಗೆ ಸೇರಬೇಕು. ಶಮಿತ್ವವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗದಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಅವನು ಅವನ್ನು ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕು.

೨೫. ಯಜ್ಞೋದಿಸ್ತೀ ತತ್ ಪುಬ್ರುಹ್ಮಣ್ಯಾಭಿಧಾನರ್ತ್ವಿಣೀ ದದ್ಯಾತ್— ಪಶುವಿನ ತಿರಸ್ಸನ್ನು ನಾಕೆ ಸುತ್ಯಾದಿನೆಂದು ಹೇಳುವ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ಎಂಬ ಮುತ್ತಿಜನಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕು.

೨೬. ಅಜಿನಂ ಚರ್ಮ ತಸ್ಯಾಗ್ನೀಧ್ರಸ್ಯ ಭಾಗಃ— ಪಶುವಿನ ಚರ್ಮವನ್ನು ಅಗ್ನೀಧ್ರನೆಂಬ ಮುತ್ತಿಜನಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕು

ಸವನೀಯಪಶೋಃ ಸಂಬಂಧೀ ಯೋಽಯಮಿವಾಭಾಗಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಸಾಧಾರಣಃ— ಯಜ್ಞ ಪಶುವಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ ಇಳಾ ಎಂಬ ಭಾಗವು ಎಲ್ಲಾ ಮುತ್ತಿಜರಿಗೂ ಸೇರತಕ್ಕದ್ದು ಆದರೆ ಹೋತೃವಿಗೆ ಏಚ್ಛಿಕವಾದುದು

ತಾ ನಾ ಏತಾಃ ಷಟ್ತ್ರಿಂಶತಮೇಕಪದಾ ಯಜ್ಞಂ ವಹಂತಿ
ಷಟ್ತ್ರಿಂಶದಕ್ಷರಾ ವೈ ಬೃಹದತೀ ಬಾರ್ಹತೀಃ ಸ್ವರ್ಗಾ
ಲೋಕಾಃ ಸಾಣಾಂಶ್ಚೈವ ತತ್ಸ್ವರ್ಗಾಂಶ್ಚ ಲೋಕಾನಾ-
ಪ್ತುನಂತಿ ಪ್ರಾಣೇಷು ಚೈವ ತತ್ಸ್ವರ್ಗೇಷು ಚ ಲೋಕೇಷು
ಪ್ರತಿತಿಷ್ಠಂತೋ ಯಂತಿ |

ಉಕ್ತನಾಂ ಪಶುವಿಭಕ್ತೀನಾಂ ಸಂಖ್ಯಾಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ-ತಾ ವೈ ಹನ್ಯಾದಯ ಇಳಾಂತಾಃ ಕುಶ್ಯೋಕ್ತಾಃ ಅಸ್ಮಾಭಿರಪಿ ದೃಶ್ಯಮಾನಾಃ ಷಟ್ತ್ರಿಂಶತಂ ಷಟ್ತ್ರಿಂಶತಸಂಖ್ಯಾಕಾ ಏಕಪದಾ ಹನುರ್ಜಿಹ್ಮೇತ್ಯೇವಮೇಕೈಕೇನ ಪದೇನಾಭಿಧೀಯಮಾನಾಃ ಪಶುವಿಭಕ್ತಿಯೋ ಯಜ್ಞಂ ವಹಂತಿ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ನಿರ್ವಾಹಂ ಕುರ್ವಂತಿ | ಸಂಖ್ಯಾ ಚೇಯಂ ಪೂರ್ವಾಚಾರ್ಯೋನ್ಯಾನ್ಯಾನ್ಯಾಃ--

‘ತತ್ರ (ಊರೂ) ಪಾದೌ (ಚ) ಶೌ ದ್ವೌ ದ್ವಾವನ್ಯೇ ದ್ವಾತ್ರಿಂಶದೇವ ಹಿ |
ಹನ್ಯಾದೀಳಾಂತಮುಕ್ತಂ ತಾಃ ಷಟ್ತ್ರಿಂಶದ್ಭಕ್ತಯಃ ಪಶೋಃ || ಇತಿ

ಅತಃ ಸಂಖ್ಯಾಸಾನ್ಯಾದಿಯಂ ವಿಭಕ್ತಿರ್ಬೃಹದೀರೂಪಾ | ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಾಶ್ಚ ಬೃಹತ್ಯಾ
ಸಂಪಾದಯಿತುಂ ಶಕ್ಯತ್ಯಾದ್ಯಾರ್ಥತಃ | ತತ್ತೇನ ಪಶುವಿಭಾಗೇನ ಸತ್ರಿಣಃ ಪ್ರಾಣಾನ್ಯನ್ಯಗ್-
ಲೋಕಾನಪಿ ಪ್ರಾಪ್ನುಂತತಿ ಪಶುವಯನಾನಾಂ ಪ್ರಾಣಾಧಾರತ್ಯಾತ್ | ತೇನ ವಿಭಾಗೇನ ಸತ್ರಿಣೋಽ-
ಸ್ತಿಜ್ಞಾನ್ತನಿ ಪ್ರಾಣೇಷು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಾ ವರ್ತಂತೇ ಜನ್ಮಾಂತರೇಷು ಬೃಹದೀದ್ವಾರಾ ಸ್ವರ್ಗೇಷು
ಲೋಕೇಷು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಾ ವರ್ತಂತೇ |

ಇದುವುಗೂ ಹೇಳಿದ ಪಶುವಿಭಾಗದ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ಮೇಲೆ ವಿವರಿಸಿರುವಂತೆ ಯಜ್ಞಪಶುವಿನ
ಭಾಗಗಳಾದ ಹನೂ ಎಂದು ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಇಳುವನ್ನುವವರೆಗೂ ಇರುವ ಮೂವತ್ತಾರು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವಿಭಾಗಗಳನ್ನು
ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು. ಇನ್ನೆಲ್ಲವೂ ಯಜ್ಞಪಶುವನ್ನು ಸೇರ್ಪಡಿಸುವವು. ಈ ಮೂವತ್ತಾರು ಎಂಬ ವಿಭಾಗಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಹಿಂದಿನ
ಯಜ್ಞಕರ್ಮಲಕ್ಷಣರೂ ಅನುಮೋದಿಸಿರುವರು. ಈ ಸಂಖ್ಯೆಯು (ವಿಭಾಗಗಳು) ಮೂವತ್ತಾರು ಇರುವುದರಿಂದ ಮೂವತ್ತಾರು
ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಬೃಹದೀಭಂದಿಸ್ತಿನ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿ (ಪ್ರತಿಶಕ್ತ) ವಾಗಿರುವುದು. ಈ ವಿಧವಾದ ಮೂವತ್ತಾರು ಸಂಖ್ಯಾಯು-
ಕ್ತವಾದ ಬೃಹದೀಭಂದಿಸ್ತಿನಿಂದ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರು ತಮ್ಮ ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನು ಈ ಖಂಡಗಳಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಗಳನ್ನು
ಪಡೆಯುವರು ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಪಶುವಿನ ಅವಯವಗಳನ್ನು ಬೃಹದೀಭಂದಿಸ್ತಿನ ೩೬ ಅಕ್ಷರ ಸಂಖ್ಯೆಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ
ವಿಭಾಗಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರು ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಸುಖವಾಗಿ ಜೀವಿಸಿರುವರು. ಅನಂತರ ಬೃಹದೀಭಂದಿಸ್ತಿನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ
ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಸುಖದಿಂದ ಇರುವರು.

ಸ ಏಷ ಸ್ವರ್ಗ್ಯಃ ಪಶುರ್ಯ ಏನಮೇವಂ ವಿಭಜಂತಿ |

ಪಶುಂ ಪ್ರಕಂಸತಿ—ಯೇ ಸತ್ರಿಣ ಏನಂ ಪಶುಮೇವಮುಕ್ತೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ವಿಭಕ್ತಂ
ಕರ್ವಂತಿ ತೇಷಾಂ ಸತ್ರಿಣಾಂ ಸ ಏಷ ಪಶುಃ ಸ್ವರ್ಗ್ಯಃ ಸ್ವರ್ಗಾಯ ಹಿತೋ ಭವತಿ ||

ಯಜ್ಞಪಶುವನ್ನು ಪ್ರಕಂಸಿಸುವುದು—ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡುವ ಯಾವ ಯಜಮಾನರು (ಮುಕ್ತಿದರೂ ಸೇರಿ)
ಯಜ್ಞಪಶುವನ್ನು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಭಾಗಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಆ ಪಶುವಿನ ಮೂಲಕವೇ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವು
ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದು.

ಅಥ ಯೇಽತೋಽನ್ಯಥಾ ತದ್ಯಥಾ ಸೇಳಗಾ ವಾ ಪಾಪಕೃತೋ ವಾ
ಪಶುಂ ವಿಮುಢ್ನೀರಸ್ತಾದ್ಯಕ್ತತ್ ||

ಪ್ರಕಾರಾಂತರೇಣ ವಿಭಾಗಂ ನಿಂದತಿ—ಅಥೋಕ್ತವಿಭಾಗಪ್ರಕಂಸಾಂತರಮಿವ ನಿಂದೋ-
ಚ್ಯತ ಇತಿ ಶೇಷಃ | ಯೇ ಸತ್ರಿಣೋಽತಃ ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಿಭಾಗಾದನ್ಯಥಾ ಪ್ರಕಾರಾಂತರೇಣ
ವಿಭಜಂತ ಇತ್ಯನವರ್ತತೇ ತತ್ತೇಷಾಂ ನಿರರ್ಶನಮುಚ್ಯತೇ | ಇಲಾಶಬ್ದೇನಾನ್ಯಮುಚ್ಯತೇ |
ತೇನ ಸಹ ವರ್ತತ ಇತಿ ಸೇಳಮನ್ಯುಜುಲೋ ದೇಶಸ್ತಂ ಗಚ್ಛಂತೀತಿ ಸೇಳಗಾ ವಿಹಿತಕರ್ಮಾ-
ನನುಷ್ಠಾಯಿನಃ ಕೇವಲೋದರಪೋಷಣಸರಾಯಣಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಪಾಪಕೃತಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿದ್ವಕರ್ಮ-
ಕಾರಿಣಃ | ತೇ ಚ ದ್ವಿವಿಧಾ ಯಥಾ ಪಶುಂ ವಿಮುಢ್ನೀರನ್ಯೇವಲಂ ಮಾಂಸಭಕ್ಷಕಾರ್ಥಮೇವ
ಹನ್ಯುಸ್ತಾದ್ಯಗೇನ ತದನ್ಯಥಾವಿಭಜನಂ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಂ ||

ಪಶುವಿಭಾಗ ಕ್ರಮವನ್ನು ಬೇರೆ ವಿಧವಾಗಿ ಮಾಡಿದರೆ ಅದರಿಂದಂಟಾಗುವ ಹಾನಿಯನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿ ನಿರ್ದಿಸುವರು—
ಯಜ್ಞೋಕ್ತ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಪಶುವಿಭಾಗ ಕ್ರಮವನ್ನು ನುಸರಿಸದೆ ಮನಸ್ಸು ಬಂದಂತೆ ಯಜ್ಞ ಪಶುವನ್ನು ವಿಭಾಗಿಸಿದಲ್ಲಿ
ಮಾಂಸ ಭಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಮಾತ್ರ ಪಶುವನ್ನು ವಧಮಾಡಿ ಕತ್ತರಿಸಿದ ಪಾಪಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞ ಕರ್ತರು ಗುರಿಯಾಗುವರು. ಹೀಗೆ
ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞ ಫಲವು ಲಭಿಸದೇ ಇರುವುದಲ್ಲದೆ ಕೇವಲ ಪಾಪವನ್ನೇ ಪಡೆದಂತಾಗುವುದು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ತಾಂ ವಾ ಏತಾಂ ಪಶೋರ್ವಿಭಕ್ತಿಂ ಶ್ರೌತ ಋಷಿದೇವಭಾಗೋ
ವಿದಾಂಚಕಾರ ತಾಮು ಹಾಪ್ರೋಚ್ಚೈವಾಸ್ಮಾಲ್ಲೋಕಾದು-
ಚ್ಚಕ್ರಾಮತ್ ||

ಉಕ್ತಂ ಪಶುವಿಭಾಗಂ ತದ್ವ್ರಷ್ಟ್ಯಮಹರ್ಷಿಧ್ವಾರಾ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ತಾಮೇತಾಂ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾಂ
ಪಶುವಿಭಕ್ತಿಂ ಶ್ರುತನಾಮಕಸ್ಯ ಮುನೇಃ ಪುತ್ರೋ ಮಹರ್ಷಿದೇವಭಾಗಾಗಾಖ್ಯೋ ಮಹರ್ಷಿರ್ವಿದಾಂ-
ಚಕಾರ ಜ್ಞಾತವಾನ್ | ತಾಮು ಹ ತಾಮೇವ ಸ್ವೇನ ಜ್ಞಾತಾಂ ವಿಭಕ್ತಿಮಪ್ರೋಚ್ಚೈವ ರಹಸ್ಯವಿದ್ಯೇತಿ
ಮತ್ಪಾ ಕಸ್ಮೈಚಿದಪ್ಯಕಥಯಿತ್ಯೈವಾಸ್ಮಾಲ್ಲೋಕಾದುಚ್ಚಕ್ರಾಮದುತ್ಪಾಂ ತವಾನ್ವೃತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಈ ಪಶುವಿಭಾಗಕ್ರಮವನ್ನು ವೇದಮಂತ್ರ ದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ಮುಷಿಯಮೂಲಕ ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವರು—ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ
ಯಜ್ಞ ಪಶುವಿನ ವಿಭಾಗಕ್ರಮವನ್ನು ಹಿಂದೆ ಶ್ರುತ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಮುಷಿಯ ಪುತ್ರನಾದ ದೇವಭಾಗನೆಂಬ ಮಹರ್ಷಿಯು ದಿವ್ಯ
ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕಂಡುಹಿಡಿದನು. ಆದರೆ ಈ ವಿಭಾಗಕ್ರಮವನ್ನು ಅತಿ ರಹಸ್ಯವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಆ ಮುಷಿಯು ಇದನ್ನು ಯಾರಿಗೂ
ತಿಳಿಸದೆ ಈ ಲೋಕದಿಂದ (ಮೃತನಾದಬಳಿಕ) ಪರಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋದನು.

ತಾಮು ಹ ಗಿರಿಜಾಯ ಬಾಭ್ರವ್ಯಾಯಾಮನುಷ್ಯಃ ಪ್ರೋವಾಚ ತತೋ
ಹೈನಾನೇತದವರ್ವಾಜ್ಞಾನುಷ್ಯಾ ಅಧೀಯತೇಽಧೀಯತೇ ||

ಕಥಂ ತರ್ಹಿ ತಸ್ತಂಪ್ರದಾಯ ಇತ್ಯಾಶಂಕ್ಯಾಃಹ—ತಾಮು ಹ ತಾಮೇವ ಪಶುವಿಭಕ್ತಿಮ-
ನುನುಷ್ಯೋ ಮನುಷ್ಯವತಿರಿಕ್ತಃ ಕಕ್ಷಿದ್ಧಂಧವಾರ್ದಿಬಾರ್ಭವ್ಯಾಯ ಬಹ್ನೋರಪತ್ಯಾಯ ಗಿರಿಜ-
ನಾಮಕಾಯ ಮಹರ್ಷಯೇ ಪ್ರೋವಾಚ | ಏತದವರ್ವಾಜ್ಞಾನುಷ್ಯಾ ಏತಸ್ಮಾದ್ಗಿರಿಜಾಪ್ರಾನ್ತಹರ್ಷೇರ-
ವರ್ವಾಚೀನಾಃ ಸರ್ವೇ ಮನುಷ್ಯಾಸ್ತತಸ್ತಸ್ಯ ಗಿರಿಜಾಪ್ರಾನ್ತ ಸ್ಥಾಪಾದೇನಾಂ ಪಶುವಿಭಕ್ತಿಮಧೀಯತೇ |
ಪದಾಭ್ಯಾಸೋಽಧ್ಯಾಯಸಮಾಪ್ತರ್ಥಃ ||

ಆದರೆ ಈ ಸಂಪ್ರದಾಯವು ಹೇಗೆ ಬಳಕೆಗೆ ಬಂದಿತೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ದೇವಭಾಗನೆಂಬ
ಮುಷಿಯು ಮನುಷ್ಯರಾದವರಿಗೂ ತಿಳಿಸದೆ ಹೋದರೂ ಗಂಧರ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದನು. ಆ ಗಂಧರ್ವರಲ್ಲಿ ಬಾಭ್ರವ್ಯ ಎಂದರೆ
ಬಭ್ರುವಿನ ಮಗನಾದ ಗಿರಿಜ ಎಂಬ ಮಹರ್ಷಿಗೆ ತಿಳಿದದ್ದಿತು. ಈ ಮುಷಿಗಿಂತ ಈಚಿನವರಾದ ಕೆಲವು ಮನುಷ್ಯರು ಗಿರಿಜ ಎಂಬ
ಸುಹರ್ಷಿಯಿಂದ ಈ ಪಶುವಿಭಾಗಕ್ರಮವನ್ನು ಅರಿತುಕೊಂಡು ಪ್ರಚಾರಮಾಡಿದರು. ಆಗಿಂದಲೂ ಮನುಷ್ಯರಾದ ಯಜ್ಞ
ಕರ್ತರು ಈ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸುತ್ತಾ ಬಂದಿರುವರು. ಅಧೀಯತೇ ಎಂಬ ಪದವು ಇಲ್ಲಿ ದ್ವಿರೂಪವಾಗಿದೆ.
ಇದು ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತೆಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು.

*English Translation***(The distribution of the different parts of the sacrificial animal among the priests)**

Now follows the division of the different parts of the sacrificial animal (among the priests). We shall describe it. The two jawbones with the tongue are to be given to the Prastotar ; The breast in the form of an eagle to the Udagatar ; the throat with the palate to the Pratihatar ; the lower part of the right loins to the Hotar ; the left to the Brahma; the right thigh to the Maitravaruna ; the left to the Brahmanachhamsi; the right side with the shoulder to the Adhvaryu, the left side to those who accompany the chants ; The left shoulder to the Pratipasthatar ; the lower part of the right arm to the Neshtar; the lower part of the left arm to the Potar; the upper part of the right arm to the Atreya, the left to the Sadasya; the back bone and the urinal bladder to the Grihapati (sacrificer); the right feet to the Grihapati who gives a feasting; the left feet to the wife of that Grihapati who gives a feasting; the upper lip is common to both the Grihapati and his wife, which is to be divided by the Grihapati. They offer the tail of the animal to wives, but they should give it to a Brahmana; the fleshy processes (manikah) on the neck and three gristles (kikasah) to the Gravastut; three other gristles and one-half of the fleshy part of the back (vaikartta) to the Unnetar; the other half of the fleshy part on the neck and the left lobe (kloma) to the slaughterer, who should present it to a Brahmana, if he himself would not happen to be a Brahmana. The head is to be given to the Subrahmanya, the skin belongs to him (the Subrahmanya) who spoke, svah sutyam (to-morrow at the Soma sacrifice), that part of the sacrificial animal at a Soma sacrifice which belongs to Ila (sacrificial food) is common to all the priests; only for the Hotar it is optional.

All these portions of the sacrificial animal amount to thirty-six single pieces, each of which represents the pada (foot) of a verse by which the

sacrifice is carried up. The Brihati metre consists of thirty six syllables; and the heavenly worlds are of the Brihati nature. In this way by dividing the animal into thirty-six parts they gain life in this world and the heavens, and having become established in both this and that world they walk there.

To those who divide the sacrificial animal in the way mentioned, it becomes the guide to heaven. But those who make the division otherwise are like scoundrels and miscreants who kill an animal merely for gratifying their lust after flesh.

This division of the sacrificial animal was invented by the Rishi Devabhaga, a son of Sruta. When he was departing from this life, he did not entrust the secret to any one. But a supernatural being communicated it to Girija, the son of Babhru. Since his time men study it.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯೇ ಏಕತ್ರೀಂಶೋಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಜಾಧಿರಾಜಪರಮೇಶ್ವರ ವೈದಿಕಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕ ವೀರಬುಕ್ಕಣ್ಣ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಧುರಂಧರ
ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯಕೃತಾನೈತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯೇ ಏಕತ್ರೀಂಶೋಧ್ಯಾಯಃ ಸಮಾಪ್ತಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಯುತವೂ ಕರ್ನಾಟಕಭಾಷಾನುನಾದಯುತವೂ ಆದ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ
ಮೂವತ್ತೊಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು.

ಮೂವತ್ತೊಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿದುದು.

ಅಧ್ಯತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ ದ್ವಾತ್ರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ

ಮೂವತ್ತೆರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು

[ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವೆಂಬ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸುವ ಲೋಪದೋಷ, ಅನಾಹುತ, ವಿಘ್ನ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೆ ಹೇಳಿರುವ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ಇತ್ಯಾದಿ]

[ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಮಾಡುವ ಯಜ್ಞಕರ್ತನು ಮೃತನಾದಲ್ಲಿ ಅನುಸಂಸರೇಕಾದ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಾದಿ ಕ್ರಮಗಳು]

ಸತ್ತಿಣಾಂ ವರ್ಣತಂ ಕಾರ್ಯಂ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಂ ಬ್ರವೀತ್ಯಥ |
ಚೋದ್ಯೋತ್ತರ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಸುಸ್ವಪ್ನಮಿತಿ ಗೃಹ್ಯತಾಂ ||

ಇವನವೆಗೂ ಯಜ್ಞಕರ್ತರು ಮುಂತಾದವರು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ನಿರ್ವಹಿಸಬೇಕಾದ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸಬಹುದಾದ ವಿಘ್ನ, ಲೋಪದೋಷ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ಮೊದಲಾದ ವಿಧಾನಗಳನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಪ್ರತಿಯೋತ್ತರರೂಪವಾಗಿ ವಿವರಿಸಲಾಗುವುದು. ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನೂ ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರರೂಪವಾದ ಸಮಾಧಾನವನ್ನೂ ಹೇಳುವರು—

ತದಾಹುರ್ಯ ಆಹಿತಾಗ್ನಿರುಪನಸಥೇ ಮ್ನಿಯೇತ ಕಥಮಸ್ಯ ಯಜ್ಞಃ
ಸ್ಯಾದಿತಿ ನೈನಂ ಯಾಜಯೇದಿತ್ಯಾಹುರನಭಿಪ್ರಾಪ್ತೋ ಹಿ ಯಜ್ಞಂ
ಭವತಿತಿತಿ |

ತತ್ರ ಪ್ರಥಮಚೋದ್ಯೋತ್ತರೇ ದರ್ಶಯತಿ—ತತ್ರ ಯಜ್ಞವೈಕಲ್ಯವಿಷಯೇ ಕೇಟಿದ್ವೈತ್ಯವಾದಿನಃ ಪೃಚ್ಛಂತಿ | ಯಃ ಪುಮಾನಾಹಿತಾಗ್ನಿಃ ಸನ್ನುಪನಸಥಾಪ್ತೋ ಸುತ್ಯಾದಿನಾಸ್ತೂರ್ವದಿನೇ ಮ್ನಿಯೇತಾಸ್ಯ ಯಜ್ಞಃ ಕಥಂ ಪ್ರವರ್ತತ ಇತಿ ಪ್ರಶ್ನಃ | ತಸ್ಯೇದಮುತ್ತರಮೇನಂ ನೃತಂ ನ ಯಾಜಯೇದಿತ್ಯಭಿಜ್ಞಾ ಅಹುಃ | ತತ್ರೇಯಮುಪಪತ್ತಿಃ | ಸುತ್ಯಾಯಾ ಅನುಪಕಾಂತತ್ವಾದಯಂ ಯಜ್ಞಮನಭಿಪ್ರಾಪ್ತಃ ಏವ ಭವತಿ | ತಸ್ಮಾದ್ಯಾಗೋ ನ ಯುಕ್ತಃ |

ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿಗಳೆಂಬ ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನ ಕುಶಲರು ಈರೀತಿ ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುವರು— ಇಲ್ಲಿ ಆಹಿತಾಗ್ನಿಃ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಹಿಂದೆ ಮಾಡಿ ಮುಂದೆ ಅರ್ಜವಸರ್ವಂತರ ತನ್ನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಆ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿವಿಧವೂ ಸಾಯಂಪ್ರಾತಃ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಗೃಹಸ್ಥಧರ್ಮವಿಹಿತವಾದ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವನ್ನು ಆಹುತಪೂರ್ವವಾಗಿ ಮತ್ತು ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಆಚರಿಸುವ ಪುರುಷನಿಗೆ ಆಹಿತಾಗ್ನಿ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಆಹಿತಾಗ್ನಿಯಾದ ಇಂತಹ ಪುರುಷನು

ಮುಂದೆ ತಾನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದಿರುವ ಸೋಮ ಅಥವಾ ಇತರ ಯಾಗವನ್ನು ತಕ್ಕ ಸಲಕರಣೆಗಳಿಂದ ಮಾಡಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುತಕ್ಕಾದಿನಕ್ಕೆ (ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹುಂಡಿ ಅರ್ಪಿಸುವ ದಿನಕ್ಕೆ ಸುತ್ತಾದಿನವೆಂದು ಹೆಸರು) ಹಿಂದಿನ ದಿನವೇ ಮೃತನಾದಲ್ಲಿ ಆಗ ಏನು ಮಾಡಬೇಕು ? ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಬೇಕೇ ಬೇಡವೇ ? ಎಂಬುದು ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿಗಳು ಕೇಳುವ ಪ್ರಶ್ನೆಯು. ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿರುವುದು—ಸುತ್ತಾದಿನಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನ ದಿನ ಯಜ್ಞ ಕರ್ತನು ಮೃತನಾದಲ್ಲಿ ಅವನು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸದೇ ಅಲ್ಲಿಗೆ ನಿಲ್ಲಿಸಬೇಕು. ಸುತ್ತಾದಿನದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಶಾಖ್ಯಕಲಾಪಗಳು ಆತಿ ಮುಖ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇ ಯಜ್ಞ ಕರ್ತನು ಮೃತನಾಗಿರುವಾಗ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಉಪಕ್ರಮ (ಪ್ರಾರಂಭ) ಮಾಡಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಮಾಡದಿರುವ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸುವುದು ಹೇಗೆ? ಯಜ್ಞವು ಎಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಸಾಗಿದ್ದರೆ ಅಲ್ಲಿಗೆ ನಿಲ್ಲಿಸಬೇಕು, ಮುಂದೆ ಮಾಡಕೂಡದು ಎಂಬುದು ಉತ್ತರವು.

ತದಾಹುರ್ಯ ಆಹಿತಾಗ್ನಿರಧಿಶ್ಚಿತೇಽಗ್ನಿಹೋತ್ರೇ ಸಾನ್ನಾಯ್ಯೇ ವಾ
ಹವಿಷ್ಣು ವಾ ಮ್ನಿಯೇತ ಕಾ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿರಿತ್ಯತ್ರೈವೈನಾ-
ನ್ಯನುಪರ್ಯಾದಧ್ಯಾದ್ಯಥಾ ಸರ್ವಾಣಿ ಸಂದಹ್ಯೇರನ್ ಸಾ ತತ್ರ
ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಃ ||

ದ್ವಿತೀಯ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರೇ ದರ್ಶಯತಿ—ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರೇ ತಪ್ನಾಧನಭೂತೇ ಶಯಿಸಿ ಕಾರ್ಯಾರ್ಥಂ
ವನ್ಮಾವಧಿಶ್ಚಿತೇ ಸತಿ ತಥಾ ಸಾನ್ನಾಯ್ಯೇ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾರ್ಥೇ ಕ್ಷೀರೇಽಧಿಶ್ಚಿತೇ ಸತಿ ತಥಾ
ಹವಿಷ್ಣು ಪುರೋಡಾಶಾದಿಷ್ಟಧಿಶ್ಚಿತೇಸು ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಮರಣೇ ಕಂ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಮಿತಿ ಪ್ರಶ್ನಃ |
ಪ್ರಾಯೋ ನಾಶಸ್ತಸ್ಯ ಚಿತ್ತಂ ಸಮಾಧಾನಂ | ಅಶ್ಚೈವ ಯಜಮಾನದಹನದೇಶ ಏವೈನಾನಿ
ಕ್ಷೀರಾದಿನೈನುಪರಾದ್ಯಾದ್ಯತ್ | ಯಜಮಾನಮನು ಪರಿತಃ ಕ್ಷಿಪೇತ್ | ಯೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಸರ್ವಾಣಿ
ತಾನಿ ಯಜಮಾನೇನ ಸಂಭೂಯ ದಹ್ಯೇರಂಸ್ತಥಾ ಪ್ರಕ್ಷಿಪೇತ್ | ಸಾ ಶಾದ್ಯತೀ ಕ್ರಿಯಾ ತತ್ರ ದೋಷೇ
ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿರ್ಭವತಿ ||

ಈಗ ಎರಡನೆಯ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಕ್ಕೆ ಸಾಧನಭೂತವಾದ ಹಾಲು, ದರ್ಶಪೂರ್ಣ
ಮಾಸವೆಂಬ ಇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಉಗಿಯೋಗಿಸಬೇಕಾದ ಸಾನ್ನಾಯ್ಯ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ಕ್ಷೀರ (ಹಾಲು) ಮತ್ತು ಪುರೋಡಾಶವೇ
ಮೊದಲಾದ ಹವಿರ್ವ್ರವ್ಯಗಳು ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಹೋಮಾರ್ಥವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ
ಇಡಲಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಹೋಮಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆಯೇ ಯಜ್ಞ ಕರ್ತನು ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞ
ಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನು ಮೃತನಾದಲ್ಲಿ ಆಗ ಏನು ಮಾಡಬೇಕು ? ಈ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ ಇಟ್ಟಿರುವ ಹವಿರ್ವ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ
ಏನಿಯೋಗಿಸಬೇಕು ಎಂಬುದು ಪ್ರಶ್ನೆಯು. ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವು— ಈ ಹವಿರ್ವ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಇನ್ನೂ
ಹೋಮಮಾಡಿರುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಹೋಮಕಾರ್ಯವು ನೆರೆವೆಂದಂತಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆ ಹವಿರ್ವ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು, ಯಜ
ಮಾನನನ್ನು ಚಿತೆಯ ಮೇಲೆಟ್ಟು ದಹಿಸುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಚಿತೆಯ (ಅಗ್ನಿಗೆ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿ) ಸುತ್ತಲೂ ಅವುಗಳೂ ದಹಿಸುವಂತೆ
ಇಡಬೇಕು ಎಂದರೆ ಮೃತನ ಶರೀರದ ಜತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಆ ಹವಿರ್ವ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ದಹಿಸಿ ಭಸ್ಮಮಾಡಬೇಕು ಈ ವಿಧಾನವೇ ಇಲ್ಲಿ
ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಯು.

ತದಾಹುರ್ಯ ಆಹಿತಾಗ್ನಿರಾಸನ್ನೇಷು ಹವಿಃಷು ಮ್ನಿಯೇತ ಕಾ
ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿರಿತಿ ಯಾಭ್ಯ ಏವ ತಾನಿ ದೇವತಾಭ್ಯೋ
ಹವೀಂಸಿ ಗೃಹೀತಾನಿ ಭವಂತಿ ತಾಭ್ಯಃ ಸ್ವಾಹೇತ್ಯೇವೈನಾನ್ಯಾ-
ಹವನೀಯೇ ಸರ್ವಹಂತಿ ಜುಹುಯಾತ್ನಾ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಃ |

ತೃತೀಯೇ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರೇ ದರ್ಶಯತಿ- ಹವಿಃಷು ಪುರೋಡಾಶಾದಿಷು ವೇದ್ಯಮಾಸ
ನ್ನೇಷು ಯಜಮಾನಮರಣೇ ಯಾಭ್ಯೋ ದೇವತಾಭ್ಯಃ ಪೂರ್ವಂ ತಾನಿ ಹವೀಂಸ್ಯಪತ್ರಾಂತಾನಿ
ತಾಭ್ಯಸ್ತದ್ದೇವತಾನಾಮಾನಿ ಚತುರ್ಥ್ಯಂತಾನ್ಯುಚ್ಛಾರ್ಯ ಸ್ವಾಹೇತ್ಯೇನೈವ ಮಂತ್ರೇಣೈತಾನಿ ಹವೀಂಸಿ
ಸರ್ವಹಂತಿ ನಿಶೇಷೇಣ ಯಥಾ ಸರ್ವಾಣಿ ಹುತಾನಿ ಭವಂತಿ ತಥಾಹವನೀಯೇ ಜುಹು-
ಯಾತ್ ||

ಮೂರನೆಯ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುವರು— ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಪುರೋಡಾಶಾದಿಹವ್ಯಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞ
ವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದನಂತರ ಯಜ್ಞಕರ್ತನು ಮೃತನಾದಲ್ಲಿ ಏನು ಮಾಡಬೇಕು ಎಂಬುದು ಪ್ರಶ್ನೆಯು. ಈ
ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪುರೋಡಾಶಾದಿ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಚತುರ್ಥ್ಯಂತವಾಗಿಯೂ ಸ್ವಾಹಾಕಾರ ಪೂರ್ವಕ
ವಾಗಿಯೂ ಹವಿಶೇಷವು ಉಳಿಯದಂತೆ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಆಹವನೀಯಾಗಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ
ಇದೇ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವಿಧಾನವು.

ತದಾಹುರ್ಯ ಆಹಿತಾಗ್ನಿಃ ಪ್ರವಸನ್ನಿಯೇತ ಕಥಮಸ್ಯಾಗ್ನಿ-
ಹೋತ್ರಂ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯಭಿನಾನ್ಯವತ್ನಾಯಾಃ ಪಯಸಾ ಜುಹು-
ಯಾದನ್ಯದಿವೈತತ್ರಯೋ ಯದಭಿನಾನ್ಯವತ್ನಾಯಾ ಅನ್ಯದಿವೈ-
ತದಗ್ನಿಹೋತ್ರಂ ಯತ್ಪ್ರೇತಸ್ಯ ||

ಚತುರ್ಥೇ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರೇ ದರ್ಶಯತಿ- ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಂ ಭಾರ್ಯಸಮಾಪೇ (ಸಂ)ಸ್ಯಾತ್ಯ
ಗ್ರಾಮಾಂತರೇ ಪ್ರವಸಂತಃ ಸನ್ಯದಿ ಮ್ನಿಯೇತ ತದಾನೀಂ ಸ್ವಗೃಹೇ ಪುತ್ರಾದಿರಭಿನಾನ್ಯವತ್ನಾಯಾಃ
ಪಯಸಾಗ್ನಿಹೋತ್ರಂ ಜುಹುಯಾತ್ | ವಾ ಗತಿಗಂಧನಯೋರಿತಿ ಧಾತೋರಭಿಪೂರ್ವಂ ಸ್ಯಾ-
ಭಿನಾ ಇತಿ ರೂಪಂ || ಅನ್ಯತ್ನಾಯಾ ವತ್ಸತ್ನಾನ್ಯವತ್ಸಃ | ಅಭಿಪ್ರಾಪ್ನೋಲ್ವನ್ಯವತ್ಸೋ ಯಸ್ಯಾಗ್ನಿಗೋ
ಸೇಯಮಭಿನಾನ್ಯವತ್ಸಾ ಪೋಷಣಾದಿಪ್ರಕಾರೇಣೋಪಸ್ಥಿತೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಏತಾದ್ಯತ್ಯಾ ಅಭಿನಾನ್ಯ-
ವತ್ನಾಯಾ ಯವ್ತಯೋಽಪ್ತೇತದನ್ಯದಿವ ದೈನಂದಿನಾಗ್ನಿಹೋತ್ರೀಪಯಸಃ ಸಕಾಶಾದನ್ಯದೇವೈ-
ತದ್ವ್ಯಂ | ಪ್ರೇತಸ್ಯಾಃ ಯದಗ್ನಿಹೋತ್ರಮೇತದನ್ಯದಿವೈತನ್ನಿತ್ಯಾಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದನ್ಯದೇವ ಕರ್ಮಾಂ-
ತರಂ ತನ್ನಮಾನಧರ್ಮಕಂ ಪುತ್ರಾದಿಕರ್ತೃಕಂ | ಆತಃ ಪ್ರೇತಸ್ಯಾದಿಕಾರಾಭಾವೇನಿತಿ ಪುತ್ರಾದೀರಧಿ-
ಕಾರಸದ್ಭಾವಾದನುಷ್ಠಾನಮುಪಪದ್ಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ||

ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ಅಗ್ನಿ ಹೋತ್ರವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೋಮದ್ರವ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಟ್ಟು ಯಜಮಾನನು ಗ್ರಾಮಾಂತರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿರುವಾಗ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಮೃತನಾದಲ್ಲಿ ಆಗ ಏನು ಮಾಡಬೇಕು? ಎಂದರೆ—ಯಾವ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದೈವಿಸಿ ಹೋಮದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಹೆಸುವಿನ ಹಾಲನ್ನು ಎಂದರೆ ಆ ಹೆಸುವಿನ ಕರುವಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಕರುವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕರೆದ ಹಾಲನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಹೋಮನಾಡಬೇಕು. ಇಂತಹ ಹೆಸುವಿನ ಹಾಲಿನಿಂದ ಹೋಮಮಾಡಿದರೆ ಮೃತನಾದವನು ಹೋಮಮಾಡಿದಂತೆಯೇ ಆಗುವುದು. ಅಥವಾ ನಿಕೃವಾ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಹೆಸುವಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಬೇರೆ ಇನ್ನೊಂದು ಹೆಸುವಿನ ಹಾಲನ್ನಾದರೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು. ಇದನ್ನು ಮೃತನ ಪುತ್ರನೂ ಮಾಡಬಹುದು.

ಅಪಿ ವಾ ಯತ ಏವ ಕೃತಶ್ಚ ಪಯಸಾ ಜುಹುಯುಃ |

ತತ್ಪ್ರವ ಪಶ್ನಾಂತರಮಾಹ—ಅಭಿವಾನ್ಯವಶ್ಚಾಯಾ ಇತಿ ನಿಯಮೋ ನಾಸ್ತಿ ಕಿಂತು ಯತಃ ಕುತೋ ಯಸ್ಯಾಃ ಕಸ್ಯಾಶ್ಚಿದೋಃ ಪಯಸಾ ಪುತ್ರಾದಯೋ ಜುಹುಯುರಿತಿ ||

ಅಥವಾ ಇತರ ಯಾವ ಹೆಸುವಿನ ಹಾಲಿನಿಂದಾಗಲಿ ಮೃತನ ಪುತ್ರರಲ್ಲಿ ಯಾರಾದರೂ ಹೋಮ ಮಾಡಬಹುದು.

ಅಥಾಪ್ಯಾಹುರೇವಮೇವೈನಾನಜಸ್ರಾನಜುಹ್ವತ ಇಂಧೀರನ್ನಾ ಶರೀ-
ರಾಣಾಮಾಹತೋರಿತಿ |

ಪುನರಪಿ ಪಶ್ನಾಂತರಮಾಹ—ಅಪಿ ಚಾನ್ಯೇ ಯಾಜ್ಞಿಕಾಃ ಪಶ್ನಾಂತರಮಾಹುಃ | ದೇಶಾಂತರೇ ಮೃತಸ್ಯ ಪ್ರೇತಸ್ಯ ಶರೀರಾಣಾಮಸ್ಯಾದಿಶ್ಚೇತಾವಯವಾನಾಮಾಹತೋರಾಹರಣ-
ಪರ್ಯಂತಮೇನಾನಾಹವನೀಯಾದೀಂಸ್ತ್ರೀನಗ್ನೀನಜಸ್ರಾನುಪಶಮರಹಿತಾನಜುಹ್ವತೋ ಹೋಮ-
ರಹಿತಾನೇವಮೇವಾಪವಮಾಪ್ರೇನೈವ ಪ್ರಕಾರೇಣೇಂಧೀರಸ್ತ್ವಜ್ವಾಲಯೇಯುರಿತಿ | ಹೋಮಾಭಾವೇಽಪಿ ತ್ರಯೋಃಸ್ಯಗ್ನಯೋ ನೋಪಶಾನ್ಯಂತಿ ತಥಾ ಪ್ರೇತಾಸ್ತಿಸಮಾನಯನಪರ್ಯಂತಂ ಪ್ರಜ್ವಾಲ-
ಯೇದಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತದ ವಿಷಯವನ್ನು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿ ಹೇಳುವರು— ಅಗ್ನಿ ಹೋತ್ರಮಾಡುವವನು ದೇಶಾಂತರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ಅಲ್ಲಿ ಮೃತನಾದಲ್ಲಿ ಆಗ ಮೃತನದಹನಾದಿ ಉತ್ತರಕ್ರಿಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಮುಗಿದು ಅಸ್ತಿ ಸಂಚಯ ನಕ್ಕಾಗಿ ಆತನ ಶರೀರದ ಅಸ್ತಿಗಳನ್ನು (ಮೂಳೆಗಳನ್ನು) ನದಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಜಲಾಶಯಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಕುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ವಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ತರುವ ಪರ್ಯಂತರವೂ ಅಗ್ನಿ ಹೋತ್ರಿಯಾದವನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಪಾಡಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದ ಅಗ್ನಿಗಳನ್ನು ಎಂದರೆ ಆಹವನಿಯು, ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ, ದಕ್ಷಿಣಾಗ್ನಿ ಎಂಬ ಮೂರು ಅಗ್ನಿಗಳನ್ನು ಆರಿಹೋಗದಂತೆ ಇಂಧನಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸಿಗಳಿಸುತ್ತಾ (ಉರಿಯು ತ್ತಿಯವಂತೆ) ಇರಬೇಕು. ಹೀಗೆಯೇ ಅಸ್ತಿಗಳನ್ನು ತರುವ ಪರ್ಯಂತವೂ ಅಗ್ನಿಗಳ ಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿರಬೇಕು. ಇದು ಪ್ರಕಾರಾಂತರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವು.

ಯದಿ ಶರೀರಾಣಿ ನ ವಿದ್ಯೇರವ್ವರ್ಣಶರಃ ಷಷ್ಠಿಸ್ತ್ರೀಣಿ ಚ ಶತಾನ್ಯಾಹ್ಯತ್ಯ
ತೇಷಾಂ ಪುರುಷರೂಪಕಮಿವ ಕೃತ್ವಾ ತಸ್ಮಿಂಸ್ತಾಮಾವೃತಂ
ಕುರ್ಯುರಥೈನಾಚ್ಛರೀರೈರಾಹ್ಯತ್ಯೈಃ ಸಂಸ್ಪರ್ಶೋದ್ವಾಸಯೇಯುಃ

ಪ್ರೇತಾಸ್ತು ವಿನಾಶೇ ಕಿಂ ಕರ್ತವ್ಯಮಿತ್ಯಾಶಂಕಾಽಽದಃ—ಯದಿ ಕಠಂಚಿಚ್ಛರೀರಾಣಿ
ಅಸ್ಥ್ಯಾದೀನಿ ನ ವಿದ್ಯೇರವ್ವಿಶ್ವೇಯುಸ್ತದಾಃ ಪರ್ಣಶರಃ ಪಲಾಶವೃಕ್ಷಸ್ಯ ಚೈನ್ನಾನ್ ವೃಂಶಾನ್
ಷಷ್ಠ್ಯತ್ತರತತ್ರಯಸಂಖ್ಯಾಕಾನಾಹ್ಯತ್ಯ ತೇಷಾಂ ವೃಂಶಾನಾಂ ಸಂಬಂಧಿ ಪುರುಷರೂಪಕಮಿವ
ಕೃತ್ವಾ ಮನುಷ್ಯಸದೃಶಂ ಕಿಂಚಿದ್ರೂಪಂ ನಿರ್ಮಾಯ ತಸ್ಮಿನ್ನೂಪೇ ತಾಮಾವೃತಂ ಪ್ರೇತಶರೀರೋ.
ಚಿತಂ ಪ್ರಕಾರಂ ದಹನಪಿಂಡದಾನಾದಿರೂಪಂ ಕುರ್ಯುಃ | ಅಥ ತದಾನೀಂ ಕೃತ್ರಿಮರೂಪಂ
ದಹನಕಾಲ ವಿನಾನಾಹವನೀಯಾದ್ಯಗ್ನೀನ್ ಶ್ವತಾನೇ ನೀತ್ಯಾ ಸಮಾಹೃತ್ಯೈಶ್ಚೈಃ ಪಲಾಶವೃಂಶಂ.
ನಿರ್ಮಿತ್ಯೈಃ ಶರೀರಾವಯವೈಃ ಸಂಸ್ಪರ್ಶ್ಯ ಸಂಸ್ಪೃಷ್ಯಂ ಕೃತ್ವೋದ್ವಾಸಯೇಯುಃ ||

ಒಂದು ವೇಳೆ ಮೃತಶರೀರದ ಅಸ್ಥಿಗಳು ನಾಶವಾಗಿ ದೊರೆಯದಿರುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕೆಳಗೆ ಹೇಳುವ ಕ್ರಮವನ್ನನುಸರಿಸಬೇಕು. ಕಾರಣಾಂತರದಿಂದ ಮೃತಶರೀರವು ನಷ್ಟವಾಗಿ ಸಿಕ್ಕದಿದ್ದಲ್ಲಿ. ಆಗ ಪಲಾಶ (ಮುತ್ತುಗದ) ವೃಕ್ಷದ ಕಡ್ಡಿಗಳನ್ನು ೩೬೦ ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಶರೀರದ ಆಕಾರವನ್ನು ಹೋಲುವಂತೆ ರಚಿಸಿ ಅದನ್ನೇ ಮೃತಶರೀರವೆಂದುಭಾವಿಸಿ ಯಥಾವಿಧಿಯಾಗಿ ದಹನಾದಿ ಉತ್ತರಕ್ರಿಯಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು ಆ ಕೃತ್ರಿಮರೂಪದಹನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೃತನು ತನ್ನ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಶಾಪಾದುತ್ತಿದ್ದ ಅಹವನೀಯಾದಿ ಅಗ್ನಿಗಳನ್ನು ಸ್ಮತಾನಕ್ಕೆ ತಂದು ಆ ಕೃತ್ರಿಮ ಕಳೆಬರಕ್ಕೆ ಸಂಸ್ಪರ್ಶಮಾಡಿ ಅನಂತರ ಆ ಅಗ್ನಿಗಳನ್ನು ಉದ್ವಾಸನಮಾಡಬೇಕು. ಉತ್ತರಕ್ರಿಯಾದಿಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಿ ಮುಗಿಸಬೇಕು.

ಅಧ್ಯರ್ಥಶತಂ ಕಾಯೇ ಸಕ್ಕಿನೀ ದ್ವಿಪಂಚಾಶೇ ಚ ವಿಂಶೇ ಚೋರೂ
ದ್ವಿಪಂಚವಿಂಶೇ ಶೇಷಂ ತು ಶಿರಸ್ಯುಪರಿ ದಧ್ಯಾತ್ ಸಾ ತತ್ರ
ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಃ |

ಪುರುಷರೂಪನಿರ್ಮಾಣಪ್ರಕಾರಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಆನೀತಾನಾಂ ಪಲಾಶವೃಂಶಾನಾಮು-
ಧ್ಯರ್ಥಶತಸಂಧಿಕೇನಾರ್ಥೇನ ಪಂಚಾಶದ್ರೂಪೇಣ ಯುಕ್ತಂ ಶತಂ ಕಾಯೇ ಮಧ್ಯಶರೀರಸ್ಥಾನೇ
ದಧ್ಯಾತ್ಪರಿತ್ವೈ ಪ್ರಕ್ಷಿಪೇತ್ | ಪಂಚಾಶಸ್ಸಂಖ್ಯಾಕಾನಾಂ ವೃಂಶಾನಾಂ ಸಮೂಹರೂಪಂ ಪಂಚಾಶಂ
ದ್ವಿಪಂಚ್ಯಾಕೇ (ಪಂಚಾಶೇ) ದ್ವಿಪಂಚಾಶೇ ವಿಂಶತಿಸಂಖ್ಯಾಕಾನಾಂ ಸಮೂಹರೂಪಂ ವಿಂಶಂ
ದ್ವಿಪಂಚಾಶೇ ಚ ವಿಂಶೇ ಚ ಸಕ್ಕಿನೀ ದಧ್ಯಾತ್ | ಚತ್ವಾರಿಂಶದಧಿಕೇನ ಶತೇನ ಸಕ್ಕಿದ್ವಯಂ
ನಿಷ್ಪಾದಯೇದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಪಂಚವಿಂಶತಿಸಂಖ್ಯಾಕಾನಾಂ ಸಮೂಹರೂಪಂ ಪಂಚವಿಂಶಂ ದ್ವಿಪಂಚ್ಯಾಕೇ
ಪಂಚವಿಂಶೇ ಶೇ ಊರೂ ದಧ್ಯಾತ್ಪಂಚಾಶಸ್ಸಂಖ್ಯಾಕೈರ್ವ್ಯಂಕ್ಶೈರೂರೂದ್ವಯಂ ನಿಷ್ಪಾದಯೇ-
ದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ವಿವಂ ನವತ್ಯುಚ್ಚತ್ವಾರಿಂಶದ) ಧಿಕಶತದ್ವ (ತ್ರ) ಯೇ ಗತೇ ಸತಿ ಶೇಷಂ ಸಪ್ತ (ವಿಂಶ)
2

ಶಿಸಂಖ್ಯಾಕಂ ಶಿರಸ್ಸುಪರಿ ಪ್ರಕ್ಷಿಪೇತ್ || ಪ್ರವಸತೋ ಮೃತಸ್ಯಾಗ್ನಿಹೋಕ್ತವೈಕಲ್ಯಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಂ
ನಿಗಮಯತಿ-ಸಾ ಪೋಕ್ತಕ್ರಿಯಾ ತತ್ರ ವೈಕಲ್ಯೇ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಃ ಸಮಾಧಾನಕರಣಮ್ ||

ಪಲಾಶವೃಕ್ಷದ ಕಡ್ಡಿಗಳಿಂದ ಮೃತಶರೀರವನ್ನು ರಚಿಸುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು—೩೬೦ ಪಲಾಶವೃಕ್ಷದ ಕಡ್ಡಿಗಳನ್ನು ಕೃತ್ರಿಮಶರೀರ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದೆಯಷ್ಟೆ. ಈ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ೧೫೦ ಕಡ್ಡಿಗಳನ್ನು ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಭಾಗವನ್ನು ಎಂದರೆ ಉದರಭಾಗವನ್ನು ರಚಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ೧೫೦ ಕಡ್ಡಿಗಳನ್ನು ಎಡಬಲ ಭಾಗಗಳ ಸೊಂಟ, ೫೦ ಕಡ್ಡಿಗಳನ್ನು ತೊಡೆಗಳಿಗೂ ಉಳಿದ ಕಡ್ಡಿಗಳನ್ನು ಇತರ ಭಾಗಗಳಿಗೂ ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಮೃತಶರೀರದ ಆಕಾರದಂತೆ ರಚಿಸಬೇಕು. ಈ ರೀತಿ ಮಾಡುವುದು ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿ ವಿಧಾನವು.

English Translation

(The penances for mishaps to the performer of the Agnihotram)

(What penances are required when an Agnihotri dies.)

They ask, If a man who has already established a sacred fire (an Agnihotri) should die on the day previous to a sacrifice (upavasatha), what is to become of his sacrifice to which all preparations had been made? one should not have it brought; thus say some; for he the owner himself has no share in the sacrifice.

They ask, If an Agnihotri should die after having placed the intended fire offering, be it the Sannyaya or other offerings on the fire, how is this to be atoned for? One shall put all these things one after the other round the fire like sticks, paridhas and burn them all together. This is the penance.

They ask, If an Agnihotri should die after having placed the sacrificial offerings (ready made) on the Vedi, what is the atonement? One ought to sacrifice them all in the Ahavaniya fire with the formula Svaha, to all those deities for whom they were intended by the deceased Agnihotri.

They ask, If an Agnihotri should die when abroad, what is to become of his burnt offering (agnihotram)? There are two ways. Either one shall then sacrifice the milk of a cow to which another as its own calf had been brought (to rear it up) for the milk of such a cow is as different as the oblation brought in the name of an Agnihotri deceased. or they may offer the milk of any other cow. But they mention another way besides. The relatives of the deceased Agnihotri should keep burning the three constantly blazing fires (Ahavaniya, &c.) without giving them any offering till the ashes of the deceased shall have been collected. Should they not be forthcoming, then they should take three hundred and sixty footstalks of Palasa leaves and form of them a human figure and perform in it all the funeral ceremonies required (avrt). After having brought the members of this artificial corpse into contact with the three sacred fires, they shall remove (extinguish) them. They shall make this human figure in the following way: one hundred and fifty footstalks are to represent the trunk of the corpse, one hundred and forty both the thighs, and fifty both the loins, and the rest are instead of the head, and are therefore to be placed accordingly. This is the penance.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಸಾವಯವಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯಸ್ಯ ದ್ವಾತ್ರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತೆರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಅಥ ದ್ವಾತ್ರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ದ್ವಿತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಸೂವತ್ತಿರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಖಂಡವು

[ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವಿಧಾನವು ಮುಂದುವರಿದುದು]

ತದಾಯುರ್ಯಾಗ್ಯಗ್ನಿಹೋತ್ರೈಪಾಪಸ್ಯಷ್ಟಾ ದುಹ್ಯಮಾನೋಪವಿ-
ಶೇತ್ಯಾ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿರಿತಿ ತಾಮುಭಿಮಂತ್ರಯೇತ ||

ಪಂಚಮೇ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರೇ ದರ್ಶಯತಿ—ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಹವಿರರ್ಥಂ ದೋಗ್ಧವ್ಯಾ ಭೇನು-
ರಗ್ನಿಹೋತ್ರೇ ಯಸ್ಯಾಗ್ನಿಹೋತ್ರೀಣಃ ಸಂಬಂಧಿನೀ ಸಾ ಭೇನುರುಪಾಪಸ್ಯಷ್ಟಾ ವತ್ಸೇನ ಸಂಯೋಜಿತಾ
ದುಹ್ಯಮಾನಾ ಸತಿರ್ದೋಹಸ್ಯ ವಿಘ್ನಂ ಕೃತ್ವಾ ಯದ್ಯುಪವಿಶೇತ್ತದಾನೀಂ ವತ್ಸಮಾಣೇನ
ಮಂತ್ರೇಣ ತಾಮುಭಿಮಂತ್ರಯೇತ | ಯದ್ಯಪ್ಯೇತಸ್ಮಂಚವಿಂಶಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ದ್ವಿತೀಯಖಂಡೇ ವರ್ಣಿತಂ
ತಥಾವಪಿ ತತ್ರ ಬುದ್ಧಿಸ್ತಸಂಗತಿಃ | ಅತ್ರ ತು ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಪ್ರಾಧಾನ್ಯೇನೋಪೇಕ್ರಮಾತ್ಪ್ರಾಶ್ನಾದೇವ
ಸಂಗತಮಿತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯ ಪುನರಪ್ಯಾಮ್ನಾತಮ್ ||

ಐದನೆಯ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಹವಿರ್ದ್ರವ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಲುಬೇಕಾಗುವುದು. ಆ
ಹಾಲಿಗಾಗಿ ಹಸುವಿನ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಕರುವನ್ನು ಬಿಟ್ಟನಂತರ ಹಾಲನ್ನು ಕರಿಯುತ್ತಿರುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಹಸುವು ತನ್ನ ಕಾಲು
ಗಳನ್ನು ಮಡಿಸಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡರೆ ಹಾಲುಕರಿಯುವುದಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಏನುಮಾಡಬೇಕು ಎಂಬುದು
ಪ್ರಶ್ನೆಯು. ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳುವರು. ಹಾಲನ್ನು ಕರಿಯುತ್ತಿರುವಾಗ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಘ್ನವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ
ಕುಳಿತುಕೊಂಡಲ್ಲಿ ಆ ಹಸುವನ್ನು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಸ್ವೋಕ್ಷಣಮಾಡಬೇಕು. (ಈ ವಚನವು ಹಿಂದೆ ಎಂದರೆ
೨೫ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ೨ನೇ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಗೋದೋಹನವಿಷಯವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಈಗ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವಿಧಿಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸು
ವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಪುನಃ ಹೇಳಲಾಗುವುದು).

ಯಸ್ಯಾದ್ವಿಷಾ ನಿಷೀದಸಿ ತತೋ ನೋ ಅಭಯಂ ಕೃಧಿ | ಪಶೂನ್ಯಃ
ಸರ್ವಾನೋಪಾಯ ನಮೋ ರುದ್ರಾಯ ಮಿಾಳ್ತುಷ ಇತಿ
ತಾಮುತ್ಪಾಪಯೇದುದಸ್ಯಾದ್ವೇವ್ಯದಿತಿರಾಯುರ್ಯಜ್ಞಪತಾವ -
ಧಾತ್ | ಇಂದ್ರಾಯ ಕೃಣ್ಣತೀ ಭಾಗಂ ಮಿತ್ರಾಯ ವರುಣಾಯ
ಚೇತ್ಯಥಾಸ್ಯಾ ಉದಪಾತ್ಯಮೂಧಸಿ ಚ ಮುಖೇ ಚೋಪಸ್ಯಹ್ನಿ-
ಯಾದಧೈನಾಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಯ ದದ್ಯಾತ್ನಾ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಃ ||

ತತ್ರ ಮಂತ್ರಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಹೇಸ್ಯಗ್ನಿಹೋತ್ರೀ ತ್ವಂ ಯಸ್ಯಾಧ್ವಿರೋಧಿನಃ ಶಂಕಮಾನಾ-
 ನ್ನನಸಾ ಸ್ವರ್ಯಮಾಣಾದ್ವ್ಯಾಘ್ರಾದೇರ್ಭೀಣಾ ಭಯೇನ ನಿಷೀದಸ್ಯುಪವಶಿಸಿ ಸತೋ ಭಯ ಹೇತೋಃ
 ಸಕಾಶಾನ್ನೋಽಸ್ಯಾಕಮಭಯಂ ಕೃಧಿ ಕುರು | ತಥಾ ನೋಽಸ್ಯಾಕಂ ಸರ್ವಾಸ್ತತೂನ್ನೋಪಾಯ
 ರಕ್ಷಮಿಾಳ್ಕುಷೇ ಸೇಚನಸಮರ್ಥಾಯ ರುದ್ರಾಯ ಪಶುಸ್ಯಾಮಿನೇ ಸಮೋಽಸ್ಯ | ಇತಿಶಬ್ದೋ
 ಮಂತ್ರಸಮಾಪ್ತಾರ್ಥಃ | ಅಭಿಮಂತ್ರಣಾದೂರ್ಧ್ವಂ ತಸ್ಯಾ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾ ಮಂತ್ರಾಂತರೇಣೋ-
 ತ್ಯಾಪನಂ ವಿಧತ್ತೇ | ತಸ್ಮಿನ್ನುತ್ಯಾಪನೇ ಮಂತ್ರಮಾಹ | ಅದಿತರದೀನಾ ದೇವೀ ದೇವತಾರೂಪಾಗ್ನಿ-
 ಹೋತ್ರೈದಸ್ಯಾದುಕ್ತಿತವಸ್ಯುತ್ಯಾಯ ಚ ಯಜ್ಞಪಶೌ ಯಜಮಾನ ಅಯುರಧಾತ್ವಂಸಾದಿತವತೀ |
 ಕೀದ್ಯತ್ಯಾಗ್ನಿಹೋತ್ರೀ | ಇಂದ್ರಮಿತ್ರವರುಣಾನಾಮುಪೇಕ್ಷಿತಂ ಹವಿರ್ಭಾಗಂ ಕೃಣ್ವತೀ ಸಂಪಾದ-
 ಯಂತೀ | ಇಂದ್ರಮಿತ್ರವರುಣಾನಾಮುಪೇಕ್ಷಿತಂ ಹವಿರ್ಭಾಗಂ ಕೃಣ್ವತೀ ಸಂಪಾದಯಂತೀ |
 ಇತಿಶಬ್ದೋ ಮಂತ್ರಸಮಾಪ್ತಾರ್ಥಃ | ಉತ್ಯಾಪನಾನಂತರ ಕರ್ತವ್ಯಂ ದರ್ಶಯತಿ | ಅಸ್ಯಾ ಅಗ್ನಿ-
 ಹೋತ್ರಾ ಉದಗಸಿ ಉದಕಪಾತ್ರಗ್ರಹಣಂ ನಾನು ಜಲಸ್ಯೋತ್ಕ್ಲೇಷಣಂ ಮುಖೇ ಗೃಹೀತ್ವಾ
 ಜಲಂ ಸಾಯಯಿತ್ವಾ ತಾದಶ್ಯಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಯ ದಾನಂ ಯದಸ್ತಿ ಸಾ ತತ್ರ ವೈಕಲ್ಯೇ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿ-
 ರವಗಂತವ್ಯಾ ||

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯವನ್ನು (ಉತ್ತರವನ್ನು) ಮುಂದುವರಿಸುವರು—

ಗೋವನ್ನು ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅಭಿಮಂತ್ರಿಸಿ ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳಬೇಕು—ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾರ್ಥವಾಗಿ
 ಹಾಲನ್ನು ಒದಗಿಸುವ ಎಲೈ ಗೋವೇ, ನೀನು ನೀನಿಗೆ ಶತ್ರುಗಳಾದ ಹುಲಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ದುಷ್ಕಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ
 ಯೋಚಿಸುತ್ತಾ ಭಯಗ್ರಸ್ತಳಾಗಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದ ನೀನು ಹಾಲು ಕರೆಯುವುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕುಳಿತು
 ಕೊಳ್ಳುತ್ತೀಯೆ ಎಂದು ಹೇಳಿ ರುದ್ರದೇವತೆಯನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ, ಎಲೈ ರುದ್ರನೇ, ನಮಗೆ ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ಗೋವುಗಳಿಗೆ ದುಷ್ಕ
 ಮೃಗಗಳಿಂದ ಸಂಭವಿಸಬಹುದಾದ ಭಯವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ ಅಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡು. ಪಶುಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಎಲೈ
 ರುದ್ರದೇವನೇ, ಇಗೋ ನೀನಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರವು ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಈ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳಿ ಗೋವನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಬ್ಬಿಸಬೇಕು.
 ಎಬ್ಬಿಸುವಾಗ

ಉದಸ್ಯಾಧ್ವೇವ್ಯದಿತಿರಾಯುರ್ಯಜ್ಞಪತಾವದಾತ್ |

ಇಂದ್ರಾಯ ಕೃಣ್ವತೀ ಭಾಗಂ ಮಿತ್ರಾಯ ವರುಣಾಯ ಚ ||

ಎಲೈ ಆದಿಪ್ತರೋಹಣದ ಗೋವೇ, ನೀನು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣಾಯುಷ್ಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ
 ದೀಯೇ. ಮತ್ತು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಮಿತ್ರನಿಗೂ, ವರುಣನಿಗೂ ಅವರವರ ಭಾಗವನ್ನು (ಹಾಲಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ)
 ಒದಗಿಸಿದೆಯೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಮೇಲಿನ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದನಂತರ ಗೋವು ಎದ್ದಮೇಲೆ ಗೋವಿನ
 ಕೆತ್ತಲಿನ ದತ್ತಿರ ನೀರನ್ನು ತುಂಬುವ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕುಡಿಸಿ ಆ ಗೋವನ್ನು ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ದಾನಮಾಡಬೇಕು.
 ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಯು ಇದೇ ಕ್ರಮವಾಗಿರುವುದು.

ತದಾಹುರ್ಯಸ್ಯಾಗ್ನಿಹೋತ್ರೈಸಾವಸ್ಯುಷ್ಪಾದುದ್ಯಮಾನಾ ನಾಶೈಶ
 ಕಾ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿರಿತ್ಯಶನಾಯಾಂ ಹ ವಾ ಏಷ ಯಜ-

ಮಾನಸ್ಯ ಪ್ರತಿಖ್ಯಾಯ ವಾಕ್ಯತೇ ತಾನುನ್ನಮಸ್ಯಾದಯೇ-
ಚ್ಛಾಂತ್ಯೈ ಶಾಂತಿರ್ವಾ ಆನ್ನಂ ಸೂಯವಸಾದ್ಭಗವತೀ ಹಿ
ಭೂಯಾದಿತಿ ಸಾ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಃ ||

ಅಥ ದೋಹನಕಾಲೇ ಧ್ವನಿಕರಣೇ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಂ ವಿಧತೇ | ವಾಕ್ಯೇತ ಹಂಭಾರವಂ
ಕುರ್ವೀತ ತದಾನೀಮೇವಾಗ್ನಿಹೋತ್ರೀ ಸ್ವಕೀಯಾಮಶನಾಯಾಂ ಪ್ತುಧಾಂ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಪ್ರತಿ-
ಖ್ಯಾಯ ಪ್ರಖ್ಯಾಪನಾರ್ಥಂ ವಾಕ್ಯತೇ ಧ್ವನಿಂ ಕರೋತಿ | ನಸ್ಮಾತ್ರಾನುಗ್ನಿಹೋತ್ರೀಂ ವಾಕ್ಯಮಾ-
ನಾಮುನ್ನಮಸ್ಯಾದಯೇತ್ | ಅಸಿಶಬ್ದಾತ್ಪ್ರಾಣಾದಿಕಮಪಿ | ತತ್ರ ಭಕ್ಷಣಂ ಪ್ತುಧಾಶಾಂತ್ಯೈ
ಸಂಪದ್ಯತೇ | ಅನ್ನಂ ಶಾಂತಿಹೇತುರತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ | ಸೂಯವಸಾದಿತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರಃ | ಹೇಗ್ನಿಹೋತ್ರಿ
ಭಗವತೀ ಪೂಜ್ಯಾ ತ್ವಂ ಸೂಯವಸಾದ್ಭೂಯಾಃ | ಸುಷ್ಪ ಯವಸಂ ಸೃಣಂ ಸೂಯವಸಂ | ತದತ್ತಿ
ಭಕ್ಷಯತಿತಿ ಸೂಯವಸಾತ್ | ತಾದ್ಯತೀ ಭವೇತಿ ಮಂತ್ರಾರ್ಥಃ | ಮಂತ್ರೇಣಾನ್ನಮಾದಾಯೇದಿತಿ
ಯದಸ್ತಿ ಸೈವ ತತ್ರ ಧ್ವನೌ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿದ್ರಷ್ಟವ್ಯಾ ||

ಒಂದು ವೇಳೆ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಮಾಡುವ ಪುರುಷನ ಹಸುವು ಹಾಲು ಕರೆಯುತ್ತಿರುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಹಂಭಾರವ
ಎಂದರೆ ಹಂಧಾ ಎಂದು ಕೂಗಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರೆ, ಆಗ ಯಜಮಾನನು ತಾನು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಅನ್ನ ಮೊದಲಾದ ಆಹಾರ
ನನ್ನಾಗಲಿ, ಹುಲ್ಲನ್ನಾಗಲಿ ತಂದು ಆ ಹಸುವಿನ ಮುಂದೆ ಇಟ್ಟು ಅದು ತಿನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲಮಾಡಿಕೊಡಬೇಕು. ಅದು
ಹುಲ್ಲು ಮುಂತಾದದ್ದನ್ನು ತಿಂದರೆ ಹಸುವಿನಿಂದ ಕೂಗಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯ ಬೇಕು. ಅನಂತರ ಸೂಯವಸಾತ್
ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಎಲಾ ಪೂಜ್ಯಳಾದ ಗೋವೆ, ನೀನು ಹಸುವಿನಿಂದ ಬಳಲಿದ್ದೀಯೆ, ಈ ಆಹಾರ ಹುಲ್ಲು
ಮೊದಲಾದವನ್ನು ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಭಕ್ಷಿಸಿ ತೃಪ್ತಳಾಗು ಎಂಬರ್ಥವಿರುವ ಈ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಗೋವನ್ನು ಸಮಾಧಾನ
ಪಡಿಸಬೇಕು. ಈ ಮಂತ್ರಪಠನಿಂದಲೂ ಆಹಾರ, ಹುಲ್ಲು ಮೊದಲಾದವನ್ನು ಕೊಡುವುದೆಂದಲೂ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ
ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವನ್ನು ಮಾಡಿದಂತಾಗುವುದು.

ತದಾಹುರ್ಯಸ್ಯಾಗ್ನಿಹೋತ್ರೈಪಾವಸ್ಯಷ್ಟಾ ದುಹ್ಯಮಾನಾ ಸ್ಪಂದೇತ

ಕಾ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿರಿತಿ ಸಾ ಯತ್ತತ್ರ ಸ್ಪಂದಯೇತ್ತದಭಿವ್ಯತ್ಯ
ಜಪೇದ್ಯದದ್ಯ ದುಗ್ಧಂ ಪೃಥಿವೀಮಸ್ಯಪ್ತ ಯದೋಷಧೀರತ್ಯಸ್ಯಪ-
ದ್ಯದಾಪಃ | ಪಯೋ ಗೃಹೇಷು ಪಯೋ ಅಷ್ಟಾಯಾಂ ಪಯೋ
ವತ್ನೇಷು ಪಯೋ ಅಸ್ತು ತನ್ಮಯೀತಿ ತತ್ರ ಯತ್ಪರಿಶಿಷ್ಟಂ
ಸ್ಯಾತ್ತೇನ ಜುಹುಯಾದ್ಯದ್ಯಲಂ ಹೋಮಾಯ ಸ್ಯಾದ್ಯದ್ಯ ವೈ
ಸರ್ವಂ ಸಿಕ್ತಂ ಸ್ಯಾದಧಾನ್ಯಾಮಾಹೂಯ ತಾಂ ದುಗ್ಧಾ ತೇನ
ಜುಹುಯಾದಾ ತ್ವೇನ ಶ್ರದ್ಧಾಯೈ ಹೋತವ್ಯಂ ಸಾ ತತ್ರ
ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಃ ||

ದುಹ್ಯಮಾನಸ್ಯ ಕ್ಷೀರಸ್ಯಾಗ್ನಿಹೋತ್ರಾಃ ಸ್ಥಾನಚಲನೇನ ಭೂಮೌ ಪತನೇ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಂ ವಿಧತ್ತೇ-ಸ್ತಂದೇತ ಕಂಚಿಚ್ಛಲೇತ್ ಸಾ ಚಲಂತೀ ಯದಿ ತತ್ರ ಭೂಮೌ ಸ್ಥಂದಯೇದೀಷ್ಯತ್ಸ್ಮೀರಂ ಸಾತಯೇತ್ತತ್ಸ್ಮೀರಂ ಹಸ್ತೇನ ಸ್ಪೃಷ್ಟ್ವಾ ಮಂತ್ರಂ ಜಪೇತ್ | ತಂ ಮಂತ್ರಂ ದರ್ಶಯತಿ | ಅಭೇದಾನೀಂ ಯದ್ಭೂಮಿಂ ಕ್ಷೀರಂ ಪೃಥಿವೀನುಸುಪ್ತ ಸ್ರಾಪ್ತೋತ್ | ಯಚ್ಛಾಪಧೀಃ ಪತಿತಂ ತ್ಯೂಜಾತಮುತ್ಸೃಪ್ತಪದತಿಶಯೇನ ಸ್ರಾಪ್ತೋತ್ | ಯದಪಿ ತತ್ಸ್ಮೀರಂ ಬಿಂದುರೂಪಮಾಪೋ ಭೂಮಿಷ್ಯಂ ಜಲಂ ಸ್ರಾಪ್ತೋತ್ | ಅಪ ಇತಿ ದ್ವಿತೀಯಾರ್ಥೇ ಪ್ರಥಮಾ | ತನ್ನರ್ವಮುದ್ದೀಯೇಷು ಗೃಹೇಷ್ವಘ್ನೋಯಾಮುಸ್ಮದೀಯಾಯಾಂ ಭೇನ್ತಾಂ ವತ್ಸೇಷ್ವಸ್ಮದೀಯೇಷು ಮಯಿ ಮದುದರೇ ವಾಸ್ಯ ತಿಷ್ಠತು | ಪ್ರಥಗನ್ವಯಾರ್ಥಂ ಪಯಾಶಬ್ಧಾವೃತ್ತಿಃ | ಇತಿ ಶಬ್ದೋ ಮಂತ್ರ-ಸಮಾಪ್ತಾರ್ಥಃ | ಉಕ್ತಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಾದೂರ್ಧ್ವಂ ಹೋಮಂ ವಿಧತ್ತೇ | ತತ್ರ ದೋಹಸಮಾಪ್ತೀ ಯಶ್ಚಿತ್ತೀರಂ ಭೂಮೌ ಪತಿತ್ವಾ ಪರಿಶಿಷ್ಯಂ ಸ್ಯಾತ್ಪದ್ಯದಿ ಹೋಮಯಾಲಂ ಪರ್ಯಾಪ್ತಂ ಭವಂತ್ರ-ದಾನೀಂ ತೇನ ಜುಹುಯಾತ್ | ಅಪರ್ಯಾಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಾಂತರಮಾಹ-ಯದ್ಭೂ ವೈ ಯದಿ ಚ ಸರ್ವಂ ದುಹ್ಯಮಾನಂ ಕ್ಷೀರಂ ಸಿಕ್ತಂ ಭೂಮೌ ಪತಿತಂ ಸ್ಯಾತ್ಪದಾನೀನುಸ್ಯಾಂ ಕಾಂಚಿದ್ವಾ ಮಾಹೂ-ಯಾನೀಯ ಕಾಂ ದುಗ್ಧಾ ತದೀಯೇನ ಕ್ಷೀರೇಣ ಜುಹುಯಾತ್ | ಯದ್ಭೂಮಿ ನ ಲಭೇತ ತದಾ ನೀನುಸ್ಯಾಗ್ನಿಹೋತ್ರಂ ನ ಪರಿತ್ಯಾಜ್ಯಂ | ಕಿಂತ್ವಾ ಶ್ರದ್ಧಾಯೈ ಹೋತವ್ಯಂ | ಅಹೋತ್ರಾಭಿವಿಧಿ-ರರ್ಥಃ | ಅ ಶ್ರದ್ಧಾಯಾಃ ಶ್ರದ್ಧಾಸಹಿತಂ ಸರ್ವವಸ್ಯ ಜಾತಂ ಹೋತವ್ಯಂ ಹೋಮಯೋಗ್ಯಂ | ಅಯಮರ್ಥಃ | ದಧಿಯನಾಗ್ನಾದೀನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಯೇನ ಕೇನಾಪಿ ದ್ರವ್ಯೇಣ ಹೋತವ್ಯಂ ಸರ್ವ-ಲಾಭೇ ತ್ವಂತತಃ ಶ್ರದ್ಧಾಮಪಿ ಜುಹುಯಾತ್ | ಅಹಂ ಶ್ರದ್ಧಾಂ ಜುಹೋಮಿತಿ ಸಂಕಲ್ಪ್ಯ ಶ್ರದ್ಧಾ-ಹೋಮಃ | ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಸ್ಯ ನಿತ್ಯತ್ವಾನ್ನರ್ವಾತ್ಮನಾ ಪರಿತ್ಯಾಗೋ ನ ಯುಕ್ತ ಇತಿ |

(ಅರ್ಥವು) ಗೋವಿನಿಂದ ಹಾಲನ್ನು ಕರೆಯುತ್ತಿರುವಾಗ, ಹಸುವು ಆಚೆಗಾರಿ ಈಚೆಗಾರಿ (ನಿಂತಕಡೆಯಿಂದ) ಚಲಿಸಿ ಅದಿಂದ ಪಾತ್ರೆ ಯಲ್ಲಿದ್ದ ಹಾಲು ಚೆಲ್ಲಿಹೋದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವಿಧಾನವನ್ನು ಹೇಳುವರು-ಹಾಲು ಕರೆಯು ತ್ತೀರುವಾಗ ಹಸುವು ಅತ್ತಿತ್ತ ಚಲಿಸಿದರೆ ಮತ್ತು ಆ ಚಲನದಿಂದ ಕರೆದಿದ್ದ ಹಾಲು ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಚೆಲ್ಲಿಹೋದರೆ ಅಗ ಹಾಲುಕರೆಯುತ್ತಿರುವ ಪುರುಷನು ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಚೆಲ್ಲಿಹೋದ ಹಾಲನ್ನು ಕೈಯಿಂದ ಮುಟ್ಟಿ ಈ ಕೆಳಗಿನ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು (ಯದವ್ಯ ದುಗ್ಧಂ ಇತ್ಯಾದಿ). ಈಗ ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಹಾಲೆಲ್ಲಾ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಚೆಲ್ಲಿ ಹೋಗಿದೆ. ಆಂಕಿ ನೆಲದಮೇಲೆ ಬಿದ್ದ ಹಾಲು ಭೂಮಿಯೊಂದಿಗೆ ಸೇರದೆ ಹುಲ್ಲು ಮೊದಲಾದ ಸಸ್ಯಗಳ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದ ಹಾಲು ಅವುಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿವೆ. ಕೆಳಗೆ ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕುತ್ತಿರುವ ಹಾಲು ಜಲವೊಂದಿಗೆ (ನೀರು) ಸೇರಿಹೋಗಿದೆ. ಆಂಕಿ ಚಲ್ಲಿಹೋದ ಹಾಲೆಲ್ಲಾ ನಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲೆಯೂ, ಹಸುವಿನ ಕರವಿನಲ್ಲಿಯೂ ನನ್ನ ಉಪದ್ರವಿಯೂ ಸೇರುವಂತಾಗಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಅನಂತರ ಹೋಮವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಹಾಲನ್ನು ಕರೆಯುತ್ತಿರುವಾಗ ಚೆಲ್ಲಿಹೋಗಿ ಉಳಿದ ಹಾಲು ಸಾಶನಮತಿವರೆ ಆದರಂದ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು ಹಾಗಾದರೆ ಕರದ ಹಾಲೆಲ್ಲವೂ ಚೆಲ್ಲಿಹೋಗಿ ಏನೂ ಉಳಿಯದಿದ್ದರೆ ಅಗ ಬೇರೆ ಮತ್ತೊಂದು ಹಸುವನ್ನು ತಂದು ಅದರ ಹಾಲನ್ನು ಕರೆದು ಅದರಿಂದ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು. ಈ ಬೇರೆ ಹಸುವಿನಿಂದಲೂ ಹಾಲು ದೊರೆಯದಿದ್ದರೆ ಮಾರ್ಜನವೆಂಬ ಶಾರಣವಿಂದ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವನ್ನು ಮಾಡದೆ ನಿಲ್ಲಿಸಬಾರದು. ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧಾ ಎಂಬ ದೇವತೆಯನ್ನು ದೈವಿತಿ ಮೊಸರು, ಯವ ಮೊದಲಾದ ಹೋಮಯೋಗ್ಯವಾದ ಯಾವವಸ್ತುವಿ

ನಿಂದಲಾದರೂ ಹೋಮವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಹೋಮಯೋಗ್ಯವಾದ ಯಾವ ವಸ್ತುವೂ ದೋರೆಯದಿದ್ದರೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ಯಾವದ್ರವ್ಯವನ್ನಾದರೂ ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಶ್ರದ್ಧಾದೇವತೆಯನ್ನದ್ದೇಶಿಸಿ ಹೋಮಮಾಡುವೆನು ಎಂದು ಸಂಕಲ್ಪಮಾಡಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು. ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವೆಂಬ ಕರ್ಮ ನಿತ್ಯಕರ್ಮವಾದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಯಾವಕಾರಣದಿಂದಲೂ ನಿಲ್ಲಿಸಬಾರದು, ಅದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕು.

English Translation

**(How the priest has to make good certain casualties
which may happen when the Agnihotram is offered.)**

If the cow of an Agnihotri, which is joined to her calf, sits down during the time of being milked, what is the penance for it? He shall repeat over it, this mantra, "Why dost thou sit down out of fear? from this grant us safety! protect all our cattle! Praise to Rudra the giver!" (By repeating the following mantra) he should raise her up. "The divine Aditi (cow) rose, and put long life in the sacrifice, she who provides Indra, Mitra, and Varuna with their (respective) shares (in the sacrifice). Or he may hold on her udder and mouth a vessel filled with water and give her (the cow) then to a Brahman This is another Prayaaschitta (penance).

If the cow of an Agnihotri, which is joined to her calf, moves during the time of being milked, what is the Prayaschitta? Should she in moving spill (some milk) then he shall stroke her, and whisper (the following words), What of the milk might have "fallen to the ground to-day, what might have gone to the herbs, what to the waters,—may this milk be in my houses, (my) cow, (my) calves, and in me. He shall then bring a burnt offering with what has remained, if it be sufficient for making the burnt offering (Homa).

Should all in the vessel have been spilt (by the moving of the cow) then he shall call another cow, milk her and bring the burnt offering with that milk, and sacrifice it. It is to be offered alone in faith.

This is the Prayas chitta. He who with such a knowledge offers the Agnihotram, has (only) offerings in readiness (which are fit) and has (consequently) all (accepted by the gods).

ಇತಿ ಶ್ರೀನುತ್ಸಾಯಣಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯಸ್ಯ ದ್ವಾತ್ರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ದ್ವಿತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತೆ ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಅಥ ದ್ವಾತ್ರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ತೃತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಮೂವತ್ತೆರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು

[ಸಾನ್ವಯ್ಯವೆಂಬ ಹೋಮಪ್ರವೃತ್ತಿ ಕಟ್ಟಿಹೋದರೆ ಅಥವಾ ನಷ್ಟವಾದರೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವು]

ತದಾಹುರ್ಯಸ್ಯ ಸಾಯಂ ದುಗ್ಧಂ ಸಾನ್ವಯ್ಯಂ ದುಷ್ಯೇದ್ವಾಪ್-
ಹರೇದ್ವಾ ಕಾ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿರಿತಿ ಪ್ರಾತರ್ದುಗ್ಧಂ ದ್ವೈಧಂ
ಕೃತ್ವಾ ತಸ್ಯಾನ್ಯತರಾಂ ಭಕ್ತಿಮಾತಚ್ಯ ತೇನ ಯಜೇತ ಸಾ ತತ್ರ
ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಃ |

ಅಷ್ಟಮೇ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರೇ ದರ್ಶಯತಿ—ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಯೋರ್ದಧ್ಯರ್ಥಂ ಸಾಯಂಕಾಲೀ
ದುಗ್ಧಂ ಪಯಃ ಸಾಂನಾಯ್ಯರೂಪಂ ಕೇಶಕೇಟಾದಿಭಿಃ ದುಷ್ಯೇದ್ಯಃ ಕಶ್ಚಿದಪಹರೇದ್ವಾ ತದಾನೀಂ
ಪರೇದ್ಯಃ ಪ್ರಾತರ್ದುಗ್ಧಂ ಪಯೋ ಭಾಗದ್ವಯಂ ಕೃತ್ವಾ ತತ್ರೈಕಭಾಗಮಾತಚ್ಯ ತೇನ ಸಂಸ್ಕೃತ್ಯ
ದಧಿಸ್ವಾನೀಯೇನ ತೇನ ಯಜೇತ ||

ಈಗ ಎಂಟನೇ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವಿಧಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಗಳೆಂಬ ಇಷ್ಟಿಗಾಗಿ ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ
(ಪ್ರಾತಃಕಾಲಕ್ಕಾಗಿ) ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಟ್ಟಿದ್ದ ಸಾನ್ವಯ್ಯಾರ್ಥವಾಗಿ ಕರೆದು ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಕೂಡಲು, ತ್ರಿಮಿಕ್ಕೇಟಾದಿಗಳು ಬಿದ್ದು ದೋಷ
ಯುಕ್ತವಾದದ್ದಾದರೆ ಅಥವಾ ಯಾರಾದರೊಬ್ಬರು ಅದನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದರಾಗಲಿ ಎನುಮಾಡಬೇಕೆಂದರೆ—ಮೂರನೆಯ ದಿನ
ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೊಸದಾಗಿ ಹಾಲನ್ನು ಕರೆದು ಅದನ್ನು ಎರಡು ಭಾಗಮಾಡಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಾಗಕ್ಕೆ ಹೆಪ್ಪುಹಾಕಿ

ಮೊಸರಂತೆ ಮಾಡಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಇನ್ನೊಂದು ಭಾಗವಾದ ಹಾಲನ್ನು ಹಾಲಿನಂತೆಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಮೊಸರು, ಹಾಲು, ಎರಡನ್ನೂ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದಂತಾಗುವುದು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಮಾಡುವುದೇ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವೆನಿಸುವುದು. ಈಗ ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—

ತದಾಹುರ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಾತರ್ದುರ್ಗಂ ಸಾನ್ನಾಯ್ಯಂ ದುಷ್ಯೇದ್ವಾಪಹರೇದ್ವಾ
ಕಾ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿರಿತ್ಯೈಂದ್ರಂ ವಾ ಮಾಹೇಂದ್ರಂ ವಾ
ಪುರೋಳಾಶಂ ತಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೇ ನಿರುಪ್ಯ ತೇನ ಯಜೇತ ಸಾ ತತ್ರ
ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಃ ||

ನವಮೇ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರೇ ದರ್ಶಯತಿ-ಪ್ರಾತರ್ದುರ್ಗಂ ರೂಪಸ್ಯ ಸಾನ್ನಾಯ್ಯಸ್ಯ ದೋಷಾ-
ಪಹಾರಾಭ್ಯಾಂ ವೈಕಲ್ಯೇ ಸತಿ ತಸ್ಯ ದುರ್ಗಸ್ಯ ಸ್ಥಾನ ಇಂದ್ರದೇವತಾಳಂ ಮಹೇಂದ್ರದೇವತಾಳಂ ವಾ
ಪುರೋಳಾಶಂ ಕೃತ್ವಾ ತೇನ ಯಜೇತ | ಇಂದ್ರಯಾಜಿಮಹೇಂದ್ರಯಾಜಿಭೇದಾದ್ವೇವತಾನ್ಯವಸ್ಯಾ ||

ಹಿಂದಿನ ದಿನ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲಾಗಿದ್ದ ಸಾನ್ನಾಯ್ಯವು ಕೆಟ್ಟುಹೋದದ್ದರಿಂದ ಮಾರನೆಯ ದಿನ ಪ್ರಾತಃಕಾಲದ ಹಾಲಿನಿಂದ
ಸಾನ್ನಾಯ್ಯವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಮೇಲೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯಷ್ಟೆ. ಆ ರೀತಿ ಪ್ರಾತಃಕಾಲದ ಹಾಲಿನಿಂದಲೂ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸ
ಲಾದ ಸಾನ್ನಾಯ್ಯವು ಕೆಟ್ಟುಹೋದರೆ ಅಥವಾ ಬೇರೆಯವರಿಂದ ಅಪಹೃತವಾದರೆ ಆಗ ಸಾನ್ನಾಯ್ಯಕ್ಕೆ ಒದಲಾಗಿ ಪುರೋಡಾಶ
ವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ ಇಂದ್ರ ಅಥವಾ ಮಹೇಂದ್ರ ಎಂಬ ದೇವತೆಯನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು. ಈ ವಿಧಾನವೇ ಇಲ್ಲಿ
ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಯು.

ತದಾಹುರ್ಯಸ್ಯ ಸರ್ವಮೇವ ಸಾನ್ನಾಯ್ಯಂ ದುಷ್ಯೇದ್ವಾಪಹರೇದ್ವಾ
ಕಾ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿರಿತ್ಯೈಂದ್ರಂ ವಾ ಮಾಹೇಂದ್ರಂ ವೇತಿ
ಸಮಾನಂ ಸಾ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಃ ||

ದಶಮೇ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರೇ ದರ್ಶಯತಿ- ಸಾಯಂ ದುರ್ಗಂ ಪ್ರಾತರ್ದುರ್ಗಂ ಚೇತ್ಯುಭಯಂ
ಸರ್ವಮ್ ||

ಹತ್ತನೆಯ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು-ಒಂದುವೇಳೆ ಹಿಂದಿನದಿನ ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಮಾರನೆಯ
ದಿನ ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲಾದ ಎರಡು ಸಾನ್ನಾಯ್ಯಗಳೂ ದೋಷಪೂರಿತವಾಗಿ ಕೆಟ್ಟುಹೋದರೆ ಅಥವಾ
ಯಾರಿಂದಲಾವರೂ ಅಪಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೆ, ಆಗ ಏನು ಮಾಡಬೇಕು, ಎಂದರೆ ಆಗ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಪುರೋಡಾಶವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ
ಇಂದ್ರನನ್ನಾಗಲಿ, ಮಹೇಂದ್ರನನ್ನಾಗಲಿ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು. ಇದೇ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಯು.

ತದಾಹುರ್ಯಸ್ಯ ಸರ್ವಾಣ್ಯೇವ ಹವೀಂಸಿ ದುಷ್ಯೇಯುರ್ವಾಪಹರೇ-
ಯುರ್ವಾ ಕಾ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿರಿತ್ಯಾಚ್ಯಸ್ಯ ನಾನಿ ಯಥಾದೇವತಂ

ಪರಿಕಲ್ಪ್ಯ ತಯಾಜ್ಯಹವಿಷೇಷ್ವಾ ಯಜೇತಾತೋಽನ್ಯಾಮಿಷ್ಠಿಮು-
ನುಲ್ಪಣಾಂ ತನ್ನೀತ ಯಜ್ಞೋ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಃ ||

ಏಕಾದಶೇ ಪ್ರತ್ಯೋತ್ತರೇ ದರ್ಶಯತಿ—ಪುರೋಡಾಶದಧಿಸೋರೂಪಾಣಿ ಹವೀಂಷಿ ಸರ್ವಾಣೀತ್ಯುಚ್ಯಂತೇ | ಅಜ್ಞಸ್ಯ ಸಂಬಂಧೀನ್ಯೇತಾನಿ ತ್ರೀಣಿ ಹವೀಂಷಿ ತತ್ತದ್ಧೇವಶಾನುನತಿಕ್ರಮ್ಯ ಶದನುಸಾರೇಣ ಪರಿಕಲ್ಪ್ಯಾಜ್ಞಹವಿಯುಕ್ತತಯಾ ತಯೇಷ್ವಾ ಯಜೇತ | ಇಷ್ಟಾ ಚ ತತ್ತದೂರ್ಧ್ವಮನ್ಯಾಮಿಷ್ಠಿಮನುಲ್ಪಣಾಮನ್ಯಾನಾನಧಿಕಾಂ ಯಥಾಶಾಸ್ತ್ರಂ ತನ್ನೀತ ವಿಸ್ತಾರಯೇತ್ | ಯಥಾಶಾಸ್ತ್ರಮನುಷ್ಠಿತೋ ಯಜ್ಞಃ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ವಿಕಲಸ್ಯ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಃ ||

ಹಿಂದಿಯ ಪ್ರತ್ಯೋತ್ತರವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ಹಿಂದೆ ಇದುವರೆಗೂ ಹೇಳಿದ ಹವಿದ್ರವ್ಯಗಳು ಎಂದರೆ ಹಾಲು, ಸಾನ್ಯಾಯ (ಮೊಸರು) ಪುರೋಡಾಶ ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕೆಟ್ಟುಹೋದರೆ ಅಥವಾ ಅಪಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೆ ಅಗ ವಿನುಮಾಡ ಬೇಕು ಎಂದರೆ ಯಾವ ಯಾವ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಲಾಗುತ್ತೋ ಆ ದೇವತೆಗಳನ್ನೆ, ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಆಜ್ಯ (ಕರಗಿಸಿದ ತುಪ್ಪ) ವೆಂಬ ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ ಇಷ್ಟಿಯಂತೆ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಹೋಮ ಮಾಡಿದಮೇಲೆ ಮತ್ತೆ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಧಿಯಂತೆ ಇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಅನುಸರಿಸಬೇಕಾದ ಕ್ರಮಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿ ಲೋಪದೋಷಗಳಿಲ್ಲದಂತೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಈ ಯಜ್ಞವು ಮೊದಲು ದೋಷಪೂರಿತವಾಗಿ (ಸಂಯಾದ ಹವಿದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲದೆ) ಮಾಡಿದ ಇಷ್ಟಿಗೆ (ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ) ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿರೂಪವಾಗಿರುವುದು.

English Translation

(On the penances in the case of Sannayya being spoiled.)

They ask, If the sannayya which was milked on the evening becomes spoiled or is lost during the night, what is the penance for it? The answer is The Agnihotri shall divide the milk of the morning into two parts, and after having curdled one part of it, he may offer it. This is the penance.

They ask, If all the milk of the morning and evening of the Sannayya becomes spoiled or is lost, what is the penance for it? The penance is made in the same way by offering the Indra or Mahendra Purodasa, as in the preceding case.

They ask, If all the offerings (Purodasa, Curds, milk) become spoiled or are lost, what is the penance for it? He ought to prepare all these

offerings with melted butter and having apportioned to the several gods their respective parts, should sacrifice this Ajyahavis (offerings with melted butter) as an Ishti. Then he ought to prepare another Ishti all smooth and even. This sacrifice performed in the regular way is the penance for the first which had been spoiled.

ಇತಿ ಶ್ರೀನುತ್ನಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಶ್ರುತಾಶ್ಚ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯಸ್ಯ ದ್ವಾತ್ರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ತೃತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತೆರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಅಥ ದ್ವಾತ್ರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಚತುರ್ಥಃ ಖಂಡಃ

ಮೂವತ್ತೆರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಖಂಡವು

[ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸಬಹುದಾದ ಇತರ ಲೋಪದೋಷಗಳು ಹವಿಸ್ಸು ಮುಂತಾದ್ದು ಚೆಲ್ಲಿಹೋಗುವುದು,
ಚಮಸವು (ಹೋಮಮಾಡುವ ಮರದ ಸೌಟು) ಮುರಿದುಹೋಗುವುದು ಅಥವಾ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಗ್ನಿಯು
ಅರಿಹೋಗುವುದು ಮುಂತಾದ ಲೋಪಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವು]

ತದಾಹುರ್ಯಸ್ಯಾಗ್ನಿಹೋತ್ರಮಧಿಶ್ರಿತಮನೋಧ್ಯಮಾಪದ್ಯೇತ ಕಾ ತತ್ರ
ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿರಿತಿ ಸರ್ವಮೇವೈನತ್ಸುಚ್ಯಭಿಸರ್ಯಾಸಿಚ್ಯ ಪ್ರಾಜು-
ದೇತ್ಯಾಹನನೀಯೇ ಹೈತಾಂ ಸಮಿಧಮಭ್ಯಾದಧಾತ್ಯಧೋಲತ್ತರತ
ಆಹನನೀಯಸ್ಯೋಷ್ಣಂ ಭಸ್ಮ ನಿರುಹ್ಯ ಜಹುಯಾನ್ಮನಸಾ ವಾ
ಪ್ರಾಜಾಪತ್ಯಯಾ ವರ್ಚಾ ತದ್ಧುತಂ ಚಾಹುತಂ ಚ ಸ ಯದ್ಯೇಕ-
ಸ್ಮಿನ್ನನ್ನೀತೇ ಯದಿ ದ್ವಯೋರೇಷ ಏವ ಕಲ್ಪಸ್ತಚ್ಚೇದ್ಯೈಷನಯಿತುಂ
ಶಕ್ಯಯಾನ್ವಿಷಿಚ್ಯೈತದ್ಧುಷ್ಯಮದುಷ್ಯಮುಭಿಸರ್ಯಾಸಿಚ್ಯ ತಸ್ಯ ಯು-
ಥೋನ್ನೀತೀ ಸ್ಯಾತ್ಪಥಾ ಜುಹುಯಾತ್ಸಾ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಃ ||

ದ್ವಾದಶೇ ಪ್ರತ್ಯೋತ್ತರೇ ದರ್ಶಯತಿ— ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾರ್ಥಂ ಪಯೋ ಗಾರ್ಹಗತ್ಯೇ ಪಾಕಾರ್ಥಂ ಯದಧಿಶ್ರಿತಂ ತದ್ವದಿ ಕಿಂಚಿದಮೇಧ್ಯಂ ಯಜ್ಞಾನರ್ಹಂ ಕೇಶಕೇಟಾದಿಕಮಾಪದ್ಯೇತ ಪ್ರಾಸ್ತು ಯಾತ್ರದಾನೀಮೇತದ್ವಿಃ ಸರ್ವಮಪ್ಯಗ್ನಿಹೋತ್ರವಶ್ಯಾಂ ಸ್ತುಚಿ ಸಾಕಲ್ಯೇನ ಸಿತ್ತ್ವಾ ಪ್ರಾಜ್ಞುಖ ಉದೇಶ್ಯೋತ್ಪಾದ್ಯಾ ಯಾಹವನೀಯಂ ಪ್ರತಿ ಗತ್ವಾ ತಸ್ಮಿನ್ನೇತಾಂ ನಿಶ್ಚಾಂ ಸಮುಧಮಾ- ದಧ್ಯಾತ್ | ಅಥಾನಂತರಮಾಹವನೀಯಸ್ಯೋತ್ತರಭಾಗೇ ಕಿಂಚಿದುಷ್ಣಂ ಭಸ್ಮ ತತೋ ನಿಃಸಾರ್ಯ ತಸ್ಮಿನ್ನನಸಾ ನಿತ್ಯಾಗ್ನಿಹೋತ್ರಮಂತ್ರಮನುಸ್ಯತ್ಯ ವಾಚಾ ವಾ ಪ್ರಜಾಪತೇ ನ ತ್ವದೇತಾನೀತಿ ಮಂತ್ರ- ಮನುಸ್ಯತ್ಯವಾಚಾ ವಾ ಪ್ರಜಾಪತೇ ನ ತ್ವದೇತಾನೀತಿ ಮಂತ್ರಮುಚ್ಚಾರ್ಯ ಜುಹುಯಾತ್ | ತದೇತಸ್ಯಸ್ಮನ ಉತ್ಸತ್ವಾದ್ವಿಶವಸಿ ಭವತಿ | ಅಗ್ನಿರಾಹಿತ್ಯಾದಹವಸಿ ಭವತಿ | ನ ಕೇವಲ- ಮಧಿಶ್ರಿತ ಏವಮೇಧ್ಯಪಾತ ಏತತ್ಪ್ರಯುಸ್ಥಿತಂ ಕಿಂ ತರ್ಹಿ ಚತುರುನ್ಮಯನಾನಾಪಸ್ವಾಯಾಂ ಯದ್ಯೇಕಸ್ಮಿನ್ನಸ್ತೀತೇ ಯದಿ ವಾ ದ್ವಯೋರುನ್ಮೀತತಯೋರಮೇಧ್ಯಪಾತದಾನೀಮೇವ ಏವ ಕಲ್ಪಃ ಪ್ರಕಾರಃ | ಉನ್ಮಯನಂ ನಾಮಾಗ್ನಿಹೋತ್ರವಶ್ಯಾಂ ಸೇಚನಮಂ ತತ್ಕೇಶಕೇಟಾದಿದೂಷಿ- ತಮಗ್ನಿಹೋತ್ರವಶ್ಯಾನುನ್ಮೀತಂ ಯದ್ಯಪನೇತುಂ ಶಕ್ಯಂ ಯಾತ್ರದಾನೀಮೇತದ್ವಪ್ಯಂ ನಿಃ ಸಿಚ್ಯೆ ನಿಃಸಾರ್ಯ ಸ್ವಾಲ್ಯಾನುಪಸ್ಥಿತಮದ್ವಪ್ಯಂ ಕ್ಷೇರಮಗ್ನಿಹೋತ್ರವಶ್ಯಾನಾಭಿಪರ್ಯಾಸಿಚ್ಯ ಯೋನ್ನೀತೇ ಸ್ಯಾತ್, ಉನ್ಮೀತೇ ತೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಭವತಿ ತೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಜುಹುಯಾತ್ | ಅಮುಷ್ಯಂ ದ್ರವ್ಯಾಂತರಮಧಿಶ್ರಯಣಾದಿನಾ ಸಂಸ್ಯತ್ಯ ಜುಹುಯಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಹನ್ನೆರಡನೇ ಪ್ರತ್ಯೋತ್ತರವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು—ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಕ್ಕಾಗಿ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಯಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇಟ್ಟ ಪಾಲಿನಲ್ಲಿ ಕೂದಲು, ಕ್ರಿಮಿಕೀಟ ನೊದಲಾದ ಯಜ್ಞಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ ಕೆಟ್ಟ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಬಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅಗ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸ್ವರ್ಕ ಅಥವಾ ಮರದ ಸೌಟಿನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಹಾಕಿ ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖನಾಗಿ ಎದ್ದು ನಿಂತುಕೊಂಡು ಅಹವನೀಯಾಗ್ನಿ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಸಮಿತ್ತುಗಳನ್ನು (ಕಾಷ್ಠಗಳನ್ನು) ಹಾಕಬೇಕು. ಅನಂತರ ಅಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯ ಉತ್ತರ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಬಿಸಿಯಾದ ಭಸ್ಮವನ್ನು (ಬೂದಿಯನ್ನು) ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಘಟ್ಟಿಯಾಗಿ ನಿತ್ಯವೂ ಮಾಡುವ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರದಂತೆ ಪ್ರಜಾಪತೇ ನ ತ್ವದೇತಾನಿ (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೩೧-೧೦) ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು. ಆ ಭಸ್ಮವು ಬಿಸಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹೋಮಮಾಡುತ್ತಿಟ್ಟಂತೆಯೇ ಆಯಿತು. ಆ ಭಸ್ಮದಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿ ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಹೋಮಮಾಡಿದಂತೆಯೂ ಆಗಿಲ್ಲ. ಹಾಲು ಮೊದಲಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅಗ್ನಿಯ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದಾಗ ಕೆಟ್ಟ ಪದಾರ್ಥವು ಅದರಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ಅದು ದೂಷಿತವಾದುದಕ್ಕೆ ಇವೇ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಯು. ಇಲ್ಲಿ ಉನ್ಮಯನವೆಂದರೆ ಸ್ವರ್ಕ ಎಂಬ ಮರದ ಸೌಟಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕುವುದು ಎಂದರ್ಥವು. ಕೂದಲು ಕ್ರಿಮಿಕೀಟ ಇತ್ಯಾದಿ ನಿಷಿದ್ಧ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಕಲುಷಿತವಾದ, ಹಾಲನ್ನು ನಾಲಾರ್ವವರ್ಗ ಅಥವಾ ಒಂದು, ಎರಡು ಅಪರ್ಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉನ್ಮಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಉಪ್ಪುಭಸ್ಮವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು. ಕೆಟ್ಟಹೋದ ಹಾಲಿಲ್ಲವೆ ಹೋಮಯೋಗ್ಯವಾದ ಒಳ್ಳೆಯ ಹಾಲು ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಉಳಿದಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನು ಯಥಾವಿಧಿಯಾಗಿ ಸ್ತುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಹೋಮಮಾಡುವಂತೆ ಬೆಂಕಿಯ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿಟ್ಟು ಕಾಯಿಸಿ ಸಂಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು. ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರುತಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಕರಣ ಹವಿಂಷಿ ಕೇಶನುಕೀಟಿಪತಂಗೈರನ್ಯೈರ್ವಾ ಬಿಭೃತ್ಯಃ ಪ್ರಜಾಪತೇ ನ ತ್ವದೇತಾನಾನಾ ಇತಿ ಜುಹುಯಾತ್ (ಆಶ್ವ. ಶ್ರು. ಸಂ ೩-೧೦-೨೦೦ಂದ ೨೩) ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಎಂದರೆ ಉದೇಶಿಸಿರುವ ಹವಿರ್ವ್ಯದ್ದರಲ್ಲಿ,

ಕೇಶ, ಉಗರು, ಹುಳು ಮುಂತಾದ ದುಷ್ಕವದಾರ್ಥವು ಬಿದ್ದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಆಗ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಪ್ರಜಾಪತೇ ನ ತ್ವದೇಶಾನಿ ಎಂಬ ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಹೋನುಮಾಡಬೇಕು. ಇದೇ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವಿಧಾನವು ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ತದಾಹುರ್ಯಸ್ಯಾಗ್ನಿಹೋತ್ರಮಧಿಶ್ರಿತಂ ಸ್ಕಂದತಿ ವಾ ವಿಷ್ಯಂದತೇ ವಾ
ಕಾ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಶ್ರಿತಿ ತದಧ್ವಿರುಸನಿನಯೇಚ್ಛಾಂತ್ಯೈ ಶಾಂತಿರ್ವಾ
ಆಪೋಽಘೈತದ್ಧಕ್ಷಿಣೇನ ಪಾಣಿನಾಭಿಮೃಶ್ಯ ಜಪತಿ.

ತ್ರಯೋದಶೇ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರೇ ದರ್ಶಯತಿ—ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರದ್ರವ್ಯಂ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯೇ ಸಾಕಾರ್ಥ-
ಮಧಿಶ್ರಿತಂ ಸತ್ಯವಾಚಿತ್ ಸ್ಕಂದತಿ ಸೃಲತಿ ಕ್ಷೀರಬಿಂದುರಧಃ ಪತತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ವಿಷ್ಯಂದತೇ ವಿಶೇ-
ಷೇಣ ಸ್ಕಂದನಂ ದಾಪಾಧಿಕ್ಯೇನ ಸ್ಯಾ ಲೀಮುಖಸ್ಯೋಪಯುರ್ದ್ರಮನವಾ | ತತ್ಸತ್ಯಂ ಸ್ಕಂ-
ದಿಷ್ಯಂದಿತಂ ವಾ ದ್ರವ್ಯಂ ದಕ್ಷಿಣೇನ ಪಾಣಿನಾ ಸ್ಪೃಷ್ಪ್ವಾ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಂ ಮಂತ್ರಂ ಜಪೇತ್ ||

ಹದಿಮೂರನೇ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರದ್ರವ್ಯವಾದ ಹಾಲನ್ನು ಕಾಯಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದಾಗ ಆ ಹಾಲು ಚೆಲ್ಲಿಹೋಗಿ ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದರಾಗಲಿ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಾದು ಸುರಿದು ಹೋದರಾಗಲಿ, ಅದನ್ನು ಎಂದರೆ ಚೆಲ್ಲಿಹೋದ ಅಥವಾ ಉಕ್ಕು ಸುರಿದ ಹಾಲನ್ನು ಬಲಗೈಯಿಂದ ಉದಕ (ನೀರು) ಸಹಿತವಾಗಿ ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡಿ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಉದಕವು ಶಾಂತಿಯ ದ್ಯೋತಕವಾಗಿರುವುದು.

ದಿವಂ ತೃತೀಯಂ ದೇವಾನ್ಯಜ್ಞೋಽಗಾತ್ರತೋ ಮಾ ದ್ರವಿಣಮಾಷ್ಪಾಂತ
ರಿಕ್ಷಂ ತೃತೀಯಂ ಪಿತ್ರೈನ್ಯಜ್ಞೋಽಗಾತ್ರತೋ ಮಾ ದ್ರವಿಣಮಾಷ್ಪ
ಪೃಥಿವೀಂ ತೃತೀಯಂ ಮನುಷ್ಯಾನ್ಯಜ್ಞೋಽಗಾತ್ರತೋ ಮಾ ದ್ರವಿಣ
ಮಾಷ್ಪ ||

ತಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಅಸ್ಯ ಸ್ಯನ್ನಸ್ಯ ವಿಷ್ಯಂದಿತಸ್ಯ ವಾ ಪಯಸ್ತೃತೀಯಮಂಽಸ್ವರೂಪಂ
ದಿವಂ ಸ್ಯರ್ಗಲೋಕಮಗಾತ್ ಪ್ರಾಪ್ನೋತು | ತೇನ ಯಜ್ಞೋಽಪಿ ದೇವಾನ್ ಪ್ರಾಪ್ನೋತು |
ಪ್ರಾಪ್ನಾಪ್ತೈಕಲ್ಯಪರಿಹಾರೇ ಸತಿ ಮಾಮಗ್ನಿಹೋತ್ರಿಣಂ ದ್ರವಿಣಮಾಷ್ಪ ಧನಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತು |
ತಥೈವಾಪರಂ ತೃತೀಯಂ ದ್ರವ್ಯಾಂಶಸ್ವರೂಪ ಧನಮಂತರಿಕ್ಷಮಗಾತ್ | ತೇನ ಯಜ್ಞೋಽಪಿ
ಪಿತ್ರೈನ್ ಪ್ರಾಪ್ನೋತು ತತಃ ಪ್ರಾಪ್ನಾನ್ಮಾಂ ಧನಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತು | ಪುನರಪ್ಯಪರಂ ಸೃತೀಯಂ |
ದ್ರವ್ಯಾಂಶಸ್ವರೂಪಂ ಪೃಥಿವೀಮಗಾತ್, ತೇನ ಯಜ್ಞೋಽಪಿ ಮನುಷ್ಯಾನ್ಮಗಾತ್ | ತತಸ್ತದ-
ಭಯಪ್ರಾಪ್ನಾನ್ಮಾಂ ದ್ರವಿಣಂ ಧನಮಾಷ್ಪ ಪ್ರಾಪ್ನೋತು ||

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಯಿಸಲು ಇಟ್ಟ ಹವಿಸ್ಸು ಎಂದರೆ ಹಾಲು ಚೆಲ್ಲಿಹೋಗಿ ಅಥವಾ ಉಕ್ಕು ಸುರಿದು ಹೋಗಿರುವ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗವು ಸ್ಯರ್ಗಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿರುವ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸೇರಿಲಿ. ಅದೊಂದ ನನಗೆ ಐತ್ಯವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಲಿ. ಎರಡನೆಯ ಭಾಗವು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ ಪಿತೃದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸೇರಿಲಿ.

ಆದರಿಂದ ನನಗೆ ಧನಲಾಭವುಂಟಾಗಲಿ. ಮೂರನೆಯ ಭಾಗವು (ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದ ಭಾಗವು) ಪೃಥಿವಿಯ ಮೇಲಿರುವ ಮನುಷ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಸೇರಿ ಆದರಿಂದ ನನ್ನ ಐಶ್ವರ್ಯಾಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗಲಿ.

ಯಯೋರೋಜಸಾ ಸ್ಯಭಿತಾ ರಜಾಂಸೀತಿ ನೈಷ್ಠವಾರುಣೇ ನೃಚಂ
ಜಪತಿ ವಿಷ್ಣುವೈ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ದುರಿಷ್ಟಂ ಸಾತಿ ವರುಣಃ ಸ್ವಿಷ್ಟಂ
ತಯೋರುಭಯೋರೇವ ಶಾಂತ್ಯೈ ಸಾ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಃ ||

ಮಂತ್ರಾಂತರಜಪಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಯಯೋರೋಜಸೇತ್ಯಾದ್ಯೈಕ್ಯಶ್ಚೇ ಸಶಿತಾ | ತಸ್ಯಾಶ್ಚ ತುರ್ಭ
ಪಾದೇ ವಿಷ್ಣು ಅಗನ್ತರುಣಾ ಪೂರ್ವಹೂತಾವಿತಿ ಶ್ರುತತ್ವಾದಿಯಂ ವಿಷ್ಣುವರುಣದೇವತಾಕಾ
ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಯದ್ಧುರಿಷ್ಟಮಂಗವೈಕಲ್ಯಂ ತಚ್ಚಮಯಿತ್ಯಾ ವಿಷ್ಣುಃಸಾತಿ | ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಯತ್ಸ್ವಿಷ್ಟಂ
ಯಥಾಶಾಸ್ತ್ರ ಮನುಷ್ಯತಮಂಗಂ ತದ್ವರುಣಃ ಸಾತಿ | ಫಲಪ್ರತಿಷೇಧನಿವಾರಣಂ ತತ್ಪ್ರತಿಪಾಲನಂ
ತಸ್ಯಾದಿಯಂ ಜಪಸ್ತಯೋರುಭಯೋರ್ಮುರಿಷ್ಟಯೋರ್ಯಥೋಕ್ತ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಶಾಂತ್ಯರ್ಥಂ
ಸಂಪದ್ಯತೇ || ಉತ್ತರವಾಕ್ಯಮುಪಸಂಹರತಿ

ಮಂತ್ರ ಜಪನನ್ನು ಏನರಿವನು—ಯಯೋರೋಜಸಾ ಎಂಬ ಮಂತ್ರವು ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಆಶ್ವಲಾಯನರು ತಮ್ಮ
ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುವರು—

ಯಯೋರೋಜಸಾ ಸ್ಯಭಿತಾ ರಜಾಂಸಿ ನೀರ್ಯೇಭಿರ್ವಿರತಸಾ ಶವಿಷ್ಣಾ |
ಯೂ ಪಶ್ಯೇತೇಪ್ರತಿತಾ ಸಹೋಭಿರ್ವಿವ್ರೂ ಅಗನ್ ವರುಣಾ ಪೂರ್ವಹೂತೌ ||

ಈ ಮುಕ್ತಿನ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣು ಮತ್ತು ವರುಣ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಮಂತ್ರವು
ವೈಷ್ಣವಾರುಣೇ ಮಂತ್ರವೆನ್ನಿಸುವುದು. ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸುವ ದುರಿಷ್ಟ ಎಂದರೆ ಲೋಪದೋಷಗಳನ್ನು ವಿಷ್ಣುವು ಪರಿಹಾರ
ಮಾಡಿ ಸರಿಪಡಿಸುವನು. ವರುಣನು ಸಾಂಗವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಫಲವು ಲಭಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವನು. ಆದ್ದರಿಂದ
ಶಾಂತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಈ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇದೇ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಯು.

ತದಾಹುರ್ಯಸ್ಯಾಗ್ನಿಹೋತ್ರಮಧಿಶ್ರಿತಂ ಪ್ರಾಜುದಾಯನ್ ಸ್ವಲತೇ
ನಾಪಿ ನಾ ಭ್ರಂಶತೇ ಕಾ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿರಿತಿ ಸ ಯದ್ಭೂಪನಿವ-
ರ್ತಯೇತ್ಸರ್ವಗಾಱ್ಲೋಕಾದ್ಯಜಮಾನಮಾನರ್ತಯೇದಶ್ರೈವಾಸ್ಯಾ
ಉಪವಿಷ್ಣಾಯೈತಮಗ್ನಿಹೋತ್ರಪರೀಶೇಷಮಾಹರೇ ಯುಸ್ತಸ್ಯ ಯ-
ಥೋನ್ನೀತೀ ಸ್ಯಾತ್ತಥಾ ಜುಹುಯಾತ್ಸಾ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಃ ||

ಚತುರ್ದಶೇ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರೇ ದರ್ಶಯತಿ—ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರದವ್ಯಂ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯೇಽಭಿಶ್ರಿತಂ
ಪಾಕಾದೂರ್ಧ್ವಮಾದಾಯಂ ಪ್ರಾಜುಖ ಆಹವನೀಯಂಪ್ರತ್ಯುಹಾಯನ್ನು ದಕ್ಷಿಣ್ವರ್ಧಯೇರ್ಯದಾ
ಭವತಿ ತದಾನಿಂ ತದ್ವ್ಯಂ ಸ್ವಲತೇ ಯದ್ವಾ ಭ್ರಂಶತೇ | ಬಿಂದುಪತನಂ ಸ್ಯಲನಂ ಸಾಕಲ್ಮೀನ

ತದಾಹುರ್ಯಸ್ಯಾಽಽಹವನೀಯೇ ಹಾಗ್ನಿರ್ವಿದ್ಯೇತಾಥ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ
 ಉಪಶಾಮ್ಯೇತ್ಯಾ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿರಿತಿ ಸ ಯದಿ ಪ್ರಾಂಚಮುದ್ಧ-
 ರೇತ್ಪ್ರಾಽಽಯತನಾಚ್ಚೈವೇತ ಯತ್ರತ್ಯಂಚನುಸುರವದ್ಯಜ್ಞಂ
 ತನ್ನೀತ ಯನ್ಮಂಥೇದ್ವ್ಯಾತ್ಯವ್ಯಂ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಜನಯೇದ್ಯದನು-
 ಗಮಯೇತ್ಪ್ರಾಣೋ ಯಜಮಾನಂ ಜಹ್ಯಾತ್ಸರ್ವಮೇವೈನಂ ಸದ
 ಭಸ್ಮಾನಂ ಸಮೋಸ್ಯ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಯತನೇ ನಿಧಾಯಾಥ ಪ್ರಾಂಚ-
 ಮಾಹವನೀಯಮುದ್ಧರೇತ್ಪ್ರಾ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಃ ||

ಷೋಡಶೇ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರೇ ದರ್ಶಯತಿ— ಪ್ರತಿದಿನಮಾಹವನೀಯಾಗ್ನಿರ್ವೇದೋರ್ಧ್ವ-
 ಮುಪಶಾಮತಿ | ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಗ್ನಿಸ್ತು ಸರ್ವದಾ ಧಾರ್ಯತೇ | ತಸ್ಮಾತ್ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾತ್ತತ್ರ-
 ದ್ವೋನುಕಾಲ ಅಹವನೀಯಾರ್ಥಮಗ್ನಿಂ ವಿಹರೇದಿತ್ಯೇಷೋಽನುಷ್ಠಾನಕ್ರಮಃ | ಏನಂ ಸತಿ ಯದಿ
 ಕದಾಚಿದಾಹವನೀಯಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೇಽಗ್ನಿರನುಪಶಾಂತೋ ವಿದ್ಯೇತ ತದಾನೀಂ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಗ್ನೋಪ-
 ಶಾಮ್ಯೇತ್ | ತತ್ರ ತಸ್ಯ ವೈಕಲ್ಯಸ್ಯ ಪರಿಹಾರಾಯ ಪಕ್ಷಾಃ ಪಂಚವಿಧಾಃ ಸಂಭವಂತಿ | ವಿದ್ಯು-
 ಮಾನಮಾಹವನೀಯಂ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯತಯಾ ಸಂಭಾವ್ಯ ತತೋಽಪಿ ಪೂರ್ವದೇಶ ಅಹವನೀಯಂ
 ಕರ್ತುಂ ತಸ್ಮಾತ್ ಪೂರ್ವಸಿದ್ಧಾಹವನೀಯಾತ್ ಪ್ರಾಂಚಮಗ್ನಿಮುದ್ಧರೇದಿತಿ ಪ್ರಥಮಃ ಪಕ್ಷಃ |
 ತಸ್ಮಿನ್ ಪಕ್ಷೇ ಯಜಮಾನ ಆಯತನಾತ್ ಸ್ಯಕೀಯಸ್ಥಾನಾತ್ ಪ್ರಚ್ಛೇದತಾಽಹವನೀಯಸ್ಥಾನಾತ್
 ಪ್ರಚ್ಯುತತ್ಯಾತ್ | ಅಥ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾರ್ಥಂ ಪೂರ್ವಸಿದ್ಧಾಹವನೀಯಾತ್ ಪ್ರತ್ಯಂಚಮಗ್ನಿಮುದ್ಧ-
 ರೇದಿತಿ ದ್ವಿತೀಯಃ ಪಕ್ಷಃ | ತಸ್ಮಿನ್ ದ್ವಿತೀಯಪಕ್ಷೇ ಯಜ್ಞ ಏಷೋಽನುರಯಜ್ಞ ಸಮಾನಃ ಸ್ಯಾತ್ |
 ಅನುರಯಜ್ಞ ಶ್ವಶಾಖಾಂತರೇ ತಾನಸುರಾನ್ ಪ್ರಕೃತ್ಯೈವಮಾಮ್ನಾಯತೇ— ‘ತ ಅಹವನೀಯ
 ಮಗ್ನಿ ಆದಭತಿ ಅಥ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಮ್ | ಅಥಾನ್ವಾಹಾರ್ಯಪಚನಮ್’ ಇತಿ ತದೀಯದೋಷೋಽಪಿ
 ತತ್ರೈವಾಽಽನ್ವಾತಃ— ‘ಭದ್ರಾ ಭೂತ್ವಾ ಪರಾಭಿವಿಷ್ಯಂತಿ’ ಇತಿ | ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾರ್ಥಮಗ್ನಿ ಮುಘನಂ
 ಕರ್ತವ್ಯಮಿತಿ ತೃತೀಯಃ ಪಕ್ಷಃ | ತದಾನೀಂ ವಿದ್ಯಮಾನ ಅಹವನೀಯೇ ತದ್ವಿರೋಧಿನೋಽಗ್ನಿ ಸ್ತಂಶ-
 ರಸ್ಯ ಮುಘನಾದ್ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಶತ್ರುನುತ್ಪಾದಯೇತ್ | ಪುನರಾಧಾನಂ ಕರ್ತುಂ ವಿದ್ಯಮಾನಮಾಹ-
 ವನೀಯಮನುಗಮಯೇದುಪಶಮಯೇದಿತಿ ಚತುರ್ಥಃ ಪಕ್ಷಃ | ತಸ್ಮಿನ್ ಪಕ್ಷೇ ವಿದ್ಯಮಾನಸ್ಯ
 ವಿನಾಶನಾತ್ ಪ್ರಾಣೋ ಯಜಮಾನಂ ಪರಿತ್ಯಜೇತ್ | ಅಹವನೀಯಗತಂ ಭಸ್ಮಸಹಿತಂ ಸರ್ವ-
 ಮುಪ್ಯಗ್ನಿಂ ಕಸಿಂಶ್ಚಿತ್ಪಾತ್ರೇ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ಯ ನೀತ್ವಾ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಸ್ಯಾನೇ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ಯಾನಂತರಂ ತತೋ
 ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾತ್ ಪ್ರಾಂಚಮಾಹವನೀಯಮುದ್ಧರೇದಿತಿ ಪಂಚಮಃ ಪಕ್ಷಃ | ಅಸ್ಮಿನ್ ಪಕ್ಷೇ ದೋಷಾ-
 ಧಾವಾತ್ ಸೈವ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿರ್ಭವತಿ ||

ಹದಿನಾರನೇ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು— ಅಧ್ಯಯನವು ಪ್ರತಿ ದಿನವೂ ಅಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಅರಿಸಿ
 ಮರುದಿನ ಹೊತ್ತಿರುವನು. ಆದರೆ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಗ್ನಿಯು ಸದಾ ಕಾಲವೂ ಉರಿಯುತ್ತಲೇ ಇರಬೇಕು. ಅದನ್ನು ಅರಿಸಿ

ಕೂಡದು. ಮತ್ತು ಈ ರೀತಿ ಉಯುಕ್ತಿಯಾದ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಗ್ನಿಯಿಂದಲೇ ಹೋಮ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿಸಬೇಕು. ಇದೇ ಅನುಷ್ಠಾನ ಕ್ರಮವು. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಅಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯು ಉಯುಕ್ತಿಯಾದ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಗ್ನಿಯೇ ಅರಿಹೋದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಪರಿಹಾರವೇನು? ಎಂದರೆ ಇದಕ್ಕೆ ಐದು ವಿಧ ಉಪಾಯಗಳಿರುವವು. ಉಯುಕ್ತಿಯಾದ ಅಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಗಾರ್ಹಪತ್ಯವೆಂದೇ ಭಾವಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಬೇರೊಂದು ಅಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿಸಲು ಮೊದಲಿನ ಅಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯಿಂದಲೇ ಹೊತ್ತಿಸಬೇಕೆಂಬುದು ಪ್ರಥಮ ಪಕ್ಷವು; ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಅಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ಪೃಶ್ಯಾನಂದಿಂ ಬೇರ್ಪಡಿಸುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಚ್ಯುತಿಯುಂಟಾಗಿ ಅವನು ಸ್ಪೃಶ್ಯಾನವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವನು. ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವು—ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಗ್ನಿಗಾಗಿ ಪೂರ್ವ (ಮೊದಲಿನಿಂದಿದ್ದ) ದಿಂದಿದ್ದ ಅಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯಿಂದಲೇ ಬೇರೆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿಸಬೇಕೆಂಬುದು. ಈ ವಿಧವಾದ ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಈ ಯಜ್ಞವು ಅಸುರರು ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞದಂತಾಗುವುದು. ಅಸುರ ಯಜ್ಞದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—**ಅಹವನೀಯಮುಗ್ನ ಆ ದಧೀತ | ಅಥ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಂ | ಅಥಾನ್ವಾಹಾರ್ಯಪಚನಂ** (ಶ್ರೈ. ಬ್ರಾ. ೧-೧-೪-೪) ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ವಿಧವಾದ ಅಸುರ ಯಜ್ಞದ ದೋಷವನ್ನು ಸಹ ಇಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಿದೆ. **ಭದ್ರಾ ಭೂತ್ಯಾ ಪರಾಭವಿಷ್ಯಂತಿ** ಎಂದು ಮೂರನೆಯ ಪಕ್ಷವು ಹೀಗೆ ಇದೆ—ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಗ್ನಿಗಾಗಿ ಪುನಃ ಅಗ್ನಿಮಥನವನ್ನು ಮಾಡುವುದು. ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಅಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯು ಇದ್ದರೂ ಬೇರೊಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮುಖಿಸಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದರಿಂದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಹೊಸದಾಗಿ ಒಬ್ಬ ಶತ್ರುವನ್ನು ಉತ್ಪನ್ನಮಾಡಿ ದಂತಾಗುವುದು. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಕ್ಷವು—ಪುನಃ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈಗ ಇರುವ ಅಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಅರಿಸುವುದು. ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅರಿಸಿದಂತೆ (ನಾಶ ಮಾಡಿದಂತೆ) ಆಗ ಯಜಮಾನನ ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ಹಾನಿಯು ತಟ್ಟುವುದು. ಎಂದರೆ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಮರಣವು ಸಂಭವಿಸುವುದು. ಈಗ ಐದನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ಉಯುಕ್ತಿಯಾದ ಅಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಭಸ್ಮ (ಬೂದಿ) ಸಹಿತವಾಗಿ ಅಲ್ಲಿರುವುದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಒಂದು ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ತಂದು ಅರಿಹೋಗಿದ್ದ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಗ್ನಿಯ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಟ್ಟು ಅದನ್ನೇ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಗ್ನಿಯೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಅದರಿಂದ ಅಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿಸುವುದು ಐದನೆಯ ಪಕ್ಷವು. ಹೀಗೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಯಾವ ದೋಷವೂ ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಮಾಡುವುದೇ ಇಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಯು.

English Translation

**(The penances required when anything of the Agnihotram
the spilt, or the spoon is broken, or the Garhapatya
fire extinguished.)**

They ask, If anything improper for being offered should fall into the fire offering when placed (over the fire to make it ready) what is the penance for it? The Agnihotri then ought to pour all this into a sruch (sacrificial spoon), go eastwards and place the usual fuel (samidh) into the Ahavaniya fire. After having taken some hot ashes from the

northern part of the Ahavaniya fire, he shall sacrifice it by repeating either in his mind (the usual Agnihotra mantra) or the Prajapati verse. In this way by means of the hot ashes the offering becomes sacrificed and not sacrificed. (It is of no consequence) whether only one or two turns of the oblation become spoiled; the penance (for it is always performed in the way described. Should the Agnihotri be able to remove thus the unclean things fallen into the offering) by pouring out all that is spoiled, and pour in what is unspoiled, then he ought to sacrifice it just as its turn is. This is the penance.

They ask. If the fire offering when placed over the fire (for being made ready) is spilt or runs over (by boiling,) what is the penance for it? He shall touch what fell down with water for appeasing (arresting the evil consequences) for water serves for this purpose. Then moving with his right hand over what fell out, he mutters the mantra, "May a third go to heaven to the gods as a sacrifice; might I obtain thence wealth! May a third go to the air, to the pitaras, as a sacrifice: Might I obtain thence wealth! May a third go to the earth, to men; might I obtain thence wealth!" Then he mutters the Vishnu Varuna verse, yaya ojas skabhita rajamsi (A. V. 7. 25. 1). For Vishnu watches over what is performed badly in the sacrifices, and Varuna over what is performed well. To appease both of them this penance (is appropriate.)

They ask, When the fire offering, after having been made ready at the time when the Adhvaryu takes it eastward to the Ahavaniya fire (to sacrifice it) runs over or is spilt altogether, what is the penance for it? (The Adhvaryu is not allowed to turn back his face. If he would turn his face backward, then he would turn the sacrificer from heaven. Therefore (some other men) must gather up for him when he is seated having turned the face eastward the remainder of the offering, which he then sacrifices just in its turn. This is the penance for it.

They ask, if the sacrificial spoon (sruca) should be broken, what is the penance for it? He ought to take another Sruca and sacrifice with it. Then he shall

throw the broken Sruca into the Ahavaniya fire, the stick being in the front and its cavity behind. This is the penance for it.

They ask, If the fire in the Ahavaniya only is burning, but that in the Garhapatya is extinguished, what is the penance for it? When he takes off the eastern portion of the Ahavaniya for the Garhapatya, then he might lose his place; if he takes off the western portion, then he would spread the sacrifice in the way the Asuras do; if he kindles a new fire by friction, then he might produce an enemy to the sacrificer; if he extinguishes it, then the vital breath would leave the sacrificer. Thence he must take the whole Ahavaniya fire and mixing it with its ashes, place it in the Garhapatya, and then take off the eastern part as Ahavaniya. This is the penance for it.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮಹಾನ್ಯಾಸಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಸೂಧವೀರ್ಯೇ ವೇದಾರ್ಥಶ್ರುತಾಶ್ಚ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯೇ ದ್ವಾತ್ರೀಶಾಂಧ್ಯಾಯೇ ಚತುರ್ಥಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಮೂವತ್ತೆರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಅಥ ದ್ವಾತ್ರೀಶಾಂಧ್ಯಾಯೇ ಪಂಚಮಃ ಖಂಡಃ

ಮೂವತ್ತೆರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಖಂಡವು

[ಯಜ್ಞಾನ್ನಿಗಳಿಂದ ಬೇರೊಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ತಂದು ಮಿಶ್ರಮಾಡುವುದು
ಮುಂತಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅಚರಿಸುವ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ವಿಧಾನವು ಇತ್ಯಾದಿ]

ತದಾಹುರ್ಯಸ್ಯಾಗ್ನಾನಗ್ನಿಮುದ್ಧರೇಯುಃ ಕಾ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿರಿತಿ
ಸ ಯದ್ಯನುಸತೈಃ ದುರೂಹೈ ಪೂರ್ವಮುಪರಂ ನಿದಧ್ಯಾದ್ಯದ್ಯ (ದ್ವೈ)
ನಾನುಸತೈಃ ತ್ಸೋಽಗ್ನಿಯೇಽಗ್ನಿವತೇಽನ್ನಾಕಸಾಲಂ ಪುರೋ ಛಾಶಂ
ನಿರ್ವಪೇತ್ತಸ್ಯ ಯಾಜ್ಞಾನುನಾಕೈ ಅಗ್ನಿನಾಗ್ನಿಃ ಸಮಿದ್ಯತೇ ತ್ವಂ

ಹ್ಯಗ್ನೇ ಅಗ್ನಿನೇತ್ಯಾಹುತಿಂ ವಾಽಽಹವನೀಯೇ ಜುಹುಯಾದಗ್ನಯೇಽ
ಗ್ನಿವತೇ ಸ್ವಾಹೇತಿ ಸಾ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಃ ||

ಸಪ್ತದಶೇ ಶ್ಲೋಕತ್ರೇ ದರ್ಶಯತಿ—ಸಾಯಂಪ್ರಾತರಾಹವನೀಯೇಽಗ್ನೌ ಸ್ಥಿತ ಏವ ಸತಿ ಪುನರಪಿ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಗ್ನಿಂ ಯ ಉದ್ಧರೇ ಯುಕ್ತದಾನೀಮುದ್ಧೃತಸ್ಯಾಗ್ನೇಃ ಪ್ರಕ್ಷೇಪಾತ್ಪ್ರವರ್ತಮೇವ ವಿದ್ಯಮಾನಸ್ಯಾಗ್ನೇರ್ದರ್ಶನೇ ಶಂ ಪೂರ್ವಂ ವಿದ್ಯಮಾನಮಗ್ನಿಮುದೂಹ್ಯ ತಸ್ಮಾದಾಹವನೀಯಸ್ವಾನಾದುದ್ಧೃತ್ಯ ತಸ್ಮಿನ್ ಸ್ವಾನೇ ಪುನರಪರಮಿದಾನೀಮಾನೀತಮಗ್ನಿಂ ನಿದಧ್ಯಾತ್ | ಯದ್ಯದಿ ತು ವಿದ್ಯಮಾನಂ ನಾನುಪಶ್ಯೇತ್ಸದಾನೀಮಾನೀತಮಗ್ನಿಂ ತತ್ರ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ಯ ಪಶ್ಚಾದಗ್ನಿದ್ಯಯಮನಗತ್ಯಾಗ್ನಿವತೇಽಗ್ನಯೇ ದೇವತಾಯೈ ಪುರೋಳಾಶಂ ನಿರುಪ್ಯ ತಸ್ಯೈತೇ ಯಾಜ್ಯಾನುವಾಕ್ಯೇ ಕುರ್ವಾತ್ | ಅಗ್ನಿನಾಗ್ನಿರಿತಿ ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾ | ತ್ವಂ ಹ್ಯಗ್ನೇ ಅಗ್ನಿನೇತಿ ಯಾಜ್ಯಾ | ಸೋಽಯಮೇಽಃ ಪಶ್ಚ | ದರ್ಶನೋಪವದ್ಯಾಜ್ಯಾನುವಾಕ್ಯೇ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯಾಗ್ನಿಯೇಽಗ್ನಿವತೇ ಸ್ವಾಹೇತಿ ಮಂತ್ರೇಽಽಹವನೀಯ ಅಜ್ಯಂ ಜುಹುಯಾದಿತಿ ದ್ವಿತೀಯಃ ಪಶ್ಚ ||

ಈಗ ಹದಿನೇಳನೇ ಶ್ಲೋಕತ್ರವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ಅಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ಭಾಗ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ತೆಗೆದು ಕೊಂಡು ಬೇರೆ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಯೇನು ? ಎಂದರೆ ಅಷ್ಟಾಕಪಾಲಸಹಿತವಾದ ಪುರೋಡಾಶವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯೇ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿವತೇ ಎಂಬ ದೇವತೆಯನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾ ಮತ್ತು ಯಾಜ್ಯಾ ಮಂತ್ರ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೊಮಮಾಡಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕಾದ ಮಂತ್ರಗಳು ಯಾವವೆಂದರೆ— ಅಗ್ನಿನಾಗ್ನಿಃ ಸಮಿಧ್ಯತೇ (ಮು. ಸಂ. ೧-೧೩-೬) ಎಂಬುದು ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾ ಮಂತ್ರವು ; ತ್ವಂ ಹ್ಯಗ್ನೇ ಅಗ್ನಿನಾ (ಮು. ಸಂ. ೮-೪೩-೧೪) ಎಂಬುದು ಯಾಜ್ಯಾ ಮಂತ್ರವು ಈರೀತಿ ಮಾಡುವುದು ಒಂದು ವಿಧಾನವು. ಅಥವಾ ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾ ಮತ್ತು ಯಾಜ್ಯಾಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸದೆ ಕೇವಲ ಅಗ್ನಿಯೇಽಗ್ನಿವತೇ ಸ್ವಾಹಾ ಎಂದು ಮಾತ್ರ ಉಚ್ಚರಿಸಿ ಅಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಮಾಡುವುದು ಬೇರೊಂದು ವಿಧಾನವು. ಈ ಎರಡು ವಿಧಾನಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದನ್ನಾದರೂ ಅನುಸರಿಸಬಹುದು.

ತದಾಹುರ್ಯಸ್ಯ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಹವನೀಯೌ ಮಿಥಃ ಸಂಸೃಜ್ಯೇಯಾತಾಂ
ಕಾ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿರಿತಿ ಸೋಽಗ್ನಯೇ ವೀತಯೇಽಷ್ಟಾಕಪಾಲಂ
ಪುರೋಳಾಶಂ ನಿರ್ವಪೇತ್ತಸ್ಯ ಯಾಜ್ಯಾನುವಾಕ್ಯೇ ಅಗ್ನಿ ಆಯಾಹಿ
ವೀತಯೇ ಯೋ ಅಗ್ನಿಂ ದೇವವೀತಯ ಇತ್ಯಾಹುತಿಂ ವಾಽಽಹವನೀಯೇ
ಜುಹುಯಾದಗ್ನಯೇ ವೀತಯೇ ಸ್ವಾಹೇತಿ ಸಾ ತತ್ರ
ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಃ ||

ಅಷ್ಟಾದಶೇ ಶ್ಲೋಕತ್ರೇ ದರ್ಶಯತಿ—ಅಗ್ನೌದ್ಧರಣಾದೂರ್ಧ್ವಂ ವ್ಯವಸ್ಥಿತೋರಾಹವನೀಯಗಾರ್ಹಪತ್ಯಯೋಃ ಸತೋರ್ಯಾದಿ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಗತೋಂಗಾರ ಅಹವನೀಯೇ ಪ್ರಮಾ-

ದಾಹಪತೇದಾಹವನೀಯಗಣೋ ವಾ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯೇ ಪತೇತ್ಸೋಯಂ ಮಿಥಃ ಸಂಸರ್ಗಃ | ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಾರ್ಹಸ್ಯ ಪುರೋಡಾಶಸ್ಯ ವೀತಿಗುಣಯುಕ್ತೋಽಗ್ನಿದೇವತಾ | ಅನ್ಯತ್ ಪೂರ್ವ-
ವದ್ವ್ಯಾಚ್ಛೇಯಮ್ ||

ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ಆಹವನೀಯ ಮತ್ತು ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ ಎಂಬ ಅಗ್ನಿಗಳು (ಆಧವಾ ಅವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಕೆಂಡಗಳು) ಕಾರಣಾಂತರಗಳಿಂದ ಪರಸ್ಪರ ಮಿಶ್ರಿತವಾದರೆ ಎಂದರೆ ಒಂದರಲ್ಲೊಂದು ಸೇರಿಹೋದರೆ ಆಗ ಏನು ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದರೆ, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅಷ್ಟಾಕವಾಲಸಹಿತವಾದ ಪುರೋಡಾಶವನ್ನು ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾಯಾಜ್ಯಾ ಮಂತ್ರಪುರಸ್ಕರವಾಗಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು. ಇದರಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಆಯಾಹಿ ವೀತಯೇ (ಮ. ಸಂ. ೬-೧೬-೧೦) ಮತ್ತು ಯೋ ಅಗ್ನಿಂ ದೇವವೀತಯೇ (ಮ. ಸಂ. ೧-೧೨-೧೦) ಎಂಬ ಈ ಎರಡು ಮಕ್ಕು ಗಳು ಯಾಜ್ಯಾಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾ ಮಂತ್ರಗಳು. ಅಥವಾ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಕೇವಲ ಅಗ್ನಿಯೇ ವೀತಯೇ ಸ್ವಾಹಾ ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಪುರೋಡಾಶವನ್ನು ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು. ಇದು ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ವಿಧಾನವು.

ತದಾಹುರ್ಯಸ್ಯ ಸರ್ವ ಏವಾಗ್ನಯೋ ಮಿಥಃ ಸಂಸೃಜ್ಯೇರನ್ ಕಾ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿರಿತಿ ಸೋಽಗ್ನಯೇ ವಿವಿಚಯೇಽಷ್ಟಾಕಪಾಲಂ ಪುರೋ-
ಳಾಶಂ ನಿರ್ವಪೇತ್ತಸ್ಯ ಯಾಜ್ಯಾನುವಾಕ್ಯೇ ಸ್ವರ್ಣವಸ್ತ್ರೋರುಷಸಾ-
ಮರೋಚಿ ತ್ವಾಮಗ್ನೇ ಮಾನುಷೀರಿಳತೇ ವಿಶ ಇತ್ಯಾಹುತಿಂ ವಾಹ-
ವನೀಯೇ ಜುಹುಯಾದಗ್ನಯೇ ವಿವಿಚಯೇ ಸ್ವಾಹೇತಿ ಸಾ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಃ ||

ಏಕೋನವಿಂಶೇ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರೇ ದರ್ಶಯತಿ—ಆಹವನೀಯಗಾರ್ಹಪತ್ಯದಕ್ಷಿಣಾಗ್ನೀನಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಪರಸ್ಪರಸಂಸರ್ಗೇ ಸತಿ ವಿವಿಚಿಗುಣಯುಕ್ತೋಽಗ್ನಿಃ ಪುರೋಡಾಶದೇವತಾ | ಅನ್ಯತ್ ಪೂರ್ವವದ್ವ್ಯಾಚ್ಛೇಯಮ್ ||

ಹತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ಆಹವನೀಯ ಮತ್ತು ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ ಎಂಬ ಎರಡು ಅಗ್ನಿಗಳ ಸಂಸರ್ಗ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಆದರೆ ಆಹವನೀಯ, ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣಾಗ್ನಿ ಎಂಬ ಮೂರು ಅಗ್ನಿಗಳೂ ಪರಸ್ಪರ ಮಿಶ್ರಿತವಾದರೆ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಅಷ್ಟಾಕವಾಲಸಹಿತವಾದ ಪುರೋಡಾಶವನ್ನು ಯಾಜ್ಯಾಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾ ಮಂತ್ರಪುರಸ್ಕರವಾಗಿ ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು. ಸ್ವರ್ಣವಸ್ತ್ರೋರುಷಸಾಮರೋಚಿ (ಮ. ಸಂ. ೬-೧೦-೨) ಮತ್ತು ತ್ವಾಮಗ್ನೇ ಮಾನುಷೀರಿಳತೇ ವಿಶ (ಮ. ಸಂ. ೫-೮-೩) ಎಂಬ ಮಕ್ಕುಗಳೇ ಇಲ್ಲಿ ಯಾಜ್ಯಾನುವಾಕ್ಯಾ ಮಂತ್ರಗಳು. ಅಥವಾ ಕೇವಲ ಪುರೋಡಾಶವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯೇ ವಿವಿಚಯೇ ಸ್ವಾಹಾ ಎಂದು ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮ ಮಾಡಬೇಕು. ಇದೇ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಯು.

ದಾಹುರ್ಯಸ್ಯಾಗ್ನಯೋಽನ್ವೈರಗ್ನಿಭಿಃ ಸಂಸೃಜ್ಯೇರನ್ ಕಾ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿರಿತಿ ಸೋಽಗ್ನಯೇ ಕ್ವಾಮನತೇಽಷ್ಟಾಕಪಾಲಂ ಪುರೋ-

ಛಾಶಂ ನಿರ್ವಪೇತ್ಸಸ್ಯ ಯಾಜ್ಞಾನುವಾಕ್ಯೇ ಅಕ್ರಂದದಗ್ನಿಸ್ತನಯನ್ನಿವ
ದ್ಯೌರಥಾ ಯಥಾ ನಃ ಪಿತರಃ ಪರಾಸ ಇತ್ಯಾಹುತಿಂ ವಾಽಹವನೀಯೇ
ಜುಹುಯಾದಗ್ನಯೇ ಕ್ಷಾಮನತೇ ಸ್ವಾಹೇತಿ ಸಾ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಃ

ವಿಂಶೇ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರೇ ದರ್ಶಯತಿ—ಯಸ್ಯಾಗ್ನಿಹೋತ್ರೀಣಃ ಸಂಬಂಧಿನಃ ಆಹವನೀಯಾ-
ದ್ಯಗ್ನಿಯೋಃ ಸ್ಯದೀಯೈರಾಹವನೀಯಾದಿಭಿರ್ಲೌಕಿಕಾಗ್ನಿಭಿರ್ವಾ ಸಂಸ್ಪರ್ಶ್ಯೇರಂಸ್ತಸ್ಯ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿ-
ತ್ತೀಯೇ ಪುರೋಡಾಶೇ ಕ್ಷಾಮನವದ್ಗ್ನಣಯುಕ್ತೋಃಗ್ನಿದೇವತಾ | ಅನ್ಯತ್ ಪೂರ್ವವದ್ವ್ಯಾಖ್ಯೇ-
ಯಮ್ ||

ಇಪ್ಪತ್ತನೇ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಆಹವನೀಯ, ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ,
ದಕ್ಷಿಣಾಗ್ನಿಗಳು ಇತರ ಸಾಧಾರಣ ಅಗ್ನಿಗಳೊಡನೆ ಸಂಸರ್ಗವಾದಲ್ಲಿ ಅಗ ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಅಷ್ಟಾಕಪಾಲಸಹಿತವಾದ ಪುರೋ
ಛಾಶವನ್ನು ಯಾಜ್ಞಾನುವಾಕ್ಯಮಂತ್ರ ಪುರಸ್ಕರವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯೇ ಕ್ಷಾಮನವೆ ಎಂದು ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು
ಇಲ್ಲಿ ಅಕ್ರಂದದಗ್ನಿಃ ಸ್ತನಯನ್ನಿವ ದ್ಯೌಃ (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೪೫-೪) ಮತ್ತು ಅಥಾ ಯಥಾ ನಃ ಪಿತರಃ ಪರಾಸಃ
(ಋ. ಸಂ. ೪-೨-೧೬) ಎಂಬ ಮುಕ್ತುಗಳ ಯಾಜ್ಞಪುರೋನು ವಾಕ್ಯ ಮಂತ್ರಗಳು. ಇವುಗಳನ್ನು ಪಯೋಗಿಸಿ ಹೋಮ
ಮಾಡಬೇಕು. ಅಥವಾ ಯಾಜ್ಞಪುರೋನುವಾಕ್ಯಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸದೆ ಕೇವಲ ಅಗ್ನಿಯೇ ಕ್ಷಾಮನತೇ ಸ್ವಾಹಾ
ಎಂದು ಹೇಳಿ ಪುರೋಡಾಶವನ್ನು ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮ ಮಾಡಬೇಕು. ಇದೇ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವಿಧಾನವು.

English Translation

(The penances for a firebrand taken from a sacred
fire, for mingling the sacred fires with one
another, or with profane fires.)

They ask, If they take fire from that belonging to an Agnihotri, what
is the penance for it? Should another Agni be at hand, then he should put
him in the place of the former which has been taken. Were this not the
case, then he ought to portion out to Agni Agnivat a Purodasa consisting of
eight places kapalas. The Anuvakya and Yajya required for this purpose are,
agnina agnih samidhyate (fire is kindled by fire, 1, 12, 6); tvam hy agne
agnina (8, 43, 14). Or he may omit the Anuvakya and Yajya verses and
simply throw melted butter into the Ahavaniya, under the recital of the
words, to Agni Agivat Svaha. This is the penance for it.

They ask, When some one's Ahavaniya and Garhapatya fires should become mutually mingled together, what is the penance for it? One must portion out to Agni viti a Purodasa consisting of eight pieces, under the recital of the following Anuvakya and Yajya verses; agna ayahi vitaye (6, 16, 10) Yo aginam devatitaye (1, 12, 9). Or he may simply sacrifice melted butter under the recital of, to Agni viti Svaha, in the Ahavaniya fire. This is the penance for it.

They ask, When all the three fires of an Agnihotri should become mutually mingled together, what is the penance for it? One must portion out to Agni vivichi—Agni the separator—a Purodasa consisting of eight pieces, and repeat the following Anuvakya and Yajya verses, svarna vastor ushasam arothi (7, 10, 2); tvam agne manushir ilate visnh (5, 8, 3). Or he may simply offer melted butter under the recital of, to Agni vivichi Svaha! in the Ahavaniya fire. This is the penance for it.

They ask, When some one's fires' are mingled together with other fires, what is the penance for it? One must portion out to Agni kshnavat a Purodasa consisting of eight pieces under the recital of the following Anuvakya and Yajya; akrandad agnis tanayan (10, 45, 4); adha yatha nah pitarah parasah (4, 2, 16). Or he may simply sacrifice melted butter under the recital of, to Agni kshnavat Svaha! in the Ahavaniya fire. This is the penance for it.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತೋಪನಿಷತ್ಸೂತ್ರೇ ವೇದಾಪ್ಯಾಶ್ರಯಾಶ್ಚ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯೇ ದ್ವಾತ್ರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಪಂಚಮಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಮೂವತ್ತೆರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು.

ಅಥ ದ್ವ್ಯಾತ್ರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಷಷ್ಠಃ ಖಂಡಃ

ಮೂವತ್ತೆರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಖಂಡವು

[ಯಜ್ಞಾ ಗ್ನಿಯು ಎಂದರೆ, ಆಹವನೀಯ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ, ದತ್ತಿಣಾಗ್ನಿ ಎಂಬ ಅಗ್ನಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಇತರ ಎಂದರೆ ಗ್ರಾಮದ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ಅಗ್ನಿ. ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ದಾವಾಗ್ನಿ ಅಥವಾ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ ವೈಷ್ವಾನ್ವಾ (ಶಿಡಿಲು) ಮುಂತಾದವುಗಳೊಡನೆ ಸಂವರ್ಗ (ಮಿಶ್ರ) ವಾದಲ್ಲಿ ಅವುಗಳಿಗಾಗಿ ಅನುಸಂಪದೇಶಾದ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವು]

ತದಾಹುರ್ಯಸ್ಯಾಗ್ನಯೋ ಗ್ರಾಮ್ಯೇಣಾಗ್ನಿನಾ ಸಂದಹ್ಯೇರನ್ಯಾ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿರಿತಿ ಸೋಽಗ್ನಯೇ ಸಂವರ್ಗಯಾಷ್ಟಾಕಪಾಲಂ ಪುರೋ ಛಾಶಂ ನಿರ್ವವೇತ್ತಸ್ಯ ಯಾಜ್ಯಾನುವಾಕ್ಯೇ ಕುವಿತ್ಸು ನೋ ಗವಿಷ್ಟಯೇ ಮಾ ನೋ ಅಸ್ಮಿನ್ನಾಹಾಧನ ಇತ್ಯಾಹುತಿಂ ವಾಹವನೀಯೇ ಜುಹು- ಯಾದಗ್ನಯೇ ಸಂವರ್ಗಯ ಸ್ವಾಹೇತಿ ಸಾ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಃ ||

ಏಕವಿಂಶೇ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರೇ ದರ್ಶಯತಿ—ಗ್ರಾಮ್ಯೇಽಗ್ನಿರ್ಮಹಾನಸಾದಿಗತಃ | ಸ ಕದಾ- ಚಿತ್ತಮಾದೇನ ಪ್ರವ್ಯದ್ಧೋ ಗ್ರಾಮಗತಾನಿ ಗೃಹಾಣಿ ದಹನ್ಸಗ್ನಿಹೋತ್ರಶಾಲಾಗತಾನಾಹವನೀ- ಯಾದೀನಗ್ನೀನ ಸಮ್ಯಗ್ ದಹತಿ ತದಾನೀಂ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಸ್ಯ ಪುರೋಡಾಶಸ್ಯ ಸಂವರ್ಗಗುಣ- ಯುಕ್ತೋಽಗ್ನಿರ್ದೇವತಾ | ಅನ್ಯತ್ ಪೂರ್ವತಃ ||

ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದನೇ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವಿಧಾನವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು ಎಂದರೆ ಅಡಿಗೇಮನೆ ಮುಂತಾದ ಸ್ವಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ಅಗ್ನಿಯು. ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಕಾರಣಾಂತರದಿಂದ (ಎಂದರೆ ಪ್ರಮಾದದಿಂದ) ಅಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಹತ್ತಿಕೊಂಡು ಮನೆಯನ್ನು ಅನೇಕ ವೇಳೆ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಸಹ ದಹಿಸಿ ಭಸ್ಮಮಾಡುವುದು. ಆಗ ಯಜ್ಞಶಾಲೆಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಅದನ್ನೂ ದಹಿಸಿ ಅಲ್ಲಿರುವ ಯಜ್ಞಾಗ್ನಿಗಳೊಡನೆ ಸಂವರ್ಗವಾಗುವ ಸಂಭವವುಂಟು. ಹೀಗೇನಾದರೂ ಸಂಭವಿಸಿದರೆ ಆಗ ಯಾಜ್ಯಾನುವಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರಪುರಸ್ಕರವಾಗಿ ಅಷ್ಟಾಕಪಾಲಸಹಿತವಾದ ಪುರೋಡಾಶವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯೇ ಸಂವರ್ಗಯ ಎಂದು ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ ಕುವಿತ್ಸು ನೋ ಗವಿಷ್ಟಯೇ (ಋ. ಸಂ. ೮-೭೫-೧೧) ಮತ್ತು ಮಾ ನೋ ಅಸ್ಮಿನ್ನಾಹಾಧನೇ (ಋ. ಸಂ. ೮-೭೫-೧೨) ಎಂಬ ಮುಕ್ತುಗಳು ಯಾಜ್ಯಪುರೋಡಾಶಾನುವಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರಗಳು. ಅಥವಾ ಯಾಜ್ಯಪುರೋಡಾಶಾನುವಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರರಹಿತವಾಗಿ ಕೇವಲ ಅಗ್ನಿಯೇ ಸಂವರ್ಗಯ ಸ್ವಾಹಾ ಎಂದು ಉಚ್ಚರಿಸಿ ಪುರೋಡಾಶವನ್ನು ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇವೇ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಕ್ರಮವು.

ತದಾಹುರ್ಯಸ್ಯಾಗ್ನಯೋ ದಿವ್ಯೇನಾಗ್ನಿನಾ ಸಂಸೃಜ್ಯೇರನ್ಯಾ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿರಿತಿ ಸೋಽಗ್ನಯೇಽಪ್ಸುಮತೇಽಷ್ಟಾಕಪಾಲಂ ಪುರೋ-

ಛಾಶಂ ನಿರ್ವಪೇತ್ತಸ್ಯ ಯಾಜ್ಞಾನುವಾಕ್ಯೇ ಅಪ್ಸ್ಯಗ್ನೇ ಸಧಿಷ್ಟವ
ಮಯೋ ದಧೇ ಮೇಧಿರಃ ಪೂತದಕ್ಷ ಇತ್ಯಾಹುತಿಂ ನಾಹವನೀಯೇ
ಜುಹುಯಾದಗ್ನಯೇಽಪ್ಸುಮತೇ ಸ್ವಾಹೇತಿ ಸಾ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಃ ||

ದ್ವಾವಿಂಶೇ ಪ್ರತ್ಯೋತ್ತರೇ ದರ್ಶಯತಿ—ದಿವ್ಯಾಗ್ನಿರ್ವೈದ್ಯುತಃ | ಅಶನಿಸಾತೇ ಸತಿ ತದೀ-
ಯೋನಾಗ್ನಿನಾಹವನೀಯಾದೀನಾಂ ಸಂಸರ್ಗೇ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಪುರೋಡಾಶಸ್ಯಾಪ್ಸುಮಾನಗ್ನಿದೇ-
ವತಾ || ಅನ್ಯತ್ ಪೂರ್ವವತ್ ||

ಇಷ್ಟತ್ರೀಡನೆಯ ಪ್ರತ್ಯೋತ್ತರವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮೇಘಗಳು ಆವರಿಸುವಾಗ ಗುಡುಗು
ತಿಡಿಲು ಮುಂತಾದವುಗಳೊಡನೆ ಉಂಟಾಗುವ ಮಿಂಚು ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿಗೆ ವೈದ್ಯುತಾಗ್ನಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ವೈದ್ಯುತಾಗ್ನಿಯು
ಸಂಭವಿಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಾಗ್ನಿಯೊಡನೆ ಸಂಸರ್ಗವಾದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿ ಕ್ರಮವೇನು ಎಂದರೆ, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ
ಅಪ್ಪಾಕಪಾಲಸಹಿತವಾದ ಪುರೋಡಾಶವನ್ನು ಯಾಜ್ಞಾಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾ ಪುರಸ್ಕರವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯೇಽಪ್ಸುಮತೇ ಎಂಬ
ಅಗ್ನಿಯನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ ಅಪ್ಸ್ಯಗ್ನೇ ಸಧಿಷ್ಟವ (ಋ. ಸಂ. ೮-೪೩-೯)
ಮತ್ತು ಮಯೋ ದಧೇ ಮೇಧಿರಃ ಪೂತದಕ್ಷಃ (ಋ. ಸಂ. ೩-೧೧-೩) ಎಂಬ ಮುಕ್ಯಗಳು ಯಾಜ್ಞಾಪುರೋನು
ವಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರಗಳು. ಅಥವಾ ಯಾಜ್ಞಾಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಉಚ್ಛರಿಸದೆ ಕೇವಲ ಅಗ್ನಿಯೇಽಪ್ಸುಮತೇ
ಸ್ವಾಹಾ ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳಿ ಪುರೋಡಾಶವನ್ನು ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು.

ತದಾಹುರ್ಯಸ್ಯಾಗ್ನಯಃ ಶವಾಗ್ನಿನಾ ಸಂಸೃಜ್ಯೇರನ್ಯಾ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯ-
ಶ್ಚಿತ್ತಿರಿತಿ ಸೋಽಗ್ನಯೇ ಶುಚಿಯೇಽಪ್ಪಾಕಪಾಲಂ ಪುರೋಡಾಶಂ
ನಿರ್ವಪೇತ್ತಸ್ಯ ಯಾಜ್ಞಾನುವಾಕ್ಯೇ ಅಗ್ನಿಃ ಶುಚಿವ್ರತತಮ ಉದಗ್ನೇ
ಶುಚಯಸ್ತವೇತ್ಯಾಹುತಿಂ ನಾಹವನೀಯೇ ಜುಹುಯಾದಗ್ನಯೇ
ಶುಚಯೇ ಸ್ವಾಹೇತಿ ಸಾ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಃ ||

ತ್ರಯೋವಿಂಶೇ ಪ್ರತ್ಯೋತ್ತರೇ ದರ್ಶಯತಿ—ಪ್ರೇತದಹನಾಯ ಪ್ರಪ್ರತ್ಯೋಽಗ್ನಿಃ ಶವಾಗ್ನಿ-
ಸ್ತುಪ್ಸಂಸರ್ಗೇ ಪುರೋಡಾಶಸ್ಯ ಶುಚಿಗುಣಯುಕ್ತೋಽಗ್ನಿದೇವತಾ | ಅನ್ಯತ್ ಪೂರ್ವವದ್ವಾ-
ಖ್ಯೇಯಮ್ ||

ಇಷ್ಟತ್ರಮೂರನೆಯ ಪ್ರತ್ಯೋತ್ತರವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ಪ್ರೇತಸಂಸ್ಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಶವವನ್ನು ಸುಡಲು ಒಲಿಸುತ್ತಿರುವ
ಅಗ್ನಿಗೆ ಶವಾಗ್ನಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಶವಾಗ್ನಿಯು (ಸ್ಮಶಾನದಲ್ಲಿರುವ) ಕಾರಣಾಂತರದಿಂದ ಯಜ್ಞಾಗ್ನಿಯೊಡನೆ ಸಂಸರ್ಗ
ವಾದಲ್ಲಿ ಏನು ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದರೆ, ಅಪ್ಪಾಕಪಾಲಸಹಿತವಾದ ಪುರೋಡಾಶವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯೇ ಶುಚಿಯೇ ಎಂಬ ಅಗ್ನಿ
ಯನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಯಾಜ್ಞಾನುವಾಕ್ಯಾಪುರಸ್ಕರವಾಗಿ ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಃ ಶುಚಿವ್ರತತಮ
(ಋ. ಸಂ. ೮-೪೩-೨೧) ಮತ್ತು ಉದಗ್ನೇಶುಚಯಸ್ತವ (ಋ. ಸಂ. ೮-೪೪-೧೭) ಎಂಬ ಮುಕ್ಯಗಳು ಯಾಜ್ಞಾಪುರೋನು
ವಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರಗಳಾಗಿರುವವು. ಅಥವಾ ಈ ಯಾಜ್ಞಾಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳದೆ ಹಾಗೆಯೇ ಅಗ್ನಿಯೇ

ಕುಚಯೇ ಸ್ವಾಹಾ ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಪುರೋಡಾಶವನ್ನು ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು. ಇದೇ ಇಲ್ಲಿ ಅನುಸರಿಸಬೇಕಾದ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವಿಧಾನವು.

ತದಾಹುರ್ಯಸ್ಯಾಗ್ನಯ ಆರಣ್ಯೇನಾಗ್ನಿನಾ ಸಂದಹ್ಯೇರನ್ಯಾ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿರಿತಿ ಸಮೇವಾಸ್ಸರೋಪಯೇದರಣೇ ವೋಲ್ಕುಕಂ ವಾ ಮೋಕ್ಷಯೇದ್ಯದ್ಯಾಹವನೀಯಾದ್ಯದಿ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದ್ಯದಿ ನ ಶಕ್ನು-ಯಾತ್ಸೋ'ಗ್ನಯೇ ಸಂವರ್ಗಾಯಾಷ್ಟಾಕಪಾಲಂ ಪುರೋಳಾಶಂ ನಿರ್ವಪೇತ್ಸಸ್ಯೋಕ್ತೇ ಯಾಜ್ಯಾನುವಾಕ್ಯೇ ಆಹುತಿಂ ವಾಸ್ಸಹವ-ನೀಯೇ ಜುಹುಯಾದಗ್ನಯೇ ಸಂವರ್ಗಯ ಸ್ವಾಹೇತಿ ಸಾ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಃ ||

ಚತುರ್ವಿಂಶತಿ ಪ್ರತ್ಯೋತ್ತರೇ ದರ್ಶಯತಿ—ದಾವಾಗ್ನಿರರಣ್ಯದಾಗತ್ಯಾಗ್ನಿಹೋತ್ರಶಾಲಾಂ ದಹನ್ನಾಹವನೀಯಾದೀನ್ಯದಾ ಸಮ್ಯಗ್ಗೃಹತಿ ತದಾನೀಂ ತದ್ವಹನಾತ್ಸವಮೇವಾಗ್ನೀನರಣೇ ದ್ವಯೋರರಣ್ಯೋಃ ಸಹ ಸಮಾರೋಪಯೇದೇವ | ತದಶಕ್ತಾ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಹವನೀಯಾದುಲ್ಕು-ಕಂ ಮೋಕ್ಷಯೇತ್ | ಸಹಸೋಲ್ಕುಕಮಾದಾಯ ಪರಿತೋ ಗಚ್ಛೇತ್ | ಸಮಾರೋಪಣಂ ವೋಲ್ಕುಕಮೋಪನಂ ನೇತಿ ಪಶ್ಚದ್ವಯಸ್ಯಾಗ್ನಿದಾಹತ್ವರಿಯಾ ಯದಾ ನ ಶಕ್ತಿಸ್ತದಾ ಸಂವರ್ಗ-ಗುಣಯುಕ್ತೋಽಗ್ನಿಃ ಪುರೋಡಾಶದೇವತಾ | ತದೀಯಯಾಜ್ಯಾನುವಾಕ್ಯೇ ಚ ಪೂರ್ವ-ಮೇವಾಛಿಹತೇ ||

ಇಪ್ತನಾಲೈಯೆ ಪ್ರತ್ಯೋತ್ತರವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದ್ಯಮಿಸಿ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿರುವ ವೃಕ್ಷಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ದಹಿಸುವ ಅಗ್ನಿಗಿ ದಾವಾಗ್ನಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಇಂತಹ ದಾವಾಗ್ನಿಯು (ಕಾಡುಕಿಚ್ಚು) ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಅರಣ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ದಹಿಸುತ್ತಾ ಗ್ರಾಮದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಯಜ್ಞಶಾಲೆಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಅದನ್ನು ಭ್ರಷ್ಟಮಾಡುವಾಗ ಯಜ್ಞಶಾಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಯಜ್ಞಾಗ್ನಿಗಳೊಡನೆ ಸಂಸರ್ಗವುಂಟಾಗುವುದು ಸಹಜವೇ ಆಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಈ ದಾವಾಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞಶಾಲೆಯನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆಯೇ ಅಗ್ನಿಮಧನಮಾಡುವ ಎರಡು ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಹೊರಕ್ಕೆ ತರಬೇಕು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಆ ಉರಿಯುತ್ತಿರುವ ಯಜ್ಞಾಗ್ನಿಗಳಿಂದ ಒಂದು ಕೊಳ್ಳಿಯನ್ನಾದರೂ ತಂದು ಬೇರೆ ಕಡೆ ಇಟ್ಟು ಯಜ್ಞಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಮಾರೋಪಣೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಅಗ್ನಿಯು ದಹಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಆತುರದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಕ್ರಮದಂತೆ ಸಂವರ್ಗಗುಣಯುಕ್ತನಾದ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ಕ್ರಮದಂತೆ ಅಷ್ಟಾಕಪಾಲಸಹಿತವಾದ ಪುರೋಡಾಶವನ್ನು ಯಾಜ್ಯಾನುವಾಕ್ಯಾ ಪುರಸ್ಕರವಾಗಿ ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮ ಮಾಡಬೇಕು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕುವಿತ್ತು ನೋ ಗವಿಸ್ವಯೇ (ಋ. ಸಂ. ೮-೭೫-೧೧) ಮತ್ತು ಮಾ ನೋ ಅಸ್ಮಿನ್ಹಾಥನೇ (ಋ. ಸಂ. ೮-೭೫-೧೨) ಎಂಬ ಯಾಜ್ಯಾಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಚ್ಛರಿಸಿ ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು. ಅಥವಾ ಕೇವಲ ಅಗ್ನೀಯೇ ಸಂವರ್ಗಯ ಸ್ವಾಹಾ ಎಂಬ ಮಂತ್ರ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು. ಈ ವಿಧಾನವನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇದೇ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಯು.

English Translation

(The penance for a sacred fire becoming mixed with those of a conflagration in a village, or in a wood, or with lightning, or with those burning a corpse.)

They ask, when the fires of an Agnihotri should burn together with the fire of a general conflagration in the village, what is the penance for it? He ought to portion out a Purodasa consisting of eight pieces to Agni Samvarga (Agni the mingler) under the recital of the following Anuvakya and Yajya: kuvit su no gavishtaye (8, 64, 11), ma no asmin mahadhane (8, 64, 12). Or he may (simply) sacrifice (melted butter) under the recital of, to Agni Samvarga Svaha! in the Ahavaniya fire. This the penance for it.

They ask, when the fires of an Agnihotri (have been struck) by lightning and become mingled with it, what is the penance for it? He must offer to Agni apsumat (water Agni) a Purodasa consisting of eight pieces under the recital of the following Anuvakya and Yajya: Apsv agne (8, 43, 9); mayo dadhe (3, 1, 3). Or he may (simply) sacrifice (melted butter) under the recital of, to Agni apsumat Svaha! in the Ahavaniya fire. This is the penance for it.

They ask, When the fires of an Agnihotri should become mingled with the fire which burns a corpse, what is the penance for it? He must offer to Agni suchi a Purodasa consisting of eight pieces under the recital of the following Anuvakya and Yajya: Agnih suchivratatamah (8, 44, 21); ud agne suchayas tava (8, 44, 17). Or he may (simply) sacrifice (melted butter) under the recital of, to Agni suchi Svaha! in the Ahavaniya fire. This is the penance for it.

They ask, When the fires of an Agnihotri should burn together with those of a forest conflagration, what is the penance for it? He shall catch the fires with the Aranis (the two wooden sticks used for producing fire), or (if this be impossible) he should save a firebrand from either the Ahavaniya or Garhapatya. Were this impossible, then he must offer to Agni Samvarga (Agni

the mixer) a Purodasa consisting of eight pieces under the recital of the abovementioned Anuvakya and Yajya (which belong to the Agni Samvarga). Or he may (simply) sacrifice (melted butter) under the recital of, to Agni Samvarga Svaha! in the Ahavaniya fire. This is the penance for it.

ಇತಿ ಶ್ರೀನುತ್ಸಾಯನಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಶ್ಯೇ ದ್ವಾತ್ರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಸಪ್ತಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಮೂವತ್ತೆರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು.

ಅಥ ದ್ವಾತ್ರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಸಪ್ತಮಃ ಖಂಡಃ

ಮೂವತ್ತೆರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯ ಖಂಡವು

[ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ ಮಾತುವ ಪುರುಷನು ಕಾರಣಾಂತರದಿಂದ ದುಃಖಾಕ್ರಮವನ್ನು (ಕಷ್ಟಲಕ್ಷ್ಯವನ್ನು) ಸುರಿಸಿದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ತನ್ನ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯು ಭಂಗವಾದಲ್ಲಿ, ಅಥವಾ ದರ್ಶನೋಪನಿಷತ್ತಿಯನ್ನು ಆಚರಿಸದೆ ತಪ್ಪಿದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ (ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ) ಅಗ್ನಿಯು ಅಂಕೋದಲ್ಲಿ ಅನುಸರಿಸದೇಕಾದ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವು.]

ತದಾಹುರ್ಯ ಆಹಿತಾಗ್ನಿರುಪವಸಥೇಶ್ಚ ಕುರ್ವೀತ ಕಾ ತತ್ರ
ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿರಿತಿ ಸೋಽಗ್ನಯೇ ವ್ರತಭೃತೇಷ್ವಾಕಪಾಲಂ ಪುರೋ-
ಳಾಶಂ ನಿರ್ವಪೇತ್ತಸ್ಯ ಯಾಜ್ಞಾನುವಾಕ್ಯೇ ತ್ವಮಗ್ನೇ ವ್ರತಭೃಚ್ಚು-
ಚಿವ್ರತಾನಿ ಬಿಭ್ರದ್ವ್ರತಸಾ ಅದಭ್ಲ ಇತ್ಯಾಹುತಿಂ ವಾಽಽ-
ಹವನೀಯೇ ಜುಹುಯಾದಗ್ನಯೇ ವ್ರತಭೃತೇ ಸ್ವಾಹೇತಿ ಸಾ ತತ್ರ
ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಃ ||

ಪಂಚವಿಂಶೇ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರೇ ದರ್ಶಯತಿ—ಉಪವಸಥೇ ಯಜನೀಯದಿನಾಃ ಪೂರ್ವ-
ದಿನೇ ಶಿರೋವ್ಯಾಧಿನಾ ಮೃತಬಂಧುಸ್ತರಣಾದಿನಃ ವಾ ನೇತ್ರಯೋರಕೃಮೋಚನೇ ಶ್ರುರೋದಾಶಸ್ತು
ವ್ರತಭೃದ್ನುಜಿಹೋಽಗ್ನಿದೇವತಾ | ತ್ವಮಗ್ನೇ ವ್ರತಭೃದಿತ್ಯಾಹೀತೇ ಸೂತ್ರಕಾರೇಣ ಪಠಿತೇ ||

ಇಪ್ಪತ್ತೈದನೆಯ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಆಹಿತಾಗ್ನಿಯೆಂದರೆ—ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದಿ ಇಷ್ಟಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಅನಂತರ ಆಜ್ಞಪರ್ಯಂತರವೂ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವನ್ನು ಮಾಡಲು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ತನ್ನ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ಸ್ವಗೃಹದಲ್ಲಿ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ ಎಂಬ ಅಗ್ನಿಯನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅದು ಯಾವಾಗಲೂ ಆರಿಹೋಗದಂತೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ಆ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿವಿವಿಧವೂ ಸಾಯಂಪ್ರಾತಃಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಅನ್ವತವನ್ನಾಡದೆ ಸತ್ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಇರುವ ಪುರುಷನು. ಈ ಪುರುಷನನ್ನು ಆಹಿತಾಗ್ನಿಯೆಂದು ಕರೆಯುವರು. ಇಂತಹ ಪುರುಷನು ಯಜ್ಞಮಾಡಬೇಕಾದ ಹಿಂದಿನ ದಿನ ಕಾರಣಾಂತರದಿಂದ ದುಃಖಸಂತಪ್ತನಾಗಿ ಕಣ್ಣೀರನ್ನು ಸುರಿಸಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವೇನು? ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಆ ಪುರುಷನು ಅಷ್ಟಾಕವಾಲ ಸಹಿತವಾದ ಪುರೋಳಾಶವನ್ನು ಯಾಜ್ಞಾನುವಾಕ್ಯಾಪುರಸ್ಕರವಾಗಿ ಆಹವನಿಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ ತ್ವಮಗ್ನೇವ್ರತಥ್ಯಜ್ಯಚಿಃ (ಆಶ್ವ. ಶ್ರೌ. ಸೂ. ೩-೧೧) ಮತ್ತು ವ್ರತಾನಿ ವಿಭ್ರದ್ವ್ಯಂತಶಾ (ಆಶ್ವ. ಶ್ರೌ. ಸೂ. ೩-೧೧) ಎಂಬ ಮಂತ್ರಗಳೇ ಯಾಜ್ಞಾನುವಾಕ್ಯಮಂತ್ರಗಳು. ಅಥವಾ ಕೇವಲ ಆಜ್ಞದಿಂದಲೇ ಅಗ್ನಿಯೇ ವ್ರತಥ್ಯತೇ ಸ್ವಾಹಾ ಎಂದು ಆಹವನಿಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು. ಇದೇ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಯು.

ತದಾಹುರ್ಯ ಆಹಿತಾಗ್ನಿರುಪವನಸಥೇಽನ್ವತ್ಯಮಾಪದ್ಯೇತ ಕಾ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿರಿತಿ ಸೋಽಗ್ನಯೇ ವ್ರತಪತಯೇಽಷ್ಟಾಕಪಾಲಂ ಪುರೋಳಾಶಂ ನಿರ್ವಪೇತ್ಸಸ್ಯ ಯಾಜ್ಞಾನುವಾಕ್ಯೇ ತ್ವಮಗ್ನೇ ವ್ರತಶಾ ಅಸಿ ಯದ್ವೋ ವಯಂ ಪ್ರಮಿನಾಮ ವ್ರತಾನೀತ್ಯಾಹುತಿಂ ವಾಸಹವನೀಯೇ ಜುಹುಯಾದಗ್ನಯೇ ವ್ರತಪತಯೇ ಸ್ವಾಹೇತಿ ಸಾ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಃ ||

ಪದ್ಯಂತೀ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರೇ ದರ್ಶಯತಿ—ವ್ರತವಿರುದ್ಧಂ ನಿಷಿದ್ಧಾಚರಣಮನ್ವತ್ಯಂ ದಿವಾಸ್ವಾ-
ಪಾದಿಕಮಾಪದ್ಯೇತ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಯಾತ್ | ತತ್ರ ವ್ರತಪತಿಗುಣಯುಕ್ತ್ಯಾಽಗ್ನಿಃ ಪುರೋಡಾಶದೇವಶಾ ||

ಇಪ್ಪತ್ತಾರನೆಯ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ಆಹಿತಾಗ್ನಿಯು ಕಾರಣಾಂತರಗಳಿಂದ ಹಗಲು ನಿದ್ರೆಮಾಡುವುದು, ಅಧ್ಯಕ್ಷ್ಯಭೋಜನ ಮುಂತಾದ ವ್ರತನಿಷಿದ್ಧ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವೇನು? ಎಂದರೆ ಆ ಪುರುಷನು ಅಷ್ಟಾಕವಾಲ ಸಹಿತವಾದ ಪುರೋಳಾಶವನ್ನು ತ್ವಮಗ್ನೇ ವ್ರತಶಾ ಅಸಿ (ಋ. ಸಂ. ೮-೧೧-೧) ಮತ್ತು ಯದ್ವೋ ವಯಂ ಪ್ರಮಿ (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೩-೪) ಎಂಬ ಯಾಜ್ಞಾನುವಾಕ್ಯಮಂತ್ರ ಪುರಸ್ಕರವಾಗಿ ಆಹವನಿಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು. ಅಥವಾ ಕೇವಲ ಆಜ್ಞದಿಂದಲೇ ಅಗ್ನಿಯೇ ವ್ರತಪತಯೇ ಸ್ವಾಹಾ ಎಂದು ಆಹವನಿಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು. ಇದೇ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಯು.

ತದಾಹುರ್ಯ ಆಹಿತಾಗ್ನಿರಮಾನಾಸ್ವಾಂ ಪೂರ್ಣಮಾಸೀಂ ವಾಽ
ತೀಯಾತ್ಪಾ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿರಿತಿ ಸೋಽಗ್ನಯೇ ಪಥಿಕೇಽಷ್ಟಾ-
ಕಪಾಲಂ ಪುರೋಳಾಶಂ ನಿರ್ವಪೇತ್ಸಸ್ಯ ಯಾಜ್ಞಾನುವಾಕ್ಯೇ ವೇತ್ಪಾ

ಹಿ ವೇಧೋ ಅಧ್ವನ ಆ ದೇವಾನಾಮುಪಿ ಪಂಥಾಮಗನ್ವೇತ್ಯಾಹುತಿಂ
 ನಾಽಹವನೀಯೇ ಜುಹುಯಾದಗ್ನಯೇ ಪಥಿಕ್ಯತೇ ಸ್ವಾಹೇತಿ ಸಾ
 ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಃ ||

ಸಪ್ತವಿಂಶೇ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರೇ ದರ್ಶಯತಿ—ಅಹಿತಾಗ್ನಿರಮಾವಾಸ್ಯೇಷ್ಟಿಂ ಪೌರ್ಣಮಾನೇ-
 ಷ್ಟಿಂ ವಾ ಯದಿ ಕದಾಚಿದತಿಕ್ರಮೇತ್ತದಾ ಪಥಿಕ್ಯದ್ಧುಣಯುಕ್ತೋಽಗ್ನಿಃ ಪುರೋಡಾಕದೇವತಾ ||

ಇಪ್ಪತ್ತೇಳನೇ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ಅಹಿತಾಗ್ನಿಯಾದವನು ಪ್ರತಿ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಅಥವಾ
 ಪೌರ್ಣಮಾಸ್ಯೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಮಾಡಬೇಕಾದ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸ್ಯೇಷ್ಟಿಯನ್ನೂ ಮಾಡದೆ ತಪ್ಪಿದರೂ ಅಥವಾ ಸಕಾಲದಲ್ಲಿನಾದದೇ
 ಕಾಲಾತಿಕ್ರಮಣವಾದ ಮೇಲೆ ಮಾಡಿದರೂ ಅಂತಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಯೇನು ಎಂದರೆ, ಆ ಪುರುಷನು
 ಅಷ್ಟಾಕಪಾಲಸಹಿತವಾದ ಪುರೋಡಾಕವನ್ನು ವೇತ್ಯಾ ಹಿ ವೇಧೋ ಅಧ್ವನಃ (ಋ. ಸಂ. ೬-೧೬-೩) ಮತ್ತು ಆ ದೇವಾ-
 ನಾಮುಪಿ ಪಂಥಾಂ (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೨-೩) ಎಂಬ ಯಾಜ್ಞಾನುವಾಕ್ಯಮಂತ್ರಪುರಸ್ಕರವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯೇ ಪಥಿಕ್ಯತೇ ಎಂದು
 ಅಗ್ನಿಯನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಅಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು. ಅಥವಾ ಕೇವಲ ಅಪ್ಯದಿಂದಲೇ ಅಗ್ನಿಯೇ ಪಥಿಕ್ಯತೇ
 ಸ್ವಾಹಾ ಎಂದು ಅಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು. ಇದೇ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವಿಧಾನವು.

ತದಾಹುರ್ಯಸ್ಯ ಸರ್ವ ಏನಾಗ್ನಯ ಉಪಶಾಮ್ಯೇರನ್ಯಾ ತತ್ರ
 ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿರಿತಿ ಸೋಗ್ನಯೇ ತಪಸ್ವತೇ ಜನದ್ವತೇ ಸಾವಕವತೇಽ-
 ಷ್ಟಾಕಪಾಲಂ ಪುರೋಡಾಕಶಂ ನಿರ್ವಪೇತ್ತಸ್ಯ ಯಾಜ್ಞಾನುವಾಕ್ಯೇ
 ಆಯಾಹಿ ತಪಸಾ ಜನೇಷ್ಟಾನೋ ಯಾಹಿ ತಪಸಾ ಜನೇಷ್ಟಿತ್ಯಾಹುತಿಂ
 ನಾಽಹವನೀಯೇ ಜುಹುಯಾದಗ್ನಯೇ ತಪಸ್ವತೇ ಜನದ್ವತೇ
 ಸಾವಕವತೇ ಸ್ವಾಹೇತಿ ಸಾ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಃ ||

ಅಷ್ಟಾವಿಂಶೇ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರೇ ದರ್ಶಯತಿ—ಅಹವನೀಯಗಾರ್ಹಪತ್ಯದಕ್ಷಿಣಾಗ್ನೀನಾಂ
 ಸರ್ವೇಷಾಮುಪಶಾಂತೌ ತಪಸ್ವಜ್ಜನದ್ವತಪಾವಕವದ್ಧುಣತ್ರಯಯುಕ್ತೋಽಗ್ನಿಃ ಪುರೋಡಾಕ-
 ದೇವತಾ ||

ಇಪ್ಪತ್ತಿಂಟನೇ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ಯಜ್ಞವಾಡುವ ಯಾವ ಯಜಮಾನನ ಯಜ್ಞಶಾಲೆ
 ಯಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಅಗ್ನಿಗಳೂ ಅಂಕೋದಲ್ಲಿ ಆಗ ಏನು ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದರೆ ಆ ಪುರುಷನು ಅಗ್ನಿಯೇ ತಪಸ್ವತೇ
 ಜನದ್ವತೇ ಸಾವಕವತೇ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಅಷ್ಟಾಕಪಾಲಸಹಿತವಾದ ಪುರೋಡಾಕವನ್ನು ಆಯಾಹಿ ತಪಸಾ
 ಜನೇಷ್ಟಾ (ಆಶ್ವ. ಶ್ಲೋ. ಸೂ ೩-೧೧) ಮತ್ತು ಆ ನೋ ಯಾಹಿ ತಪಸಾ (ಆಶ್ವ. ಶ್ಲೋ. ಸೂ. ೩-೧೧) ಎಂಬ ಯಾಜ್ಞಾ
 ನುವಾಕ್ಯಮಂತ್ರಪುರಸ್ಕರವಾಗಿ ಅಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು. ಅಥವಾ ಕೇವಲ ಅಪ್ಯದಿಂದಲೇ ಅಗ್ನಿಯೆ
 ತಪಸ್ವತೇ ಜನದ್ವತೇ ಸಾವಕವತೇ ಸ್ವಾಹಾ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಅಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು. ಇದೇ ಇಲ್ಲಿ
 ಮಾಡಬೇಕಾದ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವಿಧಾನವು.

English Translation

(The penances when the Agnihotri sheds tears, or breaks his vow, or neglects the performance of the Darsapurnamasa isthi, or when he allows his fires to go out.)

They ask, when an Agnihotri on the day previous to the sacrifice should shed tears, by which the Purodasa might be sullied, what is the penance for it ? He must offer to Agni vratabhrit (Agni the bearer of vows) a Purodasa consisting of eight pieces under the recital of the following Anuvakya and Yajya : tvam agne vratabhritsuchir (Asv. Sr. S. 3, 11) vratani bibhrad vratapa (Asv. Sr. S. 3, 11)*. Or he may sacrifice (melted butter) under the recital of, to Agni vratabhrit Svaha ! in the Ahavaniva fire. This is the penance for it.

They ask, When an Agnihotri should do some-thing contrary to his vow (religion) on the day previous to the sacrifice, what is the penance for it ? He must offer a Purodasa consisting of eight pieces to Agni vratapati (Agni the lord of vows) under the recital of the Anuvakya and Yajya : tvam agne vratapa asi (8, 11, 1) ; yad vo vayam praminama (10, 2, 4). Or he may sacrifice (melted butter) under the recital of, to Agni vratapati Svaha ! in the Ahavaniya fire. This is the penance for it.

They ask When an Agnihotri should neglect the New Moon or Full-Moon sacrifices, what is the penance for it ? He must offer to Agni pathikrit (paver of ways) a Purodasa consisting of eight pieces under the recital of the following Anuvakya and Yajya : vettha hi vedho adhvana (6, 16, 3) ; a devanam api (10, 2, 3). Or he may sacrifice (melted butter) under the recital of, to Agni Pathikrit Svaha ! in the Ahavaniya fire. This is the penance for it.

They ask, When all (three) fires of an Agnihotri should go out, what is the penance for it ? He must offer to Agni tapasvat, janadvat, pakavat, a Purodasa, consisting of eight pieces under the recital of the following Anuvakya and Yajya : ayahi tapasa janeshu (Asv. Sr S. 3, 11) ; a no yahi tapa,

(Asv. Sr. S. 3, 11). Or he may sacrifice (melted butter) in the Ahavaniya fire under the recital of, to Agni tapasvat, janadvat, pakavat Svaha ! This is the penance for it.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಸಾಯಣಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯಸ್ಯ ದ್ವಾತ್ರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಸಪ್ತಮಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತೆ ನರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಅಥ ದ್ವಾತ್ರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಅಷ್ಟಮಃ ಖಂಡಃ

ಮೂವತ್ತೆರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯ ಖಂಡವು

[ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಿಯಾದವನು ಅಗ್ರಯಣೀಕ್ಷಿಯನ್ನು ಮಾಡದೆ ಹೊಸದಾಗಿ ಬೆಳೆದ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಭುಜಿಸುವುದು ಮತ್ತು ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವಾಗ ಇತರ ವಿಘ್ನ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಸಂಭವಿಸಿದರೆ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಯು]

ತದಾಹುರ್ಯು ಆಹಿತಾಗ್ನಿರಾಗ್ರಯಣೇನಾನಿಷ್ಪಾನ್ವ ನನಾನ್ಯಂ ಪ್ರಾಶ್ನೀ-
ಯಾತ್ಯಾ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿರಿತಿ ಸೋಽಗ್ನಯೇ ವೈಶ್ವಾನರಾಯ
ದ್ವಾದಶಕಕಾಲಂ ಪುರೋಳಾಶಂ ನಿರ್ವಪೇತ್ತಸ್ಯ ಯಾಜ್ಞಾನುಸಾಕ್ಯೇ
ವೈಶ್ವಾನರೋ ಅಜೀಜನತ್ಪೃಷ್ಠೋ ದಿವಿ ಪೃಷ್ಠೋ ಅಗ್ನಿಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾ-
ಮಿತ್ರಾಹುತಿಂ ವಾಹವನೀಯೇ ಜುಹುಯಾದಗ್ನಯೇ, ವೈಶ್ವಾನ-
ರಾಯ ಸ್ವಾಹೇತಿ ಸಾ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಃ ||

ಏಕೋನಶ್ರಿಂಶೇ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರೇ ದರ್ಶಯತಿ—ಗೃಹೇಷು ನವಧಾನ್ಯೇ ಸಮಾಗತೇ ಸತ್ಯಾಗ್ರಯಣೀಕ್ಷಿಂ ಕೃತ್ವಾ ಸತ್ನಾನನಾನ್ಯಂ ಭೋಕ್ತವ್ಯಂ ತಸ್ಯಾ ಇಷ್ಟೇರಕರಣೇ ವೈಶ್ವಾನರ-
ಗುಣಯುಕ್ತೋಽಗ್ನಿಃ ಪುರೋಡಾಶದೇವತಾ ||

ಇಪ್ಪತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಪ್ರತಿಯೋತ್ತರವನ್ನು ನಿವರಿಸುವರು—ಪ್ರೌಢ ಸಂಪತ್ತರಲ್ಲಿಯೂ ತನ್ನ ಕ್ಷೇತ್ರದಿಂದ ಎಂದರೆ ಹೊಲ, ಗದ್ದೆ, ಮುಂತಾದ ಭೂಮಿಯಿಂದ ಬೆಳೆದು ಬಂದ ಹೊಸ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಅಗ್ರಯಣವೆಂಬ ಇಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡದೆ ಹಾಗೆಯೇ ಭಕ್ಷಿಸಿದಲ್ಲಿ ಅಗ ಅದಕ್ಕೇನು ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವು? ಕೆಲವರು ಕೇಳುವರು. ಅಗ್ರಯಣೇಷ್ಟಿ ಎಂದರೆ ಹೊಸದಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಬಂದ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಓದ್ಧ ಪಡಿಸಿ ವೇವತೆಗನನ್ನು ದೇಶಿಸಿ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಿ ವೇವತೆಗಳನ್ನು ತೃಪ್ತಪಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಅಗ್ರಯಣೇಷ್ಟಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಇಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡಿದನಂತರ ಅಹಿತಾಗ್ನಿಯಾದವನು ಹೊಸ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಹಾಗೆ ಮಾಡದೆ ತಪ್ಪಿದರೆ ಎಂದರೆ ಅಗ್ರಯಣೇಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡದೆ ಹೊಸ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಅವನು ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅದರ ವಿಧಾನವೇನೆಂದರೆ ಆ ಅಹಿತಾಗ್ನಿಯು, ಅಗ್ನಿಯೇ ವೈಶ್ವಾನರಾಯ ಎಂಬ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ದ್ವಾದಶ ಕಪಾಲಸಹಿತವಾದ ಪುರೋಳಾಶವನ್ನು ವೈಶ್ವಾನರೋ ಅಜೀಜನತ್ ಮತ್ತು ಪೃಷ್ಠೋ ದಿವಿ ಪೃಷ್ಠೋ ಅಗ್ನಿಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ (ಋ. ಸಂ. ೧-೯೮-೨) ಎಂಬ ಯಾಜ್ಞಾನುವಾಕ್ಯಮಂತ್ರ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಆಹವನಿಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮ ಮಾಡಬೇಕು. ಅಥವಾ ಕೇವಲ ಅಜ್ಞದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯೇ ವೈಶ್ವಾನರಾಯ ಸ್ವಾಹಾ ಎಂದು ಆಹವನಿಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮ ಮಾಡಬೇಕು. ಇದೇ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವು.

ತದಾದಾಯ್ಯ ಅಹಿತಾಗ್ನಿಯಾದಿ ಕಪಾಲಂ ನಶ್ಯೇತ್ಯಾ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿರಿತಿ ಸೋಽಸ್ತಿಭ್ಯಾಂ ದ್ವಿಕಪಾಲಂ ಪುರೋಳಾಶಂ ನಿರ್ವಪೇತ್ರಸ್ಯ ಯಾಜ್ಞಾನುವಾಕ್ಯೇ ಅತ್ತಿನಾ ವರ್ತಿಸ್ಮದಾಗೋಮತಾ ನಾಸತ್ಯಾ ರಥೇನೇತ್ಯಾಹುತಿಂ ವಾಽಽಹವನೀಂವೀ ಜುಹುಯಾದತ್ತಿಭ್ಯಾಂ ಸ್ವಾಹೇತಿ ಸಾ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಃ ||

ತ್ರೀಂಶ ಪ್ರತಿಯೋತ್ತರೇ ದರ್ಶಯತಿ—ಯು ಅಹಿತಾಗ್ನಿಯ ಸ್ವಾಹಾಹೋಮೇ ಪುರೋಡಾಶ-ನಿಷ್ಪಾದಕಂ ಕಪಾಲಂ ಯದಿ ನಶ್ಯೇತ್ತದಾನೀಮತ್ತಿನಾ ಪುರೋಡಾಶದೇವತಾ ||

ಮೂವತ್ತನೇ ಪ್ರತಿಯೋತ್ತರವನ್ನು ನಿವರಿಸುವರು—ಪುರೋಡಾಶವನ್ನು ಬೇಯಿಸುವ ಕಪಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು (ಅಥವಾ ಎರಡು, ಮೂರು ಕಪಾಲಗಳು, ಕಪಾಲವೆಂದರೆ ಕಾವಲಿಯಂತಿರುವ ಮಣ್ಣಿನ ಹೆಚ್ಚು) ಒಡೆದು ಹೋದಲ್ಲಿ ಅಗ ಅಹಿತಾಗ್ನಿಯಾದವನು ಏನು ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದರೆ—ಅಗ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಎರಡು ಕಪಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸಿದ ಪುರೋಡಾಶವನ್ನು ಅತ್ತಿನಾ ವರ್ತಿಸಿ (ಋ. ಸಂ. ೧-೯೨-೧೬) ಮತ್ತು ಆ ಗೋಮತಾ ನಾಸತ್ಯಾ (ಋ. ಸಂ. ೨-೨೨-೧) ಎಂಬ ಯಾಜ್ಞಪುರೋನುವಾಕ್ಯ ಮಂತ್ರ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅಹಿತಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು. ಅಥವಾ ಕೇವಲ ಅಜ್ಞದಿಂದ ಅತ್ತಿಭ್ಯಾಂ ಸ್ವಾಹಾ ಎಂದು ಆಹವನಿಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು. ಇದೇ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ವಿಧಾನವು.

ತದಾದಾಯ್ಯ ಅಹಿತಾಗ್ನಿಯಾದಿ ಪವಿತ್ರಂ ನಶ್ಯೇತ್ಯಾ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿರಿತಿ ಸೋಽಗ್ನಯೇ ಪವಿತ್ರವತೇಽಷ್ವಾಕಪಾಲಂ ಪುರೋಳಾಶಂ ನಿರ್ವಪೇತ್ರಸ್ಯ ಯಾಜ್ಞಾನುವಾಕ್ಯೇ ಪವಿತ್ರಂ ತೇ ವಿತತಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತೇ ತಪೋಷ್ವವಿತ್ರಂ ವಿತತಂ ದಿವಸ್ವದೇ ಇತ್ಯಾಹುತಿಂವಾಽಹ-

ವನೀಯೇ ಜುಹುಯಾದಗ್ನಯೇ ಪವಿತ್ರವತೇ ಸ್ವಾಹೇತಿ ಸಾ ತತ್ರ
ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಃ ||

ಏಕತ್ರೀಶೇ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರೇ ದರ್ಶಯತಿ—ಆಹಿತಾಗ್ನೇಃ ಪವಿತ್ರನಾಶೇ ಪವಿತ್ರವದ್ಭುಜ-
ಯುಕ್ತೋಽಗ್ನಿಃ ಪುರೋಡಾಶದೇವತಾ ||

ಮೂವತ್ತೊಂದನೆಯ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ಆಹಿತಾಗ್ನಿಯು, ದರ್ಭೆಯಿಂದ (ಕುಶದಿಂದ) ಮಾಡಿದ
ಪವಿತ್ರವು ನಾಶವಾದಲ್ಲಿ ಏನುಮಾಡಬೇಕೆಂದರೆ ಅಷ್ಟಾಕಪಾಲ ಸಹಿತವಾದ ಪುರೋಡಾಶವನ್ನು ಪವಿತ್ರಂ ತೇ ವಿತತಂ
ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತೇ (ಋ. ಸಂ. ೯-೮೪-೧) ಮತ್ತು ತಪೋಷ್ವವಿತ್ರಂ ವಿತತಂ (ಋ. ಸಂ. ೯-೮೪-೨) ಎಂಬ ಯಾಜ್ಞಾನು
ವಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರ ಪುರಸ್ಕರವಾಗಿ ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು. ಅಥವಾ ಕೇವಲ ಅಜ್ಞದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯೇ
ಪವಿತ್ರವತೇ ಸ್ವಾಹಾ ಎಂದು ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಇದೇ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವು.

ತದಾಹುರ್ಯ ಆಹಿತಾಗ್ನಿಯೌದಿ ಹಿರಣ್ಯಂ ನಶ್ಯೇತ್ಯಾ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯ-
ಶ್ಚಿತ್ತಿರಿತಿ ಸೋಽಗ್ನಯೇ ಹಿರಣ್ಯವತೇಽಷ್ಟಾಕಪಾಲಂ ಪುರೋಳಾಶಂ
ನಿರ್ವಪೇತ್ತಸ್ಯ ಯಾಜ್ಞಾನುವಾಕ್ಯೇ ಹಿರಣ್ಯಕೇತೋ ರಜಸೋ ವಿಸಾರ
ಆ ತೇ ಸುಸರ್ವಾ ಅಮಿನಂತಂ ಏವೈರಿತ್ಯಾಹುತಿಂ ವಾಹವನೀಯೇ
ಜುಹುಯಾದಗ್ನಯೇ ಹಿರಣ್ಯವತೇ ಸ್ವಾಹೇತಿ ಸಾ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಃ ||

ದ್ವಾತ್ರೀಶೇ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರೇ ದರ್ಶಯತಿ—ಆಹಿತಾಗ್ನೇರ್ಹಿರಣ್ಯನಾಶೇ ಹಿರಣ್ಯವದ್ಭುಜ-
ಯುಕ್ತೋಽಗ್ನಿಃ ಪುರೋಡಾಶದೇವತಾ ||

ಮೂವತ್ತೆರಡನೆಯ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ಆಹಿತಾಗ್ನಿಯಾದವನ ಸುವರ್ಣವು (ಚನ್ನವು) ನಾಶವಾದಲ್ಲಿ
ಏನು ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದರೆ ಅಷ್ಟಾಕಪಾಲಸಹಿತವಾದ ಪುರೋಳಾಶವನ್ನು ಹಿರಣ್ಯಕೇತೋ ರಜಸೋ ವಿಮಾನೇ
(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೯-೧) ಮತ್ತು ಆ ತೇ ಸುಸರ್ವಾ ಅಮಿನಂತಂ ಏವೈಃ (ಋ. ಸಂ. ೧-೨೯-೨) ಎಂಬ ಯಾಜ್ಞಾ
ಪುರೋನವಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರ ಸಹಿತವಾಗಿ ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು. ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿಯೇ ಹಿರಣ್ಯವತೇ
ಸ್ವಾಹಾ ಎಂದು ಕೇವಲ ಅಜ್ಞದಿಂದ ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು. ಇದೇ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಯು.

ತದಾಹುರ್ಯ ಆಹಿತಾಗ್ನಿಯೌದಿ ಪ್ರಾತರಸ್ನಾತೋಽಗ್ನಿಹೋತ್ರಂ ಜುಹು-
ಯಾತ್ಯಾ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿರಿತಿ ಸೋಽಗ್ನಯೇ ವರುಣಾಯಾಷ್ಟಾ-
ಕಪಾಲಂ ಪುರೋಳಾಶಂ ನಿರ್ವಪೇತ್ತಸ್ಯ ಯಾಜ್ಞಾನುವಾಕ್ಯೇ ತ್ವಂ ನೋ
ವರುಣಸ್ಯ ವಿದ್ವಾಸ್ವ ತ್ವಂ ನೋ ಅಗ್ನೇಽವನೋ ಭವೋತಿತ್ಯಾಹುತಿಂ

ವಾಹನನೀಯೇ ಜುಹುಯಾದಗ್ನಯೇ ವರುಣಾಯ ಸ್ವಾಹೇತಿ ಸಾ
ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಃ ||

ತೃಪ್ತಿಯಂಕೇ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರೇ ದರ್ಶಯತಿ—ಅಹಿತಾಗ್ನೇಃ ಸ್ವಾನಮಂತರೇಣಾಗ್ನಿಹೋಮೇ
ವರುಣಮಣಕೋಽಗ್ನಿಃ ಪುರೋಡಾಶದೇವತಾ ||

ಮೂನತ್ರಮೂರನೇ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ಕಾರಣಾಂತರದಿಂದ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಿಯಾದವನು ಪ್ರಾತಃ
ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾನವನ್ನು ಮಾಡದೆ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವನ್ನು ಹೋಮಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವೇನು ? ಎಂದರೆ ಅಗ ಅವನು
ಅಷ್ಟಾಕಪಾಲಸಹಿತವಾದ ಪುರೋಡಾಶವನ್ನು ತ್ವಂ ನೋ ಅಗ್ನೇ ವರುಣಸ್ಯ ವಿಧ್ವಾನ್ (ಋ. ಸಂ. ೪-೧೪-೧) ಮತ್ತು
ಸ ತ್ವಂ ನೋ ಅಗ್ನೇವನೋ ಭವೋತಿ (ಋ. ಸಂ. ೪-೧-೫) ಎಂಬ ಯಾಜ್ಞಾನುವಾಕ್ಯಾನುಂತ್ರಪುರಸ್ಕರವಾಗಿ ಆಹವನೀ
ಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು. ಅಥವಾ ಕೇವಲ ಆಜ್ಞದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯೇ ವರುಣಾಯ ಸ್ವಾಹಾ ಎಂದು ಆಹವನೀ
ಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮ ಮಾಡಬೇಕು. ಇದೇ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವು.

ತದಾಹುರ್ಯ ಅಹಿತಾಗ್ನಿಯಾದಿ ಸೂತಕಾನ್ಯಂ ಪ್ರಾಶ್ಚೀಯಾತ್ಯಾ ತತ್ರ
ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿರಿತಿ ಸೋಗ್ನಯೇ ತಂತುಮತೇಽಷ್ಟಾಕಪಾಲಂ ಪುರೋ-
ಛಾಶಂ ನಿರ್ವಪೇತ್ತಸ್ಯ ಯಾಜ್ಞಾನುವಾಕ್ಯೇ ತಂತುಂ ತನ್ನನೃಜಸೋ
ಭಾನುಮನ್ನಿಹ್ಯಕ್ವಾನಹೋ ನಹ್ಯತ ನೋತ ಸೋಮ್ಯಾ ಇತ್ಯಾಹುತಿಂ
ವಾಹನನೀಯೇ ತಂತುಮತೇ ಸ್ವಾಹೇತಿ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಃ ||

ಚತುರ್ಥಿಯಂಕೇ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರೇ ದರ್ಶಯತಿ—ಅಹಿತಾಗ್ನೇಃ ಸೂತಕಾನ್ಯಪ್ರಾಶನೇ ತಂತುಮದ್ವುಜ-
ಕೋಽಗ್ನಿದೇವತಾ ||

ಮೂನತ್ರನಾಲ್ಪನೆಯ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ಅಹಿತಾಗ್ನಿಯಾದವನು ಸೂತಕಾನ್ಯವನ್ನು ಎಂದರೆ
ಸೂತಕ (ಮೃತಾಶೌಚ) ದಿಂದಿರುವವರು ಮಾಡಿದ ಅನ್ನವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಿದಲ್ಲಿ ಅಗ ಏನು ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯೇ
ತಂತುಮತೇ ಎಂದು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಅಷ್ಟಾಕಪಾಲಸಹಿತವಾದ ಪುರೋಡಾಶವನ್ನು ತಂತುಂ ತನ್ನನೃಜಸೋ ಭಾನುಮನ್ನಿಹಿ
(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೫೩-೬) ಮತ್ತು ಅಕ್ವಾನಹೋ ನಹ್ಯತ ನೋತ ಸೋಮ್ಯಾಃ (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೫೩-೭) ಎಂಬ
ಯಾಜ್ಞಾನುವಾಕ್ಯಾನುಂತ್ರ ಛಾಂವಕವಾಗಿ ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು. ಅಥವಾ ಕೇವಲ ಆಜ್ಞದಿಂದಲೇ
ಅಗ್ನಿಯೇ ತಂತುಮತೇ ಸ್ವಾಹಾ ಎಂದು ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು. ಇದೇ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವಿಧಾನವು.

ತದಾಹುರ್ಯ ಅಹಿತಾಗ್ನಿರ್ಜೀವೇ ಮೃತಶಬ್ದಂ ಶ್ರುತ್ವಾ ಕಾ ತತ್ರ
ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿರಿತಿ ಸೋಗ್ನಯೇ ಸುರಭಿಮತೇಽಷ್ಟಾಕಪಾಲಂ ಪುರೋ-
ಛಾಶಂ ನಿರ್ವಪೇತ್ತಸ್ಯ ಯಾಜ್ಞಾನುವಾಕ್ಯೇ ಅಗ್ನಿಹೋತಾ ನೃಸೀದ-
ದ್ಯಜೇಯಾನ್ನಾದ್ವೀನುಕರ್ತೇವನೀತಿಂ ನೋ ಅದ್ಯೇತ್ಯಾಹುತಿಂ

ವಾಹವನೀಯೇ ಜುಹುಯಾದಗ್ನಯೇ ಸುರಭಿಮತೇ ಸ್ವಾಹೇತಿ ಸಾ
ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಃ ||

ಪಂಚತ್ತಿಂಶೇ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರೇ ದರ್ಶಯತಿ—ಅಹಿತಾಗ್ನಿಃ ಸ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಜೀವತ್ಯೇವ ಸ್ಯತೀಯಂ-
ಮರಣಶಬ್ದಂ ಯದಾ ದ್ವೇಷಿಮುಖಾಚ್ಯುಣಾಯಾತ್ತದಾನೀಂ ಸುರಭಿಮದ್ಗುಣಯುಕ್ತೋಽಗ್ನಿ-
ದೇವತಾ ||

ಮೂವತ್ತೈದನೆಯ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು.—ಅಹಿತಾಗ್ನಿಯಾದವನು ಜೀವಂತನಾಗಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ತನಗೆ
ಆಗದವರ ಎಂದರೆ ಶತ್ರುಗಳು ಪ್ರಚಾರವಾಡುವ ತಾನು ಮರಣ ಹೊಂದಿದನೆಂಬ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಕೇಳಿದರೆ ಆಗ ಅಗ್ನಿಯೇ
ಸುರಭಿಮತೇ ಎಂಬ ಅಗ್ನಿಯನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಅಷ್ಟಾಕಪಾಲಸಹಿತವಾದ ಪುರೋಳಾಶವನ್ನು ಅಗ್ನಿಹೋತಾ ನೈಸೀವದ್ಯಜೀ-
ಯಾನ್ (ಋ. ಸಂ. ೫-೧-೬) ಮತ್ತು ಸಾಧ್ವೀಮಕರ್ದೇವವೀತಿಂ ನೋ ಅದ್ಯ (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೫೩-೩) ಎಂಬ
ಯಾಜ್ಞಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾನುಂತ್ರ ಪುರಸ್ಕರವಾಗಿ ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು. ಅಥವಾ ಕೇವಲ
ಆಜ್ಞದಿಂದಲೇ ಅಗ್ನಿಯೇ ಸುರಭಿಮತೇ ಸ್ವಾಹಾ ಎಂದು ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು. ಇದು ಇಲ್ಲಿ
ವಾಡಬೇಕಾದ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ವಿಧಾನವು.

ತದಾಹುರ್ಯ ಆಹಿತಾಗ್ನಿಯಸ್ಯ ಭಾರ್ಯಾ ಗೌರ್ವಾ ಯಮೌ ಜನ-
ಯೇತ್ಯಾ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿರಿತಿ ಸೋಽಗ್ನಯೇ ಮರುತ್ತತೇ
ತ್ರಯೋದಶಕಪಾಲಂ ಪುರೋಳಾಶಂ ನಿರ್ವಪೇತ್ರಸ್ಯ ಯಾಜ್ಞಾನು-
ವಾಕ್ಯೇ ಮರುತೋ ಯಸ್ಯ ಹಿ ಕ್ಷಯೇಽರಾ ಇವೇದಚರಮಾ ಆಹೇ-
ನೇತ್ಯಾಹುತಿಂ ವಾಹವನೀಯೇ ಜುಹುಯಾದಗ್ನಯೇ ಮರುತ್ತತೇ
ಸ್ವಾಹೇತಿ ಸಾ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಃ ||

ಷಟ್ತ್ರಿಂಶೇ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರೇ ದರ್ಶಯತಿ—ಅಹಿತಾಗ್ನಿಯೋಽಸ್ತಿ ತಸ್ಯೇತ್ಯಸ್ಮಿನ್ಘೋ-
ಯಸ್ಯೇತಿ ಶಬ್ದಃ ಪ್ರಯುಕ್ತಃ | ತಸ್ಯಾಹಿತಾಗ್ನೇಃ ಭಾರ್ಯಾ ವಾ ತದ್ವ್ಯಹಾವಸ್ತಿತಾ ಗೌರ್ವಾ
ಯಮಾವಶಕ್ಯದ್ವಯಂ ಸಹ ಜನಯೇತ್ತದಾನೀಂ ಮರುತ್ತದ್ಗುಣಯುಕ್ತೋಽಗ್ನಿದೇವತಾ ||

ಮೂವತ್ತಾರನೆಯ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು.—ಅಹಿತಾಗ್ನಿಯಾದವನು ಪತ್ನಿಯಾಗಲಿ, ಅವನ ಮನೆ
ಯಲ್ಲಿರುವ ಹಸುವಾಗಲಿ, ಅವಳೀಮಕ್ಕಳನ್ನು, ಮತ್ತು ಅವಳೀ ಕರುಗಳನ್ನು ಹೆತ್ತರೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವೇನೆಂದರೆ—
ಅಗ್ನಿಯೇ ಮರುತ್ತತೇ ಎಂಬ ಅಗ್ನಿಯನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಅಷ್ಟಾಕಪಾಲಸಹಿತವಾದ ಪುರೋಳಾಶವನ್ನು ಮರುತೋ ಯಸ್ಯ
ಹಿ ಕ್ಷಯೇ (ಋ. ಸಂ. ೧-೮೬-೧) ಮತ್ತು ಆರಾ ಇವೇದ ಚರಮಾ ಅಹೇವ (ಋ. ಸಂ. ೫-೫-೫) ಎಂಬ
ಯಾಜ್ಞಾನುವಾಕ್ಯಾನುಂತ್ರ ಪೂರ್ವವಾಗಿ ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು. ಅಥವಾ ಕೇವಲ ಆಜ್ಞದಿಂದ
ಅಗ್ನಿಯೇ ಮರುತ್ತತೇ ಸ್ವಾಹಾ ಎಂದು ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು. ಇದೇ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವು.

ತದಾಹುರಪತ್ನೀಕೋಽಪ್ಯಗ್ನಿಹೋತ್ರಮಾಹರೇ೩ತಃ | ನಾಹರೇ ೩ತಃ ||

ಪತ್ನೀಕೋ ಪರ್ಯಾಯೇ ಕಿಂಚಿದ್ವಿಚಾರಮುದ್ಭಾವಯತಿ—ಪುರುಷೇ ಜೀವತಿ ಸತಿ ಯದಾ ಭಾರ್ಯಾ ಮ್ನಿ ಯತೇ ತದಾನೀಮಾಹಿತ್ಯೈರಗ್ನಿಭಿರ್ಭಾರ್ಯಾಯಾ ದಾಹ ಇತ್ಯೀಕಃ ಪಕ್ಷಃ | ತಥಾ ಚ ಮನುಃ—“ಭಾರ್ಯಾಯೈ ಪೂರ್ವಮಾರಿಣ್ಯೈ ದತ್ತಾಗ್ನೀನಂತ್ಯಕರ್ಮಣಿ || ಪುನರ್ದಾರಕ್ರಿಯಾಂ ಕುರ್ಯಾತ್ಪುನರಾಧಾನಮೇವ ಚ || ಇತಿ | ಅಹಿತೇಭ್ಯೋಽಗ್ನಿಭ್ಯೋಽನ್ಯೇನಾಗ್ನಿನಾ ಭಾರ್ಯಾಂ ದಹೇದಿತಿ ದ್ವಿತೀಯಃ ಪಕ್ಷಃ | ತಥಾ ಚಾಶ್ವಲಾಯನಃ—“ಅಹಾರ್ಯೇಣಾನಾಹಿತಾಗ್ನಿೌ ಪತ್ನೀಂ ಚ’ ಇತಿ | ಭಾರದ್ವಾಜೋಽಪ್ಯಾಹ—“ನಿರ್ಮಂಥೈನ ಪತ್ನೀಂ’ ಇತಿ ಅಸ್ತಿನ ಪಕ್ಷೇ ಪುನರಪಿ ವಿವಾಹೇಚ್ಛಾರಹಿತತ್ವಾದಯಮಪತ್ನೀಕ ವಿವ ವರ್ತತೇ ಸೋಽಗ್ನಿಹೋತ್ರಮಾಹರೇದನುತಿತ್ಯೇನ್ನವೇತಿ ಪ್ಲುತಿ. ದ ಯಂ ವಿಚಾರಾರ್ಥಮ್ ||

ಮೂವತ್ತೇಳನೆಯ ಶ್ಲೋಕೋತ್ತರವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಅದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಶೇಷ ಸಂಗತಿ ಇರುವುದು—ಅಹಿತಾಗ್ನಿಯಾದವನು ಜೀವಂತನಾಗಿರುವಾಗ ಅವನ ಪತ್ನಿಯು ಮೃತಳಾದರೆ ಆಗ ಆ ಪತ್ನಿಯ ಶವವನ್ನು ದಹಿಸುವಾಗ ಅಹಿತಾಗ್ನಿಯನ್ನು (ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಕ್ಕಾಗಿ ಒಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕಾಪಾಡುತ್ತಿರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು) ದಹನಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೇ ಅಥವಾ ಹಾಗೆ ಮಾಡಬಾರದೇ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯವಿರುವುದು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮನುವು—

ಭಾರ್ಯಾಯೈ ಪೂರ್ವಮಾರಿಣ್ಯೈ ದತ್ತಾಗ್ನೀನಂತ್ಯಕರ್ಮಣಿ |
ಪುನರ್ದಾರಕ್ರಿಯಾಂ ಕುರ್ಯಾತ್ಪುನರಾಧಾನಮೇವ ಚ ||

(ಮನು. ೫.೧೬೭)

ಎಂದು ಹೇಳಿರುವನು. ಎಂದರೆ ಅಹಿತಾಗ್ನಿಯಾದವನ ಪತ್ನಿಯು ಪತಿಗಿಂತ ಮೊದಲು ಮೃತಳಾದಲ್ಲಿ ಅವಳ ಅಂತ್ಯಸಂಸ್ಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಅಹಿತಾಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಗೃಹದಲ್ಲಿರುವ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಅಂತ್ಯಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಅನಂತರ ಬೇರೆ ಪತ್ನಿಯನ್ನು ವಿವಾಹಮಾಡಿಕೊಂಡು ಆಧಾನವೂರ್ವಕವಾಗಿ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಇದು ಒಂದು ಪಕ್ಷವು. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು—ಪತ್ನಿಯ ಅಂತ್ಯಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಅಹಿತಾಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಗೃಹದಲ್ಲಿರುವ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸದೆ ಬೇರೆ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಅಂತ್ಯಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಇದು ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವು. ಆಶ್ವಲಾಯನರು—ಅಹಾರ್ಯೇಣಾನಾಹಿತಾಗ್ನಿಂ ಪತ್ನೀಂ ಚ (ಆಶ್ವ. ಶ್ಲೋ. ಸೂ. ೬-೧೦-೯, ೧೦) ಎಂದು ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನೇ ಸಮರ್ಥಿಸುವರು. ಭರದ್ವಾಜ ಮಹರ್ಷಿಯೂ ನಿರ್ಮಂಥೈನ ಪತ್ನೀಂ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಹಿತಾಗ್ನಿಯಾದವನು ಪುನಃ ಮದುವೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಇಷ್ಟಪಡದಿದ್ದರೆ ಆಗ ಅವನು ಅಪತ್ನೀಕನೆನಿಸುವನು. ಇಂತಹ ಪುರುಷನು ಪುನಃ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೇ ಬೇಡವೇ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಉದ್ಭವಿಸುವುದು. ಇದನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮೇಲೆ ೩ ಎಂಬ ಪ್ಲುತಿಯನ್ನು ಎರಡಾವರ್ತಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಅಹರೇದಿತ್ಯಾಹುಃ | ಯದಿ ನಾಹರೇದನದ್ಧಾ ಪುರುಷಃ ||

ತತ್ರ ನಿರ್ಣಯಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಅನನುಷ್ಠಾನೇ ಬಾಧಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಅನ್ಯೇತಿ ಸತ್ಯನಾಮ |
ಸದ್ವೈಪರೀತ್ಯಾದನ್ನತಃ ಪುರುಷೋಽನದ್ಧಾ ಪುರುಷೋಽನನುಷ್ಠಾನೇನಾನುಕೋ ಭವೇದಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಪಡೆಯ ಅಂತ್ಯಕ್ರಿಯೆಗಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸದಿದ್ದರೆ ಉಂಟಾಗುವ ಕೊಂದರಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಅದ್ಧ ಎಂದರೆ ಸತ್ಯ ಎಂದು. ಅನದ್ಧಾ ಎಂದರೆ ಸತ್ಯವಲ್ಲದ್ದು ಅನ್ಯತೆ ಅಥವಾ ಅನ್ಯತವಾದಿಯಾದ ಪುರುಷನು ಎಂದರ್ಥವು. ಅಪಿತಾಗ್ನಿಯಾದವನು ಸತ್ಯ ಪಡೆಯ ಮೃತರಿಂದ ಅಂತ್ಯಕ್ರಿಯೆಗಾಗಿ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಲೇಬೇಕು. ಹಾಗೆ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಅವನು ಅನ್ಯತವಾದಿಯಾಗುವನು.

ಕೋಽನದ್ಧಾ ಪುರುಷ ಇತಿ ನ ದೇವಾನನ್ನ ಸಿತ್ಯಾನ್ನ ಮನಷ್ಯಾನಿತಿ ತಸ್ಮಾ-
ದಪತ್ನೀಕೋಽಪ್ಯಗ್ನಿಹೋತ್ರಮಾಹರೇತ್ ||

ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರಾಭ್ಯಾಂ ಶಬ್ದಾರ್ಥಂ ನಿಶ್ಚಿನೋತಿ—ಅನದ್ಧಾಶಬ್ದೇನ ಕೋ ವಿವಕ್ಷತ ಇತಿ ಪ್ರಶ್ನಃ | ಯು ಪುಮಾನಾದೇವಾನನ್ನ ಪೂಜಯೇದಿಂ ಶೇಷಃ | ಪಿತೃನಸಿ ನ ಪೂಜಯೇತ್ | ಮನುಷ್ಯಾನತಿಥೀನಸಿ ನ ಪೂಜಯೇತ್ | ತಾದ್ಯಶಃ ಪುಮಾನನದ್ಧಾ ಪುರುಷ ಇತ್ಯುತ್ತರಮ್ |

ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಸ್ಯಾನನುಷ್ಠಾನೇ ಸತ್ಯನದ್ಧಾ ಪುರುಷೋ ಭವೇದಿತಿ ವಿಶಕ್ಷೇ ಬಾಧಮುಕ್ತ್ವಾ ಸ್ವಪಕ್ಷಮುಪಸಂಹರತಿ ||

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ಹೇಳುವರು—ಅನದ್ಧಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಿನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಅನದ್ಧಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ಯತವಾದೀ. ಸುಖ್ಯಗಾರ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಆ ಪದದ ಪೂರ್ಣಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದಂತಾಗಲಿಲ್ಲ. ಯಾವ ಪುರುಷನು ದೇವತೆಗಳನ್ನಾಗಲಿ, ಪಿತೃಗಳನ್ನಾಗಲಿ, ಮನುಷ್ಯರಾದ ಅತಿಥಿಗಳನ್ನಾಗಲಿ ಸತ್ಯವಿ ಪೂಜಿಸಲೇ ಅಲಕ್ಷ್ಯಮಾಡುವನೋ ಅವನನ್ನು ಅನದ್ಧಾ ಎಂದು ಕರೆಯುವುದು ಯುಕ್ತವು.

ತದೇಷಾಭಿ ಯಜ್ಞಗಾಥಾ ಗೀಯತೇ ||

ಉಕ್ತಾರ್ಥದಾರ್ಥಾಯ ಶಾಖಾಂತರಗತಾಂ ಗಾಥಾಮುದಾಹರತಿ ತತ್ಸ್ಮಿನ್ನವತ್ಯಾನುಷ್ಠಾನ-
ರೂಪೇರ್ಥ ಏಷಾ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಾ ಯಜ್ಞಸುಧಿಲಕ್ಷ್ಯ ಸರ್ವೈರ್ಗೀಯಮಾನಾ ಯಜ್ಞಗಾಥಾ
ಯಾಜ್ಞೈರ್ಗೀಯತೇ ಪಶ್ಯತೇ ||

ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶಾಖಾಂತರಗತವಾದ ಗಾಥೆಯನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುವರು. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು (ದೇವ ಪೂಜಾದಿಗಳನ್ನು) ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಮಾಡಲೇಬೇಕೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ದೈವಿಕವಾಗಿ ಯಾಜ್ಞಕರೂ, ಎಲ್ಲರೂ ಗಾನಮಾಡುವ ಗಾಥೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಯಜೇತ್ಸೌತ್ರಾಮುಷ್ಯಾಮುಪತ್ನೀಕೋಽಪ್ಯಸೋಮಪಃ | ಮಾತಾಸಿತ್ಯಭ್ಯಾ-
ಮನ್ಯಸಾರ್ಥಾದ್ಯಜೇತಿ ವಚನಾಚ್ಚುತಿರಿತಿ ||

ತಾಂ ಗಾಥಾಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಅಪತ್ನೀಕೋಽಪಿ ಪುಮಾನ್ ಸೌತ್ರಾಮಣ್ಯಾಂ ಯಜೇತ್ಸೌ
 ತ್ರಾಮಣೀಯಾಗಮುಪಿ ಕುರ್ಮ್ಯಾಪ್ತಿಯುತಾಗ್ನಿ ಹೋತ್ರಾದಿಕಂ ಹವಿಯರ್ಚ್ಛೇಷ್ಯಸ್ಯಾಧಿಕಾರೋಽ-
 ಸ್ತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತದ್ವತ್ಸೋನುಯಾಗೇಷ್ವಧಿಕಾರಶಂಕಾಯಾಂ ತದ್ವ್ಯಾನ್ವತ್ಯರ್ಥಮಸೋನುಪ ಇತ್ಯು-
 ಚ್ಯತೇ | ಯಥಾ ಪತ್ನೀರಹಿತೋಽಪಿ ಮಾತೃೇ ಪಿತೃೇ ಚಾಶನಾಚ್ಛಾದನಾದಿಕಂ ದದಾತಿ ತದ್ವದಗ್ನಿ
 ಹೋತ್ರಮುಪಿ ಕುರ್ಮ್ಯಾದಿ ಶೇಷಃ | ಅತ್ರ ಹೇತುರನ್ಯಣಾರ್ಥಾದಿತಿ ಋಣಪರಿಹಾರನಿಮಿತ್ತಮ್ | ತಥಾ
 ಚ ಶಾಖಾಂತರೇ ಲ್ಲೂಯತೇ—ಜಾಯಮಾನೋ ವೈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯ ಭಿರ್ಬುಣವಾ ಜಾಯತೇ
 ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯೇಣರ್ಷಿಭ್ಯೋ ಯಜ್ಞೇನ ದೇವೇಭ್ಯಃ ಪ್ರಜಯಾ ಪಿತೃಭ್ಯಃ ಏಷ ವಾ ಅನ್ಯಣೋ ಯಃ
 ಪುತ್ರೀ ಯಜ್ಞಾ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರೀ ವಾಸೀತಿ | ಅನೇನೈವಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣ ಶ್ರುತಿಃ | ಶ್ರುತೇರ್ಯಜೇತಿ
 ವಚನಮಸ್ತಿ ಯಜ ದೇವಾನಧೀಷ್ಯ ವೇದಾನ್ ಪ್ರಜಾಮುತ್ರಾಸಯೇತಿ ಶಾಖಾಂತರೇ ವಚನಮಸ್ತಿ |
 ತಸ್ಮಾದ್ವಚನಾದನುಷ್ಠಾನಪಕ್ಷ ಏವ ಯುಕ್ತ ಇತಿ ಗಾಥಾಯಾ ಅರ್ಥಃ || ತಥಾ ಚ ವಿಷ್ಣುಃ ಸ್ಮರತಿ—

“ ವ್ಯುತಾಯಾಮುಪಿ ಧಾರ್ಮಾಯಾಂ ವೈದಿಕಂ ನ ತ್ಯಜೇದ್ವುಧಃ |

ಉಪಾಧಿನಾಪಿ ಯತ್ಕರ್ಮ ಯಾವಜ್ಞೇವಂ ಸಮಾಪಯೇತ್ ” || ಇತಿ ||

ಉಪಾಧಿಃ ಕುಶಮಯಾದಿಪತ್ನೀಕಲ್ಪನಾ | ತಥಾ ಚ ಸ್ಮೃತ್ಯಂತರಮ್ ||

“ ಅನ್ಯೇ ಕುಶಮಯೀಂ ಪತ್ನೀಂ ಕೃತ್ವಾ ತು ಗೃಹಮೇಧಿನಃ |

ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಮುಪಾಸಂತೇ ಯಾವಜ್ಞೇವಮನುವ್ರತಾಃ ” || ಇತಿ ||

ತಥಾ ಚ ಮೈತ್ರಾಯಣೀಯಶ್ರುತಿರಸ್ಯಾಮ್ನಾಯತೇ—

ಯಸ್ತು ಸ್ವೈರಗ್ನಿ ಭಿರ್ಭಾರ್ಯಾಂ ಸಂಸ್ಕರೋತಿ ಕಥಂಚನ |

ಅಸೌ ವ್ಯುತಃ ಸ್ತ್ರೀ ಭವತಿ ಸ್ತ್ರೀ ಚೈವಾಸ್ಯ ಪುಮಾನ್ ಭವೇತ್ ” || ಇತಿ ||

ತಸ್ಮಾನ್ಮೃತಧಾರ್ಯೋಽಪಿ ಸ್ವಕೀಯಾನಗ್ನೀನವಸ್ಮಾಪ್ಯಾಗ್ನಿಹೋತ್ರಮಾಹರೇತ್ ||

ಅಪತ್ನೀಕನಾದ ಎಂದರೆ ಪತ್ನಿಯಿಲ್ಲದ (ನಿಧುರ) ಪುರುಷನೂ ಸಹ ಸೌತ್ರಾಮಣಿ ಎಂಬ ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು
 ಎಂದಿರುವಾಗ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ ಮತ್ತು ಹವಿಯರ್ಚ್ಛಾ ಮುಂತಾದವನ್ನು ಮಾಡಲು ಅವನಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವೇ ಇದ್ದಂತಾಯಿತು.
 ಆದರಂತೆ ಸೋಮಯಾಗವನ್ನೂ ಮಾಡಲು ಅಧಿಕಾರವಿರುವುದೇ ಇಲ್ಲವೇ ಎಂದು ಸಂಶಯವುಂಟಾದರೆ ಅವನು ಅಸೋನುಪಃ
 ಎಂದರೆ ಸೋಮಪಾನಮಾಡಲು (ಸೋಮಯಾಗದಲ್ಲ) ಅನರ್ಹನು ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗುವುದು. ಪತ್ನೀರಹಿತನಾದ ಪುರುಷ
 ತನ್ನ ತಂದೆ ತಾಯಿಗಳನ್ನು ಆಶನವಸನಾದಿಗಳಿಂದ ಕಾಪಾಡುವನು. ಆದರಂತೆಯೇ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವನ್ನೂ ಮಾಡಬಹುದು.
 ಏಕೆಂದರೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ, ಪಿತೃಗಳಿಗೂ ಮುಖಿಗಳಿಗೂ ತನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯವಾದ ಮಣವನ್ನು (ಕರ್ತವ್ಯಕರ್ಮವನ್ನು) ತೀರಿಸಲೇ
 ಬೇಕು ಎಂದು ಕೈತ್ತಿರಿಯ ಶ್ರುತಿವಚನವಿರುವುದು.

ಜಾಯಮಾನೋ ವೈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯ ಭಿರ್ಬುಣವಾ ಜಾಯತೇ ಬ್ರಹ್ಮ

ಚಾರ್ಯೇಣರ್ಷಿಭ್ಯೋ ಯಜ್ಞೇನ ದೇವೇಭ್ಯಃ ಪ್ರಜಯಾ ಪಿತೃಭ್ಯಃ

ವಿಷ ವಾ ಅನ್ಯಣೋ ಯಃ ಪುತ್ರೀ ಯಜ್ಞಾ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿವಾಸೀ ||

(ತೈ. ಸಂ. ೬-೩-೧೦)

ಎಂದರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಪುರುಷನು ಹುಟ್ಟುವಾಗಲೇ ಮೂರುವಿಧ ಋಣಗಳನ್ನು (ಕರ್ತವ್ಯಕರ್ಮ) ಹೊತ್ತುಕೊಂಡೇ ಹುಟ್ಟುವನು. ಅವು ಯಾವುವೆಂದರೆ ಯುಷಿಮಣ, ದೇವಮಣ, ಪಿತೃಮಣ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಋಣಗಳಿರುವವು. (ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯಾಗಿ ಉಪನಯನಾನಂತರ ತನ್ನ ಗುರುವಿನ ಸಮಾಪದದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಾ ತನ್ನ ಸ್ವಶಾಖೋಕ್ತವಾದ ವೇದವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಋಷಿಮಣವನ್ನು ತೀರಿಸಿದಂತಾಗುವುದು; ಅನಂತರ ಪತ್ನೀ ಸಹಿತನಾಗಿ ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಆ ಮೂಲಕ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವುದರಿಂದ ದೇವಮಣವನ್ನು ತೀರಿಸಿದಂತಾಗುವುದು. ವಿವಾಹವಾದ ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಜೋತ್ಪಾದನೆಮಾಡುವುದರಿಂದ ಪಿತೃಮಣವನ್ನು ತೀರಿಸಿದಂತಾಗುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.) ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾದವನು ಈ ಕರ್ತವ್ಯಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕು. ಎಂದು ವಿಧಿ ಇರುವುದು.

ಮೃತಾಯಾಮಪಿ ಭಾರ್ಯಾಯಾಂ ವೈದಿಕಂ ನ ತ್ಯಜೇದ್ವಿಜಃ |

ಉಪಾಧಿನಾಪಿ ಯಸ್ಯರ್ಮ ಯಾವಜ್ಜೀವಂ ಸಮಾಪಯೇತ್ ||

ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಎಂದರೆ ದ್ವಿಜನಾದವನು ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯು ಮೃತಳಾಗಿ ತಾನು ಅಪತ್ನೀಕನಾಗಿದ್ದರೂ ವೈದಿಕಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅಚರಿಸದೆ ಬಿಡಬಾರದು. ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ ಸೋಮಯಾಗ ಮುಂತಾದ ಅನುಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ದರ್ಭೆಯಿಂದ ಪತ್ನಿಯ ಪ್ರತೀಕವಾಗಿ ಪವಿತ್ರವನ್ನು ಮಾಡಿರಿಸಿ ಅದನ್ನೇ ಪತ್ನಿಯೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಯಜ್ಞ ಮೊದಲಾದ ವೈದಿಕ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ತಪ್ಪದೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಈರೀತಿ ಅಜೀವನರ್ಯಂತರವೂ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಬೇರೆ ಸ್ತುತಿಯಲ್ಲಿ—

ಅನ್ಯೇ ಕುಶಮಯಾಂ ಪತ್ನೀಂ ಕೃತ್ವಾ ತು ಗೃಹಮೇಧಿನಃ |

ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಮುಪಾಸಂತೇ ಯಾವಜ್ಜೀವಮನುವ್ರತಾಃ ||

ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮೃತ್ರಾಯಣೇಯಶ್ಚುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ—

ಯಸ್ಮು ಸ್ವೈರಗ್ನಿಭಿರ್ಭಾರ್ಯಾಯಾಂ ಸಂಸ್ಕರೋತಿ ಕಥಂಚನ |

ಅಸೌ ಮೃತಃ ಸ್ತ್ರೀ ಭವತಿ ಸ್ತ್ರೀಚೈವಾಸ್ಮ ಪುಮಾನ್ಯವೇತ್ ||

ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ತನ್ನ ಭಾರ್ಯೆಯು ಮೃತಳಾಗಿ ತಾನು ಅಪತ್ನೀಕನಾಗಿದ್ದರೂ ಪುರುಷನು ತನ್ನ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಸ್ವಂತವಾದ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು.

ತಸ್ಮಾತ್ಸೌಮ್ಯಂ ಯಾಜಯೇತ್ ||

ತದೇತದಭಿಪ್ರೇತೋಪಸಂದರತಿ—ಯುನಾಪಕರಣಾರ್ಥಿ ದೋಷರಾಹಿತ್ಯಾತ್ ಸೌಮ್ಯಃ |

ತಾದೃಶಮವಶ್ಯಮಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದ್ಯನುಷ್ಠಾಪಯೇತ್ ||

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾದವನು ಮುಣತ್ರಯ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಸಪತ್ನೀಕನಾಗಲಿ ಅಪತ್ನೀಕನಾಗಲಿ ಸೋಮ ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಅದರಂತೆಯೇ ಅಗ್ನಿ ಹೋತ್ರಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು.

English Translation

(Penance for an Agnihorti when he eats new corn without bringing the sacrifice prescribed, and for various mishaps and neglects when sacrificing.)

They ask, When an Agnihotri eats new corn without having offered the Agrayana Isthi, what is the penance for it ? He must offer to Agni . Vaisvanara Purodasa consisting of twelve pieces under the recital of the following Anuvakya and Yajya : Vaisvanro ajjjanat ? pristo divi prishfo (1, 98, 2). Or he may offer to Agni Vaisvanara (melted butter) in the Ahavaniya fire under the recital of, to Agni Vaisvanara Svaha ! This is the penance for it.

They ask, When one of the potsherds (Kapalas) containing the Purodasa should be destroyed, what is the penance for it ? He must offer a Purodasa, consisting of two pieces, to the Asvins, under the recital of the following Anuvakya and Yajya : asvina vartir (1, 92, 16) : a gomata nasatya (7, 21, 1). Or he may sacrifice melted butter in the Ahavaniya fire under the recital of, to the Asvins Svaha ! This is the penance for it.

They ask, When the stalks of kusa grass (pavitra) on which the offering is placed—should be destroyed, what is the penance for it ? He must offer to Agni pavitravat a Purodasa consisting of eight pieces, under the recital of the following Anuvakya and Yajya : pavitram te vitatam (9, 83, 1) ; taposh pavitram (9, 83, 2). Or he may offer melted butter in the Ahavaniya fire under the recital of, to Agni pavitravat Svaha ! This is the penance for it .

They ask, when the gold of an Agnihotri should be destroyed, what is the penance for it ? He must offer to Agni hiranyavat, a Purodasa consisting of eight pieces under the recital of the following Anuvakya and Yajya : hiranya-

keso rajaso visara (1, 79, 1); a te suparna aminantam. (1, 79, 2). Or he may offer melted butter in the Ahavaniya fire under the recital of, to Agni¹ hiranyavat Svaha ! This is the penance for it.

They ask, When an Agnihotri offers the fire oblation without having performed in the morning the usual ablution, what is the penance for it ? He must offer to Agni Varuṇa, a Purodasa consisting of eight pieces under the recital of the following Anuvakya and Yajya ; tvam no agne varunasya (4, 1, 4) asatvam no agne avamo (4, 1, 5). Or he may offer melted butter in the Ahavaniya fire under the recital of, to Agni Varuna Svaha ! This is the penance for it.

They ask, When an Agnihotri eats food prepared by a woman, who is confined (sutaka,) what is the penance for it ? He must offer to Agni tantumat a Purodasa consisting of eight pieces under the recital of the following Anuvakya and Yajya ; tantum tanvan rajaso (10, 53, 6); akshanaho nahy tantota (10, 53, 7). Or he may sacrifice melted butter in the Ahavaniya fire, under the recital of, to Agni tantumat Svaha ! This is the penance for it.

They ask, When an Agnihotri hears, when living, any one, an enemy, say, that he (the Agnihotri) is dead, what is the penance for it ? He must offer to Agni surabhimat a Purodasa consisting of eight pieces under the recital of the following Anuvakya and Yajya ; Agnir hota nyasidad (5, 1, 6); sadhvim akar deva vitim (10, 53, 3). Or he may sacrifice melted butter in the Ahavaniya fire under the recital of, to Agnir surabhimat Svaha ! This is the penance for it.

They ask, When the wife or the cow of an Agnihotri give birth to twins, what is the penance for it ? He must offer to Agni murutvat a Purodasa consisting of thirteen pieces under the recital of the following Anuvakya and Yajya : maruto yasya hi kshaye (1, 86, 1); are ived (5, 58, 5). Or he may sacrifice melted butter in the Ahavaniya fire under the recital of, to Agni marutvar Svaha ! This is the penance for it.

They ask, Should an Agnihotri who has lost his wife, bring the fire oblation, or he should not? He should do so, If he does not do so, then he is called an Anaddha man. Who is an Anaddha? He offers oblations to neither the gods nor to ancestors, nor to men. Therefore the Agnihotri who has lost his wife, should nevertheless bring the burnt offering (agnihotram). There is a stanza concerning sacrificial customs, where is said, " He who has lost his wife may bring the Sautramani, sacrifice; for he is not allowed to drink Soma. But he must discharge the duties towards his parents, But where as the sacred tradition (sruti) enjoins sacrifice, let him bring the Soma sacrifice.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪ್ರಾಯಶ್ಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಷ್ಯಸ್ಯ ದ್ವಾತ್ರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಅಷ್ಟಮಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತೆರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಅಥ ದ್ವಾತ್ರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ನವಮಃ ಖಂಡಃ

ಮೂವತ್ತೆರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಖಂಡವು

[ಶಕ್ತಿ-ಇಲ್ಲದ ಅಪಕ್ಷೀಕನಿಸಿದವನು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವೆಂಬ ಕರ್ಮವನ್ನು ಹೇಗೆ ಮಾಡಬೇಕು ಇತ್ಯಾದಿ]

ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿರುವ ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಖಂಡಗಳು ೯ ಮತ್ತು ೧೦ ನೇ ಖಂಡಗಳು ಕೆಲವು ಪ್ರತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂದು ಮುಂದಾಗಿ ಪಠಿತವಾಗಿವೆ. ಎಂದರೆ ೧೦ ನೇ ಖಂಡವು ೯ನೇ ಖಂಡವೆಂದೂ, ೯ನೇ ಖಂಡವು ೧೦ನೇ ಖಂಡವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಅನಂದಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಣವಾದ ಪ್ರತಿಯಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಇರುವ ೯-೧೦ನೇ ಖಂಡಗಳು ಕಲ್ಪತೃಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಿತವಾದ ಪ್ರತಿಯಲ್ಲಿ ೧೦-೯ ಖಂಡಗಳೆಂದು ಮುದ್ರಿತವಾಗಿವೆ. ಛಾಂಧ್ಯಕಾರರಾದ ಸಾಯಣರೂ ಸಹ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪಾಠಭೇದದ ಈ ವಿಚಾರವನ್ನು ಹೇಳಿವಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣದೇಶದಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪಾಠಭೇದವನ್ನನುಸರಿಸಿ ೯ ಮತ್ತು ೧೦ನೇ ಖಂಡಗಳು ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ತದಾಹುರ್ಯದ್ವರ್ತಪೂರ್ಣಮಾಸಯೋರುಪವಸತಿ ನ ಹ ವಾ
ಅವ್ರತಸ್ಯ ದೇವಾ ಹವಿರಶ್ವಂತಿ ತಸ್ಮಾದುಪವಸತೃತಮೇ ದೇವಾ
ಹವಿರಶ್ವೀಯುರಿತಿ ||

ಅತ ಊರ್ಧ್ವಂ ಖಂಡದ್ವಯಂ ದೇಶವಿಶೇಷೇಣ ಕೇಚಿದಾಮನಂತಿ ಕೇಚಿನ್ನಾಮನಂತಿ| ಅತ ಏವ ಪೂರ್ವನಿಬಂಧಕಾರಾಃ ಸಾತರಹಿತದೇಶಾನುಕಾರೇಣ ತದ್ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮುಪೇಕ್ಷಿತವಂತಃ | ಅಸ್ಮಾಭಿಸ್ತು ಪಾಲೋಪೇತದೇಶಾನುಕಾರೇಣ ತದ್ವ್ಯಾಖ್ಯಾಯತೇ | ತದಾವ್ರತನಿಮಿತ್ತಮುಪವಾಸಂ ವಿಧತ್ತೇ—ತಸ್ತಸ್ಮಿನ್ನಿಷ್ಟ್ಯನುಷ್ಠಾನವಿಷಯೇ ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನ ಏವಮಾಹುಃ | ಯಃ ಕೋಪ್ಯನುಷ್ಠಾತಾ ದರ್ಶಪೂರ್ಣವಾಸಯೋರುಪವಾಸಂ ಕುರ್ಯಾತ್ | ಯಾಗರೂಪಂ ವ್ರತಂ ನಿಶ್ಚಿತ್ಯ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದ್ಯಗ್ನಿ ಸಮೀಪೇ ಯೋ ವಾ (ಸಃ) ಸ ಉಪವಾಸಃ | ಯದಿ (ದ್ವಾ) ದೇವಾ ಅಸ್ಮಾಪಿ ಯಜ್ಞೇ ಸಮೀಪೇ ವಸಂತೀತ್ಯೇತದೀಯೋಽನುಷ್ಠಾನಸಂಕಲ್ಪ ಉಪವಾಸಃ | ಅಗ್ನಿಪ್ರವರ್ತರಣಾದಿನಾ ತದೀಯೋಽನು-ಷ್ಠಾನನಿಶ್ಚಯೋವಗಂತವ್ಯಃ | ಅತ ಏವ ಶಾಖಾಂತರೇ ಶ್ಲೂಯತೇ—ಉಪಾಸ್ತಿನ್ ಶ್ಲೋ ಯಜ್ಞ ಮಾಣೇ ದೇವತಾ ವಸಂತಿ | ಯ ಏವಂ ವಿಧ್ವಾನಗ್ನಿಮುಪಸ್ತೃಣಾ (ಶೀ) ತಿ ಅವ್ರತಸ್ಯ ನಿಯಮ-ವಿಶೇಷಸ್ವೀಕಾರರೂಪವ್ರತಕರಿತಸ್ಯ ಪುರುಷಸ್ಯ ಹವಿದೇವಾ ನೈವಾಶ್ವಂತಿ | ತಸ್ಮಾತ್ ಕಾರಣಾದುತ ಮೇ ಮಮಾಪಿ ಹವಿದೇವಾ ಅಶ್ವೀಯುರಿತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯ ನಿಯಮಂ ಸ್ವೀಕೃತ್ಯಾಗ್ನಿಸಮೀಪ ಉಪ ವಸೇತ್ | ಏತದೇವಾಭಿಪ್ರೇತ್ಯಾಪಸ್ತಂಭ ಒಹ—'ಅಹವನೀಯಾಗಾರೇ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಗಾರೇ ವಾ ಶೇತೇ' ಇತಿ ಯದ್ವಾ ಗ್ರಾಮ್ಯಾಶನಪರಿತ್ಯಾಗ ಉಪವಾಸಃ | ತತ್ ಪರಿತ್ಯಕ್ತ್ವಾಶನರೂಪಂ ನಿಯಮಂ ಸ್ವೀಕುರ್ಯಾತ್ | ಅತ ಏವ ಶಾಖಾಂತರೀಯಾ ಆಹುಃ—'ಯದ್ಗ್ರಾಮ್ಯಾನುಪವಸತಿ ತೇನ ಗ್ರಾಮ್ಯಾನವರುಂಧತೇ ಯದಾರಣ್ಯಸ್ಯಾಶ್ವಾತಿ ತೇನಾರಣ್ಯಾನ್ಯದನಾಶ್ವಾನುಪವಸೇತ್ ಪಿತ್ಯ ದೇವತ್ಯಃ ಸ್ಯಾದಾರಣ್ಯಸ್ಯಾಶ್ವಾತಿ' ಇತಿ ||

ವ್ರತಾನುಷ್ಠಾನವಿಷಯಲ್ಲಿ ಉಪವಾಸ ಕ್ರಮವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ಹೇಗೆಮಾಡಿ ಅನುಷ್ಠಾನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿಗಳು (ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನ ಕುಶಲರು) ಈ ರೀತಿ ಹೇಳುವರು. ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನಮಾಡುವ ಯಾವ ಪುರುಷನೇ ಆಗಿರಿ ಅವನು ಉಪವಾಸವೆಂದರೆ (ಉಪ=ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ, ವಾಸ=ಇರುವುದು, ವಾಸಮಾಡುವುದು ಎಂದರ್ಥವು.) ನಾನು ಇಂತಹ ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡುವೆನೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಯಾವುದಾದರೂ ಅಗ್ನಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಇದ್ದು ಯಾಗಾನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡುವೆನೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಆ ದಿನ (ಅಥವಾ ರಾತ್ರಿ) ನೆಲಸಿರುವುದೇ ಉಪವಾಸ ವೆನಿಸುವುದು. ಅಗ್ನಿಗೆ ಉಪವರ್ತರಣಾಡಿ (ಉಪವರ್ತರಣವೆಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯ ನಾಲ್ಕು ಪಃಕರ್ಷಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇಡುವ ದರ್ಭೆಗಳು) ಗಳಿಂದ ಸಂಸ್ಕಾರವಮಾಡಿ ಅನುಷ್ಠಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತೇನೆಂದು ದೃಢಸಂಕಲ್ಪವೇ ನಿಶ್ಚಯವು—ಶಾಖಾಂತರದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿರುವುದು—ಉಪಾಸ್ತಿಂಚ್ಛೋ ಯಜ್ಞವಾಣೀ ದೇವತಾ ವಸಂತಿ ಯ ಏವಂ ವಿಧ್ವಾನಗ್ನಿಮುಪಸ್ತೃಣಾತಿ (ತೈ. ಸಂ. ೧-೬-೭-೩) ಎಂದರೆ ಯಾವ ಪುರುಷನು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉಪವರ್ತರಣಾದಿಗಳಿಂದ ಸಂಸ್ಕರಿಸುವನೋ ಅವನು ಮಾಡುವ ಮಾರನೆಯ ದಿನದ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ವೇದಕಗಳು ಬಂದು ನೆಲಸುವರು ಎಂದು ಈ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವು. ಆದರೆ ಅವ್ರತಸ್ಯ

ಎಂದರೆ ವಿಶೇಷ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸದಿರುವ ಪುರುಷನು ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಭಕ್ಷಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಾನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಭಕ್ಷಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಬಯಸುವ ಪುರುಷನು ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸುತ್ತಾ ಅಗ್ನಿಯ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿ ಉಪವಾಸವಿರಬೇಕು ಎಂದರೆ ಅಲ್ಲಿಯೇ ತಂಗಬೇಕು. ಈ ವಿಷಯವನ್ನೇ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಆಪತ್ರಂಬಮಹರ್ಷಿಯು—ಅಹವನೀಯಾಗಾರೇ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಗಾರೇ ವಾ ಶೇತೇ (ಆಪ. ಶ್ರೌ. ಸೂ. ೪-೩-೧೬) ಎಂದರೆ ಅಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯ ಸಮಾಪದಲ್ಲಾಗಲಿ, ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಗ್ನಿಯ ಸಮಾಪದಲ್ಲಾಗಲಿ, ತಂಗಬಹುದು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅಥವಾ ಉಪವಾಸವೆಂದರೆ ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥವೂ ಇರುವುದು. ಗ್ರಾಮ್ಯಾಶನಪರಿತ್ಯಾಗಃ ಉಪವಾಸಃ | ತಪ್ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಅರಣ್ಯಾಶನರೂಪಂ ನಿಯಮಂ ಸ್ವೀಕುರ್ಯಾತ್ | ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಜನರು ತಮ್ಮ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಿಗೆ ಮಾಡಿ ಭುಜಿಸುವ ಪಕ್ವಾನ್ನವು ಭಕ್ಷ್ಯಭೋಜ್ಯಾದಿಸಂಕರಗಳು. ಈ ವಿಧವಾದ ಆಹಾರಕ್ಕೆ ಗ್ರಾಮ್ಯಾಶನವೆನ್ನುವರು. ನಿಯಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ಪುರುಷನು ಈ ಗ್ರಾಮ್ಯಾಶನವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ (ಬಿಟ್ಟು) ಅರಣ್ಯಾಶನ ಎಂದರೆ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ ಕಂದಮೂಲ ಫಲಗಳನ್ನು ಎಂದರೆ ಗೆಡ್ಡೆಗೆಣಸುಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರವೇ ತಿನ್ನುವ ನಿಯಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೈತ್ತಿರಿಯ ಸಂಹಿತೆಯು ಸಹ ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸುವುದು—ಯದ್ಗ್ರಾಮ್ಯಾಶನಪವನತಿ | ತೇನ ಗ್ರಾಮ್ಯಾಶನವರೂಢೇ | ಯದಾರಣ್ಯಾಶ್ಯಾಶ್ನಾತಿ ತೇನಾರಣ್ಯಾನ್ | ಯದನಾಶ್ನಾನುಪವನೇತ್ | ಪಿಪ್ಪದೇವತ್ಯಾಃ ಸ್ಯಾದಾರಣ್ಯಾಶ್ಯಾಶ್ನಾತಿ || (ಶ್ರೈ. ಸಂ. ೧-೬-೭-೩) ಎಂದು.

ಪೂರ್ವಾಂ ಪೌರ್ಣಮಾಸೀಮುಪವನೇದಿತಿ ಪೈಂಗ್ಯಮುತ್ತಂರಾಮಿತಿ
ಕೌಷ್ಠೀತಕಂ ಯಾ ಪೂರ್ವಾ ಪೌರ್ಣಮಾಸೀ ಸ್ವಾನುಮತಿಯೋತ್ತರಾ
ಸಾ ರಾಕಾ ||

ಅತ್ತೋದಪವಾಸತಿಥಿವಿಷಯೇ ಶಾಖಾಭೇದವಚನಮಾತ್ರೈಕೈ ವಿಕಲ್ಪಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಖಂಡ-
ತಿಥಿವಶಾದ್ಯದಾ ದಿನದ್ವಯೇ ಪೌರ್ಣಮಾಸೀ ತಿಥಿಃ ಸಂಪದ್ಯತೇ ತದಾನೀಂ ಪೂರ್ವಾಂ ಪೌರ್ಣಮಾಸೀ
ಮುಪವನೇತ್ಯೂದನದಿ ಉಪವಾಸಂ ಕೃತ್ವಾ ಪರೇದ್ಯುರ್ಯಜೇತೇತಿ ಸಾಮಶಾಖಾವ್ರತವರ್ತಕಸ್ಯ
ಪೈಂಗೀರ್ಮಹರ್ಷೇರ್ಮತಮ್ | ಉತ್ತರಾಂ ಪೌರ್ಣಮಾಸೀಮುಪವನೇದುತ್ಪರಿಸ್ತಾನದಿನ ಉಪವಾಸಂ
ಕೃತ್ವಾ ತತೋಽಪಿ ಪರೇದ್ಯುರ್ಯಜೇತೇತ್ಯುಕ್ತಾ ಶಾಖಾಪ್ರವರ್ತಕಸ್ಯ ಕೌಷ್ಠೀತಕಮರ್ಷೇರ್ಮತಮ್ |

ಏತದೇವ ಮತದ್ವಯಮುಪಜೀವ್ಯ ಸ್ವಾರ್ಥಾ ಏನಂ ವರ್ಣಯಂತಿ—

“ ಪೂರ್ವಪ್ರತಿಪದೋಃ ಸಂಧಿರ್ಮಧ್ಯಾಜ್ಞೇ ಪೂರ್ವತೋಽಪಿ ವಾ |

ಅನ್ನಾಧಾನಂ ಪೂರ್ಣದಿನೇ ತದ್ದಿನೇ ಯಾಗ ಇತ್ಯತೇ ||

ಪರತಶ್ಚೇತ್ಪರೇಽಹ್ನೇಷ್ವದ್ಧಿನೇಽನ್ನಾಹಿತಿರ್ಭವೇತ್ ” ಇತಿ ||

ನ ಚ ಪೌರ್ಣಮಾಸೀದ್ಯಯದ್ವಾವೇ ವೇದಿತವ್ಯಮ್ | ಅನುಮತಿರಾಶಾಕಬ್ಧಾಞ್ಚಾಂ ಪೌರ್ಣಮಾಸೀ
ಭೇದಸ್ಯ ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯವಹೃತತ್ಯಾತ್ | ತಯೋಃ ಸ್ವರೂಪಮುಭಿಧಾನಕಾರ ಅಹ—“ ಕಲಾಹೀನೇ
ಸಾನುಮತಿಃ ಪೂರ್ಣೇ ರಾಕಾ ನಿಶಾಕರೇ ” ಇತಿ | ಚತುರ್ದಶೀನೆಯೋಗಾಚ್ಚಂದ್ರಮಸಿ ಕಲಾಹೀನೇ
ಸತ್ಯನುಮತಿಯುಚ್ಯತೇ | ತಸ್ಮಯೋಗಾಧಾವೇನ ಚಂದ್ರಮಂಡಲೇಪೂರ್ಣೇ ಸತಿ ರಾಕೇಚ್ಯುಚ್ಯತೇ ||

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಉಪವಾಸದ ದಿನವ (ತಿಥಿಯ) ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶಾಖಾಭೇದದ ಪ್ರಕಾರ ಬೇರೆ ಬೇರೆ (ವಿಶ್ವ) ವಿಧಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ಒಂದು ದಿನದಲ್ಲಿ ತಿಥಿದ್ರವ್ಯ ಸಂಭವವಿರುವಾಗ ಎಂದರೆ ಒಂದೇ ತಿಥಿಯಲ್ಲಿ ಚತುರ್ದಶಿ ತಿಥಿ ಮತ್ತು ಪೌರ್ಣಮಾಸೀ ತಿಥಿಗಳ ಸಂಯೋಗವಿದ್ದರೆ ಎಂದರೆ ಪೌರ್ಣಮಾಸೀ ತಿಥಿಯು ಎರಡು ದಿನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದರೆ ಆಗ ಮೊದಲನೇ ದಿನ ಪೌರ್ಣಮಾಸೀ ಇರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಪವಾಸಾದಿ ನಿಯಮವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡು ಮಾರನೆಯ (ಎರಡನೆಯ) ದಿನ ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಶಾಖಾ ಪ್ರವರ್ತಕರಾದ ವೈಂಗಮಹರ್ಷಿಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು; ಎರಡನೇ ದಿನದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಪೌರ್ಣಮಾಸಿಯಲ್ಲಿ ಉಪವಾಸಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಆದರ ಮಾರನೆಯ ದಿನ (ಪ್ರತಿಪದಿ) ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದು, ಮುಗ್ಧೇದಶಾಖಾ ಪ್ರವರ್ತಕರಾದ ಕೌಷೀತಕೀ ಎಂಬ ಮಹರ್ಷಿಯ ಮತವು (ಅಭಿಪ್ರಾಯವು). ಈ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಮತಗಳನ್ನೂ ಗಮನಿಸಿ ಸ್ಮೃತಿಕಾರರು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುವರು—

ಪರ್ವಪ್ರತಿಪದೋಃ ಸಂಧಿರ್ಮಧ್ಯಾಜ್ಞೇ ಪೂರ್ವತೋಽಪಿ ವಾ |
ಅನ್ವಾಧಾನಂ ಪೂರ್ವದಿನೇ ತದಿನೇ ಯಾಗ ಇಷ್ಟತೇ ||
ಪರತಕ್ಷೇತ್ರೇಽಪಿ ನೇಽನ್ವಾಹತಿರ್ಭವೇತ್ ||

ಪೌರ್ಣಮಾಸೀತಿಥಿಯು ಎರಡು ದಿನ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದರೆ ಎಂದರೆ ಪೌರ್ಣಮಾಸಿಯು ಒಂದು ದಿನ ಮಾತ್ರವಿದ್ದು ಮಾರನೆಯ ದಿನ ಪ್ರತಿಪತ್ ಇದ್ದರೆ ಆಗ ಮಾಡುವ ಕ್ರಮವು ಹೀಗಿರುವುದು—ಅನುಮತಿ ಮತ್ತು ರಾಕಾ ಎಂಬ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳೂ ಪೌರ್ಣಮಾಸೀ ಎಂಬ ತಿಥಿಯನ್ನೇ ಸೂಚಿಸುವುವು. ಆದರೆ ಪೌರ್ಣಮಾಸಿಯಲ್ಲಿ ಚತುರ್ದಶೀ ಸಂಯೋಗವಿದ್ದರೆ ಅದು ಅನುಮತಿ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು. ಆ ರೀತಿ ಇಲ್ಲದ ಎಂದರೆ ಚತುರ್ದಶೀಸಂಯೋಗವಿಲ್ಲದೆ ಚಂದ್ರನುಂಟಲವು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬೆಳಗುತ್ತಿದ್ದರೆ ಆ ದಿನಕ್ಕೆ ರಾಕಾ ಎಂಬ ಹೆಸರಿರುವುದು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—ಕಲಾಹೀನೇ ಸಾನುಮತಿಃ ಪೂರ್ಣೇ ಕಾಕಾ ನಿಶಾಕರೇ ಎಂದು ಕೋಶವೂ ಇರುವುದು.

ಯಾ ಪೂರ್ವಾಮಾವಾಸ್ಯಾ ಸಾ ಸಿನೀವಾಲೀ ಯೋತ್ತರಾ ಸಾ ಕುಹೂಃ ||

ಪೌರ್ಣಮಾಸೀನ್ಯಾಯನುಮಾವಾಸ್ಯಾಯಾಮುಪಿ ದರ್ಶಯತಿ—ಅತ್ರಾಪಿ ಚತುರ್ದಶೀ ಸಂಯೋಗಃ ಚಂದ್ರದರ್ಶನೇ ಸತ್ಯಮಾವಾಸ್ಯಾ ಸಿನೀವಾಲ್ಯಚ್ಯತೇ | ತದ್ಯೋಗರಾಹಿತ್ಯೇನ ಚಂದ್ರದರ್ಶನಾಧಾವೇ ಕುಹೂರಿತಿ | ತದಪ್ಯಭಿಧಾನಕಾರೇಣೋಕ್ತಮ್—‘ಸಾ ದೃಷ್ಟೇಂದುಃ ಸಿನೀವಾಲೀ ಸಾ ನಷ್ಟೇಂದುಕಲಾ ಕುಹೂಃ’ ಇತಿ | ಅತ್ರಾಪ್ಯುಪವಾಸಯಾಗನಿಶ್ಚಯೇ ಮತಭೇದಃ ಪೂರ್ವವಾ ದೃಷ್ಟವ್ಯಃ ||

ಪೌರ್ಣಮಾಸೀಗೆ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯವು ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುವುದು ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು—ಚತುರ್ದಶೀ ಸಂಯೋಗವಿರುವ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಚಂದ್ರನ ಪ್ರಕಾಶವಿರುವುದು. ಇಂತಹ ಚತುರ್ದಶೀ ವಿಶ್ವವಾದ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಗೆ ಸಿನೀವಾಲೀ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಈ ರೀತಿ ಸಂಯೋಗವಿಲ್ಲದೆ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯೇ ಇದ್ದರೆ ಆ ತಿಥಿಗೆ ಕುಹೂ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಅಭಿಧಾನಕಾರರು—ಸಾ ದೃಷ್ಟೇಂದುಃ ಸಿನೀವಾಲೀ ಸಾ ನಷ್ಟೇಂದುಕಲಾ ಕುಹೂಃ ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಮತಭೇದದಂತೆ ಉಪವಾಸಾದಿ ಕ್ರಮಗಳನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸಬಹುದು.

ಯಾಂ ಪರ್ಯಸ್ತಮಿಯಾದಭ್ಯುದಿಯಾದಿತಿ ಸಾ ತಿಥಿಃ ||

ಅತ್ರ ಪೂರ್ವೋತ್ತರವಿಭಾಗನಿರ್ಣಯಾಯ ಕರ್ನೋಪಯೋಗಿಸ್ವಾಸ್ತಿಫೇಃ ಸ್ವರೂಪಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಅಮಾವಾಸ್ಯಾಂ ಪೌರ್ಣಮಾಸೀಂ ವಾ ಯಾಂ ಪರಿಪ್ರಾಪ್ಯ ಸೂರೈಸ್ತಮಿಯಾತ್ | ತಥಾ ಯಾಮುಖಿಲಕ್ಷ್ಯ ಸೂರ್ಯ ಉದಿಯಾತ್ಪ್ರೇಯಮುದಯಾಸ್ತಮಯ ವ್ಯಾಪಿನೀ ಕರ್ನೋಪ. ಯುಕ್ತಾ ತಿಥಿಃ | ತಾದ್ಯಶ್ಯಾಂ ತಿಥಾ ಉದಯಾಸ್ತಮಯಯೋರ್ಮಧ್ಯೇ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಾಭ್ಯಾಂ ಪ್ರತಿಪದ್ಯಾಂ ಚತುರ್ದಶೀ ಮಿಶ್ರಣೇ ಸತಿ ಪರ್ವಣೋ ದ್ವೈವಿದ್ಯಾಂ ಭವತಿ | ತಸ್ಮಿನ್ದ್ವೈವಿಧ್ಯೇ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಮತದ್ವಯಂ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಮ್ ||

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ತಿಥಿಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಸರಿಸಬೇಕಾದ ಕರ್ನೋಪಯೋಗ ಸಂಬಂಧವಾದ ತಿಥಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ಅಮಾವಾಸ್ಯಾ ಮತ್ತು ಪೌರ್ಣಮಾಸೀ ಎಂಬ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸುವ ಮತ್ತು ಅಸ್ತಮಯಿಸುವ ಮಧ್ಯಕಾಲವು ಕರ್ಮಾಚರಣೆಗೆ ಉಪಯೋಗವಾದ ಕಾಲವು (ತಿಥಿಯು) ಎಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಉದಯಾಸ್ತಮಯ ಕಾಲಗಳ ಮಧ್ಯಪರ್ತಿ ಕಾಲವು ಮಿಶ್ರತಿಥಿ ಅಥವಾ ಪೂರ್ಣ ತಿಥಿಯಾಗಿದ್ದರೆ ಎಂದರೆ ಚತುರ್ದಶೀ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಪದ್ಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿಯೂ ಹಾಗೆಲ್ಲವೂ ಪೂರ್ಣತಿಥಿಯಾದ ಪೌರ್ಣಮಾಸೀ ಅಥವಾ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯಾಗಿದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿಯೂ, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಮತಭೇದ ಪ್ರಕಾರ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಅದರಂತೆ ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಪೂರ್ವಾಂ ಪೌರ್ಣಮಾಸೀಮುಪವಸೇದನಿಜ್ಞಾಯ ಪುರಸ್ತಾದಮಾ-
ವಾಸ್ಯಾಯಾಂ ಚಂದ್ರಮಸಂ ಯದುಷೈತ ಯದ್ಯಜತೇ ತೇನ ಸೋಮಂ
ಕ್ರೀಣಂತಿ ತೇನೋತ್ತರಾಮುತ್ತರಾಮುಪವಸೇದುತ್ತರಾಣಿ ಹ ವೈ
ಸೋಮೋ ಯಜತೇ ಸೋಮಮನು ದೈವತಮೇತದ್ವೈ ದೇವ-
ಸೋಮಂ ಯಚ್ಚಂದ್ರಮಾಸ್ತಸ್ಯಾದುತ್ತರಾಮುಪವಸೇತ್ ||

ತದೇತದುಪಸಂಹರತಿ—ಪೂರ್ವಮಿತಿ ಶೈಂಗಿಮತಸ್ಯೋಪಸಂಹಾರಃ | ಅಮಾವಾಸ್ಯಾದಿನೇ ಪುರಸ್ತಾತ್ಪೂರ್ವಸ್ಯಾಂ ದಿತಿ ಚಂದ್ರಮಸನಿಜ್ಞಾಯ ಚ ಶಾಸ್ತ್ರಮಾಗೇಣ ಚಂದ್ರಮದ್ಯಷ್ಟಾಪ್ತ ಚಂದ್ರೋದಯೋ ನ ಭವಿಷ್ಯತೀತಿ ನಿಶ್ಚಿತ್ಯ ಯದುಷೈತಿ ಉಪವಸತಿ ಪ್ರಾರಭತ ಇತಿ ಯದಸ್ತಿ ಯದ್ಯಜತೇ ಪರೇದ್ಯುರ್ಯಾಗಂ ಕರೋತಿತಿ ಯದಸ್ತಿ ತೇನೋಪವಸೇನ ಯಾಗೇನ ಚೋತ್ತರಾ-
ಮುತ್ತರಾಮಾಗಾಮಿ ಪಕ್ಷಗತಾಂ ಪೌರ್ಣಮಾಸೀಮಮಾವಾಸ್ಯಾಂ ಚೋಪವಸೇತ್ | ಉತ್ತರಾಭ್ಯಾ-
ಪವಾಸದಿನಾವುತ್ಪರೇಷು ದಿನೇಷು ಯಜತೇ | ಸ ಯಾಗಃ ಸೋಮೋ ಭವತಿ | ಸೋಮಯಾಗಂ-
ಸದ್ಯಕೋ ಭವತಿ | ತಂ ಸೋಮಮನು ಸರ್ವಮಪಿ ದೈವತಂ ಕೃತ್ಯತೀತಿ ಶೇಷಃ | ಯೋದಯಾಂ-
ಚಂದ್ರಮಾ ಅಸ್ತೇತದೇವ ಸೋಮಂ ದೇವಾನಾಮುಪೇಕ್ಷತಂ ಸೋಮದ್ರವ್ಯಸದ್ವತಂ ವಸ್ತು |
ಯಸ್ಯಾಚ್ಚಂದ್ರಮಂಡಲಂ ದೇವಾನಾಂ ಪ್ರಿಯಂ ತಸ್ಯಾನ್ಮಂಡಲಂ ಸಂಪೂರ್ಣಮುಖಿಲಕ್ಷ್ಯೋತ್ತರಾಂ
ಪೌರ್ಣಮಾಸೀಮುಪವಸೇದಿತಿ ಕೌಷೀತಕಮತಸ್ಯೋಪಸಂಹಾರಃ ||

ಈಗ ಹಿಂದೆ ಕೇಳಿದ ವೈಂಗ್ಯ ಮತ್ತು ಕೌಷೀತಕೇ ಮತಗಳ ಉಪಸಂಹಾರವನ್ನು (ಅಂತ್ಯ) ವಿವರಿಸುವರು—ನೊಡಲು ವೈಂಗ್ಯಮತವನ್ನೂ ಅನಂತರ ಕೌಷೀತಕ ಮತವನ್ನೂ ಉಪಸಂಹಾರಮಾಡುವರು. ಅಮಾವಾಸ್ಯಾ ದಿನದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನು ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ನೋಡಿ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಶ್ರಾವ್ಯ (ಜ್ಯೋತಿಷ) ಪ್ರಕಾರವೂ ಆ ದಿನ ಚಂದ್ರೋದಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಉಪವಾಸಾದಿ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಕೈಗೊಂಡು ಮಾರನೆಯ ದಿನ ಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಮುಂದಿನ ಶುಕ್ಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಶ್ನವಾಗುವ ಪೌರ್ಣಮಾಸೀ ಮತ್ತು ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಕ್ರಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಅನುಷ್ಠಾನಗಳನ್ನು ಮಾಡಲ. ಸಹಾಯವಾಗುವುದು. ಈ ರೀತಿ ಮಾಡುವ ಯಾಗವು ಸೋಮಯಾಗಕ್ಕೆ ಸಮ ನಾಗುವುದು. ಈ ಸೋಮಯಾಗದಿಂದ ಸರ್ವದೇವತೆಗಳೂ ತೃಪ್ತರಾಗುವರು. ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬೆಳಗುವ ಯಾವ ಚಂದ್ರ ನಿರುವನೋ ಅದೇ ಚಂದ್ರನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ಸೋಮವ್ರವ್ಯಸದೃಶವಾದ ಮೃತ್ವಾಗಿರುವನು. ಏಕೆಂದರೆ ಚಂದ್ರ ಮಂಡಲವು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರಿಯ (ಹರ್ಷದಾಯಕ)ವಾಗಿರುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣ ಮಂಡಲದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಪೌರ್ಣಮಾಸಿಯಲ್ಲಿ ಉಪವಾಸಾದಿಗಳನ್ನು ಕೈಗೊಂಡು ಮಾರನೆಯ ದಿನ ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನವನ್ನು ಆಚರಿಸಿಕೊಂಡು ಕೌಷೀತಕ ಎಂಬ ಮಹರ್ಷಿಯ ಆಭಿವ್ರಾಯವು.

English Translation

(How the Agnihotram of him who has no wife becomes performed.)

They ask, In what way does an Agnihotri who has no wife bring his oblations with speech i. e., by repeating the mantras required with his voice ? In what way does he offer his daily burnt offering, when his wife dies, after he has already entered on the state of an Agnihotri, his wife having by her death, destroyed the qualification for the performance of the daily burnt offering ?

They say, that one has children, grand children, and relations in this world, and in that world. In this world, there is heaven, i. e. heaven is to be gained in this world by sacrificing. The Agnihotri who has no wife, says to his children & c. I have ascended to heaven by means of what was no heaven (i. e. by the sacrifice performed in this world). He who does not wish for a second wife, for having his sacrificial ceremonies continuously performed, keeps thus by speaking to his children & c. In the way indicated his connection with the other world up. Thence they (his children) establish new fires for him who has lost his wife.

How does he who has no wife bring his oblations with his mind? The answer is Faith is his wife, and Truth the sacrificer. The marriage of Faith and Truth is a most happy one. For by Faith and Truth they conquer the celestial world.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪ್ರಾಯಶ್ಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ಐತರೇಯಣಾಹ್ಮಣ್ಯಾಷ್ಟೇ ದ್ವಾತ್ರಿಂಶೋಧ್ಯಾಯೇ ನವಮಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಮೂವತ್ತೆರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತನೆಯ
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಅಥ ದ್ವಾತ್ರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ದಶಮಃ ಖಂಡಃ

ಮೂವತ್ತೆರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹತ್ತನೆಯ ಖಂಡವು

[ಪತ್ನಿಯಿಲ್ಲದ ಅಪತ್ನೀಕನಾದ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಿಯು ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವನ್ನು
ಹೇಗೆ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂಬ ಛಾಂದಸ್ಸು]

ತದಾಹುರ್ವಾ ಚಾಪತ್ನೀಕೋಽಗ್ನಿಹೋತ್ರಂ ಕಥಮೇವ ಜುಹೋತಿ ||

ಪೂರ್ವಮಪತ್ನೀಕಸ್ಯಾಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಹವಿಯೇ ಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನಂ ಪ್ರತಿಪಾದಿತಮ್ | ಅಥ
ತಸ್ಯೈವಾಪತ್ನೀಕಸ್ಯ ವಾಚಿಕಂ ಮಾನಸಂ ಚ ದ್ವಿವಿಧಮಗ್ನಿಹೋತ್ರಂ ಪ್ರತಿಪಾದನೀಯಮ್ | ತತ್
ವಾಚಿಕವಿಷಯಂ ಪ್ರತ್ಯಮುದ್ಯಾವಯತಿ. ಯೋಽಪತ್ನೀಕಃ ಪುರುಷಸ್ತಸ್ಯ ವಾಚಾ ನಿಷ್ಪಾದ್ಯಂ ಯದ್ಯಗ್ನಿ-
ಹೋತ್ರಂ ತಸ್ಯೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣಾನುಷ್ಠಾತವ್ಯಮಿತಿ ಪ್ರತ್ಯಃ ||

ಪತ್ನಿ ಇಲ್ಲದಿರುವ (ವಿಧುರ)ವನು ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿ ಹವಿಯೇಜ್ಞಗಳನ್ನು ಮಾಡಬಹುದೆಂದೂ ಅದನ್ನು ಹೇಗೆ
ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ವಿಧಾನವನ್ನೂ ಹಿಂದೆಯೇ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಅಂತಹ ಅಪತ್ನೀಕನಾದ ಪುರುಷನು ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವನ್ನು
ವಾಚಿಕ ಮತ್ತು ಮಾನಸಿಕವೆಂಬ ಎರಡು ಕ್ರಮಗಳಿಂದ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಎರಡು ವಿಧಾನಗಳಲ್ಲಿ ವಾಚಿಕವೆಂಬ
ಕ್ರಮವನ್ನು ವಿಶದಪಡಿಸುವರು—ಅಪತ್ನೀಕನಾದ ಪುರುಷನು ತಾನು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವನ್ನು ವಾಚಿಕವಾಗಿ
ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ಯಾವ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂಬುದೇ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಶ್ನೆಯು.

ನಿವಿಷ್ಟೇ ಮೃತಾ ಪ್ನುತೀ ನಷ್ಟಾ ವಾಽಗ್ನಿಹೋತ್ರಂ ಕಥಮಗ್ನಿಹೋತ್ರಂ
ಜುಹೋತಿ ||

ತಮೇವ ಪ್ರಶ್ನಂ ಪುನರ್ವಿಸ್ವಪ್ಸಯತಿ-ನೈಷ್ಠಿಕಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾದಾವಶ್ಯಪತ್ನೀಕೃತಮಸ್ತಿ ತತ್ರಾಗ್ನಿ
ಹೋತ್ರಪ್ರಸಂಗ ಏವ ನಾಸ್ತಿ ವಿದ್ಯಭಾವಾತ್ | ಅತೋಽಪತ್ನೀಕೃತಂ ವಿಶೇಷ್ಯತೇ | ವಿವಾಹಾದೂರ್ಧ್ವ-
ಮಗ್ನಿಹೋತ್ರೇ ನಿವಿಷ್ಟೇನುಷ್ಠಾತುಮುಪಕ್ರಾಂತೇ ಸತಿ ಪಶ್ಚಾತ್ಪತ್ನೀ ಮೃತಾ ಭವತಿ | ತಾದ್ವತೋಽ
ತ್ರಾಪತ್ನೀಕಃ | ತಸ್ಯಾಗ್ನಿಹೋತ್ರಂ ನಷ್ಟಾ ವಾ ನಷ್ಟಮೇವ ಭದತಿ ಪೂರ್ವಗ್ನಿದ್ವೈರಗ್ನಿಭಿಃ ಪತ್ನೀ-
ದಾಹಪಕ್ಷೇ ಪುನರಗ್ನಿಹೋತ್ರಹೇತೂನಾಗ್ನೀನಾಮುಧಾವಾತ್ | ಅತೋಽಪತ್ನೀಕಃ ಕಥಮಗ್ನಿ-
ಹೋತ್ರಂ ಜುಹೋತಿತಿ ಪ್ರಶ್ನಃ ||

ಮೇಲಿನ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನೇ ಇನ್ನೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವಿವರಿಸುವರು—ಇಲ್ಲಿ ಅಪತ್ನೀಕನೆಂದರೆ ಎರಡು ವಿಧವು. ನೈಷ್ಠಿಕ
ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾದಲ್ಲಿರುವವನೆಂದರೆ ಒಂದಾವರ್ತಿಯೂ ಮದುವೆಯಾಗದೆ ಉಪನಯನಾರಂಭ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾಕ್ರಮದಲ್ಲಿಯೇ
ಇರುವವನು; ಅಪತ್ನೀಕನು ಎಂದರೆ ಉಪನಯನಾನಂತರ ಮದುವೆಯಾಗಿ ಅನಂತರ ಪತ್ನಿಯು ಮೃತಳಾದಲ್ಲಿ ಆ ಪುರುಷನು
ಅಪತ್ನೀಕನು (ವಿಧವನು) ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವು. ಈ ಎರಡು ವಿಧಗಳಲ್ಲಿ ಉಪನಯನಾರಂಭ ಮದುವೆಯಾಗದೆ ಬ್ರಹ್ಮ
ಚಾರ್ಯಾಗಿಯೇ ಉಳಿದಿರುವ ನೈಷ್ಠಿಕಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಮಾಡುವ ಅಧಿಕಾರವೇ ಅವನಿಗೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ
ವಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಯೇ ಉದ್ಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಪತ್ನಿಯು ಮೃತಳಾದ ವಿಧವರನೆಂಬ ಅಪತ್ನೀಕನ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಅವನ ಪತ್ನಿಯು
ವಿವಾಹಾನಂತರ ಕೆಲವು ಕಾಲವಿದ್ದು ಪತಿಯೊಡನೆ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಮೃತಳಾಗಿ ತನ್ನ ಪತಿಯ ಅಗ್ನಿ
ಹೋತ್ರಾಗ್ನಿ (ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಗ್ನಿ)ಯಿಂದ, ದಹನಶಾರ್ಯ ನೆರವೇರಿಕೆಲ್ಲ ಟ್ಟಿರುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಶಕ್ತಿಯ ದಹನಾನಂತರ
ಅಪತ್ನೀಕನಿಗೆ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಮಾಡಲು ತನ್ನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಗ್ನಿಯು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅಪತ್ನೀಕ
ನಾದವನು ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವನ್ನು ಹೇಗೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದೇ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಶ್ನೆಯು.

ಪುತ್ರಾನ್ವೌತ್ರಾನ್ವಪ್ಸತ್ವಾ ನಿತ್ಯಾಹುರಸ್ಮಿಂಶ್ಚ ಲೋಕೇಽಮುಷ್ಠಿಂಶ್ಚಾಸ್ಮಿ-
ಲ್ಲೋಕೇಽಯಂ ಸ್ವಗೋಽಸ್ವಗೇಣ ಸ್ವರ್ಗಂ ಲೋಕಮಾರುರೋ-
ಹೇತ್ಯಮುಷ್ಯೈವ ಲೋಕಸ್ಯ ಸಂತತಿಂ ಧಾರಯತಿ ಯಸ್ಯೈಷಾಂ
ಪತ್ನೀಂ ನೈಚ್ಛೇತ್ತಸ್ಮಾದಪತ್ನೀಕಸ್ಯಾಽಧಾನಂ ಕುರ್ವಂತಿ ||

ತಸ್ಯೋತ್ತರವಾಹ—ಯೋಽಪತ್ನೀಕೋಽಗ್ನಿ ರಹಿತಃ ಸ್ವವಿರತ್ತೇನಾನುಷ್ಠಾತುಮಪಶ್ಯತ್ಸ
ತಾದೃಕಃ ಪುಮಾನ್ ಪುತ್ರಾದೀನ್ ಪ್ರತ್ಯೇವಂ ಬ್ರೂಯಾತ್ | ಅಹುರಿತಿ ಜುಹುವಚನಂ ಛಾಂಡಸಮ್ |
ಹೇ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಪೌತ್ರಾಃ ಪುಣುಘಿ ಅಸ್ಮಿನ್ ಲೋಕೇಽಮುಷ್ಠಿನ್ ಸ್ವರ್ಗೇ ಚ ಶ್ರೇಯಃ
ಸಂಪಾದನೀಯಮ್ | ಅಸ್ಮಿನ್ ಲೋಕೇತು ಸ್ಥಿತ್ಯೈಃ ಪುರುಷೈರ್ಯೋಽಯಂ ಸ್ವರ್ಗಃ ಶಾಶ್ವೇಣ ಕ್ರುತ
ಇತಿ ಶ್ಲೋಕಃ | ತಂ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಮಸ್ವರ್ಗೇಣ ಸ್ವರ್ಗವಿಲಕ್ಷಣೇನ ಕಾಮುಕಮೂರ್ಖನುಷ್ಠಾನೇನಾ-
ರುರೋಹಾರೋಹೇದಿತ್ಯೇವಂ ಪುತ್ರಾದೀನ್ ಪ್ರತಿ ವಾಚೋಪದಿಶತಿ | - ಏತದೇವ ವಾಚಸನೇ-

ಯುವಿಫಸ್ವಪ್ನಮಾಮೌಯತೇ—“ ತಸ್ಮಾತ್ ಪುತ್ರಮಸುಶಿಷ್ಯಂ ಲೋಕೈಮಾಹುಃ | ತಸ್ಮಾದೇನ-
ಮನುಶಾಸತಿ ’ ಇತಿ | ಅನೇನ ಪುತ್ರಾದ್ಯನುಶಾಸನೇನಾಮುಷ್ಯೈವ ಲೋಕಕೃತ್ಯ ಸಂತತಿಮವಿಚ್ಛೇದಂ
ಧಾರಯತಿ ಸಂಪಾದಯತಿ | ಕುಲಪರಂಪರಯಾಽಗ್ನಿಹೋತ್ರಾನುಷ್ಠಾನೇನ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಸ್ವರ್ಗ-
ಪ್ರಾಪ್ತೌ ತದ್ವಿಚ್ಛೇದಾಭಾವಾತ್ | ಯಸ್ಯ ಯಃ ಪುನಾನೇಷಾಂ ಪತ್ನೀಂ ನೈಚ್ಛೀತ್ | ಸ್ವಸ್ತಾನು-
ಷ್ಠಾತುಮಶಕ್ತೈನೇನ ಪುನರ್ವಿವಾಹಸಾಧ್ಯಾಮೇತಾಂ ಪತ್ನೀಂ ನಾಪೇಕ್ಷೇತ್ | ತಸ್ಮಾತ್ ಸ್ಯಾಪತ್ನೀಕಸ್ಯ
ವಾಚಾ ಪ್ರೇರಿತಾ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಯ ಆಧಾನಂ ಕುರ್ವತೇ | ತದಾಧಾನಪೂರ್ವಕಮಗ್ನಿಹೋತ್ರಮ
ಪತ್ನೀಕಸ್ಯ ವಾಚಿಕಮಿತುಚ್ಛೇತೇ

ಮೇಲಿನ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುವರು—ಅಪತ್ನೀಕನಾದ ಪುರುಷನು ತಾನು ಅಗ್ನಿರಹಿತನಾದುದರಿಂದ
ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡಲು ಅಶಕ್ತನಾಗಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ತನ್ನ ಪುತ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳಬೇಕು. ಎಚ್ಚಿ ಮಕ್ಕಳುಮೊಮ್ಮ
ಕ್ಕಳಿರಾ ನಾನು ಹೇಳುವುದನ್ನು ಕೇಳಿರಿ. ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನು (ಕೀರ್ತಿ) ಸಂಪಾದಿ
ಸಬೇಕು. ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಪುರುಷರು ಶಾಸ್ತ್ರಾಧಾರದಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಆದ್ದರಿಂದ
ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ಕಾರಣವಲ್ಲದ ಕಾಮಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದಲೂ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ
ಅದರಂತೆ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋಗಬೇಕು ಎಂದರೆ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಯೂ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋಗಬಹುದು ಎಂದು ತನ್ನ
ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಮಾತಿನಿಂದ ಉಪದೇಶಮಾಡುವನು. ಈ ವಿಷಯವು ವಾಚಸನೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ-ತಸ್ಮಾ-
ತ್ಪುತ್ರಮಸುಶಿಷ್ಯಂ ಲೋಕೈಮಾಹುಃ (ಶತಃ. ಬ್ರಾ. ೧೪-೪-೩-೨೬) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಈಂಥ ಉಪದೇಶ
ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾದ ಸಂತತಿರಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ನಿವಾರಿಸಿದಂತಾಗುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ
ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳು ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡು
ವುದರಿಂದ ವಂಶವಂಗಳಿಲ್ಲಾ ಸ್ವರ್ಗಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದು ಇದಲ್ಲದೆ ಅಪತ್ನೀಕನಾದ ವಿಧುರನು ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯ ಮರಣಾ
ನಂತರ ಬೇರೆ ವಿವಾಹವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಇಚ್ಛಿಸದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ತಾನೇ ಸ್ವತಃ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಮಾಡಲು ಅಶಕ್ತ
ನಾದಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಪುರುಷನು ಫನಃ ವಿವಾಹದಿಂದ ಮಾತ್ರ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವ ಪತ್ನಿಯನ್ನು ಆವೇಕ್ಷಿಸಬಾರದು ಇಂತಹ ಸಂದ
ರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅಪತ್ನೀಕನಾದವನು ತನ್ನ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಅಧಾನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಮಾಡುವಂತೆ ಮಾತಿನಿಂದ
ಪ್ರೇರಿಸಬೇಕು ಅವನ ಮಾತಿನಂತೆ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳು ಅಧಾನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವರು.
ಈಂಥ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಮಾತಿನ ಮೂಲಕ (ಉಪದೇಶ ಮೂಲಕ) ಮಾಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ ವಾಚಿಕ ಎಂದು ಹೆಸರು.
ಇದರಿಂದ ಅಪತ್ನೀಕನಾದವನು ತಾನು ಮಾಡಿದಂತೆಯೇ ಆಗುವುದು.

ಅಪತ್ನೀಕೋಽಗ್ನಿಹೋತ್ರಂ ಕಥಮಗ್ನಿಹೋತ್ರಂ ಜುಹೋತಿ ಶ್ರದ್ಧಾ
ಪತ್ನೀ ಸತ್ಯಂ ಯಜಮಾನಃ ಶ್ರದ್ಧಾ ಸತ್ಯಂ ತದಿತ್ಯುಕ್ತಮಂ ಮಿಥುನಂ
ಶ್ರದ್ಧಯಾ ಸತ್ಯೇನ ಮಿಥುನೇನ ಸ್ವರ್ಗಾಂಲೋಕಾನ್ ಜಯತೀತಿ ||

ಅಥ ಮಾನಸಮಗ್ನಿಹೋತ್ರಂ ಪ್ರಕ್ಷೋತ್ರಾಭ್ಯಾಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಪೂರ್ವೋಕ್ತಸ್ಯ ವಿರೋಃ-
ಪತ್ನೀಕೋಽಗ್ನಿಹೋತ್ರಂ ಸ್ವಯಮೇವ ಮನಸಾ ಜುಹೋಮೀತಿ ಯದೀಚ್ಛೇದಿತಿ ಶೇಷಃ |

ತದಾನೀಂ ಕೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ತಸ್ಯ ಮನಸೋ ಹೋಮು ಇತಿ ಪ್ರಶ್ನಃ | ಶ್ರದ್ಧೇಚ್ಛಾದಿಕಂ ತದುತ್ತರಂ | ಯೇಯಂ ಕರ್ಮಶ್ರದ್ಧಾ ಸೈವ ಪಶ್ಚೀ | ಯತ್ತು ಸತ್ಯಂ ಸತ್ಯವಾಕ್ಯಂ ವೈದಿಕಮಂತೋಚ್ಚಾರಣಂ ಸ ಏವ ಯಜಮಾನಃ | ಶ್ರದ್ಧಾ ಸತ್ಯಂ ಚೇತಿ ಯಥುಭಯಮಸ್ತಿ ತದುಕ್ತೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಭಾವಿತಂ ಸದುತ್ತಮಂ ಮಿಥುನಂ ಭವತಿ | ತಾದ್ವಶೇನ ಶ್ರದ್ಧಾ ಪತ್ಯರೂಪೇಣ ಮಿಥುನೇನ ಮಾನಸಮನುಷ್ಠಾಂ ನ ನಿಷ್ಪಾದ್ಯ ಸ್ವರ್ಗಾನ್‌ಲೋಕಾನ್ ಜಯತಿತ್ಯೇವಮುತ್ತರಂ ಸಂಪನ್ನಂ ||

ಈಗ ಮಾನಸಿಗಾಗಿ ಹೋತ್ರವೆಂದರೇನೆಂಬುದನ್ನು ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರ ಮೂಲಕವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವರು—ವಿಧುರನಾದ ಅಪಶ್ಚೀಕನು ತಾನೇ ಅಗ್ನಿ ಹೋತ್ರವನ್ನು ಮಾಡುವೆನೆಂದು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಚಿಸಿವಲ್ಲಿ ಅವನು ಮಾಡುವ ಮಾನಸಿಕವಾದ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವು ಯಾವ ರೀತಿ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡಬೇಕೆಂಬುದು ಒಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಯು. ಈ ಮಾನಸಿಕವೆಂಬ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧಾ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮಶ್ರದ್ಧೆಯು, (ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕೆಂಬ ಆಸಕ್ತಿಯು) ಪಶ್ಚೀ ಎನಿಸುವುದು. ಸತ್ಯವು ಎಂದರೆ ಸತ್ಯವಾಕ್ಯವು, ಮಂತೋಚ್ಚಾರಣೆಯು ಈ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು. ಶ್ರದ್ಧಾ ಮತ್ತು ಸತ್ಯವು ಈ ಎರಡು ಸೇರಿದಂತೆ ಮಾನಸಿಕವಾದ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಕ್ಕೆ ಮಿಥುನ (ಪಶಿಪತ್ನಿಯರು) ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು. ಎಂದರೆ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಪಶಿಪತ್ನಿಯರ ಪಾತ್ರವಿರುವಂತೆ ಮಾನಸಿಗಾಗಿ ಹೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧಾ ಮತ್ತು ಸತ್ಯದ ಪಾತ್ರವಿರುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರದ್ಧಾ ಸತ್ಯಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೆ ಅದು ಮಿಥುನ (ಪಶಿಪತ್ನಿಯರು) ಎಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಮಾನಸವಾದ ಅನುಷ್ಠಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದಂತಾಗಿ ಅದರಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಇದು ಮಾನಸಿಗಾಗಿ ಹೋತ್ರ ಕ್ರಮವು.

English Translation

(On the different names of the Full and New Moon.)

They say, if an Agnihotri, who has not pledged himself by the usual vow, makes preparations for the performance of the Full and New Moon sacrifices, then the gods do not eat his food. If he, therefore, when making his preparations, thinks, might the gods, eat my food, (then they eat it). He ought to make all the preparations on the first part of the New Moon day; this is the opinion of the Paingyas : he shall make them on the latter part; this is the opinion of the Kaushitakis. The first part of the Full Moon day is called Anumati, the later Raka; the first part of the New Moon day is called Sinivali and its latter part Kuhu. The space which the moon requires for setting and rising again is called Tithi (lunar day). Without paying any attention (to the opinion of the Paingyas) to make the preparations on the first part of the Full Moon day, he brings his sacrifice when he meets (sees)

the Moon (rising) on the New Moon day; on this (day) they buy the Soma. Therefore he must always make his preparations on the second part of either the Full or New Moon days (i. e. on the days on which the moon enters into either phase). All days which follow belong to Soma (the Soma sacrifice may be completed). He brings the Soma sacrifice as far as the Soma is a deity; for the divine Soma is the moon. Therefore he must make the preparations on the second part of that lunar day.

ಇತಿ ಶ್ರೀನುಷ್ಣಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯೇ ದ್ವಾತ್ರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ದಶಮಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಮೂವತ್ತೆರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹತ್ತನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು.

ಅಥ ದ್ವಾತ್ರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಏಕಾದಶಃ ಖಂಡಃ

ಮೂವತ್ತೆರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಖಂಡವು

[ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಿಯಾದವನಿಗೆ ಸಂಭವಿಸುವ ಇತರ ವಿಭಿನ್ನಗಳು, ಯಜ್ಞಾದಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಿಯು ಹೇಗೆ
ಸಂಶಂಕಿಸಬೇಕು, ದತ್ತಿಣಾಗ್ನಿಯು ಇತರ ಅಗ್ನಿಗಳ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರದೆ ದೂರಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಹೇಗೆ
ಅಶಂಕಿಸಬೇಕು ಇತ್ಯಾದಿ]

ತದಾಹುರ್ಯಸ್ಯಾಗ್ನಿಮನುದ್ಧೃತಮಾದಿತೋಽಭ್ಯುದಿಯಾದ್ವ್ಯಾಽಭ್ಯಸ್ತಮಿ-
ಯಾದ್ವಾ ಪ್ರಣೇತೋ ವಾ ಪ್ರಾಗ್ನೋಮಾದುಪಶಾವ್ಯೇತ್ಯಾ ತತ್ಪ್ರ-
ಪಾಯತ್ಪ್ರಿತ್ತಿರಿತಿ ||

ಇತ್ಯನುಗ್ನಿಹೋತ್ರಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಪ್ರಸಂಗಾದಾಗತಮಪಶ್ಚಿತ್ಯಾಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಳಂ ಪರಿಸಮಾಪ್ಯ
ಪ್ರಕೃತಮೇವ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಮನುಸರಣ ಪ್ರತ್ಯಮುಷ್ಣಾಪಯತಿ—ಸಾಯಂಕಾಲ ಅದಿತ್ಯಸ್ಯಾಸ್ತ-
ನುಯಾತ್ ಪುರಾಗ್ನಿಹೋತ್ರಾರ್ಥಂ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಗ್ನಿಮುದ್ಧರೇತ್ | ಪ್ರಾತಃಕಾಲೇ ತು ಸೂರಿಯೋ-
ದಯಾತ್ ಪುರೋದ್ಧರೇದಿತ್ಯಾನ್ಮಾತಮ್ | ಏವಂ ಸತಿ ಯಸ್ಯಾಗ್ನಿಹೋತ್ರೀಣೋಽನುದ್ಧೃತಮಗ್ನಿ-

ಮುಖಲಕ್ಷ್ಯಾದಿಕ್ಕಿ ಉದಿಯಾದ್ಯಾದ್ವಸ್ತಮಿಯಾದ್ಯಾಗ್ನುತ್ವದ್ಧ ರಣಾತ್ ಪ್ರಾಗೇವೋದಯಾಸ್ತಮಯೌ
ಭವತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಥವಾ ಸ್ವಸ್ತಕಾಲೇ ಪ್ರಣೇತೋಽಗ್ನಿರಾಹವನೀಯದೇಶೇ ಸ್ಥಿತ್ವಾ ಹೋಮಾರ್ಥ-
ಉಪಶಾಮ್ಯೇತ್ | ತೇಷು ತ್ರಿಷು ವಿಷಯೇಷು ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಂ ಪೃಚ್ಛತಿ ||

ಇದುವರೆಗೂ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಷೀಣನಾದವನು ಹೇಗೆ ಆಚರಿಸಬೇಕೆಂಬ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಾದಿ ಕ್ರಮ
ಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ಈಗ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವಿಧಾನದಲ್ಲಿಯೇ ಬೇರೆ ಸಮಸ್ಯೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು
ಅಸ್ತಂಗತನಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಕ್ಕಾಗಿ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ತರಬೇಕು. ಪ್ರಾತಃಕಾಲದ
ಲ್ಪಾದರೆ ಸೂರ್ಯೋದಯಕ್ಕಿಂತ ಮುಂಚಿತವಾಗಿಯೇ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ತರಬೇಕು. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಆಯಾ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ
ಯನ್ನು ತರುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮುಂಚಿತವಾಗಿಯೇ ಸೂರ್ಯನು ಅಸ್ತಂಗತನಾದರೂ, ಉದಯಿಸಿದರೂ ಏನು ಮಾಡಬೇಕು.
ಅಥವಾ ಸಂಯಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯದಿಂದ ಆಹವನಿಯಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ತಂದರೂ ಆಗ ಅಲ್ಲಿ ಹೋಮ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ
ಮೊದಲೇ ಅಗ್ನಿಯು ಅಂಹೋದರೆ ಆಗ ಏನು ಮಾಡಬೇಕು. ಈ ಮೂರು ವಿಧದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವೇನು ಎಂದು
ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಉದ್ಭವಿಸುವುದು.

ಹಿರಣ್ಯಂ ಪುರಸ್ಕೃತ್ಯ ಸಾಯಮುದ್ಧರೇಜ್ಜ್ಞೋತಿವೆಽಪ್ಯ ಶುಕ್ರಂ ಹಿರಣ್ಯಂ
ಜ್ಞೋತಿಃ ಶುಕ್ರಮಸೌ ತದೇವ ತಜ್ಜ್ಞೋತಿಃ ಶುಕ್ರಂ ಪಶ್ಯನ್ನದ್ಧರತಿ
ರಜತಮಂತರ್ಧಾಯ ಸ್ವಾತರುದ್ಧರೇದೇತದ್ರಾತ್ರೀರೂಪಂ ಪುರಾ-
ಸಂಭೇದಾಚ್ಛಾಯಾನಾಮಾಹವನೀಯಮುದ್ಧರೇನ್ಮೃತ್ಯುವೈ ತಮ-
ಶ್ಚಾಯಾ ತೇನೈವ ತಜ್ಜ್ಞೋತಿಷಾ ಮೃತ್ಯುಂ ತಮಶ್ಚಾಯಾಂ ತರತಿ ಸಾ
ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಃ ||

ತಸ್ಯೋತ್ತರನಾರಾಹ— ಯದಾ ಸೂರ್ಯಾಸ್ತಮಯಾದೂರ್ಧ್ವಮುದ್ಧರಣೇಯಂ ತದಾನೀಂ
ಹಿರಣ್ಯಂ ಪುರಸ್ಕೃತ್ಯೋಪಯಮಸ್ಮಾಪ್ಯ ವಹ್ನಿಮುದ್ಧರೇತ್ | ಯದೇತದ್ಧಿರಣ್ಯಮಸ್ತಿ ತದೇತಚ್ಚುಕ್ರಂ
ಜ್ಞೋತಿರ್ವಾ ಅಶ್ಯಂತಭಾಸ್ವರಃ ಪ್ರಕಾಶಃ | ತಥಾ ಸತಿ ತದೇವ ಹಿರಣ್ಯಮೇವ ತಜ್ಜ್ಞೋತಿರಾದಿತ್ಯ
ಪ್ರಕಾಶಃ | ಅತಃ ಶುಕ್ರಂ ದೀಪ್ತಿಮದ್ಧಿರಣ್ಯಂ ಪಶ್ಯನ್ನೇವಾಗ್ನಿಮುದ್ಧರೇತ್ | ಏತಚ್ಚ ರಜತಂ ರಾತ್ರೀಃ
ಸ್ವರೂಪಮ್ | ರಾತ್ರೌ ಹಿ ಚಂದ್ರತಾರಾದಿಕಂ ರಜತಸಮಾನಂ ದೃಶ್ಯತೇ | ಅತೋ ರಜತೇನ ಸೂರ್ಯೋ
ದಯಾತ್ ಸೌಚೀನೋ ರಾತ್ರಿಕಾಲ ಏನ ಸಂಪದ್ಯತೇ | ಯದಾಪ್ಯೇತಾವಸ್ಥಿನ ತ್ರಿವಿಧಪ್ರತ್ಯೋತ್ತರಂ
ಸಂಪನ್ನಂ ತಥಾಪಿ ತತ್ಪ್ರಸಂಗಾನಿಸ್ತಮುದ್ಧರಣಂ ಪುರೇತ್ಯಾದಿನಾ ಪ್ರದ್ಯ (ದರ್ಶ್ಯ) ಶ್ಯತೇ |
ಛಾಯಾನಾಂ ಸಂಭೇದ ಏಕೀಭಾವಃ | ಸೂರ್ಯಾಸ್ತಮಯೇ ಸತ್ಯೇಷಾ ಮನುಷ್ಯಚ್ಛಾಯಾ ಏಷಾ
ವ್ಯಕ್ತಚ್ಛಾಯೇತಿ ವಿಭಾಗೋ ನ ಜಾಯತೇ ಸೋಽಯಂ ಸಂಭೇದಃ | ತಸ್ಮಾತ್ ಪುರಾ ಸೂರ್ಯಶ್ಚ-
ನೀಯಮುದ್ಧರೇತ್ | ತತ್ಸೋಪಪತ್ತಿನ್ಯುತ್ಯುರಿತ್ಯಾದಿಃ | ಯದಿದಂ ತಮೋ ಯಾ ಚ ಛಾಯಾ-
ಕಾಶವಶಾಚ್ಛಾಯಾವಿಶೇಷೋ ವಿಜ್ಞಾಯತೇ | ತಸ್ಮಿನ್ನೈವ ಕಾಲೇ ಸಾಯಂಹೋಮಾರ್ಥಮಾಹವ-
ತದಭಯಂ ಮೃತ್ಯುಸ್ವರೂಪಮೇವ | ಅತಃ ಸತ್ಯಾದಿಸ್ವಪ್ರಕಾಶೇ ತೇನೈವ ಜ್ಞೋತಿಷಾ ಮೃತ್ಯು-
ರೂಪಂ ತಮಸ್ತದ್ರೂಪಾಂ ಛಾಯಾಂ ಚ ತರತಿ ಉಬ್ಬಂಭಯತಿ | ಸೇಯಮುಕ್ತಾ ತತ್ರ ವೈಕಲ್ಯೇ

ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಃ | ನಿತ್ಯೋದ್ಧರಣಸ್ಯಾಪಿ ವೈಕಲ್ಯವಿರೋಧಿತ್ವಾದುಪಚರಿತಂ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಮ್ | ಪೂರ್ವತ್ರ ನಪ್ರತಿಂಶೇ ಪರ್ಯಾಯೇ ಪತ್ತೀರಹಿತಸ್ಯಾಗ್ನಿಹೋತ್ರಂ ವಿಧಾಯಾಷ್ಟಾತ್ರಂಶೇ ಪರ್ಯಾಯೇ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಯೋರುಪವಾಸನಿರ್ಣಯ ಏಕೋನಚತ್ವಾರಿಂಶೇ ಪರ್ಯಾಯೇ ವಾಚಿಕಂ ಮಾನಸಂ ವಾಗ್ನಿಹೋತ್ರಮಪತ್ನೀಕಸ್ಯ ವಿಧಾಯಚತ್ವಾರಿಂಶೇ ವಸ್ಯುದ್ಧರಣಕಾಲಾತಿಕ್ರಮೇ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಮುಕ್ತಮ್ ||

ಕ್ಲಪ್ತವಾದ ಕಾಲವು ಮಾರಿಹೋಗಿದ್ದರೆ ಎಂದರೆ ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಾಸ್ತಮಯುಕ್ತಂತಲೂ ಮೊದಲೆ ತರಬೇಕಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ತರುವುದರೊಳಗಾಗಿ ಸೂರ್ಯನು ಅಸ್ತಂಗತನಾದರೆ ಅಗ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಗ್ನಿಯ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿ (ಮುಂದುಗಡೆ) ಚಿನ್ನವನ್ನು ಇಟ್ಟು ಅನಂತರ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ತರಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಚಿನ್ನವೇ ಜ್ಯೋತಿ ಅಥವಾ ಪ್ರಕಾಶ ಮಾನವಾಗಿ ಬೆಳಗುವ ಚಿನ್ನವನ್ನೇ ಸೂರ್ಯನೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕು. ಅಗ ಚಿನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ ಚಿನ್ನವನ್ನು ನೋಡಿಯೇ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ತರಬೇಕು. ಇದು ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅನುಸರಿಸುವ ಕ್ರಮವು. ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಾದರೆ ಚಿನ್ನಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಬೆಳೆಯನ್ನು ಅಗ್ನಿಯ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿಟ್ಟು ಅಲ್ಲಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ತರಬೇಕು. ಈ ಬೆಳೆಯು ರಾತ್ರಿಯ ಸ್ವರೂಪವು. ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರ ಮತ್ತು ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಪ್ರಕಾಶವು ಬೆಳಗುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಬೆಳೆಯನ್ನು ಇಡುವುದರಿಂದ ಅಗ ಇನ್ನೂ ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸದೆ ಇನ್ನೂ ರಾತ್ರಿಯಾಗಿಯೇ ಇರುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕು. ಕತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ನೆರಳುಗಳ ಭೇದವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸೂರ್ಯನು ಮುಳುಗಿದ ಮೇಲೆ ಕತ್ತಲೆಯು ಆವರಿಸಿರುವಾಗ ಇದು ಮನುಷ್ಯರ ನೆರಳು, ಇದು ದೃಷ್ಟದ ನೆರಳು ಎಂದು ತಿಳಿಯುವುದಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸೂರ್ಯರ ಪ್ರಕಾಶವಿರುವಾಗ ಎಲ್ಲವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ನೋಡಿ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನಿರುವಾಗಲೇ ಸಾಯಂಕಾಲದ ಹೋಮಕ್ಕಾಗಿ ಆಹವನಿಯುಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ತರಬೇಕು. ಹಾಗೆ ಮಾಡದೆ ಕತ್ತಲಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ತರುವುದು ಎಂದರೆ ನೆರಳಿನಲ್ಲಿಯೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ತರುವುದು ವ್ಯತ್ಯಸ್ವರೂಪವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಕಾಶವಿರುವಾಗಲೇ ಎಂದರೆ ಆ ಬೆಳಕಿನಿಂದಲೇ ನೆರಳು ಮತ್ತು ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ದಾಟಿ ಕೆಲವಕಾಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು. ಹೀಗೆ ಮಾಡುವುದು ಎಂದರೆ ಕಾಲಾತಿಕ್ರಮಣವಾದಾಗ ಹಿರಣ್ಯ, ರಜತ ಇವುಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯ ಮುಂದೆ ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಬಹುದು. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಮೂರುವಿಧ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಿಗೆ ಇದೇ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವು. ಹಿಂದೆ (೩೭ ನೇ ಪರ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ) ಪತ್ತೀರಹಿತನಾದವನು ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವನ್ನು ಹೇಗೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದನ್ನೂ (೩೮ನೇ ಸಮಸ್ಯೆಯಲ್ಲಿ) ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸೇಷ್ಟಿಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಸರಿಸುವ ಉಪವಾಸ ಕ್ರಮವನ್ನೂ (೩೯ ನೇ ಸಮಸ್ಯೆಯಲ್ಲಿ) ಅಪತ್ನೀಕನಾದವನು ವಾಚಿಕ, ಮಾನಸ ಎಂಬ ಎರಡುವಿಧ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಈಗ (೪೦ ನೇ ಸಮಸ್ಯೆಯಲ್ಲಿ) ಕಾಲಾತಿಕ್ರಮವಾದಾಗ ಅಗ್ನ್ಯುದ್ಧರಣವನ್ನು ಮಾಡುವ ಕ್ರಮ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಾದಿಗಳನ್ನೂ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ತದಾದಹುರ್ಯಸ್ಯ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಹವನೀಯಾವಂತರೇಣಾನೋ ವಾ ರಥೋಽವಾ ಶ್ವಾವಾ ಪ್ರತಿಪದ್ಯೇತ ಕಾ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿರಿತಿ ನೈನನ್ಯನಸಿ ಕುರ್ಯಾದಿತ್ಯಾಹುರಾತ್ಮನೈಸ್ಯ ಹಿ ತಾ ಭವಂತೀತಿ ತಚ್ಚೇನೈನಸಿ ಕುರ್ವೀತ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದವಿಚ್ಛಿನ್ನಾಮುದಕಥಾರಾರಿ ಹರೇತ್ರಂತುಂ ತನ್ನಪ್ರಜಸೋ ಭಾನುಮನ್ವಿಹೀತ್ಯಾಹವನೀಯಾತ್ನಾ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಃ ||

ಅಭೈಕಪತ್ನಾಂಶೇ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರೇ ದರ್ಶಯತಿ— ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಹವನೀಯಯೋರ್ಮಧ್ಯೇ
 ಶಕಟಂ ವಾ ರಥೋ ವಾ ಶ್ವಾ ವಾ ಯದಾ ಗಚ್ಛೇತ್ತದಾನೀಮೇತಚ್ಚಕಟಾದಿಕಂ ಮನಸಿ ನ ಕುರ್ಯಾತ್ |
 ಅಸ್ಯಾನುಷ್ಠಾತುರಾತ್ಮನಿ ಸ್ವಕೀಯೇ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕಸ್ವರೂಪೇ ವೇದಾಂತಪ್ರತಿಪಾದ್ಯೇ ವಸ್ತುನಿ ಹಿ ತಾ
 ಭವಂತಿ ತಾನಿ ಶಕಟಾದೀನೈವತಿಷ್ಠಂತೇ | ಅತಃ ಶಕಟಾದಿರೂಪಬುದ್ಧಿಂ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಪರಮಾತ್ಮಬುದ್ಧಿಂ
 ಕುರ್ಯಾತ್ | ಯದ್ವಾತ್ಮವಿವೇಕಾಭಾವೇನ ತಚ್ಚಕಟಾದಿಕಂ ಮನಸಿ ಕುವೀಕತ ಶಕಟಾದಿಬುದ್ಧಿಂ ನ
 ಪರಿತ್ಯಜೇತ್ತದಾನೀಂ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಾರಭ್ಯಾಹವನೀಯಪರ್ಮಂತಮವಿಚ್ಛಿನ್ನಾಮುದಕಧಾರಾಂ ಹರೇತ್ |
 ತತ್ರ ತಂತುಂ ತಸ್ಯನ್ನಿತಿ ಮಂತ್ರಃ ||

ನಲವತ್ತೊಂದನೆಯ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು— ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ ಮತ್ತು ಅಹವನೀಯ ಎಂಬ ಎರಡು ಅಗ್ನಿ
 ಕುಂಡಗಳ ವ್ಯತ್ಯಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಗಾಡಿಯಾಗಲಿ, ನಾಯಿಯಾಗಲಿ ಹಾದುಹೋದಲ್ಲಿ ಆ ವಿಷಯವನ್ನು ಅಷ್ಟೇನೂ ಮನಸ್ಸಿಗೆ
 ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳಬಾರದು. ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡುವ ಪುರುಷನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾದ ವಸ್ತುಗಳ
 ವಿಷಯ ಚಿಂತನೆಯೇ ಇರಬೇಕು. ಗಾಡಿ ಮೊದಲಾದ ಸಣ್ಣ ವಿಷಯಗಳ ಕಡೆ ಮನಸ್ಸಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಗಾಡಿ
 ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾದ್ರ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಯೋಚಿಸುವುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಪರಮಾತ್ಮ ಚಿಂತನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸ್ಥಿರಗೊಳಿಸಬೇಕು.
 ಒಂದು ವೇಳೆ ಗಾಡಿ ಮೊದಲಾದ ಅಲ್ಪವಿಚಾರಗಳಿಂದ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಹಿಂತೆಗೆಯಲಾಗದಿದ್ದರೆ ಎಂದರೆ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ಆ
 ವಿಷಯವು ಕೊರೆಯುತ್ತಿದ್ದರೆ ಆಗ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯದಿಂದ ಅಹವನೀಯಾಗಿಯಾದರೆ ಇವರ ಪ್ರದೇಶದ್ದಕ್ಕೂ ಎಲ್ಲಿಯೂ
 ಬಿಡದೆ ನೀರನ್ನು ಧಾರಾಕಾರವಾಗಿ ಚುಮುಕಿಸಬೇಕು. ನೀರನ್ನು ಹಾಕುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಂತುಂ ತಸ್ಯನ್ನಜಸೋ ಭಾಸುಮಸ್ಥಿಹಿ
 (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೫೩-೬) ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಿರಬೇಕು. ಇದೇ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಯು.

**ತದಾಹುಃ ಕಥಮಗ್ನೀನನ್ವಾದಧಾನೋಽನ್ವಾಹಾರ್ಯಪಚನಮಾಹ-
 ರಯೇಇತೌ ನಾಹರಯೇ ಇ ತೌ ಇತಿ ||**

ಅಥ ದ್ವಿಚತ್ವಾರಿಂಶೇ ಪರ್ವಾಯೇ ಕಂಚಿದ್ವಿಚಾರಮುದ್ವಾನಯತಿ ಅನ್ವಾಹಾರ್ಯನಾಮಕಃ
 ಹಿದನಃ ಪಚ್ಯತೇ ಯಸ್ಮಿನ್ ದಕ್ಷಿಣಾಗ್ನಿ ಸೋಽಯಮನ್ವಾಹಾರ್ಯಪಚನಃ | ತಸ್ಯಾಹರಣಮಭಿಜ್ಞ-
 ಲನಮ್ | ಇಷ್ಟೇರಾದಾವನ್ವಾಧಾನಕಾಲೇ ದಕ್ಷಿಣಾಗ್ನೇರಭಿಜ್ಞಲನಂ ಕುರ್ಯಾನ್ವಾ ಇತಿ ವಿಚಾರಾರ್ಥಂ
 ಪ್ಲುತಿಪ್ಲಯಮ್ ||

ನಲವತ್ತೆರಡನೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಶೇಷ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು—

ಅನ್ವಾಹಾರ್ಯ ಎಂಬುದು (ಹವಿಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ) ಅನ್ನದ ಹೆಸರು. ಈ ಅನ್ನವನ್ನು ಬೇಯಿಸುವ
 ದಕ್ಷಿಣಾಗ್ನಿಗೆ ಅನ್ವಾಹಾರ್ಯಪಚನವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇದರ ಅಹರಣವೆಂದರೆ ಅಭಿಜ್ಞಲನ, ಚಿನ್ನಾಗಿ ಉರಿಯುವಂತೆ
 ಮಾಡುವುದು ಎಂದರ್ಥವು. ಈ ದಕ್ಷಿಣಾಗ್ನಿಯ ಅಭಿಜ್ಞಲನವನ್ನು (ಚಿನ್ನಾಗಿ ಬೀಳಿ ಉರಿಸುವುದು) ಇಷ್ಟಮಾಡುವಾಗ
 ಆಧಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕೇ ಬೇಡವೇ ಎಂಬುದು ವಿಚಾರಾರ್ಥವು ಇಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವು ವ್ಯಕ್ತಪಡುವುದರಿಂದ ಪ್ರಶ್ನಾರ್ಥಕವಾಗಿ
 ೩ ಎಂಬ ಪ್ಲುತಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಆಹಾರಯೇದಿತ್ಯಾಹುಃ ಪ್ರಾಣಾನ್ವಾ ಏಷೋಽಭ್ಯಾತ್ಯನ್ವತ್ರೇ ಯೋಽಗ್ನೀ-
ನಾಧತ್ತೇ ತೇಷಾಮೇಷೋಽನ್ನಾದತನೋ ಭವತಿ ಯದನ್ವಾಹಾ-
ರ್ಯಪಚನಸ್ತಸ್ಮಿನ್ನೇತಾಮಾಹುತಿಂ ಜುಹೋತ್ಯಗ್ನಯೇಽನ್ನಾದಾ-
ಯಾನ್ನಪತಯೇ ಸ್ವಾಹೇತಿ ||

ತತ್ರ ನಿರ್ಣಯಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಆಹಾರಯೇತ್ಯುಜ್ಜಲಯೇದಿತ್ಯೇವಮಭಿಜ್ಞಾ ಆಹುಃ |
ತತ್ರೇಯಮುಪಪತ್ತಿಃ | ಯಃ ಪುಮಾನಗ್ನೇನಾಧತ್ತ ಏಷ ಏವ ಪುಮಾನಧ್ಯಾ(ಭ್ಯಾ)ತ್ಯಂ ಸ್ವಾತ್ಮ-
ಸ್ವರೂಪೇ ಪ್ರಾಣಾನೇವ ಧಾರಯತಿ | ಯೋಽಯಮನ್ವಾಹಾರ್ಯಪಚನೋಽಸ್ಮಿ ಏಷ ತೇಷಾಮಾಹಿ-
ತಾನಾಂ ಚಾಗ್ನೀನಾಂ ಮಧ್ಯೇಽತಿಶಯೇನಾನ್ನಾದಃ | ತಸ್ಮಾತ್ ಪ್ರಾಣಧಾರಿಣಾಮನ್ನ ಭಕ್ಷಣಸಿದ್ಧಯೇ
ಸೋಽಯಂ ಪ್ರಜ್ವಲಿತೇಯಃ | ಪ್ರಜ್ವಲಿತೇ ತಸ್ಮಿನ್ ದಕ್ಷಿಣಾಗ್ನಾವಗ್ನಯೇಽನ್ನಾದಾಯೇತ್ಯಾದಿಶ-
ಮಂತ್ರೇಣೈತಾಮಾಹುತಿಂ ಜುಹುಯಾತ್ ||

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಸಮಸ್ಯೆಗೆ ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ಹೇಳುವರು—ಆಧಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಜ್ವಲನಗೊಳಿಸಬೇಕೆಂದೇ ಅಭಿಜ್ಞರಾದವರು (ತಿಳಿದವರು) ಹೇಳುವರು. ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವು ಈಂಥೆ ಇರುವುದು, ಯಾವ ಪುರುಷನು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಹೊತ್ತಿಸಿ ಅಧಾನಮಾಡುವನೋ ಅವನು ತನ್ನ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣವನ್ನೇ ಧರಿಸಿದಂತಾಗುವುದು. ಅನ್ವಾಹಾರ್ಯಪಚನವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ದಕ್ಷಿಣಾಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞಾಗ್ನಿಗಳಲ್ಲಿ ಇದೊಂದೇ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಅನ್ನಪ್ರದವಾಗುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾಣರಕ್ಷಣೆಗೆ ಅನ್ನವು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಬೇಕಾಗಿರುವುದೆಂದಲೂ ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಅನ್ನಪ್ರದನಾದುದೆಂದಲೂ ಅಧಾನಮಾಡುವವನು ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಜ್ವಲನೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಈಂಥೆ ದಕ್ಷಿಣಾಗ್ನಿಯು ಪ್ರಜ್ವಲಿತವಾದಮೇಲೆ ಆ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯೇಽನ್ನಾದಾಯ ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಆಹುತಿಯನ್ನು ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು.

ಅನ್ನಾದೋ ಹಾನ್ನಪತಿರ್ಭವತ್ಯಶ್ನುತೇ ಪ್ರಜಯಾಽನ್ನಾದ್ಯಂ ಯಂ ಏವಂ
ವೇದ ||

ವೇದನಂ ಪ್ರಶಂಸಯತಿ—ವೇದಿತಾ ಸ್ವಯಮನ್ನಾದೋ ರೋಗರಾಹಿತ್ಯೇನ ಭೋಕ್ತುಂ
ಸಮರ್ಥೋಽನ್ವಪತಿರನ್ನಸ್ತಾಮೀ ಚ ಭವತಿ | ತಥಾ ಪ್ರಜಯಾ ಹಿ ಪುತ್ರಾದಿರೂಪಯ ಸಹಾನ್ನಾದ್ಯಂ
ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ||

ಇದರ ಫಲವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆ ಮಾಡುವರು—ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದ ಪುರುಷನು ರೋಗರಹಿತನಾಗಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಭೋಜನಮಾಡಲು ಶಕ್ತನಾಗಿಯೂ, ಯಥೇಚ್ಛವಾದ ಅನ್ನಾದ್ಯಾಹಾರಗಳಿಗೆ ಒಡೆಯನಾಗಿಯೂ ಆಗುವನು. ಅಲ್ಲದೆ ಆ ಪುರುಷನ ಪುತ್ರಾದಿವಂತಿಯವರೂ ಅನ್ನಾದ್ಯಾಹರಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ಭಜಿಸಲು ಸಮರ್ಥರಾಗುವರು.

ಅಂತರೇಣ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದವನೀಯೌ ಹೋಽಷ್ಯನ್ವಂಚರೇತ್ಯತೇನ ಹ ವಾ
ಏನಂ ಸಂಚರಮಾಣಮಗ್ನಯೋ ವಿದುರಯಮಸ್ತಾಸು ಹೋಽಷ್ಯ-

ತೀತ್ಯೇತೇನ ಹ ನಾ ಅಸ್ಯ ಸಂಚರಮಾಣಸ್ಯ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಹವನೀಯಾ
ಪಾಸ್ವಾನವಸಹತಃ ಸೋಽಪಹತಪಾಪೋರ್ಧ್ವಃ ಸ್ವರ್ಗಂ ಲೋಕ-
ನೇತೀತಿ ವೈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಮುದಾಹರಂತಿ ||

ಪೂರ್ವಂ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಹವನೀಯಯೋರ್ಮಧ್ಯೇ ಶಕಟಾದಿಗಮನಂ ನಿಷಿದ್ಧಂ ತದ್ವಿದ್ಯಾ-
ಕರ್ತುರಪಿ ಮಧ್ಯೇ ಸಂಚಾರನಿಷೇಧಶಂಕಾಯಾಂ ತದ್ವ್ಯಾವರ್ತಯಿತುಮಾಹ—ಯಃ ಪುಮಾನ್
ಹೋಷ್ಯತಿ ಸ ಪುಮಾನ್ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಹವನೀಯಾನಂತರೇಣ ತನ್ನದ್ಯಗತೇನ ಮಾರ್ಗೇಣ ಸಂಚ-
ರೇತ | ಏತೇನ ಮಾರ್ಗೇಣ ಸಂಚರಮಾಣಮೇನಂ ಹೋಮಕರ್ತಾ ರಮುಗ್ನಯಃ ಸ್ವಮನಸ್ಯವಂ
ವಿದುಃ | ಅಯನುಸ್ಮಾಸು ಹೋಷ್ಯತೀತಿ | ತಸ್ಮಾದಗ್ನಿನಾನುಭೀತ್ಯಾತ್ಮತಸ್ಯ ಸಂಚಾರೋ
ಯುಕ್ತಃ | ಕಂಚ ಹೋಮಾರ್ಥಂ ಸಂಚರಮಾಣಸ್ಯ ಪಾಸ್ವಾನಮುಭಾವಗ್ನೀ ವಿನಾಶಯತಿ | ಸ
ಚ ಪಾಪರಹಿತ ಊರ್ಧ್ವಗಾಮೀ ಸ್ವರ್ಗಂ ಲೋಕಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ಅಸ್ತಿಸ್ವರ್ಧೇ ಶಾಖಾಂತರಗತಂ
ಬಹುವಿಧಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಮುಭಿಷ್ಟಾ ಉದಾಹರಂತಿ ||

ಹಿಂದೆ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ ಮತ್ತು ಅಹವನೀಯಾಗ್ನಿಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಗಾಡಿಗಳು ಸಂಚಾರನಾಡುವುದು ನಿಷಿದ್ಧ
ವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ-ಯಜ್ಞಕರ್ತನಾದವನೂ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸಬಾರವೆಂಬ ನಿಧಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂಶಯ
ವುಂಟಾದರೆ ಅದರ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿಶದಪಡಿಸುವರು. ಹೋಮನಾಡುವ ಯಜ್ಞಕರ್ತನು ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ ಮತ್ತು ಅಹವನೀ
ಯಾಗ್ನಿಗಳ ಮಧ್ಯೆವಿರುವ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪದೇ ಪದೇ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರಬೇಕು. ಈ ರೀತಿ ತಮ್ಮ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರಮಾಡು
ತ್ತಿರುವ ಯಜ್ಞಕರ್ತನ (ಯಜಮಾನನ) ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಈ ಅಗ್ನಿಗಳು ತಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವವು—ಈ
ಯಜಮಾನನು ಅಗ್ನಿ ಸ್ವರೂಪರಾದ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಹೋಮಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಪುರುಷನು ಅಗ್ನಿಗಳ
ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸಬೇಕಾದುದು ಯುಕ್ತವು ಎಂದು ಹೇಳುವವು. ಮತ್ತು ಹೋಮಾರ್ಥವಾಗಿ ಸಂಚಾರಮಾಡುವ ಈ
ಪುರುಷನ ಪಾಪಗಳನ್ನು ಈ ಎರಡು ಅಗ್ನಿಗಳೂ ನಾಶಮಾಡುವವು. ಪಾಪರಹಿತನಾಗುವುದರಿಂದ ಈ ಪುರುಷನು
ಊರ್ಧ್ವಾರ್ಥವಾಗಿ ಹೋಗಿ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವನ್ನು ಪಡೆಯುವನು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶಾಖಾಂತರಗಳ ನಾನಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ
ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಅಭಿಜ್ಞರು ಉದಾಹರಿಸುವರು—

ತದಾಹುಃ ಕಥಮಗ್ನೀಸ್ತು ವತ್ಸ್ಯನ್ನುಪತಿಷ್ಠೇತ ಪ್ರೋಷ್ಯ ವಾ ಪ್ರತ್ಯೇ-
ತ್ಯಾಹರಹವೇತಿ ತೂಷ್ಣೀಮಿತ್ಯಾಹುಸ್ತೂಷ್ಣೀಂ ವೈ ಶ್ರೇಯಸ
ಆಕಾಂಕ್ಷಂತೇಽಥಾಪ್ಯಾಹುರಹರಹವಾಃ ಏತೇ ಯಜಮಾನಸ್ಯಾಶ್ರದ್ಧ-
ಯೋದ್ವಾಸನಾತ್ಪ್ರಾಪ್ತವನಾದ್ಭಿಭ್ಯತಿ ತಾನುಪತಿಷ್ಠೇತ್ಯೈವಾಭಯಂ
ವೋಽಽಭಯಂ ಮೇಽಸ್ತಿಸ್ವತ್ಯಭಯಂ ಹೈವಾಸ್ತೈ ಭವತ್ಯಭಯಂ
ಹೈವಾಸ್ತೈ ಭವತಿ ||

ಅಥ ತ್ರಿಚತ್ವಾರಿಂಶೇ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರೇ ದರ್ಶಯತಿ—ಯದಾಗ್ನಿಹೋತ್ರೀ ಸ್ವಗೃಹ ವಿನಾಗ್ನೀ-
ನವಸ್ಥಾಪ್ಯ ಸ್ವಯಂ ಗ್ರಾಮಾಂತರಂ ಪ್ರತಿ ಪ್ರವಸತಿ ತದಾನೀಂ ಪ್ರವತ್ಸ್ಯನ್ನಗ್ನಿಹೋತ್ರೀ ಪ್ರವಾಹ-
ಕಾಲೇ ಕಥಮಗ್ನೀನುಪತಿಷ್ಯೇತ | ಅಥವಾ ಪ್ರೋಷ್ಯ ಗ್ರಾಮಾಂತರೇ ಗತ್ವಾ ಪ್ರತೇತ್ಯ ಪುನರಾಗತ್ಯ
ಕಥಮುಪತಿಷ್ಯೇತ | ಅಥವಾ ಸ್ವಗೃಹೇ ತಿಷ್ಠನ್ನ ಸ್ಯಹರಹಃ ಪ್ರತಿದಿನಂ ಕಥಮುಪತಿಷ್ಯೇತ | ಇತ್ಯೇ-
ತಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯತ್ರಯಸ್ಯ ತೂಷ್ಣೀಮಿತ್ಯಾದಿಕಮುತ್ತರಮ್ | ನಾತ್ರ ಮಂತ್ರಪಾಠಃ ಕ್ವದಿಸ್ತಿ | ಕಂತು
ತೂಷ್ಣೀಮೇವಾಂಜಲ್ಯಾದಿನಾ ವಿನಯಂ ಪ್ರದರ್ಶಯನ್ನುಪತಿಷ್ಯೇತ | ಲೋಕೇಽಪಿ ಸೇವಶಾಸ್ತ್ರೋ-
ಷ್ಣೀಂಭೂತಾ ಏವ ಸಂತೋಽ ವಿನೀತಾಃ ಶ್ರೇಯಸಃ ಶ್ರೇಷ್ಠಾನ್ಯಾಜಗುನಾರ್ಥಾದೀನ್ ಪುರುಷಾನಾ-
ಕಾಂಕ್ಷತ ಆಗತ್ಯ ಸ್ವಾಭೀಷ್ಟಂ ಪ್ರಾರ್ಥಯಂತೇ | ತಸ್ಮಾತ್ತೂಷ್ಣೀಮುಪಸ್ಥಾನಮಿತ್ಯೇಕಃ ಪಕ್ಷಃ |
ಅಥಾಪ್ಯಾಹುಃ | ಅಪಿ ಚಾಭಿಜ್ಞಾಃ ಕೇಚಿದೇವಂ ಪಕ್ಷಾಂತರಂ ವದಂತಿ | ಅಹರಹರ್ವ್ಯ ಪ್ರತಿದಿನ-
ಮೇವೈತೇಽಗ್ನೋ ಏಭಿಃ | ಭಯಕಾರಣಂ ಯಜಮಾನಸ್ಯೇತ್ಯಾದಿನೋಚ್ಯತೇ | ಹೋಮೇ
ನಿಷ್ಪನ್ನೇ ಸತಿ ಪಶ್ಚಾದುಪಯೋಗಾಭಾವಾದ್ಯಜಮಾನಸ್ಯಾಗ್ನಿಪ್ರಶ್ನಾದ್ಧಾ ಭವತ್ಯತೋಽಯಮಗ್ನೀನು-
ದ್ಧಾಸಯೇದಿತ್ಯೇಕೋ ಭಯಹೇತುಃ | ಪ್ರಸ್ಥಾನಯೇಲ್ಲಾಂಕಕಪಾಕಾರ್ಥಂ ನೀತ್ಯಾ ಪ್ರಸ್ಥಾನವನಂ
ಕರ್ಮಾದಿ ದ್ವಿತೀಯೋ ಭಯಹೇತುಃ | ಅಶೋ ಭಯಪರಿಹಾರಾಯ ತಾನೇತೇನ ಮಂತ್ರೇಣ
ಸರ್ವತ್ಯೋಪತಿಷ್ಯೇತ | ಹೇಲ್ಯಗ್ನೋ ಮತ್ತಃ ಸಕಾಶಾದ್ಯೋ ಯುಷ್ಮಾಕಮಭಯಮಸ್ತು |
ಯುಷ್ಮತ್ಸಕಾಶಾನ್ಯವಾಪ್ಯಭಯಮಸ್ತುತಿ ಮಂತ್ರಾರ್ಥಃ | ಏವಮುಪಸ್ಥಾನಂ ಕುರ್ವತೇಽಗ್ನಿ-
ಯಜಮಾನಾಯಾಭಯಮೇವ ಭವತಿ | ಅಭ್ಯಾಸೋಲ್ಯಧ್ಯಾಯಸಮಾಪ್ತೃರ್ಥಃ ||

ನಲವತ್ತಮೂರನೆಯ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಿಯಾದವನು ತನ್ನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು
ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಒಂದಾನೊಂದು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮಾಂತರಕ್ಕೆ
ಹೋಗಬೇಕಾಗಿ ಬಂದಲ್ಲಿ ಆಗ ಅವನು ಹೇಗೆ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು ? ಅಥವಾ ಗ್ರಾಮಾಂತರಕ್ಕೆ ಹೋದವನು
ಅಲ್ಲಿಯೇ ಕೆಲವು ದಿನಗಳರಬೇಕಾದರೆ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ತನ್ನ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾಗ್ನಿಯ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಬಂದು ಹೋಗುತ್ತಿರಬೇಕೇ ? ಅಥವಾ
ತನ್ನ ಮನೆಯಲ್ಲಿದ್ದು (ಪರಲೂಂನಲ್ಲಿ) ಕೊಂಡು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಹೇಗೆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸೇವಿಸುವುದು ? ಈ ಮೂರುವಿಧವಾದ
ಪ್ರಶ್ನೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಏನೂ ಮಾಡದೆ ಸುಮ್ಮನಿರಬೇಕೆಂಬ ಭಾವವು ಭಾಸವಾಗುವುದು ಮತ್ತು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ
ಹೀಗೆಯೇ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಯಾವ ಮಂತ್ರವೂ ವಿಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಯಾವ ಮಂತ್ರವನ್ನೂ ಪಠಿಸದೆ ಸುಮ್ಮನೆ
ಕೈಮುಗಿದು ವಿನಯಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಎದ್ದು ನಿಂತುಕೊಂಡು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಬೇಕು. ಲೋಕವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಸೇವಕಮೊದ
ಲಾದವರು ತಮ್ಮ ಯಜಮಾನನ ಬಳಿ ವಿನನ್ನೂ ಮಾತನಾಡದೆ ಮಾನವಾಗಿದ್ದು ವಿನೀತರಾಗಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದವರಲ್ಲಿ ಬಂದು
ತಮ್ಮ ಅಭೀಷ್ಟವನ್ನು ನೀನೀಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಜಮಾನನು ಇದ್ದಲ್ಲಿಯೇ ಸುಮ್ಮನೆ ನಿಂತುಕೊಂಡು
ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಬೇಕು ಎಂಬುವುದು ಒಂದು ಪಕ್ಷವು (ಒಂದು ವಿಧವು) ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಅಭಿಜ್ಞ
ರಾದವರು ಬೇರೆ ವಿಧವನ್ನು ಹೇಳುವರು. ಈ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾಗ್ನಿಗಳು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಭಯಪಡುವವು. ಭಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣ
ವೇನೆಂದರೆ ಹೋಮಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಅಗ್ನಿಗಳ ಉಪಯೋಗವೇನೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಅಗ್ನಿಗಳ
ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಶ್ಚರ್ಯಿಯು (ಅನಾಸಕ್ತಿಯು) ಉಂಟಾಗಿ ತಮ್ಮನ್ನು (ಅಗ್ನಿಗಳನ್ನು) ವಿವರ್ಜಿಸುವನು ಎಂದು ಭಯಪಡುವವು
ಅಗ್ನಿಗಳ ಭಯಕ್ಕೆ ಇನ್ನೂ ಒಂದು ಕಾರಣವಿರುವುದು. ಯಜ್ಞಾಗ್ನಿಗಳಾದ ತಮ್ಮನ್ನು ಆ ಸ್ಥಾನದಿಂದ ತೆಗೆದು ಲೌಕಿಕಾ

ಗ್ನಿಯಂತೆ ಅಡಿಗಿ ಮುಂತಾದವನ್ನು ಮಾಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವರೆಂಬ ಎರಡನೆಯ ಭಯವೂ ಅಗ್ನಿಗಳಿಗೆ ಇರುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಯಜ್ಞಾಗ್ನಿಗಳಿಗೆ ಇರುವ ಗೌರವ ಸ್ಥಾನವು ಪಾಶಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಅಗ್ನಿಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಿಯಾದವನು ತನ್ನ ಈ ಅಗ್ನಿಗಳ ಭಯಪಂಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಮಂತ್ರದಿಂದ ನನ್ನಿಂದ ನಿಮಗೆ ಯಾವವಧವಾದ ಭಯಗಳೂ ಉಂಟಾಗದಿರಲಿ, ನಿಮ್ಮಿಂದಲೂ ಸಹ ನನಗೆ ಯಾವವಧವಾದ ಭಯವೂ ಉಂಟಾಗದಿರಲಿ ಎಂಬುದೇ ಮಂತ್ರದ ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು ಈವಧವಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಾ ಅಗ್ನಿಗಳನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ತನ್ನ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವ ಪುರುಷನಿಗೆ ಎಂದರೆ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಅಭಯವುಂಟಾಗುವುದು. ವಾಕ್ಯದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಅಭಯಂ ಹ್ಯವಾಸ್ಮೈ ಭವತಿ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಇಲ್ಲಿ ದ್ವಿರುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಎಂದರೆ ಎರಡಾರ್ಥ ಪಠಿಸಲಾಗಿರುವುದು. ಇದು ಎಂದರೆ ದ್ವಿರುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಅಧ್ಯಾಯವು ಸವಾಪ್ತಿಯಾಯಿತೆಂಬುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು.

English Translation

(On some other penances for mishaps occurring to an Agnishofri. Where the Agnihotri must walk between his fires. Whether the Dakshina Agni is to be fed with the other fires also. How an Agnihotri should behave when absent from his fires.)

They ask, If the sun rise or set before an Agni-hotri takes fire out of (the Garhapatya to bring it to the Ahavaniya), or should it when placed (in the Ahavaniya) be extinguished before he brings the burnt offering (Homa), what is the penance for it? He shall take it out after sunset, after having placed a piece of gold before it; for light is a splendid body (sukrm), and gold is the splendid light, and that body (the sun) is just this light. Seeing it shining he takes out the fire. At morning time (after sunrise) he may take out the fire when he has put silver below it; for this (silver) is of the same nature with the night (representing the splendour of the moon and the stars). He shall take out (of the Garhapatya) the Ahavaniya before the shadows are cast together (before it has grown completely dark). For the shadow of darkness is death. By means of this light (the silver) he overcomes death, which is the shadow of darkness. This is the penance.

They ask, When a cart, or a carriage, or horses go over the Garhapatya and Ahavaniya fires of an Agnihotri, what is the penance for it? He shall not mind it at all, thus they say, believing that these things (their types) are placed in his soul. But should he mind it, then he shall form a line of water drops from the Garhapatya to the Ahavaniya under recital of tantum tanvan rajaso (10,53,6). This is the penance.

They ask, Shall the Agnihotri when feeding the other fires with wood make the Dakshina Apni (anvaharya pachans) also to blaze up brightly, or shall he not do so? Who feeds the fires, puts into his soul the vital breaths; of these fires the Dakshina Agni provides the feeder best with food. He gives him therefore an offering, saying, "To Agni the enjoyer of food, the master of food, Svaha!" He who thus knows becomes an enjoyer of food, and a master of food, and obtains children and food.

The Agnihotri must walk between the Garhapatya and Ahavaniya when he is about to sacrifice; for the Agniṣ (fires) when perceiving him walk thus, know, "he is about to bring us a sacrifice." By this both these fires destroy all wickedness of him who is thus walking between them. whose wickedness is thus destroyed, goes up to the heavenly world. Thus it is declared in another Brahmanam which they quote.

They ask, How can an Agnihotri who intends going abroad be near his sacred fires, established at his home? can he do it when absent or is he to return to them every day? He shall approach them silently in his mind without repeating the mantras. For by keeping silence they aspire after fortune. But some say he should go to them every day. For the Agniṣ of an Agnihotri lose all confidence in him by his absence, fearing lest they be removed or scattered. Therefore he must approach them, and should he not be able to return, he must repeat the words "May you be safe! may I be safe!" In this way the Agnihotri is safe.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮಶ್ವಾಯಣಾಚಾರ್ಯನಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ನೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯಸ್ಯ ದ್ವಾತ್ರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಏಕಾದಶಃ ಖಂಡಃ

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಜಾಧಿರಾಜಪರಮೇಶ್ವರ ವೈದಿಕಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕ ನೀರಬುಕ್ಕಣಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಧುರಂಧರ
ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯಕೃತಾವೈತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯೇ ದ್ವಾತ್ರಿಂಶೋಽಧ್ಯಾಯಃ ಸಮಾಪ್ತಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಯುತವೂ ಕರ್ನಾಟಕಭಾಷಾನುವಾದಯುತವೂ ಆದ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮದಲ್ಲಿ
ಮೂವತ್ತೆರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು.

ಮೂವತ್ತೆರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಅಧ್ಯತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ ತ್ರಯೇಷ್ಟಿಂಶೋಧಾಯಃ

ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

ಶುನಶ್ವೇಪಾಖ್ಯಾನವು

[ದೊರೆಯಾದ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನ ಪುತ್ರೇಚ್ಛಿ— ಪುತ್ರಸಂಪತ್ತಿನ ಪ್ರಶಂಸೆ.]

ಇಷ್ಟಾನುಕುವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮೇಧಸ್ವಿನ ಮಗನಾದ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನಿಗೆ ನೂರುಜನ ಹೆಂಡತಿಯಿದ್ದರೂ ಸಹ ಪುತ್ರೋತ್ಪತ್ತಿಯಾಗಲಿಲ್ಲ. ಒಂದುಸಲ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನ ಮನೆಗೆ ಸರ್ವತನಾರದರೆಂಬ ಋಷಿಗಳು ಬಂದಾಗ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನು ನಾರದನನ್ನು ಕುರಿತು ಎಲೈ ನಾರದನೇ, ಏವೇಚನಾಶಕ್ತಿಯಿರುವ ಮಾನವನೂ ಅವನಂತೆಯೇ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವ ಇತರ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಸಹ ಸಂತಾನಕ್ಕಾಗಿ ಉತ್ಕಟವಾದ ಆಸೆ ಪಡುತ್ತವೆ. ಸಂತಾನೋತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಆಗತಕ್ಕ ಲಾಭವೇನು ? ಎಂದು ಕೇಳಿದನು.

ಹೀಗೆ ಒಂದು ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನು ಕೇಳಿದ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ನಾರದನು ಮುಂದೆ ವರ್ಣಿತವಾದಂತೆ ಹತ್ತು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುವನು—

(೧) ತಂದೆಯಾದವನು ತನಗೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗನ ಮುಖದರ್ಶನದಿಂದ ಅನುಭವಿಸುವ ಆನಂದದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಆ ಮಗನ ಮೂಲಕ ತನ್ನ ಪಿತೃಮುಖವನ್ನೂ ತಿರಿಸಿ ಅವ್ಯತತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ.

(೨) ಮಗನನ್ನು ಪಡೆಯುವ ತಂದೆಯ ಸಂತೋಷವು ಪೃಥ್ವಿಯಿಂದ ಸಿಕ್ಕುವ ಭೋಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅಧಿಕವಾದುದು. ಆಗ್ನಿಯಿಂದಾಗತಕ್ಕ ಉಪಕಾರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಿನದು. ಮತ್ತು ಜಲದಿಂದಾಗತಕ್ಕ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮಾರಿದುದು. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಭೋಗಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಪುತ್ರಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಂದಾಗುವ ಭೋಗವು ಅತ್ಯಧಿಕವಾದುದು.

(೩) ಪುತ್ರನ ಮೂಲಕ ತಂದೆಯಾದವನು ಅನೇಕ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಆಸತ್ತುಗಳನ್ನು ದಾಟಿದ್ದಾನೆ. ತಂದೆಯಾದವನು ತನ್ನಲ್ಲಿ ತಾನೇ ಪುತ್ರರೂಪದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವುದರಿಂದ ಆಹಾರಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನು ಮುಂಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿಯೇ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿ ಕೊಂಡಿರುವ ದೋಷಿಯು, ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ನದಿ ಅಥವಾ ಸಾಗರಗಳ ಮೇಲೆ ದಾಟಿಸುವಂತೆ ತಂದೆಯನ್ನು ಮಗನಾದವನು ಸಂಸಾರಸಾಗರದ ಐಹಕ ಮತ್ತು ಅಮುಷ್ಮಿತವಾದ ದುಃಖಗಳಿಂದ ಪಾರುಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

(೪) ಪುತ್ರಸಂತಾನವಿಲ್ಲದಿರುವ ಗಾರ್ಹಸ್ಥ್ಯಜೀವನದಿಂದೇನು ಪ್ರಯೋಜನ ? ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವೇತಕ್ಕು? ವಾನಪ್ರಸ್ಥಾಶ್ರಮವೇತಕ್ಕು? ಪಂವ್ರಾಜಕನೇತಕ್ಕಾಗಬೇಕು ? ಇವುಗಳಿಂದೇನು ಪ್ರಯೋಜನ ? ಎಲೈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋತ್ತಮರೇ ಸಂತಾನವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸಿರಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ವೈದಿಕವರ್ಮಾಚರಣಿಗಾಗಿ ದಾಂಪತ್ಯಜೀವನವನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡತಕ್ಕ ಜನರನ್ನು ಕುರಿತು ಲೋಕವು ಹೇಳುತ್ತದೆ.

(೫) ಅನ್ನವು ಜೀವನವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತದೆ. ಬಟ್ಟೆಗಳು ಚಳಿಯಿಂದ ಕಾಪಾಡುತ್ತವೆ. ಚಿನ್ನವು ಅಭರಣದ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ವಿವಾಹಾದಿಗಳು ಗೋರೂಪದ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ತರುತ್ತದೆ. ಭಾರ್ಯೆಯು ಸುಖ್ಯ ತ್ಯಾಗುತ್ತಾಳೆ. ಮಗಳು ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರಳಾಗುತ್ತಾಳೆ. ಆದರೆ ಪುತ್ರನೊಬ್ಬನು ಮಾತ್ರ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ದೇವಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಪ್ರಕಾಶಕನಾದ ದೀಪವಾಗಿ ಬೆಳಗುತ್ತಾನೆ.

(೬) ಪತಿಯು ಹೆಂಡತಿಯಲ್ಲಿ ಬೀಜದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾನೆ. ಬೀಜವು ಗರ್ಭದ ರೂಪಕ್ಕೆ ಪರಿವರ್ತನಾ ವಾಗುವಾಗ ಅವಳನ್ನು ತಾಯಿಯಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಅನಂತರ ಅವಳಿಂದ ಪುನರುತ್ಪನ್ನನಾಗಿ ಹತ್ತನೆಯ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಜನಿಸುತ್ತಾನೆ.

(೭) ಹೆಂಡತಿಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪತಿಯು ಜನಿಸಿದಾಗ ಮಾತ್ರ ಅವಳು ನಿಜವಾಗಿಯೂ 'ಜಾಯಾ' ಎಂಬ ಅನ್ವರ್ಥನಾಮವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾಳೆ. ಅವಳಲ್ಲಿ ಉಪ್ಪವಾದ ಬೀಜವನ್ನು ಅವಳು ಪುತ್ರರೂಪದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಸಿ ಅವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಅಂದಗೊಳಿಸುತ್ತಾಳೆ.

(೮) ದೇವತೆಗಳೂ ಮತ್ತು ಮುಷಿಗಳೂ ಸಹ ಜಾಯಿಯಾದವಳಿಗೆ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಕಾಂತಿಯನ್ನನು ಗ್ರಹಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅನಂತರ ದೇವತೆಗಳು ಮಾನವನನ್ನು ಕುಂತು 'ಇವಳು ನಿಮ್ಮ ಜನನಿಯಾಗುತ್ತಾಳೆ' ಎಂದು ಪ್ರಕಟಿಸಿದ್ದಾರೆ.

(೯) ಸಂತಾನವಿಲ್ಲದವನಿಗೆ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಸ್ಥಿತಿಯಿಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ಪಶ್ಚಾದಿಗಳೂ ತಿಳಿದು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಂತ ಗಂಡು ಮರಿಯೂ ಸಹ ತಾಯಿಯನ್ನಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಸಹೋದರಿಯನ್ನಾಗಲಿ ಧರಿಸುತ್ತದೆ.

(೧೦) ಇದು ಪುತ್ರಸಂತಾನವುಳ್ಳವರು ದುಃಖರಿಹಿತರಾಗಿ ತಿರುಗಾಡುವ ದಾರಿ. ಪಶುಪಶ್ಚಾದಿಗಳಿಗೂ ಸಹ ಇದು ಗೊತ್ತು ಎಂಬುದಾಗಿ ಪುತ್ರಸಂತಾನದ ಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದನು.

[ಹಂಶ್ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಪುತ್ರೋತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವುದು. ವರುಣನು ಪುನಃ ಪುನಃ ಬಂದು ಅವನ ಮಗನನ್ನು ತನಗೆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅಹುತಿಯನ್ನಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ನಿರ್ಬಂಧಿಸುವುದು. ಆದರೆ ಹಂಶ್ಚಂದ್ರನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಮುಂದೆವರಾಡಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹಾಕಿ ಸುಖಾಚರಿಸುವುದು.]

ಅನಂತರ ನಾರದನು:—ವರುಣನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ನಿನಗೆ ಒಬ್ಬ ಪುತ್ರನನ್ನನುಗ್ರಹಿಸುವಂತೆ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸು. ಮತ್ತು ಮಗನು ಹುಟ್ಟಿದನಂತರ ಅವನಿಗೆ ಪುನಃ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅಹುತಿಯಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸುವಂತೆ ಭರವಸೆ ಕೊಡು ಎಂದು ಹಂಶ್ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಸಲಹೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು. ಹಂಶ್ಚಂದ್ರನು ಅದೇಪ್ರಕಾರ ವರುಣನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ನನಗೆ ಒಬ್ಬ ಪುತ್ರನನ್ನನುಗ್ರಹಿಸು 'ಅವನನ್ನು ನಿನಗೆ ಅಹುತಿಯನ್ನಾಗಿ ಕೊಡುತ್ತೇನೆ' ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು. ಕೂಡಲೇ ರೋಹಿತನೇಂಬ ಮಗನು ಹುಟ್ಟಿದನು. ವರುಣನು ಬಂದು ನಿನಗೆ ವ:ಗನು ಹುಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಅವನನ್ನು ಅಹುತಿಯಾಗಿ ಕೊಡು ಎಂದನು. ಅದಕ್ಕೆ ಹಂಶ್ಚಂದ್ರನು ಯಾವ ಪ್ರಾಣಿಗಳಾಗಲಿ, ಅಹುತಿಯಾಗಬೇಕಾದ ಅಧಿಕಾರ ಬರಬೇಕಾದರೆ ಹತ್ತುದಿನಗಳು ಕಳೆಯ ಬೇಕು. ನನ್ನ ಮಗನಿಗೂ ಹತ್ತುದಿನಗಳು ಕಳೆಯಲಿ. ಅನಂತರ ಏನರ್ಪಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದನು ರೋಹಿತನಿಗೆ ಹತ್ತು ದಿನಗಳು ಕಳೆದನಂತರ ವರುಣನು ಬಂದು ಅವನನ್ನು ಬೇಕ್ಷಿಸಿದನು. ಆಗ ಹಂಶ್ಚಂದ್ರನು ಯಾವ ಪ್ರಾಣಿಯನ್ನಾಗಲಿ, ಅಹುತಿಯಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕಾದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ದಂತೋತ್ಪತ್ತಿಯಾಗಬೇಕು, ನನ್ನ ಮಗನಿಗೂ ದಂತೋತ್ಪತ್ತಿಯಾದನಂತರ

ಅರ್ಚಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದನು. ರೋಹಿತನಿಗೆ ಹಬ್ಬ ಹುಟ್ಟಿದ ಮೇಲೆ ವರುಣನು ಬಂದು ಅವನನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದನು. ಆಗ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನು ದಂತಪಾತವಾಗುವವರೆಗೂ ಯಾವ ಪ್ರಾಣಿಯನ್ನೂ ಆಹುತಿಯಾಗಿ ಕೊಡಕೂಡದು. ಇವನಿಗೂ ದಂತ ಪಾತವಾಗಲಿ ಎಂದನು. ವರುಣನು ಪುನಃ ಬಂದು, ರೋಹಿತನಿಗೆ ದಂತಪಾತವಾಗುತ್ತಿದೆ, ಅವನನ್ನು ಆಹುತಿಯಾಗಿ ಕೊಡಿದನು. ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನು ಅವನಿಗೆ ಪುನಃ ದಂತವು ಬೆಳೆಯುವವರೆಗೂ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಬೇಡಿದನು. ಅನಂತರ ವರುಣನು ಬಂದಾಗ ಯೋಧನಂಜರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದನು ಯೋಧಕವಚವನ್ನು ತೊಡುವವರೆಗೂ ಆಹುತಿಯಾಗುವ ಅರ್ಹತೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲಿಯವರೆಗೂ ತಡೆ ಎಂದನು. ಆ ಶಾಲವೂ ಬಂದು ವರುಣನು ರೋಹಿತನನ್ನು ಕಡ್ಡಾಯವಾಗಿ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನು ಮಗನನ್ನು ಕರೆದು “ಮಗುವೇ, ನಿನ್ನನ್ನು ನನಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದ ವರುಣನಿಗೆ ಪುನಃ ನಿನ್ನನ್ನು ಆಹುತಿಯಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕಾಗಿದೆ” ಎನ್ನಲು ರೋಹಿತನು “ಅದೆಲ್ಲಾ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ” ಎಂದು ತನ್ನ ಧನುಸ್ಸನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ನಿರ್ಜನವಾದ ಕಾಡೊಂದಕ್ಕೆ ತಲೆತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಓಡಿಕೊಂಡು ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರ್ಷ ಕಾಲ ಅಲಿದಾಡುತ್ತಿದ್ದನು.

[ರೋಹಿತನು ನಿಷ್ಕ್ರಿಯೋಚಕನಾಗಿ ಆರು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಅಲಿದು. ಅನಂತರ ತನಗೆ ಬದಲಾಗಿ ವರುಣನಿಗೆ ಅಮೃತಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶನುಕೇಶವನೊಬ್ಬ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಪುತ್ರನನ್ನು ಅವನ ಕಂದಿತಾದಾಗಲಿಂದ ಬೆಲೆಗೆ ಕೊಂಡು.]

ರೋಹಿತನು ತಲೆತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೊರಟು ಹೋದಮೇಲೆ ವರುಣನು ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನನ್ನು ಬಂಧಿಸಿದನು. ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಮಹೋದರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು. ರೋಹಿತನು ಈ ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಕಾಡನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಒಂದು ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ಇಂದ್ರನು ಮನುಷ್ಯರೊಪದಿಂದ ಬಂದು ಅವನನ್ನು ಸಂಧಿಸಿ—ಎಲೈ ರೋಹಿತನೇ, ದೇಶಾಟನೆ ಮಾಡದವನಿಗೆ ಸುಖವಿಲ್ಲ. ಒಂದೇ ಜಾತಿಯ ಜನರ ನಡುವೆ ಬೆಳೆದರೆ ಎಂತಹ ಉತ್ತಮನಾದ ಪುರುಷನೂ ಸಹ ದುರ್ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದು ಕೆಡುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಿರ್ಜನವಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸು. ಈ ರೀತಿ ಶಯ್ಯನಿ ಮಾಡುವ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಇಂದ್ರನು ಸ್ನೇಹಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ನೀನೂ ಸಂಚರಿಸು ಎಂದು ಕುಲಶಯ್ಯನು ಕೊಟ್ಟನು.

ರೋಹಿತನು—ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ನನಗೆ ಪರೈಟನೆಮಾಡು ಎಂದು ಸಲಹೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವನು ಎಂದು ತಿಳಿದು ಎರಡನೆಯ ವರ್ಷವೂ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಅಲಿದು ಅನಂತರ ಒಂದು ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿರುವಾಗ ಇಂದ್ರನು ಪುನಃ ಮನುಷ್ಯರೊಪದಲ್ಲಿ ಬಂದು ಪರೈಟನೆಮಾಡುವವನು ಮನುಷ್ಯನ ಪಾದಗಳು ಪುಷ್ಪರಸಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದವು. ಆ ಪುಷ್ಪದಿಂದ ಆತ್ಮನು ಬೆಳೆದು ಆರೋಗ್ಯ ರೂಪವಾದ ಫಲವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಅವನ ಪಾಪವೆಲ್ಲವೂ ಆ ಪರೈಟನದ ಶ್ರಮದಿಂದ ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸಂಚರಿಸು ಎಂದನು.

ಆ ಮಾತಿನಂತೆಯೇ ರೋಹಿತನು ಮೂರನೆಯ ವರ್ಷವೂ ಸಂಚರಿಸಿ ಪುನಃ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಒಂದೇಕಡೆ ಕುಳಿತಿರುವ ಮನುಷ್ಯನ ಭಾಗ್ಯವು ಅವನಂತೆಯೇ ಒಂದೇಕಡೆ ಕುಳಿತರುತ್ತದೆ. ಅವನು ಸಂಚರಿಸದರೆ ಅದೂ ಸಂಚರಿಸಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸಂಚರಿಸು ಎಂದನು.

ಹಾಗೆಯೇ ನಾಲ್ಕನೆಯ ವರ್ಷವೂ ಆಗಿ ಪುನಃ ಗ್ರಾಮಪ್ರವೇಶ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಬಂದು—ಚತುರ್ಮುಖಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ರೋಹಿತನನ್ನು ಮತ್ತೆ ಸಂಚರಿಸುವಂತೆ ಹೇಳಿದನು. ರೋಹಿತನು ಐದನೇ ವರ್ಷವನ್ನೂ ಹಾಗೆಯೇ ಮುಗಿಸಿ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಬಂದು ಪರೈಟನೆಮಾಡುವ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ

ಮಧುರಾ, ಮಧುರವಾದ ಉದುಂಬರವೂಳು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತವೆ. ತನ್ನ ಸಂತತವಾದ ಸಂಚಾರದಿಂದಲೂ ಶ್ರಾಂತ ನಾಗದಿರುವ ಸೂರ್ಯನ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ನೋಡು ಅವನಂತೆಯೇ ನೀನೂ ಸಂಚರಿಸು ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದನು.

ರೋಹಿತನು ಆರನೆಯ ವರ್ಷವೂ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಅಲೆದು ಅನಂತರ ಸುಮವಯಸ್ಸೆಂಬುವನ ಮಗನಾದ ಅಜೀಗರ್ತನಿಂಬ ಮುಷಿಯನ್ನು ಸಂಧಿಸಿದನು. ಆ ಅಜೀಗರ್ತನು ದಾರಿದ್ರ್ಯದಿಂದ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಅನ್ನಾಹಾರವಿಲ್ಲದೇ ಉಸವಾಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಅವನಿಗೆ ಶುನಃಪುಚ್ಛ, ಶುನಃಶೇಷ ಮತ್ತು ಶುನೋಲಾಂಗೂಲ ಎಂಬ ಮೂವರು ಮಕ್ಕಳಿದ್ದರು. ರೋಹಿತನು ಆ ಮುಷಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ—ಎಲೈ ಮುಷಿಯೇ, ನೀನಿಗೆ ನೂರು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ನಾನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ ಎನ್ನಲು ಅವನು ನನಗೆ ಬದಲು ಅವನನ್ನು ವರಣನಿಗೆ ಆಹುತಿಯನ್ನಾಗಿ ಕೊಟ್ಟು ನಾನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ ಎನ್ನಲು ಅವನು ಅಜೀಗರ್ತನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡನು, ದೊಡ್ಡ ಮಗನನ್ನು ಮಾತ್ರ ಕಳುಹಿಸಲಿಪ್ಪಪಡಲಿಲ್ಲ. ಅವನ ಹೆಂಡತಿಯು ಚಿಕ್ಕ ಮಗನನ್ನು ಬಿಡಲೊಪ್ಪಲಿಲ್ಲ. ಅರಂಬುರನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ಮಧ್ಯದವನೊಬ್ಬನು ಮಾತ್ರ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡನು. ಒಪ್ಪಂದದಂತೆ ರೋಹಿತನು ಅಜೀಗರ್ತನಿಗೆ ನೂರು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಶುನಃಶೇಷನನ್ನು ತನ್ನ ತಂದೆಯ ಹತ್ತಿರ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ತಾನು ಮಾಡಿದ ವಿವರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿದನು. ಹತ್ತಿರದ್ದನು ವರಣನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ—ನನ್ನ ಮಗನಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಇವನನ್ನು ನೀನಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದನು. ಅವನು ವರಣನು ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗಿಂತ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಅಧಿಕನಾದುದರಿಂದ ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಬಹುದೆಂದೊಪ್ಪಿಕೊಂಡನು. ಅನಂತರ ವರಣನು ದೊರೆಗೆ ರಾಜಸೂಯಯಾಗದ ವಿಧಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಯಾಗದ ದಿನ ಶಶುಯಷ್ಟಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ನರಯಷ್ಟಕ್ಕೆ ಅಣೆಮಾಡಿದನು.

[ನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಮಹಾಮುಷಿಗಳು ಮುತ್ತಿಕ್ಕುಗಳಾಗುವುದು...ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ ಸರಯಷ್ಟು ಕಾಲವು ಸಮಾಪಿತವಾದುದು...ಛೇದಕವಾದ ವರಣನಿಂದ ತಪ್ಪಿಸುವಂತೆ ಶುನಃಶೇಷನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮೊರೆಯಿಡುವುದು...ಅವನು ಮೊರೆಯಿಟ್ಟ ದೇವತೆಗಳು ಮತ್ತು ಉಚ್ಚರಿಸಿದ ಮಂತ್ರಗಳು.]

ಈ ನರಯಷ್ಟಕ್ಕೆ ವಿಶ್ವಮಿತ್ರನು ಹೋತೃವಾಗಿಯೂ ಜವದ್ವಿಯು ಅಧ್ಯರೈವಾಗಿಯೂ ವಸಿಷ್ಠನು ಬ್ರಹ್ಮನಾಗಿಯೂ ಅಯಾಸ್ಯನು ಉದಾತ್ಮನಾಗಿಯೂ ನಿಯಮಿತರಾದರು. ಯಷ್ಟಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾದ ವಿಧಿಯು ಜರುಗಿದ ಮೇಲೆ ಶುನಃಶೇಷನನ್ನು ಯೂಪಸ್ತಂಭಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಲು ಯಾರೂ ಒಪ್ಪಲಿಲ್ಲ. “ನನಗೆ ಇನ್ನೂ ನೂರು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೆ ನಾನು ಕಟ್ಟುತ್ತೇನೆ” ಎಂದು ಅಜೀಗರ್ತನು ಬಂದನು. ಅವರು ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲೆಂದು ಅವನಿಗೆ ನೂರು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು. ಬಳಿಕ ಮಗನನ್ನು ಅಜೀಗರ್ತನು ಸ್ತಂಭಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿದನು. ಅನಂತರ ಅಪ್ಪಿಷೂಕ್ತವನ್ನು ಪಶಿಸಿ ಅನ್ನಿಯನ್ನು ಅವನ ಸುತ್ತಲೂ ತೆಗೆದುಕೊಂಡುಹೋದಮೇಲೆ ಅವನನ್ನು ಕಡಿಯಲು ಯಾರೂ ಒಪ್ಪಲಿಲ್ಲ—ನನಗೆ ಫುನಃ ನೂರು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೆ ನಾನೇ ಕಡಿಯುವೆನು ಎಂದು ಅಜೀಗರ್ತನು ಅದಕ್ಕೂ ಮುಂದೆ ಬಂದನು. ಹಾಗೆಯೇ ನೂರು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ತನ್ನ ಚಾಕುವನ್ನು ಹಂತಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪುತ್ರವಧೆಗೆ ಸಿದ್ಧನಾದನು. ಶುನಃಶೇಷನು ಎಚ್ಚತ್ತು ತನ್ನನ್ನು ಶಶುವಿನಂತೆ ಕಡಿಯುತ್ತಾರೆಂದಂತು—ನಾನು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಮರಿಹೋಗುತ್ತೇನೆಂದು ಮನಸ್ಸುಮಾಡಿ “ಕಸ್ಯ ನೂನಂ ಕತಮಸ್ಯ” (ಮು. ಸಂ. ೧-೨೪-೧) ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಪ್ರಜಾಪತಿಗೆ ಮೊರೆಯಿಟ್ಟನು. ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಅವಿಭೂತನಾಗಿ “ಅಗ್ನಿಯು ನಿಮಗಿಲ್ಲರಿಗೂ ಅತ್ಯಂತ ಸಮಾಪ್ತನಾದ ದೇವತೆಯಾದುದರಿಂದ ಅವನನ್ನು ಮರಿಹೋಗು” ಎಂದು ಹೇಳಿದನು. ಅನಂತರ ಶುನಃಶೇಷನು “ಅಗ್ನೀರ್ವಯಂ ಪ್ರಥಮಸ್ಯಾಮೃತಾನಾಂ” ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಿಂದ ಅಗ್ನಿವ್ರಾಹ್ಮಣನೊಬ್ಬನಾಗ

ಅಗ್ನಿಯು ಬಂದು—ಸವಿತ್ರನು ಸಕಲಭೂತಗಳಿಗೂ ಒಡೆಯನಾದುದರಿಂದ ಅವನನ್ನು ಮರೆಹೊಗು ಎಂದನು ಆಗ ಅವನು—“ಅಭಿತ್ಯಾ ದೇವಸವಿತೇ ” ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಮೂರು ಮುಕ್ತುಗಳಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು ಆಗ ಸವಿತ್ರನು ಬಂದು—“ನೀನು ಪ್ರಭುವಾದ ವರುಣನಿಂದ ಬಂಧಿತನಾದುದರಿಂದ ಅವನನ್ನು ಮರೆಹೊಗು” ಎಂದು ಹೇಳಿದನು. ಆಗ ಮೂವತ್ತೊಂದು ಮುಕ್ತುಗಳಿಂದ ವರುಣನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಾಗ ವರುಣನು ಬಂದು—“ಅಗ್ನಿಯು ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಮುಖಪ್ರಾಯನು ಮತ್ತು ಅತ್ಯಂತ ದಯಾಶಾಲಿ—ನೀನು ಈಗ ಅವನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರೆ ನಾವೆಲ್ಲ ನೀನು ಬಂಧನವನ್ನು ಬಿಡಿಸುವೆವು” ಎಂದನು. ಪುನಃ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಮುಕ್ತುಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲು ಅಗ್ನಿಯು ಬಂದು—“ವಿಶ್ವೇದೇವರನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರೆ ನೀನು ಬಿಡುಗಡೆಯಾಗುವುದು” ಎಂದನು. ಆಗ ಶುನಶೇಪನು—“ನಮೋ ಮಹದ್ಯೋನಮ ಅರ್ಭಕೇಭ್ಯಃ” (ಮು. ಸಂ. ೧-೨೭-೧೩) ಎಂದು ಅವರನ್ನು ಬೇಡಿದನು. ಅವರು ಬಂದು—“ಇಂದ್ರನು ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಅತ್ಯಂತ ಶಕ್ತನು; ಪ್ರಬಲನು; ಸಹಿಷ್ಣುವು ದೇವತೆಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಸತ್ಯಪ್ರಾಯನು—ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕೊನೆಗಾಣಿಸುವ ಉಪಾಯವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. ಅವನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರೆ ನೀನನ್ನು ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡುವೆವು” ಎಂದರು. ಆಗ ಶುನಶೇಪನು “ಯುಚ್ಚಿದ್ಧಿ ಸತ್ಯ ಸೋಮಪಾ” ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದಿಂದಲೂ ಅದರ ಮುಂದಿನ ಸೂಕ್ತದ ಹದಿನೈದು ಮುಕ್ತುಗಳಿಂದಲೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಾಗ ಇಂದ್ರನು ಬಂದು ಅವನ ಸ್ತೋತ್ರಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಅವನಿಗೆ ಒಂದು ಸುವರ್ಣನಿರ್ಮಿತವಾದ ರಥವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದನು. ಅದನ್ನು ಶುನಶೇಪನು “ಶಶ್ವದಿಂದ್ರ” ಎಂದು ಹೇಳಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದನು. ಇಂದ್ರನು ಪುನಃ “ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸು. ಅನಂತರ ನಾವು ನೀನನ್ನು ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡುವೆವು” ಎಂದು ಪದೇಶಿಸಿದನು. ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಪ್ರಾರ್ಥಿತರಾಗಿ ಬಂದು “ಉಷೋದೇವಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸು. ನಾವು ನೀನನ್ನು ಬಿಡಿಸುವೆವು” ಎಂದರು. ಉಷೋದೇವಿಯು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಾಗುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಒಂದೊಂದಾಗಿ ಮೂರು ಮುಕ್ತುಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾಗಲೇ ವರುಣನ ಬಂಧನದ ಪಾಶವು ಕ್ರಮ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸಡಿಲವಾಗಿ ಹೆಂಚೆಂದ್ರನ ಮಹೋದರವು ಗುಣವಾಗುತ್ತಾ ಬಂದಿತು. ಕೊನೆಯ ಮುಕ್ತುನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಿದಾಗ ಪಾಶವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಗೆಯಲ್ಪಟ್ಟು ಹೆಂಚೆಂದ್ರನು ತನ್ನ ಆರೋಗ್ಯವನ್ನು ಹಿಂದಿನಂತೆ ಪಡೆದನು.

[ಶುನಶೇಪನ ವಿಮೋಚನ, ಅವನ ಅಂಟುಸವರೂಪದ ಸೋಮರಸದ ನಿಪ್ಪೀಡನದ ಕ್ರಮ, ವಿಶ್ವಾಂಶ್ರಮ ಅವನನ್ನು ಮಗನನ್ನಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದು.]

ಅನಂತರ ಮತ್ತಿಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಶುನಶೇಪನನ್ನು ಕುರಿತು, “ಈಗ ನೀನೂ ನಮ್ಮಂತೆಯೇ ಮತ್ತಿಕ್ಕಾಗುತ್ತೀಯೆ. ಈ ವಿಶೇಷ ವಿಧಿಯಲ್ಲಿ ನೀನೂ ಭಾಗವಹಿಸು” ಎಂದರು. ಅನಂತರ ಅವನು ಅಂಟುಸವರೂಪದಲ್ಲಿ ಅತಿ ಜಾಗೃತಿಯಾಗಿಯೇ ಆಗುವ ಸೋಮರಸನಿಪ್ಪೀಡನಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿದನು. ಅದನ್ನು ಹಿಂದಿ ಮೇಲೆ “ಯುಚ್ಚಿದ್ಧಿ ಸ್ವಂ ಗೃಹೇ ಗೃಹೇ” ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಮುಕ್ತುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಾ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋದನು. “ಉಚ್ಚಿಷ್ಯಂ ಚಮ್ನೋಃ” ಎಂಬ ಮುಕ್ತುನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಿ ದ್ರೋಣಕಲಶದೊಳಕ್ಕೆ ತಂದನು. ಹೆಂಚೆಂದ್ರನ ಸ್ವರ್ಣವಾದೊಡನೆ “ಯತ್ರ ಗ್ರಾವಾ” ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಚ್ಚರಿಸಿ ‘ಸ್ವಾಹಾ’ಕಾರದೊಡನೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನರ್ಪಿಸಿದನು. ಅನಂತರ ಅವನು ಅವಭೃಥಕ್ಕೆ ಬೇಟಾದ ಸಲೀರಣೆಗಳೊಡನೆ ಬಂದು “ತ್ವಂ ನೋ ಆಗ್ನೇ ವರುಣಸ್ಯ” ಎಂಬ ಮುಕ್ತುನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಅವಭೃಥವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದನು. ಇದಾದ ಮೇಲೆ ಹೆಂಚೆಂದ್ರನನ್ನು ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯ ಹತ್ತಿರ ಕರೆದು “ಶುನಶ್ಚಿ ಚೈವಂ ನಿಧಿತಂ” ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿದನು.

ಕೊನೆಗೆ ಶುನೇಶೇವನು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಹೋದನು. ಅಜೀರ್ತನೂ ಸಹ ಅವನನ್ನು ಸಮಾಪಿಸಿ “ ಎಲೈ ಋಷಿಯೇ, ನನ್ನ ಮಗನನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕೊಡು ” ಎನ್ನಲು, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು—“ ಅದಾಗುವುದಿಲ್ಲ ; ಇವನನ್ನು ದೇವತೆಗಳ ನನಗೆ ದಾನಮಾಡಿಧಾರಿ ” ಎಂದನು. ಅಲ್ಲಿಂದ ಮೊದಲು ಅವನು ದೇವರಾತನೆಂಬ (ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟವನು) ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಮಗನಾದನು. (ಮುಂದೆ ಅವನಿಂದ ಕಾಪಿಲೇಯರೂ, ಭಘ್ನುಗಳೂ ಉತ್ಪನ್ನರಾದರು) ಬಳಿಕ ಅಜೀರ್ತನು ಶುನೇಶೇವನನ್ನು ಕುರಿತು “ ಎಲೈ ನೀನು ಅಜೀರ್ತನ ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಋಷಿಯಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಆದುದರಿಂದ ನಿನ್ನ ವಂಶವನ್ನು ಮರೆಯದೆ ಪುನಃ ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೆ ಬಾ ಎಂದು ಕರಿಯಲು ಶುನೇಶೇವನು ತಂದೆಗೆ ಎತ್ತರವಾಗಿ “ ಚಂಡಾಲನೂ ಸಹ ಪುತ್ರವಧಕ್ಕಾಗಿ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಹಿಡಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ನಿಮಗೆ ನನಗಂತಲೂ ಮುನ್ನೂರು ಗೋವುಗಳೇ ಹೆಚ್ಚಾದವು. ಅವಕ್ಕಾಗಿ ಆಸೆಪಟ್ಟು ನಿನ್ನ ಪುತ್ರನಾದ ನನ್ನನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಲು ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದೆ ” ಎಂದು ಮೂದಲಿಸಿದಾಗ ಅಜೀರ್ತನು—“ ಮಗುವೇ, ನಾನು ಹಿಂದೆ ಮಾಡಿದುದು ತಪ್ಪಾಯಿತು. ಈ ಪಾಪವನ್ನು ನೀಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ. ನೀನೂ ನೂರು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೇನೆ. ಮನೆಗೆ ಬಾ ” ಎಂದನು. ಅದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಶುನೇಶೇವನು—“ ಒಂದು ಸಲ ಈ ಪಾಪಕೃತ್ಯಕ್ಕೆ ಹೇಸದ ನೀನು ಇಂತಹ ಕೃತ್ಯವನ್ನು ಪುನಃ ಪುನಃ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೂ ಹಿಂಜರಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ನಿನ್ನ ಈ ಕೃತ್ಯಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನವೇ ಇಲ್ಲ ” ಎನ್ನಲಾಗಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನೂ ಸಹ—ಹೌದು, ಈ ಕೃತ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದನು.

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಶುನೇಶೇವನನ್ನು ಕುರಿತು ‘ನಿನ್ನ ವಧಕ್ಕಾಗಿ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿದ್ದಾಗ ಅಜೀರ್ತನು ಭೀಕರಸ್ವರೂಪನಾಗಿದ್ದನು. ಪುನಃ ಅವನ ಮಗನಾಗಬೇಡ. ನನ್ನ ಮನೆಗೆ ಬಂದು ನನ್ನ ಮಗನಾಗು’ ಎಂದನು. ಆಗ ಶುನೇಶೇವನು—‘ಅಂಗರಸ್ತಿನ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಬಂಧುವಾಗುವುದು ಹೇಗೆ ?’ ಎಂದು ಸಂಶಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದಾಗ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕರೆದು—ಎಲೈ ಮಧುಚ್ಛಂದಾದಿಗಳೇ, ಇಂದಿನಿಂದ ನಿಮಗೆ ನನ್ನ ಅಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಜ್ಯೇಷ್ಠತ್ವದ ಅಧಿಕಾರವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಂದಿನಿಂದ ಅದಿಲ್ಲವೂ ಶುನೇಶೇವನದು. ಅವನೇ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಜ್ಯೇಷ್ಠನು ಎಂದು ಪ್ರಕಟಿಸಿದನು.

[ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಸಂತತಿ. ಶುನೇಶೇವನ ಕಥೆಯನ್ನು ಪೂಜಿಸಿದವರಿಗೆ ಪ್ರಕೃಪ.]

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಋಷಿಗೆ ನೂರುಜನ ಮಕ್ಕಳಿದ್ದರು. ಮಧುಚ್ಛಂದನಿಗೆ ಹಿರಿಯವರು ಐವತ್ತು ಜನವೂ ಮತ್ತು ಉಳಿದವರು ಕಿರಿಯವರೂ ಆಗಿದ್ದರು. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಅಸ್ತಿಗೆ ಶುನೇಶೇವನು ಹಕ್ಕುದಾರನಾಗಿರುವುದು ಹಿರಿಯ ಐವತ್ತು ಜನಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿಗೆಯಾಗಲಿಲ್ಲ ಅವರು ವಿರೋಧಿಸಿದಾಗ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಅವರಿಗೆ ನೀಚಸಂತತಿಯುಂಟಾಗಬೇಂದು ಶುನಿಸಿದನು. ಆ ಶಾಪಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಫಲವಾಗಿ ಶಬರ, ಪುಲಿಂದಾದಿಯಾಗಿ ನಾನಾ ನೀಚ ಕುಲಗಳು ಹುಟ್ಟಿದವು. ಮಧುಚ್ಛಂದಾದಿ ಕಿರಿಯ ಐವತ್ತು ಜನವೂ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ತೀರ್ಮಾನಕ್ಕೆ ತಲೆಬಾಗಿ ‘ಎಲೈ ಶುನೇಶೇವನೇ, ನಮ್ಮ ತಂದೆಯ ಆಪ್ತನಿಗೆ ನಾವು ಯಾವಾಗಲೂ ವಿಧೇಯರಾಗಿ, ಅವನ ಇಷ್ಟದಂತೆ ನನಗೆ ಅಗ್ರಮಂಥನೆಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತೇವೆ’ ಎಂದು ಅವನನ್ನು ಆರಿಸಿದರು. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಅವರ ವಿಧೇಯತೆಗೆ ಸಂತೋಷಪಟ್ಟು, ‘ಎಲೈ ಮಕ್ಕಳೇ, ನೀವು ನನ್ನ ಇಷ್ಟಕ್ಕೆ ಸಮ್ಮತಿಸಿ ನನ್ನನ್ನು ಗೌರವಿಸಿ ನನ್ನ ಪಿತೃತ್ವವನ್ನು ಸಾರ್ಥಕಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಿಮಗೆ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಗೋವುಗಳೂ, ಸಂತತಿಗಳೂ ಪ್ರತಿಫಲಗಳಾಗಿ. “ಈ ದೇವರಾತನನ್ನು ನಿಮ್ಮ ನಾಯಕನನ್ನಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಜಯಶಾಲಿಗಳಾಗಿ ಜಹ್ನುಸಂತತಿಯು ನೆಲೆಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ. ಗಾಧಿವಂಶದ ದಿವ್ಯಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ಹೊಂದಿ. ಈ ದೇವರಾತನು

ಮುಷಿಯಂದು ಪ್ರಖ್ಯಾತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಮುಷಿಯ ನಾಯಕತ್ವದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ನೀವೂ ನಿಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳೂ ಸಕಲ ಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ಹೊಂದಿರಿ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಆತೀರ್ವಾದಮಾಡಿದನು.

ಈ ಶುನಶೇಷನ ಕಥೆಯು ನೂರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅಧಿಕವಾದ ಮಕ್ಕಳಿಂದ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ರಾಜನಿಗೆ ಪವಿತ್ರವಾದ ನೀರನ್ನು ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸಿದನಂತರ ಸ್ವರ್ಣಕಸೂತಿಯಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾದ ರತ್ನ ಗಂಬಳಿಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಹೋತೃವು ಇದನ್ನು ಪರಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. 'ಓಂ ತಥಾ' ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯಂಗೀಕಾರಮಾಡುವ ಅಧ್ವರೈವೂ ಸಹ ಅದೇ ರೀತಿ ಕುಳಿತು ರಾಜನ ಪ್ರಧಾನವನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಆಪಾರುಷೇಯಗಳಾದ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ 'ಓಂ' ಎಂಬ ದಿವ್ಯವಾಣಿಯಿಂದಲೂ 'ತಥಾ' ಎಂಬ ಮಾನುಷವಾದ ಅಂಗೀಕಾರದಿಂದಲೂ ಸಹ ಅಧ್ವರೈವು ರಾಜನನ್ನು ಪಾಪರಹಿತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಜಯಶಾಲಿಯಾಗಬೇಕೆಂದು ಆವೇಕ್ಷಿಸುವ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ರಾಜನೂ ಸಹ ತನ್ನ ಜಯಕ್ಕೂ ಆದರ ಅನುಷಂಗವಾಗಿ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕ ಪಾಪಕೃತ್ಯಗಳ ಶುದ್ಧಿಗೂ ಸಹ ಈ ಶುನಶೇಷವಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಶ್ರವಣಮಾಡಬೇಕು. ಈ ಕಥೆಯನ್ನು ಪಠಿಸತಕ್ಕವರಿಗೆ ಸಹಸ್ರ ಗೋವುಗಳನ್ನೂ—ಅವಶ್ಯವಾದ ಅಂಗೀಕಾರವಚನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು, ದೊರೆಗೆ ಪ್ರೋಕ್ಷಾಹಿಸತಕ್ಕ ಅಧ್ವರೈವಿಗೆ ನೂರು ಗೋವುಗಳನ್ನೂ ಕೊಡಬೇಕು. ಹೋತೃವಿಗೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ ಬೆಳ್ಳಿಯ ರಥವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಪುತ್ರ ಸಂತಾನವಿಲ್ಲದವರು ಈ ಉಪಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಪಠಿಸಿದರೂ ಶ್ರವಣಮಾಡಿದರೂ ಅವರು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ ಪುತ್ರರನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಅಥ ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ

ಮೂವತ್ತಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು

[ರಾಜನಾದ ಪರಿಶ್ಲಂಧನ ಪುತ್ರೇಚ್ಛಿ—ಪುತ್ರಸಂತಾನ ಪ್ರಶಂಸೆ]

ಆಹಿತಾಗ್ನೇ ಮೃಗತಾವಗ್ನಿಹೋತೃಂಗೇ ವಿಕಲೇ ತಥಾ |
 ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಮಪತ್ನೀಕಹೋರಮ ಇತ್ಯಾದಿ ವರ್ಣಿತಮ್ || ೧ ||
 ಉತ್ತಂ ದ್ರಾಶ್ರಿಂಶದಧ್ಯಾಯೈಃ ಕರ್ಮವರ್ಣತ್ರಯಾನ್ವಿತಮ್ |
 ಅಥ ತ್ವಷ್ಟಭಿರಧ್ಯಾಯೈರ್ವಣ್ಯತೇ ರಾಜಕರ್ತೃಕಮ್ || ೨ ||
 ತತ್ರ ಕೃತೌ ರಾಜಸೂಯೇ ಬಹ್ವಿಷ್ಟಿಪಶುಸೋರಮುಕೇ |
 ಮಧ್ಯೇಽಭಿಷೇಚನೀಯೇಹ್ನಿ ಶೌನಶೇಷಂ ಶ್ರುತಂ ಶ್ರುತೌ || ೩ ||
 ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶೋಽಯಮಧ್ಯಾಯಃ ಶೌನಶೇಷೇತಿ ನಾಮಮಾನ್ |
 ಪರಿಶ್ಲಂಧಕಥಾ ತತ್ರ ಕಥಿತಾ ಬಹುಪುತ್ರದಾ || ೪ ||

ಆಹಿತಾಗ್ನಿಯಾದವನು ಮಾಡುವ ಅಗ್ನಿಹೋತೃಕ್ಕೆ ಸಂಭವಿಸುವ ವಿಘ್ನಗಳು ಎಂದರೆ, ಯಜ್ಞಕರ್ತನು ಮೃತನಾಗುವುದು, ಇತರ ವಿಘ್ನಗಳು ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೂ ಅಪತ್ನೀಕನಾದವನು ಹೇಗೆ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲ

ವಿವರಿಸಿ ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಸರಿಸಬೇಕಾದ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವಿಧಾನಗಳನ್ನೂ ಹಿಂದಿನ ೩೧ ಮತ್ತು ೩೨ನೇ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ವೈಶ್ಯ ಎಂಬ ತ್ರೈವರ್ಣಿಕರು ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಅನುಸರಿಸಬೇಕಾದ ಕ್ರಮವನ್ನೂ ಹೇಳಲಾಯಿತು ಈಗ ಮುಂದಿನ ಎಂಟು ಎಂದರೆ ೩೩-೪೦ ನೇ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ರಾಜರು (ಅಥವಾ ಕ್ಷತ್ರಿಯರು) ಮಾಡಬೇಕಾದ ಯಜ್ಞದ ವಿವರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಲಾಗುವುದು. ರಾಜರು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಧಾನ, ಪಶುಬಂಧ, ಸೋಮಯಾಗ ಎಂಬುವು ಮುಖ್ಯವಾದುವು. ಈ ಸಂಬಂಧದಲ್ಲಿ ರಾಜರ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕದ ಶುಭ ಶೇಷನ ಕಥೆಯೂ ಸಹ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಈಗ ೩೩ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಶಾನತ್ತೇಪೋಪಾಖ್ಯಾನವೆಂಬ ಶುನಶ್ಶೇಷನ ಅಥವಾ ಹೆಂಚ್ಚಂದ್ರನೆಂಬ ರಾಜನ ಕಥೆಯು ವಿವರಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಈ ಉಪಾಖ್ಯಾನಶ್ರವಣದಿಂದ ಪುರಷನು ಅನೇಕ ಪುತ್ರರುಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ಸುಖಿಸುವನು.

ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರೋ ಹ ವೈಧಸ ಐಕ್ವಾಸ್ವಿಕೋ ರಾಜಾಂಪುತ್ರ ಆಸ ತಸ್ಯ ಹ
ಶತಂ ಜಾಯಾ ಬಭೂವುಸ್ತಾಸು ಪುತ್ರಂ ನ ಲೇಭೇ ತಸ್ಯ ಹ ಪರ್ವತ-
ನಾರದೌ ಗೃಹ ಊಷತುಃ ಸ ಹ ನಾರದಂ ಪಪ್ರಚ್ಛ||

ಶದೇತದುಪಾಖ್ಯಾನಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರೋ ನಾಮ ರಾಜರ್ಷಿಃ 'ಪ್ರಸ್ಯಜ್ಜರಿರಿ-
ಶ್ಚಂದ್ರಾವ್ಯಸೀ' ಇತಿ ಪಾಣಿನಿನಾ ಸೂಕ್ತಿತತ್ಪಾತ್ | ಸ ಚ ವೇಧಸೋ ನೃಪತೇಃ ಪುತ್ರ ಇಕ್ವಾಸ್ವಿಕು-
ವಂತೋದ್ಯವೋ ರಾಜಾ ಪುತ್ರಹೀನ ಆಸ | ಸ ಚ ಶತಸಂಖ್ಯಾನಾಂ ಜಾಯಾನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಕಸ್ಯಾಂಚಿ-
ದಪಿ ಜಾಯಾಯಾಂ ಪುತ್ರಂ ನ ಲೇಭೇ | ತಸ್ಯ ರಾಜ್ಞೋ ಗೃಹೇ ಪರ್ವತನಾರದನಾಮಾನೌ ಯಾವ್ಯಸೀ
ಶೌ ನಿವಾಸಂ ಚಕ್ರತುಃ | ತಯೋರ್ಮಧ್ಯೇ ನಾರದವಮೃಷೀಮೇತಯಾ ಗಾಥಯಾ ರಾಜಾ ಪಪ್ರಚ್ಛ |

ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇಕ್ವಾಸ್ವಿಕುವಂಶದಲ್ಲಿ ವೇಧಸಃ ಎಂಬ ರಾಜನಿಗೆ ಮಗನಾದ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನೆಂಬ ರಾಜರ್ಷಿ ಇದ್ದನು. ಅವನಿಗೆ ಮಕ್ಕಳಿರಲಿಲ್ಲ. ಆ ರಾಜನಿಗೆ ನೂರುಮಗುವಿ ಪಟ್ಟಿಯಿರದ್ದರೂ ಅವನಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪಟ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಅವನಿಗೆ ಪುತ್ರನಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆ ರಾಜನ ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ಪರ್ವತ, ನಾರದ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಇಬ್ಬರು ಮಹಿಳೆಗಳು ಕೆಲವು ಕಾಲ ದಿಂದಲೂ ವಾಸವಾಗಿದ್ದರು. ಒಂದು ದಿವಸ ಆ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರ ರಾಜನು ತನ್ನ ಗೃಹದಲ್ಲಿದ್ದ ನಾರದನನ್ನು ಕುರಿತು ಇಂತು ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡಿದನು.

ಯಂ ನ್ನಿಮಂ ಪುತ್ರಮಿಚ್ಛಂತಿ ಯೇ ವಿಜಾನಂತಿ ಯೇ ಚ ನ | ಕಿಂಸ್ವಿ-
ತ್ಪುತ್ರೇ ವಿಂದತೇ ತನ್ಮ ಆಚಿಕ್ಷ್ವ ನಾರದೇತಿ ||

ಶಾಂ ಗಾಥಾಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಯೇ ದೇವಮನುಷ್ಯಾದಯೋ ವಿಜಾನಂತಿ ವಿನೇಕಜ್ಞಾನ-
ಯುಕ್ತಾಃ | ಯೇ ಚ ಪತ್ನಾದಯೋ ನ ವಿಜಾನಂತಿ ವಿನೇಕಜ್ಞಾನರಹಿತಾಃ | ತೇ ಸರ್ವೇಷು ನು
ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ಯಾಮಿಮಂ ಪುತ್ರಮಿಚ್ಛಂತಿ ತೇನ ಪುತ್ರೇಣ ಕಿಂಸ್ವಿದ್ವಿಂದತೇ ಕಿಂನಾಮ ಫಲಂ ಪಿತಾ ಲಭತೇ
ಹೇ ನಾರದ ಮೇ ಮದ್ಯಂ ತಾಫಲನುಚಕ್ಷೇತಿ ರಾಜ್ಞಃ ಪ್ರಶ್ನಃ ||

ದೇವಮನುಷ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿವೇಕಜ್ಞಾನವಿರುವುದು ಎಂದರೆ ಹೇಗೆ ಮಾಡಬೇಕು, ಮಾಡಬಾರದು ವಗಾದಿರೆ ವಿಚಾರವು ಎಂದು ಯಾವ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾದರೂ ಸಾಧಕಬಾಧಕಗಳನ್ನು ಯೋಚಿಸಿ ಎಂದರೆ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವಿಮರ್ಶೆಮಾಡಿ ಕೆಲಸಮಾಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿರುವುದು. ಆದರೆ ಪಶು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಈ ವಿಧವಾದ ವಿವೇಕ ಜ್ಞಾನವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಮನುಷ್ಯರೂ, ಪಶುಪಕ್ಷ್ಯಾದಿಗಳೂ ತಮಗೆ ಸಂತಾನವಾಗಬೇಕೆಂದು ಬಯಸುವರು. ತಮಗೆ ಮಕ್ಕಳುಮರಿಗಳು ಆಗಬೇಕೆಂದು ಬಯಸುವ ಮನುಷ್ಯಾದಿಗಳೂ, ಪಶುಗಳೂ ಏಕಕ್ಕಾಗಿ ತಮಗೆ ಸಂತಾನವಾಗ ಬೇಕೆಂದು ಅಪೀಕ್ಷಿಸುತ್ತೇವೆ. ತಂದೆಯಾದವನು ತನಗೆ ಜನಿಸುವ ಪುತ್ರನಿಂದ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಸುಖವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ ಈ ವಿಷಯವನ್ನೆಲ್ಲಾ, ಎಲೈ ನಾರದನೇ ನನಗೆ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ತಿಳಿಸು ಎಂದು ರಾಜನು ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಿದನು.

ಸ ಏಕಯಾ ಪೃಷ್ಠೋ ದಶಭಿಃ ಪ್ರತ್ಯುವಾಚೆ ||

ತಸ್ಯೋತ್ತರಮವತಾರಯತಿ—ಸ ನಾರದ ಏಕಯಾ ಗಾಥಯಾ ಪೃಷ್ಠಃ ಸನ್ ದಶಭಿರ್ಗಾ-
ಥಾಭಿಃ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರಮುಕ್ತವಾನ್ ||

ರಾಜನು ಈ ಒಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ನಾರದ ಮಹರ್ಷಿಯು ಹತ್ತು ವಿಧವಾದ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುವನು.

ಖುಣಮುಸ್ವಿನ್ವನನಯತ್ಯಮೃತತ್ವಂ ಚ ಗಚ್ಛತಿ | ಪಿತಾ ಪುತ್ರಸ್ಯ ಜಾತಸ್ಯ
ಪಶ್ಯೇಜ್ಜೀವತೋ ಮುಖಂ ||

ತತ್ರ ಪ್ರಥಮಾಂ ಗಾಥಾಮಾಹ—ಉತ್ಪನ್ನಸ್ಯ ಸುಖೇನ ಜೀವತಃ ಪುತ್ರಸ್ಯ ಮುಖಂ ಪಿತಾ
ಯದಿ ಪಶ್ಯೇತ್ತದಾನೀಮುಸ್ವಿನ್ವ ಪುತ್ರೇ ಸ್ವಕೀಯಮೃಣಂ ಲೌಕಿಕಂ ವೈದಿಕಂ ಚ ಸಂನಯತಿ || ಸಮ್ಯಗ್
ವಸ್ತಾಪಯತಿ | ಲೌಕಿಕಸ್ಯಾನ್ಯಾಪನಾತ್ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಭಿರ್ನುಣಂ ಪ್ರತ್ಯರ್ಪಣೇಯಮಿತಿ ಸ್ವೃತಿ-
ಚಾರಾ ಆಹುಃ | ವೈದಿಕಂ ತು ತ್ರಿಭಿರ್ನುಣವಾ ಜಾಯತ ಇತ್ಯಾದಿಶ್ಚೈವಂ ಪೂರ್ವಮೇವೋ-
ದಾಹ್ಯತಮ್ | ತಸ್ಯ ಚ ಪುತ್ರಾವಸ್ಥಾಪನಂ ಸಂಪತ್ತಿನಾಮುಕೇನ ಕರ್ಮಣಾ ಸಂಪದ್ಯತೇ | ತಜ್ಞ ಕರ್ಮ
ವಾಜಸನೇಯಧಿರಾಮ್ನಾ ತಮ್—ಅಥಾತಃ ಸಂಪತ್ತಿಯದಾ ಪ್ರೈಷ್ಯನ್ನೈವೈತೇಫ ಪುತ್ರಮಾಹ ತ್ವಂ
ಬ್ರಹ್ಮ ತ್ವಂ ಯಜ್ಞಸ್ತಂ ಲೋಕ ಇತಿ | ಸ ಪುತ್ರಃ ಪ್ರತ್ಯಾಹಾಹಂ ಯಜ್ಞೋಹಂ ಲೋಕ ಇತಿ |
ಬ್ರಹ್ಮ ನುಯಾ ಕರ್ತವ್ಯಂ ವೇದಾಧ್ಯಯನಂ ಮಯಾಃಸುಷ್ಠೇಯಾ ಯಜ್ಞಾಕ್ಷಮಯಾ ಸಂಪಾದ್ಯಾ
ಉತ್ತಮಾ ಲೋಕಾಶ್ಚೇತ್ಯೇತಸ್ಸರ್ವಂ ಪುತ್ರೇಣ ಸ್ವಯಿವ ಸುಪಾದನೀಯಮಿತಿ ಪಿತೃವಾಕ್ಯಸ್ಯಾರ್ಥಃ |
ಸರ್ವಮಹಂ ಸಂಪಾದಯಿಷ್ಯಾಮಿತಿ ಪುತ್ರವಾಕ್ಯಸ್ಯಾರ್ಥಃ | ಅತ್ಯಾಪ್ಯಾರಣ್ಯಕಳಾಂಡೇ ಸಂಕ್ಷುಪ್ತ ಸಂದರ್ಶ
ಯಿಷ್ಯತೇ—'ಸೋಽಸ್ಯಾಯಮಾತ್ಮಾ ಪುಣ್ಯೇಭ್ಯಃ ಕರ್ಮಭ್ಯಃ ಪ್ರತಿಧೀಯತೇ' ಇತಿ ಏವಮೃಣಂ
ಪುತ್ರೇ ಸಮರ್ಪಯತಿ ತಥೈವಾಮೃತತ್ವಂ ಮರಣರಹಿತಂ ಮುಕ್ತಪದಂ ಚ ಗಚ್ಛತಿ | ಪುತ್ರಾರ್ಪಿ-
ಲೌಕಿಕವೈದಿಕಭಾರಸ್ಯಾವಿಘ್ನೇನ ತತ್ಪಜ್ಞಾನಸಂಪಾದನಾತ್ ||

ಆಗ ತಾನೇ ಹುಟ್ಟಿದ ಪುತ್ರನ ಮುಖವನ್ನು ತಂದೆಯು ನೋಡಿದೊಡನೆಯೇ, ಈ ಪುತ್ರನಿಂದ ಲೌಕಿಕ ಮತ್ತು
ವೈದಿಕಸಂಬಂಧವಾದ ಮುಣವೆಲ್ಲವೂ ಪರಿಹಾರವಾಗುವುದೆಂದು ಸಂತೋಷವಡುವನು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ—

ಜಾಯಮಾನೋ ವೈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ತಿ ಧರ್ಮುಣ ವಾ ಜಾಯತೇ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯೀಣಃ-
ಷಿಫ್ಯೋ ಯಜ್ಞೇನ ದೇವೇಭ್ಯಃ ಪ್ರಜಯಾ ಪಿತೃಭ್ಯ ವಿಸ ವಾ ಅನ್ಯನೋ
ಯಃ ಪುತ್ರೀ ಯಜ್ಞಾ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿನಾಸೀ ||

ದ್ವಿಜನಾದವನು ಹುಟ್ಟುವಾಗಲೇ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಋಣಗಳಿಂದ (ಕರ್ತವ್ಯ) ಸಹಿತನಾಗಿಯೇ ಹುಟ್ಟುವನು. ಅವು ಯಾವವೆಂದರೆ—ಋಷಿಋಣ, ದೇವಋಣ, ಪಿತೃಋಣ ಎಂದು ಮೂರು ಋಣ ಅಥವಾ ಕರ್ತವ್ಯಕರ್ಮಗಳು. ಇವುಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೂ ಮಾಡಲೇಬೇಕು. ಉಪನಯನವಾದ ಕೂಡಲೆ ಗುರುವಿನ ಬಳಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಾ ಅವನ ಕುಕೂಷೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ವೇದಾಧ್ಯಯನವನ್ನು ಮಾಡಿ ವಾಗಿಸುವುದು. ಇದರಿಂದ ಋಷಿಋಣವು ತೀರಿದಂತಾಗುವುದು ಅನಂತರ ವಿವಾಹಿತನಾದ ಗೌಲೇ ಪತ್ನೀಸಹಿತನಾಗಿ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದರ ಮೂಲಕ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಬೇಕು. ಇದರಿಂದ ದೇವ ಋಣವನ್ನು ತೀರಿಸಿದಂತಾಗುವುದು. ವಿಧ್ಯಾಕ್ರಮವಾಗಿ ವಿವಾಹಿತನಾದ ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಪುತ್ರಾದಿ ಸಂತಾನವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ ಪ್ರಜಾಣೀತ್ಯಾದನೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಪಿತೃ ಋಣವನ್ನು ತೀರಿಸಿದಂತಾಗುವುದು. ಈ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಋಣಂಠಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಪುತ್ರೋತ್ಪಾದನೆಯು ಅತ್ಯವಶ್ಯಕವೆಂದಾಯಿತು. ಮತ್ತೆ ತಂದೆಯಾದವನು ಮರಣಾನಂತರ ಅವೃತ್ತತವನ್ನು ಎಂದರೆ ಮೋಕ್ಷಾದಿ ಸದ್ಗತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಸಾಧನವಾಗಿರುವುದು ಎಂದರ್ಥವು. ಪಿತೃವು ಪುತ್ರನು ಮುಪಾವಲೋಕದಿಂದ ತನ್ನ ಋಣತ್ರಯಗಳನ್ನು ಇನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಪುತ್ರನಿಗೆ ವಹಿಸಿರುವನೆಂದು ಅತಿಮತ್ತಾನೆ. ತಂದೆಗೆ ಪುತ್ರನು ಜನಿಸಿದರೆ ಆ ಪುತ್ರನು ಗೃಹಕೃತ್ಯವನ್ನೂ ತಂದೆಯ ಲೌಕಿಕ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನೂ ವಹಿಸಿಕೊಂಡು ನಿರ್ವಹಿಸುವನೆಂದು ಪಿತೃವು ಅತಿಸುವುದು. ಯುಕ್ತವೇ ಆಗಿರುವುದು. ಲೋಕವ್ಯವಹಾರವೂ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿಯೇ ಇರುವುದು. ದೇವ ಋಣದ ವಿಷಯವು ಮೇಲೆಯೇ ತಿಳಿಸಲಾಗಿರುವುದು. ವಾಜಸನೇಯಿಗಳು (ಯಜುಃಶಾಖೆಯವರು) ಈರೀತಿ ಹೇಳುವರು ಅಥಾತಃ ಸಂಪತ್ತಿಯದಾ ಪ್ರೈಷ್ಯನ್ನೈತೇಫ ಪುತ್ರಮಾಹ ತ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಂ- ಯಜ್ಞಸ್ತಂ ಲೋಕ ಇತಿ ! ಸ ಪುತ್ರಃ ಪ್ರತ್ಯಾಹಾಹಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಹಂ ಯಜ್ಞೋಽಹಂ ಲೋಕ ಇತಿ (ಶತ. ಬ್ರಾ.—೧೪-೪-೩೨-೩೫) ಇದರ ಅರ್ಥವು ಎಲೈ ಪುತ್ರನೇ, ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ನಾನು ಮಾಡಬೇಕಾದ ವೇದಾಧ್ಯಯನವೂ ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನವೂ ನನ್ನಿಂದ ಸಾಧಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ ಉತ್ತಮ ಲೋಕಾದಿಗಳೂ ಸಹ ನನ್ನಿಂದಲೇ ನಡೆಸಲ್ಪಡಬೇಕು ಎಂದು ಪಿತೃವು ಹೇಳುವ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವು. ಎಲೈ ತಂದೆಯೇ ನೀನು ಈಗ ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ಮಾಡುವೆನು ಎಂದು ಪುತ್ರನು ಹೇಳುವ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರದ ಅರ್ಥವು. ಆರ್ಥಿಕ ದಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುವುದು ನೋಡಿಸ್ವಾಮ್ಯ ಮೂತ್ಯಾ ಪುಣ್ಯೇಭ್ಯಃ ಕರ್ನಾಭ್ಯಃ ಪ್ರತಿಧೀಯತೇ(ಐ. ೪.೨-೫-೪-೧೦) ಎಂದರೆ ನನ್ನ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿರುವ ಈ ಪುತ್ರನು ನಾನು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನನ್ನ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿ ಮಾಡುವನು ಎಂದರ್ಥವು. ಅದರಿಂದ ಪಿತೃವು ತನ್ನ ಋಣವನ್ನು ತನ್ನ ಪುತ್ರನಿಗೆ ವಹಿಸಿ ಋಣತ್ರಯಗಳ ಆತಂಕವಿಲ್ಲದೆ ನಿಶ್ಚಿಂತೆಯಾಗಿ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಜ್ಞಾನ ಸಾಧನೆಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾಗಿ ಮುಕ್ತಪದವಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುವನು.

ಯಾವಂತಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಭೋಗಾ ಯಾವಂತೋ ಜಾತವೇದಸಿ |
ಯಾವಂತೋ ಅಪ್ಸು ಪ್ರಾಣಿಸಾಂ ಭೂಯಾನ್ಪುತ್ರೇ ಪಿತುಸ್ತತಃ ||

ದ್ವಿತೀಯಾಂ ಗಾಥಾನಾಹ— ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಭೋಗಾಃ ಸಸ್ಯನಿವಾಸಾದಯಃ | ಜಾತವೇದ-
ಸ್ಯಾಗ್ನಿ ಭೋಗಾ ದಹನಪಚನಾದಯಃ | ಅಪ್ಸು ಭೋಗಾಃ ಸ್ನಾನಸಾನಾದಯಃ | ಪ್ರಾಣಿಸಾಮೇತೇ

ಸರ್ವೇ ಭೋಗಾ ಯಾವಂತಃ ಸಂತಿ ತತಸ್ತಾವದ್ಭ್ಯಃ ಸರ್ವೇಭ್ಯೋ ಭೋಗೇಭ್ಯೋ ಭೂಯಾನಭ್ಯಧಿ-
 ಕಃ ಪಿತುಃ ಪುತ್ರೇ ಭೋಗೋ ವಿದ್ಯತೇ | ಅತ್ಯಂತಸುಖಹೇತುತ್ವಾತ್ | ತಥಾ ಚಾಹುಃ
 ' ಪುತ್ರೋಽಪ್ತತ್ರವಿಪತ್ತಿಭ್ಯಾಂ ನಾಪರಂ ಸುಖದುಃಖಯೋಃ ' || ಇತಿ ||

ಈ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಸುಖ ಸಂತೋಷಗಳು ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿರುವುವು. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಸಸ್ಯಾದಿಗಳೂ ಫಲಗಳೂ ಇತರ
 ವಿಧವಾದ ಆಹಾರಗಳೂ, ನಿವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ಗೃಹಾದಿಗಳೂ ಪುರುಷನಿಗೆ ಅವಶ್ಯಕವಾದ ಸುಖಸಂತೋಷಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡ್ತ
 ವುವು. ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ದಹನ ಪಚನಾದಿ ಕ್ರಿಯೆಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿ ಪತ್ರವಾದ ಆಹಾರಾದಿಗಳು ಭುಜಿಸುವುದರಿಂದ
 ಉಂಟಾಗುವ ಸೌಖ್ಯವನ್ನು ನೀಡುವುವು. ನೀರಿನಿಂದ ಸ್ನಾನವಾದಿಗಳ ಅನುಕೂಲವುಂಟಾಗಿ ಆ ಸಂಬಂಧವಾದ ಸೌಖ್ಯ
 ಉಂಟಾಗುವುದು. ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಮನುಷ್ಯರಿಗೂ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ದೊರೆಯುವ ಈ ವಿಧವಾದ ಸುಖಸಂತೋಷಗಳಿಗಿಂತ
 ತಂದೆಯಾದವನಿಗೆ ಪುತ್ರನಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸುಖ ಸಂತೋಷಗಳು ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿರುವುವು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು
 ಹೇಳುವರು ಪುತ್ರೋಽಪ್ತತ್ರವಿಪತ್ತಿಭ್ಯಾಂ ನಾಪರಂ ಸುಖದುಃಖಯೋಃ | ಪುತ್ರೋಽಪ್ತತ್ರಿಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸುಖ
 ದುಃಖಗಳಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನದು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ ಎಂದು.

ಶತ್ಪುತ್ರೇಣ ಪಿತರೋಽತ್ಯಾಯನ್ವಹುಲಂ ತಮಃ | ಆತ್ಮಾ ಹಿ ಜಜ್ಞ
 ಆತ್ಮನಃ ಸ ಇರಾವತ್ಯತೀತಾರಿಣೀ ||

ತ್ಯತೀಯಾಂ ಗಾಥಾನಾಹ—ಪಿತರೋ ಜನಕಾ ಉತ್ಪನ್ನೇನ ಪುತ್ರೇಣ ಶತ್ಪುತ್ರವರ್ಧಾ
 ಲೋಕದ್ವಯೇಽಪಿ ಬಹುಲಮಭ್ಯಧಿಕಂ ತಮ ಐಹಿಕಮಾಮುಷ್ಮಿಕಂ ಚ ದುಃಖಮತ್ಯಾಯನ್ವಹು-
 ಕ್ರಾಮಂತಿ | ತಥಾ ಚ ಬೌಧಾಯನ ಆಹ -

“ಪುದಿತಿ ನರಕಸ್ಯಾಪ್ಯಾ ದುಃಖಂ ಚ ನರಕಂ ವಿದುಃ |

ಪುತ್ರಸ್ರಾಣಾತ್ರತಃ ಪುತ್ರಮಿಹೇಚ್ಛಂತಿ ಪರತ್ರ ಚ ” || ಇತಿ ||

ಕಿಂಚ ಹಿ ಯಸ್ಮಾತ್ ಕಾರಣಾತ್ ಪಿತುಃ ಪುತ್ರ ಉತ್ಪನ್ನ ಇತ್ಯುಕ್ತೇ ಸತಿ ಪಿತಾ ಸ್ವಸ್ಮಾತ್
 ಸ್ವಯಮೇವ ಯಜ್ಞ ಉತ್ಪನ್ನ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ ಭವತಿ | ತತಃ ಪಿತಾ ಯಥಾ ಸ್ವಯಂ ಸ್ವಕೀಯಂ
 ದುಃಖಂ ವಿನಾಶಯತಿ ತಥಾ ಪುತ್ರೋಽಪ್ಯೇತದ್ಧುಃಖಂ ವಿನಾಶಯತೀತಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಂ | ತಸ್ಮಾತ್ ಸ
 ಪುತ್ರ ಇರಾವತ್ಪನ್ನಯುಕ್ತಾತಿತಾರಿಣೀ ನದೀಸಮುದ್ರಾದೇರತಿತರಣಹೇತುರ್ನೌರಿತಿ ಶೇಷಃ | ಯಥಾ
 ನೌದುರ್ಭೃಟಿಂ ನದ್ಯಾದಿಕಂ ತಾರಯತ್ಯೇವಂ ಪುತ್ರೋಽಪ್ಯೈಹಿಕಮಾಮುಷ್ಮಿಕಂ ಚ ದುಃಖಂ
 ತಾರಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

ತಂದೆಯಾದವರು ತಮಗೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಪುತ್ರರಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ
 ಉಂಟಾಗುವ ಅಧಿಕವಾದ ದುಃಖವೆಂಬ ತಮಸ್ಸನ್ನು (ಕತ್ತಲೆ) ದಾಟಲು ಸಮರ್ಥರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬೋಧಾ
 ಯನರು ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

పుదితి నరకస్యాః యా దుఃఖం జ నరకం విదుః |

పుత్రస్యానాత్మకః పుత్రమిహేకృంతి పరత్ర జ | ఇతి |

బహుదఃఖప్రదవాద పుత్రం ఎంబ ఊపరిన నరకవోందిరువుడు. పుత్రనాదవను తన్న తందేయన్న తన్న సత్కర్మాజరణీయింద ఈ నరకదింద (నరకకృ జ్యోగదంతే) కాపాడువనాదుదింద ఇవనిగి పుత్రనేంబ ఊపరు బందిరువుడు. అద్దంంద పురుషశ్రేణ్యర ఈ లోకదల్లియూ, పరలోకదల్లియూ దుఃఖాదిగళంద దాటిసువ పుత్రనన్న సహజవాగి అపేక్షిసుత్తారె ఎందు క్షోకద అర్థవు. తందేయాదవనిగి పుత్రను లుత్తన్న నాదరే అగ అవను తానే పుత్రరూపదల్లి కుట్టరువేనేందు తిళయత్తానే. తందిగే లుంటాగువ దుఃఖవన్న తందేయ తానే పరిహరిశిశోకృవంతే పుత్రను సహ తన్న తందేయ దుఃఖవన్న పరిహరిసువను ఎందు తిళయవను. అద్దరింద పుత్రను అన్నాదిగళంద తందేయన్న కాపాడి అవన దుఃఖవన్న పరిహరి సువను ఊగేందర దొడ్డదాద నది, సముద్ర ముంకాదువుగళన్న నావేయ సహాయదింద దాటివరశ్య. అదరంతే ఈ విషయదల్లి పుత్రను నావేయంతురువను. ఎందరే విహికాముక్తిక (ఈ లోక మత్త పరలోక గళిగే సంబంధపట్టి) దుఃఖాదిగళంద ఈ పుత్రను తన్న తందేయన్న కాపాడి దాటిసువను. నది, సముద్ర గళన్న దాటిలు నోశేయ అవశ్యకవారిరువంతే పితృవిన దుఃఖాదిగళన్న దాటిసలు పుత్రను అవశ్యకవు ఎందఱివ్రాయవు.

కిం ను మలం కిమజినం కిము తృత్యూణి కిం తపః పుత్రం |

బ్రుహ్మణ ఇచ్ఛేద్దం స వ్యే లోకేకంఽవదావదః ||

జకుర్థిణం గాథామాహ—అత్త మలాజినకృతృతపఃశబ్ద్విరాత్రమజకుష్టయం వివక్షితం | మలరూపాభ్యాం కుక్ల (క్ర) క్షోణితాభ్యాం సంయోగానైలజిజ్ఞేన గార్హ-
స్థ్యం వివక్షితం | కృష్ణాజినసంయోగాదజినజిజ్ఞేన బ్రుహ్మణ్యం వివక్షితం | శ్విర-
కర్మరూపాభ్యాం శ్చుకృతజిజ్ఞేన వానప్రస్థ్యం వివక్షితం | ఇంద్రియనియమసద్భావాత్తపః
శబ్దేన శారివ్రాహ్మణం వివక్షితం | మలం గార్హస్థ్యం కిం ను కిం నామ సుఖం కరిష్యతి న
కింజిదికృథః | వివముత్తరకృషి యోజ్యమా | ఊ బ్రుహ్మణో విప్రా విప్రకృత్రి యాద్యాః
సర్వే యూయం సుఖుకేతుత్కాత్ పుత్రమిచ్ఛేద్దం | స వ్యే స వివ పుత్ర్యోఽవదావదో
లోకః | వదితుమయోగ్యాసి నిందావాక్యాన్యవదాస్త్రైవార్ణ్యోన్యోగ్యతే న కళ్యత
ఇత్యవదావదాః | (వివ ప్రపదేన తేన కళ్యత ఇతి) అవదావదో దోషరూపా-
స్త్విందానర్హ ఇత్యథః | తాదృకీ లోకేకం భోగేగదేతుః పుత్రః | తస్మాదాత్రమే-
భ్యోఽస్మాధిక్కేన పుత్రేణ్యా కర్తవ్యా | యద్యపి పరిశ్చంద్రి వివాత్త ప్రష్టా తథాఃపి తేన
సహ ఋషిణాం బహునాం సభాయామవస్థానాత్ బ్రుహ్మణ ఇతి సంయోగధనం ||

ఇల్లి మల, అజిన, కృత్రి, తపః ఎంబ రబ్ధిగళు వినన్న సూజితృవే ఎంబుదన్న వివరిసువుడు అవశ్యకవు. ఈ నాల్గు రబ్ధిగళు బ్రుహ్మణ్యం గృహస్థానప్రస్థవారింబుక ఎంబ నాల్గువిధ అత్తమగళన్న

ಸೂಚಿಸುವು. ಹೇಗೆಂದರೆ-ಮಲವೆಂದರೆ ಕೊಳೆ ಶುಕ್ಲ ಶೋಣಿತಸಂಬಂಧವಾದ ಪ್ರೀಸಂಭೋಗವು. ಈ ವಿಧವಾದ ಪ್ರೀಸಂಭೋಗ ಗಸಂಬಂಧವಿರುವ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮವು ಎಂದರ್ಥವು ; ಅಜಿನವೆಂದರೆ ಕೃಷ್ಣಾಜಿನವು. ಇದನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳು ಧರಿಸುವುದರಿಂದ ಅಜಿನಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾಶ್ರಮವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು ; ಶ್ರುತ್ಯವೆಂದರೆ ಮೀಸೆಗಡ್ಡೆ ಮುಂತಾದವು. ಕ್ಷೀರವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳದಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರುತ್ಯಕೇಶವು ಬೆಳೆಯಲು ಅವಕಾಶವಾಗುವುದು. ವಾನಪ್ರಸ್ಥಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ವನದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವರು ಪದೇಪದೇ ಕ್ಷೀರಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳದೆ ಮೀಸೆಯನ್ನೂ ಗಡ್ಡವನ್ನೂ ತೆಗೆಸದೆ ದೀಕ್ಷಿತರಂತೆ ಇರುವುದನ್ನು ಎಂದರೆ ವಾನಪ್ರಸ್ಥಾಶ್ರಮವನ್ನು ಶ್ರುತ್ಯಶಬ್ದವು ಸೂಚಿಸುವುದು ; ತಪಃ ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ನಿಯಮದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು (ಪರಮಾತ್ಮನ) ಧ್ಯಾನಾಸಕ್ತನಾಗಿರುವುದೇ ತಪಃಶಬ್ದಾರ್ಥವು ಈ ವಿಧಾಚರಣೆಯಲ್ಲಿರುವ ಪಾರಿವ್ರಾಜಕನನ್ನು (ಯತಿ ಯನ್ನು ಅಥವಾ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯನ್ನು) ತಪಃಶಬ್ದವು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಮಲಂ ಕಿಂನಾ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮವು ಏನು ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು ? ಏನೂ ಇಲ್ಲ. ಆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾವಾನಪ್ರಸ್ಥಯುಕ್ತಾಶ್ರಮಗಳೂ ಸಹ ಪುರುಷನಿಗೆ ಯಾವ ಸುಖವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡಲಾರವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕ್ಷತ್ರಿಯಾದಿಗಳಾದ ಎಲೈ ಪುರುಷಕೀ ನೀವೆಲ್ಲರೂ ಸುಖವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪುತ್ರರನ್ನು ಅವೇಕ್ಷಿಸಿ ಪಡೆಯಿರಿ. ಆ ಪುತ್ರನೇ ಲೋಕವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೂ ಸುಖಕ್ಕೂ ಮೂಲವಾಗಿರುವುದು ಅವದಾವದಃ ಎಂದರೆ ನಿಂದಾ ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ದೋಷರಹಿತವಾದುದು. ಓಂ ಪುರುಷನು ದೋಷರಹಿತನಾಗಿ ನಿಂದೆಗೆ ಅರ್ಹನಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಯಾರೂ ಅವನನ್ನು ನಿಂದಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಅವನಿಗೆ ಅವದಾವದಃ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವಿಧವಾದ, ದೋಷನಿಂದಾರಹಿತವಾದ ಸ್ಥಿತಿ ಮತ್ತು ಭೋಗಕ್ಕೆ ಪುತ್ರನೇ ಮುಖ್ಯಕಾರಣವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ 'ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾದಿ ನಾಲೃವಿಧ ಆಶ್ರಮಗಳಿಗಿಂತ ಅಧಿಕಸುಖಪ್ರದವಾದ ಪುತ್ರನನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುವುದೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವು (ಅತ್ಯಧಿಕಸುಖಪ್ರದವು) ಇಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಣ ಎಂಬ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಪುತ್ರನ ವಿಷಯವಾಗಿ ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡುವವನು ಹೆರಳಂದ್ರನೆಂಬ ರಾಜನಾದರೂ ಆ ರಾಜನ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಆನೇಕ ಮುಖಗಳೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೂ ಸೇರಿದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಃ ಎಂದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಸಂದೋಧನೆಯು ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ಅನಂ ಹ ಪ್ರಾಣಃ ಶರಣಂ ಹ ವಾಸೋ ರೂಪಂ ಹಿರಣ್ಯಂ ಪಶವೋ
ವಿವಾಹಾಃ | ಸಖಾ ಹ ಜಾಯಾ ಕೃಪಣಂ ಹ ದುಹಿತಾ ಜ್ಯೋತಿರ್ಹ
ಪುತ್ರಃ ಪರಮೇ ವ್ರೋಮನ್ ||

ಸಂಚಮೀಂ ಗಾಥಾಮಾಹ—ಅನ್ನಾದಯೋ ಲೋಕೇ ಸುಖಹೇತುಶ್ಚೇನ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಃ | ತಥಾ ಹಿ ಶರೀರೇ ಪ್ರಾಣಾವಸ್ಥಿತಹೇತುತ್ವಾದನ್ಯಮೇವ ಪ್ರಾಣಃ | ವಾಸಃ ಶೀತೋಷಪದವಾದ್ವಕ್ಷಕಶ್ಚೇನ ಶರಣಂ ಗೃಹಸಮಾನಮ್ | ಹಿರಣ್ಯಂ ಕರ್ಣಾಭರಣಾದಿಕಂ ದೃಷ್ಟಿಸ್ತ್ರಿಯತ್ವಾದ್ವಿಪಂಸಾದಕಮ್ | ಪಶವೋ ಗವಾಶ್ವಾದಯೋ ವಿವಾಹವಿಶೇಷೇಣ ನಿರ್ವಾಹಕಾಃ | ಜಾಯಾ ಭೋಗೇ ಸಹಕಾರಿತ್ವಾ-ತ್ಸಖಾ ಹ ಸಖಿಸ್ತುರೂಪೈವ | ಏವಮೇತೇ ಸುಖಹೇತುಶ್ಚೇನ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ ಅಪಿ ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಲ್ಲಮೇವ ಸುಖಂ ಪ್ರಯಜ್ಯಂತಿ | ದುಹಿತಾ ಹ ಪುತ್ರೀತಿ ಕೃಪಣಂ ಕೇವಲಮಃಖಕಾರಿತ್ವಾದ್ವೈಯ್ಯಹೇತುಃ | ತಥಾ ಚ ಸ್ವಯಂತೇ—

“ ಸಂಭವೇ ಸ್ವಜನದುಃಖಕಾರಿಕಾ ಸಂಪ್ರದಾನಸಮಯೇಽರ್ಥಹಾರಿಕಾ ||
ಯಾವನೇಽಪಿ ಬಹುದೋಷಕಾರಿಕಾ ದಾರಿಕಾ ಹೃದಯದಾರಿಕಾ ಪಿತುಃ * || ಇತಿ ||

ಪುತ್ರೋ ದ ಪುತ್ರಸ್ತು ಜ್ಯೋತಿಃಸ್ವರೂಪಂ ತಮೋನಿನಾರಕತ್ವೇನ ಸ ಹಿ ಪಿತರಂ ಪರಮೇ
ವ್ಯೋಮನ್ನುತ್ಯುಪ್ಪ ಆಕಾಶೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪೇಽವಸ್ಥಾಪಯತಿ | ಆಕಾಶಸ್ತಲ್ಲಿಗಾದಿತ್ಯನೇನ
ವ್ಯಾಸಸೂತ್ರೇಣಾಕಾಶವ್ಯೋಮಾದಿಶಬ್ದಾನಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಪರತ್ವಂ ನಿರ್ಣೇಶಮ್ | ಪುತ್ರಸ್ಯ ಚ ಬ್ರಹ್ಮ-
ಜ್ಞಾನಹೇತುತ್ವಂ ಪೂರ್ವಮೇವಾವೃತತ್ವಂ ಚ ಗಚ್ಛತಿತ್ಯತ್ರ ಪ್ರತಿಪಾದಿತಮ್ ||

ಅನ್ನ ಮತ್ತು ಇತರ ವಿಧವಾದ ಆಹಾರಗಳು ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಬಹಳ ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವು ಎಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ಅನ್ನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಪ್ರಾಣವಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಜೀವಿಸುವುದು ಅಸಾಧ್ಯವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನ್ನವು ಅತ್ಯವಶ್ಯಕವು. ಪುರುಷನಿಗೆ ಆಹಾರಾನಂತರ ಅವಶ್ಯಕವಾದ ಏದಾರ್ಥವೆಂದರೆ ವಸ್ತ್ರವು. ಶೀತೋಷ್ಣಪ್ರವಾದಿಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕೆ ವಸ್ತ್ರವು (ಬಟ್ಟೆಗಳು) ಅತ್ಯವಶ್ಯಕವು. ಅದಲ್ಲದೆ ವಾಸಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಮನೆಯೂ ಬೇಕೇಬೇಕು ಮಳೆ, ಗಾಳಿ ಬಿಸಿಲು ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಶರೀರವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮನೆ ಅಥವಾ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನವು ಬೇಕೇಬೇಕು. ಚಿನ್ನ ಮೊದಲಾದ ಸುನರ್ಣ ಭರಣಿಗಳೂ ದೇಹಕಾಂತಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಂತೋಷವನ್ನೂ ಉತ್ಸಾಹವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುವವು. ಗೋವು ಅಶ್ವ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಗೃಹಸ್ಥನಾದವನಿಗೆ ಅವಶ್ಯಕವಾದವು ; ಇನ್ನು ಪಶ್ಚಿಮ ಪುರುಷನಿಗೆ ಭೋಗಾದಿಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದಿಲ್ಲದೆ, ಪುರುಷನ ಜತೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಇದ್ದು ಅವನು ಮಾಡುವ ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಾಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಸಖಿಯಂತೆ ಇರುವಳು. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪುರುಷನಿಗೆ ಸುಖಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದಾದರೂ ಇವು ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾದವು. ಇವುಗಳಿಂದ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಸುಖವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಪುರುಷನಿಗೆ ಹುಟ್ಟುವ ಮಗಳು ಅಥವಾ ಪುತ್ರಿಯು ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದರೂ ಉತ್ತರೋತ್ತರ ಸುಖಕ್ಕಿಂತ ದುಃಖವೇ ಹೆಚ್ಚಾಗುವುದು. ಇದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—

ಸಂಭವೇ ಸ್ವಜನದುಃಖಕಾರಿಕಾ
ಸಂಪ್ರದಾನಸಮಯೇಽರ್ಥಹಾರಿಕಾ |
ಯಾವನೇಽಪಿ ಬಹುದೋಷಕಾರಿಕಾ
ದಾರಿಕಾ ಹೃದಯದಾರಿಕಾ ಪಿತುಃ ||

ಎಂದು ವಾಕ್ಯವಿರುವುದು. ಇದರ ಅರ್ಥವೇನೆಂದರೆ ಪುರುಷನಿಗೆ ಹುಟ್ಟುವ ಪುತ್ರಿಯು ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದರೂ ಸಂತೋಷಕ್ಕಿಂತ ದುಃಖವೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಕನ್ಯೆಯು ಹುಟ್ಟುವಾಗ ತನ್ನ ಬಂಧು ಬಾಂಧವರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹರ್ಷವಾಗಿದೆ ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ದುಃಖಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದು. ಈ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ತಂದೆಯು ಬೇರೊಬ್ಬ ಪುರುಷನಿಗೆ ವಿವಾಹಮಾಡಿಕೊಡುವಾಗ ವಿವಾಹದ ಖರ್ಚು ವೆಚ್ಚ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ತಂದೆಗೆ ಬಹಳವಾಗಿ ಧನವ್ಯಯವಾಗುವುದು. ಈ ಕನ್ಯೆಯು ಯೌವನಾವಧಿಗೆ ಬಂದಾಗ ಸುಖವಾದ ನಡತೆಯಲ್ಲಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅದರಿಂದ ಸ್ವಜನರಿಗೆ ಬಹುದುಃಖವುಂಟಾಗುವುದು. ಈ ವಿಧವಾದ ಪುತ್ರಿಯ ನಡತೆ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ತಂದೆಯಾದವನಿಗೆ ಅತಿವ ವೇದನೆಯುಂಟಾಗುವುದು ಎಂದು ಇತರ ಅರ್ಥವು. ಪುತ್ರನಾದರೆ ತಂದೆಗೆ ಅನುಕೂಲವೇ ಹೊರತು ದುಃಖವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಪುತ್ರನು ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದ ತಂದೆಗೆ ಸುಖಸಂತೋಷ

ಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವನು. ಅನಂತರ ವಿದ್ಯಾವಂತನಾಗಿ ಸತ್ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ತಂದೆಯು ಸ್ವರ್ಗಾದಿಪದವಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಸಹಾಯಕನಾಗುವನು. ಇಂತಹ ಪುತ್ರನು ಇಹಲೋಕದಲ್ಲಿ ತಂದೆಯ ಸಂಸಾರವಿಹಾರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ನೆರವಾಗುವುದಲ್ಲದೆ ತಾನು ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದು ತಂದೆಯ ಮುಕ್ತಿ ಪದವಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಲು ಕಾರಣನಾಗುವನು.

ಪತಿರ್ಜಾಯಾಂ ಪ್ರವಿಶತಿ ಗರ್ಭೋ ಭೂತ್ವಾ ಸ ಮಾತರಂ | ತಸ್ಯಾಂ
ಪುನರ್ನವೋ ಭೂತ್ವಾ ದಶಮೇ ಮಾಸಿ ಜಾಯತೇ ||

ಷಷ್ಠೀಂ ಗಾಥಾಮಾಹ ಪತ್ಯುರಾಕಾರದ್ವಯಮಸ್ತಿ | ವರ್ತಮಾನಪುರುಷಾಕಾರ ಏಕೋ ರೇತೋರೂಪೇಣ ಗರ್ಭಾಕಾರೋ ದ್ವಿತೀಯಃ | ಜಾಯಾಯಾ ಅಸ್ಯಾಕಾರದ್ವಯಮಸ್ತಿ | ಪತಿರೂಪ ಮಾಕಾರಂ ಪ್ರತಿ ಜಾಯಾ ಭವತಿ | ಗರ್ಭರೂಪಮಾಕಾರಂ ಪ್ರತಿ ಮಾತಾ ಭವತಿ | ಅತಃ ಸ ತಾದ್ಯತಃ ಪತಿಃ ಸ್ವಯಂ ರೇತೋರೂಪೇಣ ಗರ್ಭೋ ಭೂತ್ವಾ ಪೂರ್ವಮವಸ್ಥಿತಾಂ ಜಾಯಾಂ ಭವಿಷ್ಯದ್-ಕಾರೇಣ ಮಾತರಂ ಸತೀಂ ಪ್ರವಿಶತಿ | ಅಸ್ಯಾಂ ಮಾತರಿ ಪುನರ್ನವೋ ಭೂತ್ವಾ ಪೂರ್ವಮವಸ್ಥಾಂ ಮಾತರ್ಯುಕ್ತಶ್ಚೋ ಜಠರಃ | ಇದಾನೀಂ ಪುನರ್ನೂತನಬಾಲೋ ಭೂತ್ವಾ ತಸ್ಯಾಂ ಮಿದಾನೀಂ-ನ್ಯಾಮಸ್ಯಾಂ ಮಾತರಿ ಗರ್ಭಸಾಕೇ ಸತಿ ದಶಮೇ ಮಾಸ್ಯುಕ್ತದ್ಯತೇ | ತಸ್ಯಾತ್ಪುತ್ರಃ ಸ್ವಾಮದನ್ಯೋ ನ ಭವತಿ ||

ಪುರುಷನಾದವನಿಗೆ ಎರಡುವಿಧ ಆಕಾರಗಳಿರುವುವು. ಈಗ ಇರುವ ಪುರುಷಾಕಾರವು ಒಂದು ; ಪುತ್ರರೂಪದಿಂದ ಪತ್ನಿಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿರುವ ಶಿಶುರೂಪವು ಎರಡನೆಯದು. ಅದರಂತೆಯೇ ಸ್ತ್ರೀಗೂ ಎರಡುವಿಧ ಆಕಾರಗಳಿರುವುವು. ಪತಿಯೊಡನಿರುವಾಗ ಸ್ತ್ರೀಯು ಪತಿಯೊಡನೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ಅನ್ಯೋನ್ಯವಾಗಿ ಪತಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ವರ್ತಿಸುತ್ತಿರುವಳು ; ತನ್ನ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪುತ್ರನಿರುವಾಗ ಮತ್ತು ಅನಂತರ ಆ ಪುತ್ರನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಾಯಿಯಂತೆ ಹಿತಕಂಠಕಳಾಗಿದ್ದು ಪುತ್ರನ ಪೋಷಣಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ವರ್ತಿಸುವಳು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪುರುಷನಾದವನು ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯಾದ ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನೂ ಭಾರ್ಯೆಯೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಅವಳೊಡನೆ ಸಂಭೋಗಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ತನ್ನ ರೇತನನ್ನು ಆ ಪತ್ನಿಯ ಯೋನಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟು ಅನಂತರ ಆ ಪತ್ನಿಯು ಗರ್ಭವನ್ನು ಧರಿಸಿದಾಗ ತನ್ನ ರೇತಸ್ಸು ಪುತ್ರರೂಪದಿರುವಾಗ ಆಗರ್ಭದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಪುತ್ರರೂಪದಿಂದ ಬೆಳೆಯುತ್ತಾ ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯನ್ನು ತಾಯಿಯೆಂದೇ ಭಾವಿಸುವನು. ಎಂದರೆ ಪುರುಷನು ತನ್ನ ರೇತೋರೂಪದಿಂದ ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಪುತ್ರನಾಗಿ ಜನಿಸುವನು. ಪುತ್ರನಲ್ಲಿ ತಂದೆಯ ಅಂಶವೂ ಇರುವುದೆಂದರ್ಥವು. ಈರೀತಿ ಪುರುಷನು (ತನ್ನ ಹಿಂದಿನ ಪತ್ನಿಯು) ತಾಯಿಯ ಜಠರದಲ್ಲಿ ಗರ್ಭರೂಪದಿಂದ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿದ್ದು ಹೊಸದಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವ ಬಾಲಕನೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಹತ್ತನೆ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತೃವಿನ (ಇಲ್ಲಿ ಮಾತೃವೆಂದರೆ ಬಾಲಕನು ಮಾತೃ. ಆ ಮಾತೃವೇ ಪುರುಷನ ಪತ್ನಿಯು) ಗರ್ಭದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪುರುಷನಾದವನಿಗೆ ಹುಟ್ಟುವ ಪುತ್ರನು ತನಗಿಂತ (ಪುರುಷ ನಿಗಿಂತ) ಬೇರೆಯಾಗದೆ ತಾನೇ ಪುತ್ರರೂಪದಿಂದಿರುವನೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ತಜ್ಜಾಯಾ ಜಾಯಾ ಭವತಿ ಯದಸ್ಯಾಂ ಜಾಯತೇ ಪುನಃ | ಆಭೋತಿ-
ರೇಷಾ ಭೂತಿಬೀಜಮೇತನ್ನಿಧೀಯತೇ ||

ಸಪ್ತಮೀಂ ಗಾಥಾದಾಹ—ಯಾದ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಕಾರಣಾದಸ್ಯಾಂಗಭೃಥಾರಿಣ್ಯಾನುಯಂ ಪಿತಾ ಪುತ್ರರೂಪೇಣ ಪುನರ್ಜಾಯತೇ ತತ್ರಸ್ಮಾತ್ಕಾರಣಾತಲ್ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಾ ಯಾ ಜಾಯಾಸ್ತಿ ಸಾ ಜಾಯತೇಃಸ್ಯಾಮಿತಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ಯಾ ಜಾಯಾಶಬ್ದವಾಚ್ಯಾ ಭವತಿ | ಕಂ ಚೈಷಾ ಭೂತ್ಯಾಭೂತಿಶಬ್ದಾ-
ಭ್ಯಾಮಭಿಧೀಯತೇ | ಭವತ್ಯಸ್ಯಾಂ ಪುತ್ರರೂಪೇಣ ಭವತೀತ್ಯಾಭೂತಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯಾ | ಏತದೇತಸ್ಯಾಂ
ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ದೀಪಂ ರೇತೋರೂಪಂ ನಿಧೀಯತೇ ಪ್ರಕ್ಷಪ್ಯತೇ ತಸ್ಮಾದುಕ್ತಾಃ ಶಬ್ದಾ ಉಪಪದಂತೇ ||

ಪುರುಷನು ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯಲ್ಲಿ ರೇತಸ್ಸನ್ನು ಸೇಚನೆಮಾಡಿ ಅದರಿಂದ ಗರ್ಭವುಂಟಾದಾಗ ಆ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ತಾನೇ ಪುತ್ರ ರೂಪದಿಂದ ಪುನಃ ಕಾಣುತ್ತಾನೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ತನ್ನ ಪತ್ನಿಗೆ ಜಾಯಾ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದು. ಎಂದರೆ ತನ್ನ ಪತಿಯೇ ತನ್ನ ಉದರದಲ್ಲಿ ಪುತ್ರರೂಪದಿಂದ ಜನಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಆ ಸ್ತ್ರೀಗೆ ಜಾಯಾ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಅನ್ವರ್ಥನಾಮ ವಾಯಿತು. ಮತ್ತು ಈ ಸ್ತ್ರೀಗೆ ಭೂತಿ ಅಭೂತಿ ಎಂಬ ಎರಡು ಹೆಸರುಗಳೂ ಉಂಟಾಗುವವು. ಹೇಗೆಂದರೆ ಪತಿಯು ತನ್ನ ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸುವುದರಿಂದ ಪತಿಯು ಭೂತಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯಳು. ಪತಿಯು ರೇತೋ (ವೀರ್ಯ) ರೂಪದಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಯು ಗರ್ಭವನ್ನು ಪುನೇಶಿಸಿ ಮುಂದೆ ಪುತ್ರರೂಪದಿಂದ ಜನಿಸುವುದರಿಂದ ಪತಿಯು ಅಭೂತಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯಳೂ ಆಗಿರುವಳು. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ (ಸ್ತ್ರೀಯ ಉದರದಲ್ಲಿ) ಪುರುಷನ ರೇತೋರೂಪವಾದ ಬೀಜವು ಇಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪತ್ನಿಗೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಭೂತಿ, ಅಭೂತಿ ಎಂಬ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳೂ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ.

**ದೇವಾಶ್ಚೈತಾಮೃಷಯಶ್ಚ ತೇಜಃ ಸಮಭರನ್ ಹತರ್ ದೇವಾ ಮನುಷ್ಯಾ-
ನಬ್ರುವನ್ನೇಷಾ ವೋ ಜನನೀ ಪುನಃ ||**

ಅಷ್ಟಮೀಂ ಗಾಥಾಮಾಹ—ಏತಾಮೇತಸ್ಯಾಂ ಯೋಷಿತಿ ದೇವಾಶ್ಚ ಮಹರ್ಷಯಶ್ಚ ಸ್ವಕೀಯಂ ವಹತ್ತೇಜೋ ರೇತೋರೂಪಂ ಸಾರಂ ಸಮಭರನ್ ಪುತ್ರೋತ್ಪಾದನಾಯ ಸಂಪಾದಿತ-
ವಂತಃ | ಸ್ವಯಮೇವ ಸಂಪಾದ್ಯ ತತೋ ಮನುಷ್ಯಾನಿತ್ಯಬ್ರುವನ್ | ಹೇ ಮನುಷ್ಯಾ ಯೇಯ-
ಮಿದಾನೀಂ ಜಾಯಾರೂಪೇಣ ವರ್ತತೇ ಸೇಯಂ ಪುನರ್ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಪುತ್ರರೂಪೇ ಜನನೀ
ಜನನೀ ಭವತಿ ||

ದೇವತೆಗಳೂ, ಮತ್ತು ಮುಷಿಗಳೂ ತಮ್ಮ ಜಾಯೆಯಾದವಳಿಗೆ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಕಾಂತಿಯನ್ನೂ ಸೌಂದರ್ಯ ವನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅನಂತರ ದೇವತೆಗಳು ಮಾನವರನ್ನು ಕುರಿತು—ಈ ಜಾಯಾರೂಪಳಾದ ಈ ಸ್ತ್ರೀಯು ಪುನಃ ನಿನಗಿಗೆ (ಎಂದರೆ ನೀವು ಪುತ್ರರೂಪದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವಾಗ) ಜನನಿ (ತಾಯಿ)ಯಾಗುತ್ತಾಳೆ ಎಂದು ಹೇಳುವರು.

**ನಾಪುತ್ರಸ್ಯ ಲೋಕೇಽಸ್ತಿ ತತ್ಸರ್ವೇ ಪಶವೋ ವಿದುಃ | ತಸ್ಮಾತ್ತು
ಪುತ್ರೋ ಮಾತರಂ ಸ್ವಸಾರಂ ಚಾಧಿರೋಹತಿ ||**

ಸಪ್ತಮೀಂ ಗಾಥಾಮಾಹ—ಲೋಕೋ ಲೋಕಜನ್ಯಂ ಸುಮಪುನೃಸ್ಯ ನಾತಿ | ನ ಹಿ ಪುತ್ರ-
ದರ್ಶನೇನ ಯತ್ಸುಖಂ ತದನ್ಯದರ್ಶನೇನ ಕ್ಷಚಿದಪಿ ದೃಶ್ಯತ ಇತಿ ಯದಸ್ತಿ ತತ್ಸರ್ವೇ ಗೋಮುಹಿಷಾಂ

ದಯೋ ಜಾನಂತಿ ಯಸ್ಮಾತ್ತಸ್ಮಾದೇವ ಕಾರಣಾತ್ ಪಶುಜಾತೌ ಜಾತಃ ಪುತ್ರೋ ವತ್ಸಃ ಸ್ವಕೀಯಾಂ
ಮಾತರಂ ಭಗಿನೀಂ ವಾ ಪುತ್ರೋಶ್ವದನಾರ್ಥಮಧಿರೋಹತಿ ||

ಪುತ್ರನಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸುಖವು (ಆನಂದವು) ಅಪುತ್ರನಾದವನಿಗೆ ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೇಇಲ್ಲ. ಎಂದರೆ ಪುತ್ರ ಸುಖಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆ ಯಾವ ಸುಖವೂ ಹೆಚ್ಚಿನದಲ್ಲ. ಪುತ್ರನಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸುಖವೇ ಸುಖವು ಎಂದು ಮನುಷ್ಯರು ಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲ ಪಶುಪಕ್ಷ್ಯಾದಿಗಳಿಗೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಗೋಮಹಿಷ್ಯಾದಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ತಮಗೆ ಮರಿಗಳಾಗ ಬೇಕೆಂಬ ಆಸೆಯಿಂದಲೂ ಮನುಷ್ಯಾದಿಗಳಂತೆ ತಾಯಿ, ಅಥವಾ ಸಹೋದರಿಯೊಡನೆ ಕೂಡಿದರೆ ನಿಸಿದ್ಧವೆಂದು ಭಾವಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ತಮಗೆ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿದ ಸ್ತ್ರೀಪ್ರಾಣಿಯಲ್ಲಿ (ಅದು ತನ್ನ ತಾಯಿಯಾಗರಲಿ, ಸಹೋದರಿಯಾಗರಲಿ) ಯಾವ ಭೇದವನ್ನೂ ಎಡೆಸದೆ ಅದರೊಡನೆ ಸಂಭೋಗವಾಡಿ ಮರಿಗಳನ್ನು (ಕರುಗಳನ್ನು) ಪಡೆಯುವವು.

ಏಷ ಪಂಥಾ ಉರುಗಾಯಃ ಸುಶೇವೋ ಯಂ ಪುತ್ರೀಣ ಆಕ್ರಮಂತೇ
ವಿಶೋಕಾಃ | ತಂ ಪಶ್ಯಂತಿ ಪಶವೋ ನಯಾಂಸಿ ಚ ತಸ್ಮಾತ್ತೇ
ಮಾತ್ರಾಪಿ ಏಭುನೀ ಭವಂತಿ ||

ದಶಮೀಂ ಗಾಥಾಮಾಹ— ಪುತ್ರೀಣಃ ಪುತ್ರವಂತೋ ದೇವಮನುಷ್ಯಾದಯೋ ವಿಶೋಕಾಃ
ಶೋಕರಹಿತಾಃ ಸಂತೋ ಯಂ ಪಂಥಾನಂ ಸುಖಾನುಭವರೂಪಂ ಮಾರ್ಗಮಾಕ್ರಮಂತೇ ಪ್ರಾಪ್ನು-
ವಂತೇಷ ಪಂಥಾಃ ಪುತ್ರಸುಖಾನುಭವರೂಪೋ ಮಾರ್ಗ ಉರುಗಾಯ ಉರುಭಿರ್ಮಹದ್ವಿಃ
ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞೌ ರಾಜಾಮಾತ್ಯಾದಿಭಿಶ್ಚ ಗೀಯತೇ| ತಥಾ ಸುಶೇವಃ ಸುಷು ಸೇವಿತಂ ಯೋಗ್ಯಃ ಸುಖಾ-
ಧಿಕ್ಯಸ್ಯ ವಿದ್ಯಮಾನತ್ಯಾತ್ | ತಂ ಪುತ್ರಸುಖಾನುಭವರೂಪಂ ಪಶವೋ ಗವಾದಯೋ ನಯಾಂಸಿ
ಪಕ್ಷಿಣಃ ಸಂಪಶ್ಯಂತಿ ಜಾನಂತಿ | ತಸ್ಮಾತ್ತೇ ಪಶುಪಕ್ಷ್ಯಾದಯಃ ಪುತ್ರಸುಖಾರ್ಥಂ ಮಾತ್ರಾ ಸಹ
ಏಭುನೀ ಭವಂತಿ ಕಿಂ ಕಮುತಾನ್ಯಥಾ ಸ್ತ್ರಿಯಾ ಸಹೇತೃರ್ಥಃ ||

ಪುತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಪಡೆದ ದೇವಮನುಷ್ಯಾದಿಗಳು ಶೋಕರಹಿತರಾಗಿ ಸುಖಾನುಭವಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಅತಿಶಯವಾದ ಸುಖವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ. ಸುಖಪಡುವ ಇಂತಹ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರೂ ಲೌಕಿಕ ವ್ಯವಹಾರಜ್ಞರೂ ಆದ ರಾಜಾಮಾತ್ಯಾದಿ ಪುರುಷರು ಮೆಚ್ಚಿ ಬಹಳವಾಗಿ ಕೊಂಡಾಡುತ್ತಾರೆ ಹಾಗೆಯೇ ಈ ಮಾರ್ಗವು ಸುಖ ಪಡುವುದಕ್ಕೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಸಾಧನವಾಗಿರುವುದು. ಪುತ್ರಸುಖಾನುಭವವನ್ನು ಪಶುಗಳೂ ಪಕ್ಷ್ಯಾದಿ ಇತರ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪಶುಪಕ್ಷ್ಯಾದಿಗಳು ಪುತ್ರೋಶ್ವದನೆಗಾಗಿ ಯಾವ ನಿರ್ಬಂಧಕ್ಕೂ ಒಳಗಾಗದೆ ತಮ್ಮ ತಾಯಿ ಯೊಡನೆಯೇ ಸಂಭೋಗವನ್ನು ಮಾಡಿ ಮರಿಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುವವು. ಪಶುಪಕ್ಷ್ಯಾದಿಗಳೇ ಪುತ್ರಾವೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಸಂಭೋಗಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಮನುಷ್ಯರು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಸಕ್ತರಾಗಿ ತಮ್ಮ ಪತ್ನಿಯರಲ್ಲಿ ಪುತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಿಸುವುದು ಏನಾರ್ಥವು? ಎಂದರೆ ಪುತ್ರಾವೇಕ್ಷೆಯು ಪಶುಪಕ್ಷ್ಯಾದಿಗಳಿಗೂ ಮನುಷ್ಯರಿಗೂ ಸಮಾನವಾಗಿಯೇ ಇರುವುದು ಎಂದರ್ಥವು.

ಇತಿ ಹಾಸ್ಯಾ ಆಖ್ಯಾಯು ||

ನಾರದೇನೋಕ್ತಾಂ ದಶಮೀಂ ಗಾಥಾಂ ನಿಗಮಯತಿ-ಹಾನೇನೈವ ಪ್ರಕಾರೇಣಾತ್ಮೈ ತಸ್ಮೈ
ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರಾಯಾಹ್ಯಾಯೋತ್ತರನುಧಿಧಾಯಾವಸ್ಥಿತ ಇತಿ ಶ್ಲೋಕಃ ||

ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ನಾರದಮಹರ್ಷಿಯು ಅನೇಕ ಉದಾಹರಣೆಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರರಾಜನು ಕೇಳಿದ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಹತ್ತು ವಿಧವಾಗಿ ಸಮರ್ಪಕವಾದ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳಿದನು.

English Translation

(The story of Sunahsepa)

(King Harischandra wishes for a son- Stanzas praising the
possession of a son.)

Harischandra, the son of Vedhas, of the Ikshavaku race, was a king who had no son. Though he had hundred wives, they did not give birth to a son. In his house there lived the Rishis Parvata and Narada. Once the king addressed to Narada (the following stanza):

“Since all beings, those endowed with reason (men) as well as those who are without it (beasts) wish for a son, what is the fruit to be obtained by having a son? This tell me, O Narada?”

Narada thus addressed in one stanza, replied in (the following) ten :

1. The father pays a debt in his son, and gains immortality, when he beholds the face of a son living who was born to him.
2. The pleasure which a father has in his son, exceeds the enjoyment of all other beings, be they on the earth, or in the fire or in the water.
3. Fathers always overcome great difficulties through a son. (In him) the Self is born out of Self. The son is like a well-provisioned boat, which carries him over.

4. "What is the use of living unwashed,, wearing the goatskin, and beard ? 3 What is the use of performing austerities ? You should wish for a son, O Brahmans !" Thus people talk of them (who forego the married life on account of religious devotion).

5. Food preserves life, clothes protect from cold, gold (golden ornaments) gives beauty, marriages produce wealth in cattle ; the wife is the friend, the daughter object of compassion, but the son shines as his light in the highest heaven :

6. The husband enters the wife (in the shape of seed), and when the seed is changed to an embryo he makes her mother, from whom after having become regenerated, in her, he is born in the tenth month.

7. His wife is only then a real wife (jaya from jan to be born) when he is born in her again. The seed which is placed in her she develops to a being and sets it forth.

8. The Gods and the Rishis endowed her with great beauty. The gods then told to men, this being is destined to produce you again.

9. He who has no child, has no place (no firm footing). This even know the beasts. Thence the son cohabits (among beasts even) with his mother and sister.

10. This is the broad well-trodden path on which those who have sons walk free from sorrows. Beasts and birds know it ; thence they cohabit (even) with their own mothers.

Thus he told.

ಇತಿ ಶ್ರೀ ಮತ್ಸ್ಯಾಯಣಾಚಾರ್ಯನಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ವಿಕರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯಸ್ಯ ತ್ರಯಸ್ತ್ರೀಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ
ಇಲ್ಲಿಗೆ ವಿಕರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಿ ಮೂವತ್ತೆ ನೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಅಥ ತ್ರಯಸ್ತ್ರೀಶೋಧ್ಯಾಯೇ ದ್ವಿತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಮೂನತ್ತಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಖಂಡವು

[ಹಂಚ್ಚಂದ್ರರಾಜನಿಗೆ ಪುತ್ರೋತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವುದು. ವರುಣನು ಪುನಃ ಪುನಃ ಬಂದು ಅವನ ಮಗನನ್ನು ತನಗೆ ಯಜ್ಞದ್ವಿ ಅಪುತಿಯನ್ನಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ನಿರರ್ಬಂಧಿಸುವುದು. ಆದರೆ ಹಂಚ್ಚಂದ್ರನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಮುಂದೆಮಾಡಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹಾಕಿ ನುಣುಪಿಕೊಳ್ಳುವುದು.]

ಅಭೈನಮುನಾಚ ವರುಣಂ ರಾಜಾನಮುಪಧಾನ ಪುತ್ರೋ ಮೇ
ಜಾಯತಾಂ ತೇನ ತ್ವಾ ಯಜಾ ಇತಿ ||

ಪುತ್ರನಿಮಿತ್ತಲಾಭಪ್ರತಿಪಾದಿಕಾ ನಾರದೋಕ್ತಾ ದಶ ಗಾಥಾ ಉದಾಹೃತ್ಯ ಪುತ್ರಜನ್ಮೋ-
ಖಾಯೋಪದೇಶಕಪರಂ ನಾರದವಾಕ್ಯಮವತಾರಯತಿ—ಅಥ ಪುತ್ರೇಚ್ಛಾ ನಿಮಿತ್ತಕಥನಾನಂತರಮೇನಂ
ಪುತ್ರಾರ್ಥಿನಂ ಹತಿಶ್ಚಂದ್ರಂ ನಾರದ ಉನಾಚ | ಹೇ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರ ವರುಣಂ ರಾಜಾನಮುಪಧಾನ
ಪ್ರಾರ್ಥಯಸ್ವ | ಯೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ನಿಶ್ಚಯಃ ಸೋಽಭಿಧೀಯತೇ | ಹೇ ವರುಣ ತ್ವತ್ರಸಾದಾನ್ವೇ
ಪುತ್ರೋ ಜಾಯತಾಂ ತತಸ್ತೇನ ಪುತ್ರೇಣ ತ್ವಾಂ ಯಜೈ ತ್ವಾಮುದ್ಧಿತ್ಯ ಯಜ್ಞಂ ಕರವಾಣೇತಿ ||

ರಾಜನಿಗೆ ಪುತ್ರೋತ್ಪತ್ತಿ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ನಾರದನು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಪುತ್ರಸಂತಾನದಿಂದ ಲಭಿಸುವ ಸುಖ
ಸಂತೋಷಾದಿಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಣೆ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿ ಹಂಚ್ಚಂದ್ರರಾಜನಿಗೆ ಪುತ್ರನು ಹುಟ್ಟಬೇಕಾದರೆ ಏನು
ಮಾಡಬೇಕು ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುವನು—ಪುತ್ರೇಚ್ಛಾ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಬಯಸುತ್ತಿರುವ ಹಂಚ್ಚಂದ್ರನು ಅವನನ್ನು
ಕುರಿತು ನಾರದನು ಇಂತೆಂದನು—ಎಲೈ ಹಂಚ್ಚಂದ್ರ ರಾಜನೇ, ನಿನಗೆ ಪುತ್ರನು ಜನಿಸಬೇಕೆಂಬ ಆಪೇಕ್ಷೆ ಇದ್ದಲ್ಲಿ ನಾನು
ಹೇಳುವಂತೆ ಮಾಡು. ಏನೆಂದರೆ ನೀನು ವರುಣನಿಂಬ ದೇವತೆಯ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಅವನ ಮರಿಹೊಕ್ಕು ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ
ಪ್ರಾರ್ಥಿಸು. ಎಲೈ ವರುಣನೇ, ನಿನ್ನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ನನಗೆ ಪುತ್ರಸಂತಾನವೆಂಬಾಗುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸು. ನನಗೆ
ಪುತ್ರನು ಹುಟ್ಟಿದರೆ ಆ ಪುತ್ರನನ್ನೇ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪಶುವನ್ನಾಗಿ ನಿರ್ಗರ್ಭಿಸಿ ಯಜ್ಞಮಾಡುತ್ತೇನೆ ಎಂದೆ.

ತಥೇತಿ ಸ ವರುಣಂ ರಾಜಾನಮುಪಸಸಾರ ಪುತ್ರೋ ಮೇ ಜಾಯತಾಂ
ತೇನ ತ್ವಾ ಯಜಾ ಇತಿ ತಥೇತಿ ತಸ್ಯ ಪುತ್ರೋ ಜಜ್ಞೇ ರೋಹಿತೋ-
ನಾಮು ||

ಪ್ರಾರ್ಥನಾಪ್ರಕಾರಂ ನಾರದೋಪದೇಶಮುಕ್ತವ್ಯ ಹಂಚ್ಚಂದ್ರನು ತ್ವಾಂತಂ ದರ್ಶಯತಿ—
ನಾರದೋಪದೇಶಕಮಂಗಳೈಕ್ಯ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರೋ ವರುಣಮುಪಸಸಾರ ಪ್ರಾರ್ಥಯಾಮಾಸ | ಸ

ವರುಣೋಽಪಿತಘಾಸ್ತ್ವಿತಿ ತದೀಯಪುತ್ರೋಸ್ತತ್ಕೈವರಂ ದತ್ತವಾನ್ | ತೇನ ಚ ವರೇಣೋತ್ಪನ್ನಸ್ಯ
ರೋಹಿತ ಇತ್ಯೇತನ್ನಾಮಾಭೂತ್ ||

ಈ ರೀತಿ ಮಾಡಿದ ನಾರದನ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಆ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರರಾಜನು ವರುಣದೇವನ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ
ಹೀಗೆ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವನು— ಎಲೈ ವರುಣನೇ ನನಗೆ ಪುತ್ರನಾಗುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸು. ಆ ಪುತ್ರನನ್ನೇ ಯುಜ್ಞ ದಲ್ಲಿ ಪರುವನ್ನಾಗಿ
ಮಾಡಿ ನಿನಗರ್ಪಿಸುವೆನು ಎಂದನು. ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲೆಂದು ವರುಣನು ಆ ರಾಜನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನಂಗೀಕರಿಸಿ ಅವನಿಗೆ
ಪುತ್ರನಾಗುವಂತೆ ವರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ವರುಣನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಪುತ್ರನಿಗೆ ರೋಹಿತನೆಂದು
ಹೆಸರಿಡಲಾಯಿತು.

ತಂ ಹೋವಾಚಾಜನಿ ವೈ ತೇ ಪುತ್ರೋ ಯಜಸ್ವ ಮಾಽನೇನೇತಿ ಸ
ಹೋವಾಚ ಯದಾ ವೈ ಪಶುರ್ನಿದರ್ಶೋ ಭವತ್ಯಥ ಸ ಮೇಧ್ಯೋ
ಭವತಿ ನಿರ್ದಶೋ ನ್ವಸ್ತ್ವಥ ತ್ವಾ ಯಜಾ ಇತಿ ತಥೇತಿ ||

ಅಥ ಬಹುಭಿಃ ಪರ್ಯಾಯೈವರೂಣಸ್ಯೋಕ್ತಿಹರಿಶ್ಚಂದ್ರಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯುಕ್ತೀಶ್ಚೈವ್ಯುಭಯಂ
ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತೇ | ತತ್ರ ಪ್ರಥಮಂ ಪರ್ಯಾಯಂ ದರ್ಶಯತಿ-ತಂ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರಂ ವರುಣ ಉವಾಚ |
ಹೇ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರ ತೇ ಪುತ್ರೋಜನಿ ವಾ ಉತ್ಪನ್ನೈ ವಿವಾನೇನ ಪುತ್ರೇಣ ಮಾಮುದ್ವಿಶ್ಯ ಯಾಗಂ
ಕುರ್ವತಿ | ಏವಂ ವರುಣೇನೋಕ್ತೇ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರಃ ಪುನಃ ಪ್ರತ್ಯುವಾಚ | ಯಾಗಾರ್ಥಃ ಪಶುಃ
ಯದಾ ನಿರ್ದಶೋ ಭವತಿ ತದಾ ಸ ಪಶುರ್ಮೇಧ್ಯೋ ಯಾಗಯೋಗ್ಯೋ ಭವತಿ | ನಿರ್ಗತಾನ್ಯಶೌ
ಚದಿನಾನಿ ದಶಸಂಖ್ಯಾಶಾನಿ ಯಸ್ಮಾತ್ಪಶೋಃ ಸೋಽಯಂ ನಿರ್ದಶಃ | ತಸ್ಮಾದಯಂ ನು ಕ್ಷಿಪ್ತಂ
ನಿರ್ದಶೋಽಸ್ತು | ಅಥಾನಂತರಂ ತ್ವಾ ಪ್ರತ್ಯಹಂ ಯಜಾ ಇತ್ಯೇತದ್ವಾಕ್ಯಂ ವರುಣಪ್ರಘಾಸ್ತ್ವಿ-
ತ್ಯಂಗೀಚಕಾರ ||

ವರುಣನಿಗೂ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರ ರಾಜನಿಗೂ ನಡೆದ ಸಂವಾದಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದಾಗಿ ತಿಳಿಸುವರು ಮೊದಲನೆಯ
ಸಂಭಾಷಣಕ್ರಮವೇನೆಂದರೆ— ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರ ರಾಜನಿಗೆ ಪುತ್ರೋತ್ಪತ್ತಿಯಾದನಂತರ ವರುಣನು ಅವನ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಬಂದು—
ಎಲೈ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನೇ, ನನ್ನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ನನಗೆ ಪುತ್ರನು ಜನಿಸಿರುವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ನೀನು ಹಿಂದೆ ವಾಗ್ಧಾನಮಾಡಿದಂತೆ
ಆ ಪುತ್ರನನ್ನು ನನಗೆ ಯುಜ್ಞ ದಲ್ಲಿ (ಪಶುರೂಪವಾಗಿ) ಅರ್ಪಿಸು ಎಂದನು. ವರುಣನು ಈ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನು
ಇಂತು ನುಡಿದನು— ಎಲೈ ವರುಣನೇ, ನೀನು ಹೇಳುವುದು ಯುಕ್ತವು. ಯುಜ್ಞ ದಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುವ ಪಶುವಿಗೆ ಅದು ಹುಟ್ಟಿ ಹತ್ತು
ದಿನಗಳು ಕಳೆಯುವವರೆಗೂ ಪುತ್ರನಿಗೂ ಅವನ ತಂದೆತಾಯಿಗಳಿಗೂ ಜಾತಾಶೌಚ (ಪುರ:ಡು) ವಿರುವುದು. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ
ಈ ಪುತ್ರನು ಯಜ್ಞ ಹೇನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹತ್ತು ದಿನಗಳು ಕಳೆದು ಜಾತಾಶೌಚವು ಕೊನೆಗೊಳ್ಳಲಿ. ಅನಂತರ
ಈ ಪುತ್ರನನ್ನು ನನಗೆ ಅರ್ಪಿಸು ಯುಜ್ಞ ಮಾಡುವೆನು ಎಂದು ಹೇಳಲು ವರುಣನು ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲೆಂದೊಬ್ಬ ಹೊರಟು
ಹೋದನು.

ಸ ಹ ನಿರ್ದಶ ಆಸ ತಂ ಹೋವಾಚ ನಿರ್ದಶೋ ನ್ವಭೂದ್ಯಜಸ್ವ ಮಾಽ-
ನೇನೇತಿ ಸ ಹೋವಾಚ ಯದಾ ವೈ ಪಶೋರ್ದಂತಾ ಜಾಯಂತೇಽಥ

ಸ ಮೇಧ್ಯೋ ಭವತಿ ದಂತಾ ನ್ವಸ್ಯ ಜಾಯಂತಾ ಮಥ ತ್ವಾ ಯಜಾ ಇತಿ ||

ದ್ವಿತೀಯಾಮುಕ್ತಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಪರ್ಮಾಯಂ ದರ್ಶಯತಿ— ದಶದಿನಾಶೌಚಾಸಗಮೇ ಶುದ್ಧ-
ತ್ವಾದ್ಯಥಾ ಯಾಗಯೋಗ್ಯತ್ವಂ ತಥಾ ದಂತೋತ್ಪನ್ನತ್ವಾದವಯವಸಂಪೂರ್ಣಾ ಯಾಗಯೋಗ್ಯ-
ತ್ವಮಿತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯಃ | ಸ್ಪಷ್ಟಮನ್ಯತ್ ||

ಹತ್ತುದಿನಗಳು ಕಳೆದನಂತರ ವರುಣನು ಪುನಃ ರಾಜನಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು—ಎಲೈ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರರಾಜನೇ, ನೀನು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಹತ್ತು ದಿನಗಳು ಕಳೆದುಹೋದುವು. ಪುತ್ರನು ಜಾತಾಶೌಚದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗಿ ಯಜ್ಞಾರ್ಹನಾಗಿರುವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ನೀನು ಈಗ ನಿನ್ನ ಪುತ್ರನನ್ನರ್ಪಿಸಿ ಯಜ್ಞಮಾಡು ಎಂದು ಹೇಳಲು ರಾಜನು ವರುಣನನ್ನು ಕುರಿತು, ಎಲೈ ವರುಣದೇವನೇ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಈ ಪುತ್ರನು ಹತ್ತುದಿನಗಳ ಜಾತಾಶೌಚ ದೋಷದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದರೂ ಈ ಶಿಶುವಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಗಳು ಇನ್ನೂ ಹುಟ್ಟಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶಿಶುವಿನ ಅವಯವಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪೂರ್ಣಿಯಾದಂತಾಗಲಿಲ್ಲ. ಅಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮಾತ್ರ ಬೆಳೆದು ಪಠುವು ಯಜ್ಞಾರ್ಹವಲ್ಲ ಆದ್ದರಿಂದ ಪುತ್ರನಿಗೆ ಹೆಚ್ಚುಗಳು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿಲಿ. ಅನಂತರ ಪೂರ್ಣಾವಯವ ಸಹಿತನಾದ ಅವನನ್ನು ನಿನ್ನಗರ್ಭಿಸಿ ಯಜ್ಞಮಾಡುವೆನು ಎಂದು ಹೇಳಿದನು. ರಾಜನ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರವನ್ನು ಕೇಳಿ ವರುಣನು ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲೆಂದು ಹೇಳಿ ಹೊರಟುಹೋದನು.

ತಸ್ಯ ಹ ದಂತಾ ಜಜ್ಞಿರೇ ತಂ ಹೋವಾಚಾಜ್ಞತ ನಾ ಅಸ್ಯ ದಂತಾ ಯಜಸ್ವ ಮಾನೇನೇತಿ ಸ ಹೋವಾಚ ಯದಾ ವೈ ಪಶೋದರ್ಂತಾಃ ಪದ್ಯಂತೇಫ ಸ ಮೇಧ್ಯೋ ಭವತಿ ದಂತಾನ್ವಸ್ಯ ಪದ್ಯಂತಾಮಥ ತ್ವಾ ಯಜಾ ಇತಿ ತಥೇತಿ ||

ಸ್ವತೀಯಂ ಸರ್ವಾಯಂ ದರ್ಶಯತಿ— ಅಜ್ಞತ ವೈ ಜಾತಾ ಏವ ಪದ್ಯಂತೇ ಪತಂತಿ |
ಪ್ರಥಮೋತ್ಪನ್ನಾನಾಂ ದಂತಾನಾಮಸ್ಮಯಿತ್ಯೇನ ಮುಖ್ಯಪಶ್ಚವಯವತ್ವಾಭಾವಾತ್ಪ್ರಾತೇ ಸತಿ
ಪಶೋಮೇಧ್ಯತ್ವಮ್ ||

ಅನಂತರ ಕೆಲವು ಕಾಲದ ಮೇಲೆ ರಾಜನನ್ನು ಕುರಿತು—ಎಲೈ ರಾಜನೇ, ನಿನ್ನ ಪುತ್ರನಾದ ದೋಹಿತನಿಗೆ ಹೆಚ್ಚುಗಳು ಹುಟ್ಟಿವೆ. ಈಗ ಅವನು ಸಂಪೂರ್ಣಾವಯವಮುಕ್ತನಾಗಿ ಯಜ್ಞಾರ್ಹನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನನಗೆ ಅವನನ್ನರ್ಪಿಸಿ ಯಜ್ಞಮಾಡು ಎನ್ನಲು, ಆಗ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನು ವರುಣನನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ—ಎಲೈ ವರುಣನೇ, ನಿನ್ನ ಪುತ್ರನಿಗೆ ಹುಟ್ಟಿರುವ ಈ ಹೆಚ್ಚುಗಳು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅವು ಸ್ವಲ್ಪ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಬಿದ್ದು ಹೋಗುವವು. ದಂತವಾತವಾದನಂತರ ಅವನನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ಯಜ್ಞಮಾಡುತ್ತೇನೆ ಎಂದನು. ರಾಜನ ಮಾತನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲೆಂದು ಹೇಳಿ ಹೊರಟು ಹೋದನು.

ತಸ್ಯ ಹ ದಂತಾಃ ಪೇದಿರೇ ತಂ ಹೋವಾಚಾಪತ್ನ ತ ನಾ ಅಸ್ಯ ದಂತಾ ಯಜಸ್ವ ಮಾನೇನೇತಿ ಸ ಹೋವಾಚ ಯದಾ ವೈ ಪಶೋದರ್ಂತಾಃ

ಪುನರ್ಜಾಯಂತೇಽಥ ಸ ಮೇಧ್ಯೋ ಭವತಿ ದಂತಾ ನ್ವಸ್ಯ ಪುನರ್ಜಾ-
ಯಂತಾಮಥ ತ್ವಾ ಯಜಾ ಇತಿ ತಥೇತಿ ||

ಚತುರ್ಥಂ ಪರ್ವಾಯಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಅಪತ್ನತ ವೈ ಪತಿತಾಃ | ಪುನರುತ್ಪನ್ನಾನಾಂ ದಂತಾ-
ನಾಂ ಸ್ಥಿರತ್ವೇನ ಸಂಪೂರ್ಣಾವಯವತ್ವಾತ್ ಪಶೋಮೇಧ್ಯತ್ವಮ್ ||

ಅನಂತರ ಕೆಲವು ಕಾಲದ ಮೇಲೆ ವರುಣನು ಬಂದು ರಾಜನೊಡನೆ ಇಂತೆಂದನು. ನೀನು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಯಜ್ಞ ಪಶುವಿನ ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದ ಹಲ್ಲುಗಳು ಬೀಳುವವರೆಗೂ ಆ ಪಶುವು ಯಜ್ಞಾಹವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಹಲ್ಲುಗಳು ಬಿದ್ದನಂತರ ಪುತ್ರನನ್ನೆರಿಸಿ ಯಜ್ಞ ಮಾಡುತ್ತೀನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆಯಷ್ಟೆ. ಆ ನಿನ್ನ ಪುತ್ರನಿಗೆ ಹಲ್ಲುಗಳೆಲ್ಲಾ ಬಿದ್ದುಹೋಗುತ್ತಾ ಇವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಿನ್ನ ಮಾತಿನಂತೆ ಪುತ್ರನನ್ನು ನನಗೊಪಿಸಿ ಯಜ್ಞಮಾಡು ಎಂದನು. ರಾಜನು ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರವಾಗಿ—ಎಲೈ ವರುಣನೇ ಪುತ್ರನ ಹಲ್ಲುಗಳೇನೋ ಬೀಳುತ್ತಿವೆ. ಅವು ಸ್ಥಿರವಾದ ಹಲ್ಲುಗಳಲ್ಲ. ಅವು ಪೂರ್ಣಿಯಾಗಿ ಬಿದ್ದುಹೋದನಂತರ ಘಟ್ಟಿಯಾದ ಹಲ್ಲುಗಳು ಪುನಃ ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ. ಆರೀತಿ ಹೊಸದಾಗಿ ಸ್ಥಿರವಾದ ಹಲ್ಲುಗಳು ಹುಟ್ಟಿದನಂತರ ಪುತ್ರನನ್ನು ನಿನಗೆ ಒಪಿಸಿ ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವೆನು ಎಂದು ಹೇಳಲು ರಾಜನ ಮಾತನ್ನಂಗೀಕರಿಸಿ ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲೆಂದೊಪ್ಪಿ ವರುಣನು ಹೊರಟು ಹೋದನು.

ತಸ್ಯ ಹ ದಂತಾಃ ಪುನರ್ಜಜ್ಞಿರೇ ತಂ ಹೋವಾಚಾಜತ ವಾ ಅಸ್ಯ
ಪುನರ್ದಂತಾ ಯಜಸ್ವ ಮಾನ್ವೇನೇತಿ ಸ ಹೋವಾಚ ಯದಾ ವೈ
ಕ್ಷತ್ರಿಯಃ ಸಾಂನಾಹುಕೋ ಭವತ್ಯಥ ಸ ಮೇಧ್ಯೋ ಭವತಿ ಸಂ-
ನಾಹಂ ತು ಪ್ರಾಪ್ನೋತ್ಪಥ ತ್ವಾ ಯಜಾ ಇತಿ ತಥೇತಿ ||

ಪಂಚಮಂ ಪರ್ವಾಯಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಅಜ್ಞತ ವೈ ಜಾತಾ ವಿವ | ಪಶ್ಯಂತರಸ್ಯ ಪುನರ್ದಂ-
ತೋಸ್ತತ್ತಿಮಾತ್ರೇಣ ಮೇಧ್ಯತ್ವೇಽಸ್ಯಸ್ಯ ಪಶೋಃ ಕ್ಷತ್ರಿಯತ್ವಾತ್ಪಶ್ಯಜಾತ್ಯಚಿತಧನುರ್ಬಾಣಕವ-
ಚಾದಿಸಂನಾಹಲೀಲಿತ್ವೇ ಸತಿ ಜಾತ್ಯಚಿತವ್ಯಾಪಾರಸಂಪೂರ್ಣ ಮೇಧ್ಯತ್ವಂ ತಸ್ಮಾನ್ನು ಕ್ಷತ್ರೀಮೇ-
ವಾಸೌ ಸಂನಾಹಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತ್ಪನಂತರಮೇವ ಯಜಾ ಇತ್ಯುತ್ತರಂ ವರುಣೋಂಗೀಚಕಾರ ||

ಅನಂತರ ಕೆಲವು ಕಾಲದಮೇಲೆ ವರುಣನು ಬಂದು—ಎಲೈ ರಾಜನೇ ನಿನ್ನ ಪುತ್ರನಿಗೆ ಮೊದಲು ಬಿದ್ದುಹೋದ ಹಲ್ಲು ಗಳೆಲ್ಲವೂ ಹೊಸದಾಗಿ ಈಗ ಹುಟ್ಟಿರುವವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಆ ನಿನ್ನ ಪುತ್ರನನ್ನು ನನಗೆ ಅಪಿಸಿ ಯಜ್ಞ ಮಾಡು ಎನ್ನಲು ರಾಜನು—ಎಲೈ ವರುಣನೇ ಪುತ್ರನಿಗೆ ಯಜ್ಞ ಪಶುವಿಗೆ ಹಿಂದಿದ್ದ ಹಲ್ಲುಗಳು ಬಿದ್ದುಹೋಗಿ ಹೊಸದಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿರುವುದೇನೋ ನಿಜವು ಆದರೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದವನಿಗೆ ಸ್ವಜಾತಿಗೆ ಉಚಿತವಾದ ಧನುರ್ಬಾಣಕವಚಾದಿ ಸಂನಾಹರೂಪವಾದ ಸಂಸ್ಕಾರವು ನಡೆಯ ಬೇಕು. ಆ ವಿಧವಾದ ಸಂಸ್ಕಾರವಾಗುವವರೆಗೂ ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ಯಜ್ಞಾಹವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಂಸ್ಕಾರಾನಂತರ ಪುತ್ರನನ್ನು ನಿನಗೆ ಒಪಿಸಿ ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವೆನು ಎಂದು ಹೇಳಲು ವರುಣನು ಅವನ ಮಾತಿಗೊಪ್ಪಿ ಹೊರಟುಹೋದನು.

ಸ ಹ ಸಂನಾಹಂ ಪ್ರಾಪತ್ತಂ ಹೋನಾಚ ಸಂನಾಹಂ ನು ಪ್ರಾಪ್ನೋದ್ಯ-
ಜಸ್ವ ಮಾನೇನೇತಿ ಸ ತಥೇಶ್ಯುಕ್ತ್ವಾ ಪುತ್ರಮಾನುಂತ್ರಯಾಮಾಸ
ತತಾಯಂ ವೈ ಮಹ್ಯಂ ತ್ವಾನುದದಾದ್ಧಂತ ತ್ವಯಾಽಹಮಿಮಂ
ಯಜಾ ಇತಿ ||

ಷಷ್ಠಂ ಪರ್ಮಾಯಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಸಂನಾಹಪ್ರಾಪ್ತೇರೂರ್ಧ್ವಂ ಸ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರೋ ವರುಣೋ.
ಕ್ರಿಮಂಗೀಕೃತ್ಯ ಪುತ್ರಮಾನುಂತ್ರೈವಮುನಾಚ | ಉಪಲಾಲನಾರ್ಥಂ ಪುತ್ರೇ ಪಿತ್ವವಾಚಿತತ-
ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗಃ | ಹೇ ತತ ಹೇ ಪುತ್ರಾಯಮೇವ ವರುಣೋ ಮಹ್ಯಂ ತ್ವಾಂ ಪುತ್ರವರೇಣ
ದತ್ತವಾನ್ ಹಂತ ದುಷ್ಕೋಹಮಿಮಂ ವರುಣಂ ಯತ್ತ್ವಯಾ ಪುತ್ರೇಣ ಯಜ್ಞ ಯಾಗರೂಪಾಂ
ಪೂಜಾಂ ಕರವಾಣೇತಿ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರಸ್ಯೋಕ್ತಿಃ ||

ಪುತ್ರನಿಗೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯಯೋಗ್ಯವಾದ ಸಂನಾಹಸಂಸ್ಕಾರಾನಂತರ ಆ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರರಾಜನು ವರುಣನ ಮಾತಿನಂತೆ
ನಡಿಯಬೇಕೆಂದುದ್ದೇಶಿಸಿ ತನ್ನ ಪುತ್ರನಾದ ರೋಹಿತನನ್ನು ಬರುವಂತೆ ಹೇಳಿ ಕಳುಹಿಸಿ ಅವನು ಬಂದ ನಂತರ—ಎಲೈ
ಪುತ್ರನೇ ಹಿಂದೆ ವರುಣನು ನಿನ್ನನ್ನು ನನಗೆ ಪುತ್ರನಾಗುವಂತೆ ವರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿತ್ತುಕಾರ ನಿನು ನನಗೆ ಪುತ್ರನಾಗಿ ಜನಿಸಿದೆ.
ಅದರೆ ನಾನು ದುಷ್ಟನು. ಏಕೆಂದರೆ ನಾನು ವರುಣನಿಂದ ವರವನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಾಗ ನನಗಿಷ್ಟ ಹುಟ್ಟುವ ಪುತ್ರನನ್ನು
ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪಶುರೂಪದಿಂದ ನಿರ್ಗರ್ಭಿಸುವೆನು ಎಂದು ವಚನ ಕೊಟ್ಟಿರುವೆನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈಗ ನಿನ್ನನ್ನು ಯಜ್ಞಪತ
ವನ್ನಾಗಿ ವರುಣದೇವನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಬೇಕಾಗಿರುವುದು ಎಂದನು.

ಸ ಹ ನೇಶ್ಯುಕ್ತ್ವಾ ಧನುರಾದಾಯಾರಣ್ಯಮುಪಾತಸ್ಥೌ ಸ ಸಂವತ್ಸರ-
ಮರಣ್ಯೇ ಚೇಚಾರ ||

ಅಥ ರೋಹಿತನಾನ್ವಃ ಪುತ್ರಸ್ಯ ಕೃತ್ಯಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಸಹ ಸ ಖಲು ರೋಹಿತಾನ್ವಃ
ಪುತ್ರಃ ಪಿತುರ್ವಾಕ್ಯಂ ನಿಷಿದ್ಯಃ ಸ್ವರಕ್ಷಣಾರ್ಥಂ ಧನುಃ ಸ್ವೀಕೃತ್ಯಾರಣ್ಯಂ ಪ್ರತ್ಯಹಗತೋಽಭೀರ್ತ |
ಕಸ್ಮಿಂಶ್ಚಿದರಣ್ಯೇ ನೈರಂತರ್ಯೇಣ ಸ ರೋಹಿತಃ ಸಂವತ್ಸರಂ ಚೇಚಾರೇತಿ ||

ನುರಿ ಹೇಳಿದ ಪಿತೃವಿನ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ರೋಹಿತನೆಂಬ ಆ ಪುತ್ರನು ತನ್ನ ತಂದೆಯ ಮಾತನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ
ಇದ್ದರೆ ಆಪಾಯವುಂಟಾಗಬಹುದೆಂದು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಭಾವಿಸಿ ತನ್ನ ಸುರಕ್ಷತೆಗಾಗಿ ತನ್ನ ಬಿಲ್ಲುಬಾಣಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು
ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಹೊರಟುಹೋದನು. ಆ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಆ ರೋಹಿತನೆಂಬ ರಾಜಪುತ್ರನು ಒಂದು ವರ್ಷ ಸಂವತ್ಸರ ಅರಿದಾದು
ತ್ತಿದ್ದನು.

English Translation

(A son is born to Harischandra. Varuna repeatedly requests the King to sacrifice his son to him ; but the sacrifice is under different pretences always put off by the King.)

Narada then told him, "Go and beg of Varuna the king, that he might favour you with the birth of a son (promising him at the same time) to sacrifice to him this son when born." He went to Varuna the king, praying, "Let a son be born to me ; I will sacrifice him to thee." Then a son, Rohita by name, was born to him. Varuna said to him. "A son is born to thee, sacrifice him to me." Harischandra said, "An animal is fit for being sacrificed, when it is more than ten days old. Let him reach this age, then I will sacrifice him to thee. After Rohita had passed the age of ten days, Varuna said to him, "He is now past ten days, sacrifice him to me. Harischandra answered, "An animal is fit for being sacrificed when its teeth come. Let his teeth come, I will sacrifice him to thee." After his teeth had come, Varuna said to Harischandra, "His teeth have now come, sacrifice him to me." He answered, "An animal is fit for being sacrificed when its teeth fall out. Let his teeth fall out, then I will sacrifice him to thee." His teeth fell out. He then said, "His teeth are falling out, sacrifice him to me." He said, "An animal is fit for being sacrificed when its teeth have come again. Let his teeth come again, then I will sacrifice him to thee." His teeth come again. Varuna said, "His teeth have now come again, sacrifice him to me." He answered "A man of the warrior caste is fit for being sacrificed only after having received his full armour. Let him receive his full armour, then I will sacrifice him to thee. He then was invested with the armour. Varuna then said "He has now received the armour, sacrifice him to me." After having thus spoken, he called his son, and told him, "Well, my dear, to him who gave thee unto me, I will sacri-

“fice thee now.” But the son said, “No, no, took his bow and absconded to the wilderness, where he was roaming about for a year.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯಸ್ಯ ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ದ್ವಿತೀಯಃ ಖಂಡಃ
ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತೆ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಅಥ ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ತೃತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಮೂವತ್ತೆ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು

[ರೋಹಿತನು ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕನಾಗಿ ಅರು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಕಾವಿನಲ್ಲಿ ಅಲೆದುದು. ಅನಂತರ ತನಗೆ ಬದಲಾಗಿ ವರುಣನಿಗೆ ಅಹುತಿಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶುನಶೀಪನೆಯ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಪುತ್ರನನ್ನು ಅವನ ಕಂದೆಕಾರು ಗಳಿಂದ ಕ್ರಯವಾಗಿ ಪಡೆದುದು.]

ಅಥ ಹೈಕ್ಷ್ವಾಕಂ ವರುಣೋ ಜಗ್ರಾಹ ತಸ್ಯ ಹೋದರಂ ಜಜ್ಞೇ ತದು
ಹ ರೋಹಿತಃ ಶುಶ್ರಾವ ಸೋಽರಣ್ಯಾದ್ಧ್ರಮವೇಯಾಯ ತಮಿಂದ್ರಃ
ಪುರುಷರೂಪೇಣ ಪರ್ಯೇತ್ಯೋವಾಚ | ನಾನಾಶ್ರಾಂತಾಯ ಶ್ರೀರ-
ಸ್ವೀತಿ ರೋಹಿತ ಶುಶ್ರುಮು | ಸಾಪೋ ನೃಷದ್ವರೋ ಜನ ಇಂದ್ರ
ಇಚ್ಛೇತಃ ಸಖಾ ಚರೈವೇತಿ ||

ರೋಹಿತಸ್ವಾರಣ್ಯೇ ಸಂವತ್ಸರಚರಣಾನಂತರಂ(ರೆ)ಭಾವಿನಂ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರಾದೀನಾಂ ವೃತ್ತಾಂಶಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಅಥ ರೋಹಿತಸ್ವಾರಣ್ಯೇ ಸಂವತ್ಸರವಾಸಾನಂತರಮೇವೈಕ್ಷ್ವಾಕುಮಿಕ್ಷ್ವಾಕುವಂಶೋ-
ಸ್ತನ್ನಂ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರಂ ದೇವೋ ರೋಗರೂಪೇಣ ಜಗ್ರಾಹ | ವರುಣೇನ ಗೃಹೀತಸ್ಯ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರ-
ಸ್ಯೋದರಂ ಜಜ್ಞೇ ಜತೇನ ಪೂರಿತಮುಚ್ಯುತಂ ಮಹೋದರನಾಮಕಂ ರೋಗ ಸ್ವರೂಪ-
ಮುತ್ಸನ್ನಮ್ | ತದು ಹ ತದಪಿ ಸರ್ವಮರಣೇ ಸ್ಥಿತೋ ರೋಹಿತಃ ಪುತ್ರೋ ಮನುಷ್ಯಮುಪಾಚ್ಛು-
ಶ್ರಾವ | ಶ್ರುತ್ವಾ ಸ ರೋಹಿತಃ ಓತರಂ ದ್ರಷ್ಟುಮರಣ್ಯಾದ್ಧ್ರಮಂ ಪ್ರತ್ಯಾಜಗಾಮ | ಅಗಚ್ಛಂತಂ
ರೋಹಿತಂ ಮಾರ್ಗಮಧ್ಯ ಇಂದ್ರಃ ಕೇನಚಿದ್ವ್ಯಾಃ ಕೃಣಪುರುಷರೂಪೇಣ ಪ್ರಾಪ್ಯೇದಮುಕ್ರವಾನ್ |
ಆ ಸಮಂತಾಚ್ಚಾಂತ ಆಶ್ರಾಂತಃ ಸರ್ವತ್ರ ಪರ್ಯಟಿನೇನ ಶ್ರಾಂತಿಂ ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ತದ್ವಿಪರೀತೋನಾ.

ಶ್ರಾಂತಾ ಏಕತ್ರೈವ ನಿವಾಸಶೀಲಸ್ತಾದ್ಯಶಾಯ ತಥಾವಿಧಸ್ಯ ಪುರುಷಸ್ಯ ಶ್ರೀರ್ಬಹುವಿಧಾ ಸಂಪನ್ನಾಸ್ತಿಯದ್ವಾ ನಾನೇತಿ ಪದಚ್ಛೇದಃ | ಶ್ರಾಂತಾಯ ಸರ್ವತ್ರ ಪದ್ಯತೀನೇನ ಶ್ರಾಂತಸ್ಯ ನಾನಾ ಶ್ರೀರ್ಬಹುವಿಧಾ ಸಂಪದ್ವಿತ್ಯತೀನೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ರೋಹಿತ ವಯಂ ನೀತಿಕುಶಲಾನಾಂ ಪುರುಷಾಣಾಂ ಮುಖಾಚ್ಚುಕ್ತುಮ | ವರೋಚನೋ ವಿದ್ಯಾದಿಭಿಃ ಶ್ರೇಷ್ಠೋಽಪಿ ಪುರುಷೋ ನೃಷುತ್ಯಾಶೋ ನೃಷು ಮನುಷ್ಯೇಷು ಸೀದತಿತಿ ನೃಷಕ | ಶ್ರೇಷ್ಠೋಽಪಿ ಬಂಧುಗೃಹೇಷು ಸರ್ವದಾಸವಸ್ತಿತಸ್ತೈವರಜ್ಜಾತಃ ಪಾಪಸ್ತುಚ್ಛೋ ಭವೇತ್ | ಅತಸ್ತವ ಪಿತೃಗೃಹೇ ವಾಸೋ ನ ಯುಕ್ತಃ | ನ ಚಾರಣ್ಯೇ ಚರತೋ ಮನುಸಹಾಯೋ ನಾಸ್ತಿತಿ ಶಂಕನೀಯಮ್ | ಇಂದ್ರ ಏವ ಪರಮೇಶ್ವರ ಏವ ಚರತಸ್ತವ ಸಹಾ ಭವಿಷ್ಯತಿ | ತಸ್ಮಾಚ್ಚ ರ್ವಿವ ಸರ್ವಥಾರಣ್ಯೇ ಚರಸ್ವೇತ್ಯುವಾಚ | ಏವಂ ಬಹುಷ್ವಪಿ ಪರಾಯೋಷು ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಮ್ ||

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ರೋಹಿತನು ಪ್ರಾಣಭಯದಿಂದ ಅರಣ್ಯವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರ್ಷಪರ್ಯಂತರವೂ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರ್ದನು. ಇತ್ತ ರೋಹಿತನ ತಂದೆಯಾದ ಹಂಚಂದ್ರನು ಏನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನೆಂಬುದನ್ನೂ ಅವನ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನೂ ವಿವರಿಸುವರು—ರೋಹಿತನು ಧನುರ್ಬಾಣಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರ್ದನೆಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇವನ ತಂದೆಯಾದ ಹಂಚಂದ್ರ ರಾಜನು ವರೂದೇವನಿಗೆ ತನ್ನ ವಾಗ್ದಾನವನ್ನು ನಿರವೇರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದ್ದರಿಂದ ವರುಣನು ಆ ರಾಜನ ವೇಲೆ ಆಗ್ರಹಗೊಂಡು ಅವನನ್ನು ರೋಗಗೊಪದಿಂದ ಪೀಡಿಸಲಾರಂಭಿಸಿದನು. ಎಂದರೆ ಹಂಚಂದ್ರನಿಗೆ ಉದರದಲ್ಲಿ ನೀರು ತುಂಬಿಕೊಂಡು ವ್ಯಥಿಸಡುವ ಮಹೋದರವೆಂಬ ರೋಗವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು. ತಂದೆಯು ಮಹೋದರದಿಂದ ನರಳುತ್ತಿರುವನೆಂಬ ವಿಷಯವು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಲೆದಾಡುತ್ತಿದ್ದ ರೋಹಿತನಿಗೆ ಕೆಲವು ಮನುಷ್ಯರ ಮೂಲಕ ತಿಳಿಯಿತು. ಇದನ್ನು ತಿಳಿದ ಕೂಡಲೇ ರೋಹಿತನು ತನ್ನ ತಂದೆಯಾದ ಹಂಚಂದ್ರ ರಾಜನನ್ನು ನೋಡಿಕೊಂಡು ಬರಲು ಅರಣ್ಯದಿಂದ ನಗರಕ್ಕೆ ಹೊರಟು ಬಂದನು. ನಗರಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೊರಟು ಬರುತ್ತಿದ್ದ ರೋಹಿತನನ್ನು, ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಒಪ್ಪುನೊಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಪುತ್ರನ ರೂಪದಿಂದ ಸಂಧಿಸಿ ಇಂತೆಂದನು—ಎವೈ ರಾಜಪುತ್ರನೇ ಕೇಳು ಪುರುಷನಾದವನು ಒಂದೇ ಸ್ಥಳವಲ್ಲವು ಎಲ್ಲಿಗೂ ಹೋಗದೆ ಏನನ್ನೂ ಮಾಡದೆ ಸುಮ್ಮನಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಯಾವ ಸಂಪತ್ತೂ ದೊರೆಯಲಾರದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪುರುಷನು ತನ್ನ ಜಡಧಾವನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಪ್ಯೋಗಶೀಲನಾಗಿ ನಾನಾ ದೇಶಗಳನ್ನು ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆ ಅವನ ವನಸ್ಸು ವಿಶಾಸವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಅವನು ಆರೋಗ್ಯವಂತನೂ ವಿದ್ಯಾರ್ಥವಂತನೂ ಆಗುವನು ಎಂದು ನಾನು ಅನೇಕರಿಂದ ಕೇಳಿರುವೆನು. ಉತ್ತಮನೆನಿಸಿದ ಪುರುಷನು ವಿದ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠನೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೂ ಅವನು ಎಲ್ಲಿಗೂ ಹೋಗದೆ ಪಿತೃಗೃಹವೆಂದಲಾದ ತನ್ನ ಬಂಧುಗಳ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಸದಾ ಇರುತ್ತಿದ್ದರೆ ಇವನನ್ನು ನೋಡಿದ ಜನರು—ಅವನು ಎಲ್ಲಿಗೂ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ, ಏನನ್ನೂ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ವೃಥಾ ಕಾಲ ಕಳೆಯುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಇವನು ಕೆಲವು ಮೂರ್ಖನು, ಪಾಪಿಷ್ಠನು, ತನ್ನ ಬಂಧುಬಾಂಧವರಿಗೆ ಹೊರೆಯಾಗಿರುವನು ಎಂದು ನಾನಾ ವಿಧವಾಗಿ ಹೀಯಾಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನೀನು ಯಾವಾಗಲೂ ತಂದೆಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಏನನ್ನೂ ಮಾಡದೆ ಸುಮ್ಮನೆ ವಾಸಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ ನಾನು ಯಾರಿಗೆ ಏನು ಸಹಾಯವನ್ನು ತಾನೇ ಮಾಡಬಲ್ಲೆನು ಎಂದು ನೀನು ಶಂಕಿಸಬೇಕಾಗಲ್ಲ. ಅರಣ್ಯದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ನೀನಂತಹ ಪುರುಷನಿಗೆ ಪರಮೇಶ್ವರನೇ ಸ್ವೀಕೃತನಂತೆ ನೀನು ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ನೀನು ಅರಣ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ನೀನಗೆ ಇಷ್ಟಬಂದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರಮಾಡುತ್ತಿರು ಎಂದು ಹಿತಮಿತ್ರನಂತೆ ರೋಹಿತನಿಗೆ ಹೇಳಿದನು.

ಚರ್ಮಿನೇತಿ ನಾಮ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋಽವೋಚದಿತಿ ಹ ದ್ವಿತೀಯಂ ಸಂವತ್ಸ-
ರಸುರಣ್ಯೇ ಚಚಾರ ಸೋಽರಣ್ಯಾದ್ಗಾಮುನೇಯಾಯ ತಮಿಂದ್ರಃ
ಪುರುಷರೂಪೇಣ ಪರ್ಯೇತ್ಯೋನಾಚ—

ಪುಷ್ಪಿಣ್ಯಾ ಚರತೋ ಜಂಘೇ ಭೂಷ್ಣು ರಾತ್ಮಾ ಫಲಗ್ರಹಿಃ |

ಶೇರೇಽಸ್ಯ ಸರ್ವೇ ಸಾಪ್ತಾನಃ ಶ್ರಮೇಣ ಪ್ರಪಥೇಹತಶ್ಚರ್ಮಿನೇತಿ |

ತತ್ರೇಂದ್ರವೀಹಿತಯೋಃ ಸಂವಾದೇ ಪ್ರಥಮಂ ಪರ್ವಾಯಂ ದರ್ಶಯಿತ್ವಾ ದ್ವಿತೀಯಂ
ಪರ್ವಾಯಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೂಪಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ವಾಕ್ಯಂ ಶ್ರುತ್ವಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋಽಯಮುರಣ್ಯೇ
ಚರ್ಮಿನೇತ್ಯೇವಂ ನಾಮುಕ್ತವಾನಿತಿ ಮನಸಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾಕ್ಯೇ ಮಹಾಂತಮಾದರಂ ಕೃತ್ವಾ
ಪುನರಪ್ಯೇಕಂ ಸಂವತ್ಸರಮುರಣ್ಯೇ ಚರಿತ್ವಾ ಪಶ್ಚಾತ್ತಿತರಂ ದ್ರಷ್ಟುಂ ಗ್ರಾಮಂ ತಮಾಗಚ್ಛಂತಂ
ಪುನರವೀಂದ್ರೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೂಪೇಣಾಗತ್ಯೈವಷ್ಟುಮಾಚ | ಚರತಃ ಪರೈಃಪಿ ನಂ ಕುಮತಃ ಪುರುಷಸ್ಯ
ಜಂಘೇ ಪುಷ್ಪಿಣ್ಯಾ ಭವತಃ | ಯಥಾ ಪುಷ್ಪಯುಕ್ತೋ ವ್ಯಕ್ತಃ ಶಾಖಾ ಲತಾ ವಾಽಥವಾ ಸುಗಂಧೋ-
ಪೇಶಾ ಸೇವ್ಯಾ ಭವತಿ | ಏವಂ ಚರತೋ ಜಂಘೇ ಶ್ರಮಜಯೇನ ಸೇವ್ಯೇ ಭವತಃ | ತಥೈವಾತ್ಮಾ
ಮಧ್ಯದೇಹೋ ಭೂಷ್ಣುರ್ವರ್ಧಿಷ್ಣುಃ ಫಲಗ್ರಹಿರಾರೋಗ್ಯರೂಪಫಲಯುಕ್ತೋ ಭವತಿ | ಯಥಾ
ವರ್ಧಮಾನೋ ವ್ಯಕ್ತಃ ಕಾಲೇನ ಫಲಾನಿ ಗೃಹ್ಣಾತಿ ಏವಂ ಚರತಃ ಪುರುಷಸ್ಯ ಬೀಜಾದಿದೀಪನಾದಿ-
ಪಾಟವೇನ ಮಧ್ಯದೇಹ ಅರೋಗ್ಯರೂಪಂ ಫಲಂ ಗೃಹ್ಣಾತಿ | ತಥೈವಾಸ್ಯ ಚರತಃ ಪುರುಷಸ್ಯ ಸರ್ವೇ-
ಸಾಪ್ತಾನಃ ಸರ್ವಶಾಪಾನಿ ಪ್ರಪಥೇ ಪ್ರಕೃತ್ಯೇ ತೀರ್ಥಕ್ಷೇತ್ರಾದಿಮಾರ್ಗೇ ಶ್ರಮೇಣ ತತ್ತದ್ವೇವತಾದಿ-
ದರ್ಶನೇ ತೀರ್ಥ ಯಾತ್ರಾದಿ ಪ್ರಯಾಸೇನ ಹತಾ ವಿನಾಶಿತಾಃ ಸಂತಃ ಶೇರೇ ಶೇರತೇ ಶಯಾನಃ ತವ
ಭವಂತಿ | ಯಥಾ ಶಯಾನಾಃ ಪುರುಷಾಃ ಸ್ವಕಾಶ್ಯಂ ಕೃಷಿವಾಣಿಜ್ಯಾದಿಕಃ ಕರ್ಮಮುಕ್ತಾ ಏವಂ
ಪುಣ್ಯೇನ ವಿನಷ್ಟಾಃ ಪಾಪಾನೋ ನರಕಂ ದಾತುಮಸಮರ್ಥಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತಸ್ಮಾತ್ಸರ್ವಧಾರಣ್ಯೇ
ಚರತ ಸಿತುಗ್ಯಹೇಽವತಿಷ್ಯತ್ಸು ||

ರೋಹಿತನಿಗೂ ಪುರುಷರೂಪದಿಂದಿದ್ದ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಸಂವಾದವು ನಡೆಯಿತು. ಈಗ ಆ
ವಿಷಯವಾಗಿ ದ್ವಿತೀಯಪರ್ವಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು—ರೋಹಿತನು ತನಗೆ ಮಾರ್ಗಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಓರ್ವಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಸಿಕ್ಕಿ ತನಗೆ
ಹಿತೋಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡಿದನೆಂದು ತಿಳಿದು ಅದರಂತೆ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ಸಂವತ್ಸರದ ವರೆಗೂ ಸಂಚಾರಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ
ಅನಂತರ ತನ್ನ ತಂದೆಯ ಬಳಿಗೆ ಕೋಗಬೇಕೆಂದು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ನಗರಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಪುನಃ
ಇಂದ್ರನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ರೂಪದಿಂದ ರೋಹಿತನಿಗೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು ಮತ್ತೊಂದೆಡೆಗೆ—ಅರಣ್ಯಾದಿಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರಮಾಡುವ
ಪುರುಷನ ಕಾದಿಗಳು ಪುಷ್ಪವನ್ನು ಬಟ್ಟಿರುವ ವೃಕ್ಷದಂತೆ ಶೋಭಿಸುವುದು. ಪುಷ್ಪಾದಿಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ವೃಕ್ಷವು—ಅದು
ಶಾಖೆಯೇ ಆಗಲಿ, ಬಳ್ಳಿಯೇ ಆಗಲಿ—ವೋಡುವವರ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹಿತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು. ಇಂತಹ ವೃಕ್ಷವು ಎಲ್ಲರಿಗೂ
ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು. ಅದರಂತೆಯೇ ಆಯಾ ವಾದಿ ಶ್ರಮವನ್ನು ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ ಸಂಚಾರಮಾಡುವ ಪುರುಷನನ್ನು
ಕಂಡು ಎಲ್ಲರೂ ಮೆಚ್ಚಿ ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವರು. ಇದಲ್ಲದೆ ಪುಷ್ಪಸಹಿತವಾದ ವೃಕ್ಷವು ಮುಂದೆ ಜನರಿಗೆ ಆಹಾರ ಅರೋಗ್ಯಾ

దిగళన్నంటుమాడువ ఫలగళన్న బడువుదు. అదరంతే సంజరిసువ పురుషన ఆత్మవు వికాసగొల్పువుదు. శరీరవు ఆరోగ్యాదిగళంద బేన్నాగి బేళిదు దృఢవారువుదు. బేళియుత్తిరువ వృక్షవు కాలకాలగళల్లి టుత్తమ వాద ఫలగళన్న నైజువుదొలె అదరంతే సంజారమాడువ పురుషనూ ఆరోగ్యరూపవాద ఫలవన్నూ పదేయుత్తానై. ఇదల్లదీ దీక్షాయాసవన్నూ గమనైవదే తిక్షణైత్తగళల్లి సంజరిసుత్తా అల్లల్లిరువ దీవకాదిగళన్న దశనమా డువుదరింద ఆ పురుషన సమస్తపాపగళనూ నాశవారువువు. సంజారమాడదే ఇదల్లియే ఇరువ పురుషనిగి తన్న స్వకార్యవాద కృషివాణిజ్యాదిగళన్నూ మాడలు శక్తియిల్లదీ, పుణ్యకార్యగళన్నూ మాడలు సాధ్యవిల్లదీ ఇదువరిగే అవను అల్పస్వల్పవాగి గళసిద పుణ్యవు నష్టవాగి పాపవన్నూ మాత్త గళసి నరకకృే ధాగియాగువను. ఆదరింద ఎల్లీ రోగిహతనే, నైను నైన్న కందేయమనేయిల్లియే సుమ్మనే కుళిశకూళ్ళలు ఇష్టపడదే అరణ్యాదిగళల్లి సంజారమాడు ఎందు బోగిధిశదను.

**బేళివేతి వృ మా బ్రాహ్మణోఽపూరితాది త తృతియం సంవత్సర-
మరణ్యే ఛేకార సోఽరణ్యాద్గ్నామనోయాయ తమింద్రః
పురుషరూపేణ పయోత్యోనాచ—**

ఆస్త్రే భగ ఆసీనస్యోఽధ్వస్తిష్ఠతి తిష్ఠతః |

శేతే నిపద్యమానస్య చరాతి చరతోఽ భగశ్చర్యవేతి ||

తృతియం పర్యాయం దర్శయతి—భగః సౌభాగ్యమాసీనస్యోఽపవిష్టస్యాస్త్రే తథ్యేన తిష్ఠతి న తు వధర్తే | అభివృద్ధిః తోఽపిరుద్యోగిసౌభావాత్ | తిష్ఠత టుప-
నేతనం పరిత్యజ్యోత్వా పనం కువర్తతః పురుషస్య భగ టుఘ్నోఽభివృద్ధేఽరున్ముఖిష్ఠతి |
కృషివాణిజ్యాద్వ్యుద్యోగస్య సంభావిత్వాత్ | నిపద్యమానస్య భగవో శయానస్య భగః శేతే
నిద్రాం కరోతి విద్యమానధనరక్తాదిచింతయా ఆస్యభావాత్సర్వభ్యేన వినశ్యతి చరతస్తేషు-
తేషు దేఽతేషాంకర్షణం పర్యటినం కువర్తతః పురుషస్య భగః సౌభాగ్యం చరతి దినే దినే
వధర్తే | తస్మాత్సం బేళివేతి న త్పేఽకత్త తిష్ఠ ||

ఈగ మూరనెయ పర్యాయవన్న తిళిసువరు—దేఽశసంజారవన్న వూడు ఎందు బ్రాహ్మణనే ననగి
ఓతేఽపదేఽశమాడువను. ఆదరింద డాగేయే మాడువేను ఎందు రోగిహతను తన్న వఃనస్సినల్లి నిర్మయసి
అదరంతే మత్తేందు సంవత్సరవన్న సంజారదల్లియే కళిదు అనంతర గృమాభిముఖవాగి డోరిటి బుత్తిరు
వాగి డుదినంతే మార్గా మధ్యదల్లి ఇంద్రను బ్రాహ్మణ వేఛడింద రోగిహతనన్న కండు ఇంకేదను—పురుషను
ఇదల్లియే ఇద్దు ఎల్లియూ సంజరిపదిదరి అవన ధనాది చక్తయవు ఇద్దంకేయే ఇరువుదు. అదు అభివృద్ధి
యూగువుదిల్లి (ఢేఞ్చువుదిల్లి). టుద్యోగిగతిలనాగిరదే ఎందరి యావ కిలసవన్నూ మాడదే సుమ్మనే కుళిశరు
వుదరింద అవన చక్తయవు అభివృద్ధియూగువుదిల్లి. సుమ్మనే కూడదే టుద్యోగిగతిలనాదవనిగి అవన చక్తయవు

ಹೆಚ್ಚುತ್ತಾ ಹೋಗುವುದು. ಕೃಷಿವಾಣಿಜ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿ ಉದ್ಯೋಗಶೀಲನಾದವನ ವಶ್ಯವು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗುವುದು. ಆದರೆ ಏನನ್ನೂ ಮಾಡದೆ ಸುಮ್ಮನೆ ಕುಳಿತು ನಿದ್ರೆಮಾಡುತ್ತಾ ಕಾಲ ಕಳೆಯುವ ಮತ್ತು ತನ್ನಲ್ಲಿರುವ ಅಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪ ಧನದ ರಕ್ಷಣೆ ಯನ್ನೇ ಯಾವಾಗಲೂ ಚಿಂತಿಸುತ್ತಾ ಽಲಕಳಿಯುವ ಪುರುಷನ ವಶ್ಯವಾದಿ ಸಂಪತ್ತು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗದೆ ನಿದ್ರೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಪುರುಷನಂತೆ ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿರುವುದು ಆದರೆ ದೀಶಪರ್ಯಟನಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಸಕ್ತನಾದ ಪುರುಷನ ಸಂಪತ್ತೂ ಭಾಗ್ಯಗಳು ದಿನೇದಿನೇ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನೊದುವವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಎಲೈ ರಾಜಪುತ್ರನೇ ಸುಮ್ಮನೆ ಒಂದೆಡೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಡ. ಸಂಚಾರಮಾಡುತ್ತಿರು ಎಂದು ಉಪದೇಶಿಸಿದನು.

ಚಕ್ರೇವೇತಿ ವೈ ಮಾ ಭ್ರಾಹ್ಮಣೋವೋಚದಿತಿ ಹ ಚತುರ್ಥಂ ಸಂವತ್ಸರ-
ಮರಣೈಃ ಚಚಾರ ಸೋಽರಣ್ಯಾದ್ಧ್ನಾಮೇಯಾಯ ತಮಿಂದ್ರಃ
ಪುರುಷರೂಪೇಣ ಪರ್ಯತ್ಯೋವಾಚ—

ಕಲಿಃ ಶಯಾನೋ ಭವತಿ ಸಂಜಿಹಾನಸ್ತು ದ್ವಾಪರಃ |

ಉತ್ತಿಷ್ಠಂಸ್ತ್ರೀತಾ ಭವತಿ ಕೃತಂ ಸರಪದ್ಯತೇ ಚರಂತ್ಪರೈವೇತಿ ||

ಚತುರ್ಥಂ ಪರ್ಯಾಯಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಚತಸ್ರಃ ಪುರುಷಸ್ಯಾವಸ್ಥಾಃ | ನಿಧ್ರಾತನ್ನರಿತ್ಯಾಗ
ಉತ್ಥಾನಂ ಸಂಚರಣಂ ಚೇತಿ | ತಾಶ್ಚೋತ್ತರೋತ್ತರಶ್ರೇಷ್ಠತ್ವಾದ್ಧ್ವಾಪರ ಶ್ರೇತಾಕೃತಯುಗೈಃ
ಸಮಾನಾಃ | ತತಶ್ಚರಣಸ್ಯ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವಾಚ್ಚೈವೇತಿ |

ಈಗ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪರ್ಯಾಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ರೋಹಿತನು ಇಂತು ಆಲೋಚಿಸಿದನು. ಸಂಚಾರಮಾಡು ಎಂದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೇ ನನಗೆ ಹೇಳಿರುವನು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾಕ್ಯವು ಉಲ್ಲಂಘಿಸಲ್ಪಡಬಾರದು. ಅದು ಯಾರಿಗೂ ಕೆಚಕನ್ನಂಟುಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಎಂದು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಅದರಂತೆ ಇನ್ನೂ ಒಂದು ವರ್ಷ ಎಂದರೆ ನಾಲ್ಕನೆಯ ವರ್ಷವೂ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದು ಬಳಿಕ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಇಂದಿನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೂಪದಿಂದ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು ಇಂತೆಂದನು—ಎಲೈ ರೋಹಿತನೇ, ಕೇಳು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪುರುಷನಾದವನು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಸ್ಥಿತಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ವಿಧದಲ್ಲಿರುವನು. ಎಂದರೆ ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪುರುಷನು ಮಲಗಿರುವನು. ಇದು ಒಂದು ಸ್ಥಿತಿಯು ಮತ್ತೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚರವಾಗಿ ಕುಳಿತಿರುವನು, ಇದು ಮತ್ತೊಂದು ಸ್ಥಿತಿಯು. ಮತ್ತೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎದ್ದು ನಿಂತಿರುವನು. ಇದು ಒಂದು ಸ್ಥಿತಿಯು. ಪುನಃ ಬೇರೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಓಡಾಡುತ್ತಿರುವನು ಎಂದರೆ ಸಂಚಾರಮಾಡುತ್ತಿರುವನು. ಈ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಸ್ಥಿತಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಲಗಿ ನಿದ್ರಿಸುತ್ತಿರುವ (ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು) ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಕರಿಯುಗಳಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿರುವರು. ಅದರಂತೆ ಎಚ್ಚರವಾಗಿ ಕುಳಿತಿರುವ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಕೃತಯುಗಳಿಗೆ ಯುಗಳನ್ನು ಎದ್ದು ನಿಂತಿರುವ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಶ್ರೇತಾಯುಗಳನ್ನು ಸಂಚಾರಮಾಡುತ್ತಿರುವವನ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಕೃತಯುಗಳನ್ನು ಹೋಲಿಸಿರುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಕರಿಯುಗಳಿಗೆ ಕೃತಯುಗಳನ್ನು ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂದೂ, ದ್ವಾಪರಕ್ಕೆ ತ್ರೇತಾಯುಗಳನ್ನು ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂದೂ ತ್ರೇತಾಯುಗಳಿಗೆ ತಲೂ ಕೃತಯುಗಳನ್ನು (ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ) ಉತ್ತಮವಾದುದೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಇದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಇದರಂತೆ ಮಲಗಿ ದ್ರಿಸುವವನಿಗಿಂತಲೂ ಎಚ್ಚರವಾಗಿ ಕುಳಿತಿರುವವನೂ ಅವನಿಗಿಂತಲೂ ಎದ್ದು ನಿಂತಿರುವವನೂ ಅವನಿಗಿಂತಲೂ ಉದ್ಯೋಗಶೀಲನಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವವನೂ ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠನೆಂಬ ಛಾವವು ಸಕಲರಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದು.

ಅದುಬಂದಂ ಎತ್ಯ ರೋಹಿತನೇ ನೀನು ಪಿತೃಗೃಹದಲ್ಲಿ ಸುಮ್ಮನೆ ಕುಳಿತು ವೃಥಾಕಾಲಹರಣಮಾಡದೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂಚಾರಶೀಲನಾಗಿರು ಎಂದು ಉಪದೇಶಿಸಿದನು.

ಚರ್ಮವೇತಿ ವೈ ಮಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋಽವೋಚದಿತಿ ಹ ಪಂಚಮಂ ಸಂವತ್ಸರ-
ಮರಣ್ಯೇ ಚಚಾರ ಸೋಽರಣ್ಯಾದ್ಧ್ಯಾನುಮೇಯಾಯ ತಮಿದ್ರಃ
ಪುರುಷರೂಪೇಣ ಪರ್ಯೇತ್ಯೋನಾಚ—

ಚರ್ಮೈ ಮಧು ವಿಂದತಿ ಚರನ್ವಾದುಮುದುಂಬರಂ |
ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಪಶ್ಯ ಶ್ರೇಮಾಣಂ ಯೋ ನ ತಂದ್ರಯತೇ ಚರಂಚ್ಚರ್ಮವೇತಿ ||

ಪಂಚಮಂ ಪರ್ವಾಯಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಚರನ್ನೇವ ಪುರುಷಃ ಕೃಚಿದ್ವ್ಯಕ್ತಾಗ್ರೇ ಮಧು
ಮಾಕ್ಷಿಕಂ ಲಭತೇ | ಕೃಚಿತ್ಪ್ನಾದು ಮಧುರಮುದುಂಬರಾದಿ ಫಲವಿಶೇಷಂ ಲಭತೇ | ಏತದುಭಯಂ—
ಮುಪಲಕ್ಷಣಮ್ | ತತ್ರ ತತ್ರ ವಿದ್ಯಮಾಣಂ ಭೋಗವಿಶೇಷಂ ಲಭತೇ | ತತ್ರ ಸೂರೋ
ದೃಷ್ಟಾಂತೋ ಯಃ ಸೂರ್ಯಃ ಸರ್ವತ್ರ ಚರನ್ನಪಿ ನ ತಂದ್ರಯತೇ ಕದಾಚಿದ್ವ್ಯಲೋಕೇ ನ ಭವತಿ |
ತಸ್ಯ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಶ್ರೇಮಾಣಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಜಗದ್ವಂದ್ಯತ್ವಂ ಪಶ್ಯ | ತಸ್ಮಾಚ್ಚರ್ಮವೇತಿ ||

ಈಗ ಐದನೇ ಪರ್ಯಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು—ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೇ ತನಗೆ ಹೇಳಿದ ಹಿತವಾಕ್ಯವನ್ನು ಮೀರಬಾರದು
ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಆ ರೋಹಿತನು ಮತ್ತೊಂದು ವರ್ಷಪರ್ಯಂತರ ಎಂದರೆ ಐದನೆಯ ವರ್ಷವನ್ನು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರ
ಮಾಡುತ್ತಲೇ ಕಳೆದನು. ಅನಂತರ ತನ್ನ ತಂದೆಯನ್ನು ನೋಡಬೇಕೆಂಬ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ತನ್ನ ತಂದೆಯಿರುವ ರಾಜಧಾ
ನಿಗೆ ಲೋರಟು ಬರುತ್ತಿರುವಾಗ ಆ ಇಂದ್ರನೇ ಪುರುಷರೂಪದಿಂದ ಮಾರ್ಗಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ರೋಹಿತನನ್ನು ಕಂಡು ಇಂತು
ನುಡಿದನು. ಎತ್ಯ ರಾಜಪುತ್ರನೇ, ಕೇಳು. ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ ಪುರುಷನು ನಾನಾವಿಧವಾದ ಸುಖಸಂತೋ
ಷಾದಿಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ಸುಖಿಸುತ್ತಿರುವನು. ಕೆಲವು ಸಮಯದಲ್ಲಿ ವೃಕ್ಷದ ಮೇಲಿರುವ ಜೇನುಗೂಡನ್ನು ಕಂಡು ಅದರಲ್ಲಿ
ರುವ ಸಿಹಿಯಾದ ಮತ್ತೆ ರುಚಿಕರವಾದ ಜೇನುತುಸುವನ್ನು ಆಸ್ವಾದಿಸಿ ಸಂತೋಷಪಡುವನು. ಕೆಲವು ಕಡೆ ಬಹಳ
ಮಧುರವಾದ ಉದುಂಬರಾದಿ ಫಲಗಳನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುತ್ತಾ ತೃಪ್ತಿಪಡುವನು ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಸಿಕ್ಕುವ ಇನ್ನೂ ಇತರ
ವಿಧವಾದ ಭೋಗಗಳನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸುವನು ಸಂಚರಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನೇ ದೃಷ್ಟಾಂತವು. ಸೂರ್ಯನು ಸರ್ವ
ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ ಅವನಿಗೆ ಆಯಾಸ ಅಥವಾ ಅಲಸಿಕೆ ಎಂಬುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಸೂರ್ಯನ
ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ಜನರು ಅವನನ್ನು ಜಗದ್ವಂದನೆಂದು ಗೌರವಿಸಿ ಪೂಜಿಸುವರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಎತ್ಯ ರೋಹಿತನೇ ನೀನೂ
ಸಹ ಸಂಚಾರವನ್ನೇ ಮಾಡುತ್ತಿರು ಎಂದು ಹೇಳಿದನು.

ಚರ್ಮವೇತಿ ವೈ ಮಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋಽವೋಚದಿತಿ ಹ ಷಷ್ಠಂ ಸಂವತ್ಸರ-
ಮರಣ್ಯೇ ಚಚಾರ ಸೋಽಜೀರ್ಗತಂ ಸೌಯವಸಿಮ್ಯಷ್ಠಿಮಶನಯಾ
ಪರೀತಮರಣ್ಯ ಉಪೇಯಾಯ ||

ಇಷ್ಟಮಿಂದ್ರಕೃತೇನ ಉಪದೇಶೇನ ಚರಪೋ ರೋಹಿತಸ್ಯ ಸ್ವಜೀವನೇ ಪಿತುರಾರೋಗ್ಯೇ ಚ ಕಾರಣಭೂತಂ ಶ್ರೇಯೋಲಾಭಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಷಷ್ಠೇ ಸಂವತ್ಸರೇ ಪೂರ್ವವದರಣ್ಯಸಂಚಾರೇ ಸ ಹ ರೋಹಿತಃ ಕಂಚಿದ್ಭೂಷಿಂ ತಸ್ಮಿನ್ನರಣ್ಯ ಉಪೇಯಾಯ ಪ್ರಾಪ್ತವಾನ್ | ಕೀದ್ರವ್ಯುಪಿಮಜೀಗರ್ತ. ನಾಪುಕಂ ಸೂಯವಸ್ಯ ಪುತ್ರನುಶನಯಾ ಪರೀತಮನ್ನಾಭೇನ ಪ್ತುತಾಪೀಡಿತವ್ ||

ಯಾನಾಗಲೂ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರು ಎಂದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾಕ್ಯವನ್ನು ಗೌರವಿಸಿ ರೋಹಿತನು ಆರನೇ ವರ್ಷವು ಅರಣ್ಯ ದಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ ಐಲವನ್ನು ಕಳೆದನು. ಹೀಗೆ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ರೋಹಿತನಿಗೆ ಓರ್ವ ಮುಷಿಯು ಕಾಣಿಸಿದನು. ಆ ಮುಷಿಯು ಹೆಸರು ಅಜೀಗರ್ತನೆಂದು. ಈ ಮುಷಿಯು, ತಾನೂ ತನ್ನ ಪುತ್ರರೂ ಅನ್ನಾಹಾರಿಗಳಲ್ಲದೆ ಹಸಿವಿನಿಂದ ಬಳಲಿ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ತುಕ್ರಂಹಾರವಾಗಲು ಏನಾದರೂ ಸಿಕ್ಕಬಹುದೆಂದು ಅರಣ್ಯದತ್ತಿಲ್ಲಾ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದನು.

ತಸ್ಯ ಹ ತ್ರಯಃ ಪುತ್ರಾ ಆಸುಃ ಶುನಃಪುಚ್ಛಃ ಶುನಃಶೇಷಃ ಶುನೋ-
ಲಾಂಗುಲ ಇತಿ ತಂ ಹೋವಾಚ ಋಷೇಃಹಂ ತೇ ಶತಂ ದದಾ-
ನ್ಯುಹಮೇಷಾಮೇಕೇನಾಸ್ವತ್ಮಾನಂ ನಿಷ್ಕ್ರೀಣಾ ಇತಿ ಸ ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ
ಪುತ್ರಂ ನಿಗೃಹ್ಲಾನ ಉವಾಚ ನನ್ನಿಮಮಿತಿ ನೋ ಏವೇಮಮಿತಿ
ಕನಿಷ್ಠಂ ಮಾತಾ ತೌ ಹ ಮಧ್ಯಮೇ ಸಂಪಾದಯಾಂಚಕ್ರತುಃ ಶುನಃ-
ಶೇಷೇ ತಸ್ಯ ಹ ಶತಂ ದತ್ತಾ ಸ ತಮಾದಾಯ ಸೋರಣ್ಯಾದ್ಧ್ವಾನು-
ಮೇಯಾಯ ||

ಅಥಾಜೀಗರ್ತರೋಹಿತಯೋಃ ಸಂವಾದಂ ದರ್ಶಯತಿ—ತಸ್ಯಾಜೀಗರ್ತಸ್ಯ ಶುನ್ಯ ಪುಚ್ಛಾದಿನಮಾಕಾಸ್ತ್ರಯಃ ಪುತ್ರಾ ಆಸುಃ | ಪುತ್ರನಂತಮುಷಿಂ ರೋಹಿತ ಉವಾಚ | ಹೇ ಯಜ್ಞೇ ತೇ ಶುಭ್ಯಮಹಂ ಗಮಾಂ ಶತಂ ದದಾಮಿ | (ದತ್ತಾ ಚಾಹಮೇಷಾಂ ಪುತ್ರಾಣಾಂ ಮಧ್ಯ ಏಕೇನ ಕೇನಚಿತ್ತ್ವೇಣಾತ್ಮಾನಂ ಮದ್ದೇಹಂ ವರುಣಾನ್ನಿಷ್ಟೀಣೈ ಮೂಲ್ಯಂ ದತ್ತಾತ್ಮಾನಂ ಮೋಚಯಾ-
ಮೀತಿ | ಏವಮುಕ್ತಃ ಸೋಜೀಗರ್ತೋ) ಜ್ಯೇಷ್ಠಪುತ್ರಂ ಶುನಃಪುಚ್ಛನಾಮಕಂ ಹಸ್ತೇನ-
ನಿಗೃಹ್ಲಾನಃ ಸ್ಯಸಮೀಪೇ ಸಮಾಕರ್ಷನ್ಮೋಹಿತಂ ಪ್ರತ್ಯೇವಮುವಾಚ | ಶುಭ್ಯಮೇಕಃ ಪುತ್ರೋ ದೀಯತ ಇಮಂ ಶು ಶುನಃಪುಚ್ಛಂ ಸು ನ ದದಾಮಿ ಮಮ ಪ್ರಿಯತ್ವಾದಿತಿ | ತತೋ ಮಾತಾ ಕನಿಷ್ಠಂ ಸಂಪಾಥಾನ ದದಾಮೀತಿ ತತಸ್ತಾಪುಚ್ಛಾ ಮಾತಾಪಿತರೌ ಮಧ್ಯಮೇ ಪುತ್ರೇ ಶುನಃಶೇಷೇ ದಾನಂ ವರ್ವಥಾನ ದದಾಮೀತಿ ತತಸ್ತಾಪುಚ್ಛಾ ಮಾತಾಪಿತರೌ ಮಧ್ಯಮೇ ಪುತ್ರೇ ಶುನಃಶೇಷೇ ದಾನಂ ಸಂಪಾದಯಾಂಚಕ್ರತುರಂಗೀ ಕೃತವಂತೌ | ತತಸ್ತಸ್ಯಾಜೀಗರ್ತಸ್ಯ ಸ ರೋಹಿತೋ ಗಮಃ ಶತಂ ದತ್ತಾ ತಂ ಶುನಃಶೇಷಮಾದಾಯಾನ್ಮುತಃ | ತತಃ ರೋಹಿತಸ್ತೇನ ಶುನಃಶೇಷೇನ ಸಹಾರಣ್ಯಾ-
ತ್ಸ್ಯೇಕೀಯಂ ಗ್ರಾಮಂ ಪ್ರತ್ಯಾಗಮು ||

ಚ | ಸ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರೋ ರಾಜಸೂಯಂ ಪ್ರಕೃಮ್ಯ ತಸ್ಯ ಮರ್ಘೇ ಯೋಽಯಮಭಿಷೇಚನೀಯಾಮ್ಬು
 ಬಿಕಾಹಃ ಸೋಮಯಾಗಸ್ತಸ್ಮಿಂಸ್ತಮೇತಂ ಶುನಃಶೇಷಂ ಪುರುಷಂ ಪಶುಮಾಲೇಭೇ ಸವರ್ಣೀಯ-
 ಪಶುತ್ವೇನಾಲಬ್ಧುಂ ನಿಶ್ಚಿತವಾನ್ ||

ರೋಹಿತನು ರಾಜಧಾನಿಗೆ ಬಂದು ತನ್ನ ತಂದೆಯಾದ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರರಾಜನನ್ನು ಸಮಾಪಿದನಂತರ ನಡೆದ ವೃತ್ತಾಂತ
 ವನ್ನು ವಿವರಿಸುವನು—ರೋಹಿತನು ತನ್ನ ತಂದೆಯ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಇಂತೆಂದನು—ಎಲೈ ತಂದೆಯೇ ನನಗೂ ನಿನಗೂ ಹರ್ಷ
 ವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ತಂದಿರುವೆನು. ನಾನು ಬೆಲೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಶುನಃಶೇಷನೆಂಬ ಪಿರ್ವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ
 ಕುಮಾರನನ್ನು ಕರೆತಂದಿರುವೆನು. ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ವರುಣನಿಗೆ ನನಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಈ ಶುನಃಶೇಷನನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ನಾನು ಬಿಡುಗಡೆ
 ಯನ್ನು ಹೊಂದುವೆನು ಎಂದು ಹೇಳಿದನು. ಈ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರ ರಾಜನು ವರುಣನ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ—
 ಎಲೈ ವರುಣನೇ, ಈ ಶುನಃಶೇಷನೆಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕುಮಾರನನ್ನು ನನ್ನ ಪುತ್ರನಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ನನಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿ ಯಜ್ಞ
 ಮಾಡುವೆನು ಎಂದನು. ವರುಣನು ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲೆಂದು ಒಪ್ಪಿ ಇಂತೆಂದನು—ಎಲೈ ರಾಜನೇ, ಕ್ಷತ್ರಿಯಕುಮಾರನಾದ
 ರೋಹಿತನಿಗಿಂತಲೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕುಮಾರನಾದ ಶುನಃಶೇಷನು ಶ್ರೇಷ್ಠನು ಮತ್ತು ಅಧಿಕನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು
 ಅರ್ಪಿಸಿ ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವುದೇ ನನಗೆ ಬಹಳ ಪ್ರಿಯವಾಗುವುದು ಎಂದನು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿ ಆ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರರಾಜನಿಗೆ ರಾಜಸೂಯ
 ಯಾಗವನ್ನು ಹೇಗೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ವಿವರಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಉಪದೇಶಮಾಡಿದನು. ಅನಂತರ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರರಾಜನು ರಾಜಸೂಯ
 ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರಂಭಮಾಡಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಅಭಿಷೇಚನೀಯವೆಂಬ ಒಂದಾದಿನದ ಕರ್ಮವಾದ ಸೋಮಯಾಗದಲ್ಲಿ
 ಈ ಶುನಃಶೇಷನನ್ನು ಶಶುವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿ ಆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪಶುವಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಆ ಪುರುಷನನ್ನು ಪಶುವನ್ನಾಗಿ
 ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದನು.

English Translation

(Continuation of this story. Rohita, Harischandra's son,
 purchases after six years of fruitless wanderings in
 the forest, a Braham boy, Sunahsepa by name,
 from his parents, to be sacrificed in his
 stead by Harischandra to Varuna

Varuna now seized Harischandra, and his belly swelled (i.e. he was
 attacked by dropsy). When Rohita heard of it, he left the forest, and went to
 a village where Indra in human disguise met him, and said to him, "There is no
 happiness for him who does not travel, Rohita ! thus we have heard. Living in
 the society of men, the best man (often) becomes a sinner (by seduction, which
 is best avoided by wandering in places void of human dwelling) ; for Indra
 surely is the friend of the traveller. Therefore, wander !

Rohita thinking, a Brahman told me to wander, wandered for a second year in the forest. When he was entering a village after having left the forest, Indra met him in human disguise, and said to him, The feet of the wanderer are like the flower, his soul is growing and reaping the fruit; and all his sins are destroyed by his fatigues in wandering. Therefore, wander !”

Rohita thinking, a Brahman told me to wander, wandered then a third year in the forest. When he was entering a village after having left the forest, Indra met him in human disguise and said to him, “The fortune of him who is sitting, sits; it rises when he rises; it sleeps when he sleeps; it moves. When he moves. Therefore, wander !”

Rohita thinking, a Brahman told me to wander, wandered then a fourth year in the forest. When he was entering a village after having left the forest, Indra said to him, “The Kali is lying on the ground, the Dvapara is hovering there; the Treta is getting up, but the Krita happens to walk (higher and thither). Therefore, wander, wander !”

Rohita thinking, a Brahman told me to wander, wandered for a fifth year in the forest. When he was entering a village after having left the forest, Indra said to him, “The wanderer finds honey and the sweet Udumbara fruit; behold the beauty of the sun, who is not wearied by his wanderings. Therefore, wander, wander !”

Rohita then wandered for a sixth year in the forest. He met this time the Rishi Ajigarta, the son of Suyavasa, who was starving, in the forest. He had three sons, Sunahpuchha, Sunahsepa, and Sunolangala. He told him, “Rishi! I give thee a hundred cows; for I will ransom myself (from being sacrificed with one of these (thy sons).” Ajigartha then excepted the oldest, saying “Do not take him.” and the mother excepted the youngest, saying “Do not take him.” Thus they agreed upon the middle one, Sunahsepa. He then gave for him a hundred cows, left the forest, entered the village, and brought him

before his father, saying, "O my dear (father!) by this boy I will ransom myself from being sacrificed." He then approached Varuna the king and said, "I will sacrifice him to thee!" He said, "Well, let it be done; for a Brahman is worth more than a Kshatriya! Varuna then explained to the king the rites of the Rajasuya sacrifice, at which on the day appointed for the inauguration (abhishechaniya), he replaced the (sacrificial animal) by a man.

ಇತಿ ಶ್ರೀನುತ್ಸಾಯಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯಸ್ಯ ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ತೃತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಅಥ ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಚತುರ್ಥಃ ಖಂಡಃ

ಮೂವತ್ತಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಖಂಡವು

[ಪರಿಶ್ಲೇಷಣೆ ಮಾಡುವ ರಾಜಸೂಯ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ವಂದಿ ಮಹಾಮುಷಿಗಳು ಮುಕ್ತಿಕ್ಕಾಗಲಾಗುವುದು. ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ ಸರಯಂಜ್ಞ ಕಾಲವು ಸಮಾಪಿಸುವುದು. ಭೀಷರವಾದ ಮರಣದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸುವಂತೆ ಉಪಶೇಷನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮೊರೆಯುವುದು. ಅವನು ಮೊರೆಯುಟ್ಟ ದೇವತೆಗಳು ಮತ್ತು ಉಚ್ಚರಿಸಿದ ಮಂತ್ರಗಳು.]

ತಸ್ಯ ಹ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರೋ ಹೋತಾಃಸೀಜ್ಜಮದಗ್ನಿರಧ್ವಯುರ್ವ -
ಸಿಷ್ಣೋ ಬ್ರಹ್ಮಾಯಾಸ್ಯ ಉದ್ಗಾತೌ ತಸ್ಮಾ ಉಪಾಕೈಕಾಯ
ನಿಯೋಕ್ತಾರಂ ನ ವಿವಿದುಃ ಸ ಹೋನ್ವಾಚಾಜೀಗರ್ತಃ ಸಾಯವಸಿ-
ರ್ಮಹ್ಯಮುಪರಂ ಶತಂ ದತ್ತಾಹಮೇನಂ ನಿಯೋಕ್ತ್ವಾಮಾತಿ ತಸ್ಮಾ
ಅಪರಂ ಶತಂ ದದುಸ್ತಂ ಸ ನಿನಿಯೋಜ ||

ಹರಿಕ್ಷಂದ್ರಸ್ಯ ರಾಜಸೂಯಾನುಷ್ಠಾನಂ ದರ್ಶಯತಿ—ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಾದಯೋ ಮಹರ್ಷಯಸ್ಸ ಹರಿಕ್ಷಂದ್ರಸ್ಯ ಯಾಗೇ ರಾಜಸೂಯೇ ಹೋತ್ರಾದಯಶ್ಚ ತ್ವಾರೋ ಮಹರ್ಷಿಭಃ ಆಸನ | ತತ್ರ ಜಮದಗ್ನಿರ್ದ್ರಯುರಭಿಷೇಚನೀಯೇ ಸೋಮಯಾಗೇ ತಂ ಕುನಃಶೇಷಂ ಸವನೀಯಶು. ತ್ವೇನೋಪಾಕೃತವಾನ್ | (ಬರ್ಹಿಯುಕ್ತಯಾ ಪ್ಲಕ್ಷಶಾಖಯಾ ಮಂತ್ರಪುರಃಸರಂ ಸಮುಪಸ್ತೃತ್ಯ ಸ್ವೀಕಾರ ಉಪಾಕರಣಮ್ | ತತ ಊರ್ಧ್ವಂ ಯೂಪಬಂಧನಂ ನಿಯೋಜನಂ ತಸ್ಯ ಕ್ರೂರಕರ್ಮ— ತ್ವಾದಧ್ವಯುರ್ನ ನಿಯೋಜನೇ ಪ್ರವೃತ್ತಃ | ತತ ಉಪಾಕೃತಾಯಾಸ್ವಾ ಉಪಾಕರಣೇನ ಸಂಸ್ಪೃತಸ್ಯ ಕೌ (ಕು) ನಃ ಶೇಷಸ್ಯ ನಿಯೋಕ್ತಾರಂ ಯೂಪೇ ಬಂಧನಕರ್ತಾರಂ ಕ್ರೂರಂ ಕಂಚಿವಸಿ ಪುರುಷಂ ನ ವಿವಿದುರ್ನ ಲೇಭಿರೇ ತದಾನೀಂ ಸೂಯವಸಸ್ಯ ಪುತ್ರಃ ಕುನಃಶೇಷಸ್ಯ ಪಿತಾ ಸೋಚೀಗರ್ತ (ಉಪಾಚ) ಮಹ್ಯಂ ಪೂರ್ವಸ್ವಾಚ್ಚ ತಾದಪರಂ ಗೋಶತಂ ಹೇ. ಯಜಮಾನಶ್ಚೀಜೋ ದತ್ತ ತೋಽಹಮೇನಂ ಕುನಃಶೇಷಂ ಯೂಪೇ ನಿಯೋಕ್ತಾ ಮಿ ರಶನಯಾ ಕಟ್ಮಾಂ ತಿರಸಿ ಪಾದಯೋ. ಬರ್ಹಾ ರತನಾಗ್ರಸ್ಯ ಯೂಪೇ ಬಂಧನಂ ನಿಯೋಜನಂ ತದಹಂ ಕರಿಷ್ಯಾಮೀತಿ | ತಸ್ಮಾ ಅಜೀಗರ್ತಾಯಾಪರಂ ಗೋಶತಂ ದದುಃ | ತಂ ಚ ಕುನಃಶೇಷಂ ಸೋಚೀಗರ್ತೋ ನಿನಿಯೋಜಃ | ಛಾತೋ ದ್ವಿಭಾವಂ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯೋಪಸರ್ಗಸ್ಯ ದ್ವಿಭಾವಶ್ಚಾಂದಸಃ ||

ಹರಿಕ್ಷಂದ್ರರಾಜನು ಮಾಡಿದ ರಾಜಸೂಯಾಗ್ರಹವನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದು—ಈ ಹರಿಕ್ಷಂದ್ರನು ಮಾಡಿದ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನೇ ಹೋತ್ರವೆಂಬ ಮುಕ್ತಿಯ ಪಾತ್ರವನ್ನು ವಹಿಸಿದನು. ಜಮದಗ್ನಿಮುಖಿಯು ಅಧ್ಯಯನವಾದನು. ವಸಿಷ್ಠಮುಖಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನೇಂಬ ಮುಕ್ತಿಯ ಪಾತ್ರವನ್ನು ವಹಿಸಿದನು. ಅಯಾಸ್ಯನೇಂಬ ಮುಖಿಯು ಸಾಮಗಾನಮಾಡುವ ಉದ್ದಾಕ್ತವೆಂಬ ಮುಕ್ತಿಯ ಪಾತ್ರವನ್ನು ವಹಿಸಿದನು. ಈ ನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಹೋತ್ರಾದಿ ಮುಕ್ತಿಯುಗಳಾದ ನಂತರ ಅಧ್ಯಯನವಾದ ಜಮದಗ್ನಿಯು ಅಭಿಷೇಚನೀಯವಾದ ಸೋಮಯಾಗದ ದಿವಸ ಆ ಕುನಃಶೇಷವನ್ನು ಸವನೀಯ ಪಶುವೆಂಬುದಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಅವನನ್ನು (ಪಶುವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ) ಬರ್ಹ ಎಂಬ ದರ್ಭಿಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಪ್ಲಕ್ಷಶಾಖೆಯಿಂದ ಪಶುವಾದ ಕುನಃಶೇಷವನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡಿದನು. ಅನಂತರ ಯೂಪಪ್ರಂಭಕ್ಕೆ ಪಶುವನ್ನು ಕಟ್ಟಿದೇಕೆಂಬ ವಿಧಿಯಿರುವುದು. ಈ ಪಶುಬಂಧನಕರ್ಮವು ಬಹಳ ಕ್ರೂರವಾದುದರಿಂದ ಅಧ್ಯಯನವು ಅದನ್ನು ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ಸ್ಪರ್ಶಸಂಸ್ಕಾರಾನಂತರ ನದೇಶಬೇಶಾದ ಪಶುಬಂಧನವನ್ನು (ಕುನಃಶೇಷವನ್ನು ಪಶುವಿನಂತೆ ಕಂಬಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟುವ ಕರ್ಮ) ನಿರ್ವಹಿಸಲು ಯಜ್ಞಸಭೆಯಲ್ಲಿ ನೆರೆದಿದ್ದ ಸುಭಕರಾದಿ ಜನರಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಇಷ್ಟಪಡಲಿಲ್ಲ (ಒಪ್ಪಲಿಲ್ಲ). ಅನಂತರ ಸೂಯವಸ ಎಂಬುವನು ಪುತ್ರನೂ, ಕುನಃಶೇಷ ತಂದೆಯೂ ಆದ ಅಜೀಗರ್ತನು ಮುಕ್ತಿಯೆಂದನು—ನನಗೆ ಹಿಂದೆ ಕೊಟ್ಟಂತೆ ಪುನಃ ಒಂದು ನೂರು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕೊಡಿ. ಎಲೈ ಮುಕ್ತಿಯುಜಮಾನಾದಿಗಳೇ ನಾನು ಅಮೇಲೆ ಈ ಕುನಃಶೇಷವನ್ನು ಹಗ್ಗದಿಂದ ಈ ಯೂಪಪ್ರಂಭಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿ ಇವನ ತಿರಸ್ಸನ್ನೂ ಕಾಲಗಳನ್ನೂ ಹಗ್ಗದಿಂದ ಕಟ್ಟಿ ಭದ್ರಪಡಿಸಿ ಅಲುಗಾಡದಂತೆ ಮಾಡುವೆನು ಎಂದನು. ಆಗ ಯಜಮಾನಾದಿಗಳು ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲೆಂದು ನೂರು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕೊಡಲು ಅಜೀಗರ್ತನು ಕುನಃಶೇಷವನ್ನು ಹಗ್ಗದಿಂದ ಯೂಪಪ್ರಂಭಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿಹಾಕಿದನು.

ತಸ್ಮಾ ಉಪಾಕೃತಾಯ ನಿಯುಕ್ತಾಯಾಽಽಪ್ರೀತಾಯ ಪರ್ಯಗ್ನಿಕೃತಾಯ
ವಿಶಿತಾರಂ ನ ವಿವಿದುಃ ಸ ಹೋವಾಚೀಗರ್ತಃ ಸೌ ಯವಸಿರ್ಮ-

ಹ್ಯಮಪರಂ ತತಂ ದತ್ತಾಹಮೇನಂ ವಿಶಸಿಷ್ಯಾಮಿತಿ ತಸ್ಯಾ ಅಪರಂ
ತತಂ ದದುಃ ಸೋಽಸಿಂ ನಿಶಾನ ಏಯಾಯ ||

ಅಥ ವಿಶಸನಪ್ರವೃತ್ತಿಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಉಪಾಕರಣನಿಯೋಜನೇ ಪೂರ್ವಮುಕ್ತೇ | ಅಪ್ರೀ-
ಸಂಜ್ಞಿತಾಧಿರೇಕಾದಶಭಿಃ ಪ್ರಯಾಜಯಾಜ್ಯಾಭಿಯದ್ಯಜನಂ ತದಾಪ್ರೀಣನಂ | ದರ್ಭರೂಪೇ-
ನೋಽಲ್ಪುಕೇನ ತ್ರಿಃ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೇಕರಣಂ ತಸ್ಯ ಯಗ್ನಿಕರಣಂ | ತಥಾವಿಧಸಂಸ್ಕಾರಚತುಷ್ಟಯ-
ಯುಕ್ತಾಯ ತಸ್ಯೈತಸ್ಯ ಶುನಶೇಷಸ್ಯ ವಿಶಸಿತಾರಂ ಹಿಸಿತಾರಂ ಪುರುಷಂ ಕ್ರೂರಾತ್ಮಾನಂ ಕಂಚಿದಪಿ
ಪುರುಷಂ ನ ಲೇಧಿರೇ | ತತೋಽಜೀರ್ತಕಃ ಪೂರ್ವವದಪರಂ ಗೋಶತಂ ಗೃಹೀತ್ವಾ ಮಾರಯತು-
ಮಸಿ ಖದ್ಗಂ ನಿಶಾನೋ ನಿಶಿತಂ ತೀಕ್ಷ್ಣಂ ಕುರ್ವನ್ನೇನೇಯಾಯ ಜಗಾಮು ||

ಈಗ ಯಜ್ಞ ಪಶುವಾದ ಶುನಶೇಷನನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಯೂವಪ್ರಂಭಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿಹಾಕಿದ
ಮೇಲೆ ಮುಂದೆ ನಡೆಯಬೇಕಾದ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡಲಾಯಿತು ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪಶುಹೋಮಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ
ಅಪ್ರೀಸೂಕ್ತದ ಹನ್ನೊಂದು ಬುಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಹೋಮಮಾಡಿ ಅನಂತರ ಯಾಜ್ಯಾವಂತ್ರದಿಂದ ಹೋಮವನ್ನು ಮಾಡಿ
ಮುಗಿಸಿದರು. ಬಳಿಕ ದರ್ಭಸಹಿತವಾದ ಉರಿಯುತ್ತಿರುವ ಕೊಳೆಯನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಯಜ್ಞಪಶುವಿನ
ಸುತ್ತಲೂ ಮೂರಾರ್ಪಿ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆಮಾಡುವ ಪರ್ಯಗ್ನಿಕರಣವೆಂಬ ಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನೂ ಮಾಡಲಾಯಿತು. (ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ
ಸಂಸ್ಕಾರಗಳು ನಾಲ್ಕು—ಯಾವಪ್ರಂಭಕ್ಕೆ ಪಶುವನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು, ಅಪ್ರೀಸೂಕ್ತದ ಬುಕ್ಕುಗಳಿಂದ ಹೋಮಮಾಡುವುದು
ಯಾಜ್ಯಾಹೋಮ, ಪರ್ಯಗ್ನಿಕರಣ ಎಂಬಿವೇ ನಾಲ್ಕು ಸಂಸ್ಕಾರಗಳು) ಈ ವಿಧವಾದ ನಾಲ್ಕು ಸಂಸ್ಕಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ
ನಂತರ ಮುಂದೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಪಶುವಿಕರ್ತನವನ್ನು (ಯಜ್ಞಪಶುವನ್ನು ವಧಿಸಿ ಕತ್ತರಿಸುವುದು) ಮಾಡಲು ಅಲ್ಲಿ ಯಾರೂ
ಸಿದ್ಧರಾಗಿಲ್ಲ. ಈ ಕ್ರೂರಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಲೂ ಯಾರೂ ಒಪ್ಪಲಿಲ್ಲ. ಇದನ್ನೆಲ್ಲಾ ನೋಡಿ ಶುನಶೇಷನ ತಂದೆಯಾದ
ಅಜೀರ್ತಕನೇ ಮುಂದೆ ಬಂದು—ನನಗೆ ಇನ್ನೂ (ಹಿಂದೆ ಕೊಟ್ಟಿ ಗೋವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ) ನೂರ: ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕೊಡುವು
ದಾದರೆ ಯಜ್ಞಪಶುವನ್ನು ವಧಿಮಾಡಿ ಕತ್ತರಿಸಲು ಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವೆನು ಎಂದು ಹೇಳಲು ಅವರಂತೆ ಅವನಿಗೆ ಪುನಃ ನೂರು
ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕೊಡಲಾಯಿತು. ಅವುಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಈ ಅಜೀರ್ತಕನು ತನ್ನ ಕತ್ತಿಯನ್ನು (ಅಥವಾ ಮುಟ್ಟನ್ನು)
ಹರಿತವನ್ನಾಗಿಸಿ ಪಶುರೂಪದಿಂದಿರುವ ತನ್ನ ಪುತ್ರನಾದ ಶುನಶೇಷನನ್ನು ವಧಿಮಾಡಿ ಕತ್ತರಿಸಲು ಉದ್ಯುಕ್ತನಾದನು.

ಅಥ ಹ ಶುನಶೇಷ ಈಶ್ವಾಂಚಕ್ರೈಮಾನುಷಮಿನ ವೈ ಮಾ ವಿಶಸಿಷ್ಯಂತಿ
ಹಂತಾಹಂ ದೇವತಾ ಉಪಧಾವಾಮಿತಿ ಸ ಪ್ರಜಾಪತಿಮೇವ
ಪ್ರಥಮಂ ದೇವತಾನಾಮುಪಸಸಾರ ಕಸ್ಯ ನೂನಂ ಕತಮಸ್ತಾಮ್ನು-
ತಾನಾಮಿತ್ಯೇತಯರ್ಚಾ

ಪಿತುರಜೀರ್ತಕಸ್ಯ (ಶುನಶೇಷಸ್ಯ) ವೃತ್ತಾಂತಂ ದರ್ಶಯತಿ-ಅಥ ಪಿತುಃ ಪುತ್ರಮಾರಣೋ
ದ್ಯೋಗಾನಂತರಂ ಶುನಶೇಷಃ ಪುತ್ರೋ ಮನಸ್ಯೇನಮೀಶ್ವಾಂಚಕ್ರೇ ವಿಚಾರಿಷವಾನ್ | ಅನ್ಯತ್ರ
ಪರ್ದ್ಯಗ್ನಿಕೃತಂ ಪುರುಷಮಾರಣ್ಯಾಂಕ್ರೋತ್ಸ್ಯ ಜಂತ್ಯಹಿಂಸಾಯಾ ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ ಪರ್ದ್ಯಗ್ನಿಕರಣಾದಾರ್ಭ್ವಂ

ಮನುಷ್ಯಂ ಪರಿತ್ಯಜಂತಿ | ಏತೇ ತು ಮಾನುಮಾನುಷಮಿವ ಮನುಷ್ಯವ್ಯತಿರಿಕ್ತಮಜಾದಿಪಶುಮಿವ
ವಿಶಿಸ್ತಂತಿ ಸಾರಯಿಸ್ಯಂತಿ ಹಂತ ಹಾ ಕಶ್ಯಮೇತತ್ಸಂಪನ್ನಮ್ | ಅಹಮಿತಾಪರಂ ರಕ್ಷಾತ್ಥಂ
ದೇವತಾ ಉಪಧಾವಾಮಿ ಭಜಾಮೀತಿ ವಿಚಾರ್ಯ ದೇವಾನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಪ್ರಥಮಂ ಮುಖ್ಯಂ ಪ್ರಜಾಪತಿ
ಮೇವ ಕಸ್ಯ ನೂನಮಿತ್ಯುಚೋಪಪಸಾರ ಸೇವಿತವಾನ್ ||

ಶುನಶೇಪನ ವತ್ಸು ಅಜೀಗರ್ತನ ಮುಂದಿನ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು—ತನ್ನ ತಂದೆಯಾದ ಅಜೀಗರ್ತನೇ,
ತನ್ನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹಂತವಾದ ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದು ಮುಂದೆ ಬರುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡು ಶುನಶೇಪನಿಗೆ
ಎಚ್ಚರವಾದಂತಾಯಿತು. ಈಗ ನನ್ನನ್ನು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪಶುವನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವಂತೆಯೇ ಕೊಲ್ಲುವರು. ಕೆಲವುಕಡೆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ
ಪುರುಷನನ್ನು ಯಜ್ಞಪಶುವನ್ನಾಗಿ ಭಾವಿಸಿ ಯಜ್ಞಮಾಡುವಾಗ ಪಶುವಿಗೆ ಮಾಡುವಂತೆ ಪುರುಗ್ನಿಕರಣ
(ಕೊಲ್ಲಿಯನ್ನು ಪಶುವಿನ ಸುತ್ತಲೂ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದು) ಮೊದಲಾದ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಮಾಡಿ ಹಿಂಸೆ
ಯನ್ನು ಮಾಡಬಾರದೆಂದು ಆ ಪುರುಷನನ್ನು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುವರು. ಪುರುಗ್ನಿಕರಣಾನಂತರ ಪುರುಷನನ್ನು (ಪಶು)
ಬಿಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರತಿವಾಕ್ಯಪಿರುವುದರಿಂದ ಅರಣ್ಯ ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುವರು. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವ ಮುಕ್ತಗೃಹವಾನಂತರ ಮೊದಲಾ
ದವರು ಹಾಗೆ ಮಾಡದೆ ಪುರುಷನಲ್ಲದ ಆಡು ಮೊದಲಾದ ಪರುಪ್ರಾಣಿಯಂತೆ ನನ್ನನ್ನು ವಧೆಮಾಡಿ ಕತ್ತರಿಸಿ ಯಜ್ಞ
ಮಾಡಬೇಕೆಂದಿರುವರು. ಹಾ ಕಶ್ಯವು ಇಂತಹ ದುರ್ವಿಧಿಯು ನನಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತಲ್ಲ. ನನ್ನನ್ನು ಈ ಕಸ್ಯದಿಂದ ಪಾರು
ಮಾಡುವವರು ಯಾರೂ ಇಲ್ಲವಲ್ಲ ಎಂದು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನಾನಾವಿಧವಾಗಿ ಮುಖಪಡುತ್ತಾ—ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಕನಿಕರವನ್ನು
ತೋರಿಸಿ ಕಾಪಾಡುವವರಾರೂ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯರಾದವರನ್ನು ನಂಬದೆ ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ದೇವತೆಗಳನ್ನೇ ನಂಬಿ,
ನನ್ನನ್ನು ಮೃತ್ಯುಭಯದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆ ದೇವತೆಗಳನ್ನೇ ಮರಿಹೋಗುವೆನು. ಮೊದಲು ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲಾ
ಮುಖ್ಯನೂ ಶ್ರೇಷ್ಠನೂ ಆದ ಪ್ರಜಾಪತಿಯನ್ನೇ ಮರಿಹೋಗುವೆನು ಎಂದು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಚಿಂತಿಸಿ, ಪ್ರಜಾಪತಿದೇವತಾಕವಾದ
ಕಸ್ಯ ನೂನಂ ಕತಮಸ್ಯಾವ್ಯತಾನಾಂ (ಋ. ಸಂ. ೧-೨೪-೧) ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಸಂದ ಪ್ರಜಾಪತಿಯನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿದನು.

ತಂ ಪ್ರಜಾಪತಿರುವಾಚಾಗ್ನಿವ್ಯ ದೇವಾನಾಂ ನೇದಿಷ್ಯಸ್ತಮೇವೋಪ-
ಧಾವೇತಿ ಸೋಽಗ್ನಿಮುಪಸಸಾರಾಗ್ನೇರ್ವಯಂ ಪ್ರಥಮಸ್ಯಾಮ್ಯು-
ಽನಾಮಿತ್ಯೇತಯರ್ಚಾ ||

ತಸ್ಯ ಪ್ರಜಾಪತೇಃ ಸಹಕಾರಿತ್ವೇನಾಗ್ನೇಃ ಸೇವಾಂ ದರ್ಶಯತಿ—ತಂ ಸೇವಕಂ ಶುನಶೇಪಂ
ಪ್ರಜಾಪತಿರೇವಮುಕ್ತವಾನ್ | ಅಗ್ನಿಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ದೇವಾನಾಂ ನೇದಿಷ್ಯೋ ಹವಿರ್ವಹನೇನಾತಿ-
ಸಮೀಪವರ್ತಿ | ಅತಸ್ತಮೇವೋಪಾಸ್ತೇತ್ಯುಕ್ತಃ ಶುನಶೇಪೋಽಗ್ನೇರ್ವಯಮಿತ್ಯುಚಾಚ್ಛಿ-
ಮುಪಾಸಿತವಾನ್ ||

ತನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಿರುವ ಶುನಶೇಪನಿಗೆ ಸಂತುಷ್ಟನಾಗಿ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಶುನಶೇಪನನ್ನು ಕುರಿತು ಇಂತೆಂದನು—
ಎಲೈ ಶುನಶೇಪನೇ, ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ವಹಿಸುವವನಾದ್ದರಿಂದ ಅವನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ
ಸಮೀಪವರ್ತಿಯಾಗುವನು, ಅವನನ್ನು ಸೇವಿಸು ಎಂದು ಹೇಳಿದನು. ಅದರಂತೆ ಶುನಶೇಪನು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅಗ್ನೇರ್ವಯಂ
ಪ್ರಥಮಸ್ಯಾವ್ಯತಾನಾಂ (ಋ. ಸಂ. ೧-೨೪-೨) ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಸಂದ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿದನು.

**ತಮಗ್ನಿರುನಾಚ ಸವಿತಾ ವೈ ಪ್ರಸವಾನಾಮಿಶೇ ತಮೇವೋಪಧಾವೇತಿ
ಸ ಸವಿತಾರಮುಪಸಸಾರಾಭಿ ತ್ವಾ ದೇವ ಸವಿತರಿತ್ಯೇತೇನ ತೃಚೇನ||**

ತಸ್ಯ ಚಾಗ್ನೇಃ ಸಹಕಾರಿತ್ವೇನ ಸವಿತುರುಪಾಸನಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಪ್ರಸವಾನಾಂ ಸರ್ವೇಷು
ಕಾರ್ಯೇಷು ಪ್ರೇರಣಾರೂಪಾಣಾಮನುಜ್ಞಾನಾತ್ ಸವಿತೇಶಃ ಸ್ವಾಮೀ ಧವತಿ | ತಸ್ಮಾತ್ತಮೇವೋಪ-
ಧಾವೇತ್ಯಗ್ನಿನೋಪದಿಷ್ಯೋಽಭಿ ತ್ವೇತಿ ತೃಚೇನ ಸವಿತಾರಮುಪಾಸಿತವಾನ್ ||

ಬಳಕ ಅಗ್ನಿಯು ಸಂತುಷ್ಟನಾಗಿ ಶುನಃಶೇಪನನ್ನು ಕುರಿತು—ಎಲೈ ಶುನಃಶೇಪನೇ ಸವಿತ್ಯದೇವನು ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿ
ಗಳನ್ನು ಅವರವರ ವ್ಯವಹಾರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಿಸತಕ್ಕವನು. ಅವನು ಸರ್ವಂಗೂ ಸ್ವಾಮಿಯು ಆದ್ದರಿಂದ ಸವಿತ್ಯದೇವನನ್ನು
ಸ್ತುತಿಸು ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿ ಅದರಂತೆ ಶುನಃಶೇಪನು ಸವಿತ್ಯದೇವನನ್ನು ಅಭಿ ತ್ವಾ ದೇವ ಸವಿತಃ
(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೪-೩, ೪, ೫) ಎಂದು ಮೊದಲಾದ ಮೂರು ಮುಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿದನು.

**ತಂ ಸವಿತೋನಾಚ ವರುಣಾಯ ವೈ ರಾಜ್ಞೇ ನಿಯುಕ್ತೋಽಸಿ ತಮೇ-
ವೋಪಧಾವೇತಿ ಸ ವರುಣಂ ರಾಜಾನಮುಪಸಸಾರ ಉತ್ತರಾಭಿರೇಕ-
ತ್ರಿಂಶತಾ**

ತಸ್ಯ ಚ ಸವಿತಃ ಸಹಕಾರಿತ್ವೇನ ವರುಣಸ್ಯೋಪಾಸನಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಹೇ ಶುನಃಶೇಪ
ವರುಣಾರ್ಥಂ ತ್ವಂ ಯೂಪೇ ಬದ್ಯೋಽಸ್ಯತೋ ವರುಣಮುಪಾಸ್ತೇತಿ ಸವಿತೋಕ್ತಃ ಪೂರ್ವಸ್ಮಾತ್.
ಸವಿತ್ಯವಿಷಯಾ ತ್ಸ್ಯ ಚಾದುತ್ತರಾಭಿರೇಕತ್ರಿಂಶತ್ ಸಂಖ್ಯಾಕಾಭಿರ್ಬುಗ್ನಿವರುಣಮುಪಾಸಿತವಾನ್ |
ನ ಹಿ ತೇ ಶ್ವತ್ತಮ್ (೧-೨೪-೬) ಇತ್ಯಾದ್ಯಃ ಸೂಕ್ತಶೇಷಭೂತಾ ದರ್ಶಯೋ ಯಜ್ಞಿದ್ಧಿ ತೇ ವಿಶಃ
(೧-೨೯-೧) ಇತ್ಯಾದಿಶರ್ಮೇಕವಿಂಶತ್ತ್ವಚಂ ಸೂಕ್ತಮಿತ್ಯೇವಮೇಕತ್ರಿಂಶತ್ಸಂಖ್ಯಾ ದ್ರವ್ಯವ್ಯಾ ||

ಸವಿತ್ಯದೇವನ ಉಪದೇಶದಂತೆ ಶುನಃಶೇಪನು ವರುಣನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಬಳಕ ಶುನಃ
ಶೇಪನಿಗೆ ಸವಿತ್ಯದೇವನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾಗಿ—ಎಲೈ ಶುನಃಶೇಪನೇ, ನೀನು ವರುಣದೇವನ ಶಾಶಕಳಿಂದ ಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದೀಯೆ.
ಆ ಶಾಶಕವೋಚನಗಾಗಿ ನೀನು ವರುಣದೇವನನ್ನು ಸೇವಿಸಿ ಸ್ತುತಿಸು ಎಂದು ಹೇಳಿದನು. ಅದರಂತೆ ಶುನಃಶೇಪನು ನ ಹಿ
ಶೇಷತ್ತಮ್ (ಋ. ಸಂ. ೧-೨೪-೬) ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಿಂದ ಮೊದಲುಮಾಡಿ ಯಜ್ಞದ್ಧಿ ತೇ ವಿಶಃ (ಋ. ಸಂ. ೧-೨೯-೧)
ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನ ವರೆಗೆ ಇರುವ ವರುಣದೇವತಾಕವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಮುಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಿದನು.

**ತಂ ವರುಣ ಉನಾಚಾಗ್ನಿವೈ ದೇವಾನಾಂ ಮುಖಂ ಸುಹೃದಯುತ-
ಮಸ್ತಂ ನು ಸ್ತುಹ್ಯಥ ತ್ಪೋಕ್ಷ್ಣ್ವಾನ್ ಇತಿ ಸೋಽಗ್ನಿಂ ತುಷ್ಠಾವಾ
ತ ಉತ್ತರಾಭಿಧ್ವಾವಿಂಶತ್ಯಾ ||**

ತಸ್ಯ ಚ ವರುಣಸ್ಯ ಸಹಕಾರಿತ್ವೇನ ಪುನಃಶ್ಚಗ್ನೇರುಪಾಸನಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಆಯುಗ್ನಿಃ
ಸರ್ವೇಷಾಂ ದೇವಾನಾಂ ಮುಖಂ ಮುಖಿಸ್ತಾನೀಯಃ | ಅಗ್ನಿದ್ವಾರೇಣೈವ ಸರ್ವೈರ್ದೇವೈಹವಿಃ |

ಸ್ವೀಕಾರಾಹ | ಅತ ಏವ ಪ್ರೀತ್ಯಾ ಹರ್ವಿವರ್ಹನಾದತಿಶಯೇನ ಸುಹೃದಯಃ | ಸುಹೃದಯತಮಂ ತಮಗ್ನಿಂ ನು ಕ್ಷುಪ್ತಂ ಸ್ತುಹೀತಿ ಪರುಣೇನೋಕ್ತಃ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾಭ್ಯಃ ಋಗ್ವೈ ಉತ್ತರಾಧಿಪ್ರಾಧ್ಯಾವಿಂಶ ಸಂಖ್ಯಾಕಾಛುರ್ವಿಗ್ನಿರಗ್ನಿಂ ತುಷ್ಪಾವ | ವಸಿಷ್ಠಾಹೀತ್ಯಾದಿಕಂ (೧.೨೩.೧) ದಶರ್ಚಂ ಸೂಕ್ತವ್ಯುತ್ಪಂ ನತ್ಯಾ (೧.೧೨-೧) ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ತ್ರಯೋದಶರ್ಚಂ ಸೂಕ್ತಮ್ | ತತ್ರಾಂತ್ಯಾಂ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ವಸಿಷ್ಠ ಸೂಕ್ತದ್ವಯಂಕಾ ಋಚೋ ದ್ವಾವಿಂಶತಿಸಂಖ್ಯಾಕಾಃ ||

ವರುಣನ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ಶುನಶೇಪನು ಮತ್ತೆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿರುವುದನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು-ಅನಂತರ ವರುಣ ದೇವನು ಪ್ರಕೃತ್ಯನಾಗ-ಎತ್ತೆ ಶುನಶೇಪನೇ, ಅಗ್ನಿಯು ಸಮಸ್ತ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಮುಖದಂತಿರುವನು. ಏಕೆಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯ ಮೂಲಕವೇ (ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಿದ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಮೂಲಕವೇ) ದೇವತೆಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ತಮಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕಾರಮಾಡುವರು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅಗ್ನಿಯು ಸಮಸ್ತ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಸ್ವೀಹಿತನಂತಿರುವನು. ದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸುಕ್ತದ್ವಾವದಿಂದ ವರ್ತಿಸುತ್ತಿರುವ ಆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ನೀನು ಸ್ತುತಿಸು ಎಂದು ಹೇಳಲು, ಅದಂತೆ ಶುನಶೇಪನು ಈ ಕೆಳಗೆ ಹೇಳಿರುವ ವಸಿಷ್ಠಾಹಿ (ಋ. ಸಂ. ೧-೨೩-೧) ಎಂಬ ಹತ್ತು ಮಕ್ಕಳುಗಳ ಸೂಕ್ತದಿಂದಲೂ ಅತ್ಯಂತ ನತ್ಯಾ (ಋ. ಸಂ. ೧-೨೩-೧) ಎಂಬ ಹದಿಮೂರು ಮಕ್ಕಳುಗಳ ಸೂಕ್ತದಿಂದಲೂ ಒಟ್ಟು ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಮಕ್ಕಳುಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದನು. ಈ ಎರಡು ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ಮಕ್ಕಳನ್ನು (ಅಗ್ನಿದೇವತಾಕವಲ್ಲದ) ಬಿಟ್ಟರೆ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಮಕ್ಕಳುಗಳಾಗುವವು. ಇವುಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದನೆಂದರ್ಥವು.

ತಮಗ್ನಿರುನಾಚ ವಿಶ್ವಾನ್ತು ದೇವಾನಾನ್ ಸ್ತುಹ್ಯಥ ತ್ವೋತ್ಸ್ರಕ್ತ್ವಾವು
ಇತಿ ಸ ವಿಶ್ವಾನ್ದೇವಾನಂ ಸ್ತುಷ್ಪಾವ ನಮೋ ಮಹದ್ಭ್ಯೋ ನಮೋ
ಅರ್ಭಕೇಭ್ಯ ಇತ್ಯೇತಯರ್ಚಾ ||

ಅಗ್ನೀಃ ಸಹಕಾರಿತ್ವೇನ ವಿಶ್ವೇಷಾಂ ದೇವಾನಾಮುಪಾಸನಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಯದ್ಭುತಿ ವರುಣ ಪಾಲೇನ ಬದ್ಯತ್ಯಾದ್ವರುಣ ಏವ ಶುನಶೇಪಮುತ್ಸ್ರಕ್ತ್ವಂ ಸಮರ್ಥಸ್ತಥಾಪ್ಯಗ್ನಾದೀನಾಂ ಸಹಕಾರಿತ್ವನಚನಂ ದಾಢ್ಯಾರ್ಥಂ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಮ್ | ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಗಣರೂಪಾ ನ ಭವಂತಿ ಕಿಂತು ಸರ್ವೇ ದೇವಾಸ್ತಾನುನೋ ಮಹದ್ಭ್ಯ ಇತ್ಯೇತಯರ್ಚೋಪಾಸಿತವಾನ್ ||

ಅಗ್ನಿಯ ಸಲಹೆಯಂತೆ ಶುನಶೇಪನು ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದ ವಿವರವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು-ವರುಣನೇ ತನ್ನ ಪಾಲಕಳಿಂದ ಈ ಶುನಶೇಪನನ್ನು ಬಂಧಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅವನನ್ನು ವಿಮುಕ್ತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲು ವರುಣನೇ ಸಮರ್ಥನು. ಆದರೂ ಕೂಡ ಅಗ್ನಾದೀದೇವತೆಗಳು ' ಬಿಡಿಸುವೆವು ' ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಅಗ್ನಾದೀದೇವತೆಗಳು ಬಂಧವಿಮೋಚನಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಕರಾಗಿರುವರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸು, ನಾವೂ ನೀನು ಬಂಧವಿಮೋಚನಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಮಾಡುವೆವು ಎಂದು ಹೇಳಲು ಶುನಶೇಪನು ಅಗ್ನಿಯ ಮಾತಿನಂತೆ ನಮೋ ಮಹದ್ಭ್ಯೋ ನಮೋ ಅರ್ಭಕೇಭ್ಯಃ (ಋ. ಸಂ. ೧-೨೩-೧೩) ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದನು. ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳೆಂಬವರು ಎಲ್ಲರೂ ಒಬ್ಬರಿಗೂ ಒಂದು ಗುಂಪಾಗಿ ಸೇರಿದವರಲ್ಲ. ಇವೆಲ್ಲರೂ ದ್ರಷ್ಟೇಕ ದೇವತೆಗಳು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯವರು. ಕಿರಿಯವರು ಎಂದು ವಿಂಗಡಿಸಿ ಅವರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿದೆ.

ತಂ ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಊಚುರಿದ್ರೋ ನೈ ದೇವಾನಾನೋಚಿಷ್ಯೋ
 ಬಲಿಷ್ಠಃ ಸಹಿಷ್ಠಃ ಸತ್ತಮಃ ಪಾರಯಿಷ್ಠುತಮಸ್ತಂ ನು ಸ್ತುಹ್ಯಥ
 ತ್ಸೋತ್ಸ್ರಕ್ಸ್ನಾಮ ಇತಿ ಸ ಇಂದ್ರಂ ತುಷ್ಪಾವ ಯಚ್ಚಿದ್ಧಿ ಸತ್ಯ
 ಸೋಮಪಾ ಇತಿ ಚೈತೇನ ಸೂಕ್ತೇನೋತ್ತರಸ್ಯ ಚ ಪಂಚದಶಭಿಃ ||

ತೇಷಾಂ ಚ ವಿಶ್ವೇಷಾಂ ದೇವಾನಾಂ ಸಹಕಾರಿತ್ವೇನೇಂದ್ರಸ್ಯೋಪಾಸನಂ ದರ್ಶಯತಿ—
 ಓಜೋಬಲಾದಿಶಬ್ದಾಃ ಪೂರ್ವಾಚಾರ್ಯೈರೇವಂ ನ್ಯಾಖ್ಯಾತಾಃ—

ಓಜೋ ದೀಪ್ತಿರ್ಬಲಂ ದಾಕ್ಷ್ಯಂ ಪ್ರಸಹ್ಯಕರಣಂ ಸಹಃ ||
 ಸುಜನಃ ಸನ್ ಪಾರಯಿಷ್ಠುರುಪಶ್ರಾಂತಸಮಾಪ್ತಿ ಕೃತ್ || ಇತಿ ||

ಇಷ್ಟಪ್ರತ್ಯಯ ತಮಸಾಪ್ರತ್ಯಯಾಭ್ಯಾಂ ತತ್ರ ತತ್ಪ್ರಾತಿತಯ ಉಚ್ಯತೇ | ತಾದ್ಯತಮಿಂದ್ರಂ ಯಚ್ಚಿದ್ಧಿ—
 ಸತ್ಯ ಸೋಮಪಾ ಇತ್ಯನೇನ ಸಪ್ತರ್ಷೀನ ಸೂಕ್ತೇನೋತ್ತರಸ್ಯೈನ್ಯಾಪ್ತವ ಇಂದ್ರಮಿತ್ಯಾದಿಕೇ
 ವ್ಯಾವಿಂಶತ್ಯಚೇ ಸೂಕ್ತೇ ಪಂಚದಶಭಿರ್ಬುಗ್ನಿಶ್ಚ ತುಷ್ಪಾವ ||

ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳ ಸಹಕಾರದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಬಂಧನದಿಂದ ಮುಕ್ತನನ್ನಾಗಿಮಾಡುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳುವರು—
 ತುನಶೇಪ್ನಂದ ಸ್ತುತರಾದ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳು ಇಂತೆಂದರು. ಎದ್ದೆ ತುನಶೇಪನೇ, ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರನೇ ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠನಾ
 ಗಿರುವನು. ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಆ ಇಂದ್ರನೇ ಓಜಿಷ್ಠಃ—ಕಾಂತಿಯುಕ್ತನು, ಬಲಿಷ್ಠಃ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು ಸಹಿಷ್ಠಃ ತಾಳ್ಮೆಯುಳ್ಳವನು.
 ಸತ್ತಮಃ—ಸಜ್ಜನರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು. ಪಾರಯಿಷ್ಠುತಮಃ—ಸಂಕಟದಲ್ಲಿರುವವರನ್ನು ಅವರ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಾರು
 (ಬಿಡುಗಡೆ)ಮಾಡುವವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸು. ಅನಂತರ ನಾವೆಲ್ಲರೂ ಸಹಕರಿಸಿ ಇಂದ್ರನು ಬಂಧನ
 ವನ್ನು ಬಿಡಿಸುವೆನೆ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಅದರಂತೆ ತುನಶೇಪನು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಯಚ್ಚಿದ್ಧಿ ಸತ್ಯ ಸೋಮಪಾ (ಮು. ಸಂ.
 ೧-೨೯-೧) ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯ ಸೂಕ್ತದಿಂದಲೂ ಅವ ಇಂದ್ರಂ ಎಂಬ ಹದಿನೈದು ಮುಕ್ತುಗಳನ್ನು ಸೂಕ್ತದಿಂದಲೂ
 (ಓಟ್ಟು ೨೨ ಮುಕ್ತುಗಳಿಂದ) ಇಂದ್ರನನ್ನೂ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿದನು. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಓಜೋ ಬಲಾದಿ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಪೂರ್ವಾ
 ಚಾರ್ಯರು ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ವಿವರಿಸುವರು—

ಓಜೋ ದೀಪ್ತಿರ್ಬಲಂ ದಾಕ್ಷ್ಯಂ ಪ್ರಸಹ್ಯಕರಣಂ ಸಹಃ |
 ಸುಜನಃ ಸನ್ ಪಾರಯಿಷ್ಠುರುಪಶ್ರಾಂತಸಮಾಪ್ತಿ ಕೃತ್ ||

ಈ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣಗಳಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅದನ್ನು ಮೇಲೆಯೇ
 ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ—

ತಸ್ಮಾ ಇಂದ್ರಃ ಸ್ತೂಯಮಾನಃ ಪ್ರೀತೋ ಮನಸಾ ಹಿರಣ್ಯರಥಂ ದದೌ
 ತಮೇತಯಾ ಪ್ರತೀಯಾಯ ಶಶ್ವದಿಂದ್ರ ಇತಿ ||

ಪೂರ್ವಮುಕ್ಯನುಗೃಹಣ ಚರ್ಮೇಶ್ಯೇವಮಿಂದ್ರೋ ರೋಹಿತಂ ಪ್ರತ್ಯುಪದಿದೇಶ | ತಸ್ಮೋಪ-
ದೇಶಸ್ಯ ಫಲಪದ್ಯವಸಾಯಿತ್ಯಮನುಸ್ಮರತಸ್ತಸ್ಮೇಂದ್ರಸ್ಯ ಶುನಶೇಪಸ್ತುತೌ ಪ್ರೀತ್ಯತಿಶಯಂ ದರ್ಶ-
ಯತಿ—ಶುನಶೇಪೇನೇಂದ್ರಃ ಸ್ತೂ ಯಮಾನಃ ಪ್ರೀತೋ ಭೂತ್ವಾ ತಸ್ಮೈ ಶುನಶೇಪಾಯ ಸುವರ್ಣ-
ಮಯಂ ದಿವ್ಯಂ ರಥವಾರೋಹಣಾರ್ಥಂ ಸ್ಯತೀಯೇನ ಮನಸೈವ ದದೌ | ಶುನಶೇಪೋಽಪಿ ತದೀಯಂ
ಮನುಗೃಹಮವಗತ್ಯ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾಭ್ಯಃ ಪಂಚದಶಭ್ಯಃ ಉತ್ತರಯಾ ಶಕ್ತದಿಂದ್ರ ಇತ್ಯೇತಯುರ್ಬಾ-
ತಂ ರಥಂ ಪ್ರತೀಯಾಯ ಮನಸೈವ ಪ್ರತಿಜಗಾಮ ||

ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ರೋಹಿತನು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಇಂದ್ರನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೂಪದಿಂದ ಅವನನ್ನು ಸಂಧಿಸಿ
ಫಲವನ್ನು ಸಂಚಾರಮಾಡು ಎಂದು ಉಪದೇಶಮಾಡಿದನಷ್ಟೆ. ಆ ಇಂದ್ರನ ಉಪದೇಶದಿಂದಲೇ ಶುನಶೇಪನು ಯಜ್ಞ-
ಪಶುವಾಗಿ ಬಂಧಿತನಾಗಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡ ಇಂದ್ರನು ಶುನಶೇಪನು ಮಾಡಿದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟನಾಗಿ ಇಂದ್ರನು
ಪ್ರಕಟಿಸಿದ ಪ್ರೀತ್ಯತಿಶಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುವನು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಶುನಶೇಪನುಮಾಡಿದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಸುಪ್ರೀತ-
ನಾಗಿ ಆ ಶುನಶೇಪನಿಗೆ ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ ಒಂದು ರಥವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದನು.
ಶುನಶೇಪನೂ ಇಂದ್ರನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ ಈ ಅನುಗೃಹ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ತಿಳಿದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಹೆದಿನೈದು ಮುಕ್ಯಗಳಿಂದಲೂ
ಮುಂದಿನ ಶಕ್ತದಿಂದ್ರಃ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾಭ್ಯಾಂ (ಮು. ಸಂ. ೧೦-೩೦-೧೬) ಎಂಬ ಮುಕ್ಯವಿಧಿಗಳೂ ಇಂದ್ರನನ್ನು
ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿದನು.

ತಮಿಂದ್ರ ಉನಾಚಾತ್ವಿನೌ ನು ಸ್ತುಹ್ಯಥ ತ್ವೋಸ್ತೃಕ್ಪ್ಪಾಮ ಇತಿ
ಸೋತ್ವಿನೌ ತುಷ್ಪಾವಾತ ಉತ್ತರೇಣಿ ತೃಚೇನ ||

ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಸಹಕಾರಿತ್ವೇನಾಶ್ವಿನೋರುಷಾಸನಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾಯಾಃ ಶಕ್ತ-
ದಿಂದ್ರ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಉತ್ತರೇಣಾಶ್ವಿನಾವಶ್ವಾವಶ್ಯಾ (೧-೩೦-೧೬) ಇತಿ ತ್ವಚೇನಾಶ್ವಿನೌ ಸ್ತುತವಾನ್ ||

ಇಂದ್ರನ ಸಹಕಾರಿಯಿಂದ ಶುನಶೇಪನು ಮಾಡಿದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವನು. ಹಿಂದೆ
ಹೇಳಿದಂತೆ ಶುನಶೇಪನು ಮಾಡಿದ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಸಂತುಷ್ಟನಾಗಿ ಶುನಶೇಪನನ್ನು ಕುರಿತು—ಎಲೈ ಶುನಶೇಪನೇ
ಈಗ ನೀನು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡು. ಅನಂತರ ನಾವೆಲ್ಲಾ ಸೇರಿ ನಿನ್ನ ಬಂಧವಿರೋಚನೆಯನ್ನು ಮಾಡ
ತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಹೇಳಲು, ಶುನಶೇಪನು. ಹಾಗೆಯೇ ಅಗಲೆಂದು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಅಶ್ವಿನಾವಶ್ಯಾ (ಮು. ಸಂ. ೧-೩೦-೧೬
ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ಮೂರು ಮುಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿದನು.

ತಮಶ್ವಿನೌ ಊಚತುರುಷ್ಪಸಂ ನು ಸ್ತುಹ್ಯಥ ತ್ವೋಸ್ತೃಕ್ಪ್ಪಾಮ ಇತಿ
ಸ ಉಷ್ಪಸಂ ತುಷ್ಪಾವಾತ ಉತ್ತರೇಣಿ ತೃಚೇನ ||

ಅಶ್ವಿನೋ ಸಹಕಾರಿತ್ವೇನೋಷ್ಪಸ ಉಪಾಸ್ತಿಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಕೃತ ಉಷ್ಪ (೧-೩೦-೨೦)
ಇತ್ಯಾದಿಕ ಉತ್ತರಸ್ತುತಃ ||

ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಸಂತುಷ್ಟರಾಗಿ ಶುನಶೇಷನನ್ನು ಕುರಿತು—ಎಲೈ ಶುನಶೇಷನೇ ಈಗ ನೀನು ಉಷೋದೇವತೆಯನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡು. ಬಳಿಕ ನಾವೆಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ ನಿನ್ನ ಬಾಧವಿಮೋಚನೆಯನ್ನು ಮಾಡುವೆವೆ ಎಂದು ಹೇಳಲು. ಅವರ ಮಾತನ್ನಂಗೀಕರಿಸಿ ಶುನಶೇಷನು ಕಸ್ತೃ ಉಷಾ (ಋ. ಸಂ. ೧-೩೦-೨೦) ಎಂದು ಮೊದಲಾದ ಮೂರು ಬುಕ್ಕುಗಳಿಂದ ಉಷೋದೇವತೆಯನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿದನು.

**ತಸ್ಯ ಹ ಸ್ಮಚ್ಚೈಚ್ಯುಕ್ತಾಯಾಂ ವಿ ಪಾಶೋ ಮುಮುಚೇ ಕನೀರಂ
ಐಕ್ವಾಸ್ಕಸೋದರಂ ಭವತ್ಯುತ್ತಮಸ್ಯಾಮೇವಚ್ಯುಕ್ತಾಯಾಂ ವಿ
ಪಾಶೋ ಮುಮುಚೇಽಗದ ಐಕ್ವಾಸ್ಕ ಆಸ ||**

ಅಥೋಕ್ತಾನಾಂ ಸರ್ವಾಸಾಂ ದೇವತಾನಾಮನುಗ್ರಹೇಣ ಶುನಶೇಷಸ್ಯ ಬಂಧಮೋಕ್ಷಂ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರಸ್ಯಾರೋಗ್ಯಂ ಚ ದರ್ಶಯತಿ—ತಸ್ಯ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಸ್ಯ ತ್ಯಚಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿನ್ಯಾಮೃಚ್ಯು-ಚೈಕೈಕಸ್ಯಾಮೃಚ್ಯುಕ್ತಾಯಾಂ ಕ್ರಮೇಣ ಶುನಶೇಷಸ್ಯ ಪಾಶೋ ವಿನುಮುಚೇ ವಿಶೇಷೇಣ ಮುಕ್ತೋಽಭೂತ್ | ಐಕ್ವಾಸ್ಕಸ್ಯ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರಸ್ಯ ಯನ್ಮಹೋದರಂ ತದಪಿ ಕ್ರಮೇಣ ಕನೀರೋಽಪ್ಯಲ್ಪಂ ಭವತಿ | ಉತ್ತಮಸ್ಯಾಮೃಚ್ಯುಕ್ತಾಯಾಂ ಪಾಶೋ ವಿಮುಮುಚ ಏವ ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ಮುಕ್ತೋಽಭೂತ್ | ಐಕ್ವಾಸ್ಕೋಽಪ್ಯಗದೋ ನೀಶೇಷೇಣ ರೋಗರಹಿತ ಆಸ ||

ಒಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಜಾಪತಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಉಷೋದೇವತೆಯವರಿಗನ ಸಮಸ್ತವೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಶುನಶೇಷನು ಸ್ತುತಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಅವರಿಲ್ಲರ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಶುನಶೇಷನು ಬಂಧಮುಕ್ತನಾದುದನ್ನೂ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರರಾಜನು ಮಹೋದರವೆಂಬ ರೋಗದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯಾಗಿ ಮುಂಚಿನಂತೆ ಆರೋಗ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದನೆಂಬ ವಿವರವನು ನಿ ವಿವರಿಸುವೆನು. ಒಂದೆ (ಇದು ವರೆಗೆ) ಹೇಳಿ ಸ್ತುತಿಸಿದ ಮೂರು ಮೂರು ಬುಕ್ಕುಗಳಿಂದಲೂ ಒಂದೊಂದು ಬುಕ್ಕುಗಳಿಂದಲೂ ಸ್ತುತಿಸಿದ ಮಹೋದರವೆಂಬ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಶುನಶೇಷನ ಪಾಶಗಳೆಲ್ಲವೂ ಬಿಡುಗಡೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಅವನು ಬಂಧನದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾದನು. ತತ್ಪಾಸ್ಕ ವಂಶೋತ್ಪನ್ನನಾದ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರರಾಜನ ಮಹೋದರವೆಂಬ ವ್ಯಾಧಿಯೂ ಪರಿಹೃತವಾಗಿ ಕ್ರಮೇಣ ಕಮ್ಮಿಯಾಗುತ್ತಾ ಎಂದು ಉಷೋದೇವತೆಯನ್ನು ಕೊನೆಯ ಪುಸ್ತಕದಿಂದ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಶುನಶೇಷನ ಬಂಧವಿಮೋಚನೆಯೂ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರ ರಾಜನ ವ್ಯಾಧಿರಮನವೂ ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಆಯಿತು.

English Translation

**(The sacrifice with the intended human victim comes off.
Four great Rishis were officiating as priests. Sunah
epa prays to the gods to be released from the
fearful death. The Rik verses which he used
mentioned, and the different deities to whom
he applied)**

At this sacrifice Visvamitra was his Hotar, Jamadagni his Adhvaryu, Vasishtha his Brahma, and Ayasya his Udgatar. After the preliminary

ceremonies had been performed, they could not find a person willing to bind him to the sacrificial post. Ajigarta, the son of Suyavasa, then said, 'Give me another hundred (cows) and I will bind him. They gave him another hundred, whereupon he bound him. After he had been bound, the Apri verses recited, and the fire carried round him, they could not find a slaughterer. Ajigarta then said, 'Give me another hundred and I will kill him.' They gave him another hundred. He then whetted his knife and went to kill his son. Sunahsepa then got aware that they were going to butcher him just as if he were no man (but a beast.) 'Well' said he, 'I will seek shelter with the gods.' He applied to Prajapati, who is the first of the gods, with the verse, *kasya nunam katamasya* (1,24,1). Prajapati answered him, 'Agni is the nearest of gods, go to him.' 'He then applied to Agni, with the verse, *agner vayam prathamasya amritanam* (1,24,2). Agni answered him, 'Savitar rules over the creatures, go to him.' He then applied to Savitar with the three verses (1,24,3-5) beginning by, *abhivadeva Savitar*, Savitar answered him, 'Thou art bound for Varuna the king, go to him.' He applied to Varuna with the following thirty-one verses (124, 6-25, 21). Varuna then answered him, 'Agni is the mouth of the gods, and the most compassionate of them. Praise him now! then we shall release you.' He then praised Agni with twenty-two verses (1, 26, 1-27, 12). Agni then answered, 'Praise the Visve Devas, then we shall release you.' He then praised the Visve Devas with the verse (1, 27, 13) *ramo mahadbhyo namo arbhakebhyo*. The Visve Devas answered, 'Indra is the strongest, the most powerful, the most enduring, the most true of the gods, who knows best how to bring to an end anything. Praise him, then we shall release you.' He then praised Indra with the hymn (1, 29), *yach chid dhi satya somapa*, and with fifteen verses of the following one (i, 30, 1-15). Indra, who had become pleased with his praise, presented him with a golden carriage. This present he accepted with the verse, *sasvad Indra* (1, 30, 16). Indra then told him, 'Praise the Asvins, then we shall release you.' He then praised the Asvins with the three verses which follow the abovementioned

(1, 30, 17-19). The Asvins then answered: 'Praise Ushas (Dawn), then we shall release you.' He then praised Ushas with the three verses which follow the Asvin verses (1, 30, 20-22). As he repeated one verse after the other, the fetters of Varuna were falling off, and the belly of Harischandra become smaller. And after he had done repeating the last verse, all the fetters were taken off, and Harischandra restorted to health again.

ಇತಿ ಶ್ರೀನುತ್ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯಸ್ಯ ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಚರ್ತುಃ ಖಂಡಃ
ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತೆ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಅಥ ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಪಂಚಮಃ ಖಂಡಃ
ಮೂವತ್ತೆ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಖಂಡವು

[ಶುನಶೇಷನ ವಿಮೋಚನೈ ಆವನ ಅಂಜನರೂಪದ ನಿಕ್ಷೀದನದ ಕ್ರಮ. ವಿನ್ವಾಮಿತ್ರನು
ಆವನನ್ನು ಮಗನನ್ನಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದು.]

ತಮ್ವತ್ವಿಜ ಊಚುಸ್ತ್ವಮೇವ ನೋಽಸ್ಯಾಹ್ನಃ ಸಂಸ್ಥಾಮಧಿಗಚ್ಛೇತ್ಯಥ
ಹೈತಂ ಶುನಶೇಪೋಽಙ್ಗಾಃ ಸವಂ ದದರ್ಶ ತಮೇತಾಭಿಶ್ಚತಸ್ಯಭಿರಭಿ-
ಸುಷಾವ ಯಚ್ಚದ್ಧಿ ತ್ವಂ ಗೃಹೇ ಗೃಹ ಇತ್ಯಥೈನಂ ದ್ವೋಣಕಲಶ-
ಮಭ್ಯವನಿನಾಯೋಚ್ಛಿಷ್ಯಂ ಚಮ್ನೋ ಭರ್ತೇತ್ಯೇತಯರ್ಚಾಫಹಾಸ್ಮಿ-
ನನ್ವಾರಬ್ಧೇ ಪೂರ್ವಾಭಿಶ್ಚತಸ್ಯಭಿಃ ಸ ಸ್ತಾಹಾಕಾರಾಭಿರ್ಜುಹವಾಂ-
ಚಕಾರಾಥೈನಮವಭ್ಯಥಮಭ್ಯವನಿನಾಯ ತ್ವಂ ನೋ ಅಗ್ನೇ ವರೂಣ್ಯ
ವಿದ್ವಾನಿತ್ಯೇತಾಭ್ಯಾಮಥೈನಮತ ಊರ್ಧ್ವ ಮಗ್ನಿ ಮಾಹವನೀಯಮು-
ಪಸ್ಥಾಪಯಾಂಚಕಾರ ಶುನಶ್ಚಿಚ್ಛೇಪಂ ನಿದಿತಂ ಸಹಸ್ರಾದಿತಿ ||

ಬಂಧನಾನ್ಮುಕ್ತಸ್ಯ ಶುನಶೀಲಪಸ್ಯೋತ್ತರಕಾಲೀನಂ ವೃತ್ತಾಂತಂ ದರ್ಶಯತಿ—ದೇವತಾ-
ನುಗ್ರಹಯುಕ್ತಂ ತಂ ಶುನಶೀಲಪಂ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಾದಯಃ ಸರ್ವ ಋತ್ವಿಜ ಏವಮೂಚುಃ | ಹೇ ಶುನಃ
ಕೇಶ ಸ್ತಮೇವ ಸೋಲಸ್ಯಾಕಮಸ್ಯಾಪ್ಯೋಲಭಿಷೇಚನೀಯಾಪ್ಯಸ್ಯ ಸಂಸ್ಥಾಂ ಸಮಾಪ್ತಮಿಧಿಗಚ್ಛು
ಪ್ರಾಪ್ತುಹಿ ಅನುಷ್ಠಾಪಯೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಶ್ರೀರೇವಮುಕ್ತೇ ಸತ್ಯನಂತರಂ ಶುನಶೀಲಪ ಏತಮಭಿಷೇಚನೀ-
ಯಾಪ್ಯಾಂ ಸೋಲಮಯಾಗಮಂಜಃ ಸವಂ ದದರ್ಶ | ಅಂಜಪರ್ವ ಮಾಗೇಣ ಸವಃ ಸೋಲಮಾಭಿಷವೋ
ಯಸ್ಮಿನ್ ಯಾಗೇ ಸೋಲಂಜಃ ಸವಸ್ತಾಪ್ಯ ಶಂ ಪ್ರಯೋಗಪ್ರಕಾರಂ ನಿಶ್ಚಿತವಾನ್ | ನಿಶ್ಚಿತ್ಯ ಚ ತಂ
ಸೋಮಂ ಯಜ್ಞೇದ್ವೀತ್ಯಾದಿಭಿಶ್ಚ ತಸ್ಯ ಭಿರ್ಯಗ್ನಿ ರಭಿಸುತಂ ಕೃತವಾನ್ | ಅಭೈನಮಭಿಸುತಂ ಸೋಮ
ಘೇತಯೇಜ್ಞಿಷ್ಟಂ ಚಮ್ಪೋರಿತ್ಯುಚಾ ದ್ರೋಣಕಲಶಮಭಿಲಕ್ಷ್ಯಾಪನಿನಾಯ ದ್ರೋಣಕಲಶೇ
ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತವಾನ್ | ಅಥಾನಂತರಮಸ್ಮಿನ್ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರೇ ಲನ್ನಾರಣ್ಯೇ . ಶುನಶೀಲಪದೇಹಮುಪಸ್ಯತ್ಯವಶಿ ಸತ್ಯು-
ಕ್ತಾಭ್ಯಃ ಋಗ್ಯುಃ ಪೂರ್ವಾಭಿಯಂತ್ರ ಗ್ರಾವೇತ್ಯಾದಿಭಿಶ್ಚ ತಸ್ಯ ಭಿರ್ಯಗ್ನಿಃ ಸ್ವಾಹಾಕಾರಸಹಿತಾಭಿಃ
ಸಂಜಮಂ ಜುಹವಾಂಚಕಾರ | ಯತ್ರ ಗ್ರಾವೇತ್ಯಾದಿಕಂ ಸೂಕ್ತಂ ನವರ್ಚಂ ತತ್ರ ಯಜ್ಞೇದ್ವೀ
ಪೇಜಮೇ ಶಾಮರಭ್ಯಃ ಚತಸ್ಯ ಭಿರ್ಯಗ್ನಿ ರಭಿಷವಃ | ಉಚ್ಚಿಷ್ಟಮಿತ್ಯಾದಿಕಾ ನವನೀನಯಾ ದ್ರೋಣ
ಕಲಶೇ ಪ್ರಜ್ಞೇಪಃ | ಯತ್ರ ಗ್ರಾವೇತ್ಯಾದಿಭಿಶ್ಚ ತಸ್ಯ ಭಿರ್ಯಗ್ನಿವಂ ಇತ್ಯೇವಂ ಕೃತ್ವೈಸ್ಯ ಸೂಕ್ತಸ್ಯ
ವಿನಿಯೋಗಃ | ಅಥ ಹೋಮಾನಂತರಮೇವ ಕರ್ತವ್ಯಮವಧುಫಮಭಿಲಕ್ಷ್ಯಾಪನಿನಾಯ ಸರ್ವ-
ಮವಧುಫಸಾಧನಂ ತದ್ವೇಶೇ ನೀತ್ಯಾ ತ್ವಂ ಸೋ ಆಗ್ನಿ ಇತ್ಯಾದಿಕಾಫ್ಯಾಮೃಗ್ಯಾಮವಭುಫಯಾಗಂ
ಕೃತವಾನ್ | ಅಥ ತಥಾ ಕೃತ್ವಾ ತತ ಊರ್ಧ್ವಮೇನಮಾಹವನೀಯಮಗ್ನಿಂ ಶುನಶ್ಚಿದಿತ್ಯಾದಿನೋ-
ಪಸ್ಯಾಪಯಾಂಚಕಾರ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರಮುಪಸ್ಯಾನೇ ಪ್ರೇರಯಾಮಾಸ | ಸೋಲಯಮಂಜಃಸವ ಇಷ್ಟಿ-
ಪಗುಸಾಂಕರ್ಯಮಂತರೇಣಾಂಜಪರ್ವಮಾಗೇಣಸುಪ್ತಾತ್ಪಾತ್ ||

ಬಂಧನಾದ ಮುಕ್ತನಾದ ಶುನಶೀಲನ ಮುಂದಿನ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ಪ್ರಜಾಪತಿಯೇ ಮೊದಲಾದ
ಸಮಸ್ತ ವೇವಶೇಗಳ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಬಂಧಮುಕ್ತನಾದ ಶುನಶೀಲನನ್ನು ಕುರಿತು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನೇ ಮೊದಲಾದ ಸಮಸ್ತ
ಋತ್ವಿಜರೂ ಈರೀತಿ ಹೇಳಿದರು—ಅಭೈ ಶುನಶೀಲನೇ ಈಗ ನೀನು ಋತ್ವಿಜರಾದ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾಗಿರುವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ
ಈಗ ನಾವು ಈ ದಿವಸ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವ ಅಭಿಷೇಚನೀಯವೆಂಬ ಕರ್ಮಸಮಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡಿ ಮುಗಿಸು.
ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಾದಿಗಳು ಈರೀತಿ ಹೇಳಿದನಂತರ ಶುನಶೀಲನು ಅಭಿಷೇಚನೀಯವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ಅಂಜಪವೆಂಬ ಕರ್ಮದ
ವಿವರಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಅದನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದನು. ಪ್ರಯೋಗ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೀಗೆ
ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಆಗ ತಾನೇ ಹಿಂಡಲ್ಪಟ್ಟ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಯಜ್ಞೇದ್ವಿ ತ್ವಂ ಗೃಹೇಗೃಹೇ
(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೮-೯) ಎಂದು ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು ಮುಕ್ತಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದನು. ಈರೀತಿ ಹಿಂಡಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಈ
ಸೋಮರಸವನ್ನು ಉಚ್ಚಿಷ್ಟಂ ಚಮ್ಪೋರ್ಧರ (ಋ. ಸಂ. ೧-೨೯-೯) ಎಂದು ಮೊದಲಾದ ಎರಡು ಮುಕ್ತಗಳಿಂದ ದ್ರೋಣ
ಕಲಶವೆಂದರೆ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಶುಂಠಿಡುವ ನೊಡ್ಡ ಮರದ ಪಾತ್ರೆಯು. ಅನಂತರ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರರಾಜನು ಶುನಶೀಲನನ್ನು
ಸ್ವರ್ತಮಾಡುತ್ತಿರಲು, ಶುನಶೀಲನು ಯತ್ರ ಗ್ರಾವಾ ಎಂಬ (ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ) ನಾಲ್ಕು ಮುಕ್ತಗಳಿಂದ ಸ್ವಾಹಾಕಾರಪೂರ್ವಕ
ವಾಗಿ ಸೋಮವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಿದನು. ಯತ್ರ ಗ್ರಾವಾ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ಮುಕ್ತಗಳಿರುವವು.
ಇದರಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞೇದ್ವಿ ತ್ವಂ ಎಂಬುದು ಐದನೆಯ ಮುಕ್ತ. ಈ ಐದನೆಯ ಮುಕ್ತನಿಂದ ಮುಂದಿನ ನಾಲ್ಕು ಮುಕ್ತಗಳವರೆಗೆ

ಅಭಿಷವ (ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದು). ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುವರು. ಉಚ್ಚೈಷ್ಯಂ ಎಂಬ ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಮುಕ್ತಿಯಿಂದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ದ್ರೋಣಕಲಶದಲ್ಲಿ ಸುರಿಯುವರು. ಯತ್ರ ಗ್ರಾನಾ ಎಂದು ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು ಸುಕ್ಕುಗಳಿಂದ ಸೋಮವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡುವರು. ಇದು ಹೋಮಮಾಡುವ ಕ್ರಮವು. ಇವನ್ನೇ ಶುನಶೇಷನು ಮಾಡಿದನೆಂದು ಮೇಲೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅನಂತರ ಶುನಶೇಷನು ಯಜ್ಞ ಸಮಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಅವಭೃಥವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಸಾಧನಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ ತಂದು ತ್ವಂ ನೋ ಅಗ್ನೇ ವರುಣಸ್ಯ ವಿದ್ವಾನ್ (ಋ. ಸಂ. ೪-೧-೪) ಎಂದು ಮೊದಲಾದ ಎರಡು ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಅವಭೃಥಕರ್ಮವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದನು. ಇದಾದಮೇಲೆ ಎಂದರೆ ಅವಭೃಥಾನಂತರ ಶುನಶೇಷನು ಶುನಶ್ಚೈಷ್ಯೇಶಂ ನಿಧಿತಂ ಸಹಸ್ರಾತ್ (ಋ. ಸಂ. ೫-೨-೨) ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಿಂದ ಆಹವನ್ನಾಗ್ಯಯ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಉಪಸ್ಯಾನವನ್ನು (ಪ್ರಾರ್ಥನೆ) ಮಾಡುವಂತೆ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರರಾಜನನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸಿ ಅವನಿಂದ ಅದನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದನು.

ಅಥ ಹ ಶುನಶೇಷೋ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಸ್ಯಾಂಕಮಾಸಸಾದ ಸ ಹೋವಾಚಾ-
ಜೀಗರ್ತಃ ಸಾಯವಸಿರ್ಯುಷೇ ಪುನರ್ಮೇ ಪುತ್ರಂ ದೇಹೀತಿ ನೇತಿ
ಹೋವಾಚ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರೋ ದೇವಾ ವಾ ಇಮಂ ಮಹ್ಯಮರಾಸ-
ತೇತಿ ಸ ಹ ದೇವರಾತೋ ವೈಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಆಸ ತಸ್ಯೈತೇ ಕಾಸಿಲೇಯ-
ಬಾಭವಾಃ ||

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಾಜೀಗರ್ತಯೋಃ ಕಂಚಿತ್ಸಂವಾದಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಅಥಾಭಿಷೇಕನೀಯ-
ಸಮಾಪ್ತೇರನಂತರಂ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರಸಹಿತೇಷು ಋತ್ವಿಜೈಃ ವಿಸ್ತೀತೇಷು ಸ ಶುನಶೇಷ ಇತ ಊರ್ವ್ಯಾಂ
ಕಸ್ಯ ಪುತ್ರೋಽಸ್ತಿಸ್ತಿತಿ ವಿಚಾರೇ ಸತಿ ತದೀಯೇಚ್ಛೈವ ನಿಯಾಮಿಕೇತಿ ಮಹರ್ಷಿಣಾಂ ವಚನಂ
ಕ್ರುತ್ವಾ ಶುನಶೇಷಃ ಸ್ವೇಚ್ಛಯಾ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಪುತ್ರಸ್ಯಮಂಗೀಕೃತ್ಯ ಸಹಸಾ ತದೀಯಮಂಕುಷಾಕ-
ಸಾದ | ಪುತ್ರೋ ಹಿ ಸರ್ವತ್ರ ಪಿತುರಂಕೇ ನಿಷೀದತಿ | ತದಾನೀಂ ಸೂಯವತಪ್ರತೋಽಪೇಗರ್ತೋ
ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಂ ಪ್ರತ್ಯೇವಮುವಾಚ | ಹೇ ಮಹರ್ಷೇ ಮದೀಯಪುತ್ರಮೇನಂ ಪುನರಸಿ ಮಹ್ಯಂ
ದೇಹೀತಿ ಸ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರೋ ನೇತಿ ನಿರಾಕೃತ್ಯೈವಮುವಾಚ | ಪ್ರಜಾಪತ್ಯಾದಯೋ ದೇವಾ ಬಿವೇಮಂ
ಶುನಶೇಷಂ ಮಹ್ಯಮರಾಸತ ದತ್ತವಂತಸ್ಯಸ್ತುತ್ಸುಧ್ಯಂ ಸ ದಾಸ್ಯಾಮೀತಿ ಸ ಚ ಶುನಶೇಷೋ
ದೇವೈರ್ದರ್ಶತ್ಯಾದೇವರಾತ ಇತಿ ನಾಮಧಾರೀ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಪುತ್ರ ಬಿವಾಸಿ ತಸ್ಯ ಚ ದೇವರಾತಸ್ಯೈತೇ
ಕಪಿಲಗೋತ್ರೋನ್ನನ್ಯಾ ಬಭ್ರುವೋಗೋತ್ರೋನ್ನನ್ಯಾಶ್ಚ ಬಂಧವೋಽಭವನ್ ||

ಈಗ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೂ ಅಜೀಗರ್ತನಿಗೂ ನಡೆದ ಸಂವಾದವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಈಗಲೇ ಯಜ್ಞದ ಕಾರ್ಯ
ಕಲಾಪಗಳೆಲ್ಲವೂ ಮುಗಿದನಂತೆ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನೇ ಮೊದಲಾದ ಜನರಲ್ಲಿ ಈ ಶುನಶೇಷನು ಇನ್ನನೇಲಿ ಋತುಪುತ್ರನೆಂದು
ಪರಿಗಣಿಸಬೇಕೆಂಬ ಐಜ್ಞಾಸೆಯುಂಟಾಯಿತು. ಆಗ ಮಹರ್ಷಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರು. ಶುನಶೇಷನು ತನ್ನ
ಸ್ವಂತ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ತನಗೆ ಬೇಕಾದವರ ಪುತ್ರನಾಗಬಹುದು. ಅದಕ್ಕೆ ನಮ್ಮ ಅಧ್ಯಯನೂ ಇಷ್ಟವೆನಲು ಆಗ ಶುನಶೇಷನು
ತನ್ನ ಸ್ವಂತ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ನಾನು ಇದ್ದುಮೇಲೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಪುತ್ರನಾಗುವೆನು ಎಂದು ಹೇಳಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಕೊಡೆಯ
ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಂಡನು. ಆಗ ಸೂಯವತಪುತ್ರನಾದ ಅಜೀಗರ್ತನು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನನ್ನು ಕುಂತು ಇಂತೆವನು—ಎಂದೆ

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಮಹರ್ಷಿಯೇ ನನಗೆ ನನ್ನ ಮಗನನ್ನು (ಶುನಶ್ರೇಷ್ಠನನ್ನು) ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕೊಡು ಎಂದು ಕೇಳಲು ಅದಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಹೇಳಿದನು. ಶುನಶ್ರೇಷ್ಠನು ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ದೇವರಾತನಂಬಿ ಹೆಸರಿನಿಂದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೆ ಪುತ್ರನಾದನು. ಅವನ ಸಂತಾನಗಳು ಕಾಪಿಲೇಯ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದವು.

ಸ ಹೋನಾಚಾಜೀಗರ್ತಃ ಸೌಯವಸೀತ್ತ್ವಂ ವೇಹಿ ಏಹ್ವಯಾವಹಾ
ಇತಿ ಸ ಹೋನಾಚಾಜೀಗರ್ತಃ ಸೌಯವಸಿರಾಂಗಿರಸೋ ಜನ್ಮನಾಽ-
ಸ್ವಾಜೀಗರ್ತಿಃ ಶ್ರುತಃ ಕವಿಃ | ಋಷೇ ಜೈತಾಮಹಾತ್ರಂತೋರ್ಮಾಽಽ-
ಪಗಾಃ ಪುನರೇಹಿ ಮಾಮಿತಿ ಸ ಹೋನಾಚ ಶುನಃಶೇಷೋಽದ-
ರ್ಶಸ್ತ್ವಾ ಶಾಸಹಸ್ತಂ ನ ಯಚ್ಛೂದ್ರೇಷ್ಟಲಪ್ಸತ | ಗವಾಂ ತ್ರೀಣಿ
ಶತಾನಿ ತ್ವಮವ್ಯಣೇಥಾ ಮದಂಗಿರ ಇತಿ ||

ಅಥ ಶುನಃಶೇಷಾಜೀಗರ್ತಯೋಃ ಸಂವಾದಂ ದರ್ಶಯತಿ—ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರೇಣ ನಿರಾಕೃತಃ ಸೋಪಜೀಗರ್ತಃ ಶುನಃಶೇಷಂ ಪ್ರತ್ಯೇವಮವಾಚ | ಹೇ ಪುತ್ರ ತ್ವಂ ವಾ ತ್ವಮೇವ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಾ-
ದಪಗತಃ ಸನ್ನಿಹಿ ಅಸ್ತದ್ಗುಹೇ ಗಚ್ಛ | ತ್ವದೀಂಸುಮಾಶಾ ಚಾಹಂ ಜೋಭಾವಾವಾಂ ವಿಹ್ವಯಾವಹೈ
ವಿಶೇಷಣ ತವಾಽಪ್ಯಾನಂ ಕರವಾವಹೈ | ಇತ್ಯುಕ್ತ್ವಾ ತೂಷ್ಣೀಮವಸ್ಮಿತಂ ತಂ ಶುನಃ ಶೇಷಂ
ಪ್ರತಿ ಪುನರಪಿ ಕಯಾಚಿದ್ಗಾಘಯ್ಯವಮವಾಚ ಹೇ ಶುನಃಶೇಷ ತ್ವಂ ಜನ್ಮನ್ಯಾಂಗಿರಸೋಽಂಗಿರೋ
ಗೋಕ್ತೋತ್ಪನ್ನ ಆಜೀಗರ್ತೀಗರ್ತೀಗರ್ತಸ್ಯ ಪುತ್ರಃ ಕವಿವಿದ್ವಾನ್ ಶ್ರುತ ಇತ್ಯೇವಂ ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರಸಿ-
ದ್ಧಃ | ಅತೋ ಹೇ ಮಹರ್ಷೇ ಶುನಃಶೇಷ ಜೈತಾಮಹಾರ್ತ ಪಿತಾಮಹೇನ | ಪ್ರಜಾಪತಿನಾ
ಸಂಪಾದಿತಾತ್ರಂತೋಃ ಸಂತಾನಾದಂಗಿರೋವಂಶಾನ್ವಾಪಗಾ ಅಪಗತೋ ಮೂ ಧವ |
ತಸ್ಯಾತುನರಪಿ ಮಾಮೇಹಿ ಮದ್ಗುಹೇ ಸಮಾಗಚ್ಛೇತ್ಯುಕ್ತಃ ಶುನಃಶೇಷಃ ಸ್ವಯಮಪಿ ಗಾಘಯಾ
ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರಂ ದದೌ | ಶಾಸೋ ವಿಶಸನಹೇತುಃ ಖಡ್ಗಃ | ಹೇಽಜೀಗರ್ತ ಮದ್ಧದಾಯ ಶಾಸಹಸ್ತಂ
ಖಡ್ಗಹಸ್ತಂ ತ್ವಾಂ ಸರ್ವೇಷ್ಯದರ್ಶದರ್ಶ್ಯವಂತಃ | ಯತ್ಕೂರಂ ಕರ್ವು ಶೂದ್ರೇಷ್ಟತ್ವಂತ-
ನೀಚೇಷ್ಯಪಿ ನಾಲಪ್ಸತ ನ ಲಬ್ಧವಂತೋ ಲೌಕಿಕಾ ಜನಾಸ್ತಾದ್ಯಶಂ ಕ್ರೌರ್ಯಂ ತ್ವಯಾ ಕೃತಂ |
ಹೇಽಂಗಿರ ಆಂಗಿರಸಗೋಕ್ತೋತ್ಪನ್ನಾಜೀಗರ್ತ ಮನ್ಯಾಂ ನಿಮಿತ್ತೀಕೃತ್ಯ ತ್ವಂ ಗವಾಂ ಶತಾನಿ
ತ್ರಿಣ್ಯವ್ಯಣೇಥಾ ವ್ಯತವಾನಸಿ | ಶದಿದಮತ್ಯಂತಕಷ್ಟಮಿತ್ಯುಕ್ತವಾನ್ ||

ಶುನಃಶೇಷನಿಗೂ ಅಜೀಗರ್ತನಿಗೂ ನಡೆದ ಸಂವಾದಕೃತವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಅಜೀಗರ್ತನ ಮಾತನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿದ; ಮೇಲೆ ಶುನಃಶೇಷನನ್ನು ಕುರಿತು ಇಂತೆಂದನು—ಎಲೈ ಪುತ್ರನೇ ನೀನು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿಬಿಡ. ನಿನ್ನ ತಾಯಿಯೂ, ತಂದೆಯಾದ ನಾನು ನಮ್ಮ ಬಳಿಗೆ ಬರಬೇಕೆಂದು ಅವೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೇನೆ. ಎಂದು ಹೇಳಲು ಶುನಃಶೇಷನು ಏನನ್ನೂ ಹೇಳದೆ ಸುಮ್ಮನಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡ ಅಜೀಗರ್ತನು ಪುನಃ ಇಂತೆಂದನು—ಎಲೈ ಶುನಃಶೇಷನೇ ನೀನು ಅಂಗಿರಸರೆಂಬ ಮುಷಿಗಳ ವಂಶದಲ್ಲಿದ್ದ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಿದ್ದೀಯೆ, ಅಜೀಗರ್ತನೇನು ವನ ಪುತ್ರನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ನೀನು ಕವಿಯೂ ವಿದ್ವಾಂಸನೂ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದೀಯೆ.

ಆದ್ದರಿಂದ ಮಹೇಶ್ವರನಾದ ಎಲೈ ಶುನಃಶೇಷನೇ, ಪಿತೃಪಿತಾಮಹಾದಿಯಾಗಿ ಹಿಂದಿನಿಂದಲೂ ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನನಾಗಿ ನಡೆದುಬಂದಿರುವ ಈ ಅಂಗಿರೋವಂಶವನ್ನು ಕೃಷಿಸಬೇಡ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪುನಃ ನನ್ನ ಮನೆಗೆಬಾ. ಇದನ್ನು ಕೇಳಿ ಶುನಃಶೇಷನು ಅವನ ಮಾತಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳಿದನು—ಎಲೈ ಅಜೀರ್ಗತನೇ ನಿನ್ನ ಸ್ವಂತ ಪುತ್ರನನ್ನೇ ಕಡಿಯಲು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಬಡ್ಡಹಿಡಿದು ಸಿದ್ಧನಾಗಿ ನಿಂತಿದ್ದ ನಿನ್ನನ್ನು ಸಮಸ್ತಜನರೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ನೋಡಿರುವರು. ನಿಜಜಾತಿಯವನಾದ ಶೂದ್ರನೂ ಸಹ ಮಾಡಲು ಹಿಂಜರಿಯುವ ಪುತ್ರವಧಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಲು ಮುಂದೆ ಬಂದಿದ್ದ ಮತ್ತೆ ಕ್ರೂರಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಲು ಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದ ನಿನ್ನನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ನೋಡಿರುವರು. ಎಲೈ ಅಂಗಿರಸಗೋತ್ರೋತ್ಪನ್ನನಾದ ಎಲೈ ಅಜೀರ್ಗತನೇ ನನ್ನನ್ನು ವಿಕ್ರಯಿಸಿ ನನ್ನ ವಧೆಗೂ ಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದ ನಿನಗೆ ನನಗಿಂತಲೂ ಮುನ್ನೂರು ಗೋವುಗಳೇ ಹೆಚ್ಚಾದುವು. ಇದು ಬಹಳ ದುಃಖಕರವಾದ ಸಂಗತಿಯು ಎಂದು ಹೇಳಿದನು.

ಸ ಹೋವಾಚಾಜೀರ್ಗತಃ ಸೌಯವಸಿಸ್ತದ್ವೈ ಮಾ ತಾತ ತಪತಿ ಪಾಪಂ ಕರ್ಮ ಮಯಾ ಕೃತಂ | ತದಹಂ ನಿಹನುವೇ ತುಭ್ಯಂ ಪ್ರತಿಯಂತು ಶತಾ ಗವಾಮಿತಿ ಸಹೋವಾಚಿ ಶುನಃಶೇಷೋ ಯಃ ಸಕೃತ್ಪಾಪಕಂ ಕುರ್ಯಾತ್ಕುರ್ಯಾದೇನತ್ತತೋಽಪರಂ | ನಾಪಾಗಾಃ ಶೌದ್ರಾನ್ಮಾತ್ರಯಾದಸಂಧೇಯಂ ತ್ವಯಾ ಕೃತಮಿತಿ |

ಪುನರಶ್ಯಜೀರ್ಗತಃ ಶುನಃಶೇಷಯೋರುಕ್ತಿಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಿಃ ದರ್ಶಯತಿ—ಶುನಃಶೇಷನೋಪಾಲಯೋಜೀರ್ಗತಃ ಸ್ಯತೀಯಮನುತಾಪಂ ದರ್ಶಯಿತುಂ ಕಾಂಚಿದ್ವಾ ಫಾಮೇವಮುನಾಚ | ಹೇ ತಾತ ಪಿತ್ರವದುಪಲಾಲನೀಯ ಶುನಃಶೇಷಮಯಾ ಯತ್ಪಾಪಂ ಕೃತಂ ತದ್ವೈ ಮಾ ತಪತಿ ತದೇವ ಮಾಂ ಮನಸಿ ಸಂತಪ್ತಂ ಕರೋತಿ | ಅಹಂ ತತ್ಪಾಪಂ ನಿಹ್ನುವೇ ಪರಿಹರಾಮಿ | ಗವಾಂ ಶತಾನಿ ಪೂರ್ವಂ ಮಯಾ ಗೃಹೀತಾನಿ ತ್ರೀಣಿ ಯಾನಿ ತಾನಿ ತುಭ್ಯಂ ತ್ವದರ್ಥಂ ಪ್ರತಿಯಂತು ಪ್ರತ್ಯೇಕಮೇವ ಪ್ರಾಪ್ನುವಂತು | ಇತರಯೋಃ ಪುತ್ರಯೋರ್ಗಾವೋ ಮಾ ಧೂವಂಸ್ತವೈವ ಸರ್ವಾಃ ಸಂತಪ್ತಿಃ | ತತಃ ಸ ಶುನಃಶೇಷೋ ಗಾಘಯಾ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರಂ ದದೌ | ಯಃ ಪುಮಾನ್ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಧೀಶಿರಹಿತಃ ಸಕೃತ್ಪಾಪಕಂ ಕುರ್ಯಾತ್ಸ ಪುಮಾಂಸ್ತತಃ ಪಾಪಾದನ್ಯದೇನತ್ಪಾಪಂ ತದಭ್ಯಾಸವಶಾತ್ಕುರ್ಯಾದೇವ || ತ್ವಂ ಸು ಶೌದ್ರಾನ್ಮಾತ್ರಯಾನ್ನೀಚಜಾತಿಸಂಬಂಧಿನಃ ಕ್ರೂರಃ ದಾಚರಣಾನ್ಯಾಪಾಗಾ ಅಪೇಗೋ ನ ಭವತಿ | ಅಸಂಧೇಯಂ ಪ್ರತಿ ಸಂಧಾನರಹಿತಂ ಪಾಪಂ ತ್ವಯಾ ಕೃತಮಿತ್ಯೇವಾ ಶುನಃಶೇಷಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಿಃ ||

ಅಜೀರ್ಗತನಿಗೂ ಶುನಃಶೇಷನಿಗೂ ನಡೆದ ಸಂವಾದವನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸುವರು—ಶುನಃಶೇಷನು ಹೇಳಿದ ಪ್ರತ್ಯುಕ್ತರವನ್ನು ಕೇಳಿ ತಂದೆಯಾದ ಅಜೀರ್ಗತನು ತನ್ನ ಅನುತಾಪವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುತ್ತಾ ಮತ್ತೊಂದನು—ಎಲೈ ಮಗುವೇ, ಮಗನಂತೆ ತಂದೆತಾಯಿಗಳು ನಿನ್ನನ್ನು ಲಾಲನೆಪಾಲನೆಗಳಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ ಕಾಪಾಡುವುದು ಯುಕ್ತವು. ಆದರೆ ದುರ್ಬುದ್ಧಿಗೊಳಗಾಗಿ ನಿನ್ನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪಾಪಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದೆನು. ಈ ಕೃತ್ಯವು ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಕೊರಗುತ್ತಿತ್ತು ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ನಾನು ವಿನಾದರೂ ಮಾಡಿ ಆ ಪಾಪವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಪ್ರಯತ್ನಪಡುವೆನು. ನಾನು ಹಿಂದೆ ದಡ್ಡಿದ ಮಕ್ಕಳು ಈಗ ಸಡಿಲಿರುವ ಈ ಮುನ್ನೂರು ಗೋವುಗಳನ್ನೂ (ಎಲ್ಲವನ್ನೂ) ನೀನೇ ಕೊಡುವೆನು. ಇತರ ಪುತ್ರರಿಗೆ ಗೋವೆ

ಗಳನ್ನೇನೂ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರಂತೆ ಮಾಡುವೆನು ಎಂದು ಹೇಳಲು, ಶುನಶೇಷನಿಂತೆಂದನು—ಯಾವ ಪುರುಷನು ಧರ್ಮ ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ (ಛೇದನಗತನು) ಒಂದನರ್ಥಿ ಪಾಪಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವನೋ ಆ ಪುರುಷನು ಅಧ್ಯಾಸಬಲ ದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದನರ್ಥಿಯಾಗಿ ಅದೇ ವಿಧವಾದ ಪಾಪಕ್ಕೆ ತ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಲು ಒಂಜಿಯುವುದಿಲ್ಲ ಮಾಡಿಯೇ ಮಾಡತಾನೆ. ನೀನಾದರೋ ನೀಡಜಾತಿಯವರಾದ ಕೂರರೂ ಸಹ ಮಾಡಬಾರದ ಕ್ರೂರವಾದ ಪಾಪಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಿರುವೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಶುನಶೇಷನು ಅಜೀಗರ್ತನಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳಿದನು.

ಅಸಂಧೇಯಮಿತಿ ಹ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಉಪಪಪಾದ ಸ ಹೋವಾಚ |
ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರೋ ಭೀಮ ಏವ ಸೌಯವಸಿ ಶಾಸೇನ ವಿಶಿಶಾಸಿಷುಃ |
ಅಸ್ಮಾನ್ಮೈತಸ್ಯ ಪುತ್ರೋ ಭೂರ್ಮಮೈವೋಪೇಹಿ ಪುತ್ರತಾಮಿತಿ ||

ಅಥ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಕೃತ್ಯಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಅಸಂಧೇಯಪ್ರತಿಮಾಧೇಯಂ ಪಾಪಮಿತಿ ಶುನಃ— ಶೇಷೇನ ಯದೀರಿತಂ ತದೇತದಪ್ರತಿಮಾಧೇಯತ್ವಂ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಉಪಪಪಾದ ಯುಕ್ತಿಭಿರುಪ- ಸಾದಿತವಾನ್ | ತದುವಪಾದನಾರ್ಥಮೇವ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಇಮಾಂ ಗಾಘ್ರಾಮುವಾಚ | ಸೌಯವಸ್ಯ ಪುತ್ರೋಽಜೀಗರ್ತೋ ಭೀಮ ಏವ ಭಯಹೇತುರೇವ ಸಸಾಶಾಸೇನ ಹಸ್ತಗತಖಡ್ಗೇನ ಸ ವಿಶಿಶಾಸಿ- ಷುರಸ್ಮಾದ್ವಿಶಸನಕರ್ತುಮಿಚ್ಛುರವನ್ಮೈತವಾನ್ | ಅತೋ ಹೇ ಶುನಃಶೇಷೈತಸ್ಯ ಪಾಪಿಷ್ಠಸ್ಯ ಪುತ್ರೋ ಮಾ ಭೂಃ ಕಿಂತು ಮಮೈವ ಪುತ್ರತಾಮುಪೇಹಿ ||

ಅನಂತರ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಮುಂದೇನು ಮಾಡಿದನೆಂಬ ವ್ಯತ್ಯಾಂತವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು—ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಂತೆಂದನು— ಹೌದು, ಈ ಪಾಪಕ್ಕೆ ತ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಅನೇಕ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದಲೂ ನ್ಯಾಯದಿಂದಲೂ ಶುನಶೇಷನೇ ನುತನ್ನೇ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದನು ಮತ್ತು ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಿ ಹೇಳಿದನು—ಸೌಯವಸಪುತ್ರನಾದ ಈ ಅಜೀಗರ್ತನು ತನ್ನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾದ ಖಡ್ಗವನ್ನು ಹಿಡಿದು (ತನ್ನ ಪುತ್ರನನ್ನೇ) ಕಡಿದುಹಾಕಲು ಸಿದ್ಧನಾಗಿ ಮುಂದೆ ಬರುತ್ತಿರುವಾಗ ಇವನು ಕಟುಕನಂತೆ ಬಹಳ ಭಯಂಕರವಾಗಿ ಶಾಪಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಎಲೈ ಶುನಶೇಷನೇ, ನೀನು ಎಂದಿಗೂ ಈ ಪಾಪಿಷ್ಠನ ಮಗನಾಗಬೇಡ, ನನ್ನ ಬಳಿ ನನ್ನ ಪುತ್ರನಂತೆ ಇರು ಎಂದನು.

ಸ ಹೋವಾಚ ಶುನಃಶೇಷಃ ಸ ವೈ ಯಥಾ ನೋ ಜ್ಞಾಪಯಾಽಽರಾಜ-
ಪುತ್ರ ತಥಾ ವದ | ಯಥೈವಾಽಽಜ್ಞುರಸಃ ಸನ್ನುಪೇಯಾಂ ತವ ಪುತ್ರ-
ತಾಮಿತಿ ಸ ಹೋವಾಚ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರೋ ಜ್ಯೇಷ್ಠೋ ಮೇ ತ್ವಂ
ಪುತ್ರಾಣಾಂ ಸ್ಯಾಸ್ತವ ಶ್ರೇಷ್ಠಾ ಪ್ರಜಾ ಸ್ಯಾತ್ | ಉಪೇಯಾ ದೈವಂ
ಮೇ ದಾಯಂ ತೇನ ವೈ ತ್ವೋಪಮಂತ್ರಯ ಇತಿ ||

ಅಥ ಶುನಃಶೇಷವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಯೋರುಕ್ತಪ್ರಶ್ನುಕ್ತೇ ದರ್ಶಯತಿ—ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರೇಣೈವಂ
ಲೋಧಿತಃ ಶುನಃಶೇಷಃ ಪುನರಪಿ ಗಾಘ್ರಯಾ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಂ ಪ್ರತ್ಯೇವಮುವಾಚ | ಅಯಂ ವಿಶ್ವಾ-

ಮಿತ್ರೋ ಜನ್ಮನಾ ಕ್ಷತ್ರಿಯಃ ಸನ್ ಸ್ತುಕೀಯೇನ ಕಘೋಮಹಿಮ್ನಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾನಿತ್ಯೇವಂ
 ಕದ್ಮೃತಾಂತಂ ಸೂಚಯಿತುಂ ಹೇ ರಾಜಪುತ್ರೇಕಿ ಸಂಭೋಧಿತವಾನ್ | ಸ ನೈ ತಥಾವಿಧೋ ರಾಜ-
 ಜಾತೀಯ ಏವ ಸನ್ಯಥಾ ಯೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ನೋಽಸ್ಮಾಭಿಃ ಸರ್ವೈರಾಸಮಂಶಾಖ್ಯಾಪಯ
 ಬ್ರಾಹ್ಮಣತ್ವೇನ ಜ್ಞಾಯಿಸೇ ತಥೈವಾಸ್ತದ್ವಿಷಯೇಪಿ ತ್ವಂ ವದ | ಕಥಂ ವದಿತವ್ಯಮಿತಿ ತದುಚ್ಯತೇ |
 ಅಹಮಿದಾನೀನುಂಗಿರೋಗೋತ್ರಃ ಸಂಸ್ತಪ್ತರಿತ್ಯಾಗೇನ ತವ ಪುತ್ರತ್ವಂ ಯೇನೈವ ಪ್ರಕಾರೇಣೋ-
 ಶೇಯಾಂ ತಥೈವಾನುಗ್ರಹಾಣೇತಿ ಶೇಷಃ | ಏತದ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣಿಪ್ರಾಯಃ ಪೂರ್ವೈಃ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ದರ್ಶಿತಃ ||

“ಪುರಾತಾನಂ ನೈವಂ ವಿಪ್ರ (ಪಂ) ತಪಸಾ ಕೃತವಾಸಃ |
 ಏವಮಾಂಗಿರಸಂ ಮಾ ತ್ವಂ ವೈಶ್ವಾಮಿತ್ರಮ್ವಿಷೇ ಕುರು || ಇತಿ ||

ಏವಮಾಂಗಿರಸಂ ಮಾಶ್ವಂ ವೈಶ್ವಾಮಿತ್ರೋ ಗಾಥಯಾ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರಮುಕ್ತವಾನ್ ಹೇ ಶುನಃಶೇಷ
 ತ್ವಂ ಮೇ ಪುತ್ರಾಣಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಜ್ಯೇಷ್ಠಃ ಸ್ಯಾ ಜ್ಯೇಷ್ಠೋ ಭವ ತವ. ಪುತ್ರಾದಿರೂಪಾ ಪ್ರಜಾಃಪೀತರಸ್ಯಾಃ
 ಶ್ರೇಷ್ಠಾ ಸ್ಯಾತ್ | ಮೇ ಮಧ್ಯಂ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಾಯ ದೈವಂ ದೇವೈಃ ಪ್ರಸನ್ನೈರ್ದೇವತಂ ದಾಯಂ ಪುತ್ರ
 ತ್ವರೂಪಂ ಲಾಭಸುಮೇಯಾಃ ಪ್ರಾಪ್ನುಹಿ | ತೇನ ನೈ ತೇನೈವ ಪ್ರಕಾರೇಣ ತ್ರೋಪಮಂತ್ರಯೇ
 ತ್ವಾಂ ಪುತ್ರತ್ವೇನ ವ್ಯವಹರಾಮಿ ||

ಈಗ ಶುನಃಶೇಷನಿಗೂ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೂ ನಡೆದ ಸಂಭಾಷಣೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ
 ನೇಲೆ ಶುನಃಶೇಷನು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನನ್ನು ಕುರಿತು ಮತ್ತಿಂತೆಂದನು—(ಇಲ್ಲಿ ಶುನಃಶೇಷನು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನನ್ನು ರಾಜಪುತ್ರನೆಂದು
 ಸಂಬೋಧಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಹಿಂದೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಕ್ಷತ್ರಿಯಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿ ತನ್ನ ತಪೋಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯ
 ವನ್ನು ಪಡೆದನು. ಅದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನನ್ನು ರಾಜಪುತ್ರನೆಂದು ಸಂಬೋಧಿಸಲಾಗಿದೆ. ಎಲೈ
 ರಾಜಪುತ್ರನೇ (ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನೇ) ನಾನು ಅಂಗಿರಸಗೋತ್ರೋತ್ಪನ್ನನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈಗ ನಾನು ಯಾವ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ನಿನ್ನ
 (ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ) ಪುತ್ರನಾಗುವೆನು ? ನೀನು ಹೇಗೆ ಅನ್ಯಗೋತ್ರದವನಾದ ನನ್ನನ್ನು ನಿನ್ನ ಪುತ್ರನೆಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತೀಯೆ ?
 ಅದನ್ನು ನನಗೆ ತಿಳಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಕೇಳಿದನು ಮತ್ತು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ—ಎಲೈ ಮಹಿಮಯನೇ, ಹಿಂದೆ ನೀನು
 ಕ್ಷತ್ರಿಯವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ರಾಜಪುತ್ರನಾಗಿದ್ದು ಅನಂತರ ಯಾವ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೆಂದು ಸವರಿಂದಲೂ ಪರಿಗಣಿಸ
 ಲ್ಪಟ್ಟಿರುವೆ ? ಹಾಗೆಯೇ ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಎಂದರೆ ಅಂಗಿರಸದ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ನಾನು ಯಾವ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ
 ನಿನ್ನ ಪುತ್ರನಾಗಿರಲು ಸಾಧ್ಯ ಎಂಬುದನ್ನೂ ನನಗೆ ತಿಳಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳಿ—

ಪುರಾಃಕಾನಂ ನೈವಂ ವಿಪ್ರ (ಪಂ) ತಪಸಾ ಕೃತವಾಸಃ |
 ಏವಮಾಂಗಿರಸಂ ಮಾ ತ್ವಂ ವೈಶ್ವಾಮಿತ್ರಮ್ವಿಷೇ ಕುರು ||

ಪುನಃ ಎಲೈ ಮಹಿಶ್ರೇಷ್ಠನೇ, ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ರಾಜನಾಗಿದ್ದ ನೀನು ನಿನ್ನ ತಪೋಬಲದಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗುವೆ.
 ಅದರಿಂದ ಅಂಗಿರಸಮಹಿಯ ಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ನನ್ನನ್ನು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಗೋತ್ರದವನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು.
 ಅದನ್ನು ಕೇಳಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು—ಎಲೈ ಶುನಃಶೇಷನೇ, ನನಗೆ ಅನೇಕ ಪುತ್ರರೂವರು. ಅವರಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ನೀನೇ ನನಗೆ
 ಜ್ಯೇಷ್ಠಪುತ್ರನಾಗು. ನನ್ನ ಇತರ ಮಕ್ಕಳೆಲ್ಲರೂ ನಿನಗೆ ಕಿರಿಯ ಸಹೋದರರೆಂತೆ ಇರಲಿ. ದೇವತೆಗಳೇ ಪ್ರಸನ್ನರಾಗಿ

ನಿನ್ನನ್ನು ನನಗೆ ಪುತ್ರನಾಗಿರುವಂತೆ (ದೇವರಾತನೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ) ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವರು. ಆದ್ದರಿಂದ ನನ್ನ ಅಸ್ತಿತ್ವವು ನಿನ್ನೂ ದಾಯಭಾಗವು ದೊರೆಯುವುದು. ನಾನೂ ನಿನ್ನನ್ನು ಪುತ್ರನೆಂದು ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಪರಿಗಣಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದನು.

ಸ ಹೋವಾಚ ತುನಃಶೇಷಃ ಸಂಜ್ಞಾನಾನೇಷು ವೈ ಬ್ರೂಯಾತ್ಸಂ-
ಹಾರ್ಧಾಯ ಮೇ ತ್ರಿಯೈ | ಯಥಾಹಂ ಭರತಯುಷಭೋಪೇಯಾಂ
ತವ ಪುತ್ರತಾಮಿತ್ಯಥ ಹ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ ಪುತ್ರಾನಾಮಂತ್ರಯಾಮಾಸ
ಮಧುಚ್ಯಂದಾಃ ಶೃಣೋತನ ಯುಷಭೋ ರೇಣುರಷ್ಯಕಃ | ಯೇ
ಕೇ ಚ ಭ್ರಾತರಃ ಸ್ಥ ನಾಸ್ಯೈಷ್ಟೇಷ್ವಾಯ ಕಲ್ಪಧ್ವಮಿತಿ ||

ಪುನರಪಿ ತುನಃಶೇಷವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಯೋರ್ವ್ಯಕ್ತಾಂತಂ ದರ್ಶಯತಿ—ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರೇಣ ಪ್ರಯೋಧಿತಃ ತುನಃಶೇಷಃ ಸ್ವಲ್ಪಾರ್ಥದಾರ್ಥ್ಯಾರ್ಥಂ ಗಾಢಯೈವಮುಪಾಚ | ಸಂಜ್ಞಾನಾನೇಷು ಮದ್ವಿಷಯೈಕಮಸ್ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ತೇನು ಶೃದೀಯಪುತ್ರೇಷು (ಸ)ವೋಽಪಿ ಮಾಂ ಬ್ರೂಯಾತ್ | ಜ್ಞೇಷ್ಯ-ಭ್ರಾತೃಶ್ಚೇನ ವ್ಯವಹರತು | ತಜ್ಜ ಮೇ ಮನು ಸೌಹಾರ್ದ್ಯಾಯ ಭ್ರಾತೃಭಿರಿತರೈಃ ಸ್ನೇಹಾತಿಶಯಾಯ ತ್ರಿಯೈ ಧನದಾರ್ಥಾಯ ಚ ಸಂಪದ್ಯತೇ | ಹೇ ಭರತಯುಷಭ ಭರತವಂಶತ್ರೇಷ್ವ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಾಹಂ ತವ ಪುತ್ರತಾಂ ಯುಷೋಪೇಯಾಂ ತಥೈವೈತೇಷಾಂ ಪುತ್ರಾಣಾಮಗ್ರೇಣನುಗ್ರಹಾಣೇತಿ ಶೇಷಃ | ತಹೋ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಇತರಾನ್ವತ್ಯಾಹಾರಯೂ ಗಾಢಯೈವಮಾಜ್ಞಾಪಿತವಾನ್ | ಯೇ ಮಧುಚ್ಯಂದಾ ನಾಮ ಯಶ್ಚರ್ಷಭೋ ಯೋಽಪಿ ರೇಣುಯೋಽಪ್ಯಷ್ಟಕ ಏತೇ ಮುಖ್ಯಾ ಹೇ ಪುತ್ರತಾಃ ಶೃಣೋತನ ಮದೀಯಾಮಾಜ್ಞಾಂ ಶೃಣುತ | ಯೇ ಕೇಚಿದ್ಯೂಯಂ ಸರ್ವೇ ಭ್ರಾತರಃ ಸ್ಥ ತೇ ಸರ್ವೇಃಪ್ಯಸ್ಯೈ ತುನಃಶೇಷಾದಸ್ಯಾದಪಿ ಜ್ಯೈಷ್ವಾಯ ನ ಕಲ್ಪಧ್ವಂ ಜ್ಞೇಷ್ಯತ್ಯಾಭಿಮಾನಂ ಮಾ ಕುರುತ | ಕಿಂ ತ್ವ-ಸಾವೇನ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಮಧ್ಯೇ ಜ್ಞೇಷ್ಯೋ ಧೂತ್ವಾವತಿತ್ಯತಾಮಿತಿ ||

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ತುನಃಶೇಷರ ವ್ಯಕ್ತಾಂತವನ್ನು ಪುನಃ ತಿಳಿಸುವರು—

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಪುತ್ರಪ್ರೇಮದಿಂದ ತುನಃಶೇಷನನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಆ ತುನಃಶೇಷನು ತನ್ನ ಕಾರ್ಯನಿರ್ಧಾರಕ್ಕಾಗಿ ಇಂತೆಂದನು. ಎಲೈ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನೇ, ತಿಳುವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವರೂ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಿಕವ ತ್ಯದಿಂದ ವರ್ತಿಸುತ್ತಿರುವವರೂ ಆದ ನಿನ್ನ ಪುತ್ರರೆಲ್ಲರೂ ನನಗೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳುವರು. ಈ ತುನಃಶೇಷನು ನಮಗಿಲ್ಲರಿಗೂ ಜ್ಞೇಷ್ಯ ಸಹೋದರನಂತಿರಲಿ. ಹಾಗೆ ರುವುದು ನಾನು ಆ ಸಹೋದರರೊಂದಿಗೆ ಸೌಹಾರ್ದದಿಂದಲೂ ಸ್ನೇಹವಿಂದಲೂ ಅನುಕೂಲವಾಗುವುದು. ನನಗೆ ಧನವೂ ಲಭಿಸುವುದು. ಎಲೈ ಭರತಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನೇ ನಾನು ನಿನ್ನ ಪುತ್ರರೆಲ್ಲ ಅಗ್ರಜನಂತಿಯೂ ನಿನ್ನ ಪುತ್ರರೆಲ್ಲ ಜ್ಞೇಷ ಸಹೋದರನಂತಿಯೂ ನನ್ನನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸು ಎಂದು. ಇದನ್ನು ಕೇಳಿದನಂತರ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ತನ್ನ ಇತರ ಪುತ್ರರೆನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕರೆದು ಇಂತು ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದನು. ಎಲೈ ಮಧುಚ್ಯಂದನೇ, ಋಷಭನೇ, ರೇಣುನೇ, ಅಷ್ಯಕನೇ ಮತ್ತು ಇತರ ಪುತ್ರರೇ ನಾನು ತಿಳಿಸುವ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ. ನೀವೆಲ್ಲರೂ ಇವುವರೆಗೂ ನನಗೆ ಪುತ್ರರಾಗಿಯೂ ಪರಸ್ಪರ ಸಹೋದರರಾಗಿಯೂ

ಇದ್ದಿರಿ. ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ನೀವೆಲ್ಲರೂ ಈ ಶುನಶೇಷನಿಗಿಂತ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರರೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಡಿ. ಎಂದರೆ ಈ ಶುನಶೇಷನೇ ನಿಮ್ಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಜ್ಯೇಷ್ಠನಾಗಿರುವನು (ಹಿರಿಯ) ಆದ್ದರಿಂದ ನೀವೆಲ್ಲರೂ ಇವನನ್ನು ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರ ಸಂತೆಯೇ ಭಾವಿಸಿ ಅದರಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಎಂದಾಜ್ಞಾ ಪಡೆದನು.

English Translation

(Sunahsepa is released. He invents the anjah sava preparation of the Soma. Visvamitra adopts him as his son. Stanzas.)

The priests now said to Sunahsepa, "Thou art now only ours (thou art now a priest like us); take part in the performance of the particular ceremonies of this day (the abishchaniya)." He then saw (invented) the method of direct preparation of the Soma juice (aojah sava without intermediate fermentation) after it is squeezed, and carried it out under the recital of the four verses, yach chid dhi tvam grihe grihe (1.28, 5-8). Then by the verse uchchhishtam chamvor (1,28,9), he brought it into the Dronakalasa. Then after having been touched by Haris. andra, he sacrificed the Soma under the recital of the four first verses (of the hymn yatra grava prithubudhna 1,28, 1-4), which were accompanied by formula Svaha. Then he brought the implements required for making the concluding ceremonies (avabhrittha) of this sacrifice to the spot and performed them under the recital of the two verses, tvam no agne Varunasya (4, 1, 4-5). Then, after this ceremony was over, Sunahsepa summoned Harischandra to the Ahavaniya fire, and recited the verse Sunah chichchhepam niditam (5,2,7).

Sunahsepa then approached the said of Visvamitra (and sat by him) Ajigarta, the son of Suyavasa, then said, "O Rishi! return me my son." He answered, "No, for the gods have presented (deva arasata) him to me." Since that time he was Devarata, Visvamitra's son. From him come the Kapileyas and Bubhravas. Ajigarta further said. "Come, then, we they

(thy mother and I myself) will call thee," and added, "Thou art known as the seer from Ajigarta's family, as a descendant of the Angirasah. Therefore, O Rishi, do not leave your ancestral home; return to me." Sunahsepa answered, "What is not found even in the hands of a Shudra one has seen in thy hand, the knife (to kill thy son): three hundred cows thou hast preferred to me, O Angiras!" Ajigarta then answered, "O my dear son! I repent of the bad deed I have committed; I bolt out this stain! one hundred of the cows shall be thine!"

Sunahsepa answered, "who once might commit such a sin, may commit the same another time; thou art still not free from the brutality of a Sudhra, for thou has committed a crime for which no reconciliation exists." "Yes irreconcilable (is this act) interrupted Visvamitra.

Visvamitra then said, "Fearful was Suyavasa's son to look at when he was standing ready to murder, holding knife in his hand; do not become his son again; but enter my family as my son." Sunahsepa then said, "O prince, let us know, tell (us) how I, as an Angirasah, can enter thy family as thy (adopted) son?" Visvamitra answered, "thou shalt be the first-born of my sons, and thy children the best. Thou shalt now enter on the possession of my divine heritage. I solemnly instal thee to it." Sunahsepa then said, "When thy sons should agree to thy wish that I should enter thy family, O thou best of the Bharatas! then tell them for the sake of my own happiness to receive me friendly." Visvamitra then addressed his sons as follows: "Hear ye now Madhuchhandah, Rishabha, Renu, Ashtaka, and all ye brothers, do not think yourselves (entitled) to the right of primogeniture, which is his Sunahsepas.

೩೩ ಶ್ರೀಮತ್ಪ್ರಾಣಾಪಾನಾಯಾಮನಿರತಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯಸ್ಯ ತ್ರಯಸ್ಮಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಪಂಚಮಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತೆ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿದೆ ಐದನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಅಥ ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಯೋಧ್ಯಾಯೇ ಷಷ್ಠಃ ಖಂಡಃ

ಸೂವತ್ತಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಖಂಡವು

[ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಸಂತತಿ. ಕುನಃಶೇಷನ ಕಥೆಯನ್ನು ಪಠಿಸಿದವಂಗೆ
ಅಧಿಸುವ ಪ್ರತಿಫಲ.]

ತಸ್ಯ ಹ ವಿಸ್ವಾಮಿತ್ರಸ್ಯೈಕಕಶತಂ ಪುತ್ರಾ ಆಸುಃ ಪಂಚಾಶದೇನ
ಜ್ಯಾಯಾಂಸೋ ಮಧುಚ್ಛಂದಸಃ ಪಂಚಾಶತ್ಕನೀಯಾಂಸಃ ||

ಅಥ ವಿಸ್ವಾಮಿತ್ರಪುತ್ರಾಣಾಂ ವೃತ್ತಾಂತಮಾಹ—ಮಧುಚ್ಛಂದೋ ನಾಮಕಃ ಕಕ್ಷಿಪ್ತುತೋ
ಮಧ್ಯಮಸ್ತತೋಽಪಿ ಜ್ಯೇಷ್ಠಾಃ ಕನಿಷ್ಠಾಶ್ಚ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಪಂಚಾಶತ್ಸಂಖ್ಯಾಕಾ ಇತ್ಯೇವಮೇಕಕಶತಂ ತಸ್ಯ
ಪುತ್ರಾಃ ||

ಈಗ ವಿಸ್ವಾಮಿತ್ರಮಹರ್ಷಿಯು ಪುತ್ರರುಗಳ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ವಿಸ್ವಾಮಿತ್ರಪುಟಿಗೆ ನೂರೊಂದು
ಜನ ಪುತ್ರರಿದ್ದರು. ಅವರಲ್ಲಿ ಮಧುಚ್ಛಂದಾಃ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಪುತ್ರನು ಮಧ್ಯಮಪುತ್ರನು. ಉಳಿದವರಲ್ಲಿ ಐವತ್ತು ಮಂದಿ
ಪುತ್ರರು ಮಧುಚ್ಛಂದನಿಗಿಂತಲೂ ಹಿರಿಯರು (ಜ್ಯೇಷ್ಠರು) ಉಳಿದ ಐವತ್ತು ಮಂದಿಯೂ ಕಿರಿಯ ಸಹೋದರರಾಗಿದ್ದರು.

ತದ್ಯೇ ಜ್ಯಾಯಾಂಸೋ ನ ತೇ ಕುಶಲಂ ಮೇನಿರೇ ತಾನನು ವ್ಯಾಜ-
ಹಾರಾನ್ತಾನ್ವಃ ಪ್ರಜಾ ಭಕ್ತಿಷ್ಠೇತಿ ತ ಏತೇಽನ್ಯಾಃ ಪುಂಡ್ರಾಃ
ಶಬರಾಃ ಪುಲಿಂದಾ ಭೂತಿಬಾ ಇತ್ಯುದಂತ್ಯಾ ಬಹವೋ ವೈಶ್ವಾಮಿತಾ
ದಸ್ಯೂನಾಂ ಭೂಯಿಷಾಃ ||

ತೇಷಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಜ್ಯೇಷ್ಠಾನಾಂ ವೃತ್ತಾಂತಮಾಹ—ತತ್ರೇಷ್ವೇಕಕಶತಸಂಖ್ಯಾಕೇನು ಪುತ್ರೇಸು
ಮಧ್ಯೇಯೇ ಮಧುಚ್ಛಂದಸೋ ಜ್ಯೇಷ್ಠಾಃ ಪಂಚಾಶತ್ಸಂಖ್ಯಾಕಾಃ ಸಂತಿ ತೇ ಕುನಃಶೇಷಸ್ಯ ವಿಸ್ವಾ-
ಮಿತ್ರಪುತ್ರತ್ವಂ ಕುಶಲಂ ನ ಮೇನಿರ ಇದಂ ಸಮೀಚೀನಮಿತ್ಯೇವಂ ನಾಗೀಕೃತವಂತಃ | ತಾನ್
ಜ್ಯೇಷ್ಠಾನ್ ಪಂಚಾಶತ್ಸಂಖ್ಯಾಕಾನನುಲಕ್ಷ್ಯ ವಿಸ್ವಾಮಿತ್ರೋ ವ್ಯಾಜಹಾರ ವ್ಯಾಹರಣಂ ಶಾಪದೂಪಂ
ವಾಕ್ಯಮುಕ್ತವಾನ್ | ತೇ ಜ್ಯೇಷ್ಠಪುತ್ರಾ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಮದೀಯಾಜ್ಞಾತಿಲಂಘಿಸಾಂ ಪ್ರಜಾಃ
ಪುತ್ರಾದಿಶಾ ಅಂತಾನ ಭಕ್ಷ್ಯಂತ್ಯ ಚಾಂಡಾಲಾದಿರೂಗಾನ್ವಿಚೇಷಣಾತಿವಿಶೇಷಾನ್ ಭಜತಾಮುಖಿ ತ ಏತೇ
ಕಪ್ತಾಃ ಸಂಕೋಽಂಧ್ರತ್ವಾದಿ ಪಂಚವಿಧನೀಚಜ ತಿವಿಶೇಷಾ ಭವಂತಿ | ಇತಿಶಬ್ದಸ್ಯ ತತ್ಪದಾರ್ಥ-
ನಾರ್ಥತ್ವಾದನ್ವೇಷಿ ನೀಚಣಾತಿವಿಶೇಷಾಃ ಸರ್ವೇ ವಿವಕ್ಷಿತಾಃ | ಉದ್ಯತೋಽಂತ ಉದಂಕೋಽತ್ಯಂತ-

ನೀಚಜಾತಿಪುತ್ರ ಭವಾ ಉದಂತ್ಯಾಃ | ತೇ ಬಹವೋಽನೇಕವಿಧಾ ವೈಶ್ವಾ ಮಿತ್ರಾ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಸಂತತಿಜಾ
ದಸ್ಯಾನಾಂ ತಸ್ಯ ರಾಣಾಂ ಮುಘೈಃ ಭೂಯಿಷ್ಯಾ ಅತ್ಯಧಿಕಾಃ ||

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರ ಪುತ್ರರಲ್ಲಿ ಜ್ಯೇಷ್ಠರಾದವರ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿದ್ದ ನೂನೊಂದು ಜ ನ ಪುತ್ರರಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಜ್ಞಂದನಂಬುವನು ಮಧ್ಯಮ ಪುತ್ರನೆಂದೂ (ಊನೇ) ಅವನಿಗಿಂತ ಜ್ಯೇಷ್ಠರಾದವರು ಐವತ್ತು ಮಂದಿ ಇರುವ ರೆಂದೂ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದೆಯಷ್ಟೆ. ಈ ಐವತ್ತು ಮಂದಿ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಪುತ್ರರೂ ಸಹ ತಮ್ಮ ತಂದೆಯಾಗದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ದಕ್ಕುವಾಗ ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದ. ಕುನಶೇಷನನ್ನು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಪುತ್ರರೆಂದಾಗಲಿ, ತಮ್ಮ ಸಹೋದರರೆಂದಾಗಲಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಒಪ್ಪಲಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ತನ್ನ ಮಾತನ್ನು ವಿಗ್ರಹಿಸಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಈ ಐವತ್ತು ಮಂದಿ ಪುತ್ರರಿಗೆ ಈರಿತ ಶಾಪವನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು— ಎಷ್ಟೆ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಪುತ್ರರೇ ನಾನು ಹೇಳಿದ ಮಾತನ್ನು ನೀವು ಉಲ್ಲಂಘಿಸಿದೀರಿ. ಆದ್ದರಿಂದ ನೀವು ಶರಮ ನೀಚರಾಗಿ ನಿಮ್ಮ ಪುತ್ರಾದಿಗಳನ್ನೇ ಭಕ್ಷಿಸುತ್ತಾ ಚಾಂಡಾಲರಾದಿಯಾದ ನೀಚಜನ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದಲೇ ಜೀವಿಸಿ ಎಂದು ಶಾಪವನ್ನು ಕೊಡಲು ಆ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಪುತ್ರರು ಆಧರರು, ಪುಂಡರು, ಶಬರರು, ಪುಲಿಂದರು, ಮೂತಿಬರು ಎಂದು ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ವಿಧ ನೀಚಜಾತಿ ಯವರಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದರು. ಇವರೇ ಅಲ್ಲದೆ ಇನ್ನೂ ಅತ್ಯಂತ ನೀಚಜಾತಿಯವರೂ ಆದರು. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಪುತ್ರರಾದ ಈ ನೀಚಜಾತಿ ಜನರೆಲ್ಲರೂ ದಸ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಳ್ಳರಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಆತಿ ನೀಚರಾಗಿ ಅವರಲ್ಲಿಯೇ ಬೆರಿತು ಹೋದರು.

ಸ ಹೋವಾಚಿ ಮಧುಚ್ಛಂದಾಃ ಪಂಚಾಶತಾ ಸಾರ್ಧಂ ಯನ್ತಃ ಪಿತಾ
ಸಂಜಾನೀತೇ ತಸ್ಮಿಂಸ್ತಿಸ್ತಾಮಹೇ ವಯಂ | ಪುರಸ್ತ್ವಾ ಸರ್ವೇ
ಕುರ್ಮಹೇ ತ್ವಾಮನ್ಯಂಚೋ ವಯಂ ಸ್ಯಸೀತಿ | ಅಥ ಹ ವಿಶ್ವಾ-
ಮಿತ್ರಃ ಪ್ರತೀತಃ ಪುತ್ರಾಂಸ್ತುಷ್ಠಾವ ||

ಜ್ಯೇಷ್ಠಾನಾಂ ವೃತ್ತಾಂತಮುಕ್ತಾ ಮಧುಶ್ಚಂದಸ್ತತ್ಪ್ರತಿಷ್ಠಾನಾಂ ಚ ವೃತ್ತಾಂತಂ
ಗಾಥಯಾ ದರ್ಶಯತಿ—ಕನಿಷ್ಠ ಪುತ್ರಾಣಾಂ ಪಂಚಾಶತಾಸಹ ಮಧುಶ್ಚಂದೋನಾಮುಕಃ ಸ ಮಧ್ಯಮ
ಪುತ್ರಃ ಕುನಶೇಶಂ ಪ್ರತ್ಯೇಷಮಮಾಚ | ಹೇ ಕುನಶೇಶ ನೋಽಸ್ತಾಕಂ ಪಿತಾ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರೋ
ಯಶ್ಚಾಯಂ ತ್ವದೀಯಜ್ಯೇಷ್ಠ ಪುತ್ರಶ್ಚರೂಪಂ ಸಂಜಾನೀತೇ ಸಮ್ಯಗ್ ಜಾನಾತ್ಯಂಗೀಕರೋತಿ
ತಸ್ಮಿನ್ಶಾರ್ಯೇ ವಯಂ ತಿಷ್ಠಾಮಹೇ ತತ್ಪಾರ್ಯಮಂಗೀಕುರ್ಮಃ | ಸರ್ವೇ ವಯಂ ತ್ವಾ ಕುನ-
ಶೇಷನಾಮಾನಂ ಕ್ವಾಂ ಪುರಸ್ಕುರ್ಮಹೇ ಪುರಸ್ಕೃತ್ಯ ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ ಕೃತ್ವಾ ವರ್ತಾಮಹೇ ತ್ವಾಮನ್ಯಂಚಃ
ಕುನಶೇಶವನುಗಚ್ಛಂತಃ ಸ್ಯಸಿ ಭವಾಮು ಇತ್ಯುಕ್ತವಾನ್ |

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರವೃತ್ತಾಂತಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಅಥ ಮಧುಶ್ಚಂದಸಹಿತಾನಾಂ ಪಂಚಾಶತ್ಪ್ರತಿಷ್ಠ
ಪುತ್ರಾಣಾಂ ಕುನಶೇಶವನಯಜ್ಯೇಷ್ಠ ಪುತ್ರತ್ವಾಂಗೀಕಾರಾನಂಕರಂ ಸ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ ಪ್ರತೀತಸ್ತೇಷು
ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ತೇಷು ಪ್ರತ್ಯಯಂ ಮದನುಕೂಲಾ ಇತಿ ವಿಶ್ವಾಸಂ ಪ್ರಾಪ್ತಃ ಪ್ರೀತ್ಯಾ ಪುತ್ರಾನ್ ಗಾಥಾ-
ಧಿಸ್ತುಷ್ಠಾವ ||

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ನಡೆಸಿದ ಐವತ್ತುಮಂದಿ ಜ್ಯೇಷ್ಠಪುತ್ರರ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಿ ಈಗ ಮಧುಚ್ಯಂದನೇ ಮೊದಲಾದ ಐವತ್ತೊಂದು ಮಂದಿ ಕನಿಷ್ಠಪುತ್ರರ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ಈ ಐವತ್ತೊಂದು ಮಂದಿ ಕನಿಷ್ಠಪುತ್ರರಲ್ಲಿ ಮಧುಚ್ಯಂದನೇ ಮೊದಲನೆಯವನು ಮತ್ತು ನೂರೊಂದು ಮಂದಿ ಪುತ್ರರಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯದವನು ಅವನು ಶುನಶೇಖನನ್ನು ಕೂಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಎಲೈ ಶುನಶೇಖನೇ, ನಮ್ಮ ತಂದೆಯಾದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಬ:ಷಿಯು, ನಿನ್ನನ್ನು ನಮ್ಮ ಜ್ಯೇಷ್ಠಸಹೋದರನಂತೆ ಭಾವಿಸಿ ಅದರಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಎಂದು ನಮಗೆ ಆಜ್ಞಾಪಿಸುವನು. ತಂದೆಯು ಯಾವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹೇಗೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ವಿಧಿಸುವನೋ ಅದನ್ನು ಗೌರವಿಸಿ ನಾವು ಹಾಗೆಯೇ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವೆವು. ನಮ್ಮ ತಂದೆಯು ಹೇಳಿದಂತೆ ನಾವೆಲ್ಲರೂ ಶುನಶೇಖನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು ನಮ್ಮ ಜ್ಯೇಷ್ಠಸಹೋದರನಂತೆ ಭಾವಿಸಿ ಅದರಂತೆ ನಿನಗೆ ಗೌರವಿಸುತ್ತೆ ಎಂದರೆ ಜ್ಯೇಷ್ಠಸಹೋದರನಿಗೆ ಸಲ್ಲಬೇಕಾದ ಗೌರವವನ್ನೂ ಅದರಂತೆಯೇ ಮುಂದೆಯೂ ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತೇವೆ. ಎಂದರೆ ನೀನು ಹೇಳಿದುದನ್ನೇ ನಿನ್ನ ಆಜ್ಞೆಯೆಂದು ಪಾಲಿಸುತ್ತಾ ನಿನ್ನನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ವಿನೀತರಾಗಿ ನುಡಿದರು. ಇದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕೇಳಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು, ಮಧುಚ್ಯಂದನೇ ಮೊದಲಾದ ಐವತ್ತೊಂದುಮಂದಿ ಕನಿಷ್ಠಪುತ್ರರು ತನ್ನ ಮಾತನ್ನು ಪರಿಗ್ರಹಿಸಿ ತಾನು ಹೇಳಿದಂತೆ ಶುನಶೇಖನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಜ್ಯೇಷ್ಠಸಹೋದರನೆಂಬ ಅಭಿಮಾನವನ್ನಿಟ್ಟು ತನ್ನ ಮಾತನ್ನು ನಡೆಸಿದರೆಂಬ ನಂಬಿಕೆಯಿಂದ ಬಹಳಸಂತೋಷವಟ್ಟು—ಎಲೈ ಪುತ್ರರುಗಳಿರಾ, ನೀವೆಲ್ಲರೂ ನನಗೆ ಅನುಕೂಲರಾಗಿದ್ದೀರಿ. ನಿಮ್ಮನ್ನು ನೋಡಿ ನನಗೆ ಬಹಳ ಸಂತೋಷವಾಯಿತು ಎಂದು ಹೇಳಿ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಅವೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಬಹಳವಾಗಿ ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡಿದನು.

ತೇ ವೈ ಪುತ್ರಾಃ ಪಶುಮಂತೋ ವೀರವಂತೋ ಭವಿಷ್ಯಥಾ ಯೇ ಮಾನಂ ಮೋನುಗೃಹ್ಣಂತೋ ವೀರವಂತಮಕರ್ತ ಮಾ ||

ತತ್ರ ಪ್ರಥಮಾಂ ಗಾಥಾನಾಹ—ಹೇ ಮಧುಚ್ಯಂದಃ ಪ್ರಮುಖಾಃ ಕನಿಷ್ಠಪುತ್ರಾ ಯೇ ಯೂಯಂ ಮೇ ಮಾನಂ ಮದೀಯಂ ಮತಮನುಗೃಹ್ಣಂತ ಆನುಕೂಲೈನ ಸ್ವೀಕುರ್ವಂತೋ ಮಾ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಂ ವಿರವಂತಂ ಸ್ವಧರ್ಮಶೂರಪುತ್ರಯುಕ್ತಮಕರ್ತ ಕೃತವಂತಃ | ತೇ ವೈ ತಾದೃಶಾ ಯೂಯಂ ಬಹುವಿಧ ಪುತ್ರಯುಕ್ತಾ ಬಹುವಿಧಾನುಕೂಲಪುತ್ರಯುಕ್ತಾ ಭವಿಷ್ಯಥ ||

ಅನಂತರ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ತನ್ನ ಕನಿಷ್ಠಪುತ್ರರನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ—ಎಲೈ ಮಧುಚ್ಯಂದನೇ ಮೊದಲಾದ ಕನಿಷ್ಠಪುತ್ರರಾ, ನೀವೆಲ್ಲರೂ ನನ್ನ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಶಿರಸಾವಹಿಸಿ ನನ್ನ ಮಾತನ್ನೂ ಗೌರವವನ್ನೂ ಉಳಿಸಿದರೆ ಮತ್ತು ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಗಳೂ ಸ್ವಧರ್ಮಪರವರೂ ಆದ ಪುತ್ರರು ನನಗಿರುವೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿಸಿಕೊಟ್ಟಿರಿ. ಇಂತಹ ಸುಪುತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಬಹುವಿಧ ಅನುಕೂಲಗಳನ್ನೂ ಪಡೆದು ಸುಖವಾಗಿ ಬಾಳಿ ಎಂದು ಆ ಪುತ್ರರನ್ನು ಆಶೀರ್ವದಿಸಿದನು.

ಪುರ ಏತ್ರಾ ವೀರವಂತೋ ದೇವರಾತೇನ ಗಾಧಿನಾಃ | ಸರ್ವೇರಾಧ್ಯಾಃ ಸ್ಥ ಪುತ್ರಾ ಏಷ್ ವಃ ಸದ್ವಿನಾಚಿನಂ ||

ದ್ವಿತೀಯಾಂ ಗಾಥಾನಾಹ—ಗಾಧಿನಕಚ್ಚೋ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಸ್ಯ ಪಿತರಮಾಚರ್ಷೇ | ಹೇ ಗಾಧಿನಾ ಗಾಧಿಸಪ್ತಾಃ ಪುರಏತ್ರಾ ಯುಷ್ಯಾಕಂ ಪುರತೋ ಗಂತ್ರಾ ಮುಚ್ಚೇನ ದೇವರಾತೇನ ಸಹ ಯೂಯಂ ಸರ್ವೇ ವೀರವಂತಃ ಜ್ಯೇಷ್ಠಪುತ್ರಾಯುಕ್ತರಾಧ್ಯಾ ಸ್ಥ ಸರ್ವಃ ಪುರುಷೈರಾಧನೀಯಾಃ

ಪೂಜ್ಯಾ ಭವಥ | ಹೇ ಪುತ್ರಾ ಮಧುಶ್ವಂದಃ ಪ್ರಭೃತಯ ಏಷ ದೇವರಾತೋ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ
ಸದ್ವಿವಾಚನಂ ಸನ್ಮಾರ್ಗಸ್ಯ ವಿಶೇಷತೋಃ ಧ್ಯಾಪನಂ ಕರಿಷ್ಯತೀತಿ ಶೇಷಃ ||

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಪುನಃ ತನ್ನ ಪುತ್ರಂನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದನು—ಗಾಧಿ ಎಂಬುದು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಹಿಂದಿನ
ತಂದೆಯ ಹೆಸರು. ಅವನು ಆಗ ರಾಜನಾಗಿದ್ದನು (ಕ್ಷತ್ರಿಯು). ಈಗಲೂ ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನನ್ನೂ ಅವನ ಪುತ್ರ
ನನ್ನೂ ಗಾಧಿನಾಃ ಎಂದು ಕರೆಯುವ ರೂಢಿ ಇದೆ. ಅವನಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಗಾಧಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಪುತ್ರರನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸ
ಲಾಗಿದೆ. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನೊಡನೆ—ಎಲೈ ಗಾಧಿಪುತ್ರರುಗಳಿರಾ, ನೀವೆಲ್ಲರೂ ಈ ದೇವರಾತನನ್ನು (ಶುನಃಶೇಠನನ್ನು) ನಿಮ್ಮ
ಜ್ಯೇಷ್ಠಭ್ರಾತೃವನ್ನಾಗಿಯೂ ನಾಯಕನನ್ನಾಗಿಯೂ ಮುಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅವನು ಹೇಳಿದಂತೆ ನಡೆಯುತ್ತಾ ಇದ್ದರೆ
ನೀನೆಲ್ಲರೂ ವೀರವಂತರೂ, ಸಮಶ್ಚ ಜನರೊಂದಲೂ ಪೂಜ್ಯರೂ ಗೌರವಾನ್ವಿತರೂ ಆಗಿ ಬಾಳುತ್ತೀರಿ. ಎಲೈ ಮಧುಶ್ವಂದನೇ
ಮೊದಲಾದ ನನ್ನ ಪುತ್ರರುಗಳಿರಾ, ಈ ದೇವರಾತನು ನಿಮ್ಮೆಲ್ಲರಿಗೂ ಅಗ್ರಜನಾಗಿ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸನ್ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಒಯ್ಯುತ್ತಾ
ಅಧ್ಯಾಪನಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುವನು ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ದೇವರಾತನನ್ನು ನೀವೆಲ್ಲರೂ ವಿಧೇಯರಾಗಿ ಅನುಸರಿಸುತ್ತಿರಬೇಕು
ಎಂದು ಹೇಳಿದನು.

ಏಷ ವಃ ಕುತಿಕಾ ವೀರೋ. ದೇವರಾತಸ್ತಮಸ್ವಿಪ | ಯುಷ್ಮಾಂಶ್ಚ
ದಾಯಂ ಮ ಉಪೇತಾ ವಿದ್ಯಾಂ ಯಾಮು ಚ ವಿದ್ಯಸಿ ||

ತೃತೀಯಾಂ ಗಾಥಾಮಾಹ—ಹೇ ಕುತಿಕಾಃ ಕುತಿಕನಾಮ್ನೋ ಮತೃತಾಮಹಸ್ಯ
ಸಂಬಂಧಿನೋ ಮಧುಶ್ವಂದಃ ಪ್ರಭೃತಯ ಏಷ ದೇವರಾತೋ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಜ್ಯೇಷ್ಠಭ್ರಾತೇತಿ
ಶೇಷಃ | ತಂ ದೇವರಾತಂ ಯೂಯಮಸ್ವಿತಾನುಗತಾ ಭವತ | ಮೇ ಮದೀಯಂ ದಾಯಂ ಧನಂ
ಯುಷ್ಮಾಂಶ್ಚೋಪೇತಾ ಪ್ರಾಪ್ಸ್ಯತಿ | ಚಕಾರಾದ್ಧೇವರಾತಂ ಚ ಯಾಮು ಚ ಯಾಮುಪಿ ಕಾಂಚಿ-
ದ್ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಾದಿರೂಪಾಂ ವಿದ್ಯಾಂ ವಿದ್ಯಸಿ ನಯಂ ಜಾನೀಮಃ ಸಾಽಪಿ ಯುಷ್ಮಾನುಪೇತಾ
ಪ್ರಾಪ್ಸ್ಯತಿ ||

ಕುತಿಕಗೋತ್ರೋತ್ಪನ್ನರಾದ ನನ್ನ ಪುತ್ರರಾದ ಎಲೈ ಮಧುಶ್ವಂದಾದಿ ಪ್ರಭೃತಿಗಳೇ ಕೇಳಿ ಈ ದೇವರಾತನು ನಿಮ್ಮ
ಜ್ಯೇಷ್ಠಭ್ರಾತೃವೆಂದೇ ತಿಳಿಯಿರಿ. ಈ ದೇವರಾತನನ್ನು ನೀವೆಲ್ಲರೂ ನಿಮ್ಮ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರದಂತೆಯೇ ಅನುಸರಿಸಬೇಕು.
ನನ್ನ ಅಸ್ತಿಯೂ ಪುತ್ರರಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ದಾಯಭಾಗವೂ ಯಾವದಿರುವುದೋ ಅವೆಲ್ಲಾ ದೇವರಾತನಿಗೂ ಸೇರುವುದು.
ಮತ್ತು ನೀವೆಲ್ಲರೂ ಪಡೆಯಬೇಕಾದ (ಕಲಿತಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ) ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಾದಿ ವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮೊಂದಿಗೆ ದೇವರಾತನಿಗೂ
ಅರ್ಹತೆಯಿರುವುದು. ಎಂದರೆ ನೀವೆಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ ವಿದ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಕಲಿಯಬೇಕು.

ತೇ ಸಮ್ಯಂಚೋ ವೈಶ್ವಾಮಿತ್ರಾಃ ಸರ್ವೇ ಸಾಕಂ ಸರಾತಯಃ |
ದೇವರಾತಾಯ ತಸ್ಮಿರೇ ಧೃತ್ಯೈ ಶ್ರೈಷ್ಯಾಯ ಗಾಧಿನಾಃ ||

ಚತುರ್ಥಿ ಗಾಥಾಮಾಹ—ಹೇ ವೈಶ್ವಾಮಿತ್ರ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಸ್ಯ ಮಮ ಪುತ್ರಾ ಯೇ ಗಾಧಿನಾ
ಗಾಥಿಪಾತ್ರಾಸ್ತೇ ಯೂಯಂ ಸರ್ವೇಽಪಿ ಸಮ್ಯಂಚಃ ಸಮೀಚೀನಬುದ್ಧಯೋ ಯೇ ಸಾಕಂ ದೇವ-

ರಾತೇನ ಸಾರ್ಥಂ ಸರಾತಯೋ ರಾತಿರ್ಥನಸಂಪತ್ತಿಸ್ತಯಾ ಯುಕ್ತ್ವಾಃ ಸಂಪೋ ದೇವರಾತಾಯ
ಮದಿಯೀಶ್ರೇಷ್ಠಪುತ್ರಸ್ಯ ದೇವರಾತಸ್ಯ ಭೃತ್ಯೈ ಧಾರಣಂ ಯುಷ್ಕತ್ಪೋಷಣಂ ಶ್ರೈಷ್ಯಾಯ
ಯುಷ್ಯಾಕಂ ಮಧ್ಯೇ ಶ್ರೇಷ್ಠಸ್ತಂ ಚ ತಸ್ಮಿರೇಂಗಳೀಕೃತವಂತಃ ||

ಅವೈ ಪುತ್ರರೇ, ನೀವು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಾದ ನನ್ನ ಪುತ್ರರೂ ಗಾಧಿರಾಜನ ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳೂ ಆಗಿರುವಿರಿ. ನೀವೆಲ್ಲರೂ ಒಳ್ಳೆ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಕಲಿತುಕೊಂಡು ಈ ನಿಮ್ಮ ಜ್ಯೇಷ್ಠಭ್ರಾತೃವಾದ ದೇವರಾತನೊಡನೆ ಧನ ಮೊದಲಾದ ಸಕಲ ಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ಸಂಪಾದಿಸಿ ನನ್ನ ಜ್ಯೇಷ್ಠಪುತ್ರನಾದ ಈ ದೇವರಾತನ ಪೋಷಣೆ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಗೆ ಒಳಪಟ್ಟು ನಡೆಯಿರಿ. ಈ ದೇವರಾತನು ನಿಮ್ಮನ್ನು ಕಿರಿಯ ಸಹೋದರರಂತೆ ವಿಶ್ವಾಸಾದರಗಳಿಂದ ಪೋಷಿಸಿ ಕಾಪಾಡುತ್ತಾನೆ. ಅಲ್ಲದೆ ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಇವನೇ ಹಿರಿಯನೂ ಶ್ರೇಷ್ಠನೂ ಎಂದು ಎಲ್ಲರೂ ಅಂಗೀಕರಿಸುವರು (ಒಪ್ಪಿರುವರು.)

ಅಧೀಯತ ದೇವರಾತೋ ರಿಕ್ತಯೋರುಭಯೋರ್ಬುಃಷಿಃ | ಜಹ್ಮೂನಾಂ
ಚಾಧಿಪತ್ಯೇ ದೈವೇ ವೇದೇ ಚ ಗಾಧಿನಾಂ ||

ಸಂಜಮೀಗಾಥಾಮಾಹ—ಇಕ್ಷ್ವರಣ ಇತಿ ಧಾತುಃ | ಅಧೀಯತ ಸ್ಮೃತಿಕಾರ್ಥಿ-
ಮ್‌ಫಹಸಿಧಿ ಸ್ತು ಯತೇ | ಕಥಮಿತಿ ತದುಚ್ಯತೇ | ಅಯಂ ದೇವರಾತೋ ದ್ವ್ಯಾಮುಷ್ಯಾಯಣ-
ತ್ವಾದುಭಯೋರಜೀಗರ್ತವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಯೋಃ ಸಂಬಂಧಿನೀ ಯೇ ರಿಕ್ತೇ ಧನೇ ತಯೋರ್ಬುಃಷಿದ್ಯ್ವಾಪ್ತ್ವಾ
ತದುಭಯಮಹತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಜೀಗರ್ತಸ್ಯ ಕೂಟಿಸ್ಯ ಯುಷಿರ್ಬಹ್ಮುಸಂಜ್ಞ ಕಸ್ತಸ್ಯ ವಂಶೇ ಜಾತಾಃ
ಸರ್ವೇ ಜಹ್ಮವಸ್ತ್ರೇಷಾಂ ಚಾಧಿಪತ್ಯೇ ಸ್ವಾಮಿತ್ರೇ ದೇವರಾತೋ ಯೋಗ್ಯಃ | ತಥಾ ದೈವೇ ದೇವ-
ಸಂಬಂಧಿನಿ ಯಾಗಾದಿಕರ್ಮಣಿ ವೇದೇ ಚ ಮಂತ್ರರೂಪೇ ಸಮರ್ಥಃ | ಗಾಧಿನಾಸ್ಮೃತ್ತಿತ್ವವಂತೋ-
ವನ್ನಾನಾಂ ಚ ಸರ್ವೇಷಾನ್ಮಾಧಿಪತ್ಯೇ ಯೋಗ್ಯಃ ||

ಅಧೀಯತ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಕಿರೀತಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಇಕ್ ಸ್ಮರಣ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಈ ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಎಂದರೆ ಈ ದೇವರಾತನ ವಿಷಯವು ಸ್ಮೃತಿಕಾರಿಂದ ಸ್ಮರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂದರ್ಥವು. ಈ ದೇವರಾತನು ಅಜೀಗರ್ತನ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಅನಂತರ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ವಂಶಕ್ಕೆ ಸ್ವೀಕೃತನಾಗಿ ಸೇರಿವಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಈ ಇಬ್ಬರು ಮುಷಿಗಳ ಸಂಬಂಧವೂ ಇದ್ದಂತಾಯಿತು. ಎಂದರೆ ಈ ಎರಡು ವಂಶದ ಧನವನ್ನೂ ಪಡೆಯಲು ಅರ್ಹನಾದವನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಅಜೀಗರ್ತನೆಂಬ ಮುಷಿಯು ಜಹ್ಮು ಎಂಬ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾದ್ದರಿಂದ ಈ ವಂಶದವರಿಗೆ ಜಹ್ಮವಃ ಎಂಬ ಹೆಸರುಂಟಾಯಿತು, ಈ ವಂಶದವರಲ್ಲಿ ದೇವರಾತನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿರುವುದರಿಂದ ಅವನೇ ಎಂದರೆ ದೇವರಾತನೇ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾಗಿರುವನು. ಮತ್ತು ದೇವಸಂಬಂಧವಾದ ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವೇದಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಮರ್ಥನಾಗಿರುವನು. ಇಷ್ಟಾದ ಗಾಧಿ ಎಂಬ ನಮ್ಮ ನಮ್ಮ ಬಿತ್ತವಂಶದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನರಾದ ಸಮಸ್ತರಿಗೂ ಈ ದೇವರಾತನೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಶ್ರುಪುತ್ರನನ್ನು (ಯಜಮಾನಿಕೆಯನ್ನು) ನಡೆಸುವುದಕ್ಕೂ ಮುಖಂಡನಾಗಿರುವುದಕ್ಕೂ ಯೋಗ್ಯನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಹೇಳಿದನು.

ತದೇತತ್ಪರಯುಕ್ತಗಾಥಂ ಶೌನಃಶೇಷಮಾಪ್ಯಾನಂ

ಉಕ್ತಮುಪಾಖ್ಯಾನಮುಪಸಂಹರತಿ—ಕಸ್ಯ ನೂನಂ ನಿಧಾರಯೇತ್ಯಂತಾಃ ಸಪ್ತಾಧಿಕನವತಿ-
 ಸಂಖ್ಯಾಕಾ ಋಚಸ್ತ್ವಂತಂ ನಃ ಸತ್ವಮಿತ್ಯಾದಿಕಾಸ್ತಿಸ್ತ ಋಚ ಏವಮ್ಪಚಾಂ ಶತಮ್ | ಪರಃಶಬ್ದೋಽ-
 ಧಿಕವಾಚೀ | ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾದ್ಯ ಕ್ಕಾಶತಾತ್ಪರೋಽಧಿಕಾ ಏಕಶ್ಚಿಂಶಸ್ತಂಖ್ಯಾಕಾ ಯಂ ನಿಸ್ತಮಮಿತ್ಯಾದ್ಯಾ
 ಗಾಥಾ ಯುಸ್ತನ್ನಾಖ್ಯಾನೇ ತದೇಸ್ವರಋಕ್ತಗಾಥಮ್ | ಶುನಃಶೇಷೇನ ದೃಷ್ಟಾಃ ಸಪ್ತಾಧಿಕನವತಿ-
 ಸಂಖ್ಯಾಯುಕ್ತಾ ಋಚೋ ಯಾಃ ಸಂತೈನೇನ ದೃಷ್ಟಾಸ್ತಿಸ್ತ ಋಚೋ ಯಾಃ ಸಂತಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ
 ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾ ಏಕಶ್ಚಿಂಶದ್ಭಾವಿಶೇಷಾ ಯೇ ಸಂತಿ ಶೈಃ ಸರ್ವೈರಬೇತಂ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರೋ ಹ ವೈಧಸ
 ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ಸರ್ವಂ ಶುನಃಶೇಷವಿಷಯಮಾಖ್ಯಾನಮ್ ||

ಈ ಶುನಃಶೇಷೋಪಾಖ್ಯಾನವೆಂಬ ಶುನಃಶೇಷನ (ಆಭವಾ ದೇವರಾತನ) ವೃತ್ತಾಂತದಲ್ಲಿ ಕಸ್ಯನೂನಂ ಎಂದು
 ನೊಂದಲಾಗೋಡು ಕ೯ ಬುಕ್ಕುಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಅಧಿಕವಾಗಿರುವುದು ಮತ್ತು ತ್ವಂ ನೋ ಅಗ್ನೇ, ಸಸ್ತಂ ನೋ ಅಗ್ನೇ
 ಮೊದಲಾದ ಮೂರು ಮಂತ್ರಗಳೂ ಸೇರಿದರೆ ೧೦೦ ಬುಕ್ಕುಗಳಾಗುವುವು. ಇದಲ್ಲದೆ ಈ ಋಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ, ಕೆಲವು
 ಗಾಥೆಗಳು (ಶ್ಲೋಕರೂಪವಾದವು) ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿದರೆ ನೂರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಎಂದರೆ ೧೩೧ ರಷ್ಟು
 ಗುವುವು. ಎಂದರೆ ಶುನಃಶೇಷನಿಂದ ದೃಷ್ಟವಾದ ಬೇರೆ ಮೂರು ಬುಕ್ಕುಗಳೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯಂಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರೋಕ್ತವಾಗಿರುವ
 ೩೧ ಗಾಥಾವಿಶೇಷಗಳೂ ಎಲ್ಲವೂ ಸೇರಿದರೆ ಎಂದರೆ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರೋ ಹ ವೈಧಸ ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ಇದುವರೆಗೂ ಹೇಳ
 ಲಾಗಿರುವ ಸಮಸ್ತವಿಷಯವೂ ಶುನಃಶೇಷೋಪಾಖ್ಯಾನವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು.

ತದ್ವೋತಾ ರಾಜ್ಞೀಽಭಿಷಿಕ್ತಾಯಾಽಽಚಷ್ಟೇ ||

ತಸ್ಯಾಖ್ಯಾನಸ್ಯ ರಾಜಸೂಯಕ್ರತಾ ವಿನಿಯೋಗಂ ದರ್ಶಯತಿ—ರಾಜಸೂಯಕ್ರತಾವ-
 ಛಿಷೇಚನೀಯಾಷ್ಟೀ ಕಮಂಚಿ ಯದಾ ರಾಜಾಽಭಿಷಿಕ್ತೋ ಭವತಿ ತದಾನೀಂ ತಸ್ಮೈ ರಾಜ್ಞೀ
 ತದಾಖ್ಯಾನಂ ಹೋತಾ ಕಥಯೇತ್ ||

ಈ ಶುನಃಶೇಷೋಪಾಖ್ಯಾನದ ವಿನಿಯೋಗವನ್ನು ರಾಜಸೂಯಯಾಗದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ವಿನಿಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸು
 ವರು—ರಾಜನು ಮಾಡುವ ರಾಜಸೂಯಯಾಗದಲ್ಲಿ ಆ ರಾಜನಿಗೆ ಅಭಿಷೇಕಮಾಡುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಆ ರಾಜನಿಗೆ ಈ ಉಪಾಖ್ಯಾ
 ನವನ್ನು ಹೋತ್ರವು ತಿಳಿಸಿ ಹೇಳಬೇಕು.

**ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಸಾವಾಸೀನ ಆಚಷ್ಟೇ ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಸಾವಾಸೀನಃ ಪ್ರತಿ ಗೃಹ್ಣಾತಿ
 ಯತೋ ವೈ ಹಿರಣ್ಯಂ ಯಶಸ್ಯೈವೈನಂ ತತ್ಸಮರ್ಥಯತಿ ||**

ತತ್ಪ್ರೀತಿಕರ್ತವ್ಯಂ ಕಥಯತಿ—ಹೋತಾ ಯದೋಪಾಖ್ಯಾನಂ ಕಥಯತಿ ತದಾನೀಂ
 ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪೌ ಸುವರ್ಣನಿರ್ಮಿತಸೂತ್ರೈರ್ನಿಷ್ಪಾದಿತೇ ಕಶಿಪೌ ಸ ಹೋತೋಪವಿಶೇತ್ | ತದಾಖ್ಯಾ-
 ನಮಧ್ಯೇಽರ್ಥಯಕ್ತು ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪಾವಾಸೀನೋ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಂ ಪ್ರತಿಗರಂ ಬ್ರೂಯಾತ್ | ಹಿರಣ್ಯಸ್ಯ
 ಯತೋಹೇತುತ್ವಾದ್ಯಶಸ್ತಮ್ | ತಥಾ ಸತ್ಪ್ರೀತಂ ರಾಜಾನಂ ಯಶಸ್ಯೈವ ಸಮೃದ್ಧಂ ಕರೋತಿ |

ಅಲ್ಲಿ ನಡೆಸಬೇಕಾದ ಕರ್ತವ್ಯಕರ್ಮವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು— ಈ ಉಪಖ್ಯಾನವನ್ನು ರಾಜನಿಗೆ ವಿವರಿಸಿ ಹೋತೃವು ಹೇಳುವಾಗ ಸುವರ್ಣನಿರ್ವಿತನಾದ ದಾರಿಗಳಿಂದ ನೆಯ್ತಿರುವ ರತ್ನ ಗಂಬಳಿಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಪವಿತ್ರನಾದ ಆ ರಾಜನಮೇಲೆ ಪೋಷಿಸಿ ಈ ಉಪಖ್ಯಾನವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಬಳಿಕ ಅಧ್ಯಯನವೂ ಹೋತೃವಿನಂತೆ ಸುವರ್ಣನಿರ್ವಿತನಾದ ರತ್ನಗಂಬಳಿಯ ಮೇಲೆಯೇ ಕುಳಿತು ಹೋತೃವು ಪಠಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಮಧ್ಯಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಓಂ ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರರೂಪವಾದ ಪ್ರತಿಗರಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಿರಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಸುವರ್ಣವು ಯಶಸ್ಸನ್ನಂಟುಮಾಡುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅದರಿಂದ ಹೋತೃವು ಸುವರ್ಣವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿ ರಾಜನು ಕೀರ್ತಿಸಂಪನ್ನನಾಗುವಂತೆಯೂ ಸಮೃದ್ಧನಾಗುವಂತೆಯೂ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

ಓಮಿತ್ಯಚಃ ಪ್ರತಿಗರ ಏವಂ ತಥೇತಿ ಗಾಥಾಯಾ ಓಮಿತಿ ವೈ ದೈವಂ
ತಥೇತಿ ಮಾನುಷಂ ದೈವೇನ ಚೈವೈವಂ ಸನ್ಮಾನುಷೇಣ ಚ ಪಾಪಾ-
ದೇನಸಃ ಪ್ರಮುಂಚತಿ ||

ಅಧ್ಯಯನಾ ಪ್ರಯೋಕ್ತವ್ಯಂ ಪ್ರತಿಗರವಿಶೇಷಂ ದರ್ಶಯತಿ-ಹೋತ್ರಾ ಪ್ರಯುಕ್ತಯಾ
ಬಿಕ್ಯಕಸ್ಯಾ ಬುಚೋಂಶೇಧ್ಯಯೋರೋಮಿತ್ಯೇತಾದ್ಯಶಃ ಪ್ರತಿಗರೋ ಭವತಿ | ಓಮಿತ್ಯೇತನ್ಮಂ
ದೋರೂಪಂ ದೈವಂ ದೇವೈರಂಗೀಕಾರಾರ್ಥೇ ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ | ತತ್ಪ್ರಥೇಶ್ಯಂತಂ (ತಥೇತಿ) ಮಾನುಷಂ
ಮನುಷ್ಯಾ ಅಂಗೀಕಾರೇ ತಥೇತಿ ಕಬ್ಧಂ ಪ್ರಯುಂಚತೇ | ತತ್ತೇನ ಪ್ರತಿಗರೇಣ ದೈವೇನ ಮಾನು-
ಷೇಣ ಚಾದ್ಯಯುರೇನಂ ರಾಜಾನಂ ಪಾಪಾದೈಹಿಕಾದಪಕೀರ್ತಿದೂಪಾದೇನಸೋ ನರಕಹೇತೋಕ್ತ
ಪ್ರಮುಂಚತಿ . ಪ್ರಯುಕ್ತಂ ಕರೋತಿ |

ಅಧ್ಯಯನವ ಹೇಳುವ ಪ್ರತಿಗರ (ಪತ್ಯುತ್ತರ) ಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ಹೋತೃವು ಶುನಕೀರ್ತೋಪ್ಪಾನವನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಪ್ರತಿ ಬುಕ್ಯನ್ನು ಪಠಿಸಿದ ಕೂಡಲೇ ಅಧ್ಯಯನವು ಓಂ ಎಂಬ ಪ್ರತಿಗರ (ಪತ್ಯುತ್ತರವನ್ನು)ವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವರೆಂದು (ಓಪ್ಪಿರುವರೆಂದುವನ್ನು) ಸೂಚಿಸುವುದು. ಮನುಷ್ಯರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕಥಾ ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಿ ಅಂಗೀಕಾರಾರ್ಥವು ಸೂಚಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಈ ರೀತಿ ದೇವತೆಗಳ ಪರವಾಗಿ ಓಂ ಎಂತಲೂ ಮನುಷ್ಯರ ಪರವಾಗಿ ತಥಾ ಎಂತಲೂ ಅಧ್ಯಯನವು ಉಚ್ಚರಿಸಿ ರಾಜನನ್ನು ಆಪಕೀರ್ತಿ ಮುಂಕಾದವುಗಳು ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗದಂತೆಯೂ ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪಾಪಾದಿಗಳಿಂದ ನರಕವಂಟಾಗದಂತೆಯೂ ಅಧ್ಯಯನವು ರಾಜನನ್ನು ವಿಮುಕ್ತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವನು.

ತಸ್ಯಾದ್ಯೋ ರಾಜಾ ವಿಜಿತಿ ಸ್ಯಾದಪ್ರಯಜಮಾನ ಆಖ್ಯಾಪಯೋ-
ತ್ಯೈವೈತಚ್ಛೌನಶೇಪಮಾಖ್ಯಾನಂ ನ ಹಾಸ್ಮಿನ್ನಲ್ಲಂ ಚನ್ನೇನಃ ಪರಿ-
ತಿವ್ಯತೇ ||

ಕ್ರತ್ವರ್ಥತ್ವೇನೋಪಾಖ್ಯಾನಂ ವಿಧಾಯ ಕ್ರತುನಿರೀಕ್ಷತುಃಕ್ರತುಃಕ್ವೇನ ವಿಧತ್ವೇ-
ಯಸ್ಯಾದುಪಾಖ್ಯಾನಂ ಪಾಪಕ್ರಮನಹೇತುತ್ವಸ್ಯಾದಯಜಮಾನೋಽಪಿ ರಾಜಸೂಯಕ್ರತುರ-

ಹಿಂಸಾಂಪಿ ರಾಜಾ ವಿಜಿತೀ ಯದಿ ವಿಜಯೋಪೇತಃ . ಸ್ಯಾತ್ಪದಾನೀಮೇಚಾನ್ಯೋಶೇಷಮಾಖ್ಯಾ-
ನನಾಮಾಖ್ಯಾಪಯೇತ | ತಸ್ಯ ರಾಜ್ಯೋ ಯಃ ಕ್ಷಿದ್ವಾಪ್ಯಹ್ಯಣ ಉಪಾಖ್ಯಾನಂ ಬ್ರೂಯಾತ್ | ತಥಾ
ಸತಿ ತಸ್ಮಿನ್ನಾಜನಿ ಅಲ್ಪಂಚನ ಕಿಂಚಿದಸ್ಯೇನಃ ಪಾಪಂ ನ ವನ್ಯೈ ಪರಿಶಿಷ್ಯತೇ ಸರ್ವಂ ಪಾಪಂ
ನ್ಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಪುರುಷರಿಗೆ ಲಭಿಸುವ ಫಲವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಈಗ ಈ ಶುನಶೀಘೋಪಾ
ಖ್ಯಾನವನ್ನು ಶ್ರವಣಮಾಡುವ ಪುರುಷರಿಗೆ ಲಭಿಸುವ ಫಲಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು:—ಈ ಉಪಾಖ್ಯಾನಶ್ರವಣವು ಪಾಪ
ಕರ್ಮವನ್ನೆಲ್ಲ ಮಾಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳದ್ದರಿಂದ ಯಜ್ಞಮಾಡದವನು ಎಂದರೆ ರಜನೀಯಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡದಿರುವ
ರಾಜನೇ ಮೊದಲಾದ ಪುರುಷನೂ (ಇದನ್ನು ಶ್ರವಣಮಾಡಿದರೆ ಅಥವಾ ಯುದ್ಧಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಜಯಶಾಲಿಯಾದರೆ ಆಗ ಈ
ಶುನಶೀಘೋಪಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿ ಶ್ರವಣಮಾಡಬೇಕು. ಇಂತಹ ಶ್ರವಣಾಭಿಲಾಷೆಯುಳ್ಳ ರಾಜನಿಗೆ ಗಣನ
ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾದರೂ (ಹೋತೃವಲ್ಲದಿದ್ದರೂ) ಈ ಉಪಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದ್ದಾದರೆ ಆ ರಾಜನಲ್ಲಿರುವ
ಅಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪ ಪಾಪವೂ ಕೂಡ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಉಳಿಯದೆ ನಾಶವಾಗುವುದು (ಪರಿಹಾರವಾಗುವುದು).

ಸಹಸ್ರಮಾಖ್ಯಾತ್ರೇ ದದ್ಯಾಚ್ಚತಂ ಪ್ರತಿಗರಿತ್ರ ಏತೇ ಚೈವಾಽಽಸನೇ
ಶ್ವೇತಶ್ಚಾಶ್ವತರೀರಥೋ ಹೋಪುಃ ||

ಅಖ್ಯಾನಪ್ರಯುಕ್ತಾಂ ದಕ್ಷಿಣಾಂ ವಿಧತ್ತೇ | ಯೋಽಯಮಾಖ್ಯಾತಾ ಹೋತಾ ತಸ್ಮೇ ಕೃತ್ಸರ್ಥ-
ದಸ್ತಣಾಮಂರೇಣೋಪಾಖ್ಯಾನಪ್ರಯುಕ್ತಾ ದಕ್ಷಿಣಾಂ ಗೋಸಹಸ್ರರೂಪಾಂ ದದ್ಯಾತ್ | ಪ್ರತಿಗರಿ-
ತ್ರೇಧ್ಯಯವೇ ಗೋಶತಂ ದದ್ಯಾತ್ | ಯೇ ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುರೂಪೇ ದ್ವೇ ಆಸನೇ ಸ್ತ ಏತೇ ಅಪಿ
ತಾಭ್ಯಾಮೇವ ದದ್ಯಾತ್ | ಅಶ್ವತರೀಭ್ಯಾಂ ಸಂಕೀರ್ಣಿಷ್ಟಾತಿ ಯುಕ್ತಾಭ್ಯಾಮಧಿಕಶಕ್ತಿಭ್ಯಾಂ ಯುಕ್ತೋ
ರಥೋಽಶ್ವತರೀರಥಃ | ಸ ಚ ರಜತೇನಾಲಂಕೃತಶ್ಚಾಚ್ಛೇತಃ | ಸೋಽಪಿ ತಾದ್ವಶೋ ಹೋತು-
ರ್ದೇಯಃ ||

ಈ ಅಖ್ಯಾನವನ್ನು ಹೇಳುವ ಪುರುಷನಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ದಕ್ಷಿಣೆ ಅಥವಾ ಸಂಭಾವನಾದ್ರವ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು:—ಈ
ಉಪಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಹೇಳುವ ಹೋತೃವಿಗೆ ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕಾದ ದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುವುದಲ್ಲದೆ ಉಪಾಖ್ಯಾನವನ್ನು
ಹೇಳಿದ್ದ ಕಾಗಿಯೂ ದಕ್ಷಿಣಾರೂಪವಾಗಿ ಒಂದು ಸಹಸ್ರ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಉಪಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಹೋತೃವು
ಸಹಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಮಧ್ಯೆ ಮಧ್ಯೆ ಪ್ರತಿಗರಿತ್ರವನ್ನು (ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರವನ್ನು) ಹೇಳುತ್ತಿರುವ ಅಧ್ಯಯನವಿಗಿ ಒಂದು ನೂರು ಗೋವು
ಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಉಪಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವಾಗ ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ ರತ್ನಕಂಬಗಳನ್ನೂ ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ
ಕುಳಿತಿರುವ ಹೋತೃ ಮತ್ತೆ ಅಧ್ಯಯನಗಳಿಗೇ ಕೊಡಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ ಅಶ್ವತರೀರಥಃ ಎಂದರೆ ಅಧಿಕಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಜಾತ್ಯಶ್ವ
ಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಬಿಳ್ಳಿ ಮುಂತಾದ ಆಭರಣಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿರುವ ಬಿಳಿಯ (ಬಿಳಿಯ) ರಥವೆಂದರ್ಥವು. ಇಂತಹ ರಥ
ವನ್ನೂ ಹೋತೃವಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕು.

ಪುತ್ರಕಾಮಾ ಹಾಪ್ಯಾಖ್ಯಾಪಯೇರಲ್ಲಭಂತೇ ಹ ಪುತ್ರಾ ಲ್ಲಭಂತೇ ಹ
ಪುತ್ರಾನ್ ||

“ Ye sons of Gathi, blessed with children, you all be successful when headed by Devarata ; he will (always) lead you on the path of truth.”

“ This Devaratha, is your master (man) follow him, ye Kusikas ! He will exercise the paternal rights over you as his heritage from me, and take possession of the sacred knowledge that we have.”

“ All the true sons of Visvamiira, the grandsons of Gathi, who forthwith stood with Devarata, were blessed with wealth for their own welfare and renown.”

“ Devarata is called the Rishi who entered on two heritages, the royal dignity of Jahnus house, and the divine knowlede of Gathi's stem ”

This is the story of Sunahsepa contained in the stanzs which are beyond the number of the hundred Rik verses (recited along with them). The Hotar when siting on a gold embroidered carpet, recites them to the king, after he has been sprinkled with the sared water. The Adhvaryu wo repeats the responses sits likewise on a gold embroidered carpet. For gold is glory. This procures glory for the king. (for whom these Gathas are repeated). Om is the Adhvaru's response to a Rich (repeated by the Hotar) and evam tatha (thus in this way it is) that to a Gatha (recited by the Hotar) For Om is divine (therefore applied to richas, which are a divine (om) and human (tatha) responses, the Adhvaryu makes the king free from sin and fault. Therefore any king who might be a conqueror (and consequently by shedding bold a sinner) although he might not bring a sacrifice, should have told the story of Sunahsepa. (If he do so) then not the slightest trace of sin (and its consequences) will remain in him. He must give a thousand cows to the teller of this story, and a hundred to him who makes the responses (required) ; and to each of them the (gold embroidered) carpet on which he was sitting ; to the Hotar, besides, a silver decked carriage drawn by mules. Those who wish for chidren, should also have told this story ; then they certainly will be blessed with children.

ಇತಿ ಶ್ರೀನುತ್ಸಾಯಸಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯಸ್ಯ ತ್ರಯಸ್ತ್ರೀಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಷಷ್ಠಃ ಖಂಡಃ

ಇತಿ ಶ್ರೀನುತ್ಸಾಯಸಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ವೈದಿಕಮಾರ್ಗಪವರ್ತಕ ವೀರಬುಕ್ಕಣಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಧುರಂಧರ
ಸಾಯಸಾಚಾರ್ಯಕೃತಾವೈತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯೇ ತ್ರಯಸ್ತ್ರೀಂಶಾಧ್ಯಾಯಃ ಸಮಾಪ್ತಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಅರನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಮೂವತ್ತ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಅ ಧೈತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ ಚತುಸ್ತ್ರೀಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ

ಏತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಮೂವತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು

[ರಾಜಸೂಯ ಯಾಗದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಅಚರಿಸಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳು]

[ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೂ ಕ್ಷತ್ರಿಯನೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧ]

ಪ್ರಜಾಸತಿಯೊಬ್ಬನು ಸೃಜತ ಯಜ್ಞಂ ಸೃಷ್ಯಮನು ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಷತ್ರೇ
ಅಸೃಜ್ಯೇತಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಷತ್ರೇ ಅನು ದ್ವಯ್ಯಃ ಪ್ರಜಾ ಅಸೃಜ್ಯಂತ
ಹುತಾದಶ್ಚಾಹುತಾದಶ್ಚ ಬ್ರಹ್ಮೈವಾನು ಹುತಾದಃ ಕ್ಷತ್ರಮನ್ವ-
ಹುತಾದ ಏತಾ ವೈ ಪ್ರಜಾ ಹುತಾದೋ ಯದ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ಅಧೈತಾ
ಅಹುತಾದೋ ಯದ್ರಾಜನ್ಯೋ ಶೂದ್ರಃ ||

ಶಾನಃಶೇಷಪ್ರಸಂಗೇನ ಯಾಃ ಕ್ರಿಯಾ ರಾಜಕರ್ತೃಕಾಃ |
ತದ್ವಿಶೇಷವಿಧಾನಾರ್ಥಮಧ್ಯಾಯೋಲಕ್ತ ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯತೇ ||೧||

ತತ್ರಾಧಿ ಕಿಂಚಿದಪಿಪಾಸಾಪ್ಯನಮಾಹ- ಪುರಾ ಪ್ರಜಾಸತಿಜ್ಯೋತಿಶ್ಚೋದಮಾಖ್ಯಂ ಯಜ್ಞಂ
ಸೃಷ್ಯಾತ್ ತದನಂತರಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕ್ಷತ್ರಿಯಜಾತಿತ್ವಯಂ ತತಃ ಊರ್ಧ್ವಂ ಹುತಾದಶ್ಚಾಹುತಾದಶ್ಚೇ-
ತ್ಯುಭಯವಿಧಾಃ ಪ್ರಜಾ ಅಸೃಜತ್ | ತತ್ರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತಿಮೇವಾನು ತದ್ವ್ಯಕ್ತಿಭೂತಾ ಹುತಾದಃ
ಸೃಷ್ಯಾತ್ | ಕ್ಷತ್ರಿಯಜಾತಿಮನು ತದ್ವ್ಯಕ್ತಿಸಜಾತೀಯಾ ಅಹುತಾದಃ ಪ್ರಜಾಃ ಸೃಷ್ಯಾತ್ |
ಯೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಃ ಸಂತ್ಯೇತಾಃ ಪ್ರಜಾ ಅರ್ತ್ವಿಜ್ಯವದ್ವಿವಾನ್ವುಕೇಶೇಷಮದಂತಿ ಭಕ್ಷಯಂ-
ತಿತಿ ಹುತಾದಃ | ಯೇ ರಾಜನ್ಯವೈಶ್ಯಭೂದ್ರಾ ವಿಶಾಃ ಪ್ರಜಾ ಅರ್ತ್ವಿಜ್ಯವಾನ್ವುಕೇಶೇಷಂ ನ
ಭಕ್ಷಯಂತೀತ್ಯುತಾದಃ | ಇತ್ಯಂ ಯಜ್ಞಂ ಚತುರೋ ವರ್ಷಾಂಶ್ಚ ಸ ಪ್ರಜಃಪತಿಃ ಸೃಷ್ಟಿವಾನು ||

ಶಾನೈಶೇಷವಿಧಾನವನ್ನು ಹೇಳಿದನಂತರ ಈ ಸಂಭವದಷ್ಟೆ ರಾಜರು (ಕ್ಷತ್ರಿಯರು ಯಜ್ಞವೆಂದು ಹೇಳಿ ಅನುವರಿಸಿ
ಬೇಕಾದ ಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುವನು-ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪೂರ್ವೋಕ್ತಿಯನ್ನು ನೋಡುವರು
ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾಸತಿಯು (ಸರ್ವೋತ್ತರನು) ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚೋದಮೇವ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದನು. ಅನಂತರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ
ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಎಂಬ ಎರಡು ಜಾತಿಗಳನ್ನೂ ಅನಂತರ ಹುತಾದ ಮತ್ತು ಅಹುತಾದ ಎಂದು ಎರಡುವಿಧವಾದ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನೂ
(ಪುರುಷರು) ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದನು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತಿಯನ್ನನುವರಿಸಿ ಹುತಾದರನ್ನೂ, ಕ್ಷತ್ರಿಯಾದಿಜಾತಿಗಳನ್ನನುವರಿಸಿ
ಅಹುತಾದರನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದನು. ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ತ್ವಿಜ್ಯವನ್ನು (ಪುರೋಹಿತರ ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ
ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಮತ್ತಿಕ್ಕುಗಳಿಂದೂ, ಅವರು ಮಾಡುವ ಅಥವಾ ಮಾಡುವವರೊಡನೆ ಮತ್ತಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಅರ್ತ್ವಿಜ್ಯವೆಂದೂ ಹೆಸರು)

ಮಾಡಿ ಅಥವಾ ಮಾಡಿಸಿ ಹೋಮಾನಂತರ ಉಳಿಯುವ ಹವಿಶೇಷವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವ ಮುತ್ತಿಕೈ (ಮೊದಲಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಹುತಾದರಂದು (ಹುತ=ಹೋಮಶೇಷವನ್ನು, ಅದೇ=ಭಕ್ಷಿಸುವವರೆಂದು) ಹೆಸರು. ಾಜರು (ಕ್ಷತ್ರಿಯರು) ನೈಶ್ಯರು, ಕೂದ್ರರು ಎಂಬ ಮೂರು ಜಾತಿಯ ಜನರು ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು (ಮುತ್ತಿಕೈಗಳ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೆ ತಾವೇ) ಮಾಡಲು ಅಥವಾ ಮಾಡಿಸಲು ಆಕರಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅವರು ಹೋಮಶೇಷವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಲು ಅಧಿಕಾರವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ನೈಶ್ಯ, ಕೂದ್ರಜಾತಿಯವರು ಹೋಮಶೇಷವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಲು ಅವರಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಅಹುತಾದರೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಯಜ್ಞವನ್ನೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ನಾಲ್ಕುವರ್ಗಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದನು.

**ತಾಭ್ಯೋ ಯಜ್ಞ ಉದಕ್ರಾಮತ್ರಂ ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಷತ್ರೇ ಅಸ್ವೈತಾಂ ಯಾನ್ಯೇವ
ಬ್ರಹ್ಮಣ ಆಯುಧಾನಿ ತೈರ್ಬ್ರಹ್ಮಾನ್ವೈದ್ಯಾನಿ ಕ್ಷತ್ರೈ ತೈಃಕ್ಷತ್ರ-
ಮೇತಾನಿ ನೈ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಆಯುಧಾನಿ ಯದ್ಯಜ್ಞಾಯುಧಾನ್ಯಥೈತಾನಿ
ಕ್ಷತ್ರಸ್ಯಾಯುಧಾನಿ ಯದಶ್ಚರಥಃ ಕವಚಿ ಇಷುಧನ್ವ ||**

ಅಥ ಸೃಷ್ಟಸ್ಯ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ವೃತ್ತಾಂತಮಾಹ— ಯಜ್ಞಸ್ಯಾಭ್ಯಃ ಪ್ರಜಾಭ್ಯೋಽಪರಕ್ತ ಉತ್ಪನ್ನಾ ದೂರೇಗಚ್ಯತ್ | ತಂ ಗಚ್ಯಂತಂ ಯಜ್ಞಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತಿಕ್ಷತ್ರಿಯಜಾತಿರ್ದೇ ಅಸ್ವೈತಾಂ ಪಶ್ಚಾದಗಚ್ಯತ್ | ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯ ಯೋಗ್ಯಾನಿ ಯಾನ್ಯಾಯುಧಾನಿ ತೈಃ ಸಹ ಕ್ಷತ್ರಿಯ- ಜಾತಿಯೇಜ್ಞಮನ್ವಗಚ್ಯತ್ | ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯ ಯೋಗ್ಯಾನಿ ಯಾನ್ಯಾಯುಧಾನಿ ತೈಃ ಸಹ ಕ್ಷತ್ರಿಯ- ಜಾತಿಯೇ ಜ್ಞಮನ್ವಗಚ್ಯತ್ | ಯಾನಿ ಯಜ್ಞಾಯುಧತ್ತೇನ ಶಾಖಾಂತರೇ ಶೂಯತೇ— ಸ್ವೈಕ್ಷತ್ರ ಕಪಾಲಾನಿ ಚಾಗ್ನಿಹೋತ್ರಹವಣೇ ಚ ಶೂರ್ಪಂ ಚ ಕೃಷ್ಣಾಜಿನಂ ಚ ಶಮ್ಯಾಂ (ಮ್ಯಾ) ಚೋಲಾ- ಖಿಲಂ ಚ ಮುಸಲಂ ಚ ದ್ಯುಸಚ್ಚೋವಲಾ ಚೈತಾನಿ ನೈ ದಶ ಯಜ್ಞಾಯುಧಾನಿ ಇತಿ ತಾನ್ಯೇವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತೇರುಚಿಶಾನ್ಯಾಯುಧಾನಿ | ಯೋಽಯಮುಕ್ತಯುಕ್ತೋ ರಥೋ ಯಕ್ಷ ಕವಚೋ ಯದಪಿ ಬಾಣಯುಕ್ತಂ ಧನುರೇತಾಘ್ನಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯಜಾತೇರುಚಿಶಾನ್ಯಾಯುಧಾನಿ ||

ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ ಯಜ್ಞದ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು— ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ ಯಜ್ಞವು (ಯಜ್ಞಾಭಿಮಾನದೇವತೆಯು) ಕಾರಣಾಂತರದಿಂದ ಬೇಸರಗೊಂಡು ಹೊರಟುಹೋಯಿತು. ಹೊರಟುಹೋಗುತ್ತಿರುವ ಈ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕ್ಷತ್ರಿಯಜಾತಿಗಳು ಅದರ ಹಿಂದಿರೇ ಅದನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಹೋದವು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಯಜ್ಞಾಯುಧಗಳಿಂದ (ಯಜ್ಞಾಯುಧವೆಂದರೆ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡಲು ಬೇಕಾದ ಸಾಧನಸಾಮಗ್ರಿಗಳು). ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತಿಯು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಹೋಯಿತು. ಅವಂತೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯಜಾತಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಆಯುಧವಿತಿ(ಶೂರ್ಪಂ) ಸಹಿತವಾಗಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯಜಾತಿಯೂ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಹೋಯಿತು. ಶಾಖಾಂತರದಲ್ಲಿ (ಎಂದರೆ ಯಜುರ್ವೇದದಲ್ಲಿ) ಯಜ್ಞಾಯುಧಗಳನ್ನು ಈರೀತಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ— ಸ್ವೈಕ್ಷತ್ರ ಕಪಾಲಾನಿ ಚಾಗ್ನಿಹೋತ್ರಹವಣೇ ಚ ಶೂರ್ಪಂ ಚ ಕೃಷ್ಣಾಜಿನಂ ಚ ಶಮ್ಯಾ ಚೋಲಾಖಿಲಂ ಚ ಮುಸಲಂ ಚ ದ್ಯುಸಚ್ಚೋವಲಾ ಚೈತಾನಿ ನೈ ದಶ ಯಜ್ಞಾಯುಧಾನಿ (ಶೈ. ಸಂ. ೧-೬-೨೨, ೩.) ಎಂದರೆ ಸ್ವೈಕ್ಷತ್ರ—ದರ್ಶಾದಿಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಚಾಕು; ಕಪಾಲ— ತುರಿಯ(ಶಾಕವೆಂಬ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸುಡುವುದಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕಾವರಿಯಂಥವು ಮಣ್ಣಿನ ಹೆಂಚು; ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ

ಹವಣೇ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅಂಕೋಗದಂತೆ ಕಾಪಾಡುವ ಮಡಕೆ; ಶೂರ್ವಂ—ಯನ ಮೊದಲಾದ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಕೇರಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಬಿದುರಿನಮರ, ಕೃಷ್ಣಾಜಿನಂ—ದೀಕ್ಷಾವಿಧಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಯಜ್ಞದ ಇತರ ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಜಿಂಕೆಯ ಚರ್ಮವು (ಕೃಷ್ಣಾಜಿನವು) ಶಮ್ಯಾ ಯಜ್ಞ ಪಠನಿನ ಶಂಕರವನ್ನು ಹೋಮಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸುವ ಕತ್ತಿ ಅಥವಾ ಮುಚ್ಚು; ಉಲೂಖಲಂ—ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಕುಟ್ಟುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮರದ ಒರಳು; ಮುಸಲಂ—ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಕುಟ್ಟುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮರದ ಒನಕೆ; ದೃವತಃ—ಸೋಮಲತೆಗಳನ್ನು ಜಜ್ಜುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಡಿಯಲ್ಲಿಡುವ ಅಗಲವಾದ ಕಲ್ಲು; ಉಪಲಾ—ಸೋಮಲತೆಗಳನ್ನು ಅಗಲವಾದ ಬೇರೆ ಕಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆಟ್ಟು ಕುಟ್ಟುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಗುಂಡುಕಲ್ಲಿನಂತಿರುವ ಕಲ್ಲು; ಈ ಹತ್ತಿ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳೂ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಬೇಕಾಗುವ ವಸ್ತುಗಳು. ಇವುಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞಾಯಃಧಗಳೆಂದು ಕರೆಯುವರು. ಈ ಸಾಧನಸಾಮಗ್ರಿ ಗಳೊಡನೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತಿಯ ಯಜ್ಞದ ಹಿಂದೆ ಹೋಯಿತು. ಕ್ಷತ್ರಿಯರು ಎಂದರೆ ರಾಜರು ಯುದ್ಧಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿರುವ ರಥವು; ಉಕ್ಕಿನ ಕವಚವು; ಧನುಸ್ಸು, ವಾಕ್ರು ಬಾಣವು. ಇವುಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಜಾತಿಯೂ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಹೋಯಿತು.

ತಂ ಕ್ಷತ್ರವನನ್ನಾಪ್ಯ ನ್ಯವರ್ತತಾಽಽಯುಧೇಭಿಸ್ತೋ ಹ ಸ್ಮಾಸ್ಯ ವಿಜಮಾನಃ
 ಸರಾಜೇವೈತ್ಯಥೈಸಂ ಬ್ರಹ್ಮಾನ್ಸ್ತೈತ್ರಮಾಪ್ನೋಽತ್ರಮಾಪ್ತ್ವಾ ಸರಸ್ಮಾ-
 ನ್ನಿರುಭ್ರಾತಿಷ್ಯತ್ಸ ಆಪ್ತಃ ಸರಸ್ಮಾನಿರುದ್ಧಸ್ತಿಸ್ಷಂಜ್ಞಾತ್ವಾ ಸ್ವಾನ್ಯಾ-
 ಯುಧಾನಿ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾವರ್ತತ ತಸ್ಮಾದ್ಭಾಪ್ತೇಕರ್ಷಿ ಯಜ್ಞೋ
 ಬ್ರಹ್ಮಣೈವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇಷು ಸ್ತುತಿಷ್ಯತಃ ||

ಯಜ್ಞಮನುಗಳ್ಚಂತ್ಯೋರ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕ್ಷತ್ರಿಯಜಾತ್ಯೋರ್ಮಧ್ಯೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತೇರ್ಯಜ್ಞ
 ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಕ್ಷತ್ರಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯಜಾತಿಶ್ಚಂ ಯಜ್ಞಮನನ್ಯಸಾನುಗಮನೇನ ಪ್ರಾಪ್ತಿನುಲಬ್ಧಾ
 ತಸ್ಮಾದನುಗಮನಾನ್ಯವರ್ತತ | ಯಜ್ಞೋಽಪ್ಯಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯಾಯುಧೇಭಿಸ್ತೋ ಧನುರಾದಿಭ್ಯೋ ವಿದ-
 ಮಾನೋ ಛೇತಂ ಪ್ರಾಪ್ನುವನ್ಸರಾಜೇವ ಪುನರಾವೃತ್ತಿಹಿತವಿಸ್ತೃತಿ ಸ್ವಲಾಯ್ ದೂರೇ ಗತಃ |
 ಆಥಾನಂತರಮೇನಂ ಯಜ್ಞಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತಿರನ್ವೈದನ್ಯಗಳ್ಚತ್ | ಅನುಗಮ್ಯ ಚ ತಂ ಯಜ್ಞ-
 ಮಾಪ್ನೋತಿ ಸ್ತು | ಆಪ್ತ್ವಾ ಚ ತಂ ಯಜ್ಞನುತಿಕ್ರಮ್ಯ ಸರಸ್ಮಾನ್ಸರಭಾಗೇ ನಿರುದ್ಯ ಯಜ್ಞಗಮನಂ
 ಸ್ತುತಿಬುಧ್ಯಾತಿಷ್ಯತ್ | ಅತ್ರ ಯಜ್ಞ ಅಪ್ಪಸ್ತಥಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತ್ಯಾ ಪ್ರಾಪ್ತಃ ಸರಸ್ಮಾನ್ಸರಭಾಗೇ
 ನಿರುದ್ಯೋ ಗಮನಾನ್ವತಿಬದ್ಧಸ್ತೈತ್ರವತಿರ್ವಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯ ಹಸ್ತೇ ಸ್ವಕೃಪಾಲಾದಿನಿ ಸ್ವಕೀಯಾನ್ಯಾ-
 ಯುಧಾನಿ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತಿಂ ಪ್ರವ್ಯಸಾವರ್ತತ ಸಮೀಶ ಅಗಣ್ಶತ್ | ಯುಷ್ಮಾದೇವಂ
 ತಸ್ಮಾದಿವಾನೀಮುಃ ಯಜ್ಞೋ ಬ್ರಹ್ಮಣೈವಾತ್ಪ್ರಿಜ್ಯಯೋಗ್ಯಾಯಾಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಜಾತಾವೇನ
 ತತ್ರಾಪಿ ಪಯೋಗಕಾಲೇಷು ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇಷು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತೋ ವರ್ತತೇ ||

ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕ್ಷತ್ರಿಯಜಾತಿಗಳೆರಡೂ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತಿಗೆ ಮಾತ್ರ
 ಯಜ್ಞವು ಮೊದಲೆಯೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕ್ಷತ್ರಿಯಜಾತಿಗಳೆರಡೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸಾಧನಸಾಮಗ್ರಿ
 ಗಳೊಡನೆ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಕ್ಷತ್ರಿಯಜಾತಿಗೆ ಆ ಯಜ್ಞವು ಸಿಕ್ಕದಿರಲು ಅದು (ಕ್ಷತ್ರಿಯಜಾತಿ)

ಯಜ್ಞವನ್ನು ಪಡೆಯದೇ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬಂದಿತು. ಏಕೆಂದರೆ ಓಡಿಹೋಗುತ್ತಿರುವ ಯಜ್ಞವು ಕ್ಷತ್ರಿಯಜಾತಿಯ ಸೈನ್ಯಾದಿಗಳನ್ನೂ ಆಯುಧಗಳನ್ನೂ ಕಂಡು ಹಿಡಿದು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬರದೆ ದೂರ ಓಡಿಹೋಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು ಕ್ಷತ್ರಿಯಜಾತಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಬಲಕ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತಿಯು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಪ್ರಯತ್ನಪಟ್ಟು ಅದರ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದಿತು. ಆ ಮೇಲೆ ಯಜ್ಞವು ಮುಂದಕ್ಕೆ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಓಡಿಹೋಗುವಂತೆ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ನಿಂತು ಮುಂದೆ ಹೋಗಲು ಪ್ರತಿ ಬಂಧವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿತು. ಯಜ್ಞವು ಮುಂದೆ ಹೋಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ಅಲ್ಲಿಯೇ ನಿಂತುಕೊಂಡಿತು. ಹಾಗೆಯೇ ನಿಂತು ನೋಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತಿಯ ಕೈಯಲ್ಲಿದ್ದ ಸ್ವೈಕೃಪಾಲಮೊದಲಾದ ಯಜ್ಞಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನು ಕಂಡು ಇವೆಲ್ಲವೂ ನನ್ನ (ಯಜ್ಞದ) ಸ್ವಕೀಯ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳೆಂದು ತಿಳಿದು ಭಯವೇನೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತಿಯ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದು ನಿಂತುಕೊಂಡಿತು. ಹೀಗೆ ಯಜ್ಞವು ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತಿಯ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದುದರಿಂದ ಆ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತಿಯೇ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಿ ಮತ್ತಿಕ್ಕುಗಳಾಗಲು ಯೋಗ್ಯರೆಂದು ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಧರಿಸಿದರು. ಅದರಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೇ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಮತ್ತು ಇತರರಿಗೆ ಮಾಡಿಸಲು ಅರ್ಹರೆಂಬ ನಿರ್ಣಯವು ನಿರ್ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ಅಥೈನತ್ಸತ್ವಮನ್ಯಾಗಚ್ಚತ್ತದಬ್ರವೀದುಪ ಮಾಸ್ತಿನೈಷ್ಠೀ ಹ್ವಯಸ್ತೇತಿ ತತ್ರಥೇತೃಬ್ರವೀತ್ತದ್ವೈ ನಿಧಾಯ ಸ್ವಾನ್ಯಾಯುಧಾನಿ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಏವಾಸ್ವಯುಧೈರ್ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ರೂಪೇಣ ಬ್ರಹ್ಮ ಭೂತ್ವಾ ಯಜ್ಞಮುಪಾವರ್ತಸ್ತೇತಿ ತಥೇತಿ ತತ್ಸತ್ವಂ ನಿಧಾಯ ಸ್ವಾನ್ಯಾಯುಧಾನಿ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಏವಾಸ್ವಯುಧೈರ್ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ರೂಪೇಣ ಬ್ರಹ್ಮ ಭೂತ್ವಾ ಯಜ್ಞಮುಪಾವರ್ತತ ತಸ್ಮಾದ್ಧಾಪ್ಯೇತರ್ಹಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯೋ ಯಜ್ಞಮಾನೋ ನಿಧಾಯೈವ ಸ್ವಾನ್ಯಾಯುಧಾನಿ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಏವಾಸ್ವಯುಧೈರ್ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ರೂಪೇಣ ಬ್ರಹ್ಮ ಭೂತ್ವಾ ಯಜ್ಞಮುಪಾವರ್ತತೇ ||

ಅಥ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯ ಯಜ್ಞಪ್ರಾಪ್ತಿಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಅಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯ ಯಜ್ಞಪ್ರಾಪ್ತೇರಂತರಮೇನದ್ವೈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತಿಂ ಕ್ಷತ್ರಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯಜಾತಿರನ್ಯಾಗಚ್ಚತ್ | ಆಗತ್ಯ ಚ ತದ್ವೈಹ್ಮೈ ಪ್ರತ್ಯೇವಮಬ್ರವೀತ್ | ಹೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮಾ ಕ್ಷತ್ರಿಯಮಸ್ತಿನೈಷ್ಠೀ ಉಪಹಯಸ್ವಾನುಜಾನೀಹಿ ಮಾನುಷೂಯ ಯಜ್ಞೇನ ಸಂಯೋಜಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ತದುಕ್ತಂ ಕಾರ್ಯಂ ತಥೈವಾಸ್ತೀತಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋಽಬ್ರವೀತ್ | ಉಕ್ತ್ವಾ ಚ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾಯೈವಂ ಬುದ್ಧಿಪ್ರದಾನಂ ಕೃತವಾನ್ | ಹೇ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ತದ್ವೈ ತಥಾ ಸತಿ ತವ ಯಜ್ಞಪ್ರಾಪ್ತಾವಪೇಕ್ಷಾ ಯಾಂ ಸತ್ಯಾಂ ಸ್ವತೀಯಾನಿ ಧನುರಾದೀನ್ಯಾಯುಧಾನಿ ಕೃತೀತ್—ಸ್ವಾಪನೀಯಾನಿ | ತಾನ್ಯವಸ್ತುಭ್ಯು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯೈವ ಯೋಗೈಃ | ಸ್ವೈಕೃಪಾಲಾದ್ಯಾಯುಧೈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯ ಯೋಗೈಃ ಶಾಂತಿಕ್ರದ್ಧಾಲುತ್ತಯುಕ್ತೇನ ರೂಪೇಣ ವೇಷೇಣ ಚ ಯುಕ್ತೋ ಬ್ರಹ್ಮ ಭೂತ್ವಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸದ್ಯೋ ರೂಪಾ ಯಜ್ಞಂ ಪ್ರಕೃಪಾವರ್ತಸ್ತೇತಿ | ತತ್ ಕ್ಷತ್ರಂ ಸ ಚ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯಥೇ-

ತ್ಯಂಗೀತ್ಯ ಸ್ತಕೀಯಾನಿ ಧನುರಾದೀನ್ಯಾಯಧಾನಿ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಶಾಂಶವೇಷೇಣ ಯಜ್ಞಂ ಪ್ರಾಪ್ತ-
ವಾನ್ | ಯಸ್ಮಾದಾದಿಸ್ಯಷ್ಟವೇವಂ ಸಂಪನ್ನಂ ತಸ್ಮಾದಿದಾನೀಮಪಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವೇಷೇಣ
ಧನುರಾದಿರಹಿತೇನ ಯಜ್ಞಮನುಷ್ಯತಿ ||

ಈಗ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವ ಆರ್ಹತೆಯು ಹೇಗುಂಟಾಯಿತೆಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ನೀಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ
ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಯಜ್ಞವನ್ನು ವಶಮಾದಿಕೊಂಡನಂತರ ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಅವನ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಬಂದು
ಅವನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದನು—ಎಲೈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೇ ನನ್ನನ್ನೂ ಆಹ್ವಾನಮಾಡಿ ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ನಾನೂ ಪಾತ್ರವಹಿಸಿ
ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡಲು ಅನುಕೂಲಪಡಿಸು ಎಂದು ಕೇಳಿಕೊಂಡನು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲೆಂದೊಪ್ಪಿ ಆ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ
ಯಜ್ಞಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯನ್ನೂ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದನು. ಮತ್ತು ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದನು—
ಎಲೈ ಕ್ಷತ್ರಿಯನೇ, ನೀನೇ ಯಜ್ಞಮಾಡಬೇಕೆಂದ ಆಜ್ಞೆಯಿದ್ದಲ್ಲಿ ನೀನೇ ಸ್ವಕೀಯನಾದ ಧನುರ್ಬಾಣಾದಿವ್ಯಯುಧಗಳನ್ನು
ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಒಂದುಕಡೆ ಇಟ್ಟು ಬಾ. ಅನಂತರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಿಯೋಗ್ಯವಾದ ವೇಷಭೂಷಣಾದಿಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿ
ಬ್ರಾಹ್ಮಣಿಯೋಗ್ಯವಾದ ಸ್ವಕವಾಲಾದಿಯಷ್ಟಾಯುಧಗಳಿಂದಲೂ, ಶಾಂತಿ ಶ್ರದ್ಧಾ ದಯಾ ನೊಂದಲಾದ ಗುಣಗಳಿಂದಲೂ
ಯುಕ್ತನಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಂತೆ ವೇಷಭೂಷಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ ಯಜ್ಞಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯಜ್ಞಭೂಮಿಗೆ ಹಿಂತಿರುಗಿ ಬಾ.
ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲೆಂದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ವಾಕ್ಯವನ್ನಂಗೀಕರಿಸಿ ತನ್ನ ಧನುರ್ಬಾಣಾದಿಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಸೌಮ್ಯವೇಷದಿಂದ ಯಜ್ಞ
ಭೂಮಿಗೆ ಬಂದನು. ಅದರಿಂದ ಆ ಅದಿಸ್ವಸ್ಥಿಕಾಲದಿಂದಲೂ ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ಧನುರಾದಿ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಸೌಮ್ಯ
ವೇಷಧಾರಿಯಾಗಿ ಎಂದರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಂತೆ ಯಜ್ಞಸಾಮಗ್ರಿ ನೊಂದಲಾದ ಉಪಕರಣಗಳಿಂದ ಸಹಿತನಾಗಿ ಯಜ್ಞಮಾಡಲು
ಯಜ್ಞಭೂಮಿಗೆ ಬರುವನು.

English Translation

(The preliminary rites of Rajasuya sacrifice.)

(The relationship between the Brahma and Kshattria)

After Prajapati had created the sacrifice, the Brahma (divine knowl-
edge) and the Kshattria (sovereignty) were produced. After both two kinds
of creatures sprang up, such ones as eat the sacrificial food, and such ones
as do not eat it. All eaters of the sacrificial food followed the Brahma,
the non-eaters followed the Kshattria. Therefore the Brahmans only are
eaters of the sacrificial food; whilst the Kshattriys, Vaisyas and Shudras
do not eat it.

The sacrifice went away from both of them. The Brahma and
Kshattria followed it. The Brahma followed with all its implements, of the
Brahma are those required for performing a sacrifice. The implements

of the Kshattra are a horse, carriage, an armour, and a bow with arrow. The Kahattra not reaching the sacrifice, returned; for frightened by the weapons of the Kshattra the sacrifice ran aside. The Brahma then followed the sacrifice, and reached it. Hemming thus the sacrifice in its further course, the Brahma stood still; the sacrifice reached and hemmed in its course, stood still also, and recognising in the hand of the Brahma its own implements, returned to the Brahma. The sacrifice having thus remained only in the Brahma, it is therefore only placed among the Brahmans, i. e. they alone are allowed to perform it.

The Kshattra then ran after this Brahma, and said to it, "Allow me to take possession of this sacrifice which is placed in thee." The Brahma said, "Well, let it be so; lay down thy own weapons, assume by means of the implements of the Brahma, the sacrificial implements which constitute the Brahma, the form of the Brahma, and return to it!" The Kshattra obeyed, laid down its own weapons, assumed by means of the implements of the implements of the Brahma, which constitute the Brahma, its form and returned to it. Therefore even a Kshatriya when he lays down his weapons, and the form of the Brahma by means of the sacrificial implements, returns to the sacrifice he is allowed a share in it.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯಸ್ಯ ಚತುಸ್ತ್ರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಆಥ ಚತುಸ್ತ್ರಯೋಶಾಧ್ಯಾಯೇ ದ್ವಿತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಮೂವತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಖಂಡವು

[ರಾಜನೂಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಸಂಯಾದ ಸ್ಥಳವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಬೇಕೆಂದು ರಾಜರು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕೇಳುವುದು]

ಅಥಾ ತೋ ದೇವಯಜನಸ್ಯೈವ ಯಾಚ್ಛಸ್ತದಾಹುರ್ಯದ್ವಾಹ್ಮಣೋ
ರಾಜನ್ಯೋ ವೈಶ್ಯೋ ದೀಕ್ಷಿಷ್ಯಮಾಣಃ ಕ್ಷತ್ರಿಯಂ ದೇವಯಜನಂ
ಯಾಚತಿ ಕಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯೋ ಯಾಚೇದಿತಿ ||

ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಥ ಯಜ್ಞಪ್ರಾಪ್ತಿಮುಕ್ತಾ ದೇವಯಜನಲಾಭಂ ವಕ್ತುಂ ಪ್ರಶ್ನಮುದ್ಯಾವಯತಿ-
ಅಥ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಥ ಯಜ್ಞೇಚ್ಛಾ ನಂತರಂ ಯತೋ ದೇವಯಜನಮಪೇಕ್ಷಿಸ್ವಮತಃ ಕಾರಣಾದ್ಧೇವಯು-
ಜನಸ್ಯೈವ ದೇವಾ ಇಚ್ಛಂತೇ ಯುಸ್ಮಿನ್ನೇಶೇ ಸ ದೇವಯಜನಸ್ತಸ್ಯೈವ ಯಾಚ್ಛೋ ಯಾಚನಮಧಿ-
ಧೀಯತಃ ತಿ ಶೇಷಃ ತತ್ರ ದೇವಯಜನೇ ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನಃ ಪ್ರಶ್ನಮಾಹುಃ | ಯದ್ಯಸ್ಮಾತ್ಕಾರಣಾ-
ದ್ವಾಹ್ಮಣಾದಯಸ್ತ್ರಯೋ ವರ್ಣಾಃ ಕ್ಷತ್ರಿಯನುಭಿಷಿಕ್ತಂ ರಾಜಾನಂ ಪ್ರತಿ ದೇವಯಜನಂ
ಯಾಚಂತಿ ತಸ್ಮಾದ್ಯಾಚ್ಛೋಽಪಿ ದೇವಯಜನೋ ಯಾಚೇತ್ಯಃ | ಕ್ಷತ್ರಿಯೋ ರಾಜಾ ಕಮನ್ಯಂ
ಷ್ವಾಮಿನಂ ಯಾಚೇದಿತಿ ಪ್ರಶ್ನಃ |

ಹಿಂದೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ಹೇಗೆ ಯಜ್ಞಮಾಡಬಹುದೆಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಈಗ ಆ ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ಎಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಮಾಡಬಹುದೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಅವನ ಅವಿಕ್ಲೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಈಗ ಎಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಯಜ್ಞಮಾಡಬೇಕು, ಹೇಗೆ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ಯಾವನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಬೇಕು ಎಂಬ ವಿಷಯವು ತಿಳಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ದೇವಯಜನ (ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞದಿಂದ ಆರಾಧಿಸುವ ಪ್ರವೇಶ) ಪ್ರದೇಶದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿಗಳು ಒಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಕೇಳುವರು-ಈಗ ಲೋಕವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವಂತೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೇ ಮೊದಲಾದ ಮೂರು ವರ್ಣದವರು ಯಜ್ಞಮಾಡಬೇಕಾದರೆ, ಯಜ್ಞಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಸಂಯಾದ ಪ್ರವೇಶವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಅಭಿಷಿಕ್ತನಾದ ರಾಜನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಅವನಿಂದ ಅನುವಂಶಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುವರು. ಆದರಂತೆ ರಾಜನು ಆ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಜನರಿಗೆ ದೇವಯಜನಪ್ರವೇಶವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ಕೊಡುವನು. ಈ ಕ್ರಮವನ್ನನುಸರಿಸಿ ರಾಜನಾದವನೂ ಸಹ ಯಜ್ಞಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಅವಿಶ್ವಿಸಿದಾಗ ದೇವಯಜನಪ್ರವೇಶಕ್ಕಾಗಿ ಯಾರನ್ನು ಯಾಚಿಸಬೇಕು ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯೂ ಉದ್ಭವಿಸುವುದು.

ದೈವಂ ಕ್ಷತ್ರಂ ಯಾಚೇದಿತ್ಯಾಹುರಾದಿತ್ಯೋ ವೈ ದೈವಂ ಕ್ಷತ್ರಮಾದಿತ್ಯ
ನಿಷಾಂ ಭೂತಾನಾಮಧಿಪತಿಃ ||

ಸಸ್ಯೋತ್ತರನಾಹ—ರಾಜ್ಞೋ ಮನುಜೇಷು ಮಧ್ಯೇ: ಸ್ವಾಮ್ಯಂತರಾಭಾವೇಽಪಿ ದೇವ-
ಸಂಬಂಧಿಕ್ಷತ್ರಿಯಾಚಾರೇಃ ಸ್ವಾಮಿತ್ಯಾತ್ರಕ್ಷತ್ರೀನ ಯಾಚನಮುಚಿತಮಿಸ್ಯುತ್ತರಮಾಹುಃ | ಯೋಗ್ಯ-
ನಾದಿತ್ಯೋಸ್ತಿ ಅಗಾವೇನ ದೈವಂ ದೇವಸಂಬಂಧಿ ಕ್ಷತ್ರಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯಚಾರತೆಯನಾದಿತ್ಯ ಏಷಾಂ
ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ತಮೋನಿವಾರಣೇನಾಧಿಷ್ಠಾತಾ ಪಾಲಯಿತಾ | ತತಃ ಸ್ವಾಮಿತ್ಯಾತ್ರಕ್ಷತ್ರೀಮೀವೇ ಯಾಚನ-
ಮುಚಿತಮ್ ||

ಮೇಲಿನ ಶ್ರುತ್ಯಿಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುವರು—ರಾಜನಾದವನು ಇತರ ಜನರಿಲ್ಲಾ ತಾನೇ ಸ್ವಾಮಿಯಾದುದೆಂದ್ನು
ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಯಾರನ್ನೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವಂತಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯಜಾತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯನಾವನನನು
ಯಾಚಿಸಬೇಕು ಹೀಗೆ ಮಾಡುವುದೇ ಯುಕ್ತವು. ಅಂತಹವರು ಯಾರು ಎಂದರೆ—ವೇದತೆಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿ
ಸರ್ವಂಗೂ ಒಡೆಯನೂ, ಸಂಪ್ರಜನರಿಗೆ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ನಿವಾರಣೆಮಾಡಿ ಪ್ರಕಾಶನನ್ನು ನೀಡುವವನೂ ಆದ ಅದಿತ್ಯನಿರನ
ನಷ್ಟೆ. ಈ ಅದಿತ್ಯನು ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಪಾಲಿಸುವನೂ ಆಗುವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ರಾಜನಾದವನು ಯಜ್ಞ ಮಾಡು
ವಾಗ ದೇವಯಜನ ಪ್ರವೇಶಕ್ಕಾಗಿ ಅದಿತ್ಯನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಬೇಕು.

ಸ ಯದದರ್ವೀಕ್ಷಿಷ್ಯ ಮಾಣೋ ಭವತಿ ತದದಹಃ ಪೂರ್ವಾಹ್ನು ಏವೋ-
ದ್ಧಂ ತಮಾದಿತಮುಪತಿಷ್ಠೇತೇದಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ ಜ್ಯೋತಿ-
ರುತ್ತಮಂ | ದೇವಸವಿತರ್ದೇವಯಜನಂ ಮೇ ದೇಹಿ ದೇವ
ಯಜ್ರಾಯಾ ಇತಿ ದೇವಯಜನಂ ಯಾಚತಿ ||

ಸಸ್ಯ ಶ್ರುತಾಂತಂ ದರ್ಶಯತಿ—೪ ರಾಜಾ ಯಸ್ಮಿನ್ನೇವಾಹನಿ ದೀಕ್ಷಿತುಮುಮ್ಯುಕ್ತಸ್ತಸಾ ಹ್ನುಃ
ಪೂರ್ವಾಹ್ನುಕಾತ್ರ ಏವೋದ್ಧಂ ಮೂರ್ಧ್ವಂ ಗಚ್ಚಂತಮಾದಿತ್ಯವ್ಯಗ್ನಿಜುಭ್ಯಾ ಮುಪತಿಷ್ಠೇತ | ಇದಂ
ಶ್ರೇಷ್ಠಮಿಸ್ಯುಃ | ಶ್ರುತೀಕಂ ದೇವ ಸವಿತರಿತ್ಯಾದಿಕಂ ಯಜುಸಃ | ಹೇ ದೇವ ಸವಿತರ್ದೇವಯಜ್ರಾ-
ಯೈ ದೇವಸಂಬಂಧಿಯಾಗಾರ್ಥಂ ಮೇ ಮಹ್ಯಂ ದೇವಯಜನಂ ದೇವೋಚಿತಯಾಗದೇಶಂ
ದೇಹೀತ್ಯನೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ದೇಶಂ ಯಾಚೇತ್ | ಋಚೋವಪ್ಯಾಸಂ ಯಜುಷಾ ಯಾಚನಮಿತಿ
ವ್ಯವಸ್ಥಯಾ ದ್ವೈಪ್ಪ್ರಮ್ ||

ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ದೇವಯಜನಪ್ರದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ಅದಿತ್ಯನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವ ನಿಧಾನವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು. ಯಜ್ಞನಾಡ
ಬೇಕೆಂದು ಬಯಸುವ ರಾಜನು ದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಭಾಗಿಯಾಗಿ ಮೊದಲದಿವಸ ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉದ
ಯಿಸುತ್ತಿರುವ ಸೂರ್ಯನ (ಅದಿತ್ಯ) ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ನಿಂತು ಮುಕ್ತು ಮತ್ತು ಯಜುರ್ವೇದ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಅದಿತ್ಯನನ್ನು
ಸ್ತುತಿಸಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ ಇದಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ ಜ್ಯೋತಿರುತ್ತಮಂ (ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧೭೧-೩)
ಎಂಬುವ ಮಹ್ಯ ಇಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕಾದ ಮನ್ತ್ರದಮಂತ್ರವು ; ದೇವೀವಮಿತಃ ಎಂಬುದು ಯಜುರ್ವೇದಮಂತ್ರವು
ಎಲ್ಲೆ ಸವಕೃತವೆನೇ, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದೇವಯಜನಪ್ರದೇಶವನ್ನು (ಮಜ್ಜ ಮಾಡಲು
ಕುದ್ಧವಾದ ಮತ್ತು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸು ಎಂದು ಯಾಚಿಸಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಇದಂ

ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಎಂಬ ಮುಕ್ತೇದಮಂತ್ರದಿಂದ ಅದಿತ್ಯನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಬೇಕು. ದೇವ ಸವಿತಃ ಎಂಬ ಯಜುರ್ವೇದಮಂತ್ರದಿಂದ ದೇವಯಜನಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಸ ಯತ್ತತ್ರ ಯಾಚಿತ ಉತ್ತರಾಂ ಸರ್ಪತೋಂ ತಥಾ ದದಾಮಿತಿ ಹೈವ
ತದಾಹ ||

ರಾಜ್ಞಾ ಯಾಚಿತಸ್ಯಾದಿಸ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಸ್ತುತರಂ ಸಂಪಾದಯತಿ—ಅದಿತ್ಯೋ ಯದ್ಯದಿ ತಸ್ಯ ತದಾನೀಮನೇನ ರಾಜ್ಞಾ ಯಾಚಿತಃ ಸನ್ಮುಕ್ತರಂ ತಸ್ಯ ಸ್ವಯಂ ತಿಸ್ತುತಿ ತಸ್ಮಾದನಂಕರ ಛ ವಿನೀಂ ದಿಶಂ ಪ್ರತಿ ಸರ್ಪತಿ ಗಚ್ಛೇತ್ಪದಾನೀಂ ತತ್ತೇನ ಸರ್ಪಣೇನೋಂ ತಥಾ ದದಾಮೀತ್ಯೇವಮುಕ್ತರಮಾಹ ಬ್ರೂತೇ | ಲೋಕೇಽಪಿ ಪೃಷ್ಠಃ ಪುರುಷೋ ವಾಚಾ ವಾ ಹಸ್ತಶಿರಶ್ಚಾಲನಾದ್ವಿ (ದಿ) ನಾ ವೋತ್ತರಂ ಪ್ರಯಚ್ಛತಿ ತದ್ವದಶ್ಚಾಪಿ ಸರ್ಪಣಮೇವೋತ್ತರಮಪ್ತು | ಸರ್ಪಣಸ್ಯಾಧಿಸಾಯ ಓಂ ತಥಾ ದದಾಮಿತ್ಯನೇನ ಕಥಿತಃ || ಓಂ ಸ್ವದುಕ್ತಮಂಗೀಕರೋಮಿ ತಥಾ ತೇನೈವ ಪ್ರಕಾರೇಣ ದೇವಯಜನಂ ದದಾಮಿ |

ದೇವಯಜನ ಪ್ರದೇಶ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸವಿತೃದೇವನು ರಾಜನಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದು—ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವ ರಾಜನು ಅದಿತ್ಯನಿಂದ ದೇವಯಜನ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನಂತರ ಅದಿತ್ಯನು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಾಭಿ ಮುಖನಾಗಿ ಮುಂದೆ ಸೇಯುವುಪರ ಮೂಲಕ ತನ್ನ ಸಮೃತ್ತಿಯ ನ್ನು ಸೂಚಿಸುವನು. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯಾರಾದರೂ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ರನ್ನು ಓಂದು ವಿಷಯವಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಾಗ ಅವರು ಸಮೃತ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಹಾಗೇ ಆಗಲಿ ಎಂದು ಬಾಯಿಂದ ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಸಮೃತ್ತಿ ಸೂಚಕವಾಗಿ ತಲೆಯನ್ನು ಒಲವಿಸುವರನ್ನೇ—ಅದರಂತೆ ಅದಿತ್ಯನು ತನ್ನ ಸ್ವಳದಿಂದ ಕದಲಿ ಮುಂದೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಆ ಸರ್ಪಣವೇ (ಓಂ ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲಿ) ಸಮೃತ್ತಿಸೂಚಕವೆಂದು ಛಾವಿಸಬೇಕು. ಸರ್ಪಣದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಓಂ ತಥಾ ದದಾಮಿ ಎಂದಾಗುವುದು. ಎಂದರೆ ನಿನ್ನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನಂಗೀಕರಿಸಿ ಹಾಗೆ ಆಗಬೇಡೆಂದಿಷ್ಟು ದೇವಯಜನ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ನೀನಿಗೆ (ರಾಜನಿಗೆ) ಅನುಗ್ರಹಿಸುವೆನು ಎಂದರ್ಥವಾಗುವುದು.

ತಸ್ಯ ಹ ನ ಕಾಚನ ರಿಷ್ವಿರ್ಭವತಿ ದೇವೇನ ಸವಿತ್ರಾ ಪ್ರಸೂತಸ್ಯೋತ್ತ-
ರೋತ್ತರಿಣೀಂ ಹ ಶ್ರಿಯಮಶ್ನುತೇಽಶ್ನುತೇ ಹ ಪ್ರಜಾನಾಮೈಶ್ವ-
ರ್ಯಮಾಧಿಪತ್ಯಂ ಯ ಏವಮುಪಸ್ಮಾಯ ಯಾಚಿತ್ವಾ ದೇವಯ-
ಜನಮಧ್ಯವಸಾಯ ದೀಕ್ಷತೇ ಹ್ವತ್ರಿಯಃ ಸನ್ ||

ಶಾಮೇತಾಂ ದೇವಯಜನಯಾಜ್ಞಾಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ಯಃ ಪುನಾನ್ ಹ್ವತ್ರಿಯಃ ಸ್ವಯಂ ರಾಜಾ ಸನ್ನೇವಮುಚಾಡಿಸ್ಯಮುಪಸ್ಮಾಯ ಯಜುಷಾ ಯಾಚಿತ್ವಾ ತತೋ ದೇವಯಜನಂ ನಿಶ್ಚಿತ್ಯ ದೀಕ್ಷತೇ ದೀಕ್ಷಾಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ತಸ್ಯ ರಾಜ್ಞಃ ಸವಿತ್ರಾ ದೇವೇನ ಪ್ರಸೂತಸ್ಯಾಸುಜ್ಞಾತಸ್ಯ ರಿಷ್ವಿರ್ಭವತಿ ಸ ಕಾಚನ ಕಾಚಿದಪಿ ನ ಭವತಿ | ನ ಕೇವಲಂ ಹಿಂಸಾರಾಹಿತಂ ಕಿಂಸೂತ್ರರೋತ್ತರಿಣೀಂ ದಿನೇ ದಿನೇ ನರ್ಧಮಾನಾಂ ಶ್ರಿಯಮಶ್ನುತೇ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ಕಿಂಚ ಪ್ರಜಾನಾಂ ಸರ್ವಾಸಾಮೈಶ್ವರ್ಯಮೀಶ್ವರತ್ವಂ

ನಿಯಮನಸಾಮರ್ಥ್ಯಮಾಧಿಪತ್ಯಮಧಿಷ್ಠಾಯ ಪಾಲಯಿಸ್ಯತ್ಸಂ ತತ್ತದ್ಯೋಗಕ್ಷೀಮಸಂಪಾದನ-
ಮತ್ತುತೇ ಪಾಪೋಕ್ಷೀತಿ ||

ದೇವಯಜನಪ್ರದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ರಾಜನು ಮಾಡುವ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವರು—ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯ
ನಾದ ಯಾವ ರಾಜನು ಪುಸ್ತಕದಮಂತ್ರದಿಂದ ಆದಿತ್ಯನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ ಯಜುರ್ವೇದ ಮಂತ್ರದಿಂದ ದೇವಯಜನಪ್ರದೇಶಕ್ಕಾಗಿ
ಯಾಚಿಸಿ ಅನಂತರ ದೀಕ್ಷಾವಿಧಿಯನ್ನು ಕೈಗೊಂಡು ಮುಂದಿನ ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತನಾಗುವನೋ ಆ ರಾಜನಿಗೆ
ಸವಿತ್ಯದೇವನ ಅನುಜ್ಞೆಯಂತೆ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಹಿಂಸೆ ಅಥವಾ ವಿಘ್ನಗಳೂ ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ ಆ ರಾಜನಿಗೆ
ಮುಂದೆ ದಿನದಿನಕ್ಕೂ ಶ್ರೇಯೋಭಿವೃದ್ಧಿಯುಂಟಾಗುವುದು... ಮತ್ತು ಆ ರಾಜನು ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೂ ಸ್ವಾಮಿಯಾಗಿ
ರಾಜ್ಯಭಾರವಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ತಕ್ಕ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದು ರಾಜ್ಯಾಧಿಪತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತನಾಗಿ (ನೇಲಿಸಿ) ತನ್ನ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು
ಜಿನ್ನಾಗಿ ಪಾಲಿಸುತ್ತಾ ಅವರ ಯೋಗಕ್ಷೇಮವನ್ನು ಗಮನಿಸುತ್ತಾ ಅವರ ಪ್ರೀತ್ಯಭವಾನುಭವಗಳಿಗೆ ಪಾತ್ರನಾಗಿ ಸುಖದಿಂದ
ಬಾಳುವನು.

English Translation

**(On the place of worshipping the gods asked for by the King at the
Rajasuya).**

Then the king is to be requested to worship the gods. They ask, If a
Brahmau, Kshatriya, or Vaisya who is to be initiated into the sacrificia
rites, requests the king to grant a place for the worship of the gods, who
must the king himself request to do so? He must request the divine Kshattra.
Thus they say. This divine Kshattr is Aditya the sun; for he is the ruler
of all these beings. On the day on which the king is to be consecrated, in
the forenoon, he must post himself towards the rising sun, and say, This is
among the lights the best light! (R gve ta 10, 1. 70, 3.) O god Savitar, grant
me a place for the worship of gods. By these words he asks for a place of
worship. When Aditya requested in this way, goes northwards, saying,
yes, it may be so, I grant it, " then nobody will do any harm to such a king,
who is permitted (by Savitar to do so).

The fortune of a king who is consecrated in such a way by having
secured the place of divine worship previously by the recital of the verse

(mentioned above) and by addressing that request (to Savitar), will increase from day to day ; and sovereign power over his subjects will remain with him.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪ್ರಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಷ್ಟೇ ಚತುಸ್ತಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ದ್ವಿತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಮೂವತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು.

ಅಥ ಚತುಸ್ತಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ತೃತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಮೂವತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು

[ಇಷ್ಟಾಘರ್ತ ಅಪರಿಣ್ಯಾನಿ ಎಂಬ ಅನುಕಿವಿಶೇಷಗಳು]

ಅಥಾತ ಇಷ್ಟಾಘರ್ತಸ್ಯಾಪರಿಣ್ಯಾನಿಃ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಸ
ಪುರಸ್ತಾದ್ವೀಕ್ಷಾಯಾ ಆಹುತಂ ಜುಹುಯಾಚ್ಚತುರ್ಗೃಹೀತಮಾಜ್ಯ-
ಮಾಹವನೀಯ ಇಷ್ಟಾಘರ್ತಸ್ಯಾಪರಿಣ್ಯಾನೈಃ ||

ತಸ್ಯೈವ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯ ಹೋಮಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಅಥ ದೇವಯಜನನಿಕ್ಷಯಾನಂತರಂ ಯಸ್ಮಾ-
ದನುಷ್ಠೇಯಸ್ಯೇಷ್ವಾಘರ್ತಸ್ಯಾಪರಿಣ್ಯಾನಿರ್ವನಾಶಾಭಾವೋಽಪೇಕ್ಷಿತಃ | ಅತಃ ಕಾರಣಾದ್ಯಜ-
ಮಾನಸ್ಯ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯ ರಾಜ್ಞ ಇಸ್ಯಘರ್ತಪರಿಣ್ಯಾನಿಸಂಜ್ಞಕೋ ಹೋಮೋಽಭಿಧೀಯತ ಇತಿ ಶೇಷಃ
ಇಷ್ಟಾಘರ್ತಶಬ್ದಾರ್ಥಃ ಪೂರ್ವಾಚಾರ್ಯೈರ್ವರ್ತಿತಃ ||

ವರ್ಣಾಶ್ರಮಾನ್ತಯೀ ಧರ್ಮ ಇತ್ಯಂ ಪೂರ್ವಮಘೇತರತ್ |
ಪ್ರಪಾತಟಾಕಾದಿರೂಪಂ ತತ್ಪ್ರಸವತ್ರ ದೃಶ್ಯತೇ ||
ಸ್ಯಾತ್ಕಂ ಪೂರ್ತಂ ಶ್ರೌತಮಿಷ್ಟಮಿತಿ ಕೇಚಿದಿಹೋಚಿರೇ ' || ಇತಿ ||

ಈ ರಾಜಾ ದೀಕ್ಷಾಯಾ ಪೂರ್ವಮಾಹುತಿಂ ಜುಹುಯಾತ್ | ಚತುರ್ಗೃಹೀತಮಾಜ್ಯಂ ದ್ರವ್ಯಮಾಹ-
ವನಿಯೇ ಹೋಮಸ್ಯಾನುಷ್ಠೇಯಸ್ಯೇಷ್ವಾಘರ್ತಸ್ಯ ಫಲಪಡ್ಯವಸಾಯಿತ್ತಲಕ್ಷಣೋ ವಿನಾಶ-
ಭಾವಃ ಪ್ರಯೋಜನಮ್ ||

ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಹೋಮವಿಧಾನವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ದೇವಯಜನಪ್ರದೇಶವನ್ನು (ಯಜ್ಞಭೂಮಿ
ಯನ್ನು) ನಿರ್ಧರಿಸಿದನಂತರ ಮುಂದೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಇಷ್ಟಾಘರ್ತಪರಿಣ್ಯಾನಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಹೋಮವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾ

ಗಿರುವುದು. ಅದಕ್ಕೆ ಎಂದರೆ ರಾಜನು ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಯಾವ ಹಾನಿಯೂ ತಟ್ಟಿದಂತೆ ಈ ಇಷ್ಟಾಪೂರ್ತಾಪಂಚಾಂಗಿಯುಬ ಹೋಮವನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಅವಶ್ಯವು. ಈ ಇಷ್ಟಾಪೂರ್ತವೆಂದರೇನೆಂಬುದನ್ನು ಪೂರ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಈರಿತಿ ವಿವರಿಸುವರು—

ವರ್ಣಾಶ್ರಮಾನ್ವಯಾ ಧರ್ಮ ಇಷ್ಟಂ ಪೂರ್ವಮರ್ಥೇತರಶ್ಚ
ಪ್ರಜಾತಟಾಕಾದಿರೂಪಂ ತಜ್ಜಿ ಸರ್ವತ್ರ ದೃಶ್ಯತೇ ||
ಸ್ವಾರ್ತಂ ಪೂರ್ತಂ ಶ್ರೌತಮಿಷ್ಟಮಿತಿ ಕೇಚಿದಿಹೋಚಿರೇ ||

ಇಷ್ಟಾಪೂರ್ತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕೆಲವರು ಈರಿತಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು—ಇಷ್ಟವೆಂದರೆ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಎಂದರೆ ಆಯಾವರ್ಣಾಶ್ರಮದವರು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕರ್ತವ್ಯಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಇಷ್ಟವೆಂದು ಹೆಸರು. ಪೂರ್ತಂ ಎಂದರೆ ಜನೋಪ ಯೋಗವಾದ ಇತರ ಕಾರ್ಯಗಳು ಇದ್ದಿ ಗೃಹಸ್ಥನಾದವನೂ ರಾಜನೂ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಜನೋಪಯೋಗವಾದ ಕರ್ತವ್ಯ ಕರ್ಮವೆಂದರೆ, ಕೊಳ, ಕಟ್ಟಿ, ಕೆರೆ, ತೋವು ಮೊದಲಾದ ಪುಣ್ಯ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಎಂದರ್ಥವಾಗುವುದು. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಇಷ್ಟಾಪೂರ್ತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕಾರಾಂತವಾಗಿ ಅರ್ಥ ಹೇಳುವರು. ಅದರ ಪ್ರಕಾರ ಇಷ್ಟಂ ಎಂದರೆ ಇಷ್ಟಿ ಮೊದಲಾದ ಶ್ರೌತಕರ್ಮಗಳು, ಪೂರ್ತಂ ಎಂದರೆ ಸ್ಮೃತಿವಿಹಿತ ಕರ್ಮಗಳು ಎಂದರೆ ಶ್ರುತಿ ಸ್ಮೃತಿಗಳು ನಿಧಿಸಿರುವ ಪುಣ್ಯ ಕರ್ಮಗಳು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಯಾವ ರಾಜನು ಯಜ್ಞದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ ಈ ಇಷ್ಟಾಪೂರ್ತಾಪಂ ಚಾಂಗಿಯೆಂಬ ಹೋಮವನ್ನು ಮಾಡುವನೋ ಅವನ ಯಜ್ಞವು ನಿರ್ವಿಘ್ನವಾಗಿ ನೆರವೇರುವುದು. ಈ ಹೋಮವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ದ್ರವ್ಯವು ಯಾವುವೆಂದರೆ ಚತುರ್ಗೃಹೀತ (ನಃಲ್ಯಾವರ್ತಿ ಅವಧಾನಮಾಡಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ) ಅಜ್ಯವು; ಹೋಮಸ್ವಾನು—ಅಹವನೀಯಾಗ್ನಿ; ಹೋಮದ ಹೆಸರು—ಇಷ್ಟಾಪೂರ್ತಾಪಂಚಾಂಗಿ; ಪ್ರಯೋಜನ—ನಿರ್ವಿಘ್ನವಾಗಿ ಫಲವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು.

ಪುನರ್ನ ಇಂದ್ರೋ ಮುಘನಾ ದದಾತು ಬ್ರಹ್ಮ ಪುನರಿಷ್ಟಂ ಪೂರ್ತಂ
ದಾತ್ಸ್ಯಾಹೇ ತಿ ||

ಹೋಮೇ ಮಂತ್ರಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಪುನರ್ನ ಇತ್ಯಾದಿಕಮ್ಪಚಃ ಪ್ರತೀಕಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾದಿಕಂ
ಯಜುಃ | ಬ್ರಹ್ಮ ವೇದರೂಪೋ ಮಂತ್ರ ಇಷ್ಟಂ ಪೂರ್ತಂ ಯಥೋಕ್ತಲಕ್ಷಣಂ ಪುನರ್ದಾತ್,
ಭೂಯೋ ಭೂಯೋ ದದಾತು | ತದರ್ಥಮಿವಂ ಸ್ವಾಹಾ ಹುತಮಸ್ತು ||

ಹೋಮಮಂತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು—ಪುನರ್ನ ಇಂದ್ರ ಎಂದು ಮೊದಲಾದ ಪುಕ್ಕುಗಳು ಸುಗ್ಗೀದ ಮಂತ್ರಗಳು ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದು ಮೊದಲಾದವು ಯಜುರ್ವೇದ ಮಂತ್ರವು. ನೇದರೂಪವಾದ ಈ ಮಂತ್ರಗಳು ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟ (ಅಭೀಷ್ಟ) ವನ್ನು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಪೂರೈಸಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿರುವ ಈ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಸ್ವಾಹಾಕಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಹೋಮ ಮಾಡಬೇಕು.

ಅಥಾನೂಬಂಧ್ಯಾಯೈ ಸಮಿಷ್ಟಯಜುಷಾಮುಪರಿಷ್ವಾತ್ಪುನರ್ನೋಫೇ
ಅಗ್ನಿರ್ಜಾತನೇದಾ ದದಾತು | ಕ್ಷತ್ರಂ ಪುನರಿಷ್ಟಂ ಪೂರ್ತಂ
ದಾತ್ಸ್ಯಾಹೇತಿ ||

ದೀಕ್ಷಣೀಯೇಷ್ಟೇಃ ಪೂರ್ವಕಾಲೀನಂ ಹೋಮಂ ವಿಧಾಯಾನುಬಂಧ್ಯಾಹ್ನಿಪಶೋರುತ್ತ ರ-
ಕಾಲೀನಂ ಹೋಮಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಅಥ ಪ್ರಾಚೀನಹೋಮಕರ್ತನಾನಂತರಮುಚ್ಯತ ಇತಿ ಶೇಷಃ | ಅನು
ಬಂಧ್ಯಾಯಾ ಅನುಬಂಧ್ಯಾಹ್ನಿಪಶೋಃ ಸಂಬಂಧೀನಿ ಯಾನಿ ತ್ರೀಣಿ ಸಮಿಪ್ಸಯಜುಂಷಿ ಸಂತಿ
ತೇಷಾನ್ಮುಪರಿಷ್ಪಾಜ್ಞುಹುಯಾದಿತಿ ಶೇಷಃ | ಪುನರ್ನ ಇತ್ಯುಚಿಃ ಪ್ರತಿಶೇಷಮ್ | ಇಯಂ
ಪೂರ್ವೋಕ್ತೌ ಚೇತ್ಯುಕ್ತಿಯಂ ಲಾಘಾಂತರಗತಮ್ | ಕ್ಷತ್ರಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯಜಾತಿಕ್ವಂ ಪೂರ್ತಂ ಚ
ಪುನರ್ಧಾತ್ ಭೂಯೋ ದಧಾತು ತದರ್ಥಂ ಸ್ವಾಹುತಘುಡಮಸ್ತು ||

ದೀಕ್ಷಣೀಯೇಷ್ಟಿಗೆ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಹೋಮವಿಧಾನವನ್ನು ಹೇಳಿ ಈಗ ಅನುಬಂಧ್ಯಂಬ
ಉತ್ತರಕಾಲೀನವಿಧಾನವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ಅನುಬಂಧ್ಯ ಎಂಬ ಪಠವಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ ಮೂರು ಸಮಿಪ್ಸಯಜುಮಂ
ಶ್ರಗಳನ್ನು ಉತ್ತರಕಾಲೀನಹೋಮವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ ಪುನರ್ನ ಇಂದ್ರಃ ಎಂಬುದನ್ನು ಮುಗ್ಯವದವಂತಪ್ರಕೃ
ತಿಶೇಷವಾಗಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು. ಈ ಮಂತ್ರವ್ಯವಸ್ಥೆ ಪುನಃಪುನಃ ಕ್ಷತ್ರಿಯಜಾತಿಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ ಫಲವನ್ನು ಮತ್ತೆ
ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ಸ್ವಾಹಾಕಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು.

ಸೈಷೇಷ್ವಾಪೂರ್ವಸ್ವಾಪರಿಜ್ಞಾನಿಃ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಯಾದೇತೇ
ಅಹುತೀ ತಸ್ಮಾದೇತೇ ಹೋಮೇ ||

ಪೂರ್ವೋತ್ತರಕಾಲೀನವಾಹುತಿದ್ವಯಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ಯೋಽಯಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯೋ ರಾಜಾ
ಯಜಮಾನಸ್ತಸ್ಯೇತೇ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಕಾಲೀನೇ ಅಹುತೀ ವಿದ್ಯೇತೇ | ಸೈಷ್ವಾಹುತಿಕ್ರಿಯೇಷ್ಟಸ್ಯ
ಪೂರ್ವಸ್ಯ ಜಾಪರಿಜ್ಞಾನಿರವಿನಾಶಹೇತುಸ್ತಸ್ಮಾತ್ ಕಾರಣಾದೇತೇ ಉಚೇ ಅಹುತೀ ಹೋಮೇ ||

ಪೂರ್ವೋತ್ತರಕಾಲೀನ ಎಂದರೆ ನೊವಲು ಮತ್ತು ಕೊನೆಮುಖಿ ಮಾಡುವ ಹೋಮದ್ವಯಗಳನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡು
ವರು.—ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ರಾಜನು ಈ ಎರಡು (ನೊವಲು ಮತ್ತು ಕೊನೆ) ಅಹುತಿಗಳನ್ನು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ
ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು. ಈ ಎರಡು ಅಹುತಿಗಳೂ ಇಷ್ಟಪೂರ್ವ ಮತ್ತು ವಿಭವಿನಶಕಾರಕಗಳಾದಿಂದ ಈ ಎರಡು ಅಹು
ತಿಗಳನ್ನು ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು.

English Translation

(The Ishtapurta aparijyani offerings)

Then the burnt off-ring called the Ishtapurta aparijani is to be per-
formed by the king who brings the sacrifice. The king should perform this
ceremony before he receives the sacrificial inauguration (diksha). (When
performing it) he throws four spoonfuls of melted butter in the Ahavaniya
fire, saying, " to the preservation of the Ishtapurta ! May Indra the mighty

give us again (recompensate us for what we have sacrificed). May the Brahma give us again full compensation for what has been sacrificed ".

Then after having recited the Samishta Yajhs mantras which are required when binding the sacrificial animal to the pillar; he repeats the words, " May Agni Jatavedas, recompensate us ! May the Kshattra give us full compensation for what we have sacrificed, Svaha." These two Ahutis are the Ishtapurta aparijyani for a princely person when bringing a sacrifice. Therefore both are to be offered.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಸಾಯಿಜಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೆ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯಸ್ಯ ಚತುಸ್ತುಂತಾಧ್ಯಾಯೇ ತೃತೀಯಾಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ॐ ಸ್ವಸ್ತಿ

ಅಥ ಚತುಸ್ತುಂತಾಧ್ಯಾಯೇ ಚತುರ್ಥಾಃ ಖಂಡಃ

ಮೂವತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಖಂಡವು.

[ಅಜಿತಶನರ್ಕಾ ಎಂಬ ಅನುತಿಗಳ ಶ್ಲೋಕವು]

ತದು ಹ ಸ್ವಾಹ ಸೌಜಾತ ಆರಾಳಿ ರಜೀತಪುನರ್ವಣ್ಯಂ ವಾ ಏತದ್ವದೇಶೇ
ಆಮುತೀ ಇತಿ ಯಥಾ ವ ಕಾಮಯೀತ ತಘೈತೇ ಕುಯಾಃ ದ್ಯ
ಇತೋಽನುಶಾಸನಂ ಕುರ್ಯಾದೀಮೇ ತ್ವಿವ ಜುಯುಯಾತ್ ||

ಅಥ ಪ್ರಕಾರಂ ಶರೇಣಾಹುತಿದ್ವಯಂ ವಿಧತೇ-ತದು ಚ ತೃತೀಯೇ ಪೂರ್ವೋಕ್ತವೇದೋನು-
ಸ್ಥಾನೇ ಸೌಜಾತನಾಮಃ ಕಶ್ಚಿದ್ವಪಿ ಸ ಜಾತರಾಹ್ಯನಾಮಸ್ಯ ದ್ವಿವಿ ಋಣಾಂತಃ ಕರ್ಮಣಿತಿ
ತದುಚ್ಯತೇ | ಏತೇ ವಕ್ಯಮಾನೇ ಆಮುತೀ ಇತಿ ಯದಪಿ ತದೇಶೇ ತಪುನರ್ವಣ್ಯಂ ನೈ ವ ಪು-
ನುಪ್ರಾಪ್ತಂ ವಾ ಯದ್ವಸ್ತು ತದೇಶದಜೀತಂ ತಸ್ಯ ಪುನಶ್ಚಿ ವನಸಾಧನಂ ಸ್ವಾಪ್ತಿಕಾರಣಮುದೇಶ-
ಪುನರ್ವಣ್ಯಂ ವಕ್ಯಮಾನಮಾಹುತಿದ್ವಯಮೇತನ್ನಾಮಕಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಇತಿ ಯದೇಶತಪ್ತಜಾತಸ್ಯ
ಮತಂ ತದೇವ ಯಥೇತ್ಯಾದಿನಾ ಪ್ರಶಸ್ಯತೇ | ಯಃ ಪುಮಾನಿತಃ ಸೌಜಾತವಾಕ್ಯಾದಮುಶಾಸನ-

ಮುಪದಿಷ್ಟಮನುಷ್ಯಾನಂ ಕುರ್ಯಾನ್ ಪುಮಾನ್ಯಥಾ ಯೇನೈವ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಕಾಮಯೇತ ತಥಾ ತೇನೈವ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಸಿದ್ಧಂ ಫಲಮುದಿಶ್ಯತೇ ಕುರ್ಯಾತ್ | ಬಿ೩ದನುಷ್ಯಾನೇನ ಕಾಮ್ಯಮಾನಂ ಫಲಂ ಸಿದ್ಧತಿ | ತಸ್ಯಾತ್ಕಾರಣಾದಿಮೇ ವಿಮಾತುತೀ ಜುಹುಯಾನ್ಯ ಸು ಪೂರ್ವೇ ||

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಎರಡು ಅಹುತಿಗಳನ್ನು ಬೇರೆ ವಿಧವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸುವರು—ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಅಹುತಿಗೂ ವಿಷಯವಾಗಿ ಆರಾಧ್ಯ ಎಂಬ ಒಬ್ಬ ಮುಷಿಯ ಪುತ್ರನಾದ ಸೌಜಾತ ಎಂಬ ಮುಷಿಯ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುವನು—ಮೇಲೆ ಇಷ್ಟಾಪೂರ್ತಾ-ಪರಿಜ್ಞಾನಿ ಎಂಬ ಎರಡು ಅಹುತಿಗಳನ್ನು ರಾಜನಾದವನು; ದೀಕ್ಷಣೀಯೋಷ್ಠಿಗೆ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದೆಯಷ್ಟೆ. ಈ ಅಹುತಿಗಳಿಗೆ ಅಜೀತಪುನರ್ವಚ್ಯಂ ಎಂದು. ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು. ಎಂದರೆ ನಷ್ಟವಾದ (ಕಳೆದು ಹೋದ) ವಸ್ತುವನ್ನು ಮತ್ತೆ ಪಡೆಯುವುದು ಎಂದು ಈ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವು. ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಎರಡು ಅಹುತಿಗಳಿಗೆ ಈ ಹೆಸರಿರುವುದು. ಇದನ್ನು ಯಾರ ಸೌಜಾತವು:ತದಂತೆ ತನಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮವಾನುಷ್ಠಾನವನ್ನು ಮಾಡುವನೋ ಅವನು ತನಗೆ ಬೇಕಾದ ಇಷ್ಟವು ಸಿದ್ಧಿಸುವಂತೆ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಆ ಪುರುಷನು ಯಾವ ರೀತಿ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವನೋ ಅದೇ ರೀತಿಯಾದ ಫಲವನ್ನು (ಅಭಿಷ್ಟವನ್ನು) ಪಡೆಯುವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈಗ ಹೇಳುವ ಅಹುತಿಗಳನ್ನು ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದವುಗಳನ್ನಲ್ಲ.

ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರಸದ್ಯೇ ಬ್ರಹ್ಮ ಮಾ ಕ್ಷತ್ರಾದ್ಗೋಪಾಯತು ಬ್ರಹ್ಮಣೇ
ಸ್ವಾಹೇತಿ ತತ್ರದಿತಿ ೩೪ ||

ತತ್ರ ದೀಕ್ಷಣೀಯೋಷ್ಠೇಃ ಪ್ರಾಚೀನಹೋಮಮಂತ್ರಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಬ್ರಹ್ಮ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಜಾತಿಂ ಪ್ರಸದ್ಯೇ ರಕ್ಷಕತಯಾ ಪ್ರಾಪ್ನೋಮಿ | ಬ್ರಹ್ಮ ಸಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತಿಮಾರ್ಗಂ ಕ್ಷತ್ರಾತ್ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಜಾತೀಗೋಪಾಯತು ಪಾಲಯತು | ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತಿಯೇ ಸ್ವಾಹುತಮಿದಮಸ್ತು | ಅನೇನ ಮಂತ್ರೇಣಾಹವನೀಯೇ ಚತುರ್ಗೃಹೀತಮಾಜ್ಯಂ ಜುಹುಯಾತ್ ||

ಅಗ್ನಾಹುತೇಃ ಪೂಜ್ಯತಾಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಸರ್ವೇಽಸಿ ಯಾಜ್ಞಿ ಕಾಃ ಪೂಜ್ಯಹೋಮಪ್ರಸಂಗೇ ತದಾ ತದಾ ತತ್ರದಿತ್ಯೇನಮೇತದೇವಾನುಷ್ಠಾನಮುದಾಹರಂತಿ | ಪೂಜಾರ್ಥಾ ಸಾನುನಾಸಿಕಾ ಪ್ಲೂತಿಃ ||

ದೀಕ್ಷಣೀಯೋಷ್ಠಿಗೆ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಹೋಮಮಂತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು—ನಾನು (ಹೋಮ ಮಾಡುವ ರಾಜನು) ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಜಾತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತೇನೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಜಾತಿಯೂ ಸಹ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಜಾತಿಯಿಂದ ಕಾಮಾಡರಿ. ಇಂತಹ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಜಾತಿಗೆ (ಸ್ವಾಹಾಕಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ) ಅಹುತಿಯು:ಪ್ರಸಿಸುತ್ತೇನೆ. ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ಈ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಸಾಲಭವರ್ಷ ಅವಧಾನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡ (ಚತುರ್ಗೃಹೀತ) ಆಜ್ಯದಿಂದ ಆಹವನೀಯಾಗಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು. ಈ ಅಹುತಿಯು ಬಹಳ ಪೂಜ್ಯಾರ್ಹವಾದುದರಿಂದ ಹೋಮಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಗೌರವಿಸುವರು. ಈ ಮಂತ್ರದ ಗೌರವಕ್ಕಾಗಿ ೩ ಪ್ಲೂತಿಯಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರುವರು.

ಬ್ರಹ್ಮ ವಾ ಏಷ ಪ್ರಸದ್ಯತೇ ಯೋ ಯಜ್ಞಂ ಪ್ರಸದ್ಯತೇ ಬ್ರಹ್ಮ ವೈ
ಯಜ್ಞೋ ಯಜ್ಞಾದು ಹ ವಾ ಏಷ ಪುನರ್ಜಾಯತೇ ಯೋ

దీక్షతే తం బ్రహ్మ ప్రసన్నం క్షత్రం న పరిజినాతి బ్రహ్మ మా
క్షత్రాద్గోపాయత్తిత్వాద యథేనం బ్రహ్మ క్షత్రాద్గోపాయే-
ద్బ్రహ్మణే స్వాదేతి తదేనక్రిణాతి తదేనక్రిణతం
క్షత్రాద్గోపాయతి ||

అథ మంత్రశాస్త్రయో దర్శయతి—యః పుమాన్యజ్ఞం ప్రపద్యతే ప్రారభత ఏష
పుమాన్ బ్రహ్మ వే బ్రాహ్మణజాతిమేవ ప్రారభతే | బ్రహ్మ వే బ్రాహ్మణజాతిరేవ యజ్ఞ-
స్తయా జాత్యా సాధ్యత్వాత్ ఏవం సతి యః పుమాన్ దీక్షతే దీక్షాం ప్రాప్నోతి ఏష
పుమాన్ శ్రవణం జాతీని యజ్ఞాదు త వా అనుష్ఠీయమానాద్యజ్ఞాదేవ పునరపి
జాయతే | బ్రహ్మ ప్రసన్నం యజ్ఞోపవీతం యజ్ఞ రూపబ్రాహ్మణజాతిం ప్రసన్నం తం
యజమానం క్షత్రం క్షత్రియజాతిం పరిజినాతి నేవ హి నస్తి | ఏతావతా బ్రహ్మ ప్రపద్య ఇత్యస్య
మంత్రశాస్త్ర శాస్త్రయో దర్శయతి | యస్మి మధ్యమో మంత్రభాగో బ్రహ్మ మాక్షత్రా-
ద్గోపాయత్తిత్వేనం బ్రూతే తస్మిన్ భాగే బ్రాహ్మణజాతిరేనం యజమానం క్షత్రియజాతే-
యథా గోపాయేద్రక్షేత్రథా శ మధ్యమభాగో బ్రూతే | బ్రహ్మణే స్వాదేత్యేతాద్వరీణ
యస్త్యతియథాగస్త్యేనే భాగేన బ్రహ్మం బ్రాహ్మణజాతిం ప్రిణాతి తర్హయతి | తదే-
ద్బ్రహ్మ ప్రిణతం సద్యజమానం క్షత్రియజాతేగోపాయతి రక్షతి ||

ఈ మంత్రద ఆభిప్రాయము తిలకించుచు—యావ పురుషను యజ్ఞవన్ను మాడలు ప్రాచీనముగా
అవను బ్రాహ్మణజాతియందరే యజ్ఞవన్ను ప్రారంభింపెనా. ఏకేందరే బ్రాహ్మణజాతియంద మాత్ర యజ్ఞ
మాడలు సాధ్యులు. హిగిరువాగ యజ్ఞశాస్త్రాని దీక్షయన్ను శ్రీగోళువ పురుషను మోదలు బేరే జాతియల్లి
కుట్టిదరు ఈగ మాడువ యజ్ఞానుష్ఠానందిం (దీక్షాబద్ధసాదుదందిం) పునః బ్రాహ్మణసేవే పరిగణపబ్ధి
పునర్జన్మవన్ను పడయుత్తావే. యజ్ఞవన్ను మాడలు ప్రారంభింపి యజ్ఞానుష్ఠానవన్ను మాడుతురువ ఆ
క్షత్రియ యజమాననన్ను క్షత్రియజాతియు హింసింపలు అథవా అవనిగి తోందరేయన్నుంటుమాడలు సాధ్యనా
గువుదిట్ట. బ్రహ్మ ప్రపద్యే ఎంబ మంత్రభాగద అర్థవన్ను విలపపడించును. క్షత్రియంబద బ్రాహ్మణవన్ను
రక్షింపి కాపాడుచును ఎందు డేళువంతే ఈ మంత్రద భాగవంద బ్రహ్మమా క్షత్రాద్గోపాయతి ఎంబ మధ్య
భాగద వాక్యవు ఈరికి డేళువుదు. బ్రాహ్మణనంద నన్నన్ను క్షత్రియంబద కాపాడు ఎందు బ్రాహ్మణను ప్రార్థి
సువను. మంత్రవ్రా అదరంతే క్షత్రియంబద సన్నన్ను (బ్రాహ్మణవన్ను) కాపాడువేను ఎందు మంత్రవు డేళువుదు.
మూలరేయ మత్తు కేసేయభాగవంద మంత్రవాక్యవు బ్రహ్మణే స్వాదా ఎందిరువుదు. ఎందరే ఈ మంత్ర
భాగవు బ్రహ్మనన్ను (బ్రాహ్మణజాతియన్ను) తృప్తిపడించువుదు. ప్రిణతవంద (కాపాడవంద) బ్రహ్మవు అథవా
బ్రాహ్మణజాతియు యజ్ఞమాడువ (క్షత్రియ) యజమాననన్ను క్షత్రియజాతియంద రక్షింపవుదు.

ಅಥಾನೂಬಂಧ್ಯಾಯೈ ಸಮಿಷ್ಟಯಜುಷಾಮುಪರಿಷ್ವಾತ್

ಪೂರ್ವಕಾಲೇನಂ ಹೋಮಂ ವಿಧಾಯೋತ್ತರಕಾಲೇನಂ ಹೋಮಂ ವಿಧತ್ತೇ— ಪೂರ್ವ-
ವದ್ವ್ಯಾಖ್ಯೇಯಮ್ ||

ದೀಕ್ಷಣೀಯೇಷ್ಟಿಗೆ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾದ ಮೊದಲನೇ ಆಹುತಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಈಗ ಉತ್ತರಕಾಲೇನವಾದ ಎಂದರೆ ಕೊನೆಯ ಹೋಮವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ಈ ಎರಡನೇ ಹೋಮಕ್ಕಾಗಿ ಅನುಬಂಧ್ಯ ಎಂಬ ಪಶುವಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ ಮೂರೂ ಸಮಿಷ್ಟಯಜುರ್ವಂತ್ರಗಳನ್ನು ಉತ್ತರಕಾಲೇನಹೋಮವನ್ನಾಗಿ ಆಚರಿಸಬೇಕು. ಇತರ ವಿಷಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಹಿಂದಿನಂತೆ (ಹಿಂದಿನ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ)

ಕ್ಷತ್ರಂ ಪ್ರಸದ್ಯೇ ಕ್ಷತ್ರಂ ಮಾ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಗೋಪಾಯತು ಕ್ಷತ್ರಾಯ
ಸ್ವಾಹೇತಿ ತತ್ರದಿತಿೀತಿ ಕ್ಷತ್ರಂ ನಾ ಏಷ ಪ್ರತದ್ಯತೇ ಯೋ ರಾಷ್ಟ್ರಂ
ಪ್ರಸದ್ಯತೇ ಕ್ಷತ್ರಂ ಹಿ ರಾಷ್ಟ್ರಂ ತಂ ಕ್ಷತ್ರಂ ಪ್ರಸನ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮ ನ ಪರಿಜಿ-
ನಾತಿ ಕ್ಷತ್ರಂ ಮಾ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಗೋಪಾಯತ್ಪ್ರಿತ್ಯಾಹ ಯಥೈನಂ
ಕ್ಷತ್ರಂ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಗೋಪಾಯೇತ್ಪ್ರಿತ್ರಾಯ ಸ್ವಾಹೇತಿ ತದೇತ-
ತ್ಪ್ರಿಣಾತಿ ತದೇನತ್ಪ್ರೀತಂ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಗೋಪಾಯತಿ||

ವೈಸ್ವೋಮೇ ಮಂತ್ರಂ ತದೀಯೇವೈರ್ವಯಂ ಚ ದರ್ಶಯತಿ—ಪಾಲನೀಯೋ ದೇವೋ
ರಾಷ್ಟ್ರಂ ತಚ್ಚ ಕ್ಷತ್ರಿಯೇಣ ಪಾಲನೀಯತ್ತಾತ್ ಕ್ಷತ್ರಸ್ವರೂಪಮ್ | ಅನ್ಯತ್ಸರ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮವಾಕ್ಯಮ್
ವ್ಯಾಖ್ಯೇಯಮ್ ||

ಈ ಉತ್ತರಕಾಲೇನಹೋಮದ ಮಂತ್ರವನ್ನೂ ಅದರ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವಿವರಿಸುವರು—

ಈ ಮಂತ್ರದ (ಮೇಲಿನ) ಅರ್ಥವು—ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಯಜಮಾನನಾದ ನಾನು ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾಗಿದ್ದೇನೆ (ಪುನಃ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಜಾತಿಯವನಾಗಿದ್ದೇನೆ) ಈ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ನನ್ನನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತಿಯು ಕಾಪಾಡಲಿ. ಎಂದರ್ಥವಿರುವ ಮೇಲಿನ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಿ ಸ್ವಾಹಾಕಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಆಹುತಿಯನ್ನರ್ಪಿಸಬೇಕು. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಮಂತ್ರದ ಪೂಜ್ಯತೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ೩ ಎಂಬ ಪುಣ್ಯತವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಯಾವ ಪುರುಷನು ರಾಷ್ಟ್ರಸ್ವರೂಪವಾದ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಧರ್ಮವನ್ನು ಪಾಲಿಸುವನು. ಅಂತಹ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಧರ್ಮವನ್ನು ನಾನು ಹೊಂದಿರುವೆನು. ಇಂತಹ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ನನ್ನನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತಿಯು ಹಿಂಸಿಸದೆ (ತೊಂದರಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡದೆ) ಕಾಪಾಡಲಿ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಸ್ವಾಹಾ ಎಂದು ಸ್ವಾಹಾಕಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು. ಇದರಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯತ್ವವು ಸುಕ್ರೀತವಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಜಾತಿಯಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯನನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸುವುದು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

[ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ವಿವರಣೆಯ ಅವಶ್ಯಕವು—ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಂದಲೂ ಕ್ಷತ್ರಿಯನನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಂದಲೂ ರಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದೆಯಷ್ಟೆ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಮಂತ್ರಕ್ಷತ್ರಿಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿರುವುದು. ಈ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಇತರರಿಗೆ

ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನಾಗಲೀ, ಕೆಡುಕನ್ನಾಗಲೀ ಮಾಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿರುವುದು. ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ರಾಜನಿಗೆ ರಾಜ್ಯಾಧಿಕಾರವಿರುವುದರಿಂದ ಅವನು ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಯಾವ ಜಾತಿಯ ಪ್ರಜೆಗಾದರೂ ಉಪಕಾರವನ್ನಾಗಲಿ, ಕೆಡುಕನ್ನಾಗಲಿ ಮಾಡಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೂ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೂ ಕಾರಣಾಂತರದಿಂದ ವೈಮನಸ್ಯ ಉಂಟಾದರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೂ, ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೂ ಕೆಡುಕನ್ನಂಟುಮಾಡಬಹುದು ಪರಸ್ಪರ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನೂ ಮಾಡಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಒಂದು ಜಾತಿಯಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಜಾತಿಗೆ ಅನಿಷ್ಟವು ಸಂಭವಿಸದಂತೆ ಯಜ್ಞಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಅದು ನೆರವೇರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆಹುತಿಯನ್ನರ್ಪಿಸಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.]

ಸೈಷೇಷ್ಯಾಪೂರ್ತಸ್ಯೈವಾಪರಿಜ್ಯಾನೀಃ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯ
ಯದೇತೇ ಆಹುತೀ ತಸ್ಮಾದೇತೇ ಏವ ಹೋತವ್ಯೇ ||

ಶದೇತವಾಹುತಿದ್ವಯಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ-ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾಹುತಿದ್ವಯವಿಷಯನಾಕೃತವಾನ್ ವ್ಯಾಖ್ಯೇ
ಯನ್ | ಏನಕಾರಃ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾಹುತಿದ್ವಯವ್ಯಾಪ್ತೃರ್ಥಃ | ಏತದೇವ ಸೌಜಾತಾಖ್ಯಸ್ಯ
ಮಹರ್ಷೇರ್ಮತಂ ಪ್ರಶಸ್ತವಾನ್ ||

ಈ ಆಹುತಿದ್ವಯಗಳನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವರು-ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ಯಜಮಾನನು ದೀಕ್ಷಣೀಯೇಕ್ಷಿಗಿ
ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ ಮಾಡುವ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಆಹುತಿಗಳನ್ನು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು. ಇಷ್ಟಾಪೂರ್ತಿ ಮತ್ತೆ
ವಿಭವಿನಾಶಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಎರಡು ಆಹುತಿಗಳನ್ನು ಹೋಮಮಾಡುವುದು ಅವಶ್ಯಕವು. ಈಗ ಹೇಳಿದುದಿಲ್ಲವೂ ಸೌಜಾತ
ಮಹರ್ಷಿಯ ಮತವು. ಇದು ಪ್ರಶಸ್ತವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

English Translation

(The Ajitapunarvanya offerings.)

Sujata, the son of Arahla. said, that is optional for the king to perform (besides the ceremony mentioned in 21) the two invocation offerings called Ajitapunarranya. He may bring them if he like to do so. He who following the advice of Sujata, brings these two invocation offerings, shall say, 'I turn towards the Brahma, may it protect me from the Kshattra, Svaha to the Brahma !' "This, this is certainly the case"; thus say the sacrificial ptiests (when this mantra is spoken by the king-) 'The meaning of this formula is He who turns towards the sacrifice, turns towards the Brahma ; for the sacrifice is the Brahma ; he who undergoes the inauguration ceremony, is born again from the sacrifice. He who has turned towards the the Brahma, the Kshattra does not forsake. He says, "May the Brahma

protect me from the Kshattra," that is the Brahma should protect him from the Kshattra (which is persecuting him). By the words, Svaha to the Brahma ! he pleases the Brahma ; and if pleased, it protects him from the Kshattra. Then after the recital of the Samishta Yajus mantras, required for binding the sacrificial animal to the pillar, he repeats, "I turn towards the Kshattra, may it protect me from the Brahma, Svaha to the Kshattra." This, is certainly the case ; thus they say. He who turns towards the royal power (to assume it again) turns towards the Kshattra. For the Kshattra is the royal power. When he has reached the Kshattra, the Brahma does not leave him. If he repeats the words, "May thē Kshattra protect me from the Brahma," that is, the Kshattra should protect him from the Brahma, "Svaha to the Kshattra !" he pleases this Kshattra. Pleasid in this way, the Kshattra protects him from the Brahma. Both these offerings (ajitapunarvanyam) are also calculated to preserve the sacrificing king from the loss of the Ishtapurta. Thence these two are (also) to be sacrificed.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪ್ರಾಯಶಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ಐತರೀಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯೇ ಚತುಸ್ತುಂಶಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ಚತುರ್ಥಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೀಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಮೂವತ್ತ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು.

ಚತುಸ್ತುಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಪಂಚಮಃ ಖಂಡಃ

ಮೂವತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಖಂಡವು

[ರಾಜನು ಯಜ್ಞದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ವಹಿಸಿ ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವಾಗ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಂತೆ ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಡುವನು. ಆದರೆ ರಾಜನಿಗೆ ಇರಬೇಕಾದ ಸ್ಥಾನಮಾನಗಳನ್ನೂ ಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನೂ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವನು ಎಂದರೆ ರಾಜನಂತೆ ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಂತೆಯೇ ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಡುವನು.]

ಅಥೇಂದ್ರೋ ವೈ ದೇವತಾಯಾ ಕ್ಷತ್ರಿಯೋ ಭವತಿ ತ್ರೈಷ್ಟುಭಕ್ಯಂದಸಾ
ಪಂಚದಶಸ್ತೋಮೇನ ಸೋಮೋ ರಾಜ್ಯೇನ ರಾಜನ್ಯೋ ಬಂಧುನಾ

ಸ ಹ ದೀಕ್ಷಮಾಣ ಏನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣತಾಮುಭ್ಯೋಪೇತಿ ಯತ್ಕೃಷ್ಣಾ -
 ಜಿನಮುಧ್ಯೂಹತಿ ಯದ್ವೀಕ್ಷಿತವ್ರತಂ ಚರತಿ ಯದೇನಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ
 ಅಭಿಸಂಗಚ್ಛಂತೇ ತಸ್ಯ ಹ ದೀಕ್ಷಮಾಣಸ್ಯೇಂದ್ರ ಏನೇಂದ್ರಿಯಮಾ-
 ದತ್ತೇ ತ್ರಿಷ್ಪುಬ್ಬೀರ್ಯಂ ಪಂಚದಶಸ್ತೋತ್ರಮ ಆಯುಃ ಸೋಮೋ
 ರಾಜ್ಯಂ ಸಿತರೋ ಯಶಸ್ವೀರ್ತಿಮನ್ಯೋ ನಾ ಅಯಮಸ್ಮದ್ಭವತಿ
 ಬ್ರಹ್ಮ ನಾ ಅಯಂ ಭವತಿ ಬ್ರಹ್ಮ ನಾ ಅಯಮುಪಾನವರ್ತತ ಇತಿ
 ನದಂತಃ ||

ಕ್ಷತ್ರಿಯಾಸ್ತುಹವನೀಯೋಪಸ್ಥಾನಂ ವಿಧಾತುಂ ಪ್ರಸ್ತುತಿ—ಅಥ ಹೋಮಕಥಾಸಾನಂತರ-
 ಮುಪಸ್ಥಾನಮುಚ್ಯತ ಇತಿ ಶೇಷಃ | ಯೋಽಯಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯೋಽಸ್ತಿ ಸೋಽಯಂ ದೇವತಯೈಂದ್ರೋ
 ನಾ ಇಂದ್ರಸಂಬಂಧ ಏವ ಭವತಿ | ದೇವತಾಸಾಂ ಮಧ್ಯ ಇಂದ್ರಃ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾಸ್ತುಭಿಮಾನೀ (ನಿ)
 ದೇವತೇತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ಛಂದಸಾ ತ್ರೈಷ್ಠುಭಿಶ್ಚಂದಸಾಂ ಮಧ್ಯೇ ತ್ರಿಷ್ಪುಜೀತದಭಿಮಾನೀ |
 ಸ್ತೋತ್ರಮಾನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಪಂಚದಶ ಏತದಭಿಮಾನೀ | ರಾಜ್ಯೇನ ನಿಮಿತ್ತೇನಾಯಂ ಸೋಮರೂಪಃ
 ಸೋಮ ಏವ ತದೀಯರಾಜ್ಯಾಭಿಮಾನೀ | ಬಂಧುನಾ ಪಿತೃಪಿತಾಮಹಾದಿ ಬಂಧುವರ್ಗೇಣ ರಾಜಸ್ಯೋ
 ರಾಜಜಾತೀಯಃ ಏವಂ, ಸತಿ ಸ ಹ ಸ ಬಲು ಕ್ಷತ್ರಿಯೋ ದೀಕ್ಷಮಾಣ ಏವ ದೀಕ್ಷಾಂ ಸ್ವೀಕುರ್ವನ್ನೇನ
 ಬ್ರಾಹ್ಮಣತ್ವಜಾತಿಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ಕಥಮಿತಿ ತದುಚ್ಯತೇ | ಬ್ರಾಹ್ಮಣಯಜಮಾನವತ್ ಕೃಷ್ಣಾಜಿನ-
 ಮುಧ್ಯೂಹತ್ಯಾಚ್ಯಾದಯತೀತಿ ಯದಸ್ತಿ ತಥಾ ದೀಕ್ಷಿತವ್ರತಂ ಮುಷ್ಠಿಬಂಧನವಾಚ್ಛಿಯಮಾದಿಕಂ
 ಚರತೀತಿ ಯದಸ್ತಿ ತಥಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ಬುತ್ವಿಜೋ ಭೂತ್ವೈನಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯಮಭಿತಃ ಸಂಗಚ್ಛಂತಃ
 ಸಂಗತಾ ಭವಂತೀತಿ ಯದಸ್ತಿ ತೇನ ಸರ್ವೇಣ ಸಂಸ್ಕಾರೇಣ ಕ್ಷತ್ರಿಯೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ |
 ತಸ್ಯ ಹ ತಾದೃಶಸ್ಯೈವ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯ ದೀಕ್ಷಮಾಣಸ್ಯ ದೀಕ್ಷಾಂ ಪ್ರಾಪ್ನುವತ ಇಂದ್ರಿಯಂ ಚಕ್ಷುರಾದಿ-
 ಪಾಟಿವಮಿಂದ್ರ ಏವಾದತ್ತೇಽಪಹರತಿ | ತಥಾ ನೀರ್ಯಂ ಯುದ್ಧಾದಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ತ್ರಿಷ್ಪುಬಹರತಿ |
 ಪಂಚದಶಸ್ತೋತ್ರಮ ಆಯುರಪಹರತಿ | ಸೋಮೋ ರಾಜ್ಯಮಪಹರತಿ | ಸಿತರೋ ಯಶಸ್ವೀರ್ತಿಮವ-
 ಹರಂತಿ | ಏಹಿಕಂ ಯುದ್ಧಾದಿವಿಷಯಕಂ ಯಶಃ | ಅಮುಷ್ಠೀತಿ ಯಜ್ಞದಾನವಿಷಯಾ ಕೀರ್ತಿಃ |
 ಏನಮಪಹರತಾಮಿಂದ್ರ ತ್ರಿಷ್ಪುಬಾದೀನಾಂ ಕೋಽಭಿಪ್ರಾಯ ಇತಿ ಸೋಽಭಿಧೀಯತೇ | ಅಯಂ
 ಕ್ಷತ್ರಿಯೋಽಸ್ತದಿಂದ್ರಾದಿಭ್ಯೋಽನ್ಯ ಏವ ಸ್ವತಂತ್ರ ಏವ ಭವತಿ | ಪೂರ್ವಮಸ್ಮದಧೀನಃ ಸನ್ನಿದಾನೀಂ
 ಯಾಗಂ ಕುರ್ವನ್ ಪ್ರತ್ಯ ವೈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಏವಾಯಂ ಭವತಿ | ಕಥಮಿತಿ ತದುಚ್ಯತೇ | ಅಯಂ
 ಕ್ಷತ್ರಿಯೋ ಬ್ರಹ್ಮ ವೈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತಿಮೇವ ಕೃಷ್ಣಾಜಿನಾಚ್ಯಾದನಾದಿಭಿರುಪ್ಪೇತ್ಯ ವರ್ತತೇ | ತಥಾ
 ಸತ್ಯಸ್ಯ ದವೇಕ್ಷಾಮಂತರೀಕ್ಷೈವ ಸರ್ವಪುರುಷಾರ್ಥಸಾಧನಸಮರ್ಥತ್ವಾದಸ್ಯ ದಧೀನತಾಂ ಪರಿಕೃತ್ಯಾನ್ಯ
 ಏವ ಸ್ವತಂತ್ರೋ ಭವತೀತಿ ಸ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯಂ ಪರಗೃಹಂ ವದಂತಃ ಸರ್ವಮಸ್ಮೇತದೀಯಮಪಹರಂತಿ ||

ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದವನು (ರಾಜನು) ಅಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯ ಮುಂದೆ ಮಾಡುವ ಉಪಸ್ಥಾನಕ್ರಮವನ್ನು (ಪ್ರಾರ್ಥನೆ)
 ಏನರಿಸುವರು—ದೀಕ್ಷಣೀಯೀಕ್ಷಿಗ್ನಿಗ್ನಿ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ ರಾಜನು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಹೋಮವನ್ನು ಹೇಗೆ ಈಗ ಉಪಸ್ಥಾನ

ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಹೇಳುವರು. ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ರಾಜನಿಗೆ ಇಂದ್ರನೇ ಮುಖ್ಯಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ದೇವತೆಯು. ದೇವತೆಗಳ ಮಧ್ಯೆ ದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನೇ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿವೇತಿಯು ಹಾಗೆಯೇ ರಾಜನಾದವನಿಗೆ ಭಂದಸ್ಸುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತ್ರಿಪುಷ್ ಭಂದಸ್ಸೇ ಅಭಿಮಾನಿಯು ; ಅದರಂತೆಯೇ ಸ್ತ್ರೋಮಗಳ ಮಧ್ಯೆಲ್ಲಿ ಪಂಚದಶಸ್ತ್ರೋಮವು ಅಭಿಮಾನಿಯು ; ರಾಜ್ಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸೋಮರೂಪನಾದ ಸೋಮರಾಜನು ರಾಜ್ಯಾಭಿಮಾನಿಯು ; ಬಂಧುಗಳ ಯಾರು ಎಂದರೆ ಪಿತ್ರಿಪಿತಾಮಾ ಹಾದಿಬಂಧುನರ್ಗವೇ ರಾಜನಿಗೆ ಸ್ವಜಾತಿಯರಾದ ಬಂಧುಗಳು ; ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿಯು ಹೀಗಿರುವಾಗ ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಕೈಗೊಂಡರೆ ಆಗ ಅವನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಯಜ್ಞ ಮಾಡಲು ಅರ್ಹನಾಗುವನೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಬಹುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ ದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ರಾಜನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಯಜಮಾನನಂತೆ ಕೃಷ್ಣಾಜನವನ್ನು ಧರಿಸುವನು. ಆಕಾರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವ್ರತನಿಯಮವನ್ನು ಪಾಲಿಸುವನು. ಮುಷ್ಟಿಬಂಧನ (ಮುಷ್ಟೀಕರೋತಿ) ಮುಂತಾದ ದೀಕ್ಷಾವಿಧಿಗಳನ್ನು ನುಸರಿಸುವನು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಾದ ಪುತ್ರೀಜರು ಈ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಯಜಮಾನನ ಸುತ್ತಲೂ ನೆರೆದಿದ್ದು ನಾನಾ ವಿಧಸಂಸ್ಕಾರಗಳಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುವಂತೆ ಮಾಡುವರು. ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಯಜ್ಞಾರ್ಹನಾಗುವ ರಾಜನ (ಕ್ಷತ್ರಿಯನ) ಚಕ್ರರಾದಿ ಇಂದ್ರಿಯಪಾಟವನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಅಪಹರಿಸುವನು. ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ತ್ರಿಪುಷ್ ಭಂದಸ್ಸು (ತ್ರಿಪುಷ್ ಭಂದಸ್ತಿನ ಅಭಿಮಾನಿವೇತಿಯು) ಅಪಹರಿಸುವದು. ಪಂಚದಶಸ್ತ್ರೋ ಮವು ಅಯಸ್ಸನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವುದು ಸೋಮದೇವನು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವರು. ಇಲ್ಲಿಯಶಸ್ತ್ರೀಂದರೆ ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧಾದಿಜಯಗಳಿಂದಗಳಿಸುವ ಕೀರ್ತಿಯು; ಯಜ್ಞದಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿ ಗಳಿಸುವುದು ಕೀರ್ತಿಯೆನಿಸುವುದು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಇಂದ್ರ ತ್ರಿಪುಷ್ ಸ್ತ್ರೋಮ ಮೊದಲಾದವರು ರಾಜನ ಶಕ್ತಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವ ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ ಇಂದ್ರಿಯಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳು ಇಂದ್ರನೇ ಮೊದಲಾದ ಅಭಿಮಾನಿವೇತೆಗಳಿಗೆ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ರಾಜನು ಅವರ ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯಕ್ಕೆ ಅಧೀನನಾಗಿರುವನು. ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ರಾಜನು ತ್ಯಜಿಸಿದ ಮೇಲೆ ರಾಜನಿಗೆ ಯಾರ ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿರುವನು. ದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ರಾಜನು ಇಂದ್ರಾದಿ ಅಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಧೀನನಾಗಿರ ಬೇಕಾಗುವುದು. ಈಗ ಎಂದರೆ ದೀಕ್ಷಿತನಾದ ಮೇಲೆ ಯಾರ ಅಧೀನವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೇ ಆಗುವನು ಎಂದರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಂತೆ ವರ್ತಿಸಲು ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಪಡೆಯುವನು. ಹೇಗೆಂದರೆ ಈ ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಂತೆ ಕೃಷ್ಣಾಜನವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋಚಿತವಾದ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತನಾಗಿರುವನು. ರಾಜತ್ವದ ಚಿಹ್ನೆ ಗಳಾದ ಶಕ್ತಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಪರಿತ್ಯಜಿಸಿ ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋಕ್ತವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಪುರುಷಾರ್ಥ ಸಾಧನೆಯನ್ನು ಮಾಡಲು ಯಾರ ಸಹಾಯವನ್ನೂ ಅವೇಕ್ಷಿಸದೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಂತೆ ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿ ವರ್ತಿಸಲು ಶಕ್ತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸ ಪುರಸ್ವಾದ್ವೀಕ್ಷಾಯಾ ಆಹುತಿಂ ಹುತ್ವಾಽಽಹವನೀಯಮುಪತಿ-
ಷ್ಠೇತ ||

ಶಸ್ತ್ರೋಪದವಸ್ತು ಶಾಂತ್ಯರ್ಥಮುಪಸ್ಥಾನಂ ವಿಧತ್ತೇ-ದೀಕ್ಷಣೀಯೇಷ್ಟೇಃ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾ-
ಮಾಹುತಿಂ ಹುತ್ವಾ ಶತ್ವಾಽಽಹವನೀಯಂ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣೇನ ಮಂತ್ರೇಣೋಪತಿಷ್ಠೇತ ||

ದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ರಾಜನ ವಿಧಿಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಸ್ಥಾನಕ್ರಮವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ದೀಕ್ಷಣೀ ಯೇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಹುತಿಯನ್ನು ಹೋಮಮಾಡಿ ಬಳಿಕ ಅಹವನೀಯ್ಯಾಯ ಮುಂದೆ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಮಂತದಿಂದ ಉಪಸ್ಥಾನವನ್ನು (ನಿಂತು ಕೊಡು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು) ಮಾಡಬೇಕು.

ನೇಂದ್ರಾದ್ದೇವತಾಯಾ ಏಮಿ ನ ತ್ರಿಷ್ಟಭಶ್ಚಂದಸೋ ನ ಪಂಚದಶ-
 ಸ್ತೋಮಾನ್ಮ ಸೋಮಾದ್ರಾಜ್ಞೋ ನ ಸಿತ್ರಾದ್ಧಂಧೋರ್ಮಾ ನು
 ಇಂದ್ರ ಇಂದ್ರಿಯಮಾದಿತ ಮಾ ತ್ರಿಷ್ಟಭ್ವೀರ್ಯಂ ಮಾ ಪಂಚದಶ-
 ಸ್ತೋಮ ಆಯುರ್ಮಾ ಸೋಮೋ ರಾಜ್ಯಂ ಮಾ ಸಿತರೋ ಯಶ-
 ಸ್ವೀರ್ತಂ ಸಹೇಂದ್ರಿಯೇಣ ವೀರ್ಯೇಣಾಯುಷಾ ರಾಜ್ಯೇನ
 ಯಶಸಾ ಬಂಧುನಾಗ್ನಿಂ ದೇವತಾಮುಪೈಮಿ ಗಾಯತ್ರೀಂ ಭಂದಸ್ತಿ-
 ವೃತಂ ಸ್ತೋಮಂ ಸೋಮಂ ರಾಜಾಸಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರಪದ್ಯೇ
 ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ಭವಾಮಿತಿ ||

ಕಂ ಮಂತ್ರಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಕ್ಷತ್ರಿಯೋಽಪಮಿಂದ್ರರೂಪಾಯಾ ಮದೀಯದೇವತಾಯಾ
 ನೈಮಿ ಪುಕ್ಕಗ್ನುತೋ ನ ಗಚ್ಛಾಮಿ | ತಥಾ ಮಯ್ಯಭಿಮಾನಿಭ್ಯಶ್ಚಂದಸೋನುರಾಜ ಬಂಧುಭ್ಯೋ
 ನಾಪಗಚ್ಛಾಮಿ | ಅಯಮಿಂದ್ರೋ ಮದೀಯಮಿಂದ್ರಿಯಂ ಮಾದಿತ ಮಾಪಹರತು | ತಥಾ ತ್ರಿಷ್ಟ-
 ಭಾದಯೋ ವೀರ್ಯಾದೀನ್ಮತಹರತು | ತೇಷಾಮಿಂದ್ರಾದೀನಾಮನುಗ್ರಹಮಿಂದ್ರಿಯಾದಿಭಿಃ
 ಸಹಾವಸ್ತಿತೋ ಭೂತ್ವಾ ತತ್ಪಾಲನಸಮರ್ಥಮಗ್ನಿಂ ದೇವತಾಮುಪೈಮಿ | ತಥಾ ಗಾಯತ್ರೀತ್ವ-
 ಸ್ತೋಮಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತೀಃ ಪ್ರಪದ್ಯೇ ಸ್ತಾಪ್ಯೋಮಿ | ತೇಷಾಮಗ್ನಾದೀನಾಮನುಗ್ರಹಾದ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ
 ಭವಾಮಿ ||

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಉಪಸ್ಥಾನಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರೆ—ಇಂದ್ರರೂಪನಾದ ನನ್ನ ಕುಲದೇವತೆ ನನ್ನ ಬಿಟ್ಟು
 ನಾನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ತ್ಯಜಿಸಿಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ ಹಾಗೆಯೇ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಅಭಿಮಾನವನ್ನುಟ್ಟಿರುವ, ಬಂಧರೂಪನಾದ ಎಂದರೆ ರಾಜ
 ಬಂಧುವಾದ ಸ್ತೋಮರೂಪನಾದ ಭಂದವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ನಾನು ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಇಂದ್ರನು ನನ್ನ ಇಂದ್ರಿಯವನ್ನು
 ತ್ಯಜಿಸಿ ಹೋಗದಿರಲಿ. ಹಾಗೆಯೇ ತ್ರಿಷ್ಟಭಾದಿ ಭಂದವುಗಳೂ ಸಹ ನನ್ನ ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗದಿರಲಿ.
 ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಾದಿವೇವತೆಗಳ ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಾದಿಗಳು ನನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆ ನಾನು ನನ್ನ ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿ-
 ಸುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸೇರಿಸುವಂತಾಗಲಿ. ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತಿಯಾದ ಗಾಯತ್ರಿಯನ್ನೂ ತ್ರಿವೃತ್ತೋಮವನ್ನೂ ನಾನು
 ಹೊಂದುವಂತಾಗಲಿ. ಅಗ್ನಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ನಾನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೂಪವನ್ನು ಪಡೆ-
 ಯುವಂತಾಗಲಿ.

ತಸ್ಯ ಹ ನೇಂದ್ರ ಇಂದ್ರಿಯಮಾದತ್ತೇ ನ ತ್ರಿಷ್ಟಭ್ವೀರ್ಯಂ ನ ಪಂಚ-
 ದಶಸ್ತೋಮ ಆಯುರ್ನ ಸೋಮೋ ರಾಜ್ಯಂ ನ ಸಿತರೋ ಯಶ-
 ಸ್ವೀರ್ತಿಯ ಏವಮೇತಾಮಾಹುತಿಂ ಹುತ್ವಾಹವನೀಯಮುಪ-
 ಸ್ಥಾಯ ದೀಕ್ಷತೇ ಕ್ಷತ್ರಿಯಃ ಸನ್ ||

ಅನೇನ ಮಂತ್ರೇಣ ಯದುಪಸ್ಥಾನಂ ತತ್ ಪ್ರಕಂಸತಿ—ಯಃ ಪುನಾನ್ ಕ್ಷತ್ರಿಯುಷಾತಿ-
ಯುಕ್ತಃ ಸನ್ನುಕ್ತಕ್ರಮೇಣ ದೀಕ್ಷಾಯಾಃ ಪ್ರಾಚೀನಾಮಾಹುತಿಂ ಹುತ್ವಾ ನೇಂದ್ರಾದಿತ್ಯಾದಿ-
ಮಂತ್ರೇಣಾಹವನೀಯಮುಪಸ್ಥಾಯ ಪಶ್ಚಾದೀಕ್ಷಾಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ತಸ್ಯ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ತೇಂದ್ರಿಯಾದೀ-
ನಿಂದ್ರಾದಯೋಃ ನಾಪಹರಂತಿ ||

ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ಯಾವ ಪುರುಷನು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ದೀಕ್ಷಾವಿಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದ ಆಹುತಿಯನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವನೋ
ಆ ಪುರುಷನು ನೇಂದ್ರಾದ್ಯೇವತಾಯಾ ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಸ್ಥಾನವನ್ನು ಮಾಡಿ ಬಳಿಕ ದೀಕ್ಷೆ
ಯನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲದೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ಆ ಪುರುಷನ ಶಕ್ತಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಅಪಹರಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

English Translation

**(The King is, before sacrificing, made a Brahman, but
he must lose his royal qualifications.)**

As regards the deity, the royal prince (Kshattriya) belongs to Indra; regarding the metre he belongs to the Trishtubh; regarding the Stoma, he belongs to that one which is fifteen-fold. As to his sovereignty, he is Soma (king of the gods); as to his relationship, he belongs to the royal order, And if inaugurated into the sacrificial rites, he enters even the Brahmanship at the time when he covers himself with the black goatskin, and enters on the observances enjoined to an inaugurated one, and Brahmans surround him.

When he is initiated in such a manner, then Indra takes away from him sharpness of senses, Trishtubh strength, the fifteen-fold Stoma the life, Soma takes away the royal power, the Pitaras (manes) glory and fame. (For they say) "he has estranged himself from us; for he is the Brahma, he has turned to the Brahma." The royal prince then after having brought an invocation offering before the inauguration, shall stand near the Ahavaniya fire, and say, "I do not leave Indra as my deity, nor the Trishtubh as (my) metre, nor the fifteen-fold Stoma, nor the king Soma, nor the kinship of the Pitaras. May therefore Indra not take from me the skill, nor the Trishtubh the strength, nor the fifteen-fold Stoma the life, nor Soma the royal power, nor the Pitaras glory and renown. I approach here Agni as (my) deity with sharpness of

senses, strength, life (vigour), renown and kinship. I go to the Gayatri metre, to the three-fold Stoma to Soma the king, to the Brahma, I become a Brahmana." When he standing before the Ahavaniya fire brings this invocation offering, then although he be Kshattriya (by birth, no Brahman), Indra does not take from him sharpness of senses, nor Trishtubh strength, &c.

ಇತಿ ಶ್ರೀನುಶ್ವಾಯಣಾಚಾರ್ಯ ವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಘಾಷ್ಣೇ ಚತುಸ್ತೀಂಶಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ಪಂಚಮಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಮೂವತ್ತೆ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು.

ಅಥ ಚತುಸ್ತೀಂಶೋಧ್ಯಾಯೇ ಸ್ಪಷ್ಟಃ ಖಂಡಃ
ಮೂವತ್ತೆನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಖಂಡವು

[ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ವರೂಪವನ್ನು ದೀಕ್ಷಾದಿಗಳ ಮೂಲಕ ಪಡೆದು ಯಜ್ಞಮಾಡಿದ ನಂತರ ಮತ್ತೆ
ಆ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ಪುರುಷನು ಹಿಂದೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಗೆ ಪಡೆಯುವನು ಇತ್ಯಾದಿ]

ಅಥಾಽಽಗ್ನೇಯೋ ವೈ ದೇವತಯಾ ಕ್ಷತ್ರಿಯೋ ದೀಕ್ಷಿತೋ ಭವತಿ
ಗಾಯತ್ರಶ್ಚಂದಸಾ ತ್ರಿವೃತ್ತೋಮೇನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ಬಂಧುನಾ
ಸಹೋದವಸ್ಯನ್ನೇವ ಕ್ಷತ್ರಿಯತಾನುಭ್ಯುಪೈತಿ ತಸ್ಯ ಹೋದವಸ್ಯ-
ತೋಽಗ್ನಿರೇವ ತೇಜ ಆದತ್ತೇ ಗಾಯತ್ರೀ ವೀರ್ಯಂ ತ್ರಿವೃತ್ತೋಮು
ಅಯಂಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ಬ್ರಹ್ಮಯಶಸ್ವೀತಿಮನ್ಯೋ ವಾ ಅಯಮು-
ಸ್ಯದ್ಯವತಿ ಕ್ಷತ್ರಂ ವಾ ಅಯಂ ಭವತಿ ಕ್ಷತ್ರಂ ವಾ ಅಯಮುಪಾ-
ವರ್ತತ ಇತಿ ನದಂತಃ

ಪೂರ್ವಹೋಮಾನಂತರಮುಪಸ್ಥಾನಂ ವಿಧಾಯೋತ್ತರಹೋಮಾದೂರ್ಧ್ವಮುಪಸ್ಥಾನಂ
ವಿಧಾತುಂ ಪ್ರಸ್ತುತಿ—ಅಥ ಪೂರ್ವೋಪಸ್ಥಾನಾನಂತರಮುತ್ತರೋಪಸ್ಥಾನಂ ವಕ್ಷ್ಯತ ಇತಿ ಶೇಷಃ |

ಅಯಂ ಯಜಮಾನಃ ಪುರಾ ಕ್ಷತ್ರಿಯೋಽಪೀದಾನೀಂ ದೀಕ್ಷಿತಃ ಸನ್ನ್ಯಾಹ್ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ದೇವತ-
ಯಾಗ್ನಿಸಂಬದ್ಧೋ ಭವತಿ | ಅಗ್ನಿರಸ್ಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯ ಸ್ವಾಮೀ | ಏವಂ ಗಾಯತ್ರೀತ್ರಿವೃತ್ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ-
ಜಾತಿಸಂಬಂಧೋ ದ್ರವ್ಯವ್ಯಕ್ತಿಃ | ತಾದೃಶ ಇದಾನೀಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ ಸನ್ನ್ಯದವಸ್ಯನ್ನೇವೋದವಸಾನೀಂ-
ಯೇಷ್ಯಾ ಸೋಮಯಾಗಂ ಸಮಾಪಯನ್ನೇವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯಂ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಕ್ಷತ್ರಿಯತ್ವಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ |
ತಸ್ಮಾದು (ತಸ್ಮೋ) ದವಸಾನೀಯೇಷ್ವಿಂ ಕುರ್ವತೋ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ತೇಜಃ ಪ್ರಭೃತೀನಗ್ನ್ಯಾ-
ದಯೋಽಪಹರಂತಿ | ಬ್ರಹ್ಮ ವೇದಸ್ತದಧ್ಯಯನಮೈಹಿಕಂ ಯಶಸ್ತದನುಷ್ಠಾನನಿಮಿತ್ತಾಮುಷ್ಮಿಕೇ
ಕೀರ್ತಿಃ | ಅಪಹರತಾಮಗ್ನ್ಯಾದೀನಃ ಕೋಽಭಿಪ್ರಾಯಃ ಸೋಽಭಿಧೀಯತೇ | ಅಯಮಿದಾನೀಂ
ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ ಸಸ್ತಸ್ಯದನ್ಯಃ ಸ್ವತಂತ್ರೋ ಭವತಿ | ಅಯಂ ಕ್ಷತ್ರಂ ವೈ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಏವ ಭವತಿ | ತದಪಿ
ಕಥಮಪಿ ತದಂತ್ಯತೇ | ಅಯಂ ಯಾಗಕಾಲೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ ಸನ್ಯಯಾಗಾಗೂರ್ಧ್ವಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯಂ
ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಸ್ವಕೀಯಾಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯಜಾತಿಮೇವೋಪೇತೃವರ್ತತೇ | ತಸ್ಮಾದಸ್ಮಾತ್ತ್ರಿಯಂತ್ಯಸ್ಮಮಿತಿ
ಪರಸ್ಪರಂ ವದಂತೋಽಗ್ನ್ಯಾದಯೋಽಜ ಅದೀನಪಹರಂತಿ ||

ಪೂರ್ವೋಮಾನಂತರ ಉಪಸ್ಥಾನವನ್ನ (ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು) ಮಾಡಿದ ಬಳಿಕ ಅನಂತರ ಮತ್ತೆ ಉಪಸ್ಥಾನವನ್ನು
ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವರು. ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದವನು (ರಾಜನು) ಯಜ್ಞಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ ದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಪಡೆಯು-
ತ್ತಾನೆ. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲ ದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಪಡೆದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಂತೆ ವರ್ತಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ಆ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗರು-
ವಂತೆ ಆಗಿಯೇ ಅವನ ಕುಲದೇವತೆಯು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಂತೆ ಗಾಯತ್ರಿಯೇ ಛಂದಸ್ಸು. ಅವನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಂತೆ ತ್ರಿವೃತ್
ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನೇ ಪಠಿಸುವನು. ಇವನಿಗೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೇ ಬಂಧುವು. ಅನಂತರ ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ತಾನು ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞಾದಿ-
ಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಮುಗಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಮತ್ತೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾಗುವನು ಮತ್ತೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯತ್ವವನ್ನು ಪಡೆಯುವನು. ಅಗ್ನಿಯು
ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಲ್ಲದೆ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವನು. ಗಾಯತ್ರಿಯು ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳನ್ನೂ ತ್ರಿವೃತ್ ಸ್ತೋತ್ರವು
ಆಯುಷ್ಯನ್ನೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸನ್ನೂ ಯಶಸ್ಸನ್ನೂ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನೂ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಪಡೆಯುವುವು. ಮುಂಚಿನಂತೆ
ಕ್ಷತ್ರಿಯನೇ ಆಗುವನು. ಆಯಸ್ಸು, ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುವನು ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಉದವನಾ-
ನೇಷ್ವಿಯನ್ನು (ಕರಿಸಮಾಪ್ತಿಯನ್ನು) ಮಾಡಿ ಮುಗಿಸಿದಮೇಲೆ ಅಗ್ನಿಯೇ ಮುಂತಾದವರು ಈ ಕ್ಷತ್ರಿಯನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ-
ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಪಡೆದು ಮೊದಲಿನಂತೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ಕ್ಷತ್ರಿಯನೇ ಆಗುವನು. ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂದರೆ
ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದವನು ಯಾಗ ಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲ ಬ್ರಾಹ್ಮಣತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಂತೆ ವರ್ತಿಸುತ್ತಿದ್ದು ಯಜ್ಞಮಾಡಿದ
ಮೇರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಕೃಪಿಸಿ ಮುಂಚಿನಂತೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯನೇ ಆಗುವನು.

ಸೋಽನುಬಂಧ್ಯಾಯೈ ಸಮಿಷ್ಟಯಜುಷಾಮುಪರಿಷ್ಠಾದ್ಯೈ ತ್ವಾನ್ಯಹಂತಿ
ಮಾಹವನೀಯಮುಪತಿಷ್ಠೇತ ||

ತಚ್ಚಾಂತ್ಯೇರ್ಥಮುಪಸ್ಥಾನಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಪೂರ್ವವದ್ಯಾಹ್ಯೇಯಮ್ ||

ಅನಂತರ ಸಮಿಷ್ಟಯಜುಷಾ ಎಂದು ಮಂತ್ರಪೂರ್ವವಾಗಿ ಹೋಮಮಾಡಿದನಂತರ ಯಜ್ಞಶಶುವನ್ನು ಯುಷ-
ಪ್ತಂಭಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿ, ಅಹವನೆಯಾಗಿಯು ಬಳಿಗೆ ಉಪಸ್ಥಾನ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೋಗುವನು.

ನಾಗ್ನೇರ್ದೇವತಾಯಾ ಏಮಿ ನ ಗಾಯತ್ರಾಶ್ಚಂದಸೋ ನ ತ್ರಿವೃತಃ
 ಸ್ತೋಮ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಬಂಧೋರ್ಮಾ ವೇಽಗ್ನಿಸ್ತೇಜ ಆದಿತ
 ಮಾಗಾಯತ್ರೀ ವೀರ್ಯಂ ಮಾ ತ್ರಿವೃತ್ಯೋಮ ಆಯುರ್ಮಾ
 ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಬ್ರಹ್ಮಯಶಸ್ವೀರ್ತಿಂ ಸಹ ತೇಜಸಾ ವೀರ್ಯೇಣಾಃ-
 ಯುಷಾ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಯಶಸಾ ಕೀರ್ತ್ಯೇದ್ರಂ ದೇವತಾಮುಷೈವಿ
 ತ್ರಿಷ್ಪುಭಂ ಭಂದಃ ಪಂಚದಶಂ ಸ್ತೋಮಂ ಸೋಮಂ ರಾಜಾನಂ
 ಕ್ಷತ್ರಂ ಪ್ರಪದ್ಯೇ ಕ್ಷತ್ರಿಯೋ ಭವಾಮಿ | ದೇವಾಃ ಪಿತರಃ ಪಿತರೋ
 ದೇವಾ ಯೋಽಸ್ಮಿ ಸ ನ್ಯಜೇ | ಸ್ವಂ ಮ ಇದಮಿಷ್ಟಂ ಸ್ವಂ ಪೂರ್ತಂ
 ಸ್ವಂ ಶ್ರಾಂತಂ ಸ್ವಂ ಹುತಂ | ತಸ್ಯ ಮೇಽಯಮಗ್ನಿ ರುಪದ್ರಷ್ಟಾಃಯಂ
 ವಾಯುರುಪಶ್ರೋತಾಃಸಾವಾದಿತೋಽನುಖ್ಯಾತೇದಮಹಂ ಯ
 ಏವಾಸ್ಮಿ ಸೋಽಸ್ವೀತಿ ||

ತತ್ರೋಪಸ್ಥಾನೇ ಮಂತ್ರಮಾಹ—ಅತ್ರ ನಾಗ್ನೇರ್ದೇವತಾಯಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯೋ
 ಭವಾಮೀತ್ಯಂತಂ ಪೂರ್ವಮಂತ್ರವದ್ವ್ಯಾಪ್ಯೇಯಮ್ | ಹೇ ದೇವಾ ಅಗ್ನಾದಯಃ ಪಿತರಃ
 ಪಾಲಕಾ ಯೂಯಂ ಶ್ವಣುತೇತಿ ಶೇಷಃ | ಪಿತರೋ ದೇವಾ ಇತಿ ಪುನರ್ವಚನಮಾದರಾರ್ಥಮ್ |
 ಭವದನುಗೃಹಾತ್ ಕೃಷ್ಣಾಜಿನಾಜ್ಯಾದನಾದಿಸಂಸ್ಕಾರೇಣ ಯೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋಽಸ್ಮಿ ಯಜ್ಞಸಮಾಪ್ತಿ-
 ಪರ್ಯಂತಂ ಸ ಏವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ ಸನ್ಯಜೇ ಯಾಗಂ ಕುರ್ವೇ | ಮೇ ಮಮೇದಮಿಷ್ಟಂ ಶ್ರೌತಂ
 ಕರ್ಮ ಸ್ವಂ ಸ್ವಾಧೀನಂ ಜಾತಮ್ | ತಥಾ ಪೂರ್ತಂ ಸ್ವಾರ್ತಮಪಿ ಕರ್ಮ ಸ್ವಂ ಸ್ವಾಧೀನಂ ಜಾತಮ್ |
 ತಥಾ ಶ್ರಾಂತಂ ಶ್ರಮರೂಪಂ ತಪೋಽಪಿ ಸ್ವಂ ಸ್ವಾಧೀನಂ ಜಾತಮ್ | ಹುತಮನ್ಯದಮಪಿ ಕಾಮ್ಯಾ-
 ಹೋಮಾದಿಕಂ ಸ್ವಂ ಸ್ವಾಧೀನಂ ಜಾತಮ್ | ತಸ್ಯ ಶಾದ್ಯಶಸ್ವೇಷ್ಯಾಪೂರ್ತಾದಿಯುಕ್ತಸ್ಯ ಮೇ
 ಮಮಾಯಂ ಭೂಲೋಕಾವಸ್ಥಿತೇಽಗ್ನಿ ರುಪದ್ರಷ್ಟಾ ಸಮೀಪೇ ಸ್ವಿತ್ಯಾ ಸಾಕ್ಷಿಕೇನಾವಲೋಕಯಿತಾ |
 ಅಯಮಂತರಿಕ್ಷಾವಸ್ಥಿತೋ ವಾಯುರುಪಶ್ರೋತಾ ತಸ್ಯಾಗ್ನೇರ್ಮುಖಾದದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾಂತಂ ಶ್ರೋಷತಿ
 ಅಸೌ ಮೃಲೋಕಾವಸ್ಥಿತ ಆದಿತೃಸ್ವಂ ವಾಯುಮನು ಪಶ್ಚಾತ್ ಪ್ಯಾತಾ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕೇ ಕಥಯಿಷ್ಯ-
 ತೀದಂ ಕರ್ಮಾಹಂ ಕೃತವಾನಿತಿ | ಏವಂ ಫಲಶರಣ್ಯಂತಂ ಕರ್ಮಣಿ ಸಮಾಪ್ತೇ ಸತಿ ಕರ್ನೋಪಶ್ರು-
 ಮಾತ್ ಪೂರ್ವಂ ಯು |) ವ ಕ್ಷತ್ರಿಯೋಽಸ್ಮಿ ಸ ಏವೋಽರ್ಧ್ರಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯೋ ಭೂತ್ವಾ ತಿಷ್ಠಾಮೀತಿ ||

ಇದರ ಉಪಸ್ಥಾನಮಂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುವರು—ಇಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ನಾಗ್ನೀರ್ದೇವತಾಯಾ ಎಂದು ನೊಡಲು
 ಮಾಡಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯೋ ಭವಾಮಿ ಎನ್ನುವವರೆಗೆ ಹಿಂದಿನ ಮಂತ್ರವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಇದರ ಅರ್ಥವು—ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ಯಜ್ಞ
 ಮಾಡುವಾಗ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಂತೆ ಪಂಚತನಾಗವನು. ಇಂದ್ರನು ಈ ರಾಜನ ಬುದ್ಧಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ
 ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಗಳನ್ನು ಹಿಂತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವನು. ತ್ರಿಷ್ಪುಪ್ ಭಂದಕ್ಕೆ ಇವನ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಪಂಚದಶಸ್ತೋಮವನ್ನೂ

ಸೋಮದೇವತೆಯು ರಾಜನ ಸ್ಥಾನಮಾನಗಳನ್ನೂ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್‌ಭಂದಸ್ಸು (ಭಂದೋಽಭಿಮಾನದೇವತೆಯ ಪ್ರಾಣರೂಪವಾದ
 ಪಂಚದಶಸ್ತ್ರೋಮವನ್ನೂ ಪಿತ್ತದೇವತೆಗಳು ಯಶಸ್ಸು ಮತ್ತು ಕೀರ್ತಿಯನ್ನೂ ಹಂತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವರು. ಏಕೆಂದರೆ ಈ
 ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ನಮ್ಮಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಚಿಹ್ನೆಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಚಿಹ್ನೆಗಳನ್ನು ಪಡೆದಿರುವನು ಎಂದು ಇಂದ್ರಾದಿಗಳು
 ಹೇಳುವರು. ಈ ರೀತಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಚಿಹ್ನೆಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದ ಮೇಲೆ ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯ
 ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳುವನು—ನಾನು ಯಜ್ಞಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದರೂ ಕ್ಷತ್ರಿಯತ್ವವನ್ನು ಪೂರ್ತ
 ತ್ಯಜಿಸಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಇಂದ್ರನು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್‌ ಭಂದಸ್ಸೂ, ಪಂಚದಶ ಸ್ತ್ರೋಮವೂ, ಸೋಮ ರಾಜನನ್ನೂ ಪಿತ್ತ
 ದೇವತೆಗಳ ಪಂಥವೂ ನನ್ನನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಂದ್ರನು ನನ್ನ ಇಂದ್ರಿಯ ಕುಶಲತೆಯನ್ನೂ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್‌
 ಭಂದೋಽಭಿವತಿಯು ನನ್ನ ಶಕ್ತಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನೂ ಪಂಚದಶ ಸ್ತ್ರೋಮವು ಪ್ರಾಣವನ್ನೂ ಸೋಮರಾಜನು ರಾಜನಾದ ನನ್ನ
 ಸ್ಥಾನಮಾನ ಮೊದಲಾದ ಪದವಿಯನ್ನೂ ಪಿತ್ತದೇವತೆಗಳು ನನ್ನ ಯಶಃಕೀರ್ತಿಗಳನ್ನೂ ಆಪಹರಿಸದಂತಾಗಲಿ. ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ
 ದೇವತೆಗಳೇ ನನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸತಕ್ಕ ಎಲೈ ಪಿತ್ತದೇವತೆಗಳೇ ನಾನು ಹೇಳುವುದನ್ನು ದಯವಿಟ್ಟು ಕೇಳಿರಿ. ನಿಮ್ಮ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ
 ನಾನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಚಿಹ್ನೆಯಾದ ಕೃಷ್ಣಾಪಾರಣೆ ಮೊದಲಾದ ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ಯಾಗ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞ ಮುಗಿಯುವವರೆಗೂ
 ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಂತೆ ಪರಿಣಿತವಿಟ್ಟು ಯಾಗವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವಾಗ ಮಾಡುವಂತಾಗಲಿ. ನನಗೆ ಈ ಶ್ರೋತಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲವೂ
 ಸ್ವಾಧೀನವಾಗಿರಲಿ. ಹಾಗೆಯೇ ಸ್ವಾರ್ತ (ಗೃಹ್ಯ) ಕರ್ಮಗಳೂ ನನಗೆ ಸ್ವಾಧೀನವಾಗಿರಲಿ. ಶ್ರಮ (ಕಷ್ಟ) ಸಾಧ್ಯವಾದ
 ತಪಸ್ಸು ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಗಳೂ ಸ್ವಾಧೀನವಾಗಿರಲಿ. ಸ್ವೀಕಾರ್ಯ ಕರ್ಮಗಳಾದ ಹೋಮಾದಿಗಳೂ, ಮಂತ್ರಾದಿಗಳೂ
 ಸ್ವಾಧೀನವಾಗಿರಲಿ. ಈ ರೀತಿ ನನ್ನ ಅಭೀಷ್ಟಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಸಿದ್ಧಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲರಿಗೂ
 ಕಾಣಿಸುವ ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಯಾವಾಗಲೂ ನನ್ನ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದು ನಾನು ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳನ್ನು ಸಾಕ್ಷಿ
 ಭೂತನಾಗಿ ನೋಡುತ್ತಿರಲಿ. ಆಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ ವಾಯುದೇವತೆಯು ಕ್ಷಿಪ್ರಿಯಿಂದ ನನ್ನ ಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೇಳಿ ತಿಳಿದು
 ಕೊಂಡು ನನ್ನ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ಕೇಳಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲಿ. ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಅದಿತ್ಯನೂ ಸಹ ವಾಯುವಿನ ಅನಂತರ
 ನಾನು ಮಾಡುವ ಕರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತಿಳಿಸಲಿ. ಈ ರೀತಿ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಫಲ
 ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವವರೆಗೂ ಮಾಡಿ ಮುಗಿಸಿದನಂತರ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ನಾನು ಯಾವಂತಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾಗಿದ್ದೆನೋ ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ
 ಈಗಲೂ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾಗಿ ಇರುವಂತಾಗಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಮಾಡಬೇಕು.

ತಸ್ಯ ಹ ನಾಗ್ನಿ ಸ್ವೇಜ ಆದತ್ತೇ ನ ಗಾಯತ್ರೀ ವೀರ್ಯಂ ನ ತ್ರಿವ್ಯ-
 ತ್ನೋಮ ಆಯುರ್ನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ಬ್ರಹ್ಮ ಯಶಸ್ವೀರ್ತಿಂ ಯ
 ಏವಮೇತಾಮಾಹುತಿಂ ಹುತ್ವಾಹವನೀಯಮುಪಸ್ಥಾಯೋದವಸ್ಯತಿ
 ಕ್ಷತ್ರಿಯಃ ಸನ್ ||

ಅನೇನ ಮಂತ್ರೇಣ ಯದುಪಸ್ಥಾನಂ ತತ್ಪರಂಸತಿ—ಪೂರ್ವಂ ತಸ್ಯ ಹನೇಂದ್ರ ಇಂದ್ರಿಯ.
 ಮಿತ್ಯಾದಿ ಯದ್ವಾಕ್ಯಮುಕ್ತಂ ತದ್ವದ್ವ್ಯಾಪ್ತೀಯವನ್ ||

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿ ನಿಂತುಕೊಂಡು ಉಪಸ್ಥಾನವನ್ನೂ (ಪ್ರಾರ್ಥನೆ
 ಯನ್ನು) ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಆಹುತಿಯನ್ನು ಹೋಮಮಾಡಿದನಂತರ ಕ್ಷತ್ರಿಯತ್ವವನ್ನು ಪುನಃ ಹೊಂದಿದರೂ ಕೂಡ ಅಗ್ನಿಯು

ಈ ಪುರುಷನ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಹಿಂತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆಯೇ ಗಾಯತ್ರೀಛಂದಸ್ಸು ವೀರ್ಯವನ್ನೂ ತ್ರಿವೃತ್ತದ್ವೀನುವು ಆಯುಷ್ಯನ್ನೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಬ್ರಹ್ಮವರ್ತನನ್ನೂ ಯಶಃಕೀರ್ತಿಗಳನ್ನೂ ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳದೆ ಪಡೆದಿರುವನು

English Translation

(How the King becomes a Kshatriya again after the sacrifice is over.)

The royal prince belong, as regards the deity, to Agni ; his metre is the Gayatri his Stoma the Trivrit (nine-fold), his kinsman the Brahmana. But when performing the concluding ceremony of the sacrifice, the royal prince (who was during the sacrifice a Brahmana) assumes (by means of another offering) his royal dignity (which was lost) again. Then Agni takes away from him the (Brahmanical) lustre, Gayatri the strength, the Trivrit Soma the life, the Brahmanas the Brahma, and glory and renown ; for they say this man has forsaken us by assuming the Kshattra again, to which he has returned.

Then after having performed the Samishta offerings which are required for the ceremony of binding the sacrificial animal to the pillar, he presents himself to the Ahavaniya fire (again), "I do not leave Agni as (my) deity, nor the Gayatri as my metre, nor the Trivrit Stoma, nor the Kindred of the Brahma. May Agni not take from me the lustre, nor the Gayatri the strength, nor the trivrit Soma the life, nor the Brahmins glory and renown. With lustre, strength, life, the Brahmana, glory, and renown, I turn to Indra as my deity, Trishtubh metre, to the fifteen-fold Stoma, to Soma the king, I enter the Kshattra. I become a Kshatriya ! O ye Pitaras of divine lustre ! O ye Pitaras of divine lustre ! I sacrifice in my own natural character (as a Shkatriya not as a Brahmana); what has been sacrificed by me, is my own, what austerities have been undergone are my own, what burnt offerings have been brought are my own. That this is mine, this Agni will see, this Vayu will hear, that Aditya will reveal it. I am only what I am (i.e. a Kshatriya, no

Brahmana).” When he speaks thus and gives an invocation offering to the Ahavaniya fire, Agni does not take away from him the lustre, nor the Gayatri strength, nor the Trivrit Stoma the life, nor the Brahmans the Brahma, glory and renown, though he concludes the sacred rites as a Kshattriya.

ಇತಿ ಶ್ರೀನುಕ್ತಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ವಿತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯೇ ಚತುಸ್ತ್ರಿಯಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ಸಪ್ತಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ವಿತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಮೂವತ್ತ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು.

ಅಥ ಚತುಸ್ತ್ರಿಯೋಧ್ಯಾಯೇ ಸಪ್ತಮಃ ಖಂಡಃ
ಮೂವತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯ ಖಂಡವು

[ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದವನಿಗೆ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುವ ಪುರೋಹಿತನ ಗೋತ್ರ
ಪ್ರವರಾದಿಗಳು ಆ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಡುವವು]

ಅಥಾತೋ ದೀಕ್ಷಾಯಾ ಆವೇದನಸ್ಯೈವ ತದಾಹುರ್ಯದ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯ
ದೀಕ್ಷಿತಸ್ಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋಽದೀಕ್ಷಿಷ್ಯೇತಿ ದೀಕ್ಷಾ ಮಾವೇದಯಂತಿ ಕಥಂ
ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯಾವೇದಯೇದಿತಿ ||

ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯ ದೀಕ್ಷಿತತ್ವಾವೇದನಮಂತ್ರೇ ಸಂದೇಹಾತ್ ಪ್ರಶ್ನಮುದ್ಧಾವಯಂತಿ ಅಥ ದೀಕ್ಷಾ-
ನಂತರಂ ದೇವಾನಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಚಾಗ್ರೇ ಯತ ವಿತದೀಯದೀಕ್ಷಾ ಕಥನೀಯಾಃತಃ
ಕಾರಣಾದ್ಧೀಕ್ಷಾಯಾ ಆವೇದನಸ್ಯ ಪ್ರಕಟೀಕರಣಸ್ಯೈವ ಕಕ್ಷಿನ್ನಿರ್ಣಯ ಉಚ್ಯತೇ | ತತ್ರ ತಸ್ಮಿನ್ನಾ-
ವೇದನೇ ಸಂದಿಹಾನಾ ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನಃ ಪ್ರಶ್ನಮಾಹುಃ | ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯ ದೀಕ್ಷಾಯಾ ಊರ್ಧ್ವಮದೀ-
ಕ್ಷಿಷ್ಯಾಯಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಇತಿ ಮಂತ್ರೇಣಾ ದೀಕ್ಷಾ ಪ್ರಸ್ತಾಪನೀಯಾ | ತಥಾ ಚ ತೈತ್ತರೀಯಾ
ಆಮನಂತಿ , ಅದೀಕ್ಷಿಷ್ಯಾಯಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಇತಿ ತ್ರಿರೂಪಾಂಶ್ಚಾವೇದೇವೇದ್ಯ ಏವೈನಂ ಪಾಠ
ತ್ರಿರುಚ್ಚೈರುಧಯೇದ್ಯ ಏವೈನಂ ದೇವಮನುಷ್ಯೇದ್ಯಃ ಪ್ರಾಹೇತಿ | ಏವಂ ಸತಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯ
ದೀಕ್ಷಾವೇದನೇ ಕಿಮಸ್ಮಿನ್ಮಂತ್ರೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕಲ್ಪಃ ಕ್ಷತ್ರಿಯಪಠತೇನೋಪನೀಯ ಆಹೋಸ್ತಿ-
ದವಿಕೃತ ಏವ ಪಠನೀಯ ಇತಿ ಪ್ರಶ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಃ ||

ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ದೀಕ್ಷಿತನಾದಮೇಲೆ ಅವನು ಯಜ್ಞಶ್ಯಾಘಿ ದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ವಹಿಸಿದನೆಂದು ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಪ್ರಕಟವು
 ವುದು ಹೇಗೆ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಉದ್ಭವಿಸುವುದು—ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಯಜಮಾನನು ದೀಕ್ಷಾಬದ್ಧನಾದನಂತರ ಈ ದೀಕ್ಷಾವಿಧಾನವನ್ನು
 ದೇವತೆಗಳ ಮತ್ತು ಮನುಷ್ಯರ ಮಧ್ಯೆ ಹೇಳಬೇಕಾದುದು ಸದ್ಭವಿಯು. ಹೀಗೆ ಹೇಳುವಾಗ ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನಕುಶಲರು
 ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡುವರು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾದವನು ದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ವಹಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳುವುದು ಸದ್ಭವಿಯು—ಅದೀಕ್ಷಿ
 ತ್ವಾಯಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಇತಿ ತ್ರಿರಪಾಗಶ್ಚಾಹ ದೇವೇಭ್ಯ ಏವೈನಂ ಪ್ರಾಹ ತ್ರಿರಚ್ಚೈರುಭಯೇಭ್ಯ ಏವೈನಂ ದೇವಮನುಷ್ಯೇಭಃ
 ಪ್ರಾಪೇತಿ (ಶ್ಲೋ. ಸಂ. - -) ಎಂದರೆ ಎಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳೇ ಮತ್ತು ಮನುಷ್ಯರೇ ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಎಂದರೆ ಇಂತಹ
 ಋಷಿಯ ಪೌತ್ರನೂ ಇಂತಹ ಋಷಿಯ ಪುತ್ರನೂ ಇಂತಹ ಹೆಸರಿನವನೂ ಆದ ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ದೀಕ್ಷಾಬದ್ಧನಾಗಿದ್ದಾನೆ
 ಎಂದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಕೇಳಿಸುವಂತೆ ಘಟ್ಟಿಯಾದ ದ್ವನಿಯಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚರಿಸುವರು. ವಿನಾಹಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ವಧೂವರರ ಸಿಕ್ಕ
 ಪಿತಾಮಹಾದಿಗಳ ಗೋತ್ರಪ್ರವರಾದಿಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವುದು ಈಗಲೂ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಇದೇ ಕ್ರಮವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯ
 ಸಲ್ಲಿಯೇ ದೀಕ್ಷಿತನ ಪೂರ್ವಜರ ಹೆಸರನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಬೇಕಾಗಿರುವುದು. ಆದರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾದಿವರ್ಗ
 ದವರಲ್ಲಿ ದೀಕ್ಷಿತನಾಗುವ ಪುರುಷನ ಪೂರ್ವಜರ ಹೆಸರುಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ
 ಏನು ಮಾಡಬೇಕು ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಉದ್ಭವಿಸುವುದು.

**ಯಥೈವೈತದ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯ ದೀಕ್ಷಿತಸ್ಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋಽದೀಕ್ಷಿಷ್ಯೇತಿ ದೀಕ್ಷಾ-
 ಮಾನೇ ದಂಠಂತ್ಯೇವಮೇವೈತತ್ತ್ವಂ ತ್ರಿಯಸ್ಯಾನ್ವೇದಯೇತ್ತುರೋ-
 ಹಿತೋಹಿತಸ್ಯಾನ್ವೇದಯೇಣೇತಿ ತತ್ತದಿತಿ ||**

ತತ್ಪೂತ್ರವನಾಹ ಅತ್ರ ರಜೋ ನೋಹಿತವ್ಯಃ | ಅವಿಕ್ಯತ ಏವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶಬ್ದಃ ಕ್ಷತ್ರಿಯ-
 ದೀಕ್ಷಾನೇದನೇಽಪಿ ಪ್ರಯೋಕ್ತವ್ಯಃ | ಯದಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಪ್ರವರೋಽವೇಕ್ಷಿತಕಪದಾನೀಂ ಪುರೋಹಿತಸ್ಯ
 ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿನಾಃರ್ಷೇಯೇಣ ಪ್ರಯೋಗಃ ಕರ್ತವ್ಯಃ | ತಥಾ ಚಾಪಸ್ತಂಬಃ ಕ್ಷತ್ರಿಯ-
 ವೈಶ್ಯಯೋರಪಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶಬ್ದೇನೈವಾನೇದನಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಅದೀಕ್ಷಿತತ್ವಾಯಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ-
 ಸಾವಮುಷ್ಯ ಪುತ್ರೋಽನುಸ್ಯ ಪೌತ್ರೋಽನುಸ್ಯ ನಪ್ತಾನುಷ್ಯಾಃ ಪುತ್ರೋಽನುಷ್ಯಾಃ ಪೌತ್ರೋಽ-
 ಮುಷ್ಯಾಃ ನಪ್ತೇತಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ವಾ ಏವ ಜಾಯತೇ ಯೋ ದೀಕ್ಷತೇ ತಸ್ಮಾದ್ರಾಜನ್ಯವೈಶ್ಯಾ ಅಪಿ
 ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಇತ್ಯೇವಾನೇದತಿ ೧೭ ||

ಈದ್ವ ಶಸ್ಯಾನೇದನಸ್ಯ ಪೂಜ್ಯತಾಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಪೂರ್ವವದ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇಯಮ್ ||

ನೇಲಿನ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುವರು—ಈಗಲಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯದೀಕ್ಷಿತನ ಗೋತ್ರ ಪ್ರವರಗಳು ತಿಳಿದು ಬಂದಿರು
 ವುದೆಂದ ಈ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಆ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಅಥವಾ ರಾಜನ ಪುರೋಹಿತ (ಪುರೋಹಿತನು ಯಾಗಗಳೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೇ
 ಆಗಬೇಕು) ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಗೋತ್ರ ಪ್ರವರಾದಿಗಳನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಿ ಅವೇದನ (ಪ್ರೇಷಣೆ) ಮಾಡಬೇಕು.
 ಇದರಂತೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ವೈಶ್ಯರಿಗೂ ಈ ಕ್ರಮವೇ ಅನ್ವಯಿಸುವುದು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಪಸ್ತಂಬರು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುವರು—
 ಅದೀಕ್ಷಿತತ್ವಾಯಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋಽಸಾವಮುಷ ಪುತ್ರೋಽನುಸ್ಯ ಪೌತ್ರೋಽನುಸ್ಯ ನಪ್ತಾನುಷ್ಯಾಃ ಪುತ್ರೋಽ-
 ಮುಷ್ಯಾಃ ಪೌತ್ರೋಽನುಷ್ಯಾಃ ನಪ್ತೇತಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ವಾ ಏವ ಜಾಯತೇ ಯೋ ದೀಕ್ಷತೇ ತಸ್ಮಾದ್ರಾಜನ್ಯ-

ವೈಶ್ಯಾ ಅಪಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಇಷ್ಟೇವಾಃವೇದಯತಿ || ಇದರ ಅರ್ಥವೇನೆಂದರೆ ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಕೈಗೊಂಡ ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಇಂತಹ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಪುತ್ರನೂ ಇಂತಹ ಪುರುಷನ ಮೊಮ್ಮಗನೂ ಇಂತಹ ಸ್ತ್ರೀಯ ಪುತ್ರನೂ ಇಂತಹ ಸ್ತ್ರೀಯ ಮೊಮ್ಮಗನೂ ಆಗಿರುವನು. ರಾಜರು ಮತ್ತು ವೈಶ್ಯರಿಗೂ ಇದೇ ಕ್ರಮವು ಅನ್ವಯಿಸುವರು. ಆದರೆ ರಾಜನ ವೈಶ್ಯರಿಗೆ ಅವರ ಪೂರ್ವಜರ ಗೋತ್ರಪ್ರವರಾದಿಗಳಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಅವರ ಪುರೋಹಿತರಾದವರ ಗೋತ್ರ ಪ್ರವರಾದಿಗಳನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಿ ಆವೇದನ ಮಾಡಬೇಕು. ಈ ವಿಧವಾದ ಆವೇದನದ ಪೂಜ್ಯತೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ೩ ಎಂಬ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ.

ನಿಧಾಯ ವಾ ಏಷ ಸ್ವಾನ್ಯಾಯುಧಾನಿ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಏವಾಽಯುಧೈರ್ಬ್ರ-
ಹ್ಮಣೋ ರೂಪೇಣ ಬ್ರಹ್ಮ ಭೂತ್ವಾ ಯಜ್ಞಮುಪಾವರ್ತತ ತಸ್ಮಾ-
ತ್ತಸ್ಯ ಪುರೋಹಿತಸ್ಯಾರ್ಷೇಯೇಣ ದೀಕ್ಷಾನೂವೇದಯೇಯುಃ
ಪುರೋಹಿತಸ್ಯಾರ್ಷೇಯೇಣ ಪ್ರವರಂ ಪ್ರವೃಣೇರನು ||

ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶ್ರೇಣಾಃವೇದನ ಮುಪಪಾದಯತಿ—ಸ್ವಾನ್ಯಾಯುಧಾನಿ ಧನುರಾದಿನಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಆಯುಧಾನಿ ಸ್ವೈಕೈಕಾಲಾದಿನಿ | ಯಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಾನ್ಯಾಯಧಪರಿತ್ಯಾಗಪೂರ್ವಕಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಯುಧಸ್ತ್ರೀಕಾ-
ರೇಣ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ಭೂತ್ವಾಯಜ್ಞಂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಂಸ್ತಸ್ಮಾತ್ತಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಪುರೋಹಿತ-
ಸಂಬಂಧಿನಾ ಗೋತ್ರೇಣ ದೀಕ್ಷಾವೇದನಂ ತಥಾ ಪ್ರವರೋಽಪಿ ವಿಚ್ಛೇಯುಃ ||

ಕ್ಷತ್ರಿಯನ ಆವೇದನವನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಂತೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು—ಧನಸ್ಸು ಬಾಣಗಳು ಮೊದಲಾದ ಆಯುಧಗಳು ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ (ರಾಜನಿಗೆ) ಉಚಿತವಾದವುಗಳು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಸ್ವೈಕೈಕಾಲಾದಿಗಳು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಯಜ್ಞಾಯುಧಗಳು, ಆದ್ದರಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ರಾಜನು ಯಜ್ಞಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ ಸ್ತ್ರೋಚಿತವಾದ ಧನುರ್ಬಾಣಾದಿಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಯೋಗ್ಯವಾದ ಸ್ವೈಕೈಕಾಲಾದಿಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ ಎಂದರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ನಂತೆಯೇ ವೇಷಧಾರಿಯಾಗಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಮತ್ತು ಗೋತ್ರಪ್ರವರಾದಿ ಆವೇದನ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ತನ್ನ ಪೂರ್ವಜರಾದ ಪುರೋಹಿತರ ಗೋತ್ರಪ್ರವರಾದಿಗಳನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸಿ ದೀಕ್ಷಾವಿಧಿಯನ್ನು ಆವೇದನಮಾಡಬೇಕು.

English Transation

(The Pravaras of a Kshattriya's house-priest are invoked at the time of his sacrifice.)

Thence (if the sacrificer be Kshattriya) they (the Brahma speakers) ask as to how the inauguration(diksha), which is in the case of a Brahman being initiated, announced by the formula, " the Brahmana is initiated," should be promulgated in the case of the sacrificer being a Kshattriya ? The answer is,

The formula, " the Brahmana is initiated, " is to be kept when a Kshattriya is being initiated; the ancestral fire of the Kshattriya's house-priest is to be mentioned. This, this is certainly so.

Having laid aside his own implements (weapons), and taken up those of the Brahma, and having thus become Brahma, by means of the Brahma form he returned to the sacrifice, Therefore they should proclaim him as a Dikshita, with the name of his house-priest's ancestral fires, and invoke them also in the Pravara prayer.

ಇತಿ ಶ್ರೀನುಶ್ವಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯೇ ಚತುಸ್ತ್ರೀಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ನಪ್ತಮಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಮೂವತ್ತ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು.

ಅಥ ಚತುಸ್ತ್ರೀಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಅಷ್ಟಮಃ ಖಂಡಃ

ಮೂವತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯ ಖಂಡವು

[ಯಜ್ಞಾಪುಕಿಯಾಗಿ ಉಳಿಯುವ ಹವಿಶೇಷವನ್ನು ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದವನು ಛತ್ತಕದಾರದ.
ಅಕ್ಷತ್ರಿಯನ ಭಾಗವಾದ ಹವಿಶೇಷವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬ ಮುತ್ತಿಷನೇ ಛತ್ತಕವೇಳು]

ಅಥಾತೋ ಯಜಮಾನಭಾಗಸ್ಯೈವ ತದಾಹುಃ ಪ್ರಾಶ್ನೀಯಾತ್ಕ್ಷತ್ರಿಯೋ
ಯಜಮಾನಭಾಗಾ ೩ ಮ್ ನ ಪ್ರಾಶ್ನೀಯಾ ೩ ತ್ ||

ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಯೋರ್ಯಜಮಾನಭಾಗಪಾಶನಂ ವಿಹಿತಂ ತದತ್ತ ದೀಕ್ಷಣೀಯಾದೀಕ್ಷಿಷು
ಚೋದಕಪಾಪಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯ ತಪ್ತಾಶನೇ ನಿರ್ಣಯಂ ವಕ್ತುಂ ವಿಚಾರಮವತಾರಯತಿ-ದೀಕ್ಷಾವೇ-
ದನನಿರ್ಣಯಾನಂತರಂ ದೀಕ್ಷಣೀಯಾದೀಷ್ಟಯೋ ಯತೋ ಬುದ್ಧಿಸ್ತಾ ಅತಃಕಾರಣಾತ್ತತ್ತ ಯಜ-
ಮಾನಭಾಗಸ್ಯೈವ ಪ್ರಕಾರವಿಕೇಷ ಉಚ್ಯತ ಇತಿ ಶೇಷಃ ತತ್ತಸ್ಮಿನ್ ಭಾಗೇ ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನೋ ವಿಚಾರ.

ಮಾಹುಃ | ಕ್ಷತ್ರಿಯೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವತ್ಯಂ ಯಜಮಾನಭಾಗಂ ಪ್ರಾಶ್ನೀಯಾದುತ ನೇತಿ ವಿಚಾರಾರ್ಥಂ
ಪುಣ್ಯದ್ವಯಮ್ ||

ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದಿ ಇಷ್ಟಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನನು ಹವಿಶೇಷವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸದೇಕೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಸರಿಯಷ್ಟೆ. ಆದರೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ಯಜ್ಞಮಾಡುವಾಗ ದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳುವನು. ಆಗ ದೀಕ್ಷಣೋಯೇಷ್ಟಿಸಂಬಂಧವಾದ ಹವಿಶೇಷವನ್ನು ಕ್ಷತ್ರಿಯದೀಕ್ಷಿತನು ಭಕ್ಷಿಸಬಹುದೇ ಕೂಡವೇ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಚಾರವನ್ನು ವಿಸುರ್ತಿದಾರುವೆನು—

ಯತ್ಪ್ರಾಶ್ನೀಯಾದಹುತಾಧ್ವತಂ ಪ್ರಾಶ್ನೈ ಪಾಪೀಯಾನ್ಪ್ರಾಶ್ನೈನ್ಯ
ಪ್ರಾಶ್ನೀಯಾದ್ಯಜ್ಞಾ ದಾತ್ಮಾನಮಂತರಿಯಾದ್ಯಜ್ಞೋ ವೈ ಯಜಮಾನ
ನಭಾಗಃ

ಪಕ್ಷದ್ರಯೇ ದೋಷಮುದ್ಧಾವಯತಿ—ಹುತಮತ್ತೀತಿ ಹುತಾಶ್ವಾದ್ಯಶೋ ನ ಭವತೀತ್ಯ-
ಹುತಾತ್ | ಅಭೈತಾ ಅಹುತಾದೋ ಯದ್ರಾಜನೋ ವೈಶ್ಯಃ ಶೂದ್ರ ಇತಿ ಪೂರ್ವಮುಕ್ತಮ್ |
ಅತೋಽಯಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯೋಹುತಾದ್ಯೋಗ್ಯತಾರಹಿತೋ ಯದಿ ಹುತಶೇಷಂ ಪ್ರಾಶ್ನೀಯಾತ್ರದಾನೀಂ
ಪಾಪೀಯಾನತ್ಯಂತಪಾಪಯುಕ್ತೋ ಭವೇತ್ | ಅಪ್ರಾಶನಪಕ್ಷೇ ತು ಯಜ್ಞಾ ದಾತ್ಮಾನಮಂತರಿಯಾ-
ದ್ವಿಚ್ಛಿಂದ್ಯಾದ್ಯಜಮಾನಭಾಗಸ್ಯ ಯಜ್ಞ ಹೇತಶ್ಚೇನ ಯಜ್ಞ ಸ್ವರೂಪಾತ್ಪ್ರತ್ಯಾಗರಾಹಿತೈ ಯಜ್ಞಾ-
ತ್ಸ್ಯಯಂ ವಿಚ್ಛಿನ್ನೋ ಭವತಿ ||

ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಯಜಮಾನನು ಹೋಮಶೇಷವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಬಹುದೇ ಕೂಡವೇ ಎಂಬ ಎರಡು ವಿಧಗಳಲ್ಲಿಯೂ ದೋಷ
ವಿರುವುದೆಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—ಹುತಮತ್ತೀತಿ ಹುತಾಶ್ವಾದ್ಯಶೋ ನ ಭವತೀತ್ಯಹುತಾತ್—ಹವಿಶೇಷವನ್ನು
ಭಕ್ಷಿಸುವುದರಿಂದ ಹವಿಶೇಷವು ಅದರಂತೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅಹುತವೆಂದು ಹೆಸರು (ಅ + ಹುತ) ಕ್ಷತ್ರಿಯವೈಶ್ಯಶೂದ್ರರು
ಹೋಮಮಾಡಲ್ಪಡದಿರುವುದನ್ನು ಮಾತ್ರ ಭಕ್ಷಿಸುವರು ಎಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿದೆ. ಈ ರೀತಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಹವಿಶೇಷವನ್ನು
ರಾಜನಾದವನು ಭಕ್ಷಿಸುವುದರಿಂದ ಪಾಪವಾಗುತ್ತಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಹವಿಶೇಷವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಲು ಇವನಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲ.
ಹವಿಶೇಷವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸದೇ ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಆಗ ರಾಜನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ವಿಚ್ಛಿತ್ತಿಯುಂಟಾಗುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಹವಿಶೇ
ಷವನ್ನು ಯಜಮಾನನಾದವನು ಭಕ್ಷಿಸುವುದೂ ಕೂಡ ಯಜ್ಞದ ಕರ್ಮಾಂಗವೆಂದೇ ಭಾವಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ
ಭಕ್ಷಿಸದಿದ್ದರೆ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ನ್ಯೂನತೆಯುಂಟಾಗಿ ಕರ್ಮವಿಚ್ಛಿತ್ತಿಯಾಗುವುದು. ಯಜ್ಞ ವಿಚ್ಛಿತ್ತಿಯಾದರೆ ಯಜಮಾನನಿಗೂ
ಯಜ್ಞಕ್ಕೂ ಯಾವ ಸಂಬಂಧವೂ ಇಲ್ಲದಂತಾಗುವುದು.

ಸ ಬ್ರಹ್ಮಣೇ ಪರಿಹೃತ್ಯಃ

ಉಕ್ತದೋಷದ್ರಯಂ ಪರಿಹರ್ತುಂ ಪಶ್ನಾಂತರಮಾಹ—ಸ ಯಜಮಾನಭಾಗ ಋತ್ವಿಗ್ವಿ-
ಶೇಷಾಯ ಬ್ರಹ್ಮಣೇ ಪರಿಹೃತ್ಯಃ ಪರಿತಃ ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ಸಮರ್ಪಣೇಯಃ ||

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಎರಡುವಿಧವಾದ ದೋಷಗಳ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಬೇರೆ ಒಂದು ಪಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಳುವೆನು—ಯಜಮಾನನು
ಕ್ಷತ್ರಿಸದೇಕಾದ ಯಜಮಾನಭಾಗವಾದ ಹವಿಶೇಷವನ್ನು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರವಹಿಸುತ್ತಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಣೆಯ ಶುಕ್ತಿಜನಿಗೆ
ಷುಜಮಾನನು ಸಮರ್ಪಿಸದೇಕೆನು.

ಪುರೋಹಿತಾಯತನಂ ನಾ ಏತತ್ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯ ಯದ್ಬ್ರಹ್ಮಾಧಾರ್ತೋ
 ಹ ನಾ ಏಷ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯ ಯತ್ಪುರೋಹಿತ ಉಪಾಹ ಪರೋಕ್ಷೇಣೈವ
 ಪ್ರಾತಿತರೂಪಮಾಪ್ನೋತಿ ನಾಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ಭಕ್ತಿತೋ ಭವತಿ ||

ತನ್ಮುಪರ್ಗಣೇ ದೋಷದ್ವಯರಾಹಿತ್ಯಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಮುತ್ತಿಗ್ರೂಪೋ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಯದ್-
 ಸ್ವೇತಕೃ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯ ಪುರೋಹಿತಾಯತನಂ ಪುರೋಹಿತಸ್ಥಾನಮ್ | ಪುರೋಹಿತೋ ಯೋಽಪ್ಯೇಷ
 ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯಾಧಾರ್ತೋ ಹ ನಾ ಅರ್ಥದೇಹ ಏವ | ಉ ಹ ನಾ ಇತಿ ನಿಪಾತಸಮೂಹೋಽವಧಾರಣಾ.
 ಫಃ ಪ್ರಾತಿತರೂಪಂ ಅರ್ಥಶರೀರಸ್ಯಾನೀಯ ಪುರೋಹಿತರೂಪೇಣ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ತಸ್ಮಿನ್ನಾಗೇ ಭಕ್ತೀ
 ಸತಿ ಪರೋಕ್ಷೇಣೈವ ವ್ಯವಧಾನೇನೈವ ಪ್ರಾತಿತಸಾದೃಶ್ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತ್ಯೇನ | ಅಹಶಬ್ದ ಉಪಶಬ್ದಶ್ಚ
 ಮಿಲಿತಾನ್ವಯಧಾರಣಾರ್ಥಾತ್ | ಅಸ್ಯ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮವ್ಯವಧಾನೇನ ಸ್ಯಮುಪೇ(ನ) ಕ ಧಾಗೋ
 ಭಕ್ತೀತೋ ನ ಭವತಿ | ಏವಂ ಸತಿ ವ್ಯವಧಾನೇನ ಭಕ್ತಿತತ್ಪಾದ್ಯಜ್ಞಾಂತರಾಯೋ ನ ಭವಿಷ್ಯತಿ ಸ್ಯಮು.
 ಪೇನ ಭಕ್ಷಣಾಧಾವಾದಯಂ ಪಾಪೀಯಾನಸಿ ನ ಭವಿಷ್ಯತಿ |

ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಯಜಮಾನನು ತಾನು ಭಕ್ತಿಸಬೇಕಾದ ಹವಿಶ್ವೇಷವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಣೆಂಬ ಮುತ್ತಿಜನಿಗೆ ಸಮ
 ಹೀಸುವುದರಿಂದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಯಾವ ದೋಷವೂ ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮುತ್ತಿಗ್ರೂಪನಾಗಿ
 ರುವ ಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ಥಾನವು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಕ್ಷತ್ರಿಯನ ಪುರೋಹಿತನ ಸ್ಥಾನವು. ಮತ್ತು ಯಜ್ಞಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಈ ಕ್ಷತ್ರಿಯ
 ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಪುರೋಹಿತನು ಅರ್ಥವೇಹವೆಂದೇ ಭಾವಿಸಬಿಟ್ಟಿರುವನು. ಯಜಮಾನನ ಅರ್ಥಶರೀರದಂತಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮನು
 ಎಂದರೆ ಪುರೋಹಿತನು ಹವಿಪ್ರಾಶನವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಯಜಮಾನನೇ ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸದಂತಾಗು
 ವುದು. ಇಲ್ಲಿರುವ ಅಹ ಉಪ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಅವಧಾರಣಾರ್ಥವನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ
 ಯಜಮಾನನು ತನ್ನ ಮುಖದಿಂದ ಯಾವುದನ್ನೂ ಭಕ್ಷಿಸದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಯಾವ ದೋಷವೂ ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲ.
 ಪುರೋಹಿತನ ಮೂಲಕ ಭಕ್ಷಣವು ಉಂಟಾಗುವುದರಿಂದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸದಂತಾಗಿ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಯಾವ ವಿಚ್ಛಿತ್ತಿ ಉಂಟಾ
 ಗುವುದಿಲ್ಲ. ಯಜಮಾನನು ಈ ವಿಧದಿಂದ ಹವಿಶ್ವೇಷವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸದಂತೆಯೂ ಭಕ್ತಿಸದೆ ಇದಂತೆಯೂ ಆಗುವುದರಿಂದ
 ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಯಾವ ದೋಷವೂ ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಯಜ್ಞ ಉ ಹ ನಾ ಏಷ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ಯದ್ಬ್ರಹ್ಮಾ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಹಿ ಸರ್ವೋ
 ಯಜ್ಞಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತೋ ಯಜ್ಞೇ ಯಜಮಾನೋ ಯಜ್ಞ ಏವ ತದ್ಯ-
 ಜ್ಞಮಪ್ಯತ್ಯರ್ಜಂತಿ ಯಥಾಸ್ವಾಪೋ ಯಥಾಗ್ನಾವಗ್ನಿಂ ತದ್ವೈ
 ನಾತಿರಿಚ್ಯತೇ ತದೇನಂ ನ ಹಿಂಸಿಸಿ ತಸ್ಮಾತ್ಪ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಣೇ ಪರಿಹತಃ ||

ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವದ್ಯಾಕಪಾಶನಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ಯೋ ಬ್ರಹ್ಮಾಪ್ಯೇಷ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮವ್ಯವಧಾನಂ
 ಯಥಾ ಭವತ ಕಥಾ ಯಜ್ಞ ಉ ಹ ವೈ ಯಜ್ಞಸ್ವರೂಪ ಏವ ತತ್ಪಾದ್ಯತ್ಪಾತ್ | ಕಂಠ ಬ್ರಹ್ಮಣೇವ
 ಸರ್ವೋ ಯಜ್ಞಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತೋ ವೇದತ್ರಯನ್ಯುಕಲ್ಪಪರಿಹತ್ಯತೇನ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಛಿವಗ್ರೂಪಸ್ಯೋ.

ಕ್ರತ್ವಾತ್ | ತಸ್ಮಿಂಶ್ಚ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತೇ ಯಜ್ಞೇ ಯಜಮಾನೋಽಪಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಃ | ತತ್ಪಲಭಾಗಿತ್ವಾತ್ |
 ಏವಂ ಸತಿ ತತ್ತೇನ ಭಾಗಪ್ರಾಶನೇನ ಯಜ್ಞಃ ಏವ ಬ್ರಹ್ಮರೂಪೇ ಭಾಗರೂಪಂ ಯಜ್ಞಮುಪ್ಯತ್ಯರ್ಜುಂಠಿ
 ಸಮ್ಯಕ್ಪ್ರಕ್ಷಿಪಂಠಿ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಯಥಾ ಲೋಕೇಷು ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತಾ ಆಪ ಏಕತ್ವೇನ ಸಂಸ್ಕ-
 ಜ್ಯತೇ ಯಥಾ ವಾಙ್ಮೌ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತಮಗ್ನಿಮೇಕೇಭೂತಂ ಪಶ್ಯಾಮಸ್ತಥಾ ತದ್ವೈ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಪ್ರಾಶಿತಂ
 ಹವಿನಾಫಿತಿಶ್ಚ ತೇತಿರಿಕ್ತಂ ನ ಭವತಿ | ಕಿಂತು ಯಜ್ಞರೂಪೇಣ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಸಹ್ಯಕೇ ಭವತಿ | ತದೇಕೇ
 ಭೂತಂ ಹವಿರೇನಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯಂ ನ ಹಿಸ್ತಿನ ಭವತೇ | ತಸ್ಮಾತ್ತ್ವ ಯಜಮಾನಭಾಗೋ ಬ್ರಹ್ಮಣೇ
 ಸಮರ್ಪಣೇಯಃ ||

ಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬ ಮುತ್ತಿಜನು ಯಜಮಾನನ ಪರವಾಗಿ ಹವಿಶ್ರೇಷ್ಠ ಭಕ್ಷಣಮಾಡುವುದನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುವರು—ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ
 ಮುಖ್ಯಪಾತ್ರವನ್ನು ವಹಿಸುವ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬ ಯಾವ ಮುತ್ತಿಕ್ ಇರುವನೋ ಅವನು ಯಜ್ಞವು ನೆರವೇರುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಧಕನಾಗಿ
 ರುವನು. ಈ ಬ್ರಹ್ಮನು ಮೂರು ವೇದಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿದವನಾದ್ದರಿಂದ ಇವನಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ಯಜ್ಞಗಳೂ ನೆಲೆಸಿರುವವು. ಆದ್ದರಿಂದ
 ಬ್ರಹ್ಮನು ಯಜಮಾನಭಾಗವಾದ ಹವಿಶ್ರೇಷ್ಠವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಫಲವೆಲ್ಲವೂ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಲಭಿಸುವುದು,
 ಹೇಗೆಂದರೆ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮತ್ಸ್ಯವು ನೀರನ್ನು ಹಾಕಿದರೆ ಅವೆರಡೂ ಪರಸ್ಪರ ಮಿಶ್ರವಾಗುವವು. ಹಾಗೆಯೇ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದ
 ವಸ್ತುವೂ ಎಲ್ಲ ಒಂದಾಗಿ ಒಬ್ಬಾಗಿ ಸೇರುವವು. ಅದರಂತೆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ಮುತ್ತಿಗ್ನಿನಿಂದ ನೆರವೇರಿಲ್ಲದುವ
 ಕರ್ಮಗಳೂ ಅದರ ಫಲಗಳೆಲ್ಲವೂ ಮುತ್ತಿಕ್ಯುಗಳಿಗೂ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಸಮವಾಗಿ ಸೇರಿಹೋಗುವವು. ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಯಜಮಾನನು
 ಹವಿಶ್ರೇಷ್ಠವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸದಿದ್ದರೂ ಅವನು ಭಕ್ಷಿಸದಂತೆಯೇ ಆಗಿ ಅದರ ಫಲವನ್ನು ಪಡೆಯುವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಜಮಾನ
 ಭಾಗವಾದ ಹವಿಶ್ರೇಷ್ಠವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬ ಮುತ್ತಿಜನಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಬೇಕು.

ಅಗ್ನಿ ಹೈಕೇ ಜುದ್ವತಿ ಪ್ರಜಾಪತೇರ್ವಿಭಾನ್ನಾಮ ಲೋಕಸ್ತಸ್ಮಿಂಸ್ತ್ವಾ
 ದದಾಮಿ ಸಹ ಯಜಮಾನೇನ ಸ್ವಾಹೇತಿ ತತ್ತಥಾ ನ ಕುರ್ಯಾದ್ಯ-
 ಜಮಾನೋ ವೈ ಯಜಮಾನಭಾಗೋ ಯಜಮಾನಂ ಹ ಸೋಗ್ನಿ
 ಪ್ರವೃಣಕ್ತಿ ಯ ಏನಂ ತತ್ರ ಬ್ರೂಯಾದ್ಯಜಮಾನನುಗ್ನಿ ಪ್ರಾವಾ-
 ಕ್ಷೀಣಃ ಪ್ರಾಸ್ಯಾಗ್ನಿಃಪ್ರಾಣಾನ್ಲಕ್ಷ್ಯತಿ ಮರಿಷ್ಯತಿ ಯಜಮಾನ ಇತಿ
 ಶಶ್ವತ್ತಥಾ ಸ್ಯಾತಸ್ಯಾತ್ರ ಸ್ಯಾಽಶಾಂ ನೇಯಾದಾಶಾಂ ನೇಯಾತ್ ||

ಶಕ್ನಾಂತರಮುಪನ್ಯಸ್ಯ ದೂಷಯತಿ—ಏಕೇ ಯಾಜ್ಞಿಕಾಸ್ತಂ ಯಜಮಾನಭಾಗನುಗ್ನಿ
 ಜುದ್ವತಿ | ತತ್ರ ಪ್ರಜಾಪತೇರಿತ್ಯಾದಿಕೋ ಮಂತ್ರಃ | ಪ್ರಜಾಪತೇಃ ಸಂಬಂಧೀ ಯೋ ಲೋಕಸ್ತಸ್ಯ
 ವಿಭಾನಿತ್ಯೇತನ್ನಾಮಧೇಯಂ ವಿಶೇಷೇಣ ಭಾತೀತಿ ತದ್ಭ್ಯುತ್ಪತ್ತೇಃ | ಯಜಮಾನಭಾಗ ಯಜ
 ಮಾನೇನ ಸಹ ತ್ಯಾಂ ತಸ್ಮಿನ್ಲೋಕೇ ದಧಾಮಿ ಪ್ರಕ್ಷಿಪಾಮಿ | ತದರ್ಥಮಿದಂ ಸ್ಯಾತುತಮಸ್ತು |
 ಅನೇನ ಮಂತ್ರೇಣ ಯದ್ಲೋಮಾನುಷ್ಠಾನಮಸ್ತಿ ತತ್ತಥಾ ನ ಕುರ್ಯಾತ್ | ಯಜಮಾನಭಾಗಸ್ಯ
 ಯಜಮಾನಸ್ವರೂಪತ್ವೇನ ತಸ್ಯ ಭಾಗಸ್ಯ ಹೋಮೇ ಸ ಹೋಮಕರ್ತಾ ಯಜಮಾನಮೇವಾಗ್ನಿ

ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಪ್ರವೃತ್ತಂ ದಗ್ಧಂ ಕರೋತಿ | ತತ್ರ ತದಾನೀಂ ಯಃ ಶತ್ರುರಾಗತ್ಯೈನಂ ಕರ್ತಾರಂ
 ಬ್ರೂಯಾಚ್ಚವೇಶ | ಕಥಮಿತಿ ತದುಚ್ಯತೇ | ಹೇ ಹೋಮಕರ್ತಸ್ವಂ ಯಜಮಾನಮಗ್ನೌ
 ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗ್ಧಗ್ಧವಾನಸಿ | ಅಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಾನಗ್ನಿಃ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ
 ಭಕ್ಷ್ಯತಿ ಸ ಯಜಮಾನೋ ಮರಿಷ್ಯತೀತಿ ಸ ಶಾಪೋಽವಶ್ಯಂ ತಥೈವ ಸ್ಯಾತ್ | ತಸ್ಮಾತ್ ತಸ್ಯ
 ಹೋಮಸ್ಯಾಶಾಮಿಚ್ಛಾಮಸಿ ನೇಯಾನ್ ಪ್ರಾಪ್ನುಯಾತ್ ಅಭ್ಯಾಸೋಽಧ್ಯಾಯಸಮಾಪ್ತರ್ಥಃ ||

ಯಜಮಾನನು ಭಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ ಹವಶ್ಯೇಷವನ್ನು ಬೇರೆ ವಿಧವಾಗಿ ವಿನ್ಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಿ
 ಅದನ್ನು ಖಂಡಿಸುವರು—ಕೆಲವರು ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಯಜಮಾನ ಭಾಗವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆಗ ಪ್ರಜಾಪತೇ
 ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುವರು. ಈ ಲೋಕವು ಪ್ರಜಾಪತಿ ಸೃಷ್ಟವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಜಾಪತಿ ಸಂಬಂಧವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದು
 ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಈ ಮಂತ್ರಕ್ಕೆ ಭಾಸವಾಗುವುದು. ಎಲೈ ಯಜಮಾನ ಭಾಗವೇ ಯಜ
 ಮಾನನ ಸಹಿತವಾಗಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹಾಕುತ್ತೇನೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಆಹುತಿಯನ್ನರ್ಪಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಇದರ ಅರ್ಥವು.
 ಇಂತಹ ಅರ್ಥವಿರುವ ಈ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಹೋಮಾನುಷ್ಠಾನವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಯಜಮಾನ ಭಾಗವನ್ನು
 ಎಂದರೆ ಯಜಮಾನ ಸ್ವರೂಪವೇ ಆದ ಭಾಗವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡುವುದರಿಂದ ಯಜಮಾನನನ್ನೇ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ
 ಹೋಮಮಾಡಿ ಭಸ್ಮಮಾಡಿದಂತೆ ಆಗುವುದು. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಆಗದೇ ಇರುವ ಶತ್ರುಗಳೂ ಒಂದು ಯಜ್ಞ
 ಕರ್ತೃವಾದ ಮುಕ್ತಿಕ್ಕನ್ನು ಕುರಿತು ಹೀಗೆ ಹೇಳಬಹುದು—ಯಜ್ಞ ಮಾಡಿಸುವ ಯಜ್ಞಕರ್ತನೇ, (ಹೋಮಕರ್ತನೇ) ನೀನು
 ಪಠಿಸುತ್ತಿರುವ ಹೋಮಮಂತ್ರದಿಂದ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಡವಿ ಹೋಮಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು. ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ
 ಬಿದ್ದ ಯಜಮಾನನ ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಡಹಿಸುವನು. ಅದರಿಂದ ಯಜಮಾನನು ಮೃತನಾಗುವನು ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ
 ಅದಂತೆಯೇ ಆಗುವ ಸಂಭವವುಂಟು. ಎಂದರೆ ಈ ವಾಕ್ಯವು ಯಜಮಾನನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶಾಪವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುವುದು.
 ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ವಿಧವಾದ ಹೋಮವನ್ನು ಎಂದಿಗೂ ಮಾಡಕೂಡದು.

English Translation

**(The Kshatriya is not allowed to eat sacrificial food. The
 Brahma priest eats his portion for him.)**

As regards the portion of sacrificial food which is to be eaten by the
 sacrificer, they ask, whether the Kshatriya should eat or whether he should
 not eat it. They say, if he eats, then he commits a great sin, as having eaten
 sacrificial food although he is an ahutad (one not permitted to eat). If he do
 not eat, then he cuts himself off from the sacrifice with which he was connect-
 ed. For the portion to be eaten by the sacrificer, is the sacrifice. This is to
 be made over to the Brahma priest. For the Brahma priest of the Kshatriya

is in the place of his purohita. The purohita is the one-half of the Kshatriya; only through the intervention of another (the Brahma priest), the portion appears to be eaten by him, though he does not eat it with his own month. For the sacrifice is there where the Brahma (priest) is. The entire sacrifice is placed in the Brahma, and the sacrificer is there where the Brahma (priest) and the sacrificer is in the sacrifice. They throw the sacrifice in the shepe of the portion which is to be eaten by the sacrificer into the sacrifice which has the form of the Brahma just as they throw water into water, fire into fire, without making it overflow, nor causing any injury to the sacrificer. therefore is this portion to be eaten by the sacrificer, if he be a Kshatriya, to be given up to the Brahma.

Some sacrificial priests, however, sacrifice this portion to the fire, saying, "I place thee in Prajapati's world, which is called vibhan (shining everywhere), be joined to the sacrificer, Svaha." But thus the sacrificial priest ought not to be proceed. For the portion to be eaten by the sacrificer is the sacrificer himself. What priest, therefore, asserts this, burns the sacrificer in the fire. If any one should observe a priest doing so, he ought to tell him, "Thou hast singed the sacrificer in the fire. Agni will burn his breaths, and he will consequently die." Thus it always happens. Therefore he should not think of doing so.

ಇತಿ ಶ್ರೀನುತ್ಪಾಯಸಾಯಣವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯಸ್ಯ ಚತುಸ್ತ್ರೀಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಅಷ್ಟಮಃ ಖಂಡಃ

ಇತಿ ಶ್ರೀನುದ್ರಾಣಾಧಿರಾಜಪರಮೇಶ್ವರ ವೈದಿಕಮಾರ್ಗಪವರ್ತಕ ವೀರಬುಕ್ಕಣಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಧುರಂಧರ
ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯಕೃತಾವೈತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯೇ ಚತುಸ್ತ್ರೀಂಶೋಧ್ಯಾಯಃ ಸಮಾಪ್ತಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತೆ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಮೂವತ್ತೆ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಅಧೈತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ ಪಂಚವಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಪುಥಮಃ ಖಂಡಃ

ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಮೂವತ್ತೈದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು

[ವಿಶ್ವಂತರ ಎಂಬ ರಾಜನಿಗೆ, ಯಜ್ಞ ಪದ್ಧತಿ ಸೋಮಪಾನ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಬೇರೆ ವಿಧವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಬೇಕೆಂದು ರಾಮ ಮಾರ್ಗವೇಯ ಎಂಬುವನು ಉಪದೇಶಿಸುವುದು.]

[ಶ್ಯಾಪರ್ಣನೆಂಬವನ ಉಪಾಖ್ಯಾನವು. ರಾಮ ಎಂಬುವನು ತಮ್ಮ ಹಕ್ಕನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸುವುದು.]

ವಿಶ್ವಂತರೋ ಹ ಸೌಷದ್ವನಃ ಶ್ಯಾಪರ್ಣಾನ್ವರಿಚೆಕ್ಷಾಣೋ ವಿಶ್ಯಾಪರ್ಣಂ
ಯಜ್ಞಮಾಜಹ್ರೇ ತದ್ಧಾನುಬುಧ್ಯ ಶ್ಯಾಪರ್ಣಾಸ್ತಂ ಯಜ್ಞಮಾಜಗ್ಮು-
ಸ್ತೇ ಹ ತದಂತರ್ವೇದ್ಯಾಸಾಂಚಕ್ರೀ ತಾನ್ಲ ದೃಷ್ಟವೋನಾಚ
ಪಾಪಸ್ಯ ನಾ ಇಮೇ ಕರ್ಮಣಃ ಕರ್ತಾರ ಆಸತೇಃಪೂತಾಯೈ
ನಾಚೋ ವದಿತಾರೋ ಯಚ್ಛ್ಯಾಪರ್ಣಾ ಇಮಾನುತ್ಥಾಪಯತೇಮೇ
ಮೇಽನ್ತರ್ವೇದಿ ಮಾಽಸಿಷತೇತಿ ತಥೇತಿ ತಾನುತ್ಥಾಪಯಾಂಚಕ್ರುಃ ||

ಕ್ಷತ್ರಿಯೋ ಯಜಮಾನೋ ಯಸ್ತಸ್ಯ ಹೋಮಾದಿ ವರ್ಣತಮ್ ||
ಫಲನಾನಾತು ಚಮಸಸ್ತಸ್ಯೈವಾತ್ರೋಪವರ್ಣ್ಯತೇ || ೧ ||

ತತ್ರಾಪಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯ ಸೋಮಭಕ್ಷರಾಹಿತೈಶ್ಚ ದರ್ಶನಾರ್ಥಮುಪಾಖ್ಯಾನಮಾಹ-ಶೋಧನಂ
ಸದ್ಧ ರಾಜಗೃಹಂ ಯಸ್ಯ ರಾಜ್ಞಂ ಸೋಮಯಂ ಸುಷದ್ಧಾ ತಸ್ಯ ಪುತ್ರಃ ಸೌಷದ್ವನಃ | ಸ ಚ ವಿಶ್ವಂತರ-
ನಾಮಕಃ | ಸ ಕದಾಚಿದ್ಯಾಗಂ ಚಿಕೀರ್ಷುಃ ಶ್ಯಾಪರ್ಣನಾಮಕಾನ್ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಿಶೇಷಾನ್ ಪರಿ-
ಚೆಕ್ಷಾಣ ಆರ್ತ್ವಿಜೈ ನಿರಾಕುರ್ವನ್ತಿ ಶ್ಯಾಪರ್ಣಂ ಯಜ್ಞಮಾಜಹ್ರೇ ಶ್ಯಾಪರ್ಣನಾಮಕಬ್ರಾಹ್ಮಣ-
ವಿವಹಿತಮೇವ ಯಜ್ಞಮನುಷ್ಠಿತವಾನ್ | ತದ್ಧ ತಸ್ತವಂ ಶ್ಯಾಪರ್ಣನಾಮಕಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ಅನುಬುಧ್ಯ
ಮನುಷ್ಯಮುಪಾದವಗತೈ ವಿಶ್ವಂತರೇಣ ರಾಜ್ಞಾ ತದಾನೀಮನಾದೂತಾ ಪಿವ ತಂ ಯಜ್ಞಮಾಜಗ್ಮುಃ
ಆಗತ್ಯ ತೇ ಹ ಪಿವ ಶ್ಯಾಪರ್ಣಾಸ್ತದಂತರ್ವೇದಿ ತಸ್ಯ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ವೇದಿಮಧ್ಯೆ ಆಸಾಂಚಕ್ರೀ
ರಾಜಾನುಜ್ಞಾನಂತರೇಣ ಸ್ವಯಮೇವೋಪವಿಷ್ಯವಂತಃ | ರಾಜಾ ತಾನುತ್ಥಂಥಾನ್ ಶ್ಯಾಪರ್ಣಾನ್
ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಸ್ತುತೀಯಾನ್ ವೇತ್ರಪಾಣೇನ್ ಪುರುಷಾನುವಾಚ | ಯುದ್ಯೇ ಶ್ಯಾಪರ್ಣಾಃ ಸಂಕ್ರೀಮೇಃ-

ಪೂರ್ವಾಯೈ ವಾಚೋ ವದಿತಾರೋಽಪೂರ್ವಾಂ ಪಾಚಂ ಮದೀಯಾಜ್ಞಾರೂಪಾಂ ವದಂತಃ ಪಾಪಸ್ಯ ಕರ್ಮಣಃ ಕರ್ತಾರೋ ಧೌರ್ತ್ಯರೂಪಂ ಮೃಪಾರಂ ಕರ್ತುಮುದ್ಯತಾ ಇಹಾಽಂತೇ | ಇಮೇ ಶ್ಯಾಪರ್ಣಾ ಮೇಂತವೇದಿ ಮದೀಯಾಯಾ ವೇದೇರ್ಮಧ್ಯೇ ಮಾಸಿಪತ ಸ್ವಯಮೇವೋಪವಿಷ್ಟಾ ಇಮಾನ್ ಧೂರ್ತಾನ್ ಹೇ ವೇತ್ರಪಾಣಯ ಉತ್ಥಾಪಯತ | ಇತ್ಯೇವಂ ರಾಜ್ಞೋಕ್ತಾ ವೇತ್ರ-ಪಾಣಯಸ್ತಥೇತ್ಯಂಗೀಕ್ಯತೃ ಶಾನ್ ಶ್ಯಾಪರ್ಣಾನುತ್ಥಾಪಯಾಂಚಕ್ರುಃ ||

ಈಗ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದವನು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸೋಮಪಾನವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದೆಂಬುವುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ಪೂರ್ವೇತಿಪಾಸವನ್ನು ಹೇಳುವರು-ಉತ್ತಮವಾದ ಅರಮನೆಯುಳ್ಳ ರಾಜನಿಗೆ ಸುಷದ್ಮಾ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಅವನ ಪುತ್ರನಿಗೆ ಸೌಷದ್ವನಃ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಅವನ ನಿಜವಾದ ಹೆಸರು ವಿಶ್ವಂತರ ಎಂದು. ಈ ರಾಜನು ಒಂದಾನೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಅವೇಕ್ಷಿಸಿ ತನ್ನ ಕುಲಪುರೋಹಿತರಾದ ಶ್ಯಾಪರ್ಣ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ ಯಜ್ಞಮಾಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವರನ್ನು ಕರೆಯದೆ ವಿಶ್ವಾಪರ್ಣ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಬೇರೆ ಕೆಲವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ಕರೆಸಿ ಅವರ ಮೂಲಕ ಯಜ್ಞಮಾಡಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದನು. ರಾಜನ ಹಿಂದಿನ ಕುಲಪುರೋಹಿತರಾದ ಶ್ಯಾಪರ್ಣರೆಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಕೆಲವು ಪುರುಷರ ಮೂಲಕ ತಮ್ಮ ರಾಜನಾದ ವಿಶ್ವಂತರ ಎಂಬುವನು ತಮ್ಮನ್ನು ಕರೆಯದೆ ಯಜ್ಞಮಾಡಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಅನಾಹುತವನ್ನೇ ಮಾಡಿರುವನೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಕರೆಯದಿದ್ದರೂ ಅವನ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ಹೀಗೆ ಬಂದ ಶ್ಯಾಪರ್ಣರೆಂಬ (ಹಿಂದಿನ ಪುರೋಹಿತರು) ರಾಜನ ಅನುಜ್ಞೆ ಇಲ್ಲದೆ ತಾವೇ ಬಂದು ಯಜ್ಞಶಾಲೆಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಅಂತರ್ಮದಿಯಲ್ಲಿ ತಾವೇ ಕುಳಿತುಕೊಂಡರು. ರಾಜನಾದರೋ ಉದ್ಭಟತನದಿಂದ ವರ್ತಿಸುತ್ತಿರುವ (ತನ್ನ ರಿಜ್ಞೆಯಿಲ್ಲದೆ ಯಜ್ಞವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದು ಕುಳಿತಿರುವ) ಶ್ಯಾಪರ್ಣರನ್ನು ನೋಡಿ ಕೋಪೋದ್ದೀಪಿತನಾಗಿ ತನ್ನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಬೆತ್ತಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ರಾಜಾಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪಾಲಿಸಲು ನಿಂತಿರುವ ಕೆಲವು ಪುರುಷರನ್ನು ಕುರಿತು ಇಂತೆಂದನು-ನನ್ನ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪಾಲಿಸುವ ಎಲೈ ಪುರುಷರೇ, ಈ ಶ್ಯಾಪರ್ಣರೆಂಬ ಇಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಧಮರು ಕೆಟ್ಟ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆಡುತ್ತಿರುವರು. ಆಜ್ಞಾರೂಪವಾದ ನನ್ನ ಮಾತನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸಿದಭಾರ್ಷಣಿಗಳನ್ನುಡುತ್ತಾ ಕೆಟ್ಟಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಧೂರ್ತತನದಿಂದ ನೀಚತಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತರಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವರು. ಈ ಧೂರ್ತರನ್ನು ನಾನು ಹೇಳಕಳಿಸಿ ಕರೆಸಲಿಲ್ಲ. ತಾವಾಗಿಯೇ ಬಂದು ಇಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವರು. ಬೆತ್ತವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ ನೀವು ಇವರನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಹರಿಸಿ ಇಲ್ಲಿಂದ ಇವರನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ಗುನಂತೆ ಮಾಡಿ ಎಂದು ಆಜ್ಞಾಪಿಸಲು ಆ ಭೃತ್ಯರು ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲೆಂದು ಆ ಶ್ಯಾಪರ್ಣರನ್ನು ಅವರು ಕುಳಿತಿದ್ದ ಸ್ಥಳದಿಂದ ಅವರನ್ನು ಎಬ್ಬಿಸಿ ಹೊರಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿದರು.

ತೇ ಹೋತ್ಥಾಪ್ಯಮಾನಾ ರುರುವಿರೇ ಯೇ ತೇಭ್ಯೋ ಭೂತವೀರೇ-
ಭ್ಯೋಽಸಿತಮೃಗಾಃ ಕಶ್ಯಪಾನಾಂ ಸೋಮಸೀಘಮಭಿಜಿಗ್ಮುಃ ಪಾರಿ-
ಕ್ಷಿತಸ್ಯ ಜನಮೇಜಯಸ್ಯ ವಿಕಶ್ಯಪೇ ಯಜ್ಞೇ ತೈಸ್ತೇ ತತ್ರ ವೀರವಂತ
ಆಸುಃ ಕಃ ಸ್ವಿತ್ಸೋಽಸ್ಮಾಕ ಮಸ್ತಿ ವೀರೋ ಯ ಇಮಂ ಸೋಮ-
ಸೀಘಮಭಿಜೇಷ್ಯತೀತಿ ||

ತೇಷಾಂ ಶ್ಯಾಪರ್ಣಾನಾಂ ವೃತ್ತಾಂತಮಾಹ-ವೇತ್ರಪಾಣಿಧಿರುಶ್ಯಾಪ್ಯಮಾನಾಸ್ತೇ ಶ್ಯಾಪರ್ಣಾಃ
 ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ರುರುವೀರೇ ರವಂ ಕಬ್ಬಂ ಪರಸ್ಪರಮುಚ್ಚೈರ್ಭೃಗುನಿಂ ಕೃತವಂತಃ | ತತ್ರ ಭೃಷ್ಣಾಃ ಕೇಚಿ-
 ದನ್ಯಾಸ್ತೃತಿ ಕಾಚಿತ್ಪುರಾತನೀಂ ಕಥಾಮೂಢುಃ | ಪರಿಕ್ಷಿತಃ ಪುತ್ರೋ ಜನಮೇಜಯಾಪ್ಯೋ ಯೋ
 ರಾಜಾ ಸ ಕದಾಚಿತ್ಕೃತ್ಯಪವಂತೋತ್ಪನ್ನಾನ್ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನ್ ವಿಹಾಯ ವಿಕಲ್ಪಪಂ ಯಜ್ಞಂ ಭೂತ-
 ವೀರಸಂಜ್ಞ ಕೃಬ್ಬಾಹ್ಮಣೈರ್ಭೃಗುತ್ಪ್ರಿಗ್ನಿಃ ಕಾರಯಾಮಾಸ | ತದಾನೀಂ ಕಲ್ಪಪಾನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಯೇ
 ಕೇಚಿದಸಿತಮ್ನುಗನಾಮಕಾಃ ಪುರುಷಾಃ ಸೋಮಪೀಠಂ ಜನಮೇಜಯಸಂಬಂಧಿನಂ ಸೋಮಯಾಗಂ
 ತೇಭ್ಯೋ ಭೂತವೀರಸಂಜ್ಞ ಕೇಭ್ಯೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇಭ್ಯೋ ಬಲಾದಾಕೃತ್ಯ ಸ್ವಯಮುಭಿಜಿಗ್ನುರಭಿತೋ
 ಜಯಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾಃ | ಬಹುಷು ಯಜ್ಞಪ್ರಯೋಗೇಷು ವಿಜಗೀಷುಕಥಾಂ ಕೃತ್ವಾ ಶಾನ್ ಭೂತ-
 ವೀರಾನ್ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನ್ ಪರಾಜಯಂ ಪ್ರಾಪಯ್ಯ ಸ್ವಯಮುಸಿತಮ್ನುಗನಾಮಾನೋ ಯೈ ಜಿತವಂತ-
 ಸ್ತೈರಸಿತಮ್ನುಗೈಶ್ಚೇ ಕಲ್ಪಪಾತ್ರ ಜನಮೇಜಯಸ್ಯ ಯಜ್ಞೇ ವೀರವಂತಃ ಶೂರಪುರುಷೋಪೇತಾ
 ಆಸುಃ | ಏತಾಂ ಕಥಾಮುದಾಕೃತ್ಯ ಶ್ಯಾಪರ್ಣಾಃ ಸ್ಯಕೀಯಾನೇವಂ ಪೃಚ್ಛಂತಿ | ಅಸ್ಮಾಕಂ ರಾಜ್ಞಾ
 ತಿರಸ್ಯತಾನಾಮಸ್ಮಾಕಂ ಮಧ್ಯೇ ಯಃ ಪುಮಾನಿಸುಂ ಸೋಮಪೀಠಂ ವಿಶ್ವಂತರಸ್ಯ ರಾಜ್ಞಃ
 ಸೋಮಯಾಗಮುಭಿಜೇಷ್ಯತಿ ಸ ತಾದ್ಯತೋ ವೀರಃ ಕಚ್ಛಿದಸ್ತಿ ಯಃ ಕೋಪಿ ಕಮಸ್ತೀತ್ಯೇವ-
 ಮುಚ್ಛೈಃ ಶಬ್ದಂ ಚಕ್ರಃ ||

ಶ್ಯಾಪರ್ಣೇಂಬ ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಮುಂದಿನ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು-ಬಿತ್ತವನ್ನು ಹಿಡಿದ ರಾಜಸೇವಕರಿಂದ
 ಯಜ್ಞವೇದಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೊರದೂಡಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ಯಾಪರ್ಣೇಂಬ ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಘಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ಧೂರ್ತರಾದ
 ಇತರ ಕೆಲವರೊಡನೆ ಈ ರಾಜನ ನಡತೆಯ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಹಿಂದೆ ನಡೆದ ಕಥೆಯನ್ನು ಪರಸ್ಪರ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಎಲೈ
 ಪುರುಷರೇ ಇಲ್ಲಿ ಕೇಳಿ. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಪರಿಕ್ಷಿತ್ ಎಂಬ ರಾಜನ ಪುತ್ರನಾದ ಜನಮೇಜಯನೆಂಬುವನು ಇದ್ದನು. ಅವನು
 ಯಜ್ಞಮಾಡುವಾಗ ತನ್ನ ಕುಲಪುರೋಹಿತರಾದ ಕಲ್ಪಪರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟು ಆ ಕಲ್ಪಪವಂಶದವರನ್ನೂ ಅಲಕ್ಷಿಸಿ ಭೂತವೀರ
 ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ಕರೆಸಿ ಅದರ ಮೂಲಕ ಯಜ್ಞಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಆಗ ಕಲ್ಪಪವಂಶದಲ್ಲಿ ಇದ್ದ ಕೆಲವರು
 ಎಂದೆ ಅಸಿತಮ್ನುಗ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಕೆಲವು ಪುರುಷರು (ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು) ಸೋಮಪೀಠದ (ಸೋಮಪಾನ
 ಮಾಡುವದಿನ) ದಿನದಲ್ಲಿ ಜನಮೇಜಯರಾಜನ ಸೋಮಯಾಗವನ್ನು ಕ್ರವೇಶಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಪುತ್ರೀಜ
 ರಾದ ಭೂತವೀರ ಎಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಂದ ಬಲವಂತವಾಗಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕಿತ್ತುಕೊಂಡು ಅವರನ್ನು ಓಡಿಸಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಜಯ
 ಶಾಲಿಗಳಾದರು. ಈ ರೀತಿ ಜನಮೇಜಯರಾಜನ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಭೂತವೀರರಿಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ತಾವೇ ಎಂದೆ
 ಅಸಿತಮ್ನುಗ ಎಂಬ ಕಲ್ಪಪವಂಶದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೇ ಗೆದ್ದು ಬಹಳ ಶೂರಪುರುಷರೆಂದು ಪ್ರಾತಿಯನ್ನು ಪಡೆದರು. ಈ ಕಥೆಯನ್ನು
 ಪರಸ್ಪರ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ಆ ಶ್ಯಾಪರ್ಣೇಂಬವರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮಲ್ಲಿಯೇ ಹೀಗೆ ಕೇಳುತ್ತಾ ಇದ್ದರು-ಈಗ ಹೇಳಿದಂತೆ
 ಮಾಡಲು ಆ ವಿಶ್ವಂತರಾಜನ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸೋಮಯಾಗವನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಿ ಗೆಲ್ಲುವ ಶೂರನಾದ ಪುರುಷನೊಬ್ಬನೂ
 ನಮ್ಮಲ್ಲಿಲ್ಲವೇ ಎಂದು ಘಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಾ ಪರಸ್ಪರ ಕಿಚಿಕ್ಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು.

ಅಯಮಹಮಸ್ಮಿ ವೋ ವೀರ ಇತಿ ಹೋವಾಚ ರಾಮೋ ಮಾರ್ಗ-
 ವೇಯಃ ||

ಶಸ್ತೃ ಶ್ಯಾಪರ್ಣಾನಾಂ ಪುಶ್ಚಶ್ಚ ತನ್ನಧ್ಯೇ ಕೇನಚಿದುಕ್ತಮುಕ್ತರಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಮೃಗ-
ವುರ್ಣಾಮ ಕಾಚಿದ್ಯೋಷಿತಶ್ಚಶ್ಯಾಃ ಪುಶ್ಕೋ ರಾಮನಾಮಾ ಕಶ್ಚಿದ್ಭ್ರಾಕ್ರಮಣ ಏವಮುವಾಚ | ಹೇ
ಶ್ಯಾಪರ್ಣಾ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಮಧ್ಯೇ ವೀರಃ ಪರಕೀಯಾನ್ ವಿಜೇತುಂ ಶೂರೋಽಹಮಯ-
ಮಸ್ಮಿ ಭವತಾಂ ಪುರೋ ವರ್ತಮಾನೋಽಸ್ಮೀತಿ ||

ಆ ಶ್ಯಾಪರ್ಣರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಓರ್ವ ಪುರುಷನು ನೋಲಿನ ಶ್ಯಾಪರ್ಣರ ಪ್ರತ್ಯೇಗ ಉತ್ತರವಿತ್ತನು—ಎಲೈ ಶ್ಯಾಪರ್ಣರೇ
ಕೇಳೆ. ಮೃಗವು ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಓರ್ವ ಪ್ರೀತಿ ಇದ್ದಳು. ಅವಳ ಪುತ್ರನಾದ ರಾಮ ಎಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೊಬ್ಬನು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದನು
ಎಲೈ ಶ್ಯಾಪರ್ಣರೇ, ಚಿಂತಿಸಬೇಡಿ. ನಿಮ್ಮ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಶೂರನಾದ ನಾನಿರುವೆನು. ಪರಕೀಯರಾದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾನು
ಶಯಿಸಲು ಶಕ್ತನಾಗಿರುವೆನು. ನಾನು ನಿಮ್ಮ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಮಗೆ ಸಹಾಯಕನಾಗಿರುವಾಗ ನೀವು ಏತಕ್ಕಾಗಿ ಚಿಂತಿಸಬೇಕು
ಎಂದನು.

ರಾಮೋ ಹಾಸ್ಯಮಾರ್ಗವೇಯೋಽನೂಚಾನಃ ಶ್ಯಾಪರ್ಣೇಯಸ್ತೇಷಾಂ
ಹೋತ್ರಿಷ್ಯತಾಮುವಾಚಽಪಿ ನು ರಾಜನ್ನಿತ್ಯಂವಿದಂ ವೇದೇರುತ್ಥಾ-
ಪಯಂತೀತಿ ಯಸ್ತ್ವಂ ಕಥಂ ವೇತ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಬಂಧವಿತಿ ||

ಶಸ್ತೃ ರಾಮಸ್ಯ ವೃತ್ತಾಂತಮಾಹ—ಶ್ಯಾಪರ್ಣೇಯಃ ಶ್ಯಾಪರ್ಣಾನಾಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನಾಂ
ಸಂಬಂಧೀ ಮೃಗವುಪುಶ್ಕೋ ರಾಮೋಽನೂಚಾನಃ ಸಾಂಗವೇದಶಾಸ್ತ್ರಪಾರಂಗತ ಆಸ ತತ್ರಾವಸ್ತಿತ-
ನಾನ್ | ಶೇಷಾಂ ಶ್ಯಾಪರ್ಣಾನಾಂ ವೇದೇರುತ್ರಿಷ್ಯತಾಂ ಮಧ್ಯೇವಸ್ತಿತೋ ರಾಮೋ ವಿಶ್ವಂತರಂ
ಪ್ರತ್ಯೇವಮುವಾಚ | ರಾಜನ್ನೀತ್ಯಂವಿದಂ ಯಾಗಸಂಬಂಧಿಪ್ರಯೋಗಪ್ರಕಾರಾಧಿಜ್ಞಂ ಮಾಮಪಿ
ತುದೇಯಾ ವೇತ್ತಪಾಣಿಯೋ ನು ಪ್ರೀತಂ ವೇದೇರುತ್ಥಾಪಯಂತಿ ಸದೇಶದಯುಕ್ತಮಿತಿ | ತಚ್ಚುಕ್ತ್ವಾ
ವಿಶ್ವಂತರೋ ರಾಜೈವಮುವಾಚ | ಹೇ ಬ್ರಹ್ಮಬಂಧೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಧಮ ರಾಮ ಯಸ್ತ್ವಂ
ಧಾಷ್ಠ್ಯಾರ್ಥದ್ವಿವೇಷಿ ಸ ತ್ವಂ ಕಥಂ ವೇತ್ಯೇತಿ | ಅತ್ರ ರಾಜೋವಾಚೇತ್ಯಧ್ಯಾರ್ಥವ್ಯಂ ||

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ರಾಮನೇಂಬವನ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು. ಆ ಜನರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ಯಾಪರ್ಣರಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ
ಸಂಬಂಧಿಯೂ, ಮೃಗವು ಎಂಬ ಪ್ರೀತಿಯ ಪುತ್ರನೂ ಆದ ರಾಮ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಪಾರಂಗತನಾದ ಓರ್ವ ಪುರುಷನು
ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲೇ ಇದ್ದನು. ಈ ಶ್ಯಾಪರ್ಣರನ್ನು ವೇದಿಯಿಂದ ಓದಿಸಿದ; ರಾಮನೇಂಬ ಈ ಪುರುಷನೂ
ಅಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದನು. ಆಗ ಇವನು ರಾಜನಾದ ವಿಶ್ವಂತರನನ್ನು ಕುರಿತು ಇಂತೆಂದನು—ಎಲೈ ರಾಜನೇ, ಯಜ್ಞಸಂಬಂಧವಾದ
ತ್ರಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಕುಶಲನಾಗಿರುವ ನನ್ನನ್ನೂ ಶ್ಯಾಪರ್ಣರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವೆನೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ನನ್ನ ವೇತ್ರಪಾಣಿ
ಗಳಾದ ಭೃತ್ಯರು ವೇದಿಯಿಂದ ಎಬ್ಬಿಸಿ ಹೊರಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸುವರು. ಇದು ಅಯುಕ್ತವು ಎಂದನು. ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಈ
ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ವಿಶ್ವಂತರ ರಾಜನು ಇಂತು ನುಡಿದನು—ಎಲೈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಧಮನೇ, ನೀನು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದನ್ನು
ನೋಡಿದರೆ ನಿನಗೆ ಏನೂ ತಿಳಿಯದ ಧೂರ್ತನಂತೆ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿರುವೆ. ಇಂತಹ ನಿನಗೆ (ರಾಮನಿಗೆ) ಎಲ್ಲವೂ ತಿಳಿಯುವು
ದೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುವುದು ಎಂದನು.

English Translation

(On the sacrificial drink which the King has the to taste instead of Soma according to the instruction given by Rama Margaveya to the King Visvantara.)

(Story of the Syaparnas. Rama defends their rights.)

Visvantara, the son of Sushadman, deprived the Syaparnas of their right of serving as his sacrificial priests, and interdicted any one of this family to take part in his sacrifice. Having learnt (that) they went to the place of his sacrifice and seated themselves within the precincts of the Vedi. On observing them Visvantara said (to his attendants), "There sit those Syaparnas, the scoundrels, who endeavour to sully another's fame. Turn them out; let them not sit in the Vedi." The attendants obeyed and turned the Syaparnas out. They then cried aloud, "When Janamejaya, the son of Parikshit, was performing a sacrifice without the Kasyapas (who were his hereditary priests), then the Asitamrigas from among the Kasyapas, turned the Bhutaviras (who were officiating instead of Kasyapas) out, not allowing them to administer the Soma rites. They succeeded because they had brave men with them. Well, what hero is now among us, who might by force take away this Soma beverage (that we might administer it ourselves)?" "This your man am I," said Rama Margaveya. This Rama belonged to the Syaparnas, and had completed the sacred study. When the Syaparnas rose to leave then he said to the king, "Will (thy servants), O king, turn out of the Vedi even a man (like me) who knows the sacred science? (The king answered), "O thou member of the vile Brahman brood, whoever thou art, how hast thou any knowledge (of such matters)?"

ಇತಿ ಶ್ರೀಮನ್ನಾಂಕುಷಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯಸ್ಯ ಪಂಚವಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ
ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತೈದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಅಥ ಪಂಚವಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ದ್ವಿತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಮೂವತ್ತೈದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಖಂಡವು

[ಸೋಮಯಾಗವಲ್ಲಿ (ಸೋಮಪಾನವದ್ಧಿ) ಇಂದ್ರನನ್ನು ಏಕೆ ದಿಡಲಾಯಿತು ?
ಇವರಿಂದ ಕೃತ್ರಿಯನೂ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸೋಮಪಾನಕ್ಕೆ ಅವರ್ಜನಾದನು ಎಂಬ ವಿಚಾರ]

ಯತ್ರೇಂದ್ರಂ ದೇವತಾಃ ಪರ್ಯವೃಂಜನ್ವಿಶ್ವರೂಪಂ ತ್ವಾಷ್ಟಮಭ್ಯ-
ಮಂಸ್ತು ವೃತ್ರಮ್ಸ್ಮೃತ ಯತೀನ್ವಾಲಾವ್ಯಕೇಭ್ಯಃ ಪ್ರಾದಾದರುರ್ಮು-
ಘಾನವಧೀದ್ವೈದಸ್ಯತೇಃ ಪ್ರತ್ಯವಧೀದಿತಿ ತತ್ರೇಂದ್ರಃ ಸೋಮು-
ಪೀಥೇನ ವ್ಯಾರ್ಥತೇಂದ್ರಸ್ಯಾಸು ವ್ಯುಧ್ಧಿಂ ಕ್ಷತ್ರಂ ಸೋಮಪೀ-
ಥೇನ ವ್ಯಾರ್ಥತಾಪೀಂದ್ರಃ ಸೋಮಪೀಥೇಽಭವತ್ತ್ವಷ್ಟುರಾಽಮು-
ಷ್ಯಸೋಮಂ ತದ್ಯದ್ಧಮೇವಾದ್ಯಾಃ ಕ್ಷತ್ರಂ ಸೋಮಪೀಥೇನ ಸ
ಯಸ್ತಂ ಭಕ್ಷಂ ವಿದ್ಯಾದ್ಯಃ ಕ್ಷತ್ರಸ್ಯ ಸೋಮಪೀಥೇನ ವ್ಯುಧ್ಧಸ್ಯ
ಯೇನ ಕ್ಷತ್ರಂ ಸಮೃದ್ಯತೇ ಕಥಂ ತಂ ವೇದೇರುತ್ಪಾಪಯಂತೀತಿ||

ಅಥ ರಾಮಃ ಸ್ಯಕೀಯಂ ವೇದನಂ ರಾಜ್ನೋಽಗ್ರೇ ಪ್ರಕಟಿಯತಿ—ಹೇ ವಿಶ್ವಂತರ
ಮದೀಯಂ ವೇದನಂ ಶ್ವಣು | ಪುರಾ ಕದಾಚಿಜ್ಜೇವತಾ ಇಂದ್ರಸ್ಯೋಽಪರಿ ಪಂಚಾಪರಾಧಾನ್
ಸಂಪಾಪ್ಯೇಂದ್ರಂ ಪರೈವಂಜನ್ ಯಜ್ಞೇಽಸು ಪರಿಕೋ ವರ್ಜಿತವಂತಃ | ಯತ್ರ ಯದಾ ವರ್ಜನಂ
ಕೃತಂ ತತ್ರ ತದೇಂದ್ರಃ ಸೋಮಪೀಥೇನ ವ್ಯಾರ್ಥತ ಸೋಮಪಾನೇನ ನಿಯುಕ್ತೋಽಭೂತ್ |
ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಯೇಽಪರಾಧಾಸ್ತೇಽಭಿಧೀಯಂತೇ | ತ್ವಷ್ಟುಃ ಪುತ್ರಂ ವಿಶ್ವರೂಪನಾಮಾನಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ-
ಮಭ್ಯಮಂಸ್ತೇಂದ್ರೋ ಹಿಂಸಿತವಾನ್ | ತಥಾ ತೇನ ಸ್ವಷ್ಟೋತ್ಪಾದಿತಂ ವೃತ್ರನಾಮಾನಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ-
ಮಸ್ತು ತ ಹಿಂಸಿತವಾನ್ | ಏತಮುಭಯಂ ಕ್ಷೇತ್ರರೀಯೈರ್ವಿಶ್ವರೂಪೋ ವೈ ತ್ವಾಷ್ಟುಸ್ತ್ವಷ್ಟು ಹತಪುತ್ರ
ಇನ್ಮನವಾಕದ್ವಯೇ ವಿಸ್ತವ್ಯನೂಮ್ನಾಪಮ್ | ತಥಾ ಯತೀವೇಽಧರಾನುರಾನ್ ಶಸ್ತ್ರೇಣ ಧಿತ್ವಾ
ಸಾಲಾವ್ಯಕೇಭ್ಯೋಽರಣ್ಯಶ್ವಭ್ಯಃ ಪ್ರಾದಾತ್ | ತಥಾನ್ಯಾನಸ್ಯರುರ್ಮುಘಾನಾಮಕಾನ್ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವೇಷಾ-
ನಸುರಾನವಧೀತ್ | ತಥಾ ಸ್ವಗುರೋಬ್ರಹ್ಮಹಸ್ತತೇರ್ವಾಕ್ಯಂ ಸ್ಯಕೀಯೇನ ವಾಕ್ಯೇನ ಪ್ರ(ತ್ಯ)ವಧೀತ್ |
ಸೋಽಯಂ ಪ್ರತಿಘಾತೋ ನ ಯುಕ್ತಃ | ತಥಾ ಚಾಪಸ್ತಂಭಃ ಸ್ಮರತಿ—ವಾಕ್ಯೇನ ವಾಕ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರತಿ-
ಘಾತನಾಚಾರ್ಯಸ್ಯ ವರ್ಜಯೇಚ್ಛ್ರೇಯಸಾಂ ಚ? ಇತಿ | ಏತೇ ಪಂಚಾಪರಾಧಾಸ್ತುರ್ನಿಮಿತ್ತ-

ಭೂತೈರಿಂದ್ರಸ್ಯ ಸೋಮಪಾನೇ ನಿವಾರಿತೇ ಸತಿ ವ್ಯೃದ್ಧಿಂ ತನ್ನೀವಾರಣಮನು ಕ್ಷತ್ರಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯುಷಾತಿಃ ಸೋಪಮೀಥೇನ ವ್ಯಾಧೃತಃ ಸೋಮಪಾನೇನ ವಿಯುಕ್ತ್ವಾಛೂರ್ತ | ತದೂರ್ಧ್ವಂ ಸೋಮಪೀಥೇ ಸೋಮಪಾನೇಽಸಿ ಸಪ್ರವೃತ್ತೋಽಭೂತ್ | ಕಥಮಿತಿ ತದುಚ್ಯತೇ | ಅಮುಷ್ಯ ತ್ವಷ್ಟುಃ ಸೋಮ-
ನಾಬಲಾದಪಿಬಿದಿತಿ ತೇಷಃ | ತಥಾ ಚ ತೈತ್ತರೀಯಾ ಅಮನಂತಿ- ಸ ಯಜ್ಞವೇಶಸಂ ಕೃತ್ವಾ ಪ್ತಾಸಹಾ ಸೋಮಮಪಿಬತ್ ' ಇತಿ | ತತ್ರಥಾ ಸತೀಂದ್ರೇಣ ಬಲಾತ್ಸೋಮೇ ಪೀತೇ ಸತಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾಂತರಸ್ಯ ತಪ್ತಾನುರ್ಧ್ವಾಭಾವಾದಿದಾನೀಮಸಿ ಕ್ಷತ್ರಂ ಸೋಮಪೀಥೇನ ವ್ಯೃದ್ಧಮೇವ ಸೋಮಪಾನರಹಿತಮೇವಾನತಿಷ್ಠತೇ | ಯೇನ ಭಕ್ಷವಿಶೇಷೇಣ ಕ್ಷತ್ರಂ ಸಮ್ಯದ್ಧಂ ಭವತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಕೋ ಯೋಽನ್ಯೋ ಭಕ್ಷಃ ಸೋಮಪಾನೇನ ವಿಯುಕ್ತಸ್ಯ ಕ್ಷತ್ರಸ್ಯ ಸಂಭವತಿ ತಂ ಭಕ್ಷಂ ಯಃ ಪುಮಾ-
ನ್ವಿದ್ಯಾತ್ತಂ ಶಾಸ್ತ್ರತಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯಭಕ್ಷವಿದಮಸ್ತದಾದಿಪುರುಷಂ ಕಥಮೇತೇ ವೇತ್ರಪಾಣಯೋ ವೇದೇ-
ರುತ್ವಾಪಯಂತೀತಿ ರಾಮಸ್ಯೋಪಾಲಂಭಃ ||

ಅನಂತರ ರಾಮನು ತನ್ನ ಸ್ವಾನುಭವನನ್ನು ರಾಜನ ಮುಂದೆ ತಿಳಿಸುವನು—ಎಲೈ ವಿಶ್ವಂತರ ರಾಜನೇ, ನನ್ನ ಅನುಭವವನ್ನು ಕೇಳು. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಮಯದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ ಇಂದ್ರನ ಮೇಲೆ ಐದು ಅಪರಾಧಗಳನ್ನು (ತಪ್ಪುಗಳನ್ನು) ಹೊರಿಸಿ ಅವನನ್ನು ಯಜ್ಞದಿಂದ ಸರ್ವವಿಧದಲ್ಲಿಯೂ ವರ್ಜಿಸಿದರು (ಬಿಟ್ಟುಬಿಟ್ಟರು). ದೇವತೆಗಳು ಹೀಗೆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ವರ್ಜಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸೋಮಪಾನವಿಲ್ಲವೇ ಹೋಯಿತು. ಇಂದ್ರನ ಅಪರಾಧವೇನು? ಅವನಿಗೆ ಸೋಮಪಾನವು ಇಲ್ಲವೆ ಹೋಗುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನು? ಎಂದರೆ, ಹಿಂದೆ ತ್ವಷ್ಟು ಎಂಬುವವನು ಪುತ್ರನಾದ ವಿಶ್ವರೂಪನೆಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು ಕೊಂದನು. ಈ ಎರಡು ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ತೈತ್ತರೀಯಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ತ್ವಷ್ಟಾ ಹತಪುತ್ರಃ ಎಂದು ನೊಂದಲಾದ ಎರಡು ಅನುನಾಕೃಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ಮಾಡಿದ ಇನ್ನೊಂದು ಅಪರಾಧವೇನೆಂದರೆ—ಇಂದ್ರನು ಯಶಿವೇಷದಲ್ಲಿದ್ದ ಕೆಲವು ಅಸುರರನ್ನು ಕತ್ತಿಯಿಂದ ಕತ್ತರಿಸಿ ಸಾಲಾವ್ಯಕ್ತ ಎಂಬ ಅರಣ್ಯಶೃಂಗಲಿ ಅಹಾರವಾ- ಕೊಟ್ಟನು. ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣವೇಷದಲ್ಲಿದ್ದ ಅರುರ್ಮಘ ಎಂಬ ಅಸುರರನ್ನೂ ಸಂಹಾರಮಾಡಿದನು. ಈರೀತಿ ತನ್ನನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಪಸ್ತಂಬರು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುವರು—ವಾಕ್ಯೇನ ವಾಕ್ಯೈಶ್ಚ ಪ್ರತಿಘಾತಮಾಘಾ-
ರ್ಯಸ್ಯ ವರ್ಷಯೇಚ್ಛ್ರೇಯಸಾಂ ಚ ಎಂದರೆ ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನವೇಕ್ಷಿಸುವ ಪುರುಷನು ತನ್ನ ಗುರುವಿನ ಮಾತಿಗೆ ಎದುರು ಮಾತನಾಡಿ ಅವನವನು ಮಾಡಬಾರದು ಎಂದು. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಈ ಐದು ಇಂದ್ರನು ಮಾಡಿದ ಅಪರಾಧಗಳು. ಈ ಅಪರಾಧಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸೋಮಪಾನವು ಇಲ್ಲವಂತಾಯಿತು. ಈ ಕ್ರಮವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿ ಎಂದರೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯುಷಾತಿಯು ಇಂದ್ರನ ಅಪರಾಧವನ್ನೇ ಪರಿಗಣಿಸಿ ಈಗಲೂ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸೋಮಪಾನವಿಲ್ಲವೆಂದು ಕ್ರಮವು ರೂಢಿಗೆ ಬಂದಿರುವುದು. ಇದುವಮೇಲೆಯೂ ಇಂದ್ರನು ಸೋಮಪಾನವನ್ನು ಬಿಡದೆ ಅವನನ್ನೇ ಅಪತ್ರನಾಗಿದ್ದನು. ಹೇಗೆಂದರೆ ತ್ವಷ್ಟುವು ಮಾಡಿದ ಸೋಮಯಾಗದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವುದರೂ ಇಂದ್ರನು ಬಲವಂತದಿಂದ ತ್ವಷ್ಟುವಿನ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ವಿಘ್ನವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಅಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಪಾನ ಮಾಡಿದನು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತೈತ್ತರೀಯಸಂಹಿತೆಯು ಈರೀತಿ ಹೇಳುವುದು—ಸ ಯಜ್ಞವೇಶಸಂ ಕೃತ್ವಾ ಪ್ತಾಸಹಾ ಸೋಮಮಪಿಬತ್ ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನು ಬಲವಂತದಿಂದ ತ್ವಷ್ಟುವಿನ ಯಜ್ಞ ಕಾಲಿಗೆ ನುಗ್ಗಿ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ವಿಘ್ನವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಅಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಟ್ಟಿದ್ದ ಸೋಮವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿದನು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಸಂಗತಿಯು ಹೀಗಿರುವಾಗ ಎಂದೆ

ದಂತ್ರನಿಗೆ ಸೋಮಪಾನವು ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ಇತರ ರಾಜನಿಗೆ ಅರಿತೆ ಬಲವಂತದಿಂದ ಸೋಮಪಾನಮಾಡುವ ಸಾಂಪರ್ಕವೆಲ್ಲವಂತು? ಆದ್ದರಿಂದ ಆ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿ ಈಗಲೂ ಕೂಡ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದವನಿಗೆ ಸೋಮಪಾನಮಾಡುವ ಅರ್ಹತೆಯು ಇಲ್ಲವೆಂದು ನಿಷ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಸೋಮಪಾನಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯಶಕ್ತಿಯನ್ನು ವೃದ್ಧಿಮಾಡುವ ಬೇರೊಂದು ಭಕ್ಷ್ಯವನ್ನು ಸೋಮಪಾನರಹಿತನಾದ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದವನು ಸೇವಿಸಬೇಕೆಂದು ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಈ ವಿಷಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವ ನಮ್ಮಂಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ಬೆತ್ತವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ ಸೇವಕರ ಮೂಲಕ ವೇದಿಯಿಂದ ಹೋರಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುವುದು ಹೇಗೆ ಯುಕ್ತವು ಎಂದು ರಾಮನ ಉಪಾಲಂಭವು.

ವೇದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ತ್ವಂ ತಂ ಭಕ್ಷ್ಯಾಂ ೩ ವೇದ ಹೀತಿ ತಂ ವೈ ನೋ
ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಬ್ರೂಹೀತಿ ತಸ್ಯೈ ವೈ ತೇ ರಾಜಸ್ವಿತಿ ಹೋವಾಚ ||

ಅಥ ರಾಮವಿಶ್ವಂತರಯೋರುಕ್ತಿಪ್ರತ್ಯುಕ್ತೀ ದರ್ಶಯತಿ—ಹೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ರಾಮ ತ್ವಂ ತಾ-
ದ್ವಂತಂ ಭಕ್ಷ್ಯಂ ಕಿಂ ವೇದೋತಿ ವಿಶ್ವಂತರಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಃ | ತದರ್ಥಾ ಪುನಃ | ವೇದ ಹಿ ಜಾನಾಮ್ಯೇವೇತಿ
ರಾಮೋಬ್ರವೀತ್ | ಹೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ತ್ವಂ ವೈ ತಮೇವ ಕ್ಷತ್ರಿಯಭಕ್ಷ್ಯಂ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಬ್ರೂಹೀತಿ
ವಿಶ್ವಂತರಃ ಪಪ್ರಚ್ಛ | ಹೇ ರಾಜಂಶ್ಚೈ ತೇ ವೈ ತಾದ್ಯಶಾ ಯ ಪೃಚ್ಛತೇ ತುಭ್ಯಮೇವ ಕಥಯಾ-
ಮೀತಿ ರಾಮ ಉವಾಚ ||

ಈಗ ರಾಮನೆಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೂ ವಿಶ್ವಂತರನೆಂಬ ರಾಜನಿಗೂ ನಡೆದ ಸಂವಾದವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು—ಅನಂತರ
ವಿಶ್ವಂತರ ರಾಜನು ರಾಮನನ್ನು ಕುರಿತು:—ಎಲೈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೇ, ಹಾಗಾದರೆ ನೀನು ರಾಜನು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸೋಮಪಾನಕ್ಕೆ
ಬದಲಾಗಿ ಏನನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಬೇಕು ಎಂಬುವುದನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವೆಯಾ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುವನು. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಶ್ನಾರ್ಥಕವಾಗಿ ೩
ಎಂಬ ಪುನಃಪ್ರಶ್ನೆಯಿರುವುದು. ಉತ್ತರವನ್ನು ತಿಳಿದೇ ಇರುತ್ತೇನೆ ಎನ್ನಲು ಫಿನಃ ರಾಜನು—ಎಲೈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೇ, ಹಾಗಾದರೆ
ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ಭಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ ಭಕ್ಷ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದಿದ್ದರೆ ಹೇಳು ಎಂದನು. ಅದನ್ನು ಕೇಳಿ ರಾಮನೆಂಬ ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಎಲೈ
ರಾಜನೇ, ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವನ್ನೂ ಕೇಳಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯಿರುವ ನನ್ನಂತಹ ರಾಜನಿಗೆ, ನನಗೆ
ತಿಳಿದಿರುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಹೇಳುವೆನು ಎಂದನು.

(Why Indra was excluded from his share in the Soma. The
Kshattriya race became also excluded.)

(Rama said) "I know it from the fact, that Indra had been excluded
by the gods (from having any share in the sacrifices). For he had scorned Visva-
rupa, the son of Tvashtar, cast down Vritra (and killed him), thrown pious
men (yatis) before the jackals (or wolves) and killed the Arurmaghas, and
rebuked (his teacher) Brihaspati. On account of these faults Indra was forth-

with excluder from participation in the Soma beverage. And after Indra had been excluded in this way from the Soma, all the Kshatriyas (at whose head he is) were likewise excluded from it. But he was allowed a share in it afterwards, having stolen the Soma from Tvashtar. But the Kshatriya race remains excluded from the Soma beverage to this day. There is one hero who knows the way in which the Kshatriya who is properly excluded from the Soma beverage, may relish in this juice. Why do thy men expel such a man from the Veda ?” The king asked then, “Dost thou, O Brahmana, know this way ?” Rama answered, “I will let thee know here, O king.”

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪ್ರಾಚೀನಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಶ್ಲೋಕಾಃ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯೇ ಪಂಚವಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ದ್ವಿತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಮೂವತ್ತೈದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು.

ಅಥ ಪಂಚವಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ತೃತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಮೂವತ್ತೈದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು

[ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಯಜಮಾನನು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸೋಮವಾನಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಇತರ ಭಕ್ತಗಳನ್ನು
ಭಕ್ತಿಸುವಾಗ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಅನರ್ಹಭಕ್ತಗಳನ್ನು ವರ್ಜಿಸಬೇಕೆಂಬ ವಿಚಾರ ಇತ್ಯಾದಿ]

ತ್ರಯಾಣಾಂ ಭಕ್ಷಣಾಮೇಕಮಾದರಿಷ್ಯಂತಿ ಸೋಮಂ ನಾ ದಧಿ
ವಾಃಪೋನಾ ವಾ ||

ಕ್ಷತ್ರಿಯುಳ್ಳ ಹೆಂಯಾ ಭಕ್ಷಾಪ್ರವಿಧಾ ಉಪಾದೇಯೋ ಭಕ್ಷ ವಿಶಸ್ತತ್ರ ಹೇಯಾನ್ ಭಕ್ಷಾನ್
ದರ್ಶಯಂತಿ—ಹೇಯಾನಾಂ ತ್ರಯಾಣಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಭಕ್ಷಮೇಕಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯುಳ್ಳ ಕವಾನಭಿಜ್ಞಾ ಋತ್ವಿಜ
ಅಪರಿಹೃಂತಿ | ಕಂ ಭಕ್ಷಮಿತ್ಯಾಕಂಕೈ ಸೋಮಂ ನಾ ದಧಿ ನಾ ಜಲಂ ವೇತ್ಯುಕ್ತಮ್ ||

ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದವನು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸೋಮವಾನಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಬೇರೆ ವಿಧವಾದ ಭಕ್ಷನನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುವ
ಯುಷ್ಮೆ. ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ವರ್ಜಿಸಬೇಕಾದ ಭಕ್ಷಗಳು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿರುವುವು ಅವುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸ್ವೀಕಾರಾರ್ಹವಾದ

ಬೇರೊಂದು ಭಕ್ಷ್ಯವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಬೇಕು ಈ ರಾಜನಿಗೆ ವರ್ಜ್ಯವಾದ ಭಕ್ಷ್ಯಗಳು ಯಾವವು ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು. ಅ ವು ಯಾವನೆಂದರೆ ವರ್ಜ್ಯವಾದ ಎಂದರೆ ಭಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ ಭಕ್ಷ್ಯಗಳು ಮೂರು ಇರುವವು. ಅವು ಯಾವನೆಂದರೆ- ಸೋಮ, ವೊಸರು, ನೀರು ಈ ಮೂರು ವರ್ಜ್ಯಗಳು ಎಂದರೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದವನು ಭಕ್ಷಿಸಬಾರದು. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವನು ಹೇಳುವರು.

ಸ ಯದಿ ಸೋಮಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನಾಂ ಸ ಭಕ್ಷೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಂಸ್ತೇನ
ಭಕ್ಷೇಣ ಜನ್ವಿಷ್ಯಸಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕಲ್ಪಸ್ತೇ ಪ್ರಜಾಯಾಮಾಜನಿಷ್ಯತ
ಆದಾಯ್ಯಾಪಾಯ್ಯಾಸಾಯಾ ಯಥಾಕಾಮಪ್ರಯಾಪ್ಯೋ ಯದಾ
ವೈ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾಯ ಸಾಸಂ ಭವತಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕಲ್ಪೋಽಸ್ಯ ಪ್ರಜಾ-
ಯಾಮಾಜಾಯತ ಈಶ್ವರೋ ಹಾಸ್ಯಾದ್ವಿಸ್ತೀಯೋ ವಾ ತೃತೀಯೋ
ವಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣತಾಮಭ್ಯುಪೈತೋಃ ಸ ಬ್ರಹ್ಮಬಂಧನೇನ ಜಿಜ್ಞು-
ಷಿತಃ ||

ತತ್ರ ಸೋಮಪಕ್ಷೇ ದೋಷಂ ದರ್ಶಯಃ—ಸೋಽನಭಿಜ್ಞ. ಋತ್ವಿಗೃದಿ ತೇ ವಿಶ್ವಂಕರಸ್ಯ
ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯ ಸೋಮಂ ಭಕ್ಷಮಾಹರೇದಿತಿ ಶೇಷಃ | ಸ ಸೋಮೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನಾಂ ಯೋಗ್ಯೋ ಭಕ್ಷ-
ಸ್ತೇನ ಭಕ್ಷೇಣ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನ್ ಜಿನ್ವಿಷ್ಯಸಿ ಪ್ರೀಣಯಿಷ್ಯಸಿ | ನ ತು ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯ ತವ ಪ್ರೀತಿಃ | ತಥಾ
ಸತಿ ತೇ ತವ ರಾಜ್ಞಃ ಪ್ರಜಾಯಾಂ ಸಂಕತೌ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕಲ್ಪ ಈಷದಸಮಾಪ್ಯೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ
ಆಜನಿಷ್ಯತೇ | ಕ್ಷತ್ರಿಯಭರ್ತುಣ ಶೌರ್ಯೇಣ ರಹಿತತ್ವಾತ್ಸ್ಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸದೃತತ್ವನ್ | ಸ ಚ
ಪುತ್ರೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವದ್ಭಕ್ಷ್ಯಮಾಣಗುಣಜತುಷ್ಟಯೋಽಪೇತೋ ಭವತಿ | ಆದಾನಂ ಪ್ರತಿಗ್ರಹಸ್ತ-
ಷ್ಠೀಲ ಆದಾಯೇ | ಪ್ರತಿಗ್ರಹಶ್ಚ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗುಣಃ | ಋತ್ವಿಗೃತ್ವಾ ಸೋಮಪಾ ಸಮಂತಾತ್ಪ್ರಾಯ-
ಯತೀತ್ಯಾಸಾಯೇ | ತದೇತದ್ಭಾಷನಮಪಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗುಣಃ | ಅವಸಮನ್ವಂ ತಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿ
ಯಾಚನಮಾವಸಸ್ತಮಾವಸಮೇತಿ ಪ್ರಾಪ್ಯೋತೀತ್ಯಾವಸಾಯೇ | ಪರಗೃಹೇ ಸವಾ ಭೋಜನ-
ಯಾಚನಮಪಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗುಣಃ | ಕಾಮಮಿಚ್ಛಾಮನತಿಕ್ರಮ್ಯ ಯಥಾಕಾಮಂ ತದನುಸಾರೇಣ
ಪ್ರಯಾಪ್ಯೋ ನಿರ್ವಾಸಯಂತುಂ ಶಕ್ಯಃ ಕ್ಷತ್ರಿಯವೈಶ್ಯಾದಿವಚ್ಛೌರ್ಯಧನಾದ್ಯಭಾವಾದ್ಯಃ ಕೋಪ್ಯಾ-
ಗತ್ಯ ದುರ್ಬಲಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ತದ್ಧೃಹಾಶ್ವದೀಯಗ್ರಾಮಾದ್ವಾ ನಿಷ್ಠಾಸಯಂತುಮಿಚ್ಛತಿ ತದಾನೀ
ಮಯಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ದುರ್ಬಲತ್ವಾತ್ತೇನ ನಿಃ ಸಾರಯಂತುಂ ಶಕ್ಯತೇ | ಏವಮೇತೇ ಚತ್ವಾರೋ
ಧರ್ಮಾಃ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗುಣಾಃ | ಸೋಮಂ ಭಕ್ಷಯತೋ ರಾಜ್ಞಿ ಏತದ್ಗುಣಕಃ ಪುತ್ರೋ ಜಾಯತೇ |
ಕಿಂಚ ಯದಾ ಪ್ರಮಾದಾತ್ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾಯ ಸಾಸಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯುಷ್ಯ ಕಿಂಚಿನ್ನಿಷ್ಯದ್ವಾಚರಣಂ ಭವತಿ
ತದಾನೀಂ ತೇನ ಸಾಪೇನ ತಸ್ಯ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯ ಪ್ರಜಾಯಾಂ ಸಂಕತೌ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕಲ್ಪಃ ಶೌರ್ಯರಾಹಿತ್ಯಾ-
ದಿವಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸದೃತಃ ಪುತ್ರ ಆಜಾಯತೇ ಅಸ್ಮಾತ್ಪಾಪಿನಃ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾದ್ವಿಸ್ತೀಯೋ ವಾ ತೃತೀಯೋ
ವಾ ಪುತ್ರೋ ವಾ ಪೌತ್ರೋ ವಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣತಾಮಭ್ಯುಪೈತೋಃ ಶೌರ್ಯಾದಿಗುಣರಹಿತಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ

**ಪ್ರಾಪ್ತಮೀಶ್ವರಃ ಸಮರ್ಥೋ ಭವತಿ | ಸ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯ ಶಃ ಕ್ಷತ್ರಿಯಪುತ್ರೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಬಂಧವೇನ
ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನಾಂ ಕ್ರಮಬಂಧುತ್ವೇನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋಚಿತಯಾಷ್ಟಾದಿನಾ ಜಿಜ್ಞಾಷಿತೋ ಜೀವಿತು-
ಮಿತ್ಯೋ ನೀಚರೂಪವ್ಯವಸ್ಥಾ ಜೀವಿತುಂ ಪ್ರವೃತ್ತೋ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ||**

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ವಿಧಾನಗಳಲ್ಲಿ ದೋಷವನ್ನು ತೋರಿಸುವರು-ಕ್ಷತ್ರಿಯನೂ, ರಾಜನೂ ಆದ ವಿಶ್ವಂಶರ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನವನಾದ ನಿನಗೆ ಯಜ್ಞ ದಲ್ಲಿ ಸೋಮ (ಪಾನ) ವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿರುವ ನಿನಗೆ ಮುಕ್ತಜನಾದವನು ಅನಭಿಕ್ಷುನೇ (ತಿಳುವಳಕೆ ಇಲ್ಲದವನೇ) ಸರಿ. ಏಕೆಂದರೆ ಸೋಮಪಾನವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿರುವ ಭಕ್ಷವು. ಅದನ್ನು ರಾಜನು ಭಕ್ಷಿಸುವುದರಿಂದ (ಪಾನನಾಮಾವುದರಿಂದ ರಾಜನಿಗೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಿಯತಮ ಉಂಟಾಗುವುದು ಕ್ಷತ್ರಿಯಾದಿಸ್ವಜನರಲ್ಲಿ ನಿನಗೆ ಪ್ರಿಯತಮ ಜನಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವುದರಿಂದ ರಾಜನಾದ ನಿನಗೆ ಹುಟ್ಟುವ ಪುತ್ರಾದಿಸಂತತಿಗಳು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಂತೆಯೇ ಎಂದರೆ ಗುಣನಡತೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಂತೆಯೇ ಇರುವವು. ಎಂದರೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯರಿಗೆ ಇರಬೇಕಾದ ಧೈರ್ಯಪರಾಕ್ರಮಗಳೆಂದೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಆ ಪುತ್ರನು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗುಣಗಳಿಂದಲೇ ಕೂಡಿರುವನು. ಅವು ಯಾವುವೆಂದರೆ-ಆದಾನನೆಂದರೆ ಪ್ರತಿಗ್ರಹವು (ದಾನಸ್ವೀಕಾರವು) ದಾನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವವನಿಗೆ ಆದಾಯಾ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಪ್ರತಿಗ್ರಹ (ದಾನ)ವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಗುಣವು. ಇತರರು ಇದನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಜನ ಪಾತ್ರವನ್ನು ವಹಿಸಿ ಸೋಮಪಾನಮಾಡುವವನಿಗೆ ಆದಾಯಾ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಗುಣವೂಸಹ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಸೇರಿದುದು. ಅವಸಂ ಎಂದರೆ ಅನ್ನವು. ಇದರ ಸಂಬಂಧವಾದ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾದವನಿಗೆ ಅವಸಾಯಾ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಎಂದರೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಪರಗೃಹದಲ್ಲಿ ಭೋಜನವನ್ನೇ ಅವೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾ ಅನ್ನವನ್ನು ಇತರರಿಂದ ಯಾಚಿಸುತ್ತಿರುವುದೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಗುಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯಿದ್ದಷ್ಟು ವಿಷಯಾದಿ ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದೂ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾದಿವೀರರಾದವರಿಂದ ಸ್ವಳದಿಂದ ಓಡಿಸಲ್ಪಡುವಷ್ಟು ಿಕ್ಷೀನನೂ ಆಗಿರುವುದಲ್ಲದೆ ಬಲಿಷ್ಠರಾಗಿರುವವರಿಂದ ಗ್ರಾಮದಿಂದಲೂ ಓಡಿಸಲ್ಪಡುವಷ್ಟು ಶಕ್ತಿಹೀನನೂ ಆಗಿರುವನು. ಇದೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಗುಣವು. ಅಂಶಿತ ಹೇಳಿದ ನಾಲ್ಕು ವಿಧಗುಣಗಳೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾದವನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸಂಹೋಗುವವು. ಇತರರು (ಬಲಿಷ್ಠರು) ಇದನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಜ್ಞ ದಲ್ಲಿ ಹವಿಶ್ಯೇಷರೂಪವಾದ ಸೋಮವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವ ರಾಜನಿಗೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಯೋಗ್ಯರಾದ ಧೈರ್ಯಶೌರ್ಯಯುಕ್ತರಾದ ಪುತ್ರರು ಜನಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಮರ್ಬಲರೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಂತೆ ಶಕ್ತಿಹೀನರೂ ಆದ ಪುತ್ರರು ಮಾತ್ರ ಜನಿಸುವರು. ಮತ್ತು ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದವನು ಪ್ರಮಾದದಿಂದ ನಿಷಿದ್ಧಾಚರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಆಗ ಆ ಪಾಪದಿಂದ ರಾಜನಿಗೆ ಹುಟ್ಟುವ ಪುತ್ರಾದಿಗಳು ಶೌರ್ಯಹೀನರಾಗಿಯೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಂತೆ ಶಕ್ತಿಹೀನರಾಗಿಯೂ ಹುಟ್ಟುವರು. ಈ ವಿಧವಾದ ಪಾಪಾಚರಣೆಯಿಂದ ಈ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಹುಟ್ಟುವ ಮಕ್ಕಳು ಮೂರನೇ ಪೀಳಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಅತಿಮರ್ಬಲರಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಂತೆ ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯರಹಿತರಾಗಿ ಉತ್ಪನ್ನರಾಗಿ ದಂಧ್ರರಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಂತೆಯೇ ಜೀವನವನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಾ ಎಂದರೆ ಯಾಚನಾವೃತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಮಾನಮರ್ಯಾದೆಯಿಲ್ಲದೆ ಹೀನವೃತ್ತಿಯನ್ನು ವಹಿಸಿ ಜೀವನ ಮಾಡುವರು

**ಅಥ ಯದಿ ದಧಿ ವೈಶ್ಯಾನಾಂ ಸ ಭಕ್ಷೋ ವೈಶ್ಯಾಂಸ್ತೇನ ಭಕ್ಷೇಣ
ಜಿನ್ವಿಷ್ಯಸಿ ವೈಶ್ಯಕಲ್ಪಸ್ತೇ ಪ್ರಜಾ ಯಾಮಾಜನಿಷ್ಯತೇಽನ್ಯಸ್ಯ ಬಲಿಕ್ವದ-
ನ್ಯಸ್ಯಾಽಽದ್ಯೋ ಯಥಾಕಾಮಚ್ಛೇಯೋ ಯದಾ ವೈ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾಯ-**

ಪಾಪಂ ಭವತಿ ವೈಶ್ಯಕಲ್ಪೋಽಸ್ಯ ಪ್ರಜಾಯಾಮಾಜಾಯತ ಈಶ್ವರೋ
ಹಾಸ್ಮಾತ್ ದ್ವಿತೀಯೋ ವಾ ತೃತೀಯೋ ವಾ ವೈಶ್ಯತಾನುಭ್ಯುಪೈತೋಃ
ಸ ವೈಶ್ಯತಯಾ ಜಿಜ್ಞಾಸಿತಃ ||

ಸೋಮಸ್ಯ ಭಕ್ಷತೇ ದೋಷಮುಕ್ತಾ ದಧ್ನೋ ಭಕ್ಷತೇ ದೋಷಮಾಹ-ಯದಿ ತೇ ದಧಿ-
ರೂಪಂ ಭಕ್ಷಮಾಹರೀತ್ರದಾ ದಧ್ನೋ ವೈಶ್ಯಭಕ್ಷತ್ವಾತ್ತೇನ ವೈಶ್ಯಾನ್ವೀಣಿಯುಷ್ಯಸಿ | ತವ ಸಂತತೌ
ವೈಶ್ಯಸಮಾನಃ ಪುತ್ರ ಅಜನಿಷ್ಯತೇ | ವೈಶ್ಯಕ್ಷ ವಾಣಿಜ್ಯಂ ಕುರ್ವನ್ನನ್ಯಸ್ಯ ರಾಜ್ಞೋ ಬಲಿಕ್ಯದ್ವಲಿಂ
ಪೂಜಾಂ ಕರೋತಿ ಕರಂ ಪ್ರಯಚ್ಛತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತಸ್ಯ ರಾಜ್ಞಃ | ಕಾಮಮಿಚ್ಛಾನುನಸೀಕ್ರವ್ಯ
ಜ್ಞೇಯೋಽಭಿಭವನೀಯೋ ಭವತಿ | ಜ್ಯಾ ಅಭಿಭವ ಇತಿ ಧಾತುಃ | ತ ಏತೇ ಕರಪ್ರದಾನಪರಾ-
ಧೀನತ್ವತಿರಸ್ತಾರ್ಯಪ್ರಾಪ್ಯಾ ವೈಶ್ಯಗುಣಾಃ | ಯದಾ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯ ಕಿಂಚಿತ್ಪಾಪಂ ಸಂಭವತಿ ತದಾ
ತಸ್ಯ ಸಂತತೌ ವೈಶ್ಯಸದೃಶೋ ಜಾಯತೇ | ಅಸ್ಮಾತ್ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾತ್ಪಾನಿಸೋಽನ್ಯಃ ಪುತ್ರಃ ಪೌತ್ರೋ
ವಾ ವೈಶ್ಯತಾಂ ಪ್ರಾಪ್ತುಂ ಸಮರ್ಥೋ ಭವತಿ | ಸ ಚ ವೈಶ್ಯತಯಾ ವೈಶ್ಯವತ್ಯಾ ಕರಪ್ರದಾನಾದಿನಾ
ಜೀವಿತುಂ ಪ್ರವೃತ್ತೋ ಭವತಿ ||

ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದವನು ಹವಿಶ್ಯೇಷವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವಾಗ ಸೋಮವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಅದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಹಾನಿಯನ್ನು
ವಿವರಿಸಿ ಈಗ ದಧಿ (ಮೊಸರು) ಭಕ್ಷಣದಿಂದ ಸಂಭವಿಸುವ ದೋಷವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ಯಲೈ ರಾಜನೇ, ಕೇಳು. ದಧಿ
(ಮೊಸರು) ದ್ರವ್ಯವು ವೈಶ್ಯನು ಭಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಹವಿಶ್ಯೇಷವು. ಅದನ್ನು ನೀನು ಭಕ್ಷಿಸಿದರೆ ನೀನಿಗೆ ವೈಶ್ಯರಲ್ಲಿ
ಪ್ರೀತಿಯು ಹುಟ್ಟುವುದು. ನೀನಿಗೆ ಹುಟ್ಟುವ ಪುತ್ರಾದಿ ಸಂತತಿಯು ವೈಶ್ಯಸಮಾನವಾಗಿರುವುದು. ವೈಶ್ಯನ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು
ಕೊಡುತ್ತಾ ಜೀವಿಸುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ನೀನಿಗೆ ಹುಟ್ಟುವ ಪುತ್ರನು ರಾಜನಂತೆ ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗದೆ ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಅಧೀನಕ್ಕೆ
ಒಳಗಾಗಿ ಜೀವನವನ್ನು ನಡೆಸುವನು. ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಇಚ್ಛೆಯಂತೆ ಎಂದರೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಕೇಳಿಕೊಂಡು ಬಿದ್ದಿರಬೇಕು. ರಾಜ
ಪುತ್ರನಿಗೆ ಇರಬೇಕಾದ ಸ್ವತಂತ್ರವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ರಾಜ ಮುಂತಾದವರಿಗೆ ತೆರಿಗೆ ಮುಂತಾದವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಪರಾಧೀನನಾಗಿ
ಜೀವಿಸುವುದೇ ವೈಶ್ಯಧರ್ಮವು. ಆದ್ದರಿಂದ ರಾಜನಾದವನು ಪ್ರಮಾದದಿಂದ ಏನಾದರೂ ದುಷ್ಕೃತ್ಯವನ್ನು ಆಚರಿಸಿದರೆ
ಅವನಿಗೆ ವೈಶ್ಯಸದೃಶ ಪುತ್ರನು ಜನಿಸುವನು. ಇಂತಹ ವೈಶ್ಯಸದೃಶಪುತ್ರನಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಮಕ್ಕಳು ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳು ಕೂಡ
ವೈಶ್ಯಸದೃಶರಾಗಿಯೇ ಹುಟ್ಟುವರು. ಇಂತಹ ಸಂತತಿಯವರು ಸ್ವತಂತ್ರ ಜೀವನವನ್ನು ನಡೆಸಲು ಅಸಮರ್ಥರಾಗಿ ಅನ್ಯರಿಗೆ
ತೆರಿಗೆ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾ ವಾಣಿಜ್ಯಾದಿ ವ್ಯಾಪಾರ ಮೂಲಕ ಪರಾಧೀನರಾಗಿಯೇ ಜೀವನವನ್ನು ನಡೆಸುವರು.

ಅಥ ಯದೈಪಃ ಶೂದ್ರಾಣಾಂ ಸ ಭಕ್ಷಃ ಶೂದ್ರಾಂಸ್ತೇನ ಭಕ್ಷೇಣ
ಜಿನಿಷ್ಯಸಿ ಶೂದ್ರಕಲ್ಪಸ್ತೇ ಪ್ರಜಾಯಾಮಾಜನಿಷ್ಯತೇಽನ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರೇಷ್ಯಃ
ಕಾಮೋತ್ಪಾಪ್ಯೋ ಯಥಾಕಾಮವಧ್ನೋ ಯದಾ ವೈ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾಯ
ಪಾಪಂ ಭವತಿ ಶೂದ್ರಕಲ್ಪೋಽಸ್ಯ ಪ್ರಜಾಯಾಮಾಜಾಯತ ಈಶ್ವರೋ

**ಹಾಸ್ಯಾದ್ವಿವಿಧತೀಯೋ ವಾ ತೃತೀಯೋ ವಾ ಶೂದ್ರತಾನುಭ್ಯುಪ್ಯತೋಃ
ಸ ಶೂದ್ರತಯಾ ಜಿಜ್ಯಾಷಿತಃ ||**

ದಧಿಭಕ್ಷೇ ದೋಷಮುಕ್ತಾ ಜಲಭಕ್ಷೇ ದೋಷಮಾಹ— ಯದಿ ತೇ ಕ್ಷತ್ರಿಯೈಃ ಕ್ಷತ್ರಿಯ-
ತ್ವಿಗಳೋ ಜಲ ಭಕ್ಷಮಾಹರೇತ್ತದಾನೀಂ ಸ ಜಲಾತ್ಮಕಃ ಶೂದ್ರಾಣಾಂ ಭಕ್ಷಸ್ತೇನ ಭಕ್ಷಣ ಶೂದ್ರಾ
ಸ್ತ್ರೀಣಯಿಷ್ಯಸಿ | ತತಸ್ತವ ಸಂತತಾ ಶೂದ್ರಸದೃಶಃ ಪುತ್ರ ಉತ್ಪದ್ಯತೇ | ಶೂದ್ರಶ್ಚಾನ್ಯಸ್ಯೋತ್ತಮ-
ವರ್ಣತ್ರಯಸ್ಯ ಪ್ರೇಷ್ಯಃ ಪ್ರೇಷಣೀಯೋ ಭೃತ್ಯೋ ಭವತಿ | ತಥಾ ಕಾಮೋತ್ಥಾಶ್ಯೋ ಮಧ್ಯ-
ರಾತ್ರಾದೌ ಯದಾಕದಾಚಿದಿನ ಇಚ್ಛಾ ಭವತಿ ತದಾನೀನಯಮುತ್ಥಾಪ್ಯತೇ | ತಥಾ ತದೀಯಂ
ಕಾಮಮಿಚ್ಛಾ ಮನತಿಕ್ರಮ್ಯ ವಧ್ಯಃ ಕುಪಿತೇನ ಸ್ವಾಮಿನಾ ತಾಡ್ಯೋ ಭವತಿ | ಏತೇ ಶೂದ್ರಗುಣಾಃ |
ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯ ಕದಾಚಿತ್ಪಾಪೇ ಸತಿ ಶೂದ್ರಸಮಾನಃ ಪುತ್ರೋ ಜಾಯತೇ | ತಸ್ಮಾತ್ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾದನ್ಯಃ
ಪುತ್ರಃ ಪೌತ್ರೋ ವಾ ಶೂದ್ರತ್ವಂ ಪ್ರಾಪ್ತುಂ ಸಮರ್ಥೋ ಭವತಿ | ಸ ಪುತ್ರಃ ಶೂದ್ರತಯಾ ಶೂದ್ರ-
ವರ್ಣತಯಾ ದಾಸತ್ವವ್ಯತ್ಯಾ ಜೀವಿತುಂ ಪ್ರವೃತ್ತೋ ಭವತಿ ||

ಇದುವರೆಗೂ ವೈಶ್ಯನು ಭಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ ಹವಿಃಶೇಷದ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ಶೂದ್ರನು ಭಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ರಾಜನು ಭಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಅದರಿಂದ ಸಂಭವಿಸುವ ಹಾನಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಒಂದುವೇಳೆ ರಾಜನಾದವನು ಸೋಮವಾನಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಜಲವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಅವನು ಶೂದ್ರನನ್ನು ತೃಪ್ತಪಡಿಸಿದಂತಾಗುವುದು. ಎಲೈ ರಾಜನೇ ನೀನು ವಂಶದಲ್ಲಿ ಶೂದ್ರಸದೃಶನಾದ ಪುತ್ರನು ಹುಟ್ಟುವನು. ಶೂದ್ರನ ಗುಣಧರ್ಮಗಳೇನೆಂದರೆ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಪುರುಷನು ಹೇಳಿದಂತೆ ಕೇಳುತ್ತಾ ಅವನ ಅಧೀನನಾಗಿ ಭೃತ್ಯ (ಸೇವಕ)ನಂತೆ ವರ್ತಿಸುವುದು. ಇವನ ಯಜಮಾನನಾದ ಪುರುಷನು ಯಾವಾಗ ಹೇಗೆ ಹೇಳಿದರೆ ಅದರಂತೆ ಕೇಳಿಕೊಂಡಿರಬೇಕು. ಯಾವಾಗ ಎಂದರೆ ಮಧ್ಯರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ನಿದ್ರೆ ಮಾಡುವುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದು ಯಜಮಾನನ ಆಜ್ಞಾನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಅವನು ಹೇಳಿದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೂ ಗ್ರಾಮಾಂತರಗಳಿಗೂ ಹೋಗಿ ಬರಬೇಕು. ತನ್ನ ಯಜಮಾನನ ಇಷ್ಟವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆಯಬೇಕು. ಕೆಲವು ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಕೋಪ ಬಂದರೆ ತನ್ನ ಭೃತ್ಯನಾದ ಇವನನ್ನು ಹೊಡೆಯಲೂ ಬಹುದು. ಅವೆಲ್ಲಾ ಶೂದ್ರನಾದವನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾ ಸಹಿಸಿಕೊಂಡಿರಬೇಕಾದ ಕಷ್ಟಗಳು. ಆದ್ದರಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದವನು ಪ್ರಮಾದದಿಂದ ತಪ್ಪು ಮಾಡಿದರೆ ಅವನಿಗೆ ಶೂದ್ರನಂತೆ ಗುಣವುಳ್ಳ ಪುತ್ರನು ಹುಟ್ಟುವನು. ಇದಲ್ಲದೆ ಇವನ ಸಂತತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ ಹುಟ್ಟುವ ಮಕ್ಕಳು, ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳು ಮುಂತಾದವರು ಸಹ ಶೂದ್ರರಂತೆಯೇ ಗುಣವುಳ್ಳವರಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವರು. ಮತ್ತು ಈ ವಿಧವಾದ ಪುತ್ರಾದಿ ಸಂತತಿಯವರು ಶೂದ್ರರಂತೆಯೇ ಇತರರಿಗೆ ಸೇವಕರಾಗಿ ದಾಸವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಜೀವಿಸುವರು.

English Translation

(Which portion of sacrificial drink the King has to avoid.)

The priests may take any one of the three portions (which are to be left) either Soma, or curds, or water. When they take the Soma, which is the portion allotted to Brahmins, then thou wilt favour the Brahmins by it. Thy progeny will be distinguished by the characteristics of the Brahmana ; for they will be ready to take gifts, thirsty after drinking (Soma), and hungry of eating food, and ready to roam about everywhere according to their pleasure. When there is any fault on the Kshatriya (who when sacrificing eats the Brahmana portion), then his progeny has the characteristics of a Brahmin ; but in the second or third generation he is then capable of entering completely the Brahminship, and he will have the desire of living with the Brahminic fraternity.

When they take the curds, which is the share of the Vaisyas, then thou wilt favour the Vaisyas by it (and consequently be brought near them). Thy offspring will be born with the characteristics of the Vaisyas, paying taxes to another king, to be enjoyed by another ; they will be oppressed according to the pleasure of the king. When there is any fault on the Kshatriya (who when sacrificing eats the Vaisya portion), then his progeny is born with the characteristics of a Vaisya, and in the second or third degree they are capable of entering the caste of the Vaisyas, and are desirous of living in the condition of a Vaisya (i. e. they will have the nature of a Vaisya).

When thou takest the water, which is the share of the Shudras, then thou wilt please the Shudras by it. Thy progeny will have the characteristics of the Shudras, they are to serve another (the three higher castes), to be expelled and beaten according to the pleasure (of their masters). When there is any fault on the Kshatriya (who when sacrificing eats the Shudra portion), then his offspring will be born with the characteristics of the Shu-

as, and in the second or third degree he is capable of entering the condition of the Shudras, and will be desirous of passing his life in that condition.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪ್ರಾಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಧ್ಯಾಪ್ತೇ ಪಂಚತ್ರೀಯಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ತ್ವತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಮೂವತ್ತೈದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು.

ಪಂಚವಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಚತುರ್ಥಃ ಖಂಡಃ

ಮೂವತ್ತೈದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಖಂಡವು

[ರಾಜನಾದವನು ಹವಿಶೀಷ ಭಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಯಾವವಿಧವಾದ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು
ಅಂಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ? ನೈಗ್ರೋಧಶಬ್ದದ ಮೂಲವು ಮತ್ತು ಅರ್ಥವು.]

ಏತೇ ವೈ ತೇ ತ್ರಯೋ ಭಕ್ಷಾ ರಾಜಸ್ವಿತಿಯೋನಾಚ ಯೇಷಾಮಾಶಾಂ
ನೇಯಾತ್ಪ್ರತಿಯೋ ಯಜಮಾನಃ ||

ಅಥ ಶ್ವತಿಯೋಚಿತಂ ಭಕ್ಷಂ ದರ್ಶಯಿತುಮುಕ್ತಾಣಾಂ ಭಕ್ಷಾಣಾಂ ಶ್ವತಿಯೇಣ ಹೇಯಂ-
ಶಾಂ ಸಂಗೃಹ್ಯಾಹ-ಶ್ವತಿಯೋ ಯಾಗಂ ಕುರ್ವನ್ಯೇಷಾಂ ಭಕ್ಷಾಣಾಮಾಶಾಮಿಚ್ಛಾಮಿ
ನೇಯಾನ್ಮ ಪ್ಪ್ರಾಪ್ನಿಯಾಹ | ಹೇ ರಾಜನ್ ವಿಶ್ವಂತರ ತೇ ತ್ರಯೋಃಪ್ಯೇತೇ ಪೂರ್ವಮುಕ್ತಾಃ ||

ಹಿಂದಿನ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಮೂರುವಿಧ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನೂ ಎಂದರೆ ಸೋಮರಸ, ಮೊಸರು, ನೀರು ಇವುಗಳನ್ನು
ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದವನು (ರಾಜನು) ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವಾಗ ಹವಿಶೀಷವನ್ನಾಗಿ ಭಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದರು. ಇವುಗಳನ್ನು ವಚ್ಯಮಾಡಿ ಬೇರೆ
ವಿಧ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಅಂಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು

ಅಥಾಸ್ಯೈಷ ಸ್ವೋ ಭಕ್ಷೋ ನೈಗ್ರೋಧಸ್ಯಾವರೋಧಾಶ್ಚ ಫಲಾನಿ
ಚೌದುಂಬರಾಣ್ಯಾಶ್ಚ ತ್ವಾನಿ ಪ್ಪ್ರಾಪ್ನಿಯಾಭಿಷುಣುಯಾತ್ತಾನಿ ಭಕ್ಷ-
ಯೇತ್ಸೋಽಸ್ಯ ಸ್ವೋ ಭಕ್ಷಃ||

ಉಪಾದೇಯಂ ಭಕ್ಷಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಅಥ ಹೇಯಭಕ್ಷ್ಯಕಥನಾನಂತರಮುಪಾದೇಯೋ ಭಕ್ಷ್ಯಃ ಕಥ್ಯತ ಇತಿ ಶೇಷಃ | ಅಸ್ಯ ರಾಜ್ಞಃ ಏವ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಃ ಸ್ತೋತ್ರೇ ಭಕ್ಷ್ಯಃ | ಕೋಽಸಾವಿತಿ ಸೋಽಭಿಧೇಯತೇ | ನ್ಯಗ್ರೋಧಸ್ಯಾಪರೋಧಾಃ ಶಾಖಾಭ್ಯೋವಾಖ್ಯುಖತ್ವೇನ ಪ್ರರೋಹಂತೋ ಮೂಲವಿಶೇಷಾಃ | ತಥೈವೋದುಂಬರಾಶ್ಚತ್ವಕ್ಷ್ಣಾಪ್ನಾಪ್ನಾಂ ವ್ಯಕ್ತ್ಯಾಂ ಫಲಾನಿ ಚ ಶಾನಿ ಸರ್ವಾಙ್ಗಭಿಷುಜುಯಾತ್ | ಅಭಿಸತ್ಯ ಚ ಶಾನಿ ರಸಂ ಭಕ್ಷ್ಯಯೇತ್ | ಸೋಽಯಮಸ್ಯ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯ ಸ್ತೋಚಿತೋ ಭಕ್ಷ್ಯಃ ||

ವರ್ಷಮಾಡಬೇಕಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಈಗ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಸ್ವೀಕಾರಾರ್ಹವಾದ ದ್ರವ್ಯ (ಹವಿಃಶೇಷಭಕ್ಷಣ) ವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು— ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ದ್ರವ್ಯಗಳು ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಭಕ್ಷಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಹವಿದ್ರವ್ಯಗಳು. ಅವುಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ನ್ಯಗ್ರೋಧ (ಆಲವಮರ) ಎಂಬ ವೃಕ್ಷವಿರುವುದು. ಈ ವೃಕ್ಷವು ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಬೆಳೆದವೇಲೆ ಮತ್ತೆ ಸುತ್ತಲೂ ಬೇರು ಬಿಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ನೇಲಿನಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ವೃಕ್ಷದ ಸಾರವು ಹಂದುಹೋಗುವುದು. ಇವು ಮುಂದೆ ಈ ವೃಕ್ಷದ ಬೇರುಗಳಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುವವು. ಹಾಗೆಯೇ ಈ ನ್ಯಗ್ರೋಧವೃಕ್ಷದ ಬೀಳನೊಡನೆ ಉದುಂಬರ, ಅಶ್ವತ್ಥ, ಪ್ಲಕ್ಷ ಎಂಬ ವೃಕ್ಷಗಳ ಫಲಗಳನ್ನೂ (ಹಣ್ಣುಗಳನ್ನೂ) ಸೇರಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕುಟ್ಟಿ ರಸವನ್ನು ತೆಗೆಯಬೇಕು. ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದವನು ಹವಿಶೇಷಭಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಈ ರಸವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಇವೇ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಯುಜ್ಜದಲ್ಲಿ ಪಾನವಾದಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಹವಿಶೇಷಭಕ್ಷಣವು.

ಯತೋ ವಾ ಅಧಿ ದೇವಾ ಯಜ್ಞೇನೇಷ್ಟುವಾ ಸ್ವರ್ಗಂ ಲೋಕಮಾ-
ಯಂಸ್ತತ್ಪ್ರೇತಾಂಶ್ಚಮಸಾನ್ಮುಬ್ಜಂಸ್ತೇ ನ್ಯಗ್ರೋಧಾ ಅಭವನ್ಮುಬ್ಜಾ
ಇತಿ ಹಾಪ್ಯೇನಾನೇತರ್ಹ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರೇ ತೇ ಹ ಪ್ರಥಮಜಾ
ನ್ಯಗ್ರೋಧಾನಾಂ ತೇಭ್ಯೋ ಹಾನೈಃಧಿಜಾತಾಃ ||

ಅಥ ನ್ಯಗ್ರೋಧಪ್ರಶಂಸಾರ್ಥಂ ತದುತ್ಪತ್ತಿಂ ದರ್ಶಯತಿ—ದೇವಾಃ ಪುರಾ ಯತೋ ವಾ ಅಧಿ ಯಸ್ಯ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರಸ್ತೋಽಪರಿ ಯಜ್ಞೇನೇಷ್ಟುವಾ ಸ್ವರ್ಗಂ ಲೋಕಮಾಯನ್ ಪ್ರಾಪ್ನುಂಸ್ತತ್ರ ತಸ್ಯೈಜ್ಜದೇಶ ಏತಾನ್ಸೋಮ ಚಮಸಾನ್ಮುಬ್ಜಂಸ್ತಧೋಮುಪಾನಸ್ಯಾಪಯಾನ್ | ಅಧೋಮು-
ಪಾಸ್ಮಿ ಚಮಸಾನ್ಯಗ್ರೋಧವ್ಯಕ್ತ್ಯಾ ಅಭವನ್ | ಏತರ್ಹಿದಾನೀಮಪಿ ತಸ್ಮಿನ್ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರೇ ವಿನಾಸ್ತ-
ಗ್ರೋಧವ್ಯಕ್ತ್ಯಾನ್ಮುಬ್ಜಾ ಇತ್ಯನೇನ ನಾಮ್ನಾ ಚಕ್ಷತೇ | ತೇ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದೇಶಸ್ಯಾ ವ್ಯಕ್ತ್ಯಾ ಧೂ-
ಲೋಕವರ್ತಿನಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ನ್ಯಗ್ರೋಧವ್ಯಕ್ತ್ಯಾಪಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಪ್ರಥಮಜಾಃ ಪ್ರಥಮತ ಉತ್ಪನ್ನಾಃ
ತೇಭ್ಯಸ್ತದ್ಧೇಶವರ್ತಿನ್ಯಗ್ರೋಧವ್ಯಕ್ತೇಭ್ಯೋನೈ ದೇಶಾಂತರವರ್ತಿನೋ ನ್ಯಗ್ರೋಧಾ ಅಧಿಜಾತಾ
ಅಧಿಕೈಃಸೋತ್ಪನ್ನಾಃ ||

ಈ ನ್ಯಗ್ರೋಧವೃಕ್ಷದ ಮೂಲಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ಒಂದಾನೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರವೆಂಬ ಪ್ರದೇಶದ ಮೇಲೆ ಯುಜ್ಜ ಮಾಡಿದರು. ಆಗ ಸೋಮರಸವನ್ನು ತುಂಬುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ್ದ ಚಮಸ ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು (ಸೋಮಪಾನವಾದುವುಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮರದ ಬಟ್ಟಲುಗಳು) ಪಾತ್ರಾಸಾದಕ್ಕಾಗಿ ಬೋರಲಾಗಿ (ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿ) ಇರಿಸಿದರು. ಹೀಗೆ ಬೋರಲಾಗಿ ಇರಿಸಿದ್ದ ಚಮಸಗಳು ನ್ಯಗ್ರೋಧವೆಂಬ ವೃಕ್ಷಗಳಾದುವು. ಈಗಲೂ

ಕೂಡ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರಪಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ನೈಗ್ರೋಧವೃಕ್ಷಗಳನ್ನು ನ್ಯುಬ್ಲವೃಕ್ಷಗಳೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಈ ನೈಗ್ರೋಧವೃಕ್ಷಗಳ ಮೊದಲು ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರಪಾಂತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಬೆಳೆದುಕ್ರಮವಾಗಿ ಇತರಠಡೆಗಳಿಗೂ ಹರಡಿದವು.

ತೇ ಯನ್ನಂಚೋರೋಹಂಸ್ತಸ್ಮಾನ್ಯಜ್ಞರೋಹತಿ ನೈಗ್ರೋಹೋ
 ನೈಗ್ರೋಹೋ ವೈ ನಾಮ ತನ್ವೈಗ್ರೋಹಂ ಸಂತಂ ನೈಗ್ರೋಧ
 ಇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ ಪರೋಕ್ಷೇಣ ಪರೋಕ್ಷಪ್ರಿಯಾ ಇವ ಹಿ ದೇವಾಃ ||

ನೈಗ್ರೋಧಶಬ್ದಂ ನಿರ್ವಕ್ತೃ—ತೇ ಚಮಸಾ ಯದ್ಯಸ್ಮಾತ್ಪಾರಣಾನ್ಯಂಚೋರೋಹೋಮುಪಾ
 ಆರೋಹನ್ಪ್ರಾದುರ್ಭೂತಾಸ್ತಸ್ಮಾತ್ಪಾರಣಾನ್ಯಜ್ಞಧೋವಂಚೋ ರೋಹತಿ ಪ್ರಾದುಭವತಿತಿ
 ವ್ಯುತ್ಪತ್ಯಾ ನೈಗ್ರೋಹಃ ಸಂಪನ್ನಃ | ಸ ಚ ವಸ್ತುತೋ ನೈಗ್ರೋಹ ಇತ್ಯೇವ ನಾಮಾರ್ಹತಿ ತಸ್ಯ
 ನಾಮೋ ವ್ಯುತ್ಪತ್ಯನುಸಾರಿತ್ಯಾತ್ | ತಥಾಪಿ ನೈಗ್ರೋಹಂ ಸಂತಂ ವೃಕ್ಷಂ ಲೌಕಿಕಾ ಹಕಾರಸ್ಯ
 ಧಕಾರಾದೇಶಂ ಕೃತ್ವಾ ನೈಗ್ರೋಧ ಇತಿ ಪರೋಕ್ಷನಾಮ್ನಾ ವ್ಯವಹರಂತಿ ದೇವಾನಾಂ ಪೂಜ್ಯನಾ-
 ಮಾಚಾರೋಪಾಧ್ಯಾಯಾದೀನಾಂ ಪರೋಕ್ಷನಾಮಪ್ರಿಯತ್ಯಾತ್ ||

ನೈಗ್ರೋಧಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು (ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ—ದೇವತೆಗಳು ಯಜ್ಞ ಮಾಡಿದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಚಮಸಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರಮಾದನಾರ್ಥವಾಗಿ ನೈಜ ಎಂದರೆ ಬೋಲಲಾಗಿ ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿ (ಹೀಗೆ ಇರುವುದು ರೂಢಿಯು) ಇಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಆ ಮರದ ಚಮಸಗಳು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ವೃಕ್ಷಗಳಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿದುವು. ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿ ಇರಿಸಿದ್ದ ಚಮಸಪಾತ್ರೆಗಳಿಂದ ಇವು ಮೊಳಕೆಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿ ಬೆಳೆದದ್ದರಿಂದ ಈ ವೃಕ್ಷಗಳಿಗೆ ನೈಗ್ರೋಧವೃಕ್ಷ (ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವ ವೃಕ್ಷ)ಗಳೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. ಈ ಹೆಸರು ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈಗಲೂ ಆ ಹೆಸರು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದೆ. ನೈಗ್ರೋಹ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಕ್ರಮ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಜನರಿಂದ ನೈಗ್ರೋಧನೆಂದು (ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಧಕಾರ) ಋನವರ್ತನೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವುದು. ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಪೂರ್ವಿಕರಾದ ಆಚಾರ್ಯರುಗಳಿಗೂ ಜನರಿಗೆ ಸುಲಭವಾಗಿ ಅರ್ಪವಾಗದ ಹೆಸರುಗಳು ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ಪ್ರಿಯವಾದುದರಿಂದ ನೈಗ್ರೋಹಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ನೈಗ್ರೋಧ ಎಂಬ ಹೆಸರೇ ರೂಢಿಗೆ ಬಂದು ಈಗಲೂ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವುದು.

English Translation

(Which portion the king should choose at the sacrifice. The origin and meaning of Nyagrodha.)

These are the three portions (bhakshas), O king, of which the Kashtriyā, when performing a sacrifice, must choose none. But the following is his own portion, which he is to enjoy. He must squeeze the airy descending roots of the Nyagrodha tree, together with the fruits of the Udambara

Asvattha, and Plaksha trees, and drink the juice of them. This is his own portion.

(For the origin of Nyagrodha tree is as follows) : When the gods after the (successful) performance of their sacrifice, went up to heaven, they tilted over (ny-ubjan) the Soma cups, whence the Nyagrodha trees grew up And by the name of Nyubja, i. e. tilted over, they are now called in Kurukshetra, where they grew first ; from them all the others originated. They grew descending the roots (nyancho rohanti). Therefore what grows downward growth (ngagroha) ; and for this name, signifying "downward growth," they called the tree "Nyagrodha." It is called by the name Nyagrodha, whose meaning is hidden to men, and not by the more intelligible name Nyagroha, for the gods like to conceal the very names of objects from men, and call them by names unintelligible to them.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ನೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯೇ ಪಂಚತ್ರೀಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಚತುರ್ಥಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಮೂವತ್ತೈದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾಗುತು.

ॐ ಸತ್ಯಂ ವೇದಮ್

ಪಂಚವಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಪಂಚಮಃ ಖಂಡಃ

ಮೂವತ್ತೈದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಖಂಡವು

[ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ರಾಜನು ಹವಿಶ್ಯೇಷಭಕ್ತಕಾರ್ಥವಾಗಿ ನೈರೋಧಿ ವ್ಯಕ್ತರ ರಸವನ್ನು ವಿತರ್ಯಾಗಿ
ಶಾನಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂಕೇತವು]

ತೇಷಾಂ ಯಶ್ಚಮಸಾನಾಂ ರಸೋಽನಾಜ್ಯತೇಽವರೋಧಾ ಅಭವನ್ನಹ
ಯ ಊರ್ಧ್ವಸ್ತಾನಿ ಫಲಾನಿ

ನ್ಯಗ್ರೋಧವೃಕ್ಷಸ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಮುಕ್ತಾಸ್ವ ತದೀಯಾನಾಮನರೋಧಾನಾಂ ಫಲಾನಾಂ ಚೋ-
 ತ್ಪತ್ತಿಂ ದರ್ಶಯತಿ—ತೇಷಾಮಧೋ ಮುಖತ್ಯೇನಾಸ್ಮಿತಾನಾಂ ಚಮುಸಾನಾಂ ವಚಿವೃಕ್ಷತ್ಯೇ ಸತಿ
 ಚಮುಸಗತೋ ಯೋ ರಸಃ ಸೋವಾಜ್ಞಿದಧೋಮುಖೋಽಗಚ್ಛತ್ ತೇ ರಸವಶೇಷಾ ಅವರೋಧಾ
 ಅಧೋಮುಖತ್ಯೇನೋತ್ಪನ್ನಾ ವಟಿಶಾಖಾಭ್ಯೋ ನಿರ್ಗತಾ ಮೂಲವಶೇಷಾ ಅಭವನ್ | ಅಥ
 ತದ್ಬೃಲಕ್ಷಣೈನ ಯೋ ರಸ ಉಧ್ಯೋರ್ ನಿರಗಚ್ಛತಾನಿ ರಸರೂಪಾಚಿ ವಟಿಫಲಾನ್ಯಭವನ್ ||

ನ್ಯಗ್ರೋಧವೃಕ್ಷದ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಅಧೋಮುಖವಾಗಿ ಹರಿಯುವ ಅದರ ರಸದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ
 ಫಲಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವರು—ಹಿಂದೆ ಚಮುಸ ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಅಧೋಮುಖವಾಗಿ (ತಲೆಕೆಳಕಾಗಿ, ಬೋರಲಾಗಿ)
 ಇಟ್ಟಿದ್ದಾಗ ಆ ಪಾತ್ರೆಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಸೋಮರಸಗಳು ಚಮುಸಗಳಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಸುರಿದುಹೋದವು. ಈ ರೀತಿ ನೆಲವ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು
 ಹರಿದುಹೋದ ಸೋಮರಸಗಳು ಈ ನ್ಯಗ್ರೋಧವೃಕ್ಷದ ಬೇರುಗಳಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿದವು. ಆದ್ದರಿಂದ ನ್ಯಗ್ರೋಧವೃಕ್ಷದ ರಸ
 ಗಳು ಎರಡುಮುಖವಾಗಿ ಹರಿಯುವಂತಾದವು. ಚಮುಸಗಳಿಂದ ಬಿದ್ದು ಹರಿದು ಹೋದ ರಸಗಳು ಭೂಮಿಯೊಳಕ್ಕೆ ಇಳಿದು
 ವೃಕ್ಷದ ಬೇರುಗಳಾಗಿ ಮಾರ್ಪಟ್ಟವು. ಉರ್ಧ್ವಮುಖವಾಗಿ ಭೂಮಿಯಿಂದ ಕೊಂಬೆಗಳ ಮೂಲಕ ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ ರಸಗಳು
 ಆ ವೃಕ್ಷದ ಫಲಗಳಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿದವು.

ಏಷ ಹ ವಾವ ಕ್ಷತ್ರಿಯಃ ಸ್ವಾದ್ಯಕ್ಷಾನ್ವೈತಿ ಯೋ ನ್ಯಗ್ರೋಧಸ್ಯಾ-
 ರೋಧಾಂಶ್ಚ ಫಲಾನಿ ಚ ಭಕ್ಷಯತ್ಕೃಪಾಹ ಪರೋಕ್ಷೇಣೈವ
 ಸೋಮಸೀಘಮಾಪ್ನೋತಿ ನಾಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ಭಕ್ಷಿತೋ ಭವತಿ
 ಪರೋಕ್ಷಮಿವ ಹ ವಾ ಏಷ ಸೋಮೋ ರಾಜಾ ಯನ್ನ್ಯಗ್ರೋಧಃ
 ಪರೋಕ್ಷಮಿವೈಷ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ರೂಪಮುಪನಿಗಚ್ಛತಿ ಯತ್ಕ್ಷತ್ರಿಯಃ
 ಪುರೋಧಯೈವ ದೀಕ್ಷಯೈವ ಪ್ರವರೇಣೈವ ||

ತೇಷಾಮನರೋಧಾನಾಂ ಫಲಾನಾಂ ಚ ಕ್ಷತ್ರಿಯಭಕ್ಷತ್ವಂ ಪ್ರಕಂಶತಿ—ಯಃ ಪುಮಾನ್ನ್ಯ-
 ಗ್ರೋಧವೃಕ್ಷಸ್ಯಾನರೋಧಾಂಶ್ಚಾಧೋಮುಖಾನಿ ಮೂಲಾನಿ ಚ ತತ್ಪಲಾನಿ ಚ ಭಕ್ಷಯತಿ ಏಷ ಏವ
 ಕ್ಷತ್ರಿಯಃ ಸ್ವೋಚಿಶಾದ್ಯಕ್ಷಾನ್ವೈತಿ | ಕಂಚಾಯಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯಃ ಪರೋಕ್ಷೇಣೈವ ಸೋಮಸೀಘಂ
 ಸೋಮಪಾನಮುಪಾಹ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ಸರ್ವಥಾ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ಅಸ್ಯ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮವ್ಯವ-
 ಧಾನಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಸೋಮೋ ಭಕ್ಷಿತೋ ನ ಭವತಿ ನ್ಯಗ್ರೋಧೇನ ವ್ಯವಹಿತತ್ಯಾತ್ |
 ಯೋಽಯಂ ನ್ಯಗ್ರೋಧಃ ಏಷ ಪರೋಕ್ಷಮೇವ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ವರ್ತಮಾನಃ ಸೋಮೋ
 ರಾಜಾ | ಯೋಽಯಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯೋಸ್ತಿ ಏಷೋಽಪಿ ಪರೋಕ್ಷಮಿವ ವ್ಯವಧಾನೇನೈವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ
 ರೂಪಂ ತದೀಯವೇಷಮುಪನಿಗಚ್ಛತಿ | ಪುರೋಧಯೈವ ಪುರೋಹಿತದ್ವಾರೇಣ ದೀಕ್ಷಯೈವ
 ದೀಕ್ಷಾರೂಪಸಂಸ್ಕಾರೇಣ ಚ ಪ್ರವರೇಣೈವ ಪುರೋಹಿತಗೋತ್ರೇಣ ಚ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯ ಸಂಸಾದಿತ-
 ತ್ವಾದಿತಿ ತೇಷಃ ||

ವೃಕ್ಷದಿಂದ ಊರ್ಧ್ವಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹರಿಯುವ ರಸಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಫಲಗಳನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವುದನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆ ಮಾಡುವರು. ಯಾವ ಪುರಾಣನು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹವಿಃಶೇಷಭಕ್ಷಣೆಗೆ ಬದಲಾಗಿ ನೈಗ್ರೋಧವೃಕ್ಷದ (ಆಲದ ಮರದ) ಬೀಳುಗಳ ರಸವನ್ನೂ ಆ ಮರದ ಫಲಗಳ ರಸವನ್ನೂ ವಿಧಿವತ್ತಾಗಿ ಪಾನಮಾಡುವನೋ ಆ ಪುರಾಣನು ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಹವಿಃಶೇಷವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಿದಂತೆ ಆಗುವುದು. ಮತ್ತು ಆ ಪುರಾಣನು ಸೋಮಪಾನವನ್ನು ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ಮಾಡಿದಂತೆಯೇ ಆಗುವುದು. ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಸೋಮಪಾನಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಾದರೂ ಈ ನೈಗ್ರೋಧವೃಕ್ಷದ ರಸವಾದಿಂದ ಸೋಮಪಾನಮಾಡಿದಂತೆಯೇ ಆಗುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ ನೈಗ್ರೋಧದಂತೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ಸಹ ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ (ಬ್ರಾಹ್ಮಣವೇಷ ದಲ್ಲಿದ್ದು) ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೇ ಆಗಿರುವನು. ಏಕೆಂದರೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ತನ್ನ ಪುರೋಹಿತನ ಮೂಲಕ ದೀಕ್ಷಾಬದ್ಧನಾಗಿ ಎಂದರೆ ದೀಕ್ಷಾ ಸಂಸ್ಕಾರಾದಿಗಳಿಂದ ಶುದ್ಧನಾಗಿಯೂ ಪುರೋಹಿತನ ಗೋತ್ರಪ್ರವರಾದಿಗಳಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಂತೆಯೂ ಪಂಗಡೆಷ್ಟುಬಿಟ್ಟವರಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಪಾನಮಾಡಬೇಕಾದ ಸೋಮಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಎಂದರೆ ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ಸೋಮನೆಂದೇ ಪಂಗಡೆಷ್ಟುಬಿಟ್ಟಿರುವ ನೈಗ್ರೋಧವೃಕ್ಷದ ಮತ್ತು ಫಲಗಳ ರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡುವುದೂ ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಇದೆ.

ಕ್ಷತ್ರಂ ವಾ ಏತದ್ವನಸ್ಪತೀನಾಂ ಯನ್ನ್ಯಗ್ರೋಧಃ ಕ್ಷತ್ರಂ ರಾಜನ್ಯೋಃ
ನಿಪತ ಇವ ಹೀಹ ಕ್ಷತ್ರಿಯೋ ರಾಷ್ಟ್ರೇ ವಸನ್ಭವತಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ ಇವ
ನಿಪತ ಇವ ನೈಗ್ರೋಧೋಽವರೋಹೈರ್ಭೂಮ್ಯಾಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ ಇವ

ಪ್ರಕಾರಾಂತರೇಣ ನೈಗ್ರೋಧಕ್ಷತ್ರಿಯಯೋಃ ಸಾಮ್ಯನಾಪಾದ್ಯ. ಪ್ರಕಂಸತಿ—ಯೋ ನೈಗ್ರೋಧೋಽಪ್ಯೇತನ್ನ್ಯಗ್ರೋಧಸ್ವರೂಪಂ ವನಸ್ಪತೀನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಕ್ಷತ್ರಂ ವೈ ಕ್ಷತ್ರಿಯಜಾತಿರೇವ ರಾಜನ್ಯೋ ದೇಶಾಧಿಪತಿರಸಿ ಕ್ಷತ್ರಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಕ್ಷತ್ರಿಯಜಾತಿಃ | ಕಂಜಾಯಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಇಹ ರಾಷ್ಟ್ರೇ ಸ್ವದೇಶೇ ವಸನ್ನಿತತ ಇವ ಹಿ ತಸ್ತದ್ಗ್ರಾಮೇಷು ಸಂಚರಣೇನ ನಿಶರಾಂ ಸಂತತ ಏವ ಭವತಿ | ತಥಾ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಃ ಏವ ರಾಜ್ಯಸ್ಯಯೇಣ ಚಲನರಹಿತ ಏವ ಭವತಿ | ನೈಗ್ರೋಧ—ವೃಕ್ಷೋಽಪ್ಯೇಧೋಮುಖೈರವರೋಹೈರ್ಭೂಮಿ ತತ ಇವ ನಿಶರಾಂ ವ್ಯಾಪ್ತ ಏವ ಭವತಿ | ತಥಾ ಭೂಮ್ಯಾಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ ಇವ ಸ್ಥಿರ ಏವ ಭವತಿ | ತಸ್ಮಾದ್ವಸ್ತುಭಯೋಃ ಸಾಮ್ಯಮ್ ||

ನೈಗ್ರೋಧವೃಕ್ಷಗಳ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗಾಗಿ ಪ್ರಕಾರಾಂತರವಾಗಿ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುವರು—ನೈಗ್ರೋಧವೃಕ್ಷವು ಇತರ ವನಸ್ಪತಿ ವೃಕ್ಷಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಂತೆ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು. ರಾಜನಾದವನು ದೇಶಕ್ಕೆ ಅಧಿಪತಿ ಯಾಗಿರುವನು. ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಗಣ್ಯತೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವನು. ಮತ್ತು ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ರಾಜನು ತನ್ನ ಸ್ವದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಾ ಅನೇಕಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರಮಾಡಿ ಅವುಗಳ ಪಂಚಯವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ತನ್ನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನೆಲೆಸಿರುವನು. ಹಾಗೆಯೇ ನೈಗ್ರೋಧವೃಕ್ಷವೂ ಸಹ ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳುವ ಬೀಳುಗಳಿಂದ ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಬೀಳುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಾ ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವುದು. ಎಂದರೆ ರಾಜನು ತನ್ನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ರೀತಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನೆಲೆಸಿರುವನೋ ಅದೇರೀತಿ ನೈಗ್ರೋಧವೃಕ್ಷವೂ ಸಹ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಬೀಳುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನೆಲೆಸಿರುವುದು.

ತದ್ಯತ್ಕೃತ್ರಿಯೋ ಯಜಮಾನೋ ನ್ಯಗ್ರೋಧಸ್ಯಾವರೋಧಾಂಶ್ಚ
 ಫಲಾನಿ ಚ ಭಕ್ಷಯತ್ಯಾತ್ಮನೈವ ತತ್ಕ್ಷತ್ರಂ ವನಸ್ಪತೀನಾಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ-
 ಪಯತಿ ಕ್ಷತ್ರ ಆತ್ಮಾನಂ ||

ನ್ಯಗ್ರೋಧವ್ಯಕ್ತಮುಪಸಂಹರತಿ—ತತ್ರ ಸ್ಯಾನ್ಯಗ್ರೋಧಸ್ಯ ತ್ರಿಯಯೋಃ ಸಾದ್ಯಶ್ಯಸದ್ಯಾ-
 ನಾಡ್ಯಃ ಕ್ಷತ್ರಿಯಃ ಪುರುಷೋ ಯಾಗಂ ಕುರ್ವನ್ಯಗ್ರೋಧವ್ಯಕ್ತಸ್ಯಾವರೋಧಾನ್ ಫಲಾನಿ ಚ
 ಭಕ್ಷಯೇತ್ | ತದಾನೀಂ ವನಸ್ಪತೀನಾಂ ಸಂಬಂಧಂ ಕ್ಷತ್ರಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯಜಾತಿಮಾತ್ಮನೈವ ಸ್ತೋದರ-
 ಮಧ್ಯ ಏವ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಯತಿ | ತಥೈವಾತ್ಮಾನಂ ಸ್ವಸ್ವರೂಪಂ ವನಸ್ಪತಿಸಂಬಂಧಿನಿ ಕ್ಷತ್ರೇ ನ್ಯಗ್ರೋಧೇ
 ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಯತಿ ||

ಇದುವರೆಗೂ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೂ ನ್ಯಗ್ರೋಧವ್ಯಕ್ತಕ್ಕೂ ಸಾದ್ಯಶ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು. ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ಪುರುಷರು
 ಯಾಗಮಾಡುವಾಗ ಸೋಮರಸಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ನ್ಯಗ್ರೋಧವ್ಯಕ್ತದ ಬೀಳುಗಳ ಮತ್ತು ಫಲಗಳ ರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಬೇಕು.
 ಹೀಗೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ತನ್ನಂತೆಯೇ ತನ್ನ ಜಾತಿಯವಾದ ವನಸ್ಪತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನೆಲೆಸಿ ತನ್ನ ಸ್ವಜಾತಿ
 ಯವರಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿದಂತಾಯಿತು. ಮತ್ತು ತನ್ನ ಕ್ಷತ್ರಸ್ವರೂಪವನ್ನು ನ್ಯಗ್ರೋಧವ್ಯಕ್ತವೆಂಬ ವನಸ್ಪತಿಯಲ್ಲಿ
 ಸ್ಥಾಪಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

ಕ್ಷತ್ರೇ ಹ ವೈ ಸ ಆತ್ಮನಿ ಕ್ಷತ್ರಂ ವನಸ್ಪತೀನಾಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಯತಿ
 ನ್ಯಗ್ರೋಧ ಇನಾವರೋಧೈರ್ಭೂಮ್ಯಾಂ ಪ್ರತಿ ರಾಷ್ಟ್ರೈ ತಿಷ್ಠತ್ಯುಗ್ರಂ
 ಹಾಸ್ಯ ರಾಷ್ಟ್ರಮನ್ಯಥ್ಯಂ ಭವತಿ ಯ ಏವಮೇತಂ ಭಕ್ಷಂ ಭಕ್ಷಯತಿ
 ಕ್ಷತ್ರಿಯೋ ಯಜಮಾನಃ ||

ಉಪಸಂಹೃತಂ ತಂ ಭಕ್ಷಂ ಪುನರಪಿ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ಯಃ ಕ್ಷತ್ರಿಯೋ ಯಾಗಂ ಕುರ್ವನ್ನೇತಂ
 ನ್ಯಗ್ರೋಧಸಂಬಂಧಿನಂ ಭಕ್ಷಂ ಭಕ್ಷಯತಿ ಸ ಕ್ಷತ್ರಿಯಃ ಸ್ವಯಂ ವನಸ್ಪತೀನಾಂ ಸಂಬಂಧಿನಿ ಕ್ಷತ್ರೇ
 ನ್ಯಗ್ರೋಧೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಃ ಸನ್ನಾತ್ಮನಿ ಸ್ವಸ್ವಿನ್ವನಸ್ಪತೀನಾಂ ಸಂಬಂಧಿ ಕ್ಷತ್ರಂ ನ್ಯಗ್ರೋಧಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪ-
 ಯತಿ | ಯಥಾ ನ್ಯಗ್ರೋಧೋಽವರೋಧೈರ್ಭೂಮ್ಯಾಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ ಏವಮಯಂ ರಾಜಾ ರಾಷ್ಟ್ರೇ
 ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಃ | ಅಸ್ಯ ರಾಷ್ಟ್ರಮುಗ್ರಂ ತೇಜಸ್ವಿ ಸದನ್ಯಥ್ಯಂ ಕೇನಾಪಿ ವ್ಯಥಿತಮಶಕ್ಯಂ ಭವತಿ ||

ನೇಲೆ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ಉಪಸಂಹಾರಮಾಡಿ (ಮುಗಿಸಿ) ಅದನ್ನು ಮತ್ತೊಂದಾವೃತ್ತಿ ಶ್ರವಣಮಾಡುವರು.
 ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ಯಾವ ಪುರುಷರು ಯಾಗಮಾಡುವಾಗ ಸೋಮಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ನ್ಯಗ್ರೋಧವ್ಯಕ್ತದ ಮತ್ತು ಅದರ ಫಲಗಳ
 ರಸವನ್ನು ವಿಧಿವತ್ತಾಗಿ ಪಾನಮಃ. ಇವನೋ ಆ ಪುರುಷನು ತನ್ನನ್ನು ವನಸ್ಪತಿಯಾದ ನ್ಯಗ್ರೋಧವ್ಯಕ್ತದಲ್ಲಿಯೂ, ನ್ಯಗ್ರೋಧ
 ವನ್ನು ತನ್ನಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದಂತಾಗುವುದು. ನ್ಯಗ್ರೋಧವ್ಯಕ್ತವು ಯಾವ ರೀತಿ ತನ್ನ ಬೀಳುಗಳಿಂದ ಸುತ್ತಲೂ ಬೀರು
 ಬಿಟ್ಟು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನೆಲೆಸುವುದೋ ಅದರಂತೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ರಾಜನೂ ಸಹ ತನ್ನ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ (ಅಬಾಧಿತ
 ಸಾಗಿ) ನೆಲೆಸುವುದಲ್ಲದೆ ತನ್ನ ಪ್ರಜೆಗಳಿಂದ ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡುವು. ಇವನ ರಾಷ್ಟ್ರವು ಪ್ರಬಲವಾಗಿ ಇತರರಿಂದ ಬಾಧಿಸಿಗಳಾಗದೆ
 ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಇರುವುದೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

English Translation

(On the meaning of the King's drinking the juice of the Nyagrodha tree instead of Sons.)

That portion of the juice in these Soma cups which went downwards became the descending roots, and of the other which went up, the fruits were produced. That Kshattriya, therefore, who enjoys (the juice of) the descending roots of the Nyagrodha tree, and that of its fruits, is not debarred from his own share (bhaksha). Further, he thus obtains the Soma beverage by means of a substitute, though he does not enjoy the real Soma, but only in the form of a substitute; for the Nyagrodha is just this substitute of the Soma. The kshattriya (when drinking this juice of the Nyagrodha) enters the form of the Brahma by the medium of another (not direct), viz. through the relationship of his Purohita (with the Brahmans), his own Diksha (at which the king himself was made a Brahma for a little while), and the pravara of his Purohita. The Kshattra (ruling power) occupies (among men the same place as) Nyagrodha among the trees; for the Kshattra are the royal princes, whose power alone is spread here (on this earth), as being alone invested with sovereign power. The Nyagrodha is, as it were, firmly, established in the earth (and thus a sign of the duration of the royal power); and by means of its descending roots expanded (in all directions, and therefore a sign of the great extent of the power of the Kshattriyas over the whole earth). When the Kshattriya who performs a sacrifice enjoys (the juice squeezed out of the) descending roots of the Nyagrodha tree and its fruits, then he places in himself the royal power (exercised by the Nyagrodha) over the trees, and into the Kshattra, his own Self. He then is in the Kshattra, and the royal power represented by the Nyagrodha over the trees, is then placed in him. Just as the Nyagrodha tree has by means of its descending roots a firm footing on the earth (for it is multiplied in this way), the royal power of a Kshattriya

who enjoys, when sacrificing, this portation (as food) has a firm footing, and his rule cannot be overthrown.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮಹ್ನಾ ಯುಷಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ನೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯಸ್ಯ ಪಂಚತ್ರಂಶಾಧ್ಯಾಯೀ ಪಂಚಮಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತೈದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಅಥ ಪಂಚವಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಸ್ವಸ್ತುಃ ಖಂಡಃ

ಮೂವತ್ತೈದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಖಂಡವು

[ರಾಜನಾವನನ ಯುಗದಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಪಾನಮಾಶಬೇಕಾದ ನೈಗ್ರೋಧವೃಕ್ಷದ ರಸದ ಚಿತ್ರಣ
ಸೇರಿಸುವ ಉದಾಹರಣೆ, ಅಶ್ವತ್ಥ, ಪ್ಲಕ್ಷು ಎಂಬ ವೃಕ್ಷಗಳ ಫಲಗಳ ಸಂಕೇತವು. ಇತ್ಯಾದಿ]

ಅಥ ಯದೌದುಂಬರಾಣ್ಯೂರ್ಜೋ ವಾ ಏಷೋಽನ್ನಾದ್ಯಾದ್ವನಸ್ಪತಿ-
ರಜಾಯತ ಯದುದುಂಬರೋ ಭೌಜ್ಯಂ ವಾ ಏತದ್ವನಸ್ಪತೀನಾ-
ಮೂರ್ಜವೇವಾಸ್ತಿಸ್ತದನ್ನಾದ್ಯಂ ಭೌಜ್ಯಂ ಚ ವನಸ್ಪತೀನಾಂ
ಕ್ಷತ್ರೇ ದಧಾತಿ ||

ನೈಗ್ರೋಧಶ್ಯಾವರೋಧಾನ್ ಫಲಾನಿ ಚ ಪ್ರಶಸ್ತೌದುಂಬರಾದಿಪ್ರಶಂಸಾಂ ಕ್ರಮೇಣ
ವರ್ತಯತಿ—ಅಥ ನೈಗ್ರೋಧಪ್ರಶಂಸಾನಂತರಮುದುಂಬರಪ್ರಶಂಸಾ ಕಠ್ಯತೇ | ಯದ್ಯಾನ್ಯಾ-
ದುಂಬರಾಣಿ ಫಲಾನಿ ಭಕ್ಷ್ಯೇನೋಕ್ತಾನಿ ತೇಷಾಮುತ್ಪಾದಕೋ ಯದುದುಂಬರೋಸ್ತಿ ಏತ
ಊರ್ಜೋ ರಸಾದನ್ಯಾದ್ಯಾಚ್ಚ ವನಸ್ಪತಿರೂವೋಽಜಾಯತ | ಏತದುದುಂಬರಫಲಂ ವನಸ್ಪತೀನಾಂ
ಮಧ್ಯೇ ಭೌಜ್ಯಂ ವೈ ಭೋಜನಾರ್ಥಮೇವ | ತತ್ರೇನೌದುಂಬರಭಕ್ಷೇಣಾಸ್ತಿಸ್ತ ಕ್ಷತ್ರ ಊರ್ಜಮೇವ
ರಸಮೇವ ತಥಾನ್ನಾದ್ಯಂ ವನಸ್ಪತೀನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಭೋಜನಯೋಗ್ಯಂ ದ್ರವ್ಯಮವಸ್ಥಾಪಯತಿ ||

ಇದುವರೆಗೂ ನೈಗ್ರೋಧವೃಕ್ಷದ ಬೀಜಗಳ ಮತ್ತು ಆ ವೃಕ್ಷದ ಫಲಗಳ ರಸವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾಯಿತು.
ಈಗ ಉದಾಹರಣೆ ಫಲಗಳ ಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನು ಮಾಡುವರು—ನೈಗ್ರೋಧವೃಕ್ಷದ ಪ್ರಶಂಸೆಯಾದಿ ನಂತರ ಉದಾಹರಣೆ

ಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಲಾಗುವುದು. ಈಗ ರಾಜನು ಭಕ್ಷಿಸಬೇಕಾಗಿರುವ ನೈಗ್ರೋಧವೃಕ್ಷದ ರಸದ ಜತೆಗೆ ಬೆರೆಸಬೇಕಾದ ಉದುಂಬರಫಲ ಯಾವದುಂಟೋ ಆ ವೃಕ್ಷವು ಆಹಾರ ರೂಪವಾಗಿ ವುಷ್ಟಿಯನ್ನು ಕೊಡುವ ಅನ್ನ ಮತ್ತು ರಸಗಳಿಂದ ವೃಕ್ಷ ರೂಪವಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿತು. ಈ ಉದುಂಬರವೃಕ್ಷದ ಫಲವು ತಿನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಫಲಗಳಲ್ಲೊಂದಾಗಿರುವುದು. ಅದರಿಂದ ಈ ಉದುಂಬರಫಲ ಭಕ್ಷಣವು ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ರಾಜನಲ್ಲಿ ಅನ್ನ (ಆಹಾರ) ಮತ್ತು ರಸಗಳ ಸಾರವನ್ನೂ ಅದನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವ ಅರ್ಹತೆಯನ್ನೂ ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದು.

ಅಥ ಯದಾಶ್ವತ್ಥಾನಿ ತೇಜಸೋ ವಾ ಏಷ ವನಸ್ಪತಿರಜಾಯತ ಯದ-
ಶ್ವತ್ಥಃ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಂ ವಾ ಏತದ್ವನಸ್ಪತೀನಾಂ ತೇಜ ಏವಾಸ್ಮಿಂಸ್ತತ್ಸಾ-
ಮ್ರಾಜ್ಯಂ ಚ ವನಸ್ಪತೀನಾಂ ಕ್ಷತ್ರೇ ದಧಾತಿ ||

ಅಶ್ವತ್ಥಫಲಾನಿ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ಅಥಾದುಂಬರಪ್ರಶಂಸಾನಂತರಮಶ್ವತ್ಥಫಲಾನಿ ಪ್ರಶಸ್ಯಂತೇ | ಯಾನ್ಶಶ್ವತ್ಥಫಲಾನಿ ಸಂತಿ ತೇಷಾಂ ಜನಕೋ ಯೋಃಶ್ವತ್ಥ ಏಷ ವನಸ್ಪತಿಸ್ತೇಜಸ ಏವೋದಪದ್ಯತ | ಏತದಶ್ವತ್ಥಫಲಂ ವನಸ್ಪತೀನಾಂ ಸಂಬಂಧಿ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಸ್ವರೂಪಮೇವ | ತತ್ತೇನಾಶ್ವತ್ಥಫಲಭಕ್ಷಣೇಣ ತೇಜ ಏವ ವನಸ್ಪತೀನಾಂ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಂ ಚಾಸ್ಮಿನ್ ಕ್ಷತ್ರೇ ಸ್ಥಾಪಯತಿ ||

ಈಗ ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷದ ಫಲಗಳನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವರು—ಉದುಂಬರಫಲಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ ನಂತರ ಅಶ್ವತ್ಥಫಲಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವರು. ತೇಜಸ್ವಿನ ರೂಪವು ಫಲಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷವಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿತು. ಈ ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷದ ಫಲವು ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಸ್ವರೂಪವಾಗಿರುವುದು. ಇಂತಹ ಅಶ್ವತ್ಥಫಲಭಕ್ಷಣದಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ರಾಜನು ಕ್ಷತ್ರಿಯರಲ್ಲಿ ತೇಜಸ್ವನ್ನೂ (ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಗಳನ್ನು) ಸ್ಥಾಪಿಸಿದಂತಾಗುವುದು.

ಅಥ ಯತ್ಸಾಂಕ್ಷಾಣಿ ಯಶಸೋ ವಾ ಏಷ ವನಸ್ಪತಿರಜಾಯತ
ಯತ್ಸಾಂಕ್ಷಃ ಸ್ವಾರಾಜ್ಯಂ ಚ ಹ ವಾ ಏತದ್ವೈರಾಜ್ಯಂ ಚ ವನಸ್ಪತೀನಾಂ
ಯಶ ಏವಾಸ್ಮಿಂಸ್ತತ್ಸಾರಾಜ್ಯವೈರಾಜ್ಯೇ ಚ ವನಸ್ಪತೀನಾಂ ಕ್ಷತ್ರೇ
ದಧಾತಿ ||

ಶ್ವಕ್ಷಫಲಾನಿ ಶಂಸತಿ—ಅಥಾಶ್ವತ್ಥಪ್ರಶಂಸಾನಂತರಂ ಯಾನಿ ಶ್ವಕ್ಷಫಲಾನಿ ವಿದ್ಯಂತೇ ತಾನಿ ಪ್ರಶಸ್ಯಂತೇ | ಯೋಃಯಂ ಶ್ವಕ್ಷೋಃಶ್ವೇಷ ವನಸ್ಪತಿಯರ್ಹತಃ ಏವೋಽನ್ನಃ | ಏತತ್ಸಾಂಕ್ಷಫಲಂ ವನಸ್ಪತೀನಾಂ ಸಂಬಂಧಿ ಸ್ವಾರಾಜ್ಯವೈರಾಜ್ಯರೂಪಮ್ | ಸ್ವಾತಂತ್ರೀಣ ರಾಜತ್ವಂ ಸ್ವಾರಾಜ್ಯಂ ವಿಶೇಷೇಣ ರಾಜತ್ವಂ ವೈರಾಜ್ಯಮ್ | ತತ್ತೇನ ಶ್ವಕ್ಷಫಲೇನಾಸ್ಮಿನ್ ಕ್ಷತ್ರೇ ಯಶಕ್ತ ಸ್ವಾರಾಜ್ಯ-
ವೈರಾಜ್ಯೇ ಚ ಸಂಪಾದಯತಿ ||

ಈಗ ಶ್ವಕ್ಷಫಲಗಳನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವರು—ಅಶ್ವತ್ಥಫಲಗಳ ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡಿದನಂತರ ಈಗ ಶ್ವಕ್ಷಫಲಗಳನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆ ಮಾಡುವರು. ಶ್ವಕ್ಷ ಎಂಬ ವೃಕ್ಷವು ಯಶಸ್ವಿನ ರೂಪದಿಂದಿದ್ದು ವೃಕ್ಷವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿತು. ಈ ಶ್ವಕ್ಷವೃಕ್ಷದ ಫಲವು ವನ

ಸ್ತುತಿರೂಪದ ವ್ಯಕ್ತದ ಫಲವಾಗಿದ್ದು ಸ್ವಾರಾಜ್ಯವೈರಾಜ್ಯಗಳ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿರುವುದು. ಸ್ವಾರಾಜ್ಯವೆಂದರೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ (ಶತ್ರು ಮೊದಲಾದವರ ಬಾಧೆಯಿಲ್ಲದ) ರಾಜ್ಯವು ; ವೈರಾಜ್ಯವೆಂದರೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ರಾಜತ್ವದಿಂದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದುತ್ತಿರುವ ದೇಶವು ಅಥವಾ ರಾಷ್ಟ್ರವು. ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ರಾಜನು ಈ ವ್ಯಕ್ತದ ಫಲಭಕ್ಷಣದಿಂದ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನೂ ಸ್ವಾರಾಜ್ಯವೈರಾಜ್ಯಗಳೆಂಬ ಉತ್ತಮಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಅಧಿಪತ್ಯವನ್ನೂ ಪಡೆದು ಸುಖಿಸುವನು.

ಏತಾನ್ಯಸ್ಯ ಪುರಸ್ತಾದುಪಕ್ಷ್ಯಪ್ತಾನಿ ಭವಂತ್ಯಥ ಸೋಮಂ ರಾಜಾನಂ
 ಕ್ರೀಣಂತಿ ತೇ ರಾಜ್ಞ ಏವಾಸ್ವತೌಪವಸಥಾತ್ರೈವೇಶೈಶ್ಚರಂತ್ರ-
 ಥಾಪವಸಥ್ಯಮಹರೇತಾನ್ಯಧ್ವಯುಃ ಪುರಸ್ತಾದುಪಕಲ್ಪಯೇತಾಧಿ-
 ಷವಣಂ ಚರ್ಮಾಧಿಷವಣೇ ಫಲಕೇ ದ್ರೋಣಕಲಶಂ ದಶಾಸವಿತ್ರ-
 ಮುದ್ರೀನ್ಮೃತಭೃತಂ ಚಾಸ್ವಧವನೀಯಂ ಚ ಸ್ಥಾಲೀಮುದಂಚನಂ
 ಚಮಸಂ ಚ ತದ್ಯದೇತದ್ರಾಜಾನಂ ಪ್ರಾತರಭಿಷುಣ್ಣಂತಿ ತದೇನಾನಿ
 ದ್ವೇಧಾ ವಿಗ್ರಹ್ಣೀಯಾದಭ್ಯನ್ಯಾನಿ ಸುನುಯಾನ್ಮಾಧ್ಯಂದಿನಾಯಾ-
 ನ್ಯಾನಿ ಪರಿಶಿಂಷ್ಯತ್ ||

ಭಕ್ಷದ್ರವ್ಯಂ ಪ್ರಶಸ್ತೃ ತಸ್ಯ ಪ್ರಯೋಗಮಾಹ—ಏತಾನಿ ನೈಗ್ರೋಧಾವರೋಧಾದೀನ್ಯಸ್ಯ
 ರಾಕ್ಷೋಽರ್ಥೇ ಸೋಮುಕ್ರಯಾತ್ಪೂರ್ವಮುಪಕ್ಷ್ಯಪ್ತಾನಿ ಸಂಸಾದಿತಾನಿ ಭವಂತಿ | ತತ ಊರ್ಧ್ವಾಂ
 ಸೋಮುಕ್ರಯಃ | ತತಸ್ತೇಽಧ್ವಯುಃಪ್ರಭೃತಯೋ ರಾಜ್ಞ ಏವಾಸ್ವತೌ ಸೋಮಸ್ತೈವ
 ಪ್ರಕಾರೇಣಾಪವಸಥಾಧಿನಾತ್ಪೂರ್ವಂ ಪ್ರತಿವೇಶೈಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧೈಃ ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷೈಶ್ಚರಂತ್ರನು-
 ಷೈಯುಃ | ಅಥಾನಂತರಮಾಪವಸಥ್ಯಮಹಃ | ಔಪವಸಥ್ಯೇತನ್ಯಧ್ವಯುಃ ಪುರಸ್ತಾಪ್ತಃ
 ಮೇತಾನಿ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಾನಿ ಚರ್ಮಾದೀನ್ಮುಪಕಲ್ಪಯೇತ್ಸಂಪಾದಯೇತ್ | ಯುಸಿಂಕ್ರಮಣಿ
 ಸೋಮೋಽಭಿಷುಣುತೇ ತಚ್ಚರ್ಮಾಧಿಷವಣಾಖ್ಯಂ | ಯಯೋಃ ಫಲಕಯೋರಭಿಷುಣುತೇ ತೇ
 ಫಲಕೇ ಅಧಿಷವಣಂಜ್ಞಕೇ | ದ್ರೋಣಕಲಶಂ ಪ್ರಾಥಮಾದುಪಾತ್ರಮ್ | ದಶಾಸವಿತ್ರಂ ವಸ್ತ್ರಮ್ |
 ಅದ್ರಯೋಽಭಿಷವಣಾರ್ಥಾ ಗ್ರಾವಾಣಃ | ಪೂತಭೃದಾಧವನೀಯಾ ಪಾತ್ರವಿಶೇಷಾ | ಸ್ಥಾಲೀ
 ಕುಂಭಃ | ಉದಂಚನಮುನ್ನಯನಪಾತ್ರಮ್ | ಚಮಸೋ ಭಕ್ಷಾಭೃಂ ಮಾರುಪಾತ್ರಮ್ | ಏತಾ-
 ನ್ಯಧ್ವಯುಃ ಸಂಪಾದ್ಯ ತತ ಊರ್ಧ್ವಾಂ ಯದ್ಯದೈತದೇತಂ ರಾಜಾನಂ ಪ್ರಾತಃಕಾಲೇಽಭಿಷುಣ್ಣಂತಿ
 ತತ್ರದಾನೀಮೇತಾನಿ ನೈಗ್ರೋಧಾವರೋಧಾದೀನಿ ದ್ವೇಧಾ ವಿಭಜೇತ್ | ತತ್ರಾನ್ಯಾನ್ಯೇಕಭಾಗಗತಾನಿ
 ತಸ್ತಿನ್ರಾತಃ ಸವನೇಽಭಿಷುಣುಯಾತ್ | ಇತರಭಾಗಗತಾನಿ ತು ಮಾಧ್ಯಂದಿನ ಸವನಾಯ
 ಸ್ತಾಪಯೇತ್ ||

ಇದುವರೆಗೂ ಕ್ಷತ್ರಿಯರಾಜನು ಭಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಶಸ್ತಿಸಿ ಈಗ ಅದರ ಪ್ರಯೋಗ ಎಂದರೆ ವಿಧಾನ
 ವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ನೈಗ್ರೋಧವ್ಯಕ್ತದ ಬೀಳುಗಳು, ಆ ವ್ಯಕ್ತದ ಫಲಗಳು, ಉದುಂಬರ, ಆಪ್ತಕ್ಕೆ, ಕ್ಷುಕ್ಕೆ
 ಎಂಬ ವ್ಯಕ್ತದ ಫಲಗಳು ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಮುಂದೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಈಗ

ನೆಡೆಯಬೇಕಾದುದು ಸೋಮಕೃಯಣ ಎಂಬ ಕರ್ಮಾಂಗವು ಅಧ್ವರ್ಯುವೇ ಮೊದಲಾದ ಮುತ್ತಿಜರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ಯಜಮಾನರ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡುವಂತೆಯೇ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವ ದಿನಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನ ದಿನ (ಸೋಮಾಭಿಷವಣ) ಮಾಡಿ ಮುಗಿಸಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಮುಗಿಸುವರು. ಅನಂತರ ಔಪವಸಥ ಎಂಬ ದಿನದ ಕಾರ್ಯಗಳು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವವು. ಈ ಔಪವಸಥವೆಂಬ ದಿನದಲ್ಲಿ ಅಧ್ವರ್ಯು ಮೊದಲಾದ ಮುತ್ತಿಜರು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಸೋಮಾಭಿಷವಣಕ್ಕೆ (ಸೋಮರಸವನ್ನು ಲತೆಗಳಿಂದ ಜಜ್ಜಿ ರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವುದಕ್ಕೆ ಸೋಮಾಭಿಷವಣವೆಂದು ಹೆಸರು). ಬೇಕಾದ ಚರ್ಮವೇ ಮೊದಲಾದ ಸಾಧನಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವರು. ಯಾವ ಚರ್ಮದ ಮೇಲೆ ಸೋಮಲತೆಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟು ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ಜಜ್ಜಿ ರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಿ ತೆಗೆಯುವರೋ ಆ ಚರ್ಮಕ್ಕೆ ಅಧಿಷವಣ ಚರ್ಮವೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಅಧಿಷವಣ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಯಾವ ಎರಡು ಹಲಗೆಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೋಮಲತೆಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟು ಹಿಂಡುವರೋ ಆ ಹಲಗೆಗಳಿಗೆ ಅಧಿಷವಣ ಫಲಕಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ದ್ರೋಣಕಲಶವೆಂದರೆ ಹಿಂಡಿದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸುಂಡು ಇಡುವ ದೊಡ್ಡ ಮರದ ಪಾತ್ರೆಯು. ಜಜ್ಜಿದ ಲತೆಗಳಿಂದ ಬರುವ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸೋಸುವ ವಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ (ಬಟ್ಟೆಗೆ) ದಶಾವಪಿತ್ರವೆಂದು ಹೆಸರು ಸೋಮಲತೆಗಳನ್ನು ಕುಟ್ಟಿ ಜಜ್ಜುವ ಕಲ್ಲುಗಳಿಗೆ ಅದ್ರಿ ಅಥವಾ ಗ್ರಾವಾಣ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಪೂತಭೃತ್ ಮತ್ತು ಅಥವನೀಯ ಎಂಬಿವು ಕೆಲವು ಪಾತ್ರೆಗಳು. ಸ್ಥೂಲ ಎಂದರೆ ಕುಂಬುವು. ಉದಂಚನವೆಂದರೆ ಸೋಮವನ್ನು ಎತ್ತುವ ಉನ್ನಯನ ಪಾತ್ರೆಯು. ಚಮಸ ನೆಂದರೆ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಪಾನಮಾಡುವ ಸಣ್ಣ ಮರದ ಬಟ್ಟಲು. ಈ ವಿಧವಾದ ಸಲಕರಣೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಅಧ್ವರ್ಯುವು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಾಜನ ಸಹಿತವಾಗಿ ನೈಗ್ರೋಧವೃಕ್ಷದ ಬೀಳು ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಜಜ್ಜಿ ರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎರಡು ಭಾಗವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವನು. ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು ಪ್ರಾತಃಸವನಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಇನ್ನೊಂದು ಭಾಗವನ್ನು ಮಧ್ಯಂದಿನಸವನಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು.

English Translation

(The symbolical meaning of the fruits of the Udumbara, Asvatha, and Plaksha trees. What implements are required for this quasi Soma feast of this King.)

As to the fruits of the Udumbara tree, which originated from the vigour of the trees, which is in food in which there is all the vigour of the trees furnishing nourishments, the Kshatriya when drinking the juice prepared from its fruits places in the Kshattra food, and what yields nourishment from the trees.

As to the fruits of the Asvattha tree which sprang out of lustre, and which has the sovereignty over the trees, the Kshatriya when drinking juice prepared from its fruits places in the Kshattra lustre and the sovereignty over the trees.

As to the fruits of the Plaksha tree, which sprang out of glory, and in which there is the independence and brilliancy of the trees represented, the Kshattriya places in this way the independence and brilliancy which is in the trees in the Kshattrā.

When all these things (the roots of the Nyagdrodha tree &c.) are in readiness for him, then the priests buy the Soma, and perform for the king the several ceremonies preceding the eve of the festival just in the same way as the real Soma is treated. Then the day before the celebration (of the feast) the Adhvaryu should have all these things ready which are required for the preparation of the Soma juice, such as the goat skin (placed below), the two boards required for squeezing, the Drona-kalasa, the cloth for purifying, the stones, the Putathrit, the Adhavanīya, the Sthali, the Udanchanam, and the Chamasa. Then they should make two parts of what is squeezed for the king (the roots of the Nyagdrodha & c.); one is to be made ready for the morning libation, the other to be left for the middy libation.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯೇ ಪಂಚತ್ರೀಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಷಷ್ಠಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಮೂವತ್ತೈದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾಗಿದೆ.

ಅಥ ಪಂಚತ್ರೀಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಸಪ್ತಮಃ ಖಂಡಃ

ಮೂವತ್ತೈದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯ ಖಂಡವು

[ತ್ರೈತ ಎಂಬ ಸೋಮಪಾನಶಾಸ್ತ್ರಿಯಿಂದ ಶಾಸನವಾಗುವುದು]

ತದ್ಯತ್ರೈತಾನುಶ್ಚಮಸಾನುನ್ನಯೇಯುಸ್ತದೇತಂ ಯಜಮಾನಚಮಸ-
ಮುನ್ನಯೇತ್ತಸ್ತಿಸ್ವೇ ದರ್ಭತರುಣಕೇ ಪ್ರಾಸ್ತೈ ಸ್ಯಾತಾಂ ತಯೋ-

ವರ್ಷಟ್ಟೈತೇಽನ್ತಃಪರಿದಿಪೂರ್ವಂ ಪ್ರಾಸ್ಯೇದ್ಧಧಿಕ್ರಾವ್ನೋ ಅಕಾರಿಷ್-
ಮಿತ್ರೈತಯರ್ಚಾ ಸಸ್ವಾಹಾಕಾರಯಾನುವಷಟ್ಟೈತೇಽಪರಮಾ
ದಧಿಕ್ರಾಃ ಶವಸಾ ಪಂಚ ಕೃಷ್ಣೀರಿತಿ ||

ಅಥಾಸ್ಯ ಫಲಚಮಸೋನ್ನಯನಾದಿಪ್ರಯೋಗಂ ದರ್ಶಯತಿ—ತತ ಊರ್ಧ್ವಂ ಯತ್ರ
ಯದೈತಾನ್ ಬ್ರಹ್ಮಹೋತ್ರಾದಿಚಮಸಾನ್ ದಶಸಂಖ್ಯಾಕಾನುನ್ನಯೇಯುಃ | ತತ್ರದಾನೀಂ
ಯಜಮಾನಸ್ಯ ರಾಕ್ಷಶ್ಚಮಸಮುನ್ನಯೇತ್ | ಅಭಿಸುತೇನ ನ್ಯಗ್ರೋಧಾವರೋಧಾದಿನಾ ಪೂರ
ಯೇತ್ | ತ್ವಿಸ್ತೂರಿತೇ ಚಮಸೇಽಲ್ಪಂ ದರ್ಭದ್ವಯಂ, ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ಯ ತಯೋರ್ಮಧ್ಯೇ, ಪ್ರಘಮ
ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತಂ ದರ್ಭಂ ವಷಟ್ಕೃತೇ ವಷಟ್ಪಾರೇ ಕೃತೇಃ ಸತಿ 'ದಧಿಕ್ರಾವ್ನ್' ಇತ್ಯೇತಯರ್ಚಾ ಸ್ವಾಹಾ.
ಕಾರಸಹಿತಯಾ ಪರಿಧೀನಾಮಂತಃ ಪ್ರಕ್ಷಿಪೇತ್ | ಅನುವಷಟ್ಕೃತೇಽನುವಷಟ್ಪಾರೇ ಕೃತೇ
ಸತ್ಯಪರಂ 'ದರ್ಭವಾದಧಿಕ್ರಾವ್ನ್' ಇತ್ಯನಯರ್ಚಾ ಪೂರ್ವವತ್ ಸ್ವಾಹಾಕಾರಸಹಿತಯಾ ಪರಿ-
ಧೀನಾಮಂತಃ ಪ್ರಕ್ಷಿಪೇತ್ ||

ಈಗ ಚಮಸೋನ್ನಯನಾದಿ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. — ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಪ್ರಾತಸ್ಸವನಕ್ಕಾಗಿ ಸಾಮಗ್ರಿ
ಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಕೊಂಡಮೇಲೆ ಬ್ರಹ್ಮ ಹೋತ್ರ ಮುಂತಾದ ಹತ್ತುಮಂದಿ ಮುಕ್ತಿಯವರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ (ಚಮಸ) ಗಳನ್ನು
ಕೈಯಲ್ಲಿ ಎತ್ತಿಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವರು. ಅನಂತರ ರಾಜನಾದ ಯಜಮಾನನೂ ಅವರಂತೆಯೇ ತನ್ನ ಚಮಸವಾತ್ರೆಯನ್ನು
ಎತ್ತಿಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವನು. ಆ ಚಮಸ ಪಾತ್ರೆಗೆ ನ್ಯಗ್ರೋಧರಸವನ್ನು ಅನಂತರ ತುಂಬಬೇಕು. ಅನಂತರ ಎಂದರೆ ಚಮಸ
ಪಾತ್ರೆಗೆ ನ್ಯಗ್ರೋಧರಸವನ್ನು ಹಾಕಿ ತುಂಬಿದನಂತರ ಅದರ ಮೇಲೆ ಎರಡು ದರ್ಭಗಳನ್ನುಟ್ಟು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ದರ್ಭ
ಯನ್ನು ವಷಟ್ಪಾರಪೂರ್ವವಾಗಿ ದಧಿಕ್ರಾವ್ನ್ (ಮು. ಸು. ೪-೪೦-೬) ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಸ್ವಾಹಾಕಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ
ಪರಿಧಾನದ ಒಳ ಪ್ರಾಕಾರದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಇಡಬೇಕು. ಅನಂತರ ಅನುವಷಟ್ಪಾರಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಇನ್ನೊಂದು ದರ್ಭಯನ್ನು
ಆ ದಧಿಕ್ರಾವ್ನ್ ಶವಸಾ ಪಂಚ ಕೃಷ್ಣೀ (ಮು. ಸಂ. ೪-೩೯-೧೦) ಎಂಬ ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕವಾಗಿಯೂ ಸ್ವಾಹಾಕಾರಸಹಿತ
ವಾಗಿಯೂ ಪರಿಧಾನದ ಒಳಗಡೆ ಇಡಬೇಕು.

ತದೈತ್ರೈತಾಂಶ್ಚಮಸಾನಾಹರೇಯುಸ್ತದೇನಂ ಯಜಮಾನಚಮಸಮಾ
ಹರೇತ್ರಾವ್ಯತ್ರೋದ್ಗ್ರಹೀಯುಸ್ತದೇನಮುಪೋದ್ಗ್ರಹೀಯಾತ್ತದ್ಯ-
ದೇಛಾಂ ಹೋತೋಪಹ್ವಯೇತ ಯದಾ ಚಮಸಂ ಭಕ್ಷಯೇದಧೈನ-
ಮೇತಯಾ ಭಕ್ಷಯೇತ್

ಅಥಾಸ್ಯ ಫಲಚಮಸಸ್ಯ ಭಕ್ಷಣಂ ವಿಧತ್ತೇ—ತತೋ ಹೋರಮಾದೂರ್ಧ್ವಂ ಯತ್ರ
ಯದೈತಾನ್ದೋತ್ರಾದೀನಾಂ ಚಮಸಾನ್ಸತ್ವಿಜ ಅಹರೇಯುಃ | ತತ್ರದಾನೀಮೇತಂ ಯಜಮಾನಸ್ಯ
ರಾಕ್ಷಶ್ಚಮಸಮಾಹರೇತ್ | ತಾನಾಹ್ಯತಾನ್ ಹೋತ್ರಾದಿಚಮಸಾನ್ಯತ್ರ ಯದೋದ್ಗ್ರಹೀ-
ಯುರ್ಭಕ್ಷಣಾರ್ಥಮೂರ್ಧ್ವಂ ಧಾರಯೇಯುಃ | ತತ್ರದಾನೀಮೇತಂ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ರಾಕ್ಷ-

ಶ್ವಮಸಮಪೋದ್ಭೂಹ್ನೀಯಾದೂರ್ಧ್ವಂ ಧಾರಯೇತ್ | ತತ ಊರ್ಧ್ವಂ ಯದಾ ಹೋತೇಶಾ-
ಮುಪಶ್ಚಯೇತೋಪಶೂಯ ಚ ಸ್ವಕೀಯಂ ಚಮಸಂ ಯದಾ ಭಕ್ಷಯೇತ್ | ಅಥ ತದಾ-
ನೀಮೇನಂ ಯಜಮಾನಚಮಸಮೇತಯಾ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಯರ್ಚಾ ರಾಜಾ ಭಕ್ಷಯೇತ್ ||

ಚಮಸ ಭಕ್ಷಣ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ವಿವರಿಸುವದು-- ಹೋಮಾನಂತರ ಹೇತ್ರಾದಿ ಮುತ್ತಿಜರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಚಮಸ
ಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವರು. ಯಜಮಾನನೂ ಹಾಗೆಯೇ ತನ್ನ ಚಮಸವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವನು. ಅನಂತರ ಹೇತ್ರ
ಮೊದಲಾದವರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಚಮಸಗಳನ್ನು ಮೇಲಿತ್ತಿ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವರು. ಯಜಮಾನನೂ ಹಾಗೆಯೇ ತನ್ನ ಚಮಸ
ವನ್ನು ಮೇಲಿತ್ತಿ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವನು. ಅನಂತರ ಹೇತ್ರವು ಇಳೋಪಹ್ವಾನವನ್ನು ಮಾಡಿ (ಇಳೋಪಹ್ವಾನವನ್ನು ಹಿಂದೆ
ಯೇ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.) ತನ್ನ ಚಮಸದಲ್ಲಿರುವ ರಸವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವನು (ಪಾನಮಾಡುವನು.) ಅನಂತರ ರಾಜನಾದ ಯಜ
ಮಾನನೂ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು (ನೈಗ್ರೋಧ) ಪಾನಮಾಡುವನು.

ಯದತ್ರ ಶಿಷ್ಣಂ ರಸಿನಃ ಸುತಸ್ಯ ಯದಿಂದ್ರೋ ಅಪಿಬಚ್ಛಚೇಭಿಃ | ಇದಂ
ತದಸ್ಯ ಮನಸಾ ಶಿವೇನ ಸೋಮಂ ರಾಜಾನಮಿದ ಭಕ್ಷಯಾಮಿ

ತಾವ್ಯಚಂ ಪಶತಿ--ರಸಿನೋ ರಸಯುಕ್ತಸ್ಯ ಸುತಸ್ಯಾಭಿಷುತಸ್ಯಾಪರೋಧಾದಿದ್ರವ್ಯಸ್ಯಾ-
ತ್ರ ಪಾತ್ರೇ ಯಚ್ಚಿಷ್ಣಂ ಯೋಽವಶಿಷ್ಣೋ ಭಾಗೋ ಯಚ್ಚ ಪಾತ್ರಸ್ಯಂ ದ್ರವ್ಯಮಿಂದ್ರಃ ಶಚೇಭಿಃ
ಕರ್ಮವಿಶೇಷೈಃ ಸಂಸ್ಕೃತಮಪಿಬತ್ ಶಚೇಶಬ್ಧಃ ಕರ್ಮನಾಮಸು ಪಶತಿಃ | ಅಸ್ಯ ದ್ರವ್ಯಸ್ಯ
ಸಂಬಂಧಿ ಯದಿದಂ ಶಿಷ್ಣಂ ಶಿವೇನ ಭಕ್ತಿಯುಕ್ತಯಾ ಮಂಗಳೇನ ಮನಸೇನ ಕರ್ಮಕೆ
ಸೋಮಂ ರಾಜಾನಂ ಸೋಮರಾಜರೂಪಂ ಭಾವಯಿತ್ವಾ ಭಕ್ಷಯಾಮಿ ||

ಈ ಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು--ರಸಯುಕ್ತವಾದುದೂ ಅವರೋಧಾದಿ (ವ್ಯಕ್ತವರ್ಗಿಳು) ಫಲ ಮೊದಲಾದ ದ್ರವ್ಯ
ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಉಳಿದಿರುವುದೂ, ಸಂಸ್ಕಾರ ಸಹಿತವಾದುದೂ ಆದ ಯಾವ ರಸವನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಪಾನ
ಮಾಡಿದನೋ ಅಂತಹ ರಸವು ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಉಳಿದಿರುವುದೂ ಸೋಮರಾಜರೂಪವೂ ಆದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಭಕ್ತಿ
ಭಾವದಿಂದಲೂ ಮಂಗಳಕರವಾದ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ ನಾನು ಪಾನಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ಇದು ಮೇಲಿನ ಮಂತ್ರದ ಅರ್ಥವು ಈ
ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ರಾಜನಾದ ಯಜಮಾನನು ತನ್ನ ಚಮಸ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿರುವ (ನೈಗ್ರೋಧ) ರಸವನ್ನು ಪಾನ
ಮಾಡಬೇಕು.

ಶಿವೋ ಹ ವಾ ಅಸ್ಮಾ ಏಷ ವಾನಸ್ತತ್ಯಃ ಶಿವೇನ ಮನಸಾ ಭಕ್ತಿಯೋ
ಭವತ್ಯುಗ್ರಂ ಹಾಸ್ಯ ರಾಷ್ಟ್ರಮವ್ಯಥ್ಯಂ ಭವತಿ ಯ ಏವಮೇತಂ
ಭಕ್ಷಂ ಭಕ್ಷಯತಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯೋ ಯಜಮಾನಃ ||

ತದಿದಂ ಸಮಂತ್ರಕಭಕ್ಷಣಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ--ಯಃ ಕ್ಷತ್ರಿಯೋ ಯಜಮಾನ ಏವಮುಕ್ತೇನ
ಪ್ರಕಾರೇಷೈತಂ ಫಲಚಮಸರೂಪಂ ಭಕ್ಷಂ ಭಕ್ಷಯತಿ ಅಸ್ಮೈ ಯಜಮಾನಾಯೈಷ ವಾನಸ್ತತ್ಯೋ

ವಾಸಸ್ತತ್ಕೋ ಭಕ್ಷಃ ಶಿವೋ ಹ ವೈ ಮಂಗಲೋ ಹಿತಕಾರೀ ಭೂತ್ವಾ ಶಿವೇನ ಮನಸಾ ಭಕ್ತಿ-
ಯುಕ್ತೇನ ಮಂಗಲೇನ ಮನಸಾ ಭಕ್ತಿಕೋ ಭವತಿ | ಅಸ್ಯ ರಾಜ್ನೋಃ ರಾಷ್ಟ್ರಮುಗ್ರಂ ಶತ್ರು-
ಣಾಮುಭಿಭವನಾಯೋಗ್ರರೂಪಂ ಭೂತ್ವಾ ಕೇನಾಸ್ಯ ವ್ಯಥ್ಯಂ ವ್ಯಥಯಿತುಮಶಕ್ಯಂ ಭವತಿ | ಭಯಂ
ಚಲನಂ ವಾ ಕದಾಚಿದಪಿ ನಾಸ್ಯ ರಾಷ್ಟ್ರಸ್ಯ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕವಾದ ಚಮುಸಭಕ್ಷಣವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆ ಮಾಡುವರು—ಯಾವ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಯಜಮಾನನು ಮೇಲೆ
ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಫಲಚಮುಸರೂಪವಾದ ಭಕ್ಷವನ್ನು (ನೈಗ್ರೋಧಾದಿ ರಸವನ್ನು) ಭಕ್ಷಿಸುವನೋ ಎಂದರೆ ಪಾನಮಾಡು
ವನೋ ಅವನು ವನಸ್ಪತಿಯೊಂದುದೂ ಮಂಗಳಕರವಾದುದೂ ಭಕ್ತಿಯುಕ್ತವೂ ಶಾಂತವೂ ಆದ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಪಾನ
ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದೂ ಆದ ಈ ಪಾನವನ್ನು ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಭಕ್ಷಿಸಿದಂತೆ ಆಗುವುದು. ಇದರಿಂದ ಈ ರಾಜನ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ
ಯಾವ ಶತ್ರುಭಯವೂ ಅಥವಾ ಬಾಧೆಯೂ ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇವನಿಗೆ ಯಾರಿಂದಲೂ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ದುಃಖವೂ
ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇವನ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಭಯವೂ ಶತ್ರುವಿನಿಂದ ರಾಜ್ಯಾಪಹರಣಭಯವೂ
ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಶಂ ನ ಏಧಿ ಹೃದೇ ಪೀತಃ ಪ್ರಣ ಆಯುರ್ಜೀವಸೇ ಸೋಮ ತಾರೀ-
ರಿತ್ಯಾತ್ಮನಃ ಪ್ರತ್ಯಭಿಮುಶಃ ||

ಭಕ್ಷಣಾದೊರ್ಧ್ವಂ ಮಂತ್ರೇಣಾತ್ಮಸ್ವರ್ಕಂ ವಿಧತ್ತೇ— ಹೇ ಸೋಮ ಸೋಮಸ್ತು ನೀ-
ಯಾವರೋಧಾದಿಭಕ್ಷಿಸ್ತಾಭಿಃ ಪೀತಃ ಸನ್ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಹೃದಯೇ ಶಮೇಧಿ ಸುಖಹೇತುರ್ಭವ
ಜೀವಸೇ ಚಿರಜೀವನಾಯ ನೋಽಸ್ಮಾಕಮಾಯುಃ ಪ್ರತಾರೀಃ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಸಂಪಾದಯೇ-
ತ್ಯನೇನ ಮಂತ್ರೇಣಾತ್ಮನಃ ಸ್ವಕೀಯಹೃದಯಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಭಿಮುಶೋ ಹತ್ತೇನ ಸಂಪೂರ್ಣಃ
ಸ್ವರ್ಕಃ ಕರ್ತವ್ಯಃ |

ಚಮುಸಭಕ್ಷಣಾನಂತರ ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಆತ್ಮ (ತನ್ನನ್ನು) ಸ್ವರ್ಕವಾದಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಎಲೈ ಸೋಮ
ದೇವನೇ, (ಸೋಮಸ್ತು ನೀಯನಾದ ನೈಗ್ರೋಧಾದಿ ಫಲರಸರೂಪವಾದ ಸೋಮರಾಜನೇ) ನಮ್ಮಿಂದ ನೀನು ಕ್ಷೀರಕಿ
ಭಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ನಮ್ಮ ಹೃದಯ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಸುಖವಾಗಿ ನೆಲೆಸಿರು. ನೀನು ನಮಗೆ ಬಹುಕಾಲ ಜೀವಿಸಿರಲು ಸಂಪೂರ್ಣ
ಆಯುಷನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸು, ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವ ಮೇಲಿನ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಾ ಯಜಮಾನನು ತನ್ನ ಹತ್ತವನ್ನು
ಹೃದಯದ ಮೇಲಿಟ್ಟು ಸ್ವರ್ಕಮಾಡಬೇಕು.

ಈಶ್ವರೋ ಹ ವಾ ಏಷೋಽಪ್ರತ್ಯಭಿಮೃಷ್ಟೋ ಮನುಷ್ಯಸ್ಯಾಯುಃ
ಪ್ರತ್ಯವಹರ್ತೋರನರ್ಹನ್ಮಾ ಭಕ್ಷಯತೀತಿ ತದ್ಯದೇ ತೇನಾಽತ್ಯಾ-
ನಮಭಿಮೃಶತ್ಯಾಯುರೇವ ತತ್ಪ್ರತಿರತೇ ||

ಅಥಾನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಾಭ್ಯಾಮುಭಿಮುರ್ಶಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ಏಷೋವರೋಧಾದಿಭಕ್ಷೋಃಪ್ರತ್ಯು-
ಭಿಮ್ಯಷ್ಟೋ ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕಾತ್ಪ್ರಶಂಸಕರಹಿತಃ ಸನ್ನನುಷ್ಯಸ್ಯ ರಾಜ್ಞ ಆಯುಃ ಪ್ರತ್ಯವಹತೋಽಃ-
ವಿನಾಶಯುತುಮಿದೇಶ್ವರಃ ಸಮರ್ಥೋ ಭವತಿ | ಕೇನಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣೇತಿ ಸೋಽಭಿಧೀಯತೇ |
ಅನರ್ಹಸ್ತಕ್ಷಯಿತುಮಯೋಗ್ಯಃ ಸನ್ಮಾ ಭಕ್ಷಯತೀತಿ ತಸ್ಯ ಭಕ್ಷಸ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯಃ | ಸೋಽಯಂ
ವ್ಯತಿರೇಕಸ್ತದ್ವಿದಿತ್ಯಾದಿರನ್ವಯಃ | ತತ್ರದಾ ಭಕ್ಷಣಾದೂರ್ಧ್ವಂ ಯಜ್ಞೈತೇನ ಶಂ ನ ಇತ್ಯಾದಿ-
ಮಂತ್ರೇಣಾಭಿಮ್ಯಶತಿ ತತ್ರೇನಾಭಿಮುರ್ಶನೇನಾಽಯುರೇವ ಪ್ರತಿರತೇ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ವರ್ಧಯತಿ ||

ಅಭಿಮುರ್ಶನವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಂತರವಾಗಿ ಪ್ರಶಂಸೆ ಮಾಡುವರು. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ನೈಗ್ರೋಧ ರಸಾದಿಗಳನ್ನು
ಭಕ್ಷಿಸಿದನಂತರ ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕವಾದ ಅಭಿಮುರ್ಶನವನ್ನು ಮಾಡದೇ ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಆ (ಮನುಷ್ಯನಾದ) ರಾಜನ ಆಯುಷ್ಯನ್ನು
ಕ್ಷೀಣಮಾಡಲು ಈಶ್ವರನು (ದೇವನು) ಸಮರ್ಥನಾಗಿರುವನು. ಎಂದರೆ ದೇವನಿಗೆ ಆ ಶಕ್ತಿಯಿರುವುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ ದೇವನು
ಇಂತು ಯೋಚಿಸುವನು. ಸೋಮರಾಜನಾದ ನನ್ನನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಲು ಅನರ್ಹನಾದ ಈ ರಾಜನು ನನ್ನನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಿರುವನು.
ಅದ್ದರಿಂದ ಇವನ ಆಯುಷ್ಯನ್ನು ಕ್ಷೀಣಮಾಡುವೆನು ಎಂದು ಯೋಚಿಸುವನು. ಅದ್ದರಿಂದ ಹಾಗಾಗದಿರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಭಕ್ಷಣಾ-
ನಂತರ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಶಂ ನ ಎಂಬ ಮಂತ್ರಪಠನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ತನ್ನ ಹೃದಯವನ್ನು ಅಭಿಮುರ್ಶನ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.
ಅದರಿಂದ ಆ ಪುರುಷನ ಆಯುಷ್ಯ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವುದು.

ಆಪ್ಯಾಯಸ್ವ ಸಮೇತು ತೇ ಸಂ ತೇ ಪಯಾಂಸಿ ಸಮು ಯಂತು ನಾಜಾ
ಇತಿ ಚಮಸಮಾಪ್ಯಾಯಯತೈಭಿರೂಪಾಭ್ಯಾಂ ಯುದ್ಯಜ್ಞೇಽಭಿರೂಪಂ
ತತ್ಸಮೃದ್ಧಂ |

ದ್ವಾಭ್ಯಾಮೃಗ್ಯಾಂ ತಸ್ಯ ಚಮಸಸ್ಯ ಪೂರಣಂ ವಿಧತ್ತೇ —ಪ್ರಥಮಾಯಾಮೃಚ್ಯಾಪ್ಯಾ-
ಯಸ್ತೇತಿ ಶ್ರವಣಾದ್ವಿತ್ತೀಯಪಾದೇ ಚಾಪ್ಯಾಯಮಾನ ಇತಿ ಶ್ರವಣಾದಿದಂ ಮಂತ್ರದ್ವಯಂ-
ಮಾಪ್ಯಾಯಸಸ್ಯಾಭಿರೂಪಮನುಕೂಲಮ್ | ಯಜ್ಞೇ ಯದಂಗಳಮುಭಿರೂಪಮನುಕೂಲಂ ಕ್ರಿಯತೇ
ತದಂಗೆಂ ಸಮೃದ್ಧಂ ಸಂಪೂರ್ಣಂ ಭವತಿ ||

ಚಮಸಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ಸೋಮರಸದಿಂದ ತುಂಬುವಾಗ ಪಠಿಸುವ ಎರಡು ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು. ಈ ಮಂತ್ರ-
ಗಳಲ್ಲಿ ಆಪ್ಯಾಯಸ್ವ ಸಮೇತು ತೇ (ಮು. ಸಂ. ೧-೯೧-೧೬) ಎಂಬುದು ಮೊದಲನೆಯದು. ಸಂ ತೇ ಪಯಾಂಸಿ
ಸಮು ಯಂತು ನಾಜಾಃ (ಮು. ಸಂ. ೧೯-೧-೧೮) ಎಂಬುದು ಎರಡನೆಯ ಮಂತ್ರವು. ಈ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಚಮ-
ಸವನ್ನು ರಸದಿಂದ ತುಂಬಬೇಕು. ಈ ಎರಡು ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯಮಂತ್ರದ ಮೊದಲನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಎರಡ-
ನೆಯ ಮಂತ್ರದ ಮೂರನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಆಪ್ಯಾಯಮಾನವೆಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಎರಡು
ಮಂತ್ರಗಳೂ ಆಪ್ಯಾಯಮಾನಕ್ಕೆ (ವಂನಸ್ಸಿಗೆ ಹಿತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ) ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವವು. ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪಠಿ-
ಸುವ ಮಂತ್ರಗಳ ಸಮಯೋಚಿತವಾದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನೂ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೊಂದಿದ್ದರೆ ಅದರಿಂದ ಯಜ್ಞವು ಸಂಪೂರ್ಣವೂ ಸಮ್ಯ-
ಕ್ರಿಯೂ ಆಗುವುದು.

*English Translation***(The drinking from the Traita cups)**

When the priests lift up the Traita cups for sacrificing, then they shall lift up the cup of the sacrificer also, having thrown upon it two young sprouts of Dharba grass, both are then - (one after the other) to be thrown on the wooden sticks surrounding the fire by the formula Vaushat! After having thrown, the first, the priest repeats the verse, dadhikravno akarisham (4, 39, 6) concluding with Svaha and Vaushat. After having thrown the second Dharba stalk, he repeats the verse, a dadhikrah savasa (4, 38, 10). When the priests then take the Soma cups to drink themselves, the sacrificer should take his cup also. When they lift them up (to drink), the sacrificer should do the same. When the Hoter then calls the Ila (just before drinking) to the place, and drinks from his cup, then the sacrificer should drink his cup whilst repeating the following verse. "what has remained of the juicy Soma beverage whilst Indra drank with his hosts, this his remainder I enjoy with my happy mind. I drink the king Soma." This beverage prepared from the trees above mentioned promising fortune to him, become drunk with a happy mind. The royal power of a Kshatriya who, when sacrificing, drinks only this portion described, becomes strong, and is not to be shaken.

By the words, "Be a blessing to our heart thou who art drunk! prolong our life, O Soma, that we may live long!" he then cleans his mouth; for if the juice remaining on his lips is not wiped off, then Soma, thinking, "an unworthy drinks me" is able to destroy the life of a man. But if the juice is wiped off in this way, then he prolongs the life. With the following two verses, which are appropriate for the sacrifice, apyayasva sametu (1, 91, 16) and sam to payamsi samayantu (1, 91, 18) he blesses the Chamasa

(i. e. what he has drunk from it) to bear fruit. What is appropriate in the sacrifice, that is successful.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪ್ರಾಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯೇ ಸಂಚಿತ್ತಿಂಶಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ಸಪ್ತಮಃ ಖಂಡಃ
ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಮೂನತ್ತೈದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು.

ಅಥ ಪಂಚಿತ್ತಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಅಷ್ಟಮಃ ಖಂಡಃ
ಮೂನತ್ತೈದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯ ಖಂಡವು

[ನರಾಶಂಕ ಚಮುಸದಿಂಶ ಶಾನಮಾಡುವ ವಿಷಯ; ಸೋಮರಸಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ದೇವ
ಪ್ರವೃತ್ತವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿರ್ದೇಶಕರಾದವರ ವಿವರಗಳು ಮತ್ತು
ಆ ಸಂಬಂಧವಾದ ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳ ವಿವರಣೆ]

ತದ್ಯತ್ತೈತಾಂಶ್ಚಮಸಾನ್ನಾದಯೇಯುಸ್ತದೇವತಂ ಯಜಮಾನಚಮುಸಂ
ಸಾದಯೇತಾನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಕಂಪಯೇಯುಸ್ತದೇವಮನು ಪ್ರಕಂಪಯೇ-
ದಧೈನಮಾಹ್ಯತಂ ಭಕ್ಷಯಿನ್ಮರಾಶಂಸಪೀತಸ್ಯ ದೇವ ಸೋಮ ತೇ
ಮತಿವಿದ ಊನ್ಯೈಃ ಸಿಶ್ಯಭಿರ್ಭಕ್ತೈತಸ್ಯ ಭಕ್ಷಯಾಮಿತಿ ಪ್ರಾತಃಸವನೇ
ನಾರಾಶಂಸೋ ಭಕ್ಷ ಊರ್ವೈರಿತಿ ಮಾಧ್ಯಂದಿನೇ ಕಾವ್ಯೈರಿತಿ
ತ್ಯತೀಯಸವನೇ ||

ಭಕ್ಷಿತಾಪ್ಯಾಯಿಸ್ಯ ನಾರಾಶಂಸಂಜ್ಞಸ್ಯ ಚಮುಸಸ್ಯ ಪ್ರಯೋಗಂ ವಿಧತ್ತೇ—ತತ್ತಸ್ಮಾ-
ದಾಪ್ಯಾಯನಾದೂರ್ಧ್ವಂ ಯತ್ರ ಯದೈತಾನ್ ಹೋತ್ರಾದೀನಾಂ ಚಮುಸಾನಾಪ್ಯಾಯತಾನ್ನಾದ-
ಯೇಯುಸ್ತದಾನೀಮೇತಂ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ರಾಜ್ಜ್ಞಶ್ಚಮುಸಂ ಸಾದಯೇತ್ | ತಾನ್ ಹೋತ್ರಾದೀನಾಂ
ಚಮುಸಾನ್ಯದಾ ಪ್ರಕಂಪಯೇಯುಸ್ತದೈವೈನಂ ರಾಜಚಮುಸಮನು ಪ್ರಕಂಪಯೇತ್ | ಅಥಾನಂತರ
ಮೇನಂ ಚಮುಸಂ ಭಕ್ಷಣಾರ್ಥಮಾಹ್ಯತಂ ನರಾಶಂಸೇತ್ಯಾದಿಮಂತ್ರೇಣ ಭಕ್ಷಯೇತ್ | ಹೇ
(ಸೋಮ) ಸೋಮಸದ್ಭಕ್ತ ಫಲಚಮುಸ ದೇವ ನರಾಶಂಸಪೀತಸ್ಯ ನರಾ ಮನುಷ್ಯಾ ಋಧುಪ್ರಮುಖಾಃ

ಶ್ಯಂಕೇ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸವನಶೀಲೇ ಸೋಽಯಂ ನರಾಶಂಕಸ್ತತ್ರ ದೇವೈಃ ಪೀತಸ್ಯೋನಮಾಮುಃ |
 ಪಿತೃಭಿಃ ಭಕ್ಷಿತಸ್ಯ ನುತಿದೋಽಸ್ಯ ದಧಿಪ್ರಾಯಾಭಿಜ್ಞಸ್ಯ ಶೇ ಭಕ್ಷಯಾಮೀತ್ಯನೇನ ಮಂತ್ರೇಣ
 ಪ್ರಾತಃಸವನೇ ನರಾಶಂಕಮಸಂಭಂಧೀ ಭಕ್ಷಃ ಕರ್ತವ್ಯಃ | ಇತರಯೋಸ್ತು ಸವನಯೋಶ್ಚ ಸ್ತು-
 ನ್ಮಂತ್ರ ಊಮೈರಿತ್ಯಸ್ಯ ಪದಸ್ಯ ಸ್ಥಾನ ಊರ್ವೈಃ ಕಾವ್ಯೈರಿತಿಪದದ್ವಯಂ ಕ್ರಮೇಣ ಪಠನೇಯಮ್ ||

ಭಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಆಪ್ಯಾಯನಗೋಳಿಸಲ್ಪಡುವ ನಾರಾಶಂಕ ಎಂಬ ಚಮುಸದ ಪ್ರಯೋಗವಿಧಾನವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು-
 ಆಪ್ಯಾಯನಾನಂತರ ಹೋತ್ರನೊದಲಾದ ಮತ್ತಿಬರು ತಮ್ಮ ಚಮುಸಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಕೆಳಗಿಡುವರು. ಕ್ಷತ್ರಿಯರುಂಟ
 ಮಾನನೂ ಕೂಡ ತನ್ನ ಚಮುಸವನ್ನು ಕೆಳಗಿಡುವನು. ಅನಂತರ ಹೋತ್ರನೊದಲಾದವರು ತಮ್ಮ ಚಮುಸಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿ
 ಹಿಡಿದಾಗ ರಾಜನೂ (ಯಜಮಾನನೂ) ತನ್ನ ಚಮುಸವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವನು. ಇದಾದಮೇಲೆ ಮತ್ತಿ ಚಮುಸ
 ವನ್ನು ಉಸಿದಿದ ತುಂಬಿ ನರಾಶಂಕಮಂತ್ರವನ್ನು ಏಕಶಿ ಭಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಮಂತ್ರಾರ್ಥವು—ಎಲೈ ಸೋಮನೇ ನರಾಶಂಕ
 ಪೀತಸ್ಯ, ನರಾಃ—ಮುಘುಗಳೇ ನೊದಲಾದ ಮನುಷ್ಯರು ಶಂಕಃ—ಯಾವ ಸೋಮವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವರೋ ಅಂತಹ
 ಮತ್ತು ಪೀತಸ್ಯ—ಪಿತೃದೇವತೆಗಳಿಂದ ಪಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮತಿವಿಧಃ—ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು
 ತಿಳಿದಿರುವ ಸೋಮರಸರೂಪವಿರುವ ಪಿತೃಭಿರ್ಭಕ್ಷಿತಸ್ಯ—ಪಿತೃದೇವತೆಗಳಿಂದ ಭಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತೇ. ನಿನ್ನನ್ನು. (ಈ ಸೋಮರಸ
 ವನ್ನು) ಭಕ್ಷಯಾಮಿ—ನಾನು ಭಕ್ಷಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಮಂತ್ರದ ಅರ್ಥವು. ಈ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಪ್ರಾತಸ್ಸವನದಲ್ಲಿ
 ಊಮೈಃ ಪಿತೃಭಿಃ ಭಕ್ಷಿತಸ್ಯ ಎಂದೂ ಮಾಧ್ಯಂದಿನ ಮತ್ತು ತೃತೀಯಸವನಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಊರ್ವೈಃ ಮತ್ತು
 ಕಾವ್ಯೈಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದಲೂ ಪಠಿಸಬೇಕು.

ಊಮಾಮೈ ಪಿತರಃ ಪ್ರಾತಃಸವನ ಊರ್ವಾಮಾಧ್ಯಂದಿನೇ ಕಾವ್ಯಾ-
 ಸ್ತುತೀಯಸವನೇ ತದೇತತ್ಪಿತೃನೇವಾಮೃತಾನ್ಸವನಭಾಜಃ ಕರೋತಿ

ತ್ರಿವಿಧಮಂತ್ರತಾಪ್ರಯಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಉಮಾ ಉರ್ವಾಃ ಕಾವ್ಯಾ ಇತ್ಯೇತೇ ಸವನ-
 ತ್ರಯಗಳಾಃ ಪಿತೃವಿಶೇಷಾ ಅತಸ್ತಚ್ಚೈವ ಪ್ರಯೋಗೇಣ ತಾನ್ ಪಿತೃನ್ನವನಭಾಜಃ ಕರೋತಿ |
 ಪಿತರಕ್ಕ ದ್ವಿವಿಧಾ ಮೃತಾ ಅವ್ಯತಾಕ್ಷ | ಇದಾನೀಂ ಮನುಷ್ಯಾಃ ಸಂತೋ ಮರಣಾದೂರ್ಧ್ವಂ
 ಪಿತೃಲೋಕಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾ ಮೃತಾಃ | ಸೃಷ್ಟಿಮಾರಭ್ಯ ಪಿತೃಲೋಕೇಽವಸ್ಥಿತಾ ಅವ್ಯತಾ ಊಮಾದಯಃ |
 ತಥಾವಿಧತಾದ್ವಯತಶಬ್ದೇನ ವಿಶೇಷ್ಯಂತೇ ||

ನೇಲಿನ ಮಂತ್ರದ ತಾಪ್ರಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು—ಊಮಾಃ ಊರ್ವಾಃ ಕಾವ್ಯಾ ಎಂದು ಪಿತೃಗಳು ಬೇರೆ
 ಬೇರೆ ಇರುವರು. ಈ ಪಿತೃಗಳು ಪ್ರಾತಸ್ಸವನಾದ ಮೂರು ಸವನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಭಾಗಗಳಾಗುವರು. ಪಿತೃಗಳು ಎರಡು
 ವಿಧವಾಗಿರುವರು ಮೃತರು ಅವ್ಯತರು ಎಂದು. ಈಗ ಎಂದರೆ ಈ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರಾಗಿದ್ದು ಮೃತರಾದನಂತರ ಪಿತ
 ರೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವರು ಮೃತರು ಎಂದೂ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಪಿತೃಲೋಕದಲ್ಲಿ ಇದ್ದು ಈಗಲೂ ಅಲ್ಲಿರುವವರ
 ಅವ್ಯತರೆಂದೂ ಊಮಾದಿಪಿತೃಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಎರಡು ಭಾಗಗಳಿರುವರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವರನ್ನು ಮೃತರು, ಅವ್ಯತರು
 ಎಂದು ವಿಂಗಡಿಸಲಾಗಿದೆ.

**ಸರ್ವೋ ದೈವ ಸೋಽಮೃತ ಇತಿ ಹ ಸ್ಯಾಹ ಪ್ರಿಯವ್ರತಃ ಸೋಮಾ-
ಪೋ ಯಃ ಕಶ್ಚ ಸವನಭಾಗತಿ |**

ಅಥ ಮಂತ್ರತಾತ್ಪರ್ಯೇ ಮುಖಾಂತರಂ ವರ್ತಯತಿ—ನ ಕೇವಲಮೂವಾದಯ್ಯವಿನ ಪಿತರಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ ಅಮೃತಾಃ | ಕಿಂತು ಯಃ ಕೋಽಪಿ ಪಿತಾ ಸವನಭಾಗ್ಯವತಿ ಸ ಸರ್ವೋಪ್ಯು-
ನೂದಿಶಬ್ದೈರುಪಲಕ್ಷಿತತ್ವಾದಮೃತವಿವ ಭವತೀತಿ ಸೋಮಪಃ ಪ್ರಿಯವ್ರತಾಹ್ನೋ ಮಹರ್ಷಿ-
ರಾಹ ಸ್ಯ ||

ಮೇಲಿನ ಮಂತ್ರತಾತ್ಪರ್ಯದಲ್ಲಿ ಛಿನ್ನಾ ಭಿಪ್ರಾಯವಿರುವುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು—ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಊಮಾದಿಪಿತೃಗಳು ಮಾತ್ರವೇ ಅಮೃತರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಪಿತೃಗಳಾಗಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಸವನದಲ್ಲಿ (ಯಜ್ಞ) ಭಾಗವಹಿಸುವ ಯಾವ ಪಿತೃವಿಗಾದರೂ ಊಮಾದಿಗಳಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸುವುದು ರೂಢಿಯು. ಇಂತಹ ಪಿತೃವು ಅಮೃತನೆಂದೂ ಸೋಮವ (ಸೋಮಪಾನಾರ್ಹ) ನೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುವನು. ಇದು ಪ್ರಿಯವ್ರತ ಎಂಬ ಮಹರ್ಷಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

**ಅಮೃತಾ ಹ ನಾ ಅಸ್ಯ ಪಿತರಃ ಸವನಭಾಜೋ ಭವಂತ್ಯುಗ್ರಂ ಹಾಸ್ಯ
ರಾಷ್ಟ್ರಮವ್ಯಥ್ಯಂ ಭವತಿ ಯ ಏವನೇತಂ ಭಕ್ಷಂ ಭಕ್ಷಯತಿ
ಕ್ಷತ್ರಿಯೋ ಯಜಮಾನಃ ||**

ಇದಾನೀಂ ನರಾಶಂಚಮಸಭಕ್ಷಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ಅಸ್ಯ ರಾಜ್ಞೋ ಭಕ್ಷಯಿತುಃ ಪಿತರಃ |
ಪಿತೃಪಿತಾನುಹಾದಯಃ ಸರ್ವೇಽಪಿ ಸವನಭಾಜಃ ಸಂತೋಽಮೃತಾ ಮರಣರಹಿತಾ ದೇವಾ ಭವಂತಿ |
ಉಗ್ರಮಿತ್ಯಾದಿ ಪೂರ್ವವತ್ |

ಈಗ ನರಾಶಂಚಮಸಭಕ್ಷಣವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವರು—ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವ ಈ ಕ್ಷತ್ರಿಯ (ರಾಜನ) ಯಜಮಾನನ ಪಿತೃಪಿತಾನುಹಾದಿ ಸಮಸ್ತ ಪಿತೃಗಳೂ ಪ್ರಾತಃಸವನಾದಿ ಮೂರು ಸವನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಭಾಗವಿಗಾಗುವುದರಿಂದ ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಮರಣರಹಿತರಾದ ವೇದಿಕೆಗಳೆಂದು ಭಾವಿಸಲ್ಪಡುವರು. ಈ ರಾಜನ ರಾಜ್ಯವೂ ಸಹ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಭಯರಹಿತವಾಗಿಯೂ ಕ್ಷತ್ರೀಗಳು ದುಃಖಾದಿಗಳಿಂದ ರಹಿತವಾಗಿಯೂ ಇರುವರು.

ಸಮಾನ ಆತ್ಮನಃ ಪ್ರತ್ಯಭಿಮುರ್ತಃ ಸಮಾನಮಾಪ್ಯಾಯನಂ ಚಮಸಸ್ಯ ||

ಶಂ ನ ಇತ್ಯಾದಿಮಂತ್ರೇಣ ಸ್ವದೇಹಸ್ವರ್ತನಾಮಾಪ್ಯಾಯಸ್ಥೇತಿ ಮಂತ್ರದ್ರವಿಯೇನ ಚವಂಶ-
ಪೂರಣಂ ಚ ಪಾಶ್ಚಿಕಸವನೇ ಯದುಕ್ತಂ ತದುಕ್ತರಯೋಃ ಸವನಯೋರತಿಶಯತಿ—

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಶಂ ನಃ ಎಂದು ನೊಂದಲಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಯಜಮಾನನು ತನ್ನ ಶರೀರವನ್ನು ಅಭಿಮರ್ಶನಮಾಡಿ ಕೊಂಡು ಆಪ್ಯಾಯನಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕೂ ಆಪ್ಯಾಯಸ್ವ ಮತ್ತೂ ಸಂ ತೇ ಪಯಾಂಸಿ ಎಂಬ ಎರಡು ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಚಮಸವನ್ನು ಸೋಮರಸದಿಂದ ತುಂಬುವುದೂ ಎಂಬ ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯಷ್ಟೇ. ಈ ರೀತಿ ಮಾಡುವುದು ಪ್ರಾತ ಸ್ವವನದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ ಆಲ್ಲ. ಮಾರ್ಘಂದಿನ ಸವನ ತೃತೀಯ ಸವನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದರಂತೆಯೇ ಮಾಡಬೇಕು.

ಪ್ರಾತಃಸವನಸ್ಯೈವಾಽಽವ್ಯತಾ ಪ್ರಾತಃಸವನೇ ಚರೇಯುರ್ಮಾಧ್ಯಂ
ದಿನಸ್ಯ ಮಾಧ್ಯಂದಿನೇ ತೃತೀಯಸವನಸ್ಯ ತೃತೀಯಸವನೇ ||

ಫಲಚಮಸೇ ವಿಧ್ಯಮಾನಂ ಪ್ರಯೋಗವಿಶೇಷಮುಭಿಧಾಯಾವಶಿಷ್ಟಂ ಸೋಮುಚಮಸಗತಂ
ಪ್ರಯೋಗಂ ಸವನತ್ರಯೇಷ್ಯತಿಶತಿ—ಸೋಮವಿಷಯಸ್ಯ ಪ್ರಾತಃಸವನಸ್ಯೈವಾವ್ಯತಾ ಪ್ರಕಾರೇಣ
ಫಲಚಮಸವಿಷಯಪ್ರಾತಃಸವನೇ ಚರೇಯುರನು (ತಿ) ಜ್ಞೇಯಃ ಏವಮಿತರಶ್ಚಾಪಿ ಯೋಜ್ಯಮ್ ||

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಯೋಗವಿಧಾನವಲ್ಲದೆ ಚಮಸಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿರುವ ಸೋಮರಸಕ್ಕೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ (ಮೂರು ಸವನ
ಗಳಲ್ಲಿಯೂ) ಪ್ರಯೋಗ ವಿಧಾನವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು—ಸೋಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ (ನೈಗ್ರೋಧರಸ) ಪ್ರಾತಃಸವನಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಯಾವ
ವಿಧಾನಗಳನ್ನೂ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳನ್ನೂ ಅನುಸರಿಸಲಾಗದ್ದಿ ತೋ ಅದೇ ವಿಧವಾದ ವಿಧಾನಗಳನ್ನೂ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳನ್ನೂ ಮಾಧ್ಯಂದಿನ
ಸವನದಲ್ಲಿಯೂ, ತೃತೀಯಸವನದಲ್ಲಿಯೂ ಅನುಸರಿಸಬೇಕು.

ತಮೇವಮೇತಂ ಭಕ್ಷಂ ಪ್ರೋವಾಚ ರಾಮೋ ಮಾರ್ಗವೇಯೋ
ವಿಶ್ವಂತರಾಯ ಸೌಷದ್ಯನಾಯ ||

ಉಕ್ತಂ ಫಲಚಮಸಭಕ್ಷಮುಪಸಂಹರತಿ—

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಫಲಚಮಸ ಭಕ್ಷಣ ವೊದಲಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಿ ಮುಗಿಸುವರು—ಮಾರ್ಗವೇಯ ಪುತ್ರನಾದ
ರಾಮ ಎಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಇದುವರೆಗೂ ಹೇಳಿದಂತೆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸೋಮವಾನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ರಾಜನು (ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದವನು)
ಅನುಸರಿಸಬೇಕಾದ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳನ್ನೂ ಸುಷದ್ಯನ ಪುತ್ರನಾದ ವಿಶ್ವಂತರ ಎಂಬ
ರಾಜನಿಗೆ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹೇಳಿ ಮುಗಿಸಿದನು.

ತಸ್ಮಿನ್ ಹೋವಾಚ ಪ್ರೋಕ್ತೇ ಸಹಸ್ರಮು ಹ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ತುಭ್ಯಂ
ದದ್ಧಃ ಸಶ್ಯಾಪರ್ಣ ಉ ಮೇ ಯಜ್ಞ ಇತಿ ||

ಅಥ ವಿಶ್ವಂತರಸ್ಯ ವಾಕ್ಯಂ ದರ್ಶಯತಿ—ತಸ್ಮಿನ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ ರಾಮೇಣ ಪ್ರೋಕ್ತೇ ಸತಿ ಸ
ರಾಜಾ ರಾಮಂ ಪ್ರತ್ಯೇನಮವಾಚ | ಹೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ರಾಮ ತುಭ್ಯಂ ವಯಂ ಸಹಸ್ರಮು ಹ ಗವಾಂ
ಸಹಸ್ರಂ ಸಂಪೂರ್ಣಂ ದದ್ಧಃ | ಪುರಾ ಮೇ ಯಜ್ಞೋ ವಿಶ್ಯಾಪರ್ಣ ಅಸೀತ್ | ಇದಾನೀಂತು ಸಶ್ಯಾ-
ಪರ್ಣ ಏವಾಸ್ತು | ಭವದೀಯಾಃ ಶ್ಯಾಪರ್ಣಾನುಕಾಃ ಸರ್ವೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ಅಸ್ತಿನ್ಯಜ್ಞೇ ವಸಂತಿತಿ ||

ಅನಂತರ ವಿಶ್ವಂತರರಾಜನು ರಾಮನೆಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು ದೇಶಿಸಿ ಈಗಲೇ ಹೇಳಿದನು—ಎವೈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೇ,
ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದವನು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸೋಮಭಕ್ಷಣಮಾಡುವ ವಿಧಾನವನ್ನು ನೀನು ನನಗೆ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿರುವೆ. ಇದರಿಂದ
ನನಗೆ ಬಹಳವಾಗಿ ಸಂತೋಷವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈಗ ನಾನು ನಿನಗೆ ಒಂದು ಸಹಸ್ರ ಗೋವುಗಳನ್ನು ನಿನಗೆ ಮರ್ಯಾದೆ
ಯಾಗಿ ಕೊಡುತ್ತೇನೆ. ಇದುವರೆಗೂ ನನ್ನ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಶ್ಯಾಪರ್ಣರು (ಕುಲ ಪುರೋಹಿತರು) ಇಲ್ಲದೆ ಯಜ್ಞವು ಹಾಗೆಯೇ
ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ನೀನು ನಿನ್ನ ಸಂಬಂಧಿಗಳಾದ ಶ್ಯಾಪರ್ಣರೆಂಬ ನಮ್ಮ ಕುಲಪುರೋಹಿತರಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು

ಸೇರಿ ನನ್ನ ಯಜ್ಞದ್ವಿಧಿ ಭಾಗವಹಿಸಿ ಅದನ್ನು ಸಾಂಗವಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸಿ. ಮತ್ತು ನೀವುಗಳು ಈ ಯಜ್ಞವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ನನ್ನ ಅಭ್ಯಂತರವೇನೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದನು.

ಏತಮು ಹೈವ ಪ್ರೋವಾಚ ತುರಃ ಕಾವಷೇಯೋ ಜನಮೇಜಯಾಯ
 ಪಾರಿಕ್ಷಿತಾಯೈತಮು ಹೈವ ಪ್ರೋಚತುಃ ಪರ್ವತನಾರದೌ ಸೋಮು-
 ಕಾಯ ಸಾಹದೇವ್ಯಾಯ ಸಹದೇವಾಯ ಸಾರ್ಜಯಾಯ
 ಬಭ್ರುವೇ ದೈನಾವ್ಯಧಾಯ ಭೀಮಾಯ ವೈದಭಾಯ ನಗ್ನಜಿತೇ
 ಗಾಂಧಾರಾಯೈತಮು ಹೈವ ಪ್ರೋವಾಚಾಗ್ನಿಃ ಸನಕ್ರುತಾಯಾ-
 ರಿಂದಮಾಯ ಕ್ರತುವಿದೇ ಜಾನಕಯ ಏತಮು ಹೈವ ಪ್ರೋವಾಚ
 ವಸಿಷ್ಠಃ ಸುದಾಸೇ ಪೈಜವನಾಯ ತೇ ಹ ತೇ ಸರ್ವ ಏವ ಮಹ-
 ಜ್ಜಗ್ಮುರೇತಂ ಭಕ್ಷಂ ಭಕ್ಷಯಿತ್ತಾ ಸರ್ವೇ ಹೈವ ಮಹಾರಾಜಾ
 ಆಸುರಾದಿತ್ಯ ಇವ ಹ ಸ್ಮ ತ್ರಿಯಾಂ ವ್ರತಿಸ್ಮಿತಾಸ್ತಪಂತಿ ಸರ್ವಾಭ್ಯೋ
 ದಿಗ್ಲೋ ಬಲಿನಾವಹಂತಃ ||

ಇದಾನೀಂ ಸಂಪ್ರದಾಯಕಥನೇನ ಭಕ್ಷಂ ಪ್ರತಂಸತಿ—ಏತಂ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಮೇವ ಭಕ್ಷಂ
 ಕವಷ್ಯ ಪುತ್ರಸ್ತುರನಾಮಕೋ ಮಹರ್ಷಿಃ ಪರಿಕ್ಷಿತ್ತುತ್ತಾಯ ಜನಮೇಜಯಸಂಜ್ಞಕಾಯ
 ಪ್ರೋವಾಚ | ಅಯಮೇಕಃ ಸಂಪ್ರದಾಯಃ | ತಥೈತಮೇವ ಭಕ್ಷಂ ಪರ್ವತನಾರದಾಖ್ಯಾಯಿಕೇ
 ಸಹದೇವಸ್ಯ ಪುತ್ರಾಯ ಸೋಮುಕಾಯ ಪ್ರೋಚತುಃ | ಸೋಮುಕಲ್ಪಾನ್ಯಸ್ಮೈ ಸಹದೇವಾಯ
 ಪ್ರೋವಾಚ | ಸಹದೇವಶ್ಚ ಸಾರ್ಜಯಾಯ ಪ್ರೋವಾಚ ಸಾಂಜಯುಕ್ತ ಬಭ್ರುವೇ ಪ್ರೋವಾಚ |
 ಬಭ್ರುಶ್ಚ ದೈನಾವ್ಯಧಾಯ ಪ್ರೋವಾಚ | ದೈನಾವ್ಯಧಶ್ಚ ಭೀಮಾಯ ಪ್ರೋವಾಚ | ಭೀಮುಶ್ಚ
 ವೈದಭಾಯ ಪ್ರೋವಾಚ | ವೈದಭಶ್ಚ ನಗ್ನಜಿತೇ ಪ್ರೋವಾಚ | ನಗ್ನಜಿಶ್ಚ ಗಾಂಧಾರಾಯ
 ಪ್ರೋವಾಚ | ಅಯಂ ದ್ವಿತೀಯಃ ಸಂಪ್ರದಾಯಃ | ತಥೈತಮೇವ ಭಕ್ಷಮಗ್ನಿನಾಮಕೋ ಮಹರ್ಷಿಃ
 ಸನಕ್ರುತಾಯ ಪ್ರೋವಾಚ | ಸನಕ್ರುತಶ್ಚಾರಿಂದಮಾಯ ಪ್ರೋವಾಚ | ಅರಿಂದಮುಶ್ಚ ಕ್ರತುವಿದೇ
 ಪ್ರೋವಾಚ ಕ್ರುತುವಿಜ್ಞ ಜಾನಕಯೇ ಪ್ರೋವಾಚ | ಅಯಂ ತೃತೀಯಃ ಸಂಪ್ರದಾಯಃ |
 ತಥೈತಮೇವ ಭಕ್ಷಂ ವಸಿಷ್ಠೋ ಮಹರ್ಷಿಃ ಸುದಾಸೇ ಮಹರ್ಷಯೇ ಪ್ರೋವಾಚ | ಸುಷ್ಪ
 ಧನಂ ದಾತತೀತಿ ಸುದಾಃ | ಅಥವಾ ಸುಷ್ಪ ಶತ್ರುನ್ ವಸ್ಯತ್ಯಪಕ್ಷಯತೀತಿ ಸುದಾಃ | ಸಚ
 ಪೈಜವನಾಯ ಪ್ರೋವಾಚ | ಯದ್ವಾ ಸಹದೇವಾಯ ಸಾರ್ಜ (ಯಾ) ಯೇತ್ಯಾದಿಷು ವಾಕ್ಯೇಷು
 ಸಹದೇವಾದಿನಾಮ್ನಾಂ ಸಾರ್ಜಯಾದಿಸದಾನಿ ವಿಶೇಷಣಶಯಾ ಯೋಜ್ಯಾನಿ | ದ್ವಿತೀಯಂ-
 ಕ್ತಚ್ಚ ಬ್ರೂ ವಿಕಚ್ಚ ಬ್ರೂರ್ಥಃ | ತೇ ಹೈತೇ ಶುರಾದಯಃ ಪೈಜವನಾಂಶಾಃ ಸರ್ವ ಏವ ಪುರುಷಾ
 ಏತಂ ಫಲಜನುಸಭಕ್ಷಂ ಭಕ್ಷಯಿತ್ತಾ ಮಹಜ್ಜಗ್ಮುರ್ಮಹತ್ವಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾಃ | ಮಹತ್ತ್ವಸ್ಯೈವ ಸರ್ವೇ

ಹೇತ್ಯಾದಿಕಂ ವಿವರಣಮ್ | ಸರ್ವೇಷ್ಯೇತೇ ಮಹಾರಾಜಾಃ ಸಾರ್ವಭೌಮಾ ಅಸುಃ | ಯಥಾಃ-
 ಿತ್ಯೋ ದ್ಯುಲೋಕೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಸ್ತಪತಿ ಏವಮೇತೇ ಶ್ರಿಯಾಂ ಗಜಾಶ್ವಾದಿರಾಯಾಂ ಸಂಪದಿ
 ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಾಃ ಸಂತಸ್ತಪಂತಿ ಶತ್ರುಣಾಂ ತಾಪಂ ಕುರ್ವಂತಿ | ತಥಾ ಸರ್ವಾಭ್ಯೋ ದಿಗ್ಭ್ಯೋಃ
 ಸರ್ವದಿಗವಸ್ಥಿತೇಭ್ಯೋ ರಾಜಭ್ಯಃ ಸಕಾಶಾದ್ಬಲಿಮಾವಹಂತಃ ಕರಮಾದದಾನಾಃ ಸ್ವಾಮಿನೋ
 ಭವಂತಿ ||

ಇದುವರೆಗೂ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹೇಳಿ ಸೋಮಭಕ್ಷವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವರು. ಈ
 ಭಕ್ಷದ ವಿಷಯವನ್ನು ಕವನ ಎಂಬುವನ ಪುತ್ರನಾದ ತುರ ಎಂಬ ಮಹರ್ಷಿಯು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿದಾನೆ ಪುತ್ರನಾದ ಜನಪೇಜಯ
 ರಾಜನಿಗೆ ಹೇಳಿದನು. ಇದು ಒಂದು ಸಂಪ್ರದಾಯವು. ಮತ್ತು ಈ ಭಕ್ಷದ ವಿಷಯವನ್ನು ಪರ್ವತ ಮತ್ತು ನಾರದ ಎಂಬ
 ಇಬ್ಬರು ಮುನಿಗಳು ಸಹದೇವ ಎಂಬುವನ ಪುತ್ರನಾದ ಸೋಮಕ ಎಂಬುವನಿಗೆ ಹೇಳಿದರು. ಸೋಮಕ ಎಂಬುವನು ಅದನ್ನು
 ಸಹದೇವ ಎಂಬ ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಗೆ ಹೇಳಿದನು. ಸಹದೇವನು ಸಾಂಜೆಯನೆಂಬುವನಿಗೂ, ಸಾಂಜೆಯನು ಬಭ್ರು ಎಂಬುವನಿಗೂ
 ಹೇಳಿದನು. ಬಭ್ರುವು ಧೈವಾವ್ಯಧನೆಂಬುವನಿಗೂ, ಧೈವಾವ್ಯಧನು ಭೀಮ ಎಂಬುವನಿಗೂ, ಭೀಮನು ವೈದಭಗನಿಗೂ,
 ನೈದಭನು ನಗ್ನಜಿಡ ಎಂಬುವನಿಗೂ, ನಗ್ನಜಿಡವು ಗಾಂಧಾರನಿಗೂ ಹೇಳಿದನು. ಇದು ಎರಡನೆಯ ಸಂಪ್ರದಾಯವು.
 ಹಾಗೆಯೇ ಈ ಭಕ್ಷದ ವಿಷಯವನ್ನು ಅನ್ನಿ ಎಂಬ ಮಹರ್ಷಿಯು ಸನಶ್ರುತನಿಗೂ, ಸನಶ್ರುತನು ಅರಂದಮನಿಗೂ, ಅರಂದ
 ಮನು ಕ್ರತುವಿದನಿಗೂ ಕ್ರತುವಿದನು ಜಾನಕ ಎಂಬುವನಿಗೂ ಹೇಳಿದನು. ಇದು ಮೂರನೆಯ ಸಂಪ್ರದಾಯವು. ಹಾಗೆಯೇ
 ಇದನ್ನು ವಸಿಷ್ಠ ಮಹರ್ಷಿಯು ಸುದಾಸನಿಗೆ ಹೇಳಿದನು. ಸುದಾಸನೆಂದರೆ—ಸುಷ್ಕು ಧನಂ ದದಾತಿತಿ ಸುದಾಃ ಅಥವಾ
 ಸುಷ್ಕು ಶತ್ರುಣ್ ದಸ್ಯತ್ಯುಪಕ್ಷಯತಿತಿ ಸುದಾಃ | ಬಹಳವಾಗಿ ಧನವನ್ನು ಕೊಡುವವನಾದ್ದರಿಂದ ಇವನಿಗೆ ಸುದಾಸ
 ಣೆಂಬ ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ತನ್ನ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೋಲಿಸಿ ನಾಶಮಾಡುವವನಾದ್ದರಿಂದ ಇವನಿಗೆ ಸುದಾಸನೆಂಬ
 ಹೆಸರು. ಈ ಸುದಾಸನು ವೈಜವನ (ಪಿಜವನ ಪುತ್ರ) ಎಂಬುವನಿಗೆ ಹೇಳಿದನು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಸಹದೇವಾಯ ಸಾಂಜ
 ಯಾಯ ವೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಹದೇವ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಂಜೆಯಾದಿ ಪದಗಳು ವಿಶೇಷಣಗಳಾಗಿರುವವು ಎಂದೂ
 ಭಾವಿಸಬಹುದು. ಇದುವರೆಗೂ ಹೇಳಿದ ತುರ ವೊದಲಾದ ವೈಜವನ ಎಂಬುವವರವರೆಗೆ ಇರುವ ಪುರುಷರೆಲ್ಲರೂ ಈ ಭಕ್ಷವನ್ನು
 ಭಕ್ಷಿಸಿ ಮಹತ್ವವನ್ನು (ಗಣ್ಯತೆಯನ್ನು) ಪಡೆದರು. ಇಲ್ಲಿ ಮಹತ್ವನೆಂದರೆ ಏನು ಎಂದರೆ, ಮಹಾರಾಜರಾಗಿದ್ದ ಈ ಪುರುಷ
 ರೆಲ್ಲರೂ ಭಕ್ಷವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಿ ಅದರ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಸಾರ್ವಭೌಮಪದವಿಯನ್ನು ಪಡೆದರು. ಅಂತರಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ಯಾವ
 ರೀತಿ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಾನೋ ಅದಂತೆ ಈ ಪುರುಷರು ಗಜ, ಅಶ್ವ, ಸೈನ್ಯ, ವಶ್ಪರ್ಯ ವೊದಲಾದ ಸಂಪತ್ತು
 ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ತಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಜನರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯತೆಯನ್ನು ಪಡೆದು ಮಖಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು ಈ ಭಕ್ಷವನ್ನು
 ಭಕ್ಷಿಸುವ ರಾಜರು ಸಮಸ್ತ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸಾಮಂತರಾಜರನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಅವರಿಂದ ಕಷ್ಟಕಾಡಿಕೆಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾ
 ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಒಡೆಯರಾಗಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿಯೂ ಬಾಳುತ್ತಾರೆ.

ಆದಿತ್ಯ ಇವ ಹ ವೈ ಶ್ರಿಯಾಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಸ್ತಪತಿ ಸರ್ವಾಭ್ಯೋ ದಿಗ್ಭ್ಯೋ
 ಬಲಿಮಾವಹತ್ಯುಗ್ರಂ ಹಾಸ್ಯ ರಾಷ್ಟ್ರಮವ್ಯಧ್ಯಂ ಭವತಿ ಯ ಏವಮೇತಂ
 ಭಕ್ಷಂ ಭಕ್ಷಯತಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯೋ ಯಜಮಾನೋ ಯಜಮಾನಃ ||

ನರಾಶಂಸಭಕ್ಷಂ ಪುನರಪಿ ಫಲಕಫನೇನ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ಪೂರ್ವವದ್ವ್ಯಾಪ್ಯೋಯಮ್ |
ಅಭ್ಯಾಸೋಽಭ್ಯಾಸಯಗಮಾಪ್ತೈರ್ಭಃ ||

ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯಯಜಮಾನನಿಗೆ ಹವಿಶ್ಯೇಷಾರ್ಥವಾಗಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಭಕ್ಷವನ್ನು ಯಾವ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ರಾಜನು ಭಕ್ಷಿಸುವನೋ ಅವನು ಅದಿತ್ಯನಂತೆ ಬೆಳಗುತ್ತಾ ಸಮಸ್ತ ಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ಪಡೆದು ಸುಖಿಸುವನು ಮತ್ತು ತನ್ನ ಶತ್ರುರಾಜರನ್ನೂ ತನ್ನ ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ ಇತರ ರಾಜರನ್ನೂ ಸೋಲಿಸಿ ಅವರಿಂದ ಕಪ್ಪುಕಾಣಿಕೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳುವನು. ಇವನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಜೆಗಳು ನಿರ್ಭೀತಿಯಿಂದಲೂ ದುಃಖ ರೋಗಿಬಡತನ ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲದೆಯೂ ಸುಖವಾಗಿ ಜೀವನ ಮಾಡುವರು.

English Translation

(The drinking from the Narasamsa cups. The list of teachers of the substitute for the Soma juice, and the rites connected with it.)

When the priests put the Traita cups down, then the King should put down the sacrificer's cups also; when they incline their cups after having put them down, then the king should do the same with his cup. Then he should take up the Narasamsa cup, and by the recital of the verse, "O thou divine Soma, who knowest my mind who art drunk by Narasamsa, and enjoyed by the Uma-Pitaras, I enjoy thee!" In this way the king enjoys the Narasamsa portion at the morning libation. At the midday libation he repeats the same mantra, but says, "enjoyed by the Urva (Pitaras)", and at the evening libation he says, "enjoyed by the Kavya(Pitaras)." For the pitaras present at the morning libation, are the Umās, those present at the midday libation, are the Urvas, and those at the evening libation, are the Kavyas. In this way he makes the immortal pitaras enjoy the libations.

Priyavrata, the Soma drinker, said "Whoever enjoys the Soma beverage, he certainly will be immortal." The ancestors of a king who enjoys, when sacrificing, this Narasamsa portion, therefore, become immor-

tal i.e. they never will perish, when they enjoy in such a way the Soma libation, and his royal power will be strong and is not to be shaken. The ceremony of wiping off from the mouth what of the juice remained, and the sprinkling of the cup with water (apyayanam) is the same as above when the Traita Chamasa are emptied. All the three libations of the juice prepared for the king should be performed in the same way as the real Soma libation.

This way of enjoying the Soma juice by means of a substitute, was told by Rama Margaveya to Visvantara, the son of Sushadman. The king then, after having been told it, said, "We give thee a thousand cows, O Brahmana. My sacrifice is to be attended by the Syaparnas."

This portion (bhaksha) was told by Tura, the son of Kavasha, to Janamejaya, the son of Parikshit; then by Parvata and Narada to Somaka, the son of Sahadeva; thence this traditional knowledge passed to Sahadeva Sarjaya; thence to Babhru Daivaaridha; thence to Bhima Vaidarbha, and Nagnajit Gangdhara.

This portion further was told by Agni to Samasruta Arindama; thence it passed to Kratuvid Janaki. This portion was further told by Vasistha to Sudas, the son of Pijavana.

All these became great, in consequence of their having drunk the Soma in this way (by means of a substitute, and were great kings. just as the sun placed on the sky) sends forth warmth, thus the king who when sacrificing drinks the Soma in this way, is placed amidst fortune and shines everywhere, from all directions he extracts tribute, his kingdom becomes strong, and is not to be shaken.

ಇತಿ ಶ್ರೀನುಶ್ಲಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯಸ್ಯ ಪಂಚತ್ರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೀಽಷ್ಟಮಃ ಖಂಡಃ

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಜಾಧಿರಾಜಪರಮೇಶ್ವರ ವೈದಿಕಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕ ವೀರಬುಕ್ಕಣಸಾನ್ರಾಜ್ಯಧುರಂಧರ
ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯಕೃತಾನೈತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯೇ ಪಂಚತ್ರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೀಽಷ್ಟಮಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತೈದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಮೂವತ್ತೈದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಇತ್ತೈತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ ಸಪ್ತಮಸಂಚಿಕಾ ಸಮಾಪ್ತಾ

ಅಧ್ಯತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ ಷಟ್ಪ್ರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ

ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಮೂವತ್ತಾರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು

[ರಾಜಸೂಯಾಗದಲ್ಲಿ ಸುಕ್ಯಾದಿನದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಬೇಕಾದ ಸ್ತೋತ್ರ ಮತ್ತು ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳ ವಿಷಯ]

[ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನದಲ್ಲಿ ರಥಂತರ ಮತ್ತು ಬೃಹಸ್ಪಾಮಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂಬ ವಿಚಾರ]

ಫಲಾಖ್ಯಚಮಸೋ ಭಕ್ಷೋ ರಾಜ್ನೋ ಯಜ್ಞೇ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ
ಉಚ್ಯತೇ ರಾಜಯಜ್ಞೇಽಸ್ಮಿನ್ನಿಶೇಷಃ ಸ್ತೋತ್ರಶಸ್ತ್ರಯೋಃ ||

ಹಿಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯರಾಜರು ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹವ್ಯೇಷಭಕ್ಷಣದ ವಿವರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ರಾಜರು ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರಶಸ್ತ್ರಗಳ ಎಂದರೆ ಸಾಮಗಾನ ಮತ್ತು ಮುಗ್ಧೇದಮಂತ್ರಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ವಿಶೇಷಗಳಿಗಿವೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸಲಾಗುವುದು.

ಅಥಾತಃ ಸ್ತುತಶಸ್ತ್ರಯೋರೇವ ||

ತದೇತತ್ಪ್ರತಿಜಾನೀತೇ—ಅಥ ರಾಜ್ನೋ ಭಕ್ಷೇ | ವಿಶೇಷಕಥನಾನಂತರಂ ಯತಃ ಸ್ತುತ-
ಶಸ್ತ್ರಯೋರ್ವಿಶೇಷೋ ಜಿಜ್ಞಾಸಿತಃ | ಅತಃ ಕಾರಣಾತ್ಪ್ರಯೋರೇವ ವಿಶೇಷ ಉಚ್ಯತ ಇತಿ ಶೇಷಃ ||

ರಾಜರಾದವರು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹವ್ಯೇಷವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವ ವಿಧಾನವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದನಂತರ ಈಗ ಸಾಮಗಾನ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನೂ ಮುಗ್ಧೇದಮಂತ್ರಗಳನ್ನೂ ಪಠಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ವಿಶೇಷವಿಧಾನಗಳಿರುವುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು.

ಐಕಾಹಿಕಂ ಪ್ರಾತಃಸವನಮೈಕಾಹಿಕಂ ತೃತೀಯಸವನಮೇತೇ ವೈ
ಶಾಂತೇ ಕ್ಲೃಪ್ತೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತೇ ಸವನೇ ಯದೈಕಾಹಿಕೇ ಶಾಂತೈ
ಕ್ಲೃಪ್ತೈಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತೈಃ ಅಪ್ರಚ್ಯುತೈಃ ||

ತಂ ವಿಶೇಷಂ ವಕ್ತುಮಾದೌ ವಿಶೇಷರಹಿತಮಂಶಂ ದರ್ಶಯತಿ— ಐಕಾಹೇ ಪ್ರಕೃತಿ-
ಭೂತೇ ಯಶ್ಚಾತಃಸವನಂ ಯಜ್ಞೇ ತೃತೀಯಸವನಮುಕ್ತಂ ತದುಭಯಂ ರಾಜ್ನೋ ವಿಕ್ಯತಾವಸಿ
ತಥೈವ ಪ್ರಯೋಕ್ತವ್ಯಮ್ | ನ ತು ತಯ್ಯೋಃ ಕಕ್ಷಿದ್ವಿಶೇಷೋಽಸ್ಮಿ | ಐಕಾಹಿಕೇ ಯೇ ಉಭೇ
ಪ್ರಾತಃಸವನತೃತೀಯಸವನೇ ಸ್ತುತಿತೇ ಏವ ಶಾಂತೇ ಸುಖಕರೇ ಕ್ಲೃಪ್ತೇ ಸ್ವಭೃತೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತೇ

ಸಂಪನ್ನೇ | ಅತಸ್ತೇಯೋಃ ಪ್ರಕೃತಿವದನುಷ್ಣಾನಾಂ ಕಾಂತ್ಯೈ ಸುಖಾರ್ಥಂ ಕ್ಲೃಪ್ತೈಃ ಸ್ವಭ್ಯಾ-
ಸಾರ್ಥಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ್ಯೈ ಚ ಸಂಪತ್ಯರ್ಥಮಪ್ರಚ್ಯುತ್ಯೈ ವಿನಾಶರಾಹಿತಾರ್ಥಂ ಭವತಿ |

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಮೊದಲು ವಿಶೇಷಸಂಗತಿಗಳಿಲ್ಲದ ಸಾಧಾರಣವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು— ಏಕಾಹಿಕವೆಂದರೆ ಒಂದೇ ದಿನದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿ ಮುಗಿಸಬೇಕಾದ ಕರ್ಮ. ಪ್ರಾತಃಸವನ ಮತ್ತು ತೃತೀಯಸವನಗಳು ರಾಜನು ಮಾಡಬೇಕಾದಾಗ ಏಕಾಹಿಕವು ಮತ್ತು ಪ್ರಕೃತಿಭೂತವಾದವು (ಪ್ರಕೃತಿಭೂತವೆಂದರೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನೇನೂ ಮಾಡದೆ ಇದ್ದಂತೆಯೇ ನೆರವೇರಿಸುವ ಕರ್ಮ). ಆದರೆ ಈ ಎರಡು ಕರ್ಮಗಳ ರಾಜನಿಗೆ ವಿಕೃತಿ ಭೂತಗಳಾದರೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿಯಂತೆಯೇ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವವು. ಈ ಎರಡು ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದು ವಿಶೇಷವಿಷಯವಿರುವುದು. ಒಂದೇ ದಿನದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿಮುಗಿಸಬೇಕಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರಾತಃಸವನ ತೃತೀಯಸವನ ಗಳೆಂಬ ಎರಡು ಸವನಗಳೂ ರಾಜನಿಗೆ ಸುಖಕರಗಳಾಗಿಯೂ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯತೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದಾಗಿಯೂ ಆಗುವವು ಮತ್ತು ಸಂಪತ್ತನ್ನು ವೃದ್ಧಿಮಾಡಿ ವಿನಾಶಕ್ಕೆ ಎಡೆಕೊಡದಂತೆ ಆಗುವವು.

ಉಕ್ತೇ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಃ ಪವಮಾನೋ ಯ ಉಭಯಸಾಮ್ನೋ ಬೃಹ-
ತ್ಪ್ರಸ್ಥಸ್ಯೋಭೇ ಹಿ ಸಾಮನೀ ಕ್ರಿಯೇತೇ ||

ಯಥಾ ಪ್ರಾತಃಸವನತೃತೀಯಸವನಯೋಃ ಪ್ರಾಕೃತಾದ್ವಿಶೇಷೋ ನಾಸ್ತಿ ತಥಾ ಮಾಧ್ಯಂ-
ದಿನಸವನೇಽಪಿ ಮರುತ್ಪತ್ತೀಯಮೈಕಾಹಿಕಂ ಹೋತ್ರಕಶಸ್ತ್ರಾಣಿ ಚೈಕಾಹಿಕಾನಿ ಸ್ತೋತ್ರೇ ತು
ವಿಶೇಷೋಽಸ್ತಿ ತಮಿಮಂ ದರ್ಶಯತಿ— ಬೃಹದ್ರಥಂ ತರಂ ಚೇತ್ಯುಭಯವಿಧಂ ಸಾಮ ಯಸ್ವಿನ್ನ-
ಭಿಜಿದಾದೌ ಸೋಽಯಮುಭಯಸಾಮಾ ಬೃಹತ್ಸಾಮ ಪೃಷ್ಠಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಯಸ್ವಿನ್ನ ಭಿಜಿದಾದೌ
ಸೋಽಯಂ ಬೃಹತ್ಪ್ರಸ್ಥಸ್ಯಾಧಿಜಿದಾದೇರ್ಯೋ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಃ ಪವಮಾನೋ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ | ನ ಚೋಭಯಸಾಮತ್ವಂ ಬೃಹತ್ಪ್ರಸ್ಥಂ ಚೋಭಯಂ
ವ್ಯಾಹತಮಿತಿ ಶಂಕನೀಯಮ್ | ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನಸ್ಯೋತ್ರೇ ರಥಂ ತರಂ ಸಾಮ ಪೃಷ್ಠಸ್ತೋತ್ರೇ
ಬೃಹತ್ಸಾಮೇತ್ಯೇವಮುಭಯಸಾಮತ್ವಸ್ಯ ವ್ಯವಸ್ಥಿತತ್ವಾತ್ | ಉಭೇ ಹೀತ್ಯನೇನೇಯಮಿವ
ವ್ಯವಸ್ಥಾ ಸ್ಪಷ್ಟೀಕ್ರಿಯತೇ | ಯದ್ಯಪಿ ಮರುತ್ಪತ್ತೀಯಶಸ್ತ್ರಾವಯಾಃ ಪ್ರತಿಪದಾದಯಃ ಪ್ರಾಕೃತಾ
ಏವ ತಥಾಪಿ ತದನುವಾದೇನಾತ್ರ ಪ್ರಶಂಸಾ ಕ್ರಿಯತೇ ||

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಪ್ರಾತಃಸವನ ತೃತೀಯಸವನಗಳಲ್ಲಿ (ಏಕಾಹಿಕವೃತ್ತಿ) ಯಾವ ವಿಶೇಷಗಳೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದರಂತೆಯೇ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮರುತ್ಪತ್ತೀಯ ಲಕ್ಷ್ಯವನ್ನು ಹೋತ್ರಕ (ಹೋತ್ರಕವರ್ಗದವರು)ರು ಏಕಾಹಿಕವಾಗಿ ಪಠಿಸುವರು. ಆದರೆ ಸಾಮಗುರು ಗಾನಮಾಡುವ ಸ್ತೋತ್ರಗಳ ವಿಷಯವೃತ್ತಿ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ವಿಶೇಷಸಂಗತಿ ಗಳಿರುವವು. ಅವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.— ಅಭಿಜಿತ್ ಪೊದಲಾದ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಬೃಹತ್, ರಥಂ ತರಂ ಎಂಬ ಎಂಟು ವಿಧ ಸಾಮವನ್ನು ಗಾನಮಾಡುವರು. ಇದಕ್ಕೆ ಉಭಯಸಾಮವೆಂದು ಹೆಸರು. ಮತ್ತು ಬೃಹತ್ ಪೃಷ್ಠ ಎಂಬ ಎರಡು ವಿಧ ಸಾಮವನ್ನೂ ಗಾನಮಾಡುವಾಗ ಅದಕ್ಕೂ ಬೃಹತ್ ಪೃಷ್ಠ ಎಂದು ಉಭಯವಿಧ ಸಾಮವೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಭಿಜಿದಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನದಲ್ಲಿ ಪವಮಾನ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಗಾನಮಾಡುವಾಗ ಯಾವನೇ ಗಾನಮಾಡುವರೋ ಅದರಂತೆಯೇ

ರಾಜಸು ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನದಲ್ಲಿ ಪವಮಾನಸ್ತೋತ್ರವನ್ನೂ ಗಾನಮಾಡಬೇಕು ಆದರೆ ಉಭಯಸಾಮ ವೆಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಬೃಹತ್ಪ್ರಾಣ್ಯಗಳೆಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು. ಮಾಧ್ಯಂದಿನ ಸವಮಾನಸ್ತೋತ್ರದಲ್ಲಿ ರಥಂತರಸಾಮವನ್ನೂ ಪೃಷ್ಠ ಸ್ತೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಬೃಹತ್ಪ್ರಾಮವನ್ನೂ (ಈ ರೀತಿ ಉಭಯ ವಿಧ ಸಾಮವನ್ನು) ಗಾನಮಾಡಬೇಕೆಂದು ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಇರುವುದು. ಉಭೇ (ಎರಡು) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದಕ್ಕೆ ಇವೇ ಅರ್ಥವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆದರೆ ಮರುತ್ತತೀಯ ರಸ್ತಮಂತ್ರಗಳಾದ ಪ್ರತಿಪದಾದಿಗಳು (ಮೊದಲು ಹೇಳುವ ಮಂತ್ರಗಳ) ಪ್ರಕೃತಿಭೂತವಾದುದರಿಂದ ಅವುಗಳಲ್ಲೇನೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವುಗಳ ವಿಷಯವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲಾಗಿಲ್ಲ.

ಆ ತ್ವಾ ರಥಂ ಯಥೋತಯ ಇದಂ ವಸೋ ಸುತಮಂಧ ಇತಿ ರಾಥಂ-
ತರೀ ಪತಿಪದ್ರಾಥಂತರೋಽನುಚರಃ ಪವಮಾನೋಕ್ಥಂ ವಾ ಏತದ್ಯ-
ನ್ಮರುತ್ತತೀಯಂ ಪವಮಾನೇ ವಾ ಅತ್ರ ಅಥಂತರಂ ಕುರ್ವಂತಿ
ಬೃಹತ್ಪ್ರಾಣ್ಯಂ ಸವೀನಧತಾಯೈ ತದಿದಂ ರಥಂತರಂ ಸ್ತುತಮಾಭ್ಯಾಂ
ಪ್ರತಿಪದನುಚರಾಭ್ಯಾಮನುಶಂಸತಿ |

ತತ್ರ ಪ್ರತಿಪದನುಚರೌ ದರ್ಶಯಂತಿ—ಆ ತ್ವಾ ರಥಮಿತಿ ಯಸ್ತೃಷ್ಟಿಜಃ ಸೋಽಯಂ ಮರು-
ತ್ತತೀಯರಸ್ತಸ್ಯ ಪ್ರತಿಪತ್ಯಸ್ತಿಂಸ್ತೃಷ್ಟಿಚೇ ರಥಂತರಂ ಸಾಮೋದ್ಗಾತ್ಯಭಿಗೀಯಂತೇ | ತಸ್ಮಾದಿಯಂ
ಪ್ರತಿಪದ್ರಾಥಂತರೀ | ಇದಂ ವಸೋ ಸುತಮಂಧ ಇತ್ಯಯಂ ತ್ರೈಚೋಽನುಚರಕೃಂದೋ-
ದೇವತಾದಿನಾ ಪೂರ್ವೇಣ ಸಮಾನತ್ವಾತ್ | ರಥಂತರಸಾಮಾಧಾರಸ್ಯ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ತ್ರೈಚಸ್ಯಾನು-
ಸಾರಿತ್ವಾದಸ್ಯಾಪಿ ರಾಥಂತರತ್ವವಂ | ಯನ್ಮರುತ್ತತೀಯಂ ರಸ್ತಮಸ್ತಿ ಏತತ್ಸವಮಾನೋಕ್ಥಂ ವೈ
ಪವಮಾನಸ್ತೋತ್ರಾನುಸಾರೇಣ ಶಸ್ಯಮಾನತ್ವಾತ್ | ಉಕ್ತಂ ರಸ್ತಮ್ | ತಚ್ಚ ದ್ವಿವಿಧಮ್ |
ಪವಮಾನೋಕ್ಥಂ ಗ್ರಹೋಕ್ಥಂ ಚ | ಅತೋಽತ್ರ ಪವಮಾನೋಕ್ಥಮಿತಿ ವಿಶೇಷ್ಯತೇ | ಅಸ್ತಿಂಶ್ಚ
ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವಮಾನಸ್ತೋತ್ರೇ ಸಾಮಗಾ ರಥಂತರಂ ಸಾಮ ಕುರ್ವಂತ | ಪೃಷ್ಠಸ್ತೋತ್ರಂ ತು
ಬೃಹತ್ಪ್ರಾಣೋದೇವತಂ ಕುರ್ವಂತಿ ತದೇತದುಭಯಂ ಸವೀನಧತಾಯೈ ಸಂಪದ್ಯತೇ | ಉಭಯತಃ
ಶಿಕ್ಯದ್ವಯೇನ ಜಲಕುಂಭದ್ವಯಂ ವೋಢಂ ಯಃ ಕಾಷ್ಠವಿಶೇಷಃ ಪುರುಷಾಣಾಮಂಸೇ ಸ್ತ್ರೀಯಂತೇ
ಸ ವೀನಧ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ಸಾನುದ್ವಯೇಽಪಿ ತಸ್ಯ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನಪ್ರಯೋಗಸ್ಯ ವೀನಧಸದೃಶ.
ತ್ವಾದ್ವೀನಧೇನ ಸಹ ವರ್ತತ ಇತಿ ಸವೀನಧತ್ವಮ್ | ಯದಿದಂ ರಥಂತರಂ ಸಾಮ ಮಾಧ್ಯಂದಿನೇ
ಪವಮಾನೇ ಸ್ತುತಂ ತದಿದಮಾಭ್ಯಾಮಾ ತ್ವಾ ರಥಮಿದಂ ವಸೋ ಸುತಮಿತ್ಯೇತಾಭ್ಯಾಂ ಪ್ರತಿ-
ಪದನುಚರಾಭ್ಯಾಮನುಶಂಸೇತ್ ||

ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪತ್ ಮತ್ತು ಅನುಚರ ಎಂಬ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವಾಗ
ಪ್ರತಿಪತ್ (ಮಂತ್ರ) ಎಂದರೆ ಮೊದಲು ಪಠಿಸುವ ಮಂತ್ರ ಅನುಚರನೆಂದರೆ ಮೊದಲು ಮಂತ್ರದ ಅನಂತರ ಅದನ್ನನುಸರಿಸಿ
ಪಠಿಸುವ ಮಂತ್ರ ಆ ತ್ವಾ ರಥಂ ಯಥೋತಯೀ (ಋ. ಸಂ. ೮-೬೮-೧) ಎಂಬ ತೃತೀಯ ಅಥವಾ ಮೂರು ಮಕ್ಕಳು
ಗಳು ಮರುತ್ತತೀಯರಸ್ತಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಪಠಿಸುವ ಮಕ್ಕಳು ಅಥವಾ ಪ್ರತಿಪತ್ಯಚವು. ಈ ತೃತೀಯವನ್ನು

ಸಾಮಗಾನಕರ್ತರಾದ ಉದ್ಗಾತೃಗಳೆಂಬ ಋತ್ವಿಜರು ಗಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಪದ್ರಾಥಂತರೇ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇದಂ ವಸೋ ಸುತಮಂಧಃ ಎಂಬ ತ್ಯೌಚಪು ಅನುಚರವೆಂಬ (ಅನುಚರವೆಂದರೆ ಪ್ರತಿಪದವನ್ನು ಪೂಜಿಸಿದನಂತರ ಪೂಜಿಸುವ ಋತ್ವಿಜರು. ಇವುಗಳು ಭಂದಸ್ವ ಮತ್ಸು ದೇವತೆ ಪ್ರತಿಪತ್ ಅಂತಿಯೇ) ಪ್ರತಿಪತ್ ತ್ಯೌಚವಾದ ಮೇಲೆ ಪೂಜಿಸುವ ತ್ಯೌಚವು. ಈ ತ್ಯೌಚವನ್ನೂ ಪ್ರತಿಪದ್ಯಚವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿ ಗಾನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಈ ತ್ಯೌಚಕ್ಕೂ ರಾಥಂತರೇ ಎಂತಲೆ ಹೆಸರು. ಮರುತ್ಪತಿಯಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರವು ಪವನಾನಶಸ್ತ್ರವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಪವನಾನೋಕ್ತೃವು ಅಥವಾ ಶಸ್ತ್ರವು ಪವನಾನಸ್ತೋತ್ರಾನುಸಾರವಾಗಿಯೇ ಪೂಜಲ್ಪಡುವುದು. ಉಕ್ತೃಂ ಎಂದರೆ ಶಸ್ತ್ರಂ ಅಥವಾ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರವು. ಇದು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿರುವುದು. ಪವನಾನೋಕ್ತೃವೆಂದು ಗ್ರಹೋಕ್ತೃವೆಂದು ಎರಡು ವಿಧವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಪವನಾನೋಕ್ತೃವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಈ ಮಾಧ್ಯಂದಿನ ಪವನಾನಸ್ತೋತ್ರದಲ್ಲೇ ಸಾಮಗರು ರಥಂತರವೆಂಬ ಸಾಮವನ್ನು ಗಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಪೃಷ್ಠಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಬೃಹತ್ಸಾಮ ಸಹಿತವಾಗಿ ಗಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಈ ಎರಡು ಸಾಮಗಳೂ (ಪೃಷ್ಠ ಮತ್ತು ಬೃಹತ್) ಸೇರಿ ಪವನವಧತಾ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು. ಜಲಕುಂಭವನ್ನು ಇಡುವುದಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಪುರುಷನ ಕಂಕಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ಶಾಷ್ಪ ವಿಶೇಷಕ್ಕೆ ವಿವಿಧ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಮಾಧ್ಯಂದಿನಪವನವಯೋಗದ ಎರಡು ಸಾಮಗಾನಗಳು ವಿವಿಧದಂತೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ಪವನವಧವೆಂದು ಕರೆಯುವರು. ಮಾಧ್ಯಂದಿನ ಪೂಜಿಸುವ ಪವನಾನಸ್ತೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಆ ತ್ವಾ ರಥಂ ಎಂಬ ಪ್ರತಿಪತ್ ತ್ಯೌಚವನ್ನೂ ಅನಂತ ಇದ ವಸೋ ಸುತ ಎಂಬ ಅನುಚರತ್ಯಚವನ್ನೂ ಪೂಜಬೇಕು.

ಅಥೋ ಬ್ರಹ್ಮ ವೈ ರಥಂತರಂ ಕ್ಷತ್ರಂಬೃಹದ್ಬ್ರಹ್ಮ ಬಿಲು ವೈ ಕ್ಷತ್ರಾ-
 ತ್ಪೂರ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಪುರಸ್ತಾನ್ಮ ಉಗ್ರಂ ರಾಷ್ಟ್ರಮನ್ಯುಭ್ಯಮಸದಿತ್ಯಾನ್ಮಂ
 ವೈ ರಥಂತರಮನ್ನಮೇನಾಸ್ಮೈ ತತ್ಪುರಸ್ತಾತ್ಕಲ್ಪಯತ್ಕಥೇಯಂ ವೈ
 ಪೃಥಿವೀ ರಥಂತರಮಿಯಂ ಬಿಲು ವೈ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಮೇನಾಸ್ಮೈ
 ತತ್ಪುರಸ್ತಾತ್ಕಲ್ಪಯತಿ.

ಬ್ರಹ್ಮಾನ್ಯಪೃಥಿವೀರೂಪತೇನ ರಥಂತರಂ ಪ್ರಕಂಶತಿ—ಯದ್ರಥಂತರಂ ಸಾಮ ತದ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣ
 ಜಾತಿಸ್ವರೂಪಮುಭಯೋಃ ಪ್ರಜಾಪತಿಮುಖಜತ್ಯಾತ್ | ತಥಾ ಬೃಹತ್ಸಾಮಕ್ಷತ್ರಿಯಜಾತ್ಯೋಃ
 ಪ್ರಜಾಪತೇರ್ಬಾಹುಜತ್ಯಸಾಮ್ಯಾದೇಕತ್ವಮ್ | ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತಿಃ ಕ್ಷತ್ರಿಯಜಾತೇಃ ಪೂರ್ವಭಾವಿನೀ
 ಅತೋ ಬೃಹತ್ಸಾಮಸಾಧ್ಯಾತ್ ಪೃಷ್ಠಸ್ತೋತ್ರಾತ್ಪೂರ್ವಂ ರಥಂತರಸಾಮಸಾಧ್ಯಸ್ಯ ಪವನಾನ-
 ಸ್ತೋತ್ರಸ್ಯಾನುಷ್ಠಾನೇಯಮುಭಿಪ್ರಾಯಃ | ಬ್ರಹ್ಮ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತಿಃ ಪುರಸ್ತಾತ್ಪೂರ್ವಕಾಲೇ ಯಸ್ಯ
 ರಾಷ್ಟ್ರಸ್ಯ ತದಿದಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಪುರಸ್ತಾದ್ಯದಿದಂ ಮೇ ರಾಜ್ನೋ ರಾಷ್ಟ್ರಮುಗ್ರಮನ್ಯುಭ್ಯಮಸದಿತ್ಯ-
 ಧಿಸ್ತಾಯಃ | ಕಿಂಚಾನೈಹಃತುತ್ಪಾದ್ರಥಂತರಂ ಸಾಮಾನ್ಯಾತ್ಕೃಂ ತತ್ರೇನ ರಥಂತರಶ್ಚಯೋಗೇ-
 ಷಾಸ್ಮೈ ರಾಕ್ಷೀರ್ನಮೇವ ಪುರಸ್ತಾತ್ಕಲ್ಪಯತಿ ಪ್ರಥಮತಃ ಸಂಪಾದಯತಿ | ಕಿಂಚ ಯದ್ರಥಂತರಂ
 ಸಾಮೇಯಂ ಪೃಥಿವೀ ಭೂಮಿಸ್ವರೂಪಮೇವ | ಯಂ ಚ ಭೂಮಿಃ ಪಾಣಿನಾಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಧಾರಾ
 (ರಃ) | ತತ್ರೇನ ರಥಂತರಪ್ರಯೋಗೇಷಾಸ್ಮೈ ಯಜಮಾನಾಯ ರಾಕ್ಷೀ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಮೇವ
 ಕಲ್ಪಯತಿ ||

ರಥಂತರಸಾಮವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮ, ಅನ್ನ ಮತ್ತು ಪೃಥಿವೀರೂಪಗಳಿಂದ ಪ್ರಶಂಸೆ ಮಾಡುವರು. ರಥಂತರವೆಂಬ ಸಾಮವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತಿಸ್ವರೂಪವು. ಏಕೆಂದರೆ ರಥಂತರವೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತಿಯೂ ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಮುಖದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದವು. ಆದರಂತೆಯೇ ಬೃಹತ್ ಎಂಬ ಸಾಮವು ಕ್ಷತ್ರಿಯಜಾತಿಸ್ವರೂಪವು. ಏಕೆಂದರೆ ಅವರಡೂ ಪ್ರಜಾಪತಿಯ (ಪರಬ್ರಹ್ಮನ) ಬಾಹುವಿನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದವು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತಿಯು ಕ್ಷತ್ರಿಯಜಾತಿಗಿಂತ ಮೊದಲು ಉತ್ಪನ್ನವಾದದ್ದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಜಾತಿಯಾದ ಬೃಹತ್ಸಾಮದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪೃಷ್ಠಸ್ತೋತ್ರಕ್ಕೆಂತ ಮೊದಲು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತಿಸ್ವರೂಪವಾದ ರಥಂತರಸಾಮದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪವಮಾನಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಗಾನಮಾಡಬೇಕೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತಿಯು ಪೂರ್ವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದ್ದುದರಿಂದ ನನ್ನ ಈ ರಾವೃಕ್ಕೆ ವ್ಯಥೆಯನ್ನೂ ದುಃಖವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡದಿರಲಿ ಮತ್ತು ಈ ರಥಂತರಸಾಮವು ಅನ್ನ ಸ್ವರೂಪವೂ ಅದುದರಿಂದ ಈ ರಥಂತರ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಈ ರಾಜನಿಗೆ ಅನ್ನಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುವುದು ಮತ್ತು ಈ ರಥಂತರವು ಪೃಥಿವೀಸ್ವರೂಪವಾದುದರಿಂದ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಆಧಾರ (ಆಶ್ರಯ) ಭೂತವಾಗಿರುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ರಥಂತರಸಾಮಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಈ ರಾಜನಿಗೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯತೆಯನ್ನೂ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುವುದು.

ಸಮಾನ ಇಂದ್ರನಿಹವೋಽವಿಭಕ್ತಃ ಸೋಽಹ್ನಾಮುದ್ವಾನ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ತತ್ಯ
 ಉಭಯಸಾಮ್ನೋ ರೂಪಮುಭೇ ಹಿ ಸಾಮನೀ ಕ್ರಿಯೇತೇ ||

ಇಂದ್ರ ನೇದೀಯ ವಿದೀಹೀತ್ಯುತ್ಪಿಷ್ಠ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತ ಇತ್ಯೇತತ್ತಗಾಥದ್ವಯಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ—
 ಇಂದ್ರೋ ನಿಕರಾಮಾಹೂಯತೇ ಯಸ್ಥಿನ್ವಗಾಥೇ ಸೋಽತ್ರ ಚ ಪ್ರಕೃತೌ ಚ ಸಮಾನ ಏಕ ಏವ |
 ತಸ್ಯೈವೇದಂ ನ್ಯಾಖ್ಯಾನಮವಿಭಕ್ತ ಇತಿ | ಅವಿಕ್ಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಸ ಚ ಪ್ರಗಾಥೋಽಹ್ನಾಮ ರೂಪ-
 ಮಿತಿ ಶೇಷಃ | ಅಹಃ ಪ್ರಯೋಗಸ್ಯ ನಿಷ್ಪಾದಕತ್ವಾತ್ತದ್ರೂಪತ್ವಮ್ | ಯಃ ಪ್ರಗಾಥ ಉದ್ವಾನುಚ್ಛ-
 ಬ್ದಯುಕ್ತೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ತೋ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತದೇವತಾಕಶೋಽಪಿಷ್ಠ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತ ಇತ್ಯೇವಂ ಕ್ರುತ-
 ತ್ವಾತ್ | ಸೋಽಪಿ ಶಂಸನೀಯಃ || ಕಿಂಚಾಸೌ ಪ್ರಗಾಥ ಉಭಯಸಾಮ್ನೋ ರೂಪಂ ಹಿ
 ಯಸ್ಮಾದುಭೇ ಯೇ ಬೃಹದ್ರಥಂತರೇ ಸಾಮನೀ ತಸ್ಥಿನ್ವಗಾಥೇ ಸಾಮಗೈರಭಿಧೀಯೇತೇ ||

ಈಗ ಇಂದ್ರ ನೇದೀಯ ವಿದಿಹಿ ಮತ್ತು ಉತ್ಪಿಷ್ಠ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ತ ಎಂಬ ಎರಡು ಪ್ರಗಾಥಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆ ಮಾಡುವರು. ಈ ಎರಡು ಪ್ರಗಾಥಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇಂದ್ರನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಆಹ್ವಾನಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವನು. ಉತ್ಪಿಷ್ಠ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತ ಎಂಬ ಪ್ರಗಾಥದಲ್ಲಿ ಉತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದಸಹಿತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತಶಿಲ್ಪವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಜಾತಿಸ್ವರೂಪಿಗಳಾದ ಈ ಎರಡು ಪ್ರಗಾಥಗಳನ್ನೂ ಸಾಮಗರು ಗಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಸಮಾನೋ ಧಾಯ್ಯಾ ಅವಿಭಕ್ತಾಸ್ತಾ ಅಹ್ನಾಂ |

ಧಾಯ್ಯಾನಾಮ್ನುಜಾಂ ಪ್ರಕೃತೌ ವಿಕ್ಯತೌ ಚೈಕತ್ವಮಾಹ—ಸಮಾನ್ಯ ಇತ್ಯಸ್ಯ ನ್ಯಾಖ್ಯಾನಮ್.
 ವಿಭಕ್ತೌ ಇತಿ | ತಾಸ್ತಾಹರ್ವಿಶೇಷನಿಷ್ಪಾದಕತ್ವಾತ್ತತ್ಪ್ರಯೋಗಃ ||

ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಾಗಲಿ, ವಿಕ್ಯತಿಯಲ್ಲಾಗಲಿ ಧಾಯ್ಯಾ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಮುಂಚಿನಂತೆಯೇ ಸಮಾನವಾಗಿರುವುದು. ಏನೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ.

ಐಕಾಹಿಕೋ ಮರುತ್ಪತೀಯಃ ಪ್ರಗಾಥಃ ||

ಪ್ರವ ಇಂದ್ರಾಯ ಬೃಹತ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಮರುತ್ಪತೀಯಪ್ರಗಾಥಸ್ಯ ಪ್ರಕೃತಿನಿಕ್ಕತ್ಪೋರೇಕತ್ವಂ
ಛರ್ತಯತಿ—

ಪ್ರವ ಇಂದ್ರಾಯ ಬೃಹತೇ ಎಂಬ ಮರುತ್ಪತೀಯ ಪ್ರಗಾಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಕೃತಿನಿಕ್ಕತಿಗಳಲ್ಲಿ ಎನೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದೆ
ಸಮನಾಗೆಯೇ ಇರುವುದು.

English Translation

(The *Shastras* and *Stotras*, required at the *Soma* day of the
Rajasuya.)

(The use of both the *Rathautaram* and *Brihat* at the midday
libation.)

Now as regards the *Stotras* and *Shastras* (required at the king's li-
bation,) both the morning and the evening libations do not differ in this
point from the rule of the *Aikahikas* - *Soma* sacrifices of one pay's dura-
tion; for both these libations at the *Aikahika* sacrifices are indisturbable,
well arranged, and firmly standing, and they produce quiet, good order,
firm footing, and security.

But there is a difference in the ceremonies of the midday libation.
The midday *Pavamana* performance of a sacrifice which requires both
Samans with the *Brihat* for the *prishtha Stotra* has been told; for the chan-
ting of both *Samans* (the *Rathantara* and *Brihat*) is performed. The verse,
a *tva ratham yathota ra* (8,57, 1-3) is the beginning required for the *Shashtra*
belonging to the *Rathantara*, *Saman*; the verse *idam vaso sutam andha* (8,
53, 5-7), the sequel required for the same *shastras*. This *Pavamana Uktham*
the just-mentioned *Shashtra* is just the *Marutvatiya Shashtra*, to which the
Rathantara Saman at the *Agnishtoma*, for instance belongs. They perform

the Rathantara chant at the Pavamana Stotra of the midday libation praised at this sacrifice ; the Brihat is the Prishtha (Stotra) in order to give a prop to the whole. For the Rathantara is Brahma ; the Brihat is the Kshattra. The Brahma certainly preceds the Kahattra. For the king should think "When the Brahma is at the head, then my royal power would become strong and not to be shaken." Further, the Rathantara is food ; if placed first, it procures food to the king. The Rathantara further is the earth, which is a firm footing, if placed first it therefore procures a firm footing to the king.

The Pragatha for calling Indra near remains the same without any modification as in the Brahmanical sacrifices, this Pragatha belonging to all Soma days. The Pragatha addressed to Brahmanaspati, which has the characteristic of ut (uttishtha, rise) is appropriate to both the Samans which are chanted. The Dayyas are same without any modification ; they are those appropriate for the Ahina sacrifices, whilst that Marutvatiya Pragatha which is peculiar to the Aikahikas, is 'chosen.

ಇತಿ ಶ್ರೀ ಮತ್ಸ್ಯಯಜುರ್ವೇದವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯೇ ಸರ್ವತ್ರಾಧ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಮೂವತ್ತಾರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು.

ಅಥ ಷಟ್ಪಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ದ್ವಿತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಮೂವತ್ತಾರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಖಂಡವು

[ಮರುತ್ಪತೀಯ ಮತ್ತು ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯ ಶಸ್ತ್ರಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕಾದ ಉಳಿದ ವಿಶೇಷಗಳಿಗಿಳು.]

ಜನಿಷ್ಠಾ ಉಗ್ರಃ ಸಹಸೇ ತುರಾಯೇತಿ ಸೂಕ್ತಮುಗ್ರವತ್ಸಹಸ್ವತ್ತತ್ಸ್ಮ-
 ತ್ರಸ್ಯ ರೂಪಂ ಮಂದ್ರ ಓಜಿಷ್ಠ ಇತ್ಯೋಜಸ್ವತ್ತತ್ಸ್ಮತ್ರಸ್ಯ ರೂಪಂ
 ಬಹುಲಾಭಿನಾನ ಇತ್ಯಭಿನದಭಿಭೂತ್ಯೈ ರೂಪಂ ತದೇಕಾದಶರ್ಚಂ
 ಭವತ್ಯೇಕಾದಶಾಕ್ಷರಾ ನೈ ತ್ರಿಷ್ಟುಪೈಷ್ಟುಭೋ ನೈ ರಾಜನ್ಯ ಓಜೋ
 ನಾ ಇಂದ್ರಿಯಂ ವೀರ್ಯಂ ತ್ರಿಷ್ಟುಬೋಜಃ ಕ್ಷತ್ರಂ ವೀರ್ಯಂ
 ರಾಜನ್ಯಸ್ತದೇನಮೋಜಸಾ ಕ್ಷತ್ರೇಣ ವೀರ್ಯೇಣ ಸಮರ್ಥಯತಿ
 ತದ್ಗೌರಿವೀತಂ ಭವತ್ಯೇತದ್ವೈ ಮರುತ್ಪತೀಯಂ ಸಮೃದ್ಧಂ
 ಯದ್ಗೌರಿವೀತಂ ತಸ್ಯೋಕ್ತಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ||

ಮರುತ್ಪತೀಯೇ ಶಸ್ತ್ರೇ ನಿವಿದ್ಯಾನೀಯಂ ಸೂಕ್ತಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ-ಜನಿಷ್ಠಾ ಇತ್ಯಸ್ಮಿನ್ನಾದ
 ಉಗ್ರಶಬ್ದಸಹಃ ಶಬ್ದಯೋರ್ವಿಧ್ಯಮಾನಶ್ಚಾತ್ರದೇತತ್ಸೂಕ್ತಮುಗ್ರವತ್ಸಹಸ್ವತ್ತತ್ಸ್ಮೀಭಯಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯ
 ಜಾತೇಃ ಸ್ವರೂಪಮ್ | ಕ್ಷತ್ರಿಯೋಽಪಿ ಕ್ರೂರೋ ಬಲವಾಂಶ್ಚ | ದ್ವಿತೀಯಪಾದಸ್ಯ ಪೂರ್ವಭಾಗೇ
 ಮಂದ್ರ ಓಜಿಷ್ಠ ಇತಿ ಶ್ರುತತ್ಯಾತ್ಸೂಕ್ತಮೋಜಸ್ವದೋಜಃಶಬ್ದೋಪೇತಮ್ | ಓಜೋ ನಾಮ ಬಲ-
 ಹೇತುರಷ್ಟಮೋ ಧಾತುಃ | ತಸ್ಯ ಚ ಧಾತುಃ ಕ್ಷತ್ರಿಯೇ ಸಂಪೂರ್ಣತ್ವಾದೋಜಃ ಶಬ್ದೋಪೇತಂ
 ಸೂಕ್ತಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪಮ್ | ಪದುತ್ತರಭಾಗೇ ಬಹುಲಾಭಿನಾನ ಇತಿ ಶ್ರುತತ್ಯಾಧಿನದಭಿ-
 ಶಬ್ದೋಪೇತಮ್ | ತಚ್ಚಾಭಿಭೂತ್ಯೈ ಶಕ್ರೂಣಾನುಭಿಭವಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪಮ್ | ಕಿಂಚ ತತ್ಸೂಕ್ತಮೇಕಾ
 ದಶರ್ಚಂ ಭವತಿ | ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ಶಬ್ದೇಕಾದಶಾಕ್ಷರಾ | ರಾಜನ್ಯಕ್ತೈ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ಸಂಪಿಂಧೀ ತಯೋಃ ಪ್ರಜಾಪತಿ-
 ಬಾಹುಜತ್ಯಾತ್ | ಕಿಂಚ ಯತ್ರಿಷ್ಟುಬೋಜಃ ಪ್ರಭೃತೀನಾಂ ಹೇತುತ್ಯಾತ್ಸ್ಮರೂಪಮ್ | ಓಜೋ
 ಬಲಹೇತುರಷ್ಟಮೋ ಧಾತುಃ | ವೀರ್ಯಂ ಶರೀರಬಲಮ್ | ಇಂದ್ರಿಯಂ ಚಕ್ಷುರಾದಿಪಾಟಿನಮ್ |
 ರಾಜನ್ಯಕ್ತೈಃ ಪ್ರಭೃತೀನಾಂ ಸ್ವರೂಪಭೂತಶ್ಚತೌಃ ಪೂರ್ವಮೇವೋಕ್ತಮ್ | ಕ್ಷತ್ರಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯ
 ಜಾತಿಯುಕ್ತತ್ವಮ್ | ವೀರ್ಯಂ ಶರೀರಾದಿಬಲಮ್ | ವಿನಂ ಚ ರಾಜಯಜ್ಞೇ ತತ್ತೇನ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್-
 ಶ್ಚಂದಸ್ಯ ಸೂಕ್ತಪಾಠೇನ್ನಿನಂ ರಾಜಾನಮೋಜಃ ಸ್ತತ್ರವೀರ್ಯಃ ಸಮೃದ್ಧಂ ಕರೋತಿ | ಕಿಂಚೈತ-
 ತ್ಸೂಕ್ತಂ ಗೌರಿವೀತಾಪ್ಯೇನ ಮಹರ್ಷಿಣಾ ದೃಷ್ಟತ್ಯಾದ್ಗೌರಿವೀತಾಪ್ಯಂ ಭವತಿ | ಯಸ್ಮಾದೇತದ್ಗೌರಿ-

ವಿಕಂ ತಸ್ಮಾದೇತನ್ಮರುತ್ತತೀಯಶಸ್ತ್ರಂ ಸನ್ಮದ್ಧಂ ಸಂಪೂರ್ಣಂ ಭವತಿ | ತಸ್ಯ ಚ ಗೌರಿವೀತನಾಮ್ನಃ
ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ತದ್ವಾ ಏತದ್ಯಜಮಾನಜನನಮಿತ್ಯಾದಿನಾ ಪೂರ್ವಮೇವೋಕ್ತಮ್ ||

ಮರುತ್ತತೀಯ ಶಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ನವದ್ವಾನೀಯ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವುದು. ಜನಿಷ್ಠಾ ಉಗ್ರಃ ಸಹಸೀ ಕುರಾಯ (ಮ. ಸಂ. ೧೦-೨೩-೧) ಎಂಬುದು ಮರುತ್ತತೀಯ ಶಸ್ತ್ರವು. ಈ ಮಂತ್ರದ ಮೊದಲನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಉಗ್ರಶಬ್ದವೂ ಸಹಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವೂ ಇರುವವು ಈ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳೂ ಕ್ಷತ್ರಿಯಜಾತಿಯನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವ ಗುಣವಾಚಕಗಳು. ಈ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥದಂತೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ಕ್ರೂರನಾದವನೂ, ಬಲವುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ ಇರುವನು. ಮತ್ತು ಈ ಮಂತ್ರದ ಎರಡನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಓಜಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವಿರುವುದು. ಓಜಃ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಲವುಳ್ಳ ಎಂಬರ್ಥವಿರುವುದು. ಈ ಅರ್ಥವೂ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೇ ವಿಶೇಷಣವಾದುದರಿಂದ ಇದೂ ಕ್ಷತ್ರಿಯನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೇ ಸೂಚಿಸುವುದು. ಇದರ ಮುಂದೆ ಬಹುಲಾಭಿಮಾನಃ ಎಂದಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಅಭಿ ಶಬ್ದವು ಅಭಿ ಭವನ (ಸೋಲಿಸುವುದು) ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ತನ್ನ ಶತ್ರುವನ್ನು ಸೋಲಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಅಭಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದವೂ ಕ್ಷತ್ರಿಯನನ್ನೇ ಪ್ರಶಂಸೆ ಮಾಡುವುದು. ಮತ್ತು ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದು ಮುಕ್ಯಗಳಿರುವವು. ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ತಿನ ಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಹನ್ನೊಂದು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವವು. ಈ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ತು ಯಾವಾಗಲೂ ಕ್ಷತ್ರಿಯನ ಪರವಾಗಿಯೇ ಇರುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಭಂದಸ್ತದ್ವಿ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಬಾಹುವಿನಿಂದಲೇ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದು. ಓಜಃ ಶಬ್ದವೂ ಬಲವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು ವೀರ್ಯವೆಂದರೆ ಶರೀರಬಲವು. ಇಂದ್ರಿಯವೆಂದರೆ ಚಕ್ಷುರಾದಿ ನ್ಧ್ರಿಯಗಳ ಪಾಟಿವವು. ಇವೆಲ್ಲವೂ ರಾಜನಲ್ಲಿರಬೇಕಾದ ಗುಣಗಳು. ಆದ್ದರಿಂದ ರಾಜನ ಯಜ್ಞವು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ತಿನ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ನೆರವೆಸಲ್ಪಟ್ಟರೆ ರಾಜನಿಗೆ ಇರಬೇಕಾದ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಗುಣಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸಮೃದ್ಧಿಯಾಗಿ ಉಂಟಾಗುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತವು ಗೌರಿವೀತಿ ಎಂಬ ಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ದೃಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಗೌರಿವೀತಿ ಸೂಕ್ತನೆಂದು ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದು. ಈ ಗೌರಿವೀತಿ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಮರುತ್ತತೀಯ ಶಸ್ತ್ರವು ಸಂಪೂರ್ಣವೂ ಸನ್ಮದ್ಧವೂ ಆಗಿರುವುದು.

ತ್ವಾಮಿದ್ಧಿ ಹವಾಮಹ ಇತಿ ಬೃಹತ್ಪುಷ್ಯಂ ಭವತಿ ಕ್ಷತ್ರಂ ವೈ
ಬೃಹತ್ಪುಷ್ತ್ರೇಣೈವ ತತ್ಕ್ಷತ್ರಂ ಸಮರ್ಥಯತ್ಯಥೋ ಕ್ಷತ್ರಂ ವೈ
ಬೃಹದಾತ್ಮಾ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಕಂ ತದ್ಯಜ್ಯಹತ್ಪುಷ್ಯಂ
ಭವತಿ ಕ್ಷತ್ರಂ ವೈ ಬೃಹತ್ಪುಷ್ತ್ರೇಣೈವೈನಂ ತತ್ಸಮರ್ಥಯತ್ಯಥೋ
ಜ್ಯೈಷ್ಯಂ ವೈ ಬೃಹಜ್ಯೈಷ್ಠೇನೈವೈನಂ ತತ್ಸಮರ್ಥಯತ್ಯಥೋ
ತ್ರೈಷ್ಯಂ ವೈ ಬೃಹತ್ತ್ರೈಷ್ಠೇನೈವೈನಂ ತತ್ಸಮರ್ಥಯತ್ಯಥೋ
ತ್ರೈಷ್ಯಂ ವೈ ಬೃಹತ್ತ್ರೈಷ್ಠೇನೈವೈನಂ ತತ್ಸಮರ್ಥಯತಿ ||

ಅಥ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಕಶಸ್ತ್ರಮಾಹ—ತ್ವಾಮಿದ್ಧೀತ್ಯಾದಿಕಷ್ಟುಚೋ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಕಶಸ್ತ್ರ ಸ್ತೋತ್ರೀ-
ಯಪ್ರತಿವದ್ಯೋಪಾಂ ಬೃಹತ್ಪುಷ್ಯಂ ಅಧಾರತ್ವಾದ್ ಬೃಹದೂಪಃ | ತೇನ ಚ ನಾಮ್ನಾ ಸ್ತುಷ್ಯಸ್ತೋ-
ತ್ರಸ್ಯ ನಿಷ್ಪಾದ್ಯತ್ವಾಸ್ತುಷ್ಯಸ್ವರೂಪಶ್ಚ ಭವತಿ | ತ್ವಾಮಿದ್ಧೀತ್ಯಾನ್ಯಮ್ಜ್ಯುತ್ಪನ್ನಂ ಬೃಹತ್ಪುಷ್ಯಂ ಕ್ಷತ್ರಂ
ವೈ ಕ್ಷತ್ರಿಯಜಾತಿಯವೇನ | ಅತಃ ಕ್ಷತ್ರೇಣೈವ ತ್ವಾಮಿದ್ಧೀತಿ ತ್ರೈಷ್ಯರೂಪೇಣ | ತತ್ಕ್ಷತ್ರಂ

ಯಜಮಾನರೂಪಂ ಸಮೃದ್ಧಂ ಕರೋತಿ ಅಥೋ ಅಪಿ ಜೋಕ್ತರೀತ್ಯಾ ಕ್ಷತ್ರಮೇವ ಬೃಹದ್ರೂಪಂ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರಂ ಯಜಮಾನಸ್ಯಾತ್ಮಾ ದೇಹಭೂತಃ | ತತ್ರಥಾ ಸತಿ ಯದ್ಭವಿ ಬೃಹತ್ಪೃಷ್ಠಕಬ್ಧ- ದ್ವಯಮಾಚ್ಯಂ ತ್ವಾಮಿದೀತ್ಯಾದಿಕಂ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಂ ಭವೇತ್ | ತತ್ರೇನ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯೇನ ಕ್ಷತ್ರಂ ವೈ ಬೃಹದಿತಿ ಪೂರ್ವಮುಕ್ತತ್ವಾತ್ ಕ್ಷತ್ರೇಣೈವ ತ್ವಾಮಿದೀತ್ಯಾದಿನಾ ಬೃಹದ್ರೂಪೇಣ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯೇ- ನೈನಂ ಯಜಮಾನಂ ಸಮೃದ್ಧಂ ಕರೋತಿ | ಅಥೋ ಅಪಿ ಚ ತ್ವಾಮಿದೀತ್ಯಾದಿಕಂ ಬೃಹದ್ರೂಪಂ ಜೈಷ್ಠ್ಯಂ ವೈ ವಯೋವೃದ್ಧೇಃ ಸ್ವರೂಪವ್ | ಅತೋ ಜೈಷ್ಠ್ಯೇನೈವ ವಯೋವೃದ್ಧೈಃ ಸ್ವೈನಂ ರಾಜಾನಂ ಸಮೃದ್ಧಂ ಕರೋತಿ | ಅಥೋ ಅಪಿ ಚ ತ್ವಾಮಿದೀತ್ಯಾದಿಕಂ ಬೃಹದ್ರೂಪವ್ ಶ್ರೈಷ್ಠ್ಯಂ ವೈ ಗುಣೋತ್ಕರ್ಷ ವಿನ | ತಥಾ ಸತಿ ಶ್ರೈಷ್ಠ್ಯೇನೈವ ಗುಣೋತ್ಕರ್ಷೇಣೈವ ಯಜ- ಮಾನಂ ಸಮೃದ್ಧಂ ಕರೋತಿ ||

ಈಗ ನಿಷ್ಕೇವಲಶಸ್ತ್ರದ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ತ್ವಾಮಿದ್ವಿ ಹವಾಮುಹೇ (ಋ. ಸಂ. ೬-೬೪-೧) ಎಂಬುದು ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರದ ಪ್ರತಿಪತ್ ಅಥವಾ ಮೊದಲಿನ ಮೂರು ಮುಕ್ತುಗಳು (ತ್ವಂ ಚವು). ಇವು ಬೃಹತ್ ಎಂಬ ಸಾಮಮಂತ್ರಕ್ಕೆ ಅಧಾರಭೂತವಾದವು. ಈ ಸಾಮದಿಂದ ಪೃಷ್ಠಸ್ತೋತ್ರವು ಉಂಟಾಗುವುದರಿಂದ ಪೃಷ್ಠ ಸ್ತೋತ್ರಕ್ಕೆ ಈ ಸಾಮವೇ ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದು. ತ್ವಾಮಿದ್ವಿ ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನ ಮೂಲಕ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಬೃಹತ್ವಾಮುವು ಕ್ಷತ್ರಿಯಜಾತಿ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿರುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ತ್ವಾಮಿದ್ವಿ ಎಂಬ ತ್ವಂಚರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಹೋತ್ವವು ಸಮೃದ್ಧಿಯುಂಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವನು ಮತ್ತು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಬೃಹತ್ವಾಮರೂಪವಾದ ನಿಷ್ಕೇವಲಶಸ್ತ್ರವು ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ದೇಹಭೂತವಾಗಿರುವುದು. ಹೀಗಿರುವುದರಿಂದ ಬೃಹತ್, ಪೃಷ್ಠ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ತ್ವಾಮಿದ್ವಿ ಎಂದು ಮೊದಲಾದ ಮಂತ್ರವು ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರವೆನಿಸುವುದು. ಇಂತಹ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರಂ ವೈ ಬೃಹತ್ ಮೊದಲಾದ ಕ್ಷತ್ರಿಯವಾಚಕಶಬ್ದಗಳಿರುವುದರಿಂದ ತ್ವಾಮಿದ್ವಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಮತ್ತು ಬೃಹತ್ವಾಮರೂಪವಾದ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಹೋತ್ವವು ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವನು. ಇದಲ್ಲದೆ ತ್ವಾಮಿದ್ವಿ ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಬೃಹದ್ರೂಪವಾದ ಜೈಷ್ಠ್ಯಂ ವೈ ಎಂದು ವಯೋವೃದ್ಧತ್ವದ ಸ್ವರೂಪವಿರುವುದರಿಂದ ಜೈಷ್ಠ್ಯನೂ ವಯೋವೃದ್ಧನೂ ಆದ ರಾಜನಿಗೆ ಸಮೃದ್ಧಿಯುಂಟಾಗುವುದು. ಮತ್ತು ತ್ವಾಮಿದ್ವಿ ಮೊದಲಾದ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಬೃಹದ್ರೂಪವಾದ ಶ್ರೈಷ್ಠ್ಯಂ ವೈ ಎಂಬ ಶಬ್ದವಿರುವುದರಿಂದ ರಾಜನ ಗುಣೋತ್ಕರ್ಷವನ್ನೂ ಈ ಮಂತ್ರವು ಪ್ರಕಟಿಸುವುದು ಮತ್ತು ಯಜಮಾನನ ಗುಣೋತ್ಕರ್ಷವನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು.

ಅಭಿ ತ್ವಾ ಶೂರ ನೋನುಮ ಇತಿ ರಥಂತರಮನುರೂಪಂ ಕುರ್ವಂ- ತ್ಸಯಂ ವೈ ಲೋಕೋ ರಥಂತರಮಸೌ ಲೋಕೋ ಬೃಹದಸ್ಯ ವೈ ಲೋಕಸ್ಯಾಸೌ ಲೋಕೋನುರೂಪೋನುಮುಷ್ಯ ಲೋಕಸ್ಯಾಯಂ ಲೋಕೋನುರೂಪಸ್ತದ್ಧೈ ರಥಂತರಮನುರೂಪಂ ಕುರ್ವಂತ್ಯು- ಭಾವೇವ ತಲ್ಲೋಕೌ ಯಜಮಾನಾಯ ಸಂಭೋಗಿನೌ ಕುರ್ವಂತ್ಯು- ಫೋ ಬೃಹ್ಮ ವೈ ರಥಂತರಂ ಕ್ಷತ್ರಂ ಬೃಹದ್ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಖಲು ವೈ

ಕ್ಷತ್ರಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ ಕ್ಷತ್ರೇ ಬ್ರಹ್ಮಾಣೋ ಸಾನ್ನು ಏವ ಸ
ಸಯೋನಿತಾಯೈ ||

ನಿಷ್ಠೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರಸ್ಯ ಪ್ರತಿಪದಮುಕ್ತಾನುರೂಪಮಾಹ—ಅಥಿ ತ್ವಾ ಕೂರೇಶ್ಯೇಷ ತ್ಯುಚೋ
ನಿಷ್ಠೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರಸ್ಯಾನುರೂಪಃ ಕಾರ್ಯಃ | ಯದ್ಯಪಿ ತ್ವಾಮಿದ್ಧ್ಯುಧಿ ತ್ವೇಶ್ಯೇತೌ ಪ್ರಗಾಥಾನ್ವಗ್ಧ್ವಾ-
ಯಾತ್ಕೌ ತಥಾಪಿ ಪ್ರಗ್ರಥನೇನ ತ್ರ್ಯಚತ್ವಂ ಸಂಪಾದ್ಯ ಪ್ರತಿಪದನುಚರತ್ವಂ ದ್ರವ್ಯವ್ಯಮ್ |
ಅಥಿ ತ್ವೇತ್ಯಯಂ ತ್ರ್ಯಚೋ ರಥಂತರಸಾನ್ನು ಅಧಾರತ್ವಾದ್ರಥಂತರಮಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ಬೃಹದ್ರಥಂತರ-
ಮಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ಬೃಹದ್ರಥಂತರಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ ವಿವಕ್ತಿಕಂ ತ್ವಾಮಿದ್ಧ್ಯುಧಿ ತ್ವೇತಿ ತ್ರ್ಯಚದ್ರಯಂ
ಮಿಲಿತತ್ವಾ ಪ್ರಶಸ್ಯತೇ | ಭೂಲೋಕೋ ರಥಂತರಸ್ವರೂಪಃ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕೋ ಬೃಹದ್ರಸ್ವರೂಪಸ್ತಾವೇಶೌ
ಲೋಕೌ ಪರಸ್ವರೂಪೌ | ಅಸ್ಮಿಂಲ್ಲೋಕೇ ದತ್ತೇನ ಹವಿಷಾ ದೇವಾಃ ಸ್ವರ್ಗೇ ಜೀವಂತಿ |
ಸ್ವರ್ಗದಾಗತಯಾ ವ್ಯಷ್ಟ್ಯಾ ಮನುಷ್ಯಾ ಜೀವಂತಿ | ತದೇತಸ್ವರಸ್ವರನುರೂಪತ್ವಮ್ | ಏವಂ
ಸತಿ ಬೃಹದ್ರಥಂತರರೂಪಾಭ್ಯಾಂ ಪ್ರತಿಪದನುಚರಾಭ್ಯಾಮುಭಾವೇನ ಲೋಕೌ ಯಜಮಾನಾರ್ಥಂ
ಸಮೀಚೇನಭೋಗಯುಕ್ತೌ ಕುರ್ವಂತಿ | ಅಥೋ ಅಪಿ ಚ ಪ್ರಜಾಪತಿಮುಖಜತ್ವಸಾಮ್ಯೇನ ರಥಂ-
ತರಸ್ಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೂಪತ್ವಾದೀಯ ಬಾಹುಜತ್ವಸಾಮ್ಯೇನ ಬೃಹತಃ ಕ್ಷತ್ರಿಯರೂಪತ್ವಾಚ್ಚ ಬೃಹ-
ದ್ರಥಂತರಾಧಾನಯೋಶ್ಚ್ಯುಚಯೋರನುಷ್ಠಾನೇನ ಬೃಹಕ್ಷತ್ರಯೋಃ ಪರಸ್ವರ (ರಾಂ) ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ-
ಧನತಿ | ಅಥೋ ಅಪಿಚ ತ್ರ್ಯಚದ್ರಯಾನುಷ್ಠಾನಂ ನಿಷ್ಠೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರಸ್ಯ ತ್ರ್ಯಚದ್ರಯಾತಿತಸಾಮ್ಯಕ್ಲ-
ಸಯೋನಿತಾಯ ಸಮಾನಸ್ಯಾನತ್ವಾಯ ಸಂಪದ್ಯತೇ ||

ನಿಷ್ಠೇವಲ್ಯ ಶಸ್ತ್ರದ ಪ್ರತಿಪದಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಈಗ ಅನುರೂಪ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳುವರು, ಅಥಿ ತ್ವಾ ಕೂರ
ನೋನುಮಃ ಎಂಬ ತ್ರ್ಯಚವು ನಿಷ್ಠೇವಲ್ಯ ಶಸ್ತ್ರ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಅನುರೂಪ ಮಂತ್ರವು, ತ್ವಾಮಿದ್ಧಿ ಎಂದು ನೊದಲಾಗುವ
ಪ್ರಗಾಥದಲ್ಲಿರುವ ಎರಡು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪ್ರಗ್ರಥನ ವಿಧಾನದಿಂದ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಕು ಅಥಿತ್ವಾ ಎಂಬ
ತ್ರ್ಯಚವು ರಥಂತರಸಾಮದ ಅಧಾರದಿಂದ ರಥಂತರನೇದೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು, ಬೃಹತ ರಥಂತರ ಎಂಬ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳಿಂದ
ಹೇಳಲಾಗುವುದರಿಂದ ತ್ವಾಮಿದ್ಧಿ ಅಥಿತ್ವಾ ಎಂಬ ಎರಡು ತ್ರ್ಯಚಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಪ್ರಶಂಸಿಸಲ್ಪಡುವುದು, ಇಲ್ಲಿ
ಭೂಲೋಕವು ರಥಂತರಸ್ವರೂಪವು, ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವು ಬೃಹದ್ರರೂಪವು, ಇವೆರಡುಲೋಕಗಳೂ ಪರಸ್ವರ ಅನುಕೂಲ
ಗಣಾಗಿರುವವು, ಹೇಗೆಂದರೆ ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸಿದ ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ ದೇವತೆಗಳು ಜೀವಿಸುತ್ತಾರೆ,
ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗಬೇಕೆಂಬ ಆಶೆಯಿಂದ ಮನುಷ್ಯರು ಜೀವಿಸುತ್ತಾರೆ, ಇದನ್ನೇ ಪರಸ್ವರ ಅನುಕೂಲನೆಂದು
ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು, ಹೀಗಿರುವುದರಿಂದ ಬೃಹದ್ರಥಂತರ ರೂಪಗಳಾದ ಪ್ರತಿಪದಅನುಚರ ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳು ಲೋಕದಲ್ಲಿ
ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಭೋಗವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವವು, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಪ್ರಜಾಪತಿ ಮುಖದಿಂದ ಜನಿಸಿದ
ಕಾರಣತ್ವಾಗಿ ರಥಂತರ ಸಾಮಕ್ಕೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತಿಗೂ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದು, ಅದರಂತೆಯೇ ಬೃಹತ್ವಾಮ್ಯವು ಕ್ಷತ್ರಿಯ
ಜಾತಿಯೂ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಬಾಹುಜಿನಿಂದ ಜನಿಸಿದ್ದ ಕಾರಣದಿಂದ ಪರಸ್ವರ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದು, ಹೀಗಿರುವುದರಿಂದ
ಬೃಹದ್ರಂತರಗಳೂ ಬೃಹಕ್ಷತ್ರಿಯಜಾತಿಗಳೂ ತ್ರ್ಯಚದ್ರಯಗಳ (ಪ್ರತಿಪದ ಮತ್ತು ಅನುಚರ ಎಂಬ ಎರಡು ತ್ರ್ಯಚಗಳ)
ಅನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಬೃಹಕ್ಷತ್ರಿಯಜಾತಿಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ವರ ಅನುಕೂಲವೂ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯೂ ಉಂಟಾಗುವುದು, ಇದಲ್ಲದೆ ಈ ಎರಡು

ಶೃಚಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನವು ನಿಷ್ಕೇವಲೈಶ್ವರ್ಯಕ್ಕೂ ಮತ್ತು ಈ ಎರಡು ತ್ರೈಚಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ ಸಾಮಗಳಿಗೂ ಸಮಾನವಾದ ಸ್ಯಾನಮಾನಗಳನ್ನು (ಗಣ್ಯತೆಯನ್ನೂ) ಉಂಟುಮಾಡುವುದು.

ಯದ್ವಾನಾನೇತಿ ಧಾಯ್ಯಾ ತಸ್ಯಾ ಉಕ್ತಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ.

ಧಾಯ್ಯಾಂ ದರ್ಶಯತಿ—ತಸ್ಯಾ ಧಾಯ್ಯಾಯಾಃ ಪ್ರಶಂಸಾರೂಪಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ತೇ ದೇವಾ ಅಬ್ರುವನ್ಸರ್ವಂ ನಾ ಅವೋಚಥಾ ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಪೂರ್ವಮೇವೋಕ್ತಮ್ ||

ಧಾಯ್ಯಾ ಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ಈಗ ಹೇಳಿದ ಮಂತ್ರಗಳ ಧಾಯ್ಯಾ ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಎಂದರೆ ಯದ್ವಾನಾನ ಪುರುತಮಂ (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೭೪-೬) ಎಂಬ ಧಾಯ್ಯಾ ಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಮತ್ತು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವಾಕ್ಯವು—ತೇ ದೇವಾ ಅಬ್ರುವನ್ಸರ್ವಂ ನಾ ಅವೋಚಥಾ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ಉಭಯಂ ಶೃಣವಚ್ಚನ ಇತಿ ಸಾಮಪ್ರಗಾಥ ಉಭಯಸಾಮ್ನೋ ರೂಪಮುಭೇ ಹಿ ಸಾಮನೀ ಕ್ರಿಯೇತೇ ||

ಸಾಮಾಧಾರಣೂತಂ ಪ್ರಗಾಥಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಉಭಯಮಿತ್ಯಾದಿಪ್ರಗಾಥೋ ಬೃಹದ್ರಥಂ-ಶರಸಾ ಮದ್ವಯಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪಮ್ | ಯಸ್ಮಾದೇತೇ ಉಭಯಸಾಮನೀ ಅಸ್ಮಿನ್ ಪ್ರಗಾಥೇ ಸಾಮಗೈರ್ಗೀಯೇತೇ ತಸ್ಯಾತ್ಪದ್ಮೂಪತ್ತಂ ಯುಕ್ತಮ್ |

ಸಾಮಮಂತ್ರಕ್ಕೆ ಆಧಾರಭೂತವಾದ ಪ್ರಗಾಥಮಂತ್ರವನ್ನು ಉಭಯಂ ಶೃಣವಚ್ಚ (ಋ. ಸಂ. ೮-೬೧-೧) ವಿವರಿಸುವರು—ಬೃಹತ್ ಮತ್ತು ರಥಂತರ ಎಂಬ ಎರಡು ಸಾಮಮಂತ್ರಗಳೂ ಈ ಪ್ರಗಾಥನದಲ್ಲಿ ಇರುವವು. ಇವುಗಳನ್ನು ಸಾಮಗರು ಗಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

English Translation

(The remainder of the Marutvitiya Shastara, and the Nish-kevalva Shastra)

The Nivid hymn of the Pavamana uktham is janishtha ugrah(10. 73). It contains the terms, ugra strong and sahas power, which are characteristic of the Kshattria. The words ojishtha "the strongest" is also a characteristid of the Kshattria. The words "bahulabhimana. in the first

verse, contain the term abhi, which means to overpower, defeat," which is a characteristic of the Kshatram also. The hymn consists of eleven verses, for the Trishtubh comprises eleven syllables, and the Kshattriyas share in the nature of the Trishtubh. Ojas(in ojistha) is Indra's power, viryam (strength) is Trishtubh; the Kshattra is power (ojas), and the Kshattriya race is the strength as to progeny. Thus he (the priest) makes him (the Kshattriya) successful in strength, royal power, and progeny. By this Gauriviti hymn the Marutvatiya Shastra becomes successful, on which a Brahmanam has been told.

(Now follows the Nishkevalya Shastram.)

The verse tvam iddhi havamahe (6,46. 1-2) froms the Brihat Prishtha. For the Brihat Sama is the Kshatram; by means of the Kshattra the king makes complete his royal power, If the Brihat is the Kshattra, then the soul of the sacrificer is the Nishkevalya Shastra to which the Brihat Sama belongs. That is what the Brihat Prishtha becomes for the sacrificer. The Brihat is the Kshattra; by means of the Kshattra the Brihat makes him successful. The Brihat is further precedence, and in this respect it makes him successful also. The Brihat is further excellence, and in this respect it makes him successful also.

They make the Rathantara Sama, abhi tva sura nonumah, the Anurupa to the Brihat. For the Rathantara is this world, and the Brihat is that world. That world corresponds to this one, and this world to that one. Therefore they make the Rathantara the Anurupa to the Brihat, for thus they make the sacrificer enjoy both worlds.

Further, the Rathantara is the Brahma, and the Kshattra the Brihat; thus the Kshattra is then placed in the Brahma, and the Brahma in the Kshattra. There is then prepared for both the Samans the same place. The Dhayya is yad vavana (10, 74, 6), of which a Brahmanam has been already told. The Sama Pragatha is, ubhayam s'rinavachcha (8,50,

1-2); for it is a characteristic of both Samans which are sung on account of its containing the world ubhayam both.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪ್ರಾಯಶಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯೇ ಷಟ್ಶ್ರೀಶಾಧ್ಯಾಯೇ ದ್ವಿತೀಯಃ ಖಂಡಃ
ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಮೂವತ್ತಾರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಅಥ ಷಟ್ಶ್ರೀಶಾಧ್ಯಾಯೇ ತೃತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಮೂವತ್ತಾರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು

[ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶ್ವದ ನಿವಿಕ್ಲಾಶ್ವವು]

ತಮು ಷ್ಠಾಹಿ ಯೋ ಅಭಿಭೂತ್ಯೋಜಾ ಇತಿ ಸೂಕ್ತಮುಭಿನದಭಿ--
ಭೂತ್ಯೈ ರೂಪಂ ||

ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶ್ವದೇ ನಿವಿಕ್ಲಾನೀಯಂ ಸೂಕ್ತಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಅಭಿನದಭಿಕದ್ವೋಜೇಶಂ
ಸೂಕ್ತಂ ತಸ್ಮಾದಭಿಭೂತ್ಯೈ ಶಕ್ರೂಣಾಮುಭಿನವಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪಮ್ |

ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶ್ವಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಬೇಕಾದ ನಿವಿಕ್ಲಾನೀಯಸೂಕ್ತವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ
ಅಭಿನವ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಶಕ್ತುವನ್ನು ಪರಾಭವ (ಸೋಲಿಸುವುದು) ಗೊಳಿಸುವ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಅಷಾಠ್ಲಮುಗ್ರಂ ಸಹಮಾನಮಾಭಿರಿತ್ಯುಗ್ರವತ್ಸಹಮಾನವತ್ತತ್ಯೈತ್ರಸ್ಯ
ರೂಪಂ ||

ತಸ್ಯಾ ಯಜಸ್ವ್ಯತೀಯಸಾದಮನೂದ್ಯ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ಉಗ್ರಶಬ್ದಸಹಮಾನಶಬ್ದಯುಕ್ತ-
ವಿದಂ ಸೂಕ್ತಮ್ | ತೇ! ಶಬ್ದದ್ವಯವಾಚ್ಯಂ ಷ್ಠತ್ರೀಯಜಾತೇಃ ಸ್ವರೂಪಮ್ | ಷ್ಠತ್ರೀಯೋ ಹ್ಯುಗ್ರೋ
ಭೂತ್ಯಾ ಶಕ್ರೂನಭಿಭವತಿ ||

ಈ ಮುಕ್ತಿನ ಮೂರನೇ ಪಾದವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮುಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಉಗ್ರ ಮತ್ತು ಸಹಮಾನ
ಎಂಬ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಈ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳೂ ಕ್ಷತ್ರಿಯನ ಗುಣವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವವು. ಷ್ಠತ್ರೀಯನು
ಬಹಳ ಉಗ್ರ (ಕ್ರೂರ) ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ತನ್ನ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸುವನು.

ತತ್ಪಂಚದಶರ್ಚಂ ಭವತ್ಯೋಜೋ ವಾ ಇಂದ್ರಿಯಂ ವೀರ್ಯಂ
ಪಂಚದಶ ಓಜಃ ಕ್ಷತ್ರಂ ವೀರ್ಯಂ ರಾಜನ್ಯಸ್ತದೇನಮೋಜಸಾ
ಕ್ಷತ್ರೇಣ ವೀರ್ಯೇಣ ಸಮರ್ಥಯತಿ ||

ತತ್ಪೂಕ್ತಗತಾಮ್ನುಕ್ಲಪ್ಯಾಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ಪೂರ್ವೋಕ್ತಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪ್ರಶಂಸಾ ವಾಕ್ಯವದಿದಂ
ಪಂಚದಶಸ್ತೋಮಪ್ರಶಂಸಾನಾಕ್ಯಂ ವ್ಯಾಖ್ಯೇಯಮ್ ||

ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹದಿನೈದು ಮುಕ್ಯಗಳಿರುವವು. ಅದರಿಂದ ಇದನ್ನು ಪಂಚದಶ ಸ್ತೋಮಕ್ಕೆ ಸಮವೆಂದು
ಭಾವಿಸಬೇಕು. ಪಂಚದಶಸ್ತೋಮವು ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ರಾಜನನ್ನು ಅವನ ಗುಣಗಳಾದ ಓಜಸ್ಸು, ಇಂದ್ರಿಯ, ವೀರ್ಯ,
ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವುದು. ಅದರಿಂದ ಈ ಪಂಚದಶ(ಹದಿನೈದು) ಮುಕ್ಯಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವುದರಿಂದ
ರಾಜನಲ್ಲಿರಬೇಕಾದ ಓಜಸ್ಸು, ಪರಾಕ್ರಮ, ಶೌರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಮಾಡುವುದು.

ತದ್ಭಾರದ್ವಾಜಂ ಭವತಿ ಭಾರದ್ವಾಜಂ ವೈ ಬೃಹದಾರ್ಷೇಯೇಣ
ಸಲೋಮಾ |

ಮುಷಿದ್ವಾರಾ ಸೂಕ್ತಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ಭರದ್ವಾಜೇನ ದೃಷ್ಟತ್ವಾದಿದಂ ಸೂಕ್ತಂ ಭಾರದ್ವಾಜಂ
ಬೃಹತ್ವಾನಾಪಿ ತಥಾ ಭಾರದ್ವಾಜಮ್ | ತಾದ್ಯತಬೃಹದ್ಯೋಗಾದಯಂ ಕ್ರತುರಾರ್ಷೇಯೇಣ
ಸಲೋಮಾ | ಅರ್ಷೇಯೋ ಭರದ್ವಾಜಮುನಿಸಂಬಂಧೋ ಲೋಮಶಬ್ದೇನ ಕೇಶಯುಕ್ತೋ
ಮೂರ್ಧೋಪಲಕ್ಷ್ಯತೇ | ಸಲೋಮೂ ಸಶಿರಸ್ಸಃ ಸಂಪೂರ್ಣ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಭರದ್ವಾಜಮುನಿದೃಷ್ಟ್ಯ
ಬೃಹತಃ ಸಂಪೂರ್ಣತ್ವಾದ್ಬೃಹದ್ವಾಜಾ ಭರದ್ವಾಜಮುನಿಸಂಬಂಧೇ ಸತಿ ಕ್ರತೋರಪಿ ಸಂಪೂರ್ಣತ್ವಂ
ಪ್ರಷ್ಟವ್ಯಮ್ ||

ಈ ಸೂಕ್ತವು ಭರದ್ವಾಜಮುನಿದೃಷ್ಟವಾದುದು. ಬೃಹತ್ವಾನುಮಾ ಸಹ ಭರದ್ವಾಜಮುನಿದೃಷ್ಟವಾದುದು. ಭರದ್ವಾಜ
ರೆಂಬ ಮುಷಿಯು ಒಹಳ ಪೂರ್ವೋಕ್ತರೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧರೂ ಆದ ಮುಷಿಗಳು. ಇವರ ಸಂಬಂಧವಾದ ಮಂತ್ರಗಳೂ ಯಜ್ಞವೂ
ಒಹಳ ಶ್ರೇಷ್ಠವೂ ಪ್ರಾಚೀನವೂ ಆದವೆಂದು ಭಾವಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು ಮತ್ತು ಇದನ್ನು ಸಲೋಮಾ ಎಂದೂ ಹೇಳುವರು.
ಸಲೋಮು ಎಂದರೆ ರೋಮು (ಕೂಡಲು) ಸಹಿತವಾದ ಶಿರಸ್ಸು ಎಂದರ್ಥವು. ಅವಯವಗಳಲ್ಲಿ ಶಿರಸ್ಸು ಹೇಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವೂ
ಪ್ರಧಾನವೂ ಆಗಿರುವುದೋ ಅದಂತೆ ಭರದ್ವಾಜಮುನಿದೃಷ್ಟವಾದ ಮಂತ್ರವೂ ಕ್ರತುವೂ ಒಹಳ ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂದೂ ಪ್ರಾಚೀನ
ವಾದುದೆಂದೂ ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ಏಷ ಹ ವಾನ ಕ್ಷತ್ರಿಯಯಜ್ಞಃ ಸಮ್ಯದ್ಧೋ ಯೋ ಬೃಹತ್ಪು-
ಷ್ಠಸ್ತಸ್ಮಾದ್ಯತ್ರ ಕ್ಷ ಚ ಕ್ಷತ್ರಿಯೋ ಯಜೇತ ಬೃಹದೇವ ತತ್ರ ಪೃಷ್ಠಂ
ಸ್ಯಾತ್ತತ್ಸಮ್ಯದ್ಧಂ ||

ಇದಾನೀಂ ಬೃಹದ್ರಥಂತರಸಾಮೋಜೇತಪ್ರಕೃತಕ್ರತುಸಂಬಂಧಮುಪಜೇನ್ಯೈಕಸಾಮಕೇಽಪಿ
 ಕ್ಷತ್ರಿಯಯಜ್ಞೇ ಪೃಷ್ಠೋತ್ತಮೈಶ್ಚ ಬೃಹತ್ಸಾನುಸಾಧ್ಯತ್ವಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಯಃ ಕ್ರತುರ್ವ್ಯಾಸಾನುಕೋ
 ಬೃಹತ್ಪ್ರೋಜೇತ ಏಷ ಏವ ಕ್ಷತ್ರಿಯಯಜ್ಞಃ ಸನ್ಮದ್ಧಃ ಸಂಪೂರ್ಣಃ | ಯಸ್ಯಾದೇವಂ ತಸ್ಯಾ-
 ದ್ಯತ್ರ ಕ್ಷತ್ರೈಕಸಾಮಕೇನಾಪಿ ಕ್ರತುನಾ ಕ್ಷತ್ರಿಯೋ ಯಜೇತ ತತ್ರ ಪೃಷ್ಠೋತ್ತಂ ಬೃಹತ್ಸಾನು-
 ಯುಕ್ತಮೇವ ಕುರ್ವಾತ್ | ತದೇತದನುಷ್ಠಾನಂ ಸನ್ಮದ್ಧಂ ಸಂಪೂರ್ಣಂ ಧವತಿ ||

ಯಾವ ಯಜ್ಞವು ಬೃಹತ್, ಪೃಷ್ಠ ಎಂಬ ಎರಡು ಸಾಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದೋ ಅದು ಕ್ಷತ್ರಿಯಯಜ್ಞ
 ವೆನ್ನಿಸುವುದು ಮತ್ತು ಅದು ಸನ್ಮದ್ಧವೂ ಸಂಪೂರ್ಣವೂ ಆಗಿರುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ರಾಜನು ಯಾವ
 ಧಾದರೂ ಒಂದು ಯಾಗವನ್ನು ಮಾತ್ರವೇ ಮಾಡಿದರೂ ಆಗ ಬೃಹತ್‌ಸಾಮಯುಕ್ತನಾದ ಪೃಷ್ಠೋತ್ತಾದಿಂದಲೇ ಯಾಗ
 ಮಾಡಬೇಕು. ಹಾಗೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ರಾಜನ ಯಜ್ಞವು ಸಂಪೂರ್ಣವೂ, ಸನ್ಮದ್ಧವೂ ಆಗುವುದು.

English Translation

(The Nivid Sukta of the Nishkevalya Shastra)

The hymn tamu sntuhi yo abhibhutyoja (6,18) contains the cha-
 racteristics abhi in the word abhibhuti. Its words ashalham (unconquer-
 able ugram (strong, sahamanam (being strong,) contains characteristics of
 the Kshattra also. It consists of fifteen verses; for the number fifteen
 is strength, sharpness of senses, and power, the Kshattra is strength, the
 royal prince, is might. (viryam). The hymn thus makes the king suc-
 cessful in strength, royal power and might. It is a hymn of Bharadvaja.
 The Brihat Saman was seen by Bharadvaja also and is in direct relation-
 ship with the ancestral fire. The sacrifice of the Kshattriya which has
 the Brihat for its Prishtha (Stotra) becomes successful. Thence wherever
 a Kshattriya brings a sacrifice, there the Brihat Prishtha is to be em-
 ployed, for this makes it (the sacrifice) complete.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಸಾನುಸಾಧ್ಯಾಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ನೇದಾರ್ಥಕೃತಾಃ
 ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯೇ ಷಟ್ತ್ರಿಂಶಃಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ತೃತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಮೂವತ್ತಾರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು
 ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು.

ಅಥ ಷಟ್ಪಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಚತುರ್ಥಃ ಖಂಡಃ

ಮೂನತ್ತಾರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಖಂಡವು

[ಹೋತ್ರವರ್ಗದವರು ಎಂದರೆ ಹೋತ್ರವಿಗಿ ಸಹಾಯಕರಾದವರು ಪಠಿಸಬೇಕಾದ
ಶಬ್ದಮಂತ್ರಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ]

ಐಕಾಹಿಕಾ ಹೋತ್ರಾ ಏತಾ ನೈ ಶಾಂತಾಃ ಕ್ಲೃಪ್ತಾಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಾ
ಹೋತ್ರಾ ಯದೈಕಾಹಿಕಾಃ ಶಾಂತ್ಯೈ ಕ್ಲೃಪ್ತೈ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಾಃ
ಅಪ್ರಚ್ಯುತ್ಯೈ ತಾಃ ಸರ್ವರೂಪಾ ಭವಂತಿ ಸರ್ವಸಮ್ಯದ್ಭಾಃ
ಸರ್ವರೂಪತಾಯೈ ಸರ್ವಸಮ್ಯದ್ಭೈ ಸರ್ವರೂಪಾಭಿಹೋತ್ರಾಭಿಃ-
ಸರ್ವಸಮ್ಯದ್ಭಾಃ ಸರ್ವಾನ್ಯಾನಾನವಾಮೇತಿ ತಸ್ಮಾದ್ಯತ್ರ ಕ್ಷ
ಚೈಕಾಹಿಕಾ ಅಸರ್ವಸ್ತೋನೂ ಅಸರ್ವಪೃಷ್ಠಾ ಐಕಾಹಿಕಾ ಏವ ತತ್ರ
ಹೋತ್ರಾಃ ಸ್ಯುಸ್ತತ್ಸಮ್ಯದ್ಭಂ ||

ನಾಭ್ಯಂದಿನೇ ಸವನೇ ಹೋತುಃ ಶಸ್ತ್ರವಿಶೇಷಮುಧಿಧಾಯ ಹೋತ್ರಾಕಾಣಾಂ ವಿಶೇಷಾ-
ಭಾವಂ ದರ್ಶಯತಿ-ನ್ಯತ್ರಾವರುಣಬ್ರೂಹ್ಮಣಾಚ್ಚಂಸ್ವಚಾನಾಕಾಣಾಂ ಯಾಃ ಶ್ರಿಯಾಸ್ತಾಃ
ಹೋತ್ರಾಃ | ತಾಶ್ಚೈಕಾಹಿಕಾ ಏಕಾಹೇ ಪ್ರಕೃತಿರೂಪೇ ವಿಹಿತಾ ಏವಾತ್ರ ಏಕೃತಿರೂಪೇಣ ಕ್ಷತ್ರಿಯ-
ಯುಕ್ತೇ ಕರ್ತವ್ಯಾಃ | ಏಕಾಶ್ಚ ಹೋತ್ರಾಃ ಶಾಂತ್ಯಾದಿಗುಣ (ಛಿ) ಕಾಃ | ಶಾಂತ್ಯಾದಿಗುಣಭಾಗಾಃ
ಪೂರ್ವವದ್ಭಾಷ್ಯೇಯಾಃ | ಏವಾಶ್ಚೈಕಾಹಿಕಾ ಹೋತ್ರಾಃ ಸರ್ವರೂಪಾಃ ಸರ್ವಸಮ್ಯದ್ಭಾಕ್ಶ
ಭವಂತಿ | ತತ್ರದ್ವಿಕ್ವತಿಷು ಹೋತ್ರಕಾಣಾಂ ಯೇ ವಿಶೇಷಾ ಉಕ್ತಾಸ್ತದ್ಭೂತತ್ವಂ ಸರ್ವರೂಪತ್ವಂ
ತತ್ಕಲಸಮ್ಯದ್ಭಿಃ ಸರ್ವಸಮ್ಯದ್ಭಿಃ | ಏತಚ್ಚೋದಭಯಮಿಂದ್ರಾಭಿಷ್ಠವನೇನ ಕ್ಷತ್ರಿಯಪ್ರತಿಪಾದನ-
ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತ್ಪಂಪದ್ಯತೇ | ಅತಃ ಸರ್ವರೂಪತಾಯೈ ಸರ್ವಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತ್ಯರ್ಥಂ ತತ್ರ ಚ ಸರ್ವ-
ಭೋಗಸಮುದ್ಯರ್ಥಮುಕ್ತಾ ಹೋತ್ರಕಾಃ ಸಂಪದ್ಯಂತೇ | ತತಃ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾಃ ಪುರುಷಾಃ ಸರ್ವ-
ರೂಪಾಃ | ಸರ್ವಸಮ್ಯದ್ಭಾಭಿರೈಕಾಹಿಕಾಭಿಹೋತ್ರಾಭಿಃ ಸರ್ವಾನ್ಯಾನಾನವಾಮೇತಿತ್ಯಛಿ-
ಪ್ರಾಯೇಣೈಕಾಹಿಕಾಹೋತ್ರಾನುಷ್ಠಾನಂ ಕುರ್ಯುಃ | ಏಕಾಹಾಶ್ಚ ದ್ವಿವಿಧಾಃ ಸರ್ವಸ್ತೋನು-
ಸರ್ವಪೃಷ್ಠಾಸ್ತದ್ವಿಪರೀತಾಶ್ಚ ಪೃಷ್ಠೇ ಷಡವೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿತಾಃ | ತ್ರಿವ್ಯಂಜದರ್ಶಪ್ರದಶ್ಚಿಕ-
ವಿಂಶತ್ತಿಣ (ನ) ವತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಯಂಶರೂಪಾಃ ಷಟ್ಸಂಖ್ಯಾಕಾಃ ಸರ್ವೇ ಸ್ತೋನೂಃ | ತಸ್ಮಿನ್ನೇವ
ಪೃಷ್ಠಷಡವೇ ರಥಂಶರಬ್ರಹ್ಮದ್ವಿರೂಪವೈರಾಜಶಾಕ್ವರದೈವತಾನಿ ಷಟ್ಸಂಖ್ಯಾಕಾನಿ ಸರ್ವಪೃಷ್ಠಾನಿ |

ಶ್ಲೋಕಃ ಸರ್ವೈಃ ಸ್ತೋತೃಃ ಸ್ತೋತೃಃ ಕ್ಷಯೋಃ ಪಿತೃಣಾಂ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತಾಃ | ಕಶಪಯಸ್ತೋಮ-
 ಸ್ತೋತೃಯುಕ್ತಾ ಪಿತೃಣಾ ಅಸರ್ವಸ್ತೋಮಾ ಅಸರ್ವಸ್ತೋತೃಃ | ಯಸ್ಯಾದ್ಯಶಾಹಿಣಾ ಹೋತಾಃ |
 ಪೂರ್ವೋಕ್ತರೀಶಾಃ ಪ್ರಶಸ್ತಾಸ್ತಸ್ಮಾದ್ಭೂತ ಕ್ಷಯೋಃ ಸರ್ವಸ್ತೋಮಾ ಅಸರ್ವಸ್ತೋತೃಃ ಶಾಹಾ
 ಅನುಷ್ಠೀಯಂತೇ ತತ್ರ ಸರ್ವಶ್ಲೋಕಾಹಿಣಾ ಏವ ಹೋತಾಃ | ಸುಃ | ನ ತು ನೂತನೋ ವಿಶೇಷಃ
 ಕಶ್ಚಿದಸ್ತಿ | ತತ್ರಾದ್ಯಂತ ಕರ್ಮ ಸಮ್ಯದ್ಭಲೇನ ಸಂಪೂರ್ಣಮ್ ||

ಮಾಧ್ಯಂದಿನವನದಲ್ಲಿ ಹೋತ್ರವು ಪಠಿಸುವ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಈಗ ಹೋತ್ರಕರು
 (ಹೋತ್ರವಿನ ಸಹಾಯಕರು) ಪಠಿಸುವ ಮಂತ್ರಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಸಂಕೇತಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವರು—ಮೈತ್ರಾವರಣ
 ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಯಂ ಅಚ್ಯಾವಾಕ ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಕೃತಗಳು ಹೋತ್ರವಿನ ಸಹಾಯಕರಾಗಿ ಹೋತ್ರವಿನ ಕರ್ತವ್ಯವಾದ ಕೆಲವು
 ಮಂತ್ರಗಳನ್ನೇ ಪಠಿಸುವರು. ರಾಜನು ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಏಕಾಹವೆಂದು (ಒಂದು ದಿನದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿಮುಗಿಸಬೇಕಾದ)
 ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿರೂಪವಾಗಿ ಇರುವ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಏಕೃತಿರೂಪವಾಗಿ (ಕೆಲವು
 ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳಿರುವವು) ಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವುದು. ಮೈತ್ರಾವರಣಾದಿಗಳು ಪಠಿಸುವ ಮಂತ್ರಗಳು ಶಾಂತತತ್ವಾದಿಗುಣಗಳಿಂದ
 ಕೂಡಿರುವವು. ಐಶಾಹಿಕಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ ಮಂತ್ರಗಳು ಸರ್ವರೂಪವೂ ಸರ್ವಸಮೃದ್ಧಿಯೂ ಆಗಿರುವವು.
 ಈ ವಿಧವಾದ ಪ್ರಕೃತಿರೂಪವೂ ಐಶಾಹಿಕವೂ ಆದ ಕ್ರಿಯಾಕಲಾಪಗಳು ಹೋತ್ರವರ್ಗದವರಿಂದ ಏಕೃತಿರೂಪದಲ್ಲಿ ನೆರವೇರಿ
 ಸಲ್ಪಟ್ಟರೂ ಅವು ಪ್ರಕೃತಿಯಂತೆಯೇ ಸರ್ವರೂಪವುಳ್ಳದ್ದೂ ಸರ್ವಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವೂ ಆಗುವವು. ಈ ಗುಣ
 ಗಳೆಲ್ಲವೂ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಈ ಸ್ತೋತ್ರಕ್ಕೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯಪ್ರತಿಪಾದನಾಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿರುವುದರಿಂದಲೂ
 ಲಭಿಸುವವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣತತ್ವ ಮತ್ತು ಸರ್ವಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತಿ ಮತ್ತು ಸರ್ವಭೋಗವೃದ್ಧಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಗಾಗಿಯೂ
 ಸಮಸ್ತ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿಯೂ ಹೋತ್ರವರ್ಗದವರು ರಾಜನಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಐಶಾಹಿಕಾನುಷ್ಠಾನವನ್ನು (ಒಂದು ದಿನದಲ್ಲಿ
 ಮಾಡಿಮುಗಿಸುವ ಕ್ರಮವನ್ನು) ಮಾಡಿಮುಗಿಸಬೇಕು. ಈ ಏಕಾಹಗಳು ಎರಡು ವಿಧವು. ಸರ್ವಸ್ತೋಮಸರ್ವಸ್ತೋ
 ಗಳಿಂದೂ, ಅವುಗಳಿಂದ ಛಿನ್ನವಾದವೆಂದೂ ಎರಡು ವಿಧವು. ಇವುಗಳನ್ನು ಪದಕೇ (ಆರು ದಿನದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿಮುಗಿಸುವ
 ಯಜ್ಞ) ಎಂಬ ಮತ್ತು ಪೃಷ್ಠ್ಯ ಎಂಬ ಯಜ್ಞವಿಶೇಷಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ತ್ರಿವೃತ, ಪಂಚದಶ, ಸಪ್ತದಶ,
 ಏಕವಿಂಶ, ತ್ರಿಣವ, ತ್ರಯುಷ್ಠಿಂಶ ಎಂದು ಆರು ವಿಧ ಸ್ತೋಮಗಳು. ಪೃಷ್ಠ್ಯಪದಕದಲ್ಲಿ ರಥಂತರ, ಬೃಹತ್ ವೈರೂಪ,
 ವೈರೂಪ, ಶಾಕರ, ರೈವತ ಎಂದು ಆರು ಸರ್ವಪೃಷ್ಠ್ಯೋಮಗಳಿರುವವು. ಈ ಸ್ತೋಮಗಳಿಂದಲೂ ಪೃಷ್ಠ್ಯ (ಶಸ್ತ್ರ)
 ಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುವ ಐಶಾಹಿಕಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಬೇರೆಯಾದ ಕೆಲವು ಸ್ತೋಮಗಳೂ, ಪೃಷ್ಠ್ಯಗಳೂ ಇರುವವು. ಅವುಗಳಿಗೆ
 ಅಸರ್ವಸ್ತೋಮ ಮತ್ತು ಅಸರ್ವಪೃಷ್ಠ್ಯಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಆದರೂ ಇವುಗಳನ್ನು ಐಶಾಹಿಕಕರ್ಮಗಳಂತೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದವು
 ಗರ್ಭಾದಿಂದ ಇವುಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರೂ ಎಂದರೆ ಅಸರ್ವಸ್ತೋಮಗಳನ್ನು ಅಸರ್ವಪೃಷ್ಠ್ಯಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಿದರೂ ಐಶಾಹಿಕ
 ಕರ್ಮಗಳಂತೆ ಫಲಪ್ರದಗಳೇ ಆಗುವವು. ಆ ಕರ್ಮವು ಫಲಪ್ರದವೇ ಆಗುವುದು.

ಉಕ್ತೃ ಏವಾಯಂ ಪಂಚದಶಃ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯಾಹುರೋಜೋ ವಾ ಇಂದ್ರಿಯಂ
 ವೀರ್ಯಂ ಪಂಚದಶ ಓಜಃ ಕ್ಷತ್ರಂ ವೀರ್ಯಂ ರಾಜನ್ಯ-
 ಸ್ತದೇನನೋಜಸಾ ಕ್ಷತ್ರೇಣ ವೀರ್ಯೇಣ ಸಮರ್ಥಯತಿ ||

ಅಥ ಕ್ಷತ್ರಿಯಯುಜ್ಞಸ್ಯ ಸಂಸ್ಥಾವಿಶೇಷೋ ನಿರ್ಣೇತವ್ಯಃ | ತದರ್ಥಮಾದೌ ಕೇಷಾಂಚಿ-
ತ್ತಕ್ಷಮುಪನ್ಯಸ್ಯತಿ — ಅಯಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯಯುಜ್ಞ ಉಕ್ಯಸಂಸ್ಥ ಏವ ಸರ್ವೇಷ್ಟುಪಿ ಸ್ತೋತ್ರೇಷು
ಪಂಚದಶಸ್ತೋತ್ರಮ ಏವ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯೇವಮೇಕೇ ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನ ಆದುಃ ಓಡೋ ವಾ ಇತ್ಯಾದಿಕಂ
ಪೂರ್ವವದ್ಯಾಪ್ಯೇಯಮ್ |

ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ಮಾಡುವ ಯುಜ್ಞವು ಯಾವ ಸಂಸ್ಥೆಗೆ (ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಯುಜ್ಞಕ್ಕೆ) ಸೇರಿದ್ದೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ
ನಿರ್ಣಯಿಸುವಾಗ ಕೆಲವರು ಪಡುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು. ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ಮಾಡುವ ಯುಜ್ಞವು ಉಕ್ಯ ಎಂಬ
ಸಂಸ್ಥೆಗೆ (ವಿಧಕ್ಕೆ) ಸೇರಿದುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯನ ಯುಜ್ಞಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪಠಿಸುವ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪಂಚದಶಸ್ತೋತ್ರಮೇವ
ಇರುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಪಂಚದಶಸ್ತೋತ್ರವು, ಕ್ಷತ್ರಿಯಗುಣಗಳಾದ ಓಜಸ್ಸು, ವೀರ್ಯ ಕ್ಷತ್ರ ಇಂದ್ರಿಯ ಮೊದಲಾದ
ಗುಣಗಳ ಸಂಕೇತವಾಗಿರುವುದು ಮತ್ತು ಆ ಗುಣಗಳನ್ನು ಯುಜ್ಞಮಾಡುವ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಯಜಮಾನನಲ್ಲಿ ಸಂಪೃದ್ಧಿಯನ್ನುಂಟು
ಮಾಡುವುದು.

ತಸ್ಯ ತ್ರಿಂಶತ್ಸುತಶಸ್ತ್ರಾಣಿ ಭವಂತಿ ತ್ರಿಂಶದಕ್ಷರಾ ವೈ ವಿರಾಡ್ವಿರಾಳ-
ನ್ನಾದ್ಯಂ ವಿರಾಜ್ಜೇವೈನಂ ತದನ್ನಾದ್ಯೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಯತಿ ತಸ್ಮಾತ್ತ--
ದುಕ್ಯೈಃ ಪಂಚದಶಃ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯಾಃ |

ಉಕ್ಯೇ ಸ್ತೋತ್ರಶ್ಚಸಂಖ್ಯಾಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ — ತಸ್ಯೋಕ್ಯಸ್ಯ ಪಂಚದಶ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಿ
ಪಂಚದಶ ಶಸ್ತ್ರಾಣೀತ್ಯೇವಂ ತ್ರಿಂಶತ್ಸಂಖ್ಯಾ | ತಥಾ ಸ್ಯಕ್ಷರದ್ವಾರಾ ವಿರಾಡ್ರೂಪತ್ಯಾದ್ವಿರಾಜಶ್ಚಾನ್ಯ-
ಸಾಧನತ್ಯಾದೇನಂ ಯಜಮಾನಂ ವಿರಾಟ್ಸಾಮ್ಯೇನಾನ್ಯಾದ್ಯೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಯತಿ | ತಸ್ಮಾದೇವಂ
ಪಂಚದಶಸ್ತೋತ್ರಶ್ಚತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ಯೈಃ ಸ ಕ್ಷತ್ರಿಯಯುಜ್ಞ ಉಕ್ಯಸಂಸ್ಥಃ ಪಂಚದಶಸ್ತೋತ್ರಮಯುಕ್ತಃ
ಸ್ಯಾದಿತ್ಯೇವಂ ಕೇಚಿದಾಹುಃ ||

ಉಕ್ಯ ಎಂಬ ಯುಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ ಸ್ತೋತ್ರ ಮತ್ತು ಶ್ವಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು. ಈ
ಉಕ್ಯನೆಂಬ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹದಿನೈದು ಸ್ತೋತ್ರಗಳೂ, ಹದಿನೈದು ಶ್ವಗಳೂ ಒಟ್ಟು ಮೂವತ್ತು ಇರುವವು. ವಿರಾಟ್
ಛಂದಸ್ಸಿನ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತಕ್ಷರಗಳಿರುವವು. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಸ್ತುತಶ್ವಗಳು ವಿರಾಟ್ಛಂದಸ್ಸಿನ ಸಂಕೇತವಾಗಿರು-
ವವು. ವಿರಾಟ್ಛಂದಸ್ಸು ಅನ್ನಾದ್ಯಾಹಾರವನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಡುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದು. ಇಂತಹ ಸ್ತುತಶ್ವ
ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಉಕ್ಯಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಅನ್ನಾದ್ಯಾಹಾರಗಳ ಸಮೃದ್ಧಿಯುಂಟಾಗು-
ವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪಂಚದಶಸ್ತೋತ್ರವೂ ಶ್ವವೂ ಸಹಿತವಾದ ಈ ಉಕ್ಯಯಾಗವು ಕ್ಷತ್ರಿಯಸಂಬಂಧವಾದುದೆಂದು
ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು.

ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯೋಮ ಏವಾಗ್ನಿಷ್ಯೋಮಃ ಸ್ಯಾತ್ ||

ಅಥ ಸ್ವಪಕ್ಷಮಾಹ — ಯೋಽಯಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾಣಾಂ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯೋಮಃ ಸೋಲ್ಯಗ್ನಿ-
ಷ್ಯೋಮಸಂಸ್ಥ ಏವ ಸ್ಯಾತ್ ||

ಸಹಿತವಾದ ರಾಷ್ಟ್ರಕ್ಕೆ ದುಃಖರಾಹಿತ್ಯವೂ, ನಿರ್ಭೀತಿಯೂ, ಸಮೃದ್ಧಿಯೂ ಉಂಟಾಗುವುದು. ಅದರಂತೆ ವೈಕೃತ ಕೂದಲಿಗೂ ಸಪ್ತದಶ ಏಕವಿಂಶತಿ ಎಂಬ ಸ್ತೋಮಗಳ ಮೂಲಕ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೂ ಮೂಲಕ ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಕರ್ಮಗಳು ವೈಕೃತ ಕೂದಲಿಗೂ ಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವು. ಎಂದರೆ ತ್ರಿವೃತ್‌ಸ್ತೋತ್ರವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ತೇಜಸ್ವನ್ನೂ ಪಂಚದಶ ಸ್ತೋತ್ರವು ಕ್ಷತ್ರಿಯರಿಗೆ ವೀರ್ಯಾದಿಗಳನ್ನೂ. ಸಪ್ತದಶಸ್ತೋತ್ರವು ವೈಕೃತರಿಗೆ ಪ್ರಜನನ ಮೊದಲಾದ ಸಂತತಿಯನ್ನೂ ಏಕವಿಂಶಸ್ತೋತ್ರವು ಕೂದಲಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಅಥವಾ ಗಣ್ಯತೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಸಾದವನು ತ್ರಿವೃತ್ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು ಸ್ತೋಮಗಳುಳ್ಳ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋತ್ರವು ಯಾಗವನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡಬೇಕು.

ತಸ್ಯ ಚತುರ್ವಿಂಶತಿಃ ಸ್ತುತಶಸ್ತ್ರಾಣಿ ಭವಂತಿ ಚತುರ್ವಿಂಶತ್ಪರ್ಧ
ಮಾಸೋ ವೈ ಸಂವತ್ಸರಃ ಸಂವತ್ಸರೇ ಕೃತ್ಸ್ಮನುನ್ನಾದ್ಯಂ ಕೃತ್ಸ್ಮ
ಏವೈನಂ ತದನ್ನಾದ್ಯೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಯತಿ ತಸ್ಮಾಜ್ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋತ್ರಮು
ಏವಾಗ್ನಿಷ್ಠೋತ್ರಮಃ ಸ್ಯಾದಗ್ನಿಷ್ಠೋತ್ರಮಃ ಸ್ಯಾತ್||

ಅಗ್ನಿಷ್ಠೋತ್ರಮಸಂಸ್ಥೇ ತಸ್ಮಿನ್‌ಸ್ತೋತ್ರಶಸ್ತ್ರಸಂಖ್ಯಾಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ — ತಸ್ಮಾಗ್ನಿಷ್ಠೋತ್ರಮು-
ಸಂಸ್ಥಸ್ಯ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋತ್ರಮಸ್ಯ ದ್ವಾದಶ ಸ್ತೋತ್ರೇತದ್ವಾದಶ ಶಸ್ತ್ರಾಣ್ಯೇವಂ ಚತುರ್ವಿಂಶತಿಶಂಖ್ಯಾ |
ತತೋರ್ಧಮಾಸದ್ವಾರಾ ಸಂವತ್ಸರತ್ಯಮ್ | ಸಂವತ್ಸರೇ ಚ ದ್ವಿಃ ಸಂಸ್ಥಾನಾಂ ಶಕ್ತಮಾನತ್ವಾದ್ಯಂ
ಕೃತ್ಸ್ಮಂ ಸಂಪೂರ್ಣಂ ಭವತಿ | ತೇನೈನಂ ಯಜಮಾನಂ ಸಂಪೂರ್ಣಂ ಬಿವಾನ್ನಾದ್ಯೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ-
ಪಯತಿ | ತಸ್ಮಾತ್ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋತ್ರಮೋಗ್ನಿಷ್ಠೋತ್ರಮಸಂಸ್ಥವಿವ ಸ್ಯಾತ್ | ನ ತೂಕ್ತ-
ಸಂಸ್ಥ ಇತಿ | ಅಭ್ಯಾಸೋಽಧ್ಯಾಯ ಸಮಾಪ್ತರ್ಥಃ ||

ಅಗ್ನಿಷ್ಠೋತ್ರವಲ್ಲ (ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋತ್ರವಲ್ಲ) ಏಕಿಸಲ್ಪಡುವ ಸ್ತೋತ್ರ ಮತ್ತು ಶಸ್ತ್ರಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು. ಅಗ್ನಿಷ್ಠೋತ್ರವು ಸಂಸ್ಥೆಯೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋತ್ರವು ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ಸ್ತೋತ್ರಗಳೂ (ಸಾವಗಾನಗಳೂ) ಹನ್ನೆರಡು ಶಸ್ತ್ರಗಳೂ (ಮುಗ್ಧೇದಸೂಕ್ತಗಳೂ) ಒಟ್ಟು ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಸ್ತುತಶಸ್ತ್ರಗಳಿರುವವು. ಒಂದು ಸಂವತ್ಸರವಲ್ಲಿಯೂ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಅರ್ಧಮಾಸಗಳಿರುವವು. ಒಂದು ಸಂವತ್ಸರದಲ್ಲಿ ಈ ಎರಡು (ಅಗ್ನಿಷ್ಠೋತ್ರ ಮತ್ತು ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋತ್ರ) ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಸ್ತುತಶಸ್ತ್ರಗಳು ಪಠಿಸಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಈ ಯಾಗಾದಿಗಳು ಅನ್ನಾದ್ಯ (ಅಹಾರ) ಪ್ರದವೂ ಸಂಪೂರ್ಣಫಲಪ್ರದವೂ ಎಂದರೆ ಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದೂ ಆಗುವವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋತ್ರವು ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಅನ್ನಾಧ್ಯಾಹಾರವನ್ನೂ ಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಒದಗಿಸಿಕೊಟ್ಟು ಅವನು ತನ್ನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿಯೂ ಗಣ್ಯ ಸಾಗಿಯೂ ಇರುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದವನು ಅಗ್ನಿಷ್ಠೋತ್ರಮೂಲವಾದ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋತ್ರವನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕು. ಉಕ್ತೈಃ ಮೊದಲಾದ ಯಾಗಗಳನ್ನು ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ (ಕ್ಷತ್ರಿಯನ ವಿಷಯ ದಲ್ಲಿಯೂ) ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋತ್ರವೇ ಅಗ್ನಿಷ್ಠೋತ್ರವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

English Translation

(The Shastras of minor Hotri-priests

The performances of the minor Hotri-priests (Maitravaruna), Brahmanachamsi, and Achhavaka required at the sacrifice of a Kshatriya are those allotted to the Aikahika sacrifices. For these Aikahika performances are propitiatory, ready made, and placed on a footing in order to make the sacrifice successful to accomplish it, and place it on a firm footing whence it cannot fall down. These performances contain all the forms required, and are quite complete. They are repeated in order to accomplish the integrity and completeness of the sacrifice. The Kshatriya who perform a sacrifice should think, "Let us obtain all desires by means of the all-perfect and complete performances of the minor Hotri-priests." Therefore, wherever the Ekahas are not complete as to the number of Stomas and Prishtas there are the Aikahika performances of the minor Hotri-priests required, then it (the sacrifice) becomes completed.

This sacrifice performed by a Kshatriya should be the Ukthya which has fifteen Stotras and Shastras. Such is the opinion of some. For the sharpness of senses is a power (ojas) and the number fifteen is strength; further the Kshattra is power, and the kshatriya is strength. Thus the priest makes him (the Kshatriya) successful by means of power, Kshattra, and strength. This sacrifice requires thirty Stotras and shastras, viz. fifteen each. For the Viraj consists of thirty syllables. The Viraj is food. When he places him (the sacrificer) in the Viraj then he places him in food. Therefore the Ukthya, which is fifteen-fold, should be employed for the king at this occasion. But the Agnishtoma, which forms part of the Jyotishtoma, would more properly answer this purpose. For among the Stomas, the Trivrit (nine-fold) is the Brahma, and the fifteen-fold Stoma is the Kshattra. But the Brahma precedes the Kshattra: for the king should think—"If the Brahma is placed first, my kingdom will be strong and not to be shaken." The number seventeen represents the Vcisyas, and

twenty-one the Shudras. If these two stomas (the seventeen and twenty-one-fold) are employed, then they make the vaisyas and Shudras follow him (the king. Among the Stomas the Trivrit is splendour, the fifteen-fold is strength the seventeen-fold is offspring, the twenty-one-fold is the footing. Thus the priest makes the king who thus sacrifices, successful in gaining splendour, strength, offspring, and a firm footing. Therefore the Jyotishtoma (Agnishtoma) is required. This requires twenty-four Stotras and Shastrs (twelve each) For the year consists of twenty-four half months; in the year there are all kinds of nourishment. Thus he places him (the sacrificer) in all kinds of nourishment. Thence the Jyotishtoma-Agnishtoma alone is required and not the Ukthya.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತೋಪನಿಷತ್ಸೂತ್ರೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯಾಃ ಸಟ್ಪ್ರತಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಚತುರ್ಥಃ ಖಂಡಃ

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಜಾಧಿರಾಜಪರಮೇಶ್ವರ ವೈದಿಕನಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕ ವೀರಬುಕ್ಕಣಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಧುರಂಧರ
ಸಾಯಣಚಾರ್ಯಕೃತಾವೈತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯೇ ಸಟ್ಪ್ರತಿಂಶಾಧ್ಯಾಯಃ ಸಮಾಪ್ತಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತಾರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಮೂವತ್ತಾರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಅಭ್ಯತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ ಸಪ್ತತ್ರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ

ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಮೂವತ್ತೇನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು

[ರಾಜನಿಗೆ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಪುನರಭಿಷೇಕ ಇತ್ಯಾದಿ]

[ಪುನರಭಿಷೇಕಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯಕವಾದ ಸಾಧನಸಾಧನಗ್ರಿಗಳು]

ಸ್ತುತಶಸ್ತ್ರವಿಶೇಷೋಽಸ್ಯ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯೋಪವರ್ಣಿತಃ ||
ಕ್ರತೌ ಸಮಾಪ್ತೇಽಥ ಪುನರಭಿಷೇಕೋಽಪ್ರ ವರ್ಣಿತೇ ||

ಓದಿದ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ರಾಜನು ತಾನು ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸಿ ಮುಗಿಸಿದನಂತರ ಪುನರಭಿಷೇಕವೆಂಬ ಕರ್ಮವನ್ನು ಆಚರಿಸಬೇಕು. ಅದರ ವಿಧಾನಗಳನ್ನು ಈಗ ಹೇಳಲಾಗುವುದು.

ಅಥಾತಃ ಪುನರಭಿಷೇಕಸ್ಯೈವ ||

ಅಭ್ಯನಮುಭಿಷೇಕಂ ಪ್ರತಿಜಾನೀತೇ — ಅಥ ಕ್ರತುಸಮಾಪ್ತೌನಂತರಂ ಯತಃ ಕ್ಷತ್ರಿಯೋಽ-
ಭಿಷೇಕಮರ್ಹತಿ | ಅತಃ ಕಾರಣಾತ್ಪುನರಭಿಷೇಕಸ್ಯೈವ ವಿಧಿರುಚ್ಯತ ಇತಿ ಶೇಷಃ | ರಾಜ್ಞಃ
ಪೂರ್ವಮಭಿಷಿಕ್ತತ್ಯಾದಯಂ ಪುನರಭಿಷೇಕೋ ಭವತಿ | ಇತರಸ್ಯಾಪಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯ ಮಾಹೇಂದ್ರ-
ಗೃಹಾಯ ಪ್ರಸ್ತುತೇ ಸಾಮ್ನೈಭಿಷೇಕಸ್ಯಾಧ್ಯರ್ಥಯಸ್ಯ ವಿದ್ಯಮಾನತ್ವಾದಯಂ ಪುನರಭಿಷೇಕೋ
ಭವತಿ ||

ಪುನರಭಿಷೇಕವಿಧಾನವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ—ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ರಾಜನು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡಿ ಮುಗಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಪುನರಭಿಷೇಕವೆಂಬ ಕರ್ಮವನ್ನು ಆಚರಿಸಬೇಕು. ಈಗ ಅದರ ಕರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಸಲಾಗುವುದು. ರಾಜನಾದವನಿಗೆ ನೊದಲು ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನೇರಿದಾಗ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕವೆಂಬೀ ಋಷ್ಯಾರವಿಶೇಷವು ಆಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಈಗ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಪೂರ್ತಿ ಮಾಡಿ ಮುಗಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಪುನರಭಿಷೇಕವೆಂಬ ಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡಬೇಕು. ಇದು ಪೂರ್ವದಿಂದಲೂ ನಡೆದು ಒಂದ ಪದ್ಧತಿಯು.

ಸ್ತೂಯತೇ ಹ ವಾ ಅಸ್ಯ ಕ್ಷತ್ರಂ ಯೋ ದೀಕ್ಷತೇ ಕ್ಷತ್ರಿಯಃ ಸನ್
ಯದಾವಭೃಥಾದುದೇತ್ಯಾನೂಬಂಧ್ಯಯೇಷ್ಣೋಽದವಸ್ಯತ್ಯಥೈನಮು-
ದವಸಾನೀಯಾಯಾಂ ಸಂಸ್ಕಿತಾಯಾಂ ಪುನರಭಿಷೇಕಂತಿ ||

ಕಂ ವಿಧತ್ತೇ — ಯಃ ಪುಮಾನ್ ಪತ್ತಿಯಃ ಸಂದೀಕ್ಷತೇ ದೀಕ್ಷಾಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ಅಸ್ಯ
 ಪುರುಷಸ್ಯ ಪತ್ತಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ಕ್ಷತಾಪ್ರಾಣನಂ ಸೂಯತೇ ಪ್ರವರ್ತತೇಸ್ಯಾತ್ಮ
 ಪತ್ತಿಯೋ ಯದಾಪವಧ್ಯಥಾದುದೇತ್ಯಾವಧ್ಯಥಾಖ್ಯಂ ಕರ್ಮ ಸಮಾಪ್ತಂ ಕೃತ್ವಾ ತತೋಽನುಬಂಧಾ
 ಖ್ಯಯಾ ಕಯಾಚಿತ್ತುಸ್ಯಾನೀಯಯೇಷ್ವಾ ಯಾಗಂ ಕೃತ್ವಾ ಪಶ್ಚಾದುವಸ್ಯತ್ಯದವಸಾನೀಯಾ-
 ಖ್ಯಯೇಷ್ವಾ ಕರ್ಮಾವಸಾನಂ ಕರೋತಿ | ಅಥ ತದಾನೀಮೇನಂ ಪತ್ತಿಯಮುದವಸಾನೀಯೇಷ್ವಾ
 ಸಮಾಪ್ರಾಯಾಂ ಪುನರಪಿ ಕರ್ಮಾಂಗತ್ವೇನರ್ಪಿತೋಽಭಿಷಂಚೇಯುಃ ||

ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದವನು (ರಾಜನು) ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವಾಗ ಮೊದಲು ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳು
 ವನು. ಎಂದರೆ ದೀಕ್ಷಣೀಯೇಷ್ವಿ ಮೊದಲಾದ ಕೆಲವು ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಿಂದ ದೀಕ್ಷಾಬದ್ಧನಾಗುವನು. ಅನಂತರ ಅವನು ತಾನು
 ಕೈಗೊಂಡ ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿ ಮುಗಿಸಿ ಅವಭೃಥಸ್ಥಾನವನ್ನು ಮಾಡುವನು. ಅನಂತರ ಅನುಬಂಧಾ ಎಂಬ ಪಶು
 ಸಂಬಂಧವಾದ ಇಷ್ಟಿಯೆಂಬ ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡುವನು. ಅನಂತರ ಉದವಸಾನೀಯ ಎಂಬ ಯಜ್ಞದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಡ
 ದೇಕಾದ ಇಷ್ಟಿಯನ್ನೂ ಮಾಡಿ ಯಜ್ಞಸಮಾಪ್ತಿಯನ್ನೂ ಮಾಡುವನು. ಅನಂತರ ಎಂದರೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ಯಜ್ಞಸಮಾಪ್ತ
 ಯಾದ ಉದವಸಾನೀಷ್ವಿಯನ್ನೂ ಮಾಡಿ ಮುಗಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಋತ್ವಿಜರು ಈ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಾಂಗರೂಪವಾಗಿರುವ ಅಭಿಷೇಕ
 ವನ್ನು ರಾಜನಿಗೆ ಮಾಡಿಸುವರು. ಇದಕ್ಕೆ ಪುನರಭಿಷೇಕವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇದು ರಾಜನು ಯಜ್ಞದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡ
 ಬೇಕಾದ ಕರ್ಮಾಂಗವು.

ತಸ್ಯೈತೇ ಪುರಸ್ತಾದೇವ ಸಂಭಾರಾ ಉಪ್ಲಕ್ಷ್ಯಂತಾ ಭವಂತೌದುಂಬಯಾರ್ಘ
 ಸಂದೀ ತಸ್ಯೈ ಪ್ರಾದೇಶಮಾತ್ರಾಃ ಪಾದಾಃ ಸ್ತುರರತ್ನಮಾತ್ರಾಣಿ
 ತೀರ್ಷ್ಣಾನ್ಯಾನೂಚ್ರಾಣಿ ಮೌಂಜಂ ವಿವಯಸಂ ವ್ಯಾಘ್ರಚರ್ಮಾಃ-
 ಸ್ತರಣಮೌದುಂಬರಶ್ವಮುಸ ಉದುಂಬರಶಾಖಾ ತಸ್ಮಿನ್ನೇಶಸ್ತಿಯಮು-
 ಸೇಽಷ್ವಾತಯಾನಿ ನಿಷುತಾನಿ ಭವಂತಿ ದಧಿ ಮಧು ಸರ್ಪಿರಾತಪ-
 ನಷ್ಪಾ ಆಪಃ ಶಸ್ಪಾಣಿ ಚ ತೋಕ್ವಾನಿ ಚ ಸುರಾ ದೂರ್ವಾ ||

ತಸ್ಯಾಭಿಷೇಕಸಾಧನಾನಿ ವಿಧತ್ತೇ — ತಸ್ಯ ಪುನರಭಿಷೇಕಸ್ಯೈತೇ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಾಃ ಸಂಭಾರಾಃ
 ಸಂಪಾದನೀಯಾ ದ್ರವ್ಯನಿಶೇಷಾಃ ಪುರಸ್ತಾದೇವೋಪ್ಲಕ್ಷ್ಯಂತಾ ಅಭಿಷೇಕಕಾಲಾತ್ರಾಗೇವ ಸಂಪಾದಿತಾ
 ಭವೇಯುಃ | ಕೇ ದಸ್ತುವಿಶೇಷಾಃ ಸಂಪಾದನೀಯಾಪ್ರೇಭಿಧೀಯಂತೇ | ಉದುಂಬರಶಾಪ್ತ
 ನಿರ್ಮಿತಾ ಕಾಚಿದಾಸಂದೀ | ತಸ್ಯೈ ತಸ್ಯಾ ಅಸಂದ್ಯಾತ್ಪಾರಃ ಪಾದಾಃ ಪ್ರಾದೇಶಪರಿಮಿತಾಃ |
 ತೇಷಾಂ ಪಾದಾನಾಂ ಶಿರಸ್ತುಪರಿಭಾಗೇವಸ್ತಿತಾನಿ ಶೀರ್ಷಣ್ಯಾನ್ಯನ್ಯಕ್ರಿಯಗವಸ್ತಿತಾನಿ ಕಾಷ್ಠಾನ್ಯ-
 ನೂಚ್ರಾಣಿ ತಾನಿ ಶೀರ್ಷಣ್ಯಾನೂಚ್ರಾನ್ಯರತ್ನಪರಿಮಿತಾನಿ | ಪ್ರಾದೇಶದ್ರವ್ಯಮುರತ್ನಾಃ | ನಿವಿಧಂ
 ವಯಸಂ ರಜ್ಜುನಾಮೋಕ್ಷಪ್ರೋಶರೂಪೇಣ ಸಂಯೋಜನಮ್ | ತಚ್ಚ ಮೌಂಜಂ ಮುಂಜಸ್ಯಣೇನ
 ನಿರ್ಮಿತಮ್ | ಈದೃಶ್ಯಾ ಅಸಂದ್ಯಾ ಉಪಯಾರ್ಥರೂಪಂ ವ್ಯಾಘ್ರಚರ್ಮ | ದಧ್ಯಾದಿಪಕ್ಷೇವಾರ್ಥಃ
 ಪ್ರೌಢ ಉದುಂಬರ ಕಾಷ್ಠನಿರ್ಮಿತಮಸಃ | ತಥಾ ಕಾಚಿತ್ಸೂಕ್ಷ್ಮೋದುಂಬರಶಾಖಾ | ತಸ್ಮಿನ್ನೇ.

ತಸ್ಮಿನ್ನೈದುಬಂಧೇ ಪ್ರಾಣೇ ಚನುಸೇ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣದಧ್ಯಾದಿದ್ರವ್ಯಾಣ್ಯತತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾನಿ | ಅಥ ದ್ವಿ-
 ಯುಕ್ತಿಯಾದಿವತ್ಪಂಚಾಪ್ಯಯಾ ಅವಯವೇ ತಯುಚಿತಿ ಸೂತ್ರೇಣ ತಯುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅಷ್ಟ-
 ಸಂಖ್ಯಾಕಾ ಅವಯವಾ ಯೇಷಾಂ ದಧ್ಯಾದೀನಾಂ ತಾನ್ಯಷ್ಟಾಪ್ತಿಯಾನಿ | ದೀರ್ಘಶ್ಚಾಂಧಸಃ |
 ಶಾನಿ ಚ ನಿಷುಶಾನಿ ನಿಶರಾಂ ಸುಶಾನಿ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತಾನಿ ಭವಂತಿ | ಚನುಸೇ ಪ್ರಕ್ಷೇಪಾಪ್ಯಾಪ್ತ-
 ದ್ರವ್ಯಾಣಿ ಶಾನೀತಿ ಶಾನ್ಯುಚ್ಯಂತೇ | ದಧಿ ಮಧು ಸರ್ಪಿರತ್ಯೇಶಾನಿ ತ್ರೀಣಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾನಿ | ಆತಪಯುಕ್ತ-
 ವರ್ಷಭವಾ ಆತಪವರ್ಷ್ಯಾಸ್ತಾದ್ಯತ್ಯ ಅಪಶ್ಚತುರ್ಥಂ ದ್ರವ್ಯಮ್ | ಶಪ್ತಾಣಿ ಶ್ಯಾಮತೃಶಾನಿ
 ಪಂಚಮಂ ದ್ರವ್ಯಮ್ | ತೋಕ್ಯಾನ್ಯಂಕುರಾಣಿ ಷಷ್ಠಂ ದ್ರವ್ಯಮ್ | ಸುರಾ ದೂರ್ವೇತಿ ದ್ರವ್ಯದ್ವಯಂ
 ಪ್ರಸಿದ್ಧಮ್ ||

ಅಭಿವೇಶಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಸಾಧನಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು— ಈ ಪುನರಭಿವೇಶವೆಂಬ ಕರ್ಮಗಳಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ
 ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನೂ ಸಾಧನಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನೂ ಮೊದಲೇ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅವುಗಳು ಯಾವುವೆಂದರೆ—ಉದುಂಬರ
 ವೆಂಬ ಮರದಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಆಸಂದೀ ಎಂದರೆ ನಾಲ್ಕು ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಕಾಲಮುಣಿ ಅಥವಾ ಪೀಠ (Stool). ಇದಕ್ಕೆ
 ನಾಲ್ಕು ಕಾಲುಗಳಿರಬೇಕು. ಈ ಕಾಲುಗಳು ಪ್ರಾವೇಶಮಾತ್ರ ಎಂದರೆ ಒಂದು ಗೇಣು ಉದ್ದವಿರಬೇಕು. (ಪ್ರಾದೀಶ
 ವೆಂದರೆ ಅಂಕಿಯನ್ನು ಅಗಲಿಸಿದಾಗ ಹೆಚ್ಚಿಟ್ಟಿಗೂ ಕಿರುಬೆರಳಿಗೂ ಇರುವಷ್ಟು ದೂರ). ಮೇಲುಭಾಗವು ಒಂದು ಮೊಳದಷ್ಟಿರ
 ಬೇಕು. ಅರತ್ತಿಯೆಂದರೆ ಪ್ರಾವೇಶದ ಎರಡರಷ್ಟು. ಈ ಕಾಲುಗಳಿಗೆ ಮೌಂಜ ಎಂಬ ದರ್ಭೆಯ ಹುಣ್ಣಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಹೆಣ
 ವಿರಬೇಕು. ಈ ಪೀಠದ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹುಲಿಯ ಚರ್ಮವಿರಬೇಕು. ಮೊಸರು ಮೊದಲಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು
 ಹಾಕುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉದುಂಬರವೃಕ್ಷನಿರ್ಮಿತವಾದ ಚಮಸಪಾತ್ರಿಯಿರಬೇಕು. ಹಾಗೆಯೇ ಒಂದು ಸಣ್ಣದಾದ ಉದುಂಬರ
 ಶಾಖೆ (ಕನ್ನಿ) ಯೂ ಇರಬೇಕು. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಉದುಂಬರಚಮಸಪಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಮೊಸರು ಮೊದಲಾದ ಎಂಟು ವಿಧ ದ್ರವ್ಯ
 ಗಳನ್ನು ಹಾಕಬೇಕು. ಈ ಎಂಟು ದ್ರವ್ಯಗಳೂ ಯಾವುವು ಎಂದರೆ—ಮೊಸರು, ಜೇನುತುಪ್ಪ, ತುಪ್ಪ. ಈ ಮೂರು ಪ್ರಸಿದ್ಧ
 ವಾದ ಎಂದರೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದಿರುವ ದ್ರವ್ಯಗಳು. ಬಿಸಿಲುಕಾಯುತ್ಪಿರುವಾಗ ಹುಣ್ಣುವ ಮಳೆಯ ನೀರು ಇದು
 ನಾಲ್ಕನೆಯ ದ್ರವ್ಯವು. ಪುರುಷಿಯೂ ಕಷ್ಟಗೂ ಇವನ ಹುಲ್ಲು, (ಚಿಗರಾಗಿರುವುದು) ಯವಧಾನ್ಯದ ಹುಲ್ಲುತೆನೆ, ಮದ್ದ
 ಮತ್ತು ಗಂಕಿ (ದೋರ್ವ) ಹುಲ್ಲು ಇವು ಎಂಟು ದ್ರವ್ಯಗಳು.

ತದ್ವೇಷಾ ದತ್ತಿ ಸಾ ಸ್ಪೃವರ್ತನಿರ್ವೇದೇರ್ಭವತಿ ತತ್ರೈಶಂ ಪ್ರಾಣೀ-
 ನೂಸಂದೀಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಯತಿ ತಸ್ಯಾ ಅಂತರ್ವೇದಿ ದ್ವೌ ಪಾದೌ
 ಭವಂತೀಃ ಬಹಿರ್ವೇದಿ ದ್ವಾವಿಯಂ ವೈ ಶ್ರೀಶ್ವಸ್ಯಾ ಏತತ್ಪರಿಮಿತಂ
 ರೂಪಂ ಯದಂತರ್ವೇದ್ಯೈಷ ಭೂಮಾಪರಿಮಿತೋ ಯೋ ಬಹಿ-
 ರ್ವೇದಿ ತದ್ರದಸ್ಯಾ ಅಂತರ್ವೇದಿ ದ್ವೌ ಪಾದೌ ಭವಂತೋ ಬಹಿರ್ವೇದಿ
 ದ್ವೌ ಉಭಯೋಃ ಕಾನುಯೋರುಪ್ರಾಪ್ತೈ ಯಶ್ಚಾಂತರ್ವೇದಿ
 ಯಶ್ಚ ಬಹಿರ್ವೇದಿ ||

After having undergone the ceremonies of ablution and performed the animal sacrifice (anubandhya), he performs the concluding Ishti.

After this Ishti is finished and thus the Soma day of the Rajasuya concluded they sprinkle him again with the holy water — they make puna-rabhisheka. Before it commences, all implements must be in readiness viz. a throne, made from Udumbara wood, and successive helmets of length of half an arm, (besides there must be provided for) cords for binding made of Munja grass, a tiger skin for covering the throne, a large ladle of Udumbara wood and a small branch of the Udumbara tree. In this ladle the following eight substances are thrown; curds, honey, clarified butter, rain water fallen during sunshine, young sprouts of grass and of green barley, liquor and Dub grass (Durva). The Throne is to be placed in the Southern line, drawn by wooden sword (sphy) in the Vedi, the front part turned eastwards. Two of its feet are to be within the Vedi, and two outside. For this earth is the goddess of fortune; the little space within the Vedi is thus allotted to her, as well as the large (infinite) region outside. If thus two feet of the throne are inside and two outside the Vedi, both kinds of desires, those obtainable from the place within as well as from outside the Vedi, are to be gained.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಸ್ವಾಯಂಜಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ

ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯೇ ಸಪ್ತತ್ರೀಂಶಃಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಮೂವತ್ತೇಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು

ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು.

ಅಥ ಸಮ್ಪತ್ತಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ದ್ವಿತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಮೂವತ್ತೇಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಖಂಡವು

[ಪ್ರಸರಧವೇಕಳಾದಲ್ಲಿ ರಾಜನು ಹೇಗೆ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ಹತ್ತಬೇಕು ಮತ್ತು ಯಾವ ಮಂತ್ರಿಗಳನ್ನು ಪರಿಸರೇಕು ಇತ್ಯಾದಿ]

ವ್ಯಾಘ್ರಚರ್ಮಣಾಽಽಸ್ತೃಣಾತ್ಯುತ್ತರಲೋಮ್ನಾ ಪ್ರಾಚೀನಗ್ರೀವೇಣ
ಕ್ಷತ್ರಂ ವಾ ಏತದಾರಣ್ಯಾನಾಂ ಪತೂನಾಂ ಯದ್ವ್ಯಾಘ್ರಃ ಕ್ಷತ್ರಂ
ರಾಜಸ್ಯಃ ಕ್ಷತ್ರೇಣೈವ ತತ್ಪುತ್ರಂ ಸಮರ್ಥಯತಿ ||

ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿತಾಯಾ ಅಸಂದ್ಯಾ ಉಪರಿ ಚರ್ಮಾಸ್ತರಣಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಉತ್ತರಾಣ್ಯೂರ್ಧ್ವ
ಭಾಗೇ ಲೋಮಾನಿ ಯಸ್ಯ ಚರ್ಮಣಸ್ತದುತ್ತರಲೋಮು | ಪ್ರಾಚ್ಯಾಂ ದಿಶಿ ಗ್ರೀವಾ ಯಸ್ಯ
ಚರ್ಮಣಸ್ತಪ್ರಾಚೀನಗ್ರೀವಂ ಶಾಧ್ಯತೇನ ವ್ಯಾಘ್ರಚರ್ಮಣಾ ಶಾಮಾಸಂದೀಮಾಸ್ತೃಣೇಯಾತ್ |
ಅರಣ್ಯ ವಿವಾನ್ಸಿಶಾ ಅರಣ್ಯಾಃ ಪಶವೋ ಹರಿಣಾದಯೋ ಯೋ ವ್ಯಾಘ್ರೋಽಶ್ವೇತದಾರಣ್ಯಾನಾಂ
ಪತೂನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಕ್ಷತ್ರಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯವಚ್ಛೂರಃ | ಯೋಯಂ ರಾಜನ್ಯೋ ಯಜಮಾನಃ ಸೋಽಪಿ
ಕ್ಷತ್ರಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯಜಾತಿತ್ವಾಚ್ಛೂರಃ | ಅತಶ್ಚರ್ಮಾಸ್ತರಣಾದ್ವ್ಯಾಘ್ರಚರ್ಮರಾಜೇಣ ಕ್ಷತ್ರೇಣೈವ
ಯಜಮಾನರೂಪಂ ಕ್ಷತ್ರಂ ಸಮೃದ್ಧಂ ಕರೋತಿ ||

ಪೀಠವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ಮೇಲೆ ವ್ಯಾಘ್ರಚರ್ಮವನ್ನು ಹಾಸುವ ವಿಧಾನವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ
ಉದಂಬರನುರದ ಪೀಠವ ಮೇಲೆ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದ ವ್ಯಾಘ್ರ (ಹುರಿಯು) ಚರ್ಮವನ್ನು ಹಾಸಬೇಕು. ಹಾಸುವಾಗ
ತಲೆಯು ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಬರುವಂತೆಯೂ ಚರ್ಮದ ಕೂದಲುಗಳು ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇದ್ದು ಕಾಣುವಂತೆಯೂ ಇರಬೇಕು.
ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಮೃಗಗಳಿರುವವು. ಅವುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಘ್ರವೇ ರಾಜನೆಂತಿರುವುದು (ಎಂದರೆ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿ
ರುವುದು). ಈ ವ್ಯಾಘ್ರವನ್ನು ಕಂಡು ಇತರ ಮೃಗಗಳು ಭಯಪಡುವವು. ಆದರಂತೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯರಾಜನು ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ
ಇರುವ ಜನಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಭುನಾಗಿಯೂ ರಾಜನಾಗಿಯೂ ಇರುವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ವ್ಯಾಘ್ರಚರ್ಮವನ್ನು ಪೀಠದ ಮೇಲೆ
ಹಾಸಿ ಅದರ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಯಜಮಾನನಾದ ರಾಜನಿಗೆ ಶೌರ್ಯಾದಿ ಪರಾಕ್ರಮವೂ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ
ಸಮೃದ್ಧಿಯೂ ಉಂಟಾಗುವವು.

ತಾಂ ಸಶ್ಚಾತ್ಮ್ನಾಜುಪವಿಶ್ಯಾಽಽಚ್ಯ ಜಾನು ದಕ್ಷಿಣಾಮುಖಮಂತ್ರಯತ
ಉಭಾಭ್ಯಾಂ ಪಾಣಿಭ್ಯಾಮಾಲಭ್ಯ |

ಆಸಂದ್ಯಾ ಅಭಿಮಂತ್ರಣಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿತಾಯಾ ಆಸಂದ್ಯಾಃ ಸಶ್ವಾದ್ಯಾಗೇ
ಯಜಮಾನಃ ಪ್ರಾಜ್ಞ್ಯುಃ ಉಪವಿಶ್ಯ ದಕ್ಷಿಣಂ ಯಜ್ಞಾನ್ವಸ್ತಿ ತದಾಚ್ಚ ತದ್ಗೃಮಿಸ್ವಪ್ಪಂ ಯಥಾ
ಧವತ ತಥಾ ನೈಗೃಹ್ಯತಂ ಕೃತ್ವಾ ಸನ್ಯಜಾನೂರ್ಧ್ವಮುಖಮೇವಾನಸ್ಮಾಶ್ಯೋಭಾಭ್ಯಾಂ ಪಾಣಿಭ್ಯಾಂ-
ಮಾಸಂದೀಮಾಲಭ್ಯ ಸ್ಪೃಷ್ವಾನ್ವ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಮಂತ್ರೇಣಾಭಿಮಂತ್ರಯೇತ್ ||

ಪೀಠಕ್ಕೆ ಅಭಿಮಂತ್ರಣ (ಪ್ರೋಕ್ಷಣ) ಮಾಡುವುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು.—ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಆಸಂದಿ ಎಂಬ
ಉದುಂಬರವರದ ಪೀಠವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಅದರ ಪಶ್ಚಿಮಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿರುವಂತೆ ತನ್ನ ಬಲಮಂಡಿಯ
ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶಿಸುವಂತೆಯೂ ಎಡಗಾಲನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸದೆ ಎತ್ತರವಾಗಿರುವಂತೆಯೂ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅನಂತರ
ತನ್ನ ಎರಡು ಕೈಗಳಿಂದಲೂ ಪೀಠವನ್ನು ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸಬೇಕು

ಅಗ್ನಿಷ್ವಾಸ್ತವ ಗಾಯತ್ರಾ್ಯ ಸಯುಕ್ಲಂದಸಾಸ್ವರೋಹತು ಸವಿತೋಷ್ಣಿಹಾ
ಸೋಮೋಽನುಷ್ಪಭಾ ಬೃಹಸ್ಪತಿರ್ಬೃಹತ್ಯಾ ಮಿತ್ರಾವರೂಕೌ ಪಂ-
ಕ್ತೈಂದ್ರಸ್ತ್ರೀಷ್ಪಭಾ ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಜಗತ್ಯಾ ತಾನವಮನು ರಾಜ್ಯಾಯ
ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಾಯ ಭೌಜ್ಯಾಯ ಸ್ವಾರಾಜ್ಯಾಯ ವೈರಾಜ್ಯಾಯ ಪಾರ-
ಮೇಷ್ಯಾಯ ರಾಜ್ಯಾಯ ಮಹಾರಾಜ್ಯಾಯಾಸ್ವಧಿಸತ್ಯಾಯ ಸ್ವಾವ-
ಶ್ಯಾಯಾಸ್ವತಿಷ್ವಾಯಾಸ್ವರೋಹಾಮಿ ||

ತಂ ಮಂತ್ರಂ ದರ್ಶಯತಿ— ಹೇ ಆಸಂದಿ ತ್ವಾ ತ್ವಾಂ ಗಾಯತ್ರಾ್ಯಛಂದಸಾ ಸಯುಕ್ಲಂ-
ಹಿತೋಽಗ್ನಿರೋಹತು | ಉಷ್ಣಿಹಾ ಛಂದಸಾ ಸಹಿತಃ ಸವಿತಾಸ್ವರೋಹತು | ಏವಂ ಸೋಮ-
ಬೃಹಸ್ಪತಿಮಿತ್ರಾವರೂಕೇಂದ್ರವಿಶ್ವೇ(ಶ್ವ) ದೇವಾ ಅನುಷ್ಪಬಾದಿಚ್ಛಂದೋಭಿಃ ಸಹಿತಾಸ್ತ್ವಾನಾ-
ರೋಹತು | ತಾನಗ್ನ್ಯಾದೀನ್ ದೇವಾನನು ಸಶ್ವಾದಹಮಾರೋಹಾಮಿ | ಕಿಮರ್ಥಂ ರಾಜ್ಯಾದಿ-
ಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥಮ್ | ರಾಜ್ಯಂ ದೇಶಾಧಿಪತ್ಯಮ್ | ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಂ ಧರ್ಮೇಣ ಪಾಲನಮ್ | ಭೌಜ್ಯಂ
ಭೋಗಸಮೃದ್ಧಿಃ | ಸ್ವಾರಾಜ್ಯಮಪರಾಧೀನಸ್ತಮ್ | ವೈರಾಜ್ಯಮಿತರೇಭ್ಯೋ ಭೂಪತಿಭ್ಯೋ ವೈಶಿ-
ಷ್ಟ್ಯಂ | ಏತದುಕ್ರಮೈಹಿಕಮ್ | ಅಥಾಮುಷ್ಣಿಕಮುಚ್ಯತೇ | ಪಾರಮೇಷ್ಠ್ಯಂ ಪ್ರಜಾಪತೀಲೋಕ-
ಪ್ರಾಪ್ತಿಃ | ತತ್ರ ರಾಜ್ಯಮೈಶ್ವರ್ಯಮ್ | ಮಾಹಾರಾಜ್ಯಂ ತತ್ರತ್ಯೇಚ್ಛ್ಯ ಇತರೇಚ್ಛ್ಯ ಅಧಿಕೃಮ್ | ಅಧಿ-
ಪತ್ಯಮ್ ತಾನಿತರಾಸ್ಪತಿ ಸ್ವಾಮಿತ್ಯಮ್ | ಸ್ವಾವಶ್ಯಮುಪಾರತಂತ್ರಮ್ | ಆತಿಷ್ಠತ್ಯಂ ಚಿರಕಾಲ-
ವಾಸಿತ್ಯಮ್ ||

ಅನಂತರ ರಾಜನು ಈ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು—ಎತ್ತೈ ಪೀಠವೇ (ಸಿಂಹಾಸನವೇ) ಅಗ್ನಿಯು ಗಾಯತ್ರೀಮಂತ್ರ
ದಿಂದ ನನ್ನನ್ನು ಹತ್ತಲಿ ; ಉಷ್ಣಿಹಾ ಛಂದಸ್ಸಹಿತವಾಗಿ ಸವಿತರ್ದೇವನು (ಸೂರ್ಯನು) ನನ್ನನ್ನು ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲಿ ;
ಸೋಮದೇವನು ಅನುಷ್ಪುಹಾ ಛಂದಸ್ಸಹಿತವಾಗಿಯೂ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಬೃಹತೀಛಂದಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ, ಮಿತ್ರಾವರೂರು
ಋತ್ವಿಛಂದಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ, ಇಂದ್ರನು ತ್ರಿಷ್ಪುಹಾ ಛಂದಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ, ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳು ಜಗತೀಛಂದಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದ

ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಾ ನಿನ್ನನ್ನು ಹತ್ತಿಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲಿ, ಈ ಅಗ್ನಿ ನೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳು ಕುಳಿತನಂತರ ನಾನ ನಿನ್ನನ್ನು ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ. ಏತರ್ಯಾ ಎಂದರೆ ರಾಜ್ಯಧಿಪತ್ಯರ್ಯಾ ರಾಜ್ಯವೆಂದರೆ ದೇಶಾಧಿಪತ್ಯವು ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ವೆಂದರೆ ಧರ್ಮದಿಂದ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಾಲಿಸುವುದು. ಧಾಜ್ಯ ಎಂದರೆ ಭೋಗ ಸಮೃದ್ಧಿಯು. ಸ್ವಾರಾಜ್ಯವೆಂದರೆ ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಅಧೀನವಲ್ಲದ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ದೇಶವು. ವೈರಾಜ್ಯವೆಂದರೆ ಇತರ ಸಣ್ಣದೇಶಗಳಿಗಿಂತ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅಧಿವ್ಯದಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು. ಈ ವಿಧರಾಜ್ಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ರಾಜ್ಯಗಳು. ಇನ್ನು ಪರಲೋಕದ ರಾಜ್ಯ ಗಳೆಂದರೆ—ಪಾರಮೇಶ್ವಯಂ—ಬ್ರಹ್ಮಾಪತಿಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು. ಇಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯವೆಂದರೆ ಐಶ್ವರ್ಯವು. ಮಾಹಾರಾಜ್ಯಂ ಎಂದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಇತರರಿಗಿಂತ ಅಧಿಕವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವು. ಅಧಿಪತ್ಯಂ ಎಂದರೆ ಇತರರ ಮೇಲೆ ತನ್ನ ಪ್ರಭುತ್ವ ಅಥವಾ ಸ್ವಾಮಿತ್ವ, ಸ್ವಾವಶ್ಯ ಎಂದರೆ ಇತರರ ಅಧೀನವಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿರುವುದು. ಅತಿಷ್ಠತ್ವಂ ಎಂದರೆ ಬಹುಕಾಲದವರೆಗೆ ಜೀವಿಸಿರುವುದು. ಈ ವಿಧವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯ ಮತ್ತು ಪದವಿಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಎಲೈ ಪೀಠನೇ, ನಿನ್ನನ್ನು ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ ಎಂಬರ್ಥವಿರುವ ಈ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ರಾಜನು ಪೀಠದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಇತ್ಯೇತಾಮಾಸಂದೀಮಾರೋಹೇದ್ದಕ್ಷಿಣೇನಾಗ್ರೇ ಜಾನುನಾಥ
ಸವ್ಯೇನ |

ಅನೇನ ಮಂತ್ರೇಣಾಧಿಮಂತ್ರಣಾದೂರ್ಧ್ವಮಾರೋಹಣಂ ವಿಧತ್ತೇ-ಇತಿಶಬ್ದಃ ಪೂರ್ವೋಽ.
ಕ್ರಮಧಿಮಂತ್ರಣಮಂತ್ರಂ ಪರಾಮ್ನಶತಿ | ತೇನೈವ ಮಂತ್ರೇಣ ತಾಮಾಸಂದೀಮಾರೋಹೇತ್ |
ತತ್ರಾಯಂ ಪ್ರಕಾರಃ | ದಕ್ಷಿಣೇನ ಜಾನುನಾ ಪ್ರಥಮಂ ಸಮಾರೋಹೇತ್ | ತತಃ ಸವ್ಯೇನಾರೋಹೇತ್ ||

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಪೀಠವನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ 'ಅಪೇ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಚ್ಚರಿಸುತ್ತಾ ಪೀಠವನ್ನು ಹತ್ತಿಕುಳಿತು ಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಪೀಠವನ್ನು ಹತ್ತುವಾಗ ಮೊದಲು ಬಲಗಾಲನ್ನು ಪೀಠದ ಮೇಲಿರಿಸಿ ಹತ್ತಬೇಕು ಅನಂತರ ಎಡಗಾಲನ್ನು ರಿಸಬೇಕು
ತತ್ತದಿತಿಲಿ ೨

ಅರೋಹಣಂ ಪ್ರಕಂಸತಿ—ತದಾರೋಹಣಮಿತ್ಯೇವಂ ಸರ್ವೇ ಜನಾಃ ಪೂಜಯಂತಿ |
ಪೂಜಾರ್ಥೇಯಂ ಪುನಃ ||

ರಾಜನು ಈ ರೀತಿ ಪೀಠದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದುದನ್ನು ನೋಡಿ ಸಮಪ್ರಜನರೂ ಜಯಘೋಷವನ್ನೂ ಹರ್ಷಧ್ವನಿಯನ್ನೂ
ಮಾಡುತ್ತಾ ತಮ್ಮ ಗೌರವವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವರು.

ಚತುರುತ್ತರೈವೈ ದೇವಾಶ್ಯಂದೋಭಿಃ ಸಯುಗ್ಗೃಹ್ಯೈತಾಂ ತ್ರಿಯು-
ಮಾರೋಹನ್ಯಸ್ಯಾಮೇತ ಏತರ್ಹಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಾ ಅಗ್ನಿರ್ಗಾರ್ಯತ್ರಾಃ
ಸವಿತೋಷ್ಣಿಹಾ ಸೋಮೋಽನುಷ್ಪುಭಾ ಬೃಹಸ್ಪತಿರ್ಬೃಹತ್ಯಾ ಮಿತ್ರಾ-
ವರುಣೌ ಪಂಕ್ತೈಂದ್ರಸ್ರಿಷ್ಟುಭಾ ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಜಗತ್ಯಾ

ಮಂತ್ರತಾಪ್ತರ್ಯಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಚತ್ವಾರ್ಯಕ್ಷರಾಣ್ಯೇಕೈಕಸ್ಯಾಚ್ಚಂದಸ ಉತ್ರರಾಜ್ಯ-
ಧಿಕಾನಿ ಯೇಷು ಗಾಯತ್ರಾದಿಷು ಜಗತ್ಕಂಠೇಷು ಚ್ಯಂದಸು ತಾನಿ ಚತುರುತ್ತರಾಣಿ | ತಾದ್ಯಕ್ಕೆ-
ಕೃಂದೋಛಃ ಸಯುಗ್ವ್ಯಾತ್ಯಾ ಸಾಹಿತ್ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ದೇವಾ ಅಗ್ನಾದಯ ವಿಶಾನ್ವಾಸಂದೀಂ ಶ್ರಿಯಮ್ನು-
ಶ್ಚರ್ಯರೂಪಾನಾರೋಹಣೇ | ಯಸ್ಯಾನಾಸಂದ್ಯಾಮೇತೇಗ್ನಾದಯ ಇದಾನೀಮನಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಾ
ವರ್ತಂತೇ | ದೇವಾಶ್ಚಂದೋಛಃ ಸಯುಗ್ವ್ಯಾತ್ಯೇತ್ಯಯಮ (ಸ್ಯಾ) ಥೋರ್ಗ್ನಿರ್ಗಾಯತ್ರೈತ್ಯಾದಿನಾ
ಸ್ತಷ್ಟೀಕೃತಃ |

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಎಂದರೆ ಅಗ್ನಿಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳು ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ಹತ್ತಿಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ
ಅನರವರು ಪಡಿಸಿದ ಮಂತ್ರಗಳ ತಾಪ್ತರ್ಯವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುವರು. ಅಗ್ನಿ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳು ಪಡಿಸಿದ ಮಂತ್ರ-
ಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಕ್ಕಿಂತ ಮತ್ತೊಂದರಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಅಕ್ಷರಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವುವು. ಇವು ಐಶ್ವರ್ಯಭವ್ಯದ್ವಿಯಾಗುವುದನ್ನು
ಸೂಚಿಸುವುವು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ಗಾಯತ್ರೀಭಂದಸ್ಸಿನ ಮಂತ್ರವನ್ನೂ, ಸವಿತ್ರದೇವನು ಉಕ್ತಿ ಭಂದಸ್ಸನ್ನೂ,
ಸೋಮದೇವನು ಅನುಷ್ಠುವು ಭಂದಸ್ಸನ್ನೂ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಬೃಹತಿ(ಭಂದಸ್ಸನ್ನೂ, ಮಿತ್ರಾನರೂರು ಸಂಕ್ರಿಯೆ ಭಂದಸ್ಸನ್ನೂ,
ಇಂದ್ರನು ತ್ರಿಪ್ತುವು ಭಂದಸ್ಸನ್ನೂ, ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳು ಜಗತಿ(ಭಂದಸ್ಸನ್ನೂ, ಪಶು ಈ ಸಿಂಹಾಸನಾರೋಹಣವನ್ನು ಮಾಡಿ-
ದರು. ಅದರಿಂದ ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಈಗಲೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಪದವಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತರಾಗಿಯೇ ಇರುವರು.

ತೇ ಏತೇ ಅಭ್ಯನೂಚ್ಯೇತೇ ಅಗ್ನೇರ್ಗಾಯತ್ರೈಭವತ್ಸಯುಗ್ನೇತಿ

ಉಕ್ತಮರ್ಥಂ ಮಂತ್ರಸಂವಾದೇನ ದೃಢಯತಿ—ತೇ ಏತೇ ದೇವಶ್ಚಂದಸೀ ಪರಸ್ಪರಸಹಿತೇ
ಕಯಾಚಿದ್ಭಾಷಾಭ್ಯನೂಚ್ಯೇತೇ | ಸೇಯಮ್ನುಗ್ಗೇರಿತ್ಯಾದಿಕಾ ಯೇಯಂ ಗಾಯತ್ರೀ ಸೇಯಮ್ನುಃ
ಸಯುಗ್ವಾ ಸಹವಾಸಿನೈಭವದಿತಿ ತಸ್ಯಾ ಋಚೋರ್ಘಃ |

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ದೇವತೆಗಳೂ ಅವರು ಪಡಿಸಿದ ಭಂದಸ್ಸಿನ ಮಕ್ಕಳೂ ಪರಸ್ಪರ ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ಯಾವಾ-
ಗಲೂ ಜತೆಯಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವುವು. ಎಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯು ಯಾವಾಗಲೂ ಗಾಯತ್ರೀಭಂದಸ್ಸಿನ ಸಹವಾಸದಲ್ಲಿಯೇ
ಇರುವನು ಗಾಯತ್ರಿಯು ಅವನಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರವಾಗಿರುವುದು. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವಾಗ ಅವನನ್ನು ಗಾಯತ್ರೀ
ಭಂದಸ್ಸಿನ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಿದರೆ ಅವನು ಸುಪ್ರೀತನಾಗುವನು ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅವರವರ ಭಂದಸ್ಸು
ಗಳೂ ಅವರವರಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾಗಿರುವುವು.

ಕಲ್ಪತೇ ಹ ವಾ ಅಸ್ಮಿ ಯೋಗಕ್ಷೇಮ ಉತ್ತರೋತ್ತರೋಂ ಹ ಶ್ರಿಯ
ಮಶ್ಚುತೇಶ್ಚುತೇ ಹ ಪ್ರಜಾನಾಮೈಶ್ಚರ್ಯಮಾಧಿಪತ್ಯಂ ಯ ಏವ-
ಮೇತಾ ಅನು ದೇವತಾ ಏತಾ ರೂಸಂದೀಮಾರೋಹತಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯಃ
ಸನ್ ||

ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ವಾರೋಹಣಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ಯಃ ಪುಮಾನ್ಸ್ವಯಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯಃ ಸನ್ನಾರೋಹತಿ ಏತಾ ದೇವತಾ ಅನು ಸ್ವಯಮಪ್ಯುಕ್ತೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣೈತಾಮಾಸಂದೀಮಾರೋಹತಿ | ಅಸ್ಮಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾಯ ಯೋಗಕ್ಷೇಮಃ ಕಲ್ಪತೇ ಸಿದ್ಧತಿ | ಅಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯ ಲಾಭಸ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೋರ್ಗಃ ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯ ವಸ್ತುನೋ ರಕ್ಷಣಂ ಕ್ಷೇಮಃ | ಯೋಗಸಹಿತಾಃ ಕ್ಷೇಮೋ ಯೋಗಕ್ಷೇಮಃ | ಕಿಂಚಾಯಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಉತ್ತರೋತ್ತರೀಣೇ ದಿನೇ ದಿನೇ ವರ್ಧಮಾನಾಂ ಶ್ರಿಯಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ತಥಾ ಸರ್ವಾಸಾಂ ಪ್ರಜಾನಾಮೈಶ್ವರ್ಯಂ ನಿಯಾಕಮಕತ್ವಮಾಧಿಪತ್ಯಮಧಿಕತ್ತೇನ ಪಾಲನಂ ಚ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ |

ಈ ಸಿಂಹಾಸನಾರೋಹಣದಿಂದ ರಾಜನಿಗೆ ಲಭಿಸುವ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವರು. ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ಯಾವ ಪುರುಷನು (ರಾಜನು) ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವನೋ ಅವನನ್ನನುವರಿಸಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಅಗ್ನಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಆ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಅವನ ಜತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದು ಅವನ ಯೋಗಕ್ಷೇಮವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ಇರುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಯೋಗಕ್ಷೇಮವೆಂದರೆ—ಇದುವರೆಗೂ ದೊರಕದಿದ್ದ ವಸ್ತುಗಳ ಲಾಭವು ಯೋಗವೆನಿಸುವುದು. ತನ್ನ ವಶದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವ ವಸ್ತುವು ಹಾಳಾಗದಂತೆ ಸುರಕ್ಷತೆಯಿಂದಿರುವುದು ಕ್ಷೇಮವೆನಿಸುವುದು. ಈ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಯೋಗಕ್ಷೇಮವೂ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವುದು (ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು). ಇದಲ್ಲದೆ ಈ ರಾಜನು ಮುಂದೆ ಉತ್ತರೋತ್ತರ ಸಂಪದಾದಿ ಐಶ್ವರ್ಯಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುತ್ತಾ ತನ್ನ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಜೆಗಳ ಶ್ರೇಯೋಭಿವೃದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾಗಿ ಅವರುಗಳ ಪ್ರೀತ್ಯಾದರಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ಅವರನ್ನು ಸುಖದಿಂದ ಪಾಲನಮಾಡುತ್ತಾ ಚಿರಕಾಲ ಜೀವಿಸುವನು.

ಅಭೈನಮಭಿಷೇಕ್ತ್ಯನ್ನಪಾಂ ಶಾಂತಿಂ ವಾಚಯತಿ ||

ಅಭಿಷೇಕಕರ್ತುಃ ಶಾಂತಿಮಂತ್ರವಾಚನಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಅಥಾಸಂದ್ಯಾರೋಹಣಾನಂತರಮೇವ ಮಾರೂಢಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯಂ ಯೋಃನೋಭಿಷೇಕ್ತ್ಯತಿ ಸ ಪುಮಾಸಪಾಂ ಶಾಂತಿಂ ಜಲದೇವತಾನಾಂ ಶಾಂತಿಕರಂ ಮಂತ್ರಂ ವಾಚಯೇತ್ | ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ವಾಗ್ರೇ ಸ್ವಯಂ ಸಕ್ಯದುಕ್ತಾ ತಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯಂ ಪಾಶಯೇತ್ |

ಅಭಿಷೇಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸುವ ಶಾಂತಿಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ರಾಜನು ಪೀಠದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತನಂತರ ಅಭಿಷೇಕಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವ ಪುರುಷನು (ಪುರೋಹಿತನು) ಜಲದೇವತಾಭಿಮಾನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವ ಮಂತ್ರವನ್ನು ತಾನೂ ಹೇಳಿ ರಾಜನಿಂದಲೂ ಹೇಳಿಸಬೇಕು.

ತಿವೇನ ಮಾ ಚಕ್ಷುಷಾ ಪಶ್ಯತಾಃಪಃ ತಿವಯಾ ತನ್ನೋವಸ್ಪೃಶತ ತ್ವಚಂ ಮೇ | ಸರ್ವಾ ಅಗ್ನೀರಪ್ಪುಷದೋ ಹುವೇ ವೋ ಮಯಿ ವಚೋಽ ಬಲಮೋಚೋ ನಿಧತ್ತೇತಿ ||

ವಿಕಂಶಾಂತಿಮಂತ್ರಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಹೇ ಅಪೋ ದೇವತಾಃ ಶಿವೇನ ಶಾಂತೇನಾಸುಗ್ರಹ-
ಯುಕ್ತೇನ ಚಕ್ಷುಷಾ ಮಾಮವಲೋಕಯತ | ತಥಾ ಶಿವಯಾ ಶಾಂತಯಾ ತಸ್ಯಾ ಮದೀಯಾ
ತ್ವಚಮುಪಸ್ತೃತತ | ಅಶ್ವಿ ಷಲೇಷು ಸೀದಂತೀತ್ಯಪ್ನುಷದ ಔರ್ವಾಯೋಃಗ್ನಯಸ್ತಾನ್ಗ್ನೇ-
ನ್ನರ್ವಾನ್ಸೋ ಯುಷ್ವದರ್ಥಂ ಹುವ ಆಹ್ವಯಾಮಿ | ಯೂಯಮುಪಿ ವರ್ಚಃ ಕಾಂತಿಂ ಬಲಂ
ಶರೀರಬಲಂ ತತ್ಕಾರಣಮೋಜಕೃ ಮಯ ನಿಧತ್ತ ಸೇಸಾದಯತ |

ಶಾಂತಿಮಂತ್ರವು ಈ ಕೆಳಗಿನಂತಿರುವುದು—ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರುವವು ಮಂತ್ರದ ಅರ್ಥವು—ಎಲೈ
ದೇವತೆಗಳೇ, ನನ್ನ ನ್ನುಳಿಸಿ ಅನುಗ್ರಹದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿರಿ. ಹಾಗೆಯೇ ಮಂಗಳಕರವಾದುದಿ, ಶಾಂತಿ ಮುಂವಾದುದೂ
ಅದ ನಿಮ್ಮ ಶರೀರದಿಂದ (ಬಲದಿಂದ) ನನ್ನ ಶರೀರವನ್ನು ಸ್ವರ್ಶಮಾಡಿರಿ. ಜಲದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಔರ್ವ ಮೊದಲಾದವರನ್ನು
ನಿಮ್ಮ ಪ್ರೀತೃತ್ವವಾಗಿ ಆಹ್ವಾನಮಾಡುತ್ತೇನೆ (ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ). ನೀವೂ ಸಹ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸನ್ನರಾಗಿ
ವರ್ಚಸ್ಸು ಎಂದರೆ ಶರೀರಶಾಂತಿಯನ್ನೂ ಶರೀರಬಲವನ್ನೂ ಇವುಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಓಜಸ್ಸನ್ನೂ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿರಿ ಎಂದರೆ
ಉಂಟುಮಾಡಿರಿ. ಇದು ಮಂತ್ರದ ಅರ್ಥವು.

ನೈತಸ್ಯಾಭಿಷಿಷಿಚಾನಸ್ಯಾಶಾಂತಾ ಆಪೋ ವೀರ್ಯಂ ನಿರ್ಹಣಿನ್ನತಿ ||

ಹದೇಶಚ್ಚಾಂತಿಮಂತ್ರನಾಚನಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ಆಶಾಂತಾ ಉಗ್ರಾ ಆಪಃ | ತಥಾ ಚಕ್ಷುತ್ರ
ಕ್ರೂಯತೇ— ದಿವ್ಯಾ ಅಪೋಃಶಾಂತಾಃ | ಇತಿ || ಶಾಶ್ವಾಪಃ ಶಾಂತಿವಾಚನಾಭಾವೇಃಭೀತಿ-
ಚಾನಸ್ಯಾಭಿಷೇಕಂ ಸ್ತಾಪ್ಸ್ಯಂತಸ್ಯ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯ ವೀರ್ಯಂ ನಿರ್ಹರೇಯುರ್ವಿ ನಾಶಯೇಯುಃ |
ಸತಿ ತು ಶಾಂತಿಪಾಲೇ ನ ನಿರ್ಹಣಿನ್ನೈವ ವಿನಾಶಯಂತೀತ್ಯನೇನಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣ ಶಾಂತಿಂ
ವಾಚಯೇತ್ |

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಶಾಂತಿಮಂತ್ರವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವರು—ಉದಕಗಳು ಬಹಳ ಉಗ್ರ ಅಥವಾ ಕ್ರೂರೃಭಾವ
ವುಳ್ಳವುಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ದಿವ್ಯಾ ಅಪೋಃಶಾಂತಾಃ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅದ್ದರಿಂದ ಜಲಾಭಿಮಾನದೇವತೆಯ
ಶಾಂತಿವಾಚನಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿ ಶಾಂತಗೊಳಿಸದಿದ್ದರೆ ಆ ಉದಕಗಳು ಅಭಿಷೇಕವನ್ನು ಪಡೆಯುವವನು ಎಂದರೆ
ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ರಾಜನ ಬಲಸಂಕ್ರಮಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವು. ಅದ್ದರಿಂದ ರಾಜನ ಪರಾಕ್ರಮಾದಿಗುನಗಳು ನಾಶವಾಗ
ದಿರಲೆಂದು ಜಲಾಭಿಮಾನದೇವತೆಯನ್ನು ಶಾಂತಿಪಠನದಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಬೇಕು.

English Translation

(How the king has to ascend his throne at the inauguration
ceremony ; what mantras he has to repeat at this
occasion).

He spreads the tiger skin on the throne in such a manner that the hairs
come outside, and that part which covered the neck is turned eastward. For

the tiger is the Kshattra (royal power) of the beasts in the forest. The Kshattra is the royal prince; by means of this Kshattra the king makes his Kshattra (royal power) prosper. The king when taking his seat on the throne approaches it from behind, turning his face eastwards, kneels down with crossed legs, so that his right knee touches the earth, and holding throne with the hands prays over it the following mantra:—

“ May Ag i ascend thee, O throne, with the Gayatri metre ! May Savitar ascend thee with the Ushnih, Soma with the Anushtubh, Brihaspati with the Brihati, Mitra and Varuna with the Pankti, Indra with the Trishhtubh and the Visve-devah with the Jagati metres. After them I ascend this throuc, to be ruler, to be a great ruler, to be an universal ruler, to obtain all desires fulfilled, to be an independant and most distinguished ruler on this earth, and to reach the world of Prajapati, to be there a ruler, a great ruler, a supreme ruler, to be independent, and to live there for a long time! ”

After having repeated this Mantra the king should ascend the throne, with his right knee first, and then with his left. This, this is done; so they say.

The gods joined with the metres, which were placed in such an order that the following exceeded the preceding one always by four syllables, ascended this throne which is fortune, and posted themselves on it, Agni with the Gayatri, Savitar with the Ushnih, Soma with the Anushtubh, Brihaspati, with the Brihati, Mitra, and Varuna with the Pankti, Indra with the Trishhtubh, the Visvedevah with the Jagati. The two verses (where the joining of the gods to their metres is mentioned commencing, Agner Gayatri abhavat (10. 130. 4-5) are then recited.

The Kshattriya who, after these deities (after having previously invoked them in this manner,) ascends his throne, obtains for himself the power not only of acquiring anything, but of keeping what he has acquired; his prosperity increases from day to day, and he will rule supreme over all his subjects.

When the priest is about to sprinkle him with water then he makes the king invoke the waters for their blessing by these words: " Look upon me waters with a favourable eye! touch my skin with your happy body! I invoke all the fires which reside in the waters to bestow on me splendour, strength and vigour." For the water, if not invoked for a blessing by a mantra, take away the strength from a Kshatriya who is already consecrated ; but not if they have been duly invoked.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮಹ್ನಾ ಯಜಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಷ್ಟೇ ಸಪ್ತತ್ರೀಕಾಧ್ಯಾಯೇ ದ್ವಿತೀಯಃ ಖಂಡಃ
ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಮೂವತ್ತೇಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು.

ಅಥ ಸಪ್ತತ್ರೀಕಾಧ್ಯಾಯೇ ತೃತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಮೂವತ್ತೇಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು

[ಶಾಂತಿಪಾಠನ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ರಾಜನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಿಸುವುದು. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭೂ, ದೇವತಾಪತಿ ಕಲ್ಪಗಳನ್ನು
ಕೊನೆಯದೇ ಬೇಡವೇ ಎಂಬ ವಿಚಾರವೂ ಧನ್ಯಾಧಿಪ್ತಾಯಗಳೂ.]

ಅಥೈನಮುದುಂಬರಶಾಖಾಮಂತರ್ಧಾಯಾಭಿಷಿಂಚತಿ !!

ಅಭಿಷೇಕಪ್ರಕಾರಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಅಥ ಶಾಂತಿಪಚನಂನಂತರಮೇನಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯಮುದುಂಬರ-
ಶಾಖಾಮಂತರ್ಧಾಯ ಶಿರಸ್ಕುದುಂಬರಶಾಖಯಾ ವ್ಯವಧಾನಂ ಕ್ಷತ್ರೀಷು ಚಮುಷ್ಕೈರ್ವಿಧ್ಯಾಧಿಧಿ-
ರಭಿಷಿಂಚೇತ್ ||

ಅಭಿಷೇಕವಿಧಾನವನ್ನು (ಸ್ನಾನಮಾಡಿಸುವುದನ್ನು) ವಿವರಿಸುವರು—ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಶಾಂತಿ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು
ಪಠಿಸಿದನಂತರ ಕ್ಷತ್ರಿಯರಾಜನನ್ನು ಉದುಂಬರ ಪೀಠದಲ್ಲಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ಅವನ ಶಿರಸ್ಸಿನ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಉದುಂಬರ ಕೊಂಬೆ
ಯನ್ನು ಇಟ್ಟು ಒಬ್ಬ ಮುತ್ತಿಜನು ತನ್ನ ಹಸ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಚಮುಷು ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿರುವ ದಧಿ (ಮುನು) ನೊಡಲಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳ
ವಾದ ಜಲದಿಂದ ಅಭಿಷೇಕಮಾಡಬೇಕು. ಅಭಿಷೇಕಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು.

ಕೃತೀಯಾನ್ಯುಚಮಾಹ—ಜನಶ್ರೀ ತಪೋಶ್ವಾದಿಶಾ ಮಾತ್ಸರೂಪಾ ದೇವೀ ಶ್ವಾಂ ಮಹೀ-
 ನಾಂ ಮಹಾಂತಂ ಮಹತಾಮುಪಿ ಪುರುಷಾಣಾಂ ಮಧ್ಯೇತಿಕಯಯೇನ ಮಹಾಂತಂ ಚರ್ಷಣೇನಾಂ
 ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಚ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಸಮ್ರಾಜಂ ಸಮ್ಯಗ್ಗರ್ವಣಾ ಪಾಲಯಿತಾರಂ ಕೃತ್ಯಾನ್ವೇಷಜನದು-
 ಶ್ವಾದಿತವತೀ | ಅತೋ ಧವದೀಯಾ ಜನಶ್ರೀ ಮಾತಾ ಸ್ವಯಂ ತಥಾ ಪುಷ್ಯಾಶ್ವಾ ಧೂಶ್ವೋಶ್ವಾದಿ-
 ತವತೀ ||

ಮೂರನೆಯ ಮಂತ್ರದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ಎಲೈ ರಾಜನೇ, ನಿನ್ನನ್ನು ಉತ್ಪಾದಿಸಿದ ಮಾತ್ಸರೂಪವಾದ
 ಉದಾಭಿವಾನಿದೇವತೆಯು ಉತ್ತಮರೂ ಗಣ್ಯರೂ ಆದ ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾಗಿರುವನೋ. ನಿನ್ನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಜೆ
 ಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಅಧಿಕತೆಯಾಗಿರುವನೋ, ಎಂದರೆ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಧರ್ಮದಿಂದ ವಾಲಿಸುವವನೂ ಆದ ನಿನ್ನನ್ನು ಉತ್ತಮನು ಮಾಡಿ
 ದಳು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಆ ನಿನ್ನ ಮಾತೆಯು ಪುಷ್ಯಾಶ್ವಳೂ ಮಂಗಳಕರಳೂ ಆಗಿರುವಳು.

ದೇವಸ್ಯ ತ್ವಾ ಸವಿತುಃ ಪ್ರಸವೇತ್ಪಿನೋರ್ಬಾಹುಭ್ಯಾಂ ಪೂಷ್ಣೋ
 ಹಸ್ತಾಭ್ಯಾಮಗ್ನೀಸ್ತೇಜಸಾ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ವರ್ಚಸೇಂದ್ರಸ್ಯೇಂದ್ರಿ-
 ಯೇಣಾಭಿಸಂಜಾಪಮಿ ಬಲಾಯ ತ್ರಿಯೈ ಯಶಸೇನ್ವಾದ್ಯಾಯ ||

ತಿತ್ರಿ ಬುಜೋಲೇಫಧಾಯ ಯಜುರ್ದರ್ಶಯತಿ—ಹೇ ಶ್ವತ್ರಿಯ ಸವಿತುಃ ಪ್ರೇರಕಸ್ಯ
 ಪರಮೇಶ್ವರಸ್ಯ ಪ್ರಸವೇತುಜ್ಜಾಯಾಂ ಸತ್ಯಾಂ ತ್ವಾಮುಫಿಷಿಂಚಾಮಿ | ಕೇನ ಸಾಧನೇನ |
 ಅತ್ತಿನೋರ್ಬೇವಯೋಃ ಸಂಬಂಧಿಭ್ಯಾಂ ಬಾಹುಭ್ಯಾಂ ನ ತು ಮದೀಯಾಥ್ಯಾಮ್ | ತಥಾ
 ಪೂಷ್ಣೋ ದೇವಸ್ಯ ಹಸ್ತಾಭ್ಯಾಂ ಮಣಿಬಂಧಪಶ್ಯಂತೌ ದಂಡಕಾರೌ ಬಾಹೂ ಅಂಗುಲಿಸಹಿಷಾವಗ್ರ-
 ಭಾಗೌ ಹಸ್ತೌ | ತಥಾಗ್ನಿಸಂಬಂಧಿನಾ ತೇಜಸಾ ಶರೀರಕಾಂತ್ಯಾ | ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿನಾ ವರ್ಚಸಾ
 ಬಾಹ್ಯಪ್ರಕಾಶನೇ | ಇಂದ್ರಸಂಬಂಧಿನೇಂದ್ರಿಯೇಣ ಚಕ್ಷುರಾದಿಪಾಟಿವೇನ | ಕಸ್ಯೈ ಪ್ರಯೋಜನಾ-
 ಯಾಯಮುಫಿಷೇಕಃ | ತವ ಶರೀರಬಲಾಯ, ತ್ರಿಯೈ ಹಸ್ತಶ್ವಾದಿಸಂಪದೇ, ಯಶಸೇ ಕೀರ್ತ್ಯುಃ,
 ಅನ್ನಾದ್ಯಾಯಾನ್ನಸಮೃದ್ಧಯೇ ||

ಮೂರು ಮುಹೂರ್ತಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವನೆಂತರ ಈಗ ಯಜುರ್ಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ಎಲೈ ಶ್ವತ್ರಿಯವಾ
 ರಾಜನೇ, ಸರ್ವರಿಗೂ ಪ್ರೇರಕನೂ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಸ್ವರೂಪವೂ ಆದ ಸವಿತೃದೇವನ ಅನುಜ್ಞೆಯಿಂದ ನಿನ್ನ ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿ
 ವೆನು. ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ, ನಾನು ಅಭಿಷೇಕಮಾಡಿದರೂ ಈ ನಿನ್ನ ಶೈಗಳು ಅತ್ತಿನದೇವತೆಗಳ ಪ್ರದಾಪಃ ಆಗಿರುವುವು.
 ಆದ್ದರಿಂದ ಅತ್ತಿನದೇವತೆಗಳ ಒಪ್ಪುಗೊಂದಲೂ ಪೂಜದೇವನ ಹಸ್ತಗಳಿಂದಲೂ, ಅಗ್ನಿಯು ತೇಜಸ್ಸನಿಂದಲೂ ಇಂದ್ರನ
 ವೀರ್ಯಾದಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿ (ಎಂದರೆ ಈ ದೇವತೆಗಳ ಶಕ್ತಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳು ನನ್ನ ಎಂದರೆ ಎಂದಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು
 ಗಳಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವುವು.) ರಾಜನಾದ ನಿನ್ನ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಬಲವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಹಸ್ತಶ್ವಾದಿಸಂಪದಭವ್ಯವು
 ಗಾಗಿಯೂ, ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಅನ್ನಾದ್ಯಾಹಾರಗಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಿಂದ ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದ
 ಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಮಂಗಳಕರಗಳಾದ ಉದಕಗಳಿಂದ ಅಭಿಷೇಕಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ಇದು ಮಂತ್ರದ ಅರ್ಥವು.

ಭೂರಿತಿ ಯ ಇಚ್ಛೇದಿಮನೇವ ಪ್ರತ್ಯನ್ನಮದ್ಯಾದಿತ್ಯಥ ಯ ಇಚ್ಛೆ-
ದ್ವಿಪುರುಷಂ ಭೂರ್ಭುವ ಇತ್ಯಥ ಯ ಇಚ್ಛೇತ್ರಿಪುರುಷಂ ವಾಸ್ತು-
ತಮಂ ನಾ ಭೂರ್ಭುವಃ ಸ್ವರಿತಿ ||

ಅಥ ಕಾಮನಾಭೇದೇನ ವ್ಯಾಹೃತೀರ್ವಕಯತಿ—ಯೋಽಭಿಷೇಕ್ತಾ ಇಮಮೇವಾಭಿಷಿಚ್ಛ-
ಮಾನಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯಂ ಪ್ರತ್ಯಸಾವನ್ನಮದ್ಯಾನ್ನೀರೋಗೋ ಭವೇದಿತಿಚ್ಛೇತ್ಯಾವಯೇತ ತಂ ಭೂರಿತಿ
ವ್ಯಾಹೃತ್ಯಾಃಫಿಷಿಂಚೇತ್ | ಅಥ ಯೋಽಭಿಷೇಕ್ತಾ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾಭ್ಯಾಂ ಸಹಿತಮಿಮಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯಂ
ಪ್ರತ್ಯನ್ನಮದ್ಯಾದಿತಿ ಕಾಮಯೇತ | ತದಾನೀಂ ಭೂರ್ಭುವ ಇತಿ ವ್ಯಾಹೃತಿದ್ವಯನಾಭಿಷಿಂಚೇತ್ |
ಅಥ ಯೋಽಭಿಷೇಕ್ತಾ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಪೌತ್ರೈಸ್ತ್ರೀಭಿಃ ಪುರುಷೈರ್ಯುಕ್ತಮಿಮಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯಮಿಚ್ಛೇ
ತ್ತುರುಷತ್ರಯಪರೈತಂ ಜೀವಿತ್ವಾ ಸುಖೇನಾನ್ನಮದ್ಯಾದಿತಿ ಕಾಮಯೇತ | ಅಥ ವಾ ತನುೇತನು-
ಶ್ರುತಿಮಂ ಸ್ವತುಲ್ಯಕ್ಷತ್ರಿಯಾಂತರರಹಿತಂ ಕುರ್ಯಾಮಿತಿ ಕಾಮಯೇತ ತದಾನೀಂ ಭೂರ್ಭುವಃ
ಸ್ವರಿತಿ ವ್ಯಾಹೃತತ್ರಯೇಣಾಭಿಷಿಂಚೇತ್ |

ರಾಜನಿಗೆ ಅಭಿಷೇಕಮಾಡಿಸುವ ಪುರೋಹಿತನು, ರಾಜನು ಆರೋಗ್ಯವೈಶ್ಯವನಾಗಿ ಆಹಾರವನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತಾ
ಸುಖವಾಗಿ ಜೀವಿಸಿರಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಿಸಿದರೆ ಆಗ ಭೂಃ ಎಂಬ ಒಂದೇ ವ್ಯಾಹೃತಿಯನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಿ ಅಭಿಷೇಕಮಾಡಬೇಕು
ಅಥವಾ ರಾಜನು ತನ್ನ ಪುತ್ರ ಮತ್ತು ಪೌತ್ರ (ಮೊಮ್ಮಗ) ರಿಂದ ಸುಖವಾಗಿ ಜೀವಿಸುತ್ತಿರಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಿಸಿದಲ್ಲಿ ಆಗ
ಭೂರ್ಭುವಃ ಎಂಬ ಎರಡು ವ್ಯಾಹೃತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅಭಿಷೇಕಮಾಡಬೇಕು. ಅಥವಾ ರಾಜನು ತನ್ನ ಪುತ್ರ, ಪೌತ್ರ
ಪೌತ್ರಪುತ್ರಗಳಿಂದ (ಮಕ್ಕಳು, ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳು, ಮುನುಕ್ಕಳು ಮುಂತಾದವರಿಂದ ಕೂಡಿ) ಕೂಡಿ ಬಹುಕಾಲ ಸುಖವಾಗಿ
ಜೀವಿಸುತ್ತಿರಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಿಸಿದಲ್ಲಿ ಆಗ ಭೂರ್ಭುವಃಸ್ಯಃ ಎಂಬ ಮೂರು ವ್ಯಾಹೃತಿಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಾ ರಾಜನಿಗೆ
ಅಭಿಷೇಕಮಾಡಬೇಕು ಇವಲ್ಲದೆ ಆ ರಾಜನು ತನಗೆ (ಪುರೋಹಿತನಿಗೆ) ಸಮನಾದ ಉತ್ತಮ ಋಣಿಗಳನ್ನುವನಾಗಿ
ಬಾಕಿಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಿಸಿದಲ್ಲಿ ಆಗಲೂ ಭೂರ್ಭುವಃಸ್ಯಃ ಎಂಬ ಮೂರು ವ್ಯಾಹೃತಿಗಳಿಂದಲೂ ಅಭಿಷೇಕಮಾಡಬೇಕು.

ತದ್ವೈಕ ಅತುಃ ಸರ್ವಾಸ್ತ್ರಿವಾಃ ಏಷಾ ಯದೇತಾ ವ್ಯಾಹೃತ-
ಯೋಽತಿ ಸರ್ವೇಣ ದಾಸ್ಯ ಪರಸ್ಯೈ ಕೃತಂ ಭವತೀತಿ ತನುೇತೇನಾಭಿ-
ಷಿಂಚೇದ್ವೇವಸ್ಯ ತ್ವಾ ಸವಿಕುಃ ಪ್ರಸವೇತ್ಪಿನೋರ್ಬಾಹುಭ್ಯಾಂ
ಪೂಷ್ಣೋ ದಸ್ತಾಭ್ಯಾಮಗ್ನೇಸ್ತೇಜಸಾ ಸೂರ್ಯಸ್ಯವರ್ಚನೇಂ-
ದ್ರಸ್ಯೇಂದ್ರಿಯೇಣಾಭಿಷಿಂಚಾಮಿ ಬಲಾಯ ತ್ರಿಯೈ ಯತಸ್ಯೇ-
ನ್ಯಾದ್ಯಾಯೇತಿ ||

ಅಥ ಕಂಚಿತ್ಪೂರ್ವಪಕ್ಷನುತ್ಕಾಸಯಂ—ತದ್ವ ತಸ್ಯನ್ನೇವಾಭಿಷೇಕೇ ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿಃ |
ಕೇಚಿದೇವಮಾಹುಃ | ಯಾ ಏತಾ ವ್ಯಾಹೃತಯಃ ಸಂತಿ ಏಷಾ ವ್ಯಾಹೃತಿರೂಪಾ ಸರ್ವಾಸ್ತ್ರಿವೈ
ಸರ್ವಭೂಪ್ರಾಪ್ತಿಸುಃಧನವಾ | ಅತೋ ವ್ಯಾಹೃತಿಭಿರಭಿಷೇಕೇ ಸತ್ಯಸ್ಯಾಭಿಷಿಚ್ಛಮಾನಸ್ಯ ಪರಸ್ಯೈ

ಪರಸ್ತೃ ಸ್ತೃತ್ವಾದನ್ಯಸ್ತೃ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಥಾತಿ ಸರ್ವೇಣ ತದವೇಶ್ವಾನಾ ಮುತ್ರ
 ಜಾತೇನಾಭಿಷೇಚನಂ ಕೃತಂ ಭವತಿ | ತದೇತದಧಿಕಾಭಿಷೇಚನಮಯುಕ್ತಮಿತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯ ತಂ
 ಕ್ಷತ್ರಿಯಮೇತೇನ ದೇವಸ್ತೃ ತ್ವೇಶ್ವಾದಿನಾ ಯಜುಷಾಭಿಷಿಂಚೇನ್ನ ತು ವ್ಯಾಹೃತಿಭಿರಿತಿ ತೇಷಾಂ
 ಪಕ್ಷಃ ||

ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವಿರುವುದು—ಈ ಅಭಿಷೇಕ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿಗಳು ಈ ರೀತಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿರುತ್ತಾರೆ—
 ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ವ್ಯಾಹೃತಿಗಳು ಸಮಸ್ತ ಫಲ (ಇಷ್ಟಾರ್ಥ)ಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವು. ಅದೇ ವ್ಯಾಹೃತಿ
 ಗಳಿಂದ ರಾಜನಾದವನು ಅಭಿಷಕ್ತನಾದರೆ ಅವನು ತನ್ನ ಸಮಸ್ತ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧನನ್ನು
 ಪಡಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಇತರ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವುದು ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲವೇ? ಆದ್ದರಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಅಭಿಷೇಕಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ
 ದೇವಸ್ತೃತ್ವಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನೇ ಹೇಳುವುದು ಸಾಕಾಗುವುದು. ವ್ಯಾಹೃತಿಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕಾದ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಏನೂ
 ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ತದು ಪುನಃ ಪರಿಚಕ್ಷತೇ ಯದಸರ್ವೇಣ ವಾಚೋಽಭಿಷಿಕ್ತೋ ಭವತಿ-
 ಶ್ವರೋ ಹ ತು ಪುರಾಸಯುಷಃ ಪ್ರೈತೋರಿತಿ ಹ ಸ್ವಾಹ ಸತ್ಯ-
 ಕಾಮೋ ಜಾಬಾಲೋಽಯಮೇತಾಭಿವಾನ್ಯಾಹೃತಿಭಿರ್ನಾಭಿಷಿಂಚಂ-
 ತೀತಿ ||

ತಂ ಸಕ್ಷಂ ದೂಷಯತಿ—ತದು ತದಪಿ ಪೊಪೋಕ್ಷಂ ತಂ ಪುನರನ್ಯೇಽಭಿಜ್ಞಾಃ
 ಪರಿಚಕ್ಷತೇ ನಿರಾಕುರ್ವಂತಿ | ಯಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯಮೇತಾಭಿವಾನ್ಯಾಹೃತಿಭಿರ್ನಾಭಿಷಿಂಚಂತಿ ವಿಜ
 ಕ್ಷತ್ರಿಯೋ ಯಸ್ಯಸ್ವಾತ್ಮಾರಣಾದಸರ್ವೇಣ ಸಂಪೂರ್ತಿರಹಿತೇನ ವಾಚೋ ವಾಕ್ಯೇನ ಮಂತ್ರೇ-
 ಣಾಭಿಷಿಕ್ತೋ ಭವತಿ ತಸ್ಮಾದಯಂ ಸ್ತೋಚಿತಾದಾಯುಷಃ ಪುರಾ ಪ್ರೈತೋಽಯುಷಃಪುನರೇಶ್ವರಃ
 ಸಮಪೋಕ್ಷಂತಿ | ತಸ್ಮಾದಾಯುಃ ಕ್ಷಯಹೇತುತ್ವಾದಯಂ ಪಕ್ಷದ್ವೀನ ಯುಕ್ತ ಇತಿ ಜಾಬಾ
 ಲಾಯಾಃ ಪುತ್ರಃ ಸತ್ಯಕಾಮೋ ಮಹರ್ಷಿರಾಜ ||

ಮೇಲಿನ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವರು—ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಅಭಿಜ್ಞರಾದ ಕೆಲವರು ನಿರಾಕರಿಸಿ
 ಸುವರು. ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ರಾಜನಿಗೆ ಅಭಿಷೇಕಮಾಡಿಸುವಾಗ ವ್ಯಾಹೃತಿಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇತರ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಅಭಿಷೇಕಮಾಡಿಸಿದರೆ
 ಆಗ ಎಲ್ಲಾ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನೂ ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದಂತಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ವ್ಯಾಹೃತಿಯನ್ನು
 ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿರುವೆಗೂ ಬದುಕಿರುವುದು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ ತನ್ನ ಸಂಪೂರ್ಣ ಆಯುಷ್ಯ ಮುಗಿಯುವುದಕ್ಕೆ
 ಮೊದಲೇ ಮೃತನಾಗುವ ಸಂಭವಂಟು. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಯುಷ್ಯ ಕ್ಷಯಕಾರಿಯಾಗುವ ಈ ವ್ಯಾಹೃತಿಯಿಂದ ಅನುಸಂಭವ
 ಬಾರದು. ಹೀಗೆಂದು ಜಾಬಾಲ ಎಂಬ ಮಹರ್ಷಿಯ ಪುತ್ರನಾದ ಸತ್ಯಕಾಮ ಎಂಬ ಪುಷಿಯು ಹೇಳಿದನು.

ಈಶ್ವರೋ ಹ ಸರ್ವಮಾಯುರೈತುಃ ಸರ್ವಮಾವೈಶ್ವೇಶ್ವರೋಽಯಮೇನೇ-
 ತ್ಸುಹ ಸ್ವಾಸ್ಯಹೋದ್ವಾಲಕ ಆರುಣೀರ್ಯಮೇತಾಭಿವಾನ್ಯಾಹೃತಿಭಿಃ-

ಭೃಷಿಂಚತೀತಿ ತಮೇತೇನೈವಾಭಿಸಿಂಚೇದ್ದೇವಸ್ಯ ತ್ವಾ ಸವಿತುಃ
 ಪ್ರಸವೇತ್ವಿನೋರ್ಬಾಹುಭ್ಯಾಂ ಪೂಷ್ಣೋ ಹಸ್ತಾಭ್ಯಾಮಗ್ನೇಸ್ತೇ-
 ಜಸಾ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ವರ್ಚಸೇಂದ್ರಸ್ಯೇಂದ್ರಿಯೇಣಾಭಿಸಿಂಚಾಮಿ
 ಬಲಾಯ ತ್ರಿಯೈ ಯಶಸೇಽನ್ನಾದ್ಯಾಯ ಭೂಭುವ ಸ್ವರಿತಿ ||

ವೊರ್ವಕಶ್ಚಂ ದೂಷಯಿತ್ಯಾ ಸಿಥ್ಲಾಂತಮೂಹಂ—ಯಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯಮೇತಾಭಿವ್ಯಾಹೃತಿ-
 ಛಿರಭಿಷಿಂಚಂತಿ ಸ ಕ್ಷತ್ರಿಯಃ ಸರ್ವಮಾಯುರೈತೋಃ ಸರ್ವಮಾಯಃ ಪ್ರಾಪ್ತುಮೀಕ್ಷತಃ ಸಮ-
 ಧೋ ಭವತಿ | ತತೋ ವಿಜಯೇನ ಕತ್ರೂನಭಿಫೂಯ ಸರ್ವಂ ಭೋಗಮಾಪ್ನೋತ್ ಪ್ರಾಪ್ನೋ-
 ತೀತ್ಯೇವಮರುಣವೃತ್ತ ಉದ್ದಾಲಕ ಆಹ ಸ್ಯ | ನಸ್ಯಾತ್ವಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯಮೇತೇನ ವ್ಯಾಹೃತ್ಯಂ-
 ತೇನೈವ ಯಜುಷಾವಭಿಷಿಂಚೇನ್ನ ಕೇವಲೇನ | ಸೋಽಯಂ ವ್ಯಾಹೃತ್ಯಂತೋ ಮಂತೀಕ್ರೋ
 ಏತ್ಯಪ್ರಯೋಗೇ ದ್ರವ್ಯವ್ಯಃ | ಕಾಮ್ಯಪ್ರಯೋಗೇ ತು ವ್ಯಾಹೃತಿವಿಳಲ್ಯಃ ಪೂರ್ವಮುಕ್ತಃ ||

ಪೂರ್ವಕಶ್ಚನನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದನಂತರ ಈಗ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಹೇಳುವರು. ಯಾವಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದವನು
 ವ್ಯಾಹೃತಿಗಳಿಂದಲೂ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ಅಭಿವೇಶಮಾಡಲ್ಪಡುವನೋ ಅವನು ತನಗೆ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವ ಸಮಸ್ತ
 ಆಯುಷ್ಯನ್ನೂ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅನುಭವಿಸುವಂತೆ ಈಶ್ವರನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವನು. ಮತ್ತು ಆ ರಾಜನು ತನ್ನ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು
 ಜಯಿಸಿ ಬಹುಕಾಲ ಭೋಗಭಾಗ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವನು ಎಂದು ಆರೂಪುತ್ರನಾದ ಉದ್ದಾಲಕನೊಬ್ಬ ಶುಷಿಯು
 ವೇಳಿರುವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ರಾಜನಿಗೆ ಇತರಶಾಂತಿ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಹೃತಿಗಳಿಂದಲೂ
 ಅಭಿವೇಶವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಈಗಲೂ ಸಹ ಲೋಕವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿಮಂತ್ರಣ, ಪೋಕ್ಷಣ ಅಭಿವೇಶಾದಿಗಳನ್ನು
 ಮಾಡುವಾಗ ವ್ಯಾಹೃತ್ಯಂತವಾದ ಶಾಂತಿಮಂತ್ರಗಳನ್ನೇ ಹೇಳುವುದು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿರುವುದು. ಕಾಮ್ಯಪ್ರಯೋಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿ
 ವ್ಯಾಹೃತಿಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಕರ್ಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಹೃತಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಮಾಡುವುದು
 ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವುದು.

ಅಥೈತಾನಿ ಹ ವೈ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾದೀಜಾನಾದ್ವ್ಯಾತ್ರಾಂತಾನಿ ಭವಂತಿ
 ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಷತ್ರೇ ಊರ್ಕನ್ನಾದ್ಯಮಪಾಮೋಷಧೀನಾಂ ರಸೋ ಬ್ರಹ್ಮ-
 ವರ್ಡಸಮಿರಾಪುಷ್ಪಿಃ ಪ್ರಜಾತಿಃ ಕ್ಷತ್ರರೂಪಂ ತದಥೋ ಅನ್ನಸ್ಯ
 ರಸ ಓಷಧೀನಾಂ ಕ್ಷತ್ರಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ತದ್ಯದೇವಾಮೂ ಪುರಸ್ತಾದಾ-
 ಹುತೀ ಜುಹೋತಿ ತದಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಷತ್ರೇ ದಧಾತಿ ||

ಅಭಿವೇಶಾಂಗಂ ಹೋಮಂ ವಿಧತೆ—ಅಥಾಭಿವೇಶಾನಂತರಂ ಹೋಮ ಉಚ್ಯತ ಇತಿ
 ಶೇಷಃ | ಈಜಾನಾದ್ಯಾಂಗಂ ಕೃತವತಃ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾದೀತಾನಿ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಾನಿ ವ್ಯುತ್ಪಾಂತಾನ್ಯುಪಗತಾನಿ
 ಭವಂತಿ | ತಾನಿ ನಿರ್ದಿಶ್ಯಂತೇ | ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಷತ್ರೇ ಏತಸ್ಯ ಸಮೀಪೇ ವರ್ತಮಾನಂ ಜಾತಿಧಿಯಮ್ |
 ಊರ್ಕಕ್ಷೀಂದ್ರರಸಃ | ಅನ್ನಾದ್ಯಮೋವನಾದಿಕಮ್ | ತದೇತದುಭಯಮಪಾಮೋಷಧೀನಾಂ ರಸಃ

ಸಾರಃ | ಅಪಾಂ ರಶಃ ಕ್ಷೀರಾದಿಃ | ಓಷಧೀನಾಂ ರಸೋಽಸ್ತಾದ್ಯಮ್ | ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸಂ ಕ್ರುತಾ-
 ಧ್ಯಯನಸಂಪತ್ತಿಃ | ಇರಾಪ್ತೋರನ್ನಸಮುದ್ಧಿಃ | ಪ್ರಜಾತಿಃ ಪುತ್ರೋತ್ಪಾದಸಮ್ | ತಕ್ಷ ಸರ್ವಂ
 ಕ್ಷತ್ರಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪಮಕೃತಮಸೇಕ್ಷಿತತ್ವಾತ್ | ಏತೇಷಾಂ ವ್ಯಾತ್ಮಾಂಶೌ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪ-
 ಹಾನೀರೇವ ಭವತಿ | ಅಭೋ ಅಪಿ ಜಾನ್ಮಸ್ಯಾದಸ್ಯ ರಸೋ ರಸಸ್ಯ ಕ್ಷೀರಾದೀರೋಷಧೀನಾಮು-
 ನ್ನಕಾರಪಾನಾಂ ವೀಹಿಯವಾದೀನಾಂ ಕ್ಷತ್ರಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಆಶ್ರಯಃ | ತಸ್ಮಾದುಕ್ತೋ
 ವ್ಯತಿಕ್ರಮಃ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯ ನ ಯುಕ್ತಃ | ತತ್ರಥಾ ಸತಿ ಯದ್ಯಮೂ ಬುದ್ಧಿಸ್ತೇ ಅಹುತೀ
 ಅಭಿಷಿಕ್ತಸ್ಯ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯ ಪುರಸ್ತಾ ಜ್ಞುತುಯಾತ್ | ತತ್ರದಾನೀನುಸ್ತಿಸ್ತಭಿಷಿಕ್ತೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತಿಂ
 ಕ್ಷತ್ರಿಯಜಾತಿಂ ತದುಪಲಕ್ಷಿತಮನ್ವಾದಿಕಂ ಚ ಸರ್ವಮವಸ್ಥಾಪಯತಿ | ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರಪದ್ಯೇ ಸ್ವಾಹಾ
 ಕ್ಷತ್ರಂ ಪ್ರಪದ್ಯೇ ಸ್ವಾಹೇತ್ಯಾಹುತಿವಿದ್ಯಯಂ ಜುತುಯಾದಿತಿ ಶಾಸ್ತ್ರರ್ಯಾರ್ಥಃ ||

ಅಭಿಷೇಕಾಂಗಕರ್ಮವಾದ ಹೋಮವಿಧಾನವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಅಭಿಷೇಕವಿಧಾನವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದನಂತರ
 ಈಗ ಹೋಮವಿಧಾನವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು. ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿದ ರಾಜನು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ತನ್ನಲ್ಲಿರುವ ಸಾರಭೂತ
 ವಾದವುಗಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವನು. ಅವುಗಳು ಯಾವುವು ಎಂದರೆ- ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಷತ್ರಗಳೆಂದರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮತ್ತು ಕ್ಷತ್ರಿಯ
 ಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಇರಬೇಕಾದ ಗುಣವು ಅಥವಾ ಸಾರವು; ಕ್ಷೀರಾದಿರಸದ್ರವ್ಯವು; ಅನ್ನಾದ್ಯಾಹಾರವು; ಬ್ರಹ್ಮ
 ವರ್ಚಸ್ಸು ಎಂದರೆ ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಅಭ್ಯಾಸದಿಂದ ಲಭಿಸುವ ಕಲೆಯು (ಮುಖಜಾತಿಂ); ಅನ್ನಸಮುದ್ಧಿಯು; ಪುತ್ರಾದಿ
 ಸಂತಾನವನ್ನು ಉತ್ಪನ್ನಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯು; ಇನ್ನೆಲ್ಲವೂ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ರಾಜನಲ್ಲಿ ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಇರಬೇಕಾದ
 ವಸ್ತುಗಳು ಎಂದರೆ ಅವಶ್ಯಕತೆಗಳು ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕ್ಷತ್ರಿಯನನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಹೋಗದಮೇಲೆ ಎಂದರೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದೇ
 ಹೋದರೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಸ್ವರೂಪಹಾನಿಯುಂಟಾಗುವುದು. ಮತ್ತು ಅನ್ನ ಅಥವಾ ಅಹಾರ, ಅಹಾರಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ
 ಕ್ಷೀರಾದಿರಸದ್ರವ್ಯಗಳು ಭತ್ತ ಅಕ್ಕಿ ಮೊದಲಾದ ಧಾನ್ಯಗಳು ಇವುಗಳೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಕ್ಷತ್ರಿಯನೇ ಆಶ್ರಯವು. ಆದುದರಿಂದ ಮೇಲೆ
 ಹೇಳಿದ ಅವಶ್ಯಕತೆಗಳು ಕ್ಷತ್ರಿಯನನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಹೋಗುವುದು ಎಂದಿಗೂ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಕ್ಷತ್ರಿಯ
 ನಾದ ರಾಜನಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಇರಬೇಕಾದರೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ಅಭಿಷೇಕಾನಂತರ ಮೊದಲು ಕೆಲವು ಅಹುತಿಗಳನ್ನು ಹೋಮ
 ಮಾಡಬೇಕು. ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತಿ ಮತ್ತು ಕ್ಷತ್ರಿಯಜಾತಿಗಳೆರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಇರಬೇಕಾದ
 ಗುಣಗಳು ಮತ್ತು ಸಾರಭೂತವಸ್ತುಗಳು ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ರಾಜನಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸುವವು. ಎಂದರೆ ಅಹುತಿಗಳಾದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರಪದ್ಯೇ
 ಸ್ವಾಹಾ | ಕ್ಷತ್ರಂ ಪ್ರಪದ್ಯೇಸ್ವಾಹಾ | ಎಂಬ ಎರಡು ಅಹುತಿಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

English Translation

(The inauguration mantra when the King is sprinkled with the holy water.

Whether the sacred words, "Bhur & c. are to be pronounced along
 with this mantra or not. Different opinions on this point.)

They now put the branch of the Udumbara tree on the head of the
 Kshattriya, and pour the liquids which are in the large ladle on it. When

doing so, the priest repeats the following mantras : " With these waters, which are most happy, which cure everything, increase the royal power, and hold up the royal power, the immortal Prajapati sprinkled Indra, Soma the king, Varuna, Yama, Manu ; with the same, sprinkle I thee ! Be the ruler over kings in this world. The illustrious mother bore thee as the great universal ruler over great men ; the blessed mother has borne thee ! By command of the divine Savitar I sprinkle thee with the arms of the Asvins, with the hands of Pushan, with the lustre of Agni, the splendour of Surya, the power of Indra, that thou mayest obtain strength, happiness, fame, and food, "

If the priest who sprinkles the king wishes him alone to enjoy good health, then he shall pronounce when sprinkling the sacred word, bhur. If he wishes that two men (son and grandson) should enjoy this benefit together with him, then he shall pronounce the two sacred words bhur, bhuvah. If he wishes to benefit in this way three men (son, grandson, and great grandson), or to make the king unrivalled, then he ought to pronounce the three sacred words bhur, bhuvah, svar.

Some say, These sacred words having the power of bringing everything within grasp, the Kshatriya who has the mantra recited with the addition of these sacred words provides for another not for himself ; therefore one should sprinkle him only under the recital of the mantra, "By command of the divine Savitar " &c. They again are of opinion that Kshatriya, when sprinkled, not under the recital of the whole mantra, i. e. with omission of the sacred words, has power only over his former life.

Satyakama, the son of Jabala said, " If they do not sprinkle him under the recital of these sacred words in addition to the mantra, then he is able to go through his whole life as much as is apportioned to him. " But Uddalaka Aruni said, "He who is sprinkled under the recital of these sacred words obtains everything by conquest."

He (the priest) should sprinkle him under the recital of the whole mantra. " By the command of the divine Savitar " &c. and conclude by bhur, bhuvah svar!

The Kshatriya who has thus performed a sacrifice loses in consequences of his sacrifice all these things which were in him, viz., the Brahma which was placed in the Kshattra, the sap, nourishment, the essence of water and herbs, the charactor of holiness (brahmavarchasam), the thriving consequent on food, the begetting of children, and the peculiar form the Kshattra all that it comprises. And as further regards the sap for producing nourishing substances, the Kshattra is protection of the herbs the fields of grain &c. being protected by the Kshatriyas, these things must be kept. If he therefore brings those two invocation offerings before the inauguration ceremony, then he places the Brahma in this Kshattra and all those things will be consequently kept.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮುಕ್ತಾಯಾಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯೇ ಸಪ್ತತ್ರೀಂಶಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ನೈಕೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಮೂನತ್ತೇಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಅಥ ಸವ್ಯತ್ರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಚತುರ್ಥಃ ಖಂಡಃ

ಮೂವತ್ತೇಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದತ್ತಿ ಸಾಲ್ಕನೆಯ ಖಂಡವು

[ಪುನರಭಿಷೇಕವೆಂಬ ಕರ್ಮದತ್ತಿ ಬಳಸುವ (ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ನಾನಾ ಸಾಧನಸಾಮಗ್ರಿಗಳ ಮತ್ತು ಪಾಸ
ಮಾಡುವ ದ್ರವರೂಪವಾದ ವಸ್ತುಗಳ ಸಂಕೇತವು; ರಾಜನು ಪಾಸಮಾಡುವ ಸುರಾ
ಎಂಬ ಮಾದಕದ್ರವ್ಯವು ಇತ್ಯಾದಿ]

ಅಥ ಯದೌದಂಬರ್ಯಾಸಂದೀ ಭವತ್ಯೌದುಂಡರಸ್ವಮಸ ಉದುಂಬರ-
ಶಾಖೋಗ್ವಾರ್ತ ಅನ್ಯಾದ್ಯಮುದುಂಬರ ಊರ್ಜುಮೇವಾಸ್ತಿಸ್ತ-
ದನ್ನಾದ್ಯಂ ದಧಾತಿ ||

ಅಭಿಷೇಕಸಾಧನಾನಿ ಕ್ರಮೇಣ ಪ್ರಶಂಸಿತುಮಾದಾವಾಸಂದ್ಯಾದಿತ್ರಯಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ—
೯ನಂದೀಚಮಸಶಾಖಾನಾಂ ಕಾರಣಭೂತೋ ಯ ಉದುಂಬರಃ ಸೋಽಯಂ ರಸಸ್ವಾನ್ನಸ್ತ ಸ್ವರೂಪ
ಭೂತಃ | ತೇನಾಸ್ತಿಸ್ವಜಮಾನೇ ರಸಮನ್ನಂ ಚ ಸಂಪಾದಯತಿ ||

ಅಭಿಷೇಕಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಮೊದಲು ಆಸಂದಿ (ಪೀಠ) ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.
ಆಸಂದೀ ಎಂಬ ಉದುಂಬರ ಪೀಠವು (ಅಥವಾ ಸಿಂಹಾಸನವು), ಚಮಸವು ಮರದ ಬಟ್ಟೆಲು, ಉದುಂಬರವೃಕ್ಷದ ಕೊನೆಯು
(ಶಾಖಾ) ಈ ಮೂರೂ ಉದುಂಬರ ವೃಕ್ಷದ ಮರದಿಂದಲೇ ನಿರ್ಮಿತವಾದವು. ಉದುಂಬವೃಕ್ಷವು ಅನ್ನ ಅಥವಾ ಆಹಾರದ
ಸ್ವರೂಪವು ಅಥವಾ ಸಂಕೇತವು. ಇವುಗಳನ್ನು ಅಭಿಷೇಕಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದರಿಂದ ರಾಜನಲ್ಲಿ ಅನ್ನಾದ್ಯಾದ್ಯಾರ
ಗಳನ್ನೂ, ಪ್ರೀತಾರಿರಸದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನೂ ಎಂದರೆ ರಾಜನಿಗೆ ಅವುಗಳ ಸಂಪಾದಿಯುಂಟಾಗುವುದು.

ಅಥ ಯುದ್ಧಧಿ ಮಧು ಘೃತಂ ಭವತ್ಯಪಾಂ ಸ ಓಷಧೀನಾಂ
ರಸೋಽಪಾಮೇವಾಸ್ತಿಸ್ತದೋಷಧೀನಾಂ ರಸಂ ದಧಾತಿ ||

ದಧ್ಯಾದಿತ್ರಯಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ದಧಿಘೃತಯೋಃ ಪಶುಭಕ್ಷಿತೃಣೋದಕಜನ್ಯತ್ವಾದೋಷ-
ಧಿರಸತ್ಯಮ್ | ಮಧುನೋ ಮಧುಕರಾನೀತ ಪುಷ್ಪರಸಜನ್ಯತ್ವಾದೋಷಧೀನಾರಸತ್ಯಮ್ ||

ದಧಿ (ಮೊಸರು), ಘೃತ (ತುಪ್ಪ) ಇವೆರಡು ಪದಾರ್ಥಗಳೂ ಗೋವಿನಿಂದ ಲಭಿಸುವವು. ಗೋವಿಗೆ ತೃಣವೇ
(ಕುದ್ದೀ) ಆಧಾರವು ಮತ್ತು ಜೇನುತುಪ್ಪ (ಮಧು) ವನ್ನು ದುಂಬಿಗಳು ಪುಷ್ಪಗಳಿಂದಲೇ ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ
ಮೂರು ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೂ ಓಷಧಿಯೇ ಮೂಲವು. ಇವುಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವುದರಿಂದ ಓಷಧಿಗಳ ಸಾರವಾದ ರಸವನ್ನು
ರಾಜನಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

**ಅಥ ಯದಾತಪವರ್ಷ್ಯಾ ಆಪೋ ಭವಂತಿ ತೇಜಶ್ಚ ಹ ವೈ ಬ್ರಹ್ಮ-
ವರ್ಚಸಂ ಚಾಸ್ತಪವರ್ಷ್ಯಾ ಆಪಸ್ತೇಜ ಏವಾಸ್ಮಿಂಸ್ತದ್ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸಂ
ಚ ದಧಾತಿ**

ಅತಪಸೇಹಿ ವ್ಯಕ್ತಿಃ ಸ್ಯಾ ಅಪಃ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ಅತಪಸಂಬಂಧಾಶ್ಚೇಜಶ್ಚನ್ಮಾಹುತಿಫಲ-
ರೂಪವ್ಯಕ್ತಿಃ ಸಂಬಂಧಾದ್ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸತ್ವಮ್ ||

ಬಿಲು ಕಾಯುತ್ತಿರುವಾಗ ಬೀಳುವ ಮಳೆಯ ನೀರು ಅಹುತಿಫಲರೂಪವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದರಲ್ಲಿ ತೇಜಸ್ಸು ಮತ್ತು ವರ್ಚಸನ್ನಿ ಅದಗಿರುವುದು. ಇದನ್ನು ಅಭಿಷೇಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದರಿಂದ ರಾಜನಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ ವರ್ಚಸನ್ನೂ (ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕಳೆಯನ್ನೂ) ತೇಜಸ್ಸನ್ನೂ (ಮುಖಿಕಾಂತಿಯನ್ನೂ) ಸ್ಥಾಪಿಸಿದಂತಾಗುವುದು.

**ಅಥ ಯಚ್ಛುಷ್ಪಾಣಿ ಚ ತೋಕ್ಮಾನಿ ಚ ಭವಂತೀರಾಯೈ ತತ್ಪುಷ್ಪೈಶ್ಚ
ರೂಪಮಥೋ ಪ್ರಜಾತ್ಯಾ ಇರಾಮೇವಾಸ್ಮಿಂಸ್ತತ್ಪುಷ್ಪಿಂ ದಧಾತ್ಯಥೋ
ಪ್ರಜಾತಿಂ ||**

ಶ್ವಾಮಶ್ವಶಾನ್ಯಂಕುರಾಣಿ ಚ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ಶ್ವಶಾನಾಮಂಕುರಾಣಾಂ ಚ ಪಶ್ಯನ್ನತ್ಯಾತ್ಪದ್ಭಿ-
ಕ್ಷೇನ ಪಶುಪು ಪುಷ್ಪಿಪ್ರಜೋತ್ಪಾದನಯೋರ್ಧ್ವಶ್ವತ್ಯಾದಿರಾಪುಷ್ಪಿಪ್ರಜಾದಿರೂಪಶ್ಚಮ್ ||

ಹುಲ್ಲನ್ನೂ ಹುಲ್ಲಿನ ಗಂಕೆಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವುದರಿಂದ ಪುಷ್ಪಿಯೂ ಪ್ರಜೋತ್ಪಾದನಸಾಮರ್ಥ್ಯವೂ ಉಂಟಾಗುವವು. ಏಕೆಂದರೆ ಹುಲ್ಲು ಮತ್ತು ಗಂಗೆಗಳು ಪಶುಗಳಿಗೆ ಆಹಾರವೂ, ಪಶುಗಳಿಂದ ಕ್ಷೀರವೂ ಕ್ಷೀರದಿಂದ ಪೃತಾದಿ ಆಹಾರಸಾಧನಗಳೂ ಎಂದರೆ ಪುಷ್ಪಿಯೂ ಅದರಿಂದ ಪ್ರಜೋತ್ಪಾದನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೂ ಉಂಟಾಗುವವು. ಅಭಿಷೇಕಕರ್ಮಕ್ಕಾಗಿ ತೃಣಾದಿ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವುದರಿಂದ ರಾಜನಲ್ಲಿ ಪುಷ್ಪಿಯನ್ನೂ ಪ್ರಜೋತ್ಪಾದನಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನೂ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದಂತಾಗುವುದು.

**ಅಥ ಯತ್ಸುರಾ ಭವತಿ ಕ್ಷತ್ರೂರೂಪಂ ತದಥೋ ಅನ್ನಸ್ಯ ರಸಃ
ಕ್ಷತ್ರೂರೂಪಮೇವಾಸ್ಮಿಂಸ್ತದ್ಧಾತ್ಯಥೋ ಅನ್ನಸ್ಯ ರಸಂ ||**

ಸುರಾಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ಸುರಯಾ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯೈವ ಮದಯೋರ್ಗಾತ್ ಕ್ಷತ್ರೂರೂಪತ್ವಂ ವ್ರೀ-
ಹ್ಯಾದ್ಯಂಕುರ ಜನ್ಯತ್ವಾದಶ್ಚ ರಸತ್ವಮ್ ||

ಮದ್ಯವು ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಮದವನ್ನೂ ಹರ್ಷವನ್ನೂ (ಉತ್ಸಾಹವನ್ನೂ) ಉಂಟುಮಾಡುವುದು. ವ್ರೀಹಿ (ಭತ್ತ) ಮೊದಲಾದ ಧಾನ್ಯವು ಅನ್ನವನ್ನೂ ರಸವನ್ನೂ ಉತ್ಪನ್ನ ಮಾಡುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಮದ್ಯವು, ವ್ರೀಹಿಮೊದಲಾದ ಧಾನ್ಯವು ಕ್ಷತ್ರಿಯನಲ್ಲಿ ಮದವನ್ನೂ ಹರ್ಷವನ್ನೂ ಅನ್ನಾದಿರಸವನ್ನೂ ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದು.

ಅಥ ಯದ್ದೂರ್ವಾ ಭವತಿ ಕ್ಷತ್ರಂ ವಾ ಏತದೋಷಧೀನಾಂ ಯದ್ದೂರ್ವಾ
ಕ್ಷತ್ರಂ ರಾಜನ್ಯೋ ನಿತತ ಇವ ಹೀಹ ಕ್ಷತ್ರಿಯೋ ರಾಷ್ಟ್ರೇ ವಸನ್ಭವತಿ
ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ ಇವ ನಿತತೇವ ದೂರ್ವಾಽವರೋಧೈರ್ಭೂಮ್ಯಾಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠ-
ತೇನ ತದ್ಯದ್ದೂರ್ವಾ ಭವತ್ಯೋಷಧೀನಾಮೇವಾಸ್ಮಿಂಸ್ತತ್ಕ್ಷತ್ರಂ
ದದಾತ್ಯಥೋ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಂ ||

ದೂರ್ವಾಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ಓಷಧಿಜಾತೌ ದೂರ್ವಾಯಾಃ ಕ್ಷತ್ರಿಯಜಾತಿತ್ವಂ ರಾಜಸಂಬಂಧಿ-
ಕ್ಷತ್ರಿಯಜಾತಿ ಸಾಮ್ಯಾದವಗಂತ್ಯನ್ಮ | ತದೇವ ಸಾನ್ಯಂ ನಿತತ ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಪ್ರ ಸಂಚ್ಯತೇ | ಇಹ ರಾ-
ಷ್ಟ್ರೇ ಕ್ಷತ್ರಿಯೇ ವಸಂಸ್ತೇಷು ಗ್ರಾಮೇಷು ಸಂಚರನ್ ಸ್ವಪುರುಷಸ್ಯಾಪನಾಚ್ಛ ಸ್ವಯಂ ನಿಶರಾಂ
ತತೋ ವಿಸ್ತೃತ ಏವ ರಾಜ್ಯೈಶ್ಚಯೇಣ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ ಏವ ಭವತಿ | ದೂರ್ವಾ ಚಾವರೋಧೈರಧೋ-
ಮುಖೈಃಸ್ತತೀಯ ಮೂಲೈರ್ನಿಶರಾಂ ತತೇವ ವ್ಯಾಪ್ತಾ ಸ್ವೈರ್ಯಾದೇಕತ್ರ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಾ ಭವತಿ |
ತತ್ರಣಾ ಸತಿ ಯದ್ವತ್ರ ದೂರ್ವಾ ಭವತಿ ತದಾನೀನೋಷಧಿಸಂಽಂಧಿಕ್ಷತ್ರಿಯಜಾತಿಮಸ್ತನ್ಯಜಮಾನೇ
ಸಂಽಾದಯತಿ | ಅಪಿ ಚ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಂ ಸ್ವೈರ್ಯಮಪಿ ಚ ಸಂಪಾದಯತಿ ||

ದೂರ್ವಾ ಎಂಬ ಹುಲ್ಲನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸಬಹುದು. ಒಸಧಿ (ಋಷಿ) ಗಳಲ್ಲಿ ದೂರ್ವಾ ಎಂಬ ತೃಣಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ
ಹುಲ್ಲು ಕ್ಷತ್ರಿಯಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದಾದುದರಿಂದ ರಾಜನಿಗೆ ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ಸಂಬಂಧಿಸಿರುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಕ್ಷತ್ರಿಯ
ರಾಜನು ತನ್ನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಅನೇಕ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ತನ್ನ ನೌಕರರಾದ ಪುರುಷರನ್ನು ಇಟ್ಟು ತನ್ನ ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿಗಳಿಂದಲೂ
ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನೆಲೆಸಿರುವನು. ದೂರ್ವಾ ಎಂಬ ತೃಣವೂ ಸಹ ಭೂಮಿಯ
ಮೇಲೆ ಅಲ್ಲಾಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಹರಡಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಾ ಸವಸ್ತ ಪ್ರದೇಶವನ್ನೂ ಆಕ್ರಮಿಸಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಇರುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ
ಈ ದೂರ್ವಾ ಎಂಬ ಹುಲ್ಲಿಗೂ ಕ್ಷತ್ರಿಯಜಾತಿಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ ಈ ದೂರ್ವಾ ಎಂಬ ತೃಣವನ್ನೂ ಕ್ಷತ್ರಿಯನ ಅಭಿಷೇಕರ್ಮದಲ್ಲಿ
ಉಪಯೋಗಿಸುವುದರಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯಜಾತಿಯೋಗ್ಯವಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಗಣ್ಯತೆಯನ್ನೂ ಸ್ವೈರ್ಯವನ್ನೂ
ಸ್ಥಾಪಿಸಬಹುದಾಯಿತು.

ಏತಾನಿ ಹ ವೈ ಯಾನ್ಯಸ್ಮದೀಜಾನಾದ್ವೈತ್ಯಾಂತಾನಿ ಭವಂತಿ ತಾನ್ಯೇ-
ವಾಸ್ಮಿಂಸ್ತದ್ಧಾತಿ ತೈರೇವೈನಂ ತತ್ಸಮರ್ಥಯತಿ ||

ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಪ್ರಶಸ್ಯ ಸಮುದಾಯರೂಪೇಣ ಪ್ರಶಂಸತಿ— ಈ ಜಾನಾದ್ಯಾಗಂ ಕೃತವತೋಽ-
ಸ್ಯಾತ್ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾದ್ಯಾನ್ಯೇವೈತಾನಿ ದಧ್ಯುದುಂಬರಾದಿನಿ ವ್ಯುತ್ಕ್ಯಾಂತಾನಿ ಭವಂತಿ ತಾನ್ಯೇವಾಸ್ಮಿಂ-
ಕ್ಷತ್ರಿಯೇ ಸಂಪಾದ್ಯ ತೈರೇವೈನಂ ಸವ್ವದ್ಂ ಕರೋತಿ ||

ಅಭಿಷೇಕ ಸಾಮ್ರಿಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದನಂತರ ಅವುಗಳನ್ನು ಸಾಮೂಹಿಕವಾಗಿ (ಒಟ್ಟಿಗೆ) ಪ್ರಶಂಸೆ
ಮಾಡುವರು. ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ರಾಜನು ಅಭಿಷೇಕಾನಂತರ ಹೋಮವನ್ನು ಮಾಡಿ ಅಹುತಿಗಳನ್ನರ್ಪಿಸದೇ ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಅವನಲ್ಲಿರುವ
ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಷತ್ರಿಯಗುಣಗಳು ಹೊರಟು ಹೋಗುವುವು ಎಂದು ಹಿಂದಿಯೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯಷ್ಟೆ. ಅರೀತಿ ಅಗದಿರುವುದಕ್ಕಾಗದೂ

ದಧಿಉದುಂಬರ ಮೊದಲಾದ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳು ಇವನನ್ನು ತ್ಯಜಿಸದಿರುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಅಭಿಷೇಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ದಧಿ ಮೊದಲಾದ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಉಪಯೋಗಿಸುವಲ್ಲಿ ಅದರಿಂದ ರಾಜನಿಗೆ ಸಮಸ್ತಸಮೃದ್ಧಿಯೂ ಉಂಟಾಗುವುದು.

ಅಥಾಸ್ಮೈ ಸುರಾಕಂಸಂ ಹಸ್ತ ಆದಧಾತಿ ||

ಅಭಿಸಿಕ್ತಸ್ಯ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯ ಪಾನಪಾತ್ರಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಅಥಾಭಿಷೇಕಾನಂತರಮಸ್ಮಾ ಅಸ್ಯ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯ ಹಸ್ತೇ ಸುರಾಯುಕ್ತಕಾಂಸ್ಯಪಾತ್ರಮಾದಧಾತ್ ||

ಅಭಿಸಿಕ್ತನಾದ ರಾಜನು ಪಾನಮಾಡುವ ಪಾನಪಾತ್ರಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವದು—ಅಭಿಷೇಕಾನಂತರ ಈ ರಾಜನ ಹಸ್ತದಲ್ಲಿ ಸುರಾ (ಮದ್ಯ) ಸಹಿತವಾದ ತಾಮ್ರದ ಪಾತ್ರಿಯನ್ನು (ಪಾನಮಾಡಲು) ಕೊಡಬೇಕು.

ಸ್ವಾದಿಷ್ಯಯಾ ಮದಿಷ್ಯಯಾ ಪವಸ್ವ ಸೋಮ ಧಾರಯಾ |

ಇಂದ್ರಾಯ ಪಾತವೇ ಸುತಃ

ತತ್ರ ಮಂತ್ರಮಾಹ—ಹೇ ಸೋಮ ತತ್ಸಮಾನಸುರಾದ್ರವ್ಯ ಸ್ವಾದಿಷ್ಯಯಾತ್ಯಾತಿಶಯೇನ ಸ್ವಾದುಧೂತಯಾ ಮದಿಷ್ಯಯಾತ್ಯಾತಿಶಯೇನಮದಹೇತುಧೂತಯಾ ತ್ವದೀಯಯಾ ಧಾರಯಾ ಪವಸ್ವ ಯಜಮಾನಂ ಕೋಧಯ | ಹೇ ದ್ರವ್ಯವಿಶೇಷೇಂದ್ರಾಯ ಪಾತವ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಪಾನಾರ್ಥಂ ಸುತೋಃ ಥಿಸುತಃ ಸಂಪಾದಿತೋಽಸಿ ||

ಸುರಾ (ಮದ್ಯ) ಪಾನಮಾಡುವ ಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದು ಸ್ವಾದಿಷ್ಯಯಾ ಮದಿಷ್ಯಯಾ (ಮ. ಸು ೯-೧-೧) ಎಂಬುದೇ ಆ ಮಂತ್ರವು. ಇದರ ಅರ್ಥವು ಸೋಮಸದ್ಯತವಾದ ಎಲೈ ಸುರಾದ್ರವ್ಯವೇ, ಅತ್ಯಂತ ರುಚಿಕರ ಮತ್ತು ಹರ್ಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ನಿನ್ನ ಧಾರಣೆಯಿಂದ (ಪ್ರವಾಹ) ಯಜನನನ್ನು ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸು. ಎಲೈ ಸೋಮಸದ್ಯತವಾದ ದ್ರವ್ಯವೇ ನಿನ್ನನ್ನು ಇಂದ್ರನ ಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಎಂದು ಈ ಮಂತ್ರದ ಅರ್ಥವು.

ಇತ್ಯಾಧಾಯ ಶಾಂತಿಂ ವಾಚಯತಿ |

ಮಂತ್ರಾಂತರೇಣ ಶಾಂತಿಯಾಚನಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಇಸ್ಯನೇನ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಮಂತ್ರೇಣ ಹಸ್ತೇ ಸುರಾಯುಕ್ತಂ ಕಾಂಸ್ಯಪಾತ್ರಮಾಧಾಯ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಮಂತ್ರೇಣ ಶಾಂತಿಂ ವಾಚಯೇತ್ ||

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಸುರಾಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ತಾಮ್ರದ ಪಾತ್ರಿಯನ್ನು ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಯಜಮಾನನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟು ಶಾಂತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು.

ನಾನಾ ಹಿ ವಾಂ ದೇವಹಿತಂ ಸದಸ್ಮೃತಂ ಮಾ ಸಂಸೃಕ್ಷ್ಣಾಧಾಂ ಪರಮೇ
ವ್ರೋತಮನಿ | ಸುರಾ ತ್ವಮಸಿ ಶುಷ್ಕಿಣೇ ಸೋಮ ಏಷ ರಾಜಾ
ಮೈನಂ ಹಿಂಸಿಷ್ಯಂ ಸ್ವಾಂ ಯೋಢಿಮಾವಿಶಂತಾವಿತಿ ||

ತಂ ಮಂತ್ರಂ ವಾಚಯತಿ — ಹೇ ಸುರಾಸೋಮಾ ವಾಂ ಯುವಯೋರ್ದೇವಹಿತಂ ದೇವೈಃ ಸಂಪಾದಿತಂ ಸದಃ ಸ್ಥಾನಂ ನಾನಾ ಕೃತಂ ಕೃತಗೇವ ನಿಷ್ಪಾದಿತಮ್ | ಅತಃ ಪರಮೇ ವೋಮನಿ ಉತ್ಪುಷ್ಪ ಉದರಾಕಾಶೇ ಮಾ ಸಂಸ್ಕೃತ್ನಾಥಾಂ ಸಂಸರ್ಗಂ ಮಾ ಕುರು- ತಂ | ಸಂಸರ್ಗ ಹಿ ಸೋಮಸ್ಯ ಬಾಧಾ ಸ್ಯಾತ್ | ಹೇ ಮದ್ಯ ತ್ವಂ ಶುಷ್ಕಿಣೇ ಬಲವತೀ ಸುರಾಸಿ | ಏಷು ತು ಸೋಮೋ ರಾಜಾ ! ತೌ ಬಲವಂತೌ ಯುವಾಮುಘೌ ಸ್ವಾಂ ಯೋನಿ ಮಾವಿಶಂತಾವುದರಮಧ್ಯೇ ವಿಭಾಗೇನ ಸ್ವಂಸ್ವಂ ಸ್ಥಾನಂ ಪ್ರವಿಶಂತಾವೇನಂ ಪಾತಾರಂ ಮಾ ಹಿಂಸಿಷ್ಯಂ ಹಿಂಸಿತಮುಪದ್ರುತಂ ಮಾ ಕುರುತಮ್ | ಇತ್ಯೇತಂ ಮಂತ್ರಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ವಾಗ್ರೇ ಕಥಯಿತ್ವಾ ತಂ ವಾಚಯೇತ್ ||

ಆ ಮಂತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿಸುವವರು ಎಲ್ಲಿ ಸುರಾ ಮತ್ತು ಸೋಮದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಸ್ಥಾನಮಾಣಾಃ ಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ಕಲ್ಪಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನೀವು ಉತ್ಪುಷ್ಪವಾದ ಉದರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ (ಉದರದಲ್ಲಿ) ಪರಸ್ಪರ ಬೆರೆಯಬೇಡಿ. ಸಂಪರ್ಕವಿಲ್ಲದೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ (ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ) ಇರಿ ಎಂದರೆ ಒಬ್ಬರೊಡನೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬರು ಸೇರದಂತೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಇರಿ. ಏಕೆಂದರೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಪರ್ಕವಾದಲ್ಲಿ ಸೋಮರಾಜನಿಗೆ ತೊಂದರೆಯಾಗುವುದು. ಎಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯವೇ ನೀನು ಬಲಶಾಲಿ ಯಾಗಿರುವೆ, ಈ ಸೋಮನಾದರೋ ರಾಜನಾಗಿರುವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಬಲಶಾಲಿಗಳು, ನೀವುಗಳು ಉದರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ ನಂತರ ಅಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮ ನಿಮ್ಮ ಸ್ವಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರಿ. ನಿಮ್ಮನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿದ ಈ ಕ್ಷತ್ರಿಯರಾಜನಿಗೆ ಹಿಂಸೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಬೇಡಿ. ಈ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವಿರುವ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪುರೋಹಿತನು ಕ್ಷತ್ರಿಯನ ಮುಂದೆ ಹೇಳಿ ಅವನಿಂದಲೂ ಹೇಳಿಸಬೇಕು.

ಸೋಮಪೀಠಸ್ಯ ಚೈಷಾ ಸುರಾಪೀಠಸ್ಯ ಚ ವ್ಯಾವೃತಿಃ ||

ತಸ್ಯ ಮಂತ್ರಸ್ಯ ತಾನ್ವರ್ಯಾರ್ಥಂ ದರ್ಶಯತಿ — ಏಷಾ ಮಂತ್ರಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಾ ಸೋಮಪಾನಸುರಾಪಾನಯೋಃ ಪರಸ್ಪರವ್ಯಾವೃತಿಃ | ಮಾ ಸಂಸ್ಕೃತ್ನಾಥಾಮಿತಿ ಸಂಸರ್ಗಸ್ಯ ನಿಷಿದ್ಧ ಕ್ಯಾತ್ ||

ಮೇಲಿನ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾದ ಸೋಮ ಮತ್ತು ಸುರಾ ದೇವತೆಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿರಬೇಕು. ಪರಸ್ಪರ ಸಂಸರ್ಗವು ನಿಷಿದ್ಧವು ಎಂದಭಿಯಾವು.

ಪೀಠತ್ವಾ ಯಂ ರಾತಿಂ ಮನ್ಯೇತ ತಸ್ಮಾ ಏನಾಂ ಪ್ರಯಚ್ಛೇತ್ತದ್ಧಿ ಮಿತ್ರಸ್ಯ ರೂಪಂ ಮಿತ್ರ ಏವೈನಾಂ ತದಂತತಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಯತಿ ತಥಾ ಹಿ ಮಿತ್ರೇ ಪ್ರತಿತಿಷ್ಠತಿ ||

ಏತತೇಷಸ್ಯ ದಾನಂ ವಿಧತ್ತೇ — ಕಾಂಕ್ಷಪಾತ್ರಗತಾಂ ಸುರಾಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯಃ ಸ್ಯಯಿ ಪೀಠತ್ವಾ ಯಂ ಪುರುಷಂ ರಾತಿಂ ಸ್ವಸ್ಯ ಧನದಾಕಾರಂ ಮಿತ್ರಂ ಮನ್ಯೇತ ತಸ್ಮೈ ಪುರು- ಷಾಯಿನ್ಯಾಮವ ಶಿಷ್ಯಾಂ ಸುರಾಂ ಪ್ರಯಚ್ಛೇತ್ | ತದೇಕಪಾತ್ರಗತದ್ರವ್ಯಪಾನಂ ಮಿತ್ರಸ್ಯ ರೂ-

ವರ್ | ಪರಸ್ಪರಂಚ ಮಿತ್ರಯೋಃ ಸಹಭೋಜನದರ್ಶನಾತ್ | ತತ್ತೇನ ದಾನೇನಾಂತತಃ ಪಾನಾಂತೇ
ಮಿತ್ರ ವಿದ್ಯನಾಂ ಸುರಾಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಯತಿ | ತಥಾ ಹಿ ತಥೈವ ಕುರ್ವನ್ ಸ್ವಯಮಪಿ ಮಿತ್ರೇ
ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಕೋ ಭವತಿ ||

ಪಾನಮಾಡಿದನಂತವ ಉಳಿಯುವ ಶೇಷವನ್ನು ಏನುಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು. ರಾಜನಾದವನು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ತಾಮ್ರದಪಾತ್ರೆ ಯಲ್ಲಿರುವ ಮದ್ಯವನ್ನು ತಾನು ಪಾನಮಾಡಿದನಂತರ ಉಳಿಯುವ (ಮಿಕ್ಕಿರುವ) ಶೇಷವನ್ನು ಧನದಾನಾದಿಗಳಿಂದ ತನ್ನನ್ನು ಕೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವ ಮಿತ್ರನಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಉಳಿದಿರುವ ಮದ್ಯವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಒಂದೇ ಪಾತ್ರೆ (ತಾಮ್ರದ ಪಾತ್ರೆ) ಯಲ್ಲಿ ಮಿಕ್ಕಿರುವ ಶೇಷವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕಾದರೆ ಅವನು ರಾಜನಿಗೆ ಪರಮಮಿತ್ರನಾಗಿರಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಭೋಜನವಿಹಿಯವಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಮಿತ್ರರಾದವರಲ್ಲಿ ಭೇದವೇನೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ರೀತಿ ರಾಜನು ಕೊಟ್ಟ ಮದ್ಯವನ್ನು ಮಿತ್ರನು ಪಾನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಆ ಮಿತ್ರನು ರಾಜನಲ್ಲಿ ಮದ್ಯವನ್ನು ಸ್ವಾಪಿಸಿದಂತಾಗುವುದು. ಮತ್ತು ರಾಜನು ಸಹ ಮಿತ್ರನಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿ ಪರಸ್ಪರ (ಒಬ್ಬರಿಗೊಬ್ಬರು) ಮಿತ್ರರಾಗಿಯೇ ಇರುವರು.

ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಷ್ಠಿತಿ ಯ ಏವಂ ವೇದ ||

ಈ ವಿಷಯವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವ ಪುರುಷನು ಸಹ ಸುಖದಿಂದಿರುವನು.

English Translation

(The symbolical meaning of the different implements and liquids required for the inauguration ceremony.)
The drinking of spirituous liquor(sura) by the king.)

The reason that the throne-seat, the ladle, and the branch is of the Udumbara tree is because the Udumbara is vigour and a nourishing substance. The priests thus places vigour in him (the King) as his nourishing substance.

As to curds, honey, and melted butter, they represent the liquid essence in the waters and herbs. The priests, therefore, places the essence of the waters and the herbs in him.

The rain water fallen during sunshine represents the splendour and lustre of sanctity, which are in this way placed in him.

The young grass and young barley represents provisions and the thriving by their means, which are thus placed in him for producing offspring and consequently provide him with offspring.

The spirituous liquor represents the Kshattra, and further, the juice in the food, thus both the Kshattra are the juice in the food, and placed in him.

The Durva grass is Kshattra; for this is the ruler of the herbs. The Kshattra, viz., the princely race, is represented by it, as it were spread every where; the Kshatriya becomes residing here on this earth, in his Kingdom, he becomes established as it were, his rule extended, as it were. This is represented by the sprouts of the Durva, which have, as it were, a firm footing on the earth. In this way the Kshattra of the herbs is placed in him (the king) and a firm footing thus given him.

All those things, (The Brahma, sap, &c.) which had gone from the king after having performed a sacrifice, are in this way placed in him again. By their means of curds, honey &c. he makes him thus successful.

Now he gives into his hand a goblet of spirituous liquor, under the recia of the verse, sradishtaya madissthaya & c. (9, 1, 1) i. e., " Purify, O soma " with thy sweetest most exhilarating drops the sacrificer, thou who art squeeze for Indra, to be drunk by him." After having put the spirituous liquor into his hand, the priest. repeats a propitiatory mantra which runs thus; " To either of you (spirituous liquor and soma) a separate residence has been prepared, and allotted by the gods. Do not mix with one another in the highest heaven; liquor thou art powerful; Soma thou art a king. Do not harm him (the king) may either go to his own place ." (Here is said,) that the drinking of the soma and that of liquor, exclude one another they are not to be mixed. After having drunk, he should think. " the giver (the priest) of the goblet (to his friend) and give him the remainder of this liquor. Thus he finally places the liquor in his friend gives him a share in it. And thus has he who possesses such knowledge, a place in his friend, (they are mutually connected.)

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿಯಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯೇ ಸಪ್ತ ತ್ರಿಂಶದ್ಧ್ಯಾಯೇ ಚತುರ್ಥಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಮೂವತ್ತೇಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು.

ಅಥ ಸಪ್ತ ತ್ರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಪಂಚಮಃ ಖಂಡಃ

ಮೂವತ್ತೇಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಖಂಡವು.

[ಪುನರಭಿಷೇಕಾನಂತರ ರಾಜನು ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ದಿಟ್ಟು ಇಳಿಯುವುದು. ಮತ್ತು ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವನು ಪೂಜಾರಿಯಾದ ಮಂತ್ರಗಳು.]

ಅಥೋದುಂಬರಶಾಖಾಮುಖಿ ಪ್ರತ್ಯವರೋಹತೋ ಗ್ವಾ ಅನ್ನಾದ್ಯಮು-
ದುಂಬರ ಊರ್ಜಮೇವ ತದನ್ನಾದ್ಯಮುಖಿ ಪ್ರತ್ಯವರೋಹತಿ ||

ಅಸಂದ್ಯಾ ಅವರೋಹಂ ವಿಧತ್ತೇ — ಅಥಾಭಿಷೇಕಸಾನಂತರಂ ಭೂಮಾವುದುಂಬರ ಶಾಖಾಮವಸ್ಥಾಪ್ಯ ಶಾಮುಖಿಲಕ್ಷ್ಯ ಪ್ರತ್ಯವರೋಹೇತ್ | ಯೋಯಮುದುಂಬರಃ ಸ ಊರ್ಜೈ ರಸರೂಪ ಏವ ತಸ್ಯಲೇ ಮೂರ್ಧುರ್ಯಸದ್ಭಾವಾತ್ | ತಥಾನ್ನಾದ್ಯಸ್ವರೂಪಶ್ಚ ತದ್ಭಕ್ಷಣೇನೋ- ದರಪೂರಣಾತ್ | ತಸ್ಮಾದುದುಂಬರಶಾಖಾಯಾಂ ಪ್ರತ್ಯವರೋಹೇನೋ (ನೋ) ಜಮನ್ನಾದ್ಯಂ ಚಾಭಿಲಕ್ಷ್ಯಾವರೋಹತಿ ||

ಪುನರಭಿಷೇಕವೆಂಬ ಸಂಸ್ಕಾರಾನಂತರ ರಾಜನು ತಾನು ಇದುವರೆಗೂ ಕುಳಿತಿದ್ದ ಅಸಂದೀ ಎಂಬ ಪೀಠ (ಸಿಂಹಾಸನ) ದಿಂದ ಇಳಿಯುವಾಗ ತನ್ನ ಮುದುಗಡೆ ಉದುಂಬರವೃಕ್ಷದ ಒಂದು ಕೊನೆಯನ್ನು ನೆಟ್ಟು ಅದರ ಮುದುಗಡೆ ಅದನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾ ಸಿಂಹಾಸನದಿಂದ ಇಳಿಯಬೇಕು. ಈ ಉದುಂಬರವೃಕ್ಷವು ರಸರೂಪವಾದುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಇದರ ಹಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರ್ಧುರ್ಯ (ಸಿಹಿ) ಇರುವುದು. ಮತ್ತು ಇದು ಆಹಾರರೂಪವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಇದನ್ನು ತಿನ್ನುವುದರಿಂದ ಹಸಿವು ಇಂಗಿ ಹೊಟ್ಟೆಯು ತುಂಬುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಿಂಹಾಸನದಿಂದ ಇಳಿಯುವಾಗ ಅನ್ನಾದ್ಯಾಹಾರರಸಗಳ ಸಂಕೇತವಾದ ಉದುಂಬರ ವೃಕ್ಷವನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾ ಇಳಿಯಬೇಕು.

ಉಪರ್ಯೇವಾಸ್ಸಿನೋ ಭೂವೌ ಸಾದೌ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪ್ಯ ಪ್ರತ್ಯವರೋಹ-
ಮಾಹ |

ತತ್ರ ಪ್ರಕಾರಂ ವಿಧತ್ತೇ — ಅಸಂದ್ಯಾ ಉಪರ್ಯೇವ ಸ್ವಯಮುಪವಿಷ್ಯಃ ಪ್ರಥಮತಃ
ಸಾದೌ ಭೂಮಾವವಸ್ಥಾಪ್ಯ ಪ್ರತ್ಯವರೋಹಸಾಧನಭೂತಂ ಮಂತ್ರಂ ಪಠೇತ್ ||

ಇಳಿಯುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಪೀಠದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವಾಗಲೇ ತನ್ನ ಕಾಲುಗಳನ್ನು ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟು ಕೆಳಗೆ ಹೇಳುವ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಾ ಇಳಿಯಬೇಕು.

ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ಮಿ ದ್ಯಾವಾವೃಥಿವ್ಯೋಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ಮಿ ಪ್ರಾಣಾಪಾನಯೋಃ
 ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಮ್ಯುರೋರಾತ್ರಯೋಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಮ್ಯುನ್ನಪಾನಯೋಃ
 ಪ್ರತಿ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ತ್ರತಿ ಕ್ಷತ್ರೇ ಪ್ರತ್ಯೇಷು ತ್ರಿಷು ಲೋಕೇಷು ತಿಷ್ಠಾಮಿ ||

ತಂ ಮಂತ್ರಂ ದರ್ಶಯತಿ — ಭೂನೌ ಯದವರೋಹಣಂ ತದ್‌ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಷು
 ಸರ್ವೇಷ್ವವಸ್ತಾನಮಿತಿ ಮಂತ್ರಾರ್ಥಃ |

ಮೇಲಿನ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಸಿಂಹಾಸನದಿಂದ ಇಳಿಯಬೇಕು. ಈ ಮಂತ್ರದ ಅರ್ಥವು- ಈಗ ನಾನು ಕುಳಿತಿರುವ
 ಸಿಂಹಾಸನದಿಂದ ಇಳಿದು ದ್ಯಾವಾ ಪೃಥ್ವಿಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಭೂಲೋಕ ಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನೆಲೆಸುವೆನು. ಪ್ರಾಣಾಪಾನ
 ರೂಪವಾದ ಜೀವನ (ಬದುಕು) ದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಇರುವೆನು ಎಂದರೆ ಬಹುಕಾಲ ಜೀವಿಸಿರುವೆನು. ಅಹೋರಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ
 ಅನೇಕ ಕಾಲದವರೆಗೆ ಜೀವಿಸಿರುವೆನು ಮತ್ತು ಅನ್ನಪಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತಾ ಬಹುಕಾಲ ಜೀವಿಸಿರುವೆನು. ಈ ಪೃಥಿವ್ಯಂಕ
 ರಿಕ್ಷಸ್ವರ್ಗಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನೆಲೆಸಿರುವೆನು. ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವ ಮಂತ್ರ
 ದೆನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಓದದಿಂದ ಇಳಿಯಬೇಕು.

ಅಂತಃ ಸರ್ವೇಣಾಸ್ತನಾ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ಪ್ರತಿ ಸರ್ವಸ್ಮಿನ್ ಹ ವಾ ಏತಸ್ಮಿ-
 ನ್ಸ್ತ್ರತಿಷ್ಠತ್ಯುತ್ರೋತ್ತರೀಣೀಂ ಹ ತ್ರಿಯಮಶ್ನುತೇ ಹ ಪ್ರಜಾನಾ-
 ಮೈಶ್ವರ್ಯಮಾಧಿಸತ್ಯಂ ಯ ಏವಮೇತೇನ ಪುನರಭಿಷೇಕೇಣಾ-
 ಭಿಸಿಕ್ತಃ ಕ್ಷತ್ರಿಯಃ ಪ್ರತ್ಯವರೋಹತಿ ||

ಅನೇನ ಮಂತ್ರೇಣ ತ್ರಿಯಮಾಣಂ ಪ್ರತ್ಯವರೋಹಂ ಪ್ರಕಂಸತಿ — ಯಃ ಕ್ಷತ್ರಿಯಃ
 ಉಕ್ತಾಭಿಷೇಕಾದೂರ್ವಮನೇನ ಮಂತ್ರೇಣ ಪ್ರತ್ಯವರೋಹತಿ ಸ ಪುರುಷೋಽಭಿಷೇಕಸ್ಯಾಂತೇ ಧನಿಕ
 ತ್ವಾದಿನಾ ಸರ್ವೇಣ ರೂಪೇಣ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತೋ ಭವತಿ | ಏತಸ್ಮಿನ್ನರ್ವಸ್ಮಿನ್ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳ
 ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತೋ ಭವತಿ | ಉತ್ತರೀತ್ಯಾದಿ ಪೂರ್ವವದ್ಯೋಜನೀಯಮ್ ||

ಸಿಂಹಾಸನದಿಂದ (ಓದದಿಂದ) ಇಳಿಯುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದು- ಯಾವ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಯಜಮಾನನು ಅಭಿ
 ಷೇಕಾನಂತರ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಇಳಿಯುತ್ತಾನೆಯೋ ಆ ಯಜಮಾನನು ಅಭಿಷೇಕಾನಂತರ ಸಮಸ್ತ
 ಐಶ್ವರ್ಯದಿಂದಲೂ ಇತರ ಉತ್ತಮ ವಸ್ತುಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿ ಸುಖವಾಗಿ ಬಾಳುತ್ತಾನೆ. ಅವನಿಗೆ ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಪರ
 ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ತನಗಿಷ್ಟವಾದ ವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಪಡೆದು ಸುಖದಿಂದಿರುವನು. ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕವಾದ ಸಂಪತ್ತನ್ನೂ
 ಉತ್ತಮ ಪ್ರತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೇಶಾಧಿಪತ್ಯವನ್ನೂ ಪಡೆದು ಸುದಿಸುವನು.

ಏತೇನ ಪ್ರತ್ಯವರೋಹೇಣ ಪ್ರತ್ಯವರುಹ್ಯೋಪಸ್ಥಂ ಕೃತ್ವಾ ಪ್ರಾಜಾ-
 ಸೀನೋ ನಮೋ ಬ್ರಹ್ಮಣೇ ನಮೋ ಬ್ರಹ್ಮಣೇ ನಮೋ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಇತಿ

**ತ್ರಿಷ್ಠೈತೋ ಬ್ರಹ್ಮಣೇ ನಮಸ್ಕುರೋತಿ ವರಂ ದದಾಮಿ ಜಿತ್ವಾ
ಅಭಿಜಿತ್ಯೈ ವಿಜಿತ್ಯೈ ಸಂಜಿತ್ಯಾ ಇತಿ ವಾಚಂ ವಿಸೃಜತೇ ||**

ಪ್ರತ್ಯವರೋಹಾದಾರ್ಧ್ಯಂ ಕರ್ತವ್ಯಂ ವಿಧತ್ತೇ— ಪ್ರತ್ಯವರೂಹ್ಯೇತಿ ದೀರ್ಘಶ್ಲೋಕಃ | ಪೂರ್ವೋಕ್ತೇನ ಪ್ರತ್ಯವರೋಹಮಂತ್ರೇಣ ಪ್ರತ್ಯವರೂಹ್ಯ ಭೂಮಾವುಪಸ್ಥಮಾಸನವಿಕೀಷಂ ಕೃತ್ವಾ ಪ್ರಾಜ್ಞುಖ ಅಸೀನೋ ನಮಸ್ಕಾರಮಂತ್ರಂ ತ್ರಿಃ ಪಠಿತ್ವಾ ವರಮಿತ್ಯಾದಿಮಂತ್ರೇಣ ವಾಚಂ ವಿಸ್ತು-
ಜೀತ್ || ವಾಗ್ನಿಸಗೋಽ ಲೌಕಿಕವ್ಯವಹಾರಃ | ಜಿಜರ್ಷಯಮಾತ್ರಮ್ | ಅಭಿತಃ ಸರ್ವೇಷು ದೇ-
ವೇಷು ಕಿತಿರಭಿಜಿತಿಃ | ಪ್ರಬಲದುರ್ಬಲತತ್ಪ್ರಾಣಾಂ ತಾರತಮ್ಯೇನ ವಿವಿಧೋ ಜಯೋ ವಿಜಿತಿಃ
ಪುನಃಶತ್ರುತ್ವರಾಹಿತ್ಯಾಯ ಸವ್ಯಗ್ನಯಃ ಸಂಜಿತಿಃ | ಏತತ್ಪ್ರಿದ್ಯಾರ್ಥಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಯ ವರಂ ಗಾಂ
ದದಾಮಿ ||

ಓಕದಿಂದ ಇಳಿದ ಮೇಲೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು— ಸಿಂಹಾಸನದಿಂದ ಇಳಿದನಂತರ ಭೂಮಿಯು ಮೇಲೆ ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ನಮೋ ಬ್ರಹ್ಮಣೇ (ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರವು) ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಮೂರಾವರ್ತಿ ಉಚ್ಚರಿಸಬೇಕು. ಅನಂತರ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವಂತೆ, ಸರ್ವವಿಧ್ಯಗಳ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿಯೂ (ಅಭಿಜಿತ್ಯೈ) ಸಮಸ್ತ ಶತ್ರುಗಳನ್ನೂ ಜಯಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ (ವಿಜಿತ್ಯೈ) ಪ್ರಬಲ ದುರ್ಬಲ ನೊದಲಾದ ತಾರತಮ್ಯ ಭೇದದಿಂದ ಇರುವ ಅನೇಕ ವಿಧ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ (ಸಂಜಿತ್ಯೈ) ಪುನಃ ಶತ್ರುಗಳು ತಲೆಯೆತ್ತದಂತೆ ಅವರನ್ನು ನಿರ್ನಾಮವಾಗಿ ಜಯಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ವರವನ್ನು (ಎಂದರೆ ಅವನಿಗೆ ಬೇಕಾದುದನ್ನು) ಎಂದರೆ ಗೋವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಮುಂದೆ ಮಾತನಾಡದೆ ಸಮ್ಯಗ್ನ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

**ಸ ಯನ್ವಮೋ ಬ್ರಹ್ಮಣೇ ನಮೋ ಬ್ರಹ್ಮಣೇ ನಮೋ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಇತಿ
ತ್ರಿಷ್ಠೈತೋ ಬ್ರಹ್ಮಣೇ ನಮಸ್ಕುರೋತಿ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಏವ ತತ್ಪ್ರವೃತ್ತಂ
ವಶಮೇತಿ ತದ್ಯತ್ರ ವೈ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಕ್ಷತ್ರಂ ವಶಮೇತಿ ತದ್ರಾಷ್ಟ್ರಂ
ಸಮೃದ್ಧಂ ತದ್ವೀರವವಾಹಾಸ್ಮಿನ್ನೀರೋ ಜಾಯತೇ ||**

ನಮಸ್ಕಾರಮಂತ್ರಂ ಪ್ರಕಂಶತಿ — ಸಕ್ಷತ್ರಿಯೋ ಮಂತ್ರೇಣ ನಮಸ್ಕುರೋತಿತಿ ಯದಸ್ಮಿ ತೇನ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯೈವ ಕ್ಷತ್ರಿಯಜಾತಿವಶಮೇತಿ | ತೇನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಧೀನಕ್ಷತ್ರೇನ ತದ್ರಾಷ್ಟ್ರಂ ಸರ್ವವಸುಸಮೃದ್ಧಂ ವೀರಪುರುಷೋಪೇತಂ ಚ ಭವತಿ | ಅಸ್ಮಿನ್ ಕ್ಷತ್ರಿಯೇ ವೀರಃ ಪುರುಷ ಆಜಾ-
ಯತೇ

ನಮಸ್ಕಾರಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ಕ್ಷತ್ರಿಯುಜನಾನನು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಮೂರಾವರ್ತಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡುವನು. ಅದರಿಂದ ತನ್ನ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅಧೀನಮಾಡಿ ಒಪ್ಪಿಸುವನು. ಹೀಗೆ ತನ್ನ ಸರ್ವಸ್ವವನ್ನೂ ಬ್ರಹ್ಮನ ಅಧೀನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಇವರ ರಾಷ್ಟ್ರವೆಲ್ಲವೂ ಸುಖಸಮೃದ್ಧಿಗಳಿಂದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನೈವೆತ್ತುವುದು. ರಾಜ್ಯವೆಲ್ಲವೂ ವೀರಪುರುಷರಿಂದ ಸಮೃದ್ಧವಾಗುವುದು ಮತ್ತು ತನಗೂ (ರಾಜನಿಗೆ) ವೀರನಾದ ಪುತ್ರನೇ ಜನಿಸುವನು.

ಅಥ ಯದ್ವರಂ ದದಾಮಿ ಜಿತ್ವಾ ಅಭಿಜಿತ್ವೈ ನಿಜಿತ್ವೈ ಸಂಜಿತ್ವಾ
 ಇತಿ ವಾಚಂ ವಿಸ್ವಜತ ಏತದ್ವೈ ವಾಚೋ ಜಿತಂ ಯದ್ವದಾಮೀತ್ಯಾದ
 ಯದೇವ ವಾಚೋ ಜಿತಂ & ತನ್ನ ಇದಮನು ಕರ್ಮ ಸಂತಿಷ್ಠಾತಾ
 ಇತಿ ||

ವರದಾನಮಂತ್ರಂ ಪ್ರಕಂಸತಿ — ವರಮಿತ್ಯಾದಿಮಂತ್ರೇಣ ವಾಚಂ ವಿಸ್ವಜತ ಇತಿ ಯದ್ವಿ
 ತ್ಸೈನ್ನಂತ್ರಸ್ವರೂಪೇ ದದಾಮೀತಿ ಯದಾಹ | ಏತದೇವ ವಾಕ್ಯಂಬಂಧಿ ಜಿತಂ ಜಯಃ | ಯದೇವ
 ವಾಚೋ ಜಿತಮಸ್ತಿ | ಪೂಜಾರ್ಥೋ ಜಿತಾಮಿತಿ ದೀರ್ಘಃ | ತದ್ವಾಗ್ವೈ ಯರೂಪಂ ಮೇ ಮದೀಯ-
 ಮಿದಂ ಕರ್ಮಾನುಸ್ಯತ್ಯ ಸಂತಿಷ್ಠಾತ್ಯೈ ಸಮಾಪ್ತಂ ಭವತಿ ಸಮ್ಯಗವತಿಷ್ಠತಾಮಿತಿ ತಸ್ಯ ಮಂತ್ರಸ್ಯಾಧಿ-
 ಪ್ರಾಯಃ ||

ವರದಾನಮಂತ್ರವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವರು. ವರದಾನಮಂತ್ರವೆಂದರೆ ವಾಚಂ ವಿಸ್ವಜತಿ ಎಂದು ಹೇಳುವಾಗ
 ಮಂತ್ರಸ್ವರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಅದನ್ನು ಅಲ್ಲಿಗೇ ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು. ಇದನ್ನೇ ವಾಕ್ಯಬಂದವಾದ ಜಯವೆಂದು
 ಹೇಳುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಗೌರವಾರ್ಥವಾಗಿ ಜಿತಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಜಿತಾ ಎಂದು ದೀರ್ಘವಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಗೆ
 ವಾಗ್ವೈಯವು ಸಮಾಪ್ತಿಯಾಯಿತು ಎಂದರೆ ಮಂತ್ರವೇಳುವುದನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿದ್ದು ಕೊನೆಗೊಂಡಿತು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವಿಸ್ವಜ್ಯ ವಾಚಮುಪೋತ್ಯಾಯಾಽಽಹವನೀಯೇ ಸಮಿಧಮುಭ್ಯಾದಧಾತಿ |

ಸಮಿಧಾಧಾನಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಉತ್ತೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ವಾಚ್ಛೈ ಯಮುಂ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ತಸ್ಮಾದಾಸನಾ-
 ದುತ್ಪಿತೋ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಮಂತ್ರೇಣಾಽಽಹವನೀಯೇ ಸಮಿಧಂ ಪ್ರಕ್ಷಿಪೇತ್ ||

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ವಾಚ್ಛೈಯಮುವನ್ನು ಮುಗಿಸಿದ ಮೇಲೆ ತಾನು ಕುಳಿತಿದ್ದ ಸೀದಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆದ್ದು ಇಳಿಸಿ
 ಬಂದು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಅಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಮಿಧವನ್ನು ಹಾಕಬೇಕು.

ಸಮಿದಸಿ ಸಂವೇಂಕ್ಷ್ವೇಂದ್ರಿಯೇಣ ವಿಯೇಣ ಸ್ವಾಹೇತಿ |

ತಂ ಮಂತ್ರ ದರ್ಶಯತಿ—ಹೇ ಕಾಷ್ಠ ತ್ವಂ ಸಮಿದಸಿ ಸಮಿಧಸಸಾಧನಮಸಿ | ಇಚ್ಛತಿ-
 ಧಾತೋಲೋಣ್ವುಧ್ಯಮುಪುರುಷೈಕವಚನಮೇಚ್ಛೇತ್ಸೀತಿ ಸ ಚ ಗತ್ಯರ್ಥಃ | ಉತಯ್ವೋಽನರ್ಥಃ |
 ಇಂದ್ರಿಯಪಾಟಿನೇನ ಕಠೀರಸಾನುರ್ಥೇನಚ ಸಮ್ಪೀಂಕ್ಷ್ಯಸಂಯೋಜಯ ತ್ವದರ್ಥಂ ಸ್ವಾಹುತಮಿದ-
 ಮಸ್ತು ||

ಸಮಿದಸಿ ಸಂವೇಂಕ್ಷ್ವೇಂದ್ರಿಯೇಣ ವಿಯೇಣ ಸ್ವಾಹಾ ಎಂಬುವು ಆ ಮಂತ್ರವು. ಎಲೈ ಕಾಷ್ಠವೇ
 ನೀನು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉದ್ದೀಪನಗೊಳಿಸುವ ಸಾಧನವಾಗಿರುತ್ತೀಯೇ ಸ್ವಾಹಾಕಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ
 ಸಮರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನನ ಇಂದ್ರಿಯಪಾಟಿನನ್ನು ಎಂದರೆ ಶುಭಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಮಾಡು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ಇಂದ್ರಿಯೇಣೈವ ತದ್ವೀರ್ಯೇಣಾಽಽತ್ಯಾನಮಂತತಃ ಸಮರ್ಥಯತಿ ||

ಮಂತ್ರಸ್ಯ ತಾಸ್ರರ್ಯಾರ್ಥಂ ದರ್ಶಯತಿ—ತತ್ರೇನ ಸಮಿದಾಧಾನಮಂತ್ರೇಣಾತ್ಯಾನಮಂಥಿ-
ಷೇಕಕರ್ಮಾಂತೇ ವೀರ್ಯೇಂದ್ರಿಯಾಧ್ಯಾಂ ಸಮೃದ್ಧಂ ಕರೋತಿ |

ಈ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಅಭಿಷೇಕಾನಂತರ ಪಠಿಸುವುದರಿಂದ ಯಜಮಾನನ ವೀರ್ಯ ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನೈದುವವು.

ಅಧಾಯ ಸಮಿಧಂ ತ್ರೀಣಿ ಪದಾನಿ ಪ್ರಾಜುದಜ್ಜು ಭೃತ್ಪ್ರಾಂತುತಿ ||

ಸಮಿದಾಧಾನಾದೂರ್ಧ್ವಂ ಕರ್ತವ್ಯಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಸಮಿಧಂ ಪ್ರತ್ಯಷ್ಟ್ಯ ಪ್ರಾಜುಖ ಉದಜ್ಜುಖೋ
ವಾ ಪದತ್ರಯಮುಭಿತ ಉತ್ಪ್ರಾಂತುಮೇತ್ | ಯದ್ವಾ ಪ್ರಾಜುದಜಿತ್ಯತ್ಯಂತರಾಲನರ್ತಿನೈತಾನೀಂ
ದಿಶಮುಭಿಲಕ್ಷ್ಯೇತ್ಪ್ರಾಂತುಮೇತ್ ||

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಪೀಠದಿಂದ ಇಳಿದು ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಸಮಿತ್ರನ್ನು ಹಾಕಿದ ಮೇಲೆ ತನ್ನ ಕಾಲನ್ನು ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಅಥವಾ ಉತ್ತರಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಅಥವಾ ಈ ಎರಡು ದಿಕ್ಕುಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ಈಶಾನ್ಯಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೆಜ್ಜೆಹಾಕುತ್ತಾ ಮುಂದೆ ನಡೆಯಬೇಕು.

ಕ್ಲೃಪ್ತಿರಸಿ ದಿಶಾಂ ಮಯಿ ದೇವೇಭ್ಯಃ ಕಲ್ಪತ | ಕಲ್ಪತಾಂ ಮೇ
ಯೋಗಕ್ಷೇಮೋಽಭಯಂ ಮೋಽಸ್ತು ||

ತತ್ರ ಮಂತ್ರಂ ದರ್ಶಯತಿ—ದ್ವಿಗ್ವಿಶೇಷಮುಭಿಲಕ್ಷ್ಯ ಕ್ರಿಯಮಾಣ ಹೇ ಪದೋತ್ಪ್ರವಣ
ತ್ವಂ ದಿಶಾಂ ಕ್ಲೃಪ್ತಿಃ ಕಲ್ಪನಂ ಸ್ವಾಧೀನತ್ವಸಂಪಾದಕಮಸಿ | ಅತೋ ಮಯಿ ಸೇವಾರ್ಥಂ ಕಲ್ಪತ
ಕಲ್ಪನಂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ಕುರು | ಬಹುವಚನಂ ಛಾಂದಸವತ್ | ಮೇ ಮಮ ಯೋಗಸಹಿತಃ ಕ್ಷೇಮಃ
ಕಲ್ಪತಾಂ ಸಂಪಾದ್ಯತಾವತ್ | ತಥೈವ ಮೇ ಮನೂಭಯಂ ಭಯರಾಹಿತ್ಯಮಸ್ತು ||

ಇದು ಪದವ್ರಕ್ಷೇಪಮಂತ್ರವು—ಇದರ ಅರ್ಥವು, ಎಲೈ ಪಾದವ್ರಕ್ಷೇಪವೇ ನಾನು ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ಪೂರ್ವ ಅಥವಾ ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಪರಾಜಯ (ಸೋಲು) ಉಂಟಾಗದಿರಲಿ. ಮತ್ತು ನಾನು ಇದುವರೆಗೆ ಗೆದ್ದಿರುವ ರಾಜ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಪುನಃ ಪರಾಜಯವುಂಟಾಗದಿರಲಿ ಮತ್ತು ನನಗೆ ಯೋಗಕ್ಷೇಮವು ಎಂದರೆ ಭಯರಾಹಿತ್ಯವು ಉಂಟಾಗಲಿ.

ಇತ್ಯಪರಾಜಿತಾಂ ದಿಶಮುಪತಿಷ್ಠತೇ ಜಿತಸ್ಯೈವಾಪುನಃಪರಾಜಯಾಯ
ತತ್ರದಿತಿಂ ೩ ||

ದಿಗುಪಸ್ಥಾನಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಇತ್ಯನೇನ ಪೂರ್ವೋಕ್ತೇನ ಕ್ಲೃಪ್ತಿರಸೀತ್ಯಾದಿಮಂತ್ರೇಣ ಪರಾ-
ಜಯರಹಿತಾಂ ಪ್ರಾಚೀಮುದೀಚೀಂ ವಾ ದಿಶಮುಪತಿಷ್ಠತೇ | ಅಥವಾ ದಿಶಮೈತಾನೀನುಪರಾಜಿತಾಂ-
ಮುಪತಿಷ್ಠತೇ | ಪೂರ್ವಂ ಜಿತಸ್ಯೈವ ದಿಗ್ವಿಶೇಷಸ್ಯ ಪುನಃ ಪರಾಜಯರಾಹಿತ್ಯಾರ್ಥಮುಪಸ್ಥಾನಮ್ |
ಲೋಕಾಶ್ಚ ತದುಪಸ್ಥಾನಮಿತಿ ಸರ್ವೇ ಪೂಜಯಂತಿ | ಪೂಜಾರ್ಥೇ ಯಂ ಸಾನುನಾಸಿಕವೃತ್ತಿಃ ||

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಕ್ಷೇತ್ರದಿಂದ ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವ, ಉತ್ತರ, ಅಥವಾ ಈಶಾನ್ಯದಿಕ್ಕನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ನಮಸ್ಕರಿಸಬೇಕು. ಹಿಂದೆ ಜಯಿಸಿದ ಅಥವಾ ಈಗ ಜಯಿಸುವ ರಾಜ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪರಾಜಯವುಂಟಾಗದಿರಲಿ ಎಂದು ಉಪಸ್ಥಾನ ಮಾಡಬೇಕು (ಪ್ರಾರ್ಥನೆ). ಇಲ್ಲಿ ಗೌರವಾರ್ಥವಾಗಿ ಅನುನಾಮಿಕ ಮತ್ತು ವ್ಯುತ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ.

English Translation

(The descent of the king from the throne after having been inaugurated. The mantras which he has to repeat at this occasion.)

He now descends from the throne-seat facing the branch of the Udumbara tree which was placed in the ground. The Udumbara being sap, and consequently a nourishing substance, the king goes thus to receive these gifts hidden in the Udumbara tree. Being seated above, and having put both his feet on the ground, he announces his descent facing the Udumbara, by uttering the following words, "I stand in the heavens, and on the earth; I stand in the air exhaled and inhaled; I stand on day and night; I stand on food and drink; I stand on Brahma, Kshattra, and these three worlds." Finally he stands firmly through the universal soul (sarva-atmā, which connects all the things, just mentioned.) and thence has a firm footing in the universe. He obtains continuous prosperity. The king who descends after having been inaugurated by the ceremony of Punarabhisheka in this way from the throne seat obtains supremacy over his subjects, and royal power.

After having descended he then stands inclining his body (upasthamkriya) with his face towards the east, and utters thrice the words, "Adoration to the Brahma" Then he says aloud, "I present a gift for the attainment of victory in general, of victory everywhere (abhiḥjiti), of victory over strong and weak enemies (vijiti), and of complete victory (samjiti)." By thus making thrice salutation to the Brahma, the Kshattra comes under the sway of the Brahma, and consequently the rule of the king becomes prosperous and he will have issue. As regards the mantra, "I present a gift for the attainment of victory," &c. he emits speech by it. For the words, "I give" implies that speech is conquered, recovered, after having been silent.

“ When speech is recovered, then consequently all this my performance shall be completed, “having (so thinking) emitted speech, he approaches the Ahavaniya fire and puts a stick into it, reciting, “ thou art a wooden stick, become joined to the sharpness of senses and strength of the body, Svaha” “ Finally he succeeds thus in making himself sharpness of senses and valiant. After having put the stick into the fire, he walks three steps towards the east and north, and addresses the step he is taking thus ; “ Thou art the means of subduing the regions ; ye steps, make me capable of adoring in the right mannner the gods ; may I obtain my desires wished for and preserve what is granted to me, and safety. ” He now proceeds to the north-east, that is to undo again a defeat. Such is the meaning they say.

ಇತಿ ಶ್ರೀನುಶ್ಚಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ನೇವಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯೇ ಸಪ್ತತ್ರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಪಂಚಮಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಮೂನಕ್ಷತ್ರೇಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾಗುವುದು.

ಅಥ ಸಪ್ತತ್ರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಷಷ್ಠಃ ಖಂಡಃ

ಮೂನಕ್ಷತ್ರೇಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಖಂಡವು

[ಶಕ್ತುಗಳನ್ನು ಸೋರಿಸಲು ರಾಜನು ಅನುಸರಿಸಬೇಕಾದ ಕೆಲವು ವಿಧಾನಯುಗಗಳು]

ದೇವಾಸುರಾ ನಾ ಏಷು ಲೋಕೇಷು ಸಂಯೇತಿರೇ ತ ಏತಸ್ಯಾಂ
ಪ್ರಾಚ್ಯಾಂ ದಿಶಿ ಯೇತಿರೇ ತಾಂಸ್ತತೋಽಸುರಾ ಅಜಯಂಸ್ತೇ
ದಕ್ಷಿಣಾಸ್ಯಾಂ ದಿಶಿ ಯೇತಿರೇ ತಾಂಸ್ತತೋಽಸುರಾ ಅಜಯಂಸ್ತೇ
ಪ್ರತೀಚ್ಯಾಂ ದಿಶಿ ಯೇತಿರೇ ತಾಂಸ್ತತೋಽಸುರಾ ಅಜಯಂಸ್ತೇ

ಏತಸ್ಮಿನ್ನವಾಂತರದೇಶೇ ಯೇತಿರೆ: ಯ ಏಷ ಪ್ರಾಜುದಜ್ಜ್ಞೇ ಹ
ತತೋ ಜಿಗ್ಯುಃ ||

ಅಪರಾಜಿತಾಂ ದಿತಮುಪತಿಷ್ಠತ ಇತಿ ಯದುಕ್ತಂ ತತ್ರೈಶಾನ್ಯಾ ದಿಶೋ ಮುಖ್ಯಾಪರಾಜಿ-
ತತ್ವಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಪುರಾ ಕದಾಚಿದ್ವೇನಾಶ್ವಾಸುರಾಶ್ಚೈಷು ಭೂರಾದಿಷು ಲೋಕೇಷು ನಿಮಿತ್ತೇಷು
ಸಂಯೇತಿರೇ ಯುದ್ಧಂ ಕೃತವಂತಃ | ತತ್ರ ಪ್ರಾಬ್ಧಾದಿಷು ಚತಸ್ರಷು ದಿಷ್ಟು ಯತ್ರ ಯತ್ರ ಯುದ್ಧಂ
ಕೃತಂ ತತ್ರ ತತ್ರಾಸುರಾಜಾಮೇವ ವಿಜಯೋಽಭವಿತ್ | ಯ ಏಷ ಪ್ರಾಜ್‌ದುಜದಿಗ್ಜ್ಞೈಯಸ್ತರ್ಕೀ
ಕಶ್ಚಿದವಾಂತರದೇಶೇ ಯದಾ ಯದಾ ಯುದ್ಧಂ ಕೃತಂ ತದಾ ಶೇ ದೇವಾಸ್ತತೋ ದೇಶಾನಿಮಿತ್ರ
ಭೂತಾಜ್ಜಿಗ್ಯುಭಯಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾಸ್ತಸ್ಮಾದಿಯಮೈಶಾನೀ ದಿಗಪರಾಜಿತಾ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಮಂತ್ರೇಣೋ-
ಪಸ್ಥೇಯಾ |

ಪೂರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಒಂದಾನೊಂದು ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಈ ಭೂಲೋಕವೇ ಮೊದಲಾದ ಲೋಕಗಳ ಅಧಿಪತ್ಯಕ್ಕಾಗಿ
ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಅಸುರರಿಗೂ ಯುದ್ಧವು ಸಂಭವಿಸಿತು. ಅಸುರರು ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧಮಾಡಿದಾಗ
ಅಸುರರಿಗೆ ಜಯವುಂಟಾಯಿತು, ಅನಂತರ ದೇವತೆಗಳು ಅಸುರರೊಡನೆ ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧಮಾಡಿದಾಗ ಅಗಲೂ
ಅಸುರರಿಗೆ ಜಯವು ಲಭಿಸಿತು. ಬಳಿಕ ದೇವಾಸುರರಿಗೆ ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧವು ನಡೆದಾಗ ಅಗಲೂ ಅಸುರರೇ ಜಯ
ಶಾಲಿಗಳಾದರು ಅನಂತರ ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧವು ಸಂಭವಿಸಿದಾಗ ಅಗಲೂ ಅಸುರರೇ ಜಯವನ್ನು ಗಳಿಸಿದರು.
ಕೊನೆಗೆ ದೇವತೆಗಳು ಯೋಚಿಸಿ ಪೂರ್ವ ಮತ್ತು ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಈಶಾನ್ಯದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಸುರರೊಡನೆ
ಯುದ್ಧಮಾಡಿದರು, ಅಗ ದೇವತೆಗಳೇ ಅಸುರರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯವನ್ನು ಗಳಿಸಿದರು. ಅದರಿಂದ ಈಶಾನ್ಯ
ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಅಪರಾಜಿತಾ ಎಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಮತ್ತೆಂದಿದ ಈ ದಿಕ್ಕನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಬೇಕು.

ತಂ ಯದಿ ಹ್ವತ್ರಿಯ ಉಪಧಾವೇಲ್ಲೇನಯೋಃ ಸಮಾಯತ್ಯೋಸ್ತಥಾ
ಮೇ ಕುರು ಯಥಾಹಮಿಮಾಂ ಸೇನಾಂ ಜಯಾನೀತಿ ಸ ಯದಿ
ತಥೇತಿ ಬ್ರೂಯಾದ್ವನಸ್ತತೇ ವೀಡ್ಯಂಗೆೋ ಹಿ ಭೂಯಾ ಇತ್ಯಸ್ಯ
ರಥೋಪಸ್ಯ ಮಭಿಮ್ಯಶ್ಯಾಘ್ನಿನಂ ಬ್ರೂಯಾತ್ ||

ತನೇತಮಭಿಷ್ಠಕ್ವತ್ವತ್ರಿಯನ್ವತ್ತಾಂತಂ ತಾವದವಸ್ಥಾಪ್ಯ ತತ್ರೈಸಂಗಾತಂ ಪುರುಷಾಂತರ-
ನ್ವತ್ತಾಂತಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಕಸ್ಮಿಂಶ್ಚಿದ್ವೇಶೇ ಯುದ್ಧಾರ್ಥಮುಭೇ ಸೇನೇ ಪರಸ್ಪರಂ ಸಮಾ-
ಗಚ್ಛತಃ | ತಯೋಃ ಸಮಾಗಚ್ಛಂತ್ಯೋಃ ಸೇನಯೋರ್ಮುಘ್ನೇ ಯಃ ಕೋಽಪಿ ಹ್ವತ್ರಿಯೋ ವಿಜ-
ಯಾರ್ಥಿ ಸಂಸ್ತಮಭಿಷ್ಠಕ್ವತ್ರಾನೀದಿಗುಪಸ್ಥಾಪಮುಕ್ತಂ ರಾಜಾಂ ಯದ್ಭುಪಧಾವೇತ್, ಕರಣಂ
ಗಚ್ಛೇತ್ | ಕೇನಾಭಿಪ್ರಾಯೇನೇತಿ ಸೋಽಭಿಧೀಯತೇ | ಹೇಽಭಿಷ್ಠಕ್ವ ಯಥಾಹಮಿಮಾಂ ಕಶ್ಚು-
ಸೇನಾಂ ಜಯಾನಿ ತಥಾ ಮೋನುಗ್ರಹಂ ಕುರ್ವಿತಿ ತದಭಿಪ್ರಾಯಃ | ತದಾನೀಂ ಸೋಽಭಿಷ್ಠಕ್ವಃ
ಹ್ವತ್ರಿಯೋ ಯದಿ ತಥೇತ್ಯಂಗೀಕಾರಂ ಬ್ರೂಯಾತ್ | ತದಾನೀಂ ವನಸ್ತತ ಇತ್ಯುತಾ ಜಯಾರ್ಥಿಃ

ಪುರುಷಸ್ಯ ರಥೋರ್ವ್ವಭಾಗಮಭಿಮ್ನುತ್ಯಾನಂತರಮೇನಂ ಜಯಾರ್ಥಿನಂ ಪ್ರತಿ ಪಕ್ಷ್ಯಮಾಣಂ ಮಂತ್ರಂ
ಬ್ರೂಯಾತ್ ||

ಯುದ್ಧಮಾಡುವಾಗ ಎರಡು ಸೇನೆಗಳು ಎದುರುಬದುರಿ ನಿಂತು ಯುದ್ಧಸನ್ನಾಹಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯವನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಪಡೆಯುವವನು ಆ ಎರಡು ಸೇನೆಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಈಶಾನ್ಯದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಭಿಷಿಕ್ತನಾದ ರಾಜನ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಅವನಿಗೆ ಶರಣಾಗತನಾಗಿ ಎತ್ತಿ ರಾಜನೇ, ನಾನು ಈ ಸೇನೆಯನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವಂತೆ ನನಗೆ ಅನುಗ್ರಹ ಮಾಡು ಎಂದು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆಗ ಅಭಿಷಿಕ್ತನಾದ ರಾಜನು ಹಾಗೇ ಆಗಲೆಂದು ಹೇಳುವನು. ಅನಂತರ (ಪುರೋಹಿತನು) ಜಯಾಭಿಲಾಷಿಯಾದ ಪುರುಷನ ರಥದ ಮೇಲಿಳಿದು ಅವನನ್ನು — ವನಸ್ತತೇ ನೀಡ್ಯಂಗೋ ಹಿ ಭೂಯಾ (ಋ. ಸಂ. ೬-೪೭-೨೬) ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಅಭಿಮರ್ಶನ (ಸ್ವರ್ಶನ, ಮುಟ್ಟುವುದು) ಮಾಡಿ ಜಯಾರ್ಥಿಯಾದ ಪುರುಷನಿಗೆ ಈ ಮಂತ್ರವನ್ನು (ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಮಂತ್ರವನ್ನು) ಹೇಳಬೇಕು.

ಆತಿಷ್ಠಸ್ವೈತಾಂ ತೇ ದಿಶಮುಭಿಮುಖಃ ಸಂನದ್ಧೋ ರಥೋಽಭಿ-
ಪ್ರವರ್ತತಾಂ ಸ ಉದಜ್ಜ ಪ್ರತ್ಯಜ್ಜ ದಕ್ಷಿಣಾ ಸ ಪ್ರಾಚ್ಛೋಽಭ್ಯ-
ಮಿತ್ರಮಿತಿ ||

ತಂ ಮಂತ್ರಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಹೇ ಜಯಾರ್ಥಿನೇತಾ ಮೈಶಾನೀಂ ದಿಶಮಾತಿಷ್ಠಸ್ವ ಸ್ವಾಶ್ಚುಹಿ | ತೇ ರಥ ಋಶಾಮೈಶಾನೀಂ ದಿಶಂ ಪ್ರತ್ಯಭಿಮುಖಃ ಸಂನದ್ಧಃ ಸರ್ವಾಯುಧಾದಿಸಂನಾಹೋಪೇತೋಽಭಿತಃ ಪ್ರವರ್ತತಾಮ್ | ತತಃ ಸರಥ ಉದಜ್ಜುಖಃ ಪ್ರವರ್ತತಾಮ್ | ತತಃ ಸ ರಥಃ ಪ್ರತ್ಯಜ್ಜುಖಃ ಪ್ರವರ್ತತಾಮ್ | ತತಃ ಸ ರಥೋ ದಕ್ಷಿಣಾಮುಖಃ ಪ್ರವರ್ತತಾಮ್ | ತತಃ ಸ ರಥಃ ಪ್ರಾಚ್ಛುಖಃ ಪ್ರವರ್ತತಾಮ್ | ತತ ಊರ್ಧ್ವಮುಭ್ಯಮಿತ್ರಂ ತ್ವನೀಯಂ ಶತ್ರುಂ ಪ್ರತಿ ಪ್ರವರ್ತತಾಮ್ ||

ಎತ್ತಿ ಜಯಾಭಿಲಾಷಿಯಾದ ಪುರುಷನೇ ನೀನು ಈಗ ಈಶಾನ್ಯದಿಕ್ಕಿಗೆ ಹೋಗು. ನಿನ್ನ ರಥವೂ ಅದರಲ್ಲಿರುವ ಆಯುಧಗಳೂವೆ ನಿನಗೇ ಯುದ್ಧಸನ್ನದ್ಧನಾಗಿ ಈಶಾನ್ಯದಿಕ್ಕಿಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ (ಎದುರಾಗಿ) ಸಿದ್ಧನಾಗಿರು. ಅನಂತರ ಆ ರಥವು ಉತ್ತರಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಸನ್ನದ್ಧವಾಗಲಿ. ಅನಂತರ ಆ ರಥವು ಪಶ್ಚಿಮಾಭಿಮುಖವಾಗಿಯೂ ಬಳಕೆ ದಕ್ಷಿಣಾಭಿಮುಖವಾಗಿಯೂ ಸಿದ್ಧವಾಗಲಿ. ಅನಂತರ ಆ ರಥವು ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಸನ್ನದ್ಧವಾಗಲಿ. ಅನಂತರ ಆ ರಥವು ಶತ್ರುವಿಗೆ ಎದುರಾಗಿ ಯುದ್ಧಸನ್ನದ್ಧವಾಗಿ ಹೊರಡಲಿ.

ಅಭಿವರ್ತೇನ ಹವಿಷೇತ್ಯೇಮೈನಮಾವರ್ತಯೇದಧೈನಮನ್ವೀಕ್ಷೇತಾ-
ಪ್ರತಿರಥೇನ ಶಾಸೇನ ಸೌಪರ್ಣೇನೇತಿ |

ಜಯಾರ್ಥಿನಂಪ್ರತ್ಯೇತನ್ಮಂತ್ರ ಕಥನಾಮಧ್ಯಮುಭಿಷಿಕ್ತಸ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯಂ ದರ್ಶಯತಿ— ಅಭಿವರ್ತೇನೇತಾದಿನಾ ಸೂಕ್ತೇನೈನಂ ಜಯಾರ್ಥಿನಮುಕ್ತಕ್ರಮೇಣ ದಿಕ್ಷ್ವಾವರ್ತಯೇತ್ | ಅಥಾನಂತರಮಾವರ್ತಮಾನಮೇನಂ ಸೂಕ್ತತ್ರಯೇಣಾನ್ವೀಕ್ಷೇತ | ಅಶುಃ ಶಿಶಾನಃ (೧೦-೧೦೩-೧) ಇತ್ಯಪ್ರತಿರಥಂ ಸೂಕ್ತಮ್ | ಶಾಸ ಇತ್ಯಾ (೧೦-೧೨೨-೧) ಇತಿ ಶಾಸಸೂಕ್ತಮ್ | ಪ್ರಧಾರಯಂತು ಮಧುನ ಇತಿ ಸೌಪರ್ಣಸೂಕ್ತಮ್ ||

ಅನಂತರ ಪುರೋಹಿತನು ಜಯಾಭಿಲಾಷಿಯಾದ ರಾಜನನ್ನು ಮುಂದೆ ತಿರುಗಿಸಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಅಭಿವರ್ತನ ಕವಿಷಾ (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೭೫-೧) ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಅನಂತರ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಮೂರು ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಾ ಆ ಪುರುಷನನ್ನು ನೋಡಬೇಕು. ಆಶುಃ ಶಿಶಾನಃ (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೦-೩-೧) ಎಂಬುವುದು ಅಪ್ರತಿರಥ ಸೂಕ್ತವು. ಶಾಸ ಇತ್ಯಾ (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೫೭-೧) ಎಂಬುವುದು ಶಾಸಸೂಕ್ತವು. ಪ್ರಧಾರಯಂತು ಮಧುನ ಎಂಬುವುದು ಸೌಪರ್ಣಸೂಕ್ತವು.

ಜಯತಿ ಹ ತಾಂ ಸೇನಾಂ |

ಅಭಿಷಿಕ್ತಸ್ಯ ಕೃತ್ಯಮುಕ್ತಾ ಜಯಾರ್ಥಿನಃ ಕೃತ್ಯಂ ದರ್ಶಯತಿ-

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಮಾಡಿದರೆ ಜಯಾರ್ಥಿಯಾದ ಪುರುಷನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ ಗೆಲ್ಲುವನು.

ಯದ್ಯು ವಾ ಏನಮುಪಧಾವೇತ್ಸಂಗ್ರಾಮಂ ಸಂಯತಿಷ್ಯಮಾಣಸ್ತಥಾ
ಮೇ ಕುರು ಯಥಾಽಹಮಿಮಂ ಸಂಗ್ರಾಮಂ ಸಂಜಯಾನೀತ್ಯೇತ-
ಸ್ಯಾಮೇವೈನಂ ದಿಶಿ ಯಾತಯೇಜ್ಜಯತಿ ಹ ತಂ ಸಂಗ್ರಾಮಂ |

ಸೇನಾಪ್ತಯಯುದ್ಧೇ ಜಯಾರ್ಥಿಂ ಪ್ರಯೋಗಮುಕ್ತಾ ಪುರುಷಪ್ತಯಯುದ್ಧೇಽಪಿ ತಮಾಹ—ಯಃ ಕೋಪಿ ಪುಮಾನ್ಸಂಯತಿಷ್ಯಮಾಣೇ ಯುದ್ಧಂ ಕರಿಷ್ಯಂಸ್ತಂ ಸಂಗ್ರಾಮಂ ಜೇತು-
ಮೇನಮುಭಿಷಿಕ್ತಂ ಯದ್ಯುಪಧಾವೇತ್ | ತಥಾ ಮೇ ಕುರ್ವಿತಿ ಪೂರ್ವವತ್ ||

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಯುದ್ಧಸಂನಿವೃತ್ತಾದ ಪುರುಷನು ತನ್ನ ಪುರೋಹಿತನನ್ನು ಕುರಿತು—ನಾನು ಈ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಗೆಲ್ಲುವಂತೆ ಮಾಡು ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯಶೀಲನಾಗುವನು.

ಯದ್ಯು ವಾ ಏನಮುಪಧಾವೇದ್ರಾಸ್ಪ್ರಾದಪರುದ್ಯಮಾನಸ್ತಥಾ ಮೇ
ಕಾರು ಯಥಾಽಹಮಿದಂ ರಾಷ್ಟ್ರಂ ಪುನರವಗಚ್ಛಾನೀತ್ಯೇತಾಕು-
ಮೇವೈನಂ ದಿಶಮುಪನಿಷ್ಯಮಯೇತ್ರಥಾ ಹ ರಾಷ್ಟ್ರಂ ಪುನರವ-
ಗಚ್ಛತಿ ||

ರಾಸ್ಪ್ರಾದ್ಯುಷ್ಯಸ್ಯ ಪುನರಪಿ ರಾಷ್ಟ್ರಪ್ರಾಪ್ತಾರ್ಥಂ ಪ್ರಯೋಗಂ ದರ್ಶಯತಿ ಯಥಾ ವೈ ಸೇನಯೋರ್ಯುದ್ಧೇ ಪುರುಷಯೋರ್ಯುದ್ಧೇ ಚಾಭಿಷಿಕ್ತೇನೋದೀಚೀಂ ದಿಶಂ ಪ್ರತಿ ಪ್ರಸ್ಥಾಪಿ. ತಸ್ಯ ಜಯಸ್ತಥೈವ ರಾಷ್ಟ್ರಭ್ರಷ್ಟೋಽಭಿಷಿಕ್ತೇನೈಶಾನೀಂ ದಿಶಂ ಪ್ರಸ್ಥಾಪಿತೋ ರಾಷ್ಟ್ರಂ ಪುನಃ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ||

ತನ್ನ ದೇಶವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ರಾಜನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಡೆಸಬೇಕಾದ ಕ್ರಮವು. ರಾಜನು ತನ್ನ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಪುನಃ ಅದನ್ನು ಹಿಂತಿರುಗಿ ಗೆಲ್ಲಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಯತ್ನ ಪಟ್ಟರೆ ಆಗ ಆ ರಾಜನು ಈಶಾನ್ಯ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ

ಹೇಳಿದ ಕ್ರಮದಂತೆ ಆಚರಿಸಿ ಶತ್ರುವಿನೋದನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿದರೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯವುಂಟಾಗಿ ತನ್ನ ಕಳೆದುಕೊಂಡಿದ್ದ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪುನಃ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುವನು.

ಉಪಸ್ಥಾಯಾಮಿತ್ರಾಣಾಂ ವ್ಯವನುಕ್ತಿಂ ಬ್ರುವನ್ಸ್ಯಹಾನಭೈತ್ಯಪ-
ಪ್ರಾಚ ಇಂದ್ರ ವಿಶ್ವಾ ಅಮಿತ್ರಾನಿತಿ ಸರ್ವತೋ ಹಾಸ್ಮಾ ಅನ-
ಮಿತ್ರಾನುಭಯಂ ಭವತ್ಯುತ್ತರೋತ್ತರೀಣೇಂ ಹ ತ್ರಿಯಮಶ್ನುತೇ-
ಶ್ಚತೇ ಹ ಪ್ರಜಾನಾನ್ಪೃಶ್ಚರ್ಯಮಾಧಿಪತ್ಯಂ ಯ ಏವಮೇತಾನು-
ಮಿತ್ರಾಣಾಂ ವ್ಯವನುಕ್ತಿಂ ಬ್ರುವನ್ಸ್ಯಹಾನಭೈತಿ ||

ಇತ್ತಂ ಪ್ರಾಸಂಗಿಕಂ ಪ್ರಯೋಗತ್ರಯಮುಕ್ತಾ ಪ್ರಕೃತಮೇವಾಧಿಸಿಕ್ರವಿಷಯಂ ಪ್ರ-
ಯೋಗಮಾಹ—ಪೂರ್ವತ್ರ ಕ್ಷೈಪ್ತಿರಸೀತ್ಯಾದಿಮಂತ್ರೇಣಾಧಿಸಿಕ್ರಸ್ಯ ಪದತ್ರಯಾಭ್ಯುತ್ಯಮುಜ-
ನ್ಮುಶಾನೀದಿಗುಪಸ್ಥಾನಂ ಚಾಭಿಷಿಕ್ತಂ | ತಾಂ ದಿಶಮುಪಸ್ಥಾಯಾನಂತರಮಮಿತ್ರಾಣಾಂ ಶತ್ರುಣಾಂ
ವ್ಯವನುಕ್ತಿಂ ವಿಶೇಷೇಣಾಪನೋದನಹೇತುವತ ಏವ ವ್ಯವನುತ್ಯಭಿಧಾನಾಮಪ್ರಾಚ ಇತ್ಯಾದಿಶಾ-
ನ್ಯುಚಂ ಬ್ರುವನ್ ಸ್ಯಗೃಹಾನಭಿಗಚ್ಛೀತ್ | ತಸ್ಯಾಮೃತಿ ಓದಿತೀಯಸಾದೇ ನುದಶ್ಚೇತಿ ಶ್ರವಣಾದಿಯು.
ಮೃಗಮಿತ್ರಾಣಾಂ ವ್ಯವನುಕ್ತಿಃ | ಅಸ್ಮಾ ಏವಂ ಗೃಹಮಾಗಚ್ಛತೋಽಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಸರ್ವತಃ
ಸರ್ವಾಸು ದಿಶ್ಶು ಶತ್ರುರಾಹಿತೈಲಕ್ಷಣಮುಭಯಂ ಭವತಿ | ನ ಕೇವಲಂ ಭಯರಾಹಿತ್ಯಂ ಕಿಂತೂತ್ತ-
ರೋತ್ತರಾಭಿವೃದ್ಧಿಸಂಪತ್ ಪ್ರಾಪ್ತ್ಯಸಾಯಾದಿಕಮಪಿ | ಯಥೋಕ್ತಮಂತ್ರೋಚ್ಚಾರಣೇನ ಯೋ
ಗೃಹಾನಭ್ಯಾಗತೋ ಭವತಿ ||

ಈ ರೀತಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಮೂರುಂಧ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಈಗ ಅಭಿಷಿಕ್ತನಾದವನು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು—ಹಿಂದೆ ಕ್ಷೈಪ್ತಿರಸಿ ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಈಶಾನ್ಯದಿಕ್ಕಿನ ಉಪಸ್ಥಾನಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು. ಆ ದಿಕ್ಕನ್ನು ಉಪಸ್ಥಾನ (ಪ್ರಾರ್ಥನೆ) ಮಾಡಿದನಂತರ ತನ್ನ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಓಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಪ ಪ್ರಾಚ ಇಂದ್ರ ವಿಶ್ವಾ ಅಮಿತ್ರಾನ್ (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೩೧-೧) ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ತನ್ನ ಅರಮನೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಬೇಕು. ಈ ಮಕ್ಕಿನ ಎರಡನೇ ಶಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ನುದಶ್ಚ ಎಂಬ ಪದಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಓಡಿಸುವ ವಿಷಯವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಮಕ್ಕನ್ನು ಪಠಿಸಿ ತನ್ನ ಗೃಹವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ರಾಜನಿಗೆ ಅವನ ಸಮುಪ್ರಶತ್ರುಗಳ ನಿವಾರಣೆಯಾಗಿ ಸಮುಪ್ರಸುಪಿಸಂಪತ್ತುಗಳು ಉತ್ತರೋತ್ತರ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನೈಸಿದುವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಜಯಾಭಿಲಾಷಿಯಾದ ರಾಜನು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಮಂತ್ರೋಚ್ಚಾರಣೆಯಿಂದ ತನ್ನ ಗೃಹವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಬೇಕು.

ಏತ್ಯ ಗೃಹಾನ್ವಶ್ಚಾದ್ಧ್ಯುಸ್ಯಾಗ್ನೇರುಪವಿಷ್ಣಾಯಾನ್ವಾರಬ್ಧಾಯ ಋತ್ವಿ-
ಗಂತತಃ ಕಂಸೇನ ಚತುಗ್ರಹೀತಾಸ್ತಿಶ್ಚ ಆಜ್ಯಾಹುತೀರೈಂದ್ರೀಃ
ಪ್ರಪದಂ ಜುಹೋತ್ಸನಾತ್ಯಾ ಅರಿಷ್ಠ್ಯಾ ಅಜ್ಯಾನ್ಯಾ ಅಭಯಾಯ||

ಗೃಹಪ್ರವೇಶೋದ್ಯೋಗ ಕರ್ತವ್ಯಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಗೃಹಪ್ರತ್ಯಾಗತ್ಯ ಯೋಜಯಂ ಗೃಹೋಽ
ಗೃಹೇ ವರ್ತಮಾನ ಔಪಾಸನೋಽಗ್ನಿಸ್ತಸ್ಯ ಪಶ್ಚಾದ್ಭಾಗ ಉಪವಿಷ್ಣುಯಾಃಸೀನಾಯ ಮುತ್ತಿಹೇಟ-
ನ್ವಾರಣ್ಯೋಪಸೃಷ್ಟವತೇ ಚತ್ತಿಯಾಯ ತಾದ್ಯಶಸ್ಯ ಚತ್ತಿಯಸ್ಯಾನಾತ್ಯಾದಿಸಿದ್ಯರ್ಥವೃತ್ತಿಗಧ್ಯ
ಯುರ್ವರಂತತಃ ಸರ್ವಪ್ರಯೋಗಾಂತೇ ಕಂಸೇನ ಶಾಂತ್ಯಪಾತ್ರೇಣ ಚತುರ್ಗೃಹೀತಾಶ್ಚತುರ್ವಾರಂ
ಸ್ವೀಕೃತಾ ಐಂದ್ರೀರಿಂದ್ರದೇವತಾಕಾ ವಶ್ಯಮಾಣ್ಯಸ್ತ್ರೀಭೀಮಂತ್ರೈಸ್ತಸ್ಯ ಆಜ್ಞಾಯತಿಃ ಪ್ರಪದಂ ಯಥಾ
ಭವತಿ ತಥಾ ಜುಹುಯಾತ್ | ಪ್ರಪದಂ ಪ್ರಕೃಷ್ಟಂ ಪದಮ್ | ತಥಾಚಾಹುಃ—

“ಸಾದಾ ಯಸ್ಯಾಸ್ತು ಯಾವಂತೋ ಯಾವದಕ್ಷ ರಸಂಮಿತಾಃ ||
ಮುಚ್ಯಧ್ಯಯನಮೇತೇಷಾಂ ಪ್ರಪದಂ ತದ್ವಿದುರ್ಬುಧಾಃ ||” ಇತಿ

ಆತಃ ಪ್ರಪದಶ್ಚೇನಕ್ಷ ರಸಾದಾದಿವೈಕಲ್ಯರಹಿತಂ ಲಾಕ್ಷಣಿಕಮುಚ್ಯಾ ರಣಮಭಿಧೀಯಂತೇ | ಅನಾರ್ತಿ-
ವ್ಯಾಧಿಸ್ತೀಡಾರಾಹಿತೈವ | ಅರಿಷ್ಟಃ ಶತ್ರುಭಿರಹಿಂಸಾ | ಅಜ್ಞಾನಿದ್ರವ್ಯಹಾನಿರಾಹಿತೈವ | ಅಭ-
ಯಂ ಚೋರಾದಿರಾಹಿತೈವ ||

ರಾಜನು ಗೃಹವನ್ನು (ಅರಮನೆಯನ್ನು) ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿದನೇಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕರ್ತವ್ಯವು—ಗೃಹಪ್ರವೇಶಾ
ನಂತರ ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಔಪಾಸನಾಗ್ನಿಯ ಹಿಂದುಗಡೆ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಮೂರು ಅಹುತಿಗಳನ್ನರ್ಪಿಸಬೇಕು.
ಪುರೋಹಿತನು ಆ ರಾಜನ ತಾಮ್ರದ ಪಾತ್ರೆಗೆ ನಾಲ್ಕಾವರ್ತಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಆಜ್ಯ (ಕಾಯಿಸಿದ ತುಪ್ಪ) ವನ್ನು ಹಾಕಿ ಇಂದ್ರ
ನನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಮೂರಾವರ್ತಿ ಹೋಮ ಮಾಡಬೇಕು. ಆಗ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪ್ರಪದ ಎಂದರೆ ಲೋಪವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳಿಲ್ಲದಂತೆ ಪಠಿಸಿ
ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು.

ಸಾದಾ ಯಸ್ಯಾಸ್ತು ಯಾವಂತೋ ಯಾವದಕ್ಷ ರಸಂಮಿತಾಃ |
ಮುಚ್ಯಧ್ಯಯನಮೇತೇಷಾಂ ಪ್ರಪದಂ ತದ್ವಿದುರ್ಬುಧಾಃ ||

ಈ ಶ್ಲೋಕವು ಪ್ರಪದ ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿಶದಪಡಿಸುವುದು. ಯಾವ ಮಕ್ಕನಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಗಳು ಹೆಚ್ಚು
ಕಡಿಮೆ ಇಲ್ಲವೆ ಲ್ಲಾಪ್ತಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿರುವುದೋ ಆ ಮಕ್ಕಿಗೆ ಪ್ರಪದವೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಅದರಿಂದ ಅಕ್ಷರಪಾದದಿಗಳಿಗೆ
ವೈಕಲ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ಲಕ್ಷಣವಾದ ಉಚ್ಚಾರಣೆಯಿಂದ ಪಠಿಸಲ್ಪಡುವ ಮಂತ್ರಕ್ಕೆ ಪ್ರಪದವೆಂದು ಹೆಸರು. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರುವ ಅನಾರ್ತಿ
ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರೋಗ ವೇದಲಾದ ವ್ಯಾಧಿಸರಿಹಾರವೆಂದರ್ಥವು. ಅರಿಷ್ಟಃ - ಶತ್ರುಭಯರಾಹಿತೈವ; ಅಜ್ಞಾನಿಃ - ದ್ರವ್ಯ
ಹಾನಿರಾಹಿತೈವ. ಅಭಯಂ - ಚೋರಾದಿ ಭಯರಾಹಿತೈವ. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಪದಪೂರ್ವವಾದ ಮಂತ್ರ ಪಠನಪೂರ್ವಕ
ವಾಗಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮೂರು ಅಜ್ಯಾಹುತಿಗಳನ್ನರ್ಪಿಸಿದರೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಅನಾರ್ತಿ, ಅರಿಷ್ಟ, ಅಜ್ಞಾನಿಃ, ಅಭಯಂ ಎಂಬ
ಭಯರಾಹಿತೈವೆಂಬ ಸುಖದಿಂದುವನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

English Translation

(Magical performance of a King for defeating an enemy).

The Devas and Asuras were fighting in these worlds. They fought in the eastern direction, then the Asuras defeated them. They then fought in the southern direction, and the Asuras defeated them again ; and likewise they were defeated by the Asuras when fighting in the western and northern directions. They were then fighting between the eastern and northern directions, and remained victors. The Kshatriya therefore, standing amidst both armies arrayed in battle lines, shall proceed to the north-east saying to him the house-priest. " Do so that I may conquer this army." After he (the house-priest) has consented, he should touch the upper part of the king's chariot, and repeat the mantra, *vanaspate vidvango hi* (6, 47, 26). Then he shall say to the king, " Turn towards this north-east direction ; thy chariot with all its implements should be turned thither (north-east) ; then to the north-west, south and east, and lastly towards the enemy." with the hymn, *abhivartena havisha* (10, 174) shall he turn his chariot, and when reciting the *Apratiratha* (10, 103 *asuh sisano*), *Sasa* (10, 152 *sasa ittha*), and *Sauparna* (*pradhara yantu madhuna*) hymns, he shall look upon it (the chariot) .

The Kshatriya conquers the hostile army, when he at the time of just being about fighting with the enemy takes thus his refuge with the house-priest saying, " Make me win this battle." He then shall let him fight in the north-eastern direction, and he (the Kshatriya) wins the battle. If he be turned out of his dominions and thus takes his refuge with him (the house-priest), saying, " Make me return to my dominions," then the house priest shall let him when going away proceed to this north-eastern direction and thus he recovers his dominions.

The king, whose inauguration ceremony is performed after having been standing in this north-eastern direction, recites then when going to his palace (the verse) calculated to drive away all enemies altogether. This verse is, *apa pracha*, (10, 131, 1). Then he will be made rid of all his enemies

and live in safety, and enjoy happiness increasing from day to day. He who returns to his palace whilst reciting the above mentioned mantra (10, 131, 1) obtains sovereignty over his subjects, and supreme power. After having come home he sits behind the household fire. His priest then, after having touched him, fills a goblet four times with melted butter, and makes thus three - each consisting of four spoonfuls offerings addressed to Indra, the mantras being recited in the Prapada form, in order that he might be protected from disease, injury from any loss, and enjoy perfect safety.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪ್ರಾಣಾಭ್ಯಾಂ ನಿರತಿಶೇಷೋ ಮೂವತ್ತೇಳನೆಯ ನೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ಐತರೀಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯೇ ಸಪ್ತಶ್ರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಸಪ್ತಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೀಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಮೂವತ್ತೇಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು.

ಅಥ ಸಪ್ತಶ್ರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಸಪ್ತಮಃ ಖಂಡಃ

ಮೂವತ್ತೇಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯ ಖಂಡವು

[ಈ ಮೂರು ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಕೆಲವು ಪದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಪಠಿಸುವುದು ಅದರ ಫಲವು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಜನಸುಖವು
ಉಂಟು ಆಧಿಪತ್ಯವು]

ಪರ್ಯೂಷು ಪ್ರಥಮ್ನ ನಾಜಸಾತಯೇ ಪರಿ ವೃತ್ರಾ ಭೂರ್ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರಾಣ
ಮಮೃತಂ ಪ್ರಪದ್ಯತೇಽಯಮಸೌ ಶರ್ಮ ವರ್ನೋಭಯಂ ಸ್ವಸ್ತಯೇ
ಸಹ ಪ್ರಜಯಾ ಸಹ ಪಶುಭಿರ್ಣಿ ಸಕ್ಷಣಿದ್ವಿಷ್ವಸ್ತರಧ್ಯಾ ಯಣಯಾ
ನ ಈಯಸೇ ಸ್ವಾಹಾ ||

ಉಕ್ತಾಹುತ್ಕರ್ಥಂ ಪ್ರಥಮಂ ಮಂತ್ರಮಾಹ — ಅತ್ರ ಪರ್ಯೂಷಿತ್ಯಾದಿಕಾಯ ಯಜಃ ಪಠ
ವೃತ್ರಾಣಿ ಸಕ್ಷಣಿರಿತಿ ದ್ವಿತೀಯಃ ಪಾದಃ | ತಸ್ಮಿನ್ ಪಾದೇ ವೃತ್ರಾಣೀತಿ ಯಸ್ವದಂ ತಸ್ಯ ಪದಸ್ಯ
ಮಧ್ಯೇ ಭೂರಿತ್ಯಾದಿಕಂ ಪಶುಭಿರೈತಂ ಪದಜಾತಂ ಪ್ರಕ್ಷೇಪಣೀಯಮ್ | ವೃಕ್ಷೇತ್ರೇತದಕ್ಷರ-

ದ್ವಯಂ ಪುರಸ್ತಾತ್ ಇತ್ಯೇತಸ್ಮರಸ್ತಾನ್ಯಥೇ ಪ್ರಕ್ಷೇಪಃ | ಅತ ವಿನಾಸ್ಯೋಚ್ಚಾರಣಸ್ಯ ಪ್ರಪದಮಿತಿ ನಾಮ ಸಂಪನ್ನಮ್ | ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತಂ ಪದಜಾತಂ ಯಸ್ಮಿನ್ನು ಚ್ಚಾರಣೇ ತದಚ್ಚಾರಣಂ ಪ್ರಪದಮ್ | ತತ್ರ ತಾನಪ್ಸಂಹಿತಾಯಾಮಾನಾನ್ಯಾಯಾ ಋಚೋಯಮರ್ಥಃ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ವಾಜಸಾತಯೇಽನ್ಯ-
 ಲಾಭಾಯ | ಪರ್ಯೋಪ್ಪಿತಿ ನಿಪಾತತ್ರಯಸಮೂಹೇನ ಪರಿತ ಇತ್ಯೇತಾವಾನೇವಾಘೋಽಭಿ-
 ಧೀಯತೇ | ಪರಿತಃ ಸರ್ವತಃ | ಪ್ರಥಸ್ತ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಧಾರಯ | ಧಾರಣಾಘೋ ದನೈಧಾಸುಃ | ಅಸ್ಯಚ್ಚಮಸ್ತಂ ಧಾತುಂ ಚಿತ್ರಂ ಧಾರಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ವೃತ್ರಾಣಿ ಕತ್ರೂಸ್ತರಿಸ್ತುಣಃ ಪರಿತೋ ನಿರಾಕರಿಷ್ಯುರ್ಭವ | ಸಕ್ಷಣಧಾತುರಾಚಿತ್ಯಾನ್ನಿರಾಕರಣಂ ಬ್ರೂತೇ | ದ್ವಿಷಃ ಕತ್ರೂಂಸ್ತರಧ್ಯೈ ಶರೀಕುಮ್ | ಋಣಾಯಾಃ ಪ್ರಯತ್ನಂ ಪ್ರಾಪ್ತಃ | ನೋಽನ್ಯದರ್ಥಮೀಯಸೇ ಚೇಷ್ಟಸ ಇತಿ | ಅಸ್ಯಾಮುಚಿ ವೃತ್ರಾಣೇತಿ ಪದಸ್ಯ ನುಧ್ಯೇ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತಸ್ಯ ಭೂರಿತ್ಯಾದಿ ಪಠಾಭಿತ್ಯಂತಪದಜಾತಸ್ಯಾನ್ಯ-
 ಮರ್ಥಃ | ಅಯಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯೋಸೌ ವಿಷ್ಣುಗುಪ್ತಾದಿನಾಮುಕೋ ಭೂರಾಧೀನಂ ಸ್ತದ್ಯತೇ ಕರಣಂ ಗಚ್ಛತಿ | ಭೂಃ ಪೃಥಿವೀ | ಬ್ರಹ್ಮ ವೇದಃ | ಪಾಪ ಪ್ರಸಿದ್ಧಃ | ಅಯಾತಂ ಮರಣರಿಹತಮ್ | ದೇವತಾರೂಪಂ ಭೂರಾದಿಕಂ ಕರಣಂ ಪ್ರಪನ್ನಸ್ಯ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯ ಪ್ರಜಯಾ ಪುತ್ರಾದಿರೂಪಯಾ ಸಹ ಪಠಾಭಿರ್ಗಮಾದಿ (ಭಿ) ಕ್ಷ ಸಹ ಸ್ತಸ್ಯಯೇ ಕ್ಷೇಮಾರ್ಥಂ ಕ್ಷಂ ಕರ್ಮ ಸುಖಂ ವರ್ಮ ಕವಚಮುಚಯಂ ಭಯರಿಹತಂ ದೇವತಾದಿರೂಪಂ ಸ್ಥಾನಂ ಚ ಕುರ್ವತಿ ಶೇಷಃ | ಏತದ್ವಿದ್ಯಾರ್ಥಂ ಸ್ತಾಹಾ ಪುಟ್ಟಮಿದಂ ಸುಹುತಮಸ್ತು ||

ಹಂ ಹೇಳಿದ ಮೂರು ಅಪುರಿತಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿನಯವರು—ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರುವ ಪರ್ಯೂಪು ಪ್ರಥಸ್ತ ವಾಜಸಾತಯೇ (ಋ. ಸಂ. ೯ರಗಂ-೧) ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪರಿ ವೃತ್ರಾಣಿ ಸಕ್ಷಣೇಃ ಎಂಬುದು ಎರಡನೆಯ ಪಾಠವು. ಈ ಪದದಲ್ಲಿ ವೃತ್ರಾಣಿ ಎಂಬ ಪದದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಭೂಃ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಪಠವು; ಎನ್ನುವವರಿಗೆ ಇರುವ ಕಡಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಬೇಕು. ಎಂದರೆ ವೃತ್ರಾಣಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ವೃತ್ರ ಎನ್ನುವ ಎರಡು ಅಕ್ಷರಗಳಿಗೂ ಣಿ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರಕ್ಕೂ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಭೂಃ ನೊಡಲಾದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಬೇಕು ಎಂಬಭವ್ಯವ್ಯಯವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವರ ಉಚ್ಚಾರಣೆಗೆ ಪ್ರಪದವೆಂದು ಹೆಸರು. ಯಾವ ಮಂತ್ರದ ಉಚ್ಚಾರಣೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಬೇರೆ ಪದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಲಾಗದೆಯೇ ಆದಕ್ಕೆ ಪ್ರಪದವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇಲ್ಲಿ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಈ ಮುಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥವು ಈಗಿನ ಇರುವುದು ... ಹೇ ಇಂದ್ರ-
 ಎಲ್ಯೇ ಇಂದ್ರನೇ, ವಾಜಸಾತಯೇ. -ಆನ್ನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ, ಪರ್ಯೋಪು- ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರಥಸ್ತ- ಪ್ರಕೃತ್ಯವಾಗಿ (ಚೇಷ್ಟಿಸಿ) ಧೂಮ, ನನುಗೆ ಅನ್ಯಾದ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮನಃಪುಮಾಡು ಎಂಬರ್ಥವು. ವೃತ್ರಾಣಿ- ಕತ್ರೂಗಳನ್ನು ಪರಿಸಕ್ಷಣಿ- ಸುತ್ತಲೂ ನಿರಾಕರಿಸು ಎಂದರೆ ನಾಶಮಾಡು (ಇಲ್ಲಿ ಸಕ್ಷಣಧಾತುವಾಗಿ ನಿರಾಕರಿಸು ಎಂಬರ್ಥವಿಲ್ಲವು.) ದ್ವಿಷಃ- ಕತ್ರೂಗಳನ್ನು ತರಧ್ಯೈ- ನಾಶಮಾಡಲು ಋಣಾಯಾಃ - ಪ್ರಯತ್ನಪೂರ್ವವಾಗಿ ಈಯಸೇ- ಪ್ರಪತ್ತನಾನು ಎಂಬರ್ಥವು. ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವೃತ್ರಾಣಿ ಎಂಬ ಪದದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಲ್ಪಡುವ ಭೂಬ್ರಹ್ಮ ಪಾಪಮುಚ್ಯತಂ ಪ್ರಪದ್ಯ-
 ತೇಯಮಸೌ ಕರ್ಮ ವರ್ಮಾರ್ಥಯಂ ಸ್ತಸ್ಯಯೇ | ಸಹ ಪ್ರಜಯಾ ಸಹ ಪಠಾಭಿಃ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ಆ ಅರ್ಥ ವೀರುವುದು. (ವಿಷ್ಣುಗುಪ್ತ ಎಂದು ನೊಡಲಾದ ಹೆಸರುಳ್ಳ) ಈ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ರಾಜನು. ಪೃಥಿವೀ ನೊಡಲಾದವನಿಗೆ ಮರೆ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ, ಇಲ್ಲಿ ಭೂಃ ಪೃಥಿವೀ, ಬ್ರಹ್ಮ- ವೇದವು (ವೇದಮಂತ್ರವು) ಪ್ರಾಣಃ - ಪ್ರಾಣವು, ಅಮೃತಂ - ಮರಣ ರಹಿತವು, ದೇವತಾಸ್ವರೂಪಗಣಾದ ಭೂಃ ನೊಡಲಾದವುಗಳನ್ನು ಮರೆ (ಕರಣ) ಹೋಗುವ ಈ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ (ರಾಜನಿಗೆ)

ಪ್ರತ್ಯಸಂಕಾನಾದಿ ಪ್ರಜೆಗಳಿಂದಲೂ ಗೋವುಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ಪಶುಗಳಿಂದಲೂ ಸಹ ಅವನ ಕ್ಷೇಮಾರ್ಥವಾಗಿ ಸುಖವನ್ನೂ ಭಯರಾಹಿತ್ಯವನ್ನೂ ದೇವತಾದಿರೂಪವಾದ ಸ್ಯಾನವಿಶೇಷವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಇವುಗಳ ಐತ್ಯಾಸಿಗಾಗಿ ನನಗೆ ಸ್ವಾಹಾಕಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಆಹುತಿಯನ್ನರ್ಪಿಸುವೆನು.

ಅನು ಹಿ ತ್ವಾ ಸುತಂ ಸೋಮ ಮದಾಮುಸಿ ಮಹೇ ಸಮಭುವೋ
ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರಾಣಮಮೃತಂ ಪ್ರಸದ್ಯತೇಯಮಸೌ ಶರ್ಮ ನರ್ಮಾ
ಭಯಂ ಸ್ವಸ್ತಯೇ | ಸಹ ಪ್ರಜಯಾ ಸಹ ಪಶುಭಿ (ಭೀ) ಯ್
ರಾಜ್ಞೇ ವಾಜಾ ಅಭಿ ಪವಮಾನ ಪ್ರಗಾಹಸೇ ಸ್ವಾಹಾ ||

ಪ್ರಪದನಾಮುಕಂ ಪ್ರಥಮಂ ಮಂತ್ರಮುಕ್ತಾ ತನ್ನಾಮುಕಂ ದ್ವಿತೀಯಂ ಮಂತ್ರಮಾಹ —
ಅತ್ರಾಪ್ಯನುಹಿತ್ವೇತ್ಯೇತಸ್ಯಾಮೃತಿ ಮಹೇ ಸಮರ್ಯ ರಾಜ್ಯ ಇತಿ ದ್ವಿತೀಯಃ ಪಾದಃ | ತತ್ರ
ಸಮರ್ಯೇತಿ ಯಸ್ತದಂ ತಸ್ಯ ಸಮೇತ್ಯಕ್ಷರದ್ರಯಮಧಸ್ತಾತ್ಕೃತ್ಯಾ ಯೇತ್ಯೇತಸ್ತೃತೀಯಂ—
ಮಕ್ಷರಮುಪರ್ಯವಸ್ಯಾಪ್ಯ ಭುವ ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ಪದಜಾತಂ ಪ್ರಕ್ಷೇಪಣೀಯಮ್ | ತಸ್ಯಾ
ಋಚೋಽಯಮರ್ಥಃ | ಹೇ ಸೋಮ ಸುತಮಭಿಪುತಂ ತ್ವಾಮನುಮದಾಮುಸಿ ವಯಂ ಹೃಷ್ಯಾಮಃ |
ಸಮರಂ ಯುದ್ಧಂ ತಮರ್ಯತಿ ಸಮರ್ಯಃ ಶೂರಶ್ರುಥಾವಿಧ ಹೇ ಇಂದ್ರ ಮಹೇ ಮಹತಿ ರಾಜ್ಞೇ |
ಏನಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯಂ ಸ್ಯಾಪಯೇತಿ ಶೇಷಃ | ಹೇ ಪವಮಾನ ಶೋಧಕ ವಾಜಾನನ್ನಾನಿ ಅಭಿಪ್ರಗಾಹಸೇ
ಸರ್ವತಃ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಗಾಹಸೇ ವಿಶೋದಯಸಿ ಸಂಪಾದಯಸೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಪದಮಧೇ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತಸ್ಯ
ಪದಜಾತಸ್ಯಾದೌ ಭುವ ಇತ್ಯಂತರಿಕ್ಷಮುಚ್ಯತೇ | ಬ್ರೂತೇತ್ಯಾದಿಕಂ ಸ್ವಾಹಾಕಾರಶ್ಚ ಪೂರ್ವವತ್ ||

ಪ್ರಪದ ಎಂಬ ಮೊದಲನೇ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳಿ ಈಗ ಎರಡನೇ ಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿವರಿಸಬಹುದು—ಹಿಂದಿನಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ
ಸಹ ಅನು ಹಿ ತ್ವಾ ಸುತಂ ಸೋಮ ಮದಾಮುಸಿ (ಬ್ರ. ಸಂ. ೯-೧೧೦-೨) ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮಹೇ ಸಮರ್ಯರಾಜ್ಯ
ಎಂಬುವುದು ಎರಡನೆಯ ಪಾದವು. ಇಲ್ಲಿರುವ ಸಮರ್ಯ ಎಂಬ ಪದದಲ್ಲಿ ಸಮ ಎಂಬ ಮೊದಲಿನ ಎರಡು ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು
ಪಠಿಸಿ ಅನಂತರ ಭುವ ಎಂದು ಮೊದಲಾದ (ಪಶುಭಿವರಿವಿಗೆ) ಇರುವ ಪದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಬಳಕೆ (ಸಮರ್ಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ)
ಮೂರನೇ ಅಕ್ಷರವಾದ ಯ್ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಪಠಿಸಬೇಕು. ಇದರ ಅರ್ಥವು—ಹೇ ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮವು
ದೇವನೇ, ಸುತಂ—ಹಿಂದಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿರುವ ಸೋಮರಸವನ್ನು, ತ್ವಾಂ ಅನು—ನಿನಗರ್ಪಿಸಿ, ಮದಾಮುಸಿ—ನಾವು
ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತೇವೆ. ಸಮರ್ಯಃ—ಯುದ್ಧವಿಶಾರದನಾದ ಹೇ ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ ಮಹತಿ ರಾಜ್ಞೇ—ಈ
ದೊಡ್ಡದಾದ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ರಾಜನನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸು. ಹೇ ಪವಮಾನ—ಶೋಧಕನಾದ ಎಲೈ ಸೋಮನೇ, ವಾಜಾನ್—
ಆನ್ನಗಳನ್ನು ಅಭಿಪ್ರಗಾಹಸೇ—ಮೊರಕಿಸಿಕೊಡುತ್ತೀಯೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿರುವ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಭುವಃ—ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಂತರಿಕ್ಷ
ವೆಂದರ್ಥವು. ಬ್ರಹ್ಮ ಮೊದಲಾದ ಇತರ ಪದಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಹಾಕಾರದವರೆಗೂ ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಅರ್ಥವು.

ಅಜೇಜನೋ ಹಿ ಪವಮಾನ ಸೂರ್ಯಂ ವಿಧಾರೇ ಶ ಸ್ವಬ್ರಹ್ಮ
ಮೃಣಮಮೃತಂ ಪ್ರಸದ್ಯತೇಯಮಸೌ ಶರ್ಮ ನರ್ಮಾಭಯಂ

ಸ್ವಪ್ತಯೇ | ಸಹ ಪ್ರಜಯಾ ಸಹ ಪಶುಭಿಃ ಕೃನಾ ಪಯೋ
ಗೋಜೀರಯಾ ರಂಭಮಾಣಾಃ ಪುರಂ ಧ್ಯಾ ಸ್ವಾಹೇತಿ ||

ಪ್ರಪದನಾನುಕಂ ತೃತೀಯಂ ಮಂತ್ರಮಾಹ—ಅಜೀಜನ ಇತ್ಯಸ್ಯಾನ್ಯುಜಿ ವಿಧಾರೇ ಶಕ್ತ-
ನೇತಿ ದ್ವಿತೀಯಃ ಪಾದಃ | ತತ್ರೈತ್ಯೈ ಕೃನೇತಿ ಪದಸ್ಯ ಶೇತ್ಯೇಕಮಕ್ಷರನುಧಸ್ತಾದುಚ್ಚಾಯಿ
ಕೃನೇತ್ಯಕ್ಷರದ್ವಯಮುಪರಿಷ್ಠಾದವಸ್ತಾಪ್ಯ ಮಧ್ಯೇ ಸ್ವರಿತ್ಯಾದಿಕಂ ಪಶುಭಿರತ್ಯಂತಂ ಪದಜಾತಂ
ಪ್ರಕ್ಷೇಪಣೇಯಮ್ | ತಸ್ಯಾ ಋಚೋಯಮುರ್ಥಃ | ಹೇ ಪವಮಾನ ಶೋಧಕೇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಸೂರ್ಯ-
ಮಜೀಜನ ಉತ್ಪಾದಿತನಾನಸಿ | ಶಕ್ತನಾ ಸ್ವಶಕ್ತ್ಯಾ ಪಯೋ ಜಲಂ ವಿಧಾರೇ ವಿಶೇಷೇಣ ಮೇಘ-
ಮಧ್ಯೇ ಧಾರಯಸಿ | ಗೋಜೀರಯಾ ಗವಾಂ ಜೀವನೇನ ನಿಮಿತ್ತೇನ ರಂಭಮಾಣೋ ವ್ಯಪ್ತಿ-
ಪ್ರದಾನಾರ್ಥಂ ಸಂಚರನ್ನುರಂ ಪೂರ್ಣಫಲಂ ಧ್ಯಾ ಚಿಂತಯ | ಗೋಜೀರಯೇತ್ಯುಪಲಕ್ಷಣಮ್ |
ಸರ್ವಪ್ರಾಣಜೀವನನಿಮಿತ್ತ ಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತ್ರಾಪಿ ಶಕ್ತನೇತಿಪದಮಧ್ಯೇ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ರಸ್ಯ ಪದಜಾತಸ್ಯಾದಾ
ಸ್ವರಿತಿ ದ್ಯುಲೋಕೋಽಭಿಧಿಯತೇ | ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾದಿಕಂ ಸ್ವಾಹಾರಾರಾಂತಂ ಪೂರ್ವವತ್ |
ಏತೇಷಾಂ ಪ್ರಪದನಾಮಾಶಾನಾಂ ಸಂಕ್ರಾಣಾಂ ಲಕ್ಷಣಂ ಪೂರ್ವಮೇವ ಪಾದಾ ಯಸ್ಯಾಸ್ಪ್ರೀತಿ
ಶ್ಲೋಕೇನೋದಾಹೃತಮ್ | ಪರ್ಯೂಪ್ತಿತ್ಯಾದಿಕಾ(ಯಾ)ಋಚೋ ಮಧ್ಯೇ ಭೂರ್ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರಾಣೇ-
ತ್ಯಾದಿಕಾಯಾ ಅಸ್ಯಾ ಋಚೋ ಯಾವಂತಃ ಪಾದಾ ಯಾವದಕ್ಷರಸಂನಿಕಾಸ್ತೇಷಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ
ಪತನಂ ಪ್ರಪದಮಿತಿ ತಸ್ಯ ಲಕ್ಷಣವಾಕ್ಯಸ್ಯಾರ್ಥಃ ||

ಈಗ ಪ್ರಪದ ಎಂಬ ಮೂರನೆಯ ಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ಅಜೀಜನೋ ಹಿ ಪವಮಾನ ಸೂರ್ಯಂ
(ಮ. ಸಂ. ೯-೧೧೦-೩) ಎಂಬುದು ಮೂರನೆಯ ಮಂತ್ರವು. ಇದರಲ್ಲಿ ವಿಧಾರೇ ಶಕ್ತನಾ ಎಂಬುದು ಎರಡನೆಯ
ಪಾದವು. ಇಲ್ಲಿರುವ ಶಕ್ತನಾ ಎಂಬ ಪದದ ಶ ಎಂಬ ಒಂದು ಅಕ್ಷರವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಿ ಅನಂತರ ಸ್ಯಃ ಮೊದಲಾದ ಪಶುಭಿಃ
ಎನ್ನುವವರೆಗೆ ಇರುವ ಪದಪಮೂಹವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಅನಂತರ ಕೃನಾ ಎಂಬ ಎರಡು ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಉಚ್ಚರಿಸಬೇಕು.
ಈ ಮುಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥವು—ಹೇ ಪವಮಾನ—ಎಲ್ಲಿ ಶೋಧಕನಾದ ಇಂದ್ರನೇ ತ್ವಂ—ನಿನ್ನ ಸೂರ್ಯಮಜೀಜನ—ಸೂರ್ಯ
ನನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿರುವೆ, ಕೃನಾ—ನಿನ್ನ ಶಕ್ತಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಪಯಃ—ನೀರನ್ನು ವಿಧಾರೇ—ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಮೇಘ ಮಧ್ಯ
ದಲ್ಲಿ ತುಂಬುತ್ತೀಯೆ. ಗೋಜೀರಯಾ—ಗೋವುಗಳು ಸಂಚಾರಾರ್ಥವಾಗಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಿರುವಂತೆ ಪೂರ್ಣವಾದ ಫಲವನ್ನು
ಹಿಂತಿರುತ್ತೀಯೆ. ಇಲ್ಲಿ ಗೋವುಗಳೆಂದರೆ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಎಂದರ್ಥವು. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪಬಟ್ಟಿರುವ ಪದಗಳ ಪ್ರಾರಂಭ
ದಲ್ಲಿರುವ ಸ್ಯಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸ್ವಗಲೋಕನೆಂದರ್ಥವು. ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹಿಡಿದು ಸ್ವಾಹಾರಾದವರೆಗೆ ಹಿಂದಿ
ನಂತಿಯೇ ಅರ್ಥವು. ಪ್ರಪದ ಎಂಬ ಈ ಮೂರು ಮಂತ್ರಗಳಿಗೂ ಹಿಂದೆ ಹೇಗೆ ಪಾದಾಯಸ್ಯಾಃ ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕವೇ
ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು. ಪರ್ವರ್ಷಮು ಎಂದು ಮೊದಲಾದ ಮುಕ್ತಿಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಭೂರ್ಬ್ರಹ್ಮ ಮೊದಲಾದ ಮುಕ್ತಿಯ
ಪಾದಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರ ಪರಿಮಿತಿಯು ಲಕ್ಷಣವಾಕ್ಯಾನುಸಾರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಮುಕ್ತಿಯಿಗೆ ಪ್ರಪದವೆಂಬ ಹೆಸರು
ಸಲ್ಲುವುದು.

ಅನಾತೋ ಹ ವಾ ಅರಿಷ್ಯೋಽಶೇತಃ ಸರ್ವತೋ ಗುಪ್ತಸ್ರಯ್ಯೈ
ವಿದ್ಯಾಯೈ ರೂಪೇಣ ಸರ್ವಾ ದಿಶೋಽನು ಸಂಚರತ್ಯೈಂದ್ರೇ

ಲೋಕೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತೋ ಯಸ್ಮಾ ಏತಾ ಯುಕ್ತಿಗಂತತಃ ಕಂಸೇನ
ಚತುರ್ಗೃಹೀತಾಸ್ತಿಸ್ತು ಅಜ್ಯಾಹುತೀರೈಂದ್ರೀಃ ಪ್ರಸವದಂ ಜುಹೋತಿ ||

ಉಕ್ತಮಂತ್ರತ್ರಯಸಾಧ್ಯಾ ಆಹುತೀಃ ಪ್ರಕಂಸತಿ—ಯಸ್ಮೈ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾಯ ಯುಕ್ತಿಗಂಧ-
ರ್ಯುರಂತತೋಽಭಿಷೇಕಪ್ರಯೋಗಾಂತೇ ಯಥೋಕ್ತಕ್ರಮೇಣ ಜುಹೋತಿ | ಅಸೌ ಕ್ಷತ್ರಿ
ಯೋನಾತೋಽ ರೋಗರಹಿತೋಽರಿಷ್ಟಃ ಶತ್ರುಭಿರಹಿಂಸಿತಃ | ಅಜೀತಸ್ತ್ರೈಃ ಶತ್ರುಭಿಯುಗ್ಧೈಃ-
ಪೃಷ್ಠಿತಃ | ಸರ್ವತೋಗುಪ್ತಃ ಇಂದ್ರೀಣ ರಕ್ಷತಃ | ಕೇನ ಸಾಧನೇನ ರಕ್ಷಿತ ಇತಿ ತದುಚ್ಯತೇ | ತ್ರಯೈ
ವಿದ್ಯಾಯೈ ರೂಪೇಣ ವೇದತ್ರಯೋಕ್ತಮಂತ್ರೇಣೇತ್ಯರ್ಥಃ ತೇನ ರಕ್ಷಿತಃ ಸರ್ವ ಸರ್ವಾ ದಿಶಃ
ಸ್ರಾಚ್ಯಾದ್ಯಾ ಅನುಸಂಚರತಿ ಅನುಕ್ರಮೇಣ ವಿಜಯಾರ್ಥಂ ಪ್ರವರ್ತತೇ | ಮರಣಾದೂರ್ಧ್ವವ್ಯಂದ್ರೀ
ಲೋಕೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತೋ ಭವತಿ ||

ವೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಮೂರು ಅಜ್ಯಾಹುತಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವರು— ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಲಾದ ಯುಕ್ತಿಕ್ರಮಗಳ ಈ
ಪ್ರಯೋಗದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ರಾಜನಿಂದ ಹೋಮಮಾಡಿಸುವರು. ಇದರ ಅರ್ಥವು—ಅಸೌ
ಈ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ರಾಜನು ಅನಾರ್ಥಃ—ರೋಗ ಅಥವಾ ವ್ಯಾಧಿರಹಿತನಾಗಿರುವನು. ಅರಿಷ್ಟಃ—ಶತ್ರುಬಾಧಾರಹಿತನು-
ಅಜೀತಃ—ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಜಯಿಸಲ್ಪಡದಿರುವನು. ಸರ್ವತೋ ಗುಪ್ತಃ—ಇಂದ್ರದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವವನು
(ಹೇಗೆ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವವನು ಎಂದರೆ) ತ್ರಯೈ ವಿದ್ಯಾಯೈ—ಮೂರು ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪ
ಟ್ಟಿರುವವನು. ಈ ರೀತಿ ಇಂದ್ರನಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಈ ರಾಜನು ಪೂರ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಸಮುದ್ರ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ
ವಿಜಯಶಾಲಿಯಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವನು ಮತ್ತು ಮರಣಾನಂತರ ಇಂದ್ರಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನೆಲೆಸಿ ಸುಖಿಸುವನು.

ಅಥಾಂತತಃ ಪ್ರಜಾತಿಮಾಶಾಸ್ತ್ರೇ ಗನಾಮಶ್ವಾನಾಂ ಪುರುಷಾಣಾಮಿಹ
ಗಾವಃ ಪ್ರಜಾಯಧ್ವಮಿದಾಶ್ವಾ ಇಹ ಪೂರುಷಾಃ | ಇಹೋ ಸಹಸ್ರ
ದಕ್ಷಿಣೋ ವೀರಸ್ಮೃತಾ ನಿಸ್ಸೀದತ್ಪ್ರಿತಿ ||

ಹೋಮಾದೂರ್ಧ್ವಮಾಶೀರ್ಮಂತ್ರಪಾಠಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಅಥ ಹೋಮಾನಂತರಮಂತತಃ
ಪ್ರಯೋಗಾಂತ ಇಹ ಗಾವ ಇತ್ಯಾದಿಮಂತ್ರೇಣ ಗನಾದೀನಾಂ ಪ್ರಜಾತಿಮುಕ್ತಮಾಶಾಸ್ತ್ರೇ
ಪ್ರಾರ್ಥನಯತೇ | ಮಂತ್ರಸ್ವಾಯಮುರ್ಥಃ | ಹೇ ಗಾವ ಇಹ ಮನ್ಯಾಷ್ಟ್ರೇ ಪ್ರಜಾಯಧ್ವಂ
ಪ್ರಕರ್ಷೇಣೋಽನ್ವನ್ನ ಭವತಿ | ಏವಮಶ್ವಾಃ ಪುರುಷಾಶ್ಚ | ಇಹೋ, ಅಪ್ಪಿನ್ನೇವ ಶಾಷ್ಟ್ರೇ ಸಹಸ್ರ-
ದಕ್ಷಿಣೇ ಯಾಗೇಷು ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯದಕ್ಷಿಣಾದಾನಶೀಲೋ ವೀರಃ ಪುತ್ರಸ್ಮೃತಾ ಪ್ರಜಾನಾಂ ರಕ್ಷತಃ
ಸನ್ನಿಸ್ಸೀದತು ||

ಹೋಮಾನಂತರ ಅಶೀರ್ಮದಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿನಯಿಸುವರು. ಹೋಮಾನಂತರ ಎಂದೆ ಪ್ರಯೋಗದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ
ಇಹಗಾವ ಎಂದು ಮೊದಲಾದ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಗನಾದಿಪಂಪ್ರತಿಯುಂಟಾಗಲೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಮಂತ್ರದ ಅರ್ಥವು
ಹೇ ಗಾವಃ—ಎಂದೆ ಗೋವುಗಳೇ, ಇಹ—ಈ ನನ್ನ ರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾಯಧ್ವಂ—ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು

ಹೊಂದಿ, ಏವಂ—ಹಾಗೆಯೇ ಅಶ್ವಾಃ ಪುರುಷಾಶ್ಚ—ಅಶ್ವಗಳೂ ಪುರುಷರೂ ಸಹ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನೈದಲಿ. ಇಹೋ—
ಈ ನನ್ನ ರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ ಸಹಸ್ರದಕ್ಷಿಣಾ—ಸಹಸ್ರ ಅಥವಾ ಅಸಂಖ್ಯತವಾದ ದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ
ವೀರಃ—ವೀರನಾದವನೂ ಪುತ್ರನು ತ್ರಾತಾ—ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವನಾಗಿ ನಿಷೀಲವತು—ಬದುಕಾಲ ಬೆಲಿಸಲಿ.

ಏಹುರ್ವೈ ಪ್ರಜಯಾ ಪಶುಭಿರ್ಭವತಿ ಯ ಏವಮೇತಾನುಂತತಃ
ಪ್ರಜಾತಿಮಾಶಾಸ್ತ್ರೇ ಗವಾಮಶ್ವಾನಾಂ ಪುರುಷಾಣಾಂ ||

ಅನೇನ ಮಂತ್ರೇಣ ಪ್ರಾರ್ಥನಂ ಪ್ರಕಸತಿ—ಯ ಏವಮಾಶಾಸಾನಃ ಕ್ಷತ್ರಿಯಃ ಸ ಪ್ರಜಾದಿ-
ಭಿರ್ಭವತ್ಯೇ ಭೂತ ಏವ ಭವತಿ ||

ಈ ಪ್ರಾರ್ಥನಾಮಂತ್ರವನ್ನು ಪ್ರಕಸೆ ಮಾಡುವರು. ಈ ರೀತಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವ ರಾಜನು ಪ್ರಜೆಗಳಿಂದಲೂ ಗೋವು,
ಅಶ್ವ ಮೊದಲಾದ ಒಳಸಂಪತ್ತಿನಿಂದಲೂ ಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದು ಸುಖಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಏಷ ಹ ವಾವ ಕ್ಷತ್ರಿಯೋಽವಿಕೃಷ್ಣೋ ಯಮೇವಂವಿದೋ ಯಾ
ಜಯಂತಿ ||

ಪುನರಭಿಷೇಕಸಂಯಂತ್ರೇಽಸ್ಮಿನ್ ಕ್ಷತ್ರಿಯಯಾಗೇ ಯಾಜಯತ್ಯಣಾಮ್ನಿಚ್ಛಾಂ ವೇದಸಂ
ಪ್ರಕಸತಿ—ಏವಮುಕ್ತಾಭಿಷೇಕಪ್ರಕಾರಂ ಜಾನಂತ ಋತ್ವಿಜೋ ಯಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯಂ ಯಾಜಯಂತಿ |
ಏಷ ಏವ ಕ್ಷತ್ರಿಯಃ ಸರ್ವೇಷ್ವವಿಕೃಷ್ಣೋ ನಾಪಕಷ್ಯಃ | ನ ಹ್ಯಸ್ಯ ಕದಾಚಿದಪ್ಯಪಕಷೋಽಭವತಿ ||

ಈ ರೀತಿ ಅಭಿಷೇಕಾನಂತರ ಆಚರಿಸುವ ರಾಜನಿಗೆ ಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುವ ಋತ್ವಿಗ್ಗನರು ಮತ್ತು ಆ ರಾಜನು
ಯಾವಾಗಲೂ ಕಷ್ಟ ಮತ್ತು ಯಾವ ತೊಂದರೆಗಳಿಗೂ ಒಳಗಾಗದೆ ಸುಖದಿಂದಿರುವರು.

ಅಥ ಹ ತಂ ವೈದವ ಕರ್ಷಂತೇ ಯಥಾ ಹ ವಾ ಇದಂ ನಿಷಾದಾ ವಾ
ಸೇಳಗಾ ವಾ ಪಾಪಕೃತೋ ವಾ ವಿತ್ತವಂತಂ ಪುರುಷಮರಣ್ಯೇ
ಗೃಹೀತ್ವಾ ಕರ್ತಮನ್ವಸ್ಯ ವಿತ್ತಮಾದಾಯ ದ್ರವಂತ್ಯೇವಮೇವ ತ
ಋತ್ವಿಜೋ ಯಜಮಾನಂ ಕರ್ತಮನ್ವಸ್ಯ ವಿತ್ತಮಾದಾಯ ದ್ರವಂತಿ
ಯಮನೇವಂವಿದೋ ಯಾಜಯಂತಿ ||

ಋತ್ವಿಜಾಮುಖೇಕಪರಿಜ್ಞಾನಾಭಾವಂ ನಿಂದತಿ ||—ಅನೇನಂವಿದೋಽಭಿಷೇಕಪ್ರಕಾರಂ-
ಮಜಾನಂತ ಋತ್ವಿಜೋ ಯಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯಂ ಯಾಜಯಂತಿ ತಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯಂ ವಿಶರ್ಷಂತ ಏವ ವಿಶ್ವ-
ಕೃಷ್ಣಮಪಕೃಷ್ಣಂ ಕುರ್ವಂತ್ಯೇವ | ತತ್ತೇದಂ ನಿರರ್ಶನಮುಚ್ಯತೇ | ನಿಷಾದಾಂ ನಿಲಚ್ಛಾತಯೋ
ಮನುಷ್ಯಾಃ | ಸೇಳಗಾಶ್ಲೋಕಾಃ | ಇಲಾನ್ಯಂ ತಯಾ ಸಹ ವರ್ತಂತ ಇತಿ ಸೇಳಾ ಧನಿಕಾಸ್ತಾನು-
ನಾಪಹಾರಾರ್ಥಂ ಗಚ್ಚಂತೀತಿ ಚಾರಾಃ ಸೇಳಗಾಃ | ಪಾಪಕೃತೋ ಹಿಂಸಾಕಾರಿಣಃ | ತ್ರಿವಿಧಾ

ದುಷ್ಪಾ ಪುರುಷಾ ವಿಶ್ವವಂತಂ ಬಹುಧನೋಪೇತಂ ಪುರುಷಮರಣ್ಯಮುಧೈಃ ಗೃಹೀತ್ವಾ ಕರ್ತವ್ಯಮಸ್ಯ ಕಸ್ತಿಂಶಿ ದಂಧಕೂಪಾದಿರೂಪೇ ಗರ್ತೇತಂ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ಯ ತದೀಯಂ ಧನಮಪಹೃತ್ಯ ದ್ರವಂತಿ ಪಲಾಯಂತೇ | ಏನಮೇವಾನಭಿಜ್ಞಾ ಯುಕ್ತಿಜೋ ಯಜಮಾನಂ ನರಕರೂಪಂ ಕರ್ತವ್ಯಸ್ಯ ನರಕಹೇತೌ ದುರನುಷ್ಠಾನೇನಸ್ಮಾಶ್ಚ ದಕ್ಷಿಣಾರೂಪೇಣ ತದೀಯಂ ದ್ರವ್ಯಮಪಹೃತ್ಯ ಸ್ವಗೃಹೇಷು ಗಚ್ಛಂತಿ ||

ಮುಕ್ತಿ ಕೃಮಿಗಳಿಗೆ ಅಭಿಷೇಕವಂಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನು ನಿಂದಿಸುವರು — ಯಜ್ಞ ಮಾಡಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಪರಿಣತರಲ್ಲದ ಮುಕ್ತಿ ಕೃಮಿಗಳು ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ರಾಜನೊಬ್ಬನಿಗೆ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡಿಸುವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಎಂದರೆ ರಾಜನಿಗೆ ಕೇಡನ್ನೇ ಉಂಟುಮಾಡುವದು, ಆ ರಾಜನ ಸರ್ವಸ್ವವೂ ನಾಶವನ್ನೈದುವುದು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ನಿದರ್ಶನವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಐಷಾದರೊಬ್ಬನು ನೀಚಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಮನುಷ್ಯರು ಬೇಡರು. ಇತರರ ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವ ಜೋರರು (ಕಳ್ಳರು) ಇವರಿಗೆ ಸೇಳಗರೆದೂ ಹೆಸರು ಎಂದರೆ ಧನಿಕರಸ್ವತ್ತನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ ಜೀವಿಸುವ ಕಳ್ಳರು ಎಂದರ್ಥವು. ಹಿಂಸೆಯನ್ನೂ ಪಾಪ ಕೃತ್ಯವನ್ನೂ ಮಾಡುವವರು. ಇಂತಹ ದುಷ್ವರಾದ ಜನರು ಅರಣ್ಯಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಧನಿಕರಾದ ಜನರ ಧನವನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಪ್ರಹರಿಸಿ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಪಾಳುಭಾವಿಗೆ ಅವರನ್ನು ತಳ್ಳಿ ತಾವು ಓಡಿಹೋಗುವರು. ಇದರಂತೆಯೇ ಯಜ್ಞ ಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಲು ತಿಳಿಯದವರು ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಪುರೋಹಿತರಾದಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯದೆ ತಪ್ಪು ತಪ್ಪಾಗಿ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ ಯಜಮಾನನು ನರಕಕ್ಕೆ ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಅವನಿಂದ ಬಹುಪ್ರವೃತ್ತವನ್ನು ದಕ್ಷಿಣಾರೂಪವಾಗಿ ಕಿತ್ತುಕೊಂಡು ಹೊರಟುಹೋಗುತ್ತಾರೆ.

ಏತದ್ಧ ಸ್ಮ ನೈ ತದ್ವಿದ್ವಾನಾಹ ಜನಮೇಜಯಃ ಪಾರಿಕ್ರಿತ ಏವಂವಿದಂ
ಹಿ ನೈ ನಾಮೇವಂವಿದೋ ಯಾಜಯಂತಿ ತಸ್ಮಾದಹಂ ಜಯಾಮು-
ಭೀತ್ವರೀಂ ಸೇನಾಂ ಜಯಾಮ್ಯುಭೀತ್ವರ್ಯಾ ಸೇನಯಾ ನಮಾ
ದಿನ್ಯಾ ನ ಮಾನುಷ್ಯ ಇಷವ ಋಚೈಂತ್ಯೇಷ್ಯಾಮಿ ಸರ್ವಮಾಯುಃ
ಸರ್ವಭೂಮಿರ್ಭವಿಷ್ಯಾಮೀತಿ ||

ಉಕ್ತಾಭಿಷೇಕವಶ್ಯಂತಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯಯಾಗಮದಾಹರಣಮುಪೇನ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ಪರಿಕ್ರಿತೋ ರಾಜ್ಞಃಪುತ್ರೋ ಜನಮೇಜಯಸ್ತದೇತಸ್ಸರ್ವಂ ಪ್ರಯೋಗಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಂ ವಿದ್ವಾನ್ಸನ್ನಭಾವದ್ಯ ಏವ. ಮುನಾಚ | ಅಹವಸ್ಯೇವಂವಿದ್ಯತಿಜೋಷ್ಯೇವಂ ವಿದ್ವಾನ್ಸ್ಮಾಧಭಿಷೇಕಾಂತೇನ ಯಾಗೇನ ದ್ವಂದ್ವಯುದ್ಧೇ ಜಯಾಮಿ | ಕಂಚ ಅಭಿತ್ವರೀಮುಭಿತೋ ಯುದ್ಧಾರ್ಥಮುದ್ಯಕ್ತಾಂ ಪರಕೀಯಾಂ ಸೇನಾಂ ತಾದೃಶ್ಯಾ ಸೇನಯಾ ಜಯಾಮಿ | ತಥಾವಿಧಂ ಮಾಂ ದಿನ್ಯಾ ಇಷವೋ ದೇವಪ್ರೇರಿತಾ ಬಾಹಾ ವ ಪ್ರಾಶ್ನಂತಿ | ಮಾನುಷ್ಯಶ್ಚೇವವೋ ನ ಪ್ರಾಶ್ನಂತಿ | ಅಪಮೃತ್ಯುಂಹಿತಃ ಸರ್ವಮು-
ಷ್ಯಾಯಃ ಪ್ರಾಶ್ನಾಮಿ | ಸರ್ವಾ ಚತುಃಸಾಗರಪರಿವೇಷ್ಟಿತಾರ್ಭೂಮಿಯಸ್ಯಾದೀನಾ ಸೋಽಯಂ ಸರ್ವಭೂಮಿಷ್ಠಾದ್ಯತೋ ಭವಿಷ್ಯಾಮೀತಿ |

ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ರಾಜನು ಅಭಿಷೇಕಪರ್ಯಂತರವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಯಾಗವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವುದು - ಪಂಕ್ಷಿತ್ ರಾಜನ ಪುತ್ರನೂ ವಿದ್ಯಾಂಸನೂ ಆದ ಜನಮೇಜಯನೆಂಬುವನು ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವ ಪ್ರಯೋಗಮಹಾತ್ಮಿಯನ್ನು ವಿದ್ವತ್ಪ್ರಭಾ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದನು - ನಾನು ಯಜ್ಞದ ಪ್ರಯೋಗಾವಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವೆನು. ನನಗೆ ಯಜ್ಞ ಮಾಡಿಸುವ ಪುತ್ರಿಕೃತ್ಯ ಗಳೂ (ಪುರೋಹಿತರು ಯಜ್ಞ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದವರು. ಇಂತಹ ಪುರೋಹಿತರು ಅಭಿಷೇಕದವರೆಗೂ ಮಾಡಿಸಿದ ಯಾಗದಿಂದ ನಾನು ದ್ವಂದ್ವಿಯುದ್ಧವೇ ಮೊದಲಾದ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಜಯಶಾಲಿಯಾಗುವೆನು. ಮತ್ತು ನನಗೆ ಎದುರಾಗಿ ಬರುವ ಶತ್ರುಗಳೆನೆಯನ್ನು ಅದೇವಿಧವಾದ ನನ್ನ ಸೇನೆಯಿಂದ ಜಯಿಸುವೆನು. ಇಂತಹ ಶೂರನಾದ ನನ್ನನ್ನು ದೇವತೆಗಳಾಗಲಿ, ಮನುಷ್ಯರಾಗಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಧನುರ್ಬಾಣಗಳು ಏನೂ ಮಾಡಲಾರವು. ನಾನು ಯಾವ ಅಪಮೃತ್ಯುವಿಗೂ ಈಡಾಗದೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ಆಯುಷ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದು ಚತುಸ್ಸಾಗರಪರ್ಯಂತವಾದ ಭೂಮಂಡಲಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿ ರಾಜ್ಯಭಾರ ಮಾಡುವೆನು.

ನ ಹ ವಾ ಏನಂ ದಿನ್ಯಾ ನ ಮಾನುಷ್ಯ ಇಷವ ಋಚ್ಛಂತ್ರೇತಿ ಸರ್ವ-
ಮಾಯುಃ ಸರ್ವಭೂಮಿರ್ಭವತಿ ಯಮೇವಂವಿದೋ ಯಾಜಯಂತಿ
ಯಾಜಯಂತಿ ||

ಜನಮೇಜಯನಾಕ್ಯೋದಾಹರಣೇ ದೃಢೀಕೃತಮರ್ಥಂ ನಿಗಮಯತಿ-ತ್ಯಷ್ಟೋಽರ್ಥಃ ||

ಯಜ್ಞ ಕುಶಲರಾದ ಪುರೋಹಿತರು ನನಗೆ ವಿದ್ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಯಜ್ಞ ಮಾಡಿಸುವುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳಾಗಲಿ, ಮನುಷ್ಯ ರಾಗಲಿ ನನಗೆ ಯಾವವಿಧವಾದ ಕೆಡಕನ್ನೂ ಆಪಾಯವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ನಾನು ಸಂಪೂರ್ಣ ಆಯುಷ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದು ಸಮಸ್ತ ಭೂಮಂಡಲವನ್ನು ಪಾಲಿಸುತ್ತಾ ಬಹುಕಾಲ ಜೀವಿಸುವೆನು ಇದೆಲ್ಲಾ ಯಜ್ಞ ಯಾಗಾದಿ ಪ್ರಯೋಗ ಕುಶಲರಾದವರು ನನಗೆ ಯಜ್ಞ ಮಾಡಿಸಿದ ಫಲವೇ ಆಗಿರುವುದು.

English Translation

(The repetition of three mantras with insertion of a certain formula. Its effect. Janamejaya's opinion on the effect of this magical performance.)

The verses to be recited in the Prapada way follow Paryu shu pradhanva (9, 110, 1) i. e. acquire everywhere riches in order to grant them to thy worshipper. In the midst of the word vritrani of the just mentioned mantra, after a and before ni he inserts the words, "bhur, brahma, pranam (breath), amritam (ambrosia) is such one the name is required who seeks for shelter & safety for welfare with his children and cattle." Now follows the remaining part of the

verseni sakshanir & c. i. e. being a conqueror of enemies, thou makest efforts of crossing the lines of our adversaries.

Now follows the second verse, Anu hi tva sutam, & c (9, 110, 2). In the midst of the word samarya in the second pada, after the syllable " ma " the word bhuvao, brahma, & c. (the remainder just as above) are inserted.

Now follows the third verse, Ajijano hi pavamano, & c (9, 110, 3). In the midst of the word sakmana after sa and before ma, he inserts the words svar, brahma & c. just as above. After the last word of the interpolation viz. " pasubhir " he then proceeds to finish the verse recommencing by kmana.

The Kshattriya, for whose benefit the house-priest sacrifices three offerings of melted butter, each consisting of four spoonfuls, whilst reciting these Indra verses in the above mentioned Prapada way, thus becomes free of disease, free of enemies, does not suffer any loss, and screened by the form of the three-fold science (the three Vedas) walks in all directions and becomes established after his death in Indra's world.

Finally he prays for increase in cows, horses, and progeny, with the words, " cows, may ye be born here ! horses, may ye be born here ! men, may ye be born here ! may here sit a hero (my son) as protector of the country who presents the priests gifts, consisting of a thousand cows." He who thus prays, will be blessed with plenty of children and cattle.

The Kshattriya whom those priests who have this knowledge make sacrifice in such a way, will be raised to an exalted position. But those who make the king sacrifice in this way, without possessing this knowledge, they kill him, drag him away, and deprive him of his property, just as the most degraded of men (nishadas) robbers, murderers, seize a wealthy man (when travelling) in a forest, and after having thrown him into a ditch, run away with his property.

Janamejaya, the son of Parikshit, who possessed this knowledge said, " My priests, who possess this knowledge, made me sacrifice, I who have the

same knowledge in such a manner. Therefore I am victorious ; I conquer a hostile army eager of fighting, neither the divine nor the human arrows coming from such an army can reach me. I shall attain the full age allotted to them (100 years), I shall become master of the whole earth. The same falls to the lot of him, who knowing this, is made to sacrifice by priest in this way.

ಇತಿ ಶ್ರೀನುತ್ಪಾಯಸಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಧಾಷ್ಯೇ ಸಪ್ತಸ್ತ್ರೀಂಶಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ಸಪ್ತಮಃ ಖಂಡಃ

ಇತಿ ಶ್ರೀನುದ್ರಾಧಿರಾಜಶರನೀಶ್ವರ ವೈದಿಕನಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕ ವೀರಬುಕ್ಕಣಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಧುರಂಧರ
ಸಾಯಸಾಚಾರ್ಯ ಕೃತಾವೈತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಧಾಷ್ಯೇ ಸಪ್ತಸ್ತ್ರೀಂಶಾಧ್ಯಾಯಃ ಸಮಾಪ್ತಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಮೂವತ್ತೇಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಮೂವತ್ತ ಏಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ॐ ಸತ್ಯಂ ವೇದಂ ॥

ಅಭ್ಯತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ ಅಷ್ಟತ್ರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ

ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಮೂವತ್ತೆಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು

[ದೇವತೆಗಳು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮಾಡಿದ ಮಹಾಭಿಷೇಕ ಕ್ರಮವು ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕವು.]

[ದೇವತೆಗಳು ಇಂದ್ರನನ್ನು ರಾಜನೆಂದು (ಸಮಸ್ತರಾಜ್ಯಾಧಿಪತಿ) ಘೋಷಿಸುವುದು. ಇಂದ್ರನ ಸಿಂಹಾಸನವು ಯಾವ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಇಂದ್ರನು ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನೇರಿದನು ಎಂಬ ವಿಷಯ. ದೇವತೆಗಳು ಇಂದ್ರನ ದಿರುದುಗಳೆಲ್ಲ ವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಇಂದ್ರನೇ ರಾಜನಾಗಿರುವನೆಂದು ಘೋಷಿಸುವುದು.]

ಅಥಾತ ಏಂದ್ರೋ ಮಹಾಭಿಷೇಕಃ ||

ಪುನಃ ಕಾಯೋರ್ವಮಭಿಷೇಕಾಂತೇ ಕ್ರತ್ವಂಗಳಕ್ಷೇನ ವರ್ಣತಃ ||

ಅಭಿಷೇಕಃ ಪುಮಥೋರ್ ಯಸ್ತಸ್ಯೋಪೋದ್ಯಾತ ಉಚ್ಯತೇ ||೧||

ತತ್ರಾದಾವಿಂದ್ರಸ್ಯಾಭಿಷೇಕಂ ಪ್ರತಿಜಾನೀತೇ-ಅಥ ಮಾನುಷಕ್ಷತ್ರಿಯಾಭಿಷೇಕೋಕ್ರತ್ಯ-
ನಂತರಂ ಯತೋ ದೈವೋಽಭಿಷೇಕೋ ಬುಧುಷ್ಠಿತಃ | ಅತಃ ಕಾರಣಾದಿಂದ್ರಸಂಬಂಧಿ ಮಹಾಭಿ-
ಷೇಕಃ ಕಥ್ಯತ ಇತಿ ಶೇಷಃ | ಆರೋಹಣಮುತ್ಪ್ರೋಚನಾಭಿಮಂತ್ರಣಾದಿಭಿರ್ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣೈರಸ್ಯಾಭಿ-
ಷೇಕಸ್ಯ ಮಹತ್ತ್ರಂ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಮ್ ||

ಈಗ ಇಂದ್ರನ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು - ಹಿಂದೆ ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯರಾದ ಅಭಿಷೇಕ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಈಗ ದೇವತೆಗಳು ನಡೆಸಿದ ಇಂದ್ರನ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಕ್ರಮವನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದು. ಈ ಸಂಸ್ಕಾರದಲ್ಲಿ ಆರೋಹಣ, ಉತ್ಪ್ರೋಚನ, ಅಭಿಮಂತ್ರಣ ಮೊದಲಾದ ಸಂಸ್ಕಾರ ವಿಶೇಷಗಳು ಅಭಿಷೇಕದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸುವವು.

ತೇ ದೇವಾ ಅಬ್ರುವನ್ಸಪ್ರಜಾಪತಿಕಾ ಆಯಂ ವೈ ದೇವಾನಾ
ನೋಜಿಷ್ಣೋ ಬಲಿಷ್ಠಃ ಸಹಿಷ್ಠಃ ಸತ್ತಮಃ ಪಾರಯಿಷ್ಣುತಮಃ
ಇಮಮೇವಾಭಿಸಿಂಚಾಮಹಾ ಇತಿ ತಥೇತಿ ತದ್ವೈ ತದಿಂದ್ರಮೇವ ||

ತದಾಭಿಷೇಕಾರ್ಥಂ ದೇವವಿವಾದಂ ದರ್ಶಯತಿ-ಪ್ರಜಾಪತಿನಾ ಸಹ ವರ್ತಂತ ಇತಿ
ಸಪ್ರಜಾಪತಿಕಾಸ್ತೇಗ್ನಾದಯೋ ದೇವಾಃ ಪರಸ್ಪರಮಿದಮಬ್ರುವನ್ | ಹಸ್ತೇನೇಂದ್ರಂ ಪ್ರದರ್ಶ್ಯ
ಕಥಯಂತಿ | ಆಯಮೇವೇಂದ್ರೋ ದೇವಾನಾಂ ಮಧ್ಯ ಓಜಿಷ್ಠೋತಿಶಯೇನಾಷ್ಟಮಧಾತು-
ಯುಕ್ತಃ | ಬಲಿಷ್ಠೋಽತಿಶಯೇನ ಶರೀರಬಲಯುಕ್ತಃ | ಸಹಿಷ್ಠೋಽತಿಶಯೇನ ವೈಯುಧಿಭವ-
ಶೀಲಃ | ಸತ್ತಮೋತಿಶಯೇನ ಸ್ವಭಕ್ತೇಷು ಸಾಧುಃ | ಪಾರಯಿಷ್ಣುತಮೋತಿಶಯೇನ ಪ್ರಕ್ರಾಂ-

ತಸ್ಯ ಕಾರ್ಯಸ್ಯ ಸಮಾಪ್ತಿಕ್ಯತ್ | ತಸ್ಮಾದಿಮಮೇವ ಸರ್ವೇ ವಯವಭಿಷಿಂಚಾಮಪಾ ಇತಿ ಕೈಶ್ಚಿ-
ದುಕ್ತೇ ಸತ್ಯನ್ಯೇ ಸರ್ವೇಪಿ ತಥೇತ್ಯಂಗೀಕೃತ್ಯ ತದ್ವೈ ತದಾನೀಮೇವ ಕದಿಂದ್ರಮೇವ ತಂ ಸರ್ವ-
ರನುಮತಮಿಂದ್ರಮೇವಾಭ್ಯಷಿಂಚನ್ತಿ ತಿ ಶೇಷಃ ||

ದೇವತೆಗಳು ಇಂದ್ರನ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಕ್ರಮವನ್ನು ಚರ್ಚಿಸುವರು- ಆಗ್ನಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳು, ಪುಷಾ
ಪತಿಯೂ ಸೇರಿ ಪರಸ್ಪರ ಈಂಚಿ ಮಾತನಾಡಿದರು. ಎಮುಗೆ ಕುಳಿದಿದ್ದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಕೈಬಿರಳಿನಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಈ
ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲಾ ಬಹಳವಾಗಿ ವರ್ಚಿಸಿ ಯಗ್ನಿಯೂ, ಒಲಿಹನಾಗಿಯೂ, ಧೈರ್ಯಶಾಲಿಯಾಗಿಯೂ, ತನ್ನ
ಆಶ್ರಿತರಲ್ಲಿ ದಯಾಳುವಾಗಿಯೂ, ಸಾಧುಸ್ವಧಾವಪುರ್ಕವನಾಗಿಯೂ, ಹಿಡಿದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಬಿಡನೆ ಕೊನೆಮುಟ್ಟಿಸುವವನೂ
ಅಗಿದವನು. ಅದ್ದರಿಂದ ಈ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕವನ್ನು ಮಾಡಿ ರಾಜ್ಯಾಧಿಪನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡೋಣ ಎಂದು ಕೆಲವರು
ಹೇಳಲು ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಅದಕ್ಕೆ ಸಮ್ಮತಿಸಿ ಅಗತ್ಯವಾಗಿ ಅಗಲುವೆವರು ಮತ್ತು ಅಭಿಷೇಕ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದ್ಯುಕ್ತರಾದರು.

ತಸ್ಮಾ ಏತಾನಾಸಂದೀಂ ಸಮಭರನ್ನುಚಂ ನಾಮ ತಸ್ಯೈ ಬೃಹತ್ಯೈ
ರಥಂತರಂ ಚ ಪೂರ್ವೌ ಸಾದಾವಕುರ್ವನ್ವೈರೂಪಂ ಚ ವೈರಾಜಂ
ಚಾಸತೌ ಶಾಕ್ವರೈವತೇ ಶೀರ್ಷಣ್ಯೇ ನೌಧಸಂ ಚ ಕಾಲೇಯಂ
ಚಾನೂಚ್ಯೇಉಚೇ ಪ್ರಾಚೇನಾತಾನಾನ್ಸಾನಾನಿ ತಿರಶ್ಚೀನವಾಯಾ-
ನ್ಯಜೂಂಷ್ಯತೀಕಾಶಾನ್ಯಶ ಆಸ್ತರಣಂ ಶ್ರಿಯಮುಽಬುರ್ಹಣಂ ತಸ್ಯೈ
ಸವಿತಾ ಚ ಬೃಹಸ್ಪತಿಶ್ಚ ಪೂರ್ವೌಸಾದಾವಧಾರಯತಾಂ ನಾಯುಶ್ಚ
ಪೂಷಾ ಚಾಸರೌ ಮಿತ್ರಾವರುಣೌ ಶಿರ್ಷಣ್ಯೇ ಆಶ್ವಿನಾವನೂಚ್ಯೇ
ಸ ಏತಾವಾಸಂದೀನಾರೋಹತ್ ||

ತನ್ಯ ಪ್ರಕಾರಂ ದರ್ಶಯತಿ—ತಸ್ಮಾ ಇಂದ್ರಾರ್ಥಮೇತಾಂ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಾಂ ವೇದಮಯೀ-
ಮಾಸಂದೀಂ ಸಮಭರನ್ | ಋಚಂ ನಾಮೇತ್ಯಾಸಂದ್ಯಾ ವಿಶೇಷಣಮ್ | ಋಗೂಪಾಮೇತ-
ನ್ನಾಮಿಕಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತಸ್ಯೈ ತಸ್ಯಾ ಋಗೂಪಾಯಾ ಅಸಂದ್ಯಾ ಬೃಹದಾದೀನ್ಯಷ್ಟಮಾನಾನಿ
ಪೂರ್ವತದಾದ್ಯಷ್ಟಾವಯವಾನಕುರ್ವನ್ || ಅಸಂದ್ಯಾಂ ಕಯಾನಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಶಿರೋದೇಶಶ್ಚಂ
ಫಲಕಂ ಶೀರ್ಷಣ್ಯಮ್ | ತಚ್ಚ ಸಾದದೇಶಾವಿಷ್ಯತಸ್ಯ ಫಲಕಸ್ಯಪ್ಯುಪ್ಲುಣಮ್ | ಅತ ಏವ
ಶೀರ್ಷಣ್ಯೇ ಇತಿ ದ್ವಿವಚನಮುಚ್ಯತೇ | ಅನೂಚ್ಯೇ ಸಾರ್ವದ್ರವ್ಯಯವರ್ತಿನೀ ಫಲಕೇ | ಋಗೂ-
ಪಾಯೇ ಮಂತ್ರಾಃ ಸಂತಿ ತಾನ್ಪ್ರಾಚೀನಾತಾನಾನ್ಪ್ರಾಪ್ತೃತ್ಯಗಾಯತತ್ಕೇನ ವಿನ್ಸಾರಿತಾನ್ದೀರ್ಘ-
ಕಂಠವಿಶೇಷಾನಕುರ್ವನ್ | ಗೀಯಮಾನಾನಿ ಸಾನಾನಿ ತಿರಶ್ಚೀನವಾಯಾಂಶ್ರಿಯರ್ಹಣಂ
ವಯನಹೇತುನೈವು ವೀಷಾನಕುರ್ವನ್ | ಯಜೂಂಷ್ಯತೀಕಾಶಾನ್ಯಶ್ಚುಂಕರಾಲಚ್ಚಿದ್ರವಿಶೇಷಾನ್-
ಕುರ್ವನ್ | ಯದ್ಯತಃ ಕೀರ್ತಿದೇವತಾರೂಪಂ ತದಾಸಂದ್ಯಾ ಉಪಯೋಗಸ್ತರಣಮ್ | ಯಾ ತು
ಶ್ರೀಃ ಸಂಪದಭಿಮಾನಿನೀ ದೇವತಾ ತಾಮುಪಬುರ್ಹಣಂ ಶರಥ ಉಪಧಾನಮಕುರ್ವನ್ | ತಸ್ಯೈ
ಅಸಂದ್ಯಾಃ ಸಾದಾದೀನಷ್ಟಾವಯವಾನ್ವನಿಶ್ಚಿದ್ರಯೋಷ್ಟೈ ದೇವಾ ಅಧಾರಯನ್ | ಇಂದ್ರ ಏತಾಂ
ವೇದಮಯೀಪಾಸಂದಿಂ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣೈಃ ಸಣ್ಣಂಶ್ಚೈರಾರೋಹತ್ ||

ಪ್ರಾಚೀನಕಾರ್ಥವಾಗಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ವೇದಮಯವಾದ ಆಸಂದೀ ಎಂಬ ಪೀಠವನ್ನು (ಮರದ ಪೀಠ ಅಥವಾ ಸಿಂಹಾಸನ) ನಿರ್ಮಿಸಿದರು. ಈ ಆಸಂದಿಯು ಬುಗ್ಗೂಕವಾದುದು. ಈ ಬುಗ್ಗೂಕವಾದ ಆಸಂದಿಯೆಂಬ ಪೀಠಕ್ಕೆ ಬೃಹತ್ತಾನು ಮೊದಲಾದ ಎಂಟು ಸಾಮಗಳನ್ನು ಮುಂದಿನ ಕಾಲುಗಳೇ (ಪಾದಗಳೇ) ಮೊದಲಾದ ಎಂಟು ಭಾಗಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರು. ಈ ಆಸಂದಿಯೆಂಬ ಪೀಠದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಇಂದ್ರನ ಶಿರಸ್ಸಿನ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ ಆಚ್ಚಾದನೆಯಂತಿರುವ ಹಲಗೆಗೆ ಶಿರ್ಷಣ್ಯವೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಪೀಠದ ಕೆಳಭಾಗ(ಪಾದದ್ರವೀಶದಲ್ಲಿಯೂ) ಇಂತಹ ಹಲಗೆಯೊಂದಿರುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಶಿರ್ಷಣ್ಯೇ ಎಂದು ದ್ವಿವಚನಶಬ್ದವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದರಂತೆ ಎರಡು ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಎಡಬಲಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಹಲಗೆಗಳೂ ಇರುವವು. ಇವುಗಳಿಗೆ ಅನೂಚ್ಯೇ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಬುಗ್ಗೂಕವಾದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಈ ಆಸಂದಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವದಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿರುವ ಉದ್ದವಾದ ಹಗ್ಗಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಗಾನಮಾಡಬ್ಬಡುವ ಸಾಮಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಅಕ್ಷರಾಂಕ ಬಿಗಿಮು ಕಟ್ಟಿರುವ ಹಗ್ಗಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರು. ಯಜುರ್ವ್ಯಾಂತ್ರಗಳನ್ನು ಮಧ್ಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ರಂಭಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಬಿಗಿಮು ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರು. ಯಶಸ್ಸು ಮತ್ತು ಕೀರ್ತಿರೂಪವಾದ ದೇವತೆಯನ್ನೇ ಆಸಂದಿಯ ಮೆತ್ತನೆಯ ಹಾಸುವ ವಸ್ತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರು. ಶ್ರೀ ಎಂಬ ಸಂಪದಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಯನ್ನು ಶಿರಸ್ಸಿನ ಮೇಲೆ ಹೊದಿಸುವ ಮೇಲುಹೊದಿಕೆಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರು. ಈ ಆಸಂದಿಯ (ಪೀಠದ) ಪಾದಾದಿಗಳನ್ನು ಸುವತ್ಸ್ಯ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಎಂಬ ದೇವತೆಗಳ ಮುಂದಿನ ಪಾದಗಳನ್ನೂ, ವಾಯು ಮತ್ತು ಪೂಷಾ ಎಂಬುವರು ಹಿಂದಿನ ಕಾಲುಗಳನ್ನೂ ಮಿತ್ರಾ ವರುಣರು ಶಿರ್ಷಣ್ಯ (ಮೇಲಿನ) ಭಾಗವನ್ನೂ ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆಗಳು ಪಾರ್ಶ್ವಭಾಗಗಳನ್ನೂ ಆಧಾರವಾಗಿ ಧರಿಸಿ ನಿಂತರು. ಇಂತಹ ವೇದಸ್ವರೂಪವಾದ ಆಸಂದೀ ಎಂಬ ಪೀಠವನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸುತ್ತಾ ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತನು.

ವಸವಸ್ತ್ವಾ ಗಾಯತ್ರೇಣ ಛಂದಸಾ ತ್ರಿವೃತಾ ಸ್ತೋಮೇನ ರಥಂತರೇಣ
 ಸಾಮ್ನಾಸ್ತೋರೋಹಂತು ತಾನನ್ವಾರೋಹಾಮಿ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಾಯ
 ರುದ್ರಾಸ್ತ್ವಾ ತ್ರೈಷ್ಟುಭೇನ ಛಂದಸಾ ಪಂಚದಶೇನ ಸ್ತೋಮೇನ
 ಬೃಹತಾ ಸಾಮ್ನಾಸ್ತೋರೋಹಂತು ತಾನನ್ವಾರೋಹಾಮಿ ಭೂಜ್ಯಾ-
 ಯಾಸ್ತದಿತ್ಯಾಸ್ತ್ವಾ ಜಾಗತೇನ ಛಂದಸಾ ಸಪ್ತದಶೇನ ಸ್ತೋಮೇನ
 ವೈರಾಸೇಣ ಸಾಮ್ನಾಸ್ತೋರೋಹಂತು ತಾನನ್ವಾರೋಹಾಮಿ ಸ್ವಾ-
 ರಾಜ್ಯಾಯ ವಿಶ್ವೇ ತ್ವಾ ದೇವಾ ಅನುಷ್ಟುಭೇನ ಛಂದಸೈಕವಿಂಶೇನ
 ಸ್ತೋಮೇನ ವೈರಾಜೇನ ಸಾಮ್ನಾಸ್ತೋರೋಹಂತು ತಾನನ್ವಾರೋ-
 ಹಾಮಿ ವೈರಾಜ್ಯಾಯ ಸಾಧ್ಯಾಶ್ಚ ತ್ವಾಸ್ತಾಶ್ಚ ದೇವಾಃಪಾಂಕ್ತೇನ
 ಛಂದಸಾ ತ್ರಿಣವೇನ ಸ್ತೋಮೇನ ಶಾಕ್ವರೇಣ ಸಾಮ್ನಾಸ್ತೋರೋಹಂತು
 ತಾನನ್ವಾರೋಹಾಮಿ ರಾಜ್ಯಾಯ ಮರುತಶ್ಚ ತ್ವಾಂಗಿರಸಶ್ಚ ದೇವಾ
 ಅತಿಛಂದಸಾ ಛಂದಸಾ ತ್ರಯಸ್ತ್ರೀಣೇನ ಸ್ತೋಮೇನ ರೈಮತೇನ
 ಸಾಮ್ನಾಸ್ತೋರೋಹಂತು ತಾನನ್ವಾರೋಹಾಮಿ ಪಾರವೇಷ್ಯಾಯ

ನೂಹಾರಾಜ್ಯಾಯಾಽಽಧಿಸತ್ಯಾಯ ಸ್ವಾವಶ್ಯಾಯಾತಿಷ್ಠಾಯಾಽಽ-
ರೋಹಾಮೀಶ್ಯೇತಾನಾಸಂದೀನಾರೋಹತ್ ||

ಶಾನ್ತಂಶಾನ್ತರ್ಶಯತಿ—ವಸ್ತಾದಯೋ ದೇವಗಣಾ ಗಾಯತ್ರಾಧಿಚ್ಛಂದೋಭಿಸ್ತಿ-
ವ್ಯದಾದಿಸ್ತೋನೈ ರಥಂಕರಾದಿಸಾಮುಭಿಃ ಸಹ ಹೇ ಆಸಂದಿ ಶ್ವಾಂ ಪ್ರಭಮುನ ಅರೋಹಂತು |
ಶಾನನು ಶಶ್ಯಾದಹಮಾರೋಹಾಮಿ | ಆಪ್ಯಾನ್ ಇತ್ಯನೇನಾಪಿ ವಸ್ತಾದಿಶಬ್ದವ್ಯಕ್ತಿಬ್ದೇವಗಣವಿಶೇಷ
ಉಚ್ಯತೇ ಸಾಮಾನ್ಯಜ್ಯಾದೀನ್ಯಾರೋಹಣಪ್ರಯೋಜನಾನಿ | ಏತೇ ಚ ಶಬ್ದಾಃ ಪೂರ್ವಾಧ್ಯಾಯೋ
ವ್ಯಾಖ್ಯೇಷಮಣಾಸ್ತುಕಾತಿಲೇಖ್ಯಸ್ವಿಗ್ಧೋ ನ್ಯಾಖ್ಯಾತಾಃ | ಏತಿಃ ಸದ್ವಿಮರ್ಶಂತ್ಯೇಂದ್ರ ಉಕ್ತಾ
ನಾಸಂದೀನಾರೋಹತ್ ||

ಇಂದ್ರನು ಪೀಠವನ್ನು (ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ಹತ್ತುವಾಗ ಪಠಿಸುವ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು) ವಿವರಿಸುವ - ಇಂದ್ರನು
ಪೀಠವನ್ನು ಹತ್ತುವಾಗ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವಂತೆ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಉಚ್ಛರಿಸಿದನು -- ಆಸಂದಿಯೆಂಬ ಎಲೈ ಪೀಠವೇ, ಅಷ್ಟವಸ್ತು
ಗಳೆಂಬ ವೇವಗಣಗಳು ಗಾಯತ್ರಿಯೇ ನೊದಲಾದ ಭಂದಸ್ತುಗಳೆಂದೂ, ತ್ರಿವ್ಯದಾದಿ ಸ್ತೋಮಗಳೆಂದೂ ರಥಕರಾದಿ
ಸಾಮಮಂತ್ರಗಳೆಂದೂ ಸಹ ನೊದಲು ಸಿನ್ನನ್ನು (ಪೀಠವನ್ನು) ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲಿ. ಅನಂತರ ನಾನು ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ
ಲಾಭಾರ್ಥವಾಗಿ ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಎಲೈ ಪೀಠವೇ, ಏಶಾದಶರುದ್ರರೆಂಬ ದೇವತೆಗಳು ತ್ರಿವ್ಯವಾ
ಭಂದಸ್ತುನಿಂದಲೂ ಪಂಚದಶಸ್ತೋಮದಿಂದಲೂ, ಬೃಹತ್ಪಾಮದಿಂದಲೂ ಸಿನ್ನನ್ನು ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು. ನಾನು ಸಹ
ಅನಂತರ ಭೋಗಾರ್ಥವಾಗಿ ಆಸಂದಿಯಾದ ಸಿನ್ನನ್ನು ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ. ಅನಂತರ ದ್ವಾದಶಾಧಿತ್ಯರೆಂಬ ದೇವ
ಗಣಗಳು ಜಗತೀಭಂದಸ್ತುನಿಂದಲೂ, ಸಪ್ತದಶಸ್ತೋಮದಿಂದಲೂ ವೈರೂಪನೆಯ ಸಾಮದಿಂದಲೂ ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲಿ
ಅನಂತರ ನಾನು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ಅಧಿಪತ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವೆನು. ಅನಂತರ ವಿದ್ಯೇವೇಶವೆಯ ವೇವತಾಗಣಗಳು
ಅನುಷ್ಠುಭಾಭಂದಸ್ತುನಿಂದಲೂ ಏಕಶಂಸ್ತೋಮದಿಂದಲೂ ವೈರಾಜನೆಯ ಸಾಮಮಂತ್ರದಿಂದಲೂ ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲಿ.
ಅನಂತರ ನಾನು. ವಿವಿಧಾಂಜ್ಯಗಳ ಅಧಿಪತ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವೆನು. ಸಾಧ್ಯೆಯೆಂಬ ಪೂರ್ವ ದೇವತೆಗಳೂ
ಪಂಕ್ತಿಶ್ರದಸ್ತುನಿಂದಲೂ ತ್ರಿಣವಸ್ತೋಮದಿಂದಲೂ ಶಕ್ತರನೆಯ ಸಾಮದಿಂದಲೂ ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲಿ. ಅನಂತರ ನಾನು
ರಾಜ್ಯಾಧಿಪತ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವೆನು. ಅನಂತರ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೂ, ಆಂಗರಸರೂ ಅತಿಭಂದವೆಯ ಭಂದಸ್ತು
ನಿಂದಲೂ, ತ್ರಯಸ್ತ್ರೀಂಶಸ್ತೋಮದಿಂದಲೂ, ರೈವತನೆಯ ಸಾಮದಿಂದಲೂ ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲಿ. ಅನಂತರ ನಾನು
ಉತ್ತಮ ಪದವಿಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿಯೂ, ಮಹಾರಾಜ ಪದವಿಗಾಗಿಯೂ ಸಶಬವನ್ನೂ ನನ್ನ ಸ್ವಾಧೀನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅಧಿಕಪಿ
ಯಾಗಿ ವರ್ತಿಸುವುದಕ್ಕೂ ಸಹ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವ ನೇಲಿನ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಇಂದ್ರನು
ಸಿಂಹಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡನು.

ತಮೇತಸ್ಯಾನೂಗಂದ್ಯಾನೂಸೀನಂ ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಅಬ್ರುವನ್ನನಾ
ಅನಭ್ಯುತ್ಪುಷ್ಣ ಇಂದ್ರೋ ವೀರ್ಯಂ ಕರ್ತುಮರ್ಹತ್ಯಭ್ಯೇನಮು-
ತ್ಪ್ರೋಶನುೇತಿ ತಥೇತಿ ತಂ ವಿದ್ವೇ ದೇವಾ ಅಭ್ಯುದಕೋಶಸ್ಸಿಮಂ
ದೇವಾ ಅಭ್ಯುತ್ಪೋಶತ ಸಸ್ರೂಜಂ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಂ ವಿರಾಜಂ

ವೈರಾಜ್ಯಂ ರಾಜಾನಂ ರಾಜಸಿತರಂ ಪರಮೇಷ್ಠಿನಂ ಪಾರಮೇಷ್ಠ್ಯಂ
 ಕ್ಷತ್ರಮಜನಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯೋಽಜನಿ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಭೂತಸ್ಯಾಧಿಪತಿರಜನಿ ವಿಶಾ
 ನುತ್ರಾಜನಿ ಪುರಾಂ ಭೇತ್ತಾಜನ್ಯಸುರಾಣಾಂ ಹಂತಾಜನಿ
 ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಗೋಪ್ತಾಜನಿ ಧರ್ಮಸ್ಯ ಗೋಪ್ತಾಜನೀತಿ||

ಇಂದ್ರಾರೋಹಣಾದೂರ್ಧ್ವಂ ದೇವಾನಾಭ್ಯುತ್ಥೋಶನಂ ದರ್ಶಯತಿ— ಏತಸ್ಯಾಂ ವೇದ-
 ಮಯ್ಯಾವಾಸಂಧ್ಯಾವಾಸೀನಂ ತಮಿಂದ್ರಂ ಪ್ರತಿ ವಿಶ್ವೇ ಸರ್ವೇ ದೇವಾಃ ಪರಸ್ಪರಮಿದಮಬ್ಬುವನ್ |
 ಯಥಾ ಲೋಕೇ ಬಂದಿನೋ ಗುಣಕಥನೇನ ರಾಜಃ ಕೀರ್ತಿಂ ಕುರ್ವಂತಿ | ಏವಮತ್ರಾಪಿ ಗುಣ-
 ಕೀರ್ತನಮಭ್ಯುತ್ಥೋಶನಮ್ | ತೇನ ರಹಿತೋಽನಭ್ಯುತ್ಥೃಷ್ಯ ಇಂದ್ರೋ ಯುದ್ಧಾದೌ ವೀರ್ಯಂ
 ಕರ್ತುಂ ನೈವಾರ್ಹತಿ | ಕೀರ್ತನುಂತರೇಣ ಪರೇಷಾಂ ಭೀತ್ಯನುದಯಾತ್ | ತಸ್ಮಾದಭಿತ ಏನ-
 ಮಿಂದ್ರಮಭ್ಯು (ನು) ತ್ಯೋಶಾನೋದ್ಯೋಷಯಾಮೇತಿ ವಿಚಾರ್ಯ ತಥೈವಾಗೀಕೃತ್ಯ
 ತಮಿಂದ್ರಂ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ಅಭ್ಯುದಕೋಶನ್ | ಇಮಮಿತ್ಯಾದಿರಭ್ಯುತ್ಥೋಶನಶಕ್ತಾರಃ | ಹೇ
 ದೇವಾ ಇಮಮಿಂದ್ರಮಭಿತ ಉತ್ಕೋಶತೋದ್ಯೋಷಯತ | ಕಿಂದ್ರಶಮಿಂದ್ರಂ ಸಮ್ರಾಟ್ಪ್ರ-
 ರೂಪಮತ ಏವ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಂ ಕರ್ತುಮರ್ಹಮ್ | ಭೋಜಂ ಭೋಕ್ತಾರಮತ ಏವ ಭೋಜಸಿತರಂ
 ಭೋಜಪಾಲಕಂ ಸ್ವರಾದ್ರೂಪತ್ವಾದೇವ ಸ್ಮಾರಾಜ್ಯಂ •ಕರ್ತುಮರ್ಹಂ ರಾಜರೂಪತ್ವಾದೇವ ರಾಜ-
 ಸಿತರಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ರಾಜ್ಯಾಂ ಪಾಲಕಮ್ | ಪರಮೇಷ್ಠಿ ರೂಪತ್ವಾತ್ಪಾರಮೇಷ್ಠ್ಯಂ ಪದಮನುಭವಿಕುಂ
 ಯೋಗ್ಯಮ್ | ಕ್ಷತ್ರಮಜನಿ | ಈದೃಶೀ ಕ್ಷತ್ರಿಯಜಾತಿಲೋಕೇ ಸಮುಪ್ಪನ್ನಾ ತಜ್ಞಾತಿಮಾನ್
 ಕ್ಷತ್ರಿಯಃ ಪುರುಷಃ ಸಮುಪ್ಪನ್ನಃ | ಸರ್ವಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಿತಸ್ಯಾಧಿಪತಿಃ ಸಮುಪ್ಪನ್ನಃ | ವಿಶಾಂ ಪ್ರಜಾಃ
 ನಾನುತ್ರಾ ಭೋಕ್ತಾ ಸಮುಪ್ಪನ್ನಃ | ಪುರಾಂ ಪರಕೀರ್ಯಾಣಾಂ ಭೇತ್ತಾ ವಿವಾರಯಿ.ತಾ ಸಮುಪ್ಪನ್ನಃ |
 ಅಸುರಾಣಾಂ ಹಂತಾ ಘಾತಕಃ ಸಮುಪ್ಪನ್ನಃ | ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ವೇದಸ್ಯ ಗೋಪ್ತಾ ರಕ್ಷಕಃ ಸಮುಪ್ಪನ್ನಃ |
 ಧರ್ಮಸ್ಯ ವೇದೋಕ್ತಸ್ಯ ಗೋಪ್ತಾ ರಕ್ಷಕಃ ಸಮುಪ್ಪನ್ನಃ | ಇತ್ಯಯಮಭ್ಯುತ್ಕೋಶವಂತ್ರಃ||

ಇಂದ್ರನು ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತನೇಲಿ ದೇವತೆಗಳು ಇಂದ್ರನನ್ನು ನಾನಾವಿಧ ಬಿರುದುಗಳಿಂದ
 ಉದ್ಯೋಷಿಸುವರು. ನೇಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ವೇದಸ್ವರೂಪನಾದ ಸಿಂಹಾಸನದಲ್ಲಿ(ಪೀಠಲ್ಲಿ)ಕುಳಿತಿರುವ ಇಂದ್ರನನ್ನು ನೋಡಿ
 ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಪರಸ್ಪರನಾಗಿ ಈ ರೀತಿ ಮಾತನಾಡಿಕೊಂಡರು. ಲೋಕದಲ್ಲಿ(ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ)ವಾದಿಮಾಗಧರು ತಮ್ಮ ರಾಜನ
 ಗುಣಕಥನವನ್ನೂ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನೂ ಉದ್ಯೋಷಿಸುವರು. ರಾಜನಾದವನು ಗುಣಗಳನ್ನೂ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನೂ ಹೊಗಳಿ ಘೋಷಿಸಿ-
 ದಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ರಾಜನು ಯುದ್ಧಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಜಯಶೀಲನಾಗಿ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಗಳಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಮಗೆ ರಾಜ-
 ನಾದ ಈ ಇಂದ್ರನು ಗುಣಗಳನ್ನೂ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನೂ ಬಿರುದುಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಘೋಷಿಸು-
 ವುದು ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಪರಸ್ಪರ ಮಾತನಾಡಿಕೊಂಡರು. ಅನಂತರ ಆ ಇಂದ್ರನು ಗುಣಗಳನ್ನು ಘೋಷಿಸಲು
 ಪ್ರಾರಂಭಮಾಡಿದರು ಆ ಇಂದ್ರನು ಎಂಥವನೆಂದರೆ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಂ ಸಾಂ ರಾಜ್ಯವನ್ನು, ದೇಶವಿಲ್ಲವನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸಿ ವಾರಿಸಲು
 ಯೋಗ್ಯನಾದವನು ; ಭೋಜಂ ಸುಖಸಂತೋಷಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವನು ; ಸ್ವರಾಜಂ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ರಾಜ್ಯಾಧಿಪತ್ಯ
 ವನ್ನು ಆಳುವವನು ; ವಿರಾಜಂ-ವಿಕೀರ್ತನವಾಗಿ ಪ್ರಖ್ಯಾತನಾದ ರಾಜನು ; ರಾಜಸಿತರಂ-ರಾಜರುಗಳನ್ನು ತಂದೆಯಂತೆ

ಪಾಲಿಸುವನು ; ಪರಮೇಷ್ಠಿನಂ-ಉತ್ತಮಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವನು ; ಇಂತಹ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ರಾಜನು ಈಗ ಉತ್ತನ್ನ ನಾಗಿರುವನು. ಈ ರಾಜನು ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಅಧಿಪತಿ(ಸ್ವಾಮಿ) ಯಾಗಿರುವನು. ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸುವ ರಾಜನು ಈಗ ಉತ್ತನ್ನ ನಾಗಿರುವನು. ಶತ್ರುರಾಜರ ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡಿ ನಾಶಗೊಳಿಸುವ ರಾಜನು ಉತ್ತನ್ನ ನಾಗಿರುವನು. ಅಸುರರನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡಿ ನಾಶಗೊಳಿಸುವ ರಾಜನು ಉತ್ತನ್ನ ನಾಗಿರುವನು. ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸಿ ಕಾಪಾಡುವ ಧೀರನು ಉತ್ತನ್ನ ನಾಗಿರುವನು. ನೇದೋಕ್ತವಾದ ಧರ್ಮವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿ ನ್ಯಾಯಪರಿ- ಪಾಲನೆ ಮಾಡುವ ಇಂದ್ರನೆಂಬ ಈ ರಾಜನು ಉತ್ತನ್ನ ನಾಗಿರುವನು. ಇತ್ಯಾದಿ ವರ್ಣನೆಗಳನ್ನೂ ಗುಣಂಕಿತಃರ್ತನೆಯನ್ನೂ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಛಿಟ್ಟಿಯಾದ ಧ್ವನಿಯಿಂದ ಉದ್ಘೋಷಿಸಿದರು.

ತಮುಭ್ಯುತ್ಪ್ರಶಂ ಪುಜಾಪತಿರಭಿಷೇಕ್ಯನ್ನೇತಯರ್ಚಾರ್ಚ್ಯಮಂತ್ರ-
ಯತ ||

ಅಭ್ಯುತ್ಕೋಶನಾದೂರ್ಧ್ವಂ ಪುಜಾಪತಿರ್ಕರ್ತವ್ಯಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಏತಯಾ ನಿಷಷಾದೇತಿ
ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಯಾ ||

ಇಂದ್ರನ ಗುಣಗಳನ್ನೂ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನೂ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿ ಉದ್ಘೋಷಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಪುಜಾಪತಿಯು ಮಾಡಿದ ಮುಂದಿನ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಇಂದ್ರನನ್ನು ರಾಜಯೋಗ್ಯವಾದ ಬಿರುದುಗಳಿಂದ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿ ಉದ್ಘೋಷಿಸಿದಮೇಲೆ ಪುಜಾಪತಿಯು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರೋಕ್ಷಣಮಾಡಿದನು.

English Translation

(The Mahabhisheka or grand inauguration ceremony of Indra)

(The elevation of Indra to the royalty over the Gods. His throne-seat. By what mantras he ascended it. The Gods proclaim him as King by mentioning all his titles).

Now follows the great inauguration (mahabhesheka) of Indra. The gods, headed by Prajapathi, said to one another (pointing with their hands up Indra) "this one is among the gods the most vigorous, most strong, most valiant, most perfect, who carries best out any work to be done; Let us instal him to the kingship over us." They all consented to perform just this ceremony mahabhisheka on Indra. They brought for him that throne-seat, which is called the Rik-formed. They made the Brihat and Rathantara verses its two forelegs, the Vairupa and Vairaja verses its hind-legs, the Sakvara and Raivta verses its top-boards, the Naudhasa and Kaleya its said-boards. The Rik verses

were made the threads of the texture which went lengthwise, the Samans were threads whsch went crossways, the Yajus verses the intervals in the texture. They made the goddess of Glory its covering, and the goddess of the Fortune its pillow, Savitar and Brihaspati were holding its two fore-legs, Vayu and Pushan the two hind legs, Mitra and Varuna the two top-boards, the Asvins the two side-boards

Indra then ascended the throne-seat, addressing it thus: "May the Vasus ascend thee with the Gayatri metre, with the Trivrit Soma, with the Rathanara Sama. After them I then ascend for obtaining universal sovereignty. May the Rudras ascend thee with the Trishtubh metre, the fifteen-fold Stoma, and the Brihat Sama. After them then I ascend for obtaining increase of enjoyment. May the Adityas ascend thee with the Jagati metre, the seventeen-fold Stoma. and the Vairupa Sama. After them I ascend for obtaining independent rule.' May the Visve Devah ascend thee with the Anushtubh metre, the twenty-one-fold Stoma, and the Vairaja Sama, and the Vairaja Sama. After them I ascend for obtaining distinguished rule. May the divine Sadhyas and Aptyas ascend thee with the Pankti, metre, the Trinava (twenty-seven-fold) Stoma, and the Sakvara Sama. After them I ascend for obtaining royal power. May the divine Marutas and Angiras ascend thee with the Atichandas metre, the thirty-three-fold Stoma, and the Raivata Sama. After them then I ascend for obtaining the fulfilment of the highest desires for becoming a great king, for supreme, mastership, independence, and a long residence." By these words one should ascend the throne-seat.

After Indra has seated himself on this throne-seat, the Visve Devah said to him, "Indea cannot achieve any feat if he is not everywhere publicly proclaimed as hero ; but if he be thus proclaimed, he can do so." They then consented to do so, and consequently turning towards Indra, cried him by all his titles.

The gods bestowed on him Indra, by proclaiming him as " Universal ruler " universal rule ; by proclaiming him as " enjoyer of pleasures " they

made him father of pleasures ; by proclaiming him as “ Independent ruler ”, they granted him independence of rule ; by proclaiming him as “ distinguished king. They conferred on him royal distinction ; by proclaiming him “ king,” they made him father of kings ; by calling him “one who has attained, the highest desires,” they granted him fulfilment of the highest desires.

The gods then continued proclaiming his heroic virtues in the following manner: “The Kshattra is born; the supreme master of the whole creation is born; the devourer of the hostile tribes is born; the destroyer of the hostile castles is born; the slayer of the Asuras is born; the protector of the Brahma is born; the protector of the religion is born.”

After his royal dignity was thus proclaimed, Prajapati when being just about performing the inauguration ceremony, recited over him consecrated him with the following mantra :

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಸಾಯುಷಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯೇ ಅಷ್ಟತ್ರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಶ್ಲೋಕಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಮೂವತ್ತೆಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು.

ಅಥ ಅಷ್ಟತ್ರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ದ್ವಿತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಮೂವತ್ತೆಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಖಂಡವು

[ಇಂದ್ರನು ವೀರದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಪಿತೃನುನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಕಿಯು ಪಠಿಸಿದ ಮಂತ್ರಗಳು.]

ನಿಷಸಾದ ಧೃತವ್ರತೋ ವರುಣಃ ಪಸ್ತ್ಯಾಸ್ವಾ | ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಾಯ
ಭೌಜ್ಯಾಯ ಸ್ವಾರಾಜ್ಯಾಯ ನೈರಾಜ್ಯಾಯ ಸಾರಮೇಷ್ಯಾಯ

ರಾಜ್ಞಯ ಮಾಹಾರಾಜ್ಯಾಯಾಽಽಧಿಪತ್ಯಾಯ ಸ್ವಾನಶ್ಯಾಯಾಽಽ-
ತಿಷ್ಠಾಯ ಸುಕ್ರತುರಿತಿ ||

ಏತಯರ್ಚಾಭ್ಯಮಂತ್ರಯತೇತ್ಯತ್ರ ಯೋಽಯಂ ಮಂತ್ರ ಋಕ್ಯಜ್ಜೇನ ವಿವಕ್ಷಿತಸ್ತಂ
ಮಂತ್ರಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಧೃತವ್ರತಃ ಸ್ವೀಕೃತನಿಯಮೋ ವರುಣಃ ಸರ್ವಸ್ಯಾನಿಷ್ಟಸ್ಯ ನಿವಾರಯಿ-
ತೇಂದ್ರಃ ಪಸ್ತಾಸ್ಯ ಗೃಹೇಷ್ವಾಗತ್ಯ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಾದಿಫಲಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥಂ ಸಕ್ರತಃ ಶೋಭನ-
ಸಂಕಲ್ಪೋ ಭೂತ್ವಾ ನಿಷಸಾದ್ಯಾನಾಸಂದ್ಯಾಂ ನಿಷಣ್ಣವಾನ್ ||

ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಅಭಿಮಂತ್ರಿಸಿ ಪಠಿಸುವ ಮಂತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು—ಪ್ರಕೃತಿ (ವಿಶ್ವದ) ನಿಯಮ
ಗಳನ್ನು ಸ್ವತಃ ಪಾಲಿಸುವವನೂ, ಇತರರು ಪಾಲಿಸುವಂತೆ ಪ್ರಚೋದನೆಮಾಡುವವನೂ ಸಮಸ್ತ ಅನಿಷ್ಟವನ್ನು ನಿವಾರಣೆ
ಮಾಡುವವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ಗೃಹಕ್ಕೆ ಬಂದು ಕುಳಿತು ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಾದಿಫಲಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಉತ್ತಮವಾದ ಮತ್ತು ದೃಢವಾದ
ಸಂಕಲ್ಪ (ಉದ್ದೇಶದಿಂದ) ಆಸಂದಿಯೆಂಬ ಪೀಠದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿರುವನು.

ತವೇತಸ್ಯಾಮಾಸಂದ್ಯಾನಾಸೀನಂ ಪ್ರಜಾಪತಿಃ ಪುರುಸ್ತಾತ್ಪ್ರಿಯೈಶ್ಚ-
ಜ್ಞುಖ ಔದಂಬಯಾರ್ಽದ್ಯೌರಯಾ ಶಾಖಯಾ ಸಪಲಾಶಯಾ ಜಾತ-
ರೂಪಮಯೇನ ಚ ಸವಿತ್ರೇಣಾಂತರ್ಧಾಯಾಭ್ಯಷಿಂಚದಿಮಾ ಆಪಃ
ಶಿವತಮಾ ಇತ್ಯೇತೇನ ತೃಚೇನ ದೇವಸ್ಯ ತ್ವೇತಿ ಚ ಯಜುಷಾ
ಭೂರ್ಭುವಃ ಸ್ವರಿತ್ವೇತಾಭಿಶ್ಚ ವ್ಯಾಹೃತಿಭಿಃ ||

ಅನೇನ ಮಂತ್ರೇಣಾಭಿಮಂತ್ರಿತಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯಾಭಿಷೇಕಪ್ರಕಾರಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಏತಸ್ಯಾಂ
ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾಯಾಂ ವೇದನುಯ್ಯಾನಾಸಂದ್ಯಾನಾಸೀನಂ ತಮಿಂದ್ರಂ ಪ್ರಜಾಪತಿರಭ್ಯ-
ಷಿಂಚತ್ | ಕಿಂ ಕುರ್ವನ್ | ಪುರಸ್ತಾದಾಸಂದ್ಯಾಃ ಪೂರ್ವಸ್ಯಾಂ ದಿಶಿ ಪ್ರತ್ಯಜ್ಞುಖಿಸ್ತಿದ್ಧೌನ್ |
ಕಿಂ ಕೃತ್ವಾ | ಆದ್ರಯಾರ್ಽದ್ಯೌಪುತ್ರೋಜೇತಯೋದುಂಬರಶಾಖಾಯಾ ಸುವರ್ಣಮಯೇನ ಚ
ಸವಿತ್ರೇಣಾಂತರ್ಧಾಯ ನ್ಯವಧಾನಂ ಕೃತ್ವಾ | ಕೇನ ಮಂತ್ರೇಣ | ಇಮಾ ಆಪಃ ಶಿವತಮಾ
ಇತ್ಯಾದಿಕೇನ ಕೃತ್ವಂಗಾಭಿಷೇಕೇ ಪ್ರೋಕ್ತೇನ ತ್ರಿವಿಧೇನ ಮಂತ್ರಜಾತೇನ ||

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ನಿಷಕಾದ ಧೃತವ್ರತಃ ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಅಭಿಮಂತ್ರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಇಂದ್ರನು ಪೀಠದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು
ಕೊಂಡಮೇಲೆ ಅವನಿಗೆ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಮಾಡಿದ ಅಭಿಷೇಕ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಆಸಂದಿಯೆಂಬ ವೇದಮಯ
ವಾದ ಸಿಂಹಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿರುವ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಅಭಿಷೇಕವನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಹೇಗೆ ಮಾಡಿದನೆಂದರೆ
ಆಸಂದಿಯೆಂಬ ಪೀಠದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಮೇಲೆ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಅವನ ಎದುರಿಗೆ ಅಂದರೆ
ಪಶ್ಚಿಮಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಕುಳಿತ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅದ್ದಿದ ಉಮುಂಬರ ವೃಕ್ಷದ ಕೊನೆಯಿಂದ ಅಥವಾ ಸುವರ್ಣಮಯಗಾದ ಶಾಖೆ
ಯಿಂದ ಅವರಲ್ಲಿ ಪವಿತ್ರವನ್ನಿಟ್ಟು, ಇಮಾ ಆಪಃ ಶಿವತಮಾಃ ಎಂಬ ಮೂರು ಮಕ್ಕಳುಗಳಿಂದಲೂ, ದೇವಸ್ಯ ತ್ವಾ ಎಂಬ

ಯಜುರ್ನೂತ್ರದಿಂದಲೂ ಭೂರ್ಭುವಾಸ್ವಿತೀ ಎಂಬ ವ್ಯಾಹೃತಿಗಳಿಂದಲೂ ಇತರ ಅಭಿಷೇಕ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅಭಿಷೇಕಮಾಡಿದನು.

English Translation

(The mantras by which Indra was consecrated. He was installed by Prajapati.)

“ Varuna, the faithful, sat down in his premises—for obtaining universal rule, enjoyment of pleasures, independence, distinction as sovereign, fulfilment of the highest desires, he, the wise, & c. (1, 25, 10). Prajapati standing in front of Indra who was sitting on the throne-seat, turned his face to the west, and after having put on his head a gold leaf, sprinkled him with the most branch of an Udumbara, together with that of a Palasa tree, reciting the three Rik verses, ima apah, sivatama, i. e. these most happy waters & c. (Ait. Br. 8, 7); and the Yajus verse, devasya tya (Vajasan Samh. 1, 10, Ait. Br. 8, 1); and the great words, bhur, bhuvah, svar.

ಇತಿ ಶ್ರೀನುಶ್ಲಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಶ್ರುತಾಃ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯೇ ಅಪ್ಸತ್ತಿಂಕಾಧ್ಯಾಯೇ ದ್ವಿತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಮೂವತ್ತೆಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು.

ಅಥ ಅಷ್ಟತ್ರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ತೃತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಮೂವತ್ತೆಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು.

[ಇಂದ್ರನು ನಾನಾದಿತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಅಭಿಷೇಕಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟು ಸಮಸ್ತ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಕ್ಕೂ ರಾಜನೆಂದು ಘೋಷಿಸಲ್ಪಡುವುದು.]

ಅಥೈನಂ ಪ್ರಾಚ್ಯಾಂ ದಿಶಿ ವಸವೋ ದೇವಾಃ ಷಡ್ವಿಶೈವ ಪಂಚವಿಂಶೈ-
ರಹೋಭಿರಭ್ಯಷಿಂಚನ್ನೇತೇನ ಚ ತೃಚೇನ್ನೈತೇನ ಚ ಯಜುಷ್ಯತಾ-
ಭಿಶ್ಚವ್ಯಾಹೃತಿಭಿಃ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಾಯ ||

ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಪ್ರಜಾಪತಿಕ್ತಾಭಿಷೇಕಾದೂರ್ಧ್ವಂ ದಿಗ್ವೇದೇನ ದೇವವಿಶೇಷೈರಭಿಷೇಕಃ
ಕೃತಃ | ತತ್ರ ಪ್ರಾಚ್ಯಾಂ ದಿಶೈಭಿಷೇಕಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಅಥ ಪ್ರಜಾಪತ್ಯಭಿಷೇಕಾನಂತರಮೇನ-
ಮಿಂದ್ರಂ ಪ್ರಾಚ್ಯಾಂ ದಿಶೈವಸ್ಥಿತಾ ವಸವೋ ದೇವಾ ಏಕತ್ರೀಶತ್ವಹಃಸು ಪೂರ್ವೋಕ್ತೈ-
ಮುಂತ್ರೈರಭ್ಯಷಿಂಚನ್ ತಚ್ಚ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಸಿದ್ಧಯೇ ಭವತಿ ||

ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅಭಿಷೇಕಮಾಡಿದನಂತರ ಇತರ ದೇವತೆಗಳು ನಾನಾದಿತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿಷೇಕವನ್ನು
ಮಾಡಿದರು. ಈಗ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಅಭಿಷೇಕಕ್ರಮವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಪಟ್ಟಾಭಿ-
ಷೇಕವನ್ನು ಮಾಡಿ ಮುಗಿಸಿದನಂತರ ಅಸ್ತವಸುಗಳೆಂಬ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಲೇವತೆಗಳು ಮೂವತ್ತೊಂದು ದಿನಗಳವರೆಗೆ
ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಮುಗ್ಧೇದ, ಯಜುರ್ವೇದ, ವ್ಯಾಹೃತಿ ಮೊದಲಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಾಧಿಪತ್ಯಸಿದ್ಧಿ-
ಗಾಗಿ ಅಭಿಷೇಕವನ್ನು ಮಾಡಿದರು.

ತಸ್ಮಾದೇತಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಾಚ್ಯಾಂ ದಿಶಿ ಯೇ ಕೇ ಚ ಪ್ರಾಚ್ಯಾನಾಂ ರಾಜಾಃ
ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಾಯೈವ ತೇಽಭಿಷಿಚ್ಯಂತೇ ಸಮ್ರಾಳಿತೈನಾಃ ಭಿಷಿಕ್ತಾ-
ನಾಚಕ್ಷತ ಏತಾಮೇವ ದೇವಾನಾಂ ವಿಹಿತಮನು ||

ಇದಾನೀಂತನಲೌಕಿಕಾಚಾರಪ್ರದರ್ಶನೇನೇಂದ್ರಸ್ಯ ಪ್ರಾಚ್ಯಾಂ ದಿಶಿ ತಮಭಿಷೇಕಂ ದ್ರಥ-
ಯತಿ—ಯಸ್ಮಾದ್ವಸುಭಿಃ ಪ್ರಾಚ್ಯಾಂ ದಿಶಿ ತಮಭಿಷೇಕಃ ಕೃತಸ್ತಸ್ಮಾದಿದಾನೀಮಪಿ ಪ್ರಾಚ್ಯಾನಾಂ
ಪೂರ್ವದಿಗ್ವಿರ್ತಿಸಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಯೇ ಕೇ ಚ ರಾಜಾಃ ಸಂತಿ ತೇ ಸರ್ವೇಽಪಿ ದೇವಾನಾಂ
ಚ ವಸೂನಾಂ ಚ ಸಂಬಂಧಿನೀಮೇತಾಮೇವ ವಿಹಿತಂ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಮೇವ ವಿಧಾನಮನು
ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥಮಭಿಷಿಚ್ಯಂತೇತ ಚ ಏನಾಭಿಷಿಕ್ತಾನೇನಾನಾನ್ವಾಜ್ಞಃ ಸಮ್ರಾಳತೈನೇನ ಶಬ್ದೇನ
ವ್ಯವಹರಂತಿ ||

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ವಸುಗಳು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿದ ಕ್ರಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಈಗಲೂ ಮನುಷ್ಯರು ಈ ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ತಮ್ಮ ರಾಜರುಗಳಿಗೆ ವಸುಗಳು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿದ ವಿಧಿಯನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿ ಆ ರಾಜನಿಗೆ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಾಧಿಪತ್ಯವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುವಕ್ಕಾಗಿ ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡುವರು. ಈ ರೀತಿ ಅಭಿಷಿಕ್ತನಾದ ರಾಜನನ್ನು ಸಮ್ರಾಟ್ ಎಂದೇ ಕರೆಯುವರು.

ಅಭ್ಯನಂ ದಕ್ಷಿಣಸ್ಯಾಂ ದಿಶಿ ರುದ್ರಾ ದೇವಾಃ ಷಡ್ವಿಶ್ವೈವ ಪಂಚವಿಂಶೈ-
 ರಹೋಭಿರಭ್ಯಸಿಂಚನ್ನೇತೇನ ಚ ತ್ರಚೇನ್ನೈತೇನ ಚ ಯಜುಷ್ಯತಾ-
 ಭಿಶ್ಚ ವ್ಯಾಹೃತಿಭಿರ್ಭಾಜ್ಯಾಯ ತಸ್ಮಾದೇತಸ್ಯಾಂ ದಕ್ಷಿಣಸ್ಯಾಂ ದಿಶಿ
 ಯೇ ಕೇ ಚ ಸತ್ವತ್ವಾಂ ರಾಜಾನೋ ಭಾಜ್ಯಾಯೈವ ತೇಽಭಿಷಿಚ್ಯಂತೇ
 ಭೇಜೇತ್ಯೇನಾನಭಿಸಿಕ್ತಾನಾಚಕ್ಷತ ಏತಾಮೇವ ದೇವಾನಾಂ ವಿಹಿತಿ-
 ಮನ್ವಥೈನಂ ಪ್ರತೀಚ್ಯಾಂ ದಿಶ್ಯಾದಿತ್ಯಾ ದೇವಾಃ ಷಡ್ವಿಶ್ವೈವ ಪಂಚ-
 ವಿಂಶೈರಹೋಭಿರಭ್ಯಸಿಂಚನ್ನೇತೇನ ಚ ತ್ರಚೇನ್ನೈತೇನ ಚ ಯಜು-
 ಷ್ಯತಾಭಿಶ್ಚ ವ್ಯಾಹೃತಿಭಿಃ ಸ್ವಾರಾಜ್ಯಾಯ ತಸ್ಮಾದೇತಸ್ಯಾಂ ದಿಶಿ ಯೇ
 ಕೇ ಚ ನೀಚ್ಯಾನಾಂ ರಾಜಾನೋ ಯೇಽಪಾಚ್ಯಾನಾಂ ಸ್ವಾರಾಜ್ಯಾ-
 ಯೈವ ತೇಽಭಿಷಿಚ್ಯಂತೇ ಸ್ವರಾಳಿತ್ಯೇನಾನಭಿಸಿಕ್ತಾನಾಚಕ್ಷತ ಏತಾ-
 ಮೇವ ದೇವಾನಾಂ ವಿಹಿತಿಮನ್ವಥೈವಮುದೀಚ್ಯಾಂ ದಿಶಿ ವಿಶ್ವೇ
 ದೇವಾಃ ಷಡ್ವಿಶ್ವೈವ ಪಂಚವಿಂಶೈರಹೋಭಿರಭ್ಯಸಿಂಚನ್ನೇತೇನ ಚ
 ತ್ರಚೇನ್ನೈತೇನ ಚ ಯಜುಷ್ಯತಾಭಿಶ್ಚ ವ್ಯಾಹೃತಿಭಿರ್ವೈರಾಜ್ಯಾಯ
 ತಸ್ಮಾದೇತಸ್ಯಾಮುದೀಚ್ಯಾಂ ದಿಶಿ ಯೇ ಕೇ ಚ ಪರೇಣ ಪಿಮುವಂತ
 ಜನಪದಾ ಉತ್ತರಕುರನ ಉತ್ತರಮದ್ರಾ ಇತಿ ಪೃಥಿವ್ಯಾಯೈವ
 ತೇಽಭಿಷಿಚ್ಯಂತೇ ಏವಾಳಿತ್ಯೇನಾನಭಿಸಿಕ್ತಾನಾಚಕ್ಷತ ಏತಾಮೇವ
 ದೇವಾನಾಂ ವಿಹಿತಿಮನ್ವಥೈವಮಸ್ಯಾಂ ಧ್ರುವಾಯಾಂ ಮಧ್ಯ-
 ನಾಯಾಂ ಸ್ತೃಷ್ಣಾಯಾಂ ದಿಶಿ ಸಾಧ್ಯಾಶ್ವಾಪ್ತಾಶ್ಚ ದೇವಾಃ
 ಷಡ್ವಿಶ್ವೈವ ಪಂಚವಿಂಶೈರಹೋಭಿರಭ್ಯಸಿಂಚನ್ನೇತೇನ ಚ ತ್ರಚೇನ್ನೈ-
 ತೇನ ಚ ಯಜುಷ್ಯತಾಭಿಶ್ಚ ವ್ಯಾಹೃತಿಭಿಃ ರಾಜ್ಯಾಯ ತಸ್ಮಾದಸ್ಯಾಂ
 ಧ್ರುವಾಯಾಂ ಮಧ್ಯನಾಯಾಂ ಸ್ತೃಷ್ಣಾಯಾಂ ದಿಶಿ ಯೇ ಕೇ ಚ
 ಕುರುಪಂಚಾಲಾನಾಂ ರಾಜಾನಃ ಸವಶೋತೀನರಾಣಾಂ ರಾಜ್ಯಾ-

ಯೈವ ತೇಽಭಿಷಿಚ್ಯಂತೇ ರಾಜೇತ್ಯೇನಾನಭಿಷಿಕ್ತಾನಾಚಕ್ಷತ ಏತಾ-
ಮೇವ ದೇವಾನಾಂ ವಿಹಿತಮನ್ವಥೈನಮೂರ್ಧ್ವಾಯಾಂ ದಿತಿ
ಮರುತಶ್ಚಾಂಗಿರಸಶ್ಚ ದೇವಾಃ ಷಡ್ಭಿಶ್ಚೈವ ಪಂಚಿಂಶೈರಹೋಭಿ-
ರಭ್ಯಸಿಂಚಿನ್ನೇತೇನ ಚ ತೃಚೇನ್ನೇತೇನ ಚ ಯಜುಷ್ಯತಾಭಿಶ್ಚ
ವ್ಯಾಹೃತಿಭಿಃ ಪಾರಮೇಷ್ಠ್ಯಾಯ ಮಾಹಾರಾಜ್ಯಾಯಾಽಧಿ-
ಪತ್ಯಾಯ ಸ್ವಾನಶ್ಯಾಯಾಽಽ ತಿಷ್ಠಾಯೇತಿ ಸ ಪರಮೇಷ್ಟೀ ಪ್ರಾಜಾ-
ಸತ್ಯೋ ಭವತ್ ||

ದಿಗಂತರೇಷು ದೇವಾಂತೈರಿಂದ್ರಾಭಿಷೇಕಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಪ್ರಥಮಪರ್ವಾಯವದ್ವ್ಯಾಪ್ಯೇ-
ಯಮ್ | ಸತ್ಯತಾಂ ದಕ್ಷಿಣಸ್ಯಾಂ ದಿತಿ ವರ್ತಮಾನಾಃ ಪ್ರಾಣಿನಃ ಸತ್ಯನ್ನಾಮಕಾಃ | ತೇಷಾಂ
ಯೇ ರಾಜಾಸೋಭಿಷಿಕ್ತಾಸ್ತೇ ಭೋಜೇತ್ಯನೇನ ಶಬ್ದೇನ ವ್ಯವಹಿಯಂತೇ | ಪ್ರತೀಚ್ಯಾಂ ದಿತಿ
ವರ್ತಮಾನಾಃ ಪ್ರಾಣಿನೋ ನಿಲಚ್ಯಾ ಆಪಾಚ್ಯಾಶ್ಚ | ನಿಲವಮನಂತೀತಿ ನಿಲಚ್ಯಾಃ | ಅಪಕಷ್ಕ-
ಮನಂತೀತ್ಯಪಾಚ್ಯಾಃ | ಜಾತ್ಯಾ ನಿಲವಃ | ವ್ಯವಹಾರೇಣಾಪಕಷ್ಕಃ | ಉಭಯವಿಧಾನಾಂ
ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ಯೇ ರಾಜಾಃ ಸಂತಿ ತೇ ಸ್ವರಾಡಿತಿ ಶಬ್ದೇನ ವ್ಯವಹಿಯಂತೇ | ಉದೀಚ್ಯಾಂ
ದಿತಿ ಹಿಮವಂತಂ ಪರೇಣ ಹಿಮವಶ್ಚರ್ವಪರಭಾಗೇ ಜನಪದಾ ಗ್ರಾಮವಿಶೇಷಾ ಉತ್ತರಕರು-
ನಾಮಕಾ ಉತ್ತರಮಧ್ಯನಾಮಕಾಃ ಸಂತಿ ತತ್ರತ್ಯಾ ರಾಜಾಸೋ ವಿರಾಡಿತಿಶಬ್ದೇನ ವ್ಯವಹಿ-
ಯಂತೇ | ಮಧ್ಯಮಾ ದಿಜ್ಜಿಧ್ಯದೇಶಃ | ಸ ಪ್ರಾಚ್ಯಾದಿಭಿಃ ಸರ್ವಾಭಿರಪೇಕ್ಷಿತಶ್ಚೇನ ಧ್ರುವೋ
ಭವತಿ | ತದಪೇಕ್ಷಯ್ಯನ ಪೂರ್ವಾ ಪಶ್ಚಿಮೇತ್ಯಾದಿ ವ್ಯವಹಾರಃ | ಸ ಚ ದೇಶಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ
ವೈದಿಕಾನಾಮಾತ್ರಯಃ | ತತ್ರ ಯೇ ವಶದೇಶೈರುಚನಾರದೇಶೈಶ್ಚ ಸಹಿತಾಃ ಕುರುಪಚಾಲದೇಶಾಃ
ಸಂತಿ ತೇಷಾಂ ದೇಶಾನಾಂ ಯೇ ರಾಜಾಸಸ್ತೇ ರಾಜೇತ್ಯನೇನ ಶಬ್ದೇನ ವ್ಯವಹಿಯಂತೇ |
ಊರ್ಧ್ವಾಯಾಂ ದಿತಿ ಸ್ವರ್ಗರೂಪಾಯಾಂ ಮನುಷ್ಯಸ್ಯ ಸಂಚಾರಾಭಾವಾತ್ ತತ್ರ ರಾಜಾಸೋ
ನೋದಾಹೃತಾಃ | ಕಿಂಶ್ಚಂದ್ರಸ್ಯೈವಾಭಿಷೇಕ ಉಚ್ಯತಃ | ತಸ್ಯಾಂ ದಿಶ್ಯಭಿಷೇಕೇಣ ಸ ಇಂದ್ರಃ
ಪರಮೇಷ್ಟೀ ಪರಮಪದೇವಸ್ತಿತ್ವಾ ಪ್ರಾಜಾಪತ್ಯಃ ಪ್ರಜಾಪತಿಸಂಬಂಧ್ಯಭವತ್ ||

ಇತರ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದೇವತೆಗಳು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮಾಡಿದ ಅಭಿಷೇಕ ಕ್ರಮವನ್ನು ನಿಮನುಸರು.
ನೋಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ವಸುಗಳು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿದನಂತರ ಏಕಾದಶ ರುವ್ರನೇಬ ದೇವತೆಗಳು ದಕ್ಷಿಣ, ದಿಕ್ಶಿನ್ಧಿ
ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮೂವತ್ತೊಂದು ದಿನಗಳವರೆಗೆ ನೋಲಿ ಹೇಳಿದ ಮೂರು ಬುಕ್ಕುಗಳಿಂದಲೂ, ಯಜುರ್ಮಂತ್ರಗಳಿಂದಲೂ,
ವ್ಯಾಹೃತಿಗಳಿಂದಲೂ ಇತರ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದಲೂ, ಭಾಷ್ಯಾಯ ಎಂದರೆ ರಾಜಭೋಜಿಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಭಿಷೇಕ
ಮಾಡಿದರು. ಈ ಕ್ರಮವನ್ನನುಸರಿಸಿ ದಕ್ಷಿಣದೇಶದ ನಿವಾಸಿಗಳು ಈಗಲೂ ಹಾಗೆಯೇ ಮಾಡುವರು.

ಅನಂತರ ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರೇಬ ದೇವತೆಗಳು ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಶಿನಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತೊಂದು ದಿನಗಳವರೆಗೆ ನೋಲಿ ಹೇಳಿದ
ಮೂರು ಬುಗ್ಗಿದ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದಲೂ, ಯಜುರ್ಮಂತ್ರದ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದಲೂ, ವ್ಯಾಹೃತಿಗಳಿಂದಲೂ, ಇತರ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದಲೂ

ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ರಾಜ್ಯಾಧಿಪತ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅಭಿಷೇಕವನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಪಶ್ಚಿಮದೇಶವಾಸಿಗಳಾದ ನೀಚರು, ಅಪಾಚ್ಯರು ಎಂಬ ಜನಗಳು ತಮ್ಮ ರಾಜನಿಗೆ ಅಭಿಷೇಕಮಾಡುವಾಗ ಈ ಕ್ರಮವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸುವರು.

ಅನಂತರ ವಿದೇಶೀವೇಶಿಕೆಗಳು ದೇವತೆಗಳು ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತೊಂದು ದಿನಗಳವರೆಗೂ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಮೂರು ಮುಗ್ಧೀದಮಂತ್ರಗಳಿಂದಲೂ, ಯಜುರ್ಮಂತ್ರಗಳಿಂದಲೂ, ವ್ಯಾಕೃತಿಗಳಿಂದಲೂ, ಇತರ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾದ ರಾಜಪದವಿಗಾಗಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕವನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಇದನ್ನನುಸರಿಸಿ ಈಗಲೂ ಹಿಮಾಲಯ ಪರ್ವತದ ಉತ್ತರಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಉತ್ತರ ಕುರು ಮತ್ತು ಉತ್ತರಮದ್ರ ಎಂಬ ದೇಶಗಳ ನಿವಾಸಿಗಳು ಈ ಕ್ರಮವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿ ತಮ್ಮ ದೇಶದ ರಾಜರಿಗೆ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕವನ್ನು ಮಾಡುವರು.

ಅನಂತರ ಸಾಧ್ಯರು ಆಪ್ತರು ಎಂಬ ದೇವತೆಗಳು ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತೊಂದು ದಿನಗಳವರೆಗೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಮುಗ್ಧಜುಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನು ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನೆಲೆಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕವನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಇದನ್ನನುಸರಿಸಿ ಈ ದೇಶನಿವಾಸಿಗಳಾದ ಕುರುಪಾಂಚಾಲರೆಂಬ ಜನರೂ ವಶರೆಯುವರೂ, ಉಚೇನರೆಂಬ ಜನರೂ ಈಗಲೂ ತಮ್ಮ ರಾಜರಿಗೆ ಹೀಗೆಯೇ ಅಭಿಷೇಕಮಾಡುತ್ತಿರುವರು.

ಅನಂತರ ಮುದ್ದೇವತೆಗಳೂ ಅಂಗಿರಸರೂ ಉರ್ಧ್ವ (ಮೇಲಿನ) ಪ್ರವೇಶದಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತೊಂದು ದಿನಗಳವರೆಗೂ ರಾಜನ ಅಭಿಷೇಕಕ್ಕಾಗಿ ಮತ್ತು ಮಹಾರಾಜಪದವಿಗಾಗಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಮುಗ್ಧಜುಮಂತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ವ್ಯಾಕೃತಿ ಮೊದಲಾದ ಇತರ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅಭಿಷೇಕವನ್ನು ಮಾಡಿದರು.

ಸ ಏತೇನ ಮಹಾಭಿಷೇಕೇಣಾಭಿಷಿಕ್ತ ಇಂದ್ರಃ ಸರ್ವಾಜಿತ್ತೀರಜಯತ್ಸವಾ-
 ಲ್ಲೋಕಾನವಿಂದತ್ಸರ್ವೇಷಾಂ ದೇವಾನಾಂ ಶ್ರೈಷ್ಯಮತಿಷ್ಠಾಂ
 ಪರಮತಾಮಗಚ್ಛತ್ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಂ ಭೌಜ್ಯಂ ಸ್ವಾರಾಜ್ಯಂ ವೈರಾಜ್ಯಂ
 ಪಾರಮೇಷ್ಯಂ ರಾಜ್ಯಂ ಮಹಾರಾಜ್ಯಮಾಧಿಪತ್ಯಂ ಜಿತ್ವಾ -
 ಸ್ತಿಲ್ಲೋಕೇ ಸ್ವಯಂಭೂಃ ಸ್ವರಾಳಮೃತೋಽ ಮುಷ್ಠಿನ್ವಸ್ತರ್ಗೇ
 ಲೋಕೇಃ ಸರ್ವಾನ್ವಾನಾಪ್ತಾನ್ಮುಕ್ತಃ ಸಮಂಭವತ್ಸಮಭವತ್ ||

ಕೃತಮಿಂದ್ರಾಭಿಷೇಕಂ ನಿಗಮಯತಿ—ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾಭಿಷೇಕೇಣಾಭಿಷಿಕ್ತ ಇಂದ್ರೋ
 ಜಿತ್ತೀರ್ಷೇತವ್ಯಾಃ ಸರ್ವಾ ಯುದ್ಧಭೂಮೀರಜಯತ್ | ಶೇನ ಜಯೇನ ಸರ್ವಾನ್‌ಲೋಕಾನ-
 ವಿಂದದಧತ್ | ದೇವಾನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಶ್ರೈಷ್ಯಮತಿಶಯೇನ ಪ್ರಶಸ್ತವುತಿಷ್ಠಾಂ ಸರ್ವಾನತಿ-
 ಕ್ರಮ್ಯಾವಸ್ಥಾನಂ ಪರಮತಾಮುತ್ಕೃಷ್ಟತ್ವಮಗಚ್ಛತ್ | ಜಾತಿತ ಉತ್ತಮುತ್ಕಂ ಶ್ರೈಷ್ಯಮ್ | ಗುಣೈ-
 ರುತ್ಸಮಸ್ತಂ ಪರಮುತ್ಸಮ್ | ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಾದೀನಿ ಪದಾನ್ಯಸ್ತಿನಾಲೋಕೇ ಜಿತ್ವಾ ಪ್ರಾಪ್ಯ
 ಸ್ವಯಂಭೂಃ ಪ್ರಜಾಪತಿರೂಪಃ ಸ್ವರಾಟ್ಸ್ವತಂತ್ರರಾಜೀಽವುತ್ ಇತರಮನುಷ್ಯವದ್ರಿಕಾಲೇ
 ಪುಶಂಕರಿತಃ ಸನ್ನಮುಷ್ಠಿನರೋಕ್ಷೇ ಸ್ತರ್ಗೇ ಲೋಕೇ ಸರ್ವಾನ್ವಾನಾಪ್ತೋಗಾನ್ಪ್ರಾಪ್ಯಾವ್ಯಪೋ
 ನುಶಂಕರಿತೋ ಮುಕ್ತಃ ಸಮಭವತ್ | ಅಭ್ಯಾಸೋಧ್ಯಾಯಸಮಾಪ್ತರ್ಥಃ ||

ಈ ವಿಧವಾದ ಅಭಿಷೇಕ ಕ್ರಮದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಸಮಸ್ತ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಗಳನ್ನು ಪಡೆದನು. ಸಮಸ್ತ ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಜಯಿಸಿದನು. ಸಮಸ್ತ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಅಧಿನಾಯಕನಾದನು ಮತ್ತು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಪದವಿಯನ್ನೂ, ರಾಜಭೋಗವನ್ನೂ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತವನ್ನೂ, ನಾನಾ ದೇಶಗಳ ಅಧಿಪತ್ಯವನ್ನೂ ಆತ್ಮಕೃತ್ಯವಾದ ಮಹಾಪದವಿಯನ್ನೂ ಪಡೆದು ಮಹಾರಾಜನೆನಿಸಿಕೊಂಡು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿ ಈ ಲೋಕ ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಗಳ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಜಯಿಸಿ ಸಮಸ್ತ ದೇವಮಾನವರಿಗೂ ನಾಯಕನಾಗಿ ಸಮಸ್ತ ಲೋಕಗಳಿಗೂ ಅಧಿಪತಿಯಾದ ಸಮ್ರಾಟ್ ಎನಿಸಿಕೊಂಡು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ರಾಜ್ಯಾಧಿಪತ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ತನ್ನ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪಡೆದು ಕೊನೆಗೆ ಅಮೃತತ್ವವನ್ನು (ಮರಣರಾಹಿತ್ಯವನ್ನು) ಪಡೆದನು.

English Translation

**(Indra inaugurated by various deities in the various directions
to the Kingship becomes Universal ruler.)**

The Vasavas then inaugurated him (Indra) in the eastern direction during thirty-one days by these three Rik verses, the Yajus verse, and the great words all just mentioned for the sake of obtaining universal sovereignty. Hence all kings of eastern nations in the eastern regions are inaugurated to universal sovereignty, and called samraj. i. e. universal sovereign, after this precedent made once by the gods.

Then the Rudras inaugurated Indra in the southern region during thirty-one days, with the three Rik verses, the Yajus and the great words just mentioned, for obtaining enjoyment of pleasures. Hence all kings of living creatures chiefly beasts in the southern region are inaugurated for the enjoyment of pleasures and called bhoja, i. e. enjoyer.

Then the divine Adityas inaugurated him in the western region during thirty-one days, with those three Rik verses, that Yajus verse, and those great words, for obtaining independent rule. Hence all kings of the Nityas and Apachayas in the western countries, are inaugurated to independent rule, and called 'independent rulers.'

Then the Visve Devah inaugurated him during thirty-one days in the northern region by those three Rik verses &c. for distinguished rule. Hence

all people living in northern countries beyond the Himalaya, such as the Uttarakurus, Uttaramadras, are inaugurated for living without a king (Vairajyam), and called Viraj, i. e. without king.

Then the divine Sadhyas and Aptyas inaugurated Indra during thirty-one days in the middle region, which is a firmly established footing (the immovable centre) to the kingship (rajya). Hence the kings of the kurupanchalas, with the Vasas and Usinaras, are inaugurated to kingship, and called kings (raja).

Then the divine Marutas and Angiras inaugurated him during thirty-one days in the upper (urdhva) region for attaining fulfilment of the highest wishes, the position of a great king, of a supreme ruler, of an independent king, and long duration of his rule.

Indra thus became by means of this great inauguration ceremony, possessed of the power of obtaining anything wished for, as had been only the prerogative of Prajapati. He conquered in all the various ways of possible conquest and won all people. He obtained the leadership, precedence, and supremacy over all gods. After having conquered the position of a samraj (universal) &c. he became in this world self existing (svayambhuvah) an independent ruler, immortal, and in the heaven-world; after having attained all desires wished for, he became immortal also.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯೇ ಅಷ್ಟತ್ರಿಂಶದಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ಸ್ವತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದ್ವಿಜ್ಞಾನಿರಾಜಪರಮೇಶ್ವರ ವೈದಿಕಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕ ವೀರಬುಕ್ಕಣಸಾನ್ಮಾಜ್ಞಾಧುರಂಧರ
ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯಕೃತಾವೈತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯೇ ಅಷ್ಟತ್ರಿಂಶದಧ್ಯಾಯಃ ಸಮಾಪ್ತಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಮೂವತ್ತೆಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಮೂವತ್ತೆಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಅಧ್ಯತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ ಅಧ್ಯಕೋನಚತ್ವಾರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ

ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಮೂವತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನೊಂದಲನೆಯ ಖಂಡವು

[ಮಹಾಭಿಷೇಕ(ಶಬ್ದಾಭಿಷೇಕ)ವನ್ನು ಮಾಡುವ ಕ್ರಮವು, ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯಾವ ಯುಷಿಗಳು ಯಾವ ಯಾವ ರಾಜರಿಗೆ ಶಬ್ದಾಭಿಷೇಕವನ್ನು ಮಾಡಿದರು]

[ಮಹಾಭಿಷೇಕದ ಫಲಗಳು. ಈ ಅಭಿಷೇಕವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವಾಗ ರಾಜನಾದವನು ಪುರೋಹಿತದ ಮತ್ತು ಜನರ ಎದುರಿಗೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಇತ್ಯಾದಿ]

ಸ ಯ ಇಚ್ಛೇ ದೇವಂವಿತ್ಸ್ಯತ್ಪ್ರಿಯಮಯಂ ಸರ್ವಾ ಜಿತೀರ್ಜಯೇತಾಯಂ
ಸರ್ವಾಂಲ್ಲೋಕಾನ್ವಿಂದೇತಾಯಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ರಾಜ್ಞಾಂ ಶ್ರೈಷ್ಯಾ-
ಮತಿಷ್ಯಾಂ ಪರಮತುಂ ಗಚ್ಛೇತ ಸ್ರಾನ್ರಾಜ್ಯಂ ಭೌಜ್ಯಂ ಸ್ವಾರಾಜ್ಯಂ
ವೈರಾಜ್ಯಂ ಪಾರಿಪೇಷ್ಯಂ ರಾಜ್ಯಂ ಮಹಾರಾಜ್ಯಮಾಧಿಪತ್ಯಮಯಂ
ಸಮಂತಪರ್ಯಾಯಿ ಸ್ಯಾತ್ಪೂರ್ವಭೂಮಃ ಸರ್ವಾರ್ಯುಷ ಆಂತಾ
ದಾ ಪರಾರ್ಥಾಪ್ತೃಭಿವ್ಯೈ ಸಮುದ್ರಪರ್ಯಂತಾಯಾ ಏಕರಾಳಿತಿ
ತಮೇತೇನೈಂದ್ರೇಣ ಮಹಾಭಿಷೇಕೇಣ ಕ್ಷತ್ರಿಯಂ ಶಾಪಯಿತ್ವಾ-
ಭಿಷಿಂಚೇತ್ ||

ಪುರುಷಾರ್ಥಾಭಿಷೇಕಾನಾದಾವೈಂದ್ರಾಭಿಷೇಚನಮ್ ||

ಉಕ್ತಮತ್ರ ಪುನಃಕೂರ್ಯಮುಭಿಷೇಕ ಉದೀರ್ಯತೇ ||೧||

ತಮುಭಿಷೇಕಂ ವಿಧತ್ತೇ—ವಿನಂ ವಿದಿಂದ್ರಸಂಬಂಧಿಮಹಾಭಿಷೇಕವಿದ್ಯ ಆಚಾರ್ಯಃ
ಕ್ಷತ್ರಿಯಂ ಪ್ರತಿ ಸರ್ವಜಯಾದಿ ಫಲಮಿಚ್ಛೇತ್ | ಸ ಆಚಾರ್ಯಃ ಕ್ಷತ್ರಿಯಮೇತಂ ಶಾಪಯಿತ್ವಾ
ಶಪಥಂ ಕಾರಯಿತ್ವೈತೇನ ಪೂರ್ವೋಕ್ತೇನೇಂದ್ರಸಂಬಂಧಿನಾ ಮಹಾಭಿಷೇಕವಿಧಾನೇನ ತಂ
ಕ್ಷತ್ರಿಯಮುಭಿಷಿಂಚೇತ್ | ಕೇವಲೇ ಫಲೇಚ್ಛೇತಿ ಸ್ಯಾಭಿಧೀಯತೇ | ಅಯಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯೋ ಜೇತನ್ಯಾಃ
ಸರ್ವಾ ಯುದ್ಧಭೂಮೀರ್ಜಯೇತ್ | ತಥಾ ಸರ್ವಾನ್ ಯೋಕಾನೇಶವಿಷೇಷಾನ್ ಲಭೇತ್ |

ಸರ್ವೇಷಾಂ ರಾಜ್ಞಾಂ ಮಧ್ಯೇಶ್ವ್ರಿಷ್ಯಾಧಿಪತ್ಯಾಂತಗುಣಯುಕ್ತೋ ಭವೇತ್ | ಸಮಂತಪರ್ಯಾಯೇ ದೇಶತಃ ಕಾಲತಃ ಸರ್ವನ್ಯಾಪೀ ಸ್ಯಾತ್ | ಅಂತಾತ್ಸಮುದ್ರತೀರಪರೈಂತಂ ಸಾರ್ವಭೌಮತ್ವಂ ದೇಶನ್ಯಾಪ್ತಿಸ್ತಾ ಪರಾರ್ಥಾತ್ಪರಾರ್ಥಭೇದಯಕಾಲಸಂಖ್ಯಾಪರೈಂತಂ ಸರ್ವಾಯುಷಸ್ತಂ ಕಾಲನ್ಯಾಪ್ತಿಃ | ಏವಂವಿಧೋ ಭೂತ್ವಾ ಸಮುದ್ರಪರೈಂತಾಯಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಏಕಮೇವ ರಾಜಾಸ್ತಿ-
ತ್ಯನಯೇಶ್ವಯಾಚಾರ್ಯೋ ಮಹಾಭಿಷೇಕೇಣ ತಮುಭಿಷಿಂಚೇತ್ ||

ಅಭಿಷೇಕಮವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಇಂದ್ರಸಂಬಂಧವಾದ ಮಹಾಭಿಷೇಕಮವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವ ಆಚಾರ್ಯನು (ಪುರೋಹಿತನು) ತಾನು ಯಾವ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ರಾಜನಿಗೆ ಅಭಿಷೇಕಮಾಡುವನೋ ಆ ರಾಜನಿಗೆ ಯುದ್ಧಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಜಯವು ಲಭಿಸಿ ರಾಜ್ಯಾಧಿಪತ್ಯವು ಲಭಿಸಬೇಕೆಂದು ಅವನಿಗೆ ಸಲಹೆ ನೀಡಿ ನಂದರೆ ರಾಜನ ಹಿತವನ್ನೇ ಬಯಸಬೇಕು. ಮತ್ತು ಆ ಪುರೋಹಿತನು ಈ ರಾಜನಿಗೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಹಿತಕಾರ್ಯವನ್ನೇ ಮಾಡುತ್ತೇನೆಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಮಾಡಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಇಂದ್ರಸಂಬಂಧವಾದ ಮಹಾಭಿಷೇಕವಿಧಾನದಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯರಾಜನಿಗೆ ಅಭಿಷೇಕವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಈ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ರಾಜನು ಸಮಪ್ರಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಜಯಶೀಲನಾಗಬೇಕು. ಸಮಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನೂ ಗೆದ್ದು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇತರ ರಾಜರುಗಳೆಲ್ಲಾ ಶ್ರೀಷ್ಯನೂ ಗುಣಯುಕ್ತನೂ ಆಗಬೇಕು. ಸಮುದ್ರದವರೆಗೆ ಇರುವ ದೇಶಗಳಿಗೆ ಬಹುಕಾಲದವರೆಗೆ ರಾಜನಾಗಿ ಬಾಳಬೇಕು. ಸಮುದ್ರ ತೀರದವರೆಗೂ ಇರುವ ಸಕಲ ದೇಶಗಳಿಗೂ ಸಾರ್ವಭೌಮನೆನಿಸಿರಬೇಕು. ಬಹುಕಾಲದವರೆಗೆ ರಾಜ್ಯವಾಳುತ್ತಾ ಬಾಳಿ ಬದುಕಿರಬೇಕು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ನ್ಯಾಯ ಪರಿಪಾಲನೆಂದಲೂ ಧರ್ಮದಿಂದಲೂ ಸಮುದ್ರದವರೆಗೂ ಇರುವ ದೇಶಗಳೆಲ್ಲಾ ಒಬ್ಬನೇ ಪ್ರಭುವಾಗಿ ರಾಜ್ಯವಾಳುತ್ತಿರಬೇಕು. ಈ ವಿಧವಾದ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಪುರೋಹಿತನು ರಾಜನ ಹಿತವನ್ನೇ ಬಯಸಿ ಅವನಿಗೆ ವಿಧ್ಯುಕ್ತಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಮಹಾಭಿಷೇಕವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು.

ಯಾಂ ಚ ರಾತ್ರೀಮುಜಾಯೇಥಾ ಯಾಂ ಚ ಪ್ರೇತಾಸಿ ತದುಭಯಮಂತ-
ರೇಣೇಷ್ವಪೂರ್ತಂ ತೇ ಲೋಕಂ ಸುಕೃತಮಾಯುಃ ಪ್ರಜಾಂ
ವೃಂಜೀಯಂ ಯದಿ ಮೇ ದ್ರುಹ್ಯೇರಿತಿ ||

ಶಾಪಯತ್ಪ್ರೇತಿ ಯದುಶ್ಚಂ ತಮೇವ ಶಪಥಪ್ರಕಾರಂ ದರ್ಶಯತಿ — ಅಭಿಷಿಚ್ಛನಾನ ಹೇ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಯದ್ಯಾಚಾರ್ಯಾಯ ಮೇ ದ್ರುಹ್ಯೇದ್ಯೋಹಂ ಕುರ್ಯಾಸ್ತದಾನೀಂ ಸ್ವಂ ಯಾಂ ರಾತ್ರಿಮುಜಾಯೇಥಾ ಯಸ್ಯಾಂ ರಾತ್ರಾಪುತ್ಯನ್ನೋಽಸಿ ಯಾಂ ಚ ರಾತ್ರಿಂ ಪ್ರೇತಾಸಿ ಯಸ್ಯಾಂ ರಾತ್ರಾ ಮರಿಷ್ಯಸಿ ತದುಭಯಮಂತರೇಣೋಸ್ತೆತ್ತಮರಣದಿನಯೋರ್ಧ್ವಯೋರ್ಮಧ್ಯೇ ತೇ ತವೇಷ್ಯಾ ಪೂರ್ತಂ ಶ್ರುತಸ್ಮಾರ್ತಕರ್ಮದ್ವಯಂ ಸಥಾ ಪುಣ್ಯಲೋಕಂ ತದ್ವೇತುಭೂತಮನ್ಯದಸಿ ಸುಕೃತಂ ದೀರ್ಘಮಾಯುಃ ಪ್ರಜಾಂ ಪುತ್ರಾದಿಕಾಂ ವೃಂಜೀಯಂ ಸ್ವತ್ತೋ ವರ್ಷಯೇಯಮಿತ್ಯೇತದಾ-
ವಾಕ್ಯಮ್ | ತದೇತದಂಗೀಕಾರಯುಕ್ತಾ ಶಪ್ತಾದಭಿಷಿಂಚೇತ್ ||

ಪುರೋಹಿತನು ರಾಜನ ಅಭಿಷೇಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಾಜನಿಂದ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಮಾಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆಯಷ್ಟೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು. ಆಚಾರ್ಯನು (ಪುರೋಹಿತನು) ರಾಜನಿಗೆ ಮಾಡಿಸುವ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯು ನಾನು ಅಭಿಷೇಕಮಾಡ

ಬೀಕಂದಿರುವ ಆಚಾರ್ಯನಾದ ನಿನಗೆ ನಾನು ದ್ರೋಹವನ್ನು (ಕೇಡನ್ನು) ಬಯಸಿದ್ದೇ ಆದರೆ ಆಗ ನಾನು ಪುಟ್ಟದದಿನಂದಿ ಮೃತನಾಗುವವರೆಗೂ ಮಧ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಇಷ್ಟಾಪೂರ್ತಿಯನ್ನು ಶ್ರೌತಸ್ಮಾರ್ತಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಅದರಿಂದ ಲಭಿಸುವ ಪುಣ್ಯಲೋಕವನ್ನೂ, ಇತರ ಪುಣ್ಯಫಲಗಳನ್ನೂ ಏಕುಕಾಲದವರೆಗೆ ಜೀವಿಸಿರಬೇಕಾದ ನನ್ನ ಆಯುಷ್ಯನ್ನೂ, ಪುತ್ರಾದಿ ಸಂತಾನವನ್ನೂ ನಾನು ಪಡೆಯದಂತೆ ಆಗಲಿ ಎಂಬ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ರಾಜನಿಂದ ಹೇಳಿಸಿ ಅನಂತರ ಪುರೋಹಿತನು ಅಭಿಷೇಕ ಕ್ರಮವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಬೇಕು.

ಸ ಯ ಇಚ್ಛೇದೇವಂವಿತ್ತ್ವಾತ್ರಿಯೋ ಹಂ ಸರ್ವಾ ಜಿತಿರ್ಜಯೇಯ-
ಮ ಹಂ ಸರ್ವಾಂಲೋಕಾನ್ವಿಂದೇಯಮಹಂ ಸವೇಷಾಂ ರಾಜ್ಞಾಂ
ಶ್ರೈಷ್ಯಮುತಿಷ್ಯಾಂ ಪರಮತಾಂ ಗಚ್ಛೇಯಂ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಂ ಭೌಜ್ಯಂ
ಸ್ವಾರಾಜ್ಯಂ ಪಾರಮೇಷ್ಯಂ ರಾಜ್ಯಂ ಮಾಹಾರಾಜ್ಯಮಾಧಿಪತ್ಯ-
ಮಹಂ ಸಮಂತಪರ್ಯಾಯಾ ಸ್ಯಾಂ ಸಾರ್ವಭೌಮಃ ಸಾರ್ವಾ-
ಯುಷ ಆಂತಾದಾ ಪರಾರ್ಥಾಪ್ತೃಥಿವ್ಯೈ ಸಮುದ್ರಪರ್ಯಾಂ-
ತಾಯಾ ಏಕರಾಳಿತಿ ಸ ನ ವಿಚಿಕಿತ್ಸೇತ್ಸ ಬ್ರೂಯಾತ್ಸಹ
ಶ್ರದ್ಧಯಾ ಯಾಂ ಚಿ ರಾತ್ರಿಮಜಾಯೇ ಹಂ ಯಾಂ ಚಿ ಪ್ರೇತಾಸ್ವಿ
ತದುಭಯ ಮಂತರೇಕೇಷ್ವಾಪೂರ್ತಂ ಮೇ ಲೋಕಂ ಸುಕೃತ-
ನಾರಯಃ ಪ್ರಜಾಂ ವ್ಯಂಜೀಥಾ ಯದಿ ತೇ ದ್ರುಹ್ಯೇಯಮಿತಿ ||

ಆಚಾರ್ಯಃ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾರ್ಥಂ ಯಾದ್ವತೀಂಫಲಪರಂಪರಾಂ ಕಾಮಯಿತ್ವಾ ಶಕಥಂ ಕಾರಯತಿ
ಕ್ಷತ್ರಿಯೋಽಪಿ ತಾದ್ವತೀಂ ಫಲಪರಂಪರಾಂ ಕಾಮಯಮಾಸಃ ಶಕಥಂ ಕುರ್ಮಾತ್ | ತದೇಕ್ಷ್ಮಾತ್ರಿಯ
ವಾಕ್ಯಂ ದರ್ಶಯತಿ-ಯಃ ಕ್ಷತ್ರಿಯಃ ಏನಂ ವಿಸ್ವಹಾಭಿಷೇಕಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಾಭಿಜ್ಞಃ ಸರ್ವಜಯಾದಿಕಂ
ಸಮುದ್ರಪರ್ಮಂತಂ ಪೃಥಿವ್ಯಾಮೇಕರಾಜತ್ವಪರ್ಮಂತಂ ಫಲಜಾತಮಿಚ್ಛೇತ್ | ಪೂರ್ವತಾಚಾರ್ಯ-
ವಾಕ್ಯತ್ವಾಜ್ಞಯೇತ ವಿಂದೇತೇತ್ಯಾದಿಪ್ರಥಮಪುರುಷಪ್ರಯೋಗಃ | ಅತ್ರತು ಕ್ಷತ್ರಿಯವಾಕ್ಯ-
ತ್ವಾಜ್ಞಯೇಯಮಿತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಮಪುರುಷಪ್ರಯೋಗಃ | ಸಕ್ಷತ್ರಿಯಃ ಫಲಕಾಮೀ ನ ವಿಚಿಕಿತ್ಸೇತ್ |
ಆಚಾರ್ಯೋಕ್ತೇಽರ್ಥೇ ಸಂತಯಂ ನ ಕುರ್ಮಾತ್ | ಸಕ್ಷತ್ರಿಯ ಆಚಾರ್ಯಸ್ಯಾಭಿಷ್ಯಂ ಶಕಥಮೇವಂ
ಕುರ್ಮಾತ್ | ಹೇ ಆಚಾರ್ಯಾಹಂ ಯದಿ ತೇ ದ್ರುಹ್ಯೇಯಂ ತದಾನೀಂ ತ್ವಂ ಮಮ ಜನ್ಮನುರಣ-
ಮಧ್ವವರ್ತೀಷ್ವಾಪೂರ್ವಾದಿಕಂ ಸರ್ವಂ ವ್ಯಂಜೀಥಾ ನಾಕಯೇರಿತಿ ಶ್ರದ್ಧಯಾ ಸಹಿತಂ ಶಕಥಂ
ಬ್ರೂಯಾತ್ ||

ರಾಜನೂ ಸಹ ಆಚಾರ್ಯನು ಹೇಳಿಸಿದಂತೆ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ತನ್ನ ಸ್ವಂತ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಹೇಳುವನು
(ರಾಜನವಾಕ್ಯವು)-ರಾಜನಾದ ನಾನು ಸಮಸ್ತ ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಜಯಿಸಿ ಸರ್ವರಿಗೂ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿ ಬಾಳಬೇಕು
ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾಗಿ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ, ಭೌಜ್ಯ ಸ್ವಾರಾಜ್ಯ ವೈರಾಜ್ಯ ಪಾರಮೇಷ್ಯತೆಂಬ ಪದವಿ ಮಾಹಾ-

ರಾಜ್ಯಮಾಧಿಪತ್ಯ ಮುಂತಾದ ಮಹತ್ವದವಿಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ಸಮುಪ್ರಪರ್ಯಂತ ಇರುವ ದೇಶಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿ ಸಾರ್ವಭೌಮನೆನಿಸಿಕೊಂಡು ಬಹುಕಾಲದವರೆಗೆ ಏಕೈಕಪ್ರಭುವಾಗಿ ರಾಜ್ಯಭಾರಮಾಡಬೇಕು. ಇದೇ ನನ್ನ ಬಯಕೆಯು. ನನ್ನ ಬಯಕೆಯು ಈಡೇರುವುದರಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಯಾವ ಸಂಶಯವೂ ಇಲ್ಲ. ಒಂದುವೇಳೆ ನಾನು ಆಚಾರ್ಯನಾದ ನೀನಿಗೆ ದ್ರೋಹವನ್ನು(ಕೇಡನ್ನು)ಬಯಸಿದ್ದೇ ಆದರೆ ಆಗ ನಾನು ಈ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ದಿನದಿಂದ ಮೃತನಾಗುವ ದಿನವರ್ಯತರ ಮಧ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಲಭಿಸಿದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿಗಳೂ ಉತ್ತಮಲೋಕವು (ರಾಜ್ಯವು)ವುಣ್ಯಕಾರ್ಯಗಳು, ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯ, ಪುತ್ರಾದಿಸಂತಾನವು ಇವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಆಚಾರ್ಯನಾದ ನೀನು ನನ್ನಿಂದ ಕಸಿದುಕೊಳ್ಳುವಂತಾಗಲಿ ಇವೆಲ್ಲವೂ ನಾಶವಾಗಲಿ ಎಂದು ರಾಜನು ಪುರೋಹಿತನಿಗೆ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ವಾಗ್ದಾನ ಮಾಡುವನು.

English Translation

(The Mahabhisheka ceremony performed on a king. What Rishis performed it, and for what kings they performed it.)

(The consequences of the Mahabhisheka. The oath which the King must take before the priest performs the ceremony.)

The priest, who, with this knowledge about the Mahabhisheka ceremony wishes that a Kshatriya should conquer in all the various ways of conquest, to subjugate all people, and that he should attain to leadership, precedence, and supremacy over all kings, and attain everywhere, and at all times to universal sovereignty, enjoyment of pleasures, independence, distinguished distinction as king, of a great king, and supreme mastership, that he might cross with his arms the universe, and become the ruler of the whole earth during all his life, which may last for an infinitely long time that he might be the sole king of the earth up to its shores bordering on the ocean; such a priest should inaugurate the Kshatriya with Indra's great inauguration ceremony. But before doing so, the priest must make the king take the following oath: "Whatever pious works thou mightest have done during the time which may elapse from the day of thy birth to the day of thy death, all these together with thy position, thy good deeds, thy life, thy children, I would wrest from thee, shouldst thou do me any harm."

The Kshattriya then who wishes to attain to all this, should well consider and say in good faith all that is above mentioned thou mayest wrest from me, &c. &c.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪ್ರಾಯಶ್ಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯೇ ಏಕೋನಚತ್ವಾರಿಂಶತ್ಯಾದ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಮೂವತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು.

ಅಥೈಕೋನಚತ್ವಾರಿಂಶತ್ಯಾದ್ಯಾಯೇ ದ್ವಿತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಮೂವತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಖಂಡವು

[ರಾಜನ ಮಹಾಭಿಷೇಕಕ್ಕಾಗಿ (ಬ್ರಹ್ಮಭಿಷೇಕಕ್ಕಾಗಿ) ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಬೇಕಾದ ಸಂಭಾರಾದಿಗಳು, ನಾನಾವಿಧ
ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಕಾರ್ಯಗಳು ಮತ್ತು ಧಾನ್ಯಗಳು]

ಅಥ ತತೋ ಬ್ರೂಯಾಚ್ಚತುಸ್ವಯಾನಿ ವಾನಸ್ಪತ್ಯಾನಿ ಸಂಭರತ ನೈಯೇ-

ಗ್ರೋಧಾನ್ಯಾದ್ಯಂಬೌವಾಣ್ಯಾಶ್ವತ್ಥಾನಿ ಪ್ಲಾಕ್ಷಾಣ್ಣೇತಿ ||

ಸಂಭಾರಾನ್ನಿಧತ್ತೇ—ಅಥ ದ್ವೈತ್ರಿಯಶಪಥಾನಂತರಂ ಯತ ಆಚಾರ್ಯೇಣಾಭಿಷೇಕಃ
ಕರ್ತವ್ಯಪ್ರತಃ ಕಾರಾಣಾದಾಚಾರ್ಯಃ ಪರಿಚಾರಕಾನ್ ಬ್ರೂಯಾತ್ | ವನಸ್ಪತಿಸಂಬಂಧಿನಿ
ಫಲಾನಿ ಚತುರ್ವಿಧಾನಿ ವೇ ಪರಿಚಾರಕಾಃ ಸಂಪಾದಯತೇತಿ ||

ಅಭಿಷೇಕಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಬೇಕಾದ ಸಂಭಾರಗಳು—ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ (ಶಪಥ) ಮಾಡಿದ
ಮೇಲೆ ಆಚಾರ್ಯನು (ಪುರೋಹಿತನು) ರಾಜನ ಅಭಿಷೇಕಕ್ಕಾಗಿ ಬೇಕಾದ ಸಲಕರಣೆಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.
ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಆಚಾರ್ಯನು ತನ್ನ ಬಳಿಯಿರುವ ಪರಿಚಾರಕರನ್ನು ನಿಯಮಿಸಬೇಕು. ಅವರು ಹೊರಟು ವನಸ್ಪತಿ
ಸಂಬಂಧವಾದ ನೈಗ್ರೋಧ (ಅಲ)ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕುವಿಧ ಫಲಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸ ತರುವರು.

ಕ್ಷತ್ರಂ ವಾ ಏತದ್ವನಸ್ಪತೀನಾಂ ಯನ್ಮೈಗ್ರೋಧಾನಿ ಸಂಭರಂತಿ ಕ್ಷತ್ರ-

ಮೇವಾಸ್ಮಿಂಸ್ತದ್ಧಧತಿಭೌಜ್ಯಂ ವಾ ಏತದ್ವನಸ್ಪತೀನಾಂ ಯಮು-

ದುಂಬರೋ ಯದೌದಂಬರಾಣಿ ಸಂಭರತಿ ಭೌಜ್ಯಮೇವಾಸ್ಮಿಂಸ್ತ-
 ದ್ವಧಾತಿ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಂ ವಾ ಏತದ್ವನಸ್ಪತೀನಾಂ ಯದಶ್ಚತ್ಫೋ
 ಯದಶ್ಚತ್ಫಾನಿ ಸಂಭರಂತಿ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಮೇವಾಸ್ಮಿಂಸ್ತದ್ವಧಾತಿ
 ಸ್ವಾರಾಜ್ಯಂ ಚ ಹ ವಾ ಏತದ್ವೈರಾಜ್ಯಂ ಚ ವನಸ್ಪತೀನಾಂ
 ಯತ್ಪ್ರಾಜ್ಞೋ ಯತ್ಪ್ಲಾಕ್ವಾಣಿ ಸಂಭರಂತಿ ಸ್ವಾರಾಜ್ಯವೈರಾಜ್ಯೇ
 ಏವಾಸ್ಮಿಂಸ್ತದ್ವಧಾತಿ ||

ತತ್ರ ವ್ಯಕ್ತಚತುಷ್ಟಯಂ ಕ್ರಮೇಣ ಪ್ರಕಂಸತಿ—ನೈಗೋಧಸ್ತ ವನಸ್ಪತೀನಾಂ ಮಧ್ಯೇ
 ರಾಜವದ್ಯಾಸ್ತಾಧಿಕಾರ್ಯಾತ್ ಕ್ಷತ್ರೈಶ್ಚ | ಉದುಂಬರಾದೀನಾಂ ಭೌಜ್ಯಾದಿಸಾಧನತ್ವಾದ್ಯುಪ-
 ತ್ತಮ್ | ಅತಕ್ಷತುರ್ವಿಧಫಲಸಂಪಾದನೇನ ಯಜಮಾನೇಶ್ವಾತ್ರಭೌಜ್ಯಾದಿಫಲಾನಿ ಸಂಪಾದಯತಿ ||

ಸಂಭಾರಗಳಿಗೆ ಬೇಕಾದ ನಾಲ್ಕುವಿಧ ವ್ಯಕ್ತಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಂಸೆ ಮಾಡುವರು. ವನಸ್ಪತಿ ಅಥವಾ ವ್ಯಕ್ತಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ
 ನೈಗೋಧವೃಕ್ಷವು ರಾಜನಂತೆ ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿಯಾದುದರಿಂದ ಇದು ಕ್ಷತ್ರಿಯ (ರಾಜನ) ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತನಾಗಿದೆ. ಈ
 ನೈಗೋಧವು ಅಭಿಷೇಕಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಸಂಭಾರಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸಿ ರಾಜನಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಛಾಪವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು ಮತ್ತು
 ಭೋಗಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು (ಭೌಜ್ಯವು) ಉದುಂಬರವೃಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವುದು. ಈ ವೃಕ್ಷವು
 ಅಭಿಷೇಕ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುವುದಲ್ಲದೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಲ್ಲಿ ಭೋಗಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನುಂಟು
 ಮಾಡುವುದು. ವನಸ್ಪತಿ ಅಥವಾ ವ್ಯಕ್ತಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷವು ಅಭಿಷೇಕ ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುವವಲ್ಲದೆ ರಾಜನು
 ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಪದವಿಯನ್ನನುಭವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. ಪ್ಲಕ್ಷುಂಋ ವೃಕ್ಷವು ಅಭಿಷೇಕಸಂಭಾರಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯನ
 ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಯಾರ ಅಧೀನಕ್ಕೂ ಒಳಗಾಗದೆ ಸಮಸ್ತರಾಜ ಪದವಿಗಳನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. ಮೇಲೆ
 ಹೇಳಿದ ನೈಗೋಧ, ಉದುಂಬರ, ಅಶ್ವತ್ಥ, ಪ್ಲಕ್ಷುಂಋ ನಾಲ್ಕು ವ್ಯಕ್ತಗಳ ಫಲಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಅಥ ತತೋ ಬ್ರೂಯೂಚಕತಃಷ್ವಯಾನ್ಯಾಷ್ಠಧಾನಿ ಸಂಭರತ ತೋಕ್ತ-
 ಕೃತಾನಿ ಪ್ರೀಹೀಣಾಂ ಮಹಾವ್ರೀಹೀಣಾಂ ಪ್ರಿಯಂಗೂನಾಂ
 ಯುವಾನಾಮಿತಿ ||

ಸಂಭಾರಾಂತರಾಣಿ ವಿಧತೀ—ಅಥ ನೈಯಗೋಧಾದಿಫಲಸಂಪಾದನಾಂತರಂ ಯತೋ
 ಪ್ರೀಹ್ಯಾದ್ಯಂತರಸಂಪಾದನಮಪೇಕ್ಷಿತಂ ತತ ಅಚಾರ್ಯ ವಿನಂ ಬ್ರೂಯಾತ್ | ಹೇ ಪರಿಚಾರಾ-
 ಸ್ತೋಕ್ತಕೃತಾನ್ಯಂಗಂ ನಿಮಿತ್ತಾನೋಪಧಿವಾಣಿ ಚತುರ್ವಿಧಾನಿ ಸಂಪಾದಯತ್ | ಸೂಕ್ಷ್ಮ-
 ಛೀಜರೂಪಾ ವ್ರೀಹಯಃ | ಘ್ರಾಧಿಛೀಜರೂಪಾ ಮಹಾವ್ರೀಹಯಃ | ಪ್ರಿಯಂಗುವೋ
 ಯವಾಕ್ಷ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಃ ||

ಇತರವಿಧ ಸಂಭಾರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು. ನೈಗೋಧಾದಿ ಫಲಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವಂತಹ ಕೆಲವು ಓಸಧಿ(ಸಸ್ಯ)
 ಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಬೇಕು. ಅವು ಯಾವವೆಂದರೆ, ವ್ರೀಹಿಯುಚಿ, ಮಹಾವ್ರೀಹಿ (ವ್ರೀಹಿಯು ಚಿಗುರು ಎಂದರೆ ಭಕ್ತದ

ಸಣ್ಣ ಸಸಿಗಳು) ಎಂದರೆ ಭತ್ತದ ಸಸಿಯು, ಪ್ರಿಯಂಗು ಮತ್ತು ಯವಧಾನ್ಯದ ಸಸಿಯು. ಈ ನಾಲ್ಕು ಸಸ್ಯಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಬೇಕು.

ಕ್ಷತ್ರಂ ವಾ ಏತದೋಷಧಿನಾಂ ಯದ್ವಿದ್ರೀಹಯೇ ಯದ್ವಿದ್ರೀಹೀಣಾಂ
ತೋಕ್ಶ ಸಂಭರಂತಿ ಕ್ಷತ್ರಮೇವಾಸ್ತಿಸ್ತದ್ಧಧಾತಿ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಂ ವಾ
ಏತದೋಷಧಿನಾಂ ಯನ್ಮಹಾವ್ರೀಹಯೇ ಯನ್ಮಹಾವ್ರೀಹೀಣಾಂ
ತೋಕ್ಶ ಸಂಭರಂತಿ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಮೇವಾಸ್ತಿಸ್ತದ್ಧಧಾತಿ ಭೌಜ್ಯಂ
ವಾ ಏತದೋಷಧಿನಾಂ ಯತ್ಪ್ರಿಯಂಗವೋ ಯತ್ಪ್ರಿಯಂಗೂನಾಂ
ತೋಕ್ಶ ಸಂಭರಂತಿ ಭೌಜ್ಯಮೇವಾಸ್ತಿಸ್ತದ್ಧಧಾತಿ ಸೈನಾನ್ಯಂ ವಾ
ಏತದೋಷಧಿನಾಂ ಯದ್ಯವಾ ಯದ್ಯವಾನಾಂ ತೋಕ್ಶ ಸಂಭರಂತಿ
ಸೈನಾನ್ಯಮೇವಾಸ್ತಿಸ್ತದ್ಧಧಾತಿ ||

ಚತುರ್ವಿಧನೋಷಧಿದ್ರವ್ಯಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ಓಷಧಿನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ವ್ರೀಹೀಣಾಂ ಬಲಹೇತು-
ತ್ಯಾತ್ ಕ್ಷತ್ರತ್ವಮ್ | ಮಹಾವ್ರೀಹ್ಯಾದೀನಾಮುಪ್ಯನುಷ್ಠಾನದ್ವಾರಾ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಹೇತುತ್ಯಾದೃಶ-
ತ್ವಮ್ | ಅತೋ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಶೋಕ್ಶನಾಮಂಕುರಾಣಾಂ ಸಂಪಾದನೇನ ಯಜಮಾನೇ ಕ್ಷತ್ರ-
ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಾದಿಕಂ ಸರ್ವಂ ಸಂಪಾದಯತಿ ||

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಓಷಧಿದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವುದು—ಸಸ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವ್ರೀಹಿಯು (ಭತ್ತದ ಸಸಿಯು) ಕ್ಷತ್ರಿಯನಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರ ಅಥವಾ ರಾಜತ್ವವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು. ಮಹಾ ವ್ರೀಹಿಯು (ತಿನೆಯಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಭತ್ತವು) ಕ್ಷತ್ರಿಯನಲ್ಲಿ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯತ್ವವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದು. ಪ್ರಿಯಂಗುವೆಂಬ ಸಸ್ಯವು ಕ್ಷತ್ರಿಯನಲ್ಲಿ (ರಾಜ) ಭೋಗಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು. ಯವಧಾನ್ಯದ ಸಸಿಯು ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ರಾಜನಲ್ಲಿ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ನಾಲ್ಕು ಓಷಧಿದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಬೇಕು.

English Translation

(The words and grains required for performance of Mahabhisheka)

The priest then shall say to his attendants, "Bring four kinds of wood Nyagrodha, Udumbara, Asvattha, and Plaksha." Among the trees the Nyagrodha is the Kshattra. Thus by bringing Nyagrodha wood he place⁹ in the king the Kshattram. The Udumbara representing the enjoyment,

the Asvattha universal sovereignty, the Plaksha independence and freedom of the rule of another king; the priest by having these woods brought to the spot, thus makes the king participate in all these qualities (universal sovereignty &c. &c.) Next he shall order to bring four kinds of grain from vegetables (aushadha tokmakrita), viz., rice with small grains, rice with large grains, Priyangu, and barley. For amongst herbs rice with small grains represents the Kshattra. Thus by bringing sprouts of such grains, he places the Kshattra in him. Rice with large grains represents universal sovereignty Therefore by bringing sprouts of such grains to the spot, he places universal sovereignty in him. The Priyangu among herbs, represent enjoyment of pleasures. By bringing their sprouts, he places the enjoyment of pleasures in him. Barley represents the skill as military commander. By bringing their sprouts he places such a skill in him (the king).

ಇತಿ ಶ್ರೀಮನ್ನಾ ಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯ ಏಕೋನಚತ್ವಾರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ದ್ವಿತೀಯಃ ಖಂಡಃ
ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಮೂವತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಅಥೈಕೋನ ಚತ್ವಾರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ತೃತೀಯಃ ಖಂಡಃ
ಮೂವತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು

[ಪಂಚಾಧಿಕೇಶ ಮುಖ್ಯವಾದವಕ್ಕಾಗಿ ಬೇಕಾಗುವ ಇತರ ಸಲಹೆಗಳಿಗು]

ಅಥಾಸ್ಮಾ ಔದುಂಬರೀಮಾಸಂದೀಂ ಸಂಭರಂತಿ ತಸ್ಯಾ ಉಕ್ತಂ
ಬ್ರಾಹ್ಮಣಮೌದುಂಬರಶ್ಚಮಸೋ ವಾ ಪಾತ್ರೀ ವೋದುಂಬರಶಾಖಾ
ತಾನೇತಾನ್ಸಂಭಾರಾನ್ಸಂಭ್ರತೃದುಂಬರ್ಯಾಂ ಸಾತ್ರಾಂ ವಾ

ಚಮಸೇ ವಾ ಸಮಾವಪೇಯುಸ್ತೇಷು ಸಮೋಪ್ತೇಷು ದಧಿ
ಮಧು ಸರ್ಪಿರಾತಪವರ್ಷಾಃ ಆಪೋಃಭ್ಯಾನೀಯ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪ್ಯೈ-
ತಾಮಾಸಂದೀಮುಭಿಮಂತ್ರಯೇತ ||

ಅಸಂದ್ಯಾದಿಸಂಭಾರಾನ್ನಿಧತ್ತೇ—ಅಥ ವಾನಸ್ತ ತ್ಯಾಷಧಿಸಂಭಾರಾನಂತರಮಸ್ಮೈ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾ
ಯಾದುಂಬರೀಮಾಸಂದೀಂ ಸಂಪಾದಯೇಯುಃ | ತಸ್ಯಾತ್ಮಾಸಂದ್ಯಾ ವಿಧಾಯಕಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ
ಪ್ರಾದೇಕಮಾತ್ರಾಃ ಪಾದಾ ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಪೂರ್ವಮೇವೋಕ್ತಮ್ | ಚತುಷ್ಕೋಣೋ ದಂದಯುಕ್ತಃ
ಪಾತ್ರವಿಶೇಷಶ್ಚ ಮಃಃ | ಆಕಾರನಿಯಮರಹಿತಾ ಪಾತ್ರೀ | ತಯೋರನ್ಯತರದಾದುಂಬರಂ ಸಂಪಾದ-
ಯೇತ್ | ಯದ್ವಾ | ಪಾತ್ರೀ ಮೃನ್ನಯೀ ಶಾಖಾ ಚಾದುಂಬರೀ ಸಂಪಾದನೀಯಾ | ತತಃ ಪಾತ್ರೀ-
ಚಮಸಯೋರನ್ಯತರಸ್ತಿಸ್ತಾನಸ್ತ ತ್ಯಾಷಧಿಸಂಭಾರಾನ್ನಮಾವಪೇಯುಃ | ಸಮೋಪ್ತೇಷು ತೇಷು
ಸಂಭಾರೇ ದಧ್ಯಾದೀನಾಂ ಸೇಚನಂ ಕೃತ್ವಾ ಚಮಸಂ ಭೂಮೌ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪ್ಯೈತಾಮಾಸಂದೀಂ ವಕ್ಷ್ಯ-
ಮಾಣಮಂತ್ರೀಣಾಭಿಮಂತ್ರಯೇತ್ ||

ಅಸಂದಿ(ಪೀಠ)ನೊಡಲಾದ ಸಲಕರಣಿಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ಈಗ ವನಸ್ಪತಿ ಸಂಬಂಧನಾದ ಔಷಧಿಸಂಭಾರ
ಏವರಿಸಿದನಂತರ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ರಾಜನಿಗೆ ಉದುಂಬರ ಮರದಿಂದ ಆಸಂದಿಯನ್ನು (ಪೀಠವನ್ನು) ನಿರ್ಮಿಸಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸ
ಬೇಕು. ಈ ಆಸಂದಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ಓದಿಯೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಚೌಕನಾಗಿರುವ ವಸ್ತು ಸೌಖಿನಂತೆ
ಒಡಿಯಿರುವ ಪಾತ್ರೆಗೆ ಚಮಸವೆಂದು ಹೆಸರು. ಪಾತ್ರೆಗೆ ಅಕ್ಕಾರಭಯಮವೇನೂ ಇರಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಹೇಗೆ ಬೇಲಾದರೂ
ಇರಬಹುದು. ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ಉದುಂಬರ ಮರದಿಂದಲಾಗಲಿ, ಮಣ್ಣಿನಿಂದಾಗಲಿ ಮಾಡಬಹುದು. ಮತ್ತು ಉದುಂಬರ
ವೃಕ್ಷದ ಒಂದು ಕೊಂಬೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಅದರ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಕೊನೆಯನ್ನೂ ತರಬೇಕು. ಅನಂತರ ಬೇರೆ
ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ವನಸ್ಪತಿ, ಔಷಧಿ ನೊಡಲಾದ ಸಂಭಾರಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಡಬೇಕು. (ಉದುಂಬರ ನೊಡಲಾದ ನಾಲ್ಕು
ವೃಕ್ಷಗಳ ಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಡಬೇಕು) ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬೆರಸಿದನಂತರ ನೊಸರು, ಜೇನುತುಪ್ಪು, ತಪ್ಪು ಬಿಸು
ಕಾಯುತ್ತಿರುವಾಗ ಬಿದ್ದ ಮಳೆಯನೀರು ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸೇರಿಸಬೇಕು. ಅನಂತರ ಪೂಜಿಸಹಿತನು ಆಸಂದಿಯಿಂಬ
ಪೀಠವನ್ನು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಪ್ರೋಕ್ಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕು.

ಬೃಹದ್ವೈ ತೇ ರಥಂತರಂ ಚ ಪೂರ್ವಾ ಪಾದೌ ಭವತಾಂ ವೈರೂಪಂ ಚ
ವೈರಾಜಂ ಚಾಸರೌ ಶಾಕ್ವರೈವತೇ ಶೀರ್ಷಣ್ಯೇ ನೌಧರಂ ಚ
ಕಾಲೇಯಂ ಚಾನೂಚ್ಯೇ ಬಿುಚಃ ಪ್ರಾಚೀನಾತಾನಾಃ ಸಾವನಾನ್
ತಿರತ್ತೀನನಾಯಾ ಯಜುಂಷ್ಯತೀಕಾಶಾ ಯಶ ಆಸ್ತರಣಂ ತ್ರೀರೂಪ-
ಬರ್ಹಣಂ ಸವಿತಾ ಚ ತೇ ಬೃಹದ್ವೈತಿಕ್ವ ಪೂರ್ವಾಪಾದೌ ಧಾರಯತಾಂ
ನಾಯುತ್ವ ಪೂಷಾ ಚಾಸರೌ ಮಿತ್ರಾವರುಣೌ ಶೀರ್ಷಣ್ಯೇ ಅತ್ತಿನಾ-
ವನೂಚ್ಯೇ ಇತಿ |

ತಂ ಮಂತ್ರಂ ದರ್ಶಯತಿ— ಇಂದ್ರಸಂದೀಪ್ರತಿಪಾದಕವಾಕ್ಯವದಯಂ ಮಂತ್ರೋ
ನ್ಯಾಪ್ಯೇಯಃ ||

ಪೂಜ್ಞೇ ಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು— ಎಲೈ ಆಸಂದಿಯೇ (ಪೀಠವೇ) ಬೃಹತ್ ಮತ್ತು ರಥಂತರ ಎಂಬ ಎರಡು
ಸಾಮಗಳೇ ನನ್ನ ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಕಾಲುಗಳ.. ವೈರೂಪ ಮತ್ತು ವೈರಾಜ್ಯ ಎರಡು ಸಾಮಗಳೇ ನನ್ನ ಹಿಂಭಾಗದ ಎರಡು
ಕಾಲುಗಳು. ಶಾಕೃರ ಮತ್ತು ರೈವತ ಎಂಬ ಎರಡು ಸಾಮಗಳು ಪೀಠದ ಮೇಲಿರಬೇಕಾದ ಎರಡು ಹಲಗೆಗಳು (ಅಜ್ಯಾದನ)
ನೌಧಸ ಮತ್ತು ಕಾಲೇಯಗಳು ಕೆಳಗಿನ ಹಲಗೆಗಳು ಮತ್ತುಗಳು (ಋಗ್ವೇದಮಂತ್ರಗಳು) ಪೀಠದ ಪೂರ್ವಭಾಗದ ಹಲಗೆಗಳು.
ಸಾಮಮಂತ್ರಗಳು ಪಶ್ಚಿಮಭಾಗದ ಹಲಗೆಗಳು. ಕೀರ್ತಿಯೇ ಹಾಸಿರುವ ವಸ್ತ್ರವು. ಶ್ರೀ ಎಂಬ ಸಂಪತ್ತೇ ಹೊದಿಕೆಯು.
ಸವಿತೃದೇವನೂ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೂ (ನನ್ನ) ಪೀಠದ ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಕಾಲುಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವರು. ಮಿತ್ರಾವರುಣರು ಪೀಠದ
ಮೇಲಿರಬೇಕಾದ ಆವರಣವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವರು. ಅಸ್ತಿನೀವೇವತೆಗಳು ಪೀಠದ ಕೆಳಭಾಗವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವರು. ಈ ಅರ್ಥ
ವಿರುವ ಮೇಲಿನ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಪುರೋಹಿತನು ಆಸಂದಿಯೆಂಬ ಪೀಠವನ್ನು ಅಭಿಮಂತ್ರಿಸುವನು (ಪೂಜ್ಞೇಮಾಡುವನು).

ಅಥೈನವೇತಾಮಾಸಂದೀಮಾರೋಹಯೇತರ್ ||

ಅಭಿಮಂತ್ರಣಾದೂರ್ಧ್ವಮಾಚಾರ್ಯಕರ್ತವ್ಯಂ ದರ್ಶಯತಿ— ಅಥಾಭಿಷಿಕ್ತನೇನಂ
ಕ್ಷತ್ರಿಯಮೇತಸ್ಯಾಮಾರೂಢಂ ಕುರ್ವಾತ್ ||

ಮುಂದೆ ದೇವನು ಮಂತ್ರದಿಂದ ರಾಜನು ಅಭಿಷೇಕಾನಂತರ ಪೀಠವನ್ನು ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ವಸವಸ್ತ್ವಾ ಗಾಯತ್ರೇಣ ಛಂದಸಾ ತ್ರಿವೃತಾ ಸ್ತೋಮೇನ ರಥಂತರೇಣ
ಸಾಮ್ನಾಸ್ತೋಮೇಹಂತು ತಾನನ್ವಾರೋಹ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಾಯ
ರುದ್ರಾಸ್ತ್ವಾ ತ್ರೈಷ್ಠುಭೇನ ಛಂದಸಾ ಪಂಚದಶೇನ ಸ್ತೋಮೇನ
ಬೃಹತಾ ಸಾಮ್ನಾಸ್ತೋಮೇಹಂತು ತಾನನ್ವಾರೋಹ ಭೌಜ್ಯಾ-
ಯಾಸ್ವದಿತ್ಯಾಸ್ತ್ವಾ ಜಾಗತೇನ ಛಂದಸಾ ಸಪ್ತದಶೇನ ಸ್ತೋಮೇನ
ವೈರೂಪೇಣ ಸಾಮ್ನಾಸ್ತೋಮೇಹಂತು ತಾನನ್ವಾರೋಹ ಸ್ವಾ-
ರಾಜ್ಯಾಯ ವಿಶ್ವೇ ತ್ವಾ ದೇವಾ ಆನುಷ್ಠುಭೇನ ಛಂದಸೈಕವಿಂಶತೇನ
ಸ್ತೋಮೇನ ವೈರಾಜೇನ ಸಾಮ್ನಾಸ್ತೋಮೇಹಂತು ತಾನನ್ವಾರೋಹ
ವೈರಾಜ್ಯಾಯ ಮರುತಶ್ಚ ತ್ವಾಂಗಿರಸಶ್ಚ ದೇವಾ ಅತಿಛಂದಸಾ
ಛಂದಸಾ ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶತೇನ ಸ್ತೋಮೇನ ರೈವತೇನ ಸಾಮ್ನಾಸ್ತೋ
ಹಂತು ತಾನನ್ವಾರೋಹ ಪಾರಮೇಷ್ಠ್ಯಾಯ ಸಾಧ್ಯಾಶ್ಚ
ತ್ವಾಸ್ಪ್ರಾಶ್ಚ ದೇವಾಃಪಾಂಕ್ಷೇ ಸ ಛಂದಸಾ ತ್ರಿವೇನ ಸ್ತೋಮೇನ
ಶಾಕ್ತರೇಣ ಸಾಮ್ನಾಸ್ತೋಮೇಹಂತು ತಾನನ್ವಾರೋಹ ರಾಜ್ಯಾಯ

ಮಾಹಾರಾಜ್ಯಾಯಾಽಽಧಿಸತ್ಯಾಯ ಸ್ವಾವಶ್ಯಾಯಾಽತಿಷ್ಠಾಯಾಽಽ-
ರೋ ಹೇತ್ಯೇತಾಮಾಸಂದೀಮಾರೋಹಯೇತ್ |

ತತ್ರ ಮಂತ್ರಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಇಂದ್ರಾರೋಹಣಮಂತ್ರವದ್ಯಾಽಪ್ಯೇಯಮ್ | ತತ್ರಾರೋ-
ಹಣತರ್ಕರಪ್ರಯೋಜ್ಯತ್ಯಾದಾರೋಹಾಮೀತ್ಯುತ್ತಮಪುರುಷಃ | ಅತ್ರ ತ್ವಾಚಾರ್ಯಪ್ರಯೋಜ್ಯತ್ಯಾ-
ದಾರೋಹೇತಿ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷಃ | ತತ್ರತ್ಯಯೋಃ ಪಂಚಮಷಷ್ಠಮಂತ್ರಯೋರತ್ರ ಕ್ರಮವಿಪರ್ಯಾ-
ಸೋಽಧ್ಯಯನ ಸಂಪ್ರದಾಯಪ್ರಾಪ್ತಃ | ಅನೇನ ಮಂತ್ರೇಣಾಚಾರ್ಯ ಅಸಂದ್ಯಾಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯ-
ಮಾರೋಹಯೇತ್ ||

ರಾಜನು (ಪೀಠವನ್ನು) ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪುರೋಹಿತನು ರಾಜನನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಹೇಳುವ ಮಂತ್ರವು ಈ ರೀತಿ ಇರುವುದು—ಎಲೈ ಪೀಠವೇ, ಮನುಗಳೆಂಬ ದೇವತೆಗಳು ಗಾಯತ್ರೀಭಂದಸ್ಥಿನಿಂದಲೂ, ತ್ರಿಸ್ತೋತ್ರಮದಿಂದಲೂ, ರಥಂಶರವೆಂಬ ಸಾಮಮಂತ್ರದಿಂದಲೂ ನಿನ್ನನ್ನು (ಪೀಠವನ್ನು) ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲಿ. ಎಲೈ ರಾಜನೇ ಅದರಂತೆ ನೀನೂ ಸಹ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಪದವಿಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಈ ಪೀಠವನ್ನು ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತುಕೊ (ಎಂಬ ಪುರೋಹಿತ ಹೇಳುವನು. ಮುಂದಿನ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳುವನು).

ರುದ್ರರೆಂಬ ದೇವತೆಗಳು ತ್ರಿಸ್ತುಪ್ ಭಂದಸ್ಥಿನಿಂದಲೂ ಪಂಚದಶಸ್ತೋತ್ರಮದಿಂದಲೂ, ಬೃಹತ್ ಎಂಬ ಸಾಮದಿಂದಲೂ ಈ ಪೀಠವನ್ನು ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲಿ. ಅದರಂತೆ ರಾಜನಾದ ನೀನೂ ಸಹ ರಾಜಭೋಗಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಪೀಠವನ್ನು ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತುಕೋ.

ಅದಿತ್ಯರೆಂಬ ದೇವತೆಗಳು ಜಗತಿಃಭಂದಸ್ಥಿನಿಂದಲೂ ಸಪ್ತದಶಸ್ತೋತ್ರಮದಿಂದಲೂ, ವೈರೂಪವೆಂಬ ಸಾಮದಿಂದಲೂ ಈ ಪೀಠವನ್ನು ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲಿ. ಅದರಂತೆ ರಾಜನಾದ ನೀನೂ ಸಹ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ರಾಜ್ಯಾಧಿಕತ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಈ ಪೀಠವನ್ನು ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತುಕೋ.

ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳು ಅನುಷ್ಠುಪ್ ಭಂದಸ್ಥಿನಿಂದಲೂ, ಏಕವಿಂಶಸ್ತೋತ್ರಮದಿಂದಲೂ ವೈರಾಜವೆಂಬ ಸಾಮದಿಂದಲೂ ಈ ಪೀಠವನ್ನು ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲಿ ಅದರಂತೆ ರಾಜನಾದ ನೀನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ರಾಜಪದವಿಗಾಗಿ ಈ ಪೀಠವನ್ನು ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತುಕೋ.

ಮರುದೇವತೆಗಳೂ ಅಂಗರಸರೆಂಬ ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ಅತಿಭಂದಸ್ಥಿಂ ಬ ಭಂದಸ್ಥಿನಿಂದಲೂ ತ್ರಯಾಸ್ತೋತ್ರಮದಿಂದಲೂ ಕ್ಷಿಪತವೆಂಬ ಸಾಮದಿಂದಲೂ ಈ ಪೀಠವನ್ನು ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲಿ. ಅದರಂತೆ ರಾಜನಾದ ನೀನು ಅತ್ಯುನ್ನತ ಪದವಿಯಾದ ಒರಮೇಷ್ಟಿ ಪದವಿಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಈ ಪೀಠವನ್ನು ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತುಕೋ.

ಸಾಂಧ್ಯರೆಂಬ ದೇವತೆಗಳೂ ಅಪ್ಸ್ಯರೆಂಬ ದೇವತೆಗಳೂ ಪಂಕ್ತಿಭಂದಸ್ಥಿನಿಂದಲೂ ತ್ರಿಣವಸ್ತೋತ್ರಮದಿಂದಲೂ ಒಕ್ಕರವೆಂಬ ಸಾಮದಿಂದಲೂ ಈ ಪೀಠವನ್ನು ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲಿ. ಅದರಂತೆ ರಾಜನಾದ ನೀನು ಮಹಾರಾಜಪದವಿ ಮತ್ತು ಸಕಲರಿಗೂ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿ ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ವಶ (ನಿನ್ನ ಅಧೀನ) ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಪೀಠವನ್ನು ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತುಕೋ.

ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಪುರೋಹಿತನು ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿದಮೇಲೆ ಅಭಿಷಿಕ್ತನಾದ ರಾಜನು ಪೀಠವನ್ನು (ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು) ಹತ್ತಿಕುಳಿತು ಕೊಳ್ಳಬೇಕು

ತಮೇತಸ್ಯಾಮಾಸಂದ್ಯಾಮಾಸೀನಂ ರಾಜಕರ್ತಾರೋ ಬ್ರೂಯುರ್ನ ವಾ
 ಅನಭ್ಯುತ್ಪುಷ್ಪಃ ಕ್ಷತ್ರಿಯೋ ವೀರ್ಯಂ ಕರ್ತುಮರ್ಹತ್ಯುಚ್ಛ್ರೇಣ-
 ಮುತ್ಪೋಶಾಮೇತಿ ತಥೇತಿ ತಂ ರಾಜಕರ್ತಾರೋಽಭ್ಯುತ್ಪೋಶ-
 ಶಂತೀಮಂ ಜನಾ ಅಭ್ಯುತ್ಪೋಶತ ಸಮ್ರಾಜಂ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಂ
 ಭೋಜಂ ಭೋಜಪಿತರಂ ಸ್ವರಾಜಂ ಸ್ಯಾರಾಜ್ಯಂ ವಿರಾಜಂ ನೈರಾಜಂ
 ಪರಮೇಷ್ಟಿನಂ ಪಾರಮೇಷ್ಟ್ಯಂ ರಾಜಾನಂ ರಾಜಪಿತರಂ ಕ್ಷತ್ರಮಜನಿ
 ಕ್ಷತ್ರಿಯೋ ಜನಿ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಭೂತಸ್ಯಾದಿಪತಿರಜನಿ ವಿಶಾಮತ್ತಾಜನ್ಯ
 ಮಿತ್ರಾಣಾಂ ಹಂತಾಂ ಜನಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನಾಂ ಗೋಪ್ತಾಂ ಜನಿ
 ಧರ್ಮಸ್ಯ ಗೋಪ್ತಾಂ ಜನೀತಿ ||

ಅರೋಹಣಾದೂರ್ಧ್ವಮಭ್ಯುತ್ಪೋಶನಂ ವಿಧತ್ತೇ—ರಾಜ್ಞಃ ಕರ್ತಾರೋ ರಾಜಕರ್ತಾರಃ
 ಪಿತೃಭ್ರಾತೃದಯಃ | ಇಂದ್ರವಿಷಯಾಭ್ಯುತ್ಪೋಶನವಾಕ್ಯವದಿದಂ ವಾಕ್ಯಂ ವ್ಯಾಖ್ಯೇಯುರ್ಮ ||

ರಾಜನು ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಮೇಲೆ ರಾಜನ ಸಂಬಂಧಿಕರೂ ಇತರ ಜನರೂ ರಾಜನನ್ನೂ ಅವನ ಗುಣಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿ ಅವನ ಬಿರುದುಗಳನ್ನು ಸಕಲರಿಗೂ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಉದ್ಯೋಗವ ಮಾಡುವರು. ಹೇಗೆಂದರೆ ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿರುವ ರಾಜನ ಎದುರಿಗೆ ನಿಂತ ರಾಜನ ಸಂಬಂಧಿಗಳೂ, ವಂದಿಮಾಗದರೂ ಇತರ ಜನರೂ ಸಿಂಹಾಸನದ ರಾಜನ ಗುಣಗಳನ್ನೂ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನೂ ಬಿರುದುಗಳನ್ನೂ ಉದ್ಯೋಗಿಸುವರು. ಗುಣಗಳನ್ನೂ ಬಿರುದುಗಳನ್ನೂ ಘೋಷಿಸದಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ರಾಜನು ವೀರ್ಯಪರಾಕ್ರಮಗಳಿಂದ ರಾಜ್ಯಪಾಲನೆಯನ್ನು ಮಾಡಲು ಅರ್ಹನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಾವುಗಳು ಈ ರಾಜನನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡಿ ಇವನ ಗುಣಗಳನ್ನೂ ಬಿರುದುಗಳನ್ನೂ ಉದ್ಯೋಗಿಸೋಣ ಎನ್ನಲು ಅದಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲರೂ ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲೆಂದು ಒಪ್ಪಿ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವಂತೆ ಉದ್ಯೋಗಿಸಿದರು. ಈ ರಾಜನು ಸಮ್ರಾಟ್ ಎಂದರೆ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ಸಮಸ್ತ ರಾಜಭೋಗಗಳನ್ನು ಒನುಭವಿಸಲು ಅರ್ಹನು. ಸ್ವತಂತ್ರ ವಾಗಿ ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಅಧೀನದಲ್ಲಿದ್ದವೆ ರಾಜ್ಯಧಾರಮಾಡುವನು. ಸಮಸ್ತ ರಾಜರಿಗೂ ಅಧಿಕತೆಯಾಗಿ ಬಹಳ ಉನ್ನತ ಶದವಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವವನು. ಇಂತಹ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ರಾಜನು ಈಗ ಉತ್ಪನ್ನ ನಾಗಿರುವನನು. ಸಮಸ್ತ ವೀರಗಳಿಗೂ ಅಧಿಕತೆಯಾದ ಈ ರಾಜನು ಇಲ್ಲಿ ಬೆಳುತ್ತಿರುವನು. ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವನೂ ಕತ್ತಿಗಳನ್ನು ಸಂಪಾರ ಮಾಡುವವನೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನೂ, ನ್ಯಾಯಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವನೂ ಆದ ಈ ರಾಜನು ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಿ ನಮ್ಮ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬೆಳುತ್ತಿರುವನು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ರಾಜನನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡಿ ಅವನ ಗುಣಗಳನ್ನೂ ಬಿರುದುಗಳನ್ನೂ ಉದ್ಯೋಗಿಸುವರು.

ತನುಭ್ಯುತ್ಪ್ರಾಪ್ತವೇವಂವಿದಃಫೇಕ್ಷ್ಯನ್ನೇತಯ ಚಾರ್ಙ್ಗಭಿಮಂತ್ರಯೇತ ||

ಆಚಾರ್ಯ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾಭಿಮಂತ್ರಣಂ ವಿಧತ್ತೇ— ಪೂರ್ವಪದ್ವ್ಯಾಪ್ತೇಯಮ್ ||

ವಂದಿನಾಗಧರು ಮೊದಲಾದವಳು ರಾಜನನ್ನು ಹೊಗಳಿದ ಮೇಲೆ ಆಚಾರ್ಯನಾದ ಪುರೋಹಿತನು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಸಿಂಹಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವ ರಾಜನನ್ನು ಪ್ರೋಕ್ಷಣೆಮಾಡುವನು.

English Translation

(The implements for making Mahabhisheka)

Now they bring for him a throne-seat made of Udumbara wood, or which the Brahmanam has been already told (see 8, 8). The ladle of Udumbara wood is here optional; instead of it a vessel of the same wood (patri) may be taken. Besides they bring an Udumbara branch. Then they mix those four kinds of fruit and grain in a vessel, and after having poured over them curds, honey, clarified butter, and rain-water fallen during sunshine, put it down. He (the priest) should then consecrate the throne-seat in the following way; thy two forelegs are the Brihat and Rathantaram Samans &c. (just as above, sec. 8, 12).

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪ್ರಾಯಶ್ಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯ ಏಕೋನಚತ್ವಾರಿಂಶದಧ್ಯಾಯೇ ತೃತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಮೂನಲಿಂಭಸ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಅಧೈಕೋನಚತ್ವಾರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಚತುರ್ಥಃ ಖಂಡಃ

ಮೂವತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಖಂಡವು

[ಪುರೋಹಿತನು ರಾಜನನ್ನು ಅಭಿಮಂತ್ರಿಸುವ ಮಂತ್ರವು]

ಸಿಷ್ಯಸಾದ ದೈವತ್ರತೋ ವರುಣಃ ಪ್ರಸ್ತಾಸ್ವಾ | ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಾಯ
ಭಾಜ್ಯಾಯ ಸ್ವಾರಾಜ್ಯಾಯ ವೈರಾಜ್ಯಾಯ ಪಾರವೇಷ್ಯಾಯ
ರಾಜ್ಯಾಯ ಮಾಹಾರಾಜ್ಯಾಯಾಽಧಿಸತ್ಯಾಯ ಸ್ವಾನಶ್ಯಾಯಾಽಽ
ತಿಷ್ಯಾಯ ಸುಕ್ರತುರಿತಿ ||

ಏತಯರ್ಚೇತ್ಯುಕ್ತಂ ಮಂತ್ರಂ ದರ್ಶಯತಿ— ಪೂರ್ವವದ್ವ್ಯಾಪ್ಯೇಯಮ್ ||

ಅಭಿಮಂತ್ರಣವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಈ ರಾಜನು ನ್ಯಾಯಸಂಪಾಲನೆಯನ್ನು ಕೈಗೊಂಡಿರುವನು. ಸಕಲ ರನ್ನೂ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆಯುವಂತೆ ಪ್ರಚೋದಿಸುವನು. ಇಂತಹ ಈ ರಾಜನು ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಪದವಿಗಾಗಿಯೂ ರಾಜಭೋಗಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಸ್ವಶಂತ್ರನಾಗಿ ರಾಜ್ಯನಾಳವು ದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಅತ್ಯುನ್ನತ ಪದವಿಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿಯೂ ರಾಜರಿಗೆಲ್ಲಾ ಅಧಿಸತಿಯಾಗಿ ಸಮಸ್ತರನ್ನೂ ತನ್ನ ಆಧೀನದಲ್ಲಟ್ಟುಕೊಂಡು ನ್ಯಾಯಸಂಪಾಲನೆಯಿಂದ ರಾಜ್ಯಭಾರಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಈ ಸೀತದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವನು ಎಂಬ ಈ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಪುರೋಹಿತನು ರಾಜನನ್ನು ಅಭಿಮಂತ್ರಿಸುವನು.

ಏವೇತಸ್ಯಾಮಾಸಂದ್ಯಾಮಾಸೀನಮೇವಂವಿತ್ವರಸ್ತಾತಿಷ್ಯನ್ಪ್ರಚಪ್ಪಾಬಿ
ಔದಂಬರ್ಯಾರ್ಷ್ಯಯಾ ಶಾಯಿಯಾ ಸವಲಾಶಯಾ ಜಾತ-
ರೂಪಮಯೇನ ಚ ಪವಿತ್ರೇಣಾಂತರ್ಧಾರ್ಯಾಭಿಷಿಂಚಿತೇನಾ ಆಪಃ
ಶಿನತಮಾ ಇತ್ಯತೇನ ತೃಚೇನ ದೇವಸ್ಯ ತ್ವೇತಿ ಚ ಯಜುಷಾ
ಭೂರ್ಭುವಃ ಸ್ವರಿತ್ಯೇತಾಭಿಶ್ಚ ವ್ಯಾಹೃತೀಭಿಃ ||

ಅಭಿಮಂತ್ರಣಾದೂರ್ಧ್ವಮಭಿಷೇಕಪ್ರಕಾರಂ ದರ್ಶಯತಿ— ಇಂದ್ರಾಭಿಷೇಕವಾಕ್ಯವದ್ವ್ಯಾಪ್ಯೇಯಮ್ ||

ಅಭಿಮಂತ್ರಣಾನಂತರ(ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸಿದನಂತರ) ರಾಜನಿಗೆ ಮಾಡುವ ಅಭಿಷೇಕಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಪೋಕ್ಷಣಾನಂತರ ಪೀಠದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವ ರಾಜನು ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿಯೂ ಅವನ ಎದುರಿಗೆ ಎಂದರೆ ಪಶ್ಚಿಮಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಪುರೋಹಿತನೂ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಪುರೋಹಿತನು ತನ್ನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಉಮಂಬರ ವೃಕ್ಷದ ಕೊನೆಯನ್ನು ಮುತ್ತುಗದ

ಕೂನೆಯನ್ನೂ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಇನೂ ಅಪಃ ಶಿವತಮಾ ಎಂಬ ಮೂರು ಮುಕ್ಕುಗಳಿಂದಲೂ (ಇದನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ) ದೇವಸ್ಯತ್ವಾ ಎಂಬ ಯಜುರ್ನುಂತ್ರದಿಂದಲೂ ಭೂರ್ಭುವಃಸ್ವಃ ಎಂಬ ವ್ಯಾಜ್ಞತೀಗಳಿಂದಲೂ ಪುರೋಹಿತನು ರಾಜನಿಗೆ ಅಭಿಷೇಕವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು.

English Translation

(The mantras by which Indra was consecrated. He was installed by Prajapati.)

“Varuna, the faithful, sat down in his premises—for obtaining universal rule, enjoyment of pleasures, independence, distinction as sovereign, fulfilment of the highest desires, he, the wise, & c. (1, 25, 10). Prajapati standing in front of Indra who was sitting on the throne-seat, turned his face to the west, and after having put on his head a gold leaf, sprinkled him with the most branch of an Udumbarā, together with that of a Palasa tree, reciting the three Rik verses, ima apah, sivatama, i. e. these most happy waters & c. (Ait. Br. 8, 7); and the Yajus verse, devasya tva (Vajasan Samh. 1, 10, Ait. Br. 8, 1); and the great words, bhur, bhuvah, svar.

ಇತಿ ಶ್ರೀನುತ್ಪಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಶ್ರೇಕಾಶ
 ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯ ವಿಕೋನಚತ್ವಾರಿಂಶತ್ಯಾಯೇ ಚತುರ್ಥಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಮೂನತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಖಂಡವು
 ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು.

ಅಭಿ ಕೋನಚತ್ವಾರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಪಂಚಮಃ ಖಂಡಃ

ಮೂವತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲೆ ಐದನೆಯ ಖಂಡವು

[ಅಭಿಷೇಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪೂಜಿಸುವ ಮಂತ್ರಗಳು]

ಪ್ರಾಚ್ಯಾಂ ತ್ವಾ ದಿಶಿ ವಸವೋ ದೇವಾಃ ಷಡ್ವಿಶ್ವೈನ ಪಂಚವಿಂಶೈರಹೋಭಿರಭಿಸಿಂಚಂತೇತೇನ ಚ ತ್ರಚೇನೈತೇನ ಚ ಯಜುಷ್ಯತಾಭಿಶ್ಚ ವ್ಯಾಹೃತೀಭಿಃ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಾಯ ದಕ್ಷಿಣಸ್ಯಾಂ ತ್ವಾ ದಿಶಿ ರುದ್ರಾ ದೇವಾಃ ಷಡ್ವಿಶ್ವೈನ ಪಂಚವಿಂಶೈರಹೋಭಿರಭಿಸಿಂಚಂತೇತೇನ ಚ ತ್ರಚೇನೈತೇನ ಚ ಯಜುಷ್ಯತಾಭಿಶ್ಚ ವ್ಯಾಹೃತಿಭಿರ್ಭೌತವ್ಯಾಯ ಪ್ರತೀಚ್ಯಾಂ ತ್ವಾ ದಿಶ್ಯಾದಿತ್ಯಾ ದೇವಾಃ ಷಡ್ವಿಶ್ವೈನ ಪಂಚವಿಂಶೈರಹೋಭಿರಭಿಸಿಂಚಂತೇತೇನ ಚ ತ್ರಚೇನೈತೇನ ಚ ಯಜುಷ್ಯತಾಭಿಶ್ಚ ವ್ಯಾಹೃತಿಭಿಃ ಸ್ವಾರಾಜ್ಯಾಯೋದೀಚ್ಯಾಂ ತ್ವಾ ದಿಶಿ ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಃ ಷಡ್ವಿಶ್ವೈನ ಪಂಚವಿಂಶೈರಹೋಭಿರಭಿಸಿಂಚಂತೇತೇನ ಚ ತ್ರಚೇನೈತೇನ ಚ ಯಜುಷ್ಯತಾಭಿಶ್ಚ ವ್ಯಾಹೃತಿಭಿರ್ವೈರಾಜ್ಯಾಯೋಧ್ಯಾಯಾಂ ತ್ವಾ ದಿಶಿ ಮರುತಶ್ಚಾಂಗರವಶ್ಚ ದೇವಾಃ ಷಡ್ವಿಶ್ವೈನ ಪಂಚವಿಂಶೈರಹೋಭಿರಭಿಸಿಂಚಂತೇತೇನ ಚ ತ್ರಚೇನೈತೇನ ಚ ಯಜುಷ್ಯತಾಭಿಶ್ಚ ವ್ಯಾಹೃತಿಭಿಃ ಸಾರಮೇಷ್ಯಾಯಾಸ್ಯಾಂ ತ್ವಾ ಧ್ರುವಾಯಾಂ ಮಧ್ಯಮಾಯಾಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಯಾ ದಿಶಿ ಸಂಧ್ಯಾಶ್ಚಾಪ್ತಾರ್ಷ್ಯ ದೇವಾಃ ಷಡ್ವಿಶ್ವೈನ ಪಂಚವಿಂಶೈರಹೋಭಿರಭಿಸಿಂಚಂತೇತೇನ ಚ ತ್ರಚೇನೈತೇನ ಚ ಯಜುಷ್ಯತಾಭಿಶ್ಚ ವ್ಯಾಹೃತಿಭಿಃ ಲಾಜ್ಯಾಯ ಮಾಹಾರಾಜ್ಯಾಯಾಽಽ ಧಿಪತ್ಯಾಯ ಸ್ಥಾನಶ್ಯಾಯಾಽಽತಿಷ್ಠಾಯೇತಿ ಸ ಪರಮೇಷ್ಠೀ ಪ್ರಾಜಾಪತ್ಯೋ ಭವತಿ ||

ಅಭಿಷೇಕಾದೂರ್ಧ್ವಮಭಿಮಂತ್ರಣಮಾಃ—ಉತ್ತೇನ ಮಂತ್ರೇಣಾಭಿನಂತ್ರಿತಃ ಕ್ಷತ್ರಿಯಃ ಪರಮೇಷ್ಠಿಪದಸ್ಯ ಯೋಗ್ಯೋ ಭೂತ್ವಾ ಪ್ರಜಾಪತೇಃ ಸಂಬಂಧೀ (ಭವತಿ) ತಿ ||

ಅಭಿಷೇಕಾನಂತರ ರಾಜನನ್ನು ಅಭಿಮಂತ್ರಿಸುವ ಮಂತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು—ಇದರ ಅರ್ಥವು- ಪೂನದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ನಸುಗಂಟು ದೇವತೆಗಳು ಮೂವತ್ತೊಂದು ದಿನಗಳವರೆಗೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಇಮಾ ಆಶುಃ ಶಿವತಮಾಃ ಎಂಬ ಮೂರು ಮುಗ್ಧೇದ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ದೇವಸ್ಯತ್ವಾ ಎಂಬ ಯಜುರ್ವೇದ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದಲೂ, ಭೂಭುವಃಸ್ವಃ ಎಂಬ ವ್ಯಾಹೃತಿಗಳಿಂದಲೂ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಪದವಿಗಾಗಿ ರಾಜನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು ಅಭಿಮಂತ್ರಿಸಲಿ.

ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ರುದ್ರರೆಂಬ ದೇವತೆಗಳು ಮೂವತ್ತೊಂದು ದಿನಗಳವರೆಗೆ ಮೂರು ಮುಜ್ಯಂತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ಯಜುರ್ಮಂತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ವ್ಯಾಹೃತಿಗಳಿಂದಲೂ ರಾಜಭೋಗಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಅಭಿಮಂತ್ರಿಸಲಿ.

ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅದಿಕ್ಕರೆಂಬ ದೇವತೆಗಳು ಮೂವತ್ತೊಂದು ದಿನಗಳವರೆಗೆ ಮೂರು ಮುಜ್ಯಂತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ಯಜುರ್ಮಂತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ವ್ಯಾಹೃತಿಗಳಿಂದಲೂ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ರಾಜ್ಯಪದವಿಗಾಗಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಅಭಿಮಂತ್ರಿಸಲಿ.

ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವಶ್ವೇದೇವರೆಂಬ ದೇವತೆಗಳು ಮೂವತ್ತೊಂದು ದಿನಗಳವರೆಗೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಮೂರು ಮುಜ್ಯಂತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ಯಜುರ್ಮಂತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ವ್ಯಾಹೃತಿಗಳಿಂದಲೂ ಪ್ರಖ್ಯಾತರಾಜಪದವಿಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಅಭಿಮಂತ್ರಿಸಲಿ.

ಊರ್ಧ್ವ ಎಂದರೆ ಮೇಲಿನ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಮರದ್ದೇವತೆಗಳೂ ಅಂಗರಸೂ ಮೂವತ್ತೊಂದು ದಿನಗಳವರೆಗೂ ಮೂರು ಮುಜ್ಯಂತ್ರಗಳಿಂದಲೂ, ಯಜುರ್ಮಂತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ವ್ಯಾಹೃತಿಗಳಿಂದಲೂ ಉತ್ಪನ್ನತವಾದ ಪರಮೇಷ್ಠಿಪದವಿ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ರಾಜನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು ಅಭಿಮಂತ್ರಿಸಲಿ.

ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯರೆಂಬ ದೇವತೆಗಳೂ ಆಪ್ತರೆಂಬ ದೇವತೆಗಳೂ ಮೂವತ್ತೊಂದು ದಿನಗಳವರೆಗೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಮುಜ್ಯಂತ್ರಗಳಿಂದಲೂ, ಯಜುರ್ಮಂತ್ರಗಳಿಂದಲೂ, ವ್ಯಾಹೃತಿಗಳಿಂದಲೂ ರಾಜರಿಗೂ ಅಧಿಪತಿಯನಿಸುವ ಮಹಾರಾಜ್ಯಪದವಿಗಾಗಿ ರಾಜನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು ಅಭಿಮಂತ್ರಿಸಲಿ. ಈ ಅಭಿಮಂತ್ರಣದಿಂದ ರಾಜನಾದ ನೀನು ಸಕಲರನ್ನೂ ನಿನ್ನ ಅಧೀನಪಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಪ್ರಜಾಪತಿಸಂಬಂಧವಾದುದೂ ಅತ್ಯುನ್ನತವೂ ಶ್ರೇಷ್ಠವೂ ಶಾಸ್ತ್ರತವೂ ಆದ ಪರಮೇಷ್ಠಿಪದವಿಯನ್ನು ರಾಜನಾದ ನೀನು ಪಡೆಯುವಂತಾಗಲಿ ಎಂಬರ್ಥವಿರುವ ಈ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಅಭಿಮಂತ್ರಿಸಬೇಕು.

ಸ ಏತೇನೈಂದ್ರೇಣ ಮಹಾಭಿಷೇಕೇಣಾಭಿಷಿಕ್ತಾಃ ಕ್ಷತ್ರಿಯಃ ಸರ್ವಾ
ಜಿತಿರಜಯತಿ ಸರ್ವಾಲ್ಲೋಕಾನ್ವಿಂದತಿ ಸರ್ವೇಷಾಂ ರಾಜ್ಞಾಂ
ಶ್ರೈಷ್ಯಮತಿಷ್ಠಾಂ ಪರಮತಾಂ ಗಚ್ಛತಿ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಂ ಭಾಜ್ಯಂ
ಸ್ವಾರಾಜ್ಯಂ ನೈರಾಜ್ಯಂ ಪಾರಮೇಷ್ಯಂ ರಾಜ್ಯಂ ಮಾಹಾರಾಜ್ಯ-
ಮಾಧಿಪತ್ಯಂ ಜಿತ್ವಾಸ್ತೀಲ್ಲೋಕೇ ಸ್ವಯಂಭೂಃ ಸ್ವರಾಳಮೃತೋಃ
ಮುಷ್ಠಿನ್ವಸ್ವರ್ಗೇ ಲೋಕೇ ಸರ್ವಾನ್ಯಾಮಾನಾಸ್ತ್ವಾನ್ಮೃತಃ ಸಂ
ಭವತಿ ಯಮೇತೇನೈಂದ್ರೇಣ ಮಹಾಭಿಷೇಕೇಣ ಕ್ಷತ್ರಿಯಂ ಶಾಪ-
ಯಿತ್ವಾಭಿಷಿಂಚತಿ ||

ಮಹಾಭಿಷೇಕಮಸಂಹರತಿ—ಯಂ ಚಕ್ರಿಯನಾಚಾರ್ಯಃ ಸ್ವದ್ರೋಣರಾಹಿತ್ಯಾಯ
ಕಪಥಂ ಛಾರಿಯಿತ್ತೇಂದ್ರಸಂಬಂಧಿನಾ ಮಹಾಭಿಷೇಕೇಣಾಭಿಸಂಚತಿ ಸೋಽಭಿಸಕ್ರಃ ಚಕ್ರಿಯಃ
ಇಂದ್ರವತ್ಸರ್ವಂ ಜಯಾದಿಫಲಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ||

ರಾಜನ ಅಭಿಷೇಕದ ಸಮಾಪ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು— ಪುರೋಹಿತನು ಮತ್ತು ರಾಜನು ಪರಸ್ಪರ ದ್ರೋಣ ಬಗೆಯುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಕೈಗೊಂಡಮೇಲೆ ಪುರೋಹಿತನು, ದೇವತೆಗಳು ಹಿಂವೆ ಇಂದ್ರನ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದ ಕ್ರಮದಂತೆ ರಾಜನಿಗೂ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕವನ್ನು ಮಾಡಿದನಂತರ ಆ ರಾಜನು ಪುರೋಹಿತನ ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಅತಿರ್ವಾದದಂತೆ ಸಮಸ್ತಯುದ್ಧ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಜಯಶೀಲನಾಗಿ ಸಮಸ್ತದೇಶಗಳನ್ನೂ ಗೆದ್ದು ಸಮಸ್ತರಾಜರಲ್ಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಹಾರಾಜಪದವಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುವನು. ಮತ್ತು ಸವ್ರಾಟ್ ಎಂದು (ಚಕ್ರವರ್ತಿ) ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿಯೂ ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿಯೂ ರಾಜ್ಯಾಧಿಪತ್ಯವನ್ನು ಅತ್ಯನ್ನತರಮಟ್ಟಿಯೆಂಬ ಪದವಿಯನ್ನೂ ಪಡೆಯುವನು. ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನಿರಾತಂಕವಾಗಿ ಬಹುಕಾಲದವರೆಗೆ ರಾಜಪದವಿಯನ್ನನುಭವಿಸಿ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ತಾನು ಇಚ್ಛಿಸುವ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ಸುಖಿಸುವನು. ಇಂದ್ರನ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕಕ್ರಮದಂತೆ ಅಭಿಷಿಕ್ತನಾದ ರಾಜನು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಸಮಸ್ತ ವೈಭವವನ್ನೂ ಪದವಿಗಳನ್ನೂ ಪಡೆದು ಕೀರ್ತಿಶಾಲಿಯಾಗಿ ಸುಖಿಸುವನು.

English Translation

The Vasavas then inaugurated him (Indra) in the eastern direction during thirty-one days by these three Rik verses, the Yajus verse, and the great words all just mentioned for the sake of obtaining universal sovereignty. Hence all kinds of eastern nations in the eastern regions are inaugurated to universal sovereignty, and called samraj, i. e. universal sovereign, after this precedent made once by the gods.

Then the Rudras inaugurated Indra in the southern region during thirty-one days, with the three Rik verses, the Yajus and the great words just mentioned, for obtaining enjoyment of pleasures. Hence all kings of living creatures chiefly beasts in the southern region are inaugurated for the enjoyment of pleasures and called bhoja, i. e. enjoyer.

Then the divine Adityas inaugurated him in the western region during thirty-one days, with those three Rik verses, that Yajus verse, and those great words, for obtaining independent rule. Hence all kings of the

Nichyas and Apachayas in the western countries, are inaugurated to independent rule, and called "independent rulers."

Then the Visve Devah inaugurated him during thirty-one days in the northern region by those three Rik verses &c. for distinguished rule. Hence all people living in northern countries beyond the Himalaya, such as the Uttarakurus, Uttaramadras, are inaugurated for living without a king (Vairajyam), and called Viraj, i. e. without king.

Then the divine Sadhyas and Aptyas inaugurated Indra during thirty-one days in the middle region, which is a firmly established footing the immovable centre) to the kingship (rajya). Hence the kings of the kurupanchalas, with the Vasas and Usinaras, are inaugurated to kingship, and called kings (raja).

Then the divine Marutas and Angiras inaugurated him during thirty-one days in the upper (urdhva) region for attaining fulfilment of the highest wishes, the position of a great king, of a supreme ruler, of an independent king, and long duration of his rule.

Indra thus became by means of this great inauguration ceremony possessed of the power of obtaining anything wished for, as had been only the prerogative of Prajapati. He conquered in all the various ways of possible conquest and won all people. He obtained the leadership precedence, and supremacy over all gods. After having conquered the position of a samraj (universal ruler) &c. he became in this world self-existing (svayambhuvah) an independent ruler, immortal, and in the heaven-world, after having attained all desires wished for, he became immortal also.

ಇತಿ ಶ್ರೀನುಷ್ಕಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಸಾಧವಿಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ವತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯ ಏಕೋನಚತ್ವಾರಿಂಶತ್ಯಾಯೇ ಪಂಚಮಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ವತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಮೂವತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಅಧ್ಯಕೋನಚತ್ವಾರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಷಷ್ಠಃ ಖಂಡಃ
 ಮೂವತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಖಂಡವು

[ರಾಜನನ್ನು ಆಭಿಷೇಕಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ದಧಿ ನೊದಲಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಪ್ರಶಂಸೆಗಳು, ಸುರಾ ನೊದಲಾದ ಮಧ್ಯಪಾನವು, ರಾಜನು ಸೋಮನಾಶನ ಮಾಡುವ ವಿಧಾನವು]

ಇಂದ್ರಿಯಂ ವಾ ಏತದಸ್ಮಿಂಲ್ಲೋಕೇ ಯದ್ದಧಿ ಯದ್ದಧ್ವಾಽ
 ಭಿಷಿಂಚತೀಂದ್ರಿಯಮೇವಾಸ್ಮಿಂಸ್ತದ್ಧಧಾತಿ ರಸೋ ವಾ ಏಷ ಓಷಧಿ
 ವನಸ್ತತಿಷು ಯನ್ಮಧು ಯನ್ಮಧ್ವಾಽಭಿಷಿಂಚತಿ ರಸಮೇವಾಸ್ಮಿಂಸ್ತದ್ಧ
 ಧಾತಿ ತೇಜೋ ವಾ ಏತತ್ಪಶೂನಾಂ ಯದ್ಧ್ಯುತ್ವಂಯದ್ಧ್ಯುತೇನಾಭಿ-
 ಸಿಂಚತಿ ತೇಜ ಏವಾಸ್ಮಿಂಸ್ತದ್ಧಧಾತ್ಯಮೃತಂ ವಾ ಏತದಸ್ಮಿಂಲ್ಲೋಕೇ
 ಯದಾಪೋ ಯದದ್ಧಿರಭಿಷಿಂಚತ್ಯಮೃತತ್ವಮೇವಾಸ್ಮಿಂಸ್ತದ್ಧಧಾತಿ||

ಆಭಿಷೇಕಸಾಧನಾನಿ ದಧ್ಯಾದಿವ್ರವ್ಯಾಣಿ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ದಧ್ನ ಇಂದ್ರಿಯಪಾಟವಹೇತುತ್ವಾ-
 ದಿಂದ್ರಿಯತ್ವಮ್ | ಮಧುನಃ ಪುಷ್ಪಜನ್ಯಶ್ಚೇನೌಷಧಿವನಸ್ತತಿರಸಸ್ತಮ್ | ಘೃತಸ್ಯ ಸ್ನಿಗ್ಧಭಾಸ್ವರತ್ವೇನ
 ಪಶುತೇಜಸ್ತಮ್ | ಅಪಾಂ ಚಾಪ್ಯಾಯನಹೇತುತ್ವಾದಮೃತತ್ವಮ್ | ಏತ್ಯದ್ರವ್ಯೈರಭಿಷಿಕ್ತೇ ಸತಿ
 ಯಜಮಾನ ಇಂದ್ರಿಯಾದಿಕಂ ಸಂಪಾದಯತಿ ||

ಆಭಿಷೇಕ ಸಾಧನವಾದ ದಧಿ ನೊದಲಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವರು—ಪ್ರಶಂಸೆಯಲ್ಲಿ ದಧಿ(ನೊಸರು) ಎಂಬ ದ್ರವ್ಯವು ಇಂದ್ರಿಯ ಪಾಟವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ದಧಿ ದ್ರವ್ಯದಿಂದ ರಾಜನ ಪಟಾಭಿಷೇಕ ವನ್ನು ಪುರೋಹಿತನು ನೆರವೇರಿಸುವನು. ಆದುದರಿಂದ ಯಜಮಾನನಾದ ರಾಜನ ಇಂದ್ರಿಯ ಪಟುತ್ತವು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವುದು. ವನಸ್ತತಿ ಎಂದು ಸಸ್ಯಾದಿ ವೃಕ್ಷಗಳ ಪುಷ್ಪಾದಿಗಳಿಂದ ಮಧುವು(ಜೇನುತುಪ್ಪವು)ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದು. ಇಂತಹ ವನಸ್ತತಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಾರಭೂತವಾದ ಮಧುವಿನಿಂದ ಆಭಿಷೇಕಮಾಡಿದರೆ ರಾಜನು ಔಷಧಿವಸ್ತುತಿಗಳ ಸಾರದಿಂದ ಪುಷ್ಪನಾಗುವನು. ಘೃತ ಅಥವಾ ತುಪ್ಪವೆಂಬ ದ್ರವ್ಯವು ಪಶುಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಅವುಗಳ ತೇಜಸ್ವಿನಂತಿರುವುದು. ಇಂತಹ ಘೃತದಿಂದ ಆಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿದರೆ ಯಜಮಾನನಲ್ಲಿ ತೇಜಸ್ಸುಂಟಾಗುವುದು. ಸಕಲರನ್ನೂ ಆಮಾಯನ(ತೃಪ್ತಿ) ಗೊಳಿಸುವುದರಿಂದ ಜಲವು ಅವ್ಯತ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿರುವುದು. ಇಂತಹ ಜಲದಿಂದ ಆಭಿಷಿಕ್ತನಾದ ರಾಜನು ಅವ್ಯತ ವನ್ನೇ ಪಡೆದಂತಾಗುವುದು.

ಸೋಮಭಿಷಿಕ್ತೋ ಭಿಷೇಕ್ತೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಯ ಹಿರಣ್ಯಂ ದದ್ಯಾತ್ಸಹಸ್ರಂ
 ದದ್ಯಾತ್ಪ್ರೇತ್ರಂ ಚತುಷ್ಪಾದ್ಧದ್ಯಾದಧಾಪ್ಯಾಹುರಸಂಖ್ಯಾತಮೇವಾ—

ಪರಿಮಿತಂ ದದ್ಯಾದಪರಿಮಿತೋ ವೈ ಕ್ಷತ್ರಿಯೋಽಪರಿಮಿತಸ್ಯಾ-
ವರುಧ್ಯಾ ಇತಿ ||

ಅಚಾರ್ಯಾಯ ದಕ್ಷಿಣಾದಾನಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಹಿರಣ್ಯಸೈವ ಸಂಖ್ಯಾ (ಸಹಸ್ರಮಿತಿ) ಸಹಸ್ರ
ನಿಷ್ಯ ಪರಿಮಿತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಚತುಷ್ಟಾಂಭೇಜೇನ ಗವಾದಿಕಮುಭಿಧೀಯತೇ | ಪೂರ್ವೋಕ್ತಸಹಸ್ರ-
ಪಕ್ಷಮಪೇಶ್ಯಾಧಿಕಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣಾಸಂಖ್ಯಾತಮಿತಿ ಪಶ್ಚಾಂತರಮುಕ್ತಮ್ | ತಸ್ಯೈವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ-
ಪರಿಮಿತಮಿತಿ | ಇಯದೇವೇತಿ ಸಂಖ್ಯಾನಿಯಮೋ ನಾಸ್ತಿ ಕಿಂತು ಸ್ವಶಕ್ತ್ಯನುಸಾರೇಣ ಪ್ರಭೂತ-
ಮೇವ ದದ್ಯಾತ್ | ಕ್ಷತ್ರಿಯೋ ಹಿ ದೇಶಾಧಿಸತ್ತೇನಾಪರಿಮಿತೋ ಬಹುಧನಯುಕ್ತೋಽತೋಽಪರಿ-
ಮಿತಸ್ಯ ಪ್ರಭೂತಸ್ಯ ಫಲಸ್ಯ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥಮಿತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯೇಣ ಪಶ್ಚಾಂತರಮ್ ||

ಅಭಿಷೇಕಮಾಡಿದ ಅಚಾರ್ಯನಾದ ಪುರೋಹಿತನಿಗೆ ರಾಜನು ಕೊಡಬೇಕಾದ ದಕ್ಷಿಣಾದ್ರವ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು-
ಅಭಿಷಿಕ್ತನಾದ ರಾಜನು ತನಗೆ ಅಭಿಷೇಕಮಾಡಿದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಸಹಸ್ರ ಸುವರ್ಣನಾಣ್ಯಗಳನ್ನೂ ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾದ
ಗೋವುಗಳನ್ನೂ ದಕ್ಷಿಣಾದ್ರವ್ಯವಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕು, ರಾಜನಾದವನು ಅಪರಿಮಿತ ವರ್ತುನೆಯವನಾದುದರಿಂದ ತನ್ನ
ಪುರೋಹಿತನಿಗೆ ಅಪರಿಮಿತವಾದ ಧನವನ್ನೂ ಗೋವುಗಳನ್ನೂ ದಾನಮಾಡಬೇಕು.

ಅಥಾಸ್ತೈ ಸುರಾಂಕಂಸಂ ಹಪ್ತ ಆದಧಾತಿ-ಸ್ವಾದಿಷ್ಟಯಾ ಮುದಿಷ್ಟಯಾ
ಪವಸ್ವ ಸೋಮಂ ಧಾರಯಾ | ಇಂದ್ರಾಯ ಪಾತವೇ ಸುತ ಇತಿ ||

ದಕ್ಷಿಣಾಯಾಂ ದತ್ತಾಯಾಮಾಚಾರ್ಯಕರ್ತವ್ಯಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಅಥ ದಕ್ಷಿಣಾಸ್ವೀಕಾರಾದ-
ನಂತರಮ್ನಾ ಅಸ್ಯ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯ ಹಪ್ತೇ ಸುರಯಾ ಪೂರ್ಣಂ ಕಾಂಸ್ಯಪಾತ್ರಂ ಸ್ವಾದಿಷ್ಟಯೇತಿ
ಮಂತ್ರೇಣ ಸ್ವಾಪಯೇತ್ | ಸ ಚ ಮಂತ್ರಃ ಕ್ರಮಂಗಾಭಿಷೇಕೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಃ ||

ಪುರೋಹಿತನು ರಾಜನಿಂದ ದಕ್ಷಿಣಾದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಸ್ವೀಕಾರಮಾಡಿದಮೇಲೆ ರಾಜನ ಹೃದಯಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಿಸಿದ ತುಂಬಿದ
ಕಾಂಸ್ಯ (ತಾಮ್ರ) ಸಂತ್ರೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಸ್ವಾದಿಷ್ಟಯಾ ಮುದಿಷ್ಟಯಾ ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು (ಋ. ಸಂ. ೯-೧೧-೧)
ಹೇಳಬೇಕು. ಈ ಮಂತ್ರದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮೊದಲೇ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ತಾಂ ಪಿಬೇದ್ಯದತ್ರ ಶಿಷ್ಟಂ ರಸಿನಃ ಸುತಸ್ಯ ಯದಿಂದ್ರೋ ಅಪಿಬು-
ಚ್ಚಚೇಭಿಃ | ಇದಂ ತದಸ್ಯ ಮನಸಾ ಶಿವೇನ ಸೋಮಂ ರಾಜಾನ-
ಮಿಹ ಭಕ್ಷಯಾಮಿ | ಅಭಿ ತ್ವಾ ವೃಷಭಾ ಸುತೇ ಸುತಂ ಸ್ಯಜಾಮಿ
ಪೀತಯೇ | ತ್ಯಂಸಾ ವ್ಯಶ್ನುಹೀ ಮದಮಿತಿ ||

ಕ್ಷತ್ರಿಯಕರ್ತವ್ಯಂ ದರ್ಶಯತಿ—ತಾಂ ಕಾಂಸ್ಯಪಾತ್ರಸ್ಯಾಂ ಸುರಾಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯೋ ಯದತ್ತೇತಿ
ಮಂತ್ರದ್ರವ್ಯೇನ ಪಿಬೇತ್ | ಅತ್ರ ಕಾಂಸ್ಯಪಾತ್ರೇ ರಸಿನೋ ರಸಯುಕ್ತಸ್ಯ ಸುತಸ್ಯಾಭಿಪುತಸ್ಯ
ಪ್ರೀತ್ಯಾದ್ಯಂಗರಾಜಸ್ಯಸ್ಯ ಪೇಯದ್ರವ್ಯಸ್ಯ ಯಚ್ಚಿಷ್ಟಂ ಯೋಽವಸ್ಥಿತೋ ಭಾಗಃ | ಯಚ್ಚ ದ್ರವ್ಯಂ

ಶಚೀಧಿಃ ಕರ್ಮವಿಶೇಷೈಃ ಸಂಸ್ಕೃತಮಿಂದ್ರೋಽಪಿಬಹು | ಶಚೀಶಬ್ಜಃ ಕರ್ಮನಾಮ | ಇಹಾಸ್ತಿಸ್ತು-
 ಥಿಷೇಕಕರ್ಮಣಿ ಸೋಮಂ ರಾಜಾನಂ ಸೋಮಸದ್ಯಶಮಸ್ಯ ಶೇಯದ್ರವ್ಯಸ್ಯ ತದಿದಂ ಸ್ವರೂಪಂ
 ಶಿವೇನ ಶಾಂತೇನ ಭಕ್ತಿಯುಕ್ತೇನ ಮನಸಾ ಭಕ್ಷಯಾಮಿ | ಸೋಮಮೇಕೋ ಮಂತ್ರಃ | ಹೇ
 ವ್ಯಷಭ ಶ್ರೇಷ್ಠೇಂದ್ರ ತ್ವಾಂಭಿ ತ್ವಾಮುಥಿಲಕ್ಷ್ಯ ಸುತೇಽಸ್ಮಿನ್ತ್ವೈಽಫಿಷುತೇ ಸತಿ ಖೇತಯೇ ತವ
 ಪಾನಾರ್ಥಂ ಸುತಮುಥಿಷುತಂ ದ್ರವ್ಯಂ ಸ್ಯುಜಾಮಿ ತ್ವದ್ಗ್ರಸ್ತೇ ದದಾಮಿ | ತ್ವಂಪ ತೇನ ದ್ರವ್ಯೇಣ
 ತ್ವಪ್ರೋ ಛವ | ಮದಂ ಹರ್ಷಂ ವ್ಯಕ್ತುಹಿ ವಿಶೇಷೇಣ ಪ್ರಾಪ್ನುಹಿ | ಆಯಂ ದ್ವಿತೀಯೋ ಮಂತ್ರಃ ||

ಅನಂತರ ರಾಜನು ತನ್ನ ಹಸ್ತದಡ್ಡೆರುವ ಕಾಂಶ್ಯವಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿರುವ ಮದ್ಯವನ್ನು (ಸೋಮವನ್ನು) ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ
 ಎರಡು ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಪಾನಮಾಡಬೇಕು. ನೊದಲನೆಯ ಮಂತ್ರದ ಅರ್ಥವು- ಎಲೈ ಸೋಮವೇ ಈ ಕಾಂಶ್ಯ
 ವಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ರಸಯುಕ್ತವಾಗಿ ಹಿಂಡಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕಾರವಿಶೇಷಗಳಿಂದ ಶುದ್ಧವಾದ ಈ ಸೋಮವನ್ನು
 ಯಾವ ಇಂದ್ರನು ಪಾನಮಾಡಿದನೋ ಅಂತಹ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದೂ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಉಳಿದಿರುವುದೂ ಅಭಿಷೇಕಕರ್ಮದಲ್ಲಿ
 ಪಾನಯೋಗ್ಯವಾದುದೂ ಆದ ಈ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಶಾಂತವಾದ ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಪಾನಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ಇದು
 ನೊದಲನೆಯ ಮಂತ್ರವು. ಅಥಿತ್ವಾ ವ್ಯಷಭಾ ಸುತೇ (ಋ. ಸಂ. ೮-೪೫-೨೨) ಎಂಬುದು ಎರಡನೆಯ ಮಂತ್ರವು.
 ಇದರ ಅರ್ಥವು- ಅಭಿಷ್ಯಗಳನ್ನು ಯುಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಕೊಡುವುದರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ (ಇಂದ್ರನೇ) ನಿನಗಾಗಿ ಈ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ
 ಈ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಸೋಮವನ್ನು ನನ್ನ ಹಸ್ತದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವೆನು. ಇದನ್ನು ಪಾನ
 ಮಾಡಿ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು ಮತ್ತು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹರ್ಷವನ್ನೂ ಹೊಂದು ಎಂದು ಈ ಮಂತ್ರದ ಅರ್ಥವು.

ಯೋ ಹ ವಾವ ಸೋಮಪೀಠಃ ಸುರಾಯಾಂ ಪ್ರವಿಷ್ಟಃ ಸಹ್ಯೈವೈತೇ
 ನೈಂದ್ರೇಣ ಮಹಾಭಿಷೇಕೇಣಾಭಿಷಿಕ್ತ್ಯ ಸ್ತೈತ್ರಿಯಸ್ಯ ಭಸ್ತಿಕೋ
 ಭವತಿ ನ ಸುಂಠ

ತದಿದಂ ಪಾನಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ-ಯೋ ಹ ವಾವ ಯಃ ಖಲುಸೋಮಪೀಠಃ ಸೋಮಸ್ಯ ಪಾನ
 ವಿಶೇಷಃ ಸುರಾಯಾಂ ಸುರಾಭ್ರವ್ಯೇ ಪ್ರವಿಷ್ಟೋಽಸ್ಮಿ | ಏತೇನ ಸೋಮಪಾನವಿಶೇಷೇಣ ಸಸ್ಯವ
 ಪೂರ್ವೋಕ್ತೇಂದ್ರಾಭಿಷೇಕವಿಧಾನೇನಾಭಿಷಿಕ್ತ್ಯ ಸ್ತೈತ್ರಿಯಸ್ಯ ದ್ರವ್ಯವಿಶೇಷೋ ಭಸ್ತಿಕೋ ಭವತಿ |
 ನ ತು ಸುರಾ ಭಕ್ಷಿತಾ ಭವತಿ | ಸೋಮಯಂ ಮಂತ್ರದ್ರವ್ಯಮಪಿಮಾ ||

ನೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಸೋಮಪಾನವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವರು. ನೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಸೋಮರಸವು ಹಿಂದೆ ಅಭಿಷೇಕಾ
 ನಂತರ ರಾಜನು ಪಾನಮಾಡಿದ ಸುರಾ ದ್ರವ್ಯವಲ್ಲ(ಉದರದಲ್ಲ)ಸೇರಿಕೊಂಡು ಮಿಶ್ರಿತವಾದುದೂ ರಾಜನು ಸೋಮ
 ಪಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದಂತೆಯೇ ಆಗುವುದು. ಸುರಾ(ಮಸ್ಯ)ಪಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದಂತೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇದು ಸೋಮ
 ರಸದ ಮುಮೆಯೇ ಆಗುವುದು.

ತಾಂ ಪೀಠವ್ರಾಭಿಮಂತ್ರಯೇತಾಪಾಂಮ ಸೋಮಂ ಠಂ ನೋ ಭವತಿ ||
 ಪಾನಾದೂರ್ವ್ಯಸುಫಿಮಂತ್ರಣಂ ನಿಭತ್ತೇ-ಅಪಾನು ಸೋಮಮಿತ್ಯುಗೇಕಾ | ಠಂ ನೋ
 ಭವತಿ ದ್ವಿತೀಯಾ | ತಾಭ್ಯಾನುಫಿಮಂತ್ರಯೇತ ||

ಮೇಲೆ ಹೇಳುವಂತೆ ರಾಜನು ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿದಮೇಲೆ ಪುರೋಹಿತನು ರಾಜನನ್ನು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಅಭಿಮಂತ್ರಿಸಬೇಕು. ಅಪಾವು ಸೋಮಂ (ಋ. ಸಂ. ೮-೪೮-೩)ಎನ್ನುವುದು ಮೊದಲನೆಯ ಮಂತ್ರವು. ಈ ನೋ ಭವ ಹೃದೇ ಅತೀತ ಇಂದೋ (ಋ. ಸಂ. ೮-೪೯೪)ಎನ್ನುವುದು ಎರಡನೆಯ ಮಂತ್ರವು. ಈ ಎರಡು ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಪುರೋಹಿತನು ರಾಜನನ್ನು ಅಭಿಮಂತ್ರಿಸಬೇಕು.

ತದ್ಯಥೈವಾದಃ ಪ್ರಿಯಃ ಪುತ್ರಃ ಪಿತರಂ ಪ್ರಿಯಾ ವಾ ಜಾಯಾ ಪತಿಂ
ಸುಖಂ ಶಿವಮುಪಸ್ಪೃಶತತ್ಪಾವಿಸ್ತಸ ಏವಂ ಹೈವೈತೇನೈಂದ್ರೇಣ
ಮಹಾಭಿಷೇಕೇಣಾಭಿಷಿಕ್ತಸ್ಯ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯ ಸುರಾ ವಾ ಸೋಮೋ
ವಾನ್ಯದ್ವಾನ್ಯಾದ್ಯಂ. ಸುಖಂ ಶಿವಮುಪಸ್ಪೃಶತತ್ಪಾವಿಸ್ತಸಃ ||

ಇದಾನೀಂ ದೃಷ್ಟಾಂತೇನ ಪಾನಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ-ತತ್ರತ್ರ ಪಾನೇನೋ ಲೌಕಿಕಂ ನಿರರ್ಥನ ಮುಚ್ಯತೇ | ಯಥೈವ ಪ್ರಿಯಃ ಪುತ್ರಃ ಶಿವಂ ಸುಖಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಪಿತರಮುಪಸ್ಪೃಶತಿ | ಪ್ರಿಯಾ ವಾ ಜಾಯಾ ಚ ಪತಿಂ ಯಥಾ ಸ್ಪೃಶತಿ | ಶಿವಂ ಶಾಂತಂ ಶಾಸ್ತ್ರನಿಷಿದ್ಧಮಾರ್ಗೇಣ ಯತ್ಸುಖಂ ತನ್ನರಕಪೇತುತ್ಪಾದುಗ್ರಮ್ | ವಿಹಿತಮಾರ್ಗೇಣ ತು ತದಭಾವಾಚ್ಚಾಂತಮ್ | ಸುಖಸ್ವರ್ತಸಾವಧಿರಾವಿಸ್ತಸ ಇತ್ಯನೇನೋಚ್ಯತೇ | ಅವಿಸ್ತಸ ಅವಿಸ್ತಂಸನಾದ್ವೇಹಪಾಕಪರ್ಯಂತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಯಥಾ ಸ್ವರ್ತದ್ವಯಂ ದೃಷ್ಟಸುಖಹೇತುಃ | ಏವಂ ಹೈವಾನೇನೈವ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಪೂರ್ವೋಕ್ತೈಂದ್ರಮಹಾಭಿಷೇಕವಿಧಿಸಾಃಭಿಷಿಕ್ತಸ್ಯ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯ ಸುರಾ ವಾ ಸೋಮೋ ವಾನ್ಯದ್ವಾನ್ಯಾದ್ಯನ್ಯಾಚಿ ದೇಹಪಾತಪರ್ಯಂತಂ ಶಾಂತಸುಖಸ್ವರ್ತಪ್ರದಾನಿ ||

ಈಗ ದೃಷ್ಟಾಂತಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಪಾನಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನು ಮಾಡುವರು- ಈ ಪಾನವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಲೌಕಿಕನಿರರ್ಥನವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು. ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನಿಗೆ ಪ್ರಿಯನಾದ ಪುತ್ರನು ತನ್ನ ತಂದೆಯನ್ನು ಸ್ವರ್ತಮಾಡಿದರೆ ಅವಿಸ್ತವು ಹೇಗೆ ಹಿತಕರವಾಗಿರುವುದೋ, ಪತಿಯು ಶಿವಿಯನ್ನು ಸ್ವರ್ತಮಾಡಿದರೆ ಅದು ಹೇಗೆ ಹಿತಕರವಾಗಿರುವುದೋ ಅದರಂತೆ ಅಭಿಷಿಕ್ತನಾದ ರಾಜನಿಗೆ ಅವನು ಪಾನಮಾಡಿದ ಸುರಾ (ಮದ್ಯವು) ಅಥವಾ ಸೋಮವು ಹಿತಕರವಾಗಿರುವುದು. ಈ ವಿಧವಾದ ಸ್ವರ್ತಕ್ಕೆ ಶಿವ, ಶಾಂತ ಎಂಬ ಹೇಳುವರು. ಶಾಸ್ತ್ರನಿಷಿದ್ಧವಾದ ಸುಖವು ಉಂಟು. ಅದು ನರಕಕ್ಕೆ ಕಾರಣಭೂತವಾದುದು. ಅಭಿಷೇಕಾಂತರ ಸುರಾ ಮತ್ತು ಸೋಮದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸ್ವರ್ತವು ಮರಣ ಪರ್ಯಂತವೂ, ಸುಖ ಹೇತುವಾಗಿರುವುದು.

English Translation

(The meaning and effect of the various liquids poured over the head of the King. His drinking of spirituous liquor. He drinks the Soma mystically.)

By sprinkling the king with curds, the priest makes his senses sharp; for curds represent sharpness of senses in this world. By sprinkling him

with honey; the priest makes him vigorous; for honey is the vigour in herbs and trees. By sprinkling him with clarified butter, he bestows upon him splendour; for clarified butter is the brightness of cattle. By sprinkling him with water, he makes him free from death (immortal); for waters represent in this world the drink of immortality (amrita)

The king who is this inaugurated, should present to the Brahman who has inaugurated him, gold, a thousand cows, and a field in form of a quadrangle. They say, however, that the amount of the reward is not limited and restricted to this (it may be much higher), for the Kshatriya (i. e. his power) has no limits, and to obtain unlimited power, the reward should as to its greatness be unlimited also.

Then the priest gives into his hands a goblet filled with spirituous liquor, repeating the mantra, svadlshthaya &c. (see, 8). He then should drink, the remainder (after previous libation to the gods), when repeating the following two mantra: "Of what juicy well prepared beverage Indra drank with his associates, just the same, viz.; the king Soma, I drink here with my mind being devoted to him (Soma)." The second Mantra (Rigveda 8,45,22). "To thee who growest like a bullock (Indra), by drinking Soma, I send off the Soma juice which was squeezed to drink it; may it satiate thee and make thee well drunk."

The Soma beverage which is in a mystical way cotedained in the spirituous liquor, is thus drunk by the king, who is inaugurated by means of Indra's great inauguration ceremony the ceremony just described, and not the spirituous liquor. After having drunk this mystical Soma, he should repeat the following mantras, apama, Somam, (8,48,3) i.e. we have drunk Soma, and sanno bhava (10,37,10) i.e. Be it propitious to us!

The drinking of spirituous liquor, or Soma, or the enjoyment of some other exquisite food, affects the body of the Kshatriya who is inaugurated by means of Indra's great inauguration ceremony, just as

pleasantly and agreeably till it falls down on account of drunkenness, as the son feels such an excess of joy when embracing his father, or the wife when embracing her husband, as to lose all self-command.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪ್ರಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯ ಏಕೋನಚತ್ವಾರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಷಷ್ಠಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಮೂವತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು.

ಏಕೋನ ಚತ್ವಾರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಸಪ್ತಮಃ ಖಂಡಃ

ಮೂವತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯ ಖಂಡವು

[ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯಾವ ರಾಜರು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿವೆ ಕ್ರಮವುಳ್ಳ ಪಟ್ಟಾಧಿಪತಿಗಳಿಗೆ
ಅನೇಕ ದೇಶಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿದರು,
ಜನಮೇಜಯ ವಿಶ್ವಕರ್ಮನು ಮೊದಲಾದ ರಾಜರ ವಿಷಯ]

ಏತೇನ ಹ ವಾ ಐಂದ್ರೇಣ ಮಹಾಭಿಷೇಕೇಣ ತುರಃ ಕಾವಷೇಯೋ
ಪಾರಿಕ್ಷಿತಮಾಭಿಷೇಕೇಚ ತಸ್ಮಾದು ಜನಮೇಜಯಃ ಪಾರಿಕ್ಷಿತಃ
ಸಮಂತಂ ಸರ್ವತಃ ಪೃಥಿವೀಂ ಜಯನ್ವರಿಯಾಯಾಶ್ವೇನ ಚ
ಮೇಧ್ಯೇನೇಜೇ ||

ಉಕ್ತ ಮಹಾಭಿಷೇಕಂ ಚಿರಂತನಶಿಷ್ಯಾಚಾರೋದಾಹರಣೇನ ಪ್ರಶಂಸತಿ-ಕವಷಷ್ಯ ಪುತ್ರ
ಸ್ತುರನಾಮಕೋ ಮಹರ್ಷಿಃ ಪರಿಕ್ಷಿತಪುತ್ರಂ ಜನಮೇಜಯಮುಕ್ತವಿಧಾನೇನಾಭಿಷೇಕೇಚ | ತಸ್ಮಾ-
ದೇವ ಕಾರಣಾಜ್ಜನಮೇಜಯಃ ಸರ್ವತಃ ಸರ್ವಾಸು ದಿಶ್ವು ಪೃಥಿವೀಂ ಸಮಂತಮಂತೇನ ಸಮುದ್ರ-
ತೀರೇಣ ಸಂಯುಕ್ತಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಜಯನ್ವಿಜಯಂ ಪ್ರಾಪ್ನುವನ್ವರಿಯಾಯ ಪರಿತತ್ಪ್ರಚಾರ|
ಅಭಿಷೇಕಮಾಹಾತ್ಮ್ಯೇನೈವ ದಿಗ್ವಿಜಯಂ ಕೃತವಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಭಿಷೇಕಪ್ರಸಾದಾದೇನ ಮೇಧ್ಯೇನ
ಯಾಗಯೋಸ್ತೇನಾಶ್ವೇನ ಚೇಜ ಇಷ್ಟವಾನ್ | ಅಶ್ವಮೇಧಂ ಕೃತವಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಕವಸಪುತ್ರನಾದ ತುರನೇಬ ಮಹರ್ಷಿಯು ಪರೀಕ್ಷಿದ್ರಾಜನ ಪುತ್ರನಾದ ಜನಮೇಜಯನೇಬ ರಾಜನಿಗೆ ವಿಧಾನೋಕ್ತೃತರವಾಗಿ ಒಬ್ಬಾಭಿಷೇಕವನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಈ ಅಭಿಷೇಕಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಜನಮೇಜಯ ರಾಜನು ಸಮುದ್ರ ಪ್ರಯಾಣತವಾಗಿರುವ ಸಕಲದೇಶಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿದನು. ಮತ್ತು ಈ ಅಭಿಷೇಕಪ್ರಭಾವದಿಂದಲೇ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಅಶ್ವದಿಂದ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗವನ್ನೂ ಮಾಡಿದನು.

ತದೇಷ್ವಾಙ್ಭಿ ಯುಜ್ಜ ಗಾಥಾ ಗೀಯತೇ ||

ಅಸ್ತಿಸ್ತರ್ಥೇ ಕಾಂಚಿದ್ಗಾಥಾಮುದಾಹರತಿ-ತತ್ಪ್ರಸಿದ್ಧಾನಮೇಜಯವೃತ್ತಾಂತ ವಿಷ್ಣು ವಕ್ಷ್ಯ-
ಮಾಣಾ ಯುಜ್ಜ ವಿಷಯಾ ಗೀತಿವೈದಿಕೈರಭಿತೋ ಗೀಯತೇ ||

ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗಾಥೆಯಿರುವುದು. ಈ ಗಾಥೆಯಲ್ಲಿ ಜನಮೇಜಯರಾಜನು ಆಚರಿಸಿದ ಅಶ್ವಮೇಧಯುಜ್ಜ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳು ಗಾನರೂಪವಾಗಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

**ಆಸಂದೀವತಿ ಧಾನ್ಯಾದಂ ರು ಕ್ಷಿಣಂ ಹರಿತಶ್ಚಜಂ | ಅಶ್ವಂ ಬಬಂಧ
ಸಾರಂಗಂ ದೇವೇಭ್ಯೋ ಜನಮೇಜಯ ಇತಿ ||**

ತಾಂ ಗಾಥಾಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಆಸಂದೀವಾಂತಿ ದೇಶವಿಶೇಷಸ್ಯ ನಾಮಧೇಯಂ ತಸ್ತಿಸ್ತೇತೇ ಜನಮೇಜಯೋ ದೇವೇಭ್ಯೋ ದೇವಾರ್ಥಂ ಯಾಗಯೋಗ್ಯಮಶ್ವಂ ಬಬಂಧ | ಕೇದ್ಯತನುಶ್ಚಂ ಧಾನ್ಯಾದಂ ಧಾನ್ಯಮೇವಾತಿ | ರುಕ್ಷಿಣಮ್ | ರುಕ್ಷಿಣಬೇಣ ಲಲಾಟಗತಂ ಶ್ವೇತಲಾಂಭನಮುಪ-
ಲಕ್ಷ್ಯತೇ | ತದ್ಯುಕ್ತಮ್ | ಹರಿತವರ್ಣಾಸ್ಯಗೃಹ್ಯಾಸೌ ಹರಿಸ್ಯಕ್ | ಪುಷ್ಪಮಾಲೇವ ವರ್ಣೋ ದೇಹಂ ವ್ಯಾಪ್ಯ ವರ್ತತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಸಾರಂ ಕರ್ಮಸು ಶ್ವೇಷಂ ಯಾಗಂ ಗಚ್ಛತಿತಿ ಸಾರಂಗಃ | ಇತ್ಯನಯ ಗಾಥಯಾ ಜನಮೇಜಯಸ್ಯಾಭಿಷೇಕಮಹಿಮೋದಾಹೃತಃ ||

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರುವ ಗಾಥೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಈ ಜನಮೇಜಯರಾಜನು ಆಸಂದೀವಾನ್ ಎಂಬ ದೇಶದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದೈವಿಸಿ ಯುಜ್ಜ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯಾಗಯೋಗ್ಯವಾದ ಒಂದು ಅಶ್ವವನ್ನು ಹುಡುಕಿ ತಂದು ಅದನ್ನು ಕಟ್ಟಿಹಾಕಿದನು. ಈ ಅಶ್ವವು ಧಾನ್ಯವನ್ನೇ ತನ್ನ ಆಹಾರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿರುವುದು. ಇದರ ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ವೇತ (ಬಿಳಿಯ) ವರ್ಣದ ಲಾಂಭನವು ಕಂಡುಬರುತ್ತಿರುವುದು. ಇದನ್ನು ಹಳದಿಬಣ್ಣದ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಮಾಡಿದ ಮಾಲೆ (ಹಾರ) ಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಿರುವರು ಇಂತಹ ಅಶ್ವವು ಯುಜ್ಜ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲು ಶ್ವೇಷ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು. ಇಂತಹ ಶ್ವೇಷ್ಯವಾದ ಕುದುರೆಯಿಂದ ಜನಮೇಜಯರಾಜನು ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗವನ್ನು ವಿಧ್ಯುಕ್ತಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಮಾಡಿದನು.

**ಏತೇನ ಹ ವಾ ಐಂದ್ರೇಣ ಮಹಾಭಿಷೇಕೇಣ ಚೈವನೋ ಭಾರ್ಗವಃ
ಶಾರ್ಯಾತಂ ಮಾನವಮುಭಿಷೇಚ ತಸ್ಮಾದು ಶಾರ್ಯಾತೋ
ಮಾನವಃ ಸಮಂತಂ ಸರ್ವತಃ ಪೃಥಿವೀಂ ಜಯನ್ಪರೀಯಾಯಾ-
ಶ್ವೇನ ಚ ಮೇಧೈನೇಜೇ ದೇವಾನಾಂ ಹಾಪಿ ಸತ್ರೇ ಗೃಹಪತಿರಾಸ ||**

ಜನಮೇಜಯವಚ್ಚಾರ್ಯಾರ್ತನಾಮಕಂ ರಾಜಾನಮುದಾಹರತಿ—ಭೃಗೋಃ ಪುತ್ರಶ್ಚವನ-
ನಾಮಕೋ ಮಹರ್ಷಿರ್ಮುನುವಂತೋತ್ಪನ್ನಂ ಶಾರ್ಯಾರ್ತನಾಮಕಂ ರಾಜಾನಮಭಿಷಿಷೇಚ | ತಸ್ಮಾ-
ತ್ಪಲಂ ಪೂರ್ವವತ್ | ಕಿಂ ಚ ದೇವಾನಾಂ ಸಂಬಂಧಿನಿ ಸತ್ವೇಷು ಶಾರ್ಯಾರ್ತೋ ಗೃಹಪತಿರಭೂತ್ ||

ಇದೇ ಮಹಾಶನೇ ಶಾರ್ಯಾರ್ತ ಎಂಬ ರಾಜನ ವಿಷಯವನ್ನೂ ವಿವರಿಸುವರು ಭೃಗುಮಹಿಯ ಪುತ್ರನಾದ
ಚ್ಯವನನೆಂಬ ಮಹಿಯು ಮನುವಂತೋತ್ಪನ್ನನಾದ ಶಾರ್ಯಾರ್ತನಾಮಕರಾಜನಿಗೆ ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಅಭಿಷೇಕವನ್ನು
ಮಾಡಿದನು. ಅಭಿಷೇಕದ ಫಲವು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ಆಗಿರ.ವುದು.

ಏತೇನ ಹ ವಾ ಐಂದ್ರೇಣ ಮಹಾಭಿಷೇಕೇಣ ಸೋಮಶುಷ್ಮಾ ವಾಜ-
ರತ್ನಾಯನಃ ಶತಾನೀಕಂ ಸಾತ್ರಾಜಿತಮಭಿಷಿಷೇಚ ತಸ್ಮಾದ್
ಶತಾನೀಕಃ ಸಾತ್ರಾಜಿತಂ ಸಮತಂ ಸರ್ವತಃ ಪೃಥಿವೀ ಜಯನ್ವರೀ-
ಯಾಯಾಶ್ವೇನ ಚ ಮೇಧೈನೇಜೇ ||

ಶತಾನೀಕನಾಮಕಂ ರಾಜಾನಮುದಾಹರತಿ—ಸೋಮಶುಷ್ಮನಾಮಕಃ ಕಶ್ಚಿನ್ಮರ್ಷಿಃ |
' ಚ ವಾಜರತ್ನಸ್ಯ ಪಾತ್ರಕ್ತಫಾವಿದೋ ಮುನಿಃ ಸಾತ್ರಾಜಿತಃ ಪುತ್ರಂ ಶತಾನೀಕನಾಮಕಂ ಶ್ವತ್ರಿಯ-
ಮಭಿಷಿಷೇಚ | ಶೇಷಂ ಪೂರ್ವವತ್ ||

ವಾಜರತ್ನನೆಂಬ ಮಹಿಯು ಮೊನ್ನೆಗನಾದ ಸೋಮಶುಷ್ಮಾ ಎಂಬ ಒಬ್ಬ ಮಹಿಯು ಸಾತ್ರಾಜಿತನೆಂಬ ರಾಜನ
ಪುತ್ರನಾದ ಶತಾನೀಕನೆಂಬ ರಾಜನಿಗೆ ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾಗಿ ದೇವತೆಗಳು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮಾಡಿದಂತೆ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕವನ್ನು ಮಾಡಿದನು.
ಮತ್ತು ಅನಂತರ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿದನು.

ಏತೇನ ಹ ವಾ ಐಂದ್ರೇಣ ಮಹಾಭಿಷೇಕೇಣ ಸರ್ವತನಾರದಾವಾಂ-
ಬಾಷ್ಪ್ಯಮಭಿಷಿಷಿತುಸ್ತಸ್ಮಾದ್ವಾಂಬಾಷ್ಪ್ಯಃ ಸಮಂತಂ ಸರ್ವತಃ
ಪೃಥಿವೀ ಜಯನ್ವರೀಯಾಯಾಶ್ವೇನ ಚ ಮೇಧೈನೇಜೇ ||

ಅಂಬಾಷ್ಪ್ಯನಾಮಾನಂ ರಾಜಾನಮುದಾಹರತಿ—

ಸರ್ವತನಾರದರೆಂಬ ಮಹಿಗಳು ಅಂಬಾಷ್ಪ್ಯ ಎಂಬ ರಾಜನಿಗೆ ಇಂದ್ರನ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಕ್ರಮದಂತೆ ಅಭಿಷೇಕವನ್ನು
ಮಾಡಿದರು. ಈ ಅಭಿಷೇಕದ ಪ್ರಧಾನವೆಂದೆ ಆ ರಾಜನು ಸಮಸ್ತ ದೇಶಗಳನ್ನೂ ಜಯಿಸಿ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗವನ್ನೂ
ಮಾಡಿದನು.

ಏತೇನ ಹ ವಾ ಐಂದ್ರೇಣ ಮಹಾಭಿಷೇಕೇಣ ಸರ್ವತನಾರದೌ
ಯುಧಾಂಷ್ಟ್ರಿಮೌಗ್ರಸೈನ್ಯಮಭಿಷಿಷಿತುಸ್ತಸ್ಮಾದ್ ಯುಧಾಂ-
ಶಾಷ್ಟ್ರಿರೌಗ್ರಸೈನ್ಯಃ ಸಮಂತಂ ಸರ್ವತಃ ಪೃಥಿವೀಂ ಜಯನ್ವರೀ-
ಯಾಯಾಶ್ವೇನ ಚ ಮೇಧೈನೇಜೇ ||

ಯುಧಾಂಶೌಷ್ಠಿ ನಾಮಕಮುಗ್ರ ಸೇನಸ್ಯ ಪುತ್ರಂ ರಾಜಾನಮುದಾಹರತಿ—

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪರ್ವಕನಾರದರೊಬ್ಬ ಬುಹಿಗೇ ಉಗ್ರಸೇನನೆಂಬ ರಾಜನ ಪುತ್ರನಾದ ಯುಧಾಂಶೌಷ್ಠಿ ಎಂಬ ರಾಜನಿಗೆ ಇಂದ್ರನ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕದಂತೆ ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಅಭಿಷೇಕವನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಆ ಅಭಿಷೇಕಪ್ರಭಾವದಿಂದ ರಾಜನು ಸ್ವಥಿವಿಯ ಸಮಸ್ತ ದೇಶಗಳನ್ನೂ ಜಯಿಸಿ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗವನ್ನೂ ಮಾಡಿದನು.

ಏತೇನ ಹ ವಾ ಐಂದ್ರೇಣ ಮಹಾಭಿಷೇಕೇಣ ಕಶ್ಯಪೋ ವಿಶ್ವ-
ಕರ್ಮಾಣಂ ಭಾವನಮುಭಿಷೇಕೇಚ ತಸ್ಮಾದು ವಿಶ್ವಕರ್ಮಾ ಭಾವನಃ
ಸಮಂತಂ ಸರ್ವತಃ ಪೃಥಿವೀಂ ಜಯನ್ಪರೀಯಾಯಾಶ್ವೇನ ಚ
ಮೇಧೈನೇಜೇ ||

ಭುವನಾಖ್ಯಸ್ಯ ಪುತ್ರಂ ವಿಶ್ವಕರ್ಮನಾಮಕಂ ರಾಜಾನಮುದಾಹರತಿ—

ಕಶ್ಯಪನೆಂಬ ಮಹರ್ಷಿಯು ಭುವನನೆಂಬ ರಾಜನ ಪುತ್ರನಾದ ವಿಶ್ವಕರ್ಮಾ ಎಂಬ ರಾಜನಿಗೆ ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಇಂದ್ರ ನಂತೆ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕವನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಆದರೆ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ವಿಶ್ವಕರ್ಮಾ ಎಂಬ ರಾಜನು ಸ್ವಥಿವಿಯ ಮೇಲಿರುವ ಸಕಲ ದೇಶಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗವನ್ನೂ ಮಾಡಿದನು.

ಭೂಮಿರ್ದ ಜಗಾವಿತ್ಯು ದಾಹರಂತಿ ||

ಭಾವನಾಭಿಷೇಕಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಂ ಪ್ರಕಂಸಿತುಂ ಪುರಾತನಮಹರ್ಷಿಪ್ರೋಕ್ತಮುದಾಹರಣಂ
ದರ್ಶಯತಿ—ಭೂಮಿರ್ದೇವತಾ ಜಗೌ ಭಾವನಂ ಪ್ರತಿ ಕಿಂಚಿದ್ಭಾಕ್ಯಂ ಗಾಘಾರೂಪಮುಕ್ತವತೀಶ್ವೇನಂ
ಪೂರ್ವೇ ಮಹರ್ಷಯ ಉದಾಹರಂತಿ ||

ಭೂಮಿರ್ದೇವತೆಯು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಭೂವನಪುತ್ರನಾದ ವಿಶ್ವಕರ್ಮರಾಜನನ್ನು ಗಾಘಾರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡಿದಳೆಂದು ಪೂರ್ವದ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಹೇಳುವರು.

ನ ಮಾ ಮತಃಕೃಃ ಕಶ್ಚನ ದಾತುಮರ್ಹತಿ ವಿಶ್ವಕರ್ಮನ್ಭಾವನಃ ಮಾಂ
ದಿದಾಸಿಥ | ನಿಮಂಕ್ರೈಽಹಂ ಸಲಿಸ್ಯ ಮಧ್ಯೇ ನೋಘಸ್ತ ಏಷ
ಕಶ್ಯಪಾಯಾಽಽಸ ಸಗರ ಇತಿ ||

ಶಾಂ ಗಾಘಾಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಭುವನಾಖ್ಯಸ್ಯ ಪುತ್ರ ಹೇ ವಿಶ್ವಕರ್ಮನ್ ಕಶ್ಚಿದಽಽ
ಮನುಷ್ಯೋ ಮೂಂ ಭೂಮಿಂ ದಾತುಂ ನಾರ್ಹತಿ | ಅತ ಏವ ಮೀಮಾಂಸತಾ ವಿಚಾರ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯ ದಾನೇ
ಮಹಾಭೂಮಿದಾನಂ ನಿವಾ ತವಂತಃ | ಏವಂಸತಿ ತ್ವಂ ಮಾಂ ಭೂಮಿಂ ದಿದಾಸಿಥ ಕಶ್ಯಪಾಯ
ಕ್ಷದೀಯಾಚಾರ್ಯಾಯ ದಾತುಮಿಚ್ಛಸಿ | ಅಹಂ ತು ಸಲಿಸ್ಯ ಸಮುದ್ರಸ್ಯ ಮಧ್ಯೇ ನಿಮಹ್ ಕ್ಷೇ

ನಿಮಜ್ಜನಂ ಕರಿಷ್ಯೇ | ತಥಾ ಸತಿ ತೇ ಕತ್ಯಪಾಯಃ ತ್ವದೀಯಾಚಾರ್ಯಸ್ಯ ಕತ್ಯಪಸ್ಯೈಷ ಸಾಗರೋ
 ಭೂಮಿಪ್ರತಿಗ್ರಹವಪಯೋಃ ಮೋಘ ಆಸ ವ್ಯರ್ಥ ಏವ ಬಭೂವೇತಿ | ಈದ್ಯತಮುಪಿ ಮಹಾಭೂಮಿ.
 ಮಜ್ಜನಂ ಮಹಾಭಿಷೇಕಮಹಿಮ್ನಾ ನಿವಾರಿತಮಿತಿ ತಾಪ್ತರ್ಯಾರ್ಥಃ ||

ವಿ. ಹೇಳಿದ ಗಾಢೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಭುವನ ಎಂಬ ರಾಜನ ಪುತ್ರನಾದ ಎತ್ತಿ ವಿಶ್ವಕರ್ಮನೆಂಬ ರಾಜನೇ
 ಮನುಷ್ಯಸೂತ್ರನಾದ ನೀನು ಭೂಮಿಬೀಜತೆಯಾದ (ಭೂಮಿಯನ್ನು) ನನ್ನನ್ನು ದಾನಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ
 ಮಾನಾಂಸಕರು ಎಂದರೆ ನ್ಯಾಯವಿಚಾರದರು ಜೆನ್ನಾಗಿ ವಿಚಾರಮಾಡಿ ಸಮಸ್ತವಸ್ತುಗಳನ್ನು ದಾನಮಾಡಬಹುದಾದರೂ
 ಭೂಮಿಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ದಾನಮಾಡಕೂಡದೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಹೀಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ನೀನು ಕತ್ಯಪಮಹರ್ಷಿಗೆ ನನ್ನನ್ನು
 (ಭೂಮಿಯನ್ನು) ದಾನಮಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತೀಯೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಾನು (ಭೂಮಿಬೀಜತೆಯು) ಅಗಾಧವಾದ ಸಮುದ್ರ ಜಲದಲ್ಲಿ
 ಮುಳುಗಿರುವೆನು. ಆದ್ದರಿಂದ ನೀನು ನಿನ್ನ ಅಚಾರ್ಯನಾದ ಕತ್ಯಪಮುನಿಗೆ ಮಾಡಿದ ಭೂದಾನವು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿರುವುದು.
 ಭೂಮಿಯು ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಹೋಗಿದ್ದರೂ ಈ ಮಹಾಭಿಷೇಕಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಮೊದಲಿನಂತೆ ಭೂಮಿಯು ಸಮುದ್ರದಿಂದ
 ಮೇಲೆ ಬಂದಿರುವುದು ಎಂದು ತಾಪ್ತರ್ಯವು.

ಏತೇನ ಹ ವಾ ಐಂದ್ರೇಣ ಮಹಾಭಿಷೇಕೇಣ ವಸಿಷ್ಠಃ ಸುದಾಸಂ
 ಪೈಜವನಮಭಿಷಿಷೇಚಿ ತಸ್ಮಾದು ಸುದಾಃ ಪೈಜವನಃ ಸಮಂತಂ
 ಸರ್ವತಃ ಪೃಥಿವೀಂ ಜಯನ್ವರೀಯಾಯಾಶ್ವೇನ ಚ ಮೇಧ್ಯೇನೇಚೇ ||

ಸುದಾ ಇತ್ಯೇನೈವಮಕಂ ಪಿಜವನಸ್ಯ ಪುತ್ರಂ ರಾಜಾನಮುದಾಹರತಿ—

ವಸಿಷ್ಠಮುಷಿಯು ಪಿಜವನ ಎಂಬ ರಾಜನ ಪುತ್ರನಾದ ಸುದಾಸನೆಂಬ ರಾಜನಿಗೆ ಇಂದ್ರನ ಮಹಾಭಿಷೇಕದಂತೆ
 ವಿಧ್ಯುಕ್ತನಾದ ಅಭಿಷೇಕಮಾಡಿದನು. ಆದರಿಂದ ಆ ಸುದಾಸನೆಂಬ ರಾಜನ ಭೂಮಿಯು ಮೇಲಿರುವ ಸಕಲದೇಶಗಳನ್ನೂ
 ಜಯಿಸಿ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗವನ್ನೂ ಮಾಡಿದನು.

ಏತೇನ ಹ ವಾ ಐಂದ್ರೇಣ ಮಹಾಭಿಷೇಕೇಣ ಸಂವರ್ತ ಆಂಗಿರಸೋ
 ಮರುತನೂವಿಕ್ರಿತಮಭಿಷಿಷೇಚಿ ತಸ್ಮಾದು ಮರುತ್ತ ಆವಿಕ್ರಿತಃ
 ಸಮಂತಂ ಸರ್ವತಃ ಪೃಥಿವೀಂ ಜಯನ್ವರೀಯಾಯಾಶ್ವೇನ ಚ
 ಮೇಧ್ಯೇನೇಚೇ ||

ಅವಿಕ್ರಿತನಾಮಕಸ್ಯ ಪುತ್ರಂ ಮರುತ್ತನಾಮಾನಂ ರಾಜಾನಮುದಾಹರತಿ— ಸಂವರ್ತ—
 ನಾಮಕೋ ಮಹರ್ಷಿರಂಗಿರಸಃ ಪುತ್ರಃ ||

ಸಂವರ್ತ ಆಂಗಿ. (ಆಂಗಿರಸ ಪುತ್ರನಾದ ಸಂವರ್ತನೆಂಬ ಮುಷಿಯು) ಎಂಬ ಮುಷಿಯು ಅವಿಕ್ರಿತ ಎಂಬುವನ
 ಪುತ್ರನಾದ ಮರುತ್ತ ಎಂಬ ರಾಜನಿಗೆ ಇಂದ್ರನ ಮಹಾಭಿಷೇಕವಂತೆ ವಿಧ್ಯುಕ್ತನಾಗಿ ಅಭಿಷೇಕಮಾಡಿದನು. ಈ ಅಭಿಷೇಕದ
 ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಮರುತ್ತ ಎಂಬ ರಾಜನು ಪೃಥಿವಿಯ ಸಕಲ ದೇಶಗಳನ್ನೂ ಜಯಿಸಿ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿದನು.

ತದವ್ಯೇಷ ತ್ಸೋಕೋಽಭಿಗೀತಃ ||

ತೇನ ಕೃತಂ ಮರುತ್ತಾಭಿಷೇಕಂ ಪ್ರಶಂಸಿತಂ ಶ್ಲೋಕಮುದಾಹರತಿ— ತಸ್ಮಿನ್ನಪಿ ಮರುತ್ತಾಭಿಷೇಕಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ ಏವ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಃ ಶ್ಲೋಕಃ ಸಾದಬದ್ಧೋ ಮಂತ್ರೋಽಭಿಗೀತೋಽಭಿತಃ ಸರ್ವೈಃ ಪಠಿತಃ ||

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಮರುತ್ತಾಭಿಷೇಕವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದ ಒಂದು ಶ್ಲೋಕವಿರುತ್ತದೆ ಅದನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಈ ಅಭಿಷೇಕ ವರ್ಣನೆಯು ಪಾದಬದ್ಧವಾದ ಒಂದು ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಪಠಿಸುವರು.

ಮರುತಃ ಪರಿವೇಷ್ಯಾರೋ ಮರುತಸ್ಯಾವಸನ್ನಯೇ |

ಅವಿಕ್ಸಿತಸ್ಯ ಕಾಮಪ್ರೇರ್ವಿಪ್ರೇ ದೇವಾಃ ಸಭಾಸದ ಇತಿ ||

ತಂ ಶ್ಲೋಕಂ ದರ್ಶಯತಿ— ಮರುತ್ತನಾಮ್ನೋ ರಾಜ್ಞೋ ಗೃಹೇ ಮರುತ್ಸಂಜ್ಞಕಾ ದೇವಾ ಭೋಜನಕಾಲೇ ಪರಿವೇಷಣಕಾರ್ತೋಭೂತ್ವಾಸನ್ | ತಥೈವಾವಿಷ್ವಿಸ್ಯಾವಿಕ್ಸಿತುತ್ಸ್ಯ ಕಾಮಪ್ರೇಃ ಸರ್ವಕಾಮಪೂರಿತಸ್ಯ ಮರುತ್ತಸ್ಯ ಗೃಹೇ ವಿಶ್ವೇ ಸರ್ವೇ ದೇವಾಃ ಸಭಾಸದಃ ಸಭಾಯಾಮುಪವಿಷ್ಯಾಃ ಸೇವಂತ ಇತಿ ಶೇಷಃ | ಇತ್ಯೇಷ ಸರ್ವೋಽಪಿ ಮಹಾಭಿಷೇಕಸ್ಯ ಮಹಿಮೇತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯಃ ||

ಅ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಮರುತ್ತ ಎಂಬ ರಾಜನ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಭೋಜನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭೋಜನಮಾಡುವವರೆಗೆ ಹಿತಕರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ತಂಪಾಗಿ ಬೀಸುತ್ತಿರುವರು. ಹಾಗೆಯೇ ಅವಿಕ್ಸಿತನ ವುತ್ರನೂ ಸರ್ವ ಕಾಮಪ್ರದನೂ ಆದ ಮರುತ್ತರಾಜನ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ದೇವತೆಗಳೂ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಸದಸ್ಯರಂತೆ ಕುಳಿತು ಸೇವಿಸುತ್ತಿರುವರು ಎಂದು ಶ್ಲೋಕಾಭಿಪ್ರಾಯವು. ಇದಿಲ್ಲವೂ ಮಹಾಭಿಷೇಕದ ಮಹಿಮೆಯು.

English Translation

(**Waht Kings had the Mahabhisheka ceremony performed; their conquest of the whole earth, and the horse sacrifices. Stanzas on Janamejaya, Visvakarma and Marutta.**)

Tura, the son of Kavasha, inaugurated with this great inauguration ceremony of Indra, Janamejaya, the son of Parikshit. Thence Janamejaya went every where conquering the darth up to its ends, and sacrificed the sacrificial horse. To this fact refeos the following Gatha stanza, which is sung: "In the land where the throne-seat was erected, janamejaya

bound a horse which was eating, grain, adorned with a mark on its forehead (rukmin), and with yellow flower garlands, which was walking over the best fields full of fodder, for the gods."

With this ceremony Saryata, the son of Manu, was inaugurated by Chyavana, the son of Bhrigu. Thence Saryata went conquering all over the earth, and sacrificed the sacrificial horse, and was even at the sacrificial session held by the gods, the house-father.

With this ceremony Somasushma, the son of Vajaratna, inaugurated Satanika, the son of Satrajit. Thence Satanika went conquering everywhere over the whole earth up to its ends, and sacrificed the sacrificial horse.

With this ceremony Parvata and Narada inaugurated Ambushtya. Thence Ambashtya went conquering everywhere over the whole earth up to its ends, and sacrificial horse.

With this ceremony Parvata and Narada inaugurated Yudhamsraushti, the son of Ugrasena. Thence Yudhams raushti went conquering everywhere over the whole earth up to its ends, and sacrificed the sacrificial horse.

With this inauguration ceremony Kasyapa inaugurated Visvakarma, the son of Bhuvana. Thence Visvakarma went conquering everywhere over the whole earth up to its ends and sacrificed the sacrificial horse.

They say that the earth sang, to Visvakarma the following stanza: "No mortal is allowed to give me away as donation, O Visvakarma, thou hast given me, therefore, I shall plunge into the midst of the sea. In vain was thy promise made to Kasyapa.

With this ceremony Vasistha inaugurated Sudas, the son of Pijavana. Thence Sudas went conquering everywhere over the whole earth up to its ends, and sacrificed the sacrificial horse.

With this inauguration ceremony Sinvarta, the son of Angiras, inaugurated Marutta, the son of Avikshit. Thence Marutta went conquering

everywhere over the whole earth up to its ends, and sacrificed the sacrificial horse

Regarding this event there is the following Stotra chanted: "The Maruts resided as distributors of food in the house of Marutta, the son of Avikshit, who had fulfilled all his desires; all the gods were present at the gathering."

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪ್ರಾಯಶಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ವತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯ ಏಕೋನಚತ್ವಾರಿಂಶತ್ಪ್ರಾಯೇ ಸಪ್ತಮಃ ಖಂಡಃ
ಇಲ್ಲಿಗೆ ವತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಮೂವತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಏಕೋನಚತ್ವಾರಿಂಶತ್ಪ್ರಾಯೇ ಅಷ್ಟಮಃ ಖಂಡಃ
ಮೂವತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯ ಖಂಡವು

[ಹಿಂದಿನ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅಧಿಪತಿರಾಜರ ವಿಷಯವು ಅಂಗನೆಂಬ ರಾಜನ ಔದಾರ್ಯ ಶ್ರುತಿಯಿತ್ತಾದ್ದರಿಂದ]

ಏತೇನ ಹ ವಾ ಐಂದ್ರೇಣ ಮಹಾಭಿಷೇಕೇಣೋದಮಯ ಆತ್ರೇ
ಯೋಽಙ್ಗಮಭಿಷೇಕೇ ತಸ್ಮಾದ್ವಂಗಃ ಸಮಂತಂ ಸರ್ವತಃ ಪೃಥಿವೀಂ
ಜಯಸ್ವರೀಯಾಯಾಶ್ವೇನ ಚ ಮೇಢೈನೇಚೇ ||

ಅಂಗನಾಮಕಂ ರಾಜಾನಮುದಾಹರತಿ— ಉದಮಯನಾಮಕಃ ಕಕ್ಷಿನ್ಮಹರ್ಷಿರಕ್ರೇಃ
ಪುತ್ರೋಽಂಗಮಭಿಷೇಕೇ ||

ಅಂಗ ಎಂಬ ರಾಜನ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು. ಉದಮಯ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಮುಷಿಯು ಅತ್ರಿ ಎಂಬುವನ
ಪುತ್ರನಾದ ಅಂಗನೆಂಬ ರಾಜನಿಗೆ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕವನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಆ ಮಹಾಭಿಷೇಕದ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಅಂಗನೆಂಬ ರಾಜನ
ಪೃಥಿವಿಯ ಸಮಸ್ತದೇಶಗಳನ್ನೂ ಜಯಿಸಿ ಅತ್ರಮೇಧಯಾಗವನ್ನೂ ಮಾಡಿದನು.

ಸ ಹೋವಾಚಾರೋಪಾಂಗೋ ದಶ ನಾಗಸದ್ರಾಣಿ ದಶ ದಾಸೀ-
ಸಹಸ್ರಾಣಿ ದದಾವು ತೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇಶ ಮಾಸ್ಮಿಸ್ಯಷ್ಟೇ
ಹ್ವಯಸ್ವೇತಿ ||

ತಸ್ಯಾಂಗಾಭಿವೇಕಸ್ಯ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಂ ದರ್ಶಯಿತುಂ ಕಂಚಿದ್ವೃತ್ತಾಂತವಾಹ—
ಯೋಯಮಂಗನಾಮಕೋ ರಾಜೋಕ್ತಃ ಸೋಯಮಲೋಪಾಂಗಃ ಸಂಪೂರ್ಣವಮವ
ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಮಹದಸ್ಯಾಂಗಸೌಪ್ತವನ್ | ಸ ಕದಾಚಿತ್ ಸ್ತತೀಯಾಭಿವೇಕಕರ್ತರ್ಯುಃ ದಮಯ-
ನಾಮಕೇ ಪುರೋಹಿತೇ ಸ್ವಾರ್ಥಂ ಯಾಗಂ ಕುರ್ವಾಣೇ ಸತಿ ತಂ ಪ್ರತ್ಯೇವಮುವಾಚ | ಶ್ಲೇ
ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಸ್ಮಿಂಸ್ತದೀಯೇ ಯಜ್ಞೇ ಮಾಮುಪದ್ವಯಸ್ಯ ಸಮಾಹ್ವಾನಂ ಕುರು | ಅಹವಾಗತ್ಯ
ತ್ವದೀಯಯಜ್ಞೇ ದಕ್ಷಿಣಾಸಂಪೂರ್ಣಂ ತುಭ್ಯಂ ಗಜಸಹಸ್ರಾಣಿ ದಾಸೀಸಹಸ್ರಾಣಿ ಚ ದದಾಮೀತಿ
ಸೇಯಂ ಬಹುದಾನಸಂಪತ್ತಿಃ ಸದ್ಬುದ್ಧಿಶ್ಚ ಮಹಾಭಿವೇಕಪ್ರಸಾದಲಬ್ಧಾ ||

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಅಂಗನೇಬ ರಾಜನ ಮಾಹಾತ್ಮಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ಹೇಳುವರು.
ಈ ಅಂಗನೇಬ ರಾಜನ ಅವಯವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಲೋಪದೋಷಗಳಿಲ್ಲದೆ ಎಲ್ಲವೂ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾಗಿಯೂ ಪುಷ್ಪವಾಗಿಯೂ
ಇದ್ದದ್ದರಿಂದ ಈ ರಾಜನಿಗೆ ಅಂಗನೇಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಾಯಿತು. ಈ ರಾಜನು ಒಂದು ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ತನಗೆ
ಅಭಿವೇಕವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ತನ್ನ ಪುರೋಹಿತನಾದ ಉದಮಯನೇಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು ಕುರಿತು ಈಗಿತಿ ಹೇಳಿದನು.
ಎಲೈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೇ ನೀನು ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ನನ್ನನ್ನೂ ಕರಿ. ಬಂದು ನಿನ್ನ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣಾಪ್ರವೃತ್ತವನ್ನು ಒದಗಿಸಿ
ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನೀನಿಗೆ ಒಂದು ಸಹಸ್ರ ಅನಿಗಳನ್ನು ಒಂದು ಸಹಸ್ರ ದಾಸಿಯರನ್ನೂ (ಸೇವಕಿಯರನ್ನೂ) ಕೊಡುವೆನು.
ಹೀಗೆ ರಾಜನು ಹೇಳಿದುದು ಪುರೋಹಿತನು ಅವನಿಗೆ ಮಾಡಿದ ಮಹಾಭಿವೇಕದ ಫಲವೇ ಆಗಿರುವುದು.

ತದಪ್ಯೇತೇ ಶ್ಲೋಕಾಃ ಅಭಿಗೀತಾಃ ||

ವಿನಮೇವಾರ್ಥಂ ಪ್ರಸಂಜಯಿತುಂ ಶ್ಲೋಕಾನುದಾಹರತಿ— ತಸ್ಮಿನ್ನಪ್ಯಂಗರಾಜಪುರೋ-
ಹಿತಸ್ಯ ಯಾಗೇ ದಾನಪ್ರತಿಪಾದಕಾ ಏತೇ ಪಂಚ ಶ್ಲೋಕಾ ಅಭಿತೋ ಗೀತಾಃ ಸವತೋಭಿಷ್ಟೈಃ
ಪಠಿತಾಃ ||

ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಕೆಲವು ಶ್ಲೋಕಗಳೂ ಇವೆ. ಅವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಂಗರಾಜನ
ಪುರೋಹಿತನು ಮಾಡಿದ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಅಂಗರಾಜನು ದಾನವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ವಸ್ತುಗಳ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿನಯವು ವಿದು ಶ್ಲೋಕ
ಗಳಿರುವವು. ಅವನ್ನು ತಿಳಿದವರು ಹೇಳುತ್ತಿರುವರು.

ಯಾಭಿಗೋಭಿರುದಮಯಂ ಪ್ರೈಯಮೇಧಾ ಅಯಾಜಯನ್ | ದ್ವೇ
ದ್ವೇ ಸಹಸ್ರೇ ಬದ್ಧಾನಾಮಾತ್ರೇಯೋ ಮಧ್ಯತೋಽದಾತ್ ||

ತತ್ರ ಪ್ರಥಮಂ ಶ್ಲೋಕಮಾಹ— ಪ್ರಿಯಮೇಧಸ್ಯ ಪುತ್ರಾಃ ಪ್ರೈಯಮೇಧಾ
ಮಹರ್ಷಯ ಉದಮಯನಾಮಕಮಂತರಾಜಪುರೋಹಿತಂ ಯಾಭಿಗೋಭಿದಕ್ಷಿಣಾರೂಪಾಭಿ-
ರಯಾಜಯನ್ | ತಾ ಗಾಂವೋ ನಕ್ಷತ್ರಂ ತ ಇತಿ ಶೇಷಃ | ಬದ್ಧಮಿತಿ ಶತಕೋಟಿಸಂಖ್ಯಾಯಾ
ನಾಮಧೇಯಮ್ | ಬದ್ಧಾನಾಂ ಶತಕೋಟಿಸಂಖ್ಯಾನಾಂ ಗವಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಪ್ರತಿದಿನಂ ದ್ವೇ ದ್ವೇ
ಸಹಸ್ರೇ ಮಧ್ಯತೋ ಮಧ್ಯಂದಿನಸವನೇಽತಿಪುತ್ರ ಉದಮಯೋ ದತ್ತವಾನ್ ||

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಮೊದಲನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು. ಪ್ರಿಯನೇಧ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಮುಷಿಗೆ ಪ್ರಿಯನೇಧರೆಂದು ಹೆಸರು. ಇವರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ ಉದಮಯ ಎಂಬುವನು ಅಂಗರಾಜನಿಗೆ ಪುರೋಹಿತನಾಗಿದ್ದನು. ಈ ಪುರೋಹಿತನು ಮಾಡಿದ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅಂಗರಾಜನು ದಕ್ಷಿಣೆಗಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಸಹಾಯವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಬದ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನೂರುಕೋಟಿ ಸಂಖ್ಯೆಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಸಂಖ್ಯಾಕರಮಿತನಾದ ಗೋವುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿದನವೂ ಎರಡೆರಡೆ ಸಾವಿರದಂತೆ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಿತನಾದ ಉದಮಯನೇಬ ಪುಷಿಯು ಮಾಡ್ಯಾದಿ ಸವನದಲ್ಲಿ (ವಾದ್ಯಾದಿನವನದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುವ ಪದ್ಧತಿ ಇರುವುದು) ದಕ್ಷಿಣೆಕೊಡುತ್ತಿದ್ದನು.

**ಅಷ್ಟಾಶೀತಿಃ ಸಹಸ್ರಾಣಿ ಶ್ವೇತಾಸ್ವೈರೋಚನೋ ಹಯಾನ್ ಪ್ರಷ್ಠೀನ್-
ಶ್ಚುತ್ಯ ಪ್ರಾಯಚ್ಛಿದ್ಯಜಮಾನೇ ಪುರೋಹಿತೇ ||**

ದ್ವಿತೀಯಂ ಶ್ಲೋಕಮಾಹ—ವೈರೋಚನೋ ವಿರೋಚನಸ್ಯ ಪುತ್ರೋಂಗನಾಮುಕೋ ರಾಜಾ ಸ್ವಕೀಯಪುರೋಹಿತ ಉದಯನಾಮಕೇ ಯಜಮಾನೇ ಯಾಗಂ ಕುರ್ವಾಣೇ ಸ್ವಯಂ-
ಮಾಗತ್ಯಾಷ್ಟಾಶೀತಿಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕಾನಶ್ಚಾನ್ ಶ್ವೇತವರ್ಣಾನ್ ಪ್ರಷ್ಠೀನ್ ಸ್ವಪ್ಪವಾಹನಯೋಗ್ಯ-
ವಯಸ್ಸಾನ್ನಿಶ್ಚುತ್ಯ ಸ್ವಕೀಯಾಚಬಂಧನಸ್ಯಾಸಾನ್ವಿಸಾಯನ್ ಪ್ರಾಯಚ್ಛಿದ್ಯತ್ಪವಾನ್ ||

ಎರಡನೆಯ ಶ್ಲೋಕದ ಅರ್ಥವು—ವಿರೋಚನ ಎಂಬ ರಾಜನ ಪುತ್ರನಾದ ಅಂಗರಾಜನು ತನ್ನ ಪುರೋಹಿತನಾದ ಉದಯಪುಷಿಯು ಯಜ್ಞವಾಗುತ್ತಿರುವಾಗ ತನ್ನ ಸ್ವಕೀಯ ಅಶ್ವಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಹಾಕಿದ ವಾಹನಯೋಗ್ಯವಾದ ಎಂಭತ್ತೆಂಟುಸಾವಿರ ಬೆಳ್ಳೆಗಿರುವ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ದಾನಮಾಡಿದನು.

**ದೇಶಾಸ್ವೇಶಾತ್ಪ್ರಮೋಳ್ತಾನಾಂ ಸರ್ವಾಸಾಮಾಧ್ಯದುಹಿತೈಷಾಂ | ದಶಾ-
ದದಾತ ಹಸ್ರಾಣ್ಯಾಮಾತ್ರೇಯೋ ನಿಷ್ಕಂಕಂತ್ಯಃ |**

ತೃತೀಯಂ ಶ್ಲೋಕಮಾಹ—ದೇಶಾಸ್ವೇಶಾತ್ಪ್ರಮೋಳತುಹಿತೈಷಾನ್-
ಮೋಳ್ತಾನಾಂ ಸರ್ವಾಗಾಸಮಂತಾದೂಧಾನಾನಾನ್ವಾನಾಮಾಧ್ಯದುಹಿತೈಷಾಂ ಧನಿಕಪುತ್ರೀಷಾಂ
ಸರ್ವಾಸಾಂ ದಶ ಸಹಸ್ರಾಣ್ಯಾಶ್ವೇಯೋಂಗರಾಜಪುರೋಹಿತೋ ದತ್ತವಾನ್ | ಶಾಸ್ತ್ರ ದುಹಿತರೋ
ನಿಷ್ಕಂಕಂತ್ಯ ಉಭಯೋರೇತಕಂಶಯುಕ್ತಾಃ ||

ಮೂರನೆಯ ಶ್ಲೋಕದ ಅರ್ಥವು ಈ ಅಂಗರಾಜನು ನಾನಾವಿಧಗಳಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಒಂದು ತಂದ ಅನೇಕ ಧನಕರ ಪುತ್ರಿಯರಿದ್ದರು. ಅವರು ತಮ್ಮ ಕತ್ತಿವಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನದ ಅಭರಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ ಅಲಂಕಾರಾದಿಗಳಿಂದ ತೋರಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದರು. ಇಂತಹ ಹೆತ್ತುಸಾವಿರವಂದಿ ಕನ್ಯೆಯರನ್ನು ಅಂಗರಾಜನು ತನ್ನ ಪುರೋಹಿತನ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟನು.

**ದಶ ನಾಗಸಹಸ್ರಾಣಿ ದತ್ತಾಸ್ತ್ರೇಯೋಽನಚತ್ನುಕೇ | ಶ್ರಾಂತಃ ಪಾರಿ-
ಕುಟಾಪೈಪ್ರದ್ವಾನೇನಾಂಗಸ್ಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಃ ||**

ಚತುರ್ಥಂ ಶ್ಲೋಕಮಾಹ—ಅಂಗರಾಜಸ್ಯ ಪುರೋಹಿತೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಅತ್ರೇಯೋಽನ-
ಚತು ಕನಾಮದೇಶೇ ಗಜಸಹಸ್ರಾಣಿ ದಶಸಂಖ್ಯಾಕಾನಿ ದಶಾ ದಾನೇನ ಪ್ರಾತಃ ಸನ್ನಾರಿಕುಟಾನ್ವರಿ-
ಚಾರಕಾನ್ ಪ್ರೃಪ್ತತ್ಪ್ರೇಷಿತವಾನ್ | ಪರಿಚಾರಕಾ ಯೂಯಂ ದತ್ತೇತ್ಯೇವಮುಕ್ತವಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ನಾಲ್ಕನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಅರ್ಥವು. ಅಂಗರಾಜನ ಪುರೋಹಿತನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಅತ್ರೇಯಗೋತ್ರೋದ್ಭವನು ಇವನು ಅಂಚತು ಕನಂಬ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅಂಗರಾಜನು ಕೊಟ್ಟ ಹತ್ತು ಸಾವಿರ ಆನೆಗಳನ್ನು ದಾನಮಾಡಿದನು ಅದರಿಂದ ತುಂಬಾ ಬಳಿದಾಗ ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ತನ್ನ ಪರಿಚಾರಕರನ್ನು ಕರೆದು; ಎಲ್ಲಿ ಪರಿಚಾರಕರೇ, ನಾನು ಈ ಗಜಗಳನ್ನು ದಾನಮಾಡಿ ಬಹಳವಾಗಿ ದಣಿದಿರುವೆನು. ಆದ್ದರಿಂದ ನನಗೋದ್ಧರ ನೀನು ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಿ ಎಂದನು.

ಶತಂ ತುಭ್ಯಂ ಶತಂ ತುಭ್ಯಮಿತಿ ಸ್ತೈವ ಪ್ರತಾಮೃತಿ | ಸಹಸ್ರಂ ತುಭ್ಯ-
ಮಿತ್ಯುಕ್ತ್ವಾ ಸ್ವಾಣಾನ್ಸ್ಮತಿಪದ್ಯತ ಇತಿ ||

ಪಂಚಮಂ ಶ್ಲೋಕಮಾಹ—ಶರಚಾರಕಾಣಾಮಸ್ಯಗೃ ಏಕೈಕಶೋ ವಕ್ತು ಮಶಕ್ತಸ್ತುಭ್ಯಂ
ಶತಂ ತುಭ್ಯಂ ಶತಮಿತಿ ಶತಸಂಖ್ಯಾಂ ಪ್ರೋಕ್ತ್ವಾ ಶಶಾಪಿ ಪ್ರತಾಮೃತಿ ಸ್ತೈವ ಗ್ನಾನಿಮೇವ
ಪ್ರಾಪ್ತವಾನ್ | ತತಃ ಶತಸಂಖ್ಯಾಂ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಸಹಸ್ರಂ ತುಭ್ಯಮಿತ್ಯುಕ್ತ್ವಾ ತಸ್ಯಾಮುಪಿ ಸಂಖ್ಯಾ-
ಯಾಂ ಬಹುಶಃ ಪ್ರೋಕ್ತಾಯಾಮಾಶ್ರಾಂತಃ ಸನ್ನಾಣಾನ್ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ ಸ್ಮ | ಮಧ್ಯೇ ಮಧ್ಯೇ
ಶ್ರಮಪರಿಹಾರಾಯ ದೀರ್ಘಶ್ವಾಸಂ ಕೃತವಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಂಗರಾಜಸ್ಯ ಪುರೋಹಿತಾಯಾಪ್ಯೇಶಾ.
ದ್ವಶಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ಮಹಾಭಿಷೇಕಪ್ರಸಾದಲಬ್ಧಿ ಮಿತಿ ತಾಸ್ತಯಾರ್ಥಃ ||

ಐದನೆಯ ಶ್ಲೋಕದ ಅರ್ಥವು—ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಪರಿಚಾರಕರು ಆನೆಗಳನ್ನು ಪುರೋಹಿತನ ಅಜ್ಜೆಯಂತೆ ದಾನ ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ನಿನಗೆ ಈ ನೂರು ಮತ್ತು ನಿನಗೆ (ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಗೆ) ನೂರು ಆನೆಗಳು ” ಎಂದು ಹೇಳಿ ದಾನಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಆ ಶ್ರಮದಿಂದ ಬಹಳ ಆಯಾಸಪಟ್ಟರು. ಆದ್ದರಿಂದ ನೂರು ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸಹಸ್ರ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಬಳಸಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರೂ ಅದರಿಂದಲೂ ಆಯಾಸಪರಿಹಾರವಾಗದೆ ದೀರ್ಘವಾಗಿ ನಿಟ್ಟುಸುರನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ವಿಧವಾದ ದಾನಮಾಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು. ಅಂಗರಾಜನಿಗೆ ಅವನ ಪುರೋಹಿತನು ಮಾಡಿದ ಅಭಿಷೇಕದ ಫಲದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು.

English Translation

(Continuation of the preceding. Stanzas on the liberality
of Anga, and Virochana.)

With this ceremony Udamyā, the son of Atri, inaugurated Anga. Thence Anga went conquering everywhere over the whole earth up to its ends, and sacrificed the sacrificial horse. This Anga, who was not defective in any respect (thence called alopanga), had once said, “I give

thee, O Brahman, ten thousand elephants, and ten thousand slave girls if you call me to this (thy) sacrifice. Regarding them, the following five stanzas (Slokas) were sung:-

- (1) "Whatever cows the sons of Priyamedhas had ordered Udamya to give in the midst of the midday libation the Atri son Udamaya at each time presented two thousand Badvas-
- (2) "The son of Virochana loosened eighty-eight thousand white horses from their strings, and presented those which were fit for drawing a carriage to the sacrificing Purohita."
- (3) "The son of Atri presented ten thousand girls well endowed with ornaments on their necks who had been gathered from all quarters."
- (4) "The son of Atri having given ten thousand elephants in the country Avachatnuka, the Brahman (Atri's son) being tired, desired his servants to take charge of Anga's gift-
- (5) "From saying I give thee a hundred only, I give thee a hundred, he he got tired; thence he said, I give thee a thousand, and stopped often in order to breathe, for there were too many thousands to be given-,"

ಇತಿ ಶ್ರೀನುಶ್ವಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯೇ ವಿಕೋನಜತ್ತಾರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಅಷ್ಟಮಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಏಕೋನಚತ್ವಾರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ನವಮಃ ಖಂಡಃ

ಮೂವತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಖಂಡವು

[ಹಿಂದಿನ ಕೆಲವು ರಾಜರ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕಮುಂದುವರಿದುದು. ಭರತನನ್ನು ಡಿವಾಯವು. ಸತ್ಯಹವ್ಯನ ಸ್ವತ್ತಾಂಶವು ಸತ್ಯಹವ್ಯನ ಶಿಷ್ಯನಾದ ಅಕ್ಷದಾತಿ ಎಂಬ ರಾಜನು ತನ್ನ ಗುರು ಮತ್ತು ಪುರೋಹಿತನಾದ ಸತ್ಯಹವ್ಯನಿಗೆ ಮಾಡಿದ ಮೋಸದ ವಿಚಾರವು.]

ಏತೇನ ಹ ವಾ ಐಂದ್ರೇಣ ಮಹಾಭಿಷೇಕೇಣ ದೀರ್ಘತಮಾ
ಮಾಪತೇಯೋ ಭರತಂ ದೌಷ್ಯಂತಿಮಭಿಷಿಷೇಚ ತಸ್ಮಾದ್ ಭರತೋ
ದೌಷ್ಯಂತಿಃ ಸಮಂತಂ ಸರ್ವತಃ ಪೃಥಿವೀಂ ಜಯನ್ಪರೀಯಾ-
ಯಾಶ್ಚೈರುಚಿ ಮೇಧೈರ್ವೀರೀಜೇ ||

ದುಷ್ಯಂತಸ್ಯ ಪುತ್ರಂ ಭರತಾಖ್ಯಂ ರಾಜಾನಮುದಾಹರತಿ—ನುಮತಾಖ್ಯಾಯಾಃ ಸ್ತ್ರೀಯಾ.
ಪುತ್ರೋ ದೀರ್ಘತಮಾ ಇತ್ಯೇತನ್ನಾಮಾ ಮುನಿರ್ಭರತಮಭಿಷಿಷೇಚ | ಭರತೋಽಪಿ
ದಿಗ್ವಿಜಯೇನ ಪೃಥಿವೀಂ ಪರೀತ್ಯ ಮೇಧೈರಶ್ಚೈರಪೀರೀಜೇ | ಉ ಚೇತಿ ನಿಪಾತಯೋಃ ಸಮೂಹಃ
ಸಮುಚ್ಚ ಯಾರ್ಥಃ |

ದುಷ್ಯಂತರಾಜನ ಪುತ್ರನಾದ ಭರತನ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು—ನುಮತಾ ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಯು ಪುತ್ರನಾದ
(ಮಾಮತೇಯು) ದೀರ್ಘತಮಾ ಎಂಬ ಮುನಿಯು ಭರತನೆಂಬ ರಾಜನಿಗೆ ಇಂದ್ರನ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕದಂತೆ ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಅಭಿಷೇಕ
ಮಾಡಿದನು. ಆ ಮಹಾಭಿಷೇಕದ ಫಲವಾಗಿ ಭರತರಾಜನು ಈ ಪೃಥಿವಿಯ ಸಕಲದೇಶಗಳನ್ನೂ ಜಯಿಸಿ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗ
ವನ್ನೂ ಮಾಡಿದನು.

ತದವ್ಯೇತೇ ಶ್ಲೋಕಾ ಅಭಿಗೀತಾಃ ||

ಭರತಾಭಿಷೇಕಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಂ ದರ್ಶಯಿತುಂ ಶ್ಲೋಕಾನುದಾಹರತಿ—ಸತ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಭರತಾ-
ಷೇಕಮಾಹಾತ್ಮ್ಯೇಽಪ್ಯೇತೇ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಾಃ ಪಂಚಶ್ಲೋಕಾ ಅಭಿತಃ ಪರಿ ಗೀಯಂತೇ ||

ಭರತರಾಜನ ಅಭಿಷೇಕದ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಕೆಳಗೆ ಹೇಳಿರುವ ಐದು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಪ್ರಕರಿಸಬಹುದು.

ಹಿರಣ್ಯೇನ ಪರಿವೃತಾನ್ಯುಷ್ಣಾನ್ ಶುಕ್ಲದತೋ ಮೃಗಾನ್ | ಮುಷ್ಣಾರೇ
ಭರತೋಽದದಾಚೈತಂ ಬದ್ಧ್ವಾನಿ ಸಪ್ತ ಚ ||

ತತ್ರ ಪ್ರಥಮಂ ಶ್ಲೋಕಮಾಹ—ಮೃಗಶಬ್ದೇನಾತ್ರ ಗಜಾಃ ವಿವಕ್ಷಿತಾಃ | ಮೃಗವದಿತಿ
 ಬಾಹುಲ್ಯವಿವಕ್ಷಯಾ ಮೃಗಶಬ್ದಃ | ತೇ ಚ ಗಜಾ ಹಿರಣ್ಯೇನ ಪರೀವೃತಾ ಸರ್ವಾಭರಣಯುಕ್ತಾಃ
 ಶರೀರಪುಷ್ಪಾನ್ಯ ವರ್ಣೋತ್ಕರ್ಷೇ ಸತ್ಯತ್ಯಂತಂ ಕೃಷ್ಣಾಃ ಪ್ರತಿಭಾಸಂತೇ | ಶುಕ್ಲಾಭ್ಯಾಂ ದಂಶಾಭ್ಯಾಂ
 ಯುಕ್ತಾಸಾದ್ವಶಾನ್ಯ ಜಾನ್ಯತ್ವಾದ್ಧರಣಾಮುಕೇ ದೇಶೇ ಭರತೋ ರಾಜಾ ದತ್ತವಾನ್ | ಶತಮಿತ್ಯಾದಿ
 ತತ್ಸಂಪ್ರೋಚ್ಯತೇ | ಬದ್ಧಂ ವೃಂದಮಿತ್ಯೇತಾ ಪರ್ಯಾಯಾ | ವೃಂದಶಬ್ದಶ್ಚ ಶತಕೋಟಿವಾಚಿ-
 ತ್ವೇನ ಗಣತೇ ಗ್ರಂಥಶಾರ್ಥದರ್ಶಿತಃ ||

“ ಏಕಂ ದಶ ಚ ಶತಂ ಚ ಸಹಸ್ರಂ ಜಾಯತನಿಯುತೇ ತಥಾ |
 ಪ್ರಯುತಕೋಟ್ಯರ್ಬುಧಂ ವೃಂದಂ ಸ್ಥಾನಂ ಸ್ಥಾನಾದ್ಧಶಗುಣಂ ಸ್ವಾತ್ ||

ಇತಿ | ತಾನಿ ಚ ಶತಕೋಟಿರೂಪಾಣಿ ಬದ್ಧಾನಿ ಸಪ್ತಾಧಿಕಶತಸಂಖ್ಯಾಕಾನಿ ತಾನಪೋ ಗಜಾನ್ ದತ್ತ
 ವಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಮೊದಲನೆಯ ಶ್ಲೋಕದ ಅರ್ಥವು. ಮೇಲಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಮೃಗಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗಜ (ಆನೆ) ಎಂದರ್ಥವು.
 ಈ ಗಜಗಳು ಧವ್ಯವುಷ್ಯವಾಗಿ ಕದ್ದಗಿರುವ ಶರೀರಾಂತಿಯಿಂದಲೂ ಅಲಂಕರಿಸಿರುವ ಸುಸರ್ವಾಭರಣಗಳಿಂದಲೂ ಶೋಭಿಸು-
 ತಿರುವವು. ಭರತರಾಜನು ಇಂತಹ ಏಳುನೂರು ಕೋಟಿಸಂಖ್ಯೆಯಷ್ಟು ಗಜಗಳನ್ನು ದಾನಮಾಡಿದನು (ಇಲ್ಲಿ ಬದ್ಧಂ,
 ಬೃಂದ ಎಂಬ ಎರಡುಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಕೋಟಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವುದು.)

ಏಕಂ ದಶ ಚ ಶತಂ ಚ ಸಹಸ್ರಂ ಜಾಯತನಿಯುತೇ ತಥಾ |
 ಪ್ರಯುತಕೋಟ್ಯರ್ಬುಧಂ ಬೃಂದಂ ಸ್ಥಾನಂ ಸ್ಥಾನಾದ್ಧಶಗುಣಂ ಸ್ವಾತ್ ||

ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಕಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆಯು ಹೀಗಿವೆ— ಏಕಂ- ಒಂದು; ದಶ- ಹತ್ತು; ಶತಂ- ನೂರು; ಸಹಸ್ರಂ-
 ಸಾವಿರ; ಅಯುತಂ- ಹತ್ತು ಸಾವಿರ; ನಿಯುತಂ- ಒಂದು ಲಕ್ಷ; ಪ್ರಯುತಂ- ಹತ್ತು ಲಕ್ಷ; ಕೋಟಿ- ನೂರು
 ಲಕ್ಷ ಅಥವಾ ಒಂದ ಕೋಟಿ; ಅರ್ಬುಧ- ಹತ್ತು ಕೋಟಿ; ಬೃಂದಂ- ನೂರು ಕೋಟಿ. ಈ ಸಂಖ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದರಿಂದ
 ಮುಂದಿನದು ಹತ್ತು ಪಾಲು ಅಧಿಕಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು.

ಭರತಸ್ಯೈಷ ದೌಷ್ಯಂತೇರಗ್ನಿಃ ಸಾಚೀಗುಣೇ ಚಿತಃ | ಯಸ್ಮಿನ್ನಪ್ಯಹಂ
 ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ಬದ್ಧಶೋ ಗಾ ವಿಭೇಜಿರೇ ||

ದ್ವಿತೀಯಂ ಶ್ಲೋಕಮಾಹ—ಸಾಚಿಗುಣಾಮುಕೇ ಕಸ್ಮಿಂಶ್ಚಿದೇಶೇ ದುಷ್ಯಂತಪುತ್ರಸ್ಯ
 ಭರತಸ್ಯೈಷೋಗ್ನಿಶ್ಚಿತಃ ಅಗ್ನಿಚಯನಂ ಕೃತವಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಯಸ್ಮಿನ್ನಗ್ನಿಚಯನೇ ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕಾ
 ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ಬದ್ಧಶಃ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಶತಕೋಟಿಸಂಖ್ಯ ಶು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ಬದ್ಧಶಃ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಶತಕೋಟಿಸಂ-
 ಖ್ಯಯಾ ಗಾ ವಿಭೇಜಿರೇ | ಗವಾಂ ಕೃತವಂತಃ ||

ಎರಡನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಅರ್ಥವು— ಸಾಚಿಗುಣವೆಂಬುದು ಒಂದು ದೇಶವು. ಆ ದೇಶದಲ್ಲಿ ದುಷ್ಯಂತ ಪುತ್ರನಾದ ಭರತ ರಾಜನು ಅಗ್ನಿ ಚಯನವೆಂಬ ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಆ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಭರತರಾಜನು ಒಂದು ನೂರು ಕೋಟಿ ಗೋವು ಗಳನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ದಾನಮಾಡಿದನು. ಆ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಲ್ಲರೂ ಹಂಚಿಕೊಂಡರು.

ಅಷ್ಟಾಸಪ್ತತಿಂ ಭರತೋ ದೌಷ್ಯಂತಿಯಮನಾಮನು | ಗಂಗಾಯಾಂ

ವೃತ್ರಘ್ನೇಽಬಧ್ನಾತ್ಪಂಚಪಂಚಾಶತಂ ಹಯಾನ್ ||

ವೃತ್ರೇಯಂ ಶ್ಲೋಕಮಾಹ— ಮೇಧೈರಶ್ವಿನೇಽಽ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ ತೇಷಾಮಶ್ವಾನಾಂ ಸಂಖ್ಯಾಃ ತ್ರೋಚ್ಯತೇ | ಅಷ್ಟಾಧಿಕಾಃ ಸಪ್ತತಿರಷ್ಟಾಸಪ್ತತಿಃ | ತಾಮಷ್ಟಾಸಪ್ತತಿಂ ದುಷ್ಯಂತಪುತ್ರೋ ಭರತೋ ಯಮುನಾಮನು ಯಮುನಾಯಾಸ್ತೇರೇಽಬಧ್ನಾದ್ವದ್ಯವಾನ್ | ತಾವತೋಽಶ್ವ-ಮೇಧಾನ್ ಕೃತವಾಸಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಗಂಗಾಯಾಂ ಗಂಗಾತೀರೇ ವೃತ್ರಘ್ನನಾಮಕೇ ದೇಶೇ ಪಂಚಾಧಿಕ-ಪಂಚಾಶತ್ಸಂಖ್ಯಾಕಾನ್ ಹಯಾನಬಧ್ನಾತ್ |

ಮೂರನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಅರ್ಥವು— ಭರತರಾಜನು (ದುಷ್ಯಂತ ಪುತ್ರನಾದ ಈ ಭರತರಾಜನು) ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗ ವನ್ನು ಮಾಡಿದಾಗ ಯಮುನಾತೀರದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟತ್ತಿಂಟು ಅಶ್ವಗಳನ್ನೂ ಗಂಗಾತೀರದಲ್ಲಿ ಐವತ್ತೈದು ಯಾಗಯೋಗ್ಯವಾದ ಅಶ್ವಗಳನ್ನೂ ಕಟ್ಟಿಹಾಕಿ ಕಾಪಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಈ ಅಶ್ವಗಳೆಂದಲೇ ಭರತರಾಜನು ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿದನು.

ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಯಂಶಚ್ಚತಂ ರಾಜಾಽಶ್ವಾನ್ಯಧ್ವಾಸಯ(ಯಂ)ಮೇಧಾನ್ |

ದೌಷ್ಯಂತಿರತ್ಯಗಾದ್ರಾಜ್ಞೋ ಮಾಯಾಂ ಮಾಯವತ್ತರಃ ||

ಚತುರ್ಥಂ ಶ್ಲೋಕಮಾಹ— ಯಮುನಾತೀರೇ ಬಾನುಷ್ಠಿತಾ ಅಶ್ವಾಸ್ಯಯ್ನಿಂಶದಧಿಕಶತ-ಸಂಖ್ಯಾಕಾಃ | ತಾವತೋಽಶ್ವಿನೇಽಧ್ಯಾಜ್ಞಯೋಗಾನ್ವಿಧ್ಯುಕ್ತಕ್ರಮೇಣ ಬಂಧನಂ ಕೃತ್ವಾ ಸೋಽಯಂ ರಾಜಾ ದೌಷ್ಯಂತಿರ್ಮಾಯವತ್ತರೋಽತಿಶಯೇನ ಮಾಯಾವೀ ಸನ್ಯಾಜ್ಞಃ ಸ್ವಕೇಯ-ಶತ್ವೋರ್ಮಾಯಾಮುಕ್ಯಗಾಡತಿಕ್ರಾಂತವಾನ್ ||

ನಾಲ್ಕನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಅರ್ಥವು— ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಯಮುನಾ ನದೀತೀರದಲ್ಲಿಯೂ ಗಂಗಾನದೀತೀರದಲ್ಲಿಯೂ ಯಜ್ಞಶ್ಲಾಘಿ ಶೇಖರಿಸಿ ಕಟ್ಟಿಹಾಕಿದ್ದ ಅಶ್ವಗಳು ಒಟ್ಟು ೧೩೭ ನೂರಮೂವತ್ತಮೂರು. ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದ (ದುಷ್ಯಂತ) ಪುತ್ರನಾದ ಈ ಭರತರಾಜನು ತನ್ನ ಶತ್ರುರಾಜರ ಕುಟಿಲೋಪಾಯಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ವಿಧ್ಯುಕ್ತಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಅಶ್ವ ಮೇಧಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿದನು.

ಮಹಾಕರ್ಮ ಭರತಸ್ಯ ನ ಪೂರ್ವೇ ನಾಪರೇ ಜನಾಃ | ದಿನಂ

ಮರ್ತ್ಯ ಇವ ಹಸ್ತಾಭ್ಯಾಂ ನೋದಾಪುಃ ಪಂಚಮಾನವಾ ಇತಿ ||

ಪಂಚಮಂ ಶ್ಲೋಕಮಾಹ— ಭರತಸ್ಯ ರಾಜ್ಞೋಯದೇತನ್ನಹಾರ್ಮ ತದೇತತ್ಪೂರ್ವೇ ಏಶ್ವಾದಯೋ ನ ಕರ್ತುಂ ಶಕ್ತಾಃ | ಅಪರೇ ಜನಾಃ ಪುತ್ರಸೌತ್ರಾದಯಶ್ಚ ನ ಕರ್ತುಂ ಶಕ್ತಾಃ |

ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಯಥಾ ಮನುಷ್ಯೋ ದಿವಂ ಸ್ವರ್ಗಂ ಹಸ್ತಾಭ್ಯಾಂ ಸ್ಪೃಷ್ಟ್ವನುತಕ್ತೃ ಏವಂ
ಪಂಚ ಮಾನವಾ ನಿಷಾದಪಂಚಮಾಶ್ವತ್ಥಾರೋ ವರ್ಣಾ ನೋದಾಪುಸ್ತದೀಯಂ ಕರ್ಮ
ಪ್ರಾಪ್ತುಮಶಕ್ತಾಃ | ಸೋಽಯಂ ಸರ್ವೋಽಪಿ ಮಹಾಭಿಷೇಕಸ್ಯ ಮಹಿಮೇತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಐದನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಅರ್ಥವು-ಭರತರಾಜನು ಮಾಡಿದ ಅಶ್ವನೇ. ಧಯಾಗ, ದಾನ ಮಹಿಮೆ ಮೊದಲಾದ
ಕರ್ಮಗಳು ಮಹಾಕರ್ಮವೆನಿಸುವುದು. ಇಂತಹ ಕರ್ಮವನ್ನು ಈ ಭರತರಾಜನ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಯಾವ ರಾಜನೂ
ಮಾಡಿರಲಿಲ್ಲ. ಮುಂದೆ ಯಾವ ರಾಜನೂ ಮಾಡುವಂತಿಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೇಳುವುದು
ಸಮಂಜಸವು. ಪಂಚಮಾನವರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ (ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ವೈಶ್ಯ, ಶೂದ್ರ, ನಿಷಾದ ಅಥವಾ ಬೇಡರು)
ಐದು ವಿಧ ಜನರು ಸಹ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವನ್ನು ತಮ್ಮ ಕೈಗಳಿಂದ ಮುಟ್ಟಲು, ಹೇಗೆ ಅಸಮರ್ಥರೋ ಅದರಂತೆ
ಮಾನವರಲ್ಲಿ ಯಾರಿಂದಲೂ ಸಹ ಈ ಭರತರಾಜನು ಮಾಡಿದ ಯಜ್ಞ, ದಾನ ಮೊದಲಾದ ಮಹಾಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಲು
ಅಸಮರ್ಥರಾಗಿರುವರು (ಶಕ್ತರಲ್ಲ). ಇವೆಲ್ಲವೂ ಎಂದರೆ ಭರತರಾಜನ ಮಹಾಕರ್ಮವೆಲ್ಲವೂ ಈ ರಾಜನಿಗೆ ಇವನ
ಪುರೋಹಿತನು ಮಾಡಿದ ಮಹಾಭಿಷೇಕದ ಮಹಿಮೆಯೇ ಆಗಿರುವುದೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಏತಂ ಹವಾ ಐಂದ್ರಂ ಮಹಾಭಿಷೇಕಂ ಬೃಹದುಕ್ತೃ ಋಷಿದರ್ಮುಃ
ಖಾಯ ಪಾಂಚಾಲಾಯ ಪ್ರೋವಾಚ ತಸ್ಮಾದು ದುರ್ಮುಖಃ
ಪಾಂಚಾಲೋ ರಾಜಾ ಸನ್ನಿದ್ಯಯಾ ಸನಂತಂ ಸರ್ವತಃ ಪೃಥಿವೀಂ
ಜಯನ್ವರೀಯಾಯ ||

ಅಥ ಸಂಪ್ರದಾಯಕಥನಮುಖೇನ ಮಹಾಭಿಷೇಕಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ- ಬೃಹದುಕ್ತೃನಾಮಕಃ
ಕಕ್ಷಿದೃಷಿಃ ಪಂಚಾಲದೇಶಸ್ತಾಮಿನೇ ದುರ್ಮುಖನಾನ್ನೇ ರಾಜ್ಞೇ ತನುತಮುಕ್ತಂ ದ್ರುಂಬಂಧಿನಂ
ಮಹಾಭಿಷೇಕಂ ಪ್ರೋವಾಚ | ತಸ್ಮಾದೇವ ಕಾರಣಾತ್ಸ ರಾಜಾ ಸನ್ನಿದ್ಯಯಾ ಮಹಾಭಿಷೇಕಜ್ಞಾನೇ-
ನೈವ ಸರ್ವಾಸು ದಿಪ್ತು ಸನಂತಂ ಸನುಗ್ರಾಂ ಪೃಥಿವೀಂ ಜಯನ್ವರೀಯಾಯ ಪರಿತಃ ಸಂಚರಾ ||

ಸಂಪ್ರದಾಯಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮಹಾಭಿಷೇಕವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುವುದು- ಬೃಹದುಕ್ತೃ ಎಂಬ ಒಬ್ಬ ಮುನಿಯಿದ್ದನು.
ಅ ಮುನಿಯು ಒಂದು ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಪಾಂಚಾಲದೇಶಾಧಿಪತಿಯಾದ ದುರ್ಮುಖನೆಂಬ ರಾಜನಿಗೆ ಇಂದ್ರನ ಮಹಾಭಿಷೇಕದ
ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಿದನು. ಈ ಮಹಾಭಿಷೇಕವನ್ನು ಶ್ರವಣಮಾಡಿದ (ಕೇಳಿದ) ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಪಾಂಚಾಲ
ದೇಶದ ದುರ್ಮುಖರಾಜನು ಪೃಥಿವಿಯ ಸಮಸ್ತ ದೇಶಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಜಯಿಸಿ ಪ್ರಖ್ಯಾತನಾದನು.

ಏತಂ ಹವಾ ಐಂದ್ರಂ ಮಹಾಭಿಷೇಕಂ ವಾಸಿಷ್ಠಃ ಸಾತ್ಯಹವ್ಯೋಽತ್ಯ-
ರಾತಯೇ ಜಾನಂತಪಯೇ ಪ್ರೋವಾಚ ತಸ್ಮಾದ್ವತ್ಯರಾತಿರ್ಜಾ-
ನಂತಪಿರರಾಜಾ ಸನ್ನಿದ್ಯಯಾ ಸನಂತಂ ಸರ್ವತಃ ಪೃಥಿವೀಂ
ಜಯನ್ವರೀಯಾಯ ||

ಅಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೋಕ್ತಾ ಭಿಷೇಕಾಧಿಕಾರಾಭಾವೇಽಪಿ ತದ್ವಿದ್ಯಾಧಿಕಾರಸದ್ಭಾವಾನ್ಸಲಸಿದ್ಧಿಂ ದರ್ಶಯತಿ—ವಸಿಷ್ಠಗೋತ್ರೋತ್ಪನ್ನೋ ವಾಸಿಷ್ಠಃ ಸತ್ಯಹವ್ಯಸ್ಯ ಪುತ್ರಃ ಸಾತ್ಯಹವ್ಯಸ್ತಾದ್ಗುರೋ ಮುನಿರತ್ಯರಾತಿನಾಮಕಾಯ ಜನಂತವಪುತ್ರಾಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಯ ತಮೇತಂ ಮಹಾಭಿಷೇಕಂ ಪ್ರೋವಾಚ | ತಸ್ಮಾದೇವ ಕಾರಣಾದಯಮ್ಯತರಾತಿರ್ಜಾನಂತಪಿಃ ಸ್ವಯಮರಾಜಾ ಸನ್ನಪ್ಯಭಿಷೇಕಂ—ವಿದ್ಯಯಾ ಜಯಂ ಪ್ರಾಪ್ತಃ ಪರಿಶೋ ಗತವಾನ್ ||

ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾದವನಿಗೆ ಈ ಮಹಾಭಿಷೇಕದ ಸಂಸ್ಕಾರವು ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿಲ್ಲವಾದರೂ ಈ ಮಹಾಭಿಷೇಕಶ್ರವಣ ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಉತ್ತಮವಾದ ಫಲವನ್ನು ಪಡೆಯುವನೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ವಸಿಷ್ಠಗೋತ್ರೋತ್ಪನ್ನನೂ ಸತ್ಯಹವ್ಯ ಎಂಬ ಮುಷಿಯ ಪುತ್ರನೂ ಆದ ಮುಷಿಯೊಬ್ಬನು ಜನಂತವ ಪುತ್ರನಾದ ಅತ್ಯರಾತಿ ಎಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಈ ಮಹಾಭಿಷೇಕವ ವಿಸರವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಹೇಳಿದನು. ಈ ಅಭಿಷೇಕಶ್ರವಣ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಜನಂತವ ಪುತ್ರನಾದ ಅತ್ಯರಾತಿಯೆಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ತಾನು ಸ್ವಯಂ ರಾಜನಾಗಿದ್ದುದರೂ ಸಮಸ್ತ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಜಯ ವನ್ನೂ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಪಡೆದು ಸುಖವಾಗಿದ್ದನು.

ಸ ಹೋವಾಚಿ ವಾಸಿಷ್ಠಃ ಸಾತ್ಯಹವ್ಯೋಽಜೈಷ್ಠೀರ್ವೈ ಸಮಂತಲ ಸರ್ವತಃ ಪೃಥಿವೀಂ ಮಹನ್ನಾ ಗಮಯೇತಿ ಸ ಹೋವಾಚಾತ್ಯರಾತಿರ್ಜಾನಂತಪಿಯದಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋತ್ತರಕುರುಂಜಯೇಯು ಮಥ ತ್ವಮು ಹೈವ ಪೃಥಿವ್ಯೈ ರಾಜಾ ಸ್ಯಾಃ ಸೇನಾಪತಿರೇವ ತೇಽಹಂ ಸ್ಯಾಮಿತಿ ಸ ಹೋವಾಚಿ ವಾಸಿಷ್ಠಃ ಸಾತ್ಯಹವ್ಯೋ ದೇವಕ್ಷತ್ರಂ ವೈ ತನ್ನ ವೈ ತನ್ಮತ್ಯೋ ಜೇತುಮರ್ಹತ್ಯದ್ರಕ್ಷೋ ವೈ ಮ ಜಾ ತ ಇದಂ ದದ ಇತಿ ತತೋ ಹಾತ್ಯರಾತಿಂ ಜಾನಂತಸಿಮಾತ್ರವೀರ್ಯಂ ನಿಃಶುಕ್ರಮುಮಿತ್ರತಪನಃ ಶುಷ್ಕಿಣಃ ಶೈಬ್ಯೋ ರಾಜಾ ಜಘಾನ್ ||

ಯಥಾಭಿಷೇಕೇ ಶಪಥಂ ಕೃತ್ವಾ ಗುರುದ್ರೋಹೋ ನ ಕರ್ತವ್ಯ ಏವಂ ವಿದ್ಯಾಯಾಮುಪೇತಿ ದರ್ಶಯತಿ—ಸಾತ್ಯಹವ್ಯೋ ವಾಸಿಷ್ಠೋ ಗುರುರತ್ಯರಾತಿಂ ಶಿಷ್ಯಮೇವಮುವಾಚ || ಹೇತೈತ್ಯರಾತೇ ವಿದ್ಯಾಸಾನುಭ್ಯಾಸ್ತೃಥಿವೀಂ ಜಿತವಾನಸಿ | ಅತೋ ಮಾಂ ಗುರುಂ ಮಹದ್ಗಮಯ ಮಹತ್ತ್ವಮೈಶ್ವರ್ಯಂ ಪ್ರಾಪಯ | ತತಃ ಶಿಷ್ಯೋಽತ್ಯರಾತಿರೇವಮುವಾಚ | ಮಾ ಭೂದಿದಾನೀಂ ತವ ಪುಹತ್ತ್ವಮ್ | ಹೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚಾರ್ಯ ಯದಾಹಮುತ್ತರಕುರುನಾಮಾನ್ ಹಿಮವಸ್ತವಕಸ್ಯೋತ್ತರದೇಶಾಣ್ಯಯೇಯಂ ತದಾನೀಂ ತ್ವಮೇವ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ರಾಜಾ ಭವ | ಅಹಂ ತು ಶ್ವದೀಯಸೇನಾಪತಿರೇವ ಭವಾಮೀತಿ | ತತಃ ಸಾತ್ಯಹವ್ಯೋ ವಾಸಿಷ್ಠಃ ಸ ಗುರುರೇವಮುವಾಚ | ಹೇತೈತ್ಯರಾತೇ ಮೇರೋರುತ್ತರತೋ ಯದಸ್ತಿ ತದೇವಕ್ಷೇತ್ರಮತಸ್ತತ್ಕ್ಷೇತ್ರಂ ಮಮುಷ್ಯೋ ಜೇತುಂ ನೈಮಾರ್ಹತಿ |

ತ್ವಂ ತು ಮೇ ಮುಹ್ಯಮದ್ಭುಕ್ತೋ ವೈ ದ್ರೋಹಂ ಕೃತಮಾನೇವ | ಮದವೇಕ್ಷಿತಂ ಮಹತ್ತ್ವಂ ದಾತು-
ಮನಿಷ್ಯುಃ ಸನ್ಯಂಚನಾರ್ಥಂ ಯತ್ಪಿಂಚಿದ್ಭಕ್ತವಾನಸಿ | ಅತಃ ಶಶ್ವಥೋಲ್ಲಂಘಿನೋ ಗುರುದ್ರೋಹಿ-
ಣಸ್ತವೇದಂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಮಾದದೇವಹರಾಮೀತಿ | ತತಃ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಪಹರಣಾದತ್ಯರಾತಿಂ
ಜಾನಂತಪಿಂ ಗುರುಣಾಪಹೃತವೀರ್ಯಮುಪಹೃತತೇಜಸ್ಕಂ ಕಶ್ಚಿತ್ಕೃತುತಾಪನಃ ಶಿದಿಪುತ್ರಃ
ಶುಷ್ಕಿಣಾಪ್ಯೋ ರಾಣಾ ಜಘಾನ ಹತವಾನ್ ||

ಅಭಿಷೇಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಾಜನಿಗೂ ಪುರೋಹಿತನಿಗೂ ಶಪಥ ನಡೆದಾಗ ರಾಜನು ಗುರುದ್ರೋಹವನ್ನು ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ
ವೆಂದು ಶಪಥವನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳುವನಷ್ಟೆ. ಅದರಂತೆ ವಿದ್ಯದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಗುರುದ್ರೋಹವನ್ನು ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು
ಶಿಷ್ಯನಾದವನು ಶಪಥ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು. ವಸಿಷ್ಠಗೋತ್ರೋತ್ಪನ್ನನಾದ ಸತ್ಯಹವ್ಯನೆಂಬ
ಪುಷಿಯು (ಗುರುವು) ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯನಾದ ಅತ್ಯರಾತಿ ಎಂಬುವನಿಗೆ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದನು. ಎಲೈ ಅತ್ಯರಾತಿಯೇ (ಶಿಷ್ಯನೇ)
ನಾನು ನಿನಗೆ ಹೇಳಿದ ವಿದ್ಯಾಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ನೀನು ಪೃಥಿವಿಯ ಸಮಸ್ತ ದೇಶಗಳನ್ನೂ ಜಯಿಸುವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನೀನು
ಗುರುವಾದ ನನಗೆ ಮಹದೈಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ತಂದೊಪ್ಪಿಸು ಎಂದು ಹೇಳಲು ಶಿಷ್ಯನಾದ ಅತ್ಯರಾತಿಯು ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರವಾಗಿ
ಇಂತೆಂದನು—ಎಲೈ ಆಚಾರ್ಯನೇ ಇದರಲ್ಲಿ (ನನ್ನ ಜಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಲ್ಲಿ) ನಿನ್ನ ಮಹತ್ವವೇನೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ನಾನು
ಅನೇಕ ದೇಶಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಬೇಕೆಂದಿರುವೆನು. ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತದ ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಉತ್ತರ ಕುರು ಎಂಬ ದೇಶವಿರ
ವುದು. ಅದನ್ನು ನಾನು ಜಯಿಸಿದ ಮೇಲೆ ನೀನು ಆ ದೇಶಕ್ಕೆ ರಾಜನಾಗು. ನಾನು ನಿನಗೆ ಸೇನಾಪತಿಯಾಗಿ ಇರುವೆನು
ಎಂದನು. ಶಿಷ್ಯನ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಕೇಳಿ ಸಾತ್ಯಹವ್ಯನು ಮತ್ತಿಂತೆ ದನು—ಎಲೈ ಅತ್ಯರಾತಿಯೇ, ಕೇಳು ಮೆರುಪರ್ವತದ
ಉತ್ತರ ಪ್ರದೇಶವು ದೇವತೆಗಳ ಭೂಮಿಯಾಗಿರುವುದು. ಆ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಜಯಿಸಲು ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ
ನೀನು ನನಗೆ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣವನ್ನು ಹೇಳಿ ದ್ರೋಹವನ್ನು ಬಗೆದಿರುವೆ. ನನ್ನ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಂಡು ನನಗೆ
ವಂಚನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಕಾರಣ (ನೆಪ) ವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶಶ್ವಥೋಲ್ಲಂಘನೆ
ಯನ್ನು ಗುರುದ್ರೋಹವನ್ನೂ ಮಾಡುತ್ತಿರುವೆ ನಿನ್ನ (ಜಯಿಸುವ) ಗೆಲ್ಲುವ ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳನ್ನು ನಾನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ
ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿರುವೆನು ಎಂದು ಹೇಳಿ ಶಿಷ್ಯನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಗಳನ್ನು ಗುರುವು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡನು. ಬಳಿಕ ಅತ್ಯರಾತಿ
ಎಂಬ ಆ ಶಿಷ್ಯನ ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳ ಹೋಗಲಾಗಿ ಅವನನ್ನು ಶಿದಿಪುತ್ರ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ರಾಜನ ಮಗನಾದ ಶುಷ್ಕಿಣ
ಎಂಬ ರಾಜನು ಅತ್ಯರಾತಿ ಎಂಬ ಆ ಶಿಷ್ಯನನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಂಹರಿಸಿದನು.

ತಸ್ಮಾದೇವಂವಿದುಷೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಯೈವಂಚಕ್ರುಷೇ ನ ಕ್ಷತ್ರಿಯೋ
ದುಹ್ಯೇನ್ನೈದ್ರಾಷ್ಟಾದವಪದ್ಯೇಯಂ ನೇದ್ವಾ ಮು ಸ್ರಾಣೋ
ಜಹದಿತಿ ಜಹದಿತಿ ||

ಐತರ್ದೃಶ್ಯಾಂತರಥನಫಲಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಯುಷಾದ್ಗುರುದ್ರೋಹೇ ಮಹತೀ ಹಾನಿರಾತ್ರಾ
ತಸ್ಮಾದೇವಂ ವಿದುಷೇ ಮಹಾಭಿಷೇಕಾಭಿಷ್ಠಾಯೈವಂಚಕ್ರುಷೇಃ ಭಿಷೇಕಕರ್ತೃಃ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಯಾ-
ಚಾರ್ಯಾಯ ಕ್ಷತ್ರಿಯೋ ನ ದುಹ್ಯೇತ್ | ಕೇನಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣೇತಿ ಸೋಽಭಿಧೀಯತೇ |
ರಾಷ್ಟ್ರಾದಸ್ಮಾದ್ದೇಶಾನ್ನೇದವಪದ್ಯೇಯಂ ನೈವ ಬ್ರಷ್ಟೋ ಭೂಯಾಸಮ್ | ಅಥವಾ ಮೂ
ಸ್ರಾಣೋ ನೇಜಹನ್ನೈವ ಪರಿತ್ಯಜತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯಃ | ಅಧ್ಯಾಸೋಽಧ್ಯಾಯಸಮಾಪ್ತರ್ಥಃ ||

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ವೃತ್ತಾಂತಕಥನಫಲವನ್ನು ತಿಳಿಸು-ರು. ಗುರುದ್ರೋಹಮಾಡಿದರೆ ಮಹಾಹಾನಿಯು ಸಂಭವಿಸುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಮಹಾಭಿಷೇಕದ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ ಆಚಾರ್ಯನಿಗೆ (ಪುರೋಹಿತನಿಗೆ) ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ರಾಜನು ಯಾವಾಗಲೂ ದ್ರೋಹಮಾಡಬಾರದು. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ದ್ರೋಹವನ್ನೇ ಣಿಸಬಾರದು. ರಾಜನು ಹಾಗೇನಾದರೂ ಗುರುವಿಗೆ ದ್ರೋಹಮಾಡಿದರೆ ರಾಜನು ತನ್ನ ದೇಶವನ್ನು (ರಾಜ್ಯವನ್ನು) ಕಳೆದುಕೊಂಡು ದೇಶಭ್ರಷ್ಟನಾಗುವನು ಅಥವಾ ಅವನಿಗೆ ಪ್ರಾಣಾವಾಯು ಎಂದರೆ ಮರಣವೂ ಸಂಭವಿಸುವುದು ಆದ್ದರಿಂದ ಗುರುದ್ರೋಹವನ್ನೇಂದಿಗೂ ಮಾಡಬಾರದು.

English Translation

(Continuation Stanzas on the liberality of Bharata.
Story of Sathyahavya, who was cheated out of his
reward by the king Atyarati)

With this ceremony Dirghamas, the son of an unmarried woman inaugurated Bharata, the son of Dushyanta. Thence Bharata went conquering everywhere over the whole earth up to its ends, and sacrificed those horses which were fit for being sacrificed. Regarding this event the following stanzas are sung :

(1) Bharata presented one hundred and seven Badvas (large flocks) of elephants of a dark complexion with white teeth, all decked with gold, in the country Mashnara.

(2) At the time when Bharata, the son of Dhushyanta, constructed a sacred hearth in the country of Sachiguna, the Brahmins got distributed flocks of cows by thousands.

(3) Bharata, the son of Dushyanta, bound seventy-eight horses for being sacrificed on the bank of the Yamuna, and fifty-five on the Ganga for Indra.

(4) The son of Dushyanta, after having bound for sacrificing one hundred and thirty-three horses, overcame the stratagems of his royal enemy by means of the superiority of his own stratagems.

(5) The great work achieved by Bharata, neither the the forefathers achieved it, nor will future generations achieve it, (for it is as

impossible to do it) as any mortal, belonging to the five divisions of mankind, can touch with his hands the sky.

The Rishi Brihad Uktha communicated this great inauguration ceremony to Durmukha, the Panchala. Thence Durmukha, who was no king, being possessed of this knowledge, went conquering everywhere over the whole earth up to its end, and sacrificed the sacrificial horse.

The son of Satyahavya of the Vasishtha Gotra, communicated this ceremony to Atyarati, the son of Janantapaya. Thence Atyarati who was no king, being possessed of such a knowledge, went conquering everywhere over the whole earth up to its ends, and sacrificed the sacrificial horse.

The son of Satyahavya, of the Vasishtha Gotra, then told the king, "Thou hast now conquered the whole earth up to the shore of the sea; let me obtain now greatness as reward for my services." Atyarati answered, "When, O Brahmana, I shall have conquered the Uttara Kurus; then thou shalt be king of the earth, and I will be thy general," The son of Satyahavya said, "This is the land of the gods, no mortal can conquer it. Thou hast cheated me, therefore I take all this from thee." Atyarati after having been thus deprived of this powers, and majesty, was slain by the victorious king Sushmina, the son of Sibya. Thence a Kshatriya should not cheat a Brahman who has this knowledge and performed this inauguration ceremony, unless he wishes to be turned out of his dominions, and to lose his life.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪ್ರಾಯಶ್ಚಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ಐತರೀಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯೇ ಏಕೋನಚತ್ವಾರಿಂಶತ್ಪ್ರಾಯಶ್ಚ ನವಮಃ ಖಂಡಃ

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಜಾಧಿರಾಜಪರಮೇಶ್ವರವೈದಿಕಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕವೀರಬುಕ್ಕಣಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಧುರಂಧರ
ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯಕೃತಾವೈಕರೀಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯೇ ಏಕೋನಚತ್ವಾರಿಂಶತ್ಪ್ರಾಯಶ್ಚ ನವಮಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೀಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಮೂವತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಮೂವತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಅಧೀತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ ಚತ್ವಾರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ

ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ನಲವತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

[ಪುರೋಹಿತನ ವಿಚಾರ ಇತ್ಯಾದಿ. ರಾಜನು ತನ್ನ ಪುರೋಹಿತನನ್ನು ನೇಮಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯು ರಾಜನು ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದ್ಯಗ್ನಿಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಕ್ರಮ, ಅಗ್ನಿಯು ಕ್ರೂರಶಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಶಾಂತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಸಮಾಧಾನ ಪಡಿಸುವ ವಿಚಾರ]

ಅಥಾತಃ ಪುರೋಧಾಯಾ ಏವ |

ಮಹಾಭಿಷೇಕ ಐಂದ್ರೋ ಯಃ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯಾಸೌ ಪುರೋಹಿತಃ ||
ಪುರೋಹಿತಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯ ವ್ಯಕ್ತವ್ಯಮಧುನೋಚ್ಯತೇ ||೧||

ತದೇತ್ಸ್ರತಿಜಾನಿತೇ—ಅಥ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ಯ ಮಹಾಭಿಷೇಕಕಥನಾನಂತರಂ ಯತೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯ ಪುರೋಹಿತಂ ಬಹುಷು ಶ್ರುತಂ ಭವತಿ | ಅತಃ ಕಾರಣಾಪುರೋಧಾಯಾ ಏವ ಪುರೋಹಿತವ್ಯಸ್ಯೈವ ವಿಧಿರುಚ್ಯತ ಇತಿ ಶೇಷಃ |

ಹಿಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಪುರೋಹಿತನು ಮಾಡಿದ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕಕ್ರಮ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾಯಿತು, ಈಗ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾದವನು ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಮಾಡಿಸಬೇಕಾದ ಪುರೋಹಿತವಿದಾನವನ್ನು (ಪುರೋಹಿತನ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು) ತಿಳಿಸಲಾಗುವುದು.

ಕ್ಷತ್ರಿಯರಾಜನ ಮಹಾಭಿಷೇಕವೂ ಅದನ್ನು ಪುರೋಹಿತನು (ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು) ನೆರವೇರಿಸುವ ಕ್ರಮವನ್ನೂ ಅನೇಕರು ಹೇಳುವರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪುರೋಹಿತನು ಹೇಗಿರಬೇಕು ಅವನ ಕರ್ತವ್ಯಕರ್ಮವೇನು ಮುಂತಾದ ವಿವರಗಳನ್ನು ಮುಂದೆ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿರುವುದು.

ನ ಹ ವಾ ಅಪುರೋಹಿತಸ್ಯ ರಾಜ್ಞೋ ದೇವಾ ಅನ್ನಮದಂತಿ ತಸ್ಮಾ-
ದ್ರಾಜಾ ಯಕ್ಷ್ಮಮಾಣೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ಪುರೋ ದಧೀತ ದೇವಾ
ಮೇಽನ್ನಮದಸ್ವಿತಿ ||

ತದ್ವಿಧಿಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಯಸ್ಯಾಪುರೋಹಿತಸ್ಯ ರಾಜ್ಞೋಽನ್ನಂ ದೇವಾ ನಾದಂತಿ ನ ಭಕ್ಷಯಂತಿ ತಸ್ಮಾದ್ರಾಜಾ ಯಕ್ಷ್ಮಮಾಣೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ಪುರೋಹಿತಂ ಕುರ್ಯಾತ್ | ಕೇನಾಭಿ-
ಪ್ರಾಯೇಣೇತಿ ಸೋಽಧೀಧೀಯತೇ | ದೇವಾ ಮದೀಯಮನ್ನಮದನ್ವದಸ್ವಿತಿ ತಸ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯಃ |

ಅಯಶ್ಚೈವಾಣಿ ತಿ ವಾ ಪದಚ್ಛೇದಃ | ಯಾಗಾಭಾವೇಽಪಿ ಪ್ರಜಾಪರಿಪಾಲನೇ ಧರ್ಮಬೋಧ-
ನಾಯ ಪುರೋಹಿತಃ ಸಂಪಾದನೀಯಃ ||

ಅದರ ವಿಧಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು. ಪುರೋಹಿತನ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೆ ರಾಜನು ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ಹವಸ್ಸನ್ನು (ಅನ್ನವನ್ನು) ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ರಾಜನು ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು ಪುರೋಹಿತನನ್ನಾಗಿ ನಿಯಮಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ದೇವತೆಗಳು, ರಾಜನಾದ ನಾನು ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹವಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಆದ ಕ್ಯಾಗಿ ನಾನು (ರಾಜನು) ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು ನನಗೆ ಪುರೋಹಿತನಾಗಿರುವಂತೆ ನಿಯಮಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪಾರ್ಥಿಸಬೇಕು. ಒಂದುವೇಳೆ ರಾಜನು ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡದೆ ಇದ್ದರೂ ರಾಜ್ಯಪಾಲನೆಮಾಡುವಾಗ ಧರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪುರೋಹಿತನ ಅವಶ್ಯಕತೆಯು ರಾಜನಿಗೆ ಇದ್ದೇ ಇರುವುದು.

ಅಗ್ನಿನ್ವಾ ಏಷ ಸ್ವರ್ಗಾನ್ವಾಜೋದ್ಧರತೇ ಯತ್ತುರೋಹಿತಂ |

ತದೇವಮೇತಸ್ತೃಶಂಸತಿ—ಪುರೋಹಿತಂ ಸಂಪಾದಯಂತೀತಿ ಯದಸ್ತಿ ತೇಷೈವ ರಾಜಾ
ಸ್ವರ್ಗಹೇತೂನಗ್ನಿನೇವೋದ್ಧರತೇ ||

ರಾಜನಾದವನು ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಪುರೋಹಿತನನ್ನು ನಿಯಮಿಸಿಕೊಂಡರೆ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಸಾಧನಭೂತವಾದ ಅಗ್ನಿಯ ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡಂತಾಗುವುದು

ತಸ್ಯ ಪುರೋಹಿತ ಏನಾಽಽಹವನೀಯೋ ಭವತಿ ಜಾಯಾ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಃ
ಪುತ್ರೋಽನ್ವಾಹಾರ್ಯಪಚೇನಃ ಸ ಯತ್ತುರೋಹಿತಾರ್ಯು ಕರೋ-
ತ್ಪಾಹವನೀಯ ಏವ ತಜ್ಜುಹೋತ್ಯಥ ಯಜ್ಞಾಯಾಯೈ ಕರೋತಿ
ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ ಏವ ತಜ್ಜುಹೋತ್ಯಥ ಯತ್ತುತ್ರಾಯ ಕರೋತ್ಪನ್ವಾ-
ಹಾರ್ಯಪಚೇನ ಏವ ತಜ್ಜುಹೋತಿ ತ ಏನಂ ಶಾಂತತನವೋಽಭಿ-
ಹುತಾ ಅಭಿಸ್ತೀತಾಃ ಸ್ವರ್ಗಂ ಲೋಕಮಭಿವಹಂತಿ ಕ್ಷತ್ರಂ ಚ ಬಲಂ
ಚ ರಾಷ್ಟ್ರಂ ಚ ವಿಶಂ ಚ ||

ಶಾನಗ್ನೀನ್ವರ್ತಯಂತಿ—ತಸ್ಯ ರಾಜ್ಞಃ ಪುರೋಹಿತಾದಯ ಏನಾಽಽಹವನೀಯಾದ್ಯಗ್ನಿ-
ಸ್ಯಾನೀಯಾ | ಅನ್ವಾಹಾರ್ಯಪಚನೋ ದಕ್ಷಿಣಾಗ್ನಿಃ | ಸ ರಾಜಾ ಪುರೋಹಿತಾದಿಭ್ಯೋ ಯದ-
ಪೇಕ್ಷತಃ ಕರೋತಿ ತದೇತದಾಹವನೀಯಾದಿಷು ಹೋಮಸಮಾನಮ್ | ಅತಃ ಪುರೋಹಿತದ್ವಾರಾ
ತೇಽಗ್ನಯಃ ಶಾಂತತನವಃ ಸ್ವಕೀಯಮುಗ್ರರೂಪಸ್ಯಂ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯಾಭಿಷ್ವಹೋಮೇನ ಪ್ರೀತಾ ಏನಂ
ಕ್ಷತ್ರಿಯಂ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಕಂ ಪ್ರಾಪಯಂತಿ | ಕ್ಷತ್ರಂ ನಾನಸೋತ್ಪಾಹರೂಪಂ ಪಾರ್ಯಮ್ | ಬಲಂ
ಶಾರೀರಮ್ | ರಾಷ್ಟ್ರಂ ದೇಶಃ | ವಿಶ್ವಪ್ರಜಾ | ಪುರೋಹಿತಾದಿಪ್ರೀತ್ಯಾ ತದೇತತ್ಸರ್ವಂ ಪ್ರಾಪ್ತೇತಿ ||

ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುವುದು. ರಾಜನ ಪುರೋಹಿತ ಮೊದಲಾದವರು ರಾಜನು ಆಶ್ರಯಮಾಡಿದ ಆಹವನೀಯ ಮೊದಲಾದ ಅಗ್ನಿಗಳಿಗೆ ಸಮಾನರು. ಹೇಗೆಂದರೆ ಪುರೋಹಿತನು ಆಹವನೀಯಸ್ವಾನೀಯನು. ರಾಜನ ಪತ್ನಿಯು

ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಗ್ನಿ ಸ್ವರೂಪಳು ರಾಜನ ಪುತ್ರನು ಪುರೋಹಿತಮೊದಲಾದವರಿಗೆ ಮಾಡುವ ಉಪಕಾರಾಧಿಗಳು ಆಹವನೀಯ ಮೊದಲಾದ ಅಗ್ನಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಿದಂತೆಯೇ ಆಗುವವು. ಅಗ್ನಿಗಳನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿದರೆ ಆ ಅಗ್ನಿಗಳು ತಮ್ಮ ಉಗ್ರ (ಕ್ರೂರ) ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಮದಿಂದ ಪ್ರೀತರಾಗಿ ಹೋಮಮಾಡಿದ ರಾಜನಿಗೆ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಡುವರು. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಕ್ಷತ್ರಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಉತ್ಸಾಹರೂಪವಾದ ಶೌರ್ಯ, ಬಲಂ- ಶರೀರಬಲ, ರಾಷ್ಟ್ರಂ- ದೇಶವು, ವಿಶಂ-ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಅಗ್ನಿಗಳು (ಮತ್ತು) ಪುರೋಹಿತರೇ ಮೊದಲಾದವರು ಹೋಮಮಾಡುವ ರಾಜನಿಗೆ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಸಾಧಿಸಿಕೊಡುವರು.

ಯ ಏವೈನಮಶಾಂತತನವೋಽನಭಿಹುತಾ ಅನಭಿಪ್ರೀತಾಃ ಸ್ವರ್ಗಾ-
ಲೋಕಾನ್ಮದಂತೇ ಕ್ಷತ್ರಾಚ್ಚ ಬಲಾಚ್ಚ ರಾಷ್ಟ್ರಾಚ್ಚ ವಿಶಶ್ಚ ||

ವಿಪಕ್ಷೇ ಬಾಧಕಮಾಹ-ತ ಏವ ಪುರೋಹಿತಾದಯೋಽಭೀಷ್ಟಹೋಮಾಭಾವೇನ ಪ್ರೀತಿ-
ರಹಿತಾ ಆಶಾಂತತನಃ ಸ್ವರ್ಗಾದೇವೇನಮಪನುದಂತೇ ||

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಮಾಡದೇ ಹೋದರೆ ಸಂಭವಿಸುವ ತೊಂದರೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ರಾಜನಾದವನು ತನ್ನ ಪುರೋಹಿತ ಮೊದಲಾದವರ ಅಭೀಷ್ಟವನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸದೇ ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಆವರು ಪ್ರೀತರಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅಸಮಾಧಾನವುಳ್ಳವ ರಾಗಿಯೇ ಇರುವರು. ಇದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮವನ್ನು ಮಾಡಿದಂತಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ತನ್ನ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಸಾಹ ವಾಗಲಿ, ಶರೀರ ಬಲವಾಗಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ತನ್ನ ರಾಜ್ಯದಿಂದ ಓಡಿಸಲ್ಪಡುವವನು ಮತ್ತು ತನ್ನ ಪ್ರಜೆಗಳ ಪ್ರೀತ್ಯಾ ದರಗಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವನು.

ಅಗ್ನಿವಾ ಏಷ ವೈಶ್ವಾನರಃ ಪಂಚನೇನಿಯತ್ಪುರೋಹಿತಸ್ತಸ್ಯ
ವಾಚ್ಯೇವೈಕಾ ಮೇನಿರ್ಭವತಿ ಸಾದಯೋರೇಕಾ ತ್ವಚ್ಛೇಕಾ
ಹೃದಯ ಏಕೋಪಸ್ತ ಏಕಾ ತಾಭಿರ್ಜ್ವಲಂತೀಭಿದೀಪ್ಯಮಾನಾಭಿ-
ರುಪೋದೇತಿ ರಾಜಾನಂ ಸ ಯದಾಹ ಕ್ಷ ಭಗವೋಽನಾಃ
ತ್ವೀತ್ಸುಣಾನ್ಯಸ್ಮಾ ಆಹರತೇತಿ ತೇನಾಸ್ಯ ತಾಂ ಶಮಯತಿ ಯಾಃ-
ಸ್ಯ ವಾಚಿ ಮೇತಿರ್ಭವತ್ಯಥ ಯದಸ್ಮಾ ಉದಕಮಾನಯಂತಿ
ಸಾದ್ಯಂತೇನಾಸ್ಯ ತಾಂ ಶಮಯತಿ ಯಾಸ್ಯ ಸಾದಯೋರ್ವೇನಿರ್ಭ
ವತ್ಯಥ ಯದೇನಮಲಂ ಕುರ್ವಂತಿ ತೇನಾಸ್ಯ ತಾಂ ಶಮಯತಿ
ಯಾಸ್ಯ ತ್ವಚಿ ಮೇನಿರ್ಭವತ್ಯಥ ಯಧೇನಂ ತರ್ಪಯಂತಿ ತೇನಾಸ್ಯ
ತಾಂ ಶಮಯತಿ ಯಾಸ್ಯ ಹೃದಯೇ ಮೇನಿರ್ಭವತ್ಯಥ
ಯದಸ್ಮಾನಾರುದ್ಯೋ ವೇಶ್ಯಸು ವಸತಿ ತೇನಾಸ್ಯ ತಾಂ ಶಮಯತಿ
ಯಾಸ್ಯೋಪಸ್ತೇ ಮೇನಿರ್ಭವತಿ ||

ಪುನರಪಿ ಪುರೋಹಿತಂ ಪ್ರಕಾರಾಂತರೇಣ ಪ್ರಸಂಸತಿ—ಪರೋಪವ್ಯವಹಾರೇಣ ಕ್ರೋಧದೂಷಾ ಶಕ್ತಿಮೇಧನಿರತ್ಯಚ್ಯತೇ | ಯಥಾವಗ್ನೇಜ್ಜ್ವಾಲಾ ತದ್ವತ್ | ಅತೋ ಯಃ ಪುರೋಹಿತೋಸ್ತಿಸೋಷಯಂ ಪಂಚವಿಧಮೇನುಪೇತೋ ವೈಶ್ವಾನರನಾಮುಕ್ತಾಗ್ನಿಸಮಾನಃ | ವಾಗಾದಿನಿ ಪಂಚಮೇನಿಸ್ತಾನಾನಿ | ಅತಃ ಪುರೋಹಿತಸ್ತಾಭಿಮೇಧನಿಭಿಷ್ಠಲಂತೀಭಿಷ್ಟಾಲಾಸದ್ವಶೀಭಿದೀಪ್ಯಮಾನಾಭಿಃ ಪರೇಷು ದೀಪ್ತಿಂ ಸಂತಾಪಂ ಕುರ್ವತೀಭಿಃ ಸಹ ರಾಜಾನಮುಪೋದೇತಃ ಸಮೀಪೇಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ತದಾ ಸ ರಾಜಾ ಹೇ ಭಗವನ್ನೇತಾವಂತಂ ಕಾಲಂ ಕುಶ್ರಾಪಾಪ್ತೀಃ | ಏತಸ್ಯ ಪುರೋಹಿತಸ್ಯೋಪವೇಶತಾರ್ಥಂ ಹೇ ಪರಿಚಾರಕಾಸ್ತೃಣಾನಿ ತೃಣನಿಮಿಫತಕುಶಾದ್ಯಾಸನಾನುಹರತೇತ್ಯನ್ಯೇನ ರಾಜಸಂಬಂಧಿನಾ ಪ್ರಿಯವಾಕ್ಯೇನ (ಐ) ವಾಚ್ಯೇತಾ ಯಾ ಮೇನಿರ್ಬಾಧಿತಾ ಶಕ್ತಿಸ್ತಾಂ ಸ ರಾಜಾ ಶಮಯತಿ | ಸಾಧ್ಯಾರ್ಥೋದಕಾನಯನೇನ ಸಾದಗತಾ ಮೇನಿಃ ಶಾಮ್ಯತಿ | ವಸ್ತ್ರಗಂಧಾದ್ಯುಂಕಾರಣೇನ ತ್ವಗ್ಗತಾ ಮೇನಿಃ ಶಾಮ್ಯತಿ | ಧನಾದಿನಾ ಸಂತರ್ಪಣೇನ ಹೃದಯಗತಾ ಮೇನಿಃ ಶಾಮ್ಯತಿ | ಅಸ್ಯ ರಾಷ್ಟ್ರೋ ವೇಶ್ವಸ್ತನಾರುದ್ಯೋ ನಿರೋಧರಹಿತಃ ಶಯನಾದಿಕಂ ಕುರ್ವನ್ನಿಸ್ತ್ರಂ ಭೇಷವಸತೀತಿ ಯದಸ್ತಿ ತೇನೋಪಸ್ಯ ಸ್ತಾ ಮೇನಿಃ ಶಾಮ್ಯತಿ | ಗೃಹೇ ಸಮಾಗತಸ್ಯ ಪುರೋಹಿತಸ್ಯ ತಾವಂತ ಉಪಚಾರಾಃ ಕರ್ತವ್ಯಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪುರೋಹಿತನನ್ನು ಬೇರೆ ವಿಧವಾಗಿ ಪ್ರಸಂಸಮಾಡುವರು. ಇತರರಿಗೆ ಕೆಡಕನ್ನು ಅಥವಾ ಹಾನಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಮೇಲೆಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಬೆಂಕಿಯಂತೆ ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಸುಡುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದ್ದು. ಪುರೋಹಿತನಾದವನು ವೈಶ್ವಾನರ ಎಂಬ ಅಗ್ನಿಗೆ ಸಮಾನನು. ಏಕೆಂದರೆ ಇವನು ಐದು ವಿಧ ವೈಶ್ವಾನಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವನು. ವಾಗಾದಿಗಳ (ಮಾತನಾಡುವ ಅಂಗಗಳು) ಐದು ವಿಧ ಮೇನಿಸ್ತಾನಗಳು. ಇದಕ್ಕೆ ಕೆಲವು ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುವರು. ಪುರೋಹಿತನು ತನ್ನ ಸ್ವಭಾವಜನ್ಯವಾದ ಮೇನಿಗಳಿಂದ ಸಹಿತನಾಗಿ ಎಂದರೆ ಬೆಂಕಿಯಂತೆ ಸುಡುವ ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಇತರರಿಗೆ ಹಾನಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ರಾಜನ ಬಳಿಗೆ ಬರುವನು. ಆಗ ರಾಜನು ತನ್ನ ಬಳಿಗೆ ಬಂದ ಪುರೋಹಿತನನ್ನು ಭಕ್ತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಸ್ವಾಗತಿಸಿ—ಎಲೈ ಪೂಜ್ಯರೇ, ದಯಮಾಡಿಸಿ. ಇದುವರೆಗೂ ತಾವು ಎಲ್ಲಿದ್ದಿರಿ ಎಲ್ಲಿಂದ ದಯಮಾಡಿಸಿದಿರಿ? ಎಂದು ಉಪಚಾರದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆಡಿ ಅನಂತರ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿದ್ದವನು ಸೇವಕರನ್ನು ಕರೆದು, ಎಲೈ ಭೃತ್ಯರೇ, ಈಗ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಪೂಜ್ಯರು (ಪುರೋಹಿತರು) ದಯಮಾಡಿಸಿರುವರು. ಅವರು. ಬಹಳ ದೂರದಿಂದ ಆಯಾಸ ಪಟ್ಟು ಬಂದಿರುವರು. ಅವರು ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ವಿಶ್ರಮಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮೆತ್ತಗಿರುವ ಕುಶಾಸನವೇ ಮೊದಲಾದ ಸುಖಾಸನಗಳನ್ನು ಈಗಲೇ ಇಲ್ಲಿಗೆ ತಂದು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ ಎಂದು ತನ್ನ ಭೃತ್ಯರಿಗೆ ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡುವನು. ಇಂತಹ ಪ್ರಿಯವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಪುರೋಹಿತನಲ್ಲಿದ್ದರಿಬಹುದಾದ ವಾಕ್ಯಸಂಬಂಧವಾದ ಮೇನಿಯು ಅಡಗಿ ಎಂದರೆ ಕೋಪಕಾಶ ಅಸಮಾಧಾನ ಮೊದಲಾದ ಇತರರಿಗೆ ಬಾಧಕವಾದ ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳು ಶಾಂತವಾಗುವವು. ಪುರೋಹಿತನು ಸಂತುಷ್ಟನಾಗುವನು. ಇದು ವಾಕ್ಯಬಂಧವಾದ ಮೇನಿಯ ಪರಿಹಾರ ಕ್ರಮವು. ಅನಂತರ ರಾಜನು ಪುರೋಹಿತನಿಗೆ ಕಾಲುತೊಳೆದುಕೊಳ್ಳಲು ನೀರನ್ನು ತಂದು ಕೊಟ್ಟು ಉಪಚರಿಸುವುದರಿಂದ ಪಾದಸಂಬಂಧವಾದ ಮೇನಿಯನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡಿದಂತಾಗುವುದು. ಪುರೋಹಿತನಿಗೆ ವಸ್ತ್ರಗಂಧಾದಿಗಳಿಂದ ಉಪಚರಿಸುವುದು. ತ್ವಗ್ಗತಾ ಎಂದರೆ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಉಪಚರಿಸಿದಂತಾಗುವುದು. ಇದರಿಂದ ಶರೀರಗತವಾದ ನಿಯು ಪರಿಹಾರವಾಗುವುದು. ಪುರೋಹಿತನಿಗೆ ಧನಾದಿವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ತೃಪ್ತಪಡಿಸುವುದರಿಂದ ಹೃದಯದ ಮೇನಿಯನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡಿದಂತಾಗುವುದು. ಪುರೋಹಿತನಿಗೆ ವಾಸ್ಯಾನವನನ್ನೂ ಮಲಗಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಸಲಕರಣೆಗಳನ್ನು

ಒದಗಿಕೊಡುವುದರಿಂದ ಉಪಶ್ಯವೆಂಬ ಮೇನಿಯನ್ನು ಪರಿಹಾರಮಾಡಿದಂತಾಗುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪುರೋಹಿತನಾದವನು ರಾಜನ ಮನೆಗೆ ಅತಿಥಿಯಾಗಿ ಬಂದಾಗ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಐದು ವಿಧ ಉಪಚಾರಗಳನ್ನು (ತನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿದು) ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು.

ಸ ಏನಂ ಶಾಂತತನುರಭಿಹುತೋಽಭಿಸ್ತ್ರೀತಃ ಸ್ವರ್ಗೇ ಲೋಕಮುಭಿ-
ವಹತಿ ಕ್ಷತ್ರಂ ಚ ಬಲಂ ಚ ರಾಷ್ಟ್ರಂ ಚ ವಿಶಂ ಚ ಸ ಏವೈನ-
ಮಶಾಂತತನುರಭಿಹುತೋಽನಭಿಸ್ತ್ರೀತಃ ಸ್ವಗಾಂತ್ಲೋಕಾನ್ಮು-
ದತೇ ಕ್ಷತ್ರಾಚ್ಚ ಬಲಾಚ್ಚ ರಾಷ್ಟ್ರಾಚ್ಚ ವಿಶಶ್ಚ ||

ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಾಧ್ಯಾನ್ಮುಕ್ತೋಪಚಾರಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ ಉಕ್ತೋಪಚಾರಹೋಮೇನ
ಪ್ರೀತೌ ಸತ್ಯಾಂ ಶಾಂತತನುಃ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಕಂ ಪ್ರಾಪಯತೀತ್ಯನ್ವಯಃ | ಉಕ್ತೋಪಚಾರ ಹೋಮಾ-
ಭಾವೇ ಸ್ವರ್ಗಾದೀರಪಮದತೀತಿ ವ್ಯತಿರೇಕಃ ||

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯವನ್ನೇ ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಕ್ರಮದಿಂದ ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವರು. ಈಗ ಹೇಳಿದ ಉಪಚಾರಗಳೆಂಬ ಹೋಮಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಪುರೋಹಿತನು ಸಂತುಷ್ಟನಾಗಿ ಶಾಂತಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ರಾಜನಿಗೆ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಗಳನ್ನೂ, ಉತ್ಸಾಹ, ಶರೀರಬಲ, ರಾಜ್ಯ, ಪ್ರಜೆಗಳ ಆದರ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಡುವನು. ಹಾಗಲ್ಲದೆ ಎಂದರೆ ಪುರೋಹಿತನಿಗೆ ಉಪಚಾರಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಇವಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಫಲಗಳೇ (ಕೆಡುಕುಗಳೇ) ಉಂಟಾಗುವವು.

English Translation

(On the office of the Purohita, or house-priest. The
brahmanah parimara, i. e. dying around the Brahme)

(The necessity for a King to appoint a house-priest. In what
why the King keeps the sacred fires. How to appease the
five destructive powers of Agni.)

Now about the office of a Purohita (house-priest). The gods do not eat the food offered by a king who has no house-priest (Purohita). Hence the king even when not intending to bring a sacrifice, should appoint a Brahman to the office of the house-priest.

The king who wishes that the gods might eat his food, has, after having appointed a Purohita, however, the use of the sacred fires without having

actually established them which lead to heaven ; for the Purohita is his Ahavaniya fire. When he does anything for the Purohita, then he sacrifices an the Ahavaniya fire for the Purohita represents this fire. When he does nothing for his wife, then he verily sacrifices in the Garhapatya fire. When he does anything for his son, then he verily sacrifices in the Dakshina fire. These fires which are led by the purohita which are thus freed from their destructive power, for the Kshattriya, i. e. they do not burn him carry, pleased by the wish for sacrificing, the Kshattriya th the heaven-world, and make him obtain, the royal dignity, bravery, a kingdom, and subjects to rule over. But if the Kshattriya has no wish for sacrificing by not appointing a Purohita, then the fires get displeased with him, and being not freed from their destructive power, throw him out of the heaven-world, and deprive him of the royal dignity, bravery, his kingdom, and subjects over whom he rules.

This Agni Vaisvanara, which is the Purohita, is possessed of five destructive powers, one of them is in his speech, one in his feet, one in his skin, one in his heart, and one in the organ of generation. With these five powers which are burning and blazing he Agni attacks the king.

By saying, "Where, Master, hast thou been residing for so long a time? Servants, bring (kusa) grass for him." the king propitiates the destructive power which is in Agni's speech. When they bring waters for washing the feet, then the king propitiates the destructive power which is in Agni's feet, When they adorn him, then he propitiates by it the destructive power, which is in Agni's skin. When they satiate him with food, then the king propitiates the destructive power which is in Agni's heart. When Agni leaves unrestrained at ease in the king's premises, then he propitiates the destructive power which is in Agni's organ of generation. Agni, then, if all the destructive powers which are in his body have been propitiated, and he is pleased by the king's wish for sacrificing, conveys him to the heave-worlds and grants him royal bignity, bravery, a kingdom, and a kingdom, and subjects over whom

he might rule. But should the king not do so, he will be deprived of all these gifts.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪ್ರಾಯಶಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ನೇವಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
 ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಷ್ಟೇ ಚತ್ವಾರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ
 ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ನಲವತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು
 ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಅಥ ಚತ್ವಾರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ದ್ವಿತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ನಲವತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಖಂಡವು

[ಪುರೋಹಿತನನ್ನು ನೇಮಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ರಾಜನ ರಕ್ಷಣೆಯ ಭಾರವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ವಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವನು]

ಅಗ್ನಿರ್ವಾ ಏಷ್ ವೈಶ್ವಾನರಃ ಪಂಚನೇನಿರ್ಯತ್ಪುರೋಹಿತಸ್ತಾಭೀ
 ರಾಜಾನಂ ಪರಿಗೃಹ್ಯ ತಿಷ್ಠತಿ ಸಮುದ್ರ ಇವ ಭೂಮಿಂ ||

ಉಕ್ತೋಪಚಾರೇಣ ಸ್ತ್ರೀತಂ ಪುರೋಹಿತಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾಂತೇನ ಪ್ರಕಂಸತಿ—ಯೋಽಯಂ
 ಪುರೋಹಿತೋಽಸ್ತಿ ಸ ಏಷ್ ಪಂಚಮೇನಿಃ ಪಂಚವಿಧೋಗೃಹಕ್ರಿಯುಕ್ತೋ ವೈಶ್ವಾ-
 ನರನಾಮಕೋಽಗ್ನಿರೇವ ನಿಗ್ರಹಾನುಗ್ರಹಯೋರಗ್ನಿವಚ್ಛಕ್ರಿಸ್ತಾತ್ | ಪುರೋಹಿತಸ್ತಾಭಿಃ
 ಶಾಂಶಾಭಿಃ ಶಕ್ತಿಭಿಃ ರಾಜಾನಂ ಪರಿಗೃಹ್ಯ ಪರಿತಃ ಸ್ತ್ರೀಕೃತ್ಯ ತಿಷ್ಠತಿ | ಯಥಾ ಸಮುಪ್ಸೋಃ ಭೂಮಿಂ
 ಪರಿತಃ ತಿಷ್ಠತಿ ತದ್ಭಕ್ತ್ ||

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಉಪಚಾರಾದಿಗಳಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟನಾದ ಪುರೋಹಿತನನ್ನು ಪ್ರಕಂಸೆ ಮಾಡುವರು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಐದು ವಿಧವಾದ ಮೇನಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪುರೋಹಿತನು ವೈಶ್ವಾನರನೆಂಬ ಅಗ್ನಿಯಸ್ವರೂಪವೇ ಆಗಿರುವನು. ಎಂದರೆ ವೈಶ್ವಾನರನಾಗಿಯಂತೆ ನಿಗ್ರಹಾನುಗ್ರಹಕ್ರಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವನು. ಪುರೋಹಿತನಿಗೆ ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನೂ ಕೆಡುಕನ್ನೂ ಮಾಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿರುವುದು. ಉಪಚಾರಗಳಿಂದ ಪ್ರೀತನಾದ ಪುರೋಹಿತನು ರಾಜನನ್ನು ತನ್ನ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅವನನ್ನು ಸರ್ವಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ ಕಾಪಾಡುವನು. ಹೇಗೆಂದರೆ ಸಮುದ್ರವು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಅವರಿಸಿರುವುದೋ ಅದರಂತೆ ಪುರೋಹಿತನು ರಾಜನನ್ನು ಸಮಸ್ತ ವಿಪತ್ತುಗಳಿಂದಲೂ ಕಾಪಾಡುವನು.

ಅಯುನಮಾರ್ಯಸ್ಯ ರಾಷ್ಟ್ರಂ ಭವತಿ ನೈನಂ ಪುರಾಽಯುಷಃ
 ಪಾಣೋ ಜಹಾತ್ಯಾಜರಸಂ ಜೀವತಿ ಸರ್ವಮಾಯುರೇತಿ ನ
 ಪುನರ್ವಿಧಿಯತೇ ಯಸ್ಯೈವಂ ವಿದ್ವಾನ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ರಾಷ್ಟ್ರ-
 ಗೋಪಃ ಪುರೋಹಿತಃ |

ಪುರೋಹಿತವಶಾದನಿಷ್ಠಂ ಪರಿಹಾರಯತಿ—ಯಸ್ಯ ರಾಜ್ಞ ಏವಂ ವಿದ್ವಾನ್ ನೇದ-
 ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತಪ್ರಕಾರೇಣ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮೋ ಬೋಧಯಿತುಮಭಿಜ್ಞೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ರಾಷ್ಟ್ರಗೋಪೋ
 ರಾಜ್ಞಪರಿಪಾಲನಕ್ತನುಃ ಪುರೋಹಿತೋ ಭವತಿ | ಈದೃಶಸ್ಯಾರ್ಥಸ್ಯ ರಾಜ್ಞೋ ರಾಷ್ಟ್ರಮಯುನಂ
 ಕದಾಚಿದಪಿ ಪೃಥಗ್ಭಾವರಹಿತಂ ಭವತಿ | ಯು ಮಿತ್ರಜಾಮಿತ್ರಣಯೋಃ ಇತಿ ಧಾತುರಮಿತ್ರಣೇ
 ವರ್ತತೇ | ಅಯುನಮಿತಿ ಪದೇನ ಸ ನಿಷಿದ್ಧತೇ | ರಾಷ್ಟ್ರಮಸ್ಥಿರಂ ನ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ |
 ಅಥವಾಸ್ಯ ರಾಷ್ಟ್ರಮಯುನಮಾರಿ ಯುನವರಣರಹಿತಂ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಏನಂ ರಾಜಾನ್-
 ಮಾಯುಷಃ ಪುರಾ ಪ್ರಾಣೋ ನ ಪರಿತ್ಯಜತಿ ಅಪನ್ಯುತ್ಯುನ್ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತ ಏನಾ-
 ಜರಸಂ ಜರಾಪಥ್ಯಂತಂ ಸುಖೇನ ಜೀವತಿ | ಸರ್ವಮಾಯುರೇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಾಯಾಮುಖಿ ಜರಾಯಾ-
 ಮುಖಿಷ್ಯಂ ಸರ್ವಮಾಯುಃ ಪ್ರಾಪ್ತೋತಿ | ತತಃ ಸಕೃನ್ಮೃತ್ಯಾ ನ ಪುನರ್ವಿಧಿಯತೇ ಪುರೋಹಿತಃ
 ಮುಖೇನ ತತ್ಪ್ರಾಪ್ತಾನಂ ಸಂಪಾದ್ಯ ಮುಚ್ಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಇಂತಹ ರಾಜನ ಎಂದರೆ ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಗಳನ್ನು ವಿವೇಚಿಸಿ ಬೋಧಿಸಲು ಶಕ್ತ
 ನಾಗಿರುವನನೂ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಅಪಾಯವಾಗದಂತೆ ರಾಜ್ಞಪರಿಪಾಲನೆಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಕಾಲೋಚಿತವಾದ ಉಪದೇಶಾದಿಗಳಿಂದ
 ರಾಜನಿಗೆ ಸಹಾಯಕನೂ ಆದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಪುರೋಹಿತನನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ರಾಜನ ರಾಜ್ಯವು ಯಾನಾಗಲೂ ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿರು-
 ವುದು. ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಶಾಂತಿಯು ತಲೆದೋರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಜೆಗಳು ಸುಖದಿಂದಿದ್ದು ರಾಜ್ಯವು ಈ ರೀತಿ ಬಾಧೆ ರಹಿತವಾಗಿ
 ರುವುದು. ಅವನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಯುನವಕರು ಮೃತ್ಯುವಶರಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ, ನೂರು ವರ್ಷ ಪೂರ್ತಿ ಯಾಗುವವರೆಗೂ
 ಯಾರಿಗೂ ಅಪಮೃತ್ಯು ಭಯವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ರಾಜನಿಗೂ ಸಹ ಅಪಮೃತ್ಯು ಭಯವಿಲ್ಲದೆ ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದು ಜೀವಿಸಿ-
 ವನು. ವೃದ್ಧನಾಗುವವರೆಗೂ ರೋಗಾದಿರಹಿತನಾಗಿ ಸುಖದಿಂದ ಜೀವಿಸುವನು. ತನಗೆ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವ ಪರ್ಯಂತರ
 ಎಂದರೆ ನೂರು ವರ್ಷಗಳವರೆಗೆ ಜೀವಿಸುವನು. ಆ ರಾಜನು ಪುರೋಹಿತನ ತತ್ವವನ್ನೇ ಅರಿತವನು ಪಡೆಯುವುದರಿಂದ
 ಮರಣಾಂತರ ಸದ್ಗತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಿಲ್ಲದೆ ಪುನರ್ಜನ್ಮದ ಮತ್ತು ಪುನರ್ಮರಣದ ಭಯವು ಅವನಿಗಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಕ್ಷತ್ರೇಣ ಕ್ಷತ್ರಂ ಜಯತಿ ಬಲೇನ ಬಲಮಶ್ನುತೇ ಯಸ್ಯೈವಂ ವಿದ್ವಾನ್
 ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ರಾಷ್ಟ್ರಗೋಪಃ ಪುರೋಹಿತಃ ||

ಅನಿಷ್ಠಪರಿಹಾರಂ ದರ್ಶಯಿತ್ವೇಷ್ವಪ್ರಾಪ್ತಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಉಕ್ತವಿಧಿಪುರೋಹಿತಯುಕ್ತೋ
 ರಾಜಾ ಸ್ವಕೀಯೇನ ಕ್ಷತ್ರೇಣ ಕುಮಾರಾದಿನಾ ಪರಕೀಯಂ ಕ್ಷತ್ರಂ ಕುಮಾರಾದಿಕಂ ಜಯತಿ |
 ತಥಾ ಸ್ವಕೀಯೇನ ಬಲೇನ ಸೈನ್ಯೇನ ಪರಕೀಯಂ ಬಲಂ ಸೈನ್ಯಮಶ್ನುತೇ ವ್ಯಾಪ್ನೋತಿ ಅಧಿ-
 ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಇಂತಹ ಉತ್ತಮಪುರೋಹಿತನಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ರಾಜನು ಉತ್ತಮನಾದ ಪುತ್ರನನ್ನು ಪಡೆದು ತನ್ನ ಶೌರ್ಯ ಪರಾಕ್ರಮಗಳಿಂದ ಶತ್ರುರಾಜನನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸುವನು. ಪರಕೀಯ ಸೈನ್ಯಬಲವನ್ನು ತನ್ನ ಸ್ವಸೈನ್ಯಬಲದಿಂದ ಸೋಲಿಸುವನು.

ತಸ್ಮೈ ವಿಶಃ ಸಂಜಾನತೇ ಸಂಮುಖಾ ಏಕಮನಸೋ ಯಸ್ಯೈವಂ
ವಿದ್ವಾನ್ಪ್ರಾಹ್ಮಣೋ ರಾಷ್ಟ್ರಗೋಪಃ ಪುರೋಹಿತಃ ||

ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತೈನಿಷ್ಟಪರಿಹಾರೌ ದರ್ಶಯಿತ್ವಾ ಪ್ರಜಾನುರಾಗಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಉಕ್ತವಿಧ
ಪುರೋಹಿತಯುಕ್ತಾಯ ತಸ್ಮೈ ತಸ್ಯ ರಾಷ್ಟ್ರೋ ವಿಶಃ ಪ್ರಜಾಃ ಸಂಜಾನತೇ ರಾಜ್ಞಾ ಸಹೈಕ-
ಮತ್ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ತೌವಂತಿ | ಪ್ರಾಪ್ಯ ಚ ಪರಸ್ಪರಮಪ್ಯೇಕಮನಸ್ಯಾ ರಾಜ್ಞಃ ಸಂಮುಖಾ ಧವಂತಿ |
ನ ತು ಕಸ್ಮಿನ್ನಪಿ ಕಾರ್ಯೇ ವಿಮುಖಾಃ |

ಈ ರಾಜನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಜೆಗಳು ಏಕಮನಸ್ಕರಾಗಿ ಎಂದರೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಹಕಾರದಿಂದ ವರ್ತಿಸುತ್ತಾ ರಾಜನ
ಅಜ್ಞಾನವರ್ತಗಳಾಗಿರುವರು. ರಾಜನ ಕಾರ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಜನರು ಎಂದಿಗೂ ವಿಮುಖರಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ.

English Translation

(Agni protects the King who appoints a house-priest)

This Agni Vaisvanara, who is the Purohita, is possessed of five destructive powers. With them he surrounds the king for his defence, just as the sea surrounds the earth. The empire of such a ruler (arya) will be safe. Neither will he die before the expiration of the full life term (100 years); but live up to his old age, and enjoy the full term apportioned for his life. Nor will he die again for he is free from being born again as a mortal, if he has a Brahmana who possesses such a knowledge as his Purohita, and guardian of his empire; for he obtains by means of his own royal dignity that for another, his son, and by means of his bravery that of another. The subjects of such a king obey him unanimously and undivided.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪ್ರಾಯಶಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯೇ ಚತ್ವಾರಿಂಶತ್ಪ್ರಾಯೋ ದ್ವಿತೀಯಃ ಖಂಡಃ
ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ನಲವತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಅಥ ಚತ್ವಾರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ತೃತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ನಲವತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು

[ಪುರೋಹಿತನ ಕರ್ತವ್ಯದ ಅವಶ್ಯಕತೆಯನ್ನು ಮುಗ್ಧೇದದ ಮೂರು ಮುಳ್ಳುಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿರುವುದು.]

ತದವ್ಯೇತದ್ವಸಿಣೋಕ್ತಂ | ಸ ಇದ್ರಾಜಾ ಪ್ರತಿಜನ್ಯಾನಿ ವಿಶ್ವಾ ಶುಷ್ಕೇಣ
ತಸ್ಯಾವಭಿ ವೀರ್ಯೇಣೇತಿ ||

ಪುರೋಹಿತಮಹಿಮಾನಂ ದರ್ಶಯತುಂ ಮಂತ್ರಮುದಾಹರತಿ — ತದೇಶ್ವರೋಹಿತ
ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವುಷ್ಯುಷಿಣಾ ಮಂತ್ರದರ್ಶಿನಾ ತಿಸ್ತುಫಿಯಗ್ನಿರುಕ್ತಂ—

ತತ್ರ ಪ್ರಥಮಾಯಾ ಯಜಃ ಪೂರ್ವಾರ್ಧಂ ದರ್ಶಯತಿ — ಸ ಇತ್ಸು ಏವ ಪುರೋಹಿತ-
ಯುಕ್ತೋ ರಾಜಾ ಪ್ರತಿಜನ್ಯಾನಿ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಬಲಾನಿ ವಿಶ್ವಾ ಸರ್ವಾಣಿ ಶುಷ್ಕೇಣ ವೀರ್ಯೇಣ
ಸ್ವಕೀಯೇನಾಧಿಕೇನ ಬಲೇನಾಧಿತಸ್ಯಾವಭಿಷ್ಠತಿ ಅಭಿಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪುರೋಹಿತನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕೆಲವು ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ತಿಳಿಸುವರು-
ಪುರೋಹಿತನ ಮಹತ್ವರೂಪವನ್ನು ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ಓರ್ವಮಹಿಯೂ ಸಹ ಮೂರು ಮುಳ್ಳುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರು-
ವನು. ಈ ಮೂರು ಮುಳ್ಳುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಮುಳ್ಳಿನ ಪೂರ್ವಾರ್ಧವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಸ ಇದ್ರಾಜಾ
ಪ್ರತಿಜನ್ಯಾನಿ (ಮು.ಸಂ.೪-೫೦-೭) ಎಂಬುವುದೇ ಮೊದಲನೆಯ ಮುಳ್ಳು. ಪುರೋಹಿತನನ್ನು ನೇಮಿಸಿಕೊಂಡು ಅವನಿಂದ
ಸಹಿತನಾದ ರಾಜನು ತನ್ನ ಶತ್ರುಪಕ್ಷದ ಎಲ್ಲಾ ಸೈನ್ಯಬಲವನ್ನೂ ತನ್ನ ಸ್ವಕೀಯವಾದ ಸೈನ್ಯಬಲದಿಂದ ಸೋಲಿಸುವನು.

ಸಪತ್ನಾ ವೈ ದ್ವಿಷಂತೋ ಭ್ರಾತೃವ್ಯಾ ಜನ್ಯಾನಿ ತಾನೇವ ತಚ್ಚುಷ್ಕೇಣ
ವೀರ್ಯೇಣಾಧಿಷ್ಠತಿ||

ಅಸ್ಯಾರ್ಧಸ್ಯ ತಾತ್ರಯಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಜನ್ಯಾನೀತ್ಯನೇನ ಸಪತ್ನಾ ಏವಾಧಿಧೀಯಂತೇ |
ಸಪತ್ನಕಲ್ಪಸ್ಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಂ ದ್ವಿಷಂತೋ ಭ್ರಾತೃವ್ಯಾ ಇತಿ | ತಾನೇವ ಭ್ರಾತೃವ್ಯಾಂಸ್ತತ್ತೇನ
ಶುಷ್ಕೇಣಾಧಿಕೇನ ವೀರ್ಯೇಣ ಸಾಮರ್ಥ್ಯೇನಾಧಿಷ್ಠತಿ ಅಭಿಭವತಿ ||

ಜನ್ಯಾನಿ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಶತ್ರುನೆಂದರ್ಥವು. ಸಪತ್ನ ಶುಕ್ಲೆ ದ್ವೇಷಿಸುವ ಶತ್ರುಗಳು ಎಂದರ್ಥವು. ಭ್ರಾತೃವ್ಯಾ
ಎಂದರೆ ವೀರೋಧಿಗಳು ಎಂದರ್ಥವು. ಇಂತಹ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ರಾಜನು ತನ್ನ ಅಧಿಕವಾದ ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳಿಂದ
ಸೋಲಿಸುವನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಬೃಹಸ್ಪತಿಂ ಯಃ ಸುಭೃತಂ ಬಿಭರ್ತಿ ತಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿರ್ಹ ವೈ ದೇವಾನಾಂ
ಪುರೋಹಿತಸ್ತಮನ್ವನೈ ಮನುಷ್ಯರಾಜ್ಞಾಂ ಪುರೋಹಿತಾ ಬೃಹಸ್ಪತಿಂ
ಯಃ ಸುಭೃತಂ ಬಿಭರ್ತಿ ತಿ ಯದಾಹ ಪುರೋಹಿತಂ ಯಃ
ಸುಭೃತಂ ಬಿಭರ್ತಿ ತೈವ ತದಾಹ ||

ತೃತೀಯಂ ಪಾದಮನೂದ್ಯ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ — ಯೋ ಬೃಹಸ್ಪತಿಂ ಬೃಹಸ್ಪತಿತುಲ್ಯಂ
ಪುರೋಹಿತಂ ಸುಭೃತಂ ಯಥಾ ಸ್ಯಾತ್ಸಮ್ಯಗವಸ್ಯಾಪ್ಯೇತಿ ಯಾವತ್ | ತಥಾ ಬಿಭರ್ತಿ ಪೋಷಯತಿ
ಸ ಇದ್ರಾಜೇತಿ ಪೂರ್ವತ್ರಾನ್ವಯಃ | ಯೋ ದೇವಾನಾಂ ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ ಪುರೋಹಿತಸ್ತಂ ಬೃಹಸ್ಪತಿ
ಮನು ಪಶ್ಚಾನ್ನನುಷ್ಯರಾಜ್ಞಾ ಮನೈ ಪುರೋಹಿತಾ ವರ್ತಂತೇ | ಅತಃ ಪುರೋಹಿತಾನಾಂ ಬೃಹಸ್ಪತ್ಯ-
ನುಸಾರಿತ್ವಾದ್ಯುಹಸ್ಪತಿಮಿತ್ಯಾದಿಪದೇನ ಪುರೋಹಿತವಿಷಯಮೈವೈತದ್ವ್ಯಾಕ್ಯಂ ಮಂತ್ರ ಆಹ ||

ಮೊದಲನೇ ಮುಕ್ತಿನ ಮೂರನೇ ಪಾದವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪುರೋಹಿತ
ನಾಗಿರುವನು. ಮನುಷ್ಯ ಪುರೋಹಿತರನ್ನೂ ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕರೆಯುವ ರೂಢಿಇದೆ. ಇಂತಹ ಬೃಹಸ್ಪತಿಸ್ವರೂಪ
ನಾದ ಪುರೋಹಿತನನ್ನು ಪೋಷಿಸಿ ಕಾಪಾಡುವವನೇ ರಾಜನೆನಿಸುವನು. ಅಂತಹ ರಾಜನ ವಿಷಯವನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ
ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ವಲ್ಲೂಯತಿ ವಂದತೇ ಪೂರ್ವಭಾಜಮಿತ್ಯಪಚಿತಿವೇವಾಸ್ಮಾ
ವಿತದಾಹ ||

ಚತುರ್ಥಂ ಪಾದಮನೂದ್ಯ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ — ಸ ರಾಜಾ ಪೂರ್ವಭಾಜಂ ಪ್ರಥಮಶೋ ಭಜನ-
ಯುಕ್ತಂ ಪುರೋಹಿತಂ ಸ ಹಿ ರಾಜಾನಂ ತದೀಯಹಿತವಿಚಾರೇಣ ಪ್ರಥಮತೋ ಭಜತಿ |
ಶಾಧ್ಯಂತ ವಲ್ಲೂಯತಿ ರಾಜಾರ್ಚಯತಿ | ವಂದತೇ ನಮಸ್ಕರೋತಿ | ಏತದನೇನ ಪಾದೇನಾಸ್ಮಾ
ಅಸ್ತಿಸ್ಯಜಮಾನೇಽಪಚಿತಿವೇವ ಪೂಜಾಮೇವ ಮಂತ್ರ ಆಹ |

ಮೊದಲನೇ ಮುಕ್ತಿನ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ಇಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಭಾಜಂ ಎಂದರೆ ಮೊದಲು ಗೌರವಿಸ
ಲ್ಪಡಲು ಅಥವಾ ಅರ್ಚಿಸಲ್ಪಡಲು ಯೋಗ್ಯನಾದವನೆಂದರ್ಥವು. ರಾಜನಾದವನು ಮೊದಲು ಗೌರವಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ
ಪುರೋಹಿತನನ್ನು ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಮೊದಲು ಗೌರವಿಸಿ ಪೂಜೆಮಾಡುವನು ಮತ್ತು ಅವನನ್ನು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ನಮಸ್ಕರಿಸುವನು.
ಯಜಮಾನನಾದ ರಾಜನು ತನ್ನ ಪುರೋಹಿತನಲ್ಲಿ ಗೌರವ ಅಭಿಮಾನಗಳನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿ ಅವನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವನೆಂದು ಈ
ಮಂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸ ಇತ್ಯೇತಿ ಸುದ್ಧಿತ ಓಕಸಿ ಸ್ವ ಇತಿ ಗೃಹಾ ವಾ ಓಕಃ ಸ್ವೇಷ್ಟೇವ
ತದ್ಗೃಹೇಷು ಸುಹಿತೋ ವಸತಿ ||

ದ್ವಿತೀಯಸ್ಯಾ ಋಚಃ ಪ್ರಥಮಂ ಪಾದಮನೂದ್ಯ ವ್ಯಾಚಷ್ಟೈ—ಸ ಇತ್ಸುವಿನರಾಜಾ ಪೂಜಿತಃ
ಪುರೋಹಿತಃ ಸುಪ್ರೀತಃ ಸ್ವೇ ಸ್ವಕೀಯ ಏ ವಾಕಸಿ ಗೃಹೇ ಕ್ಷೇತಿ ನಿವಸತಿ | ಓಳಃ ಶಬ್ದೇನಾತ್ರ ಗೃಹಾ
ಏವೋಚ್ಯಂತೇ | ತತಃ ಸ್ವೇಷ್ಟೇನ ಗೃಹೇಷು ಸುಪ್ರೀತೋ ವಸತೀತ್ಯುಕ್ತಂ ಭವತಿ ||

ಈಗ ಎರಡನೇ ಋಕ್ಕಿನ ಮೊದಲನೇ ಪಾದವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಸ ಇತ್ಸೈತಿ ಸುಧಿತ ಓಳಸಿ ಸ್ವೇ ಎಂಬುದೇ
ಎರಡನೇ ಋಕ್ಕಿನ ಪ್ರಥಮ ಪಾದವು. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ತನ್ನ ಪುರೋಹಿತನನ್ನು ಗೌರವಾದರಗಳಿಂದ ಸತ್ಕರಿಸುವ ರಾಜನು
ತನ್ನ ಸ್ವಂತಗೃಹ (ಆರಮನೆಯಲ್ಲಿ) ದಲ್ಲಿ ಸುಖವಾಗಿಯೂ ಸಂತೋಷದಿಂದಲೂ ವಾಸಮಾಡುವನು.

**ತಸ್ಮಾ ಇಳಾ ಪಿನ್ವತೇ ವಿಶ್ವದಾನೀಮಿತ್ಯನ್ತಂ ನಾ ಇಳಾನ್ವಮೇವಾಸ್ಮಾ
ಏಕದೂರ್ಜಸ್ವಚ್ಛತ್ಸದ್ಭವತಿ ||**

ದ್ವಿತೀಯಂ ಪಾದಮನೂದ್ಯ ವ್ಯಾಚಷ್ಟೈ—ತಸ್ಮೈ ಪುರೋಹಿತಯುಕ್ತಾಯ ರಾಜ್ಞ ಇಳಾಃ-
ನ್ವಮ್ | ವಿಶ್ವದಾನೀಂ ಸರ್ವಸ್ಮಿನ್ನಪಿ ಕಾಲ ಇದಾನೀಂ ತದಾನೀಮಿತ್ಯಾದಿವವಗಂತ್ವಮ್ |
ಪಿನ್ವತೇ ವರ್ಧತೇ | ಅನ್ವಸಮೃದ್ಧಿಭವತಿ | ಅಸ್ಮಿನ್ನಾದ ಇಳಾಶಬ್ದೇನಾನ್ವಮೇವೋಚ್ಯತೇ | ಏತದನ್ವ-
ಮಸ್ಮಾ ಅಸ್ಮಿನ್ನಾಜನಿ ಊರ್ಜಸ್ವತ್ಕ್ಷೇರಾದಿರಸೋಪೇತಂ ಶಕ್ತೃತ್ಸರ್ವದಾ ತಿಷ್ಠತಿ ||

ಎರಡನೇ ಋಕ್ಕಿನ ಎರಡನೇ ಪಾದವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಇಳಾ ಎಂದರೆ ಅನ್ನವು. ಪುರೋಹಿತಯುಕ್ತನಾದ
ರಾಜನಿಗೆ ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಅನ್ನ (ಆಹಾರ) ಸಮೃದ್ಧಿಯಾಗಿರುವುದು. ಮತ್ತು ಕ್ಷೇರಾದಿ ರಸಸಹಿತವಾದ ಅನ್ನದ್ಯಾಹಾರವು
ಯಾವಾಗಲೂ ಸಮೃದ್ಧಿಯಾಗಿರುವುದು.

**ತಸ್ಮೈ ವಿಶಃ ಸ್ವಯಮೇವಾನ್ವನಮಂತ ಇತಿ ರಾಷ್ಟ್ರಾಣಿ ವೈ ವಿಶೋ ರಾಷ್ಟ್ರಾ-
ಣ್ಯೇವೈನಂ ತತ್ಸವಯಮುಪನಮಂತಿ ||**

ತೃತೀಯಂ ಪಾದಮನೂದ್ಯ ವ್ಯಾಚಷ್ಟೈ—ತಸ್ಮೈ ಪುರೋಹಿತಯುಕ್ತಾಯ ರಾಜ್ಞೇನಿಶಃ
ಪ್ರಜಾಃ ಸ್ವಯಮೇವ ತದೀಯ ಪ್ರಯತ್ನನಿರಪೇಕ್ಷಾ ಆನಮಂತ ಅನಂತಿಂಪ್ರಾಪ್ತಾ ಭವಂತಿ | ಅಸ್ಮಿ -
ನ್ನಾದೇ ವಿಹಿಶಬ್ದೇನ ರಾಷ್ಟ್ರಾಣ್ಯೇನ ಪ್ರಚೋದೇತಾ ದೇಶಾಏವ ವಿನಕ್ಷತಾಃ | ತಾದ್ಯಶಾನಿ ರಾಷ್ಟ್ರಾ-
ಣ್ಯೇನಂ ಪುರೋಹಿತಯುಕ್ತಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯಂ ಸ್ವಯಮೇವ ಪ್ರಾಪ್ನುವಂತಿ ||

ಎರಡನೇ ಋಕ್ಕಿನ ಮೂರನೆಯ ಪಾದವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಈ ರಾಜನ ದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಸಮಸ್ತಪ್ರಜೆಗಳೂ
ಪುರೋಹಿತಯುಕ್ತನಾದ ರಾಜನಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸುವರು ಎಂದರೆ ಯಾರ ಪ್ರೇರಣೆಯೂ ಬಲವಂತವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಪ್ರಜೆಗಳ
ರಾಜನಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟಿರುವ ಪ್ರೀತ್ಯಾದರಗಳಿಂದಲೂ ರಾಜನ ಆಜ್ಞಾನುಸಾರಿಗಳಾಗಿ ರಾಜನನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸುವರು. ಇಲ್ಲಿ ವಿಹಿ
ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಜೆಗಳೂ ಎಂದರ್ಥವು.

ಯಸ್ಮಿನ್ಪ್ರಹ್ಮಾ ರಾಜನಿ ಪೂರ್ವ ಏ ತೀತಿ ಪುರೋಹಿತಮೇವೈತದಾ ಹ ||

ಚತುರ್ಥಂ ಪಾದಮನೂದ್ಯ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ—ಯಸ್ಮಿನ್ನಾಜನಿ ಬ್ರಹ್ಮಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ಹಿತಮುಸು-
ದಿತಸ್ತನ್ವಿವರ್ಮ ವಿತಿ ಪ್ರಥಮತೋ ಗಚ್ಛತಿ ಸ ಇತ್ಯಾಕ್ಷೇತೀತಿ ಪೂರ್ವಪ್ರಾಸ್ತಯಃ | ಅನೇನ ಪಾದೇನ
ಪೂರ್ವ ವಿತಿತ್ಯೇವ ಪುರೋಹಿತಮೇವ ಸುಂತೋಬ್ಲತೇ |

ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಯಾವ ರಾಜನಿಗೆ ಪುರೋಹಿತನು ಹಿತೋಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡುವನೋ
ಮತ್ತು ಆ ಪುರೋಹಿತನು ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಮೊದಲು ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡುವನೋ ಆ ರಾಜನು ತನ್ನ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಸುಖವಾಗಿ ವಾಸ
ಮಾಡುವನು.

ಅಪ್ರತೀತೋ ಜಯತಿ ಸಂ ಧನಾನೀತಿ ರಾಷ್ಟ್ರಾಣಿ ವೈ ಧನಾನಿ ತಾನ್ಯಶ್ರು-
ತೀತೋ ಜಯತಿ ||

ಸ್ತೀಯಸ್ಯಾ ಚುಚ್ಛೇ ಪಾದಮನೂದ್ಯ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ—ಅಯಂ ಪುರೋಹಿತಯುಕ್ತೋ ರಾಜಾಃ-
ಪ್ರತೀತಃ ಪ್ರತಿಕೂಲೈಃ ಶತ್ರುಭಿಃಶ್ಚ ಪ್ರಾಪ್ತಃ ಪ್ರತೀತಸ್ತದ್ವಿಪರೀತೋಽಪ್ರತೀತಃ | ಶತ್ರುಪ್ರಾಪ್ತಿರಹಿತಃ
ವಿನ ಧೂತ್ವಾ ಧನೋಪೇಶಾನಿ ರಾಷ್ಟ್ರಾಣಿ ಸಮ್ಯಗ್ಜನಯತಿ | ಅಸ್ಮಿನ್ನಾದೇ ಧನಶಬ್ದೇನ ರಾಷ್ಟ್ರಾಣ್ಯೇನ
ವಿನಕ್ಷಿತಾನಿ | ತಾನಿ ಸ್ವಯಂ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷರಹಿತವಿನ ಜಯತಿ |

ಈಗ ಮೂರನೆಯ ಮಕ್ಕನ ಮೊದಲನೇ ಪಾದವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಪುರೋಹಿತಯುಕ್ತನಾದ ರಾಜನಿಗೆ
ಪ್ರತಿಕೂಲರಾದ ಶತ್ರುರಾಜರುಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದ್ದರೂ ಅಂತಹ ಶತ್ರುರಾಜರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಧನಸಮೃದ್ಧವಾದ ಅವರ
(ಶತ್ರುರಾಜರು ದೇಶಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿ ತನ್ನ ವಶಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವನು. ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಧನಶಬ್ದವು ಸಮಸ್ತರಾಷ್ಟ್ರವನ್ನೂ
(ದೇಶವನ್ನೂ) ಸೂಚಿಸುವುದು.

ಪ್ರತಿಜನ್ಯಾನ್ಯತ ಯಾ ಸಜನ್ಯೇತಿ ಸಪತ್ನಾ ವೈ ದ್ವಿಷಂತೋ ಭ್ರಾತೃವ್ಯಾ
ಜನ್ಯಾನಿ ತಾನಪ್ರತೀತೋ ಜಯತಿ ||

ದ್ವಿತೀಯಂ ಪಾದಮನೂದ್ಯ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ—ಜನ್ಯಾನಿ ಶತ್ರುನಪ್ರತೀತಃ ಸ್ವಯಮಪ್ರತಿಪಕ್ಷೋ
ಜಯತೀತ್ಯನುವರ್ತತೇ! ಈ ಚ ಯಾ ಸೇನಾ ಸಜನ್ಯಾ ಶತ್ರುಸಹಿತಾ ತಾಮಪಿ ಜಯತಿ | ಅಸ್ಮಿನ್ನಾದೇ
ಜನ್ಯಶಬ್ದೇನ ಸಪತ್ನಾ ಅಭಿಧೀಯಂತೇ | ತಸ್ಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಂ ದ್ವಿಷಂತೋ ವೈ ಭ್ರಾತೃವ್ಯಾ ಇತಿ | ತಾನ್
ಭ್ರಾತೃವ್ಯಾನ್ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷರಹಿತೋ ಜಯತಿ ||

ಎರಡನೇ ಪಾದವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಅಪ್ರತೀತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತನಗೆ ವಿರುದ್ಧರಾದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಇತರರ
ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೆ ತಾನೇ ಜಯಿಸುವನೆಂದರ್ಥವು ಮತ್ತು ಸೇನಾಸಹಿತರಾಗಿ ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಶತ್ರುಗಳನ್ನೂ ಈ ರಾಜನು
ಜಯಿಸುವನು. ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಪತ್ನ ಎಂದರ್ಥವು. ಸಪತ್ನ ಎಂದರೆ ದ್ವೇಷಿಸುವ ಶತ್ರುಗಳು ಎಂದರ್ಥವು. ಈ
ರಾಜನು ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಶತ್ರುವನ್ನೂ ಜಯಿಸುವನು ಎಂದರ್ಥವು. ಈ ರಾಜನಿಗೆ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷರಾದ (ವಿರುದ್ಧರಾದ) ಶತ್ರು
ಗಳೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದರ್ಥವು.

ಅನಸ್ಯವೇ ಯೋ ವರಿವಃ ಕೃಣೋತಿೀತಿ ಯದಾಹಾ ವಸೀಯಸೇ ಯೋಽ-
ವಸೀಯಃ ಕರೋತಿೀತ್ಯೇವ ತದಾ ಹ |

ತೃತೀಯ ಸಾದಮನೂದ್ಯ ನ್ಯಾಚಷ್ಟೇ-ಅನಸ್ಯವೇ ವಸುರಹಿತಾಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಯ
ಪುರೋಹಿತಾಯ ಯೋ ರಾಜಾ ವರಿವಃ ಕೃಣೋತಿ ಪರಿಚರ್ಮಾಂಕರೋತಿೀತಿ ಮಂತ್ರೋ ಯದಾಹ
ತತ್ರಾವಸೀಯಸೇತ್ಯಂತದರಿದ್ರಾಯ ಧನರಹಿತಾಯ ಯೋ ರಾಜಾನ್ವಸಿಯೋಽತಿಶಯೇನ ಧನಿಕತ್ವಂ
ಕರೋತಿೀತ್ಯೇನೈವ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಮಂತ್ರೋ ಬ್ರೂತೇ ||

ಈಗ ಮೂರನೇ ಪಾದವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಧನರಹಿತನೂ, ದಂದ್ರನೂ ಆದ ಪುರೋಹಿತನಿಗೆ ಅತಿಶಯವಾಗಿ
ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಉಪಚಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ರಾಜನು ಶತ್ಪುರಾಜರನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಸುಖದಿಂದಿರುವನು ಎಂಬ ವಿಷಯ
ವನ್ನು ಈ ಮಂತ್ರವು ವಿವರಿಸುವುದು.

ಬ್ರಹ್ಮಣೇ ರಾಜಾ ತಮವಂತಿ ದೇವಾ ಇತಿ ಪುರೋಹಿತಮೈವೈತದಭಿವದತಿ ||

ಚತುರ್ಥಂ ಸಾದಮನೂದ್ಯ ನ್ಯಾಚಷ್ಟೇ-ಬ್ರಹ್ಮಣೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಯ ಪೂರ್ವೋಕ್ತೇನಾನ್ವಸ್ಯ
ಇತಿ ಚತುರ್ಥ್ಯಂತೇನಾನ್ವೇತಿ | ತಥಾ ರಾಜೇತಿ ಪದಂ ಯ ಯ ಇತ್ಯನೇನಾನ್ವೇತಿ ತಂ ತಾದ್ಯತಂ
ಪುರೋಹಿತಪೂಜಕಂ ರಾಜಾನಂ ದೇವಾ ಅವಂತಿ ಪಾಲಯಂತಿ | ಏತದೇತೇನ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಇತಿ ಪದೇನ
ಪುರೋಹಿತಮೇವ ಮಂತ್ರೋಽಧಿವದತಿ ||

ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾದ ಪುರೋಹಿತನಿಗೆ ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು
ಆದರಿಸುವ ರಾಜನನ್ನು ದೇವತೆಗಳ ರಕ್ಷಿಸುವವರು ಅಥವಾ ಪಾಲಿಸುವವರು, ಇಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಣೇ ಎಂಬ ಪದವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾದ
ಪುರೋಹಿತ ನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು.

English Translation

(Agni protects the King who appoints a house-priest)

This Agni Vaisvanara, who is the purohita, is possessed of five destruc-
tive powers. With them he surrounds the King for his defence, just as the
sea surrounds the earth. The empire of such a ruler (arya) will be safe.
Neither will he die before the expiration of the full life term (100 ydars) ; but
live up to his old age, and enjoy the full term apportioned for his life. Nor
will he die again for he is free from being born again as a mortal, if he has a
Brahmana who possesses such a knowledge as his Purohita, and guardian of his

empire : for he obtains by means of his own royal dignity that for another, his son, and by means of his bravery that of another. The subjects of such a King obey him unanimously and undivided.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪ್ರಾಂಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯೇ ಚತ್ವಾರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ತೃತೀಯಃ ಖಂಡಃ |

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ನಲವತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು.

ಚತ್ವಾರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಚತುರ್ಥಃ ಖಂಡಃ

ನಲವತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಖಂಡವು

[ಪುರೋಹಿತನ ಯೋಗ್ಯತೆ ಇತ್ಯಾದಿ-ಮೂರು ವಿಧ-ಪುರೋಹಿತರು-ಪುರೋಹಿತಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಇರುವ ಅರ್ಹತೆ-
ಯಾವ ಮಂತ್ರಪಠನದಿಂದ ಮತ್ತು ಯಾವ ಕರ್ಮದಿಂದ ರಾಜನು ಪುರೋಹಿತನನ್ನು ನೇಮಿಸಿ
ಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಇತ್ಯಾದಿ]

ಯೋ ಹ ವೈ ತ್ರೀನ್ಪುರೋಹಿತಾಂಸ್ತ್ರೀನ್ಪುರೋಧಾತ್ಮ್ಯಾನ್ನೇದ ಸ
ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ ಪುರೋಹಿತಃ ಸ ವದೇತ ಪುರೋಧಾಯಾ ಅಗ್ನಿರ್ವಾವ
ಪುರೋಹಿತಃ ಪೃಥಿವೀ ಪುರೋಧಾತಾ ನಾಯುರ್ವಾವ ಪುರೋ-
ಹಿತೋಽನ್ತರಿಕ್ಷಂ ಪುರೋಧಾತಾದಿತ್ಯೋ ನಾವ ಪುರೋಹಿತೋ ದ್ಯೌಃ
ಪುರೋಧಾತ್ಮ್ಯೇ ಹ ವೈ ಪುರೋಹಿತೋ ಯ ಏವಂ ವೇದಾರ್ಥ ಸ
ತಿರೋಹಿತೋ ಯ ಏವಂ ವೇದ ||

ಅಥ ಪುರೋಹಿತತ್ವಸ್ಯ ಯೋಗ್ಯಯೋಗ್ಯೌ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೌ ವಿವಿಂಶತ್ತಿ-ರಾಜ್ಞಾ ಸ್ತುಹಿತೋ-
ಪದೇಶಾರ್ಥಂ ಸ್ವಸ್ಯ ಪುರೋಹಿತೋಽವಸ್ಥಾಪಿತಃ | ತಸ್ಯ ಪುರೋಹಿತತ್ವಸ್ಯ ಯೋಗ್ಯಯಮವಸ್ಥಾಪಯಿತಾ
ರಾಜಾ ಸ ಪುರೋಧಾತಾ | ದೇವತಾಸು ಮಧ್ಯೇ ತ್ರಯಃ ಪುರೋಹಿತಾಃ ಸಂತಿ | ಯೇ ಚ ತ್ರಯಃ
ಪುರೋಧಾತಾರಸ್ತಾನುಭಯವಿಧಾನೋ ವೇದ ತಸ್ತುತಿಪಾದಕಂ ಮಂತ್ರಂ ಸರ್ವವಾಸುಸಂಧತ್ತ
ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಸ ತಾದ್ಯಕೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ ಪುರೋಹಿತೋ ಭವಿತುಂ ಯೋಗ್ಯಃ | ಸ ಚ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ

ಪುರೋಧಾಯೈ ಪುರೋಹಿತ್ಯಾರ್ಥಮಗ್ನೀತ್ಯಾದಿಮಂತ್ರಂ ನ ವೇದಜ್ಞಃ | ಅಗ್ನಿವಾಯ್ಯಾದಿತ್ಯಾಃ
ಪುರೋಹಿತರೂಪಾಃ ಪೃಥಿವ್ಯಂತರಿಕ್ಷದ್ಯುಲೋಕಾಃ ಪುರೋಧಾತ್ವ ರೂಪಾ ಇತಿ ಮಂತ್ರಾರ್ಥಃ | ಯಃ
ಪುಮಾನೇವಂ ವೇದಮಂತ್ರಾರ್ಥಮನುಸಂಧತ್ವ ಏಷ ಏವ ಯೋಗ್ಯಃ ಪುರೋಹಿತಃ | ಅಥ
ತದ್ಬ್ರೂಹ್ಮಣ್ಯೇನ ಯಃ ಪುಮಾನೇವಂ ನ ವೇದ ಸ ಪುರೋಹಿತಃ ಪುರೋಹಿತ್ಯಾದಂತರ್ಹಿತಸ್ತದ-
ಯೋಗ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ||

ರಾಜನಾದವನು ತನ್ನ ಹಿತೋಪದೇಶಾರ್ಥವಾಗಿ ನೇಮಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಪುರೋಹಿತನೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಂತಹ ಪುರೋಹಿತನನ್ನು ನೇಮಿಸುವ ರಾಜನಿಗೆ ಪುರೋಧಾತಾ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಎಂದರೆ ಪುರೋಹಿತನು ಮತ್ತು ಪುರೋಹಿತನನ್ನು ನೇಮಿಸುವವನು ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರು ಮಂದಿ ಪುರೋಹಿತರೂ ಅವರನ್ನು ನೇಮಿಸುವ ಮೂರು ಮಂದಿ ಪುರೋಧಾತ್ಯಗಳೂ ಇರುವರು. ಈ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಪುರೋಹಿತನಾಗಲು ಯೋಗ್ಯನು. ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಪುರೋಹಿತನನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ—ಅಗ್ನಿವಾರ್ತ ಪುರೋಹಿತ ಪೃಥಿವೀ ಪುರೋಧಾತಾ | ವಾಯುವಾರ್ತ ಪುರೋಹಿತಃ ಅಂತರಿಕ್ಷಂ ಪುರೋಧಾತಾ | ಆದಿತ್ಯೋ ವಾವ ಪುರೋಹಿತಃ ದ್ಯೌಃ ಪುರೋಧಾತಾ ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು ಎಂದರೆ, ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಪುರೋಹಿತನು ಪೃಥಿವಿಯು ಪುರೋಧಾತ್ಯವು (ಪುರೋಹಿತನನ್ನು ನೇಮಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ವ್ಯಕ್ತಿಯು) ; ವಾಯುವು ಪುರೋಹಿತನು, ಅಂತರಿಕ್ಷವು ಪುರೋಧಾತ್ಯವು ; ಆದಿತ್ಯನು ಪುರೋಹಿತನು, ದ್ಯೌಃ (ಪ್ರಕಾಶವು) ಪುರೋಧಾತ್ಯವು ಎಂದು ಈ ಮಂತ್ರದ ಅರ್ಥವು. ಈ ಮಂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದವನು ಪುರೋಹಿತನಾದನು ಅರ್ಹನು. ಇದನ್ನು ತಿಳಿಯದ ಪುರುಷನು ಪುರೋಹಿತ ಪದವಿಗೆ ಅರ್ಹನಲ್ಲ.

ತಸ್ಯ ರಾಜಾ ಮಿತ್ರಂ ಭವತಿ ದ್ವಿಷಂತಮಪಬಾಧತೇ ಯಸ್ಯೈವಂ ವಿದ್ವಾ-
ನ್ಪ್ರಾಹ್ಮಣೋ ರಾಷ್ಟ್ರಗೋಪಃ ಪುರೋಹಿತಃ | ಕ್ಷತ್ರೇಣ ಕ್ಷತ್ರಂ
ಜಯತಿ ಬಲೇನ ಬಲಮಶ್ನುತೇ ಯಸ್ಯೈವಂ ವಿದ್ವಾನ್ಪ್ರಾಹ್ಮಣೋ
ರಾಷ್ಟ್ರಗೋಪಃ ಪುರೋಹಿತಸ್ತಸ್ಯೈವಿಶಃ ಸಂಜಾನತೇ ಸಂಮುಖಾ
ಏಕಮನಸೋ ಯಸ್ಯೈವಂ ವಿದ್ವಾನ್ಪ್ರಾಹ್ಮಣೋ ರಾಷ್ಟ್ರಗೋಪಃ
ಪುರೋಹಿತಃ ||

ಯೋಗ್ಯಂ ಪುರೋಹಿತಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ಯಸ್ಯೈವಂ ವಿಧತ್ಯಾದಿಗುಣಯುಕ್ತಃ ಪುರೋಹಿತೋ
ಭವೇತ್ಸಸ್ಯ ರಾಷ್ಟ್ರೋ ದೇಶಾಂತರವರ್ತಿ ರಾಜಾ ಮಿತ್ರಂ ಬಂಧುಭವತಿ | ತಥಾ ದ್ವಿಷಂತಮನ್ಯಂ
ರಾಜಾಸಂ ಪುರೋಹಿತಯುಕ್ತೋ ರಾಜಾಪಬಾಧತೇ ವಿನಾಶಯತಿ ||

ಪ್ರಶಂಸಿ ದ್ವೇಧಾ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ಪೂರ್ವವದ್ಯಾತ್ಯೋಯಮ್ ||

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ಪುರೋಹಿತನನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ರಾಜನು ಇತರ ದೇಶಗಳ ರಾಜರಿಗಿಂತ ಸ್ನೇಹವಿಧಿರುವನು. ಆ ರಾಜನು ಈ ರಾಜರಿಗಿಂತ ಸ್ನೇಹವನ್ನೂ ಬಂಧುತ್ವವನ್ನೂ ಪಡೆಯಲಿಚ್ಛಿಸುವನು. ಹಾಗೆಯೇ

ತನಗೆ ಶತ್ರುವಾದ ರಾಜನನ್ನು ಪುರೋಹಿತವಹಿತನಾದ ರಾಜನು ಸೋಲಿಸುವನು. ಅದ್ದರಿಂದ ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ತಿಳಿದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಪುರೋಹಿತನು ರಾಷ್ಟ್ರದ ರಕ್ಷಣೆಗೂ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೂ ಅವಶ್ಯಕವು, ಇಂತಹ ಉತ್ತಮಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಪುರೋಹಿತನಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ರಾಜನು ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಮತ್ತು ಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳ ಪುತ್ರನನ್ನು ಒಡೆದು ತನ್ನ ಕಾರ್ಯ ಪರಾಕ್ರಮಗಳಿಂದ ಶತ್ರುರಾಜನನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸುವನು. ಪರಕೀಯ ಸೈನ್ಯಬಲವನ್ನು ತನ್ನ ಸೈನ್ಯಬಲದಿಂದ ಸೋಲಿಸುವನು. ಈ ರಾಜನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಜೆಗಳು ಏಕವಸ್ತುರಾಗಿ ಎಂದರೆ ರಾಜನೂ ಪ್ರಜೆಗಳೂ ಪರಸ್ಪರ ಸಹಕಾರದಿಂದ ವರ್ತಿಸುತ್ತಾ ರಾಜನ ಆಜ್ಞಾನುಸಾರಿಗಳಾಗಿ ಸುಖದಿಂದಿರುವರು.

[ರಾಜನು ಮಾತನಾಡುವ ಪುರೋಹಿತ ವರಣಮಂತ್ರ ಇತ್ಯಾದಿ]

ಭೂರ್ಭುವಃ ಸ್ವರೋಮಮೋಽಹಮಸ್ಮಿ ಸತ್ವಂ ಸ ತ್ವಮಪ್ಯಮೋಽಹಂ
ದ್ಯೌರಹಂ ಪೃಥಿವೀ ತ್ವಂ ಸಾಮಾಹಮೈಕ್ವಂ ತಾನೇಹ ಸಂವ-
ಹಾವದೈ | ಪುರಾಣ್ಯಸ್ಮಾನ್ಮಹಾಭಯಾತ್ | ತನೂರಸಿ ತನ್ವಂ ಮೇ
ಪಾಹಿ ||

ಅಥ ರಾಜ್ಞಃ ಪುರೋಹಿತವರಣಮಂತ್ರ ಮಾಹ—ಭೂರ್ಭುವಃ ಸ್ವರಿತಿ ಶಬ್ದೈರೋಕ್ತ-
ತ್ರಯಾಭಿವಾನಿಸ್ಯೋ ದೇವತಾ ಉಚ್ಯಂತೇ | ಪ್ರಜವೇನ ಪರಮಾತ್ಮಾ | ಏತೇ ಸರ್ವೇನುಗ್ರಹಂ.
ತ್ವಿತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯಃ | ಪುರೋಹಿತೋಽಹಮಮೋ ದ್ಯುಲೋಕರೂಪೋಽಸ್ಮಿ ತ್ವಂ ತು ಸ ಭೂಲೋಕ-
ರೂಪೋಽಸಿ | ಪುನರಪಿ ಸ ತ್ವಮಪ್ಯಮೋಽಹಮಿತ್ಯಭಿಧಾನಂ ದಾಡ್ಯಾರ್ಥಮ್ | ತಸ್ಮೈನ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಂ
ವ್ಯೌರಹಂ ಪೃಥಿವೀ ತ್ವಮಿತಿ | ತಥಾ ಸಾಮಸ್ಯ ರೂಪೋಽಹಮೈಕ್ವಂ ಸ್ವರೂಪಸ್ಯ ಸ್ಮಿತಿ ತಾವುಭಾವಾ-
ವಾಮಿಹ ರಾಷ್ಟ್ರ ಆ ಸಮಂತಾಪ್ತುರಾಣಿ ತದುಪಲಕ್ಷಿತಗ್ರಾಮಾಂಶ್ಚ ಸಂವಹಾವದೈ ಸಮ್ಯಗ್ವೈಹನಂ
ಪುರಾದಿನಿರ್ವಾಹಂ ಕರವಾವದೈ | ತ್ವಂ ಮಮ ತನೂಃ ಶರೀರಮಸಿ | ಅಹೋ ಮದೀಯಾಂ ತನ್ವಂ
ಶರೀರಮಸ್ಮಾದೈಹಿಕಾಮ್ಮುಕ್ತಾದಾಜ್ಞ ಮಹಾಭಯಾತ್ಪಾಹಿ ರಕ್ಷ ||

ಈ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪುರೋಹಿತನನ್ನು ವರಣಮಾಡುವಾಗ (ನೇಮಿಸುವಾಗ) ಪಠಿಸಬೇಕಾಗಿರುವುದು. ಭೂಃ ಭುವಃ ಸ್ವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಪೃಥಿವೀ ಅಂತರಿಕ್ಷ ಸ್ವರ್ಗ ಎಂಬ ಲೋಕಗಳ ಅಭಿವಾನನವೇವೆತೆಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವವು. ಓಂ ಎಂಬ ಪ್ರಣವವು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವವು. ಈ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲಾ ನನ್ನನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಪುರೋಹಿತನಾದ ನಾನು ದ್ಯು (ಸ್ವರ್ಗ) ಲೋಕದ ಸ್ವರೂಪನು. ನೀನು ಭೂಲೋಕದ ಸ್ವರೂಪನಾಗಿರುವೆ. ಮತ್ತು ನೀನು ಭೂಲೋಕಸ್ವರೂಪನಾಗಿರುವೆ. ನಾನು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಸ್ವರೂಪನಾಗಿರುವೆ (ವಿಷಯವನ್ನು ಒತ್ತಿ ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವಾಕ್ಯವು ಎರಡಾವರ್ತಿ ಪಠಿಸಬೇಕು) ಅದರಂತೆಯೇ ನಾನು ಸಾಮವೇದಸ್ವರೂಪನು. ನೀನು ಮುಗ್ಧೇದಸ್ವರೂಪನು ನಾವಿಬ್ಬರೂ ಈ ರಾಷ್ಟ್ರವನ್ನೂ (ದೇಶವನ್ನೂ) ಈ ದೇಶದ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸುವ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಸಕ್ತರಾಗಿರುವೆ ಎಂದರೆ, ರಾಷ್ಟ್ರಭಾರವರ್ವಹಣಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಸಹಾಯಮಾಡೋಣ. ನೀನು (ಪುರೋಹಿತ) ನನ್ನ (ರಾಜನ) ಶರೀರವಾಗಿ ರುವೆ. ಆದುದರಿಂದ ನೀನು ನನ್ನ ಶರೀರವನ್ನು ಈ ಲೋಕ ಮತ್ತು ಪರಲೋಕಸಂಭವಾದ ಭಯಾದಿಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿ ಕಾಪಾಡು. ಇದು ರಾಜನು ಪಠಿಸುವ ಮಂತ್ರವು ಈಂತಿ ರಾಜನು ಪುರೋಹಿತನನ್ನು ದೈಶಿಸಿ ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಪುರೋಹಿತನು ರಾಜನು ತನಗೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿರುವ ಆಸನವನ್ನು ಅಭಿಮಂತ್ರಿಸುವ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವನು.

ಯಾ ಓಷಧೀಃ ಸೋಮರಾಜ್ಞೇರ್ಬಹ್ವೀಃ ಶತವಿಚಕ್ಷಣಾಃ | ತಾಮಹ್ಯ-
ಮಸ್ವಿನ್ನಾಸನೇಽಚ್ಛಿದ್ರಂ ಶರ್ಮ ಯಚ್ಚತ ||

ಅನೇನ ಮಂತ್ರೇಣ ರಾಜ್ಞಾ ಕೃತೋ ಯಃ ಪುರೋಹಿತಸ್ತಸ್ಯ ರಾಜದತ್ತವಿಷ್ವರಾಭಿಮಂತ್ರಣ
ಮಾಹ—ಸೋಮೋ ರಾಜಾ ಯಾಸಾಮೋಷಧೀನಾಂ ತಾಃ ಸೋಮರಾಜ್ಞಃ | ಬಹ್ವೀಃ ಬಹು
ಜಾತೀಯಾಃ | ಶತವಿಚಕ್ಷಣಾಃ ಶತಶಾಖಾಭಿನ್ನಾಃ | ತಾದ್ಯತ್ಯ ಓಷಧಯೋ ಯಾಃ ಸಂತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಘಾ-
ವಿಧಾ ಹೇ ಓಷಧಯೋಽಸ್ವಿನ್ನಾಸನೇ ಸ್ವಣಾದಿನಿರ್ಮಿತಕಟಾದಿರೂಪೇ ಮಹ್ಯಂ ಪುರೋಹಿತಾಯ
ಚ್ಛಿದ್ರಂಹಿತಂ ಶರ್ಮ ದುಃಖಸ್ತರ್ಕರಹಿತಂ ಸುಖಂ ಯಚ್ಚತ ದತ್ತ ||

ಪುರೋಹಿತನು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ಆಸನವನ್ನು ತೃಣ, ಕುಳ, ದರ್ಭೆ, ಶಾಪ್ತ ಮೊದಲಾದ
ಸಸ್ಯವರ್ಗದ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಸ್ಯವರ್ಗ ಎಂದರೆ ಓಷಧಿ ವನಸ್ಪತಿಗಳನ್ನು ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಸ
ಲಾಗಿದೆ. ಈ ಆಸನಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಓಷಧಿಗಳಿಗೆ (ತೃಣ, ದರ್ಭೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ) ಸೋಮನು
ದೇವತೆಯು. ಈ ಓಷಧಿವನಸ್ಪತಿಗಳಿಗಲ್ಲಾ ಸೋಮದೇವತೆಯ ಅಧೀನಕ್ಕೊಳಪಟ್ಟಿರುವವು. ಇವುಗಳು ನಾನಾಜಾತಿಗೆ
ಸೇರಿದ ಸಸ್ಯಗಳು. ಅನೇಕಶಃಖೆ (ಕೊಂಬೆ) ಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾದವು. ಈ ಆಸನನಿರ್ಮಾಣದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ಇಂತಹ
ಓಷಧಿಗಳು ಪುರೋಹಿತನಾದ ನನಗೆ ಯಾವ ಬಾಧೆಯೂ ಇಲ್ಲದಂತೆ ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಈ ಮಂತ್ರದ
ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವಾಯಿತು. ಈ ರೀತಿ ಆಸನವನ್ನು ಅಭಿಮಂತ್ರಿಸುವ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಿ ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವಾಗ
ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವನು.

ಯಾ ಓಷಧೀಃ ಸೋಮರಾಜ್ಞೇರ್ವೇಷ್ಮಿತಾಃ ಪೃಥಿವೀಮನು | ತಾ
ಮಹ್ಯಮಸ್ವಿನ್ನಾಸನೇಽಚ್ಛಿದ್ರಂ ಶರ್ಮ ಯಚ್ಚತ ||

ಅಭಿಮಂತ್ರಣ ವಿಷ್ವರ ಉಪವೇಶನಮಾಹ—ವಂಶದಲಾದಿನಿರ್ಮಿತವಿಷ್ವರಗತಾ ಓಷಧಯಃ
ಪೃಥಿವೀಮನುವಿಷ್ಮಿತಾ ವಿಶೇಷೇಣ ಸ್ವಾಹಿತಾಃ | ತಾ ಮಹ್ಯಮಿತ್ಯಾದಿ ಪೂರ್ವಪಠ್ ||

ಸೋಮರಾಜನ ಅಧೀನಕ್ಕೊಳಪಟ್ಟ ಯಾವ ಓಷಧಿಗಳಿರುವವೋ ಅವುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಈ ಆಸನವನ್ನು
ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಹಾಗೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ನಾನು ಈ ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಾಗ ಈ
ಓಷಧಿಗಳು ನನಗೆ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಮಂತ್ರಾರ್ಥವಾಯಿತು.

ಅಸ್ವಿನ್ನಾಷ್ಟ್ರೇ ಶ್ರಿಯಮಾವೇಶಯಾಮ್ಯತೋ ದೇವೀಃ ಪ್ರತಿಪಶ್ಯಾ-
ಮ್ಯಾಪಃ ||

ಪುರೋಹಿತಸ್ಯ ಪಾದ್ಯಾರ್ಥಂ ಸಮಾನೀತಾನುಪಾನುಭಿಮಂತ್ರಣಮಂತ್ರಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಹೇ
ಆಪಃ ಪುರೋಹಿತೋಹವಸ್ವಿನ್ನಾಷ್ಟ್ರೇ ಶ್ರಿಯಮಾವೇಶಯಾಮಿ ಧನಾತಿಸಂಪದಂ ಸಂಪಾದಯಾಮಿ |
ಆತಃ ಕಾರಣಾದ್ದೇವೀದ್ಯೋಽಕನಾತಿಶಾ ಯುಷ್ಮಾನ್ವತಿ ಪಶ್ಯಾಮಿ ||

as follows, prati janyani uta ya sajanya. By janyani are enemies and `adversaries to be understood; he conquers them without any opposition. In the third quarter avasyave yo varivah karoti, there is said, " Who what king not being possessed of any wealth renders service varivah to a very indigent (Purohita)" In the last quarter of the verse brahmane raja tam avanti devah, i. e. " if the king is for the Brahman if he support him, then the gods protect him (the king)" he speaks about the Purohita.

ಇತಿ ಶ್ರೀನುತ್ಪಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಏತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಷ್ಯೇ ಚತ್ವಾರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಚತುರ್ಥಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಏತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ನಲವತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಅಥ ಚತ್ವಾರಿಂಶಾಧ್ಯಾಯೇ ಪಂಚಮಃ ಖಂಡಃ
ನಲವತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಖಂಡವು

ದಾಷನು ತನ್ನ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕಾದ ಮಾಯಾವಿದ್ಯವು. ಅದನ್ನು ಯಾರು
ಮೊದಲು ತಿಳಿಸಿದರು ಇತ್ಯಾದಿ

ಅಥಾತೋ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಪರಿಮರೋ ಯೋ ಹ ವೈ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಪರಿಮರಂ
ವೇದ ಪರ್ಯೇನಂ ದ್ವಿಷಂತೋ ಭ್ರಾತೃವ್ಯಾಃ ಪರಿ ಸಪತ್ನಾ-
ಮ್ನಿಯಂತೇ ||

ಅಥೋಕ್ತಪುರೋಹಿತಸಹಿತಸ್ಯ ಶತ್ರುಕ್ಷಯಾರ್ಥಂ ಕಂಚಿತ್ತಯೋಗಮಾಹ—ಅಥ
ಪುರೋಹಿತವ್ಯವಿಧಾನಾನಂತರಂ ಯತಃ ಪುರೋಹಿತೇನ ಸಂಸಾದ್ಯಃ ಶತ್ರುಕ್ಷಯೋಪೇಕ್ಷಿತೋಽತಃ
ಕಾರಣಾದ್ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಪರಿಮರ ಏತನ್ನಾಮಕಃ ಕರ್ಮವಿಶೇಷೋಽಭಿಧೀಯತ ಇತಿ ಶೇಷಃ | ಬ್ರಹ್ಮ-
ಶಬ್ದೇನಾತ್ರ ನಾಯುರ್ವಿವಕ್ಷಿತಃ | ಅಯಂ ವೈ ಬ್ರಹ್ಮ ಯೋಽಯಂ ಪವತ ಇತಿ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣ-
ತ್ವಾರ್ಥ | ತಸ್ಯ ನಾಯೋಃ ಪರಿತೋ ವಿದ್ಯುದಾದೀನಾಂ ಮರಣಪ್ರಕಾರಃ ಪರಿಮರ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ |

ತದ್ವಾನನಾರೂಪಸ್ಯ ಕರ್ಮವಿಶೇಷಸ್ಯ ತದೇವ ನಾನುಧೇಯಮ್ | ಯಃ ಪುನಾನ್ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಪರಿಮರಂ ಯದಾ ಮನಸಾ ಭಾವಯತಿ | ಏನಂ ಪರಿತ ಏತಸ್ಯ ಪರಿಶೋಧನಂ ಸ್ವಿಕಾಸುಸರ್ವಾಸು ದಿಶ್ವು ದ್ವೇಷಂ ಕುರ್ವಂತಃ ಶತ್ರ್ವೋ ಮ್ರಿಯಂತೇ | ಇದಾನೀಮೇನಂ ದ್ವಿಷಂತೋ ಜಾತ್ಯಾ ಶತ್ರ್ವಃ ಸಪತ್ನಾಸ್ತೇಸಿ ಪರಿಶೋ ಮ್ರಿಯಂತೇ | ತಸ್ಮಾದೇತದ್ವೇದನಂ ಸಂಪಾದನೀಯಮ್ ||

ಈಗ ಪುರೋಹಿತಸಹಿತನಾದ ರಾಜನ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕಾದ ಒಂದು ಪ್ರಯೋಗ ಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು. ಪುರೋಹಿತನ ಕ್ರಮ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿದನಂತರ ಶತ್ರುನಾಶವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ರಾಜನು ಒಂದು ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವುದು. ಈ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಪರಿಮರಃ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇದನ್ನು ಹೇಳುವರು. ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ವಾಯುವೆಂದರ್ಥವು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಯಂ ವೈ ಬ್ರಹ್ಮಾ ಯೋಽಯಂ ಪವತೆ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಸಾಕ್ಷ್ಯವಿರುವುದು. ಈ ವಾಯುವಿನ ಸುತ್ತಲೂ ವಿದ್ಯುದಾದಿ ಶಕ್ತಿಗಳು ಇದ್ದು ಮರಣವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವು. ಇದಕ್ಕೆ ಪರಿಮರಃ (ಸುತ್ತಲೂ ಮರಣವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿ) ಎಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ನಾನಾರೂಪಕರ್ಮ ವಿಶೇಷಗಳಿಗೂ ಇದೇ ಹೆಸರಿರುವುದು. ಯಾವ ಪುರುಷನು ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಪರಿಮರಂ (ಶತ್ರುನಾಶ) ಎಂಬ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಭಾವನೆ ಮಾಡುವನೋ ಅವನ ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿರುವ ದ್ವೇಷಿಸುವ ಶತ್ರುಗಳೆಲ್ಲರೂ ನಾಶವನ್ನೈದುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಸಪತ್ನ ಎಂದರೆ ದ್ವೇಷಿಸುವ ಶತ್ರುಗಳು. ಎಲ್ಲಾ ವಿಧ ಶತ್ರುಗಳೂ ನಾಶವಾಗುವರು ಎಂದರ್ಥವು. ಇದನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿರಬೇಕು.

ಅಯಂ ವೈ ಬ್ರಹ್ಮ ಯೋಽಯಂ ಪವತೇ ಪಂಚ ದೇವತಾಃ
ಪರಿಮ್ರಿಯಂತೇ ವಿದ್ಯುದ್ವ್ಯಷ್ಟಿಶ್ಚಂದ್ರಮಾ ಆದಿತೈಶೋಽಗ್ನಿಃ |

ವೇದನ ಸ್ವರೂಪಮಾಹ—ಯೋಽಯಂ ವಾಯುಃ ಪವತೇಂತರಿಕ್ಷೇ ಪಂಚರತಿ ಅಯಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದೇನ ವಿನಕ್ತತಃ | ಏತಾ ವಿದ್ಯುದಾದಯಃ ಪಂಚ ದೇವತಾ ವಾಯುಂ ಪರಿಮ್ರಿಯಂತೇ | ತಸ್ಯ ಪರಿಶೋ ವಿನಾಶಂ ಗಚ್ಯಂತಿ | ತದೇತದನುಸಂಧೇಯರೂಪಮ್ ||

ಇದರ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸದಾ ಬೀಸುತ್ತಿರುವ ವಾಯುವನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಎಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಪರಿಮರ (ಮಾದಕ ಶಕ್ತಿಗಳು) ಈ ಶಕ್ತಿಗಳು ಐದು ವಿಧವಾಗಿರುವುದು. ವಿದ್ಯುತ್, (ನಿರೀಲು), ವೃಷ್ಟಿ (ಮಳೆಯು) ಚಂದ್ರ ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿ ಎಂಬ ಐದು ವಿಧ ಮಾದಕ ಶಕ್ತಿಗಳೂ ವಾಯುವಿನ ಸುತ್ತಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವವು. ಈ ಶಕ್ತಿಗಳೇ ಶತ್ರುಗಳ ವಿನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವವು.

ವಿದ್ಯುದ್ವ್ಯಷ್ಟಿ ವಿದ್ಯುತ್ಯೈ ವೃಷ್ಟಿಮನು ಪ್ರವಿಶತಿ ಸಾಂಸ್ಪರ್ಧೀಂಯತೇ ತಾಂ
ನ ನಿರ್ಜಾನಂತಿ ||

ತತ್ರಾಂತರಂ ವಿದ್ಯುತೋ ಮೃತಿಂ ಪ್ರತಿಪಾದಯಂತಿಯೇಯಂ ವಿದ್ಯುದಸ್ತಿ ಸಾ ವಿದ್ಯುತ್ಯೈ ಪ್ರಕಾಶಂ ಕೃತ್ವಾ ಸಪತ್ನಾಸ್ತೈಮನುಪ್ರವಿಶತಿ | ಅತ ಏವ ಸಾಂಸ್ಪರ್ಧೀಯತೇಸಾಂಧಿರ್ನ ದೃಶ್ಯತೇ | ತಾಂ ವೃಷ್ಟೈ ಪ್ರವಿಷ್ಠಾಂ ವಿದ್ಯುತಂ ಕೃ ಗತಾ ಕುಕ್ರಸ್ಮಿತಾ ಮೃತೇತಿ ಮನುಷ್ಯಾ ನಿಶೇಷೇಣ ನ ಜಾನಂತಿ ||

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಐದು ವಿಧ ಶಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದಾದ ವಿದ್ಯುತ್ಪ್ರಸಾರವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಈ ವಿದ್ಯುತ್ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿ ಬೆಳಗಿ ಅನಂತರ ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುತ್ತಿರುವ ಮೇಘಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಹೋಗುವುದು. ಅನಂತರ ಅದು ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ವಿದ್ಯುತ್ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯ (ಸಿಡಿಲು) ಮೃತರಾದ ಮನುಷ್ಯರು ಆ ವಿದ್ಯುತ್ ಎಲ್ಲದ ಬಂದಿತು ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಯಿತು ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪವೂ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ.

ಯದಾ ವೈ ಮ್ನಿಯತೇಽಥಾಂತರ್ಧೀಯತೇಽಥೈನಂ ನ ನಿರ್ಜಾನಂತಿ ||

ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಮಾಹ-ಲೋಕೇ ಕಶ್ಚಿತ್ತು ರುಷೋ ಯಸ್ಮಿನ್ ಕ್ಷಣೇ ಮ್ನಿಯತೇ ತಸ್ಮಿನ್ನೇವ ಕ್ಷಣೇಽನ್ಯೈರ್ನ ದೃಶ್ಯತೇ | ತತೋ ಜನಾ ವಿಚಾರ್ಯಾಪಿ ಕ್ಷಗತಃ ಕುಶ್ಚಾವಸ್ಥಿತ ಇತ್ಯೇನಂ ಪುರುಷಂ ಮೃತಂ ನ ನಿರ್ಜಾನಂತಿ | ಯದ್ಯಪಿ ಕುಣಂ ಪಶ್ಯಂತಿ ತಥಾಪಿ ಜೀವಾತ್ಮಾನಂ ನ ಜಾನಂತೀವ ತಥೈವ ವಿದ್ಯುದ್ವಿನಾಶ ಇತಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಮ್ ||

ಇದಕ್ಕೆ ಒಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು. ವಿದ್ಯುತ್ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯ ಯಾವ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಪುರುಷನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದೋ ಆ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಅಂತರ್ಧಾನವಾಗುವುದು. ಅದನ್ನು ಯಾರೂ ನೋಡಲಾರರು. ವೃಷ್ಟಿ (ಮಳೆ) ಇಲ್ಲದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಈ ವಿದ್ಯುತ್ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ವಿದ್ಯುತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೇ ಸೇರಿಹೋಗಿ ಅದೃಶ್ಯವಾಗುವುದು. ಈ ವಿದ್ಯುತ್ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ಎಲ್ಲದ ಬಂದಿತು, ಎಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಯಿತು ಎಂಬುದನ್ನು ಯಾರೂ ತಿಳಿಯಲಾರರು. ಆದರೆ ಈ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಮೃತನಾದ ಪುರುಷನು ಹಿಂದಿನ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಜೀವಂತನಾಗಿದ್ದನು ಈಗ ಮೃತನಾಗಿರುವನು ಎಂಬುದನ್ನು ಮಾತ್ರ ಮನುಷ್ಯರು ತಿಳಿಯಬಲ್ಲರು. ಏಕೆಂದರೆ ಮೃತನಾದವನ ಶರೀರವು ಅಲ್ಲಿಯೇ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಕಾಣುತ್ತಿರುವುದು.

**ನ ಬ್ರೂಯಾದ್ವಿದ್ಯುತೋ ಮರಣೇ ದ್ವಿಷನ್ನೇ ಮ್ನಿಯಂತಾಂ ಸೋಽನ್ತ-
ರ್ಧೀಯತಾಂ ತಂ ಮಾ ನಿರ್ಜ್ಞಾಸಿಷುಂತಿ ||**

ಯಥೋಕ್ತಧ್ಯಾನವತೋ ಜಪ್ಯಮಂತ್ರಮಾಹ-ವಿದ್ಯುತೋ ಮರಣೇ ಸತಿ ಉಪಾಸಕೋ ದ್ವಿಷದಿತ್ಯಾದಿಕಂ ಮಂತ್ರಂ ಬ್ರೂಯಾತ್ | ತಸ್ಯಾಯಮರ್ಥಃ-ಇಯಂ ವಿದ್ಯುದಿವ ಮದೀಯಃ ಶತ್ರುಮ್ನಿಯತಾಂ ಸ ಪುನಃ ಕೇನಾಪಿ ನ ದೃಶ್ಯತಾಮ್ | ಅತೋ ವಿಚಾರ್ಯಾಪಿ ಕ್ಷಗತಃ ಕ್ವಾಶ್ಚ ಇತಿ ತಂ ಕತುಂ ತದೀಯಾ ಬಂಧವೋ ನಿಃ ಶೇಷೇಣ ಮಾ ಜಾನಂತಿತಿ ||

ಈ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಧ್ಯಾನಮಾಡುವಾಗ ಜಪಿಸುವ ಮಂತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು. ವಿದ್ಯುತ್ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯ ಶತ್ರುವಿನ ಮರಣವು ಸಂಭವಿಸಿದಾಗ ಉಪಾಸಕನು ದ್ವಿಷಮ್ಮೇ ಮ್ನಿಯಂತಾಂ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗುವ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು-ಇದರ ಅರ್ಥವು-ನನ್ನ ಶತ್ರುವಾದವನು ಈ ವಿದ್ಯುತ್ತಿನಂತೆ ಮೃತನಾಗಲಿ ಎಂದರೆ ಯಾರಿಗೂ ಗೋಚರವಾಗದಿರಲಿ. ಎಂದರೆ ಈ ಶತ್ರುವು ಯಾವ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಮೃತನಾದನು. ಆ ಶಕ್ತಿಯು ಎಲ್ಲದಿತ್ತು? ಈಗ ಎಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಯಿತು? ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಆ ಶತ್ರುವಿನ ಬಂಧುಗಳು ಎಷ್ಟು ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದರೂ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಅಸಮರ್ಥರಾಗಿರುವರು. ಇದು ಮಂತ್ರದ ಅರ್ಥವು.

ಪ್ರಿಸ್ತಂ ಹೈವೈನಂ ನ ನಿರ್ಜಾನಂತಿ

ಜಪಫಲಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಶೀಘ್ರಮೇವ ಮೃತಮೇನಂ ಶಕ್ತುಂ ತದೀಯಾ ಬಂಧವೋ
ನೈವ ಜಾನಂತಿ ||

ತಕ್ಷಣವೇ ಮೃತನಾದ ಶಕ್ತುವನ್ನು ಅವನ ಬಂಧುಗಳು ಯಾವ ವಿಷಯವನ್ನೂ ತಿಳಿಯಲಸಮರ್ಥರಾಗುವರು.

ವೈಷ್ಣಿವೈಃ ವೃಷ್ಟಾನ್ವ ಚಂದ್ರಮಸಮನುಪ್ರವಿಶತಿ ಸಾಂವತ್ಸರೀಯತೇ ತಾಂ
ನ ನಿರ್ಜಾನಂತಿ ಯದಾ ವೈ ಮ್ರಿಯತೇಽಥಾನ್ವರ್ಧೀಯತೇಽಥೈನಂ ನ
ನಿರ್ಜಾನಂತಿ ಸ ಬ್ರೂಯಾದ್ವೈಷ್ಣೇಮರ್ಕಣೇ ದ್ವಿಷನ್ಯೇ ಮ್ರಿಯತಾಂ
ಸೋಽನ್ವರ್ಧೀಯತಾಂ ತಂ ಮಾ ನಿರ್ಜ್ಞಾಸಿಷುರಿತಿ ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ಹೈವೈನಂ
ನ ನಿರ್ಜಾನಂತಿ |

ವಿದ್ಯುತ ಇವ ವೃಷ್ಟೇರ್ವಿನಾಶಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಯೇಯಂ ವೃಷ್ಟಿರಸ್ತಿ ಸೇಯಂ ವೃಷ್ಟಾನ್ವ
ಭೂಮಾ ಜಲಂ ಪಾತಯಿತ್ವಾ ಸ್ವಯಮಾಪ್ಯಮಂಡಲೂಪಂ ಚಂದ್ರಮಸಮನುಪ್ರವಿಶತಿ | ಅನ್ಯ-
ತ್ಕೂರ್ವವದ್ಯೋಜ್ಯಮ್ ||

ವೃಷ್ಟಿಯು ಮಾಡುವ ಶಕ್ತುವಿನಾಶಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು. ವೃಷ್ಟಿಯು ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸಿ
ಅನಂತರ ಜಲರೂಪವಾದ ಚಂದ್ರಮಂಡಲವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಲೀನವಾಗುವುದು. ಇದನ್ನು ಯಾರೂ ನೋಡಲಾರರು.
ಹಾಗೆಯೇ ಮೃತನಾಗುವವನು ಹೇಗೆ ಮೃತನಾಗುವನು ಎಂಬುದನ್ನೂ ಯಾರೂ ತಿಳಿಯಲಾರರು. ಇದೇರೀತಿಯಲ್ಲಿ
ನನ್ನ ಶಕ್ತುವೂ ಮೃತನಾಗಲಿ ಅದನ್ನು ಯಾರೂ ತಿಳಿಯದಿರಲಿ ಎಂದು ರಾಜನು ಹೇಳುವನು.

ಚಂದ್ರಮಾ ವಾ ಅಮಾವಾಸ್ಯಾಯಾಮಾದಿತ್ಯಮನುಪ್ರವಿಶತಿ ಸೋಽನ್ವ-
ರ್ಧೀಯತೇ ತಂ ನ ನಿರ್ಜಾನಂತಿ ಯದಾ ವೈ ಮ್ರಿಯತೇಽಥಾನ್ವರ್ಧೀ-
ಯತೇಽಥೈನಂ ನ ನಿರ್ಜಾನಂತಿ ಸ ಬ್ರೂಯಾಚ್ಚಂದ್ರಮಸೋ ಮರ್ಕಣೇ
ದ್ವಿಷನ್ಯೇ ಮ್ರಿಯತಾಂ ಸೋಽನ್ವರ್ಧೀಯತಾಂ ತಂ ಮಾ ನಿರ್ಜ್ಞಾಸಿ-
ಷುರಿತಿ ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ಹೈವೈನಂ ನ ನಿರ್ಜಾನಂತಿ ||

ಚಂದ್ರಮಸೋ ವಿನಾಶಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಅಯಂ ಚಂದ್ರಮಾ ಅಮಾವಾಸ್ಯಾಯಾಂ ತಿಥಿ
ಸಾಕಲ್ಯೇನಾದಿತ್ಯಮನುಪ್ರವಿಶತಿ | ಅನ್ಯತ್ ಪೂರ್ವಮ್ ||

ಚಂದ್ರನು ಮಾಡುವ ಶಕ್ತುವಿನಾಶವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಚಂದ್ರನು ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯ ದಿನದಲ್ಲಿ ಅದಿತ್ಯಮಂಡಲ
ವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಅಂತರ್ಧಾನನಾಗುವನು ಇದನ್ನು ಯಾರೂ ತಿಳಿಯಲಾರರು. ಮೃತನಾದ ಪುರುಷನು ಸಹ
ಅದಿತ್ಯನಾಗಿಯುವುದನ್ನು ಯಾರೂ ತಿಳಿಯಲಾರರು. ರಾಜನು ಹೀಗೆ ಹೇಳುವನು—ಇದರಂತೆಯೇ ಚಂದ್ರನೇ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ
ನನ್ನ ಶಕ್ತುವು ಮೃತನಾಗಿ ಕೂಡಲೇ ಅದಿತ್ಯನಾಗಲಿ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಯಾರೂ ತಿಳಿಯದಂತಾಗಲಿ.

ಅದಿತ್ಯೋ ವಾ ಅಸ್ತಂ ಯನ್ನಗ್ನಿಮನುಪ್ರವಿಶತಿ ಸೋಽನ್ವರ್ಧಿಫೇಯತೇ-
ತಂ ನ ನಿರ್ಜಾಢಂತಿ ಯದಾ ವೈ ಮ್ರಿಯತೇಽಥಾನ್ವರ್ಧಿಫೇಯತೇಽಥೈನಂ
ನ ನಿರ್ಜಾಢಂತಿ ಸ ಬ್ರೂಯಾದಾದಿತ್ಯಸ್ಯ ಮರಣೇ ದ್ವಿಷನ್ಯೇ ಮ್ರಿಯ-
ತಾಂ ಸೋಽನ್ವರ್ಧಿಫೇಯತಾಂ ತಂ ಮಾ ನಿರ್ಜ್ಞಾಸಿಷುರಿತಿ ಕ್ಷಿಪ್ರಂ
ಹೈವೈನಂ ನಿರ್ಜಾಢಂತಿ ||

ಅದಿತ್ಯಸ್ಯ ವಿನಾಶಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಅದಿತ್ಯೋ ಯದಾಸ್ತಮೇತಿ ತದಾಯಮಗ್ನಿಮನುಪ್ರ-
ವಿಶತಿ | ತದೇತತ್ಪ್ರತಿಪತ್ತೀಯೈಃ ಸಮಾಮ್ನಾತಮ್—“ ಅಗ್ನಿಂ ವಾ ಅದಿತ್ಯಃ ಸಾಯಂ ಪ್ರವಿಶತಿ
ತಸ್ಮಾದ್ಗ್ನಿದೂರಾನ್ವಕ್ತಂ ದದ್ಯತೇ ಉಭೇ ಹಿ ತೇಜಸೀ ಸಂಪದ್ಯೇತೇ ” ಇತಿ | ಅನ್ಯತ್ಪೂರ್ವವತ್ ||

ಅದಿತ್ಯನು ಮಾತುವ ಶಕ್ತವಿನಾಶವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಅದಿತ್ಯನು ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮುಳಗುವಾಗ ಅಗ್ನಿ
ಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವನು. ಇದನ್ನು ತೈತ್ತಿರೀಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದೆ—ಅಗ್ನಿಂ ವಾ ಅದಿತ್ಯಃ ಸಾಯಂ ಪ್ರವಿಶತಿ
ತಸ್ಮಾದ್ಗ್ನಿದೂರಾನ್ವಕ್ತಂ ದದ್ಯತೇ | ಉಭೇ ಹಿ ತೇಜಸೀ ಸಂಪದ್ಯೇತೇ || ಎಂದು ಸೂರ್ಯನು ಮುಳುಗಿದ
ನಂತರ ಯಾರಿಗೂ ಕಾಣದಂತೆ ಅದೃಶ್ಯನಾಗಿರುವನು. ರಾಜನು ಹೀಗೆ ಹೇಳುವನು—ಸೂರ್ಯನು ಯಾರಿಗೂ ಕಾಣದಂತೆ
ಅದೃಶ್ಯನಾಗಿರುವ ಹಾಗೆಯೇ ನನ್ನ ಶತ್ರುವೂ ಸಹ ಅದಿತ್ಯನು ಅದೃಶ್ಯನಾದಂತೆ ಮೃತನಾಗಿ ಯಾರಿಗೂ ಕಾಣದಂತೆ ಅದೃಶ್ಯ
ನಾಗಲಿ ತಕ್ಷಣವೇ ಯಾರೂ ಈ ಶತ್ರುವು ಹೇಗೆ ಮೃತನಾದನು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಹೋದದು ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನೂ ತಿಳಿಯದಂತಾಗಲಿ.

ಅಗ್ನಿರ್ವಾ ಉದ್ವಾನ್ವಾಯುಮನುಪ್ರವಿಶತಿ ಸ್ತೋಽನ್ವರ್ಧಿಫೇಯತೇ ತಂ
ನ ನಿರ್ಜಾಢಂತಿ ಯದಾ ವೈ ಮ್ರಿಯತೇಽಥಾಂತರ್ಧಿಫೇಯತೇಽ ಥೈನಂ
ನ ನಿರ್ಜಾಢಂತಿ ಸ ಬ್ರೂಯಾದಗ್ನೇರ್ಮರಣೇ ದ್ವಿಷನ್ಯೇ ಮ್ರಿಯತಾಂ
ಸ್ತೋಽನ್ವರ್ಧಿಫೇಯತಾಂ ತಂ ಮಾ ನಿರ್ಜ್ಞಾಸಿಷುರಿತಿ ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ಹೈವೈನಂ
ನ ನಿರ್ಜಾಢಂತಿ ||

ಅಗ್ನೀರ್ವಿನಾಶಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಉದ್ವಾನಗ್ನಿರುದ್ವಾನಮುಪಶಮುಂ ಪ್ರಾಪ್ನುವನ್ನಗ್ನಿ-
ರ್ವಾಯುಮನುಪ್ರವಿಶತಿ ವಾಯುಬಾಹುಲ್ಯೇ ದೀಪವಿನಾಶದರ್ಶನಾತ್ | ಅನ್ಯತ್ಪೂರ್ವವತ್ ||

ಅಗ್ನಿಯು ಮಾತುವ ಶಕ್ತವಿನಾಶ ಕ್ರಮವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಅಗ್ನಿಯು ಅಂಕೋಗುಳವಾಗ ವಾಯುವನ್ನು
ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಅಂತರ್ಧಾನನಾಗುವನು. ಅದೃಶ್ಯನಾಗಿ ಯಾರಿಗೂ ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಇದು ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ
ಇದರಂತೆಯೇ ಮೃತನಾದವನೂ ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ಅದೃಶ್ಯನಾಗುವನು. ರಾಜನು ಹೀಗೆ ಹೇಳುವನು.— ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ
ನನ್ನ ಶತ್ರುವೂ ಮೃತನಾಗಿ ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ಲೀನನಾಗಲಿ ಎಂಬ ಅದೃಶ್ಯನಾಗಲಿ ಇದನ್ನು ಯಾರೂ ಅರಿಯದಂತಾಗಲಿ
ಎಂದು

ತಾ ವಾ ಏತಾ ದೇವತಾ ಅತ ಏವ ಪುನರ್ಜಾಯಂತೇ ||

ವಾಯೋಃ ಪರಿತೋ ಮ್ನಿಯಮಾಣಾನಾಂ ದೇವತಾನಾಂ ಪುನರ್ವಾಯೋರೇವಜನ್ಮದರ್ಶಯತಿ—ವಾಯೋರ್ಜಗತ್ಕಾರಣಭೂತಸೂತ್ರಾರೂಪತ್ವಾಜ್ಜಗದೇಕದೇಶಾನಾಂ ವಿದ್ಯುದಾದೀನಾಂ ಜನ್ಮವಿನಾಶೌ ವಾಯುಧೀನೌ | ಪೂರ್ವಂ ವಿದ್ಯುದಾದೀನಾಮಗ್ನುಂತಾನಾಂ ಕ್ರಮೇಣ ವಿನಾಶೋ ದರ್ಶಿತಃ ||

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ವಾಯು ಐದು ದೇವತೆಗಳು ಹೇಗೆ ವಿನಾಶಕಾರಿಗಳೋ ಅದರಂತೆ ಆ ದೇವತೆಗಳು ಪುನಃ ಉತ್ಪನ್ನರಾಗುತ್ತಾರೆ. ವಾಯುವು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಈ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ವಾಯುವಿನ ಅಧೀನರು.

ವಾಯೋಽಗ್ನಿರ್ಜಾಯತೇ ಪ್ರಾಣಾದ್ಧಿ ಬಲಾನ್ಮಥ್ಯಮಾನೋಽಧಿ-
ಜಾಯತೇ ತಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಬ್ರೂಯಾದ್ಧಿರ್ಜಾಯತಾಂ ಮಾ ಮೇ
ದ್ವಿಷನ್ನನ್ಯತ ಏವ ಪರಾಜ್ಞಪ್ರಜಿಘ್ಛತ್ಪಿತೃತೋ ಹೈವ ಪರಾಜ್ಞ
ಪ್ರಜಿಘ್ಛತಿ ||

ಇದಾನೇನುಗ್ನಾದೀನಾಂ ವಿದ್ಯುದಂತಾನಾಂ ಕ್ರಮೇಣೋತ್ಪತ್ತಿಂ ವಿವಕ್ಷುರಗ್ನೇರುತ್ಪತ್ತಿಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಯೋಽಯಮಗ್ನಿಃ ಸೋಽಯಂ ವಾಯೋರ್ಜಾಯತೇ | ಕಥಮೇತದಿತಿ ತದುಚ್ಯತೇ | ಪ್ರಾಣಾದ್ಧಿಲಾತ್ಪ್ರಾಣವಾಯುಸಂಬಂಧಿಕಶ್ಚವಶಾನ್ಮಥ್ಯಮಾನೋಽಯಮಗ್ನಿರಧಿಕಶ್ಚೇನ ಜಾಯತೇ | ತಂ ಜಾಯಮಾನಮಗ್ನಿಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಸೋಽಯಮಗ್ನಾದಿಜನ್ಮಧ್ಯಾತ್ವಾಽಗ್ನಿರಿತ್ಯಾದಿಕಂ ಮಂತ್ರಂ ಜಪೇತ್ | ಅಯಮಗ್ನಿರ್ವಾಯೋಃ ಸಕಾಶಾತ್ಪುಷೇನ ಜಾಯತಾಮ್ | ಮೇ ದ್ವಿಷನ್ನದೀಯಃ ಶತ್ರುರ್ಮಾ ಜನಿ ಮೋತ್ಸದ್ಯತಾಮ್ | ಅತ ಏವ ಮತ್ತಃ ಪರಾಜ್ಞಪ್ರಜಿಘ್ಛತು ವಿಮುಖೋಽಧಿಭೂತ್ವಾ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಗಚ್ಛತು | ಇತ್ಯೇತಸ್ಮಿನ್ನಂತ್ರೇ ಜಪಿತೇ ಸತ್ಯತೋ ಜಪಿತುಃ ಸಕಾಶಾತ್ಸತ್ಪರ್ವಿಮುಖೋ ಭೂತ್ವಾ ದೂರೇ ಗಚ್ಛತಿ ||

ಈಗ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ವಿದ್ಯುತ್‌ವರೆವಿಗೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಕ್ರಮವನ್ನು ವಿವರಿಸಲು ಆರಂಭಿಸಿ ಮೊದಲು ಅಗ್ನಿಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದರು. ಅಗ್ನಿಯು ವಾಯುವಿನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ—ವಾಯು ನೆಂದರೆ ಪ್ರಾಣವಾಯುವು. ಈ ವಿಧ ಪ್ರಾಣವಾಯುವಿನ ಸ್ವರೂಪವಾದ ಬಲದಿಂದ (ಶಕ್ತಿ) ಕಡೆಯುವುದರಿಂದಲೇ ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದು. ಈ ಅಗ್ನಿಯು ವಾಯುವಿನಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗಿರುವುದು. ಆದರೆ ನನ್ನ ಶತ್ರುವು ಇದರಂತೆ ಪುನಃ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಬಾರದು. ಇದಲ್ಲದೆ ಈ ಶತ್ರುವು ನನ್ನಿಂದ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸಂದು ದೂರ ಹೋರಲು ಹೋಗದೇ ಇಂ ಎಂಬರ್ಥವಿರುವ ಈ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿದಲ್ಲಿ 'ಶತ್ರುವು ರಾಜನಿಂದ ವಿಮುಖನಾಗಿ ದೂರ ಹೋರಲು ಹೋಗುವನು.

ಅಗ್ನೇರ್ವಾ ಆದಿತೋ ಜಾಯತೇ ತಂದೃಷ್ಟ್ವಾ ಬ್ರೂಯಾದಾದಿತೋಃ
ಜಾಯತಾಂ ಮಾ ಮೇ ದ್ವಿಷನ್ನನ್ಯತ ಏವ ಪರಾಜ್ಞ ಪ್ರಜಿಘ್ಛತ್ಪಿತೃ-
ತೋ ಹೈವ ಪರಾಜ್ಞಪ್ರಜಿಘ್ಛತಿ ||

ಅದಿತ್ಯಸ್ಯೋತ್ತತ್ತಿಂ ದರ್ಶಯತಿ-ರಾತ್ರಾವಗ್ನಿಂ ಪ್ರವಿಷ್ಟಂ ಅದಿತ್ಯಃ ಪರೀದ್ಯುರಗ್ನಿಂ ಜಾರ್ಯತೇ
ಅತಃ ವಿವಾಹಸ್ತನ್ನಿಷ್ಟೇಜೋರಹಿತಃ ಸೂರ್ಯೋಽಧಿಕತೇಜಾ ಭಾಸತೇ | ಅನ್ಯತ್ಪೂರ್ವವತ್ ||

ಅದಿತ್ಯನ ಉತ್ತತ್ತಿಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು. ಅಗ್ನಿಯಿಂದಲೇ ಅದಿತ್ಯನು ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುವನು. ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅದಿತ್ಯನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಹೋಗಿ ಅಂತರ್ಧಾನನಾಗುವನೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವೆ. ಪುನಃ ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ಅದಿತ್ಯನು ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುವನು. ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲೇ ಅಂತರ್ಧಾನನಾಗಿದ್ದ ಅದಿತ್ಯನು ಬೇರೆಯಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯು ವಿಸ್ತಾರ ಉಳಿಯುವುದರಿಂದ ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ತೇಜಸ್ಸು ಅಧಿಕವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ರಾಜನು ಹೀಗೆ ಹೇಳುವನು.—ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಅದಿತ್ಯನು ಪುನಃ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುವಂತೆ ನನ್ನ ಶತ್ರುವು ಮತ್ತೆ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗದಿರಲಿ. ಮತ್ತು ನನ್ನಿಂದ ವಿಮುಖನಾಗಿ (ಬೇರೆ ದಿಕ್ಕಿಗೆ) ದೂರ ಹೊರಟುಹೋಗಲಿ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಎಂಬ ಮಂತ್ರಪಠನಿಂದ ರಾಜನ ಶತ್ರುವು ವಿಮುಖನಾಗಿ ದೂರ ಹೊರಟುಹೋಗುವನು.

ಅದಿತ್ಯಾದ್ವೈ ಚಂದ್ರಮಾ ಜಾಯತೇ ತಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಬ್ರೂಯಾಚ್ಚಂದ್ರಮಾ
ಜಾಯತಾಂ ನಾ ಮೇ ದ್ವಿಷನ್ನನ್ಯತ ಏವ ಪರಾಜ್ಞಪ್ರಜಿಘ್ಛತ್ವಿತ್ಯ-
ತೋ ಹೈವ ಪರಾಜ್ಞಪ್ರಜಿಘ್ಛತಿ ||

ಚಂದ್ರಮಃ ಉತ್ಪತ್ತಿಂ ದರ್ಶಯತಿ-ತಿಥಾನಮಾನಾಸ್ಯಾಯಾಮಾದಿತ್ಯೇ ಪ್ರವಿಷ್ಟಂ-
ಚಂದ್ರಮಾಃ ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷಪ್ರತಿಪದ್ಯಾದಿತ್ಯಾಜ್ಞಾಯತೇ | ಅನ್ಯತ್ಪೂರ್ವವತ್ ||

ಚಂದ್ರನ ಉತ್ತತ್ತಿಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು. ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನಲ್ಲಿ ಸೇರಿ ಅಂತರ್ಧಾನನಾದ ಚಂದ್ರನು ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದ ಪಾಡ್ಯದಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುವನು. ಈ ಚಂದ್ರನನ್ನು ನೋಡಿದ ರಾಜನು ಹೀಗೆ ಹೇಳಬೇಕು—ಈ ಚಂದ್ರನು ಅದಿತ್ಯನಿಂದ ಪುನಃ ಉತ್ಪನ್ನನಾದಂತೆ ನನ್ನ ಶತ್ರುವು ಪುನಃ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಕೂಡದು ಮತ್ತು ನನ್ನಿಂದ ವಿಮುಖನಾಗಿ ದೂರ ಹೊರಟುಹೋಗಬೇಕು ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಸಹಿಸಿದ ಕೂಡಲೇ ಆ ಶತ್ರುವು ರಾಜನಿಂದ ವಿಮುಖನಾಗಿ ದೂರ ಹೊರಟು ಹೋಗುವನು.

ಚಂದ್ರಮಸೋ ವೈ ವೃಷ್ಟಿರ್ಜಾರ್ಯತೇ ತಾಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಬ್ರೂಯಾದ್ವೃಷ್ಟಿ-
ರ್ಜಾರ್ಯತಾಂ ನಾ ಮೇ ದ್ವಿಷನ್ನನ್ಯತ ಏವ ಪರಾಜ್ಞಪ್ರಜಿಘ್ಛತ್ವಿತ್ಯ-
ತೃತೋ ಹೈವ ಪರಾಜ್ಞಪ್ರಜಿಘ್ಛತಿ ||

ವೃಷ್ಟೇರುತ್ಪತ್ತಿಂ ದರ್ಶಯತಿ-ಜಲಮಯೇ ಚಂದ್ರಮಂಡಲೇ ಪ್ರವಿಷ್ಟಾವೃಷ್ಟಿಃ
ಕಾಲಾಂತರೇ ಚಂದ್ರಾಜ್ಞಾಯತೇ | ಅನ್ಯತ್ಪೂರ್ವವತ್ ||

ವೃಷ್ಟಿಯು (ಮಳೆಯು) ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು. ಜಲಮಯನಾದ ಚಂದ್ರಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಲೀವನಾಗಿ ಸೇರಿಹೋದ ವೃಷ್ಟಿಯು ಕೆಲವು ಕಾಲದನಂತರ ಪುನಃ ಚಂದ್ರನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದು. ಆದರೆ ನನ್ನ ಶತ್ರುವು ಮಾತ್ರ ಇದರಿಂದ ಮತ್ತೆ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಕೂಡದು. ಅವನು ನನ್ನಿಂದ ವಿಮುಖನಾಗಿ ದೂರ ಹೊರಟುಹೋಗಬೇಕು ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವ ಮಂತ್ರವನ್ನು ರಾಜನು ಉಚ್ಚರಿಸಿದ ಕೂಡಲೇ ಆ ಶತ್ರುವು ರಾಜನಿಂದ ವಿಮುಖನಾಗಿ ದೂರ ಸಂದು ಹೊರಟುಹೋಗುವನು.

ವೃಷ್ಟೈರ್ವೈ ವಿದ್ಯುಜ್ಜಾಯತೇ ತಾಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಬ್ರೂಯಾದ್ವಿದ್ಯುಜ್ಜಾಯತಾಂ
 ಮಾ ಮೇ ದ್ವಿಷನ್ವನ್ಯತ ಏವ ಪರಾಜ್ಞಪ್ರಜಿಘೃತ್ವಿತ್ಯತೋ ಹೈವ ಪರಾ
 ಜ್ಞಪ್ರಜಿಘೃತಿ |

ವಿದ್ಯುದುತ್ಪತ್ತಿಂ ದರ್ಶಯತಿ-ವೃಷ್ಟಾ ಪ್ರವಿಷ್ಟಾ ವಿದ್ಯುತ್ತುನರಪಿ ಕದಾಚಿತ್ತಸಕ್ತಾಯಾ
 ವೃಷ್ಟೇರ್ಚಾಯತೇ ಅನ್ಯತನ್ವಿವರವತ್ |

ವಿದ್ಯುದುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು—ವೃಷ್ಟಿಯಿಂದ (ಮಳೆಯಿಂದ) ವಿದ್ಯುತ್ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವುದು. ಅದನ್ನು
 ನೋಡಿ ರಾಜನು ಹೇಳುವನು. ಈ ವಿದ್ಯುತ್ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾದಂತೆ ನನ್ನ ಶತ್ರುವು ಮತ್ತೆ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಕೂಡದು.
 ಅವನು ನನ್ನಿಂದ ವಿಮುಖನಾಗಿ ದೂರ ಹೊರಟುಹೋಗಬೇಕು ಎಂಬರ್ಥವಿರುವ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಿದ ಕೂಡಲೇ
 ಆ ಶತ್ರುವು ದೂರ ಸಂದು ವಿಮುಖನಾಗಿ ಹೊರಟುಹೋಗುವನು.

ಸ ಏಷ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಪರಿಮರಃ

ಉಕ್ತಮರ್ಥಮುಪನಂಹರತಿ—ಸ ಏಷ ಧ್ಯಾನರೂಪೋ ಜಪರೂಪಶ್ಚ ವಾಯುಸಂಬಂಧೀ
 ಪರಿಮರನಾಮಕಃ ಕರ್ಮವಿಶೇಷ ಉಕ್ತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಇದುವರೆಗೂ ಹೇಳಿದ ಧ್ಯಾನ ಮತ್ತು ಜಪರೂಪವಾದ ವಾಯುಸಂಬಂಧವಾದ ಕರ್ಮವು ಬ್ರಹ್ಮಣಃ
 ಪರಿಮರಃ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು.

ತಮೇತಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಪರಿಮರಂ ಮೈತ್ರೇಯಃ ಕೌಷಾರವಃಸುತ್ವನೇ
 ಕೈರಿಶಯೇ ಭಾಗಾಯಣಾಯ ರಾಜ್ಞೇ ಪ್ರೋವಾಚಿ ತಂ ಹ ಪಂಚಿ
 ರಾಜಾನಃ ಪರಿಮಮ್ನುಸ್ತತಃ ಸುತ್ವಾ ಮಹಜ್ಜಗಾಮ||

ತಮೇತಂ ಕರ್ಮವಿಶೇಷಮುದಾಹರಣಮುಖೇನ ಪ್ರಕಂಶತಿ—ಉಕ್ತಂ ಕರ್ಮವಿಶೇಷಂ
 ಕೌಷಾರವಪುತ್ರೋ ಮೈತ್ರೇಯನಾಮಕೋ ಮಹರ್ಷಿಃ ಸುತ್ವನಾಮ್ನೇ ರಾಜ್ಞೇ ಪ್ರೋವಾಚಿ ಕೀ-
 ದೃಶಾಯ ಸುತ್ವನೇ | ಕಿಶಿಸ್ಯಾಪ್ಯಂ ಕೈರಿಶಸ್ತೈ ಕೈರಿಶಯೇ ಭರ್ಗಸ್ಯ ಗೋಶಾಪ್ಯಂ ಭಾಗಾ-
 ಯಣಸ್ತೈ | ಸುತ್ವನಾಮಕಂ ರಾಜಾನಂ ಪರಿತಃ ಸರ್ವದಿಕ್ಷು ವರ್ತಮಾನಾಃ ಪಂಚಸಂಖ್ಯಾಕಾ
 ದ್ವೇಷಿಣೋ ರಾಜಾಣೋ ಮಮ್ನುರ್ವೃತಾ | ತತಃ ಸುತ್ವಾ ರಾಜಾ ಮಹಶ್ಚಾಪ್ಯಂ (ಥಂ) ನಿಃ
 ಸಪಸ್ತಂ ಪದಂ ಜಗಾಮ ||

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಕರ್ಮವಿಶೇಷವನ್ನು ಉದಾಹರಣವರ್ತನಾಗಿ ಹೇಳುವನು. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ
 ಪರಿಮರ ಎಂಬ ಶತ್ರುವಾಚನವಾದ ಕರ್ಮವಿಶೇಷವನ್ನು ಕೂರ್ಬಾರವಪುತ್ರನಾದ ಮೈತ್ರೇಯನೆಂಬ ಮಹರ್ಷಿಯು
 ಸುತ್ವನೆಂಬ ರಾಜನಿಗೆ ಹೇಳಿದನು. ಈ ಸುತ್ವನೆಂಬ ರಾಜನು ಕಿಶಿ ಎಂಬುವನು ಪುತ್ರನಾದ್ದರಿಂದ ಕೈರಿಶಯೆಂದೂ, ಭರ್ಗ
 ಗೋಶ್ರದವನಾದ್ದರಿಂದ ಭಾಗಾಯಣನೆಂದೂ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವನು. ಈ ಮಂತ್ರೋಪದೇಶದಿಂದ ಈ ಸುತ್ವನಾಮಕರಾಜನು

ಶತ್ರುಗಳೆಲ್ಲರೂ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಮೃತರಾದರು. ಅವರಿಂದ ಈ ಸುತ್ತರಾಜನು ಶತ್ರುರಹಿತನಾಗಿ ಮಹತ್ವದವಿ (ಗಣ್ಯತೆ) ಯನ್ನು ಸಡೆದನು.

ತಸ್ಯ ವ್ರತಂ ನ ದ್ವಿಷತಃ ಪೂರ್ವ ಉಪವಿಶೇದ್ಯದಿ ತಿಷ್ಠಂತಂ ಮನ್ಯೇತ
ತಿಷ್ಠೇತ್ಯೈವ ನ ದ್ವಿಷತಃ ಪೂರ್ವಃ ಸಂವಿಶೇದ್ಯದ್ಯಾಸೀನಂ ಮನ್ಯೇ-
ತಾಽಽಸೀತ್ಯೈವ ನ ದ್ವಿಷತಃ ಪೂರ್ವಃ ಪ್ರಸ್ವಪ್ಯಾದ್ಯದಿ ಜಾಗ್ರತಂ
ಮನ್ಯೇತ ಜಾಗ್ರಿಯಾದೇವ ||

ಉಕ್ತಂ ಕರ್ಮವಿಶೇಷಮನುಷ್ಠಾತುರ್ವಿಶೇಷಂ ವಿಧತೇ—ತಸ್ಯಾನುಷ್ಠಾತುರೇತದ್ವೃತ-
ಮುಚ್ಯತೇ | ಏತದೀಯೋ ದ್ವಿಷನ್ಯದೋಪವಿಶತಿ ತತಃ ಪ್ರಾಕ್ಸಯಂ ನೋಪವಿಶೇತ್ | ಕಿಂತು
ಜಾರಮುಪೇನ (ಐ) ತದೀಯಂ ವೃತ್ತಾಂತ್ರಂ ವಿಚಾರಯೇತ್ | ಯದಿ ದ್ವಿಷಂತಂ ತಿಷ್ಠಂತಂ
ಮನ್ಯೇತ ತದಾನೀಂ ಸ್ವಯಮುಪಿ ತಿಷ್ಠೇತ್ಯೈವ | ತಥಾ ಯದಾ ದ್ವಿಷನ್ಯಾಶಯನಂ ಕರೋತಿ ತತಃ
ಪ್ರಾಕ್ಸಯಂ ನ ಸಂವಿಶೇತ್ | ಶಯನಂ ನ ಕುರ್ವಾತ್ | ಯದಿ ದ್ವಿಷಂತಮುಪವಿಷ್ಯಂ ಮನ್ಯೇತ
ತದಾನೀಂ ಸ್ವಯಮುಪವಿಶೇದೇವ ತಥಾ ದ್ವಿಷನ್ಯದಾ ನಿದ್ರಾಂ ಕರೋತಿ ತತಃ ಪ್ರಾಕ್ಸಯಂ ನ
ಪ್ರಸ್ವಪ್ಯಾತ್ | ಕಿಂತು ಯದಿ ದ್ವಿಷಂತಂ ಜಾಗ್ರತಂ ಮನ್ಯೇತ ತದಾನೀಂ ಸ್ವಯಮುಪಿ ಜಾಗ್ರಿಯಾ-
ದೇವೇತಿ ||

ಈ ಕರ್ಮವಿಶೇಷವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಶತ್ರುನಾಶವಾಗಬೇಕೆಂದು ಬಯಸುವ ರಾಜನು ಈ ರೀತಿ ಮಾಡಬೇಕು—ಈ ಕರ್ಮವನ್ನು ಆಚರಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ರಾಜನು ತನ್ನ ಶತ್ರುವು ಕೊಡುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಕುಳಿತು ಕೊಳ್ಳಕೂಡದು. (ಈ ವಿಷಯವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಚಾರರ ಮುಖಾಂತರ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.) ತನ್ನ ಶತ್ರುವು ನಿಂತಿರುವಾಗ ತಾನೂ ನಿಂತಿರಬೇಕು. ತನ್ನ ಶತ್ರುವು ಮಲಗಿಕೊಂಡಾಗ ತಾನೂ ಮಲಗಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಮಲಗಿಕೊಳ್ಳಕೂಡದು. ಶತ್ರುವು ಕುಳಿತಿದ್ದಾಗ ತಾನೂ ಕುಳಿತಿರಬೇಕು. ತನ್ನ ಶತ್ರುವು ನಿದ್ರೆಯನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ತಾನೂ ನಿದ್ರೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಶತ್ರುವು ನಿದ್ರೆಮಾಡುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ತಾನು ನಿದ್ರೆಯನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು. ಶತ್ರುವು ನಿದ್ರೆಮಾಡದೆ ಎಚ್ಚರವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ತಾನೂ ಎಚ್ಚರವಾಗಿರಬೇಕು.

ಅಸಿ ಹ ಯದ್ಯಸ್ಮಾತ್ಕಮೂರ್ಧಾ ದ್ವಿಷನ್ಯವತಿ ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ಹೈವೈನಂ
ಸ್ತ್ರಣಂತೇ ಸ್ತ್ರಣಂತೇ ||

ಏನಂ ವ್ರತಮಾಚರತಃ ಫಲಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಅಸ್ಯ ರಾಜ್ಞಿಃನುಷ್ಠಾತುರ್ವಿಷಯೋದ್ಯತ್ಯ-
ಮೂರ್ಧಾ ಸಾಪಾಣಸದ್ಯಶತಿಸ್ತೋ ಭವತಿ | ಅತಿಪ್ರಬಲ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾಪ್ಯಯಂ ಕರ್ಮವಿಶೇಷಃ
ಶೀಘ್ರಮೇವೈನಂ ಶತ್ರುಂ ಸ್ತ್ರಣಂತೇ ಹಿನಸ್ತಿ | ಅಧ್ಯಾಸೋಽಧ್ಯಾಯ ಸಮಾಪ್ತಾರ್ಥಃ ||

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ವ್ರತವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ರಾಜನಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಫಲವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು. ಈ ಕರ್ಮವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ರಾಜನ ಶತ್ರುವು ತನ್ನ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಪಾಪಾಣಸದೃಶವಾದ (ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿದ) ಶಿರಸ್ತ್ರಾಣವನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದರೂ ಈ ಕರ್ಮವಿಶೇಷಫಲದಿಂದ ಅವನು ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ವೃತ್ತಿಯನ್ನೈದುವನು,

-----

English Translation

The three divine Purohitas. Who is fit for the office of a Purohita. By repeating of what mantra and performance of what ceremony the King has to engage him.)

The Brahman who knows the following three divine Purohitas, as well as the three appointers to this office, should be nominated to such a post. Agni is one of these three Purohitas; his appointer is the earth; the other Purohita is Vayu, his appointer is the air; the third Purohita is Aditya, his appointer is the sky. Who knows this is fit for the office of a Purohita; but he who does not know it, is unworthy of holding such an office.

That king who appoints a Brahmana, who has this knowledge to be his Purohita and protector of his kingdom, succeeds in making another king his friend, and conquers his enemy. The king who does so obtains by means of (his own) royal dignity that (for another), and by means of (his) bravery that for another (i e. he defeats his). The subjects of such a king obey him unanimously and undivided.

(Now follows the mantra for appointing the Purohita)

" Bhur, Bhuah, Suar, Om ! I am that one, thou art this one; thou art this one, I am that one; I am heaven, thou art the earth; I am the Saman, thou art the Rik. Let us both find here our livelihood (support). Save us from great danger (just as was done) in former time; thou art (my) body, protect mine. All ye many herbs of a hundred kinds, over which king Soma rules, grant me (sitting) on this seat, uninterrupted happiness.

All ye herbs ruled by Soma the king, which are spread over the earth, grant me (sitting) on this seat, uninterrupted happiness. I cause to sit in the kingdom this goddess of fortune. Thence I look upon the divine waters (with which the king is washing the feet of the Purohita)*

“ By washing his (the Purohitr's) right foot I introduce wealth obtained by sharpness of senses in to the kingdom ; by washing his left foot, I make that sharpness of senses increase. I wash, O gods! the first (right) and second (left) foot for protecting my empire and obtaining safety for it. May the water which served for washing the feet (of the Purohita) destray my enemy!”

(Spell to be spoken and applied by King to kill his enemies. Who first communicatee it.)

Now follows the ceremony called “dying round the Brahma” (brahmanah parimara). All enemies and foes of him who knows this ceremony, die round about him. This Brahma is he who sweeps (in the air, i.e. Vayu). Round him five deities are dyieg, viz. lightning, rain, moon sun, fire.

Lightning is a observed by lightning when it does not rain, and it can;equently hidden (to our eyes). They do not perceive such a flash of lightning when it dies, and consequently disappears. When they do not see him (the enemy), he (king) shall say, “ With the death of lightning my enemy shall die, and disappear ! May they never get aware of him !” Instantly then they do not perceive him the enemy, for he will be killed.

The rain when fallen is absorbed by the moon which disappears ; they do not perceive it, when it dies and disappears. Then when they do not perceive him (the enemy), then he (the king) should say, “ With the death of the rain my enemy shall die and disappear. May they never get aware of him !” Instantly then they do not perceive him (the enemy), for he will be killed.

The moon at the time of the new moon, is absorbed by the sun. &c. When they do not perceive him (the enemy) then the king shall say, " With the death of the moon, my enemy shall die, and disappear. May they never get aware of him!" Instantly then they do not perceive him (the enemy), for he will be killed.

The sun, when setting, is absorbed by Agni, (fire) &c. The king then shall say, " With the death of the sun my enemy shall die, and disappear ! may they never get aware of him ! Instantly then they do not perceive him (the enemy), for he will be killed.

fire when extingyishing, is absorbed by Vayu, &c. The king then shall say, " with the death of the fire my enemy shall die, and disappear. May they never get aware of him!" Instantly then they do not perceive him (the enemy) for he will be killed.

The sun, when setting, is absorbed by Agni (fire) &c. The king then shall say, " with the death of the sun my enemy shall die, and disappear ! may they never get aware of him !" Instantly then they do not perceive him (the enemy), for he will be killed.

The fire when extinguishing, is absorbed by Vaya, &c. The king then shall say, " with the death of the fire my enemy shall die and disappear. May they never get aware of him !" Instantly then they do not perceive him (the enemy) for he will be killed.

These (five) deities are then born again. The fire is born out of Vayu (wind). For it is produced by friction practised with great force, and restraining the breath. After having seen the fire new born, the king shall say, " May Agni be born, but may my enemy not be born (again); may he go far off!" Then he goes far off.

Out of fire the sun is born. Having seen him, the king shall say, " May the sun be born, but may my enemy not be born ; may he go far off!" Then he goes far off.

From the sun the moon is born. Having seen it, the king shall say. " May the moon be born, but not my enemy, may he be far off!" Then he goes far off

From the moon the rain is born. Having seen it, the king shall say, " May the rain be born, but not my enemy ; may he be far off." Then he goes far off.

From rain lightning is born. Having seen it, the king shall say, " May lightning be born, but not my enemy ; may he be far off." Then he goes far, off.

This is the Brahmanah parimarah (dying around the Brahma). Maitreya the son of Kusharu, told it to Satvan. the son of Ksrissi, a King of the Bharga Gotra. Five kings who were his enemies died round him ; thence he attained th greatness.

He who uses this spell' has to observe the following rules ; He never shall sit before his enemy has taken his seat. When he belive him to be standing. Then he shell stand. He shall not lie down, before also his enemy has done so. When he thinks him sitting, then he shall sit himself. He never shall sleep before his enemy has fallen a sleep. When he believes him to be awake, then he shall also be awake, In this way he puts his enemy down, even if he wears a stone-helmet is well armed.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯನಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಧಾಷ್ಯೇ ಚತ್ವಾರಿಂಶತ್ಯಾಯಮ್ಯ ಪಂಚಮಃ ಖಂಡಃ

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಜಾಧಿರಾಜಪರಮೇಶ್ವರವೈದಿಕಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕವೀರಬುಕ್ಕಣಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಧುರಂಧರ
ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯಕೃತಾವೈತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಧಾಷ್ಯೇ ಚತ್ವಾರಿಂಶೋಧ್ಯಾಯಃ ಸಮಾಪ್ತಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ನಲವತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಖಂಡವು
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ನಲವತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಸಮಾಪ್ತಮಗಮದಿದಂ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯಭಾಷ್ಯಸಮೇತಮೈತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಮ್ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣವೂ ಸಹ ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಯವಕ್ಷರಪದಭ್ರಷ್ಟಂ ಮಾತ್ರಾಹೀನಂ ತು ಯದ್ಭವೇತ್ |
ಪ್ರಸ್ತವಂ ಕ್ಷನ್ಯತಾಂ ದೇವ ವಾಗೀಶ್ವರ ನಮೋಽಸ್ತುತೇ ||

ಶುಭಂ ಭೂಯಾದಧ್ಯೇತುರಧ್ಯಾಪಕಸ್ಯ ಚ

|| ಮಂಗಳಂ ||

ಅಭ್ಯತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಖಂಡಾಂತರ್ಗತಪ್ರತೀಕಾನಾಂ ವರ್ಣಾನುಕ್ರಮಣಿಕಾ ||

ಏತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯಗಳ ವರ್ಣಾನುಕ್ರಮಣಿಕಾ

ಪ್ರತೀಕಾನಿ	ಅಧ್ಯಾಯ ಖಂಡ	ಪ್ರತೀಕಾನಿ	ಅಧ್ಯಾಯ ಖಂಡ
ಅಗನ್ತ ಮಹಾ ನಮಸಾ	24 - 1	ಅಗ್ನಿ ಹೋತಾ	22 - 3
ಅಗ್ನಿ ಇಂದ್ರಶ್ಚ	10 - -5	ಅಗ್ನಿಹೋತಾ ನಃ	6 - 5
ಅಗ್ನಿಯ ಏವ	5 - 4	ಅಗ್ನಿಶ್ಚ ಹ ವೈ	1 - 4
ಅಗ್ನಿಯೇ ಪ್ರಣೇಯಮಾ	5 - 2	ಅಗ್ನಿಷ್ಠೋಮ ಏತತ್	17 - 6
ಅಗ್ನಿಯೇ ಮಧ್ಯಮಾನಾಯಾ	3 - 5	ಅಗ್ನಿಷೋಮಂವೈ	15 - 5
ಅಗ್ನಿಯೇ ವಾ ಏಷಃ	25 - 3	ಅಗ್ನಿಷ್ಠೋಮೇ ಹೋತಾ	28 - 7
ಅಗ್ನಿನಾಃಗ್ನಿಃ ಸಮಿ	3 - 5	ಅಗ್ನಿಷ್ಠಾಃ ಗಾಯತ್ರಾಕ್ತಿ	37 - 2
ಅಗ್ನಿನಾ ಹಾಸ್ಯ	25 - 3	ಅಗ್ನಿಂ ಘರ್ಮಂ ಸುರುಚಂ	4 - 4
ಅಗ್ನಿಮಾತಿಶ್ಠೇ	14 - 2	ಅಗ್ನಿಂ ದೂತಂ	20 - 3
ಅಗ್ನಿದೇವೇದ್ಧಃ	10 - 2	ಅಗ್ನಿಂ ನರಃ	21 - 5
ಅಗ್ನಿನೇತಾ ತ್ವಂ	20 - 1	ಅಗ್ನಿಂ ಮಂಥಂಶಿ	3 - 4
ಅಗ್ನಿನೇತಾ ತ್ವಂ	20 - 3	ಅಗ್ನಿಂ ಜಯತಿ	2 - 1
ಅಗ್ನಿ ಮರ್ಘ್ನಿದ್ಧಃ	10 - 2	ಅಗ್ನಿ ವೋ ದೇವಮ್	23 - 3
ಅಗ್ನಿ ಮರ್ಘಂ ಪ್ರಥಮಃ	1 - 4	ಅಗ್ನಿಃ ಪ್ರತ್ನೇನ	1 - 4
ಅಗ್ನಿವರ್ಘ ಉದ್ವಾನ್	40 - 5	ಅಗ್ನಿಃ ಸುಷಮಿತ್	10 - 2
ಅಗ್ನಿವರ್ಘ ಏಷಃ	40 - 2	ಅಗ್ನೀನ್ವಾ ಏಷಃ	40 - 1
ಅಗ್ನಿವರ್ಘ ಏಷಃ	40 - 1	ಅಗ್ನೀಷೋಮಾಧ್ಯಾಂ	5 - 4
ಅಗ್ನಿವರ್ಘತ್ರಾಡೇ	1 - 4	ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ ಹವಿಷಃ	6-10
ಅಗ್ನಿವರ್ಘತ್ರಾಡೇ ಜಂಘ	4 - 8	ಅಗ್ನೇ ಜುಷಸ್ವ	5 - 4
ಅಗ್ನಿವರ್ಘ ದೇವತಾ	20 - 1	ಅಗ್ನೇ ಪತ್ನೀಂಹ	28 - 2
ಅಗ್ನಿವರ್ಘ ದೇವಾನಾಂ	1 - 1	ಅಗ್ನೇ ಮರುದ್ಧಿಃ	13-14
ಅಗ್ನಿವರ್ಘ ದೇವಾನಾಂ	5 - 2	ಅಗ್ನೇ ಮೃಳ ಮಹಾನ್	23 - 4
ಅಗ್ನಿವರ್ಘ ದೇವಾನಾಂ	12 - 3	ಅಗ್ನೇರೇವ ಸಾಯುಜ್ಯಮ್	30 - 6
ಅಗ್ನಿವರ್ಘ ಪರಿಕ್ಷಿತ್	30 - 6	ಅಗ್ನೇರೈವಾನಾಮ್	7 - 2
ಅಗ್ನಿವರ್ಘ ಸರ್ವಾಃ	1 - 1	ಅಗ್ನೇರ್ವಾ ಆದಿತ್ಯಃ	40 - 5

ಅಗ್ನೇರ್ವಾ ಏತಾಃ	11 - 4	ಅಥ ಪ್ರಜಾಪತೇಃ	24 - 6
ಅಗ್ನೇ ನಿಶ್ವೇಥಃ	5 - 2	ಅಥ ಬ್ರಹ್ಮೋದ್ಯಮ್	24 - 6
ಅಗ್ನೇ ನಿರಹೀತ್ಯನು	4 - 5	ಅಥ ಯ ಏಕಕಾಮಾಃ	18 - 7
ಅಗ್ನೇ ಹವ್ಯಾಯ	5 - 2	ಅಥ ಯ ಚ್ಛಾಸ್ತಾಣಿ	37 - 4
ಅಗ್ನೇ ಹಂಸಿನ ತ್ರಿಣಮ್	3 - 5	ಅಥ ಯ ಶ್ವಾಸ್ತಾಣಿ	35 - 6
ಅಗ್ನೌ ಹ್ಯೇಕೇ ಜುಹ್ವತಿ	34 - 8	ಅಥ ಯತ್ಸುರಾ ಭವತಿ	37 - 4
ಅಗ್ರಿಯೇ ಮುಖ್ಯಃ	12 - 2	ಅಥ ಯುಕ್ತಸ್ತೋಜಯನ್	11 - 4
ಅಚ್ಯದ್ರಾ ಪದಾಃಧಾಃ	10 - 6	ಅಥ ಯದಾತಪ	37 - 4
ಅಚ್ಯದ್ರೇಣ ಹಾಸ್ಯ	12 - 7	ಅಥ ಯದಾಶ್ಚತ್ಕಾನಿ	35 - 6
ಅಚ್ಯದ್ರೋ ಶ್ವಾ	10 - 6	ಅಥ ಯದಿದಧಿ	35 - 3
ಅಜೀಜನೋ ಹಿ	37 - 7	ಅಥ ಯದುಚ್ಚೈ ಹ್ಯಪ್ಯತಿ	11 - 4
ಅಜ್ಞದಗ್ನಿರಸನತ್	6 - 5	ಅಥ ಯದುಚ್ಚೈಶೋಷಃ	11 - 4
ಅಂಜತಿ ತ್ವಾಮ್	6 - 2	ಅಥ ಯದುಚ್ಚೈಃ	6 - 7
ಅಂಜಂತಿ ಯಂ ಪ್ರಥ	4 - 2	ಅಥ ಯದೇನಮ್	7 - 3
ಅಂಜೋ ಯೂಪಮ್	6 - 2	ಅಥ ಯದೇನಮ್	14 - 6
ಅತ ಉಪಪ್ರೇಷ್ಯ	6 - 5	ಅಥ ಯದೇನಮೂಧ್ವಮ್	14 - 5
ಅತಿಥಿರ್ಮರೋ	18 - 6	ಅಥ ಯದೇನಮೇಕಮ್	11 - 4
ಅತಿಮರ್ಶಮೇವ	30 - 2	ಅಥ ಯದೈನಮ್	11 - 4
ಅತಿರಿಕ್ತಂ ತತ್ತಮು	3 - 6	ಅಥ ಯದಾದುಂಬರಾಣಿ	35 - 6
ಅತಿವಾದಂ ಶಂಸತಿ	30 - 7	ಅಥ ಯದಾದುಂಬರೀ	37 - 4
ಅತಿ ಶಂಸತಿ	16 - 6	ಅಥ ಯುದ್ಧಧಿ ವಧು	37 - 4
ಅತಿ ಹ ವಾ ಏನಮ್	14 - 4	ಅಥ ಯದ್ದೋರ್ವಾ ಭವತಿ	37 - 4
ಅತೂರ್ತೋ ಹೋತೇತಿ	10 - 2	ಅಥ ಯದ್ದೈಃ	11 - 4
ಅತ್ರ ಹಿ ತೇ	5 - 3	ಅಥ ಯದ್ಯಪಃ	35 - 3
ಅಥ ಮುಕ್ಯಃ	29 - 8	ಅಥ ಯದ್ವರಮ್	37 - 5
ಅಥ ಚತುರ್ತೋತ್ಯನ್	24 - 4	ಅಥ ಯಃ ಸಮಃ	11 - 7
ಅಥ ತತ ಏಕಾ	27 - 5	ಅಥ ಯಾನ್ಯಹಾನಿ	29 - 5
ಅಥ ತತೋ ಬ್ರೂಯಾತ್	39 - 2	ಅಥ ಯಾನ್ಯೇನ	18 - 8
ಅಥ ತತೋ ಬ್ರೂಯಾತ್	39 - 2	ಅಥ ಯಾಃ ಸಮಾ	18 - 3
ಅಥ ತಥಾ ನ	27 - 2	ಅಥ ಯೇ ತೇಭ್ಯಃ	6 - 3
ಅಥ ತ್ರಿಷ್ಟುಮ್	13 - 1	ಅಥ ಯೇತೋಃಸ್ಯಧಾ	31 - 1
ಅಥ ದೇವೀನಾಮ್	15 - 4	ಅಥ ಯೈನ್ಯೇನ	11 - 7
		ಅಥ ಯೋಃಸೌ	30 - 9

ಆಧರ್ವಾ ನಿರಮಂಥತ	3 - 5	ಆಧಾಷ್ಟಾಕ್ಷರಾಣಿ	29 - 8
ಆಧ ಹ ತಮಾ	37 - 7	ಆಧಾಸ್ಮಾ ಔದುಂಬರೀಮಾ	39 - 2
ಆಧ ಹ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ	33 - 6	ಆಧಾಸ್ಮೈ ಸುರಾಕಂಸಮಾ	37 - 4
ಆಧ ಹ ಶುನಃಶೇಖಃ	33 - 4	ಆಧಾಸ್ಮೈ ಸುರಾಕಂಸಮಾ	39 - 6
ಆಧ ಹ ಶುನಃಶೇಖಃ	33 - 5	ಆಧಾಸ್ಯ ಯತ್ಸ್ವಮಾ	12 - 2
ಆಧ ಹೈ ಕ್ವಾಸ್ವಕಮಾ	33 - 3	ಆಧಾಸ್ಯಾ ಉದವಾತ್ರಮಾ	25 - 2
ಆಧ ಹೈ ತದೇವ	15 - 2	ಆಧಾಸ್ಯೈತ ಸ್ವಃ	35 - 4
ಆಧ ಹೈ ತದೇವ	15 - 2	ಆಧಾಹ ಯತ್	28 - 4
ಆಧ ಹೈ ತೇ ಷೋಶ್ರೀ	15 - 6	ಆಧಾಹ ಯತ್	28 - 5
ಆಧ ಹೈ ನಮೇಷಃ	14 - 4	ಆಧಾಹ ಯತ್	28 - 5
ಆಧಾಸ್ಮೇಯೋ ವೈ	34 - 6	ಆಧಾಹ ಯತ್	28 - 6
ಆಧಾತ ಅರಂಭಣೀಯಾಃ	27 - 3	ಆಧಾಹ ಯತ್	28 - 6
ಆಧಾತ ಇಷ್ಟಾಪೂರ್ತಸ್ಯ	34 - 3	ಆಧಾಹ ಯತ್	28 - 7
ಆಧಾತ ವಂದ್ರಃ	38 - 1	ಆಧಾಹ ಯತ್	28 - 7
ಆಧಾತಶ್ಚಂದಾಂಘ್ರೇವ	16 - 3	ಆಧಾಹ ಯತ್	28 - 8
ಆಧಾತಃ ಸಂಧಾ	27 - 4	ಆಧಾಹ ಯದೇಶ	28 - 6
ಆಧಾತಃ ಪಜೋಃ	31 - 1	ಆಧಾಹ ಯದೇತಾಃ	28 - 6
ಆಧಾತಃ ಪುನಃ	37 - 1	ಆಧಾಹ ಯದೈಂದ್ರಃ	28 - 2
ಆಧಾತಃ ಪುರೋಧಾಯಾ	40 - 1	ಆಧಾಹ ಯದ್ವೋತಾ	28 - 6
ಆಧಾತಃ ಸ್ತುತಶ್ಚಯೋಃ	36 - 1	ಆಧಾಹ ಯದ್ಯಥಾ	28 - 4
ಆಧಾತೋ ದೀಕ್ಷಾಯಾಃ	34 - 7	ಆಧಾಹ ಶಂಸಂಶಿ	28 - 5
ಆಧಾತೋ ದೇವಯಜನಸ್ಯ	34 - 2	ಆಧಾ ಹಾಸ್ತಿ	28 - 6
ಆಧಾತೋ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ	40 - 5	ಆಧಾ ಹಾಸ್ತಿ	28 - 6
ಆಧಾತೋ ಯಜನಾನ	34 - 8	ಆಧೇಂದ್ರೋ ವೈ	34 - 5
ಆಧಾತೋಽಹಿನಸ್ಯ	29 - 7	ಆಧೇ ಸುವಸ್ಯ ವರಃ	3 - 2
ಆಧಾನೂಬಂಧ್ಯಾಯೈ	34 - 3	ಆಧೈತತ್ಪ್ರೈಕ್ಷ್ಮಭಮಾ	28 - 7
ಆಧಾನೂಬಂಧ್ಯಾಯೈ	34 - 4	ಆಧೈತಾನೇ ಹ ಸೈ	37 - 3
ಆಧಾಂತತಃ ಪ್ರಜಾಶಿಮಾ	37 - 7	ಆಧೈನತ್ಕ್ವತ್ರಮಾ	34 - 1
ಆಧಾಪ್ಯಾಹುರೇವಮಾ	32 - 1	ಆಧೈನಮಭಿಷೇಕ್ಷ್ಯನ್	37 - 2
ಆಧಾಭಿಚರತಃ	12 - 8	ಆಧೈನಮದುಂಬರ	37 - 3
ಆಧಾರ್ಧರ್ಚಶಃ	29 - 8	ಆಧೈನಮುವಾಹ	33 - 2

ಅಭೈನವೇತಾಮ್	39 - 3	ಅಧ್ಯರೇ ಹೈನಮ್	6 - 2
ಅಭೈನಂ ದಕ್ಷಿಣಸ್ಯಾಮ್	38 - 3	ಅಧ್ಯಯೋ ಇತಿ	26 - 6
ಅಭೈನಂ ಪ್ರಾಚ್ಯಾಮ್	38 - 3	ಅಧ್ಯಯೋ ಶೋಶೋಂಸಾವೋಮ್	12 - 1
ಅಘೋ ಇದಮ್	16 - 4	ಅಧ್ಯಯೋ ಶೋಂಸಾವೋಮ್	12 - 1
ಅಘೋ ಏತಂ ವರಮ್	2 - 1	ಅನಗ್ಂ ಛಾವುಕಾ	5 - 3
ಅಘೋ ಖಲು	24 - 5	ಅನನು ಧ್ಯಾಯಿನಮ್	15 - 3
ಅಘೋ ಖಲು ಯದಾ	7 - 5	ಅನವಾನಂ ಪ್ರಥಮ ಯಕ್	13-11
ಅಘೋ ಖಲು ಯಲ್ಪಾಮ್	2 - 5	ಅನವಾನಂ ಪ್ರಾತಃ	27 - 5
ಅಘೋ ಖಲ್ವಾಹುಃ	1 - 6	ಅನಶ್ವೋ ಜಾತಃ	21 - 2
ಅಘೋ ಖಲ್ವಾಹುಃ	6 - 6	ಅನಾದ್ಯಷ್ಟಾ ಚಿ	24 - 6
ಅಘೋ ಖಲ್ವಾಹುಃ	29-10	ಅನಾಪ್ರಾ ಚಾನಾಪ್ರಾ	24 - 6
ಅಘೋತ್ತರಮ್	4 - 5	ಅನಾಶೋ ಹ ವೈ	37 - 7
ಅಘೋದುಂಬರಶಾಖಾಮ್	37 - 5	ಅನಿಲಯಾ ಚ	24 - 6
ಅಘೋ ಪಂಚರಿಯಮ್	1 - 6	ಅನುಪರ್ಯಾವೃತ್ಯಾಃ	8 - 2
ಅಘೋ ಬ್ರಹ್ಮವೈ	36 - 1	ಅನುಪ್ರಹರೇತ್ಸರ್ಗ	6 - 3
ಅಘೋ ಬ್ರೂಯನ್ಮುಖಮ್	8 - 4	ಅನುಮತ್ಯೈ ಚರಮ್	15 - 3
ಅಘೋ ಮನೋ ವೈ	9 - 4	ಅನುರೂಪಂ ಶಂಸತಿ	12-13
ಅಘೋ ಯದ್ಬ್ರೂಯಿಷ್ಯೇನ	25 - 9	ಅನುಲ್ಪಣಂ ವಯತ	13-14
ಅಘೋದುಂಬರೀಮ್	24 - 5	ಅನುವಪಟ್ಟರೋತಿ	11 - 5
ಅದಿಬ್ರವೃತಪ್ರಮ	5 - 2	ಅನುವಿತ್ರಯಜ್ಞಃ	1 - 2
ಅದಿತಿರ್ಜಾತಮ್	13 - 7	ಅನು ವೈ ಕ್ರೇಯಾಂಸಮ್	8 - 2
ಅದಿದ್ಯಾರದಿತಿಃ	13 - 7	ಅನುಷ್ಪುಭಿ ವಾಚಮ್	5 - 2
ಅದಿತೀಮೂರ್ತಾ	13 - 7	ಅನುಷ್ಪುಧೌ ಸ್ವರ್ಗ	1 - 5
ಅದ್ವಿರಭಿಷಿಂಚಂತಿ	1 - 3	ಅನು ಹಿ ತ್ವಾ	37 - 7
ಅದ್ವಿಜಾ ಇತ್ಯೇಷ ವೈ	18 - 6	ಅನುತ್ಸಾರಮಿವ	15 - 1
ಅಧಿದ್ಯಯೋರದ	5 - 3	ಅನೇನ ಸಮೇನಸಾ	25 - 5
ಅಧಿ ಶ್ರವೋ ಮಹಿನಮ್	13-14	ಅಂತತಃ ಸವೇಣ	37 - 5
ಅಧೀಯತ ದೇವರಾತಃ	33 - 6	ಅಂತರೇಣ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾ	32-11
ಅಧೀಯನ್ಮುಪಹವ್ಯಾತ್	13-11	ಅಂತಶ್ಚ ಪ್ರಾಗಾಃ	5 - 4
ಅಧ್ಯರ್ಥತಮ್	32 - 1	ಅಂತೋ ವೈ ಮಹತ್	21 - 2
ಅಧ್ರಿಗೋ ಶಮೀಧ್ರಮ್	6 - 7	ಅಂಧಸ್ತತ್ಯಃ	16 - 6

ಅನ್ನಾ ದಾ ಚಾನ್ನ ಪತ್ನೀ	24 - 6	ಅಪಾಪಾಜೋ ಅಭಿಭೂತೇ	29 - 6
ಅನ್ನಾ ದೋಽನ್ನ ಪತೀ	2 - 2	ಅಪಾಃ ಪೂರ್ವೇಷಾಮ್	16 - 4
ಅನ್ನಾ ದೋ ಹಾನ್ನ ಪತೀ	32-11	ಅಪಿ ಯದಿ ಸನ್ಯದ್ಯಾಃ	15 - 2
ಅನ್ನಾದ್ಯಕಾಮಾಃ	18 - 2	ಅಪಿ ವಾ ಯತಃ	32 - 1
ಅನ್ನಾದ್ಯಂ ವಾ	11 - 2	ಅಪಿ ಶರ್ವಯಾಃ	16 - 5
ಅನ್ನಂ ವೈ ನ್ಯೂಂಖಃ	21 - 3	ಅಪಿ ಹ ಯದಿ	12 - 5
ಅನ್ನಂ ವೈ ವಿರಾಟ್	1 - 5	ಅಪಿ ಹ ಯದ್ಯಪ್ಯ	40 - 5
ಅನ್ನಂ ಹ ಪ್ರಾಣಃ	33 - 1	ಅಪೂರ್ವಾ ಚ	24 - 6
ಅನ್ಯತರೋಽನಡ್ವಾ	3 - 3	ಅಪೂರ್ನ್ಯಾ ಪುರುತ	23 - 4
ಅನ್ಯತ್ರದ್ವೈವತಮ್	11-11	ಅವೋ ದೇವೀಃ	8 - 2
ಅನ್ಯದನ್ಯತ್	11 - 2	ಅಪ್ರತಿವಾದಿಭೀ	12-13
ಅನ್ಯೂಂಖ್ಯಾ ವಿರಾಜಃ	29 - 3	ಅಪ್ರತೀತೋ ಜಯತಿ	40 - 3
ಅನ್ಯೇಷ್ಟಹಃ ಸು	29-10	ಅಬ್ಜಾ ಇತ್ಯೇಷ ವೈ	18 - 6
ಅನ್ಯೇನಂ ಮಾತಾ	6 - 6	ಅಭಯಸ್ಯ ರೂಪಮ್	29 - 6
ಅಪತ್ನೀಕೋಽಗ್ನಿಹೋತ್ರಂ	32-10	ಅಭಿತ್ವೇನ	29 - 4
ಅಪ ಧ್ವಾಂತಮೂರ್ಣಾಹಿ	12 - 8	ಅಭಿತ್ವಣ್ಣಿ ವತೀಭಿಃ	28 - 3
ಅಪ ಪಾಪ್ಮಾನಮ್	7 - 7	ಅಭಿತ್ವಂ ದೇವಮ್	22 - 8
ಅಪ ಪಾಪ್ಮಾನಮ್	16 - 4	ಅಭಿತ್ವಂ ದೇವಂ ಸವಿ	4 - 2
ಅಪ ಪಾಪ್ಮಾನಮ್	19 - 3	ಅಭಿತ್ವಂ ಮೇಷಂ	23 - 2
ಅಪ ಪಾಪ್ಮಾನಮ್	21 - 1	ಅಭಿ ತ್ವಾ ದೇವ	3 - 5
ಅಪ ಪಾಪ್ಮಾನಮ್	26 - 1	ಅಭಿ ತ್ವಾ ದೇವ	23 - 2
ಅಪ ಪಾಪ್ಮಾನಮ್	27 - 1	ಅಭಿ ತ್ವಾ ಕೂರ	17 - 4
ಅಪ ಪಾಪ್ಮಾನಮ್	27 - 1	ಅಭಿ ತ್ವಾ ಕೂರ	20 - 1
ಅಪ ಪಾಪ್ಮಾನಮ್	29 - 6	ಅಭಿ ತ್ವಾ ಕೂರ	21 - 1
ಅಪಂಮಿವಮ್	7 - 7	ಅಭಿ ತ್ವಾ ಕೂರ	22 - 2
ಅಪಂಮಿತಾಭಿಃ	26 - 2	ಅಭಿ ತ್ವಾ ಕೂರ	23 - 1
ಅಪಂಮಿತಾಭಿಃ	27 - 5	ಅಭಿ ತ್ವಾ ಕೂರ	23 - 3
ಅಪಂಮಿತಾಭಿಃ	29 - 7	ಅಭಿ ತ್ವಾ ಕೂರ	36 - 2
ಅಪಶ್ಯಂ ತ್ವಾ ಮನಸಾ	4 - 4	ಅಭಿ ಸ್ತ್ರಿಯಾಣಿ	29 - 4
ಅಪ ಸಂವತ್ಸರೇಣ	18 - 8	ಅಭಿವರ್ತೇನ	37 - 6
ಅಪ ಹ ವೈ	27 - 1	ಅಭೂದುಷಾರುಶತ್	7 - 8

ಅಭೂದುಷಾರುಶತ್ವಶುಃ	7 - 8	ಅರಿಷ್ಟೇಧಿರವಿನಾ	4 - 4
ಅಭೂರೇಳಃ	22 - 8	ಅರಿಷ್ಟೈರ್ನಃ	28 - 7
ಅಭ್ಯಸ್ಯೇತ್ ಹೋಳಶಿನ್ವೀಮ್	28 - 7	ಅರೂರುಚದುಷಸಃ	4 - 4
ಅಭ್ಯೇವೈನಾಂಸ್ತತ್	7 - 2	ಅರಂ ಹಿತೋ ಭವತಿ	3 - 2
ಅಭ್ರಾತ್ಯವ್ಯ	16 - 2	ಅರ್ಧರ್ಚಶ ಏವ	7 - 8
ಅಮುಥ್ನಾದನ್ಯಮ್	6 - 9	ಅರ್ವಾಹ್ ಓ ಸೋಮ	28 - 3
ಅಮುಷ್ಮಿನ್ವಾ ಏತೇನ	2 - 5	ಅವ ಗ್ರಾಮ್ಯಾನ್ವತೂನಾ	7 - 7
ಅಮೂರ್ಯಾ ಉಪಸೂರ್ಯೇ	8 - 2	ಅವತ್ಯೇನಂ ಸತ್ಯಮ್	16 - 1
ಅಮೃತಾದಿವ ಜನ್ಮನಃ	5 - 2	ಅವತ್ಸಾರೋ ವಾ	8 - 6
ಅಮೃತಾ ಹ ವೈ	35 - 8	ಅವ ದ್ರಷ್ಟೋ ಅಂಶು	30 - 10
ಅಮೃತಂ ವಾ ಅಜ್ಯಂ	7 - 4	ಅವಧಿಷುರ್ವಾ	13 - 8
ಅನೇವ ನಃ	28 - 4	ಅವಸ್ಯವೇ ಯಃ	40 - 3
ಅಂಬಯೋ ಯಂತಿ	8 - 2	ಅವಿತಾಸಿ ಸುಸ್ವತಃ	22 - 1
ಅಯಮಗ್ನಿಃ	5 - 2	ಅವಿದ್ಯಯ್ಯವ ತದಾ	2 - 5
ಅಯಮಹಮುಷ್ಮಿ	35 - 1	ಅವಿಜ್ಯತಾನೇವ	29 - 8
ಅಯಮಿಹ ಪ್ರಥಮಃ	5 - 2	ಅವೀರಹಾ ಪ್ರಚರಾ	3 - 2
ಅಯಮುಷ್ಯ ಇತಿ	5 - 2	ಅನೇರಪೋಃಧ್ವರ್ಯಾಃ	8 - 2
ಅಯಮುಷ್ಯ ಪ್ರ	5 - 2	ಅಶಸ್ತಿಹಾ	21 - 4
ಅಯಾತಯಾಮಾ ವೈ	30 - 7	ಅಶ್ನುತೇ ಯದ್ಯತ್	3 - 1
ಅಯವಮಾರ್ಯಸ್ಯ	40 - 2	ಅಶ್ನುತೇ ಯದ್ಯತ್	17 - 2
ಅಯಂ ಜಾಯತ	22 - 7	ಅಶ್ನುತೇ ಯದ್ಯತ್	17 - 2
ಅಯಂ ದೇವಾಯ	23 - 2	ಅಶ್ನುತೇ ಯದ್ಯತ್	19 - 2
ಅಯಂ ವಾ ಅಗ್ನಿಃ	5 - 2	ಅಶ್ನುತೇ ಯದ್ಯತ್	21 - 1
ಅಯಂ ವಾವ ಲೋಕಃ	3 - 2	ಅಶ್ನುತೇ ಹ ವೈ	14 - 3
ಅಯಂ ವೇನಶ್ಚೋದಯತ್	4 - 3	ಅಶ್ವತಂ ರಥೇನ	17 - 3
ಅಯಂ ವೈ ಬ್ರಹ್ಮ	40 - 5	ಅಶ್ವರಥೇನೇಂದ್ರಃ	17 - 3
ಅಯಂ ವೈ ಯಜ್ಞಃ	25 - 8	ಅಶ್ವಿನಾ ವಾಯುನಾ	17 - 5
ಅಯಂ ವೈ ಲೋಕಃ	16 - 4	ಅಸಾಹ್ಯಮುಗ್ರಮ್	36 - 3
ಅಯಂ ವೈ ಲೋಕಃ	18 - 1	ಅಷ್ವರ್ಚಂ ಪಾಂಶ್ರಮ್	21 - 4
ಅಯಂ ಹ ಯೇನ	22 - 7	ಅಷ್ವಾಕಪಾಲಃ	1 - 1
ಅಂಷ್ವನೇ ಮಿಮ್	18 - 6	ಅಷ್ವಾಶೀತಿಃ ಸಹಸ್ರಾಶಿ	39 - 8

ಅಷ್ಟಾಸಕ್ತತಿಮ್	39 - 9	ಅಸ್ಮಿನ್ ರಾಷ್ಟ್ರೇ ತ್ರಿಯಮ್	40 - 4
ಅಷ್ಟಾ ಶತಾನಿ	7 - 7	ಅಸ್ಯಾಂ ವಾವ	1 - 1
ಅಸಪತ್ನಾಂ ವಿಜತಿಮ್	4 - 7	ಅಸಂಧೇಯಮಿತಿ	33 - 5
ಅಸಾವಿ ದೇವಮ್	28 - 3	ಅಹರ್ನಿಯಚ್ಚಂತಿ	24 - 5
ಅಸುರವಿಶಂ ಹ	30-10	ಅಹರ್ವೈ ದೇವಾಃ	16 - 5
ಅಸುರ್ಯಾ ಹ ವೈ	15 - 5	ಅಹಶ್ಚ ಕೃಷ್ಣಮ್	22-10
ಅಸೌ ವಾ ಆಸ್ಯ	25 - 3	ಅಹಂ ಭುವಮ್	24 - 2
ಅಸೌ ವಾವ	17 - 4	ಅಹಾ ನೇತ ಸನ್	30 - 9
ಅಸಂಸ್ಥಿತಾನ್ದೋಮಾನ್	11 - 5	ಅಹೀನಾಭಿಃ	27 - 5
ಅಸ್ತಭ್ಯಾ ದ್ಯಾಮಸುರ	5 - 4	ಅಹೋರಾತ್ರಯೋಃ	25 - 4
ಅಸ್ಮಾ ರಕ್ಷಃ ಸಂಸೃಜ	6 - 7		

೮

ಅಗತೀಂದ್ರೇಣ	12 - 4	ಅ ತೇ ಪಿತಃ	13-10
ಅಗತೀಂ ಹಿ ಸಃ	3 - 2	ಅಶ್ಚ ಸಂಸ್ಕೃತಿಃ	30 - 1
ಅಗನ್ತೇವ ಇತಿ	3 - 2	ಅತ್ಯಾ ವಾ ಉಪಾಂಶು	8 - 3
ಅಗ್ನಾನ್ವೈಕ್ಷವಮ್	1 - 1	ಅತ್ಯಾನ್ವೈ ಸ್ತೋತ್ರಿಯಾಃ	12-12
ಅಗ್ನಾನ್ವೈಕ್ಷವ್ಯಾ	1 - 4	ಅತ್ಯಾನ್ವೈ ಸ್ತೋತ್ರಿಯಃ	29-10
ಅಗ್ನಿಂ ನ	21 - 4	ಅತ್ಯಾನ್ವೈ ಬೃಹತಿಃ	30 - 2
ಅಗ್ನೇಯೇ ಪ್ರಥಮಾ	13 - 8	ಅ ತ್ವ ರಥಮ್	20 - 1
ಅಗ್ನನ್ನಾಪಃ	8 - 2	ಅ ತ್ವಾ ರಥಮ್	36 - 1
ಅಜರಸಂ ಹ	12 - 8	ಅ ತ್ವಾ ರಥಮ್	23 - 1
ಅಜರಸಂ ಹಾಸ್ಮಿನ್	5 - 2	ಅ ತ್ವಾ ವಹಂತು	28 - 1
ಅಜರಸಂ ಹಾಸ್ಮೈ	3 - 2	ಅ ದೇವೋ ದೇವಾನ್	10 - 2
ಅಜಾತಂ ಜಾಬವೇದ	3 - 5	ಅ ದೇವೋ ಯಾತು	21 - 5
ಅಜಿಜ್ಞಾಸೇನ್ಯಾಃ	30 - 7	ಅದಿತ್ಯ ಇವ ಹ	35 - 8
ಅಜ್ಞಮೇವಾಗ್ನೀ	28 - 6	ಅದಿತ್ಯಶ್ಚ ರುಃ	2 - 5
ಅಜ್ಞಸ್ಯೋಪಸ್ತುಣಾತಿ	7 - 4	ಅದಿತ್ಯಾಶ್ಚೈ ಚಂದ್ರಮಾಃ	40 - 5
ಅಜ್ಞಂ ವೈ ದೇವಾನಾಂ	1 - 3	ಅದಿತ್ಯಾಯ ವೈ	25 - 3
ಅಂಜಂತ್ಯೇನಮ್	1 - 3	ಅದಿತ್ಯಾ ರುದ್ರಾಃ	3) - 9
ಅತಿಷ್ಠಸ್ತೈತಾಮ್	37 - 6	ಅದಿತ್ಯಾಶ್ಚ ಹವಾ	18 - 3
		ಅದಿತ್ಯಾಶ್ಚ ಹವೈ	30 - 8
		ಅದಿತ್ಯಾಶ್ಚೈವೇಹ	3 - 5

ಅದಿತ್ಯಾ ಹೆ	30 - 9	ಆಯುರ್ವಾ ಉಷ್ಣಿಕ್	1 - 5
ಅದಿತ್ಯೇನ ಹಾಸ್ಯ	25 - 3	ಆಲಬ್ಧಯಜ್ಞಃ	1 - 1
ಅದಿತ್ಯೋ ವಾ ಅಸ್ತಮಾ	40 - 5	ಆರೇ ಅಸ್ತಮತಿಮಾ	6 - 2
ಅದ್ವಿಪತಃ	22 - 6	ಆರ್ಭವಂ ಶಂಸತಿ	13 - 6
ಅದ್ವಿಪತೋ ವಸು	16 - 6	ಆವವ್ಯಕತೀರಧಃ	8 - 2
ಅಧಾಯ ಸಮಿಧಮ್	37 - 5	ಆ ವಾಯೋ ಭೂಷ	23 - 1
ಅಧಿತಂ ಬರ್ಹಿಃ	24 - 6	ಆಪೋ ವಹಂತು	28 - 4
ಅಧೂರ್ವಸ್ತೌ	16 - 3	ಆಶ್ವಿನಂ ಶಂಸತಿ	11 - 1
ಆ ಧೇನವಃ ಪಯಸಾ	8 - 2	ಆಶ್ವಿನಂ ಶಂಸತಿ	11 - 2
ಆನ ಇಂದ್ರಃ	20 - 2	ಆ ಸತ್ಯೋ ಯಾತು	24 - 2
ಆನುಷ್ಪಥೇ ವೈ	16 - 6	ಆಸನ್ನೇವತಿ	39 - 7
ಆ ನೋ ಯಜ್ಞಮ್	22 - 1	ಆಸೀದತಂ ಸ್ಯಮು	5 - 3
ಆನ್ಯಂ ದಿವೋ ಮಾತ	6 - 9	ಆಸುರೀ ವೈ ದೀರ್ಘ	8 - 4
ಆಪಃ ಪಾದಾವನೇಜ್ಞೀಃ	40 - 4	ಆಸ್ತೇ ಭಗ ಅಸೀನಸ್ಯ	33 - 3
ಆಪೂರ್ಣೋ ಅಸ್ಯ	28 - 3	ಆಸ್ಯ ದೇವಾಃ	7 - 5
ಆಪೋ ನ ದೇವಿಃ	8 - 2	ಆ ಸ್ವೇ ಯೋನೌ	3 - 5
ಆಪೋ ವಾ ಅಸ್ವರ್ಧಂತ	8 - 2	ಆಹನಸ್ಯಾಃ ಶಂಸತಿ	30-10
ಆಪೋ ವೈ ಯಜ್ಞಃ	8 - 2	ಆಹನಸ್ಯಾಃ ಶಂಸತಿ	30-10
ಆಪ್ನೋತಿ ಯಮ್	19 - 4	ಆಹನಸ್ಯಾದ್ವೈ	30-10
ಆಪ್ಯಂತೇ ವೈ	21 - 3	ಆಹರೇದಿತತ್ಯಾಹುಃ	32 - 8
ಆಪ್ಯಂತೇ ವೈ	23 - 1	ಆಹವನೇಯಮ್	24 - 5
ಆಪ್ಯಾಯಸ್ವ ಸಮೇತು	35 - 7	ಆಹಂ ಪಿತ್ಯನ್	13-13
ಆಪ್ತೀಭಿರಾಪ್ತೀಣಾತಿ	6 - 4	ಆಹಂ ಸರಸ್ವತೀ	29 - 7
ಆಭಾತ್ಯಗ್ನಿ ರುಪಸಾಮ್	4 - 4	ಆಹಾರಯೇದಿತತ್ಯಾಹುಃ	32-11
ಆ ಯಂ ಹಪ್ತೇನ	3 - 5	ಆಹುತಿಭಾಗಾ ವಾ	7 - 8
ಆ ಯಾಶ್ಚಿಂದ್ರಃ	20 - 1	ಆಹೂತಯೋ ವೈ	1 - 2
ಆ ಯಾಹಿ ವನಸಾ	23 - 2	ಆಹೂಯ ತೂಷ್ಟಿಂಶಂಸಮ್	10 - 7
ಆಯುರೇನ ತತ್	30 - 7	ಆಹೂಯ ದೂರೋಹಣಮ್	18 - 7

ಇ

ಇತಿ ನು ದೇವಿ	15 - 3	ಇತಿ ನು ಪುರಸ್ತಾತ್	14 - 3
-------------	--------	------------------	--------

ಇತಿ ನು ಪೂರ್ವಮ್	4 - 4	ಇಂದ್ರ ಸೋಮಮ್	20 - 3
ಇತಿ ನೈಫಿಚರತಃ	12 - 8	ಇಂದ್ರಸ್ಯ ನು	12 - 13
ಇತಿ ಬ್ರೂಯಾನ್ನಾಭಿ	13-10	ಇಂದ್ರಸ್ಯ ನು	23 - 2
ಇತಿ ಹಾಸ್ಮಾ ಆಖ್ಯಾಯಿ	33 - 1	ಇಂದ್ರಸ್ಯೇವ	18 - 6
ಇತ್ಯಾ ಹಿ ಸೋಮಃ	22 - 1	ಇಂದ್ರ ವೈ ವೃತ್ರಮ್	12 - 5
ಇತ್ಯಧ್ಯಾತ್ಮಮ್	10 - 8	ಇಂದ್ರಂ ಘೋ ವಿಶ್ವತ	27 - 3
ಇತ್ಯಾಪರಾಜಿತಾಮ್	37 - 5	ಇಂದ್ರಃ ಸ್ವಾಹಾ	24 - 1
ಇತ್ಯಾಧಾಯ ಶಾಂತಿಮ್	37 - 4	ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಆಗತಮ್	10 - 5
ಇತ್ಯೇತಾನುಸಂದೀಮ್	37 - 2	ಇಂದ್ರಾಯ ವೈ ದೇವಾಃ	19 - 3
ಇತ್ಯೇವ ವಪುಃ	11 - 8	ಇಂದ್ರಾಯ ಸೋಮಾಃ	28 - 3
ಇದಮಿತ್ಯಾ ರೌದ್ರಮ್	22 - 8	ಇಂದ್ರಾನರುಣಾ	23 - 4
ಇದಂ ಪಿತೃಭ್ಯಃ	13-13	ಇಂದ್ರಾವಿಷ್ಣು	28 - 4
ಇದಂ ರಾಧಃ ಪ್ರತಿ	30 - 9	ಇಂದ್ರಿಯಂ ವಾ ಪಿತೃ	39 - 6
ಇದಂ ಮನೋ ಸುತಮ್	21 - 4	ಇಂದ್ರಿಯೇಣೈವ	37 - 5
ಇದಂ ವಾ ಇದಂ ವಾಮು	15 - 2	ಇಂದ್ರೇಣ ರೋಚನಾ	27 - 4
ಇದಂ ವಿಷ್ಣುರ್ವಿಚಕ್ರಮೇ	3 - 6	ಇಂದ್ರೋ ಮದಾಯು	22 - 3
ಇಂದ್ರ ಇತ್ಯೋನುಪಾಃ	22 - 1	ಇಂದ್ರೋ ವಾ ಪಿತೃಭಿಃ	12 - 2
ಇಂದ್ರ ಇವೇ	24 - 2	ಇಂದ್ರೋ ವೈ ದೇವತಾ	20 - 3
ಇಂದ್ರ ಕೃತುಂ ನ	17 - 4	ಇಂದ್ರೋ ವೈ ಶ್ವಾಪ್ರಹ	13 - 11
ಇಂದ್ರ ಗಾಥಾಃ ಶಂಕತಿ	30 - 6	ಇಂದ್ರೋ ವೈ ವೃತಮ್	12 - 4
ಇಂದ್ರ ತ್ರಿಧಾತು	21 - 1	ಇಂದ್ರೋ ವೈ ವೃತಮ್	12 - 9
ಇಂದ್ರ ನೇದೀಯಃ	20 - 1	ಇಂದ್ರೋ ವೈ ವೃತಮ್	18 - 8
ಇಂದ್ರ ನೇದೀಯಃ	20 - 3	ಇಂದ್ರೋ ವೈ ವೃತ್ರಂಹತ್ಯಾ	12 - 10
ಇಂದ್ರನೇದೀಯಃ	21 - 1	ಇಮಮೂಮು ವಃ	22 - 1
ಇಂದ್ರ ಪಿತೃಭ್ಯಮ್	22 - 1	ಇಮಂ ನು ಮಾಯನಮ್	21 - 4
ಇಂದ್ರ ಮರುತ್ತಃ	22 - 7	ಇಮಂ ನೋ ಯಜ್ಞಮ್	7 - 2
ಇಂದ್ರಮಿದೇವತಾ	22 - 7	ಇಮಂ ಮಹೇ ವಿದಧ್ಯಾಯು	5 - 2
ಇಂದ್ರಕ್ಷ ವಿಷ್ಣೋ	28 - 7	ಇಮಂ ಸೋಮಂ	28 - 4
ಇಂದ್ರಕ್ಷ ಸೋಮಮ್	28 - 4	ಇಮಾ ಆಃ ಶಿವತಮಾಃ	37 - 3
ಇಂದ್ರಕ್ಷ ಹ ವೈ	28 - 7	ಇಮಾ ಉ ತ್ಯಾ	24 - 1
ಇಂದ್ರಸಾಲಧಿರಿತಿ	9 - 1	ಇಮಾ ನು ಕಮ್	22 - 4

ಇಮಾನೇನ್ನಾನ್	11 - 5	ಇಹ ರಮೇಹ	24 - 3
ಇಮಾನ್ವೈ ಲೋಕಾನ್	22 - 2	ಇಹೇಹ ವೋ ಮನಸಾ	20 - 2
ಇಮಾ ಹವ್ಯಾ ಜಾತ	7 - 2	ಇಹೋಪಯಾತ	28 - 4
ಇಮಾಂ ಧಿಯಂ ಶಿಕ್ಷ	3 - 2	ಇಳಾದಧೋ ನಾಮ	14 - 2
ಇಮಾ ವೈ ಲೋಕಾ	19 - 5	ಇಳಾಂತಂ ಭವತೀಕಾ	3 - 6
ಇಯಮಿಂದ್ರಂ ವರೂಣ	28 - 7	ಇಳಾಮುಪಹ್ವಯತೇ	6 - 9
ಇಯಂ ಪಿತೃ ರಾಪ್ತೇ	4 - 2	ಇಳಾಮುಪಹ್ವಯತೇ	6 - 10
ಇಯಂ ವೈ ಸರ್ವ	24 - 4	ಇಳಾಮುಪಹ್ವಯತೇ	14 - 2
ಇಷಮೂರ್ಜಮ್	24 - 5	ಇಳಾಯಾಸ್ತಾ ಪದೇ	5 - 2
ಇಷುಂ ವಾ ಪಿತಾಮ್	4 - 8	ಇಳೋ ಯಜತ್ಯನ್ನಮ್	6 - 4

ಈ

ಈಶಾನಮಸ್ಯ	17 - 4	ಈಶ್ವರೋ ಹ ಸರ್ವಮ್	37 - 3
ಈಶ್ವರೋ ಹ	8 - 2	ಈಶ್ವರೌ ಹ ವಾ	5 - 4
ಈಶ್ವರೋ ಹ ವಾ	35 - 7	ಈಳೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ	4 - 4

ಉ

ಉಕ್ತೋ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಃ	36 - 1	ಉತ ಶ್ವೇತಃ	30 - 9
ಉಕ್ತ್ಯ ಏವ ಸ್ಯಾತ್	17 - 6	ಉತೇಮನನ್ನಮುಃ	8 - 2
ಉಕ್ತ್ಯ ಏನಾಯಮ್	36 - 4	ಉತೇಮಾಶುಮಾನಮ್	30 - 9
ಉಕ್ತ್ಯ ವಹ ಇತಿ	5 - 3	ಉತೇಮಾಃ ಪತ್ಯೇಕೈವ	8 - 2
ಉಕ್ತ್ಯಂ ವಾಚೀತ್ಯಾಹ	12 - 1	ಉತೋ ಪದ್ಯಾಭಿಃ	30 - 1
ಉಕ್ತೇನೋ ಭವಂತಿ	11 - 1	ಉತ್ತಮಾ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ	5 - 4
ಉಕ್ತ್ಯೋ ಭವತಿ	17 - 6	ಉತ್ತಮಾಮದಿಂತಮ್	2 - 1
ಉಕ್ತ್ಯಾನ್ಯಾಯ ವಶಾ	28 - 2	ಉತ್ತಮೇನ ಪರ್ಯಾಯೇಣ	16 - 6
ಉಚ್ಚೈಃ ಪುರೋರುಚಮ್	10 - 7	ಉದಸ್ಯಾದ್ಧೇವೀ	25 - 2
ಉಚ್ಚ್ರಯಸ್ವ ಮಹತೇ	6 - 2	ಉದಸ್ಮಾ ಉದ್ಧಾರಮ್	12-10
ಉಚ್ಚ್ರಯಸ್ಯ ವನ	6 - 2	ಉದಿತ ಆದಿತ್ಯೇ	18 - 5
ಉತ ನೋ ಬ್ರಹ್ಮನ್	10 - 8	ಉದೀಚೀನಾಂ ಅಸ್ಯ	8 - 6
ಉತ ನೋ ಬ್ರಹ್ಮನ್	10 - 9	ಉದೀರಾವಮವಃ	13-13

ಉದುತ್ಯಂ ಜಾತವೇದಸಂ	17 - 3	ಉಪಾಪಾಂ ಪ್ರಿಯಮ್	8 - 1
ಉದು ಬ್ರಹ್ಮಾಣೇ	29 - 4	ಉಪಾಪ್ತಿನೋಃ ಪ್ರಿಯಮ್	4 - 4
ಉದುತ್ಯ ದೇವಃ	4 - 5	ಉಪಾಂಶು ಜಪತಿ	10 - 6
ಉದುತ್ಯ ದೇವಃ	20 - 4	ಉಪಾಂಶು ತೂಷ್ಣೀಶಂಸಮ್	10 - 7
ಉದ್ಧಾ ಆಜದಂಗೋಭ್ಯಃ	22 - 3		
ಉದ್ಧಾ ಹವ	27 - 4	ಉಪಾಂಶು ಪಾತ್ನೀವತಸ್ಯ	26 - 3
	25 - 1	ಉಪೇಂದ್ರಸ್ಯ ಪ್ರಿಯಮ್	12-13
		ಉಪೇಂದ್ರಸ್ಯ ಪ್ರಿಯಮ್	29 - 4
		ಉಪೇಂದ್ರಸ್ಯ ಪ್ರಿಯಮ್	21 - 2
ಉದ್ಧರಾ ಹವ	25 - 1		
ಉದ್ಧ್ರಪ್ಪುಧ್ರಸ್ಯ	16 - 4	ಉಪೈನಂ ಯಜ್ಞಃ	7 - 7
ಉದ್ಧ್ರನ್ನು ಖಲು	25 - 6	ಉಪೈನಂ ಸಹಸ್ವಮ್	22 - 9
ಉದ್ಧ್ರನ್ನು ಖಲು	25 - 6	ಉಭಯಂ ಶೃಣವತ್ಸ	20 - 3
ಉನ್ಯಧ್ಯಮಾಃ ಪಿತರಃ	13-13	ಉಭಯಂ ಶೃಣವತ್ಸ	23 - 3
ಉನ್ಯಧ್ಯ ಕೃಷ್ಣಾ	1 - 3	ಉಭಯಂ ಶೃಣವತ್ಸನ	36 - 2
ಉಪ ತ್ವಾಗ್ನೇ	5 - 4	ಉಭಯಾನ್ವಾ ಏವಃ	25 - 3
ಉಪನಯುತ ಮೇಧ್ಯಾಃ	6 - 6	ಉಭಯೇ ಭಿಃ	27 - 5
ಉಪ ನೋ ಹರಿಭಿಃ	22 - 8	ಉಭಯೇ ರಾಧ್ವಂಶಿ	19 - 3
ಉಪ ಪ್ರಯಂತಃ	20 - 1	ಉಭಯ್ಯಃ ಪರಿಧಾ	27 - 5
ಉಪರಿಷ್ವಾತ್	30 - 1	ಉಭಯ್ಯೋ ಹಾಗ್ನೈತಾಃ	7 - 8
ಉಪರಿಷ್ವಾದೇಕೇ	30 - 1	ಉಭಯ್ಯೋ ಹಾಗ್ನೈತಾ	7 - 8
ಉಪಯೇರ್ ವಸೀನಃ	37 - 5	ಉಭೇ ವಾ ಏವಃ	13 - 5
ಉಪ ವಿತ್ತೇಷಾಮ್	21 - 2	ಉಭಾ ಹಿ ತಾ	28 - 7
ಉಪ ಸದ್ವಾಯಮೀಹ್ಯುಷೇ	4 - 8	ಉರಂ ನೋ ಲೋಕಮ್	29 - 6
ಉಪಸ್ಯ ಜನ್ಮರಣಮ್	24 - 3	ಉರ್ವೀ ನ ಪೃಥ್ವೀ	18 - 6
ಉಗಿಸ್ವಾಯಾಮಿತ್ರಾಣಾಮ್	37 - 6	ಉಲ್ಬಂ ವಾ ಏತತ್	1 - 3
ಉಪಹೂತಾ ವಾಕ್ಸಹ	9 - 3	ಉಷಾಸಾನಕ್ರಾ	6 - 4
ಉಪಹ್ವಯೇ ಸುದುಘಾಂ	4 - 5	ಉಷ್ಣಿಹಾ ವಾಯು	1 - 5
ಉಪಾಗ್ನೇಃ ಪ್ರಿಯಮ್	8 - 6		

ಊ

ಊತಯಃ ಖಲು	1 - 2	ಊಧ್ವೋ ನಃ ಪಾಹಿ	6 - 2
ಊಮಾ ವೈ ಪಿತರಃ	35 - 8	ಊಧ್ವೋ ವೈ ಪ್ರಥಮಃ	19 - 3
ಊಗರ್ವಾ ಆನ್ಯಾಧ್ಯಮ್	24 - 5	ಊವಧ್ಯ ಗೋಹಮ್	6 - 6
ಊರ್ಧ್ವ ಊಷು	6 - 2	ಊಷಾನಸಾವಸ್ಯಾಮ್	19 - 5

ಐ

ಮುಕ್ತ ವಾ ಇದಮು	12-12	ಮತಾವಾನಂ	23 - 4
ಮುಕ್ತೋನು	8 - 6	ಮತಾವಾ ಯಸ್ಯ	10 - 8
ಮುಕ್ತಯೋ ಯಜುರ್ಮಯ	4 - 5	ಮತಾವಾ ಯಸ್ಯ	10 - 9
ಮಜುನೀತಿ ನಃ	27 - 3	ಮತುಭರ್ವರ್ಧಕು	3 - 2
ಮಣಮಸ್ತುನ್	33 - 1	ಮುಧೈಶ್ಚೇತಮೇವ	5 - 4
ಮತಜಾ ಇತ್ಯೇಷ ವೈ	18 - 6	ಮುಭವೋ ವೈ ದೇವೇಷು	13 - 6
ಮತ ಮಿತ್ಯೇಷ ವೈ	18 - 6	ಮುಭುವರ್ಧಾ	22 - 3
ಮತ ಸದಿತ್ಯೇಷಃ	18 - 6	ಮುಷಯೋ ವೈ ಸರ	8 - 1
ಮತಂ ವಾನ ದೀಶ್ವಾ	1 - 6	ಮುಷಿಃ ಶ್ರೇಷ್ಠಃ ಸಮಿ	7 - 2

ಏ

ಏಕಧಾಸ್ಯ ತ್ವಚಮ್	6 - 6	ಏಕಧ್ವ ವೈ	11 - 2
ಏಕಸಂಚಾಶತಮ್	18 - 5	ಏಕಧ್ವಸ್ಯ ವೈ	25 - 5
ಏಕವಿಂಶತಿಮ್	18 - 5	ಏಕಧ್ವಸ್ಯ ವೈ	37 - 7
ಏಕವಿಂಶತ್ಯಾ	1 - 3	ಏತಮು ಹೈವ	35 - 8
ಏಕವಿಂಶಮೇಶತ	18 - 4	ಏತಯಾ ಹಿ ದೇವಾಃ	19 - 2
ಏಕವಿಂಶೋಯಂ ಪುರುಷಃ	4 - 2	ಏತದ್ವಾ ಅಗ್ನಿ	15 - 1
ಏಕಂ ವೈ ಸತ	13 - 4	ಏತದ್ವಾ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಮ್	25 - 4
ಏಕಾಪ್ತರೇಣ	13 - 4	ಏತದ್ವಾ ಇಯಮ್	19 - 5
ಏಕಾಂ ದ್ವೀನ	27 - 5	ಏತದ್ವಾ ಇಳಾಯಾಸ್ಪದಮ್	5 - 2
ಏಕಾಂ ದ್ವೀನ	29 - 7	ಏತದ್ವೈ ತಚ್ಚಂದ	12 - 1
ಏಕಾಂ ಪರಿಶಿಷ್ಯ	11-11	ಏತದ್ವೈ ಯಜ್ಞಸ್ಯ	3 - 2
ಏಕೈಕೇನ ವೈ ತಮ್	14 - 4	ಏತದ್ವೈ ಯಜ್ಞಸ್ಯ	3 - 5
ಏಕತ್ವೈವೈಷಾತಿಥಿ	3 - 6	ಏತದ್ವೈ ಯೇ ಚ	14 - 3
ಏಕದು ಹೈಕಾಥಿಃ	28 - 2	ಏತಂ ಹ ವಾ ರಂದ್ರಮ್	39 - 9
ಏಕದು ಹೈವ	25 - 4	ಏತಂ ಹ ವಾ ರಂದ್ರಮ್	39 - 9
ಏಕದ್ಗೌರಿವೀತಮ್	2 - 8	ಏತಾನಿ ವಾ	29 - 3
ಏಕಧ್ವ ವೈ ಮನುಷ್ಯೇಷು	1 - 6	ಏತಾನಿ ವಾ ಅತ್ರ	30 - 10

ಏತಾನ್ ವಾನ	2 - 3	ಏನಂ ಪಂಚಸ್ಥೈತ್ಯ	13 - 7
ಏತಾನ್ ವಾನ	15 - 3	ಏಭಿರಗ್ನೇ ದುನಃ	23 - 2
ಏತಾನ್ ವಾನ	15 - 4	ಏನಾ ಅಗ್ನಿವೈವತೀಃ	8 - 2
ಏತಾನ್ ಹ ವೈ	25 - 7	ಏನಮು ಹಾಸ್ಯ	11 - 4
ಏತಾನ್ ಹ ವೈ	37 - 4	ಏನಮು ಹಾಸ್ಯ	26 - 2
ಏತಾನ್ಯಾಽನಾನ್	8 - 2	ಏನಮು ಹಾಸ್ಯಾ	8 - 4
ಏತಾನ್ಯಸ್ಯ ಪುರಸ್ತೌತ್	35 - 6	ಏನಮು ಹಾಸ್ಯಾ	10 - 5
ಏತಾಭಿರ್ಹಾಶ್ವಿನೋಃ	4 - 4	ಏನಮು ಹಾಸ್ಯಾ	10 - 5
ಏತಾ ವಾನ	24 - 6	ಏನಮು ಹಾಸ್ಯೈತಾಃ	28 - 5
ಏತಾಸಾಮೇವ	8 - 6	ಏನಮು ಹಾಸ್ಯೈಷಃ	12 - 6
ಏತೇನ ಪ್ರತ್ಯನರೋ	37 - 5	ಏನಮು ಹೈತಾಃ	28 - 2
ಏತೇನ ವೈ	17 - 6	ಏನಮು ಹೈತಾಃ	28 - 4
ಏತೇನ ವೈ ದೇವಾಃ	18 - 4	ಏನಯಾಮರುತಮ್	30 - 4
ಏತೇನ ಹವಾ ಐಂದ್ರೀಣ	39 - 7	ಏನಯಾಮರುದಯಮ್	3 - 4
ಏತೇನ ಹವಾ ಐಂದ್ರೀಣ	39 - 7	ಏನಾ ತ್ವಾಮಿಂದ್ರ	29 - 3
ಏತೇನ ಹವಾ ಐಂದ್ರೀಣ	39 - 7	ಏನಾ ನ ಇಂದ್ರಃ	13 - 14
ಏತೇನ ಹವಾ ಐಂದ್ರೀಣ	39 - 7	ಏನಾ ಶಾಹಿ	28 - 3
ಏತೇನ ಹವಾ ಐಂದ್ರೀಣ	39 - 7	ಏನಾ ಪಿತೃಃ	17 - 5
ಏತೇನ ಹವಾ ಐಂದ್ರೀಣ	38 - 7	ಏಷ ಏತಾನ್	18 - 6
ಏತೇನ ಹವಾ ಐಂದ್ರೀಥ	39 - 7	ಏಷ ಸಂಘಾಃ	2 - 1
ಏತೇನ ಹವಾ ಐಂದ್ರೀಣ	39 - 7	ಏಷ ಬ್ರಹ್ಮಾಪ್ರತೇ	16 - 3
ಏತೇನ ಹವಾ ಐಂದ್ರೀಣ	39 - 8	ಏಷ ವಸುವಿದದ್ವಸು	9 - 6
ಏತೇನ ಹವಾ ಐಂದ್ರೀಣ	39 - 9	ಏಷ ವಸುಃ ಪುರೋವಸುಃ	9 - 3
ಏತೇ ವಾನ ದೇವಾಃ	7 - 5	ಏಷ ವಸುಃ ಸಂಯದ್ವಸುಃ	9 - 3
ಏತೇ ವೈ ತೇ ತ್ರಯಃ	35 - 4	ಏಷ ವಃ ಕುಶಿಕಾಃ	33 - 6
ಏತೇ ವೈ ಯಜ್ಞಸ್ಯ	1 - 1	ಏಷ ವೈ ಜಾತಃ	11 - 2
ಏತೇ ಹ ವೈ	25 - 5	ಏಷ ಹ ವಾ	29 - 7
ಏತ್ಯೈ ಹವಾ ಅಸ್ಯ	2 - 3	ಏಷ ಹ ವಾ ಅಸ್ಯ	3 - 5
ಏತ್ಯೈ ಹವಾ ಅಸ್ಯ	15 - 3	ಏಷ ಹ ವಾ ಅಸ್ಯ	3 - 5
ಏತೌ ಹ ವಾ ಅಸ್ಯ	10 - 6	ಏಷ ಹ ವಾನ	35 - 5
ಏತ್ಯೈ ಗೃಹಾನ್	37 - 6	ಏಷ ಹ ವಾನ	36 - 3

ಏಷ ಹ ವಾನ	37 - 7	ಏಷ ಹ ವೈ ಸಃ	25 - 5
ಏಷ ಹ ವೈ	25 - 4	ಏಷ್ಯಾ ಹುಬ್ರವಾಣಿ	15 - 5
ಏಷ ಹ ವೈ	25 - 6		

ಐ

ಐಶಾಹಿಕಂ ಪ್ರಾತಃ	36 - 1	ಐಂದ್ರಂ ಶಂಸತಿ	11 - 2
ಐಶಾಹಿಕಾ ಹೋತ್ರಾಃ	36 - 4	ಐಂದ್ರವರುಣೇ	29 - 9
ಐಶಾಹಿಕೋ ಮರು	36 - 1	ಐಂದ್ರೀ ರಣ್ವಾಹೈಂದ್ರಃ	28 - 1
ಐತಶ್ಚ ಲಾಪಮ್	30 - 7	ಐಂದ್ರೀ ರಣ್ವಾಹೈಂದ್ರಃ	28 - 3
ಐತಶೋ ಹ ವೈ	30 - 7	ಐಂದ್ರೇ ಪಶುಕಾಮಸ್ಯ	29 - 9
ಐದ್ರ ಯಾಹ್ಯುಪ	22 - 8	ಐಂದ್ರೋ ವೃಷಾಕಪಿಃ	30-10
ಐಂದ್ರ ವಾಯವಮ್	11 - 1	ಐಂದ್ರೋ ನಾಲಖಿಲ್ಯಾಃ	29-10
ಐಂದ್ರ ವಾಯವಮ್	11 - 2	ಐರಯೇಥಾಮೈರಯೇಥಾಮ್	28 - 7
ಐಂದ್ರಂ ಶಂಸತಿ	11 - 1		

ಓ

ಓಕಃ ಸಾರೀ ವೈ	29 - 1	ಓಜಷ್ಕಂ ತೇ ಮಧ್ಯತಃ	7 - 5
ಓಕಃ ಸಾರೀ ಹೈಷಾಮ್	29 - 6	ಓಜೋ ವಾ ಇಂದ್ರಿಯಮ್	1 - 5
ಓಜಶ್ಚ ಹ ವೈ	11 - 8	ಓಮಿತ್ಯುಚಃ	33 - 6
ಓಜಸ್ಮೀಂದ್ರಿಯವಾನಾ	1 - 5	ಓಂ ಹೋತವ್ರಥಾ	24 - 6

ಔ

ಔನಧಂ ವಾ ಊವಧ್ಯಮ್	7 - 1		
-----------------	-------	--	--

ಕ

ಕ ಇದಂ ಶಂಸಿಷ್ಯತಿ	10 - 6	ಕರತೃತ್ಯಾ ಚರ್ಷಣೇ	13-14
ಕ ಈಂ ವ್ಯಕ್ತಾಃ	21 - 5	ಕಲಿಃ ಶಯಾನಃ	33 - 3
ಕತರಾ ಪೂರ್ವಾ	22 - 8	ಕಲ್ಪಕೇ ಹ ವೈ	37 - 2
ಕಥಮ್	29-10	ಕಲ್ಪಯತಿ ದೇವ ವಿಶಃ	12 - 1
ಕದಾ ಭುವನ್ನಥ	24 - 2	ಕವಿಶಸ್ತ್ರೋ ಬೃಹತಾ	7 - 2
ಕಯಾ ಶುಭಾ	23 - 1	ಕವಿಂಚ್ಚಾಮಿ	29 - 4

ಕಸ್ತಮಿಂದ್ರ	29 - 5		
		ಕಾ	
ಕಾಮಂ ತದ್ವೋತಾ	27 - 5	ಕಾ ರಾಧದ್ವೋತಾ	4 - 4
ಕಾರಣ್ಯಾಃ ರಂಸತಿ	30 - 6		
		ಕಿ	
ಕಿಮು ಶ್ರೀಷ್ಯಃ	22 - 8	ಕಿಂ ಹ್ಯಭದಿತಿ	30 - 4
ಕಿಲ್ಪಿಪಸ್ತೃತ್	3 - 2	ಕಿಂ ಸ ಯಜಮಾನಸ್ಯ	11 - 3
ಕಿಂ ನು ಮಲಮಾ	33 - 1	ಕಿಂ ಸ ಯಜಮಾನಸ್ಯ	11 - 7
		ಕು	
ಕುಲಾಯಿನಂ ಭೃತ	5 - 2	ಕುಹ ಶ್ರುತ ಇಂದ್ರಃ	21 - 5
ಕುವಿದಂಗಳ ಮನಗಾ	23 - 3		
		ಕೃ	
ಕೃಣುಷ್ವ ಪಾಜಃ ಪ್ರಸಿತಿಮ್	4 - 2	ಕೃಷ್ಣಮಿವ ಚ	5 - 3
ಕೃತಮ್ಯು ಕೃತಮ್	10 - 6	ಕೃಷ್ಣಾ ಜನಮುತ್ತರಮ್	1 - 3
ಕೃಧೀ ನ ಊಧ್ವಾಮ್	6 - 2	ಕೃಷ್ಣಿರಸಿ ದಿ ಶಾಮ್	37 - 6
		ಕೇ	
ಕೇತೋ ಆಗ್ನಿಃ	24 - 5		
		ಕೋ	
ಕೋನದ್ವಾ ಪುರುಹಃ	32 - 8	ಕೋ ವೈ ಪ್ರಜಾಪತಿಃ	29 - 5
		ಕ್ರ	
ಕ್ರಂತುಂ ದಕ್ಷಂ ವರುಣ	3 - 2	ಕ್ರಮತ ಸೈನಯೋಃ	1 - 1
ಕ್ರಂತುಂ ಸಚಂತ	5 - 4		
		ಕ್ರೀ	
ಕ್ರೀಳಂ ವಃ ಶರ್ಧಃ	23 - 4		

		ಓ	
ಕ್ಷಿತ್ರಂ ಪ್ರಪದ್ಯೇ	35 - 5		
		ಊ	
ಕ್ಷತ್ರಂ ವಾ ಏತತ್	39 - 2	ಕ್ಷತ್ರೇಣ ಕ್ಷತ್ರಂ ಜಯತಿ	40 - 2
ಕ್ಷತ್ರಂ ವಾ ಏತತ್	39 - 2	ಕ್ಷತ್ರೇಣ ಕ್ಷತ್ರಂ ಜಯತಿ	40 - 4
ಕ್ಷತ್ರಂ ವಾ ಏತತ್	39 - 2	ಕ್ಷತ್ರೇ ಹ ವೈ ಸಃ	35 - 5
ಕ್ಷತ್ರಂ ವೈ ಹೋತಾ	29 - 5	ಕ್ಷಿತ್ರಂ ಹೈವ್ಯನಂ ನ	40 - 5
		ಋ	
ಖಾದಿರಂ ಯೂಪವಾ	6 - 1		
		ಗ	
ಗಜ್ಯತಿ ವೈ	18 - 1	ಗರ್ಧಭರಥೇನ	17 - 3
ಗಜ್ಯತ್ಯಸ್ಯಾಹುತಿಃ	3 - 5	ಗರ್ಧಾ ವಾ ಏತೇ	11 - 10
ಗಣಾನಾಂ ತ್ವಾಗಣ	4 - 4	ಗವಾಮಯನೇದ	18 - 3
ಗಯಸ್ಯಾನ್ಯ ಪ್ರತರಣಃ	3 - 2		
		ಗಾ	
ಗಾಯತ್ರೀಲನ್ವಾಹ	28 - 1	ಗಾಯತ್ರಾ ಪಕ್ಷಿಣ್ಯಾ	19 - 1
ಗಾಯತ್ರೋ ವೈ ಬ್ರುಹ್ಮ	5 - 2	ಗಾಯತ್ರೌ ಸ್ತಿಸ್ವಕೃತಃ	1 - 5
ಗಾಯತ್ರಾ ಚ	17 - 5	ಗಾಯತ್ರಾ ಮ	24 - 1
ಗಾಯತ್ರಾ ಚ	17 - 5	ಗಾವೋ ವೈ ಸತ್ರಮ್	18 - 3
		ಗ್ಯ	
ಗೃಹಾ ವೈ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ	12 - 13		
		ಗೋ	
ಗೋಜಾ ಇತ್ಯೇಷ ವೈ	18 - 6	ಗೋಭರಯುಗೈಷಾ	17 - 3
		ಗೌ	
ಗೌಂವೀಶವಾ	16 - 2	ಗೌರ್ವೇ ದೇವತಾ	22 - 1

		ಗ	
ಗ್ರಹೋಕ್ತಂ ವಾ	11 - 1	ಗ್ರಾವಾಣ್ಯವ ತದಿ	4 - 4

ಘ

ಘ್ನುಲಿ ವಾ ಏತತ್	13 - 8	ಘೈತೇ ಚರುಂ ನಿರ್ವಜೇತ	1 - 1
ಘ್ನಂತೋ ವಾ ಏತಾಛಿಃ	4 - 8	ಘೈತೇನ ದ್ಯಾವಾ	21 - 2
ಘ್ನತವಂತಃ ಪಾನಕ	7 - 2		

ಚ

ಚಕ್ಷುರ್ವಾ ಏತತ್	9 - 8	ಚತುರ್ವಿಂಶಸ್ತೋಮಃ	17 - 6
ಚಕ್ಷುರ್ವೈ ವಿಚಕ್ಷಣಮ್	1 - 6	ಚತುರ್ವಿಂಶತಿ ಹ ವೈ	25 - 4
ಚಕ್ಷುಷಾ ವೈ ದೇವಾಃ	2 - 2	ಚತ್ವಾರ ಮತುಛಿಃ	9 - 5
ಚಕ್ಷುಷೀ ಏವಾಗ್ನಿಷೋಮ್	2 - 2	ಚಂದ್ರಮಸೋ ವೈ ವೃಷ್ಟಿಃ	40 - 5
ಚಕ್ಷುಷ್ಯದ್ವಿಃ	9 - 8	ಚಂದ್ರಮಾ ವಾ ಆಮಾನಸ್ಯಾ	40 - 5
ಚಕ್ಷುಷ್ಯಂಽ ವಾ ಏತಾನಿ	9 - 8	ಚರಣೈ ಮಧು ವಿಂದತಿ	33 - 3
ಚತುರಕ್ಷರೇಣ	21 - 3	ಚರ್ಮೇತಿ ವೈ	33 - 3
ಚತುರುಶ್ಚ ರ್ವೈವೈ	37 - 2	ಚರ್ಮೇತಿ ವೈ	33 - 3
ಚತುರೋಗ್ರೇ ಸ್ತನಾನ್	4 - 8	ಚರ್ಮೇತಿ ವೈ	33 - 3
ಚತುರ್ಥಂ ಚಳಹಮ್	18 - 2	ಚರ್ಮೇತಿ ವೈ	33 - 3
ಚತುರ್ವಿಂಶತಿರ್ವಾ	17 - 6	ಚರ್ಮೇತಿ ವೈ	33 - 3
ಚತುರ್ವಿಂಶತಮೇತತ್	17 - 6		

ಚಿತ್ವಾಧಮುಕ್ತಮ್	17 - 4	ಚಿತ್ರಂ ದೇವಾನಾಮ್	17 - 3
ಚಿತ್ರನಾಜ್ಯಮ್	24 - 6		

ಛ

ಛಂದಸಾಂ ವೈ ಪಷ್ವೇನ	30 - 6	ಛಂದಸ್ತದಮ್	30 - 4
ಛಂದಸಾಂ ವೈಷಃ	30 - 7	ಛಂದಾಂಽ ವೈ	19 - 5

ಭಂದಾಂಸಿ ವೈ	15 - 3	ಭಂದಾಂಸಿ ವ್ಯೂಹತಿ	19 - 5
ಭಂದಾಂಸಿ ವೈ	13 - 1	ಭಂದಾಂಸ್ಯೇವ	19 - 5
ಭಂದಾಂಸಿ ವೈ ಸಾಧ್ಯಾ	3 - 5		

ಜ

ಜಗತ್ಯಾ ಪಶುಕಾಮು:	1 - 5	ಜಾತವೇದಸೇ	24 - 2
ಜಘ್ನಿ ವತೀರ್ಯಾಜ್ಯಾ	4 - 8	ಜಾತವೇದಸ್ಯಾಮ್	13-12
ಜಜ್ಞಾ ನೇತ ಸನ್	30 - 9	ಜಾತವೇದಸ್ಯಾಮು	10 - 7
ಜನಕಲ್ಪಾಃ ಶಂಸತಿ	30 - 6	ಜಾತವೇದೋ ನಿಧೀಮುಹಿ	5 - 2
ಜನಿಷ್ಠಾ ಉಗ್ರಃ	36 - 2	ಜಾತೋ ಜಾಯತೇ	6 - 2
ಜನಿಷ್ಠಾ ಉಗ್ರಃ	12 - 8	ಜಾತೋ ಹ್ಯೇಷಃ	6 - 2
ಜಯತಿ ಹ ತಾಮ್	37 - 6	ಜಾಮಯೋ ಅಧ್ವರೀ	8 - 2
ಜಾಗತಾ ವೈ ಪಶವಃ	1 - 5	ಜತಯೋ ವೈ ನಾಮೈತಾಃ	4 - 7
ಜಾಗತೋ ವೈ ವೈಶ್ಯಃ	5 - 2	ಜೀವಂ ಹಾಸ್ಯ ಹವ್ಯಂ	6 - 10
ಜಾತ ಇತರೋ ಜಾತಃ	3 - 5	ಜುಷಸ್ವ ಸಪ್ರಥಃ	7 - 2
ಜಾತವೇದಸೇ	20 - 2	ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಯಜ್ಞೋವೈ	19 - 5
ಜಾತವೇದಸೇ	20 - 4	ಜೇಷ್ಠ ಶ್ರೇಷ್ಠಃ	19 - 3
ಜಾತವೇದಸೇ	21 - 2	ಜ್ಯೋತಿಃ ಸ್ವೇಷು	6 - 1
ಜಾತವೇದಸೇ	21 - 5	ಜ್ಯೋತಿ ಗೌರಾಯಃ	18 - 1
ಜಾತವೇದಸೇ	22 - 3	ಜ್ಯೋತಿ ಗೌರಾಯಃ	18 - 1
ಜಾತವೇದಸೇ	22-10	ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋನು ಏವ	36 - 4
ಜಾತವೇದತೇ	63 - 2	ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠತಃ ಪಥಃ	13 - 14
ಜಾತವೇದಸೇ	23 - 4		

ತ

ತ ಅತಿಥ್ಯಮ್	15 - 1	ತ ಏತ ಉತ್ಪಾಂಶಂ	6 - 8
ತ ಅದಿತ್ಯಾಃ	13 - 5	ತ ಏತೇ ಪ್ರಾತಃ	29 - 2
ತ ಉ ತ್ವತೀಯಪವನೇ	29 - 8	ತ ಏವೈನಮಶಾಂಶಂ	40 - 1
ತ ಉಪವಸಥಮ್	15 - 1	ತಶ್ಚನ್ನಿಭಮ್	20 - 4
ತ ಉಪವಸಃ	15 - 1	ತತ ಏಕಾಹಿಶಾಘಃ	27 - 5

ತಜ್ಜಾಗತಮ್	29 - 9	ತತ್ಸತತಂ	8 - 1
ತಜ್ಜಾಯಾ ಜಃಯಾ	33 - 1	ತತ್ಸವಿತುಃ	20 - 2
ತತೋ ವಾ ಜಪ್ಪುಕ್ಷರ್	13 - 4	ತತ್ಸವಿತುಃ	21 - 2
ತತೋ ವಾ ಏತಾನ್	29 - 3	ತತ್ಸವಿತುಃ	22 - 3
ತತೋ ವೈ ದೇವಾಃ	7 - 5	ತತ್ಸವಿತುಃ	23 - 2
ತತೋ ವೈ ದ್ರಾವಾ	19 - 5	ತತ್ಸವಿತುಃ	24 - 2
ತತೋ ವೈ ವಾಗೇವ	21 - 3	ತತ್ಸವಿತುರ್ವೇಣ್ಯಂ	22 - 8
ತತ್ರ ಇಂದ್ರಿಯಮ್	24 - 2	ತತ್ಸಂಜಯಂ ಭವತಿ	13 - 6
ತತ್ರಥಾ ನ ಕುರ್ಯಾತ್	28 - 1	ತಥೇತಿ ಸ ವರುಣಂ	33 - 2
ತತ್ರಥಾ ನ ಕುರ್ಯಾತ್	29 - 5	ತಥೈವೈತತ್	12 - 7
ತತ್ರದಿತಿೇ a	34 - 4	ತಥೈವೈತತ್	29 - 8
ತತ್ರದಿತಿೇ a	34 - 7	ತಥೈವೈತದ್ಯಜಮಾನಾಃ	7 - 1
ತತ್ರದಿತಿೇ a	37 - 2	ತದ್ಗ್ನಿನಾ ಪರ್ಯಾ	10-10
ತತ್ರನ್ನಾಃಽದ್ಯತ್ಯಮ್	1 - 4	ತದತಿಕ್ರಮ್ಯೈವ	5 - 4
ತತ್ರನ್ನಾಃಽದ್ಯತ್ಯಮ್	2 - 5	ತದಧಿರುಕ್ತಂ	29 - 4
ತತ್ರನ್ನಾಃಽದ್ಯತ್ಯಮ್	6 - 3	ತದಪ್ಯೇತದ್ಯಪಿಣಾ	40 - 3
ತತ್ರನ್ನಾಃಽದ್ಯತ್ಯಮ್	8 - 4	ತದಪ್ಯೇತದ್ಯಪಿಣಾ	10 - 5
ತತ್ರನ್ನಾಃಽದ್ಯತ್ಯಂ	8 - 5	ತಪಪ್ಯೇತೇ ಶ್ಲೋಕಾಃ	39 - 8
ತತ್ರನ್ನಾಃಽದ್ಯತ್ಯಂ	8 - 5	ತಪಪ್ಯೇತೇ ಶ್ಲೋಕಾಃ	39 - 9
ತತ್ರನ್ನಾಃಽದ್ಯತ್ಯಂ	9 - 2	ತಪಪ್ಯೇತ ಶ್ಲೋಕಾಃ	39 - 7
ತತ್ರನ್ನಾಃಽದ್ಯತ್ಯಂ	12 - 7	ತದತ್ತಿನಾ	17 - 2
ತತ್ರನ್ನಾಃಽದ್ಯತ್ಯಂ	13-13	ತದಸ್ಮಾಸು	17 - 5
ತತ್ರನ್ನಾಃಽದ್ಯತ್ಯಮ್	17 - 1	ತದಾಹುಃ ಕಥಂ	7 - 8
ತತ್ರನ್ನಾಃಽದ್ಯತ್ಯಂ	17 - 3	ತದಾಹುಃ ಕಥಮ್	26 - 2
ತತ್ರನ್ನಾಃಽದ್ಯತ್ಯಂ	17 - 3	ತದಾಹುಃ ಕಥಂ	32-11
ತತ್ರನ್ನಾಃಽದ್ಯತ್ಯಂ	18 - 8	ತದಾಹುಃ ಕಥಂ	32-11
ತತ್ತ್ರಿಭಿಃಕ್ಷರೈಃ	15 - 2	ತದಾಹುಃ ಕಸ್ಮಾತ್	26 - 3
ತತ್ಸಂಚರ್ಚಂ	36 - 3	ತದಾಹುಃ ಕಸ್ಮಾತ್	29 - 2
ತತ್ಸಂಚರ್ಚಂ	29 - 4	ತದಾಹುಃ ಕೋ ದೇವತಾಃ	7 - 3
ತತ್ಪಾಚೈವ	15 - 5	ತದಾಹುಃ ಕಾಃ	7 - 3
ತತ್ರ ಯ.ಕುರಿಹಿಷ್ಯಂ	25 - 2	ತದಾಹುಃ ಕಿಂ	16 - 1

ತದಾಹುಃ ಕಿಮ್	26 - 3	ತದಾಹುರ್ಯಃ	32 - 8
ತದಾಹುಃ ಕಿಯತೀಭಿಃ	26 - 2	ತದಾಹುರ್ಯಃ	32 - 8
ತದಾಹುಃ ಕ್ರೋರಮಿವ	4 - 9	ತದಾಹುರ್ಯಃ	32 - 8
ತದಾಹುಃ ಸಸ್ತು	17 - 3	ತದಾಹುರ್ಯಃ	32 - 8
ತದಾಹುಃ ಸರ್ವೇಷಾಃ	8 - 4	ತದಾಹುರ್ಯಃ ಆಹಿತಾನ್ಮಿಃ	32 - 1
ತದಾಹುಃ ಸನ್ಯೈ	7 - 6	ತದಾಹುರ್ಯಃ ಆಹಿತಾನ್ಮಿಃ	32 - 1
ತದಾಹುಃ ಸಂಶಂಸೇತಾಃ	30-10	ತದಾಹುರ್ಯಃ ಆಹಿತಾನ್ಮಿಃ	32 - 1
ತದಾಹುಃ ಸಂಶಂಸೇತ್	29-10	ತದಾಹುರ್ಯಃ ಆಹಿತಾನ್ಮಿಃ	32 - 1
ತದಾಹುಃ ಸಾಕಂ	15 - 5	ತದಾಹುರ್ಯಃ ಚೈವ	17 - 2
ತದಾಹುಃ ಸೂರ್ಯಃ	17 - 4	ತದಾಹುರ್ಯಃ ತ್	7 - 8
ತದಾಹುರಭಃ	26 - 3	ತದಾಹುರ್ಯಃ ತ್	22 - 5
ತದಾಹುರಭಃ	26 - 3	ತದಾಹುರ್ಯಃ ತ್	26 - 2
ತದಾಹುರಭಃ	32 - 4	ತದಾಹುರ್ಯಃ ತ್	26 - 3
ತದಾಹುರಪತ್ನೀಕಃ	32 - 8	ತದಾಹುರ್ಯಃ ತ್	28 - 3
ತದಾಹುರನುಸವನಮ್	8 - 5	ತದಾಹುರ್ಯಃ ತ್	32 - 9
ತದಾಹುರವಾಂಶಃ	9 - 6	ತದಾಹುರ್ಯಃ ತ್ಪ್ರತೀಯಃ	10 - 7
ತದಾಹುರುದುತ್ಯಂ	17 - 3	ತದಾಹುರ್ಯಃ ತಃ	8 - 5
ತದಾಹುರ್ವಿರಾಸೂರ್ಯಃ	9 - 4	ತದಾಹುರ್ಯಃ ತ್ರಿವೃತ್	14 - 5
ತದಾಹುರ್ವಿರೂಪಃ	6 - 3	ತದಾಹುರ್ಯಃ ತ್ರಿಣ್	7 - 8
ತದಾಹುರ್ನ ಪೂರ್ವಃ	1 - 3	ತದಾಹುರ್ಯಃ ಫಾ	10 - 5
ತದಾಹುರ್ನ ದಕ್ಷಿಣಃ	6 - 7	ತದಾಹುರ್ಯಃ ಫಾ	11 - 4
ತದಾಹುರ್ನ ತ್ಪ್ರೈಷ್ಟೈಃ	22 - 4	ತದಾಹುರ್ಯಃ ಫಾ	29-10
ತದಾಹುರ್ನಾನ್ಮಿಷೋಃ	6 - 3	ತದಾಹುರ್ಯಃ ಫಾ	29-10
ತದಾಹುರ್ನಾಹವದಾಃ	25 - 8	ತದಾಹುರ್ಯಃ ಫಾ ಹವಾ	10 - 5
ತದಾಹುರ್ಯಃ	32 - 7	ತದಾಹುರ್ಯಃ ಫಾ ವಾನ್	10 - 5
ತದಾಹುರ್ಯಃ	32 - 7	ತದಾಹುರ್ಯಃ ದಗ್ನಯೇ	3 - 5
ತದಾಹುರ್ಯಃ	32 - 7	ತದಾಹುರ್ಯಃ ದಗ್ನಯೇ	3 - 5
ತದಾಹುರ್ಯಃ	32 - 8	ತದಾಹುರ್ಯಃ ದಗ್ನೀ	5 - 4
ತದಾಹುರ್ಯಃ	32 - 8	ತದಾಹುರ್ಯಃ ದಗ್ನೀ	5 - 4
ತದಾಹುರ್ಯಃ	32 - 8	ತದಾಹುರ್ಯಃ ದಧೈರ್ಯಃ	6 - 5
ತದಾಹುರ್ಯಃ	32 - 8	ತದಾಹುರ್ಯಃ ದಧೈರ್ಯಃ	23 - 2

ತದಾಹುರ್ಯದನ್ಯ	19 - 4	ತದಾಹುರ್ಯಸ್ಯ	32-11
ತದಾಹುರ್ಯದನ್ಯಃ	1 - 2	ತದಾಹುರ್ಯಸ್ಯಾಗ್ನಿಯಃ	32 - 6
ತದಾಹುರ್ಯದನ್ಯದೇ	6-10	ತದಾಹುರ್ಯಸ್ಯಾಗ್ನಿಯಃ	32 - 6
ತದಾಹುರ್ಯದನ್ಯಾನಿ	19 - 2	ತದಾಹುರ್ಯಾ ಮೀಮ್	13-13
ತದಾಹುರ್ಯದನ್ಯೇಷು	19 - 4	ತದಾಹುರ್ನಾಚಾ	32-10
ತದಾಹುರ್ಯದನ್ಯಸ್ಮಿನ್	30 - 5	ತದಾಹುರ್ವಿಷುವತಿ	18 - 8
ತದಾಹುರ್ಯದೇಕಾದಶ	1 - 1	ತದಾಹುರ್ನ್ಯಾಹಾವಮ್	13-13
ತದಾಹುರ್ಯದೇಕಪ ಹವಿಃ	7 - 1	ತದಾಹೂ ರಾಕಾಂ	13-13
ತದಾಹುರ್ಯದ್ವ್ಯಹಾನ್	25 - 9	ತದು ಕಯಾಶುಭೀರಮ್	23 - 1
ತದಾಹುರ್ಯದ್ವಿವಿ	5 - 3	ತದು ಖಲು ಶಮ್	13 - 10
ತದಾಹುರ್ಯದ್ವಿರಣ್ಯಮ್	7 - 4	ತದು ಗಾತ್ಸಮದಮ್	21 - 2
ತದಾಹುರ್ಯದ್ನ್	28 - 4	ತದು ಗಾಯಮೇತೇನ	21 - 2
ತದಾಹುರ್ಯಸ್ಯ	32 - 2	ತದುಕ್ತವ್ನುಷಿಣಾ	19 - 4
ತದಾಹುರ್ಯಸ್ಯ	32 - 2	ತದು ಜಾತಮ್	4 - 4
ತದಾಹುರ್ಯಸ್ಯ	32 - 2	ತದು ಜಾಗತಮ್	23 - 1
ತದಾಹುರ್ಯಸ್ಯ	32 - 3	ತದು ಜಾಗತಂ	23 - 2
ತದಾಹುರ್ಯಸ್ಯ	32 - 3	ತದು ಜಾಗತಂ	23 - 3
ತದಾಹುರ್ಯಸ್ಯ	32 - 3	ತದು ಜಾಗತಂ	23 - 4
ತದಾಹುರ್ಯಸ್ಯ	32 - 3	ತದು ಜಾಗತಂ	24 - 1
ತದಾಹುರ್ಯಸ್ಯ	32 - 4	ತದು ಜಾಗತಂ	24 - 2
ತದಾಹುರ್ಯಸ್ಯ	32 - 4	ತದು ತ್ರೈಷ್ವಫಂ	4 - 4
ತದಾಹುರ್ಯಸ್ಯ	32 - 4	ತದು ತ್ರೈಷ್ವಫಂ	4 - 4
ತದಾಹುರ್ಯಸ್ಯ	32 - 4	ತದು ತ್ರೈಷ್ವಫಂ	21 - 4
ತದಾಹುರ್ಯಸ್ಯ	32 - 5	ತದು ತ್ರೈಷ್ವಫಂ	21 - 5
ತದಾಹುರ್ಯಸ್ಯ	32 - 5	ತದು ತ್ರೈಷ್ವಫಂ	22 - 7
ತದಾಹುರ್ಯಸ್ಯ	32 - 5	ತದು ತ್ರೈಷ್ವಫಂ	22 - 8
ತದಾಹುರ್ಯಸ್ಯ	32 - 5	ತದು ತ್ರೈಷ್ವಫಂ	23 - 1
ತದಾಹುರ್ಯಸ್ಯ	32 - 6	ತದು ತ್ರೈಷ್ವಫಂ	23 - 1
ತದಾಹುರ್ಯಸ್ಯ	32 - 6	ತದು ತ್ರೈಷ್ವಫಂ	23 - 2
ತದಾಹುರ್ಯಸ್ಯ	32 - 7	ತದು ತ್ರೈಷ್ವಫಂ	23 - 3
ತದಾಹುರ್ಯಸ್ಯ	32 - 11	ತದು ತ್ರೈಷ್ವಫಂ	23 - 3

ತದು ತ್ರೈವೃಷ್ಟಭಂ	23 - 3	ತದೇತತ್ಸೂಕ್ತಮ್	29 - 4
ತದು ತ್ರೈವೃಷ್ಟಭನಾ	23 - 4	ತದೇತತ್ಸೂಕ್ತಮ್	29 - 4
ತದು ತ್ರೈವೃಷ್ಟಭನಾ	24 - 1	ತದೇತತ್ಸೋಲಾಯ	22 - 8
ತದು ತ್ರೈವೃಷ್ಟಭನಾ	24 - 1	ತದೇನಂ ಪ್ರಕಾಶಂ	24 - 4
ತದು ತ್ರೈವೃಷ್ಟಭನಾ	25 - 1	ತದೇಷಾಃಛ ಯಜ್ಞ	14 - 5
ತದು ತ್ರೈವೃಷ್ಟಭನಾ	24 - 2	ತದೇಷಾಃಛ ಯಜ್ಞ	25 - 5
ತದುಸಂವ್ಯಾತ್	29 - 4	ತದೇಷಾಃಛ ಯಜ್ಞ	25 - 5
ತದುಸಂವ್ಯಾತ್	29 - 4	ತದೇಷಾಃಛ ಯಜ್ಞ	25 - 6
ತದುಸಸ್ಪೃಶನ್	13 - 14	ತದೇಷಾಃಛ ಯಜ್ಞ	32 - 8
ತದು ಸುನಃ ಪರಿ	47 - 3	ತದೇಷಾಃಛ ಯಜ್ಞ ಗಾಥಾ	39 - 7
ತದುಭಯತಃ	21 - 3	ತದೇನಸ್ಯ ಸವಿತುಃ	21 - 2
ತದು ವಾ ಆಹುಃ	6 - 7	ತದ್ಧ ತಥಾ ಶಸ್ಯ	30 - 4
ತದು ವಾ ಆಹುಃ	9 - 8	ತದ್ಧ ತಥಾ ಶಂಸ	30 - 4
ತದು ವಾ ಆಹುಃ	15 - 3	ತದ್ಧಾಪ್ಯಾಹುಃ	21 - 2
ತದು ನಸಿಷ್ಠಂ	29 - 4	ತದ್ಧೈಕಲಹುಃ	12 - 7
ತದು ವೈಶ್ವಾಮಿತ್ರಂ	29 - 4	ತದ್ಧೈಕಲಹುಃ	15 - 3
ತದು ವೈಶ್ವಾಮಿತ್ರಮ್	29 - 4	ತದ್ಧೈಕಲಹುಃ	17 - 1
ತದು ಶಾರ್ಯಾತಮ್	20 - 4	ತದ್ಧೈಕಲಹುಃ	37 - 3
ತದು ಸಜನೀಯಮ್	21 - 2	ತದ್ಧೈಕದೇವ	15 - 2
ತದು ಹ ಸ್ಯಾಃಹ	4 - 8	ತದ್ಧೋತಾ ರಾಕ್ಷೇ	33 - 6
ತದು ಹ ಸ್ಯಾಃಹ	11 - 8	ತದ್ಧಾರದ್ವಾಜಮ್	36 - 3
ತದು ಹ ಸ್ಯಾಃಹ	34 - 4	ತದ್ಯಚ್ಚ ತುರ್ಧಮ್	21 - 3
ತದ್ಯಚ್ಚಭವತ್	29 - 4	ತದ್ಯಚ್ಚ ತುರ್ಧಮೇ	29 - 7
		ತದ್ಯಚ್ಚ ತುರ್ಧಮೇ	29 - 7
ತದೇತತ್ಪರ ಮುಕ್	33 - 6	ತದ್ಯತ್ಕಾಕ್ಷತ್ರಿಯಃ	35 - 5
ತದೇತದಸ್ತುತಂ	21 - 4	ತದ್ಯತ್ರೈತಾಶ್ಚ ಮಸಾನ್	35 - 7
ತದೇತದ್ವಹಿಃ	9 - 1	ತದತ್ರೈತಾಂಶ್ಚ ಮಸಾನ್	35 - 7
ತದೇತದ್ವಹಿಃ	10 - 1	ತದ್ಯತ್ರೈತಾಂಶ್ಚ ಮಸಾನ್	35 - 8
ತದೇತದ್ವಹಿಃ	12 - 9	ತದ್ಯತ್ಸೋಲಾಃ	7 - 2
ತದೇತದ್ವಹಿಃ ಪಶ್ಯನ್	12 - 1	ತದ್ಯತ್ಸೋಲಾಃ	7 - 2
ತದೇತದ್ವೇನ ವಿಭುನಮ್	4 - 5	ತದ್ಯಥಾ ದೀರ್ಘಾದ್ವೇ	29 - 7

ತದ್ಯಥಾ ಸಮುದ್ರಂ	29 - 5	ತಮಗ್ನಿರುಪಾಚ	33 - 4
ತದಧೈ ವಾದ ಇತಿ	2 - 5	ತಮನಿರುಕ್ತಂ	30 - 1
ತದಧೈನಾದ ಪ್ರಿಯಃ	39 - 6	ತಮಭ್ಯಾಯತ್ಯ	13 - 9
ತದ್ಯದಮೇ ಗಾಥಾ	25 - 5	ತಮಭ್ಯುತ್ಯಪ್ಪಂ	38 - 1
ತದ್ಯದನುಸವನಂ	8 - 5	ತಮಭುತ್ಯಪ್ಪಂ	30 - 3
ತದ್ಯದಂಶುರಂಶುಷ್ಪೇ	4 - 9	ತಮಶ್ವಿನಾ ಊಚತುಃ	33 - 4
ತದ್ಯದಿ ನಾನದಂ	16 - 2	ತಮಸ್ಯ ದ್ಯಾವಾ	23 - 3
ತದ್ಯದಿ ರಥಂ	17 - 7	ತಮಸ್ಯ ರಾಜಾ	5 - 4
ತದ್ಯದೇತಾನಿ	28 - 1	ತಮಸ್ಯಾಮನ್ವಗಚ್ಛನ್	6 - 6
ತದ್ಯದೇತಾಭ್ಯಾಂ	10 - 6	ತಮಾದಿತ್ಯಾ ಆಗ	14 - 4
ತದ್ಯದೇತಾಂ	10 - 1	ತಮಾಪ್ತ್ವಾಸ್ತು ವನಃ	15 - 1
ತದ್ಯದೇತೇ ಸೂಕ್ತೇ	22 - 9	ತಮಿಂದ್ರ ಉನಾಚ	33 - 4
ತದ್ಯದೇನಾತ್ರ ಪ್ರಯಾ	3 - 6	ತಮಿಂದ್ರಂವಾಚಯಾ	22 - 3
ತದ್ಯದಾದುಂಬರಿನೌ	24 - 5	ತಮು ಪ್ತುಹಿ ಯಃ	36 - 3
ತದ್ಯದಾಘೃತಂ	1 - 1	ತಮು ಹ ಸ್ತೈತಂ	6 - 2
ತದ್ಯದಾಬೃಹತ್ಪ್ರಪ್ಪಂ	23 - 1	ತಮೃತ್ವಿಜ ಊಚುಃ	33 - 5
ತದ್ಯದ್ಯೂಸ ಉರ್ಧ್ವಃ	6 - 1	ತಮೇತಸ್ಯಾಮ್	38 - 1
ತದ್ಯೇ ಜ್ಞಾಯಂಸಃ	33 - 6	ತಮೇತಸ್ಯಾಮಾಸಂದ್ಯಾಮ್	38 - 2
ತದ್ಯೈಷಾಂ ದಕ್ಷಿಣಾ	37 - 1	ತಮೇತಸ್ಯಾಮಾಸಂದ್ಯಾಮ್	39 - 3
ತದ್ಯಾ ಇದಂ	13 - 9	ತಮೇತಸ್ಯಾಮಾಸಂದ್ಯಾಮ್	39 - 4
ತದ್ಯಾ ಏತಪ್ರಿಯಂ	12 - 13	ತಮೇತಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ	40 - 5
ತದ್ಯೈತಚ್ಚಂದಃ	21 - 4	ತಮೇವಮೇತಮ್	35 - 8
ತದ್ಯೈವ ದಶರ್ಚಂ	29 - 4	ತಯೈವ ವಿಭಕ್ತ್ಯಾ	27 - 2
ತದ್ಯೈ ಯದಿದಂ	14 - 1	ತಯೋರ್ಬುಷಾಣೇನೈವ	3 - 6
ತದ್ಯೈ ಯದಿದಂ	15 - 3	ತನಾಯಂ ಸೋನುಸ್ತ್ವಮ್	28 - 3
ತದ್ಯೈ ಪೃಥುಃ	29 - 4	ತಸ್ಮಾ ಇಂದ್ರಃ	33 - 4
ತದ್ಯೋ ಅಸ್ತು	30 - 9	ತಸ್ಮಾ ಇಳಾ ಪಿನ್ನತೇ	40 - 3
ತನೂನವಾತಂ	6 - 4	ತಸ್ಮಾ ಉಪಾಕೃತಾಯ	32 - 4
ತಂತುಃ ತನ್ನನ್	13 - 14	ತಸ್ಮಾ ವಿತಾಮ್	38 - 1
ತನ್ನಹಾಸೂಕ್ತಂ	29 - 9	ತಸ್ಮಾಶ್ವೇವಲಃ	28 - 1
ತಮ್ಗ್ನಿರುನಾಚ	33 - 4	ತಸ್ಮಾಶ್ಚ ಮಯತಾ	13 - 12

ತಸ್ಮಾತ್ತತ್ಪ್ರಕಟದಾಮ್	29 - 8	ತಸ್ಮಾದೇತಸ್ಯಾಮ್	38 - 3
ತಸ್ಮಾತ್ತತ್ಪ್ರವ	8 - 4	ತಸ್ಮಾದೇತಾ ಆಚ್ಯ	5 - 8
ತಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಯಾಜವತ್	2 - 5	ತಸ್ಮಾದೇತಾಂ	5 - 4
ತಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಹಸ್ತನ್	11 - 9	ತಸ್ಮಾದೇತೇಷು	3 - 1
ತಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಚ್ಛಂದಸಃ	4 - 8	ತಸ್ಮಾದೇತೇಷು	15 - 1
ತಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಮಾನೋದರ್ಯಾ	13-13	ತಸ್ಮಾದೇವಮ್	17 - 5
ತಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಪೂರ್ವಾಹ್ನೇ	4 - 6	ತಸ್ಮಾದೇವಂ	17 - 5
ತಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಾನ್ಯಂ	32 - 8	ತಸ್ಮಾದೇವಂ	22 - 9
ತಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಸ್ವಾಹಾಕೃತಮ್	7 - 3	ತಸ್ಮಾದೇವಮ್	24 - 5
ತಸ್ಮಾದಗ್ನಿಹೋತಾ	17 - 1	ತಸ್ಮಾದೇವಂವಿದುಷೇ	39 - 9
ತಸ್ಮಾದಚ್ಯಾವಾಳಃ	28 - 8	ತಸ್ಮಾದೇಷಾಃತ್ವಾಪಿ	12-11
ತಸ್ಮಾದಚಕ್ಷೀಣಃ	32 - 8	ತಸ್ಮಾದ್ಧೀಕ್ಷಿತಂ	1 - 3
ತಸ್ಮಾದಪರಿಮಿತಮ್	7 - 7	ತಸ್ಮಾದ್ಧಾಪ್ಯೇತರ್ಹಿ	8 - 1
ತಸ್ಮಾದಪರಿಮಿತಾಭಿಃ	26 - 2	ತಸ್ಮಾದ್ಧಾಪ್ಯೇರ್ಹಿ	9 - 1
ತಸ್ಮಾದತ್ತಃ	21 - 1	ತಸ್ಮಾದ್ಧಾನ್ಯವಾ	1 - 3
ತಸ್ಮಾದಗ್ನಿವಸಾರುತೇ	13-11	ತಸ್ಮಾದ್ಧುವಾ	1 - 3
ತಸ್ಮಾದಾಚಕ್ಷಾಣಮ್	1 - 6	ತಸ್ಮಾದ್ಬಾಹುವೇವ	23 - 1
ತಸ್ಮಾದಾಪೂರ್ಯ	19 - 5	ತಸ್ಮಾದ್ಭುವೋಪಾಕೃತೇ	25 - 8
ತಸ್ಮಾದಾಹುರಾಗ್ನೀಯಃ	6 - 6	ತಸ್ಮಾದ್ಭತ್ತತ್	18 - 6
ತಸ್ಮಾದಾಹುರ್ನ	7 - 4	ತಸ್ಮಾದ್ಭದಿ ಯಜ್ಞಃ	25 - 9
ತಸ್ಮಾದಾಹುರ್ನ	25 - 5	ತಸ್ಮಾದ್ಭೈವೇಹ	1 - 5
ತಸ್ಮಾದಾಹುರ್ನ	30 - 9	ತಸ್ಮಾದ್ಭಂ ಸತಿಯಾಃ	19 - 4
ತಸ್ಮಾದಾಹುರ್ಮಾ	3 - 2	ತಸ್ಮಾದ್ಯೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ	10 - 4
ತಸ್ಮಾದಾಹುಃ	30 - 7	ತಸ್ಮಾದ್ಯೋ ರಾಜಾ	33 - 6
ತಸ್ಮಾದಾಹುಃ ಪುರೋ	6 - 9	ತಸ್ಮಾದ್ಯೋಽಲಂ	25 - 5
ತಸ್ಮಾದುದಿತೇ	25 - 4	ತಸ್ಮಾದ್ಭಸ್ಮಾಗ್ನಿಂ	6 - 6
ತಸ್ಮಾದುದಿತೇ	25 - 4	ತಸ್ಮಾದ್ಭಿ ಚಕ್ಷಣವತೇಂ	1 - 6
ತಸ್ಮಾದುಪಾಂಶು	5 - 1	ತಸ್ಮಾದ್ಭಿದವನಸುರಾಃ	4 - 7
ತಸ್ಮಾದು ಪುರಸ್ವಾತ್	10 - 4	ತಸ್ಮಾದ್ಭಿ ರಾಜಾಂ	1 - 6
ತಸ್ಮಾದ್ಭಗ್ನೀಭ್ಯಃ	22 - 4	ತಸ್ಮಾದ್ಭಂಧ್ಯಂದಿನೇ	26 - 1
ತಸ್ಮಾದೇತತ್	21 - 1	ತಸ್ಮಾದ್ಭಜತಿ	7 - 5

ತಸ್ಮಿನ್ನೇನಾ ನ	17 - 1	ತಸ್ಯ ಹ ನೇಂಪ್ರಃ	34 - 5
ತಸ್ಮಿನ್ಯೋವಾಚ	25 - 8	ತಸ್ಯ ಹ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಸ್ಯ	33 - 6
ತಸ್ಮೈಲ ವಿಶಃ ಸಂಜಾನತೇ	40 - 2	ತಸ್ಯ ಹ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ	33 - 4
ತಸ್ಮೈಲ ವಿಶಃ ಸ್ವಯಂ	40 - 3	ತಸ್ಯ ಹ ಸ್ತೃಚ್ಛ್ಯುಚಿ	33 - 4
ತಸ್ಯ ಕ್ರೇತಸ್ಯ	3 - 1	ತಸ್ಯ ಹೈತಸ್ಯ	9 - 2
ತಸ್ಯ ಚತುರ್ವಿಂಶತಿಃ	36 - 4	ತಸ್ಯಾ ಅನು	13 - 2
ತಸ್ಯ ತ್ರಿಂಶತ್	36 - 4	ತಸ್ಯಾಽಽಪ್ರಿಯಃ	19 - 4
ತಸ್ಯ ತ್ರಿಪ್ರಥಮಾಂ	೮ - 1	ತಸ್ಯಾಭ್ಯಗ್ನಿಃ	30 - 7
ತಸ್ಯ ದಶಾವಸ್ತಾತ್	16 - 4	ತಸ್ಯಾರ್ಧಾಃ ಶಸ್ತ್ರಾ	12 - 8
ತಸ್ಯ ಪಂಚದಶ	17 - 6	ತಸ್ಮೈಲ ಜನತಾಯೈ	2 - 1
ತಸ್ಯ ಪತಂತೀ	13 - 3	ತಸ್ಮೈಲ ಜನತಾಯೈ	2 - 3
ತಸ್ಯ ಭೂರೋಹಿತಃ	40 - 1	ತಸ್ಮೈಲ ಜನತಾಯೈ	12 - 2
ತಸ್ಯ ಮೈತ್ರಾವರೂಣಃ	30 - 2	ತಸ್ಮೈಲ ಜನತಾಯೈ	19 - 6
ತಸ್ಯ ಯಾನಿ ಕಿಂಶಾರೋಣಿ	6 - 9	ತಸ್ಮೈಕೇ ಪುರಸ್ತಾತ್	37 - 1
ತಸ್ಯ ರಾಜಾ ಮಿತ್ರಂ	40 - 4	ತಸ್ಯೋಕ್ತಮೇನ	30 - 7
ತಸ್ಯ ವಾಮುಕ್ತಿದ್ಯ	7 - 2	ತಸ್ಯೇಲ್ಯುಕಂ	7 - 1
ತಸ್ಯ ವಾ ವಿತಸ್ಯ	25 - 3	ತಸ್ಯೋವಧ್ಯಗೋಪಂ	7 - 1
ತಸ್ಯ ನಾಯುಷಃ	19 - 4	ತಂ ಕ್ವತೃಮನನ್ವಾಪ್ಯ	34 - 1
ತಸ್ಯ ವೈ ದೇನಾಃ	18 - 4	ತಂ ತಮಿತ್ರಾಘಸೇ	೨1 - 1
ತಸ್ಯ ವೈ ದೇನಾಃ	16 - 4	ತಂ ತಮಿದ್ರಾಘಸೇ	24 - 1
ತಸ್ಯ ವೈ ದೇನಾಃ	18 - 5	ತಂ ತು ಪ್ರಜಾಶ್ಚ	11 - 7
ತಸ್ಯ ವ್ರತಂ ನ ದ್ವಿಷತಃ	40 - ೮	ತಂ ತಂ ಪ್ರಹರತಿ	11 - 7
ತಸ್ಯ ಷಷ್ಠಿಶ್ಚ	17 - 6	ತಂ ತ್ಯತೀಯಪವಮಾನೇ	12 - 3
ತಸ್ಯ ಸಪ್ತದಶ	19 - 4	ತಂ ತ್ರಯೋದಶಾತ್	3 - 1
ತಸ್ಯ ಸಂಸ್ತುತಸ್ಯ	14 - 3	ತಂ ತ್ವಾ ಯಜ್ಞೇಭಿಃ	21 - 4
ತಸ್ಯ ಹ ತ್ರಯಃ	33 - 3	ತಂ ದೇವಾ ಅಬ್ರುವನ್	12-10
ತಸ್ಯ ಹ ದಂತಾಃ	33 - 2	ತಂ ದೇವಾ ಅಬ್ರುವನ್	13 - 9
ತಸ್ಯ ಹ ದಂತಾಃ	33 - 2	ತಂ ಧೀರಾಸಃ	6 - 2
ತಸ್ಯ ಹ ದಂತಾಃ	33 - 2	ತಂ ನ್ಯೂಂಖಯತಿ	30 - 3
ತಸ್ಯ ಹ ನ	34 - 2	ತಂ ನ್ಯೂಂಖಯತಿ	30 - 4
ತಸ್ಯ ಹ ನಾಗ್ನಿಃ	34 - 6	ತಂ ಪುರೋರುಗ್ನಿಃ	11 - 9

ತಂ ಪ್ರಜಾಪತಿಃ	33 - 4	ತಂ ಹೈಕೇ ಪುರುಸ್ತಾತ್	30 - 1
ತಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಛಂಸೀ	30 - 3	ತಂ ಹೈಕೇ ಪೂರ್ವಮ್	13 - 8
ತಂ ಮಧ್ಯಮಯಾ	12-13	ತಂ ಹೈಕೇ ಭೂಯಾಂಸಮ್	30 - 7
ತಂ ಮರ್ಜಯಂತ ಸುಕೃತುಂ	3 - 5	ತಂ ಹೋತಾ ರಿಕೋ	30 - 1
ತಂ ಮಾಧ್ಯಂದಿನೇ	12 - 3	ತಂ ಹೋವಾ ಚಾಜನಿ	33 - 2
ತಂ ಯಜ್ಞತುಷ್ಪಯಾಃ	14 - 5	ತಂ ಹೋವಾಚಾಪೇಹಿ	30 - 7
ತಂ ಯಜ್ಞಾಯಜ್ಞೇಯೇ	12 - 3	ತಾ ಅಗ್ನಿನಾಪರಿ	13 - 12
ತಂ ಯತ್ಪರಸ್ತಾತ್	16 - 1	ತಾ ಅರ್ಧರ್ಚಶಃ	30 - 6
ತಂ ಯತ್ನ ನಿಜನಿ	7 - 1	ತಾ ಅರ್ಧರ್ಚಶಃ	30 - 6
ತಂ ಯಥಾ ಸಮುದ್ರಮ್	14 - 1	ತಾ ಅರ್ಧರ್ಚಶಃ	30 - 7
ತಂ ಯದಿವ್ರಮೇತಿ	14 - 6	ತಾ ಅರ್ಧರ್ಚಶಃ	30 - 10
ತಂ ಯದಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯಃ	37 - 6	ತಾ ಉ ಗಾಯತ್ರೈಃ	21 - 4
ತಂ ಯದಿ ದರ್ಶಃ	29 - 10	ತಾ ಉ ಗಾಯತ್ರೈಃ	21 - 5
ತಂ ಯದ್ವ್ಯುಸವಾ	5 - 4	ತಾ ಉ ಗಾಯತ್ರೈಃ	22 - 1
ತಂ ಯದ್ಯೇತೇಷಾಮ್	15 - 2	ತಾ ಉ ಗಾಯತ್ರೈಃ	22 - 3
ತಂ ರುದ್ರಾ ಅಗಚ್ಛನ್	14 - 4	ತಾ ಉ ಗಾಯತ್ರೈಃ	22 - 7
ತಂ ವರುಣ ಉವಾಚ	33 - 4	ತಾ ಉ ಗಾಯತ್ರೈಃ	22 - 8
ತಂ ವಾ ಏತಮ್	7 - 1	ತಾ ಉ ದಶ	21 - 4
ತಂ ವಾ ಏತಮ್	30 - 7	ತಾ ಉ ಪಂಚದಶ	21 - 4
ತಂ ವಾ ಏತಮ್	30 - 9	ತಾ ಉಭಯೇರ್ಗತ	15 - 4
ತಂ ವಿಶ್ವಂ ಗ್ರಹೈಃ	11 - 9	ತಾ ಉ ವಿ ಚ್ಯಂದಸಃ	21 - 5
ತಂ ವಿ ತ್ವಾಸ್ತಾನಿವಿದ್ವಿಃ	11 - 6	ತಾ ಉ ವಿ ಚ್ಯಂದಸಃ	21 - 5
ತಂ ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಃ	e4 - 4	ತಾ ಉ ವಿ ಚ್ಯಂದಸಃ	21 - 5
ತಂ ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಃ	33 - 4	ತಾ ಉ ವಿಂಶತಿಃ	21 - 4
ತಂ ವೇದ್ಯಾಮಸ್ತ	11 - 9	ತಾ ಉಪಸಮ್	17 - 2
ತಂ ವೈ ಭಂಡಾಂಸಿ	16 - 5	ತಾ ಉಧ್ವಾಸ್ತಾಃ ಸೀಮ್ನಃ	22 - 2
ತಂ ಸನಾರಾಂಸಮ್	30 - 1	ತಾ ಏತಾ ಅಷ್ಟೌ	3 - 2
ತಂ ಸಂಭೃತ್ಯಾಃಪತುಃ	4 - 1	ತಾ ಏತಾ ಅಷ್ಟೌ	5 - 2
ತಂ ಸಂಭೃತ್ಯೋಃಪತುಃ	4 - 1	ತಾ ಏತಾ ಅಷ್ಟೌ	4 - 2
ತಂ ಸವಿಕೋವಾಚ	33 - 4	ತಾ ಏತಾ ನನಾಶ	8 - 2
ತಂ ಸ್ವರ್ಯಂತಃ	22 - 9	ತಾ ಏತಾಪ್ರಯೋದಶ	3 - 5

ತಾ ಏತಾಃ ಪಂಚ	29 - 8	ತಾನ್ವಾ ಏತಾನ್	29 - 2
ತಾ ಏತಾಃ ಸಪ್ತ	6 - 2	ತಾನ್ವಾ ಏತ ದೇವಃ	13-10
ತಾ ಏತಾಃ ಸಪ್ತದಶ	5 - 4	ತಾನ್ವೈಃ ಸರ್ಯಾಯೈಃ	16 - 5
ತಾ ಏತಾಃ ಸರ್ವಾಃ	8 - 2	ತಾನ್ವೈಃ ಪ್ರಥಮೇನ	16 - 5
ತಾ ತೇ ವಿಶ್ವಾ ಪರಿಭೂಃ	3 - 2	ತಾನ್ವ ರಾಜಾ	26 - 1
ತಾ ದಶ ಶಂಸತಿ	30 - 90	ತಾನ್ವ ರಾಜಾ	26 - 1
ತಾ ದ್ವಾದಶ ಸಂಪ	3 - 2	ತಾನ್ವ ಸ್ವಾನ್ವೈವ	21 - 1
ತಾ ನಗ್ನ ರಶ್ಮಿಃ	95 - 5	ತಾಭಿಯರ್ಥಯಷ್ಟಾಃ	- 4
ತಾನ್ ಶ್ರೀಣಿ ಭೂತ್ವಾ	19 - 6	ತಾಭ್ಯೋ ನ ವ್ಯಾಹೈಯೀತ	20 - 5
ತಾನ್ ಶ್ರೀಣ್ಯನ್ಯಾನ್	19 - 6	ತಾಭ್ಯೋ ದ್ವಿಜ್ಜಃ	34 - 1
ತಾನ್ ದ್ವಾದಶ	29 - 3	ತಾಮನುಕೈತಿಮ್	10 - 5
		ತಾಮನುಕೈತಿಮ್	5 - 1
ತಾನ್ ದ್ವೇಧಾ	23 - 4	ತಾಮುತ್ವಾ ಪಯೀತಾ	25 - 2
ತಾನ್ ಧರ್ಮಾಣಿ ಪ್ರಥ	3 - 5	ತಾಮು ಹ ಗಿರಿಜಾಯ	31 - 1
ತಾನ್ದ್ರ ಉವಾಚ	12 - 11	ತಾಮು ಹ ಜರಿತಃ	39 - 9
ತಾನ್ ಪಂಚಸು	29 - 2	ತಾಮು ಹ ಜರಿತಃ	30 - 9
ತಾನ್ ವಾ ಏತಾನ್	25 - 7	ತಾ ಯಾ ಇಮಾಸ್ತಾಃ	15 - 4
ತಾನ್ ಶುಕ್ರಾಣಿ	19 - 6	ತಾಕ್ಷ್ಯಮಿಹಾ	18 - 6
ತಾನ್ ಹ ತರ್ಹಿ	22 - 9	ತಾಕ್ಷ್ಯೈಃ ಸ್ವರ್ಗಲಾಮ್ಯೈಃ	18 - 6
ತಾನು ಸೈವೈತಿ	29 - 3	ತಾಕ್ಷ್ಯೈಃ ಹವಾ	18 - 6
ತಾನ್ಯಂತರೇಣ	23 - 2	ತಾವತ್ಕೈವ ಯಜ್ಞಃ	2 - 5
ತಾನ್ಯು ಗಾಯತ್ರಾಣಿ	23 - 2	ತಾ ವಾ ಏತಾ ದೇವತಾಃ	40 - 5
ತಾನ್ಯು ಗಾಯತ್ರಾಣಿ	23 - 2	ತಾನಾ ಏತಾಃ	2 - 4
ತಾನ್ಯು ಗಾಯತ್ರಾಣಿ	23 - 4	ತಾ ವಾ ಏತಾಃ	27 - 3
ತಾನ್ಯು ಗಾಯತ್ರಾಣಿ	23 - 4	ತಾ ವಾ ಏತಾಃ	29 - 6
ತಾನ್ಯು ಗಾಯತ್ರಾಣಿ	24 - 2	ತಾ ವಾ ಏತಾಃ	31 - 1
ತಾನ್ಯು ಗಾಯತ್ರಾಣಿ	24 - 2	ತಾವಿದ್ರಮ್	17 - 2
ತಾನ್ಯು ವಾ ಏತಾನ್	12 - 7	ತಾ ವಿ ಹೈತಾಃ	30 - 2
ತಾ ನ್ಯೂಂಖಿಯಂತಿ	30 - 10	ತಾಸಾಮೇತಾ ಅಭಿ	28 - 3
ತಾನ್ಯೇತಾನ್	22-10	ತಾಸಾಂ ತ್ರಿಃ ಪ್ರಥಮಮ್	3 - 2
ತಾನ್ಯೇತಾನ್ ಸಹ	30 - 4	ತಾಸಾಂ ತ್ರಿಃ ಪ್ರಥಮಮ್	3 - 5
ತಾನ್ಯೇತಾನ್ಯಹೀನ	29 - 2	ತಾಸಾಂ ತ್ರಿಃ ಪ್ರಥಮಮ್	5 - 2

ಶಾಸಾಂ ವೈ ದೇವ	17 - 2	ಶುಭ್ಯಂ ಸ್ತೋತ್ರಾ ಘೃತ	7 - 2
ಶಾಸಾಂ ವೈ ಹೋತ್ರಾಣಾಂ	10 - 4	ಶೂರ್ಯಹವ್ಯನಾಳತಿ	1 - 20
ಶಾಸು ನ ನ್ಯೂಂಖಯೀತ್	30 - 6	ಶೂಷ್ಣಿಂಶಂಸಂ ಶಸ್ತ್ರಾನ್ವ	10 - 7
ಶಾಸು ನ ನ್ಯೂಂಖಯೀತ್	30 - 6	ಶ್ರುತೀಯಂ ಪಳಹಮ್	18 - 2
ಶಾಸು ಪದಮಸ್ತು	2 - 4	ಶೇ ಉಭೇನ	17 - 7
ಶಾಸು ವಾ ಅಹಿತಾ	13 - 12	ಶೇ ಏತೇ ಆಧಿ	37 - 2
ಶಾಸು ವಾ ಏತಾಸು	12 - 6	ಶೇ ಏತೇ ಧಾಯ್ಯೇ	13 - 6
ಶಾಸ್ವರ್ಧ್ವರ್ಯೋಃ	8 - 2	ಶೇ ಗಾಮಾಲಭಂತ	6 - 8
ಶಾ ಹ ಶುಚಿವೃಕ್ಷಃ	15 - 4	ಶೇ ಽಜಮಾಲಭಂತ	6 - 8
ಶಾ ಹೈಕೇ ಪುರಸ್ತಾತ್	29 - 5	ಶೇಜಸ್ತೇ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ತೇ	1 - 5
ಶಾಂ ಪಶ್ಚಾತ್ಪ್ರಾಪ್ತಾಃ	37 - 2	ಶೇಜಸ್ತೇ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ತೇ	2 - 2
ಶಾಂ ಪಿ ಬೇದ್ಯವತ್ಸ	39 - 6	ಶೇಜಸ್ತೇ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ತೇ	6 - 1
ಶಾಂ ಪುನರ್ಘೋಷೋಯಾತ್	5 - 1	ಶೇಜೋ ವಾ ಏತತ್	1 - 3
ಶಾಂ ವಾ ಏತಾಮ್	25 - 5	ಶೇಜೋ ವೈ ಬ್ರಹ್ಮ	1 - 5
ಶಾಂ ವಾ ಏತಾಮ್	31 - 1	ಶೇಜೋ ವೈ ಬ್ರಹ್ಮ	6 - 4
ಶಾಂ ಹ ಜರಿತರ್ನ	30 - 9	ಶೇ ತತಃ ಸರ್ಪಂತಿ	24 - 3
ಶಾ ಹ ಜರಿತರ್ನ	30 - 9	ಶೇ ತತಃ ಸರ್ಪಂತಿ	24 - 3
ಶಾಃ ಪಂಚಶಂಸತಿ	30 - 6	ಶೇ ತತಃ ಸರ್ಪಂತಿ	24 - 4
ಶಾಃ ಪ್ರಗ್ರಾಹಮ್	30 - 6	ಶೇ ಶಢಾ ವೈಶ್ವಂಸು	4 - 7
ಶಾಃ ಪ್ರಗ್ರಾಹಮ್	30 - 6	ಶೇ ತ್ರಯಸ್ತೀಂಶತ್	2 - 4
ಶಾಃ ಪ್ರಗ್ರಾಹಮ್	30 - 6	ಶೇ ದೇವಾ ಅಭಿಭಯುಃ	4 - 7
ಶಿರ ಇವ ಶೂಷ್ಣಿಂ	10 - 7	ಶೇ ದೇವಾ ಅಭಿಭಯುಃ	7 - 6
ಶಿಷ್ಣಾ ಹರೇ ರಥಃ	24 - 1	ಶೇ ದೇವಾ ಅಬ್ರುವನ್	3 - 3
ಶಿಷ್ಣೇಶ್ವಕುರಾಮಸ್ಯ	6 - 3	ಶೇ ದೇವಾ ಅಬ್ರುವನ್	4 - 6
ಶಿಷ್ಣೇದ್ಯೂಪಾಃ	6 - 3	ಶೇ ದೇವಾ ಅಬ್ರುವನ್	12 - 11
ಶಿಷ್ಣಂತೇಽಸ್ಮೈ	6 - 3	ಶೇ ದೇವಾ ಅಬ್ರುವನ್	12 - 11
ಶಿಷ್ಣಂತೇಽಸ್ಮೈ	19 - 3	ಶೇ ದೇವಾ ಅಬ್ರುವನ್	12 - 2
ಶಿಸ್ತೋದೇವತಾಃ	7 - 7	ಶೇ ದೇವಾ ಅಬ್ರುವನ್	13 - 5
ಶಿಸ್ತೋದೇವತಾಃ	6 - 4	ಶೇ ದೇವಾ ಅಬ್ರುವನ್	25 - 7
ಶಿಸ್ತೋ ವೈ ದೇವಾನಾಮ್	6 - 10	ಶೇ ದೇವಾ ಏವಮ್	27 - 1
ಶುಭ್ಯಂ ಸ್ತೋತೇಂತಿ	7 - 2	ಶೇ ದೇವಾ ಅಬ್ರುವನ್	38 - 1

ತೇ ದ್ವೇ ಭೂತಾ	19 - 6	ತೇ ನೈ ದೇವಾಶ್ಚ	29 - 1
ತೇ ದ್ವೇ ಭೂತಾ	19 - 6	ತೇ ನೈ ಪಂಚಾನ್ಯತ್	12-1 .
ತೇ ನಾಸಂತ್ವರಮಾಣಾಃ	14 - 6	ತೇ ನೈ ಪುತ್ರಾಃ	33 - 6
ತೇ ನಾಸಂತ್ವರಮಾಣಾಃ	14 - 6	ತೇ ನೈ ಪುರಸ್ತಾತ್	27 - 1
ತೇ ನೈತೇನೋಭಯತಃ	18 - 1	ತೇ ನೈ ಪ್ರಾತಃ	10 - 4
ತೇ ಸತ್ತೀಶಾಲಾಮ್	24 - 3	ತೇ ನೈ ಮಧ್ಯತಃ	27 - 1
ತೇ ಪ್ರಾಯಣೀಯಮ್	15 - 1	ತೇ ಮಾಸೇಭ್ಯಃ	4 - 6
ತೇಃ ಬ್ರುವನ್ನ ಭಿಷುಣ	12 - 4	ತೇಽಶ್ವಮಾಲಭಂತ	6 - 8
ತೇಃ ಭ್ಯೋ ನೈ ದೇವಾಃ	13 - 6	ತೇಷಾಂ ಚಿತ್ತಿಃ	24 - 6
ತೇ ಮಾರ್ಜಯಂತೇ	24 - 3	ತೇಷಾಂ ಯ ಏತಾಮ್	24 - 3
ತೇ ಯಕ್ಪಂಚಾನ್ಯತ್	12-12	ತೇಷಾಂ ಯಶ್ಚ ಮಸಾನಾಮ್	55 - 5
ತೇ ಯದ್ರವಣಸ್ಯ	4 - 7	ತೇಷಾಂ ನೈ ದೇವಾಃ	18 - 5
ತೇ ಯನ್ನೈಂಚಃ	35 - 4	ತೇಷಾಂ ನೈ ದೇವಾನಾಮ್	10 - 4
ತೇ ವಾ ಅರ್ಧಮಾಸೇಭ್ಯಃ	4 - 6	ತೇ ಸಮ್ಯಂಚಃ	33 - 6
ತೇ ವಾ ಅಸುರಾಃ	15 - 6	ತೇ ಸ್ಯಾಮ ದೇವ	27 - 4
ತೇ ವಾ ಇಮೇ	19 - 3	ತೇ ಸ್ಯಾಮ ದೇವ	29 - 7
ತೇ ವಾ ಇಮೇ	13 - 4	ತೇ ಹ ವಾಮಾನಮ್	26 - 1
ತೇ ವಾ ಉತ್ತರತಃ	27 - 1	ತೇ ಹಾಃಽದಿತ್ಯಾನ್	30 - 9
ತೇ ವಾ ಮುತುಭ್ಯಃ	4 - 6	ತೇ ಹ ದ್ಯಾವಾ	20 - 4
ತೇ ವಾ ಮುಷಯಃ	8 - 1	ತೇ ಹೈಕೇ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಃ	25 - 8
ತೇ ವಾ ಏತಾಂ	24 - 6		
ತೇ ವಾ ಏಕೇ ಪ್ರಾಣಾಃ	9 - 2	ತೇ ಹೈಕೇ ಸಪ್ತ	28 - 1
ತೇ ವಾ ಏಭ್ಯಃ	4 - 6	ತೇ ಹೈಕೇ ಸಹ	0 - 2
ತೇ ನೈ ಮಿಲು ಸರ್ವೇ	28 - 3	ತೇ ಹೋಚಃಃ ಪ್ರಾಪೋಚಾಃ	30 - 8
ತೇ ನೈ ತತಃ	15 - 6	ತೇ ಹೋತ್ಕಾಸ್ಯಮಾನಾಃ	35 - 1
ತೇ ನೈ ತತಃ	15 - 6	ತಾ ಯವೈವಾಧ್ವಯುಃ	5 - 3
ತೇ ನೈ ದಕ್ಷಿಣತಃ	27 - 1	ತಾ ವಾ ಏತಾ	12 - 6
ತೇ ನೈ ದೇವಾಃ	9 - 7	ತಾ ಸಹೈವೇಂದ್ರವಾಯೂ	9 - 1

ಶ್ರು

ಕೃಮುವಃ ಸತ್ರಾಸಾಹಮ್	21 - 5	ಕೃಮೂ ಮು ವಾಜಿನಮ್	20 - 1
ಕೃಮೂ ಮು ವಾಜಿನಮ್	18 - 6	ಕೃಮೂ ಮು ವಾಜಿನಮ್	20 - 3

కృమూ శు వాజినమా	21 - 1	కృమూ శు వాజినమా	23 - 1
కృమూ శు వాజినమా	21 - 4	కృమూ శు వాజినమా	23 - 3
కృమూ శు వాజినమా	22 - 2	కృం శు మేజమా	23 - 1
కృమూ శు వాజినమా	22 - 7		

త్ర

త్రయ ఇంద్రస్య	22 - 7	త్రినాస్తనానా వృతమా	4 - 8
త్రయశ్చ వా ఏతే	19 - 2	త్రిశ్శుభో న్యే రాజన్యః	6 - 2
త్రయస్త్రింశచ్ఛత్రమా	39 - 9	త్రిశ్చరేణ న్యోంబు	21 - 3
త్రయస్త్రింశత్కా	26 - 2	త్రయమా మనుషః	21 - 1
త్రయస్త్రింశద్వే దేవాః	7 - 8	త్వమగ్నే ప్రథమః	21 - 2
త్రయస్త్రింశద్వే దేవాః	12 - 11	త్వమగ్నే సప్తథాః	1 - 4
త్రయాణాం భర్తాణాం	35 - 3	త్వమింద్ర ప్రకూర్తిషు	21 - 4
త్రయాణాం జ వ్యే	4 - 5	త్వయో యజ్ఞం చితస్తతే	1 - 4
త్రయో వ్యే వశటా	11 - 7	త్వశ్చార్చం యజతి	6 - 4
త్రిశద్మకేషు	16 - 3	త్వం దూతస్త్వము నః	5 - 2
త్రిపదామనుజ్య	3 - 6	త్వం రాజా జనుషామా	13-14
త్రిపద్యా ప్రశ్నవ	18 - 7	త్వం వశ్య ఆ	5 - 2
త్రిశ్శుభః స్వశ్చ	29 - 5	త్వం క్యగ్నే అగ్నినా	3 - 5
త్రిశ్శుభో ను ఇమాః	20 - 5	త్వం క్యగ్నే ప్రథమః	6-10
త్రిశ్శుభా భవతః	1 - 4	త్వామగ్నే పుష్కరాత్	3 - 5
త్రిశ్శుభా భవతః	3 - 6	త్వామిద్ధి క్షమామహే	20 - 3
త్రిశ్శుభా విర్యాలావః	1 - 5	త్వామిద్ధి క్షమామహే	21 - 4
త్రిః ప్రథమాం త్రిరుత్త	3 - 2	త్వామిద్ధి క్షమామహే	22 - 7
త్రిణేజ రతాని	7 - 7	త్వామిద్ధి క్షమామహే	23 - 1
త్రిణే జాహంకః	29 - 3	త్వామిద్ధి క్షమామహే	23 - 3
త్రిణే క వ్యే యజ్ఞే	15 - 2	త్వామిద్ధి క్షమామహే	24 - 1
త్రిణేవ సంభాతానా	29 - 3	త్వామిద్ధి క్షమామహే	36 - 2
త్రిణేవ సంభాతానా	29 - 3	త్రిణే దిదినానా	5 - 2

ದ

ದಕ್ಷಿಣಂ ಪಾದಮ್	40 - 4	ದಧಿ ಶ್ರಾವ್ಣಃ	30-10
ದಕ್ಷಿಣಾ ಅನು	26 - 3	ದಶನಾಗರಹಸ್ತ್ರಾಣಿ	39 - 8
ದಧಾತು ನಃ ಸನಿತಾ	3 - 2	ದಶಮಧ್ಯಂದಿನೇ	28 - 1

ದಿ

ದಿವಸ್ತಿ ದಸ್ಯ	23 - 4	ದಿನೇ ಚಾಯಂ ಯಾ	15 - 4
ದಿವಂ ವ್ಯತೀಯಂ	32 - 4	ದಿಶಾಂ ಕ್ಷಪ್ತೀಃ	30 - 6
ದಿವಿ ಕುಕ್ರಂ	17 - 1		

ದೀ

ದೀಕ್ಷಣೇಯಪ್ತಿಃ	14 - 2	ದೀದಿವಾಂಸಮ್	10 - 8
ದೀಶ್ವಾ ವೈ ದೇವೇಭ್ಯಃ	19 - 4	ದೀದಿವಾಂಸಮ್	10 - 0
ದೀಕ್ಷಿತವಿಮಿತಮ್	1 - 3	ದೀರ್ಘಾರಣ್ಯಾಢಿ	29 - 7

ದು

ದುರೋಯಜತಿ	6 - 4		
----------	-------	--	--

ದುೂ

ದುೂತಂ ವೋ ವಿಶ್ವ	23 - 2	ದುೂರೋಹಣಂ ರೋಹತಿ	29 - 9
ದುೂರೋಹಣಂ ರೋಹತಿ	18 - 6	ದುೂಹ್ಯಾಢಿ ದ್ವಂಹಿ	27 - 4

ದೇವಕ್ಷೇತ್ರಂ ವೈ	22 - 4	ದೇವನರ್ಮ ವಾ ಏತತ್	4 - 9
ದೇವನೀಥಂ ಶಂಶತಿ	30 - 8	ದೇವನಿಶಃ ಕಲ್ಪ	2 - 3
ದೇವಪವತ್ರಂ ವೈ	30 - 10	ದೇನನಿಶಃ ಕಲ್ಪ	12 - 1
ದೇವಪಾತ್ರಂ ವಾ	11 - 5	ದೇವತಿಲ್ಪಾಢಿ	30 - 1
ದೇವಯಾ ವಿಶ್ವಃ	6 - 2	ದೇವ್ಯುತ್ಪಾ	37 - 3
ದೇವರಥೋ ವಾ ಏತಃ	10 - 5	ದೇವಾ ದಧಾತು	30 - 9

ದೇವಾನಾಮಿದನಃ	20 - 4	ದೇವೋ ದೈವ ವತಶ್	5 - 2
ದೇವಾನಾಂ ಪತ್ನೀಃ	13 - 13	ದೇಶಾದ್ವೇಶಾತ್ಸಮೋ	39 - 8
ದೇವಾನಾಂ ವೈ	24 - 3	ದೈವಂ ಕ್ಷತ್ರಂ ಯಾ ಚೇಶ್	34 - 2
ದೇವಾನಾಂ ವೈ	24 - 4	ದೈವಾವ್ಯಥಾಯು	35 - 8
ದೇವಾನಾಂ ವೈ	24 - 4	ದೈವ್ಯಾಹೋತಾರಾ	6 - 4
ದೇವಾನಾಂ ವೈ ಸವನಾನ್	8 - 5	ದೈವ್ಯಾಃ ಶಮಿತಾರಃ	6 - 6
ದೇವಾನ್ವಾ ಏಷಃ	25 - 3	ದೋಷೋ ಆಗಾಶ್	24 - 2
ದೇವಾನ್ವುನೇ	20 - 2	ದ್ಯಾನಾಪ್ಯಧೀವಿಯನ್	13 - 5
ದೇವಾ ವಾ ಅಸುರೈಃ	14 - 1	ದ್ಯಾನಾಪ್ಯಧೀವ್ಯೋನಾಃ	4 - 9
ದೇವಾ ವಾ ಅಸುರೈಃ	14 - 4	ದ್ಯುಧಿರಕ್ತುಭಿಃ	4 - 4
ದೇವಾ ಏವ ದೇವಾನ್	5 - 2	ದ್ಯುಮದಿತಿ ದ್ಯುಮತಾಃ	17 - 5
ದೇವಾ ವೈ ತೃತೀಯೇನ	21 - 1	ದ್ಯೌರ್ವೈ ದೇವತಾ	22 - 7
ದೇವಾ ವೈ ಪ್ರಥಮೇನ	16 - 1	ದ್ವಯೋನಾಃ ಅನುಷ್ಕುಭೋಃ	1 - 5
ದೇವಾ ವೈ ಯಜ್ಞಮ್	7 - 1	ದ್ವಯೋದ್ಯೇಶತತ್ಪ್ರೇಯಮ್	5 - 3
ದೇವಾ ವೈ ಯಜ್ಞಮ್	27 - 1	ದ್ವಂದ್ವಮಿಂದ್ರೇಣ	15 - 6
ದೇವಾ ವೈ ಯಜ್ಞೇನ	7 - 3	ದ್ವಾದಶಪದಾಂ ಪುರೋ	10 - 7
ದೇವಾ ವೈ ಯತ್ಕಿಂಚ	30 - 6	ದ್ವಾದಶಪರಾಂ ಪುರೋ	10 - 9
ದೇವಾ ವೈ ಯದೇವ	9 - 7	ದ್ವಾದಶ ರಾತ್ರೀಃ	19 - 2
ದೇವಾ ವೈ ಯಂ	9 - 7	ದ್ವಾದಶ ರಾತ್ರೇಃ	14 - 3
ದೇವಾ ವೈ ನಲೇ	29 - 8	ದ್ವಾದಶ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಿ	16 - 6
ದೇವಾ ವೈ ಸೋಮಸ್ಯ	9 - 1	ದ್ವಾದಶಾ ಹಮ್	19 - 2
ದೇವಾ ಕ್ಷೈತ್ರಕಾ ಮೃತಯಃ	33 - 1	ದ್ವಾದಶಾಶಾನಿ	19 - 2
ದೇವಾಸುರಾ ವಾ ಏಷು	3 - 3	ದ್ವಿತಿ(ಯಂ ಹಲಹಮ್	18 - 2
ದೇವಾಸುರಾ ವಾ ಏಷು	4 - 6	ದ್ವಿಪ್ರತಿಷ್ಠೋ ವೈ	26 - 2
ದೇವಾಸುರಾ ವಾ ಏಷು	10 - 4	ದ್ವಿರ್ಮತುನೇತಿ	9 - 5
ದೇವಾಸುರಾ ವೈ	22 - 6	ದ್ವಿಃ ಪಚ್ಚ ಪಂಃ	13 - 7
ದೇವಾಸುರಾ ವೈ	37 - 6	ದ್ವೇ ವಾ ಅಕ್ಷರೇ	26 - 1
ದೇವಾ ಹ ವೈ	26 - 1	ದ್ವತಿಕ್ಷರೇಣೈವ	21 - 3
ದೇವೇಭ್ಯಃ ಪ್ರಾತರ್ಯಾವಭ್ಯಃ	7 - 5	ದ್ವೈ (ದ್ವೇ ಏ) ಪೋತ್ರಮೇ	30 - 2
ದೇವೇಭ್ಯೋ ವೈ	6 - 3	ದ್ವೈ (ದ್ವೇ ಏ) ಪೋತ್ರಮೇ	29 - 8
ದೇವೋ ದೇವೀ ಧರ್ಮಣಾ	17 - 4	ಧಾತ್ರೇ ಪುರೋಗಾಶಮ್	15 - 3

ಧಾಯ್ಯಾಭಿವೈ	12-7	ಧಾರಯನ್ಮಾರಯನ್	22-10
ಧಾಯ್ಯಾಂ ಶಂಸತಿ	12-13	ಧಾರಾನಂ ಮುಶತಃ	21-2
ಧಾಯ್ಯಾಃ ಶಂಸತಿ	12-7		

ಧೀ

ಧೀತರ ಸಂ ವೈ	28-4		
------------	------	--	--

ನ

ನ ಕಃ ಕುದಾಸಃ	21-1	ನವ ನ್ಯೂನಾಃ	28-1
ನ ಕ್ವಚಂ ನ	11-11	ನವ ನ್ಯೂನಾಃ	28-1
ನ ಕ್ವೇಷಿಷ್ಯಮಾಣಸ್ಯ	15-4	ನವಭಿರ್ವಾ ಏತಮ್	28-1
ನ ದಿವಾ ವಾಚಮ್	24-5	ನವಾ ಏತೌ	10-5
ನ ನಕ್ರಂ ವಾಚಮ್	24-5	ವೇದ ಕಿಮು	10-7
ನ ನಿವಿದಃ ಪದಮ್	11-11	ನ ವೈ ದೇವಾಃ	22-4
ನ ನಿವಿದಃ ಪದೇ	11-11	ನ ಶುನಂ ಹುವೀಯಯಾ	29-6
ನ ನಿವಿದಃ ಪದೇ	11-11	ನ ಸಾರಸ್ವತಃ	11-1
ನ ನಿವಿದಃ ಪದೇ ಸಮ	11-11	ನ ಸೂಕ್ತೇನ	11-11
ನ ಪರಾಜಯೇಥೇ	28-7	ನ ಹ ವಾ ಅಪುರೋ	40-1
ನ ಬಿಭ್ರತಿ ವಿಶಾಮ್	3-5	ನ ಹ ವಾ ಏತಮ್	29-5
ನ ಮಾ ಮರ್ತ್ಯಃ ಕ್ವಚನ	39-7	ನ ಹ ವಾ ಏನಮ್	37-7
ನಮೋ ಮಿತ್ರಸ್ಯ	17-8	ನ ಹ ವೈ ಕದಾ	14-6
ನರಾಶಂಸಂ ಯಜತಿ	6-4	ನ ಹ ವೈ ತೇ	28-1
ನವಕಪಾಲೋ ಭವತಿ	3-4	ನ ಹಿ ತಯೋಃ	28-7
ನವಃಪ್ರೇತೇನಾಭ್ಯಂಜಂತಿ	1-3	ನ ಹೈಷಾಂ ವಿಹವೇ	27-3
ನವ ನ್ಯೂನಾಃ	28-1		

ನಾ

ನಾಗ್ನೀದೇವತಾಯಾಃ	34-6	ನಾನಾ ಶ್ರಾಂತಾಯ	33-3
ನಾತ್ಮನಾ ದೃಷ್ಟತಿ	6-7	ನಾನಾ ಹಿ ವಾಮ್	37-4
ನಾಶ್ರೈಕ ಪದಾಮ್	29-8	ನಾನು ನಪಟ್ಟರೋತಿ	13-5
ನಾನದಂ ಪೋಲತಿ	16-2	ನಾನುವಪಟ್ಟರೋತಿ	26-3

ನಾ ಪುತ್ರಸ್ಯ ಲೋಕಃ	33 - 1	ನಾರಾಶಂಸೀಃ ಶಂಸತಿ	30 - 6
ನಾಭಾನೇದಿಷ್ಯಮ್	22 - 9	ನಾನವಮಿವಾಃಽರುಹೇಮು	18 - 6
ನಾಭಾನೇದಿಷ್ಯಮ್	22 - 9	ನಾಶಕ್ನೋಽಜ್ಜಗತಿಃ	13 - 4
ನಾಭಾನೇದಿಷ್ಯಮ್	30 - 1	ನಾಸ್ಯ ದೇವರಥಃ	10 - 5
ನಾಭಾನೇದಿಷ್ಯೇನ	22 - 10		

ನಿ

ನಿಧಾಯ ವಾ ಏಷಃ	34 - 7	ನಿಷಸಾದ ಧೃತವ್ರತಃ	38 - 2
ನಿರ್ಮತೇರ್ವಾ ಏತತ್	7 - 5	ನಿಷಸಾದ ಧೃತವ್ರತಃ	39 - 4
ನಿವಿಷ್ಟೇ ಮೃತಾ	32-10	ನಿ ಹೋತಾ ಹೋತ್ಯಪ	5 - 2

ನೂ

ನೂ ನೋ ರಾಸ್ವ	10 - 8	ನೇಂದ್ರಾದ್ಧೇವತಾಯಾಃ	34 - 5
ನೂ ನೋ ರಾಸ್ವ	10 - 9	ನೇಹೀತಿ ಸತ್ತಾಯಣ	29 - 6
ನೃಪದಿತ್ಯೇಷಃ	18 - 6	ನೇಷ್ವುರುಪಸ್ಯೇ	26 - 3
ನೇತ್ಯೇವಾಸ್ಮಿನ್	18 - 7	ನೈತಸ್ಯಾ ಭಿಷಿಷಿಚಾ	37 - 2
ನೇಂದ್ರಂ ಮಧ್ಯಂದಿನಾತ್	30 - 4	ನೌಧಸೇನೈವ	19 - 5

ನು

ನುಪ್ತಾ ವೈ ಬೃಹತ್	17 - 7	ನುತಂಸಮುಕ್ತಮನುರ	4 - 2
ನುಕ್ತೀ ಯಜ್ಞಾ ಕಾಮಃ	1 - 5	ನುತರ್ಜಾಯಾಂ ಪ್ರವಿಶತಿ	33 - 1
ನುಚ್ಯಃ ಪ್ರಥಮಮ್	29 - 8	ನುತ್ಪೀರ್ನ ಸಂಯಾಜಯೇತ್	2 - 5
ನುಚ್ಯೋಽನೂಚ್ಯಃ	7 - 8	ನುಥೋ ವಾ ಏಷಃ	11-11
ನುಚ್ಯೋ ವೈ ದೇವಾಃ	11-11	ನುಥಯೈನೇತಃ	2 - 5
ನುಚದಶ ಪ್ರಾಯಣೇಯೇ	14 - 2	ನುಥ್ಯಾನೇವಯಜತಿ	2 - 2
ನುಚದಶ ಸ್ತೋತ್ರಮ್	16 - 6	ನುಥ್ಯಾಂ ಯಜತಿ	2 - 1
ನುಚ ದೇವತಾ ಯಜತಿ	2 - 1	ನುಥ್ಯಾಂ ಯಜತಿ	2 - 2
ನುಚಮಂ ಪಳಹಮ್	18 - 2	ನುಸಾ ಪ್ರವರ್ಯೇ	11 - 2
ನುಚ ಸೂಕ್ತಾನಿ	23 - 3	ನುರಾಂಚಂ ಚತುಷ್ಟದೀ	10 - 6
ನುಚ ಸೂಕ್ತಾನಿ	24 - 1	ನುರಾವತೋ ಯೇ	21 - 2

ಪರಿತ್ರಿ ವಿಷ್ಣು ಧ್ವಜರಮ್	6 - 5	ಷತುಮಾನ್ಯವತಿ	2 - 2
ಪರಿ ತ್ವಾ ಗಿರ್ವಣಃ	4 - 2	ಷತುಮಾನ್ಯ	13 - 9
ಪರಿ ತ್ವಾ ಗಿರ್ವಣಃ	5 - 3	ಷತುರುಪವನಧೇ	14 - 2
ಪರಿಮಿತಂ ಸ್ತುವಂತಿ	16 - 6	ಷತುರ್ವೈ ನೀಯಮಾನಃ	6 - 6
ಪರಿಯದ್ವಾ ವಿತತ್	18 - 1	ಷತುರ್ವೈ ಮೇಧಃ	6 - 6
ಪರಿ ವಾಜಪತಿಃ	6 - 5	ಪಾಂಕ್ತೋತ್ಸ್ರಿಯಂ ಪುರುಷ	7 - 4
ಪರಿವಾಗ ಇಂದ್ರಸ್ಯ	8 - 6	ಪಾಂಕ್ತೋ ವೈ ಯಜ್ಞಃ	1 - 5
ಪರೋವನೇಯಾಂಸಃ	4 - 8	ಪಾಂಚ ಜನ್ಯಂವಾ	13 - 7
ಪರ್ಯಗ್ನಯೇ ಕ್ರಿಯ	6 - 5	ಪಾದೋವೈ ಬೃಹತ್	17 - 7
ಪರ್ಯಾಷು ಪ್ರಥನ್ಯ	37 - 7	ಪಾಂಕ ಮಾವಃ	16 - 6
ಪವಮಾನವದಹಃ	16 - 6	ಪಾಂಕ್ಷಿತಿಃ ಶಂಸತಿ	30 - 6
ಪವಮಾನೋಕ್ಲಂ ವಾ	12 - 6	ಪಾರುಡೈಃಪೀಃ	22 - 5
ಪವಿತ್ರಂ ತೇ ವಿತತಂ	4 - 3	ಪಾಲಾಶಂ ಯೂಪಮ್	6 - 1
ಪವನಃ ಪೂಷಾನ್ಮಂ	8 - 6	ಪಾವಕೋಗೀತೀತವ	4 - 5
ಪಕುಢ್ಯೋ ವೈ ಮೇಧಃ	7 - 1	ಪಾವೀರವೀಂ ಶಂಸತಿ	13 - 1
ಪಶುಮಾನ್ಯವತಿ	1 - 5		

ಪಿ

ಪಿತಾ ಮಾತರಿಶ್ವಾ	10 - 6	ಪಿಬಾ ಸುತಸ್ಯ	23 - 1
ಪಿತುಷಣರಿತ್ಯನ್ಯಮ್	3 - 2	ಪಿಬಾ ಸೋಮಮುಛಿ	23 - 3
ಪಿನ್ನನ್ಯಪಃ	12 - 7	ಪಿಬಾಸೋಮಮುಛಿ	28 - 3
ಪಿಬಾ ಸುತಸ್ಯ	21 - 1	ಪಿಬಾಸೋಮಮಿಂದ್ರ	21 - 4

ಪೀ

ಪೀತ್ವಾ ಯಂ ರಾಶಿಮ್	37 - 4	ಪೀಪಿವಾಂಸಪುತ್ರಿನಾ	3 - 4
------------------	--------	------------------	-------

ಪು

ಪುತ್ರಕಾಮಾ ಹಾಸ್ಯ	33 - 6	ಪುನರ್ನ ಇಂದ್ರಃ	34 - 3
ಪುತ್ರಾನ್ ಪೌತ್ರಾನ್	32-10	ಪುನರ್ವಾ ವಿತಮ್	1 - 3
ಪುನಂತಿ ಧೀರಾಃ	6 - 2	ಪುಮಾಂಸೋತ್ಸ್ರಪುತ್ರಾಃ	13 - 13
ಪುನರಾಪ್ಪಾಯಯಂತಿ	13 - 8	ಪುರ ವಿತ್ರಾ ವೀರವಂಕಃ	33 - 6

పురస్తాతా ప్రశ్నంజం	9-3	పుష్కతి ప్రజాం జ	6-1
పురస్తాదీతి	5-4	పుంధిః జక్షురితి	12-8
పురా వాజః	7-5	పుంవా పౌంఠమాసీమా	32-9
పురా శకునివాదాతా	7-5	పుంవా పౌంఠమాసీమా	32-9
పురాఃఃకావానా	10-6	పుష్కత్యే వృక్షః	20-4
పురుషు వ్యే దేవాః	6-8	పుష్కీరేణం వణాః	24-4
పురీణ వా ఏతానా	8-5	పుష్కం శళహమా	24-3
పురీణఃఃకాయతనమా	34-8	పేజా వా ఏతే	11-10
పుష్కన్యో జరతేణ జంఘే	33-3		

ప్ర

ప్ర మధుభ్యః	21-5	ప్రజాపత్యాయతనా	3-2
ప్రగాథం రంశతి	12-13	ప్రజాయతే ప్రజయా	1-1
ప్ర ఘా న్నస్య	22-8	ప్రజాయతే ప్రజయా	7-7
ప్రజాశ్శ్చిప్రజాయతే	24-3	ప్రజాయతే ప్రజయా	10-1
ప్రజాపతిమేవ	24-5	ప్రజాయతే ప్రజయా	10-3
ప్రజాపతియజ్ఞః	19-3	ప్రజాయతే ప్రజయా	10-7
ప్రజాగతిరకా	19-1	ప్రజాయతే ప్రజయా	11-10
ప్రజాపతిఃకామ	25-7	ప్రజాయతే ప్రజయా	13-11
ప్రజాపతియజ్ఞమా	34-1	ప్రజాయతే ప్రజయా	13-13
ప్రజాపతివా	10-1	ప్రజాయతే ప్రజయా	13-14
ప్రజాపతివ్యే	17-1	ప్రజాయతే ప్రజయా	15-6
ప్రజాపతివ్యే	19-1	ప్రజాయతే ప్రజయా	29-3
ప్రజాపతివ్యే	28-4	ప్రజాయే ముఠ	13-10
ప్రజాపతివ్యే యజ్ఞమా	12-2	ప్రజావాన్వరుమానా	17-5
ప్రజాపతివ్యే స్వామా	13-9	ప్రజా వ్యే తంతుః	11-11
ప్రజాపతిం వ్యే	24-5	ప్రణీయజ్ఞానామా	10-2
ప్రజాపతిః ప్రజాః	13-12	ప్రశన్యసీమా	20-2
ప్రజాపతేణ వ్యే	7-5	ప్రతిగృక్త్య సౌమ్యమా	13-8
ప్రజాపతేణ వ్యే	7-6	ప్రతిజన్యాన్యక	40-3
ప్రజాపత్యాయక	1-1	ప్రతితిత్వతియః	1-5

ప్రతిష్ఠాతియః	2-5	ప్ర ప్రో దోపాయాగ్నయే	10-3
ప్రతిష్ఠాతియః	11-6	ప్ర ప్రో దోపయాగ్నయే	10-3
ప్రతిష్ఠాతియః	19-2	ప్ర ప్రో దోపయాగ్నయే	10-8
ప్రతిష్ఠాతియః	37-4	ప్ర ప్రో దోపయాగ్నయే	10-9
ప్రతిష్ఠామి	37-5	ప్ర శుశ్ర్యేతు దేవి	21-5
ప్రతి యదాపః	8-2	ప్ర సోమమహిభవ	2-2
ప్రతిరాధం శంసతి	90-7	ప్ర జ వ్యే సాహస్రమా	5-2
ప్రత్నమితి పూర్వమా	1-4	ప్ర గ్నయే వాజమా	24-2
ప్రత్యుక్తేయో వా	8-2	ప్రత్యాం త్వా దితి	30-5
ప్రత్యేవ గృభాయత	30-9	ప్రత్యాం వ్యే దితి	3-1
ప్రత్నక్షః	20-2	ప్రత్యాం యజ్ఞ స్వాహా	8-3
ప్రథమం వశజమా	18-2	ప్రత్యాపానాన్మోషోమ	2-2
ప్రథమేన పర్వాయేణ	16-6	ప్రత్యానాం వా ఏకత్	11-3
ప్రథమే పదే	10-3	ప్రత్యా వా మతుయాజాః	9-5
ప్రథక్ యజ్ఞ	4-4	ప్రత్యా వా మతుయాజాః	9-5
ప్ర దేవం దేవవీతయే	8-5	ప్రత్యా వా మతుయః	9-3
ప్ర దేవం దేవ్యా	5-2	ప్రత్యా వ్యే ద్విదేవత్యాః	9-3
ప్ర దేవ్యేతు	5-4	ప్రత్యా వ్యే ద్విదేవత్యాః	9-4
ప్ర ద్యావాయజ్ఞ్యః	20-2	ప్రత్యా వ్యే ద్విదేవత్యాః	9-4
ప్ర ద్యావా యజ్ఞ్యః	21-5	ప్రత్యా వ్యే ద్విదేవత్యాః	9-4
ప్ర ప్ర వృష్ట్యుభవ	16-4	ప్రత్యా వా ద్విదేవత్యాః	9-6
ప్ర మః దినే	24-1	ప్రత్యా వా ద్విదేవత్యాః	9-6
ప్ర మం హి క్షియేన	15-5	ప్రత్యా వ్యే ప్రయాజాః	2-5
ప్రయద్వృష్ట్యుభవ	23-2	ప్రత్యా వ్యే సమిధః	6-4
ప్రయాజవదనను	2-5	ప్రత్యో వ్యే జాతవేదాః	10-7
ప్రయాజానేవాత్	3-6	ప్రత్యో వ్యే వ్రాయణేయః	2-1
ప్ర వ ఇంద్రాయ	20-1	ప్రత్యో వ్యే యువా	6-2
ప్ర వ శలికాః	30-7	ప్రత్యో వ్యే ఘోతా	2-6
ప్ర వాం భరణ	5-3	ప్రత్యో వ్యే జవిః	24-6
ప్ర వాం వ.హి	24-2	ప్రత్యో వ్యే వధిః	28-2
ప్ర విఃయా	24-1	ప్రత్యో వ్యే తమా	7-5

ಪ್ರಾತಃ ಪ್ರಾತಃ	25 - 6	ಪ್ರಿಯೇಣ ಧಾಮ್ನಾ	27 - 4
ಪ್ರಾತಃ ಸವನಸ್ಯ	35 - 8	ಪ್ರಿಯೇಣೈವೈನಮ್	11 - 8
ಪ್ರಾಯಣೇಯಸ್ಯ	2 - 5	ಪ್ರೇತಾಂ ಯಜ್ಞಸ್ಯ	5 - 3
ಪ್ರಾಯಣೇಯೋತಿ	18 - 3	ಪ್ರೇತಾಂ ಯಜ್ಞಸ್ಯ	23 - 2
ಪ್ರಾಶ್ಯ ಘೃತಮ್	17 - 1	ಪ್ರೇತಿ ಪ್ರಥಮೇ	20 - 1
ಪ್ರಾಸ್ಮಾ ಅಗ್ನಿಮ್	6 - 6	ಪ್ರೇದಂ ಬ್ರಹ್ಮ	22 - 3
ಪ್ರಿಯಮೇಧಾ ಮುಷಯಃ	12 - 8	ಪ್ರೇದಂ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರೇದಮ್	11 - 11
ಪ್ರಿಯಂ ಶಿಶೀತಾತಿಥಿಮ್	3 - 5	ಪ್ರೇದ್ಯೋ ಅಗ್ನಿ ಇಮೋ	1 - 6
ಪ್ರಿಯೇಣ ಧಾಮ್ನಾ	11 - 8	ಪ್ರೈತು ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತಿಃ	5 - 4
ಪ್ರಿಯೇಣ ಧಾಮ್ನಾ	13 - 13	ಪ್ರೈತು ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತಿಃ	20 - 1

ಬಿ

ಬಭ್ರುರೇಕ	24 - 2	ಬ್ರಹ್ಮಸ್ತಕೇ ಸುಪ್ರಜಾಃ	17 - 5
ಬರಾ ರೋಹೇತ್	29 - 9	ಬೈಲ್ವಂ ಯೂ ಪಂ	6 - 1
ಬರ್ಹರ್ಯಜತಿ	6 - 4	ಬ್ರಹ್ಮಜಜ್ಞಾನಂ ಪ್ರಥಮಮ್	4 - 2
ಬರ್ಹಪದೋ ಯೇ ಸ್ವಧಯಾ	13 - 13	ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ತೇ ಬ್ರಹ್ಮ	29 - 6
ಬಹವಃ ಸೂರಚಕ್ಷಸಃ	17 - 4	ಬ್ರಹ್ಮಣೇ ರಾಜಾತಮ್	40 - 3
ಬಹುಹವ್ಯೈ ಪ್ರಜಯಾ	37 - 7	ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರವದ್ಯೇ	34 - 4
ಬಹ್ಮೈಃ ಪ್ರಾತಃ	13 - 5	ಬ್ರಹ್ಮ ಮನ್ಶಾನಃ	6 - 2
ಬ್ರಹ್ಮಚ್ಚ ತೇ ರಥಂತರಮ್	39 - 3	ಬ್ರಹ್ಮ ವರ್ಚಸೀ	17 - 5
ಬ್ರಹ್ಮಚ್ಚಿ ವಾ ಇದಮ್	19 - 6	ಬ್ರಹ್ಮ ವರ್ಚಸೀ	17 - 5
ಬ್ರಹ್ಮತ್ಯಾ ಶ್ರೀಕಾಮಃ	1 - 5	ಬ್ರಹ್ಮ ವರ್ಚಸೀ	17 - 5
ಬ್ರಹ್ಮದಿಂದ್ರಾಯ	20 - 3	ಬ್ರಹ್ಮ ವಾ ಅಪಾಮಃ	10 - 1
ಬ್ರಹ್ಮವ್ರಥಂತರಾಧ್ಯಾಮ್	25 - 5	ಬ್ರಹ್ಮ ವಾ ಏವಃ	34 - 4
ಬ್ರಹ್ಮವ್ರಥಂತರೇ	17 - 7	ಬ್ರಹ್ಮೈ ಗಾಯತ್ರೀ	17 - 5
ಬ್ರಹ್ಮಸ್ತತಿಪುರೋ	12 - 6	ಬ್ರಹ್ಮೈ ಸ್ತೋಮಾನಾಂ	36 - 4
ಬ್ರಹ್ಮಸ್ತತಿಂ ಯಃ	40 - 3	ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತ್ಸಮ್	12 - 6
ಬ್ರಹ್ಮಸ್ತತಿಃ ಪುರಃ	3 - 2	ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತ್ಸಯಾ	17 - 5
ಬ್ರಹ್ಮಸ್ತಕೇ ಅತಿ	17 - 5	ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತ್ಸಾ	17 - 5

ಭ

ಭದ್ರಾ ಚ ಕಲ್ಯಾಣೇ	24 - 6	ಭವತ್ಯಾತ್ಮನಾ	7 - 5
ಭದ್ರಾದಭಿ ಶ್ರೇಯಃ	3 - 2	ಭವತ್ಯಾತ್ಮನಾ	7 - 6
ಭದ್ರಾ ಶಕ್ತಿಯುಜಮಾ	5 - 3	ಭವತ್ಯಾತ್ಮನಾ	9 - 7
ಭರತಸ್ಯೈಷಃ	39 - 9	ಭವತ್ಯಾತ್ಮನಾ	14 - 1
ಭರದ್ವಾಜೋಹ ವೈ	35 - 5	ಭವತ್ಯಾತ್ಮನಾ	19 - 1
ಭವತಿ ವೈ ಸಃ	13 - 9	ಭವತ್ಯಾತ್ಮನಾ	27 - 1

ಭೂ

ಭೂತೇಚ್ಛ ದಃ ಶಂಸತಿ	30-10	ಭೂಯಸೀಭಿರ್ಹಾಸ್ಯಾ	7 - 3
ಭೂತೇಚ್ಛದ್ಧಿವೈ	30-10	ಭೂರಿತಿ ಯ ಇಚ್ಛೇತ್	37 - 3
ಭೂತ್ವಾ ಶರೀರಮ್	19 - 2	ಭೂರ್ಭವಃ ಸ್ವರೋಮ್	40 - 4
ಭೂಮಿರ್ಹ ಜಗಾವಿತಿ	39 - 7		

ಮ

ಮದೇ ಸೋಮಸ್ಯ	27 - 4	ಮರುತೋ ನೈ ದೇವಾನಾಮ್	2 - 3
ಮಧ್ಯ ಏವ ಶಂನೇತ್	30 - 1	ಮರುತ್ವತೀಯಮ್	12 - 8
ಮಧ್ಯತ ಆಚ್ಯೇ	21 - 3	ಮರುತ್ವತೀಯಮ್	12 - 9
ಮಧ್ಯಮೇನ ಪಥಾಯೇಣ	16 - 6	ಮರುತ್ವತೀಯಮುಕ್ತಮ್	12 - 9
ಮಧ್ಯೋ ವೋ ನಾಮ	22-10	ಮರುತ್ವಾಂ ಇಂದ್ರ	22 - 1
ಮನ ಉಪವತ್ವಾ	24 - 6	ಮರುತ್ವಾಂ ಇಂದ್ರ	21 - 4
ಮನಸಾ ಪ್ರಸ್ತೌತಿ	24 - 4	ಮಹತಿ ರಾತ್ರಾತ್ಯಃ	7 - 5
ಮನಸಾ ನೈಯುಜ್ಞಃ	11-11	ಮಹದ್ವಂತಿ ಸೂಕ್ತಾನಿ	23 - 3
ಮನುಷ್ಯಾನ್ಯಾ ಏಷಃ	25 - 3	ಮಹದ್ವಂತಿ ಸೂಕ್ತಾನಿ	23 - 4
ಮನೋತಾಯೈ ಹವಿಷಃ	6 - 10	ಮಹದ್ವಾವ ನಷ್ಟೈಸೀ	11 - 9
ಮನೋ ನ್ನಾಹುವಾ ಮಹಿ	11-11	ಮಹತ್ಕೃತ್ವಮಿಂದ್ರ	23 - 3
ಮನೋ ವೈ ಯುಜ್ಞಸ್ಯ	6 - 5	ಮಹಾರ್ಕಮ್ ಭರತಸ್ಯ	39 - 9
ಮಮದ್ಧಿ ಸೋಮಮ್	16 - 4	ಮಹಾನಾಮ್ನಿ ನಾಮ್	16 - 4
ಮರುತಃ ಪರಿವೇಷ್ವಾರಃ	39 - 7	ಮಹಾನಾಮ್ನಿ ನಾಮ್	16 - 4
ಮರುತೋ ಯಸ್ಯ	24 - 2	ಮಹಾನಾಮ್ನಿ ಸ್ವತ್ರ	22 - 2
ಮರುತೋ ಯಸ್ಯ	28 - 2	ಮಹಾಂತಂ ತ್ವಾ	37 - 3

ಮಹಾಂತಂ ವೈ	20 - 2	ಮಹೀ ದ್ಯೌಃ ಪೃಥಿವೀ	3 - 5
ಮಹಾನ್ಮಹೀ ಆಸ್ತು	4 - 2	ಮಹೀ ದ್ಯೌಃ ಪೃಥಿವೀ	17 - 4
ಮಹಾಂ ಇಂದ್ರಃ	23 - 3	ಮಹೀ ದ್ಯೌಃ ಪೃಥಿವೀ	23 - 4
ಮಹೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ	22 - 3		

ಮಾ

ಮಾತಲೀ ಕಸ್ಯೈಃ	13-13	ಮಾಂತಃ ಸ್ಯುರ್ನಃ	11-11
ಮಾದ್ಯಂತೀವ ವೈ	13-14	ಮಾ ಪ್ರ ಗಾಮು	11-11
ಮಾದ್ಯಂತೀವ ವೈ	28 - 3	ಮಾರುತಂ ಶಂಸತಿ	13-11

ಮಿ

ಮಿತ್ರಂ ವಯಮ್	28 - 2	ಮಿಥುನಾಢಿ ಸೂಕ್ತಾಢಿ	23 - 3
ಮಿಥುನಾಢಿ ಸೂಕ್ತಾಢಿ	18 - 7	ಮಿಥುನಾಢಿ ಸೂಕ್ತಾಢಿ	23 - 4
ಮಿಥುನಾಢಿ ಸೂಕ್ತಾಢಿ	23 - 1	ಮಿಥುನಾಢಿ ಸೂಕ್ತಾಢಿ	24 - 1
ಮಿಥುನಾಢಿ ಸೂಕ್ತಾಢಿ	23 - 2	ಮಿಥುನಾಢಿ ಸೂಕ್ತಾಢಿ	24 - 2

ಮು

ಮುಖತಃ ಪಾತ್ರ	21 - 3	ಮೂಲಂ ವಾವಿತತ್	9 - 8
ಮುಖತೋ ಮಧ್ಯಂದಿನೇ	21 - 3	ಮೂಲಂ ವಾವಿತತ್	13 - 7
ಮುಖಂ ವಾವಿತತ್	8 - 4	ಮೃಚಯಸ್ಯ ಜನ್ಮನ	17 - 4
ಮುಖಂ ಸ್ತೇಷುಭವತಿ	8 - 4	ಮೈತ್ರಾವರೂಢಮ್	11 - 1
ಮುಮುಗ್ಧ್ಯಸ್ಯಾನ್	12 - 8	ಮೈತ್ರಾವರೂಢಮ್	11 - 2
ಮುಷ್ಟೀ ಕುರುತೇ	1 - 3	ಮೋಮುಕ್ತಾ	22 - 2
ಮುಷ್ಟೀ ವೈಶ್ವತ್ಸಾ	1 - 3		

ಯ

ಯ ವು ಏವ ತೈತ್ರೀತಾಮ್	11 - 9	ಯಚ್ಚ ಚಿವದ್ಯತ್	24 - 1
ಯ ವು ಕಾಮಯೇತ	12 - 8	ಯಜತ್ಯಾದಿತ್ಯಾಸಃ	13 - 5
ಯ ಏಕ ಇದ್ಧವ್ಯ	29 - 2	ಯಜಮಾನೋ ಹವೈ	30 - 5
ಯಕ್ಷವಗ್ನಿರ್ದೇವಃ	10 - 2	ಯಜಮಾನೋ ವೈ	6 - 3

ಯಜಮನೋ ವೈ	7 - 1	ಯತ್ರ ಯತ್ರ ವೈಭಿಃ	13 - 0
ಯಜುಷಾ ವಾ ಏತೇ	5 - 3	ಯತ್ರಾದೋ ಗಾಯತ್ರೀ	28 - 6
ಯಜೇತ್ಸ್ರಾತ್ರಾ ಮಣ್ಯಾಂ	32 - 8	ಯತ್ರೇಂದ್ರಂ ದೇವತಾಃ	35 - 2
ಯಜ್ಞಾತವದ್ಯತ್	23 - 1	ಯತ್ಸರ್ವೇದ್ಯಚಮೇನ	8 - 4
ಯಜ್ಞ ಉಹ ವೈ	34 - 8	ಯತ್ಸವಿತಾರಮ್	2 - 1
ಯಜ್ಞ ಏವ ತತ್	25 - 1	ಯತ್ಸೋಮ ಅಸುತೇ	27 - 3
ಯಜ್ಞಸ್ಯ ವೋ ರಥ್ಯಮ್	20 - 4	ಯತ್ಸೋಮಂ ಯಜತಿ	2 - 1
ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಹೈವ	25 - 9	ಯಥಾಛಂದಸಮ್	7 - 8
ಯಜ್ಞಾ ಯಜ್ಞಾ ನಃ	13-11	ಯಥಾ ದೇವತಮ್	20 - 1
ಯಜ್ಞೇನ ವರ್ಧತ	20 - 4	ಯಥಾ ದೇವತಮ್	21 - 1
ಯಜ್ಞೇನ ವೈ ತದ್ದೇವಾಃ	3 - 5	ಯಥಾ ದೇವತಮ್	20 - 3
ಯಜ್ಞೇನ ವೈ ದೇವಾಃ	6 - 1	ಯಥಾ ವಾ ಅಕ್ಷ್ಮೀನಮ್	24 - 3
ಯಜ್ಞೋ ವಾ ಆಹವ	25 - 1	ಯಥಾ ವಾ ಏಕಾಹಃ	29 - 1
ಯಜ್ಞೋ ವೈ ದೇವೇಭ್ಯಃ	1 - 2	ಯಥಾ ವಾ ಪ್ರಾಯ	17 - 3
ಯಜ್ಞೋ ವೈ ದೇವೇಭ್ಯಃ	2 - 1	ಯಥಾ ವೈ ಕರ್ಣಃ	24 - 3
ಯಜ್ಞೋ ವೈ ದೇವೇಭ್ಯಃ	4 - 1	ಯಥಾ ವೈ ನಾಸಿಕೇ	24 - 3
ಯಜ್ಞೋ ವೈ ದೇವೇಭ್ಯಃ	11 - 9	ಯಥಾ ವೈ ಪುರುಷಃ	13 - 7
ಯಜ್ಞೋ ವೈ ದೇವೇಭ್ಯಃ	15 - 1	ಯಥಾ ವೈ ಪುರುಷಃ	18 - 8
ಯಮು ಕಾಮಯೇತ	10 - 1	ಯಥಾ ವೈ ಪ್ರಜಾಃ	13 - 7
ಯಮು ಕಾಮಯೇತ	11 - 3	ಯಥಾ ಹ ವಾ	25 - 5
ಯಮೇ ಇವ ಯತಮಾನೇ	5 - 3	ಯಥಾ ಹೈವಾಸ್ಯ	14 - 5
ಯತಸ್ಪೃಚಾ ಮಿಥುನಾ	5 - 3	ಯಥೈ ವೈತದ್ರಾಹ್ಯಾಣಸ್ಯ	34 - 7
ಯತೋವಾ ಅಧಿ	35 - 4	ಯದಗ್ನಿಂ ಯಜತಿ	2 - 1
ಯತ್ಕುರಿಷ್ಯದ್ಯತ್	23 - 1	ಯದಂ ಜಿಭಿರ್ವಾಘ್ರಭಿಃ	6 - 2
ಯತ್ಕೃತಂ ಯತ್	24 - 1	ಯದತ್ರ ಶಿಷ್ಯಮ್	35 - 7
ಯತ್ಪ್ರಾಂ ಯಜತಿ	2 - 1	ಯದತ್ರೈಕವದಾಮ್	29 - 8
ಯತ್ಪಾಂಚ ಜನ್ಯಯಾ	22 - 1	ಯದದ್ಯ ದುಗ್ಧಮ್	25 - 2
ಯತ್ಪಾರುಷ್ಠೇಶಮ್	22 - 7	ಯದಂತತಸ್ಪೃತೇಯ	11-10
ಯತ್ತಿಪದಾ ತೇನ	1 - 6	ಯದವನಗ್ರಾಹಮ್	8 - 1
ಯತ್ಪಾಕ್ಷೀಯಾತ್	34 - 8	ಯದಕ್ರವದ್ಯತ್	24 - 1
ಯತ್ರ ಯತ್ರ ಸೈ	12 - 7	ಯದಹುತಯೋ	8 - 3

ಯದಾವಾ ಅತಿಥಿಮ್	3 - 6	ಯವೇತಾಂ ಶಂಸೇತ್	12 - 7
ಯದಾವಾ ಅಧ್ಯಯುಃ	7 - 5	ಯದೇನಾ ಏಷಿಷ್ಯ	15 - 4
ಯದಾವೈ ಮ್ನಿಯತೇ	40 - 5	ಯದೇನಾನಿ ನಾನಾ	30 - 4
ಯದಿ ಶ್ವಸ್ಮಾತ್	30 - 8	ಯದೇನಾನಿ ಶಂಸಂತಿ	29 - 1
ಯದಿಶ್ಚೇನಾಮ್	30 - 9	ಯದೇನಾಃ ಶಂಸಂತಿ	29 - 5
ಯದಿ ನಾಭಾನೇದಿಷ್ಯಮ್	22-10	ಯದೇವ ಕಲ್ಯಂತಾಃ	29 - 5
ಯದಿ ನಾಃಕರೇತ್	32 - 8	ಯದೇವ ದಶರ್ಚಾಮ್	29 - 4
ಯದಿ ಶರೀರಾಣಿ	32 - 1	ಯದೇವ ದೂರೋಹ	18 - 6
ಯದಿ ಹ ವಾ ಅಪಿ	6 - 2	ಯದೇವ ದ್ವಿದೇವತ್ಯಾಃ	28 - 5
ಯದಿ ಹ ವಾ ಅಪಿ	6 - 2	ಯದೇವ ಪಾರಿಕ್ಷಿತೀಃ	30 - 6
ಯದಿ ಹ ವಾ ಅಪಿ	15 - 3	ಯದೇವ ಪಾಲಾಶಾಂ	6 - 1
ಯದಿಹೋನಮ ಕಮಃ	24 - 5	ಯದೇವ ಬೈಲ್ವಾಂ	6 - 1
ಯದಿಂದ್ರ ಪೃತನಾ	16 - 3	ಯದೇವ ಮಾಧ್ಯಂದಿನೇ	28 - 5
ಯದೀಮುಶ್ಯಸಿ	12-11	ಯದೇವ ಶಿಲ್ಪಾನ್	30 - 1
ಯದುಕ್ತಿಸ್ತೋತ್ರಾಃ	28 - 5	ಯದೇವ ಪಪ್ಪಸ್ಯ	23 - 1
ಯದು ಗಾಯತ್ರೀ	17 - 4	ಯದೇವ ಸೋಮಸ್ಯ	11 - 5
ಯದುಗಾಯತ್ರೈಃ	28 - 2	ಯದೇವಾಃ ಪೂರ್ವಮ್	5 - 3
ಯದು ಜಗತ್ಪ್ರಸಾಹಾಃ	28 - 4	ಯದೇವೇಂದ್ರಾಯ	16 - 6
ಯದುತ್ವಮಾಮದಿತಿಮ್	2 - 1	ಯದೇವೈತತ್ಪ್ರತೋ	7 - 1
ಯದು ತ್ರಿಷ್ವುಭಮ್	17 - 5	ಯದೇವೈತತಪ್ರಲಾಪಾಃ	30 - 7
ಯದು ದ್ವಿಪದಾ	17 - 4	ಯದೇವೈನಮದಃ	7 - 1
ಯದು ದ್ವೇ ಸೋಕ್ತೇ	13 - 11	ಯದೇವೈನಾನಿ	29 - 2
ಯದು ಬಾರ್ಹತಃ	17 - 4	ಯದೇವೈನಾಃ	28 - 5
ಯದು ಭಯೋರ್ವಿಮುಕ್ತ	3 - 3	ಯದೇವೈನಾಃ ಶಂಸಂತಿ	29 - 5
ಯದು ವಿರಾಜಮ್	12 - 13	ಯದೇವೈಂದ್ರಾ ವರುಣಾ	29 - 9
ಯದು ಸ್ತ್ರಿಯಾಸ್ತಾಹುತಮ್	4 - 5	ಯದೇವಾಮಂತರಿಯಾತ್	22-10
ಯದೂ ಧ್ವವದ್ಯತ್	23 - 3	ಯದ್ರಾಯತ್ರೇ ಅಧಿ	12 - 1
ಯದೂ ಧ್ವವದ್ಯತ್	22 - 1	ಯದ್ವಿದಮತ್	17 - 5
ಯದೂ ಧ್ವಸ್ಯಾಃ	6 - 2	ಯದ್ವುಗ್ಧವದ್ಯತ್	22 - 1
ಯದ್ಯತು ವೈಶ್ಯೈಃ	22 - 4	ಯದ್ವ್ಯವ ಇಂದ್ರ	21 - 1
ಯದ್ಯತು ಯಾಜಾನ್ಯಮ್	9 - 5	ಯದ್ವ್ಯತಿತೀಯಸ್ಯ	23 - 3

ಯದ್‌ದ್ವಿವೇವತ್ಯಾನಾಮ್	9 - 4	ಯದ್ವಾವಾನೇತಿ	23 - 3
ಯದ್‌ದ್ವೇ ಪರಿಶಿಷ್ಯ	11-11	ಯದ್ವಾವಾನೇತಿ	24 - 1
ಯದ್ಧ ವಾ ಅಸ್ಯ	25 - 3	ಯದ್ವಾವಾನೇತಿ	36 - 2
ಯದ್ಧ ವಾ ಇದಮ್	14 - 6	ಯದ್ವಿ ಚ್ಚಂದಸಃ	4 - 8
ಯದ್ಧೈವ ತೈತೀಯಮ್	24 - 1	ಯದ್ವೇಭಿನ್	22 - 4
ಯದ್ಧೈವ ದ್ವಿತೀಯಮ್	22 - 1	ಯದ್ವೇನಾತಿಮರ್ಶಾಮ್	30 - 2
ಯದ್ಧೈವ ದ್ವಿತೀಯಮ್	23 - 3	ಯದ್ವೈವೈತಶಪ್ರ ಲಾಪಾಃ	30 - 7
ಯದ್ಧೈವ ಪ್ರಥಮಮ್	23 - 1	ಯದ್ವೈವೈನಾನಿ	29 - 2
ಯದ್ಧಕ್ಷೇತ್ರಭಿರೂಪಮ್	3 - 5	ಯದ್ವೈವ ಚತುರ್ವಿಂಶಮ್	7 - 8
ಯದ್ಧಕ್ಷೇತ್ರಭಿರೂಪಮ್	3 - 5	ಯದ್ವೈವ ತದ್ವೇವಾಃ	1 - 11
ಯದ್ಧಕ್ಷೇತ್ರಭಿರೂಪಮ್	3 - 5	ಯದ್ವೈವ ತದ್ವೇವಾಃ	24 - 5
ಯದ್ಧ್ಯಕ್ತಯೋರಯೋಗ	3 - 3	ಯದ್ವೈವ ತದ್ವೇವಾ ಯಜ್ಞಮ್	2 - 2
ಯದ್ಧ್ಯಕ್ತವದ್ಯತ್	23 - 1	ಯದ್ವೈವ ದೇವಾನಾಮ್	6 - 2
ಯದ್ಧ್ಯ ವಾ ಏನಮ್	37 - 6	ಯದ್ವೈವ ದೇವಾನಾನೇತಿ	3 - 5
ಯದ್ಧ್ಯ ವಾ ಏನಮ್	37 - 6	ಯದ್ವೈವ ನೇತಿನ	20 - 3
ಯದ್ಧ್ಯ ವೈ ಸರ್ವಮ್	25 - 2	ಯದ್ವೈವ ನೇತಿನ	22 - 1
ಯದ್ಧ್ಯಂತರಮ್	23 - 1	ಯದ್ವೈವ ನೇತಿನ	23 - 3
ಯದ್ವಾ ಏತಿ ಚ	20 - 1	ಯದ್ವೈವ ರಥಂತರಮ್	23 - 1
ಯದ್ವಾ ಏತಿ ಚ	21 - 4	ಯದ್ವೈವ ರಥಂತರಮ್	7
ಯದ್ವಾಚಿ ಪ್ರೋದಿತಾ	7 - 5	ಯದ್ವೈವ ಸಮಾನೋದರ್ಶಮ್	1 - 1
ಯದ್ವಾವ ದ್ವಿವೇವತ್ಯಾನ್	9 - 6	ಯದ್ವೈವ ಸಮಾನೋದರ್ಶಂ	2 - 7
ಯದ್ವಾವ ಸ ತತ್ರ	1 - 2	ಯದ್ವೈವ ಸಮಾನೋದರ್ಶಂ	24 - 1
ಯದ್ವಾವ ಸೋಮಸ್ಯ	11 - 5	ಯದ್‌ ದ್ವೈವೈಯತ್	23 - 3
ಯದ್ವಾವಾನ	10 - 1	ಯನ್ನಾನಾ ದೇವತ್ಯಾಃ	28 - 2
ಯದ್ವಾವಾನ ಪುರು	12-11	ನ್ನಾನಾ ದೇವತ್ಯಾಃ	28 - 4
ಯದ್ವಾವಾನೇತಿ	20 - 3	ಋಷಿಃ ಪದಂ	11 - 11
ಯದ್ವಾವಾನೇತಿ	21 - 1	ಯನ್ಮಧ್ಯತೋ ಮಧ್ಯಂ	1 - 10
ಯದ್ವಾವಾನೇತಿ	21 - 4	ಯಯಾತಿ ವಿಶ್ವಾ	3 - 2
ಯದ್ವಾವಾನೇತಿ	22 - 2	ಯಯೋ ರೋಜಸಾ	13 - 14
ಯದ್ವಾವಾನೇತಿ	22 - 7	ಯಯೋ ರೋಜಸಾ	32 - 4
ಯದ್ವಾವಾನೇತಿ	23 - 1	ಯಶಸಾ ವಾ ಏಷಃ	30 - 8

ವಕರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ

ಯತೋ ವೈ ಸೋಮಃ	3-2	ಯಃ ಪಶೂಂಚೈತಾ	2-2
ಯಚ್ಚೈನಮೇವಂ	14-3	ಯಃ ಶ್ವಃ ಸ್ತೋತ್ರಿಯಃ	29-1
ಯನ್ನೇಜೋ ಬ್ರಹ್ಮ ನರ್ಚಸಂ	2-2	ಯಃ ಸೋಮಪೀಥಂ	2-2
ಯಸ್ಯಾದುತ್ತರಃ	18-4	ಯಾ ಏವೈತಾ ಅನ್ವಾಹ	7-3
ಯಸ್ಯಾಧ್ವೀಷಾ	24-2	ಯಾ ಓಷಧೀಃ ಸೋಮ	40-4
ಯಸ್ಯಾಧ್ವೀಷಾ	32-2	ಯಾ ಓಷಧೀಃ ಸೋಮ	40-4
ಯಸ್ಮಿನ್ಸ್ರಗ್ರಾಹಾರಾಜನಿ	40-3	ಯಾಜ್ಯಯಾ ಯಜತಿ	10-8
ಯಸ್ಯಾಗ್ನಿಹೋತ್ರೀ	25-2	ಯಾಜ್ಯಯಾ ಯಜತಿ	10-9
ಯಸ್ಯಾಗ್ನಿಹೋತ್ರೀ	25-2	ಯಾ ತ ಊತಿಃ	20-4
ಯಸ್ಯಾಗ್ನಿಹೋತ್ರೀ	25-2	ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ	3-2
ಯಸ್ಯಾಮಸ್ಯಾ ದಿಶಿ	13-7	ಯಾನಿ ಪರಿಶ್ವಾಣಾನಿ	13-10
ಯಸ್ಯೈದೇವತಾಯೈ	11-8	ಯಾನಿ ವೈ ಪುರಾ	18-8
ಯಂ ಕಾಮಯೇತ	12-11	ಯಾ ಪೂರ್ವಾನ್ಮಾವಸಾನ್ಯಾ	32-9
ಯಂ ಕಾಮಯೇತ	12-11	ಯಾಭಿರಮುಮಾನವತಂ	4-4
ಯಂ ಕಾಮಯೇತ ಕ್ಷತ್ರೀಣ	10-1	ಯಾಭಿರಿಂದ್ರಂ	37-3
ಯಂ ಕಾಮಯೇತ ಚಕ್ಷುಷ	11-3	ಯಾಭಿಗೋಭಿಃ	39-8
ಯಂ ಕಾಮಯೇತ ಪಾಪೀ	11-7	ಯಾಮೀಮೇವ ಪೂರ್ವಾಂ	13-13
ಯಂ ಕಾಮಯೇತ ಪೃಥಿವಾ	11-3	ಯಾವದಧ್ಯೋ ಹಾಭಯಂ	5-4
ಯಂ ಕಾಮಯೇತ ಪೃಥಿವೀ ನ	11-3	ಯಾವಂತಂ ಹ ವೈ	12-7
ಯಂ ಕಾಮಯೇತ ಯಥಾ	11-7	ಯಾವಂತಂ ಹ ವೈ	25-3
ಯಂ ಕಾಮಯೇತ ವಾಚಾ	11-3	ಯಾವಂತಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ	33-1
ಯಂ ಕಾಮಯೇತ ವಿಶ	10-1	ಯಾ ವಾ ಅಗ್ನೀಂದ್ರೈಶ್ಚ	10-5
ಯಂ ಕಾಮಯೇತ ವೀರ್ಯೇಣ	11-3	ಯಾಂ ಚ ರಾತ್ರೀಂ	39-1
ಯಂ ಕಾಮಯೇತ ಶ್ರೇಯಾ	11-7	ಯಾಂ ದೇವಾ ಏಷು	4-7
ಯಂ ಕಾಮಯೇತ ಶ್ಲೋತ್ರೀ	11-3	ಯಾಂ ಪರ್ಯಸ್ತಂ	32-9
ಯಂ ಕಾಮಯೇತಾಂ ಗೈಃ	11-3	ಯಾಃ ಪ್ರಾಯಣೇಯಸ್ಯ	2-5
ಯಂ ಕ್ಷಂ ರಥಮಿಂದ್ರ	22-7	ಯುಶ್ವಾನಿ ಹಿ ದೇವ	20-1
ಯಂ ನ್ವಿಮಂ ಪುತ್ರಮ್	33-1	ಯುಜೇವಾಂ ಬ್ರಹ್ಮ	5-3
ಯಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಮ್	24-4	ಯುಜತೇ ಮನಃ	20-2
ಯಃ ಕಕುಭಃ	29-8	ಯುದ್ಯಸ್ಯ ತೇ	21-5
ಯಃ ಕಾಮಯೇತ	12-8	ಯುವಮೇತಾನಿ ದಿವಿ	6-9

ಯುವಾನಾ ಪಿತರಾ	23 - 4	ಯೋತಿಯಂ ರಾಕ್ಷಸೀಮ್	6 - 7
ಯುವಾ ಸುವಾಸಾಃ	6 - 2	ಯೋ ವಾ ಅಗ್ನಿ	25 - 1
ಯುಷ್ಮೇ ಅಸ್ತು	30 - 9	ಯೋ ವಾ ಅಗ್ನಿಃ	9-10
ಯೇ ಏವ ಗಾಯತ್ರಾಃ	12 - 6	ಯೋ ವಾ ಅಗ್ನಿಃ	10 - 5
ಯೇ ಏವ ತ್ರಿಪ್ತುಭೋ	12 - 6	ಯೋ ವಾ ಏಕವಿಂಶಃ	14 - 5
ಯೇ ಜೈವ ದೇವಾನಾಂ	6 - 6	ಯೋ ವಾ ಏಷಃ	14 - 6
ಯೇ ಜೈವಾವಮಾಯೇ	13-13	ಯೋ ವೈ ಗಾಯತ್ರೀಂ	19 - 1
ಯೇ ತ್ರಿಂಶತಿ	24 - 2	ಯೋ ವೈ ತದ್ವೇದ	10 - 8
ಯೇ ತ್ವಾಹಿತೈಃ	12 - 9	ಯೋ ವೈ ತದ್ವೇದ	18 - 1
ಯೇನ ಸೂಕ್ತೇನ	11-11	ಯೋ ವೈ ಭವತಿ	3 -
ಯೈನೈವಾರ್ಥಯುಃ	9 - 3	ಯೋ ವೈ ಭವತಿ	12-12
ಯೇ ವಾ ಆತಃ	17 - 7	ಯೋ ವೈ ಭಾಗಿನಂ	6 - 7
ಯೇ ವಾ ಏವಮ್	17 - 7	ಯೋ ವೈ ಯುಕ್ಲಂ	8 - 6
ಯೇ ವೈ ಕೇ ನ	29 - 4	ಯೋ ವೈ ಯುಕ್ಲಮ್ಹರ	8 - 6
ಯೋ ಜಾತ ಏವ	21 - 2	ಯೋ ವೈ ಯುಕ್ಲಂ ನರಾ	8 - 6
ಯೋ ದೇವಾನಾಮಿಹ	8 - 4	ಯೋ ವೈ ಯುಕ್ಲಂ ಸಂವ	8 - 6
ಯೋನಿಶ್ಚಾನ್ವಿ ಮುಕ್ತಃ	3 - 3	ಯೋ ವೈ ಸಂವತ್ಸರ	17 - 8
ಯೋನಿರ್ವಾ ಏಷಾ	1 - 3	ಯೋ ವೈ ಸಂವತ್ಸರ	17 - 8
ಯೋನಿನ್ಯಾದ್ಯಮಿಚೈತ್	2 - 2	ಯೋ ವೈ ಸಂವತ್ಸರ	17 - 8
ಯೋನಿಮಧವ್ಯಃ	8 - 2	ಯೋ ಹ ವಾವ ಸೋಮಹೀಥಃ	39 - 6
ಯೋ ಯುಕ್ಲಸ್ಯ	11-11	ಯೋ ಹ ವೈತ್ರೀನ್	40 - 4

ರ

ರಕ್ಷನಾಮಪಹತೈಃ	3 - 5	ರಾಯಸ್ತೋಷಂ	24 - 3
ರಕ್ಷಾಂಸಿ ವಾ ಏನಂ	3 - 5	ರಿಣಕ್ತ್ವಾತ್ಯಾನ್	11 - 7
ರಕ್ಷಾಂಸಿ ವೈ ಪಾಶ್ವಾ	6 - 2	ರೇತೋ ವಾ ಆಪಃ	1 - 2
ರಥಂತರ ಮಾಜಧಾರಾ	4 - 4	ರೇತೋ ವೈ ನಾಧಾ	30 - 1
ರಥೀರಧ್ವರಾಣಾಂ	10 - 2	ರೇಭಂತೋ ವೈ ದೇವಾಃ	30 - 6
ರಾಶಾಯೈ ಚರಂ	15 - 3	ವತೀರ್ನಃ	22 - 7
ರಾಶಾಂ ಶಂಸತಿ	18-13	ರೈಭೀಂ ಶಂಸತಿ	30 - 6
ರಾಥಂತರಿ ವೈ	25 - 5	ರೋಹತಿ ಸಪ್ತ	22 - 5
ರಾಸೋ ಹಾಃಃ	35 - 1	ರೌದ್ರಂ ಗವಿ ಸತ್	25 - 1

ಏ

ವಚೋ ದೇವಸ್ಥರ	7 - 2	ವಾಗಾಯಂವಿಶ್ವಾಯುಃ	10 - 6
ವಜ್ರೋ ವಾ ಏಷಃ	6 - 1	ವಾಗ್ನಾ ಅನುಷ್ಠುಪ್	5 - 9
ವಜ್ರೋ ವಾ ಏಷಃ	11 - 6	ವಾಗ್ನೋದಿರಾಸೀತ್	24 - 6
ವಜ್ರೋ ವಾ ಏಷಃ	16 - 1	ವಾಗ್ನೈ ದೇವತಾ	21 - 4
ವಜ್ರೋ ವೈ ಯೂಷಃ	6 - 1	ವಾಗ್ನೈ ಸಮುದ್ರಃ	23 - 1
ವಜ್ರೋ ವೈ ವಸವ್	11 - 8	ವಾಗ್ನೈ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಾ	26 - 3
ವಜ್ರೋ ವೈ ಪೋಳಶೀ	16 - 1	ವಾಚಸ್ಪತಿ ಹೋರ್ತಾ	24 - 6
ವನಸ್ಪತಿ ಯಜತಿ	6 - 4	ವಾಚಂ ಯುಚ್ಛಂತಿ	24 - 5
ವನಸ್ಪತಿಂ ಯಜತಿ	8 - 10	ವಾಜೀ ಸನ್ನರಿಣೇ	6 - 5
ವನಸ್ಪತೇ ಮಧುನಾ	6 - 2	ವಾಯವಾಯಾಹಿ	20 - 1
ವನಿಷ್ಠುಮಸ್ಯ ಮಾ	6 - 7	ವಾಯವಾಯಾಹಿ	21 - 1
ವನೇಷು ಚಿತ್ರಮ್	5 - 2	ವಾಯವ್ಯಂ ಶಂಸತಿ	11 - 1
ವಪುರ್ನತತ್	22 - 3	ವಾಯವ್ಯಂ ಶಂಸತಿ	11 - 2
ವಯಂ ಸ್ಯಾಮು ಪತಯಿಃ	17 - 5	ವಾಯವ್ಯಾ ಪೂರ್ವಾ	9 - 2
ವಯಃ ಸುಕರ್ಣಾಃ	12 - 8	ವಾಯೋ ಯೇ ತೇ	20 - 3
ವರಸಾದಿತ್ಯೇಷಃ	18 - 6	ವಾಯೋರಗ್ನಿರ್ಜಾಯತೇ	40 - 5
ವರ್ಷಸ್ತೌ ಧಿವ್ಯಾಃ	6 - 2	ವಾಯೋ ಶುಕ್ರಃ	21 - 4
ವರುಣದೇವತೈಃವಾ	3 - 2	ವಾಲಖಿಲ್ಯಾಃ	30 - 2
ವರುಣದೇವತೈಃವಾ	5 - 4	ವಾಸಸಾ ಪುಂಞುರ್ವಾಂಶಿ	1 - 3
ವಲ್ಲೂಯತಿ ವಂದತೇ	40 - 3	ವಿಕ್ರತಿ ವೈರ್	28 - 8
ವಸವಿಷ್ಠಾರ ಮಾ	11 - 8	ವಿ ಚಕ್ಷಣವತೀಂ	1 - 6
ವಸವಸ್ತಾಪ್ತ	38 - 1	ವಿ ಜ್ಞಾತಮಗ್ನೀತ್	24 - 6
ವಸವಸ್ತಾಪ್ತ ಗಾಯತ್ರೇಣ	39 - 3	ವಿದಾ ದೇವೇಷು	6 - 2
ವಸುರಂತರಿಕ್ಷ	18 - 6	ವಿದ್ಯುಃ ದ್ವೈ ವಿದ್ಯುಕ್ತ	40 - 1
ವಾಕ್ಯ ಪಾಠಾಃ	9 - 2	ವಿನ್ದತೇ ಹ ವಾ	25 - 5
ವಾಕ್ಯ ವಾ ಏಷಃ	9 - 2	ವಿಶಯಃ ಸ್ತಾಭಿರಪ	4 - 8
ವಾಕ್ಯ ವೈ ಪಾಠಾಃ	11 - 4	ವಿಶ್ವ ಇತರೋ ವಿಶ್ವಃ	3 - 5
ವಾಕ್ಯ ವೈ ಮನಶ್ಚ	24 - 4	ವಿಠಾ ಜಾವನ್ನಾದ್ಯುಕ್ತಾಮಃ	1 - 5
ವಶ್ವು ಸರಶ್ಚತೀ	11 - 1	ವಿಠಾ ಜಾ ವೇತಸ್ಯ	2 - 4

ವಿರೂಪಃ ಪಾಪ್ಮ ನಾ	21 - 1	ವೃತ್ತಂ ವಾ ವಿಷಃ	1 - 4
ವಿಶೋ ಆದೇವೀಃ	30 - 10	ವೃಷ ಕುಷ್ಮೋಹ	25 - 4
ವಿಶ್ವ ಮಿ ಹಿ ರೂಪಂ	5 - 3	ವೃಷಾಕಪಿಂ	30 - 3
ವಿಶ್ವಸ್ಯ ದೇವೀ	17 - 4	ವೃಷ್ಣೇ ವೈಫ ವಿದ್ಯುಷ್ಟಾಯತೇ	40 - 5
ವಿಶ್ವಂಶ ರೋಹ	35 - 1	ವೃಷ್ಣಿವೈಫ ವೃಷ್ಣಾಪ	40 - 5
ವಿಶ್ವಂ ರೂಪಮವ	5 - 3	ವೃಷ್ಣಿವನಿ ಪದಂ	12 - 7
ವಿಶ್ವಂ ಹಾಸ್ಮೈ ಮಿತ್ರಂ	29 - 4	ವೃಷ್ಣೇ ಶರ್ಧಾಯ	20 - 4
ವಿಶ್ವಾ ಆಶಾ ದಕ್ಷಿಣಾ	4 - 5	ವೇಕ್ಶ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾತ್ಮಂ	35 - 2
ವಿಶ್ವಾ ನರಸ್ಯ	20 - 3	ವೇನೋಽಸ್ಮಾದ್ವಾ ಊಧ್ವಾಫ	4 - 3
ವಿಶ್ವಾ ನರಸ್ಯ	23 - 3	ವೈಶ್ವಕರ್ಮಣಂ	48 - 8
ವಿಶ್ವಾ ರೂಪಾಣಿ	5 - 3	ವೈಶ್ವದೇವಂ ಶಂಸತಿ	11 - 1
ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಅದಿತಿಃ	13 - 7	ವೈಶ್ವದೇವಂ ಶಂಸತಿ	11 - 2
ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಃ ಇತಿ	7 - 3	ವೈಶ್ವದೇವಂ ಶಂಸತಿ	13 - 7
ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಃ ಕೃಣುತ	13 - 7	ವೈಶ್ವದೇವೇನ	25 - 1
ವಿಶ್ವೇ ಭಿಃ ಸೋಮ್ಯಂ	11 - 4	ವೈಶ್ವಾನರಸ್ಯ	21 - 5
ವಿಶ್ವೇ ವೈ ದೇವಾಃ	21 - 1	ವೈಶ್ವಾನರಾಯ	20 - 2
ವಿಶ್ವೇರೇವೈನಂ	5 - 2	ವೈಶ್ವಾನರೇಯಣ	19-11
ವಿಶ್ವೋ ದೇವಸ್ಯ	21 - 4	ವೈಶ್ವಾನರೋ ಅಜೀ	23 - 2
ವಿಶ್ವೋ ದೇವಸ್ಯ	23 - 4	ವೈಶ್ವಾನರೋ ನಃ	24 - 2
ವಿಷ್ಣು ವೈಫದೇವಾನಾಂ	5 - 3	ವೈಷ್ಣವೋ ಭವತಿ	3 - 4
ವಿಷ್ಣೋರ್ನುಕಂ	13-14	ವಾಪಳತಿ ವಪಟಾ	11 - 6
ವಿಸ್ವಜ್ಯವಾಚಂ	37 - 5	ವ್ಯಂಶಂಕ್ಷಮ್	27 - 4
ವಿಸ್ವೇಷು ರಾಜತಿ	1 - 5	ವ್ಯಂಶಂಕ್ಷಮ್	29 - 7
ವಿದ್ಯತಮಿತಿ	29-10	ವ್ಯಾಘ್ರೇರ್ನುಕಾಃ	37 - 2
ವೀರ್ಯವಾನ್ವಾ ವಿಷಃ	29 - 2	ವ್ಯೋನುಸದಿತ್ಯೇಷಃ	18 - 6

ಶ್ರು

ಶಕುನಿವ	17 - 1	ಶಶ್ವತ್ಕೃತ್ಯ ಈಡ್ಯಾಯ	5 - 2
ಶಕಮನೂಚ್ಯಮ್	7 - 7	ಶಶ್ವತ್ಕೃತ್ಯೇಣ	33 - 1
ಶಕಂ ಶುಭ್ಯಂ ಶತಮ್	39 - 8	ಶಂ ನ ವಿಧಿ	35 - 7
ಶಮಿಕಾರೋ ಯದಶ್ರು	6 - 7	ಶಂಸಂತೋವೈ ದೇವಾಃ	30 - 6

ಶಂಸಾ ಮಹಾದ್ರಮ್	23 - 3	ಶುದ್ಧ ಮೇವೈನಮ್	1 - 3
ಶಿಕ್ಷಮಾಣಸ್ಯ ದೇವ	3 - 2	ಶೃಣೋತು ನೋವಮ್	5 - 2
ಶಿಕ್ಷಣೋ ಅಸ್ತನ್	17 - 4	ಶೈನಮಸ್ಯ ವಕ್ಷ್ಯ	6 - 6
ಶಿರೋ ವಾ ಏತತ್	4 - 8	ಶೇನೋನ ಯೋನಿಮ್	5 - 4
ಶಿರೋ ವಾ ಏತತ್	6 - 3	ಶೈನೋ ನ ಯೋನಿಮ್	5 - 4
ಶಿಲ್ಪಂ ಹಾಸ್ತಿನಾ	30 - 1	ಶ್ರಿಯ ಮೇವ ಯಶಃ	1 - 5
ಶಿಲ್ಪಾನಿ ಶಂಸಂತಿ	30 - 1	ಶ್ರೀವೈ ದಶಮಮ್	21 - 3
ಶಿನೇನ ಮಾ ಚಕ್ಷುಷಾ	37 - 2	ಶ್ರೀವೈ ಯಶಶ್ಚಂದಸಾಮ್	1 - 5
ಶಿವೋ ಹ ವೈ	35 - 7	ಶ್ರುಧೀ ಹವಮಿಂದ್ರ	21 - 4
ಶಿಕುಂ ಜಾತಮಿತಿ	3 - 5		

ಷ

ಷಟ್ ಶ್ರಿಂಶದಹಃ	19 - 2	ಷಡ್ಧಿರೇವ	22 - 5
ಷಟ್ ಪದಂ ತೂಷ್ಟಿಂ	10 - 7	ಷಳಿತವಷಟ್	11 - 6
ಷಟ್ ಪದಂ ತೂಷ್ಟಿಂಶಂಸಮ್	10 - 9	ಷಳಾ ಮತುನೇತಿ	9 - 5

ಸ

ಸ ಇತ್ ಕ್ಷೇತಿ	40 - 3	ಸ ಏವಂ ವಿದ್ವಾನ್	10 - 8
ಸ ಇದ್ರಾಜಾ ಪ್ರದಿ	40 - 3	ಸ ಏವಂ ವಿದ್ವಾನ್	10 - 9
ಸ ಈಂ ಪಾಹಿ	28 - 3	ಸ ಏವೈಷಃ	18 - 1
ಸ ಉಚ್ಚೈಸ್ತರಾಂ	12 - 13	ಸ ಏವೈಷಃ	21 - 3
ಸ ಉ ಮಾರುತಃ	30 - 4	ಸ ಏಷ ಇತಃ	18 - 4
ಸ ಉ ಶ್ರೇಯಾನ್	6 - 2	ಸ ಏಷ ಇಂದ್ರತುರಿಯಃ	9 - 1
ಸ ಏಕಯಾ ಸೃಷ್ಟಃ	33 - 1	ಸ ಏಷ ಲ್ರಹ್ಮಣಃ	40 - 5
ಸ ಏತಮೇವ	14 - 6	ಸ ಏಷ ಸಹಸ್ರ	22 - 9
ಸ ಏತಾವಾನೇನ	7 - 3	ಸ ಏಷ ಸ್ವರ್ಯಾ	31 - 1
ಸ ಏತೇನ	38 - 3	ಸ ಕೃದತಿ ಲ್ರಮ್ಯ	4 - 9
ಸ ಏತೇನೈಂದ್ರೇಣ	39 - 5	ಸ ಕೃಂದ್ರಮ್	29 - 4
ಸ ಏತೇಷಾಮ್	15 - 2	ಸ ಖಾ ಸಖ್ಯಾ ಸಮಿ	3 - 5
ಸ ಏತೇಷು	15 - 2	ಸ ಚ್ಯಂದಸಃ ಕರ್ತವ್ಯಾಃ	4 - 8
ಸ ಏನಂ ಶಾಂತಶನುಃ	40 - 1	ಸ ಜಗತೋ ವಾ	30 - 4

ಸ ತದಾ ವಾವ	9 - 7	ಸ ಪ್ರಜಾಪತಿಃ	25 - 7
ಸತ್ರನು ಚೇತ್	19 - 4	ಸ ಪ್ರತ್ಯಥಾ	22-10
ಸತ್ರಾ ಮದಾಸಃ	22 - 3	ಸ ಪ್ರಸೋತೋವಾಕೃತೇ	25 - 9
ಸತ್ರಾ ವೃಷಜ್ವಲರಃ	16 - 4	ಸ ಬ್ರಹ್ಮಣೇ ಪರಿಹೃತ್ಯೈ	34 - 8
ಸ ತ್ರಿತ್ರೇಣಿರ್ಭೂತಾ	14 - 1	ಸ ಒರೂಯಾದ್ವಿದ್ಯುತಃ	40 - 5
ಸದೈವ ಪಂಚಜನೀ	13 - 7	ಸ ಭಾಸಾಜೇನ ಸಖ್ಯಾ	3 - 2
ಸದ್ಯಶ್ಚಿದ್ಯಃ	18 - 6	ಸಮನ್ಯಾ ಯಂತ್ಯುಪ	8 - 2
ಸದ್ಯೋ ಹ ಜಾತಃ	29 - 4	ಸಮಯಾ ವಿಹಿತಃ	24 - 5
ಸ ನ ನಿವೇಧೇತ್	30 - 7	ಸಮರ್ಯ ಆ ವಿವಧೇ	6 - 2
ಸ ನಃ ಕ್ಷಪಾಥಃ	3 - 2	ಸಮಸ್ಯುತ್ತರೇ	10 - 0
ಸನಃ ಪರ್ಷದತಿ	24 - 2	ಸ ಮಹಾನ್ಯೂತ್ಯಾ	12 - 10
ಸ ನಃ ಶರ್ಮಾಣಿ	10 - 8	ಸಮಾನ ಆತ್ಮನಃ	35 - 8
ಸನಃ ಶರ್ಮಾಣಿ	10 - 9	ಸಮಾನ ಇಂದ್ರನಿಹವಃ	36 - 1
ಸ ಒಚ್ಯಃ ಪ್ರಥಮಮ್	14 - 7	ಸಮಾನ ಮಾಗ್ನಿಮಾ	20 - 2
ಸ ಪಚ್ಯಃ ಪ್ರಥಮೇ	30 - 2	ಸಮಾ ನೀಳಿಃ	29 - 6
ಸಪತ್ನಾ ವೈ ದ್ವಿಪಂತಃ	40 - 3	ಸಮಾನೋಽ ಧಾಯೋಃ	36 - 1
ಸಪ್ತ ಪದಾನಿ ಭವಂತಿ	3 - 6	ವಮಿದಸಿ ಸಮ್ವೇಂಕ್ಷ್ವ	37 - 5
ಸ ಪಾಂಕ್ಶೋ ಭವತಿ	30 - 3	ಸನಿಧಾಗ್ನಿಂ ದುವ	3 - 6
ಸ ಪಿತರಮೇತ್ಯ	22 - 9	ಸನಿಧೋ ಯಜತಿ	6 - 4
ಸ ಪಿತರಮೇತ್ಯ	33 - 3	ಸಮಿವ್ಯಸ್ಯ ತ್ರಯಮಾಣಃ	6 - 2
ಸ ಪುರಸ್ವಾತ್	19 - 4	ಸಮಿದಸ್ಯ ಹ್ಯೇಷಃ	6 - 2
ಸ ಪುರಸ್ವಾತ್	34 - 5	ಸಮಿವೇತ್ಯನ್ಮಮ್	23 - 7
ಸ ಪೂರ್ವೋ ಮಹಾನಾಂ	22 - 7	ಸಮು ದ್ರಾಡೂರ್ಮಃ	23 - 1
ಸಪ್ತ ಚ ಶತಾದಿ	7 - 7	ಸಮೇ ಧೇನ ಹಾಸ್ಯ	6 - 8
ಸಪ್ತದಶೋ ವೈ	1 - 1	ಸಮೇಧೇನ ಹಾಸ್ಯ	7 - 1
ಸಪ್ತದಶಸಾಮಿ	1 - 1	ಸಮ್ಯಜ್ ದ್ವಿಪಾತ್	10 - 6
ಸಪ್ತಾಃ ಸ್ತೀಯಾನಿ	7 - 7	ಸಮ್ಯ ನ್ನೋ ವಾ ಇಮೇ	2 - 2
ಸಪಾಃ ಸ್ತಿನಾನಿ	7 - 7	ಸಮ್ಯ ಇತ್ಯೋ ಸ್ತೀ	19 - 3
ಸಪ್ತೈ ತಾ ಅನುಷ್ಪುಭಃ	10 - 5	ಸಯ ಇತ್ಯೇವೇವಂ	39 - 1
ಸಪ್ತೋಷಸ್ಯಾನಿ	7 - 7	ಸಯ ಇತ್ಯೇವೇವಂ	39 - 1
ಸ ಪ್ರಜಾಪತಿಃ	25 - 7	ಸ ಏನಂಶಸ್ತೇ	9 - 7

ಸ ಯತ್ತತ್ರ ಯೂಚಿತಃ	34 - 2	ಸರ್ವಸ್ಯ ಪ್ರೇಮಾಣಂ	18 - 3
ಸ ಯತ್ಕೃಥಮಮ್	29 - 2	ಸರ್ವಮಾಯುರೇತಿ	1 - 5
ಸ ಯತ್ಕೃಥಮೇ	30 - 2	ಸರ್ವಮಾಯುರೇತಿ	6 - 7
ಸ ಯದಗ್ನಿ ಫೋರ್ತ	11 - 4	ಸರ್ವಮಾಯುರೇತಿ	8 - 3
ಸ ಯದಗ್ನಿಃ	11 - 4	ಸರ್ವಮಾಯುರೇತಿ	9 - 6
ಸ ಯದಹದೀಕ್ಷಿ	34 - 2	ಸರ್ವಮಾಯುರೇತಿ	11 - 8
ಸ ಯದಾಹೇಂದ್ರವಂತಃ	25 - 9	ಸರ್ವಮಾಯುರೇತಿ	12 - 3
ಸ ಯದಿ ಕೀರ್ತಯೇತ್	6 - 7	ಸರ್ವಮಾಯುರೇತಿ	13-10
ಸ ಯದಿ ನ ಜಯತೇ	3 - 5	ಸರ್ವಮಾಯುರೇತಿ	17 - 1
ಸ ಯದಿ ಸೋಮಮ್	35 - 3	ಸರ್ವಮಾಯುರೇತಿ	17 - 4
ಸ ಯದಿಹ	24 - 3	ಸರ್ವಂ ವಾ ಅಸ್ಯ	25 - 2
ಸ ಯದೀಕ್ಷೇತ	29 - 10	ಸರ್ವಾಣಿ ಚೇತ್ಸಮಾನೇ	30 - 5
ಸ ಯಯೈವಹಂ	5 - 3	ಸರ್ವಾಣಿ ವಾನ ಚೈಂದಾಂಸಿ	3 - 4
ಸ ಯದ್ಯಗ್ನಿಹೋಮಃ	17 - 6	ಸರ್ವಾ ದಿತೋ ಜಯತಿ	3 - 3
ಸ ಯದ್ಯೇಕವೇವತ್ಯಃ	6 - 6	ಸರ್ವಾ ನ್ಯಾಮಾನ್	26 - 2
ಸ ಯದ್ಯೇಕಸ್ಯಾಮ್	3 - 5	ಸರ್ವಾನ್ಯಾಮಾನ್	19 - 5
ಸ ಯಂತಾ ವಿಪ್ರಃ	10 - 8	ಸರ್ವಾನ್ಯಾಮಾನವರುಂಧೀ	7 - 7
ಸ ಯಂತಾ ವಿಪ್ರಃ	10 - 9	ಸರ್ವಾನ್ತಾಸ್ತೈ	26 - 3
ಸ ಯನ್ನಮೋ ಬ್ರಹ್ಮಣೇ	37 - 5	ಸರ್ವಾಭಿರ್ವಾಽಽಽಃ	6 - 9
ಸ ಯಮೇವೋಜ್ಜೈಃ	11 - 7	ಸರ್ವಾಭಿರ್ಹಾಸ್ಯ	6-10
ಸ ಯೋನುದಿತೇ	25 - 6	ಸರ್ವಾಭ್ಯೋ ವಾ	6 - 3
ಸ ಯೋ ವೃಷಾ	22 - 7	ಸರ್ವಾಮೃದ್ಧಿ ಮೃಧ್ನೋತಿ	19 - 1
ಸ ಯೋ ವ್ಯಾಪ್ತಃ	16 - 4	ಸರ್ವಾಹಾಸ್ಯಂತೇವತಾಃ	7 - 6
ಸ ರಠಾಽಪ್ಯಾಮೀಕ್ಷ	5 - 3	ಸರ್ವೇ ನಂದಂತಿ	3 - 2
ಸ ರಸ್ಯರ್ಹಾಸ್ಯ	30 - 7	ಸರ್ವೇಭ್ಯಶ್ಚಂದ್ರೋಭ್ಯಃ	16 - 3
ಸ ರಸ್ಯತೀವಾನ್	8 - 6	ಸರ್ವೇಭ್ಯಶ್ಚಂದ್ರೋಭ್ಯಃ	16 - 4
ಸ ರೇತೋಮಿಶ್ರಃ	30 - 1	ಸರ್ವೇಭ್ಯಃ ಸವನೇಭ್ಯಃ	16 - 4
ಸರ್ವತ ಏವೈನಂ	8 - 5	ಸರ್ವೇಭ್ಯೋ ಲೋಕೇಭ್ಯಃ	16 - 4
ಸರ್ವತೋ ಯಜ್ಞಸ್ಯ	11 - 10	ಸರ್ವೇಭ್ಯೋ ವೈ	16 - 4
ಸರ್ವದೇವತೈಃ ವಾ	13 - 7	ಸರ್ವೇಷಾಂ ಛಂದಸಾಮ್	1 - 6
ಸರ್ವರೂಪಾ ವೈ	19 - 4	ಸರ್ವೇಷಾಂ ವಾ ಏಷಃ	6 - 9

ಸರ್ವೇಷಾಂ ಹಾಸ್ಯ	6 - 1	ಸ ದೈವ ವಾಸಸಾ	1 - 8
ಸರ್ವೇಷು ದೇವಲೋಕೇಷು	7 - 7	ಸ ಹೋವಾಚ	33 - 6
ಸರ್ವೈರಂಗೈಃ ಸರ್ವೇಣ	11 - 3	ಸ ಹೋವಾಚ ವಾಸಿಷ್ಠಃ	39 - 9
ಸರ್ವೈರ್ಭಂದೋಭಿಃ	2 - 3	ಸ ಹೋವಾಚ ಶುನಃಶೇಖಃ	33 - 5
ಸರ್ವೈರ್ಭಂದೋಭಿಃ	13 - 4	ಸ ಹೋವಾಚ ಶುನಃಶೇಖಃ	33 - 5
ಸರ್ವೈಃ ಸವನೈಃ	13 - 3	ಸ ಹೋವಾಚ ಚಗರ್ತಃ	33 - 5
ಸರ್ವೋ ಹೈವ ಸಃ	35 - 8	ಸ ಹೋ ವಾ ಚಾಜಗರ್ತಃ	33 - 5
ಸ ವಾ ಆಯಮ್	9 - 5	ಸ ಹೋವಾಚಾಚಾರಮ	30 - 4
ಸ ವಾ ಆಯಮ್	19 - 3	ಸ ಹೋವಾಚಾಲೋಪಾಂಗ	30 - 8
ಸ ವಾ ಆಸ್ತಿಂಶ್ಚ	12-12	ಸ ಹೋವಾಚೈಂದ್ರಂ	30 - 4
ಸ ವಾ ಏತ ನ	14 - 6	ಸಂ ಚ ತೈ ಜಗ್ನುಃ	24 - 2
ಸ ವಾ ಏತ ನ	14 - 6	ಸಂ ಜಾನಾನಾ ಹಾಸ್ಯಾ	8 - 2
ಸ ವಾ ಏತ ಪತುಃ	6 - 9	ಸಂತತಮೃಚಾವಪರ್ತ	11 - 7
ಸ ವಾ ಏತಃ	18 - 4	ಸಂತತ ವಷೋಫಲ	8 - 1
ಸ ವಾ ಏತಃ	25 - 5	ಸಂತತೈಸ್ತ್ರೈಃ	21 - 2
ಸ ವಾ ಏತಮ	14 - 1	ಸಂತತೈಸ್ತ್ರೈಃ	21 - 4
ಸ ವಾ ಏತೋಽಗ್ನಿಃ	14 - 5	ಸಂತತೈಸ್ತ್ರೈಃ	22 - 5
ಸ ವಾ ಏತೋಽಪೂರ್ವಃ	14 - 5	ಸಂತತೈಸ್ತ್ರೈಃ	22-10
ಸವಿತಾರಂ ಯಜತಿ	2 - 1	ಸಂತತೈಸ್ತ್ರೈಃ	23 - 1
ಸಏತ ವೈ ಪ್ರಸವಾ	3 - 5	ಸಂತತೋ ಹಾಸ್ಯ	29 - 7
ಸ ಸ್ವರಸತ್ಯಾ	13-12	ಸಂತತೋ ವೈಷಾಂ	29 - 7
ಸ ಹ ಸರ್ವಃ	33 - 2	ಸಂಧೀಯತೇ ಪ್ರಜಯಾ	11 - 7
ಸ ಹ ನೇತೃತ್ವಾತ್	33 - 2	ಸಂಪದೇತಿ	10 - 5
ಸ ಹ ಬುಲಿಲಃ	30 - 4	ಸಂಪಾತೌ ಭವತಃ	20 - 2
ಸ ಹ ಸ್ಮಯೇನ	26 - 1	ಸಂವತ್ಸರಸ್ಯೈವ	30 - 6
ಸ ಹ ಸ್ವಿತ್ವಹೀಯಾನಾ	5 - 2	ಸಂವತ್ಸರೇಣ ಹಾಸ್ಯ	25 - 3
ಸ ಹ ಸಂನಾಹಂ	33 - 2	ಸಂವತ್ಸರೋ ವೈ	30 - 6
ಸ ಹ ಸ್ವಮನೂಚ್ಯಂ	7 - 7	ಸಂವತ್ಸರೋ ಹೈತರ್ಕ	18 - 8
ಸ ಹ ಸ್ವಮಾಖ್ಯಾತ್ರೇ	33 - 6	ಸಂ ಶಂಸೇದಿತ್ಯಾತುಃ	29 - 10
ಸ ಹ ಸ್ವ ಸಾಃ	18 - 6	ಸಂಸೀದಸ್ವಮಹಾನ್	4 - 2
ಸ ಹೇ ಕ್ಷಾಂಚಕ್ರೇ	20 - 2	ಸಾ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿಃ	32 - 1

ಸಾ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಿ:	32 - 4	ಸೂರ್ಯಾಯ ಪುರೋಚಾರಂ	15 - 4
ಸಾದಿಯಾ ಯಜ್ಞಮ್	5 - 2	ಸೂರ್ಯೋ ನೋದಿವ	17 - 3
ಸಾ ನೀ ಚೈಸ್ತನಾಮ್	12 - 13	ಸೇ ದಗ್ನಿ ರಗ್ನೀನ್	2 - 4
ಸಾನುಷ್ಪುಭವತಿ	30 - 10	ಸೇ ನಾ ವಾ ಇಂವ್ರಸ್ಯ	12 - 11
ಸಾ ಸಂಜಾವತ್ತಾ	7 - 4	ಸೈವ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯ	11 - 11
ಸಾ ಪತಿತ್ವಾ	13 - 2	ಸೈ ಪಾಂಗೈಯ್ಯತಿಥಿ	3 - 6
ಸಾಮನ್ಯುಸತಿ	12 - 12	ಸೈಪಾ ಸ್ವಗರ್ಭಾಹುತಿ:	3 - 5
ಸಾಮನಧ್ಯಯುಃ	24 - 6	ಸೈ ಪೇ ಪ್ವಾ ಪೂರ್ತಸ್ಯ	34 - 3
ಸಾ ಯವ್ವಕ್ಷಿಣೇನ	13 - 3	ಸೈ ಪೇ ಪ್ವಾ ಪೂರ್ತಸ್ಯ	34 - 4
ಸಾ ಯಥಾಸ್ಪುತಿ:	18 - 3	ಸೋ ಅಧರಾ ಕರತಿ	10 - 2
ಸಾಯಂಪ್ರಾತರಗ್ನಿ ಪೋತೃಂ	14 - 2	ಸೋ ಽ ಕಾಮಯತ	19 - 1
ಸಾರಶ್ವತಂ ಶಂಸತಿ	11 - 1	ಸೋ ಗಾಯತ್ರೇ ಬ್ರಹ್ಮ	13 - 10
ಸಾರಶ್ವತಂ ಶಂಸತಿ	11 - 2	ಸೋ ಽ ಗ್ನಿರುಪೋತ್ತಿಷ್ವನ್	15 - 5
ಸಾ ವಾ ಏಷಾ	7 - 4	ಸೋಽಪೇ ಜ್ಯೋತ್ಸಮೂಮ್	6 - 8
ಸಾ ವಾ ಏಷಾ ರೇತ:	7 - 4	ಸೋಽನಿರುಕ್ತ ರೌದ್ರೀ	13 - 10
ಸಾ ವಾ ಏಷಾ	12 - 7	ಸೋಽನೂ ಬಂಧ್ಯಾಯೈ	34 - 6
ಸಾ ವಾ ಏಷಾ	14 - 1	ಸೋಽಬ್ರವೀದಿಮೇ	15 - 5
ಸಾವಿರಾಟ್	10 - 5	ಸೋಽಭಿಹಿಕ್ತ:	39 - 6
ಸಾ ಽ ವಿರ್ಹಿ ದೇವ	5 - 4	ಸೋನಮುಃಸಿಧಸ್ಯ	37 - 4
ಸಾ ಪ್ವ ಪ್ವರಾ ಗಾಯತ್ರೀ	13 - 4	ಸೋಮ ಯೂಸ್ತೇ ಮಯೋ	3 - 2
ಸಿ ನೀ ವಾಲ್ಯೈ ಚರಂ	15 - 3	ಸೋಮಂ ಯಜತಿ	2 - 1
ಸ ಪಾ ಸಪೋ ವೈ	27 - 4	ಸೋಮಂ ರಾಜಾಧಂ	14 - 2
ಸೀದ ಹೋತಾ ಸ್ವಲು	5 - 2	ಸೋಮಂ ವೈ ರಾಜಾನಂ	5 - 4
ಸು ಕೀರ್ತಿಂ ಶಂಸತಿ	30 - 3	ಸೋಮು: ಸಧಸ್ಯಮ್	5 - 4
ಸುತಾಸೋ ಮಧು	30 - 10	ಸೋಮೂಯ ಕ್ರೀತಾಯು	3 - 2
ಸು ಮಿತಿಃ ಮೀಯಮಾನಃ	6 - 2	ಸೋಮೋ ಜಗಾತಿ	5 - 4
ಸೂ ಕ್ರಾಂತ್ಯೈರ್ಹೋತಾ	27 - 5	ಸೋಮೋ ವಿಶ್ವವಿತ್	10 - 6
ಸೂ ಯತೇ ಹವೈ	37 - 1	ಸೋಮೋ ವೈರಾಜಾ	3 - 4
ಸೂ ಯವಸಾ ದ್ಯಗವತೀ	4 - 5	ಸೋಮೋ ವೈರಾಜಾ	5 - 1
ಸೂರ ಚಕ್ಷುಃ ಇತಿ	17 - 4	ಸೋಮೋ ವೈರಾಜಾ	13 - 1
ಸೂರ್ಯಾ ನಾತಿ ಶಂಸತಿ	17 - 4	ಸೋಽವೇದಿದ್ರ:	9 - 1

ಸೋಽನದಿಮೇವೈ	12 - 9	ಸ್ತೋತ್ರಾಣಾಮುಕ್ತೇ	8 - 2
ಸೌರ್ಯಂ ಪಶವನ್	18 - 5	ಸ್ತೋತ್ರಿಯಂ ಶಂಸತಿ	12 - 13
ಸೌರ್ಯ ವಾಽಋತಾಃ	11 - 11	ಸ್ತೋತ್ರಿಯಂ ಸ್ತೋತ್ರಿಯಸ್ಯ	27 - 2
ಸ್ತೀರ್ಣಂ ಬರ್ಹಿರೂಪ	22 - 7	ಸ್ತೋತ್ರಮಹೈತನ್ಯಜ್ಞಸ್ಯ	-
ಸ್ತುಪೇ ಜನಮ್	22 - 3	ಸ್ತೋತ್ರೇನ ಆ ಗೃಹಕರತಮ್	3 - 5
ಸ್ತುತೀತ ಬರ್ಹಿಃ	6 - 6	ಸ್ತುತೀ ದ್ರುಪಸ್ಯ	4 - 3

ಸ್ತ

ಸ್ತದಸ್ತ ಹವ್ಯಾ	6 - 9	ಸ್ತಸ್ತ ಸಂವತ್ಸರ	17 - 8
ಸ್ತಧರ್ಮಂ ದೇವವೀತಯೇ	7 - 2	ಸ್ತಸ್ತ ಸಂವತ್ಸರ	17 - 8
ಸ್ತರಸಾಮ್ನಃ	18 - 5	ಸ್ತಸ್ತ ಹೈನಮ್	2 - 4
ಸ್ತರ್ಗ ಏವೈತಯಾ	27 - 4	ಸ್ತಸ್ತೃಪ್ತೃವ್ಯಜನೇ	2 - 3
ಸ್ತರ್ಗಮೇವ ತತ್	18 - 6	ಸ್ತಸ್ತೃಯನಮೇವ	20 - 1
ಸ್ತರ್ಗಸ್ಯ ಹೈತಲೋಕಸ್ಯ	12 - 8	ಸ್ತಸ್ತೃಯನಮೇವ	20 - 2
ಸ್ತರ್ಗಸ್ಯ ಹೈತಃ	12 - 8	ಸ್ತಸ್ತೃಯನಮೇವ	20 - 2
ಸ್ತರ್ಗೇ ವಾ ಏತೇನ	2 - 1	ಸ್ತಾದಿಷ್ಯಯಾ ಮದಿಷ್ಯಯಾ	37 - 4
ಸ್ತಸೋ ವೈ ಲೋಕಃ	29 - 10	ಸ್ತಾದುಷ್ಟಿಲಾಯಂ	13-14
ಸ್ತಸ್ಮೋರ್ವೋಧ್ವಾರದಿಕಾ	2 - 2	ಸ್ತಾದೋರಿತ್ಯಾ	22 - 2
ಸ್ತಸ್ತಯ ಇತಿ	18 - 6	ಸ್ತಾನಾಮೇವೈನಂ	5 - 2
ಸ್ತಸ್ತನಃ ಪಥ್ಯಾಸು	2 - 3	ಸ್ತಾಹಾರ್ಯತಃ ಶುಚಿಃ	4 - 5
ಸ್ತಸ್ತನಃ ಪಥ್ಯಾಸು	2 - 3	ಸ್ತಾಹಾರ್ಯತೀರ್ಯಜತಿ	6 - 4
ಸ್ತಸ್ತ ಸಂವತ್ಸರ	17 - 8	ಸ್ತಷ್ಟಕೃತಂ ಯಜತಿ	6 - 10
ಸ್ತಸ್ತ ಸಂವತ್ಸರ	17 - 8	ಸ್ತೇ ವೈ ಸತತ್	12 - 2

ಹ

ಹನೂ ಸಜಿಹೈ	31 - 1	ಹವಿರೇವಾಸ್ಮಾ ಏತತ್	6 - 9
ಹರಿನಾ ಇಂದ್ರಃ	8 - 6	ಹವಿರ್ಧಾಭ್ಯಾಂ	5 - 3
ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರೋಹ	33 - 1	ಹವಿರ್ಹವಿಷ್ಕಃ	4 - 5
ಹವಿರಗ್ನೇ ವೀಹೀತಿ	8 - 6	ಹವಿಸ ಇತಿರೂಪ	6 - 10
ಹವಿರಾತಿಥ್ಯಂ ನಿರು	3 - 4	ಹವಿಷ್ಯಾಂತಮ್	22 - 3

ಹಸ್ತಾಭ್ಯಾಂ ಹೈನಮ್	3 - 5	ಹುತಂ ಹವಿರ್ಮಧು	4 - 5
ಹಂಸವತ್ಸಾರೋಹತಿ	18 - 6	ಹೋತಃ ಪ್ರಾಶಾನ	7 - 2
ಹಂಸಃ ಶುಚಿಷತ್	18 - 6	ಹೋತೃಜಪಂ ಜಪತಿ	10 - 6
ಹಿನ್ನೋತಾ ನಃ	8 - 2	ಹೋತಾ ದೇವಃ	5 - 4
ಹಿರಣ್ಮಯಮಿವ	5 - 4	ಹೋತಾ ದೇವವೃತಃ	10 - 2
ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪೌ	33 - 6	ಹೋತಾ ಮನುವೃತಃ	10 - 2
ಹಿರಣ್ಯಪಾಣಿಂ	23 - 4	ಹೋತಾರಂ ಚಿತ್ರರಥಂ	3 - 6
ಹಿರಣ್ಯಯಮೂಸದಂ	5 - 4	ಹೋತಾ ವೇದಿಷತ್	18 - 6
ಹಿರಣ್ಯಂ ಪುರಸ್ಕೃತ್ಯ	32 - 11	ಹೋತೇತ್ಯೇನಂ	1 - 2
ಹಿರಣ್ಯೇನ ಪರಿವೃತಾನ್	39 - 9		

ಸಮಾಪ್ತೇಯಮೈತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಖಂಡಾಂತರ್ಗತ ಪ್ರತೀಕಾನಾಂ
ವರ್ಣಾನು ಕ್ರಮಣಿಕಾ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯಗಳ ವರ್ಣಾನು ಕ್ರಮಣಿಕೆಯು ಸಮಾಪ್ತವು

॥ ಶ್ರೀಃ ॥

॥ ತತ್ಸದ್ವ್ಯಕ್ತೃಣೇ ನಮಃ ॥

ಬಹ್ವೃಚ್ಛಾಖ್ಯ (ಮಗ್ವೇದ) ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಂತರ್ಗತಂ

ಐತರೇಯಾರಣ್ಯಕಂ

ಶ್ರೀಮತ್ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತಭಾಷ್ಯಸಮೇತಂ
ಬಗ್ವೇದಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಂತರ್ಗತವಾದ ಐತರೇಯಾರಣ್ಯಕವು

ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕೇ ಪ್ರಥಮೋಧ್ಯಾಯಃ ತತ್ರ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ

ನೊದಲನೆಯ ಅರಣ್ಯಕದ ನೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು.

ಅಥ ಶಾಂತಿಃ ॥ ಹರಿಃ ಓಂ

ಭೂಮಿಮುಪಸ್ತುರೇದಗ್ನ ಇಲಾ ನಮ ಇಲಾ ನಮ ಋಷಿಭ್ಯಾಃ ಮಂತ್ರಕೃದ್ಭ್ಯೋಃ
ಮರತ್ರಪತಿಭ್ಯೋಃ ನಮೋ ವೋ ಅಸ್ತು ದೇವೇಭ್ಯಃ ಶಿವಾನಃ ಶಂಕಮಾ ಭವ ಸನ್ಯೋಳೀಕಾ ಸರಸ್ವತಿ
ಮಾ ತೇ ವೋಮ ಸಂದ್ವತಿ ॥ ಭದ್ರಂ ಕರ್ಣೇಭಿಃ ಸ್ವಣುಯಾಮ ದೇವಾ ಭದ್ರಂ ಪಶ್ಯೇಮಾಶ್ಚ-
ಭಿಯಂಜತಾಃ | ಸ್ಥಿರೈರಂಗೈಸ್ತುಪ್ಪವಾಂಸಸ್ತನೂಭಿವ್ಯಕ್ತೇಮ ದೇವಹಿತಂ ಯದಾಯುಃ ॥ ಶಂ
ನ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಭವತಾಮವೋಭಿಃ ಶಂ ನ ಇಂದ್ರಾವರುಣಾ ರಾತಹವ್ಯಾ | ಶಮಿಂದ್ರಾಸೋಮಾ
ಸುವಿತಾಯ ಶಂ ಯೋಃ ಶಂ ನ ಇಂದ್ರಾಪೂಷಣಾ ವಾಜಸಾತಾ ॥ ಸ್ತುಷೇ ಜನಂ ಸುವ್ರತಂ ನವ್ಯ-
ಸೀಧಿರ್ಗೀರ್ಥಿಮಿತ್ರಾಪ್ರವರುಣಾ ಸುಮ್ನಯಶಾಂ | ತ ಅಗಮಂತು ತ ಇಹ ಶ್ರುವಂತು ಸುಕ್ಷತ್ರಾಸೋ
ವರುಣೋ ಮಿತ್ರೋ ಆಗ್ನಿಃ ॥ ಕಯಾ ನಕ್ವಿತ್ರ ಅಭುವದೂತೀ ಸದಾವೃಥಃ ಸಖಾ | ಕಯಾ ಶಚಿ-
ಷ್ಯಯಾ ವೃತಾ ॥ ಕಸ್ತ್ವಾ ಸತ್ಯೋ ಮದಾನಾಂ ಮುಹಿಷ್ಯೋ ಮತ್ಸದಂಧಸಃ | ದ್ವೃಶ್ಚಾಹಿದಾರುಜೇ

ನಸು || ಅಭಿಲೇ ಷು ಣಃ ಸಖೀನಾಮನಿತಾ ಜರಿತ್ಯಾಣಾಂ | ಶತಂ ಭವಾಸ್ತೋತಿಥಿಃ || ಸ್ತೋನಾ
 ಸ್ತುತಿವಿ ಭವಾನ್ಯಕ್ಷರಾ ನಿವೇಶನೇ | ಯಚ್ಚಾ ನಃ ಕರ್ಮ ಸತ್ಯಃ ||

|| ಹಿಂ ಶಾಂತಿಃ ಶಾಂತಿಃ ಶಾಂತಿಃ ||

ಶಾಂತಿಮಂತ್ರದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವು - ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸ್ವರ್ಣಮಾಡುತ್ತಾ (ಕೈಯಿಂದ ಮುಟ್ಟುತ್ತಾ) ಈರೀತಿ ಹೇಳಬೇಕು. ಎತ್ತೆ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಎತ್ತೆ ಸೃಷ್ಟಿಯೇ ನೀಮಗೆ ನಮಸ್ಕಾರವು ; ಮಂತ್ರದ್ರವ್ಯಗಳೂ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಗಳೂ ಆದ ಋಷಿಗಳಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರವು ; ಎತ್ತೆ ದೇವತೆಗಳೇ ನೀಮಗೆ ನಮಸ್ಕಾರವು ; ಎತ್ತೆ ಸರಸ್ವತೀದೇವಿಯೇ ನೀನಗೆ ನಮಸ್ಕಾರವು ನೀನು ನಮಗೆ ಮಂಗಳಕರಗಳಾಗಿರು, ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡು.

ಎತ್ತೆ ದೇವತೆಗಳೇ, ನಮ್ಮ ಕಿವಿಗಳಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ ಕಲ್ಯಾಣರೂಪವಾದ (ಶುಭವಾದ) ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಕೇಳುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವರಾಗುವಂತೆಯೂ ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಮಂಗಳಕರವಾದುದನ್ನೇ ನೋಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವರಾಗುವಂತೆಯೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸು. ದೃಢವಾದ ಅವಯವಗಳಿಂದ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾ ಪ್ರಜಾಪತಿ ಯಿಂದ ಅನುಗ್ರಹಿತವಾದ ನಮ್ಮ ಆಯುಃಪರಿಮಿತಿಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

(ಮ. ಸಂ. ೧-೮೯-೮)

ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿ ಎಂಬ ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಳೊಡನೆ ನಮಗೆ ಶಾಂತಿದಾಯಕರಾಗಲಿ ; ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಇಂದ್ರಾವರಾಣೂ ನಮ್ಮ ಶಾಂತಿದಾತರಾಗಿರಿ. ಇಂದ್ರಸೋಮರು ನಮಗೆ ಶಾಂತಿಯನ್ನೂ ಕಲ್ಯಾಣವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡಿರಿ. ನಮ್ಮ ದುಃಖನಿವಾರಣೆಯ ಮೂಲಕ ನಮಗೆ ಕಲ್ಯಾಣವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿರಿ. ಇಂದ್ರಾಪೂಷೂ ಅನಾರ್ಥವಾದ (ಅಹಾರಾರ್ಥವಾಗಿ ಮಾಡುವ) ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಸುಖದಾತರಾಗಿರಿ.

(ಮ. ಸಂ. ೨-೩೫-೧)

ಉತ್ತಮವಾದ ಕರ್ಮಮಾಡುವ ದೇವಜನರನ್ನು ನೂತನವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ. ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಮಿತ್ರಾವರಾಣರನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಬಲವುಳ್ಳ ಮಿತ್ರ ವರಾಣ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಗಳು ಇವೆಲ್ಲರೂ ಕೂಡಿ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬರಲಿ, ಅವೆಲ್ಲರೂ ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನೂ ಕೇಳಿ.

(ಮ. ಸಂ. ೨-೪೯-೧)

ಸರ್ವದಾ ನೈದಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿರುವವನೂ ಪೂಜ್ಯನೂ ಮಿತ್ರನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಕೃಪೆಗಳಿಂದ ನಮ್ಮ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬರುತ್ತಾನೆ ? ಪ್ರಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕವಾದ ಯಾವ ಕರ್ಮದಿಂದ ನಮ್ಮ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬರುತ್ತಾನೆ ?

(ಮ. ಸಂ. ೪-೩೧-೧)

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀಮಗೆ ಮದಕಾರಕಗಳಾದ ರಸಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಪೂಜ್ಯವಾದುದೂ ಸಿತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದುದೂ ಆದ ಯಾವ ಸೋಮರಸವು ಅತ್ಯಂತ ದೃಢವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ಶತ್ರುಧನಗಳನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ನಿನ್ನನ್ನು ಹುಂದುಂಬಿಸಬಲ್ಲುದು ?

(ಋ. ಸಂ. ೪-೩೧-೨)

ಎಯ್ಯ ಇಂದ್ರನೇ ನೀನು ನಿನ್ನ ಮಿತ್ರರಾದ ಸ್ತ್ರೀತ್ಯಗಳಿಗೆ ಪೂರ್ಣವಾದ ರಕ್ಷಕನು. ನಾವೂ ಸಹ ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದರಿಂದ ನಿನ್ನ ಮಿತ್ರನು. ಆದುದರಿಂದ ಅನೇಕವಿಧವಾದ ರಕ್ಷಣೆಗಳೊಡನೆ ನಮ್ಮ ಅಭಿಮುಖನಾಗು

(ಋ. ಸಂ. ೪-೩೧-೨)

ಎಲೈ ಪೃಥ್ವಿ ದೇವತೆಯೇ, ನೀನು ಸರ್ವದಾ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿಯೂ ಕಂಟಕರಹಿತವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ವಾಸಸ್ಥಾನ ದಲ್ಲಿರುತ್ತೀಯೆ ಇಂತಹ ನೀನು ನಮಗೆ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಅಶ್ರಯವನ್ನು ಕೊಡು.

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೨-೧೫)

ಇದು ಶಾಂತಿಮಂತ್ರವು

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯದ ಅರ್ಥಾನುವಾದವು

ವಾಗೀಶಾಧ್ಯಾಃ ಸುಮನಸಃ ಸರ್ವಾರ್ಥಾನಾಮುಪಕ್ರಮೇ |

ಯಂ ನಶ್ಯತ್ಯ ಕೃತಕೃತ್ಯಾಃ ಸ್ತುತೌಂ ನಮಾಮಿ ಗಜಾನನಂ || ೧ ||

ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನೇ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳು, ತಾವು ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳು, ಯುದ್ಧಾರಂಭವು, ಮೊದಲಾದ ಸಮಸ್ತ ಕಾರ್ಯಾರಂಭದಲ್ಲಿಯೂ ಗಜವನನಾದ ಗಣಪತಿಯನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕೃತಕೃತ್ಯರಾಗಿರುವರು, ಎಂದರೆ ಜಯಶೀಲರಾಗಿರುವರು. ಇಂತಹ ವಿಘ್ನನಿವಾರಕನಾದ ಗಣಪತಿಯನ್ನು ನಾನು, ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಿರುವೆ ಮುಗ್ಧೇದದ ಅರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯವು ನಿರ್ವಿಘ್ನವಾಗಿ ಪಠಸಮಾಪ್ತಿಯಾಗಲೆಂದು ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಗಣಪತಿಯು ವಿಘ್ನರಾಜನೆಂದು ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದು. ಎಂದರೆ ಕಾರ್ಯಾರಂಭದಲ್ಲಿ ತನ್ನನ್ನು ಪೂಜಿಸುವವರ ಕಾರ್ಯಗಳು ನಿರ್ವಿಘ್ನವಾಗಿ ನೆರವೇರುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವನು. ಹಿಂದೆ ತ್ರಿಪುರದಹನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನು ಗಣಪತಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ ತ್ರಿಪುರಸಂಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದಾಗ ತ್ರಿಪುರಗಳೇ ಶಾಣಸಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ಬಳಿಕ ಗಣಪತಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸಿದಮೇಲೆ ಅವು ಗೋಚರವಾಗಿ ತ್ರಿಪುರದಹನಕಾರ್ಯವು ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ನೆರವೇರಿತೆಂದೂ ಶಿವಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು. ವಿಷ್ಣು, ಬ್ರಹ್ಮ, ಇಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ಗಣಪತಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸಿಯೇ ಕಾರ್ಯಾರಂಭವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು. ದೇವತೆಗಳೇ ಅಂತಿಮಾಡಿರುವಾಗ ಮನುಷ್ಯರು ಗಣಪತಿಪೂಜೆಯನ್ನು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಮಾಡಲೇಬೇಕು. ವಿದ್ಯಾರಂಭದಲ್ಲಿಯೂ, ವಿವಾಹಾದಿಮಂಗಳಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ವ್ರತಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ದೇವತಾಪೂಜೆ

ಗಳ್ಳಿಯೂ ಗಣಪತಿಯನ್ನು ಮೊದಲು ಪೂಜಿಸುವದು ಪದ್ಧತಿಯಾಗಿವೆ. ಈ ಶಿಷ್ಯಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಚಾರ್ಯರು ಗಣಪತಿಯನ್ನು ನಮಸ್ಕಾರಮಾಡುವರು.

ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ವಾಗೀಶ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಬಹುದು. ವಾಕ್ ಎಂದರೆ ಸರಸ್ವತಿಯು ಈ ಸರಸ್ವತಿಗೆ ಈಶನೆಂದರೆ ಪತಿಯು, ಆದುದರಿಂದ ವಾಗೀಶನೆಂದರೆ ಸರಸ್ವತಿಗೆ ವ್ಯಭಿಚಾರಾದ ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನು ಎಂದಾಗುವುದು. ಇದಲ್ಲದೆ ವಾಗೀಶನೆಂದರೆ, ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವತಿಯೆಂದೂ, ವಿದ್ಯಾಧೀವತಿಯಾದ ಈಶ್ವರನೆಂದೂ, ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನಾದ ವಿಶ್ವಕರ್ಮನೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. “ ವಾಚಸ್ಪತಿಂ ವಿಶ್ವಕರ್ಮಾಣಮೂತಯೇ ಮನೋಯುಜಂ ವಾಚೇ ಅದ್ಯಾ ಹುಮೇವ ” ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಿರುವುದು.

ಯಸ್ಯ ನಿಸ್ಪೃಸಿತಂ ವೇದಾ ಯೋ ವೇದೋಭ್ಯೋಽಪಿಲವಂ ಜಗತ್ |

ನಿರ್ಮಮೇ ತಮಹಂ ವಂದೇ ವಿದ್ಯಾತಿರ್ಥಮಹೇಶ್ವರಂ || ೨ ||

ಈ ರೀತಿ ಗಣಪತಿಯನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿದನಂತರ, ಭಗವಂತನಾದ ಈಶ್ವರನನ್ನು ನಮಸ್ಕಾರಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಯಾವ ಪರಮೇಶ್ವರನ ನಿಶ್ಚಾಸಗಳೇ ವೇದರೂಪವಾಗಿವೆಯೋ ಮತ್ತು ಯಾವ ಪರಮಾತ್ಮನು ವೇದಗಳಿಂದಲೇ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನೋ ಅಂತಹ, ಸಮಸ್ತವಿದ್ಯೆಗಳಿಗೂ ಅಧಿಪತಿಯಾದ ಮಹೇಶ್ವರನನ್ನು ಅಥವಾ ಸಾಕ್ಷಾದಿಶ್ವರಸ್ವರೂಪನಾದ ವಿದ್ಯಾತಿರ್ಥರೆಂಬ ನಮ್ಮ ಗುರುವನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತೇನೆ.

ವಿದ್ಯಾತಿರ್ಥರೆಂಬವರು ಭಾರತೀರ್ಥರೆಂಬವರಿಗೆ ಗುರುಗಳು. ಈ ಭಾರತೀರ್ಥರು ಮಾಧವಾಚಾರ್ಯರು ಗುರುಗಳು. ಆದುದರಿಂದ ವಿದ್ಯಾತಿರ್ಥರು ಮಾಧವರಿಗೆ ಪರಮಗುರುಗಳೆಂದಾಯಿತು. “ ಗುರುರೇವ ಮಹೇಶ್ವರಃ ” ಎಂಬ ಶಾಸ್ತ್ರವಚನಾನುಸಾರವಾಗಿ ಗುರುವೇ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಪರಮೇಶ್ವರನೆಂದು ಶಿಷ್ಯನು ಭಾವಿಸಬೇಕು. ಈ ಕಾರಣಗಳಿಗಾಗಿ ಮಾಧವಾಚಾರ್ಯರು ವಿದ್ಯಾತಿರ್ಥಮಹೇಶ್ವರರನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸುವಾಗ ತಮ್ಮ ಗುರುಗಳನ್ನೂ ಮಹೇಶ್ವರನನ್ನೂ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರೆಂದು ಭಾವವು.

ವೇದಗಳು ಪರಮೇಶ್ವರನ ನಿಶ್ಚಾಸವೆಂದು ಹೇಳುವರು. “ ತಸ್ಯ ಹ ವಾ ವಿತಸ್ಯ ಮಹತೋ ಭೂತಸ್ಯ ನಿಸ್ಪ್ರಸಿ ತಮೇತದ್ವದ್ಯಗ್ನೇದೋಯುಜುರ್ವೇದಸ್ತಾವಂವೇದಃ ” ಎಂದು ಉಪನಿಷದ್ವ್ಯಕ್ತವಿರುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ವೇದಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನ ಮುಖದಿಂದಲೇ ನಿಶ್ಚಾಸರೂಪವಾಗಿ ಹೊರಹೊರಟಿರುವವು. ಅಲ್ಲದೆ ವೇದಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದಲೇ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಜಗತ್ತನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿರುವನು. ಮತ್ತು ಈ ಭಗವಂತನೇ ಸರ್ವವಿದ್ಯೆಗಳಿಗೂ ಕಾರಣನು. ಇವನಿಂದಲೇ ಸಮಸ್ತವಿದ್ಯೆಗಳೂ, ಶಾಸ್ತ್ರಗಳೂ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವವು. ಆದುದರಿಂದ ವೇದಭಾಷ್ಯರಚನೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸರ್ವವೇದಸ್ವರೂಪನೂ, ಸಕಲ ವಿದ್ಯಾಧೀಶ್ವರನೂ ಆದ ವಿದ್ಯಾತಿರ್ಥನೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವ ಮಹೇಶ್ವರನನ್ನು (ಗುರುವನ್ನು) ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಈಶ್ವರನ ಮತ್ತು ಗುರುವಿನ ನಮಸ್ಕಾರರೂಪವಾದ ಮಂಗಳವನ್ನು ಮಾಡಿ ಗ್ರಂಥಾರಂಭವನ್ನು ಮಾಡುವರು.

ತಸ್ಯ ಟೀರ್ಜಣ ತದ್ರೂಪಂ ದದಮ್ಯುಕ್ಯಮಹೀಶಃ |

ಅಧಿಕನಾಥವಾಚಾರ್ಯಂ ವೇದಾರ್ಥಸ್ಯ ಪ್ರಕಾಶನೇ || ೩ ||

ಈ ವೇದಭಾಷ್ಯರಚನೆಯನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳಲು ಕಾರಣವೇನೆಂಬುದನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವರು.

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ವಿದ್ಯಾತೀರ್ಥಮಹೇಶ್ವರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ, ಈಶ್ವರಾಂಶಂಭೂತನಾದ ಬುಕ್ಕ ಮಹಾರಾಜನು, ವೇದಗಳು ಜನರಿಗೆ ಸುಲಭವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲು ಅವುಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿಶದವಾಗಿ ವಿವರಿಸುವ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸುವಂತೆ ಮಾಧವಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡಿದನು.

ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಧರ್ಮದಿಂದ ಪಾಲಿಸುವುದು ರಾಜನ ಪ್ರಥಮಕರ್ತವ್ಯವೆಂದು ಶಾಸ್ತ್ರವಿರುವುದಷ್ಟೆ. ಪಾಲನವೆಂದರೆ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಉಂಟಾಗಬಹುದಾದ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನೂ, ಶತ್ರುಭೀತಿಯನ್ನೂ ನಿವಾರಿಸುವುದಲ್ಲದೆ, ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಪುರಾಣೇತಿಹಾಸಗಳ ತತ್ವಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪ್ರಜೆಗಳು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಸತ್ಯಮಾರ್ಗಚರಣೆಯಿಂದ ಈಶ್ವರಾನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾಗುವಂತೆ ಅವರನ್ನು ಮಾಡುವದೂ ಆಗಿರುವದು. ಈ ವಿಧವಾದ ಪ್ರಜಾಪಾಲನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ಈಶ್ವರಾನುಗ್ರಹವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು " ನಾವಿಷ್ಟು: ಶ್ವಘಿವೀಶತಃ " ಎಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಂಶವಿಲ್ಲದವನು ರಾಜನಾಗಲಾರನು. ಎಂದು ಸ್ಮೃತಿ ವಾಕ್ಯವಿರುವುದು. ಜಗತ್ತಾಲನವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮುಖ್ಯ ಕಾರ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸುವ ರಾಜನೂ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಂಶಂಭೂತನೇ ಆಗಿರಬೇಕು. ಇಂತಹ ರಾಜನಿಗೆ ಸದ್ಬುದ್ಧಿಯುಂಟಾಗಬೇಕಾದರೆ ಈಶ್ವರನ ಕಟಾಕ್ಷವು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿರಬೇಕು. ಬುಕ್ಕಮಹಾರಾಜನಿಗೆ ಈ ವಿಧವಾದ ಈಶ್ವರಕಟಾಕ್ಷವಿದ್ದುದರಿಂದಲೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶನವೆಂಬ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥನಾದನು. ಈಶ್ವರಪ್ರೇರಣೆಯಿಲ್ಲದೆ ಮಹಾರಾಜ್ಯಗಳು ನೇರವೇರುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸ ಪ್ರಾಹ ನೈ ಸತೀಂ ರಾಜನ್ ಸಾಯಣಾರ್ಯೋ ಽ ಮಮಾನುಜಃ |

ಸರ್ವಂ ವೇತ್ತೋಷ ವೇದಾನಾಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತ್ವೈಶ್ಚೇ ನಿಯುಜ್ಯತಾಂ || ೪ ||

ಬುಕ್ಕಮಹಾರಾಜನ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಮಾಧವಾಚಾರ್ಯರು ಆ ರಾಜನನ್ನು ಕುರಿತು—ಎಲೈ ರಾಜನೇ ನನಗೆ ಸಾಯಣನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ತಮ್ಮನಿರುವನು. ಅವನು ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಪಂಡಿತನು. ಅವನನ್ನು ವೇದವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಬರೆಯುವಂತೆ ಆಜ್ಞಾಪಿಸಬಹುದು ಎಂದು ಬಿನ್ನವಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು,

ಇತ್ಯುಕ್ತೋ ಮಾಧವಾರ್ಯೋಣ ವೀರಬುಕ್ಕಮಹೀಶತಃ |

ಅನ್ಯಶಾಕ್ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯಂ ವೇದಾರ್ಥಸ್ಯ ಪ್ರಕಾಶನೇ || ೫ ||

ಅದರಂತೆ ಬುಕ್ಕಮಹಾರಾಜನು ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯನನ್ನು ಕರೆಸಿ ಲೋಕೋಪಕಾರಾರ್ಥವಾಗಿ ವೇದಗಳಿಗೆ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವಂತೆ ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡಿದನು. (ಕೆಲವು ಪ್ರತಿಗಳಲ್ಲಿ ೪, ೫ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಲ್ಲ.)

ಯೇ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಮೀಮಾಂಸೇ ತೇ ವಾಖ್ಯಾಯಾತಿ ಸಂಗ್ರಹಾತ್ |

ಕೃಪಾಲುಮಾರ್ಥವಾಚಾರ್ಯೋ ವೇದಾರ್ಥಂ ವಕ್ತುಮುದ್ಯತಃ || ೬ ||

ಈ ಮಾಧವಾಚಾರ್ಯರೆಂಬವರು ಪರಮದಯಾಶಾಲಿಗಳು. ಇವರು ವಿದ್ವಜ್ಜನರ ಸೌಕರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾ, ಉತ್ತರಮೀಮಾಂಸಾ ದರ್ಶನಗಳನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು, ಈಗ ವೇದಾರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಲು ಉದ್ಯುಕ್ತರಾದರು.

ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಮೀಮಾಂಸಾ ದರ್ಶನಗಳು ಪದ್ಧರ್ಶನಗಳಲ್ಲಿ ಕಡೆಯ ಎರಡು ದರ್ಶನಗಳಾಗಿರುವವು. ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸವನ್ನು ಜೈಮಿನಿಮುನಿಯೂ, ಉತ್ತರಮೀಮಾಂಸಾ ಅಥವಾ ಶಾರೀರ

ಮೀಮಾಂಸಾ ಎಂಬ ವೇದಾಂತಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಬಾದರಾಯಣಮುನಿಯೂ ಬರೆದಿರುವರು. ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸ ದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಕಾರಣನಿರೂಪಣೆಯೂ, ವಿಷಯವಿಮರ್ಶೆಯ ಸ್ವರೂಪವೂ ಮೊದಲಾದವು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವವು. ಅದುದರಿಂದ ಈ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಸಾಧನಗ್ರಂಥವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಎಂದರೆ ಈ ಗ್ರಂಥದ ಸಹಾಯದಿಂದ ಬೇರೆ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿರುವ ಗಣನವಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ವಿಮರ್ಶೆಯಿಂದ ಸಕಾರಣವಾಗಿ ತಿಳಿದು ಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದು. ಉತ್ತರಮೀಮಾಂಸಕ್ಕೆ, ವೇದಂತಸೂತ್ರವೆಂದೂ, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರವೆಂದೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಹೆಸರುಗಳಿರುವವು. ಉತ್ತರಮೀಮಾಂಸಾಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ವಿಷಯಗಳಿಗೆ ವೇದಗಳೂ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳೂ ಮೂಲವು. ಮತ್ತು ಈಗ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ವೇದಾಂತಗ್ರಂಥಗಳೆಲ್ಲವೂ ಇದರ ಅಧಾರ, ದಿಂದಲೇ ರಚಿತವಾಗಿವೆ. ಈ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಮತತ್ರಯಗಳ ಅರ್ಚಾರ್ಯರೂ, ಇತರ ವೇದಾಂತಿಗಳೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳನ್ನು ಬರೆದಿರುವರು. ಮತ್ತು ಈ ಗ್ರಂಥವು ಅನೇಕಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದು. ಅದುದರಿಂದ ಪದ್ಮಶನಿಗಳಲ್ಲಿ ವೇದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಕವಾದ ಈ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಮೀಮಾಂಸಗಳನ್ನು ನೋಡಲು ವಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿ ಬಳಕೆ ವೇದಾರ್ಥವನ್ನು ಬರೆಯಲು ಉದ್ಯುಕ್ತರಾದರು ಎಂದರೆ ತಮ್ಮನಾದ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಚಿಸುವ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನೆರವಾದರು.

ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣೇಽಪಿ ಕಾಂಡಮಾರಣ್ಯಕಾಧಿಧಿಂ |

ಅರಣ್ಯ ಏವ ಪಶ್ಯಂ ಸ್ಯಾದಾರಣ್ಯಕಮಿತಿರ್ಯತಾಂ ||

ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಅರಣ್ಯಕವೆಂಬ ಒಂದು ಭಾಗವಿರುವುದು. ಇದನ್ನು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನಮಾಡಬೇಕೆಂದು ನಿಯಮವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಭಾಗಕ್ಕೆ (ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಕೊನೆಯ ಭಾಗ ಇದರಲ್ಲಿ ಐತರೇಯವೆಂಬಹುಮುಖ್ಯವಾದ ಉಪನಿಷತ್ತೂ ಸೇರಿದೆ) ಅರಣ್ಯಕವೆಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ.

ಸಧಾರಣವಾಗಿ ಮುಗ್ಧೀವಾದಿ ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳ. ಪ್ರತಿಶಾಪಗೂ ಒಂದೊಂದುಬ್ರಾಹ್ಮಣವೂ ಅದರ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಅರಣ್ಯಕವೆಂಬ ಭಾಗವೂ ಅದರ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಉಪನಿಷತ್ತೂ ಇರುವುದು. ಕೆಲವು ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಇವು ಇಲ್ಲವಿರುವುದೂ ಉಂಟು ಅಥವಾ ಈಕಾಲದಲ್ಲಿ ಲುಪ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ಅರಣ್ಯಕಾನಿ ಪಂಚೀತಿ ಪ್ಲೋಕ್ತಾನ್ಯರ್ಥವಿಭೇದತಃ |

ಮಹಾವ್ರತಮಹಃ ಪ್ಲೋಕ್ತಂ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕೇ ಸ್ಫುಟಿಂ ||

ಅರಣ್ಯಕಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಐದು ವಿಭಾಗಗಳಿರುವವು. ಅವುಗಳನ್ನು ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕ ಎಂದೂ ಮೊದಲಾಗಿ ಕರೆಯುವ ರೂಢಿ ಇದೆ. ಪ್ರತಿ ಅರಣ್ಯಕವೆಂಬ ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಪ್ರತಿ ಅರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿಯೂ ಕೆಲವು ಅಧ್ಯಾಯಗಳೆಂದೂ, ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಖಂಡಗಳೆಂದೂ ವಿಭಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಮಹಾವ್ರತವೆಂಬ ಕರ್ಮವಿಶೇಷವನ್ನು ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಗವಾಮಯನಮಿತ್ಯುಕ್ತೇ ಸತ್ತೇ ಸಂವತ್ಸರಾತ್ಮಕೇ |

ಉಪಾಂತ್ಯಮಸ್ತಿ ಯದಹಸ್ತಸ್ತಹಾವ್ರತನಾನುಕಂ ||

ಬಹುಕಾಲದವರೆಗೆ ನಡೆಯುವ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಸತ್ಯವೆಂದು ಹೆಸರು. ಒಂದು ಸಂಪತ್ತರದವರೆಗೂ ನಡೆಯುವ ಅನೇಕ ಸತ್ಯಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಗಮನಾರ್ಹವೆಂಬ ಸತ್ಯವೊಂದಿರುವುದು. ಈ ಸತ್ಯವು ಶುಭಿಯವಾಗ ಕೊನೆಯ ದಿನದ ಹಿಂದಿನ ದಿನ ಮಾಡುವ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಮಹಾವ್ರತವೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಮಹಾವ್ರತವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಸತ್ಯಪ್ರಕರಣೇನುಕ್ತ ರರಣ್ಯಾಧ್ಯಯನಾದಿತಿ |

ಮಹಾವ್ರತಸ್ಯ ತಸ್ಯಾತ್ರ ಹೌತ್ರಂ ಕರ್ಮ ವಿವಿಚ್ಛತೇ ||

ಸತ್ಯಯಾಗಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅವು ರಹಸ್ಯಗಳಾದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸದೇ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ಆ ರಹಸ್ಯ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಆ ವಿವರಗಳನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿಲ್ಲದೇ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ಈ ಅರಣ್ಯಕಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮಹಾವ್ರತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುವು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಪಠಿಸಬೇಕಾದ ರಹಸ್ಯವಾದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನೂ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಕ್ರಿಯಾಕಲಾಪಗಳನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ತತ್ರಾದೌ ವಿವಕ್ಷಿತನುರ್ಥಂ ಪ್ರತಿಜಾನೀತೇ

ಮುಂದೆ ಹೇಳಬೇಕಾದ ವಿಷಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವಿವರಿಸುವರು.

ಓಂ ಅಥ ಮಹಾವ್ರತಂ ||

ಅಥಶಬ್ದ ಅರಂಭವಾಚೀ | ಮಹಾವ್ರತಾಖ್ಯಂ ಕರ್ಮ ಸ್ವಾರಬ್ಧಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಥವ್ಯಾಯಂ ಮಾನಂತರ್ಯಾರ್ಥೋಽಪಶಬ್ದಃ | ಪ್ರಕೃತಿಜ್ಞಾನಾನಂತರಂ ವಿಕೃತಿರೂಪಂ ಮಹಾವ್ರತಾಖ್ಯಂ ಕರ್ಮಾ ಧಿಧೀಯತ ಇತಿ ಶೇಷಃ | ಪ್ರಕೃತಿಜ್ಞಾನೇ ಹಿ ಸತಿ ತಸ್ಯಕಾರಾದ್ವಿಕೃತಾನಂತಿತ್ವಾ ಧರ್ಮಾಃ ಸಾಕಲ್ಯೇ-
ನಾವಬೋದ್ಯಂ ಶಕ್ಯಂತೇ | ವಿಶ್ವಜಿಜ್ಞಾತುರ್ವಿಂಶಾದಿನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಮಹಾವ್ರತಸ್ಯ ಪ್ರಕೃತಯಃ | ಆಜ್ಯಪ್ರಠುಗನಾಮಕೇ ದ್ವೇ ಶಾಸ್ತ್ರೇ ವಿಶ್ವಜಿದಾಖ್ಯಾತ್ಯರ್ಮಣೋ ಮಹಾವ್ರತೇತಿತ್ಯೇತೇ | ಹೋತ್ರಕಾಣಾಂ ಶಸ್ತ್ರಾಣಿ ತು ಚತುರ್ವಿಂಶಾಖ್ಯಾತ್ಯರ್ಮಣೋತಿತ್ಯಂತೇ | ತಥಾ ಚ ಪಂಚನಾರ-
ಣ್ಯಕೇ ಪಠಿಷ್ಯತೇ— ಆಜ್ಯಪ್ರಠುಗೇ ವಿಶ್ವಜಿತೋ ಹೋತ್ರಾಶ್ಚತುರ್ವಿಂಶಾಶ್ಚ " ಇತಿ ||

ಮೇಲಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಥ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಗ್ರಂಥಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಅಥ ಶಬ್ದವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು ರೂಢಿಯು. ಅಥವಾ ಅಥ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನಂತರ ಎಂದು ಅರ್ಥ ವರಿಸುವುದರಿಂದ ಒಂದು ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಿದನಂತರ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಹಿಂದೆ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು (ಆಗ್ನಿ ಸ್ಥೋತ್ರವಾದಿ) ವಿವರಿಸಲಾಯಿತಷ್ಟೆ. ಈಗ ಅಥ ಅನಂತರವೆಂದರೆ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಷ್ಟಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದನಂತರ ಎಂದು ಅಥ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ಮುಂದೆ ಹೇಳಬೇಕಾದ ವಿಕೃತಿಯಿಷ್ಟಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಎಂದರೆ ಮಹಾವ್ರತ (ಮಹಾವ್ರತವು ವಿಕೃತಿಯು) ವೆಂಬ ಕರ್ಮ ವಿಧಾನವನ್ನು ಹೇಳುವರೆಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡ ಮೇಲೆಯೇ ವಿಕೃತಿ ಸ್ವರೂಪದ ಜ್ಞಾನವು ಸಾಧ್ಯವು. ಇಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಜಿತ ಚತುರ್ವಿಂಶ

ಎಂಬ ಕರ್ಮಗಳು ಮಹಾವ್ರತ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿರುತ್ತವೆಂದು ವಿದ್ವಾನ್ಮುನಿಗಳು ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದು ಅಷ್ಟು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಎಂಬ ಎರಡು ಶಬ್ದಮಂತ್ರಗಳು ಮಹಾವ್ರತ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿಯೂ ಕೆಲವು ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳೊಡನೆ ಪಠಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ ಮತ್ತು ಹೋಷ್ಯವರ್ಗದವರು ಪಠಿಸಬೇಕಾದ ಶಬ್ದಮಂತ್ರಗಳು ಚತುರ್ವಿಂಶತಿ ಎಂಬ ಕರ್ಮದಿಂದ ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗುವುದು. ಮತ್ತು ಈ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ—ಅಷ್ಟಪ್ರಕಾರವೇ ವಿಶ್ವಜಿತೋ ಹೋಷ್ಯಾತ್ಕತುರ್ವಿಂಶತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು.

**ಇಂದ್ರೋ ವೈ ವೃತ್ರಂ ಹತ್ವಾ ಮಹಾನಭವದ್ಯನ್ಮಹಾನಭವತ್ತನ್ನಹಾ-
ವ್ರತಮಭವತ್ತನ್ನಹಾವ್ರತಸ್ಯ ಮಹಾವ್ರತತ್ವಂ**

ಮಹಾವ್ರತಂ ಪ್ರಶಂಸಿತುಮಾಖ್ಯಾಯಿಕಾಮುಖೇನ ತಚ್ಚಬ್ಧನಿರ್ವಚನಂ ದರ್ಶಯತಿ ||
ವೃತ್ರವಧಸ್ಯ ಶ್ರುತ್ಯಂತರಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯೋತನಾರ್ಥೋ ವೈ ಶಬ್ದಃ | ಶ್ವೇತೋದಿಯಕೇ ದರ್ಶ-
ಪೂರ್ಣಮೂಷ್ಣಾಹುಣೀಷೇ 'ಶ್ವಷ್ಟಾ ಹತಪುತ್ರಃ' ಇತ್ಯಸ್ಮಿನ್ನನುವಾಕೇ ವೃತ್ರನಾಮೋಽನುರ-
ಸ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿವ್ಯದ್ಯಾದಿಕಂ ಬಹುನಾ ಪ್ರಪಂಚೇನಾಭಿಧಾಯಂತೇ ದ್ವಾವಾಪ್ಯಭಿವಿಭಾಸನುನು-
ಜ್ಞಾತೇನೇಂದ್ರೇಣ ಕೃತೋ ವೃತ್ರವಧ ಏವಮನ್ಮಾಯತೇ— 'ಃ ಸ ಅಭಾಸಮೇವ ಪ್ರಸೂತ
ಇಂದ್ರೋ ವ್ರತಮಹಾ' " ಇತಿ | ಏವಮನ್ಯತ್ರಾಪಿ— 'ಇಂದ್ರೋ ವೃತ್ರಾಯ ವಜ್ರಂ
ಪ್ರಾಹರತ್' " ' ಇಂದ್ರೋ ವೃತ್ರಂ ಹತ್ವಾ " ಇತ್ಯಾದಿಷು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿದ್ರವ್ಯವ್ಯಾಃ ಈ ದ್ವಶಾಸ್ತ್ರಸಿದ್ಧಾ-
ದ್ವೈವ್ರತವಧಾದೂರ್ಧ್ವಮಿಂದ್ರೋ ಮಹಾನಭವತ್ | ಭೀತಿರಾಹಿತೈಮಸ್ಯ ಮಹತ್ತ್ವಂ | ವೃತ್ರವಧಾ-
ಪುರಾ ತು ಸ್ವಕೇಯಾಂ ಭೀತಿಯ ಸ್ವಯಮೇವ ಪ್ರಜಾಪತೇರಗ್ರೇ ಪೋನಾಚಿ | ತಥಾ ಚ ಶ್ವೇತೋದಿಯ
ಆಮನಂತಿ— ' ತಸ್ಮಾದಿಂದ್ರೋಽಭಿವೇಶ್ವ ಪ್ರಜಾಪತಿಮುಪಾಧಾವಚ್ಚತುಮೇರ್ಷಜನಿ " ಇತಿ |
ಇತ್ಯಂ ಭೀತಸ್ಯ ತ್ವಿಷ್ಟಯಾ ಬಹುಶು ದೇಶೇನು ಸಂಚಾರಾಂಭವಾತ್ಸ್ಯಗೃಹೇ ಚ ನಿಧ್ರಾಭೋಜನಾದೌ
ದಿಭ್ಯಃ ಸ್ಯಾನ್ಯಾಭಾವಾದಲ್ಪತ್ವಂ | ಆತೋ ನಿರ್ಭಯತ್ವಮೇವ ಮಹತ್ತ್ವಮ್ | ಯದ್ವಾಽದ್ಯಾಸಾ-
ವಿಂದ್ರೋ ಮಹಾನಭವತ್ತದಾನೀಮಿಂದ್ರಾರ್ಥಂ ಶ್ರಿಯಮಾಣಂ ಸೋಮಹಾನವಿಶೇಷಾತ್ಕರಂ ಕರ್ಮ
ಮಹಾವ್ರತಮಭವತ್ ತತ್ತಸ್ಯಾತ್ಕಾರಣಾದ್ಯಾಷ್ಟೈಕೈರ್ಮಹಾವ್ರತಮಿತ ವ್ಯವಹರಿಯಮಾಜಸ್ಯ ಕರ್ಮ-
ಸೋ ಮಹಾವ್ರತನಾಮಕಶ್ಚಂ ಸಂಪನ್ನಮ್ | ತಸ್ಯ ಚ ನಾಮ್ನಿಷ್ಟೇಧಾ ನಿರ್ವಚನಂ ದ್ರವ್ಯವ್ಯಮ್—
ಮಹಾವ್ರತವ್ಯನೇನ ವ್ರತೇನೇತಿ ಮಹಾವ್ರತಂ, ಮಹತೋ ದೇವಸ್ಯ ವ್ರತಮಿತಿ ಮಹಾವ್ರತಂ ಮಹಜ್ಞ
ತದ್ವ್ರತಮಿತಿ ಮಹಾವ್ರತಮಿತಿ | ಏತಾನಿ ತ್ರಿಣಿ ನಿರ್ವಚನಾನಿ ಶ್ವೇತೋದಿಯ ಆಮನಂತಿ-
' ಪ್ರಜಾಪತಿಃ ಪ್ರಜಾಃ ಸೃಷ್ಟ್ವಾ ವೃತ್ತೋಽಶಯತ್ | ತಂ ದೇವಾ ಭೂತಾನಾಂ ರಸಂ ತೇಜಃ
ಸಂಧ್ಯಸ್ಯ | ತೇನೈನಮಭಿವಚ್ಛನ್ | ಮಹಾನವವತಿರ್ತಿ | ತನ್ನಹಾವ್ರತಸ್ಯ ಮಹಾವ್ರತವ್ಯಮ್ |
ಮಹತೋ ವ್ರತಮಿತಿ | ಇನ್ನಹಾವ್ರತಸ್ಯ ಮಹಾವ್ರತತ್ವಂ " ಇತಿ | ವೃತ್ತೋಽಶಯತ್ | ಶ್ರಾಂತೋ
ಭೂಮಾವಪತತ್ | ತದನೀಂ ತೇ ದೇವಾಸ್ತೇಜೋಹೇತುಂ ತಂ ದ್ಯುಲೋಕಾತ್ ಗಾಯತ್ರಾ
ಸಮಾನೀಶಂ ರಸಾಯನರೂಪಂ ಸೋಮಂ ಮಹಾವ್ರತಾಭ್ಯಭೂತೈರ್ಮಂತ್ರೈಃ | ಸಂಪಾದ್ಯಾಥ
ಪ್ರಜಾಪತಿಂ ತೇನ ಸೋಮೇನ ಚಿಕಿತ್ಸತ್ವಾ ಮಹಾನವವತಿರ್ತಿ ಶ್ರಮರಹಿತೋ ವೃತ್ತೋಽನೇನ ಕರ್ಮ
ಣೇತುಕ್ತವಂತಃ | ಭಂದೋಗೈರಪಿ ಮಹದ್ವ್ರತಂ ಮಹತೋ ವ್ರತಮಿತಿ ನಿರುಕ್ತಿದ್ಯಮನಾ-

ಮ್ನಾತಮ್ — ಪ್ರಜಾಪತಿಃ ಪ್ರಜಾ ಅಸ್ತು ಜತ | ಸೋಽರಿಚ್ಯತ | ಸೋಽಪದ್ಯತ | ತಂ ದೇವಾ ಅಧಿಸಂಗಂ. ಚ್ಯಂತ | ತೇ ಬ್ರುವನ್ | ಮಹದಸ್ಮೈ ವ್ರತಂ ಸಂಭರಾಮ | ಯದಿನುಂ ಧಿಸವದಿತಿ | ತಸ್ಮೈ ತತ್ಸಂವತ್ಸರಮನ್ತಂ ಪಚ್ಯತೇ | ತತ್ಸಮಭರದಸ್ಮೈ ಪ್ರಾಯಜ್ಯಂಸ್ತದವ್ರಜಯಂತ ತದೇನಮಧಿನೋನ್ಮಹ-ನ್ಯರ್ಯಾ ವ್ರತಂ ಯದಿನಮಧಿಸ್ವೀದಿತಿ | ತನ್ಮಹಾವ್ರತಸ್ಯ ಮಹಾವ್ರತತ್ವಮ್ | ಪ್ರಜಾಪತಿಪಾಪವ ಮಹಾಂಸ್ತಸ್ಮೈ ತದಾವ್ರತಮ್ ಇತಿ / ಅರಿಚ್ಯತ ಕಲ್ಪಾ ರಿಕಲ್ಪೋಽಭೂತ್ | ಅಪದ್ಯತ ಧೂಮ್ ಪತಿತಃ ಧಿಸವತ್ಪ್ರೀಣಯತಿ | ಅವ್ರಜಯತ್ ಪ್ರಾಶ್ನೋತ್ | ಅಧಿನೋದಪ್ರೀಣಯತ್ | ಹೇ ಮರ್ಯಾ ಮರಣಯೋಗ್ಯಾ ಮನುಷ್ಯಾ ಯದಾವ್ರತಮಿನುಂ ಪ್ರಜಾಪತಿಮಧಿಸ್ವೀದಪ್ರೀಣಯತ್ತ್ವದಾವ್ರತಂ ಮಹದಿತಿ ದವೋಃ ಉಕ್ತವಂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಮಹಾವ್ರತವನ್ನು ಪ್ರಶಸ್ತಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ಪೂರ್ವೇತಿಹಾಸವನ್ನು ಹೇಳಿ ಮಹಾವ್ರತಕ್ಕೆ ಬದಲಿಸಿರುವುದನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಹೇಳುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಮಹಾವ್ರತವೆಂದರೆ ಇಂದ್ರನು ಮತ್ಸರಸುರನನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡಿದ ವಿಷಯವು. ಈ ವಿಷಯವು ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇತರ ಪುರಾಣಾದಿ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಸ್ವರ್ಗಭೂಮಿಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾದ ಇಂದ್ರನು ವೃತ್ರನನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡಿದನು. ಎಂಬರ್ಥವಿರುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಮುಂದಿನ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಸ ಅಭ್ಯಾಸೇವ ಪ್ರಸೂತ ಇಂದ್ರೋ ವ್ರತಮಹತ್ || ಇಂದ್ರೋ ವೃತ್ರಯ ವಪ್ರಂ ಪ್ರಾಹರತ್ || ಇಂದ್ರೋ ವೃತ್ರಾಯ ವಜ್ರಮುದಯಚ್ಯುತ್ || ಇಂದ್ರೋ ವೃತ್ರಂ ಹತ್ವಾ || ಮುಂತಾದ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಇಂತಹ ವೃತ್ರವಧವೆಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಮಹಾಕಾರ್ಯವನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮಹಾನ್ ಅತ್ಯಂತ ಗಣ್ಯನಾದವನು ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯುಂಟಾಯಿತು. ಮಹಾನ್ ಅರ್ಥವಾದ ಮಹತ್ತ್ವವೆಂದರೆ ನಿರ್ಭೀತಿ ಅಥವಾ ಭಯರಾಹಿತ್ಯವೆಂದರ್ಥವು. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ವೃತ್ರನನ್ನು ಸಂಹರಿಸುವುದಕ್ಕಿಂತ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಭಯಪಡುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ತೃಪ್ತಿಯಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ತ ಸ್ಮಾದಿಂದ್ರೋಽದಿಭೀಷ್ ಪ್ರಜಾಪತಿ-ಮುಷಾಭಾವಶ್ಯೈ ಮೇಘೇಣಿತಿ || ವೃತ್ರನು ಹುಟ್ಟಿದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಭಯಪಟ್ಟು ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಬಳಿಗೆ ಓಡಿ ಹೋಗಿ ನನಗೆ ಒಬ್ಬ ಶತ್ರುವು ಹುಟ್ಟಿರುವನು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡನು ಎಂದಿದೆ. ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಎಲ್ಲಿಗೂ ಹೋಗದೆ ಬಿಡದಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಇದ್ದರೆ ಭಯವು ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ದೇಶ ಸಂಚಾರವಾದಿ ಕಷ್ಟಕಾಲಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆ ಭಯವುಹೋಗಿ ಧೈರ್ಯವುಂಟಾಗುವುದು ಆದ್ದರಿಂದ ಭಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಧೈರ್ಯವಾಗುವುದೇ ಮಹತ್ವವು. ಇಂದ್ರನು ಭಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವೆಂದೇ ಅವನು ಮಹಾನ್ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದನು. ಈಗ ಇಂದ್ರನು ಮಾಡಿದ ಭಯರಾಹಿತ್ಯವಾದ ವೃತ್ರವಧೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಸೋಮಪಾನಮಾಡತಕ್ಕ ಕರ್ಮವಿಶೇಷಕ್ಕೆ ಮಹಾವ್ರತವೆಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಜ್ಞಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಕುಶಲರಾದವರು ಆಚರಿಸುವ ಈ ವೃತ್ರವಧ ಸಂಬಂಧವಾದ ಕರ್ಮವು ಮಹಾವ್ರತವೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಈ ಮಹಾವ್ರತವೆಂಬ ಹೆಸರಿಗೆ (ಶಬ್ದಕ್ಕೆ) ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಮಹಾವ್ರತವನ್ನೇನ ವ್ರತೇನೇತಿ ಮಹಾವ್ರತಂ = ಈ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಮಹಾನ್ ಎಂಬ ಹೆಸರು. ಬಂದಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಮಹಾವ್ರತವೆಂದು ಹೆಸರು. ಮಹತೋ ದೇವಸ್ಯ ವ್ರತಮಿತಿ ಮಹಾವ್ರತಂ = ದೊಡ್ಡ (ಗಣ್ಯ) ದೇವನು ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮವಾದ್ದರಿಂದ ಇವಕ್ಕೆ ಮಹಾವ್ರತವೆಂದು ಹೆಸರು; ಮಹತ್ವ ತದ್ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಮಿತಿ ಮಹಾವ್ರತಂ = ಈ ಕರ್ಮವು ಬಹಳ ಮುಖ್ಯವೂ ಗಣ್ಯವೂ ದೊಡ್ಡದೂ ಆದ್ದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಮಹಾವ್ರತವೆಂದೂ ಹೆಸರು. ಈ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಸರ್ವಜನವನ್ನು (ಅರ್ಥವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ತೃಪ್ತಿಯುಂಟುಮಾಡಲು ಹೀಗೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮಹಾವ್ರತಃ ಪ್ರಜಾಃ ಸೃಷ್ಟ್ವಾ ವೃತ್ರೋಽಯತ್ | ತಂ ದೇವಾ ಭೂತಾನಾಗಾಂ ತಂ ಕೇಞಃ ಸಂಧ್ಯತ್ |

ಶೇಷೈನಮಭಿವಜ್ಞನ್ | ಮಹಾನವವರ್ತಿತಿ | ತನ್ನಹಾವ್ರತಸ್ಯ ಮಹಾವ್ರತತ್ವಂ | ಮಹತೋ ವ್ರತಮಿತಿ | ತನ್ನಹಾವ್ರತಸ್ಯ ಮಹಾವ್ರತತ್ವಂ || ಎಂದರೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ನಾನಾವಿಧ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಬಹಳ ಬಲಿ ಅರ್ಪಿಸುವನ್ನು ಹೊಂದಿದನು. ಅದನ್ನು ನೋಡಿ ದೇವತೆಗಳು ದೇವಲೋಕದಲ್ಲಿದ್ದ ಸೋಮರವನನ್ನು ತಂದು ಪ್ರಜಾಪತಿಗೆ ತಕ್ಕ ಚಿಕ್ಕತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಅದರಿಂದ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಪೂರ್ವದಂತೆ ಚೀತರಿಸಿಕೊಂಡು ಮಹಾನ್ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದನು ಎಂದರೆ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಮಾಡಿದ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ಮವು ಅತ್ಯಗಾಧವಾದುದೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಅದ್ದರಿಂದಲೇ ಈ ದೊಡ್ಡ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಮಹಾವ್ರತವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯುಂಟಾಯಿತು. ಸಾಮಗರೂ ಸಹ ಹೀಗೆ ಹೇಳುವರು. ಪ್ರಜಾಪತಿಃಪ್ರಜಾ ಅಸ್ತುಜತ | ಸೋಽರಿಚ್ಯತ | ಸೋಽಪದ್ಯತ | ತೇ ದೇವಾ ಅಭಿಸಂಗಚ್ಯಂತ | ತೀಽಬ್ಬುವನ್ | ಮಹದಸ್ತೈ ವ್ರತಂ ಸಂಭರಾಮು | ಯದಿಮಂ ಧಿನವದಿತಿ | ತಸ್ಮೈ ತತ್ಸಂವಸ್ತರಮಸ್ತಂ ಪಚ್ಯತೇ | ತತ್ಸಮ-ಭರದಸ್ತೈ ಪ್ರಾಯಚ್ಛಂಸ್ತದವ್ರಜಯಂತ ತದೇನಮಧಿನೋನ್ಯಹನ್ಯರ್ಯಾ ವ್ರತಂ ಯದಿಮಮಧಿನೀದಿತಿ | ಕನ್ಯಹಾಂತವಾಃ ಮಹಾವ್ರತತ್ವಂ | ಪ್ರಜಾಪತಿರ್ವಾವ ಮಹಾಂಸ್ತಸ್ಮೈತದ್ವ್ಯಂತ ಇತಿ. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯವನ್ನೇ ಪ್ರಕಾಶಾಂತವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವರು. ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನಂತರ ಬಹಳ ಅರ್ಪಿಸಬಟ್ಟು ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕಳೆದುಕೊಂಡು ನಿಶ್ಚಕ್ರನಾಗಿ ಭೂಮಿಯುಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಬಿಟ್ಟನು. ಅವನನ್ನು ಉಪಚರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದೇವತೆಗಳು ಕೆಲವು ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಪ್ರಜಾಪತಿಯನ್ನು ಸಂತುಷ್ಟನಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು. ಈ ಕರ್ಮವು ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಮಹಾವ್ರತವೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು.

ದ್ವೇ ಏತಸ್ಯಾಹ್ನು ಆಚ್ಯೇ ಕುರ್ಯಾದಿತಿ ದೈಕ ಆರುರೇಕಮಿತಿ ತ್ವೇನ ಸ್ಥಿತಂ ||

ಇತ್ಯಂ ಮಹಾವ್ರತಂ ಪ್ರಶ್ಯ ತಪ್ರ ಪ್ರಾತಃಪವನೇ ಜೋತ್ರಾ ಶಂಸನೀಯ ಅಜ್ಞನಾಮಕೇ ಶಶ್ವೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸಿದ್ಧಾಂಶ್ಚ ದರ್ಶಯತಿ —

ಏತಸ್ಯ ಮಹಾವ್ರತಾಖ್ಯಾಸ್ಯಾಹ್ನುಃ ಪ್ರಾಕೃತಂ ವೈಕೃತಂ ಚೇತ್ಯೇವ ದ್ವೇ ಅಜ್ಞಶಶ್ವೇ ಕುರ್ಯಾತ್ || “ ಪ್ರ ವೋ ದೇವಾಗ್ನಯೇ ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೩. ಸೂ ೧೩. ಋ. ೧.) ಇತಿ ಸಪ್ರಚಿಂ ಸೂಕ್ರಮಾಜ್ಞಶಶ್ವತ್ವೇನಾಗ್ನಿಷ್ಟೋಮೇಽಧಿಹಿತತ್ವಾತ್ ಪ್ರಾಕೃತಮ್ | “ ಅಗ್ನಿಂ ನರೋ ದೀಧಿತಿಥಿಃ ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ ೨ ಸೂ. ೧. ಋ. ೧) ಇತಿ ಪಂಚವಿಕೃತಂ ಸೂಕ್ರಮಾಜ್ಞ-ಶಶ್ವತ್ವೇನ ವಿಶ್ವಜಿತಿ ವಿಧಾನಾದ್ವೈಕಮ್ | ತೇ ದ್ವೇ ಅಪಿ ಪ್ರಾಕೃತವೈಕೃತೇ ಆಚ್ಯೇ ಅಸ್ತಿಸ್ತ-ಹಾವ್ರತೇ ಕುರ್ಯಾದಿತ್ಯೇವಮೇಕೇ ಶಾಖಾಂತರೀಯಾ ಅಹುಃ | ಸೋಽಯಂ ಪೂರ್ವಃ ಪಶುಃ | ತಸ್ಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ಯ ವ್ಯಾವೃತ್ಯರ್ಥಸ್ತು ಶಬ್ದಃ | ದ್ವೇ ಆಚ್ಯೇ ನ ಕುರ್ಯಾತ್ಕೃತಂ ವಿಕೇಷವಿಧಾನಾ-ದ್ವೈಕೃತಮೇಕಮಾಜ್ಞಂ ಕುರ್ಯಾದಿತ್ಯೇವ ಸಿದ್ಧಾಂತರಹಸ್ಯಂ ಸ್ಥಿತಮ್ | ಯದಾಽಚ್ಯೇ ಕಶ್ವದ್ರ-ಯಮಂಗೀಕ್ರಿಯೇತ ತದಾನೀಮಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಸಂಶ್ಲೇಷಿಸ್ವಿಹಾವ್ರತೇ ಪ್ರಕೃತಿತಃ ಪ್ರಾಶ್ಚೇಘ್ನೋ ದ್ವಾದಶಭ್ಯಃ ಶಶ್ವೇಘ್ನೋಧಿಕಂ ಶಶ್ವಂ ಪ್ರಾಶ್ಚುಯಾತ್, ಸಚ್ಚಾಯುಕ್ರಮ್, ದ್ವಾದಶಾಗ್ನಿ-ಷ್ಟೋಮಸ್ಯ ಸೋತ್ರಾಣಿ ದ್ವಾದಶ ಶಸ್ತ್ರಾಣಿ, ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರವಿರೋಧಾತ್ | ತದೇನಮಕ್ರ ನಿತ್ಯಮಾಜ್ಞಶಶ್ವಂ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಿತಮ್ |

ಮಹಾವ್ರತವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡಿದನಂತರ ಈ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾತ್ಯಶ್ವನದಲ್ಲಿ ಹೋತೃವು ಪಠಿಸಬೇಕಾದ ಅಚ್ಯುತಶ್ವವು ಎರಡೆಂದು ಕೆಲವರೂ, ಒಂದೆಂದು ಕೆಲವರೂ ಹೇಳುವರು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸಿದ್ಧಾಂತಗಳನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ತಿಳಿಸುವರು. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವಾದಿಗಳು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳುವರು—ಈ ಮಹಾವ್ರತದ ದಿನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಕೃತ, ವೈಕೃತ ಎಂದು ಎರಡು ಅಚ್ಯುತಶ್ವಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಪ್ರವೋ ದೇವಾಯಾಗ್ನಿಯೇ (ಋ ಸಂ ೨-೧೩-೧) ಎಂಬುದನ್ನು ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮವು ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗುವು. ಅದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸುವ ಈ ಅಚ್ಯುತಶ್ವವು ಪ್ರಾಕೃತವೇ ಆಗಿರುವುದು. ಅಗ್ನಿಂ ನರೋ ದೀಧಿತಿಃ (ಋ. ಸಂ ೬-೧-೧) ಎಂಬುದು ವಿಕೃತಿಯಾಗದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸುವ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಅಚ್ಯುತಶ್ವವು ಇದನ್ನು ವಿಶ್ವಜಿತ ಮೊದಲಾದ ವಿಕೃತಿಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದರಿಂದ ವಿಕೃತಿಯಾಗವಾದ ಮಹಾವ್ರತದಲ್ಲಿಯೂ ಇದನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಅದರಿಂದ ಈ ಮಹಾವ್ರತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಮತ್ತು ವಿಕೃತಿ ಸಂಬಂಧವಾದ ಎರಡು ಅಚ್ಯುತಶ್ವಗಳನ್ನೂ ಪಠಿಸಬೇಕು, ಇದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಆದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾಗಿರುವುದು. ಈ ಮಹಾವ್ರತದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಅಚ್ಯುತಶ್ವಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವುದು ಅಯುಕ್ತವು. ಈ ಮಹಾವ್ರತದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಿಧಿಯ ಕ್ರಿಯಾವಾಗಿ ವಿಕೃತಿ ಸಂಬಂಧವಾದ ಒಂದು ಅಚ್ಯುತಶ್ವವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು ಏಕೆಂದರೆ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಯಾಗದಲ್ಲಿ—ದ್ವಾದಶಾಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಸ್ಯ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಿ | ದ್ವಾದಶ ಶಸ್ತ್ರಾಣಿ ಎಂದು ವಿಧಿ ಇರುವುದು ಎಂದರೆ ಪ್ರಕೃತಿಯಾದ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವ ಈ ಮಹಾವ್ರತದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ಹನ್ನೆರಡು ಶ್ವಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ವಿಧಿಯಿರುವುದು. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವಾದಿಗಳು ಹೇಳುವಂತೆ ಎರಡು ಅಚ್ಯುತಶ್ವಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಹದಿಮೂರು ಶ್ವಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದಂತಾಗುವುದು. ಇದು ಶಾಸ್ತ್ರವಿಧಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವು ಅದರಿಂದ ಒಂದು ಅಚ್ಯುತಶ್ವವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು.

ಪ್ರ ವೋ ದೇವಾಯಾಗ್ನಿಯ ಇತಿ ರಾಧ್ಧಿ ಕಾಮಃ ||

ಅಕ್ಷ ಕಾಮ್ಯಾನ್ಯಾಚ್ಯುತಶ್ವಾಣ್ಯುಚ್ಯಂತೇ | ತತ್ರ ಸಮೃದ್ಧಿಫಲಾಯ ಶ್ವವಿಶೇಷಂ ವಿಧತ್ತೇ—
ತಕ್ಷ ಸಪ್ತರ್ಷಂ ಸೂಕ್ತಮಿತಿ ಪೂರ್ವಮೇವಾಧಿಹಿತಮ್ ||

ಆದರೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಬಯಸುವ ಯಜಮಾನನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಶ್ವಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಆದರೆ ಒಂದು ಶ್ವಮಂತ್ರವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಬಯಸುವ ಯಜಮಾನನು ಪ್ರ ವೋ ದೇವಾಯಾಗ್ನಿಯೇ ಎಂಬ ಏಳು ಮಕ್ಕಳಿನ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪಠಿಸಬೇಕು.

ವಿಶೋ ವಿಶೋ ವಾ ಅತಿಥಿಮಿತಿ ಪುಷ್ಪಿ ಕಾಮಃ ||

ಸ್ಮಿಫಲಾಯ ಸೂಕ್ತಾಂತರಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಏತಕ್ಷ ಸೂಕ್ತಂ ಪಂಚದಶರ್ಷಮ್ ||

ಪುಷ್ಪಿಯನ್ನು ಆವೇಕ್ಷಿಸುವ ಯಜಮಾನನು ಅಚ್ಯುತಶ್ವಕ್ಕಾಗಿ ವಿಶೋ ವಿಶೋ ವಾ (ಋ. ಸಂ ೮-೨೪-೧) ಎಂಬ ಹದಿನೈದು ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು.

ಪುಷ್ಪಿರ್ವೈ ವಿಶಃ ಪುಷ್ಪಿ ಮಾನ್ವವತೀತಿ

ತಸ್ಯ ಪುಷ್ಪಿಹೇತುತ್ವಮುಪಪಾದಯತಿ—ವಿಶೋ ವೈಶ್ವಾಸ್ಯೇ ಹಿ ವಾಣಿಜ್ಯೇನ ಬಹುಧನ-
ಮಾರ್ಜಯಂತಃ ಕರಮಸಿ ಬಹುಲಂ ಪ್ರಯಚ್ಛಂತಿ | ಅಶೋ ವಿಶಾಂ ಪುಷ್ಪಿತ್ವಮ್ | ಅಸ್ತಿಸ್ತಥೇ
ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿವೈಶ್ವಾಸ್ಯೇನೋಚ್ಯತೇ | ಸೂಕ್ತೇ ತು ವಿಶೋ ವಿಶ ಇತಿ ವಿಲಪ್ಸಯಾ ಬಹುವಿಧಾನಾಂ
ವೈಶ್ವಾನಾನುಭಿಹಿತತ್ವಾತ್ತೇನ ಸೂಕ್ತೇನಾಯಂ ಯಜಮಾನಃ ಪುಷ್ಪಿಮಾನ್ಯವತಿಶ್ಯೇತದಪಪನ್ನಮ್ |
ಇತಿಶಬ್ದೋ ಹೇತುರ್ಥಃ | ಯಸ್ಮಾತ್ಪುಷ್ಪಿಮಾನ್ಯವತಿ ತಸ್ಮಾತ್ಪುಷ್ಪಿಶಾಮಸ್ತತ್ಪೂಕ್ತಂ ಕುರ್ಯಾತ್ ||

ಇಲ್ಲಿ ಪುಷ್ಪಿಯೆಂದರೆ ಧನಾದಿ ಸಂಪತ್ತುಗಳು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಾರಾದಿವೃತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತರಾದ ವೈಶ್ಯರು
ಧನಸಂಪತ್ತುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ ರಾಜನಿಗೆ ಕರ (ಕಂದಾಯ) ಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಧನಾಡ್ಯರಾಗಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಧನ
ವೃಕ್ಷವರನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವಿಶ ಎಂಬ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನು ವೈಶ್ಯ
ನಂತೆ ಧನಾಡ್ಯನಾಗುವನೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

**ಅತಿಥಿಮಿತಿ ಪದಂ ಭವತಿ ನೈತತ್ಕುರ್ಯಾದಿತ್ಯಾದುರೀಶ್ವರೋಽತಿಥಿರೇವ
ಚರಿತೋಃ ||**

ಅತ್ರ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷತ್ರೇನ ತತ್ಪೂಕ್ತಂ ದೂಷಯತಿ—ಅಸ್ತಿಸ್ತದ್ಧೀ ದರಿದ್ರಸ್ಯ ವಾಚಕಮತಿಥಿ.
ಮಿತಿ ಪದಂ ವರ್ತತೇ | ತಸ್ಮಾನ್ನೈತತ್ಪೂಕ್ತಂ ಕುರ್ಯಾದಿತ್ಯೇನಂ ಕೇಚಿತ್ತಂಧಿತಮನ್ಯಾ ಅಹುಃ |
ತತ್ಪೋಷಪತ್ತಿಂ ಚ ವರ್ಣಯಂತಿ—ಯ ಏತದಾಜ್ಯಂ ಕುರ್ಯಾತ್ಪೂಕ್ತೇಯಮತಿಥಿರೇವ
ದರಿದ್ರ ಏವ ಭೂತ್ವಾ ಯಾಜ್ಞಾರ್ಥಂ ಪರಗೃಹೇಷು ಸರ್ವದಾ ಚರಿತುಂ ಪ್ರಭುರ್ಭವತಿತಿತಿ ||

ಈ ಅಜ್ಯಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಅತಿಥಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದವಿರುವುದು. ಈ ಅತಿಥಿ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವೇನೆಂದರೆ—ಅತಿಥಿಯು ದರಿದ್ರ
ನಾಗಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಇತರರ ಮನೆಗೆ ಭಿಕ್ಷಾರ್ಥವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವನು. ಇಂತಹ ಪುರುಷನಿಂದ ಅಜ್ಯಕೃತ್ಯ ಮಂತ್ರವನ್ನು
ಪಠಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು ಯುಕ್ತವೇ ? ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವಾದಿಗಳು ಕೇಳುವರು.

ತದು ಹ ಸ್ಮಾ ಹ ಕುರ್ಯಾದೇವ ||

ಅತ್ರ ಸಿದ್ಧಾಂತತ್ರೇನ ತಸ್ಯ ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ಪ್ರಸಂಗಂ ಚ ವಿಧತ್ತೇ—ಅತಿಥಿಪದಕಾತ್ರರ್ಯಾಭಿಜ್ಞಃ |
ಸಿದ್ಧಾಂತೀ ತದುವ ಸೂಕ್ತವವಕ್ಯಂ ಕುರ್ಯಾದಿತ್ಯಾಹ ಸ್ಯ ||

ಅತಿಥಿಪದದ ಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿದ ಅಭಿಜ್ಞರು ಅತಿಥಿಯಾದವನಿಂದ ಅಜ್ಯಶ್ರುತವನ್ನು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಹೇಳುವ
ಬಹುದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವನು ಎಕೆಂದರೆ—

ಯೋ ವೈ ಭವತಿ ಯಃ ಶ್ರೇಷ್ಠತಾನುಶ್ನುತೇ ಸ ವಾ ಅತಿಥಿರ್ಭವತಿ ||

ಪೂರ್ವ ಪಕ್ಷೋಕ್ತದೂಷಣಕರಮಾರ್ಗಮತಿಥಿಶಬ್ದಕಾತ್ರರ್ಯಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಅತ್ರಾಸ್ತಿ-
ನಾಚೀ ಭೂಧಾತುಃ ಸನ್ಯಾರ್ಗವರ್ತಿಸಂ ಬ್ರೂತೇ | ಯಸ್ಮು ಪುಮಾನ್ ಸನ್ಯಾರ್ಗವರ್ತೀ ಭವತಿ ಶ್ಯು-

ನ್ನಪಿ ಸನ್ಮಾರ್ಗವರ್ತಿಸಂಘೇ ಯಃ ಪುಮಾನತಿಶಯೇನ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ಸ ವಿವಾತಿಥಿ-
ಭವತಿ | ಅತಃ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯಮತ್ರ ಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಂ ನ ತು ದಾರಿದ್ರ್ಯಮ್ ||

ಇಲ್ಲಿ ಭೂಧಾತುವು ಅಸ್ತಿ (ಇರುವುದು) ಎಂಬ ಸನ್ಮಾರ್ಗಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಯಾವ ಪುರುಷನು ಸನ್ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಇರುವನೋ ಅವನು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವನು. ಇಂತಹ ಪುರುಷನೇ ಅತಿಥಿಯು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅತಿಥಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ಪುರುಷನೆಂದೇ ಅರ್ಥವು ದಂದ್ರನೆಂಬ ಅರ್ಥವಲ್ಲ.

ನ ನಾ ಅಸಂತಮೂತಿಥ್ಯಾಯಾಽಽದ್ರಿಯಂತೇ ||

ಏತದೇವ ವ್ಯತಿರೇಕಮುಪೇನ ಸ್ಪಷ್ಟಯತಿ—ಸನ್ಮಾರ್ಗರಹಿತಂವ್ರಾತ್ಯಾಭಿಶ್ಚಾಂತಿಕಂ ಪುರುಷಂ
ಮತ್ಯಂತದರಿದ್ರಮಪ್ಯಾತಿಥ್ಯಸತ್ಕಾರಾಯ ನಾಽಽದ್ರಿಯಂತೇ ||

ಸನ್ಮಾರ್ಗರಹಿತನಾದ ಪುರುಷನು ದಂದ್ರನಾಗಿರುವನೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ವ್ರಾತ್ರ ಅವನಿಂದ ಅಲ್ಪಶ್ವಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ.

ತಸ್ಮಾದು ಕಾಮುಮೇವೈತತ್ಪರ್ಯಾತ್ ||

ಸಿದ್ಧಮರ್ಥಂ ಕಥಯತಿ—ಯಸ್ಯಾ ದತಿಥಿಶಬ್ದೋ ನ ದುಷ್ಟಃ ಕಿಂಶು ಪ್ರಶಸ್ತಸ್ಮಾದೇವ
ಕಾರಣಾದ್ವಿಸ್ತಂಭೇಣೈವೈತತ್ಪೂಕ್ತಂ ಕುರ್ಯಾತ್ ||

ಅತಿಥಿ ಶಬ್ದವು ದುಷ್ಟನೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಶಸ್ತನಾಗಿರುವನು ಎಂಬುದನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸೂಚಿಸುವುದು ಆದ್ದರಿಂದ ಅತಿಥಿಯು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಅಲ್ಪಶ್ವಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಬಹುದು. ಇದರಲ್ಲಿ ದೋಷವೇನೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ಸ ಯದ್ಯೇತತ್ಪರ್ಯಾಧಾಗನ್ನ ವ್ಯಕ್ರಹಂತಮುಮಿತ್ಯೇತಂ ತ್ರ್ಯಚಂ
ಪ್ರಥಮಂ ಕುರ್ಯಾತ್ ||

ತಸ್ತೂಕ್ತಪ್ರಯೋಗೇ ಕಂಚಿದ್ವಿಶೇಷಂ ವಿಧತ್ತೇ—ತಸ್ಮಿನ್ನೂಕ್ತೇ—“ ವಿಶೋ ವಿಶಃ ”
(ಋ, ಸಂ. ಮಂ. ೮ ಸೂ. ೭೪ ಮಂ. ೧) ಇತ್ಯಾದಿಕಃ ಪ್ರಥಮಸ್ತುತಃ “ ಅಗನ್ನ ” ಇತ್ಯಾದಿಕೋ
ದ್ವಿತೀಯಸ್ತುತಃ | ಪ್ರಯೋಗಕಾಲೇ ತ್ವಾಗನ್ನೇತ್ಯಾದಿಕಂ ಪ್ರಥಮಶ್ವೇನ ಪಠೇತ್ |

ಈ ಸೂತ್ರದಳನದಲ್ಲಿ ೭೮ನೆಯ ವಿಶೇಷವಿರುವುದು. ಈ ಸೂತ್ರದ ಮೊದಲನೆಯ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ (ಋ.ಸಂ. ೮.೭೪.೧) ವಿಶೋ ವಿಶಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು. ಎರಡನೇ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅಗನ್ನ ಇತ್ಯಾದಿಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು. ಸೂತ್ರಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ (ಪ್ರಯೋಗಕಾಲದಲ್ಲಿ) ಅಗನ್ನ ಎಂದು ಇರುವ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಮೊದಲು ಪಠಿಸಿ ಅನಂತರ ಇರುವ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು.

ಏತದ್ವಾ ಅಹರೀಪ್ಸಂತಃ ಸಂವತ್ಸರಮೂಸತೇ ತ ಅಗಚ್ಯಂತಿ ||

ತಕ್ರೋಪಪತ್ತಿಮೂಢ—ಯೇ ಗವಾಮಯನನಾಮಕಂ ಸಂವತ್ಸರತತ್ರಮನುತಿಷ್ಠಂತಿ ತೇ
 ಮಹಾವ್ರತಾಘ್ನೀತದೇವೋಪಾಂಕ್ಯಮಹಃ ಪ್ರಾಪ್ನುಮಿಚ್ಛಂತೀಲೂನುತಿಷ್ಠಂತಿ | ತಥಾ ಸತ್ಯಗನ್ನೇತಿ
 ಪ್ರಾಪ್ತಿನಾಚಕಂ ಶಬ್ದಂ ಪ್ರಯುಂಜಾನಾಸ್ತೇ ಪುರುಷಾ ಎತದದರಾಗಚ್ಛಂತಿ ತಸ್ಮಾದೇತಸ್ಯ
 ಪೃಥಮ್ ಯುಕ್ತಮ್ ||

ಸಂವತ್ಸರದವರೆಗೂ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಗವಾಮಯನವೆಂಬ ಸತ್ರಯಾಗವನ್ನು ಆಚರಿಸುವವರು ಕೊನೆವಿಧಿ
 ಹಿಂದಿನ ದಿನ ಮಹಾವ್ರತವೆಂಬ ಕರ್ಮವನ್ನಾಚರಿಸುವರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಜ್ಞಕರ್ತರು ಪಾತ್ರವಾಗುವುದು ಎಂಬರ್ಥ
 ವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಆಗಮ್ಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿರುವ ಶುಕ್ಯನ್ನು ಮೊದಲು ಪಠಿಸುವುದೇ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ತ ಏತೇನುಷ್ಪುಪ್ಪಾಪ್ತೀರ್ಷಾಣಸ್ತ್ರಯಸ್ತೃಚಾ ಭವಂತಿ ಬ್ರಹ್ಮ ವೈ
 ಗಾಯತ್ರೀ ವಾಗನುಷ್ಪುಪ್ಪಾಪ್ತೀವ ತದ್ವಾಚಂ ಸಂದಧಾತಿ ||

ಅತಿಥಿಮಾಗನ್ನೇತಿ ಪದದ್ವಯತಾತ್ರಯದರ್ಶನೇನ ತ್ವಚದ್ವಯಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಮ್ |
 ಅಥಾವತಿಷ್ಠಾನಾಂ ತೃಚಾನಾಂ ತಾತ್ರಯಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಪಂಚದಶಚರ್ಚೆ ವಿಶೋ ವಿಶಃ ' (ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೬-೨೦ ೭೪. ಋ ೧) ಇತ್ಯಾದಿಕೇ ಸೂಕ್ತೇ ಪ್ರಥಮತಸ್ತ್ರಚದ್ವಯೇ ಗತೇ ಸತಿ
 ತತಲೂರ್ಧ್ವಂ ತ್ರಯಸ್ತೃಚಾಃ ಶಿಷ್ಯಂತೇ | ತೇಷ್ಯಂತಿಮಸ್ತೃಚಃ::ಅಹಂ ಹುವಾನಃ"ಇತ್ಯಾದಿಕೋಽ
 ನುಷ್ಪಪ್ತೀರ್ಷಾಣಃ | ತತ್ರಾನುಷ್ಪುಪ್ಪಾಪ್ತೀ ತದುತ್ರಮಾಂಗಸ್ಯಾನಂ ಯೇಷಾಂ ತೃಚಾನಾಂ ತೇಽ.
 ನುಷ್ಪಪ್ತೀರ್ಷಾಣಃ | ಏತೇ ತೃಚಾಸ್ತ್ರಿಸಂಖ್ಯಾಕಾಃ | ತಕ್ರೋಪಾಂಕ್ಯತ್ವಚೇ ತತಃ ಪೂರ್ವತನೇ
 ತ್ವಚೇ ಚ ಗಾಯತ್ರೀ ಛಂದೋವಿಧಿತೇ | ಸಾ ಚ ಗಾಯತ್ರೀ ಬ್ರಹ್ಮೈವ, ತ ತ್ವವಿತುರ್ವರೇಣ್ಯಮ್"
 (ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೬-೨೦ ೭೫. ಋ. ೧೦) ಇತ್ಯನಯಾ ಗಾಯತ್ರಾ ಪರಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಪ್ರತಿಷಾಧ್ಯ-
 ತ್ಯಾತ್ | ಯೇಯಂ ರ್ವಚಗತಾನುಷ್ಪುಪ್ಪಾಪ್ತಾ ವಾಗ್ಗ್ರಾಪಾ ಚತುಷ್ಪಾತ್ರಮವಾನ್ಯಾತ್ | "ಚತ್ವಾರಿ
 ವಾಕ್ಯೇರಿವಿತಾ ಪದಾನಿ" (ಋ. ಸಂ. ಮಂ ೧ ಸೂ ೧೬೪. ಋ ೪೫) ಇತಿ ವಾಚಃ ಪಾದ-
 ಚತುಷ್ಪಯಮಾವ್ಯಾತಮ್ | ಪರಾ ಪಶ್ಯಂತೀ ಮಧ್ಯಮಾ ವೈವಿರೀತ್ಯುಕ್ತಂ ತತ್ರಾದಚತುಷ್ಪಯ-
 ಮನ್ಯೈರ್ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಮ್ | ಅನುಷ್ಪುಪ್ಪು ಚತುಷ್ಪಾತ್ರೈಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮ್ | ಏವಂ ಸತ್ಯಸ್ಮಿನ್ನೂಕ್ತೇ
 ಗಾಯತ್ರೈನುಷ್ಪುಛೋಮೇಲನೇ ಸತಿ ಸಂತ್ರೇಣ ಸೂಕ್ತಪಾಠೇನ ಬ್ರಹ್ಮಣೈವ ವಾಚಂ ಸಂಯೋ-
 ಜಯತಿ ||

ಅತಿಥಿ ಮತ್ತು ಆಗಮ್ಯ ಎಂಬ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎರಡು ಕೃಚ (ಆರು ಮಕ್ಕಳು
 ಗಳು) ಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ಉಳಿದ ಮಕ್ಕಳು ತಾತ್ರಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು. ವಿಶೋ ವಿಶಃ ಎಂಬ
 ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ (ಋ. ಸಂ. ೬-೨೪) ಚಿದಿನೈದು ಮಕ್ಕಳಿರುವವು. ಮೂರು ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಒಂದು ಕೃಚವು. ಇಂದೆ
 ಐದು ಕೃಚಗಳು ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವವು. ಹಿಂದೆ ಎರಡು ಕೃಚಗಳನ್ನು (ಆರು ಮಕ್ಕಳಿಗನ್ನು) ವಿವರಿಸಿದ್ದಾಯಿತು.
 ಇನ್ನುಳಿದ ಮೂರು ಕೃಚಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಮು ಕೃಚವು (ಅಹಂ ಹುವಾನಃ) ಅನುಷ್ಪುಪ್ಪಾ ಛಂದಸ್ಸು. ಇದು ಕೊನೆಮು
 ಕೃಚವಾದ್ದರಿಂದ ತೀರ್ಥ (ತಿರಸ್ತು) ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುವುದು. ಇವರ ಹಿಂದಿನ ಎರಡು ಕೃಚಗಳು ಗಾಯತ್ರಿ(ಛಂದಸ್ಸು).

ಗಾಯತ್ರಿಯೆಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮವು. ಏಕೆಂದರೆ ತತ್ಸವಿತುಃ ಎಂಬ ಗಾಯತ್ರಿಯು ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದು. ಅನುಷ್ಠಪ್ ಎಂದು ಚತುಷ್ಪಾದಯುಕ್ತವಾದ ವಾಗ್ಗೂಪವು. ಚಿತ್ತಾರಿ ವಾಕ್ಯರಿಮಿತಾ ಪದಾನಿ (ಋ.ಸಂ. ೧-೧೯೪-೪೫) ಎಂದು ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವಿರುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಅನೇಕರು ವಾಕ್ಯವು ಪಠಾ ಪಶ್ಯಂತೀ ದುಃಖಮಾ ವೈಖರೀ ಎಂದು ನಾಲ್ಕುವಿಧ ಗಳಾಗಿರುವುದೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅನುಷ್ಠಪ್‌ಭಂದಸ್ಸಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಿರುವುದು ಶ್ರುತಿದ್ವಂದಿಯೇ ಇದೆ. ಒಳಗಿರುವಾಗ ಈ ಸೂಕ್ತಪಠನಿಂದ ಮೂರು ಪಾದಗಳುಳ್ಳ ಗಾಯತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ, ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಪಾದ ಗಳುಳ್ಳ ವಾಕ್ಯವನ್ನು (ಅನುಷ್ಠಪ್‌ ಭಂದಸ್ಸನ್ನು) ಸೇರಿಸುವಂತೆ ಆಯಿತು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅಬೋಧ್ಯಗ್ನಿಃ ಸಮಿಧಾ ಜನಾನಾಮಿತಿ ಕೀರ್ತಿಕಾಮಃ ||

ಅಥ ಕೀರ್ತಿಫಲಾರ್ಥಂ ಸೂಕ್ತಾಂತರಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಅಬೋಧೀತ್ಯಾದಿಕಂ ದ್ವಾದಶರ್ಚಂ ಸೂಕ್ತಮ್ ||

ಕೀರ್ತಿ (ಯಶಸ್ಸನ್ನು) ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಪುರುಷನು ಅಜ್ಞಸೂಕ್ತಕ್ಕಾಗಿ ಅಬೋಧ್ಯಗ್ನಿಃ ಸಮಿಧಾ ಜನಾನಾಂ ಎಂಬ ಹನ್ನೆರಡು ಮುಕ್ತಗಳ ಸೂಕ್ತವನ್ನು (ಋ. ಸಂ. ೫-೧) ಪಠಿಸಬೇಕು.

ಹೋತಾಽಜನಿಷ್ಯ ಚೇತನ ಇತಿ ಪ್ರಜಾಪಶುಕಾಮಃ ||

(ಪ್ರಜಾಪಶು) ಫಲಾರ್ಥಮನ್ಯತ್ಸೂಕ್ತಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಹೋತೇತ್ಯಾದಿಕಮಪ್ಪರ್ಚಂ ಸೂಕ್ತಮ್ | ಯಥೋಕ್ತಾನಾಂ ಕಾಮ್ಯಸೂಕ್ತಾನಾಂ ಗೋದೋಹನನ್ಯಾಯೇನ ಫಲಾರ್ಥಶ್ಚಮೇವ ನ ತು ಕ್ರತ್ವರ್ಥಸ್ಯಮ್ || ಸ ಚ ನ್ಯಾಯಕ್ತತುರ್ಥಾಧ್ಯಾಯಕೃ ಪ್ರಥಮಪಾದೇ ಚಿಂತಿತಃ ||

ಗೋದೋಹನಂ ದ್ವಯಾರ್ಥಂ ಸ್ಯಾನ್ನ ವಾ ಭಾಗದ್ವಯಾರ್ಥತಾ |
ಅನ್ಯಥಾಽಪಿ ಕ್ರತೋಃ ಸಿದ್ಧೀಃ ಕೇವಲಂ ಪುರುಷಾಯ ತತಾ ||

ದರ್ಶಪೂರ್ಣವಾಗಯೋಃ ಶ್ರುತಿಯಂತೇ—“ ಚಮಸೇನಾಪಃ ಪ್ರಜಯೇದ್ಗೋದೋಹನೇನ ಪಶು-
ಕಾಮಸ್ಯ ’ ಇತಿ || ತಸ್ಯ ಗೋದೋಹನಸ್ಯ ಕ್ರತ್ವರ್ಥಂ (ರ್ಥಶ್ಚಂ) ಪುರುಷಾರ್ಥಶ್ಚಂ ಚೇತ್ಯಾಕಾರ-
ದ್ವಯಮಸ್ತಿ | ಪಶುಫಲಜನನೇನ ಪುರುಷಪ್ರೀತಿಭಾರ್ತತಿ, ಅಪಾಂ ಪ್ರಜಯನೇನ ಕ್ರತುಪೂಜ್ಯಮಪಿ
ಧಾತೀತಿ ಚೇನ್ನೈವಮ್ | ಗೋದೋಹನಮಂತರೇಣ ಫಲಾಸಿದ್ಧೀರ್ಭವತು ಪುರುಷಾರ್ಥಶ್ಚಂ
ಕ್ರತುಶ್ಚ ತದಭಾವೇಽಪಿ ಚಮಸೇನ ಸಿದ್ಧತೀತಿ ನ ಕ್ರತ್ವರ್ಥತಾ | ಏವಮತ್ರಾಪಿ ಯಥೋಕ್ತಾನಿ
ಕಾಮ್ಯಸೂಕ್ತಾನಿ ಫಲಾರ್ಥಾನ್ಯೇವ ನ ತು ಕ್ರತ್ವರ್ಥಾನಿ | ಏವಂ ಶರ್ಕಿ ಕ್ರತೋರಂಗವೈಕ್ಯಂ ಪ್ರಸ-
ಜ್ಞೇತೇತಿ ಚೇತ್ | ಮೈವಮ್ | ಕಾಮ್ಯಾನಾಮೇತೇಷಾಂ ಕ್ರತ್ವಂಗತಫಲತಂ ಶಂಸನಮಾಶ್ರಿತ್ಯ
ವಿಧಾನಮಿತಿ ಕಾಮ್ಯೈರಪಿ ಸೂಕ್ತೈಃ ಕ್ರತ್ವಂಗಸ್ಯ ಶಂಸನಸ್ಯ ನಿಷ್ಪತ್ತೇಃ, ಕಾಮ್ಯೇನ ನಿಷ್ಕಸಿದ್ಧಿರಿತಿ
ತಾಂತ್ರಿಕಾಣಾಂ ಡಿಂದಿಮಃ | ತಸ್ಮಾತ್ಫಲಸಾಧನತ್ವೇನ ವಿಧಾನಾದೇಶೈಃ ಫಲಂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥಾತ್
ಕ್ರತೋಃ ಸಾಂಗತ್ವಮಿತ್ಯುಪಪನ್ನಮ್ ||

8. 'No,' he said, let him take that hymn.
9. 'For he who follows the good road and obtains distinction, he is an athithi (guest)
10. 'They do not consider him who is not so, worthy to be (called) an athithi [guest].
11. 'Therefore let him by all means take that hymn.'
12. If he takes that hymn, let him place the (second) tristich, aganma vritrahantamam, 'we come near to the victorious,' first.
13. For people worship the whole year (performing the Gavamayana sacrifice) wishing for this day (the last but one)- they do come near.
14. The (next following) three tristichs being with an Anushtubh Now Brahman is Gayatri, speech is Anushtubh. He thus joins speech with Brahman.
15. He who desires glory should use the hymn, abodhy agnih samidha gaganam (Rv. V, I, I).
16. He who desires offspring and cattle should use the hymn, hotaganishta ketanah (Rv. II, 5, I).

ಇತಿ ಶ್ರೀನುಕ್ತಾಯನಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
 ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕೇ
 ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತವಾದ ಮಾಧವೀಯ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
 ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಾಂಡಭಾಷ್ಯದ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕದ
 ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು ||

ಅಥ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕೇ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯೇ ದ್ವಿತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕದ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಖಂಡವು.

ಅಗ್ನಿಂ ನರೋ ದೀಧಿತಿಭಿರರಣ್ಯೋರಿತೃನ್ನಾದ್ಯ ಕಾಮಃ

ಅನ್ನಾಧ್ಯಕ್ಷಾಲಾಯ ಸೂಕ್ತಾಂತರಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಅತ್ತುಂ ಯೋಗ್ಯಂ (ಅಧ್ಯಂ) ಶಾಲ್ಯಾದಿ-
ನಿಷ್ಪನ್ನಮನ್ನಂ ಚ ತದಾಧ್ಯಂ ಚೇತ್ಯನ್ನಾದ್ಯಕಾಮತ್ವಮಸ್ಯ (ಧ್ಯಂ ತಸ್ಮಿನ್ ಕಾಮೋಽಸ್ಯ) | ಅಗ್ನಿಂ
ನರ ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ಪಂಚವಿಂಶತ್ಪ್ರಚ ಮಾಜ್ಯಶಸ್ತ್ರಮವಗಂತವ್ಯಮ್ ||

ತಿನ್ನುವುದಕ್ಕೆ (ಅತ್ತುಂ) ಯೋಗ್ಯವಾದ ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಅಧ್ಯಂ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಅಹಾರವು ಎಂದರ್ಥವು. ಅನ್ನಾಧ್ಯಾ
ಹಾರವನ್ನು ಬಯಸುವ ಪುರುಷನು ಅಜ್ಜ ಶಸ್ತ್ರಕಾಗೆ ಅಗ್ನಿಂ ನರೋದೀಧಿತಿಭಿರರಣ್ಯೋಃ (ಋ. ಸಂ. ೭-೧) ಎಂಬ
ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಮಕ್ಕಳ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು.

ಅಗ್ನಿರ್ವಾ ಅನ್ನಾದಃ

ಅಸ್ಯ ಸೂಕ್ತಸ್ಯಾನ್ನಹೇತುತ್ವಂ ಸಂಭಾವಯತಿ—ಅಗ್ನೇರನ್ನಬೋಜಕತ್ವೇ ಲೋಕ
ಪ್ರಸಿದ್ಧಿದ್ಯೋತನಾರ್ಥೋ ವೈಶಬ್ಧಃ | ಅಗ್ನೇಃ ಸ್ವಯಮನ್ನಬೋಜಕತ್ವೇನಾನ್ನಪ್ರಿಯತ್ವಾತ್ತದ್ವಿಷಯಃ
ಸೂಕ್ತೇನಾನ್ನಲಾಭೋಽಯುಕ್ತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ನಾದಃ ಎಂದರೆ ಅಗ್ನಿಗೆ ಹೆಸರು. ಏಕೆಂದರೆ, ಅಗ್ನಿಯು ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದಲ್ಲಿ ಅನ್ನವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವುದು
ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಇಂತಹ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದರಿಂದ ಅನ್ನಲಾಭವುಂಟಾಗುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಸೂಕ್ತ
ವನ್ನು ಪಠಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಚಿರತರಮಿವ ವಾ ಇತರೇಷ್ವಾಚ್ಯೇಷ್ಟಗ್ನಿಮಾಗಚ್ಯಂತ್ಯಥೇಹ ಮುಖತಃ
ಏವಾಗ್ನಿಮಾಗಚ್ಯಂತಿ ಮುಖತೋಽನ್ನಾದ್ಯಮಶ್ನುತೇ ಮುಖತಃ
ಪಾಪ್ಪಾನಮಪಘ್ನತೇ ||

ನನು “ ಪ್ರವೋದೇವಾನಾಂಸೂಕ್ತಯೇ ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೩ ಸೂ. ೧೩-ಮಂ. ೧) ಇತ್ಯಾದಿ.
ಸೂಕ್ತೇಷ್ಯಪ್ರಸ್ಯಗ್ನಿರ್ವಿದ್ಯತ ಇತ್ಯಾಂಕೈಃ ಕೇಭ್ಯೋಽಸ್ಯ ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ವಿಶೇಷಂ ದರ್ಶಯತಿ ಇತ-
ರೇಷು “ ಪ್ರವೋದೇವಾನಾಂಸೂಕ್ತಯೇ ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೩-ಸೂ. ೧೩-ಮಂ. ೧) ಇತ್ಯಾದಿಸ್ವಾಚ್ಯ-

ಶಸ್ತ್ರೇಷು ಯಜಮಾನಾ ಅತ್ಯಂತವಿಲಂಬೋ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥೈವಾಗ್ನಿಂ ಪ್ರಾಪ್ನುವಂತಿ | ಸೂಕ್ತ-
ದಾವನ್ನಿಪದಾಭಾಷಾನ್ | ಇಹ ತು ತತ್ಪದ್ವಿವಾದಾದಾವೇನ ಸಹಸ್ಯಾಗ್ನಿಂ ಪ್ರಾಪ್ನುವಂತ | ಅತೋ
ಭವದಾ (ತೋಽನ್ನಾ) ದೈಮಾದೌ ವಿಲಂಬಮಂತರೇಷ್ಟೈನ ಯಜಮಾನಸಂಘಃ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ತಥಾ
ತೇ ಯಜಮಾನಾ ಆದಾವೇನ ಸಾಪ್ತಾನಂ ನಾಶಯಂತಿ ||

ಪ್ರವೋ ದೇವಯಾಗ್ನಿಯೇ (ಋ. ಸಂ. ೨-೧೨-೧) ಎಂದು ಮೊದಲಾಗುವ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಗ್ನಿಯೂ
ನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಅಗ್ನಿ ನರೋ ದೀಧಿತಿಭಿಃ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ವಿಶೇಷಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು.
ಪ್ರವೋ ದೇವಯಾಗ್ನಿಯೇ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗುವ ಅನೇಕಸೂಕ್ತಗಳು ಅಗ್ನಿಪರವಾಗಿದ್ದರೂ ಅವುಗಳೆಲ್ಲ ಅಗ್ನಿ ಎಂಬ
ಶಬ್ದವು ಮೊದಲು ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅನೇಕ ಇತರ ಶಬ್ದಗಳಾದನಂತರ ವಿಳಂಬವಾಗಿ ಇರುವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಪದ
ಪಠನದಿಂದ ಲಭಿಸುವ ಅನ್ಯಾದ್ಯಾಹಾರಪ್ರಾಯೋಗ್ಯವಿಳಂಬವಾಗಿಯೇ (ನಿಧಾನವಾಗಿಯೇ) ಲಭಿಸುವುದು: ಆದರೆ ಅಗ್ನಿ
ಂ ನರೋ ದೀಧಿತಿಭಿಃ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹಗಲ್ಲು. ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿಯೇ ಅಗ್ನಿಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಅನ್ಯಾದ್ಯಾ
ಹಾರವೂ ತಿಳಿವುಗಳಿಯೇ ಲಭಿಸುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಪರವಾದ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಡಿಸುವಾಗ ಅಗ್ನಿಂ ನರೋ
ದೀಧಿತಿಭಿಃ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸುವುದೇ ಯುಕ್ತವು ಮತ್ತು ಮೊದಲೇ ಯಜಮಾನರ ಪಾಪವೂ ನಿವಾರಿಸುವುದು.

ಹಸ್ತಚ್ಯುತಿಃ ಜನಯಂತೇತಿ ಜಾತವದೇತಸ್ಮಾದ್ವಾ ಅಹ್ನೋ
ಯಜಮಾನೋ ಜಾಯತೇ ತಸ್ಮಾಜ್ಞಾತವತರ್ ||

ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ಪ್ರಥಮೇಪಾದೇಽಗ್ನಿಸಬ್ಧಂ ಪ್ರಶಸ್ತ್ಯ ಧ್ವಿತೀಯಪಾದೇ ಜನಯಂತೇತಿ ಶಬ್ದಂ
ಪ್ರಕಾಶತಿ ಹಸ್ತೇತ್ಯಾದಿಧ್ವಿತೀಯಪಾದಪ್ರಸ್ಮಾಯಮುರ್ಘಃ—ಹಸ್ತವ್ಯಾಪಾರೇಣೈವ ವಾಚ್ಯೇನ
ಜನಯಂತ ಯಜಮಾನಾ ಅಗ್ನಿಮುಪ್ಪಾದಯಂತ ಇತಿ | ತಸ್ಯ ಜನಯಂತೈನೇನ ಕಲ್ಪೇನೇದಂ
ಸೂಕ್ತಂ ಜಾತವಜ್ಜನ್ಮವಾಚಕಶಬ್ದೋಪೇತಂ ಭವತಿ | ಏತಸ್ಮಾಜ್ಜನ್ಮವಾಚಿಶಬ್ದೋಪೇತ ಸೂಕ್ತ-
ಯುಕ್ತಾದಹ್ನೋ ಮಹಾವ್ರತಾಖ್ಯಾತ್ಯರ್ನುಗೋ ಯಜಮಾನೋಽಯಂ ತಸ್ಯಲಯೋಗ್ಯಜನ್ಮ-
ವಾನ್ವವತಿ ತಸ್ಮಾತ್ಕಾರಣಾತ್ರೈವಾಧಜನ್ಮಸಾಧನಭೂತಂ ಸೂಕ್ತಮ್ ||

ಈ ಸೂಕ್ತದ ಪ್ರಥಮಪಾದದಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡಿ ಎರಡನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿರುವ ಜನಯಂತ ಎಂಬ
ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಜನಯಂತ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು, ಈ ಸೂಕ್ತವು ಜನ್ಮವಾಚಕವಾಗಿರುವುದೆಂದು ತಿಳಿಸುವುದು
ಹಸ್ತಚ್ಯುತಿಃ ಜನಯಂತ ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಯಜಮಾನಾದಿ ಮುಪ್ಪಿಜರು ತಮ್ಮ ಹಸ್ತ (ಕೈಗಳೂಡ) ಗಳಿಂದ ಆರಣ್ಯಗಳಲ್ಲಿ
ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ತಡೆದು ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವುದೆಂದರ್ಥವು. ಜನ್ಮವಾಚಕವಾದ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಯಜಮಾನನು ಮಹಾವ್ರತವನ್ನು
ಆಚರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಜಡೆಯನ್ನು ಪಡೆಯುವನು ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ (ಋ. ಸಂ.
೨-೧) ಇರುವ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಮುಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನೆಂಟು ಮುಕ್ತಗಳು ವಿವಾಹಾರಂಭದವು. ಉಳಿದ ಏಳು ಮುಕ್ತಗಳು
ತ್ರಿಪುಷ್ಪಾರಂಭದವು. ಈ ನಾಲ್ಕೂ ಪಾದಗಳುಳ್ಳ ತ್ರಿಪುಷ್ಪಾರಂಭದವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದನ್ನೂ ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವರು.

ತಾನಿ ಚತ್ವಾರಿ ಭಂದಾಂಸಿ ಭವಂತಿ ಚತುಷ್ಪಾದಾ ವೈ ಪಶವಃ
ಪಶೂನಾನಾಮನರಂಧ್ರೈಃ ||

ಅಸ್ತಿಸ್ತಂಚವಿಂಶತ್ಯೈಚೇ ಸೂಕ್ತೇ (ಋ. ಸಂ. ಮ ೭ ಸೂ. ೧.) ಆದಾವಷ್ಟಾದಚರೋಽ
ವಿರಾಟ್‌ಭಂದಸ್ಯಾಃ | ಅವಶಿಷ್ಟಾಸ್ತು “ ಮಾ ನೋ ಅಗ್ನೇವೀರತೇ ” ಇತ್ಯಾದಿಕಾಃ ಸಪ್ತರ್ಷಸ್ತಿ-
ಷ್ಪುಷ್‌ಭಂದಸ್ಯಾಃ | ತಾಸ್ಯೇಕೈಕಸ್ಯಾವ್ಯುಚಿ ಪಾದಚತುಷ್ಟಯಯುತಾನಿ ಚೈಂದಾಂಸಿ ಪ್ರಕಂಸತಿ—
ಏಕಾದಶಾಕ್ಷರಾ ತ್ರಿಷ್ಪುಷ್ ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರಾದೇವೈಕಸ್ಮಿನ್ನಾದ ಏಕೈಕಂ ತ್ರಿಷ್ಪುಷಾಖ್ಯಂ ಭಂದೋಽಸ್ತಿ
ತತಸ್ತತುರ್ಪು ಪಾದೇಷು ಚತ್ವಾರಿ ತ್ರಿಷ್ಪುಷ್‌ಭಂದಾಂಸಿ ಸಂಪದ್ಯಂತೇ | ತತಃ ಪಶೂನಾಂ ಚತು-
ಷ್ಪಾತ್ಪಾತ್ನೇನ ತತ್ಪಾವ್ಯಾನ್ವತುಸ್ಪ್ರಾಪ್ತಿರ್ಭವತಿ ||

ಏಕಾದಶಾಕ್ಷರಾ ತ್ರಿಷ್ಪುಷ್ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಪ್ರಕಾರ ತ್ರಿಷ್ಪುಷ್‌ಭಂದಸ್ಸಿನ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ
ಹನ್ನೊಂದು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವವು. ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ನಾಲ್ಕುಪಾದಗಳಿರುವವು. ಗೋವೇ ಮೊದಲಾದ
ಪಶುಗಳಿಗೂ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಿರುವವು. ತ್ರಿಷ್ಪುಷ್‌ ಭಂದಸ್ಸಿಗೂ ಪಶುಗಳಿಗೂ ಈ ವಿಧವಾದ ಸಾಮ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಈ
ತ್ರಿಷ್ಪುಷ್‌ಭಂದಸ್ಸನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಪರಿಷುವುಧರಿಂದ ಪಶುಸಂಪತ್ತು ಲಭಿಸುವುದು.

ತಾನಿ ತ್ರೀಣಿ ಭಂದಾಂಸಿ ಭವಂತಿ ತ್ರಯೋ ವಾ ಇಮೇ ತ್ರಿವೃತೋಃ
ಲೋಕಾ ಏಷಾಮೇವ ಲೋಕಾನಾಮಭಿಜಿತ್ಯೈಃ ||

ಯಾಸ್ತು ಸೂಕ್ತಾದಿಗತಾ ವಿರಾಟ್‌ಭಂದಸ್ಯಾ ಮುಚಸ್ತಾಸಾಂ ಪಾದಗತಾನಿ ಚೈಂದಾಂಸಿ
ಪ್ರಕಂಸತಿ—ಯಥಾ “ ಚತುಸ್ಪದಾ ತ್ರಿಷ್ಪುಷ್ ” “ ಏಕಾದಶಾಕ್ಷರಾ ತ್ರಿಷ್ಪುಷ್ ” ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯೋಃ
ಪಾದಸಂಖ್ಯಾಕ್ಷರಸಂಖ್ಯಾ ಚ ಶ್ರುತಾ ತಥಾ “ ತ್ರಿಪದಾ ವಿರಾಟ್ ” “ ದಶಾಕ್ಷರಾ ವಿರಾಟ್ ” ಇತಿ
ಶ್ರುತ್ಯೋಃ ಸಂಖ್ಯಾದ್ಧಯಂ ಶ್ರುತಮ್ | ತತಸ್ತಿಸ್ವಪಿ ಪಾದೇಷು ದಶಾಕ್ಷರಸಂಖ್ಯಾಶಾನಿ ತ್ರೀಣಿ
ವಿರಾಟ್‌ಭಂದಾಂಸಿ ಸಂಪದ್ಯಂತೇ (ನೇ) | ಲೋಕಾಕ್ಷ ಪೃಥಿವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಂ ದ್ಯೌರಿತ್ಯೇವಂ ತ್ರಿಸಂಖ್ಯಾ-
ಕಾಃ, ಉತ್ತಮನುಧ್ಯಮಾಧಮೈಃ ಸಾತ್ವಿಕರಾಜಸತಾಮಸೈಃ ಸ್ವಾಣಿಧಿರುಪೇತತ್ಪಾತ್ಪಿವೃತಕ್ಷ | ತತಃ
ಸಂಖ್ಯಾಸಾಮ್ಯಾಲೋಕಜಯೋ ಭವತಿ ||

ಚತುಸ್ಪದಾ ತ್ರಿಷ್ಪುಷ್—ಏಕಾದಶಾಕ್ಷರಾ ತ್ರಿಷ್ಪುಷ್ ಮತ್ತು ತ್ರಿಪದಾ ವಿರಾಟ್—ದಶಾಕ್ಷರಾ ವಿರಾಟ್ ಎಂದರೆ
ತ್ರಿಷ್ಪುಷ್‌ಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳೂ ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಹನ್ನೊಂದು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುತ್ತವೆಯೆಂದೂ, ವಿರಾಟ್‌ ಭಂದಸ್ಸಿ
ನಲ್ಲಿ ಮೂರುವಾದಗಳೂ, ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಹತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುತ್ತವೆಯೆಂದೂ ಶ್ರುತಿನಾಕ್ಷರದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ವಿರಾಟ್‌
ಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ ಮೂರು ಪಾದಗಳು ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವವು. ಈ ಲೋಕಗಳ ಯಾವವೆಂದರೆ—ಪೃಥಿವೀ,
ಅಂತರಿಕ್ಷ ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಗಳು ಅಥವಾ ಉತ್ತಮ, ಮಧ್ಯಮ, ಅಧಮ ಎಂಬ ಮೂರು ವಿಭಾಗಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಬಹುದು
ಅಥವಾ ಸಾತ್ವಿಕ, ರಾಜಸ, ತಾಮಸವೆಂಬ ಮೂರುವಿಧವಾದ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಪ್ರಾಣಿವರ್ಗವನ್ನಾದರೂ ತಿಳಿಸಬಹುದು.

ತ್ರೇ ದ್ವೇ ಛಂದಸೀ ಭವತಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಯಾ ಏವ ದ್ವಿಪ್ರತಿಷ್ಠೋ ನೈ
ಪುರುಷಶ್ಚತುಷ್ಪಾದಾಃ ಪಶವೋ ಯಜಮಾನಮೇವ ತದ್ವಿಪ್ರತಿಷ್ಠಂ
ಚತುಷ್ಪಾತ್ಸು ಪಶುಷು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಯತಿ ||

ಸೂಕ್ತೇ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಭಾಗಯೋರ್ವರ್ತಮಾನೇ ವಿರಾಟ್ ತ್ರಿಷ್ಠುಬಿತ್ಯೇತೇ ದ್ವೇ ಛಂದಸೀ
ಪ್ರಶಂಸತಿ—ಛಂದೋದ್ವಯಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾರ್ಥಮೇವ ಸಂಪದ್ಯತೇ | ಲೌಕಿಕಃ ಪುರುಷಃ ಸರ್ವೋಽಪಿ
ಭೂಮಾ ದ್ವಾಭ್ಯಾಂ ಪಾದಾಭ್ಯಾಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತತ್ವಾದ್ವಿಪ್ರತಿಷ್ಠೋ ಭವತಿ | ಪಶವಸ್ತು ಚತುಷ್ಪಾದಾಃ |
ಏವಂ ಸತಿ ಚ್ಛಂದೋದ್ವಿತ್ವೇನ ಪಾದಚತುಷ್ಪಾದೇ ನ ಚ ದ್ವಿಪಾದಂ ಯಜಮಾನಂ ಚತುಷ್ಪಾತ್ಸು ಪಶುಷು
ಹೋತಾ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಯತಿ ||

ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಮುಕ್ತುಗಳಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳೂ ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಮುಕ್ತುಗಳಿಗೆ ಎರಡು ಅರ್ಧಗಳೂ
ಇರುವುದರಿಂದ ಇವು ಎರಡು ಪಾದಗಳಿರುವ ಮನುಷ್ಯರನ್ನೂ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಿರುವ ಪಶುಗಳನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುವುದು. ಎಂದರೆ
ಎರಡು ಪಾದಗಳಿರುವ ಪುರುಷರನ್ನು ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಿರುವ ಪಶುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದಂತಾಗುವುದು ಎಂದರೆ ಪುರುಷರ ಅಧೀನ
ದಲ್ಲಿ ಪಶುಗಳಿರುವವು ಎಂದರ್ಥವು.

ತಾಃ ಪರಾಗ್ವಚನೇನ ಸಂಚಿವಿಂಶತಿರ್ಭವಂತಿ ಪಂಚವಿಂಶೋಽಯಂ
ಪುರುಷೋ ದಶ ಹಸ್ತ್ವಾ ಆಂಗುಲಯೋ ದಶ ಪಾದ್ಯಾ ದ್ವಾ ಊರೂ
ದ್ವೌ ಬಾಹೂ ಆತ್ಮೈವ ಸಂಚಿವಿಂಶತ್ಸಮಿಮುಮಾತ್ಮಾನಂ ಪಂಚ-
ವಿಂಶಂ ಸಂಸ್ಕುರುತೇ

ಇದಾನೀಂ ಸರ್ವಾಸ್ತ್ಯಕ್ಷೈವಸ್ಮಿತಾಂ ಪಂಚವಿಂಶತಿಸಂಖ್ಯಾಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ಆವೃತ್ತಿಮಂತ್-
ರೇಣೋರ್ಧ್ವಪಾತಃ ಪರಾಗ್ವಚನಂ | ಆತ್ಮಾ ಮಧ್ಯದೇಹಮ್, ಮಧ್ಯಂ ಹ್ಯೇಷಾಮಂಗಳಾನಾಮಾತ್ಮಾ
(ಐ. ಅ. ೩ ಅ. ೨ ಖಂ. ಙ) ಇತಿ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣತ್ವಾತ್ | ತೇನಾತ್ಮನಾ ಸಹಿತ್ಯೈರವಯವೈಃ ಸನ್ವಿ-
ರಯಂ ಪುರುಷಃ ಪಂಚವಿಂಶತಿಸಂಖ್ಯೋವೇತಃ | ಅತಸ್ತಾದ್ವಶಂ ಪುರುಷಮ್ನುಗ್ಯತಯಾ ಪಂಚವಿಂಶತಿ
ಸಂಖ್ಯಯಾ ಸಂಸ್ಕರೋತಿ ||

ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಒಟ್ಟು ೨೫ ಮುಕ್ತುಗಳನ್ನೂ ಪುರಂಸಿಸಬಹುದು. ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ೨೫ ಮುಕ್ತುಗಳಿರು
ವವು. ಪುರುಷನ ಶರೀರದಲ್ಲಿಯೂ ಒಟ್ಟು ೨೫ ಅವಯವಗಳಿರುವವು. ಅವು ಯಾವವೆಂದರೆ—ಕೈಗಳ ಚರಳುಗಳು ೧೦,
ಕಾಲಿನ ಚರಳುಗಳು ೧೦, ೨ ತೊಡೆಗಳು, ೨ ಕೈಗಳು, ೧ ಆತ್ಮಾ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಸೇರಿ ೨೫ ಅವಯವಗಳು. ಇವೆರಡಕ್ಕೂ
ಸಾಮ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ೨೫ ಮುಕ್ತುಗಳು ಪುರುಷನ ೨೫ ಅವಯವಗಳನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವವು.

ಅಘೋ ಪಂಚವಿಂಶಂ ನಾ ಏತದದಃ ಪಂಚವಿಂಶ ಏತಸ್ಯಾಹ್ನಃ
 ಸ್ತೋನಮಸ್ತತ್ಸಮೇನ ಸಮಂ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ ತಸ್ಮಾದ್ಧ್ವೇ ಏವ ಪಂಚ-
 ವಿಂಶತಿರ್ಭವಂತಿ ||

ಪ್ರಕಾರಾಂತರೇಣ ತಾಂ ಸಂಖ್ಯಾಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ಅಘೋ ಅಪಿ ಚೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯನ್ಮಹಾ-
 ವ್ರತಾಖ್ಯಾನುಹತ್ಯದೇತತ್ಪಂಚವಿಂಶತಿಸಂಖ್ಯೋಪೇತಮೇವ | ತಸ್ಯ ಫಮಿತಿ ತದಾಚ್ಯತೇ—ಏತಸ್ಯಾಹ್ನೋ
 ಯಃ ಸ್ತೋನಮಃ ಸಾಮಗೈಃ ಸ್ತೋತ್ರಕಾಲೇ ತ್ವಚಸ್ಯಾಽಽವ್ಯತ್ಯಾ ಸಂಪದ್ಯತೇ ಸೋಽಯಂ ತ್ರಿವೃತ್ಸಂಚ-
 ದತಾದಿರೂಪೋ ನ ಭವತಿ ಕಿಂಫು ಪಂಚವಿಂಶತ್ಸಸ್ಯಾತ್ಕಾರಣಾತ್ಪಂಚವಿಂಶತಿ ಸಂಖ್ಯಯಾ ಸಮೇನ
 ಸೂಕ್ತೇನ ಪಂಚವಿಂಶತ್ಸೋನುಯುಕ್ತಂ ಸಮಂ ತದವಃ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿತಿತಿ ತಸ್ಮಾದೇತದಹಃ ಸೂಕ್ತಂ
 ಚೇತ್ಯುಭಯಂ ಸಮಂ ತಸ್ಮಾದೇತೇ ದ್ವೇ ಅಹಃ ಸೂಕ್ತೇ ಪಂಚವಿಂಶತಿ ಸಂಖ್ಯಾಪ್ರಯುಕ್ತೇ ಏವ
 ಭವತಃ | ಅನ್ಯಥಾ ಸಾಮಾನ್ಯಸಂಭವಾತ್ | ಭವಂತೀತಿ ಬಹುವಚನಂ ತು ಸೂಕ್ತಗತಾನಾಮುಚಾಂ
 ಸ್ತೋತ್ರಗತಾನಾಂ ಚಾಪೇಕ್ಷಯಾ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಮ್ ||

ಪ್ರಕಾರಾಂತರವಾಗಿ ಈ ೨೫ ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಮಹಾವ್ರತವನ್ನು ಮಾಡುವ ದಿನಕ್ಕೂ ಪಂಚ
 ವಿಂಶವೆಂದು ಹೆಸರು ಏಕೆಂದರೆ, ಈ ದಿವಸದಲ್ಲಿ ಸಾಮಗರು ಸ್ತೋನವನ್ನು ಪಠಿಸುವಾಗ ಕೆಲವು ತೃಚಗಲ ಆವೃತ್ತಿಯಿಂದ ೨೫
 ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು (ಮಕ್ಕುಗಳನ್ನು) ಪಠಿಸುವರು. ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿಯೂ ೨೫ ಮಕ್ಕುಗಳೂ ಸ್ತೋತ್ರಗಳೂ ೨೫ ಇರುವುದರಿಂದ
 (ಎರಡೂ ಸಮನಾಗಿರುವುದರಿಂದ) ಈ ದಿನಕ್ಕೆ ಪಂಚವಿಂಶಮಹಃ ಎಂಬ ಹೆಸರುಂಟು. ಇತರ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿನಂತೆ ತ್ರಿವೃತ್
 ಪಂಚದಲ ಮೊದಲಾದ ಸ್ತೋತ್ರಸಂಖ್ಯೆಯು ಇಲ್ಲಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ತಪಸ್ವಿಃ ಪ್ರಥಮಯಾ ತ್ರಿರುತ್ತಮಯೈಕಯಾನತ್ರಿಂಶನ್ಯೂನಾಪ್ತರಾ
 ವಿರಾಣ್ಯೂನೇ ವೈ ರೇತಃ ಸಿಚ್ಯತೇ ನ್ಯೂನೇ ಪ್ರಾಣಾನ್ಯೂನೇಽನ್ನಾದ್ಯಂ
 ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಮೇತೇಷಾಂ ಕಾಮಾನಾಮನರುದ್ಧೈಃ ||

ತಸ್ಮಿನ್ಯುಕ್ತೇ ಪ್ರಥಮೋತ್ತಮಯೋರ್ಬು ಚೋರಾವೃತ್ತಿವಿಧಿಮುಖ್ಯೇಶ್ಯ ತದಾವೃತ್ತಿ
 ಸಹಿತಾಂ ಸಂಖ್ಯಾಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ತಾಃ ಸೂಕ್ತಗತಾಃ ಪಂಚವಿಂಶತಿ ಸಂಖ್ಯಾಕಾ ಉಚ್ಯತೀತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಯಾ
 ಪ್ರಥಮಯಾ ತ್ರಿರುತ್ತಮಯಾ ಚೋತ್ತಮಯಾ ಸಹಿತಾಃ ಸತ್ಯೋ ಮಿಲಿತಾ ಏಕೋನತ್ರಿಂಶತ್ಸಂ-
 ಖ್ಯಾಕಾ ಸಂಪದ್ಯಂತೇ | ಏಕಯುರ್ಚಾ ನ ಸಂಪೂರ್ಣಾ ತ್ರಿಂಶದಿತ್ಯೇಕಯಾನತ್ರಿಂಶತ್ | ಃ ತ್ರಿಂಶ-
 ದಕ್ಷರಾ ವಿರಾಟ್ ' ಇತಿ ತ್ವತೇರ್ವಿರಾಟ್ ಭಂಧಸ್ಮಿಂಶತ್ಸಂಖ್ಯೋಪೇತತ್ಯಾದತ್ಯ ತ್ರಿಂಶತ್ಸಂಖ್ಯಾಯಾ.
 ಮೇಕಯಾ ನ್ಯೂನತವ್ಯಾದಿಯವ್ಯುಕ್ತಂಖ್ಯಾ ನ್ಯೂನಾಕ್ಷರಾ ವಿರಾಟ್ ಸಂಪದ್ಯತೇ | ಲೋಕೇಽಪಿ ನ್ಯೂನೇ
 ವೈ ಸ್ವಲ್ಪ ಏವ ಗರ್ಭಾಕಯೇ ಪ್ರಚೋತ್ತಾದನಾರ್ಥಂ ರೇತಃ ಸಿಚ್ಯತೇ | ತಥಾ ಸ್ವಲ್ಪೇ ಹೃದಯಂ-
 ಫುಂಧರೀಕೇ ಪ್ರಾಣಾಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಂತಿ, ಸ್ವಲ್ಪೇ ಚೋದರೇನ್ನಾದ್ಯಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ, ತಸ್ಮಾದಿಯಂ
 ನ್ಯೂನಾ ವಿರಾಡೇತೇಷಾಂ ಪ್ರಚೋತ್ತತಿ ಪ್ರಾಣಾನ್ಪ್ರತಿಷ್ಠಾರೂಪಾಣಾಂ ಕಾಮಾನಾಂ ಪ್ರಾಪ್ತೈ
 ಸಂಪದ್ಯತೇ ||

ಈ ಸೂತ್ರವನ್ನು (೨೫ ಮುಕ್ತುಗಳನ್ನು) ಪಠಿಸುವಾಗ ಮೊದಲನೆಯ ಮತ್ತು ಕೊನೆಯ ಮುಕ್ತುಗಳನ್ನು ಮೂರು ಮೂರಾವರ್ತಿ ಪಠಿಸುವುದರಿಂದ ಒಟ್ಟು ೨೯ ಮುಕ್ತುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಿದಂತಾಗುವುದು. ವಿರಾಟ್‌ಭಂಧಸ್ತಿನಲ್ಲಿ ೩೦ ಅಕ್ಷರಗಳಿದ್ದರೂ ಈ ಒಂದಕ್ಷರ ಕಡಿಮೆ ಇರುವ ೨೯ ಅಕ್ಷರಗಳಿಂದಲೇ ೩೦ ಅಕ್ಷರಗಳ ವಿರಾಟ್‌ಭಂಧಸ್ತನ್ನು ಪಠಿಸಿದಂತಾಗುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಲೋಕವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ವೀರ್ಯವನ್ನು ಸೇಚನೆ ಮಾಡುವಾಗ ಬಹಳ ಸ್ವಲ್ಪವೀರ್ಯವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಮಾಡಲಾಗುವುದು ಮತ್ತು ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿರುವ ಪ್ರಾಣನಾಯವು ಬಹು ಸ್ವಲ್ಪಮಾತ್ರವಿರುವುದು. ಉದರದಲ್ಲಿರುವ ಅನ್ಯಾದ್ಯರೂಪವಾದ ಅಗ್ನಿಯು (ಜೀರ್ಣಿಸಲು ಸಹಕಾರಿಯಾದ ಅಗ್ನಿಯು) ಸ್ವಲ್ಪಮಾತ್ರವಾಗಿರುವುದು. ಆದಂತೆಯೇ ಪಠಿಸಲ್ಪಡುವ ೨೯ ಅಕ್ಷರಗಳು ವಿರಾಟ್‌ಭಂಧಸ್ತಿನ ೩೦ ಅಕ್ಷರಗಳಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪಕಡಮೆಯಾಗಿಯೇ ೨೯ ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವವು. ಇದರಿಂದೇನೂ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲ. ಸ್ವಲ್ಪಕಡಿಮೆಯಾದ ಅಕ್ಷರಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ ವಿರಾಟ್‌ಭಂಧಸ್ತಿನ ಪಠನದಿಂದಲೇ ಯಜಮಾನನು ಸಮಸ್ತ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಪಡೆಯುವನು.

ಏತಾನ್ಯಾನಾನವರುಂಧೇ ಯ ಏವಂ ವೇದ ||

ಯಥೋಕ್ತಾರ್ಥವೇದನಂ ಪ್ರಕಂಶತಿ—ಯಃ ಪುಮಾನೇವಮಗ್ನಕಾಮೇಕೋನಶ್ಚಿಂ ಕಪ್ಪಂಶ್ಯಾಂ ವೇದ ಸ ಪುಮಾನುಕ್ತಾನ್ಯಾನಾನಾಪ್ನೋತಿ | ವೇದನಮಾಶ್ರೇಣಿ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯರ್ಚು. ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ ಉಪಪಾದಿತಾ ||

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದು ಆದರಂತೆ ಆಚರಿಸುವ ಪುರುಷನು ಸಮಸ್ತ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಪಡೆಯುವನು

ತಾ ಅಭಿಸಂಪದ್ಯಂತೇ ಬೃಹತೀಂ ಚ ವಿರಾಜಂ ಚ ಭಂದೋ ಯೈತ-
ಸ್ಯಾಹ್ನಃ ಸಂಪತ್ತಾಮಥೋ ಅನುಷ್ಪುಭಮನುಷ್ಪುಬಾಯತನಾನಿ
ಹ್ಯಾಚ್ಯಾನಿ ||

ಪ್ರಕಾರಾಂತರೇಣ ಸೂಕ್ತಗತಾ ಋಚಃ ಪ್ರಕಂಶತಿ—ಯಾ ಋಚಃ ಸೂಕ್ತೇ ಪ್ರೋಕ್ತಾಃ ' ಅಗ್ನಿಂ ನರಃ ' ಇತ್ಯಾದಿಕಾಸ್ತಾಃ ಸರ್ವಾ ಋಚೋ ಮಿಲಿತ್ವಾ ಬೃಹತ್ಯಾಽಪ್ಯಿಚ್ಛಂದೋಽಭಿಸಂಪದ್ಯಂತೇ (ನೈ) ತಥಾ ವಿರಾಜಾಂ ಭಂಧೋಽಭಿಸಂಪದ್ಯಂತೇ (ನೈ) ಏವಂ ಸತ್ಯೇತಸ್ಯ ಮಹಾವ್ರತಸ್ಯಾಹ್ನಾಹ್ನಾ ಪೇಕ್ಷಿತಾ ಯಾ ಸಂಪತ್ತಾಂ ಪ್ರಾಪ್ತೌ ಭವಂತಿ | ತತ್ರಾಸ್ಸದಾವಷ್ಟಾದತಾನಾಮೃಚಾಂ ಸ್ವತಃ ಏವ ವಿರಾಡಭಿಸಂಪತ್ತಿಃ ಸಿದ್ಧಾ | ಯಾಸ್ತುತ್ರರಾಃ ಸಪ್ತ ತ್ರಿಷ್ಪುಭಸ್ತಾಸು ಬೃಹತೀಂಭಂದಃ ಸಂಪಾದನೀಯಮ್ | ಅಂತಿಮಾಯಾ ಋಚಸ್ತ್ರಿರಾವೃತ್ತೌ ಸತ್ಯಾಂ ನವ ತ್ರಿಷ್ಪುಭಃ ಸಂಪದ್ಯಂತೇ | ತಾಸು ಪ್ರತ್ಯೇಕಮಷ್ಟಾಕ್ಷರೇಷ್ವತೀತೇಪ್ರವತಿಷ್ಠಾ ನವ ಬೃಹತ್ಯೋ ಭವಂತಿ | ಅಪನೀತ (ಹಾ) ಶ್ವ ನವ-ಸಂಪ್ರಾಕಾ ಅಷ್ಟಾಕ್ಷರಪಾದಾ ಮಿಲಿತ್ವಾ ದ್ವಾಸಪ್ತತಿರಕ್ಷರಾಣಿ ಸಂಪದ್ಯಂತೇ | ತತ್ಪರ್ಷತಿಂಶದಕ್ಷ-ರೋಪೇತೇ ದ್ವೇ ಬೃಹತ್ಯಾ ನಿತ್ಯದೈತೇ | ತದೇವಂ ಬೃಹತೀಂಭಂದಃ ಸಂಪತ್ತಿಃ | ಅಽಽ ಚೈವಮಾ-ದ್ಯಾಯಾನುಚ್ಯಮುಷ್ಪುಪ್ತ್ಯಸ್ಯ ಸಂಪಾದಯಿತುಂ ಕಕ್ಯಾತ್ಯಾಃ ಸೂಕ್ತಗತಾ ಋಚೋಽನುಷ್ಪುಭಮಭಿಸಂಪದ್ಯಂತೇ | ಯದ್ಯಪ್ಯಾದ್ಯಾಯಾಸ್ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶದಕ್ಷರತ್ಯಾದೇಕಮಕ್ಷರಮನುಷ್ಪುಭೋಽಭಿಕಂ

ತಥಾಪಿ ನೈತಾವತಾಃನುಷ್ಪುಶ್ಚೃಂ ಹೀಯತೇ, “ ನ ವಾ ಏಕೇನಾಕ್ಷರೇಣ ಜ್ಞಂದಾಂಸಿ ವಿಯಂತಿ ನ ದ್ವಾಭ್ಯಾಮ್ ” ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ಯಥೈವಾಸ್ಯಾಮ್ನುಚ್ಚಕ್ಷರತ್ರಯಾಧಿಕತ್ವೇಽಪಿ ವಿರಾಟ್ಪ್ರಮನುಕ್ರಮ-
 ಣಕಾಕಾರೈರುಕ್ರಮೇವಮೇಕಾಕ್ಷರಾಧಿಕತ್ವೇಽನುಷ್ಪುಶ್ಚೃಂ ಕಂ ನ ಸ್ಯಾತ್ | ನ ಚೈತಾವತಾ ಪ್ರಯಾ-
 ಸೇನಾನುಷ್ಪುಪ್ಸಂಪಾದನೇ ಪ್ರಯೋಜನಾಭಾವಃ | ಯಸ್ಮಾದಾಜ್ಞತಸ್ತಾಜ್ಞಾನುಷ್ಪುಬಾಶಿತಾನಿ ‘ ಪ್ರ-
 ವೋ ದೇವಾಗ್ನಯೇ ’ (ಋ. ಸಂ. ಮು ೩ ಸೂ ೧೩ ಋ. ೧) ಇತ್ಯಾದೌ ತಥಾ ದ್ವಪ್ಪತ್ವಾತ್ಪ್ರಸಾದನು-
 ಷ್ಪುಪ್ಸಂಪತ್ಯಾ ಪ್ರಶಸ್ತಮಿದಂ ಸೂಕ್ತಮಿತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯಃ | ನನ್ನೇತತ್ಸೂಕ್ತಮನ್ವಾದ್ಯಕಾಮುಕ್ಯ ವಿಧಿ-
 ಯತ ಇತಿ ಪುರುಷಾರ್ಥಮಿದಂ ತಥಾ ಕ್ರತ್ವರ್ಥ (ಸ್ತ್ರ) ಮಪ್ಯಸ್ಯ ಚೋದಕೇನ ಪ್ರುಪಿತಮ್ | ತಥಾ
 ಹಿ-ಅಜ್ಞಪ್ರಲುಗೇ ವಿಶ್ವಜಿತಿ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕೇ ವಕ್ಷ್ಯ (ಕ್ಷೇ) ತೇ | ವಿಶ್ವಜಿನ್ನಾನ್ಮು ಏಕಾಹಾ-
 ಚ್ಚಸ್ತದ್ವಯಮುತಿವೇಷ್ಯವ್ಯಮಿತಿ ತಸ್ಯ ವಾಕ್ಯಸ್ಯಾರ್ಥಃ | ವಿಶ್ವಜಿತೋಽಗ್ನಿಂ ನರ ಇತಿ ಸೂತ್ರಕಾರೇಣಾ-
 ಭಿಧಾನಾದ್ವಿಶ್ವಜಿವ್ಯಕ್ತಿದೂಪೇ ಮಹಾವ್ರತೇಽಪಿ ತದೇವಾತಿವಿಶ್ವತೇ | ತಸ್ಮಾದೇತ (ಕ) ಸ್ವೈವಾಗ್ನಿಂ
 ನರಃ (ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೭ ಸೂ. ೧ ಋ. ೧) ಇತಿ ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ಕ್ರತ್ವರ್ಥಂ (ರ್ಥತ್ವಂ) ಪುರುಷಾರ್ಥಂ
 ಚೇತ್ಯುಭಯವಿಧತ್ತಮನುಪಪನ್ನಮ್ | ನಾಯಂ ದೋಷಃ ದಧಿನ್ಯಾಯೇನೋಪಪತ್ತೇಃ ||

ಸ ಚ ನ್ಯಾಯಕ್ರತುರ್ಥಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ತ್ವತೀಯಪಾದೇ ಚಿಂತಿತಃ

ದಧ್ವಾ ತ್ವಿಂದ್ರಿಯಕಾಮಸ್ಯ ನಿತ್ಯೋಽನ್ಯ ಉತ ತದ್ವಧಿ |
 ಅನ್ಯಃ ಸ್ಯಾತ್ಪೂರ್ವವನ್ನೈವಂ ಸಂಯೋಗಸ್ಯ ಪೃಥಕ್ತ್ವತಃ ||

ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರೇ ಶ್ರುತಿಯತೇ—‘ದಧ್ವೇಂದ್ರಿಯ ಕಾಮಸ್ಯ ಜುಹುಯಾತ್ ’ ಇತಿ ತತ್ರ ದಧ್ವಃ ಕಾಮ್ಯ-
 ತ್ವಾನಿತ್ಯೇಽಗ್ನಿಹೋತ್ರೇ ಪೂರ್ವವನ್ವಾಯೇನ ನ ಪ್ರಯೋಕ್ತವ್ಯಂ ಕಂತ್ಸನ್ಯದೇವ ಕಂಚಿದ್ವ್ರ-
 ಮಿತಿ ಚೇನ್ನೈವಮ್ | ‘ ದಧ್ವಾ ಜುಹೋತಿ ’ ಇತ್ಯಸ್ಮಿನ್ವಾಂತ್ರರೇ ಕಾಮಸಂಯೋಗಮನುಪಪನ್ನಸ್ಯ
 ನಿತ್ಯಹೋನುಸಂಯೋಗೇನ ದಧಿ ವಿಧಾನಾತ್ | ತಸ್ಮಾದೇಕಸ್ಯಾಪಿ ದಧ್ವೋ ವಾಕ್ಯದ್ವಯೇನ ನಿತ್ಯತ್ವಂ
 ಕಾಮ್ಯತ್ವಂ ಚಾವಿರುದ್ಧಮ್ | ಏವಗ್ನಿಷೋಮಿಯಪಶಾ ‘ ಪಾದಿರೇ ಬಧ್ವಾತಿ ಪಾದಿರಂ ವೀರ್ಯ-
 ಕಾಮಸ್ಯ ಯೂಪಂ ಕುರ್ವೀತ ’ ಇತ್ಯುದಾಹರಣೇಯಮ್ | ಅನೇನ ದಧಿನ್ಯಾಯೇನಾಪ್ಯಾಪಿ
 ಕಾಮ್ಯೇನ ‘ ‘ ಅಗ್ನಿಂ ನರೋ ದೀಧಿತಿಭಿರರಣ್ಯೋಃ ’ (ಋ. ಸಂ. ಮು ೨ ಸೂ ೧ ಋ.) ಇತಿ ಸೂಕ್ತ
 ಪ್ರಯೋಗೇಣ ಪುರುಷಾರ್ಥೇನ ಕ್ರತುರಪಿ ನಿಷ್ಪದ್ಯತ ಇತ್ಯೇಕಸ್ಯೈವ ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ಚೋದಕಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ-
 ವಚನಾಭ್ಯಾಮುಭಯಾರ್ಥತ್ವಮವಿರುದ್ಧಮ್ ||

ಅಗ್ನಿಂ ನರೋ ದಿಧಿತಿಃ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮುಕ್ಯಗಳು ಅಕ್ಷರ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ (ಬದರಿಸಿ
 ವುಹಂದ) ಬೃಹತಿಃ ಮತ್ತು ವಿರಾಟ್ ಭಂದಸ್ಸುಗಳಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿತವಾಗಬಹುದು. ಇದರಿಂದ ಮಹಾವ್ರತವೇಬ ದಿನಕೆ
 ಸಂಯಾಗುವಂತೆ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವವು ಮತ್ತು ಈ ಮುಕ್ಯಗಳು ಅನುಷ್ಠಪ್ ಭಂದಸ್ಸುಗಳಾಗಿಯೂ ಪರಿವರ್ತಿತವಾಗುವುದ
 ರಿಂದ ಇವು ಅಜ್ಞಪ್ರದವಾಗಿಯೂ ಆಗುವವು. ಏಕೆಂದರೆ ಅನುಷ್ಠಪ್ ಭಂದಸ್ಸಿಗೂ ಅಜ್ಞಾತುಗಿಯೂ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದು
 ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿಯೇ ಇದೆ.

English Translation

---

1. He who desires proper food should use the hymn, agnim naro didhi-tibhih (Rv. VII, I, I).

2. Verily, Agni (fire) is the eater of food.

In the other (recitations accompanying the) offerings of agya (where Agni is likewise mentioned) the worshippers come more slowly near to Agni (because the name of Agni does not stand at the beginning of the hymn). But here a worshipper obtains proper food at once, he strikes down evil at once.

3. Through the words (occurring in the second foot of the first verse), hestākṛyuti ganayanta, ' they caused the birth of Agni by moving their arms, ' the hymn becomes endowed with (the word) birth. Verily, the sacrificer is born from this day of the sacrifice, and therefore the hymn is endowed with (the word) birth.

4. There are four metrical feet (in the Trishtubh verses of this hymn). Verily, cattle have four feet, therefore they serve for the gainiug of cattle.

5. There are three metrical feet (in the Virag verses of this hymn). Verily, three are these three-fold worlds. Therefore they serve for the conquest of the worlds.

6. These (the Trishtubh and Virag verses of the hymn) form two metres, which form a support (pratishtha). Verily, man is supported by two (feet), cattle by four feet. Therefore this hymn places the sacrificer who stands on two feet among cattle which stand on four.

7. By saying them straight on there are twenty-five verses in this hymn. Man also consists of twenty-five. There are ten fingers on his hands, ten toes on his feet, two legs, two arms, and the trunk (atman) the twenty-fifth. He adorns that trunk, the twenty-fifth, by this hymn.

8. And then this day (of the sacrifice) consists of twenty-five, and the Stoma hymn of that day consists of twenty-five (verses) ; it becomes the same through the same. Therefore these two, the day and the hymn, are twenty-five.

9. These twenty-five verses, by repeating the first thrice and the last thrice, become thirty less one. This is a Virag verse (consisting of thirty syllables), too small by one. Into the small (heart) the vital spirits are placed into the small stomach food is placed, therefore this Virag, small by one, serves for the obtainment of those desires.

10. He who knows this, obtains those desires.

11. The verses (contained in the hymn agnim naro didhitibhih) become the Brihati metre and the Virag metre, (they become) the perfection which belongs to that day (the mahavrata). Then they also become Anushtbh, for the offerings of agya (ghee) dwell in Anushtubhs.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮನ್ನಾ ಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಕಾಂಡಧಾಷ್ಯದ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕೇ
ಪ್ರಥಮಾರ್ಥಾಯೇ ದ್ವಿತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತವಾದ ಮಾಧವೀಯ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಕಾಂಡಧಾಷ್ಯದ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕದ
ಪ್ರಥಮಾರ್ಥಾಯದ್ದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು ||

ಅಥ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕೇ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯೇ ತೃತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕದ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು.

ಗಾಯತ್ರಂ ಪ್ರಲುಗಂ ಕುರ್ಯಾದಿತ್ಯಾಹುಸ್ತೇಜೋ ವೈ ಬ್ರಹ್ಮ-
ವರ್ಚಸಂ ಗಾಯತ್ರೀತೇಜಸ್ವೀ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸೀ ಭವತೀತಿ ||

ಮತುಗ್ರಹಭಕ್ಷಣಾದೂಧಂ ನಿವಿವ್ರದಾನ್ಯುಚ್ಚಾರ್ಯ ಹೋತ್ರಾ ಶಂಸೇನೀಯಂ ಯದಾಜ್ಞ-
ಶಸ್ತ್ರಂ ತನ್ನಿರೂಪಿತಮ್ | ವೈಶ್ವದೇವಗ್ರಹಣಾನಂತರ ಹೋತ್ರಾ ಶಂಸೇನೀಯ ಪ್ರಲುಗನಾಮಕಂ
ಯಚ್ಚಕ್ಷುಂ ತನ್ನಿಷಯೇ ಛಂದೋವಿಶೇಷಮಾಶ್ರಿತ್ಯ ನಾನಾಶಾಖಾನುಸಾರೇಣ ಸರ್ವೇ ಶಕ್ತ್ಯಾಃ
ಸಂಭಾವಿತಾಃ, ಗಾಯತ್ರೈ ಸ್ಥಿಗನುಷ್ಠುಬ್ಧುಹತೀ ಪಂಕ್ತಿಸ್ತ್ರಿಪ್ಪುಬ್ಧುಗತೀ ಚೇತಿ ಚ್ಯಂದೋವಿ-
ಶೇಷಾಸ್ತತ್ರ ಪ್ರಥಮಂ ಪಕ್ಷಮಾಹ—ತೇಜಃ ಲೋಕಾಂತೀ ರಾಜ್ಞಾಂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ವಾ ಬ್ರಹ್ಮ-
ವರ್ಚಸಂ ಶ್ರುತಾಧ್ಯಯನಸಂಪತ್ತಿಃ, ತದುಭಯಹೇತುತ್ವಾದ್ಧ್ಯಾಯತ್ರಾಸ್ತದ್ರೂಪತ್ವಮ್ | ಯ
(ಅ) ತೋ ಯಜಮಾನಸ್ತದುಭಯವಾನ್ವವತ್ತಿತ್ಯನೇಷಾವಾಪ್ಯಯೇಣ ಪ್ರಲುಗಶಸ್ತ್ರಂ ಗಾಯತ್ರೀ-
ಛಂದೋವಿಶೇಷಂ ಕುರ್ಯಾತ್ | ತಸ್ಯ ಗಾಯತ್ರಸ್ಯ ಪ್ರಲುಗಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪಮಾಶ್ರಲಾಯನೇನ ಪೂರ್ವ-
ವಟ್ಟೀ ಪಂಚಮಾಧ್ಯಾಯೇ ಅಭಿಹಿತಮ್—ವಾಯುರಗ್ರೇ ಗಾ ಯಜ್ಞಪ್ರೀರಿತಿ ಸಪ್ತಾನಾಂ ಪುರೋ-
ರುಚಾಂ ತಸ್ಯಾಸ್ತಸ್ಯಾ ಉಪರಿಷ್ಠಾತ್ಪ್ರಚಂ ತೃಚಂ ಶಂಸೇದ್ವಾಯವಾಯಾಹಿ ದರ್ಶತೇತಿ ಸಪ್ತ
ತೃಚಾಃ ”

ಮತುಗ್ರಹಭಕ್ಷಣಾನಂತರ ಹೋತ್ರವು ನಿವಿವ್ರದಗಳನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಿ ಪಠಿಸಬೇಕಾದ ಅಜ್ಞಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳನ್ನು
ತಿಳಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ವೈಶ್ವದೇವಗ್ರಹಣಾನಂತರ ಹೋತ್ರವು ಪಠಿಸಬೇಕಾದ ಪ್ರಲುಗ ಎಂಬ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರವನ್ನು ನಾನಾನೇದ
ಶಾಖೆಗಳ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ನಾನಾ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಎಂದರೆ ಗಾಯತ್ರೀ, ಉಷ್ಣಿಕ್, ಅನುಷ್ಠುಪ್, ಬ್ರಹ್ಮತೀ ಪಂಕ್ತಿ, ತ್ರಿಪ್ಪುಪ್
ಜಗತ್ ಎಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಬುಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವರು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಕ್ರಮವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ಪ್ರಲುಗ
ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವಾಗ ಗಾಯತ್ರೀಛಂದಸ್ಸಿನ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು. ಏಕೆಂದರೆ
ಗಾಯತ್ರೀಬುಕ್ಕುಗಳ ಪಠನಂದಿಂ ಗಾಯತ್ರೀ ಪುರೋಹಿತನಾದ ತೇಜಸ್ಸು ಅಥವಾ ಲೋಕಾಂತಿಯೂ, ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸು ಅಥವಾ
ಶ್ರುತಾಧ್ಯಯನಸಂಪತ್ತಿಯೂ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವವು. ಈ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಲುಗಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಗಾಯತ್ರೀಛಂದಸ್ಸಿನ ಬುಕ್ಕು
ಗಳಿಂದಲೇ ಪಠಿಸಬೇಕು. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಅಶ್ವಲಾಯನರು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿರುವರು—ವಾಯುರಗ್ರೇ ಗಾ ಯಜ್ಞ-
ಪ್ರೀರಿತಿ ಸಪ್ತಾನಾಂ ಪುರೋರುಚಾಂ ತಸ್ಯಾಸ್ತಸ್ಯಾ ಉಪರಿಷ್ಠಾತ್ಪ್ರಚಂ ತೃಚಂ ಶಂಸೇದ್ವಾಯವಾಯಾಹಿ
ದರ್ಶತೇತಿ ಸಪ್ತ ತೃಚಾಃ ಎಂದು

ಔಷ್ಣಿಹಂ ಪ್ರಲುಗಂ ಕುರ್ಯಾದಿತ್ಯಾಹುರಾಯುವಾ ಉಷ್ಣಿಗಾ-
ಯುಷ್ಣಾನ್ವವತೀತ್ಯಾನುಷ್ಣಭಂ ಪ್ರಲುಗಂ ಕುರ್ಯಾದಿತ್ಯಾಹುಃ
ಕ್ಷತ್ರಂ ವಾ ಅನುಷ್ಣಪ್ಪಕ್ಷತ್ರಸ್ಯಾಃಽಽಪ್ಪಾ ಇತಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣತಂ ಪ್ರಲುಗಂ
ಕುರ್ಯಾದಿತ್ಯಾಹುಃ ಶ್ರೀವೈ ಬ್ರಹ್ಮತೀ ಶ್ರೀಮಾನುಷ್ಣವತೀತಿ ಪಾಂಕ್ತಂ
ಪ್ರಲುಗಂ ಕುರ್ಯಾದಿತ್ಯಾಹುರನ್ವಂ ವೈ ಪಂಕ್ತಿರನ್ವನಾನುಷ್ಣವತೀತಿ
ತ್ರೈಷ್ಣಭಂ ಪ್ರಲುಗಂ ಕುರ್ಯಾದಿತ್ಯಾಹುರ್ಜಾಗತಾ ವೈ ಪಶವಃ
ಪಶುವಾನುಷ್ಣವತೀತಿ ||

ದ್ವಿತೀಯಾದಿಪಕ್ಷಾನಾಹ—ಕ್ಷತ್ರಬಲಮನ್ಯಕ್ ಪೂರ್ವವದ್ವ್ಯಾಪ್ತೀಯಮ್ ||

ಇತರ ಭಂದಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಪ್ರಲುಗಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಪಡಿಸಿದಲ್ಲಿ ಲಭಿಸುವ ನಾನಾವಿಧ ಫಲಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸು
ವರು. ಉಷ್ಣಿಕ್ ಛಂದಸ್ಸು ಅಯುಷ್ಣನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಪ್ರಲುಗಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಉಷ್ಣಿಕ್ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ
ಪಡಿಸಿದಲ್ಲಿ ಅಯುಷ್ಣವೃದ್ಧಿಯಾಗುವುದು ಅದರಂತೆಯೇ ಅನುಷ್ಣಪ್ ಛಂದಸ್ಸು ವೀರ್ಯ ಅಥವಾ ಬಲದ ಸಂಕೇತವು. ಆದ್ದ
ರಿಂದ ಅನುಷ್ಣಪ್ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಮಂತ್ರಗಳ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ವೀರ್ಯ ಅಥವಾ ಬಲವು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವುದು ; ಬೃಹತೀಛಂದಸ್ಸು
ಶ್ರೀ ಅಥವಾ ಸಂಪತ್ತಿನ ಸಂಕೇತವು ಬೃಹತೀಛಂದಸ್ಸಿನ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಸಂಪತ್ತು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವುದು ಹಾಗೆಯೇ ಅನ್ನ
ಅಥವಾ ಆಹಾರದ ಸಂಕೇತವಾದ ಪಂಕ್ತಿಶ್ಲಂಧಸ್ಸಿನ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಅನ್ನಾ ದ್ಯಾಹಾರಾಭಿವೃದ್ಧಿಯುಂಟಾಗುವುದು. ತ್ರಿಷ್ಣಪ್
ಛಂದಸ್ಸು ವೀರ್ಯ ಅಥವಾ ಬಲದ (ಪರಾಕ್ರಮ) ಸಂಕೇತವು. ಈ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ವೀರ್ಯವೃದ್ಧಿಯಾಗುವುದು
ಮತ್ತು ಪಶುಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಜಗತೀಛಂದಸ್ಸಿನ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಪಶುಸಂಪತ್ತು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗುವುದು.

ತದಂ ಗಾಯತ್ರವೇವ ಕುರ್ಯಾದ್ಬ್ರಹ್ಮ ವೈ ಗಾಯತ್ರೀ ಬ್ರಹ್ಮ್ಯ-

ತದಹರ್ಬ್ರಹ್ಮಣೈವ ತದ್ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ ||

ವಿವಂ ನಾನಾವಿಧಬ್ರಾಹ್ಮಣಸಿದ್ಧಾನಿ ಮತಾನ್ಯುಪನ್ಯಸ್ಯ ತೇಷು ಶ್ರಘಮಂ ಸ್ವತೀಯಶ್ಚೇನ
ಸ್ವೀಕರೋತಿ—ತದಂ ತೇಷಾಂ ತು ಸಷ್ಟಾನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಯಶ್ಚೈವಮುಪನ್ಯಸ್ಯಂತಂ ಗಾಯತ್ರಂ
ತದೇವಾಸ್ತಿಸ್ತಹಾವ್ರತೇ ಕುರ್ಯಾತ್ | ಗಾಯತ್ರಾಃ ಬ್ರಹ್ಮಶ್ಚಂ ಪೂರ್ವಮೇವೋಕ್ತಮ್ | ಅಸ್ಯ
ಚಾದ್ಯೋ ಬ್ರಹ್ಮಶ್ಚಂ ಪಶ್ಚಿಮೇತುತ್ಯಾದವಗಂತವ್ಯಮ್ | ತನ್ನಾಯತ್ರ ಪ್ರಲುಗರೂಪೇಣ
ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ತನ್ನಹಾವ್ರತರೂಪಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಪಾಪೋತಿ ||

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಎಳುವಿಧಭಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಗಾಯತ್ರೀಛಂದಸ್ಸಿನ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಲಭಿಸುವ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ
ವರು. ಈ ಛಂದಸ್ಸನ್ನೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಮಹಾವ್ರತದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಗಾಯತ್ರೀಛಂದಸ್ಸು ತೇಜಸ್ಸನ್ನೂ

ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸನ್ನೂ ವೃದ್ಧಿಮಾಡುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಗಾಯತ್ರೀಭಂದಸ್ಸಿನ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಪ್ರಲುಗರಸ್ತ್ರವನ್ನು ಮಹಾವ್ರತದಲ್ಲೆ ಪಠಿಸಿದರೆ ಅದರಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದು.

ತದು ಮಧುಚ್ಚಂದಸಂ ||

ದಾಶತಯ್ಯಾಂ ಗಾಯತ್ರೀಭಂದಸ್ಸಾನಾಂ ಬಹೂನಾಂ ವಿದ್ಯಮಾನತ್ವಾತ್ತದ್ವಿಶೇಷಂ ದರ್ಶಯತಿ—
ತದಪಿ ಗಾಯತ್ರೀಭಂದಸ್ಸಂ ಪಠುಗಂ ಮಧುಚ್ಚಂದೋನಾಮ್ನು ಋಷೇಃ ಸಂಬಂಧಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಮ್ |
ತೇನರ್ಷಿಣಾ ದೃಷ್ಟಂ “ ವಾಯುವಾಯಾಹಿ ” (ಋ-ಸಂ- ಮಂ-೧-೧-೧-ಋ.೧.) ಇತ್ಯಾದಿಕಂ
ಯನ್ಮಂತ್ರಜಾತಂ ತದಿತ್ಯರ್ಥಃ |

ಈ ಪ್ರಲುಗರಸ್ತ್ರವನ್ನು ಮಧುಚ್ಚಂದಮುಷಿದೃಷ್ಟವಾದ ಗಾಯತ್ರೀಭಂದಸ್ಸಿನ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದಲೇ ಪಠಿಸಬೇಕು. ಆ ಸೂಕ್ತವು ಯಾವುದೆಂದರೆ ವಾಯುವಾಯಾಹಿ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧-೧) ಎಂಬುವುದೇ ಆ ಮಂತ್ರವು.

**ಮಧು ಹ ಸ್ಮ ವಾ ಋಷಿಭ್ಯೋ ಮಧುಚ್ಚಂದಾಶ್ಚಂದತಿ ತನ್ನಧುಚ್ಚಂದ-
ಸೋ ಮಧುಚ್ಚಂದಸ್ತ್ವಂ ||**

ಋಷೇರ್ನಾಮ ನಿರ್ವಕ್ತೃಯೋಽಯಂ ಮಧುಚ್ಚಂದೋನಾಮಕ ಋಷಿಃ ಸೋಽಯಂ-
ಮಿತರೇಭ್ಯ ಋಷಿಭ್ಯೋ ಮಧು ಚ್ಚಂದತಿ ಮಧುರಂ ಭೋಗ್ಯಂ ಸಂಪಾದಯತುಮಿಚ್ಛತಿ |
ಹ ಸ್ಮ ವಾ ಇತಿ ನಿಪಾತತ್ರಯಸಮೂಹ ಐತಿಹ್ಯಾರ್ಥಃ | ಯಸ್ಮಾದಯಂ ಮಧ್ವಿಚ್ಛತಿ ತಸ್ಮಾದಸ್ಯ
ತನ್ನಾಮ ಸಂಪನ್ನಮ್ ||

ವಾಯುವಾಯಾಹಿ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಮಧುಚ್ಚಂದನಾಮಕ ಋಷಿಯು ದ್ರಷ್ಟವು. ಈ ಋಷಿಗೆ ಮಧುವು ಇಷ್ಟವಾದ್ದರಿಂದ ಮಧುಚ್ಛಂದಮುಷಿಯೆಂದು ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

**ಅಥೋ ಆನ್ನಂ ವೈ ಮಧು ಸರ್ವಂ ವೈ ಮಧು ಸರ್ವೇ ವೈ ಕಾಮಾ ಮಧು
ತದ್ಯನ್ನಾಧುಚ್ಚಂದಸಂ ಶಂಸತಿ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಕಾಮಾನಾಮನರುಧ್ಯೈ ||**

ಋಷಿಸಂಬಂಧೇನ ಶಸ್ತ್ರಂ ಪ್ರಶಸ್ಯ ಫಲಸಂಬಂಧೇನಾಪಿ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ಮಾಕ್ಷಿಕವಾಣೀ
ಮಧುಶಲ್ಬಸ್ತನ್ನಿಷ್ಠ ಪ್ರಿಯತ್ನಂ ಲಕ್ಷಯತಿ | ಅನ್ನಸ್ಯ ಪ್ರಿಯತ್ನಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮ್ | ಯಸ್ಮಾತ್ತ್ರಿಯಂ-
ತ್ವೇನ ಸರ್ವೇಷು ಕಾಮಾ ಮಧುರೂಪಾಸ್ತಸ್ಮಾತ್ಕಾರಣಾನ್ನಧುತ್ವಸಾಮಾನ್ಯಾಧುಚ್ಛಂದಸಂ
ಶಂಸತಿತಿ ಯದಸ್ತಿ ತತ್ಸರ್ವಕಾಮಪ್ರಾಪ್ತೃ ಸಂಪದ್ಯತೇ ||

ಈ ಸೂಕ್ತದ ದ್ರಷ್ಟವಾದ ಋಷಿಯನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡಿ ಈಗ ಸೂಕ್ತದ ಫಲವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವರು. ಅನ್ನವು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಪ್ರಿಯವಾಗಿರುವುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಆದರೆಂತೆ ವಸ್ತುವು (ಬಟ್ಟಿಯು) ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಬೇಕಾದ

ವಸ್ತುವು. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಬೇಕಾದ ವಸ್ತುಗಳು ಪ್ರಿಯವಾದ ವಸ್ತುಗಳು. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಪ್ರಿಯವಾದ್ದರಿಂದ ರುಚಿಕರವಾದ ಮಧುವಿನಂತೆ ಅವೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವವು. ಅದರಂತೆ ಈ ಮಹಿಯ ಸೂತ್ರಗಳು ಪಠಪೂಜನವೆಂಬ ಬೇಕಾದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪೂರೈಸುವುದರಿಂದ ಈ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಈ ಮಹಿಯ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೇ ಮಾರ್ಗಚ್ಯುಂದಸಂ ಸೂತ್ರಂ ಎಂದು ಕರೆಯುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿದೆ.

ಸರ್ವಾನ್ಯಾಮಾನವರುಂಧೇ ಯ ಏವಂ ವೇದ |

ಮಾಧುಚ್ಯಂದಸವೇದನಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ—

ಈ ಮಾರ್ಗಚ್ಯುಂದಸಸೂತ್ರವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವ ಪುರುಷನು ತಾನು ಬಯಸುವ ಸಮಸ್ತ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಪಡೆದು ಸುಖಿಸುವನು.

ತದ್ವೈಕಾಹಿಕಂ ರೂಪಸಮೃದ್ಧಂ ಬಹು ನಾ ಏತಸ್ಮಿನ್ನಹನಿ ಕಿಂಚಿ
ಕಿಂಚಿ ವಾರಣಂ ಕ್ರಿಯತೇ ಶಾಂತ್ಯಾ ಏವ ಶಾಂತಿರ್ನೈ ಪ್ರತಿಷ್ಠೈ
ಕಾಹಃ ಶಾಂತ್ಯಾಮೇವ ತತ್ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಯಾಮಂತತಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಂತಿ ||

ಪುನಃ ಪ್ರಕಾರಾಂತರೇಣ ಶಸ್ತ್ರಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ತದು ತದಪಿ ಯಥೋಕ್ತಂ ಗಾಯತ್ರಂ ಪ್ರಲುಗಮೈಕಾಹಿಕಮೇಕಾಹೇ ಪ್ರಕೃತಿಭೂತೇಽಗ್ನಿಸ್ತೋಮೇ ನಿಷ್ಪನ್ನಂ ತದೇವ ವಿಕ್ರಜಿಡ್-ದ್ವಾರೇಣಾಸ್ತಿಸ್ತಹಾವ್ರತೇ ಪ್ರಾಮಂತತ ಏಕಾಹಿಕತ್ವಾದೇತದ್ರೂಪಸಮೃದ್ಧಮ್ | ಪ್ರಕೃತಿರೂಪೇ ಹ್ಯೇಕಾಹೇ ಕೃತ್ಸ್ಮಸ್ಯಾನುಷ್ಠೇಯಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಚನಪ್ರಾಪ್ತಿಕತ್ವಾದವಿಸ್ಮರಣೇನ ಸರ್ವಮನುಷ್ಯಾಕುಂ ಶಕ್ಯಂ | ಸೇಯಂ ರೂಪಸಮೃದ್ಧಿಃ | ನ ಚ ಕಿಮನೇನೈಕಾಹಿಕತ್ವೇನೇತಿ ಶಂಕನೀಯಮ್ | ತಸ್ಯಾನಿಷ್ಟಶಮನಾರ್ಥತ್ವಾತ್ | ಏತಸ್ಮಿನ್ನಹಾವ್ರತಾಪ್ಯೇತದನಿ ವಾರಣಂ ಶಿಷ್ಯೈರ್ನಿವಾರಣೇಯಂ ವರ್ಜನೀಯಂ ಕಿಮಪಿ ಬಹುವಿಧಂ ದಾಸೀವತ್ಪ್ರಬಟುಮೈಥುನಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಪುಂಕ್ಷಲೀಸಂಪ್ರವಾದಾ-ದಿಕಂ ಕ್ರಿಯತೇತತ್ಸಸ್ಯ ಶಾಂತ್ಯಾರ್ಥಮೇವ ಸರೂಪಸಮೃದ್ಧಸ್ಯೈಕಾಹಿಕಸ್ಯ ಪ್ರಲುಗಂಶನಮ್ | ಏಕಾಹಸ್ಯ ತು ಸರ್ವವಿಕ್ರತಿಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಕತ್ವಾಚ್ಯಾಂತಿಹೇತುತ್ವಮುಪಪನ್ನಮ್ | ಅತೋ ಯಜ್-ಮಾನಾ ಅಪಂತತಃ ಸಂವತ್ಸರಸತ್ಪ್ರಸ್ಯಾವಸಾನ ಉಪಾಂತ್ಯೇಽಸ್ತಿಸ್ತದನಿ ತತ್ತೇನ ಶಸ್ತ್ರಪಾಶೇನ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾರೂಪಾಯಾಮನಿಷ್ಪಶಾಂತ್ಯಾಮೇವ ಪ್ರತಿಷ್ಠಂತಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ(ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಾ) ಭವಂತಿ |

ವೇದಿ ಹೇಳಿದ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರವನ್ನು ಪ್ರಕಾರಾಂತವಾಗಿ ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವರು. ಗಾಯತ್ರೀಛಂದಸ್ಸಿನ ಮಕ್ಕಳು ಗಂಧದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರಲೂಕವನ್ನು ಏಕಾಹವೆಂಬ ಪ್ರಕೃತಿಭೂತವಾದ ಅಗ್ನಿಹೋಮದಲ್ಲಿ ರೂಪಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವುದಾಗಿರುವುದು. ಏಕಾಹ ಎಂದರೆ ಒಂದು ದಿನದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿ ಮುಗಿಸಬೇಕಾದ ಯಾಗವು ಪ್ರಕೃತಿರೂಪವಾದ್ದರಿಂದ ಇದರಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಎಲ್ಲಾ ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಿ ಮುಗಿಸುವುದು ಸಾಧ್ಯವು ಇವೆ ರೂಪಸಮೃದ್ಧಿಯು ಒಂದು ದಿನದ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಮಾಡುವ ಯಾಗ (ಏಕಾಹ) ದಿಂದ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನವೆಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು. ಈ ಏಕಾಹದಿಂದ ಅನಿಷ್ಟವಿಲ್ಲವು

ನಿವಾರಣೆಯಾಗಿ ಶಾಂತಿಯು ಲಭಿಸುವುದು. ಶಾಂತ್ಯರ್ಥಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಮತ್ತು ರೂಪಸಮೃದ್ಧಿಗಾಗಿಯೇ ಏಕಾಹದಲ್ಲಿ ಪ್ರಬಲಗ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಏಕಾಹವು ಶಾಂತಿಗೆ ಕಾರಣಭೂತವಾಗಿರುವುದು ಆದ್ದರಿಂದ ಯಜಮಾನನು ಸತ್ತಯಾಗದ ಕೊನೆಯ ದಿನದ ಹಿಂದಿನ ದಿನವಲ್ಲ ಈ ಏಕಾಹವನ್ನು ನಾಶಿ ಶಸ್ತ್ರಪಠನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಶಾಂತಿಯನ್ನೇ ಪಡೆಯುವರು.

**ಪ್ರತಿಷ್ಠತಿ ಯ ಏವಂ ವೇದ ಯೇಷಾಂ ಚೈವಂ ವಿದ್ವಾನೇತದ್ಧೋತಾ
ಶಂಸತಿ**

ಅಸ್ಯ ಶಸ್ತ್ರಸ್ಯ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಹೇತು (ತ್ವ) ವೇದನಂ ತತ್ಪೂರ್ವಕಾನುಷ್ಠಾನಂ (ಚ) ಪ್ರಶಂಸತಿ—
ಯೇಷಾಂ ಸತ್ರಿಣಾಮರ್ಥ ಏವಮುಕ್ತಪ್ರಕಾರೇಣ ಶಸ್ತ್ರಮಹಿಮಾನಂ ವಿದ್ವಾನ್ ಹೋತೃತಚ್ಚೈವಂ
ಶಂಸತಿ ತೇಷು ಸತ್ರಿಣಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಂತೀತಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಮ್ ||

ಈ ವಿಷಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಿಳಿದಿರುವ ವಿದ್ವಾಂಸನಾದ ಯಾವ ಹೋತೃವು ಈ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಪಠಿಸುವನೋ ಅವನು ಅಷ್ಟ ಪಂಹಾರವನ್ನೂ ಶಾಂತಿಯನ್ನೂ ಪಡೆಯುವನು.

— — —
English Translation
— — —

I. Some say : Let him take a Gayatri hymn for the Pra-uga, Verily Gayatri is brightness and glory of countenance, and thus the sacrificer becomes bright and glorious.

2. Others say : ' Let him take a Ushnih hymn for the Pra-uga. Verily Ushnih is life, and thus the sacrificer has a long life.'

Others say : ' Let him take an Anushtubh hymn for the Pra-uga. Verily Anushtubh is valour, and it serves for obtaining valour. '

Others say : ' Let him take a Brihati hymn for the Pra-uga. Verily, Brihati is fortune, and thus the sacrificer becomes fortunate.'

Others say : Let him take a Pankti hymn for the Pra-uga. Verily, Pankti is food, and thus the sacrificer becomes rich in food.'

Others say : ' Let him take a Trishtubh hymn for the Pra-uga. Verily, Trishtubh is strength, and thus the sacrificer becomes strong.'

Others say : ' Let him take a Gagati hymn for the Pra-uga. Verily cattle is Gagati-like, and thus the sacrificer becomes rich in cattle.'

3. But we say : ' Let him take a Gayatri hymn only. Verily, Gayatri is Brahman, and that day (the mahavrata) is (for the attainment of) Brahman. Thus he obtains Brahmau by means of Brāhman.

4. ' And it must be a Gayatri hymn by Madhukkhandas,

5. ' For Madhukkandas is called Madhukkhandas, because he wishes (khandati) for honey (Madhu) for the Rishis.

6. ' Now food verily is honey, all is honey, all desires are honey, and thus if he recites the hymn of Madhukkhandas, it serves for the attainment of all desires.

7. ' He who knows this, obtains all desires. '

This (Gayatri pra-uga), according to the one-day (ekaha) ceremonial is perfect in form. On that day (the mahavrata) much is done now and then which has to be hidden, and has to be atoned for (by recitation of hymns). Atonement (santi) is rest, the one-day sacrifice. Therefore at the end of the year (on the last day but one of the sacrifice that lasts a whole year) the sacrificers rest on this atonement as their rest.

8. He who knows this rests firm, and they also for whom a Hotri priest who knows this, recites this hymn.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ನೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ಐತರೇಯಬ್ರಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕೇ
ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯೇ ತ್ವತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತವಾದ ಮಾಧವೀಯ ನೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಕಾಂಡಭಾಷ್ಯದ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕದ
ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು ||

ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕೇ ಪ್ರಥಮೋಽಧ್ಯಾಯೇ ಚತುರ್ಥಃ ಖಂಡಃ

ಮೊದಲನೆಯ ಅರಣ್ಯಕದ ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಖಂಡವು.

ವಾಯನಾಯಾಹಿ ದರ್ಶತೇನೇ ಸೋಮಾ ಅರಂಕೃತಾ ಇತ್ಯೇತದ್ವಾ

ಅಹರರಂ ಯಜಮಾನಾಯ ಚ ದೇವೇಭ್ಯಶ್ಚ ||

ಅಸ್ಮಿನ್ ಪ್ರಲುಗಶಸ್ತ್ರೇ ಯೇ ಸಪ್ತ ಕೃತಾಸ್ತೇಷಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಪ್ರಥಮತ್ವಚಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಾರ್ಥೇ ಯೋಽಯನುರಮಿತಿ ಶಬ್ದಸ್ತಸ್ಯ ತಾತ್ಪರ್ಯಂ ದರ್ಶಯತಿ—ದರ್ಶತ ದರ್ಶನೀಯ ಹೇ ನಾಯೋಽ- ಸ್ತಿಸ್ತಮಘಾಣ್ಯಗಚ್ಛ, ಇಮ ಐಂದ್ರವಾಯನಾದಿಗ್ರಹಗತಾ ಸೋಮಾ ಅರಮಲಂ ಸಂಪೂರ್ಣಾ ಯಥಾ ಭವಂತಿ ತಥಾ ಕೃತಾಃ ಸಂಪಾದಿತಾಃ ಇತ್ಯೇವಂ ಮಂತ್ರೇಽಭಿಧೀಯತೇ | ಯಸ್ಮಾದೇತನ್ಮು- ಹಾವ್ರತಾಖ್ಯಮಹೋ ಯ (ಹರ್ಯ) ಜಮಾನಾಯ ಚ ದೇವೇಭ್ಯಶ್ಚಾರಂ ಸೋಮಂ ಪಾತುಮಲಂ ತಸ್ಮಾದ್ಯುಕ್ತೋ ಮಂತ್ರೇಽರಮಿತಿ ಶಬ್ದಃ ||

ಈ ಪ್ರಲುಗಶಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಏಳು ತೃಚ (3 ಮಕ್ಕುಗಳ) ಇರುವವಷ್ಟೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೇ ತೃಚದ ಪ್ರಥಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಅರಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು. ದರ್ಶತ ದರ್ಶನೀಯನಾದ (ಆರ್ಕರ್ಷಣವುಳ್ಳ) ಹೇ ನಾಯೋ ಎಂದೇ ವಾಯುದೇವನೇ, ಇಮೇ ಈ ಐಂದ್ರವಾಯನಾದಿಗ್ರಹಪಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವ ಸೋಮಾಃ ಸೋಮರಸಗಳು ಅರಂ (ಅಲಂ-ಸಾಕಾಗುವಷ್ಟು) ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅಥವಾ ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಕೃತಾಃ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಇದು ಮಂತ್ರಾರ್ಥವು. ಮಹಾವ್ರತವೆಂಬ ಈ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನಿಗೂ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಪಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗುವಷ್ಟು ಎಂದರೆ ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಸೋಮರಸಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಮಂತ್ರಾಭಿಪ್ರಾಯವು. ಸೋಮರಸವು ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಅರಂ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿದೆ.

ಅರಂ ಹಾಸ್ಮಾ ಏತದಹರ್ಭವತಿ ಯ ಏವಂ ವೇದ ಯೇಷಾ ಚೈವಂ

ವಿದ್ವಾನೇತದ್ಧೋತಾ ಶಂಸತಿ ||

ಸಂಪೂರ್ಣವೇದನತತ್ಪೂರ್ವಕಾನುಷ್ಠಾನೇ ಪೂರ್ವಮ್ ಪ್ರಶಂಸತಿ—

ಈ ಸೋಮರಸಗಳು ಈ ದಿವಸವೇ ನಿಮಗಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದು ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವನೂ ಅಥವಾ ಯಾರಿಗಾಗಿ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದು ಪಠಿಸುವನೋ ಆ ಹೋತೃವು ವಾಯುದೇವತೆಯನ್ನು ಅಪ್ಪಾನಮಾಡುವನು.

ಇಂದ್ರವಾಯೂ ಇಮೇ ಸುತಾ ಆಯಾತಮುಪನಿಷ್ಯತಮಿತಿ ಯದ್ವೈ
ನಿಷ್ಯತಂ ತತ್ಸಂಸ್ಕೃತಂ ||

ದ್ವಿತೀಯಸ್ಯ ತೃತೀಯಾಂಶಮಾಯಾಮೃಚಿ ಮಧ್ಯಮಪಾದೇ ನಿಷ್ಯತಶಬ್ದಂ ವ್ಯಾಚಷ್ಟೇ—
ಹೇ ಇಂದ್ರವಾಯೂ ಇಮೇ ಸೋಮಾ ಭವದರ್ಥಮಭಿಷುತಾಸ್ತಸ್ಮಾದುಪನಿಷ್ಯತಮಿಮಂ ಸೋಮಂ
ಪ್ರತಿ ಯುವಾನಾಗಚ್ಛತಮಿತ್ಯಸ್ಮಾದೇ ನಿಷ್ಯತಮಿತಿ ಯತ್ರದಮಸ್ತಿ ತನ್ನದಂ ಸಂಸ್ಕೃತಮಿತ್ಯ-
ಮುಮರ್ಥಮಾಹ ||

ಇಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಯತಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಂಸ್ಕೃತಂ, ಸಂಸ್ಕಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಎಂದರ್ಥವು. ಎಲೈ
ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ವಾಯುವೇನತೆಗಳೇ ಈ ಸೋಮರಸಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹುಂಡಿ ನಿಮಗಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅವು
ಗಳನ್ನು ಪಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇಲ್ಲಿಗೆ ದಯಮಾಡಿ.

ಆ ಹಾಸ್ಯೇಂದ್ರವಾಯೂ ಸಂಸ್ಕೃತಂ ಗಚ್ಛತೋ ಯ ಏವಂ ವೇದ
ಯೇಷಾಂ ಚೈವಂ ವಿದ್ವಾನೇತದ್ಧೋತಾ ಶಂಸತಿ ||

ವೇದವಾನುಷ್ಠಾನೇ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ಅಸ್ಯೈವಾಭಿಜ್ಞಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿನಂ ಸಂಸ್ಕಾರಯುಕ್ತಂ
ಸೋಮಮಿಂದ್ರವಾಯೂ ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಖಲು ಪ್ರಾಪ್ನುತೇ ||

ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ವಾಯುವೇನತೆಗಳಿಗಾಗಿ ಸೋಮರಸವು ಸಂಸ್ಕಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲ್ಪಿರುವ ವಿಷಯ
ವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ ಹೋತ್ರವಾಗಲಿ, ಹೋತ್ರವು ಪಠಿಸುವ ಯಜಮಾನನಾಗಲಿ ಈ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವಾಗ ಈ ಇಂದ್ರ
ವಾಯುಗಳು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಸೋಮವಾನಮಾಡಲು ಬರುತ್ತಾರೆ.

ಮಿತ್ರಂ ಹುವೇ ಪೂತದಕ್ಷಂ ಧಿಯಂ ಘೃತಾಚೀಂ ಸಾಧಂತೇತಿ ವಾಗ್ವೈ
ಧೀರ್ಘೃತಾಚೀ ||

ತೃತೀಯಸ್ಯ ತೃತೀಯ ಪ್ರಥಮಾಯಾಮೃಚಿ ತೃತೀಯಪಾದಂ ವ್ಯಾಚಷ್ಟೇ—ಪೂತೇಷು
ಶುದ್ಧೇಷು ದಕ್ಷಂ ಕುಶಲಂ ಮಿತ್ರಂ ಹುವ ಆಹ್ವಯಾಮಿ | ಕೀದೃಶಂ ಮಿತ್ರಮ್—ಧಿಯಂ
ಘೃತಾಚೀಂ ಸಾಧಯಂತಂ (ಸಾಧಂತಾಂ) ಧಿಯಂ ಧ್ಯಾನಯೋಗ್ಯಂ ಘೃತಾಚೀ (ಚೀಂ) ಕ್ಷರಣೋ-
ಪೇತಂ ದ್ರವ್ಯಮಾಚ್ಯೋದಕಾದಿಕಂ ಪ್ರಾಪಯಂತಮ್ | ಮಂತ್ರರೂಪಾಂ ವಾ ವಾಚಂ ಸಂಪಾದ-
ಯಂತಮ್ | ಸಾಧಯಂತಾಮಿ ದ್ವಿವಚನಂ ನಾ | ವರುಣಂ ವೇದಿ ದ್ವಿತೀಯಪಾದೇ ವರುಣ-
ಸ್ಯಾಪಿ ಪ್ರಕೃತತ್ವೇನೋಭಯೋವಿರ್ಷಣತ್ಯಾತ್ | ಇತ್ಯೇತಸ್ಮಿಂಸ್ತೃತೀಯಪಾದೇ ಧೀರ್ಘೃತಾ-
ಚೀತ್ಯನೇನ ಪದಪ್ರಯೇನ ವಾಗೇವ ವಿವಕ್ಷಿತಾ |

ಶುದ್ಧಿಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕುಶಲನಾದ ಮಿತ್ರನೆಂಬ ದೇವತೆಯನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ಈ ಮಿತ್ರನು ಧ್ಯಾನ ಯೋಗ್ಯನಾದ ಆಜ್ಞ ಮೊದಲಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿಸುವವನು. ಇಲ್ಲಿ ಆಜ್ಞಾದ್ರವ್ಯಗಳು ಎಂದರೆ ಮಂತ್ರರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳು. ಇಲ್ಲಿ ಸಾಧಯಂತಾ (ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುವವರು) ಎಂದು ದ್ವಿವಚನವಿರುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಮುಂದಿನ ಪಾದದಲ್ಲಿ ವರುಣಂ ಎಂಬ ಪದವಿರುವುದು ತಿಳಿಸುವುದು. ಘೃತಾಚೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು (ವಾಗೇವ) ಮಂತ್ರರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು.

**ನಾಚಿವೇನಾಸ್ತಿದ್ಧಧಾತಿ ಯ ಏವಂ ವೇದ ಯೇಷಾಂ ಚೈವಂ
ವಿದ್ವಾನೇತದ್ಧೋತಾ ಶಂಸತಿ ||**

ವೇದನಂ ಶಂಸನಂ ಚ ಶಂಸತಿ—ಶಕ್ತೇನ ವೇದನೇನ ಚ ಶಂಸತಿನೇನ ||

ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ ಯಜಮಾನನಾಗಲಿ, ಅವನಿಗಾಗಿ ಪಠಿಸುವ ಹೋತ್ರವಾಗಲಿ ಮಂತ್ರರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕುಶಲತೆಯನ್ನು ಪಡೆಯುವರು.

ಅಶ್ವಿನಾ ಯಜ್ವರೀರಿಷ ಇತ್ಯನ್ನಂ ನಾ ಇಷೋಽನ್ನಾದ್ಯಸ್ಯಾವರುಭ್ಯೈ ||

ಚತುರ್ಥಸ್ಯ ತೈಚಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಪಾದಂ ವ್ಯಾಚಕ್ಷೇ—ಹೇಽಶ್ವಿನೌ ಯಜ್ವರೀಯೋಗ-
ನಿಷ್ಪಾದಕಾ ಇಷೋ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ಯನ್ನಾನಿ ಸ್ವೀಕುರುತಮಿತ್ಯಾಧ್ಯಾಹಾರಃ | ಯದ್ವಾ
ಋಚೋಽಂತಿಮೇನ ಚನಸ್ಯತಮಿತಿ ಪದೇನ ಸಂಬಂಧಃ | ಭಕ್ಷಯತಮಿತಿ ತಸ್ಯಾರ್ಥಃ | ಅತ್ರ
ಯದಿದಮಿಷ ಇತಿ ಪದಂ ತಸ್ಯಾನ್ನಮೇವಾಘೋಽತೋನ್ನಪ್ರಾಪ್ತೈರ್ಥಮಿದಂ ಭವತಿ ||

ನಾಲ್ಕನೇ ಋಕ್ವಿನ ಪ್ರಥಮಪಾದವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆಗಳೇ, ಯಜ್ವರೀ—
ಯಾಗನಿಷ್ಪಾದಕವಾದ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಲ್ಪಡುವ ಇಷಃ—ಅನ್ನರೂಪವಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ
ಅಥವಾ ಕೊನೆಯಪಾದದಲ್ಲಿರುವ ಚನಸ್ಯಂತಂ ಎಂಬ ಪದದೊಡನೆ ಅನ್ವಯಮಾಡಬಹುದು. ಅನ್ನವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಿ ಎಂದರ್ಥವು.
ಇಲ್ಲಿ ಇಷಃ ಎಂಬ ಪದವು ಅನ್ನನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಋಕ್ವಿನ ಪಠನವು ಅನ್ನಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟು
ಮಾಡುವುದು.

ಆಯಾತಂ ರುದ್ರವರ್ತನೀ ಇತಿ ||

ಐತಸ್ಯ ತೈಚಸ್ಯಾಂತಿಮಪಾದೋ ನಿಗದವ್ಯಾಖ್ಯಾತ ಇತ್ಯೇತದ್ಧರ್ತಯತಿ ಅತ್ರಾಯಾಶಾ-
ಮಿತ್ಯಾದಿಸಾದಂ ಪಠತಿ | ಅಶ್ವಾಶ್ವಿನೋರಾಗಮನಂ ಸ್ವಪ್ನಮೇವ ಪ್ರತೀಯಂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ರುದ್ರ-
ಸ್ಯೇವ ವರ್ತನಿಮಾಗೋ ಯಯೋರಶ್ವಿನೋಸ್ತೌ (ರುದ್ರ) ವರ್ತನೀ | ಯಥಾ ರುದ್ರಸ್ಯ ಜಗ-
ದೀಶ್ವರಸ್ಯ ಮಾಗೋ ನ ಕ್ಯಾಪಿ ಪ್ರತಿಬದ್ಯತೇ ತದ್ವದನಯೋರಪಿ | ಶಾದ್ಯಶಾ ಹೇಽಶ್ವಿನಾ-
ವಿತಾಸ್ವಿನ್ಮರಣ್ಯಾಗಚ್ಚತಮ್ ||

ಇಲ್ಲಿ ರುದ್ರವರ್ತನೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದವಿದೆ. ರುದ್ರಸ್ಯೇವ ವರ್ತನಿಮಾರ್ಗೋ ತಯೋರಶ್ಚಿನೋಸ್ತೌರುದ್ರವರ್ತನೀ ಜಗದೀಶ್ವರನಾದ ರುದ್ರನು ಸಂಚರಿಸುವ ಮಾರ್ಗವು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಟಕವಾಗಿರದೆ ಸುಗಮವಾಗಿರುವುದೋ ಅದರಂತೆ ನಿಷ್ಕಂಟಕವಾದ ಗಮನವುಳ್ಳವರೊಂದರ್ಥವು. ಇಂತಹ ಸುಗಮವಾದ ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನೀವು ಈ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಭೂಮಿಗೆ ದಯಮಾಡಿಸಿ (ಬನ್ನಿ) ಎಂದರ್ಥವು

**ಆ ಹಾಸ್ಯಾಶ್ವಿನೌ ಯಜ್ಞಂ ಗಚ್ಛೇತೋ ಯ ಏವಂ ವೇದ ಯೇಷಾಂ
ಚೈವಂ ವಿದ್ವಾನ್ವೇತದ್ಲೋತಾ ಶಂಸತಿ ||**

ವೇದನಂ ಪ್ರಕಂಸತಿ

ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ ಯಜಮಾನನ ಅಥವಾ ಅವನಿಗಾಗಿ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವ ವಿದ್ವಾಂಸನಾದ ಕೋತ್ಸೇವಿನ ಲಕ್ಷಾಂತನನ್ನು ಮನ್ನಿಸಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಯಜಮಾನನ ಯಜ್ಞಭೂಮಿಗೆ ಬರುತ್ತಾರೆ.

**ಇಂದ್ರಾಽಯಾಹಿ ಚಿತ್ರಭಾನವಿಂದ್ರಾಽಯಾಹಿ ಧಿಯೇಷಿತ ಇಂದ್ರಾಽ-
ಯಾಹಿ ತೂತುಜಾನ ಇತ್ಯಾಯಾಹ್ಯಾಯಾಹೀತಿ ಶಂಸತಿ ||**

ಸಂಚಮಸ್ಯ ಕ್ವಚಸ್ಯ ತಿಸ್ತಪ್ಪುಶು ಪ್ರಥಮಪಾದಾನಾಂ ತಾಸ್ತರ್ಯಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಹೇ ಚಿತ್ರಭಾನೋ ವಿಚಿತ್ರರಶ್ಮಿಯುಕ್ತೇಂದ್ರ ತ್ವಮಸ್ತಿಸ್ತರ್ಮುಣ್ಯಾಯಾಹಿ | ತದ್ಯಥಾ (ತಥಾ) ಹೇ ಇಂದ್ರ ಧಿಯಾ ಸ್ವಭುಷ್ಣೇಷಿತಃ ಪ್ರೇಷಿತಃ ಸನ್ನನುಗ್ರಹಪೂರ್ವಮಾಯಾಹಿ | ತಥಾ ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೂತುಜಾನಃ ಕೂಕ್ಸ್ರೂನ್ ಹಿಂಸನ್ನಾಯಾಹಿ | ಇತ್ಯೇತೇಷು ತ್ರಿಷು ಪಾದೇಷು ಪುನಃ ಪುನರಾಯಾಹಿ ಪಠನೇವ ಹೋತಾ ಶಂಸತಿತಿ ತೇನೇಂದ್ರಸ್ವರಯಾ ಸಮಾಗಚ್ಛತಿತತ್ಪ್ರಾಪ್ರಾಯಃ |

ಹೇ ಚಿತ್ರಭಾನೋ ಇಂದ್ರ—ವಿಚಿತ್ರರಶ್ಮಿಯುಕ್ತನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ ಆಯಾಹಿ—ಈ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಕ್ಕೆ ದಯಮಾಡು (ಬಾ) ಹೇ ಇಂದ್ರ— ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಧಿಯೇಷಿತಃ—ಸ್ವಭುದ್ವಿಯಿಂದ ಪ್ರೇರಿತನಾಗಿ (ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಬಲವಂತನಿದ್ದವೆ) ಆಯಾಹಿ—ದಯಮಾಡು. ಹೇ ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ತೂತುಜಾನಃ—ಕತ್ತುಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಮಾಡುತ್ತಾ ಆಯಾಹಿ—ನಮ್ಮಭೂಮಿಗೆ ದಯಮಾಡು ಎಂದು ಈ ಮಕ್ಕಳು ಅರ್ಥವು. ಇದನ್ನು ಹೋತ್ಸವ ಪಠಿಸುವನು ಇದ್ದ ಆಯಾಹಿ—ಎಂದು ಮೂರೂವರ್ತ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಬರಬೇಕೆಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ.

**ಆ ಹಾಸ್ಯೇಂದ್ರೋ ಗಚ್ಛತಿ ಯ ಏವಂ ವೇದ ಯೇಷಾಂ ಚೈವಂ
ವಿದ್ವಾನ್ವೇತದ್ಲೋತಾ ಶಂಸತಿ ||**

ವೇದನಂ ಪ್ರಕಂಸತಿ—ಅಗಚ್ಛತಿ ಹೇತ್ಯನ್ವಯಃ | ಸರ್ವಥೈವಾಽಽಗಚ್ಛತಿತತ್ಪ್ರಾಪ್ರಾಯಃ |
ಪೂರ್ವಸ್ಮಿನ್ಶ್ಚಿನೋವಾಕ್ಯೈಲಪ್ಯಾಗಚ್ಛತೋ ಹೇತ್ಯೇವಂ ಯೋಜನೀಯಮ್ ||

ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವ ವಿದ್ವಾಂಸನಾದ ಹೋತ್ಸವ ತನಗಾಗಿ ಅಥವಾ ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಿ ಈ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಯಜ್ಞಭೂಮಿಗೆ ಖಂಡಿತವಾಗಿ ಬಂದೇ ಬರುವನು.

ಓಮಾಸಶ್ಚರ್ಷಣೇಧೈತೋ ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಸ ಆಗತೇತಿ ||

ಸಷ್ಠ್ಯ ತೃಚಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಾರ್ಧಂ ಸ್ವಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇಣ ಪಶತಿ | ಹೇ ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ
ಅಸ್ಮಿನ್ಯಮರ್ಷಾಂಗಳ್ಚ ತ | ಕೀದೃಶಾಃ-ಅವಂತಿ ರಕ್ಷಂತೀತ್ಯೋಮಾಸಃ | ಚರ್ಷಣಯೋ ನುನುಷ್ಯಾ
ಯಜಮಾನಾಸ್ತಾನ್ದಾರಯಂತಿ ಪೋಷಯಂತೀತಿ ಚರ್ಷಣೇಧೈತಃ ||

ಆರಣ್ಯ ತೃಪದ ಪ್ರಥಮಾರ್ಧವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಓಮಾಸಃ—ರಕ್ಷಿಸುವವರೂ, ಚರ್ಷಣೇಧೈತಃ—
ನುನುಷ್ಯರನ್ನು ಧರಿಸಿ ಪೋಷಿಸುವವರೂ ಆದ ಹೇ ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಸಃ—ಎಲೈ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳೇ, ಆಗತ—ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ
ದಯಮಾಡಿಸಿ.

ಆ ಹಾಸ್ಯ ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಹವಂ ಗಚ್ಚಂತಿ ಯ ಏವಂ ವೇದ ಯೇಷಾಂ
ಚೈವಂ ನಿಧ್ವಾನೇತದ್ಧೋತಾ ಶಂಸತಿ||

ವೇದನಶಂಸನೇ ಪ್ರಶಂಸತಿ | ಹೂಯತೇತೇತಿ ಹವೋ ಯಜ್ಞಃ ||

ಈ ವಿಸಯವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವ ಹೋತೃವು ಈ ಮಂತ್ರವನ್ನು ತನಗಾಗಲಿ ಯಜಮಾನನಾಗಲಿ ಪಠಿಸದ್ದಿ
ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳ ಯಜಮಾನನ ಯಜ್ಞಘನವಿಗೆ ಬರುವರು.

ದಾಶ್ವಾಂಸೋ ದಾಶುಷಃ ಸುತಮಿತಿ ಯದಾಹ ದಮುಷೋ ದದುಷಃ
ಸುತಮಿತ್ಯೇವ ತದಾಹ |

ದ್ವಿತೀಯಾರ್ಧಂ ವ್ಯಾಚ್ಛೇದೇ—ಕೀದೃಶಾ ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಃ—ಸುತಮುಭಿಷುತಂ ಸೋಮಂ
ದಾಶುಷೋ ದತ್ತವತೋ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ದಾಶ್ವಾಂಸಃ ಫಲಂ ದತ್ತವಂತ ಇತ್ಯೇತಸ್ಮಿನ್ ಕ್ರೂತಿಯರ್ಥ-
ದಾಹ ದಾಶುಷ ಇತಿ ಯವ್ರದಂ ತತ್ತೇನ ಪದೇನ ದಮುಷೋ ದದುಷ ಇತ್ಯನುಮೇವಾರ್ಥಮಾಹ |
' ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ ' (ಭ್ರಾ-ಉ-ಸೇ. ೮೮೨) ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಧಾತೋಶ್ಚಚ್ಚ ಬ್ಲನಿಪ್ರತಿಃ | ಏಕವಚನಸ್ಯ
ಯಜಮಾನಜಾತಿವಿಷಯತ್ವಾದ್ವೀಸ್ವಾಧೋಽಪಿ ಲಭ್ಯತೇ |

ಈ ತೃಪದ ದ್ವಿತೀಯಾರ್ಧವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ವೇದವುಗ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳ ವಿಶೇಷಣ
ಪದವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಸುತಂ—ಹಿಂಡಿಸಿ ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸೋಮವಸವನ್ನು ದಾಶುಷಃ—ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವ
ಯಜಮಾನನಿಗೆ ದಾಶ್ವಾಂಸಃ—ಅನುರೂಪದ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವ (ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳು). ಇಲ್ಲಿ ದಾಶ್ಯ-ದಾನೇ - (ಭ್ರಾ-
ಉ. ಸೇ ೮೮೨) ದಾಶ್ಯ ಎಂಬ ಧಾತುವಿಗೆ ಕೊಡು ಎಂಬರ್ಥವಿರುವುದು. ಈ ಧಾತುವಿನಲ್ಲೇ ದಾಶ್ವಾಂಸಃ ದಾಶುಷಃ—
ಎಂಬ ಎರಡು ಪದಗಳೂ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿವೆ.

ದದತಿ ಹಾಸ್ಮೈ ತಂ ಕಾಮಂ ದೇವಾ ಯತ್ಪ್ರಾಮ ಏತಚ್ಚಂರತಿ ||

ದಾಶ್ಯಾಂಸ ಇತಿ ಪದೇನ ಸೂಚಿತಂ ಫಲಂ ದರ್ಶಯತಿ—

ಈ ಮುಕ್ತನ್ನು ಪಠಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳು ಬೇಕಾದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವರು.

ಯ ಏವಂ ವೇದ ಯೇಷಾಂ ಚೈವಂ ವಿದ್ವಾನ್ನೇತದ್ಗೋತಾ ಶಂಸತಿ ||

ವೇದನಶಂಸನೇ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ದದತಿ ಹಾಸ್ಮಾ ಅಪಿ (ಇತಿ) ಫಲಮುತ್ಪಾದ್ಯಮನರ್ತತೇ |

ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವ ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಲಿ, ಅವನಿಗಾಗಿ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವ ಹೋತ್ರವು ಗಾಗಲಿ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳು ಅವರ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವರು.

ಪಾವನಾ ನಃ ಸರಸ್ವತೀ ಯಜ್ಞಂ ವಷ್ಪು ಧಿಯಾವಸುರಿತಿ ವಾಗ್ವೈ
ಧಿಯಾವಸುಃ ||

ಸಪ್ತಮಸ್ಯ ತೃಚಸ್ಯ ಸ್ವತೀಯಸಾದೇ ಧಿಯಾವಸುಶಬ್ದಂ ವ್ಯಾಚಷ್ಟೇ—ಯಾ ಸರಸ್ವತೀ ದೇವೀ ಸಾ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಪಾವನಾ ಶುದ್ಧಿಹೇತುಃ ಸತೀ ಯಜ್ಞಮುತ್ಪಾದೀಯಂ ವಷ್ಪು ವಹತುಃ | ಕೀದೃಶೀ ಸರಸ್ವತೀ—ಧಿಯಾವಸುರ್ಬುದ್ಧಾಃ ಸರ್ವಾನಾಚ್ಚಾದಯಂತೀ ಬುದ್ಧಿಪ್ರದೇಶ್ಯರ್ಥಃ ಪಾವನೇಶ್ಯಾದಿಸ್ತೃಚಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಸಾದೋ ಯಜ್ಞಮಿತ್ಯಾದಿಸ್ವತೀಯಸ್ತನ್ನಿ ಯಾವಸುರಿತಿಶಬ್ದೇನ ದೇವತಾಂತರಂ ಸಾಧಿದೀಯತೇ ಈಂ ತು ವಾಗೇವ ಪ್ರಥಮಸಾದೋಶ್ಚಾ ಸರಸ್ವತೀವ ||

ಪಾವನಾ ನಃ—ಶುದ್ಧಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವಳೂ, ಧಿಯಾವಸುಃ—ನಮಗೆ ಬುದ್ಧಿಪ್ರದಳೂ ಆದ ಸರಸ್ವತೀ— ಸರಸ್ವತೀದೇವಿಯು ಯಜ್ಞಂ—ಈ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞವನ್ನು ವಷ್ಪು—ನೇರವೇರಿಸಲಿ.

ವಾಚಿಮೇವಾಸ್ಮಿಂಸ್ತದ್ಧಾತಿ ಯ ಏವಂ ವೇದ ಯೇಷಾಂ ಚೈವಂ
ವಿದ್ವಾನ್ನೇತದ್ಗೋತಾ ಶಂಸತಿ ||

ವೇದನಶಂಸನೇ ಪ್ರಶಂಸತಿ | ತತ್ತೇನ ವೇದನೇನ ಶಂಸನೇನ ಚ ||

ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವ ಹೋತ್ರವು ತನಗಾಗಲಿ, ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಲಿ ಈ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿದಲ್ಲಿ ವಾಗ್ವೇದವೆಂದಾದ ಸರಸ್ವತಿಯು ವಾಕ್ಯಧಿದನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸುವಳು

ಯಜ್ಞಂ ವಷ್ಪಿವ⁴ | ಯದಾಹ ಯಜ್ಞಂ ವಹತ್ತಿತ್ಯೇವ ತದಾ ಹ ||

ತಸ್ಮಿನ್ನೇವ ಸ್ವತೀಯಸಾದೇ ವಷ್ಪುತಿಪದಂ ವ್ಯಾಚಷ್ಟೇ ||

ಯಜ್ಞಂ ವಷ್ಪು—ಎಂದು ಹೋತ್ರವು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಈ ಸರಸ್ವತೀದೇವಿಯು ಈ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಿ ನೇರವೇರಿಸಲಿ ಎಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಪಲ್ಲ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ತಾಃ ಪರಾಗ್ವಚನೇನೈಕವಿಂಶತಿರ್ಭವಂತೈಕವಿಂಶೋಽಯಂ ಪುರುಷೋ
 ದಶ ಹಸ್ತ್ಯಾ ಅಂಗುಲಯೋ ದಶ ಪಾದ್ಯಾ ಆತ್ಮೈಕವಿಂಶಸ್ತಮಿಮು-
 ಮಾತ್ಮಾನಮೇಕವಿಂಶಂ ಸಂಸ್ಕುರುತೇ ||

ಶ್ವಚಸಪ್ರಕಸ್ತಿಸ್ತಾನ್ಯುಕ್ತಂಖ್ಯಾಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ— ಆತ್ಮಾ ಮಧ್ಯದೇಹಃ | ಸ್ವಪ್ನಮನ್ಯಕ್ |

ಮೇಲ ಹೇಳಿದ ಏಳು ತೃಚಗಳಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಮಕ್ಕಳಿರುವವು. ಪುರುಷನಲ್ಲಿಯೂ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಅವಯವಗಳಿರುವವು. ಎರಡು ಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಬೆರಳುಗಳೂ ಎರಡು ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಬೆರಳುಗಳೂ ಇವುಗಳ ಜತೆಗೆ ಆತ್ಮನೂ ಸೇರಿದರೆ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಆಗುವವು. ಈ ಮುಕ್ತಂಖ್ಯೆಗೂ ಪುರುಷನ ಅವಯವಗಳಿಗೂ ಸಾಮ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಮಕ್ಕಳುಗಳ ಪಠನವು ಪುರುಷನಿಗೆ ಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನುಂ (ಶುದ್ಧಿಯನ್ನು)ಟುವನಾಡುವವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ತಾಸ್ಮಿಃ ಪ್ರಥಮಯಾ ತ್ರಿರುತ್ತಮಯಾ ಪಂಚವಿಂಶತಿರ್ಭವಂತಿ ಪಂಚ-
 ವಿಂಶ ಆತ್ಮಾ ಪಂಚವಿಂಶಃ ಪ್ರಜಾಪತಿರ್ದಶ ಹಸ್ತ್ಯಾ ಅಂಗುಲಯೋ
 ದಶ ಪಾದ್ಯಾ ದ್ವಾ ಊರೂ ದ್ವೌ ಬಾಹೂ ಆತ್ಮೈವ ಪಂಚವಿಂಶಸ್ತ-
 ಮಿಮುಮಾತ್ಮಾನಂ ಪಂಚವಿಂಶಂ ಸಂಸ್ಕುರುತೇಽಥೋ ಪಂಚವಿಂಶಂ
 ವಾ ಏತದಹಃ ಪಂಚವಿಂಶ ಏತಸ್ಯಾಹ್ನಃ ಸ್ತೋಮಸ್ತತ್ಸಮೇನ
 ಸಮಂ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ ತಸ್ಮಾದ್ವೇ ಏವ ಪಂಚವಿಂಶತಿರ್ಭವಂತಿ
 ಭವಂತಿ ||

ಅನ್ಯತ್ಪ್ರಿವಿಧಿಶೂರ್ವಕಂ ತನ್ನಹಿತಾಂ ಸಂಖ್ಯಾಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ— ಆತ್ಮಾ ಪುರುಷೋ ಯಜಮಾನಃ
 ಪ್ರಜಾಪತಿಃ ಸ್ವಪ್ನಾ ಚತುರ್ಮುಖ ಏವ, ತಾವುಭಾವಪಿ ಹಸ್ತಾಂಗುಲ್ಯಾದಿಪಂಚವಿಂಶತ್ಯಾಃವಯು-
 ಷೋಪೇಶೌ | ಅನ್ಯತ್ಪ್ರವಂ , ಅಗ್ನಿಂ ನರಃ ' (ಋ. ಸ. ಮಂ. ೭. ಸೂ. ೧. ಋ. ೧) ಇತ್ಯಾಜ್ಞ-
 ಕಸ್ತವಿಧಿಶೀಷಾರ್ಥವದ್ಯಾಖ್ಯೇಯಮ್ | (ಐ. ಅ-೧ ಅ-೧ ಖ-೩) || ದ್ವಿರಧ್ಯಾಸೋಽಧ್ಯಾಯ
 ಪಠಿಸಮಾಪ್ತಃ ಫಃ ||

ಈ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಠಿಸುವಾಗ ಮೊದಲನೆಯ ಮಕ್ಕನನ್ನೂ ಕೊನೆಯ ಮಕ್ಕನನ್ನೂ ಮೂರ
 ಮೂರಾವರ್ತಿ ಪಠಿಸುವುದರಿಂದ ಒಟ್ಟು ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಮಕ್ಕಳಾಗುವವು. ಪುರುಷನಿಗೆ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಅಂಗಗಳಿರುವವು
 ಅವು ಯಾವವೆಂದರೆ ಎರಡು ಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಬೆರಳುಗಳು, ಎರಡು ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಬೆರಳುಗಳು ಎರಡು ತೊಡೆಗಳು.
 ಇವುಗಳಿಗೆ ಆತ್ಮಾ ಅಥವಾ (ಪೂರ್ವಾಕರೇಠ) ಎಂಬುದನ್ನು ಸೇರಿಸಿದರೆ ಒಟ್ಟು ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಅವಯವಗಳಾಗುವವು. ಈ
 ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪುರುಷನಿಗೂ ಪ್ರಜಾಪತಿಗೂ ಸಾಮ್ಯವಿರುವುದು. ಮತ್ತು ಈ ಮಹಾವ್ರತವನ್ನು ಮಾಡುವ ದಿನವೂ ಇಪ್ಪತ್ತೈದ
 ನೆಯ ದಿನ. ಈ ದಿನದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸುವ ಸ್ತೋತ್ರ ಸಂಖ್ಯೆಯೂ (ಸ್ತೋಮಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯೂ) ಇಪ್ಪತ್ತೈದು. ಇವುಗಳಿಗೂ
 ಸಾಮ್ಯವಿರುವುದು.

English Translation

1. Rv. 1, 2, 1-3. Vayav a yahī darsateme soma aram kritah, Approach, O Vayu, conspicuous, these Somas have been made ready.' Because the word ready occurs in these verses, therefore is this day (of the sacrifice) ready (and auspicious) for the sacrificer and for the goods.

2. Yes, this day is ready (and auspicious) to him who know this, or for whom a Hotri priest who knows this, recites.

3. Rv. 1, 2, 4-6. Indravayu ime suta, a yatam upa nishkritam, 'Indra and Vayu, these Somas are prepared' come hither towards what has been prepared.' By nishkrita, prepared, he means what has been well prepared (sanskrita)

4. Indra and Vayu go to what has been prepared by him who knows this, or for whom a Hotri priest who knows this, recites.

5. Rv. 1, 2, 7. Mitram huve putadaksham, dhiyam ghritakim sadhanta, 'I call Mitra of holy strength; (he and Varuna) they fulfil the prayer accompanied with clarified butter.' Verily, speech is the prayer accompanied with clarified butter.

6. Speech is given to him who knows this, or for whom a Hotri priest who knows this, recites.

7 Rv. 1, 3, 1. Asvina yagvarir ishah, 'O Asvinau, (eat) the 'sacrificial offerings' Verily, the sacrificial offerings are food, and this serves for the acquirement of food.

8 Rv. 1, 3, 3. A yatam rudravartani, 'Come hither, ye Rudravartani.'

9. The Asvinau go to the sacrific of him who knows this, or for whom a Hotri priest who knows this, recites.

10. Rv. 1, 3, 4-6. Indra yahi kitrabhano, indra yahi dhiyeshitah indra yahi tutugana, 'Come hithea, Indra, of bright sylendour, Come hither, Indra, called by prayer, Come hither, Indra, quickly !' Thus he recites, Come hither, come hither !

11. Indra comes to the sacrifice of him who knows this, or for whom a Hotri priest who knows this, recites.

12. Rv. 1, 3, 7. Omasas charshanidhrito visve devasa a gata, 'Visva Devas, protectors, supporters of men, come hither!'

13. Verily, the Visve Devas come to the call of him who knows this, or for whom a Hotri priest who knows this, recites.

14. Rv. I. 3, 7. Dasvamso dasushah sutam, 'Come Ye givers to the libation of the giver !' By dasushah he means datushah, i. e. to the libation of every one that gives.

15. The gods fulfil his wish, with whatever wish he recites this verse,

16. (The wish of him) who knows this, or for whome a Hotri priest who knows this, recites.

17. Rv. I. 3, 10, Pavaka nah sarasvati yagnam vashtu dhiyavasuh, 'May the holy Sarasvati accept our sacrifice, rich in prayer ! ' Speech is meant by ' rich in prayer.'

18. Speech is given to him who knows this, or for whom a Hotri priest who knows this, recites.

19. And when he says is, ' May she accept our sacrifice! what he means is, May she carry off our sacrifice!'

20. If these verses are recited straight on, they are twenty-one. Man also consists of twenty-one. There are ten fingers on his hands, ten toes on

his teet, and the trunk the twenty-first. He adorns that trunk, the twenty-first, by this hymn.

21. By repeating first and the last verses thrice, they become twenty-five. The trunk is the twenty-fifth, and Pragapati is the twenty-fifth. There are ten fingers on his hands, ten toes on his feet, two arms, and the trunk the twenty-fifth. He adorns that trunk, the twenty-fifth, by this hymn.

Now this day consists of twenty-five, and the Stoma hymn of that day consists of twenty-five: it becomes the same through the same. Therefore these two, the day and the hymn, are twenty-five, yea, twenty-five.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪ್ರಾಯಶಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ಐತರೀಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕೇ
ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯೇ ಚತುರ್ಥಃ ಖಂಡಃ

ಇತಿ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕೇ ಪ್ರಥಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಶಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತನಾದ ಮಾಧವೀಯ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೀಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಾಂಡಭಾಷ್ಯದ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕದ
ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು
ಇಲ್ಲಿಗೆ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕದ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯವು ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಅಥ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕೇ ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ

ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕದ ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು

ಆ ತ್ವಾ ರಥಂ ಯಥೋತಯ ಇದಂ ವಸೋ ಸುತಮಂಧ ಇತಿ
ಮರುತ್ವತೀಯಸ್ಯ ಪ್ರತಿಪದನುಚಿತೌ ||

ಪ್ರಥಮೇ ಅಧ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಾತಃಸವನಗತಮಾಜ್ಯಪ್ರಲುಗಶಸ್ತ್ರದ್ವಯಂ ನಿರೂಪಿತಮ್ |
ದ್ವಿತೀಯೇ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನಗತಂ ಮರುತ್ವತೀಯಾದಿನಿರೂಪ್ಯತೇ | ತಸ್ಯ ಮರುತ್ವತೀಯಸ್ಯಾಢಾ
ಪಶನೀಯಂ ತ್ವಚಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಅತ್ತೇತಿ ತೈಚೋ ಮರುತ್ವತೀಯಶಸ್ತ್ರಸ್ಯ ಪ್ರತಿಪತ್ ಪ್ರಾರಂಭ
ರೂಪಃ | ಇದಂವಸೋ ಇತ್ಯಯಂ ತೈಚೋನುಚರಃ ಪ್ರತಿಪದಮನುಚರತಿ | ಅನಂತರಂ ಪಶನೀಯಂ
ಇತ್ಯರ್ಥಃ ||

ನೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾತಃಸವನದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸುವ ಅಜ್ಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಲುಗಶಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾಯಿತು.
ಎರಡನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಬೇಕಾದ ಮರುತ್ವತೀಯಾದಿ ಶಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಲಾಗುವುದು.
ಈ ಮರುತ್ವತೀಯಶಸ್ತ್ರದ ಅದಿಯಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಬೇಕಾದ ತ್ವಚವನ್ನು (ಮೂರು ಮುಕ್ತುಗಳನ್ನು) ವಿವರಿಸುವರು. ಆ ತ್ವಾ ರಥಂ
ಯಥೋತಯೇ (ಮು. ಸಂ. ೮-೬೮-೧) ಎಂಬ ಮುಕ್ತು ಮರುತ್ವತೀಯಶಸ್ತ್ರದ ನೊದಲನೆಯ ಮುಕ್ತು. ಈ ನೊದಲನೆಯ
ಮುಕ್ತಿಗೆ ಪ್ರತಿಪತ್ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇದಂ ವಸೋ ಸುತಮಂಧ (ಮು. ಸಂ. ೮-೨೧) ಎಂಬುದು ಮರುತ್ವತೀಯಶಸ್ತ್ರ
ದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸುವ ಎರಡನೆಯ ಮುಕ್ತು. ಈ ಎರಡನೆಯ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಎಂದರೆ ಪ್ರತಿಪತ್ ಮುಕ್ತನ್ನು ಪಠಿಸಿದನಂತರ ಪಠಿಸುವ
ಎರಡನೇ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಅನುಚರ ಮುಕ್ತೆಂದು ಹೆಸರು.

ವಿಕಾಹಿಕೌ ರೂಪಸಮ್ಯದ್ಧೌ ಬಹು ವಾ ಏತಸ್ಮಿನ್ನಹನಿ ಕಿಂಚಿ
ಕಿಂಚಿ ನಾರಣಂ ಕ್ರಿಯತೇ ಶಾಂತ್ಯಾ ಏವ ಶಾಂತಿವೆಘ್ನ ಜ್ಞತಿಷ್ಟೈ-
ಕಾಹಃ ಶಾಂತ್ಯಾಮೇವ ತಪ್ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಯಾನಂತತಃ ಪ್ರತಿತಿಷ್ಠಂತಿ
ಯ ಏವಂ ನೇದ ಯೇಷಾಂ ಚೈವಂ ವಿದ್ವಾನೇತದ್ಲೋತಾ
ಶಂಸತಿ ||

ಶಾನೇಶ ತ್ವಚೌ ಪ್ರಶಂಸತಿ ವಿಕಾಹೇ ಪ್ರಕೃತಿಭೂತೋಗ್ನಿಷ್ಟೋಮೇ ಸಮಂವ್ರನ್ನವೇತೌ
ತ್ವಚಾನೈಕಾಹಿಕೌ | ರೂಪಸಮ್ಯದ್ಧೌದಿಕಂ ಮಾಧುಚ್ಯಂದಸ್ಯಪ್ರಲುಗಶೇವಾರ್ಥವದ್ ವ್ಯಾಖ್ಯೇ-
ಯಮ್ (ಐ. ೮-೧ ೮-೧ ಖಂ-೧) |

ಆ ಎರಡು ಮುಕ್ತುಗಳನ್ನು ಪುಶಂಸೆಮಾಡುವರು. ವಿಕಾಹನೆಂಬುದು ಪ್ರಕೃತಿಭೂತವಾದ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮದಲ್ಲಿ
ನೇರವೇರಿಲ್ಲದುವುದು. ಆದರಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ ಈ ಎರಡು ತ್ವಚಗಳು ರೂಪಸಮ್ಯದ್ಧಿಯಾಗುವವು ಎಂದರೆ

ಸ್ವಯಂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವವು. ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ವಿಷಯಗಳೂ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ನೇರವೇರಿಸಲ್ಪಡುವ ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳೂ ಪರಸ್ಪರ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವಂತಿದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ರೂಪಸಮ್ಮದಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ವಿಕಾಠಕವೆಂಬ ದಿವಸದ ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳಲ್ಲಿ ನ್ಯೂನತೆಗಳೇನಾದರೂ ಸಂಭವಿಸಿದರೆ ಅವುಗಳ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಈ ರೂಪಸಮ್ಮದಿಯು ಸಹಾಯಕವಾಗಿರುವುದು ಇದಕ್ಕೆ ಶಾಂತಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಸಂವತ್ಸರದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ನ್ಯೂನತೆಗಳ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಶಾಂತಿಯನ್ನು ಮಾಡುವರು. ಶಾಂತಿಯೆಂದರೆ ವಿಶ್ರಾಂತಿಯು. ಈ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿದು ಅಚರಿಸುವ ಹೋತೃವು, ಹೋತೃವು ಯಾರಾಗಾ ಪಠಿಸುವನೋ ಅಂತಹ ಯಜಮಾನನೂ ಈ ಮುಕ್ತಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಪಠಿಸುವುದರಿಂದ ಶಾಂತಿಯನ್ನು (ವಿಶ್ರಾಂತಿ) ಪಡೆಯುವರು.

ಇಂದ್ರ ನೇದೀಯ ಏದಿಹಿ ಪ್ರಸೂತಿರಾ ಶಚೀಭಿಯೇ ತ ಉಕ್ತಿನ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ ವಾ ಏತದಹರುಕ್ಥವದ್ರೂಪಸಮ್ಮದ್ಯವೇತಸ್ಯಾಹ್ನೋ ರೂಪಂ ||

ಅನುರೂಪಸ್ಯಾಂತರಥಾವಿನಿ ಪ್ರಗಾಘೇ ಯದುಕ್ತಿನ ಇತಿ ಪದಂ ತಕ್ತೃತಂಸತಿ—ಇಂದ್ರೇ-ತ್ಯಾದಿಃ ಪ್ರಗಾಘಸ್ತಿಸ್ತೃಗಾಘೇ ಪ್ರಥಮಾಯಾಮ್ನುಚಿ ಪ್ರಥಮಃ ಪಾದಃ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ನೇದೀಯಃ ಪ್ರತ್ಯಾಸನ್ನತನುಮಿವಂ ಕರ್ಮ ಪ್ರತ್ಯಾಗಚ್ಛೈವ || ಏದಿಹೀತೈಶ್ಚೈಶ್ಚ ಏವಕಾರಾರ್ಥಃ | ಪ್ರಸೂತಿ-ರಿತ್ಯಾದಿಕೋ ದ್ವಿತೀಯಸ್ಯಾವ್ನುಚಿ ಪ್ರಥಮಃ ಪಾದಃ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ಶಚೀಭಿಃ ಶಕ್ತಿಭಿಃ ಸಹ ಕರ್ಮಣಾ ಗತೇನ ತ್ವಯಾ ಪ್ರಸೂತಿರನುಜ್ಞಾ ದೇಯಾ | ಯೇ ಹೋತೃಾದಯಸ್ತಯಾಸುಜ್ಞಾತಾಶ್ಚೇಸ್ಮಿ-ನ್ಯಮಣ್ಯುಕ್ತಿನಃ ಸತ್ವಿಣ ಇತ್ಯೇತಸ್ಮಿನ್ಸಪಾದ ಉಕ್ತಿನ ಇತಿ ಪದಂ ತದ್ಬುಕ್ತಂ ಯಸ್ಮಾದೇವತೃಹಾ-ವೃತಾಖ್ಯಮಹರುಕ್ಥಂ ವೈ ಶಸ್ತ್ರಾತ್ಯಕಮೇವ | ತದೇವ ಕಥಮಿತಿ ತದುಚ್ಯತೇ-ಏತಸ್ಯ ಮಹಾ-ವೃತಾಖ್ಯಸ್ಯಾಹ್ನುಃ ಸ್ವರೂಪಮುಖ್ಯವಚ್ಛಿಸ್ತೋಪೇತಮ್ | ಯದ್ಬುಹಿ ಕರ್ಮಾಂತರಮುಕ್ತೈವದೇವ ತಥಾಪೇತದ್ರೂಪಸಮ್ಮದ್ಯಂ ಪ್ರಕಶ್ಚೈಃ ಕಶ್ಚೈರುಪೇತಕ್ತಾತ್ | ತಸ್ಮಾದುಕ್ತಿನ ಇತಿ ಪದಂ ಯುಕ್ತಮ್ ||

ಇಂದ್ರ ನೇದೀಯ ಏದಿಹಿ (ಮ. ಸಂ. ೮-೫೩-೫) ಎಂಬ ಎರಡನೇ ಪ್ರಗಾಘದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತಿನ ಎಂಬ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಪ್ರಗಾಘವೆಂದರೆ ಎರಡು ಮುಕ್ತಗಳಿರುವ ನೇದಮಂತ್ರವು. ಇದನ್ನೇ ಸಾಮಗರು ಕೃತವನ್ನಾಗಿ (ಮೂರು ಮುಕ್ತಗಳನ್ನಾಗಿ) ಮಾಡಿ ಗಾನಮಾಡುವರು. ಹೇ ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ ನೇದೀಯಃ ಈ ಕರ್ಮಕ್ಕಾಗಿ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಾ ಎಂದರ್ಥವು. ಪ್ರಸೂತಿ (ಮ ಸಂ ೮-೫೪-೬) ಎಂದು ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಎರಡನೇ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಥಮಪಾದವು ಹೇ ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ ಶಚೀಭಿಃ ಶಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಸಹಿತನಾಗಿ ನಾವು ಮಾತುತೀರುವ ಈ ಉರ್ವವನ್ನು ಲಕ್ಷಿತ್ವಯಾ—ನಿನ್ನಿಂದ ಪ್ರಸೂತಿಃ ಅನುಜ್ಞೆಯು ಕೊಡಲ್ಪಡಬೇಕು. ನಿನ್ನಿಂದ ಅನುಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪಡೆದ (ಅಜ್ಞ ಪ್ರರಾದಿ) ಯಾವ ಹೋತೃಾದಿ ಮುಕ್ತಿದರಿಂದಲೋ ಅವರಿಗೆ ಉಕ್ತಿನಃ ಶಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವವರು ಎಂದು ಹೆಸರು. ಮುಕ್ತಿದರಿಗೆ ಉಕ್ತಿನಃ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದ್ದರಿಂದ ಮಹಾವ್ರತದ ದಿನಕ್ಕೆ ಉಕ್ತಂ ಶಸ್ತ್ರಾತ್ಯಕವಾದುದು ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಾಯಿತು. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಮಹಾವ್ರತದ ದಿನದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತಂ ಎಂದರೆ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ದಿನಕ್ಕೆ ಉಕ್ತವೆಂದೂ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವ ಮುಕ್ತಿದರಿಗೆ ಉಕ್ತಿನಃ ಎಂದೂ ಹೆಸರು ಬಂದಿರುವುದು ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಈ ಮಹಾವ್ರತದ ದಿನವು ರೂಪಸಮ್ಮದಿಯೆನಿಸಿರುವುದು

ಪ್ರೈತು ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತುತಿರಚಾ ವೀರಮಿತಿ ವೀರವದ್ರೂಪಸಮೃದ್ಧಮೇತ-
ಸ್ಯಾಹ್ನೋ ರೂಪಂ ||

ಪ್ರಗಾಠಾಂತರಗತಂ ವೀರಮಿತಿ ಪದಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ. ಪ್ರೈತಿತ್ಯಾದಿಃ ಪ್ರಗಾಠಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಾಯಾಃ
ಪ್ರಥಮಃ ಪಾದಃ | ಅಚ್ಯಾ ವೀರಮಿತಿ ತ್ವತೀಯಃ ಪಾದಃ | ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ವೇದಸ್ಯ ಪತಿಃ ಪಾಲಕ
ಏತನ್ನಾಮಕೋ ದೇವೋ ವೀರಂ ಶೀಘ್ರಫಲಪ್ರದತ್ವೇನಾತ್ಯಂತಶೂರಮೇತತ್ಕರ್ಮಾಚ್ಯ ಪಾಪ್ನುಂ
ಪ್ರೈತು ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಗಚ್ಯತು | ಏತತ್ಪಾಲೇ ಮದಾ (ಚೈತ) ಸ್ಯಾಹ್ನೋ ರೂಪಂ ವೀರವದ್ರೀರಪದ-
ಯುಕ್ತಂ ಸದ್ರೂಪೇಣ ಸಮೃದ್ಧಂ ಭವತಿ |

ಪ್ರೈತು (ಋ. ಸಂ. ೧-೪೦-೨) ಮೊದಲಾದ ಪದಗಳು ಮೊದಲನೇ ಪ್ರಗಾಠದ ಮೊದಲನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ
ವವು. ಅಚ್ಯಾವೀರಂ ಎಂಬುದು ಮೂರನೆಯ ಪಾದವು. ಬ್ರಹ್ಮಣಃ-ವೇದಕ್ಕೆ (ವೇದಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ) ಪತಿಃ-ಪಾಲಕ
ನಾದ ದೇವನು ವೀರಂ-ಬೇಗನೆ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವ ಈ ಕರ್ಮವನ್ನು ಅಚ್ಯ-ಉತ್ತಿಸಿ ಪ್ರೈತು-ದಯಮಾಡಲಿ.
ಇಲ್ಲಿ ವೀರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶೀಘ್ರಫಲಪ್ರದವೆಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಅಚ್ಯಾವೀರಂ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಸಮೀಪಿಸು ಎಂಬ ಅರ್ಥ
ವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ರೂಪಸಮೃದ್ಧಿಯು ಕಂಡುಬರುತ್ತಿರುವುದು.

ಉತ್ತಿಷ್ಠ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತುತೇ ಸುವೀರ್ಯಮಿತಿ ವೀರ್ಯವದ್ರೂಪಸಮೃದ್ಧ-
ಮೇತಸ್ಯಾಹ್ನೋ ರೂಪಂ ||

ಪ್ರಗಾಠಾಂತರೇ ಸುವೀರ್ಯಮಿತಿ ಪ್ರಶಂಸತಿ-ಉತ್ತಿಷ್ಠೇತ್ಯಾದಿಃ ಪ್ರಗಾಠಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಾಯಾ
ಮೃಚಿ ಪ್ರಥಮಃ ಪಾದಃ | ಹೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತುತ ಉತ್ತಿಷ್ಠೇಹಾಯುಕ್ತೋ ಭವ | ತಸ್ಮಿನ್ನೇವ ಪ್ರಗಾಠ
(ಛೇ) ದ್ವಿತೀಯಸ್ಯಾ ಮೃಚಿ ತ್ವತೀಯಪಾದೇ ಸುವೀರ್ಯಮಿತಿ ಪದಂ ವಿದ್ಯತೇ, ತಜ್ಜ ಯಜಮಾನ-
ವಿಶೇಷಣಂ ಶೋಭನವೀರ್ಯೋಪೇತಸ್ಯ ಫಲಸ್ಯ ಪ್ರತಿಪಾದನಾದಹ್ಯೋ ರೂಪಂ ವೀರ್ಯಪದೋ-
ಪೇತತ್ಯಾ ದ್ರೂಪಸಮೃದ್ಧಮ್ ||

ಇಲ್ಲಿ ಸುವೀರ್ಯಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವರು. ಮೊದಲನೇ ಪ್ರಗಾಠದ ಪ್ರಥಮಪಾದದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಿಷ್ಠ (ಋ. ಸಂ.
೧-೪೦-೧) ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿರುವವು. ಈ ಉತ್ತಿಷ್ಠ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತುತಿಯೆಂಬ ದೇವನನ್ನು
ಕುಂತು ಪ್ರರಮಾಡಿ (ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಹೊರಡು) ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವವು. ಇದೇ ಪ್ರಗಾಠದ ಎರಡನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ
ಸುವೀರ್ಯಂ ಎಂಬ ಪದವಿರುವುದು. ಈ ಶಬ್ದದಿಂದ ಶೋಭನವೀರ್ಯೋಪೇತವಾದ (ಉತ್ತಮವಾದ) ಫಲವನ್ನು ಬೇಗನೆ
ಕೊಡಬೇಕೆಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಭಾಸವಾಗುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ರೂಪಸಮೃದ್ಧಿಯು ಕಂಡುಬರುವುದು.

ಪ್ರ ನೂನಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತುತಿರ್ಮಹ್ಯಂ ವದತ್ಯುಕ್ಯಮಿತ್ಯುಕ್ಯಂ ವಾ
ಏತದಹರುಕ್ಕವದ್ರೂಪಸಮೃದ್ಧಮೇತಸ್ಯಾಹ್ನೋ ರೂಪಂ ||

ಪ್ರಗಾಠಾಂತರ ಉಕ್ತಪದಂ ಶಂಕತಿ. ಪ್ರ ಸೂನಮಿತಿ ಪ್ರಗಾಠಪೂರ್ವಾರ್ಧಮ್ | ಬ್ರಹ್ಮಣ-
 ಸ್ತಕಿದೀಪೋ ನೂನಂ ವೇದಸ್ವರೂಪಂ ಪ್ರಕಾಶೇ ವದತಿ | ಅದ್ವೈತಂ ಮಂತ್ರವ್ಯಕ್ತ್ಯಂ ಪ್ರಶಸುಮ್ |
 ಉತ್ತಿಪ್ರತ್ಯಭಿವೃದ್ಧಿಂ ಗಚ್ಛತಿ ಕರ್ಮಣ್ಯನೇನ ಶಶ್ವೇಣೇತ್ಯುಕ್ತಂ | ಶಸ್ತ್ರಂ ತದರ್ಹತಿ ಯೋ ಮಂತ್ರಃ
 ಸೋಽಯಮುಕ್ತಃ | ಉಕ್ತಂ ವಾ ಏತದಿತ್ಯಾದಿ ಪೂರ್ವವದ್ವ್ಯಾಪ್ಯೇಯಮ್ ||

ಮುಂದಿನ ಪ್ರಗಾಠದಲ್ಲಿರುವ ಉಕ್ತಪದವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವರು. ಪ್ರಸೂನಂ (ಋ.ಸಂ. ೧-೪೧-೧) ಎಂಬ ಪದಗಳು ಪ್ರಗಾಠದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿರುವವು. ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತುತಿಯೆಂಬ ದೇವನು ಪ್ರಶಸ್ತವೂ ವೇದಸ್ವರೂಪವೂ ಆದ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಾನೆ: ಈ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಮಂತ್ರಕ್ಕೆ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇಂತಹ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವ ದಿನ ಅಥವಾ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಉಕ್ತವೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಮಹಾವ್ರತವೆಂಬ ದಿನದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಮಹಾವ್ರತದಿನಕ್ಕೆ ಉಕ್ತವೆಂದೂ ಹೇಳುವರು ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಉಕ್ತಕ್ಕೂ ಮಹಾವ್ರತಕ್ಕೂ ಸಮನ್ವಯವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ರೂಪವೃದ್ಧಿಯು ಕಂಡುಬರುವುದು.

**ಅಗ್ನಿನೇರ್ಹತಾ ಸ ವೃತ್ರಹೇತಿ ವಾರ್ತ್ರಘ್ನಮಿಂದ್ರರೂಪವ್ಯಂದ್ರಮೇತದ-
 ಹರೇತಸ್ಯಾಹೋ ರೂಪಂ ||**

ಅಥ ಕಸ್ಯಾಂಚಿದ್ಯಾಯ್ಯಾಯಾಮ್ನುತಿ ವೃತ್ರಹೇತಿ ಪದಂ ಪ್ರಶಂಕತಿ—ಅಗ್ನಿನೇರ್ಹೇತ್ಯುಚಃ
 ಪ್ರಕ್ರಮಃ | ಸ ವೃತ್ರಹೇತಿ ಸ್ತುತೀಯಪಾದಸ್ಯ ಪ್ರಕ್ರಮಃ | ಅಯಮಗ್ನಿನೇರ್ಹತಾ ಕರ್ಮಣಃ ಪ್ರವ-
 ರ್ತಕಃ | ಸ ಚ ವೃತ್ರಹಾ ಕಪ್ತುಘಾತೀ | ಯದ್ಯಶ್ವೇತಸ್ತದಮುಗ್ನೇರ್ವಿಶೇಷಣಂ ತಥಾಪಿ ವೃತ್ರ-
 ಘಾತಿಸ್ತಮಿಂದ್ರರೂಪಂ ಸಂಯುಜ್ಯತ ಇಂದ್ರದೇವತಾಕಂ ಚೈತದಹಸ್ತಸ್ಯಾಹ ವೃತ್ರಹೇತಿ ಪದೇನೈ-
 ತಸ್ಯೈಂದ್ರಸ್ಯ ಮಹಾವ್ರತಾಘ್ನಿಸ್ತಾಹೋ ರೂಪಂ ಸಂಪದ್ಯತೇ ||

ಇಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ವೃತ್ರಹಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿನೇರ್ಹತಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿರುವವು. ಸ ವೃತ್ರಹಾ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಮೂರನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿರುವವು. ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿನೇರ್ಹತಾ (ಋ.ಸಂ. ೩-೨೧-೪) ಎಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞನಿರ್ವಾಹಕನು ಎಂದರ್ಥವು. ಸ ವೃತ್ರಹಾ ಎಂದರೆ ಆ ಅಗ್ನಿಯೇ ಶತ್ರುನಾಶಕನು ಎಂದರ್ಥವು. ವೃತ್ರಹಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಶತ್ರುನಾಶಕನು ಎಂದು ಅಗ್ನಿಪರವಾಗಿ ಅರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಈ ವೃತ್ರಹಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ವೃತ್ರನನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡಿದ ಇಂದ್ರನು ಎಂಬ ಇಂದ್ರಪರವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಸೂಚಿಸುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಪರವಾದ ಮಹಾವ್ರತವೆಂಬ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪದವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು ರೂಪವೃದ್ಧಿಯೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಹಾಯಕವಾಗಿರುವುದು. ಎಂದರೆ ಮಹಾವ್ರತವು ಇಂದ್ರನ ಪರವಾದ ಕರ್ಮವು. ಇಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ಶಬ್ದವು (ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಪರವಾಗಿದ್ದರೂ) ಇಂದ್ರನನ್ನೇ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಸೂಚಿಸುವುದು ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ರೂಪವೃದ್ಧಿಯು ಕಂಡುಬರುವುದು.

**ತ್ವಂ ಸೋಮ ಕುತುಭಃ ಸುಕ್ರತುಭೂರಸ್ತ್ವಂ ವೃಷಂ ವೃಷತ್ತೇಭಿ-
 ಮ್‌ಹಿತೈತಿ ವೃಷಣ್ಣದ್ವಾ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ರೂಪವ್ಯಂದ್ರಮೇತದ-
 ಹರೇತಸ್ಯಾಹೋ ರೂಪಂ ||**

ಧಾಯ್ಯಾಂತರೇ ವೃಷಭೋಶಬ್ದಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ. ತತ್ರ ತ್ವಂ ಸೋಮೇತ್ಯ್ಯಚಃ ಪ್ರಥಮಃ ಪಾದಃ | ತ್ವಂ ವೃಷೇತಿ ತ್ಯತೀಯಃ ಪಾದಃ | ಹೇ ಸೋಮ ತ್ವಂ ಕ್ರತುಭಿರೇತ್ಯೈಃ ಕರ್ಮಭಿಃ ಸುಕ್ರತುಭೂಃ ಶೋಭನಕರ್ಮಾ ಭವ | ತಥಾ ತ್ವಂ ವೃಷತ್ಪೇಭಿರ್ವರ್ಷಕಪ್ತೈಃ ಕರ್ಮಭಿರ್ವರ್ಷಣೈರ್ವೃಷಾ ವರ್ಷಿತಾ ಸನ್ಹಿತಾ ಮಹಿವಾನ್ವನ | ಅಸ್ಯಾಮೃಚಿ ವೃಷೇತಿ ಪದಂ ಸುವಿದ್ಯತೇ | ಇಂದ್ರಸ್ಯ ರೂಪಮಸಿ ವೃಷಣ್ಣದ್ವೈ ವೃಷಶಬ್ದೋಪೇತಮೇವ, ತಸ್ಯ ಶಬ್ದಸ್ಯೇಂದ್ರವಾಚಕತ್ವಾತ್ | ಐಂದ್ರಮಿತ್ಯಾದಿ ಪೂರ್ವವತ್ |

ತ್ವಂ ಸೋಮ ಕ್ರತುಭಿಃ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧-೨) ಎಂಬುದು ಪ್ರಥಮಪಾದವು. ತ್ವಂ ವೃಷಾ ಎಂಬುದು ಮೂರನೆಯ ಪಾದವು. ಹೇ ಸೋಮ ಎಲೈ ಸೋಮುದೇವನೇ, ತ್ವಂ ನೀನು ಸುಕ್ರತುಭೂಃ ಶೋಭನವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವವನಾಗು. ಹಾಗೆಯೇ ನೀನು ವೃಷತ್ಪೇಭಿಃ- ವೃಷಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ವೃಷಾಸನ್- ವರ್ಷ ಕನಾಗಿ ಮಹಿತ್ವಾ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳವನಾಗು. ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ವೃಷಾ ಎಂಬ ಪದವಿರುವುದು. ವೃಷಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಇಂದ್ರನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೇ ವರ್ಣಿಸಿ ಇಂದ್ರನನ್ನೇ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಈ ಮಹಾವ್ರತವೆಂಬ ಕರ್ಮವೂ ಇಂದ್ರನ ಪರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ರೂಪಸಮ್ಯಗ್ಧಿಯು ಕಂಡುಬರುವುದು.

ಪಿನ್ವಂತ್ಯಪೋಽತ್ಯಂ ನ ಮಿಹೇ ವಿನಯಂತಿ ವಾಜಿನಮಿತಿ ವಾಜಿನದ್ವಾ
ಇಂದ್ರಸ್ಯ ರೂಪಮ್ಪಂದ್ರಮೇತದಹರೇತಸ್ಯಾಹ್ನೋ ರೂಪಂ ||

ಧಾಯ್ಯಾಂತರೇ ವಾಜಿನಮಿತಿ ಪದಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ. ಪಿನ್ವಂತ್ಯಪ ಇತಿ ತಸ್ಯಾ ಯಜಃ ಪ್ರಕ್ರಮಃ | ಅತ್ಯಂ ನ ಮಿಹ ಇತಿ ತ್ವತೀಯಃ ಪಾದಃ | ಪಿನ್ವಂತಿ ದೇವತಾ ಉದಕಾನಿ ಸಿಂಚಂತಿ | ಮಿಹ ಸೇಚನೇ, ಸೇಚನನಿಮಿತ್ತಂ ವಾಜಿನಂ ಮೇಘಂ ದೇವತಾವಿಕೇವೇಣ ಪ್ರೇರಯಂತಿ | ವಾಜಿಶಬ್ದೋಽನ್ವವಾಜೀ " ಅನ್ವಂ ವೈ ವಾಜಃ " ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ತದ್ವೇತುತ್ವಾನೈಘೋ ವಾಜೀ | ತಸ್ಯ ಪ್ರೇರ್ಯಸ್ಯ ಮೇಘಸ್ಯ ದೃಷ್ಟಾಂತೋಽತ್ಯಂ ನೇತಿ | ಅತ್ಯಶಬ್ದೋಕ್ತವಾಜೀ " ಅಶ್ನೋಽಸಿ " " ಹಯೋಽಸಿ " " ಅಶ್ವೋಽಸಿ " " ನರೋಽಸಿ " ಇತ್ಯಶ್ವಮೇಧಗತಾರ್ಥಾಭಿಮಂತ್ರಣಮಂತ್ರೇ ತತ್ತರತ್ವೇನ ಪ್ರಯೋಗಾತ್ | ತದೀಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ ಚ ತಥೈವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಮ್— " ಅಶ್ವೋಽಸೀತ್ಯಾಹ | ತಸ್ಮಾದತ್ಯಃ ಸರ್ವಾನ್ ಪಶೂನತ್ಯೇತಿ " ಇತಿ | ನ ಶಬ್ದ ಉಪನೂಥಃ | ಯಥಾ ಲೋಕೇಽಶ್ವಾರೂಢೋಽತ್ಯಂ ಪ್ರೇರಯತಿ ತದ್ವದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಸ್ಮಿನ್ನಾದೇ ವಾಜಿಶಬ್ದೋ ವಿದ್ಯತೇ | ಇಂದ್ರಸ್ಯ ರೂಪಮಿತಿ (ಮಹಿ) ವಾಜಿನದ್ವೈ ವಾಜಿಯುಕ್ತಮೇತದ್ವರಿತವರ್ಣ್ಯರಶ್ಚೈರುಪೇತತ್ವಾತ್ | ತಥಾ ಚ ಶಬ್ದಯತೇ— " ಅಸ್ಮಿನ್ ಕ್ವಂ ತದ್ವಯೇತ್ಯ ಪ್ರಯಂಧಿ " (ಋ. ಸಂ. ಮು ೩ ಸೂ. ೩೬ ಋ. ೯) ಇತಿ | ಐಂದ್ರಮಿತ್ಯಾದಿ ಪೂರ್ವವತ್ ||

ಪಿನ್ವಂತ್ಯಪಃ ಎಂದು ಮುಕ್ತಿನ ಪ್ರಾರಂಭವು. (ಋ. ಸಂ ೧-೬೪-೬) ಅತ್ಯಂನಮಿಹ ಎಂಬುದು ಮೂರನೆಯ ಪಾದವು. ಪಿನ್ವಂತಿ ಎಂದರೆ ಉದಕವನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ಸೇಚನಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಮಿಹ-ಸೇಚನೇ ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಸೇಚನನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ವಾಜಿನಂ—ಮೇಘವನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಾರೆ. ವಾಜಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ವವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಿರುವುದು. ಅನ್ವಂ ವೈ

ವಾಜಃ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿನಾಶ್ಯಂ ಇರುವುದು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ವಾಜಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೇಘವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. ಈ ಮೇಘವನ್ನು ಮಳೆಹುಯ್ಯುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸುವ ಅರ್ಥವು ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವುದು. ಅತ್ಯಂತ ಅಶ್ವವು. ಅತ್ಯೋಸಿ ಸಿ ಹಯೋಸಿ ಅತ್ಯೋಸಿ ನರೋಸಿ ಎಂದು ಅಶ್ವಮೇಧಫಯೋಗದಲ್ಲಿ ಉಗಯೋಗಿಸುವ ಶ್ರುತಿನಾಶ್ಯವಿರುವುದು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯಂಥದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ರೀತಿ ವಾಕ್ಯವಿರುವುದು. ಅತ್ಯೋಸಿಸೀತ್ಯಾಹ | ತಸ್ಯಾದತ್ಯಃ ಸರ್ವಾಸ್ತಕಾನತ್ಯೇತಿ | ಇಲ್ಲಿರುವ ನ ಎಂಬ ಪದವು ಉಪಮಾರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ವಾಜಶಬ್ದವೂ ಇರುವುದು. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಉದಕಾರ್ಥವಾಗಿ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವ ಕಾರ್ಯ, ಅನ್ನ ಪ್ರದತ್ತ, ಅಶ್ವವುಳ್ಳವನು ಎಂದರೆ ಹೇಗೆ ಎಂಬ ಎರಡು ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ಇಂದ್ರ ಇತ್ಯಾದಿ ಇಂದ್ರಪರವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಈ ಮಹಾವ್ರತವೆಂಬ ಕರ್ಮವು ಇಂದ್ರನನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುವುದರಿಂದಲೂ ಇಲ್ಲಿ ರೂಪ ಸಮ್ಯಗ್ನಿಯಿರುವುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ

ಅಥೋ ಉತ್ತಂ ದುಹಂತಿ ಸ್ತನಯಂತಮುಕ್ತಮಿತಿ ಸ್ತನಯದ್ವಾ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ರೂಪಮೈಂದ್ರಮೇತದಹರೇತಸ್ಯಾಹೋ ರೂಪಂ ||

ತಸ್ಯಾ ಋಚಕ್ಷಿ ಶುಭ್ರಸಾದೇ ಸ್ತನಯಂತಮಿತಿ ಪದಂ ಪ್ರಕಂಸತಿ.ವಾಜಿಸುತ್ತಪ್ರಕಂಸಯಾ ಸಹ ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥೋಽಥ (ಘೋ) ಶಬ್ದಃ | ಅಸ್ತಿಸ್ತಂತ್ರೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಾ ಮರುತೋ ದೇವಾಃ ಸ್ತನಯಂತಂ ಗರ್ಜನಯುಕ್ತಮುಕ್ತಂ ಕ್ಷಯರಹಿತಮುಕ್ತಂ ಜಲಪ್ರವಾಹಂ ದುಹಂತಿ ಸಂಸಾದಯಂತಿ | ಅತ್ರ ಸ್ತನಯಂತಮಿತಿ ಪದಂ ವಿದ್ಯತೇ | ಇಂದ್ರಸ್ಯ ರೂಪಮಪಿ ಸ್ತನಯದ್ವೈ ಮೇಘ-ಗರ್ಜನಯೋಽಪೇತಮೇವ ತಸ್ಯ ವ್ಯಷ್ಟಿಸ್ವಾಮಿತ್ಯಾತ್ | ಐಂದ್ರಮಿತ್ಯಾದಿ ಪೂರ್ವಪತ್ ||

ಉಸ್ತಂ ದುಹಂತಿ ಸ್ತನಯಂತಮುಕ್ತತೆಂ (ಮು. ಸಂ. ೧-೬೪-೬) ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದೆ. ಮರು ದ್ವೇಷತೆಗಳು, ಸಿಡಿಲು, ಗುಡುಗು ಮುಂತಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಗರ್ಜನೆಯಾದುದು ವ್ಯಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸಿ ಆ ಮೂಲಕ ಕ್ಷಯ ರಹಿತವಾಗಿರುವಂತೆ ಎಂದರೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಹೆಯುಕ್ತಿಯಂತೆ ಜಲಪ್ರವಾಹವನ್ನು (ನದಿಗಳನ್ನು) ಉಟುಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತನಯಂತಂ ಎಂಬ ಪದವಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ವ್ಯಷ್ಟಿಗೆ (ಮಳೆಗೆ) ಸ್ವಾಮಿಯಾದುದರಿಂದ ಸ್ತನಯತ್—ಮೇಘಗರ್ಜನೆಯಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ರೂಪದಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದವನು ಎಂಬ ವಿಷಯವು ಇಂದ್ರನ ವಿಶೇಷಣರೂಪವಾಗಿಯೇ ಇರುವುದು ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಮಹಾವ್ರತವು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಉತ್ತಂ ದುಹಂತಿ ಮೊದಲಾದ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಸೇವಾರ್ಥವಾದ ವಿಷಯಗಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಮಹಾವ್ರತದಿವನು ರೂಪಸಮ್ಯಗ್ನಿಯಿರುವುದು.

ಪ್ರ ವ ಇಂದ್ರಾಯ ಬ್ರಹತ ಇತಿ ಯದ್ವೈ ಬ್ರಹತಸ್ಯ ಹೇ ಹೇ ಸ್ಯೋ ಸಮ್ಯದ್ವಮೇತಸ್ಯಾಹೋ ರೂಪಂ ||

ಇತ್ಯಂ ಧಾಯ್ಯಾಭಿಧಾ ಋಚಃ ಪ್ರಶಸ್ಯಾನಾಸರಂ ಪಲನೀಯೇ ಪ್ರಗಾಢೇ ಬ್ರಹ್ಮದ್ವಂ ಪ್ರಕಂಸತಿ—ಪ್ರ ವ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಥಮಃ ಪಾದಃ, ತಸ್ಯ ದ್ವಿತಿತೀಯಪಾದಗಳೇನ ಮರುತೋ ಬ್ರಹ್ಮಾರ್ಚತೇತಿ ಮುಚ್ಚಷ್ಟೇನಾನುಯಃ ಕರ್ತವ್ಯಃ | ಹೇ ಮರುತೋ ವೋ ಯುಷ್ಮದರ್ಥಂ ಬ್ರಹತೇ ಪ್ರಥಾ ಯೇಂದ್ರಾಯ ಬ್ರಹ್ಮ ಸುಸ್ಯಂ ಕರ್ಮಾ ಪ್ರಾರ್ಚತ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಸಂಸಾದಯಂತಿ | ತತ್ರ ಪ್ರಥಮ-

ಪಾದೇ ಯದೇವ ಬೃಹದಿತಿ ಪದಮಸ್ತಿ ತನ್ನಹದಿತ್ಯಮುಮರ್ಥಮಾಚಷ್ಟೇ | ಏತಸ್ಯ ಮಹಾವ್ರ-
ತಸ್ಯಾಹೋ ರೂಪಂ ಮಹದ್ವದತ್ಯಂತಂ ಪೌಥಮೇವ ಪ್ರಯೋಗಸ್ಯ ಬಹುಲತ್ವಾದತಃ ಸ್ವರೂಪೇಣ
ಸಮೃದ್ಧಮ್ ||

ಇದುವರೆಗೂ ಧಾಯ್ಯಾಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡಿ ಮುಂದೆ ಪಠಿಸಬೇಕಾದ ಪ್ರಗಾಢಮಂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಬೃಹತ್ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವರು. ಪ್ರ ವ ಇಂದ್ರಾಯ ಬೃಹತೇ (ಋ. ಸಂ. ೮-೮೯-೩) ಎಂಬುವ ಪ್ರಗಾಢ ದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಪಾದವು. ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಎರತನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿರುವ ಮರುತೋ ಬ್ರಹ್ಮಾರ್ಚತ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಸಮನ್ವಯಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಎನ್ನೆ ಮರುವೇವತಿ. ಇೇ ನಿಮಗೋಸ್ಕರ ಪ್ರೌಢನಾದ ಇಂದ್ರನ ಪ್ರೀತ್ಯಾರ್ಥವಾಗಿ ದೊಡ್ಡದಾದ ಸ್ತುತಿಸುವ ಕರ್ಮವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಿರಿ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಪ್ರಥಮಪಾದದಲ್ಲಿರುವ ಬೃಹತ್ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮಹತ್ ಎಂದರ್ಥವ. ಈ ಕರ್ಮದ ಹೆಸರೂ ಮಹಾವ್ರತನೆಂದಿರುವುದರಿಂದ ಮಂತ್ರಪಠನಕ್ಕೂ ಕರ್ಮಕ್ಕೂ ರೂಪಸಮೃದ್ಧಿಯಿದ್ದಂತಾಯಿತು.

ಬೃಹದಿಂದ್ರಾಯ ಗಾಯತೇತಿ ಯದ್ವೈ ಬಹತ್ತನ್ನಹದ್ವದ್ವೂಪ-
ಸಮೃದ್ಧಮೇತಸ್ಯಾಹೋ ರೂಪಂ ||

ಅನಂತರಪಾಠೇ ಪ್ರಗಾಢೇ ಬೃಹತ್ಪದಂ ಪೂರ್ವವ್ರತಂಸತಿ ಹೇ ಸಾಮಗಾ ಯತಿಃ
ಇಂದ್ರಾರ್ಥಂ ಬೃಹನ್ನಾಮಕಂ ಪ್ರೌಢಂ ವಾ ಸಾಮ ಗಾಯತ | ಯದ್ವಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಪೂರ್ವವತ್ ||

ಬೃಹದಿಂದ್ರಾಯ ಗಾಯತ (ಋ. ಸಂ. ೮-೮೯-೧) ಎಂಬುದು ಮುಂದಿನ ಪ್ರಗಾಢವು. ಎನ್ನೆ (ಮಹತ್) ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಸಾಮಮಂತ್ರವನ್ನು ಗಾಯತ ಗಾನಮಾಡಿ ಎಂದು ಮಂತ್ರದ ಅರ್ಥವು. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಮಹತ್ ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವ ಬೃಹತ್ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಈ ಕರ್ಮದ ಹೆಸರು ಮಹಾವ್ರತನೆಂದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಇಲ್ಲಿಯೂ ರೂಪಸಮೃದ್ಧಿಯಿದ್ದಂತಾಯಿತು.

ನಕಃ ಸುದಾಸೋ ರಥಂ ಪರ್ಯಾಸ ನ ರೀರಮದಿತಿ ಪರ್ಯಾಸ್ತವದ್ರಾಂ-
ತಿಮದ್ರೂಪ್ರಸಮೃದ್ಧ ಸೇತಸ್ಯಾಹೋ ರೂಪಂ ||

ಅನಂತರಪಾಠೇ ಪ್ರಗಾಢೇ ದ್ವಿತೀಯಪಾದೇ ಶಬ್ದವ್ಯಯಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ ತೋಭನಂ ಫಲಂ
ದಾನಂ ಯಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯಾಸ್ತಿ ಸೋಽಯಮಿಂದ್ರಃ ಸುದಾಸ್ತಸ್ಯ ಸುದಾಸೋ ರಥಂ ನ ಕಃ ಪರ್ಯಾಸ
ನೈವ ಪರ್ಯಾಸ್ತವಾನ್ತತಃ ಕೋಽಪಿ ಸ್ವಾರ್ಥೇನ ಚಾಲಿತವಾನ್ | ತಥಾ ನ ರೀರಮತ್ತೇನ ರಥೇನ
ರಮಣಮಪಿ ಶತ್ರುರ್ನ ಕೃತವಾನ್ | ಕಿಂತ್ವಿಂದ್ರ ಏವ ಸ್ವಾರ್ಥಂ ಪರೈವಸ್ಯತಿ ಸ್ವಯಮೇವ ರಮಣೇ
ಚ | ಅತ್ರ ಪರ್ಯಾಸೇತಿ ರೀರಮದಿತಿ ಪದವ್ಯಯಸ್ಯ ಶ್ರುತತ್ವಾದೇತಸ್ಯಾಹೋ ರೂಪಂ ಪರ್ಯಾಸ್ತ-
ವಲ್ಲೋಕಾಂತರಗಮನಾಯ ಪರಿತಕ್ತಲನವದ್ರಾಂತಿಮದ್ರಮಣಿಯುಕ್ತಮ್ | ಅತೋ ರೂಪೇಣ
ಸಮೃದ್ಧಮ್ ||

ಮುಂದಿನ ಪ್ರಗಾಢದ ಎರಡನೇಪಾದದಲ್ಲಿರುವ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ನಕಃ ಸುದಾಸೋ ರಥಂ (ಮು.ಸಂ. ೭-೩೨-೧೦) ಎಂಬುದು ಪ್ರಗಾಢವು. ಇದರ ಅರ್ಥವು. ನಕಃ ಸುದಾಸೋ ರಥಂ ಪರ್ಯಾಪ್ತ ನ ರೀರಮತ್. ಉತ್ತಮದಾನ್ವಿಯಾದ ಯಜಮಾನನ ರಥವನ್ನು ಯಾರೂ ಕೂಡ ಎದುರಿಸಿ ಹಿಂತಿರುಗಿಸಲಾರರು. ಯಾರೂ ಪ್ರಥಿ ಬಂಧಿಸಲಾರರು. ಯಾವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಇಂದ್ರನು ರಕ್ಷಕನಾಗಿಯೂ ಯಾರಿಗೆ ಮರುತ್ಯುಗಳು ರಕ್ಷಕನಾಗಿಯೂ ಇರು ವರೋ ಆ ಯಜಮಾನನು ಗೋವುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ಪಡೆಯುವನು. ಇಲ್ಲಿ ಪರ್ಯಾಪ್ತ ಮತ್ಯು ರೀರಮತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ರೂಪವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಕಂಡುಬರುವುದು. (ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ನಿದರ್ಶನವು ಹೇಗೆ ರೂಪವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಓಟುಮಾಡುವುದು ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟಪಾಡಿಲ್ಲ)

ಸರ್ವಾನ್ಪ್ರಗಾಥಾನ್ ಶಂಸತಿ ಸರ್ವೇಷಾಮಹ್ನಾಮಾಪ್ತೈಃ ಸರ್ವೇಷಾ-
ಮುಕ್ತಾನಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಪೃಷ್ಠಾನಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಶಸ್ತ್ರಾಣಾಂ
ಸರ್ವೇಷಾಂ ಪ್ರಲುಗಾಣಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಸವನಾನಾಂ ||

ಧಾಯ್ಯಾಧ್ಯಃ ಪುರಸ್ತಾದುಪರಿಷ್ಠಾಚ್ಚ ಯೇ ಪ್ರಗಾಥಾ ಉದಾಹೃತಾಸ್ತಾನಿಶಿಶ್ವಾ
ಪ್ರಶಂಸತಿ ಅಶೇಷಪ್ರಗಾಥಶಂಸನೇನ ಸರ್ವೇಷಾಮಹರಾದೀನಾಂ ಪ್ರಾಪ್ತಿಃ ಸಂಪದ್ಯತೇ | ಅಹನಿ
ಸಂವತ್ಸರಸತ್ತಗತಾನ್ಯುತ್ಥಾನಿ | ಯಜ್ಞಾಯಜ್ಞೇಯಸಾಮ್ನಿ ಊರ್ಧ್ವಾಧಾವೀನ್ಯುಕ್ತೈಶುನಿಷ್ಠಾದ-
ಕಾನಿ ಸ್ತ್ರೋತ್ರಾಣಿ ಶಸ್ತ್ರಾಣ್ಯಾಚ್ಚಾದೀನಿ | ಯದ್ಯಪಿ ಶಸ್ತ್ರಾಂತರ್ಭೂತಮೇವ ಪ್ರಲುಗಂ ತಥಾಪಿ
' ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ಆಗತಾಃ ಪರಿವ್ರಾಜಕಾ ಅಪ್ಯಾಗತಾಃ ' ಇತಿ ನ್ಯಾಯೇನ ವೈಕಿಷ್ಕೈ ವಿವಕ್ಷಾ (ಯಾಂ)
ಪ್ರಲುಗಾಣಾಂ ಪೃಥಜ್ಞೇದೀಶಃ | ಸವನಾನಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾನಿ | ಏತೇಷಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಪ್ರಾಪ್ತೈರ್ಥಂ
ಸರ್ವಪ್ರಗಾಥಶಂಸನಮ್ | ಯಸ್ಮಿನ್ ಋಗ್ವೈಯಸಮೂಹೇ ಪ್ರಗಾಥನೇನ ಕೃತಃ ಸಂಪಾದ್ಯತೇ
ಸೋಽಯಂ ಪ್ರಗಾಥಃ |

ಹೋತ್ರವು ಮಹಾವ್ರತಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸುವ ಸ್ತ್ರೋತ್ರಾದಿಗಳೇ ಮಹಾವ್ರತದ ಅಯಾ ದಿನಗಳ ಹೆಸರನ್ನು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪಡಿಸುವವು. ಅಯಾದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿಸುವ ಸ್ತ್ರೋತ್ರಗಳ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೇ ಅಯಾ ದಿನಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವವು. ಅವು ಯಾವವೆಂದರೆ ಉಕ್ತಾನಿ—ಸಂ. ಪುರದ ಅನೇಕ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿಸುವ ನಾನಾವಿಧ ಸ್ತ್ರೋತ್ರಗಳು; ; ಪೃಷ್ಠಾನಿ—ಯಜ್ಞ-ಯಜ್ಞೇಯವೆಂಬ ಸಾಮಮಂತ್ರವಾದ ನೇಲೆ ಪಠಿಸಲ್ಪಡುವ ಸ್ತ್ರೋತ್ರಗಳಿಗೆ ಪೃಷ್ಠವೆಂಬ ಹೆಸರು. ಮಾಧ್ಯಂದಿವವನದಲ್ಲಿ ರಥಂತರ, ಬೃಹತ್ ನೊದಲಾದ ಸ್ತ್ರೋತ್ರಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿ ಪಠಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ ಅಪ್ಯರಸ್ತ್ರಾದಿಗಳು ಪ್ರಲುಗಶಬ್ದಗಳು—ಪ್ರಲುಗ ವೆಂಬ ಬೇರೆ ಹೆಸರಿಂದೂ ಅವು ಶ್ವಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಸೇರಿರುವವು. ಸವನಗಳೆಂದರೆ ಪ್ರಾತಃಸವನ, ಮಾಧ್ಯಂ ದಿನಸವನ, ಕೃತಿಯಸವನವೆಂಬ ಮೂರನವನಗಳು. ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪ್ರಗಾಢವನ್ನು ಪಠಿಸುವುದರಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವವು. ಎರಡು ಮಕ್ಕಳು ಸಮೂಹಕ್ಕೆ ಪ್ರಗಾಢವೆಂಬ ಹೆಸರು.

English Translation

1. The two trikas, RV. VIII, 68, 1-3, a tva ratham yathotaye, and RV VIII, 2, 1-3, idam vaso sutham andhah, form the first (pratipad) and the second (anukara) of the Marutvatiya hymn.

2. Both, as belonging to the one-day ceremonial, are perfect in form. On that day much is done now and then which has to be hidden, and has to be atoned for. Atonement is rest, the one-day sacrifice. Therefore at the end of the year the sacrificers rest on this atonement as their rest. He who knows this rests firm, and they also for whom a Hotri priest who knows this, recites this hymn.

3. In the second verse of (the Pragatha), indra nediya ed ihi, pra su tira sakibhir ye ta ukthinah (RV. VIII, 53, 5, 6), there occurs the word ukthinah, reciters of hymns. Verily, this day (the mahavrata) is an uktha (hymn), and as endowed with an uktha, the form of this day is perfect.

4. In the first verse (of another Pragatha) the word vira, strong, occurs (Rv. I, 40, 3), and as endowed with the word vira, strong, the form of this day is perfect.

5. In the second verse (of another Pragatha) the word suviryam, strength, occurs (RV. I, 40, 1), and as endowed with the word suvirya, strength, the form of this day is perfect.

6. In the first verse (of another Pragatha) the word ukthyam, to be hymned, occurs (RV. I. 40 5), Verily, this day is an uktha, and as endowed with an uktha, the form of this day is perfect.

7. In the (Dhaya) verse agnir neta (Rv. III, 20, 4) the word vritraha, killer of Vritra, occurs. The killing of Vritra is a form (character) of Indra, this day (the mahavrata) belongs to Indra, and this is the (perfect) form of that day.

8. In the (Dhayya) verse tvam soma kratubhih sukratur bhuh (Rv. I. 91, 2) the word vrisha, powerful, occurs. Powerful is a form (charcter) of Indra, this day belongs to Indra, and this is the (perfect) form of that day.

9. In the (Dhayya) verse pinvanty apah (Rv. I, 64, 6) the word vaginam, endowed with food, occurs. Endowed with food is a form (characttr) of Indra, this day belongs to Indra, and this is the (perfect) form of that day.

10. In the same verse the word stanayantam, thundering, occurs. Endowed with thundering is a form (character) of Indra, this day belongs to Indra, and this is the (perfect) form of that day.

11. In (the Pragatha) pra va indraya brihate (Rv. VIII, 89, 3) (the word brihat occurs). Verily, brihat is mahat (great), and as endowed with mahat, great, the form of this day (mahavrath) is perfect.

12. In (the Pragatha) brihad indraya gayata (Rv. VIII, 89, 1) (the word brihat occurs). Verily, brihat is mahat (great), and as endowed with mahat, the form of this day is perfect.

13. In (the Pragatha) nakih sudaso ratham pary asa na riramad (Rv. VII, 32, 10) the words paryasa (he moved round) and na riramad (he did not enjoy) occur, and as endowed with the words paryasta and ranti the form of this day is perfect.

He recites all (these) Pragathas, in order to obtain all the days (of the sacrifice), all the Ukthas, all the Prishthas, all the Sastras, all the praugas, and all the Savanas (libations).

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪ್ರಾಯಶ್ಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಕಾಂಡಧಾಷ್ಯೇ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕೇ
ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಶ್ಚಾರ್ಯವಿರಚಿತವಾದ ಮಾಧವೀಯ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಕಾಂಡಧಾಷ್ಯದ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕದ
ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು ||

ಅಥ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕೇ ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ದ್ವಿತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕದ ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲ ಎರಡನೆಯ ಖಂಡವು

ಅಸತ್ಸು ಮೇ ಜರಿತಃ ಸಾಭಿವೇಗಃ ಸತ್ಯಧ್ವಜತಮಿತಿ ಶಂಸತಿ ಸತ್ಯಂ
ನಾ ಏತದಹಃ ಸತ್ಯವದ್ರೂಪಸಮ್ಯದ್ಧಮೇತಸ್ಯಾಹ್ನೋ ರೂಪಂ ||

ಏತಸ್ಯ ವಃಹಾವ್ರತಗತಮರುತ್ಪತ್ತೀಯಸ್ಯ ಚತುರ್ವಿಂಶಾಖ್ಯಮಹಃ ಪ್ರಕೃತಿಃ | ಆತ ಏವ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕೇ ವಕ್ಷ್ಯತೇ—ಚತುರ್ವಿಂಶಾನ್ಮರುತ್ಪತ್ತೀಯಸ್ಯಾಃತಾನಃ' (ಐ. ಅ. ೫. ಅ-೧ಖಂ-೧) ಇತಿ | ತತ್ರ ಯಾವದತಿವಿಷ್ಟಂ—ಆ ತ್ವಾ ರಥಂ ' ಇತ್ಯಾದಿಕಂ " ನಕಃ ಸುಹಾಸಃ " ಇತ್ಯೇತದಂತಂ ತತ್ಸರ್ವಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಮ್ ||

ಅಥ ನೂತನಂ ಕಿಂಚಿತ್ಸೂಕ್ತಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಅಸತ್ಸು ಮ ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ಚತುರ್ವಿಂಶತ್ಸಂಚಂ ಸೂಕ್ತಮ್ | ತಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಃ ಪಾದೋಽಭಿವೇಗ ಇತ್ಯಂತಃ ಪ್ರತೀಕಪ್ರದರ್ಶನಾರ್ಥಂ ಪಠಿತಃ | ತದೀಯಾ ಯಾಂ ಪ್ರಥಮಾಯಾಮೃತಿ ಸತ್ಯಧ್ವಜತಮಿತಿ ಪದಂ ವಿಧ್ಯತೇ | ತಸ್ಯ ಚ ಪದಸ್ಯ ತತ್ಪ್ರತೀನ ಪ್ರಹಂತಾ ಸ್ತೀತ್ಯನೇನ ಸಂಬಂಧಃ | ದಹ (ದ್ರುಹ್ಯ)ತಿ ಧಾತೋರ್ವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಧ್ವಜತಮಿತಿ ಸಂಪದ್ಯತೇ ತಥಾ ಸತಿ ಸತ್ಯದ್ರೋಹಿಣಂ ಹನಿಷ್ಯಾಮೀತಿ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಃ | ತಸ್ಯ ಹನನೇನ ಸತ್ಯಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ ಭವತಿ | ತಚ್ಚಾತ್ರ ಯುಕ್ತಂ ಯಸ್ಮಾದೇತನ್ಮಹಾವ್ರತಾಖ್ಯಮಹಃ ಸತ್ಯಂ ವೈ ಸತ್ಯರೂಪಮೇವ ತಸ್ಮಾದೇತಸ್ಯಾಹ್ನೋ ರೂಪಂ ಸತ್ಯವಸ್ತುತೇನ ಸಂಯುಕ್ತಂ ರೂಪಸಮ್ಯದ್ಧಂ ಭವತಿ |

ಮಹಾವ್ರತದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ ಮರುತ್ಪತ್ತೀಯಶ್ಲೋಕಕ್ಕೆ ಚತುರ್ವಿಂಶತೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ದಿನವೇ ಪ್ರಕೃತಿಯು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ—ಚತುರ್ವಿಂಶಾನ್ಮರುತ್ಪತ್ತೀಯಸ್ಯಾಃತಾನಃ (ಐ. ಅ. ೫-೧-೧) ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆತ್ಮಾರಥಂ ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭಮಾಡಿ ನಕಃಸುಹಾಸಃ ಎನ್ನುವವರೆಗೆ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಈಗ ಬೇರೊಂದು ಸೂಕ್ತವನ್ನು ವಿವರಿಸಲಾಗುವುದು. ಅಸತ್ಸು ಮೇ ಜರಿತಃ (ಋ.ಸಂ. ೧೦-೩೭-೧) ಎಂಬುದು ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಮಕ್ಕಳಿರುವ ಒಂದು ಸೂಕ್ತವು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೆಯ ಮಕ್ಕನ ಪ್ರಥಮ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಅಭಿವೇಗಃ ಎಂದು ಮೊದಲು ಮಾಡಿ ಸತ್ಯಧ್ವಜಂ ಎನ್ನುವವರೆಗೆ ಪದಗಳಿರುವವು. ಆ ಪದಗಳಿಗೆ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವ ಪ್ರಹಂತಾಸ್ಮಿ ಎಂಬ ಪದಗಳೊಡನೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದು. ದ್ರುಹ್ಯತಿಧಾತುವಿನ ವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಧ್ವಜತ ಎಂದಾಗಿರುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಸತ್ಯಕ್ಕೆ ದ್ರೋಹಿಣಿಯಾಗಿರುವವನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವೆನು ಎಂದು ಪ್ರಹಂತಾಸ್ಮಿ ಎಂಬವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು. ಇಂತಹ ಸತ್ಯದ್ರೋಹಿಯನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದರಿಂದ ಸತ್ಯವು ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವುದು ಎಂದು ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವು. ಇದು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗಿರುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಮಹಾವ್ರತವೆಂಬ ದಿನವು ಸತ್ಯಮಹಃ ಎಂದರೆ ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪವೇ ಆಗಿರುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ದಿನವನ್ನು ಸತ್ಯದಂತೆ ರೂಪಸಮ್ಯದ್ಧಿಯುಳ್ಳವಾಗಿಯಿರುವುದು.

**ತದು ವಾಸುಕ್ರಂ ಬ್ರಹ್ಮೈ ವೈ ವಸುಕ್ರೋ ಬ್ರಹ್ಮೈತದಹರ್ಬ್ರಹ್ಮಣೈವ
ತದ್ಬ್ರಹ್ಮ ಸತಿಪ್ರದ್ಯತೇ, ||**

ತದೇತ್ಯೂಕ್ತವ್ಯೂಷಿದ್ಧಾರೇಣ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ತದು ತದಪಿ “ ಅಸತ್ಪು ಮೇ ” (ಋ.ಸಂ.ಮಂ. ೧೦ ಸೂ. ೨೭ ಋ. ೧) ಇತ್ಯಾದಿಸೂಕ್ರಂ ವಾಸುಕ್ರವ್ | ವಸುಕ್ರಾಪ್ಯೇಣ ಮಹರ್ಷಿಣಾ ದೃಷ್ಟಂ ವಾಸುಕ್ರವ್ | ವಸುಕ್ರೋ ಮಹರ್ಷಿಬ್ರಹ್ಮೈ ಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪ ಏತದಭಿಜ್ಞತ್ವಾತ್ | ಏತದಪಿ ಮಹಾವ್ರತಾಖ್ಯಮಹರ್ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪಂ ತತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇತುತ್ವಾತ್ ಅತೋ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪೇಣೈವ-ವಾಸುಕ್ರೇಣ ಸೂಕ್ತೇನ ಬಹ್ಮಸ್ವರೂಪಮಹಃ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ||

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಅಸತ್ಪು ಮೇ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ವಾಸುಕ್ರವು ಎಂದರೆ ವಸುಕ್ರ ಎಂಬ ಮುಷಿಯಿಂದ ದೃಷ್ಟವಾದುದು. ವಸುಕ್ರಮಹರ್ಷಿಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪನು. ಮಹಾವ್ರತವೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವೇ ಆಗಿರುವುದು ಎಂದರೆ ಈ ಮಹಾವ್ರತವನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವಾದ ವಾಸುಕ್ರಸೂಕ್ರಪಠನಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವಾದ ಮಹಾವ್ರತವೆಂಬ ದಿನವನ್ನೇ ಹೊಂದುವನು

**ತದಾಹುರಭ ಕಸ್ಮಾದ್ವಾಸುಕ್ರೇಣೈತನ್ಮರುತ್ಪತೀಯಂ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೆ ಇತಿ ನ
ಹ ವಾ ಏತದನ್ಯೋ ವಸುಕ್ರಾನ್ಮರುತ್ಪತೀಯಮುದಯಚ್ಛೆನ್ನ ವಿವ್ಯಾ-
ಚೇತಿ ತಸ್ಮಾದ್ವಾಸುಕ್ರೇಣೈವೈತನ್ಮರುತ್ಪತೀಯಂ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ ||**

ಫುನರಪಿ ಪ್ರತ್ಯೋತ್ತರಾಧ್ಯಾಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ತತ್ಪ್ರಸಿದ್ಧೋಕ್ತೇ ಜಿಜ್ಞಾಸವಃ ಪೃಚ್ಛಂತಿ | ಸಂತಿ ವೇದೇ ಬಹುನ್ಯುತ್ಯಂತರದೃಷ್ಟಾನಿ (ಸೂಕ್ತ್ರಾನಿ) | ಅಭ್ಯವಂ ಸತಿ ತಾನಿ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಕಸ್ಮಾ-ತ್ಪಾರಣಾದ್ವಾಸುಕ್ರೇಣ (ವಸುಕ್ರೇಣ) ದೃಷ್ಟೇನೈವ ಸೂಕ್ತೇನ ಮುಚ್ಯತೀಯಶಸ್ತ್ರಂ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ | ನ ಹ ವಾ ಇತ್ಯಾದಿಕಮಭಿಜ್ಞಾನಾಮುತ್ತರವ್ | ವಸುಕ್ರಾನ್ಮಹರ್ಷೇರನ್ಯಃ ಕಚ್ಛಿದಪಿ ಮಹರ್ಷಿ-ರೇತನ್ಮರುತ್ಪತೀಯಾಖ್ಯಂ ಶಸ್ತ್ರಂ ನೈವೋದಯಚ್ಛಿದ್ಧಾ ಶತಯ್ಯಾಃ ಸಕಾಶಾನ್ವೈವೋದ್ಯತವಾಗ್ | ನಾಪಿ ವಿವ್ಯಾಚಾಯಂ ಪ್ರಥಮಸ್ತುಚೋಷಯಂ ಚಾನುಚರ ಇತ್ಯಾದಿವಿವೇಕಮನ್ಯೋ ನ ಕೃತವಾನ್ | ತಸ್ಮಾದ್ವಾಸುಕ್ರೇಣ ಸಂಹಿತಾಯಾಃ ಸಕಾಶಾಚ್ಛಸ್ತ್ರಮುದ್ಯುತ್ಯ ವಿವೇಚಿತತ್ವಾತ್ತ-ದೀಯೇನೈವ ಸೂಕ್ತೇನ ಶಸ್ತ್ರಪ್ರಾಪ್ತಿಯುಕ್ತಾ ||

ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೋತ್ತರರೂಪವಾಗಿ ಫುನಃ ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವರು. ಕೆಲವರು ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳು ಈರೀತಿ ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡುವರು. ವೇದದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಮುಷಿಗಳಿಂದ ದೃಷ್ಟವಾದ ಎಷ್ಟೋಸೂಕ್ರಗಳಿರುವವು. ಅವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬಿಟ್ಟು ಈ ವಸುಕ್ರಮುಷಿಯಿಂದ ದೃಷ್ಟವಾದ ಸೂಕ್ತವನ್ನೇ ಏಕೆ ಪಠಿಸಬೇಕು? ಬೇರೆ ಸೂಕ್ರಗಳಿವೆಯಲ್ಲಾ ಎಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಈರೀತಿ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ವಸುಕ್ರಮುಷಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಹಿಂಗೆ ಯಾರೂ ಈ ಮರಶ್ಚತೀಯಸೂಕ್ರವನ್ನು ವೇದದಿಂದ ಉದ್ಧರಿಸಿ ಹೇಳಲಿಲ್ಲ. ಈ ಮರುತ್ಪತೀಯ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೆ (ಮೊದಲನೆ ಮುಕ್ತ) ಯಾವುದು, ಅನುಚರವಾವುದು ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿ ಹೇಳಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿಯೇ ಈ ವಸುಕ್ರಮಹರ್ಷಿಯು

ನೇದದಲ್ಲಿರುವ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಉದ್ಘಟಿಸಿ ಪ್ರತಿಪದನುಚರಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿ ಹೇಳುವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಮರುತ್ಪತ್ತಿಯಶ್ವಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ವಾಸುಕ್ರಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸುವುದೇ ಯುಕ್ತವು

**ತದನಿರುಕ್ತಂ ಪ್ರಾಜಾಪತ್ಯಂ ಶಂಸತ್ಯನಿರುಕ್ತೋ ವೈ ಪ್ರಜಾಪತಿಃ
ಪ್ರಜಾಪತೇರಾಪ್ತೈಃ ||**

ವುನರಸಿ ಪ್ರಜಾಪತಿಸಂಬಂಧೀನ ಸೂಕ್ತಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ದೇವತಾ ವಿಸ್ವತ್ಸಂ ನಿಷ್ಕೃತ್ಯ ಯತ್ರೋಚ್ಯತೇ ತನ್ನಿರುಕ್ತಂ ತದ್ವಿಪರೀತಂ “ಅಸತ್ಸು ಮೇ” ಇತ್ಯಾದಿಂಶ್ಚ ತಾದ್ಯಶಮ್ | ನ ಹಿ ತದೀಯಾಸ್ತೈಶ್ಚ ಕಾಚಿದಪಿ ದೇವತಾ ನಾನುಗ್ರಹಪೂರ್ವಂ ವಿಸ್ವತ್ಸಂ ಪ್ರತೀಯತೇ, ತಸ್ಮಾದನಿರುಕ್ತಂ ಪ್ರಜಾಪತಿದೇವತಾಕಮಿಸ್ವವಗತ್ಯ ಶಂಸೇತ್ | ಪ್ರಜಾಪತಿಃ ಪ್ರಜಾಪಾಲಕೋ ಜಗದೀಶ್ವರಃ, ಸ ಚಾನಿರುಕ್ತ ಈಶ್ವರಸ್ಯ ಕರ್ಮಪ್ರಾಪಿತದೇಹಾಭಾವೇನೇಂದ್ರಾದಿನಿಷ್ಕೃತ್ಯ ಮೂರ್ತೀರ್ವಕ್ತುಮಶಕ್ಯತ್ವಾತ್ | ತಸ್ಮಾದನಿರುಕ್ತಂ ಸೂಕ್ತಂ ತಥಾವಿಧಪ್ರಜಾಪತಿಪ್ರಾಪ್ತೈಃ ಸಂಪದ್ಯತೇ ||

ಪ್ರಜಾಪತಿಸಂಬಂಧದಿಂದ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಮತ್ತೆ ಪುನಃಮಾಡುವರು— ಒಂದು ಮಂತ್ರ ಅಥವಾ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡುವ ದೇವತೆಯ ಹೆಸರನ್ನು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳದ್ದರೆ ಆ ಸೂಕ್ತವು ನಿರುಕ್ತವೆನಿಸುವುದು ಇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೆ ಅದು ಅನಿರುಕ್ತವು. ಸೂಕ್ತವು ಅನಿರುಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೆ ಅದು ಪ್ರಜಾಪತಿಯನ್ನೇ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರುವ ಸೂಕ್ತವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ದೇಹಾದ್ಯವಯವಗಳಿಂದ ಮೂರ್ತಿಮಂತರಾದ ಇಂದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳಂತೆ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಶಂಕರಾದ್ಯವಯವರಹಿತನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪನು. ಅಸಕ್ಲ ಮೇ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ಈ ವಿಧವಾದುದು. ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಜಗದೀಶ್ವರನೂ, ಪ್ರಜಾಪಾಲಕನೂ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಪ್ರಜಾಪತಿಯನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಈ ಸೂಕ್ತಪ್ರಶಂಸನೆಯಿಂದ ಪ್ರಜಾಪತಿಯನ್ನು (ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ಪಡೆವೆಂಬುದು.)

ಽಕೃದಿಂದ್ರಂ ನಿರಾಹ ತೇನ್ಯಂದ್ರಾದ್ರೂಪಾನ್ಸು ಪ್ರಚ್ಯವತೇ ||

ತಸ್ಮಿನ್ನೂಕ್ತೇ ದ್ವಾವಿಂಶತ್ಯಾ (ದ್ವಾವಿಂಶತ್ಯಾ) ಮೃಚೀಂದ್ರಾಯೇತಿ ಪದಂ ಸತ್ಯಶಂಸತಿ— ತಸ್ಮಿನ್ನಾದೇ ‘ಇಂದ್ರಾಯ ಸುನ್ವತ್’ (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೧೦-ಸೂ-೨೭-ಋ-೨೨) ಇತ್ಯೇಕವಾರಮಿಂದ್ರಂ ಸ್ವನಾಮ್ನಾ ನಿಷ್ಕೃತ್ಯ ಬ್ರೂತೇ | ತೇನೇಂದ್ರವಚನೇನ ತತ್ಸೂಕ್ತಮಿಂದ್ರಸಂಬಂಧಿನಃ ಸ್ವರೂಪಾದಪ್ರಚ್ಯುತಂ ಭವತಿ | ಅತಃ ಪೂರ್ವೋಕ್ತರೀತ್ಯಾ ಪ್ರಾಜಾಪತ್ಯತ್ವಾದ್ಯಿಂದ್ರತ್ವಂ ತಚ್ಚಾ (ಚ್ಯಂ) ಸನೇನೋಹನೀಯಮ್ ||

ಈ ಸೂಕ್ತದ (ಋ. ಸಂ ೧೦-೨೭-೨೨) ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನ ಒಂದು ಪಾದದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರ ವ ಹೆಸರು ಇಂದ್ರಾಯಸುನ್ವತ್ ಒಂದಾವರ್ತಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು. ಅದರೂ ಈ ವಚನದಿಂದ ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ದೇವತೆಯೆಂದು ಹೇಳುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಏನೂ ಭಾಧಕವುಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಪಿಬಾ ಸೋಮನುಭಿ ಯಮುಗ್ರ ತರ್ಧ ಇತಿ ಶಂಸತಿ ||

ಸೂಕ್ತಾಂತರಂ ವಿಭತ್ತೇ—ಪಿಬಾ ಸೋಮಮಿತ್ಯೇತತ್ಪಂಚದಶರ್ಚಂ ಸೂಕ್ತಂ ಶಂಸೇತ್ ||

ಪಿಬಾಸೋಮಂ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಹದಿನೈದನೆಯ ಋಕ್ಯನ್ನು ಇದರಂತೆಯೇ ಪಠಿಸಬೇಕು.

ಊರ್ವಂ ಗವ್ಯಂ ಮಹಿ ಗೃಣಾನ ಇಂದ್ರೇತಿ ಮಹದ್ವದ್ರೂಪಸಮೃದ್ಧ-
ಮೇತಸ್ಯಾಹ್ನೋ ರೂಪಮ್ ||

ತಸ್ಮಿನ್ನೂಕ್ತೇ ಪ್ರಥಮಾಯಾಮೃಚಿ ದ್ವಿತೀಯಪಾದೇ ಮಹಿಶಬ್ದಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ಹೇ ಇಂದ್ರ ಪ್ರಮೂರ್ವಮುರು ಪ್ರಭೂತಂ ಗವ್ಯಂ ಪಶುಪ್ರದತ್ತೇನ ಗೋಭ್ಯೋ ಹಿಂತಂ ಮಹಿ ಮಹ-
ತ್ಪ್ರಜ್ಞಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಗೃಣಾನಃ ಕಥಯಾ (ಘೃಮಾ) ನೋವತಿಷ್ಠಸೇ | ಅತ್ರ ಮಹಿಶಬ್ದಸ್ಯೋಕ್ತಪಾದೇತಸ್ಯಾಹ್ನೋ ರೂಪಂ ಮಹಚ್ಛಬ್ದಯುಕ್ತಂ ಸದ್ರೂಪಸಮೃದ್ಧಂ ಭವತಿ |

ಈ ಸೂಕ್ತದ ಊರ್ವ್ಯಂ ಗವ್ಯಂ ಮಹಿ ಗೃಣಾನ ಇಂದ್ರ ಎಂಬ ಋಕ್ಯಲ್ಲಿ ಮಹಿ (ಮಹತ್ಪ್ರದ) ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಮಹತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದಿನದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಎಂದರೆ ಈ ಅರ್ಥಕ್ಕೂ, ಈ ದಿನದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೂ ಪರಸ್ಪರ ಅನುರೂಪವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ರೂಪಸಮೃದ್ಧಿಯಾಗಿರುವುದು

ತದು ಭಾರದ್ವಾಜಂ ಭರದ್ವಾಜೋ ಹ ವಾ ಋಷೀಣಾಮನೂಚಾನ-
ತನೋ ದೀರ್ಘಜೀವಿತಮಸ್ತಪಸ್ವಿತಮ ಆಸ ಸ ಏತೇನ ಸೂಕ್ತೇನ
ಪಾಪ್ಯಾನಮಪಾಹತ ತದ್ಯದ್ಭಾರದ್ವಾಜಃ ಶಂಸತಿ ಪಾಪ್ಯನೋಽ-
ಪಹತ್ಯಾ ಅನೂಚಾನೋ ದೀರ್ಘಜೀವೀ ತಪಸ್ವ್ಯಸಾನೀತಿ ತಸ್ಮಾ-
ದ್ಭಾರದ್ವಾಜಂ ಶಂಸತಿ ||

ಋಷಿಸಂಬಂಧೇನ ಸೂಕ್ತಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ತದು ತದಪಿ ಸೂಕ್ತಂ ಪಿಬಾ ಸೋಮಮ್ “(ಋ.ಸ. ಮಂ ೬-ಸೂ.೧೭-ಋ. ೧) ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ಭರದ್ವಾಜೇನ ದೃಷ್ಟಮ್ | ಸ ಚ ಭರದ್ವಾಜಃ ಸರ್ವೇಷಾ-
ಮೃಷೀಣಾಂ ಮಧ್ಯೇ ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಪಾರಂ. ಗತೋಽತಿಶಯೇನ ಚಿರಜೀವ್ಯತಿಯೇನ ತಪಸ್ವೀ ಬ-
ಧೂವ | ಸ ತಾದ್ಯಶೋ ಭರದ್ವಾಜ ಏತೇನ ಪಿಬಾ ಸೋಮಮಿತ್ಯಾದಿಸೂಕ್ತೇನ ಸ್ತುತೀಯಂ ಪಾಪಂ ಸಾಹಿತವಾಂಸ್ತಸ್ಯಾದೇಶಜ್ಞಂಸನಂ ಪಾಪನಾಶಾಯ ಭವತಿ | ತಸ್ಮಾದ್ಯಃ ಪುಮಾನನೂಚಾನತ್ಯಾದಿ-
ಯುಕ್ತೋ ಭವಾನೀತಿ ಕಾಮಯತೇ ಸ ಪುಮಾನ್ ಭಾರದ್ವಾಜಮೇತತ್ಸೂಕ್ತಂ ಶಂಸೇತ್ ||

ಈ ಸೂಕ್ತವು (ಋ. ಸಂ. ೬ನೂ.೧) ಭರದ್ವಾಜಮುಖಿಯಿಂದ ದೃಷ್ಟವಾದುದು. ಈ ಭರದ್ವಾಜ ಮುಖಿಯು ಸಮಸ್ತಋಷಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು. ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪಾರಂಗತನು. ಬಹುಕಾಲ (ಚಿರಜೀವಿ) ಜಿವಿಸಿದ್ದರಿಂದ ತಪಸ್ವಿಯಾದವನು. ಇಂತಹ ಭರದ್ವಾಜಮುಖಿಯಿಂದ ದೃಷ್ಟವಾದ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸುವ ಪುರುಷನು ತನ್ನ ಪಾಪಗಳಿವನೂ

ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಶುದ್ಧನಾಗುವನು ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಭರದ್ವಾಜಬುಃಸಿವೈಷ್ಣವಾದ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸುವ ಪುರಾಣನು ವಿಧ್ಯಾ ಪಾರಂಗತನೂ, ಚಿರಂ [ಬ್ರಹ್ಮಕಾಲ] ಜೀವಿಸಿರುವವನೂ, ತಪಸ್ವಿಯೂ ಆಗುವನು.

ಕಯಾ ಶುಭಾ ಸವಯಸಃ ಸನೀಳಾ ಇತಿ ಶಂಸತಿ ||

ಸೂಕ್ತಾಂತರಂ ವಿಭಕ್ತೇ—ಕಯೇತ್ಯಾದಿಕಂ ಪಂಚದಶರ್ಚಂ ಸೂಕ್ತಮ್ ||

ಅನಂತರ ಪೋತ್ಯವು ಕಯಾ ಶುಭಾಸವಯಸಃ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೫-೧) ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸುವನು.

ಆಶಾಸತೇ ಪ್ರತಿಹರ್ಯಂತ್ಯುಕ್ಥೇತ್ಯುಕ್ಥಂ ವಾ ಏತದಹರುಕ್ಥವದ್ರೂಪ-
ಸಮ್ಯದ್ಧಮೇತಸ್ಯಾಹ್ನೋ ರೂಪವು ||

ತಸ್ತಿನೈಕ್ತೇ ಚತುರ್ಥ್ಯಾವೃತ್ತಿ ಸ್ತೀಯಪಾದಗತನುಕ್ಥಕಲ್ಪಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ಆಶಾಸತೇ ಫಲಂ ಕಾನಯಾನಾನಾಯ ಯಜಮಾನಾಯೋಕ್ತಾ ಶಸ್ತ್ರಾಣಿ ಪ್ರತಿಹರ್ಯಂತ್ಯಪೇಕ್ಷತಂ ಕಾಮಂ ಪ್ರತಿಪಾದಯಂತಿ | ಅಶೋಕ್ತೇತಿ ಪದಸ್ಯ ವಿದ್ಯಮಾನತ್ವಾದೇಕಹರುಕ್ಥರೂಪಮುನ್ವೇತಸ್ಯಾಹ್ನೋ ರೂಪನುಕ್ಥಯುಕ್ತತ್ವಾದ್ರೂಪಸಮ್ಯದ್ಧಂ ಭವತಿ ||

ಈ ಸೂಕ್ತದ ನಾಲ್ಕನೇ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಉಕ್ತಕಲ್ಪವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವರು—ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಆಶಾಸತೇ—ಫಲವನ್ನೇಕ್ಷಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ, ಉಕ್ತಾ—ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳೂ ಪ್ರತಿಹರ್ಯನ್—ಅವನ ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಗಳನ್ನು ಪೂರೈಸುವವು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಈ ಅಶತೇ ಎಂಬ ಮುಕ್ತು(೧-೧೬೫-೪) ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಉಕ್ತರೂಪವಾದ ಈ ದಿನದ ಕಾರ್ಯಕಲಾಸಗಳಿಗೂ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಗೂ ಪರಸ್ಪರ ಅನುರೂಪವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ರೂಪಸಮ್ಯದ್ಧಿಯಿರುವುದು.

ತದು ಕಯಾಶುಭೀಯಮೇತದ್ವೈ ಸಂಜ್ಞಾನಂ ಸಂತನಿ ಸೂಕ್ತಂ
ಯತ್ಕಯಾಶುಭೀಯಮೇತೇನ ಹ ವಾ ಇಂದ್ರೋಽಗಸ್ಮೋ ಮರು-
ತಸ್ತೇ ಸಮುಜಾನತ ತದ್ಯತ್ಕಯಾಶುಭೀಯಂ ಶಂಸತಿ ಸಂಜ್ಞಾತ್ಯಾ
ಏವ ||

ನಾಮಧೇಯಮುಪಜೀವ್ಯ ಸೂಕ್ತಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ತದು ತದಪಿ “ಕಯಾ” (ಋ. ಸಂ.—ಮಂ ೧-ಸೂ. ೧೬೫. ಋ. ೧) ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ಸೂಕ್ತಂ ಕಯಾಶುಭೀಯನಾಮಕಂ ಕಯಾ ಶುಭೀತಿ ಪದದ್ವಯಸ್ಯ ತತ್ರ ವಿದ್ಯಮಾನತ್ವಾತ್ | ತದ್ಯದೇತತ್ಕಯಾಶುಭೀಯಂ ಸೂಕ್ತಮಪ್ಯೇತದೇವ ಸಂಜ್ಞಾನಂ ಸಮೀಚೀನಜ್ಞಾನಹೇತುಃ | ಸಂತನಿ ಸಮ್ಯಗ್ವಿದ್ಯತಂ ಚ | ಏತೇನೈವ ಸೂಕ್ತೇನೇಂದ್ರಾದಯೋ ಯೇ ಸಂತಿ ತೇ ಸರ್ವೇಽಪಿ ಸಮುಜಾನತ ಸಮ್ಯಗ್ಜ್ಞಾನವಂತೋಽಭೂವನ್ | ತಸ್ಯಾತ್ಕಯಾಶುಭೀಯಂ ಶಂಸತೀತಿ ಯದಪ್ಪಿ ತತ್ಸಮ್ಯಗ್ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಮೇವ ಸಂಪದ್ಯತೇ ||

ಕಯಾ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತದ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೫-೧) ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಕಯಾ ಶುಭಾ ಎಂಬ ಎರಡು ಪದಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಕಯಾಶುಭೀಯಸೂಕ್ತವೆಂದು ಹೆಸರು ಬಂದಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತವು ಸಂಯಾವ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ತಿಳುವಳಿಕೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತ ಪಠನಿಂದ ಇಂದ್ರ ಅಗ್ನಿತ್ವಯುಷಿ ಮತ್ತು ಮರುತ್ವೇವತೆಗಳಿಗೆ ಇದ್ದ ಭಿನ್ನಾ ಭಿಪ್ರಾಯವು ಪರಿಹಾರವಾಗಿ ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಒಂದು ತೀರ್ವಾನಕ್ಕೆ ಬಂದು ಪರಸ್ಪರ ಮೈತ್ರಿಭಾವವನ್ನು ಪಡೆದರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಕಯಾಶುಭೀಯಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸುವ ಪುರುಷನು ಇತರರೊಡನೆ ತನಗಿರುವ ಭಿನ್ನಾ ಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಎಲ್ಲರೊಡನೆ ಸ್ನೇಹದಿಂದ ಬಾಳುವನು.

**ತದ್ವಾಯುಷ್ಯಂ ತದ್ಯೋಽಸ್ಯ ಪ್ರಿಯಃ ಸ್ಯಾತ್ಪುರ್ಯಾದೇವಾಸ್ಯ ಕಯಾ-
ಶುಭೀಯಂ ||**

ಆಯುರ್ಜೇತುತ್ವೇನ ಪುನಃ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ತದು ತದೇವ ಸೂಕ್ತಮಾಯುಷಃ ಕಾರಣಮ್ |
ತಥಾ ಸತಿಯೋ ಯಜಮಾನೋಽಸ್ಯ ಹೋತುಃ ಪ್ರಿಯಃ ಸ್ಯಾದಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯಾರ್ಥೇ ಕಯಾಶು.
ಭೀಯಮವಶ್ಯಂ ಕುರ್ಯಾತ್ ||

ಈ ಸೂಕ್ತಪಠನವು ಆಯುಷ್ಯವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಮಾಡುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಹೋತೃವು ತನಗೆ ಯಜಮಾನನು ಪ್ರಿಯನಾಗಿಯೂ ಬಹುಕಾಲ ಜೀವಿಸಿರಬೇಕೆಂದು ಅವೇಕ್ಷಿಸುವವನಾಗಿಯೂ ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕು.

ಮರುತ್ವಾ ಇಂದ್ರ ವೃಷಭೋ ರಣಾಯೇತಿ ಶಂಸತಿ ||

ಸೂಕ್ತಾಂತರಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಮರುತ್ವಾನಿತ್ಯಾದಿಕಂ ಪಂಚರ್ಷಂ ಸೂಕ್ತಂ ಶಂಸೇತ್ ||

ಅನಂತರ ಹೋತೃವು ಮರುತ್ವಾ ಇಂದ್ರ ವೃಷಭೋ ರಣಾಯ (ಋ. ಸಂ. ೩-೪೭-೧) ಎಂಬ ಐದು ಮುಕ್ತಗಳ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸುವನು.

**ಇಂದ್ರ ವೃಷಭ ಇತಿ ವೃಷಣ್ಣದ್ವಾ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ರೂಪಮೈಂದ್ರಮೇತದಹ-
ರೇತಸ್ಯಾಹೋ ರೂಪಂ ||**

ಅತ್ರ ವೃಷಭಶಬ್ದಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ವೃಷಭಃ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಯಿಶಾ
ಸಮರ್ಥ ಇತ್ಯೇವಂ ಸೂಕ್ತೇ ಶ್ಲೋಯತೇ | ಇಂದ್ರಸ್ಯ ರೂಪಂ ವೃಷಣ್ಣದ್ವೈ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಾಣ-
ಯುಕ್ತಮ್ | ಇಂದ್ರಮೇತದಿತ್ಯಾದಿ ಪೂರ್ವಮ್ ||

ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ವೃಷಭಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವರು. ಹೇ ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ ನೀನು ವೃಷಭಃ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದರಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಸಮರ್ಥನಾಗುವೆ. ಎಂಬ ವಿಷಯವು ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿರುವುದು. ವೃಷಭ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥನು ಎಂದರ್ಥವಿರುವುದು. ಈ ದಿವಸದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಈ ದಿವಸದ ಕಾರ್ಯ ಕಲಾಪಗಳಿಗೂ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೂ ಪರಸ್ಪರ ಅನುರೂಪವಿದ್ದು ರೂಪವೃದ್ಧಿಯಿದ್ದಂತಾಯಿತು.

ತದು ನೈಶ್ವಾನುತ್ರಂ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಹ ನೈ ಮಿತ್ರಂ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಆಸ ||

ಋಷಿಬಂಧನೇನ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ತದು ತದ್ಗುಕ್ತಂ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರೇಣ ದೃಷ್ಟಂ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತೋ ಮಿತ್ರಮಿತ್ಯನಯ್ಯವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಾ ಮುನಿರ್ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಾಮಕ ಆಸ | ಉತ್ತರಶ್ವಾಹೇತನ್ನಾ ಮಧೇಯಮೇವ ನಿರ್ವಕ್ಷ್ಯತಿ—“ ಯದಸ್ಯೇದಂ ವಿಶ್ವಂ ಮಿತ್ರಮಾಸೀದ್ಯದಿದಂ ಕಿಂಚ ” (ಐ-೮-೨-೮-೨-೩೦-೧) (ಇತಿ |) ತಸ್ಮಾದ್ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ | ಈದೃಶೇನ ದೃಷ್ಟತ್ಪ್ರಶಸ್ತಮಿದಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಈ ಮಕ್ಕನ್ನು ಋಷಿ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವರು. ಈ ಸೂತ್ರವು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಋಷಿದೃಷ್ಟವಾದುದು. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನೆಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶ್ವಸ್ಯ—ಸಮಸ್ತಜಗತ್ತಿಗೂ ಮಿತ್ರಃ—ಸ್ನೇಹಿತನು ಅಥವಾ ಹಿತೈಷಿಯಾದವನು ಎಂದರ್ಥವು. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಮಿತ್ರಃ—ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ ಎಂದು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವುದು. ಇದೇ ಆರಣ್ಯಕದ ಬೇರೊಂದು ಭಾಗದಲ್ಲಿ (ಐ. ೮. ೨-೨-೧) ಯದಸ್ಯೇದಂ ವಿಶ್ವಂ ಮಿತ್ರ ಆಸೀದ್ಯದಿದಂ ಕಿಂಚ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು.

ವಿಶ್ವಂ ಹಾಸ್ಮೈ ಮಿತ್ರಂ ಭವತಿ ಯ ಏವಂ ನೇದ ಯೇಷಾಂ ಚೈವಂ
ವಿದ್ವಾನ್ನೇತದ್ಧೋತಾ ಶಂಸತಿ, ||

ನೇದನಶಂಸನೇ ಪ್ರಶಂಸತಿ—

ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ ಪುರುಷನಿಗೆ ಪ್ರಪಂಚದ ಸಮಸ್ತಜನರೂ (ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಸಹ) ಮಿತ್ರರಾಗಿರುವರು. ಈ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವ ವಿದ್ವಾಂಸನಾದ ಹೋತೃವು ಯಾವ ಯಜಮಾನನಿಗಾಗ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವನೋ ಆ ಯಜಮಾನನಿಗೂ ಸಮಸ್ತರೂ ಮಿತ್ರರಾಗಿಯೇ ಇರುವರು.

ಜನಿಷ್ಠಾ ಉಗ್ರಃ ಸಹಸೇ ತುರಾಯೇತಿ ನಿವಿದ್ವಾನ್ಮೈಕಾಹಿಕಂ ರೂಪ-
ಸಮೃದ್ಧಂ ಬಹು ವಾ ಏತಸ್ಮಿನ್ನಹನಿ ಕಿಂಚಿ ಕಿಂಚಿ ವಾರಣಂ
ಕ್ರಿಯತೇ ಶಾಂತ್ಯಾ ಏನ ಶಾಂತಿರ್ವೈ ಪ್ರತಿಷ್ಠೈಕಾಹಃ ಶಾಂತ್ಯಾಮೇನ
ತತ್ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಯಾಮಂತತಃ ಪ್ರತಿತಿಷ್ಠಂತಿ ಪ್ರತಿತಿಷ್ಠತಿ ಯ ಏವಂ ನೇದ
ಯೇಷಾಂ ಚೈವಂ ವಿದ್ವಾನ್ನೇತದ್ಧೋತಾ ಶಂಸತಿ ||

ಸೂಕ್ತಾಂತರಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಜನಿಷ್ಠಾ ಇತ್ಯಾದಿಕಮೇಕಾದಶರ್ಚಮ್ | ಅಸ್ಮಿನ್ನೂಕ್ತೇ
ಷಣ್ಮಾನುಷಾಂ ಶಂಸನಂ ಿತ್ಯಾ ತತ ಉರ್ಧ್ವಮಿಂದ್ರೋ ಮರುತ್ವಾನಿತ್ಯಾದೀನಿ ನಿವಿತ್ತದಾನಿ ಸೂಕ್ತ-
ಮಧ್ಯೇ ಧೀಯಂತೇ ತಸ್ಮಾದೇತನ್ನಿವಿದ್ವಾನ್ಮಾ, ತದೇತದೇಕಾಹೇ ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿರೂಪೇಽಗ್ನಿಷ್ಠೋ-
ನೇ ಸಮುತ್ಪನ್ನಮಿತ್ಯೈಕಾಹಿಕಮ್ | ರೂಪಸಮೃದ್ಧಮಿತ್ಯಾದಿ ಪೂರ್ವಪದ್ವ್ಯಾಪ್ತೇಯಮ್ |
‘ ಅ ಶ್ವಾ ರಥಂ ’ (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೮-೪೦-೬೮-ಋ-೧) ಇತ್ಯಾರಭ್ಯ ‘ ಜನಿಷ್ಠಾ ಉಗ್ರಃ ’ (ಋ-
ಸಂ-ಮಂ-೧೦-೪೦-೬೩-ಋ-೧) ಇತ್ಯೇದಂತಂ ಮರುತ್ಪತೀಯಂ ಶಶ್ವಂ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕೇ
ಸಂಗೃಹ್ಯ ಪ್ರದರ್ಶಿತಮ್—‘ ಚತುರ್ವಿಂಶಾನುರುತ್ಪತೀಯಸ್ಯಾತಾನೋಽಸತ್ಪು ಮೇ ಜಠರಃ

ಸಾಧಿನೇಗಃ ಪಿಬಾ ಸೋಮನುಧಿ ಯಮುಗ್ರತರ್ದಃ ಕಯಾ ಶುಭಾ ಸವಯಸಃ ಸನೀಳಾ ಮರು-
ತ್ವಾ ಇಂದ್ರ ವೃಷಭೋ ರಹಾಯ ಜನಿಷ್ಠಾ ಉಗ್ರಃ ಸಹಸೇ ತುರಾಯೇತಿ ಮರುತ್ವತೀಯಂ " (ಐ.ಆ.೫-೨೧-೧) ಇತಿ | " ಆ ತ್ವಾ ರಥಮ್ " (ಋ.ಸಂ.ಮಂ.೮-೨೦-೬-೫-೧) ಇತ್ಯಾರಭ್ಯ " ಅಸತ್ತು ಮೇ ಜರಿತಃ " (ಋ.ಸಂ.ಮಂ.೧೦-೨೦-೨೨-೫-೧) ಇತ್ಯತಃ ಪ್ರಾಚೀನ ಋಷ್ಯಮೂಹೋ ಮೂಲಪ್ರಕೃತಾವುತ್ಸನ್ನಕ್ಷತ್ರಕರ್ಮಿಕಾರಾದೇ ಚೋದಕಪ್ರಾಪ್ತಸ್ತಸ್ಮಾ-
ದಪಿ ಚತುರ್ವಿಂಶಾಹಾದಸ್ತಿನೈವಾಪ್ರತೇ ಪುನಶ್ಚೋದಕಪ್ರಾಪ್ತಃ | " ಅಸತ್ತು ಮೇ " ಇತ್ಯಾದಿಕ-
ಮುಕ್ತೃವ ವಿಶೇಷನಿಹಿತಮೇತನ್ವರ್ವಂ ಮರುತ್ವತೀಯಂ ಶಸ್ತ್ರಮ್ ||

ಜನಿಷ್ಠಾ ಉಗ್ರಃ ಸಹಸೇ ತುರಾಯ (ಋ.೧೦-೨೧-೧) ಎಂಬುದು ಹೆನ್ನೊಂದು ಮುಕ್ತಿನ ಸೂಕ್ತವು. ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸುವಾಗ ಪ್ರಾರಂಭದ ಆರು ಋಕ್ಯುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಿದನಂತರ ಮರುತ್ವಾ ಇಂದ್ರ ಎಂದು ಮುಂತಾದ ನಿನಿ ತ್ಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ (ಸೂಕ್ತಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ) ಸೇರಿಸಿ ಪಠಿಸಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಎಂದರೆ ಸೂಕ್ತಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಪಠಿಸುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ನಿವಿಧಾನ ನೆಂದು ಹೆಸರಿರುವುದು, ಇದನ್ನು ಐಕಾಹಕವಾದ ಅಗ್ನಿಷ್ಠೋಮಯಾಗದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸುವರು. ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರೂಪವಾದ ಅಗ್ನಿಷ್ಠೋಮಯಾಗವನ್ನು ಒಂದೇದಿನದ ಆವಧಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿ ಮುಗಿಸುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಷ್ಠೋಮಯಾಗಕ್ಕೆ ಐಕಾಹಕವೆಂದು ಹೆಸರು. ರೂಪಸಮೃದ್ಧಿಯೆಂದರೆ ಪಠಿಸುವ ಮಂತ್ರಕ್ಕೂ ಆಚರಿಸುವ ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳಿಗೂ ಸಾಮ್ಯ (ಅನುರೂಪ)ವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದೇ ರೂಪಸಮೃದ್ಧಿಯು. ಆತ್ವಾರಥಂ (ಋ.ಸಂ.೮-೨೮-೧) ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಜನಿಷ್ಠಾ ಉಗ್ರಃ (ಋ.ಸಂ.೧೦-೨೧-೧) ಎನ್ನುವ ಸೂಕ್ತದವರಿಗೂ ಇರುವ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಮರುತ್ವತೀಯ ಶಸ್ತ್ರವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇವುಗಳನ್ನು ಎಂದರೆ ಚತುರ್ವಿಂಶಾಹಾರುತ್ವತೀಯಸ್ವಾಹಾಶೋಕಸತ್ತು ಮೇ ಜರಿತಃ ಸಾಧಿನೇಗಃ ಪಿಬಾ ಸೋಮನುಧಿ ಯಮುಗ್ರತರ್ದಃ ಕಯಾ ಶುಭಾ ಸವಯಸಃ ಸನೀಳಾ ಮರುತ್ವಾ ಇಂದ್ರ ವೃಷಭೋ ರಹಾಯ ಜನಿಷ್ಠಾ ಉಗ್ರಃ ಸಹಸೇ ತುರಾಯೇತಿ ಮರುತ್ವತೀಯಂ (ಐ.ಆ.೫-೧೧-೧) ಈ ಸೂಕ್ತಗಳು. ಇವುಗಳನ್ನು ಒಂದೆಡೆ ಸೇರಿಸಿ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆ ತ್ವಾರಥಂ(ಋ.ಸಂ. ೮-೨೮-೧) ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಅಸತ್ತು ಮೇ ಜರಿತಃ (ಋ.ಸಂ.೧೦-೨೨-೧) ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದವರಿಗೆ ಇರುವ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿಯಾದ ಚತುರ್ವಿಂಶಾಹದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಈಗ ಮಹಾವ್ರತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಚತುರ್ವಿಂಶಾಹವೆಂಬ ದಿನಸ್ತಮದ್ದಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಐಕಾಹಕವೆಂಬ ಪ್ರಕೃತಿರೂಪವಾದ ಅಗ್ನಿಷ್ಠೋಮಯಾಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಚತುರ್ವಿಂಶಾಹವೆಂಬ ದಿನದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆಗ ಅನೇಕ ಲೋಪದೋಷಗಳಂಟಾಗಬಹುದು. ಅವುಗಳ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮತ್ತು ಶಾಂತಿ (ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ)ಗಾಗಿ ಈ ಮಹಾವ್ರತಾಹವೆಂಬ ದಿನದ ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪುನಃ ಪಠಿಸಬೇಕಾಗಿರುವುದು. ಈ ವಿಷಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಿಳಿದು ಅದರಂತೆ ಆಚರಿಸುವ ಪುರುಷನು ಮತ್ತು ಯಾವ ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಿ ಈ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವನೋ ಆ ಯಜಮಾನನೂ ಸಹ ಸಮಸ್ತ ಲೋಪದೋಷರೂಪವಾದ ಶಾಪಾದಿ ಕಲ್ಪಷಗಳನ್ನು ಕಳೆದ ಕೊಂಡು ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತರೂಪವಾದ ಶಾಂತಿಯನ್ನು(ಸಮಾಧಾನವನ್ನು) ಪಡೆಯುವನು.

ತಾಃ ಪರಾಗ್ಚಿನೇನ ಸಪ್ತನವತಿರ್ಭವಂತಿ ಸಾ ಯಾ ನವತಿಸ್ತಿ ಸ್ತಸ್ಮಾ-
ಸ್ತ್ರಿಯಂತಿನ್ಯೋ ವಿರಾಜೋಽಥ ಯಾಃ ಸಪ್ರಾತಿಯಂತಿ ಯೈವೈಷಾ
ಪ್ರಶಂಸಾ ಸಾಪ್ತೈಸ್ಯ ತಸ್ಯಾ ಏವ ||

ವಿಸ್ತೃತೋ ಶ್ವೇತೋ ವಿದ್ಯಮಾನಾನಾಮುಷ್ಣಾ ನಾಮ್ನುಚಾಂ ಸಂಖ್ಯಾಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ. ಅತ್ರ ಸ್ತೋತ್ರೀ-
ಯಾನುರೂಪಯೋಃ ಪದ್ವಯುಚಃ | ಪಟ್ಟು ಪ್ರಗಾಥೇಷು ಪ್ರಥಮಾನಿವೃನ್ನೋಽಷ್ವಾ (ನಾ ಅಷ್ಟಾ)
ದಶರ್ಚಃ | ಧ್ಯಾಯ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತಃ | “ ಅಸತ್ಸು ” (ಋ-ಸಂ-ಮಂ ೧೦ ಸೂ ೨೭ ಋ ೧) ಇತಿ ಸೂಕ್ತೇ
ಚತುರ್ವಿಂಶತಿಃ | “ ಪಿಬಾ ಸೋಮಮ್ ” (ಋ-ಸಂ-ಮಂ ೬ ಸೂ ೧೭ ಋ ೧) ಇತ್ಯತ್ರ ಪಂಚ-
ದಶ | “ ಕಯಾ ಶುಭಾ ” (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೧-ಸೂ-೧೬೫-ಋ-೧) ಇತ್ಯತ್ರಾಪಿ ಪಂಚದಶ |
“ ಮರುತ್ವಾ ಇಂದ್ರ ” (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೧-ಸೂ-೪೭-ಋ೧) ಇತ್ಯತ್ರ ಪಂಚ | “ ಐನಿಷ್ಠಾ ಉಗ್ರೇ ”
(ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೧-ಸೂ-೭೩-ಋ-೧) ಇತ್ಯತ್ರೈಕಾದಶ | ತಾಃ ಸರ್ವಾ ಮಿಲಿತಾವ್ಯತ್ಪಿರಹಿತೇನ
ಪಾಲೇನ ಸಪ್ತಾಧಿಕಾ ನವತಿರ್ಭವಂತಿ | ತತ್ರ ಯಾ ಋಚೋ ನವತಿ ಸಂಖ್ಯಾಕಾ (ಸ್ತಾ) ಸ್ತೋಧಾ
ವಿಧಿಶ್ಚಾಃ ಸತ್ಯಃ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ತ್ರಿಂಶತ್ಸಂಖ್ಯಾಯುಕ್ತಾ ವಿರಾಜೋ ಭವಂತಿ | ತ್ರಿಂಶದಕ್ಷರಾ ವಿರಾಟ್
ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ಯಾದ್ವತೋ ವಿರಾಜಸ್ತಿಸ್ತಃ | ಅಥ ನವತಿ ಸಂಖ್ಯಾಯಾ ಉರ್ಧ್ವಂ ಯಾ ಋಚಃ
ಸಪ್ತ ಸಂಖ್ಯಾ ಅತಿ ಯಂತ್ಯತಿರಿಚ್ಛಂತೇ | ಏವಂ ಸತಿ ಸಾಪ್ತ ಸ್ಯ ಸಪ್ತ ಸ್ಯಾತಿರೀಕನಿಮಿತ್ತಾ ಯಾಃ
(ಯಾ) ಪ್ರಶಸ್ತಿರೇಷಾ ತಸ್ಯಾ ಏವ (ನವತೇರೇವ) ನ ತ್ವಂತರೇಣ (ತಾಂ) ಪ್ರಶಂಸಾ ಸಂಪದ್ಯತೇ |
ಸಪ್ತಾಧಿಕನವತಿರಿತ್ಯೇವಂ ವ್ಯವಹ್ರಿಯಮಾಣತ್ವಾತ್ ||

ಈ ಶ್ವಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿರುವ ಎಂಟು ಮಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವರು- ಮಕ್ಕಂಪೈಗಳು ಈಂಶಿ ಇರುವವು
ಸ್ತೋತ್ರಿಯ ಮತ್ತು ಅನುರೂಪಗಳು- ೬ ಮಕ್ಕುಗಳು. ಅನಂತರ ಆರು ಪ್ರಗಾಥಗಳು (ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪ್ರಗಾಥವೂ
ಮೂರು ಮಕ್ಕುಗಳಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಗದರಿ ಹೆದಿನೆಂಟು ಮಕ್ಕುಗಳಾಗುವವು ; ಮೂರು ಧ್ಯಾಯ್ಯಾವಂತ್ರಗಳು. ಮೂರು.
ಅಸತ್ಸು ಎಂಬ ಸೂಕ್ತ (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೨೭-೧)—ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ಮಕ್ಕುಗಳು. ಪಿಬಾ ಸೋಮಂ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ
(ಋ. ಸಂ. ೬-೧೭-೧) ಹೆದಿನೈದು ಮಕ್ಕುಗಳು. ಕಯಾ ಶುಭಾ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೫-೧) ಹೆದಿ
ನೈದು ಮಕ್ಕುಗಳು ; ಮರುತ್ವಾ ಇಂದ್ರ (ಋ. ಸಂ. ೩-೪೭-೧) ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಐದು ಮಕ್ಕುಗಳು ; ಐನಿಷ್ಠಾ
ಉಗ್ರೇ (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೭೩-೧) ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದು ಮಕ್ಕುಗಳು ; ಇವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿದರೆ
(೬+೧೮+೩+೨+೧೫+೧೫+೫+೧೧=೯೭) ತೊಂಬತ್ತೇಳು ಮಕ್ಕುಗಳಾಗುವವು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ತೊಂಬತ್ತು
ಮಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಮೂರುಭಾಗಮಾಡಿದರೆ ಒಂದೊಂದು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತು ಮಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ವಿರಾಟ್‌ಭಂದಸ್ತಿನಲ್ಲಿ
ಮೂವತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಮೂರು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ವಿರಾಟ್‌ಭಂದಸ್ತಿನಂತೆ ಪಂಚಸಲ್ಪವುವುದು. ಇಂತಹ
ವಿರಾಟ್‌ಭಂದಸ್ತುಗಳು ಮೂರು ಇದ್ದಂತಾಯಿತು. ಇವುಗಳನ್ನು ತೊಂಬತ್ತರಲ್ಲಿ ಕಳೆದರೆ ಏಳು ಮಕ್ಕುಗಳು ಮಾತ್ರ ಉಳಿ
ಯುವವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಉಳಿಯುವ ಏಳು ಮಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವುದರಿಂದ ತೊಂಬತ್ತು ಮಕ್ಕುಗಳನ್ನೂ
ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡಿದಂತೆಯೇ ಆಯಿತು.

ತಾಸ್ಮಿಃ ಪ್ರಥಮಾಯಾ ತ್ರಿರುತ್ತಮಯೈಕಶತಂ ಭವಂತಿ ||

ಅನ್ವತ್ತಿವಿಧಾನಪೂರ್ವಕಂ ಕೃತ್ಸ್ಮಸಂಖ್ಯಾಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ತ್ರಿರಾವೃತ್ತಯಾ ಪ್ರಥಮಯಾ
ಚೋತ್ತಮಯಾ ಸಹಿತಾಃ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾ ಋಚಃ ಏಕಾಧಿಕಶತಸಂಖ್ಯಾಕಾಃ ಸಂಪದ್ಯಂತೇ ||

ಈ ತೊಂಬತ್ತೆಳು ಮಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವಾಗ ನಿಯಮದಂತೆ ಮೊದಲು ಮತ್ತು ಕೊನೆಯ ಮಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಮೂರು ಮೂರಾರ್ವಿ ಪಠಿಸುತ್ತದೆಯೆಂದು ಒಟ್ಟು ನೂರೊಂದು ಮಕ್ಕುಗಳಿದ್ದಂತಾಯಿತು.

**ಪಂಚಾಂಗುಲಯಶ್ಚತುಷ್ಟವಾರ್ವ ದ್ವೇ ಕಕ್ಷಸೀ ದೋಶ್ಚಾಕ್ಷಶ್ಚಾಂಸ
ಫಲಕಂ ಚ ಸಾ ಪಂಚವಿಂಶತಿಃ ಪಂಚವಿಂಶಾನೀತರಾಣಿ ಹ್ಯಂಗಾನಿ
ತಚ್ಚತನೂತ್ಮೈಕಶತತಮಃ ||**

ಉಕ್ತಸ್ಯ ಪ್ರತಿಶಸ್ತೃಸ್ಯ ಸಿದ್ಧಯೇ ಪುರುಷಾವಯವಸಂಖ್ಯಾಸಾಮ್ಯಂ ದರ್ಶಯತಿ ಏಕಸ್ಮಿನ್ ಹಸ್ತೇ ಪಂಚಸಂಖ್ಯಾಕಾ ಅಂಗುಲಯಃ | ಏಕೈಕಸ್ಯಾಂಗುಲೌ ಚಪ್ಪಾರಿ ಪರ್ವಣಃ | ಪರ್ವಶಬ್ದೋ ಭಾಗವಾಚೀ | ಅಗ್ರಭಾಗೋ ಮಧ್ಯಭಾಗೋ ಮೂಲಭಾಗಸ್ತನ್ಮೂಲಭಾಗಕ್ಷೀತಿ ಚತ್ವಾರೋ ಭಾಗಾಃ | ಯದ್ಯಪ್ಯಂಗುಲೋ ಭಾಗತ್ರಯಮೇವೋಪಲಕ್ಷ್ಯತೇ | ತಥಾಪೀತರಸಾಮಾನ್ಯಾಯ ಭಾಗಚತುಷ್ಟಯಂ ಕೃತ್ವಾ ಗಣನೀಯಂ | ಏವಂ ಸತ್ಯಂಗುಲಿಗತಪರ್ವಸಂಖ್ಯಾ ವಿಂಶತಿಃ ಸಂಪದ್ಯತೇ | ಕಕ್ಷಃ(ಃ) ಕಕ್ಷೀನ ಕಕ್ಷಸ್ಯ ಪಾರ್ಶ್ವದ್ವಯಂ ವಿವಕ್ಷಿತಮ್ | ತತಃ ಕಕ್ಷೇ ದ್ವಿಸಂಖ್ಯಾಸಂಪತ್ತಿಃ | ದೋರ್ಬಾಹುರೇಕಃ | ಏಕೋಕ್ಷಕ್ಷಕ್ಲುಂದ್ರಿಯಮೇಕಮ್ | ಅಂಸಫಲಕಮೇಕಮ್ | ಏವಂ ದಕ್ಷಿಣಭಾಗೇ ಪಂಚ ವಿಂಶತಿಃ ಸಂಪದ್ಯತೇ | ಏವಂ ವಾಮಭಾಗಗತಾನ್ಯಂಗಾನ್ಯಪಿ ಪಂಚವಿಂಶತಿರ್ಭವತಿ | ಮಿಲಿತ್ವಾ ಪಂಚಾಶತ್ಸಂಖ್ಯಾ ಸಂಪನ್ನಾ | ಅನೇನೈವ ನ್ಯಾಯೇನ ನಾಭೇರಧಸ್ತಾದುಭಯೋಃ ಪಾದಯೋರಪಿ ಪಂಚಾಶತ್ಸಂಖ್ಯೋನ್ನೇಯಾ | ದಕ್ಷಿಣಪಾದೇ ಪೂರ್ವವದಂಗುಲಿಪರ್ವಸಂಖ್ಯಾ ವಿಂಶತಿರೂರೂ ಜಂಘೇ ದ್ವೇ ಸಂಧಯುಕ್ತಯ ಇತ್ಯೇವಂ ಪಂಚವಿಂಶತಿಃ | ಏವಂ ವಾಮಪಾದೇಽಪಿ ಪ್ರತ್ಯವ್ಯಮ್ | ತತೋ ಹಸ್ತಯೋಃ ಪಾದಯೋರಕ್ಷ ಮಿಲಿತ್ವಾ ತಕ್ಷರ್ವಮಂಗಜಾತಂ ಶತಂ ಸಂಪದ್ಯತೇ | ಅತ್ಯಾ ಮಧ್ಯದೇಹಃ ಸ ಚೈಕಶತಸಂಖ್ಯಾಪೂರಕಃ ||

ಈ ನೂರೊಂದು ಮಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪುರುಷಾವಯವಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಾಮ್ಯದಿಂದ ವಿವರಿಸುವರು— ಪುರುಷನ ಹಸ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಐದು ಬೆರಳುಗಳು, ಎರಡೆರಡು ಬೆರಳುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ನಾಲ್ಕು ಸಂಧಿಗಳು, (ಆಧವಾ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಬೆರಳುಗಳಲ್ಲಿರುವ ನಾಲ್ಕು ಗಿಣ್ಣುಗಳು) ನೊಳಕ, ಮತ್ತು ಬಾಹುಗಳು ಎರಡೆರಡು ಕಣ್ಣು, ಹೆಗಲು ಇವೆಲ್ಲವೂ ಸೇರಿದರೆ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಅವಯವಗಳಾಗಿವೆ. ಇದು ಬಲಭಾಗದಾಯಿತು. ಇದರಂತೆ ಎಡಭಾಗದ ಅವಯವಗಳೂ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು. ಹಾಗೆಯೇ ಎಡಬಲಪಾದಗಳೂ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಇಪ್ಪತ್ತೈದುರಂತೆ ಒಟ್ಟು ನೂರು ಅವಯವಗಳು ಆಗುವವು. ಇವುಗಳ ಜತೆಗೆ ಶರೀರದ ಮಧ್ಯಭಾಗವನ್ನೂ (trunk) ಸೇರಿಸಿದರೆ ನೂರೊಂದು ಶರೀರಾಂಗಗಳಾಗುವವು.

**ಯಚ್ಚೈತಂ ತದಾಯುರಿಂದ್ರಿಯಂ ವೀರ್ಯಂ ತೇಜೋ ಯಜಮಾನ
ಏಕಶತತಮ ಆಯುಷ್ವೀಂದ್ರಿಯೇ ವೀರ್ಯೇ ತೇಜಸಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಃ ||**

ಪುನರಪ್ಯಯುರಾದಿರೋಪೇಣ ಸಂಖ್ಯಾಮೇವ ಪ್ರಶಂಸತಿ— ತತ್ರ ಯಾ ಶತಸಂಖ್ಯಾ ಸೇವಾ ನಾಯುರಾದಿರೂಪಾ, ಆಯುಷಃ ಶತಸಂವತ್ಸರಪರಿಮಿತತ್ವಾತ್ | ಆಯುಷಿ ಸ್ಥಿತೇ ಸತೀಂದ್ರಿಯಂ

ಚಕ್ಷುರಾದಿಕಂ ಪ್ರವರ್ತತೇ | ವೀರ್ಯಂ ಚ ತೇಜಃ ಕಾಂತಿಶ್ಚೇತತ್ಪರ್ವಂ ಸುಸ್ಥಿತಂ ಭವತಿ | ತಾಂ
ಶತಸಂಖ್ಯಾನುಸೇಕ್ಷ್ಯ ಯಜಮಾನ ಏಕಶತಸಂಖ್ಯಾಪೂರಕಃ ಸನ್ನಾಯುರಾದಿಷ್ಟೈ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತೋ
ಭವತಿ ||

ಆಯುರಾದಿಗಳ ಉಪಮಾನವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು. ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನ ಆಯುಃ ಸಂಮಿತಿಯು ಒಂದು ನೂರುವರ್ಷಗಳು. ಈ ನೂರುವರ್ಷಗಳವರೆಗೆ ಜೀವಿಸುವಾಗ ಆಯುಸ್ಸಿನಜತೆಗೆ ಪುರುಷನಿಗೆ ಆಕ್ಷು [ಕಣ್ಣು] ರಾದಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು, ವೀರ್ಯ [ಬಲ] ತೇಜಸ್ಸು [ಕಾಂತಿಯು] ಇರುವುದು. ಆಯುಸ್ಸಿನ ಜತೆಗೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿದರೆ ನೂರೊಂದಾಗುವುದು.

ತಾಸ್ಮಿಷ್ಟುಭಮುಭಿ ಸಂಪದ್ಯಂತೇ ತ್ರೈಷ್ಟುಭೋ ಹಿ ಮಧ್ಯಂದಿನಃ ||

“ ಜನಿಷ್ಠಾ ಉಗ್ರಃ ” (ಋ-೩-ಮ-೧-೦-ಸೂ-೭೩-ಋ-೧) ಇತ್ಯಾದಿಷ್ಟುಕ್ಷೈವಸ್ಥಿತಂ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್-
ಛಂದಃ ಪ್ರಶಂಸತಿ-ತಾಃ ಕಸ್ತಗತಾ ಋಚೋಂತಿಮಸೂಕ್ತಗತಂ ತ್ರಿಷ್ಟುಭಾಖ್ಯಂ ಛಂದ ಆಢಿ-
ಮುಖ್ಯೇನ ಪ್ರಾಪ್ನುವಂತಿ ಮಧ್ಯಂದಿನಸವನಸ್ಯ ಯಥೋಕ್ತಶಸ್ತ್ರೋಪೇತಸ್ಯ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಸಂಬಂಧಿತ್ಯಾತ್
“ ತ್ರೈಷ್ಟುಭಂ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಂ ಸವನಮ್ ” ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯಂತರಪ್ರಸಿದ್ಧಿದ್ಯೋತನಾಘೋಹಿ ಶಬ್ದಃ ||

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ [ಸಪ್ತಸಂಬಂಧವಾದ] ಮಕ್ಕಳುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಪರಿವರ್ತಿಸಿದರೆ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಸ್ಸುಗಳೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಡುವವು. ತ್ರೈಷ್ಟುಭಂ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಂ ಸವನಂ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ವಿಧಿವಾಕ್ಯದಂತೆ [ಕೊನೆಯ ಸೂಕ್ತದ ಮಕ್ಕಳು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಸ್ಸು] ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಮಕ್ಕಳುಗಳಾಗುವವು.

English Translation

1. He recites the hymn, asat su me garitah sadhivegh (Rv. x. 27, 1), (and in it word) satyadhritam, the destroyer of the truth. Verily, that day is truth, and as endowed with, the word satya, truth, the form of this day is perfect.

2. That hymn is composed by Vasukra. Verily, Vasukra is Brahman, and that day is Brahman. Thus he obtains Brahman by means of Brahman.

3. Here they say: ' why then is that Marutvatiya hymn completed by the hymn of Vasukra ? ' Surely because no other Rishi but Vasukra brought

out a Marutvatiya hymh, or divided it properly, Therefore that Marutvatiya hymn is completed by the hymn of Vasukra.

4. That hymn, *asat sume*, is not definitely addressed to any deity, and is therefore supposed to be addressed to Prāgapati. Verily, *pragapati* is indefinite, and therefore the hymn serves to win Prāgapati.

5. Once in the hymn (Rv. x. 27,22) he defines Indra (*indrāya sunvat*); therefore it does not fall off from its from, as connected with Indra.

6. He recites the hymn (Rv. VI. 17, 1) *piba somam abhi yam ugra tardah*.

7. In the verse *urvam gavyam mahi grinana indra* the word *mahi*, great, occurs. Endowed with the word *mahat*, the form of this day is perfect.

8. That hymn is composed by Bharadvaga and Bharadvaga was he, who knew most, who lived longest, and performed the greatest austerities among the Rishis, and by this hymn he drove away evil. Therefore if he recites the hymn of Bharadvaga then, after having driven away evil, he becomes learned, long-lived, and full, of austerities.

9. He recites the hymn *kaya sūbha savayasah sanilah*(Rv. I. 165,1).

10. In the verse *a sasate prati baryanty uktha* (Rv.I.165,4) the word *unktha* occurs. Verily, that day (the mahavrata) is *unktha*(hymn). Endowed with the word *uktha*, the form of this day becomes perfect.

11. That hymn is called *Kayasubhiya*. Verily, that hymn which is called *Kayasubhiya*, is mutual understanding and it is lasting. By means of it Indra, Agastya, and the Maruts came to a mutual understanding. Therefore, if he recites the *Kayasubhiya* hymn, it serves for mutual understanding.

12. The same hymn is also long life. Therefore, if the sacrificer is dear to the Hotri, let him recite the *Kayasubhiya* hymn for him.

13. He recites the hymn marutvan indra vrishabo ranaya (Rv. III. 47, 1).

14. In it the words indra vrishabha (powerful) occur. Verily, powerful is a form of Indra, this day belongs to Indra, and this is the perfect form of that day.

15. That hymn is composed by Visvamitra. Verily, Visvamitra was the friend (mitra) of all (visva).

16. Everybody is the friend of him who knows this, and for whom a Hotri priest who knows this, recites this hymn.

17. The next hymn, ganishtha ugrah sahase turaya (Rv. I. 73, 1), forms a Nividdhana, and, according to the one-day (ekaha) ceremonial, is perfect in form. On that day much is done now and then which has to be hidden, and has to be atoned for (by recitation of hymns). Atone-ment is rest, the one-day sacrifice. Therefore at the end of the year (on the last day but one of the sacrifice that lasts a whole year) the sacrificers rest on this atonement as their rest.

He who knows this rests firm, and they also for whom a Hotri priest who knows this, recites this hymn.

18. These, if recited straight on, are ninety-seven verses. The ninety are three Virag, each consisting of thirty, and then the seven verses which are over. Whatever is the praise of the seven, is the praise of ninety also.

19. By repeating the first and last verses three times each, they become one hundred and one verses.

20. There are five fingers, of four joints each, two pits (in the elbow and the arm), the arm, the eye, the shoulder-blade; this makes twenty-five. The other three parts have likewise twenty-five each. That makes a hundred and the trunk is the one hundred and first.

21. Hundred is life, health, strength, brightness. The sacrificer as the one hundred and first rests in life, health, strength, and brightness.

22. These verses become Trishtubh, for the noondaylibation consists of Trishtubh verses.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಳಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕೇ
ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ಚತುರ್ಥಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತವಾದ ಮಾಧವೀಯ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಳಾಂಡಭಾಷ್ಯದ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕದ
ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಅಥ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕೇ ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ತೃತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕದ ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು

ತದಾಹುಃ ಕಿಂ ಪ್ರೇಂಖಸ್ಯ ಪ್ರೇಂಖತ್ವಮಿತ್ಯಯಂ ವೈ ಪ್ರೇಂಖೋ
ಯೋಽಯಂ ಪವತ ಏಷ ಹ್ಯೇಷು ಲೋಕೇಷು ಪ್ರೇಂಖತ ಇತಿ
ತತ್ಪ್ರೇಂಖಸ್ಯ ಪ್ರೇಂಖತ್ವಮ್ ||

ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನೇ ಮರುತ್ಪತೀಯಂ ಶಸ್ತ್ರಂ ನಿರೂಪಿತಮ್ | ಅಥ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯ-
ಶಸ್ತ್ರಂ ನಿರೂಪಣೀಯಮ್ | ತಸ್ಯ ಚ ಪ್ರೇಂಖಮಾರುಹ್ಯ ಶಂನೀಯತ್ಯಾದಾದಾ ಪ್ರೇಂಖಂ
ವಿಧಾತುಂ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರಾಭ್ಯಾಂ ತಸ್ಮಿಂವಚನಂ ದರ್ಶಯತಿ—ತ(ತ್ರ)ತ್ರ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಕಂಸನಾರ್ಥೇ
ಪ್ರೇಂಖೇ ಕೇಚನ ಜಿಜ್ಞಾಸನಃ ಪೃಚ್ಛಂತಿ, ಲೋಕೇ ಪ್ರೇಂಖತವ್ವೇನ ದೋಲಾಽಧಿಧೀಯತೇ
ತಸ್ಯ ಪ್ರೇಂಖಸ್ಯ ತನ್ನಾನು ಕಥಂ ಸಂಪನ್ನಮಿತಿ | ಅಯಂ ವಾ ಇತ್ಯಾದಿಕಮುಚಿಷ್ಟಾನಾ-
ಮುತ್ತರಮ್ | ಯೋಽಯಂ ವಾಯುರಂತರಿಕ್ಷೇ ಪವತೇ ಸಂಚತತ್ಯಯಮೇವ ಪ್ರೇಂಖ-
ಕಲ್ಪವಾಚ್ಯಃ | ಯಸ್ಮಾದೇಶ ವಾಯುರೇಷು ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಷು ಲೋಕೇಷು ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ
ಜಲತಿ ತಸ್ಮಾದ್ವಾಯುರಂತರಿಕ್ಷೇ ಪವತೇ ಸಂಚರತಿ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣೇಂಬತೇ ವಲತ ಇತಿ
ವ್ಯುತ್ಪತ್ಯಾ ಪ್ರೇಂಖನಾಮ ಸಂಪನ್ನಮ್ ||

ಮಾಧ್ಯಂದಿನವನದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಬೇಕಾದ ಮರುತ್ಪತ್ತಿಯಶ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ನಿಷ್ಕೇವ್ಯಶ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿರುವುದು. ಈ ನಿಷ್ಕೇವ್ಯಶ್ವವನ್ನು ಹೋತ್ವವು ಪಠಿಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಉಯ್ಯಾಲೆಯಂತಿರುವ ಹಲಗೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ತೂಗಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ಶ್ವಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಈ ಉಯ್ಯಾಲೆಗೆ ಪ್ರೇಂಬವೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸುವರು—ನಿಷ್ಕೇವ್ಯಶ್ವವನ್ನು ಪಠಿಸುವಾಗ ಪ್ರೇಂಬವವಯವಾಗಿ ಕೆಲವರು ಜಜ್ಜಾ ಸುಗು ಈ ರೀತಿ ಕೇಳುತ್ತಾರೆ—ಲೋಕವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಪ್ರೇಂಬವೆಂದರೆ ಡೋಲಾ (ತೂಗಿಕೊಳ್ಳುವ) ಉಯ್ಯಾಲೆ ಎಂದರ್ಥವು ವಾಯುವು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಬೀಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ವಾಯುವು ಪ್ರೇಂಬಕಬ್ಬವಾಚ್ಯನು. ಏಕೆಂದರೆ ವಾಯುವು (ಪ್ರ = ಚೆನ್ನಾಗಿ, ಅಂಬತೇ = ಸಂಚರಿಸುವನು) ಯಾವಾಗಲೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಇಲ್ಲಿದೆಲ್ಲೆಗೆ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ (ಬೀಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ) ವಾಯುವಿಗೆ ಪ್ರೇಂಬವೆಂದು ಹೆಸರು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವುದು. ಲೋಕವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಪ್ರೇಂಬವೆಂದರೆ ತೂಗಾಡುತ್ತಿರುವ ಉಯ್ಯಾಲೆಯು (ಹಲಗೆಯು).

**ಏಕಂ ಫಲಕಂ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯಾಹುರೇಕಧಾ ಹ್ಯೇವಾರ್ವಂ ವಾಯುಃ ಪವ-
ತ್ಯೇಽಸ್ಯ ರೂಪೇಣೇತಿ ||**

ನಿರ್ವಚನೇನ ಪ್ರೇಂಬಂ ಪ್ರಶಸ್ಯ ತನ್ನಿಷ್ವಾದಕೇ ಫಲಕೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷತ್ವೇನ ಪರ.
ಕೇಯುತಮುಪನ್ಯಸ್ಯತಿ—ಅಂತರಿಕ್ಷೇ ವಾಯೋರೇಕೇನೈವ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಸಂಚಾರಾದಸ್ಯ
ವಾಯೋಃ ಸ್ವರೂಪೇಣ ಪ್ರೇಂಬೋ ನಿಷ್ವಾದನೀಯ ಇತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯ ಕೇಟಿದೇಶಮೇವ
ಫಲಕಮತ್ರ ಭವೇದಿತಿ ||

ಪ್ರೇಂಬಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿ ಈಗ ಈ ಶಬ್ದದಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಹಲಗೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಹೇಳುವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಾಯುವು ಒಂದು ಮುಖವಾಗಿ ಮಾತ್ರ ಬೀಸುವುದು. ಅದಕ್ಕನು ಸಾರವಾಗಿ ಒಂದು ಹಲಗೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಹೀಗಿರುವಲ್ಲಿ ಎರಡು ಹಲಗೆಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು ಸರಿಯೇ ? ಎಂದು ಕೆಲವರು ಅಕ್ಷೇಪಿಸುವರು.

ತತ್ರನ್ನಾಽಽದ್ಯತ್ಯಮ್ ||

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಂ ನಿರಾಚ್ಛೇದ—ತಸ್ಮಿನ್ ಪ್ರೇಂಬೇ ತದೇಕಫಲಕಮತಂ ನೈವಾಽಽದರಣೇ.
ಯಮ್ ||

ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಸರಿಯಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಒಂದು ಹಲಗೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಸರಿಯಲ್ಲ.

**ತ್ರೀಣಿ ಫಲಕಾನಿ ಸ್ಯುರಿತ್ಯಾಹುಸ್ತಯೋ ವಾ ಇಮೇ ತ್ರಿವ್ರತೋ
ಲೋಕಾ ಏಷಾಂ ರೂಪೇಣೇತಿ ||**

ಪುನರಪಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷತ್ವೇನ ಮಹಾಂತರಮುಪನ್ಯಸ್ಯತಿ—ಪ್ರಥಿವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಂ ದ್ವಾರಿತ್ವೇನ-
ಮೇಕೇ ತ್ರಯಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ ಲೋಕಾಶ್ಚೇ ಚ ತ್ರಿವೃತ ಉಪಯೋಗೋಮಧ್ಯಭಾವೇನ

ತ್ರೇಧಾ ವರ್ತಂತೇ | ಏಷಾಂ ಪೃಥಿವ್ಯಾದೀನಾಂ ಲೋಕೇಣ ನಿಷ್ಪಾದಯತುಂ ತ್ರೀಣಿ ಫಲಂ.
 ಕಾನಿ ಭವೇಯುರಿತ್ಯೇವಮಸ್ಯೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಣ ಆಹುಃ ||

ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಹೀಗೆ ಹೇಳುವರು—ಲೋಕಗಳು ಎಂದರೆ ಪೃಥಿವೀ ಅಂತರಕ್ಷ ಸ್ವರ್ಗ ಎಂದು ಮೂರು ಲೋಕಗಳು ಒಂದರ ಮೇಲೊಂದಿರುವವು. ಅವುಗಳ ಸಂಕೇತವಾಗಿ ಮೂರು ಹುಲಿಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು ಎಂದೇ ಹೇಳುವರು.

ತತ್ತನ್ನಾಸ್ಸದೃತ್ಯಮ್ ||

ಏತಮಪಿ ಪಕ್ಷಂ ನಿರಾಚಕ್ಷೇ—ಪೂರ್ವವದ್ಯೋಜ್ಯಮ್ ||

ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೂ ಸರಿಯಲ್ಲ ಇದನ್ನು ಒಪ್ಪಕೂಡದು.

ದ್ವೇ ಏವ ಸ್ಯಾತಾಂ ದ್ವೌ ನಾ ಇಮೌ ಲೋಕಾನದ್ಧಾತಮಾವಿನ
 ದೃತ್ಯೇತೇ ಯ ಉ ಏನೇ ಅಂತರೇಣಾಕಾಶಃ ಸೋಂತರಿಕ್ಷಲೋಕ-
 ಸ್ತಸ್ಯಾದ್ವೇ ಏವ ಸ್ಯಾತಾಮ್ ||

ಸಿದ್ಧಾಂತತ್ರೇಣ ಸ್ವಮತಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಪ್ರೇಂಖಾರ್ಥಫಲಂ ದ್ವೇ ಏವ ಫಲಕೇ
 ಸಂಪಾದನೀಯೇ, ನ ತ್ವೇಕಂ ನಾಪಿ ತ್ರೀಣಿ | ದ್ವಾವೇವ ಪೃಥಿವೀ ದ್ಯೌಕ್ಷೇತೀಮೌ ಲೋಕಾನದ್ಧಾ-
 ತಮಾವಿನಾಸ್ಯಾಕಮತಿಶಯೇನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾವಿವ ದೃತ್ಯೇತೇ| ಭೂಲೋಕವರ್ತಿನಾಂ ಮನುಷ್ಯಾದೀನಾಂ
 ದ್ಯುಲೋಕವರ್ತಿನಾಂ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಾದೀನಾಂ ಚ ದೃತ್ಯಮಾನತ್ಯಾಕ್ | ಯಸ್ಯ ದ್ವಯೋಲೇತಯೋಲೇ-
 ಮ್ನುಫ್ಯಮಾಕಾಶಃ ಪ್ರಾಣಿದರ್ಶನರಹಿತಃ ಸೋಂತರಿಕ್ಷಲೋಕ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ತಸ್ಯಾದಂತರಿಕ್ಷಸ್ಯ
 ನಿಷ್ಪಯೋಜನತ್ವಾದಿತರಲೋಕದ್ವಯಾನುಸಾರೇಣ ದ್ವೇ ಏವ ಫಲಕೇ ಭವೇತಾವಾಂ ||

ಈಗ ಈ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು. ಪ್ರೇಂಖಾರ್ಥವಾಗಿ ಎರಡು ಹುಲಿಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಒಂದನ್ನಾಗಲಿ, ಮೂರು ಹುಲಿಗಳನ್ನಾಗಲಿ ಅಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಪೃಥಿವೀ ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಗ ಲೋಕಗಳ ಎಂದರೆ ಎರಡು ಲೋಕಗಳ ಸಂಕೇತಾರ್ಥವಾಗಿ ಎರಡು ಹುಲಿಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಈ ಎರಡು ಲೋಕಗಳೂ ನಮಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರುವವು. ಪೃಥಿವಿಯಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಜನಿರುವವು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದೇ ಇದೆ. ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರು ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವುದೂ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಕಾಣಿಸುತ್ತಲೇ ಇರುವುದು ಆದರೆ ಅಂತರಿಕ್ಷವು ಇವೆರಡು ಲೋಕಗಳಿಗೂ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರದೇಶವು ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಅಂತರಿಕ್ಷವು ಎಲ್ಲರಿಗೂ (ಎಲ್ಲಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ವಾಸಿಸಲು) ನಿಷ್ಪಯೋಜನವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಭೂಮಿ ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಗ ಎಂಬ ಎರಡು ಲೋಕಗಳ ಪ್ರತೀಕವಾಗಿ ಎರಡು ಹುಲಿಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು.

ಔದಂಬರೇ ಸ್ಯಾತಾನೂರ್ಗ್ವಾ ಅನ್ನಾದ್ಯವಂ.ಂಬರ ಊರ್ಜೋ-
 ನ್ನಾದ್ಯಸ್ಯಾವರಂದೈ ||

ತಕ್ಕಲಕನಿಷ್ಠಾದನಾರ್ಥಂ ವ್ಯಕ್ತವಿಶೇಷಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಊರ್ವಶಬ್ದೋ ರಸವಾಚೀ | ಉದುಂಬರಶ್ಚೋರ್ಗ್ರಸ ಇವ ತತ್ಪಲೇಷು ಮಾಧುರ್ಯರಸತ್ವಸ್ಯ ವಿದ್ಯಮಾನಶ್ಚಾತ್ | ತೇಷಾಂ ಚ ಪಕ್ವಫಲಾನಾಂ ಭಕ್ಷ್ಯತ್ವೇನ ಫಲಾನಾಮುಪದಂಶತ್ವೇನಾತ್ಮಂ ಯೋಗ್ಯಮನ್ಯಮುದುಂಬರಃ | ಆತೋ ರಸಸ್ಯಾತ್ಮಂ ಯೋಗ್ಯಸ್ಯಾನ್ಯಸ್ಯಚ ಪ್ರಾಪ್ತೌ ತೇ ಫಲಕೇ ಔದುಂಬರೇ ಭವತಃ ||

ಈ ಹಲಗೆಯು ಯಾವ ಮರ (ವೃಕ್ಷ)ದ್ದಾಗಿರಬೇಕು ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು. ಈ ಹಲಗೆಗಳು ಉದುಂಬರ ವೃಕ್ಷದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಊರ್ವ ಎಂದರೆ ರಸವು. ಈ ವೃಕ್ಷದ ರಸವು ಮಧುರವಾಗಿರುವುದು. ಇದರ ಫಲವೂ ತಿನ್ನಲು ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನ್ನ(ಆಹಾರ)ಮತ್ತು ರಸಗಳ ಸಂಕೇತವಾದ ಈ ಉದುಂಬರವೃಕ್ಷದಿಂದ ಈ ಎರಡು ಹಲಗೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು.

ಮಧ್ಯತ ಉದ್ಧೃತೇ ಸ್ಯಾತಾಂ ಮಧ್ಯತೋ ವೈ ಪ್ರಜಾ ಅನ್ನಂ ಧಿನೋತಿ
ಮಧ್ಯತ ಏವ ತದನ್ನಾದ್ಯಸ್ಯ ಯಜಮಾನಂ ದಧಾತಿ ||

ತಯೋಃ ಫಲಕಯೋರ್ಲಂಬಮಾನತಾಂ ವಿಧತ್ತೇ—ತೇ ಫಲಕೇ ಯಥಾ ಭೂಮಿಂ ನ ಸ್ಪೃಶತೋ ಯಥಾ ಚೋಪರಿತನಂ ವೀಶಯನಾಮುಲಂ ತಿಯುಕ್ತಾತ್ಮಂ ನ ಸ್ಪೃಶತಸ್ತಥೈವ ಭೂಮಿ-ವೀಶಯಯೋರ್ಮಧ್ಯದೇಶ ಉದ್ಧೃತೇ ಊರ್ಧ್ವಂ ಭರಣಂ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಭರೇಷಿವಾಮ್,(ಭವೇಶಾಂ) ಭುಜ್ಯಮಾನಮನ್ಯಂ ಮಧ್ಯ ಏವ ಪ್ರಜಾಃ ಪ್ರಾಣಿನಿ (ಪ್ರೀಣಯತಿ), ತತ್ತೇನೋದ್ಧರಣೇನಾನ್ನಾದ್ಯಸ್ಯ ಭೋಗ್ಯಸ್ಯ ಮಧ್ಯ ಏವ ಯಜಮಾನಂ ಸ್ಯಾಪಯತಿ ||

ಈ ಹಲಗೆಯನ್ನು ತೂಗಾಡುತ್ತಿರುವಂತೆ ಹಗ್ಗಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಿರುವರು. ಈ ಹಗ್ಗಗಳಿಂದ ಹಲಗೆಗಳು ಭೂಮಿಯನ್ನು ತಾಕುವುದಿಲ್ಲ, ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟಿರುವ ತೊರೆಗೂ ತಗಲುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂತರಾಳದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಕ್ಕೂ ಮುಂದಕ್ಕೂ ತೂಗಾಡುತ್ತಿರುವುದು. ಪುರುಷನ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಭುಜಿಸಿದ ಅನ್ನಾದ್ಯಾಹಾರವು ಶರೀರಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಉದರದಲ್ಲಿರುವುದು. ಅದರಂತೆ ಭೂಮಿಯ ಸಂಪರ್ಕವಿಲ್ಲದ ಈ ಹಲಗೆಯು ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಭೋಗ್ಯವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಡುವುದು.

ಉಭಯೋರೇ ರಜ್ಜವೋ ಭವಂತಿ ದಕ್ಷಿಣಾಶ್ಚ ಸವ್ಯಾಶ್ಚ ದಕ್ಷಿಣಾ ವಾ
ಏಕೇಷಾಂ ಪಶೂನಾಂ ರಜ್ಜವಃ ಸವ್ಯಾ ಏಕೇಷಾಂ ತದ್ಯದುಭಯೋ
ರಜ್ಜವೋ ಭವಂತ್ಯುಭಯೇಷಾಂ ಪಶೂನಾಮಾಪ್ತೌ ||

ಪ್ರೇಂಋಬಂಧನಾಯ ರಜ್ಜುದ್ಧಯಂ ವಿಧತ್ತೇ—ದಕ್ಷಿಣಹಸ್ತೇನ ನಿರ್ಮಿತಾ ರಜ್ಜವಃ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾವೃತೋ ವಾಮಹಸ್ತೇನ ನಿರ್ಮಿತಾಃ ಸವ್ಯಾವೃತ ಏವಮತ್ರೋಭಯವಿಧಾ ರಜ್ಜವೋ ಭವೇಯುಃ | ಲೋಕೇಃಃ ಕೇಚಿತ್ತ ರವೋ ದಕ್ಷಿಣಾವೃದ್ಧಿರ್ಭಧಂತೇ ಕೇಚಿತ್ಸವ್ಯಾವೃದ್ಧಿಃ | ತದು-ಭಯವಿಧವಶುಪ್ರಾರ್ಥಂ ದ್ವಿವಿಧಾ ರಜ್ಜವೋ ಭವೇಯುಃ ||

ಈ ಹಲಗೆಗಳನ್ನು ತೂಗಾಡುವಂತೆ ಕಟ್ಟಿಲು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಹಗ್ಗಗಳಿರುವವು. ಹಗ್ಗಗಳನ್ನು ಎಡಕ್ಕೂ, ಬಲಕ್ಕೂ ತಿರುಚಿ ಹೊಸೆಯುವರು. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೊಸೆದು ಕಟ್ಟಿರುವ ಹಗ್ಗವು ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದೂ ಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದೂ ಇರುವವು.

ಕೆಲವು ಪಶುಗಳನ್ನು ಬಲಭಾದಲ್ಲಿರುವ ಹಗ್ಗದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟುವಂತೆಯೂ ಕೆಲವು ಪಶುಗಳನ್ನು ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಹಗ್ಗದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟುವಂತೆಯೂ ಕಟ್ಟುವರು. ಈ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಹಗ್ಗಗಳಿಂದ ಹಲಗೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದರಿಂದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಪಶುಗಳೂ ಲಭಿಸುವವು.

**ದಾರ್ಭ್ಯಃ ಸ್ಯುದ್ವೇಭೋರ್ವಾ ಓಷಧೀನಾಮಪಹತಸಾಮ್ನಾ ತಸ್ಮಾದ್ಧಾ-
ರ್ಭ್ಯಃ ಸ್ಯುಃ ||**

ತಾಸಾಂ ರಜ್ಜುನಾಂ ಕಾರಣಂ ದ್ರವ್ಯಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಓಷಧೀನಾಂ ತೃಣವಿಶೇಷಾಣಾಂ ಮಧ್ಯೇ ದರ್ಭಸ್ಯ ಶುದ್ಧಿಹೇತುತ್ವಾತ್ಪಾಪರಾಹಿತ್ಯಮ್, ' ಪವಿತ್ರಂ ವೈ ದರ್ಭಾಃ ' ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರಾತ್ | ತಸ್ಮಾದ್ಧಾ-
ದ್ರವ್ಯವೋ ದರ್ಭೇಣ ನಿಷ್ಪಾದನೀಯಾಃ | ಎತತ್ಪರ್ವಂ ಪಂಚಮೇ ಸಂಗ್ರಹೀತಮ್—' ರಜ್ಜುಧ್ಯಾ-
ಮೂರ್ಧ್ವಮುದಯತಿ ದಕ್ಷಿಣತೋ ದಕ್ಷಿಣಯೋತ್ತರತಃ ಸವ್ಯಯಾ ದಾರ್ಭ್ಯೇ ತ್ರಿಗುಣೇ ಸ್ಯಾತ್ಸಾಮ್ ' (ಐ-ಆ-೫. ಅ. ೧. ಬ. ೩) ಇತಿ | ಯದ್ಯಪಿ ದಕ್ಷಿಣೋತ್ತರಭಾಗಯೋ ದ್ವೇಫ ಏವ ರಜ್ಜು ತಥಾಃ—
ಪೈಲೈಕಸ್ಯಾಂ ತ್ರಿಗುಣತ್ವಾತ್ ಪಟ್ಸಂಖ್ಯಾಕಾನವಯವಾನಭಿಶ್ಚೇತ್ಯ ರಜ್ಜವ ಇತಿ ಬಹುವಚನಮ್ ||

ಈ ಹಗ್ಗಗಳನ್ನು ದರ್ಭೆಹುಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಹೊಸೆದು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು. ದರ್ಭೆಯು ಶುದ್ಧಿ ಕಾರಕವು, ಪವಿತ್ರವು. ಪವಿತ್ರಂ ವೈ ದರ್ಭಾಃ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ವಿಷಯವು ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿರುವುದು. (ಐ-ಆ-೫-೧-೩) ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ಹಗ್ಗಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದರೂ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಹಗ್ಗವನ್ನೂ ಮೂರು ಎಳೆಗಳಿಂದ ಹೊಸೆದಿರುವುದರಿಂದ ಆರು ಎಳೆಗಳಿದ್ದಂತಾಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಇಲ್ಲಿ ಹಗ್ಗಗಳು ಎಂದು ಬಹುವಚನ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು.

English Translation

1. They say ' What is the meaning of prenkha, swing ' Verily, he is the swing, who blows (the wind). He indeed goes forward (pra+inkhate) in these worlds, and that is way the swing is called prenkha.
2. Some say, that there should be one plank, because the wind blows in one way, and it should be like the wind.
3. That is not to be regarded.

4. Some say, there should be three planks, because there are these three threefold worlds, and it should be like them.

5. That is not to be regarded.

6. Let there be two, for these two worlds (the earth and heaven) are seen as if most real, while the earth (space) between the two is the sky (antariksha). Therefore let there be two planks.

7. Let them be made of Udumbara wood. Verily, the Udumbara tree is sap and eatable food, and thus it serves to obtain sap and eatable food.

8. Let them be elevated in the middle (between the earth and the cross-beam). Food, if placed in the middle, delights man, and thus he places the sacrificer in the middle of eatable food.

9. There are two kinds of rope, twisted towards the right and twisted towards the left. The right ropes serve for some animals, the left rope for others. If there are both kinds of rope, they serve for the attainment of both kinds of cattle.

10. Let them be made of Darbha (Kusa grass), for among plants Darbha is free from evil, therefore they should be made of Darbha grass.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕೇ
ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ತೃತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತವಾದ ಮಾಧವೀಯ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಾಂಡಭಾಷ್ಯದ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕದ
ವಿರಚನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು ||

ಅಥ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕೇ ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ಚತುರ್ಥಃ ಖಂಡಃ

ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕದ ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಖಂಡವು

ಅರಕ್ಷಿಮಾತ್ರ ಉಪರಿ ಭೂಮೇಃ ಪ್ರೇಂಬಃ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯಾಹುರೇತಾವತಾ
ವೈ ಸ್ವರ್ಗಾ ಲೋಕಾಃ ಸಂಮಿತಾ ಇತಿ ತತ್ರನ್ನಾದ್ಯತ್ಯಮ್ ||

ಭೂಮಿಪ್ರೇಂಬಯೋರ್ನುರ್ದೈಃ ವ್ಯವಧಾನಸ್ಯೇಯಶ್ಚಾಂ ನಿಶ್ಚೇತುಂ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಮುಪನ್ಯಸ್ಯ
ನಿರಾಶಸ್ಯೇ—ಅರಕ್ಷಿಃ ಸ್ವಾದೇಶದ್ವಯಮಾತ್ರಪ್ರಮಾಣಮ್ | ಭೂಮೀರುಪರಿ ತಾವನ್ಮಾತ್ರವ್ಯವ-
ಧಾನೇ ಪ್ರೇಂಬಃ ಕಾರ್ಯಃ | ಅಂತರಿಕ್ಷಾದುಪರಿ ವರ್ತಮಾನಭೋಗಹೇತವೋ ಯೇ ಸ್ವರ್ಗಲೋ-
ಕಾಸ್ಯೇ ಪ್ರಜಾಪತೇರರಕ್ಷಿಮಾತ್ರೇಣ ಸದೃಶಾ ಭವಂತಿ, ತಸ್ಯತಸ್ತತ್ಪಾದರಕ್ಷೇರುಪರಿ ಪ್ರೇಂಬಃ
ಸ್ಯಾಪನೀಯ ಇತಿ ಕೇಚಿದಾಹುಃ | ತ (ತ್ರ) ಸ್ನಿನ್ ಪ್ರೇಂಪೇ ತನ್ಮತಂ ನಾಽದರಣೇಯಮ್ ||

ಭೂಮಿಯಿಂದ ಎಷ್ಟು ಎತ್ತರದಲ್ಲಿ ಉಯ್ಯಾಲೆ ಇರಬೇಕೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು—
ಇಲ್ಲಿ ಅರಕ್ಷಿಯೆಂದರೆ ಒಂದು ಮೊಳಕೈನಷ್ಟು ಅಥವಾ ಎರಡು ಗೇಣಿನಷ್ಟು ಪ್ರದೇಶವು. ಪ್ರೇಂಬವು ಅಥವಾ ಉಯ್ಯಾಲೆಯು
ಭೂಮಿಯಿಂದ ಒಂದು ಅರಕ್ಷಿಯಷ್ಟು ಎತ್ತರದಲ್ಲಿರಬೇಕೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು. ಏಕೆಂದರೆ ಭೂಮಿಗಿಂತ ಊರ್ಧ್ವ
ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಭೋಗ್ಯಹೇತುವಾದ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವನ್ನು ಅಕಿಯುವಾಗ ಅರಕ್ಷಿ ಎಂಬ ಪರಿಮಾಣ (ಸಾಧನ) ವನ್ನು ಉಪ-
ಯೋಗಿಸುವರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅರಕ್ಷಿ ಮಾತ್ರದಷ್ಟು ಭೂಮಿಯಿಂದ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿ ಪ್ರೇಂಬವನ್ನು ಕಟ್ಟಬೇಕು ಎಂದು ಕೆಲವರ
ಮತವು. ಇದು (ಈ ಮತವು ಅಥವಾ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು) ಸಂಯುಜ್ಜ.

ಪ್ರಾದೇಶಮಾತ್ರೇ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯಾಹುರೇತಾವ ತಾವೈ ಪ್ರಾಣಾಃ ಸಂಮಿತಾ ಇತಿ
ತತ್ರನ್ನಾದ್ಯತ್ಯಮ್ ||

ಪುನರಪಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಶ್ಚೇತಿ ಮತಾಂತರಮುಪನ್ಯಸ್ಯ ದೂಷಯತಿ ಪ್ರಾಣವಾಯುಪೋ-
ಹಿ ದೇಹಸ್ಯಾಂತರ್ಹೃದಯಾದೂರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾದೇಶಮಾತ್ರಂ ಸಂಚರಂತಿ ಮುಖಾದ್ವಹಿರಪಿ ಸಂಚರತಾಂ
ಪ್ರಾದೇಶಮಾತ್ರೇಣ ಸಂಮಿತಾ ಭವಂತಿ | ಅನ್ಯತ್ ಪೂರ್ವವದ್ಯಾಪ್ಯೇಯಮ್ ||

ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಈ ಪ್ರೇಂಬವನ್ನು ಭೂಮಿಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಒಂದು ಪ್ರಾದೇಶ (ಒಂದು ಗೇಣಿನಷ್ಟು ಪ್ರದೇಶ)
ಮಾತ್ರದಷ್ಟು ಎತ್ತರವಾಗಿ ಕಟ್ಟಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಾಣವಾಯುಗಳು (ಉಚ್ಚಾಸ್ವನಃಶ್ವಾಸರೂಪವಾದ
ವಾಯುಗಳು) ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಹೃದಯದಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಈ ಪ್ರಾದೇಶ ಪರಿಮಾಣದ ಅಂತರದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುದರಿಂದ ಹೀಗೆ
ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಅವರ ಮತವು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೂ ಒಪ್ಪಲೂತಮು. ಇದೂ ಸುವಾಗದದ್ದಲ್ಲ.

ಮುಷ್ಟಿಮಾತ್ರೇ ಸ್ಯಾದೇತಾನತಾ ವೈ ಸರ್ವಮನ್ನಾದ್ಯಂ ಕ್ರಿಯತ ಏತಾ-
ವತಾ ಸರ್ವಮನ್ನಾದ್ಯಮುಭಿಪನ್ನಂ ತಸ್ಮಾನ್ನಷ್ಟಿಮಾತ್ರ ಏವ ಸ್ಯಾತ್ ||

ಸಿದ್ಧಾಂತಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಏತಾನತಾ ಮುಷ್ಟಿಪರಿಮಿತೇನ ದ್ರವ್ಯೇಣ ಮೋದಕದ್ಯೃಕ್ಪೂರಿಕಾದಿ
ರೂಪಂ ಸರ್ವಮನ್ನಾದ್ಯಂ ನಿಷ್ಪಾದ್ಯತೇ | ಮುಷ್ಟಿಪರಿಮಿತೇನ ಗ್ರಾಹೇನ ಸರ್ವಮನ್ನಾದ್ಯಂ ಮುಖೇ
ಪ್ರಾಶ್ತಂ ಭವತಿ, ತಸ್ಮಾದನ್ನಪ್ರಾಶ್ತೈಃ ಮುಷ್ಟಿಮಾತ್ರ ಏವೋರ್ಧ್ವಪ್ರದೇಶೇ ಪ್ರೇಮೋ
ಭವೇತ್ ||

ಆದ್ದರಿಂದ ಭೂಮಿಗೆ ಪ್ರೇಂಬುಕ್ಕೂ ಒಂದು ಮುಷ್ಟಿ (ಹಿಡಿ) ಯಷ್ಟು ಅಂತರವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಬಿಡಬೇಕು. ಏಕೆ
ಂದರೆ (ಕಡುಬಿನಂತೆ ಇರುವ ಮುಷ್ಟಿ) ಹಿಡಿಯಿಂದ ಪುರುಷನು ಅನ್ನಾದ್ಯಾಹಾರವನ್ನು ತನ್ನ ಬಾಯಿಯ ಬಳಿಗೆ ಒಯ್ಯಿ
ತ್ತಾನೆ. ಇಷ್ಟು ಅನ್ನವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾದರೂ ಇಷ್ಟು ಮುಷ್ಟಿ (ಹಿಡಿ) ಅನ್ನವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದೇ ರೂಢಿಯು.
ಆದ್ದರಿಂದ ಅನ್ನಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಭೂಮಿಗೂ ಪ್ರೇಂಬುಕ್ಕೂ ಮುಷ್ಟಿಮಾತ್ರ ಅಂತರವಿರಬೇಕು.

ಪುರಸ್ತಾತ್ಪ್ರತ್ಯಂಚಂ ಪ್ರೇಂಬುಮಧಿರೋಹೇದಿತ್ಯಾಹುರೇತಸ್ಯ ರೂಪೇಣ
ಯ ಏಷ ತಪತಿ ಪುರಸ್ತಾದ್ಧೈಷ ಇಮಾನ್ಲೋಕಾನ್ಪ್ರತ್ಯಜ್ಞಧಿ-
ರೋಹತಿತಿ ತತ್ರನ್ವಾಽದ್ಯತ್ಯಮ್ ||

ಅಥ ಪ್ರೇಂಖಾರೋಹಣೇ ಕಂಚಿತ್ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಮುಪಸ್ಯ ಸ್ಯ ದೂಷಯತಿ—ಹೋತಾ ಸ್ಯಯಂ
ಪೂರ್ವಸ್ಯಾಂ ದಿಕ್ಕವಸ್ಥಾಯ ಪ್ರತ್ಯಂಚಂ ವಕ್ತಿಮದಿಕ್ಕವಸ್ಥಿತಂ ಪ್ರೇಂಬುಮಧಿರೋಹೇದಿತ್ಯಾಹುಃ |
ತತ್ರೇಯಮುಪಪತ್ತಿಃ—ಯ ಅನ್ಯೋಽಪ್ತಿ ಸ ಏಷ ಏತಸ್ಯ ರೂಪೇಣ ಪುರಸ್ತಾದವಸ್ಥಾಯ ಪಕ್ಷಿಮಾ
ರೋಹಣರೂಪೇಣ ತಪತಿ | ಉದಯಾದೂರ್ಧ್ವಮಾನುಧ್ಯಾಹ್ನಂ ಪಕ್ಷಿಮಾಭಿಮುಖಮದಿಕ್ಕಸ್ಯಾ-
ರೋಹದರ್ಶನಾತ್ | ಅಯಮೇವಾರ್ಥಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿವಾಚಕೇನ ಹಿತದ್ವೇನೋತ್ತರವಾಕ್ಯೇನ್ವಷ್ಟೀಕೃತಃ |
ತಸ್ಮಾತ್ಪುರಸ್ತಾದವಸ್ಥಾಯಾಧಿರೋಹೇದಿತಿ, ಸೋಽಯಂ ಪೂರ್ವಃಪಕ್ಷೋಽ ನಾದರಣೇಯಃ ||

ಈ ಪ್ರೇಂಬವನ್ನು ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವಾಗ ಕೆಲವರು ಈರೀತಿ ಹೇಳುವರು—ಹೋತೃವು ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿದ್ದು
ಪಕ್ಷಿಮಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಪ್ರೇಂಬವನ್ನು ಹತ್ತಬೇಕೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು. ಅದಕ್ಕೆ ಅವರು ಹೇಳುವ ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ
ಪ್ರಪಂಚವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬೆಳಗುವ ಸೂರ್ಯನು ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಉದಯಿಸಿ ಅಲ್ಲಿಂದ ಪಕ್ಷಿಮಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಮುಂದಕ್ಕೆ
ಹೋಗುವನು. ಇದು ಅವರು ಹೇಳುವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವಾದವು. ಈ ಮತವು ಸರಿಯಾದದ್ದಲ್ಲ. ಇದನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸ
ಕೂಡದು.

ತಿಯಂಚಮಧಿರೋಹೇದಿತ್ಯಾಹುಸ್ತಿಯಂಚಂ ವಾ ಅಶ್ವಮಧಿರೋ-
ಹಂತಿ ತೇನೋ ಸರ್ವಾನ್ ಕಾಮಾನವಾಪ್ಸವಾಮೇತಿ ತತ್ರನ್ವಾಽ-
ದ್ಯತ್ಯಮ್ ||

ಪುನರಪ್ಯಯಂ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಮುಪನ್ಯಸ್ಯ ದೂಷಯತಿ || ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಮಯೋರಾಯತ-
ನಸ್ಯ ಪ್ರೇಂಖಸ್ತೋತ್ತರದಕ್ಷಿಣವಿಸ್ತಾರಸ್ತಿಯಕ್ತ್ವಂ ತಸ್ಯಾನ್ಯತರಸ್ಯಾಂ ದಿಶ್ಯವಸ್ತಾಯ ತಿಯಕ್ತ್ವೇ
ನಾಪಸ್ತಿತಂ ಪ್ರೇಂಖಮಧಿರೋಹೇದಿತ್ಯನ್ಯ ಅಹುಃ | ತತ್ರೇಯಮುಪಪತ್ತಿಃ ಅಶ್ಯಸ್ಯ ಪಾಶ್ಚೇತ್ಯ-
ವಸ್ತಾಯ ತಿಯಗಂಚಮಶ್ಚಂ ಜನಾ ಅಧಿರೋಹಂತಿ | ತೇನೋ ತಲೈವ ತಿಯಗಧಿರೋಹೇಣ
ಸರ್ವಕಾಮಪ್ರಾಪ್ತಿಸ್ತಿ ತೇಷಾಮಧಿಪ್ರಾಯಃ | ಅಯಮಪಿ ಪಕ್ಷೋ ನಾಪರಚೇಯಃ ||

ಮತ್ತೆಕೆಲವರು ಹೀಗೆ ಹೇಳುವರು—ಪ್ರೇಂಖವನ್ನು ಹತ್ತುವಾಗ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಿಂದಲೂ ಹತ್ತಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಪಕ್ಷಿಮ
ದಿಕ್ಕಿನಿಂದಲೂ ಹತ್ತಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಇವೆರಡಕ್ಕೂ ಮಧ್ಯಭಾಗದಿಂದ ಹತ್ತಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಜನರು ದೂರ ದ್ರಯಾಣ
ಮಾಡುವಾಗ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಹತ್ತಿ ಹೋಗುವರಷ್ಟೆ. ಆ ರೀತಿ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಹತ್ತುವಾಗ ಕುದುರೆಯ ಮುಂಭಾಗ
ದಿಂದಲೂ ಹತ್ತುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಂಭಾಗದಿಂದಲೂ ಹತ್ತುವುದಿಲ್ಲ ಆದರೆ ಇವೆರಡಕ್ಕೂ ಮಧ್ಯಭಾಗವಾದ ಪಕ್ಕ(ಪಾರ್ಶ್ವ)ದಿಂದ
ಹತ್ತುವರು ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸಹ ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ.

ಅನ್ವಂಚಮಧಿರೋಹೇದಿತ್ಯಾಹುರನೂಚೀಂ ವೈ ನಾನಮಧಿರೋಹಂತಿ
ನೌರ್ವೈಷಾ ಸ್ವರ್ಗಯಾಣೇ ಯತ್ಪ್ರೇಂಖ ಇತಿ ತಸ್ಮಾದನ್ವಂಚಮೇ-
ವಾಧಿರೋಹೇತ್ ||

ಸಿದ್ಧಾಂತಿನಾಂ ಮತಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಪ್ರಾಗ್ಗಸ್ಯ ಪ್ರೇಂಖಸ್ಯ ಪಕ್ಷಿಮದಿಶ್ಯವಸ್ತಾಯ
ಪ್ರಾಗಾಭಿಮುಖ್ಯೇನಾರೋಹಣಮನ್ವೇಗಾರೋಹಣಂ ತದೇವ ಕುರ್ಯಾದಿತಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಿನ ಅಹುಃ |
ಲೋಕೇ ನೌರ್ಯದಾ ಪಕ್ಷಿಮತೀರೇವಸ್ತಾಯ ಪ್ರಾಚೀನತೀರಂ ಗಚ್ಛತಿ ತದಾನೀಂ ಜನಾ ಅಪಿ
ಪಕ್ಷಿಮತೀರೇವಸ್ತಾಯ ಪ್ರಾಚ್ಯುಷಾ ಅಧಿರೋಹಂತಿ | ತದಿದಂ ನಾಪೋನ್ನೇಗಾರೋಹಣಮ್ |
ಪ್ರೇಂಖ ಇತಿ ಯದಪ್ರೇಂಖಾ ಸ್ವರ್ಗಪ್ರಾಪಿಕಾ ನೌರೇವ, ತಸ್ಮಾದನ್ವೇಗಾರೋಹಣಂ ಯುಕ್ತಮಿತಿ
ಸಿದ್ಧಾಂತಃ ||

ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು. ಪ್ರೇಂಖವನ್ನು ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿಗೆ ತುದಿಯಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿ
ಮಾಡಿ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಿಂದ (ಹಿಂಭಾಗದಿಂದ) ಹತ್ತಬೇಕು ಮತ್ತು ಆ ರೀತಿಯಾಗಿಯೇ ಇಳಿಯಬೇಕು. ಪ್ರಕಂಚವ್ವಿ
ದೋಣೆಯು (ಅಥವಾ ಹಡಗು) ಪಕ್ಷಿಮತೀರದಲ್ಲಿಯೂ ಅಲ್ಲಿಂದ ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗುವುದು. ಅದರಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವ
ಜನರೂ ಹಾಗೆಯೇ ಮಾಡುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರೇಂಖವು ಸ್ವರ್ಗಾರೋಹಣಕ್ಕೆ ಸಾಧನಭೂತವಾದ ನಾನಮು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈಗ
ಹೇಳಿದಂತೆ ಮಾಡುವುದೇ ಯುಕ್ತವು.

ಭುಬುಕೇನೋ ಸ್ಪೃಶೇಚ್ಛುಬುಕೋ ಹೈ ವಂ ವೃಕ್ಷಮಧಿರೋಹಂತಿ ಸ
ಉ ವಯಸಾಮನ್ನಾದತಮ ಇತಿ ತಸ್ಮಾಚ್ಛುಬುಕೇನೋಪಸ್ಪೃಶೇತ್ ||

ತಸ್ಮಿನ್ನಧಿರೋಹಣೇ ಕಂಚಿದ್ವಿಶೇಷಂ : | ಧತ್ತೇ—ಭುಬುಕಶಬ್ದೇನ ಮುಖ್ಯಾಧರಫಲಕ-
ಮುಚ್ಯತೇ | ತೇನ ಪ್ರೇಂಖಮುಪಸ್ಪೃಶೇತ್ | ಲೋಕೇ ಹಿ ಶುಕನಾಮಕಃ ಪಕ್ಷೀ ಭುಬುಕಶ್ಚರ್ಕನ-

ಪುರಾಸರಂ ವೃಕ್ಷಮಧಿರೋಹತಿ | ಸ ತು ಶುಕಃ ಪಕ್ಷಿಣಾಂ ಮಧ್ಯೇಽತಿಶಯೇನಾನ್ವಾದಃ, ರಾಜಾ-
ಮಾತ್ಯಾದಯೋ ವಿನೋದಾರ್ಥಂ ಶುಕಂ ರಕ್ಷಂತಃ ಕ್ಷೀರಾದಿಕಂ ಭೋಜಯಂತಿ | ತಸ್ಯಾದಸ್ತಸ್ಯಾ-
ಪ್ತೈಶ್ಚ ತು ಚ್ಯುತುಕೇನೋಪಸ್ಪೃಶೇತ್ ||

ಪ್ರೇಂಬವನ್ನು ಹತ್ತುವಾಗ ಒಂದು ವಿಶೇಷವಿರುವುದು. ಹತ್ತುವಾಗ ಪ್ರೇಂಬದ ಮಂದಿನ ಹಲಗೆಯ ಕೆಳಭಾಗ
ವನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡಿ ಹತ್ತಬೇಕು. ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಗಣಿಯು(ಶುಕನು) ವೃಕ್ಷವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಹತ್ತಿಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವಾಗ ಮೊದಲು
ತನ್ನ ಕೊಕ್ಕಿನಿಂದ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಹತ್ತುವುದು. ಮತ್ತು ಈ ಗಣಿಯನ್ನು ರಾಜ, ಅಮಾತ್ಯ ಮೊದಲಾದವರು ವಿನೋದ
ಕ್ಕಾಗಿ ಅನ್ನಾದ್ಯಾಹಾರಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಸಾಕುವರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಗಣಿಗೆ ಹಾಲು, ಹಣ್ಣು ಮೊದಲಾದ ಆಹಾರವನ್ನು
ತಿನ್ನಲು ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಅನುಕೂಲವಿರುವುದು. ಹೀಗೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ ಚುಟುಕ ಸ್ಪರ್ಶನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಪ್ರೇಂಬ
ವನ್ನು ಹತ್ತುವುದರಿಂದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಅನ್ನಾದ್ಯಾಹಾರವು ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಲಭಿಸುವುದು.

**ಬಾಹುಭ್ಯಾಮಧಿರೋಹೇದೇವಂ ಶ್ರೇಣೋ ವಯಾಂಸ್ಯಭಿಸಿವಿತತ ಏನಂ
ವೃಕ್ಷಂ ಸ ಉ ವಯಸಾಂ ವೀರ್ಯವತ್ತಮ ಇತಿ ತಸ್ಮಾದ್ಬಾಹುಭ್ಯಾ-
ಮಧಿರೋಹೇತರ ||**

ಯಥಾ ಛುಟುಕಸ್ಪರ್ಶನಮೇವಮುರತ್ತಿಸ್ಪರ್ಶನಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಬಾಹುಕಬ್ಧೀನಾತ್ರ ಕೂರ್ಪರ-
ಮಾರಭ್ಯಾಗ್ರಭಾಗೋರತ್ತಿಬ್ಧವಾಚ್ಯೋ ವಿವಕ್ಷಿತಃ | ತಥಾ ಚ ಪಂಚಮೇ ಪಠ್ಯತೇ—“ ಪಶ್ಚಾದ್ಧೇ
ಫಲಕೇಽರತ್ತೀ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಯತಿ ” (ಐ-೮ ೫. ಅ. ೧ ಖ. ೪) (೫೩) | ತಾಭ್ಯಾಮುರತ್ತಿಭ್ಯಾಮಧಿ-
ರೋಹಣಂ ಕುರ್ಯಾತ್ | ಅನೇನೈವ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಶ್ರೇಣೋ ಬಲವಾಪ್ತಕ್ಷೇ ವಯಾಂಸ್ಯನ್ಯಾಸ್ಪಕ್ಷಿ-
ಕೋಽಫಲಕ್ಷ್ಯ ತದ್ಧರ್ಶನಾರ್ಥಂ ತೇಷಾಂ ದುರ್ಬಲಾನಾಂ ಪಕ್ಷಿಣಾಮುಪರ್ಯರತ್ತಿಭ್ಯಾಮುಪ-
ಸ್ಪೃಶ್ಯೋಪವಿತತಿ | ಕಿಂಚಾನೇನೈವ ಪ್ರಕಾರೇಣಾರತ್ತಿಸ್ಪರ್ಶನಪೂರ್ವಕಂ ವೃಕ್ಷಮಧಿರೋಹತಿ |
ಯತ್ತು (ಸ ತು) ಶ್ರೇಣಃ ಪಕ್ಷಿಣಾಂ ಮಧ್ಯೇಽತಿಶಯೇನ ಕತ್ತಿಮಾನ್ | ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ಶ್ರೇಣ-
ಸಾದ್ಯಕ್ಯಂ ಭವತಿ ತಸ್ಮಾದರತ್ತೀ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಯೇತ್ ||

ಪ್ರೇಂಬವನ್ನು ಹತ್ತುವಾಗ ಹೋತೃವು ತನ್ನ ಎರಡು ಕೈಗಳಿಂದಲೂ (ಇಲ್ಲಿ ಕೈಗಳೆಂದರೆ ಮೊಳಕೈನಿಂದ ಹಿಡಿದು
ಹಸ್ತದಕೊನೆಯವರೆಗೂ ಎಂದರ್ಥವು) ಹಲಗೆಯ ತುದಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಹತ್ತಬೇಕು. ಶ್ರೇಣಪಕ್ಷಿಯೂ ಸಹ
ಇತರ ಪಕ್ಷಿಗಳ ಮೇಲೆ ವಿಗರುವಾಗಲೂ ಮತ್ತು ವೃಕ್ಷವನ್ನು ಹತ್ತುವಾಗಲೂ ತನ್ನಕೊಕ್ಕಿನಿಂದ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡೇ ಹತ್ತುವುದು.
ಪಕ್ಷಿಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಶ್ರೇಣಪಕ್ಷಿಯು ಬಹಳ ಬಲಿಷ್ಠವಾದುದು. ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದೆ (ಐ. ೪-೧-೪)
ಪಶ್ಚಾದ್ಧೇ ಫಲಕೇಽರತ್ತೀ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಯತಿ ಎಂದು ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ರೀತಿ ಪ್ರೇಂಬವನ್ನು ಹತ್ತುವ ಹೋತೃವು ಶ್ರೇಣ
ಪಕ್ಷಿಯಂತೆ ಆತ್ಮಂತ ಬಲಶಾಲಿಯಾಗುವನು.

ಅಸ್ಯೈವಾ ದಂ ನೋ ಚಿಂಧ್ಯಾನ್ನೇದಸ್ಯೈ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಯಾ ೫ ಚೈದ್ಯಾ ೫

ಅರತ್ತಿಸ್ಮಾಪನಾದೂರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರೇಂಬಮಾರೂಢವತೋ ಹೋತುರೇಕೇನ ಪಾದೇನ ಭೂಮಿ-
ಸ್ಪರ್ಶನಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಅಸ್ಯಾ ಭೂಮೇಃ ಸಕಾಶಾತ್ ಸ್ಪರ್ಶಯಂ ದಕ್ಷಿಣಂ ಸಮ್ಯಂ ವಾ ಪಾದಮೇಕ-

ಮುಚ್ಚಿನ್ಮಂ ನ ಕುರ್ಯಾತ್ಕಿಂತು ಭೂಮೌ ಪಾದಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಯೇತ್ | ನೇದಿತ್ಯವ್ಯಯಸಮೂಹಃ
ಪರಿಭಯಾರ್ಥೇ ವರ್ತತೇ | ಯದ್ಯಹಂ ಪಾದಂ ಭೂಮೇರ್ವಿಯುಕ್ತಂ ಕುರ್ಯಾಂ ತದಾನೀಂ
ಪ್ರತಿಷ್ಠಾರೂಪಾಯಾ ಅಸ್ಯಾ ಭೂಮೇಃ ಸಕಾಶಾದಹಮೇವೋಚ್ಚಿನ್ನೋ ಭೂಯಾಸಮಿತ್ಯಭಿಶ್ಚೇತ್ಯ
ಸ್ವಕೀಯಂ ಭಯಂ ದ್ಯೋತಯನ್ ಭೀತಿಪರಿಹಾರಾಯ ಭೂಮಿಂ ಸ್ಪಷ್ಟೈವ ತಿಷ್ಠೇತ್ ||

ಪ್ರೇಂಖಂವನ್ನು ಹತ್ತುವಾಗ ಒಂದು ಕಾಲನ್ನು ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಚನ್ನಾಗಿ ಊರಿಯೇ ಮತ್ತೊಂದು ಕಾಲನ್ನು
(ಎಡ ಅಥವಾ ಬಲಗಾಲನ್ನು) ಪ್ರೇಂಖದ ಮೇಲಿಟ್ಟು ಹತ್ತಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಹತ್ತುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇ ಭೂಮಿಯಿಂದ
ಎರಡು ಕಾಲುಗಳನ್ನೂ ತೆಗೆದರೆ ಬೀಳುವ ಸಂಭವಂಟು.

**ಪ್ರೇಂಖಂ ಹೋತಾಽಧಿರೋಹತ್ಯಾದುಂಬರೀಮಾ ೧೦ನೀಮುದ್ಧಾತಾ
ವೃಷಾ ವೈ ಪ್ರೇಂಖೋ ಯೋಷಾಸಂದೀ ತನ್ನಿಥುನಂ ಮಿಥುನಮೇವ
ತದುಕ್ತಮುಖೇ ಕರೋತಿ ಪ್ರಜಾತ್ಯೈ ||**

ಹೋತುರುದ್ಧಾತುಶ್ಚಾರೋಹಣಸ್ಥಾನವಸ್ಥಾಂ ನಿಧಾಯ ಪ್ರಶಂಸತಿ-ಮಂಚಕವಚ್ಚತುಷ್ಟ
ದೋನ್ನತಾಸಂದೀ | ಹೋತಾ ಸಮಾರೂಢಃ ಪ್ರೇಂಖಃ ಪುಲ್ಲಿಂಗಶಬ್ದೇನಾಧಿಧಾನಾತ್ವೃಷಾ ರೇತಃ
ಸೇಚನಸಮರ್ಥಃ ಪುಮಾನ್ | ಅಸಂದೀ ತು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗನಿರ್ದೇಶಾದ್ಯೋಷಾ | ತದುಭಯಂ ಮಿಲಿತ್ಯಾ
ಮಿಥುನಂ ಸಂಪದ್ಯತೇ | ತತ್ತೇನೋಭಯಾವರೋಹಣೇನೋಕ್ತಮುಖೇ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಾಭ್ಯಶಸ್ತಸ್ಯ
ಪ್ರಾರಂಭೇ ಮಿಥುನಮೇವ ಸಂಪಾದಯತಿ | ತಚ್ಚ ಪ್ರಜೋತ್ಸತ್ಯೈ ಭವತಿ ||

ಹೋತೃವು ಪ್ರೇಂಖವನ್ನು ಹತ್ತುವನು. ಉದ್ಧಾತೃವು ಉದುಂಬರವೃಕ್ಷದಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಆಸಂದಿಯನ್ನು
(ಮರದ ಕಾಲುವಣಿ) ಹತ್ತಿಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವನು. ಪ್ರೇಂಖವು ಪುಲ್ಲಿಂಗವಾಚಕಶಬ್ದವು. ಆಸಂದೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸ್ತ್ರೀ
ಲಿಂಗವು ಇವೆರಡೂ ಸೇರಿದ ಮಿಥುನ (ದಂಪತಿ) ವಾಗುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯ ಶಸ್ತ್ರದನ್ನಪರಿಸುವ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ
ಮಿಥುನರೂಪವಾದ ಪ್ರೇಂಖ ಮತ್ತು ಆಸಂದಿಯನ್ನು ಹತ್ತುವುದರಿಂದ ಮಿಥುನವು ಉಂಟಾಗುವುದು. ಮಿಥುನದಿಂದ
ಸಂತಾನೋತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವುದು.

ಪ್ರಜಾರ್ಥಯತೇ ಪ್ರಜಯಾ ಪಶುಭಿಯಃ ಏವಂ ವೇದ ||

ಏತದ್ವೇದನಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ

ನೇಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಚರಿಸುವವನು ಸಂತಾನವನ್ನೂ ಪಶುಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ಪಡೆದು ಸುಖಿಸುವನು.

**ಅಥಾನ್ಮಂ ವೈ ಪ್ರೇಂಖಃ ಶ್ರೀ'ರಾಸಂದ್ಯನ್ಮಂ ಚೈವ ತಪ್ಪ್ರಿಯಂ ಚಾನ್ವಧಿ
ರೋಹತಃ ||**

ಪ್ರಕಾರಾಂತರೇಣೋಭಯಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ | ಪೂರ್ವೋಕ್ತಮಿಥುನರೂಪಶ್ಚಪ್ರಶಂಸಯಾ ಸಹ.
ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥೋಕ್ತಶಃ | ಪ್ರೇಂಖಸ್ಯಾದುಂಬರಶ್ಚಾದನ್ನರೂಪಶ್ಚಂ ತಚ್ಚ ಭರ್ವಿಧಾನೇ

ಪ್ರತಿಪಾದಿತಮ್ | ತ್ರಿಯಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾ ರಾಜಾದಯ ಉಚ್ಚಾಸನಮಧಿರೋಹಂತಿ | ಅಶಃ ಶ್ರೀರಾಸಂದೀ |
ತದುದಯನುನ್ನಶ್ರೀರೂಪಮೇತಾವುಧಾನನುಕ್ರಮೇಣಾಧಿರೋಹತಃ | ತದೇತದುದಯಂ ಯಜು-
ರ್ವೇದ ಅಮ್ನಾತಮ್-“ ಅಸಂದೀಮುದ್ಧಾತಾ ರೋಹಂತಿ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಮೇವ ಗಚ್ಛಂತಿ ಪ್ರೇಂಖಂ
ಹೋತಾ ನಾಕಸ್ಯೈವ ಪೃಷ್ಠಂ ರೋಹಂತಿ ” ಇತಿ ||

ಪ್ರೇಂಖಂ ಉದುಂಬರವೃಕ್ಷದಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅನ್ನ (ಆಹಾರ) ರೂಪವು ಎಂದರೆ ಅದರಿಂದ ಅನ್ನಾ
ದ್ಯಾಹಾರವು ಲಭಿಸುವುದು. ಆಸಂದಿಯ ಸಂಪತ್ತಿನ ಪ್ರತೀಕವು ರಾಜರು ಮೊದಲಾದವರು ಉನ್ನತಾಸನವಾದ ಆಸಂದಿಯ
ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವರು ಅದರಿಂದ ಅವರ ಸಂಪತ್ತು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವುದು. ಪ್ರೇಂಖ ಮತ್ತು ಆಸಂದಿಯನ್ನು ಹತ್ತಿ ಕುಳಿ
ತುಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಅನ್ನಾದ್ಯಾಹಾರವೂ ಸಂಪತ್ತೂ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವವು. ಈ ವಿಷಯವು ಯಜುರ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಈಂಶಿ
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಅಸಂದೀಮುದ್ಧಾತಾಸ್ರೋಹಂತಿ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಮೇವ ಗಚ್ಛಂತಿ ಪ್ರೇಂಖಂ ಹೋತಾ ನಾಕ
ಸ್ಯೈವ ಪೃಷ್ಠಂ ರೋಹಂತಿ ಎಂದರೆ ಉದ್ಧಾತೃವೆಂಬ ಮುತ್ತಿಜನು ಆಸಂದಿ ಎಂಬ ಸೀತವನ್ನೂ ಹೊತ್ತವೆಂಬ ಮುತ್ತಿಜನು
ಪ್ರೇಂಖವನ್ನೂ ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವರು. ಇದರಿಂದ ಯಜಮಾನರು ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಭೋಗವನ್ನೂ ಸ್ವರ್ಗಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನೂ
ಪಡೆಯುವರು.

ಬೃಸೀಹೋತ್ರಕಾಃ ಸಮಧಿರೋಹಂತಿ ಸಬ್ರಹ್ಮಕಾಃ ||

ಇತರೇಷಾವಾಸನಾನಿ ವಿಧತ್ತೇ—ವೃಣವಿಶೇಷವಂಶಕಲಾದಿವಿನಿರ್ವಿತಾ ಅಸನವಿಶೇಷಾ
ಬೃಸ್ಯಃ ಕೂರ್ಚಶಬ್ದಾಭಿಧೇಯಾಃ | ಅತಃಪಿವ ಪಂಚಮೇ ವಕ್ಷ್ಯತೇ—“ ಕೂರ್ಚಾನ್ ಹೋತ್ರಕಾಃ
ಸಮಾರೋಹಂತಿ ಬ್ರಹ್ಮಾ ಚ ” (ಐ. ಆ. ೧. ೩. ೪. 1) ಇತಿ | ಪ್ರಶಾಸ್ತಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಯಂಸೀ
ಘೋತಾ ನೇಷ್ವಾಸ್ಸಗ್ನೀಧೃಃ ಆಚ್ಯಾವಾಕಶ್ಚೇತೇ ಹೋತ್ರಕಾಸ್ತೇ ಚ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಸಹಿತಾ ಬೃಸೀರ-
ಧಿರೋಹೇಯಾಃ ||

ಇತರ ಮುತ್ತಿಜರು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ ಅಸನಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಬೃಸೀ ಎಂದರೆ ಒಂದು ವಿಧವಾದ
ಹುಲ್ಲು. ಈ ಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ಹೆಣೆಮವಾದಿರುವ ಮೆತ್ತನೆಯ ಅಸನಗಳ ಮೇಲೆ ಹೋತ್ರವರ್ಗದ ಮುತ್ತಿಜರು ಎಂದರೆ, ಪ್ರಶಾಸ್ತಾ
ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಯಂಸೀ, ಘೋತಾ, ಆಗ್ನಿಧೃ ಅಚ್ಯಾವಾಕ ಎಂಬ ಮುತ್ತಿಜರೂ ಬ್ರಹ್ಮನೂ ಸಹ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವರು. ಈ
ವಿಷಯವನ್ನು ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕದ್ವಿಧಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳುವೆ—ಕೂರ್ಚಾನ್ ಹೋತ್ರಕಾಃ ಸಮಾರೋಹಂತಿ ಬ್ರಹ್ಮಾ (ಐ.ಆ.
೫-೧-೪) ಎಂದು.

ಸಮುತ್ಸೃಷ್ಟೈ ವಾ ಓಷಧಿವನಸ್ಪತಯಃ ಫಲಂ ಗೃಹ್ಯಂತಿ ತದ್ಯದೇತ-
ಸ್ಮಿನ್ನಹನಿ ಽರ್ವತಃ ಸಮಧಿರೋಹಂತೀಷನೇವ ತದೂರ್ಜಮನ್ನಾ-
ದ್ಯಮಧಿರೋಹಂತ್ಯೂಜೋಽನ್ನಾದ್ಯಸ್ಯಾವರುದ್ಧೈ ||

ತದಧಿರೋಹಣಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ಓಷಧಿಯೇ ಬ್ರಾಹ್ಮೀಧವಾದ್ಯಾ ವನಸ್ಪತಯಃ ಸನಸಾ-
ದುಂಬರಾದ್ಯಾಸ್ತೇಷ ಸರ್ವೇ ಸಮುತ್ಸೃಷ್ಟ್ಯ ಸಮ್ಯಗುನ್ನತಾ ಭೂತ್ಯಾ ಪಶ್ಚಾತ್ತಲಂತಿ | ತತ್ತಥಾ ಸತಿ

ಯದ್ವೇತಸ್ಮಿನ್ನಹಾವ್ರತನಾನುಕೇಲಿಂ ಸರ್ವೇ ಬ್ರಹ್ಮಾದಯಿ ಆಸನಾನ್ಯಧಿರೋಹೇಯುಸ್ತತ್ರೇನಾಧಿ-
ರೋಹಣೇನೇಷಮನ್ನಮೂರ್ಜಂ ತದ್ರಸಮನಾದ್ಯಂ ಭಕ್ಷಣಯೋಗ್ಯಪ್ರಕಸ್ತಾನ್ತಂ ಚಾಧಿರೋಹಾ
ಭವಂತಿ | ತಸ್ಮಾತ್ ಕ್ಷೀರಾದಿರಸಸ್ಯ ಶಾಲ್ಯಾದ್ಯನ್ನಸ್ಯ ಚ ಪ್ರಾಪ್ತ್ಯೈ ತದಧಿರೋಹಣಂ ಸಂಪದ್ಯತೇ |

ಈ ಅಧಿರೋಹಣವನ್ನು (ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದನ್ನು) ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವರು. ಓಷಧಿವಸ್ತುತಮೊದಲಾದ ಸಸ್ಯ
ವರ್ಗವು ಎಂದರೆ ಹೆಲಸಿನಮರ, ಉದುಂಬರವೃಕ್ಷ ಮೊದಲಾದ ವೃಕ್ಷಗಳು ಎತ್ತರವಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಅನಂತರ ಫಲವನ್ನು
ಬಿಡುವವು. ಅದರಂತೆಯೇ ಈ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಮುತ್ತಿಜರು ಮಹಾವ್ರತವೆಂಬ ಈ ದಿವಸ ಉನ್ನತಾಸನಗಳ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು
ಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಭಕ್ಷಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಅನ್ನಾದ್ಯಾಹಾರಗಳು ಪಾನಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕ್ಷೀರಾದಿ ರಸಗಳು
ಲಭಿಸುವವು.

**ವಷಟ್ಕೃತ್ಯಾವರೋಹೇದಿತ್ಯಾಹುಸ್ತತ್ರನ್ನಾನ್ಯತ್ಯಮಕೃತಾ ವೈ ಸಾಪ-
ಚಿತಿಯೋಮಪಸತ್ಯತೇ ಕರೋತಿ ||**

ಯದ್ಯಪ್ಯವರೋಹಸ್ಯ ನಾಯಂ ಕಾಲಸ್ತಥಾಪ್ಯಾರೋಹಣಪ್ರಸಂಗಂ ದ್ವಂದ್ವಿತ್ಯಾಹು-
ರೋಹಣಂ ವಿಧಾತುಂ ಕಂಚಿತ್ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಮುಪಸ್ಯತ್ಯ ದೂಷಯತಿ—ಹೋತಾ ವಷಟ್ಕೃತ್ಯಮು-
ಚ್ಚಾರ್ಯಾನಂತರಮೇವ ಪ್ರೇಂಖಾದವರೋಹೇದಿತಿ ಕೇಚಿದಾಹುಸ್ತನ್ಯತಂ ನಾದರಣೇಯಮ್ |
ಕುತಃ | ಭಕ್ಷಸ್ಯಾಪಚಿತ್ಯರ್ಥಂ ಹಿ ಪ್ರೇಂಖಾದವರೋಹಣಂ ಸಾ ವಾ (ಚಾ) ಪಚಿತಿಃ ಪೂಜನೀಯೇ
ಭಕ್ಷೇ ಸಮಾಗತ್ಯ ನಿರೀಕ್ಷಮಾಣೇ ಸತಿ ಕರ್ತವ್ಯಾ | ಯದ್ಯಪ್ಯಪತ್ಯತೇ ಭಕ್ಷಸ್ಯಾಪಚಿತಿಃ ಕ್ರಿಯೇತ
ತದಾನೀಮಿಯಮಕೃತ್ಯೈವ ಸ್ಯಾನ್ ಹಿ ವಷಟ್ಕಾರಾಂತರ್ಯಂ ಭಕ್ತ್ಯಾಗಮನಸ್ಯಾವಸರಸ್ತಸ್ಯಾನು
ವಷಟ್ಕಾರಾದೂರ್ಧ್ವಭಾವಿತ್ಯಾತ್ ||

ಕೆಲವರು ಈಗಿಂತ ಹೇಳುವರು—ಪ್ರೇಂಖ ಮೊದಲಾದ ಆಸನಗಳಿಂದ ಇಳಿಯುವಾಗ ವೌಷಟ್ ಎಂದು ಉಚ್ಚರಿಸಿ
ವಷಟ್ಕೃತಫಲಕವಾಗಿ ಇಳಿಯಬೇಕು ಎಂದು. ಆದರೆ ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರೇಂಖಾರೋಹಣದಿಂದ ಲಭಿಸುವ
ಅನ್ನಾದ್ಯಾಹಾರಗಳು ಇನ್ನೂ ಲಭಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಲಭಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆಯೇ ಅದನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ.

**ನಿಗೃಹ್ಯ ಭಕ್ಷಮವರೋಹೇದಿತ್ಯಾಹುಸ್ತತ್ರನ್ನಾನ್ಯತ್ಯಮಕೃತಾ ವೈ
ಸಾಪಚಿತಿಯೋಮಧ್ಯಾಷ್ಟಾಯ ಕರೋತಿ ||**

ಪುನರಸ್ಯಂತಂ ಪಕ್ಷಮುಪಸ್ಯತ್ಯ ದೂಷಯತಿ—ನಿಗೃಹ್ಯ ನಿಶರಾಂ ಹಸ್ತೇ ಗೃಹೀತ್ವಾ ಪಶ್ಚಾ-
ದವರೋಹಣಮಿತ್ಯೇತದಪಿ ಮತಂ ನಾದರಣೇಯಮ್ | ಅವರೋಹಲಕ್ಷಣೋಪಚಾರಾಲಸ್ಯಾತಿ-
ಕ್ರಾಂತತ್ಯಾತ್ | ಅಧ್ಯಾಷ್ಟಾಯಾಧಿಕೃತೇನ ಸಮೀಶಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾಯ ಯಾಪಚಿತಿಃ ಸೇಯಂ ಕೃತ್ಯಾಪಿ
ಕಾಲಾತಿಕ್ರಮಾದಕೃತ್ಯೈವ ಭವೇತ್ ||

ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಹೀಗೆ ಹೇಳುವರು—ಅನ್ನಾದ್ಯಾಹಾರಗಳು ಲಭ್ಯವಾದಮೇಲೆ ಎಂದರೆ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಂಡಮೇಲೆ ಎಂದರೆ
ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಂಡಮೇಲೆ ಪ್ರೇಂಖದಿಂದ ಇಳಿಯಬೇಕು ಎಂದು. ಇದನ್ನೂ ಸಹ ಸರಿಯೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ

ಇಳಿಯುವಾಗ ಅಪಾರಾದಿಗಳಿಗೆ ತೋರಿಸಬೇಕಾದ ಗೌರವಕ್ಕೆ ಸಂಯಾದ ಕಾಲವು ಕಳೆದು ಹೋಗಿರುವುದು. ಕಾಲಾತಿ ಕ್ರಮವಾದಮೇಲೆ ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವ ಗೌರವವು ಸಂಯಾದುದಿಲ್ಲ.

**ಪ್ರತಿಖ್ಯಾಯ ಭಕ್ಷಮವರೋಹೇದೇಷಾ ವಾ ಅಪಚಿತಿಯಾಂ ಪಶ್ಯತೇ
ಕರೋತಿ ತಸ್ಮಾತ್ಪ್ರತಿಖ್ಯಾಯೈವ ಭಕ್ಷಮವರೋಹೇತ್ ||**

ಸಿದ್ಧಾಂತಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಪ್ರತಿಖ್ಯಾಯಾಃಗಚ್ಛಂತಂ ಭಕ್ಷಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ತದಾನೀಮೇವ ತಸ್ಮಿನ್ ಭಕ್ಷೇ ಪಶ್ಯತಿ ಸತಿ ಯೇಯಮವರೋಹಣರೂಪಾಪಚಿತಿಃ ಸಾ ಮುಖ್ಯಾ ಪೂಜಾ | ಲೋಕೇಽಪಿ ಹಿ ಶಿಷ್ಟಾ ಅಚಾರ್ಯಾದೀನಾಮಾಗಮನಾತ್ ಪ್ರಾಗಪಿ ಸ್ವಾಸನಾನ್ನೋತ್ತಿಷ್ಠಂತಿ | ತೇಷ್ವಾಗತಕ್ಯೋಪ. ವಿಷ್ವೇಷು ಪಶ್ಯಾದಪಿ ನೋತ್ತಿಷ್ಠಂತಿ | ಕಂ ತರ್ಹಿ ಯಾವತಾ ದೇಶತ್ಯವಧಾನೇನ ತೇ ಪಶ್ಯಂತಿ ತಾವತಿ ದೇಶೇ ತದ್ವೃಷ್ಟಿಪಾತಕಾಲ ಏವ ಸಹನೋತ್ತಿಷ್ಠಂತಿ, ತಸ್ಮಾದ್ಭಕ್ಷಂ (ಕ್ಷಂ) ಪ್ರತಿಖ್ಯಾಯಾವರೋಹೇದಿತ್ಯೇಷ ಏವ ಸಿದ್ಧಾಂತಃ |

ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು (ನಿರ್ಣಯವನ್ನು) ತಿಳಿಸುವರು. ಭಕ್ಷವು ಅಥವಾ ಅಪಾರವು ತಲೆಬಿಟ್ಟಮೇಲೆ ಅದನ್ನು ನೋಡಿದನಂತರ ಪೀಠದಿಂದ ಇಳಿಯಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಗೌರವವನ್ನು ತೋರಿಸಿದಂತಾಗುವುದು. ಲೋಕ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ಇರುವುದು. ಶಿಷ್ಯರಾದ ಅಭ್ಯಾಗತರು ಮನೆಗೆ ಬಂದಾಗ ಅವರು ಕುಳಿತ ಅಸನದಿಂದ ಏನನ್ನೂ ಮಾಡದೆ ಎದ್ದು ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ ಅವರೆ ತಾವು ಬಂದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ತಮಗೆ ಸಲ್ಲಬೇಕಾದ ಸತ್ಕಾರಾದಿಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಅನಂತರ ಪೀಠವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದು ಹೊರಟುಹೋಗುವರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಹಾಗೆಯೇ ಮಾಡಬೇಕು.

**ಪ್ರಾಜ್ಞವರೋಹೇತ್ಪ್ರಾಗ್ವೈ ದೇವರೇತ (ಃ) ಸಂಪ್ರಜಾಯತೇ
ತಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಾಜ್ಞವರೋಹೇದವರೋಹೇತ್ ||**

ತಸ್ಮಿನ್ನವರೋಹೇ ಕಂಚಿನ್ನಿಯಮಂ ವಿಷ್ವತೇ—ಪಶ್ಯಮದಿಶಿ ಸಮಾರೋಢೋ ಹೋತಾ ಸ್ವಯಂ ಪ್ರಾಜ್ಞುಃ ಸನ್ ಪ್ರಾಜ್ಞಾಂ ದಿಶ್ಯವರೋಹೇತ್ | ಪ್ರಾಗ್ವೈ ಪ್ರಾಜ್ಞಮೇವ ದಿಶಿ ದೇವಾನಾ. ಮಿಂದ್ರಾದೀನಾಂ ರೇತಃ ಪುತ್ರಾದಿರೂಪೇಣೋತ್ಪದ್ಯತೇ | ದೇವಲೋಕಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಿಗ್ವಿರ್ತಿತ್ವಾತ್ | ತಸ್ಮಾದ್ ದೇವತ್ವಾಯ ಪ್ರಾಜ್ಞೇವಾವರೋಹೇನ್ನ ತು ಪ್ರಸ್ಯಜ್ | ಅಭ್ಯಾಸೋಽಧ್ಯಾಯ-ಸಮಾಪ್ತರ್ಥಃ |

ಈಗ ಪೀಠದಿಂದ ಇಳಿಯುವ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು—ಪ್ರೇರಿತವನ್ನು ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವಾಗ ಹೋಕ್ಕುವು ಪಶ್ಯಮ ದಿಕ್ಕಿನಿಂದ ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹತ್ತಬೇಕೆಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿರುವೆ. ಈಗ ಎಂದರೆ ಇಳಿಯುವಾಗ ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿಯೇ ಇಳಿಯಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಇಂದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳು ವಿಸರ್ಜಿಸುವ ವೀರ್ಯವೂ ಸಹ ಪೂರ್ವಾಭಿ ಮುಖವಾಗಿಯೇ ಹೊರಟು ಪುತ್ರಾದಿಸಂತಾನವನ್ನಂಟು ಮಾಡುವುದು. ದೇವಲೋಕವೂ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವುದು ಆದ್ದರಿಂದ ಪಶ್ಯಮದಿಕ್ಕಿನಿಂದ ಇಳಿಯದೆ ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿಯೇ ಇಳಿಯಬೇಕು.

English Translation

---

1. Some say : ' Let the swing be one ell (aratni) above the ground, for by that measure verily the Svarga worlds are measured.' That is not to be regarded-

2. Others say : ' Let be one span (pradesa), for by that measure verily the vital airs were measured. That is not to be regarded.

3. Let it be one fist (mushti), for by that measure verily all eatable food is made, and by that measure all eatable food is taken : therefore let it be one fist above the ground.

4. They say : ' Let him mount the swing from east to west, like he who shines ; for the sun mounts these worlds from east to west.' That is not to be regarded.

5. Others say : ' Let him mount the swing sideways, for people mount a horse sideways, thinking that thus they will obtain all desires.' That is not to be regarded.

6. They say : ' Let him mount the swing from behind, for people mount a ship from behind, and this swing is a ship in which to go to heaven.' Therefore let him mount it from behind.

7. Let him touch the swing with his chin (khubuka). The parrot (suka) thus mounts a tree, and he is of all birds the one who eats most food. Therefore let him touch it with his chin

8. Let him mount the swing with his arms. The hawk swoops thus on birds and on trees, and he is of all birds the strongest. Therefore let him mount with his arms.

9. Let him not withdraw one foot (the right or left) from the earth, for fear that he may lose his hold.

10. The Hotri mounts the swing, the Udgatri the seat made of Udumbara wood. The swing is masculine, the seat feminine, and they form a union. Thus he makes a union at the beginning of the uktha in order to get offspring.

11. He who knows this, gets offspring and cattle.

12. Next the swing is food the seat fortune. Thus he mounts and obtains food and fortune.

13. The Hotrakas (the Prasastris, Brahmanakkhamsins, Potris, Neshtri Agnidhra, and Akkhavaka) together with the Brahman sit down on cushions made of grass, reeds, leaves etc.

14. Plants and trees, after they have grown up, bear fruit. Thus if the priests mount on that day altogether (on their seats), they mount on solid and fluid as their proper food. Therefore this serves for the attainment of solid as proper food.

15. Some say: 'Let him descend after saying vashat.' That is not to be regarded. For, verily, that respect is not shown which is shown to one who does not see it.

16. Others say: 'Let him descend after he has taken the food in his hand.' That is not to be regarded. For, verily, that respect is not shown which is shown to one after he has approached quite close.

17. Let him descend after he has seen the food. For, verily, that is real respect which is shown to one when he sees it. Only after having actually seen the food (that is brought to the sacrifice), let him descend from the swing.

18. Let him descend turning towards the east, for in the east the seed of the gods springs up. Therefore let him rise turning towards the east, year turning towards the east.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮಹ್ನಾಽಯುಷಾಽಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ನೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶಕೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕೇ
ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ಚತುರ್ಥಃ ಖಂಡಃ

ಇತಿ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕೇ ದ್ವಿತೀಯೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯುಷಾಃಚಾರ್ಯವಿರಚಿತವಾದ ಮಾಧವೀಯ ನೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶಕವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಾಂಡಭಾಷ್ಯದ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕದ
ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು
ಇಲ್ಲಿಗೆ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕದ ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯವು ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಅಥ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕೇ ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ

ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕದ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು

ಹಿಂಜ್ವಾರೇಣೈತದಹಃ ಪ್ರತಿಪದ್ಯೇತೇತ್ಯಾಯಃ ||

ಪೂರ್ವಾಧ್ಯಾಯೇ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರಪ್ರಕಂಸನಾರ್ಥಂ ಪೂರ್ವಾಧಿರೋಹಣಮುಕ್ತಮ್ | ಅತಸ್ತಚ್ಚಂಸನಂ ವಿವಿಚ್ಯತೇ | ತತ್ರಾದೌ ಪಕ್ಷಿಣಾಮಿತ್ಯೇತಸ್ಯ ಶಬ್ದಸ್ಯೋಚ್ಚಾರಣಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಅಹಃ ಶಬ್ದೇನಾತ್ರ ತದೀಯಂ ಶಸ್ತ್ರಮುಪಲಕ್ಷ್ಯತೇ | ತಚ್ಚ ಹಿಂಕಾರೇಣ ಪ್ರಾರಭೇತೇತ್ಯೇವಮುಛಿಷ್ಣ್ವಾ ಆಹುಃ | ಯದ್ಯಯಂ ಹಿಂಕಾರಶಬ್ದಶ್ಲೋದಕೇನೈವ ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ತರ್ಹ್ಯರ್ಥವಾದ ಗಂಭಿರಾರ್ಥಂ ತದ್ವಿಧ್ಯನುವಾದ ಇತಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಮ್ | ಏವಮನ್ಯತ್ರಾಪ್ರಾಪ್ತೋ ವಿಧಿಃ ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯ ಪ್ರಕಂಸಾರ್ಥಮನುವಾದಃ ||

ಹಿಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಅಧಿರೋಹಣವನ್ನು (ಪೀಠವನ್ನು ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದನ್ನು) ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ಮಂತ್ರಕಠನಪ್ರಕಾರವನ್ನು ವಿವರಿಸಲಾಗುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಅಹಃ (ದಿನ) ಶಬ್ದವೆಂದರೆ ಆ ದಿನದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಬೇಕಾದ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರವು ಎಂದರ್ಥವು. ಈ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರವನ್ನು ಹಿಂ ಕಾರವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಿ ಅನಂತರ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿದವರು ಹೇಳುವರು.

ಬ್ರಹ್ಮ ವೈ ಹಿಂಕಾರೋ ಬ್ರಹ್ಮೈವ ತದಹರ್ಬ್ರಹ್ಮಣೈವ ತದ್ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ ಯ ಏವಂ ವೇದ ||

ಹಿಂಕಾರವೇದನಂ ಪ್ರಕಂಸತಿ— ಹಿಂಕಾರಸ್ಯಾಹ್ಮಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಹೇತುಪ್ರಾಪ್ತಬ್ರಹ್ಮತ್ವಮ್ | ಅತೋ ಬ್ರಹ್ಮರೂಪೇಣೈವ ಹಿಂಕಾರೇಣೈತದ್ಬ್ರಹ್ಮರೂಪಮಹಃ ಪ್ರಾಪ್ತೋತಿ ||

ಹಿಂಕಾರವೆಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮವು (ಪಠಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವು) ಈ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವ ದಿವಸವೂ ಪಠಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವಾಗಿಯೇ ಇರುವುದು. ಯಾವ ಪುರಾಣವು ಇದನ್ನು ತಿಳಿಯುವನೋ ಆ ಪುರಾಣವು ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನೇ ಪಡೆಯುವನು.

ಯದೇವ ಹಿಂಕಾರೇಣ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತಾಽ ಇ ವೈಷಾ ವೈ ಹಿಂಕಾರೋ ಯೋಷ್ವರ್ತೃನ್ನಿಥುನಂ ಮಿಥುನಮೇವ ತದುಕ್ತಮುಃಖೇ ಕರೋತಿ ಪ್ರಜಾತ್ಯೈ ಪ್ರಜಾಯತೇ ಪ್ರಜಯಾ ಪಶುಭಿಯಃ ಏವಂ ವೇದ ||

ಪುನರಪಿ ಹಿಂಕಾರಂ ಪ್ರಕಂಸತಿ— ಆ (ಅ) ಕಾರಃ ಪುನಃ ಇಕಾರಶ್ಚೇತ್ಯೇತದುಭಯಂ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತ ಇತ್ಯೇಕಾರಸ್ಯಸ್ಯಾನೇ ವಿಹಿತಮ್ | ಆವರಾತಿಶಯದ್ಯೋತನಾರ್ಥಂ ಪುನಃ | ಹಿಂಕಾರೇಣ

ಶಸ್ತ್ರಂ ಪ್ರಾರಭ್ಯತ ಇತಿ ಯದಸ್ತಿ ತತ್ರ ಹಿಂಕಾರಸ್ಯ ಪುಲ್ಲಿಂಗಶಬ್ದೇನ ನಿರ್ದೇಶಾದ್ಯಚಕ್ಷು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ-
ಶಬ್ದೇನ ವ್ಯವಹಾರಾದುಭಯಂ ಮಿಲಿತ್ವಾ ಮಿಥುನಂ ಸಂಪದ್ಯತೇ | ಮಿಥುನಮೇವೇತ್ಯಾದಿ ಪೂರ್ವ-
ವದ್ವ್ಯಾಖ್ಯೇಯಮ್ ||

ಹಿಂಕಾರವನ್ನು ಪುನಃ ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವರು. ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚರಿಸುವ ಹಿಂಕಾರವು ಪುಲ್ಲಿಂಗವು. ಮುಕ್ಯಗಳ(ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ) ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗವು, ಇವೆರಡೂ ಸೇರಿದರೆ ಮಿಥುನವುಂಟಾಗುವುದು. ಈ ಮಿಥುನ ದಿಂದ ಸಂತಾನೋತ್ಪತ್ತಿಯೂ ಪಶುಸಂಪತ್ತೂ ಲಭಿಸುವವು.

ಯದ್ವೇನ ಹಿಂಕಾರೇಣ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತಾ ಇ ಯಥಾ ವಾ ಅಭಿರೇವಂ
ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಹಿಂಕಾರೋ ಯದ್ವೈ ಕಿಂಚಾಭಿರಯಾಃಭಿತತ್ಸತ್ಯಭ್ಯೇ-
ವೈನತ್ಯಣತ್ರೈವಮ್ ||

ಪುನಃ ಪ್ರಕಾರಾಂತರೇಣ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ಯದುಶಬ್ದೋಽಪಿ ಚೇತ್ಯಸ್ತಿಸ್ತರ್ಥೇ ವರ್ತತೇ | ನ ಚ
ಪೂರ್ವಪ್ರಶಂಸಯಾ ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥಃ | ಹಿಂಕಾರೇಣೈವ ಪ್ರಾರಭ್ಯತ ಇತಿ ಯದಸ್ತಿ ತತ್ರ ಯಥೈವ
ಲೋಕೇಽಭಿಃ ಖನನಹೇತುಃ ಕಾಷ್ಠವಿಶೇಷ ಏವಂ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ವೇದಸ್ಯ ಹಿಂಕಾರೋ ವೇದಸಾರಸ್ಯ
ನಿಧಿಸ್ಥಾನೀಯಸ್ಯ ಖನನಹೇತುಃ | ಏವಂ ಚ ಸತಿ ಲೋಕೇ ಯದೇವ ಕಿಂಚಿತ್ಕೃತಿನಂ ಭೂತಲಮುಘ್ರಿ-
ಯಾ ಖನನಸಾಧನಭೂತಯಾಃಭಿತತ್ಸತ್ಸತಿ ಸರ್ವತಸ್ತದ್ವಿಫುಂ ಖನಿತುಮಿತ್ಯತಿ ಸ ಪುಮಾನೇತತ್ಕೃತಿನಂ
ಭೂತಲಮುಘ್ರಿಣತ್ರೈವ ಸರ್ವಥಾ ಖನತೈವಮಯಂ ಶೋಶಾ ವೇದೇ ದುರ್ಲಭಂ ಲಭತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ

ಪ್ರಕಾರಾಂತರವಾಗಿ ಹಿಂಕಾರವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವರು. ವೇದಮಂತ್ರಗಳಾದ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹಿಂಕಾರ
ಪೂರ್ವಕವಾಗಿಯೇ ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವರಷ್ಟೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುದುಗಿರುವ ಕಠಿಣವಸ್ತುವನ್ನು ಗುದ್ದಲಿಯಿಂದ
ಅಗೆದು ತೆಗೆಯುವರು. ಅದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಹಿಂಕಾರವೇ ಗುದ್ದಲಿಯು. ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಸಾರಭೂತವಾಗಿರುವ ಪರಬ್ರಹ್ಮವಸ್ತುವನ್ನು
ಈ ಹಿಂಕಾರವೆಂಬ ಗುದ್ದಲಿಯಿಂದಲೇ ಅಗೆದು ತೆಗೆಯುವರು ಎಂದರೆ ಹಿಂಕಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮಂತ್ರೋಚ್ಚಾರಣೆಮಾಡುವು
ದರಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವರು.

ಯಂ ಕಾಮಂ ಕಾಮಯತೇ ಹಿಂಕಾರೇಣಾಭ್ಯೇವೈಸಂ ತೃಣತ್ರಿ ಯ
ಏವಂ ವೇ ದ ||

ಹಿಂಕಾರವೇದನಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ—

ಯಾವ ಪುರುಷನು ಏನನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಬಯಸುವನೋ ಆ ಪುರುಷನು ಈ ಹಿಂಕಾರ (ಽಶನ) ದಿಂದ ಅದ್ವೈವನ್ನೂ
ಪಡೆಯುವನು.

ಯದ್ದೇವ ಹಿಂಕಾರೇಣ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತಾ ಇ ವಾಚೋ ವಾ ಏಷಾ ವ್ಯಾ-
ವೃತ್ತಿದ್ಯೈವ್ಯೈ ಚ ಮಾನುಷ್ಯೈ ಚ ಯದ್ಧಿಂಕಾರಃ ಸ ಯದ್ಧಿಂಕೃತ್ಯೈ
ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ ವಾಚಮೇವ ತದ್ವ್ಯಾವರ್ತಯತಿ ದೈವೀಂಚ ಮಾನುಷೀಂ
ಚ |

ಪುನರಪಿ ಪ್ರಕಾರಾಂತರೇಣ ಹಿಂಕಾರಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ಸ್ತೋತ್ರಶಸ್ತ್ರಾದಿರೂಪಾ ವೈದಿಕೀ
ವಾಗ್ವಿವೇ | ಅತನಾಚ್ಯಾದನಾದಿವಿಷಯಾ ಲೌಕಿಕೀ ವಾಜ್‌ಮಾನುಷೀ | ಏವಂ ಸತಿ ಹಿಂಕಾರ ಇತಿ
ಯದಸ್ತಿ ಸೈಷಾ ದ್ವಿವಿಧಾಯಾ ವಾಚಃ ಪುಸ್ತರನ್ಯಾವೃತ್ತಿಹೇತುಃ | ದೈವ್ಯಾ ವಾಚಃ ಹಿಂಕಾರಃ
ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ ಸ ತು ಮಾನುಷ್ಯಾ ತದೇತದ್ಧಿಂಕಾರಸ್ಯ ವ್ಯಾವರ್ತಕತ್ವಮ್ | ಅತೋ ಯದಿ ಹಿಂಕೃತ್ಯೈ
ಶಸ್ತ್ರಂ ಪ್ರಾರಭೇತ ತದಾನೀಮಯಂ ಹೋತಾ ದ್ವಿವಿಧಾಮುಖಿ ವಾಚಂ ಪರಸ್ತರನ್ಯಾವೃತ್ತಾಂ
ಕರೋತಿ |

ಹಿಂಕಾರವನ್ನು ಮತ್ತೆ ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವರು. ವಾಕ್ಯವು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿರುವುದು ದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯವಾದ
ಸ್ತೋತ್ರಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ವೇದಮಂತ್ರಾದಿಗಳು ವೈದಿಕೀ ವಾಕ್ ಅಥವಾ ವೇದವ್ಯಾಕ್ಯೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು
ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಜನರು ತಮ್ಮ ಅತನವನಾದಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಡುವ ಮಾತುಗಳು ಮಾನುಷೀ (ಮನುಷ್ಯರಾಡುವ ಮಾತುಗಳು)
ಎಂದು ಎರಡುವಿಧವು. ಈ ಎರಡುವಿಧವಾಕ್ಯಗಳಿಗೂ ಭೇದ (ವ್ಯತ್ಯಾಸ) ವಿರುವುದು. ಹಿಂಕಾರವು ವೇದವಾಕ್ಯಗಳೊಡನೆ
ಮಾತ್ರ ಸೇರಿಸಿ ಪಠಿಸಲ್ಪಡುವವು. ಮನುಷ್ಯರಾಡುವ ವಾಕ್ಯಗಳಜತೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹೋತೃವು ಯಾವಾ
ಗಲೂ ವೇದಮಂತ್ರಗಳೊಡನೆ ಹಿಂಕಾರವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಪಠಿಸುವನು ಮನುಷ್ಯರಾಡುವ ಮಾತಿನ ಜತೆಗೆ ಸೇರಿಸುವುದಿಲ್ಲ.
ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಹಿಂಕಾರವು ಈ ಎರಡುವಿಧ ವಾಕ್ಯಗಳ ಪರಸ್ಪರ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವುದು.

English Translation

1. Let him begin this day with singing 'him.' Thus they say.
2. Verily, the sound Him is Brahman, that day also is Brahman. He who knows this, obtains Brahman even by Brahman.
3. As he begins with the sound Him, surely that masculine sound of Him and the feminine Rik (the verse) make a couple. Thus he makes a couple at the beginning of the hymn in order to get offspring. He who knows this, gets cattle and offspring.

4. Or, as he begins with the sound Him, surely like a wooden spade, so the sound Him serves to dig up Brahman (the sap of the Veda). Aad as a man wishes to dig up any, even the hardest soil, with a spade, thus he digs up Brahman.

5. He who knows this digs up, by means of the sound Him, everything he may desire.

6. If he begins with the sound Him, that sound is the holding apart of divine and human speech. Therefore, he who begins, after having uttered the sound Him, holds apart divine and human speech.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮಹಾಭಾರತಾಯ ವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶಿತೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕೇ
ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತವಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶನಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಕಾಂಡಭಾಷ್ಯದ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕದ
ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು ||

ಅಥ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕೇ ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ದ್ವಿತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕದ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಖಂಡವು

ತದಾಹುಃ ಕೈತಸ್ಯಾಹ್ನಃ ಪ್ರತಿಪದಿತಿ ಮನಶ್ಚ ವಾಕ್ಯೇತಿ ಬ್ರೂಯಾತ್ |

ಶ್ರುತಪ್ರಾರಂಭಕಾಲೇ ಮನೋವಾಚೋರತ್ಯಂತಸಾಧನತ್ವಮುಚ್ಯತೇತ್ಯ ಪ್ರತಿಕ್ಷೋತ್ರರಾಧ್ಯಾಂ
ತದುಭಯಂ ಪ್ರಕಂಶತಿ—ಅಹರುಪಲಕ್ಷಿತಸ್ಯೈವಾಸ್ಯ ಶ್ರುತಸ್ಯ ಕಾ ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಂ ಪ್ರಾರಂಭಸಾಧನಮಿತಿ
ತದಾಹುಃ ಸ್ತಸ್ಮಿನ್ ಶಸ್ತ್ರೇ ಜಿಜ್ಞಾಸವಃ ಪುಚ್ಯಂತಿ | ತತ್ರ ಮನಶ್ಚೇತ್ಯುಭಿಜ್ಞೋಸ್ತೋ (ಸ್ತೋ) ಶ್ರುತಮ್ |
ಮನಶ್ಚ ವಾಕ್ಯೇತ್ಯೇತದುಭಯಂ ಪ್ರಾರಂಭಸಾಧನಮಿತ್ಯುಕ್ತರಂ ಬ್ರೂಯಾತ್ | ಅಪ್ರಮತ್ತೇನ
ಮನಸಾ ಪ್ರಥಮಂ ಶಸ್ತ್ರಂ ಪರ್ಯಾಲೋಚ್ಯ ಶಕ್ವಾದಪ್ರಮತ್ತಯಾ ವಾಚಾ ಶಂಖೇದಿತ್ಯರ್ಥಃ |
ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಸ್ಯ ಚತುರ್ವಿಧವ್ರತೀರ್ಣಮಂತ್ರಸಮುದಾಯರೂಪತ್ವಾದ್ಬ್ರಹ್ಮನಸಯೋರತ್ರ ವಿಶೇಷೇಣಾ
ಪ್ರಮತ್ತತ್ವಾಧಿಧಾನಮ್ ||

ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಲು ಪ್ರಾರಂಭಮಾಡುವಾಗ ಹೇಗೆ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಬೇಕು ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರಶೋತ್ತರ ಮುಖಾಂತರ ವಿವರಿಸುವರು. ಅಹಸ್ವ (ದಿನ) ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಬೇಕಾದ ಈ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾರಂಭವು ಯಾವುದು? ಯಾವುದು ಸಾಧನಭೂತವು ಎಂದು ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳು (ತಿಳಿಯಲವೇಕ್ಷಿಸುವವರು) ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುವರು. ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವೇನೆಂದರೆ-ಮನಸ್ಸು ಮತ್ತು ವಾಕ್ಯವು ಎಂದು ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಮೊದಲು ಹೇಳಬೇಕಾದುದನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಆಲೋಚಿಸಿ ಅನಂತರ ಅದನ್ನು (ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿಯುವಂತೆ) ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಹೇಳಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ ಆಲೋಚಿಸಬೇಕಾದ ವಿಷಯವೇನಿದೆ ಎಂದರೆ, ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರವು ಅನೇಕವಿಧಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು. ವೇದದಲ್ಲಿ ಈ ಮಂತ್ರಗಳೆಲ್ಲವೂ ಒಂದೇ ಕಡೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿರುವವು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದನ್ನು ಮೊದಲು ಪಠಿಸಬೇಕು, ಅನಂತರ ಯಾವುದನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು ಅದಾವ ಮೇಲೆ ಮುಂದೆ ಯಾವುದು, ಎಂಬ ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸಬೇಕಾಗಿರುವುದು. ಇದನ್ನೇ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನಿರ್ಧರಿಸಿ ಆಲೋಚಿಸಬೇಕಾದ ವಿಷಯವು. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನಿರ್ಧರಿಸಿದನಂತರ ಅದನ್ನೇ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಎಲ್ಲರೂ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಪಠಿಸಬೇಕಾಗಿರುವುದು. ಅದ್ದರಿಂದ ಮನಸ್ಸು ಮತ್ತು ವಾಕ್ಯವು ಈ ಎರಡೂ ಸಾಧನಭೂತವಾಗಿರುವವು.

ಸರ್ವೇಽನ್ಯಸ್ಮಿನ್ಯಾಮಾಃ ಶ್ರೀತಾಃ ಸರ್ವಾನನ್ಯಾನ್ಯಾಮಾನ್ಯುರೇ ||

ಮನಕ್ಕೆ ವಾಕ್ಯೇತ್ಯನಯೋಃ ಪೃಥಗುಪಯೋಗಂ ದರ್ಶಯತಿ—ತಯೋರುಭಯೋರ್ಮಧ್ಯೇ ಯದನ್ಯನ್ಯತಃಶಬ್ದವಾಚ್ಯಂ ತಸ್ಮಿನ್ ಸರ್ವೇಕಾಮಾಃ ಶ್ರೀತಾಃ ಪ್ರಾಪ್ತಾಃ | ಯಾತ್ಯನ್ಯಾ ವಾಗಸ್ಮಿ ಸಾ ಸರ್ವಾನ್ಯಾಮಾನ್ಯುಹೇ ದುರ್ಗೇ ಸಂಪಾದಯತಿ |.

ಈ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವಾಗ ಸಾಧನಭೂತಗಳಾದ ಮನಸ್ಸು ಮತ್ತು ವಾಕ್ಯಗಳ ಉಪಯೋಗವೇನು ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಹೇಗೆಂದರೆ, ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ತನಗೆ ಏನು ಬೇಕು, ಅವುಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಗೆ ಮುಂತಾದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳು ನೆಲಸಿರುವವು. ವಾಕ್ಯದ ಉಪಯೋಗವೇನೆಂದರೆ, ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ ಅಭಿಲಾಷೆಗಳನ್ನು ಪುಕ್ತವಾಗಿ ವಾಕ್ಯಗಳ ಮೂಲಕ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಉತ್ತರಿಸುವುದು. ಇವುಗಳೇ ಮನಸ್ಸು ಮತ್ತು ವಾಕ್ಯಗಳ ಉಪಯೋಗವು.

ಮನಸಿ ವೈ ಸರ್ವೇ ಕಾಮಾಃ ಶ್ರೀತಾ ಮನಸಾ ಹಿ ಸರ್ವಾನ್ ಕಾಮಾನ್
ಧ್ಯಾಯತಿ ||

ಮನಸಃ ಕಾಮಾಧಾರತ್ವಂ ವಿಶದಯತಿ—ಕಾಮಾ ಅಭಿಲಾಷಾ ಮನೋವೃತ್ತಿ ವಿಶೇಷತ್ವಾನ್ಮನಃ ಸ್ಥೇವಾವತಾಃ ಹಿ (ಸ್ಮಿತ್ಯಾಃ) | ಅತ ದಿವ ಸರ್ವೇ ಲೋಕಾಃ ಕಾಮ್ಯಮಾನಾನ್ವದಾರ್ಥಾನ್ಮನಸಾ ಧ್ಯಾಯತಿ ||

ಪುರುಷನು ಬಯಸುವ ಅಭಿಲಾಷೆಗಳೆಲ್ಲವೂ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ಮೊದಲು ರೂಪಗೊಳ್ಳುವವು ಎಂದರೆ ಉತ್ತರವಾಗುವವು. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ಪುರುಷನು ತನಗೆ ಬೇಕಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಎಂದರೆ ಅಭಿಲಾಷೆಗಳನ್ನು ಮೊದಲು ಧ್ಯಾನ ಮಾಡುವನು. ಅದ್ದರಿಂದ ಅಭಿಲಾಷೆಗಳಿಲ್ಲಾ ಮನಸ್ಸೇ ಆಧಾರವು.

ಸರ್ವೇ ಹಾಸ್ಯಿನ್ಯಾಮಾಃ ಶ್ರಯಂತೇ ಯ ಏವಂ ವೇದ ||

ವಿಕರ್ಮೋಪನಿಷತ್—

ಯಾವ ಪುರುಷನು ಮನಸ್ಸಿನ ಸಂಕಲ್ಪವನ್ನು ವಿಕರ್ಮವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವನೋ ಅವನು ತನ್ನ ಸಮಸ್ತ ಅಭಿಲಾಷೆಗಳನ್ನೂ ಪಡೆಯುವನು.

ವಾಗ್ವೈ ಸರ್ವಾನ್ಯಾಮಾನ್ವದೇ ವಾಚಾ ಹಿ ಸರ್ವಾನ್ಯಾಮಾನ್ವದತಿ ||

ವಾಚಃ ಕರ್ಮಸಂಪಾದಕತ್ವಂ ವಿಕರ್ಮಯತಿ—ವಾಗೇವ ಸರ್ವಾನಭಿಲಾಷಿತಾನೈವಾಧ್ಯಾತ್ಮಾನ್ ಸಂಪಾದಯತಿ | ಯಸ್ಮಾಲ್ಪೋಕೇ ಮಮೈತೇ ಪದಾರ್ಥಾಃ ಸಂತ್ಯಜಿ ದಾತ್ಯಾಣಾಮಗ್ರೇ ವಾಚ ಯಾಚತೇ ತೇಚ ದಾತಾರಃ ಪ್ರಯಚ್ಛಂತಿ ತದಿದಂ ವಾಚಃ ಕಾಮಸಂಪಾದಕತ್ವಮ್ |

ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉದ್ಭವಿಸುವ ಸಂಕಲ್ಪಾದಿ ಅಭಿಲಾಷೆಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಈ ವಾಕ್ಯವು ಹೇಗೆ ಸಾಧನ ಭೂತವು ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಅಭಿಲಾಷೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ನೆಲೆಸಿರುವವು. ಇತರರಿಗೆ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಎಂದರೆ, ಒಬ್ಬರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ ರಹಸ್ಯವು ಮತ್ತೊಬ್ಬರಿಗೆ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪುರುಷನು ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಅಭಿಲಾಷೆಗಳನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವಾಕ್ಯಗಳ ಮೂಲಕ ಇತರರಿಗೆ ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವನು ಆದ್ದರಿಂದ ವಾಕ್ಯವೇ (ಮಾತಿನಿಂದ ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವುದೇ) ಇನ್ನೊಂದು ಸಾಧನವೇ ವಾಯವು. ಲೋಕವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನು ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಂದ ತನಗೆ ಬೇಕಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಆವೇಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಅದನ್ನು ಪಡೆಯಲು ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದಲೇ ತಿಳಿಸಬೇಕು. ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದ ಪುರುಷನು ಅದರಂತೆ ಪುರುಷನ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪುರುಷನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಇತರರಿಗೆ ತಿಳಿಯಪಡಿಸಬೇಕಾದರೆ ವಾಕ್ಯವೇ ಸಾಧನವು.

ಸರ್ವಾನ್ವಾನ್ಯೈ ಕಾಮಾನ್ಯಾಗ್ನಿದೇ ಯ ಏವಂ ವೇದ||

ವೇದನಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ—

ಈ ವಿಷಯವನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಿಳಿದು ಅದರಂತೆ ಆಚರಿಸುವ ಪುರುಷನು ತನ್ನ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪಡೆಯುವನು.

ತದಾಹುರ್ವೈ ತದಹರ್ಯಚಾ ನ ಯಜುಷಾ ನ ಸಾವ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾತ್ ಪ್ರತಿ ಪದ್ಯೇತ ನಚೋ ನ ಯಜುಷೋ ನ ಸಾವ್ನು ಇಯಾದಿತಿ ||

ವಾಜ್ಞನಸರ್ವೋರಪ್ರಮುಕ್ತಸ್ತಂ ವಿಧಾಯ ಹಿಂಕಾರಾದೂರ್ಧ್ವಂ ವ್ಯಾಹೃತಿತ್ರಯೋಚ್ಚಾರಣಂ ವಿಧಾಯ ತು ಸ್ತೌತಿ—ಅಯಂ ಕರ್ಮವಿಶೇಷ ಋಗಾದಿಭ್ಯೋ ನೇಯಾನ್ಯಾ ಪಗಚ್ಛೇದಿತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯ ತದೇತದಹಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿವ್ಯವಧಾನಾದ್ಯಗಾಧಿಭಿರ್ನ ಪ್ರಾರಭೇತೇತ್ಯೇವ ತದಃಋಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಶಶ್ವೇಃ-ಭಿಷ್ಟಾಃ ಕಠಯಂತಿ ||

ಈ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಭಿಜ್ಞರಾದವರು ಹೀಗೆ ಹೇಳುವರು. ಈ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರವನ್ನು ಹೇಗೆ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಬೇಕು ಎಂದರೆ ಮೊದಲು ಪ್ರಾರಂಭ ಮಾಡುವಾಗ ಮುಗ್ಧೀದದ ಮುಕ್ತನ್ನಾಗಲಿ, ಯಜುರ್ವೇದದ ಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಲಿ ಸಾಮವೇದದ ಮಂತ್ರ (ಗಾನ) ವನ್ನಾಗಲಿ ಪಠಿಸಿ ಪ್ರಾರಂಭಮಾಡಕೂಡದು.

ತದೇತಾ ವ್ಯಾಹೃತಿಃ ಪುರಸ್ತಾಜ್ಜಪೇತರ್ ||

ತದವ್ಯವಧಾನಂ ವಾರಯತುಂ ವ್ಯವಧಾನಹೇತುಮಂತ್ರಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಯಸ್ಕಾನ್ದಿಂಕಾರ—
ಸ್ವರ್ಗಾದೀನಾಂ ಚ ಮಧ್ಯೇ ವ್ಯವಧಾನಮಪೇಕ್ಷಿತಂ ತಸ್ಮಾದ್ವ್ಯಗಾದಿಭ್ಯಃ ಪುರಸ್ತಾದೇತಾ ಏವ ವಕ್ಷ್ಯ-
ಮಾಸಾ ವ್ಯಾಹೃತೀರ್ಷಪೇತ್ ||

ಮತ್ತೇನನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು ಎಂದರೆ ವ್ಯಾಹೃತಿಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಅನಂತರ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಎಂದರೆ ಹಂಕಾರಕ್ಕೂ ಮುಗಾದಿಮಂತ್ರಗಳಿಗೂ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ವ್ಯಾಹೃತಿಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು.

**ಭೂರ್ಭುವಃ ಸ್ವರಿತ್ಯೇತಾ ವಾವ ವ್ಯಾಹೃತಯ ಇಮೇ ತ್ರಯೋ ವೇದಾ
ಭೂರಿತ್ಯೇವ ಋಗ್ವೇದೋ ಭುವ ಇತಿ ಯಜುರ್ವೇದಃ ಸ್ವರಿತಿ ಸಾಮ
ವೇದಸ್ತನ್ನರ್ಚಾನ ಯಜುಷಾ ನ ಸಾಮ್ನಾ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾಪ್ರತಿ-
ಪದ್ಯತೇ ನಚೋರ್ ನ ಯಜುಷೋ ನ ಸಂಮ್ನ ಇತಿ ||**

ವ್ಯಾಹೃತೀನಾಂ ಸ್ವರೂಪಂ ತತ್ತಶಂಸಾಂ ಚ ದರ್ಶಯತಿ—ಭೂರಿತ್ಯಾದಿಮಂತ್ರತ್ರಯರೂಪಾ
ಏವ ವ್ಯಾಹೃತಯಃ || ಇಮೇ ಚ ಮಂತ್ರಾ ವೇದತ್ರಯತ್ರತಿನಿಧಿರೂಪಾಃ | ಸ ಏವಾರ್ಭೋ ಭೂರಿ-
ತ್ಯೇವೇತ್ಯಾದಿನಾ ಸ್ತಷ್ಟೀಶ್ರಿಯತೇ | ತತ್ರಥಾ ಸತಿ ವ್ಯಾಹೃತೀನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಪ್ರಯೋಗಾದ್ಯಗಾದಿಛಿ-
ರವ್ಯವಧಾನಾತ್ ಪ್ರಾರಂಭೋ ನ ಭವತಿ ತಸ್ಮಾದ್ವ್ಯಗಾದಿಭ್ಯೋ ನಾಪಗಚ್ಛತಿ ||

ವ್ಯಾಹೃತಿಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಅವುಗಳ ಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನೂ ಮಾಡುವರು. ಭೂಃ ಭುವಃ ಸ್ವಃ ಎಂಬವುಗಳೇ ವ್ಯಾಹೃತಿಗಳು. ಇವುಗಳು ಮೂರು ವೇದಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿನಿಧಿರೂಪವಾಗಿರುವವು. ಎಂದರೆ ಭೂಃ ಎಂಬ ವ್ಯಾಹೃತಿಯು ಮುಗ್ಧೀದವನ್ನೂ, ಭುವಃ ಎಂಬ ವ್ಯಾಹೃತಿಯು ಯಜುರ್ವೇದವನ್ನೂ ಸ್ವಃ ಎಂಬ ವ್ಯಾಹೃತಿಯು ಸಾಮವೇದವನ್ನೂ ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುವವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ವ್ಯಾಹೃತಿಗಳನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸದೆ ಹಾಗೆಯೇ ಮುಗ್ಧೀದವನ್ನಾಗಲಿ, ಯಜುರ್ವೇದವನ್ನಾಗಲಿ ಸಾಮವೇದವನ್ನಾಗಲಿ, ಪಠಿಸಕೂಡದು.

English Translation

1. And here they ask : ' What is the beginning of this day ? ' Let him say : ' Mind and speech.'

2. All desires dwell in the one (mind), the other yields all desires,

3. All desires dwell in the mind, for with the mind he conceives all desires.

4. All desires come to him who knows this.

5. Speech yields all desires, for with speech he declares all his desires.

6. Speech yields all desires to him who knows this.

7. Here they say ' Let him not begin this day with a Rik, a Yagus, or a Saman verse (divine speech), for it is said, he should not start with a Rik, a Yagus, or a Saman.

8. Therefore, let him say these Vyahritis (sacred interjections) first.

9. These interjections, Bhus, Bhuvās, Svar are the three Vedas, Bhus the Rig-veda, Bhuvās the Yagur-veda, Svar the Same-veda. Therefore (by intercalating these) he does not begin simply with a Rik, Yagus, or Saman verse, he does not start with a Rik, Yagus, or Saman verse.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪ್ಲಾಯಣಾಚಾರ್ಯ ವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕೇ
ಕೃತೀಯಾರ್ಥಾಯೇ ದ್ವಿತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯ ವಿರಚಿತನಾದ ಮಾಧವೀಯ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಕಾಂಡಭಾಷ್ಯದ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕದ
ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಿರದನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು

ಅಥ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕೇ ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ತೃತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕದ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು

ತದಿತಿ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ ತತ್ತದಿತಿ ನಾ ಅನ್ನಮನ್ನಮೇವ ತದಭಿಪ್ರತಿ- ಪದ್ಯತೇ ||

ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರಸ್ಯಾದೌ ಹಿಂಕಾರಂ ವ್ಯಾಹೃತೀಶ್ಚ ವಿಧಾಯ ' ತದಿದಾಸ ' (ಋ. ಸ. ಮ. ೧೦-೫೦-೧೨೦-ಋ-೧) ಇತ್ಯಾದಿಸೂಕ್ತಸ್ಯಾದೌ ಯಸ್ತಜ್ಜಬ್ಧಸಮೇನಂ (ಶಂ) ಪ್ರಶಂಸತಿ— ತದಿತ್ಯನೇನ ಶಬ್ದೇನ ಶಸ್ತ್ರಂ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ | ಲೋಕೇ ಹಿ ದೇಶಾಂತರೇ ಕಾಲಾಂತರೇ ಚ ಯದಪ್ಯನ್ಯಂ ಸಮೀಚೇನಂ ಭುಕ್ತಂ ತತ್ಸರ್ವಮನ್ಯಂ ಪುನಃ ಪುನಸ್ತತ್ಪ್ರದಿತ್ಯೇವನನುಸ್ಮಯತೇ | ಅತೋಕ್ತಾಃ- ತಜ್ಜಬ್ಧೋಪಕ್ರಮೇಣಾನ್ಯಮೇವಾಭಿಲಕ್ಷ್ಯ ಪ್ರಾರಬ್ಧವಾನ್ಸವತಿ ||

ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರದ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಹಿಂಕಾರವನ್ನೂ ವ್ಯಾಹೃತಿಗಳನ್ನೂ ಪಠಿಸಿ ಅನಂತರ ಶಸ್ತ್ರದ ಮೊದಲನೇ ಸೂಕ್ತವಾದ ತದಿದಾಸ ಭುವನೇಷು (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೨೦-೧) ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿರುವ ಯಜ್ಞಬ್ಧ ತಜ್ಜಬ್ಧಗಳನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವರು. ಇಲ್ಲಿ ತತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಪ್ರಪಂಚವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಯಾವ ದೇಶದಲ್ಲಾಗಲಿ, ಯಾವಕಾಲದಲ್ಲಾಗಲಿ ಉತ್ತಮವಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ಒದಗಿಸಿದರೆ ಅದನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ (ಆಗಾಗ) ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ (ಸಹಜ) ವಾಗಿರುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನ್ಯಪ್ರದವಾದ ಈ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯ ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವಾಗ ಅನ್ಯಸೂಚಕವಾದ ತತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ಪ್ರಾರಂಭಮಾಡುವುದು ನ್ಯಾಯವಾಗಿದೆ.

ಏತಾಂ ನಾವ ಪ್ರಜಾಪತಿಃ ್ರಥಮಾಂ ನಾಚಂ ವ್ಯಾಹರೇದೇಕಾಕ್ಷರ-
ದ್ವೈಕ್ಷರಾಂ ತತೇತಿ ಏತೇತಿ ತಥೈವೈತತ್ಪ್ರಮಾರಃ ಪ್ರಥಮವಾದೀ
ನಾಚಂ ವ್ಯಾಹರತೈಕಾಕ್ಷರದ್ವೈಕ್ಷರಾಂ ತತೇತಿ ತಾತೇತಿ ತಯೈವ
ತತ್ತವತ್ಯಾ ನಾಚಾ ಪ್ರತಿ-ದ್ಯತೇ ||

ಪ್ರಕಾರಾಂತರೇಣ ತಜ್ಜಬ್ಧಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ಪುರಾ ಪ್ರಜಾಪತಿರ್ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟ್ವಿಷ್ಣುತಾಮೇವ ತಕಾ ರಾದಿಕಂ ಪ್ರಥಮಾಂ ನಾಚಮುಕ್ತವಾನ್ | ಕೀದೃಶೀಂ ನಾಚವನ್ | ಏಕಾಕ್ಷರದ್ವೈಕ್ಷರಾಮ್ | ಏಕೇನ ಹ್ರಸ್ವೇನೋಪೇಶೈಕಾಕ್ಷರಾ | ದ್ವಾಭ್ಯಾಂ ಹ್ರಸ್ವದೀರ್ಘಾಭ್ಯಾಮುಪೇತಾ ದ್ವೈಕ್ಷರಾ | ಸೈವೋಭಯಂ. ವಿಧೋದಾವ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರದರ್ಶ್ಯತೇ | ತತೇತೈಕಾಕ್ಷರಾ | ತಾತೇತಿ ದ್ವೈಕ್ಷರಾ | ಸ ಪ್ರಜಾಪತಿರ್ಜಗದೀಶ್ವರ ಪ್ರಥಮತಃ ಸೃಷ್ಟಂ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಂ ಪುತ್ರಮಭಿಲಕ್ಷ್ಯೋಪಾತ್ರಯೋಸ್ತಸ್ಮಿನ್ನೈವೋಕ್ತಂ ಏತವಾಚಕಂ ಶಬ್ದದ್ವಯಂ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾನ್ | ಅತ ಏನೇದಾನೀಂಽನಾ ಅಪಿ ಸ್ತನಂಭಯಂ ಪುತ್ರಂ ಏತವಾಚಕ-

ಶಬ್ದೇನೋಪಲಾಲಯಂತಿ | ಯದ್ವಾ ಪ್ರಜಾಪತಿರ್ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಃ ಪ್ರಥಮಂ ಭಾಷಾಮುಚ್ಯತೈಶ್ಚ
 (ಸ್ಯಂಸ್ತ) ತೇತಿ ವಾ ತಾತೇತಿ ವಾ ವಾಚಂ ವ್ಯಾಹರತಿ | ಏವಂ ಸತಿ ಸೂಕ್ತಾದೌ ತಚ್ಚಬ್ಧಂ ಪ್ರಯುಂ-
 ಜಾನೋಽಪಿ ಹೋತಾ ತತಶಬ್ದೋಪೇತಯಾ ಪ್ರಜಾಪತಿಪ್ರಯುಕ್ತಯಾ ತಥೈವ (ಪುರಬ್ಧವಾನ್ವಸತಿ)
 ಈಷದ್ಬೈಲಪ್ತೈಃಸಿ ತಚ್ಚಬ್ಧಸ್ಯ ತತಶಬ್ದೋಪಕ್ರಮಸಾಮ್ಯಾತ್ | (ಯಥೋಕ್ತಸ್ಯ ತಚ್ಚಬ್ಧಸ್ಯೋಪೇ
 ಕ್ರಮಸಾಮ್ಯಾತ್)

ಪ್ರಕಾರಾಂತರವಾಗಿ ತಚ್ಚಬ್ಧವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವರು. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಪಜಾಪತಿಯು ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದ
 ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ತಕಾರವನ್ನೇ ನೋಡಲು ಉಚ್ಚರಿಸಿದನು. ಎಂದರೆ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಮೊದಲು ಉಚ್ಚರಿಸಿದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ
 ತಚ್ಚಬ್ಧವಿದ್ದಿತ್ತು. ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಉಚ್ಚರಿಸಿದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ತಚ್ಚಬ್ಧರೂಪವಾದ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳಿದ್ದವು. ಆ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ
 ತಚ್ಚಬ್ಧರೂಪಶಬ್ದಗಳಾವನೆಂದರೆ ತತ ಮತ್ತು ತಾತ ಎಂಬುವುಗಳು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ತತ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಹ್ರಸ್ವಾಕ್ಷರದಿಂದಲೂ
 ತಾತ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ದೀರ್ಘಾಕ್ಷರದಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುವುದು. ಈ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳನ್ನೂ (ತತ ಮತ್ತು ತಾತ) ಪ್ರಜಾ
 ಪತಿಯು ತನ್ನ ಪುತ್ರನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಉಪಯೋಗಿಸಿದನು. ಈ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳು ತಂದೆಯು
 ಪುತ್ರನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಶಬ್ದಗಳು. ಈಗಲೂ ಸಹ ತಂದೆಯಾದವನು ತನ್ನ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾದ ಪುತ್ರನನ್ನು
 ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೇ ಕರೆಯುವನು. ಅಥವಾ ಪ್ರಜಾಪತಿಶು ಪುತ್ರನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ತನ್ನ ತಂದೆಯಾದ ಪ್ರಜಾಪತಿಯನ್ನು
 ಸಂದೇಹಿಣಿಸಿ ಕರೆಯುವಾಗ ತನ್ನ ಬಾಲಭಾವಿಯಲ್ಲಿ ತಾತ ಎಂದೇ ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದನು. ಅದೇ ಈಗಲೂ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿರುವುದು
 ತತ ಮತ್ತು ತತ್ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದ್ದರೂ ಅದರಿಂದ ಅರ್ಥವೇನೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

೩ ಮುಕ್ತವ್ಯುಷ್ಣಿಕಾ ||

ಯಥೋಕ್ತಸ್ಯ ತಚ್ಚಬ್ಧಸ್ಯ ಮಹಿಮಾನಂ ಪ್ರಕಾಶಯತುಂ ಕಾಂಚಿದ್ವಚನುಮಾಹರತಿ—
 ಯತ್ಪೂರ್ವೇಣ ಬ್ರಹ್ಮಣನಾಕೈಲನ ತಚ್ಚಬ್ಧಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಮುದಿತಂ ತದೇವರ್ಷಿಣ್ಯಾತಿಂದ್ರಿಯಾರ್ಥ-
 ದರ್ಶಿನಾ ಮುಂತ್ರೇನೋಕ್ತಂ | ಸ ಚ ಮಂತ್ರವಿಶೇಷೋಽಪ್ಯೇವ ದಾಶತಯ್ಯಾಮೇಮಾನ್ಮಾತೇ:--

• ಬೃಹಸ್ಪತೇ ಪ್ರಥಮಂ ವಾಚೋ ಅಗ್ರಂ ಯತ್ಪೈರತ ನಾಮಧೇಯಂ ದಧಾನಾಃ |
 ಯದೇಷಾಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಯದರಿಪ್ರಮಾಸೀತ್ಪ್ರೇಣಾ ತದೇಷಾಂ ನಿಹಿತಂ ಗುಹ್ಯಾಽಪಿ |
 (ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೧೦ ಸೂ. ೭೧ ಋ. ೧) ಇತಿ ||

ತಸ್ಯ ಮಂತ್ರವಿಶೇಷಸ್ಯಾಯಮರ್ಥಃ—ಹೇ ಬೃಹಸ್ಪತೇ ಜಾತಸ್ಯ ಪುತ್ರಸ್ಯ ನಾಮಧೇಯಂ ದಧಾನಾಃ
 ಪಿತೃದಯೋಃ ವಿಚಾರ್ಯೇತರಸ್ಯಾ ವಾಚೋಗ್ರಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಯದ್ವದಂ ಪ್ರಥಮಂ ಪೈರತ ಪ್ರಯುಕ್ತ-
 ವಂತಃ | ಹೇ ಕುಮಾರ ಸ್ಯಂ ವಿಷ್ಣುತರ್ಮಾ ರುದ್ರತರ್ಮಾಸೀತ್ಯೇವನಾದಿ ದಕ್ಷಿಣಕರ್ಣೇ ಪತಂತಿ |
 ಯನ್ನಾಮೈಷಾಂ ತದೀಯಬಂಧುಧಿರ್ಯವಹ್ರಿಯಮಾಣಾನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ “ ದ್ವ್ಯಕ್ಷರಂ ಚಕು-
 ರಕ್ಷರಂ ವಾ ” ಇತ್ಯಾದಿಶಾಸ್ತ್ರೀಯಲಕ್ಷಣೋಪೇತಮಾಸೀದ್ಯನ್ನಾಮಾರಿಪ್ರಂ ಪಾಪರಿಹಿತಂ ಲೋಕ-
 ಶಾಸ್ತ್ರವಿರೋಧರಿಹಿತಮಾಸೀತ್ | ಏಷಾಂ ಸಂಭಾವಿತಾನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಯನ್ನಾಮಧೇಯಂ ಯದ್ಗುಹ್ಯಾ-
 ಪ್ಪೋಕ್ತಂ ನಾಮ ಪ್ರೇಣಾ ಪ್ರೇಮ್ನಾ ಬೃಹಸ್ಪತಿಕಂಬಂಧಿನಾ ಸ್ನೇಹೇನ ಚ (ತಿ) ಹಿತಂ ಸಂಪಾದಿತಂ |

ತಚ್ಚ ನಾನು ಕೀದೃಶಮ್ / ಗುಹಾ ಗೂಢಮುಪನಯನಾತ್ಪ್ರಾರ್ಥನಾ ಮಾತಾಪಿತೃಭ್ಯಾಂ ಗೋಪಿತಂ |
ತಥಾ ಚಾಶ್ಚಲಾಯನಃ—“ ತನ್ನಾತಾಪಿತರೌ ವಿದ್ಯಾತಾನೋಪನಯನಾತ್ ” ಇತಿ | ಯಥಾ ಮನು-
ಷ್ಯೇಷು ಯನ್ನಾನು ಗೂಢಂ ತಥಾ ದೇವೇಷ್ಯಾವಿಃ ಪ್ರಕಟಮ್ | ದೇವಾ ಹಿ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಾದ್‌ಗೂಢ-
ಮಪಿ ಜಾನಂತಿ ||

ತಚ್ಚ ಬ್ರವನ್ನು ಪ್ರಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ಮುಕ್ತನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುವರು. ತಚ್ಚ ಬ್ರವಿ ಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನು ಓರ್ವ
ಮುಷಿಯೂ ಒಂದು ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಶದಪಡಿಸಿರುವನು—ಅ ಮಂತ್ರವು ಯಾವುದೆಂದರೆ—

ಬ್ರಹ್ಮಸ್ತೇ ಪ್ರಥಮಂ ವಾಚೋ ಅಗ್ರಂ ಯತ್ಪೈರತ ನಾಮಧೇಯಂ ದಧಾನಾಃ |
ಯದೇಷಾಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಯದರಿಪ್ರಮೂಸೀತ್ಪ್ರೇಣಾ ತದೇಷಾಂ ನಿಹಿತಂ ಗುಹಾಃ ||
(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೭೧-೧)

ಇವರ ಅರ್ಥವು—ಎಲೈ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ತಿಯೇ, ಈಗ ತಾನೇ ಹುಟ್ಟಿರುವ ಪುತ್ರನ (ಮಗುವಿನ) ಹೆಸರನ್ನು ತಂದೆ ತಾಯಿ
ಮುಂತಾದವರು ಈ ಕುಮಾರನಿಗೆ ಇಟ್ಟಿರುವರು. ಎಲೈ ಕುಮಾರನೇ ನಿನ್ನ ಹೆಸರು ವಿಷ್ಣುಶರ್ಮನು ಎಂದು ಮಗುವಿನ
ಬಲಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ನಾಮಕರಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೆಸರಿಟ್ಟು ಪಠಿಸುವರು. ಈ ಹೆಸರು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿಯೂ ಪಾಪರಹಿತವಾಗಿಯೂ
ಇರುವುದು. ಈ ಹೆಸರು ಯಾರಿಗೂ ಗೊತ್ತಿರುವುದಿಲ್ಲ ತಂದೆತಾಯಿಯರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಗೊತ್ತಿರುವುದು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ
ಗೊತ್ತಿರುವುದು. ಇತ್ಯಾದಿ.

ಬ್ರಹ್ಮಸ್ತೇ ಪ್ರಥಮಂ ವಾಚೋ ಅಗ್ನಿಮಿತ್ಯೇತದ್ಧೇವ ಪ್ರಥಮಂ
ವಾಚೋ ಅಗ್ರಮ್ ||

ಏತಸ್ಯ ಮಂತ್ರಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಪಾದಮನೂದ್ಯ ವ್ಯಾಚಷ್ಟೇ—ಪ್ರಾಥಮಿಕನಾಮಧೇಯಸ್ಯ
ವಿಚಾರೌ ನಿರ್ಮಿತತ್ಪಾದಿತರವಾಚಾಮವೇಕ್ಷಯಾ ಶ್ರೇಷ್ಠಾರ್ಥತ್ವ (ತಾ) ದ್ವೋತನಾರ್ಥೋ ಹಿಶಬ್ದಃ ||

ಈ ಮುಕ್ತಿನ ಮೊದಲನೇ ಪಾದವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ಎಲೈ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ತಿಯೇ ಕುಮಾರನನ್ನು ಮಂಜೀಧಿಪವ ಈ
ಹೆಸರು ಕುಮಾರನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುವ ವಾಕ್ಯಗಳೆಲ್ಲಾ ಇದೇ ಮೊದಲನೆಯದು ಮತ್ತು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು ಮತ್ತು
ಪಾಪರಹಿತವಾದುದು.

ಯತ್ಸ್ಮೈರತ ನಾಮಧೇಯಂ ದಧಾನಾ ಇತಿ ಎತಿಚಾ ಹಿ ನಾನು-
ಧೇಯಾನಿ ಧೀಯಂತೇ ||

ದ್ವಿತೀಯಪಾದಮನೂದ್ಯ ವ್ಯಾಚಷ್ಟೇ—ಯಸ್ಮಾನ್ನಾಮಧೇಯಾನಾಂ ವಾಚ್‌ನಿಷ್ಪಾದ್ಯತ್ವಂ
ತಸ್ಮಾದ್‌ಬಾಹ್ವರಣವಾಚಿನಃ ಸ್ತೈರತೇತಿ ಶಬ್ದಸ್ಯ ಪ್ರಯೋಗೋ ಯುಕ್ತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಎರಡನೇ ಪಾದದ ಅರ್ಥವು—ಈ ಹೆಸರನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ಯೋಚಿಸಿ ಈಗ ವಾಕ್ಯದ ಉಚ್ಚಾರಣೆಯಿಂದ
ತಿಳಿಸುವರು.

ಯದೇಷಾಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಯದರಿಪ್ರಮಾಸೀದಿತ್ಯೇತದ್ವೈವ ಶ್ರೇಷ್ಠ-
ಮೇತದರಿಪ್ರಮ್ ||

ಶ್ರುತೀಯಾಪಾದಮನೂದ್ಯ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ—ವಿಚಾರ್ಯ ಸಂಪಾದಿತಸ್ಯ ನಾನೋ ಲಕ್ಷಣೋ-
ಪೇತತ್ವಂ ವಿರೋಧರಾಹಿತ್ಯಂ ಚ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮ್ ||

ಮೂರನೇ ಪಾದದ ಅರ್ಥವು—ಈ ಹೆಸರು ಇದುವರೆಗೂ ಗೂಢವಾಗಿದ್ದು ಈಗ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಪ್ರಕಾಶ ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಹೆಸರು ಶ್ರೇಷ್ಠವೂ ಪಾಪರಹಿತವೂ ಆಗಿರುವುದು.

ಪ್ರೇಣಾ ತದೇಷಾಂ ನಿಹಿತಂ ಗುಹಾವಿರಿತೀದಮು ಹ ಗುಹಾಧ್ಯಾತ್ಮ-
ಮಿನೂ ದೇವತಾ ಆದ ಉ ಆವಿರಧಿದೈವತಮಿತ್ಯೇತತ್ವದುಕ್ತಂ
ಭವತಿ ||

ಚಾರ್ಣಪಾದಮನೂದ್ಯ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ—ಆತ್ಮಾನಂ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಾದಿ-
ಸಂಘಾತನುಧಿಕೃತ್ಯ ವರ್ತತ ಇತ್ಯಧ್ಯಾತ್ಮಂ ತಸ್ಮಿನ್ದೇಹಾದಿಸಂಘಾತ ಆಸ್ಥಿತಾ ಇಮಾ ಅಗ್ನಿಾದಿ-
ದೇವತಾಃ “ ಅಗ್ನಿವಾಗ್ ಭೂತ್ತಾ ಮುಖಂ ಪ್ರಾವಿಕದ್ಯಾಯುಃ ಪ್ರಾಣೋ ಭೂತ್ತಾ ನಾಸಿಕೇ
ಪ್ರಾವಿಕತ್ ” (ಐ-೨-೩ ೩-೪-೫-೬) ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರಕಾರಃ | ತಾಸಾಂ ದೇವತಾನಾಮುತ್ಪತ್ತಿರೀರೇ
ಗೂಢಂ ಯತ್ಪ್ರಾರೂಪಮಿದಮೇವಾತ್ರ ಗುಹೇತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ಶರೀರಮಧ್ಯೇ ಗುಹಾ ದೇವಾ ವಿವೃತ-
ನ್ನಾಮು ಜಾಸಂತಿ ನ ಮನುಷ್ಯಾ ಇತಿ ಗುಹಾಶಬ್ದಸ್ಯ ತಾತ್ರರ್ಥಮ್ | ದೈವತಾನಿ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕನಿವಾ-
ಸೀತ್ಯಧಿಕೃತ್ಯ ವರ್ತತ ಇತ್ಯಧಿದೈವತಮ್ | ಸ್ವರ್ಗನಿವಾಸಿಷು ದೇವೇಷು ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ಯನ್ನಾಮಾದ ಉ
ಏತದೇವ ಪ್ರಕಟಮಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ಇತ್ಯೇತದಭಿಪ್ರಾಯದ್ವಯಂ ತತ್ರೇನ ಚತುರ್ಥಪಾದೇನೋಕ್ತಂ
ಭವತಿ | ಅಗ್ನಿವಾನುತ್ರೇ ಪ್ರಾಥಮಿಕನಾಮ್ನಃ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯಂ ಪ್ರತೀಯತೇ | ಪ್ರಾಥಮಿಕಂ ಚ ತದ್ವತ್ಪ-
ದಿದಾಸೇತಿ, ಸೂಕ್ತಾದಾವಪಿ ತಕಾರಃ ಪ್ರಯುಕ್ತಸ್ತಸ್ಮಾತ್ಪೂಕ್ತಂ ಪ್ರತಸ್ತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ನಾಲ್ಕನೇ ಪಾದದ ಅರ್ಥವು—ಈ ಹೆಸರಿನ ಗೂಢಾರ್ಥವು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹೊರತು ಇತರರಿಗೆ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ದೇಹದ
ನಾನಾ ಅವಯವಗಳಲ್ಲಿ ನಾನಾ ಇಂದ್ರಿಯಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳು ಇರುವರು ವತರೇಯಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ೨-೪-೨ ರಲ್ಲಿ
ಅಗ್ನಿವಾಗ್ಗೂಢಾತ್ಮಾ ಮುಖಂ ಪ್ರಾವಿಕತ್ ವಾಯುಃ ಪ್ರಾಣೋ ಭೂತ್ತಾ ನಾಸಿಕಂ ಪ್ರಾವಿಕತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಹೇಳಿದೆ.
ಎಂದರೆ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಇಂದ್ರಿಯಾಭಿಮಾನಿಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದಾಗ ಅಗ್ನಿಯು ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಶರೀರವನ್ನು
ಪ್ರೇಶಮಾಡಿದನು ಇತ್ಯಾದಿ. ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಮೊದಲು ಪಡಿಸಿದ ತದಿದಾಪ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ತತ್ಪಶ್ಯದ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯ
ವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಈ ಮುಕ್ತನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ||

English Translation

-----

1. He begins with tad, this, (the first word of the first hymn, tad id asa). Verily, ' this, this ' is food, and thus he obtains food.

2. Pragapati indeed uttered this as the first word, consisting of one or two syllables, viz., tata and tata (or tat). And thus does a child, as soon as he begins to speak, utter the word, consisting of one or two syllables, viz., tata and tata (or tat). With this very word, consisting of tat or tatta, he begins.

3. This has been said by a Rishi (Rv. X, 71, 1)

4. ' O Brihaspati, the first point of speech ;—for this is the first and highest point of speech.

5. ' That which you have uttered, making it a name ; —for names are made by speech.

6. ' That (name) which was the best and without a flaw ; '—for this is the best and without a flaw.

7. ' That which was hidden by their love, is made manifest ;—for this was hidden in the body, viz., those deities (which enter the body, Agni as voice, entering the mouth, mc-) ; and that was manifest among the gods in heaven. This is what was intended by the verse.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಸಾಯಣಃ ಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ನೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶಃ
ಏತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕೇ
ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ತೃತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಃ ಚಾರ್ಯವಿರಚಿತನಾದ ಮಾಧವೀಯ ನೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶನಂಬ
ಏತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಕಾಂಡಭಾಷ್ಯದ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕದ
ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಅಥ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕೇ ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ಚತುರ್ಥಃ ಖಂಡಃ

ಶ್ರೀಮಾರಣ್ಯಕದ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಖಂಡವು

ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೇ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೇ ಮುಕ್ತಿನ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದು ಅತ್ಯವಶ್ಯಕವಾದ ರಿಂದ ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ವಿಷಯವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ—

ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮೊದಲು ಎಂದರೆ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಸರ್ವವೇದಾಂತಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮವಸ್ತುವಾತ್ರ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದಿತೆಂದೂ ಅದರಿಂದಲೇ ಸೂರ್ಯಾತ್ಮಕನಾದ ಇಂದ್ರನು ಉತ್ಪನ್ನನಾದನೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ. ಮತ್ತು ಆ ಇಂದ್ರನ ಶಕ್ತಿಯು ಅಗಾಧವಾದುದು. ಹುಟ್ಟಿದಕೂಡಲೇ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿದನು. ಇಂತಹ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಕಂಡು ಸಮಸ್ತಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಹರ್ಷವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದವು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ನಾಲ್ಕುಪಾದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವಿಷಯಗಳ ವಿವರಣೆ ಇದೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದನ್ನೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ವಿವರಿಸುವುದು ಅವಶ್ಯಕವು.

ತತ್ ಇತ್ ಆಸ ಭುವನೇಷು ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ—ತತ್ ಎಂದರೆ ಆ ವಸ್ತುವು. ಯಾವ ವಸ್ತುವು? ಜಗತ್ಕಾರಣವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವೂ ಸರ್ವವೇದಾಂತ ಮೊದಲಾದ ದರ್ಶನಗಳಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಲಾಗುವುದೂ ಆದ ಪರಬ್ರಹ್ಮವೆಂಬ ವಸ್ತುವು ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ತಪ್ಪಿಸುವುದು ಎಂಬ ಮಹಾವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ (ತತ್ + ತ್ವಂ + ಅಸಿ) ತತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವೂ ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರೀತುಪಾದಿ ಲಿಂಗಭೇದಗಳಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ತತ್, ಬ್ರಹ್ಮ ಇತ್ಯಾದಿ ನಪುಂಸಕ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಬಹುದೆವನು. ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ ಪ್ರಕೃತಸಮಂ, ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಪ್ರಸಂಸಾರ್ಹವಾದ, ಎಂದರ್ಥವು. ಅಥವಾ ಪರಮಾರ್ಥತ್ವಾತ್ ತದ್ಭೃತಿಶಾಂತಾಂ ವ್ಯಾಪಾರಾಂತತ್ವಾಜ್ಜ್ಞ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಸಮಸ್ತ ವಸ್ತುಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಇದು ಬೇರೆಯಾದುದು. ಇತರ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ನಾಶವಿರುವುದು. ಬ್ರಹ್ಮವಸ್ತುವಿಗೆ ನಾಶವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ವ್ಯವಹಾರವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಇದು ಪ್ರಪಂಚದ ಇತರ ವಸ್ತುಗಳಿಗಿಂತ ತೀರಾ ಭಿನ್ನವಾದುದು ಇದರ ಸ್ವರೂಪವು ಯಾವುದನ್ನೂ ಬೋಲುವುದಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ ವ್ಯದ್ಧತಮಂ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವೇನ ಸರ್ವೇಷಾಮಾದಿ-ಭೂತಂ—ಈ ಬ್ರಹ್ಮವಸ್ತುವು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವು ಎಂದರೆ ಇದರಿಂದಲೇ ಸಮಸ್ತಜಗತ್ತುಗಳೂ ಉಂಟಾದವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದು ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಆದಿಯು, ಮೂಲವು. ಇದಕ್ಕಿಂತ ಹಿಂದಿದ್ದ ವಸ್ತುವು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಇವೇ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮೊದಲನೆಯದು ಇಂತಹ ಪರಬ್ರಹ್ಮವಸ್ತುವು ಸರ್ವಸೃಷ್ಟಿಗೂ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ತಾನೊಂದೇ ಇದ್ದಿತು. ಸ್ವಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ತಾನೇತಾನಾಗಿ ಬೆಳಗುತ್ತಿದ್ದಿತು ಎಂದು ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವು,

ಬ್ರಹ್ಮ ವಸ್ತುವಿನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳು ನಾನಾ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ವೇದಾಂತ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿವೆ.

ಬ್ರಹ್ಮ ದೇವಾನಜನಯತ್ | ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಶ್ವಮಿದಂ ಜಗತ್ | ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಕ್ಷತ್ರಂ ನಿರ್ಮಿತಂ | ಬ್ರಹ್ಮ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಆತ್ಮನಾ | ಅಂತರಸ್ತಿಸ್ತೀ ಮೇ ಲೋಕಾಃ | ಅಂತರ್ಮಿಶ್ರಮಿದಂ ಜಗತ್ | ಬ್ರಹ್ಮೈವ

ಭೂತಾನಾಂ ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ | ತೇನ ಕೋಠಾರ್ಥತಿ ಸ್ಪರ್ಧಿತುಂ ಬ್ರಹ್ಮನ್ನೇವಾಸ್ತ್ರಯ್ಯುಕ್ತಗ್ಂಕತ್ |
ಬ್ರಹ್ಮನ್ನಿಂದ್ರಪ್ರಜಾಪತಿಃ | ಬ್ರಹ್ಮನ್ ಹ ವಿಶ್ವಾ ಭೂತಾನಿ | ನಾವೀವಾನ್ತಃ ಸಮಾಹಿತಾ ||

(ಶ್ಲೋ. ಬ್ರಾ. ೨-೪-೯-೧೦)

ಬ್ರಹ್ಮನು ಎಂದರೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡಿದನು. ಅವೇ ಅಲ್ಲ, ಈ ಸಮಸ್ತ ವಿಶ್ವವೂ ಬ್ರಹ್ಮ ಸ್ವರೂಪವೇ (ಬ್ರಹ್ಮವೇ) ಆಗಿದೆ. ಕ್ಷತ್ರಿಯಜಾತಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದಲೇ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಸ್ವಯಂಬ್ರಹ್ಮ ಸ್ವರೂಪವೇ ಆಗಿರುವನು. ಈ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತಲೋಕಗಳು, ಈ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತೂ ಅಡಗಿವೆ. ಈ ಬ್ರಹ್ಮನು ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳಿಗೂ, ಸಮಸ್ತಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಶ್ರೇಷ್ಠನು, ಪ್ರಶಸ್ತನು, ಆದಿಯು. ಇಂತಹ ಬ್ರಹ್ಮನೊಡನೆ ಶಕ್ತಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಪರ್ಧಿಸಲು ಯಾರು ಸಮರ್ಥರು ? ಶ್ರೇತಾಶ್ಚತರೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ—ನ ತತ್ತಮಶ್ಚಾಭ್ಯ-
ಧಿಕಶ್ಚ ದ್ವೈತ್ಯತೇ—ಈ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸಮನಾದವನಾಗಲಿ, ಅಧಿಕನಾದವನಾಗಲಿ ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ. ಈ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ವಾಚವತ್ಸಮೂರುದೇವತೆಗಳು ಅಂತರ್ಗತರಾಗಿರುವರು. ಇಂದ್ರನೂ, ಪ್ರಜಾಪತಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಅಂತರ್ಗತ ರಾಗಿರುವರು. ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಸಹ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟುವಾಗ ದೋಣೆಯಲ್ಲಿ ಜನರೊಬ್ಬರೂ ಒಂದೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವಂತೆ ಈ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ನೆಲಿಸಿರುವರು.

ಶ್ಲೋಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ—

ಯತೋ ವಾ ಇಮಾನಿ ಭೂತಾನಿ ಜಾಯಂತೇ | ಯೇನ ಜಾತಾನಿ ಜೀವಂತಿ | ಯತ್ಕಯಂತ್ಯಥಿ
ಸಂವಿಕಂತಿ | ತದ್ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಸ್ವ ತದ್ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ||

(ಶ್ಲೋ. ಉ. ೩-೧)

ಯಾವ ಪರಾತ್ಪರವಸ್ತುವಿನಿಂದ ಈ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವವೋ. ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಯಾರ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವೋ ಮತ್ತು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಯಾರಲ್ಲಿಯೇ ಲೀನವಾಗಿ ನಾಶವನ್ನೈದುಮವೋ ಅದೇ ಬ್ರಹ್ಮವು. ಯೋ ದೇವಾನಾಂ ಪ್ರಥಮಂ ಪುರಸ್ತಾತ್ (ಶ್ಲೋ. ಉ. ೪-೧೮-೩) ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಆ ಬ್ರಹ್ಮವು ಸಮಸ್ತದೇವತೆಗಳೂ ಶ್ರೇಷ್ಠವು ಮತ್ತು ಆದಿಯೂ ಆಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅದೇ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಮತ್ತೊಂದೆಡೆಯಲ್ಲಿ—ಯತೋ ವಾಚೋ ನಿವರ್ತಂತೇ | ಆಪ್ರಾಪ್ಯ ಮನಸಾ ಸಹ | ಅನಂದಂ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ವಿಧ್ವಾನ್ | ನ ಬಿಭೇತಿ ಕದಾಚನಂತಿ || (ಶ್ಲೋ. ಉ. ೨-೪) ಈ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವರ್ಣಿಸಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ ಧ್ಯಾನಿಸಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅದು ಈ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಅತೀತವಾಗಿರುವುದು. ಇಂತಹ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಆನಂದವನ್ನು ಯಾವ ವಿನೋದಿಯು ಪಡೆಯುವನೋ ಅವನಿಗೆ ಯಾವವಿಧವಾದ ಭಯವೂ, ವ್ಯಸನವೂ, ದುಃಖವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಮತ್ತು ಕೇನೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ—

ಕೇನೇಷಿತಂ ಪತತಿ ಪ್ರೇಷಿತಂ ಮನಃ ಕೇನ ಪ್ರಾಪ್ತಾ ಪ್ರಥಮಃ ಪ್ರೈತಿ ಯುಕ್ತಃ | ಕೇನೇ-
ಷಿತಾಂ ವಾಚಮಿಮಾಂ ವದಂತಿ ಚಕ್ಷುಃ ಶ್ರೋತ್ರಂ ಕ ಉ ದೇವೋ ಯುನಕ್ತಿ ||

(ಕೇನ. ಉ. ೧-೧)

ಯಾರ ಇಚ್ಛೆಗನುಸರಿಸಿ, ಯಾರ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ ಈ ಮನಸ್ಸು ತನ್ನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವುದು ? ಪ್ರಾಣವು ಮೊಟ್ಟಮೊದಲು ಯಾರ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದ ತನ್ನ ಕರ್ಮವನ್ನಾರಂಭಿಸುವುದು ? ಯಾರ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಜನರು ಮಾತನಾಡುವರು ? ಕಣ್ಣುಗಳಿಗೂ ಕಿವಿಗಳಿಗೂ ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡುವ ದೇವತೆ ಯಾರು ? ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಈ ೦೯೩ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ—

ಶ್ರೋತ್ರೈಶ್ಚ ಶ್ರೋತ್ರಂ ಮನಸೋ ಮನೋ ಯದ್ವಾಚೋ ಹ ವಾಚಂ ಸ ಉ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಪ್ರಾಣ
ಶ್ಚಕ್ಷುಷಶ್ಚಕ್ಷುರಕಿಮುಚ್ಯ ಧೀರಾಃ ಪ್ರೇತ್ಯಾಸ್ತಾಲ್ಲೋಕಾದಮೃತಾ ಭವಂತಿ ||

(ಕೇನ. ಉ. ೧-೨)

ಯಾವುದು ಕಿವಿಗಳಿಗೆ ಕಿವಿಯಂತಿರುವುದೋ, ಮನಸ್ಸಿನ ಮನಸ್ಸೋ, ಮಾತಿಗೆ ಮಾತೋ ಅದು ಪ್ರಾಣದ ಪ್ರಾಣವು, ಕಣ್ಣುಗಳ ಕಣ್ಣು ಪ್ರಾಜ್ಞರು ಇವುಗಳಾಚೆಗೆ ಎಂದರೆ ಈ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನತಿಕ್ರಮಿಸಿ ಹೋಗುವರು. ಮತ್ತು ಈ ಲೋಕದಿಂದ ತೆರಳಿದ ಬಳಿಕ ಅಮೃತವದವಿಯನ್ನು (ನುರಣರಹಿತವಾದ ಮೋಕ್ಷವದವಿಯನ್ನು) ಪಡೆಯುವರು.

ನ ತತ್ರ ಚಕ್ಷುಗಂಜ್ಞತಿ ನ ವಾಗ್ಗಚ್ಛತಿ ನೋ ಮನೋ ನ ವಿದ್ಯೋ ನ ವಿಜಾನೀಮೋ ಯಚ್ಛೇತ
ದನುಶಿಷ್ಯಾದನ್ಯದೇವ ತದ್ವಿದಿತಾದಧೋ ಅವಿದಿತಾದಧಿ | ಇತಿ ಶುಕ್ರುಮ ಪೂರ್ವೇಷಾಂ
ಯೇ ನಸ್ತದ್ವ್ಯಾಚ ಚಕ್ಷಿರೇ ||

(ಕೇನ. ಉ. ೧-೩)

ಅದು ಎಂದರೆ ಆ ಬ್ರಹ್ಮವು ಇದ್ದಲ್ಲಿಗೆ ನಮ್ಮ ದೃಷ್ಟಿಯು ಹೋಗಲಾರದು. ನಮ್ಮ ವಾಚಾಶಕ್ತಿಗೆ ಅದು ನಿಲುಕದು. ನಮ ಮನಸ್ಸು ಅಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಹೋಗಿ ಮುಟ್ಟಲಾರದು. ಅದನ್ನು ನಾವು ಅರಿಯುವು. ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿ ಅದನ್ನು ಅವರಿಗೆ ತಿಳಿಸುವಷ್ಟು ಪೂರ್ಣ ರೀತಿಯಿಂದ ನಾವು ಅದನ್ನು ತಿಳಿಯುವು. ಅದು ಇಮವರೆಗೆ ತಿಳಿದಿರುವ ಮತ್ತು ತಿಳಿಯದಿರುವ ವಸ್ತುಗಳಾಚೆ ಇರುವುದು. ನಮಗೆ ಆ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಪೂರ್ವಿಕರಿಂದ ಹೀಗೆ ಕೇಳಿರುವೆವು.

ಯದ್ವಾಚಾನಭ್ಯುದಿತಂ ಯೇನವಾಗಭ್ಯುದ್ಯತೇ | ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ಸ್ವಂ ವಿದ್ಧಿ ನೇದಂ ಯದಿದ-
ಮುಪಾಸತೇ || ಯನ್ನನಸಾ ನ ಮನುತೇ ಯೇನಾಹುರ್ಮನೋ ಮತಂ | ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮ
ತ್ವಂ ವಿದ್ಧಿ ನೇದಂ ಯದಿದಮುಪಾಸತೇ | ಯಚ್ಚಕ್ಷುಷಾ ನ ಪಶ್ಯತಿ ಯೇನ ಚಕ್ಷುಂಹಿ
ಪಶ್ಯತಿ | ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ಸ್ವಂ ವಿದ್ಧಿ ನೇದಂ ಯದಿದಮುಪಾಸತೇ || ಯಚ್ಛ್ರೋತ್ರೇಣ ನ
ಶ್ರೋತೇ ಯೇನ ಶ್ರೋತ್ರಮಿದಂ ಶ್ರುತಂ | ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ಸ್ವಂ ವಿದ್ಧಿ ನೇದಂ ಯದಿದಮು-
ಪಾಸತೇ || ಯತ್ರಾಣೇನ ನ ಪ್ರಾಣೇ ಯೇನ ಪ್ರಾಣಃ ಪ್ರಣೇಯತೇ | ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ಸ್ವಂ
ವಿದ್ಧಿ ನೇದಂ ಯದಿದಮುಪಾಸತೇ ||

(ಕೇನ ಉ. ೧-೪-೮)

ಯಾವುದು ವಾಚಾಶಕ್ತಿಯಿಂದ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಡಲಾರದೋ ಯಾವುದರ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ವಾಕ್ಯೇ (ಮಾತನಾಡುವ ಶಕ್ತಿ) ಪ್ರಳಯವಾಗುವುದೋ ಅದೇ ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದು ತಿಳಿ. ಜನರು ಯಾವುದನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದು ಉಪಾಸಿಸುವರೋ ಅದು ಬ್ರಹ್ಮವಲ್ಲ. ಯಾವುದು ಮನಸ್ಸಿನ ಸಹಾಯದಿಂದ ವಿಚಾರಮಾಡಲಾಗುಂಟಿದ್ದಿಲ್ಲವೋ ಅದರಿ ಮನಸ್ಸೇ ಯಾವುದದ ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗುವುದೋ ಅದನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದೂ ತಿಳಿ. ಯಾವುದನ್ನು ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ನೋಡಲಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ (ನೋಡಲಸಾಧ್ಯವೋ)

ಆದರೆ ಯದವು ದು ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನೇ ನೋಡಬಲ್ಲದೋ ಅದೇ ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದು ತಿಳಿ. ಯಾವುದನ್ನು ಕಿವಿಗಳಿಂದ ಕೇಳಿ ತಿಳಿಯಲಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಆದರೆ ಯಾವುದು ಕಿವಿಗಳನ್ನೇ ಕೇಳುವುದೋ ಅದೇ ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದು ತಿಳಿ. ಯಾವುದು ಪ್ರಾಣದ ಸಹಾಯದಿಂದ ಉಸಿರಾಡುವುದಿಲ್ಲವೋ ಆದರೆ ಯಾವುದು ಪ್ರಾಣಶಕ್ತಿಯನ್ನೇ ಉಸಿರಾಡಿಸುವುದೋ ಅದೇ ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದು ತಿಳಿ. ಜನರು ಯಾವುದನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದು ಉಪಾಸಿಸುತ್ತಿರುವರೋ ಅದು ಬ್ರಹ್ಮವಲ್ಲ.

ತ್ರೈತರಿಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ—

ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ | ಯೋ ವೇದಃ ನಿಹಿತಂ ಗುಹಾಯಾಂ ಪರಮೇ ವ್ಯೋಮನು |
ಸೋಽಶ್ವತೇ ಸರ್ವಾನ್ಯಾಮಾನ್ ಸಹ | ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ವಿಪಶ್ಚಿತೇತಿ ||

(ಶ್ಲೋ. ಉ. ೨-೧)

ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದರೇನು ? ಬ್ರಹ್ಮವು ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪವಾಗಿರುವುದು. ಅದು ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪದಿಂದಿದ್ದು ಬಾಹ್ಯಚಕ್ಷುಸ್ಸಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗದಿದ್ದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಅದು ಇಲ್ಲ, ಅದಿರುವುದು ಸತ್ಯವಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅದು ಇರುವುದು ಸತ್ಯವು (ನಿಶ್ಚಯವು) ನಮ್ಮ ದೃಷ್ಟಿಶಕ್ತಿಗೆ ಒಂದು ಪರಿಮಿತ ಇರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ನಾವು ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ನೋಡಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಜ್ಞಾನಂ ಎಂದರೆ ತಿಳುವಳಿಕೆ, ಚೈತನ್ಯ. ಬ್ರಹ್ಮವಸ್ತುವು ಸೂಕ್ಷ್ಮಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಇರುವುದೇನೋ ನಿಶ್ಚಯ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡರೂ ಅದಕ್ಕೆ ಏನು ಶಕ್ತಿ ಇದೆ ? ಆಮೆ ಪರ್ವತಾದಿಗಳಂತೆ ಒಂದು ಜಡವಸ್ತುವಲ್ಲವೇ ಎಂದರೆ ಹಾಗಲ್ಲ. ಅದು ಚೈತನ್ಯಯುಕ್ತವಾದುದು, ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಶಕ್ತಿಯು ಅದಕ್ಕೆ ಇರುವುದು. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ; ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಸಮಸ್ತ ಚೈತನ್ಯಕ್ಕೂ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ ಅದೇ ಮೂಲವು. ಅದರಿಂದಲೇ ಅದರ ಅಂಶಗಳಾಗಿ ಸರ್ವ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಚೈತನ್ಯವೂ ಜ್ಞಾನಗಳೂ ಇರುವವು. ಇನ್ನು ಅನಂತಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವೇನು ಎಂದರೆ—ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಎರಡು ಗ.ಣಗಳಿಂದ ಎಂದರೆ ಸರ್ವದಾ ಇರುವುದೂ ಚೈತನ್ಯ ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನಮಯವಾದುದೂ ಆದ ಆ ಬ್ರಹ್ಮವು ಎಲ್ಲಿಯೋ ಒಂದೆಡೆ ಇರುವುದೇ ಎಂದರೆ ಹಾಗಲ್ಲ. ಅದು ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದು ಅದಕ್ಕೆ ಕೊನೆ ಮೊದಲಿಲ್ಲ. ಅದು ಇಲ್ಲದಿರುವ ಸ್ಥಳವಾಗಲಿ, ಕಾಲವಾಗಲಿ, ವಸ್ತುವಾಗಲಿ ಇಲ್ಲ. ಅಂತವೆಂದರೆ ಕೊನೆಯು ಅನಂತವೆಂದರೆ ಕೊನೆಯಿಲ್ಲದ್ದು. ಬ್ರಹ್ಮವಸ್ತುವು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಮುಗಿಯಿತು. ಇವೇ ಅದರ ಕೊನೆಯು, ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಅದು ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವಹಾಗಿಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕೆ ಕೊನೆಯೂ ಇಲ್ಲ, ಮೊದಲೂ ಇಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕೆ ದೇಶ ಕಾಲ ವಸ್ತುಗಳ ಪರಿಮಿತ ಇಲ್ಲ. ಅದು ಹಿಂದೆಯೂ ಇತ್ತು, ಈಗಲೂ ಇರುವುದು, ಮುಂದೆಯೂ ಇರುವುದು. ಎಲ್ಲಾ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅದು ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದು. ಇಂತಹ ಸಚ್ಚಿದಾತ್ಮಕವೂ, ಅನಂತವೂ ಆದ ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಯಾವ ಪುರುಷನು ತನ್ನ ಹೃದಯವೆಂಬ ಅತ್ಯಂತ ರಹಸ್ಯ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ನೆರೆಸಿರುವುದನ್ನು ತಿಳಿದು ಅದನ್ನು ಉಪಾಸಿಸುವನೋ ಅವನು ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಆ ಬ್ರಹ್ಮನೊಡನೆ ಅವನ್ನೇ ಇಹೈವೈವಿವಿಧವಾಗಿ ಸಮಸ್ತ ಅಭಿಷ್ಠಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ನಿರಂತರವಾದ ಆನಂದವನ್ನನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ತ್ರೈತರಿಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆ (ಶ್ಲೋ. ಉ. ೪-೧) ಈ ಪರಬ್ರಹ್ಮದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿಯೂ ಬಹು ಚೆನ್ನಾಗಿಯೂ ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅವರ ಸಾರಾಂಶವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ—

ಅಂಭ್ಯಸ್ತು ಪಾರೇ ಭುವನಸ್ಯ ಮಧ್ಯೇ ನಾಕಸ್ಯ ಪೃಷ್ಠೇ ಮಹತೋ ಮಹಿಯೋನ್ |

ಶುಕ್ರೇಣ ಜ್ಯೋತೀರ್ಗಂಷಿ ಸಮನುಪ್ರವಿಷ್ಠಃ ಪ್ರಜಾಪತಿಶ್ಚರತಿ ಗರ್ಭೇ ಅಂತಃ |

(ಶ್ಲೋ. ಉ. ೪-೧)

ನಾನಾ ಸಮುದ್ರಗಳ ಅತ್ಯಂತ ಕೊನೆಯಲ್ಲೆಯೂ ಇರುವ ಲೋಕಾಲೋಕ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಪೃಥ್ವಿಯಾದಿಲೋಕಗಳ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ, ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಮಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡದಾದ ಯಾವ ಮಸ್ತುಗಳವೆಯೋ ಆ ಎಲ್ಲಾ ಮಸ್ತುಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಈ ಬ್ರಹ್ಮವಸ್ತು ಅತಿದೊಡ್ಡದು. ಈ ಬ್ರಹ್ಮವು ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ತನ್ನ ದಿವ್ಯಜ್ಯೋತಿಯಿಂದ ಸಮಸ್ತಪ್ರಾಣಿಗಳ ಹೃದಯ ಜ್ಯೋತಿಗಳನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಆ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಜೀವರೂಪದಿಂದ (ಚೈತನ್ಯರೂಪದಿಂದ) ಇದ್ದು ಅವುಗಳ ಚಲನ ವಲನಗಳನ್ನು ನಿಯಮಿಸುವದು.

ಯುಸ್ಮಿನ್ನಿದಗಂ ಸಂ ಚ ವಿ ಚೈತಿ ಸರ್ವಂ ಯುಸ್ಮಿನ್ನೇವಾ ಅಧಿ ವಿಶ್ವೇ ನಿಷೇಮಃ | ತದೇವ ಭೂತಂ ತದು ಭವ್ಯಮಾ ಇದಂ ತದಕ್ಷರೇ ಪರಮೇ ವ್ಯೋಮನ್ ||

ಆ ಪರಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತೂ ಅಡಗಿರುವುದು. ಎಂದರೆ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತರೂಪವಾಗಿ ಗೋಚರವುವುದು. ಸಂಹಾರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಕ್ತ (ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪದಿಂದ) ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಲೀನವಾಗಿ ಅಂತರ್ಗತವಾಗಿರುವುದು. ಆ ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ಸಮಸ್ತ ದೇವತೆಗಳೂ ಅಡಗಿರುವರು. ಅವ್ಯಕ್ತಸ್ವರೂಪದ ಆ ಬ್ರಹ್ಮದಿಂದಲೇ ಸಮಸ್ತ ದೇವತೆಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೂ ಆಗಿರುವುದು. ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ಏಕೈಕರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಆ ಬ್ರಹ್ಮವೇ ಹಿಂದೆ ಇದ್ದ, ಈಗಿರುವ, ಮುಂದೆ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗುವ ಸಮಸ್ತಜಗತ್ತಿಗೂ ಆಧಾರವಾಗಿರುವುದು. ಆಕಾಶದಂತೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪದಿಂದ ಅವ್ಯಕ್ತವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವ ನಾಶರಹಿತವಾದ ಈ ಪರಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ಸಮಸ್ತವಿಶ್ವವೂ ಅಂತರ್ಗತವಾಗಿರುವುದು.

ಯೇನಾವೃತಂ ಖಂ ಚ ದಿವಂ ಮಹೀಂ ಚ ಯೇನಾದಿತ್ಯಸ್ತಪತಿ ತೇಜಸಾ ಧ್ರುವಃ | ಯಮಂತಃಸಮುದ್ರೇ ಕವಯೋ ವಯಂತಿ ತದಕ್ಷರೇ ಪರಮೇ ಪ್ರಜಾಃ ||

ಆಕಾಶವೂ, ಸ್ವರ್ಗವೂ, ವಿಶ್ವಾಂತವಾದ ಈ ಭೂಮಿಯೂ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಈ ಬ್ರಹ್ಮದಿಂದ ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಎಂದರೆ ಈ ಲೋಕಗಳ ಒಳಗೂ ಹೊರಗೂ ಬ್ರಹ್ಮವು ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದು. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಸೂರ್ಯನೂ ಈ ಬ್ರಹ್ಮದ ಪ್ರಭಾವದಿಂದಲೇ ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಸರಿಸಿ ಬೆಳಗಲು ಸಮರ್ಥನಾಗಿರುವನು. ಸಮುದ್ರಸಹಿತವಾದ ಈ ಸಮಸ್ತಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವ ಯಾವ ಚರಾಚರ ಮಸ್ತುಗಳು ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಇವೆಯೆಂದು ಕವಿಗಳು (ಮುಷಿಗಳು) ವರ್ಣಿಸಿರುವರೂ ಅವರೆಲ್ಲರೂ ನಾಶರಹಿತವಾದ ಈ ಪರಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ಅಂತರ್ಗತರಾಗಿರುವರು.

ಯತಃ ಶ್ರುಸೂತಾ ಜಗತಃ ಪ್ರಸೂತೀ ತೋಯೇನ ಜೀವಾನ್ಮೃತಸರ್ಜ ಭೂಮ್ಯಾಂ | ಯದೋಷಧೀಭಿಃ ಪುರುಷಾನ್ವತೂಗ್ಶ್ವ ವಿವೇಶ ಭೂತಾನಿ ಚರಾಚರಾಣಿ ||

ಬ್ರಹ್ಮದಿಂದ ಈ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಯಿತು. ಮತ್ತು ಉಪಕವೇ ಮೊದಲಾದ ಪಂಚಭೂತಗಳಿಂದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೂ ಆಯಿತು. ಮತ್ತು ಓಷಧಿವನಸ್ಪತಿ (ವೃಕ್ಷ, ಸಸ್ಯವರ್ಗ) ಜನ್ಯವಾದ ಅನ್ನದ (ಆಹಾರದ) ಮೂಲಕ ಆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಮಾನವರನ್ನೂ ಇತರ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಪೋಷಿಸಿದನು. ಜಲಾದಿಗಳಿಂದ ವೃಕ್ಷಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ಚರಾಚರಸಮಗನನ್ನು ಪೋಷಿಸಿ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭೂತನಾಗಿದ್ದು ಅವುಗಳು ವೃದ್ಧಿಯನ್ನೈದುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು.

ಆತಃಪರಂ ನಾನ್ಯದೇವೇಯಸಗಂ ಹಿ ಪರಾಸ್ವರಂ ಯನ್ನೃಹತೋ ಮಹಾಂತಂ | ಯದೇಕ ಮವ್ಯಕ್ತಮನಂತರೂಪಂ ವಿಶ್ವಂ ಸ್ವರಾಜಂ ತಮಸಃ ಪರಸ್ತಾತ್ ||

ಈ ಪರಬ್ರಹ್ಮವಸ್ತುವಿಗಿಂತ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಅಥವಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವಸ್ತುವಿಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕಿಂತ ಅತಿ ಸಣ್ಣದಾದ ಅಥವಾ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ವಸ್ತುವಾಗಲೀ ಇದಕ್ಕಿಂತ ಅತಿ ದೊಡ್ಡ ವಸ್ತುವಾಗಲಿ ಇಲ್ಲ. ಈ ಬ್ರಹ್ಮವು ಅದ್ವಿತೀಯವಾಗಿ ಎಂದರೆ ಇದಕ್ಕೆ ಸಂಗಟ್ಟಿರುವ ವಸ್ತುವಿಲ್ಲದೆ ತಾನೇ ತಾನಾಗಿ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವುದು. ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗದಂತಿರಲಿ ಅನ್ಯಕ್ತಾ (ಸೂಕ್ಷ್ಮ)ವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ದೇಶಕಾಲವಸ್ತುಪರಿಚ್ಛೇದವಿಲ್ಲದೆ ಅನಂತವಾಗಿರುವುದು. ಸಮಸ್ತವಿಶ್ವವನ್ನೂ ಒಳಗೊಂಡಿರುವುದು. ತಮಸ್ಸಿನಿಂದ ಎಂದರೆ ಕತ್ತಲಿನಿಂದ ಅಥವಾ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಬೇರೆಯಾಗಿದ್ದು ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವುದು. ಇದು ಆನಾದಿಯಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು.

**ತದೇವತಂ ತದು ಸತ್ಯಮಾಹುಶ್ಚದೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ಪರಮಂ ಕವೀನಾಂ | ಇಷ್ಟಾಪೂರ್ತಾಂ
ಬಹುಧಾ ಜಾತಂ ಜಾಯಮಾನಂ ವಿಶ್ವಂ ಬಿರ್ಭತಿ ಭುವನಸ್ಯ ನಾಭಿಃ ||**

ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನಮಾಡಿದರೂ, ನಾತುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದರೂ ಆ ಬ್ರಹ್ಮವಸ್ತುವು ಸತ್ಯವೇ ಆಗಿರುವುದೆಂದು ತಿಳಿದವರೂ ಹೇಳುವರು. ಇದನ್ನೇ ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದು ಕವಿಗಳು ಹೇಳಿರುವರು. ಯಜ್ಞಸ್ವರೂಪವೂ ಈ ಬ್ರಹ್ಮವೇ. ಹಿಂದಿನ ಕಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಲುಟ್ಟಿದ್ದ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತುಗಳೂ ಈಗ ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಲುಟ್ಟಿರುವ ಜಗದಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಈ ಬ್ರಹ್ಮವೇ ಆಗಿರುವುದು. ಜಗತ್ತಿಗೆ ನಾಭಿಯಂತಿರುವ ಎಂದರೆ ಜಗದಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಜೈತನ್ಯರೂಪದಿಂದ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ನೆಲಸಿರುವ ಈ ಬ್ರಹ್ಮವು ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತನ್ನೂ ತನ್ನ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಧರಿಸಿ ಪೋಷಿಸುತ್ತಿರುವುದು.

**ತದೇವಾಗ್ನಿಸ್ತದ್ವಾಯುಸ್ತನ್ನೂರ್ಯಸ್ತದು ಚಂದ್ರಮಾಃ | ತದೇವ ಶುಕ್ರಮವ್ಯುತಂ ತದ್ಬ್ರಹ್ಮ
ತದಾಪಃ ಸ ಪ್ರಜಾಪತಿಃ ||**

ಅಗ್ನಿಯೂ ಆ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವೇ ಆಗಿರುವುದು. ಹಾಗೆಯೇ, ವಾಯು, ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ನಕ್ಷತ್ರಮಂಡಲ, ಉದಕವೇ ಮೊದಲಾದ ಪಂಚಭೂತಗಳು ವಿರೂದ್ರೂಪನಾದ ಪ್ರಜಾಪತಿ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಆ ಬ್ರಹ್ಮವೇ ಆಗಿರುವುದು.

**ಸರ್ವೇ ನಿಮೇಷಾ ಜಜ್ಞಿರೇ ವಿದ್ಯುತಃ ಪುರುಷಾದಧಿ |
ಕಲಾ ಮುಹೂರ್ತಾಃ ಕಾಷ್ಠಾಶ್ವಾಹೋರಾತ್ರಾಶ್ಚ ಸರ್ವತಃ ||
ಅರ್ಧಮಾಸಾ ಮಾಸಾ ಋತವಃ ಸಂವತ್ಸರಶ್ಚ ಕಲ್ಪಂತಾಂ |
ಸ ಆಪಃ ಪ್ರದುರ್ಭೇ ಉಭೇ ಇಮೇ ಅಂತರಿಕ್ಷಮಥೋ ಸುವಃ ||**

ಸ್ವಯಂಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದಲೇ ಕಾಲವಿಭಾಗಗಳು ಎಂದರೆ ನಿಮೇಷ (ಕಣ್ಣು ರೆಪ್ಪೆ ಮುಚ್ಚಿ ತೆಗೆಯದಷ್ಟುಕಾಲ) ಕಾಷ್ಠ, ಕಲಾ, ಮುಹೂರ್ತ, ಹಗಲು, ರಾತ್ರಿ ಪಕ್ಷ (ಹದಿನೈದುದಿನವ ಅಥವಾ ಅರ್ಧಮಾಸ) ಮಾಸ, ಋತುಗಳು, ಸಂವತ್ಸರ ಎಂಬ ಕಾಲವಿಭಾಗಗಳೆಲ್ಲವೂ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಈ ಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವೇ ಆಗಿರುವುದು. ಈ ಕಾಲಾಶ್ವಕವಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಜಲಾದಿಪಂಚಭೂತಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪೃಥಿವಿಯನ್ನೂ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೂ ಸ್ವಗವನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು.

**ನೈನಮೂರ್ಧ್ವಂ ನ ತಿಯಂಜಂ ನ ಮಧ್ಯೇ ಪರಿಜಗ್ರಭತ್ |
ನ ತಸ್ಯೇಶೇ ಕಕ್ಷನ ತಸ್ಯ ನಾಮ ಮಹದ್ಯುತಃ |**

ಈ ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕೆ, ಇದು ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಮೇಲುಭಾಗ ಯಾವುದು ಕೆಳಭಾಗ, ಅಗಲ, ಉದ್ದ, ಎತ್ತರ, ಮಧ್ಯ ಎಂಬ ವಿಭಾಗಗಳು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಇದು ಒಬ್ಬರ ಅಧೀನದಲ್ಲಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಇದರ ಮೇಲೆ ಅಧಿಕಾರ ನಡೆಸುವವರು ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಸರ್ವತಂತ್ರಸ್ವತಂತ್ರನಾದ್ದರಿಂದಲೇ ಇದರ ಯಶಸ್ಸು ಎಂದರೆ ಮಹಿಮೆಯು ಅಗಾಧವಾಗಿರುವುದು.

ಗ ಸಂದ್ಯತೇ ತಿಷ್ಠತಿ ರೂಪಮಸ್ಯ ನ ಚಕ್ಷುಷಾ ಪಶ್ಯತಿ ಕಶ್ಚ ನೈನಂ |

ಹೃದಾ ಮನೀಷಾ ಮನಸಾಛಿಕ್ಷಾಂಶ್ಚೈ ಯ ಏನಂ ವಿಮರಮ್ನುತಾಸ್ತೇ ಭವಂತಿ ||

ಈ ಬ್ರಹ್ಮವು ಯಾರಿಗೂ ಗೋಚರವಾಗುವ ವಸ್ತುವಲ್ಲ. ಇದರ ರೂಪವನ್ನು ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ಯಾವ ಪುರುಷನೂ ನೋಡಲು ಸಮರ್ಥನಲ್ಲ. ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿರುವ ಈ ಪರಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಧ್ಯಾನಿಸಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿ ಯಾರೂ ತಿಳಿಯುವನೋ ಅವರು ಮರಣಹಿತಃ ೧ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಪರಮಪದವಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುವರು.

(ಕೈ. ಉ. ೪-೧)

ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸಲಿಕ್ಕಿರುವ ಮುಕ್ತಗಳೂ, ವಾಕ್ಯಗಳೂ ವೇದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅನೇಕವಾಗಿರುವವು. ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದುರಿತೆ ಈ ಪರಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದೇ ಸಮಸ್ತ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ವಿವರವನ್ನು ಇಲ್ಲಿಗೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಪ್ರಕೃತ ಮುಕ್ತಿನ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಲಾಗುವುದು.

ಯತೋ ಜಜ್ಞ ಉಗ್ರ ಸ್ತೇಷ್ಯವ್ಯವ್ಹಾ-ಯಸ್ಮಾದ್ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಉದ್ಗೂರ್ಣಃ ಪ್ರದೀಪ್ತಬಲಃ ಸೂರ್ಯಾತ್ಮಕ ಇಂದ್ರಃ ಜಾತೋ ಬಭೂವ | ಈ ಪರಬ್ರಹ್ಮದಿಂದಲೇ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನೂ, ಶಕ್ತಿವಂತನೂ ಸೂರ್ಯಾತ್ಮನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ಉತ್ಪನ್ನನಾದನು. ಮೇಲೆ ಉದಹರಿಸಿರುವ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅಗ್ನಿ, ಇಂದ್ರ, ಸೂರ್ಯ ಇವರು ಉತ್ಪನ್ನರಾದರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಚೆಚ್ಚೋಃ ಸೂರ್ಯೋ ಅಜಾಯತ (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೯೦-೧೩) ಈ ಬ್ರಹ್ಮನ ಎಂದರೆ ಪರಮಪುರುಷನ ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ಸೂರ್ಯನು ಉತ್ಪನ್ನನಾದನು ಎಂದು ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿದೆ. ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯಾ-ಜಂದ್ರಮಸೌ ಧಾತಾ ಯಾಥಾ ಪೂರ್ವಮಕಲ್ಪಯತ್ (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೯೦-೩) ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಬ್ರಹ್ಮನು ಹಿಂದಿನ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿದಂತೆಯೇ ಈ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದನು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನಿಗೂ ಚಂದ್ರನಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯರೊಬ್ಬರೂ ಆ ಬ್ರಹ್ಮದ ಅಂಶಗಳೇ ಆಗಿರುವರು.

ಮತ್ತು ಅವರು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಪ್ರಭುಗಳೆಂದೂ ಅವರೇ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವೆಂದೂ 'ಅನೇಕ ಕಡೆ ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ ಆಸಾವಾದಿಯೋ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ-ನಮ್ನು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರುವ ಈ ಅದಿತ್ಯನೇ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲದೆ ಬೇರೆಯಲ್ಲ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವು ಇದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದು.

ಸಧ್ಯಃ ಜಜ್ಞಾನಃ ನಿರಿಣಾತಿ ಶತೃನಾ- ಈ ಇಂದ್ರನು ಹುಟ್ಟಿದ ಕೂಡಲೇ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದನು. ಇತರ ಜನರು ಹುಟ್ಟಿದ ಮೇಲೆ ಅನೇಕ ವರ್ಷಗಳಾದನಂತರ ಎಂದರೆ ಬಾಲ್ಯ ಕೌಮಾರಾವಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ದಾಟಿ ಯೌವನಾವಸ್ಥೆಗೆ ಬಂದನಂತರ ತ್ವಗಳೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿ ಅವರನ್ನು ಸಂಹರಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವರಾಗುವರು. ಆದರೆ ಇಂದ್ರನ ವಿಷಯವು ಹಾಗಲ್ಲ. ಹುಟ್ಟಿದ ಕೂಡಲೇ ತನ್ನ ಅತಿಶಯವಾದ ಶಕ್ತಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳಿಂದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸಂಹರಿಸಲು ಸಮರ್ಥನು. ಸೂರ್ಯನ

ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಸೂರ್ಯನು ಉತ್ಪನ್ನನಾದ ಕೂಡಲೇ ತವೋರೂಪವಾದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತಿಗೂ ಬೆಳಕನ್ನುಂಟುಮಾಡುವನು ಎಂದರೆ ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸಿದ ಕೂಡಲೇ ಕತ್ತಲೆಯು ಹೋಗಿ ಬೆಳಕುಂಟಾಗುವುದು. ಅಥವಾ ಸದ್ಯೋ ಹ್ಯೇಷ ಜಾತಃ ಪಾಪಾನ್ಮನುಷಾಹತಃ (ಐ. ಆ. ೧-೩-೪) ಎಂಬ ಐತರೇಯಾರಣ್ಯಕದ ವಾಕ್ಯದಂತೆ ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸಿದ ಕೂಡಲೇ ತನ್ನನ್ನು ಉಪಾಸನೆಮಾಡುವ ಜನರ ಪಾಪಗಳನ್ನು ಪರಿಹಾರಮಾಡುವನು ಅಥವಾ ಮಂದೇಹಾದಿ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವನು. ಈ ವಿಷಯಲ್ಲಿ ತ್ರೈತಿರೇಯಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಇತಿಹಾಸವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ—

ರಕ್ಷಾಂಗ್ಸಿ ಹ ವಾ ಪುರೋನುಪಾಕೇ ತಪೋಗ್ರಮತಿಷ್ಠಂತ ಶಾನ್ತಜಾಪತಿವರ್ತೇಣೋಪಾ-
ಮಂತ್ರಯತ ತಾನಿ ವರಮವ್ಯಣೇತಾದಿತ್ಯೋ ನೋ ಯೋದ್ಯಾತಿ ಶಾನ್ತ್ಯಜಾಪತಿರ-
ಬ್ರವೀದ್ಯೋಧಯುಧ್ಯಮಿತಿ ತಸ್ಮಾದುತ್ಪಿಷ್ಠಂತಗ್ಂ ಹ ವಾ ಪಿತಾನಿ ರಕ್ಷಾಂಗ್ಸಾಧಿತ್ಯಂ
ಯೋಧಯಂತಿ ಯಾವದಸ್ತಮಸ್ತಗಾತ್ರಾನಿ ಹ ವಾ ಪಿತಾನಿ ರಕ್ಷಾಂಗ್ಸಿ ಗಾಯತ್ರಿಯಾಧಿ-
ಮಂತ್ರಿತೇನಾಂಭಸಾ ಶಾಮ್ಯಂತಿ ಇದು ಹ ವಾ ಪಿತೇ ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನಃ ಪೂರ್ವಾಧಿ-
ಮುಪಾಸ್ತಂಧ್ಯಾಯಾಂ ಗಾಯತ್ರಿಯಾಧಿಮಂತ್ರಿತಾ ಆಪ ಊರ್ಧ್ವಂ ವಿಕ್ಷಪಂತಿ ತಾ ಪಿತಾ
ಆಪೋ ವಜ್ರೀ ಭೂತ್ಯಾ ತಾನಿ ರಕ್ಷಾಂಗ್ಸಿ ಮಂದೇಹಾರುಣೇ ದ್ವೀಪೇ ಪ್ರಕ್ಷಪಂತಿ
ಯತ್ಪದಪ್ರಣಂ ಪ್ರಕ್ರಮಂತಿ ತೇನ ಪಾಪಾನ್ಮನುವನಧೂನ್ಯಂತ್ಯುದ್ಯಂತಮಸ್ತಂಯಂತಮಾದಿತ್ಯ-
ಮುಭಿಧ್ಯಾಯನ್ವರ್ವನ್ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ವಿದ್ವಾನ್ಸ್ತಕಲಂ ಭದ್ರಮಶ್ವತೇಸಾನಾವಾಸಿತ್ಯೋ
ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಸನ್ಸ್ತ್ರಹಾಪ್ಯೇತಿ ಯ ಪಿವಂ ವೇದ ||

ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ರಾಕ್ಷಸರು ಉಗ್ರವಾದ ತಪಸ್ಸುಗಳನ್ನಾಚರಿಸಿದರು. ಆಗ ದೇವನಾದ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾಗಿ ಅವರಿಗೆ ಯಾವ ವರವು ಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದನು. ಆಗ ಅವರು ನಮಗೆ ಸೂರ್ಯನೊಂದಿಗೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಅವಕಾಶವನ್ನೂ ಕಲ್ಪಿಸಿ ಕೊಡು ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು. ಪಾಗಿಯೇ ಆಗಬಹುದೆಂದು ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಸಮ್ಮತಿಸಿದನು ಆದುದರಿಂದಲೇ ರಾಕ್ಷಸರು ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸಿಮೊಡನೆಯೇ ಅವನೊಡನೆ ಹೋರಾಡುವಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಆಪ್ತಕಾಲದವರೆಗೂ ಹೋರಾಡುತ್ತಲೇ ಇರುವರು. ಆದರೆ ಗಾಯತ್ರೀಪಠನಿಂದ ಪೂತವಾದ ಉದಕದಿಂದ (ಅರ್ಘ್ಯೋದಕದಿಂದ) ಅವರನ್ನು ಓಡಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿಗಳು ಪ್ರಾತಃಸಂಧ್ಯಾಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಯಃಸಂಧ್ಯಾಕಾಲದಲ್ಲೆಯೂ ಗಾಯತ್ರೀಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಅದರಿಂದ ಶುದ್ಧವಾದ ಉದಕದಿಂದ ಅರ್ಘ್ಯವನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅರ್ಘ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸಿದ ಈ ಉದಕಬಿಂದುಗಳು ವಜ್ರಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿ, ಸೂರ್ಯನೊಡನೆ ಹೋರಾಡುತ್ತಿರುವ ಆ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಮಂದೇಹಾರುಣವೆಂಬ ದ್ವೀಪದಲ್ಲಿ ಎಸೆಯುತ್ತದೆ. ಅನಂತರ ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿಗಳು ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ ನಮಸ್ಕಾರಪೂರ್ವಕವಾದ ಸಂಧ್ಯಾ ವಂದನೆಯಿಂದ ತಮ್ಮ ಪಾಪವನ್ನು ನೀಗಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ತತ್ತ್ವವನ್ನರಿತ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು (ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಯೂ) ಸೂರೋದಯಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸೂರ್ಯಾಸ್ತಮಯಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಗಾಯತ್ರೀಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಅರ್ಘ್ಯವನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸುತ್ತಾ ತನ್ನೂಲಕ ಅದಿತ್ಯನನ್ನು ಉಪಾಸಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಸಕಲವಿಧವಾದ ತ್ರೀಣೋಭಿವೃದ್ಧಿಯೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಅದಿತ್ಯನೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು. ಗಾಯತ್ರೈವಾಕ್ಯನಾದ ಅದಿತ್ಯನೇ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದರಿತು ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ಪುರುಷನು ಬ್ರಹ್ಮಸಾಯುದ್ಧವನ್ನು ಪಡೆದು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲೆಯೇ ವ್ಯಕ್ತನಾಗುವನು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಅನು ಯಂ ವಿಶ್ವೇ ಮದಂತಿ ಊಮಾಃ—ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸುವುದನ್ನು ಕಂಡು ಹರ್ಷಗೊಳ್ಳುವವು ಎಂದು ಈ ಪುಸ್ತಕದ ಕೊನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ರಾತ್ರಿ ಯಲ್ಲಿ ಕತ್ತಲು ಕವಿದಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಸಂಚರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಲಿ, ತಮ್ಮ ಆಹಾರಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಲಿ ತೊಂದರಿಯಾಗುವುದು ಮತ್ತು ಶತ್ರು ನೊದಲಾದ ಇತರ ವಾಹಿಗಳ ಸಂಭವವೂ ಉಂಟು. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ (ಮನುಷ್ಯರೂ ಸಹ) ಸೂರ್ಯನ ಆಗಮನವನ್ನೇ ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಾ ಸೂರ್ಯೋದಯವನ್ನು ಆನಂದದಿಂದ ಸ್ವಾಗತಿಸುವರು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು—ಭೂತಾನಿ ವೈ ವಿಶ್ವ ಊಮಾಸ್ತು ಏನಮನುಮಾದಂತ್ಯುದಗಾದುದಗಾದಿತಿ | (ಐ. ಆ. ೧-೩-೪) ಏತರೇಯಾರಣ್ಯಕವಾಕ್ಯವನ್ನೂ ತಸ್ಮಾತ್ಸರ್ವ ಏವ ಮನ್ಯತೇ ಮಾಂಪ್ರತ್ಯುದಗಾದಿತಿ | (ಶೈ. ಸಂ. ೬-೫-೪-೨) ಎಂಬ ಶೈಶ್ವತೀಯಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯವನ್ನೂ ಉದಹರಿಸಿರುವರು. ಇಂತಹ ಸೂರ್ಯಾತ್ಮಕನಾದ ಇಂದ್ರನು ಉತ್ಪನ್ನನಾದನು ಎಂದೆ ಇಂದ್ರನ ಉತ್ಪತ್ತಿ ವಿಷಯವೂ ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಇತ್ಯಂ ಮದತಾ ಪ್ರಬಂಧೇನ ಸೂಕ್ತಾದಿಸ್ತಚ್ಚ ಬ್ಧಃ ಪ್ರಕಶ್ತಃ | ಅಥ ಸೂಕ್ತಾಂ ಯಸ್ತು ಚೋ ರಾಜನಸಾನುಃ | ಸ್ತೋತ್ರಿಯೋ ರಾಜನಸ್ತೋತ್ರಿಯೇಣ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ ” (ಐ. ಆ. ೫ ಅ-೧ ಖ. ೫ ಇತಿ ಪಂಚಮೇ ವಸ್ತುಮಾಣತಾತ್ಪ್ರಮಿಮಂ ಸೃಜಂ ಕ್ರಮೇಣ ವ್ಯಾಪಿಷ್ಯಾಸುರಾದೌ ಪ್ರಥಮಾಯಾ ಋಜಃ ಪ್ರಥಮಂ ಪಾದಂ “ ತದಿದಾಸ ” ತಸ್ಮಾದಿನಾಂನುವದತಿ | ಸೇಯಮ್ಯಗ್ ದಾತತಯ್ಯಾ-ಮೇವಮಾನೂತಾ—

“ ತದಿದಾಸ ಭುವನೇಷು ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ ಯತೋ ಜಜ್ಞ ಉಗ್ರಸ್ತೇಷ ನೃಮ್ಹಃ |
ಸದ್ಯೋ ಜಜ್ಞಾ ನೋ ನಿರಿಣಾತಿ ಶತ್ಕೂನನು ಯಂ ವಿಶ್ವೇ ಮದಂತ್ಯೂಮಾಃ || ”

(ಋ. ಸಂ. ಮ. ೧ ಸೂ. ೧೨೦ ಋ. ೧)

ಭುವನೇಷು ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಷು ಮಧ್ಯೇ ತದಿತ್ಸರ್ವವೇದಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ಜಗತ್ಪಾರಣಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಾಸಾತಿ ಶಯೇನ ವೃದ್ಧಂ ಬಭೂವ ಕಾರಣಶ್ವೇನ ಜಗತಃ ಪೂರ್ವಂ ವಿದ್ಯಮಾನತ್ಯಾತ್ | ಯತೋ ಯಸ್ಮಾತ್ ಕಾಣಾತ್ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತೇಷ ನೃಮ್ಹಃ | ಪ್ರದೀಪ್ತಾನಲ ಉಗ್ರಃ ಸ್ಥಭಾನತೋಽಗ್ನಿ ಜಜ್ಞೇ ಸಮುತ್ಪನ್ನಃ | ಸೋಽಗ್ನಿರ್ಜಜ್ಞಾನ ಉತ್ಪನ್ನ ಏವ ಸನ್ ಸದ್ಯತ್ಪದಾನೀಮೇವ ಶತ್ಕೂನ್ನಿರಿಣಾತಿ ನಿರಾಕರೋತಿ | ಅವಂತೀತ್ಯೂಮಾ ರಕ್ಷಕಾ ವಿಶ್ವೇ ಸರ್ವೇ ದೇವಾದಯಃ ಪ್ರಾಣೇನೋ ಯಮ್ನಿಂ ಕೃಷ್ಯಂತಮನುಸ್ತಯಮಧಿಹೃವ್ಯಂತಿ, ನೋಽಗ್ನಿರ್ಜಾತ ಇತಿ ಪೂರ್ವತ್ರಾನುಚ್ಛಯಃ ||

ಈಗ ತದಿದಾಸ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೆಯ ಪುಕ್ತನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು.

ತದಿದಾಸ ಭುವನೇಷು ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ ಯತೋ ಜಜ್ಞ ಉಗ್ರಸ್ತೇಷ ನೃಮ್ಹಃ |
ಸದ್ಯೋ ಜಜ್ಞಾ ನೋ ನಿರಿಣಾತಿ ಶತ್ಕೂನನು ಯಂ ವಿಶ್ವೇ ಮದಂತ್ಯೂಮಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೨೦-೧)

ಈ ಸೂಕ್ತದ ಪ್ರಾರಂಭದ ಪುಕ್ತು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಇರುವುದು. ಇದರ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವು—ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಸಮಸ್ತ ಲೋಕಗಳಿಗೂ ತತ್ ಎಂದರೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವೇ ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿರುವುದು. ಈ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ

(ಬೆಳಗುವ) ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಿರುವನು. ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಸಮಸ್ತ ಶತ್ರುಗಳನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡುವನು. (ಈ ಬುಕ್ಕಿಗೆ ಇರುವ ಅರ್ಥವು ಸ್ವಲ್ಪ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಅರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಸಂಹತಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರನ ಪರವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಅರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಪರವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.)

ತದಿದಾಸ ಭುವನೇಷು ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಿತಿ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತ ಏತದ್ವಾವ ಭುವನೇಷು

ಜ್ಯೇಷ್ಠವಾನ್, ||

ಅಸ್ಯಾ ಬುಜಃ ಪ್ರಥಮಪಾದಮನೂದ್ಯ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ—ತದಿತ್ಯಾದಿನಾ ಶಸ್ತ್ರಂ ಪ್ರಾರಭೇತ |
ತಚ್ಚೈದ್ಧಿಕ್ತಸ್ಯ ಪರಬ್ರಹ್ಮಣ ಅದಿತ್ಯಮಂಡಲೋಪಾಧಿಕತ್ವೇನ ದೃಶ್ಯಮಾನತ್ವಾದೇತದ್ವಾವೇತ್ಯುಕ್ತಂ ||

ಈ ಬುಕ್ಕಿನ ಮೊದಲನೇ ಪಾದವನ್ನು ವಿವರಿಸುವವರು—ಈ ಬ್ರಹ್ಮನು ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೂ (ವಿಶ್ವಕ್ಕೂ) ಜ್ಯೇಷ್ಠನು ಹರಿಯನು ಎಂದರೆ ಮೊದಲನೆಯವನು ಅದಿತ್ಯರೂಪದಿಂದ ನಮಗೆ ಗೋಚರಿಸುತ್ತಿರುವ ಈ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ಸಮಸ್ತ ವಿಶ್ವಕ್ಕೂ ಮೊದಲನೆಯವನು ಎಂದರ್ಥವು.

**ಯತೋ ಜಜ್ಞ ಉಗ್ರಸ್ತ್ವೇಷ ನೃಮ್ಲ ಇತ್ಯತೋ ಹ್ಯೇಷ ಜಾತಃ
ಉಗ್ರಸ್ತ್ವೇಷ ನೃಮ್ಲಃ ||**

ದ್ವಿತೀಯಪಾದಾರ್ಥಸ್ಯ ಹಶಜ್ಞೇನ ಪ್ರಸಿದ್ಧತಾಂ ದರ್ಶಯತಿ—

ಎರಡನೇ ಪಾದವು—ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣುಗಳಿಗೆ ಕಾಣುತ್ತಿರುವ ಈ ಅದಿತ್ಯ ರೂಪನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಉದಯಿಸಿದ ಕೂಡಲೆ ಬಹಳ ಉಗ್ರನಾಗಿರುವನು.

**ಸದ್ಯೋ ಜಜ್ಞಾನೋ ನಿರಿಣಾತಿ ಶಕ್ರೋನಿತಿ ಸದ್ಯೋ ಹ್ಯೇಷ ಜಾತಃ
ಸಾಪ್ತಾನಮಸಾದತ ||**

ತೃತೀಯಪಾದೇ ಶಕ್ರೋನ್ನಿರಿಣಾತಿ ಪದದ್ವಯಸ್ಯ ಪಾಪನಾಶಪರತ್ವಂ ದರ್ಶಯತಿ—

ಮೂರನೇ ಪಾದವು—ಈ ಅದಿತ್ಯನು ಉದಯಿಸಿದ ಕೂಡಲೇ ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಎಂದರೆ ಪಾಪಗಳನ್ನು ತಕ್ಷಣವೇ ಪರಿಹರಿಸುವನು. ಅದಿತ್ಯದರ್ಶನದಿಂದ ನಮ್ಮ ಪಾಪಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಾಶವಾಗುವವು.

**ಅನು ಯಂ ವಿಶ್ವೇ ಮದಂತ್ಯೂಮಾ ಇತಿ ಭೂತಾನಿ ವೈ ವಿಶ್ವ ಊಮಾಸ್ತ
ಏನಮನು ಮದಂತ್ಯುದಗಾದುದಗಾದಿತಿ ||**

ಚತುರ್ಥಪಾದೇ ವಿಶ್ವ ಊಮಾ ಇತ್ಯನೇನ ಪದದ್ವಯೇನ ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿವಿವಕ್ಷಾಂ ದರ್ಶಯತಿ
ಬ್ರಹ್ಮರೂಪೋಪಾಧಿಭೂತ ಅದಿತ್ಯೋ ದಿವ್ಯದಿತವಾನಗ್ನಿಶ್ಚ ಭೂಮಾವುತಿವಾನಾ | ಅತಃ ಸರ್ವ-
ವ್ಯವಹಾರಸಿದ್ಧಿರಪ್ಯೇವಂ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ಲಭಃ ||

ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದದ ಅರ್ಥವು—ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪನಾದ ಈ ಆದಿತ್ಯನು ಈಗ ತಾನೇ ಉದಯಿಸಿರುವನು. ಇವನ ಉದಯದಿಂದ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ವ್ಯವಹಾರಗಳು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿರುವವು. ಸೂರ್ಯೋದಯಾನಂತರ ಕತ್ತಲೆಯು ಪರಿಹಾರವಾಗಿ ಜಗತ್ತು ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವಾಗ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಜೈತನ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿ ತಮ್ಮ ವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವವು. ಇಂತಹ ಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪನಾದ ಈ ಆದಿತ್ಯನು ಈಗ ಉದಯಿಸಿರುವನು.

ದ್ವಿತೀಯಾಮೃಚಂ ಸಂಹಿತಾಯಾಮೇವಮಾನುನಂತಿ—

“ ವಾಪ್ಸಧಾನಃ ಶವಸಾ ಭೂರ್ಯೋಜಾಃ ಶತ್ರುರ್ಧಾಸಾಯ ಛಿಯಸಂ ದಧಾತಿ |
ಅವ್ಯನಚ್ಚ ವ್ಯನಚ್ಚ ಸಸ್ನಿ ಸಂತೇ ನವಂತ ಪ್ರಭೃತಾ ಮದೇಷು ”

(ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೧೦ ಸೂ. ೧೨೦ ಋ ೨)

ಅಯುನಾದಿತ್ಯನುಂಡಲಶ್ಯಃ ಪರಮೇಶ್ವರೋ ವಹ್ನುಸಾಧಿವೇದೋ (ದೇವೋ) ವಾ ಶವಸಾ ಬಲೇನ ವಾಪ್ಸಧಾನೋಽತಿಶಯೇನ ನರ್ಧಮಾನೋ ಭೂರ್ಯೋಜಾಃ ಪ್ರಭೂತತೇಜೋಯುಕ್ತೋ ಧವತಿ | ಶತ್ರುಃ ಶತ್ರುಶಾತಯುತಾ ಸಂದಾಸಾಯೋಪಕ್ಷಯಜೇಯಾಯ ವೈರಿಣೇತಿಥೀತಿಂ ಚಾಧಾಂತೇ (ಚ) ಸಂಪಾದಯಂತಿ (ತಿ) ವಿಶೇಷೇಣಾನಿತಿ ಚೇಷ್ಟತ ವ್ಯನತ್ಪ್ರಾಣೋಪೇತಂ ಜಂಗಮಮವ್ಯನತ್ ಪ್ರಾಣಾಹಿತಂ ಸ್ಥಾನರಂ ತದುಭಯಮಸ್ಯಗ್ನಿಃ (ಸಸ್ನಿ) ಸೂರ್ಯತೇ (ಶೋಧಯತಿ) ಇತಿ ಶವೋ-ದಯೇ ಸತಿ ಪ್ರಭೃತಾಃ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನಾರ್ಥಂ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣೋದ್ಯುಕ್ತಾನಿ ಪ್ರಾಣಜಾತಾನಿ ಮದೇಷು ನಿಮಿಸ್ತಭೂತೇಷು ಸಂನವಂತ ಸಮ್ಯಗೇವ ಸ್ತುವಂತೀತ್ಯೇತಸ್ಯಾ ಯಜೋಽರ್ಥಃ ||

ಈ ಸೂಕ್ತದ ಎರಡನೇ ಮುಕ್ತು ಹೀಗಿರುವುದು.—

ವಾಪ್ಸಧಾನಃ ಶವಸಾ ಭೂರ್ಯೋಜಾಃ ಶತ್ರುರ್ಧಾಸಾಯ ಛಿಯಸಂ ದಧಾತಿ |
ಅವ್ಯನಚ್ಚ ವ್ಯನಚ್ಚ ಸಸ್ನಿ ಸಂತೇ ನವಂತ ಪ್ರಭೃತಾ ಮದೇಷು.

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೨೦-೨)

ಈ ಆದಿತ್ಯನುಂಡಲದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ದೇವತಾ ರೂಪಗಳಿಂದ ಬಹಳವಾದ ಬಲ (ಶಕ್ತಿ)ಯಿಂದ ಪ್ರವರ್ಧಮಾನನಾಗಿ ಶತ್ರುಗಳಲ್ಲಿ ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವನು. ಇಂತಹ ಪರಮೇಶ್ವರನನ್ನು ಜನರು ಸಂಧ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳವಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವರು.

**ವಾವ್ಯಧಾನಃ ಶವಸಾ ಭೂರ್ಯೋಜಾ ಇತ್ಯೇಷ ವೈ ವಾವ್ಯಧಾನಃ
ಶವಸಾ ಭೂರ್ಯೋಜಾ ||**

ಶತ್ರು ಪ್ರಭಮಪಾದೇ ಪ್ರತಿಪಾದಲೇ ಲಕ್ಷ್ಯವಾಣ ಆದಿತ್ಯ ಇತ್ಯೇತದ್ಧರಯಂತಿ—

ಈ ಋಕ್ಯನ ಪ್ರಥಮ ಪಾದವು—ಈ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಅದಿತ್ಯರೂಪದಿಂದ ಉದಯಿಸಿ ವೃಣಕ್ಷಣಕ್ಕೂ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗಿ ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಹರ್ಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವನು. ಎಂದರೆ ಸೂರ್ಯೋದಯಾನಂತರ ಸೂರ್ಯನ ತೇಜಸ್ಸು ಮೇಲಕ್ಕೇರಿದಂತೆಲ್ಲಾ ಉಗ್ರ ಅಥವಾ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗುತ್ತಿರುವುದು. ಎಂದರೆ ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿರುವುದು.

ಶತ್ರುದಾರ್ತಸಾಯ ಭಿಯಸಂ ದಧಾತಿ ||

ದ್ವಿತೀಯಪಾದೇ ಸರ್ವಂ ಜಗದೇತಸ್ಮಾದಾತಿತ್ಯಮಂದಲವರ್ತಿನೋಽಂತರ್ಯಾಮಿನೋಽ
ಭೀತಂ ಬಭೂವೇತ್ಯಮುಮರ್ಥಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಸರ್ವಂ ಜಗದೇತಸ್ಮಾದ್ಭಿಭೀತಿ ||

ಎರಡನೇ ಪಾದವು ಈ ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಖರವಾದ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಸಕಲ ಶತ್ರುಗಳೂ ಭಯದಿಂದ ತತ್ತರಿಸುತ್ತಿರುವರು.

**ಅನ್ಯನಚ್ಚ ನ್ಯನಚ್ಚ ಸಸ್ವೀತಿ ಯಚ್ಚ ಪ್ರಾಣಿ ಯುಚ್ಚಾಪ್ರಾಣಿಹೆಮಿತ್ಯೇವ
ತದಾಹ ||**

ತೃತೀಯಪಾದೇ ಸ್ಥಾವರಜಂಗಮವಿವಕ್ಷಾಂ ದರ್ಶಯತಿ—

ಮೂರನೆಯ ಪಾದವು—ಸೂರ್ಯನ ತಾಪದಿಂದ ಭಯಪಡುವವರು ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ (ಸ್ಥಾವರಜಂಗಮಾತ್ಮಕವಾದ) ಎಲ್ಲ ವಸ್ತುಗಳೂ ಅದಿತ್ಯನ ಶಾಖದಿಂದ ತಲ್ಲಣಿಸಿ ಹೋಗುವವು.

**ಸಂ ತೇ ನವಂತ ಪ್ರಭೃತಾ ಮುದೇಷ್ಟಿತಿ ತವ ಸರ್ವಂ ವಶ ಇತ್ಯೇವ
ತದಾಹ ||**

ಚತುರ್ಥಪಾದೇ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತಃ ಸೂರ್ಯಾಧೀನತ್ವಲಕ್ಷಣಮುಪಾಪ್ರಾಯಂ ದರ್ಶಯತಿ—
ತೃತೀಯಾಮೃಚಂ ಸಂಹಿತಾಯಾಮೇವಮಾಮನಂತಿ—

“ ಶ್ವೇ ಕೃತುಮಪಿ ವ್ಯಂಜಂತಿ ವಿಶ್ವೇ ದ್ವಿಯದೇತೇ ಶ್ರಿಭವಂತ್ಯೂಮಾಃ |

ಸ್ವಾದೀಃ ಸ್ವಾದೀಯಃ ಸ್ವಾದುನಾ ಸೃಜಾ ಸಮದಃ ಸುನುಧು ಮಧುನ್ಯಾಭಿಯೋಧೀಃ ”

(ಋ. ಸಂ. ಮ. ೧೦-ಸೂ. ೧೨೦. ಋ. ೩)

ಅಸ್ಯ(ಅ) ಯಮರ್ಥಃ | ಹೇ ಸೂರ್ಯ ವಿಶ್ವೇ ಸರ್ವೇ ಪ್ರಾಣಿನಃ ಕೃತುಮಪಿ ಕ್ರಿಯಮಾಣಂ ಕರ್ಮಾಪಿ
ಶ್ವೇ ತ್ವಯಿ ವ್ಯಂಜಂತಿ ಸಮರ್ಪಯಂತಿ | ನ ಕೇವಲಂ ಕರ್ಮ ಕಿಂ ತು ಸರ್ವೇ ಪ್ರಾಣಿಸ್ತೇಷಾಂ ಚ
ಸರ್ವಾಣಿ ಮನಾಂಸಿ ತ್ವಯೇನ ಸಮರ್ಪಯಂತ ಇತ್ಯೇವಮಪಿಶಬ್ದಸ್ಯಾರ್ಥಃ | ಕಿಂ ಚ ಯದ್ವಾ
ಪುರುಷೌ ದ್ವಿಃ ಪೂರ್ವಂ ದ್ವಿಸಂಖ್ಯೋಪೇತೌ ಭೂತ್ವಾ ಸತ್ವಾದೇತೇ ಪುತ್ರೇಣ ಸಹಿತಾಸ್ತಿಸ್ತಿಃ (ಪ್ರಿ)
ಸಂಖ್ಯಾಕಾಃ ಪರಸ್ಪರರಕ್ಷಕಾ ಭವಂತಿ | ಹೇ ಸೂರ್ಯ ಸ್ವಾದೀಃ ಸ್ವಾದೀಯಃ ಪ್ರೀತಿವಿಪಯಾದ-
ಗೃಹಕ್ಷೇತ್ರಭೂದೇರಶ್ಯತ್ಯಂತಂ ಪ್ರಿಯಮಪ್ಯಪ್ಯಸ್ಯಂ ಸ್ವಾದುನೋಽಪಿ ರಸಾಪ್ತಿಯುಹೇತುನಾ ಮೂತ್ಯ
(ತಾ) ಪಿತ್ಯರೂಪೇಣ ಮಿಥುನೇನ ಸಂಯೋಜಯ | ಸ್ವಾದೀಯ ಇತ್ಯನೇನ ಯದಪತ್ಯಮುಕ್ತಂ

ತದೇವಾದಃ ಶಬ್ದೇನ ಪರನುಚ್ಯತೇ| ತಚ್ಚ ಪುತ್ರರೂಪಮಸತ್ಯಂ ಸ್ವಾಷಯಾ ಸಹ ಮಿಥುನಂ ಭೂತ್ಯಾ
ಸುಷ್ಯ ಮಧು ಪ್ರಿಯಂ ಭವತಿ | ತಾದ್ಯಶಂ ಮಧು ಮಧುನಾ ಪೌತ್ರರೂಪೇಣ ಪ್ರಿಯೇಣ ಸಂಯೋ-
ಜ್ಯಾಭಿಯೋಧಿಃ ಸರ್ವತಃ ಸಂಪಾದಯ | ಧಾತೂನಾನೇಕಾರ್ಥತ್ವಾದ್ಯಧಿಧಾತುರತ್ರ ಸಂಪಾದನೇ
ವರ್ತತೇ ||

ನಾಲ್ಪನೆಯ ಪಾದವು—ಈ ಸಮಸ್ತ ಚರಾಚರಾತ್ಮಕವಾದ ಒಗತ್ತೂ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಸಹ ನಿನ್ನ ಅಧೀನ
ದಲ್ಲಿದ್ದು ಸಂತೋಷಭಂಕವಾಗುವವು.

ತ್ವೇ ಕ್ರತುಮಪಿ ವ್ಯಂಜಂತಿ ವಿಶ್ವ ಇತಿ ತ್ವಯೀಮಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ
ಭೂತಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಮನಾಂಸಿ ಸರ್ವೇ ಕ್ರತವೋಽಪಿ ವ್ಯಂಜಂತೀತ್ಯೇವ
ಽದಾದಹ ||

ಬಿತ್ತಸ್ಯಾ ಯುಜಃ ಪ್ರಥಮಂ ಪಾದಂ ವ್ಯಾಚಷ್ಟೇ—ಅತ್ರ ಕ್ರತುಶಬ್ದಃ ಪ್ರಾಣಿನಾ (ಸಾಂ)
ಮನಸಾ (ಸಾಂ) ಜೋಪಲಕ್ಷಣೇಣ (ಣೇನ) ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಃ ||

ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೂರನೇ ಋಕ್ಕನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—

ತ್ವೇ ಕ್ರತುಮಪಿ ವ್ಯಂಜಂತಿ ವಿಶ್ವೇ ದ್ವಿಯದೇತೇ ತ್ರಿಭವಂತ್ಯೂಮಾಃ |
ಸ್ವಾದೋಃ ಸ್ವಾದೀಯಃ ಸ್ವಾದುನಾ ಸೃಜಾ ಸಮದಃ ಸುಮಧು ಮಧುನ್ಯಾಭಿಯೋಧಿಃ ||
(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೨೦-೩)

ಎಲ್ಲ ಅಧಿತ್ಯನೇ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ತಾವು ನಡೆಸತಕ್ಕ ವ್ಯವಹಾರಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನಿನ್ನೇ ಸಮರ್ಪಿಸುತ್ತವೆ.
ಮತ್ತು ಆ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮನಸ್ಸನ್ನೂ ಸಹ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ (ಅನುರಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತವೆ). ಮೊದಲು ಪತಿಪತ್ನಿಯರು ಇಬ್ಬರಾಗಿದ್ದು ನಿನ್ನ
ಪ್ರಥಾವಂದಿಂ (ಪತಿಪತ್ನಿ ಪುತ್ರರೆಂದು) ಮೂವರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಎಲ್ಲ ಅಧಿತ್ಯನೇ, ನಮಗೆ ಪ್ರಿಯವಸ್ತುಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಅತ್ಯಂತ
ಪ್ರಿಯವಾದ ಪುತ್ರಾದಿಸಂತತಿಯಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನು ಯುಕ್ತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು ಎಂದರೆ ನಮಗೆ ಪುತ್ರಾದಿಸಂತತಿಯನ್ನು ಕೊಡು
ಎಂದರ್ಥವು ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಅವುಗಳ ಮನಸ್ಸನ್ನೂ ಸಹ ನಿನ್ನಲ್ಲೇ ಲೀನವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳು ಮಾಡುವ ಕರ್ಮಗಳೂ
ನಿನ್ನನ್ನೇ ಉದ್ದೇಶಿಸಿರುತ್ತವೆ.

ದ್ವಿಯದೇತೇ ತ್ರಿಭವಂತ್ಯೂಮಾ ಇತಿ ದ್ವೌ ವೈ ಸಂತೌ ಮಿಥುನೌ
ಪ್ರಜಾಯತೇ ಪ್ರಜಾತ್ಯೈ ||

ದ್ವಿತೀಯಪಾದಂ ವ್ಯಾಚಷ್ಟೇ—

ಎರಡನೇ ಪಾದವು...ಎಂದಿರದಿದ್ದು ಮೂರಾಗುವವು. ಎಂದರೆ ಮೊದಲು ಮಿಥುನವಾಗಿದ್ದ ಪತಿಪತ್ನಿಯರು
ಇಬ್ಬರುಮಾತ್ರವಿದ್ದವರು ನಿನ್ನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ (ಪತಿಪತ್ನಿಸುತವೆಂಬ) ಮೂರಾಗುವರು. ಇವೆಲ್ಲವೂ ನಿನ್ನ ಪ್ರಥಾವಂದಿಂದೇ
ಆಗುವುದು.

ಪ್ರಜಾಯತೇ ಪ್ರಜಯಾ ಪಶುಭಿಯಃ ಏವಂ ನೇದಂ ||

ನೇದನಂ ಪ್ರಕಂಸತಿ—

ಈ ವಿಷಯವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವ ಪುರುಷನು ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಪ್ರಜಾಸಂತತಿಯನ್ನೂ ಪಶುಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ಪಡೆದು ಸುಖಿಸುವನು.

ಸ್ವಾದೋಃ ಸ್ವಾದೀಯಃ ಸ್ವಾದುನಾ ಸೃಜಾ ಸಮಿತಿ ಮಿಥುನಂ ವೈ
ಸ್ವಾದು ಪ್ರಜಾ ಸ್ವಾದು ಮಿಥುನೇನೈವ ತತ್ಪ್ರಜಾಂ ಸಂಸೃಜತಿ ||

ಮೂರನೇಪಾದವು—ಮಿಥುನಶಬ್ದವಾಚ್ಯರಾದ ಪತಿಪತ್ನಿಯರು ಪರಸ್ಪರ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದಿರುವರು. ಇವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಅತಿಶಯ ಪ್ರೀತಿಯುಕ್ತವಾದ ಸಂತಾನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಂದ ಬಹಳ ಸಂತೋಷವುಂಟಾಗ ಸುಖದಿಂದಿರುವರು.

ಅದಃ ಸುಮಧು ಮಧುನಾಽಭಿಯೋಧೀರಿತಿ ಮಿಥುನಂ ವೈ ಮಧು
ಪ್ರಜಾ ಮಧು ಮಿಥುನೇನೈವ ತತ್ಪ್ರಜಾಮಭಿಯುಧ್ಯತಿ ||

ಚತುರ್ಥಪಾದಂ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ—

ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದವು—ಈ ಪರಸ್ಪರ ಮಿಥುನಜೀವನು ಬಹಳ ಅಪ್ಪಾದಕವಾಗಿರುವುದು. ಇಂಥ ಪರಸ್ಪರ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದಿರುವ ದಂಪತಿಗಳಿಗೆ ಬಹುಪ್ರಿಯವಾದ ಸಂತಾನವುಂಟಾಗ ಅದರಿಂದಲೂ ಸೌಖ್ಯವುಂಟಾಗುವುದು.

ತದುಕ್ತಮೃಷಿಣಾ ಸ್ವಾಂ ಯತ್ತನೂಂ ತನ್ನಾಮೈರಯತೇತ್ಯಸ್ಯಾಂ
ಶಾರೀರ್ಯಾಮಿನೂಂ ಛಂದೋನುಯೀಮಿತ್ಯೇವ ತದಾಹ ||

ಇತ್ಯಂ ಸೂಕ್ತೋಕ್ತಂ ಸ್ತೋತ್ರೀಯಂ ಕ್ವಚಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಯ ತದೀಯೇಽರ್ಥೇ ಸಂವಾದಾಯ ಶಾಖಾಂತರೀಯಮ್ನುಕ್ತಾದಮುದಾಹೃತ್ಯ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ—“ ಸ್ವಾದೋಃ ಸ್ವಾದೀಯಃ ” (ಋ. ಸಂ-ಮಂ. ೧೦ ಸೂ. ೧೨೦ ಋ. ೩) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಪಾದದ್ವಯೇನ ಮಾತಾಪಿತೃಜನ್ಯಂ ಶರೀರಂ ಪ್ರಕೃತ-ಶಾಸ್ತ್ರೋಪಯುಕ್ತಂ ಪ್ರತಿಪಾದಿತಂ ಯದಸ್ತಿ ತದೇವಮೃಷಿಣಾ ಸ್ವಾಂ ಯದಿತ್ಯಾದಿನಾ ಮಂತ್ರಭಾಗೇನ (ಐ) ಪ್ರಕಟೀಕೃತಂ | ಯದಾಹ “ ತದಿವಾಸ ” (ಋ. ಸಂ. ಮು ೧೦ ಸೂ. ೧೨೦ ಋ. ೧) ಇತ್ಯಾದಿ-ಕಸ್ಯ ಕೃತ್ವಸ್ಯ ತಸ್ಯ ಸ್ವಾಂ ಯದಸ್ತಿ ತತ್ಸರ್ವಮೃಷಿಣಾ ಮಂತ್ರಪಾದೇನ ಸಂಗೃಹ್ಯೋಕ್ತಂ | ಸ ತು ಪಾದ ಏವಂ ಯೋಜನೀಯಃ | ಯದ್ವಸ್ಯಾತ್ಕಾರಣಾತ್ ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಸೃಚಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ ಅದಿತ್ಯೋಪಾಧಿಕ ಈಶ್ವರಃ ಸಃ ಸ್ವಾಂ ತನೂಂ ಯಜಮಾನರೂಪಂ ಶರೀರಂ ತದೀಯಮಾತಾಪಿತೃ-ರೂಪಶರೀರಂ ಐರಯತ ಪ್ರೇರಿತವಾಂಸ್ತಸ್ಮಾತ್ ಸ್ವಾದೋಃ ಸ್ವಾದೀಯ ಇತ್ಯಾದಿಕಮುಪಪನ್ನಮ್ | ಅಥವಾ ತನ್ನಾಂ ಯಜಮಾನಶರೀರೇ ಸ್ವಾಂ ತನೂಂ ಸ್ವಕೀಯಾಂ ತದತಿಶಯೇತ್ಯಾದಿಶಾಸಂದರೂಪಾಂ ತನೂಂ ಯಜಮಾನಸಂಸ್ಕಾರತತ್ಪ್ರೇನ ಯಸ್ಮಾತ್ಸಂಪಾದಿತವಾಂಸ್ತಸ್ಮಾದಿದಂ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರಂ ಪ್ರಶಸ್ತಮ್ | ತದೇತದ್ವಿತ್ತೀಯಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಸ್ಯಮಿತ್ಯಾದಿನಾ ಬ್ರೂಹ್ಮಣೇನ ಸೃಷ್ಟೀಕ್ರಿಯತೇ |

ಅಸ್ಯಾಂ ದ್ವೈತಮಾನಾಯಾಂ ಶಾರೀರ್ಯಾಂ ಯಜಮಾನಶರೀರಸಂಬಂಧಿನ್ಯಾಮಾನ್ಯತಾಮಿಮಾಂ
 ತದಿದಾಸೇತ್ಯಾದಿಕಾಂ ಛಂದೋಮಯೀಂ ವೇದರೂಪಾಂ ತನೂಂ ಸಂಸ್ಕಾರಕತ್ವೇನ ಸಂಪಾದಿತ-
 ವಾನಿತ್ಯೇತನ್ಮಂತ್ರವಾಕ್ಯಂ ಬ್ರೂತೇ | ತೇನ (ತಸ್ಯ) ಶಸ್ತ್ರಸ್ಯ ಶಿರಃಪಶ್ಚಾದಿಕ್ವಲನಾಯಾ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಾ-
 ತ್ವಾತ್ (ಐ-೮-೧ ಅ-೪ ಖ-೨) ಛಂದೋಮಯಶರೀರತ್ವಂ ಯುಕ್ತಮ್ ||

ಸ್ವಾದೋಃ ಸಾದೀಯಃ (ಋ.ಸಂ-೧೦-೧೨೦-೩) ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿರುವ ಶರೀರವೆಂಬ
 ಅರ್ಥವು ಓಪಮುಷಿಯಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಈ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅರ್ಥವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪುಷಿಯು ಸುಗ್ರಂ
 ಒಂದೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವನು. ಹೇಗೆಂದರೆ, ಹಿಂದಿನ ಕೃತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಅದಿತ್ಯನೇ ಈಶ್ವರನು. ಆ ಈಶ್ವರನೇ
 ತನ್ನ ಸ್ವಂತ ಶರೀರವಾದ ಎಂದರೆ ಯಜಮಾನರೂಪವಾದ ಶರೀರವನ್ನು (ಮಾತಾಪಿತೃರ ಶರೀರವನ್ನು) ಪ್ರೇರಿತನು
 ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಅಥವಾ ಸ್ವಾಂ ತನೂಂ ಎಂದರೆ ಈಶ್ವರನು ತನ್ನ ಆನಂದರೂಪವಾದ ಶರೀರವನ್ನು ಯಜಮಾನನಲ್ಲಿ
 ಪ್ರೇರಿತನು ಎಂಬರ್ಥವು ಈ ನಿಷ್ಕೇವಲಯವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಶಸ್ತ್ರವು ಪ್ರಕೃತವು ಎಂಬರ್ಥವು ಸೂಚಿತವಾಗುವುದು. ಈ
 ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಪುಷಿಯು ತದಿದಾಸ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಶದಪಡಿಸಿರುವನು ಎಂದರ್ಥವು.

**ತನೂರೇವ ತನ್ನೋ ಅಸ್ತು ಭೇಷಜಮಿತ್ಯಸ್ಯೈ ಶಾರೀರ್ಯಾ ಇಯಂ
 ಛಂದೋಮಯೀತ್ಯೇವ ತದಾಹ ||**

ಪುನರಪಿ ಶಸ್ತ್ರಸ್ತುತ್ಯರ್ಥಮನ್ಯಮಂತ್ರಪಾದಂ ಶಬ್ದತೋ ವ್ಯಾಜಪ್ತೇ ಶಾರೀರ್ಯಾಶಬ್ದಃ
 ಪೂರ್ವೋದಾಹರಣೇನ ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥಃ | ನ ಕೇವಲಮ್ಪುಷಿಣಾ ಪೂರ್ವೇಣೈವ ತದುಕ್ತಂ
 ಕಂ ತು ತನೂರೇವೇತ್ಯಾದಿನಾಃಪ್ಯುಷಿಣಾ ತದುಕ್ತಮ್ | ಮಂತ್ರಪಾದಕ್ಕೆವಂ ಯೋಜನೀಯಃ |
 ತನೂಃ " ತದಿದಾಸ " (ಋ-ಸಂ-ಮಂ ೧೦ ಸೂ-೧೨೦ ಋ.೧) ಇತ್ಯಾದಿಕಾ ಛಂದೋಮಯೀ
 ತನ್ನೋ ಯಜಮಾನಶರೀರಸ್ಯ ಭೇಷಜಂ ಪಾಪವ್ಯಾಧಿನಿವರ್ತಕಮಾಷಫಮಸ್ತು | ಮಂತ್ರೇ ತನೂ
 (ಸ್ತಸ್ಯ) ರಿ (ಇ) ತ್ಸನಯೋಃ ಪ್ಪ್ಯಂತಪ್ರಥಮಾಂತಯೋರರ್ಥೋಽ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇನ ಸ್ಪಷ್ಟೀಕೃತಃ ||

ಈ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬೇರೆ ಮಂತ್ರದ ಒಂದು ಪಾದವನ್ನು ಹೇಳುವರು. ತನೂರೇವ
 ತನ್ನೋ ಅಸ್ತು ಭೇಷಜಂ ಎಂಬುದೇ ಆ ಮಂತ್ರದ ಪಾದವು. ಇಲ್ಲಿ ಶರೀರ್ಯಾಶಬ್ದವು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಉದಾಹರಣಿಯೊಡನೆ
 ಸೇರಿರುವುದು. ತನೂ-ಆ ಶರೀರವು (ಯಜಮಾನನ ಶರೀರವು) ಭೇಷಜಂ-ಪಾಪವೆಂಬ ವ್ಯಾಧಿಯಿಂದ ಮುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.
 ಮತ್ತು ಈ ಶರೀರವು ಛಂದೋಮಯವಾಗಿರುವುದು. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ತಸ್ಯೈ ಯಾನ್ಯಷ್ಟ್ವಾವಕ್ತರಾಣಿ ಸಾ ಗಾಯತ್ರೀ ಯಾನ್ಯೇಕಾದಶ ಸಾ
 ತ್ರಿಷ್ಟುಬ್ಯಾನಿ ದ್ವಾದಶ ಸಾ ಜಗತ್ಕಥ ಯಾನಿ ದಶ ಸಾ ವಿರಾಡ್-
 ದಶಿನ್ಯೇಷು ತ್ರಿಷು ಛಂದಃಸು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಾ ||

ಇತ್ಯಂ ಮಂತ್ರದ್ವಯೋದಾಹರಣೇನ ಶಸ್ತ್ರಂ ಪ್ರಕೃತ್ಯ ಬಹುವಿಧತ್ವಂದೋಂಕರ್ಥಾವೇನಾಪಿ
 ಶಸ್ತ್ರಂ ಪ್ರಕಂಶತಿ-ತದಿದಾಸ ಛಂದಃಸು (ಋ-ಸಂ-ಮಂ.೧೦-ಸೂ೧೨೦ ಋ.೧) ಇತ್ಯಾದಿಕಾ

(ಯಾ ಋಕ್) ತಸ್ಯಾ ಋಚಃ ಪ್ರಥಮಪಾದೋ ದಶಾಕ್ಷರಃ | ತಸ್ಯೈ ತಸ್ಯಾ ಋಚಃ ಸಂಬಂಧಿನಿ ಯಾನ್ಯಷ್ಟ್ವ ಪ್ರಥಮಪಾದಾಕ್ಷರಾಣಿ ಸಂತಿ ಸೇಯಮಷ್ಟ್ವಾಕ್ಷರರೂಪಾ ಗಾಯತ್ರೀ ಸಂಪದ್ಯತೇ | ಯಾನಿ ಸ್ಯತೀಯಪಾದ ಏಕಾದಶಾಕ್ಷರಾಣ್ಯಾಮ್ನಾತಾನಿ ಸೇಯಮೇಕಾದಶಾಕ್ಷರಾ ತ್ರಿಷ್ಟ್ವಪ್ ಸಂಪದ್ಯತೇ | ಪ್ರಥಮಪಾದೇ ಯದವಶಿಷ್ಟಮಕ್ಷರದ್ವಯಂ ತದ್ವಿತ್ತೀಯೇ (ಚತುರ್ಥೇದ್ವಾ) ದಶಾಕ್ಷರಯುಕ್ತೇಪಾದೇ ಯೋಜನೀಯಮ್ | ತಥಾ ಸತಿ ಯಾನಿ ದ್ವಾದಶಾಕ್ಷರಾಣಿ ಸಾ ಜಗತೀ ಸಂಪದ್ಯತೇ | ಅಥ ಪ್ರಥಮೇ ದ್ವಿತ್ತೀಯೇ ತೈತ್ತೀಯೇ ಚತುರ್ಥೇ ವಾ ಪಾದೇ ಯಾನ್ಯಾಮ್ನಾತಾನಿ ದಶಾಕ್ಷರಾಣಿ ಸಾ ವಿರಾಟ್ ಛಂದೋದೂರೂಪಾ | ಏವಮೇಷಾ ದತಿನೀ ದಶಾಕ್ಷರೋಪೇತಾ ಸ್ಯತಃ ಸಿದ್ಧಾ ವಿರಾಟ್ | ಏವಮುಕ್ತುರೀತ್ಯಾ ಸಂಪಾದಿತೇಷು ಗಾಯತ್ರೀತ್ರಿಷ್ಟ್ವಬ್ ಜಗತೀರೂಪೇಷು ತ್ರಿಷು ಛಂದಃ ಸು ವಿರಾಟ್ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಾ ಪರ್ಯವಸ್ಥಿತಾ ||

ಈ ಶ್ವಮಂತ್ರವನ್ನು ಎರಡು ವಿಧ ಉದಾಹರಣೆಗಳಿಂದ ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡಿ ಈಗ ಅನೇಕ ವಿಧ ಭಂಧಿಸ್ತನಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದನ್ನೂ ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವರು. ಈ ಶ್ವದ ಮೊದಲನೇ ಮಂತ್ರವಾದ ತದಿದಾಸ (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೨೦-೧) ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನ ಮೊದಲನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವವು. ಈ ಹತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೇ ಎಂಟು ಅಕ್ಷರಗಳು ಸೇರಿ ಗಾಯತ್ರೀಛಂದಸ್ಸಾಗುವುವು ಮತ್ತು ಈ ಮುಕ್ತಿನ ಮೂರನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವವು. ಈ ಹನ್ನೊಂದು ಅಕ್ಷರಗಳು ಸೇರಿ ತ್ರಿಷ್ಪವಾಛಂದಸ್ಸಾಗುವುದು. ಮೊದಲನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿರುವ ಹತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಗಾಯತ್ರೀಛಂದಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಎಂಟು ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ತೆಗೆದರೆ ಉಳಿಯುವ ಎರಡು ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಎರಡನೇ ಅಥವಾ ನಾಲ್ಕನೇ ಪಾದಗಳಿಗೆ ಸೇರಿಸಿದರೆ ಹನ್ನೆರಡಕ್ಷರಗಳಾಗುವುವು. ಈ ಹನ್ನೆರಡಕ್ಷರಗಳು ಜಗತೀಛಂದಸ್ಸಾಗುವುದು ಮತ್ತು ಮೊದಲು ಎರಡು ಮೂರು ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕನೇ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಹತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಛಂದಸ್ಸು ವಿರಾಟ್ ಛಂದಸ್ಸಾಗಿರುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಗಾಯತ್ರೀ ತ್ರಿಷ್ಪವಾ ಜಗತೀಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ವಿರಾಟ್ ಛಂದಸ್ಸು ನೆಲೆಸಿರುವುದು.

ಪುರುಷ ಇತಿ ತ್ರೈಕ್ಷರಂ ಸ ಉ ವಿರಾಜಿ ||

ಅಥೈತಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಥಮಾಯಾಮ್ನಾಚ್ಯಕ್ಷರತ್ರಯಪ್ರಕ್ಷೇಪಂ ವಿಧತ್ತೇ-ಯದೀತತ್ತ್ರಯರೂಪಂ ಪದಂ ತದೇತಸ್ಯಾಮೃತಿ ಪ್ರಕ್ಷೇಪಣೇಯಮಿತ್ಯಧ್ಯಾಹಾರಃ | ಸ ಯಃ ಸೋಽಪ್ಯಕ್ಷರಃ (?) |

ಮೇಲೆ ವಿವರಿಸಿದಂತೆ ಈ ಮುಕ್ತಿನ (ತದಿದಾಸ) ಮೊದಲನೇ, ಎರಡನೇ ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕನೇ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳು ಮಾತ್ರ ಇರುವವು, ಈ ಹತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳು ಹನ್ನೊಂದು ಅಕ್ಷರಗಳಾಗಬೇಕಾದರೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪಾದಕ್ಕೂ ಪುರುಷ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಒಂದೊಂದು ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಬೇಕಾಗುವುದು ಹೇಗೆಂದರೆ—

ತದಿದಾಸ ಭುವನೇಷು ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ ಫಿ
ಯತೋ ಜಜ್ಞ ಉಗ್ರಸ್ತ್ರೇಷನ್ನಮ್ಮಾ ರು
ಸದ್ಯೋ ಜಜ್ಞಾ ನೋ ನಿರಿಣಾತಿ ಶಕ್ರೂನ್
ಅನುಯಂ ವಿಶ್ವೇ ಮದಂತ್ಯೂನಾಃ ಪಃ ||

ಈಗ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಹನ್ನೊಂದು ಅಕ್ಷರಗಳಿದ್ದಂತಾಯಿತು.

ಏತಾನಿ ನಾನ ಸರ್ವಾಣಿ ಚ್ಛಂದಾಂಸಿ ಯಾನ್ಯೇತಾನಿ ವಿರಾಟ್
ಚತುರ್ಥಾನ್ಯೇವಮು ಹೈವೈವಂ ವಿದುಷಃ ಏತದಹಃ ಸರ್ವೈಶ್ಚಂದೋಭಿಃ
ಶ್ರುತಿಪನ್ನಂ ಭವತಿ ||

(ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಚ್ಛಂದಶ್ಚತುಷ್ಠಯಸ್ಯ ಸಕಲಚ್ಛಂದೋರೂಪತ್ವಕಥನಪುರಃ ಸರಂ ತದ್ವೇ-
ದನಫಲಂ ದರ್ಶಯತಿ)—ವಿರಾಟ್ ಛಂದಶ್ಚತುಃ ಸಂಖ್ಯಾಪೂರಕಂ ಯೇಷಾಂ ಗಾಯತ್ರೀಶ್ರುಷ್ಟಿಪ್ಪ-
ಜಗತೀನಾಂ ತಾನಿ ವಿರಾಟ್ ಚತುರ್ಥಾನೀದೃಶಾನಿ ಯಾನ್ಯೇತಾನಿ ಚತ್ವಾರಿ ಸಂತಿ ತಾನ್ಯೇತಾನೀತಿ
ನಿದಂಸ್ಯವಮಾ (ನ್ಯೇವ ಸಕಲಾನ್ಯವ) ಶಿಷ್ಯಶ್ಚಂದೋರೂಪಾಃ | ಗಾಯತ್ರಾದೀನಾಂ ಸ್ತವನ-
ನಿಷ್ಠಾದಕಶ್ಚೇನ ಮುಖ್ಯಾಸ್ತವಶ್ಚಂದೋರೂಪತ್ವೋಪಚಾರಃ | ಏವಮು ಹೈವ ಯಥೋಕ್ತೇನ
ಪ್ರಕಾರೇಣ ವಿರಾಜಿ ಗಾಯತ್ರಾದೀನಾಂ ತ್ರಯಾಣಾಮಂತರ್ಥಾವೋ ವಿರಾಟ್ ಸಹಿತಾನಾಂ
ಚತುರ್ಥಾಂ ಸರ್ವಚ್ಛಂದೋರೂಪತ್ವೋಪಚಾರ ಇತ್ಯೇವಂ ವಿದುಷೋ ಯಜಮಾನಸ್ಯೈತನ್ನಹಾ
ವ್ರತಮಹಃ ಸರ್ವೈಶ್ಚಂದೋಭಿಃ ಸಂಪಾದಿತಂ ಭವತಿ ||

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಈ ನಾಲ್ಕು ಛಂದಸ್ಸುಗಳು ಸೇರಿ (ಗಾಯತ್ರೀ, ಶ್ರುಷ್ಟಿಪ್ಪ, ಜಗತಿ, ವಿರಾಟ್) ಅವುಗಳಲ್ಲಿರುವ
ಅಕ್ಷರಗಳಿಂದ ಸಕಲಛಂದಸ್ಸೂ ಸೇರಿದಂತಾಯಿತೆಂಬ ವಿಚಾರವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ತದಿದಾಸೆ ಎಂಬ ಮೊದಲನೇ ಪುಸ್ತಕ
ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಗಾಯತ್ರಿ, ಶ್ರುಷ್ಟಿಪ್ಪ, ಜಗತಿ ಎಂಬ ಮೂರುಪುಸ್ತಕಗಳಿರುವನೆಂದು ತಿಳಿಸಲಾಯಿತು ಮತ್ತು ಆ ಪುಸ್ತಕ
ಹತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಮೊದಲ ಎರಡು ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದಗಳಿಗೆ ಪುರುಷ ಶಬ್ದದ ಒಂದೊಂದು ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು
ಸೇರಿಸುವುದರಿಂದ ವಿರಾಟ್ ಛಂದಸ್ಸೂ ಅದರಲ್ಲಿಯೇ ಸೇರಿದಂತಾಯಿತು. ಈ ನಾಲ್ಕು ಛಂದಸ್ಸುಗಳನ್ನೂ ಒಳಗೊಂಡಿರುವವೆಂದೂ
ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ ವಿದ್ವಾಂಸನಾದ ಪುರುಷನು ಈ ಮಹಾವ್ರತವೆಂಬ ದಿನದಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ
ಛಂದಸ್ಸುಗಳನ್ನೂ ಪಠಿಸುವನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

English Translation

1. He begins with: 'That indeed was the oldest in the worlds;'-for that (the Brahman) is verily the oldest in the worlds.

2. 'Whence was born the fierce one, endowed with brilliant force;'-for from it was born the fierce one, who is endowed with brilliant force.

3. 'When born he at once destroys the enemies;'-for he at once when born struck down the evil one.

4. 'He after whom all friends rejoice;'-verily all friends are the creatures, and they rejoice after him, saying. 'He has risen, he has risen.'

5. 'Growing by strength, the almighty;'—for he (the sun) does grow by strength, the almighty.

6. 'He, as enemy, causes fear to the slave;'—for everything is afraid of him.

7. 'Taking the breathing and the not-breathing;'—this means the living and the lifeless.

8. 'Whatever has been offered at feasts came to thee ; '—this means everything is in thy power.

9. ' All turn their thought also on thee ; '—this means all these beings, all minds, all thoughts also turn to thee.

10. ' When these two become three protectors ; '—i.e. when these two united beget offspring.

11. He who knows this, gets offspring and cattle.

12. , Join what is sweeter than sweet (offspring) with the sweet (the parents) ; '—for the couple (father and mother) is sweet, the offspring is sweet, and he thus joins the offspring with the couple.

13. ' And this (the son, when married) being very sweet, conquered through the sweet ; '—i.e. the couple is sweet, the offspring is sweet, and thus through the couple he conquers offspring.

14. This is declared by a Rishi : 'Because he (Pragapati) raised his body (the hymn tad id asa or the veda in general) in the body (of the sacrificer) (therefore that Nishkevala hymn is praised) ;—i.e. this body, consisting of the Veda, in that corporeal form (of the sacrificer).

15. ' The let this body indeed be the medicine of that body ; '—i.e. this body, consisting of the Veda, of that corporeal form (of the sacrificer).

16. Of this, (the first foot of Rv. X. 120, 1) the eight syllables are Gayatri, the eleven syllables are Trishtubh, the twelve syllables are Jagati,

the ten syllables are Virag. The Virag, consisting of ten syllables, rests in these three metres.

17. The word purusha, consisting of three syllables, that indeed goes that indeed goes into the virag.

18. Verily, these are all metres, these (Gayathri, Trishtubh, Jagathi) having the Vairag as the fourth. In this manner this day is the complete in all metres to him who knows this.

ಇತಿ ಶ್ರೀಸುಶ್ವಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕೇ
ತ್ವತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ಚತುರ್ಥಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತವಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕದ
ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು ||

ಅಥ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕೇ ತ್ವತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ಪಂಚಮಃ ಖಂಡಃ

ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕದ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಖಂಡವು

ತಾ ನದೇನ ವಿಹರತಿ ಪುರುಷೋ ವೈ ನದಸ್ತಸ್ಮಾತ್ಪುರುಷೋ
ನದಂತ್ಸರ್ವಃ ಸಂನದತೀವ ||

ಅಥ ಶಸ್ತ್ರಸ್ಯ ವಿಹರಣಂ ವಿಧತ್ತೇ — ತಾಃ ಶಸ್ತ್ರಗತಾಃ " ತದಿದಾಸ " (ಋ.ಸಂ-ಮಂ-
ಸೂ-೧೨೦ಋ-೧) ಇತ್ಯಾದಿಕಾ ಋಚೋ ನದೇನ ನದಲಿಂಗಕೇನ ಮಂತ್ರೇಣ ವಿಹರತಿ
ವ್ಯತಿಷಜತಿ ಮಿಶ್ರಯೇದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ನದಶಬ್ದಃ ಪುರುಷಸ್ವರೂಪ ಏವ ಯಸ್ಮಾತ್ಸಸ್ಮಾತ್ಪುರುಷೋ
ಸರ್ವಃ ಪುರುಷೋ ಭಾಷನಾಣಃ ಸನ್ಯುಗ್ಧಾನಿಂ ಕರೋತೀವ ದೃಶ್ಯತೇ | ಗಂಧೇರೋಽಂ ಪುರುಷಸ್ಯ
ಧ್ವನಿಃ | ನದಲಿಂಗಕಶ್ಚ ಮಂತ್ರಃ ಸಂಹಿತಾಯಾಮೇವನಾಮಾತ್ಮಕಃ—

ಸರ್ವಮನ್ನಾತ್ಯಂ ಶುಷ್ಯಮುಪಿ ಪೃಥಗಿವ ಶಷ್ಯಲ್ಯಾದಿಕಂ ಸರ್ವಂ ಪಾದ್ಯಂ ದ್ರವೀ ಕುರ್ವಂತಿ,
ತಸ್ಮಾದೋದತ್ಯ ಇತ್ಯುಚ್ಯಂತೇ | ಇತಿ ಶಬ್ದಸ್ಯೋಪರಿ ಯೋಜಯಂ ಸಾನುನಾಸಿಕಃ ಪುಣ್ಣಃ
ಸೋಽಯಂ ಪಾದಪ್ರತಿಗ್ರಹಣೈಸ್ಸತಮಾದರಾರ್ಥಃ |

ಈ ಏ.ಕೃತನ ಮೊದಲನೇ ಪಾದವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿರುವ ಹಿಂದತೀಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಃ ನೀರು ಅಥವಾ ಜಲವೆಂದರ್ಥವು. ವೃಷ್ಟಿ (ಮಳೆ) ರೂಪದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಉದಕಗಳು ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಶರೀರ (ಬಾಯಿ) ದಲ್ಲಿದ್ದು ದ್ರವವಲ್ಲದ (ಮೆತ್ತಗಿಲ್ಲದ) ಅಹಾರಾದಿಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವಾಗ ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿರುವ ಜೊಲ್ಲಿನ ರೂಪದಿಂದ ಆ ಅಹಾರವನ್ನು ಆಗದು ತಿನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಮಾಡುವುದರಿಂದ ಉದಕಗಳಿಗೆ ಹಿಂದತೈಃ ಎಂಬ ಹೆಸರು ರೂಪಿಯಲ್ಲಿರುವುದು.

ನದಂ ಯೋಜಯಂತೀನಾಮಿತಿ ೩^೪ ಆಪೋ ವಾನ ಯೋಜಯಂತ್ಯೋ
ಯಾ ಅಂತರಿಕ್ಷ್ಯಾಸ್ತಾ ಹಿ ಪೋಪ್ಲಯಂತ ಇವಾಪೋ ವಾನ
ಯೋ ಯುಂತ್ಯೋ ಯಾಃ ಸ್ವೇದತೇ ತಾ ಹಿ ಸರೀಸೃಷ್ಯಂತ ಇವ ||

ದ್ವಿತೀಯಪಾದಂ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ—

ಎರಡನೇ ಪಾದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ನದಂ ವಾ ಹಿಂದತೀನಾ (ಋ. ಸಂ. ೮-೬೯-೨) ಎಂದರೆ ಅಂತರಿಕ್ಷ ದಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿರುವ ಉದಕಗಳು. ಮನುಷ್ಯ (ಅಥವಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳ) ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಸದಾಕಾಲವೂ ಬೆವರಿನ ರೂಪದಿಂದ ಹೊರಸೂಸುತ್ತಿರುವ ಉದಕಗಳು. ಇವು ಸದಾಕಾಲವೂ ಹೊರಬರುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಯುಂತಿ (ತರುಣಿ) ರೂಪದಿಂದಿರುವ ಉದಕಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ.

ಪತಿಂ ವೋ ಅಘ್ನಾನಾಮಿತಿ ೩^೪ ಆಪೋ ವಾ ಅಘ್ನಾ ಯಾ
ಆಗ್ನೇರ್ಧೂಮಾಜ್ಜಾಯಂತ ಆಪೋ ವಾ ಅಘ್ನಾ ಯಾಃ ಶಿಶ್ನಾತ್-
ಪ್ರಸೃಜ್ಯಂತೇ ||

ಸ್ವತೀಯಪಾದಂ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ—ಅಗ್ನೇರುಪ್ಸನ್ನೋ ಯೋಯಂ ಧೂಮಃ ಸ ಏವ ಮೇಘಾ-
ಕಾರೋ ಭೂತಾ ವೃಷ್ಟಿರೂಪೇಣ ವಾ ಅನ್ನಂ ಜನಯತಿ | ಯವಾ (ಲೋಕ, ಧೂಮೋಽಗ್ನಿರಿತ್ಯೇಕ-
ದುಭಯಯುಕ್ತಸ್ಯಾನಃದ್ಯನಿಷ್ಪಾದಕಸ್ಯವಶ ಏವ ಕೈಸ್ತಿದುಕ್ತಮ್—“ ಧೂಮಾಜ್ಜೋತಿಃ ಸಲಿಂ-
ಮರುತಾಂ ಸಂನಿಪಾತಃ ಕೃ ಮೇಘಃ ” (ಪೂರ್ವಮೇ-೩೫) ಇತಿ | ತಸ್ಯಾನ್ವೇಘಃದುಪ್ಸನ್ನಾ ಅಪ
ಹಿಷಧಿವನಸ್ತತಿರೂಪೇಣ ಪರಿಣತಾಃ ಸತ್ಯೋ ನ ಕೇನಾಪಿ ಹನನೀಯಾಃ, ತಿಂಕು ಸರ್ವೇಣಾಪಿ
ವರ್ಧನೀಯಾ ಏವಮ್ (ಏವ) ತಥಾ ಶಿಶ್ನಾದುಪ್ಸನ್ನಾ ರೇತೋರೂಪಾ ಅಪಃ ಪುತ್ರಾದಿರೂಪೇಣ
ಪರಿಣತಾಃ ಸತ್ಯೋ ನ ಕೇನಾಪಿ ಹನನೀಯಾಃ ||

ಮೂರನೇ ಪಾದವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಧೂಮಾಕಾರದಿಂದ (ಹೊಗೆ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ವೃಷ್ಟಿಯು ಮೇಘ ರೂಪದಿಂದ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು. ಅದರಿಂದ ಅನ್ನಾದ್ಯಾಹಾರವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದು. ಈ ಆಹಾರದಿಂದ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ ರೇತಸ್ಸು ಉಂಟಾಗಿ ವೃತ್ತಾದಿ ಸಂತತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಎಂದರೆ ಅನ್ನಾದ್ಯಾಹಾರದ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೂ ರೇತಸ್ಸಿಗೂ ಕಾರಣವಾದ ಈ ಉದಕಗಳು ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಡಬಾರದು ಎಂದರೆ ನಾಶಮಾಡಲ್ಪಡಬಾರದು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಧೇನೂನಾಮಿಷುಧ್ಯಸೀತೀ ೩^೦ ಆಪೋ ವಾವ ಧೇನವಸ್ತೌ ಹೀದಂ
ಸರ್ವಂ ಧಿಸ್ವಂತೀಷುಧ್ಯಸೀತಿ ಯದಾಹ ಪತೀಯಸೀತ್ಯೇವ ತದಾಹ

ಚತುರ್ಥಪಾದಂ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ—ಯಥಾ ಧೇನವಃ ಕ್ಷೀರಪ್ರದಾನೇನ ಪ್ರೀಣಯಂತೀವಮಾಪ
ಓಷಧಿವನಸ್ತತ್ಯಾದಿಕಂ ಪ್ರೀಣಯಂತ್ಯತೋ ಧೇನುಸಾಮ್ಯಾದ್ಧೇನುತ್ಪನ್ಮ್ | ಇಷುಧ್ಯಸೀತಿ ಶಬ್ದೋ
ಯದಭಿಧೇಯಂ ಧತ್ತೇ ತಸ್ತತೀಯಸೀತ್ಯಸ್ಯೈವ ಕಲ್ಪಸ್ಯಾಭಿಧೇಯಂ ಬ್ರುತೇ | ಪತಿವತ್ಸಾಸ್ವಾಮಿ-
ವದಾಚರತೀ (ಸೀ)ತ್ಯರ್ಥಃ ||

ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಗೋವುಗಳು ಹಾಲನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಸರ್ವರಿಗೂ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರ ವಾಗುವವು. ಗಡ, ಮರ, ವೃಕ್ಷ ಮೊದಲಾದ ಸಸ್ಯವರ್ಗವನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸುವಂತೆಯೇ ಜನರು ಗೋವುಗಳನ್ನೂ ಪ್ರೀತಿಸುವರು. ಇವುಗಳಿಗಿಲ್ಲಾ ಸ್ವಾಮಿಯು ಎಂದರ್ಥವು.

ತ್ರಿಷ್ಟುಭಂ ಚಾನುಷ್ಟುಭಂ ಚ ವಿಹರತಿ ವೃಷಾ ವೈ ತ್ರಿಷ್ಟುಭ್ವಯೋಷಾಃ
ನುಷ್ಟುಪ್ತನ್ನಿಥುನಂ ತಸ್ಮಾದ್ಧಪಿ ಪುರುಷೋ ಜಾಯಾಂ ವಿತ್ತಾ
ಕ್ಯತ್ಸತ್ತರಮಿನಾತ್ಮಾನಂ ಮನ್ಯತೇ ||

“ ನದಂ ವಃ ” (ಋ-ಸಂ-ಮ-೮-ಸೂ-೩೯-ಋ-೨) ಇತ್ಯಾದಿಕಾಮೃಚಂ ವ್ಯಾಚ್ಛಂ
(ಪ್ರಾಯ) ತದಭಯೋರ್ವಿಹರಣಂ (ಲೌಕಿಕೋದಾಹರಣೋಕ್ತಿಪೂರ್ವಕಂ ಪ್ರಕಂಸತಿ—ವಿಹರಣಂ)
ನಾಮ ಪ್ರೀತುಪುಷಪ್ತರಸ್ವರವ್ಯತಿಷಂಗಃ | ತತ್ರ ತ್ರಿಷ್ಟುಭಃ ಪ್ರವೃದ್ಧತ್ವಾದ್ವೃಷತ್ವಂ ಸೇಚನ-
ಸಮರ್ಥ ಪುರುಷತ್ವಮನುಷ್ಯಭೋ ನ್ಯೂನತ್ವಾದ್ಯೋಷಿತ್ವನ್ಮ್ | ತದಭಯಂ ಮಿಲಿತ್ವಾ ಮಿಥುನಂ
ಸಂಪದ್ಯತೇ | ಯಸ್ಮಾನ್ನೇಲನೇನ ಮಿಲಿತಸ್ತಂ ಪ್ರಕಸ್ತಂ ತಸ್ಮಾಲ್ಲೋಕೇಽಪಿ ಪುರುಷೋ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರೀ
ವಿವಾಹೇನ ಜಾಯಾಂ ಲಭ್ಯಾತಿಶಯೇನ ಸಂಪೂರ್ಣೋ ಜಾತೋಽಸೀತ್ಯೇವಂ ಪರಿತುಷ್ಯತಿ ||

ಈ ಎರಡು ಬುಕ್ಕುಗಳ ವಿಹರಣ (ಮಿತ್ರಣ) ಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು. (ವಿಹರಣ ಮಿತ್ರಣ) ವೆಂದು ಪ್ರೀತುರುಷರು ಸೇರಿರುವ ಮೈಥುನಾವಚ್ಛೇಯು. ಇಲ್ಲಿ ತ್ರಿಷ್ಟುಭಂವದಸ್ಸು ಸೇಚನ ಸಮರ್ಥವಾದ ಪುರುಷನೆತಿಯೂ ಅನುಷ್ಠವುಳಂವದಸ್ಸು ಸ್ತ್ರೀಯಂತೆಯೂ ಇರುವುದು. ಇವೆರಡೂ ಸೇರಿದರೆ ಮಿಥುನವಾಗುವುದು. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅವಿವಾಹಿತ ನಾದ ಪುರುಷನು ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಮದುವೆಮಾಡಿಕೊಂಡು ಮಿಥುನ ಎಂಬ ದಿತಿಯನ್ನು ಪಡೆದರೆ ಅಗಲ ಪುರುಷನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಮನುಷ್ಯತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದು ಪ್ರಕಸ್ತನಾಗುವನು. ಅದರಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿ ತ್ರಿಷ್ಟುಭ ಮತ್ತೂ ಅನುಷ್ಠ

ಭಂದಸ್ಥುಗಳು ಮಿಥುನವಾಗಿ ಸೇರಿದರೆ ಎಂದರೆ ವಿಹರಣ ರೂಪದಿಂದ (ಮಿತ್ರೀಭಾವದಿಂದ) ಸೇರಿದರೆ ಮಂತ್ರವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗುವುದು.

ತಾಸ್ತ್ರೀ ಪ್ರಥಮಯಾ ಪಂಚವಿಂಶತಿರ್ಭವಂತಿ ಪಂಚವಿಂಶ ಆತ್ಮಾ ಪಂಚವಿಂಶಃ ಪ್ರಜಾಪತಿರ್ದಶ ಹಸ್ತ್ರಾ ಅಂಗುಲಯೋ ದಶ ಪಾವ್ಯಾ ದ್ವಾ ಊರೂ ದ್ವಾ ಬಾಹೂ ಆತ್ಮೈವ ಪಂಚವಿಂಶಸ್ತಮಿ-
ಮನೂತ್ಮಾನಂ ಪಂಚವಿಂಶಂ ಸಂಸ್ಕರುತೇಽಥೋ ಪಂಚವಿಂಶಂ ನಾ ಏತದಹಃ ಪಂಚವಿಂಶ ಏತಸ್ಯಾಹ್ನಃ ಸ್ತೋಮಸ್ತತ್ರಮೇನ ಸಮಂ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ ತಸ್ಮಾದ್ಧ್ವೇ ಏನ ಪಂಚವಿಂಶತಿರ್ಭವಂತಿ ||

ಪ್ರಥಮಾಯಾವ್ಯುಚ್ಯಾವ್ಯತ್ತಿನಿಧಿಪೂರ್ವಿಕಾಂ ಸಂಖ್ಯಾಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ— “ ತದಿದಾಸ ” (ಋ-ಸಂ-ಮ-೧೦-೧-೧೦-೧೨೦-ಋ-೧) ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ಸೂಕ್ತಂ ನವರ್ಚಂ “ ತಾಂ ಸುತೇ ” (ಋ-ಸಂ-ಮ-೧೦-೧೦-೧೫-ಋ-೧) ಇತಿ ಸೂಕ್ತಂ ಪದಾಃಚಂ “ ಭೂಯ ಇದ್ವಾವ್ಯಥೇ ” (ಋ-ಸಂ-ಮ-೬-ಸೂ-೩೧-ಋ-೧) ಇತಿ ಪಂಚರ್ಚಂ “ ನೃಣಾಮುತ್ಯಾ ” (ಋ-ಸಂ-ಮ-೬-ಸೂ-೫೧-ಋ-೪) ಇತ್ಯಯಮೇಕಸ್ತೃಚ ಇತ್ಯೇತಾಃ ಸರ್ವಾಸ್ತಯೋವಿಂಶತಿರ್ಭವಂತಿ | ತತ್ರ ಪ್ರಥಮಾಯಾಸ್ತಿ ರಾವ್ಯಶ್ವಾ ಸತ್ಯಾಂ ಪಂಚವಿಂಶತಿಃ ಸಂಪದ್ಯತೇ | ಆತ್ಮಾ ಯಜಮಾನಃ | ಅಥಾಧಿದೈವಂ ಪ್ರಜಾಪತಿಕ್ವತುರ್ಮು-
ಪೋಽಪಿ ಪಂಚವಿಂಶತಯೋವೋಪೇತಃ | ದಶ ಹಸ್ತ್ರಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಪೂರ್ವವದ್ವ್ಯಾಖ್ಯೇಯಮ್ ||
(ಐ-ಆ-೧-೧-೨) ||

ಮೊದಲನೆಯ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಲಬ್ಧವಾಗುವ ಮಕ್ಕುಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು. ತದಿದಾಸ (ಋ.ಸಂ. ೧೦-೧೨೦-೧) ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತು ಮಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಹಾಗೆಯೇ ತಾಂ ಸುತೇ (ಋ.ಸಂ. ೧೦-೧೫-೧) ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಆರು ಮಕ್ಕುಗಳೂ ಭೂಯ ಇದ್ವಾವ್ಯಥೇ (ಋ. ಸಂ. ೯-೩೧-೧) ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಐದು ಮಕ್ಕುಗಳೂ ನೃಣಾಮುತ್ಯಾ (ಋ. ಸಂ. ೬-೫೧-೪) ಎಂಬ ಮಕ್ಕು ಸೇರಿ ಇಪ್ಪತ್ತೈನೊಂದು ಮಕ್ಕುಗಳಾಗುವವು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಮಕ್ಕನ್ನು ಮೂರಾವೃತ್ತಿ ಪಠಿಸುವುದರಿಂದ ಒಟ್ಟು ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಮಕ್ಕುಗಳಾಗುವವು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ದಶ ಹಸ್ತ್ರಾ ಅಂಗುಲಯಃ ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯ ಪ್ರಕಾರ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಅವಯವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವನು. ಆದರಂತೆ ಯಜಮಾನನು ಸಹ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಅವಯವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವನು ಎಂದರ್ಥವು.

English Translation

---

1. He extends these (verses) by (interpolating) the sound. Verily, the sound is purusha, man. Therefore every man when he speaks, sounds loud, as it were.

2. At the end of each foot of the first verse of the hymn tad id asa, he inserts one foot of the second verse of hymn Rv. VIII, 69, nadam va odatinam & c. Thus the verse is to be recited as follows :

Tad id asa bhuvaneshu gyeshtam pu
 nadam va odatinam,
 Yato gagna ugras tveshnrinno ru
 nadam yoyuvatinam,
 Sadyo gagnano ni rinati satrun
 patim vo aghnyanam,
 Anu yam visve madanti umah sho
 dhenunam ishudhyasi.

In nadam va odatinam (Rv. VIII 69, 2), odati are the waters in heaven' for they water all this ; and they are the waters in the mouth, for they water all good food.

3. In nadam yoyuvatinam (Rv. VIII 69, 2), yoyuvati are the waters in the sky, for they seem to inundate ; and they are the waters of perspiration, for they seem to run continually.

4. In patim vo aghnyanam (Rv. VIII 69, 2), aghnya are the waters which spring from the smoke of fire, and they are the waters which spring organ.

5. In dhenunam ishudhyasi (Rv. VIII 29, 2), the dhenu (cows) are the waters, for they delight all this ; and ishudhyasi means, thou art food.

6. He extends a Trishtubh and an Anushtubh. Trishtubh is the man, Anushtubh the wife, and they make couple. Therefore does a man, after having found a wife, consider himself a more perfect man.

7. These verses, by repeating the first three times, become twenty-five. The trunk is the twenty-fifth, and Pragapati is the twenty-fifth. There are ten fingers on his hands, ten toes on his feet, two legs, two arms, and the trunk the twenty-fifth. He adorns that trunk as the twenty-fifth. Now this day consists of twenty-five, and the Stoma hymn of that day consists of twenty-five : it becomes the same through the same. Therefore the two, the day and the hymn, are twenty-five.

ಇತಿ ಶ್ರೀನುಷ್ಪಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕೇ
ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ಪಂಚಮಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತವಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕದ
ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು ||

ಅಥ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕೇ ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ಸಷ್ಠಃ ಖಂಡಃ

ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕದ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಖಂಡವು

ತದಿತಿ ಪ್ರತಿಷದ್ಯತೇ ತತ್ತದಿತಿ ನಾ =ನ್ನಮನ್ನಮೇನ ತದಭಿಪ್ರತಿಪದ್ಯತ
ಏತಾಂ ವಾವ ಪ್ರಜಾಪತಿಃ ಪ್ರಥಮಾಂ ವಾಚಂ ವ್ಯಾಹರದೇಕಾಕ್ಷರ-
ದ್ವ್ಯಕ್ಷರಾಂ ತತೇತಿ ತಾತೇತಿ ತಥೈವೈತತ್ಪುನಾರಃ ಪ್ರಥಮವಾದೀ
ವಾಚಂ ವ್ಯಾಹರತೈಕಾಕ್ಷರದ್ವ್ಯಕ್ಷರಾಂ ತತೇತಿ ತಾತೇತಿ ತಯೈವ
ತತ್ತತವತ್ಯಾ ವಾಚಾ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ ತದುಕ್ತಮೃಷಿಕಾ ಬೃಹಸ್ಪತೇ

ಪ್ರಥಮಂ ನಾಚೋ ಅಗ್ರಮಿತ್ಯೇತದ್ಧ್ಯೇವ ಪ್ರಥಮಂ ನಾಚೋ
ಅಗ್ರಂ ಯತ್ಪ್ರಕೃತ ನಾನುಧೇಯಂ ದಧಾನಾ ಇತಿ ನಾಚಾ ಹಿ
ನಾನುಧೇಯಾನಿ ಧೀಯಂತೇ ಯದೇಷಾಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಯದಪ್ರ-
ಮಾಸೀದಿತ್ಯೇತದ್ಧ್ಯೇವ ಶ್ರೇಷ್ಠಮೇತದರಿಪ್ರಂ ಪ್ರೇಣಾ ತದೇಷಾಂ
ನಿಷಿತಂ ಗುಹಾವಿರಿತೀದಮು ಹ ಗುಹಾಧ್ಯಾತ್ಮಮಿಮಾ ದೇವತಾ
ಆದ ಉ ಆವಿರಧಿದೈವತಮಿತ್ಯೇತತ್ಪದಮುಕ್ತಂ ಭವತಿ ||

“ ತದಿತಿ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ ” (ಐ.ಆ.೧-೨-೩-೫-೬) ಇತ್ಯಯಂ ಖಂಡಃ ಪೂರ್ವಂ ತಚ್ಚಬ್ರಹ್ಮ
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾರ್ಥಂ ಪಠಿತೋಽಪಿ ಪುನಃ ಕೃತ್ವೇತದ್ವಪ್ರಕರಣಾರ್ಥಂ ಪಠ್ಯತೇ ಅಕ್ಷರಾರ್ಥಃ ಪೂರ್ವಮೇವ
(ಐ-ಆ-೧-೨-೩-೫-೬) ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಃ ||

ತದಿತಿ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ (ಐ. ಆ. ೩-೫) ಎಂಬ ಮೂರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ಆರನೇ ಖಂಡವು ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ
ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವ ವಿಷಯಗಳನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಮೂಲವೂ ಸಹ ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ
ಇಲ್ಲಿ ಮೂಲವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಕೊಟ್ಟಿದೆ. ಅರ್ಥಾನುಸಾರವನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ನೋಡಿ ತಿಳಿದು ಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

English Translation

This is an exact repetition of the third khanda. According to the
commentator, the third khanda was intended for the glory of the first word
tat, while the sixth is intended for the glory of the whole hymn.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪ್ರಾಯಶಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶಿಕೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕೇ
ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ಸ್ವಪ್ನಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತವಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶನಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಾಂಡಭಾಷ್ಯದ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕದ
ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು ||

ಅಥ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕೇ ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ಸಪ್ತಮಃ ಖಂಡಃ

ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕದ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯ ಖಂಡವು

ತದಿದಾಸ ಭುವನೇಷು ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಿತಿ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ ಯದ್ವೈ ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ

ತನ್ನಹನ್ನಹದ್ದದ್ರೂಪಸಮೃದ್ಧಮೇತಸ್ಯಾಯೋ ರೂಪಂ ||

ಸೂಕ್ತಮಪಿ ಪ್ರಶಸ್ಯ ಸಾಮಾನ್ಯೇನ ಪ್ರಶಂಸಾಮುಖಿಯಾ ಪುನರ್ವಿಶೇಷಾಕಾರೇಣ ಪ್ರಶಂ-
ಸಾಂಭಿದೀಯತೇ || ತತ್ರ ಪ್ರಥಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ ಪ್ರಥಮಂ ಶಸ್ತ್ರಂ ಪ್ರಾರಭತೇ | ಅತಿಶಯೇನ
ಬಹುವದ್ಯಂ ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ ತಾದೃಶಮ್ |

ಸೂಕ್ತವನ್ನು (ತದಿದಾಸ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವನ್ನು) ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡಿ ಈಗ ಅಲ್ಲಿರುವ ಕೆಲವು ವಿಶೇಷ
ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು. ತದಿದಾಸ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ಶಸ್ತ್ರದ ಮೊದಲನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ಭುವನೇಷು ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ
ಎಂದರೆ ಸೃಷ್ಟಿಗಿಂತಲೂ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿವೆನಂದರ್ಥವು.

ತಾಂ ಸು ತೇ ಕೀರ್ತಿಂ ಮುಘವನ್ಮಹಿತ್ವೇತಿ ಮುಹದ್ದದ್ರೂಪಸಮೃದ್ಧ-

ಮೇತಸ್ಯಾಯೋ ರೂಪಮ್ ||

(ತಾಂ ಸು ತ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಶಂಸತಿ—

ಈಗ ತಾಂ ಸು ತೇ ಕೀರ್ತಿಂ ಮುಘವನ್ಮಹಿತ್ವಾ (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೫೪-೧) ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿಸ
ರಿಸುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಮುಹಿತ್ವಾ ಎಂಬ ಮಹತ್ವಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಮಂತ್ರವು ಅದಿವಸ ಪಠಿಸಲು ಅವಶ್ಯವಾದ
ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆ.

ಭೂಯ ಇದ್ವಾವೃಥೇ ವೀರ್ಯಾಯೇತಿ ವೀರ್ಯವದ್ರೂಪಸಮೃದ್ಧ-

ಮೇತಸ್ಯಾಯೋ ರೂಪಂ ||

ಭೂಯ ಇತಿತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ಭೂಯ ಇತಿತ್ವಮಿಂದೋ ವೀರ್ಯಾಯ ಶೌರ್ಯಾರ್ಥಂ
ವಾವೃಥೇ ವೃದ್ಧಿಂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾನ್ | ವೀರ್ಯಶಬ್ದಸ್ಯ ಶ್ರುತತ್ವಾದಹೋ ರೂಪಸ್ಯ ವೀರ್ಯವಶ್ಚೈವ ||

ಭೂಯ ಇದ್ವಾವೃಥೇವೀರ್ಯಾಯ (ಋ. ಸಂ. ೯-೩೧-೧) ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವೀರ್ಯಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗ
ವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಅದಿವಸ ಪಠಿಸಬೇಕಾದ ಲಕ್ಷಣಗಳಿದ್ದಂತಾಯಿತು

ನೃಣಾಮು ತ್ವಾ ನೃತಮಂ ಗೀರ್ಭರುಕ್ಚೈರಿತ್ಯುಕ್ತಂ ನಾ ಏತದಹರುಕ್ತ-

ವದ್ರೂಪಸಮೃದ್ಧಮೇತಸ್ಯಾಯೋ ರೂಪಂ ||

ಅಥ ಸೃಜಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ಉತ್ತಿಪ್ಯತ್ಯತ್ಯರ್ಥಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತ್ಯೇಭಿರಿತ್ಯುಕ್ತಾನಿ ಕಸ್ತಾನಿ ತದ್ರೂಢಿ-
ಭಿರ್ಗೀರ್ಭಿ ಹೇ ಇಂದ್ರ ನೃಣಾಮು ಸರ್ವೇಷಾಮುಪಿ ಪುರುಷಾಣಾಂ ಮಧ್ಯೇ ನೃತಮುತ್ರಮಂ
ಪುರುಷಂ ತ್ವಾನೃತ್ವಿಜೋಃರ್ಚಂತೀತಿ ಪ್ರಪ್ಯವ್ಯಮ್ | ತದೇತನ್ಮಹಾವ್ರತಾಖ್ಯಮಹರುಕ್ಮಮುತ್ಯರ್ಥಂ
ಹೇತುತ್ವಾತ್ | ಉಕ್ತವದಿತ್ಯಾದಿ ಪೂರ್ವಮತ್ | (ಐ-ಆ-೧-೧-೨-೨-೨) ||

ಈಗ ಮುಂದಿನ ತೃತನನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವರು. ಉತ್ಕರ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದುವನು ಎಂಬರ್ಥವಿರುವ ಉತ್ತಿಪ್ಯ
ತ್ಯತ್ಯರ್ಥಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತ್ಯೇಭಿರಿತ್ಯುಕ್ತಾನಿ ವಾಖ್ಯಾದಿಂದ ಉಕ್ತಾನಿ ಎಂಬ ಪದವು ನಿಪ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ
ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವು ಈಂತಿ ಇರುವುದು - ಹೇ ಇಂದ್ರ ಎತ್ತೆ ಇಂದ್ರನೇ ನೃಣಾಮು ಸಮಸ್ತ ಪುರುಷರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನೃತಮಂ
ಉತ್ತಮ ಪುರುಷನಾದ ತ್ವಾಂ ನಿನ್ನನ್ನು ಮತ್ತಿಕ್ಕುಗಳು ಆರ್ಚಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಈ
ಮಹಾವ್ರತವೆಂಬ ದಿನವು ಉಕ್ತವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು. ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತ ಎಂದರೆ ಉತ್ಕರ್ಷತೆಯನ್ನು ಹೇಳಿ
ರುವುದರಿಂದ ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಆವಶ್ಯಕವಾದ ಲಕ್ಷಣವಿದ್ದಂತಾಯಿತು.

ನ್ಯೂನಾಕ್ಷರೇ ಪ್ರಥಮೇ ಪದೇ ವಿಹರತಿ ನ್ಯೂನೇ ನೈ ರೇತಃ ಸಿಚೈತೇ
ನ್ಯೂನೇ ಪ್ರಾಣಾ ನ್ಯೂನೇಽನ್ಯಾದ್ಯಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಮೇತೇಷಾಂ ಕಾಮಾ-
ನಾಮವರುದ್ಧ್ಯಾ ಏತಾನ್ಯಾಮಾನವರುಂಧೇ ಯ ಏವಂ ವೇದ ||

ಸೂಕ್ತಂ ಪ್ರಶಸ್ತ್ಯ ವ್ಯತಿಷ್ಠಿತ್ವಾ ದಯೋರಕ್ಷರನ್ಯೂನತಾಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ " ತದಿದಾಸ " (ಋ-ಸಂ-
ಮಂ-೧೦-೧೦-೧೨೦-೧೨೦-೧೦) ಇತ್ಯಯಂ ಪ್ರಥಯಸಾದೋ ದಶಾಕ್ಷರತ್ವಾದೇಕೇನಾಕ್ಷರೇಣ
ತ್ರಿಪುಂಜೋ ನ್ಯೂನೋ " ನದಂ ವಃ " (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೧-೧೦-೧೦-೧೦) ಇತ್ಯಯಂ ಪಾಠಃ
ಸಪ್ರಾಕ್ಷರತ್ವಾದೇಕೇನಾಕ್ಷರೇಣ ನ್ಯೂನಾಃನುಷ್ಪುಪ್ಪಾಪಾದದ್ವಯಂ ವ್ಯತಿಷ್ಠಂತಂ ಭವತಿ | ನ್ಯೂನೇ
ವಾ ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ಪೂರ್ವಮೇವ (ಐ-ಆ-೧-೧-೨-೨-೨) ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಮ್ ||

ಮೇಲಿನಂತೆ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡಿ ಈಗ ಬೇರೆಬೇರೆ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿರುವ ನ್ಯೂನತೆ
ಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು. ತದಿದಾಸ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೦-೧) ಎಂಬ ಮೊದಲನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವವು
ಹನ್ನೊಂದಕ್ಷರಗಳಿರಬೇಕಾದ ತ್ರಿಪುಪ್ ಭಂದಸ್ಥಿನಂತೆ ಇದು ಸರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು ಎಂದರೆ ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಏಳು
ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಅನುಷ್ಪುಪ್ ಭಂದಸ್ಥಿನ ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದಕ್ಷರ ಕಡಿಮೆ ಇದ್ದಂತಾಯಿತು. ಈ ಎರಡು
ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ನ್ಯೂನತೆ ಇದ್ದರೂ ಅದ್ದರೂ ಅದನ್ನೇನೂ ಗನಿಸಬೇಕಾದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಲೋಕವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಪುರುಷನ
ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಪ್ರಾಣವಾಯುವೂ ಆತ್ಮವು. ಉಪರದಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ಆಹಾರವು ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿಯೇ ಇರುವುದು.
ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಮಂತ್ರದ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಒಂದಕ್ಷರ ಮಾತ್ರ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿದ್ದರೆ ಅದರಿಂದ ಯಾವ ಬಾಧಕವೂ ಇಲ್ಲವೆಂದ
ಳಿಸಾಯುವು.

ದ್ವೇ ದಶಾಕ್ಷರೇ ಭವತ ಉಭಯೋರನ್ಯಾದ್ಯಯೋರುಪಾಪ್ತೈ ಯಚ್ಚೈ
ಪದ್ವೈಚ್ಚಾಪಾದಕ ಮಿತ್ಯಷ್ಟಾದಶಾಷ್ಟಾದಶಾಕ್ಷರಾಣಿ ಭವಂತಿ

ಯಾನಿ ದಶ ನನ ಪ್ರಾಣಾ ಆತ್ಮೈವ ದಶಮಃ ಸಾತ್ಯತ್ವನಃ ಸಂಸ್ಕೃತಿ-
ರಷ್ಟಾನಷ್ಟಾ ಉದ್ಯಂತೇಶ್ಚತೇ ಯದ್ಯತ್ಕಾನುಯತೇ ಯ ಏವಂ
ವೇದ ||

“ ತದಿದಾಸ ” (ಋ-ಸಂ.ನುಂ.೧೦.ಸೂ.೧೨೦ಋ-೧) ಇತ್ಯಸ್ಯಾನ್ಯುಚಿ ದ್ವಿತೀಯ ಪಾದಾಕ್ಷರ-
ಸಂಖ್ಯಾಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ಶಿರಸಿ ಸಪ್ತಚ್ಛಿದ್ರಾಢಿ, ಅಘೋಭಾಗೇ ದ್ವೇ, ತನ್ನಿಷ್ಠತ್ವೇನ ಪ್ರಾಣಾನಾಂ
ನವತ್ವಮ್ | ಅನೇನೈವಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣ ಶ್ರುತ್ಯಂತರೇ ಪಠ್ಯತೇ—“ ಸಪ್ತ ವೈ ಶೀರ್ಷಣ್ಯಾಃ ಪ್ರಾಣಾ
ದ್ವಾವಮಾಂಚಾವಿತಿ ನನ ” (ಇತಿ) ದಶಮಾಕ್ಷರಂ ತಜ್ಜೀವಾತ್ಸ್ಯರೂಪಮ್ | ಯಥೋಕ್ತನವ
ಪ್ರಾಣಾಪೇಕ್ಷಯಾ ದಶಮತ್ವಾತ್ | ಅತೋ ಯಾ ದಶಃಕ್ಷರೋಕ್ತಿಃ ಸೇಯಮಾತ್ಮನಃ ಸಂಸ್ಕೃತಿಃ,
ಅತಿಶಯಹೇತುಃ | ಚತುರ್ವಿಧೇಷು ವ್ಯತಿಷಿಕ್ತಾರ್ಥೇಷು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷರೋಪಪಯೇ ಸತ್ಯಷ್ಟಾನಷ್ಟಾನಷ್ಟ-
ರಾಷ್ಟ್ಯಾದ್ಯಂತೇ, ಅವಶಿಷ್ಟಾನಿ ಶಿಷ್ಯಂತೇ | ತಾನ್ಯೇನಮುಕ್ತಪ್ರಕಾರೇಣ ಯೇ ವೇದ ಸ ಪುಮಾನ್ಯ-
ದ್ಯತ್ಕಾನುಯತೇ ತತ್ಕತ್ಯಾಪ್ನೋತಿ ||

ತದಿದಾಸ ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನ ಎರಡನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಈ ಮುಕ್ತಿನ ಮುಂದಿನ
ಎರಡು ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಹತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವವು. ಈ ಪದಗಳು ಸಸ್ಯಾಹಾರ ಮತ್ತು ಮಾಂಸಾಹಾರ ಪರಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯ
ವಾಗಿರುವವು ಹೇಗೆಂದರೆ ಶಿರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಏಳು ಭಿತ್ತಿಗಳಿರುವವು. ಅಘೋಭಾಗದಲ್ಲಿ ಎರಡು, ಇವುಗಳ ಚತುರ್ವಿಧ ಅತ್ಯಮ ಸೇರಿದರೆ
ಹತ್ತಾಗುವುದು. ಈ ಹತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳು (ಪ್ರಾಣಗಳು) ಜೀವಾತ್ಮಸ್ವರೂಪವಾಗಿರುವವು ಇವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿದರೆ
(೧೦+೨+೧=೧೩) ಹದಿನೆಂಟು ಅಕ್ಷರಗಳಾಗುವವು. ಈ ವಿಷಯವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವ ಪುರುಷನು ತನ್ನ ಅಭಿಷ್ಠ
ಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಪಡೆದು ಸುಖಿಸುವನು.

English Translation

1. Ae begins with the hymn, Tad id asa bhuvaneshu gyestham
(Rv. X. 120). Verily, gyeshta, the oldest, is mahat, great. Endowed with
mahat the form of this day is perfect.

2. Then follows the hymn, Tam su te kirtim maghavan mahitva
(Rv. X. 54), with the auspicious word mahitva.

3. Then follows the hymn, Bhuya id vavridhe viryaya (Rv. VI. 30),
with the auspicious word virya.

4. Then follows the hymn, Nrinam u tva nritamam gobhir ukthaih (Rv. I. 51,4), with the auspicious word uktha.

5. He extends the first two padas, which are too small, by one syllable (Rv. X. 120,1 a, and Rv. VIII, 69, 2 a). Into the small stomach food is placed. It serves for the attainment of these desires. He who knows this, obtains these desires.

6. The two feet, each consisting of ten syllables (Rv. X. 120, a, b), serve for the gaining of both kinds of food, of what has feet (animal food), and what has no feet (vegetable food).

7. They come to be of eighteen syllables each. Of those which are ten, nine are the pranas (openings of the body), the tenth is the (vital) self. This is the perfection of the (vital) self. Eight syllables remain in each. He who knows them, obtains whatever he desires.

ಇತಿ ಶ್ರೀನಮಸ್ತಾಯಸಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ನೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಕಾರಣಭಾಷ್ಯೇ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕೇ
ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ಸಪ್ತಮಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತಮಾದ ನೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶನಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕದ
ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವಿಳನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು ||

ಅಥ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕೇ ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ಅಷ್ಟಮಃ ಖಂಡಃ

ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕದ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯ ಖಂಡವು

ತಾ ನದೇನ ವಿಹರತಿ ಪ್ರಾಣೋ ವೈ ನದಸ್ತಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಾಣೋ ನದನ್-
ತ್ಸರ್ವಃ ಸಂನದತೀವ, ||

‘ತದಿದಾಸ’ (ಋ. ಸಂ. ಮ. ೧೦ ಸೂ. ೧೨೦ ಋ. ೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂಕ್ತಗತಾನಾಮ್ನುಚಾಂ
“ನದಂ ವಃ” (ಋ. ಸಂ. ಮ. ೮. ಸೂ. ೩೯. ಋ. ೨) ಇತ್ಯಾದಿ ಕಯಾಸಹ ಯೋ ವ್ಯತಿಷಂಗಃ
ಪೂರ್ವಂ (ಐ. ಅ. ೧ ಅ. ೩ ಖಂ. ೫) ವಿಹಿತಃ

ತಮೇನಂ ವಿಧಿವನೂದ್ಯ ನದಶಬ್ದಂ ವ್ಯಾಚಷ್ಟೇ—ನದಶಬ್ದವಾನ್ಮಂತ್ರೋ ನದ ಇಷ್ಟು-
ಚ್ಯತೇ | ತಾಃ ಸೂಕ್ತಗತಾ ಋಚೋಃ ನದಶಬ್ದೋಪೇತಮಂತ್ರೇಣ ಸಹ ವಿಹರತಿ ವ್ಯತಿಷಜತಿ |
ತಸ್ಮಿನ್ನಂತೇ ಯೋ ನದಶಬ್ದ ಸ ಪ್ರಾಣಮಾಚಷ್ಟೇ | ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಕಾಯೋಪೇತಕ್ವಾಕ್ | ಯಸ್ಯಾದೇ-
ವಂ ತಥಾದಪಿಲೇಷು ದೇಹೇತ್ಯವಸ್ತಿತಃ ಸರ್ವಃ ಪ್ರಾಣೋ ನದಞಾಶಬ್ದಂ ಕುರ್ವನ್ ಸಂನದತೀವ,
ಸುಷುಪ್ತಾದ್ವಾ ಸಮಾಶ್ವಾಪರೂಪೇಣ ಸಸ್ಯುಗ್ಧ್ಯನಿಂ ಕರೋತ್ಕೇವ ||

ಹಿಂದೆ ಎಂದರೆ ಹಿಂದಿನ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ತದಿದಾಸ ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿಗೂ ನದಂವಃ ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿಗೂ ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕಾದ
ವ್ಯತಿಪಂ (ಮಿಶ್ರಣ) ವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ನದಶಬ್ದವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು- ನದಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿರುವ
ಮಂತ್ರಕ್ಕೆ ನದವೆಂದು ಹೆಸರು. ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಕುಗಳು ನದಶಬ್ದಿಯುಕ್ತವಾದ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಮಿಶ್ರವಾಗುವವು.
ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ನದಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಣವೆಂದರ್ಥವು. ಪ್ರಾಣವು ಯಾವಾಗಲೂ ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣವು ಯಾವಾ
ಗಲೂ ನದವನ್ನು ಎಂದರೆ ಧ್ಯಾನಿಯನ್ನು ಅಥವಾ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು. ಇದು ಅದರ ಸ್ವಭಾವವು. ಶರೀರವು
ನಿದ್ರೆಮಾಡುತ್ತಿರುವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಉಚ್ಚ್ವಾಸ ನೀಶ್ವಾಸರೂಪವಾದ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು.

ನದಂ ವ ಓದತೀನಾಮಿತಿ ೩ ಉಷ್ಣಿಗಕ್ಷರೈರ್ಭವತ್ಯನುಷ್ಠುಪ್ಪಾದೈರಾ-
ಯುರ್ವಾ ಉಷ್ಣಿಗ್ವಾದಗನುಷ್ಠುಪ್ಪದಸ್ಮಿನ್ನಾಯುಶ್ಚ ವಾಚಂ ಚ ದಧಾತಿ ||

ನದ ಶಬ್ದೋಪೇತಸ್ಯ ಮಂತ್ರಸ್ಯಾಕ್ಷರಾಣಿ ಪಾದಾಂಕ್ ಪ್ರಕರಂತಿ—ನದಂ ವ ಇತ್ಯಸ್ಯಾ
ಋತಕ್ಷತ್ರಾರೋಟುಪಿ ಪಾದಾಃ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಸಮಾಕ್ಷರಾಃ | ತೃತೀಯೇ ಪಾದೇಽಘ್ನಿಯಾ ಇತ್ಯತ್ರ
ಪಕಾರಾದಿಃ ಪೃಥಗಕ್ಷರತ್ವೇನ ಗಣನೀಯಃ | ತಥಾ ಸತ್ಯಷ್ಟಾವಿಂಶತ್ಕ್ಷರೋಷ್ಣಿಕ್ ಸಂಪದ್ಯತೇ |
ಪಾದಸಂಖ್ಯಯಾ ತ್ವಿಯ ಮನುಷ್ಪುಪ್ | ಚತ್ವಾರೋ ಹ್ಯತ್ರ ಪಾದಾಃ ಪಕ್ಷಂತೇ | ಉಷ್ಣಿಹಸ್ತು
ತ್ರಯ ಏವ ಪಾದಾಃ | ಏವಮಕ್ಷರೈಃ ಪಾದೈಕ್ಷ ಜ್ಞಂದೋದ್ರಯಸಂಪತ್ತಿಃ | ಅತ್ರೋಷ್ಣಿಹ
ಆಯುರ್ಹೇತುತ್ವಾದನುಷ್ಠುಭೋ ವಾಗ್ವಿಸಯತ್ಕಾಚ್ಚ ದ್ವಿತೀತ್ಯಕಸ್ಯ ತಸ್ಯ ಪಾತೇನಾಸ್ತಿನೈವಮಾನ್
ಆಯುರ್ವಾಚಂ ಚ ಸಂಪಾದಯತಿ |

ನದಶಬ್ದೋಪೇತವಾದ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನೂ ಪಾದಗಳನ್ನೂ ವಿವರಿಸುವರು. ನದಂ ವಾ ಎಂಬ
ಋಕ್ಕಿನ ನಾಲ್ಕುಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದರಲ್ಲಿಯೂ ಏಳು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವವು. ಮೂರನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ (ಏಘ್ರಿಯಾ) ಎಂಬಲ್ಲಿ
ಏ ಎಂಬ ಅವಗ್ರಹ ಚಿಹ್ನವು ಆ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರದ ಸಂಕೇತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ ಏಘ್ರಿಯಾ ಅಘ್ರಿಯಾ ಎಂದಿರುವುದು
ರಿಂದ ಏ ಎಂಬುದೂ ಒಂದು ಅಕ್ಷರವೆಂದೇ ಭಾವಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಹೀಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಋಕ್ಕು ಹದಿನೆಂಟು ಅಕ್ಷರಗಳ
ಉಷ್ಣಿಕ್ ಭದವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಬೇಕು. ಪಾದಸಂಖ್ಯೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಇವ ಅನುಷ್ಠುಪ್ ಭದವೆನ್ನಲಿ ನಾಲ್ಕುಪಾದಗಳೂ
ಉಷ್ಣಿಕ್ ಭದವೆನ್ನಲಿ ಮೂರು ಪಾದಗಳೂ ಇರುವವು. ಅಕ್ಷರಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಮತ್ತು ಪಾದಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಈ ಋಕ್ಕು
ಎರಡುನಿಧನಾದ ಭದವೆನ್ನಲಿಗಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು. ಉಷ್ಣಿಕ್ ಭದವೆನ್ನಲಿ ಅಯುರ್ವೈದಿಯನ್ನಂಟುಮಾಡುವುದೂ ಅನುಷ್ಠುಪ್
ಭದವೆನ್ನಲಿ ವಾಕ್ಸಂಪತ್ತನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದೂ ಸ್ವಾಭಾವವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ಪಠಿಸುವುದರಿಂದ ದುಃಖಮಾನನಿಗೆ
ಆಯುಷ್ಯ ಮತ್ತು ವಾಕ್ಸಂಪತ್ತಿಯೂ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗುವವು.

ತಾಸ್ಮಿಃ ಪ್ರಥಮಯಾ ಪಂಚವಿಂಶತಿರ್ಭವಂತಿ ಪಂಚವಿಂಶ ಆತ್ಮಾ
ಪಂಚವಿಂಶಃ ಪ್ರಜಾಪತಿರ್ದಶ ಹಸ್ತ್ಯಾ ಅಂಗುಲಯೋ ದಶ ಪಾದ್ಯಾ
ದ್ವಾ ಉರೂ ದ್ವಾ ಬಾಹೂ ಆತ್ಮೈವ ಪಂಚವಿಂಶ ಸ್ತಮಿನೂತ್ಮಾನಂ
ಪಂಚವಿಂಶಂ ಸಂಸ್ಕರುತೇಽಥೋ ಪಂಚವಿಂಶಂ ವಾ ಏತದಹಃ
ಪಂಚವಿಂಶ ಏತಸ್ಯಾಹ್ನಃ ಸ್ತೋನಮಸ್ತತ್ಸಮೇನ ಸಮಂ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ
ತಸ್ಮಾದ್ವೈವ ಏವ ಪಂಚವಿಂಶತಿರ್ಭವಂತೀತ್ಯಧ್ಯಾತ್ಮಂ ಪಂಚವಿಂಶಃ,
ಇತಿ ||

ಅಸ್ಯಾ ನದವತ್ಯಾ ಬುಚೋಽಹಃ ಸೂಕ್ತತ್ರಯೇ ತ್ವಚೇ ಪೃತ್ಯಚಂ ವ್ಯತಿಷಂಗೆ ಸತಿ ವಾ
ಪ್ರಥಮಾಸ್ವತ್ರಿಃ ಸಂಪದ್ಯತೇ | “ತದಿದಾಸ” (ಬು. ಸ. ಮಂ. ೧೨೦ ಬು. ೧) ಇತ್ಯನಯಾ
ಪ್ರಥಮಯಾ ಸಹ ವ್ಯತಿಸಿಕ್ತಾಯಾ ನದವತ್ಯಾಸ್ತ್ರೀರಾವೃತ್ತಾ ಸತ್ಯಂ ಮಿಲಿತಾ ಪಂಚವಿಂಶತಿಂಽಪ್ಯಾ
ಸಂಪದ್ಯತೇ | ತಾಮೇತಾಂ ನದವತ್ಯಾಃ ಸಂಖ್ಯಾನ್ಯುಗಕ್ಷರ ಸಂಖ್ಯಾವತ್ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ಪಂಚವಿಂಶತಿ-
ರ್ಭವಂತೀತ್ಯಂತಂ ಪೂರ್ವವತ್ (ಐ-ಆ-೧-೩-ಖಂ.೫) ನ್ಯಾಖ್ಯೇಯಮ್ | ಅತ್ಯಾಧ್ಯಾತ್ಮಮಧಿ-
ದೈವತಂ ಚೇತ್ಯುಭಯತಾ ಸಂಖ್ಯಾ ಪ್ರಶಸ್ಯತೇ | ತತ್ರ ಹಸ್ತಪಾದಾದಿಗಣನಯಾ ಯೋಽನಂ ಪಂಚ-
ವಿಂಶತ್ಯವಯವಮೂಹೋಽಭಿಹಿತಃ ಸೋಽಯಮಧ್ಯಾತ್ಮಂ ದೃಷ್ಟವ್ಯಃ | ಆತ್ಮಾನಂ ಯಜಮಾನಸ್ಯ
ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಾದಿ ಸಂಘಾತಮಧಿಕೃತ್ಯ ವರ್ತತ ಇತ್ಯಧ್ಯಾತ್ಮಮ್ ||

ನದಶಬ್ದೋಪೇತವಾದ ಮುಕ್ತು ಈ ದಿನದ ಮೂರುಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತ್ವಚ (ಮೂರು ಮುಕ್ತುಗಳು) ದಲ್ಲಿಯೂ
ಮಿಶ್ರಿತವಾಗಿ ಪ್ರಥಮಾವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ತದಿದಾಸ ಎಂಬ ಮುಕ್ತು ನದಶಬ್ದೋಪೇತವಾದ ಮುಕ್ತು ಮೂರೂ
ವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮಿಶ್ರಿತವಾಗಿ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಮುಕ್ತುಗಳು ಉಂಟಾಗುವವು. ಈ ಮಿಶ್ರಿತ ಮುಕ್ತುನ್ನು ಅಕ್ಷರಸಂಖ್ಯೆಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ
ಪ್ರಶಂಸಿಸಲಾಗುವುದು. ಇದನ್ನು ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ಮತ್ತು ಅಧಿದೈವತೆಯ (ಪ್ರಜಾಪತಿಯ) ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿರುವ
ಬೆರಳುಗಳು ಹತ್ತು ಪಾದಗಳಲ್ಲಿರುವ ಬೆರಳುಗಳು ಹತ್ತು ಎರಡು ಪಾದಗಳು, ಎರಡು ಹಸ್ತಗಳು, ಅತ್ಮ ಇವೆಲ್ಲವೂ
ಸೇರಿದರೆ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಅಂಗಗಳಾಗುವವು. ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಈ ದಿನವೂ ಇಪ್ಪತ್ತೈದನೆಯ ದಿನವು ಈ ದಿನದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸುವ
ಸ್ತೋತ್ರಮೂಲೂ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು. ಇವೆಲ್ಲದರ ಸಂಖ್ಯೆಯೂ ಇಪ್ಪತ್ತೈದೇ ಆಗುವವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಎರಡು ವಿಧಗಳೂ
ಎಂದರೆ ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ಮತ್ತು ಅಧಿದೈವತಗಳೆಂಬ ಎರಡು ವಿಧವೂ ಒಂದೇನೀತಿಯಾಗಿರುವವು.

ಅಥಾಧಿದೈವತಂ ಚಕ್ಷುಃ ಶ್ರೋತ್ರಂ ಮನೋ ವಾಕ್‌ಪ್ರಾಣಸ್ವಾ
ಏತಾಃ ಪಂಚ ದೇವತಾ ಇಮಂ ವಿಷ್ವಾಃ ಪುರುಷಂ ಪಂಚೋ
ಹೈವೈತಾ ದೇವತಾ ಅಯಂ ವಿಷ್ವಃ ಪುರುಷಃ ಸೋಽತ್ರಾಸ್
ಲೋಮುಭ್ಯ ಆ ನಖೇಭ್ಯಃ ಸರ್ವಃ ಸಾಂಗ ಆಸ್ಯತೇ ತಸ್ಮಾತ್ಸರ್ವಾಣಿ
ಭೂತಾನ್ಯಾ ಪಿಸೀಲಿಕಾಭ್ಯ ಆಪ್ತಾನ್ಯೇವ ಜಾಯಂತೇ, ಇತಿ ||

ಯದ್ಯಪಿ ಪಂಚವಿಂಶತಿ ಪ್ರಜಾಪತಿರಿತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾದಧಿದೈವತಪ್ರಶಂಸಾಪಿ ಕೃತ್ವೈವ ತಥಾಪಿ ಪ್ರಕಾರಾಂತರೇಣ ಪುನಃ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ಆಘ ಮನುಷ್ಯಶರೀರಗತಪಂಚವಿಂಶತಿಸಂಖ್ಯಾಪ್ರಶಂಸಾನಂತರಮ್ | ಅಧಿದೈವತಂ ದೇವತಾಶರೀರಗತಾ ಪಂಚವಿಂಶತ್ಕಂಛೂರ್ಣತಾ ಪಂಚಸಂಖ್ಯಾ ಪ್ರಶಸ್ತೌತೇ | ತದ್ಭ್ರಾ—ಚಕ್ಷುರಾದಯಃ ಪ್ರಾಣಾಂತಾ ಏತಚ್ಚಬ್ಧಾಭಿಧೇಯಾ ಯಾದೇವತಾಃ ಸಂತಿ ತಾ ಏತಾ ದೇವತಾಃ ಪಂಚಸಂಖ್ಯಾಕಾ ಇಮಂ ಪುರುಷಂ ಮನುಷ್ಯದೇಹಂ ಪ್ರವಿಷ್ವಾಃ | ತಥಾ ಚೋಪರಿಷ್ವಾ-ದಾಮ್ನಾ ಯತೇ—“ಅಧಿತ್ಯಕ್ತಕ್ತುರ್ಭೂತಾ ಅಕ್ಷಿಣೇ ಪ್ರಾವಿಶತ್, ದಿಶಃ ಶ್ರೋತ್ರಂ ಭೂತಾ ಕರ್ಣಾ ಪ್ರಾವಿಶತ್” (ಐ-೮-೨-೮-೪-೩-೨) ಇತ್ಯಾದಿನಾ | ಯಥಾ ದೇವತಾಃ ಪುರುಷಶರೀರಂ ಪ್ರವಿಷ್ವಾಸ್ತಥಾಯಂ ಪುರುಷಃ ಪಂಚಾಪ್ಯೇತಾ ದೇವತಾಃ ಪ್ರಾವಿಶತ್ ಏವಮತ್ರಾನ್ಯೋನ್ಯಪ್ರ-ವೇಶೋ ನಾಮ ತಾದಾತ್ಮ್ಯಪತ್ತಿಃ | ಸೈವ ವಿಸ್ವಕ್ಷೀಕ್ರಿಯತೇ—ಸ ಪುರುಷೋ ದೇವತಾಫಿ-ಪ್ರವಿಷ್ಯಃ ಸ್ವಯಂ ಚ ದೇವತಾಃ ಪ್ರವಿಶ್ಯಾತ್ಪ್ರಾಪ್ನೋತ್ ಶರೀರೇ ಲೋಕನರ್ಪಣವನ್ನಾಶರಯಂತಂ ಚ ಸರ್ವೋಪಸಿ ಸಾಂಗಃ ಸಂಪೂರ್ಣವಯವ ಆಪ್ಯತೇ ಪಾಪೋ ದೈತ್ಯತೇ | ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ಚಕ್ಷು-ರಾದ್ಯಭಿಮಾನದೇವತಾನಾಮಾದಿತ್ಯಾದೀನಾಂ ದೇಹಸ್ಯ ಚ ಪರಸ್ಪರತಾದಾತ್ಮ್ಯಂ ತಸ್ಮಾತ್ತಿಪೀಲಿಕಾಪ-ಯಂತಂ ಸರ್ವೇ ಪ್ರಾಣಾಕ್ತಕ್ತುರಾದೀಂದ್ರಿಯೈಸ್ತತ್ಸೈದ್ಲೀಲಕ್ತಕ್ತ ಸಂಪೂರ್ಣಾ ಏವ ಜಾಯಂತೇ | ಅನಯಾ ದೇವತಾಗತಪಂಚಸಂಖ್ಯಾರೂಪವಯಪ್ರಶಂಸಾಯಾಸ್ತ (ಸಯಾ ತ) ದವಯವಿರೂಪಾ ಪಂಚವಿಂಶತಿಸಂಖ್ಯಾ ಪ್ರಶಸ್ತಾ ವೇದಿತವ್ಯಾ ||

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರಕಾರಾಂತವಾಗಿ ವಿವರಿಸುವರು. ಅಧಿದೈವತಿಯಾದ ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಚಕ್ಷುಕಣ್ಣುಗಳು ರಭಿಮಾನದೇವತೆಗಳು ಶ್ರೋತ್ರಾ(ಕಿವಿ)ಭಿಮಾನದೇವತೆಗಳು, ಮನೋಭಿಮಾನದೇವತೆಯು, ವಾಗಭಿಮಾನದೇವತೆಯು ಪ್ರಾಣಾಭಿಮಾನದೇವತೆಯು ಈ ಏವರೂ ಪುರುಷನ ಶರೀರದ ಐದು ಅವಯವಗಳನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಅಭಿಷಿಕ್ತರಾಗಿರುವರು. ಎಂದರೆ ಈ ದೇವತೆಗಳು ಪುರುಷಶರೀರದ ಒಂದು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ನೆಲೆಸಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದರಿ ನ್ನ(ಉಗರು) ಲೋಮ (ಕೂದಲು) ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಶರೀರದ ಸಮಸ್ತಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಅವರೂ ನೆಲೆಸಿ ತನ್ಮೂರ್ತಿಯ ಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಿರುವರು. ಮುಂದೆ (ಐ-೮-೨-೪೨) ಹೇಳುವಂತೆ ಅಧಿತ್ಯಕ್ತಕ್ತುರ್ಭೂತಾ ಅಕ್ಷಿಣೇ ಪ್ರಾವಿಶತ್ | ದಿಶಃ ಶ್ರೋತ್ರಂ ಭೂತಾ ಕರ್ಣಾ ಪ್ರಾವಿಶತ್ ಇರುವುದು. ಎಂದರೆ ಅಧಿತ್ಯನು(ಸೂರ್ಯನು) ಚಕ್ಷುರಭಿಮಾನದೇವತೆಯಾಗಿ ಪುರುಷನ ಎರಡು ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನೂ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ನೆಲೆಸಿದನು; ದಿಕ್ಪುಗಳು ಅಥವಾ ದಿಗಭಿಮಾನದೇವತೆಗಳು ಕಿವಿಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮಾನದೇವತೆಗಳಾಗಿ ಕಿವಿಗಳನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದರು. ಇತ್ಯಾದಿ ಈ ಐದನವಯವ್ಯಯ ಅದಿತ್ಯಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ಪುರುಷ ಶರೀರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಆ ಶರೀರವು ನಾಶವಾಗುವವರೆಗೂ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಪರಸ್ಪರ ಸಹಕಾರದಿಂದ ವರ್ತಿಸುತ್ತಿರುವರು. ಈ ವಿಧಕಾರ್ಯವು ಪುರುಷನ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲ ಇರುವೆ ಮೊದಲುಗೊಂಡ ಸಣ್ಣದಾದ ಮತ್ತೆ ದೊಡ್ಡದಾದ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಶರೀರದಲ್ಲಿಯೂ ಸದಾಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ (ಶರೀರಾಶಯಂತರ) ನಡೆದು ಬರುತ್ತಿರುವುದು. ಈ ಐದು ಅವಯವಗಳಂತೆ ಉಳಿದ ಅವಯವಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವೆವೆಂದೆ ಒಟ್ಟು ಈ ಇವ್ಯಕ್ತಿಯು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಪ್ರಶಸ್ತವೆನಿಸುವುದು

ತದುಕ್ತಮ್ನುಷಿಕಾ, || ಇತಿ ||

ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋಕ್ತೇಽರ್ಥೇ ಸಂಪಾ (ವಾ) ದಕಮಂತ್ರಮುದಾಹರತಿ—ಚಕ್ಷುರಾದ್ಯಭಿನಾನಿ-
 ದೇವತಾನಾಂ ತತ್ತದಿಂದ್ರಿಯದ್ವಾರಾ ದೇಹಪ್ರವೇಶಾದ್ಧೇಹಸ್ಯ ಚ ತಾಭಿಶ್ಚೈರಿಂದ್ರಿಯೈಸ್ತದಾತ್ಮ್ಯಾ-
 ಪತ್ತೇಶ್ಚ ಪಿಪೀಲಿಕಾಂತಾಃ ಸರ್ವೇ ಪ್ರಾಣಿನಃ ಸಂಪೂರ್ಣಾ ಉತ್ಪದ್ಯಂತ ಇತಿ ಯದ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇನೋಕ್ತಂ
 ತದೇವರ್ಷಿಣಾ ಸಹಸ್ರಧೇತ್ಯಾದಿನಾ ಮಂತ್ರೇಣಾಪ್ಯುಕ್ತಮ್ ||

ಸೋಽಯಂ ಮಂತ್ರಃ ಸಂಹಿತಾಯಾಮೇವಂ ಸಮಾನ್ವಾಯತೇ—

ಸಹಸ್ರಧಾ ಪಂಚದಶಾನ್ಯುಕ್ತಾ ಯಾವದ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣಿವೀ ತಾವದಿತ್ಯತ್ ||

ಸಹಸ್ರಧಾ ಮಹಿಮಾನಃ ಸಹಸ್ರಂ ಯಾವದ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣಿವೀತಂ ತಾವತೀ ವಾಕ್ ||

(ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೧೦-೪೦-೧೧೪-ಋ. ೮)

ಅಸ್ಯಾಯಮರ್ಥಃ—ಸಹಸ್ರಧಾ ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕೇಷು ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಪಿಪೀಲಿಕಾಂತೇಷು
 ದೇಹೇಷು ಪಂಚದಶಸಂಖ್ಯಾಕಾನ್ಯುಕ್ತೋಕ್ತವ್ಯಾನಿ ನಿರ್ದಂತ ಇತಿ ಶೇಷಃ | ಚಕ್ಷುಃ ಶ್ರೋತ್ರಂ
 ಮನೋ ವಾಕ್ಪ್ರಾಣ ಇತ್ಯೇತತ್ಪಂಚಕಂ ತಥಾರತ್ತೇನ ಮಾತಾಪಿತೃಣಃ ಸಕಾಶಾದುದ್ಗತಾನಿ
 ಪೃಥಿವ್ಯಪ್ತೇಚೋನಾಯುಕ್ತಾಕಾಲೋಪಾಣಿ ಭೂತಾನಿ ಮಾತೃಸಂಬಂಧಿನಿ ಪಿತೃಸಂಬಂಧಿನಿ ಮಿಲಿತ್ವಾ
 ದಶ ಸಂಪದ್ಯಂತೇ, ಚಕ್ಷುರಾದಿಪಂಚಕಂ ಚೇತ್ಯೇವಂ ಪಂಚದಶಾಂಗನ್ಯುಕ್ತವ್ಯಾನಿ | ಇತ್ಯಂ ಪ್ರಾಣಿ-
 ದೇಹೇಷೂಪನ ಸ್ತೇಷು ದೇಹೇಷು (ದ್ರಾವ್ಯವಾಪ್ಯವ್ಯೋಯಸ್ತರಿಮಾಣಕಮೇವ (ಐಂ ವಿದ್ಯತೇ)
 ತನ್ಮನಾಣೀ (ಐಂ) ದೇಹಜಾತೇ (ತಂ) ಸಂಪನ್ಮಮ್ | ಸಹಸ್ರಧಾ ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕೇಷು
 ದೇಹೇಷು ಸಹಸ್ರಂ ಮಹಿಮಾನಃ ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕಾ ಮಹಾಂತೋ ವ್ಯವಹಾರ ವಿರೇಷಾ
 ದ್ಯಶ್ಯಂತೇ | ಪ್ರತಿವಿಸಯಂ ಪ್ರತಿಕ್ಷೇಣಂ ದರ್ಶನಶ್ರವಣಾದಿ ವ್ಯವಹಾರಾಣಾಂ ನಿವೃತ್ತೇಃ | ಬ್ರಹ್ಮ
 ಜಗತ್ಪಾರಣಂ ಸತ್ಯಜ್ಞಾನಾದಿರೂಪಂ ವಸ್ತು ತಸ್ತು (ತ್ವು) ನಾನಃವಿಧಪ್ರಾಣೀರೂಪದೇಹೇಣ ಯಾನ-
 ದಭಿಧೇಯಂ ಭೂತ್ವಾ ವಿಶೇಷೇಣ ಸ್ಥಿತಂ ತಾವತೀ ತಪ್ತರಿಮಾಣಾ ನಾಗ್ನವತಿ | ಏಕೈಕಸ್ಯಾಭಿಧೇ-
 ಯಾರ್ಥಸ್ಯೈಕೈಕನಾಮಾದೇಕ್ಷಣಾತ್ | ಅನ ಏನಾ (ನ್ಯ) ತ್ರ ಶ್ರೂಯತೇ—“ಸರ್ವಾಣಿ ರೂಪಾಣಿ
 ವಿಚಿತ್ಯ ಧೀರೋ ನಾಮಾನಿ ಕೃತ್ವಾಭಿವದನ್ಯದಾಸ್ತ” (ಕೈ-೪-ಪ್ರ ೩-೬-೧೦೨) ಇತಿ ||

ಈ ಅರಣ್ಯಕ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ದೇವತಾ ವಿಷಯವಾಗಿ ಓರ್ವ ಮಹಿಯೂ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ
 ಹೇಳಿರುವನು. ಚಕ್ಷುರಾದ್ಯಭಿನಾನಾದೇವತೆಗಳು ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ತಮಗನುಗೆ ಸಂಬಂಧಕ್ಕೆ ಆಮಯವಗಳನ್ನು
 ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದರಿಂದ (ಆನನಕಾಲದಲ್ಲಿ) ಇರುವ ಮೊದಲಾದ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಜನಿಸುವಾಗಲೇ ಪ್ರಾಣವಯಗಳಿಂದ
 ಸಹಿತವಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವವು. ಈ ವಿಷಯವು ಸಂಹಿತೆಯ ಕೆಳಗಿನ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಹಿಯಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಈ
 ಮಕ್ಕಳ ಈ ರೀತಿ ಇರುವುದು.

ಸಹಸ್ರಧಾ ಪಂಚದಶಾನ್ಯುಕ್ತಾ ಯಾವದ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣಿವೀ ತಾವದಿತ್ಯತ್ |

ಸಹಸ್ರಧಾ ಮಹಿಮಾನಃ ಸಹಸ್ರಂ ಯಾವದ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣಿವೀತಂ ತಾವತೀ ವಾಕ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೪-೮)

ಇದರ ಅರ್ಥವು—ಸಹಸ್ರ (ಅವಮಿತ) ಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ಪಿಪೀಲಿಕಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿ ಪದವೈದು
 ಉಚ್ಯತವಾದ ಅಂಗಗಳಿರುವವು. ಅವುಗಳು ಯಾವವೆಂದರೆ, ಚಕ್ಷುಃ ಶ್ರೋತ್ರ ಮನಸ್ಸು ವಾಕ್ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣಗಳೆಂಬ

ಐದು ಮುಖ್ಯಾಂಗಗಳು. ಇವುಗಳ ಅಧಾರದ ಮೇಲೆ ಪೃಥಿವ್ಯವಾ ತೇಜೋವಾಯ್ವಾಕಾಶ ಎಂಬ ಪಂಚಭೂತಾತ್ಮಕವಾದ ಐದು ಅಂಗಗಳು ಮಾತ್ರಸಂಬಂಧವಾದವು ಐದು. ಇವೆಲ್ಲವೂ ಸೇರಿದರೆ ಹದಿನೈದು ಮುಖ್ಯಾಂಗಗಳಿರುವವು. ಸಹಸ್ರ (ಅಪರಿಮಿತ) ಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕವಿಧವಾದ ಮಹಿಮೆಗಳು ಎಂದರೆ ವ್ಯವಹಾರಗಳು ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಈ ವ್ಯವಹಾರಗಳು ಈ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ (ಸೋಡುವುದು, ಕೆಳುವುದು) ಇತ್ಯಾದಿವ್ಯವಹಾರಗಳು ಪ್ರತಿಕ್ಷಣವೂ ಪ್ರತಿ ಪ್ರಾಣಿಯಲ್ಲೆಯೂ ಕಂಡುಬರುವವು. ಇವೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಸತ್ಯಜ್ಞಾನಾನಂದರೂಪನೂ, ಜಗತ್ತಾರಣನೂ ಆದ ಬ್ರಹ್ಮವಸ್ತುವೇ ಕಾರಣವು. ಎಂದರೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ನಾನಾವಿಧಪ್ರಾಣಿಗಳ ರೂಪಗಳಿಂದ ಈ ವ್ಯವಹಾರವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ನಡೆಸುತ್ತಿರುವನು. ಈ ವಿಷಯವು ಕ್ರೈಶ್ಚಿಯಂ ಆರಣ್ಯಕೃದ್ಲಿ ಈ ೦೮೨ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

॥ ಸರ್ವಾಣಿ ರೂಪಾಣಿ ವಿಚಿತ್ಯಧೀರೋ ನಾನಾನಿ ಕೃತ್ವಾಭಿವದನ್ಯದಾಸ್ತೇ ॥

(ಕೈ-೩-೧೨)

ಸಹಸ್ರಧಾ ಪಂಚದಶಾನ್ಯಕ್ಲೇತಿ ಪಂಚ ಹಿ ದಶತೋ ಭವಂತಿ, ಇತಿ ॥

ತಸ್ಯೈತಸ್ಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಸ್ಯ ಮಂತ್ರಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಪಾದಂ ವ್ಯಾಚಷ್ಟೇ-ಚಕ್ಷುರಾದಿನಿ ಪಂಚಾಃ-
ಕಾಶಾಧಿನಿ ಮಾತೃಪಿತೃಸಂಬಂಧಿನಿ ಭೂತ್ಸ್ಯ ದಶಕಾತ್ಸಂ ಪೂರ್ಣದೇಹರೂಪೇಣ ನಿಷ್ಪಾದ್ಯಂತೇ ॥

ಇದುವರೆಗೆ ವಿವರಿಸಿದ ಮೇಲಿನ ಋಕ್ವಿನ ಪ್ರಥಮಪಾದವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಪಂಚದಶಾನ್ಯಕ್ವಾಃನಿ-
ಹದಿನೈದು ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಅಂಗಗಳು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಇವುಗಳ ಸಂಬಂಧವಾದ ಪಂಚಭೂತಾತ್ಮಕವಾದ (ಎಂದರೆ ಪೃಥವ್ಯತೇಜೋವಾಯ್ವಾಕಾಶ) ಐದು ಮಾತ್ರಸಂಬಂಧವಾದ ಅಂಗಗಳು, ಐದು ಪಿತೃ ಸಂಬಂಧವಾದ ಅಂಗಗಳೂ ಸೇರಿ ಹದಿನೈದು ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಎಂದರೆ ಮುಖ್ಯವಾದ ಅಂಗಗಳು ಸೇರಿ ದೇಹವೆಂದೆ ಮೈವಹಿಸಲ್ಪಡುವುದು.

ಸಹಸ್ರಧಾ ಮಹಿನಾನಃ ಸಹಸ್ರಮಿತ್ತುಕ್ವಾನ್ಯೇವ ತದನು ಮದತಿ

ಮಹಯತಿ ॥

ದ್ವಿತೀಯಪಾದಂ ವ್ಯಾಚಷ್ಟೇ-ಆತ್ಮಾ ದೇಹವಿಚಿತ್ಯೋ ಜೀವಾತ್ಮಾ | ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೋ-
ಲೋಕಯೋರ್ಜೀವದೇಹೇ ಪೂರ್ಣತ್ವಾದಾತ್ಮನಸ್ತತ್ಸಮಾನಪರಿಮಾಣತ್ವಂ ದ್ರವ್ಯವ್ಯಮ್ ॥

ಈ ಋಕ್ವಿನ ಎರಡನೇ ಪಾದವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಯಾವದ್ವ್ಯಾವಾ ಪೃಥಿವೀ ತಾವದಿತ್ತತ್ ಈ ಪುರುಷನ ದೇಹದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಆತ್ಮವು ದ್ಯಾವಾ ಪೃಥಿವಿಗಳಂತೆ (ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ ಭೂಲೋಕಗಳಂತೆ) ಆತ್ಮಂತ್ ದೊಡ್ಡದೂ ವಿಸ್ತಾರವಾದುದೂ ಆಗಿರುವುದು.

ಯಾವದ್ಧ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ತಾವದಿತ್ತದಿತಿ ಯಾವತಿಃ ವೈ ದ್ಯಾವಾ-

ಪೃಥಿವೀ ತಾನಾನಾತ್ಮಾ ॥

వృత్తియశాదం వ్యాజష్యే—యావన్మృత్యాన్మృత్యుణ్ని జప్తూరాదిని సంఠి వాన్మేన
తత్కేన మహిమా (మ) రబ్దీనానువదన్మయన్మృత్యుణ్ని ముదతి ర్హృతి | తథా
మహిమా (మ) రబ్దీప్రయోగాత్పాన్యంగాని ముకయతి ||

మూలసేయ పాదవన్న వివరించుచు. మేలే డేళద డరిన్మేదు ముఖ్యంగాగళ ముత్తవు (మహిమేయు)
సావరపాలు అధికదాగుచును. ఈ రీతి వర్ణనామూడిరుచుదు అవుగళిగే డననదాయకవారుచుదు.

యావన్మృత్యుణ్ని విష్మితం తావతీ వాగితి యుత్ర డ క్షేచ బ్రుద్యే
తద్వాగ్యుత్ర వా వాక్తద్వా బ్రుద్యేత్యేతత్తదుక్తం భవతి ||

జతుర్థశాదం వ్యాజష్యే—బ్రుద్యేనాభిధేయం జగన్దూర్ణరూపేణ (యత్ర)
యాత్పాత్తి తత్ర తత్పాభిధాయకం నాను | తథా యత్ర యత్ర వాచకః శబ్దుత్త
తత్పాభిధేయవదాధ్యం బ్రుద్యేత్యేవమన్మూలన్మూత్తిస్వరూపం భవతి | తదేవమదా-
ద్యతేన ముత్తేణ జక్ష్మరాదిపంచకూలపేతణగత్సృష్టిప్రకంసనాజ్జక్ష్మరాదిగతపంచ-
సంఖ్యాదారేణ సంజవింశతిసంఖ్యా “ నదం వః ” (ఋ-సం-మం ౪ సూ ౬౯-ఋ-౨)
ఇత్యేతదంగాపృత్తిరూపా ప్రకస్తా భవతితి ద్రుష్వన్మవా ||

నాల్పనే పాదవన్న వివరించుచు—(జగద్రూపవద) బ్రుద్యేవన్ను ఎల్లియవరగే వ్యాపిసరువుదో
అల్లియవరగో (బ్రుద్యేవరూపవే ఆద) వాగ్యుత్ర పూ ణ్యాపిసరువుదు. ఆద్రుంద ఇవుగళిగే అన్మూలన్మూత్తి
యరువుదు. ఎందరే ఎల్లి బ్రుద్యేవరువుదో ఆల్లి వాక్ ఇరువుదు, ఎల్లి వాక్ ఇరువుదో ఆల్లి బ్రుద్యే
ఇరువుదు. ఎందరే వరస్వరవ్యాత్తి ఇరువుదు.

ఏషాం వా ఏషాం సూక్తానాం నవభేం ప్రథమం నవ వ్యే
ప్రణాం ప్రాణాం క్షేపేత్తి ||

వివిధాని సూక్తాని రస్తూర్థం “ నదం వః ” (ఋ-సం-మం ౪-సూ ౬౯-ఋ)
ఇత్యాదికయా వ్యతిషిక్తాని కేవలాని జేతి | తత్ప్రాణ్యేన్మేషామిన్మేన నవదేన వ్యతి-
షిక్తాని పరామృత్యుకే | ‘ తా నదేన విదరతి ’ ఇత్యేవం వ్యతిషిక్తానామనంతరమేవ
ప్రేక్తతత్పాత్ | ద్వితియేన్మేషామిన్మేన వ్యతిషిక్తానాం తథోక్తాని కేవలాని పరామృత్యుకే |
తాని జ “ తదిదాస ” (ఋ-సం-౧౦ సూ ౧౦ ఋ-౧) ఇత్యాదివ్యాఖ్యానప్రేక్తాని తత్ర
యా(జా)క్షర యోజనా—ఏషాం వ్యతిషిక్తానాం మధ్యే యాని కేవలాని సంఠి, యే
(ఏ)షాం కేవలనానాం మధ్యే యత్ప్రథమం తదిదాసేతి సూక్తం తన్నవభేవమ్ |
ప్రాణాక్ దేహగతజ్జీవనకీతాం (సూ) నవసంఖ్యాకా అతః ప్రాణసంపాదనార్థం
తద్సూక్తం సంపద్యతే ||

ಈಗ ಆಯಾ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿರುವ ಮುಕ್ತಂಜ್ಯೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು. ಈ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿರುವ ಮೊದಲನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ (ತದಿದಾಸ) ಒಂಭತ್ತು ಮುಕ್ತಂಜ್ಯೆಗಳಿರುವವು. ಪ್ರಾಣಗಳೂ ಒಂಭತ್ತಿರುವವು (ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಗಳೆಂದರೆ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣವಾಯುವು ಸಂಚರಿಸುವ ನವಚೈದ್ರಗಳು). ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ನವವಿಧ ಪ್ರಾಣಗಳಿಗೆ ಉತ್ತೇಜನ ಮಾಡಿದಂತಾಗುವುದು.

ಷಟ್ಪಚಂ ಭವತಿ ಷಡ್‌ವಾ ಋತವ ಋತೂನಾಮಾಪ್ತ್ಯೈಃ ||

“ ತಾಂ ಸುತೇ ” (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೧೦-೫೪-ಋ-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ದ್ವಿತೀಯಸೂಕ್ತಗಳತಾ-
ಮುಕ್ತಂಜ್ಯಾಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ—

-ತಾಂ ಸು ತೇ (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೫೪-೧) ಎಂಬುದು ಎರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ಇದರಲ್ಲಿ ಆರು ಮುಕ್ತಂಜ್ಯೆಗಳಿರುವವು. ಒಂದು ಸಂವತ್ಸರದಲ್ಲಿ ಮತುಗಳೂ ಆರು ಇರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಪಠನದಿಂದ ಮತುಗಳನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡಿದಂತಾಗುವುದು

**ಪಂಚರ್ಚಿಂ ಭವತಿ ಪಂಚಪದಾ ಪಂಕ್ತಿಃ ಪಂಕ್ತಿರ್ವಾ ಅನ್ನಮನ್ನಾದ್ಯ-
ಸ್ಯಾವರುದ್ಧೈಃ ||**

“ ಭೂಯಃ ” (ಋ-ಸಂ-ಮಂ. ೬ ಸೂ. ೩೧ ಋ.೧) ಇತ್ಯಾದಿ ತೃತೀಯ ಸೂಕ್ತಗಳತಾ-
ಮುಕ್ತಂಜ್ಯಾಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ಪಂಕ್ತಿತ್ವಂದಃ ಪಂಚಭಿಕ್ತಂದಃ ಪಾದೈರುಪೇತಮನ್ನಂ ಚ ಪಂಕ್ತಿಚ್ಚಂದಃ
ಸಾಧ್ಯತ್ಯಾತ್‌ಷ್ಟೇತ್ರೇಷು ಪಂಕ್ತಿ ರೂಪೇಣೋಕ್ತ (ಪ್ರ) ತ್ವಾದ್ಯಾ ಪಂಕ್ತಿ ರೂಪಮ್ | ತಸ್ಮಾದಿಯಂ
ಪಂಚಸಂಖ್ಯಾನ್ವಪ್ರಾಪ್ತೈಃ ಭವತಿ ||

ಮೂರನೇ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಐದು ಪಾದಗಳಿರುವವು. ಪಂಕ್ತಿಭಂದಸ್ತು
ಅನ್ಯಾದ್ಯಾಹಾರವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಕ್ತಿಯಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತಪಠನದಿಂದ ಪಠಿಸುವ ಪುರುಷನಿಗೆ ಅನ್ನದ್ಯಾಹಾರವು
ಲಭಿಸುವುದು

**ತ್ವಚೋ ಭವತಿ ತ್ರಯೋ ವಾ ಇಮೇ ತ್ರಿವೃತೋ ಲೋಕಾ ಏಷಾಮೇವ
ಲೋಕಾನಾಮಭಿಜಿತ್ಯೈಃ ||**

“ ಸ್ವಣಾಮು ತ್ವಾ ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೩ ಸೂ. ೫೧-ಋ-೪) ಇತ್ಯಾದಿಲೋ ಯಸ್ತುಚ್.
ಸ್ತದ್ಧವಾಮುಕ್ತಂಜ್ಯಾಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ—“ತ್ರಯೋ ವಾ” ಇತ್ಯಾದಿ ಪೂರ್ವಮೇವ (ಐ. ೪. ೧. ೮. ೧೫. ೦೨)
ನ್ಯಾಖ್ಯಾತಮ್ ||

ಆನಂತರ ಸ್ವಣಾಮು ತ್ವಾ (ಋ. ಸಂ. ೩-೫೧-೪) ಎಂಬ ಮೂರು ಮುಕ್ತಂಜ್ಯೆಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು ಭೂಮ್ಯಂ
ತಂಪ್ತಸ್ತರ್ಗಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಲೋಕಗಳಿರುವವು. ಈ ಮೂರು ಮುಕ್ತಂಜ್ಯೆಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಮೂರುಲೋಕಗಳ
ಪ್ರಾಪ್ತಿಯುಂಟಾಗುವುದು

ತಾ ಅಭಿ ಸಂಪದ್ಯಂತೇ ಬೃಹತೀಂ ಛಂದೋಽಮೃತಂ ದೇವಲೋಕಮೇಷ
ಆತ್ಮೈವಮು ಹೈವೈವಂ ವಿದೇತಯೈವ ಸಂಪದಾಽಮೃತಮೇವಾಽತ್ಮಾ-
ನಮುಭಿ ಸಂಭವತಿ ||

ಕೇವಲಾನಿ ಸೂಕ್ತಾನ್ಯುಚಕ್ಷ ಸಂಖ್ಯಾದ್ಯಾರಾ ಪ್ರಶಸ್ತೃತಾನಿ ಪ್ರಕಾರಾಂತರೇಣ ಪ್ರಶಂಸತಿ-
ಶಾಃ ಸೂಕ್ತಗತಾಃ ಋಚೋಽಭಿ ಸರ್ವಶೋ ಬೃಹತೀಂ ಛಂದಃ ಸಂಪದ್ಯಂತೇ | ತದ್ಭಾ. ತ್ರಿಷ್ಪತ್. ಛಂದಸ್ಸಾನ್ಯುಚ್ಚೇಕ್ಷಿಕಃ ಸಾ. ದ ಏಕಾದಶಾಕ್ಷರೋಽಷ್ಟಾಕ್ಷರೇಣ “ ನದಂ ವಃ ” (ಋ.ಸಂ.ಮಂ. ೮-
ಸೂ. ೬೯-ಋ. ೨) ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರಗತೇನ ಪಾದೇನ ಸಂಯುಜ್ಯತೇ, ತದೇತದಷ್ಟಾದಶಾಕ್ಷರಾತ್ಮಕಂ
ಪಾದದ್ವಯಮೇಕಮರ್ಧಂ ಭವತಿ | ತಾದ್ಯತೇ ದೈ ಅರ್ಧೇ ಷಟ್ ತ್ರಿಂಶದಕ್ಷರಾಂ ಬೃಹತೀಂ
ಪಾಪ್ನುತಃ | ಏವಂ ತ್ರಯೋವಿಂಶತಿಸಂಖ್ಯಾ ಋಚಃ ಸರ್ವಾ ಅಪಿ “ ನದಂ ವಃ ” ಇತ್ಯಾದಿಸಹಿತಾಃ
ಷಟ್ ಚತ್ವಾರಿಂಶದಬೃಹತೋಽಭವಂತಿ | ತದೇವಂ ಬೃಹತೀಂ ಛಂದೋ ವಿನಾಶರಹಿತಂ ದೇವ-
ಲೋಕಂ ಪತ್ಯಾಪ್ರಿಹೇಸುತ್ಯಾದ್ಯಶಂ ಛಂದಃ ಸಂಪದ್ಯತ ಇತಿ ಪೂರ್ವತಾನ್ವಯಃ | ಏವ ಈಶ್ವರೋ
ಬೃಹತೀಸಂಘ ಆತ್ಮಾ ಪಶ್ಚ್ಯಾಕಾರಸ್ಯ ಶಸ್ತಸ್ಯ ಮಧ್ಯದೇಹಃ | ಪಕ್ಷಪುಚ್ಚಾದಿಭಾಗಾತ್ಪೋಪರಿಷ್ಟಾದ-
ಭಿಧಾಸ್ಯಂತೇ | ಏವಮು ಹೈವಾನೇನೈವ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಪಶ್ಚ್ಯಾಕಾರಸ್ಯ ಮಧ್ಯದೇಹಃ | ಸಂಪಾದಿತ ಇತಿ
ಶೇಷಃ | ಯಃ ಪುಮಾನೇವಂ ವೇತ್ತಿ ಧ್ಯಾಯತಿ ಸ ಪುಮಾನೇತಯೈವ ಸಂಪದಾ ಪಕ್ಷಿದೇಹಮಧ್ಯ-
ಸಂಪಾದನೇನಾಮೃತಮೇವಾಽತ್ಮಾನಂ ವಿನಾಶರಹಿತಂ ಸ್ವರೂಪಮುಭಿಸಂಭವತಿ, ತದ್ಭಾ.ನಸಹಿತೇ
ಮಹಾವ್ರತೇ ಕರ್ಮಣಾ ಮನುಷ್ಯವಚ್ಚೀಘ್ರಂ ವಿನಾಶರಹಿತಂ ದೇವಜನ್ಮ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿತೀರ್ತುಃ |
ಅಭ್ಯಾಸೋಽಧ್ಯಾಯಸಮಾಪ್ತುರ್ಥಃ ||

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿರುವ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿದರೆ ಬೃಹತೀಛಂದಸ್ಸು ಉಟಾಗುವುದು
ಹೇಗೆಂದೆ—ತ್ರಿಷ್ಪತ್ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದೊಂದು ಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಹನ್ನೊಂದು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವವು. ನದಂ ವಃ ಎಂಬ
ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮಂತ್ರಗಳ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಏಳು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವವು. ಇವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿದರೆ ಹದಿನೆಂಟು
ಅಕ್ಷರಗಳಾಗುವವು ಇದರಿಂದ ಬೃಹತೀಛಂದಸ್ಸಿನ ಅರ್ಧಮಕ್ಕಾದಂತಾಯಿತು. ಇಂತಹ ಎರಡು ಅರ್ಧ ಮಕ್ಕಗಳನ್ನು
ಸೇರಿಸಿದರೆ ಮೂವತ್ತಾರು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬೃಹತೀಛಂದಸ್ಸಾದಂತಾಯಿತು. ಈ ರೀತಿ ಇಪ್ಪತ್ತಮೂರು ಮಕ್ಕಗಳನ್ನೂ
ಸೇರಿಸಿದರೆ ನಲವತ್ತಾರು ಬೃಹತೀಛಂದಸ್ಸಿನ ಮಕ್ಕಗಳಾಗುವವು. ಈ ಬೃಹತೀಛಂದಸ್ಸಿನ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವುದರಿಂದ
ನಾಶರಹಿತವಾದ ದೇವಲೋಕವತ್ತಾಪ್ರಿಯುಂಟಾಗುವುದು ಮತ್ತು ಇಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಶೇಷವಿರುವುದು. ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳು
ಪಶ್ಚ್ಯಾಕಾರವಾಗಿರುವವು. ಈ ಪಶ್ಚ್ಯಾಕಾರಕ್ಕೆ ಬೃಹತೀಛಂದಸ್ಸೇ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವಾಗಿರುವುದು. ಆತ್ಮವೆಂದರೆ ಪಶ್ಚ್ಯಾಕಾರ
ಶರೀರದ ಮಧ್ಯಭಾಗವು. ಯಾವ ಪುರುಷನು ಪಶ್ಚ್ಯಾಕಾರಶರೀರಭೂತವೂ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವೂ ಆದ ಬೃಹತೀಛಂದಸ್ಸುಗಳನ್ನು
ಈ ಮಹಾವ್ರತದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸುವನೋ ಆ ಪುರುಷನು ವಿನಾಶರಹಿತವಾದ ದೇವತೆಯ ಜನ್ಮವನ್ನು ಪಡೆಯುವನು.

English Translation

1. He extends (these verses) by (interpolating) the sound. Verily, breath (prana) is sound. Therefore every breath when it sounds, sounds loud, as it were.

2. The verse (VIII, 69, 2) nadam vā odatinam, & c., is by its syllables an Ushnih, by its feet an Anushtubh. Ushnih is life, Anushtubh, speech. He thus places life and speech in him (the sacrificer).

3. By repeating the first verse three times, they become twenty-five. The trunk is the twenty-fifth, and Prajapati is the twenty-fifth. There are ten fingers on his hands, ten toes on his feet, two legs, two arms, and the trunk the twenty-fifth. He adorns that trunk as the twenty-fifth. Now this day consists of twenty-five, and the Stoma hymn of that day consists of twenty-five : it becomes the same through the same. Therefore the two, the day and the hymn, are twenty-five. This is the twenty-fifth with regard to the body.

4. Next, with regard to the deities : The eye, the ear, the mind, speech, and breath, these five deities (powers) have entered into that person (Purusha), and that person entered into the five deities. He is wholly pervaded there with his limbs to the very hairs and nails. Therefore all beings to the very insects are born as pervaded (by the deities or senses).

5. This has been declared by a Rishi (Rv. X. 114, 8) :-

6. 'A thousandfold are these fifteen hymns ;' —for five arise from ten.

7. 'As large as heaven and earth, so large is it ;' —verily, the self (givatman) is as large as heaven and earth.

8. 'A thousandfold are the thousand powers ;' — by saying this the poet pleases the hymns (the senses), and magnifies them.

9. 'As far as Brahman reaches, so far reaches speech ;' ---wherever there is Brahman, there is a word ; and wherever there is a word, there is Brahman, this was intended.

10. The first of the hymns among all those hymns has nine verses. Verily, there are nine pranas (Openings), and it serves for their benefit.

11. Then follows a hymn of six verses. Verily, the seasons are six, and it serves to obtain them.

12. Then follows a hymn of five verses. Verily, the Pankti consists of five feet. Verily, Pankti is food, and it serves for the gaining of proper food.

13. Then follows a tristich. Three are these three-fold worlds, and it serves to conquer them.

14. These verses become Brihatis, that metre being immortal, leading to the world of the Devas. That body of verses is the trunk (of the bird represented by the whole sastra.), and thus it is. He who knows this comes by this way (by making the verses the trunk of the bird) near to the immortal Self, yea, to the immortal Self.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪ್ನಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ

ಏತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಘಾಷ್ಯೇ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕೇ

ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇಷ್ಯಮಃ ಖಂಡಃ

ಇತಿ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕೇ ತೃತೀಯೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತನಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ

ಏತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಘಾಷ್ಯದ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕದ

ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕದ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಅಥ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕೇ ಚತುರ್ಥಾಧ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ

ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು

ಅಥ ಸೂದದೋಹಾಃ ಪ್ರಾಣೋ ವೈ ಸೂದದೋಹಾಃ ಪ್ರಾಣೇನ
ಪರ್ವಾಣಿ ಸಂದಧಾತಿ||

ತೃತೀಯೇಧ್ಯಾಯೇ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರಸ್ಯ ಪಕ್ಷ್ಮಾಕಾರಸ್ಯ ಮಧ್ಯದೇಶಭಾಗಸ್ತು ಚೋತ್ತರ-
ಸೂತ್ರಾವಯವನಿಷ್ಪಾದ್ಯೋಽಭಿಹಿತಃ | ಅಥ ಚತುರ್ಥೇ ಗ್ರೀವಾನಿಭಾಗಾನ್ವಿಧತ್ತೇ | ತತ್ರಾಸ್ಸದಾ-
ವಾತ್ಸಭಾಗಸ್ಯಾಪಸಾನೇ ಪಠನೀಯಾಮೃಚಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಅಥ ಶಸ್ತ್ರಸ್ಯ ಮಧ್ಯಭಾಗಕಠನಾನಂತರಂ
ಸೂದದೋಹಾಃ ಪಠನೀಯಾ | ಸೂದಂ ಸ್ವಾದಂ ಸರಸಂ ದೋಗ್ರೀತಿ ಸೂದದೋಹಾಃ ಕಾಮಧೇನು-
ರಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತದ್ವಾಚಕೋಽಯಂ ಶಬ್ದೋ ಯಸ್ಯಾಮೃಚಿ “ ತಾ ಅಸ್ಯ ಸೂದದೋಹಸಃ ”
(ಋ.ಸಂ.ಮಂ.೮ ಸೂ-೬೯-ಋ-೩) ಇತ್ಯೇವಂ ರೂಪಾ ಯಾ ವರ್ತತೇ ಸಾಃಸ್ಯೈ ಕ್ಲೂದದೋ-
ಹಾಸ್ತಾಂ ಸೂದದೋಹಸವೃಚಂ ಪಠೇತ್ | ಸೇಯಮ್ಕಲ್ಪದದೋಹಃ ಶಬ್ದೇನಾಭಿಧೀಯತೇ |
ಸೇಯಂ ಪ್ರಾಣಸ್ವರೂಪೇಣೈ(ಪಿಣ್ಯೇ)ವ | ಯಥಾ ಪ್ರಾಣನಾಯುಃ ಸೂತ್ರಾತ್ಮಾ ಸನ್ನರ್ವೇಷಾಂ
ಶರೀರಾವಯವಾನಾಂ ಸಂಘಾತಾ ಭವತಿ, ಏವಮಿಯಮ್ಕಲ್ಪವೇಷಾಂ ಶಸ್ತ್ರಭಾಗಾನಾಂ (ಘಾಂ)
ಮಧ್ಯೇ ದೇಹಗ್ರೀವಾದೀನಾಂ ಸಂಯಂತ್ರೀ (ಧಾತ್ರೀ) ತಸ್ಮಾತ್ಪ್ರತ್ಯವಯವಂ ಪಠನೀಯಾ ಸ್ಯಾತ್ |
ಅಸ್ಯ ಮಧ್ಯಭಾಗಸ್ಯಾಂತೇ ತತ್ರಾ ಠೋಽಭಿಹಿತಃ ||

ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷ್ಮಾಕಾರವಾದ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರದ ಮಧ್ಯದೇಶಭಾಗವು ತೃತೀಯೋತ್ತರಸೂತ್ರಾ-
ವಯವದಿಂದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವುದನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಅದರ ಗ್ರೀವಾದಿ (ಕತ್ತು
ಮುಂತಾದ) ಭಾಗಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಆತ್ಮಭಾಗದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕಾದ ಮುಕ್ತನ್ನು
ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶಸ್ತ್ರದ ಮಧ್ಯಭಾಗವನ್ನು ಹೇಳಿದ ನೇಲೆ ಸೂದದೋಹವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಮಧುರವಾದುದನ್ನು
(ಕಾಲನ್ನು) ಕರೆಯುವುದು ಸೂದದೋಹ. ಕಾಮಧೇನುವೆಂದರ್ಥ. ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ ಸೂದದೋಹಶಬ್ದವು
ಯಾವ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿಯೋ ಅದು ಅಂದರೆ ‘ ತಾ ಅಸ್ಯ ಸೂದದೋಹಸಃ :—’ ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯ ಸೂದದೋಹವಾಗುತ್ತದೆ.
ಆ ಮುಕ್ತನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಈ ಮುಕ್ತೇ ಸೂದದೋಹಸ್ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಿದೆ. ಇದು ಪ್ರಾಣಸ್ವರೂಪವೇ ಆಗಿದೆ. ಹೀಗೆ
ಸೂತ್ರಾತ್ಮರೂಪವಾದ (ಶರೀರವನ್ನು ನಿಯಮನಮಾಡುವ) ಪ್ರಾಣವಾಯುವು ಎಲ್ಲಾ ಶರೀರಾವಯವಗಳನ್ನು ಧರಿಸುವುದೋ
ಅದರಿಂದ ಈ ಮುಕ್ತು ಎಲ್ಲಾ ಶಸ್ತ್ರಭಾಗಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ದೇಹಕಂಠ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ನಿಯಮಿಸುವುದರಿಂದ
ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅವಯವದಲ್ಲಿಯೂ ಪಠಿಸಬೇಕು. ಇದರ ಮಧ್ಯಭಾಗದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಮುಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು.

ಅಥಾತೋ ಗ್ರೀವಾಸ್ತು ಆಚಕ್ಷತೇ ಯಥಾ ಭಂದಸಮುಷ್ಠಿ ಹ ||

ಮಧ್ಯದೇಹಭಾಗಂ ಸಮಾಪ್ಯ ಗ್ರೀವಾಭಾಗಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಅಥ ಮಧ್ಯದೇಹಕಛನಾಂತರಂ ಯುಗ್ಮಾತ್ ಸಡ್ವೀರಾಸ್ಯಭಾಗಃ (?) ಪಕ್ಷ್ಮಿ ಕಾರಸ್ಯಾಪೇಕ್ಷಿತೋಽತಃ ಕಾರಣಾದ್ಗ್ರೀವಾರೂಪಾ ಋಚಃ ಶಂಸೇತ್ | ತಾ ಋಚಃ ಶಾಖಾಂತರಾಭಿಜ್ಞಾ ಅಚಕ್ಷತೇ | ಅತಃ ಏವ ಪಂಚಮೇ ಶೌನಕೇ-ನೋದಾಹೃತಾಃ—“ಗ್ರೀವಾ ಯಸ್ಯೇದಮಾರಜಃ” (ಐ.ಆ.ಶ.೬-೨-೫-೧) ಇತ್ಯಾದಿನಾ | ತಾಪ್ತ ತಿಸ್ರಿ ಋಚೋ ಯಥಾಭದಂಸಮಧ್ಯಾಪಕಪ್ರಸಿದ್ಧವೇದಪಾಠಮನುಸರತುಕ್ಯುಗ್ಮಗರ್ಜ್ಜರಗಣನಯಾ ತಿಸ್ರಃ ಉಷ್ಣಿಪಃ ಸಂಸದ್ಯಂತೇ | ತಚ್ಚ ಚ್ಯಂದಃ ಪೂರಣಾಯಾಕ್ಷರಾಂತರಪ್ರಕ್ಷೇಪಂ ಪುರುಷ ಇತ್ಯಾದಿ-ವದಪೇಕ್ಷಂತೇ ||

ಮಧ್ಯದೇಹಭಾಗವನ್ನು ಮುಗಿಸಿ ಗ್ರೀವಾ (ಕಂಠ) ಭಾಗವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮಧ್ಯದೇಹವನ್ನು ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಪಶ್ಚಿಮಾಂಶಕ್ಕೆ ಕಂಠಭಾಗವು ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದುದರಿಂದ ಗ್ರೀವಾ ರೂಪವಾದ ಮುಕ್ಯನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಈ ಮುಕ್ಯಂತ್ರಗಳನ್ನು ಇತರ ಶಾಖೆಯನ್ನು ತಿಳಿದವರು ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಐದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಶೌನಕರ—“ಗ್ರೀವಾ ಯಸ್ಯೇದಮಾರಜಃ—” ಎಂದು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಧ್ಯಯನ ಪ್ರಕಾರ ವೇದಪಾಠಾನುಸಾರವಾಗಿ ಭದ್ರವನ್ನು ಮೀರದೆ ಅಕ್ಷರಗಳ ಎಣಿಕೆಯಿಂದ ಈ ಮೂರು ಮುಕ್ಯಂತ್ರಗಳು ಮೂರು ಉಷ್ಣಿಪ್ತಗಳಿಂದೋ ರೂಪವಾಗುತ್ತವೆ. ಅಲ್ಲಿ ಕಡಿಮೆಯಾದಾಗ ಜನರನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಭದ್ರ:ಪೂರ್ಣಗೋಸ್ವರ ಇತರ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಅಥ ಸೂದದೋಹಾಃ ಪ್ರಾಣೋ ವೈ ಸೂದದೋಹಾಃ ಪ್ರಾಣೇನ
ಪರ್ವಾಣಿ ಸಂದಧಾತಿ ||

ಗ್ರೀವಾಭಾಗಾನಂತರಮಪಿ ಪೂರ್ವವತ್ಸೂದದೋಹಸಂ ವಿಧತ್ತೇ—

ಗ್ರೀವಾಭಾಗವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ ಮೇಲೂ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಸೂದದೋಹವನ್ನು ವಿಧಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅಥಾತಃ ಶಿರಸ್ತದ್ಗಾಯತ್ರೀಷು ಭವತ್ಯಗ್ರಂ ವೈ ಛಂದಸಾಂ ಗಾಯತ್ರೈ-
ಗ್ರಮಂಗಾನಾಂ ಶಿರಸ್ತದರ್ಕವತೀಷು ಭವತ್ಯಗ್ನಿವಾರ್ ಅರ್ಕಸ್ತಾ ಸವ
ಭವಂತಿ ನವಕಪಾಲಂ ವೈ ಶಿರೋ ದಶಮಾಂ ಶಂಸತಿ ತ್ವಕ್ವೇಶಾ
ಇತ್ಯೇವ ಸಾ ಭವತ್ಯಥೋ ಸ್ತೋಮಾತಿಶಂಸನಾಯಾ ಏವ ತೌ ತ್ರಿವೃಚ್ಛ
ಸ್ತೋಮೌ ಭವತೋ ಗಾಯತ್ರಂ ಚ ಚ್ಯಂದ ಏತಯೋರ್ವೈ
ಸ್ತೋಮುಚ್ಯಂದಸೋಃ ಪ್ರಜಾತಿಮನು ಸರ್ವಮಿದಂ ಪ್ರಜಾಯತೇ
ಯದಿದಂ ಕಿಂಚಿ ಪ್ರಜಾತ್ಯೈ ||

ಗ್ರೀವಾಭಾಗಂ ಸಮಾಪ್ಯ ಶಿರೋಭಾಗಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಗ್ರೀವಾನಂತರಂ ಶಿರಸೋಽಪೇಕ್ಷ(ಪ್ಷ್ಮಿ)
ತಾಚ್ಚಿರೋಭಾಗಂ ಶಂಸೇತ್ | ಸ ಚ ಶಿರೋಭಾಗೋ ಗಾಯತ್ರೀಛಂದಸ್ಯಾಸ್ತುಪ್ತು ದ್ಯವ್ಯಸ್ಯಃ,

ಶಿರೋಗಾಯತ್ರೋಲರಗ್ರತ್ವಸಾಮ್ಯಾತ್ | ಸಿಸ್ಯಷ್ಟೋಃ ಪ್ರಜಾಪತೇಃ ಪ್ರಥಮಂ ಮುಖೋಽ
 ಗಾಯತ್ರೀ ಸಮುತ್ಸನ್ನಾ | (ಏತಚ್ಚ) ಯಜುರ್ಬ್ರಹ್ಮಣೇ ದ್ವಷ್ಟವ್ಯಮ್ | ಉಪ್ಪದ್ಯಮಾನಸ್ಯ
 ದೇಹಸ್ಯ ಶಿಃ ಪ್ರಥಮಂ ಯೋರ್ನಿರ್ಗಜ್ಜ್ವತೀತಿ ಶಿರಸೋಽಪ್ಯಗ್ರತ್ವಮ್ | ಗಾಯತ್ರೀಣಾಂ ಬಹುನಾಂ
 ನಿಧ್ಯಮಾನತ್ವಾದರ್ಕವತೀಷ್ಟಿತಿ ವಿಶೇಷ್ಯತೇ | “ ಇಂದ್ರಿಮಿದ್ಧಾಧಿನಃ ” (ಋ.ಸಂ. ಮಂ.೧ ಸೂ.೨-
 ಋ.೧) ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ಸೂಕ್ತಂ ದರ್ಶನಂ ತತ್ರತ್ಯಾ ಋಚೋರ್ನಿರ್ಗಜ್ಜ್ವತೀಃ | “ ಇಂದ್ರಮರ್ಕೇಭಿರ್ಕರ್ಣಿಃ ”
 (ಋ.ಸಂ. ಮಂ-೧-ಸೂ.೨-ಋ. ೧) ಇತ್ಯೇವಮರ್ಕಶಬ್ದಯುಕ್ತತ್ವಾದರ್ಕವತ್ಯಾ ಇತ್ಯುಚ್ಯಂತೇ |
 ಅತೋಽಗ್ನಿಯುಕ್ತೇ (ಕ್ರತೈಃ) ನ ಪ್ರಶಸ್ತತ್ವಾದರ್ಕವತೀಃ ಶಂಖೇತ್ | ತಾಸ್ಯಿಂದ್ರಮಿದ್ಧಾಧಿನ ಇತ್ಯಾದಿ.
 ಕಾನಾಂ ಯು ಏಕಶ್ಚರ್ಪಣೇನಾಮಿತ್ಯಂತಾನಾಂ ಸಂಖ್ಯಾ ಪ್ರಯತಾ ನವೇತಿ ವಾಕ್ಯೇನ ಪ್ರಶಸ್ತೇ |
 ನವಸಂಖ್ಯಾಕಾನಿ ಕಪಾಲಾನ್ಯೇಕಧಾ ಸಂಯೋಜ್ಯ ಪ್ರಜಾಪತಿನಾ ಮನುಷ್ಯಶಿರೋ ನಿರ್ಮಿತಮ್ |
 ಏತಚ್ಚ (ಅಯಂ ಚ) ಮೃತಪುರುಷಸ್ಯ ಶಿರಸಿ ಶೋಷಣೇ(ಷೇಣ)ಕ್ರಗಾದಾವಪಗತೇ ಸತ್ಯಸ್ಯಿಗತೋ
 ನಿಭಾಗೋ ಬುದ್ಧಿಮದ್ಧಿರುದ್ಧೇಸ್ತುಂ ಶಕ್ಯತೇ | ಏತದೇವಾಭಿಪ್ರೇತ್ಯ ತೈತ್ರೀಯಕಾಶ್ವಾಸುನಂತಿ-
 “ ತಸ್ಮಾನ್ನವಧಾ ಶಿರೋ ವಿಷ್ಯೂತಮ್ ” (ತೈ.ಸಂ-೨-ಪ್ರ. ೨ ಅ.೧) ಇತಿ | ಯಾ ತು “ ಇಂದ್ರಂ-
 ವೋಽವಿಶ್ವತಸ್ತರಿ ” (ಋ. ಸಂ.ಮಂ.೧ ಸೂ.೨-ಋ. ೧ಂ) ಇತಿ ದರ್ಶಮಾ ತಚ್ಚಂಸೇತೇ ಶಿಃ
 ಕಪಾಲಾನಾಮುಪರಿ ತೈಕ್ಷ್ಣಸಾದಿತಾ ಭವತಿ | ತಸ್ಯಾಂ ತೈಚ್ಚಪಿ ಕೇಶಾಃ ಸಂಪಾದಿತಾ ಭವಂತಿ | ಅಪಿ
 ಚೇಯಂ ದರ್ಶಮಾ ಸಾ ಸಾಮಗಾನಾಂ ಸಂಬಂಧಿನಸ್ತ್ರಿವ್ಯದಾಖ್ಯಸೋಮವಿಶೇಷಾತಿಶಯೇನ ಶಂಸ-
 ನಾರ್ಥಂ ಸಂಪದ್ಯತೇ | ಸಾಮಗಾ ಹಿ ಶಿರೋಭಾಗಂ ಸ್ತುವಂತ ಇಂದ್ರಮಿದ್ಧಾಧಿನ ಇತ್ಯಾದಿಷು
 ನವಶ್ಲೋಕು ಚಾನ್ವತ್ತಿರಹಿತಂ ತ್ರಿವ್ಯತ್ಸೋಮಂ ಸಂಪಾದಯಂತಿ | ನ ತೈತ್ರ ತೇಷಾಂ ದರ್ಶಮಾ
 ನಿಧ್ಯತೇ | ಹೋತಾ ತು ನವಸಂಖ್ಯಾಕಾಸ್ತಾ ಅತಿಕ್ರಮ್ಯ ದರ್ಶಮಾಮಪಿ ಶಂಸತಿ | ತದೇತದತಿಶಂಸನ-
 ಮತ್ರ ತ್ರಿವ್ಯತ್ಸೋಮೇನಾನ್ವತ್ಯತ್ತಿರಾಹಿತಂ ಚ ಯಥಾ ಸಾಮವೇದೀವಗಮ್ಯತೇ ತಥಾ ತೈತ್ರ-
 ರೀಯಂಜುಹ್ಮಣೇಽಪ್ಯವಗಮ್ಯತೇ-“ ತ್ರಿವ್ಯಚ್ಚಿರೋ ಭವಂತಿ | ತ್ರೇಧಾ ವಿಹಿತಂ ಹಿ ಶಿಃ | ಲೋಮು
 ಜ್ಯವೀರಸ್ಯ | ಪರಾಚಾ ಸ್ತುವಂತಿ-” (ತೈ. ಬ್ರಾ. ೪-೧ ಪ್ರ-೨ ಅ-೬) ಇತಿ | ಏವಂ ಸತಿ ಯೋಽತ್ರ
 ಸಾಮಗೈ (ಗ) ಸ್ತ್ರಿವ್ಯತ್ಸೋಮೋ ಯದಪ್ಯುಗತಂ ಗಾಯತ್ರೀಭಂಧಸ್ತಾವೇತಾ ದ್ವೈ ಪ್ರಚೋತ್ತತ್ತಿ
 ಹೇತೂ ಸಂಪದ್ಯತೇ | ತಯೋಶ್ಚ ಸೋಮಚ್ಚಂದಸೋಃ ಪ್ರಚೋತ್ವಾದವಮನು ಲೋಕೇ
 ಯುತ್ಪಿಂಚಿದಿದಂ ಪ್ರಾಣೇಶಾತಂ ದೃಶ್ಯತೇ ತದಿದಂ ಸರ್ವಮುತ್ಸನ್ನಂ ಭವತಿ | ಅತೋ ಶಿರೋಭಾಗ-
 ಶಂಸನಂ ಪ್ರಚೋತ್ವಾದನಾಯ ಸಂಪದ್ಯತೇ ||

ಗ್ರೀವಾಭಾಗವನ್ನು ಮುಗಿಸಿ ಶಿರೋಭಾಗವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕಂಠಭಾಗವಾದ ಮೇಲೆ ತಲೆಯ ಅಪೇಕ್ಷಿತ
 ವಾದುದರಿಂದ ಶಿರೋ(ತಲೆ)ಭಾಗವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಶಿರಸ್ಸು, ಗಾಯತ್ರೀ ಇವರಡೂ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದರಿಂದ ಈ ಶಿರೋ
 ಭಾಗವನ್ನು ಗಾಯತ್ರೀಭಂದವ್ಯವಾದ ಋಕ್ಕುಗಳಿಂದ ಪರಿಗಣಿಸಬೇಕು. ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡಲುಕಲ್ಪಮಿಸಿದ ಬ್ರಹ್ಮನ
 ಮುಖದಿಂದ ಮೊದಲು ಗಾಯತ್ರೀ ಉಂಟಾಗಿದೆ. ಇದು ಯಜುರ್ವೇದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಹುಟ್ಟಿತಕ್ಕ ಶರೀರದ
 ತಲೆಯು ಮೊದಲು ಸ್ತ್ರೀಯು ಯೋನಿಯಿಂದ ಹೊರಗೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಶಿರಸ್ಸಿಗೂ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ ಇದೆ. ಗಾಯತ್ರೀಭಂದವ್ಯನ
 ಋಕ್ಕುಗಳೂ ಅನೇಕವಿರುವುದರಿಂದ ಅರ್ಕವತೀಶು ಎಂದು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ. ‘ಇಂದ್ರಮಿದ್ಧಾಧಿನಃ’ (ಋ-

ಸಂ-ಮಂ-ಗಸೂತ-ಮು-೧) ಎಂಬ ಹತ್ತು ಮುಕ್ತುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಮುಕ್ತುಗಳಿಗೆ ಅರ್ಕವತೀ ಮುಕ್ತುಗಳು ಎಂದು ಹೆಸರು. 'ಇಂದ್ರಸುರ್ಕಭಿರರ್ಕಿಣಃ' (ಮು-ಸಂ-ಮಂ-೧-ಸೂತ-ಮು-೧) ಎಂಬುದಾಗಿ ಅರ್ಕಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದರಿಂದ ಇವುಗಳಿಗೆ ಅರ್ಕವತೀ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಅರ್ಕವೆಂದರೆ ಅಗ್ನಿ. ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಕೂಡಿಪ್ರಕೃತ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಅರ್ಕವತೀಮುಕ್ತುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ 'ಇಂದ್ರವಿದ್ವಾಥಿನ' ಎಂಬುದೇ ಅದಿಯಾಗಿದೆ. 'ಯ ವೀಕ್ಷ್ಯರ್ಕಣೀಣಾಂ' ಎಂಬ ಮುಕ್ತುನವರಿಗೆ ಒಂಬತ್ತು (ಸಂಖ್ಯಾ) ನಿಯತವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ನವ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಸುತ್ತಾರೆ. ಬ್ರಹ್ಮನೂಕೂಡ ಒಂಬತ್ತು ಕವಾಲ (ತಲೆಬುರುಡೆಭಾಗ) ಗಳನ್ನು ಒಂದೇಬಾರು ಸೇರಿಸಿ ಮನುಷ್ಯನ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡಿರುತ್ತಾನೆ. ಮೃತಪುರುಷನ ತಲೆಬುರುಡೆಯನ್ನು ಒಣಗಿಸಿ ಚರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸಿದರೆ ಅಗ ಬುದ್ಧಿ ವಂತನು ಮೂಳೆಯಲ್ಲಿರುವ ನವವಿಭಾಗವನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ಇದರಂತೆಯೇ ತ್ರೈತ್ತರೀಯಕರೂ (ತಸ್ಮಾನ್ನ ವಧಾ ಶಿರೋ ವಿಷ್ಕೂತಮ್) ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಯಾವ 'ಇಂದ್ರಂ ಪೋ ವಿಶ್ವತಸ್ತರಿ' ಎಂಬ ಹತ್ತನೆಯ ಮುಕ್ತು ಇರಲೋ ಅದನ್ನು ಪಠಿಸುವುದರಿಂದ ತಲೆಬುರುಡೆಯಮೇಲೆ ಚರ್ಮವನ್ನು ಹೊದಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ಚರ್ಮದ ಮೇಲೆ ಕೂದಲನ್ನು ಟ್ಟಂತೆಯೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಈ ಹತ್ತನೆಯ ಮುಕ್ತುಕ್ರಮವು ಸಾಮನೇದಿಗಳ ತ್ರಿವೃದ್ಧಿ ಸ್ವರೂಪವಿಶೇಷಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪಠಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿದೆ. ಸಾಮಗಾಯಕರು ಶಿರೋಭಾಗವನ್ನು ಗಾನಿಸುತ್ತಾ 'ಇಂದ್ರಮಿದ್ವಾಥಿನ' ಇತ್ಯಾದಿ ಒಂಬತ್ತು ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಕ್ತಿ ಇಲ್ಲದೇ ತ್ರಿವೃತ್ ಸ್ತೋತ್ರಮವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಹತ್ತನೆಯ ಮುಕ್ತನ್ನು ಆವರು ಪಠಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಹೋತ್ರವಾದರೋ ಆ ಒಂಬತ್ತು ಮುಕ್ತುಗಳನ್ನೂ ಮೀರಿ ಈ ಹತ್ತನೆಯದನ್ನೂ ಪಠಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿದ ಪಠನವೂ, ಆ ವ್ಯಕ್ತಿಹಿತವಾದ ತ್ರಿವೃತ್ ಸ್ತೋತ್ರಮವೆಂಬುದೂ ಸಾಮನೇದದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಕೈತ್ತರೀಯಪ್ರಾಜ್ಞಪದ್ಧಿಯೇ—ತ್ರಿವೃತ್ಪ್ರೀತೋ ಭವತಿ | ತ್ರೀಧಾ ವಿಹಿತಂ ಹಿ ಶಿರಿಃ | ಲೋಮಚ್ಚ ವೀರಸ್ಥಿ | ಪಠಾಚಾಸ್ತು ವಂತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಈ ಸಾಮಗರ ತ್ರಿವೃತ್ ಸ್ತೋತ್ರಮವೂ, ಈ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಗಾಯತ್ರೀಭಂದಸ್ತು ಇವೆರಡೂ ಪ್ರಜ್ಞೇತ್ಯತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಈ ಸ್ತೋತ್ರಮಚ್ಚಂದಸ್ತುಗಳು ಪ್ರಜ್ಞೇತ್ವಾದಕಗಳಾದುದರಿಂದ ಇವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣಿಸಮುದಾಯವೆಲ್ಲವೂ ಉಂಟಾಗಿದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಶಿರೋಭಾಗಪಠನವು ಪ್ರಜ್ಞೆಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಜಾಯತೇ ಪ್ರಜಯಾ ಪಶುಭಿಯಃ ಏವಂ ವೇದ ||

ಏತದ್ವೇದನಂ ಪ್ರಕಂಸತಿ—

ಈ ವಿಷಯಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವ ಪುರುಷನು ಪ್ರಜಾಸಂತತಿಯಿಂದಲೂ ಪಶುವಂತಿ ನಂದಲೂ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ.

ಅಥ ಸೂದದೋಹಾಃ ಪ್ರಾಣೋ ವೈ ಸೂದದೋಹಾಃ ಪ್ರಾಣೇನ
ವರ್ವಾಣಿ ಸಂದಧಾತಿ ||

ಶಿರೋಭಾಗಕಂಸನಾನಂತರಂ ಪೂರ್ವಮತ್ " ತಾ ಅಸ್ಯ " ಯ. ಸಂ ಮು-೪ ಸೂ-೨೯-
ಮು-೩ ಇತ್ಯೇತಾಮೃಚಂ ವಿಧತ್ತೇ—

ರಿರೋಧಾಗವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದನಂತರ ತಾ ಅಸ್ಯ (ಋ. ಸಂ. ೮-೬೯-೩) ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು—
 ಈ ಸೂದದೋಹವೇ ಪ್ರಾಣವು. ದೇಹದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣವು. ಸಕಲ ಸಂಧಿಭಾಗಗಳನ್ನು ಒಂದು ಗೂಡಿಸಿ ಧರಿಸುತ್ತದೆ.

ಅಥಾತೋ ವಿಜವಸ್ತಾ ವಿರಾಜೋ ಭವಂತಿ ತಸ್ಮಾತ್ತುರುಷಃ ಪುರುಷ-
 ಮಾಹ ವಿ ವಾ ಆಸ್ಮಾಸು ರಾಜಸಿ ಗ್ರೀವಾ ವೈ ಧಾರಯಿಸೀತಿ ಸ್ತಭ-
 ಮಾನಂ ವಾ ಯದ್ವಾ ದುತಾಃ ಸಂಬಾಹೈತಮಾಃ ಸತ್ಯೋಽನ್ವತಮಾಂ
 ಪ್ರತ್ಯಚ್ಯಂತೇಽನ್ವಂ ಹಿ ವಿರಾಳನ್ವಮು ವೀರ್ಯಂ ||

ರಿರೋಧಾಗಂ ಸಮಾಪ್ಯಾನಂತರಂ ಪಕ್ಷ್ಮಾಕಾರಸ್ಯ ಪಕ್ಷ್ಮಮೂಲಭಾಗಾವೇಕ್ಷಣಾತ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾ-
 ಕಂಸನಂ ವಿಧತ್ತೇ—ವಿಶೇಷೇಣ ಜವೋ ವೇಗೋ ಯಸ್ಮಿನ್ನಪ್ಪಮೂಲೇ (ಸ) ವಿಜವಃ | ಯದ್ವಾ
 ಗ್ರೀವಾಯಾ ಅಧಸ್ತನಾ ಅಸ್ಮಿವಿಶೇಷಾ ವಿಜವ ಇತ್ಯನೇನೋಚ್ಯಂತೇ | ತದ್ವಾ ವ (ಗ) ತ್ವೇನ ಸಂಪಾದ್ಯ-
 ಮಾನಾಸ್ತಾ ಋಚೋ ವಿರಾಟ್ ಛಂದಸ್ತಾ ಭವಂತಿ | ತಾಶ್ಚ ಪಂಚಮೇ ಶೌನಕೇನ ಶಾಖಾಂತರಮಾ-
 ಶ್ರಿತ್ಯ ಪಠಿತಾಃ—“ ಸುತಸ್ತೇ ಸೋಮ ಉಪಯಾಹಿ ” (ಐ-೮-೫-೨-೩-೩-೧) ಇತ್ಯಾದಿನಾ |
 ಯಸ್ಮಾದ್ಗ್ರೀವಾಯಾ ಅಧೋವತೀಂ ಪಕ್ಷ್ಮಮೂಲಭಾಗೋಽಸ್ಮಿ ಭಾಗೋ ವಾ ವಿರಾಟ್ ಛಂದಸ್ಯ
 ಮಂತ್ರರೂಪೋ ಯ (ಪಸ್ತ) ಸ್ಮಾಲ್ಪೋಕೇ ಕಶ್ಚಿತ್ಪುರುಷ ಇತರಂ ಪುರುಷಂ ಶ್ರುತಾಧ್ಯಯನಸಂಪನ್ನಂ
 ಸ್ಯಾಮಿನಂ ಪ್ರತ್ಯೇವಂ ಪ್ರಬೂತೇ | ಅಸ್ಮಾಸು ಮಧ್ಯೇ ತ್ವಮೇವ ವಿರಾಜಸೀತಿ | ಅಥವಾ ಸ್ತಭಮಾನಂ
 ಪ್ರಚಿಸಾತಾದಿವಿನಯರಹಿತಮುಕ್ತಂಧರಂ ಸ್ತಬ್ಧಂ ಪುರುಷವಮುಪಾಲಂಭಂ ಕುರ್ವನ್ನೇತದ್ಧ್ರುತೇ |
 ಗ್ರೀವಾನಯನಾನೇವ ತ್ವಂ ಧಾರಯಿಸೀತಿ | ಯದ್ಯಪ್ಯನೇನೈವೋದ್ರಕ್ಯಾಹ್ವಯನೇ (ತ್ಯಾಹ್ವಾನೇ)
 ನ ಸ್ತುತೀರ್ ಪ್ರತೀಯತೇ ತಥಾಪಿ ಗ್ರೀವಾಧಾರತ್ಯಾಕಾರೇಣಾತ್ರ ಸ್ತುತಿರ್ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಾ | ಇತ್ಯ-
 ಲೌಕೋಕ್ತಮುಪಜೀವ್ಯ ವಿರಾಟ್ ಛಂದಸ್ತಾನಾನ್ಯುಚಾಂ ಪ್ರಕಂಸಾ ಕೌಶಾ ಅಥಾನುಹೇತುತ್ವಮುಪ
 ಜೀವ್ಯ ಪ್ರಕಂಸಾರ್ಥಂ ಯದ್ದೇತಿ ಪಕ್ಷ್ಮಾಂತರೋಪನ್ಯಾಸಃ | ಗ್ರೀವಾಯಾ ಅಧೋಭಾಗರೂಪಾಃ
 ಸುತಸ್ತೇ ಸೋಮ ಇತ್ಯಾದಿಕಾ ಋಚೋ ದುತಾಃ ಪ್ರಾಪ್ತಾಃ | “ ದು ಗತೌ ” (ಬ್ರಾ-ಪ) ಇತ್ಯಸ್ಮಾ-
 ದ್ಧಾತೋರುತ್ಪನ್ನಃ ಶಬ್ದಃ | ಸಂವಾಹೈತಮಾ ಅತಿಶಯೇನ ಪರಸ್ಪರಸಂಶ್ಚಿತ್ಯಾಸ್ಮಿ ರೂಪತ್ವೇನ ದೃಷ್ಟಾಃ
 ಸತ್ಯೋಽತಿಶಯೇನಾನ್ವರೂಪಾಂ ವಿರಾಜಂ ಪ್ರತ್ಯಂಚ್ಯಂತೇ ಪ್ರಾಪ್ಯಂತೇ | ಯಸ್ಮಾದ್ಧನೈವೇತುತ್ವೇನ
 ವಿರಾಡನ್ವಂ ತಶ್ಚ ಶಕ್ತೀಶುತ್ಯಾದ್ವೀರ್ಯಂ ತಸ್ಮಾದ್ವಿರಾಜಃ ಶಂಸೇದಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ರಿರೋಧಾನನ್ನು ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸಿ ಪಕ್ಷ್ಮಾಕಾರಕ್ಕೆ ರಿಕ್ತೆಯ ಮೂಲಭಾಗವು ಅಶ್ವೇಕ್ಷಿತವಾದುದರಿಂದ ಆ
 ಭಾಗವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ರಿಕ್ತೆಯ ಮೂಲಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕವೇಗವಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ವಿಜವ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪ
 ತುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಗ್ರೀವಾ (ಕಂಠ) ಭಾಗದ ಕೆಳಗಿರುವ ಅಸ್ಮಿ (ಮೂಲೆ) ವಿಶೇಷಕ್ಕೆ ವಿಜವ ವೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ
 ಭಾವದಿಂದ ಕಲ್ಪಿಸುವ ಮುಕ್ತುಗಳು ವಿರಾಟ್ ಛಂದಸ್ಯ ಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಈ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಮುಕ್ತುಗಳು ಒಂದನೆಯ
 ಅಂಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಶೌನಕರು ಶಾಖಾಂತರವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. “ ಸುತಸ್ತೇ ಸೋಮ ಉಪಯಾಹಿ ”—
 ಐ-೮-೫-೮-೩-೩-೧) ಎಂದು. ಗ್ರೀವಾಭಾಗದ ಕೆಳಗಿರುವ ರಿಕ್ತೆಯ ಮೂಲಪ್ರದೇಶವಾಗಲಿ, ಅಸ್ಮಿ ಭಾಗವಾಗಲಿ

ವಿರಾಟ್‌ಭಂದಸ್ತಿನ ಮಂತ್ರ ರೂಪವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ವೇದಾಧ್ಯಯನಸಂಪನ್ನನಾದ ಬ್ರೂತ್ರಿಯು ಪುರುಷನನ್ನು ಕುರಿತು ಇತರ ಮನುಷ್ಯರು ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ನಮ್ಮೆಲ್ಲರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನೀನೇ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಿ. ಅಥವಾ ನಮಸ್ಕಾರವಿನಯಾದಿಗುಣರಹಿತನಾದ ತಲೆಯೆತ್ತಿ ತಿರುಗುವ ಉದ್ದತಪುರುಷನನ್ನು ನಿಂದಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರವೂ ಇದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕತ್ತುಳ್ಳವನು ನೀನೊಬ್ಬನೇ. (ಬಗ್ಗಿನಡೆಯುವ ಸ್ವಭಾವವಿಲ್ಲವೆ ಉದ್ದತನಾಗಿರುವೆ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.) ಯದ್ವಾಪಿ ಉದ್ದತನಿಗೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳುವುದು ಸ್ತುತಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ; ಆದರೂ ಗ್ರೀವಾ ಅವಯವದ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯದಿಂದ ಸ್ತುತಿಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಲೌಕಿಕವ್ಯವಹಾರವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿ ವಿರಾಟ್‌ಭಂದಸ್ತಿನ ಮುಕ್ತುಗಳ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು. ಇನ್ನು ಅನ್ನಾದಿಕಾರಣತ್ವವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿ ಶ್ರೈಷ್ಠ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಯದ್ವಾ ಎಂದು ಪಶ್ಚಾತ್ತರ ಹೇಳಿದೆ. ಗ್ರೀವಾ ಅಧೋಭಾಗರೂಪವಾದ ಸುತಸ್ತೇ ಸೋಮ ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಿಗೆ ದುತಾ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಗತೃರ್ಥ್ಯಕವಾದ ದುಧಾತುವಿನಿಂದ ಈ ದುಶಶಬ್ದವುಪ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಸಂವಾತ್ಸಕಮಾ ಅಂದರೆ ಚನ್ನಾಗಿ ಪರಸ್ಪರಸೇಂಕೊಂಡಿರುವ ಅಸ್ಥಿರೂಪವಾಗಿ ಕಲ್ಪಿಸಿರುವ ಈ ವಿರಾಟ್‌ಭಂದಸ್ತು ಅತಿಶಯ ಅನ್ನಹೇತುವಾದುದರಿಂದ ಅನ್ನವೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅನ್ನವೇ ಅತಿಶಯಶಕ್ತಿಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ ವೀರ್ಯವು. ಇದೇ ವಿರಾಟ್‌ಭಂದೋ ರೂಪವಾದುದರಿಂದ ಅತಿಶಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಅಥ ಸೂದದೋಹಾಃ ಪ್ರಾಣೋ ವೈ ಸೂದದೋಹಾಃ ಪ್ರಾಣೇನ
ಪರ್ವಾಣಿ ಸಂದಧಾತಿ ||

“ ತಾ ಅಸ್ಯ ಸೂದದೋಹಸಃ ” (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೮-ಸೂ-೬೯-ಋ-೩) ಇತ್ಯೇತಾಮೃಚಂ
ವಿಧತ್ತೇ-

‘ ತಾ ಅಸ್ಯ ಸೂದದೋಹಸಃ ’ (ಋ. ಸಂ. ೮-೬೯-೩) ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಹಿಂದೆ
ವಿವರಿಸಿದೆ.

English Translation

1. Next becomes the Sudadohas verse. Sudadohas is breath, and thereby he joins all joints with breath.

2 Next follow the neck verses. They recite them as Ushnih, according to their metre.

3. Next comes (again) the Sudadohas verse. Sudadohas is breath, and thereby he joins all joints with breath,

4. Next follows the head. That is in Gayatri verses. The Gayatri is the begining of all metres; the head the first of all members. It is in Arkavat verses (Rv. 1. 7, 1-9). Arka is Agni. They are nine verses. The head consists of nine pieces. He recites the tenth verse, and that is the skin and the hairs on the head. It serves for recitihg one verse more than (the nine verses contained in) the Stoma. These form the Trivrit Stoma and the Gayatri metre, and whatever there exists, all this is produced after the production of this Stoma and this metre. Therefore the recitation of these head-hymns serves for productions.

5. He who knows this, gets offspring and cattle.

6. Next comes the Sudadohas verse. Verily, Sudadohas is breath, and thereby he joins all joints with breath.

7. Next follow the vertebrae (of the bird). These verses are Virag (shining). Therefore man says to man, 'Thou shinest above us;' or to a stiff and proud man, 'Thou carriest thy neck stiff.' Or because the (vertebrae of the neck) run close together, they are taken to be the best food. For Virag is food, and food is strength.

8. Next comes the Sudadohas verse. Sudadohas is breath, and thereby he joins all joints with breath.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕೇ
ಚತುರ್ಥಾಧ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತನಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಾಂಡಭಾಷ್ಯದ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕದ
ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು ||

ಅಥ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕೇ ಚತುರ್ಥಾಧ್ಯಾಯೇ ಸಪ್ತಮಃ ಖಂಡಃ

ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಖಂಡವು

ಅಥಾತೋ ದಕ್ಷಿಣಃ ಪಶ್ಚಃ ಸೋಽಯಂ ಲೋಕಃ ಸೋಽಯಮಗ್ನಿಃ ಸಾ
ನಾಕ್ರದ್ರಥಂತರಂ ಸ ನಸಿಷ್ಯಸ್ತಚ್ಚತಂ ತಾನಿ ಷಡ್ವೀರ್ಯಾಣಿ
ಭವಂತಿ ಸಂಪಾತ ಏವ ಕಾಮಾನಾಮುಭ್ಯಾಪ್ತೈಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಾಃ
ಅನ್ನಾದ್ಯಾಯ ಪಂಕ್ತಿಃ ||

ಪಶ್ಚಾದಿಶ್ಯ ಕಶ್ಚ ಸ್ಯ ಪಶ್ಚಾಪೇಕ್ಷತ್ವಾದಾದೌ ದಕ್ಷಿಣಂ ಪಶ್ಚಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಯೋಽಯಂ
ದ್ವಿತೀಯಭಾಗೋ ದಕ್ಷಿಣಃ ಪಶ್ಚಃ ಸೋಽಯಂ ಭೂಲೋಕಾಭ್ಯಃ (ಭೂಲೋಕಃ) ಪ್ರಥಮಭಾವಿ-
ತ್ವಾತ್ | ಭೂಲೋಕಸ್ಯಾಗ್ನಿನಾ ದೇವೇನಾಧಿಸ್ಥಿತತ್ವಾದಯಂ (ಪಶ್ಚೋಽನಿಃಸರೂಪತ್ವೇಶ್ಚ) ಅಗ್ನಿರ್ವಾ-
ಗ್ನೌತ್ವಾ ಮುಖಂ ಪ್ರಾವಿಕತ್ “(ಐ, ೮-೨-೪-೨) ಇತಿ ಶ್ರುತೇರಗ್ನಿಸಂಬಂಧಂ (ದ್ವ) ತ್ವಾದ್ಯಾ
ಗ್ನೌಪೋಽಯಂ ಪಶ್ಚಃ | ವಾ) ಗ್ನೌಪಸ್ಯ “ ನಾಗ್ನೌ ರಥಂತರ (ಸ್ಯರೂಪಮ್”, “(ಐ-೮-೨-೮-೧-
ಖಂ-೯) ಇತಿ ರಥಂತರಸಾನುರೂಪತ್ವಮ್ | ಏತಸ್ಮಿನ್ನಕ್ಷಿಣೇ ಪಶ್ಚೇ ಶತಮೃಚಃ ಸಂಪದ್ಯಂತೇ |
ಶಾಶ್ವ ಪಂಚಮೇ ಶೌನಕೇನೋದಾಹೃತಾಃ “ ರಥಂತರ (ಕೃ) ಸ್ತೋತ್ರಿಯಾಭಿ (ನು) ರೂಪೌ ”
(ಐ-೮-೫-೮-೨-ಖಂ-೧) ಇತ್ಯಾದಿಕಾಃ | ತತ್ರ ಸ್ತೋತ್ರಿಯೇ ತೃಚೇ ತದನುರೂಪೇ ಚ ತೃಚಾಂ-
ತರೇಣ ಷಟ್ಸಂಖ್ಯಾಕಾ ಋಚಃ | ಇಂದ್ರಸ್ಯ ನು ವೀರ್ಯಾಣಿ ” (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೧-ಸೂ-೨೨-ಋ-
-೧) ಇತಿ ಸೂಕ್ತಂ ಪಂಚದಶರ್ಚಮ್ | “ ತ್ವೇ ಹ ಯತ್ತಿತರಃ ” (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೨-ಸೂ-೧೮-
ಸೂ-೧) ಇತ್ಯೇತಸ್ಮಿನ್ವಂಚವಿಂಶತ್ಕೃಚೇ ದ್ವಚೋರ್ವಪಠನೀಯಾಃ | “ ಯಸ್ತಿಗ್ನೃಶ್ವಂಗೆಃ ” ಋ-
ಸಂ-ಮಂ-೨-ಸೂ-೧೬-ಋ-೧) ಇತಿ ಸೂಕ್ತಮೇಕಾದಶರ್ಚಮ್ | “ ಉಗ್ರೋ ಜಪ್ತೇ ” (ಋ-
ಸಂ-ಮಂ-೨-ಸೂ-೨೦-ಋ-೧) ಇತಿ ಸೂಕ್ತಂ ದಶರ್ಚಮ್ | “ ಉದು ಬ್ರಹ್ಮಾಣೇ ” (ಋ-ಸಂ-
ಮಂ-೨-ಸೂ-೨೪-ಋ-೧) ಇತಿ ಸೂಕ್ತಂ ಪಡ್ಯಚಮ್ | ಅತೇ ಮಹ ಇತ್ಯಾದೀನಿ ಪಂಚ ಸೂಕ್ತಾನಿ
ತೇಷು ಪ್ರಥಮಮ್- “ ಅ ತೇ ಮಹಃ ” (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೨-ಸೂ-೨೫-ಋ-೧) ಇತಿ ಸೂಕ್ತಂ
ಷಡ್ ಋಚಮ್ | “ ನಸೋವನಃ ” (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೨-ಸೂ-೨೬-ಋ-೧) ಇತಿ ದ್ವಿತೀಯಂ
ಪಂಚರ್ಚಮ್ | “ ಇಂದ್ರಂ ನರಃ ” (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೨-ಸೂ-೨೮-ಋ-೧) ಇತಿ ತೃತೀಯಮುಪಿ ಪಂಚ-
ರ್ಚಮ್ | “ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಃ ” (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೨-ಸೂ-೨೯-ಋ-೦) ಇತ್ಯೇತಚ್ಚ ಶುರ್ಭಸುಪಿ ಪಂಚ-
ರ್ಚಮ್ | “ ಅಯಂ ಸೋವನಃ ” (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೨-ಸೂ-೩೦-ಋ-೧) ಇತ್ಯೇತತ್ತಂಚಮುಪಿ
ಪಂಚರ್ಚಮ್ | “ ಅ ನ ಇಂದ್ರೋ ದೂರಾತ್ ” (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೪-ಸೂ-೨೦-ಋ-೧) ಇತಿ
ಸೂಕ್ತಮೇಕಾದಶರ್ಚಮ್ | ತದೇತನ್ನಂಪಾತಸೂಕ್ತಮಿತಿ ನಾಮ್ನಾ ವ್ಯವಹಿಯತೇ | “ ಇತ್ಯಾಹಿ
ಸೋವನಃ ” (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೧-ಸೂ-೮೦-ಋ-೧) ಇತ್ಯೇಷಾ ಪಂಕ್ತಿಚ್ಛಂದಸ್ಯಗೇರ್ವಕಾ, ತಸ್ಯಾಃ

ಪಂಕ್ತೇಃ ಪ್ರಾಚೀನಂ ಸರ್ವಮ್ನು ಜಾಂ ಶತಂ ಸಂಪದ್ಯತೇ | ಏತಸ್ಮಿನ್ದಕ್ಷಿಣೇ ಪಕ್ಷೇ ಪೂರ್ವೋಕ್ತ-
 ಭೂಲೋಕಾಗ್ನಿವಾಗ್ರಂಥತರವಸಿಷ್ಠತತಸಂಖ್ಯಾರೂಪಾಣಿ ಯಾನಿ ಶಾನಿ ಸರ್ಪಸಂಖ್ಯಾಕಾನಿ
 ವೀರ್ಯಾಣಿ ಭವಂತಿ |, ಆ ನಃ " ಇತ್ಯಾದಿಸೂಕ್ತಗತರ್ಥಂಪಾತ ಏವ ಸಮ್ಯಕ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಹೇತುರೇವ
 ಅತೋಽಯಂ ಕಾಮಾನಾಮುಭಿತಃ ಪ್ರಾಪ್ತ್ಯರ್ಥಂ ಭೂಲೋಕೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾರ್ಥಮನ್ನಾದ್ಯಪ್ರಾಪ್ತ್ಯರ್ಥಂ
 ಚ | ತಚ್ಚತಂ ಸಂಪದ್ಯತೇ ತಸ್ಮಾಚ್ಚತಸ್ಯೋಪರಿ |, ಇತ್ಯಾ ಹಿ ಸೋಮಃ " ಇತ್ಯಾದಿಕಾ ಪಂಕ್ತಿಃ
 ಪಠನೀಯಾ ||

ಪಕ್ಷಾಂತಿಕಾರವಾದ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಪಶಪ್ತಕ್ಕೆ ಪಕ್ಷ (ರಿಕ್ಕೆ) ವು ಅವಶ್ಯಕವಾದುದರಿಂದ ಮೊದಲು ಬಲಭಾಗದ ಪಕ್ಷವನ್ನು
 ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮೊದಲು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದರಿಂದ ಈ ಭೂಲೋಕವೇ ದ್ವಿತೀಯಭಾಗವಾದ ದಕ್ಷಿಣಶಪ್ತವು. ಈ
 ಭೂಲೋಕವು ಅಗ್ನಿದೇವನಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯೂ ಅಗಿರುತ್ತದೆ. " ಅಗ್ನಿರ್ವಾಗ್ನೂತ್ಪಾನುಖಂ
 ಪ್ರಾವಿಶತ್ " (ಐ-೮-೨-೪-೨) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಾಕ್ಯಿಗೆ ಅಗ್ನಿಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಪಕ್ಷವು ವಾಗ್ರೂಪ
 ವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ವಾಗ್ರೂಪಕ್ಕೆ ' ವಾಗ್ಗೈಯ ರಥಂತರಸ್ಯರೂಪಂ ' (ಐ-೮-೩-೧-೬) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ರಥಂತರಸಾ
 ಮರೂಪ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಪಕ್ಷವು ರಥಂತರರೂಪವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ವಸಿಷ್ಠನರೂಪ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅದು
 ವಸಿಷ್ಠರೂಪವಾಗಿದೆ. ಈ ದಕ್ಷಿಣಶಪ್ತದಲ್ಲಿ ನೂರು ಮುಕ್ಕುಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ಐದನೆಯ ಅರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಶೌನಕರು ರಥಂತರ
 (ಸ್ಯ) ಸ್ತೋತ್ರಿಯಾಭಿ (ನು) ರೂಪೌ (ಐ-೮-೫-೨-೧) ಎಂದು ಈ ಮುಕ್ಕುಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಲ್ಲಿ
 ಸ್ತೋತ್ರಿಯುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಸೂಪವಾದ ಇತರ ತೃಪಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದರಿಂದ ಆರುಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ ಮುಕ್ಕುಗಳೌ
 ಗುತ್ತವೆ. ' ಇಂದ್ರಸ್ಯ ನು ವೀರ್ಯಾಣಿ ' (ಋ. ಸಂ. ೧-೩೨-೧) ಎಂಬುದು ಹದಿನೈದು ಮುಕ್ಕುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ
 ಸೂತ್ರವು. ' ತ್ವೇಹ ಯತಿತರಃ ' (ಋ. ಸಂ. ೭-೧೮-೧) ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಮುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಮುಕ್ಕು
 ಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬಾರದು. ಯಸ್ತಿಗ್ತೃಗುಂಗಳಿ (ಋ. ಸಂ. ೭-೧೯-೧) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದು ಮುಕ್ಕುಗಳಿವೆ.
 ' ಲಾಗ್ನೋ ಜಷ್ಟೇ ' (ಋ. ಸಂ. ೭-೨೦-೧) ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಮುಕ್ಕುಗಳಿವೆ. ' ಉದು ಬ್ರಹ್ಮಾಣೇ ' (ಋ. ಸಂ. ೭-೨೪-೧)
 ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಆರು ಮುಕ್ಕುಗಳಿವೆ. ಆ ತೇ ಮಹ ಇತ್ಯಾದಿ ಐದು ಸೂತ್ರಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ
 ಆ ತೇ ಮಃ ಋ. ಸಂ. ೭-೨೫-೧) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಆರು ಮುಕ್ಕುಗಳಿವೆ. ನ ಸೋಮಃ (ಋ. ಸಂ. ೭-೨೬-೧)
 ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರವು ಐದು ಮುಕ್ಕುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ' ಇಂದ್ರಂನರಃ ' (ಋ. ಸಂ. ೭-೨೮-೧) ಎಂಬ
 ಮೂರನೆಯಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಐದು-ಮುಕ್ಕುಗಳಿವೆ. ' ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ ' (ಋ. ಸಂ. ೭-೨೯-೧) ಎಂಬ ನಾಲ್ಕನೆಯ
 ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಐದು ಮುಕ್ಕುಗಳಿವೆ. ' ಅಯಂ ಸೋಮಃ ' (ಋ. ಸಂ. ೭-೩೦-೧) ಎಂಬ ಐದನೆಯ ಸೂತ್ರ
 ದಲ್ಲಿಯೂ ಐದು ಮುಕ್ಕುಗಳಿವೆ. ' ಅ ವ ಇಂದ್ರೋನರಾತ್ ' (ಋ. ಸಂ. ೧-೮೦-೧) ಎಂಬ ಪಂಕ್ತಿಭಂದಿಸ್ತಿನಿಂದ
 ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಮುಕ್. ಹೀಗೆ ಇದರ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವ 6 + 15 - 15 - 11 - 10 + 6 + 6 + 5 + 5 + 5 + 5 + 11
 ಮುಕ್ಕುಗಳೆಲ್ಲಾ ಸೇರಿ ನೂರಾಗುತ್ತವೆ. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಭೂಲೋಕ, ಅಗ್ನಿ, ವಾಕ್, ರಥಂತರ, ವಸಿಷ್ಠ, ಶತಸಂಖ್ಯಾ
 ರೂಪಗಳಿಂದ ಈ ದಕ್ಷಿಣಶಪ್ತದಲ್ಲಿ ಪರ್ಪಿಸಂಖ್ಯಾಕ(ಆರು)ಗಳಿಂದ ವೀರ್ಯವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. " ಆ ನಃ " ಇತ್ಯಾದಿ
 ಸೂತ್ರಗಳ ಮುಕ್ತಂಪಾತವೇ ಸಕಲ ಇತ್ಯಾರ್ಥಪ್ರಾಪ್ತಿಗೂ, ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ವ್ರತಿಷ್ಠಸಂಪಾದನೆಗೂ, ಅನ್ನಾದಿಪ್ರಾಪ್ತಿಗೂ
 ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ನೂರು ಮುಕ್ಕುಗಳಾದ ಮೇಲೆ ' ಇತ್ಯಾ ಹಿ ಸೋಮಃ ' ಎಂಬ ಪಂಕ್ತಿಭದ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು.

ಅಥಾತ ಉತ್ತರಃ ಪಕ್ಷಃ ಸೋಽಸೌ ಲೋಕಃ ಸೋಸಾವಾದಿತ್ಯಸ್ತನ್ನನ-
ಸ್ತದ್ಬೃಹತ್ಯ ಭರದ್ವಾಜಸ್ತಚ್ಚೃತಂ ತಾನಿ ಷಡ್ವೀರ್ಯಾಣೀ—ಭವಂತಿ
ಸಂಪಾತ ಏವ ಕಾಮಾನಾಮಭ್ಯಾಪ್ತೃ ಪತಿಷ್ಠಿತ್ಯಾ ಅನ್ನಾದ್ಯಾಯ
ಪಂಕ್ತಿಃ ||

ತತ ಉರ್ಧ್ವಂ “ ತಾ ಅಸ್ಯ ” (ಋ. ಸಂ. ಮ ಲ ಸೂ. ೬೯ ಋ. ೩) ಇತ್ಯೇತಾವ್ಯಚಂ
ವಿಧತ್ತ—ಯ ಉತ್ತರಃ ಸೋಸೌ ದ್ಯುಲೋಕಸ್ವರೂಪಃ | ಭೂಲೋಕರೂಪಾ (ಪ) ದಕ್ಷಿಣ ಪಕ್ಷಿ-
ನಂತರ್ಭಾ (ರಭಾ) ವಿಶ್ವಾತ್ | (ತಥಾ ಸ) ಅದಿತ್ಯಸ್ಯ ದ್ಯುಲೋಕವಾದಿ (ಸಿ) ತ್ವಾತ್ಪದ್ಮೂಪ (ಃ) ಸ್ಯ
(ಸ) ಚ (ಮನೋರೂಪಃ) ಯದ (ದ್ಯ) ಪಿ ಮನಸಕ್ರಂದ್ರಮಾ ದೇವತಾ ತಥಾಪಿ ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯ-
ಯೋರಭೇದ (ಸ್ಯ) ವಿವಕ್ಷಿತತ್ವಾದಿತ್ಯಡಾದಿಮನೋರೂಪಾದೂಪತ್ತಮನೋರೂಪತ್ವಮ್ | (ತಚ್ಚ
ಬೃಹತ್) “ ಮನೋ ವೈ ಬೃಹತ್ ” ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | (ತಸ್ಯ ಚ) ಬೃಹತ್ವಾನುಸಂತರಂ
“ ಭರದ್ವಾಜೋ ಬೃಹತ್ಯಃ ” (ತ್) ಇತಿ ಶ್ರುತೇರ್ಭರದ್ವಾಜರೂಪತ್ವಮ್ | ತದ್ವತ್ತರಪಕ್ಷಸ್ವರೂಪ
ಮುಚಾಂ ಶತಂ ಸಂಪದ್ಯತೇ | ತಚ್ಚ ಶತಂ ಪಂಚಮೇ “ ತ್ವಾಮಿದ್ಧಿ ” (ಐ-ಅ-೫-೨-ಖಂ-೧)
ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಶೌನಕ ಉದಾಹರಾರ | “ ತ್ವಾ ಮಿದ್ಧಿ ಹವಾಮಹೇ ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೬ ಸೂ. ೪೬-
ಋ. ೧) “ ತ್ವಂ ಹ್ಯೇಲಿ ಚೇರವೇ ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೮-ಸೂ ೬೧ ಋ. ೭) ಇತ್ಯನಯೋ-
ಸ್ತೃಚಯೋಃ ಷಡ್ಬಯುಚಃ | “ ತಮುಷ್ಟುಹಿ ” ಇತ್ಯೇತತ್ಪಂಚದಶರ್ಚಂ ಸೂಕ್ತಮ್ | ತತ್ತಪ್ಪ
ಮಿತ್ಯಾದಿ ಸೂಕ್ತಾನಿ | ‘ ಸುತೇ ’ (ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೬ ಸೂ ೨೩ ಋ. ೧) ಇತ್ಯೇತತ್ಪ್ರಥಮಂ
ದಶರ್ಚಮ್ | ‘ ವ್ಯಷಾಮದಃ ’ (ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೬ ಸೂ. ೩೧ ಋ. ೧) ಇತ್ಯೇತದ್ವಿತಿತೀಯಮಪಿ
ಸೂಕ್ತಮ್ | (ದಶರ್ಚಮ್ | ‘ ಯಾ ತ ಉತೀರವಮಾ ’) (ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೬ ಸೂ. ೨೫ ಋ. ೧
ಇತಿ) ನವರ್ಚಮ್ | ‘ ಅಭೂರೇಕಃ ” ಇತ್ಯಾದೀನೈಷ್ವಾ ಸೂಕ್ತಾನಿ | ತೇಷು “ ಅಭೂರೇಕಃ ”
(ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೩೧ ಋ. ೧) ಇತಿ ಪ್ರಥಮಂ ಸೂಕ್ತಮ್ | | ಅಪೂರ್ವ್ಯಾ “ ಪುರುತಮಾನಿ ”
(ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೬ ಸೂ. ೩೨ ಋ. ೧) ಇತಿ ದ್ವಿತಿತೀಯಮ್ | “ ಯುಹಿಜಿಷ್ಠಃ ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೬-
ಸೂ. ೩೩ ಋ. ೧) ಇತಿ ತೃತೀಯಮ್ | “ ಸಂ ಚಿವ್ವಾ ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೬ ಸಂ. ೩೪ ಋ. ೧)
ಇತಿ ಚತುರ್ಥಮ್ | “ ಕದಾ ಭುವನಾ ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೬ ಸೂ ೩೫ ಋ. ೧) ಇತಿ ಪಂಚ
ಮಮ್ | “ ಸತ್ವಾ ಮದಾಸಃ ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೬ ಸೂ. ೩೬ ಋ. ೧) ಇತಿ ಷಷ್ಠಮ್ | “ ಅವಾ
ಗ್ರೈಃ ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೬ ಸೂ ೩೭ ಋ. ೧) ಇತಿ ಸಪ್ತಮಮ್ | “ ಅಸಾತ್ ” (ಋ. ಸಂ.
ಮಂ. ೬ ಸೂ. ೩೮ ಋ. ೧) ಇತ್ಯಪ್ತಮಮ್ | ತಾನ್ವೇತಾನ್ಯಷ್ಟಾ ಸೂಕ್ತಾನಿ | ತಾನ್ವೇತಾನ್ಯಪಿ
ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಪಂಚರ್ಚಾನಿ | “ ಕಥಾ ಮಹಾಮ್ ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೪ ಸೂ ೩೩ ಋ. ೧) ಇತ್ಯೇ
ತತಸ್ತುಕ್ತಮೇವಾದಶರ್ಚಂ ತಚ್ಚ ಸಂಪಾತಶಬ್ದೇನ ವ್ಯವಹಿಯತೇ | “ ಇಂದ್ರೋ ನುದಾಯ ”
(ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೧ ಸೂ ೮೧ ಋ. ೧) ಇತ್ಯೇತಾ ಪಂಕ್ತಿಚ್ಯಂದಸ್ಯಾ | ತಸ್ಯಾಃ ಪಂಕ್ತೇಃ ಪ್ರಾಚೇನಾ
ಯುಚೋ ಯದ್ಯತ್ಯೇಕಾಧಿಕ ಶತಂಪ್ರಾಪ್ಯಕಾಪ್ತಥಾಪಿ ತತ್ರ ನ (ಶ) ತಸ್ಯ ವಿದ್ಯಮಾನತ್ವಾತ್ಪ್ರಚ್ಯತಮಿಕ್ಯು
ಚ್ಯತೇ ತಾನಿ ಷಡ್ವೀರ್ಯಾಣೀತ್ಯಾದಿಕಂ ಪೂರ್ವನತ್ ||

ದಕ್ಷಿಣಪಕ್ಷವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದನಂತರ 'ತಾ ಅಸ್ಯ' (ಬು-ಸಂ-೮-೬೯-೩) ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಭೂಲೋಕರೂಪರೂಪದಕ್ಷಿಣದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಶುದ್ಧದ ಉತ್ತರಪಕ್ಷ ಯಾನದಿದೆಯೋ ಅದೇ ದ್ಯುಲೋಕವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಅದಿತ್ಯನು ಇರುವುದರಿಂದ ಈ ದ್ಯುಲೋಕವೇ ಅದಿತ್ಯನು. ಇವನು ಮನೋರೂಪನಾದುದರಿಂದ ಅದಿತ್ಯನೇ ಮನಸ್ಸು. ಯದ್ಯಪಿ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಚಂದ್ರನು ದೇವತೆ, ಅದರೂ ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯರಿಗೆ ಅಭೇದವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದ ಅದಿತ್ಯನೇ ಮನಸ್ಸೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. 'ಮನೋ ವೈ ಬೃಹತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಈ ಮನಸ್ಸೇ ಬೃಹತ್ವಾಮು 'ಭರದ್ಧಾಚೋ ಬೃಹತ್ಯೇತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯನ್ನನುಸರಿಸಿ ಈ ಬೃಹತ್ವಾಮು ಭರದ್ಧಾಚಸ್ವರೂಪವು. ಉತ್ತರಪಕ್ಷ ಸ್ವರೂಪವೂ ನೂರು ಮಕ್ಕಳಿಗಿಂತ ಸಂಪಾದಿತವಾದುದರಿಂದ ಶತಸಂಖ್ಯೆಯೂ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ನೂರು ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಸಂಚಮದಲ್ಲಿ ಶೌನಕರು 'ತ್ವಾಮಿದ್ಧಿ' (ಐ. ಆ. ೫-೨-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. 'ತ್ವಾಮಿದ್ಧಿ' ಹವಾಮಹೇ (ಋ. ಸಂ. ೬-೪೬-೧) 'ತ್ವಂ ಹೈಹಿ ಚೇರವೇ' (ಋ. ಸಂ. ೮-೬೧-೬) ಈ ಎರಡು ತೃಚಗಳಲ್ಲಿ ಆರು ಮಕ್ಕಳು. 'ತಮುಷ್ಪತಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹದಿನೈದು ಮಕ್ಕಳು. (ತತ್ತ್ವಂ) ಸೌತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಮೂರು ಸೂಕ್ತಗಳು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ 'ಸುತೇ' (ಋ. ಸಂ. ೬-೨೩-೧) ಎಂಬ ಪ್ರಥಮಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಮಕ್ಕಳಿಗಿವೆ 'ವೃಷಾಮದಃ' (ಋ. ಸಂ. ೬-೨೪-೧) ಎಂಬ ದ್ವಿತೀಯಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿಯೂ ಹತ್ತು ಮಕ್ಕಳು. 'ಯತ ಊತೀರವಮಾ' (ಋ. ಸಂ. ೬-೨೫-೧) ಎಂಬ ತೃತೀಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತು ಮಕ್ಕಳು. 'ಅಭೂರೇಕಃ' - ಇತ್ಯಾದಿ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ 'ಅಭೂರೇಕಃ' (ಋ. ಸಂ. ೬-೩೧-೧) ಎಂಬುದು ಮೊದಲನೆಯ ಸೂಕ್ತ 'ಅಪೂರ್ವಾ ಪುರುತಮಾನ' (ಋ. ಸಂ. ೬-೩೨-೧) ಎರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತ. 'ಯುಟಿಜಿಷ್ಯಃ' ಋ. ಸಂ. ೬-೩೩-೧) ಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತ. 'ಸಂ ಚತ್ವಾ' (ಋ. ಸಂ. ೬-೩೪-೧) ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತ. 'ಕದಾ ಭುವನ್' (ಋ. ಸಂ. ೬-೩೫-೧) ಐದನೆಯ ಸೂಕ್ತ. 'ಸತ್ರಾಮದಾಸಃ' (ಋ. ಸಂ. ೬-೩೬-೧) ಆರನೆಯ ಸೂಕ್ತ. 'ಅರ್ವಾಗ್ರಭಃ' (ಋ. ಸಂ. ೬-೩೭-೧) ಎಳನೆಯ ಸೂಕ್ತ. 'ಆವಾತ್' (ಋ. ಸಂ. ೬-೩೮-೧) ಎಟನೆಯ ಸೂಕ್ತ. ಈ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಐದೈದು ಮಕ್ಕಳಿಗಿವೆ. (40) 'ಕಥಾ ಮಹಾಮ್' (ಋ. ಸಂ. ೪-೩೩-೧) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದು ಮಕ್ಕಳು. ಇದಕ್ಕೆ ಸಂಪಾತ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. 'ಇಂದ್ರೋವಃದಾಯ' (ಋ. ಸಂ. ೧-೮೧-೧) ಎಂಬುದು ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತದಸ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಮುಕ್ತ. ಇದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಮಕ್ಕಳು (6+15+10+9+40+11) ಒಟ್ಟಿಗೆ ನೂರೊಂದಾದರೂ ಅಲ್ಲಿ ಶತಸಂಖ್ಯೆಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಶತನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಹೀಗೆ ದ್ಯುಲೋಕ, ಅದಿತ್ಯ, ಮನಸ್ಸು, ಬೃಹತ್ವಾಮು, ಭರದ್ಧಾಚ, ಶತಸಂಖ್ಯಾರೂಪದಿಂದ ಪರ್ವವೀರ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಪೂರ್ವದಂತೆಯೇ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ತಾ ಊನಾತಿರಿಕ್ತಾ ಭವತೋ ವೃಷಾ ವೈ ಬೃಹದ್ಯೋಷಾ ರಥಂತರ-
ಮತಿರಿಕ್ತಂ ವೈ ಪುಂಸೋ ನ್ಯೂನಂ ಸ್ತ್ರಿಯೈ ತಸ್ಮಾತ್, ||**

ದಕ್ಷಿಣೋತ್ತರಪಕ್ಷಯೋನ್ಯೋನಾತಿರಿಕ್ತಭಾವಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ಏಕಯರ್ಚಾ ನ್ಯೂನೋ ದಕ್ಷಿಣಃ ಪಕ್ಷಃ | ಉತ್ತರಸ್ತ್ರೋಕಯರ್ಚಾತಿರಿಕ್ತಃ | ತಸ್ಯೋತ್ತರಸ್ಯ ಬೃಹದ್ರೂಪತಾ ಬೃಹತ್ವ ಪುರೂಪಶ್ಚೇನಾಂಗಾಧಿಕಂ ಯುಕ್ತಮ್ | ದಕ್ಷಿಣಸ್ಯಾದ್ಯತ್ಯಾದ್ರಥಂತರತ್ವಂ ತಸ್ಯ ರ್ವೀರೂಪತ್ವಾನ್ಯೂನಾಂಗತ್ವಂ ಯುಕ್ತಮ್ | ತಸ್ಮಾದುಭಾ ಪಕ್ಷಾ ನ್ಯೂನಾತಿರಿಕ್ತಾ ಕರ್ತವ್ಯಾ |

ದಕ್ಷಿಣ, ಉತ್ತರಪಕ್ಷಗಳಿಗೆ ನ್ಯೂನಾಧಿಕ (ಕಡಿಮೆ, ಹೆಚ್ಚು) ಭಾವವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ದಕ್ಷಿಣಪಕ್ಷವು ಒಂದು ಮುಕ್ತನಿಂದ ನ್ಯೂನ (ಕಡಿಮೆ) ವಾಗಿದೆ. (100) ಉತ್ತರಪಕ್ಷವು ಒಂದು ಮುಕ್ತನಿಂದ ಅಧಿಕವಾಗಿದೆ (101) ಉತ್ತರ ಪಕ್ಷವು ಬೃಹತ್ಯಾಮರೂಪವಾದುದರಿಂದ ಬೃಹತ್ ಪುರೂಪವಾದುದರಿಂದ ಒಂದು ಅಂ' ಅಧಿಕವಾಗಿರುವುದು ಯುಕ್ತ ವಾಗಿದೆ. ದಕ್ಷಿಣಪಕ್ಷವು ಮೊದಲಾದುದರಿಂದ ಅದು ರಥಂತರರೂಪವಾಗಿದೆ. ರಥಂತರವು ಪ್ರೀರೂಪವಾದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಒಂದು ಅಂ'ವು ನ್ಯೂನವಾದುದೂ ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಈ ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳನ್ನೂ ನ್ಯೂನಾಧಿಕಗಳೆನ್ನಾಗಿಯೇ ಮಾಡಬೇಕು.

ಊನಾತಿರಿಕ್ತಾ ಭವತೋಽಘೋ ಏಕೇನ ಹ ವೈ ಪುತ್ರೇಣ ಸುಪರ್ಣ-
ಸ್ಯೋತ್ತರಃ ಪಕ್ಷೋ ಜ್ಯಾಯಾಂಸ್ತಸ್ಮಾದೇಕಯಚೋರ್ತರಃ ಪಕ್ಷೋ
ಭೂಯಾನ್ಯವತಿ ||

ಪ್ರಕಾಶಾಂತರೇಣ ನ್ಯೂನಾಧಿಕಭಾವಂ ಪ್ರಕಂಶತಿ—ಲೋಕೇ ಪಕ್ಷಿಣ ಉತ್ತರಪಕ್ಷ ಏಕಂ
ಪತ್ರಮಧಿಕಂ ಭವತಿ, ಅಶೋತಾಪ್ಯುತ್ತರಃ ಪಕ್ಷ ಏಕಯರ್ಚಾಧಿಕಃ ಕರ್ತವಃ ||

ಪ್ರಕಾಶಾಂತರಿಂದ ನ್ಯೂನಾಧಿಕಭಾವವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷಿಗಳ ಉತ್ತರ (ಎಡಕ್ಕೆ) ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗರಿಯ ಅಧಿಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಉತ್ತರಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಕ್ಕಳ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕು.

ಅಥ ಸೂದದೋಹಾಃ ಪ್ರಾಣೋ ವೈ ಸೂದದೋಹಾಃ ಪ್ರಾಣೇನ
ಪರ್ವಾಣಿ ಸಂದಧಾತಿ ||

“ ತಾ ಅಸ್ಯ ” (ಋ-ಸಂ-ಮ-೧-೨-೧೦-೨-೧) ಇತ್ಯೇವಂ ವಿಧತ್ತೇ—

ವಾಮಪಕ್ಷವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ ಮೇಲೆ ' ತಾ ಅಸ್ಯ ' (ಋ. ಸಂ. ೧-೨-೧೦-೨) ಎಂಬ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ.

ಅಥಾತಃ ಪುಚ್ಯಂ ತಾ ಏಕವಿಂಶತ್ತಿರ್ದಿಪದಾ ಭವಂತೈಕವಿಂಶತಿಹೀರ್ಮಾನಿ
ಪ್ರತ್ಯಂಚಿ ಸುಪರ್ಣಸ್ಯ ಪತ್ರಾಣಿ ಭವಂತಿ ||

ಪಕ್ಷಾಂತರಂ ಪುಚ್ಯ ಭಾಗಸ್ಯಾಪೇಕ್ಷತತ್ಪ್ರತ್ಯಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಯಾಃ ಪುಚ್ಯಭಾಗರೂಪಾ
ಮುಚ್ಯಂತಾಃ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಪಾದದ್ವಯೋಪೇತಾ ಮಿಲಿತ್ವೈಕವಿಂಶತಿಸಂಖ್ಯಾಕಾಃ | ತಾನ್ವ ಪಂಚಮೇ
ಶೌನಕೇನ “ ಇಮಾನುಕಮ್ ” (ಋ-೨-೨-೧೦-೨-೧) ಇತ್ಯಾದಿನೋದಾಹೃತಾಃ |
“ ಇಮಾನುಕಮ್ ” (ಋ. ಸಂ. ಮ-೧-೧೦-೨-೧೦-೨-೧) ಇತ್ಯಸ್ಮಿನ್ಯುಕ್ತೇ ಪಂಚಪಃ “ ಆಯಾಹಿ
ಮನಸಾ ಸಹ ” (ಋ-ಸಂ-ಮ-೧-೧೦-೨-೧೦-೨-೧) ಇತ್ಯಸ್ಮಿನ್ಯುಕ್ತೇ ಚಪಃ | ತಾ ಏಕಾ
ನವಸಂಖ್ಯಾಕಾ ದ್ವಿಪದಾಃ ಶಕಲ್ಯಸಂಹಿತಾಯಾನೂಮ್ನಾತಾಃ | ಪ್ರ ವ ಇಂದ್ರಾಯೇತ್ಯಾದಿಕಾ ನವ.

ಸಂಖ್ಯಾಕಾ ದ್ವಿಸದಾಃ ಶಾಖಾಂತರಗತಾಃ | (" ಏಷಾ ಬ್ರಹ್ಮಾ" ಇತಿ ತಿಕ್ತಃ) ಇತ್ಯೇವಮೇಕ-
ವಿಂಶತಿಃ | ಲೋಕೇಽಪಿ ಪಕ್ಷಿಣಃ ಪುಚ್ಯೇ ಪ್ರತ್ಯರ್ಜುಮುಖಾನಿ ಪತ್ರಾನ್ಯೇಕವಿಂಶತಿರ್ಭವಂತಿ, ತಸ್ಮಾ-
ತ್ತಾವಂತೀರ್ಬುಫಃ ಶಂಸೇತ್ ||

ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳನ್ನೂ ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಪುಚ್ಯಭಾಗವು (ರೆಕ್ಕೆಯಗರಿ) ಅನೇಕಿತವಾದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ವಿವರಿಸು
ತ್ತಾರೆ. ಪುಚ್ಯಭಾಗರೂಪವಾದ ಈ ಮುಕ್ಕುಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಎರಡೆರಡುಪಾದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದರಿಂದ ಒಟ್ಟಿಗೆ
ಇವು ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದಾಗುತ್ತವೆ. ಐದನೆಯ ಅರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ' ಇಮಾ ನುಕಂ ' ಎಂದು ಅರಂಭಿಸಿ ಶೌನಕರು ಇವುಗಳನ್ನು
ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ' ಇಮಾ ನು ಕಂ ' (ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧೫೭-೧) ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಐದು ಮುಕ್ಕುಗಳು. ' ಆ ಯಾಹಿ
ವನಸಾಹತ ' (ಮು. ಸಂ. ೧-೧೭೨-೧) ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಮುಕ್ಕುಗಳು. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಒಂಬತ್ತು ಮುಕ್ಕುಗಳೂ
ಪಾದವ್ಯಯದಿಂದ ಕೂಡಿನೆಯೆಂದು ಶಾಕಲ್ಯಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿವೆ. ಪ್ರ ವ ಇಂದ್ರಾಯ ಮುಂತಾದ ಒಂಬತ್ತುಸಂಖ್ಯೆ
ಯುಕ್ತ ದ್ವಿಸದಗಳು ಇತರಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿವೆ. " ಏಷಬ್ರಹ್ಮಾ " ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮೂರು ಮುಕ್ಕುಗಳಿವೆ. ಒಟ್ಟಿಗೆ
(5+4+9+3=18+3) ಇವು ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದಾಗುತ್ತವೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷಿಗಳ ಪುಚ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಮೇಲ್ಕುಖವಾಗಿ
ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಪುಚ್ಯಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮುಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿ.

ಅಥೋ ಏಕವಿಂಶೋ ನೈ ಸ್ತೋಮಾನಾಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ಪುಚ್ಯಂ
ವಯಸಾಂ ||

ಪ್ರಕಾರಾಂತರೇಣ ಸಂಖ್ಯಾಂ ಪ್ರಶಂಕತಿ—ಸಾಮನೇದಪ್ರಸಿದ್ಧಾಸ್ತ್ರಿವ್ಯಸ್ತಂಚದಶಪ್ರದಶೈಕ-
ವಿಂಶನಾಮುಕ್ತಾ ಯೇ ಸ್ತೋಮಾ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮನಿಷ್ಠಾದಕಾಸ್ತೇಷಾಂ ಮಧ್ಯ ಏಕವಿಂಶ ವಿವ ಪ್ರತಿ-
ಷ್ಠಾ ಸಮಾಪ್ತಿಹೇತುಃ | ಪಕ್ಷಿಣಾಂ ಚ ಪುಚ್ಯಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ, ಉತ್ಪನ್ನ (ತನ) ವ್ಯಕ್ತಾ ರೋದಣಸ್ಮಿತ್ಯಾ-
ದಾವುಪಯುಕ್ತತ್ಯಾತ್ | ಅತಃ ಪುಚ್ಯಸ್ಯೈಕವಿಂಶತಿಸಂಖ್ಯಾ ಯುಕ್ತಾ ||

ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದ ಈ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತಾರೆ. ತ್ರಿವ್ಯಕ್ತ, ಪಂಚದಶ, ಸಪ್ತದಶ, ಏಕವಿಂಶನೆಂಬ
ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಯಾಗಸಂಪಾದಕಗಳಾದ ಸ್ತೋಮಗಳು ಸಾಮನೇದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಏಕವಿಂಶ
ಸ್ತೋಮನೇ ಯಾಗಸಮಾಪ್ತಿ ಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿದೆ. ಹಾರುವುದು ಮರದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ
ಕಾರ್ಯಸಾಧಕವಾದುದರಿಂದ ಪಕ್ಷಿಗಳಿಗೂ ಪುಚ್ಯವೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ಕಾರಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಶಪ್ತದ ಪುಚ್ಯಕ್ಕೂ
ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯ ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ದ್ವಾವಿಂಶೀಂ ಶಂಸತಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಯೋರೇವ ತದ್ರೂಪಂ ಕ್ರಿಯತೇ ತಸ್ಮಾ-
ತ್ಸರ್ವಾಣಿ ವಯಾಂಸಿ ಪುಚ್ಯೇನ ಪ್ರತಿಷ್ಠಂತಿ ಪುಚ್ಯೇನೈವ ಪ್ರತಿ-
ಷ್ಠಾಯೋತ್ಪತಂತಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ಹಿ ಪುಚ್ಯಮ್ ||

ಅತ ಊರ್ವ್ಯಃ " ಆಧೂರ್ವ್ಯಸ್ಯೈ " (ಮು-ಸಂ-ಮಂ-೭-ಸೂ-೩೪-ಬು-೪) ಇತ್ಯೇತಾ-
ಮನ್ಯಾಂ ದ್ವಿಸದಾಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಅತ್ರ ದ್ವಾವಿಂಶತ್ಯಾಃ ಶಂಸನೇನ ವಿಂಶತೇರುಪರಿ ಯೇ ದ್ವೇ ಬುಚೌ

ತದೇತತ್ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯೋಃ ಪಾದಯೋರೇವ ರೂಪಂ ಕ್ರಿಯತೇ ದ್ವಿತ್ವಸಂಖ್ಯಾಯಾಃ ಸಮಾನತ್ವಾತ್ | ತಸ್ಮಾದೇವ ಪುಚ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಹೇತುತ್ವಮ್ | ತಸ್ಮಾತ್ಪರ್ವೇಽಪಿ ಪಕ್ಷಿಣಃ ಪುಚ್ಯೇನ ಪ್ರತಿಷ್ಠಂತಿ ಭೂಮೌ ವ್ಯಕ್ತಾದೌ ವಾ ಪುಚ್ಯಂತಿ ಪೃಷ್ಠತ ಅಧಾರಂ ಕೃತ್ವಾ ಸ್ಥೈರ್ಯೇಣಾವತಿಷ್ಠಂತೇ | ತಥಾ ಪುಚ್ಯೇನ್ನೇನ ಭೂಮಾವವಸ್ಥಿತೇನ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಯ ಸಕೃತ್ ಸ್ಥೈರ್ಯೇಣ ಸ್ಥಿತ್ವಾ ಪಶ್ಚಾತ್ತಬಲೇನೋ-
ಕ್ತಾಹೇನೋತ್ತತಂತಿ | ಯಸ್ಮಾತ್ಪುಚ್ಯಂತಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ತಸ್ಮಾದೇತದ್ಭುಕ್ತಮ್ ||

ಪುಚ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ ನಂತರ 'ಆಧೂರ್ವಸ್ಯೈ' (ಋ. ಸಂ. ೭-೩೪-೪) ಎಂಬ ಇನ್ನೊಂದು ಪಾದದ್ವಯ ಕೂಡಿದ ಮಕ್ಕನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇಪ್ಪತ್ತೆರನೇಲಿನ ಎರಡು ಮಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಸಂಖ್ಯಾಸಾಮ್ಯದಿಂದ ಪಾದರೂಪಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಪಕ್ಷಿಗಳೂ ನೆಲದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಮರದಲ್ಲಿ ರೆಕ್ಕೆಯಿಗಿಗಳನ್ನು ಹಿಂಬದಿಯಲ್ಲಿ ಆಧಾರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಕುಳಿತಿರುತ್ತವೆ. ಪುಚ್ಯದಿಂದ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಇರುವುದಲ್ಲದೆ ಅದರ ಸಹಾಯದಿಂದಲೇ ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹಾರುತ್ತವೆ. ಅದರಂತೆ ಶಸ್ತ್ರದ ಪುಚ್ಯವೂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ ಏಷ ದ್ವಾಭ್ಯಾಂ ದಶಿನೀಭ್ಯಾಂ ವಿರಾಡ್‌ಭ್ಯಾಮನಯೋದ್ವಾರ್-
ವಿಂಶ್ಯೋದ್ವಿಪದಯೋರಯಂ ಪುರುಷಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಸ್ತಸ್ಯ ಯತ್ಪು-
ಷರ್ಣರೂಪಂ ತದಸ್ಯ ಕಾಮಾನಾಮಭ್ಯಾಪ್ತ್ಯಾ ಅಥ ಯತ್ಪುರುಷ-
ರೂಪಂ ತದಸ್ಯ ಶ್ರಿಯೈ ಯಶಸೇಽನ್ನಾದ್ಯಾ ಯಾವಚಿತ್ಯೈ ||

ಪುನಃ ದ್ವಾವಿಂಶತಿಸಂಖ್ಯಾಂ ಪ್ರಕಾರಾಂತರೇಣ ಪ್ರಕಂಸತಿ—ದ್ವಾವಿಂಶತಿಸಂಖ್ಯಾಕಾನಾ-
ಮುಖಾಂ ಮಧ್ಯೇ ದ್ವೇ ಅವಸಾನಗತೇ ಋಚೌ ಪರಿಶೇಷ್ಯ ತತಃ ಪೂರ್ವಭಾನಿನೀ ಯಾ ಋಚಾಂ
ವಿಂಶತಿಸ್ತಸ್ಯಾ ದ್ವೇ ದಶಿನ್ಯಾ ದಶಸಂಖ್ಯೋಪೇತಸಮೂಹಾವತ ಏವ ತಯೋರ್ವಿರಾಟ್‌ತ್ವಮ್ |
ದ್ವಾಭ್ಯಾಂ (ದಶಿನೀಭ್ಯಾಂ) ಸ ಏಷ ಶಸ್ತ್ರರೂಪಃ ಸುಪರ್ಣಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಃ ಇತ್ಯನ್ಯಃ ಯೇ ತಸ್ಮಿನ್ ರಾ-
ಪುರಿಕೇ ದ್ವೇ ಋಚೌ ದ್ವಿಪದಾರೂಪೇ ತಯೋರ್ಬುರ್ಜೋರಯಂ ಪುರುಷೋ ದ್ವಿಸಾದ್ಯಜಮಾನಃ
ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಃ | ತಥಾ ಸತಿ ತಸ್ಯ ಶಸ್ತ್ರಸ್ಯ ದಶಕದ್ವಯಾತ್ಮಕಂ ಯತ್ಪುಷರ್ಣರೂಪಂ ತದಸ್ಯ ಯಜಮಾನ
ಸ್ಯ ಕಾಮಾನಾಮುಛಿತಃ ಪ್ರಾಪ್ತೈ ಸಂಪದ್ಯತೇ | ಅನಂತರಮೃಗ್ವೈಯಾತ್ಮಕಂ ಯತ್ಪುರುಷರೂಪ-
ಮುಕ್ತಂ ತದಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಶ್ರೀಯಶೋನ್ನಾದ್ಯಪೂರ್ಣಾರ್ಥಂ ಸಂಪದ್ಯತೇ ||

ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ಎರಡು ಮಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಉಳಿದ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಲ್ಲಿ ಎರಡು ದಶಕಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಇವೆರಡು ದಶ (ಹತ್ತು) ಸಂಖ್ಯಾದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಮೂಹವಾಗುವುದರಿಂದ ವಿರಾಟ್ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಈ ಎರಡು ದಶಕಗಳಿಂದ ಶಸ್ತ್ರರೂಪವಾದ ಪಕ್ಷಿಯು ಸುಸಂಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾದದ್ವಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಮಕ್ಕುಗಳು ಎರಡು ಪಾದಗಳ ಸಾಮ್ಯದಿಂದ ಪುರುಷ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಈ ಶಸ್ತ್ರದ ದಶಕದ್ವಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪಕ್ಷಿ ರೂಪವು ಯಜಮಾನನ ಸಕಲ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ನೆರವೇರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಮಕ್ಕುಗಳು ಪುರುಷ ರೂಪವು ಈ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಸಂಪತ್ತು, ಕೀರ್ತಿ, ಅನ್ನಾದಿ ಗೌರವಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು.

ಅಥ ಸೂದದೋಹಾ ಅಥ ಧಾಯ್ಯಾಽಥ ಸೂದದೋಹಾ ವ್ಯಸಾ ವೈ
 ಸೂದದೋಹಾ ಯೋಷಾ ಧಾಯ್ಯಾ ತದುಭಯತಃ ಸೂದದೋಹಸ
 ಧಾಯ್ಯಾಂ ಪರಿಶಂಸತಿ ತಸ್ಮಾದ್ವ್ಯಯೋ ರೇತಃ ಸಿಕ್ತಂ ಸದೇಕತಾ-
 ಮೇನಾವ್ಯೇತಿ ಯೋಷಾವೇನಾಭ್ಯತ ಆಜಾನಾ ಹಿ ಯೋಷಾಂತಃ
 ಪ್ರಜಾನಾ ತಸ್ಮಾದೇನಾಂಽತ್ರ ಶಂಸತಿ ||

ಯಥೋಕ್ತದ್ವ್ಯಾವಿಂಕತೇರೂರ್ಧ್ವಮುಭಯತಃ ಸೂದದೋಹಸಾಂ ಜೇಷ್ಠಿತಂ “ ಯದ್ವಾ-
 ವಾನ ಪುರುತಮಮ್ ” (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೧೦-ಸೂ-೭೪-ಋ-೯) ಇತಿ ಧಾಯ್ಯಾಂ (ಚ) ವಿಧತ್ತೇ-
 ಉಭಯತಃ ಪಠಿತಾಯಾಃ ಸೂದದೋಹಸಃ ಅಧಿಕ್ಯಾಪ್ತುರುಷಸ್ತಮ್ | ಮಧ್ಯೇ ಪಠಿತಾಯಾ
 ಯದ್ವಾನಾನೇತಿ ಧಾಯ್ಯಾಯಾ ಅಲ್ಪತ್ವೇನ ಸ್ತ್ರೀರೂಪತ್ವಮ್ | ತಸ್ಮಾನ್ನಿಧುನ ಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥಮುಛ-
 ಯಥಾ (ತಃ) ಸೂದದೋಹಸಾಂ ಯುಕ್ತಾಂ ಧಾಯ್ಯಾಂ ಪರಿಶಂಸೇತ್ | ಪುರುಷಪರಿಷ್ಕೃತ್ಯೋಷಿದ್ವ
 ತ್ಸೂದದೋಹಸಾಂ ಸತ ಧಾಯ್ಯಾ ಸಂಯೋಜಿತಾ, ತಸ್ಮಾದೇವ ಲೋಕೇಽಪಿ ದ್ವಯೋಃ ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷ
 ಯೋಃ ಸಂಬಂಧಿರೇತೋ ಗರ್ಭಾಶಯೇ ನಿಷಿಕ್ತಂ ಸದೇಕತ್ವಮೇವಾಭಿಲಕ್ಷ್ಯ ತನ್ನಿಲಿತಮೇವಾವತಿ-
 ಪ್ಪತೇನ ಪುರುಷಶರೀರಃ | ಹಿ ಯಸ್ಮಾತ್ಪಾರಣಾದಿಯಂ ಯೋಷಾಃಸಜಾನಾನಾ (ಷಮ್ಸಜಾನಾ),
 ಆಸ್ಮಾನ್ನಿಲಿತಾದ್ರೇತೋದ್ವಯಾತ್ಸಾಕಲ್ಯೇನ ಶಾರಿರೋ ವ್ಯವತಿಷ್ಠತೇ ಯಸ್ಯಾಂ ಯೋಷಾಯಾಂ
 ಸೇಯಮತಃ ಪ್ರ.(ತ-೮) ಜಾನಾ | ಅಥವಾ ವಿವಕ್ಷ್ಯತೇ-‘ ತದ್ಯಥಾ (ದಾ) ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಸಿಂಚತ್ಯ-
 ಥೈನಜ್ಜನಯತಿ ’ (ಋ-೮-೨-೮-೫-ಖಂ-೧) ಇತಿ | ಅತಃ ಕಾರಣಾದಿಯಂ ಯೋಷಾ ಪ್ರಜಾನಾನಾ
 (ಪ್ರಜಾನಾ) | ಪ್ರಕೃತ್ಯೋ ಜಾತಃ (ನಃ) ಪುತ್ರಪೌತ್ರೋತ್ಪಾದನಂ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಪ್ರಜಾನಾ |
 ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ಧಾಯ್ಯಾ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ತಸ್ಮಾದೇತಾಂ ಧಾಯ್ಯಾನುಸ್ಥಿನ್ನಿಜವಭಾಗೇ ಶರೇತ್ | ಪಕ್ಷ-
 ಮೂಲಾ ಉಚೋ ವಿಜವಾ ವಿವಕ್ಷಿತಾಃ ||

ಇಪ್ತೇರಥು ಯುಕ್ಯುಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ ಮೇಲೆ ‘ ಯದ್ವಾವಾನ ಪುರುತಮಂ ” (ಋ-ಸಂ-೧೦-೭೩-೬) ಎಂಬ
 ಧಾಯ್ಯಾ ವಃ-ನ್ರವನ್ನು ಅದರ ಪೂರ್ವಪರದಲ್ಲಿ ಸೂದದೋಹವ ವಃ-ವನನ್ನೂ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಎರಡು ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ
 ಸೂದದೋಹವ ವಾಶದಿಂದ ಅಧಿಕವಾಮದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಪುರುಷ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾದ ಯದ್ವಾವಾನ
 ಎಂಬ ಧಾಯ್ಯಾ ಮಂತ್ರವು ಅಲ್ಪವಾದುದರಿಂದ ಅದು ಸ್ತ್ರೀರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಮಧುನಸಿದ್ಧಿ (ಗಂಡು ಹಣ್ಣು ಜಲ) ಗೋಧುರ
 ಎರಡು ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿದ ಸೂದದೋಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಧಾಯ್ಯಾ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಜಪಿಸಬೇಕು. ಪುರುಷನಿಂದ ಅಲಿಂಗಿ
 ತಳಾದ ಸ್ತ್ರೀಯಂತೆ ಸೂದದೋಹಸ್ಥಿನಿಂದ ಧಾಯ್ಯಾ ಸಂಯೋಜಿತವಾಗಿದೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷ ಸಂಯೋಗದಿಂದ
 ರೇತಸ್ಸು ಗರ್ಭಕೋಶದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಪವಾಗುವಿಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಪುರುಷ ಶರೀರ ಬೇರೆಯಾಗಿ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ
 ನಿಲಿತವಾದ ಶುಕ್ಲ ತೋಷಿತದಿಂದ ಒಂದು ಶರೀರವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಸ್ತ್ರೀಯು ಪ್ರಪವಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಇದನ್ನು ಮುಂದೆಯೂ
 ‘ ತದ್ಯಥಾ (ದಾ) ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಸಿಂಚತ್ಯಥೈನಜ್ಜನಯತಿ ’ (ಋ-೮-೨-೮-೫) ಎಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಯು

ಪ್ರಜಾನಾನಾ ಅಂದರೆ ಪುತ್ರ ಪೌತ್ರಾದಿಪ್ರಸವಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದವಳು ಆಗುತ್ತಾಳೆ. ಹೀಗೆ ಧಾಯ್ಯಾ ಮಂತ್ರವು ಸ್ತ್ರೀ ಸ್ವಾನ ದಲ್ಲಿದ್ದು ಪ್ರಶಸ್ತನಾದುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ವಿಜವಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಬೇಕು. ಪಕ್ಷಮೂಲ ಋಕ್ಕಿಗೆ ವಿಜವವೆಂದು ಹೆಸರು.

—

English Translation

—

1. Next follows the right wing. It is this world (the earth) , it is this Agni, it is speech, it is the Rathantara, it is Vasishtha, it is a hundred. These are the six powers (of the right wing). The Sampata hymn (Rv. IV. 20) serves indeed for obtaining desires and for firmness. The pankti verse (Rv. I. 80, 1) serves for proper food.

2. Next comes the Sudadohas verse. Sudadohas is breath, thereby he joins all joints with breath.

3. Next follows the left wing. It is that world (heaven), it is that sun, it is mind, it is Brihnt, it is Bharadvaga, is is a hundred. These are the six powers (of the left wing). The Sampata hymn (Rv. IV. 23) serves indeed for obtaining desires and for firmness. The pankti verse (Rv. I. 81, 1) serves for proper food.

4. These two (the right and the left wings) are deficient and excessive. The Brihat (the left wing) is man, the Rathantara (the right wing) is woman. The excess belongs to the man, the deficiency to the woman. Therefore they are deficient and excessive.

5. Now the left wing of a bird is verily by one feather better, therefore the left wing is larger by one verse.

6. Next comes the Sudadohas verse. Sudadohas is breath, and thereby he joins all joints with breath.

7. Next follows the tail. They are twenty-one Dvipaba verses. For there are twenty-one backward feathers in a bird.

8. Then the Ekaximsa is the support of all Stomas, and the tail the support of all birds.

9. He recites a twenty-second verse. This is made the form of two supports. Therefore all birds support themselves on their tail, and having supported themselves on their tail, they fly up. For the tail is a support.

10. He (the bird and the hymn) is supported by two decades which are Virag. The man (the sacrificer) is supported by the two Dvipadas, the twenty-first and twenty-second. That which forms the man, serves for his happiness, glory, proper food, and honour.

11. Next comes a Sudadohas verse, then a Dhayya, then a Sudadohas verse. The Sudadohas is a man, the Dhayya a woman, therefore he recites the Dhayya as embraced on both sides by the Sudadohas. Therefore does the seed of both, when it is effused, obtain oneness, and this with regard to the woman only. Hence birth takes place in and from the woman. Therefore he recites that Dhayya in that place.

ಇತಿ ಶ್ರೀನುತ್ಪಾಯನಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕೇ
ಚತುರ್ಥಾಧ್ಯಾಯೇ ದ್ವಿತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಃಚಾರ್ಯವಿರಚಿತನಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕದ
ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು ||

ಅಥ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕೇ ಚತುರ್ಥಾಧ್ಯಾಯೇ ತೃತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು

ಗಾಯತ್ರೀಂ ತೃಚಾತೀತಿಂ ಶಂಸತ್ಯಯಂ ವೈ ಲೋಕೋ ಗಾಯತ್ರೀ
ತೃಚಾತೀತಿಯಾದೇನಾಸ್ಮಿನ್‌ಲೋಕೇ ಯಶೋ ಯನ್ನಹೋ

ಯನ್ನಿಥುನಂ ಯದನ್ನಾದ್ಯಂ ಯಾಽಪಚಿತಿಶ್ಚದಶ್ಚವೈ ತದಾಪ್ನವಾನಿ
ತದವರೂಣಭೈ ತನ್ನೇಽಸದಿತಿ ||

ಅಥ ತಸ್ಯ ಪಕ್ಷಿಣೋಽನ್ನರೂಪಾ ಅಶೀತಯೋ ವಕ್ರವ್ಯಾಸ್ತತ್ಪ್ರೀತಾಃಶೀತಿಃ— ಗಾಯತ್ರೀ
ತ್ವಚಾಶೀತಿಯಮೇವ ಲೋಕೋಽತೋ ಯದಸ್ತಿನಾಲೋಕೇ ಯಶಃ ಕೀರ್ತಿಯಂಚ್ಚ ಮಹಃ
ಪೂಜಾ ಯಚ್ಚ ಮಿಥುನಂ ಭಾರ್ಯಾಸಂಬಂಧಿ ಯಚ್ಚಾನ್ನಾದ್ಯಂ ಭಕ್ಷ್ಯಭೋಜ್ಯಾದಿಹಂ ಯಾಽಪ-
ಚಿತಿಃ ಪೂಜಾ | ನೇದಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಯುಕ್ತಾ ಪೂಜಾ ಮಹಃ ಶಬ್ದೇನ ಪೂರ್ವಮುಕ್ತಾ | ತೇಜೋ ವಾ
ತತ್ಪ್ರೋಕ್ತಮತ್ರ ತು ಧನಧಾನ್ಯಾದಿಸಮೃದ್ಧಿರೂಪಾ ಪೂಜೋಚ್ಯತೇ | ತದ್ಯಶಃ ಪ್ರಭೃತಿಕಮಪ-
ಚಿತ್ಯಂತಂ ಸರ್ವಮಶ್ಚವೈ ಪ್ರಾಪ್ತ (ವ್ಯಾಪ್ತ) ವಾನಿ | ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಷು ತತ್ಸಂಪದಧೀನತ್ವಂ ವಾಪ್ತ-
ತ್ಸನ್ಮಾ | ತದ್ಭಿರ್ದೈರ್ಭವಾದಾ ತದ್ಯಶಃ ಪ್ರಭೃತಿಕಮಾಪ್ನವಾನಿ ಸಂಪಾದಯಾಮಿ | ಸಂಪಾದಿತಂ
ತತ್ಸರ್ವಂ ತದವರೂಣಭೈ ಸ್ವಾಧೀನಂ ಕರವಾಣಿ | ತಚ್ಚ ಸ್ವಾಧೀನಂ ಮೇ ಮದೀಯುಕ್ತಹೇತ್ವಸಹ, ಅಸ್ತು | ತದಾನೀನಮಿತ್ಯಭಿಶ್ಚೇತ್ಯ ಗಾಯತ್ರೀಂ ತ್ವಚಾಶೀತಿಂ ಪಶೇತ್ |

ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶ್ಚೈಕೈ ಕ್ವಾನ್ಯಾಕಾರವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದನಂತರ ಈಗ ಅದಕ್ಕೆ ಮೂರು ರೀತಿಯಾದ ಅನ್ನರೂಪವಾಗಿ
ತ್ವಚಾಶೀತಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಗಾಯತ್ರೀ ತ್ವಚಾಶೀತಿಯೇ ಈ ಭೂಲೋಕವು. ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿದ್ದೇ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನೂ,
ಪೂಜೆಯನ್ನೂ, ಭಾರ್ಯಾದಿಸಂಬಂಧವನ್ನೂ, ಭಕ್ಷ್ಯಭೋಜ್ಯಾದಿಗಳನ್ನೂ, ಅಪಚಿತಿ ಅಂದರೆ ಸತ್ಕಾರವನ್ನೂ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ.
ಮಹಃ ಶಬ್ದದಿಂದ ನೇದಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ಪೂಜೆ ಅಥವಾ ವರ್ತಿಸ್ಸು ಹೇಳಿದೆ. ಅಪಚಿತಿಪದದಿಂದ ಧನಧಾನ್ಯಾದಿಸಮೃದ್ಧಿ
ನಿಮಿತ್ತವಾದ ಪೂಜೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ತಾನು ಹೊಂದುವುದಲ್ಲದೆ ಅವು ಪುತ್ರ ಪೌತ್ರಾದಿಗಳವರೆಗೂ ನೆಲೆ ನಿಲ್ಲುವಂತೆ
ಮಾಡಬೇಕು. ಇದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಕೀರ್ತಿಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವುದಲ್ಲದೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಸ್ವಾಧೀನಮಾಡಿಕೊಳ್ಳ
ಬೇಕು. ಸ್ವಾಧೀನವಾಗಿ ತನ್ನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನೆಲಸಲು ಈ ಗಾಯತ್ರೀ ಭಂದಸ್ಥನ ತ್ವಚಾಶೀತಿಯನ್ನು ಪರಿಪಚೇಕು.

ಅಥ ಸೂದದೋಹಾಃ ಪ್ರಾಣೋ ವೈ ಸೂದದೋಹಾಃ ಪ್ರಾಣೇನಮಂ
ಲೋಕಂ ಸಂತನೋತಿ ||

ಇದಾದ ಮೇಲೆ ' ತಾ ಅಸ್ಯ ' (ಋ. ಸಂ. ೮. ೬೯-೩) ಸೂದದೋಹೇ ಎಂಬ ಬುಕ್ತಿಯನ್ನು ನಿಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದು
ಹಿಂದೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ.

ಬಾರ್ಹತೀಂ ತ್ವಚಾಶೀತಿಂ ಶಂಸತ್ಯಂತರಿಕ್ಷಲೋಕೋ ವೈ ಬಾರ್ಹತೀ
ತ್ವಚಾಶೀತಿಯಂ ದೇವಾಂತರಿಕ್ಷಲೋಕೇ ಯಶೋ ಯನ್ನಹೋ
ಯನ್ನಿಥುನಂ ಯದನ್ನಾದ್ಯಂ ಯಾಽಪಚಿತಿಶ್ಚದಶ್ಚವೈ ತದಾಪ್ನವಾನಿ
ತದವರೂಣಭೈ ತನ್ನೇಽಸದಿತ್ಯಥ ಸೂದದೋಹಾಃ ಪ್ರಾಣೋ ವೈ
ಸೂದದೋಹಾಃ ಪ್ರಾಣೇನಾಂತರಿಕ್ಷಲೋಕಂ ಸಂತನೋತಿ ||

“ ತಾ ಆಸ್ಯ ” (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೮-ಸೂ-೬೯-ಋ-೩) ಇತ್ಯೇತಾಮೃಚಂ ವಿಧತ್ತೇ—
 ಬೃಹತೀಭಂದಸ್ಯಾಂ ತೃಚಾತೀತಿಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಸೇಯಂ ಬಾರ್ಹಪಲ ತೃಚಾತೀತಿಃ “ ಮಾ-
 ಚಿದನ್ಯಃ ” (ಐ-ಆ-೫-೮-೨-ಖ-೪) ಇತ್ಯಾದಿಃ ಪಂಚಮೇ ಶೌನಕೇನೋದಾಹೃತಾಃ | ದ್ವಿತೀಯ-
 ತ್ವಾದಸ್ಯಾ ಅಂತರಿಕ್ಷರೂಪತೃಮ್ ಆಸ್ಯತ್ ಪೂರ್ವವದ್ವ್ಯಾಖ್ಯೇಯಮ್ ||

ಬೃಹತೀಭಂದಸ್ಸಿನ ತೃಚಾತೀತಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಬಾರ್ಹಪಲ ತೃಚಾತೀತಿಯನ್ನು ‘ ಮಾ ಚಿದನ್ಯಃ ’
 (ಐ. ಆ. ೫-೨-೪) ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಶೌನಕರು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಎರಡನೆಯ
 ದಾದುದರಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೀರ್ತ ಮುಂತಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ
 ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಔಷ್ಣಿಹೀಂ ತೃಚಾತೀತಿಂ ಶಂಸತ್ಯಸೌ ಸ್ಯ ಲೋಕೋ ದ್ಯೌರೌಷ್ಣಿಹೀ
 ತೃಚಾತೀತಿಯರ್ಥದೇವಾನುಷ್ಣಿಹೀಲೋಕೇ ಯಶೋ ಯನ್ಮಹೋ
 ಯನ್ಮಿಥ ನಂ ಯದನ್ನಾದ್ಯಂ ಯಾಪಚಿತಿಯರ್ಥದೇವಾನಾಂ ದೈವಂ
 ತದಶ್ವನ್ಯೈ ತದಾಪ್ಸವಾನಿ ತದವರೂಣಧೈ ತನ್ಮೇಽಸದಿತ್ಯಥ ಸೂದ-
 ದೋಹಾಃ ಪ್ರಾಣೋ ವೈ ಸೂದದೋಹಾಃ ಪ್ರಾಣೇನಾಮುಂ
 ಲೋಕಂ ಸಂತನೋತಿ ಸಂತನೋತಿ ||

ಉಷ್ಣಿಕ್ ಭಂದಸ್ಯಾಂ ತೃಚಾತೀತಿಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಸೇಯಮೌಷ್ಣಿಹೀ ಪಂಚಮೇ—“ ಯ-
 ಇಂದ್ರ ಸೋಮಪಾತಮಃ ” (ಐ-ಆ-೫-೮-೨-ಖಂ-೫) ಇತ್ಯಾದಿನೋದಾಹೃತಾಃ | ಅಸ್ಯಾ ಉಪರಿ-
 ತನತ್ವಾದ್ಯುಲೋಕೋ ರೂಪತೃಮ್ | ಯದ್ಯಪಿ ಪ್ರಾಯೇಣ ವೇದೇಷ್ಟಯಂ ಲೋಕೋಽಸೌ ಲೋಕ
 ಇತಿ ಭೂಲೋಕ (ಕದ್ಯುಲೋಕ) ಕಾವೇನಾಭಿಧಿಯೇತೇ ತಥಾಪಿ ದ್ಯೌರಿತ್ಯಾಭಿದಾನಂ ವಿಗ್ರಾಷ್ಟಾರ್ಥಮ್
 ದೇವಾನಾನಿಂದ್ರಾದೀನಾಂ ದೈವಂ ಪೂಜ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮ | ತಥಾ ಚ ಶ್ವೇತಾಶ್ವತರಾ ಅಮನಂತಿ—
 “ ತಮೀಶ್ವರಾಣಾಂ ಪರಮಂ ಮಹೇಶ್ವರಂ ತಂ ದೇವತಾನಾಂ ಪರಮಂ ಚ ದೈವತಮ್ ” ಇತಿ ||
 ಅನ್ಯತ್ ಪೂರ್ವವದ್ವ್ಯಾಖ್ಯೇಯಮ್ || ಅಭ್ಯಾಸೋಽಧ್ಯಯನಮಾಶ್ಚರ್ಯಃ ||

ಉಷ್ಣಿಕ್ ಭಂದಸ್ಸಿನ ತೃಚಾತೀತಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಉಷ್ಣಿಕ್ ಭಂದೋಮಂತ್ರವು ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ
 ‘ ಯ ಇಂದ್ರ ಸೋಮಪಾತಮಃ ’ (ಐ-ಆ-೫-೮-೨-ಖ) ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇದು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ನೇರಿರುವುದ
 ರಿಂದ ದ್ಯುಲೋಕಸ್ವರೂಪ ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ವೇದದಲ್ಲಿ ಆಯಂ ಲೋಕಃ, (ಈ ಲೋಕ) ಅಸೌ ಲೋಕಃ
 (ಆ ಲೋಕ) ಎಂದುದಿಂದ ಭೂಲೋಕದ್ಯುಲೋಕಗಳೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ ಆದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಅಸೌ ಲೋಕಃ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು
 ದ್ವಂದ್ವದ್ವಯ; ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಸ್ವಾಭಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ದೇವತೆಗಳು ಇಂದ್ರಾದಿಗಳು ಅವರಿಗೆ ಪೂಜ್ಯವಾದುದು
 ಪರಬ್ರಹ್ಮ. ಇದು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ದೇವತೆಯೆಂದು ಶ್ವೇತಾಶ್ವತರ ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ “ ತಮೀಶ್ವರಾಣಾಂ ಪರಮಂ ಮಹೇಶ್ವರಂ
 ತಂ ದೇವತಾನಾಂ ಪರಮಂ ಚ ದೈವತಂ ” ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಈ ದ್ಯುಲೋಕ ಸ್ವರೂಪದ ಉಷ್ಣಿಕ್ ಭಂದೋಮಂತ್ರದಿಂದ
 ಕೀರ್ತಾದಿಗಳನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕೆಂದು ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಬಾರಿ ಹೇಳಿರುವುದು ಅಧ್ಯಾಸ
 ಸಮಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

English Translation

1. He recites the eighty tristichs of Gayatri. Verily, the eighty Gayatri tristichs are this world (earth). Whatever there is in this world of glory, greatness, wives, food, and honour, may I obtain it, may I win it, may it be mine.

2. Next comes the Sudadohas verse. Sudadohas verily is breath. He joins this world with breath.

3. He recites the eight tristichs of Brihatis. Verily, the eighty Brihatis tristichs are the world of the sky. Whatever there is in the world of the sky of glory, greatness, wives, food, and honour, may I obtain it, may I win it, may it be mine.

4. Next comes Sudadohas verse. Sudadohas verily is breath. He joins the world of the sky with breath.

5. He recites the eighty tristichs of Ushnih. Verily, the eighty Ushnih tristichs are that world, the heaven. Whatever there is in that world of glory, greatness, wives, food, and honour, also the divine being of the Devas (Brahman), may I obtain it may I win it may it be mine.

6. Next comes the Sudadohas verily is the breath. He joins that world with breath, year, with breath.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪ್ರಾಯಶ್ಚಾರ್ತಾನಿರಚಿತೇ ನಾಥವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶಕೇ

ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಶಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕೇ

ಚತುರ್ಥಾಧ್ಯಾಯೇ ತೃತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಇತಿ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕೇ ಚತುರ್ಥೋಧ್ಯಾಯಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾರ್ತಾನಿರಚಿತವಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ

ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕದ

ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಅಥ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕೇ ಪಂಚಮಾಧ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ

ಶ್ರುತವಾರಣ್ಯಕದ ಐದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು

ವಶಂ ಶಂಸತಿ ವಶೇ ನು ಇದಂ ಸರ್ವಮಸದಿತಿ ||

ಚತುರ್ಥೇ ಶಸ್ತ್ರಪಕ್ಷಿಣೋ ಗ್ರೀವಾಸ್ಯಭಾಗ ಉಕ್ತಃ | ಅಂತೇ ತೃಚಾಶೀತಯೋಽನ್ನರೂಪಾ ಅಭಿಹಿತಾಃ | ತಸ್ಯಾನ್ನಸ್ಯ ಧಾರಣಾರ್ಥಮುದರಂ ವಕ್ತ್ರವ್ಯಮತಸ್ತದ್ರೂಪಂ ದಶನಾನುಕಂ ಶಸ್ತ್ರಭಾಗಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಯುದಿದಂ ಸ್ಥಾವರಜಂಗಮರೂಪಂ ಜಗದಸ್ತಿ ತತ್ಸರ್ವಂ ಮೇ ವಶೇ ಭೂಯಾದಿತ್ಯಭಿ-
ಪ್ರೇತ್ಯ ವಶಾಖ್ಯಂ ಶಸ್ತ್ರಭಾಗಂ ಪಾಶಂ ಪಠೇತ್ | ಸ ಚ ಭಾಗಃ “ ತ್ವಾವತಃ ಪುರೂವಸೋ ” (ಐ-ಅ-೫-ಅ-೨-೩೫) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಪಂಚಮೇ ಸ್ವಪ್ನಮುದಾಹೃತಃ | ವಶನಾಮುಕೇನ ಮಹರ್ಷಿಣಾ ದೃಷ್ಟ-
ತ್ವಾತ್ಪದೇಶತ್ಪೂರ್ವಂ ವಶಿಸುತೃಚ್ಯತೇ ||

ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಶಸ್ತ್ರರೂಪಪಕ್ಷಿಯ ಗ್ರೀವಾ (ಕಂಠ ಶಿರೋಭಾಗಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ತೃಚಾ ಶೀತರೂಪ ಅನ್ನಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು, ಆ ಅನ್ನದ ಧಾರಣೆಗೆ ಉದರವು ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಉದರರೂಪ ವಾದ ವಶವೆಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಶಸ್ತ್ರಭಾಗವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಸ್ಥಾವರಜಂಗಮಾತ್ಮಕವಾದ ಪುಂಚವೆಲ್ಲವೂ ನನ್ನ ವಶದಲ್ಲಿರಲಿ ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯದಿಂದ ವಶವೆಂಬ ಶಸ್ತ್ರಭಾಗವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಈ ಶಸ್ತ್ರಭಾಗವು ‘ತ್ವಾವತಃ ಪುರೂವಸೋ, (ಐ-ಅ-೫-೨-೩೫) ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ವಶವೆಂಬ ಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ದೃಷ್ಟವಾದುದರಿಂದ ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ವಶವೆಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ.

ತಾ ಏಕವಿಂಶತಿರ್ಭವಂತೈಕವಿಂಶತಿರ್ಹಿ ತಾ ಅಂತರುದರೇ ವಿಕ್ವತಯಃ ||

ತತ್ಪೂರ್ವಕೃತಾಮೃತ್ಯುಂಖ್ಯಾಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ—“ ತ್ವಾವತಃ ” (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೮-ಸೂ-೪೩-ಋ-೧) ಇತ್ಯಾರಭ್ಯ “ ಸನಿತಃ ಸುಪ್ರನಿತಃ ” (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೮-ಸೂ-೪೨-ಋ-೨೦) ಇತ್ಯಂತಾ ವಿಂಶತಿಃ | ತತಃ ಸೂದರೋಹಾ ಏಕೇತ್ಯೇವಮೇಕವಿಂಶತಿರ್ಭವತ್ಯಾ | ಹಿ ಯುಸ್ಮಾದುದರಮುಧ್ಯೇ ವಿಧ್ಯಮಾನಾಃ ಕ್ಷೋನುಷ್ಠೀಣಾದ್ಯವಯವರೂಪಾ ವಿಕ್ವತಸ್ಯ ಏಕವಿಂಶತಿಸಂಖ್ಯಾಕಾಸ್ತಸ್ಮಾದ್ವಶಭಾಗೇ ಸಂಖ್ಯಾ ಪ್ರಕಸ್ಮಾ | ತೇ ಚಾವಯವಾಸ್ತತ್ರ ತತ್ರಾನುಸರ್ತಮಾನಪ್ರಕರಣಾದೌ ದೃಷ್ಟವ್ಯಾಃ ||

ವಶಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಏಕ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ‘ತ್ವಾವತಃ’ (ಋ-ಸಂ-೮-೪೨-೨) ಎಂಬ ಅರಂಭಿಸಿ ‘ಸನಿತಃ ಸುಪ್ರನಿತಃ’ [ಋ-ಸಂ-೮-೪೨-೨೦] ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನವರೆಗೆ ಇಪ್ಪತ್ತು ಅಕ್ಷರವೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಸೂದ

ದೋಹಸ್ತನ್ನೂ ಸೇರಿ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಬುಕ್ಕುಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಉದರ ನುಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಕ್ಲೋಮ [ನೀರಿನ ಚೀಲ] ಪ್ಲೀಹ [ಕವ್ವಾದ ಮಾಂಸ] ಮುಂತಾದ ಅವಯವ ವಿಕೃತಿಗಳಿಂದ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಸಂಖ್ಯೆ ಇರುತ್ತದೆ. ಈ ಸಂಖ್ಯೆಯೇ ವಶ ಭಾಗಶಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಿದೆ. ಈ ಅವಯವಗಳನ್ನು ಪ್ರಕರಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅಥೋ ಏಕವಿಂಶೋ ವೈ ಸ್ತೋಮಾನಾಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ಪ್ರತಿಷ್ಠೋದರಮ-
ನ್ನಾದ್ಯಾನಾಂ ||

ಪ್ರಕಾರಾಂತರೇಣ ಸಂಖ್ಯಾಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ತ್ರಿವ್ಯದಾದಿಸ್ತೋಮಾನಾಂ ಮಧ್ಯ ಏಕವಿಂಶ-
ಸ್ತೋಮಸ್ಯ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾತ್ರಂ ಪೂರ್ವತೋಕ್ರಮ್ | ಉದರಸ್ಯ ತ್ವನ್ನಾಧಾರತ್ವಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮ್ ||

ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದ ಈ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅನ್ನಾದ್ಯಾಹಾರಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾದುದರಿಂದ ಉದರವು ಶರೀರಪ್ರತಿಷ್ಠಾಕಾರಣವಾದಂತೆ ತ್ರಿವ್ಯದಾದಿಸ್ತೋಮನುಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ಏಕವಿಂಶಸ್ತೋಮವು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಸಾಧಕವಾಗಿದೆ.

ತಾ ವಿಚ್ಛಿಂದಸೋ ಭವಂತಿ ವಿಕ್ಷುದ್ರಮಿವ ನಾ ಅಂತಸ್ತ್ವಮಿಣೇಯ
ಇವ ಚ ಸ್ಥವೀಯ ಇವ ಚ ||

ತಾಸ್ತುಕ್ಷು ವಿದ್ಯಮಾನಂ ಪರಸ್ಪರವಿಲಕ್ಷಣಭೃಂದಸ್ತ್ವಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ—“ ತ್ವಾವತಃ ” (ಋ-ಸಂ-
ಮಂ-೮-ಸೂ-೪೬-ಋ-೧) ಇತ್ಯಾದಿಶಾ ಋಚೋ ವಶನಾಮ್ನಾ ವಿಹಿತಾಃ ಪರಸ್ಪರವಿಲಕ್ಷಣಭೃಂದೋ
ಯುಕ್ತಾಃ | ಏತಚ್ಚಾನುಕ್ರಮಣಿಕಾಯಾಂ ವಿಸ್ವಷ್ಟಮುಕ್ರಮ್—“ ತ್ವಾವತಸ್ತ್ರಯಸ್ತ್ರೀಂಶದ್ವಶಾಖ್ಯಾ
ಅಧ್ಯಾಪಾದನಿಚ್ಛತ್ ” ಇತ್ಯಾರಭ್ಯ “ ಪಂಚಮ್ಯಾದಿಕಕುಪ್ಪಗಾಥಗಾಯತ್ರೀ ಬೃಹತ್ಯನುಷ್ಪುಪ್ತೋ
ಬೃಹತೀ ಗಾಯತ್ರೀ ” ಇತ್ಯಾದಿ || ತದೇತನ್ನಾನಾಭಂದಸ್ತ್ವಮುದರರೂಪಸ್ಯ ವಶಸ್ಯ ಯೋಗ್ಯಮ್ |
ಲೋಕೇಷ್ಯಂತಸ್ತ್ವಮುದರಮಧ್ಯವರ್ತಿ ಕ್ಲೋಮಪ್ಲೀಹಾದಿಕಂ ವಿಕ್ಷುದ್ರಮಿವ ವೈ ವಿಪಿತ್ತೇನಾಲ್ಪ-
ಮೇವಾಲ್ಪತೇನ ದೃಶ್ಯತೇ | ಏಕಸ್ಮಾದಿತರದಲ್ಪಂ ತತೋನ್ಯದಲ್ಪಮಿತ್ಯೇವಂ ವಿವಿಧಂ ಕ್ಷುದ್ರಸ್ತಮ್ |
ಸದೇವಾಣೇಯ ಇತ್ಯಾದಿನೋದಾಹ್ರಿಯತೇ | ದ್ವಿವಿಧಮಾತ್ರಂ (ಂತ್ರಂ) ಸ್ತೂಲಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ ಚ
ತಸ್ಮಾದುಭಯಾತಿಶಯೇನ ಸ್ತೂಲಂ ಹೃದಯಮತ್ರ | ಏವಂ ಕ್ಲೋಮಪ್ಲೀಹಾದಿಸು ಯಥಾಯೋಗ್ಯಂ
ದೃಶ್ಯಮ್ ||

ಈ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಬುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪರಸ್ಪರವಿಲಕ್ಷಣವಾದ ಭಂದಸ್ತ್ವಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ‘ ತ್ವಾವತಃ ’
(ಋ. ಸಂ. ೮-೪೬-೨) ಇತ್ಯಾದಿ ಬುಕ್ಕುಗಳು ವಶನೇಂಬ ಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ಕಂಡುಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಪರಸ್ಪರ ವಿಲಕ್ಷಣ ಭಂದಸ್ತ್ವ
ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತವೆ. ಈ ವಿಷಯ ಅನುಕ್ರಮಣಿಕಾಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ‘ ತ್ವಾವತಸ್ತ್ರಯಸ್ತ್ರೀಂಶದ್ವಶಾಖ್ಯಾ ಅಧ್ಯಾಪಾದನಿಚ್ಛತ್ ’
ಎಂದು ಅರಂಭಿಸಿ “ ಪಂಚಮ್ಯಾದಿಕಕುಪ್ಪಗಾಥಗಾಯತ್ರೀ ಬೃಹತ್ಯನುಷ್ಪುಪ್ಪಾಸತೋಬೃಹತೀ ಗಾಯತ್ರೀ ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯ
ಗಳಿಂದ ವಿವರಿಸಿ. ಬೃಹತೀಗಾಯತ್ರೀದಿನಾನಾಭಂದಸ್ತ್ವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು ಉದರರೂಪವಾದವರೂಪಕ್ಕೆ ಯುಕ್ತ
ವಾಗಿದೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉದರಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅಂತಸ್ತ್ವಂ ಅಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಕ್ಲೋಮಪ್ಲೀಹಾದಿವಿಕೃತಿಗಳು ಒಂದಕ್ಕಿಂತ
ಒಂದು ಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಒಂದಕ್ಕಿಂತ ಒಂದು ಅಲ್ಪವಾದುದರಿಂದಲೇ ಕ್ಷುದ್ರಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಇದನ್ನೇ ಆಣೇಯಃ

ಇತ್ಯಾದಿಪದಗಳಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇವು ಸ್ಥೂಲ, ಸೂಕ್ಷ್ಮಭೇದಗಳಿಂದ ಎರಡುಂತೆಯಾಗಿದ್ದು ಸೌಖ್ಯದಿಂದ ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಭಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ದೈರ್ಘ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಾಶಸ್ತವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ತಾಃ ಪ್ರಣಾನಂ ಭಂದಸ್ಕಾರಂ ಯಥೋಪಪಾದಂ ಶಂಸತಿ ಯಥೋಪ-
ಪಾದಮಿವ ನಾ ಅಂತಸ್ತ್ಯಂ ಹ್ಯಸೀಯ ಇವ ಚ ದ್ರಾಘೀಯ ಇವ ಚ**

ಶಂಸಣೇ ಪ್ರಕಾರವಿಶೇಷಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಯಾ ಋಚಃ “ ತ್ವಾನತಃ ” (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೮-ಸೂ ೪೬-ಋ-೧) ಇತ್ಯಾದಿಶಾಃ ಸಂತಿ ತಾಸಾಂ ಶಂಸನಕಾಲೇ ಪ್ರಣಾನಂ ಪ್ರಜುತ್ಯ ಪುನಃ ಪುನಃ ಪ್ರಜಿವಮುಡ್ಧಾರ್ಯ ಚ್ಯಂದವ್ಯಾರಂ ತಸ್ತಚ್ಯಂದೋ ಯಥಾ ನ ವಿವರ್ಯತಿ ತಥಾ ತತ್ರ ಕೃತ್ವಾ ಯಥೋಪಪಾದಮುಕ್ತಸಿದ್ಧಿಯಮನುಶತೀಕ್ರಮ್ಯ ಯಥಾ ಶಂಸನಮುಪಪದ್ಯತೇ ತಥಾ ಶಂಸೇತ್ | ಏತದರ್ಥಮೇವ ಸಂದಿಗ್ಧಾಮೃಚಂ ವಿಭಜ್ಯ ಶಾಸಕೋ ದರ್ಶಯತಿ—“ ದದೀರೇಕ್ಷ ಇತಿ ದ್ವಿಪದಾ ನೂನಮು-ಥೇತ್ಯೇಕಪದಾ ” (ಐ-ಅ-೫-೨-೨-ಖ-೨-೫) ಇತಿ | ತತ್ರ ಶಂಸನಪ್ರಕಾರ ಅಶ್ವಲಾಯನೇನೋದಾಹೃತಃ—“ ಪಚ್ಛೋ ದ್ವಿಪದಾ ಉಪಸಂತನುಯಾದೇಕಪದಾಃ ” ಇತಿ | ಅಯಮರ್ಥಃ—ಯಾ ಋಚೋ ದ್ವಿಪದಾಃ ಸಂತಿ ತಾಃ ಪಚ್ಯಃ ಶಂಸನೀಯಾಃ, ಪ್ರಥಮಪಾದಂ ಪಠಿತ್ವಾ ತತೋಪಪಾದಯ ಪಶ್ಚಾದ್ಧ್ವಿಪದೀಯಂ ಪಾದಂ ಪಠಿತ್ವಾ ಅಂತೇ ಪ್ರಜಿವಂ ಕುರ್ಯಾತ್ | ಯಾ ಏಕಪದಾಃ ಸಂತಿ ತಾಃ ಪುರಸ್ತಾದುಪರಿಷ್ಕಾಪ್ಯ ಪ್ರಜಿವಾಭ್ಯಾಂ ಶಂತನುಯಾತ್ | ಮಧ್ಯೇ ಚ ನಾವಸ್ಯೇತಿ (ದೀ) ದ್ವಶಂಶಂಸನಂ ಯಥೋಪಪಾದಮಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ಅಂತಸ್ತ್ಯಮುರೋ ಮಧ್ಯೇನುಪಸ್ಥಿತಮುಪ್ಪತ್ತ ಕ್ಷೋನು-ಪ್ಲೀಹಾದಿಕಂ ಯಥೋಪಪದ್ಯಂ ಭವತಿ ತಥೈವಾವತಿಪ್ಯತೇ | ಕಿಂಚಿದಂಗಮತಿಹ್ರಸ್ವಮಿವಾನ್ಯದಂಗಮತಿವೀರ್ಘಮಿವ ಸ್ಥಿತಂ ತಸ್ಯಾತ್ಪ್ರಾಪ್ಯ ದ್ವಶಾಯ ನ್ಯೂನಾಧಿಕಚ್ಯಂದಾಂಸಿ ಯಥಾ ತಥಾ ಶಂಸೇತ್ ||

ಪ್ರಕಾರವಿಶೇಷದಿಂದ ಪ್ರಾಶಸ್ತವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ತ್ವಾನತಃ (ಋ-ಸಂ-೮-೪೬-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಮಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವಾಗ ಪ್ರಣಾವಂ ಅಂದರೆ ಪುನಃ ಪುನಃ ಪ್ರಣವವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಿ, ಭಂದಸ್ಕಾರಂ ಅಂದರೆ ಅಯಾಯ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗದಂತೆ ನೋಡಿಕೊಂಡು, ಯಥೋಪಪಾದಂ ಅಂದರೆ ಉಕ್ತವಿಯವನ್ನು ಮೀರದೆ ಪಠಿಸಬೇಕು. ಇದಕ್ಕೋಚ್ಯವೇ ಶಾಸಕರು “ ದದೀರೇಕ್ಷ ಇತಿ ದ್ವಿಪದಾ ನೂನಮುಥೇತ್ಯೇಕಪದಾ ” ಸಂದಿಗ್ಧವಾದ ಮಕ್ಕನ್ನು ವಿಭಾಗಿಸಿ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇವುಗಳ ಪಠನೀತಿಯನ್ನು ಅಶ್ವಲಾಯನರು “ ಪಚ್ಛೋ ದ್ವಿಪದಾ ಉಪಸಂತನುಯಾದೇಕ ಪದಾಃ ” ಎಂದು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಂದರೆ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ದ್ವಿಪದ ಮಕ್ಕುಗಳಿವೆಯೋ ಅಪಸಂತನುಯಾದೇಕ ಪದಾಃ ” ಎಂದು ಮೊದಲು ಪ್ರಥಮಪಾದವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಅನೇಕೇ ದ್ವಿಪದೀಯವಾದವನ್ನೂ ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಓಂಕಾರವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಏಕಪದಗಳಾದ ಮಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕಾದರೆ ಮೊದಲು, ಕೊನೆ ಯಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಣವವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಪಠಿಸಬೇಕು. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸಬಾರದು. ಇದನ್ನೇ ಯಥೋಪಪಾದಂ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಉದರಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡಾ ಕ್ಷೋನುಪ್ಲೀಹಾದಿಗಳು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಅಂಗಗಳು ಅತಿಚಿಕ್ಕದಾಗಿಯೂ ಕೆಲವು ಅತಿವೀರ್ಘವಾಗಿಯೂ ಇವುಂಟೆ ಈ ವಿವಿಧಭಂದಸ್ಸುಗಳೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಸಾಮ್ಯ ಹೊಂದುತ್ತವೆ.

ಅಥ ಸೂದದೋಹಾಃ ಪ್ರಾಣೋ ವೈ ಸೂದದೋಹಾಃ ಪ್ರಾಣೇನ
ಪರ್ವಾಣಿ ಸಂದಧಾತಿ ||

ತಾ ಅಸ್ಯೇತ್ಯೇತಾಮೃಚಂ ವಿಧತ್ತೇ—

ವಶಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸಿದಮೇಲೆ 'ತಾ ಅಸ್ಯ' ಎಂಬ ಸೂದದೋಹ ಮುಕ್ತನ್ನು ವಿಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಹಿಂದೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ.

ತಾಮತ್ರೋತ್ಸೃಜತಿ ದ್ವಾದಶಕೃತ್ವಃ ಶಸ್ತ್ವಾ ದ್ವಾದಶಾವಿಧಾ ವಾ ಇಮೇ
ಪ್ರಾಣಾಃ ಸಪ್ತ ಶೀರ್ಷಣ್ಯಾ ದ್ವಾ ಸ್ತನ್ಯೌ ತ್ರಯೋರನಾಂಚೋದ್ರತೃ ವೈ
ಪ್ರಾಣಾ ಆಪ್ಯಂತೇದತ್ರ ಸಂಸ್ಕ್ರಿಯಂ ತಸ್ಮಾದೇನಾಮತ್ರೋತ್ಸೃಜತಿ

ವಶಭಾಗಸ್ಯ ಶಂಸಾದೂರ್ಧ್ವಂ "ತಾ ಅಸ್ಯ" (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೮-ಸೂ-೯೯-ಋ-೩)
ಇತ್ಯಸ್ಯಾ ಋಚಃ ಪರಿತ್ಯಾಗಂ ವಿಧತ್ತೇ—ತಾಂ ಸೂದದೋಹಸಂ ದ್ವಾದಶವಾರಂ ಪರಿತ್ಯಾ ತತ
ಊರ್ಧ್ವಮತ್ರ ವಶಶಂಸನಸ್ಥಾನೇ ಪರಿತ್ಯಜೇತ್ | ನ ತ್ವಿತಊರ್ಧ್ವಮೂರುಭಾಗಸ್ಥಾನೇ ತಾಂ ಸೂದ-
ದೋಹಸಂ ಪಠೇತ್ | ಶಸ್ತ್ವಪಕ್ಷಿಣಃ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾ ವಿಕಾದಶಾವಯವಾ ಆತ್ಮಾಗ್ರೀವಾ ಶಿರೋ-
ವಿಜವೋ ದ್ವೌ ಪಕ್ಷೌ ಪುಚ್ಚಂ ತೈಚಾಶೀತಿರೂಪಾಣಿ ತ್ರೀಣ್ಯನ್ನಾನಿ ವಶಾಖ್ಯಮುದರಂ ಚೇತಿ, ತತ್ರ
ಸರ್ವತ್ರ ಸೂದದೋಹಾಃ ಸಕೃತ್ಪಠಿತಾ ಪುಚ್ಚೇ ತು ಧಾಯ್ಯಾಯಾಃ ಪುರಸ್ತಾದುಪಪೃಚ್ಚ ದ್ವಿಃ
ಪಠಿತಾ, ಏವಂ ದ್ವಾದಶಾವೃತ್ತಿಃ | ಶರೀರಗತಾ ಇಮೇ ಪ್ರಾಣಾಶ್ಚ ಚೈದ್ರಭೇದೇನ ದ್ವಾದಶವಿಧಾಃ |
ಶಿರಸಿ ಸಪ್ತ ಚೈದ್ರಾಣಿ, ಸ್ತನಯೋರ್ದೇಹೇ ಧಿವೇ ನಾಭ್ಯಾಂ ಪಾಯುಗುದಯೋಶ್ಚ ತ್ರೀಣಿ | ಏತೇಷು
ದ್ವಾದಶಸು ಚೈದ್ರೇಷ್ವೇನ ಸರ್ವೇ ಪ್ರಾಣಾಃ ಪ್ರಾಪ್ಯಂತೇ | ಅತ ಏವ ಮಂತ್ರಾತ್ಮನಾ ತೇ ಪ್ರಾಣಾಃ
ಸಂಸ್ಕ್ರಿಯಂತೇ | ಯಸ್ಮಾದ್ ದ್ವಾದಶವಿಧ ಪ್ರಾಣಾಮೃಚಮತ್ರ ಸಮಾಶ್ತಂ ತಸ್ಮಾದೇನಾಮೃಚಮತ್ರ
ಪರಿತ್ಯಜೇತ್ | ನ ತೂಪಠಿತನ ಊರುಭಾಗೇ ಪಠೇತ್ ||

ವಶಭಾಗಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ ಮೇಲೆ 'ತಾ ಅಸ್ಯ' (ಋ. ಸಂ. ೮-೯೯-೩) ಎಂಬ ಸೂದದೋಹ
ಮುಕ್ತಿನ ಪರಿತ್ಯಾಗವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಸೂದದೋಹವನ್ನು ಹನ್ನೆರಡು ಬಾರಿ ಪಠಿಸಿದ ಮೇಲೆ ವಶಭಾಗದ
ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬಿಡಬೇಕು. ಇದಲ್ಲದೆ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಊರುಭಾಗಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಸೂದದೋಹ ಮುಕ್ತನ್ನು ಪಠಿಸಬಾರದು.
ಶಸ್ತ್ರರೂಪಪಕ್ಷಿಗೆ ಹಿಂದೆ ಆತ್ಮಾ, ಗ್ರೀವ, (ಕಂಠ) ಶಿರಃ (ತಲೆ) ವಿಜಯ (ಪಕ್ಷಮೂಲ) ಎರಡು ಪಕ್ಷ (ಶಿಕ್ವೆ) ಪುಚ್ಚ
(ಗಂಗಳಕುದಿ) ತೈಚಾಶೀತಿರೂಪಗಳಾದ ಮೂರು ವಿಧ ಅನ್ನಗಳು, ವಶಭಾಗವೆಂಬ ಉದರ ಹೀಗೆ ಹನ್ನೊಂದು ಅವಶ್ಯವ
ಗಳು ವಿವೃತವಾಗಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದನ್ನೂ ಪಠಿಸಿದಮೇಲೆ ಒಂದು ಬಾರಿ ಸೂದದೋಹವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.
ಪುಚ್ಚದಲ್ಲಿ ಧಾಯ್ಯಾಮಂತ್ರಪಾಠದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೂ ಪರದಲ್ಲಿಯೂ ಎರಡು ಬಾರಿ ಹೇಳಿದೆ. ಅಗ ಬಟ್ಟಿಗೆ ಹನ್ನೆರಡಾವೃತ್ತಿ
ಸೂದದೋಹದ ಪಾಠ ಹೇಳುವಂತಾಯಿತು. ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣಗಳೂ ಆಯಾಯ ಭಿನ್ನಭೇದದಿಂದ ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧ
ವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ತಲೆಯಲ್ಲಿ (ಅಕಿವಿ, ಅಮೂಗಿನ ಸೋಕ್ಕೆ, ಅಕಣ್ಣು ಬಾಯಿ) ಆರು, ಸ್ತನಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು, ನಾಭಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು

(ಹೊಕ್ಕುಳು) ಪಾಯ, ಗುದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು (ನೂತ್ರ, ಮಲದ್ವಾರಗಳು) ಹೀಗೆ ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಸೇರಿರುತ್ತವೆ. ಇವು ಈ ಮಂತ್ರದ ಪಠನದಿಂದ ಪವಿತ್ರವಾಗುತ್ತವೆ. ಹನ್ನೆರಡು ರೀತಿಯಾದ ಪ್ರಾಣಿ ಸಾಮ್ಯವು ಸೂದಮೋಹಕ್ಕೆ ಸಂಪನ್ನವಾದುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯೇ ಬಿಡಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಮುಂದಿನ ಭಾಗಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಬಾರದು.

ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಯುವಂ ಸುನ ಇತ್ಯೈಂದ್ರಾಗ್ನಾ ಊರೂ ಉರ್ವಷ್ಮಿವೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠೇ ||

ಉದರಭಾಗನುಕ್ತ್ವಾ ಶಸ್ತ್ರ ಪಕ್ಷಿಣ ಊರುಭಾಗಂ ವಿಧತ್ತೇ—“ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಯುವಮ್ | ಇತ್ಯಾದಿಸೂಕ್ತಂ ದ್ವಾದಶರ್ಚಂ ತಚ್ಚ ಶಸ್ತ್ರ ಪಕ್ಷಿಣ ಊರುತ್ವೇನ ಪಠನೀಯಮ್ | ಅಸ್ತಿಸ್ತೂಕ್ತೇ ಯಾವಿಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಪ್ರತೀಯೇತೇ ತಯೋಃ ಸಂಬಂಧಿನಾ ಪಕ್ಷಿಣ ಊರೂ | “ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ವೈ ದೇವಾನಾಮೋಜಿಷ್ಠಾ ಬರಿಷ್ಠಾ ” (ತೈ-ಬ್ರಾ-ಕಾ-೩-ಪ್ರ-೮-೨-೨) ಇತಿ ತಯೋಃ ಪ್ರಬಲತ್ವಪ್ರವಣಾದೂರ್ವೋಕ್ತೃ ಗಮನಾದಿವ್ಯವಹಾರ ಹೇತುತ್ವೇನ ಪ್ರಬಲತ್ವಾತ್ ||

ಉದರಭಾಗವನ್ನು ವಿನೂದಿಸಿದಮೇಲೆ ಶಸ್ತ್ರರೂಪಪಕ್ಷಿಯ ಊರುಭಾಗ (ತೊಡೆ) ನನ್ನು ವಿನೂತುತಾರೆ. ‘ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಯುವಂ’ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ಹನ್ನೆರಡು ಮಕ್ಕಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಇದನ್ನು ಶಸ್ತ್ರಪಕ್ಷಿಯ ಊರುಭಾಗರೂಪವಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕು. ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಎಂಬ ಪದವು ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಅದರಿಂದ ತೋರುವ ಇಂದ್ರ, ಅಗ್ನಿ ದೇವತೆಗಳೇ ಈ ಪಕ್ಷಿಯ ಊರುಭಾಗಗಳು. ‘ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ವೈ ದೇವಾನಾಮೋಜಿಷ್ಠಾ ಬರಿಷ್ಠಾ’ (ತೈ-ಬ್ರಾ-ಕಾ-೩-೮-೨) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿದೇವತೆಗಳೇ ಅತ್ಯಂತ ಬಲಶಾಲಿಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದರಿಂದ, ಶರೀರದಲ್ಲಿ ತೊಡೆಗಳೂ ಗಮನಾದಿಸಾಧನವಾಗಿ ಬರಿಷ್ಠಗಳಾದುದರಿಂದ ಊರುಭಾಗಸಾಮ್ಯವು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ತಾ ಷಟ್ಪದವಾ ಭವಂತಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಯಾ ಏವ ದ್ವಿಪ್ರತಿಷ್ಠೋ ವೈ ಪುರುಷ ಶ್ಚ ತ್ವಷ್ಟಾದಾಃ ಪಶವೋ ಯಜಮಾನಮೇವ ತದ್ವಿಪ್ರತಿಷ್ಠಂ ಚತು-ಷ್ಠಾತ್ಸು ಪಶುಷು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಯತಿ ||

(ಏತತ್ಸೂಕ್ತಗತಾನಾಮೃಚಾಂ ಷಟ್ಪದಶ್ಚಂ ಪ್ರಕಂಸತಿ) ಅಸ್ತಿಸ್ತೂಕ್ತೇ ದ್ವಿತೀಯಸ್ಯಾ ಅಂತಿಮಾಯಾಶ್ಚ ವಿಶೇಷಸ್ಯ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣತ್ವಾದ್ಯಾ ಅವರಿಷ್ಠಾ ದಶರ್ಚಃ ಸಂತಿ ತಾಃ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಷಟ್ಪದವಾ ಭವಂತಿ | ತಚ್ಚ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾರ್ಥಮೇವ ಸಂಪದ್ಯತೇ | ತತ್ಪುಣ್ಯಮಿತಿ ತದುಚ್ಯತೇ—ಲೋಕೇ ಮನುಷ್ಯಃ ಸಾದದ್ವಯೇನ ಭೂಮೌ ಪ್ರತಿತಿಪ್ತತಿ | ಪಠನಸ್ತು ಚತುಷ್ಠಾದಾ ವರ್ತಂತೇ | ಏವಂ ಸತ್ಯ-ತ್ವಾಸಿ ತತ್ತೇನ ಸಾದವಚ್ಛಿಪಾಶೇನ ಸಾದದ್ವಯೋಪೇಶಂ ಯಜಮಾನಂ ಚತುಷ್ಠಾತ್ಸು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ ಕರೋತಿ ||

ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮಕ್ಕಳು ಷಟ್ಪದವ್ಯಯನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹನ್ನೆರಡರಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಮತ್ತು ಕೊನೆಯ ಮಕ್ಕಳು ವಿಶೇಷವನ್ನು ಮುಂದೆ ವಿನೂತುವುದರಿಂದ ಉಳಿದ ಹತ್ತು ಮಕ್ಕಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಶಬ್ದದ

ಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಈ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಕಾರಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಮನುಷ್ಯನು ಎರಡು ಪಾದಗಳಿಂದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತಾನೆ. ಪಶುಗಳು ಚತುಷ್ಪಾದಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಈ ಪಾದಪಟ್ಟದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಕ್ಕುಗಳ ಪಲನದಿಂದ ಪಾದದ್ವಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಯಜಮಾನನು ಚತುಷ್ಪಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ.

ದ್ವಿತೀಯಾ ಸಪ್ತಪದಾ ಭವತಿ ತಾಂ ಗಾಯತ್ರೀಂ ಚಾನುಷ್ಪುಭಂ ಚ
ಕರೋತಿ ಬ್ರಹ್ಮ ವೈ ಗಾಯತ್ರೀ ವಾಗನುಷ್ಪುಬ್ರಹ್ಮಣೈವ
ತದ್ವಾಚೆಂ ಸಂದಧಾತಿ ||

ದ್ವಿತೀಯಾಯಾಂ “ ನ ಹಿ ವಾಂ ವನ್ವಯಾಮುಹೇ ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೪-೨೦-೪ಂ. ೧ಂ) ಇತ್ಯೇತಸ್ಯಾಮೃತಿ ವಿಶೇಷಂ ವಿಧತ್ತೇ—ದ್ವಿತೀಯಸ್ಯಾ ಯಜಃ ಸಂಬಂಧಿಭಿಃ ಸಪ್ತಭಿಃ ಪಾದೈರ್ಗಾಯತ್ರೀಯತ್ರೀಂ ಕೃತ್ವಾ ಶಂಸೇತ್ | ಪಾದದ್ವಯೇನಸಾಯ ತೃತೀಯಪಾದೇ ಪ್ರಜವೋ ಗಾಯತ್ರೀಕರಣಮ್ | ಅವಶಿಷ್ಟೇನ ಪಾದಚತುಷ್ಪಯೇನಾನುಷ್ಪುಭಂ ಕೃತ್ವಾ ಶಂಸೇತ್ | ಪಾದದ್ವಯೇನಸಾಯ ಚತುರ್ಥಪಾದೇ ಪ್ರಣವಪ್ರಯೋಗೋನುಷ್ಪುಪ್ ಕರಣಮ್ | ತತ್ರ ಯಾ ತೃತೃ ನಿಷ್ಪಾದ್ಯಾಗಾಯತ್ರೀ ಸಾ ಬ್ರಹ್ಮಣವ “ ತನ್ನವಿತುರ್ವರೇಣ್ಯಮ್ ”—(ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೩-೨೦-೯೨. ೧ಂ) ಇತ್ಯನಯಾ ಗಾಯತ್ರಾ ಪರಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಪ್ರತಿಪಾದಿತ್ಯಾತ್ | ಯಾ ತು ಪಾದಚತುಷ್ಪಯ ಸಂಪನ್ನಾಃ—ನುಷ್ಪುಪ್ ಸಾ ವಾಗ್ನೌಪಾ ವಾಗ್ನಿಶೇಷಾಣಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಪ್ರಶಸ್ತತ್ವಾತ್ | ಗಾಯತ್ರೈನುಷ್ಪುಭೋಃ ಸಂಪಾದನೇನ ಪರಬ್ರಹ್ಮಣೈವ ಸಹ ವಾಗ್ನೇವಶಾ ಸಂಯೋಜಿತಾ ಭವತಿ ||

‘ ನ ಹಿ ವಾಂ ವನ್ವಯಾಮುಹೇ ’ (ಋ. ಸಂ. ೪-೨೦-೨) ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ಮುಕ್ತಿನ ವಿಶೇಷವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ ಈ ಮುಕ್ತಿಯಂಥಿಯಾದ ಏಳು ಪಾದಗಳಿಂದ ಗಾಯತ್ರಿಯನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ಪರಿಪರ್ಜಿತು. ಪಾದದ್ವಯವನ್ನು ಮುಗಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಮೂರನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಣವೋಚ್ಚಾರಣೆಯೇ ಗಾಯತ್ರೀಕರಣವೆ. ಉಳಿದ ಪಾದಚತುಷ್ಪಯ (4) ದಿಂದ ಅನುಷ್ಪುಪನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ಪರಿಪರ್ಜಿತು. ಅನುಷ್ಪುಪ್ ಆಗಬೇಕಾನೆರಿ ಪಾದದ್ವಯವಾದ ಮೇಲೆ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಣವಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ ಗಾಯತ್ರೀಕಲ್ಪನೆಯೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮತ್ವರೂಪವು. ಏಕೆಂದರೆ ‘ ತನ್ನವಿತುರ್ವರೇಣ್ಯಂ ’ (ಋ. ಸಂ. ೩-೨೦-೧೦) ಎಂಬ ಗಾಯತ್ರೀಭಂದಸ್ಥಿನಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮತ್ವರೂಪವೇ ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿದೆ. ಪಾದಚತುಷ್ಪಯ ದಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಅನುಷ್ಪುಪ್ ಕೂಡಾ ವಾಗ್ನೌಪವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ವಾಗ್ನಿಶೇಷಗಳಲ್ಲಿ ಇವೇ ಅತಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು. ಹೀಗೆ ಗಾಯತ್ರೀ ಅನುಷ್ಪುಪ್ ಕಲ್ಪನೆಯಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೊಡನೆ ವಾಗ್ನೇವಶೆಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

ತ್ರಿಷ್ಪುಭಮುಂಡತಃ ಶಂಸತಿ ವೀರ್ಯಂ ವೈ ತ್ರಿಷ್ಪುಬ್ರವೀರ್ಯೇಣೈವ
ತತ್ರೂನ್ವರಿಗಚ್ಛತಿ ತಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಶವೋ ವೀರ್ಯಮನೂಪತಿಷ್ಯಂತ
ಈರ್ಯತಾಂ ಚೈವಾಭ್ಯುತ್ಥಾನಂ ಚ ||

(ಅಂತಿಮಾಯಾ ವಿಶೇಷಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಅಂತತಃ ಸೂಪ್ರಸ್ಯಾವಸಾನೇ ಯಾ ತ್ರಿಷ್ಠಪ್-
ಭಂದಸ್ಯಾನ್ಮಾತಾ ತಾಂ ತ್ರಿಷ್ಠಭಃ ಸಮಯೇನೈವ ಶಂಸೇತ್ | (ತದೇವ ತ್ರಿಷ್ಠಪ್ ಸಮಯಃ) |
ತ್ರಿಷ್ಠಭೋ ವೀರ್ಯಹೇತುತ್ವಾದ್ವೀರ್ಯರೂಪತ್ವಂ ತತ್ತೇನ ತ್ರಿಷ್ಠಪ್ಶಂಸನೇನಾಯಂ ಪುರುಷಃ
ಸ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯೇಣೈವ ಪಶೂನ್ಶರಿತಃ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ಯಸ್ಯಾದೇವಂ ತಸ್ಯಾಲ್ಪೋಕೇ ಪಶವೋ ವೀರ್ಯ
ಮನೂಪತಿಷ್ಠಂತೇ ವಾಕ್ಪಾರುಷ್ಯೇಣ ದಂದಪಾರುಷ್ಯೇಣ ವಾ ಗೋಪಾಲವೀರ್ಯಮವಧಾಯ್
ಪ್ರತ್ಯಾಪ್ನುಜಂತಿ | ತಥಾ ತದ್ವೀರ್ಯವಶಾದೀರ್ಯತಾಂ ಚ ಶಯನಾದಭ್ಯುತ್ಥಾನಂ ಚ ಪ್ರಾಪ್ನುಂತ್ಯೇ
(ವ ನ) ವೇತಿ ಶೇಷಃ ||

ಕೊನೆಯ ಮಕ್ಕಿನ ವಿಶೇಷವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸೂಕ್ತದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ತ್ರಿಷ್ಠಪ್ ಇದೆಯೋ
ಅದನ್ನು ತ್ರಿಷ್ಠಪ್ ಸಮಯದಿಂದಲೇ ಪಠಿಸಬೇಕು. ಅಂದರೆ ತ್ರಿಷ್ಠಪ್ ವೀರ್ಯಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ ವೀರ್ಯರೂಪವಾಗಿದೆ.
ಇದನ್ನು ಪಠಿಸುವುದರಿಂದ ಯಜಮಾನನು ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದಲೇ ಸಕಲ ಪಶುಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ.
ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಗೋಪಾಲಕನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನನುಸರಿಸಿಯೇ ಪಶುಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ಅಂದರೆ ಅವನ ಮಾತಿನ ಬೆದರಿಕೆ
ಯಿಂದಾಗಿ, ಶಿಕ್ಷೆಯ ಬೆದರಿಕೆಯಿಂದಾಗಲೀ ಅವನನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿರುತ್ತವೆ. ಅವನ ಶಕ್ತಿವಿಶೇಷದಿಂದಲೇ ಏಳುತ್ತವೆ
ಅಥವಾ ಚಲಿಸುತ್ತವೆ. ಹಾಗೆ ಯಜಮಾನನೂ ವೀರ್ಯಸಂಪನ್ನನಾಗಿ ಪಶುಸಂಪತ್ತನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ.

English Translation

1. He recites the Vasa hymn, wishing. May everything, be in my power.
2. They (its verses) are twenty-one, for twenty-one are the parts (the lungs, spleen, &c.) in the belly.
3. Then the Ekavimsa is verily the support of all Stomas, and the belly the support of all food.
4. They consist of different metres. Verily, the intestines are confused, some small, some large.
5. He recites them with the pranava, according to the metre, and according to rule. Verily, the intestines are according to rule, as it were; some shorter, some longer.
6. Next comes the sudadohas vers. Sudadohas verily is breath. He joins the joints with breath.

7. After having recited that verse twelve times he leaves it off there. These pranas are verily twelve-fold, seven in the head, two on the breast, three below. In these twelve places the pranas are contained, there they are perfect. Therefore he leaves it off there.

8. The hymn indraghi yuvam sunah (Rv. VIII. 40) forms the two thighs (of the bird) belonging to Indra and Agni, the two supports with broad bones.

9. These (verses) consist of six feet, so that they may stand firm. Man stands firm on two feet animals on four. He thns places man (the sacrificier) standing on two feet, among four-footed cattle.

10. The second verse has seven feet, and he makes it into a Gayatri and Anushtubh. Gayatri is Brahman, Anushtubh is spech ; and he thus puts together speech with Brahman.

11. He recites a Trishtubh at the end. Trishtubh is strength, and thus does he come round animals by strength. Theretore animals come near where there is strength (of command, &c.) ; they come to be roused and to rise up, (they obey the commands of a strong shepherd).

ಇತಿ ಶ್ರೀನುತ್ಪಾಯಸಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕೇ
ಪಂಚಮಾಧ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತವಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕದ
ಐದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು ||

ಅಥ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕೇ ಪಂಚಮಾಧ್ಯಾಯೀ ದ್ವಿತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಖಂಡವು

ಪ್ರ ವೋ ಮಹೇ ಮಂದನಾನಾಯಾರಿಧಸ ಇತ್ಯೈಂದ್ರೇ ನಿಷ್ಕೇವಲೈಃ
ನಿವಿದಂ ದಧಾತಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದ್ಯೈನ ತದಾತ್ಮನೀರ್ಯಂ ಧತ್ತೇ ||

ಅಥ ಶ್ರುತಪಕ್ಷಿಣೀನಾನ್ಯಾನಯವನಿಧಾನಾರ್ಥಂ ಸೂಕ್ತಾಂತರವಿಧಾನಾರ್ಥಂ ಚ ಖಂಡಾಂ-
ತರಾರಂಭಃ ಸೂಕ್ತಾಂತರಂ ವಿಧತ್ತೀ—“ ಪ್ರ ವೋ ಮಹೇ ” ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ಸಪ್ತಚಂದ್ರೋತ್ತರ
ತತ್ರೇಂದ್ರ ವಿನ ನಾಮ ತದಾಧ್ಯಾದಿ ನಿಷ್ಕೇವಲೈಶ್ಚಂಪ (ಪಾ) ಛಂ | ತತ್ರೇದಾನೀಂ ನಿಷ್ಕಂಕ್ಷ್ಯಾಂ
ತದವಶೇಷಜ್ಞಾನಂ ಪ್ರತ್ಯವೇತ್ | ಇಂದ್ರೋ ದೇವಃ ಸೋಮು ಪಿನ್ಯಮಾನ ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ನಿವಿಪದ-
ಜಾತಂ ನಿವಿಪ್ತಂಜ್ಞಕೇ ಸಂಘೇ ಪತಿತು | ಸೂಕ್ತಗತಾಸು ಸಪ್ತಸ್ತುಕ್ತು ಚತುಃ ಪತಿತ್ವಾ ತಿಸ್ತೋನ-
ಶೇಷ್ಯ ಮಧ್ಯೇ ನಿವಿದಂ ದಧಾತ್ಯತ್ತೇನ ನಿವಿತ್ಯಕ್ಷೇವೇಣ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದ್ಯೈನ ಮುಖ್ಯಮೇವ ವೀರ್ಯಾ
ಮತ್ರ ಶ್ರುತರೂಪೇ ಪಕ್ಷಿಣೇ ಸಂಪಾದಯತಿ ||

ಶ್ರುತರೂಪ ಪಕ್ಷಿಣಿ ಇತರ ಅವಯವಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಲು ಮತ್ತು ಇತರ ಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು ವಿಧಿಸಲು ಬೇರೆ ಖಂಡವನ್ನು
ಆರಂಭಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮೊದಲು ಒಂದು ಸೂಕ್ತವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ‘ ಪ್ರ ವೋ ಮಹೇ ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಎಳು ಮಕ್ಕಳಿರುವ
ಸೂಕ್ತ. ಅದರಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಾಮಕವಾದ ನಿಷ್ಕೇವಲೈಶ್ಚಂಪವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಮತ್ತು ‘ ಇಂದ್ರೋ ದೇವಃ ಸೋಮು ಪಿನ್ಯಮಾನ ’
ಇತ್ಯಾದಿ ನಿವಿತ್ಯದವಮುದಾಯಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇವು ನಿವಿತ್ಯಂಜ್ಞಕ ಸಂಘದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿವೆ. ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ
ಎಳು ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಠಿಸಿದಮೇಲೆ, ಮೂರನೆಯ ಟ್ಟುಕೊಂಡು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿವಿತ್ಯದವನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳ
ಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇಸಮಾಡುವುದರಿಂದ ಶ್ರುತರೂಪಪಕ್ಷಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಅಂದರೆ ಮುಖ್ಯವಾದ ವೀರ್ಯವನ್ನು
ಸಂಪಾದಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

ತಾಸ್ತಿಸ್ವಬ್ಜಗತ್ಯೋ ಭವಂತಿ ||

ತನ್ನೊಕ್ಕಗತಾನಾಮೃಚಾಂ ಭಂದೋದ್ವಯಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಆದೌ ಪಂಚ ತ್ರಿಷ್ಟುಭ ಉತ್ತರೇ ದ್ವಿ-
ಜಗತ್ಯಾ | ಯದ್ವಾ ಪ್ರಥಮಾ ಸಪ್ತಮೀ ಚೋರ್ಭೇ ಜಗತ್ಯಾವನತಿಷ್ಟಾಸ್ತಿಸ್ವಭಃ | ತದಾಹಾನು-
ಕ್ರನುಣಿಕಾಕಾರಃ—ಪ್ರವೋ ಮಹೇ ಸಪ್ತ ದ್ವಿಜಗತ್ಯಾದ್ಯಂತಮ್ ||

ಆ ಸೂಕ್ತದ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿರುವ ಭಂದಸ್ವನ್ನು (೩) ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಎಳು ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನ ಐದು
ತ್ರಿಷ್ಟುಭ ಭಂದಸ್ವಗಳು. ಮೇಲಿನ ಎರಡು ಜಗತಿರ್ಭಂದಸ್ವಗಳು, ಅಥವಾ ಮೊದಲನೆಯ ಮತ್ತು ಎಳನೆಯ ಮಕ್ಕಳು
ಜಗತಿರ್ಭಂದಸ್ವೆಂದೂ, ಉಳಿದವು ತ್ರಿಷ್ಟುಭಗಳೆಂದೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕಾರರು ‘ ಪ್ರ ವೋ ಮಹೇ
ಸಪ್ತ ದ್ವಿಜಗತ್ಯಾದ್ಯಂತಂ ’ ಎನ್ನು ಇದನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ತದಾಹುರಥ ಕಸ್ಮಾತ್ತ್ರಿಷ್ಟುಬ್ಜಗತೀಷು ನಿವಿದಂ ದಧಾತೀತಿ ನ ಹ ವಾ
ಏತಸ್ಮಾಹ್ನು ಏಕಂ ಭಂದೋ ಏವಿದಂ ದಾಧಾರ ನ ವಿನ್ಯಾಚೇತಿ
ತಸ್ಮಾತ್ತ್ರಿಷ್ಟುಬ್ಜಗತೀಷು ನಿವಿದಂ ದಧಾತಿ ||

ಸಪ್ತಸು ಚ್ಯಂದೋದ್ರಯವಿಶಿಷ್ಟಾಸ್ತೃಷ್ಣು ನಿವಿತ್ವೈಪಂ ಪ್ರತ್ನೋತ್ತರಾಭ್ಯಾಂ ವಿಶದಯತಿ

ಭಂದೋದ್ರಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಈ ಏಳು ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ನಿವಿತ್ ಪ್ರಕ್ಷೇಪ ಎಲ್ಲಿಯೆಂದು ಪ್ರತ್ನೋತ್ತರಗಳಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್‌ಒಳಗಿರುವುದಿಲ್ಲದ ಈ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿ ನಿವಿತ್‌ಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಬೇಕು? ಎಂದು ಪ್ರತ್ನಿ ಒಂದೇ ಭಂದಸ್ತದ್ದರಿಂದ ಈ ಪ್ರತ್ನಿಗೆ ಅವಕಾಶವಿರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಈ ಎರಡು ಭಂದಸ್ತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸೇರಿಸಬೇಕೆಂದು ಉತ್ತರ.

ತದೇತದಹಸ್ತಿನಿವಿತ್ಯಂ ವಿದ್ಯಾದ್ವತೋ ನಿವಿದ್ವಾಲಖಿಲ್ಯಾ ನಿವಿನ್ನಿವಿದೇನ
ನಿವಿದೇವಮೇನತ್ರಿನಿವಿತ್ಯಂ ವಿದ್ಯಾತ್ ॥

ಪ್ರಕೃತಸ್ಯಾಹೋ ನಿವಿದ್ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಸ ತ್ರಿಧಾ ವಿಧತೇ

ಪ್ರಕೃತದಿನದಲ್ಲಿದ್ದ ನಿವಿದ್ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಮೂರುರೀತಿಯಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಕೃತದಿನಗಳನ್ನು ವಶನಿವಿತ್, ವಾಲಖಿಲ್ಯನಿವಿತ್, ನಿವಿತ್‌ನಿವಿತ್ ಎಂದು ಮೂರುರೀತಿಯಾದ ನಿವಿತ್ಪದಜಾತದಿಂದ ಕೊಡುವುದನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಅಥ ಸೂಕ್ತೇ ವನೇನ ವಾಯೋ ನೈಧಾಯಿ ಚಾಕನ್ಯೋ ಜಾತ ಏನ
ಪ್ರಥಮೋ ಮನಸ್ತಾನಿತಿ ॥

ಸೂಕ್ತಾಂತರ ಶಂಸನಂ ವಿಧತೇ—

ಸೂಕ್ತಾಂತರ ಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. 'ವನೇನ ವಾ' (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೨೯-೧) 'ಯೋ ಜಾತಃ' (ಋ. ಸಂ. ೨-೧೨-೧) ಎಂದು ಈ ಎರಡು ಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು.

ತಯೋರಸ್ತೈನ್ಯೇ ಸಮಸ್ಯ ಯದಸನ್ನಿನೀಷಾ ಇತ್ಯನ್ನಾದ್ಯಸ್ಯಾವರುದ್ಧೈಶ್ಚ

ಶಂಸನೇ ಫಲವಿಶೇಷಂ ದರ್ಶಯತಿ—

ಈ ಸೂಕ್ತವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಫಲವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದನ್ನು ಪಠಿಸುವವನು ಅನ್ನಬುದ್ಧಾದಿ ಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ.

ಅಥಾವಪನಮೇತೇ ಅಂತರೇಣೈಂದ್ರೀಣಾಂ ದಶತೀನಾಂ ತ್ರಿಷ್ಟುಬ್ಬಗ-
ತೀನಾಂ ಸಂಪನ್ನಾನಾಂ ಯಾವತೀರಾವಪಂತೇ ತಾವಂತ್ಯೂರ್ಧ್ವಮಾ-
ಯುಷೋ ವರ್ಷಾಣಿ ಜೀವಂತೈತೇನ ಹೈವಾವಪನೇನಾಯು-
ರಾಪ್ಯತೇ ॥

ಅನ್ಯಾಃ ಸ್ವಚಾಂ ಶಂಸನಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಅಥ ಪೂರ್ವಯೋಃ ಸೂತ್ರಯೋರೇಕಸ್ಯ ಶಂಸನಾನಂತರಮೇತೇ ಆಂತರೇಣೈಶಯೋಃ “ ವನೇನ ವಾ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೧೦ ಸೂ. ೨೯ ಋ. ೧ “ ಯೋಜಾತಃ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೨ ಸೂ. ೧೨ ಋ. ೧) ಇತಿ ಸೂಕ್ತಯೋರ್ವಾಧ್ಯೇ ಕಾಸಾಂಚಿ- ದಿಂವದೇವತಾಕಾಣಾಂ ತ್ರಿಷ್ಟುಬ್ಜಗತ್ಯಾಖ್ಯಚ್ಚಂದೋದ್ವಯಯುಕ್ತಾನಾಂ ಸ್ವಬುದ್ಧಿಕೌಶಲೇನ ಬೃಹ- ತೀತ್ವಮಾಪದಿತಾನಾನ್ಯಚಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಯಾವತೀರ್ಯಜ ಆವಪೇತ್ತಾವಂತಿ ವರ್ಷಾಣಿ ಕ್ಲೃಪ್ತಾ- ಚ್ಚೈಶಂವತ್ಸರಾದಾಯುಷ ಊರ್ಧ್ವಂ ಯಜಮಾನಾ ಜೀವಂತಿ | ಏತೀನರ್ಗಾವಪನೇನೈವಾವಶ್ಯ- ಮಾಯುಃ ಪ್ರಾಪ್ಯತೇ | ಅತ್ರ ಬುದ್ಧಿಕೌಶಲೇನ ತ್ರಿಷ್ಟುಭಾಂ ಜಗತೀನಾಂ ಷಠಂ ಬೃಹತೀತ್ವಸಂಪತ್ತಿ- ವಶ ಉಚ್ಯತೇ | ತಿಸೃಷು ಬೃಹತೀಸು ಚತುಷ್ವಯೇ ಸಂಪಾದಿತೇ ಸತಿ ||

ಇತರ ಮಕ್ಕುಗಳ ಶ್ರಶಂಸೆಯನ್ನು ಪ್ರಯೋಜನಪರಿಹಿತವಾಗಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪೂರ್ವೋಕ್ತಸೂಕ್ತಗಳ ಪಠನ ವಾದಮೇಲೆ ‘ ವನೇನವಾ ’ (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೨೯-೧) ‘ ಯೋ ಜಾತಃ ’ (ಋ. ಸಂ. ೨-೧೨-೧) ಎಂಬ ಈ ಎರಡು ಸೂಕ್ತಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರದೇವತಾಕಗಳಾಃ ತ್ರಿಷ್ಟುಬ್ಜಗತಿಭಂದಸ್ತಿನ ಮಕ್ಕುಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಬುದ್ಧಿಕೌಶಲದಿಂದ ಬೃಹತೀಭಂದಸ್ತನ್ನಾಗಿ ಂರಂಭಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಬೃಹತೀತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಇವುಗಳಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಮಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸುತ್ತಾರೋ ಅವಷ್ಟು ವರ್ಷ ನಿರಾಮಿತವಾದ ನೂರು ವರ್ಷ ಆಯುಸ್ಸಿಗಿಂತಲೂ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಯಜಮಾನರು ಜೀವಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಮಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಮಧ್ಯ ಸೇರಿಸುವುದರಿಂದಲೇ ಆಯುಃ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಮೂರು ರೀತಿಯಾದ ಬೃಹತೀಭಂದಸ್ತುಗಳನ್ನು ಬುದ್ಧಿಕೌಶಲದಿಂದ ನಾಲ್ಕು ರೀತಿ ವಿಭಾಗಿಸುವುದರಿಂದಲೇ ತ್ರಿಷ್ಟುಬ್ಜಗತಿಗಳನ್ನು ಬೃಹತೀ ಭಂದೋರೂಪವಾಗಿ ಕಲ್ಪಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಜಾಂ ಮೇ ಪಶವೋಽರ್ಜಯನ್ನಿತ್ಯೇನ ಸಜನೀಯಮನುಶಂಸತಿ ||

ಸಜನೀಯಸೂಕ್ತಸ್ಯ ಶಂಸನೇ ಫಲವಿಶೇಷಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಮದೀಯಾಂ ಪುತ್ರಾದಿರೂಪಾಂ ಪ್ರಜಾಂ ಗವಾಶ್ವಾದಯಃ ಪಶವೋಃ ವಾರ್ಜಯನ್ನಿತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯಾಽವಶನಮನುಸಜನೀಯಸೂಕ್ತಂ ಶಂಸೇತ್ ||

ಸಜನೀಯ ಸೂಕ್ತ ಪಠನಕ್ಕೆ ಫಲವಿಶೇಷವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ನನ್ನ ಪುತ್ರಾದಿ ರೂಪವಾದ ಪ್ರಜೆಗಳೂ ಗವಾಶ್ವಾದಿ ರೂಪ ಪಶುಗಳೂ ಸಸ್ಯದೈವಾಗಲೆಂದು ಅವಶನನಾಮೊದನೆ ಸಜನೀಯ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠವೇಕು.

ತಾಕ್ಷ್ಯಂ ಶಂಸತಿ ಸ್ವಸ್ತ್ಯಯನಂ ವೈ ತಾಕ್ಷ್ಯಂ ಸ್ವಸ್ತೀತಾಯೈ ಸ್ವಸ್ತ್ಯ ಯನಮೇನ ತತ್ಕುರುತೇ ||

ಅಥ “ ತ್ವಮೂ ಷು ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೧೦-೨೦-೧೨-೧೩-೪-೫-೬) ಇತ್ಯೇಶತ್ಸೂಕ್ತಂ ಸ್ವಚರೂಪಂ ವಿಧತ್ತೇ ಆಕೋರ್ಣಿ ಗರುಡಃ ಸ ಏವೈಷ ದೇವೋ ಯಸ್ಯ “ ತ್ವಮೂ ಷು ” ಇತ್ಯಾದಿಸೂಕ್ತಸ್ಯ ತತ್ಸೂಕ್ತಂ ತಾಕ್ಷ್ಯಂ ಶಂಸೇತ್ | ತಸ್ಮಿನ್ನೂಕ್ತೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯೋ ಯಸ್ತಾಕ್ಷ್ಯಃ ಸೋಯಂ ಸ್ವಸ್ತ್ಯಯನಂ ವೈ ಕ್ಷೇಮಪ್ರಾಪ್ತಮೇವ ಸಂಪಾದಯತೀತಿ ಶೇಷಃ | ಅತತ್ಸೂಕ್ತಂ

ಸ್ತಪ್ತಿಯು ಸಂಪದ್ಯತೇ ಯಸ್ಮಾತ್ತಸ್ಮಾದಯಂ ಹೋತಾ ತತ್ರೇನ ಶಂಸನೇನ ಸ್ತಸ್ಮಯನ-
ಮೇವ ಕ್ಷೇಮಪ್ರಾಪ್ತಿಮೇವ ಕುರುತೇ |

ಸಜನೀಯಸೂಕ್ತ ಪಠನವಾದ ಮೇಲೆ ತೃತರೂಪವಾದ ' ತೃನೂಷು ' (ಋ-ಸಂ-೧೦-೧೭೮-೧) ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ವಿಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ತಾಕ್ಷರ್ಷ ಅಂದರೆ ಗರುಡನೇ ದೇವತೆಯಾಗಿರುವ 'ತೃನೂಷು' ಇತ್ಯಾದಿ ತಾಕ್ಷರ್ಷ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ ತಾಕ್ಷರ್ಷನು ಕ್ಷೇಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಕ್ಷೇಮಸಂಪತ್ತಿ ಗೋಸ್ವರವೇ ಇರುವ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಹೋತೃವು ಪಠಿಸುವುದರಿಂದ ಕ್ಷೇಮವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

ಏಕಪದಾಂ ಶಂಸತ್ಯೇಕಧೇದಂ ಸರ್ವಮಸಾನೀತ್ಯಥೋ ಸರ್ವಾಂ
ಛಂದಸ್ಕೃತಿಮಾಪ್ನವಾನೀತಿ ||

ತತ ಊರ್ಧ್ವಂ— " ಇಂದ್ರೋ ವಿಶ್ವಂ ವಿರಾಜತಿ " ಇತಿ | ತಸ್ಯಾ ಏಕಪದಾಯಾ
ಋಚಃ ಶಂಸನಂ ವಿಧತ್ತೇ ಏಕೇನೈವ ಪ್ರಯತ್ನೇನೇದಂ ಸರ್ವಮಸಾನಿ ಪ್ರಾಪ್ತವ್ಯಂ ಹಲ-
ನಾಪ್ನವಾವೀತ್ಯಭಿಶ್ಚೇತ್ಯ ತಾನೇಕಪದಾಂ ಶಂಸತಿ | ಅಪಿ ಚ ಸರ್ವಾಂ ಛಂದಸ್ಕೃತಿಂ ಸರ್ವೇ-
ಷಾಮಪಿ ಚ್ಛಂದಸಾಂ ಸಂಪಾದನಂ ಪ್ರಾಪ್ನವಾನೀತ್ಯೇತಾಂ ಶಂಸೇತ್ | ನ ಹ್ಯೇಕಪದಾಯಾ
ಅರ್ವಾಚೀನಂ ಕಿಂಚಿದ್ವೋದೋಸ್ತಿ | ಉತ್ತರೇಷು ಶುದ್ಧಿಪದಾದಿಷು ಸರ್ವೇಷುಪಿ ಚ್ಛಂದಃಸ್ವೀಕಪದಮ್ ||

ಇದಾದ ಮೇಲೆ " ಇಂದ್ರೋ ವಿಶ್ವಂ ವಿರಾಜತಿ "—ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಅಲ್ಲಿರುವ ಏಕಪದ ಬುಕ್ಕಿನ ಪ್ರಶಂಸೆ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಒಂದೇ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಹೊಂದಬೇಕಾದ ಫಲಗಳಿಲ್ಲವನ್ನೂ ಹೊಂದುತ್ತೇನೆ ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯ ದಿಂದ ಈ ಏಕಪದ ಬುಕ್ಕನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಾ ಛಂದಃ ಸಂಪಾದನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದೂ ಇದನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಇವರ ಮುಂದೆ ಯಾವ ಛಂದಸ್ಸೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಉತ್ತರದಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ದ್ವಿಪದ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಏಕಪದವೇ ಇರುತ್ತದೆ.

ಇಂದ್ರಂ ವಿಶ್ವಾ ಅವೀವೃಧನ್ನೀತಿ ಪದಾನುಷಂಗಾಸ್ತಾಃ ಸಪ್ರಾನುಷಜತಿ
ಸಪ್ತ ವೈ ಶೀರ್ಷನ್ಪ್ರಾಣಾಃ ಶೀರ್ಷನ್ನೇವ ತತಃಪ್ರಾಣಾನ್ವಧಾತ್ಯ-
ಷ್ಟಮೀಂ ನಾನುಷಜತಿ ವಾಗಷ್ಟಮೀ ನೇನೈವ ನಾಕ್ಸಪ್ರಾಣೈರನುಷ-
ಕ್ತಾಸದಿತಿ ತಸ್ಮಾದು ಸಾ ವಾಕ್ಸಮಾನಾಯತನಾ ಪ್ರಾಣೈಃ ಸತ್ಯ-
ನನುಷಕ್ತಾ

ಅಥ " ಇಂದ್ರಂ ವಿಶ್ವಾಃ " (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೧-ಸೂ೧೧-ಋ-೧) ಇತ್ಯಾದಿಕವುಷ್ಪಣಂ
ಸೂಕ್ತಂ ಪ್ರಯೋಗಪ್ರಕಾರವಿಶೇಷಯುಕ್ತಂ ವಿಧತ್ತೇ " ಇಂದ್ರಂ ವಿಶ್ವಾಃ " ಇತ್ಯಸ್ಮಿನ್ನಷ್ಟಚೇರ್ಷ
ಸೂಕ್ತೇ ಪಾದನಾಂ ಪರಸ್ಪರಮನುಷಂಗಃ ಕರ್ತವ್ಯಃ | ತತ್ರ ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ಯಃ ಪ್ರಥಮೋರ್ಧಚೋರ್ಷ
ಯಶ್ಚಾಂತಿಮಸ್ತಾವುಭಾವರ್ಧಚೋರ್ಷ ಯಥಾಧ್ಯಾಯನಮೇವ ಪಠನೀಯಾ ನ ತ್ವನುಷಜ (ಇ) |
ನೀಯಾ | ತಯೋರ್ಮಧ್ಯೇ ಯೇ ಚತುರ್ಧಾರ್ಧಚೋರ್ಷೇಷೈಕಪದಾಂತರಿತತ್ವೇನ ಪರಸ್ಪ-
ರಾನುಷಂಗಃ ಕರ್ತವ್ಯಃ | ತದ್ಯಥಾ—ಪ್ರಥಮಾಯಾವುಚಿ ಯಸ್ತೃತೀಯಃ ಪಾದಸ್ತಂ ದ್ವಿತೀಯಃ-

ಸ್ಯಾನ್ವುಚಿ ಪ್ರಥಮಪಾದೇನ ಸಂಯೋಜ್ಯೈಕೋಽರ್ಥಚರ್ಚಃ ಕರ್ತವ್ಯಃ | ತಥಾ ಪ್ರಥಮಾಯಾ-
 ಮ್ನುಚಿ ಯಕ್ತುತುರ್ಥಃ ಪಾದಃ ಸೋಽಯಂ ದ್ವಿತೀಯಪಾದೇನ ಸಂಯೋಜನೀಯಃ | ಏತೇನಾ
 ರ್ಥಚರ್ಚದ್ವಯೇನಗೇರ್ಥಕಾ ಸಂಪದ್ಯತೇ | ಅನೇನೈವ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಸೂಕ್ತಸ್ಯಾಂದ್ಯತಯೋರರ್ಥ-
 ಚರ್ಚಯೋರ್ವಾಂಧ್ಯಗತಾಸ್ತಾಃ ಸಪ್ತಚರ್ಚಃ ಪರಸ್ಪರಮನುಷಜೀತ್ | ತಿರಸಿ ಚೈದ್ಯಗತಾಃ ಪ್ರಾಣಾಃ
 ಸಪ್ತೈವ ತೇನ ಸಪ್ತಾನಾಮನುಷಂಗೇನ ತಿರಸ್ಯೇನ ಪ್ರಾಣಾನ್ವಂಪಾದಿಯತಿ | ಅಷ್ಟಮೀಶಬ್ದೇನ
 ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ಚರನೋಽಧಃ ಏಕೋ ವಿವಕ್ಷಿತಸ್ತಸ್ಯಾನುಷಂಗೋ ನಾಸ್ತಿ | ಉಪರಿತನಪಾದಸ್ಯ
 ಕತಮಸ್ಯಾಪ್ಯಭಾವಾತ್ | ಅತಃ ಏವ ಶೌನಕಃ ಪಂಚಮೇ—“ ಪ್ರಥಮಾಯಾಃ ಪೂರ್ವಮರ್ಥಚರ್ಚಂ
 ಶಸ್ತಾ ” (ಐ-ಆ-೫-ದ-೩-ಖಂ-೧) ಇತ್ಯಾದಿನಾ “ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಶೇಷಃ ” ಇತ್ಯಂತೇನ ಗ್ರಂಥೇನ
 ಸೂಕ್ತಗತಯೋರಾದ್ಯಂತಯೋರರ್ಥಚರ್ಚಯೋರ್ವಾಪಾಪಮುಛಿದಾಯ ಮಧ್ಯಗತಾನಾಮೇವ
 ಚತುರ್ದಶಾನಾನುರ್ಥಚರ್ಚಾನಾಂ ಪಾದವ್ಯತಿಷಂಗಮುಕ್ತವಾನ್ | ಕೇನಾಛಿಪ್ರಾಯೇಣಾಷ್ಟಮ್ಯಾ
 ವ್ಯತಿಷಂಗೋ ನಾಸ್ತಿ ಚೇದ್ಯೇನೇಯಮಗ್ನಿಮೀ ಸಾ ವಾಗ್ನೌಪಾ | ಅತಃ ಏವ ವಾಚಸನೇ-
 ಯನಶ್ಚ ತ್ವರಾದೀಂದ್ರಿಯೇಷು ಗೌತಮಭರದ್ವಾಜರ್ಷಿಧ್ಯಾನಮಧೀಯಾನಾಃ “ವಾಗ್ನಿಮೀ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ
 ಸಂವಿದಾನಾ ” ಇತ್ಯೇವಂ ವಾಚೋಽಷ್ಟಮೀಶ್ಚಮಾನಂತಿ | ಈದ್ಯಗ್ನಿಮೀ ಮದೀಯಾ
 ವಾಶ್ವಾನ್ಕೈರನ್ವೈರನುಷಕ್ತಾ ಸತೀ ವ್ಯತಿಷಕ್ತಾ ಭವೇದಿತಿ ಭೀತ್ಯಾ ತಾಮಷ್ಟಮೀಂ ನಾನು-
 ಷಜೀತ್ | ನೇದಿತಿ ನಿಪಾತೋ ಭಯದ್ಯೋತನಾರ್ಥಃ | ಯಸ್ಮಾದೇವಮಷ್ಟಮೀಂ ನಾನು-
 ಷಜತಿ ತಸ್ಮಾದೇವ ಕಾರಣಾತ್ಪಾಷ್ಟಮೀ ವಾಗ್ನೈಃ ಪ್ರಾಣೈರ್ಜಿಹ್ವಾತ್ಪ್ರಗಾಧಿಭಿಃ ಸಮಾನಾಯ-
 ತನೈಕಾಧಾರಾ ಸತ್ಯಸಿ ಸ್ಯಯಮನುಷಕ್ತಾ ತೈಃ ಸಹ ನೈವ ಸಂಕೀರ್ಣಾ ಕಂತು ನಿವಿಕ್ತಾ ಸತೀ
 ಶಬ್ದಮುಚ್ಚಾರಯತಿ ||

ಏಕಪದ ಮೌಫಪನಪಾದ ಮೇಲೆ ‘ ಇಂದ್ರಂ ವಿಶ್ವಾಃ ’ (ಋ-ಸಂ-೧-೧೧-೧) ಎಂಬ ಎಂಟು ಮುಕ್ತಿನ ಸಕ್ತ,
 ವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ವಿಧಾನವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಎಂಟು ಮುಕ್ತುಗಳ ಪಾವಗಳಿಗೆ ಗರಸ್ಪರಸಂಬಂಧವನ್ನು
 ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕು. ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಅರ್ಥಚರ್ಚವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಾಗ ಹದಿನಾರು ಅರ್ಥಚರ್ಚಾಗುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಆದಿ
 ಲಾತ್ಯ ಅರ್ಥಚರ್ಚಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅಧ್ಯಯನ ಕ್ರಮದಿಂದಲೇ ಪಠಿಸಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಪಾದಮಿತ್ರವಿಲ್ಲ. ಉಳಿದ
 ಹದಿನಾಲ್ಕು ಅರ್ಥಚರ್ಚಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಒಂದೊಂದು ಪಾದಾಂತರ ರೂಪವಾಗಿ ಅನುಷಂಗ ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಪ್ರಥಮ
 ಮುಕ್ತಿನ ಯಾವ ತೃತೀಯ ಪಾದವಿದೆಯೋ ಅದನ್ನು ದ್ವಿತೀಯ ಮುಕ್ತಿನ ಪ್ರಥಮ ಪಾದಮೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಒಂದು ಅರ್ಥಚರ್ಚ
 ವನ್ನಾಗಿ ಕಲ್ಪಿಸುವುದು. ಪ್ರಥಮ ಮುಕ್ತಿನ ನಾಲ್ಕನೇ ಪಾದವನ್ನು ಎರಡನೆಯ ಮುಕ್ತಿನ ಎರಡನೆಯ ಪಾದಮೊಡನೆ ಸೇರಿಸ
 ಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಈ ಎರಡು ಅರ್ಥಚರ್ಚಗಳು ಸೇರಿ ಒಂದು ಮುಕ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದಿ ಮುಕ್ತು ಕೊನೆಯ ಅರ್ಥಚರ್ಚವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು
 ಉಳಿದ ಏಳು ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಂಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧ ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕು. ತಿರೋಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಛಿಪ್ರಗತವಾದ ಪ್ರಾಣಗಳು
 ಏಳು ರೀತಿಯಾಗಿದ್ದು ತಿರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೂ ಅದು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅಷ್ಟಮೀ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೊನೆಯ ಅರ್ಥಚರ್ಚವು ವಿವಕ್ಷಿತ
 ವಾಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಅನುಷಂಗವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಇದಕ್ಕೆ ಮುಂದೆ ಯಾವ ಪಾದವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಶೌನಕರೂ
 ಪಂಚನಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ‘ ಪ್ರಥಮಾಯಾಃ ಪೂರ್ವಮರ್ಥಚಃ ಶಸ್ತಾ ’ (ಐ-ಆ-೫-೩-೧) ಎಂದು ಆರಂಭಿಸಿ “ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ
 ಶೇಷಃ ” ಎಂದು ಇಡೀ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಎಂಟನೆಯ ಅರ್ಥಚರ್ಚವು ವಾಗ್ನೌಪವಾಗಿಯೆಂದು ವಾಚಸನೇಯರೂ

“ವಾಗ್ವಮಾ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಸಂವಿದಾನಾಃ” ಎಂದು ವಿನಯಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳಿಂದ ಮಿಶ್ರಿತವಾಗಬಾರದೆಂಬ ಭೀತಿಯಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಅನುಷಂಗವನ್ನೂ ಹೇಳಿಲ್ಲ. ನೇತ್ ಎಂಬ ನಿವಾತ ಭಯಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ವಾಗ್ವಿಶ್ವವಾಗಿ ಈ ಎಂಟನೆಯ ಅರ್ಧಾರ್ಥವು ಪ್ರಾಣ ಮತ್ತು ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಒಂದೇ ಅಧಾರದಲ್ಲಿ ಇದ್ದರೂ ತಾನು ಯಾರೊಡನೆಯೂ ಸೇರದೆ ವಿವಿಕ್ತವಾಗಿದ್ದು ಶಬ್ದವನ್ನು ಚ್ಚರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ.

ವಿರಾಜಃ ಶಂಕತ್ಯನ್ನಂ ವೈ ವಿರಾಜೋಽನ್ನಾದ್ಯಸ್ಯಾವರುದ್ಧೈಃ ||

ಅಥ—“ ಪಿಬಾ ಸೋಮಮಿಂದ್ರ ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೭ ಸೂ. ೨೯. ಋ. ೧) ಇತ್ಯಾ-
ದಿಕಾನಾಂ ವಿರಾಟ್ ಭಂದಸ್ಥಾನಾಂ ಶಂಕನಂ ವಿಧತ್ತೆ—ವಿರಾಟ್ ಭಂದಸೋಽನ್ನ ಹೇತುತ್ವಾದನ್ನತ್ಯಂತಂ
ತಸ್ಯಾಪ್ತಚ್ಚಂಕನವನ್ನಪ್ರಾಪ್ತಯೇ ಸಂಪದ್ಯತೇ | ಯದ್ಯಪಿ—“ ಪಿಬಾ ಸೋಮಂ ” ಇತ್ಯಾದಿಕಂ
ನವರ್ಚಂ ಸೂಕ್ತಂ ತಥಾಪ್ಯಂತಿವಾಸ್ತಿಸ್ತಃ ಪರಿಶ್ಯಜ್ಯ ಪ್ರಾಚೀನಾಃ ಷಡೇತ |
ಅತ ಏವ ಶೌನಕೇ—“ ಪಿಬಾ ಸೋಮಮಿಂದ್ರ ಮಂದತುತ್ವೇತಿ ಷಟ್ ” (ಐ. ಅ. ಅ. ೩ ಮಂ. ೧)
ಇತ್ಯಾಹ ||

ಅನುಷಂಗದಿಂದ ಪಠಿಸಿದಮೇಲೆ ‘ ಪಿಬಾ ಸೋಮಮಿಂದ್ರ ’ (ಋ. ಸಂ. ೭-೨೩-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ವಿರಾಟ್
ಭಂದಸ್ಥಾನಾಂ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅನ್ನ ಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು ವಿರಾಟ್ ಭಂದಸ್ಥಾನದಿಂದ
ಅದರ ಪಠನಿಂದ ಅನ್ನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ‘ ಪಿಬಾ ಸೋಮಂ ’ (ಋ. ಸಂ. ೭-೨೩-೧) ಸೂಕ್ತವು ಒಂಬತ್ತು
ಮಕ್ಕಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರೂ ಕೊನೆಯ ಮೂರು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಮೊದಲಿನ ಅರು ಮಕ್ಕಳನ್ನು
ಮಾತ್ರ ಪಠಿಸಬೇಕು. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಶೌನಕರು ‘ ಪಿಬಾ ಸೋಮಮಿಂದ್ರ ಮಂದತುತ್ವೇತಿ ಷಟ್ ’ (ಐ. ಅ. ಅ. ೩-೧)
ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ವಾಸಿಷ್ಠೇನ ಪರಿಧಾತಿ ವಸಿಷ್ಠೋಸಾನೀತಿ ||

ತಸ ಲೂರ್ಧ್ವಂ ವಸಿಷ್ಠದ್ಯಷ್ಟೇನ—“ ಯೋನಿಷ್ಠ ಇಂದ್ರ ಸದನೇ ಅಕಾರಿ ” (ಋ. ಸಂ.
೭-ಸೂ. ೨೪. ಋ. ೧) ಇತ್ಯನೇನ ಸೂಕ್ತೇನ ನಿಷ್ಠೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರಸ್ಯ ಸಮಾಪನಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಅಹಂ
ವಸಿಷ್ಠಃ ಸರ್ವೇಷಾಮತಿಶಯೇನ ನಿವಾಸಹೇತುರ್ಭವಾನೀತ್ಯಭಿಶ್ಚೈತ್ಯ ವಾಸಿಷ್ಠಸೂಕ್ತೇನ ಪರಿಧಾನಂ
ಕುರ್ಯೇತ್ | ಪರಿಧಾನಂ ಸಮಾಪನಮ್ |

ವಿರಾಟ್ ಭಂದಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಠಿಸಿದಮೇಲೆ ವಸಿಷ್ಠ ಮಹರ್ಷಿ ದ್ವಷ್ಟವಾದ ‘ ಯೋನಿಷ್ಠ ಇಂದ್ರ ಸದನೇ ಅಕಾರಿ ’
(ಋ. ಸಂ. ೭-೨೪-೧) ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ನಿಷ್ಠೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರ ಸಮಾಪ್ತಿಯನ್ನು ವಿಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪರಿಧಾನವೆಂದರೆ
ಸಮಾಪ್ತಿ. ನಾನು ವಸಿಷ್ಠನು ಅಂದರೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ನಿವಾಸಕಾರಣನು(ಅಶ್ರಯ) ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯದಿಂದ ಈ ವಸಿಷ್ಠ
ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸುವುದರಿಂದ ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸಬೇಕು.

ಏಷ ಸ್ತ್ರೋಮೋ ಮಹ ಉಗ್ರಾಯ ವಾಹ ಇತಿ ಮಹದ್ವತ್ಯಾ ರೂಪ-
ಸಮೃದ್ಧಯಾ ||

ತತ್ರ ಕಂಚಿದ್ವಿಶೇಷಂ ವಿಧತ್ತೆ—ಯೋನಿಷ್ಠೇ “ ಋ. ಸಂ. ೭-೨೪ ಋ. ೧) ಇತ್ಯಾದಿಕಂ
ಷಡರ್ಚಂ ಸೂಕ್ತಂ ತತ್ರ ಸಷ್ಠ್ಯಾ ಪರಿಧಾನಂ ಪ್ರಾಪ್ತಂ ತದಪೋಹ್ಯ— “ ಏಷಃ ಸ್ತ್ರೋಮಃ.”
(ಋ. ಸಂ. ೭-೨೪- ಏ. ೫) ಇತ್ಯನಯಾ ಪಂಚಮ್ಯಾ ಪರಿಧಾತ್ | ಸಾಚ ಮಹದ್ವತಿ ಮಹ
ಉಗ್ರಾಯೇತಿ ತತ್ರ ಪರಿತತ್ಯಾತ್ಮಸ್ಯಾದಿಯಂ ರೂಪಸಮೃದ್ಧೀತಿ ತಯಾ ಪರಿಧಾನಂ ನ್ಯಾಯಮ್ |
ಏತಚ್ಚ ಶೌನಕೋ ವಿಸ್ವಷ್ಟಂ ದರ್ಶಯತಿ— “ ಯೋನಿಷ್ಠ ಇಂದ್ರ ಸದನೇ ಅಕಾರೀತ್ಯೇತಸ್ಯ
ಚತಸ್ರಃ ಶಸ್ತ್ರೋತ್ತಮಾಮುಪಸಂತತ್ಯೋಪೋತ್ತಮಯಾ ಪರಿಧಾತಿ ” (ಐ. ಅ. ೫ ಅ. ೩.
ಖಂ. ೧) ||

ಸಮಾಪ್ತಿ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ‘ ಯೋನಿಷ್ಠ ’— (ಋ-ಸಂ-೭-೨೪-೧) ಎಂಬ ವಸಿಷ್ಠ
ಸೂಕ್ತವು ಅರು ಮಕ್ಕಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದರಿಂದ ಅರನೇ ಮಕ್ಕನ ಪಾಠವಾದ ಮೇಲೆ ಸಮಾಪ್ತಿಯಾಗಬೇಕು. ಅದರೆ
ಹಾಗೆ ಮಾಡದೆ “ ಏಷ ಸ್ತ್ರೋಮಃ ” (ಋ-ಸಂ-೭-೨೪-೫) ಎಂಬ ಐದನೆಯ ಮಕ್ಕನಲ್ಲಿ ಸಮಾಪ್ತಿ ಮಾಡಬೇಕು. ‘ ಮಹ
ಉಗ್ರಾಯ ’ ಎಂದು ಅಲ್ಲಿ ಮಹಚ್ಛಬ್ದವಿರುವುದರಿಂದ ರೂಪಸಮೃದ್ಧಿ ಹೇಳದಂತಾಗುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಸಮಾಪ್ತಿ ನ್ಯಾಯ
ವಾಗಿದೆ. ಶೌನಕರೂ ಇದನ್ನು ‘ ಯೋನಿಷ್ಠ ಇಂದ್ರ ’— (ಐ-೨-೫-೩-೧) ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿ
ತ್ತಾರೆ. ಕೊನೆಯ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿರುವುದು ಉಪೋತ್ತಮ.

ಧುರೀ ವಾತ್ಯೋ ನ ವಾಜಯನ್ನಧಾಯೀತ್ಯಂತೋ ವೈ ಧೂರಂತ ಏತ-
ದಹರೇತಸ್ಯಾಹ್ನೋ ರೂಪಂ ||

ತಸ್ಯಾ ಪರಿಧಾನೀಯಾಯಾ ದ್ವಿತಿತಯಸಾದೇ ಧುರೀತಿ ಪದಂ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ—ಯೇಯಂ
ಧೂಃ ಸೇಯಂ ರಥಸ್ಯಾಂತೋಽಶ್ವಯೋಜನಸ್ಯಾನಂ | ಅಸ್ಯ (ತ್ರ) ಹಿ ಧೂರಶಬ್ದೇ (ಧೂಃ ಶಬ್ದ)
ವಾಚ್ಯೇ ರಥಸ್ಯಾಂತಭಾಗೇ ತೇ (ತೌ) ಯುಗ್ಮ್ಯ ಯೋಜ್ಯೇತೇ | ಏತನ್ಮಹಾವ್ರತಾಪ್ಯಮಹತ್ತ
ಸಂವತ್ಸರಸತ್ತಸ್ಯಾಂತ ಏತಸ್ಯಾ ಊ (ಸ್ತ್ರೋ) ಧ್ವ್ಯಮುದಯನೀಯಾತಿರಾಶ್ವೇಣಾಹ್ನಃ | ಸಮಾಪ್ಯ-
ಮಾನತತ್ಯಾತ್ | ಅತೀತ ಧುರಶ್ಚಾಂತರ (ತ್ವ) ಸಮ್ಯಾಧ್ಯಾಃ ಶಬ್ದಯುಕ್ತೋ ಮಂತ್ರ ಏತಸ್ಯಾಹ್ನಃ
ಸ್ವರೂಪಂ ||

ಸಮಾಪ್ತಿ ಸಾಧಕವಾದ ಈ ವಸಿಷ್ಠ ಸೂಕ್ತದ ಎರಡನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿರುವ ‘ ಧೂರ ’ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸು
ತ್ತಾರೆ. ಧೂಃ ಅಂವರೆ ರಥದ ಕೊನೆಯ ಭಾಗ. ಇದರಲ್ಲಿಯೇ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು. (ರಥದ ಮೂಕೆ) ಸಂವತ್ಸರ
ಸತ್ತದ ಕೊನೆಯ ಭಾಗವಾದ ಈ ಮಹಾವ್ರತದ ಹಗಲು ಕೂಡಾ ಮುಂದಿನ ಉದಯನೀಯಾತಿರಾಶ್ವದಿಂದ ಸಮಾಪ್ತಿ
ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಧೂಃ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ಸಾಮ್ಯದಿಂದ ಧೂರ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಂತ್ರವೂ ರೂಪಸಮೃದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇಂದ್ರ ತ್ವಾಯ ಮರ್ಕ ಈಟ್ಟೀ ವಸೂನಾಮಿತ್ಯರ್ಕವತ್ಯಾ ರೂಪ-
ಸಮೃದ್ಧಯಾ ||

ತ್ವತೀಯಸಾದೇರ್ವಶಬ್ದಂ ಪ್ರಕಂಶತಿ. -ಆರ್ವವಾಚಕೋಽಯಮರ್ಕಶಬ್ದಶ್ಚಬ್ಧಯು-
ಕ್ತತ್ವಾದಿಯಮ್ಯಗ್ರೂಪ ಸಮೃದ್ಧ್ಯಾ, ತತಸ್ತಯಾ ಪರಿಧಾನಂ ಯುಕ್ತಂ ||

ಮೂರನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿರುವ ಅರ್ಕಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅರ್ಕವೆಂದರೆ ಅಶ್ವನಾಚಕನಾದ ಅರ್ಕ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಮಂತ್ರವು ರೂಪಸಮೃದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಶಸ್ತ್ರಸಮಾಪನ ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ದಿವೀವ ದ್ಯಾಮಧಿ ನಃ ಶ್ರೋಮತಂ ಧಾ ಇತಿ ಯತ್ರ ಹೃಷ್ಯ ಚ ಬ್ರಹ್ಮ-
ಣ್ಯಾ ವಾಗುದ್ಯತೇ ತದ್ಧಾಸ್ಯ ಕೀರ್ತಿಭವತಿ ಯತ್ರೈವಂ ವಿದ್ವಾನ್ನೇ-
ತಯಾ ಪರಿದಧಾತಿ ತಸ್ಮಾದೇವಂ ವಿದ್ವಾನ್ನೇತಯೈವ ಪರಿದಧಾತ್ ||

ಚತುರ್ಥಪಾದಯುಕ್ತಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ ಹೇ ದೇವ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಶ್ರೋಮತಂ ಶ್ರವಣೇಯು-
ಕೀರ್ತಿಂ ದಿವೀವ ದ್ಯುಲೋಕೇ ಯಥಾ ಸಂಪಾದಯತಿ ತಥಾ ದ್ಯಾಮಧಿ ದ್ಯುಲೋಕಸ್ತೋಚರಿ
ಸೋಮಲೋಕಾದಾನುತಿ ಧಾ ನಿಧೇಹಿ ಸಂಪಾದಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಏತಸ್ಯ ಪಾದಸ್ಯ ಪಾಠೇನ ಯತ್ರ
ಕ್ವಾಪಿ ವೇದಶಾಸ್ತ್ರವಿದ್ಯುಃಪಲೇ ದೇಶೇ ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಾ ವಾಗುದ್ಯತೇ ವೇದನಸಂಬಂಧಿ ವಾಕ್ಯಂ ಪಠ್ಯತೇ
ತಶಾಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಕೀರ್ತಿಃ ಪ್ರಸವತಿ | ಯತ್ರ ಯಸ್ಮಿನ್ಮಹಾವ್ರತೇ ಯ ಏವಂ ವಿದ್ವಾ-
ನ್ವೀರ್ತಿಹೇತುವಸ್ತು ಚಂ ವಿದ್ವಾನ್ನೇತಯರ್ಚಾ ಪರಿಧಾನಂ ಕರೋತಿ ತಸ್ಮಿನ್ಮಹಾವ್ರತೇ ಯ (ತ) ಸ್ಯ
ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಕೀರ್ತಿಭವತಿತಿ ಪೂರ್ವತ್ರಾನ್ವಯಃ | ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ತಸ್ಯಾ ಋಚೋ
ಮಹಿಮಾ ಭೂಯಾಂಸ್ತಸ್ಮಾದೇವಂ ವಿದ್ವಾನ್ಮಂತ್ರಮಹಿಮಾನಂ ಜಾನನ್ವನಾನೇತಯೈವರ್ಚಾ
ಪರಿದಧಾತ್ | ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಂ ಸಮಾಪಯೇತ್ ||

ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. 'ಎ' ದೇವನೇ ನಃ ನಮಗೆ ಶ್ರೋಮತಂ ಸುಶ್ರಾವ್ಯವಾದ
ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು, ದಿವೀವ ಸರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಉಂಟುಮಾಡುವೆಯೋ, ಹಾಗೆ, ದ್ಯಾಮಧಿ ದ್ಯುಲೋಕದ ಮೇಲಿರುವ
ಚಂದ್ರಲೋಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಧಾ ಸಂಪಾದಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು. ಈ ಪಾದದ ಪಠನದಿಂದ ಯತ್ರ ವೇದಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು
ತಿಳಿದ ವಿದ್ವಾಂಸರೂವ ಯಾವದೇಶದಲ್ಲಿಯಾದರೂ, ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಾ ವಾಗುದ್ಯತೇ ವೇದಸಂಬಂಧವಾದ ವಾಕ್ಯವು ಪಠಿಸಿ
ಡುವುದೋ, ಅಲ್ಲಿ ಅಸ್ಯ ಯಜಮಾನನ, ಕೀರ್ತಿಃ ಕೀರ್ತಿಯು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಯತ್ರ ಯಾವ ಮಹಾವ್ರತದಲ್ಲಿ,
ಯ ಏವಂ ವಿದ್ವಾನ್. ಕೀರ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಈ ಮುಕ್ತನ್ನು ತಿಳಿದ. ವಿದ್ವಾಂಸನು ಇದರಿಂದ ಸಮಾಪ್ತಿ ಮಾಡಿದರೆ ಆ
ಯಜಮಾನನು ಕೀರ್ತಿಶಾಲಿಯಾಗುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಈ ಮುಕ್ತಿನ ಮಹಿಮೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ತಿಳಿದು ಹೋಗುವ
ಇದರಿಂದಲೇ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯ ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸಬೇಕು.

English Translation

1. When he recites the Nishkevalya hymn addressed to India (Rv. x. 50), pra vo mahe, he inserts a Nivid (between the fourth and fifth verses). Thus he clearly places strength in himself (in the sastra, in the bird, in himself).

2. They are Trishtubhs and Gagatis.

3. There they say: 'Why does he insert a Nivid among mixed Trishtubhs and Gagatis?' But surely one metre would never support the Nivid of this day, nor fill it: therefore he inserts the Nivid among mixed Trishtubhs and Gagatis.

4. Let him know that this day has three Nivids; the Vasa hymn is a Nivid, the Valakhilyas are a Nivid, and the Nivid himself is a Nivid. Thus let him know that day as having three Nivids.

5. Then follow the hymns vane na va (Rv. x. 29) and yo gata eva (Rv. II. 12). In the fourth verse of the former hymn occur the worlds anne samasya yed asan manishah, and they serve for the winning of proper food.

6. Then comes an insertion. As many Trishtubh and Gagati verses, taken from the ten Mandalas and addressed to Indra, as they insert (between the two above-mentioned hymns), after changing them into Biihatis, so many years do they live beyond the (usual) age (of the hundred years). By this insertion age is obtained.

7. After that he recites the Saganiya hymn, wishing that cattle may always come to his offspring.

8. Then he recites the Tarkshya hymn. Tarkshya is verily welfare, and the hymn leads to welfare. Thus (by reciting the hymn) he fares well.

9. Then he recites the Ekapada (indro visvam vi ragati), wishing, May I be everything at once, and may I thus finish the work of metres.

10. In reciting the hymn indram visva avivridhan (Rv. I. 11) he intertwines the first seven verses by intertwining their feet. They are seven pranas (openings) in the head, and he thus places seven pranas

in the head. The eighth verse (half-verse) he does not intertwine. The eighth is speech, and he thinks, May my speech never be intertwined with the other pranas. Speech therefore, though dwelling in the same abode as the other pranas, is not intertwined with them.

11. He recites the Virag verses. Verily, Virag verses are food, and they thus serve for the gaining of food.

12. He ends with the hymn of Vasishtha, wishing. May I be Vasishtha !

13. But let him end with the fifth verse, esha stomo maha ugraya vahe, which, possessing the word mahat, is auspicious.

14. In the second foot of the fifth verse the word dhuri occurs. Verily, dhuh (the place where the horse is fastened to the car) is the end (of the car). This day also is the end (of the sacrifice which lasts a whole year). Thus the verse is fit for the day,

15. In the third foot the word arka is auspicious.

16. The last foot is : ' Make our glory high^{as} heaven over heaven.' Thus wherever Brahmanic speech is uttered, there his glory will be, when he who knows this finishes with that verse. Therefore let a man who knows this, finish (the Nishkevalya) with that verse.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಥಾಂಢಭಾಷ್ಯೇ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕೇ
ಪಂಚನಾಧ್ಯಾಯೇ ದ್ವಿತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತವಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಥಾಂಢಭಾಷ್ಯದ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕದ
ಐದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು ||

ಅಥ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕೇ ಪಂಚಮಾಧ್ಯಾಯೇ ತೃತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕದ ಐವನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು

ತತ್ಸವಿತುರ್ವರಣೀಮಹೋದ್ಯಾನೋ ದೇವ ಸವಿತರಿತಿ ವೈಶ್ವದೇವಸ್ಯ ಪ್ರತಿ
ಪದನುಚರಾವೈಕಾಹಿಕೌ ರೂಪಸಮ್ಯದ್ಧಾ ||

ಮಾಧ್ಯಂದಿನವನೇ ಶಸ್ತ್ರ (ಶಂಸಿತ) ವ್ಯಂ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಂ ಸಮಾಪಿತಂ ತೃತೀಯವನೇ ಶಸ್ತ್ರವ್ಯ (ಶಂಸಿತ) ವೈಶ್ವದೇವಶಸ್ತ್ರಸ್ಯರ್ಗದ್ಯಯಂ ವಿಧತ್ತೆ-ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ ಪ್ರಾಪ್ಯತೇ ಶಸ್ತ್ರಂ ಯೇನ ವ್ಯಚೇನ ಸೋಯಂ ಪ್ರತಿಪತ್ನ ಚ ತತ್ಸವಿತುರಿತ್ಯಾದಿಕ್ರಸ್ತುಚಸ್ತ್ರಂ ತೃಚನುಚರತಿ ತದಂತರಂ ಪದ್ಯ (ತೃ) ತ ಇತ್ಯನುಚರೋದ್ಯಾನೋ ದೇವ ಸವಿತರಿತ್ಯಾದಿಕ್ರಸ್ತುಚಸ್ತ್ರವೇತೌ ವೈಶ್ವದೇವ-ಶಸ್ತ್ರಸ್ಯ ಪ್ರತಿಪದನುಚರೌ ಮಜಾವ್ರತಸ್ಯ ಪ್ರಕೃತಿಭೂತೇ ವಿಶ್ವಜಿದಾಖ್ಯ ಏಕಾಹೇ ತಸ್ಯಾಪಿ ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿಭೂತೇಗ್ನಿಷ್ಪೋನಾಖ್ಯ ಏಕಾಹೇ ಭವತ ಇತ್ಯೈಕಾಹಿಕಾವತ ಏವ ಸ್ವರೂಪೇಣ ಸಮ್ಯದ್ಧೌ ತಸ್ಯಾತ್ಪೃಚೌ ಕರ್ತವ್ಯೌ ||

ಮಾಧ್ಯಂದಿನವನದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಬೇಕಾದ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸಿ ತೃತೀಯವನದಲ್ಲಿ (ಸಾಯಂಕಾಲ ಹೋಮ) ಪಠಿಸಬೇಕಾದ ವೈಶ್ವದೇವಶಸ್ತ್ರದ ಎರಡು ಮುಕ್ತುಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ' ತತ್ಸವಿತುರ್ವರಣೀಮಹೇ ' ಎಂಬ ಮೊದಲನೆಯ ತೃಚಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಪತ್ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ ಯೇನ ಯಾವ ತೃಚದಿಂದ ಶಸ್ತ್ರವು ಹೊಂದ ಲ್ಲಿದುವುದೋ ಅದು ಪ್ರತಿಪತ್. ಈ ತೃಚವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಅಮೇಲೆ ಪಠಿಸುವುದರಿಂದ ಎರಡನೆಯ ' ಅದ್ಯಾನೋ ದೇವ ಸವಿತಃ ' ಎಂಬ ತೃಚಕ್ಕೆ ಅನುಚರನೆಂದು ಹೆಸರು. ವೈಶ್ವದೇವಶಸ್ತ್ರದ ಈ ಪ್ರತಿಪದನುಚರನೆಯ ತೃಚಗಳು ಮಹಾ ವ್ರತದ ಪ್ರಕೃತಿಯಾದ ನಿಶ್ಚಜಿತ ಎಂಬ ಏಕಾಹದಲ್ಲಿಯೂ, ಅದಕ್ಕೂ ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿಯಾದ ಅಗ್ನಿಷ್ಪೋಮದ ಏಕಾಹದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಏಕಾಹಿಕಶ್ವರೂಪದಿಂದ ರೂಪಸಮ್ಯದ್ಧಿಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಪಠಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾಗಿದೆ.

ಬಹು ವಾ ಏತಸ್ಮಿನ್ನದನಿ ಕಿಂಚಿ ಕಿಂಚಿ ವಾರಣಂ ಕ್ರಿಯತೇ ಶಾಂತ್ಯಾ
ಏವ ಶಾಂತಿರ್ವೈ ಪ್ರತಿಷ್ಠೈಕಾಹಃ ಶಾಂತ್ಯಾಮೇವ ತತ್ರತ್ರಿಷ್ಠಾಯಾ
ಮಂತತಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಂತಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಂತಿ ಯ ಏವಂ ವೇದ ಯೇಷಾಂ
ಚೈವಂ ವಿಧ್ವಾನೇತದ್ಗೋತಾ ಶಂಸತಿ ||

ಅನಿಷ್ಠಕಾಂತಿಹೇತುತ್ವೇನ ಸ್ವಚದ್ವಂ ಪುಶಂಸತಿ ಪೂರ್ವವದ್ಯಾಪ್ತೇಯಮ್
(ಐ-೪-೧-೧-೩)

ಅನ್ಯ ಶಾಂತಿಗೋಸ್ವರ ಎರಡು ತ್ವಚಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇವು ಹಿಂದೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿವೆ. (ಐ.ಉ. ೧-೧-೨)

ತದ್ದೇವಸ್ಯ ಸವಿತುರ್ವಾಯಂ ಮಹದಿತಿ ಸಾವಿತ್ರಮಂತೋ ನೈ
ಮಹದಂತ ಏತದಹರೇತಸ್ಯಾಹ್ಯೋ ರೂಪಂ ||

ಪ್ರತಿಪದನುಚರಯೋರೂರ್ಧ್ವಮೇಕಂ ಸೂಕ್ತಂ ವಿಧತ್ತೇ—“ ತದ್ದೇವಸ್ಯ ” ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ಸಪ್ತಚರಂ ಸವಿತ್ರದೇವತಾಕಂ ಸೂಕ್ತಮ್ | ಸವಿತುರ್ದೇವಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿ ನಾಯಂ ಸರ್ವೈವರ-
ಣೇಯಂ ತತ್ತೇಜೋ ಮಹತ್ಪ್ರಾಥಮ್ | ಅಸ್ತಿನ್ರಾದೇ ಯನ್ಮಹದಿತ್ಯುಕ್ತಂ ತದಂತೋ ನೈ
ಪ್ರಾರ್ಥನೀಯಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯಾಪ್ಯವಸಾನಭೂಮಿಃ, ನ ಹಿ ಮಹತ್ಪ್ರಾದೂರ್ಧ್ವಂ ಕಂಚಿತ್ಪ್ರಾರ್ಥನೀಯ-
ಮಸ್ತಿ | ಏತನ್ಮಹಾವ್ರತಾಖ್ಯಮಸ್ಯಹ್ಯಹಃ ಸಂವತ್ಸರಸತ್ಯಸ್ಯಾಂತೋಽಂತೋಽಂತತ್ಯಸಾಮ್ಯಾದಿದಂ ಸೂಕ್ತ-
ಮೇತಸ್ಯಾಹ್ಯಃ ಸ್ವರೂಪಮ್ ||

ಪ್ರತಿಪದನುಚರ ತ್ವಚಗಳ ಪಠನವಾದಮೇಲೆ ಇನ್ನೊಂದು ಸೂಕ್ತವನ್ನು ವಿಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ‘ ತದ್ದೇವಸ್ಯ ’ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಸೂರ್ಯನೇ ದೇವತೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಏಳು ಮಕ್ಕಳಿವೆ. ಸವಿತುರ್ದೇವಸ್ಯ-ಸೂರ್ಯಸಂಬಂಧಿಯಾದ, ವಾಯು-
ಎಲ್ಲಿಂದಲೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ ತತ್—ತೇಜಸ್ಸು, ಮಹತ್—ಅತಿಪ್ರಾಥಮದದ್ದು. ಈ ಮಂತ್ರದ ಶಾಬ್ದದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಮಹತ್ ಪದವಿಯೋ ಅದೇ ಅಂತಃ ಅಂದರೆ ಎಲ್ಲಾ ಇಪ್ಪಾರ್ಥದ ಅವಸಾನ ಅಂದರೆ ಕೊನೆ. ಮಹತ್ತ್ವಕ್ಕೆಂತ ಇನ್ನು ಕೆಳಬೇಕಾದುದು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಈ ಮಹಾವ್ರತದ ಹಗಲೂ ಸಂವತ್ಸರಸತ್ಯದ ಅಂತವು. ಅಂತತ್ಯಸಾಮ್ಯ ದಿಂದ ಈ ದಿನ ಪಠಿಸಲು ಇದು ರೂಪಸಮ್ಮದವಾಗಿದೆ.

ಕಶರಾ ಪೂರ್ವಾ ಕಶರಾಃಪರಾಃಯೋರಿತಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀಯಂ ಸಮಾ-
ನೋದರ್ಕಂ ಸಮಾನೋದರ್ಕಂ ವಾ ಏತದಹರೇತಸ್ಯಾಹ್ಯೋ ರೂಪಂ

ಸೂಕ್ತಾಂತರಂ ವಿಧತ್ತೇ—“ ಕಶರಾಃ ” ಇತ್ಯಾದಿಕಮೇಕಾದಶಚರಂ ಸೂಕ್ತಂ ದ್ಯಾವಾ-
ಪೃಥಿವೀದೇವತಾಕಂ ಶಂಸನೀಯಮ್ | ಸಚ್ಚ ಸಮಾನೋದರ್ಕಂ ಸಮಾನ ಏಕ ಉದಕೋರ್
ಯಸ್ಯ ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ತತ್ಸಮಾನೋದರ್ಕಂ ತಸ್ಮಿನ್ದಿ ಸೂಕ್ತೇ ಬಹುಷ್ಟುಕ್ತು “ ದ್ಯಾವಾ ರಕ್ಷಕಂ ಪೃಥಿವೀ
ನೋ ಅಧ್ವಾತ್ ” ಇತ್ಯಯಮೇವ ಚತುರ್ಭುಜಃ ಪಠಿತೋಽತ ಏಕವಿಧಃ | ಏತನ್ಮಹಾವ್ರತಾಖ್ಯ-
ಮವಸ್ತ ಸಮಾನೋದರ್ಕಮ್ | ಅಪ್ರೋದರ್ಕ ಉತ್ತರಕಾಲಭಾವಿ ಫಲಂ ರಚ್ಚ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಸಮಾನಂ
ಸರ್ವೇಷು ಮಹಾವ್ರತಮನುಷ್ಯಾಯ ಬ್ರಹ್ಮ ಸ್ವಾಪ್ನುಂತಿ | ಅತ ಏವ ಶಾನಕೇನ—“ ಬ್ರಹ್ಮ ಧವತಿ”
(ಐ.ಉ.೫-೨-೩. ಖಂ-೩) ಇತ್ಯುಕ್ತಮ್ | ಏವಂ ಚ ಸತಿ ಸಮಾನೋದರ್ಕಸಾಮ್ಯಾದೇತಸ್ಯಾ
(ಕ್ರಮೇತಸ್ಯಾಹ್ಯಃ ಸ್ವರೂಪಮ್) ||

ಇದಾದಮೇಲೆ ‘ ಕಶರಾ ’ ಎಂಬ ಹನ್ನೊಂದು ಮಕ್ಕಳು ಒಂದು ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಇದಕ್ಕೆ ದ್ಯಾವಾ
ಪೃಥಿವೀ ದೇವತೆಗಳು ಇಲ್ಲಿಯೂ ರೂಪ ಸಮ್ಮದಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಸಮಾನೋದರ್ಕಂ ಎಂಬುದಿದೆ. ಸಮಾನವಾದ
ಉದಕದ ಅಂದರೆ ಉತ್ತರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಫಲವುಳ್ಳದ್ದು ಎಂದರ್ಥ. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಅನೇಕ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ‘ ದ್ಯಾವಾ

ರಕ್ಷತಂ ಪೃಥಿವೀ ನೋ ಆಭ್ವಾತ್ ' ಎಂದು ನಾಲ್ಕನೇಪಾದ ಸಮಾನವಾಗಿದೆ. ಮಹಾವ್ರತದ ಹಗಲೂ ಸಮಾನೋದಕವು, ಉತ್ತರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಫಲವು ಎಲ್ಲರಗೂ ಸಮಾನವಾಗಿದೆ. ಮಹಾವ್ರತಾನುಷ್ಠಾನಮಾದಿಯೇ ಬ್ರಹ್ಮ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಐದನೆಯ ಅರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ' ಬ್ರಹ್ಮ ಭವತಿ ' (ಐ. ಆ. ೫-೩-೩) ಎಂದು ಶಾಸನಕರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ರೂಪಸಮೃದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಈ ಏಕಾಹದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾಗಿದೆ.

ಅನಶ್ಲೋ ಜಾತೋ ಅನಭೀಶುರುಕ್ಕೃ ಇತ್ಯಾರ್ಭವಮ್ ||

ಸೂಕ್ತಾಂತರಂ ವಿಧತ್ತೇ " ಅನಶ್ವಃ " ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ನವರ್ಚಮ್ನುಭುದೇವತಾಕಂ ಸೂಕ್ತಂ ದ್ಯಾವೃಭವಃ ಪೃಥಿವೀಂ ಯಜ್ಞ ಪುಷ್ಯಥೇತಿ ತತ್ರ ಸ್ವಯಮಾಭೀತ್ಯಾ (ಸ್ವಯಮೇವೇರ್ಭವತ್ಯಾತ್ | ತತ್ಸೂಕ್ತಂ ಶಂಸೇತ್ ||

ಇದಾದ ಮೇಲೆ ' ಅನಶ್ವಃ ' ಎಂಬ ಒಂಬತ್ತು ಮಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಇದು ಮುಭುದೇವತಾಕ ವಾದುದರಿಂದ ಅರ್ಭವತ್ವ ಸಾನ್ಯದಿಂದಲೇ ರೂಪಸಮೃದ್ಧಿ ಪಡೆದಿದೆ.

ರಥಸ್ತ್ರಿಚಕ್ರ ಇತಿ ಪದೇ ತತ್ತ್ರಿವತ್ತದಂತೋ ನೈ ತ್ರಿವದಂತ ಏತದಹ ರೇತಸ್ಯಾಹ್ನೋ ರೂಪಂ ||

ತತ್ರ ಪ್ರಥಮಾಯಾಮ್ನುಚಿ ದ್ವಿತೀಯಪಾದೇ ತ್ರಿಶಬ್ದಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ " ರಥಸ್ತ್ರಿಚಕ್ರಃ ಪರಿವರ್ತತೇ ರಜಃ " ಇತಿ ದ್ವಿತೀಯಪಾದಸ್ತಸ್ಮಿನ್ನಾದೇ ಯದೇತ್ತ್ರಿಕಬ್ದೋಪೇತರಥ ವಿಶೇಷಣಂ ತ್ರಿಚಕ್ರ ಇತ್ಯೇತನ್ನದಂ ವಿದ್ಯತೇ ತ್ರಿಕಬ್ದೋಽಸ್ಮಿನ್ನದೇಽಸ್ತೀತಿ ತ್ರಿವತ್ಸದಂ ತಚ್ಚಾಂತೋ ವಾ ಅವಸಾನಭೂಮಿರೇವ | ಯಸ್ಯ ರಥಸ್ಯ ಚಕ್ರದ್ವಯೇನಾ (ಯಮ) ನಿರ್ವಾಹಕಂ ಯತ್ರ ತಸ್ಯ ತ್ವತೀಯಂ ಚಕ್ರಂ ಸಂಪಾದ್ಯತೇ ಶಾವತಾ ನಿರ್ವಾಹೋ ಭವತೀತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯ ತತ್ತ್ರಿವತ್ಸದಮಂತ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ಅಂತ ಏತದಹರಿತಾಧಿಕಂ ಪೂರ್ವವತ್ (ಐ. ಆ-೧-೭-೫-೫-೨) ||

ಅರ್ಭವಸೂಕ್ತದ ಪ್ರಥಮ ಮಕ್ಕಿನ ದ್ವಿತೀಯಪಾದದಲ್ಲಿರುವ ತ್ರಿಶಬ್ದವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ' ರಥಸ್ತ್ರಿಚಕ್ರಃ ಪರಿವರ್ತತೇ ರಜಃ ' ಎಂಬುದು ದ್ವಿತೀಯಪಾದ. ಇಲ್ಲಿ ತ್ರಿಚಕ್ರಃ ಎಂಬುದು ರಥ ವಿಶೇಷಣ. ಇದು ತ್ರಿವದಿಂದ ಕೂಡಿದ ವುದರಿಂದ ತ್ರಿವತ್ಸದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಅಂತ ಅಂದರೆ ಅವಸಾನವಾಚಕವಾಗುತ್ತದೆ. ರಥದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಚಕ್ರದಿಂದ ನಿರ್ವಾಹವಾಗದಿದ್ದರೆ ಕೆಲವು ಕಡಿ ಮೂರನೆಯ ಚಕ್ರವೂ ಅವೇಕ್ಷಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ತ್ರಿವತ್ಸದವು ಅಂತವಾಚಕ ವಾಗಿ ರೂಪಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ಯ ವಾಮಸ್ಯ ಪಲಿತಸ್ಯ ಹೋತುರಿತಿ ನೈಶ್ವದೇವಂ ಬಹುರೂಪಂ ವಾ ಏತದಹರೇತಸ್ಯಾಹ್ನೋ ರೂಪಂ ||

ಸೂಕ್ತಾಂತರಂ ವಿಧತ್ತೇ " ಅಸ್ಯ ವಾಮಸ್ಯ " ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ದ್ವಿಪಂಚಾಶದ್ವಚಂ ಸೂಕ್ತಂ ವಿಶ್ವೇ (ಶ್ವ) ದೇವದೇವತಾಕಂ ಪಠೇತ್ | ತಚ್ಚ ಬಹುರೂಪಂ ಬದ್ಧರ್ಥಪ್ರತಿಪಾದಕತ್ಯಾತ್ |

ಶಷ್ಟಾನುಕ್ರಮನಕಾಯಾಂ ದರ್ಶಿತಮ್— ಅಸ್ಯ ದ್ವಿಪಂಚಂದ್ರವ್ಯಕ್ತವಂಶ್ಚೇದನಸ್ತಂಶಯೋತ್ಪಾಸನ-
ಪ್ರಶ್ನಪ್ರತೀವಾಕ್ಯಾಸ್ತಸ್ಯ ಪ್ರಾಯೇಣ ಚ್ಚಾಸನೋಕ್ತಾಕ್ಷರಪ್ರಕರಸಾ ಚೇತಿ | ವೈದಿಕಮಂತ್ರಾದಿದಾ
ಲೌಕಿಕವೃತ್ತಾನ್ತಾದಿನಾ ಚ ತ್ರಿವ್ಯತತ್ವಾಸಹೋಬಹುರೂಪವ್ಯಮತಃ ಸಾಮ್ಯಾದುಭಯೋರಾಸು
ರೂಪ್ಯಮ್ ||

ಸೂಕ್ತಾಂತರನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ' ಅಸ್ಯ ವಾಮಸ್ಯ ' ಎಂಬ ವಿಶ್ವೇದೇವದೇವತಾಕವಾದ ಐವತ್ತೆರಡು ಚುಕ್ಕು
ಗಳಿರುವ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಇದು ನಾನಾರ್ಥ ಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದುದೆಂದೆ ಬಹುರೂಪವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಅಲ್ಪವ್ಯವ,
ಸಂಶಯೋತ್ಪಾಸನ, ಪ್ರಶ್ನ ಪ್ರತಿವಚನ. ಜ್ಞಾನ, ಮೋಕ್ಷಾದಿ ಬಹುರ್ಥಪ್ರತಿಪಾದಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಅನುಕ್ರಮನಕೆ
ಯಲ್ಲಿಯೂ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ವೈದಿಕ ಮಂತ್ರಾದಿಗಳೆಂದಲೂ, ಲೌಕಿಕ ವ್ಯವಹಾರಾದಿಗಳೆಂದಲೂ ವಿಧೃತವಾದುದೆಂದೆ
ಏಕಾಕ್ಷಣಿ ಬಹುರೂಪವಾದುದೆಂದೆ ಸಾಮ್ಯ ಎರಡಕ್ಕೂ ಸಮಾನವಾಗಿದೆ.

ಗೌರೀರ್ಮಿಮಾಯ ಸಲಿಲಾನಿ ತಕ್ಷತೀತ್ಯೇತದಂತಂ ||

ಯಥೋಕ್ತಸ್ಯ ಕೃತ್ಸಸ್ಯ ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ವಾರಯಿತುಂ ವಿಶಿಸ್ವಿ—ಯಚಾಂ ಚತ್ವಾರಿಂಶತಿ (ತ)
ಮತಿತ್ರಮ್ಯಾನಂತರಭಾವಿನೀ " ಗೌರೀಃ " ಇತ್ಯಾದಿಕಾ ತದಂತಮೇನ ಸೂಕ್ತಭಾಗಂ ಪಠೇನ್
ತೂಪರಿತನಮ್ | ಅತ ಏವ ಶೌನಕಃ— " ಏಕಚತ್ವಾರಿಂಶತಮ್ " (ಐ-೮-೫-೨-೨-೨)
ಇತ್ಯಾಹ ||

ಸಂಪೂರ್ಣಸೂಕ್ತವಾರ ಪ್ರವಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಲು ವಿಶೇಷವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಸೂಕ್ತದ
ಐವತ್ತೆರಡು ಚುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಆದಿಯ ನಲವತ್ತು ಚುಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮುಂದಿರುವ ' ಗೌರೀರ್ಮಿಮಾಯ ' ಇತ್ಯಾದಿ
ಹನ್ನೆರಡು ಚುಕ್ಕುಗಳನ್ನು ನಾಲ್ಕು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಇವನ್ನು ಶೌನಕರು ' ಏಕಚತ್ವಾರಿಂಶತಮ್ ' (ಐ. ಅ. ೫-೨-೨) ಎಂದು
ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಆಸೋ ಭವ್ಯಾಃ ಕೃತವೋ ಯಂತು ವಿಶ್ವತ ಇತಿ ವೈಶ್ವದೇವಂ ನಿವಿದ್ವಾ
ನಮೈಕಾಹಿಕಂ ರೂಪಸಮ್ಯದ್ಧಂ ||

ಸೂಕ್ತಾಂತರಂ ವಿಧತ್ತೀ— " ಆ ಸು " ಇತ್ಯಾಪಿಕಂ ದಶರ್ಚಂ ವಿಶ್ವೀ (ಶ್ವ) ದೇವದೇವ-
ತಾಕಂ ಸೂಕ್ತಂ ಪಠೇತ್ | ಅನ್ಯನ್ನಕ್ಷೀ ನವಚರ್ಚಾ ಶಸ್ತ್ರಾ ದಶಮೀನುವಶೇಷ್ಯ ತನ್ಮಧ್ಯೇ ವಿಶ್ವೀ
ದೇವಾಃ ಸೋಮಸ್ಯ ಮಸ್ತನ್ನಿತ್ಯಾದೀನಿ ನಿವಿವ್ರದಾನಿ ಧೀಯಂತೇ ಪ್ರಪ್ತಿಸ್ಯಂತೇ ತಸ್ಯಾದೇಶನ್ನಿವಿದ್ವಾ-
ನಂ ತಚ್ಚ ಮೂಲಪ್ರಕೃತಾವಗ್ನಿಷ್ಠೋಮ ಏಕಾಚೇ ಸಮುತ್ಪನ್ನತ್ವಾವೈಕಾಹಿಕಂ ಸೂಕ್ತಂ ಪಠೇತ್ |
ಅತ ಏವ ರೂಪಸಮ್ಯದ್ಧಮ್ ||

ವೈಶ್ವದೇವಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸಿದ ನಂತರ ಮುಂದಿನ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ' ಆಸು ' ಇತ್ಯಾದಿ
ಹತ್ತು ಚುಕ್ಕುಗಳನ್ನು ವಿಶ್ವೇದೇವದೇವತಾಕವಾದ ಇನ್ನೊಂದು ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತು
ಚುಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಿದನಂತೆ ಹತ್ತನೆಯ ಚುಕ್ಕನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕಾದರೆ ನೊಂದಲು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಃ ಸೋಮಸ್ಯ

ಮತ್ತನ್ ' ಇತ್ಯಾದಿ ನಿವೃತ್ತದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಪಠಿಸಬೇಕು. ಇದಕ್ಕೆ ನಿವಿದ್ವಾನವೆಂದು ಹೆಸರು. ದು ಮೂಲಭ ಪ್ರಕೃತಿಯಾದ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮವೆಂಬ ಏಕಾಹದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಐಕಾಹಕಸಾಮ್ಯದಿಂದ ಈ ಸವು ರೂಪೂಕ ಸಮೃದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಬಹು ವಾ ಏತಸ್ಮಿನ್ನಹನಿ ಕಿಂಚಿ ಕಿಂಚಿ ವಾರಣಂ ಕ್ರಿಯತೇ ಶಾಂತ್ಯಾ
ಏವ ಶಾಂತಿರ್ಯೈ ಪ್ರತಿಷ್ಠೈಕಾಹಃ ಶಾಂತ್ಯಾಮೇವ ತತ್ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ-
ಯಾಮಂ ತತಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಂತಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಂತಿ ಯ ಏವಂ ವೇದ ಯೇಷಾಂ
ಚೈವಂ ವಿಧ್ವಾನೇತದ್ವೋತಾ ಶಂಸದಿ ||

ಅರಿಷ್ಯಶಾಂತಿಹೇತುತ್ವೇನ ಸೂಕ್ತಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ಪೂರ್ವವದ್ವ್ಯಾಷ್ಟೇಯಮ್ || (ಐ-ಆ-೧
ಅ-೧-ಖಂ-೩) ||

ಅರಿಷ್ಯಶಾಂತಿಗೋಪ್ಯರ ಪಠಿಸಬೇಕಾದ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಹಿಂದೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ.
(ಐ. ಅ. ೧-೧-೩) ||.

ವೈಶ್ವಾನರಾಯ ಧಿಷಣಾಮೃತಾವೃಥ ಇತ್ಯಾಗ್ನಿಮಾರುತಸ್ಯ ಪ್ರತಿಪದಂ-
ತೋ ವೈ ಧಿಷಣಾಂತ ಏತದಹರೇತಸ್ಯಾಹ್ನೋ ರೂಪಂ ||

ವೈಶ್ವದೇವತಸ್ಯ ಪರ್ಯಂತಂ ಸಮಾಪ್ಯಾಗ್ನಿಮಾರುತಶಸ್ತಸ್ಯ ಪ್ರಾರಂಭೇ ಪಂಚದಶರ್ಕಂ
ಸೂಕ್ತಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಅತ್ರ ಯಾ ಧಿಷಣಾ ಸಾ ಬುದ್ಧಿಃ ಶ್ರೂಯತೇ | ಸೇವಯಂತೋ ವೈ ಪಠ್ಯನ-
ಸ್ಯಾನಭೂಮಿರೇವ | ಸರ್ವಸ್ಯ ವ್ಯವಹಾರಸ್ಯ ಬುದ್ಧ್ಯಧೀನಶ್ಚಾಹ್ | ಅಂತ ಏತದಹರಿತ್ಯಾದಿ ಪೂರ್ವ-
ವತ್ (ಐ. ಅ. ೧. ಅ. ೫ ಖಂ. ೨)

ಹೀಗೆ ವೈಶ್ವದೇವತವನ್ನು ಸಮಾಪ್ತಗೊಳಿಸಿ ಅಗ್ನಿಮಾರುತಶಸ್ತ್ರದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಬೇಕಾದ ಹದಿನೈದು
ಋಕ್ಯುಗಳುಳ್ಳ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ವೈಶ್ವಾನರಾಯ ಧಿಷಣಾಂ— ಎಂಬುದೇ ಮೊದಲಿನ ಮಂತ್ರ. ಇಲ್ಲಿ
ಧಿಷಣಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಎಲ್ಲಾ ವ್ಯವಹಾರಗಳೂ ಬುದ್ಧ್ಯಧೀನವಾದುದರಿಂದ ಇದೇ
ಅಂದರೆ ಪಠ್ಯವಸ್ಥಾನ ಭೂಮಿ. ಅಂತಶಬ್ದಸಾಮ್ಯದಿಂದ ಇದು ರೂಪಸಮೃದ್ಧವಾಗಿ ಪಠಿಸಲು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರ ಯಜ್ಯವೋ ಮರುತೋ ಭೃಜದ್ಯಷ್ಟಯ ಇತಿ ಮಾರುತಂ ಸಮಾ-
ನೋದರ್ಕಂ ಸಮಾನೋದರ್ಕಂ ವಾ ಏತದಹರೇತಸ್ಯಾಹ್ನೋ
ರೂಪಮ್, ಇತಿ ||

ಸೂಕ್ತಾಂತರಂ ದಶರ್ಚಂ ಮರುದ್ವೇವತಾಕಂ ವಿಧತ್ತೇ ಅಸ್ಮಿನ್ನಪಿ ಸೂಕ್ತೇ ಬಹುಷ್ಟುಷು
 “ ಶುಭಂ ಯಾತಾಮನುರಥಾ ಅನ್ವತ್ನತ ” ಇತ್ಯಸ್ಮೈವ ಚತುರ್ಥಪಾದಸ್ಯ ಪಠಿತತ್ವಾನ್ಮನೋ-
 ದರ್ಕತ್ವಮ್ | ಅನ್ಯತ್ಪೂರ್ವವದ್ವ್ಯಾಖ್ಯೇಯಮ್ ||

ಇದಾದಮೇಲೆ ಹತ್ತು ಬುಕ್ಕುಗಳುಳ್ಳ ಮರುದ್ವೇವತಾಕವಾದ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ‘ ಪ್ರ ಯಜ್ಞವ’
 ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ‘ ಶುಭಂ ಯಾತಾಮನುರಥಾ ಅನ್ವತ್ನತ ’ ಎಂದು ನಾಲ್ಕನೆಯಪಾದವು ಸಮಾನವಾದುದರಿಂದ
 ಸಮಾನೋದರ್ಕವಾಗಿದೆ. ಈ ದಿವಸ ಸಮಾನೋದರ್ಕವೆಂದು ಹಿಂದೆ ವಿವರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ರೂಪಸಾನ್ಯದಿಂದ ಪಠಿಸಲು
 ಯೋಗ್ಯವಾಗಿದೆ.

ಜಾತವೇದಸೇ ಸುನವಾಮು ಸೋಮಮಿತಿ ಜಾತವೇದಸ್ಯಾಂ ಪುರಸ್ತಾ-
 ತ್ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ಶಂಸತಿ ಸ್ವಸ್ತ್ರಯನಂ ವೈ ಜಾತವೇದಸ್ಯಾ ಸ್ವಸ್ತಿತಾಯೈ
 ಸ್ವಸ್ತ್ರಯನಮೇವ ತತ್ಪುರುತೇ, ಇತಿ ||

ಅಥ ಸೂಕ್ತಾತ್ಮಿಕಾಮೇಕಾಮೃಚಂ ವಿಧತ್ತೇ ಜಾತವೇದೋನಾಮಿಕಾ ದೇವತಾ ಯಸ್ಯಾ
 ಬುಚಃ ಸಾ ಜಾತವೇದಸ್ಯಾ ತಾಮೃಚಂ ವಿಧಾಸ್ಯಮಾನಸ್ಯ “ ಇಮಂ ಸ್ತೋಮಂ ” (ಬು. ಸಂ.
 ಮಂ. ೧-೧೨-೯೪-ಬು-೧) ಇತ್ಯಾದಿಸೂಕ್ತಸ್ಯ ಪುರಸ್ತಾಚ್ಯಂಸೇತ್ | ಸಾ ಚ ಸ್ವಸ್ತ್ರಯನಂ
 ಷ್ಠೇಮಪ್ರಾಪ್ನಿಹೇಕುರತಃ ಸ್ವಸ್ತಿತಾಯೈ ಷ್ಠೇಮಪ್ರಾಪ್ತಯೇ ಸಮರ್ಥಾ | ತತ್ತೇನರ್ವಾಫಲೇನ
 ಷ್ಠೇಮಪ್ರಾಪ್ನಿಮೇವ ಸಂಪಾದಯತಿ ||

ಅಮೇಲೆ ಸೂಕ್ತರೂಪವಾದ ಒಂದು ಬುಕ್ಕನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ‘ ಜಾತವೇದಸೇ ಸುನವಾಮು-’ ಎಂಬ
 ಈ ಮಂತ್ರಕ್ಕೆ ಜಾತವೇದದಲ್ಲಿಯೇ ದೇವತೆಯಾದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಜಾತವೇದಸ್ಯಾ ಎಂದು ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಇದನ್ನು
 ಮುಂದೆ ಪಠಿಸಬೇಕಾಗಿರುವ ‘ ಇಮಂ ಸ್ತೋಮಂ ’ ಬು. ಸಂ ೧-೯೪-೧) ಇತ್ಯಾದಿಸೂಕ್ತಗಳ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ಪಠಿಸ
 ಬೇಕು. ಇದು ಷ್ಠೇಮಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ ಈ ಸೂಕ್ತಪಾಠದಿಂದ ಯಜಮಾನನು ಷ್ಠೇಮವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ.

ಇಮಂ ಸ್ತೋಮಮುರ್ದರ್ಹತೇ ಜಾತವೇದಸ್ಯ ಇತಿ ಜಾತವೇದಸ್ಯಂ ಸಮಾ-
 ನೋದರ್ಕಂ ಸಮಾನೋದರ್ಕಂ ವಾ ಏತದಹರೇತಸ್ಯಾಹ್ನೋ
 ರೂಪಮುಡ್ನೋ ರೂಪಮ್, ಇತಿ ||

ಸೂಕ್ತಾಂತರಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಇನುಮಿತ್ಯಾದಿಕಃ ಷೋಡಶರ್ಚಂ ಜಾತವೇದೋದೇವತಾಕಂ
 ಸೂಕ್ತಂ ಪಠೇತ್ | ಶಸ್ವಿಸ್ತೂಕ್ತೇ ಬಹುಷ್ಟುಷು “ ಅಗ್ನೇ ಸಖ್ಯೇ ವಾ ರಿಷಾವಾ ವಯಂ ತವ ”
 ಇತ್ಯಸ್ಮೈ ಚತುರ್ಥಪಾದಸ್ಯ ಪಠಿತತ್ವಾನ್ಮನೋದರ್ಕತ್ವಮ್ | ಅನ್ಯತ್ಪೂರ್ವವದ್ವ್ಯಾಖ್ಯೇಯಮ್ |
 ದ್ವಿರಭ್ಯಾಸೋಽಧ್ಯಾಯಸಮಾಪ್ತರ್ಥಃ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕಸಮಾಪ್ತರ್ಥಃ ಕರ್ಮಕಾಂದಸಮಾಪ್ತ-
 ಫಃ (ಫಕ್ತ) ||

ಏಕಮಕಾಶನಾದಮೇಲೆ ಇನ್ನೊಂದು ಸೂಕ್ತವನ್ನು ವಿಧಿಸುತ್ತಾರೆ. 'ಇಮಂಸ್ತೋನಂ' ಎಂಬುದು ಹದಿನಾರು-ಮಕ್ಕಳುಳ್ಳ ಜಾತವೇದೋದೇವತಾಕನಾದ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿಯೂ ಅನೇಕ ಮಕ್ಕಳು ನಾಲ್ಕನೇಪಾದವು 'ಅಗ್ನೇ ಸಪ್ಯೇ ಮಾ ರಿಷಾಮ ವಯಂ ತವ' ಎಂದು ಸವಾನನಾದುದರಿಂದ ಸವಾನೋದರ್ಶನವಾದುದರಿಂದ ಈ ಏಕಾಹದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಲು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. 'ಅಹೋರೂಪಂ' ಎಂದು ಎರಡು ಬಾರಿ ಹೇಳುವುದು ಅಧ್ಯಯನಮಾಪ್ತಿಯನ್ನೂ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕಸಮಾಪ್ತಿಯನ್ನೂ ಕರ್ವಣಾಂಕಸಮಾಪ್ತಿಯನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

— — —

English Translation

— — —

1. Tat savitur vrinimaha (Rv. V. 82, 1-3) and adya no deva savitar (Rv. V. 82, 4-6) are the beginning (pratipad) and the next step (anukara) of the Vaisvadeva hymn, taken from the Ekaha ceremonial and therefore proper.

2. On that day much is done now and then which has to be hidden, and has to be atoned for. Atonement is rest, the one-day sacrifice. Therefore at the end of the year the sacrificers rest on this atonement as their rest. He who knows this rests firm, and they also for whom a Hotri priest who knows this, recites this hymn.

3. Then (follows) the hymn addressed to Savitri, tad devasya savitur varyam mahat (Rv. IV. 53). Verily, mahat, great, (in this foot) is the end. This day too is the end. Thus the verse is fit for the day.

4. The hymn katara purva katara parayoh (Rv. I. 185), addressed to Dyavapriithivi, is one in which many verses have the same ending. Verily, this day also (the mahavrata) is one in which many receive the same reward. Thus it is fit for the day.

5. The hymn anasvo gato anabhisur ukthya (Rv. IV, 38) is addressed to the Ribhus.

6. In the first verse the word *tri* (*kakrah*) occurs, and *trivat* is verily the end. This day also is the end (of the sacrifice). Thus the verse is fit for the day.

7. The hymn *asya vamanya palitasya hotuh* (Rv. I. 164), addressed to the *Visvedevas*, is multiform. This day also is multiform. Thus the verse is fit for the day.

8. He recites the end of it, beginning with *gaṣrir mimaya* (Rv. I. 164, 41).

9. The hymn *a no bhadrah kratavo yantu visvatah* (Rv. I. 89), addressed to the *Visvedevas*, forms the *Nividhana*, taken from the *Ekaha* ceremonial, and therefore proper.

10. On that day much is done now and then which has to be hidden, and has to be atoned for. Atonement is rest, the one-day sacrifice. Therefore at the end of the year the sacrificers rest on this atonement as their rest. He who knows this rests firm, and they also for whom a *Hotri* priest who knows this, recites this hymn,

11. The hymn *vaisvanaraya dhishanam ritavidhe* (Rv. III. 2) from the beginning of the *Agnimaruta*. *Dhishana*, thought, is verily the end, this day also is the end. Thus it is fit for the day.

12. The hymn *prayagyavo maruto bhragadrishtaych* (Rv. N. 55), addressed to the *Maruts*, is one in which many verses have the same ending. Verily, this day also is one in which many receive the same reward. Thus it is fit for the day.

13. He recites the verse *gatavedase sunavama somam* (Rv. I, 99,1), addressed to *Gatavedas*, before the (next following) hymn. That verse addressed to *Gatavedas* is verily welfare, and leads to welfare. Thus (by reciting it he fares well.

14. The hymn *irāṃ stomam arhate gatavedase* (Rv. I. 94), addressed to *Gatavedas*, is one in which many verses have the same ending. Verily, this day also (the *mahāvratā*) is one in which many receive the same reward. Thus it is fit for the day, it is fit for the day.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪ್ರಾಯಶ್ಚಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ನೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಥಾಷ್ಯದ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕೇ
ಪಂಚನಾಥ್ಯಾಯೇ ತ್ವತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಇತಿ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕೇ ಪಂಚನೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತನಾದ ನೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಥಾಷ್ಯದ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕದ
ಐದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕದ ಐದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಜಾದಿರಾಜ ಪರಮೇಶ್ವರ ವೈದಿಕಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕ ಶ್ರೀ ವೀರಬುಕ್ಕ
ಭೂಪಾಲ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಧುರಂಧರ ಸಾಯಣಾಸಾಮಾನ್ಯಾಕೃತೌ ಮಾಧವೀಯೇ
ನೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ ಐತರೇಯಾರಣ್ಯಕಾಂಡೇ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕಂ ಸಮಾಪ್ತಂ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತನಾದ ನೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಥಾಷ್ಯದ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕವು
ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಅಥ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ

ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕದ ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು

ಯಸ್ಯ ನಿಶ್ಚಯತಂ ವೇದಾ ಯೋ ವೇದೇಭ್ಯೋಽಖಿಲಂ ಜಗತ್ |
ನಿರ್ಮಮೇ ತಮಹಂ ವಂದೇ ವಿದ್ಯಾತೀರ್ಥ ಮಹೇಶ್ವರಂ || ೧ ||

ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕೇ ಕರ್ಮ ಮಹಾವ್ರತಮುದೀರಿತಂ |
ಸಂವತ್ಸರಾಖ್ಯಸತ್ಯೈಶ್ಚ ಶೇಷಃ ಪೂಣೋಽತ್ರ ತಾನತಾ || ೨ ||

ತದೀಯಾ ವಿಕೃತಿಃ ಸರ್ವಾ ಪ್ರೋಕ್ತೈವೇತಿ ಮನೀಷಯಾ |
ಕರ್ಮಕಾಂಡಂ ಸಮಾಪ್ಯೈವ ವೇದೋ ಜ್ಞಾನಂ ವಿವಕ್ಷತಿ || ೩ ||

ಆರಣ್ಯಕಂ ದ್ವಿತೀಯಂ ಚ ತೃತೀಯಂ ಚ ತದಾತ್ಮಕಂ |
ಜ್ಞಾನಕಾಂಡಂ ತತಃ ಸೋಪನಿಷದಿತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ || ೪ ||

ಕರೋಮ್ಯುಪನಿಷದ್ವಾಖ್ಯಾಂ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯವರ್ತುನಾ ||
ಅಚಾರ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಸಾದೇನ ಸಂಸಾರಾನ್ಮುಚ್ಯತಾಂ ಬುಧಃ ||

ಉಪನಿಷತ್ಯುಕ್ತೋ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಮಾಚರ್ಷೇ | ಸಾ ಹಿ ವಿವಿಕ್ತುಂ ಪುರುಷಮುಪೇತೈ ನಿತರಾಮವಿದ್ಯಾಂ
ಸೀದತಿ ವಿಶೇಷಾರ್ಥಂ ಕರೋತಿ, ಯದ್ವಾ ಬ್ರಹ್ಮತಾಂ ಗಮಯತಿ, ಅಥವಾ ರಾಗದ್ವೇಷಾನವನಸಾದ-
ಯತಿ ಶಿಥಿಲೀಕರೋತಿ | ತತಃ “ ಷಡಲ್ಪ ನಿಶ್ಚಯಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು ” (ಭಾ-ಗ-ಪ) ಇತಿ
ಪ್ರೋಕ್ತಂ ಧಾತೋರರ್ಥತ್ರಯಂ ತಸ್ಮಿನ್ನಪನಿಷತ್ಯುಕ್ತೋ ವಿದ್ಯತೇ | ತಥಾವಿಧಿಯಾ ಬ್ರಹ್ಮ-
ವಿದ್ಯಾಯಾ ಉತ್ಪಾದಕತ್ವಾದ್ಧೋಷಪ್ರಪನ್ನಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ತಸ್ಯೋಪನಿಷತ್ಪ್ರಾಂಭಸ್ಯ ವಿಷಯ
ಪ್ರಯೋಜನಾಧಿಕಾರಿ ಸಂಬಂಧ ಸ್ವಾಮಾಣ್ಯಪ್ರಮೇಯ ಸ್ವರೂಪಾಣಿ ನಿರೂಪ್ಯಂತೇ | ಅದ್ವೈತ-
ಮಾತ್ಮತತ್ತ್ವಂ ವಿಷಯಃ | ಅನನ್ಯಲಭ್ಯಮಾನತ್ವಾತ್ | ನ ಹೀದೃಶಂ ತತ್ತ್ವಮುಪನಿಷದೋ-
ನ್ಯೇನ ಕೇನಾಪಿ ಪ್ರಮಾಣೇನ ಲಭ್ಯತೇ | ನ ಶಾವಚ್ಛಕ್ಷುರಾದಿಜನ್ಯಂ ಬಾಹ್ಯಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ತತ್ತ್ವೇ
ಪ್ರಮಾಣಂ | ತತ್ತ್ವಸ್ಯ ರೂಪರಸಾದಿರಿತತ್ತ್ವಾತ್ | ನಾಪ್ಯಹಂ ಮನುಷ್ಯ ಇತಿ ವಾ ಕರ್ತಾ ಭೋಕ್ತಾ
ಹಮಿತಿ ವಾ ಮಾನಸಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ತತ್ತಬೋಧಕಂ | ತಯೋಃ ಕ್ರಮೇಣ ಸ್ವೂಲಸೂಕ್ಷ್ಮದೇಹವಿಷಯ-
ತ್ವಾತ್ | ಯತ್ತ್ವದಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಮಾನಸಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ತಚ್ಚಾಸ್ತಜನ್ಯತ್ವಾನೋಪನಿಷದೋ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತಂ
ನಾಪ್ಯಸ್ಯಾನುಮಾನಂ ತತ್ತ್ವೇ ಪ್ರವರ್ತತೇ, ತದ್ವ್ಯಾಪ್ತಸ್ಯ ಲಿಂಗಸ್ಯ ಕಸ್ಯಾಪ್ಯಭಾವಾತ್ | ನ ಹಿ
ನಿರ್ಧರ್ಮಕೇ ತತ್ತ್ವೇ ಕಿಂಚಿಲ್ಲಿಂಗಂ ಸಂಭವತಿ | ಶಕ್ಯಮಾನಸ್ಯ ಯಸ್ಯ ಕಸ್ಯಾಪಿ ಲಿಂಗಸ್ಯ ಪಕ್ಷದರ್ಮ-
ತ್ವಾಭಾವೇನಾಸಿದ್ಧತ್ವಪ್ರಸಂಗಾತ್ | ಆಗಮೇಽಪಿ ಕರ್ಮಕಾಂಡೇ ತತ್ತ್ವಂ ನ ಪ್ರತೀಯತೇ |

ತಸ್ಯಾದುಪನಿಷದೇನ ಪರಿಶಿಷ್ಯತೇ | ಅತ ಏವ ಶ್ರುತಿಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಗಮ್ಯತ್ಯಂ ನಿರಾಕೃತ್ಯೋಪನಿಷ-
 ದೇಕಗಮ್ಯತ್ಯಂ ದರ್ಶಯತಿ—“ ನಾನೇದವಿನ್ನನುತೇ ತಂ ಬೃಹಂತಮ್ ” (ಶ್ವೇ-ಬ್ರ-೩-೧೨೯-೯)
 ಇತಿ | “ ತಂ ಪ್ತಾದುಪನಿಷದಂ ಸ್ಯಚ್ಚಾಮಿ ” (ಬ್ರ-೩-೬-೨೬) ಇತಿ ಚ | ತಥಾ ಸತ್ಯನನ್ಯಲಭ್ಯ-
 ಮಾಪಧಾಧಿಕಂ ಯಥಾ ಚಿಕಿತ್ಸಾದಿಶಾಸ್ತ್ರಸ್ಯ ವಿಷಯಪ್ರಥಾ ತತ್ತ್ವಮುದ್ವೈತಮುಪನಿಷದೋ
 ವಿಷಯಃ | ಪ್ರಯೋಜನಂ ಚಾಸ್ತತ್ತ್ವಾವಿಭಾವಾದಿಕಮ್ | ತತ್ತ್ವ ಸರ್ವಾತ್ಮಕಪರಬ್ರಹ್ಮ
 ಸ್ವರೂಪಶಾಖಾವಿಭಾವಃ ಪ್ರಥಮಂ ಫಲಮ್ | “ ಆತ್ಮೈನೈವಾಸ್ತತ್ಯಾನಂಪಶ್ಯತಿ ” ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ |
 ತತ ಉರ್ಧ್ವಮವಿದ್ಯಾಗ್ರಂಥಿವಿಕೀರ್ಯತೇ | “ ಏತದ್ವ್ಯೋವೇದ ನಿಹಿತಂ ಗುಹಾಯಾಂ ಸೋಽ
 ವಿದ್ಯಾಗ್ರಂಥಿಂ ವಿಕಿರತೀಹ ನಾನ್ಯಃ ” (ಮುಂ. ೨-೧-೧೦) ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ನಿವೃತ್ತಾಯಾಮಾವ-
 ರಣಾವಿದ್ಯಾಯಾಮಂತಃಕರಣತಾದಾತ್ಮ್ಯಾಗ್ರಂಥಿಭೇದಶ್ಚಿದ್ರೂಪಜದರೂಪತ್ವಾದಿಂಶಂಕಯುಚ್ಛಿದೋ
 ಭಾವಿಜನ್ನಹೇತುಕರ್ಮಪ್ರಯುಕ್ತ ಭವತಿ ||

ಭಿದ್ಯತೇ ಹೃದಯಗ್ರಂಥಿನ್ದ್ರಿದ್ಯಂತೇ ಸರ್ವಸಂಶಯಾಃ |
 ತ್ವೀಯಂತೇ ಚಾಸ್ಯ ಕರ್ಮಾಣಿ ತಸ್ಮಿನ್ದೃಷ್ಟೇ ಪರಾವರೇ ||

(ಮುಂ-೨-೨-೯. ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ)

ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಮಹಾಪ್ರತದ ಕರ್ಮವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಈ ಕರ್ಮನಿರೂಪಣದಿಂದ ಸಂವತ್ಸರ
 ಸತ್ತದ ಸಕಲಾಂಗಗಳನ್ನೂ ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು || ೨ || ಸಂವತ್ಸರ ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗದ ವಿಕೃತಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ವಿವೃತವಾದುದರಿಂದ
 ಕರ್ಮಶಾಂತವನ್ನು ಸಮಾಪ್ತಗೊಳಿಸಿ ನೇದವು ಈಗ ಜ್ಞಾನಶಾಂತವನ್ನು ಆರಂಭಿಸುತ್ತದೆ. || ೩ || ಎರಡು ಮತ್ತು
 ಮೂರನೆಯ ಆರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಈ ಜ್ಞಾನಶಾಂತವು ವಿವೃತವಾದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಉಪನಿಷತ್ ಎಂದು ಹೆಸರು. || ೪ ||
 ಶ್ರೀ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ನುಸರಿಸಿ ಈ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಅರ್ಥವಿವರಣವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ಎಲ್ಲಾ
 ಮಾನವರು ಆಚಾರ್ಯರ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಲಿಡಿಯಿಂದ ಮುಕ್ತರಾಗಿ || ೫ || ಉಪನಿಷತ್ಚ ಬ್ರಹ್ಮ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯನ್ನು
 ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯು ಜ್ಞಾನಾಭಿಲಾಷಿಯಾದ ಪುರುಷನನ್ನು ಹೊಂದಿ ಅನನ ಅವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿ
 ಸುತ್ತದೆ, ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಾತ್ಮಾರವನ್ನಂಟು ಮಾಡುತ್ತದೆ, ಅಥವಾ ಸಂಸಾರಬಂಧನಾಧಿಕಗಳಾದ ರಾಗದ್ವೇಷಗಳನ್ನು
 ಶಿಥಿಲಮಾಡುತ್ತದೆ. ಉಪ, ನಿ ಎರಡು ಉಪಸರ್ಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ‘ ಪದಲ್ಯ-ವಿಶರಣಾಕೃತವನಾದನೇಷು ’ ಎಂಬ ಅರ್ಥಪ್ರ
 ಯವುಳ್ಳ ಛಾಂದಸಿನಿಂದ ಉಪನಿಷತ್ಪದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಮೂರು ಅರ್ಥ ಸಂಗತವಾಗಿದೆ. ಈ ಬ್ರಹ್ಮ
 ವಿದ್ಯೆಗೆ ಸಾಧಕವಾದುದರಿಂದ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೂ ಉಪನಿಷತ್ ಎಂದು ಹೆಸರು.

ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಗೆ ಆದ್ಯೈತ್ಯಾತ್ಮತತ್ತ್ವವೇ ವಿಷಯ. ಈ ತತ್ತ್ವವು ಉಪನಿಷತ್ತಿನಿಂದಿಲ್ಲದ ಇನ್ನು ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂ
 ದಲೂ ಲಭಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆತ್ಮತತ್ತ್ವಕ್ಕೆ ರೂಪರಸಾದಿಗಳಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಬಾಹ್ಯೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗು
 ವುದಿಲ್ಲ. ‘ ಅಹಂ ಮನುಷ್ಯಃ ’ (ನಾನು ಮನುಷ್ಯನು, ನಾನು ಭೋಗಿಸುವವನು) ‘ ಅಹಂ ಭೋಕ್ತಾ, ಅಹಂ ಕರ್ತಾ ’
 ಇತ್ಯಾದಿ ಮಾನಸಪ್ರಕೃತ್ಯದಿಂದಲೂ ಅದು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಅದ್ವಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸ್ವೂಲಸೂಕ್ಷ್ಮ ದೇಹವೇ ವಿಷಯವಾಗಿ
 ತೋರುವುದು. ‘ ಅಹಂ ಬ್ರಹ್ಮ ’ (ನಾನೇ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪನು) ಎಂಬ ಮಾನಸಪ್ರಕೃತ್ಯವುಂಟಾದರೂ ಅದು ಶಾಶ್ವತವನ್ನು
 ವಾದುದರಿಂದ ಉಪನಿಷತ್ತಿನಿಂದ ಬೇರೆಯಲ್ಲ. ಈ ಆತ್ಮತತ್ತ್ವ ತಿಳಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಅನುಮಾನವೂ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಏಕೆಂದರೆ ಇದರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಧರ್ಮವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸಾಧಕವಾದ ಯಾವ ಲಿಂಗವೂ (ಹೇತು) ಸಿಗಲಾರದು. ಹೇಗೋ ಕಲ್ಪಿಸಿ ಹೇತುವನ್ನು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಪಕ್ಷಧರ್ಮತ್ವವಿಲ್ಲದೆ (ಹೇತುವು ಪಕ್ಷದಲ್ಲರಬೇಕು. ಅದೇ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅಸಿದ್ಧ ರೂಪ ಹೇತ್ವಾಭಾಸವಾಗುತ್ತದೆ.) ಅಸಿದ್ಧತ್ವ ಹೇತ್ವಾಭಾಸವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಕರ್ಮಕಾಂಡದಿಂದಲೂ ಈ ತತ್ವ ಹೊಂದಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಉಪನಿಷದೊಂದೇ ಇದಕ್ಕೆ ಸಾಧನ. ಶ್ರುತಿಯೂ ಕೂಡ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಗಮ್ಯತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಕೇವಲ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದು “ ನಾನೇದವಿನ್ಮನುತೇ ತಂ ಬ್ರಹಂತಂ ” “ ತಂ ತೌಪನಿಷದಂ ಪೃಥ್ವಾವಿ ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ಅನನ್ಯಲಭ್ಯವಾದ (ಇನ್ನಾವುದರಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯದು) ಔಪಧಾದಿಗಳು ಹೇಗೆ ಚಿಕಿತ್ಸಾಶಾಸ್ತ್ರಮಾತ್ರದಿಂದ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವೋ ಹಾಗೆ ಅದ್ವೈತಾತ್ಮತತ್ವವು ಉಪನಿಷದೊಂದರಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಿಗೆ ಅತ್ಯಂತವೇ ವಿಷಯ ||

ಈ ತತ್ತ್ವಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವೇ ಪ್ರಯೋಜನ ಮೊದಲು ಸರ್ವಾತ್ಮಕವಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾಗುತ್ತದೆ. “ ಆತ್ಮನೈವಾಸ್ತತ್ಯಾನಂ ಪಶ್ಚತಿ ’ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯೂ ತನ್ನನ್ನು ತಾನೇ ನೋಡುತ್ತಾನೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಆಮೇಲೆ ಅ ವಿದ್ಯಾಗ್ರಂಥಿ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. “ ಏತದ್ವ್ಯೋ ವೇದ ನಿಹಿತಂ ಗುಹಾಯಾಂ, ಸೋಽವಿದ್ಯಾಗ್ರಂಥಿಂ ವಿಶರತೀಹ ನಾನ್ಯಃ ” (ಮುಂ-೨-೧-೧೦) (ಆತ್ಮೈಶ್ಯಾನುಭವವನ್ನು ಪಡೆದವನು ಅವಿದ್ಯಾಗ್ರಂಥಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.) ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯೂ ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ಅವರಣ ಅಂದಿಯು ನಷ್ಟವಾದಮೇಲೆ ಅಂತಃಕರಣತಾದಾತ್ಮ್ಯಜ್ಞಾನವೂ ಕರಗಿ, ಆತ್ಮನು ಚಿದ್ರೂಪ, ಜಡರೂಪ ಇತ್ಯಾದಿ ಸಂಶಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ದೂರವಾಗುತ್ತವೆ. ಮುಂದಿನ ಜನ್ಮಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಕರ್ಮವೂ ಕ್ಷೀಣವಾಗುತ್ತದೆ. ‘ ಆತ್ಮಸಂಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾದೊಡನೆಯೇ ಹೃದಯಗ್ರಂಥಿ ನಾಶವಾಗಿ, ಎಲ್ಲಾ ಸಂಶಯಗಳೂ ದೂರವಾಗಿ ಅವನ ಎಲ್ಲಾ ಕರ್ಮಗಳೂ ನಷ್ಟವಾಗುತ್ತವೆ ’ (ಮುಂ-೨-೨-೮) ಎಂದಿರುವ ಮುಂಡಕದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಇಹ ಲೋಕೇಽಪಿ ಹರ್ಷಶೋಕಪರಿತ್ಯಾಗೋ ಭವತಿ | “ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಯೋಗಾಧಿಗಮೇನ ದೇವಂ ಮತ್ಪ್ರಾ ಧೀರೋ ಹರ್ಷಶೋಕೌ ಜಹಾತಿ ” (ಕಾ-೨-೧-೧೨) ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ತಥಾ ಕಾಮ್ಯ-ಮಾನಸ್ಯ ಸತ್ಯತತ್ತ್ವಸ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ತತ್ವಾನ್ನಿಯಮಿತಾಂತಃಕರಣತ್ವೇನ ವಿಷಯದರ್ಶನಾಭಾವಾಚ್ಚ ಕಾಮ್ಯ-ವಿಲಯೋ ಭವತಿ | “ ಪರ್ಯಾಪ್ತಕಾಮಸ್ಯ ಕೃತಾತ್ಮನಕ್ಲ ಇಚ್ಛೆನ ಸರ್ವೇ ಪ್ರವಿಲೀಯಂತಿ ಕಾಮಾಃ ” (ಮು-೩-೨-೨) ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ತಥಾ ತಸ್ಯ ದ್ಯೂತಾದಿಸ್ತಾನಿನೀ ಕ್ರೇಡಾಸ್ತಾತ್ಮನೈವ | ಸಂಧ್ಯಾವಂದನಾಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿ ರೂಪಾ ಕ್ರಿಯಾಸ್ತಾತ್ಮನೈವ | “ ಆತ್ಮಕ್ರೇಡ ಆತ್ಮರತಿಕ್ರಿಯಾನೇಷ ಬ್ರಹ್ಮವಿದಾಂ ವರಿಷ್ಠಃ ” (ಮುಂ-೩-೧-೪) ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ಈದೃಶಸ್ಯ ಲೌಕಿಕವೈದಿಕಕರ್ಮಕರ್ತ-ವ್ಯಾಭಾವಾದಯಂ ಕೃತಕೃತ್ಯಃ | “ ಯತ್ಪೂರ್ಣಾನಂದೈಕಬೋಧಂ ತದ್ಬ್ರಹ್ಮಾಹಮಸ್ಮೀತಿ ಕೃತ-ಕೃತ್ಯೋ ಭವತಿ ” (ಪರಮಹಂ-೩) ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ ||

“ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಯೋಗಾಧಿಗಮೇನ ದೇವಂ ಮತ್ಪ್ರಾ ಧೀರೋ ಹರ್ಷಶೋಕೌ ಜಹಾತಿ ” (ಕಾ-೨-೧-೧೨) ಎಂದು ಕಠೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅತ್ಯಜ್ಞಾನಿಗೆ ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವ ಸುಖ ದುಃಖಗಳೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೊಂದ ಬೇಕಾದ ಅತ್ಯಂತವನ್ನು ಹೊಂದಿದಮೇಲೆ, ಅಂತಃಕರಣ (ಚಿತ್ತ) ನಿರಾಮಿತವಾದುದರಿಂದ ಯಾವ ವಿಷಯ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸಕಲಕಾಮನಾವಿಲಯವಾಗುತ್ತದೆ. (ಹೊಂದಬೇಕೆಂಬ ಯಾವ ಆಸೆಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.) ಎಲ್ಲಾ ಕಾಮನೆಯನ್ನೂಳಗೊಂಡ ಅತ್ಯಕಾಮನೆಯನ್ನು ಪಡೆದಮೇಲೆ ಕ್ಷುದ್ರಕಾಮನೆಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಷ್ಟವಾಗುತ್ತವೆ ” ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯೂ

ದೋಧಿಸುತ್ತದೆ. (ಮುಂ-೨-೨-೨). ಆತ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಪಡೆದವನಿಗೆ ದ್ಯೂತಾದಿಗಳಂತೆ ಕ್ರೀಡೆಯೂ ಆತ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ. ಸಂಧ್ಯಾವಂದನ, ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿ ಕ್ರಿಯೆಯೂ ಆತ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ. ಲಾಕಿಕವೈದಿಕಗಳಾದ ಯಾವ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಮಾಡ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಅವನೇ ಕೃತಕೃತ್ಯನು. ಇದನ್ನೇ 'ಯತ್ಸೂರ್ವಾನಂದೈಕಬೋಧಂ ತದ್ಬ್ರಹ್ಮಾಹಮಸ್ಮಿತಿ ಕೃತಕೃತ್ಯೋ ಭವತಿ' ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. "ಜ್ಞಾನಾಮೃತಪಾನದಿಂದ ತೃಪ್ತಿಯಿಂದ ಕೃತಕೃತ್ಯನಾದ ಯೋಗಿಗೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯ ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಇರುವುದಾದರೂ ಮಾನಸಿಕವಾದ ವ್ಯಾಪಾರ ಒಂದೇ 'ಎಂದು ಸ್ತೂತಿಯಲ್ಲದೂ ಹೇಳಿದೆ.

ಜ್ಞಾನಾಮೃತೇನ ನೈವೈಶ್ಯ ಕೃತಕೃತ್ಯಸ್ಯ ಯೋಗಿನಃ |
 ನೈವಾಸ್ತಿ ಕಿಂಚಿತ್ಕರ್ಮಮುಪ್ತಿ ಚೇನ್ನಾನನಸಂ ಚ ತತ್ " ಇತಿ ಸ್ತೂತೇಶ್ಚ ||

ವಿಶ್ವಾತ್ಮಕಸ್ಯ ಯೋಗಿನಃ ಸರ್ವಥಾ ಮನಸಿ ವಿದ್ಯಾನಿಮಿತ್ತ ಆನಂದ ಅಭಿಭವತಿ | "ರಸೋ ವೈ ಸಃ | ರಸ೦ ಲಭ್ಯಸ್ವಾನಂದೀ ಭವತಿ |" (ಶೈ-ಉ-೨-೨-೧) ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ಸೇಯಮುಪ-
 ನಿಷದಃ ಪ್ರಯೋಜನಪರಂಪರಾ ದೃಷ್ಟವ್ಯಾ | ಸಂಬಂಧಶ್ಚ ಕರ್ಮಕಾಂಡೇನ ಸಹ ಸಾಧ್ಯಸಾಧನಭಾವಃ |
 ಉಪನಿಷದಿ ಸಾಧ್ಯಂ ತತ್ತಜ್ಞಾನಂ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತೇ | ಕರ್ಮಕಾಂಡೇಷು ಚಿತ್ತಸಂಸ್ಕಾರಾಯ ಪಾಪ-
 ಕ್ಷಯೇಣ ವಾ ವಿವಿಧೋಪಶಾಂತಿನೇನ ವಾ ತಾನಿ ಸಾಧನಾನ್ಯಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿ-
 ತಾನಿ | ಅತ್ರೈತಂ ಯಥೋಕ್ತಸಂಬಂಧಮಸಹಮಾನಾಃ ಪ್ರತಿಪಾದಿನೋ ಬಹುಧೋಕ್ತಿಷ್ಯಂತಿ |
 ತೇಷಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಕೇಚಿದ್ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನನೈರಪೇಕ್ಷ್ಯೇಣೈವ ನೋಕ್ಷಂ ವರ್ಣಯಂತಿ | ನಿಷಿದ್ಧಕಾ-
 ಮ್ಯಯೋಃ ಕರ್ಮಣೋಃ ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ಪರಿತ್ಯಾಗೇನ ಭಾವಿನೋತ್ರ ಮಾಧಮಜನ್ಮನೋರಸಂಭವಾ-
 ನ್ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಾನುಷ್ಠಾನೇನ ಪ್ರತ್ಯವಾಯಾನುದಯಾತ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಣೋ ಭೋಗೇನ ವಿನಾಶಾ-
 ದ್ವೇಹಾಂತೇ ಮುಕ್ತರೇನ ಪರಿಶಿಷ್ಯತ ಇತಿ | ತದಯುಕ್ತಮ್ || ಅನಂತಯೋರ್ನಿಷಿದ್ಧಕಾಮ್ಯಯೋಃ
 ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ಪರಿತ್ಯಾಗಾಸಂಭವಾನ್ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಯೋರಪಿ ಫಲಸದ್ಯವ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾಂತರಕೃ-
 ತಾನಾಂ ಚ ಬಹುಜನ್ಮಹೇತೂನಾಂ ಸಂಭವಾನುಪ್ತಿ ಜ್ಞಾನಮಂತರೇಣ ಮುಕ್ತಿಃ | ಅನ್ಯೇ ಶು-
 ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಧಾನ್ಯೇನ ವಾ ಕರ್ಮಪ್ರಾಧಾನ್ಯೇನ ವೋಭಯಪ್ರಾಧಾನ್ಯೇನ ವಾ ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಣೋಃ
 ಸಮುಚ್ಚಯೋ ಮುಕ್ತಿಹೇತುರಿತ್ಯಾಹುಃ | ತದಯುಕ್ತಂ ಪರಸ್ಪರವಿರುದ್ಧಯೋಃ ಸಮುಚ್ಚಯಾ-
 ಸಂಭವಾತ್ | ನಿರ್ವಿಕಾರಾತ್ಕಬುದ್ಧಿ ಜ್ಞಾನಂ, ಅಹಂ ಕರ್ತಾ ಮಮೇದಂ ಕುಲಮಿತಿ ಭ್ರಾಂತ್ಯಾ
 ಕರ್ಮಪ್ರವೃತ್ತಿರಿತಿ ತಯೋರ್ನಿರ್ವಿರೋಧಃ ಅಪರೇ ಪುನರ್ಜ್ಞಾನಸ್ಯೈವ ಮುಕ್ತಿಹೇತುತ್ವೇಽಪಿ ಸೋಪಾನ-
 ಸಂಕ್ಯಾ ಹರ್ವ್ಯಾಧಿರೋಹಣನ್ಯಾಯೇನ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನಮಾರಭ್ಯ ಸಹಸ್ರನಂದನಶ್ಚರಣಶ್ಚರಣಶ್ಚರಣ-
 ವೈದಿಕೇಷು ಕರ್ಮಸ್ತನುಷ್ಠಿತೇಷು ಪಶ್ಚಾತ್ ಜ್ಞಾನಾಧಿಕಾರಮಿಚ್ಛಂತಿ | ತದಪ್ರಯುಕ್ತಮ್ | ಅಲ್ಪಾ-
 ಯುಷಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ತದಸಂಭವಾತ್ | ಅಪರೇ ಪುನಃ ಪ್ರಪಂಚಪ್ರವಿಲಾಸನೇನ ಕರ್ಮಕಾಂಡ-
 ನ್ಯೋಪಯೋಗೇನುಚ್ಚಂತಿ, ಸ್ವರ್ಗಕಾವೋ ಯಜೇತೇತ್ಯುಕ್ತೇ ಸತ್ಕರ್ತವ್ಯೇಷಾಂ ಭಾವಸ್ಯ ಪ್ರವಿಲಾ-
 ಸ್ಯವಾನುಷ್ಠಾನಿತಿ ತದಸಂಭವಾತ್ | ಬಂಧಪ್ರಯಾಸಪ್ರಸಂಗಾತ್ | ಯಥಾ ಬಲಬಂಧನಃ ಕಾಮುತ್ಸುಮೀಪೇ-
 ಗತಾ ತದಾನೇಮಬದ್ಧಾತಿರಸಿ ನವನೀತಂ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ಯಾಂತಪೇನ ವಿಲೀನಸ್ಯ ನವನೀತಸ್ಯ ಚಕ್ಷುತ್ಸವೇತೇ-
 ಸತಿ ನಿಮೀಲಿತಚಕ್ಷುಷ್ಯಂ ಬಲಂ ಪಶ್ಚಾತ್ ಬದ್ಧಾತಿ ತಥಾಽಯಂ ಪ್ರಪಂಚಪ್ರವಿಲಾಸವಾದೀ ಸಾಕ್ಷಾ-

ದ್ವಿಲಾಪಕಂ—“ಅಸ್ತೌಲಮನಣು” (ಬೃ. ೩-೮.೮) ಇತ್ಯಾದಿಕಮುಪನಿಷದ್ವ್ಯಾಕಮುಪೇಕ್ಷ್ಯ
ವಿಲಾಪಸ್ಯಾಪಧಿಯಾಶೇನ ಸ್ವರ್ಗಕಾಮಪದೇನಾರ್ಥಾದ್ವಿಲಾಪಯಂತೀತಿ ವ್ಯರ್ಥೋಽಯಂ
ಪ್ರಯಾಸಃ | ಏಕೇ ತು ವೇದೋಕ್ತೃತ್ವಕ್ಕರ್ಮಭಿತ್ತೃತ್ವಲೇಷು ಭುಕ್ತೇಷು ಕಾಮೇ ಪ್ರಲೀನೇ ಸತಿ
ಪಶೌ ಜ್ಞಾನಾಧಿಕಾರ ಇತಿ ವರ್ಣಯಂತಿ | ತದಪ್ಯಯುಕ್ತಮ್ | ಭೋಗೇನ ಕಾಮಲಯಸ್ಯಾಸಂಭ-
ವಾತ್ ||

ಈ ರೀತಿಯಾದ ಯೋಗಿಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ವಿದ್ಯಾನಿಮಿತ್ತವಾದ ಅನಂದವು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನೆಲೆಯಾಗಿರುತ್ತದೆ.
“ರಸವೇ ಆತ್ಮತತ್ವವು. ಇದನ್ನು ಹೊಂದಿ ಸದಾ ಆನಂದತುಂದಿಲನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ” ಎಂಬ (ಶೈ-ಉ-೨-೨-೧) ಶ್ರುತಿಯು
ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಪ್ರಯೋಜನಪರಂಪರೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಕರ್ಮಕಾಂಡಕ್ಕೂ ಇದಕ್ಕೂ
ಸಾಧ್ಯಸಾಧನಭಾವಸಂಬಂಧ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವಾದ(ಅವಶ್ಯಹೊಂದಬೇಕಾದ) ಆತ್ಮತತ್ವ
ಜ್ಞಾನವು ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿದೆ. ಕರ್ಮಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಅಂತಃಕರಣಶುದ್ಧಿಗೋಪ್ಯರ ಪಾಪಕ್ಷಯರೂಪದಿಂದ ಅಥವಾ ವಿವಿಧವಾ
(ಮೋಕ್ಷೇ(ಜ್ಞಾ) ಆಂದರೆ ಆತ್ಮತತ್ವವನ್ನು ಪಡೆಯಲೇಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದರಿಂದಾಗಲೀ ಸಾಧನಗಳಾದ
ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿ ಕರ್ಮಗಳು ಬೋಧಿತವಾಗಿವೆ. ಈ ರೀತಿಯಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ ಕೆಲವು ಪ್ರತಿಪಾದಿಗಳು
ನಾನಾರೀತಿಯಾಗಿ ಅಕ್ಷೇಪಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಕೆಲವರು ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ. ನಿಷಿದ್ಧ, ಕಾವ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ
ಪ್ರಜ್ಞಿಸಿದರೆ ಅಗ ಮುಂದೆ ಉತ್ತಮ ಅಥವಾ ಅಧಮಜನ್ಮ ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದ
ಪ್ರತ್ಯವಾಯ(ದೋಷ, ಪುಣ್ಯಪಾಪ) ಉಂಟಾಗದಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಅನುಭವಿಸುವುದರಿಂದಲೇ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಗಳು ವಿನಾಶ
ವಾಗುವುದರಿಂದ ಈದೇಹಾವಸಾನವಾದೋಷನೇ ಮೋಕ್ಷವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ನಿಷಿದ್ಧ
ಕಾವ್ಯಗಳು ಅನಂತವಾದುದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬಿಡುವುದು ಅಸಾಧ್ಯವೇ. ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕರ್ಮಗಳಿಗೂ
ಫಲವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಪ್ಪುಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಅವುಗಳಿಗೆ ಫಲಬೇಕಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಜನ್ಮಾಂತರಕೃತಕರ್ಮಗಳು ಅನಂತವಾದುದರಿಂದ
ಬಹುಜನ್ಮ ಹೊಂದಲೇಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ ಯಾವುದರಿಂದಲೂ ಮೋಕ್ಷವಿಲ್ಲ.

ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಜ್ಞಾನವೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಕರ್ಮವೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಇವೆರಡೂ ಸಮ
ಪ್ರಧಾನವಾಗಲಿ, ಅದರೂ ಇವೆರಡು ಸಮುಚ್ಚಿತವಾಗಿಯೇ (ಸೀರಿಯೇ) ಮುಕ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.
ಇದೂ ಸಮಂಜಸವಲ್ಲ. ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಗಳು ಪರಸ್ಪರವಿರುದ್ಧಗಳಾದುದರಿಂದ ಇವುಗಳಿಗೆ ಸಮುಚ್ಚಯವೆಂದೂ ಸಂಭವಿಸಿ
ವುದಿಲ್ಲ. ಯಾವ ವಿಕಾರವೂ ಇಲ್ಲದ ಆತ್ಮಬುದ್ಧಿಯೇ ಜ್ಞಾನವು, ನಾನೇ ಮಾಡುವವನು, ಇದು ನನ್ನ ಸಂಸಾರವೆಂಬ
ಭ್ರಾಂತಿಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮಾಡುವುದೇ ಕರ್ಮ. ಹೀಗೆ ವಿರೋಧವಿರುವುದರಿಂದ ಅವೆರಡೂ ಒಂದೇದೇ ಸೇರುವುದಿಲ್ಲ.

ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಜ್ಞಾನವೇ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವಾಗಲಿ ಅದರಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸೋಪಾನಗಳ (ಮೆಟ್ಟಿಲು) ಮೂಲಕ
ಮಹದಿಯನ್ನು ಹತ್ತುವಂತೆ. ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆಯನ್ನಾರಂಭಿಸಿ ಸಹಸ್ರಸಂವತ್ಸರಸತ್ತ (ಸಾವಿರ ವರ್ಷಗಳವರೆಗೆ) ಮಾಡುವ
ಯಜ್ಞ(ಶಿಕ್ಷ) ದವರೆಗೆ ಯಾವ ವೈದಿಕಕರ್ಮಗಳು ವಿಹಿತವಾಗಿವೆಯೋ ಅವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಆನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆಯೇ
ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರವೆಂದು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದೂ ಅಸಂಭವ. ಆತ್ಮಲುವಾದ ಆಯಸ್ಸುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯನು ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ
ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡುವುದಾದರೂ ಹೇಗೆ ?

ಕೆಲವರು ಪ್ರಪಂಚ ಪ್ರವಿಲಾಸನವೇ ಕರ್ಮಕಾಂಡಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜನ. “ ಸ್ವರ್ಗ ಕ-ಮೋ ಯಜ್ಞೇತ ” ಎಂದರೆ ಅರ್ಥಾತ್ ದೇವಾತ್ಮಭಾವ ಅಂದರೆ ದೇಹವೇ ತಾನು ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವು ನಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದೂ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಬಲಬಂಧನ ಪ್ರಯಾಸದಂತೆ ಇದು ವ್ಯರ್ಥ. ಬಲಬಂಧನ ಪ್ರಯಾಸವೆಂದರೆ ಒಬ್ಬನು ಒಂದು ಬಲವನ್ನು (ಕೊಕ್ಕರೆ) ಹಿಡಿಯಲು ಅದರ ಹತ್ತಿರ ಹೋಗಿಯೂ ಹಿಡಿಯದೆ ಅದರ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಬೆಣ್ಣೆಯನ್ನಿಟ್ಟು ಬಿಸಲಿನಿಂದ ಅದು ಕರಗಿ ಬಲದ ಕಣ್ಣಿನಮೇಲೆ ಸುರಿದಾಗ ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚಿದ ಆ ಬಲವನ್ನು ಅಮೇಲೆ ಹಿಡಿಯುವುದು. ಅದರಂತೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿಭಾವವಾದ ‘ ಅಸ್ತೂ ಲವನಣು ’ (ಬೃ. ೩-೮-೮) ಇತ್ಯಾದಿ ಉಪನಿಷದ್ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆದು ವಿಲಾಸನವನ್ನೇ ಹೇಳಿದ ಸ್ವರ್ಗ ಕಾಮಾದಿದಿದಗಳಿಂದ ಅರ್ಥಾತ್ ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳುವುದು ವ್ಯರ್ಥವೇ.

ತ ತಥಾ ಚ ಸ್ವರ್ಯತೇ

“ ನ ಜಾತು ಕಾಮುಃ ಕಾಮಾನಾಮುಪಭೋಗೇನ ಶ್ಯಾಮತಿ ||

ದವಿಷಾ ಕ್ವಷ್ಟವರ್ತೋನ ಭೂಯ ವಿವಾಭಿವರ್ಧತೇ ” ಇತಿ ||

ಭಾ-ಅ-ದಿ-ಅ-ರಚ-ಶ್ಲೋ-೧೨ ||

ತಸ್ಮಾನ್ನತಾಂತರಾಣಾಮಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಣೋಃ ಸಾಧ್ಯಸಾಧನರೂಪತ್ವತ್ಪ್ರತಿಶಾಧ್ಯಪ್ರತಿಷಾದಕತ್ವಮೇವ ಲಯೋಃ ಸಂಬಂಧಃ | ಅಧಿಕಾರೀ ತತ್ರ ಜಿಜ್ಞಾಸುರೇವ ನ ತು ಚಿಕೀರ್ಷುಃ ಯತ್ರ ಚಿಕೀರ್ಷೋರಧಿಕಾರಂ ಮನ್ಯತೇ ಸ ಪ್ರಪ್ನವ್ಯಃ | ವೇದಾಂತಾಧಿಕಾರೀ ಯತ್ಪ್ರಾಯಾಸಂ ಚಿಕೀರ್ಷತಿ ತತ್ಕಿಂ ಕಾರ್ಯಸಾಮನ್ಯಂ ಕಿಂವಾ ಕಾರ್ಯವಿಶೇಷಃ | ನಾಸ್ಯದ್ಯಃ | ಕಾರ್ಯಸಾಮನ್ಯಸ್ಯ ವೇದಾಂತೇಷ್ವಪ್ರತಿಶೇಷಃ | ಸತ್ಯಜ್ಞಾನಾದಿವಾಕ್ಯೇಷು ಕುರ್ಯಾದಿತಿಪದಸ್ಯಾದರ್ಶನಾತ್ | ವಿಶೇಷಪಕ್ಷೇಽಪಿ ಕೋಽಸೌ ಕರ್ತವ್ಯೋ ವಿಶೇಷಃ ಕಿಂ ವಾಸನಾನಾಂ ನಿರೋಧಃ ಕಿಂವಾ ಮನಸೋ ನಿರೋಧ ಉತ ಪ್ರತಿಶತಿರಾಹೋಸ್ತಿತ್ವಸಂಖ್ಯಾನಮ್ | ಸರ್ವಭಾಷಿ ವೇದಾಂತಾನಾಂ ಕಾರ್ಯಪರತ್ವಂ ನೋಪಪದ್ಯತೇ | ಸತ್ಯಜ್ಞಾನಾದಿವಾಕ್ಯೇಷು ಯಥೋಕ್ತವಾಸನಾನಿರೋಧಾದಿವಿಧೇರಪ್ರತಿಭಾಸಾತ್ | ಅನರ್ಥಾನಿನಾರಕತ್ವೇನ ಸುಷುಪ್ತ್ಯಾದೌ ದೃಷ್ಟತ್ವಾದ್ವಾಸನಾನೋನಿರೋಧಾನಪೇಕ್ಷಿತಾವಿಚಿಚೇತ್ ಏವಂ ತರ್ಹಿ ಸುಷುಪ್ತ್ಯಾದಿದೃಷ್ಟಾಂತೇನಾನ್ಯಯವ್ಯತಿರೇಕಸಿದ್ಧತ್ವಾದೇತೌ ಶಾಸ್ತ್ರೇನ ನ ವಿಧಾತವ್ಯಃ | ನಾಪಿ ತೃತೀಯಃ ಪಕ್ಷಃ | ಕರ್ತುಮಕರ್ತುಮನ್ಯಥಾ ವಾ ಕರ್ತುಮಕರ್ತೃತ್ವೇನಾಪುರುಷತಂತ್ರಾಯಾಃ ಪ್ರಮಾಣೈಕಜನ್ಯಾಯಾಃ ಪ್ರತಿಪತ್ತೇರ್ವಿಧ್ಯಸಂಭವಾತ್ | ನಾ ಪಿ ಚತುರ್ಥಃ | ಶಬ್ದಯುಕ್ತಾವ್ಯಕ್ತಿರೂಪಸ್ಯ ಪ್ರಸಂಖ್ಯಾನಸ್ಯ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಹೇತುತ್ವಾಭಾವಾತ್ | ಯಥಾಪ್ರಥಮಪ್ರವೃತ್ತೇ ಶಬ್ದಯುಕ್ತೇ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಂ ನ ಜನಯತ ಏವಮುಕ್ಯದಾವೃತ್ತೇರಪಿ | ತಸ್ಮಾತ್ಪಾರ್ಯಸಾಮಾನ್ಯಸ್ಯ ಕಾರ್ಯವಿಶೇಷಸ್ಯ ವಾ ವೇದಾಂತಪ್ರತಿಶತಿಪಾದ್ಯತ್ವಾನ್ನ ಚಿಕೀರ್ಷೋರಧಿಕಾರಃ . ಕಿಂ ತು ಸಿದ್ಧಬ್ರಹ್ಮತತ್ತ್ವಸ್ಯೈವ ಪ್ರತಿಶಾಧ್ಯತ್ವಾತ್ ಜಿಜ್ಞಾಸೋರೇವಾತ್ರಾಧಿಕಾರಂ ಇತಿ ಸ್ಮಿರಮ್ | ನನು ಜಿಜ್ಞಾಸೋರಪಿ ವೇದಾಂತಾಃ ಪ್ರಮಿತಂ ನ ಜನಯಂತಿ ತತ್ರಾವಾಣ್ಯಸ್ಯೈವಾಭಾವಾದಿತಿ ಚೇತ್ | ತತ್ರ ವಕ್ರವ್ಯಮ್ / ಕಿಂ ಸಾಧಕಾಭಾವಾತ್ರಾವಾಣ್ಯಭಾವಃ ಆಹೋಸ್ತಿದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಹೇತುಸಿದ್ಧವಾತ್ | ನಾಸ್ಯದ್ಯಃ | ಸ್ವತಃ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾಂಗೀಕಾರೇಣ ಸಾಧಕಾನಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್ | ದ್ವಿತೀಯೇಽಪಿ ಕಿಮಬೋಧಕತ್ವಾದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮುತ ಬಾಧಿತತ್ವಾದಥ

ವಾಸನುವಾದಕತ್ವಾತ್ | ನಾಸ್ಸದ್ಯಃ | “ ಆತ್ಮಾ ವಾ ಇದಮೇಕ ವಿವಾಗ್ರ ಆಸೀತ್ ” (ಐ-೨-೨-೧-೩೦-೧) ಇತ್ಯಾದ್ಯವಾಂತರವಾಕ್ಯಾನಾಂ ಚ ಶ್ರವಣಮಾತ್ರೇಣ ಬೋಧೋಪಲಂಭಾತ್ | ಕರ್ಮ-ಕಾಂಡೋಕ್ತ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕೋಮಾದಿವಾಕ್ಯವನ್ನದಾರ್ಥಾನಾಂ ಸಂಸರ್ಗ ವಿವಾತ್ತಾ ವಬುದ್ಧೇ ನತ್ವ-ಖಂಡಾರ್ಥ ಇತಿ ಚೇನ್ಮೈವಮ್ | “ ಸ ವಿಷ ನೇತಿ ನೇತ್ಯಾತ್ಮಾ ” (ಬೃಹದಾ) ಇತ್ಯಾದಿತ್ವಂಪದಾರ್ಥ-ಶೋಧಕವಾಕ್ಯೈಃ * ಆಸ್ಮೂಲವನಜು ” (ಬೃ-೩-೮-೮) ತತ್ಯಾದಿತ್ವದಾರ್ಥಶೋಧಕವಾಕ್ಯೈಃ ಕ್ವ ಶೋಧಿತತತ್ತ್ವಂಪದಾರ್ಥಸ್ಯ ಪುರುಷಸ್ಯಾಖಂಡಾರ್ಥತ್ವಾವಬೋಧಾತ್ | ನಾಪಿ ದ್ವಿತೀಯಃ | ಪ್ರತ್ಯ-ಕ್ವಾನುಮಾನವಿಧಿನಿಷೇಧಶಾಸ್ತ್ರಾದೀನಾಂ ಮಾಯಾಕಲ್ಪಿತಭೇದಮಾಶ್ರಿತ್ಯ ಚರಿತಾರ್ಥಾನಾಂ ವಾಸ್ತ-ವಾದೈತಬೋಧಿನೇದಾಂತಬಾಧಕತ್ವಾಸಂಭವಾತ್ ||

ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ವೇದೋಕ್ತವಾದ ಎಲ್ಲಾಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಆಯಾಯ ಫಲಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಅನುಭವಿಸಿದಮೇಲೆ ಕಾಮನೆಲ್ಲಾ ನಾಶವಾಗುವುದರಿಂದ ಅಮೇಲೆ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ತ್ಯಜಿ. ಇದೂ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಭೋಗದಿಂದ ಎಂದೂ ಕಾಮನಾಶವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. “ ತುಪ್ಪದಿಂದ ಬೆಂಕಿಯು ಅಧಿಕವಾದಂತೆ ಕಾಮೋಪಭೋಗದಿಂದ ಕಾಮನೆಯು ಹೆಚ್ಚಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ನಾಶವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ” ವೆಂದು ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳ ವಾದವೆಲ್ಲವೂ ನಿಯುಕ್ತಿಕವಾದುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಗಳು ಸಾಧ್ಯಸಾಧನರೂಪವಾದುದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ: ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ ಪ್ರತಿಪಾದಕಭಾವರೂಪಸಂಬಂಧವು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸುವೇ ಇಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರ. ಚಿಕೇರ್ಮ ಅಂದರೆ ಕರ್ಮಮಾಡುವವನು ಅಧಿಕಾರಿಯಲ್ಲ. ಅವನೇ ವೇದಾಂತಾಧಿಕಾರಿಯೆಂದರೆ ಅವನು ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ ಯಾವುದು ? ಕಾರ್ಯಸಾಮಾನ್ಯವೇ ? ಅಥವಾ ಕಾರ್ಯವಿಶೇಷವೆ ? ವೇದಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಸಾಮಾನ್ಯ ಯಾವುದೂ ತೋರದಿರುವುದರಿಂದ ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಸತ್ಯಜ್ಞಾನಾದಿ ಬೋಧಕಗಳಾದ ವೇದಾಂತವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕುರ್ಯಾತ್ (ಮಾಡಬೇಕು) ಎಂಬಪದವು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲ. ವಿಶೇಷಪಕ್ಷ ದಲ್ಲಿಯೂ ಮಾಡಬೇಕಾದ ವಿಶೇಷಕಾರ್ಯ ಯಾವುದು ? ವಾಸನಾನಿರೋಧವೇ ? ಅಥವಾ ಮನೋನಿರೋಧವೇ ? ಅಥವಾ ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯೇ (ಜ್ಞಾನ) ? ಅಥವಾ ಪ್ರಸಂಖ್ಯಾನವೇ ಯಾವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಕಾರ್ಯಪರತ್ವ ವೇದಾಂತದಲ್ಲಿ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ. ಸತ್ಯಜ್ಞಾನಾದಿಬೋಧಕವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸನಾನಿರೋಧಾದಿವಿಧಾನವು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಯಾವ ಅನರ್ಥಾದಿಗಳೂ ಸುಷುಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತೋರದಿರುವುದರಿಂದ ವಾಸನಾನಿರೋಧಾದಿಗಳು ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಅಕ್ಷೇಪಿಸಿದರೆ ಅದೂ ನಿಯುಕ್ತಿಕ ವಾಗಿದೆ. ಸುಷುಪ್ತದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದಲೇ ವೇದಾಂತಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಅದು ಯಾವುದೂ ವಿಹಿತವಾಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಪ್ರತಿಪತ್ತಿವಿಧಾನವೂ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅದು ಕಾರ್ಯವಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಪುರುಷತತ್ವ(ಅಧಿನ್)ವಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ವಿಧಿಯೂ ಇಲ್ಲ. ಶಬ್ದಯುಕ್ತಾದಿಗಳ ಅನ್ವತ್ತಿಗೆ ಪ್ರಸಂಖ್ಯಾನವೆಂದು ಹೇಸರು. ಇದೂ ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಹೇತು ವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಥಮಬಾರಿ ಹೇಳಿದ ಶಬ್ದಯುಕ್ತಾದಿಗಳಿಂದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದೆನಿಸಿಲೇ ಎಷ್ಟುಬಾರಿ ಅನ್ವತ್ತಿಮಾಡಿದರೂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾಗಲಾರದು. ಹೀಗೆ ಕಾರ್ಯತ್ವಸಂಭವಿಸುವುದರಿಂದ ಚಿಕೇರ್ಮವಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲ. ವೇದಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧ ಬ್ರಹ್ಮತತ್ವವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಜಿಜ್ಞಾಸುವೇ ಅಧಿಕಾರಿಯೆಂದು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ವೇದಾಂತ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸ್ವತಃ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಇತರ ಸಾಧಕಾಪೇಕ್ಷೆಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ. “ ಆತ್ಮಾ ವಾ ಇದಮೇಕ ವಿವಾಗ್ರ ಆಸೀತ್ ” ಇತ್ಯಾದ್ಯವಾಂತರವಾಕ್ಯಶ್ರವಣದಿಂದಲೂ, “ ಪ್ರಜ್ಞಾನಂ ಬ್ರಹ್ಮ ” ಇತ್ಯಾದಿಮಹಾವಾಕ್ಯಶ್ರವಣದಿಂದಲೂ, ಜಿಜ್ಞಾಸುವಿಗೆ ಬೋಧಲಂಭಾಗುವುದರಿಂದ ಅಬೋಧಕತ್ವಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಶಂಕೆ ಮಾಡಬಾರದು. ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕೋ

ಮಾದಿವಾಕ್ಯಗಳಂತೆ ಪದಾರ್ಥಸಂಗಮಾತ್ರ ಅವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ತೋರುವುದಲ್ಲದೆ ಅಖಂಡವಾಕ್ಯಾರ್ಥಬೋಧ ಅದರಂದಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಬಾರದು. ' ಸ ಏವ ನೇತಿ ನೇತ್ಯಾತ್ಮಾ ' ಇತ್ಯಾದಿ ' ತ್ವಂ ' ಪದಾರ್ಥಬೋಧಕವಾಕ್ಯಗಳಿಂದಲೂ ತತ್ತ್ವಂಪದಾರ್ಥಗಳು ತೋಧಿತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅಖಂಡ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಬೋಧ ಬರಲು ಯಾವ ತೆರಂದರಿಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಪ್ರಮಾಣಗಳೂ, ವಿಧಿವೇದಾರ್ಥಗಳೂ ಮಾಯಾದಿಂದ ಕಲ್ಪಿತವಾದ ಭೇದವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿ ಚರಿತಾರ್ಥಗಳಾದುದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಂದ ವಾಸ್ತವಾದ್ವೈತ ಬೋಧಕವೇದಂತಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕೆ ನೇದಾಂತಿಗಳು ಹೀಗೆ ದೃಷ್ಟಾಂತ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅತ ಏನಾನ್ಯತೋಕ್ತಂ

“ ವಾಸ್ತವೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ ಸ್ವಪ್ನೇ ಕಲಿತಾ ಶೂದ್ರತಾ ಯಥಾ ||

ನ ವಿರುದ್ಧಾ ತಥಾ ಭೇದೋ ನಾದ್ವೈತೇನ ವಿರುದ್ಧತೇ ” (ವಾ-ವ್ಯ-) ಇತಿ.

ನಾಸಿ ಸ್ವತೀಯಃ | ಆತ್ಮತತ್ವವಿಷಯಸ್ಯ ಪುರೋವಾದಿನಃ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರಸ್ಯಾಭಾವೇನಾನಾನಾವಾದ-
ಕತ್ವಾಸಂಭವಾತ್ | ನೇದಾಂತಸಿದ್ಧಾಂತಮಜಾನದ್ವಿರ್ವಾದಿಭಿರ್ಲೌಕಿಕೈಶ್ಚಾಹಂ ಮನುಷ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿಭಿಃ
ಪ್ರಮಾಣೈಃ ಸ್ವಸ್ವಾತ್ಮಗ್ರಹಣಾದಸ್ತಿ ಪುರೋವಾದಿಪ್ರಮಾಣಮಿತಿ ಚೇತ್ | ನ | ತೇಷಾಂ ದೇಹಾದಿ-
ವಿಷಯಕ್ಷೇನಾಸ್ತತ್ತ್ವಗೋಚರತ್ವಂ ನಾಸ್ತೀತಿ ಪೂರ್ವಮೇವಾನನ್ಯಲಭ್ಯಂ ವಿಷಯಂ ನಿರೂಪ-
ಯದ್ಧಿರಸ್ಯಾಭಿಃ ಪ್ರತಿಪಾದಿತತ್ವಾತ್ | ತಸ್ಮಾದಸ್ಯಮಾಜ್ಯಕಾಂಕ್ಷಾಭಾವಾದ್ಯವೇದಾಂತಾನಾಂ ಸ್ವತಃ
ಸಿದ್ಧಂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ತತ್ಪ್ರಸಿದ್ಧಮ್ | ಏವಮಪ್ಯಾತ್ಮನಃ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶತ್ವೇನ ಘಟಾದಿವತ್ಪ್ರಮೇಯತ್ವಂ
ನಾಸ್ತೀತಿ ಚೇತ್ | ಮೈವಮ್ | ಘಟಾದಿಗ್ರಾಹಕೇಷ್ವಪಿ ವಾಸ್ತವೇಷು ಜ್ಞಾನೇಷು ನ್ಯಾಯತೋ
ವಿಚಾರ್ಯಮಾಣೇಷ್ವಾತ್ಮನ ಏವ ಪ್ರಮೇಯತ್ವಾತ್ | ತಥಾ ಹಿ—ಯತ್ರಮಾತುಮರ್ಹಂ ತಸ್ಯ-
ನೋಯಂ ತದರ್ಹತ್ವಂ ಚಾಜ್ಞಾತತ್ವಾಧಾತ್ಮನ ಏವ ಯುಜ್ಯತೇ ನ ತು ಘಟಾದೇಃ | ಅಜ್ಞಾನೇನಾ-
ಸ್ತತ್ವತತ್ವಮಜ್ಞಾತತ್ವಮ್ | ಘಟಾದಿಯಸ್ತ್ವಜ್ಞಾನಕಾರ್ಯತ್ಯಾನ್ಯಜ್ಞಾನೇನಾಸ್ತತ್ವತಃ ||

ಶ್ರೋತ್ರಿಯನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಶೂದ್ರನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಕಂಡರೆ ಅದರಿಂದ ಹೇಗೆ ಅವನಿಗೆ ತೋಂದರೆ ಇಲ್ಲವೋ ಅದರಂತೆ ಕಲ್ಪಿತಭೇದದಿಂದ ವಾಸ್ತವಾದ್ವೈತಕ್ಕೆ ಯಾವ ಬಾಧಕವೂ ಇಲ್ಲ. ಆತ್ಮತತ್ವವಿಷಯವು ನಿಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ನೇದಾಂತಕ್ಕೆ ಅನುವಾದಕತ್ವವೂ ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆತ್ಮತತ್ವ ಅಜ್ಞಾತವೆಂದರೆ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಅಪ್ಪತವಾಗಿದೆಯೆಂದರ್ಥ. ಆತ್ಮನು ಅಜ್ಞಾತನಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಮೇಯತ್ವವೂ ಅವನಿಗೇ ಸಂಭವಿಸುವುದಲ್ಲದೆ ಘಟಾದಿಗಳಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಆತ್ಮನು ಸ್ವಪ್ರಕಾಶನಾದುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಘಟಾದಿಗಳಂತೆ ಪ್ರಮೇಯತ್ವವು ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಅಕ್ಷೇಪಿಸಬಾರದು.

ಅತ ಏನಾನ್ಯತೋಕ್ತಮ್—

ಅಜ್ಞಾತರಜ್ಜುಕಾರ್ಯಸ್ಯ ಸರ್ಪಸ್ಯಾಜ್ಞಾತತಾ ನ ಹಿ ||

ಅಜ್ಞಾತಬ್ರಹ್ಮಕಾರ್ಯಸ್ಯ ಜಡಸ್ಯಾಜ್ಞಾತತಾ ಕುತಃ ||

ರಜ್ಜುಸರ್ಪಂ ನ ಜಾನಾತಿ ಬೋದದ್ವಿಮಿಚ್ಯಾಮಿ ಮಾನತಃ |

ಇತಿ ವ್ಯವಹೃತಿಂ ಪ್ರಾಜ್ಞಾ ನಾಂಗೀ ಕುರ್ವಂತಿ ಕೇಽಸಿ ಚೆ ||

ಕಿಂ ಚಾಜ್ಞಾತತ್ವತೋ ಲಭ್ಯಂ ತಿರೋಧಾನಂ ನ ಚೇತರತ್ |
 ಸ್ವಯಮೇವ ತಿರೋಭೂತೇ ಜಡೇ ಕಾನ್ಯಾ ತಿರೋಹಿತಿಃ |
 ಆವಿಭೂತೇ ಸ್ವರೂಪೇತು ಚೈತನ್ಯಜ್ಞಾನನಿರ್ಮಿತಾ |
 ತಿರೋಧಾನಾದ್ವಿಶೇಷೋಽಸ್ಮಿ ಶುಭ್ರವಸ್ತ್ರೇ ಮುಷೀ ಯಥಾ |
 ಚಂದ್ರಂ ಮಲಿನಯೇದ್ರಾಹುನೀಲಮೇಘಂ ನ ತು ಕ್ವಚಿತ್ |
 ಏವಂ ಚೈತನ್ಯಮಜ್ಞಾತಂ ಜಡಂ ತ್ವಜ್ಞಾದೇಹಕಮ್ ||
 ಅತೋಽನುಭವ ಏವೈಕೋ ವಿಷಯೋ ಜ್ಞಾನಲಕ್ಷಣಃ ||
 ಅಕ್ಷಾದಿನಾಂ ಸ್ವತಃ ಸಿದ್ಧೋ ಯತ್ರ ತೇಷಾಂ ಪ್ರಮಾಣತಾ ||
 ಅನುಭೂತಿಗೃಹಾಯೈವ ಪ್ರವೃತ್ತಾನ್ಯಸಿ ದೃಷ್ಟಯಾ ||
 ಸಾಮಗ್ರ್ಯಾಖಿಲಮಾನಾನಿ ಗೃಹ್ಲಂತಿ ಜಡಸಂಯುತಾಮ್ |
 ಶುಕ್ರಿಕಾ ಗೃಹಣಾಯೈವ ಪ್ರವೃತ್ತಮಪಿ ಲೋಚನಮ್ |
 ಗೃಹ್ಣೀತೇ ರಜತೋಪೇತಂ ಶುಕ್ಲ್ಯಂಶಂ ದೋಷಯೋಗತಃ |
 ವೇದಾಂತೇತರಸಾಮಗ್ರೀ ದೃಷ್ಟೈಷಾ ಚಿಕ್ಷುರಾದಿಕಾ |
 ತಜ್ಞಾ ಧೀರತ್ರ ಗೃಹ್ಲಾತಿ ಸ್ಫೂರ್ತಿಂ ರೂಪಾದಿಸಂಯುತಾಮ್ |
 ಏವಂ ಚ ಸತಿ ವಿಭ್ರಾಂತಃ ಕಲ್ಪಿತೇ ರಜತೇ ಧಿಯಮ್ ||
 ಪ್ರಮಾಣಂ ಮನುತೇ ಯದ್ವದ್ರೂಪಾದೌ ಮನುಜಸ್ತಥಾ |
 ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಕ್ಷಾದಿಮಾನತತ್ವಮಿತಿ ನ್ಯಾಯವಿದಾಂ ಮತಮ್ |
 ರೂಪಾದಾವೇವ ತನ್ಮಾತ್ಮಮಿತಿ ಮೂಢಧಿಯೋ ಜಗುಃ ||(ವಾ-ವ್ಯ)

ನನ್ನೇವಂ ಸತಿ ವಿಷಯತ್ವನಿರೂಪಣಾಯ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಮನನ್ಯಲಭ್ಯತ್ವಂ ವಿಷಯೇತಿತಿ ಚೇತ್ |
 | ನ | ಮೂಢಾಪ್ರತ್ಯನನ್ಯಲಭ್ಯತ್ವೋಪನ್ಯಾಸಾತ್ | ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್‌ದೃಷ್ಟ್ಯಾಃ ಶು ಸರ್ವೈರಪಿ ಪ್ರಮಾಣ್ಯ-
 ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಪ್ರಮೀಯತೇ | ಅತಃ ಪ್ರಮೀಯತ್ವಂ ತಸ್ಯ ಯುಕ್ತಮ್ | ಕಿಂಚಾನಂದಸ್ವರೂಪತ್ವೇನ
 ಪುರುಷಾರ್ಥತ್ವಾದಪಿ ಪ್ರಮೀಯತ್ವಂ ಯುಕ್ತಮ್ | ತದೇವಂ ವಿಷಯತ್ವಯೋಜನಸಂಬಂಧಾಧಿ-
 ಕಾರಿಪ್ರಮಾಣಪ್ರಮೇಯಾಣಾಂ ಸದ್ಭಾವಾದ್ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಂ ಯೋಗ್ಯೇತ್ಯುಪನಿಷದ್ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ಪ್ರಾರಭ್ಯ-
 ತೇ | ತತ್ರಾಃದೌ ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥಕಾಮಿನಾಂ : ಶ್ರೋತೃಣಾಂ ತತ್ಸಾಧನರೂಪಂ
 ಮಾರ್ಗಮುಪದಿಶತಿ

ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳೂ ವಾಕ್ಯವೃತ್ತಿಗಳುಳ್ಳಿ ಶ್ರೋತೃಗಳೆಂದು ವಿನೃತವಾಗಿದೆ. ಘಟಾದಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಮಾಯಾಕಾರ್ಯಗಳಾದ
 ದಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ಅಜ್ಞಾತತ್ವವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ರಜ್ಜುವಿನಲ್ಲಿ (ಜಗ್ಗ) ಸರ್ಪಜ್ಞಾನ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿ ರಜ್ಜು

ಸರ್ಪವನ್ನು ನಾನು ನೋಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅದನ್ನು ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕಾಗಿದೆಯೆಂದು. ಯಾರೂ ಹೇಳುವುದೇ ಹಾಗೆ ಅಜ್ಞಾತಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕಾರ್ಯ ಈ ಜಡವಾದ ಜಗತ್ತು. ದೋಷಅಂದರೆ ಮಾಯಾಕಲ್ಪಿತವಾಗಿದೆ. ಇದೂ ಎಂದರೆ ಅಜ್ಞಾತವಲ್ಲ. ರಾಹುವು ಶುಭ್ರವಾದ ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಮಾಲಿನ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದಲ್ಲದೆ ನೀಲವಾದ ಮೇಘಕ್ಕಲ್ಲ. ಹಾಗೆ ಚೈತನ್ಯಕ್ಕೆ ಅಜ್ಞಾನಾರಣವಲ್ಲದೆ ಜಡಪ್ರಪಂಚಕ್ಕಲ್ಲ. ಅದು ಅಜ್ಞಾನದ ಕಾರ್ಯ. ಇಂದ್ರಿಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ಜಡಸಂಯುತವಾದುದನ್ನೇ ಗ್ರಹಣಮಾಡುತ್ತವೆ. ಕಣ್ಣು ಶುಕ್ರಿಯನ್ನು (ಕಪ್ಪೆ ಚಿಪ್ಪು) ನೋಡಲು ಪ್ರವೃತ್ತವಾದರೂ ಚಾಕಚಕ್ಯ ದೋಷದಿಂದ ರಜತಸಮಿಶ್ರಿತವಾದ ಶುಕ್ರಂಶವನ್ನೇ ಗ್ರಹಣಮಾಡುತ್ತದೆ. ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಜ್ಞಾನವೆಲ್ಲವೂ ರೂಪಾದಿ ವಿಷಯಗಳೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ನೀರೂಪ ಸ್ವತಃಪ್ರಕಾಶ ಅತ್ಯಚೈತನ್ಯವು ಅವುಗಳಿಂದ ಗೃಹಿತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದ ಈ ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಿಯಾದಿ (ಮನಸ್ಸು) ಗಳೇ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ನೈಯಾಯಿಕರು ಹೇಳುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ||

ಆತ್ಮನು ವೇದಾಂತವಿಷಯನಾಗುವುದಾದರೆ ಅನನ್ಯಲಭ್ಯತ್ವ (ಬೇರೆಯಾವುದರಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವವನಲ್ಲ.) ಹೇಗೆ ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆಂದು ಅತ್ತೇಬಿಸಬಾರದು. ಮೂಢಿರಿಗೋಸ್ಕರ ಆತನು ಅನನ್ಯಲಭ್ಯನೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವುದು ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಯದಷ್ಟಿಯಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಮೇಯತ್ವಸಂಭವಿಸಲು ಯಾವ ಬಾಧಕವೂ ಇಲ್ಲ. ಅದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಇವನು ಅನಂದಸ್ವರೂಪನಾದುದರಿಂದ ಪುರುಷಾರ್ಥತ್ವ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಮೇಯತ್ವ ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ವಿಷಯ, ಪ್ರಯೋಜನ, ಅಧಿಕಾರ, ಪ್ರಮಾಣ, ಪ್ರಮೇಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸಮಂಜಸವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಉಪನಿಷತ್ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದೆ. ||

ಉಪನಿಷದ್ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ಮೊದಲು ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥವನ್ನು ಬಯಸುವ ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳಿಗೆ ಮೋಕ್ಷ ಸಾಧನಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ಏತಚ್ಚೈವ ಸಂನಿಹಿತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಮಾರ್ಗವು ಅತೀತ, ಅಗಾಮಿಯೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ.

ಏಷ ಪಂಥಾ ಏತತ್ಕರ್ಮೈತದ್ವೈಹ್ಮೈತಶ್ಚೈತ್ಯಮ್ ||

ಏತಚ್ಚೈವ: ಸಂನಿಹಿತಮರ್ಥಂ ಪರಾಮೃತತಿ | ಸ ಚ ದ್ವಿವಿಧೋಽತಿತ ಅಗಾಮೀ ಚೇತಿ | ಏಷ ಉಭಯವಿಧೋಽಪಿ ಪಂಥಾ: ಪುರುಷಾರ್ಥಸ್ಯ ಮಾರ್ಗಃ | ಸಾಧನಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಕೋಟ್ಯಂತೀತಃ ಕಚ್ಚಾಃ ಗಾಮೀಶ್ಚೈತ್ಯೇಶ್ಚಾಯಾಂ ತದುಭಯಂ ವಿಸ್ತೃಷ್ಯಂ ನಿರ್ದೀತೇ | " ಅಗ್ನಿಮಿ ಕೇ " (ಋ-ಸಂ-ಮು-೧-೧-೧-೧-ಋ-೧) ಇತ್ಯಾರಭ್ಯ " ಅಹೋ ರೂಪಮಹ್ನೋ ರೂಪಮ್ " (ಐ-ಆ-೧-೧-೩-ಖ-೩-೩) ಇತ್ಯಂತೇನಾತೀತಸಂನಿಹಿತಗ್ರಂಥೇನ ಯತ್ರ ತಿಸಾದಿಸಂ ತದೇತತ್ಕರ್ಮ " ಉಕ್ತಮುಕ್ತಮಿತಿ ವೈ ಪ್ರಜಾ ವದಂತಿ " (ಐ-ಆ-೨-೨-೩-೩-೩) ಇತ್ಯಾರಭ್ಯ " ಅಚಾರ್ಯಾ ಅಚಾರ್ಯಾಃ " (ಐ-ಆ-೩-೩-೨-೩-೩) ಇತ್ಯಂತೇನ ಸಂನಿಹಿತೇನಾಃ ಸ್ವರಾಜ್ಯಕದ್ವಯರೂಪೇಣೋತ್ತರಗ್ರಂಥೇನ ಪ್ರತಿಪಾದಿತಂ ಯತ್ಸಗುಣಂ ನಿರ್ಗುಣಂ ಚ ತದೇತದ್ವೈಹ್ಮೈತದುಭಯಮಪಿ ಪುರುಷಾರ್ಥಸಾಧನಮ್ | ತತ್ರ ಕರ್ಮಲಭ್ಯೇನ ತದ್ವಿಷಯಜ್ಞಾನಪೂರ್ವಕಮನುಷ್ಯಾನಂ ವಿವಕ್ಷಿತಮ್ | ಬ್ರಹ್ಮಲಭ್ಯೇನ ತು ತದ್ವಿಷಯಜ್ಞಾನನಮಾತ್ರಮ್ | ಆತ ಏವ ಮೀಮಾಂಸಾಭಾಷ್ಯೇ ಭಾಷ್ಯಕಾರಾ ಅಹುಃ—

‘ ಅಭ್ಯುದಯಪಲಂ ಧರ್ಮಜ್ಞಾನಂ ತಚ್ಚಾನುಷ್ಠಾನಾವೇಕ್ಷಂ ನಿಶ್ರೇಯಸಫಲಂ ತು ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಂ ನ ಚಾನುಷ್ಠಾನಂತರಾವೇಕ್ಷಮ್ | ’ ಇತಿ | ಅತೀತಾನಾಗತಗ್ರಂಥಸ್ಥಯೋಃ ಕರ್ಮಬ್ರಹ್ಮಣೋರೂಭಯೋರಪಿ ಪುರುಷಾರ್ಥಹೇತುತ್ವೇ ಕುತಃ ಕಾಂಡಭೇದ ಇತ್ಯಾಲಂಕೃತ್ಯ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಂ ವಿಷಯಭೇದಾದನಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ಯದೇತದುತ್ತರಕಾಂಡಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮತದೇತತ್ಸತ್ಯಮುಭಾದ್ಯಂ | ನ ಹಿ ತಸ್ಯಾನ್ಯದ್ವಾದ್ಯಕಂ ಪ್ರಮಾಣಂ ಪಶ್ಯಾಮಃ | ಪೂರ್ವಕಾಂಡೋಕ್ತಂ ತು ಕರ್ಮ ಮಿಥ್ಯಾತ್ಯಾದ್ಯಾದ್ಯಂ | ಬಾಧಕಪ್ರಮಾಣಂ ಚ ನೇಹ ನಾನಾಸ್ತಿ (ಬೃ. ೪-೪-೧೬) ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ಬಹುಲಮುಪಲಭ್ಯತೇ | ಮಿಥ್ಯಾತ್ವೇಪಿ ಧೀಕುದ್ಧಿಹೇತುತ್ವಾದುಪಾದೇಯಮೇವ ||

ಇವೆರಡೂ ಪುರುಷಾರ್ಥದ ಮಾರ್ಗಗಳು ಅಂದರೆ ಸಾಧನಗಳು. ಅತೀತ ಯಾವುದು? ಆಗಮಿ ಯಾವುದು ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾರೆ. ‘ ಅಗ್ನಿಮೀಳೇ’ (ಮು.ಸಂ.೧-೧-೧) ಎಂದು ಆರಂಭಿಸಿ, ‘ಅಹೋ ರೂಪಮಹೋ ರೂಪಂ’ (ಐ-೮-೧-೫-೩) ಎಂದು ಕೊನೆಯಾಗಿ ಅತೀತಸಂನಿಹಿತಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ಯಾವುದು ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿದೆಯೋ ಅದೇ ಈ ಉಭಯ ಕರ್ಮಗಳು. “ ಉಕ್ತಮುಕ್ತಮಿತಿ ವೈ ಪ್ರಜಾವದಂತಿ ” (ಐ-೮-೨-೧-೨) ಎಂದು ಆರಂಭಿಸಿ, “ ಅಚಾರ್ಯಾ ಅಚಾರ್ಯಾಃ ” ಐ-೮-೩-೨-೬) ಎಂದು ಕೊನೆಯಾಗಿ ಸಂನಿಹಿತ ಅರಣ್ಯಕದ ಉತ್ತರಗ್ರಂಥದಿಂದ ಯಾವ ಸಗುಣ, ನಿರ್ಗುಣಸ್ವರೂಪ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದೆಯೋ ಅದೇ ಈ ಬ್ರಹ್ಮವು. ಇವೆರಡೂ ಸಾಧನಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಪದದಿಂದ ಕರ್ಮವಿಷಯಕಜ್ಞಾನಪೂರ್ವಕಾನುಷ್ಠಾನ ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮಪದದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕ ಜ್ಞಾನಮಾತ್ರ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಶಾಬರಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ‘ ಧರ್ಮಜ್ಞಾನವು ಅನುಷ್ಠಾನಸಾವೇಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಅಭ್ಯುದಯಫಲವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ, ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷವೇ ಫಲ. ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಷ್ಠಾನಸಾವೇಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲ ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಹೀಗೆ ವಿಷಯಭೇದವಿರುವುದರಿಂದ ಕಾಂಡಭೇದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಉತ್ತರಕಾಂಡಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವು ಯಾವುದಿದೆಯೋ ಅದೇ ಸತ್ಯವು ಅಂದರೆ ತ್ರಿಕಾಲಬಾಧಾರಹಿತವು. ಅದಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಾದ ಪ್ರಮಾಣ ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಪೂರ್ವಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದ ಕರ್ಮವಾದರೋ ಮಿಥ್ಯಾರೂಪವಾದುದರಿಂದ ಅದು ಬಾಧ್ಯವು. ‘ ನೇಹ ನಾನಾಸ್ತಿ ’ (ಬೃ-೮-೪-೪-೧೬) ಇತ್ಯಾದಿ ಬಾಧಕಪ್ರಮಾಣಗಳು ಅಲ್ಲದೆ ಬಹಳವಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ. ಕರ್ಮ ಮಿಥ್ಯಾ ಇದ್ದರೂ ಅಂತಃಕರಣುದ್ಧಿಗಿ ಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ ಅದೂ ಉಪಾವೇಯವಾಗಿದೆ.

ತಸ್ಯಾನ್ವ ಪ್ರಮಾದ್ಯೇತ್ತನ್ನಾತೀಯಾತ್ ||

ಯಥೋಕ್ತಸ್ಯೋಭಯಸ್ಯ ಮಾರ್ಗತ್ವಂ ದ್ರಢಯಿತುಮಯೋಗವ್ಯಾವೃತ್ತಿಮನ್ಯಯೋಗವ್ಯಾವೃತ್ತಿಂ ಚ ವಿಧತ್ತಿ—ತಸ್ಯಾದುಭಯವಿಧಾದಾನ್ಮಾಯ ಮಾರ್ಗಾತ್ಪ್ರಮಾದಂ ನ ಕುರ್ಯಾತ್ | ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಯೋರಸಂಪಾದನಂ ಪ್ರಮಾದಃ | ತಥಾ ಸಂಪಾದಯಿತುಂ ಪ್ರವೃತ್ತೇನಾಪ್ಯಾಪ್ಯಾದಿನಾ ತಸ್ತರಿತ್ಯಾಗೋಽಪಿ ಪ್ರಮಾದ ಏವ | ತದುಭಯಂ ನ ಕುರ್ಯಾತ್ | ಅನೇನಾ-ಯೋಗಮ್ಯಾವೃತ್ತಿರುಕ್ತಾ | ಕೃಷಿಸಾಣಿಜ್ಯಾದೌ ವಾ ಶಾಸ್ತ್ರಾಂತರಸದ್ಧೇ ಚೈತ್ಯವಂನಾದೌ ವಾ ಪುರುಷಾರ್ಥಸಾಧನತ್ವಬುದ್ಧ್ಯಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿಶ್ಚ ಸ್ಯ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಮಾರ್ಗತ್ವಯಃ ಸೋಽಯಮನ್ಯಯೋಗಃ, ತದ್ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಶ್ಚ ನ್ನಾತೀಯಾದಿತ್ಯನೇನೋಚ್ಯತೇ | ತತ್ಪೂರ್ವೋಕ್ತಮಾರ್ಗರೂಪಮುಭಯಂ ನಾತಿಕ್ರಾಮೇತ್ ||

ಈ ಉಭಯಮಾರ್ಗವನ್ನು ದೃಢೀಕರಿಸಲು ಆಯೋಗವ್ಯಾಪ್ತೆ (ಅನುಕೃತಂಭಂ) ಅನ್ಯೋಗ್ಯವ್ಯಾಪ್ತೆ (ಇತರ ಮಾರ್ಗಾನುಸರಣವಿಂದ ತ್ಯಾಗ) ಯನ್ನೂ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ವೇದೋಕ್ತನಾದ ಈ ಉಭಯಮಾರ್ಗಾನುಸರಣಿಯಲ್ಲಿ ಎಂದೂ ಪ್ರಮಾದಮಾಡಬಾರದು. ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನ, ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸದಿರುವುದು, ಅಥವಾ ಅವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಲಾರಂಭಿಸಿ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಲಸ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಬಿಡುವುದು ಪ್ರಮಾದ. ಇದನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದೇ ಆಯೋಗ ವ್ಯಾಪ್ತೆ. ಶಾಸ್ತ್ರಾಂತರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಕೃಷಿ ವಾಣಿಜ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಗಲೀ, ಇದೇ ಪುರುಷಾರ್ಥನೆಂಬ ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ಚೈತ್ಯವಂದನಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯಾಗಲೀ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಹೊಂದಿದರೆ ಅಗ ಘೋಷಕ್ರಮಾಗಗಳನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ' ತನ್ನಾ ತೀಯಾತ್ ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅತಿಕ್ರಮಿಸದಿರುವುದೇ ಅನ್ಯೋಗ್ಯವ್ಯಾಪ್ತೆ. ಹೀಗೆ ಈ ಉಭಯಸಾಧನಗಳನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಬಾರದು.

ನ ಹ್ಯತ್ಯಾಯನ್ಮೂರ್ವೇ ಯೇತತ್ಪ್ರಾಯಂಸ್ತೇ ಪರಾ ಭಭೂವುಃ ||

ತಮೇವಾನತಿಕ್ರಮಂ ಸ್ವಪಕ್ಷಸಾಧನಪರಪಕ್ಷದೂಷಣಾಭ್ಯಾಂ ಪ್ರಥಯತಿ—ಪೂರ್ವ ಮಹರ್ಷಯೋ ವ್ಯಾಸವಸಿಷ್ಠಾದಯೋಸ್ತಮುಕ್ತಂ ಪಂಥಾನಂ ನೈವಾತ್ಯಾಯನ್ಮುಕ್ತಕ್ರಮನ | ಯೇ ತು ನಾಸ್ತಿಶಾ ಅತ್ಯಕ್ರಮಂಸ್ತೇ ಪರಾಭೂವುಃ ಪರಾಭೂತಾಃ ಪುರುಷಾರ್ಥಾತ್ ಭ್ರಷ್ಟಾಃ ||

ಈ ೧೬ತಿ ಅನತಿಕ್ರಮಣವನ್ನು ಸ್ವಪಕ್ಷಸಾಧನ, ಪರಪಕ್ಷದೂಷಣಗಳಿಂದ ದೃಢೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹಿಂದೆ ವ್ಯಾಸ ವಸಿಷ್ಠಾದಿಮಹರ್ಷಿಗಳು ವೇದೋಕ್ತನಾದ ಈ ಉಭಯಸಾಧನವನ್ನು ಎಂದೂ ಮೀರಲಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆ ಅನುಸರಿಸಿದುದರಿಂದ ನಿಃಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದಿದರು. ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದ ನಾಸ್ತಿಶರು ಈ ಮಾರ್ಗವನ್ನತಿಕ್ರಮಿಸಿದುದರಿಂದ ಪುರುಷಾರ್ಥವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡರು.

**ತದುಕ್ತವ್ಯುಷಿಣಾ ಪ್ರಜಾ ಹ ತಿಸ್ತೋ ಆತ್ಮಾಯಮೀಯುರ್ಯಗಿ ನ ನ್ಯಾ
ಅರ್ಕಮಭಿತೋ ವಿವಿಶ್ರೇ | ಬೃಹದ್ಧ ತಸ್ಮಾ ಭುವನೇಷ್ವಂತಃ ಪವ-
ಮಾನೋ ಹರಿತ ಆ ವಿವೇಶೇತಿ ||**

ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇನೋಕ್ತಸ್ಯಾರ್ಥಸ್ಯ ದಾರ್ಥ್ಯಯ ಮಂತ್ರಮುದಾಹರತಿ—ತತ್ಪೂರ್ವೋಕ್ತ-
ಮಾರ್ಗಾತಿಕ್ರಮಾನತಿಕ್ರಮಯೋರ್ಬಾ ಧಾಬಾಧಾವಿತ್ಯೇತದರ್ಥ ಜಾತಮ್ಯುಷಿಣಾ ಕೇನಚಿನ್ಮಂತ್ರದರ್ಶಿ ನಾ
ಪೂರ್ವೇಣ ತನ್ನಂತ್ರರೂಪಯಾ ವಾಚಾ ಕಯಾಚಿದುಕ್ತಂ | " ಪ್ರಜಾ ಹ " (ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೬-
೧೦. ೧೦೧ ಋ. ೧೪) ಇತ್ಯಾದಿಕೋ ಮಂತ್ರಃ | ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಪ್ತಿಯವಿರ್ಗತಾದ್ಯಾಃ ಪ್ರಜಾಸ್ತಾಸಾಂ
ಭಾಗಚತುಷ್ವಯೇನ ವಿಭಾಗತ್ರಯವರ್ತಿಸ್ಯಸ್ತಿಸ್ತಃ ಪ್ರಜಾ ವೈದಿಕವರ್ಗತ್ರ ದ್ವಾರಹಿತಾಃ ಸತ್ಯೋ
ಯಥೋಕ್ತಸ್ಯ ಮಾರ್ಗಸ್ಯಾತ್ಮಾಯಮತಿಕ್ರಮಮೀಯುಃ ಪ್ರಾಪ್ತಾಃ | ಲೋಕೇ ಹಿ ಗುರುಶಾಸ್ತ್ರೋ-
ಪದೇಶರಹಿತಾನಾಂ ಬಾಹುಲ್ಯಮುಪಲಭ್ಯತೇ ತನ್ನಿಸ್ತಿದ್ಯೋತನಾಥೋ ಹ ಶಬ್ದಃ ಚತುರ್ಥ-
ಭಾಗೇಽವಸ್ತಿತಾನಾಂ ಪ್ರಜಾನಾಂ ಮಧ್ಯೇಽನ್ಯಾಃ ಶಾಶ್ವತಪ್ರಜಾಃ ಅರ್ಕಮರ್ಚನೀಯಮಗ್ನಿ ಮುಖೋ
ನಿವಿವಿಶ್ರೇ ನಿವಿಷ್ವಾಸ್ತದುಪಾಸನೇ ಪ್ರವೃತ್ತಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಭುವನೇಷ್ವಂತಃ ಸರ್ವೇಷು ಲೋಕೇಷು

ಮಧ್ಯೆ ಬೃಹತ್ಪ್ರಾಧಂ ಸರ್ವಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕಂ ಹ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮಾದಿತ್ಯನುಂಡಲಂ ತಸ್ಮಾ | ತನ್ಮುಂಡಲ-
ವರ್ತನಮಪ್ಯನಾಃ ಕಾಶ್ಚಿತ್ತಪ್ರಜಾ ಅಭಿತೋ ನಿವಿಷ್ವಾ ಇತ್ಯನ್ವಯಃ | ಪವನಾನೋಃ ಜಗತಃ
ಶುದ್ಧ್ಯರ್ಥಂ ಸರ್ವದಾ ಸಂಚರನ್ವಾಯುಹರತಃ ಸರ್ವಾ ದಿಶಃ ಆ ವಿನೇಶ | ತಮಸ್ಯಗಾ ಅಭಿತೋ
ನಿವಿಷ್ವಾ ಇತ್ಯನ್ವಯಃ | ಇತಿ ಶಬ್ದೋ ಮಂತ್ರಸಮಾಪ್ತೃರ್ಥಃ ||

ಉಕ್ತಾರ್ಥವನ್ನು ದೃಢೀಕರಿಸಲು ಮಂತ್ರವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಮಂತ್ರದ್ರವ್ಯವಾದ
ಒಬ್ಬಮಹರ್ಷಿಯು ಮಂತ್ರರೂಪಮಾತಿನಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ. “ಪ್ರಜಾಹ” — (ಋ. ಸಂ. ೮-೧೦೧-೧೪) ಎಂಬುದೇ
ಈ ಮಂತ್ರವು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ವೈಶ್ಯ, ಶೂದ್ರರೆಂಬ ನಾಲ್ಕುವಿಧವಾದ ಪ್ರಜೆಗಳಲ್ಲಿ ಮುಕ್ಕಾಲುಭಾಗ ಜನರು
ವೈದಿಕಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆ ಇಲ್ಲದ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಗಳಾದ ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿದರು. ಅಂದರೆ ಆಚರಿಸಿದ ಇತರ
ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರು. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚು ಜನರೇ ಗುರುಶಾಸ್ತ್ರಪದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆ ಇಲ್ಲದವರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ
ಯನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಹಶಬ್ದೇಳಿದೆ. ಇನ್ನು ಉಳಿದ ಕಾಲುಭಾಗ ಪ್ರಜೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಪೂಜಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ
ಅಗ್ನಿಯ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಿದರು. ಇನ್ನುಕೆಲವರು ಲೋಕಶುದ್ಧಿಗೋಸ್ಕರ ಸಕಲದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ವಾಯು
ದೇವನ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಕೈಗೊಂಡರು. ಇತಿ ಶಬ್ದವು ಮಂತ್ರಸಮಾಪ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಜಾ ಹ ತಿಸ್ತೋ ಅತ್ಯಾಯಮೀಯುರಿತಿ ಯಾ ವೈ ತಾ ಇಮಾಃ
ಪ್ರಜಾಸ್ತಿಸ್ತೋ ಅತ್ಯಾಯಮಾಯಂಸ್ತಾನೀಮಾನಿ ವಯಾಂಸಿ
ವಂಗಾವಗಧಾಶ್ಚೇರಸಾದಾಃ ||

ತಸ್ಯಾ ಋಚಃ ಪ್ರಥಮಪಾದಂ ನ್ಯಾಚಷ್ಟೇ—ತಾಃ ಪೂರ್ವಮಂತೋಕ್ತಾ ಇಮಾ ಅಸ್ಮಾ-
ಧಿದ್ಯೈಶ್ಯನಾನಾಃ ಶ್ರದ್ಧಾರಿಹಿತಾಸ್ತಿಸಿಧಾಃ ಪ್ರಜಾ ಯಾಃ ಕಾಶ್ಚಿದ್ವೈದಿಕಸ್ಯಾತಿಕ್ರಮಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾ-
ಸ್ತಾನಿ ತಥಾವಿಧಪ್ರಜಾನಾಂ ಶರೀರಾಣಿ ತದ್ಗೋಷಪಲಂ ಭೋಕ್ತುಂ ಪ್ರವೃತ್ತಾ ನೀಮಾನ್ಯಸ್ಮಾಧಿದ್ಯೈ-
ಶ್ಯಂತೇ | ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ಪೋಕ್ತಾನಾಂ ಪುನರ್ವಯಾಂನೀತ್ಯಾದಿನಾ ವಿಶೇಷನಿದೇಶಃ | ವಯಾಂಸಿ
ಪಕ್ಷಿಣಃ ಕಾಕಗೃಧ್ರಾದಯ ಆಕಾಶೇ ದೃಶ್ಯಂತೇ | ಸೋಽಯಂ ಪಕ್ಷಿಸಂಘಸ್ತು ವಿಧಾನಾಂ ಪ್ರಜಾನಾ-
ಮೇಕೋ ಭಾಗಃ | ವಂಗಾ ವನಗತಾ ಸ್ವಕ್ಶಾ ಅವಗಧಾ ಅವಂತಿ ಮನುಷ್ಯಾದಿನ್ವಕ್ಷಂತಿ ಕೈರ್ಗ-
ಧ್ಯಂತೇಫಿಲಾಂತಂತ ಇತಿ ವ್ರೀಹಿಯವಾದಾಃ ಓಷಧಯೋಽವಗಧಾಃ | “ಗೃಧು-ಅಭಿಕಾಂತ್ಯಾ-
ಯಾಮ್” ಇತಿ ಧಾತೋರ್ಗಧಕಲ್ಪನಿಷ್ಪತ್ತಿಃ | ಸೋಽಯಂನೋಷಧಿನವಸ್ತುತಿರೂಪಃ ಪ್ರಜಾನಾಂ
ವೈತೀಯೋ ರಾಶಿರ್ಭೂಮೌ ವರ್ತತೇ | ಈರಪಾದಾ ಉರ (ಠಃ) ಪಾದಾಃ ಸರ್ವಾ ಭೂದಿಲವಾಸಿನಃ
ಸೋಽಯಂ ತೃತೀಯೋ ರಾಶಿಃ | ತದೇತತ್ಪ್ರಜಾತ್ರಯಂ ವೈದಿಕಾತಿಕ್ರಮದೋಷಪಞ್ಚಂ ಪರಕಮನು-
ಧನತಿ—

ಆ ಮಂತ್ರದ ಪ್ರಥಮಪಾದವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ವೈದಿಕಮಾರ್ಗದ್ರದ್ಧಾರಿಹಿತಾದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಮೂರುವಿಧ
ಪ್ರಜೆಗಳು ಮಾರ್ಗದ್ರಯವನ್ನು ತಿಳಿದುನಿರೀಕ್ಷಿಸಿದುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ದೋಷಭಲವನ್ನನುಭವಿಸಲು ಇಷ್ಟಾಂತದದಲ್ಲಿ ಮುಷುಂಕಿ

ಯಾದ ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದನ್ನು ನಾವು ನೋಡುತ್ತೇವೆ. ಸಾಮಾನ್ಯರೀತಿಯಿಂದ ಹೇಳಿರುವುದನ್ನೇ ತಿರುಗಿ ವಯಾಂಸಿ (ಪಕ್ಷಿಗಳು) ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ವಯಾಂಸಿ ಅಂದರೆ ಶಾಗೆ ಪದ್ಧತಿ ಮೊದಲಾದ ಪಕ್ಷಿಗಳು. ಇವುಗಳು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹಾರಾಡುವುದನ್ನು ನಾವು ನೋಡುತ್ತೇವೆ. ಈ ಪಕ್ಷಿ ಸಂಘವು ಈ ಮೂರು ವಿಧ ಪ್ರಜೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಾಗವು. ವನಗತಾಃ ವಂಗತಾಃ, ಶಾಡಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಮರ ಮುಂತಾದವುಗಳು. ಆವಗಧಾಃ-ಆವಂತಿ-ಮನುಷ್ಯಾದೀನಾ ರಕ್ಷಂತಿ. ಮನುಷ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವುಗಳು. ತ್ರೈಃ ಗೃಹ್ಯಂತೇ ಮನುಷ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಆವೇಕ್ಷಿಸುವುದು. ಭತ್ತ ಗೋಧಿ ಮುಂತಾದ ವಸ್ತುತಿಗಳು ಅವಗಧಗಳು. ಗೃಧು-ಆಭಿಕಾಂಕ್ಷಾಯಾಂ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಗಧ ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಪ್ರಜೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ವೃಕ್ಷ ಓಷಧಿ ವಸ್ತುತಿಗಳು ಎರಡನೆಯ ರಾಶಿಯಾಗಿ ಭೂಮಿಯುಳ್ಳ ತೋರುತ್ತವೆ. ಇವು ಆ ಪ್ರಜೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ರಾಶಿ. ಹೀಗೆ ಈ ಮೂರು ರೀತಿಯಾದ ಜನರು ಮೂರು ರೀತಿಯಾದ ಜನರು ಮೂರು ರೀತಿಯಾದ ಶರೀರಗಳಿಂದ ವೈದಿಕ ಮಾರ್ಗದ ಉಲ್ಲಂಘನೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ ದೋಷದಿಂದ ಆದ ನರಕ ದುಃಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾರೆ.

**ನ್ಯೂನ್ಯಾ ಅರ್ಕಮಭಿತೋ ವಿವಿಶ್ರ ಇತಿ ತಾ ಇಮಾಃ ಪ್ರಜಾ ಅರ್ಕ-
ಮುಭಿತೋ ನಿವಿಷ್ಯಾ ಇಮಮೇವಾಗ್ನಿವಾಕ್ ||**

ದ್ವಿತೀಯಪಾದಂ ವ್ಯಾಚ್ಛೇಯೋಽಗ್ನಿರಾಹವನೀಯಾದಿರೂಪೋ ದೃಶ್ಯತೇಽಯಮೇ-
ವಾರ್ಚನೀಯತ್ವಾದರ್ಕ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಮಂತ್ರದ ಎರಡನೆಯ ಪಾದವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅರ್ಕ ಅಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ನಾನಾ ರೀತಿಯಿಂದ ಉಪಾಸಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯು ಅಹವನೀಯಾದಿ ರೂಪದಿಂದ ತೋರುತ್ತದೆಯೋ ಅದೇ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಅರ್ಕಪದ ವಾಚ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಅರ್ಕ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಅರ್ಕಪದವುಂಟಾಗಿದೆ.

**ಬೃಹದ್ಧ ತಸ್ಯಾ ಭವನೇಷ್ಟಂತರಿತ್ವದ ಉ ಏವ ಬೃಹದ್ವನನೇಷ್ಟಂತರ-
ಸಾವಾದಿತ್ಯಃ ||**

ತೃತೀಯಪಾದಂ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ- ಬೃಹಚ್ಚೈವೇನಾಃಕಾಶೇ ದೃಶ್ಯಮಾನಮದತ್ತೇಜೋ-
ಮಂಡಲಮೇವ ವಿವಕ್ಷಿತವಾಕ್ | ಸರ್ವಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವೇನ ಪ್ರೌಢತ್ವಾತ್ | ತೇನ ಚ ಮಂದಲೇನ
ತತ್ರಾವ್ಯತೋಽಸಾವಾದಿತ್ಯ ಉಪಲಕ್ಷಕಃ ||

ಮೂರನೆಯ ಪಾದವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಬೃಹಚ್ಚೈವದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅದಿತ್ಯನ ತೇಜೋಮಂಡಲವು ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಅದು ಸರ್ವಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕವಾದುದರಿಂದ ಅತಿ ಪ್ರೌಢವಾಗಿದೆ. ಆ ತೇಜೋಮಂಡಲದಿಂದ ಅಲ್ಲಿರುವ ಪೂಜ್ಯನಾದ ಅದಿತ್ಯದೇವತೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

**ಪವಮಾನೋ ಹರಿತ ಆ ದೀವೇಶೇತಿ ವಾಯುರೇವ ಪವಮಾನೋ
ದಿಶೋ ಹರಿತ ಆವಿಷ್ಠಃ ||**

ಚತುರ್ಥಪಾದಂ ವ್ಯಾಚಷ್ಟಿಂ — ಪಾದಪ್ರಕೃಷ್ಟಲನನಿಷ್ಕೀನನಾದಿಪ್ರದೇಶಸ್ಯ ಶೋಷಣೇನ ಶುದ್ಧಿಹೇತುತ್ವಾದಯಂ ವಾಯುರೇವ ಪವನಮಾನ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ಪ್ರಾಚ್ಯಾದಿದಿಶಸ್ತತ್ಪರ್ಮಸು ವಿಹಿತಾಃ ಸತ್ಕೋಟ್ಯನುಷ್ಠಾನವೈಕಲ್ಯಂ ಹರಂತೀತಿ ಹರಿಚ್ಚಬ್ಧೇನೋಚ್ಯಂತೇ | ವಾಯೋರ್ದಿಕ್ಷು ಸಂಚಾರಾತ್ತ್ವಾನ್ವಿಪ್ರತ್ಸವಂ | ವೈದಿಕಾತಿಕ್ರಮಂ ಕೃತವತ್ಯಃ ಪ್ರಜಾಸ್ತ್ರವಿಧಾ ಅಪಿಪಕ್ವಾದಿ-
ರೂಪೇಣ ನರಕಜನ್ಮಾನುಭವಂತಿ, ಚತುರ್ಥಭಾಗವರ್ತಿಗಳ್ಲ ಶ್ರದ್ಧಾಯುಕ್ತಾಃ ಸತ್ಯ ಉತ್ತಮ-
ಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತೃರ್ಥಮಗ್ನಿನಾಯ್ತಾದಿದೇವತಾ ಉಪಾಸತ ಇತ್ಯೇವಂ ಹಾನಿವೃದ್ಧೋನ್ಮಂ-
ತ್ರೇಣೋಕ್ತತ್ವಾದ್ವೈದಿಕಮೇತಂ ಪಂಥಾನಂ ಸರ್ವಥಾ ನಾತಿಕ್ರಮೇದಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಮಂತ್ರದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪವನವೇ ಅಂದರೆ ಸವಿತ್ರ ಮಾಡುವವನು. ಕಾಲು ತೊಳೆಯುವುದು, ಉಗುಳುವುದು ಇವುಗಳಿಂದ ಆಸವಿತ್ರವಾದ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಒಣಗಿಸಿ ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವುದರಿಂದ ವಾಯುವೇ ಪವನವೆನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹರಿತ್ ಎಂದು ದಿಕ್ಕು. ಪೂರ್ವ ಮುಂತಾದ ದಿಕ್ಕುಗಳು ಆಯಾಯ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆನುಷ್ಠಾನವೈಕಲ್ಯವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ಹರಿತ್ ಎಂದು ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ವಾಯುವು ಸಕಲ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಚರಿಸುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಆವಿಷ್ಟನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ವೈದಿಕ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅತಿ ಶ್ರಮಿಸಿದ ಮೂರು ರೀತಿಯಾದ ಪ್ರಜೆಗಳು ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ರೀತಿಯಿಂದ ಪಕ್ವಾದಿ ರೂಪದಿಂದ ನರಕ ಜನ್ಮವನ್ನುನುಭವಿಸುತ್ತಾರೆ. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಭಾಗದ ಜನರು ಶ್ರದ್ಧಾಸಂಪನ್ನರಾಗಿ ಉತ್ತರಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅಗ್ನಿ ವಾಯ್ವಾದಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಹಾನಿ ಮತ್ತು ವೃದ್ಧಿ ಇವೆರಡನ್ನೂ ಈ ಮಂತ್ರವು ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ವೈದಿಕ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಯಾವ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಅತಿಕ್ರಮಿಸಬಾರದೆಂದು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

English Translation

With the second Aranyaka the Upanishad begins. It comprises the second and third Aranyakas, and may be said to consist of three divisions, or three Upanishads. Their general title is Bahvrika-upanishad, sometimes Mahaitareya-upanishad, while the Upanishad generally known as Aitareya-upanishad comprises the 4th, 5th and 6th adhyayas only of the second Aranyaka.

The character of the three component portions of the Upanishad can best be described in Sankara's own words (Ar. III. 1, 1, Introd. p. 306): 'There are three classes of men who want to acquire knowledge. The highest consists of those who have turned away from the world, whose minds are fixed on one subject and collected, and who yearn to be free at once.

For these a knowledge of Brahman is intended, as taught in the Ait. Ar. II. 4-6. The middle class are those who wish to become free gradually by attain ing to the world of Hiranyagarbha. For them the knowledge and worship of prana (breath and life) is intended, as explained in the Ait. Ar. II. 1-3. The lowest class consists of those who do not care either for immediate or gradual freedom, but who desire nothing but offspring, cattle, and c. For these the mediative worship of the Samhita is intended, as explained in the third Aranyaka. They cling too strongly to the letter of the sacred text to be able to surrender it for a knowledge either of Prana (life) or of Brahman.

The connection between the Upanishad or rather the three Upanishads and the first Aranyaka seems at first sight very slight. Still we soon perceive that it would be impossible to understand the first Upanishad, without a previous knowledge of the Mahavrata ceremony as described in the first Aranyaka.

On this point too there are some pertinent remarks in Shankar's commentary on the Aranyaka II, 1, 2. 'Our first duty', he says, 'consists in performing sacrifices, such as are described in the first portion of the Veda the Samhita, Brahmanas, and, to a certain extent, in the Aranyakas also. Afterwards arises a desire for knowledge, which cannot be satisfied except a man has first attained complete concentration of thought (ekagrata). In order to acquire that concentration, the performance of certain upasanas or meditations is enjoyed such as we find described in our Upanishad, viz., in Ar. II. 1-3'.

This meditation or, as it sometimes translated, worship is of two kinds, either brahmopasana or pratikopsana. Brahmopasana or meditation on Brahman consists in thinking of him as distinguished by certain qualities. Pratikopsana or meditation on symbols consists in looking upon certain worldly objects as if they were Brahman, in order thus to withdraw the mind from the too powerful influence of external objects.

These objects, thus lifted up into symbols of Brahman, are of two kinds, either connected with sacrifice or not. In our Upanishad we have to deal with the former class only, viz., with certain portions of the Mahavrata, as described in the first Aranyaka. In order that the mind may not be entirely absorbed by the sacrifice, it is lifted up during the performance from the consideration of these sacrificial objects to a meditation on higher objects, leading up at last to Brahman as prana or life.

This meditation is to be performed by the priests, and while they meditate, they may meditate on a hymn or on a single word of it as meaning something else, such as the sun, the earth, or the sky, but not vice versa. And if in one Sakha, as in that of the Aitareyins, for instance, a certain hymn has been symbolically explained, the same explanation may be adopted by another Sakha also, such as that of the Kaushitakins. It is not necessary however, that every part of the sacrifice should be accompanied by meditation, but it is left optional to the priest in what particular meditation he wishes to engage, nor is even the time of the sacrifice the only right time for him to engage in these meditations.

1. This is the part: this sacrifice, and this Brahman. This is the true.

2. Let no man swerve from it, let no man transgress it.

3. For the old (sages) did not transgress it, and those who did transgress, became lost.

4. This has been declared by a Rishi (Rv. VIII. 101. 14 'Three classes of) people transgressed, others settled down round about the venerable (Agni, fire); the great (sun) stood in the midst of the worlds, the blowing (Vayu, air) entered the Harits (the dawns, or the ends of the earth).

5. When he says: 'Three (classes of) people transgressed,' the three (classes of) people who transgressed are what we see here on earth, born again) as birds, trees, herbs, and serpents.'

6. When he says : 'Others settled down round about the venerable,' he means those who now sit down to worship Agni (fire).

7. When he says : 'The great stood in the midst of the world is meant for this Aditya, the sun.'

8. When he says : 'The blowing entered the Harits,' he means that Vayu, the air, the purifier, entered all the corners of the earth.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪ್ರಾಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ
ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತವಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕದ
ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು ||

ಅಥ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯೇ ದ್ವಿತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಎರಡನೆಯ ಅರಣ್ಯದ ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಖಂಡವು

ಪೂರ್ವೋತ್ತರಕಾಂಡಾರ್ಥರೂಪೋ ದ್ವಿಸಂಧೋ ಮಾರ್ಗ ಉಪದಿಷತ್ | ತತ್ರ " ತಮೇತಂ
ವೇದಾನುವಚನೇನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ವಿವಿಧಿಷಂತಿ ಯಜ್ಞೇನ ದಾನೇನ" (ಬೃ. ಉ. ೬-೪-೨೨) ಇತ್ಯೇವಂ
ವಿವಿಧಿಷಾಹೇತುಸ್ತತ್ರ ಸಾಸ್ತ್ರೈಃ ಪ್ರಥಮಮನುಷ್ಯೇಯತೈಃ ಪೂರ್ವಕಾಂಡೇ ಯಜ್ಞಾದಿಃ ಕರ್ಮಾ-
ಣ್ಯುಕ್ತಾಃ | ತೈಃ ಕರ್ಮಾಧಿರುತ್ಪನ್ನಯಾಮಪಿ ವಿವಿಧಿಷಾಯಾಂ " ದ್ಯುತೈಃ ತೈಸ್ತ್ರಯಾ ಬುದ್ಧ್ಯಾ
(ಕ. ಉ. ೬-೧೨) ಇತಿ ಪ್ರತೀಕೋಕ್ತಾಃ ಚಿತ್ರಸ್ಯೈವ ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನಹೇತುತ್ವಾತ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾತ್ ಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥ-
ಮಸ್ತಿಸ್ಮಾಂಡೇ ಪ್ರಥಮಮುಪಾಸನಮುಪದೇಶೇ | ತಚ್ಚೋಪಾಸನಂ ದ್ವಿವಿಧಮ್ | ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾ-
ಸನಂ ಪ್ರತೀಕೋಪಾಸನಂ ಚೇತಿ | ಬ್ರಹ್ಮಣ ವಿವ ಗುಣವಿಶಿಷ್ಟತೈಃ ಚಿಂತನಂ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸನಂ
ಪ್ರಬಲಲೌಕಿಕಪದಾರ್ಥವಾಸನೋಪದೇಶಸ್ಯ ತಪ್ತಶ್ಯಾಗೇನ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಚಿತ್ರಸ್ಯಾಪ್ರವೇಶಾದ್ಬ್ರಹ್ಮ-
ಭಾವನಯಾ ಲೌಕಿಕವಸ್ತುಚಿಂತನಂ ಪ್ರತೀಕೋಪಾಸನಂ | ತಚ್ಚ ಪ್ರತೀಕಂ ದ್ವಿವಿಧಮ್ | ಯಜ್ಞಾ-
ದ್ಬಹಿರ್ಭೂತಂ ಯಜ್ಞಾಂಗಂ ಚೇತಿ | ತತ್ರ ಮಹಾವ್ರತಾಂತ ಬಹುವಿಧಯಜ್ಞವಾಸನಾವಾಸತಸ್ಯ
ಯಜ್ಞಾಂಗೇ ಸಹಸಾ ಚಿತ್ರಂ ಪ್ರವಿಶತೀತಿ ಮತ್ಪಾ " ಉಕ್ತಮುಕ್ತಮ್ " ಇತ್ಯಾದಿವ್ಯಂಗಳವದ್.

ಮುಪಾಸನಮುಚ್ಯತೇ | ಏತೇಷ್ಟಂಗಾವಬದ್ಧೇಷೂಪಾಸನೇಷು ಪಂಚ ವಿಚಾರಾ ಮೀವಾಂಸಾಯಾಂ ಪ್ರವೃತ್ತಾಃ | ಋತ್ವಿಜ ವಿವಾತ್ರಾಧಿಕಾರೋ ನ ಯಜಮಾನಸ್ಯೇಶ್ವೇಕೋ ವಿಚಾರಃ | ಕರ್ಮಾಂಗೇಷು ಪ್ರತೀಕೇಷ್ವೇನ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ದೇವತಾದೃಷ್ಟಿರ್ನ ತು ದೇವತಾಯಾಮಂಗದೃಷ್ಟಿರಿತಿ ದ್ವಿತೀಯಃ | ಯಸ್ಯಾಂ ಶಾಖಾಯಾಂ ಯದ್ಧ್ಯಾನಂ ವಿಹಿತಂ ತಚ್ಚಾಪಾಗತ ಬಿವಾಂಗೇ ತದಿತಿ ನಾಸ್ತಿ ನಿಯಮಃ | ಕಿಂತು ಶಾಖಾಂತರಗತೇಷ್ಯಾಂಗ ಇತಿ ತೃತೀಯಃ | ಯಾವಂತ್ಯಂಗಾವಬದ್ಧಾನ್ಯುಪಾಸನಾನಿ ಸಂತಿ ಶಾವಂತಿ ಸರ್ವಾಣ್ಯನುಷ್ಠೇಯಾನೀತಿ ನಾಸ್ತಿ ನಿಯಮಃ | ಕಿಂ ಶ್ವೇಕಂ ಬಹುನಿ ವಾ ಸ್ತೇಚ್ಛಯೇತಿ ಚತುರ್ಥಃ | ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಕಾಲೇಷ್ಯಂಗಾವಬದ್ಧೋಪಾಸನಾನ್ಯವಶ್ಯಮನುಷ್ಠೇಯಾನೀತಿ ನಾಸ್ತಿ ನಿಯಮಃ | ಕಿಂತು ಸ್ತೇಚ್ಛಯಾ ತದನುಷ್ಠಾನಮಿತಿ ಪಂಚಮಃ ||

ಪೂರ್ವೋತ್ತರಾಂಶಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಮಾರ್ಗವು ಉಪದಿಷ್ಟವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು. "ತಮೇತಂ ವೇದಾನುಪಚನೇನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ವಿವಿಧಿಷಂತಿ ಯಜ್ಞೇನ ದಾನೇನ" ಎಂದು ಶ್ರುತವಚನದಿಂದ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿವಿಧಿ-ಷಾರಾಧಿಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾದುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಶಾಂಠದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳು ವಿವೃತವಾಗಿವೆ. ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನೇಚ್ಛಿಗೆ ವಿವಿಧಿಷಾ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ವಿವಿಧಿಷಾ ಉತ್ಪನ್ನವಾದರೂ "ದೃಶ್ಯತೇ ತ್ವೃಶ್ಯತೇ ಬುದ್ಧಾಶ್ಚ" ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ಏಕಾಗ್ರಚಿತ್ತವಿಧಿ ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದರಿಂದ ಆ ಏಕಾಗ್ರಚಿತ್ತವಿಧಿಗೋಚರ ಈ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸನೆ, ಪ್ರತೀಕೋಪಾಸನೆಯೆಂದು ಈ ಉಪಾಸನೆ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಗುಣವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿ ಧ್ಯಾನಮಾಡುವುದು ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸನೆ. ಪ್ರಬಲಲೌಕಿಕಸದಾರ್ಥವಾಸನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನಿಗೆ ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕೇವಲ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸುವುದು ಅಸಾಧ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಲೌಕಿಕಸಮ್ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರತೀಕೋಪಾಸನೆಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಪ್ರತೀಕವೂ ಎರಡು ವಿಧ. ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಡದವನ್ನು ಚಿಂತನವೊಂದು. 'ಯಜ್ಞಾಂಗವಸ್ತುಚಿಂತನ ಎರಡನೆಯ ಪ್ರಕಾರ. ಮಹಾವ್ರತಾಂತದವರಿಗೆ ವಿಧಿಸಿದಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾದವನಿಗೆ ಯಜ್ಞಾಂಗಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಮೊದಲು ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಂಟಾಗುವುದರಿಂದ 'ಉಕ್ತಮುಕ್ತಂ' ಎಂದು ಅಂಗಸಂಬಂಧವಾದ ಉಪಾಸನೆ ಹೇಳಿದೆ.

ಈ ಅಂಗಸಂಬಂಧ ಉಪಾಸನೆಗಳಲ್ಲಿ ಐದುರೀತಿ ವಿಭಾಗ ಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದೆ. ಮುತ್ವಿಜರಿಗೆ ಈ ಉಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಲ್ಲದೆ ಯಜಮಾನನಿಗಲ್ಲವೆಂದು ಮೊದಲನೆಯ ವಿಚಾರ. ಕರ್ಮಾಂಗಪ್ರತೀಕಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿದೇವತಾದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲದೆ ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಅಂಗದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲವೆಂದು ಎರಡನೆಯ ವಿಚಾರ. ಯಾವ ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ಧ್ಯಾನವು ವಿಹಿತವಾಗಿದೆಯೋ ಆಶಾಖೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಅಂಗದಲ್ಲಿಯೇ ಉಪಾಸನೆಯೆಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ಇತರ ಶಾಖೆಗಳ ಅಂಗದಲ್ಲಿಯೂ ಅದನ್ನು ಹೇಳಬಹುದೆಂದು ಮೂರನೆಯ ವಿಚಾರ. ಎಷ್ಟು ಅಂಗಸಂಬಂಧವಾಗಿ ಉಪಾಸನೆಗಳು ಹೇಳಿಯೋ ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದು ಮುಖ್ಯ. ಒಂದಾಗಲಿ, ಹಲವಾಗಲಿ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಮಾಡಬಹುದು ಎಂದು ನಾಲ್ಕನೆಯ ನಿರ್ಣಯ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಂಗಸಂಬಂಧೋಪಾಸನೆಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದು ಮುಖ್ಯ. ಅದನ್ನೂ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಮಾಡಬಹುದು ಎಂದು ಐದನೆಯ ವಿಚಾರ.

ತತ್ರ ಪ್ರಥಮೋ ವಿಚಾರಸ್ತು ತೀಯಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ಚತುರ್ಥಸಾದೇಃ ಛೇದಿತಃ ||

“ ಅಂಗಧ್ಯಾನಂ ಯಜಮಾನನಾರ್ತ್ವಿಜ್ಯಂ ವಾ ಯತಃ ಫಲಮ್ |
ಧ್ಯಾತುರೇವ ಶ್ರುತಂ ತಸ್ಮಾದ್ಭಜಮಾನನುಪಾಸನಮ್ ||
ಬ್ರೂಯಾದೇವಂ ವಿದುದ್ಧಾತೇತ್ಯಾರ್ತ್ವಿಜ್ಯಂ ತು ಸ್ತುಟಂ ಕ್ರುತಮ್ |
ಕ್ರೀತತ್ಸಾದ್ಧ್ಯಾತಿಜಸ್ತೇನ ಕೃತಂ ಸ್ವಾಮಿಕೃತಂ ಭವೇತ್ ||

ಅಂಗವಬದ್ಧೇಷೂಪಾಸನೇಷು ಯಜಮಾನ ವಿವಾನುಷ್ಠಾತಾ ನರ್ತ್ವಿಕ್, ಧ್ಯಾತುಃ ಫಲಶ್ರವಣಾತ್ | ಫಲಂ ತು ಯಜಮಾನಸ್ಯೈವೋಚಿತಂ ಸ್ವಾಮಿತ್ವಾತ್ | ತಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಲಿನೋ ಯಜಮಾನಸ್ಯೈವ ಧ್ಯಾತ್ಯ- ಸ್ವಮಿತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಬ್ರೂಮಃ | ಏವಂ ವಿದುದ್ಧಾತಾ ಬ್ರೂಯಾದಿತಿ ವಾಕ್ಯಶೇಷಾದುದ್ಧಾತುರುಪಾಸ- ಕತ್ವಂ ಸ್ವಪ್ನಂ ಶ್ರೂಯತೇ | ಯುಕ್ತಂ ಚೈತತ್ | ಋತ್ವಿಜಾಮಶೇಷಕರ್ತವ್ಯಾನುಷ್ಠಾನಾಯ ಯಜಮಾನೇನ- ಕ್ರೀತತ್ವಾತ್ | ತಸ್ಮಾದ್ಧ್ಯಾತಿಜ್ಯತನುಪಿ ಯಜಮಾನೇನೈವ ಕೃತಮಿತಿ ಲಿತ- ತ್ವೋಪಪತ್ತೇರುಪಾಸನವ್ಯುತ್ಪಿಜಾಂ ಕರ್ಮ | ”

ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮ ವಿಚಾರವು ಮೂರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ನಾಲ್ಕನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ‘ ಅಂಗಧ್ಯಾನಂ ಯಜಮಾನಂ’- ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ಲೋಕವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಧ್ಯಾನಮಾಡುವವನಿಗೆ ಫಲಶ್ರವಣವಿರುವುದರಿಂದ ಅಂಗವಬದ್ಧ ಉಪಾಸನೆ- ಗಳಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನನೇ ಅನುಷ್ಠಾನಕರ್ತೃವಲ್ಲದೆ ‘ಮುಕ್ತಿಜರಲ್ಲ. ಯಜಮಾನನೇ ಸ್ವಾಮಿಯಾದುದರಿಂದ ಫಲಹೂಂದುಮ- ವನು ಅವನೇ ಆದುದರಿಂದ ಧ್ಯಾನಕರ್ತೃವೂ ಅವನೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ‘ ಏವಂ ವಿದುದ್ಧಾತಾಬ್ರೂಯಾತ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಕೇಷದಿಂದ ಉದ್ಧಾತ್ಯವಿಗೆ ಉಪಾಸನೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಕಲಕಾರ್ಯಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನಕೋಪಕರ ಯಜ- ಮಾನನಿಂದ ಮುಕ್ತಿಜರಾ ದಕ್ಷಿಣೆಯಿಂದ ಕ್ರೀತರಾದುದರಿಂದ ಮುಕ್ತಿಜರುಮಾಡಿದರೂ ಯಜಮಾನನೇ ಮಾಡಿದಂತಾಗುವು- ದರಿಂದ ಉಪಾಸನವು ಮುಕ್ತಿಕರ್ಮವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ದ್ವಿತೀಯೋ ವಿಚಾರಶ್ರುತಾರ್ಥಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಪಾದೇ ದರ್ಶಿತಃ :-

ಆದಿತ್ಯಾದಾವನಂಗದೃಷ್ಟಿರಂಗೇ ರವ್ಯಾದಿಧೀರುತ |
ನೋತ್ಕರ್ಷೋ ಬ್ರಹ್ಮಜತ್ತೇನ ದ್ವಯೋಶ್ಚೇನೈಷ್ಟಿ (ಜೈ) ಕೇ ಮತಿಃ |
ಆದಿತ್ಯಾದಿಧಿಯಾಂಗಾನಾಂ ಸಂಸ್ಕಾರೇ ಕರ್ಮಣಃ ಫಲೇ |
ಯುಜ್ಯತೇತಿಶಯಸ್ತಸ್ಮಾದಂಗೇಷ್ವರ್ಕಾದಿದೃಷ್ಟಯಃ ||

“ ಯ ಏವಾಸೌತತತಿ ತಮುದ್ಧೀಘನುಪಾಸೀತ ” ಇತ್ಯಾದಿತ್ಯದೇವತಾಂ ಪ್ರತೀಕಂ ಕೃತ್ವಾ ಕರ್ಮಾಂಗಭೂತೋಃ ಛೇದ್ಯಪ್ಪಿಃ ಕರ್ತವ್ಯಾ | ವಿಪರ್ಯಯೇಣ ವಾ ಕರ್ಮಾಂಗ ಅದಿತ್ಯದೃಷ್ಟಿಃ | ಅದಿತ್ಯೋದ್ಧೀಘಯೋರಭಯೋಬ್ರಹ್ಮಕಾರ್ಯತೇನ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣೋಕ್ತೃತ್ವಸ್ಯನ್ಯಾಯಾವ- ತಾರೇಣ ನಿಯಾಮಕಾಭಾವಾತ್ | ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಬ್ರೂಮಃ— ಅದಿತ್ಯದೃಷ್ಟ್ಯಾ ಕರ್ಮಾಂಗಂ ಸಂಸ್ಕ- ತ್ವವ್ಯಮ್ | ತಥಾ ಸತಿ ದೃಷ್ಟಿಃ ಸಂಸ್ಕೃತಸ್ಯ ಕರ್ಮಣಃ ಫಲಾತಿಶಯಸಂಭವಾತ್ | ವಿಪರ್ಯ- ಯೇ ತು ಕರ್ಮಾಂಗೈರಾದಿತ್ಯದೇವತಾಯಾಂ ಸಂಸ್ಕೃತಾಯಾಂ ಕಂ ತತ್ಕರಿಷ್ಯತಿ | ನ ಹ್ಯಕ್ರಿಯಾ-

ತ್ವಿಕಾ ದೇವತಾ ಫಲಸ್ಯ ಸಾಧನಂ ಭವತಿ, ಅನ್ಯಥಾ ದೇವತಾಯಾಃ ಸಾಧಾರಣತ್ವೇನ ಯಜಮಾನಾ-
ಯಜಮಾನಯೋಃ ಫಲಸಾಮ್ಯಪ್ರಸಂಗಾತ್ | ತಸ್ಮಾದಂಗೇಷ್ವಾದಿತ್ಯಾದಿದೃಷ್ಟಯಃ ಕರ್ತವ್ಯಾಃ ||

ದ್ವಿತೀಯವಿಚಾರವು ನಾಲ್ಕನೆಯವಾದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇದು 'ಅದಿತ್ಯಾದಿವಂದ್ಯಷ್ಟಿ' :- ಎಂಬವೇ-
ಮುಂತಾದ ಶ್ಲೋಕವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಅರಬ್ಬವಾಗಿದೆ. "ಯಜಮಾನಾ ತಪತಿ ತಮುದ್ಧೀಧಮುಖಾಪೀತ" ಎಂದು ಅದಿತ್ಯ-
ದೇವತಾಪ್ರತೀಕದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಾಂಗಭೂತವಾದ ಉದ್ದೀಧದೃಷ್ಟಿಮಾಡಬೇಕೇ? ಅಥವಾ ಕರ್ಮಾಂಗಉದ್ದೀಧದಲ್ಲಿ ಅದಿತ್ಯ-
ದೃಷ್ಟಿಯೇ? ಎಂದರೆ ಅದಿತ್ಯ ಉದ್ದೀಧಗಳೆರಡೂ ಬ್ರಹ್ಮಕಾರ್ಯವಾದುದರಿಂದ ವಿಶೇಷನಿಯಾಮಕಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲದಿರು-
ವುದರಿಂದ ಹೇಗಾದರೂ ಅಗಬಹುದೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಅದಿತ್ಯದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೇ ಕರ್ಮಾಂಗವನ್ನು ರಂಜಿಸಬೇಕು
ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಹೀಗೆ ಅದಿತ್ಯದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತವಾದ ಕರ್ಮವೇ ಅಶರಯುಫಲದಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಕರ್ಮಾಂ-
ಗದಿಂದ ಅದಿತ್ಯಾದಿದೇವತೆಗಳು ಸಂಸ್ಕೃತವಾದರೆ ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಇಲ್ಲ. ದೇವತೆಯು ಕ್ರಿಯಾಪುರುಷವಾಗ-
ದಿರುವುದರಿಂದ ಫಲಸಾಧಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಅಂಗದಲ್ಲಿಯೇ ಅದಿತ್ಯಾದಿದೃಷ್ಟಿ ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ತ್ವತೀಯೋ ವಿಚಾರಸ್ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ತ್ವತೀಯಸಾದೇ ದರ್ಶಿತಃ—

“ ಉಕ್ತಾದಿಧೀಃ ಸ್ವ ಶಾಖಾಂಗೇಷ್ಟೇನಾನ್ಯಶ್ರಾಪಿ ವಾ ಭವೇತ್ |

ಸಾಂನಿಧ್ಯಾತ್ ಸ್ವಸ್ತಕಾಖಾಂಗೇಷ್ಟೇನಾಸೌ ವ್ಯವತಿಷ್ಠತೇ |

ಉಕ್ತೋದ್ದೀಧಾದಿಸಾಮಾನ್ಯಂ ತತ್ತಚ್ಚಚ್ಚೈಃ ಪ್ರತೀಯತೇ |

ಶ್ರುತ್ಯ ಚ ಸಂನಿಧೇರ್ಬಾರ್ಧಸ್ತತೋನ್ಯತ್ಪ್ರಾಪಿ ಯಾಸ್ಯಸೌ ||

ಅಂಗವಬದ್ದೋಪಾಸನೇಷೂಕ್ತಶ್ಚ ಸ್ವ ಕರ್ಮಾಂಗೇ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿತ್ಯಷ್ಟಿರೈತರೇಯೋಪನಿಷದಿ
ಶ್ರುತಿಯತೇ | ಉಕ್ತಂ ಶು ಕೌಷೀತಕ್ಯಾದಿಶಾಖಾಂತರೇಷ್ಟಪಿ ವಿಹಿತಮ್ | ತತ್ರ ಪೃಥಿವೀದೃಷ್ಟಿರೈತ-
ರೇಯಗತೋಕ್ತ ಏವ ವ್ಯವತಿಷ್ಠತ ಉತ ಕೌಷೀತಕ್ಯಾದಿಷ್ಟನುವರ್ತತ ಂತಿ ಸಂದೇಹೇ ಸತಿ ಸಂನಿಹಿ-
ತತ್ವಾತ್ ಸ್ವ ಶಾಖಾಯಾಮೇವ ವ್ಯವಸ್ಥಿತೀತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಬ್ರೂವುಃ | ಉಕ್ತಶ್ಚಿತ್ತಾಪ್ರಾಪ್ತವ್ಯಯಾ
ವ್ಯತ್ಯಾ ಸರ್ವಶಾಖಾಗತಮುಕ್ತಸಾಮಾನ್ಯನುಮಾಚಷ್ಟೇ | ತತ ಉಕ್ತಶ್ಚಿತ್ತವಶ್ಚಾರ್ಪಣಶಾಖಾಗೋ-
ಕ್ತೇಷ್ಟನುವ್ಯತ್ತಿಃ ಪ್ರಾಪ್ತಾ | ಶ್ರುತಿಃ ಸಂನಿಧೇರ್ಬಲೀಯಸೀ, ತಸ್ಮಾತ್ ಕೃಚಿತ್ತಿಹಿತಾ ಧೀಃ ಶಾಖಾಂತ
ರೇಷ್ಟನುಗಚ್ಛತಿ || ”

“ ಉಕ್ತಾದಿಧೀಃ ಸ್ವ ಶಾಖಾಂಗೇಷು— ” ಇತ್ಯಾದಿಶ್ಲೋಕವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಮೂರನೆಯ ವಿಚಾರವೂ ಮೂರನೇ
ಅಧ್ಯಾಯದ ಮೂರನೇವಾದದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಅಂಗವಬದ್ದೋಪಾಸನೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತಶ್ಚಿತ್ತದ ಕರ್ಮಾಂಗದಲ್ಲಿ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ-
ದೃಷ್ಟಿಯು ಐತರೇಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ. ಉಕ್ತವಾದರೋ ಕೌಷೀತಕ್ಯಾದಿಶಾಖಾಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಹಿತ-
ವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿತ್ಯಷ್ಟಿಯು ಐತರೇಯವಿಹಿತಉಕ್ತದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ ಅಥವಾ ಕೌಷೀತಕ್ಯಾದಿಉಕ್ತಗಳಲ್ಲಿಯೂ
ಅನುಪ್ಪತ್ತವಾಗುತ್ತದೆಯೇ ಎಂದು ಸಂದೇಹ ಬಂದರೆ ಸಂಘಟಿತವಾದುದರಿಂದ ಸ್ವ ಶಾಖಾಗತಉಕ್ತದಲ್ಲಿಮಾತ್ರವೆಂದು ಪೂರ್ವ-
ಪಕ್ಷ. ಉಕ್ತಶ್ಚಿತ್ತವು ಮುಖ್ಯವ್ಯತ್ತಿಯಿಂದ ಎಲ್ಲಾಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿರುವ ಉಕ್ತಸಾಮಾನ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಆಗ ಉಕ್ತಶ್ಚಿತ್ತಿ-
ಯಿಂದ ಸರ್ವಶಾಖಾಗತಉಕ್ತಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅದು ಅನುಪ್ಪತ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಸಂನಿಧಿಗಿಂತ ಶ್ರುತಿಗಿಂತವ್ಯತ್ಯಾಪಿ
ವಿರುವುದರಿಂದ ಒಂದುಕಡೆ ವಿಹಿತವಾದರೆ ಅದು ಸರ್ವಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅನುಪ್ಪತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಚತುರ್ಥೋ ವಿಚಾರಸ್ತತ್ರೈವ ದರ್ಶಿತಃ—

“ ಸಮುಚ್ಚಯೋಽಂಗಬದ್ಧೇಷು ಯಾಥಾಕಾಮ್ಯೇನ ವಾ ಮತಿಃ |
ಸಮುಚ್ಚಿತತ್ವಾದಂಗಾನಾಂ ತ್ವ (ತ)ದ್ವದ್ವೇಷು ಸಮುಚ್ಚಯಃ ||
ಗ್ರಹಂ ಗೃಹೀತ್ಯಾ ಸ್ತೋತ್ರಸ್ಯಾರಭ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿವಸ್ತುಹಿ ||
ಶ್ರುತಿಯತೇ ಸಹಧಾವೋಽತ್ರ ಯಾಥಾಕಾಮ್ಯಂ ತತೋ ಭವೇತ್ ||

ದ್ವಿಧಾನಿ ಪ್ರತೀಕಾನಿ, ಲೌಕಿಕಾನಿ ಕರ್ಮಾಂಗಾಣಿ ಚ | ತತ್ರ ಲೌಕಿಕೇಷು ಪ್ರತೀಕೇಷು ನಿರ್ಜಯಃ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಃ | ಅತ್ರ ಕರ್ಮಾಂಗೇಷು ಸಮುಚ್ಚಯಯಾಥಾಕಾಮ್ಯೇ ವಿಚಾರ್ಯತೇ ತತ್ರ ಕರ್ಮಾಂಗಾಣಿ ಸಮುಚ್ಚಿತೈವಾನುಷ್ಠೇಯತಯಾ ಪ್ರಯೋಗನಿಧಿಪ್ರಾಪಿತಾನಿ | ತಥಾ ಚಾಂಗ- ತಂತ್ರತ್ವಾದಂಗಾವಬದ್ಧೋಪಾಸನಾನಾಮಪಿ ಸಮುಚ್ಚಯನಿಯಮ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಬ್ರೂಮಃ— “ ಗ್ರಹಂ ವಾ ಗೃಹೀತ್ಯಾ ಚಮಸಂ ವೋನ್ನೀಯ ಸ್ತೋತ್ರಮುಪಕುರ್ಯಾತ್ ” “ ಸ್ತುತಮನು ಕಂಸ ” ಇತ್ಯಾದೌ ಯಥಾ ಗ್ರಹಸ್ತೋತ್ರಶಂಸನಾದೀನಾಂ ನಿಯತಪರಾಪರ್ಯೇಣ ಸಹಭಾವಃ ಶ್ರುತೋ ನ ತಥೋಪಾಸನೇಷು ಶ್ರುತಿಯತೇ | ತಸ್ಮಾದ್ವಿಕಲ್ಪಸಮುಚ್ಚಯಯೋರ್ಯಥಾ- ಕಾಮ್ಯಮ್ ||

‘ ಸಮುಚ್ಚಯೋಽಂಗಬದ್ಧೇಷು ’- ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ವಿಚಾರವೂ ಅಲ್ಲಿಯೇ ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿದೆ, ಲೌಕಿಕ ಕರ್ಮಾಂಗವೆಂದು ಪ್ರತೀಕವು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿದೆ. ಲೌಕಿಕಪ್ರತೀಕವಿಚಾರ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದೆ. ಕರ್ಮಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಸಮುಚ್ಚಯವೇ ? ಅಥವಾ ಇತ್ಯಾನುಸಾರವೇ ಎಂದು ವಿಚಾರಿಸಬೇಕು. ಪ್ರಯೋಗನಿಧಿಪ್ರಾಪಿತವಾದುದರಿಂದ ಕರ್ಮಾಂಗಗಳನ್ನು ಸಮುಚ್ಚಯದಿಂದ (ಎಲ್ಲಾ ಕೂಡಿಕೊಂಡು) ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಬೇಕು. ಲಿಂಗಾಧೀನವಾದುದರಿಂದ ಅಂಗ- ಸಂಬಂಧಗಳಾದ ಉಪಾಸನೆಗಳಿಗೂ ಈ ಸಮುಚ್ಚಯ ನಿಯಮವೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಗ್ರಹಂ ವಾ ಗೃಹೀತ್ಯಾ ಚಮಸಂ ವೋನ್ನೀಯ ಸ್ತೋತ್ರಮುಪಕುರ್ಯಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ನಿಧಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಗ್ರಹಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ನಿಯತಪರಾಪರ್ಯದಿಂದ ಸಹಭಾವ ಶ್ರುತವಾದರೂ ಉಪಾಸನಾವಿವಸ್ಥೆ ಇಂತಹವಾಕ್ಯ ಶ್ರುತವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಸಮುಚ್ಚಯವೆಂಬುದೆಲ್ಲವೂ ವಿಕಲ್ಪಸಮುಚ್ಚಯಗಳಿಗೆ ಇತ್ಯಾದೀನತ್ತ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಂಚಮೋ ವಿಚಾರಸ್ತತ್ರೈವದರ್ಶಿತಃ—

“ ನಿತ್ಯಾ ಅಂಗಾವಬದ್ಧಃ ಸ್ಯಃ ಕರ್ಮಸ್ಥನಿಯತಾ ಉತ ||
ಪರ್ಣವತ್ಕ್ರತುಸಂಬಂಧೋ ವಾಕ್ಯಾನ್ನಿತ್ಯಾಸ್ತತೋ ಮತಃ |
ಪೃಥಕ್ಪಲಶ್ರುತೇರ್ನೈತಾ ನಿತ್ಯಾ ಗೋದೂಲೇನಾದಿವತ್ ||
ಉಭಾ ಕರುತ ಇತ್ಯುಕ್ತೇಃ ಕರ್ಮೋಪಾಸ್ಯನುಸಾನಿನೋಃ ||

ಉದ್ದೇಧಾದಿಷು ಕರ್ಮಾಂಗೇಷು ಪ್ರತಿಸಮಾನಪ್ರತ್ಯೀಕೇಷು ನಿಧೀಯಮಾನಾ ವೇವತೋ- ಪಾಸ್ತಯೋಽಂಗಾವಬದ್ಧಃ | ತಾನ್ ಕರ್ಮಸ್ಥನೀಯಮಾನೇಷು ಕರ್ಮಾಂಗವಸ್ಥನಿಯಮೇ- ನಾನುಷ್ಠಿತವ್ಯಃ | ಕರ್ಮಗ್ರಹಣಮಾತ್ರಾ ವ್ಯಯನಾಭಾವೇಽಪಿ ವಾಕ್ಯಾತ್ಕ್ರತುಸಂಬಂಧೋ- ಪಪತ್ತೇಃ | ಯಥಾ— “ ಯಸ್ಯ ಪರ್ಣಮಯೀ ಬುಧೂರ್ಭವತಿ ” ಇತ್ಯನುಸಂಭವೋಕ್ತೇಃ ಕರ್ಮಾಂಗವೇವ-

ಜುಹೂದ್ವಾರಾ ವಾಕ್ಯಾತ್ ಕ್ರತುಸಂಬಂಧಃ ಪ್ರತೀಯತೇ | ತಸ್ಮಾತ್ ಕರ್ಮಸು ನಿಯತಾ ಉಪಾ-
ಸ್ತಯ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಬ್ರೂಮಃ—ಗೋದೋಹನಾದಿವದನಿಯತಾ ಉಪಾಸ್ತಯಃ | ಯಥಾ
“ ಚಮಸೇನಾಸಃ ಪ್ರಣಯೇತ್ ” “ ಗೋದೋಹನೇನ ಪಶುಕಾಮಸ್ಯ ” ಇತ್ಯತ್ರಾಪ್ಪಪ್ರಣಯನ-
ವಾಗ್ರಾತ್ಯೈ ವಿಧೀಯಮಾನಮಪಿ ಗೋದೋಹನಮಕ್ರತ್ವರ್ಥತತ್ವೈಚ್ಛಿಕಂ ನ ತು ಪ್ರಣಯನಾದಿವ-
ದ್ವಿಯತಂ ತಥಾ ಕರ್ಮಾಂಗಾಣ್ಯಾಶ್ರಿತೈ ವಿಧೀಯಮಾನಾ ಉಪಾಸ್ತಯೋಃ ನ ಕ್ರತ್ಯರ್ಥಾಃ ಕಿಂತು
ಪುರುಷಾರ್ಥಾಃ | ಕರ್ಮಫಲಾತ್ ಸ್ಯ ಧರ್ವಫಲಶ್ರವಣಾತ್ | “ ವರ್ಷತಿ ಹಾಸ್ಮೈ ” ಇತಿ
ಪಂಚವಿಧೇ ಸಾಮನಿ ವೃಷ್ಟಿದೇವತಾಮುಪಾಸೀನಸ್ಯ ಕಾಮವೃಷ್ಟಿಃ ಕ್ರತುಫಲಾತ್ಸೌಧಧೃತೃಣೇನ
ಶ್ಲೂಯತೇ | ಕಿಂಚ (ತಾವುಭೌ ಕುರುತೋ ಯಶ್ಚೈವಂ ವೇದ ಯಶ್ಚ ನ ವೇದ ” ಇತ್ಯಸ್ಮಿನ್ನಂ-
ಗಾವಬದ್ಧೋಪಾಸ್ತಿವಾಕ್ಯಶೇಷ ಉಪಾಸಕಾನುಪಾಸಕಯೋರುಪಾಸ್ತ್ರಾಧಾರಭೂತೇನ ತೇನಾಂ-
ಗೇನ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಂ ವಿಸ್ತಷ್ಟಮಾಮ್ನಾಯತೇ | ತಸ್ಮಾತ್ಕರ್ಮಸ್ಯನಿಯತಾ ಉಪಾಸ್ತಯಃ
ತದೇಶೈಃ ಪಂಚಭಿರ್ವಿಚಾರೈರ್ವಿಚೇತಮಂಗಾವಬದ್ಧೋಪಾಸನಂ ನಾನಾವಿಧವಿಶೇಷಣವಿಶಿಷ್ಟಮ್
“ ಉಕ್ತಮುಕ್ತಮ್ ” ಇತ್ಯಾರಭ್ಯ “ ಆತ್ಮಾ ವಾ ಇದಮ್ ” ಇತ್ಯಂತಃ ಪ್ರಾಕ್ರನೇನ ಗ್ರಂಥೇನ
ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತೇ | ತತ್ರಾದೌ ಮಹಾವ್ರತಾಂಗಭೂತೇ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಾಭ್ಯಶ್ಚೇ ಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಾಥಿದಿವಿಕ-
ದೇವತಾದ್ಯಷ್ಟಿಂ ವಾಗಾದ್ಯಾಧ್ಯಾತ್ಮಿಕದೇವತಾದ್ಯಷ್ಟಿಂ ಚ ಕ್ರಮೇಣ ವಿಧಿತ್ವಃ ಪೃಥಿವೀಧ್ಯಾನಂ
ದರ್ಶಯತಿ—

ವದನೆಯ ವಿಚಾರವೂ “ ನಿತ್ಯಾ ಅಂಗಾವಬದ್ಧಾ :- ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಆ ತೃತೀಯ ಪಾದದಲ್ಲಿಯೇ
ವಿವರಿಸಿದೆ. ಉದ್ದೀಧಾದಿಕರ್ಮಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದ ದೇವತೋಪಾಸನೆಗಳೂ ಅಂಗಸಂಬಂಧವಾದುದರಿಂದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು
ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡುವಾಗ ಕರ್ಮಾಂಗಗಳೆಂದೆ ಉಪಾಸನೆಗಳನ್ನೂ ನಿಯಮದಿಂದ ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡಬೇಕು. ಕೆಲವು
ಕರ್ಮಾಂಗಗಳಿಗೆ ಸಾಕ್ಯಾತ್ ಕ್ರತು(ಯಾಗ)ಸಂಬಂಧ ತೋರದಿದ್ದರೂ, “ ಏವಂ ವಿದ್ವಾನ್ಮದ್ಗಾಯತಿ ” “ ಏವಂ
ವಿದ್ವಾನ್ವಾನು ಗಾಯತಿ ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಿಯತಕ್ರತುಸಂಬಂಧಿಗಳಾದ ಉದ್ದೀಧಾದಿಮೂಲಕ ಉಪಾಸನೆಗಳೂ
ಕ್ರತುಸಂಬಂಧತೋರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳೂ ನಿಯತಾನುಷ್ಠಾನಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಇದಕ್ಕೆ
ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳ ಉತ್ತರ ಗೋದೋಹನೇ(ಹಾಲುಕರೆಯುವುದು)ದಿಕಾರ್ಯವಂತೆ ಉಪಾಸನೆಗಳೂ ಅನಿಯತವಾದವುಗಳೇ.
‘ ಚಮಸೇನಾಸಃ ಪ್ರಣಯೇತ್ ’ “ ಗೋದೋಹನೇನ ಪಶುಕಾಮಸ್ಯ ” ಎಂದು ಅಪ್ಪ್ರಣಯನಪೂರ್ವಕ ಗೋದೋಹನ
ವಿಹಿತವಾದರೂ ಅದು ಕ್ರತ್ವರ್ಥವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಹೇಗೆ ವದ್ಧಿ ಕರ್ವೋ ಅಪ್ಪ್ರಣಯನದಂತೆ ನಿಯತವಲ್ಲವೋ ಅದರಂತೆ
ಕರ್ಮಾಂಗಗಳನ್ನನುಷ್ಠಾನ ಉಪಾಸನೆಗಳನ್ನು ವದ್ಧಿಸಿದರೂ ಅವು ಕ್ರತ್ವರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಕರ್ಮಫಲಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ
ಫಲಶ್ರವಣದಿಂದ ಅವು ಪುರುಷಾರ್ಥವಾಗುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಕರ್ಮಾಂಗಸಂಬಂಧವಾದರೂ ಅವುಗಳೂ ಅನಿಯತಗಳೇ
ಕರ್ಮಾಂಗಾನುಷ್ಠಾನದಂತೆ ನೈಯತ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಉಕ್ತಮುಕ್ತಮಿತಿ ವೈ ಪ್ರಜಾ ವದಂತಿ ತದಿದಮೋವೋಕ್ತಮಿಯಮೋನ

ಸ್ಯಧಿವೀತೋ ಹೀದಂ ಸರ್ವಮುತ್ತಿಷ್ಟತಿ ತದಿದಂ ಕಿಂಚ ಇತಿ ||

ಉಕ್ತಂ ಶಸ್ತ್ರಂ, ಉತ್ತಿಷ್ಠಸ್ಯನೇನ ದೇವತಾಪ್ರಸಾದ ಇಕೆ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತೇಃ | ತತ್ರ ಯಜ್ಞಂ ನಿಷ್ಪಾದಯಂತೋ ಹೋತೃಯಜಮಾನಾದಯಃ ಪ್ರಜಾಸತ್ತಚ್ಛ್ರೇ ಧ್ಯಾತವ್ಯಂ ರಹಸ್ಯಂ ಸ್ವರೂಪಮಜ್ಞಾತ್ಯಾ ಕೇವಲಂ ನಾನುಮಾತ್ರೇಣೋಕ್ತಮುಕ್ತಮಿತ್ಯೇನ ನ್ಯವಹರಂತಿ || ತದ್ರಹಸ್ಯಂ ತ್ವಛಿಧೀಯತೇ—ತದುಕ್ತಸ್ವರೂಪಮಿದಮೇವ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಂ ಯೇಯಂ ಪೃಥಿವೀ ದೃಶ್ಯತೇ ಸೈವ ತದ್ರೂಪಮ್ || ಇತೋ ಹಿ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಸಕಾಲಾದಿದಂ ಸ್ವಾವರಜಂಗಮರೂಪಂ ಸರ್ವಂ ಜಗದುತ್ತಿಷ್ಠತಿ ತಸ್ಮಾಸ್ತುಧಾವ್ಯಾ ಉಕ್ತವ್ಯಂ ಯುಕ್ತಮ್ | ಉಕ್ತೇ ಪೃಥಿವೀದೃಷ್ಟಿಃ ಕರ್ತವ್ಯೇತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಹೀಗೆ ಕರ್ಮವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನಿಯತಗಳಾದ ಅಂಗಸಂಬಂಧ ಉಪಾಸನೆಗಳು ನಾನಾವಿಶೇಷಣವಿಷ್ಣುಗಳಾಗಿ “ ಉಕ್ತಮುಕ್ತಂ ” ಎಂದು ಆರಂಭಿಸಿ, “ ಆತ್ಮಾನಾ ಇದಮ್ ” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದವರೆಗೆ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮೊದಲು ಮಹಾವ್ರತಾಂಗಭೂತವಾದ ನಿಷ್ಪೇನಲ್ಯವೆಂಬಶ್ವದಲ್ಲಿ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಅಧಿದೈವಿಕದೇವತಾದೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ, ಕ್ರಮವಾಗಿ ವಿಧಿಸಲು ಪೃಥಿವೀಧ್ಯಾನವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಉಕ್ತವೆಂದರೆ ಶ್ವಮಂತ್ರ “ ಉತ್ತಿಷ್ಠತಿ ಅನೇನ ದೇವತಾಪ್ರಸಾದಃ ” (ಇದಿಂದ ದೇವತಾನುಗ್ರಹವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ) ಪ್ರಚಲಿತ ಆಯಾಯಶ್ವದಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕಾದ ರಹಸ್ಯಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದು ‘ ಉಕ್ತಂ, ಉಕ್ತಂ ’ ಎಂದು ಕೇವಲನಾಮದಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದರ ರಹಸ್ಯಸ್ವರೂಪ ಹೀಗಿದೆ. ಈ ತೋರತಕ್ಕ ಯಾವ ಪೃಥಿವೀದೇವತಾ ಇದೇ ಉಕ್ತದಸ್ವರೂಪ. ಈ ಪೃಥಿವಿಯಿಂದಲೇ ಸ್ವಾವರಜಂಗಮಗಲ್ಲಿಸೂ ಉಗುರವಾಗುವುದರಿಂದ ಪೃಥಿವಿಗೆ ಉಕ್ತವು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಉಕ್ತದಲ್ಲಿ ಪೃಥಿವೀದೃಷ್ಟಿಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ತಸ್ಮಾಗ್ನಿರಕೋಽನ್ನಮುತೀತಯೋಽನ್ನೇನ ಹೀದಂ ಸರ್ವಮುತ್ಪತ್ತೇ ||

ತೇನ ಶಸ್ತ್ರೇಣಾರ್ಚನೀಯೇ ದೇವೇಽಗ್ನಿದೃಷ್ಟಿಂ ಶಸ್ತ್ರಸಂಬಂಧಿನೀಷು ಗಾಯತ್ರಾದಿತ್ಯಚಾರೀತಿಪ್ರಸ್ತವ್ಯದೃಷ್ಟಿಂ ಚ ವಿಧತ್ತೇ—ತಸ್ಯ ಶಸ್ತ್ರಸ್ಯ ಸಂಬಂಧೀ ಯೋಽಯಮಕೋಽರ್ಚನೀಯೋ ದೇವಃ ಸೋಽಯಮಗ್ನಿಸ್ವರೂಪಃ || ಯಾಷ್ಟ ಗಾಯತ್ರೀಬೃಹತ್ಯುಷ್ಣಿಕ್ ಛಂಧಸ್ಯಾಸ್ತೌಚಾನಾಮುತೀತಯಸ್ತ್ರೀವಿಧಾಸ್ತಾಃ ಸರ್ವಾ ಅನ್ನಸ್ವರೂಪಾಃ || ತಸ್ಮಾತ್ಕಾರಣಾಲ್ಲಾಕಿಕಃ ಪುರುಷೋಽನ್ನೇನೇದಂ ಸರ್ವಂ ಪ್ರಾಣಿಜಾತಮುತ್ಪತ್ತೇ ವಾಪ್ನೋತಿ | ಅನ್ನವಂತಂ ಪುರುಷಂ ಸರ್ವೇ ಜನಾಸ್ತಲ್ಪಾಭಾಯ ಸೇವಂತೇ ||

ಶ್ವದಿಂದ ಪೂಜಿಸಬೇಕಾದ ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿದೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ, ಗಾಯತ್ರಾದಿತ್ಯಚಾರೀತಿಗಳಲ್ಲಿ ಅನ್ನದೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ ವಿಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶ್ವಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಆರ್ಕನು ಅಂದರೆ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ ದೇವನು ಅಗ್ನಿಸ್ವರೂಪನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಗಾಯತ್ರೀ, ಬೃಹತೀ, ಉಷ್ಣಿ ಛಂಧವುಗಳಿಂದ ತೃಚಾರೀತಿಮಂತ್ರಗಳು ಮೂರುವುಗಳಾಗಿ ಒಂದೆ ಯಾಷ್ಟಮಾ ಪೇಳಿಸಿಯೇ ಅವೆಲ್ಲವೂ ಅನ್ನಸ್ವರೂಪಗಳು ತೋರಿದಲ್ಲಿಯೂ ಪುರುಷನು ಅನ್ನದಿಂದಲೇ ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ವರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಅನ್ನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಪ್ರಾಣಿಜಾತವು ಅನ್ನವ್ಯವಸೂಸ್ಯವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುತ್ತವೆ.

ಅಂತರಿಕ್ಷಮೇವೋಕ್ತಮಂತರಿಕ್ಷಂ ನಾ ಅನು ಪತಂತ್ಯಂದರಿಕ್ಷಮಸು ಧಾವಯಂತಿ ತಸ್ಯ ವಾಯುರಕೋಽನ್ನಮುತೀತಯೋಽನ್ನೇನ ಹೀದಂ ಸರ್ವಮುತ್ಪತ್ತೇ ||

ಪೂರ್ವೋಕ್ತಪೃಥಿವ್ಯಾದಿವದುಕ್ತ ದೇವತಾಲೇಖ್ಯಂತರಿಕ್ಷವಾಯುಸ್ಸದೃಷ್ಟಿಂ ವಿಧತ್ತೇ—
ಪಕ್ಷಿಣಃ ಸರ್ವೇಽಪ್ಯಂತರಿಕ್ಷಮವಕಾಶಮನುಸೃಷ್ಟ್ಯನಾರ್ಜಬಲೀವರ್ಧಾದೀನ್ವಾನಯಂತಿ ತಸ್ಮಾದಂತ-
ರಿಕ್ಷಸ್ಯೋಕ್ತತ್ವಂ ಯುಕ್ತಮ್ ||

ಉಕ್ತದೇವತಾಲೇಖಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತರಿಕ್ಷ, ವಾಯು, ಆನ್ನದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು -ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಉಕ್ತವು ಅಂತರಿಕ್ಷ
ಸ್ವರೂಪವು. ಎಲ್ಲಾ ಪಕ್ಷಿಗಳೂ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿಯೇ ಧಾರಾಡುತ್ತವೆ. ಮನುಷ್ಯರೂ ಭೂಮಿಯುಸೇಲಿ ಅಂತರಿಕ್ಷಾವಕಾಶ
ಹೊಂದಿಯೇ ಎತ್ತು ಕುದುರೆಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಓಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷರೂಪ ಯುಕ್ತನಾಗಿದೆ.

ಅಸಾವೇವ ದ್ಯೌರುಕ್ತಮಮುತಃ ಪ್ರದಾನಾದ್ಧೀದಂ ಸರ್ವಮುತ್ತಿಷ್ಠತಿ
ಯದಿದಂ ಕಿಂಚಿ ತಸ್ಯಾಸಾನಾದಿತ್ಯೋಽಕೋಽನ್ನಮತೀತಯೇಽ-
ನ್ನೇನ ಹೀದಂ ಸರ್ವಮಶ್ನುತೇ ||

ದ್ಯುಲೋಕಾದಿ ದೃಷ್ಟಿಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಅಮುತೋ ದ್ಯುಲೋಕಾದ್ಭೂಮೌ ಪ್ರದೀಯತೇ
ಯದ್ವೃಷ್ಟಿಜಲಂ ತಸ್ಮಾಜ್ಜಲಪ್ರದಾನಾದಿದಂ ಸರ್ವಮೋಷಧಿವನಶ್ಚತ್ಯಾದಿಕಂ ಯತ್ಕಿಂಚಿದ್ಧಿ
ಕದುತ್ಪಿಷ್ಠತಿ ತಸ್ಮಾದ್ ದ್ಯುಲೋಕಸ್ಯೋಕ್ತತ್ವಂ ಧುಕ್ತಮ್ ||

ದ್ಯುಲೋಕಾದಿ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ದ್ಯುಲೋಕವೇ ಉಕ್ತವು. ದ್ಯುಲೋಕದಿಂದಲೇ ಮಳೆನೀರು
ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬೀಳುತ್ತದೆ. ಮಳೆಯಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲಾ ಓಷಧಿವನಸ್ತಮುಂತಾದುವುಗಳು ಅಭಿವೃದ್ಧಿವಾಗುವುದರಿಂದ
ಉಕ್ತವು ದ್ಯುಲೋಕಸ್ವರೂಪವಾಯುಕ್ತನಾಗಿದೆ.

ಇತ್ಯಧಿದೈವತಮುಥಾಧ್ಯಾತ್ಮಮ್ ||

ನೈಶಲೋರ್ಬುದ್ಧಿ ಸಮಾಧಾನಾಯೋಕ್ತ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಯೋರ್ಧ್ವಾನಯೋರ್ವಿಭಾಗಂ ದರ್ಶ-
ಯತಿ—ದೈವತಾನಿ ಪೃಥಿವ್ಯಾದೀನ್ಯಧಿಕೃತ್ಯ ಪ್ರವೃತ್ತಂ ಧ್ಯಾನಮಧಿದೈವತಮ್ | ತಚ್ಚೇತ್ಯುಕ್ತಪ್ರಕಾ-
ರೇಣ ವ್ಯವಸ್ಥಿತಮ್ | ಆತ್ಮಾನಂ ಮನುಷ್ಯಶರೀರಮಧಿಕೃತ್ಯ ಪ್ರವೃತ್ತಂ ಧ್ಯಾನಮಧ್ಯಾತ್ಮಮ್ | ತತ್ತ್ವ-
ಘಾನಂತರಮಧಿದೀಯತೇ ||

ಅಧಿದೈವತ, ಆಧ್ಯಾತ್ಮಧ್ಯಾವಿಭಾಗವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪೃಥಿವ್ಯಾದೀವತಗಳನ್ನಧಿಕರಿಸಿ ಪ್ರವೃತ್ತವಾದ
ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಅಧಿವೃತ್ತವೆಂದು ಹೆಸರು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅದು ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿದೆ. ಆತ್ಮಾಂತರ ಮನುಷ್ಯಶರೀರವನ್ನಧಿ
ಕರಿಸಿ ಹೇಳುವ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಆಧ್ಯಾತ್ಮವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇದನ್ನು ಮುಂದೆ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಪುರಾಷ ಏವೋೀ ಕ್ಲಮಯಮೇವ ಮಹಾನ್ವಜಾಪತಿರಹಮುಕ್ಲ-ಮಸ್ಮೀತಿ
ವಿದ್ಯಾತ್ ||

ತತ್ರಾಸ್ಸದೌ ಶಪ್ತೇ ಶರೀರದೃಷ್ಟಿಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಶಿರಃಪಾಣ್ಯಾದಿಮಾನ್ದೇಹಃ ಪುರುಷಸ್ತಸ್ಯ ಮಹತ್ತ್ವಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಸ್ತಮ್ "ಅಯಂ ಪುರುಷೋ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಲೋಕಃ" (ಐ-೨-೨-೨-೧-ಖಂ. ೩) ಇತ್ಯತ್ರ ವಕ್ಷ್ಯತೇ | ಪ್ರಜಾಪತಿತ್ವಂ ಚ "ತಸ್ಯ ವಾಚಾ ಸ್ಪಷ್ಟಾ ಪೃಥಿವೀ ಚಾಗ್ನಿಕ್ಷ" (ಐ-೨-೨-೨-೧-ಖಂ. ೨) ಇತ್ಯಶ್ವಾಭಿಧ್ಯಾತೇ | ತಸ್ಮಾದುತ್ಕರ್ಷಣೇತುತ್ಪಾದ್ಯೇಹಸ್ಯೋಕ್ತೃಮ್ | ತಚೋಕ್ತೃಮಹ-ಮುಖ್ಯೇವಂ ಧ್ಯಾಯೇತ್ | ನಾತ್ರ ವಿಧಿಧಾತುಃ ಪ್ರಮಾಣಜನ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮಾಚಷ್ಟೇ ಕಿಂತು ಪುರುಷತಂತ್ರಾಂ ಧ್ಯಾನಕ್ರಿಯಾಮ್ | ಯದ್ಯಪಿ 'ವಿದ-ಜ್ಞಾನೇ' (ಅದಾ-ಗ-೩-) ಇತಿ ಧಾತು-ಸ್ತಥಾಪಿ ಜ್ಞಾನಧ್ಯಾನಯೋರ್ನಾರ್ಥನಸತ್ಪ್ರಮಾನ್ಯೇನ ಧ್ಯಾನನಾತ್ರ ವಿಸ್ತೃತಮ್ | ಉಪಾಸನಾಪ್ರಕ-ರಣಸ್ಯ ವರ್ತಮಾನತ್ಪಾತ್ | ನಸ್ತಹಮುಕ್ತಮುಖ್ಯೇತನ್ಮೀತನ್ಮೀತನ್ಮೋಸಯಾ ವಿರುದ್ಧಮ್ | ತತ್ರ ಹಿ ಚತುರ್ಥಾಧ್ಯಾಯೇ— 'ಅತ್ಮೇತಿ ತೂಪಗಚ್ಛಂತಿ ಗ್ರಾಹಯಂತಿ ಚ' (ಬ್ರ-ಸೂ-೨-೪-ಪಾ-೧-ಸೂ-೩) ಇತಿ ಸೂತ್ರೇಣ ತತ್ತ್ವವಿದ್ಯಾಯಾಂ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸನೇಷು ಚಾಹಂಗ್ರಹಮಭಿಧಾಯ "ನ ಪ್ರತೀಕೇ ನ ಹಿಗಳ" (ಬ್ರ-ಸೂ-೨-೪-ಪಾ-೧-ಸೂ-೪) ಇತಿ ಸೂತ್ರೇಣ ಪ್ರತೀಕೇಷ್ವಹಂಗ್ರಹೋ ನಿವಾರಿತಃ | ಅತ್ರ ಚೋಕ್ತಂ ಪ್ರತೀಕಮ್ | ತಸ್ಮಾದಹಮುಕ್ತಮುಖ್ಯೇತ್ಯಹಂಗ್ರಹೋ ನ ಯುಕ್ತ ಇತಿ ಚೇತ್ | ನಾಯಂ ದೋಷಃ | ತಸ್ಮಿನ್ನೂತ್ರೇ ನ್ಯಾಯಬಲಾದೇವಾಹಂಗ್ರಹಸ್ಯ ನಿಷಿದ್ಧತ್ಪಾತ್ | ಇಹ ತು ವಚನಬಲಾದಹಂಗ್ರಹೋ ವಿಧೀಯತೇ | "ಕಿಮಿ ವ ಹಿ ವಚನಂ ನ ಕುರ್ಯಾನ್ನಾಸ್ತಿ ವಚನಸ್ಯಾತಿಭಾರಃ" ಇತಿ ಹಿ ಶಾಸ್ತ್ರಕಾರಾಣಾಂ ಡಿಂಡಿಮಃ | ಯದ್ಯಪಿ ಕೃತ್ವಮುಪಾಸ್ಯಸ್ವರೂಪ-ಮುಭಾಯಾಂತೇಹಂಗ್ರಹೋ ವಕ್ತವ್ಯಸ್ತಥಾಪಿ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣೇಷೂಪಾಸ್ಯಾನಯವನಿಶೇಷೇಷು ಪ್ರತ್ಯೇಕಮಹಂಗ್ರಹಸಿದ್ಧರ್ಥಮಾದಾವೇನಾಸೌ ವಿಧೀಯತೇ ||

ಮೊದಲು ಶಪ್ತದಲ್ಲಿ ಶರೀರದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ವಿಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪುರುಷನೇ ಉಕ್ತವು ಪ್ರಾಣ(ಕೈ)ಶಿರಸ್ಸು ಇತ್ಯಾದ್ಯವಯವ ಗಳಿಂದಕೂಡಿದ ಶರೀರವೇ ಪುರುಷನು. "ಅಯಂಪುರುಷೋ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಲೋಕಃ" ಎಂದು ಮುಂದೆ ಇವನ ಮಹತ್ವವ ಅಂದರೆ ಶ್ರೇಷ್ಠ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇವನಿಗೆ ಪ್ರಜಾಪತಿಧರ್ಮವೂ "ತಸ್ಯ ವಾಚಾಸ್ಪಷ್ಟಾ ಪೃಥಿವೀ ಚಾಗ್ನಿಕ್ಷ", ಎಂದೂ ಮುಂದೆ ವಿನಯಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಉತ್ಕರ್ಷಣೇತುನಾದುದರಿಂದ ದೇಹವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಉಕ್ತವೇನಾನಾಗಿದ್ದೇನೆ ಎಂದು ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ ವಿಧಿಧಾತುವು ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಕವಾದರೂ (ವಿದ-ಜ್ಞಾನೇ (ಅ-ಗ-೩-) ಪುರುಷಾಧೀನವಾದ ಧ್ಯಾನ ಕ್ರಿಯಾವಾಚಿಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಜ್ಞಾನಪುರುಷತಂತ್ರವಲ್ಲ. ಆದರೂ ಜ್ಞಾನಧ್ಯಾನಗಳೂ ಮಾನಸಗಳಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ನಾವ್ಯದಿಂದ ಉಪಾಸನಾಪ್ರಕರಣದಲ್ಲರವುದರಿಂದ ಧ್ಯಾನನೇ ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿದೆ. ಯದ್ಯಪಿ ನಾನೇ ಉಕ್ತಸ್ವರೂಪ ನೆಂದು ಧ್ಯಾನಿಸಿದರೆ ವೇದಾಂತವಿರೋಧ ತೋರುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರದನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ 'ಅತ್ಮೇತಿ ತೂಪಗಚ್ಛಂತಿ ಗ್ರಾಹಯಂತಿ ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸನೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಹಂಗ್ರಹವನ್ನು ಹೇಳಿ "ನ ಪ್ರತೀಕೇ ನ ಹಿಗಳ" ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತೀಕಗಳಲ್ಲಿ ಅಹಂಗ್ರಹವನ್ನು ನಿಶೇಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವೇ ಪ್ರತೀಕವಾದುದರಿಂದ ನಾನು ಉಕ್ತ ವಾಗಿದ್ದೇನೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದು ಹೇಗೆ? ಅಂದರೆ ಇದು ದೋಷವಲ್ಲ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಯಬಲವಿಂದ ನಿಶೇಧಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವಚನದಿಂದ ವಿನಯಾದರೂ ಕಲ್ಪಿಸಬಹುದೆಂದು ಶಾಸ್ತ್ರಕಾರರವನು. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಉಪಾಸ್ಯಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಅಹಂಗ್ರಹ ಹೇಳುವುದು ಯುಕ್ತವಾದರೂ ಮುಂದೆ ಉಪಾಸ್ಯಾನಯವ ನಿಶೇಧಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಅಹಂಗ್ರಹವಿದ್ದಿಗೋಸ್ಕರ ಮೊದಲೇ ಈ ಉಪಾಸನೆ ಹೇಳಿದೆ.

ತಸ್ಯ ಮುಖಿನೋವೋಕ್ಥಂ ಯಥಾ ಸೃಥಿವೀ ತಥಾ ||

ಅಧಿದೈವಿಕದೃಷ್ಟಾಂತೇನಾಸ್ಸಧಾತ್ಮಿಕ ಮುಖದೃಷ್ಟಿಂ ವಿಧತ್ತೇ—ತಸ್ಯ ಪುರುಷಸ್ಯ ದೇಹ-
ರೂಪಸ್ಯ ಯನ್ನುಖಂ ತದ್‌ದೃಷ್ಟಿರೂಕ್ತೇ ಕರ್ತವ್ಯಾ | ಅಧಿದೈವಂ ಯಥಾ ಪ್ರಥಮಪರ್ಯಾಯೇಣ
ಸೃಥಿವೀದೃಷ್ಟಿಸ್ತದ್ಧತ್ ||

ಅಧಿದೈವಿಕದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ವಿಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ದೇಹರೂಪಪುರುಷನ ಯಾವಮುಖವಿದೆಯೋ
ಉಕ್ತದಲ್ಲಿ ಆಮುಖದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಸೃಥಿವೀದೃಷ್ಟಿಯಂತೆ ಮುಖವೇ ಉಕ್ತವೆಂದು ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು.

ತಸ್ಯ ವಾಗಕೋಽನ್ವಮತೀತಯೋಽನ್ನೇನ ಹೀದಂ ಸರ್ವಮತ್ನುತೇ ||

ಅರ್ಚನೀಯೇ ದೇವೇ ವಾಗ್ವಾಷ್ಟಿಮುಖೀತಿಷ್ಠನ್ನದೃಷ್ಟಿಂ ಚ ವಿಧತ್ತೇ—

ಪೂಜ್ಯ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಅತೀತಿಗಳಲ್ಲಿ ಅನ್ನದೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ ವಿಧಿಸುತ್ತಾನೆ, ಪುರುಷನ ವಾಕ್ಯೇ
ಅಗ್ನಿಯು. ಅನ್ನವೇ ಅತೀತಿಗಳು. ಅನ್ನದಿಂದಲೇ ಸರ್ವವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಾನೆ.

ನಾಸಿಕೇ ಏವೋಕ್ಥಂ ಯಥಾಂತರಿಕ್ಷಂ ತಥಾ ||

ಅಧಿದೈವಿಕಾಂತರಿಕ್ಷ ದೃಷ್ಟಾಂತೇನ ದ್ವಿತೀಯ ಪರ್ಯಾಯಂ ವಿಧತ್ತೇ—

ಅಂತರಿಕ್ಷದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ದ್ವಿತೀಯಪರ್ಯಾಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅಂತರಿಕ್ಷದಂತೆ ನಾಸಿಕವೇ(ಮೂಗು)
ಉಕ್ತವೆಂದು ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು.

ತಸ್ಯ ಪ್ರಾಣೋಽನ್ವಮತೀತಯೋಽನ್ನೇನ ಹೀದಂ ಸರ್ವಮ-
ತ್ನುತೇ ||

ದೇವೇ ಪ್ರಾಣದೃಷ್ಟಿಮುಖೀತಿಷ್ಠನ್ನದೃಷ್ಟಿಂ ಚ ವಿಧತ್ತೇ—

ಪುರುಷನ ಪ್ರಾಣವೇ ಪೂಜನೀಯನಾದ ಅಗ್ನಿಯು. ಅನ್ನವೇ ಅತೀತಿಗಳೆಂದು ಹಿಂದಿನಂತೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ತದೇತದ್ವೃದ್ಧಸ್ಯ ವಿಷ್ವಪಂ ಯದೇತನ್ನಾಸಿಕಾಯೈ ವಿನತಮಿವ ||

ಭೃವೋರಧಸ್ತಾನ್ನಾಸಿಕಾಯಾ ಮೂಲಂ ನಿನ್ನುದೇಶಂ ಪ್ರಂಘತಿ—ನಾಸಿಕಾಯಾಃ ಸಂಬಂಧಿ
ವೀಣೇಣ ನತಮತ್ಯಂತಕುನ್ನುಂ ಯನ್ನೂಲಮುಪ್ತಿ ತದೇತದ್ವೃದ್ಧಸ್ಯಾನ್ವಾನ್ವಿತ್ಯಸ್ಯ ವಿಷ್ವಪಂ ಸ್ಥಾನಂ | “ ಅಸೌ
ವಾಃಅದಿತ್ಯೋ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ” (ಶ್ಲೋಕ) ಇತಿ ರ್ವತ್ಯಂತಃ | ತಚ್ಚ ಮೂಲಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಸ್ಥಾನತ್ವಾದ್ವೃದ್ಧೋ-
ಪಃಛೇರಾದಿತ್ಯಸ್ಯಾಸಿ ಸ್ಥಾನಮ್ | ಧ್ಯಾನಸ್ಯಾನ್ವತಂ ಚ ಪ್ರಶೋತ್ತರಂಭ್ಯಾಂ ಜಾಬಲಾ ಅನುನಿತಿಕತಮ-

ಚ್ಛಾಸ್ತ್ರ ಸ್ಥಾನಂ ಭವತೀತಿ ಭುವೋಃ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಚ ಸಂಧಿಃ ಸ ಏವ ದ್ಯೌಲೋಕಸ್ಯ ಪರಸ ಸಂಧಿಭವತಿ ||
(ಕಾಂಬಾ-೨. ೨) ಇತಿ | ವಿನತಮನೇತೀವಶಬ್ದೋನರ್ಥಕ ವಿವಕಾರಾಧೋಽ ವಾ ||

ಹುಬ್ಬುಗಳ ಕೆಳಗಡೆ ಇರುವ ಮೂಗಿನ ಮೂಲಭಾಗವಾದ ಆಳವಾದ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ನಾಸಿಕಾ ಸಂಬಂಧಿಯಾಗಿ, ಪಿನ್ನತಂಜಂಡರೆ ಅತಿ ಆಳವಾಗಿರುವ ಯಾವ ಮೂಲಭಾಗವಿದೆಯೋ ಅದು ಅದಿತ್ಯನ ಸ್ಥಾನವು. 'ಆಸೌ ವಾ ಅದಿತ್ಯೋ ಬ್ರಹ್ಮಃ' ಎಂದು ಇದು ಇತರ ಶ್ರುತಿಯಿಲ್ಲೂ ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಮೂಲಭಾಗವು ಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ಥಾನವಾದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಧಿಯಾದ ಅದಿತ್ಯನ ಸ್ಥಾನವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ವಿನತಮನ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಇವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ವಿವಕಾರಾರ್ಥ ಹೇಳಬೇಕು. ಧ್ಯಾನಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪ್ರಶೋತ್ತರಗಳಿಂದ ಜಾಬಾಲರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ-ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನ ಯಾವುದು? ಹುಬ್ಬು ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣಗಳ ಸಂಧಿಸ್ಥಾನವೇ ಅದು. ಇದು ದ್ಯುಲೋಕ ಪರಲೋಕಗಳ ಸಂಧಿಸ್ಥಾನ ವಾಗುತ್ತದೆ. ಎಂದು ಈ ಮೂಲಭಾಗವನ್ನೇ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಲಲಾಟಮೇವೋಕ್ತಂ ಯಥಾ ದ್ಯೌಸ್ತಥಾ ತಸ್ಯ ಚಕ್ರೂಕೋಽನ್ವಮು-
ತೀತಯೋಽನ್ನೇನ ಹೀದಂ ಸರ್ವಮಶ್ರುತೇ ||

ತೃತೀಯಸರ್ವಯಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಅಧಿದೈವಿಕಾಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಸರ್ವಯೇಷು ಪಟ್ಟಿಸ್ಪರ್ಕೇ ಧ್ಯಾತವ್ಯಾ
ಅಗ್ನಾದಯೋ ವಿವಿಧಾಸ್ತದ್ದದಿಶಿಷು ಧ್ಯಾತವ್ಯಸ್ಯಾಽ ನಾನಾವಿಧಪ್ರಶಂಕಾಂ ವ್ಯಾಪತ್ಯ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಮನೇ
ಕತ್ಯಧ್ಯಾನು ಪ್ರಶಂಸತಿ

ಮೂಲನೆಯ ಪ್ರಾಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ದ್ಯುಲೋಕದಂತೆ ಲಲಾಟವೇ ಉಳ್ಳವು. ಪುರುಷನ ಕಣ್ಣೇ ಅದಿತ್ಯನು. ಅನ್ನವೇ ಅಶೀತಗಳೆಂದು ಹಿಂದಿನಂತೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಸಮಾನಮತೀತಯೋಽಧ್ಯಾತ್ಮಂ ಚಾಧಿದೈವತಂ ಚಾನ್ನಮೇವಾನ್ನೇನ
ಹೀಮಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಾನಿ ಸಮನಂತೀಕ್ಷ ಅನ್ನೇನೇಮಂ
ಲೋಕಂ ಜಯತ್ಯನ್ನೇನಾಮುಂ ತಸ್ಯಾತ್ಮಮಾನಮುತೀತಯೋಽ-
ಧ್ಯಾತ್ಮಂ ಚಾಧಿದೈವತಂ ಚಾನ್ನಮೇವ ||

ಗಾಯತ್ರೋಽ ಬಾರ್ಹತೃ ದ್ವಿಷ್ಟಿಹೃಶ್ಚ ಯಾಃ ಸರ್ವಾಶ್ಚುಚಾರಿತಯಸ್ತಾಃ ಸರ್ವಾ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಾಧಿ-
ದೈವಸರ್ವಯೇಷು ಸರ್ವೇಷ್ವಪ್ಯನ್ನಮೇವೇತೀತಶ್ಚಮಾನಮ್ | ನ ತ್ವನ್ನಾದನ್ಯತ್ಪಿಚಿತ್ತಾಸು ಧೈಯಮುಪ್ತಿ |
ಅನ್ನಸ್ಯಾತ್ಮಂ ತಂ ಪ್ರಶಸ್ತಾತ್ | ಇಮಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಾನಿ ಪ್ರಾಣೇನೋಽನ್ನೇನೈವ ಸಮಂತಿ
ಸಮ್ಯಕ್ಚೇಷ್ಟಂತೀ | ಅನ್ನಜನ್ಯಸ್ಯ ಬಲಸ್ಯ ಶರಣೋಪಾಪೇತುತ್ಯಾತ್ | ಸಾನುನಾಸಿಕಾ ಸಮನಂತೀ
ಪ್ಲುತಿರಾಶ್ವರ್ಥಪ್ರದಾ(ಧೈ)ರ್ಘಾ | ನ ಕೇವಲಮನ್ನಸ್ಯ ಚೇಷ್ಟಾಪೇತುತ್ವಂ ಕಂ ತು ಲೋಕದ್ವಯಮುಪಿ
ತೇನ ಜಿತಂ ಭವತಿ | ಅನ್ನಪ್ರದಾನೇನ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ನೃತ್ಯಮೇತತ್ಪ್ರೋಕ್ತಮ್ | ರಾಜಯೀ(ಶಾನ್ಸ-
ದಾನೇನ ವೇದತಾತುಷ್ಟಿಃ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ ಐಯಃ | ತನೇವಮನ್ನಸ್ಯ ಪ್ರಶಸ್ತತ್ಯಾತ್ಮನೃತಾಂ(ನೇನಾ)ಮನ್ನ-
ರೂಪತಮೇನ ಧೈಯಮ್ ||

ಅಧಿವೈಕ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಕರ್ಮಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಾದಿಗಳು ಹೇಗೆ ನಾನಾಸ್ವಕಾರವಾಗುವೆಯೋ ಅದರಂತೆ ತೃಚಾಶೀತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಧ್ಯಾನವೋಗ್ಯವಾದ ಅನ್ನದವೈವಿಧ್ಯಶಂಕೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ ಅನೇಕತತ್ತ್ವಧ್ಯಾನವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತಾರೆ. ಗಾಯತ್ರೀ, ಬೃಹತೀ, ಉಷ್ಣಿ ಕಾಛಂದಸ್ವಗಳಾದ ತೃಚಾಶೀತಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿವೈವಿಕಾದಿಭೇದದಿಂದ ಅನ್ನದ್ವೈವಿಧ್ಯವಿಧಿ ಸಮಾನವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನ್ನ ಕೈತ ಬೇರೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕಾದುದೇನೂ ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅನ್ನ ಕೈತ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದುದು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಅನ್ನದಿಂದಂಟಾದ ಬಲವೇ ಶರೀರಚಲನೆಗೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಪುಣ್ಯತ ಹೇಳಿದೆ. ಶರೀರಚೇಷ್ಟಾಕಾರಣವಾದುದಲ್ಲದೆ ಅನ್ನದಿಂದ ಲೋಕದ್ವಯಜಯವೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಅನ್ನದಾನದಿಂದ ಜನರು ವಶ್ಯರಾಗುವುದರಿಂದ ಈ ಲೋಕಜಯವೂ, ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತರೀತಿಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಅನ್ನದಾನದಿಂದ ದೇವತೆಗಳು ಸಂತುಷ್ಟರಾಗುವುದರಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಜಯವೂ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಅನ್ನವು ಅತಿಪ್ರಶಸ್ತವಾದುದರಿಂದ ತೃಚಾಶೀತಿಗಳಲ್ಲಿ ಅನ್ನರೂಪವೊಂದನ್ನೇ ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು.

ತದಿದಮನ್ನಮನ್ನಾದಮಿಯಮೇವ ಪೃಥಿವೀತೋ ಹೀದಂ ಸರ್ವಮು-

ತ್ರಿಷ್ವತಿ ಯದಿದಂ ಕಿಂಚ ||

ಉಕ್ತೇ ಧ್ಯಾತವ್ಯತ್ರೇನೋಕ್ತಾಯಾಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಭೋಕ್ತೃಭೋಗ್ಯರೂಪಕೃತ್ಸ್ಮ ಜಗದ್ರೂಪತೃಧ್ಯಾನಂ ವಿಧತ್ತೇ— ಲೋಕೇ ಯದನ್ನಮಸ್ತಿ ಯಚ್ಚಾನನ್ನಾದಂ. ಭೋಕ್ತೃಜಾತಂ ತದಿದಂ ಸರ್ವಜಗದ್ರೂಪಮಯಮೇವ ಪೃಥಿವೀ | ಪೃಥಿವ್ಯಾಸ್ವದಾತ್ಮಕತ್ವಂ ಧೈಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಯತ್ಕಿಂಚಿದಿದಂ ಭೋಕ್ತೃಭೋಗ್ಯಜಾತಮಸ್ತಿ ತತ್ಸರ್ವಮಿತಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಸಕಾಶದುತ್ಪನ್ನಂ ತಸ್ಮಾತ್ತದಾತ್ಮಕತ್ವಂ ಯುಕ್ತಂ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ||

ಉಕ್ತದಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕಾದ ಪೃಥಿವಿಯನ್ನು ಜಗದ್ರೂಪದಿಂದ ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕೆಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅನ್ನದಿಂದ ಅಹಾರದವಸ್ತು ಯಾವುದಿದೆಯೋ ಅನ್ನದ ಅಂದರೆ ಅನ್ನವನ್ನು ತಿನ್ನುವವರೂಪವಾಗುವುದಿದೆಯೋ ಅವೆಲ್ಲವೂ ಈ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಜಗತ್ತು. ಪೃಥಿವಿಯನ್ನು ಈ ಜಗದ್ರೂಪವೆಂದು ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು. ಭೋಕ್ತೃಭೋಗ್ಯಸಮುದಾಯವೆಲ್ಲವೂ ಈ ಪೃಥಿವಿಯಿಂದಲೇ ಉತ್ಪನ್ನವಾದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಜಗದ್ರೂಪವು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಯದ್ಧಂ ಕಿಂಚೇದಂ ಪ್ರೇರ್ತಾಇ ತದಸೌ ಸರ್ವಮುತ್ರಿ ಯದು

ಕಿಂಚಾತಃ ಪ್ರೈತೀತಿ ತದಿಯಂ ಸರ್ವಮುತ್ರಿ ಸೇಯಮಿತ್ಯಾ-

ವ್ಯಾತ್ರಿ ||

ಕೃತ್ಸ್ಮಭೋಕ್ತೃಭೋಗ್ಯತ್ವಕೃತ್ಸ್ಮಮುಸಪಾದಯತಿ— ಯತ್ಕಿಂಚೇದಂ ಪ್ರಾಣಿಜಾತಂ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ವರ್ತಮಾನಂ ಪ್ರೇರ್ತೇ (ಪ್ರೈ) ಪ್ರೇತಿ ಮಿಯತೇ | “ ಈರ-ಗತಾ ” (ಅದಾ-ಗ-ಅ-) ಇತ್ಯಸ್ಯ ಧಾತೋಃ ಪ್ರಪೂರ್ವಸ್ಯ ಮರಣಾರ್ಥತ್ವಂ ದ್ರವ್ಯವ್ಯಮ್ | “ ಇಣ-ಗತಾ ” (ಅದಾ-ಗ-ಪ) ಇತಿ ಧಾತೌ ತದ್ವರ್ತನಾತ್ | ಭೂಮೌ ಮೃತಂ ತತ್ಸರ್ವಂ ಪ್ರಾಣಿಜಾತಂ ಸ್ವಾನುಷ್ಣಿತಪುಷ್ಪಾಕರ್ಮವಶಾತ್ ಸ್ವರ್ಗೇ ಗಚ್ಛತಿ | ತಚ್ಚ ಸ್ವರ್ಗಸ್ಥಮಸೌ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕೋತ್ತಿ ಭಕ್ಷಯತಿ ವಶೀಕರೋತಿ | ಯದು ಕಿಂಚ ಯದಪಿ ಕೆಂಚಿತ್ಸ್ವರ್ಗಸ್ಥಂ ಪ್ರಾಣಿಜಾತಂ ಸ್ವರ್ಕರ್ಮಫಲಭೋಗೇ ಸಮಾಪ್ತೇ ಸತ್ಯತೋಸ್ಮಾತ್ಸ್ವರ್ಗಾತ್ ಪ್ರೈತಿ

ಮೃತೋ (ತ್ರಾ) ಭೂಮಾವಾಗಚ್ಚತಿ ತತ್ಸಮಾಗತಂ ಸರ್ವಂ ಪ್ರಾಣಜಾತಮಿಮಂ ಭೂಮಿರತ್ತಿ ಭಕ್ಷಯತಿ ವಶೀಕರೋತಿ | ಭೂಮೌ ಯಾಗಂ ಕುರ್ವಂತೋ ಯಜಮಾನಾ ಮರಣಾದೂರ್ಧ್ವಂ ಸ್ವರ್ಗಂ ಭುಕ್ತ್ವಾ ಪುನರ್ಭೂಮಾವಾಗಚ್ಚಂತೀತಿ ವಾಕ್ಯದ್ವಯಾರ್ಥಃ | ತತ್ಪ್ರಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥಂ ಪ್ಲುತಿದ್ವಯಂ ದ್ರವ್ಯವ್ಯಮ್ | ಪ್ರೇರ್ತ ಇತ್ಯೇಕಾರಸ್ಯಾಕಾರ ಪ್ಲುತಿಕಾರಸಹಿತಾ ವ್ಯಾಕರಣೇ ವಿಹಿತಾ (ಪಾ-ಸೂ-ಆ-೮-ಪಾ-೨-ಸೂ-೧೦೫) ಎವಂ ಸತಿ ಸೇಯಂ ಭೂಮಿಂತ್ಯುಕ್ತೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣಾತ್ಮದ್ಯಾಪಿ ಭವತಿ | ಅತ್ತೀ ಚ ಭವತಿ | ಭೂಮಿಷ್ಯಾನಾಂ ಯಜಮಾನಾನಾಂ ಸ್ವರ್ಗೇ ಯದ್ದೇವತಾಪಾರತಂತ್ರ್ಯಂ ತದೇತದ್ಭೂಮೇರಾದ್ಯತ್ಸಮ್ | ಸ್ವರ್ಗಸ್ಯಾನಾಂ ಚ ಪುನರಾಗಮನೇ ಸತಿ ತೇಷಾಂ ವಶೀಕರಣಲಕ್ಷಣಂ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಂ ಭೂಮೇರತ್ತ್ವತ್ಸಮ್ | ಅನೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಕೃತ್ಸುಭೋಗ್ಯಭೋಕ್ತೃರೂಪಾ ಪೃಥಿವೀ ||

ಭೋಕ್ತೃಭೋಗ್ಯಜಾತವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಪ್ರಾಣಜಾತವೆಲ್ಲವೂ ಮರಣ ಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಪ್ರಕೃತಿಸರ್ಗದಿಂದಕೂಡಿದ 'ಈಸ-ಗತೌ' ಧಾತುವಿಗೆ ಮರಣಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇಹ-ಗತೌ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ಅರ್ಥ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದೆ. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಮರಣಹೊಂದಿದ ಪ್ರಾಣಿವರ್ಗವು ತಾನುಮಾಡಿದ ಪುಣ್ಯಕರ್ಮದಿಂದ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಫಲಭೋಗಮುಗಿದಮೇಲೆ ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಪುನಃ ಭೂಮಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಭೂಮಿಗೆ ಬಂದ ಪ್ರಾಣಿವರ್ಗವನ್ನು ಈ ಭೂಮಿಯೂ ಸ್ವಾಧೀನಮಾಡಿಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿದ ಯಜಮಾನನು ಮರಣಾನಂತರ ಸ್ವರ್ಗಸುಖವನ್ನನುಭವಿಸಿ ಪುನಃ ಭೂಮಿಗೆ ಬರುತ್ತಾನೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಈ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಎರಡುಪ್ಲುತಿ ಹೇಳಿದೆ. ಪ್ರೇರ್ತೇ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಏಕಾರಕ್ಕೆ ಇಕಾರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಆಕಾರ ಪ್ಲುತವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆಂದು ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಿದೆ. (ಪಾ-ಸೂ-೮-೨-೧೦೭) ಈ ಭೂಮಿಯು ಅದ್ಯಾ, ಅತ್ತೀ ಎಂದೆನಿಸಿದೆ. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ದೇವತಾಪಾರತಂತ್ರ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಭೂಮಿಗೆ ಅದ್ಯತ್ಸಮಾ, ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಬಂದಪ್ರಾಣಿವರ್ಗವನ್ನು ವಶೀಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಅತ್ತ್ವತ್ಸಮಾ ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಪೃಥಿವಿಯು ಭೋಗ್ಯಭೋಕ್ತೃರೂಪವಾಗಿದೆ.

ಈ ರೀತಿ ಧ್ಯಾನದ ಫಲವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅತ್ತಾ ಅಂದರ ಭೋಕ್ತೃವೂ, ಅದ್ಯ ಅಂದರ ಭೋಗ್ಯವೂ ಅದ ಪದಾರ್ಥಗಳು. ಈ ಉಭಯ ರೂಪದಿಂದ ಸರ್ವಾತ್ಮಕನಾಗುತ್ತಾನೆ ಎಂದರ್ಥ.

ಅತ್ತಾ ಹ ವಾ ಆದ್ಯೋ ಭವತಿ ||

ವಿತದ್ಗುಣಧ್ಯಾನಸ್ಯ ಫಲಮಾಹ—ಅತ್ತಾ ಯೋಜಯಂ ಲೋಕೇ ಭೋಕ್ತಾ ಯುಕ್ತಾಃ—
ಭೋ ಭೋಗ್ಯಃ ಪದಾರ್ಥಸ್ತದ್ಭಯರೂಪೇಣ ಸರ್ವಾತ್ಮಕೋ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

ನನು ಲೋಕೇ ಕಕ್ಷಿತಸ್ತಾಮೀ ಭೃತ್ಯೈಃ ಸೇವಮಾನೋ ಭೃತ್ಯಾನಾಂ ಭೋಕ್ತಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಜೀವಿತಪ್ರದಾತ್ಯತ್ತೇನ ಭೃತ್ಯೈರ್ಭುಜ್ಯತ ಇತಿ ಭೋಗ್ಯೋಽಪಿ ಭವತಿ | ಅನೇನ ನ್ಯಾಯೇನ ಸರ್ವೋಪ್ಯುಕ್ತೈರುಪಕ್ರಿಯಮಾಣೋ ಭೋಕ್ತಾ ಸ್ವಯಮುಪಕರ್ಮಣ್ ಭೋಗ್ಯಸ್ತು ಭವತಿ | ತಥಾ ಸತ್ಯಪಾಸನ ಫಲರೂಪೇ ಭೋಕ್ತೃಭೋಗ್ಯಾತ್ಮಕತ್ವೇ ಕೋ ನಾಮ ವಿಶೇಷ ಇತ್ಯಾ-
ಶಂಕಾಃ—

ರೋಕದಲ್ಲ ಒಬ್ಬ ಭೂಕನು ಸೇವಕರಿಂದ ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಸೇವಕರಿಗೆ ಭೋಕ್ತೃವೂ, ಭೃತ್ಯರಿಗೆ ಜೀವಿಕೆಯನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಸೇವಕರಿಂದ ಭೋಗ್ಯನೂ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಇವೇ ರೀತಿ ಎಲ್ಲರೂ ಉಪಕಾರ ಹೊಂದುವುದರ ಮೂಲಕ ಭೋಕ್ತೃವೂ, ಉಪಕಾರ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಭೋಗ್ಯನೂ ಆಗುವುದರಿಂದ ಉಪಾಸನೆಯಿಂದ ಭೋಕ್ತೃಭೋಗ್ಯ ಭಾಸನನ್ನು ಹೊಂದುವುದರಿಂದ ವಿಶೇಷವೇನು ? ಎಂಬ ಶಂಕೆಗೆ ಸಮಾಧಾನ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ನ ತಸ್ಯೇಶೇ ಯನ್ನಾದ್ಯಾದ್ಯದೈವನಂ ನಾದ್ಯಾಃ ||

ಅನುಪಾಸಕೋ ಲೌಕಿಕಃ ಪುರುಷಃ ಸ್ವಧರ್ಮಕರ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಮತನಾದಿಕಂ ಕಿಯದೇವಾತ್ತಿ ನ ತು ಸರ್ವಂ ಸರ್ವಸ್ಯ ಸ್ವಕರ್ಮಪ್ರಾಪಿ(ತ)ತ್ಪ್ರಾಭಾವಾತ್ | ತಥಾ ಸತಿ ಯದ್ಭಸ್ತು ಸ್ವಯಂ ನಾದ್ಯಾನ್ ಭುಂಜೀತ ತಸ್ಯ ವಸ್ತುನೋ ನೇಶೇ ನೇಷ್ಟೇ ಸ್ವಾಮೀ ನ ಭವತಿ | ಉಪಾಸಕಸ್ಯ ಹಿರಣ್ಯ-ಗರ್ಭರೂಪಃ ಸನ್ನರ್ವನುಸ್ತೀತಿ ಸರ್ವಸ್ಯ ಸ್ವಾಮೀ | ಸೋಽಯಮೇಕೋ ವಿಶೇಷಃ | ವಾಶಬ್ಧಃ ಸಮುಚ್ಚಯವಾಚೀ | ಯದ್ವಾ ಯಸ್ಯಾಚ್ಚ ಕಾರಣಾದೇನಮುಪಾಸಕಂ ನಾದ್ಯುರನ್ನೇ ಪುರುಷಾ ನ ಭುಂಜೀರಂತ್ರ ಸ್ವಾವ್ರಾಧೀನಲಕ್ಷಣಂ ಭೋಗ್ಯತ್ವಂ ನಾಸ್ತಿ, ಅನುಪಾಸಕಸ್ಯ ತು ತದಸ್ತೀತ್ಯಯಮುಪರೋ ವಿಶೇಷಃ | ನನು ಭೋಗ್ಯತ್ವಾಭಾವೇ ಸತ್ಯಾದ್ಯೋ ಭವತೀತಿ ಕಥಮುಚ್ಯತೇ | ನಾಯಂ ದೋಷಃ | ಪರಾಧೀನತ್ವಲಕ್ಷಣಸ್ಯ ಭೋಗ್ಯತ್ವಸ್ಯೈವ ನಿಷೇಧಾತ್ | ಆದ್ಯೋ ಭವತೀತ್ಯನೇನ ತು ಸ್ವಾತ್ಮಭೂತಸರ್ವಭೋಗ್ಯಜಾತರೂಪತ್ವಮುಭಿಧೀಯತ ಇತಿ ನ ಕೋಽಪಿ ವಿರೋಧಃ

ಉಪಾಸಕನಲ್ಲದ ಪುರುಷನು ತನ್ನ ಕರ್ಮ ಫಲಾನುಸಾರವಾಗಿ ಕೆಲವೇ ಭೋಗ್ಯವರ್ಗವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ತನ್ನ ಧರ್ಮಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಹೊಂದುವುದು ಅಸಾಧ್ಯ. ಆಗ ಯಾವ ವಸ್ತು ಭೋಗ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅದರ ಸ್ವಾಮಿತ್ವ ಅವನಿಗೆ ಲಭಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಉಪಾಸಕನಾದರೋ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನ ರೂಪ ಹೊಂದುವುದರಿಂದ ಸರ್ವ ಭೋಗ್ಯವಸ್ತುಗಳ ಸ್ವಾಮಿಯಾಗುತ್ತಾನೆ. ಇದೊಂದು ವಿಶೇಷ. ವಾ ಶಬ್ದ ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥಕವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಉಪಾಸಕನನ್ನು ಇತರ ಪುರುಷರು ಭೋಗಿಸದಿರುವುದರಿಂದ ಪರಾಧೀನ ಲಕ್ಷಣವಾದ ಭೋಗ್ಯತ್ವ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಉಪಾಸನಾ ಶೂನ್ಯನಿಗೆ ಇದು ಇದೇ ಇದೊಂದು ವಿಶೇಷ. ಭೋಗ್ಯತ್ವ ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಆದ್ಯತ್ವ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದು ಹೇಗೆ ? ಎಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು. ಪರಾಧೀನ ಲಕ್ಷಣವಾದ ಭೋಗ್ಯತ್ವವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸಿದರೂ ಸ್ವಾತ್ಮಭೂತವಾದ ಸರ್ವಭೋಗ್ಯ ವರ್ಗರೂಪವಿರುವುದರಿಂದ ಭೋಗ್ಯತ್ವ ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ.

English Translation

1. People say : ' Uktha, uktha, ' hymns, hymns ! (without knowing what uktha, hymn, means.) The hymn is truly (to be considered as) the earth, for from it all whatsoever exists arises.

2. The object of its praise is Agni (fire), and the eighty verses (of the hymn) are food, for by means of food one obtains everything.

3. The hymn is truly the sky, for the birds fly along sky, and men drive following the sky. The object of its praise is Vayu (air), and the eighty verses (of the hymn) are food, for by means of food one obtains everything.

4. The hymn is truly the heaven, for from its gift (rain) all whatsoever exists arises. The object of its praise is Aditya (the sun), and eighty verses are food, for by means of food one obtains everything.

5. So much with reference to the gods (mythological); now with reference to man (physiological).

6. The hymn is truly man. He is great, he is Pragapati. Let him think, I am the hymn.

7. The hymn is his mouth, as before in the case of the earth.

8. The object of its praise is speech, and the eighty verses (of the hymn) are food, for by means of food he obtains everything.

9. The hymn is the nostrils, as before in the case of the sky.

10. The object of its praise is breath, and the eighty verses (of the hymn) are food, for by means of food he obtains everything,

11. The slight bent (at the root) of the nose is, as it were, the place of the brilliant (Aditya, the sun).

12. The hymn is the forehead, as before in the case of heaven. The object of its praise is the eye, and the eighty verses (of the hymn) are food, for by means of food he obtains everything.

13. The eighty verses (of the hymn) are alike food with reference to the gods as well as with reference to man. For all these beings breathe and live by means of food indeed. By food (given in alms, &c.) he conquers this world, by food (given in sacrifice) he conquers the other. Therefore the eighty verses (of the hymn) are alike food, with reference to the gods as well as with reference to man.

14. All this that is food, and all this that consumes food, is only the earth, for from the earth arises all whatever there is.

15. And all that goes hence (dies on earth), heaven consumes it all; and all that goes thence (returns from heaven to a new life) the earth consumes it all.

16. That earth is thus both food and consumer.

He also (the true worshipper who meditates on himself as being the uktha) is both consumer and consumed (subject and object). No one passes that which he does not eat, or the things which do not eat him.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕರ್ತಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ
ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯೇ ದ್ವಿತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತವಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕರ್ತೃಭಾಷ್ಯದ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕದ
ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು

ಅಥ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯೇ ತೃತೀಯಃ ಖಂಡಃ
ಎರಡನೆಯ ಅರಣ್ಯದ ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು

ಅಥಾತೋ ರೇತಸಃ ಸೃಷ್ಟಿಃ ಪ್ರಜಾಪತೇ ರೇತೋ ದೇವಾ ದೇವಾನಾಂ
ರೇತೋ ವರ್ಷಂ ವರ್ಷಸ್ಯ ರೇತ ಓಷಧಯ ಓಷಧೀನಾಂ ರೇತೋನ್ಮ
ಮನ್ನಸ್ಯ ರೇತೋ ರೇತೋ ರೇತಸೋ ರೇತಃ ಪ್ರಜಾಃ ಪ್ರಜಾನಾಂ
ರೇತೋ ನಾಗ್ವಾಚೋ ರೇತಃ ಕರ್ಮ ತದಿದಂ ಕರ್ಮ ಕೃತಮಯಂ
ಪುರುಷೋ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಲೋಕಃ ||

ಪೂರ್ವತ್ರೋಕ್ತೇಷು ಪುರುಷತ್ವದೃಷ್ಟಿಂ ವಿಧಾತುಂ ಮಹತ್ತಮಯಮೇವ ಮಹಾನಿತ್ಯ-
ಭಿಹಿತಮ್ | ತದೇತನ್ಮಹತ್ತಮುಪಸಾದಯತಿ-ಅಥ ಪುರುಷ ವಿವೋಕ್ತಮಿತ್ಯೇವಮುಕ್ತೇ ಪುರುಷ-
ದೃಷ್ಟಿಕಥನಾಂತರಮ್ | ಯತಃ ಕಾರಣಾತ್ಪುರುಷಸ್ಯ ಉಕ್ತತ್ವಂ ಸಂಭಾವಯಿತುಮಯಮೇವ
ಮಹಾನಿತ್ಯುಕ್ತಂ ನೈರಿಷ್ಟ್ಯಂ ವಕ್ತವ್ಯಮತಃ ಕಾರಣಾದ್ವೈರಿಷ್ಟ್ಯಾದ್ಯಯೇ ರೇತಸಃ ಸಾರಭೂತಸ್ಯ

ಸೃಷ್ಟಿರಭಿಧೀಯತ ಒತಿ ಶೇಷಃ | ಆದೌ ಪ್ರಜಾಪತೇರ್ಜಗದೀಶ್ವರಸ್ಯ ರೇತಃ ಸಾರಭೂತಂ ಕಾರ್ಯಂ ದೇವಾಃ | ಸಾಕ್ಷಿಕತ್ವಾದ್ಧೇವಾನಾಂ ಸಾರಭೂತತ್ವಂ ಯುಕ್ತಮ್ | ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ರಾಜಕತ್ವಾದ್ಧೇವಾತ್ಪಾದೀನಾಂ ತಾಮಸತ್ವಾಚ್ಚ ನಾಸ್ತಿ ಸಾರಕಾರ್ಯತ್ವಮ್ | ತೇಷಾಂ ಚ ದೇವೇನಾಂ ರೇತಃ ಸಾರಭೂತಂ ಕಾರ್ಯಂ ವರ್ಷಮ್ | ಭೂಮಕಾಲೇ ಸಂತಪ್ತಾ ಭೂಮಿವರ್ಷೇಽಪ್ಯಾಪ್ಯಾಯತೇ ತಸೋಽಸ್ಯ ಸಾರತ್ವಮ್ | ತಸ್ಯಾಪಿ ವರ್ಷಸ್ಯ ಸಾರನೋಷಧಯಃ, ಪ್ರಾಣ್ಯುಪಕಾರಕತ್ವಾತ್ | ನ ಹಿ ತದ್ವೃಷ್ಟಿ ಕಾರ್ಯಮಪಿ ಪಂಕಾದಿಕಂ ಪ್ರಾಣಿಭಿಃ ಸೇವ್ಯತೇ | ಓಷಧೀನಾಮಪ್ಯನ್ತಂ ಸಾರಂ ನ ತು ಪಲಾಲತುಷಾದಿಕಮ್ | ಅನ್ಯಸ್ಯಾಪಿ ರೇತಃ ಸಾರಂ ನ ತು ಪುರೀಷಾದಿಕಮ್ | ರೇತಸೋಽಪಿ ಸಾರಂ ಪುತ್ರಾದಿರೂಪಾಃ ಪ್ರಜಾ ನ ತು ವಂಧ್ಯಾಯಾನಮುತ್ಪನ್ನಸ್ಯ ಸಾರತ್ವಮಸ್ತಿ | ಪ್ರಜಾನಾಮಪಿ ಸಾರಂ ಹೃದಯಪುಂಡರೀಕಂ, ಜೀವಾತ್ಮನಃ ಸ್ಥಾನತ್ವಾತ್ | “ ಹೃದಿಹ್ಯೇಷ ಆತ್ಮಾ ” ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ಹೃದಯಸ್ಯ ಸಾರಂ ಮನಃ, ಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ | ನ ತು ಮಾಂಸಮಯಾನಾಮವ್ಯದಲಾನಾಂ ತತ್ಕೃತ್ರಿತ್ವಿ | ಮನಸಃ ಸಾರಂ ವೇದರೂಪಾ ವಾಕ್ | “ ಯದ್ವಿ ಮನಸಾ ಧ್ಯಾಯತಿ ತದ್ವಾಚಾ ವದತಿ ” ಇತಿ ಶ್ರುತೇರ್ವಾಚೋ ಮನಃಕಾರ್ಯತ್ವಮ್ | ನ ತು ಮನಸ ಉತ್ಪನ್ನಾನಾಂ ರಾಗ-ದ್ವೇಷಾದೀನಾಂ ವೇದವತ್ಸಾರತ್ವಮಸ್ತಿ | ವೇದಸ್ಯಾಪಿ ಸಾರಮಗ್ನಿಹೋತಾದಿಕಂ ಕರ್ಮ, ವೈದಿಕ-ಮಂತ್ರಾಣಾಂ ತದನುಷ್ಠಾನಾರ್ಥಕತ್ವಾತ್ | ತದಿದಂ ಕರ್ಮ ಪೂರ್ವಸ್ತಿನೈನೈಕೈಕಂ ಸದಿಹ ಜನ್ಮನಿ ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸನಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಯೋಗ್ಯಃ ಪುರುಷೋ ಭವತಿ, ನ ಹಿ ನಿರತಿಶಯಿತಸುಕೃತಮಂತರೇಣೇದ್ಯಶಂ ಜನ್ಮ ಸಂಭವತಿ | ತಸ್ಯಾತ್ಪುರುಷೋ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಉಪಾಸನೀನೀಯಸ್ಯ ವೇದನೀನೀಯಸ್ಯ ಚ ಲೋಕಃ ಸ್ಥಾನಮಿತಿ ತಸ್ಯ ಮಹತ್ತ್ವ ಸಿದ್ಧಿಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಹಿಂದಿನ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಪುರುಷತ್ವದೃಷ್ಟಿ ವಿಧಿಸಲು ಪುರುಷನಿಗೆ ಮಹಾನ್ ಎಂದು ಮಹತ್ವಹೇಳಿವೆ. ಆ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಥ ಅಂಧರೆ ಪುರುಷನೇ ಉಕ್ತವೆಂದು ಉಕ್ತದಲ್ಲಿ ಪುರುಷದೃಷ್ಟಿ ಹೇಳಿವೆ ಮೇಲೆ ಪುರುಷನಿಗೆ ಉಕ್ತತ್ವಕೂಡಬೇಕಾದರೆ ಒಂದು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ ಹೇಳಬೇಕು, ಇದನ್ನೇ ‘ ಅಮಮೇನ ಮಹಾನ್ ’ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದು. ಈ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲು ರೇತಸ್ಸಿನ ಅಂದರೆ ಸಾರಭೂತವಸ್ತುವಿನ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮೊದಲು ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಅಂದರೆ ಜಗದೀಶ್ವರನ ರೇತಸ್ಸು ಅಂದರೆ ಸಾರಭೂತವಾದ ಕಾರ್ಯವೇ ದೇವತೆಗಳು ಇವರು ಸಾಕ್ಷಿಕರಾದುದರಿಂದ ಸಾರಭೂತರು ಎಂದಿದೆ. ಮನುಷ್ಯರು ರಜೋಗುಣವೈಶ್ವರನೂ, ಅಶ್ವಗೋಮುಂತಾದವುಗಳೂ ತಾಮಸಸ್ವಭಾವವುಗಳಾದುದರಿಂದ ಸಾರಕಾರ್ಯತ್ವ ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ದೇವತೆಗಳ ರೇತಸ್ಸು ಅಂದರೆ ಸಾರವಾದ ಕಾರ್ಯವು ಮಳೆ, ಗ್ರೀಷ್ಮಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾದ ಭೂಮಿಯು ಮಳೆಯಿಂದ ಹರ್ಷವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವುದರಿಂದ ಮಳೆ ಸಾರಭೂತವಾಗಿದೆ. ಮಳೆಯು ಸಾರವು ಓಷಧಿವನಸ್ತತಿಗಳು. ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಉಪಕಾರಕಗಳಾದುದರಿಂದ ಇವುಗಳಿಗೆ ಸಾರತ್ವಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಕೆಸರು ಮುಂತಾದವುಗಳೂ ವೃಷ್ಟಿಕಾರ್ಯವಾದವೂ ಅವನ್ನು ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಸೇವಿಸಿದಿರುವುದರಿಂದ ಅವು ಮಳೆಯುಸಾರವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಓಷಧಿಗಳ ಸಾರವೇ ಅನ್ನ ಹೊಟ್ಟು ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲ. ಅನ್ನದಸಾರವೇ ರೇತಸ್ಸು ಅಂದರೆ ನೀರ್ಯ. ಮೂದಾಗಿಗಳಲ್ಲ. ರೇತಸ್ಸಿನ ಕಾರ್ಯ ಪುತ್ರಾದಿರೂಪಪ್ರಜೆಗಳು. ಬಂಜೆಯಿಲ್ಲದ್ದು ರೇತಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸಾರವಿಲ್ಲ. ಜೀವಾತ್ಮನ ಸ್ಥಾನವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಜೆಗಳ ಸಾರವು ಹೃದಯಪುಂಡರೀಕ. “ ಹೃದಿ ಹ್ಯೇಷ ಆತ್ಮಾ ” ಎಂದು ಶ್ರುತಿ. ಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿಯಿಂದ

ಕೂಡಿರುವುದರಿಂದ ಹೃದಯದಸಾರ ಮನಸ್ಸು. ಮಾಂಸಮಯವಾದ ಅಷ್ಟದಲಾತ್ಮಕಹೃದಯಕ್ಕೆ ಆಶಕ್ತಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಮನಸ್ಸಿನ ಸಾರವೇ ವೇದರೂಪವಾದ ವಾಕ್. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಎರಿಸಿದುದನ್ನೆ. ಮಾತಿನಿಂದ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ವಾಕ್ಯ ಮನಸ್ಸಿನಕಾರ್ಯವೆಂದು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ರಾಗದ್ವೇಷಾದಿಗಳಿಗೆ ವೇದದಂತೆ ಸಾರತ್ವವಿಲ್ಲ. ವೇದಕ್ಕೂ ಸಾರಭೂತವಾದದ್ದು ಆಗ್ನಿಹೋತ್ರಾನಿಕರ್ಮಗಳು. ಇದರ ಅನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರವೇ ಮಂತ್ರಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಈ ವೈದಿಕ ಕರ್ಮಗಳು ಪೂರ್ವಜದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದವುಗಳಾದರೆ ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನ, ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸನೆ, ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ ಇವುಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ ಪುರುಷನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಅತಿಶಯ ಸುಕೃತವಿಲ್ಲದೆ ಈ ಪುರುಷಜನ್ಮದೊರೆಯಲಾರದು. ಆದುದರಿಂದ ಪುರುಷನೇ ಉಪಾಸನಾಯೋಗ್ಯನಾದ, ವೇದ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಆಶ್ರಯ(ಸ್ಥಾನ) ನಾದುದರಿಂದ ಅವನ ಮಹತ್ವ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಸ ಇರಾಮಯೋ ಯದ್ಧೀರಾಮಯಸ್ತಸ್ಮಾದ್ಧಿರಣ್ಮಯಃ ||

ತಸ್ಯ ಪುರುಷಸ್ಯ ಹಿರಣ್ಮಯಾಖ್ಯೋ ಗುಣೋ ಜ್ಞಾನಾಯ ವಿಧೀಯತೇ—ಇರಾಶಬ್ದೋ ನೈವಾಚೀ | ಸ ಪುರುಷಃ ಶಿರಃಪಾಣ್ಯಾದಿಯುಕ್ತೋನೈವಮಯಃ | ಅತ ಏನ ತೈತ್ತರೀಯಕಾ ಅವನಂತಿ—“ ಸ ವಾ ಏಷ ಪುರುಷೋನೈವಮಯಃ ” (ತೈ-ಉ-೨-೧-೧) ಇತಿ | ಯದ್ಧಿಯಸ್ಮಾದೇವ ಕಾರಣಾದಯಮಿರಾಮಯಸ್ತಸ್ಮಾತ್ಪಾರಣಾದ್ಧಿರಣ್ಮಯ ಇತ್ಯಪಾಸಕಾನಾಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಃ ಇರಾಹಿರಣ್ಮಯಶಬ್ದಯೋರಕ್ಷರಸಾಮ್ಯಾತ್ಪೋಚ್ಯತೇ | ಯಥಾಧ್ಯಾತ್ಮಮನನ.ಯ ಏವಮಧಿದೈವಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡರೂಪೇಣ ಸ್ವರ್ಣಮಯಃ ||

ಜ್ಞಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಪುರುಷನಿಗೆ ಹಿರಣ್ಮಯನೆಂಬ ಗುಣವೇವವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇರಾ ಎಂದರೆ ಅನ್ನ. ಶಿರಸ್ಸುಪಾಣಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಈ ಪುರುಷನು ಅನ್ನಮಯನಾಗುತ್ತಾನೆ. ತೈತ್ತರೀಯಕರಕೂಡಾ “ ಸ ವಾ ಏಷ ಪುರುಷೋನೈವಮಯಃ ” ಎಂದು ಅನ್ನಮಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇರಾಮಯನಾದುದರಿಂದಲೇ ಹಿರಣ್ಮಯನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಬಂದಿದೆ. ಇರಾ,ಹಿರಣ್ಮಯಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅಕ್ಷರ ಸಾಮ್ಯದಿಂದ ಅಭೇದ ಹೇಳಿದೆ. ಅಧ್ಯಾತ್ಮಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಅನ್ನಮಯನಾದರೆ ಅಧಿದೈವದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡರೂಪನಾದ ಹಿರಣ್ಮಯನೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಹಿರಣ್ಮಯೋ ಹ ವಾ ಅಮುಷ್ಠಿಲ್ಲೋಕೇ ಸಂಭವತಿ ಹಿರಣ್ಮಯಃ
ಸರ್ವೇಭ್ಯೋ ಭೂತೇಭ್ಯೋ ದದ್ಯತೇ ಯ ಏವಂ ವೇದ ||

ಏತದ್ಗುಣಧ್ಯಾನಸ್ಯ ಫಲಮಾಹ—ಯಃ ಪುನಾಸೇವಂ ಹಿರಣ್ಮಯತ್ವಗುಣಮಾಪ್ನೇ ಸ ಪುನಾನಾನ್ಸರ್ಗಲೋಕೇ ಚ್ಯೋತಿರ್ಮಯೋ ಭವತಿ | ತಥಾವಿಧೋ ಭೂತ್ವಾ ಸರ್ವಪ್ರಾಣ್ಯುಪ-
ಕಾರಾರ್ಥಮಾದಿತೃಮಂಡಲರೂಪೇಣ ಸರ್ವದಾ ದೃಶ್ಯತೇ ||

ಈ ಗುಣಧ್ಯಾನದ ಫಲವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯಾವ ಪುರುಷನು ಇದನ್ನು ತಿಳಿದು ಹಿರಣ್ಮಯತ್ವಗುಣವನ್ನು ಉಪಾಸಿಸುತ್ತಾನೋ ಅವನು ಸರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿ ಜ್ಯೋತಿಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಇದ್ದು ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಗಳ ಉಪಕಾರಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅದಿತ್ಯಮಂಡಲರೂಪದಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾನೆ.

English Translation

1 Next follows the origin of seed. The seed of pragapati are the Devas (gods). The seed of the Devas is rain. The seed of rain are herbs. The seed of herbs is food. The seed of food is seed. The seed of seed are creatures. The seed of creatures is the heart. The seed of the heart is the mind. The seed of the mind is speech (Veda). The seed of speech is action (sacrifice). The action done (in a former state) is the man, the abode of Brahman.

2. He (man) consists of food (ira), and because he consists of food (iramaya), he consists of gold (hiranmaya). He who knows this becomes golden (as the sun) for the benefit of all beings.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪ್ರಾಣಾಚಾರ್ಯ ವಿರಚಿತವಾದ ಮಾಧವೀಯೇ ನೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ
ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯೇ ತೃತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತವಾದ ನೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯದ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕದ
ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು ||

ಅಥ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯೇ ಚತುರ್ಥಃ ಖಂಡಃ
ನರಡನೆಯ ಅರಣ್ಯಕದ ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಖಂಡವು

ತಂ ಪ್ರಸದಾಭ್ಯಾಂ ಪ್ರಾಪದ್ಯತ ಬ್ರಹ್ಮೇನುಂ ಪುರುಷಂ ಯತ್ಪ್ರಸದಾ-
ಭ್ಯಾಂ ಪ್ರಾಪದ್ಯತ ಬ್ರಹ್ಮೇನುಂ ಪುರುಷಂ ತಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಸದೇ
ತಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಸದೇ ಇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ ಶಘಾಃ ಋರಾ ಇತ್ಯನ್ಯೇಷಾಂ
ಸಕೂನಾವಾಃ ||

ಸ್ತೂಲದೇಹರೂಪೇಣೋಕ್ತಸ್ಯೋಪಾಸನಮುಭಿದಾಯ ಸೂಕ್ಷ್ಮದೇಹಾತ್ಮಕಪ್ರಾಣರೂಪೇ-
 ಣೋಪಾಸನಂ ನಕ್ರಂ ಪ್ರಾಣೋಪಾಧಿಕಸ್ಯ ಪರಮಾತ್ಮನಃ ಶರೀರೇ ಪ್ರವೇಶಂ ದರ್ಶಯತಿ—
 ಯಜ್ಞಕರ್ತಾರಣಂ “ ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ” (ತೈ-ಉ-೨-೧-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಪ್ರತಿ-
 ಪಾದ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಾಪ್ತಿ ದೇವತಸ್ತೃಪ್ತಿಶಾಲೇ ಸ್ತೂಲದೇಹಂ ಸೃಷ್ಟ್ವಾ ತಂ ಸೃಷ್ಟಮಿದಂ ದೃಶ್ಯಮಾನಂ
 ಪುರುಷಶಬ್ದವಾಚ್ಯಂ ಸ್ತೂಲಂ ದೇಹಂ ಪ್ರಸದಾಭ್ಯಾಂ ಪಾದಾಗ್ರಾಭ್ಯಾಂ ಪ್ರಾಪದ್ಯತ ಪ್ರವಿಷ್ಟವತ್ |
 “ ತಸ್ತೃಷ್ಟ್ವಾ ತದೇವಾನುಭಾವಿಶತ್ ” (ತೈ-ಉ-೨-೬-೧) ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರಮ್ | ಯದ್ಯಪಿ
 ಸರ್ವಗತಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಪ್ರವೇಶೋ ನ ಸಂಭವತಿ ಪ್ರಾಣೋಪಾಧಿಕಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಪ್ರವೇಶೇನೈವ ಪ್ರವೇಶ
 ಉಪಚರ್ಮತೇ | ಆತ ಏವ ಮೈತ್ರಾಯಣೇಯಾ ಆನುನಂತಿ— “ ಸ ನಾಯುಮಿವಾತ್ಮಾನಂ ಕೃತ್ವಾ-
 ಭ್ಯಂತರಂ ಪ್ರಾವಿಶತ್ ” (ಮೈ-ಉ-ಪ್ರ-೨) ಇತಿ || ಯಸ್ಮಾತ್ಪಾದಾಗ್ರಾಭ್ಯಾಂ ಪ್ರವೇಶಶ್ಚ ಸ್ವಾತ್ಮಾ-
 ಪದ್ಯತೋಭಾಭ್ಯಾಮಿತಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ಯಾ ಪಾದಾಗ್ರಯೋಃ ಪ್ರಪದತ್ವಂ ಸಂಪನ್ನಮ್ | ಯದ್ವಾದವಯು-
 ವಾರ್ಪಸ್ತಯೋರಪಿ ತಸ್ಮಾಲ್ಗೋಕೇ ಶಾಬ್ದಿಶಾಃ ಪ್ರಪದೇ ಇತ್ಯನೇನೈವ ಶಬ್ದೇನ ಪಾದಾಗ್ರಾದ್ಯಯಂ
 ವ್ಯವಹರಂತಿ | ಮನುಷ್ಯಶರೀರೇಷು ಪಾದಾಗ್ರಸದ್ಭಾವಾದ್ವಾದ್ವಾರೇಣ ಪ್ರವೇಶೇಷು ಗವಾತ್ಪಾದಿಶರೀ-
 ರೇಷು ತದಸಂಭವ ಇತಿ ಚೇನ್ನ | ತಚ್ಚರೀರೇಷು ಶಿಶುಶಬ್ದೇನ ಖುರಶಬ್ದೇನ ಚ ತತ್ಪದ್ವೇಶೇ ಪ್ರಾಣ-
 ಭಿರ್ವ್ಯವಹಿಯಮಾಣಾನಾಂ ಪಾದಭಾಗಾನಾಮೇವ ಪ್ರಪದತ್ವಾತ್ | ಶಭುರಶಬ್ದಯೋರ್ದೇಶ-
 ವಿಶೇಷೇಣ ವ್ಯವಹಾರಭೇದಃ ||

ಸ್ತೂಲದೇಹರೂಪದಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿದ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಮೊದಲು ಪ್ರಾಣೋಪಾಧಿಕನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು
 ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದುದನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಜಗತ್ಪಾರಣವಾದ “ ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ” ಎಂದು ಶ್ರುತಿ
 ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾದ ಯಜ್ಞ ಬ್ರಹ್ಮಚೈತನ್ಯವಿದೆಯೇ ಆದು ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ತೂಲದೇಹವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿ ಆ ಸೃಷ್ಟವಾದ
 ತೋರತಕ್ಕ ಪುರುಷಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದ ಸ್ತೂಲದೇಹವನ್ನು ಎರಡುಪಾದಾಗ್ರಭಾಗಗಳಿಂದ ಪ್ರವೇಶಿಸಿತು. ‘ ತತ್ ಸೃಷ್ಟ್ವಾ ತ
 ದೇವಪ್ರಾವಿಶತ್ ’ ಎಂದು ಇವೇ ವಿಷಯಶ್ರುತ್ಯಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿದೆ. ಸರ್ವವ್ಯಾಪಕನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರವೇಶ ಸಂಭವ
 ಸುವುದು ಹೇಗೆ ಎಂದು ಆಶಂಕಿಸಬಾರದು. ಪ್ರಾಣರೂಪಉಪಾಧಿಯಿಂದ ಪ್ರಾಣಪ್ರವೇಶದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರವೇಶವು
 ಆರೋಪಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಮೈತ್ರಾಯಣೇಯರು ಅವನು ವಾಯುವಿನಂತೆ ಶರೀರಮಾಡಿಕೊಂಡು ಒಳಗೆ
 ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನೆಂದು ‘ ಸನಾಯುಮಿವ ’ ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ‘ ಪ್ರಾಪದ್ಯತ ಉಭಾಭ್ಯಾಂ ’ ಎಂಬ
 ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ (ಎರಡುಪಾದಗಳಿಂದ ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನು) ಪಾದಾಗ್ರಗಳಿಗೆ ಪ್ರವೇಶ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.
 ಈ ಅವಯು-ವಾರ್ಪವನ್ನು ಮನುಷಿಯೇ ಶಾಬ್ದಿಕರು ಪ್ರಪದೇ ಎಂಬ ಒಂದುಪದದಿಂದಲೇ ಪಾದಾಗ್ರಗಳೆರಡನ್ನೂ ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.
 ಮನುಷ್ಯನಿಗಾದರೋ ಪಾದಾಗ್ರಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಗವಾತ್ಪಾದಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಪಾದಾಗ್ರ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ
 ಪ್ರವೇಶ ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ ಅಲ್ಲಿಯೂ ಶಭ, ಖುರ(ಗೊರಸು) ಇತ್ಯಾದಿಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುವ ಪಾದಭಾಗಗಳೇ
 ಪ್ರಪದಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರವೇಶಕ್ಕೆ ತೊಂದರೆ ಇಲ್ಲ.

ತದೂ ಽಮುದಸರ್ಪತ್ತಾ ಊರೂ ಅಭವತೀನುತ್ ||

ಪಾದಃಗ್ರಯೋಃ ಪ್ರವಿಶ್ಯಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಕ್ರಮೇಣ ಶಿರಃಪರ್ಯಂತಾಂ ವ್ಯಾಪ್ತಿಂ ದರ್ಶ-
ಯಿತು ಮೂರುರಪರ್ಯಂತಂ ತಾವದ್ಧರ್ಶಯತಿ—ತತ್ಪಾದಾಗ್ರಯೋಃ ಪ್ರವಿಶ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮೋಧ್ಯಾಭಿ-
ಮುಖತ್ವೇನ ವ್ಯಾಪ್ತವತ್ | ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ತಸ್ಮಾದಪಸರ್ಪದನಯೋರಿತಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ಯಾ ತಾವೂರೂ
ಊರ್ಧ್ವಪ್ರದೇಶಾವೂರೂಶಬ್ದವಚ್ಚೈವಭವತಾಮ್ ||

ಪಾದಾಗ್ರದಿಂದ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಶಿರಸ್ಸಿನ ವರೆಗಿನ ಪ್ರವೇಶವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಮೊದಲು ಊರು
(ತೊಡೆ) ಗಳವರೆಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಕೊಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪಾದಾಗ್ರಗಳಿಂದ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ ಬ್ರಹ್ಮಚೈತನ್ಯವು ಊರ್ಧ್ವ (ಮೇಲೆ) ಮುಖ
ವಾಗಿ ಚಲಿಸಿತು. ' ಉರ್ಧ್ವಂ ಉದ ಸರ್ಪತ್ ' (ಮೇಲಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿತು) ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಕಾಲಿನ ಮೇಲ್ಭಾಗ
ಗಳಿಗೆ ಊರು ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ.

ಉರು ಗೃಣೇಹೀತ್ಯಬ್ರವೀತ್ತ ದುದುರಮಭವತ್ ||

ಉರುದೇಶಾದಪೂರ್ವದೇಶವ್ಯಾಪ್ತಿಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಉರು ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ ಯಥಾ ಭವತಿ
ತಥಾ ಗೃಣೇಹಿ ನಿಗರಣಯೋಗ್ಯಂ ವಿಪುಲಚ್ಛಿದ್ರಂ ಕುರ್ವಿತ್ಯೇವಮುಪರಿತನಂ ಶರೀರಭಾಗಂ
ಪ್ರತ್ಯೂರ್ವೋರವಸ್ಥಿತಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಬ್ರವೀತ್ತಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಸಂಕಲ್ಪವಶಾತ್ ತಸ್ಮಾನಮುಪರಿತನಮದರ-
ಶಬ್ದವಾಚ್ಯಂ ವಿಪುಲಚ್ಛಿದ್ರಮಭವತ್ || ಉರುಶಬ್ದೇನ ಸಹಾಕ್ಷರಸಾಮ್ಯಾದುದರನಾಮತ್ಯಮ್ ||

ಊರು ಪ್ರದೇಶಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಮೇಲಿನ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆ ಬ್ರಹ್ಮಚೈತನ್ಯವು ಉರು ಅಂದರೆ
ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರುವ ನುಂಗಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ ದೊಡ್ಡ ಚ್ಛಿದ್ರವಿರುವ ಮೇಲ್ಭಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿದು ಹೇಳಿತು. ಅಂದರೆ ಈ
ಬ್ರಹ್ಮನ ಸಂಕಲ್ಪದಿಂದಲೇ ಊರು ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಉದದ (ಹೊಟ್ಟೆ)ವೆಂಬ ಸ್ಥಾನ ಉಂಟಾಯಿತು. ಉರು (ದೊಡ್ಡದು)
ಶಬ್ದದ ಅಕ್ಷರ ಸಾಮ್ಯದಿಂದ ಉದದ ಎಂದಾಗಿದೆ.

ಉರ್ವೇನ ಮೇ ಕುರ್ವಿತ್ಯಬ್ರವೀತ್ತದುರೋಽಭವತ್ ||

ಪುನರಪ್ಯುಪರಿ ದೇಶೇ ಸಂಚಾರಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಉದರವತಿನೋ ಮಮ ಭೂಯೋಽಪಿ
ವಿಸ್ತೀರ್ಣಮೇವ ಚ್ಛಿದ್ರಂ ಕುರ್ವಿತ್ಯೇವಂ ಬ್ರಹ್ಮಸಂಕಲ್ಪವಶಾತ್ ಪ್ರದೇಶಮುಪರಿತನಂ ಸ್ಥಾನಮುರಾ-
ಶಬ್ದವಾಚ್ಯಂ ವಿಪುಲಚ್ಛಿದ್ರಮಭೂತ್ | ಅತ್ರಾಪ್ಯಕ್ಷರಸಾಮ್ಯಾನ್ನಿರ್ವಚನಂ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಮ್ ||

ಉದರದಲ್ಲಿರುವ ನನಗೆ ಇನ್ನೂ ವಿಸ್ತೀರ್ಣವುಳ್ಳ ಭಿದ್ರವನ್ನು ಮಾಡು ಎಂದು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿರುವುದಿಂದ ಆ ಸಂಕಲ್ಪ
ದಿಂದಲೇ ಉದರದ ಮೇಲೆ ಉರ (ಎವೆ) ಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯವಾದ ವಿಶಾಲವಾದ ಸ್ಥಾನವುಂಟಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಉರ ಎಂಬ
ಶಬ್ದದ ಅಕ್ಷರ ಸಾಮ್ಯದಿಂದಲೇ ಉರ: ಎಂದಾಗಿದೆ. ಉದರದ ಮೇಲಿನ ವಕ್ಷಸ್ಥಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನೊಡದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಉದರಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಶಾರ್ಕರಾಕ್ವ್ಯಾ ಉಪಾಸತೇ ಹೃದಯಂ ಬ್ರಹ್ಮೇ-
ತ್ಯಾರೂಣಯೋ ಬ್ರಹ್ಮಾಹೈವ ತಾಽ ಇ ||

ಅನಯೋಃ ಕುಷ್ಟುರಸೋಬ್ರಹ್ಮಸಂಕಲ್ಪವಿಶೇಷೇಣ ಪ್ರೀತಿಪೂರ್ವಕೇಣೋತ್ಸನ್ನ
ತ್ವಾದ್ಬ್ರಹ್ಮಧ್ಯಾನಪ್ರತೀಕತ್ವಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಶಕಣಾಕ್ಷಿನಾಮಕಸ್ಯ ಮಹರ್ಷೇಃ ಪುತ್ರಾ ಉದರೇ
ಬ್ರಹ್ಮದೃಷ್ಟಿಂ ಕೃತ್ಯೋಪಾಸತೇ | ಆರುಣಾಬ್ಯಸ್ಯ ಮಹರ್ಷೇಃ ಪುತ್ರಾ ಹೃದಯಸ್ಯಾನಗತೇಽಷ್ಟದಲ-
ಕಮಲಮಧ್ಯಸ್ಥೇ ಹೃದಯಚ್ಛಿದ್ರೇ ಬ್ರಹ್ಮದೃಷ್ಟಿಂ ಕೃತ್ಯೋಪಾಸತೇ | ತೇ ಉಭೇ ಅಪಿ ಸ್ಥಾನೇ
ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಪ್ರೀತಿವಿಷಯತ್ವಾದ್ಬ್ರಹ್ಮೈವ | ಪುನಃ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯಪ್ರಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥಾ ||

ಈ ಉದರ ಮತ್ತು ವಕ್ಷಃ ಪ್ರದೇಶಗಳು ಪ್ರೀತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಸಂಕಲ್ಪದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನಗಳಾದುದರಿಂದ ಇವು
ಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಧ್ಯಾನಪ್ರತೀಕತ್ವವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶಕಣಾಕ್ಷಿ ಎಂಬ ಮಹರ್ಷಿಯ ಮಕ್ಕಳು ಉದರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮದೃಷ್ಟಿ
ಯನ್ನಿಟ್ಟು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆರುಣನಿಂಬ ಮಹರ್ಷಿಯ ಪುತ್ರರು ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಅಷ್ಟದಳ ಕಮಲದ ಮಧ್ಯ
ದಲ್ಲಿರುವ ಹೃದಯಚ್ಛಿದ್ರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಉಪಾಸಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಎರಡುಸ್ಥಾನಗಳೂ ಬ್ರಹ್ಮನ ಪ್ರೀತಿವಿಷಯವಾದುದ
ರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವೇ ಆಗಿರುತ್ತವೆ. ಪುನಃ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

ಊರ್ಧ್ವಂ ತ್ವೇವೋದಸರ್ಪತ್ತಚ್ಛಿರೋಽಶ್ರಯತ ಯಚ್ಛಿರೋಽಶ್ರಯತ-
ತಚ್ಛಿರೋಽಭವತ್ತಚ್ಛಿರಸಃ ಶಿರಸ್ತನ್ಮುನಾಃ ||

ಪುನರಪಿ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಊರ್ಧ್ವದೇಶೇ ಸಂಚಾರಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಉರಃ ಪರ್ಯಂತಮುದ್ಗತ್ಯಾಪಿ
ತದ್ಬ್ರಹ್ಮ ನೋಪರೇಮೇ ಕಿಂತು ತತೋಽಪ್ಯುರ್ಧ್ವಮುದಸರ್ಪದೇವ | ಊರ್ಧ್ವಂ ಗತ್ವಾ ಚ
ತದ್ಬ್ರಹ್ಮ ಶಿರೋದೇಶಮಶ್ರಯತ ಸೇವಿತವತ್ | ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ತಸ್ಮಾಚ್ಛ್ರಿತಮನೇನೇತಿ
ವ್ಯುತ್ಪತ್ಯಾ ತತ್ಸ್ಮಾನಂ ಶಿರಃಶಬ್ದವಾಚ್ಯಮುಭವತ್ | ತಸ್ಮಾದೇವ ಕಾರಣಾಲೋಕೇಽಪ್ಯುರ್ಧ್ವ-
ಭಾಗಸ್ಯ ಶಿರಃಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವಂ ಪ್ರಾಣೈವ್ಯವಹಿಯತೇ ||

ಶಿರಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಮುಂದಿನ ಸಂಚಾರವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಎದೆಯವರೆಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿಯೂ ಆ ಬ್ರಹ್ಮಚೈತನ್ಯವು
ನಿಲ್ಲಲಿಲ್ಲ, ಅದಕ್ಕೂ ಮುಂದೆ ಚಲಿಸಿತು. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಆ ಬ್ರಹ್ಮವು ಶಿರೋದೇಶವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿತು. 'ಶ್ರಿತಂ ಅನೇನ
ಇವನಿಂದ ಆಶ್ರಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ತಲೆಗೆ ಶಿರಃ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಲೋಕ
ದಲ್ಲಿಯೂ ಶರೀರದ ಮೇಲ್ಭಾಗಕ್ಕೆ ಶಿರಸ್ಸೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ತಾ ಏತಾಃ ಶೀರ್ಷಣ್ಣ್ಛ್ರಿಯಃ ಶ್ರಿತಾಸ್ವಕ್ಷುಃ ಶ್ಲೋತ್ರಂ ಮನೋ
ವಾಕ್ಪ್ರಾಣಃ ||

ಶಿರೋಭಾಗಂ ಪುನಃ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ಶೀರ್ಷಣ್ಣ್ಛ್ರಿಯೋಽಭಿರೋಭಾಗೇ ತಾ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಸ್ವಪ್ನತೇನ ಶ್ರುತಾ
ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ ಏತಾ ಅಸ್ಮಾಭಿರನುಭೂಯಮಾನಾಃ ಶ್ರಿಯೋ ದರ್ಶನಶ್ರವಣಾದಿವ್ಯವಹಾರಂಪದಃ
ಶ್ರಿತಾಃ ಪ್ರಾಪ್ತಾಃ ಕಾಸ್ತಾಃ ಶ್ರಿಯ ಇತಿ ಚೇತ್ಸದುಚ್ಯತೇ—ಚಕ್ಷುರಾದಯಃ ಶ್ರಿಯೋ ವ್ಯವಹಾರ-
ಸಂಪದಸ್ತನ್ನಿಪುತ್ರೇಃ ||

ಶಿರೋಭಾಗವನ್ನು ಪ್ರರಂಸಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಶಿರೋಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಸ್ವಸ್ವವಾದ ಇತರ ರ್ಪುತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ದರ್ಶನರವಣಾದಿವ್ಯವಹಾರಸಂಪತ್ತುಗಳು ಅಶ್ರಯಿಸಿರುತ್ತವೆ. ಶ್ರೀ ಅಂದರೆ ವ್ಯವಹಾರಸಂಪತ್ತೆಂದರ್ಥ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಾದುದೆಂದ ಚಕ್ಷುಸ್ಸು. (ಕಣ್ಣು) ರೋತ್ರ (ಕೆವಿ) ಮನಸ್ಸು, ವಾಕ್, ಪ್ರಾಣಗಳೂ ಶ್ರೀಶಬ್ದವಾಚ್ಯಗಳೆಂದು ತ್ತವೆ. ಇವೆಲ್ಲವೂ ಶಿರಸ್ಸನ್ನಾರ್ಪಿಸಿರುತ್ತವೆ.

ಶ್ರಮಂತೇಽಸ್ಮಿಂಞ್ಚಿಯೋ ಯ ಏವಮೇತಚ್ಚಿರಸಃ ಶಿರಸ್ತ್ವಂ ವೇದ,

ಶಿರಸ್ತ್ವವೇ ನನಂ ಪ್ರರಂಸತಿ—ಯಃ ಪುಮಾಂಞ್ಚಿರೋನಾಮ ವಿದಿತ್ಯೋವಾಸ್ತೇಽಸ್ಮಿನ್ಮರುಚೇ ಚಕ್ಷುರಾದಿಪಾಟಿವಜನೋತ್ರಮಂಪದ ಅಶ್ರಿತಾ ಭವಂತಿ ||

ಈ ಶಿರಃ ಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು ಯಾರು ಉಪಾಸನೆಮಾಡುವರೋ ಅವರಿಗೆ ಚಕ್ಷುರಾದಿಪಾಟಿವ ದಿಂದಿಂಟಾದ ಉತ್ತಮ ಸಂಪತ್ತುಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

ತಾ ಅಹಿಂಸಂತಾಹಮುಕ್ಲಮಸ್ಮ್ಯಹಮುಕ್ಲಮಸ್ಮೀತಿ ತಾ ಅಬ್ರುವನ್ವಂ-
ತಾಸ್ಮಾಚ್ಚೈರೀರಾದುತ್ತ್ರಾಮಾಮ ತದ್ಯಸ್ಮಿನ್ನ ಉತ್ಪ್ರಾಂತ ಇದಂ
ಶರೀರಂ ಪಶ್ಯತಿ ತದುಕ್ಲಂ ಭವಿಷ್ಯತಿ ||

ಇದಾನೀಂ ಶಿರಃ ಪದ್ಯಂತೇ ಶರೀರೇಽವಸ್ಥಿತಾನಾಂ ಚಕ್ಷುರಾದೀನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಶ್ರೈಷ್ಯಂ ವಕ್ತುಂ ಸಂನಾದಂ ದರ್ಶಯಂತಿ—ತಾಃ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾಃ ಶ್ರಿಯಶ್ಚಕ್ಷುರಾದಿರೂಪಾಸ್ತದ-
ಭಿವನಾನಿನ್ನೋ ದೇವತಾ ಅಹಿಂಸಂತ ಪರಸ್ಪರಸ್ಪರ್ಧಾರೂಪಾಂ ಹಿಂಸಾಮುಕುರ್ವನ್ | ಸ್ಪರ್ಧಾವಿ-
ಷಯೋ ವಿಶ್ವಪ್ಪಮುಚ್ಯತೇ—ಅಹಮುಕ್ಲಮಸ್ಮಿ | ಉಕ್ಲೇ ಚಕ್ಷುಃ ಸ್ವರೂಪಸ್ಯ ಮಮೈವ ದೃಷ್ಟಿಃ |
ಕರ್ತವ್ಯೇತ್ಯೇವಂ ಚಕ್ಷುರ್ದೇವತಾ ವಕ್ತಿ | ತನ್ನೈವ ಶ್ರೋತ್ರಾದಿಯೋಽಪಿತಿ ವಿನಕ್ಷಯಾ ವಿಪ್ರೋಕ್ತಾಃ |
ತಾಃ ಸ್ವಧರ್ಮಾನಾ ದೇವತಾಃ ಸ್ಪರ್ಧಾನಿವಾರಣಾರ್ಥಂ ಸಮಯವಿಶೇಷೇ ಪರಸ್ಪರಮುಬ್ಬವನ್ |
ನಿವಾರಣೋಪಾಯದರ್ಶನನಿಮಿತ್ತರರ್ಪಣೋ ಹಂತಶಬ್ದಃ | ವಯಂ ಸರ್ವಾ ಅಪಿ ಕ್ರಮೇಣಾ-
ಸ್ಮಾಚ್ಚೈರೀರಾದುತ್ತ್ರಾಂತಿಂ ಕರನಾಮ | ತಥಾ ಸತ್ಯಸ್ಮಾಕಂ ಮಧ್ಯೇ ಯಸ್ಮಿನ್ಮತ್ಪ್ರಾಂತೇ ಸತೀದಂ
ಶರೀರಂ ಪಶ್ಯತಿ ತದೇವೋಕ್ತಂ ಭವಿಷ್ಯತಿ | ಇತಿಶಬ್ದಃ ಸಮಯಬಂಧ ಸಮಾಪ್ತಾರ್ಥಃ ||

ಶಿರಸ್ಸಿನ ವರಿಗಿರುವ ಶರೀರವನ್ನಾರ್ಪಿಸಿರುವ ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಅವಯವಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣದ ಶ್ರೈಷ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಲು ಪರಸ್ಪರ ಸಂವಾದವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸಂಪದ್ರೂಪವಾದ ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಅಭಿಮಾನಿವೇಶಕಗಳು ಪರಸ್ಪರ ಸ್ಪರ್ಧಾರೂಪವಾದ ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಮಾಡುವು. ಸ್ಪರ್ಧೆ ಏನೆಂದರೆ ಉಕ್ಲಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಚಕ್ಷುಃ ರೂಪವಾದ ನನ್ನ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನೇ ಇಡಬೇಕೆಂದು ಚಕ್ಷುರಭಿಮಾನಿವೇಶಕ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಶ್ರೋತ್ರಾದ್ಯಭಿಮಾನಿವೇಶಕಗಳು ರೋತ್ರಾದಿವೈಷ್ಣಿಯನ್ನೇ ಇಡಬೇಕೆಂದು ವಾದಿಸಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದುವು. ವಿವಾದಮಾಡುತ್ತಾ ಅವುಗಳು ತಮ್ಮಲ್ಲಿಯೇ ಒಂದು ಕರಾರನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡವು. ವಿವಾದ ನಿವಾರಣೋಪಾಯ ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಹರ್ಷ ಸೂಚಿಸಲು ಹಂತ ಎಂದಿದೆ. ನಾವೆಲ್ಲರೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರೇ

ಈ ಶರೀರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಡೋಣ. ಆಗ ನಮ್ಮವರಲ್ಲಿ ಯಾರು ಹೊರಗೆ ಹೊರಬಾಗ ಈ ಶರೀರವು ಬಿದ್ದುಹೋಗುವುದೋ ಅವರೇ ಉಕ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಇದೇ ಅವರ ಕರಾರು. ಸಮಯಬಂಧ ಸಮಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಇತಿ ಶಬ್ದ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ವಾಗುದಕ್ರಾಮದವದನ್ನಶ್ವನ್ನಿಬನ್ನಾಸ್ತೈವ ಚಕ್ಷುರುದಕ್ರಾಮದವಶ್ಚ-
ನ್ನಶ್ವನ್ನಿಬನ್ನಾಸ್ತೈವ ಶ್ರೋತ್ರಮುದಕ್ರಾಮದಶ್ಚಣ್ಣನ್ನಶ್ವನ್ನಿಬನ್ನಾ-
ಸ್ತೈವ ಮನ ಉತ್ಕಾಮನ್ ಮೀಲಿತ ಇವಾಶ್ವನ್ ಸಿಬನ್ನಾಸ್ತೈವ
ಪ್ರಾಣ ಉದಕ್ರಾಮತ್ತತ್ಪ್ರಾಣ ಉತ್ಕಾಮಂತೇಷದೈತ ||

ಕ್ರಮೇಣೋತ್ಕಾಮಂತಿಂ ಶರೀರಪತನಸರ್ಯಂತಾಂ ದರ್ಶಯತಿ—ವಾಕ್ ಚಕ್ಷುಃ ಶ್ರೋತ್ರ-
ಮನಸಾಮೇಕೈಕಸ್ಮಿನ್ನತ್ಕಾಮಂತೇ ಸತಿ ತತ್ತದಿಂದ್ರಿಯಸಾಧ್ಯವ್ಯಾಪಾರಮಾತ್ರಂ ಲುಪ್ಯತೇ ನ ಕು
ಶರೀರಂ ಪತತಿ, ಕಿಂ ತ್ವನ್ನಪಾನೇ ಸ್ವೀಕರ್ಮನೈಷಾಪೂರ್ವಮಭವದೇವ | ಮೀಲಿತ ಇನೇತ್ಯಸ್ಯಾ-
ಯನುರ್ಥಃ—ಯಥಾ ಮುಗ್ಧಶ್ಚಕ್ಷುರ್ಮೀಲನೋನ್ಮೀಲನಮಾತ್ರಂ ಕುರ್ಮನ್ನಿಷ್ಠಯವಿವೇಕಮಕುರ್ವ-
ನ್ನಾಸ್ತೇ ತದ್ವದಯಂ ದೇಹ ಇತಿ | ತಚ್ಚರೀರಂ ಪ್ರಾಣ ಉತ್ಕಾಮಂತೇ ಸತಿ ಪತಿತಮಧೂನ್ನ
ತ್ವಶ್ವತಿ ನಾಪಿ ಪಿಪತಿ ||

ಶರೀರ ಪತನದವರೆಗೆ ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳ ಉತ್ಕಾಮಂತಿಯನ್ನು (ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುವುದನ್ನು) ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ. ವಾಕ್, ಚಕ್ಷುಸ್ಸು, ಶ್ರೋತ್ರ, ಮನಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದೇ ಶರೀರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಹೋಯಿತೋ ಆ ಇಂದ್ರಿಯ ಸಾಧ್ಯವ್ಯಾಪಾರ ಮಾತ್ರ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ನಷ್ಟವಾಯಿತು. ಅದರಿಂದ ಶರೀರ ಮಾತ್ರ ಬೀಳಲಿಲ್ಲ. ಅನ್ನಪಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾ ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಇದ್ದಿತು. ವಾಕ್ ಹೋದಾಗ ಮಾತಾಡದೆ ಅನ್ನಪಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಚೇಷ್ಟಾಯುಕ್ತವಾಗಿತ್ತು. ಹೀಗೆಯೇ ಒಂದೊಂದು ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಹೋದಾಗಲೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಮುಗ್ಧನು ಅಂದರೆ ಎನೂ ತಿಳಿಯದವನು ಕಣ್ಣುಮುಚ್ಚಿ ತೆರೆಯುತ್ತಾ ವಿಷಯವಿವೇಕವಿಲ್ಲದೆ ಇರತ್ತಾನೋ ಅದರಂತೆ ದೇಹವಿರುತ್ತದೆ. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣವು ಉತ್ಕಾಮಂತಿ ಹೋದಿತು. ಆಗ ಶರೀರವು ಅನ್ನಪಾನಾದಿಯಾವ ವ್ಯವಹಾರವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದುಹೋಯಿತು.

ತದಶೀರ್ಯತಾಶಾರೀತಿಷ್ಠ ತಚ್ಚರೀರಮಭವತ್ತಚ್ಚರೀರಸ್ಯ ಶರೀರತ್ವಮ್

ತದೇವ ಪತನಂ ಶರೀರಶಬ್ದ ನಿರ್ವಚನೇನ ಪ್ರಪಂಚಯತಿ—ಯಾಸ್ತತಿತಂ ಶರೀರಂ ತಿಚ್ಛೀ-
ರ್ಣಮಭೂತ್, ಅವಯವವಿಶ್ಲೇಷೇಣ ವಿನಷ್ಟಮಭೂತ್, ಅತೋ ಲೋಕೋ ಪ್ರಾಣರಹಿತಂ
ಶರೀರಂ ದೃಷ್ಟೈಶ್ಚತದಶಾರಿ ವಿಶೀರ್ಣಮಭೂದಿತ್ಯೇವಂ ವರ್ಣಯಂತಿ | ತತ್ಪ್ರಸಿದ್ಧ್ಯೋಕ್ತನಾಯ
ಫ್ಲೂತೀತಿ | ತಚ್ಚ ಶೀರ್ಣತ್ವಯೋಗ್ಯತ್ವಾಚ್ಚರೀರಮಭೂತ್ | ತತ್ಪ್ರಸ್ಯಾಚ್ಛೀರ್ಣತ್ವವಚನಾದೇವ
ಶರೀರನಾಮ ಸರ್ವೈರ್ವ್ಯವಹಿಯತೇ ||

ಈ ಪತನವನ್ನೇ ಶರೀರ ಶಬ್ದ ನಿರ್ವಚನದಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದ ಶರೀರವು ಶೀರ್ಣವಾಯಿತು ಅಂದರೆ ಅವಯವಗಳ ಶೈಥಿಲ್ಯದಿಂದ ವಿನಾಶ ಹೊಂದಿತು. ಅದುದರಿಂದ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣವಿಲ್ಲದ ಶರೀರವನ್ನು ನೋಡಿ ವಿಶೀರ್ಣ ವಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಫ್ಲೂತಿ ಹೇಳಿದೆ. ತಿಥಿಲವಾಗುವುದರಿಂದ ಶರೀರವೆಂದು ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ.

ತೀರ್ಯತೇ ಹ ನಾ ಅಸ್ಯ ದ್ವಿಷನ್ವಾಸ್ವಾ ಭ್ರಾತೃವ್ಯಃ ಪರಾಸ್ಯ ದ್ವಿಷ-
ನ್ವಾಸ್ವಾ ಭ್ರಾತೃವ್ಯೋ ಭವತಿ ಯ ಏವಂ ನೇದ ||

ಏತನ್ಮಾನನಿರ್ವಚನನೇದನಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ಯಃ ಪುಮಾನೇವಂ ಶರೀರತ್ವಂ ವಿಧಿತ್ಯೋ-
ಪಾಪ್ತೇಸ್ಯ ವೇದಿತುದ್ವೇಷಂ ಕುರ್ವನ್ವಾಪರೂಪಃ ಶತ್ರುನಿಶೀರ್ಣೋ ಭವತಿ | ಕಥಂಚಿದ-
ವಿಶೀರ್ಣಪ್ತೇಽಪಿ ಪರಾಭವತಿ ತಿರಸ್ಕೃತೋ ಭವತಿ ||

ಯಾದ ಪುರುಷನು ಶರೀರವ್ಯರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿದು ಉಪಾಸನೆಮಾಡುತ್ತಾನೋ ಆಗ ಅವನನ್ನು ವೈಷಿವವ
ಶತ್ರುವು ವಿಶೇಷ ಅಂದರೆ ನಿಸಾರಯೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಹೇಗೋ ಉಪಾಯಾಂತದಿಂದ ವಿಧಿಲನಾಗದಿದ್ದರೂ ಲೋಕ
ತಿರಸ್ಕೃತನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ತಾ ಅಹಿಂಸಂತೈನಾಹಮುಕ್ಘಮಸ್ಯಹಮುಕ್ಘಮಸ್ಮೀತಿ ತಾ ಅಬ್ರು-
ನನ್ ಹಂತೇದಂ ಪುನಃ ಶರೀರಂ ಪ್ರವಿಶಾಮ ತದ್ಯಸ್ಮಿನ್ನಃ ಪ್ರಪನ್ನ
ಇದಂ ಶರೀರಮುತ್ಥಾಸ್ಯತಿ ತದುಕ್ಘಂ ಭವಿಷ್ಯತೀತಿ ||

ಪ್ರಾಣೋತ್ಕ್ರಮಣಸ್ಯ ದೇಹಪತನಹೇತುತ್ವನುಭಿಧಾಯ ಪ್ರಾಣಪ್ರವೇಶಸ್ಯ ದೇಹೋ-
ತ್ಥಾಪನಹೇತುತ್ವನುಭಿಧಾತುಂ ಪುನರಪಿ ಸಂವಾದಂ ಸಮಯಬಂಧಂಚ ದರ್ಶಯತಿ—ಅಹಿಂಸಂ-
ತ್ಯನ ನ ತು ಸ್ವರ್ಧಾಯಾ ಉಪರತಾಃ | ಪ್ರಪನ್ನೇ ಪ್ರವಿಷ್ಯೇ | ಅನ್ಯತ್ ಪೂರ್ವವದ್ಯಾಪ್ಯೋ-
ಯಮ್ ೩

ಪ್ರಾಣೋತ್ಕ್ರಮಣದಿಂದ ದೇಹಪಾತವನ್ನು ಹೇಳಿ ಪ್ರಾಣಪ್ರವೇಶವು ದೇಹೋತ್ಥತಿಗೆ ಕಾರಣವೆಂದು ತಿಳಿಸಲು
ಪುನಃ ಪರಸ್ಪರ ಸಂವಾದವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲಿ ನಾನೇ ಉಕ್ತನೆಂದು
ಕರಸ್ಪರ್ಶಕ್ಷೇಪಯುಂಟಾಯಿತು. ಆಗ ಅವುಗಳು ಒಂದುಒಂದೊಂದಕ್ಕೆ ಬಂದವು. ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಯಾರು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದರೆ
ಈ ಶರೀರವು ಪುನಃ ಉತ್ಥಾನ ಹೊಂದುವುದೋ ಅದೇ ಉಕ್ತವು ಎಂದು ನಿರ್ಧರಿಸುವುದು.

ವಾಕ್ಯಾವಿಶದಶಯದೇವ ಚಕ್ಷುಃ ಪ್ರಾವಿಶದಶಯದೇವ ತ್ರೋತ್ರಂ
ಪ್ರಾವಿಶದಶಯದೇವ ಸ್ರಾಣಿಃ ಪ್ರಾವಿಶತ್ತತ್ಪ್ರಾಣೇ ಪ್ರಸನ್ನ ಉದ-
ತಿಷ್ಯತ್ತದುಕ್ಘಮಭವತ್ ||

ಪ್ರಾಣಪ್ರವೇಶೇನ ದೇಹಸ್ಯೋತ್ಥಾನಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಅತಯವೇನ ಶಯಾನಮೇವಾಭೂತ್ |
ನ ತೂಕ್ತಿತಮುಭೂತ್ | ತತ್ಪ್ರಾಣಸ್ವರೂಪಮುತ್ಥಾನಹೇತುತ್ವಾದುಕ್ಘಮುಭೂತ್ |

ಪ್ರಾಣ ಪ್ರವೇಶದಿಂದ ದೇಹೋತ್ಥಾನವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ವಾಗಾದಿಗಳು ಶರೀರವನ್ನು
ಪ್ರವೇಶಿಸಿದವು. ಆದರೆ ಶರೀರವು ಬಿದ್ದೇ ಇದ್ದಿತು. ಮೇಲಕ್ಕೆಳಲಿಲ್ಲ. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣವು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದುದನೆಯೇ
ಅದು ಮೇಲಕ್ಕೆದ್ದಿತು, ಎಂದಿನಂತೆ ಚೇಷ್ಟಾಯುಕ್ತವಾಯಿತು.

ತದೇತದುಕ್ತ್ಯಾ ಪ್ರಾಣ ಏವ ||

ಪ್ರಾಣಸ್ಯೋತ್ಥಾನಹೇತುಸ್ವಲ್ಪಕ್ಷಣಮುಕ್ತಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮಿತಿ ಪುತಿಪ್ರಯೋಗೇಣ ದರ್ಶ-
ಯತಿ—ಚಕ್ಷುರಾದೀನಾಮುತ್ಥಾನ ಹೇತುಭೂತಾದುಕ್ತಾಭಾವಾರ್ಥ ಏವಕಾರಃ ||

ಪ್ರಾಣವೇ ಉತ್ಥಾನಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ ಅದೇ ಉಕ್ತವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧತೋರಿಸಲು ಪುತಿಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.
ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳು ಶರೀರೋತ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಉಕ್ತವೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ವಿವರಿಸಿದಂ ವಿಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಾಣ ಉಕ್ತಮಿತ್ಯೇವ ವಿದ್ಯಾತ್ ||

ಯಥರ್ಥಂ ಪ್ರಾಣಜನೇಶ ಪ್ರಾಣಸಂವಾದಾವುಪಸ್ಯಸ್ತೌ ತದಿದಾನೀಂ ವಿಧತ್ತೇ—ನಿಷ್ಕೇವ-
ಲ್ಯಾಪ್ಯೇ ಶಶ್ವೇ ಪ್ರಾಣದೃಷ್ಟಿಂ ಕುರ್ಯಾದೇವೇತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪ್ರಾಣನೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದರಿಂದ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶಶ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣದೃಷ್ಟಿಮಾಡಬೇಕು.

ತಂ ದೇವಾ ಅಬ್ರುವತ್ತ್ವಮುಕ್ತಮಸಿ ತ್ವಮಿದಂ ಸರ್ವಮಸಿ ತವ ವಯಂ
ಸ್ತುಸ್ತ್ವಮಸ್ಮಾಕಮಸೀತಿ ||

ಏತಸ್ಯಾರ್ಥಸ್ಯ ದಾರ್ಢ್ಯಾಯ ಚಕ್ಷುರಾದಿದೇವತೈರ್ವಿಕಾಂ ಪ್ರಾಣಸ್ತುತಿಂ ದರ್ಶಯತಿ—
ತಂ ಪ್ರಾಣಂ ಚಕ್ಷುರಾದ್ಯಾ ದೇವಾ ಅನೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣೋಕ್ತವಂತಃ | ಹೇ ಪ್ರಾಣ ತ್ವಂ ದೇವ-
ಸ್ಯೋತ್ಥಾನಹೇತುತ್ವಾದುಕ್ತಸ್ವರೂಪಮಸಿ | ಅತಃ ಸರ್ವದೇಹವ್ಯಾಪಾರಸ್ಯ ತ್ವದಧೀನತ್ವಾದಿಂ
ಸರ್ವಂ ಜಗತ್ತ್ವಮೇವಾಸಿ | ವಯಂ ತವ ಭೃತ್ಯಾಃ ಸ್ತಃ | ತ್ವಂ ಚಾಸ್ಮಾಕಂ ಸ್ವಾಮಸಿ | ಇತಿ ಶಬ್ದಃ
ಸ್ತುತಿ ಸಮಾಪ್ತರ್ಥಃ ||

ದ್ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಜ್ಞಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಚಕ್ಷುರಾದಿದೇವತೆಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಪ್ರಾಣಸ್ತುತಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.
ಆ ಪ್ರಾಣನನ್ನು ಕುರಿತು ಚಕ್ಷುರಾದಿಅಧಿಮಾನದೇವತೆಗಳು 'ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದರು. ಎಲೈ ಪ್ರಾಣನೇ ನೀನೇ
ಶರೀರೋತ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ ಉಕ್ತಸ್ವರೂಪವಾಗಿರುವೆ. ಸಕಲದೇಹವ್ಯಾಪಾರವೆಲ್ಲಾ ನಿನ್ನ ಅಧೀನವಾಗಿರು
ವುದರಿಂದ ಸಕಲಜಗತ್ತೂ ನೀನೇ ಆಗಿರುವೆ. ನಾನೆಲ್ಲರೂ ನಿನ್ನ ಸೇವಕರು. ನೀನು ನನಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾಗಿರುವೆ. ಇತಿ
ಶಬ್ದವು ಸ್ತುತಿಯಸಮಾಪ್ತಿ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ತದಪ್ಯೇತದೃಷ್ಣೋಕ್ತಂ ತ್ವಮಸ್ಮಾಕಂ ತವ ಸ್ತುಸೀತಿ ||

ಉಕ್ತಾರ್ಥದಾರ್ಢ್ಯಾಯ ಮಂತ್ರಮುದಾಹರತಿ—ಯದೇತಪ್ರಾಣಸ್ತುತಿರೂಪಂ ಬ್ರೂಹ್ಮ-
ಣೇನೋಕ್ತಂ ತದೇತದೃಷ್ಣಾ ಮಂತ್ರೇಣಾಪುಕ್ತಮ್ | ತ್ವಮಸ್ಮಾಕಮಿತ್ಯಾದಿಃ ಪ್ರತಿಶಕ್ತದರ್ಶ-
ನಾರ್ಥೋ ಮಂತ್ರಸ್ಯ ಚರಮಃ ಸಾದಃ | ಮಂತ್ರಸ್ತು ಸಂಹಿತಾಯಾಮೇವಾಮ್ನಾತಃ—“ ತ್ವಯೇ-
ದಿಂದ್ರ ಯುಜಾ ವಯಂ ಪ್ರತಿ ಬ್ರುವೀಮಹಿ ಸ್ಪೃಧಾ | ಸ್ವಮಸ್ಮಾಕಂ ತವ ಸ್ತುತಿ ” ಇತಿ | ಹೇ

ಇಂದ್ರ ಪ್ರಾಣರೂಪ ಪರಮೇಶ್ವರ ವಯಂ ಚಕ್ಷುರಾದ್ಯಾಃ ಪ್ರಾಣಾಸ್ತ್ವಯೈವ ಸಹ ಯುಜಾ ಯೋಗೇನ ರಸಯೋಗೇಣ ತಾಮ್ರಮಿವ ಸ್ವದ್ಯೋಗೇನ ಲಬ್ಧವೀರ್ಯಾಃ ಸಂತಃ ಸ್ಪೃಧಃ ಸ್ಪರ್ಧಾ. ಹೇತೂಷ್ಯಾಕ್ರೂನ್ ಪ್ರತಿಬುವೀಮಹಿ | ಪ್ರತಿವಕ್ಷ್ಯಾಮೋ ನಿರಾಕರಿಸ್ಯಾಮಃ | ಅತಸ್ತ್ವಮು- ಸ್ಮಾಕಂ ಸ್ವಾಮೀ, ವಯಂ ಚ ತವ ಸ್ವದೀಯಾ ಭೃತ್ಯಾಃ ಸ್ಯಸಿ ಭವಾಮಃ | ತಮೇತಂ ಮಂತ್ರ- ಮುಪಲಕ್ಷಯಿತುಂ ತ್ವಮಸ್ಮಾಕಮಿತ್ಯಾದಿಸಾದ ಉದಾಹೃತಃ ||

ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟೀಕರಿಸಲು ಮಂತ್ರವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಾಣಸ್ತುತಿಯು ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ವಿನಯಿಸಿದೆ. 'ತ್ವಮಸ್ಮಾಕಂ'—ಎಂಬುದು ಅ ಮಂತ್ರದ ಕೊನೆಯ ಪಾದ. "ತ್ವಯೇದಿಂದ್ರ" ಯುಜಾ ವಯಂ ಪ್ರತಿ ಬುವೀಮಹಿ ಸ್ಪೃಧಃ ! ತ್ವಮಸ್ಮಾಕಂ ತವ ಸ್ಯಸಿ" (ಯ. ಸಂ. ೮-೬೨-೩೨) ಎಂಬುದೇ ಈ ಮಂತ್ರ ಹೇ ಇಂದ್ರ— ಪ್ರಾಣರೂಪ ಪರಮೇಶ್ವರನೇ, ವಯಂ—ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳಾದ ನಾವು, ತ್ವಯಾ ಇತ್—ನಿನ್ನಿಂದಲೇ ಯುಜಾ—ಸಂಬಂಧಹೊಂದಿ, ಅಂದರೆ ರಸ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ತಾಮ್ರವಂತೆ ನಿನ್ನ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ವೀರ್ಯವಂತರಾಗಿ ಸ್ಪೃಧಃ—ಸ್ಪರ್ಧೆಗೆ ಕಾರಣರಾದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಬುವೀಮಹಿ—ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತೇವೆ. ಆದುದರಿಂದ ತ್ವಂ—ನೀನೇ ಅಸ್ಮಾಕಂ—ನಮಗೆ ಯಜಮಾನನಾಗಿರುವಿ. ನಾವು ತವ—ನಿನಗೆ ಸೇವಕರು ಸ್ಯಸಿ—ಆಗಿರುತ್ತೇವೆ. ಈ ಮಂತ್ರವನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಅದರ ಕೊನೆಯಪಾದ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

English Translation

1. Brahman (in the shape of prana, breath) entered into that man by the tips of his feet, and because Brahman entered (prapadyate) into that man by the tips of his feet, therefore people call them the tips of the feet (prapada), but hoofs and claws in other animals.

2. Then Brahman crept up higher, and therefore they were (called) the thighs (uru).

3. Then he said : "Grasp wide," and that was (called) the belly (udara).

4. Then he said : ' Make room for me,' and that was (called) the chest (uras).

5. The Sarkarakshyas meditate on the belly as Brahman. The Arunis on the heart. Both (these places) are Brahman indeed.

6. But Brahman crept upwards and came to the head, and because he came to the head, therefore the head is called head.

7. Then these delights alighted in the head, sight, hearing, mind, speech, breath.

8. Delights alight on him who thus knows, why the head is called head.

9. These (five delights or senses) strove together, saying : ' I am the uktha (hymn), I am the uktha.' weil, they said, ' let us all go out from this body; then on whose departure this body shall fall, he shall be the uktha among us.'

10. Speech went out, yet the body without speaking remained, eating and drinking.

Sight went out, yet the body without seeking remained, eating and drinking.

Hearing went out, yet the body without hearing remained, eating and drinking.

Mind went out, yet the body, as if blinking, remained, eating and drinking.

Breath went out, then when breath was gone out, the body fell.

11. It was decayed, and because people said, it decayed, therefore it was (called) body (sarira). That is the reason of its name.

12. If a man knows this, then the evil enemy who hates him decays, or the evil enemy who hates him is defeated.

13. They strove again, saying : ' I am the uktha, I am the uktha. ' Well,' they said, ' let us enter that body again ; then on whose entrance this body shall rise again, he shall be the uktha among us.'

14. Speech entered, but the body lay still. Sight entered, but the body lay still. Hearing entered, but the body lay still. Mind entered, but the body lay still. Breath entered, and when breath had entered, the body rose, and it became the uktha.

15. Therefore breath alone is the uktha.

16. Let people know that breath is the uktha indeed.

17. The Devas (the other senses) said to breath : ' Thou art the uktha, thou art all this, we are thine, thou art ours.'

18. This has also been said by a Rishi (Rv. VIII, 92, 32) : ' thou art ours, we are thine.'

ಇತಿ ಶ್ರೀನುತ್ಪಾಯಸಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ನಾಥವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ
ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯೇ ಚತುರ್ಥಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಸಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತನಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕದ
ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು ||

ಅಥ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯೇ ಪಂಚಮಃ ಖಂಡಃ

ಎರಡನೆಯ ಆರಣ್ಯಕದ ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಖಂಡವು

ತಂ ದೇವಾಃ ಸ್ತ್ರಾಣಿಯಂತ ಸ ಪ್ರಣೀತಃ ಪ್ರಾತಾಯತ ಪ್ರಾತಾ-
ಯೀತೀತ್ಯೌ ತತ್ಪ್ರಾತರಭವತ್ಸಮಾಗಾದಿತಿತ್ಯೌ ತತ್ಪ್ರಾಯನುಭವದಹ-
ರೇವ ಸ್ತ್ರಾಣೀ ರಾತ್ರೀರಪಾನಃ ||

ಅಹಮುಕ್ತನುಸ್ಥಿತಿ ವಿಧ್ಯಾದಿತ್ಯುಪಾಸನಾದೌ ಸರ್ವೇಷುಸಿ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣುಣೀಷ್ಠನು
ವೃತ್ಸರ್ಥಂ ಯೋಜಯಮಹಂಗ್ರಹವಿಧಿರುಕ್ತಃ ಸ ಏವ ತಾಮನುಪ್ರವೃತ್ತಿಂ ದರ್ಶಯಿತುಂ ಪುನರಪಿ
ಪ್ರಾಣ ಉಕ್ವಮಿತ್ಯೇವ ವಿಧ್ಯಾದಿತ್ಯನೂದಿತಃ | ತತ್ಪ್ರೋಕ್ತೇ ಯಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ದೃಷ್ಟಿವಿಧಿಸ್ತಸ್ಯ
ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಕಾಲಾತ್ಮಕತ್ವವಾಗಾದಿದೇವಾತ್ಮಕಸ್ತಸ್ಯ ರೂಪಸ್ತಗುಣಾ ಧ್ಯಾನಾರ್ಥಂ ವಿಧಾತವ್ಯಾಃ, ತತ್ರಾ-
ಹೋರಾತ್ರರೂಪಕಲ್ಪಾತ್ಮಕಸ್ಯ ವಿಧಿತ್ವೇ-ತನುಕ್ತೇ ಧ್ಯಾತವ್ಯಂ ಪ್ರಾಣಂ ದೇವಾ ವಾಗಾದಯಃ ಪ್ರಾಣ-
ಯಂತ “ ತ್ವನುಸ್ಮಾಕಂ ತವ ಸ್ತಸಿ ” (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-ಸೂ-೯೨-ಋ-೩೨) ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತ್ಯಾ
ಪ್ರಕರ್ಷಮುಕ್ತಾಹಂ ಪ್ರಾಪಿತವಂತಃ | ಸ ಚ ಪ್ರಾಣಃ ಪ್ರಣೀತೋ ದೈವೈರುತ್ಸಾಹಂ ಪ್ರಾಪಿತಃ ಸನ್ವಾತಾ
ಯತ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ವಿಸ್ತೃತೋಽಭಿಜ್ಞಾ ಗರಣಕಾಲೇ ಸ್ವಭೃತ್ಯರೂಪಾನ್ವಾಗಾದೀಂಸ್ತದ್ಗೋಲಕೇಷು
ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಪ್ರಸಾರಿತವಾನ್ | ಅಯಮೇವ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ವಿಸ್ತಾರಃ | ತಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ನಾಗಾದಿದೇವಾ
ವನುಷ್ಯಾ ವಾ ಪ್ರಾತಾಯೀತ್ಯೇವನುಕ್ತವಂತಃ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ವಿಸ್ತೃತೋಽಭಿಜ್ಞಾತಿ ತಸ್ಯ ಶಬ್ದ-
ಸ್ಯಾರ್ಥಃ | ಪ್ಲೂತಿಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥಾ | ರಾತ್ರಾನವನೀತಾಯಾಂ ಪ್ರಭಾತೇ ಜಃಗರಣಾಯ ಸ್ವಾರ್ಥಂ
ವಾಗಾದೀನಾಂ ಗೋಲಕೇಷು ಪ್ರಸರಣಂ ಸರ್ವಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಮ್ | ಯಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಾತಾಯೀತ್ಯೇವ-
ನುಕ್ತವಂತಸ್ತಸ್ಮಾದಯಂ ವಾಗಾದಿಸ್ಪ್ರಸರಣಸ್ಥೂರ್ವಕೋ ಜಾಗರಣಕಾಲಃ ಪ್ರಾತಶಬ್ದವಾಚ್ಯೋಽ-
ಭಿಜ್ಞಾತ್ | ಪ್ರಾತಾಯಿ ಪ್ರಾತರಿತ್ಯನಯೋಃ ಶಬ್ದಯೋರಕ್ಷರಸಾಮ್ಯಾತ್ | ಸ ಪ್ರಾಣಃ ಪುನರಪಿ
ರಾತ್ರೌ ಸುಷುಪ್ತರ್ಥಂ ವಾಗಾದಿಪ್ರಸರಣಂ ಸಂಹೃತವಾಂಸ್ತಂ ಸಂಹಾರಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಸಮಾಗಾದಿತ್ಯು-
ಕ್ತವಂತಃ | ಸಂಕೋಚಂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾನಿತಿ ತಸ್ಯಾರ್ಥಃ | ಸ ಕಾಲಃ ಸಾಯಂಶಬ್ದವಾಚ್ಯೋಽಭಿಜ್ಞಾತ್ |
ಸಮಾಗಾತ್ಪ್ರಾಯಮಿತ್ಯನಯೋರಕ್ಷರಸಾಮ್ಯಾತ್ | ತಸ್ಯ ಚ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ದೀನಸೇ ವಾಗಾದಿಪ್ರಸರಣ-
ರೂಪಜಾಗರಣಾಂ ಸಮಾನ್ವಯವ್ಯವಹಾರಃ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯ ಏಕೋ ವ್ಯಾಪಾರಃ | ತಥಾ ರಾತ್ರೌ ಸುಷು-
ಪ್ತರ್ಥಂ ವಾಗಾದಿಸಂಹಾರರೂಪೋಽಪಾನಶಬ್ದವಾಚ್ಯೋ ವ್ಯಾಪಾರೋ ದ್ವಿತೀಯಃ | ತಾವೇತೌ
ಪ್ರಾಣಾ ಪಾನವ್ಯಾಪಾರಾಂಹೋರಾತ್ರರೂಪತ್ವೇನ ಧೈಯೌ ||

ನಾನೇ ಉಕ್ತಸ್ತರೂಪನು ಎಂಬ ಧ್ಯಾನವು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅನುವೃತ್ತವಾಗಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸಲು
“ ಪ್ರಾಣ ಉಕ್ವಮಿತ್ಯೇವ ವಿಧ್ಯಾತ್ ” ಎಂದು ಪುನಃ ಹಿಂದಿನ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಆನೂದಿತವಾಗಿ ಉಕ್ತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣದೃಷ್ಟಿ ಇದು

ಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆ ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ಧ್ಯಾನಸೌಲಭ್ಯಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಕಾಲಸ್ವರೂಪ, ವಾಗಾದಿ ದೇವಾತ್ಮಕತ್ವ, ಸತ್ಕರೂಪತ್ವ ಗುಣಗಳನ್ನು ವಿಧಿಸಲು ಮೊದಲು ಹಗಲು ರಾತ್ರೀರೂಪವಾದ ಕಾಲಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಉಕ್ತದಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕಾದ ಪ್ರಾಣನನ್ನು ವಾಗಾದಿದೇವತೆಗಳು ನೀನೇ ನಮ್ಮ ಸ್ವಾಮಿಯಾಗುವೆಯೆಂದು ಉತ್ಸಾಹಭರಿತನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರು. ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಉತ್ಸಾಹಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಾಣನು ಅತಿಶಯ ವಿಸ್ತಾರಹೊಂದಿದನು. ಜಾಗರಣ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಭೃತ್ಯರಾದ ವಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಆಯಾಯ ಗೋಲಕಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ವಿಸ್ತರಿಸಿದನು. ಇವೇ ಪ್ರಾಣದ ವಿಸ್ತಾರ. ಇದನ್ನು ನೋಡಿ ವಾಗಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ಮತ್ತು ಮನುಷ್ಯರು ' ಪ್ರಾತಾಯಿ ' ಎಂದರು. ಪ್ರಕರ್ಷದಿಂದ (ಆತಿಶಯವಾಗಿ) ವಿಸ್ತೃತನಾದನೆಂದರ್ಥ. ಪ್ಲೂತಿಯು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ರಾತ್ರಿ ಕಳೆದೊಡನೆಯೇ ಪ್ರಾತಃ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜಾಗರಣೆಗೋಸ್ಕರ ವಾಗಾದಿಗಳು ತಮ್ಮ ಗೋಲಕಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವರೂಪವು ಲೋಕ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾತಾಯಿ ಎಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದಲೇ ವಾಗಾದಿ ಪ್ರಸರಣಪೂರ್ವಕ ಜಾಗರಣ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಪ್ರಾತಃ ಎಂದು ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಪ್ರಾತಾಯಿ, ಪ್ರಾತಃ ಇವೆರಡೂ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅಕ್ಷರಸಾಮ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದ ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅದೇ ಪ್ರಾಣವು ತಿರುಗಿ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸುಷುಪ್ತಿಗೋಸ್ಕರ ವಾಗಾದಿ ಪ್ರಸರಣವನ್ನು ಉಪಸಂಹಾರಮಾಡಿದನು. ಈ ಸಂಕೋಚವನ್ನು ನೋಡಿ ಸಮಾಗಾತ್—ಸಂಕೋಚವನ್ನು ಹೊಂದಿದನು ಎಂದು ದೇವತೆಗಳು ಹೇಳಿದರು, ಆ ರಾತ್ರಿ ಕಾಲಕ್ಕೆ ' ಸಾಯಂ ' ಎಂದು ಹೆಸರುಂಟಾಯಿತು. ಸಮಾಗಾತ್, ಸಾಯಂ ಈ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಅಕ್ಷರಸಾಮ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ವಾಗಾದಿಪ್ರಸಾರಣಾರೂಪ ಜಾಗರಣಾವ್ಯಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಪ್ರಾಣವೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಪ್ರಾಣವೇನ ವ್ಯಾಪಾರ ಒಂದು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸುಷುಪ್ತಿಗೋಸ್ಕರ ವಾಗಾದಿಸಂಹಾರರೂಪವಾದ ಅಪಾನಶಬ್ದದಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ವ್ಯಾಪಾರ ಎರತನೇದು. ಈ ಪ್ರಾಣಾನವನ ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ಹಗಲು ರಾತ್ರಿರೂಪದಿಂದ ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು.

ವಾಗ್ಗ್ನಿಶ್ಚಕ್ಷುರಸಾವಾದಿತ್ಯಶ್ಚಂದ್ರಮಾ ಮನೋ ದಿಶಃ ಶ್ರೋತ್ರಂ ಸ
ಏಷ ಪುಹಿತಾಂ ಸಂಯೋಗೋಽಧ್ಯಾತ್ಮಮಿಮಾ ದೇವತಾ ಅದ ಉ
ಆವಿರಧಿದೈವತಮಿತ್ಯೇತತ್ತದ್ವಕ್ತಂ ಭವತಿ ||

ಕಾಲಾತ್ಮಕಸ್ವಮುಕ್ತಾ ದೇವತಾತ್ಮಕತ್ವಂ ದರ್ಶಯತಿ—ವಾಗಾದೀಂದ್ರಿಯಾಭಿಮಾನಿಧೀ-
ನಾಮಗ್ನಾದಿದೇವತಾನಾಂ ವಾಗಾದಿರೂಪತ್ವಂ " ಅಗ್ನಿವರ್ಗಗ್ನಿತ್ಯಾ ಮುಖಂ ಪುನಿಶತ್ " (ಐ-೨-೨-೨-೨-೨) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ವಕ್ಷ್ಯತೇ || ಅತಃ ಪ್ರಾಣಭೃತ್ಯಸ್ವರೂಪಾ ಉಪಾಸಕಸ್ಯ
ವಾಗಾದಯೋಽಗ್ನಾದಿದೂಷತಯಾ ಧ್ಯಾತವ್ಯಾಃ | ತಸ್ಯ ವಾಗಾದಿಧ್ಯಾನವಿಧಿವಾಕ್ಯಸ್ಯ ತಾನ್ವರ್ಯಂ
ಸ ಏಷ ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಸ್ಪಷ್ಟೀಕೃತಿಯತೇ | ಯಾ ಏತಾ ಅಗ್ನಾದಯೋ ದೇವತಾಃ ಸಂತಿ ತಾನಾಂ
ಪುಹಿತಾಂ ಪ್ರಕರ್ಷಣಾ ಹಿತಾನಾಂ ದೇವಲೋಕಗಳತೇಷು ಸ್ವಸ್ವಸ್ಥಾನೇಷು ಪ್ರಸಾರಣೇನ ವಿಸ್ತಂಭೇ-
ಣಾನಸ್ಥಿತಾನಾಮಧ್ಯಾತ್ಮಂ ಪುರುಷಶರೀರೇ ವಾಗಾದೀಂದ್ರಿಯೇಷು ಯಃ ಪ್ರವೇಶಃ ಸ ಏಷ
ಸಂಯೋಗಃ ಸಂಕೋಚರೂಪೇಣ ವಾಗಾದಿತದಾತ್ಮ್ಯಂ ತಥಾಧಿದೈವತಮದ ಉ ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧಂ
ಸ್ವಸ್ವಸ್ಥಾನೇಷು ಸ್ಥಿತಾನಾಮಾಃ ಪ್ರಕಟೀಭಾವಃ ಇತ್ಯೇತದರ್ಥಜ್ಞಾತಂ ತದ್ವಕ್ತಂ ಭವತಿ ತೇನ
ವಾಗ್ಗ್ನಿಶ್ಚಕ್ಷುರಸಾವಾದಿವಾಕ್ಯೇನಾಭಿಹಿತಂ ಭವತಿ | ಅಗ್ನಾದೀನಾಂ ಶರೀರೇ ಸಂಕೋಚೋ ದೇವಲೋಕೇ
ವಿಶಾಸ ಇತ್ಯೇತಾದೃಶಂ ತಾನ್ವರ್ಯಂ ಶ್ರುತ್ಯಾ ದರ್ಶಿತಮ್ ||

ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ದೇವತಾಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿನಯಿಸುತ್ತಾರೆ. ನಾಗಾದಿ ಇಂದ್ರಿಯಗುಣಭಿನ್ನವಾಗಿರುವ ಅಗ್ನಿಯಾದಿವೇದಿಕೆಗಳು ವಾಗಾದಿರೂಪಗಳೆಂದು "ಅಗ್ನಿವಾಗ್ನಿತ್ವಾ ಮುಖಂ ಪ್ರಾವಿರತ್ " ಎಂಬೀ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಮುಂದೆ ವಿನಯಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣಸ್ವಾತ್ಮಕವಾದ ಉಪಾಸಕನ ವಾಗಾದೀಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಾದಿವೇದಿಕೆಯಿಂದ ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು. ' ಸ ಏವಃ ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಾಗಾದಿಧ್ಯಾನನಿಧಿವಾಕ್ಯದ ತಾತ್ಪರ್ಯವು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಗ್ನಿಯಾದಿವೇದಿಕೆಗಳು ದೇವಲೋಕದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿದ್ದು (ಪ್ರಸಂಸಿಮ್ನು) ಪುರುಷ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ವಾಗಾದೀಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಸಂಕುಚಿತರೂಪದಿಂದ ವಾಗಾದಿಠಾತಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದವು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ನಾತ್ ಅಗ್ನಿರೂಪವೆಂದಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಇತರ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಗ್ನಿಯಾದಿವೇದಿಕೆಗಳಿಗೆ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಸಂಕೋಚವೂ ವೇವಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಿಶಾಸವೂ ಈ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.

ಏತದ್ಧ ಸ್ಮ ನೈ ತದ್ವಿದ್ವಾನಾದ ಹಿರಣ್ಮದಸ್ಪೈದೋ ನ ತಸ್ಯೇಶೇ ಯಂ
 ಮಹ್ಯಂ ನ ದದ್ಯುರಿತಿ ಪ್ರಹಿತಾಂ ವಾ ಅಹಮಧ್ಯಾತ್ಮಂ ಸಂಯೋಗಂ
 ನಿವಿಷ್ಟಂ ವೇದೈತದ್ಧ ತತರ್ ||

ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ವಾಗ್ಗ್ನಿಯಾದಿರೂಪತ್ವಧ್ಯಾನಂ ಪ್ರಶಂಸಿತುಂ ಕಸ್ಯಚಿನ್ನಹರ್ಷೇವರ್ವಾಕ್ಯಮುದಾಹರತಿ-
 ಹಿರಣ್ಮಮಯಾ ದಂತಾ ಯಸ್ಯ ಮಹರ್ಷೇಃ ಸೋಽಯಂ ಹಿರಣ್ಮದನ್ | ಬಿದನಾಮಕಸ್ಯ ಮಹರ್ಷೇಃ
 ಸುತೋ ಬೈದಃ ಸ ಚ ತದೇತತ್ಪ್ರಾಣರೂಪಂ ವಿದ್ವಾನುಸಾಸೀನಃ ಕಸ್ತಿಸ್ತಿತ್ವಸಂಗ ಇದಂ ವಾಕ್ಯ-
 ಮಾಹ | ನಿಪಾತತ್ರಯಸಮುದಾಯಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥಃ | ಕಿಂ ತದ್ವಾಕ್ಯಮಿತಿ ಚೇತ್ತದುಚ್ಯತೇ-ಅಹಂ
 ಬೈದಾಪ್ಯೋ ಮಹರ್ಷಿಃ ಪ್ರಹಿತಾಂ ನೈ ಪ್ರಹಿತಾನಾಂ ದ್ಯುಲೋಕೇ ಪ್ರಸಾರಣೇನಾವಸ್ಥಿತಾನಾಮು-
 ಗ್ನಿಯಾದಿನಾಮೇವಾಧ್ಯಾತ್ಮಂ ನಿವಿಷ್ಟಂ ಮನುಷ್ಯಶರೀರೇಽಸ್ಮಿ ತಾದೃಶಾಯ ಮಹ್ಯಂ ಲೌಕಿಕಜನಾ-
 ಯಂ ಪದಾರ್ಥಮಭೀಷ್ಟಾರ್ಥಮಭೀಷ್ಟಂ ನ ದದ್ಯುರ್ನೈವ ಸಮರ್ಪಯೇಯುಶ್ಚತ್ಯ ತಾದೃಶಸ್ಯ
 ಪದಾರ್ಥಸ್ಯ ನೇಶೇ ನೈವ ತೇ ಸ್ವಾಮಿನೋ ಭವಂತಿ" ಯಸ್ಯ ಯಸ್ಯ ಪುರುಷಸ್ಯ ಯಸ್ಮಿನ್ ಯಸ್ಮಿನ್.
 ಭೋಗೈಃ ಸ್ವಾಮಿತ್ವಮಸ್ತಿ ಸ ಸ ಪುರುಷಃ ಸವೋ೯೨ಽಪಿ ಪ್ರಾಣೋಪಾಸನೇನ ಸರ್ವಾತ್ಮಕಾಯಂ
 ಮಹ್ಯಂ ತತ್ತದ್ವೋಗ್ಯಂ ಸಮರ್ಪಯಶ್ಕೇವೇತಿ ಮಹರ್ಷಿವಾಕ್ಯಸ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯಃ| ಏತದ್ಧ ಏತನ್ಮಹ-
 ರ್ಷಿಣೋಕ್ತಮೇತದೇವ ತತ್ ||

ಪ್ರಾಣವೈ ವಾಗ್ಗ್ನಿಯಾದಿರೂಪದಿಂದ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡಲು ಓರ್ವ ಮುಖಿಯ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸು-
 ತ್ತಾರೆ. ಆ ಮಹರ್ಷಿಗ ಚಿನ್ನದಂತಗಲಿರುವುದರಿಂದ ಹಿರಣ್ಮದನ್ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಬಿದನೆಂಬ ಮಹರ್ಷಿಯ ಮಗನಿಗೆ
 ಬೈದನೆಂದು ಹೆಸರು. ಸ್ವರ್ಣದಂತವುಳ್ಳ ಈ ಬೈದನು ಈ ಪ್ರಾಣಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಚಿನ್ನಾಗಿ ಅರಿತು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುತ್ತಾ
 ಒಂದು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಈ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದನು. ಮೂರು ನಿಪಾತಗಳೂ (ಹ, ನೈ ಇತ್ಯಾದಿ) ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸು-
 ತ್ತವೆ. ಆ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ವಿನಯಿಸುತ್ತಾರೆ. ಬೈದಮಹರ್ಷಿಯಾದ ನಾನು ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಕರಾಗಿದ್ದ ಅಗ್ನಿಯಾದಿವೇದಿಕೆ
 ಗಳು ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಸಂಕೋಚದಿಂದಿರುವುದನ್ನು ಚಿನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತೇನೆ. ಈ ರೀತಿಯಾದ ನನಗೆ
 ಲೌಕಿಕ ಜನರು ಒಂದು ಇಷ್ಟವಾದ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅಗೆ ಅವರು ಆ ಪದಾರ್ಥದ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು

ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾವ ಯಾವ ಪುರುಷನಿಗೆ ಯಾವ ಯಾವ ಭೋಗ್ಯವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವಾವಿಕ್ರವಿದೆಯೋ ಆಯಾಯ ಪುರುಷರು ಪ್ರಾಣೋಪಾಸನೆಯಿಂದ ಸರ್ವಾತ್ಮಕನಾದ ನನಗೆ ಆಯಾಯ ಭೋಗ್ಯಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಸಮರ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಮರ್ಚಿಸಿ ವಾಕ್ಯದ ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಇದೇ ಮರ್ಚಿಸಿ ಹೇಳಿದ ವಾಕ್ಯ.

ಅನೀಶಾನಾನಿ ಹ ವಾ ಅಸ್ಮೈಭೂತಾನಿ ಬಲಿಂ ಹರುತಿ ಯ ಏವಂ ವೇದ||

ಪೂರ್ವತ್ರ ಬಾಹ್ಯಣೇನೋಕ್ತಂ ಪ್ರಾಣಧ್ಯಾನಸ್ಯ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ(ಮ್)ವಾಗಾದಿಸರ್ವದೇವಾ-
ತ್ಮಕತ್ವ ಗುಣಧ್ಯಾನಫಲಮಾಹ—ಯಃ ಪುಮಾನೇವಮುಕ್ತಪ್ರಕಾರೇಣಾಧಿದೈವಂ ಪ್ರಸ್ಯತಾನಾಮು-
ಗ್ನಾದೀನಾಮುಧ್ಯಾತ್ಮಂ ವಾಗಾದಿರೂಪೇಣ ಸಂಕೋಚಮುಪಾಸ್ತೇಽಸ್ಮಾ ಉಪಾಸಕಾಯ ಸರ್ವೇ
ಪ್ರಾಣಿನಃ ಸ್ವಯಮನೀಶಾ ಉಪಾಸಕಂ ಪ್ರತಿ ಗುಣಭಾವಮುಪೇತಾಃ ಸಂತೋ ಬಲಿಂ ಹರುತಿ
ಪೂಜಾಂ ಸಮರ್ಪಯಂತಿ ||

ವಾಗಾದಿಸರ್ವದೇವತಾಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಾಣೋಪಾಸನೆಯ ಫಲವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯಾವ ಪುರುಷನು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂಥ ದ್ವುಲೋಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತೃತರಾದ ಅಗ್ನಾದಿವಿವೇಕಗಳು ವಾಗಾದಿರೂಪದಿಂದ ಸಂಕೋಚಹೊಂದಿದವನ್ನು ತಿಳಿದು ಅದರಂತೆ ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾನೋ, ಅಂತಹ ಉಪಾಸಕನಿಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ವಶವಾಗಿ ಅವನನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತವೆ.

ತತ್ಸತ್ಯಂ ಸದಿತಿ ಪ್ರಾಣಿಸ್ತೀತ್ಯನ್ವಂ ಯಮಿತ್ಯಸಾನಾದಿತ್ಯಸ್ತದೇತತ್ತಿನ್ವ-
ತ್ತಿನ್ವದಿವ ವೈ ಚಕ್ಷುಃ ಶುಕ್ಲಂ ಕೃಷ್ಣಂ ಕನೀನಿಕೇತಿ ||

ತಸ್ಯೈವ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪಂ ಗುಣಾಂತರಂ ಧೇಯತ್ರೇನ ವಿಧತ್ತೇ—ತತ್ಪ್ರಾಣಸ್ವ-
ರೂಪಂ ಸತ್ಯಶಬ್ದವಾಚ್ಯಮಿತಿ ಧ್ಯಾತ್ವಾ ತಚ್ಚಬ್ಧಗತೇಷ್ವಕ್ಷರೇಷು ತ್ರಿಷು ಪ್ರಾಣಾನ್ನಾದಿತ್ಯದ್ವಷ್ಟಯಃ
ಕರ್ತವ್ಯಾಃ | ಮಧ್ಯಾಕ್ಷರ ಇಕಾರ ಉಚ್ಚಾರಣಾರ್ಥಃ | ಸದೇತಸ್ಸತ್ಯಶಬ್ದಾಕ್ಷರೇಷು ಧೇಯಂ
ಸ್ವರೂಪಂ ತ್ರಿವ್ಯತ್ಪ್ರಾಣಾನ್ನಾದಿತ್ಯೈಸ್ತ್ರಿಗುಣಮ್ | ಚಕ್ಷುರಸಿ ಶುಕ್ಲಾದಿರೂಪೈಸ್ತ್ರಿವದಿವ ತ್ರಿಗುಣ-
ಮೇವ ||

ಪ್ರಾಣದ ಸತ್ಯತ್ವರೂಪಗುಣವನ್ನು ಧ್ಯಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆ ಪ್ರಾಣಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಸತ್ಯವೆಂದು ಧ್ಯಾನಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿರುವ ಸ, ತ್, ಯ ಎಂಬ ಮೂರು ಅಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣ, ಅನ್ನ, ಅದಿತ್ಯದೃಷ್ಟಿಯನ್ನಿಡಬೇಕು. 'ಶಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚಾರಣೆಗೋಸ್ಕರ ಇಕಾರ ಕೇಳಿದೆ. ಸತ್ಯಶಬ್ದದ ಅಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕಾದ ಸ್ವರೂಪವು ತ್ರಿವ್ಯತ್ ಅಂದರೆ ಪ್ರಾಣಾನ್ನಾದಿತ್ಯರೂಪಗಳಿಂದ ತ್ರಿಗುಣವಾಗಿದೆ. ಚಕ್ಷುರಂದ್ರಿಯವೂ ಕೂಡಾ ಶುಕ್ಲಾದಿರೂಪಗಳಿಂದ ತ್ರಿಗುಣವಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ.

ಸ ಯದಿ ಹಾ ವಾ ಅಸಿ ಮೃಷಾ ವದತಿ ಸತ್ಯಂ ಹೈವಾಸ್ಯೋದಿತಂ ಭವತಿ
ಯ ಏವಮೇತತ್ಸತ್ಯಸ್ಯ ಸತ್ಯತ್ವಂ ವೇದ ||

ಚಕ್ಷುಃ ಸಾಮ್ಯಪ್ರದರ್ಶನೇನ ಸತ್ಯಾಕ್ಷರಧ್ಯಾನಂ ಪ್ರಶಸ್ಯ ತದ್ಗುಣೋಪಾಸನಸ್ಯ ಫಲಂ-
 ದರ್ಶಯತಿ—ಯಃ ಪುಮಾನುಕ್ತಪ್ರಕಾರೇಣ ಸತ್ಯರೂಪಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಸತ್ಯತ್ವಂ ಸಕಾರಾದ್ಯಕ್ಷರತ್ರ-
 ಯಧ್ಯೇಯ ಪ್ರಾಣಾದಿಸ್ವರೂಪತ್ವನುಸುಷ್ಪೇ ಸ ಪುಮಾನ್ಯದ್ಯಪಿ ಲೋಕೇ ವ್ಯವಹಾರೇ ಕಿಂಚದ-
 ನ್ಯತಂ ವದೇತ್ತಥಾಃಪ್ಯಸ್ಯ ತದ್ವಾಕ್ಯಂ ಸತ್ಯಮೇವೋದಿತಂ ಭವತಿ | ಅನ್ಯತಭಾಷಣಪ್ರತ್ಯಯಾಂ
 ಏನಂ ನ ಸ್ವೈರತಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ನಮನಸಾಮ್ಯದಿಂದ ಸತ್ಯರಬ್ದಾಕ್ಷರಧ್ಯಾನವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಆ ಗುಣೋಪಾಸನೆಯ ಫಲವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.
 ಯಾವ ಪುರುಷನು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಪ್ರಾಣದ ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಸಲಾರಾದಿಆಕ್ಷರತ್ರಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಾದಿಸ್ವರೂಪದಿಂದ
 ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವನೋ ಅವನನ್ನು ವ್ಯವಹಾರಶಾಲದಲ್ಲಿ ಸುಳ್ಳು ಹೇಳಿದರೂ ಅದು ಸತ್ಯರೂಪವಾಗಿಯೇ ಪರಿಣಾಮವಾಗು
 ತ್ತದೆ. ಅನ್ಯತಭಾಷಣವಿತ್ತವಾದ ಪಾಪವುಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

English Translation

1. Then the Devas carried him (the breath) forth, and being carried forth, he was stretched out, and when people said, 'He was stretched out, then it was in the morning; when they said; He is gone to rest,' then it was in the evening. Day, therefore, is the breathing up, night the breathing down.

2. Speech is Agni, sight that Aditya (sun), mind the the moon, hearing the Dis (quarters): this is the p̄ahitam samyoga, the union of the deities as sent forth. These deities (Agni, &c.,) are thus in the body, but their (phenomenal) appearance yonder is among the deities-- this was intended.

3. And Hiranyadat Vaida also, who knew this (and who by his knowledge had become Hiranyagarbha or the universal spirit), said: 'whatever they do not give to me, they do not possess themselves.' I know the p̄ahitam samyog, the union of the deities, as entered into the body. This is it.

4. To him who knows this all creatures, without being constrained, offer gifts.

5. That breath is (to be called) sattya (the true), for sat is breath, it is food, yam is the sun. This is threefold, and threefold the eye also may be called, it being white, dark, and the pupil. He who knows why true is true (why sattya is sattya), even if he should speak falsely, yet what he says is true.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಸಾಯಾಣಾಚಾರ್ಯ ವಿರಚಿತನಾದ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ
ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯೇ ಪಂಚಮಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಾಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತನಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಭಾಷ್ಯದ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕದ
ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು ||

ಅಥ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯೇ ಷಷ್ಠಃ ಖಂಡಃ

ಐದನೆಯ ಅರಣ್ಯಕದ ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಖಂಡವು

ತಸ್ಯ ವಾಕ್ತಂತಿರ್ನಾಮಾನಿ ದಾಮಾನಿ ತದಸ್ಯೇದಂ ವಾಚಾ ತಂತ್ಯಾ
ನಾಮುಭಿರ್ದಾರ್ವಮುಭಿಃ ಸರ್ವಂ ಸಿತಂ ಸರ್ವಂ ಹೀದಂ ನಾಮುನೀಶಿ
ಸರ್ವಂ ವಾಚಾಂಭಿವದತಿ ||

ಗುಣಾಂತರಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಯಥಾ ಬಹುಬಲೀವದ್ ಸ್ವಾನಿನೋ ವಸೇಜಶ್ಚದ್ವಂದನಾರ್ಥಾ
ಕಾಚಿದ್ವಜ್ಜುಃ ಶಂಕುದ್ವಯೇ ಬದ್ಧಾ ಪ್ರಸಾರಿತಾ ಭವತಿ ತಸ್ಯಾಂ ರಜ್ಜ್ವಾ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಬಂಧನಾಯ
ಪ್ರಥಕ್ಪಾಲಾ ಭವಂತಿ ತಥಾ ತಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ವಾಕ್ತಂತಿಃ ಶಬ್ದಸಾಮಾನ್ಯಂ ಪ್ರಸಾರಿತದೀರ್ಘರ-
ಜ್ಜುಸ್ವಾನೀಯಂ ದೇವದತ್ತಯಜ್ಜದತ್ತನಾಮಾನಿ ಪೃಥಕ್ ಪೃಥಗ್ವಂದನದಾಮುನೀಯಾನಿ |
ತತ್ತಥಾ ಸತ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿನ್ಯ ನಾಕ್ವಾನಾನ್ಯರೂಪಯಾ ದೀರ್ಘತಂತ್ಯಾ ನಾಮುನೀಶ-
ರೂಪೈರ್ದಾರ್ವಮುಭಿಃ ಸರ್ವಮಿದಂ ಸ್ಥಾನರಜಂ (ಮರೂಪಂ ಜಗತ್ತಿತಂ ಬದ್ಧಮಿತಿ ಧ್ಯಾಯೇತ್ |
ಸರ್ವಂ ಜಗದಭಿಧೇಯರೂಪಮುಭಿಧಾಯಿಕೇ ನಾಮುನಿ ವ್ಯವಸ್ಥಿತಮಿತಿ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಮೇತತ್ |

ಅತ ಏವ ಸರ್ವಂ ವಸ್ಮುದ್ವಿತ್ಯ ಸರ್ವೋಪಿ ಪುರುಷೋ ನಾಚಾ ತತ್ತನ್ನಾಮ್ಯಾಭಿವದತಿ |
ಯದೀಯೇನ ನಾಮ್ಯಾ ಪುರುಷಮಾಕಾರಯತಿ ಸ ಏವ ಪುರುಷೋ ರಜ್ಜುಬಂಧನೇನಾಸ್ಸಕ್ಯಷ್ಟ
ಇವ ಸಮಾಗಚ್ಛತಿ ||

ಇತರ ಗುಣವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಆನೇಕ ಎತ್ತುಗಳ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ವೈಕೃನ ಹತ್ತಿರ ಆ ಎತ್ತು
ಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಲು ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಹಗ್ಗವಿದ್ದು ಅದು ಎರಡು ಗೂಡಗಳಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟು ಉದ್ದವಾಗಿ ಪ್ರಸಾರಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.
ಆದರಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಎತ್ತನ್ನು ಕಟ್ಟಲು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ತುಂಡು ಹಗ್ಗಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದರಂತೆ ಪ್ರಾಣದ ವಾಕ್ರಂತಿಯು
ಶಬ್ದಸಾಮಾನ್ಯರೂಪದಿಂದ ಉದ್ಭವಾದ ಹಗ್ಗದ ಸ್ಥಾನವಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ. ದೇವದತ್ತ, ಯಜ್ಞದತ್ತಾದಿ ನಾನುಭೇಯಗಳು ಉದ
ವಾದ ಹಗ್ಗದಲ್ಲಿ ಜೋಡಿಸಿರುವ ಚಿಕ್ಕಹಗ್ಗಗಳಂತಿರುತ್ತವೆ. ಚಿಕ್ಕಹಗ್ಗಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಿದ ಎತ್ತುಗಳು ಉದ್ಭವದ ಹಗ್ಗದಲ್ಲಿ
ಸಾಲಾಗಿ ಕಟ್ಟಿರುವಂತೆ ಸತ್ಯರೂಪಪ್ರಾಣಸಂಬಂಧಿಯಾದ ವಾಕ್ರಾನುನ್ಯರೂಪ ಉದ್ಭವದ ತಂತಿಯಿಂದ ನಾನುವಿಶೇಷರೂಪ
ಚಿಕ್ಕತಂತ್ರಗಳೊಡನೆ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಸ್ಥಾನವರಜಂಗಮರೂಪ ಪ್ರಪಂಚವು ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟಿದೆಯೆಂದು ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು. ಅಭಿಧೇಯ
ರೂಪವಾದ ಈ ಜಗತ್ತು ಅಭಿಧಾಯಕವಾದ ನಾನುದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿರುವುದು ಲೋಕಶಸ್ತದ್ದವಾಗಿದೆ. ಅದುದರಿಂದಲೇ
ಸಕಲವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ಪುರುಷರು ಆಯಾಯ ಹೆಸರಿನಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯಾರ ಹೆಸರನ್ನು ಕರೆದಿರುತ್ತಾರೋ ಅವನು
ಕಟ್ಟಿದ ಹಗ್ಗದಿಂದ ಎಳದಂತೆ ಹತ್ತಿರ ಬರುತ್ತಾನೆ.

ವಂದಂತಿ ಹ ವಾ ಏನಂ ತಂತಿಸಂಬದ್ಧಾ ಯ ಏನಂ ವೇದ ||

ಏತದ್ಧ್ಯಾನಸ್ಯ ಫಲಮಾಹ— ಬಲೀವರ್ಧಾ ಇವ ವಾಗಾಖ್ಯಾತಂತಿಸಂಬದ್ಧಾಃ ಸರ್ವೇ
ಪ್ರಾಣಿನಃ ಏನಮುಪಾಸಕಂ ಪ್ರತಿ ವಂದಂತಿ ಪೂಜಾದ್ರವ್ಯಮಾನಯಂತಿ ||

ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ತಿಳಿದು ಉಪಾಸನೆಮಾಡುವವನಿಗೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎತ್ತುಗಳಂತೆ ವಾಕ್ರಂತಿ ಸಂಬಂಧಿಗಳಾದ ಎಲ್ಲಾ
ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ವಶವಾಗಿ ಅವನಿಗೆ ಪೂಜಾದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತವೆ.

ತಸ್ಯೋಷ್ಣಿಗ್ಲೋಮಾನಿ ತ್ವಗ್ಗಾಯತ್ರೀ ಶ್ರಿಷ್ಟುಮ್ಯಾಂಸನುಷ್ಪಹ್ಸಾ-
ವಾನ್ಯಸ್ಮಿ ಜಗತೀ ಪಂಕ್ತಿರ್ಮಜ್ಜಾ ಪ್ರಾಣೋ ಬೃಹತೀ ಸ ಚ್ಛೆಂದೋ-
ಭಿಶ್ಚನ್ನೋ ಯಚ್ಛೆಂದೋಭಿಶ್ಚನ್ನಸ್ತಸ್ಮಾಚ್ಛೆಂದಾಂಸೀತ್ಯಾಚ್ಛತೇ ||

ಪುನರಪಿ ಗುಣಾಂತರಂ ವಿಧತ್ತೇ— ತಸ್ಯ ಧೈಯಸ್ಯ ಪ್ರಾಣದೇವಸ್ಯ ಗಾಯತ್ರಾದಿ-
ಚ್ಛೆಂದೋಮಯೇನ ದೇಹೇನಾಸ್ಸಚ್ಛಾದಿತತ್ವಂ ಧ್ಯಾಯೇತ್ | ಉಷ್ಣಿಗಾದೀನಾಂ ಛಂದಸಾಂ
ಲೋಮಾದಿರೂಪದೇಹಾನಯವತ್ವಂ ಧ್ಯಾಯೇತ್ | ಬೃಹತಃಛಂದಸಃ ಪ್ರಾಣವಾಯುರೂಪಾವ-
ಯವತ್ವ ನಿರುದ್ಧಮ್ | ಜಡ್ಯ ವಾಯೋಲಕ್ಷ್ಯ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದೇನ ವಿವಕ್ಷಿತತ್ವಾತ್ | ಧ್ಯಾತವ್ಯಸ್ತು
ಪ್ರಾಣಶ್ಚೇದಂ ವಶಾರೂಪ ಇತಿ ವಿಶೇಷಃ | ಯಸ್ಮಾದಯಂ ಪ್ರಾಣಾಶ್ಚೋ ದೇವೋ ಗಾಯ-
ತ್ರಾದಿಚ್ಛೆಂದೋಭಿಶ್ಚನ್ನೋ ಭವತಿ ತಸ್ಮಾಚ್ಛಾದನಹೇತುತ್ವಾದ್ಗಾಯತ್ರಾದೀನಾಂ ಛಂದಸ್ತ್ವಂ
ದ್ರವ್ಯವ್ಯಮ್

ತಿರುಗಿಯೂ ಗುಣಾಂತರವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಗಾಯತ್ರಾಧ್ಯದಿಚ್ಛಂದೋರೂಪವಾದ ದೇಹದಿಂದ ಪ್ರಾಣದೇವನು ಅಚ್ಚಾದಿತನಾಗಿಸುವೆಂದೆ ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು. ಉಷ್ಣಿಗಾದಿ ಭಂದಸ್ಸುಗಳೇ ರೋಮಮುಂತಾದ ದೇಹಾವಯವಗಳು. ಬೃಹದೇ ಭಂದಸ್ಸು ಪ್ರಾಣನಾಯುರೂಪಾವಯವನಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಏಡವಾಯು ಪ್ರಾಣರಬ್ಬದಿಂದ ವ್ಯವಹೃತವಾಗಿದೆ. ಧ್ಯಾನ ಯೋಗ್ಯನಾದ ಪ್ರಾಣನು ತೀತನವೇತಾರೂಪನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ಪ್ರಾಣವೇಚ್ಛಂದ ಗಾಯತ್ರಾಧ್ಯದಿಭಂದಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಅವ್ಯತನಾದುದರಿಂದ ಅವು ಅಚ್ಚಾದಕಗಳಾದುದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ಭಂದಃ ಎಂಬ ವೆಸೆಗಳು ಬಂದಿವೆ.

ಭಾದಯಂತಿ ಚ ವಾ ಏನಂ ಭಂದಾಂಸಿ ಪಾಪಾತ್ಕರ್ಮಣೋ ಯಸ್ಯಾಂ-
ಕಸ್ಯಾಂಚಿದ್ರಿತಿ ಕಾಮಯತೇ ಯ ಏನಮೇಲಚ್ಛಂದಸಾಂ ಭಂದಸ್ತ್ವಂ
ವೇದ ||

ಭಂದೋಭಯದೇಹಾವ್ಯತತ್ವಧ್ಯಾನಸ್ಯ ಫಲವಾಹ — ಯಃ ಪುನಾನ್ ಪ್ರಾಣಸ್ಯಾಃ-
ಚ್ಚಾದನಾದ್ಗಾಯತ್ರಾದೀನಾಂ ಭಂದಸ್ತ್ವಮಿತಿ ಜಾನಾತಿ ಸ ಪುನಾನ್ಯಸ್ಯಾಂ ಕಸ್ಯಾಂಚಿದ್ರಿತಿ
ವರ್ತಮಾನಃ ಕಿಂಚಿತ್ಪಾಪಂ ಕರ್ತುಂ ಕಾಮಯತೇ ತಸ್ಯಾತ್ರಾಪಾತ್ಕರ್ಮಣಸ್ತಮುಪಾಸಕಂ ಗಾಯ-
ತ್ರಾದೀನಿ ಚ್ಛಂದಾಂಸಿ ಭಾದಯಂತಿ, ಪಾಪಂ ಯಥಾ ನ ಸ್ವೀಕತಿ ತಥಾ ತಂ ಗೋಪಾಯಂ-
ತಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಭಂದೋಮಯದೇಹಾವ್ಯತನೆಂದು ತಿಳಿದು ಧ್ಯಾನಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಫಲವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯಾರು ಪ್ರಾಣದೇವನ ಅಚ್ಚಾದಕಗಳಾದುದರಿಂದ ಗಾಯತ್ರಾಧ್ಯದಿಗಳನ್ನು ಭಂದಸ್ತೆಂದು ತಿಳಿದು ಧ್ಯಾನಿಸುವನೋ ಅವನು ಯಾವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿದ್ದರೂ, ಏನಾದರೊಂದು ಪಾವಕರ್ಮಮಾಡಲು ಬಯಸಿದರೆ ಅಗ ಅವನನ್ನು ಗಾಯತ್ರಾಧ್ಯದಿಭಂದಸ್ಸುಗಳು ತಡೆದು ಅವನಿಗೆ ಪಾಪ ಬರದಂತೆ ರಕ್ಷಿಸುತ್ತವೆ. ||

ತದುಕ್ತಮ್ಪ್ರಸಿಕಾ ||

ಯಥೇಕ್ತಪ್ರಾಣಮಹಿಮಪುತಿಸಾದಕಂ ಮಂತ್ರಮುದಾಜರತಿ—ಸ ಚ ಮಂತ್ರಃ ಸಂಹಿತಾಯಾ-
ಮೇವಮಾನ್ಮತಃ— “ ಅಪತ್ಯಂ ಗೋಪಮಾನಿಪದ್ಯಮಾನಮಾ ಚ ಸೂ ಚ ಪಥಿಚ್ಛರಂತಮ್ | ಸ
ಸದ್ರೀಚೇಃ ಸ ವಿಷೂಚೇರ್ವಸಾನ ಅವರವರ್ಚ ಭುವನೇವ್ಯಂತಃ || ” (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೧-೧೦-ಸೂ-೧೬೪,
೧೭೭-ಋ-೩೧-೩) ಅಸ್ಯ ಮಂತ್ರಸ್ಯ ದ್ರಷ್ಟಾ ದೀರ್ಘತಮಾ ನಾಮ ಕಶ್ಚಿದ್ವ್ಯುನಿರ್ಮಂತ್ರರೂಪಂ ವಾಕ್ಯಂ
ಬ್ರೂತೇ—ಅಹಮ್ಪ್ರಸಿಃ ಪ್ರಾಣಂ ದೇವಮಪತ್ಯಂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾಕೃತವಾನ್ಮು | ಕೀದೃಶಂ ಪ್ರಾಣಮ್ | ಗೋಪಾ-
ಮುದ್ರಿಯಾಣಾಂ ರಕ್ಷಕರ್ಷ | ಅನಿಪದ್ಯಮಾನಂ ನಿರದನಂ ವಿನಾಂಪ್ತದ್ರಹಿತಮ್ | ಪಥಿಭರ್ವಾನಾವಿಧ್ಯರ್ವ-
ದೀವಾಗ್ನೀಂಚರಂತಮ್ | ದೂಚರಂತಂ ಚ | ಪ್ರಾಣನಾಯುರ್ವ ಮುಖನಾಸಿಕದ್ವಾರಾ ಕ್ಷಣೇ ಕ್ಷಣೇ
ದೇಹಮುಚ್ಯಂ ಸವಾಗ್ನಿತ್ಯುಪಿ ತದಾನ್ವೇನೇವ ಪುನರ್ಗಚ್ಯತುಃ | ಗಮನಾಗಮನೋಃ ಸ್ವಪ್ನವಸುಚ್ಛ-
ಯಾರ್ಥಂ ವಾ ಚಕಾಲಾ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಾ | ಸ ಚ ಪ್ರಾಣಿಶ್ಚಯಮಧ್ಯಾತ್ಮಂ ನಾಯುರೂಪೇಣ ವರ್ತಮಾನೋಃ-
ಪ್ರಧಿದ್ಯವಮಾದಿತ್ಯರೂಪೇಣಾವೃತಃ ಸನ್ನದ್ರೀಚೇರ್ವಿಷೂಚಿಶ್ಚ ದ್ವಿವಧಾ ಅಪಿ ಮುಖ್ಯಾ ದೀರ್ಘವಾಂತರ-

ದಿಶ್ಚ ವಸಾನ ಆಚ್ಯಾದಯನಾವ್ಯಾಪ್ತೌ ವಸ್ತರ್ತತೇ | ಭುವನೇಷ್ಟಂತಃ ಸರ್ವೇಷು ಲೋಕೇಷು ಮಧ್ಯ ಅವರೇ-
ವರ್ತಿ ಪುನಃ ಪುನರಾಗತ್ಯ ವರ್ತತೇ | ಇತಿ ಮಂತ್ರಸ್ಯ ಯೋಜನಾ ||

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಪ್ರಾಣಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. 'ಅಪಶ್ಯಂ ಗೋಪಾಂ-' (ಋ-ಸಂ-೧-೧೬೪-೧, ೧೦-೧೬೭-೩) ಎಂಬುದೇ ಈ ಮಂತ್ರ. ಈ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದ ದೀರ್ಘತಮಾ ಎಂಬ ಮಹರ್ಷಿಯು ಮಂತ್ರರೂಪವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಮುಷಿಯಾದ ನಾನು ಪ್ರಾಣವೇವನನ್ನು ಅಪಶ್ಯಂ- ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿದೆನು. ಅವನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಗೋಪಾಂ- ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು, ಅನಿಪಶ್ಯಮಾನಂ- ವಿನಾಶರಹಿತನು, ಪಥಿಭಿಃ- ನಾನಾವಿಧವಾದ ನಾಡಿಮಾರ್ಗಗಳಿಂದ ಆಚರಂತಂ, ಪರಾಚರಂತಂಚ- ಮುಖನಾಸಿಕಾದ್ವಾರದಿಂದ ಕ್ಷಣಕ್ಷಣಕ್ಕೂ ದೇಹಮಧ್ಯವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಪುನಃ ಹೊರಗೆ ಬರುವವನು, ಎಗಡುಚಕಾರಗಳು ಅಸಕ್ಯವಾದ್ವ್ಯಕ್ತಿ(ನಿಲ್ಲದೆ ಗಮನಾಗಮನಗಳಸಮುಚ್ಚಯ)ಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ರೀತಿ ಇರುವವನನ್ನು ನೋಡಿದೆನು ಎಂದರ್ಥ. ಸಃ-ಆ ಪ್ರಾಣದೇವನು, ಅಧ್ಯಾತ್ಮನಾಗಿವಾಯುರೂಪದಿಂದ ಇದ್ದರೂ ಅಧಿವೈವನಾದ ಅದಿತ್ಯರೂಪದಿಂದ ಇದ್ದು ಸದ್ರೀಚಿಣೀ, ವಿಷೂಚಿಣೀ ದಿಕ್ಯು, ವಿದಿಕ್ಯುಗಳನ್ನೂ ವಸಾನಃ- ವ್ಯಾಪಿಸುವವನಾಗಿ, ಭುವನೇಷುಅಂತಃ- ಸರ್ವ ಲೋಕಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವರೇವರ್ತಿ- ಪುನಃಪುನಃ ತಿರುಗುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ.

ಅಪಶ್ಯಂ ಗೋಪಾಮಿತ್ಯೇಷ ವೈ ಗೋಪಾ ಏಷ ಹೀದಂ ಸರ್ವಂ ಗೋಪಾ-
ಯತಿ, ಇತಿ ||

ತಸ್ಯ ಮಂತ್ರಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಪಾದೇ ಪೂರ್ವಭಾಗಂ ವ್ಯಾಚಷ್ಟೇ-ಆಯುರ್ಹೇತುತ್ವಾತ್ಪ್ರಾಣಸ್ಯ
ರಕ್ಷಕತ್ವಂ ಗ್ರಹಿಸಿದ್ಧವಾ | ತಚ್ಚ ಕೌಷೀತಕಿನ ಆಮನಂತಿ-“ಯಾವದ್ಯಸ್ಮಿನ್ಶರಣೇ ಪ್ರಾಣೋ ಮಸಿ
ತಾವದಾಯುಃ” (ಕೌಗೀ, ೧-೨)

ಪೂರ್ವೋಕ್ತಮಂತ್ರದ ಪ್ರಥಮಪಾದದ ಪೂರ್ವಭಾಗವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಾಣದೇವನು ಆಯುಸ್ಸಿಗೆ
ಕಾರಣನಾದುದರಿಂದ ಗೋಪಾಃ ರಕ್ಷಕನು ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. 'ಯಾವತ್'-(ಕೌಷೀ-೧-೨) ವಾಕ್ಯದಿಂದ
ಕೌಷೀತಕಿಯರೂ ಎಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಈ ಶರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣವಿರುವುದೋ ಅಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಆಯುಸ್ಸು ಎಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅನಿಪಶ್ಯಮಾನಮಿತಿ ನ ಹ್ಯೇಷ ಕಠಾಚನ ಸಂವಿಶಂತಿ ||

ಉತ್ತರಭಾಗಂ ವ್ಯಾಚಷ್ಟೇ-ಸಂವೇಶನಂ ವ್ಯಾಪಾರೋಪರಮಃ | ಯಥಾ ಸುಷುಪ್ತೌ
ವಾಗಾದೀನಾಂ ವ್ಯಾಪಾರ ಉಪರತೋ ಭವತಿ ನ ತ್ವೇವಂ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ | ಅತ ಏವ ಸುಷುಪ್ತಿ ಪ್ರಕರತೇ
ಶ್ರುತ್ಯಂತರೇ ಪಶ್ಯತೇ ಪ್ರಾಣಾಗ್ನಯ ಏವೈತಸ್ಮಿನ್ನುರೀ ಜಾಗ್ರತಿ ' (ಶ್ರುತ್ಯ. ೪-೩) ಇತಿ ||

ಉತ್ತರಭಾಗವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸಂವೇಶನವೆಂದರೆ ವ್ಯಾನಾರವಿಶ್ರಾಂತಿ. ಸುಷುಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವಾಗಾದೀಂದ್ರಿ
ಯುಗಳ ವ್ಯಾಪಾರವು ನಿಂತಂತೆ ಪ್ರಾಣವು ಎಂದೂ ನಿಲ್ಲುವುದಿಲ್ಲ. ಇದನ್ನೇ ಸುಷುಪ್ತಿಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಇತರ ಶ್ರುತಿಯು
ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತದೆ. “ಪ್ರಾಣಾಗ್ನಯಃ”-(ಶ್ರುತ್ಯ-೪-೩). ಸುಷುಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರಾಣಾಗ್ನಿಯು ಮಾತ್ರ ಜಾಗೃತವಾಗಿ
ರುತ್ತದೆಂದರ್ಥ.

ಆ ಚ ಪರಾ ಚ ಪಥಿಭಿಶ್ಚರಂತಮಿತ್ಯಾ ಚ ಹ್ಯೇಷ ಪರಾ ಚ ಪಥಿಭಿಶ್ಚರತಿ ||

ದ್ವಿತೀಯಪಾದಂ ವ್ಯಾಚಷ್ಟೇ—ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣಂ ಗಮನಾಗಮನಯೋಃ ಸರ್ವೈರನು-
ಭೂಯಮಾನತತ್ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ದ್ವೀತನಾರ್ಥೋ ಹಿ ಶಬ್ದಃ ||

ದ್ವಿತೀಯಪಾದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಾಣವಾಯುವು ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಹೋಗಿಬರುವುದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದ ವಿಷಯ. ಈ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಹಿಶಬ್ದ ಹೇಳಿದೆ.

ಸ ಸಧ್ವೀಚಿಃ ಸ ವಿಷೂರ್ಚಿವಸಾನ ಇತಿ ಸಧ್ವೀಚೀಶ್ಚ ಹ್ಯೇಷ ವಿಷೂ-
ಚೀಶ್ಚ ವಸ್ತ ಇಮಾ ಏವ ದಿಶಃ ||

ತೃತೀಯಪಾದಂ ವ್ಯಾಚಷ್ಟೇ— ಸಹಾಂಚಂತಿ ಚತುಷ್ಕೋಣರೂಪೇಣ ಪರಸ್ಪರಸಂಕ್ಷಿಪ್ತಾ
ವರ್ತಂತ ಇತಿ ಪ್ರಾಚ್ಯಾದಯಶ್ಚತಸ್ರೋ ದಿಶಃ ಸಧ್ವೀಚಿಃ | ವಿಷ್ವಗಂಚಂತಿ ಪರಸ್ಪರಂ ವಿಯುಜ್ಯ
ವರ್ತಂತ ಇತ್ಯಾಗ್ನೇಯ್ಯಾದಯಶ್ಚತಸ್ರೋ ವಿವಿಲೋ ವಿಷೂಚ್ಯ ಇತಿ | ಏವಮೇತಾ ದಿಶ ಏವ
ಶಬ್ದದ್ವಯೇನೋಚ್ಯಂತೇ | ಯದ್ಯಪ್ಯಾದಿತ್ಯ ಏವ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶೇನ ತಾ ದಿಶ ಆಚ್ಯಾದಯತಿ ನ ಕು
ಪ್ರಾಣಸ್ಥಿಥಾಃ ಪಿ ನಾಪಿ ವಿರೋಧಃ, ಅದಿತ್ಯಸ್ಯ ಬಾಹ್ಯದೇಶವರ್ತಿಪ್ರಾಣರೂಪತ್ವಾತ್ | “ ಅದಿತ್ಯೋ
ವೈ ಬಾಹ್ಯಪ್ರಾಣ ಉದಯತ್ಯೇಷ ಹ್ಯೇನಂ ಚಾಕ್ಷುಷಂ ಪ್ರಾಣಮನುಗೃಹ್ಣೀಷೇ ” (ಪ್ರಶ್ನೋ
೧-೭-) ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರಾತ್ ||

ತೃತೀಯಪಾದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪೂರ್ವದಕ್ಷಿಣಾದಿ ನಾಲ್ಕುದಿಕ್ಕುಗಳು ಚತುಷ್ಕೋಣರೂಪದಿಂದ
ಪರಸ್ಪರಸಂಬಂಧವಾಗಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಇವುಗಳಿಗೆ (ಸಹಾಂಚಂತಿ) ಸಧ್ವೀಚಿಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ವಿಷ್ವಕ್ ಅಂಚಂತಿ-
ಆಗ್ನೇಯಾದಿ ವಿಧಿಕ್ಕುಗಳು ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧಿಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷೂಚಿಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಎಂಟು ದಿಕ್ಕುಗಳು ಈ ಎರಡು
ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹೇಳಿವೆ. ಯದ್ಯಪಿ ಸೂರ್ಯನೇ ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಆ ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚುವವನು, ಆದರೂ ದೋಷ
ವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅದಿತ್ಯನು ಬಾಹ್ಯ-(ಹೊರಗಿನ) ದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣನೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಇದು “ ಅದಿತ್ಯೋ ವೈ
ಬಾಹ್ಯ-” (ಪ್ರಶ್ನ-೧-೭) ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಆವರೀವರ್ತಿ ಭುವನೇಷ್ವಂತರಿತ್ಯೇಷ ಹ್ಯಂತರ್ಭುವನೇಷ್ವಾವರೀವರ್ತಿ ||

ಚತುರ್ಥಪಾದಾರ್ಥಸ್ಯಾದಿತ್ಯರೂಪೇಣ ಪರಿವರ್ತನಸ್ಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಪ್ರಾಣಮಹಿಮು
ಪ್ರತಿಪಾದಕಂ ಮಂತ್ರಾಂ ರಂ ದರ್ಶಯಿತುಂ ತಸ್ಯ ಮಂತ್ರಸ್ಯ ತೃತೀಯಪಾದಂ ಪ್ರತಿಚಕ್ಷೇನೋದಾಹರತಿ ||

ಪ್ರಾಣದೇವನು ಅದಿತ್ಯರೂಪದಿಂದ ಇರುವುದನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸಕಲದಿಕ್ಕನ್ನು ಆವರಿಸುವುದರಿಂದಲೇ
ಇವನು ಅದಿತ್ಯರೂಪನೆಂದರ್ಥ.

ಅಥೋ ಆವ್ರತಾಸೋಽವತಾಸೋ ನ ಕರ್ತೃಭಿರಿತಿ ||

ಅಧೋಶಬ್ದೋ ಮಂತ್ರಾಂತರಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥಃ ತಚ್ಚ ಮಂತ್ರಾಂತರಂ ಸಂಹಿತಾಯಾಮೇವಮಾ-
ಮ್ನಾತಮ್—“ ಅಪ್ರಕ್ಷಿತಂ ವಸು ಬಿಭರ್ಷ ಹಸ್ತಯೋರವಾಳ್ಲಂ ಸಹಸ್ತನ್ನಿ ಶ್ರುತೋದಧೇ | ಅಪ್ಯತಾಸೋಃ-
ವತಾಸೋ ನ ಕರ್ತೃಭಿಃಪ್ರನೂಮು ತೇ ಕ್ರತವ ಇಂದ್ರ ಭೂರಯಃ ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೧-ಸೂ-೫೬-ಮು-೮)
ಇತಿ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಪ್ರಾಣಾದಿತ್ಯರೂಪ ಪರಮೇಶ್ವರಾಪ್ರಕ್ಷಿತಮನುಸಂಹಿಸಿತಮಪ್ರಕ್ಷೀಣಂ ವಾ ವಸು ಕರ್ಮ-
ಫಲಾಭ್ಯಂ ಧನಂ ಹಸ್ತಯೋರಧಿವ್ಯವಂ ಹಸ್ತಸದೃಶಯೋರ್ದಕ್ಷಿಣೋತ್ತರಾಯಣಯೋರ್ಬಿಭರ್ಷಿ ಧಾರಯುಃ ||
ಅಧ್ಯಾತ್ಮಂ ಚ ಜೀವನಾದಿಬಕ್ಷಣಂ ಕರ್ಮಫಲಂ ಹಸ್ತಸದೃಶಯೋಃ ಪ್ರಾಣಾಪಾನನೈತ್ಯೋರ್ಧಾರಯುಃ || ಕಿಂ ಚ
ಸಮೋ ಬಲಂ ತ್ವದೀಯಮುಷಾಳ್ಲಮನ್ಯೈರತಿರಸ್ಕಾರ್ಯಮುತಃ ಕರ್ಮಫಲಂ ಧಾರಯುತುಂ ಸಮರ್ಥೋಽಸಿ ||
ಕಿಂಚ ತನ್ನಿ ತನೌ ಸ್ವಾತ್ಮನಃ ಶರೀರೇ ಲ್ಪತಃ ಶ್ರವಣಾನಿ ಜ್ಞಾನಾನಿ ದಧೇ ಧಾರಯುಃ || ಅತೋ ನುಷ್ಠಾನ-
ಪ್ರಯಾಸಂ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ತದನುರೂಪಂ ಫಲಂ ದದಾಸೀತ್ಯರ್ಥಃ || ಕಿಂಚ ಕರ್ತೃಭಿಃಪೂಮೌ ಹಿರಣ್ಮುನಿಧಿಪ್ರಕ್ಷೇಪ-
ಕಾರಿಭಿರವತಾಸೋ ನ ನಿಧಿಸ್ವಾಪನಾರ್ಥಂ ಪಾತಾ ಅವಟಾ ಗರ್ತಾ ಇವಾಽಽಪ್ಯತಾಸೋ ದಿಶಃ ಸರ್ವಾ ಅಪಿ
ತದೀಯಪ್ರಕಾಶೇನಾಚ್ಛಾದಿತಃ | ನಿಧಿಸ್ವಾಪಕಾ ಹಿ ಗತೇ ನಿಧಿಂ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ಯ ತಂ ಗರ್ತಂ ಮೃತ್ವಾಪಾಪಾದಿ-
ಭಿರಾಚ್ಛಾದಯಂತಿ, ಏವಂ ತ್ವಮಪಿ ತ್ವದೀಯರಶ್ಮಿಭಿಃ ಸರ್ವಮಾಚ್ಛಾದಯುಃ || ತಾದೃಶ್ಯ ತೇ ತವ ತನೂಮು
ಶರೀರೇಷು ಕ್ರತವಃ ಸಂಕಲ್ಪವಿಶೇಷಾಃ ಫಲಪ್ರದಾ ಭೂರಯೋ ಬಹವೋ ವಿದ್ಯಂತೇ | ಯೋ ಯಶ್ಚಲಮಿಚ್ಛತಿ
ತಸ್ಮೈ ತತ್ಪಲಮಸ್ತುತ್ಕೇವಂ ಸಂಕಲ್ಪಮಾತ್ರೇಣೈವ ದದಾಸೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪ್ರಾಣಮಹಿಮಪ್ರತಿಪಾದನೆಗೊಳ್ಳದ ಬೇರೊಂದು ಮಂತ್ರವನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಆ ಮಂತ್ರದ ಮೂರನೆಯ
ಪಾದವನ್ನು ಪ್ರತೀಕರೂಪವಾಗಿ ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಧೋ ಶಬ್ದವು ಇತರ ಮಂತ್ರಸಮುಚ್ಚಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.
“ ಅಪ್ರಕ್ಷಿತಂ ವಸು ಬಿಭರ್ಷಿ—(ಋ. ಸಂ. ೧-೫-೮) ಎಂಬುದೇ ಆ ಮಂತ್ರ. ಅದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.
ಹೇ ಇಂದ್ರ ಪ್ರಾಣಾದಿತ್ಯರೂಪನಾದ ಪರಮೇಶ್ವರನೇ, ಅಪ್ರಕ್ಷಿತಂ ಹಿಂಸೆ ಇಲ್ಲದ ಅಥವಾ ನಾಶವಾಗದ, ವಸು
ಕರ್ಮಫಲರೂಪವಾದ ಧನವನ್ನು, ಹಸ್ತಯೋಃ ಅಧಿವೈವರೂಪದಿಂದ ಹಸ್ತವಮಾನವಾದ ದಕ್ಷಿಣಾಯನ ಉತ್ತರಾಯಣ
ಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಅಧ್ಯಾತ್ಮರೂಪದಿಂದ. ಜೀವನರೂಪಕರ್ಮಫಲವನ್ನು ಹಸ್ತಮಾನವಾದ ಪ್ರಾಣಾಪಾನನೈತ್ಯಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ,
ಬಿಭರ್ಷಿ ಧರಿಸಿರುವ. ಮತ್ತೆ ಸಹಃ ನಿನ್ನ ಬಲವು, ಅಪಾಳ್ಲಂ ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಂದ ತಿರಸ್ಕರಿಸಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದದ್ದು.
ಆದುದರಿಂದ ಕರ್ಮಫಲಧಾರಣೆಯಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನಾಗಿರುವೆ ಎಂದರ್ಥ. ತನ್ನಿ ನಿನ್ನ ಶರೀರದಲ್ಲಿ, ಶುತಃ ನಾನಾ ಜ್ಞಾನ
ಗಳನ್ನು, ದಧೇ ಧರಿಸಿರುವೆ. ಇದರಿಂದಲೇ ನೀನು ಅನುಷ್ಠಾನಪ್ರಯಾಸವನ್ನು ತಿಳಿದು ಅದಕ್ಕೆ ಅನುರೂಪವಾದ
ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವೆಯೆಂದರ್ಥ. ಕರ್ತೃಭಿಃ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಣನಿಧಿಯನ್ನು ಹೊಳೆದುನವರಿದು, ಅವತಾಸೋಃ
ನಿಧಿಯನ್ನಡಬೇಕಾದರೆ ಅಗೆದಿರುವ ಗಣಿಯಂತೆ (ಹೊಂಡ), ಅಪ್ಯತಾಸಃ ಎಲ್ಲ ದಿಕ್ಕುಗಳೂ ನಿನ್ನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ
ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ನಿಧಿಯನ್ನಡುವವರು ಗಣಿಯಲ್ಲಿ ಅದನ್ನಿಟ್ಟು ಅನೇಕ ಆ ಗಣಿಯನ್ನು ಕಲ್ಲುಮಣ್ಣುಮುಂತಾದವು
ಗಳಿಂದ ಮುಚ್ಚುವಂತೆ ನೀನೂ ನಿನ್ನ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಪ್ರಸಂಚವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಅಚ್ಛಾದಿಸುವುದು ಅಂದರೆ ಮುಚ್ಚಿಬಿಡುವ
ಯೆಂದರ್ಥ. ಅಂತಹ ತೇ ನಿನ್ನ ತನೂಮು ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರತವಃ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವ ಸಂಕಲ್ಪವಿಶೇಷಗಳು, ಬಹವಃ
ಅಧಿಕವಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ. ಯಾರು ಯಾವಫಲವನ್ನೂ ಒಯಸುತ್ತಾರೋ ಅವರಿಗೆ ಆ ಫಲವನ್ನು ಸಂಕಲ್ಪಮಾತ್ರದಿಂದ
ಕೊಡುವೆಯೆಂದರ್ಥ.

ಸರ್ವಂ ಹೀದಂ ಪ್ರಾಣೇನಾನ್ವತಮ್ ||

ಉದಾಹೃತೇ ಮಂತ್ರಸಾದ ಅವೃತಾಸ ಇತಿ ಪದಂ ವ್ಯಾಚಷ್ಟೇ ದೇವತಿಯಜ್ಞನು-
ಷ್ಯಾದಿಕಮಿದಂ ಸರ್ವಂ ದೇಹಚಾತಂ ಪ್ರಾಣವಾಯುನಾ ವ್ಯಾಪ್ತಮಿತ್ಯೇತನ್ಮಸಿದ್ಧಮ್ ||

ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಅವೃತಾಸಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ದೇವ, ತಿಯಜ್ಞನುಷ್ಯಾದಿ ಸಕಲದೇಹವೂ
ಪಾಣವಾಯುನಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿರುವುದು ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಸೋಽಯಮನಾಕಾಶಃ ಪ್ರಾಣೇನ ಬೃಹತ್ಯಾ ವಿಷ್ವಬ್ಲಸ್ತದ್ಭಾಸಯಮಾ-
ಕಾಶಃ ಪ್ರಾಣೇನ ಬೃಹತ್ಯಾ ವಿಷ್ವಬ್ಲ ಏವಂ ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಾನ್ಯಾ
ಪಿಸೀಲಿಕಾಭ್ಯಃ ಪ್ರಾಣೇನ ಬೃಹತ್ಯಾ ವಿಷ್ವಬ್ಲಾನೀತ್ಯೇವಂ ವಿದ್ಯಾತ್ ||

ಗುಣಾಂತರಂ ವಿಧತ್ತೇ — ಸರ್ವಪ್ರಾಣ್ಯಧಾರಭೂತೋಽಯಮನಾಕಾಶಃ, ಸೋಽಯಂ
ಬೃಹತೀಛಂದೋರೂಪೇಣ ಪ್ರಾಣೇನ ವಿಷ್ವಬ್ಲೋ ವಿಶೇಷೇಣ ಸ್ಥಾಪಿತ ಇತಿ ಧ್ಯಾಯೇತ್ | ತತಃ
ಊರ್ಧ್ವಂ ತದ್ವೃಷ್ಟಾಂತೇನ ಪಿಸೀಲಿಕಾಪರ್ಯಂತಾಃ ಸರ್ವೇ ಪ್ರಾಣಿನೋ ಬೃಹತೀಛಂದೋ-
ರೂಪೇಣ ಪ್ರಾಣೇನ ವಿಧೃತಾ ಇತ್ಯೇವಂ ಧ್ಯಾಯೇತ್ ||

ಗುಣಾಂತರವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸಕಲಚರಾಚಲಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವಾದುದು ಆಕಾಶ. ಇದು ಬೃಹತೀ-
ಛಂದೋರೂಪಪ್ರಾಣದಿಂದ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆಯೇ ಇರುವೆಯವರೆಗಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿ
ಸಮುದಾಯವೂ ಈ ಬೃಹತೀಛಂದೋರೂಪ ಪ್ರಾಣದಿಂದಲೇ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ (ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ) ಯೆಂದು
ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು.

museles, the Gagati the bone, Pankti the marrow, the Brihati the breath (prana) He is covered with verses, (khandas, metres). Because he is thus covered with verses, therefore they call them khandas (coverings, metres.

4. If a man knows the reason why khandas are called khandas, the verses cover him in whatever place he likes against any evil deed.

5. this is said by a Rsihi (Rv.1.164.13):-

6. ' I saw (the breath) as a guardian, never tiring, coming and going on his ways (the arteries). That breath (in the body, being identified with the sun among the Devas), illuminating the principal and intermediate quarters of the sky, is returning constantly in the midst of the worlds."

He says : " I saw a guardian " because he, the breath is a guardian, for he guards everything.

7. He says : " Never tiring, " because the breath never rests.

8. He says : ' Coming and going on his ways, ' because the breath comes and goes on his ways.

9. He says : ' Illuminating the principle and intermediate, ' because he illuminates these only, the principal and intermediate quarters of the sky.

10. He says; 'He is returning constantly in the midst of the worlds, ' because he returns indeed constantly in the midst of worlds.

11. And then, there is another verse (Rv.1.55,81); ' They are covered like caves by those who make them.

12. For all this is covered indeed by breath.

13. This ether is supported by breath as Brihati, and as this ether is supported by breath as Brihati, so one should know that all things, not excepting ants, are supported by breath as Brihati

ಇತಿ ಶ್ರೀಮನ್ಮಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ
ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯೇ ಷಷ್ಠಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಃಚಾರ್ಯವಿರಚಿತವಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕದ
ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು

ಅಥ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯೇ ಸಪ್ತಮಃ ಖಂಡಃ
ನರದನೆಯ ಆರಣ್ಯದ ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯ ಖಂಡವು

ಅಥಾತೋ ವಿಭೂತಯೋಃಸ್ಯ ಪುರುಷಸ್ಯ, ||

ಗುಣಾಂತರಾಶಿ ಧ್ಯಾತವ್ಯಾನಿ ಪ್ರತಿಜಾನೀತೇ—ಅಥ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಪ್ರಾಣಗುಣಧ್ಯಾನಾ-
ನಂತರಂ ಯತಃ " ಅಯಮೇವ ಮಹಾನ್ಪ್ರಜಾಪತಿಃ " (ಐ-೮-೨-೩-೧) ಇತಿ ಪೂರ್ವಕ್ತ ಪ್ರತಿ-
ಜ್ಞಾತಂ ಪುರುಷಸ್ಯ ಪ್ರಜಾಪತಿತ್ವಂ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಸೃಷ್ಟೃತ್ವೇನೋಪಪಾದನೀಯಂ ಫಲಾಂತರಾಯ
ತತ್ತತ್ಸೃಷ್ಟೃತ್ವಗುಣಾ ಅಪಿ ವಿಧಾತವ್ಯಾ ಅತಃ ಕಾರಣಾದಸ್ಯ ಪುರುಷಸ್ಯ ವಿಭೂತಯಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ-
ಸೃಷ್ಟೃತ್ವರೂಪಾಣ್ಯುತ್ಪರ್ಯಾಣ್ಯುಚ್ಯಂತ ಇತಿ ಶೇಷಃ ||

ಇತರ ಗುಣಗಳನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕೆಂದು ವಿಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪೂರ್ವೋಕ್ತಗುಣಗಳನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸಿದ ಮೇಲೆ " ಅಯಮೇವ ಮಹಾನ್ ಪ್ರಜಾಪತಿಃ " (ಐ. ೮. ೨-೩-೧) ಎಂದು ಪುರುಷನಿಗೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಜಾಪತಿತ್ವ ಧರ್ಮವನ್ನು ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಸೃಷ್ಟೃತ್ವರೂಪದಿಂದ ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿದೆ. ಇತರ ಫಲಸಿದ್ಧಿಗೋಚರ ಅಯಯ ಸೃಷ್ಟಿರೂಪಗುಣಗಳನ್ನೂ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಈ ಪುರುಷನಿಗೆ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತೃತ್ವರೂಪ ಐತ್ಯರ್ಥಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ತಸ್ಯ ವಾಚಾ ಸೃಷ್ಟೌ ಪೃಥಿವೀ ಚಾಗ್ನಿಶ್ಚಾಸ್ಯಾ ಮೋಷಧಯೋ ಜಾಯಂ-
ತೇಽಗ್ನಿಃ ರೇನಾ ಸ್ವದಯತೀದಮಾಹರತೇದಮಾಹರತೇತ್ಯೇವನೇತೌ
ವಾಚಂ ಪಿತರಂ ಪರಿಚರತಃ ಪೃಥಿವೀ ಚಾಗ್ನಿಶ್ಚ, ||

ತತ್ರ ಪ್ರಥಮಾಂ ವಿಭೂತಿನಾಹ—ತಸ್ಯ ಯಥೋಕ್ತಗುಣವಿಶಿಷ್ಟಪ್ರಾಣಾತ್ಮತಃ ಪುರುಷಸ್ಯ ಪ್ರಜಾಪತಿರೂಪಸ್ಯ ವಾಗಂದ್ರಿಯೇಣ ಪೃಥಿವ್ಯಗ್ನಿಶ್ಚೇತ್ಯುಭೌ ಸೃಷ್ಟ್ವಾನಿತಿ ಧ್ಯಾಯೇತ್ | ಯದಿ ಪುರುಷಸ್ಯ ಪಿತರಂ ಪ್ರತಿ ತಾವುಧೌ ಕಥಮುಪಕುರುತ ಇತಿ ಪೃಚ್ಛೇತ್ಸೋಽಯಮುಪಕಾರ ಉಚ್ಯತೇ | ಅಸ್ಯಾಂ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ವ್ರಿಹಿಯಮದ್ಯಾ ಓಷಧಯ ಉತ್ಪದ್ಯಂತೇ | ಅಗ್ನಿಶ್ಚೈನಾ ಉತ್ಪನ್ನಾ ಓಷಧೀಃ ಸ್ವದಯತಿ ಭಕ್ಷ್ಯಭೋಜ್ಯಾದಿಪಾಕೇನ ಸ್ವಾದೂಕರೂಪಿತಿ | ಅತ ಏವ ಲೋಕೇ ಕಸ್ಯಾಂಚಿಸ್ತಂ- ಕ್ರಾವುಪವಿಶ್ಯ ಭುಂಜಾನಾಃ ಪುರುಷಾಃ ಪರಿವೇಷ್ಯನ್ ಪ್ರತಿ ಸ್ವಾದುತಮಂ ಪಶ್ಯಮಿದಂ ಭಕ್ಷ್ಯಮಾಹರತೇದಂ ಚ ಭೋಜ್ಯಮಾಹರತೇತಿ ಪುನಃ ಪುನರ್ಯಾಚಂತೇಽನೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣೈತಾ ಪೃಥಿವ್ಯಗ್ನೀ ಪುರುಷವಾಗ್ರೂಪಂ ಪಿತರಂ ಪ್ರತ್ಯುಪಕುರುತಃ ||

ಮೊದಲನೆಯ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪೂರ್ವೋಕ್ತಗುಣವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಪ್ರಾಣವೇನನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸುವ ಪ್ರಜಾಪತಿರೂಪ ಪುರುಷನ ವಾಗಂದ್ರಿಯದಿಂದ ಪೃಥಿವಿ, ಅಗ್ನಿ ಇವೆರಡೂ ಸೃಷ್ಟವಾಗುವೆಯೆಂದು ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು. ಪುರುಷ ರೂಪ ಪಿತೃವಿಗೆ ಅವೆರಡು ಹೇಗೆ ಉಪಕಾರ ಮಾಡುತ್ತವೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಪೃಥಿವಿಯಲ್ಲಿ ವ್ರಿಹಿಯವರೂಪವಾದ ಓಷಧಿಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಈ ಓಷಧಿ ವನಸ್ಪತಿಗಳನ್ನು ಭಕ್ಷ್ಯಭೋಜ್ಯಾದಿರೂಪದಿಂದ ಪಾಕಗೊಳಿಸಿ ರುಚಿಕರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಊಟಕ್ಕೆ ಕುಳಿತ ಪುರುಷರು ಬಡಿಸುವವರನ್ನು ಕುರಿತು ಪರಿಪಕ್ವನಾದ ರುಚಿಕರವಾದ ಭಕ್ಷ್ಯವನ್ನು ಬಡಿಸಿ. ಮಧುರಭೋಜ್ಯವನ್ನು ತನ್ನಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಪೃಥಿವಿ ಅಗ್ನಿಗಳು ವಾಗ್ರೂಪ ಪಿತೃವಿಗೆ ಉಪಕಾರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತವೆ.

ಯಾವದನುಪೃಥಿವೀ ಯಾವದನ್ವಗ್ನಿಸ್ತವಾನಸ್ಯ ಲೋಕೋ ಭವತಿ ನಾಸ್ಯ ತಾವಲ್ಲೋಕೋ ಜೀರ್ಯತೇ ಯಾವದೇತಂಽನೇನ ಜೀರ್ಯತೇ ಪೃಥಿವ್ಯಾಶ್ಚಾಗ್ನೇಶ್ಚ . ಯ ಏವವೇತಾಂ ವಾಚೋಽ ವಿಭೂತಿಂ ವೇದ ||

ಏತದ್ವಿಭೂತಿಧ್ಯಾನಫಲಮಾಹ—ಯಾವದ್ವಸ್ತುಜಾತಮನುಲಕ್ಷ್ಯ ಪೃಥಿವೀ ಪ್ರವೃತ್ತಾಸ್ತಗ್ನಿಶ್ಚ ಯಾವದ್ವಿಗೈಜಾತಮನುಲಕ್ಷ್ಯ ಪ್ರವರ್ತತೇ ತಾಮಾನ್ವಸ್ತುವಿಶಿಷ್ಟೋ ದೇಶವಿಶೇಷೋಽಸ್ಯ ವಾಗ್ನಿ ಭೂತೃಪಾಸಕಸ್ಯ ಲೋಕೋ ಭೋಗಭೂಮಿರ್ಭವತಿ | ಕಂ ಚ ಪೃಥಿವ್ಯಗ್ನಿಶ್ಚೇಭೋಗಪ್ರದೇಶೋ ಯಾವಂತಂ ಕಾಲಂ ನ ಜೀರ್ಣೋ ಭವತಿ ತಾವಂತಂ ಕಾಲಮುಪಾಸಕಸ್ಯಾಪಿ ಭೋಗದೇಶೋ ನ ಜೀರ್ಯತೇ ||

ಈ ವಿಭೂತಿಧ್ಯಾನದ ಫಲವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯಾವ ಯಾವ ವಸ್ತುಗಳಾಗಲಿಯವಾಗಿ ಈ ಪೃಥಿವಿಯು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿದೆಯೋ, ಆ ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳಾಗಲಿಯವಾದ ದೇಶವಿಶೇಷವು ವಾಗ್ನಿಶ್ಚಯೋಪಾಸಕನಿಗೆ ಭೋಗಭೂಮಿಯೂರುತ್ತದೆ. ಪೃಥಿವಿ ಅಗ್ನಿಪ್ರದೇಶಗಳು ಎಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ತಿಳಿದವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಈ ಉಪಾಸಕನ ಭೋಗ ಭೂಮಿಯೂ ನಡಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಾಣೇನ ಸೃಷ್ಟ್ವಾನಂತರಿಕ್ಷಂ ಚ ನಾಯುಶ್ಚಾಂತರಿಕ್ಷಂ ವಾ ಅನುಚ-
ರಂತ್ಯಂತರಿಕ್ಷಮನು ಶೃಣ್ವಂತಿ ನಾಯುರಸ್ಯೈ ಪುಣ್ಯಂ ಗಂಧಮಾನ-
ಹತ್ಯೇವಮೇತೌ ಪ್ರಾಣಂ ಪಿತರಂ ಪರಿಚರತೋಽಂತರಿಕ್ಷಂ ಚ
ನಾಯುಶ್ಚ ಯಾನದನ್ವಂತಸೆಕ್ಷಂ ಯಾನದನು ನಾಯುಸ್ತಾವಾನಸ್ಯ
ಲೋಕೋ ಭವತಿ ನಾಸ್ಯ ತಾವಲ್ಲೋಕೋ ಜೀರ್ಯತೇ ಯಾನದೇ-
ತಯೋರ್ನ ಜೀರ್ಯಂತೇಽಂತರಿಕ್ಷಸ್ಯ ಚ ನಾಯೋಶ್ಚ ಯ ಏವ-
ಮೇತಾಂ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ವಿಭೂತಿಂ ವೇದ ||

ದ್ವಿತೀಯಾಂ ವಿಭೂತಿಯಾಂ—ನಾಸಿಕಾಯಾಮನಸ್ವಿತೋ ಘ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯರೂಪವಾದ ಪ್ರಾಣ
ಪ್ರಾಣಸ್ರೇಣಾಂತರಿಕ್ಷವಾಯೂ ಸೃಷ್ಟ್ವಾನಂತಿ ಧ್ಯಾಯೇತ್ | ಸರ್ವೇ ಪ್ರಾಣೇನೋಽಂತರಿಕ್ಷಮೇವಾನು-
ಸೃತ್ಯ ಸಂಚಾರಂ ಕುರ್ವಂತಿ | ದೂರದೇಶೇ ಪೋಕ್ತಾಂ ವಾರ್ತಾಮಪಿ ಶೃಣ್ವಂತಿ | ನ ಹಿ ಮೂರ್ತೀನ
ಕುದ್ಯಪರ್ವತಾದಿವಾಸುರುದ್ದೇ ದೇಶೇ ಸಂಚಾರೋ ವಾರ್ತಾಶ್ರವಣಂ ವಾ ಸಂಭವತಿ | ಸೋಽಯು-
ಮಂತರಿಕ್ಷಕೃತ ಉಪಕಾರಃ | ನಾಯುಶ್ಚ ಚಂಪಕೇತಕ್ಯಾದಿಗತಂ ಪುಣ್ಯಗಂಧಮಾನಯತಿ |
ದುರ್ಗಂಧಾನಯನಂ ತು ನ ನಾಯುಸೃಷ್ಟಾನವ್ಯಕ್ತಂ ನಾಪಿ ತದಭಿಜ್ಞಾನವಿಂದ್ರಿಯ ಸೃಷ್ಟವ್ಯಕ್ತಂ
ಕಿಂ ತ್ಯಾಸುರಪಾಪವೇಧಕೃತಮಿತಿ ಚ್ಚಂದೋಗ (ಭಾಂದೋಗ್ಯ) ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕಯೋಃ ಪ್ರಪಂಚಿ-
ತಮ್ | ತದಿದಂ ಪುಣ್ಯಗಂಧಾನಯನಂ ನಾಯುಶ್ಚ ತ ಉಪಕಾರಃ | ಅನ್ಯತ್ಪರ್ವದ್ವ್ಯಾಪ್ಯೇ-
ಯಮ್ ||

ಎರಡನೆಯ ವಿಭೂತಿಯನ್ನು ವಿನಮಸುತ್ತಾರೆ. ಮೂಗನತುದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಘ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯರೂಪವಾದ ಪ್ರಾಣ
ಅಂತರಿಕ್ಷ ಮತ್ತು ನಾಯು ಸೃಷ್ಟವಾಗುವೆಯೆಂದು ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು. ಸಕಲಪ್ರಾಣಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿಯೇ
ಸಂಚರಿಸುತ್ತವೆ. ಇದರ ಮೂಲಕವೇ ದೂರದೇಶದ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನೂ ತಿಳಿಯುತ್ತವೆ. ಗೋಡೆಕುಳಿತಾದಿಗಳಿಂದ
ವ್ಯವಹಿತವಾದರೆ (ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟರೆ) ಆಗ ತಿರುಗುವುದಾಗಲೀ ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಕೇಳುವುದಾಗಲೀ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಇದು ಅಂತ
ರಿಕ್ಷದ ಉಪಕಾರ. ನಾಯುವೂ ಕೂಡಾ ಸಂಪಿಗೆಕೇತಕೇಮುಂತಾದ ಸುಗಂಧಕಸುಮಗಳ ಪರಿಮಳವನ್ನು ಹೊತ್ತು
ತರುತ್ತದೆ. ದುರ್ಗಂಧತರುವುದು ನಾಯುಸೃಷ್ಟಾನವಲ್ಲವೆಂದೂ, ಅದನ್ನು ಆಘ್ರಾಣಿಸುವುದು ಘ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯದ ಸೃಷ್ಟಾನ
ವಲ್ಲವೆಂದು, ಅದು ಅಸುರಪಾಪಸಂಬಂಧದಿಂದ ಸಂಭವಿಸುವುದೆಂದು ಛಾಂದೋಗ್ಯಬೃಹದಾರಣ್ಯ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿ
ಹೀಗೆ ಪುಣ್ಯಗಂಧವನ್ನು ತರುವುದು ನಾಯುವಿನ ಉಪಕಾರ. ಈ ವಿಭೂತಿಧ್ಯಾನಫಲವನ್ನು ಹಿಂದಿನಂತೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಚಕ್ಷುಷಾ ಸೃಷ್ಟ್ವಾ ದೌಶ್ಚಾಽಽದಿತ್ಯಶ್ಚ ದ್ಯೌರ್ಹಾಸ್ಯೈ ವಸ್ಯೈಮನ್ಮಾದ್ಯಂ
ಸಂಪ್ರಯಚ್ಛತ್ಯಾದಿತ್ಯೋಽಸ್ಯ ಜ್ಯೋತಿಃ ಪ್ರಕಾಶಂ ಕರೋತೈವ-
ಮೇತೌ ಚಕ್ಷುಃ ಪಿತರಂ ಪರಿಚರತೋ ದ್ಯೌಶ್ಚಾಽಽದಿತ್ಯಶ್ಚ ಯಾನದನು
ದ್ಯೌರ್ಯಾನದನ್ವಾದಿತ್ಯಸ್ತಾವಾನಸ್ಯ ಲೋಕೋ ಭವತಿ ನಾಸ್ಯ ತಾವ-

ಲೋಕೋ ಜೀರ್ಯತೇ ಯಾವದೇತಯೋರ್ನ ಜೀರ್ಯತೇ ದಿವ-
ಶ್ಚಾಽಽನಿತ್ಯಸ್ಯ ಚ ಯ ಏವಮೇತಾಂ ಚಕ್ಷುಷೋ ವಿಭೂತಿಂ ವೇದ ||

ತ್ಯತೀಯಾಂ ವಿಭೂತಿಮಾಹ—ದ್ಯುಲೋಕೋ ಹಿ ಮೇಘಂ ಸಂಪಾದ್ಯ ನೃಷ್ಟಿದ್ವಾರೇಣ
ಪ್ರೀತ್ಯಾದ್ಯನ್ಯಂ ಪ್ರಯಚ್ಛತಿ | ಅದಿತ್ಯಸ್ತು ಸ್ವಕೀಯಂ ಜ್ಯೋತಿಃ ಪ್ರಸಾರ್ಯ ವಸ್ತುನಾಂ
ಪ್ರಕಾಶಮಭಿಸ್ಯಕ್ತಿಂ ಕರೋತಿ | ಅನ್ಯತ್ಪೂರ್ವವತ್ ||

ಮೂರನೆಯ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಚಕ್ಷುರಂದ್ರಿಯರೂಪಿಯಾದ ಪ್ರಾಣದೇವನಿಂದ ದ್ಯುಲೋಕ
ಮತ್ತು ಅದಿತ್ಯನ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗಿದೆ. ದ್ಯುಲೋಕವು ಮೇಘಗಳಮೂಲಕ ಮಳೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಭತ್ತಮುಂತಾದ ಅನ್ನ
ವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಸೂರ್ಯನು ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಸರಿಸಿ ಸಕಲವಸ್ತುಪ್ರಕಾಶವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ
ಇವೆರಡರ ಉಪಕಾರವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಧ್ಯಾನಫಲಹಂವಿನಂತೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಶ್ರೋತ್ರೇಣ ಸೃಷ್ಟ್ವಾ ದಿಶಶ್ಚ ದಿಗ್ಗೋಲೈ ಹೈನಮಾಯತೀ೪ ದಿಗ್ಗೋ
ವಿಶ್ರಣೋತಿ ಚಂದ್ರಮಾ ಅಸ್ಮೈ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಾಪರಪಕ್ಷಾನ್ವಿಚಿನೋತಿ
ಪುಣ್ಯಾಯ ಕರ್ಮಣ ಏವಮೇತೇ ಶ್ರೋತ್ರಂ ಪಿತರಂ ಪರಿಚರಂತಿ
ದಿಶಶ್ಚ ಚಂದ್ರಮಾಶ್ಚ ಯಾವದನು ದಿಶೋ ಯಾವದನು ಚಂದ್ರ-
ಮಾಸ್ತಾವಾನಸ್ಯ ಲೋಕೋ ಭವತಿ ನಾಸ್ಯ ತಾವಲೋಕೋ
ಜೀರ್ಯತೇ ಯಾವದೇತೇಷಾಂ ನ ಜೀರ್ಯತೇ ದಿಶಾಂ ಚ
ಚಂದ್ರಮಶಶ್ಚ ಯ ಏವಮೇತಾಂ ಶ್ರೋತ್ರಸ್ಯ ವಿಭೂತಿಂ ವೇದ ||

ಚತುರ್ಥೀಂ ವಿಭೂತಿಮಾಹ—ವಿನಮುಪಾಸಕಂ ಪುರುಷಂ ಪ್ರತಿ ದಿಗ್ಗೈಃ ಸಕಾಶಾಸ್ತೇವಕಾಃ
ಪುರುಷಾ ಭೋಗ್ಯವಸ್ತುನಿ ಚಾಗಚ್ಛಂತಿ | ತಥಾ ಮೂರ್ತದ್ರವ್ಯವ್ಯವಧಾನಾಭಾವೇ ಸತಿ ದಿಗ್ಗೈಃ
ಸಕಾಶಾದ್ಗುರೇ ಪೋಲಕ್ರಮುಪಿ ವಚನಂ ವಿಶೇಷೇಣ ಶೃಣೋತಿ | ಚಂದ್ರಮಾಸ್ತಸ್ಯ ಪುರುಷಸ್ಯ
ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದಿಪುಣ್ಯಕರ್ಮಾರ್ಥಂ ಶುಕ್ಲಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷಾನ್ವಹುವಿದಮಾಸಂಕತಾನ್ವಿಶೇಷೇಣ
ಸಂಪಾದಯತಿ ||

ನಾಲ್ಕನೆಯ ವಿಭೂತಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯರೂಪ ಪ್ರಾಣದೇವನಿಂದ ದಿಕ್ಕುಗಳು ಚಂದ್ರನು
ಸೃಷ್ಟವಾಗಿದ್ದಾರೆಂದು ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು. ಉಪಾಸಕಪುರುಷನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ನಾನಾದಿಕ್ಕುಗಳಿಂದ ಸೇವಕಪುರುಷರೂ, ಭೋಗ್ಯ
ವಸ್ತುಗಳೂ ಬರುತ್ತವೆ. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಗೋಚಿಮುಂತಾದವುಗಳ ವ್ಯವಧಾನ ಇಲ್ಲದೆ ಇದ್ದರೆ ದೂರದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದುದನ್ನೂ
ಕೇಳುತ್ತಾನೆ. ಚಂದ್ರನುಕೂಡಾ ಉಪಾಸಕನಿಗೆ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದಿಪುಣ್ಯಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೊಪ್ಪರ ಶುಕ್ಲ, ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷ
ಭೇದದೊಡನೆ ನಾನಾ ರೂಪಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾನೆ ಇವೇ ಅವೆರಡರ ಉಪಕಾರ.

ಮನಸಾ ಸೃಷ್ಟ್ವಾ ಆಪಶ್ಚ ವರುಣಶ್ಚಾಪೋ ಹಾಸ್ಮೈ ಶ್ರದ್ಧಾಂ ಸಂನ
ಮಂತೇ ಪುಣ್ಯಾಯ ಕರ್ಮಣೇ ವರುಣೋಽಸ್ಯ ಪ್ರಜಾಂ ಧರ್ಮೇಣ
ದಾಧಾರೈವಮೇತೇ ಮನಃ ಪಿತರಂ ಪರಿಚರ್ಯಂತ್ಯಾಪಶ್ಚ ವರುಣಶ್ಚ
ಯಾವದನ್ವಾಪೋ ಯಾವದನು ವರುಣಾಸ್ಮಾವಾನಸ್ಯ ಲೋಕೋ
ಭವತಿ ನಾಸ್ಯ ತಾವಲ್ಲೋಕೋ ಜೀರ್ಯತೇ ಯಾವದೇತೇಷಾಂ
ನ ಜೀರ್ಯತೇಪಾಂ ಚ ವರುಣಸ್ಯ ಚ ಯ ಏವಮೇತಾಂ
ಮನಸೋ ವಿಭೂತಿಂ ವೇದ ||

ಶಂಚಮೀಂ ವಿಭೂತಿಮಹ-ತಟಾಕಪುಣ್ಯನದ್ಯಾದಿಷು ವರ್ತಮಾನಾ ಆಪಃ ಸ್ವಾ ನಾಚಮನ-
ಮಾರ್ಜನದ್ಯಾರೇಣಾಸ್ಯೋಪಾಸಕಸ್ಯ ಶೌತಸ್ಮಾರ್ತಪುಣ್ಯಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಾಯ ಶ್ರದ್ಧಾಮಾಸ್ತಿ ಕ್ಯಮು-
ತ್ಪಾದಯಂತಿ | ವರುಣಶ್ಚಾಸ್ಯ ಪುತ್ರಾದಿರೂಪಂ ಪ್ರಜಾಂ ಪಾಪಶ್ಚವ್ಯತೇರ್ನಿವಾರ್ಯ ಧರ್ಮೇ ಪ್ರವ-
ರ್ತಯತಿ | ಅಸ್ಯ ಸ್ತೂರ್ವವತ್ | ನನು “ ಹೃದಯಾನ್ಮನೋ ಮನಸಕ್ಷಂದ್ರಮಾಃ ” (ಐ-೮-೨-
೮-೪-ಖಂ-೧) ಇತ್ಯೇವಮುಪರಿಷ್ಠಾಚ್ಚಂದ್ರಮಸೋ ಮನಃ ಕಾರ್ಯಶ್ಚಂದ್ರ ವಕ್ಷ್ಯತಿ | ಅತ್ರ ಪು
ಶ್ಲೋತ್ರೇಣ ಸೃಷ್ಟ್ವಾ ದಿಶಶ್ಚ ಚಂದ್ರಮಾಕ್ಷೀತಿ ಶ್ಲೋತ್ರಕಾರ್ಯಶ್ಚಂದ್ರ ಕಥಮುಚ್ಯತ ಇತಿ, ನಾಯಂ
ದೋಷಃ | ಅಸ್ಯಾಃ ಸೃಷ್ಟೇರುಪಾಸನಾರ್ಥತ್ವಾತ್ | ನ ಬಲು ಯಥಾವಸ್ತೇವೋಪಾಸಿತವ್ಯಮಿತಿ
ಕಕ್ಷಿಸ್ತಿ ಯಮೋಽಸ್ತಿ ಕಂ ತು ಯಥಾವಚನಮೇವೋಪಾಸಿತವ್ಯಮಿತ್ಯೇತಾವಾನೇವ ನಿಯಮಃ ||

ಐದನೆಯ ವಿಭೂತಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮನೋರೂಪಿಪ್ರಾಣವೇವನಿಂದ ನೀರೂ ವರುಣನೂ ಸೃಷ್ಟರಾಗಿ
ರುವರೆಂದು ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು. ಕೆರೆ, ಪುಣ್ಯನದೀಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ನೀರು ಉಪಾಸಕನಿಗೆ ಸ್ವಾನು, ಆಚಮನಾದಿಮೂಲಕ,
ಶೌತಸ್ಮಾರ್ತಪುಣ್ಯಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಮಾಡಲು ಶ್ರದ್ಧೆಯನ್ನೂ ಆಸ್ತಿಕ್ಯಬುದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ವರುಣನಾದರೋ
ಈ ಉಪಾಸಕನ ಪುತ್ರಾದಿಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಪಾಪದಿಂದ ತಿರುಗಿಸಿ ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಪ್ರವೃತ್ತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಧ್ಯಾನಫಲ
ಹಿಂದಿನಂತೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ತೊರಿಸುತ್ತಾರೆ. ‘ ಹೃದಯಾನ್ಮನೋ ’- (ಐ-೮-೨-೪-೧) ಎಂಬ
ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಚಂದ್ರನು ಮನಃಕಾರ್ಯವೆಂದು ಮುಂದೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶ್ಲೋತ್ರಕಾರ್ಯ ಚಂದ್ರನೆಂದು ಹೇಗೆ ?
ಅಂದರೆ ಇದರಲ್ಲಿ ದೋಷವಿಲ್ಲ. ಉಪಾಸನೆಗೋಷ್ಠರ ಈ ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಮ ಹೇಳಿದೆ. ಯಥಾವತ್ತಾದ ವಸ್ತುವನ್ನೇ ಉಪಾಸಿಸ
ಬೇಕೆಂಬುದುಮವಿಲ್ಲ. ಹೇಗೆ ಶ್ರುತಿವಚನವಿದೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಉಪಾಸನೆಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಮಾತ್ರ ನಿಯಮ ವಿರುತ್ತದೆ.

English Translation

---

1 Next follow the powers of that person,

2. By his speech earth and fire were created. Herbs are produced on the earth, and Agni (fire) makes them ripe and sweet. Take this, take this, thus saying do earth and fire serve their parent, speech.

3. As far as the earth reaches, as far as fire reaches, so far does his world extend, and as long as the world of the earth and fire does not decay, so long does his world not decay who thus knows this power of speech.

4. By breath (in the nose) the sky and the air were created. people follow the sky, and hear along the sky, while the air carries along pure scent. Thus do sky and air serve their parent, the breath.

As far as the sky reaches, as far as the air reaches, so far does his world extend, and as long as the world of the sky and the air does not decay, so long does his world not decay who thus knows this power of breath.

5. By his eye heaven and the sun were created. Heaven gives him rain and food, while the sun causes his light to shine, Thus do the heaven and the sun serve their parent, the eye.

As far as heaven reaches and as far as the sun reaches, so far does his world extend and as long as the world of heaven and the sun does not decay, so long does his world not decay who thus knows the power of the eye.

6. By his ear the quarters and the moon were created. From all the quarters they come to him and from all the quarters he hears, while the moon produces for him the bright and the dark halves for the sake of sacrificial work. Thus do the quarters and the moon serve their parent, the ear.

As far as the quarters reach and as far as the moon reaches, so far does his world extend, and as long as the world of the quarters & the moon does not decay so long does his world not decay who thus knows the power of the ear

7. By his mind the water and varuna were created. Water yields to him faith (being used for sacred acts), Varuna keeps his offspring within the law. Thus do water and varuna serve their parent, the mind.

As far as water reaches and as far as Varuna reaches, so far does his world extend, and as long as the world of water and Varuna does not decay, so long does his world not decay who thus knows the power of the mind.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪ್ರಾಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಥಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ
ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯೇ ಸಪ್ತಮಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತನಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಥಾಷ್ಯದ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕದ
ನೊಂದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು

ಅಥ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯೇ ಅಷ್ಟಮಃ ಖಂಡಃ
ಐತರೇಯ ಅರಣ್ಯಕದ ನೊಂದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯ ಖಂಡವು

ಆಪಾಽ ಇತ್ತಾಪ ಇತಿ ತದಿದಮಾಪ ಏವೇದಂ ವೈ ಮೂಲಮದ
ಸ್ತೂಲಮಯಂ ಸಿತೈತೇ ಪುತ್ರಾ ಯತ್ರ ಹ ಸ್ವ ಚ ಪುತ್ರಸ್ಯ ತತ್ತಿಪು
ರ್ಯತ್ರ ವಾ ಸಿತುಸ್ತದ್ಧಾ ಪುತ್ರಸ್ಯೇತೈತತ್ತದುಕ್ತಂ ಭವತಿ ||

ಪ್ರಾಣದೇವತ:ಯಾ ನಾನಾವಿಧವಿಭೂತಿರೂಪಾನ್ ಧೈಯಗುಣಾನುಕ್ತಾ ಸಮಸ್ತಕರ್ಯ ಕಾರಣ
ರೂಪಜಗದಾತ್ಮಕತ್ವಲಕ್ಷಣಂ ಗುಣಂ ಧೈಯಂ ವಿಧತ್ತೀ-ಪೂರ್ವತ್ರ- ' ತಸ್ಯ ವಾಚಾ ಸೃಷ್ಟಿ ' (೧-೪-
೨-೨೧-೨೦೭) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಪುರುಷಸ್ಯ ಸೃಷ್ಟಿಕೇತುತ್ವಂ ಯದುಕ್ತಂ ತದೇತಸ್ಯಮಿತ್ತಕಾರಣತ್ವಾಭಿ-
ಪ್ರಾಯಮ್ | ಪುರುಷೋ ಹಿ ಪೂರ್ವಸ್ಥಿನ್ ಜನ್ಮನಿ ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಣೀ ಅನುಷ್ಠಾಯೇದಾನ್ವೀಂಶನಸ್ಯಷ್ಟೇ-
ರ್ನಿಮಿತ್ತಂ ಭವತಿ | ಆತ್ರ ತು ಜಗತ ಉಪಾದಾನಕಾರಣಂ ವಿಚಾರ್ಯ ನಿರರ್ಥಯತೀ | ಶ್ಲೋಕವಿಚಾರಾರ್ಥಾ |
ಆಪ್ ಶಬ್ದೇನ ಪಂಚ ಭೂತಾನ್ಯುಪಲಕ್ಷ್ಯಂತೇ | ಸ್ವಾವರ ಜಂಗಮದೇಹರೂಪಸ್ಯ ಜಗತಃ ಕಿಂ ಪಂಚ
ಭೂತಾನ್ಯುಪಾದಾನಮಾಹೋಸ್ತಿ ದನ್ಯುಕ್ತೀಂದಿತಿ ಸಂಠೋ ಸಕೃತ್ಯಬ್ದೋ (ಒಲಕ್ಷಿಕಾನಿ ಪಂಚ ಭೂತಾನ್ಯೇವೇ-

ಪಾದಾನಮಿತಿ ನಿರ್ಣಯೋಚ್ಯತೇ | ಕಾರ್ಯಭೂತೇಷು ವೇದೇಷು ಪಂಚಭೂತಾನುಗತೇರ್ವೈದ್ಯಮಾನತ್ರಾತ್ | ಸಾ ಚಾನುಗತಿಗರ್ಭೋರ್ಜನಿಸದ್ಯಾನ್ಯಾತಾ—“ ಅಸ್ತಿನಾ ಪಂಚಾತ್ಯಕೇ ಶರೀರೇ ಯತಃಶಿನಂ ಸಾ ಪೃಥಿವೀ ಯದ್ವೃಷಂ ತದಾಪೋ ಯದುಷ್ಣಂ ತತ್ತೇಜೋ ಯತ್ಸಂಚರತಿ ಸ ವಾಯುರ್ಯತ್ಸುಷಿರಂ ತದಕಾಶಮಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ ” (ಗರ್ಭೋ-೧) ಇತಿ | ತತ್ರ ಸ್ವಾತ್ಮಾರಣಾದಿಂದ ಕೃತ್ವೈದೇಹರೂಪಂ ಜಗದವಶಬ್ದೋಪಲಕ್ಷಿತಾನಿ ಪಂಚ ಭೂತಾನ್ಯೇವ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಯೋರ್ವೈದ್ಯವೈದೇಹರೂಪಂ ತಥೈದಾದರ್ಶನಾತ್ | ಇದಂ ನೈ ಯಥೋಕ್ತಮವಶಬ್ದೋಪಲಕ್ಷಿತಭೂತಪಂಚಕರ್ಮೇವ ಮೂಲಮಪಾದಾನಂ ಕಾರಣಮದಃ ಸ್ವಾವರಜಂಗಮದೇಹರೂಪಂ ಜಗತ್ಪೂಜಂ ಕಾರ್ಯಮ್ || ಅತಃ ಪರಸ್ಪರ್ಶೈಕ್ಯಂ ಯುಕ್ತಮ್ | ತಥಾ ನಿಮಿತ್ತ-ಕಾರಣಭೂತೋಽಯಂ ಪುರುಷಃ ಪಿತಾ ! ಏತೇ ಪೃಥಿವ್ಯಗ್ನಾಪ್ತಿದೇವತಾದೇಹಾಃ ಪುತ್ರಾಃ | ತಯೋಶ್ಚ ಪವಸ್ವಂ ನಾತ್ಯಂತಂ ಭೇದಃ | ಕಥಂ ಭೇದಾಭಾವ ಇತಿ ಚೇತ್ರದುಚ್ಯತೇ— ಲೋಕೇ ಪುತ್ರಸ್ಯ ವಸ್ತು ಯತ್ರ ಹ ಕೃಚ ಯುಷ್ಮಿಸ್ತು ಸ್ವಿನೈ ಗ್ರಾಮಾಂತರೇ ವಿದ್ಯಮಾನಂ ತತ್ಸರ್ವಂ ಪಿತಃ ಸ್ವಂ ಭವತಿ | ಪಿತಾ ಹ ತದಾನೀಯಾನುಭವತಿ | ಅಥವಾ ಪಿತಃ ಸಂಬಂಧಿಯದ್ವಸ್ತು ಗ್ರಾಮಾಂತರೇ ವಿದ್ಯತೇ ತದ್ವಾ ತದಪಿ ಪುತ್ರಸ್ಯ ಸ್ವಂ ಭವತ್ಯೇವ | ಪುತ್ರೋಽಪಿ ತದಾನೀಯಾನುಭವತಿ | ಪರಸ್ಪರವ್ಯಾನ್ವಾನುಭವೇನ ಯದೈಕ್ಯಮಸ್ತೈತದೈಕ್ಯಂ ತತ್ತೇಜಾಯಂ ಪಿತೈತೇ ಪುತ್ರಾ ಇತಿ ವಾಕ್ಯೇನೋಕ್ತಂ ಭವತಿ | ಭೂತಪಂಚಕಸ್ಯ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿದೇವತಾದೇಹಾನಾಂ ಚ ಕಾರ್ಯಕಾರಣರೂಪೇಣ ಯದೈಕ್ಯಮುಪಾಸಕಪುರುಷಸ್ಯ ಪಿತರೂಪಸ್ಯ ಪುತ್ರರೂಪಾಣಾಂ ದೇವತಾತ್ವಾನಾಂ ಚ ಯದೈಕ್ಯಂ ತದುಭಯಂ ಪ್ರಾಣಗುಣತ್ವೇನ ಧೈಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪ್ರಾಣದೇವತೆಯು ನಾನಾವಿಧವಿಭೂತಿರೂಪಗಳಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಧ್ಯಾನಕೈಶೋರೈರ ಹಿಂದಿನ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು. ಈ ಸಮಸ್ತ ಕಾರ್ಯಕಾರಣರೂಪವಾದ ಜಗತ್ಸ್ವರೂಪಗುಣವನ್ನು ಧ್ಯಾನಕೈಶೋರೈರ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪುರುಷನು ಸೃಷ್ಟಿಕಾರಣನೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವುದು ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣನೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಪುರುಷನು ಹಿಂದಿನಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಮಾಡಿ ಈಗಿನ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಈಗ ಈ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಉಪಾದಾನಕಾರಣ ಯಾವುದೆಂದು ವಿಚಾರಿಸಿ ನಿರ್ಧರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪುಣ್ಯಿಯಿಂದ ವಿಚಾರ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಪ್ (ಜಲ)ಶಬ್ದದಿಂದ ಪಂಚಭೂತಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಸ್ವಾವರಜಂಗಮದೇಹರೂಪವಾದ ಈ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಪಂಚಮಹಾ ಭೂತಗಳೂ ಉಪಾದಾನಕಾರಣವೇ ಅಥವಾ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾದುದೇ ಎಂದು ಸಂಶಯಬಂದರೆ ಅಪ್ ಶಬ್ದೋಪಲಕ್ಷಿತವಾದ ಪಂಚಭೂತಗಳೇ ಉಪಾದಾನಕಾರಣವೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಕಾರ್ಯವಾಗಿರುವ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಪೃಥಿವೀ, ಅಪ್, ತೇಜಸ್ಸು, ವಾಯು, ಅಕಾಶಗಳು ಪಂಚಭೂತಗಳು ಶೋರುವುದರಿಂದ ಇದು ನಿರ್ಣೇತವಾಗುತ್ತದೆ. ‘ಅಸ್ತಿನಂ ಚಾತ್ಯಕೇ-’ (ಗರ್ಭೋ-೧) ಎಂದು ಗರ್ಭೋದನಪತ್ರದಲ್ಲಿ ಇದು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ಈ ಪಂಚಭೂತಾತ್ಮಕಶರೀರದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕಠಿಣ ಭಾಗವಿದೆಯೋ ಅದು ಪೃಥಿವೀ, ದ್ರವಭಾಗವೇ ಜಲ, ಉಷ್ಣವಾದುದು ತೇಜಸ್ಸು, ಸಂಚರಿಸುವುದು ವಾಯು ಖಲರೂಪವಾಗಿರುವುದೇ ಅಕಾಶ ಎಂದು ಅದರ ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಅದರಿಂದ ಈ ಸಮಸ್ತದೇಹರೂಪ ಜಗತ್ಪೂಜಂ ಪಂಚಭೂತಗಳೇ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಾದ ಮಣ್ಣು ಮತ್ತು ಫೆಟಿಗಳಿಗೆ ಅತ್ಯಂತಭೇದ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಪ್ ಶಬ್ದದಿಂದ ಉಪಲಕ್ಷಿತವಾದ ಭೂತ ಪಂಚಕವು ಉಪಾದಾನಕಾರಣವು, ಸ್ವಾವರಜಂಗಮರೂಪಜಗತ್ತು ಕಾರ್ಯವೂ ಅದರಿಂದ ಪರಸ್ಪರವೈಕೈ ತೋರುತ್ತದೆ. ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣನಾಗಿರುವ ಈ ಪುರುಷನೇ ಪಿತೃವು ಪೃಥಿವೀಅಗ್ನಾಪ್ತಿದೇವತಾದೇಹಗಳೇ ಪುತ್ರರು. ಇವರಲ್ಲಿಯೂ ಅತ್ಯಂತ ಭೇದವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪುತ್ರನ ವಸ್ತುವು ಗ್ರಾಮಾಂತರದಲ್ಲಿ ಇರುವುದು ಅದರಿಂದ

ತಂದೆಯ ಸ್ವತ್ವ ಅಗುತ್ತದೆ. ತಂದೆಯು ಅದನ್ನು ತರಿಸಿ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅಥವಾ ತಂದೆಯ ಸ್ವತ್ವ ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಗ್ರಾಮಾಂತರದಲ್ಲಿ ಇದ್ದರೆ ಅದು ಪುತ್ರನದಾಗಿ ಅವನು ತರಿಸಿಕೊಂಡು ಅದನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈ ರೀತಿ ದ್ರವ್ಯಾನುಭವದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಐಕ್ಯವನ್ನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಇವನು ತಂದೆ, ಇವನುಮಕ್ಕಳು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಭೂತಪಂಚಕಣ್ಯ ಪುಣ್ಯವಾದಿವೇತಾವೇಜಗಳಿಗೂ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಐಕ್ಯವನ್ನೂ, ಉಪಾಸಕ ಪಿತೃರೂಪ ಪುರುಷರಿಗೂ, ಪುತ್ರರವ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಐಕ್ಯವನ್ನೂ ಪ್ರಾಣವೇವನ ಗುಣವೆಂದು ತಿಳಿದು ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು.

ಏತದ್ಧ ಸ್ಮ ವೈ ತದ್ವಿದ್ವಾನಾಹ ಮಹಿದಾಸ ಐತರೇಯ ಆಹಂ ಮಾಂ
 ದೇವೇಭ್ಯೋ ವೇದ ಓ ಮದ್ದೇವಾನೈದೇತಃ ಪ್ರದಾನಾ ದ್ಯೇತ ಇತಃ
 ಸಂಭೃತಾ ||

ಉಕ್ತಾರ್ಥದಾರ್ಥ್ಯಯ ಮಹರ್ಷಿವಾಕ್ಯಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಇತರಾಽಪ್ಯಾಯಾಃ ಕಸ್ಯಾಪ್ತಿತ್ವ-
 ಸ್ತ್ರಿಯಾ ಅಪತ್ಯನ್ಯತರೇಯಃ ಸ ಚ ನಾಮ್ನಾ ಮಹಿದಾಸಸ್ತಾದ್ಯತೋ ಮಹರ್ಷಿಪ್ತದೇತತ್ವೋರ್ಪೋ-
 ಕ್ತಂ ಕಾರ್ಯಕಾರಣದ್ರವ್ಯೈಕ್ಯಂ ಪಿತೃಪುತ್ರೈಕ್ಯಂ ಚೋಪಾಸನಯಾ ಪ್ರಾಣಾತ್ಮಕತ್ವಂ ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯ ಸ್ವಸ್ಯ
 ಗುಣತ್ವೇನ ವಿದ್ವಾನ್ ಶಿಷ್ಯಾಣಾಮಗ್ರೇ ತತ್ತ್ವಕಟಿನ್ವಾರ್ಥಮಿದಂ ವಾಕ್ಯಮುಕ್ತವಾನ್ | ಮಾನುಹ-
 ಮಾ ಲೇವೇಭ್ಯೋ ವೇದ | ಅಕಾರೋ ನಿಪಾತೋಽಭಿವಿಧೌ ವತ್ಗತೇ | ದೇವೈಃ ಸಹಿತಂ ತದಭಿನ್ನಂ
 ಮಸ್ವೈರೂಪಮಹಂ ನೇದೋಪಾಸೇ | ಓ ಮದಿತ್ಯತ್ವಾಸ್ಸಕಾರ ಉಕಾರಶ್ಲೇಷಿ ಪದದ್ವಯಮ್ |
 ದೇವಾನು ದೇವಾನಪಿ ಸರ್ವಾನಾ ಮದ್ದೇದ ಮಯಾ ಸಹಿತಾನೇಕತ್ವೇನೋಪಾಸೇ | ನ ಚ ಪುರು-
 ಷಸ್ಯ ನುನು ದೇವಸಾಹಿತ್ಯಮಯುಕ್ತಮಿತಿ ಶಂಕನೀಯಮ್ | ಏತೇ ದೇವಾ ಇತಃಪ್ರದಾನಾ ಹಿ |
 ಇತೋಽಸ್ಮಾಲ್ಲೋಕಾತ್ಪ್ರದೋಡಾಶಾದಿ ಪ್ರದಾನಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಇತಃಪ್ರದಾನಾಃ | ತಸ್ಮಾದೇವ
 ಕಾರಣಾದಿತಃ ಸಂಭೃತಾ ಏತಲ್ಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತಾದ್ಧವಿಷಃ ಸಮ್ಯಕ್ಪೋಷಿತಾಃ | ತೇನೋಪಾಸಕಸ್ಯ ದೇವೈಃ
 ಸಾಹಿತ್ಯಂ ಯುಕ್ತಮಿತ್ಯೇವಂ ಮಹರ್ಷಿರುವಾಚ ||

ಅರ್ಥನಿಶ್ಚಯಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಮಹರ್ಷಿವಾಕ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇತರಾ ಎಂಬುವಳ ಮಗನು ಐತರೇಯನು. ಮಹಿದಾಸನೆಂದು ಅವನ ಹೆಸರು. ಉಪಾಸನೆಯಿಂದ ಪ್ರಾಣಪ್ರರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಈ ಮಹರ್ಷಿಯು ಕಾರ್ಯಕಾರಣ ದ್ರವ್ಯೈಕ್ಯವನ್ನೂ, ಪಿತೃಪುತ್ರೈಕ್ಯವನ್ನೂ ತನ್ನ ಗುಣವೆಂದು ತಿಳಿದು ಇದನ್ನು ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಪ್ರಕಟಪಡಿಸಲು ಈ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ. ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಅಭಿನ್ನವಾಗಿರುವ ನನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದು ಉಪಾಸಿಸುತ್ತೇನೆ. ಅಕಾರ ಉಕಾರ ಸೇರಿ ಓ ಎಂದಾಗಿದೆ. ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ನನ್ನಿಂದ ಅಭಿನ್ನರು ಎಂದು ಏಕತ್ವ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಉಪಾಸಿಸುತ್ತೇನೆ. ಪುರುಷನಾದ ನಾನೂ ದೇವತೆಗಳೂ ಒಂದು. ಜೇಗೆ ಎಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಈ ಲೋಕದಿಂದಲೇ ಪುರೋಡಾಶಾದಿಪ್ರದಾನವಿರುವುದರಿಂದ ಅವರು ಇತಃಪ್ರದಾನರು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಭೂಲೋಕದಿಂದ ಕೊಟ್ಟ ಜವಿಸ್ಸಿನಿಂದ ಅವರು ಪೋಷಿತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಪಿತೃಪುತ್ರೈಕ್ಯದಂತೆ ಉಪಾಸಕನಿಗೆ ದೇವತಾಸಾಹಿತ್ಯವು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಸ ಏಷ ಗಿರಿಶ್ವಪುಃ ಶ್ರೋತ್ರಂ ಮನೋ ವಾಕ್ಪ್ರಾಣಸ್ತಂ ಬ್ರಹ್ಮಗಿರಿ-
ರಿತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ ||

ಗುಣಾಂತರಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಯೋಽಯಂ ಚಕ್ಷುರಾದೀಂದ್ರಿಯಸಮೂಹಃ ಸ ಏಷ ಪ್ರಾಣ-
ದೇವತಾಯಾ ಗಿರಿಣಾದ್ಗಿರಿಶ್ಚುಚ್ಯತೇ | ಯಥಾ ನಿಗೀರ್ಣಮನ್ನಾದಿಕಂ ಬಹಿನೋರ್ಪಲಭ್ಯತೇ
ತಥೇಯಂ ಪ್ರಾಣದೇವತಾ ಚಕ್ಷುರಾದೀಂದ್ರಿಯೈರ್ನಿಗೀರ್ಣವ ತಿರೋಹಿತಾ ಸತಿ ಲಾಕಿಕ್ಯನೋರ್-
ಪಲಭ್ಯತೇ | ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ತಸ್ಮಾಸ್ತಂ ಚಕ್ಷುರಾದೀಂದ್ರಿಯಸಂಘಾತಂ ಬ್ರಹ್ಮಗಿರಿಶ್ವೇವಮಭಿಷ್ಠಾ
ಆಚಕ್ಷತೇ | ಪ್ರಾಣರೂಪಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ನಿಗರಣತಿರೋಧಾನಾದ್ಬ್ರಹ್ಮಗಿರಿಶ್ವಮ್ | ಚಕ್ಷುರಾದಿ-
ರೂಪೇಣ ತಿರೋಹಿತಂ ಪ್ರಾಣರೂಪಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಧ್ಯಾಯೇತ್ ||

ಗುಣಾಂತರವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಇಂದ್ರಿಯಸಮುದಾಯವು ಪ್ರಾಣದೇವತೆಯನ್ನು ನುಂಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದರಿಗೆ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಮ್ಮ ರೂಪಗಳಿಂದ ಮುಚ್ಚಿರುವುದರಿಂದ ಗಿರಿ ಎಂಬ ನಾಮಧೇಯ ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ನುಂಗಿದ ಅನ್ನಾದಿಗಳು ಹೇಗೆ ಹೊರಗೆ ತೋರುವುದಿಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆ ಪ್ರಾಣದೇವತೆಯು ಚಕ್ಷುರಾದೀಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ತಿರೋಹಿತವಾಗಿ (ಮುಚ್ಚಿ ಲುಟ್ಟು) ಲಾಕಿಕರಿಂದ ನೋಡಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಇದನ್ನು ತಿಳಿದವರು ಅವುಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಗಿರಿಯೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಾಣರೂಪವುಳ್ಳವನ್ನು ಮುಚ್ಚಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು ಸಾರ್ಥಕವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಚಕ್ಷುರಾದಿರೂಪದಿಂದ ಮರೆಮಾಚಿದ ಪ್ರಾಣರೂಪ ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು.

ಗಿರತಿ ಹ ವೈ ದ್ವಿಷಂತಂ ಪಾಪಾನಂ ಭ್ರಾತೃವ್ಯಂ ಪರಾಸ್ಯ ದ್ವಿಷ-
ನ್ವಾಪ್ಸಾ ಭ್ರಾತೃವ್ಯೋ ಭವತಿ ಯ ಏವಂ -ವೇದ ||

ಬ್ರಹ್ಮಗಿರಿ(ಶ್ವ)ಗುಣಧ್ಯಾನಸ್ಯ ಫಲಮಾಹ—ಪಾಪರೂಪಃ ಶತ್ಪುರನುಷ್ಠಾನವಿಘ್ನರೂಪಂ
ದ್ವಿಷಂ ಕರೋತಿತ್ರಂತಂ ಗಿರತಿ ವಿನಾಶಯತಿ | ಸ ಚ ಪಾಪಾ ಪರಾರ್ಥೂತಃ ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ವಿನಶ್ಯೋ
ಭವತಿ ||

ಬ್ರಹ್ಮಗಿರಿಗುಣಧ್ಯಾನದ ಫಲವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದನ್ನು ತಿಳಿದು ಉಪಾಸಿಸುವವನ ಅನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ವಿಘ್ನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಶತ್ಪುರನನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಆ ಪಾಪವನ್ನು ತಿರಸ್ಕೃತನಾಗಿ ಸರ್ವವಿಧದಿಂದಲೂ ನಾಶಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಎಂದರ್ಥ.

ಸ ಏಷೋಽಸುಃ ಸ ಏಷ್ವಪ್ರಾಣಃ ಸ ಏಷ ಭೂತಿಶ್ಚಾಭೂತಿಶ್ಚ ||

ತಾಮೇತಾಮುಪಾಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಾಣದೇವತಾಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ | ಯದ್ವಾ ಗುಣಾಂತರಾಃ ವಿಧತ್ತೇ—
ಯೋಽಯಮುಪಾಸ್ಯೋ ದೇವಃ ಸ ಏಷಃ ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಾದಿಸಂಘಾತಮಸ್ಯತಿ ಕ್ಷಿಪತಿ ಪ್ರೇರಯತಿತ್ಯಮಃ |
ಪ್ರಕರ್ಷಣಾನ್ವಿತ ಸ್ವಯಂ ಚೇಷ್ಟತ ಇತಿ ಪ್ರಾಣಃ | ಏತಸ್ಯಾ ದೇವತಾಯಾಃ ಶರೀರವ್ಯವಸ್ಥಾನೇ ಸತಿ
ಜೀವಾತ್ಮಾಃ ತತ್ರ ಭವತ್ಯವತಿತ್ಯತೇ ತಸ್ಮಾಕ್ಷೇವಾತ್ಮಸದ್ವಿವರೇತುತ್ವಾದ್ಧೂತಿಂತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ಪ್ರಾಣ-

ದೇವತಾಯಾ ನಿರ್ಗಮನೇ ಸತ್ಯತ್ರ ಜೀವಾತ್ಮಾ ನ ಭವತಿ ನಾವತಿಷ್ಠತೇ ತಸ್ಮಾದ್ಭೂತಿಯುಚ್ಯತೇ |
ಗುಣಚತುಷ್ಟಯಂ ಧೈಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ

ಗುಣಾಂತರವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಉಪಾಸ್ಯನಾದ ಪ್ರಾಣದೇವನು ದೇವೇಂದ್ರಿಯಾದಿಸಂಘವನ್ನು ಪ್ರೇರೇಪಿಸುವುದರಿಂದ ಅದು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಅತ್ಯಂತಿ ಇತಿ ಅಸುಃ ಅತಿಶಯವಾಗಿ. ತಾನು ಚೇಷ್ಟೆಯೊಂದುವುದರಿಂದ (ಚಲಿಸುವುದರಿಂದ) ಪ್ರಾಣನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಸ್ವ ಅನಿತಿ ಇತಿ ಪ್ರಾಣಃ. ಇವನು ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಜೀವಾತ್ಮನೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಭೂತಿಯಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಇವನು ಶರೀರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಅಗ ಅಲ್ಲಿ ಜೀವಾತ್ಮನೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕೆ ಅಭೂತಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಪ್ರಾಣನ ಈ ನಾಲ್ಕುಗುಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿದು ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು.

**ತಂ ಭೂತಿರಿತಿ ದೇವಾ ಉಪಾಂಸಾಂಚಕ್ರೀರೇ ತೇ ಬಭೂವುಸ್ತಸ್ಮಾದ್ಭಾ-
ವ್ಯೇತರ್ಹಿ ಸುವ್ರೋ ಭೂರ್ಭೂರಿತ್ಯೇವ ಪ್ರಶ್ನಸಿತಿ ||**

ತತ್ರ ಭೂತಿಗುಣಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ— ತಂ ಪ್ರಾಣದೇವಂ ಜೀವಾತ್ಮಸದ್ಭಾವವೇತುತ್ವೇನ ಭೂತಿಗುಣಯುಕ್ತೋಽಯಮಿತ್ಯುಪಾಸ್ಯ ವಾಗಾದ್ಯಭಿಮಾನಿನೋ ದೇವಾ ಬಭೂವುಃಭೂತಿನ್ಯೈಶ್ಚರ್ಯಂ ಪ್ರಾ ಪುಃ | ಯಸ್ಮಾದ್ಭೂತಿಗುಣಯುಕ್ತೋಽಯಂ ಪ್ರಾಣಸ್ತಸ್ಮಾದೇವ ಕಾರಣಾದಿದಾನೀಮಮಿ ಸುಪುಃ ಪುಮಾನಸ್ಥಿತಿಗುಣದ್ವ್ಯೇತಕಂ ಭೂಶಬ್ದಸ್ಯಾನುಕರಣದೂಷಂ ಧ್ವನಿಂ ಪುನಃ ಪುನಃ ಕುರ್ವನ್ವಕರ್ಷೇಣ ಶ್ವಾಸಂಕರೋತಿ ||

ಭೂತಿಗುಣವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಪ್ರಾಣದೇವನು ಜೀವಾತ್ಮನಿರುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣನಾದುದರಿಂದ ಭೂತಿಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಉಪಾಸನೆಮಾಡಿ ವಾಗಾದ್ಯಭಿಮಾನಿವೇಶಿಕೆಗಳು ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿವು. ಪ್ರಾಣನು ಭೂತಿ(ಐಶ್ವರ್ಯ)ಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಪುರುಷನು ಮಲಗಿರುವಾಗ ಈ ಭೂತಿಗುಣವನ್ನು ಪ್ರಕಟಮಾಡಲು ಭೂತಿಯ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಪುನಃ ಪುನಃ ಮಾಡುತ್ತಾ ಶ್ವಾಸೋಚ್ಛ್ವಾಸವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ.

ಅಭೂತಿರಿತ್ಯಸುರಾಸ್ತೇ ಸರಾಬಭೂವುಃ ||

ಅಭೂತಿಗುಣಂ ನಿಂದತಿ— ಪ್ರಾಣನಿರ್ಗಮನೇನ ಜೀವಸತ್ಯತ್ರ ಯೋಗಯಮಭಾವಃ ಸೋಽಯಮುಭೂತಿ ಶಬ್ದೇನೋಚ್ಯತೇ | ತದ್ವ್ಯಾಣಕಂ ಪ್ರಾಣಮುಪಾಸ್ಯಾಸುರಾಃ ಪರಾಭೂತಾ ವಿನಷ್ಟಾಃ | ಅತಃ ಏವ ಚ ಶ್ರುತ್ಯಂತರೇ ಸದ್ಯತೇ— “ ತಂ ಯಥಾ ಯಥೇವಾಸತೇ ತದೇವ ಭವತಿ ” ಇತಿ ||

ಅಭೂತಿಗುಣವೆಂದೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಾಣನು ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗ ಜೀವಾತ್ಮನೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಭೂತಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಅಭೂತಿಗುಣದಿಂದಕೂಡಿದ ಪ್ರಾಣನನ್ನು ಉಪಾಸನೆಮಾಡಿ ರಾಕ್ಷಸರು ವಿನಾಶಹೊಂದಿದರು. ಉಪಾಸನೆಮಾಡಿದಂತೆ ಫಲ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆಂದು ‘ ತಂ ಯಥಾ ಯಥೇವಾಸತೇ ’ ಎಂದು ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

**ಭವತ್ಯಾತ್ಮನಾ ಪರಾಽಸ್ಯ ದ್ವಿಷನ್ವಾಷ್ಮಾ ಭ್ರಾತೃವೋ ಭವತಿ ಯ
ಏವಂ ವೇದ ||**

ಭೂತೈರ್ಭೂತಿಗುಣದ್ವಯಧ್ಯಾನಸ್ಯ ಫಲಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಆಯಂ ಪ್ರಾಣದೇವಃ ಸ್ವಸ್ಥ
ಸದ್ಭಾವಹೇತುರ್ವೈರಿಣಾಮಭಾವಹೇತುರಿತ್ಯೇವಂ ಯಃ ಪುಮಾನುಸಾಸ್ತೇ ಸ ಪುಮಾಸಾತ್ಮನಾ
ಭವತಿ ಸ್ವಯಂ ಚಿರಜೀವೀ ಭವತಿ | ಶತ್ರುಕ್ಷ ಪರಾಭವತಿ | ನನ್ನಭೂತಿಗುಣಃ ಪೂರ್ವಂ ನಿಂದಿತಃ
ಕಥಮಂಗೀಕ್ರಿಯತ ಇತಿ ಚೇತ್ವೇಕಾರಭೇದಾದಿತಿ ಬ್ರೂಮಃ | ತ (ಸ್ವ) ಸ್ವೈವಾಧಾವಹೇತುರಿತ್ಯೇವ-
ಮಸುರಾಣಾಂ ಯದುಪಾಸನಂ ತನ್ನಿಂದಿತಂ ವೈರಿಣಾಮಭಾವಹೇತುರಿತ್ಯುಪಾಸನಂ ತ್ವಂಗೀ
ಕ್ರಿಯತೇ ||

ಭೂತಿ ಅಭೂತಿ ಈ ಎರಡುಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರಾಣೋಪಾಸನೆಯ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ಪ್ರಾಣ
ದೇವನು ತಾನು ಇರುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣನು, ಶತ್ರುನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣನು ಎಂದು ಯಾರು ಉಪಾಸನೆಮಾಡುತ್ತಾರೋ ಅವರು
ಚಿರಕಾಲ ಬದುಕಿರುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಶತ್ರುವು ನಾಶವಾಗುತ್ತಾನೆ. ಅಭೂತಿಗುಣವನ್ನಿಂದೆವಗುಡಿದಿರುವಾಗ ಪುನಃ ಇಲ್ಲಿ
ಅಂಗೀಕರಿಸಿದುದು ಹೇಗೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಸುರೋಪಾಸನೆಯಿಂದ ಹಿಂದೆ ನಂದಿ ಹೇಳಿದೆ. ವೈರಿಣಾಶ
ಕಾರಣವೆಂದು ಉಪಾಸಿಸುವುದು ಭಿನ್ನರೀತಿಯಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಿದೆ.

ಸ ಏಷ ಮೃತ್ಯುಸ್ತ್ವೈವಾಮೃತಂ ಚ ||

ಗುಣಾಂತರಂ ನಿಧತ್ತೇ—ಸ್ವರ್ಗಿಗಮನೇನ ದೇಹಮರಣಾತ್ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಮೃತ್ಯುತ್ವಮ್ | ಸ್ವಾಮ್-
ಸ್ಥಾನೇನ ದೇಹಮರಣಾಭಾವಾದಮೃತತ್ವಮ್ | ಏತದ್ಭೂತದ್ವಯಂ ಧ್ಯಾಯೇತ್ ||

ಗುಣಾಂತರವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸ್ವರ್ಗಗಮನದಿಂದ ದೇಹಮರಣವಾಗುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣನು ಮೃತ
ವಾಗುತ್ತಾನೆ. ತಾನು ಇರುವುದರಿಂದ ದೇಹಮರಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಅಮೃತತ್ವವು ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ. ಏನು
ಈ ಮೃತ್ಯುತ್ವ, ಅಮೃತತ್ವಗುಣಗಳನ್ನರಿತು ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು.

ತದುಕ್ತಮೃಷಿಕಾ ||

ಯಥೋಕ್ತಗುಣೋಪೇತಂ ಪ್ರಾಣಂ ಪ್ರಕಂಸಿತುಂ ಮಂತ್ರಮುದಾಹರತಿ—ಸಚ ಮಂತ್ರಃ
ಸಂಹಿತಾಯಾಮೇವಮಾಮ್ನಾತಃ ||

“ ಅಪಾರ್ಜಪ್ರಾಣೀತಿ ಸ್ವಧಯಾ ಗೃಭೀತೋನುತ್ಪೋರ್ಣ ಮರ್ತ್ಯನಾ ಸಯೋನಿಃ ||
ತಾ ಶಶ್ವಂತಾ ವಿಷ್ಣುಚೀನಾ ವಿಯಂತಾ ನ್ಯಂ ನ್ಯಂ ಚಿಕ್ಕುರ್ನ ನಿಚಿಕ್ಕುರನ್ಯಮ್ ” ||

(ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೧-ಸೂ-೧೬೪-ಋ-೩೮)

ತಸ್ಯಾಯಮರ್ಥಃ—ಆಯಂ ಪ್ರಾಣವಾಯುದೇಹಮಧ್ಯೇ ಸ್ವಧಯಾ ಗೃಭೀತಃ | ಸ್ವಧಾಶಚ್ಛೋ-
ನ್ಮವಾಚೀ | ಭುಕ್ತೇನಾನ್ನೇನ ಶರೀಗೃಹೀತೋನುತ್ಪೋರ್ಣಃ ಸನ್ನಧ ಉದ್ಧರ್ಷಂ ಚ ಸಂಚರತಿ |
ಮಲಮೂತ್ರಾಪನಯನಾರ್ಥಮಧೋಭಾಗೇಂಚತಿ ಗಚ್ಛತಿತ್ಯಪಾರ್ಜ | ಶ್ವಾಸಾರ್ಥಂ ಪ್ರಕೃಷ್ಣೇ
ಮುಪೇಂಚತಿ ಗಚ್ಛತಿತ್ಯಪಾರ್ಜ | ಏವಂ ನಿಧಃ ಸನ್ನೇತಿ ಗಚ್ಛತಿ ಸರ್ವದಾ ಸಂಚರತಿ | ಸ ಚ ಪ್ರಾಣಃ
ಸ್ವಯಮನುತ್ಪೋರ್ಣ ಮರಣರಹಿತಃ ಸನ್ನತ್ಕೇನ ಮರಣೋಪೇತೇನ ಶರೀರೇಣ ಸಹ ಸಯೋನಿಃ

ಸನಾಸಸ್ಯಾಂ ವಿಕತ್ರಾವಸ್ಥಿಃ | ಜರುಕಾಷ್ಠವದ್ವೇಹಸ್ಯಾಣಯೋರತ್ಯಂತಂ ಸಂಕ್ಷೇಪಃ ವಿಕತ್ರಾವ-
 ಸ್ಯಾನಮ್ | ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ನಿರ್ಗಮೇ ದೇಹಸ್ಯ ಮರಣಾನ್ಯತ್ಯುತ್ಪಮ್ | ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ತು ಮರಣಶಬ್ದ-
 ವಾಚ್ಯ ಪ್ರಾಣಿಯೋಗಸಂಭವಾದಮರ್ತ್ಯಸ್ತಮ್ | ತಾ ಶಲ್ಯಂತಾ ತಾ ದೇಹಪ್ರಾಣಾ ಶಾಶ್ವತಿಕಾ ||
 ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ವಿನಾಶಭಾವೇನ ತಸ್ತದಚಾರಿಣೋ ದೇಹಸ್ಯಾಪಿ ಚೈತ್ತಿಕೋ ಗಚ್ಛಂತೀತಿವಚ್ಛೃತ್ವತಿಕತ್ವ-
 ನುಪಚರ್ಯತೇ | ಕೀದೃಶಾ ತಾ ಪಿನ್ಯಜೀನಾ ವಿಷ್ವಕ್ಷದ್ವಲೋಚತಸ್ತಾ ವಿಷೂಜೀನಾ,
 ವಿವಿಧವ್ಯಾಪಾರಯುಕ್ತಾ | ಪ್ರಾಣೋ ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಾದೀಂಶ್ಚಾಲ್ಪಯತಿ, ದೇಹಸ್ತು ಪ್ರಾಣೇಂದ್ರಿ-
 ಯಾಣಾಮಾಧಾರಸ್ತೇನಾವತ್ಯತೇ | ಪುನರಪಿ ಕೀದೃಶಾ—ವಿಯಂತಾ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧೇನ
 ಗಚ್ಛಂತಾ | ದೇಹೋ ಮೃತಃ ಸನ್ದ್ರಾವಹಾ ಗಚ್ಛತಿ, ತದ್ವೈಪರಿತ್ಯೇನ ಪ್ರಾಣ ಊರ್ಧ್ವಂ ಲೋಕಾಂ-
 ತದೇ ಗಚ್ಛತಿ | ತದೇವೇರುಭಯೋರ್ಮಧ್ಯೇವ್ಯತರಂ ದೇಹಂ ನಿಚಿಕ್ಕುಃ | ಅನ್ಯಪಾನಾಭ್ಯಾಂ ಪುನಾ-
 ಷ್ಯಾದಯೋ ನಿಚಯಂ ವೃದ್ಧಿಂ ಪ್ರಾಪಿತವಂತಃ | ಅನ್ಯಂ ತು ಪ್ರಾಣಂ ನ ನಿಚಿಕ್ಕುಃ, ನಹ್ಯಸ್ಥಪಾ-
 ನಾಭ್ಯಾಂ ಪ್ರಾಣೋ ವರ್ಧತ ||

ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಗುಣದಿಂದಕೂಡಿದ ಪ್ರಾಣವೇವನನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಿಸಲು ಮಂತ್ರವನ್ನು ಉಪಾಹವಿಸುತ್ತಾರೆ. 'ಆಪಾಪ್
 ಪ್ರಾಪ್ತೇ'—(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೯೪-೨೮) ಎಂಬುದೇ ಈ ಮಂತ್ರ. ಅದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಪ್ರಾಣ
 ವಾಯುವು ದೇಹಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವಧಿಯಿಂದ ಅಂದರೆ ಅನ್ನದಿಂದ ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇದು ಕೆಳಕ್ಕೂ ಮೇಲಕ್ಕೂ ಸಂಚರಿಸುತ್ತದೆ.
 ಮಲಮೂತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಹಾಕಿಸಲು ಅಧೋಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಆಪಾಪ್ ಎಂದು ಹೆಸರು.
 ರ್ವಾಸಕ್ಲೋಷ್ಣರ ಪ್ರಕೃಷ್ಟವಾದ ಮುಖದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಕಿರೀಟಿಯಾಗಿ ಯಾನಾಗಲೂ
 ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ ಇರುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರಾಣವು ತಾನು ಮರಣಧಮವುಳ್ಳ ಶರೀರದೊಡನೆ ಒಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾನೆ.
 ಅರಗುವಾಪ್ (ಹೋದಿಸಿದವರು) ಗಳಂತೆ ದೇಹಪ್ರಾಣಗಳ ಅನ್ಯೋನ್ಯಸಂಬಂಧಕ್ಕೆ ಒಂದುಕಡೆ ಉರುವುದೆಂದರ್ಥ. ಪ್ರಾಣ
 ಹೋದೊಡನೆ ದೇಹವು ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅದು ಅತ್ಯ. ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ಇನ್ನೊಂದು ಪ್ರಾಣಿಯೋಗವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅದು
 ಅಮರ್ತ್ಯ. ಈ ದೇಹಪ್ರಾಣಗಳೆರಡೂ ಶಾಶ್ವತಗಳು. ದೇಹಮರಣಶಿಲವಾದರೂ ವಿನಾಶವಿಲ್ಲದ ಪ್ರಾಣದೊಡನೆ ಹೇಳಿರು
 ವುದರಿಂದ ಭ್ರಿಶ್ಯಾಯದಿಂದ (ಅನೇಕಭಕ್ತಿಹೂಡಿದವರು ಹೋಗುವಾಗ ಅವರ ಮೃತ್ಯು ಕೆಲವರು ಹಾಗೆಯೇ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರೂ
 ಕೊಡಿಯವರು ಹೋಗುತ್ತಾರೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಭ್ರಿಶ್ಯಾಯವೆಂದು ಹೆಸರು.) ದೇಹ ಶಾಶ್ವತವೆಂದಿದೆ. ದೇಹ
 ಚಾರಿಪ್ರಯೋಗ. ಇವೆರಡೂ ನಾನಾವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಪ್ರಾಣವು ದೇಹದಲ್ಲಿವು ಇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳನ್ನು
 (ಆವುಗಳ ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ) ಚರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ದೇಹವು ಪ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯಗಳ ಆಧಾರವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಪರಸ್ಪರ
 ವಿರುದ್ಧವಾಗಿಯೂ ಹೋಗುತ್ತವೆ. ದೇಹವು ಮೃತವಾಗಿ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬೀಳುತ್ತದೆ. ಅಗ ಪ್ರಾಣವು ಮೇಲೆ ಲೋಕಾಂ
 ತರಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ದೇಹವನ್ನು ಅನ್ಯಪಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಬೆಳೆಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಾಣವು ಅವುಗಳಿಂದ ಎಂದೂ ವೃದ್ಧಿ
 ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ.

ಆಪಾಪ್ ಪ್ರಾಣೇತಿ ಸ್ವಧಯಾ ಗೃಭೀತ ಇತ್ಯಪಾನೇನ ಹ್ಯಯಂ ಯತಃ
 ಪ್ರಾಣೋ ನ ಪರಾಪ್ತಭವತಿ ||

ತಸ್ಯ ಮಂತ್ರಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಂ ಪಾದಂ ವ್ಯಾಚಷ್ಟೇ—ಯತೋ ಯಸ್ಮಾತ್ಕಾರಣಾದ್ವಯಂ
ಪ್ರಾಣೋಽನಾನೇನಾಧೋವೃತ್ತಿವ್ಯಾಪಾರೇಣಾಂತರಾಕೃಷ್ಯಃ ಸನ್ನರಾಜ್ ಬಹಿರ್ಗತೋ ನ ಭವತಿ |
ಯದ್ಯಪಾನವೃತ್ಯಾನ್ಯಾಃಕ್ರಮೈಕತ ತರ್ಹಿ ಶ್ವಾಸರೂಪೇಣ ಬಹಿರ್ನಿರ್ಗತೃ ತಥೈವ ಗಚ್ಛೇತ್ | ನ
ಪುನರ್ದೇಹೇ ಪ್ರತ್ಯಾನಚ್ಛೇತ್ | ಅಸ್ಮಾರ್ಥಸ್ಯಾನುಭವಪ್ರಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥೋಽಹಿಶಬ್ದಃ ||

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಮಂತ್ರದ ಪಾದವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಪ್ರಾಣನಾಯುವು ಅಪಾನನಾಯುವಿನಿಂದ ಒಳಗೆ
ಸೇಳಿಯಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅವನ ಶ್ವಾಸರೂಪದಿಂದ ಹೊರಗೆ ಹೋದವನು ಬರುತ್ತಲೇ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಹೊರಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದನು.
ಅಪಾನವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಎಳೆಯಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಪುನಃ ಪುನಃ ದೇಹದೊಳಗೆ ಬರುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ. ಹಿಶಬ್ದವು ಅನುಭವಕ್ರಮದ
ಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಅಮತ್ಯೋ ಮತ್ಯೇನಾ ಸಯೋನಿರಿತ್ಯೇತೇನ ಹೀದಂ ಸರ್ವಂ
ಸಯೋನಿ ಮತ್ಯಾಢಿ ಹೀನೂನಿ ಶರೀರಾಣೀ^೨ ಅಮೃತ್ಯೈಷಾ
ದೇವತಾ ||

ದ್ವಿತೀಯಪಾದಂ ವ್ಯಾಚಷ್ಟೇ—ಏತೇನ ಪ್ರಾಣೇನ ಸಹೇದಂ ಸರ್ವಂ ಶರೀರಜಾತಂ ಸಮಾನ
ಸ್ವಾನಕಮಿತ್ಯೇತತ್ಪ್ರಸಿದ್ಧಮ್ | ಶರೀರಾಣಿ ಮತ್ಯಾಢೀತ್ಯೇತದತ್ಯಂತಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮಿತಿ ದ್ಯೋತ-
ಯಿತುಂ ಹಿ ಶಬ್ದಃ ಪ್ಲುತಿಶ್ಚ | ಪ್ರಾಣದೇವತಾ ತ್ವಮೃತಾ ||

ಮಂತ್ರದ ದ್ವಿತೀಯಪಾದವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಾಣಮೊಡನೆ ಸಕಲಶರೀರಜಾತವು ಸೇರಿ ಒಂದೇಸ್ವರದಲ್ಲಿದ್ದು
ಶರೀರಗಳೆಲ್ಲವು ಮರ್ತ್ಯ ಅಂದರೆ ಮರಣತೀರಗಳು. ಪ್ರಾಣದೇವತೆಯು ಅಮರ್ತ್ಯವು.

ತಾ ಶಶ್ವಂತಾ ವಿಷೂಚೀನಾ ವಿಯಂತಾ ನ್ಯಗನ್ಯಂ ಚಿಕ್ಕುರ್ನ ನಿಚಿಕ್ಕುರ-
ನ್ಯಮಿತಿ ನಿಚನ್ವಂತಿ ಹೈವೇಮೂನಿ ಶರೀರಾಣೀ^೨ ಅಮೃತ್ಯೈಷಾ
ದೇವತಾ ||

ಉತ್ತರಾರ್ಧಂ ವ್ಯಾಚಷ್ಟೇ—ಶರೀರಾಣಾಮುನ್ನಾದಿನಾ ವೃದ್ಧಿರತ್ಯಂತಪ್ರಸಿದ್ಧಾ | ಪ್ರಾಣದೇವತಾ
ತ್ವಮೃತ್ಯೈವ ನ ತು ಜನ್ಮವೃದ್ಧ್ಯಾದಿ ವಿಕಾರಶ್ಚ ಸ್ಯಾ ಅಸ್ತಿ ||

ಮಂತ್ರಕ್ಕೆ ಉತ್ತರಾರ್ಧವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶರೀರಗಳು ಅನ್ನಾದಿಗಳಿಂದ ಪುಷ್ಟವಾಗುವುದು. ಅತ್ಯಂತ
ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾಣದೇವತೆ ಅಮೃತವಾದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಜನ್ಮವೃದ್ಧ್ಯಾದಿಯಾವ ವಿಕಾರಗಳೂ ಇಲ್ಲ.

ಅಮೃತೋ ಹ ವಾ ಅಮುಷ್ಮಿಲ್ಲೋ^೨ ಕೇ ಸಂಭವತ್ಯಮೃತಃ ಸರ್ವೇ ಭ್ಯೋ^೨
ಭೂತೇ ಭ್ಯೋ ದದ್ಯತೇ ಯ ಏವಂ ವೇದ ಯ ಏವಂ ವೇದ ||

ಅಮೃತತ್ವಗುಣಧ್ಯಾನ ಫಲಮಾಹ—ಉಪಾಸಕಃ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕೇ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭತ್ವಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ
ಮರಣರಹಿತೋ ಭವತಿ | ತತಃ ಸರ್ವಪ್ರಾಣ್ಯುಪಕಾರಾರ್ಥಮಾದಿತ್ಯಮಂಡಲೇ ಸರ್ವೈರ್ಧೃಶ್ಯಮಾ-
ನೋ ಭವತಿ | ಅಭ್ಯಾಸೋಽಧ್ಯಾಯ ಸಮಾಪ್ತೃರ್ಥಃ ||

ಅಮೃತತ್ವಗುಣದ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಫಲವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಉಪಾಸಕನು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭತ್ವವನ್ನು
ಹೊಂದಿ ಮರಣರಹಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಸಕಲಪ್ರಾಣಿಗಳ ಉಪಕಾರಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅದಿತ್ಯಮಂಡಲದಲ್ಲಿದ್ದು ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ
ನೋಡಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ದ್ವಿರಾವೃತ್ತಿ ಅಧ್ಯಾಯದಸಮಾಪ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

English Translation
-----

1. Was it water really ? was it water ? Yes, all this was water indeed. This (water) was the root (cause), that (the world) was the shoot (effect). He (the person) is the father, they (earth, fire, &c.) are the sons. Whatever there is belonging to the son, belongs to the father ; whatever there is belonging to the father, belongs to the son. This was intended.

2. Mahidasa Aitareya, who knew this, said : ' I know myself (reaching) as far as the gods, and I know the gods (reaching) as far as me. For these gods receive their gifts from hence, and are supported from hence.'

3. This is the mountain, viz. eye, ear, mind, speech, and breath. They call it the mountain of Brahman.

4. He who knows this, throws down the evil enemy who hates him ; the evil enemy who hates him is defeated.

5. He (the Prana, identified with Brahman) is the life, the breath; he is being (while the givatman remains), and not-being (when the givatman departs).

6. The Devas (speech, &c.) worshipped him (prana) as Bhuti or being and thus they became great beings. And therefore even now a man who sleeps, breathes like bhurbhuh.

7. The Asuras worshipped him as Abhuti or not-being, and thus they were defeated.

8. He who knows this, becomes great by himself, while the evil enemy who hates him, is defeated.

9. He (the breath) is death (when he departs,) immortality (while he abides).

10. And this has been said by a Rishi (Rv.1. 164. 38):-

11. 'Downwards and upwards he (the wind of the breath) goes, held by food ;' ---for this up-breathing, being held back by down-breathing, does not move forward (and leave the body altogether).

12. 'The immortal dwells with the mortal;' ---for through him (the breath) all this dwells together, the bodies being clearly mortal, but this being (the breath), being immortal.

13. 'These two (body and breath) go for ever in different directions (the breath moving the senses of the body supporting the senses of the breath; the former going upwards to another world, the body dying and remaining on earth). They increase the one (the body), but they do not increase the other - 'i.e. they increase those bodies (by food), but this being (breath) is immortal.

14. He who knows this becomes immortal in that world (having become united with hiranyagarbha), and is seen as immortal (in the sun by all beings, yea, by all beings.

ಇತಿ ಶ್ರೀನುತ್ಸಾಯನಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ
ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯೇ ಅಷ್ಟಮಃ ಖಂಡಃ

ಇತಿ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕ ಕಾಂಡೇ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ ಪ್ರಥಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ||
ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯನಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತನಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶನಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕದ
ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು ||
ಎರಡನೆಯ ಅರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಅಥ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ

ಎರಡನೆಯ ಅಂಶಕದ ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು

ಏಷ ಇಮಂ ಲೋಕೈಮಭ್ಯಾಚ್ಛತ್ಪುರುಷರೂಪೇಣ ಯ ಏಷ ತಪತಿ
 ಪ್ರಾಣೋ ವಾನ ತದಭ್ಯಾಚ್ಛತ್ಪ್ರಾಣೋ ಹ್ಯೇಷ ಯ ಏಷ ತಪತಿ ತಂ
 ಶತಂ ವರ್ಷಾಣ್ಯಭ್ಯಾಚ್ಛತ್ಸ್ಮಾಚ್ಛತಂ ವರ್ಷಾಣಿ ಪುರುಷಾಯುಷೋ
 ಭವಂತಿ ತಂ ಯಚ್ಛತಂ ವರ್ಷಾಣ್ಯಭ್ಯಾಚ್ಛತ್ಸ್ಮಾಚ್ಛತರ್ಚನಸ್ತಸ್ಮಾ-
 ಚ್ಛತರ್ಚನ ಇತ್ಯಾಚ್ಛತ ಏತಮೇವ ಸಂತನಾ ||

ಉಕ್ತೇ ಧ್ಯಾತವ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಪರಸ್ಪರವಿಲಕ್ಷಣಾ ಬಹವ ಉಪಾಸ್ಯಗುಣಾಃ ಪ್ರಥಮೇಽ-
 ಧ್ಯಾಯೇ ದರ್ಶಿತಾಃ | ದ್ವಿತೀಯೇ ಶು ಪ್ರಥಮಮಂಡಲದ್ರಷ್ಟೃಮುನಿರೂಪತ್ವಾದಯೋ
 ಬಹವೋ ಗುಣಾ ವಕ್ತವ್ಯಾಃ | ತತ್ಪ್ರಕಂ ಗುಣಂ ನಿಧತ್ತೇ—ಯ ಏಷ ಅದಿತ್ಯೋ ಮಂಡಲೇ ತಪತಿ
 ಸ ಏಷ ಪುರುಷರೂಪೇಣೋಪಾಸಕ ಜೀವರೂಪೇಣೇವಂ ಲೋಕಮನಲೋಕೈವಾನಮಿನಮುಪಾ-
 ಸಕದೇಹಮಭ್ಯಾಚ್ಛತ್ಪ್ರವೇಶೇನಾಭಿತೋಽರ್ಚನೀಯಮಕರೋತ್ | ಪುರುಷರೂಪಾಭಾವೇ ಹಿ
 ಶವರೂಪೋ ದೇಹೋಽಯಮಪೂಜ್ಯಃ ಸ್ಯಾತ್ | ನ ಚ ಪ್ರಸ್ತುತಂ ಪ್ರಾಣಂ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಕಮಿತ್ಯಾ-
 ದಿತ್ಯೋ ವರ್ಣ್ಯತ ಇತಿ ಶಂಕನೀಯಮ್ | ಯಸ್ಮಾದಾದಿತ್ಯೇರೂಪೇಣ ಪ್ರಾಣ ಏವ ಕಚ್ಚೇರೀರಮ-
 ಚ್ಛನಯೋಗ್ಯಮಕರೋತ್ | ಯ ಏಷ ಮಂಡಲಸ್ಮೋಽಪ್ರಾಭಿದ್ಯಕ್ತಮಾನಸ್ತಪತಿ ಸ ಏಷ
 ಪ್ರಾಣೋ ಹಿ | ನ ಖಲ್ವಾದಿತ್ಯಪ್ರಾಣಯೋರ್ಭೇದೋಽಸ್ತಿ, ಅಧ್ಯಾತ್ಮಮಧಿವ್ಯವಂ ಚೇತ್ಯೇವಂ ಸ್ಥಾನ-
 ಭೇದವಾತ್ರಮ್ | ಅತ ಏವ— “ ಅದಿತ್ಯೋ ಹ ವೈ ಬಾಹ್ಯಃ ಪ್ರಾಣ ಉದಯಕ್ಕೇಷ ಹ್ಯೇನಂ
 ಚಾಕ್ಷುಷಂ ಪ್ರಾಣಮನುಗೃಹ್ಣೀಷೇ ” (ಪ್ರಶ್ನೋ-೩-೮) ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರೇ ಪಕ್ಷತೇ | ಏಕ ಏವ
 ಪದಾರ್ಥೋ ದೇಹಂ ಪ್ರವರ್ತಯಿತು ಮಂತಃ ಸ್ಥಿತೋ ದೃಷ್ಟಿಮನುಗೃಹೀತುಂ ಬಹಿಃ ಸ್ಥಿತ ಇತ್ಯೇ-
 ತಾವದೇವ ದ್ವಯೋರ್ವೈಷಮ್ಯಮ್ | ಸ ಪ್ರಾಣಸ್ತಂ ಮನುಷ್ಯದೇಹಂ ಶತಸಂಖ್ಯಾಶಾನಂವಸ್ತರಾ-
 ನ್ನೂ ಜನೀಯಮಕರೇತ್ | ತಸ್ಮಾತ್ಕಾರಣಾತ್ಪುರುಷಾಯುಷೋ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಮಾಯುಗಂಷಿ
 ಶತಸಂಖ್ಯಾಕಾಃ ಸಂವಸ್ತರಾಃ ಭವಂತಿ | ಯಸ್ಮಾದಯಂ ಪ್ರಾಣಸ್ತಂ ಮನುಷ್ಯದೇಹಂ ವರ್ಷಶತ-
 ಮರ್ಚಿತವಾಂಸ್ತಸ್ಮಾಚ್ಛತೈವ ವೈತ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಸ್ಯನತಾರಭೂತಾಃ ಪ್ರಥಮ ಮಂಡಲದ್ರಷ್ಟಾರೋ
 ಮನನಯಃ ಶತರ್ಚಿಸಂಜ್ಞಕಾಃ ಸಂಪನ್ನಃ | ಯಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಾಣನಿಷ್ಠಾ ದಿತಾರ್ಚನೀಯವಶಾಚ್ಛತೀರ್ಚಿ-
 ನಾನುಕಾ ಮನನಯಸ್ತಸ್ಮಾಚ್ಛತದುಸಾಸಕಾ ಏತಮೇವ ಪ್ರಾಣರೂಪಂ ಸಂತಂ ಶತರ್ಚಿನಾಮಾ
 ಮನನಯ ಇತ್ಯಾಚ್ಛತೇ | ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ತನ್ನನಿರೂಪಸ್ತಂ ಧ್ಯಾಯೇದಿತ್ಯರ್ಥಃ |

ನೋದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತದಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕಾದ ಪ್ರಾಣನ ಪರಸ್ಪರವಿಲಕ್ಷಣಗಳಾದ ನಾನಾ ಉಪಾಸ್ಯ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ಪ್ರಥಮಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದ (ಪ್ರಪ್ಪು) ಮುನ್ನ ರೂಪತಾದಿ ನಾನಾಗುಣಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ನೋದಲನೆಯ (ಮುನ್ನರೂಪ) ಒಂದು ಗುಣವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸೂರ್ಯಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ ಅದಿತ್ಯನು ಉಪಾಸಕನ ಜೀವರೂಪದಿಂದ ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ತೋರುತ್ತಿರುವ ಅವನಸೂಲದೇಹವನ್ನು ಪೂಜ್ಯವನ್ನಾಗಿಮಾಡಿದನು. ಪುರುಷರೂಪವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅಂದರೆ ಜೀವರೂಪದಿಂದ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅದು ಶವವಾಗಿ ಅಪೂಜ್ಯವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಪ್ರಕೃತ ಪ್ರಾಣದೇವನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅದಿತ್ಯನನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲು ಆರಂಭಿಸಿರುವುದು ತಪ್ಪಲ್ಲವೇ ಎಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು. ಅದಿತ್ಯರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಾಣನೇ ಉಪಾಸಕನ ಶರೀರವನ್ನು ಪೂಜಾರ್ಯೋಗ್ಯವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿರುತ್ತಾನೆ. ಮಂಡಲಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಜ್ವಲಿಸುವವನು ಪ್ರಾಣದೇವನೇ ಅಲ್ಲದೆ ಬೇರೇನಿರುವಂತಿಲ್ಲ. ಅಧ್ಯಾತ್ಮ, ಅಧಿದೈವರೂಪದಿಂದ ಸ್ಥಾನಭೇದಮಾತ್ರ ಇರುವುದಿಲ್ಲದ ಪ್ರಾಣ ಅಧಿತ್ಯರಿಗೆ ಇನ್ನಾವ ಭೇದವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯ “ಅದಿತ್ಯೋ ಹ ವೈ ಬಾಹ್ಯಃ ಪ್ರಾಣಃ”- (ಪ್ರ-ಉ-೩-೮) ಎಂದು ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿದೆ. ಒಂದೇ ಪದಾರ್ಥವು ದೇಹವನ್ನು ನಡೆಸಲು ಒಳಗೆ ಇದ್ದು, ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನನುಗ್ರಹಿಸಲು ಹೊರಗೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಈ ಅದಿತ್ಯಾಭಿನ್ನಪ್ರಾಣನು ಉಪಾಸಕನ ದೇಹವನ್ನು ನೂರುವರ್ಷಗಳವರೆಗೆ ಪೂಜ್ಯವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಪುರುಷನ ಆಯುಷ್ಯ ನೂರುವರ್ಷವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ ಪ್ರಾಣನು ಮನುಷ್ಯ ದೇಹವನ್ನು ನೂರುವರ್ಷ ಅರ್ಚಕ (ಪೂಜ್ಯ) ವನ್ನಾಗಿಮಾಡಿದನೋ ಅದೇ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರಾಣನ ಅವತಾರರೂಪ ರಾದ, ಪ್ರಥಮಮಂಡಲವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದ ಮುನ್ನಿಗಳು ಶತರ್ಷಿಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದರು. ಪ್ರಾಣನ ಶತಾರ್ಚ ನವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಶತರ್ಷಿಗಳೆಂಬ ಮುನ್ನಿಗಳಾದುದರಿಂದ ಉಪಾಸಕರು ಈ ಪ್ರಾಣದೇವನನ್ನು ಶತರ್ಷಿಗಳೆಂಬ ಮುನ್ನಿಗಳೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಆ ಮುನ್ನರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಾಣನನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕೆಂದರ್ಥ.

ಸ ಇದಂ ಸರ್ವಂ ಮಧ್ಯತೋ ದಧೇ ಯದಿದಂ ಕಿಂಚಿ ಸ ಯದಿದಂ
 ಸರ್ವಂ ಮಧ್ಯತೋ ದಧೇ ಯದಿದಂ ಕಿಂಚಿ ತಸ್ಮಾನ್ಮಧ್ಯಮಾಸ್ತಸ್ಮಾ-
 ನ್ನಾಧ್ಯಮಾ ಇತ್ಯಾಚಿಕ್ಷತ ಏತವೇ-೯ ಸಂತಮ್ ||

ದ್ವಿತೀಯ ಗುಣಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಪ್ರಾಣದೇವೋ ಯತ್ಕಿಂಚಿದ್ವೇಹಜಾತಮಸ್ತಿ ತದಿದಂ ಸರ್ವಂ
 ಸ್ವಯಂ ಮಧ್ಯತೋಽಸ್ಮಾಯ ಧಾರಿತವಾಂಸ್ತಸ್ಮಾನ್ಪ್ರಾಣವತಾರವಿಶೇಷಾಃ ಕೇಚಿದ್ವಿಷಯೋ
 ಮಾಧ್ಯಮನಾಮುಕಾಃ ಸಂಪನ್ನಾಃ | ತದ್ರೂಪತಂ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಧ್ಯಾಯೇತ್ ||

ದ್ವಿತೀಯಗುಣವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಾಣದೇವನು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯಾವಯಾವ ಶರೀರ ಜಾತಿ (ಸಮುದಾಯ) ವಿದಿಯೋ ಅವುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅವುಗಳನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇದರಿಂದಲೇ ಪ್ರಾಣನ ಅವತಾರವಿಶೇಷಗಳಾದ ಕೆಲವು ಮುನ್ನಿಗಳು ಮಾಧ್ಯಮ ಎಂಬ ಜೀವರನ್ನು ಹೊಂದಿದರು. ಮಾಧ್ಯಮ ಬುಹಿರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಾಣೋಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಪ್ರಾಣೋ ವೈ ಗೃತ್ಸೋಽಪಾನೋ ಮದಃ ಸ ಯತ್ಪ್ರಾಣೋ
ಗೃತ್ಸೋಽಪಾನೋ ಮದಸ್ತಸ್ಮಾದ್ಗೃತ್ಸಮದಸ್ತಸ್ಮಾದ್ಗೃತ್ಸಮದ
ಇತ್ಯಾಚಕ್ಷತ ಏತಮೇವ ಸಂತಮ್ ||

ತೃತೀಯಂ ಗುಣಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಯಃ ಪ್ರಾಣೋಽಸ್ಮಿ ಸ ಏವ ಸ್ವಾಪಕಾಲೇ ವಾಗಾದೀನಾಂ
ನಿಗರಣಾದ್ಗೃತ್ಸ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ಅಪಾನಶ್ಚ ರೇತೋವಿಸರ್ಗಕಾರಕಮದ ಹೇತುತ್ವಾನದ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ ||
ತದುಭಯಾವತಾರೋ ಮುನಿರ್ಗೃತ್ಸಮದನಾಮಕಃ ||

ಮೂರನೆಯ ಗುಣವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಾಣನು ಮಲಗಿದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ವಾಗಾದೀಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು
ನುಂಗುವುದರಿಂದ (ತನ್ನ ಅಧೀನಮಾಡಿಕೊಂಡು) ಗೃತ್ಸ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಅಪಾನವಾಯುವು ರೇತಸ್ಸುಲನೆಯ
ನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಮದಕ್ಕೆ ಕಾರಣನಾದುದರಿಂದ ಮದ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಇವರೆಡರ ಅವತಾರರೂಪದಿಂದ
ಉಂಟಾದ ಮುನಿಗಳು ಗೃತ್ಸಮದ ನಾಮದಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದರು.

ತಸ್ಯೇದಂ ವಿಶ್ವಂ ಮಿತ್ರಮಾಸೀದ್ಯದಿದಂ ಕಿಂಚ ತದ್ಯದಸ್ಯೇದಂ ವಿಶ್ವಂ
ಮಿತ್ರಮಾಸೀದ್ಯದಿದಂ ಕಿಂಚ ತಸ್ಮಾದ್ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಸ್ತಸ್ಮಾದ್ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ
ಇತ್ಯಾಚಕ್ಷತ ಏತಮೇವ ಸಂತಮ್ ||

ಚತುರ್ಥಂ ಗುಣಂ ವಿಧತ್ತೇ—ತಸ್ಯ ಪ್ರಾಣದೇವಸ್ಯ ಭೋಕ್ತುರಿದಂ ವಿಶ್ವಂ ಭೋಗ್ಯಶ್ಚೇನ
ಮಿತ್ರಮಾಸೀತ್ ||

ನಾಲ್ಕನೆಯ ಗುಣವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಾಣದೇವನು ಭೋಕ್ತೃಆತಂಧರೆ ಭೋಗಿಸುವವನಾದುದರಿಂದ
ಭೋಗ್ಯವಾತವಾದ ಈ ಸಕಲ ವಿಶ್ವವೂ (ಜಗತ್ತು) ಮಿತ್ರಆಯಿತು. ಆದುದರಿಂದ ಇವನ ಅವತಾರವಾದ ಮುನಿಯೂ
ಕೂಡಾ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಎಂಬ ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದನು. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಾಣಧ್ಯಾನಮಾಡಬೇಕೆಂದು
ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ತಂ ದೇವಾ ಅಬ್ರುವನ್ನಯಂ ವೈ ನಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ವಾಮು ಇತಿ ತಂ
ಯದ್ದೇವಾ ಅಬ್ರುವನ್ನಯಂ ವೈ ನಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ವಾಮು ಇತಿ
ತಸ್ಮಾದ್ವಾಮದೇವಸ್ತಸ್ಮಾದ್ವಾಮದೇವ ಇತ್ಯಾಚಕ್ಷತ ಏತಮೇವ
ಸಂತಮ್ ||

ಪಂಚಮಂ ವಿಧತ್ತೇ—ವಾಗಾದಯೋ ದೇವಾಃ ಸರ್ವೇ ತಂ ಪ್ರಾಣಮದ್ವಿಶ್ವ ಕರಸ್ವರಮು-
ಬ್ರುವನ್ | ಆಯಂ ವೈ ಪ್ರಾಣ ಏವ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಮಧ್ಯೇ ವಾಮೋ ವನನೀಯೋ
ಭಜನೀಯ ಇತಿ | ದೇವೇಷು ಮಧ್ಯೇ ವಾಮು ಃ ತಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ಯಾ ವಾಮದೇವ ನಾಮು ಸಂಪನ್ನಮ್ ||

ಐದನೆಯ ಗುಣವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ನಾಗಾದಿ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲಾ ಸೇರಿ ಆಪ್ರಾಣನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದವು. ನಮ್ಮೆಲ್ಲರಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣನಾದ ನೀನೇ ನಾನು ಅಂದರೆ ಸೇವಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾಗುವೆ. ದೇವತೆಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾನುನಾದುದಂದಂತೆ ಆವತಾರರೂಪನಾದ ಬುಷಿಯೂ ನಾನುಬೇವನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದನು.

ಸ ಇದಂ ಸರ್ವಂ ಪಾಪ್ಮನೋಽತ್ರಾಯತ ಯದಿದಂ ಕಿಂಚ ಸ ಯದಿದಂ
ಸರ್ವಂ ಪಾಪ್ಮನೋಽತ್ರಾಯತ ಯದಿದಂ ಕಿಂಚ ತಸ್ಮಾದತ್ರಯಸ್ತು-
ಸ್ಮಾದತ್ರಯ ಇತ್ಯಾಚಕ್ಷತ ಏತಮೇವ ಸಂತಮ್ ||

ಷಷ್ಠಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಯತ್ಪಿಂಚಿದಿದಂ ಮನುಷ್ಯಜಾತಮಸ್ತಿ ತತ್ಸರ್ವಂ ಸ ಪ್ರಾಣಃ ಪಾಪ್ಮನಃ
ಸಕಾಶಾದತ್ರಾಯತ ರಕ್ಷಿತನಾನ್ | ತಸ್ಮಾದತ್ರಾಯತೇತ್ಯತ್ಪಿರಿತಿ ನಿರ್ವಚನಂ ಸಂಪನ್ನಮ್ ||

ಆರನೆಯ ಗುಣವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಪ್ರಾಣದೇವನು ಸಕಲ ಮನುಷ್ಯರನ್ನೂ ಪಾಪಕಾರ್ಯದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ. (ಆತ್ರಾಯತ) ತ್ರೈಧಾತುವಿಗೆ ರಕ್ಷಣೆ ಅರ್ಥ. ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣನ ಆವತಾರರೂಪನಾದ ಮಹರ್ಷಿಯು ಅತ್ತಿ ಎಂಬ ನಾಮಧೇಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದನು. ಅತ್ತಿಮುನಿರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಾಣನನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕೆಂದರ್ಥ.

English Translation

1. He (the sun), who shines, honoured this world (the body of the worshipper, by entering into it), in the form of man (the worshipper who meditates on breath). For he who shines (the sun) is (the same as) the breath. He honoured this (body of the worshipper) during a hundred years, therefore there are a hundred years in the life of a man. Because he honoured him during a hundred years, therefore there are (the poets of the first Mandala of the Rig-veda, called) the Satarkin, (having honour for a hundred years). Therefore people call him who is really prana (breath), the Satarkin poets.

2. He (breath) placed himself in the midst of all whatsoever exists. Because he placed himself in the midst of all whatsoever exists. therefore there are (the poets of the second to the ninth Mandala of the Rig-veda, called) the Madhyamas. Therefore people call him who is really Prana (breath), the Madhyama poets.

3. He as up-breathing is the swallower (gritsa), as down-breathing he is delight (mada). Because as up-breathing he is swallower (gritsa) and as down-breathing delight (mada), therefore there is (the poet of the second Mandala of the Rig-veda, called) Gritsamada. Therefore people call him who is really prana (breath), Gritsamada.

4. Of him (breath) all this whatsoever was a friend. Because of him all (visvam) this whatsoever was a friend (mitram), therefore there is (the poet of the third Mandala of the Rig-veda, called) Visvamitra. Therefore people call him who is really Prana (breath), Visvamitra.

5. The Devas (speech, & c.) said to him (the breath) : ' He is to be loved by all of us. ' Because the Devas said of him, that he was to be loved (vama) by all of them, therefore there is (the poet of the fourth Mandala of the Rig-veda, called) Vamadeva. Therefore people call him who is really Prana (breath), Vamadeva.

6. He (breath) guarded all this whatsoever from evil. Because he guarded (atrayata) all this whatsoever from evil, therefore there are (the poets of the fifth Mandala of the Rig-veda, called) Atrayah. Therefore people call him who is really Prana (breath), Atrayah.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮನ್ನಾಂಕಾಚಾರ್ಯ ವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ನೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ
ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ನಾಂಕಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತನಾದ ನೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಾಂಡಭಾಷ್ಯದ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕದ
ನರದನೇನು ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು ||

ಅಥ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ದ್ವಿತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಖಂಡವು

ಏಷ ಉ ಏವ ಬಿಭ್ರದ್ವಾಜಃ ಪ್ರಜಾ ವೈ ವಾಜಸ್ಮಾ ಏಷ ಬಿಭೃತಿ
ಯದ್ಬಿಭೃತಿ ತಸ್ಮಾದ್ಭರದ್ವಾಜಃ ಸ್ತಸ್ಮಾದ್ಭರದ್ವಾಜ ಇತ್ಯಾಚಕ್ಷತ ಏತ-
ಮೇವ ಸಂತಮ್ ||

ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಶತರ್ಷಿಪ್ರಭೃತಿ ಮುನಿಸ್ವರೂಪಲಕ್ಷಣಾಃ ಪದ್ಮುಣಾ ಅಭಿಲಾಷಾ, ಅಥ ಭರ-
ದ್ವಾಜ ಸ್ವರೂಪತ್ವಾದಯೋ ದಶ ಗುಣಾ ಉಚ್ಯಂತೇ | ತತ್ರ ಪ್ರಥಮಂ ಗುಣಂ ವಿಧತ್ತೇ-
ಯಃ ಪ್ರಾಣೋಽಸ್ಮಿ ಸ ಏವ ಏವ ಬಿಭ್ರದ್ವಾಜನಾಮಕಃ | ವಜ್ರಧಾತುಗರ್ಭೈಃ | ಗತಿಮುಕ್ತಾ-
ಪ್ರಜಾನಾಂ ದೇಹೋ ವಾಜಶಬ್ದೇನೋಚ್ಯತೇ | ಅಥವಾ ಶ್ರುತೌ—“ ಅನ್ವಂ ವೈ ವಾಜಃ ” ಇತ್ಯು-
ಕ್ತೇರನ್ನಸಂಬಂಧಾದ್ವಾಜ ಶಬ್ದೇನ ಪ್ರಜಾ ವಿವಕ್ಷಿತಾಃ | ತಂ ಪ್ರಜಾರೂಪಂ ವಾಜಮೇವ ಪ್ರಾಣಃ
ಸ್ಯ ಪ್ರವೇಶೇನ ಬಿಭೃತಿ ಪೋಷಯತೀತಿ ಬಿಭ್ರದ್ವಾಜಃ | ಪ್ರಜಾ ವೈ ವಾಜ ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಭರದ್ವಾಜ-
ನಾಮುನಿವಚನಮುಕ್ತಮ್ ||

ಪೂರ್ವಖಂಡದಲ್ಲಿ ಶತರ್ಷಿಮುಂತಾದ ಮುನಿಸ್ವರೂಪಗಳಾದ ಅರುಗುಣಗಳು ಹೇಳಿವೆ. ಈಗ ಭರದ್ವಾಜ
ಸ್ವರೂಪತ್ವಾದಿ ಹತ್ತುಗುಣಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡಲನೆಯಗುಣವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಾಣನಿಗೆ
ಬಿಭ್ರದ್ವಾಜ ಎಂದು ಹೆಸರು. ವಜ್ರಧಾತುವಿಗೆ ಗರ್ಭ(ವಜ-ಗತೌ)ವಿದೆ. ಗತಿ(ಚಲನೆ) ವಿಶಿಷ್ಟವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಜೆಗಳ
ದೇಹಕ್ಕೆ ವಾಜ ಎಂದು ಹೆಸರು ಅಥವಾ “ ಅನ್ವಂ ವೈ ವಾಜಃ ” ಎಂದು ಶ್ರುತಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಅನ್ವಸಂಬಂಧದಿಂದ
ವಾಜ ಅಂದರೆ ಪ್ರಜೆಗಳೆಂದರ್ಥ. ಈ ಪ್ರಜಾರೂಪವಾಜರನ್ನು ಪ್ರಾಣವಾಯುವು ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದರಮೂಲಕ ಧರಿಸು
ವುದರಿಂದ ಬಿಭ್ರದ್ವಾಜನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಇದರಿಂದ ಇವನ ಅನತಾರೂಪಮುನಿಯು ಭರದ್ವಾಜನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದನು.

ತಂ ದೇವಾ ಅಬ್ರುವನ್ನಯಂ ವೈ ನಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ವಸಿಷ್ಠ ಇತಿ ತಂ
ಯದ್ದೇವಾ ಅಬ್ರುವನ್ನಯಂ ವೈ ನಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ವಸಿಷ್ಠ ಇತಿ
ತಸ್ಮಾದ್ಭರದ್ವಾಜಃ ಸ್ತಸ್ಮಾದ್ಭರದ್ವಾಜ ಇತ್ಯಾಚಕ್ಷತ ಏತಮೇವ ಸಂತಮ್ ||

ದ್ವಿತೀಯಂ ಗುಣಂ ವಿಧತ್ತೇ-ಅಯಮೇವ ಪ್ರಾಣೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಸ್ವಪ್ರವೇಶೇ-
ನಾತ್ಮಂತಂ ನಿವಾಸಹೇತುಃ ಸನ್ನಸಿಷ್ಠ ಇತಿ ಚ ದೇವಾ ಅಬ್ರುವನ್ ||

ಎರಡನೆಯಗುಣವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ವಾಗಾದಿವೇತಕಗಳು ಈ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಕುರಿತು ' ನೀನೇ ಸ್ವಪ್ನವೇರದ ಮೂಲಕ ನನ್ನೆಲ್ಲರ ನಿವಾಸಕ್ಕೆ ಕಾರಣನಾದುದರಿಂದ ವಸಿಷ್ಠನಾಗಿರುವಿ ' ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ಇದರಿಂದ ಇವನ ಅವತಾರರೂಪನಾದ ಮುನಿಯೂ ವಸಿಷ್ಠನಾಮದಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದನು.

ಸ ಇದಂ ಸರ್ವಮುಭಿಸ್ಪ್ರಾಗಾದ್ಯದಿದಂ ಕಿಂಚಿ ಸ ಯದಿದಂ ಸರ್ವಮುಭಿ-
 ಸ್ಪ್ರಾಗಾದ್ಯದಿದಂ ಕಿಂಚಿ ತಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಾಗಾಥಾಸ್ತಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಾಗಾಥಾ ಇತ್ಯಾ-
 ಚಕ್ಷತ ಏತಮೇವ ಸಂತಮ್ ||

ತೃತೀಯಂ ವಿಧತ್ತೇ— ಸ ಪ್ರಾಣ ಇದಂ ಸರ್ವಂ ಶರೀರಜಾತಂ ಸ್ವಾನುಪ್ರವೇಶೇನಾಥಿ-
 ಪ್ರಾಗತ್ಸರ್ವತಃ ಪ್ರಗತಮಾಸ್ತಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಾಣದೇವತಾಯಾ ಮೂರ್ತಿವಿಶೇಷ ಪ್ರತಿಪಾದಕಾ ಋಗ್ವೇದ-
 ಯಾತ್ಮಕ ಸೂಕ್ತರೂಪಾ ಮಂತ್ರವಿಶೇಷಾಃ ಪ್ರಗಾಥಾ ಇತ್ಯುಚ್ಯಂತೇ | ತಸ್ಮಂಸ್ತದ್ವಷ್ಯರೋ
 ಮಹರ್ಷಯೋಽಪಿ ಪ್ರಗಾಥನಾಮಕಾಃ ||

ಮೂರನೆಯಗುಣವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಾಣದೇವನು ಸಕಲಶರೀರಗಳನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಎಲ್ಲಾಕಡಿಯಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಪ್ರಾಣದೇವತೆಯಮೂರ್ತಿವಿಶೇಷವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಎರಡು ಮುಕ್ತಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದಮೂತ್ರಗಳ ಮಂತ್ರವಿಶೇಷಕ್ಕೆ ಪ್ರಗಾಥಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದ ಮಹರ್ಷಿಗಳಿಗೂ ಪ್ರಗಾಥರೆಂದು ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ಸ ಇದಂ ಸರ್ವಮುಭ್ಯಪವಯತ ಯದಿದಂ ಕಿಂಚಿ ಸ ಯದಿದಂ ಸರ್ವ-
 ಮುಭ್ಯಪವಯತ ಯದಿದಂ ಕಿಂಚಿ ತಸ್ಮಾತ್ಪಾವನುಂಸ್ಯಸ್ತಸ್ಮಾತ್ಪಾವ-
 ನಾನ್ಯ ಇತ್ಯಾಚಕ್ಷತ ಏತಮೇವ ಸಂತಮ್ ||

ಚತುರ್ಥಂ ವಿಧತ್ತೇ— ಲೋಕೇ ಕ್ಷುದ್ರಂ ಯತ್ಪಿಂಚಿದನ್ವಿ ತಸ್ಮರ್ವಂ ಪ್ರಾಣೋಽಭ್ಯಪವ-
 ಯತಾಥಿಕಃ ಪೂಕಂ ಶುದ್ಧಮಕರೋತ್ತತಸ್ತನ್ಮೂರ್ತಿ ವಿಶೇಷಪ್ರತಿಪಾದಿಕಾ ಋಗ್ವೇದ್ಧ್ವಷ್ಯರೋ-
 ಮಹರ್ಷಯಶ್ಚ ಪಾವನಾನ್ಯ ಇತ್ಯುಚ್ಯಂತೇ ||

ನಾಲ್ಕನೆಯಗುಣವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅತಿಕ್ಷುದ್ರನಾದ ವಸ್ತುವೇನಿನ್ನೋ ಅವಿಜ್ಞವನ್ನೂ ಪ್ರಾಣ ವಾಯುವು ಸರ್ವಾಂಶದಿಂದ ಪವಿತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿನನು. ಆದುದರಿಂದ ಅವ್ರಾಣಸ್ವರೂಪವಿಶೇಷಪ್ರತಿಪಾದಕಗಳಾದ ಮುಕ್ತಗಳಿಗೂ ಅದನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದ ಮಹರ್ಷಿಗಳಿಗೂ ಪಾವನಾನ್ಯ ಎಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು.

ಸೋಽಬ್ರವೀದಹದುಂದಂ ಸರ್ವಮುಸಾನಿ ಯಚ್ಚ ಕ್ಷುದ್ರಂ ಯಚ್ಚೈ
 ಮಹದಿತಿ ತೇ ಕ್ಷುದ್ರಸೂಕ್ತಾಶ್ಚಾಭವನ್ಮಹಾಸೂಕ್ತಾಶ್ಚ ತಸ್ಮಾತ್-
 ಕ್ಷುದ್ರಸೂಕ್ತಾಸ್ತಸ್ಮಾತ್ ಕ್ಷುದ್ರಃ ಸೂಕ್ತಾ ಇತ್ಯಾಚಕ್ಷತ ಏತಮೇವ
 ಸಂತಮ್ ||

ಪಂಚಮಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಲೋಕೇ ಕ್ಷುದ್ರಂ ಪಿಪೀಲಿಕಾದಿರೂಪಂ ಯದಸ್ತಿ ಮಹಚ್ಛ ಗಜಾ-
ಶ್ಚಾದಿರೂಪಂ ಯದಸ್ತಿ ತತ್ಸರ್ವಮಹಮೇವ ಭವಾನೀತ್ಯೇವಂ ಸ ಪ್ರಾಣದೇವಃ ಕದಾಚಿದಬ್ಜವೀದ-
ತಸ್ತತ್ಪ್ರಾಣಶ್ಚ ತಿಪಾದಕಸಂಘಾಃ ಕ್ಷುದ್ರಸೂಕ್ತಮಹಾಸೂಕ್ತನಾಮಾನೋಽಭವನ್— “ಜಾತವೇದಸೇ”
(ಋ. ಸ. ಮಂ-೧-ಸೂ-೯೯-ಋ-೧) ಇತಿ ಸೂಕ್ತಮೇಕರ್ಚತಾತ್ ಕ್ಷುದ್ರಸೂಕ್ತರೂಪಮ್ |
“ಅಸ್ಯ ವಾಮಸ್ಯ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೧-ಸೂ-೧೬೪-ಋ-೧) ಇತ್ಯೇತತ್ಸೂಕ್ತಂ ದ್ವಿಪಂಚಾಶದ್ಭಜ-
ತ್ಯಾನ್ಮಹಾಸೂಕ್ತಮ್ | ಏವಮುದಾಹರಣಾಂತರಾಣಿ ದೃಷ್ಟವ್ಯಾನಿ | ತತ್ತತ್ಸೂಕ್ತದ್ವಯಾರೋ ಎಹ-
ರ್ಷಯಶ್ಚ ಕ್ಷುದ್ರಸೂಕ್ತ ಮಹಾಸೂಕ್ತನಾಮಭ್ಯಾಮುಚ್ಯಂತೇ | ತಸ್ಮಾತ್ ಕ್ಷುದ್ರಸೂಕ್ತಾ ಇತಿ ವಾಕ್ಯಂ
ಮಹಾಸೂಕ್ತಾನಾಮಭ್ಯುಪಲಕ್ಷಣಮ್ ||

ಐದನೆಯ ಗುಣವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕ್ಷುದ್ರವಾದ ಇರುವೆಮುಂತಾದವುಗಳೂ, ಮಹತ್ತಾದ
(ದೊಡ್ಡ) ಜನಿಕೆದುರಿ ಮುಂತಾದವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಾನೇ ಆಗಿರುವೆನೆಂದು ಒಂದು ಸಮಯ ಈ ಪ್ರಾಣದೇವನು ಹೇಳಿದನು.
ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಾಣನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಮಂತ್ರಸಮುದಾಯವು ಕ್ಷುದ್ರಸೂಕ್ತ; ಮಹಾಸೂಕ್ತ ಎಂದಾಯಿತು.
‘ಜಾತವೇದಸೇ-’ (ಋ.ಸಂ-೧-೯೯-೧) ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ಒಂದೇ ಪುಸ್ತಕದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದರಿಂದ ಕ್ಷುದ್ರಸೂಕ್ತವಾಗಿದೆ,
“ಅಸ್ಯ ವಾಮಸ್ಯ” (ಋ.ಸಂ-೧-೧೬೪-೧) ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ಐವತ್ತೆರಡುಪುಸ್ತಕಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದರಿಂದ ಮಹಾ
ಸೂಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಇತರ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದ ಮುಷಿಗಳೂ
ಕ್ಷುದ್ರಸೂಕ್ತ, ಮಹಾಸೂಕ್ತ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ. ಕ್ಷುದ್ರಸೂಕ್ತದಿಂದ ಮಹಾಸೂಕ್ತವನ್ನೂ ಉಪಲಕ್ಷಣದಿಂದ
ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಸೂಕ್ತಂ ಬತಾವೋಚಿತೇತಿ ತತ್ಸೂಕ್ತಮಭವತ್ತಸ್ಮಾತ್ಸೂಕ್ತಂ ತಸ್ಮಾ-
ತ್ಸೂಕ್ತಮಿತ್ಯಾಚಕ್ಷತ ಏತಮೇವ ಸಂತಮ್ ||**

ಷಷ್ಠಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಕದಾಚಿದಯಂ ಪ್ರಾಣದೇವಃ ಸ್ವಮಹಿಮಪ್ರತಿಪಾದಕಸ್ಯ ಮಂತ್ರಜಾತಸ್ಯ
ವಕ್ತಾರಂ ಕಂಚಿನ್ನಹರ್ಷಿಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ತಮುವಾಚಾಯಂ ಮಹರ್ಷಿಃ ಸೂಕ್ತಂ ತೋಭನಂ ನಜನ್-
ಮವೋಚತಾಸ್ತರ್ಷಯಮೇತದಿತಿ | ಬತಶಬ್ದ ಆಶ್ಚರ್ಯವಾಚೀ | ಯಸ್ಮಾದಯಂ ದೇವೋ
ಮಂತ್ರಜಾತಂ ಸೂಕ್ತಶಬ್ದೇನ ವ್ಯಾಜಹಾರ ತಸ್ಮಾನ್ಮಂತ್ರಜಾತಂ ಸೂಕ್ತನಾಮಕಮಭವತ್ | ತದ್-
ಷ್ಠಾಪಿ ಸೂಕ್ತನಾಮಕೋಽಭೂತ್ ||

ಆರನೆಯ ಗುಣವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಒಂದಾನೊಂದು ಸಮಯ ಈ ಪ್ರಾಣದೇವನು ತನ್ನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು
ವರ್ಣಿಸುವ ಮಂತ್ರಸಮೂಹವನ್ನು ಹೇಳಿದ ಒಬ್ಬ ಮಹರ್ಷಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಹೇಳಿದನು. ಈ ಮಹರ್ಷಿಯು
ಸೂಕ್ತ ಅಂದರೆ ಔದೋಭನವಾದ ಮಾತನ್ನು ಹೇಳಿದನು. ಅತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯವು. ಎಂದು ಬತ ಎಂಬ ಅನ್ವಯ ಆಶ್ಚರ್ಯ
ಸೂಚಕವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾಣದೇವನು ಈ ಮಂತ್ರಸಂಘವನ್ನು ಸೂಕ್ತವೆಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಮಂತ್ರಸಂಘಕ್ಕೆ ಸೂಕ್ತವೆಂದು
ಹೆಸರಾಯಿತು. ಇದನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದ ಮುಷಿಗಳೂ ಸೂಕ್ತಸಂಕ್ಷಯುಕ್ತವರಾದರು.

ಏಷ ವಾ ಯುಗೇಷ ಹ್ಯೇಭ್ಯಃ ಸರ್ವೇಭ್ಯೋ ಭೂತೇಭ್ಯೋಽರ್ಚತ ಸ
ಯದೇಭ್ಯಃ ಸರ್ವೇಭ್ಯೋ ಭೂತೇಭ್ಯೋಽರ್ಚತ ತಸ್ಮಾದ್ಭಕ್ತಸ್ಮಾದ್ಭ-
ಗತ್ಯಾಚಕ್ಷತ ಏತಮೇವ ಸಂತನಾಂ ||

ಸಪ್ತಮಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಯೋಽಯಂ ಪ್ರಾಣದೇವೋಽಶ್ವೇಷಃ ಏವಕೃತ್ವಿನ್ದ್ರೇನಾಭಿಧೀಯತೇ |
ಯಸ್ಮಾದೇಷಪ್ರಾಣಃ ಸರ್ವಭೂತಾರ್ಥಂ ತಂ ತಂ ದೇಹಮರ್ಚತ ಸ್ವಪ್ರವೇಶದೇನ ಪೂಜಿತಮಕರೋ-
ತ್ತಸ್ಮಾತ್ತಪ್ರಾಣಪ್ರತಿಪಾದಕೋ ಮಂತ್ರಸ್ತದ್ಭ್ರಷ್ಟಾ ಚಕೃತ್ವಿನ್ದ್ರೇನಾಭಿಧೀಯತೇ ||

ಏಕನೆಯ ಗುಣವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಾಣದೇವನು ಮೌಕಶಬ್ದದಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಯಾವ
ಕಾರಣದಿಂದ ಈ ಪ್ರಾಣದೇವನು ಪ್ರಾಣಿಹಿತಕ್ಕೋಸ್ಕರ ತನ್ನ ಪ್ರವೇಶದಿಂದ ಆಯಾಯದೇಹವನ್ನು ಪವಿತ್ರವನ್ನಾಗಿ
ಮಾಡಿದನೋ ಅದರಿಂದ ಈ ಪ್ರಾಣಪ್ರತಿಪಾದಕಮಂತ್ರಕ್ಕೂ ಅದನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದ ಮುನಿಗೂ ಮೌ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ.

ಏಷ ವಾ ಅರ್ಧರ್ಚಃ ಏಷ ಹ್ಯೇಭ್ಯಃ ಸರ್ವೇಭ್ಯೋಽರ್ಧೇಭ್ಯೋಽರ್ಚತ
ಸ ಯದೇಭ್ಯಃ ಸರ್ವೇಭ್ಯೋಽರ್ಧೇಭ್ಯೋಽರ್ಚತ ತಸ್ಮಾದರ್ಧರ್ಚ
ಸ್ತಸ್ಮಾದರ್ಧರ್ಚ ಇತ್ಯಾಚಕ್ಷತ ಏತಮೇವ ಸಂತನಾಂ ||

ಅಷ್ಟಮಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಯಜೋ ಭಾಗೋಽರ್ಧರ್ಚಃ ಸೋಽಶ್ವೇಷ ಪ್ರಾಣ ಏವ | ಅರ್ಧರ್ಚ
ಶಬ್ದಃ ಸ್ಥಾನವಾಚೀ | ದೇವಮನುಷ್ಯಾದೀನಾಂ ಲೋಕವಿಶೇಷರೂಪಾಣಿ ಯಾನಿ ಸ್ಥಾನಾನಿ
ಸರ್ವಾಣಿ ತದರ್ಥಮಯಂ ಪ್ರಾಣೋಽರ್ಚತ ತತ್ಸ್ಮಾನವಾಸಿ ಪ್ರಾಣಜಾತಂ ಪೂಜಿತಮಕರೋತ್ತ-
ಸ್ಮಾತ್ತಾದೃತಪ್ರಾಣಮಹಿಮವಾಚೀ ಮಂತ್ರಭಾಗಸ್ತದ್ಭ್ರಷ್ಟಾ ಚಾರ್ಧರ್ಚಶಬ್ದೇನೋಚ್ಯತೇ ||

ಎಂಟನೆಯ ಗುಣವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮುಕ್ತನ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಧರ್ಚ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇದೂ ಪ್ರಾಣ
ವಾಚಕವಾಗಿದೆ. ಸ್ಥಾನಕ್ಕೂ ಅರ್ಧರ್ಚ ಎಂದು ಹೆಸರು. ದೇವಮನುಷ್ಯ ಮುಂತಾದವರ ಲೋಕವಿಶೇಷರೂಪವಾದ
ಯಾವಸ್ಥಾನಗಳವೆಯೋ ಅಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಸಮಸ್ತಪ್ರಾಣಿಜಾತಗಳನ್ನೂ ಈ ಪ್ರಾಣದೇವನು ಪೂಜಿತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು.
ಅದರಿಂದ ಈ ಪ್ರಾಣದೇವನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಮಂತ್ರಭಾಗವೂ ಅದನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದ ಮುನಿಯೂ ಅರ್ಧರ್ಚ
ಶಬ್ದದಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ.

ಏಷ ವೈ ಪದಮೇಷ ಹೀಮಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಾನಿ ಪಾದಿ ಸ ಯದಿ-
ಮಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಾನಿ ಪಾದಿ ತಸ್ಮಾತ್ಪದಂ ತಸ್ಮಾತ್ಪದಮಿತ್ಯಾ-
ಚಕ್ಷತ ಏತಮೇವ ಸಂತನಾಂ ||

ನವಮಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಪದಶಬ್ದೇನ ಸುಬಂಧತಿಜಂಠಾದಿರೂಪಃ ಕಸ್ಯಚಿದರ್ಥಸ್ಯ ವಾಚಕಃ
ಶಬ್ದೋ ವಿವಕ್ಷಿತಃ | ತಥೈವಾರ್ಧರ್ಚಸ್ಯ ಭಾಗಃ ಪಾದಶಬ್ದಾಭಿಧೀಯೋಽಪಿ ವಿವಕ್ಷಿತಃ | ತದುದಯ-

ಮೇಷ ಪ್ರಾಣ ಏವ | ಯಸ್ಮಾತ್ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಾನ್ಯಸೌ ಪ್ರಾಣಃ ಸಾದಿ ಸ್ವಪ್ನವೇಶೇನ ಪ್ರಾಪ್ತ-
ವಾಂಸ್ತಸ್ಮಾತ್ಸನ್ನಹಿಮ ಪ್ರತಿಪಾದಕೋಽರ್ಧರ್ಚಭುಗಃ ಶಬ್ದವಿಶೇಷಸ್ತದ್ಧ್ರಷ್ಟ್ವಾ ಚ ಪದಶಬ್ದೇನೋ-
ಚ್ಯತೇ ||

ಒಬ್ಬತನೆಯ ಗುಣವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸುಬಂತಹಿಂತರೂಪವಾಗಿ ಒಂದು ಅರ್ಧವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪದವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇದರಿಂದ ಅರ್ಧರ್ಚದ ಭಾಗವಾದ ಪಾದಶಬ್ದವೂ ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಇವೆರಡೂ ಪ್ರಾಣದೇವ ಸ್ವರೂಪವೇ ಆಗಿವೆ. ಯಾವಶಾರಣದಿಂದ ಈ ಪ್ರಾಣದೇವನು ಸಕಲಭೂತಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ತನ್ನ ಪ್ರವೇಶದಿಂದ ಹೊಂದಿ ದನೋ (ಪಾದ) ಅದರಿಂದ ಅವನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಅರ್ಧರ್ಚದ ಭಾಗವಾದ ಶಬ್ದವಿಶೇಷವೂ ಅದನ್ನು ಕಂಡು ಹಿಡಿದ ಮಹಿಯೂ ಪದಶಬ್ದದಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ.

ಏಷ ವಾ ಅಕ್ಷರಮೇಷ ಹ್ಯೇಭ್ಯಃ ಸರ್ವೇಭ್ಯೋ ಭೂತೇಭ್ಯಃ ಕ್ಷರತಿ ನ
ಚೈನಮತಿಕ್ಷರಂತಿ ಸ ಯದೇಭ್ಯಃ ಸರ್ವೇಭ್ಯೋ ಭೂತೇಭ್ಯಃ ಕ್ಷರತಿ
ನ ಚೈನಮತಿಕ್ಷರಂತಿ ತಸ್ಮಾದಕ್ಷರಂ ತಸ್ಮಾದಕ್ಷರಮಿತ್ಯಾಚಿಕ್ಷತ ಏತ-
ಮೇವ ಸಂತನ್ಮಾ ||

ದಶಮಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಅಕಾರಾದಿರೂಪಂ ಯದಕ್ಷರಂ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ತದೇಷ ಪ್ರಾಣ ಏವ |
ಯಸ್ಮಾದೇಷ ಸರ್ವಭೂತಾನಾಮನುಷ್ಯಾತ್ಪ್ರಾಣಾಮರ್ಥೇ ಕ್ಷರತಿ ಕ್ಷರಣಂ ಫಲಪ್ರದಾನರೂಪಂ
ಕರೋತಿ | ಪ್ರಾಣವದನ್ಯೇ ಪುರುಷಾ ಏನಂ ನೈವಾತಿಕ್ಷರಂತಿ ಪ್ರಾಣಮವಿಲಂಘ್ಯ ಕ್ಷರಣೇ ಫಲಪ್ರ-
ದಾನೇ ಸ್ವಯಂ ನ ಸಮರ್ಥಾಃ | ಅತ ಏವ ಚೈಂದೋಗಾ ಅವನಂತಿ—“ಪ್ರಾಣಃ ಪ್ರಾಣಾಯ
ದದಾತಿ” (ಛಾಂದೋ-೭-೧೫-೧) ಇತಿ | ನ ಬಲು ಪ್ರಾಣರಹಿತಃ ಶವದೇಹೋಽನ್ಯಸ್ಮೈ ಶವದೇ-
ಹಾಯ ಯತ್ಕಿಂಚಿದ್ವಾದಿಕಂ ದಾತುಂ ಪ್ರಭವತಿ, ಅತೋಽಯಂ ಪ್ರಾಣಮತಿಲಂಘ್ಯ ಕ್ಷರಣಂ
ನಾಸ್ತಿ ತಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ವಾಚಕಂ | ವರ್ಣಜಾತಂ ತದ್ಧ್ರಷ್ಟ್ವಾ ವಾಕ್ಶರಶಬ್ದೇನೋಚ್ಯತೇ | ತದೇವಂ
ಸರ್ವಮಂತ್ರ ಸರ್ವಮಹರ್ಷಿಸ್ವರೂಪಂ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಛೇದಯಮಿತಿ ತಾನ್ಯರ್ಯಾಥಃ ||

ಹತ್ತನೆಯ ಗುಣವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅಕಾರಾದಿ ಅಕ್ಷರಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪ್ರಾಣಸ್ವರೂಪವೇ. ಈ ಪ್ರಾಣದೇವನು ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡುವ ಉಪಾಸಕನಿಗೆ ಕ್ಷರಣ ಅಂದರೆ ಫಲಪ್ರದಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರಾಣದಂತೆ ಇತರ ದೇವತೆಗಳು ಪ್ರಾಣನಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥರಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಭಂದೋಗರು “ಪ್ರಾಣಃ ಪ್ರಾಣಾಯದದಾತಿ” (ಛಾಂದೋ-೭-೧೫-೧) ಎಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಾಣರಹಿತವಾದ ಶವದೇಹವು ಇತರ ಶವದೇಹಕ್ಕೆ ಗೋಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಕೊಡಲು ಸಮರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಇನ್ನಾರೂ ಕ್ಷೇತ್ರಾಸಮರ್ಥರಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಪ್ರಾಣವಾಚಕವಾದ ಅಕ್ಷರಸಮುದಾಯವೂ, ತದ್ಧ್ರಷ್ಟ್ಯ ಮುಷಿಗಳೂ ಅಕ್ಷರ ಶಬ್ದದಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಾಣದೇವನು ಸಕಲ ಮಂತ್ರಸ್ವರೂಪನೂ ಸಕಲ ಮುಷಿ ಸ್ವರೂಪನೂ ಎಂದು ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ತಾ ನಾ ಏತಾಃ ಸರ್ವಾ ಋಚಃ ಸರ್ವೇ ವೇದಾಃ ಸರ್ವೇ ಘೋಷಾ
ಏಕೈವ ವ್ಯಾಹೃತಿಃ ಪ್ರಾಣ ಏವ ಪ್ರಾಣ ಋಚಃ ಇತ್ಯೈವ ವಿದ್ಯಾತ್||

ತಮಿಮಂ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ಯ ದರ್ಶಯತಿ—“ಅಗ್ನಿಮೀಶೇ ಪುರೋಹಿತಮ್” (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೧-
ಸೂ.೧.ಋ-೧) ಇತ್ಯಾರಭ್ಯ “ಯಥಾ ವಃ ಸುಸಹಾ ಸತಿ” (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೧-ಸೂ-೧೯೧-ಋ-೪)
ಇತ್ಯಂಶಾಃ ಸಮಾಮ್ನಾತಾ ಋಚೋ ಯಾಃ ಸಂತಿ ತಾ ಏತಾಃ ಸರ್ವಾ ಅಪ್ಯೇಕೈವ ವ್ಯಾಹೃತಿರೇಕ-
ಶಬ್ದಾತ್ಪ್ರಿಕ್ತಾಃ| ತಥಾ ಚರ್ಗ್ವೇದಯಃಜುರ್ವೇದಾದಯೋ ವೇದಾಃ ಸಂತಿ ತೇ ಸರ್ವ ಏಕೈವ ವ್ಯಾಹೃತಿಃ|
ಕೋಽಸಾವೇಕಃ ಶಬ್ದ ಇತಿ ಉಚ್ಯತೇ—ಪ್ರಾಣ ಏವ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದೇನೈವ ಸರ್ವಂ ಶಬ್ದಜಾತಂ ಸಂಗ್ರ-
ಹೀತಮ್ | ಪ್ರಾಣಶಕ್ತ್ಯೈವ ಸರ್ವೇಷಾ ಮುಚ್ಚಾರ್ಯಮಾಣತಯಾ ಪ್ರಾಣೇಽಂತರ್ಭಾವಾತ್ |
ತಸ್ಮಾತ್ ಪ್ರಾಣ ಋಚ ಋಗುಪಲಕ್ಷಿತಂ ಸರ್ವಂ ಶಬ್ದಜಾತಂ ಮಹರ್ಷಿಜಾತಂ ಚ ಪ್ರಾಣ-
ಸ್ವರೂಪಮಿತ್ಯೇವೋಪಾಸಿತವ್ಯಮ್ ||

ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪದಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. “ಅಗ್ನಿಮೀಶೇ ಪುರೋಹಿತಂ” (ಋ.ಸಂ. ೧-೧-೧)
ಎಂದು ಆರಂಭಿಸಿ “ಯಥಾ ವಃ ಸುಸಹಾಸತಿ” (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೯೧-೪) ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನವರೆಗೆ ಯಾವ ಮುಗ್ಧದ
ಮಂತ್ರಗಳಿರುತ್ತವೆಯೋ ಅವೆಲ್ಲವೂ ಏಕವ್ಯಾಹೃತಿರೂಪವಾಗಿವೆ. ಅಂದರೆ ಏಕಶಬ್ದರೂಪಗಳು. ಹಾಗೆಯೇ ಮುಗ್ಧದ
ಯಜುರ್ವೇದಾದಿ ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳೂ ಯಥಾರ್ಥಮಂತಾ ಘೋಷಪ್ರಯತ್ನವಿಹಿಂಸರ್ವಗಳೂ ಒಂದೇ ವ್ಯಾಹೃತಿರೂಪ
ವಾಗಿದೆ. ಆ ವ್ಯಾಹೃತಿ ಅಂದರೆ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಾಣವಲ್ಲದೆ ಬೇರೆಯಲ್ಲ. ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವೊಂದರಿಂದಲೇ ಸಕಲಶಬ್ದಜಾತವು
ಸಂಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಣಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲಾ ಶಬ್ದಗಳೂ ಉಚ್ಚಾರಿತವಾಗುವುದರಿಂದ ಎಲ್ಲವೂ ಪ್ರಾಣದಲ್ಲಿಯೇ
ಸೇರಿವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಮಗುಪಲಕ್ಷಿತವಾದ ಸಕಲ ಶಬ್ದಸಮುದಾಯಗಳೂ. ಸಕಲ ಮಹರ್ಷಿಗಳೂ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದರೂಪವೆಂದೇ
ಉಪಾಸಿಸಬೇಕು.

English Translation

1. He (breath) is likewise a Bibhradvaga (bringer of offspring). Off-
spring is vaga, and he (breath) supports offspring. Because he supports it,
therefore there is the poet of the sixth Mandala of the Rig-veda, called)
Bharadvaga. Therefore people call him who is really Prana (breath),
Bharadvaga.

2. The Devas (speech, &c.) said to him : 'He it is who chiefly causes us to dwell on earth.' Because the Devas said of him, that he chiefly caused them to dwell on earth, therefore there is (the poet of the seventh Mandala of the Rig-veda, called) Vasishtha. Therefore people call him who is really Prana (breath), Vasishtha.

3. He (breath) went forth towards all this whatsoever. Because he went towards all this whatsoever, therefore there are (the poets of the eighth Mandala of the Rig-veda, called) the Pragathas. Therefore people call him who is really Prana (breath), the Pragathas.

4. He (breath) purified all this whatsoever. Because he purified all this whatsoever, therefore there are (the hymns and also the poets of the ninth Mandala of the Rig-veda, called) the Pavamanis. Therefore people called him who is really Prana (breath), the Pavamanis.

5. He (breath) said : 'Let me be everything whatsoever, small (kshudra) and great (mahat), and this became the Kshudrasuktas and Mahasuktas.' Therefore there were (the hymns and also the poets of the tenth Mandala of the Rig-veda, called) the Kshudrasuktas (and Mahasuktas). Therefore people call him who is really Prana (breath), the Kshudrasuktas (and Mahasuktas).

6. He (breath) said once : 'You have said what is well said (su-ukta) indeed. This became a Sukta (hymn).' Therefore there was the Sukta. Therefore people call him who is really Prana (breath), Sukta.

7. He (breath) is a Rik (verse), for he did honour to all beings (by entering into them). Because he did honour to all beings, therefore there was the Rik verse. Therefore people call him who is really Prana (breath), Rik.

8. He (breath) is an Ardharka (half-verse), for he did honour to all places (ardha). Because he did honour to all places, therefore there was the Ardharka. Therefore people call him who is really Prana (breath), Ardharka.

9. He (breath) is a Pada (word), for he got into all those beings. Because he got (padi) into all these beings, therefore there was the Pada (word). Therefore people call him who is really Prana (breath), Pada.

10. He (breath) is an Akshara (syllable), for he pours out (ksharati) gifts to all these beings, and without him no one can pour out (artiksharati) gifts. Therefore there was the Akshara (syllable). Therefore people call him who is really Prana (breath), Akshara.

11. Thus all these Rik verses, all Vedas, all sounds are one word, viz, Prana (breath). Let him know that Prana is all Rik verses.

ಇತಿ ತ್ರೀಮಶ್ನಾಯನಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಏಕರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ
ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ದ್ವಿತೀಯ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯನಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತವಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಏಕರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕದ
ನರದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನರದನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು

ಅಥ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ತೃತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ನರದನೆಯ ಅರಣ್ಯಕದ ನರದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಂ ಹ್ಯೇತದಹಃ ಶಂಸಿಷ್ಯಂತಮಿಂದ್ರ ಉಪನಿಷಸಸಾದ ಸ
ಹಾನ್ನಮಿತ್ಯಭಿವ್ಯಾಹೃತ್ಯ ಬೃಹತೀಸಹಸ್ರಂ ಶಶಂಸ ತೇನೇಂದ್ರಸ್ಯ
ಪ್ರಿಯಂ ಧಾನೋಪೇಯಾಯ ||

ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಕೃಷ್ಣಶಬ್ದಾರ್ಥರೂಪಧ್ಯಾನಮುಭಿಧಾಯ ಕಶ್ಚ ಗತಾಸು ಸ್ವಚಾತೀತಿಪ್ಪಿಂದ್ರ-
ಸಂಬಂಧ್ಯನ್ನತ್ತದೃಷ್ಟಿಂ ವಿದಧಾನ ಉಪಾಖ್ಯಾನನಾಹ—ಕವಾಚಿನ್ನಪಾವ್ರತಾಪ್ಯೇ ಕರ್ಮಣ ನಿಶ್ಚಾ-

ಮಿತ್ರೋ ಮಹರ್ಷಿಹೋತಾಸನ್ನೇತನ್ಮಹಾವ್ರತಾಖ್ಯಮದಃ ಶಂಸಿಷ್ಯತಿ ಶಂಸಿತುಮುಪಕ್ರಮಂ ಕರೋತಿ ತದಾನೀನುಂದ್ರೋಽನ್ನಾರ್ಥೀ ಸಂಪ್ತಂ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಮುಪನಿಷಸಸಾದೋಪೇತ್ಯ ಸಮೀಪೇ ಸ್ವಿತವಾನ್ | ಅಧಿಕಃ ಸಕಾರಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಚ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಇಂದ್ರಸ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯಂ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ತವಾನ್ನಮೇನ ತನ್ಮಂತ್ರಜಾತಮಿತೀಂದ್ರಸ್ಯಾಗ್ರೇ ಕಥಯಿತ್ವಾ ಬೃಹತೀಛಂದಸ್ಸ ಮಂತ್ರಸಹಸ್ರಂ ಶಂಸಿತ್ವಾ ತೇನ ಶಂಸನೇನೇಂದ್ರಸ್ಯ ಯತ್ರಿಯಂ ಸ್ಥಾನಂ ಸ್ವರ್ಗರೂಪಂ ತತ್ಪ್ರಾವವಾನ್ | ಅತ್ರ ಮಹಾವ್ರತಾಖ್ಯೇ ಕರ್ಮಣಿ ಮಾಧ್ಯಂದಿನವನೇ ನಿಷ್ಯೇವಲ್ಯಾಖ್ಯಂ ಕಿಂಚಿಚ್ಛಂ ಪಶ್ಯತೇ | ತಸ್ಯ ಚ ಶಸ್ತ್ರಸ್ಯ ಪಕ್ಷಿರೂಪತಾಂ ಪರಿಕಲ್ಪ್ಯ ತದವಯವರೂಪಾಃ ಶಸ್ತ್ರಭಾಗವಿಶೇಷಾಃ ಕ್ರಮೇಣ ಪಠ್ಯಂತೇ | ಪಕ್ಷಿಣಶ್ಚ ಮಧ್ಯದೇಹೋಗ್ರೀವಾ ಶಿರಃ ಪಕ್ಷಮೂಲಂ ದಕ್ಷಿಣಃ ಪಕ್ಷ ಉತ್ತರಃ ಪಕ್ಷಃ ಪುಚ್ಯಮುದ- ಸ್ಯಾನಮುದರಮೂರೂ ಇತ್ಯೇವಂ ದಶಾವಯವಾಃ ಸಂತ್ಯತಃ ಶಸ್ತ್ರೈಃ ಪಿ ದಶಾವಯವರೂಪತ್ಯೇನ “ ತದಿದಾಸ ಭುವನೇಷು ಜ್ಯೇಷ್ಠಮ್ ” (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೧೦-೫೦-೨೦-ಋ-೧) ಇತ್ಯಾದಿಶಾಃ ಬಹುವಿಧಾಃ ಸೂಕ್ತವಿಶೇಷಾಃ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯೇ (ಐ-೮-೧-೨-೩-೫-೭-೮) ವಿಹಿತಾಃ | ತೇ ಚ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಾಕೇ ಶೌನಕೇನ ಸಮ್ಯಗ್ವಿಸ್ತುತೋದಾಹೃತಾಃ (ಐ-೮-೫-೮-೧-೫-೭) | ತೇಷು ಸರ್ವೇಷು ನಾನಾವಿಧಚ್ಛಂದಸ್ಸ್ಯಾ ಮಂತ್ರಾ ಅನ್ಯಾತಾಸ್ತಥಾಪಿ ತೇಷು ಸರ್ವೇಷ್ಚಕ್ಷರಾಣಿ ಗಣಯಿತ್ವಾ ಪಟೌತ್ರಿಂಶದಕ್ಷರೋಪೇತಾನಾಂ ಬೃಹತೀನಾಂ ಸಹಸ್ರಂ ದೃಷ್ಟವ್ಯಮ್ ||

ವ್ರಾಣದ ಸಕಲಶಬ್ದಾರ್ಥರೂಪಧ್ಯಾನವನ್ನು ಹೇಳಿದಮೇಲೆ ಶಶ್ವದಲ್ಲಿರುವ ತೃಚಾರೀತಿಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಅನ್ನದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ವಿಧಿಸಲು ಅದಕ್ಕೆ ನೊಂದಲು ಒಂದು ಉಪಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಒಂದಾನೊಂದು ಸಮಯ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಮಹರ್ಷಿಯು ಮದ್ರಾಪ್ರತಕರ್ನದಲ್ಲಿ ಹೋತೃವಾಗಿದ್ದು ಈಮದ್ರಾಪ್ರತದ ಹೇಲನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದನು. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಅನ್ಯಾರ್ಥಿಯಾಗಿ ಅವನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದು ನಿಂತನು. ಧಾತುವಿನಲ್ಲಿ ಒಂದುಸಕಾರಭಾದಸ ವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬಂದಿದೆ. ಆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಇಂದ್ರನಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿದು ನಿನಗೆ ಅನ್ವರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರ ಸಂಘನೊಂದಿವೆಯೆಂದು ಹೇಳಿ ಬೃಹತೀಛಂದಸ್ಸವಾದ ಮಂತ್ರಸಹಸ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿದನು. ಈ ಮಂತ್ರಪಠನಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಪ್ರಿಯಸ್ಥಾನವಾದ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಪಡೆದನು. ಈ ಮಹಾಪ್ರತಕರ್ನದ ಮಾಧ್ಯಂದಿನವನದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಯೇವಲ್ಯವೇಬ ಒಂದು ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆ ಶಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಪಕ್ಷಿರೂಪವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ಅದರ ಅವಯವರೂಪವಾಗಿ ಶಸ್ತ್ರಭಾಗವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪಠಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪಕ್ಷಿಗೆ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಮಧ್ಯದೇಹ, ಗ್ರೀವಾ(ಕಂಠ),ಶಿರಸ್ಸು, ಪಕ್ಷಮೂಲ, ದಕ್ಷಿಣಪಕ್ಷ, ಉತ್ತರಪಕ್ಷ, ಪುಚ್ಯ, ಉದರಸ್ಥಾನ ಉದರ, ಊರು ಹುಗೆ ಹತ್ತಿ ಅವಯವಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಶಶ್ವದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡಾ ದಶಾವಯವರೂಪವಾಗಿ ‘ ತದಿದಾಸ ಭುವನೇಷು ’ (ಋ-ಸಂ-೧೦-೧೫೦-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಬಹುವಿಧಗಳಾದ ಸೂಕ್ತವಿಶೇಷಗಳೂ ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಶೌನಕರು ಇದನ್ನು ಸಂಸ್ಕರಣವಾಗಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ೬ಲ್ಲಿ ನಾನಾವಿಧಛಂದಸ್ಸುಳ್ಳ ಮಂತ್ರಗಳು ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಅವುಗಳ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಎಣಿಸಿ ಮೂವತ್ತಾರು ಅಕ್ಷರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಹಸ್ರ ಬೃಹತೀಛಂದಸ್ಸುಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ತಮಿಂದ್ರ ಉವಾಚ ಋಷೇ ಪ್ರಿಯಂ ವೈ ಮೇ ಧಾಮೋಪಃ ಗಾಃ ಸ
ವಾ ಋಷೇ ದ್ವಿತೀಯಂ ಶಂಸೇತಿ ಸ ಹಾನ್ನಮಿತ್ಯೇನಾಭಿವ್ಯಾಹೃತ್ಯೈ

ಬೃಹತೀಸಹಸ್ರಂ ಶಶಂಸ ತೇನೇಂದ್ರಸ್ಯ ಪ್ರಿಯಂ ಧಾಮೋಪೇ-
ಯಾಯ ||

ಪುನರಪಿ ಪೂರ್ವವದಾಖ್ಯಾನಮಾಹ—ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಂ ಪ್ರತೀಂದ್ರ ಏವಮುನಾಜ, ಹೇ ಮಹರ್ವೇ ಸ್ಯಂ ಮದೀಯಾನ್ಮಬುದ್ಧ್ಯಾ ಶಂಸಿತಾ ಮದೀಯಂ ಪ್ರಿಯಂ ಸ್ನಾನಂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಸಿ ಹೇ ಮಹರ್ವೇ ಸ ತಾದ್ಯಶಸ್ತ್ವಂ ಶಸ್ತ್ರಂ ಪುನರಪಿ ದ್ವಿತೀಯಂ ಶಂಸೇತಿ | ಅನ್ಯತೂರ್ವವದ್ಧ್ಯಾ-
ಖ್ಯೇಯಮ್ | ನಸು ಕೃಷ್ಣೇಽಪಿ ನಿಷ್ಕೇವಲೈಶ್ಚ ಶಸ್ತ್ರೈಃಕ್ಷರಗಣನಯಾ ಬೃಹತೀಸಹಸ್ರನುಲೇಕಮೇವ ಸಂಪದ್ಯತೇ ನ ತು ದ್ವಿತೀಯಮಸ್ತಿ ತನ್ನಥಂ ದ್ವಿತೀಯಂ ಶಂಸೇತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ, ನಾಯಂ ದೋಷಃ | ಅತ್ರ ಬೃಹತೀಸಹಸ್ರಶಬ್ದೇನ ತದವಯವಾನಾಂ ವಿವಕ್ಷಿತತ್ವಾತ್ | ತೃಚಾರೀತಯೋಽನ್ಯತ್ಪೇನಾಭಿ-
ಹಿತಾಃ “ ಅನ್ನಮುಚಿತಯಃ ” ಇತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ | ಅತ್ರಾಪಿ ತ್ರಿವಾರಮನ್ನತೈನೋಪಸ್ಯಸ್ಯಂತೇ | ಅಶೋ ಬೃಹತೀಸಹಸ್ರಶಬ್ದೇನಾತ್ರ ಪ್ರಥಮಪರ್ಯಾಯೇ ಗಾಯತ್ರೀ ಸ್ವಚಾರೀತಿರ್ವಿವಕ್ಷಿತಾ | ದ್ವಿತೀಯಪರ್ಯಾಯೇ ಬಾರ್ಹತೀ ತೃಚಾರೀತಿಃ ||

ತಿರುಗಿಯೂ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉಪಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇಂದ್ರನು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಮಹರ್ಷಿಯನ್ನು ಕೂತು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದನು. ಎಲೈ ಮಹರ್ಷಿಯೇ ನೀನು ನನ್ನ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಮಂತ್ರಜಾತವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ನನ್ನ ಪ್ರಿಯ ಸ್ನಾನವನ್ನು ಹೊಂದುವಿ. ಆ ನೀನು ತಿರುಗಿಯೂ ಎರಡನೇ ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸು. ಎಂದು ಉಳಿದುದನ್ನು ಹಿಂದಿ ನಂತೆಯೇ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆ ಶಂಕೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸಂಪೂರ್ಣ ನಿಷ್ಕೇವಲೈಶ್ಚಶಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಗಣನೆಯಿಂದ ಕೇವಲ ಒಂದೇ ಬೃಹತೀ ಸಹಸ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ಎರಡನೇಯದು ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗ ಎರಡನೆಯ ಬೃಹತೀಸಹಸ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವುದು ಹೇಗೆ? ಅಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಬೃಹತೀಸಹಸ್ರಶಬ್ದದಿಂದ ಅದರ ಅವಯವವು ವಿವಕ್ಷಿತವಾದುದರಿಂದ ದೋಷವಿಲ್ಲ. “ ಅನ್ನಮುಚಿತಯಃ ” ಎಂದು ಧ್ರುತ್ಯಂತರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ತೃಚಾರೀತಿಗಳೇ ಅನ್ನವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಮೂರುಬಾರಿ ಅನ್ನರೂಪದಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಬೃಹತೀಸಹಸ್ರಶಬ್ದದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಪರ್ಯಾಯವಲ್ಲಿ ಗಾಯತ್ರೀತೃಚಾರೀತಿಯು ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ದ್ವಿತೀಯಪರ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಬಾರ್ಹತೀತೃಚಾರೀತಿಯು ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ.

ತಮಿಂದ್ರ ಉನಾಚಿ ಋಷೇಃ ಪ್ರಿಯಂ ವೈ ಮೇ ಧಾಮೋಪಾಗಾಃ ಸ
ವಾ ಋಷೇ ತೃತೀಯಂ ಶಂಸೇತಿ ಸ ಹಾನ್ಮವಿತ್ಯೇನಾಭಿವ್ಯಾಹೃತ್ಯ
ಬೃಹತೀಸಹಸ್ರಂ ಶಶಂಸ ತೇನೇಂದ್ರಸ್ಯ ಪ್ರಿಯಂ ಧಾಮೋಪೇ-
ಯಾಯ ||

ತೃತೀಯಂ ಪರ್ಯಾಯಮಾಹ—ದ್ವಿಷ್ಟಿಹಾ ಸ್ವಚಾರೀತಿಶ್ಚ ಬೃಹತೀಶಬ್ದೇನ ವಿವಕ್ಷಿತಾ |

ಮೂರನೆಯ ಪರ್ಯಾಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಉಷ್ಟಿಶ್ಚಾರೀತಿವೇಶವಾದ ತೃಚಾರೀತಿಯು ಇಲ್ಲಿ ಬಾರ್ಹತೀ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಸಂವಾದಾದಿಗಳನ್ನು ಪೂರ್ವದಂತೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ತಮಿಂದ್ರ ಉನಾಚೆ ಋಷೇ ಪ್ರಿಯಂ ನೈ ವೇ ಧಾಮೋಪಾಗಾ ವರಂ
ತೇ ದದಾಮೀತಿ ಸ ಹೋನಾಚೆ ತ್ವಾನೇವ ಜಾನೀಯಾಮಿತಿ
ತಮಿಂದ್ರ ಉನಾಚೆ ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಅಹಮಸ್ಯುಷೇ ಪ್ರಾಣಸ್ತಂ
ಪ್ರಾಣಃ ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಾನಿ ಪ್ರಾಣೋ ಹ್ಯೇಷ ಯ ಏಷ
ತಪತಿ ಸ ಏತೇನ ರೂಪೇಣ ಸರ್ವಾ ದಿಶೋ ವಿಷ್ಣೋಽಸ್ಮಿ ತಸ್ಯ
ವೇಽನ್ಯಂ ಮಿತ್ರಂ ದಕ್ಷಿಣಂ ತದ್ವೈಶ್ವಾಮಿತ್ರಮೇಷ ತಪನ್ನೇವಾ-
ಸ್ಮೀತಿ ಹೋನಾಚೆ ||

ತೃಚಾಶೀತಿಪ್ಪಿಂದ್ರಾನ್ನತ್ವದ್ವಿಪ್ಪಿಂ ವಿಧಾಯ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಸರ್ವಾತ್ಮಸ್ತಂ ದರ್ಶಯನ್ನಾಪ್ಯಾ-
ಯಿಕಾನುಪಸಂಹರತಿ—ಇಂದ್ರೋ ಹಿ ಯಥೋಕ್ತಪ್ರಾಣಾತ್ಕಧ್ಯಾನೇನ ತಪ್ತಾತ್ಪ್ರಾಣಾಪ್ರಾಪ್ಯ
ಸ್ವಾನುಭವಸಿದ್ಧಂ ಸರ್ವಾತ್ಮಕತ್ವಮುಪದಿಶ್ಯ ಸರ್ವಾತ್ಮನಃ ಸ್ವಸ್ಯ ತೃಚಾಶೀತಿರೂಪಂ ಯದನ್ಯಂ
ಧ್ಯಾತವ್ಯಂ ತನ್ನಿತ್ವಾದಿವಿಶೇಷಣೈಃ ಪ್ರಶಂಸ | ಲೌಕಿಕಮಿತ್ರವತ್ಪ್ರೀತಜನಕತ್ವಾದನ್ನಸ್ಯ ಮಿತ್ರತ್ವಮ್ |
ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೇತುತ್ವಾದ್ವಕ್ಷಿಣತ್ವಮ್ | “ ದಕ್ಷ-ವೃದ್ಧಾ ” (ಭಾಷ-ಗ-ಪ-) ಇತಿ ಧಾತುಃ | ವಿಶ್ವಾ-
ಮಿತ್ರೇಣ ಶಂಸನಕಾಲೇ ಸಂಪಾದಿತತ್ವಾದಿದಂ ವೈಶ್ವಾಮಿತ್ರಮ್ | ತಾದ್ಯಗನ್ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ಯಾಽಽಸ್ಮಿತ್ಯ-
ರೂಪೇಣ ಸರ್ವದಾ ಲೋಕೇ ತಪನ್ನೇಷ ಏವಾಸ್ಮೀತ್ಯೇವಂ ಧ್ಯಾನದ್ವಿಪ್ಪಿಸಿದ್ಧಂ ಸ್ವಕೀಯಂ ರೂಪ-
ಮಿಂದ್ರಃ ಪೋನಾಚೆ ||

ತೃಚಾಶೀತಿಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಅನ್ನತ್ವದ್ವಿಪ್ಪಿಯನ್ನು ವಿಧಿಸಿ ಪ್ರಾಣನ ಸರ್ವಾತ್ಮತ್ವ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಲು
ಆಪ್ಯಾಯಿಕಾ ಉಪಸಂಹಾರವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಂದ್ರನು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಪ್ರಾಣಾತ್ಕಧ್ಯಾನದಿಂದ ಪ್ರಾಣ
ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವನ್ನು ಪಡೆದು ತನ್ನ ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಗೋಚರವಾದ ಸರ್ವಾತ್ಮತ್ವವನ್ನು ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿ
ಸರ್ವಾತ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ತನ್ನ ತೃಚಾಶೀತಿರೂಪ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಮಿತ್ರಾದಿವಿಶೇಷಣದಿಂದ ಪ್ರಶಂಸಮಾಡಿದನು.
ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಸ್ನೇಹಿತರಂತೆ ಪ್ರೀತಜನಕವಾದುದರಿಂದ ಅನ್ನವೂ ಮಿತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ
ದಕ್ಷಿಣಪದವಾಚ್ಯವೂ ಆಗಿದೆ. ದಕ್ಷಿಣಾತುಮಿಗೆ ವೃದ್ಧಿರ್ಭವ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಪಶನಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ
ನಿಂದ ಸಂಪಾದಿತವಾದುದರಿಂದ ಇದು ವೈಶ್ವಾಮಿತ್ರವೆಂದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ ರೀತಿಯಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಹೊಂದಿ
ಇಂದ್ರನು ಅದಿತ್ಯರೂಪದಿಂದ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾ ಈ ಅದಿತ್ಯನೇ ನಾನು ಎಂದು ಧ್ಯಾನದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ
ಸರ್ವಾತ್ಮಭಾವವನ್ನು ಪ್ರಕಟಪಡಿಸುತ್ತಾ ಇಂದ್ರನು ಇದನ್ನು ಹೇಳಿದನು. ||

English Translation

1. While Visvamitra was going to repeat the hymns of this day (the mahavrata), Indra sat down near him. Visvamitra (guessing that Indra wanted food) said to him, 'This (the verses of the hymn) is food,' and repeated the thousand Brihati verses. By means of this he went to the delightful home of Indra (Svarga).

2. Indra said to him : 'Rishi, thou hast come to my delightful home. Rishi, repeat a second hymn.' Visvamitra (guessing that Indra wanted food) said to him, 'This (the verses of the hymn) is food,' and repeated the thousand Brihati verses. By means of this he went to the delightful home of Indra (Svarga).

3. Indra said to him : 'Rishi, thou hast come to my delightful home. Rishi, repeat a third hymn.' Visvamitra (guessing that Indra wanted food) said to him, 'This (the verses of the hymn) is food,' and repeated the thousand Brihati verses. By means of this he went to the delightful home of Indra (Svarga).

4. Indra said to him : 'Rishi, thou hast come to my delightful home. I grant thee a boon.' Visvamitra said : 'May I know thee.' Indra said : 'I am Prana (breath), O Rishi, thou art Prana, all things are Prana. For it is Prana who shines as the sun, and I here pervade all regions under that form. This food of mine (the hymn) is my friend and my support (dakshina). This is the food prepared by Visvamitra. I am verily he who shines (the sun).'

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪ್ರಾಣಸಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ವತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಥಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ
ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ತೃತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತವಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ವತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಥಾಂಡ ಭಾಷ್ಯದ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕದ
ನರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು

ಅಥ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ಚತುರ್ಥಃ ಖಂಡಃ

ಎರಡನೆಯ ಅರಣ್ಯಕದ ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಖಂಡವು

ತದ್ವಾ ಇದಂ ಬೃಹತೀಽಹಸ್ರಂ ಸಂಪನ್ನಂ ತಸ್ಯ ಯಾನಿ ವ್ಯಂಜನಾನಿ
ತಚ್ಚೇರೀರಂ ಯೋ ಘೋಷಃ ಸ ಆತ್ಮಾಯ ಊಷ್ಮಾಣಃ ಸ ಪ್ರಾಣಃ ||

ತಿಸೃಷು ತೃಚಾತೀತವ್ನದ್ವಷ್ಟಿಂ ವಿಧಾಯ ವರ್ಣವಿಶೇಷೇಷು ಶರೀರಾದಿದೃಷ್ಟಿಂ ವಿಧತ್ತಿ-
" ತದಿದಾಸ ಭುವನೇಷು " (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೧೦-ಸೂ-೧೨೦-ಋ-೧) ಇತ್ಯಾದಿಂ ಯನ್ಮಂತ್ರ-
ಜಾತಂ ನಿವ್ಯೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರೇ ವಿಹಿತಂ ತದೇವೇದಮುಕ್ತರಗಣನಾರೂಪೇಣ ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿನ ಬೃಹತೀ-
ಸಹಸ್ರಂ ಸಂಪಾದ್ಯ ಧ್ಯಾತವಮ್ | ತಸ್ಯ ಬೃಹತೀಸಹಸ್ರಸ್ಯ ಮಧ್ಯೇ ಯಾನಿ ಕಕಾರಾದೀನಿ ವ್ಯಂಜ-
ನಾನಿ ಸಂತಿ ತೇಷು ಶರೀರದೃಷ್ಟಿಂ ಕುರ್ಯಾತ್ | ಕಕಾರಾದೀನಾಂ ಹಲಿತಿ ಪಾಣಿನೀಯಸಂಜ್ಞಾ |
ವ್ಯಂಜನಮಿತಿ ಶ್ರುತಸಂಜ್ಞಾ | ತಾಮೇವೋಶಜೀವ್ಯ ಕೌಮಾರವ್ಯಾಕರಣೇ-"ಕಾದೀನಿ ವ್ಯಂಜನಾನಿ"
ಇತಿ ಸೂತ್ರೀತಮ್ | ಯೋ ಘೋಷೋ ಘಕಾರಾದಿವರ್ಣಃ ಸ ಆತ್ಮ ಮಧ್ಯಶರೀರಮ್ | ಯೇ
ತೂಷ್ಮಾಣಃ ಶಷಸಹಾಸ್ತ್ರೇ ಪ್ರಾಣವಾಯುಸ್ವರೂಪಾಃ | ಘೋಷೋಷ್ಮಾದಿಸಂಜ್ಞಾ ಪಿ ಕೌಮಾರೇ
ಸೂತ್ರೀತಾ— " ವರ್ಗಪ್ರಥಮದ್ವಿತೀಯಾಃ ಶಷಸಾತ್ಪಾಘೋಷಾ ಘೋಷವಂತೂಲನೇ " "
" ಶಷಸಹಾ ಊಷ್ಮಾಣಃ " ||

ಪೂರ್ವಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮೂರು ತೃಚಾತೀತಿಗಳಲ್ಲಿ ಅನ್ನದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ವಿಧಿಸಿ ಈಗ ವರ್ಣವಿಶೇಷಗಳಲ್ಲಿ ಶರೀರಾದಿ
ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ ತದಿದಾಸಭುವನೇಷು(ಋ-ಸಂ-೧೦-೧೨೦-೧ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರಸಮೂಹವು ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯ
ಶಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಂದ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಎಣಿಸಿ ಬೃಹತೀಸಹಸ್ರವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು.
ಆ ಬೃಹತೀಸಹಸ್ರದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಕಕಾರದಿ ವ್ಯಂಜನಗಳಲ್ಲಿ ಶರೀರದೃಷ್ಟಿಯನ್ನಿಡಬೇಕು. ಕಕಾರಾದಿಗಳಿಗೆ ಹಲ್
ಎಂದು ಪಾಣಿನೀಯಸಂಜ್ಞೆ. ಶ್ರುತದಲ್ಲಿ ವ್ಯಂಜನಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇದನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಕೌಮಾರವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ
ಕಾದೀನಿ ವ್ಯಂಜನಾನಿ ಎಂದು ಸೂತ್ರಮಾಡಿ ಹೇಳಿದೆ. ವ್ಯಂಜನಗಳಲ್ಲಿರುವ ಘೋಷಗಳು ಅಂದರೆ ಘಕಾರಾದಿವರ್ಣಗಳು
ಆತ್ಮ ಅಂದರೆ ಮಧ್ಯಶರೀರವಾಗುತ್ತವೆ. ಉಷ್ಮಾಕ್ಷರಗಳು ಅಂದರೆ ಶಷಸಹಗಳು ಪ್ರಾಣವಾಯುಸ್ವರೂಪಗಳು.

ಏತದ್ಧ ಸ್ಯ ವೈ ತದ್ವಿದ್ವಾನ್ವಸಿಸ್ಪೋ ವಸಿಸ್ಪೋ ಬಭೂವ ತತ ಏತನ್ನಾಮು-
ಧೇಯಂ ಲೇಭೇ ||

ತದೇತಚ್ಚ ರೀರಾದಿಧ್ಯಾನಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ-ವಸಿಷ್ಠನಾನುಕೋ ಯೋ ಮಹರ್ಷಿ ರಸ್ತಿ ಸೋಽಯಂ
ತದೇತದ್ವ್ಯಂಜನಾದೀನಾಂ ಶರೀರಾದಿರೂಪತ್ವಂ ವಿದ್ಯಾನ್ವಸಿಷ್ಠಶಬ್ದಸ್ಯಾಭಿಧೇಯೋ ಬಧೂನ |
ಅತಿಶಯೇನ ನಿವಾಸಹೇತುತ್ವಮಾಚ್ಛಾದಯಿತ್ವತ್ವಂ ನಾ ವಸಿಷ್ಠತ್ವಮ್ | ಪ್ರಾಣೋ ಹಿ ಸ್ವಪ್ರವೇಶೀನ
ನಿವಾಸ ಹೇತುರ್ಭವತಿ | ಸ್ವವ್ಯಾಪ್ತಾ ಸರ್ವಮಾಚ್ಛಾದಯತಿ | ತಾದ್ಯಶಂ ಪ್ರಾಣಾತ್ವತ್ವಂ ಧ್ಯಾನೇನ
ಪ್ರಾಪ್ತವಾನ್ಯುನಿರಪೇಕ್ಷ್ಯಾದ್ವಯವತ್ವೇನ ವಸಿಷ್ಠನಾಮಕತ್ವಂ ಲಬ್ಧವಾನ್ ||

ಶರೀರಾದಿಧ್ಯಾನವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸುತ್ತಾರೆ. ವಸಿಷ್ಠನೆಂಬ ಮಹರ್ಷಿಯು ಕಕರಾದಿವ್ಯಂಜನಗಳ ಶರೀರಸ್ವರೂಪವನ್ನು
ತಿಳಿದುದರಿಂದ ವಸಿಷ್ಠನೆಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಹೊಂದಿದನು. ವಸಿಷ್ಠಶಬ್ದದಿಂದ ನಿವಾಸಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದು, ಆಚ್ಛಾದನ
ಮಾಡುವುದು(ಮುಚ್ಚುವುದು) ಎಂದು ಎರಡು ಅರ್ಥ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತವೆ. ಪ್ರಾಣದೇವನು ತನ್ನ ಪ್ರವೇಶದಿಂದ ನಿವಾಸ
ಕಾರಣನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ತನ್ನ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿಂದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಮುಚ್ಚುತ್ತಾನೆ. ಈ ರೀತಿಯಾದ ಪ್ರಾಣಸ್ವರೂಪವನ್ನು
ಧ್ಯಾನದಿಂದ ಹೊಂದಿದ ಮುನಿಯೂ ಕೂಡಾ ಆ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದರಿಂದ ವಸಿಷ್ಠನೆಂಬ ಹೆಸರನ್ನು
ಹೊಂದಿದನು.

ಏತದ್ವು ಹೈವೇಂದ್ರೋ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಾಯ ಪ್ರೋವಾಚೈತದ್ವು ಹೈವೇಂದ್ರೋ
ಭರದ್ವಾಜಾಯ ಪ್ರೋವಾಚೆ ತಸ್ಮಾತ್ಸ ತೇನ ಬಂಧುನಾ ಯಜ್ಞೇಷು
ಹೂಯತೇ ||

ಫುನರತಿ ಪ್ರಕಾರಾಂತರೇಣ ಪ್ರಶಂಸತಿ-ಏತದೇವ ವ್ಯಂಜನಾದಿಷು ಶರೀರತ್ವಾದಿ ದರ್ಶನ-
ಮಿಂದ್ರೋ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಭರದ್ವಾಜಾಭ್ಯಾರಮುಪದಿಷ್ಟವಾನ್ | ತಸ್ಮಾತ್ಸ ಇಂದ್ರಸೇನ ಶಿಷ್ಯರೂಪೇಣ
ಬಂಧುನಾ ಸೋಮಯಾಗೇಷು ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಾಯಾಮಿಂದ್ರಾಃಸಗಚ್ಛೆ ಹರಿವ ಅಗಚ್ಛೇತ್ಯೇವಂ ಸಮಾ-
ಹೂಯತೇ | ಮಹತೇಂದ್ರೇಣ ಮಹದ್ವ್ಯಾಮುಪದಿಷ್ಟತ್ವಾತ್ಪ್ರಶಸ್ತಿಸ್ತುತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಂದ್ರನು ವ್ಯಂಜನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಶರೀರ
ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಭರದ್ವಾಜಮುನಿಗಳಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದನು. ಆದುದರಿಂದ ಆ ಇಂದ್ರನು ಶಿಷ್ಯರೂಪಂಭೂವಿನಿಂದ
ಸೋಮಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾಗಚ್ಛೆ ಹರಿವಃ ಇತ್ಯಾದಿಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಶ್ರೀಷ್ಠನಾದ ಇಂದ್ರನಿಂದ
ಮಹಾಶ್ವರಾದಮುನಿಗಳಿಗೆ ಉಪದಿಷ್ಟವಾದುದರಿಂದ ಇದು ಅತಿಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂದರ್ಥ.

ತದ್ವ್ಯಾ ಇದಂ ಬೃಹತೀಸಹಸ್ರಂ ಸಂಪನ್ನಂ ತಸ್ಯ ವಾ ಏತಸ್ಯ ಬೃಹತೀ-
ಸಹಸ್ರಸ್ಯ ಸಂಪನ್ನಸ್ಯ ಷಟ್ತ್ರಿಂಶತಮುಕ್ಷರಾಣಾಂ ಸಹಸ್ರಾಣಿ ಭವಂತಿ
ತಾವಂತಿ ತತಸಂವತ್ಸರಸ್ಯಾಹ್ನಾಂ ಸಹಸ್ರಾಣಿ ಭವಂತಿ ವ್ಯಂಜನೈರೀವ
ರಾತ್ರೀರಾಪ್ತುಂವಂತಿ ಸ್ವರೈರಹಾನಿ ||

ಪುನರಪಿ ವ್ಯಂಜನಾನಿ ಸ್ವರಾಂಶ್ಚ ವಿಭಜ್ಯ ತತ್ರ ರಾತ್ರಿಧ್ಯಾನಮಹರ್ಧ್ಯಾನಂ ಚ ವಿಧತ್ರೇ—
 ವಿಶೇಷವಿಸಂಭವಾರ್ಥಂ ತದ್ವಾ ಇತ್ಯಾದೇಃ ಪುನಃ ಪುನರನುವಾದಃ | ಪರ್ಬತ್ರಿಂಶದಕ್ಷರಂ ಬೃಹತೀ |
 ತಸ್ಯಾಂ ಚ ಸಹಸ್ರಗುಣಿತಾಯಮಕ್ಷರಾಣ್ಯಪಿ ಪರ್ಬತ್ರಿಂಶಸ್ಸಂಖ್ಯಾಕೈಃ ಸಹಸ್ರೈರ್ಯುಗಕ್ತಾನಿ ಭವಂತಿ |
 ಸಂವತ್ಸರಶ್ಚ ಪಟ್ಟಿತ್ತರತತ್ರಯದಿನಾತ್ಮಕಃ | ತಸ್ಮಿನ್ಸಂವತ್ಸರೇ ಶತಗುಣಿತಾನಿ ದಿನಾನ್ಯಪಿ ಪರ್ಬ-
 ತ್ರಿಂಶತ್ಸಹಸ್ರ ಸಂಖ್ಯಾಕಾನಿ ಭವಂತಿ | ತತಃ ಸಂಖ್ಯಾಸಾಮ್ಯೇ ಸತ್ಯಕ್ಷರಗತೇಷು ತಾವತ್ಸಂಖ್ಯಾಕೇಷು
 ವ್ಯಂಜನೇಷು ತಾವತ್ಸಂಖ್ಯಾಕರಾತ್ರಿವೃಷ್ಟಿಂ ಕುರ್ಯಾತ್ | ಅಕಾರಮಾರಭ್ಯ ಮಾತೃಕಾಯಾ.
 ಮೌಕಾರಶರ್ಯಂತಾ ವರ್ಣಾಃ ಸ್ವರಾಃ | ಅತ ಏವ ಕುಮಾರೇಣೈವಂ ಸೂತ್ರೀತಮ್— “ ಸಿದ್ಧೋ
 ವರ್ಣಸನಾಮ್ನಾಯಃ ” “ ತತ್ರ ಚತುರ್ದಶಾದೌ ಸ್ವರಾಃ ” ಇತಿ ||

ತೆರಿಗಯೂ ಸ್ವರ, ವ್ಯಂಜನಗಳನ್ನು ವಿಭಾಗಿಸಿ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿಧ್ಯಾನ, ಹೆಗಲುಧ್ಯಾನವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.
 ಮೂವತ್ತಾರು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳದ್ದು ಬೃಹತೀಛಂದಸ್ಸು. ಇದನ್ನು ಸಾವಿರಬಾರಿ ಆವೃತ್ತಿಮಾಡಿದಾಗ ಮೂವತ್ತಾರು
 ಅಕ್ಷರಗಳೂ ಸಾವಿರದಿಂದ ಗುಣಿಸಿದಂತೆ ಆಗುತ್ತವೆ. (36000) ಸಂವತ್ಸರವೂ ಕೂಡಾ ಮೂನ್ನೂರಕ್ಕಿಂತ ದಿನಗಳಿಂದ
 ಕೂಡಿದೆ. ನೂರರಿಂದ ಗುಣಿಸಿದಾಗ ಆವೂ ಮೂವತ್ತಾರುಸಾವಿರವಾಗುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಸಂಖ್ಯಾಸಾಮ್ಯಬಂದಾಗ ಆ
 ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ವ್ಯಂಜನಗಳಲ್ಲಿ ಆಷ್ಟು ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಾತ್ರಿವೃಷ್ಟಿಯನ್ನಿಡಬೇಕು. ಅದಂತೆ ಸ್ವರಗಳಲ್ಲಿ
 ಅಹರ್ದ್ವ್ಯಷ್ಟಿ(ಹೆಗಲು)ಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ತತ್ರ ಚತುರ್ದಶಾಽಽದು ಸ್ವರಾಃ ಎಂದು ಅಕಾರವನ್ನೂ ರಂಭಿಸಿ ಔಕಾರದ
 ವರೆಗೆ ಹದಿನಾಲ್ಕುಸ್ವರಗಳೆಂದು ಕಾಮಾರವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ತದ್ವಾ ಇದಂ ಬೃಹತೀಸಹಸ್ರಂ ಸಂಪನ್ನಂ ತಸ್ಯ ವಾ ಏತಸ್ಯ ಬೃಹತೀ-
 ಸಹಸ್ರಸ್ಯ ಸಂಪನ್ನಸ್ಯ ಪರಸ್ಪ್ರಾತ್ರಜ್ಞಾನುಯೋ ದೇವತಾಮಯೋ
 ಬ್ರಹ್ಮಮಯೋಽನೃತನುಯಃ ಸಂಭೂಯ ದೇವತಾ ಅಪ್ಯೇತಿ ಯ
 ಏವಂ ವೇದ ||

ಯಥೋಕ್ತಸರ್ವವಿಶೇಷಣವಿಶಿಷ್ಟ ಪ್ರಾಣದೇವಧ್ಯಾನಸ್ಯ ಪ್ರಧಾನಫಲಂ ದರ್ಶಯತಿ—
 ಪ್ರಜ್ಞಾನುಯಾತ್ಪಾದಿಗುಣಚತುಷ್ಟಯೇನ ಫಲೇನ ಚ ಸಂಬಂಧಾರ್ಥಂ ತದ್ವಾ ಇದಂ ತ್ವನುಮಾದಃ |
 ಬುದ್ಧಿವಿಶೇಷಸಂಪಾದಿತಸ್ಯ ಬೃಹತೀಸಹಸ್ರಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪಧೂತಃ ಪ್ರಾಣದೇವಃ ಪ್ರಜ್ಞಾನುಯಾತ್ಪಿ-
 ತ್ಸ್ಮರೂಪಃ ಸರ್ವಜ್ಞ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ದೇವತಾಮಯೋಽಗ್ನಿವಾಯ್ವಾದಿ ಸರ್ವದೇವತಾಸಮಷ್ಟ್ಯಾ-
 ತ್ಯುಕ್ತಃ | ಬ್ರಹ್ಮಮಯಃ ಸರ್ವವೇದಾತ್ಮಕಃ | ಅವ್ಯುತಮಯಸ್ತತ್ರಜ್ಞಾನೋಪಾದಿನೇನ ಮೋಕ್ಷ-
 ದೇಕುತ್ಸಾನ್ನೈಕ್ಯಿಕ್ರೂಪಃ | ಯಃಪುನಾನೇವಮುಪಾಸತೇ ಸ ಪುನಾನೇವ ತಾ ಅಗ್ನಿವಾಯ್ವಾದಿಕಾಃ
 ಸಂಧೂಯ ಸರ್ವಾ ಅಪ್ಯೇಕೀಕೃತ್ಯಾಪ್ಯೇತಿ ತದ್ದೇವತಾಸಮಷ್ಟಿರೂಪಂ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಂಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ||

ಪ್ರಾರ್ಥೋಕ್ತವಿಶೇಷಣವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಪ್ರಾಣದೇವಧ್ಯಾನದ ಪ್ರಧಾನಫಲವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಜ್ಞಾನುಯಾತ್ಪಿ
 ಗುಣಚತುಷ್ಟಯ ಮತ್ತೂ ಫಲದೊಡನೆ ಸಂಬಂಧಿತಳಿಸಲು ತದ್ವಾ ಇದಂ ಎಂದು ಅನುವಾದಮಾಡಿದೆ. ಬುದ್ಧಿವಿಶೇಷದಿಂದ
 ಂಪಾದಿಸಿದಬೃಹತೀಸಹಸ್ರದ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ ಪ್ರಾಣದೇವನು ಪ್ರಜ್ಞಾನುಯಾನು ಅಂದರೆ ಸರ್ವಜ್ಞನು. ದೇವತಾಮಯನು

అందరే అగ్నివాయుముంతాద సకలదేవతాసమష్టిరూపను. సవచేవాక్యకృతనాదుదంబరే బ్రహ్మమాయను. తత్పజ్ఞానవన్ను కుట్టిసి మోక్షకారణనాదుదంబ అమృతమాయను అందరే ముక్తిరూపను. ఈ రెకటియిగా కలిదు యూరు లుపాససువరూణ అవరు అగ్నివాయ్యాద్విదేవతాసమష్టిరూపనాదు ఓరణ్యగర్భనన్ను ఊండుకూరె.

తద్యోఽహం సోఽహం యోఽహం సోఽహం ॥

తస్య జీవోపాసకస్యా ధ్యాత్వమధిద్యేవం జన్యతిహారణేణ ధ్యానం విధత్వే—తత్కస్మి-
న్సర్వాత్మలై పృథివీదేవతాస్వ రూపే యోఽహమపాసకశరీరవతిః సోఽహం స చివాఽఽ-
దిత్యమండలః పురుషః | తథా యోఽహవధిదే(ద్యే)వమాదిత్యమండలస్మై యః పురుషః
సోఽహం స చివోపాసకశరీరస్మోఽహమస్మి త్యేవమస్మోఽన్యతాదాత్మ్యం ధ్యాయేత్ ॥

లుపాసకనిగే అధ్యాత్మ, అధిద్యేవగళ వ్యతిహారదింబ (ఓంబరల్లి ఓండు అరొంపిసి) ధ్యానవన్ను విధి
సుకూరె. సర్వాత్మకనాదు పృథివీదేవనల్లి లుపాసకన శరీరబల్లిరువవను యావనోణ అవనోణ అదిత్యమండల
బల్లిరువ పురుషనోంబ, అదిత్యమండలబల్లి యావ పురుషనిరువనోణ అవనోణ లుపాసక శరీరబల్లిరువ నానోంబ
అన్యోఽన్యతాదాత్మ్యధావనోంబ ధ్యానిసదేకఁ.

తదుక్తమృషీణా—సూర్య ఆత్మా జగత్సస్మృషత్వేతి ॥

అధ్యాత్వమధిద్యేవం జ ధ్యేయవస్తున చికత్వే సంవాదాభం మంత్రిమూదాహరతి—
కృష్ణేమంత్రిస్య ప్రతిఠకర్తనాయ చతుర్థపాదః పరితః | స జ మంత్రిః సంహితాయా-
మేవమావన్నాకే —

“ జిత్రం దేవానాముదగాదనికం జక్షుమిత్యస్త్రవరుణాఽగ్నేః ॥
ఆస్మా ద్యవాపృథివి అంతరిక్షం సూర్య ఆత్మా జగత్సస్మృషత్ ॥ ”

(ము. సం. మం-౧-సూ-౧౧౩-మ-౧)

అనికశబ్దో ముఖపాణిః స్వేన్యపాణిః నా | యదేతదాదిత్యమండలం తదేతద్దేవానాం
ముఖం సర్వవ్యవహారకేతుత్వాత్ | దేవానాం మధ్యే ముఖమిత్యర్థః | స్వేన్యపక్షే
బహువిధరశ్మిసంఘోపమితి వ్యాఖ్యేయన్ | తజ్జ మండలం జిత్రం జాయనికేయన్
పుంజనికేయన్ | యద్వా సర్వదిక్షు రశ్మిప్రసారణేన విజిత్రన్ | దేవానాం ముఖ-
మిత్యేతదేవ జక్షురాదిత్యాదినా ప్రపంజ్యకే—మిత్రవరుణాదినాం జక్షుఃస్థానికేయమిదం
మండలన్ | చిత్వనికేయన్ ఓ ప్రకాశేన సర్వే దేవాః పశ్యంతి | తజ్జ మండలం
లోకేశ్వరయనాస్మాః సర్వతః పుణ్యం సద్వర్తకే | తన్నండలస్య సూర్యోఽహం జగతీణ
జంగమస్య తస్మృషత్ సూర్యవర్యుసి సుఖజాతస్యాత్మా ప్రకృష్ట రూపమితి మంత్రిస్యార్థః ॥

ಅಧ್ಯಾತ್ಮ, ಅಧಿವೈವರಿಬ ಇವೆರಡು ಭೇದವನ್ನು ಗಳಿಸಿ ಒಂದೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಿದ್ಧಾಂತತೋರಿಸಲು ಮಂತ್ರವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸಂಪೂರ್ಣಮಂತ್ರದ ಪ್ರತಿರೋಧವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ನಾಲ್ಕನೇಪಾದ ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿದೆ. ಆ ಮಂತ್ರ ಹೀಗಿದೆ.

ಚಿತ್ರಂ ದೇವಾನಾಮುಡಗಾದನೀಕಂ ಚಕ್ಷುರ್ಮಿತ್ರಸ್ಯ ವರುಣಸ್ಯಾಗ್ನೇಃ ||

ಆ ಪ್ರಾ ದ್ಯಾನಾಪ್ಯಧಿವೀ ಅಂತರಿಕ್ಷಂ ಸೂರ್ಯ ಆತ್ಮಾ ಜಗತ್ಸ ಸ್ಥಪ್ತಕ್ಷ

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೦೫-೧)

ಇಲ್ಲಿ ಅನೀಕ ರಬ್ಬವು ಮುಖಮಾಚಕ ಮತ್ತು ಸೈನ್ಯವಾಚಕವಾಗಿದೆ. ಅದಿತ್ಯಮಂಡಲವು ಸರ್ವವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ದೇವತೆಗಳ ಮುಖವು. ದೇವತೆಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಸೈನ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಾನಾವಿಧ ಗಳಾದ ರಶ್ಮಿಮೂಹವೆಂದರ್ಥ. ಈ ಸೂರ್ಯಮಂಡಲವು ಚಿತ್ರಂ ಪೂಜಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುದು. ಅಥವಾ ಎಲ್ಲಾದಿತ್ಯ ಗಳಲ್ಲಿ ಕಿರಣಪ್ರಸಾರದಿಂದ ವಿಚಿತ್ರವಾದುದು ಎಂದರ್ಥ. ದೇವತೆಗಳ ಮುಖವೆಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಸೂರ್ಯ ಮಂಡಲವು ಮಿತ್ರವರುರಾದಿಗಳ ಕಣ್ಣಾಗಿದೆ. ಇದರ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳು ನೋಡುತ್ತಾರೆ. ಆಮ್-ಈ ಮಂಡಲವು ಲೋಕತ್ರಯವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಪೂರ್ಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಮಂಡಲದಲ್ಲರಿವ ಸೂರ್ಯನ ಜಗತ್-ಜಂಗಮದ, ತಸ್ತುಪ್ತಃ ಸ್ವಾ ಮರಾತ್ಯಗಾಢ ಪ್ರಾಣಿಜಾತದ ಆತ್ಮಾ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸ್ವರೂಪನು. (ಎಲ್ಲರಲ್ಲಿಯೂ ಆತ್ಮರೂಪದಿಂದ ಇರುವವನು.)

ಏತದು ಹೈವೋಪೇಕ್ಷೇತೋಪೇಕ್ಷೇತ ||

ಏತದ್ವಿಜ್ಞಾನಮುಪಸಂಹರತಿ—ಏತದೇವ ಸರ್ವಾತ್ಮಕಮಾದಿತ್ಯಸ್ವರೂಪಂ ಗುರುಮುಖಾ-ದುಪೇಕ್ಷೇತ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪೂರ್ಯಾತ್ | ಅಭ್ಯಾಸೋಽಧ್ಯಾಯ ಸಮಾಪ್ತಃ ||

ತದ್ಯೋಃತಮಿತ್ಯತೃ ಯೋ ವ್ಯತಿಹಾರ ಉಕ್ತಃ ಸೋಯಂ ವ್ಯತೀಯಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ವ್ಯತೀಯಪಾದೇ ಚಿಂತಿತಃ—

“ವ್ಯತಿಹಾರೇ ಸ್ವಾತ್ಮರವ್ಯೋರೇಕಧಾ ಧೀರುತ ದ್ವಿಧಾ
ವಸ್ತುತ್ವಾಧೀಕಧೈವ ಸ್ಯಾದ್ಧಾರ್ಥ್ಯಾಯ ವ್ಯತಿಹಾರಧೀಃ ||
ಏಕೈಃಪಿ ವ್ಯತಿಹಾರೋಕ್ತ್ಯಾ ಧೀರ್ಧೇಧೇಶಸ್ಯ ಜೀವತಾ |
ಯುಕ್ತೋಪಾಪ್ತೈ ವಾಚನಿಕೇ ಮೂರ್ತಿವದ್ಧ್ಯೋಮಾಥೀಕಮ್ ||”

ಏತರೇಯಕೇ ಪಕ್ಷತೇ—“ತದ್ಯೋಃತಮ ಸೋಽಸೌ ಯೋಽಸೌ ಸೋಽವಮ್” ಇತಿ ||
ತಸ್ಯಾಯಮರ್ಥಃ—ಯ ಏಷ ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಸಾಕ್ಷೀ ಜೀವಾತ್ಮಾ ಸ ಏವಾದಿತ್ಯಮಂಡಲವರ್ತಿ
ಪರಮಾತ್ಮಾ, ಯೋ ಮಂಡಲವರ್ತಿ ಸ ಏವಾಸ್ತದ್ಧೇಹಾದಿವರ್ತಿತಿ | ತತ್ರ ಸ್ವದೇಹರವಿಮಂಡಲ-
ಯೋರನೈಃಪಿ ವ್ಯತಿಹಾರೇ ಶ್ರೂಯಮಾಣೇಽಪಿ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮೈಕ್ಯಲಕ್ಷಣಸ್ಯ ವಸ್ತು ನ ಏಕತ್ವಾದೇಕ-
ಧೈವ ಬುದ್ಧಿಃ ಕರ್ತವ್ಯಾ | ನ ಚ ವ್ಯತಿಹಾರಸಾಪವೈಯರ್ಥ್ಯಮೇಕಸ್ಯಾಪಿ ವಸ್ತು ನೋ ದಾಧ್ಯಾಯ
ತದುಪಪತ್ತೇಃ, ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಬ್ರೂಮಃ—ನ ಬ್ರೂದಂ ತತ್ವಾವಬೋಧಪ್ರಕರಂ ಯೇನೈಕತ್ವಸ್ಯತಿ-

ಪತ್ತಿದಾರ್ಥ್ಯಮವೇಶ್ವತೇ | ಕಿಂ ತರ್ಹ ಸಗುಣೋಪಾಸ್ತಿ ಪ್ರಕರಣಮ್ | ಉಪಾಸ್ತಿ ಕ್ಷ ಯಥಾವಚನ-
ನುನುಷ್ಠೇಯಾ | ತಯೋರ್ವ್ಯತಿಹಾರೇಣ ದ್ವೇಧಾ ಬುದ್ಧಿಃ ಕರ್ತವ್ಯಾ | ನನ್ನೇವು ಸತಿ ಜೀವಸ್ಯ
ಬ್ರಹ್ಮೈಕ್ಯಮುಪ್ಪರ್ಷಾಯ ಕಲ್ಪತೇ | ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತು ಜೀವೈಕ್ಯಮುಪಕರ್ಷಾಯ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಚೇನ್ಯಾಯಂ
ದೋಷಃ | ಯಥಾದಿ ದೇಹಾದಿರಹಿತಸ್ಯಾಪ್ಯುಪಾಸಕ ಚಿತ್ತಶ್ಚೈರ್ಯಾರ್ಥಂ ಚತುರ್ಭುಜಾಪ್ತುಜಾಡಿ-
ಮೂರ್ತಿವ್ಯಸದೇಶೇಷಿ ನಾಪಕರ್ಷಃ, ತಥಾವಚನಬಲಾದೀಶ್ವರಸ್ಯ ಜೀವತ್ಯೋಪಾಸನೇ ಕಾ ತವ
ಹಾನಿಃ | ಯದ್ಯುಪಾಸನಸ್ಯ ವ್ಯತಿಹಾರೇಷುಷ್ಠೀಯಮಾನೇಲ್ ಧಾರ್ಜ್ವೀವಬ್ರಹ್ಮಣೋರೇಕತ್ವ
ಪ್ರತಿಪತ್ತಿದ್ವಧಾ ಭವೇತ್ತರ್ಹಿ ಚರಿತಾರ್ಥಃ ಸಂಪದ್ಯಾಮಹೇ | ತಸ್ಯಾದ್ವೈತಿಹಾರೇಣ ದ್ವಿಧಾ
ಬುದ್ಧಿಃಕರ್ತವ್ಯಾ ||

ಈ ರೀತಿಯಾದ ವಿಜ್ಞಾನದ ಉಪಸಂಹಾರವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಸರ್ವತ್ಯಕ್ತವಾದ ಅದಿತ್ಯಸ್ವರೂಪವನ್ನು
ಗುರುಮುಖದಿಂದಲೇ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಬೇಕು. ದ್ವಿರಾವೃತ್ತಿ ಅಧ್ಯಾಯವೊಪ್ಪಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ತಾದಾತ್ಮ್ಯಧ್ಯಾನವು ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯದ ಮೂರನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಐತರೇಯಕದಲ್ಲಿ
ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದೆ, ತದ್ಯೋಷಕಂ ಸೋಽಸೌ ಯೋಽಸೌ ಸೋಽಹವನ್. ಇದರ ಅರ್ಥ. ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಾಸುಕ್ಷಿಯಾದ
ಯಾವ ಜೀವಾತ್ಮನಿರುವನೋ ಅವನೇ ಸೂರ್ಯಮಂಡಲದಲ್ಲಿರುವ ಸರಮಾತ್ಮನು. ಸೂರ್ಯಮಂಡಲದಲ್ಲಿರುವವನೇ ನಮ್ಮ
ದೇಹದಲ್ಲಿರುವನು. ಇಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರತಾದಾತ್ಮ್ಯತೋರಿದರೂ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮೈಕ್ಯರೂಪ ವಸ್ತುವು ಒಂದೇ ಎಂಬುದು ಇರಬೇಕು.
ಹಾಗಾದರೆ ವ್ಯತಿಹಾರ ಹೇಳಿರುವುದು ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲವೇ ಅಂದರೆ ವಸ್ತುದಾರ್ಥ್ಯಪ್ರತಿಪತ್ತಿಗೋಸ್ಕರ ಅದು ಸಾರ್ಥಕವಾಗಿದೆ.
ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಆ ಶಂಕೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದು ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಬೋಧಕಕರಣವಲ್ಲ.
ಸಗುಣೋಪಾಸನಾಪ್ರಕರಣ ಹೇಗೆ ಪ್ರತಿವಚನವಿದಿಯೇ ಹಾಗೆ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಜೀವಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ವ್ಯತಿಹಾರ
ಧ್ಯಾನ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಎರಡುರೀತಿ ಬುದ್ಧಿಯೇ ಉಚಿತವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ದ್ವಿಧಾರ್ಥವೇ ಇದ್ದರೆ ಜೀವನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮೈಕ್ಯ
ಹೇಳಿದಾಗ ಉತ್ಪರ್ಷಾದ್ವಿಧಾದೋ, ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಜೀವೈಕ್ಯಹೇಳಿದಾಗ ಅಪಕರ್ಷ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೇ ಅಂದರೆ ಇದರಿಂದ
ಯಾವದೋಷಕ್ಕೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಉಪಾಸಕನ ಚಿತ್ತಶ್ಚೈರ್ಯಾರ್ಥೋಪಾಸನೆಯೇ ಕಲ್ಪಿಸುವುದರಿಂದ ಹೇಗೆ ಅಪಕರ್ಷವುಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ
ನೀಗೆ ನಾಲ್ಕುತೋಳಿನ, ಅಥವಾ ಎಂಟುತೋಳಿನ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದರಿಂದ ಹೇಗೆ ಅಪಕರ್ಷವುಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ
ಅದಂತೆ ಪ್ರತಿವಚನದಿಂದ ಈಶ್ವರನೇ ಜೀವನೆಂದು ಉಪಾಸಿಸಿದರೂ ಯಾವ ದೋಷವೂ ಇಲ್ಲ. ಈ ಉಪಾಸನೆಗೋಸ್ಕರ
ವ್ಯತಿಹಾರಧ್ಯಾನಾನುಷ್ಠಾನಸಮಯದಲ್ಲಿ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರೂಪ ಏಕತ್ವಜ್ಞಾನವು ದೃಢವಾಗುವುದಾದರೆ ಚಾರಿತಾರ್ಥ್ಯ
ಹೊಂದಿದಂತೆಯೇ. ಆದುದರಿಂದ ತಾದಾತ್ಮ್ಯಾನುಸಂಧ್ಯಾನದಿಂದ ಎರಡುರೀತಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದೇ ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

English Translation

1. This then becomes perfect as a thousand of Brihati verses. Its consonates form its body, its (vowels) the soul, its sibilants the air of the breath.

2. He who knew this became Vasishtha he took this name from thence.

3. Indra verily declared this to Visvamitra, and Indra verily declared this to Bharadvaga. Therefore Indra is invoked by him as a friend.

4. This becomes perfect as a thousand of Brihati verses, and of that hymn perfect with a thousand Brihati verses, there are 36,000 syllables. So many are also the thousands of days of a hundred years (35,000). With the consonants they fill the nights, with the vowels the days.

5. This becomes perfect as a thousand of Brihati verses. He who knows this. after this thousand of Brihatish thus accomplished, becomes full of knowledge, full of the gods, full of Brahman, full of the immortal, and then goes also to the gods.

6. What I am (the worshipper), that is he (sun); what he is, that am I.

7. This has been said by a Rishi (Rv. I. 115, 1); The sun is the self of all that moves and rests.

8. Let him look to that, let him look to that !

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ
ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ಚತುರ್ಥಃ ಖಂಡಃ

ಇತಿ ಬಹ್ವಚ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕ ಕಾಂಡೇ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ ದ್ವಿತೀಯೋಽಧ್ಯಾಯಃ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತನಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕದ
ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯ ವಿರಚಿತನಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದ ಎರಡನೆಯ ಅರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ
ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು ||

ಅಥ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ ತೃತೀಯೋಧ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ

ನಿರದನೆಯ ಆರಣ್ಯದ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು

ಯೋ ಹವಾ ಆತ್ಮಾನಂ ಪಂಚವಿಧಮುಕ್ತಂ ವೇದ ಯಸ್ಮಾದಿದಂ ಸರ್ವ
ಮುತ್ತಿಷ್ಯತಿ ಸ ಸಂಪ್ರತಿವಿಕ್ರೃಥಿವೀಂ ನಾಯುರಾಕಾಶ ಆಪೋ
ಜ್ಯೋತೀಂಷೀತ್ಯೇಷ ನಾ ಆತ್ಮೋಕ್ತಂ ಪಂಚವಿಧಮೇತಸ್ಮಾದ್ಧೀದಂ
ಸರ್ವಮುತ್ತಿಷ್ಯತ್ಕೇತಮೇನಾಪ್ಯೇತ್ಯಯನಂ ಹ ವೈ ಸಮಾನಾನಾಂ
ಭವತಿ ಏವಂ ವೇದ ||

ದ್ವಿತೀಯೇ ಮಹರ್ಷಿಮಂತ್ರರೂಪತ್ವಾದಿಗುಣಾ ಉಕ್ತಾಃ | ತೃತೀಯೇ ಪಂಚವಿಧತ್ವಾದೀನಿ
ಗುಣಾಂತರಾಣ್ಯುಚ್ಯಂತೇ | ತತ್ಪೋಕ್ತಸ್ಯ ಭೂತಪಂಚಕರೂಪತ್ವಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಯಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಾಣದೇವಸ್ಯ
ಪ್ರತೀಕಭೂತಾದುಕ್ತಾದಿದಂ ಸರ್ವಮುತ್ತಿಷ್ಯತಿ | ಉಕ್ತಾನುಷ್ಠಾನತದುಪಾಸನಫಲಭೂತತ್ವಾಜ್ಜಗ-
ದುಪತ್ತೇಃ | ತಾದ್ಯಶಮುಕ್ತಂ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಾಖ್ಯಂ ಶಸ್ತ್ರಂ ಪಂಚವಿಧಮಾತ್ಮಾನಂ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಪೃಥಿ-
ವ್ಯಾದಿಪಂಚಕಾರೇಣೋಪಾಸಕಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪಭೂತಂ ಯಃ ಪುಮಾನುಪಾಸ್ರೇ ಸ ಪುಮಾನ್ಸಂಪ್ರತಿ-
ವಿತ್ಸಮ್ಯಗಭಿಜ್ಞಃ | ಕೇ ತೇ ಪಂಚ ಪ್ರಕಾರಾ ಇತಿ ಚೇದುಚ್ಯತೇ—ಪೃಥಿವ್ಯಾದೀನಿ ಯಾನಿ ಪಂಚ
ಭೂತಾನಿ ಸಂತಿ ತದ್ರೂಪ ಉಪಾಸಕಸ್ಯಾತ್ಮಾ ಪಂಚವಿಧಮುಕ್ತಮ್ | ಏತಸ್ಮಾತ್ಪಂಚಭೂತಾತುಕ್ತಾ-
ದುಕ್ತಾದೇವ ಸರ್ವಮಿದಂ ಶರೀರಜಾತಮುಪ್ಪದ್ಯತೇ | ಪುನರಪ್ಯೇತಮೇವೋಕ್ತಮಪ್ಯೇತಿ ಸಂಹಾರ-
ಕಾಲೇ ಪ್ರವಿಶತಿ | ನ ಹ್ಯುಕ್ತಸ್ವರೂಪತ್ವೇನ ಪ್ರತಿನಾದಿತಾನಿ ಪಂಚ ಭೂತಾನಿ ವಿಹಾಯ ಭೌತಿಕಸ್ಯ
ಶರೀರಸ್ಯೋಪ್ಪತ್ತಿರ್ಲಯೋ ವಾ ಸಂಭವತಿ | ಯಃ ಪುಮಾನೇವಮೇತಸ್ಯೋಕ್ತಸ್ಯ ಪಂಚವಿಧತ್ವ-
ಮುಪಾಸ್ರೇ ಸ ಪುಮಾನ್ಸಮಾನಾನಾಂ ಜ್ಞಾತೀನಾಮಯನಮಾಶ್ರಯೋ ಭವತಿ ||

ನಿರದನೆಯ ಆಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮಹರ್ಷಿಮಂತ್ರರೂಪತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ಮೂರನೆಯ
ಆಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಪಂಚವಿಧತ್ವಾದಿ(ವಿದುರಿತಿಯಾಗಿರುವುದು) ಇತರಗುಣಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮೊದಲು ಉಕ್ತಕ್ಕೆ
ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಪಂಚಭೂತಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಾಣದೇವನ ಪ್ರತೀಕವೇ ಉಕ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದರಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲವೂ
ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತವೆ. ಸಕಲಜಗದುತ್ಪತ್ತಿಯು ಉಕ್ತೋಪಾಸನೆಯ ಫಲರೂಪವು. ಉಕ್ತದ ಅಂದರೆ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರದ
ಐದುವಿಧವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಉಪಾಸನನ ಸ್ವರೂಪವಾದ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿವಿದುರಿತಿಯೆಂದು ತಿಳಿದ ಪುರುಷನೇ ಚನ್ನಾಗಿ
ತಿಳಿದವನು. ಕೃಷಿ, ಆಹಾರ, ತೇಜಸ್ಸು, ವಾಯು, ಆಕಾಶರೂಪವಾದ ಪಂಚಭೂತಗಳೇ ಉಪಾಸನನ ಸ್ವರೂಪವೇ

ಅದುದರಿಂದ ಉಪಾಸಕನಸ್ವರೂಪವಾದ ಉಕ್ತವೂ ಐದುರೀತಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಪಂಚವಿಧಉಕ್ತದಿಂದಲೇ ಸಕಲಶರಣ ವರ್ಗದ ಉಕ್ತತ್ರಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ತಿರುಗಿ ಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವನ್ನೇ ಹೋಗಿ ಸೇರುತ್ತವೆ. ಉಕ್ತಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಪ್ರತಿ ಸಾಧಿತವಾದ ಪಂಚಭೂತಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಬೇರೆ ಭೌತಿಕ ಶರಣದ ಉಕ್ತತ್ರಿಯಾಗಲೀ ಲಯವಾಗಲೀ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ರೀತಿ ಉಕ್ತದ ಐದುರೀತಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿದು ಉಪಾಸಿಸುವನು ಸಕಲಬಂಧುಗಳಿಗೂ ಅಶ್ರಯನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ತಸ್ಮಿನ್ನೋಽನ್ವಂ ಚಾನ್ವಾದಂ ಚ ವೇದಾಪಾಸ್ತಿನ್ಯಾದೋ ಜಾಯತೇ
 ಭವತ್ಯಸ್ಯಾನ್ವನುಮಾಪತ್ಯ ಪೃಥಿವೀ ಚಾನ್ವಮೇತನ್ಮಯಾವಿ ಹ್ಯನ್ವಾನಿ
 ಭವಂತಿ ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚ ವಾಯುಶ್ಚಾನ್ವಾದಮೇತಾಭ್ಯಾಂ ಹೀದಂ ಸರ್ವ
 ಮನ್ವಮಪ್ತ್ಯಾವಪನಮಾಕಾಶ ಆಕಾಶೇ ಹೀದಂ ಸರ್ವಂ ಸಮೋ-
 ಪ್ಯತ ಆವಪನಂ ಹ ವೈ ಸಮಾನಾನಾಂ ಭವತಿ ಯ ಏವಂ ವೇದ ||

ತೇಷಾಮುಕ್ತಸ್ವರೂಪಾಣಾಂ ಪಂಚಭೂತಾನಾಮುನ್ವಾದಿರೂಪತ್ವಧ್ಯಾನಂ ವಿಧತ್ತೇ—
 ತಸ್ಮಿನ್ವಂಚಭೂತಾತ್ಮಕ ಉಕ್ತೇ ಯಃ ಪುನಾನಿದಮನ್ವಂ ಭೋಗ್ಯಮಿದಂ ಚಾನ್ವಾದಂ
 ಭೋಕ್ತೃರೂಪಮಿತಿ ವಿಭಜ್ಯೋಪಾಸ್ತೇಽಸ್ಮಿನ್ಮುಪಾಸಕೇಽನ್ವಾದೋ ಭೋಕ್ತೃಂ ಸುಖಾರ್ಥಾ ರೋಗ-
 ರಹಿತಃ ಪುತ್ರೋ ಜಾಯತೇ | ಅಸ್ಯ ಚೋಪ್ಪನ್ನಸ್ಯಾನ್ವನುಮೇಕ್ಷಿತಂ ಸರ್ವಂ ಸಂಪದ್ಯತ ಏವ | ಕಂ
 ತದನ್ವಂ ಕಿಂ ವಾಃಪ್ತವಮಿತಿ ಚೇತ್ಸದುಚ್ಯತೇ—ಪಂಚಭೂತೇಷು ಮಧ್ಯ ಅಪಶ್ಚ ಪೃಥಿವೀ ಚೇತ್ಯು-
 ಭಯಮನ್ನಮ್ | ಯಸ್ಮಾದ್ವಾವ್ರೀಹಿಯವಾದೀನ್ಯನ್ವಾನಿ ಭ್ಯೂಮ್ಯುದಕವಿಕಾರರೂಪಾಣಿ ಭವಂತಿ
 ಶಸ್ಮಾದ್ಭೂಮ್ಯುದಕಯೋರನ್ನತ್ವಂ ಯುಕ್ತಮ್ | ತೇಽಪ್ತ ವಾಯುಶ್ಚೇತಿ ಭೂತದ್ವಯಂ ಭೋಕ್ತೃ-
 ರೂಪಮ್ | ಪ್ರಾಣವಾಯುನಾ ಜಾಶರಾಗ್ನೌ ಪ್ರದೀಪಿತೇ ಸತ್ಯೇತಾಭ್ಯಾಮಗ್ನಿವಾಯುಭ್ಯಾಂ ಸರ್ವ-
 ಮಿವಮನ್ನ ಜಾತಂ ಜನೋ ಭಕ್ಷಯತಿ | ತಸ್ಮಾತ್ಪ್ರೋಕ್ಷೇರ್ವಾಯೋರನ್ನಾದತ್ವಂ ಯುಕ್ತಮ್ | ಸ
 ಚ ಭೂತಚಪ್ತಯಸ್ಯೈವೋಪಯೋಗೋ ನ ತ್ಯಾಕಾಶಸ್ಯೇತಿ ಶಂಕನೀಯಮ್ | ಲಕಾಶಸ್ಯಾವ-
 ಪನರೂಪತ್ಯತ್ | ಯಸ್ಮಾದಾಕಾಶೇ ಸರ್ವಮಿದಂ ಭೋಕ್ತೃಭೋಗ್ಯಜಾತಂ ಸಮೋಪ್ಯತೇ ಸಮ್ಯಗಾ
 ಸಮಂತಾಶ್ಚಕ್ಷಿಸ್ಯತೇ ತಸ್ಮಾದಾಕಾಶಸ್ಯಾನ್ವನವಪತ್ಯಮ್ | ಯಃ ಪುಮಾನೇವಮಾಕಾಶಸ್ಯಾವಕಾಶ-
 ಪ್ರದಾನೇನ ಭೋಕ್ತೃಭೋಗ್ಯಧಾರತ್ವಮುಪಾಸ್ತೇ ಸ ಪುಮಾನ್ಸಮಾನಾನಾಂ ಜ್ಞಾತೀನಃಸಮಾವಪ-
 ನಮಾಧಾರೋ ಭವತ್ಯೇವ |

ಉಕ್ತದ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿವಂಚರೂಪಗಳ ವಿಕಾರವಾದ ಅನ್ನಾದಿರೂಪಧ್ಯಾನವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ ಪಂಚಭೂತಾತ್ಮಕ ವಾದ ಉಕ್ತದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪುರುಷನು ಅನ್ನಂ ಅಂದರೆ ಸಕಲಭೋಗ್ಯಜಾತವನ್ನೂ, ಅನ್ನಾದು ಅಂದರೆ ಭೋಕ್ತೃರೂಪವನ್ನೂ ವಿಧಾಗಿಸಿ ತಿಳಿದು ಉಪಾಸಿಸುತ್ತಾನೋ ಆವನಿಗೆ ರೋಗರಹಿತನಾದ ಪುತ್ರನು ಹುಟ್ಟುತ್ತಾನೆ. ಆ ಪುತ್ರನಿಗೆ ಅಜೇಕ್ಷಿತವಾದ ಭೋಗ್ಯಸಂಪತ್ತು ಲಭಿಸುತ್ತದೆ. ಅನ್ನ ಯಾವುದು ? ಅನ್ನಾದ ಯಾವುದೆಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪಂಚಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ಪೃಥಿವೀ ಜಲಗಳೇ ಅನ್ನ ಪು. ವ್ರೀಹಿಯವಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಭೂಮಿ ಮತ್ತು ಉದಕದ ವಿಕಾರಗಳಾದುದರಿಂದ ಭೂಮಿ, ಜಲಗಳಿಗೆ ಅನ್ನತ್ವಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ತೇಜಸ್ಸು ಮತ್ತು ನಾಸು ಇವೆರಡುಭೂತಗಳು ಭೋಕ್ತೃರೂಪವಾಗಿವೆ. ಪ್ರಾಣ

ವಾಯುವಿನಿಂದ ಜಲರಾಗ್ನಿಯು ಪ್ರಜ್ವಲಿಸಿದಾಗಮಾತ್ರ ಜನರು ಅನ್ನಜಾತ ಅಂದರೆ ಆಹಾರವನ್ನು ಸೇವಿಸುವುದರಿಂದ ತೇಜೋವಾಯುಗಳಿಗೆ ಅನ್ನಾದತ್ತ ಅಂದರೆ ಭೋಕ್ತೃತ್ವ ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಭೂತಗಳ ವಿನಿಯೋಗಮಾತ್ರ ಹೇಳಿ ಆಕಾಶವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವುದು ಯುಕ್ತವೇ? ಎಂದು ಆಶಂಕಿಸಬಾರದು. ಆಕಾಶವು ಅವಪನವಾಗಿದೆ ಅಂದರೆ ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಭೋಗ್ಯಭೋಕ್ತೃ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶ ಕೊಡುವುವರಮೂಲಕ ಆಧಾರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಸಕಾಲಾಧಾರವಾದ ಆಕಾಶವನ್ನು ತಿಳಿದು ಉಪಾಸಿಸುವನು ಸಕಲಬಂಧಗಳಿಗೂ ಆಶ್ರಯದಾತೃವಾಗುತ್ತಾನೆ.

ತಸ್ಮಿನ್ನೋಽನ್ಯಂ ಚಾನನ್ನಾದಂ ಚ ವೇದಾಹಾಸ್ಮಿನ್ನನ್ನಾದೋ ಜಾಯತೇ
ಭವತ್ಯಸ್ಯಾನ್ನಮೋಷಧಿವನಸ್ತತಯೋಽನ್ಯಂ ಪ್ರಾಣಭೃತೋಽನ್ನಾದ-
ನೋಷಧಿವನಸ್ತತೀನ್ದಿ ಪ್ರಾಣಭೃತೋಽನ್ಯದಂತಿ ||

ಉಕ್ತಸ್ವರೂಪೇಷು ಭೂತೇಷು ಭೋಕ್ತೃಭೋಗ್ಯಧ್ಯಾನಂ ವಿಧಾಯ ಭೌತಿಕೇಷು ತದ್ಭ್ಯಾನ್ಯಂ
ವಿಧತ್ತೇ—ಓಷಧಿವನಸ್ತತೀನಾಮನ್ನತ್ವಂ ಪ್ರಾಣಭೃತಾಂ ಮನುಷ್ಯಗವಾಶ್ವಾದೀನಾಂ ಭೋಕ್ತೃತ್ವಂ ಚ
ಲೋಕೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮಿತಿ ದ್ಯೋತಯತುಂ ಹಿ ಶಬ್ದಃ ||

ಉಕ್ತರೂಪವಂಚಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ಭೋಕ್ತೃಭೋಗ್ಯಧ್ಯಾನವನ್ನು ವಿಧಿಸಿ ಭೌತಿಕದಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ವಿನಯಿಸುತ್ತಾರೆ.
ಓಷಧಿವನಸ್ತತಿಗಳು ಅನ್ನವೂ, (ಭೋಗ್ಯ) ಪ್ರಾಣಧರಿಸಿರುವ ಮನುಷ್ಯ ಅಶ್ವಾದಿಪ್ರಾಣಿಗಳು ಭೋಕ್ತೃವೂ (ಅನ್ನದ)
ಎಂಬ ವಿಷಯ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸಲು ಹಿಶಬ್ದ ಹೇಳಿದೆ.

ತೇಷಾಂ ಯ ಉಭಯತೋದಂತಾಃ ಪುರುಷಸ್ಯಾನುವಿಧಾ ವಿಹಿತಾ-
ಸ್ತೇಽನ್ನಾದಾ ಅನ್ನಮಿತರೇ ಪಶವಸ್ತಸ್ಯಾತ್ರ ಇತರಾನ್ನತೂನಧೀವ
ಚರಂತ್ಯಧೀವ ಹ್ಯೇನ್ನೇಽನ್ನಾದೋ ಭವತಿ ||

ಅಥ ಪ್ರಾಣಭೃತ್ವೇನ ಭೋಕ್ತೃಭೋಗ್ಯವಿಭಾಗಧ್ಯಾನಂ ವಿಧತ್ತೇ—ತೇಷಾಂ ಪ್ರಾಣಭೃತಾಂ
ಮಧ್ಯೇ ಯೇ ಕೇಚಿದಶ್ವಾದಯಃ ಉಭಯತೋದಂತಾ ಅದೋಭಾಗೇ ಚೋದ್ಧರ್ಭಾಗೇ ಚ ದಂತ-
ಪಂಕ್ತಿಯುಕ್ತಾಃ ಪುರುಷಸ್ಯಾನುವಿಧಾ ಮನುಷ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಕಾರಮನುಷ್ಯತ್ವ ವಿಹಿತಾ ಉಕ್ತಾದಿತಾಃ ||
ಯಥಾ ಮನುಷ್ಯಸ್ಯೋಭಯತೋ ಭೋಕ್ತೃರೂಪೇಭ್ಯ ಇತರೇಽಭೋಧಾಗ ಏವ ದಂತಪಂಕ್ತಿ-
ಯುಕ್ತಾ ಗೋಮಹಿಷಾದಯಃ ಪಶವೋ ಯೇ ಸಂತಿ ತೇಽನ್ನರೂಪಾಃ | ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ತಸ್ಮಾ-
ಲ್ಪೋಕ ಉಭಯತೋದಂತಾ ಮನುಷ್ಯಾಶ್ವಾದಯಃ ಇತರಾನ್ಯೋಗಮಹಿಷಾದೀನ್ವತ್ಯಧೀವ ಚರಂತಿ
ಅಧಿಕಾ ಇವ ವರ್ತಂತೇ | ಅಶ್ವಾದೀನಾಂ ಮೂಲ್ಯಬಾಹುಲ್ಯಾನ್ನಾತಿಶಯೇನ ರಕ್ಷ್ಯಮಾಣಾಶ್ಚಾ-
ಚ್ಚಾಸ್ಥಿಧಿಕ್ಯಮ್ | ಯಸ್ಮಾಲ್ಪೋಕೇಽಪಿ ವ್ರೀಹಿಯಾವಾದಿಕಾ ಯೇಽನ್ಯೇ ಪಾತ್ರೇ ಪ್ರಕ್ಷಿತ್ರೇ ಸತ್ಯ-
ನ್ನಾದೋ ಭೋಕ್ತಾ ಮನುಷ್ಯೋಽಧಿಕ ಇವ ಭವತಿ | ತತ್ರ ಮನುಷ್ಯಸ್ಯ ಸ್ವಾತಂತ್ಯಾಧಿಕತ್ವವನ್ನಸ್ಯ
ಪಾರತಂತ್ಯಾನೂನೇತ್ಯಮ್ |

ಪ್ರಾಣಧರಿಸಿರುವವರಲ್ಲಿಯೇ ಭೋಕ್ತೃಭೋಗ್ಯವಿಭಾಗದಿಂದ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಾದಿಗಳು ಉಭಯದಂತಗಳಾಗಿವೆ. ಅಂದರೆ ದವಡೆಯ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ, ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ದಂತವಿಷ್ಣುಗಳಾಗಿ ಮನುಷ್ಯನಂತೆ ಸೃಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಮನುಷ್ಯನಿಗೂ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಹಲ್ಲುಗಳಿವೆ. ಹೀಗೆ ಉಭಯದಂತ ಪ್ರಾಣಿಗಳಾದ ಕುಮರೇಷಾಠಾರಣ್ಯಗಳೂ ಮನುಷ್ಯರೂ ಭೋಕ್ತೃ (ಅನ್ನಾದ)ವಾಗುತ್ತಾರೆ. ಇವರಿಂದ ಬೇರೆಯಾದ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲೆಲ್ಲಾದಂತವುಳ್ಳ ಹಸಿ ಎಮ್ಮೆ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಅನ್ನ ಅಂದರೆ ಭೋಗ್ಯರೂಪಗಳಾಗಿವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹಸಿ ಮುಂತಾದ ಏಕದಂತಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗಿಂತ ಮನುಷ್ಯ ಅಶ್ವಾದಿಗಳು ಅಧಿಕವಾಗಿವೆ. (ಶ್ರೀಷ್ಠ್ಯಹೊಂದಿವೆ.) ಅಶ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಬಹಳದಿವೆ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ಅತಿಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದುದರಿಂದಲೂ ಅಧಿಕವುಂಟಾಗಿದೆ. ಪ್ರೀತಿಯ ವಾದಿಗಳನ್ನು ಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಧಿಕವು ಅಂದರೆ ಮನುಷ್ಯನು ಸ್ವತಂತ್ರನಾದುದರಿಂದ ಅಧಿಕನೆಂದೂ ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯದಿಂದ ನ್ಯೂನತೆಯನ್ನೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಅಧೀನ ಹ ಸಮಾನಾನಾಂ ಜಾಯತೇ ಯ ಏವಂ ವೇದ ||

ಭೋಕ್ತೃರಾಧಿಕೈಃ ಧ್ಯಾನೈಃ ಫಲಮೂಹಂ—

ಭೋಕ್ತೃವು ಅಧಿಕನೆಂಬ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಫಲವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು ಉಪಾಸಿಸುವವನು ತನ್ನ ಬಂಧುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಆಶ್ರಯನಾಗುತ್ತಾನೆ.

English Translation

1. He who knows himself as the fivefold hymn (uktha), the emblem of Prana (breath), from whence all this springs, he is clever. These five are the earth, air, ether, water, and fire (gyotis). This is the self, the fivefold uktha. For from him all this springs, and into him it enters again (at the dissolution of the world). He who knows this, becomes the refuge of his friends.

2. And to him who knows the food (object) and the feeder (subject) in that uktha, a strong son is born, and food is never wanting. Water and earth are food, for all food consists of these two. Fire and air are the feeder, for by means of them man eats all food. Ether is the bowl, for all this is poured into the ether. He who knows this, becomes the bowl or support of his friends.

3. To him who knows the food and the feeder in that uktha, a strong son is born, and food is never wanting. Herbs and trees are food, animals the feeder, for animals eat herbs and trees.

4. Of them again those who have teeth above and below, shaped after the likeness of man, are feeders, the other animals are food. Therefore these overcome the other animals, for the eater is over the food.

5- He who knows this is over his friends.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪ್ರಾಯಶಾಚಾರ್ಯ ವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ನೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ
ತ್ವತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತವಾದ ನೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಥಾಪ್ಯದ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕದ
ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನೊಂದನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು ||

ಅಥ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ ತ್ವತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ದ್ವಿತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ನರಡನೆಯ ಆರಣ್ಯಕದ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನರಡನೆಯ ಖಂಡವು

ತಸ್ಯ ಯ ಆತ್ಮಾನಮಾವಿಸ್ತರಾಂ ನೇದಾಶ್ಚುತೇ ಹಾಽಽವಿಭೂಯಃ ||

ಅನ್ನಾದಿಧ್ಯಾನಮುಕ್ತಾಪ್ತ ಪುರುಷಸ್ಯೋಕ್ತಸ್ವರೂಪಸ್ಯಾತ್ಮಜೈತನ್ಯಾವಿರ್ಭಾವಾತಿಶಯಯು-
ಕ್ತತ್ವಧ್ಯಾನಂ ವಿಧತ್ತೇ—ತಸ್ಯೋಕ್ತರೂಪಸ್ಯ ಪುರುಷಸ್ಯ ಶರೀರೇ ವರ್ತಮಾನಂ ಚಿದ್ರೂಪಮಾತ್ಮಾನ-
ಮಾವಿಸ್ತರಾಮತಿಶಯೇನ ಪ್ರಕಟಂ ಯಃ ಪುಮಾನುಪಾಸ್ತೇ ಸ ಪುಮಾನ್ಮಯ ಅವಿರತಿಶಯೇನ
ಪ್ರಕಟಿತ್ವಮಶ್ಚುತೇ ಹ ವ್ಯಾಪ್ನೋತ್ಕೇವ | ವಿದ್ಯುಕ್ತರ್ಯಾದಿಕೀರ್ತಿಂ ಬಹುಲಾಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತೀ-
ತ್ಯರ್ಥಃ ||—

ಚೈತನ್ಯಸ್ಯೋಪಾಧಿವಿಶೇಷೇಷು ತಾರತಮ್ಯೇನಾವಿಭಾವಂ ದರ್ಶಯಿತುನಾದಾವೇಕಮು-
ಪಾಧಿಮುದಾಹರತಿ—

ಪೂರ್ವಖಂಡದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತರೂಪಪುರುಷನಿಗೆ ಅನ್ನಾದಿಧ್ಯಾನಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಈಗ ಅತ್ಯಚೈತನ್ಯವಿಭಾವವಲ್ಲದ
ಧ್ಯಾನವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಉಕ್ತರೂಪ ಪುರುಷನ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿರುವ ಚಿತ್ಯನಾದ ಅತ್ಯನನ್ನು ಚಿನ್ಮಾಗಿ ತಿಳಿದು
ಉಪಾಸಿಸುವ ಪುರುಷನು ಅತಿಶಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಅತಿಶಯನಾದ ವಿದ್ಯಾ ವಿಶ್ವಯಃ ನಿಮಿತ್ತವಾದ
ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ ಎಂದರ್ಥ.

ಓಷಧಿವನಸ್ವತಯೋ ಯಚ್ಚ ಕಿಂಚಿ ಪ್ರಾಣಭೃತ್ಸ ಅತ್ಮಾನಮಾವಿಸ್ತ-
ರಾಂ ವೇದಾಷಧಿವನಸ್ವತಿಷು ಹಿ ರಸೋ ದೃಶ್ಯತೇ ಚಿತ್ತಂ ಪ್ರಾಣಿ-
ಭೃತ್ಸು ||

ಸೃಷ್ಟಿದಾನಂದರೂಪಸ್ಯ ಜಗತ್ಪಾರಣಸ್ಯ ಪರಮಾತ್ಮನಃ ಕಾರ್ಯಭೂತಾಃ ಸರ್ವೇಷು ಸದಾರ್ಥಾಃ ಆವಿ-
ಭಾವೋಪಾಧಿಯಃ | ತತ್ರಾಚೇತನೇಷು ಮೃತ್ಯುಷಾಣಾದಿಷು ಸತ್ತಾಮಾತ್ರಮಾವಿಭವತಿ ನ ಚಾತ್ಮನೋ
ಜೀವರೂಪತ್ವಮ್ | ಯೇ ತ್ರೈಲೋಕಧಿವನಸ್ವತಯೋ ಜೀವರೂಪಾಃ ಸ್ಥಾವರಾ ಯೇ ಚೈವ್ಯವರೂಪಪ್ರಾಣಿ-
ಧಾಂಣೋ ಜೀವರೂಪಾ ಜಂಗಮಾಸ್ತದುಭಯಮತಿಶಯೇನಾಸ್ವಿಭಾವೇಷ್ವಾನಮಿತಿ ಯೋ ನಿತ್ಯನೋ-
ತಿತ್ಯಧ್ಯಾಹಾರಃ | ಸ ಪುಮಾನಾತ್ಮಾನಮತಿಶಯೇನಾಸ್ವಿಭಾವತಮುಪ್ತೇ | ಕಥಂ ಸ್ಥಾವರಜಂಗಮಜೀವಯೋ-
ರಾವಿಭಾವವಾತಿಶಯ ಇತಿ ಚೇದುಚ್ಯತೇ | ಓಷಧಿವನಸ್ವತಿಷು ಸ್ಥಾವರಜೀವರೂಪೇಷು ರಸ ಅದ್ರವ್ಯತ್ವಂ ತದೇ-
ತಚ್ಚೇನಾತ್ಮನೋ ಲಿಂಗಮ್ | ನ ಕಾಷ್ಠಪಾಷಾಣಾದಿಷು ರಸೋಽಸ್ತಿ | ಯದಪಿ ಪ್ರಾಣಭೃತ್ಸು ಜಂಗಮ-
ಜೀವರೂಪೇಷು ಚಿತ್ತಮಂತಃಕರಣಂ ತದಪಿ ಜೀವಾತ್ಮನೋ ಲಿಂಗಮ್ | ತಚ್ಚ ಮೃತ್ಯುಷಾಣಾದಿಷು ನ
ದೃಶ್ಯತೇ | ಅತೋ ರಸಚಿತ್ತಯೋರ್ಜೀವಲಿಂಗಯೋರ್ದರ್ಶನಾಮೋಷಧ್ಯಾದಿಷು ಅತಿಶಯೇನಾಸ್ವಿಭಾವಃ
ಸಿದ್ಧಃ ||

ಅತ್ಯಚೈತನ್ಯದ ಉಪಾಧಿವಿಶೇಷಗಳಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ತಿಳಿಸುವ ಮೊದಲು ಒಂದು ಉಪಾಧಿಯನ್ನು
ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸೃಷ್ಟಿದಾನಂದರೂಪನೂ, ಜಗತ್ಪಾರಣನೂ ಆದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಕಾರ್ಯಗಳೇ ಈ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿರುವ
ಸಕಲಪದಾರ್ಥಗಳಾದುದರಿಂದ ಅವೆಲ್ಲವೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅವಿಭಾವಕ್ಕೆ ಉಪಾಧಿಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಅಚೇತನಗಳಾದ ಮಣ್ಣು
ಕಲ್ಲು ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸತ್ತಾಮಾತ್ರ ಅವಿಭಾವವಿರುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಅತ್ಯನಜೀವರೂಪವಿಲ್ಲ. ಓಷಧಿ
ವನಸ್ವತಿರೂಪಸ್ಥಾವರಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಶ್ವಾಸರೂಪಪ್ರಾಣಿಧಾರಿಗಳಾದ ಜಂಗಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅತ್ಯನ ಅವಿಭಾವ ಅತಿಶಯ
ಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ತಿಳಿದ ಉಪಾಸಕನು ಅತ್ಯನನ್ನು ಪ್ರಕಟವಾಗಿ ಉಪಾಸಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅತಿಶಯವಿಭಾವವೆಂದರೆ
ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಓಷಧ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಾವರಜೀವರೂಪಗಳಲ್ಲಿರುವ ರಸ ಅಂದರೆ ಅದ್ರವ್ಯವೇ ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೆ ಲಿಂಗವಾಗುತ್ತದೆ.
ಕಾಷ್ಠಪಾಷಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವರಸವೂ ಇಲ್ಲ. ಪ್ರಾಣಧರಿಸಿದ ಜಂಗಮಗಳಲ್ಲಿ ಚಿತ್ತ ಅಂದರೆ ಅಂತಃಕರಣವಿರುವುದರಿಂದ
ಅದು ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೆ ಜ್ಞಾಪಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಮಣ್ಣು ಕಲ್ಲುಗಳಲ್ಲಿ ಅದೂ ಇಲ್ಲ, ಅದರಿಂದ ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೆ ಜ್ಞಾಪಕಗಳಾದ
ರಸಚಿತ್ತಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಓಷಧ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯನ ಅವಿಭಾವ ಅಧಿಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಾಣಭೃತ್ಸು ತ್ರೇವಾಸ್ವಿಸ್ತರಾಮಾತ್ಮಾ ತೇಷು ಹಿ ರಸೋಽಪಿ
ದೃಶ್ಯತೇ ನ ಚಿತ್ತಮಿತರೇಷು ||

ಉದಾಹೃತೋಪಾಧಾವಪಿ ಸ್ವಾವರೇಭ್ಯೋ ಜಂಗಮೇಷ್ವಾವಿಭಾವಾತಿಶಯಂ ದರ್ಶಯತಿ
ತುಶ್ಚ ಓಷಧಿವನಸ್ತತಿಶ್ವಾವೃತ್ಯರ್ಥಃ | ಪ್ರಾಣಭೃತ್ಸು ಮನುಷ್ಯಗನಾದಿಷ್ಟೇವ ಚಿದಾತ್ಮನ ಅವಿ-
ಭಾವಾತಿಶಯೋ ನ ತ್ವೋಷಧ್ಯಾದಿಷು | ತತ್ರ ಹೇತುರುಚ್ಯತೇ ತೇಷು ಪ್ರಾಣಭೃತ್ಸು ರೀರೇಷು ರಕ್ತ-
ರೂಪೋ ರಸೋ ದೃಶ್ಯತೇ | ಅಪಿ ಶಬ್ದೇನ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಂ ಚಿತ್ತಂ ಸಮುಚ್ಚಿನೋತಿ | ಅತೋ
ಲಿಂಗದ್ವಯಸದ್ಭಾವಾದಾವಿಭಾವಾತಿಶಯಃ | ಇತರೇಷ್ವೋಷಧಿವನಸ್ತತಿಶರೀರೇಷು ಚಿತ್ತಂ ನ
ದೃಶ್ಯತೇ ಕಂತು ರಸರೂಪಮೇಕಮೇವ ಲಿಂಗಂ ತಸ್ಮಾನ್ನಾಸ್ತತಿಶಯಃ ||

ಸ್ವಾವರಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಜಂಗಮಗಳಲ್ಲಿ ಅವಿಭಾವಾತಿಶಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಾಣವುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯಾದಿ
ಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಚಿದಾತ್ಮನ ಅವಿಭಾವವು ಅಧಿಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಅವರ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ರಕ್ತರೂಪವಾದ ರಸವು ಅಧಿಕ
ವಾಗಿದೆ. ಅಪಿಶಬ್ದದಿಂದ ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಚಿತ್ತವೂ ಇದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೀಗೆ ರಕ್ತ, ಚಿತ್ತರೂಪ ಲಿಂಗದ್ವಯ
ವಿರುವುದರಿಂದ ಅವಿಭಾವಾತಿಶಯವಿರುತ್ತದೆ. ಓಷಧಿವನಸ್ತತಿಗಳಲ್ಲಿ ಚಿತ್ತವಿಲ್ಲ. ರಸ ಓಂದೇ ಲಿಂಗವಿರುವುದರಿಂದ
ಅತಿಶಯವಿಲ್ಲ.

ಪುರುಷೇ ತ್ರೇವಾಸ್ವಿಸ್ತರಾಮಾತ್ಮಾ ಸ ಹಿ ಪ್ವಜ್ಞಾನೇನ ಸಂಪನ್ನತಮೋ
ವಿಜ್ಞಾತಂ ವದತಿ ವಿಜ್ಞಾತಂ ಪಶ್ಯತಿ ನೇದ ಶ್ವಸ್ತನಂ ವೇದ ಲೋಕಾ-
ಲೋಕೌ ಮರ್ತ್ಯೇನಾಮೃತಮೀಷ್ವತ್ಯೇವಂ ಸಂಪನ್ನಃ ||

ಪ್ರಾಣಭೃದುಪಾಧಿಷ್ಠಿತಿ ತಾರತಮ್ಯಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಮನುಷ್ಯಾ ಗನಾತ್ಪಾದಯುಕ್ತ ಪ್ರಾಣ-
ಭೃತಶ್ತೇಷಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಪುರುಷೇ ಮನುಷ್ಯ ಏವಾತಿಶಯೇನಾಸ್ವತ್ವಾವಿಭಾವೋ ನ ತು ಗನಾದಿಷು |
ಯಸ್ಮಾನ್ಸ ಮನುಷ್ಯೋಽತ್ಯಂತಂ ಪ್ರಕೃತ್ಯಷ್ಟಜ್ಞಾನೇನ ಸಂಪನ್ನಃ | ತದೇವ ಕಥಮಿತಿ ಚೇತದು-
ಚ್ಯತೇ ಪೂರ್ವೋದ್ಯುರ್ಯದ್ವಸ್ತು ವಿಜ್ಞಾತಂ ತಸ್ಸರ್ವಮದ್ಯ ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಮಮೇದಂ ವಿದಿತಮಿತಿ
ಜನಾನಾಮಗ್ರೇ ವದಿತುಂ ಸಮರ್ಥಃ | ತಥಾ ಪೂರ್ವೋದ್ಯುರ್ಯದ್ವಸ್ತು ಸಮೀಚೇನಂ ವಿಜ್ಞಾತಂ
ತದದ್ಯ ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ತಸ್ಮಿನ್ನೇತೇ ಗತ್ಯಾ ದ್ರಷ್ಟುಂ ಸಮರ್ಥಃ | ಯದ್ಯಪಿ ಗನಾದೀನಾಂ ದರ್ಶನೇ
ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಸ್ತಿ ತಥಾಪಿ ವಿನೇಕಾಭಾವಾನ್ಸ ಸಾಕಲ್ಯೇನ ದರ್ಶನಮ್ | ಕಂಚ ಯಥಾಃತೀತಸ್ಯ
ಕಥನಂ ತಥಾ ಶ್ವಸ್ತನಂ ಭವಿಷ್ಯತ್ಪ್ರವೃತ್ತಮಮುಪಿ ಜಾನಾತಿ | ತಥಾ ಲೋಕಾಲೋಕಾವುಕ್ತಮಂ
ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಮಧಮಂ ನರಲೋಕಂ ಚ ಶಾಸ್ತ್ರೇಣ ವಿವಿಚ್ಯ ಜಾನಾತಿ | ತಥಾ ಮರ್ತ್ಯೇನ ವಿನ-
ತ್ತರೇಣ ಜ್ಞಾನಕರ್ಮರೂಪಸಾಧನೇನಾಮೃತಮವಿನತ್ತರಂ ಮುಕ್ತಪದಮೀಚ್ಯತಿ ಪ್ರಾಪ್ತುಮಿಚ್ಯತಿ ||
ಏವಮನೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಮನುಷ್ಯೋಽತ್ಯಂತವಿನೇಕೇನ ಸಂಪನ್ನಃ ||

ಪ್ರಾಣಧಾರಿಗಳಾದ ಉಪಾಧಿಗಳಿಲ್ಲಿಯೂ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ: ಮನುಷ್ಯ, ಗೋವು ಅಕ್ಷಯಮುಂತಾದವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣವುಳ್ಳವುಗಳು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿಯೇ ಅತ್ಯಾವಿಭಾವವು ಅತಿಶಯವಾಗಿದೆ. ಅಶ್ವಾದಿಗಳೆಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಮನುಷ್ಯನು ಪ್ರಕೃತ್ಯಜ್ಞಾನಸಂಪನ್ನನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಇದನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಯಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹಿಂದಿನದಿನ ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ತಿಳಿದು ಈದಿನ ಅದನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿ ಇದು ನನಗೆ ತಿಳಿದಿದೆಯೆಂದು ಜನರಮುಂದೆ ಹೇಳಲು ಸಮರ್ಥನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಹಿಂದಿನದಿನ ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿದ್ದು ಇಂದು ಅದನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿ ಅದು ಇರುವದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅದನ್ನು ನಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಅಶ್ವಾದಿಗಳು ನೋಡಲು ಸಮರ್ಥಗಳಾಗಿದ್ದರೂ ವಿವೇಕವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣಸಂಜ್ಞಾನದಿಂದ ಹೊಂದಲು ಸಮರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಪುರುಷನು ಕಳೆದು ಹೋದುದನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿ ಹೇಳುವಂತೆ ಮುಂದಿನ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನೂ ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ, ಉತ್ತಮವಾದ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವನ್ನೂ, ದುಃಖಕರವಾದ ನರಕಲೋಕವನ್ನೂ ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ವಿವೇಚಿಸಿ ತಿಳಿಯಲು ಸಮರ್ಥನು. ಹಾಗೆಯೇ ವಿನಶ್ಚರವಾದ ಜ್ಞಾನಕರ್ಮರೂಪಸಾಧನದಿಂದ ನಾಶರಹಿತವಾದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಬಯಸುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಅತ್ಯಂತವಿವೇಕಸಂಪನ್ನನಾದುದರಿಂದ ಅತಿಶಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಾನೆ.

ಅಥೇತರೇಷಾಂ ಪಶೂನಾಮಶನಾಪಿಪಾಸೇ ಏವಾಭಿವಿಜ್ಞಾನಂ ನ
 ವಿಜ್ಞಾತಂ ನದಂತಿ ನ ವಿಜ್ಞಾತಂ ಪಶ್ಯಂತಿ ನ ವಿದುಃ ಶ್ವಸ್ತನಂ
 ನ ಲೋಕಾಲೋಕೌ ತ ಏತಾವಂತೋ ಭವಂತಿ ಯಥಾಪ್ರಜ್ಞಂ
 ಹಿ ಸಂಭವಾಃ ||

ಗವಾದಿಪಶುಷೂಕ್ತವೈಪರೀತ್ಯಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಮನುಷ್ಯವೈಲಕ್ಷಣ್ಯದ್ಯೋತನಾರ್ಥೋಽಪಿ
 ಶಬ್ದಃ | ತದೇವ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಂ ಪ್ರಪಂಚ್ಯತೇ—ಅಶನಾಶಬ್ದೇನಾಶಿಸುಮಿಜ್ಞೋಚ್ಯತೇ | ಅಶನಾಯೇತಿ
 ಪದೇ ಯಾಕಾರಸ್ಯ ಲುಪ್ತಶ್ಚಾತ್ | ಯೇಯಂ ಬುಧುಕ್ನಾ ಯಾ ಚ ಪಿಪಾಸಾ ತೇ ಏವೋಭೇ
 ಅಭಿಲಕ್ಷ್ಯ ಪಶೂನಾಂ ವಿಜ್ಞಾನಮಸ್ತಿ, ನ ತು ಮನುಷ್ಯವತ್ಪೂರ್ವವಿಜ್ಞಾತಕಥನಾದಿಕಮ್ | ತೇ
 ಗವಾಶ್ವಾದಿಪಶವ ಏತಾವಂತ ಏತಾವನ್ಯಾತ್ರವಿಜ್ಞಾನಾಸ್ತಾತ್ಕಾಲಿಕಶ್ಚೈವಿಜ್ಞಾನಮಾತ್ರೋದೇಶಾ
 ಭವಂತಿ | ತತ್ರ ಹೇತುರಶುಕ್ತೇ—ಯಥಾಪ್ರಜ್ಞಂ ಪೂರ್ವಸ್ಮಿನ್ ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಾಧಿಕಾರ-
 ಯುಕ್ತ ಜನ್ಮನಿ ಯಾದ್ಯಶೀ ಪ್ರಜ್ಞಾಶಾಸ್ತ್ರೀಯಾ ಲೌಕಿಕೇ ವಾಃಭ್ಯಸ್ತು | ಕರ್ಮಣೋಽಪ್ಯೇತದಪ-
 ಲಕ್ಷಣಮ್ | ಕರ್ಮಾಪಿ ವಿಹಿತಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ವಾ ಯಾದ್ಯಶಮನುಷ್ಠಿತಂ ತಾದ್ಯಶೀಂ ಪ್ರಜ್ಞಾಂ
 ತಾದ್ಯಶಂ ಕರ್ಮ ಚಾನತಿಕ್ರಮ್ಯ ಯಸ್ಮಾತ್ಸಂಭವಾಃ ಪ್ರಾಣೇನಾಂ ಜನ್ಮಾನಿ ಭವಂತಿ | ತಸ್ಮಾತ್
 ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನೇಣ ಪಶೂನಾಂ ಬುದ್ಧಿಮಾತ್ರಂ ಯುಕ್ತಮ್ | ಏತದೇವಾಭಿಪ್ರೇತ್ಯ ಪರ-
 ಲೋಕಗಾಮಿನಂ ಜೀವಂ ಪ್ರತಿ ವಾಜಸನೇಯಿನ ಅನುನಂತಿ— “ ತಂ ವಿದ್ಯಾಕರ್ಮಣೇ ಸಮನ್ತಾರ-
 ಭೇತೇ ಪೂರ್ವಪ್ರಜ್ಞಾ ಚ ” (ಬೃಹ-೪-೪-೨) ಇತಿ || “ ಪುಣ್ಯೋ ವೈ ಪುಣ್ಯೇನ ಕರ್ಮಣಾ
 ಭವತಿ ಪಾಪಃ ಪಾಪೇನ ” (ಬೃಹ-೪-೪-೫) ಇತಿ ಚ | ತದೇವಂ ಮನುಷ್ಯದೇಹಸ್ಯೋದ್ರಮೋ-
 ಪಾಧಿಶಾಸ್ತ್ರಸ್ಮಿನ್ನೇವಾತ್ಮನೇ ಅವಿಭಾವಾತಿಶಯಂ ಧ್ಯಾಯೇತ್ | ಯಾದ್ಯಪಿ ದೇವಾದಿದೇಹಾ
 ಅತೋಽಪ್ಯುತ್ರವೋಪಾಧಯಶ್ಚಾಪಿ ಮನುಷ್ಯಸ್ಯೈವ ಸ್ವಾಯೇಣ ಶಾಸ್ತ್ರಾಧಿಕಾರಿಶಾತ್—” ಪುರುಷೇ

ಖಿವೋಕ್ತಮಯಮೇವ ಮಹಾನ್ವಜಾಪತಿಃ " (ಐ-ಆ-೨-೨-೧-೨-೨೯ ಇತಿ ಪ್ರಸ್ತುತತ್ವಾದೇಶ-
ಸ್ತಿನೇನ ಧ್ಯಾನಮುಚಿತಮ್ |

ಗೋ ಅಶ್ವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಧರ್ಮ ವೈಪರೀತ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅರ್ಥಶಬ್ದವು ಮನುಷ್ಯವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ತಿನ್ನುವ ಮತ್ತು ಕುಡಿಯುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪಶು ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೆ ಜ್ಞಾನವಿರುತ್ತದೆ. ಅತನಾಯು ಎಂಬಲ್ಲಿ ಯಾಕಾರಲುಪ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಹಾರೇಚ್ಛೆ ಬಂದಲ್ಲದೆ ಹಿಂದೆ ಅನುಭೂತವಾದುದನ್ನು ಹೇಗುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲ. ತತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಹಸಿವು ಬಾಯಾಂಕೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದಲ್ಲದೆ ಇನ್ನಾವಜ್ಞಾನವೂ ಇಲ್ಲ. ಪೂರ್ವಜನ ದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದ ಅಥವಾ ಪ್ರತಿಷಿದ್ಧವಾದ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಮಾಡಿದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಉಚಿತವಾದ ಜ್ಞಾನ, ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂಳ ಗೊಂಡು ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಿಯು ಜನ್ಮಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಾನುಸಾರವಾಗಿ ಪಶುಗಳಿಗೆ ಕೇವಲ ಬುದ್ಧಿಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಷಯ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ತಂ ವಿದ್ಯಾ ಕರ್ಮಣೇ ಸಮನ್ವಾರಭೇತೇ ಪೂರ್ವ-ಪ್ರಜ್ಞಾಚ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಪುಣ್ಯೇವೈ ಪುಣ್ಯೇನ ಕರ್ಮಣಾ ಭವತಿ ಸಾಪಃ ಸಾಪೇನ (ಬೃಹ-೪-೪-೫) ಎಂದೂ ಹೇಳಿದೆ. ಹೀಗೆ ಮನುಷ್ಯದೇಹವು ಉತ್ತಮೋಪಾಧಿಯಾದುದರಿಂದ ಅದ್ವಯೇ ಅತ್ಯುಚಿತವಾದ ಅವಿಭಾವವು ಅತಿಶಯವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು. ದೇವಾದಿಶರೀರಗಳು ಇದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉತ್ತಮೋಪಾಧಿಗಳಾದರೂ ಸಾಮಾನ್ಯ ವಾಗಿ ಮನುಷ್ಯನಿಗೇ ಶಾಸ್ತ್ರಾಧಿಕಾರವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಪುರುಷ ಖಿವೋಕ್ತಮಯಮೇವ ಮಹಾನ್ವಜಾಪತಿಃ (ಐ-೨-೧-೨) ಎಂದು ಮನುಷ್ಯನೇ ಪ್ರಸ್ತುತನಾದುದರಿಂದಲೂ ಇವನಲ್ಲಿಯೇ ಧ್ಯಾನವು ಉಚಿತವಾಗಿದೆ.

English Translation

1. He who knows the gradual development of the self in him (the man conceived as the uktha), obtains himself more development.

2. There are herbs and trees and all that is animated, and he knows the self gradually developing in them. For in herbs and trees sap only is seen, but thought (kitta) in animated beings.

3. Among animated beings again the self develops gradually, for in some sap (blood) is seen (as well as thought), but in other thought is not seen.

4. And in man again the self develops gradually, for he is most endowed with knowledge. He says what he has known, he sees what he has

known. He knows what is to happen to-morrow, he knows heaven and hell. By means of the mortal he desires the immortal—thus is he endowed.

5. With regard to the other animals hunger and thirst only are a kind of understanding. But they do not say what they have known, nor do they see what they have known. They do not know what is to happen to-morrow, nor heaven and hell. They go so far and no further, for they are born according to their knowledge (in a former life).

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಸಾಯಾಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ನಾಥವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ
ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ದ್ವಿತೀಯ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಾಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತವಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕದ
ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು

ಅಥ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ತೃತೀಯಃ ಖಂಡ

ಎರಡನೆಯ ಅರಣ್ಯಕದ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು

ಸ ಏಷ ಪುರುಷಃ ಸಮುದ್ರಃ ಸರ್ವಂ ಲೋಕಮತಿ ಯದ್ಧ ಕಿಂಚಾ-
ಶ್ಚುತೇಽತ್ಯೇನಂ ಮನ್ಯತೇ ಯದ್ಯಂತರಿಕ್ಷಲೋಕಮಶ್ಚುತೇಽತ್ಯೇನಂ
ಮನ್ಯತೇ ಯದ್ಯಮುಂ ಲೋಕಮಶ್ಚುತೇವೀತಾತ್ಯೇವೈನಂ ಮನ್ಯತ ||

ಪೂರ್ವತ್ರಾತ್ಯಾತ್ಯಾನ್ವರ್ಥಾವಧ್ಯಾನಮುತ್ರ ಮತ್ರ ಸಮುದ್ರರೂಪತ್ವಾದಿಧ್ಯಾನಮುಚ್ಯತೇ | ತತ್ರಾಥಾ
ಪುರುಷಸ್ಯ ಸಮುದ್ರರೂಪತ್ವಧ್ಯಾನಂ ವಿಧತೀ — " ಪುರುಷ ಏವೋಕ್ತವಾ " (ಐ-೮-೨-೮-೧-೫೦-೧)
ಇತಿ ಶ್ವಪ್ತಸ್ವರೂಪತ್ವೇನ ಯಃ ಪುರುಷಃ ಪ್ರಕೃತಃ ಸ ಏವ ಪುರುಷಃ ಸಮುದ್ರರೂಪಃ | ಯಥಾ ಸಮುದ್ರಃ

ಛಾಕನದ್ಯಾದಿಕಂ ಸರ್ವಮತಿಕ್ರಮ್ಯ ಪ್ರೌಢೋ ವರ್ತತೇ ತಥಾಯಂ ಪುರುಷೋಽಪಿ ಸರ್ವಂ ಲೋಕ-
ಮತಿಕ್ರಮ್ಯ ವರ್ತತೇ | ಸ ಏನಾತಿಕ್ರಮಃ ಕಥಮಿತಿ ಚೇತ್ಸದಚ್ಯತೇ- ಯದ್ಧ ಕಿಂಚ ಭೂಲೋಕೇ
ಯತ್ಕಿಂಚಿತ್ಪ್ರೋಗ್ಯಜಾತಮಶ್ರುತೇ ವ್ಯಾಪ್ನೋತಿ ತಮೇನಂ ಭೋಗ್ಯಪದಾರ್ಥಮತಿಕ್ರಮ್ಯ ಮನ್ಯತೇನಂದ್ರಕ್ಷ-
ಲೋಕಗತಮಪಿ ಭೋಗ್ಯಂ ನೇ ಭೂಯಾದಿತಿ ಕಾಮಯತೇ | ಯದಾ ತ್ವಂತಂಕ್ಷಲೋಕಗತಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ
ತದಾನ್ವೇಮೇಸಮುಪಿ ಭೋಗ್ಯಪದಾರ್ಥಮತಿಕ್ರಮ್ಯ ಮನ್ಯತೇ ಸ್ವರ್ಗಭೋಗೋಽಪಿ ನೇ ಭೂಯಾದಿತಿ ಕಾಮ-
ಯತೇ | ತಸ್ಯಾಪಿ ಪ್ರಾಪ್ತೌ ತಮತಿಕ್ರಮ್ಯ ಸತ್ಯಲೋಕಾದಿಭೋಗೋಽಪಿ ನೇ ಭೂಯಾದಿತಿ ಕಾಮ-
ಯತೇವ | ಏತದೇವಾಘಪ್ರೇತ್ಯ ಶಾಖಾಂತರೇ ಮಂತ್ರಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಏವಮಾಮ್ನಾಯತೇ- " ಕಾಮ ಽಸಮು-
ದ್ರಮಾವಿಶೇತ್ಯಾಹ | ಸಮುದ್ರ ಇವ ಹಿ ಕಾಮಃ | ನೈವ ಹಿ ಕಾಮಸ್ಯಾಂತೋಽಶ್ಚಿ | ನ ಸಮುದ್ರಸ್ಯ "
(ತೈ-ಬ್ರಾ-ಕಾಂ-೨-೨-೨-೨-ಅನು-೫) ಇತಿ | ಅತಃ ಸಮುದ್ರಸಮಾನತ್ವಾತ್ಪುರುಷೇ ಸಮುದ್ರಧ್ಯಾನಂ
ಯುಕ್ತಮ್ ||

ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಾವಿಭಾವಧ್ಯಾನನನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ಪುರುಷನಿಗೆ ಸಮುದ್ರರೂಪತ್ವಧ್ಯಾನನನ್ನು ವಿವರಿಸು-
ತ್ತಾರೆ. ಪುರುಷ ಏವ ಉಕ್ತಂ (ಎ.ಆ.೨.೧.೨) ಎಂದು ಶಸ್ತ್ರರೂಪವಾಗಿ ಯಾವ ಪುರುಷನು ಹಿಂದೆ ವರ್ಣಿತನಾಗಿದ್ದನೋ ಆ
ಪುರುಷನು ಸಮುದ್ರರೂಪನೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಸಮುದ್ರ ವ್ಯಕ್ತರೆ ನದಿ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ ಅಧಿಕವಾಗಿರುವಂತೆ
ಈ ಪುರುಷನೂ ಸರ್ವಲೋಕವನ್ನತಿಕ್ರಮಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಅತಿಶಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಭೋಗ್ಯ
ಜಾತವಿದೆಯೋ ಅವೆಲ್ಲವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದಲ್ಲದೆ, ಅವುಗಳನ್ನತಿಕ್ರಮಿಸಿ ಪುರುಷನು ಅಂತಂಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ ಭೋಗ್ಯಪದಾರ್ಥಗಳೂ
ತನಗೆ ಸಿಗಲಿ ಎಂದು ಬಯಸುತ್ತಾನೆ. ಅವುಗಳನ್ನೂ ಹೊಂದಿದಮೇಲೆ ಅದರಿಂದ ತೃಪ್ತನಾಗದೆ ಸ್ವರ್ಗದ ಎಲ್ಲಾ ಭೋಗಗಳೂ
ತನಗಾಗಲಿ ಎಂದು ಇಚ್ಛಿಪಡುತ್ತಾನೆ. ಅದನ್ನೂ ಪಡೆದನೆಂದರೆ ಅದನ್ನೂ ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ ಸತ್ಯಲೋಕದ ಭೋಗವು ತನ-
ಗಾಗಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾನೆ. ಕಾಮ ಅಂದರೆ ಇಚ್ಛೆಯು ಸಮುದ್ರಸಮಾನವೆಂದು ಇತರಶಾಖೆಯ ಮಂತ್ರ
ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಕಾಮಂ ಸಮುದ್ರಮಾವಿಶೇತ್ಯಾಹ | ಸಮುದ್ರ ಇವ ಹಿ ಕಾಮಃ | ನೈವಹಿ ಕಾಮಸ್ಯಾಂತೋಽಶ್ಚಿ |
ನ ಸಮುದ್ರಸ್ಯ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಹೀಗೆ ಸಮುದ್ರಸಮಾನನಾದ ಕಾಮನೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಪುರುಷ ಸಮುದ್ರರೂಪ
ನೆಂದು ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು.

ಸ ಏಷ ಪುರುಷಃ ಪಂಚವಿಧಸ್ತಸ್ಯ ಯದುಷ್ಣಂ ತನ್ನೋಷ್ಣಿತಿರ್ಯಾನಿ
ಖಾನಿ ಸ ಆಕಾಶೋಽಥ ಯಲ್ಲೋಽಹಿತಂ ಶ್ಲೇಷ್ಮಾ ರೇತಸ್ತಾ ಆಪೋ
ಯಚ್ಚೈರೀರಂ ಸಾ ಪೃಥಿವೀ ಯಃ ಪ್ರಾಣಃ ಸ ನಾಯುಃ ||

ಪುರುಷಶರೀರಾವಯವೇಷು ಪಂಚಭೂತಧ್ಯಾನಂ ವಿಧತ್ತೇ- ಉಷ್ಣಂ ಜಾತರಾಗ್ನಾದ್ವಿರೂಪಮ್ |
ಖಾನಿ ಮುಖನಾಸಿಕಾದಿಚ್ಛಿದ್ರಾಣಿ | ಶರೀರಕಡ್ಡೀನ ಕಾಠಿಣ್ಯಂ ವಿವಕ್ಷಿತಮ್ | " ಯತ್ಕೃತಿನ ಸಾ ಪೃಥಿವೀ "
(ಗರ್ಭೋಪ-೧) ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರಾಹ ||

ಪುರುಷನ ಶರೀರಾವಯವಗಳಲ್ಲಿ ಪಂಚಭೂತಗಳ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪಂಚಭೂತಾತ್ಮಕವಾದುದು
ಪುರುಷಶರೀರ. ಜಾತರಾಗ್ನಾದಿಗಳೇ ತೇಜಸ್ಸು. ಮುಖನಾಸಿಕಾಛಿದ್ರಗಳೇ ಆಕಾಶ. ರಕ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮರೇತಸ್ಸಾದಿಗಳು ಜಲ

ಶರಣಶಬ್ದದಿಂದ ಕಾಶಿಣ್ಯವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಯತ್ಕೃತಿಣಂ ಸಾಪ್ತಥಿವೀ ಎಂದು ಗರ್ಭೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಶರಣದ ಕೃತಿಣಭಾಗಗಳೆಲ್ಲಾ ಪೃಥಿವಿಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಪ್ರಾಣವೇ ವಾಯುವೆಂದು ತಿಳಿದು ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು.

ಸ ಏಷ ವಾಯುಃ ಪಂಚವಿಧಃ ಪ್ರಾಣೋಽಪಾನೋ ವ್ಯಾನ ಉದಾನಃ
ಸಮಾನಸ್ತಾ ಏತಾ ದೇವತಾಃ ಪ್ರಾಣಾಪಾನಯೋರೇವ ನಿವಿಷ್ಣ್ವಾ-
ಶ್ಚಕ್ಷುಃ ಶ್ರೋತ್ರಂ ಮನೋ ವಾಗ್ಗಿತಿ ಪ್ರಾಣಶ್ಚ ಹೃದ್ವಸ್ತಪಾಯಮೇತಾ
ಅಪಿಯಂತಿ ||

ಪುರುಷಶರಣಗಳೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣವಾಯುಃ ಪಂಚವೃತ್ತಿಭೇದಧ್ಯಾನಂ ವಿಧತ್ತೇ— ಹೃದಯಾದ್ವರ್ಧಂ ಮುಖನಾಸಿಕಯೋಃ ಸಂಚರನ್ವಾಯುಃ ಪ್ರಾಣಃ | ಅಧೋದ್ಧಾರೇ ಸಂಚರನ್ವಪಾನಃ | ಸರ್ವಾಸು ನಾಡೀಷು ವ್ಯಾಪ್ಯ ವರ್ತಮಾನೋ ವ್ಯಾನಃ | ಜೀವೋತ್ಕ್ರಾಂತ್ಯಾದಿಕಂ ಕರ್ತುಮಾರ್ಹಧ್ಯಾನಗೇ ಕಂಠೀಽವಸ್ಥಿತ ಉದಾನಃ | ಅನ್ವಪಾನೇ ಸಾಮ್ಯೇನ ಕೃತ್ವಾ ಶರಣೇ ನೇತುಂ ನಾಭಿಸಮೀಪೇಽವಸ್ಥಿತಃ ಸಮಾನಃ | ತದೇವದ್ರವ್ಯಯೋಃ ಪಂಚವಿಧತ್ವಂ ಧ್ಯಾಯೇತ್ | ಚಕ್ಷುಃ ಶ್ರೋತ್ರಮನೋವಾಗಾದಿದೇವತಾ ಅದೃಶ್ಯ ಪೃಥಗ್ಧ್ಯಾನವ್ಯಾ ಇತಿ ನ ಶಂಕನೀಯಮ್ | ತಾಸಾಂ ದೇವತಾನಾಮೂರ್ಧ್ವಾಧೋಭಾಗವರ್ತಿನೋಃ ಪ್ರಾಣಾಪಾನಯೋರೇವಾಂತ-
ಧಾವಾತ್ | ತದೇವ ಕಥಮತಿ ಚೇತ್ತದುಚ್ಯತೇ— ಯಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಾಣವ್ಯಾಪಾಯಂ ದೇಹಾದಭವನಮನು ಸರ್ವಾ ವಿಶಾಶ್ಚಕ್ಷುರಾದಿದೇವತಾ ಅಪಿಯಂತಿ ಲೀಯಂತೇ ನ ದೇಹೇ ಶಿಷ್ಯಂತಿ, ತಸ್ಮಾದಂತರ್ಧೂತತ್ವಾನ್ವ ಪೃಥಗ್ಧ್ಯಾನಮ್ ||

ಶರಣದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣವಾಯುವಿನ ಐದು ವಿಧವಾದ ವ್ಯಾಪಾರಗಳ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಾಣ, ಅಪಾನ, ವ್ಯಾನ, ಉದಾನ, ಸಮಾನವೆಂದು ಪ್ರಾಣವಾಯು ಐದು ವಿಧವಾಗಿದೆ. ಹೃದಯದಮೇಲೆ ಮುಖನಾಸಿಕಾವಯುಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ವಾಯುವೇ ಪ್ರಾಣ. ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ವಾಯುವು ಅಪಾನವು. ಸಕಲನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುದು ವ್ಯಾನ. ಜೀವನ ಉತ್ಕ್ರಾಂತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿ ಮೇಲಿನ ಕಂಠಭಾಗದಲ್ಲಿರುವುದು ಉದಾನವಾಯು. ಅನ್ವಪಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಒಂದೇ ರೀತಿಯಿಂದ ಸಕಲ ಶರಣಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯಲು ಕಾರಣವಾಗಿ ನಾಭಿಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ವಾಯು ಸಮಾನವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಐದು ವಿಧವನ್ನು ತಿಳಿದು ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು. ಚಕ್ಷುರಾದೀಂದ್ರಿಯಗಳ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಡವೇ? ಎಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಆ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲವೂ ಉರ್ಧ್ವ ಭಾಗ ಅಧೋಭಾಗಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣ ಮತ್ತು ಅಪಾನಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಅಂತರ್ಭೂತಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಅಂತರ್ಭಾವವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಾಣವು ಈ ದೇಹವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುವಾಗ ಚಕ್ಷುರಾದ್ಯಭಿಮಾನದೇವತೆಗಳು ಅದನ್ನನುಸರಿಸಿ ಹೋಗುತ್ತವೆ. ಯಾರೂ ಈ ದೇಹದಲ್ಲಿರುವುದಿಲ್ಲ; ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣದಲ್ಲಿಯೇ ಲೀನವಾದುದರಿಂದ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಡಾಗಿಲ್ಲ.

ಸ ಏಷ ವಾಚಶ್ಚಿತ್ತಸ್ಯೋತ್ತರೋತ್ತರಿಕ್ರಮೋ ಯದ್ವಜ್ಜಃ ಸ ಏಷ
ಯಜ್ಜಃ ಪಂಚವಿಧೋಽಗ್ನಿಯೋತ್ತ್ರಂ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸೌ ಚಾತು-

ರ್ಮಾಸ್ಥಾನಿ ಪಶುಃ ಸೋಮಃ ಸ ಏಷ ಯಜ್ಞಾನಾಂ ಸಂಪನ್ನ-
ತನೋ ಯತ್ಕೋನು ಏತಸ್ಮಿನ್ದ್ಯೇತಾಃ ಪಂಚ ವಿಧಾ ಅಧಿ-
ಗಮ್ಯಂತೇ ಯತಸ್ಪ್ರಾಕ್ಸವನೇಭ್ಯಃ ಸೈಕಾವಿಧಾ ತ್ರೀಣಿ ಸವನಾನಿ
ಯದೂರ್ಧ್ವಂ ಸಾ ಪಂಚಮಿಾ ||

ಯಜ್ಞಸ್ಯಾನ್ವಾಂತರಭೇದರೂಪೇಣ ಧ್ಯಾನಂ ವಿಧತ್ತೇ— ವಾಚೋ ಮಂತ್ರೋಚ್ಚಾರಣಾದಿವ್ಯಾಪ್ತ-
ತಾಯಾಸ್ತಿತ್ತಸ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತಾರ್ಥಸರ್ಯಾಲೋಚನವ್ಯಾಪ್ತತಸ್ಯಾಂತಃ ಕರಣಸ್ಯ ಚೋತ್ತರೋತ್ತರಕ್ರಮಃ |
ಏಕಸ್ಯಾದಿತರಸ್ಯೋತ್ತರೋತ್ತರತ್ವಂ ತಸ್ಯಾದಪ್ಯನ್ಯಸ್ಯೋತ್ತರತ್ವಮಿತ್ಯೇವಮುತ್ತರೋತ್ತರ ಭಾವೋ ಯಸ್ಯ
ಕ್ರಮಸ್ಯಾಸ್ತಿ ಸೋಽಯಮುತ್ತರೋತ್ತರಕ್ರಮಃ | ಕ್ರಮೇಣ ವ್ಯಾಪಾರ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತೂಷ್ಣೀಮವಸ್ಥಾನಾ-
ದುತ್ತರಭಾವೇ ಮನಸಾ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥಸರ್ಯಾಲೋಚನವ್ಯಾಪಾರರೂಪೋ ಯಜ್ಞ ಇತಿ ಯದಸ್ತಿ ಸ ಏಷಃ
ಉಕ್ತಾತ್ಮಕ ಪುರುಷರೂಪಃ ಪ್ರಾಣದೇವಃ | ಸ ಚ ಯಜ್ಞಾತ್ಮಕಃ ಪ್ರಾಣಾಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಭೇದಃ ಪಂಚವಿಧ
ಇತಿ ಧ್ಯಾಯೇತ್ | ನ ಚ ಸೋಮಾದಪ್ಯಧಿಕಂ ಕಿಂಚಿತ್ಪರ್ಮಾಂತರಂ ಕುತೋ ನೋ ಚ್ಯತ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ |
ಅಧಿಕಸ್ಯ ಕರ್ಮಾಂತರವ್ಯಾಭಾವಾತ್ | ಸೋಮಯಾಗ ಇತಿ ಯದಸ್ತಿ ಸ ಏಷ ಯಜ್ಞಾನಾಂ ಮಧ್ಯೇಽತಿಶ-
ಯೇನ ಸಂಪನ್ನಃ | ಯಸ್ಯಾದೇಶಸ್ತನ್ನೋಮಯಾಗೇ ಪಂಚಪ್ರಕಾರಮನುಷ್ಠಾನಂ ದೃಶ್ಯತೇ | ಸುತ್ತಾದಿ-
ನೇಽನುಷ್ಠೇಯೇಭ್ಯಃ ಸವನೇಭ್ಯಃ ಪ್ರಾಚೀನಂ ದೀಕ್ಷಣೀಯಾದಿಕಂ ಯದಸ್ತಿ ಸೋಽಯಮೇಕಃ ಪ್ರಕಾರಃ |
ಪ್ರಾತಃಸವನಂ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಂ ಸವನಂ ತೃತೀಯಸವನಂ ಚೇತಿ ಪ್ರಕಾರತ್ರಯಮ್ | ಸವನೇಭ್ಯ ಊರ್ಧ್ವ-
ಮವಭ್ಯಥಮಾರಭ್ಯೋದವಸಾನೀಯಾಂತಂ ಯತ್ಪರ್ಮಾಣಾತಮಸ್ತಿ ಸೋಽಯಂ ಪಂಚಮಃ ಪ್ರಕಾರಃ |
ಏತೇಷಾಂ ಪಂಚಪ್ರಕಾರಾಣಾಂ ಸೋಮಯಾಗಾದನ್ಯತ್ರಾಸಂಭವಾತ್ಸೋಮಯಾಗ ಏವ ಸಂಪನ್ನತಮಃ ||

ಯಜ್ಞದ ಅನಾಂತರ ಭೇದರೂಪಧ್ಯಾನವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಚಿತ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಕ್ಕಿಂತ ಒಂದು ಉತ್ತರ
ವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಕ್ರಮಿಕವಾದ ಉತ್ತರೋತ್ತರ ಭಾವಕ್ಕೆ ಉತ್ತರೋತ್ತರೀಕ್ರಮ ವೆಂದು ಹೆಸರು. ಕ್ರಮಿಕವ್ಯಾಪಾರ
ವೆಂದರ್ಥ. ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತವಾದ ಅರ್ಥವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದುದರಿಂದ ಚಿತ್ರ ಅಂದರೆ ಅತಃಕರಣವು ಇತರ ವ್ಯಾಪಾರ
ರೂಪವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕಿಂತ ಉತ್ತರವಿರುವುದು ವಾಕ್. ಇದು ಮಂತ್ರೋಚ್ಚಾರಣಾದಿ ವ್ಯಾಪಾರಮಗ್ನಿವಾಗಿರುತ್ತದೆ.
ಇವೆರಡರಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು ಯಜ್ಞ. ಇದು ಉಕ್ತಾತ್ಮಕಪುರುಷರೂಪವಾದ ಪ್ರಾಣದೇವತೆಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಯಜ್ಞಾ
ತ್ಮಕ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ, ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಗಳು, ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯಗಳು, ಪಶು, ಸೋಮವೆಂಬ ಐದು ರೀತಿ
ಭೇದದಿಂದ ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು. ಸೋಮಕ್ಕಿಂತ ಅಧಿಕವಾದ ಕರ್ಮಗಳು ಯಾವುದು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸೋಮವನ್ನೇ
ಐದನೆಯನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಸೋಮಯಾಗವು ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯಸಂಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಇದು ಐದು
ವಿಧಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತದೆ. ಸುತ್ತಾದಿನದಲ್ಲಿ ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡಬೇಕಾದ ಸವನ ಕರ್ಮಗಳಿಗಿಂತಲೂ
ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸುವ ದೀಕ್ಷಣೀಯಾದಿಗಳು ಒಂದು ವಿಧ. ಪ್ರಾತಃಸವನ, ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನ, ತೃತೀಯ
ಸವನವೆಂಬ ಮೂರು ಅನುಷ್ಠಾನಗಳು. ಒಟ್ಟಿಗೆ ನಾಲ್ಕಾಯತು. ಸವನದ ಮೇಲಿನ ಅವಭ್ಯತಕಮಾವೇ ಅದಿಯಾಗಿ

ಉದವಸಾನಿ (ಯಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನದವರೆಗಿರುವ ಕರ್ಮಸಮುದಾಯ) ಎದನೇ ಪ್ರಕಾರ. ಹೀಗೆ ಪಂಚ ಪ್ರಕಾರಗಳು ಸೋಮ ಯಾಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಬೇರೆಯಾಗದ್ದೆಲ್ಲ ಸಂಭವಿಸದಿರುವುದರಿಂದ ಸೋಮಯಾಗವೇ ಅಶಯ ಸಂಪನ್ನನಾಗಿರುತ್ತದೆ.

English Translation

1. That man (conceived as uktha) is the sea, rising beyond the whole world. Whatever he reaches, he wishes to go beyond. If he reaches the sky, he wishes to go beyond.

2. If he should reach that (heavenly) world, he would wish to go beyond.

3. That man is fivefold. The heat in him is fire; the apertures (of the senses) are ether; blood, mucus, and seed are water; the body is earth, breath is air.

4. That air is fivefold, viz., up-breathing, down-breathing, back-breathing, out-breathing on-breathing. The other powers (devatas), viz., sight, hearing, mind, and speech, are comprised under up-breathing and down-breathing. For when breath departs, they also depart with it.

5. That man (conceived as uktha) is the sacrifice, which is a succession now of speech and now of thought. That sacrifice is fivefold, viz., the Agni-hotra, the new and full moon sacrifices, the four-monthly sacrifices, the animal sacrifice, the Soma sacrifice. The Soma sacrifice is the most perfect of sacrifices, for in it these five kinds of ceremonies are seen: the first which

precedes the libations (the Diksha, & c.), then three libations and what follows (the Avabhriti, & c.) is the fifth.

ಇತಿ ಶ್ರೀಸುತ್ತಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ
ಸ್ಮೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ತೃತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಇತ್ತೇ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತವಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶನಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕದ
ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು

ಅಥ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ಚತುರ್ಥಃ ಖಂಡಃ

ಎರಡನೆಯ ಅರಣ್ಯಕದ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಖಂಡವು

ಯೋ ಹ ವೈ ಯಜ್ಞೇ ಯಜ್ಞಂ ವೇದಾಹನೃಹದೇವೇಷು ದೇವ-
ಮಧ್ಯಾಹ್ನಂ ಸ ಸಂಪ್ರತಿವಿದೇಷ ವೈ ಯಜ್ಞೇ ಯಜ್ಞೋಽಹನೃ-
ಹದೇವೇಷು ದೇವೋಽಧ್ಯಾಹ್ನೋ ಯದೇತನ್ನಹದುಕ್ಕಮಾ||

ಪೂರ್ವತ್ರ (೧-೨-೨-೩-ಖಂ-೩) ಸಮುದ್ರರೂಪತ್ವಾದಿಧ್ಯಾನಮುಕ್ತಮ್ | ಅತ್ರ ಸೋಮ-
ಪಂಚಕತ್ವಾದಿ ಧ್ಯಾನಮುಚ್ಯತೇ | ತಸ್ಮಿನ್ಧ್ಯಾನೇ ಪ್ರರೋಚನಾರ್ಥಂ ಪ್ರಾರೂಪಮುಕ್ತಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ—
ಯಥಾ ಹಸ್ತಿನೋಽಪ್ಯತ್ಯಂತತ್ರೇಷೋ ರಾಜಾ ಹಸ್ತಿನಮಾರೋಹತಿ, ಏವಮತ್ರ ಶ್ರೇಷ್ಠೋ ಯಜ್ಞ ಇತರಂ
ಯಜ್ಞಮಧಿರೂಢ ಇತ್ಯುಪಚರೃತೇ | ತಥೈವೋತ್ಕೃಷ್ಟಮಹಂತರಸ್ಮಿನ್ನಹನೃಧಿರೂಢಮ್ ಉತ್ತಮಶ್ಚ ದೇವ
ಇತರದೇವೇಷ್ವಧಿರೂಢಃ | ತಥಾ ಸತಿ ಯಃ ಪುಮಾನಧಮಯಜ್ಞಾದಿಷ್ಟಧ್ಯಾಹ್ನಮುಪಯುಕ್ತವುತಮುತ್ರಮಯ-
ಜ್ಞಾದಿರೂಪಮುಪಾಶ್ರೇ ಸ ಪುಮಾನ್ಸಂಪ್ರತಿವಿತ್ತಮ್ಯಗಭಿಕ್ಷುಃ | ಕೋಽಸಾವುತ್ರಮಯಜ್ಞಾದಿರೂಪಃ ಸವಾರ್ಥ
ಇತಿ ಷೇಡುಚ್ಯತೇ—ಯದೇತನ್ನಹದುಕ್ಕಂ ಪ್ರೃಥಂ ನಿವ್ಯೇನಲೃಶತ್ವಮೇಹ ವನೋತ್ರಮಯಜ್ಞಾದಿರೂಪಃ
ಸವಾರ್ಥ ಇತಿ ಸೋಮಯಾಗಸ್ಯ ಸಂಪನ್ನತಮುತ್ಯಂ ಪೂರ್ವಮುಕ್ತಮ್ | (೧ ಆ. ೨ ಅ. ೩ ಖಂ. ೩)
ಅತೋಽಯಂ ವರ್ತಮಾನಃ ಸಹ್ಯಸಂವತ್ಸರಸತ್ವಾಪ್ಯೋಽಯಂ ಸೋಮಯಾಗ ಇತರ ಯಜ್ಞೇಽನಿಹೋತ್ರಾ
ವಾನಧಿರೂಢಃ, ತಥಾ ಮಹದ್ವ್ರತಂ ಮಹತೋ ವ್ರತಮಿತ್ಯಾದಿವರ್ತನವಿಶೇಷಸ್ಯ ಪೂರ್ವಮೇವ

(ಐ. ಆ. ೧ ಅ. ೧ ಖ. ೧) ದರ್ಶಿತತ್ವಾನ್ಮಹಾವೃತಾಖ್ಯಮೇನೈತದಹಂತರಸ್ವಿನ್ನಹನ್ಯಧ್ಯಾಪ್ಯ (ಛ) ಮ್, ದೇವಶ್ಚ ಪ್ರಾಣರೂಪಃ ಶ್ರೇಷ್ಠತ್ವಾದ್ವಾಗಾದಿದೇವೇಶ್ವಧಿರೂಢಃ, ತದ್ಮೂಢತ್ವಾದ್ವಾನ್ಯಮಧಿಕವಾಃ ||

ಪೂರ್ವಖಂಡದಲ್ಲಿ ನಮುದ್ರರೂಪತ್ವಧ್ಯಾನ ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತೋಮಪಂಚಕತ್ವಾದಿಧ್ಯಾನವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯುಪೇಯಂಭಾಗಲು ಪ್ರಾಣರೂಪ ಉಕ್ತವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೇಗೆ ಆನೆಗಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದರಾಜನು ಆನೆಯಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವನೋ ಅದರಂತೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಯಜ್ಞವು ಇತರವುಜ್ಞಗಳಮೇಲೆಲಿಂ ಇರುತ್ತದೆಂದು ಔಚಾರ್ಯವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹಾಗೆಯೇ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಹೆಗಲು ಇತರಹೆಗಲುನ್ನತಿಕ್ರಮಿಸುತ್ತದೆ. ಉತ್ತಮದೇವನೂ ಇತರದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿರೂಢನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಯಾವ ಪುರುಷನು ಅಧನುಯಜ್ಞಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿರೂಢವಾದ ಉತ್ತಮಯಜ್ಞಾದಿರೂಪದಿಂದ ಧ್ಯಾನಿಸುವನೋ ಅವನೇ ಚನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದವನು. ಉತ್ತಮಯಜ್ಞಾದಿರೂಪ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರೌಢವಾದ ನಿಷ್ಠೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರವೇ ಉತ್ತಮಯಜ್ಞಾದಿರೂಪಪದಾರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಇಂದಂಥೇ ಸೋಮಯಾಗಕ್ಕೆ ಅತಿಶಯಂಪನ್ನತೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವುದು. ಅದುವರಿಂದ ಪ್ರಕೃತ ಸಹಸ್ರ ಸಂವತ್ಸರಸತ್ತನೆಂಬ ಈ ಸೋಮಯಾಗವು ಇತರಯಜ್ಞಗಳನ್ನತಿಕ್ರಮಿಸುತ್ತದೆ. ಮಹಾವೃತಪದದ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ ಹಿಂದೆ ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಮಹಾವೃತದನಿಗವು ಇತರದನಿಗನ್ನತಿಕ್ರಮಿಸುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಣವೇವನು ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದುದರಿಂದ ವಾಗಾದಿವೇಶತೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿರೂಢನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಅತಿಶಯಹೊಂದಿರುತ್ತಾನೆಂದರ್ಥ. ಪ್ರಾಣವೇವರೂಪಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಉಕ್ತವೂ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಸಕಲಾತಿಶಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆ.

ತದೇತ್ಸಂಚವಿಧಂ ತ್ರಿವೃತ್ಸಂಚದಶಂ ಸಪ್ತದಶಮೇಕವಿಂಶಂ ಪಂಚವಿಂಶ-
ಮಿತಿ ಸ್ತೋಮತೋ ಗಾಯತ್ರಂ ರಥಂತರಂ ಬೃಹದ್ಭದ್ರಂ
ರಾಜನಮಿತಿ ಸಾಮತೋ ಗಾಯತ್ರೈಸ್ಥಿಕ್ ಬೃಹತೀ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್-
ದ್ವೀಪದೇತಿ ಚೈಂದ್ರಃ ತಿರೋ ದಕ್ಷಿಣಃ ಪಕ್ಷ ಉತ್ತರಃ ಪಕ್ಷಃ
ಪುಚ್ಛಮಾಶ್ವೇತ್ಯಾಖ್ಯಾನಮ್ ||

ತಸ್ಯೋಕ್ತೌ ಸ್ಯಂಚವಿಧತ್ವಧ್ಯಾನಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಗೀಯಮಾನತೈಚಾಂವೃತಾನಾಮೃಗ್ವಿಕೇ-
ಷಾಣಾಂ ಸಮೂಹಃ ಸ್ತೋಮಃ | ಸ ಚ ಸಾಮಗೈಸ್ತ್ರಿವೃದಾದಿನಾಮ್ನಾ ವ್ಯನಹ್ರಿಯತೇ | ತತ್ರ
ತ್ರಿವೃತ್ಸಾಸ್ತೋಮಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪಂ ಸಾಮಬ್ರೂಹ್ಮಣೇ ಸಮಾನಾತ್ಮತಮ್—“ ತಿಸ್ಸಭ್ಯೋ ಹಿಂ ಕರೋತಿ
ಸ ಪ್ರಥಮಯಾ ತಿಸ್ಸಭ್ಯೋ ಹಿಂ ಕರೋತಿ ಸ ಮಧ್ಯಮಯಾ ತಿಸ್ಸಭ್ಯೋ ಹಿಂ ಕರೋತಿ ಸ ಉತ್ತಮ-
ಯೋದ್ಯತೀ ತ್ರಿವೃತೋ ವಿಷ್ಟುತಿಃ ” ಇತಿ | ಅಯಮರ್ಥಃ | “ ಉಪಾಸ್ಮೈ ಗಾಯತಾ ” (ಋ. ಸಂ-
ಮಂ-೯-೨೦-೧೧-ಋ-೧) ಇತ್ಯಾದೀನಿ ತೃಚಾತ್ಮಕಾನಿ ತ್ರೀಣಿ ಸೂಕ್ತಾನಿ ಸಂತಿ, ತೇಷು ತಿಸ್ಸಭ್ಯ-
ರ್ನುಗ್ವಿಹಂ ಕರೋತಿ ಗಾಯೇತ್ | ಕಾಛಿಸ್ತ್ರಿವೃಧಿಃ, ಪ್ರಥಮಯಾ ತ್ರಿಷ್ಟುಪಿ ಸೂಕ್ತೇಷು ಯಾ ಯಾ
ಪ್ರಥಮಾ ತಯಾ ಸ ಉದ್ಗಾತಾ ಗಾಯೇತ್ | ತಥಾ ಸತಿ ತಿಸ್ಸಭ್ಯೋಗತಂ ಭವತಿ, ಸೋಽಯಂ
ಪ್ರಥಮಃ ಪರ್ಯಾಯಃ | ದ್ವಿತೀಯೇ ಸೂಕ್ತತ್ರಯಗತಯಾ ಮಧ್ಯಮಯಾ ಗಾಯೇತ್ | ತೃತೀ-
ಯಪರ್ಯಾಯೇ ಸೂಕ್ತತ್ರಯಗತಯೋತ್ತಮಯಾ ಗಾಯೇತ್ | ಅನೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ತ್ರಿವೃತ್-

ಸ್ತೋತ್ರವೆಂಬಂಧಿನೀ ವಿಶಿಷ್ಟಾ ಸ್ತುತಿಃ ಸಂಪದ್ಯತೇ| ಸೇಯಂ ಸ್ತುತಿರುದ್ಯತೀತಿ ನಾನ್ಮಾನ್ ಭಿಧೀಯತ
ಇತಿ | ಪಂಚದಸ್ತೋತ್ರವು ಏನುಮಾನ್ಮಾತಃ—“ ಪಂಚಭ್ಯೋ ಹಿಂ ಕರೋತಿ ಸ ತಿಸೃಭಿಃ ಸ ಏಕಂ
ಸ ಏಕಯಾ ಪಂಚಭ್ಯೋ ಹಿಂ ಕರೋತಿ ಸ ಏಕಯಾ ಸ ತಿಸೃಭಿಃ ಸ ಏಕಯಾ ಪಂಚಭ್ಯೋ
ಹಿಂ ಕರೋತಿ ಸ ಏಕಯಾ ಸ ಏಕಯಾ ಸ ತಿಸೃಭಿ ಪಂಚಪಂಚಿನೀ ಪಂಚದಶಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುತಿಃ ”
ಇತಿ || ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಸ್ತುತಿ ಸ್ತೋತ್ರವು ಏಕ ಏವ ಸೂಕ್ತತ್ರಯನಿಷ್ಪಾದ್ಯಃ, ಅನ್ಯೇ ತು
ಸ್ತೋತ್ರವಾ ಏಕೇಕೇನೈವ ತೃಚತೃಕೇನ ಸೂಕ್ತೇನ ನಿಷ್ಪಾದ್ಯಂತೇ | ತತ್ರಾಯಂ ಕ್ರಮಃ—ಪ್ರಥಮ
ಪರ್ಯಾಯ ಆವೃತ್ತಿ ಸಹಿತಾಭಿಃ ಪಂಚಭಿರ್ಬುಗ್ನಿ ಗಾರ್ಯೇತ್ | ತದ್ವಿಧಾ-ಪ್ರಥಮಪರ್ಯಾಯೇ
ಪ್ರಥಮಾವೃಚಂ ತ್ರಿಗಾರ್ಯೇತ್ | ಇತರೇ ದ್ವೇ ಸಕೃತ್ಸಕೃದ್ಗಾರ್ಯೇತ್ | ದ್ವಿತೀಯಪರ್ಯಾಯೇ
ಮಧ್ಯಮಾಂ ತ್ರಿಗಾರ್ಯೇತ್ | ತೃತೀಯಪರ್ಯಾಯೇ ತೂತ್ರಮಾಂ ತ್ರಿಗಾರ್ಯೇತ್ | ಸೇಯಂ
ಪಂಚದಶಸ್ಯ ಸ್ತೋತ್ರವು ಸಂಬಂಧಿನೀ ಏಷ್ವುತಿಃ ಪಂಚಪಂಚಿನೀತಿ ನಾನ್ಮಾನ್ ವ್ಯವಹಿಯತೇ| ಸಪ್ತ-
ದಶಸ್ತೋತ್ರವು ಏವಮಾಮಾತಃ—“ಪಂಚಭ್ಯೋ ಹಿಂ ಕರೋತಿ ಸ ತಿಸೃಭಿಃ ಸ ಏಕಯಾ ಸ ಏಕಯಾ
ಪಂಚಭ್ಯೋ ಹಿಂ ಹಿಂ ಕರೋತಿ ಸ ಏಕಯಾ ಸ ತಿಸೃಭಿಃ ಸ ಏಕಯಾ ಸಪ್ತಭ್ಯೋ ಹಿಂ ಕರೋತಿ ಸ
ಏಕಯಾ ಸ ತಿಸೃಭಿಃ ಸ ತಿಸೃಭಿರ್ದಶಸಪ್ತ ಸಪ್ತದಶಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುತಿಃ ” ಇತಿ | ಪ್ರಥಮ ಪರ್ಯಾಯೇ
ಪ್ರಥಮಾವೃಚಂ ತ್ರಿಗಾರ್ಯೇತ್ | ದ್ವಿತೀಯಪರ್ಯಾಯೇ ಮಧ್ಯಮಾಂ ತ್ರಿಗಾರ್ಯೇತ್ |
ತೃತೀಯಪರ್ಯಾಯೇ ಮಧ್ಯಮಾಮುತ್ರಮಾಂ ಚ ತ್ರಿಗಾರ್ಯೇತ್ | ಸೇಯಂ ಸಪ್ತದಶಸ್ತೋತ್ರವು-
ಸಂಬಂಧಿನೀ ವಿಷ್ಣುತಿಃ | ಸೇಯಂ ದಶಸಪ್ತೇತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ಏಕವಿಂಶಸ್ತೋತ್ರವು ಏವಮಾಮಾತಃ—
“ ಸಪ್ತಭ್ಯೋ ಹಿಂ ಕರೋತಿ ಸ ತಿಸೃಭಿಃ ಸ ತಿಸೃಭಿಃ ಏಕಯಾ ಸಪ್ತಭ್ಯೋ ಹಿಂ ಕರೋತಿ ಸ ತಿಸೃಭಿಃ
ಸ ಏಕಯಾ ಸ ತಿಸೃಭಿಃ ಸಪ್ತಭ್ಯೋ ಹಿಂ ಕರೋತಿ ಸ ಏಕಯಾ ಸ ತಿಸೃಭಿಃ ಸ ತಿಸೃಭಿಃ
ಸಪ್ತಸಪ್ತಿನೇಕವಿಂಶಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುತಿಃ ” ಇತಿ | ಪ್ರಥಮಪರ್ಯಾಯ ಉತ್ರಮಾಂ ಸಕೃದ್ಗಾ-
ರ್ಯೇತ್ | ದ್ವಿತೀಯಪರ್ಯಾಯೇ ಮಧ್ಯಮಾಂ ಸಕೃದ್ಗಾರ್ಯೇತ್ | ತೃತೀಯಪರ್ಯಾಯೇ
ಪ್ರಥಮಾಂ ಸಕೃದ್ಗಾರ್ಯೇತ್ | ಸೇಯಮೇಕವಿಂಶಸ್ತೋತ್ರವು ಸಂಬಂಧಿನೀ ವಿಷ್ಣುತಿಃ ಸಪ್ತಸಪ್ತಿನೀತ್ಯ-
ಭಿಧೀಯತೇ | ಪಂಚವಿಸ್ತೋತ್ರವು ಸ್ಯಾನ್ವತ್ರಿಶಕಾರಭೇದಃ ಸಾಮಸೂತ್ರೇ ದ್ರವ್ಯವ್ಯಃ | ತದೇವ-
ಮುಕ್ತಂ ಸ್ತೋತ್ರವು ಶಾನ್ತಂಚವಿಧಂ ಧ್ಯಾಯೇತ್ | “ ತನ್ನವಿಕುರ್ವರೇವಾಪ್ ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-
೩-ಸೂ-೬೨೯-ಋ-೧೦) ಇತ್ಯಸ್ಯಾನ್ವಜ್ಯುತ್ವನ್ನಂ ಸಾಮ ಗಾಯತ್ರನಾಮಕಮ್ | “ ಅಭಿ ತ್ವಾ
ಕೂರ ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೨-ಸೂ-೩೩-ಋ-೨೨) ಇತ್ಯಸ್ಯಾನ್ವಜ್ಯುತ್ವನ್ನಂ ರಥಂತರಮ್ | “ ತ್ವಾಮಿಧಿ
ಹವಾಮೇವ ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೬-ಸೂ-೪೬-ಋ-೧) ಇತ್ಯಸ್ಯಾನ್ವಜ್ಯುತ್ವನ್ನಂ ಭದ್ರಮ್ |
“ ಇವಾನುಕಮ್ ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೧೦-ಸೂ-೧೫೭-ಋ-೧) ಇತ್ಯಸ್ಯಾನ್ವಜ್ಯುತ್ವನ್ನಂ
ಭದ್ರಮ್ | “ ಇಂದ್ರಂ ನರೋ ನೇಮ ಧಿತಾ ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೨-ಸೂ-೨೭-ಋ-೨೯) ಇತ್ಯಸ್ಯಾನ್ವ-
ಜ್ಯುತ್ವನ್ನಂ ರಾಜನಮ್ | ಏವಮುಕ್ತಸ್ಯ ಸಾಮತಃ ಪಂಚವಿಧತ್ವಮ್ | ಚತುರ್ವಿಂಶತ್ಸಕೃರಾ
ಗಾಯತ್ರೀ | ಅಪ್ಪಾವಿಂಶತ್ಸಕೃರೋಷ್ಟಿಕ್ | ಸಹೋತ್ರಿಂಶದಕ್ಷರಾ ಬೃಹತೀ | ಚತುಕ್ತಕಾರಿಂಶತ್ಸಕೃ
ತ್ರಿಷ್ಠುಪ್ | ಪಾದಪ್ರಯೇನೈವ ನಿಷ್ಪನ್ನಾ ದ್ವಿಪದಾ | ಇತ್ಯೇವಂ ಛಂದೋವಶಾನ್ತಂಚವಿಧತ್ವಮ್ |
ಯಥಾ ಪಕ್ಷಿಣಃ ಶಿರಃಪಕ್ವಾದ್ಯವಯವಾಸ್ತಥಾ ನಿಷ್ಪೇನಲೃಶಕ್ತಸ್ಯ “ ಇಂದ್ರಮಿದ್ಧಾ ಧಿನಃ ”
(ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೧-ಸೂ-೨-ಋ-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಮುತ್ರಸಮೂಹಃ ಶಿರಃ | “ ಅಭಿ ತ್ವಾ ಕೂರ ”

೧ (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೨-೨೦-೨೩-ಋ-೨೨) ಇತ್ಯಾದಿಕೋ ದಕ್ಷಿಣಃ ಪಕ್ಷಃ | " ತ್ವಾಮಿದ್ಧಿ " (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೨-೨೦-೨೩-ಋ-೨೨) ಇತ್ಯಾದಿಕ ಉತ್ತರಃ ಪಕ್ಷಃ | " ಇಮಾನಕಮ್ " (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೧೦-೨೦-೨೦-೧೫-ಋ-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಸಮೂಹಃ ಪುಚ್ಯಮ್ | " ತದಿದಾಶ " (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೧೦-೨೦-೧೨೦-ಋ-೧) ಇತ್ಯಾದಿಕೋ ಮಧ್ಯಶರೀರರೂಪ ಆತ್ಮಾ | ಇತ್ಯೇವಂ ಪಕ್ಷರೂಪಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇನಾಖ್ಯಾಯತೇ | ತದೇತದಾಖ್ಯಾಯಮಾನಂ ಪಂಚವಿಧಂ ಪಕ್ಷರೂಪದುಕ್ಕೇ ಧ್ಯಾಯೇ-ದಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಉಕ್ತಂ ಪಂಚವಿಧತ್ವಧ್ಯಾನವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಗಾನಮಾಡುವ ತೃಣಗಳಲ್ಲಿರುವ ಮೃದ್ವೀಕ ಸಮೂಹಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೋಮವೆಂದು ಹೆಸರು. ಸಾಮಗರು ಇದನ್ನು ತ್ರಿವದಿತ್ಯಾದಿನಾಮದಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ತ್ರಿವೃತಸ್ತ್ರೋಮದ ಸ್ವರೂಪವು ಸಾಮ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ತಿಸೃಚ್ಛೋ ಹಿಂಕರೋತಿ ಸ ಪ್ರಥಮಯಾ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದರ ಅರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ. ಉಪಾಸ್ತೃಗಾಯತಾ (ಋ. ಸಂ. ೯-೧೧-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ತೃಣರೂಪವಾದ ಮೂರುಸೂಕ್ತಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರು ಮುಕ್ಯಗಳಿಂದ ಗಾನಮಾಡಬೇಕು. ಮೊದಲು ಮೂರುಸೂಕ್ತಗಳ ಪ್ರಥಮ ಮುಕ್ತೆ ಗಾನವನ್ನು ಒಂದೊಂದಾವರ್ತಿ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ದ್ವಿತೀಯ ಪರ್ವಾದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಸೂಕ್ತಗಳ ಮಧ್ಯಮ ಮುಕ್ತೆಗಳನ್ನು ಮೂರಾವರ್ತಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಗಾನಮಾಡಬೇಕು. ತೃತೀಯ ಪರ್ವಾದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಸೂಕ್ತಗಳ ಉತ್ತಮ (ಕೊನೆಯ) ಮುಕ್ತೆಗಳನ್ನು ಗಾನಮಾಡಬೇಕು. ಈ ರೀತಿಯಿಂದ ತ್ರಿವೃತಸ್ತ್ರೋಮದ ವಿಶಿಷ್ಟ ಸ್ತುತಿಯಾದ ದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಸ್ತುತಿಗೆ ಉದ್ಯತಿ ಎಂದು ಹೆಸರುತ್ತಾರೆ. ಪಂಚದಶಸ್ತ್ರೋಮವೂ ಕೂಡ ಪಂಚಚ್ಛೋ ಹಿಂಕರೋತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ತ್ರಿವೃತಸ್ತ್ರೋಮವು ಸೂಕ್ತತ್ರಯದಿಂದ ಸಂಪನ್ನವಾಗಿ ಒಂದೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಇತರ ಸ್ತ್ರೋಮವು ಒಂದೊಂದು ತೃಣಾತ್ಮಕ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಅಲ್ಲಿ ಕ್ರಮ ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಪ್ರಥಮ ಪರ್ವಾದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯತ್ರಿಯಿಂದಕೂಡಿದ ಐದು ಮುಕ್ತೆಗಳಿಂದ ಗಾನಮಾಡಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಪ್ರಥಮ ಮುಕ್ತನ್ನು ಮೂರು ಬಾರಿಯೂ, ಉಳಿದ ಎರಡು ಮುಕ್ತೆಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದು ಬಾರಿ ಗಾನಮಾಡಬೇಕು. ದ್ವಿತೀಯ ಪರ್ವಾದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಮ ಮುಕ್ತನ್ನು ಮೂರುಬಾರಿಯೂ ತೃತೀಯ ಪರ್ವಾದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವನ್ನು ಮೂರು ಬಾರಿಯೂ ಉಳಿದವುಗಳನ್ನು ಒಂದೇ ಸಲ ಗಾನಮಾಡಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಪಂಚದಶ (15) ಸ್ತ್ರೋಮಸಂಬಂಧವಾದ ಸ್ತುತಿಗೆ ಪಂಚಪಚಿಣೀ ಎಂದು ಹೆಸರುತ್ತಾರೆ. ಸಪ್ತದಶಸ್ತ್ರೋಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪಂಚಚ್ಛೋ ಹಿಂಕರೋತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಥಮ ಪರ್ವಾದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಪ್ರಥಮ ಮುಕ್ತನ್ನು ಮೂರು ಬಾರಿಯೂ, ದ್ವಿತೀಯ ಪರ್ವಾದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಮ ಮುಕ್ತನ್ನು ಮೂರುಬಾರಿಯೂ, ತೃತೀಯ ಪರ್ವಾದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಮ ಮತ್ತು ಉತ್ತಮಗಳನ್ನೂ ಮೂರಾವೃತ್ತಿ ಗಾನಮಾಡಬೇಕು. ಈ ಸಪ್ತದಶಸ್ತ್ರೋಮಸಂಬಂಧಸ್ತುತಿಗೆ ದಶಸಕ್ತ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಎಳವೆಸ್ಟ್ರೋಮದ ಲಕ್ಷಣ ಸಪ್ತಚ್ಛೋ ಹಿಂಕರೋತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಥಮ ಪರ್ವಾದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವನ್ನು ಒಂದುಸಲ, ದ್ವಿತೀಯ ಪರ್ವಾದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮವನ್ನು ಒಂದುಸಲ ಹೀಗೆ ಗಾನಮಾಡಬೇಕು. ಈ ಸ್ತುತಿಗೆ ಸಪ್ತಸಪ್ತವೀ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಪಂಚವಿಂಶಸ್ತ್ರೋಮವ ಅನ್ಯತ್ರಿಯನ್ನು ಸಾಮಸೂಕ್ತದಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ಸ್ತ್ರೋಮಭೇದದಿಂದ ಉಕ್ಕುವ ಪಂಚವಿಧವೆಂದು ತಿಳಿದು ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು. ತನ್ನವಿತುರ್ವೇಣ್ಯಂ (ಋ. ಸಂ. ೩-೨೨-೧೦) ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ ಸಾಮಕ್ಕೆ ಗಾಯತ್ರ ವೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಥಿ ತ್ವಾ ಶೂರ (ಋ. ಸಂ. ೨-೩೨-೨೨) ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಿಂದ ರಥಂತರ ಸಾಮ ಉಂಟಾಗಿದೆ. ತ್ವಾಮಿದ್ಧಿ ಹವಾಮಹೇ (ಋ. ಸಂ. ೨-೪೬-೧) ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ಸಾಮಕ್ಕೆ ಬ್ಲವಾ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇಮಾನಹಳಂ

(ಋ.ಸಂ.೧೦-೧೫೭-೧) ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಿಂದ ಭದ್ರ ಎಂಬ ಸಾಮ ಉಂಟಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರಂ ನರೋ ನೇನು ಧಿತಾ (ಋ.ಸಂ.೭-೨೭-೨೮) ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ ಸಾಮಕ್ಕೆ ರಾಜನ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಹೀಗೆ ಸಾಮದಿಂದ ಉಕ್ಕಕ್ಕೆ ಪಂಚವಿಧತ್ವ ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ. ಇಗ್ನತ್ವನಾಲ್ಕು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳದ್ದು ಗಾಯತ್ರೀ ಛಂದಸ್ಸು. ಹದಿನೆಂಟು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವುದು ಉಪ್ಪಿಕ್ ಮೂವತ್ತಾರು ಅಕ್ಷರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು ಬೃಹತೀ. ನಲವತ್ತನಾಲ್ಕು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳದ್ದು ತ್ರಿಪ್ಪಿಪ್, ಎರಡುಪಾದಗಳಿಂದ ನಿಸ್ಪೇಷವಾದುದು ದ್ವಿಪದಾಛಂದಸ್ಸು. ಹೀಗೆ ಛಂದೋಭೇದದಿಂದ ಉಕ್ಕವು ಐದು ವಿಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಕ್ಷಿಗೆ ಶರಃಪಕ್ಷಾದಿಗಳಿರುವಂತೆ ನಿಷ್ಪೇವಲ್ಯಶ್ವಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರಮಿದ್ವಾ ಧಿನಃ (ಋ.ಸಂ.೧೦-೭-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರ ಸಮೂಹವೇ ಶಿರಸ್ಸು (ತಲೆ)ಅಭಿ ತ್ಯಾ ಶೂರ (ಋ.ಸಂ.೭-೩೩-೨೨) ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳು ದಕ್ಷಿಣಪಕ್ಷ. ತ್ಯಾದಿಮಿಧಿ (ಋ.ಸಂ.೭-೪೬-೧) ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಉತ್ತರಪಕ್ಷ ಇಮಾನುಕಂ (ಋ.ಸಂ.೧೦-೧೫೭-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಸಮೂಹವು ಪುಷ್ಯ ತದಿದಾಸ (ಋ.ಸಂ.೧೦-೧೨೦-೧) ಇತ್ಯಾದಿಮಂತ್ರಗಳು ಮಧ್ಯಶರೀರರೂಪವಾದ ಅತ್ಯಾ ಹೀಗೆ ಪಕ್ಷೀರವವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಎವಂಽದಂತೆ ಉಕ್ಕದ ಪಂಚವಿಧಪಕ್ಷೀರೂಪವನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು.

ಪಂಚಕೃತ್ವಃ ಪ್ರಸ್ತೌತಿ ಪಂಚಕೃತ್ವ ಉದ್ಗಾಯತಿ ಪಂಚಕೃತ್ವಃ ಪ್ರತಿ-
ಹರತಿ ಪಂಚಕೃತ್ವ ಉಪದ್ರವತಿ ಪಂಚಕೃತ್ವೋ ನಿಧನಮುಪಯಂತಿ
ತತ್ ಸ್ತೋಭಸಹಸ್ರಂ ಭವತಿ ||

ಪ್ರಕಾರಾಂತರೇಣ ಪಂಚವಿಧಸ್ವಧ್ಯಾನಂ ವಿಧಶ್ಚೇ—ಸಾಮಗಾ ಮಹಾವ್ರತೇ ರಾಜನಸಾಮ್ನಾ ಸ್ತುವತೇ | ಸಾಮ್ನಿ ಚ ಪಂಚ ಭಾಗಾಃ ಸಂತಿ | ಪ್ರಸ್ತಾವ ಉದ್ಗೀಥಃ ಪ್ರತಿಹಾರ ಉಪದ್ರವೋ ನಿಧನಮಿತ್ಯೇತೇ ಭಾಗಾಃ | ತತ್ರ ಪ್ರಸ್ತಾವ ಭಾಗಂ ಗಾಯನ್ ಪ್ರಸ್ತೋತಾ ಪಂಚಕೃತ್ವ ಆವೃತ್ತಂ ಗಾಯತಿ | ಏವಮುದ್ಗಾತಾಪ್ರತಿಹಾರೌ ಸ್ವಸ್ವಭಾಗಂ ಪಂಚಕೃತ್ವೋ ಗಾಯತಃ | ಋತ್ರಿಗಂತ್-ರಾಭವಾದುಪದ್ರವಭಾಗಮುದ್ಗಾತ್ವೈವ ಗಾಯತಿ | ಸೋಽಪಿ ಪಂಚಕೃತ್ವೋ ಗಾಯತಿ | ಸರ್ವೇ ನಿಧನಮುಪಯಂತೀತಿ ವಿಧಾನಾತ್ ಪ್ರಸ್ತೋತ್ರಾದಯಃ ಸರ್ವೇಽಪಿ ಪಂಚಕೃತ್ವೋ ನಿಧನಭಾಗಂ ಗಾಯಂತಿ | ಏವಂ ಸತ್ಯತ್ರ ಭಾಗಭೇದೇನ ಯತ್ಪಂಚವಿಧತ್ವಂ ಯಚ್ಚೈಕೈಕಸ್ಯ ಅವ್ಯತ್ಯಾ ಪಂಚ-ವಿಧತ್ವಂ ತದುಭಯಮುಕ್ತೇ ಧ್ಯಾತವ್ಯಮ್ | ಪ್ರಸ್ತಾವಾದಿಭಾಗಾನಾಂ ಪಂಚಕೃತ್ವೋ ಗಾನಮಸ್ತಿ | ತತ್ ಸ್ತಿನ್ನಾನೇ ಸ್ತೋಧಾನಾಂ ಸಹಸ್ರಂ ಸಂಪದ್ಯತೇ | ಯುಗ್ಗ್ವರವ್ಯತಿರೇಕೇಣ ಗೀತಿಪೂರಣಾರ್ಥಂ ಯೇಽಕ್ಷರಸಮೂಹಾಃ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ಯಂತೇ ತೇ ಸ್ತೋಭಸಂಘಾಸ್ರೇಷಾಂ ಸಹಸ್ರತ್ವಸಂಪಾದನಂ ಸಾಮ. ಸೂತ್ರೇ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಮ್ ಸೇಯಂ ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾ ಯಥೋಕ್ತ ಪಂಚವಿಧತ್ವ ಪ್ರಕಂಸಾರ್ಥಮುಪಸ್ಯ-ಶ್ಯತೇ ||

ಇತರಂಶಿಯಿಂದ ಪಂಚವಿಧತ್ವಧ್ಯಾನವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮಹಾವ್ರತದಲ್ಲಿ ಸಾಮಗರು ರಾಜನಸಾಮ ದಿಂದ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾವ, ಉದ್ಗೀಥ, ಪ್ರತಿಹಾರ, ಉಪದ್ರವ, ೫ಧನವೆಂದು ಐದುಭಾಗಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತೋತ್ವವು ಪ್ರಸ್ತಾವಭಾಗಗಳನ್ನು ಎದುರಲು ಅವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಗಾನಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಉದ್ಗಾತ್ವ, ಪ್ರತಿಹಾರ್ಥ ಇಬ್ಬರು ತಮ್ಮಭಾಗಗಳನ್ನು ಅಂದರೆ ೮. ಧ್ವೀಥ, ಪ್ರತಿಹಾರಭಾಗಗಳನ್ನು ಎದುರಲು ಗೃಹಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಇತರ ಮುಕ್ತವು

ರಿಷ್ಟದಿರುವುದರಿಂದ ಉಪದ್ರವಭಾಗವನ್ನು ಉದ್ಧಾತ್ಯವೇ ವದುಬಾಂ ಗಾನಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಐದು ಬಾರಿ ನಿಧನಭಾಗವನ್ನು ಗಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಈ ರೀತಿ ಭಾಗಭೇದದಿಂದ ಐದುವಿಧವನ್ನೂ ಒಂದೊಂದುಭಾಗದ ಐದಾವೃತ್ತಿಯನ್ನೂ ಉಕ್ತದಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು. ಪ್ರಸ್ತಾವಾದಿಭಾಗಗಳ ಐದಾವೃತ್ತಿಗಾನದಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರಭವವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಮುಗ್ಧರವಜ್ಜಿ ಗೀತಪೂರ್ಣಕ್ಕೊಪ್ಪರ ಯಾವ ಆಕ್ಷರವಮುದಾಯವು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುವುದೋ ಅದಕ್ಕೆ ಸ್ತೋತ್ರವೆಂದು ಹೆಸರು. ಅವು ಸಾವಿರ ಅಗುನರೀತಿ ಸಾಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಪಂಚವಿಧದ ಪ್ರಕರಣಗೋಪ್ತರ ಅವುಗಳ ಸಹಪ್ರಸಂಖ್ಯೆ ೧೨ ಹೇಳಿದೆ.

ವಿಂವಂ ಹ್ಯೇತೇಃ ಪಂಚ ವಿಧಾ ಅನುಶಸ್ಯಂತೇ ಯತೌಪ್ರಾಕ್ತ್ಯೈಶ್ಚಾತೀತ್ಯೈಃ
 ಸೈಕಾ ವಿಧಾ ತಿಸ್ತಸ್ಯಚಾತೀತಯೋ ಯದೂರ್ಧ್ವಂ ಸಾ ಪಂಚಮಿವಾ||

ಪ್ರಕಾರಾಂತರೇಣ ಪಂಚವಿಧತ್ವಧ್ಯಾನಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಯಥಾ ಪ್ರಸ್ತಾವಾದಿಭಾಗೈಶ್ಚ ಪ್ರದಾವ್ಯ-
 ತ್ವಿಭಿಶ್ಚ ಪಂಚವಿಧಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಸಾಮಗಾಃ ಸಂಪಾಪಯಂತಿ, ಏವಮೇವೈತಾ ನಿಷ್ಪೇವಲ್ಯಕತಾ
 ಋಚೋ, ಹೋತ್ರಾ, ಪಂಚ ವಿಧಾ ಅನುಶಸ್ಯಂತೇ | ಕಥಂ ಪಾಂಚವಿಧ್ಯಮಿತಿ ಚೇತ್ತಮಚ್ಯುತೇ—
 “ ಮಹಾಂ ಇಂದ್ರೋ ಯ ಓಜಸಾ ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೮-೨-೧-ಮಂ-೧) ಇತ್ಯಾದಿಕಾ ಯೇಯಂ
 ಗಾಯತ್ರೀ ತೃಚಾರೀತಿಯಾರ್ಚ ಚ “ ಮಾ ಚಿದನ್ಯತ್ ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೮-೨-೧-ಮಂ-೧)
 ಇತ್ಯಾದಿಕಾ ಬಾರ್ಹತೀ ತೃಚಾರೀತಿಯಾರ್ಚಿ “ ಯ ಇಂದ್ರ ಸೋಮ ” (ಪಾತಮಃ) (ಋ. ಸಂ.
 ಮಂ-೮-೨-೧-೨-ಮಂ-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಷಾಷ್ಟಿ ಹೀ ಸೃಚಾರೀತಿಸ್ತಾಸ್ತಿಸ್ತೃಚಾರೀತಯಃ | ಶಸ್ತ್ರಪಕ್ಷಿ-
 ಳೋನ್ನರೂಪಾಸ್ತಾಭ್ಯಃ ಪ್ರಾಚೀನಮಾತ್ಮ ಶಿರಃ ಪಶ್ಚಾದಿ ಭಾಗರೂಪಂ ಯನ್ಮಂತ್ರಜಾತಮಸ್ತಿ
 ಶ್ಲೇಯಮೇಕಾ ವಿಧಾ | ತೃಚಾರೀತಯಸ್ತು ತ್ರಿ (ತಿಸ್ತೋ) ವಿಧಾಃ | ತಾಭ್ಯ ಉರ್ಧ್ವಮುದರಭಾಗ.
 ಶ್ಲೇಯೇನರೂಪಂ ಯನ್ಮಂತ್ರಜಾತಮಸ್ತಿ ಸಾ ಪಂಚ ವಿಧಾ | ತದೇತಚ್ಚಸ್ತಸ್ಯ ಪಂಚವಿಧತ್ವಂ
 ಧ್ಯಾಯೇತ್ ||

ಪ್ರಕಾರಾಂತರಿಂದ ಪಂಚವಿಧಧ್ಯಾನವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಸ್ತಾವಾದಿಭಾಗಗಳಿಂದಲೂ ಅವುಗಳ ಅನ್ವತ್ತಿ
 ಯಿಂದಲೂ ಸಾಮಗರು ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಐದುರೀತಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಂತೆ ನಿಷ್ಪೇವಲ್ಯಕತ್ವದ ಮುಕ್ತಗಳನ್ನೂ ಹೋತ್ಯವು
 ಐದುವಿಧವಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಮಹಾಂ ಇಂದ್ರೋ ಯ ಓ ಜಸಾ (ಋ. ಸಂ. ೮-೨-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಗಾಯತ್ರಿ
 ತೃಚಾರೀತ ಮೊದಲನೆಯ ವಿಧಾಗ. ಮಾಚಿದನ್ಯತ್ (ಋ. ಸಂ. ೮-೧-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಬಾರ್ಹತೀತೃಚಾರೀತ ಎರಡನೆ
 ಯದು. ಯ ಇಂದ್ರ ಸೋಮ ಋ. ಸಂ. ೮-೧೨-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಷಿಷ್ಟಿಹೀತೃಚಾರೀತ ಮೂರು ತೃಚಾರೀತಿಗಳು
 ಶಸ್ತ್ರರೂಪ ಪಕ್ಷಿಯ ಅನ್ನರೂಪಗಳು. ಅವುಗಳಿಗಿಂತ ಮೊದಲು ಆತ್ಮ, ಪಶ್ಚಭಾಗರೂಪವಾಗಿ ಯಾವ ಮಂತ್ರ ಸಮೂಹ
 ಹೇಳಿದೆಯೇ ಅದು ಒಂದುಭಾಗ (4) ತೃಚಾರೀತಿಗಳನಂತರ ಹೇಳಿದ ಉದರಭಾಗದ ಮಂತ್ರಜಾತವು ಐದನೆಯ ಭಾಗ
 ವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಶಸ್ತ್ರದ ಪಂಚವಿಧವನ್ನು ತಿಳಿದು ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು.

ತದೇತತ್ಸದ್ವಕ್ರಂ ತತ್ಸರ್ವಂ ತಾನಿ ದಶ ದಶೇತಿ ವೈ ಸರ್ವಮೇತಾವತೀ
 ಹಿ ಸಂಖ್ಯಾ ದಶ ದತತತ್ಚೈತಂ ದಶ ಶತಾನಿ ತತ್ಸದ್ವಕ್ರಂ ತತ್ಸರ್ವಂ

ತಾನಿ ತ್ರೀಣಿ ಚೈಂದಾಸಿ ಭವಂತಿ ತ್ರೇಧಾ ವಿಹಿತಂ ವಾ ಇದಮನ್ವ-
ಮಶನಂ ಪಾನಂ ಖಾದಸ್ತದೇತ್ಯರಾಪ್ನೋತಿ ||

ತದೇತಚ್ಚೈವಗತಂ ಪಂಚವಿಧತ್ಯಂ ಪ್ರಕಂಶತಿ—ಯಥೋಕ್ತಪಂಚವಿಧ ಶಸ್ತ್ರೇ ಯದೇತ-
ನ್ಮಂತ್ರಜಾತಮಸ್ತಿ ತನ್ನವಂ ಮಿಲಿತ್ಯಾ ಬುದ್ಧಿಕಾಶಲೇನಾಕ್ಷರಗಣನಯಾ ಬೃಹತೀಸಹತ್ಯಂ ಸಂಪ-
ದ್ಯತೇ | ಪೂರ್ವೋಕ್ತಸ್ಮೋಛಧದ್ವಾರಾ ಚ ಯಸ್ಸಹತ್ಯಂ ಸಂಪನ್ನಂ ತನ್ನವಮ್ | ನ ಹಿ ಸಹತ್ಯವ್ಯತಿ
ರೇಕೇಣ ಕಿಂಚಿಜ್ಜ ಗದಸ್ತಿ, ಅಶೇಷಸಂಖ್ಯಾಯಾಃ ಸಹಸ್ತೇ೯೦ತರ್ಭಾವಾತ್ | ಸಂಖ್ಯೇಯಸ್ಯ ಚ ವಸ್ತು
ಜಾತಸ್ಯ ಸಂಖ್ಯಾಯಾಮಂತರ್ಭಾವಾತ್ | ಕಥಮಶೇಷಸಂಖ್ಯಾಯಾಃ ಸಹಸ್ತೇ೦ತರ್ಭಾವ ಇತಿ ಚೇತ್ಸ-
ದುಚ್ಯತೇ—ತಾನಿ ಸಂಖ್ಯಾಪರ್ವಾನಿ ದಶ ದಶೇತ್ಯೇವ ವ್ಯವಹಿಯಂತೇ೯೦ತಃ ಸಂಖ್ಯಾಜಾತಂ ಸರ್ವಂ
ಸಹಸ್ತೇ೯೦ಸ್ತಿ | ದಶ ಶಬ್ದೇನ ಯಾವತ್ಯುಚ್ಯತ ಏತಾವತ್ಯೇವ ಲೋಕೇ ವಿದ್ಯಮಾನಾ ಸರ್ವಾ ಸಂಖ್ಯಾ-
ನ ತ್ರಿಹೋಽಧಿಕಾ ಕಾಚಿದಸ್ತಿ | ತಥಾ ಹಿ—ಏಕಂ ದ್ವೇ ತ್ರೀಣೇತ್ಯೇವಂ ಗಣನಾಯಾಂ ದಶ-
ಸರ್ಯಂತಾ ನೂತನಾಃ ಸಂಖ್ಯಾಸ್ತತ ಊರ್ಧ್ವಂ ತಸ್ಯಾ ಏವ ಸಂಖ್ಯಾಯಾ ಅನ್ವಯಿಗಣ್ಯತೇ |
ಏಕಾದಶ ದ್ವಾದಶೇತ್ಯೇವಂ ದಶಕಾದೂರ್ಧ್ವಮೇಕಾದಿ ಸಂಖ್ಯಾಯಾ ಏವ ವ್ಯವಹಿಯಮಾಶ್ರಿತಾತ್ |
ಶಂ ಸಹತ್ಯಮಯುತಮಿತ್ಯಾದಿಕಂ ಸಂಖ್ಯಾಂತರೋವಿದ್ಯತ ಇತಿ ಚೇನ್ನ | ತಸ್ಯಾಸ್ತಾವತ್ಯಾಯಾಂ
ದಶಸಂಖ್ಯಾಯಾಮಂತರ್ಭಾವಾತ್ | ದಶ ದಶತ್ಇತ್ಯಾದಿಸಾಂತರ್ಭಾವ ಏವೋದಾಹೃತ್ಯ ಪ್ರದ-
ಶ್ಯತೇ | ತಕಾರಾಂತೋ ದಶಚೈವೋ ದಶಾನಾಂ ಸಮೂಹಂ ಬ್ರೂತೇ | ಪಂಚದಶ ಶತ ವರ್ಗೇ ವಾ
(ಪಾ. ಸೂ. ೨. ೫ ಪಾ. ೧ ಸೂ. ೬೦) ಇತಿ ಪಾಣಿನಿನಾ ಸೂತ್ರೀಶಾತ್ | ದಶಸಂಖ್ಯಾಕಾನಿ ವರ್ಗ-
ರೂಪಾಣಿ ದಶಕಾನಿ ಯಾನಿ ಸಂತಿ ತಾನಿ ಮಿಲಿತ್ಯಾ ಶತಶಬ್ದೇನೋಚ್ಯಂತೇ | ತಥಾ ದಶಸಂಖ್ಯಾಕಾನಿ-
ಶತಾನಿ ಯಾನಿ ಸಂತಿ ತಾನಿ ಮಿಲಿತ್ಯಾ ಸಹಶಶಬ್ದೇನೋಚ್ಯಂತೇ | ಏವಂ ದಶತ್ಸಂಖ್ಯಾನ್ವತ್ರಿಬಲಾ-
ದೇವಾಯುತಲಕ್ಷ್ಯಾದಿನಿಷ್ಪತ್ತೇಸ್ತನ್ನವಂ ಸಂಖ್ಯಾಜಾತಂ ಯಥೋಕ್ತೇಷ್ಟೇವ ದಶಶತಸಹತ್ಯ-
ರೂಪೇಷು ಸಂಖ್ಯಾಪರ್ವಸ್ತಂತರ್ಭವತಿ | ಯದ್ಬೃಹಿ ದಶಸಂಖ್ಯಾಯಾಮೇವಾಂತರ್ಭಾವಸ್ತಥಾಪಿ
ತದುತ್ಪತ್ತಯೇ ಶತಸಂಖ್ಯಾ ಸಹತ್ಯಸಂಖ್ಯಾ ಚೋದಾಹರಣೇಯಾ, ತಸ್ಮಾತ್ತಾನಿ ಸಂಖ್ಯಾಪರ್ವಾಣಿ
ತ್ರಿಣಿ ಚೈಂದಾಸಿ ಚ್ಯಾದಕಾನಿ ಸರ್ವಸಂಖ್ಯಾವ್ಯಾಪಕಾನಿ ಭವಂತಿ | ತಚ್ಚ ಪರ್ವತ್ರಯಂ ತ್ರೇಧೇತ್ಯಾ
ದಿನಾ ಪ್ರಶಸ್ಯತೇ | ಲೋಕೇ ಪ್ರಾಣಿಭಿರ್ಭುಜ್ಯಮಾನಂ ಯದಿದವಮನ್ನಮಸ್ತಿ ತಚ್ಚ ತ್ರೇಧಾ ವಿಹಿತ-
ಮಶನಮೇದನರೂಪಂ ಪಾನಂ ಜಲಕ್ಷೀರಾದಿರೂಪಂ ಖಾದೋ ಲಡ್ಡುಕಾದಿ | ತಚ್ಚ ತ್ರಿವಿಧಮನ್ವ-
ಮೇತ್ಯೇದರ್ಶತಂ ಸಹತ್ಯಮಿತ್ಯೇವಂ ರೂಪೈಸ್ತ್ರೈಃ ಸಂಖ್ಯಾಪರ್ವಭಿಃ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ಪಲೇನ ಪ್ರಶಕ್ಯ
ಮಾನತಾತ್ಪರ್ವತ್ರಯಂ ಧ್ಯಾತವ್ಯಮ್ ||

ಶಸ್ತ್ರದ ಪಂಚಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಂಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪೂರ್ವೋಕ್ತರಿತಿಯಿಂದ ಐದವಿಧವಾದ ಶಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಯಾವ
ಮಂತ್ರಜಾತದೇಳಿದೆಯೋ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಬುದ್ಧಿಕಾಶಲದಿಂದ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಎಣಿಸಿ ಬೃಹತೀಸಹತ್ಯವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ.
ಹಿಂದೆದೇಳಿದ ಸ್ಮೋಛಧದ ಮೂಲಕವೂ, ಬೃಹತೀ ಮೂಲಕವೂ ಯಾವ ಸಹತ್ಯ ಸಂಖ್ಯೆಯಾಗಿದೆಯೋ ಅದೇ ಈ ಸಕಲ
ಪ್ರಪಂಚವು. ಎಲ್ಲಾ ಸಂಖ್ಯೆಯೂ ಸಹತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಡಕವಾದುದರಿಂದ ಸಹತ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಮಿಗಿಲಾದ ಜಗತ್ತಿಲ್ಲ. ವಸ್ತು

ಸಮೂಹವೆಲ್ಲವೂ ಸಂಖ್ಯೇಭುವಾದುದರಿಂದ ಅದು ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭಾವವಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಸಕಲಸಂಖ್ಯೆಯೂ ಸಹಸ್ರದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದನ್ನು ವಿನಯಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸಂಖ್ಯಾಪರ್ವಸ್ತಾನವು ದಶಕವೆಂದು ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ದಶಕದಿಂದ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಯಾವ ಸಂಖ್ಯೆಯೂ ಇಲ್ಲ. ಒಂದರಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ ಎಣಿಸಿದರೆ ಹತ್ತನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯದವರಿಗೇ ನೂತನ ಸಂಖ್ಯೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲದೆ ಮುಂದಿನ ಸಂಖ್ಯೆಯೆಲ್ಲವೂ ಅವುಗಳ ಅವೃತ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಎಳಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಹನ್ನೊಂದು, ಹನ್ನೆರಡು ಎಂದು ಪುನಃ ಒಂದೆ ರಶಂಕದಲೇ ಆರಂಭವಾಗುತ್ತವೆ. ಶತ, ಸಹಸ್ರ, ಅಯುತ (ಹತ್ತುಸಾವಿರ) ಮುಂತಾದ ಸಂಖ್ಯೆಗಳೆಲ್ಲವೂ ದಶಕದ ಅವೃತ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತವೆ. ದಶ, ದಶಕ ಎಂದು ಅಂತರ್ಭಾವವನ್ನೇ ಉದಾಹರಿಸಿ ತೋರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ತಲಾಂತವಾದ ದಶಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಶಸಮೂಹವೆಂದರ್ಥ. ಪಂಚದಶಕೌ ವರ್ಗೇವಾ (ಪಾ-ಸೂ-೫-೧-೬೦) ಎಂಬ ಪಾಣಿನಿಸೂತ್ರದಿಂದ ಈ ಶಬ್ದನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಾಗಿದೆ. ದಶಕದ ದಶವರ್ಗವೇ ಶತ. ಶತಕದ ದಶವರ್ಗವೇ ಸಹಸ್ರ. ಹೀಗೆಯೇ ದಶಕಾಭಿವೃದ್ಧಿಯಿಂದ ಅಯುತ, ಲಕ್ಷ, ಪ್ರಯುತ, ಕೋಟಿ ಮುಂತಾದ ಅಧಿಕ ಸಂಖ್ಯೆಯಾಗುತ್ತವೆ. ದಶ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಸಕಲಾಂತರ್ಭಾವ ವಿದ್ವರೂ ಇದರ ವಿವರಣೆಗೆ ಶತ ಸಂಖ್ಯಾ, ಸಹಸ್ರ ಸಂಖ್ಯಾ ಇವೆರಡೂ ಉದಾಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಈ ಮೂರು ಸಂಖ್ಯಾ ಪರ್ವ ಗಳೂ, ಮೂರು ಭೇದಸ್ವುಗಳೂ ಸರ್ವಸಂಖ್ಯಾವ್ಯಾಪಕಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಈ ಪರ್ವತ್ರಯವನ್ನು ಲೋಕಧೃತ್ವಾಂತದಿಂದ ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತಾರೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ತಿನ್ನುವ ಆಹಾರವೂ ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅನ್ನಾದಿರೂಪ, ಜಲಕ್ಷೀರಾದಿರೂಪ, ಲಕ್ಷ್ಮಿ ಕಾದಿರೂಪವೆಂದು ಮೂರು ವಿಭಾಗ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ ತ್ರಿವಿಧವಾದ ಆಹಾರವನ್ನೂ ದಶ, ಶತ, ಸಹಸ್ರವೆಂಬ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಸಂಖ್ಯಾಪರ್ವದಿಂದಲೇ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಫಲದಾಯಕವಾಮದಿಂದ ಈ ಪರ್ವತ್ರಯವನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು.

English Translation

1. He who knows one sacrifice above another, one day above another one deity above the others, he is clever. Now this great uktha (the nishkevalya-sastra) is the sacrifice above another, the day above another, the deity above others.

2. This uktha is fivefold. With regard to its being performed as a Soma (chorus), it is Trivrit, Pankadasa, Saptadasa, Ekavimsa, and Pankavimsa. With regard to its being performed as a Saman (song), it is Gayatra, Rathantara, Brihat, Bhadra, and Ragana. With regard to metre, it is Gayatri, Ushnih, Brihati, Trishtubh, and Dvipada. And the explanation (given before in the Aranyaka) is that it is the head, the right wing, the left wing, the tail, and the body of the bird.

3. He performs the Prastava in five ways, he performs the Udgitha in five ways, he performs the Pratihara in five ways, he performs the Upadrava in five ways, he performs the Nidhana in five ways. All this together forms one thousand Stobhas, or musical syllables.

4. Thus also are the Rik verses, contained in the Nishkevalya, recited (by the Hotri) in five orders. What precedes the eighty trikas, that is one order, then follow the three sets of eighty trikas each, and what comes after is the fifth order.

5. This (the hymns of this Sastra) as a whole (off properly contained with the Stobha syllables) comes to one thousand (of Brihati verses). That (thousand) is the whole, and ten, ten is called the whole. For number is such (measured by ten). The tens or a hundred, ten hundreds are a thousand, and that is the whole. These are the three metrcs (the tens, prevading everything). And this food also (the three sets of hymns being represented as food) is threefold, eating, drinking, and chewing. He obtains that food by those (three numbers, ten, hundred, and thousand, or by the three sets of eighty trikas).

ಇತಿ ಶ್ರೀಮಹ್ನಯಣಾಚಾರ್ಯ ನಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಳಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ
ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ಚತುರ್ಥಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯನಿರಚಿತವಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಳಾಂಡಭಾಷ್ಯದ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕದ
ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು ||

ಅಥ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ಪಂಚಮಃ ಖಂಡಃ

ಎರಡನೆಯ ಅರಣ್ಯದ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಖಂಡವು

ತದ್ವಾ ಇದಂ ಬೃಹತೀಸುಹ್ರಂ ಸಂಪನ್ನವಾಃ ||

ಉತ್ಕೃಷ್ಣ ಪಂಚವಿಧತ್ವಾದಿಧ್ಯಾನಮುಭಿಧಾಯ ಬೃಹತೀಸಹಸ್ರರೂಪತ್ವಧ್ಯಾನಂ ವಿಧತ್ತೇ—
ಯನ್ನಿತ್ಯೇವಲ್ಯ ಶಸ್ತ್ರಮುಪಾಸನಾಯಾಂ ಪ್ರತೀಕತ್ವೇನ ಪ್ರಕೃತಂ ತದೇವೇದಮಕ್ಷರಗಣನಯಾ
ಬೃಹತೀಛಂದಸ್ಕಾನಾಮೃಚಾಂ ಸಹಸ್ರಂ ಸಂಪನ್ನಮಿತಿ ಧ್ಯಾಯೇತ್ ||

ಪೂರ್ವಖಂಡದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತದ ಪಂಚವಿಧತ್ವಧ್ಯಾನವನ್ನು ಹೇಳಿ ಈಗ ಬೃಹತೀಸಹಸ್ರರೂಪತ್ವಧ್ಯಾನವನ್ನು ವಿವರಿಸು
ತ್ತಾರೆ. ನಿತ್ಯೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರದ ಉಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಮಂತ್ರಗಳ ಅಕ್ಷರಗಣನೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ ಬೃಹತೀಛಂದಸ್ಸಿನ ಋಕ್ಸ್ಯ
ಗಳ ಸಹಸ್ರವನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು.

ತದ್ಧೈತದೇಕೇ ನಾನಾಚ್ಛಂದಸಾಂ ಸಹಸ್ರಂ ಪ್ರತಿಜಾನತೇ ಕಿಮನ್ಯತಃ-
ಸದನ್ಯದ್ರಬ್ರೂಯಾಮೇತಿ ||

ತದೇತತ್ ಸ್ವಪಂಕಂ ಪ್ರಶಂಸಿತುಂ ಪರಮತಮುಪನ್ಯಸ್ಯತಿ—ಏಕೇ ಶಾಖಿನೋ ನಾನಾ-
ವಿಧಾನಂ ಛಂದಸಾಂ ಸಹಸ್ರರೂಪಂ ನಿತ್ಯೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರಮಿತಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಂ ಕುರ್ವಂತಿ | ತತ್ರ ಸಹಸ್ರ-
ಸಂಪಾದನ ಏವ ನಿಯಮೋ ನ ಬೃಹತೀಛಂದಸೀತಿ ತೇಷಾಮುಭಿಪ್ರಾಯಃ | ತೇ ಹಿ ಪರಸ್ಪರಂ
ವಿಚಾರ್ಯ ನಿಶ್ಚಿಂಸ್ತಂತಿ | ಪ್ರಸ್ಯತಾದ್ ಬೃಹತೀಸಹಸ್ರಾದನ್ಯಚ್ಛಂದೋಂತರಯುಕ್ತಂ ಸಹಸ್ರಂ ಕಂ
ತಸ್ಯಮೀಚೀನಮಿತ್ಯೇವಮೇಕಸ್ಯ ಪ್ರಶ್ನಃ | ಅತ್ರೇತರಸ್ಯೋತ್ತರಾರ್ಥಂ ಸಚ್ಛಬ್ದ ಅವರ್ತನೀಯಃ |
ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರಾರ್ಥಾಂ ಮತಾಂತರಸ್ಯ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವನ್ನಿಶ್ಚಯಾದ್ ಬೃಹತೀಸಹಸ್ರಾದನ್ಯಚ್ಛಂದೋಂತರ-
ಯುಕ್ತಂ ಸಹಸ್ರಂ ಬ್ರೂಯಾಮೇತಿ ಪರಸ್ಪರ ಮುಕ್ತವಂಶಃ ||

ತನ್ನ ಮತವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸಲು ಪರಮತವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕೆಲವು ಶಾಖೆಯವರು ನಾನಾವಿಧ ಛಂದಸ್ಸುಗಳ
ಸಹಸ್ರವೇ ನಿತ್ಯೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರವೆಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಸಹಸ್ರಸಂಪಾದನೆಯೇ ಮುಖ್ಯವಲ್ಲದೆ ಬೃಹತೀಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ
ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲವೆಂದು ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಅವರೆಲ್ಲರೂ ತಮ್ಮಲ್ಲದೇ ವಿಚಾರಿಸಿ ಒಂದು ನಿಶ್ಚಯಕ್ಕೆ
ಬಂದರು. ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರಗಳಿಂದ ಮತಾಂತರವೇ ಸಂಯೋಜನೆ ಇಲ್ಲವೆಂದಿದ್ದು ಬೃಹತೀಸಹಸ್ರಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ಛಂದಸ್ಸು
ಗಳಿಂದಲೇ ಸಹಸ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇವೆಂದು ಪರಸ್ಪರ ಮಾತನಾಡಿಕೊಂಡರು.

ತ್ರೈಪ್ಸಾಪ್ಸಾಸಹಸ್ರಮೇಕೇ ಜಗತೀ ಸಹಸ್ರಮೇಕೇಽನಂವ್ವಾಪ್ಸಾಸಹಸ್ರಮೇಕೇ ||

ಅನ್ಯತ್ರ ಪಕ್ಷೇಽಪ್ಯವಾಂತರಮತ ಭೇದಾನ್ ದರ್ಶಯತಿ—

ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೇ ಮತಾಂತರಭೇದವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ತ್ರಿಷ್ಠುವಾಸಹಸ್ರವನ್ನು ಕೆಲವರೂ, ಜಗತಿಃಪಹಸ್ರವನ್ನು ಕೆಲವರೂ, ಅನುಷ್ಠುವಾಸಹಸ್ರವನ್ನು ಇನ್ನೂ ಕೆಲವರೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ತದುಕ್ತವ್ಯುಷ್ಣಿಕಾ ||

ತತ್ರಾನುಷ್ಠುಬ್ಜನಿನಃ ಸ್ವಮತಪ್ರಶಂಸಾರ್ಥಂ ಮಂತ್ರಮುದಾಹರತಿ | ಸ ಚ ಮಂತ್ರಃ ಸಂಹ. ತಾಯಮೇವಮಾವ್ಯಾತಃ |—

“ ಬೀಭತ್ಸನ್ನಾನಂ ಸಯುಜಂ ಹಂಸಮಾಹುರಶಾಂ ದಿವ್ಯಾನಾಂ ಸಪ್ತೇ ಚರಂತಮ್ |
ಅನುಷ್ಠುಭವನು ಚರ್ಚೂರ್ಯಮಾಣಮಿಂದ್ರಂ ನಿಚಿಕೃಃ ಕವಯೋ ಮನೀಷಾ ” ಇತಿ |
(ಋ. ಸಂ. ಋ-೧೦-೨೦-೧೨೪-ಋ-೯)

ಯೋಽಯಮಿಂದ್ರೋಽಸ್ತಿ ತಮಿಂದ್ರವುಭಿಜ್ಞಾಃ ಪುರುಷಾ ಹಂಸಮಾಹುಃ | ಹಂತಿ ವರ್ಷಾಯ ಮೇಘಂ ಧಿಸ್ತೀತಿ ಹಂಸಃ | ಕೀದೃಶಮಿಂದ್ರಂ ದಿವ್ಯಾನಾಂ ದ್ಯುಲೋಕವರ್ತಿಮೇಘಸ್ಮಿತಾನಾಮು-
ಶಾಂ ಸಪ್ತೇ ಚರಂತಮ್ | ಆಪೋ ಹ ಸ್ವಪ್ರವತ್ಸಕತ್ವೇನೇಂದ್ರಂ ಸಖಾಯಂ ಧುನ್ಯಂತೇ | ಕೀದೃ-
ಶೀನಾಮುಶಾಂ ಬೀಭತ್ಸನ್ನಾನಂ | ಸಂಬಂಧವಿಚ್ಛೇದೋ ಬೀಭತ್ಸವಃ | ಮೇಘಗತಾ ಹ್ಯಾಪಃ
ಸ್ಯಾವರಜಂಗಮಪ್ರಾಣನಾಮುಪಕಾರಂ ಕತುಣಂ ತೈಃ ಪ್ರಾಣೈಃ ಸಹ ಭೂಮೌ ಸಂಬಂಧಮಿ-
ಚ್ಛಂತಿ | ಆತಸ್ಯಾದ್ಯಶೀನಾಮುಶಾಂ ಭೂಮೌ ಪ್ರೇರಣಾಯೇಂದ್ರಸ್ಯಾಭಿರದ್ವಿಃ ಸಹ
ಯುಜ್ಯತೇ | ತಾದ್ಯಶಂ ಸಯುಜಮಾಹುರಿತ್ಯನಯಃ | ಅನುಷ್ಠುವಾಸಹಸ್ರೇನ ಮೇಘಗರ್ಜನ-
ರೂಪಾ ವಾಗ್ಬಲಶ್ಚಕ್ತೇ “ ವಾಗ್ಬಾ ಅನುಷ್ಠುವಾ ” (ನ್ಯ-ಪೂ-೧-೧) ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ತಾದ್ಯಶೀ-
ಮನುಷ್ಠುವಾಶಶೋಭಲಕ್ಷಿತಾಂ ಗರ್ಜನರೂಪಾಂ ವಾಚಮನುಸ್ವತ್ಯ ಚರ್ಚೂರ್ಯಮಾಣಂ ಪುನಃ
ಪುನಶ್ಚರಂತಮಿಂದ್ರಂ ಪರಮೈಕ್ತರ್ಯಯುಕ್ತಂ ಪ್ರಾಣದೇವಂ ಕವಯೋ ಮೇಧಾವಿನ ಉಪಾಸಕಾ
ಮನೀಷಾ ಮನನೇನ ವಿವೇಕಜ್ಞಾನೇನ ನಿಚಿಕೃರ್ನಿಫತರಾಮುಪಚಿತವಂಃ | ಧ್ಯಾತವಂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಅನುಷ್ಠುವಾಸಹಸ್ರವನ್ನು ಹೇಳುವವರು ತಮ್ಮ ಮತಪ್ರಶಂಸೆಗೋಸ್ಕರ ಒಂದು ಮಂತ್ರವನ್ನು ಉಪಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಬೀಭತ್ಸನ್ನಾನಂ ಸಯುಜಂ ಹಂಸಮಾಹುರಶಾಂ ದಿವ್ಯಾನಾಂ ಸಪ್ತೇ ಚರಂತಂ |
ಅನುಷ್ಠುಭವನು ಚರ್ಚೂರ್ಯಮಾಣಮಿಂದ್ರಂ ನಿಚಿಕೃಃ ಕವಯೋ ಮನೀಷಾ ||
(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೨೪-೯)

ಎಂಬುದೇ ಈ ಮಂತ್ರ ತಿಳಿದವರು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಹಂಸವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಹಂತಿತಿ ಹಂಸಃ. ಮಳೆನೀರು ಮೋಡ
ವನ್ನು ಸೀಳುವನೆಂದರ್ಥ. ದಿವ್ಯಾನಾಂ ಸಪ್ತೇ ಚರಂತಂ = ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಮೇಘಗಳಲ್ಲಿರುವ ನೀರಿನ ಮಿತ್ರದಲ್ಲಿರು
ವವನನ್ನು ನೀರು ತನ್ನನ್ನು ಪ್ರೇರೇಪಿಸುವ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಮಿತ್ರನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಬಯಸುವವಳು
ಬೀಭತ್ಸುಗಳು. ಮೇಘದಲ್ಲಿರುವ ನೀರು ಸ್ಯಾವರಜಂಗಮಪ್ರಾಣಗಳಿಗೆ ಉಪಕಾರಮಾಡಲು ಆ ಪ್ರಾಣಗಳೊಡನೆ ಭೂಮಿ
ಯಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಬಯಸುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಆದನ್ನು ಪ್ರೇರೇಪಿಸಲು ಆದರೊಡನೆ ಬೆರೆಯುತ್ತಾನೆ.

ಅನುಷ್ಠಾನಶಬ್ದದಿಂದ ಮೇಘಗರ್ಜನರೂಪ ವಾಕ್ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ವಾಗ್ವಾ ಅನುಷ್ಠುಪ್ (ನೈ-ಪೂ-೧-೧) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಅನುಷ್ಠುಪ್ ಉಪಲಕ್ಷಿತವಾದ ಗರ್ಜನರೂಪ ವಾಕ್ಯನ್ನನುಸರಿಸಿ ಪುನಃ ಪುನಃ ತಿರುಗುತ್ತಿರುವ ಪರಮೈಶ್ವರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಇಂದ್ರನಾದ ಪ್ರಾಣದೇವನನ್ನು ಪ್ರಾಣ್ಣರು ಅಂದರೆ ಉಪಾಸಕರು ವಿವೇಕಜ್ಞಾನದಿಂದ ನಿಚಿಕ್ಕುಃ ಚಿನ್ನಾಗಿ ಧ್ಯಾನಿಸಿದರು ಎಂದರ್ಥ.

ಅನುಷ್ಠುಭಮನು ಚಂಚೂರ್ಯಮಾಣಮ್ನಿದ್ರಂ ನಿಚಿಕ್ಕುಃ ಕವಯೋ
ಮನೀಷೇತಿ ನಾಚಿ ವೈ ತದೈಂದ್ರಂ ಪ್ರಾಣಂ ನೈಚಾಯನ್ನಿತ್ಯೇ-
ತತ್ತದುತ್ತಂ ಭವತಿ ||

ಅಸ್ಯ ಮಂತ್ರಸೋತ್ರಾರ್ಥಂ ಪ್ರಕೃತಸ್ಯಾನುಷ್ಠುಪ್ ಪಕ್ಷಸೋಪಯುಕ್ತಂ ವ್ಯಾಚಷ್ಟೇ—
ಅನುಷ್ಠುಪ್ ಕಬ್ಬೋಪಲಕ್ಷಿತವಾದ ವಾಕ್ಯೇವ ತದೋಪಾಸನಕಾಲೇ ಪ್ರಾಣಮಿಂದ್ರಸಂಬಂಧಿಸಿ
ನೈಚಾಯನ್ನಿತರಾಂ ಧ್ಯಾನವಂತಃ | ಇತ್ಯೇತದರ್ಥಜಾತಂ ತತ್ತೇನೋತ್ರಾರ್ಥಸೋತ್ರಂ ಭವತಿ ||

ಪೂರ್ವೋಕ್ತಮಂತ್ರದ ಉತ್ತರಾರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರಕೃತಅನುಷ್ಠುಪ್ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಾದುದರಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅನುಷ್ಠುಪ್ ಕಬ್ಬೋಪಲಕ್ಷಿತವಾದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಉಪಾಸನಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣರೂಪಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸಿದರು. ಈ ವಿಷಯವನ್ನೇ ಉತ್ತರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಸ ಹೇತ್ವರೋ ಯಶಸ್ವೀ ಕಲ್ಯಾಣಕೀರ್ತಿರ್ಭವತೋಃ ||

ಅಸ್ತಿಸ್ತೇಷೇ ಪೂರ್ವವಾದಿನೋಽಭಿಪ್ರೇತಂ ಗುಣಂ ದರ್ಶಯತಿ—ನೋಽನುಷ್ಠುಪ್ ಪಕ್ಷಸೋಪಯುಕ್ತಂ ಸಿಂಹಾ ಹೋತಾ ಯಶೋಯುಕ್ತಃ ಪುಣ್ಯಕೀರ್ತಿಯುಕ್ತಕ್ಕೆ ಭವಿತೋಽಪಿಶ್ವರೋ ಭವಿತುಂ ಪ್ರಭವತಿ | ಯಶೋ ಧನಾದಿನಿಮಿತ್ತಂ ಲೌಕಿಕಮ್ | ಕಲ್ಯಾಣಕೀರ್ತಿಯಾಗಾದಿನಿಮಿತ್ತಾ ವೈದಿಕೀ | ತ್ರಿಪ್ಪುಪ್ ಜಗತೀಪಕ್ಷಯೋರಪ್ಯಯಂ ಗುಣೋ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ ||

ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ ಗುಣವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಅನುಷ್ಠುಪ್ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಪರಿಶುಭ ಹೇತ್ವವು ಯಶೋಯುಕ್ತನಾಗಿಯೂ, ಪುಣ್ಯಕೀರ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ ಆಗಿ ಈಶ್ವರನಾಗಲು ಸಮರ್ಥನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಧನಾದಿನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಹೊಂದಿದ ಯಶಸ್ಸು ಲೌಕಿಕವಾಗಿಯೂ, ಯಾಗಾದಿನಿಮಿತ್ತವಾಗಿಯೂ ಯಶಸ್ಸು ವೈದಿಕವಾಗಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಪರಸ್ಪರಭೇದ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ತ್ರಿಪ್ಪುಪ್, ಜಗತೀಪಕ್ಷವಲ್ಲದೆಯೂ ಈ ಗುಣಾತಿಶಯವನ್ನೇ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಈಶ್ವರೋ ಹ ತು ಪುರಾಽಯುಷಃ ಪ್ರೈಶೋರಿತಿ ಹ ಸ್ಯಾಽಹಾಕೃತ್ಪೋ
ಹ್ಯೇಷ ಆತ್ಮಾ ಯದ್ವಾಗಭಿ ಹಿ ಪ್ರಾಣೇ ನ ಮನಸೇಽಸ್ಯಮಾನೋ
ವಾಚಾ ನಾನುಭವತಿ ||

ಇದಾನೀಂ ಸಿದ್ಧಾಂತೀ ತಸ್ಮಿನ್ನನುಷ್ಠುಪ್ಪಾಶ್ಚೇ ದೋಷಂ ದರ್ಶಯತಿ—ತು ಶಬ್ದೇನಾನುಷ್ಠುಪ್ಪಾಶ್ಚೇದೋ ನಿರಾಕ್ರಿಯತೇ | ಅನುಷ್ಠುಪ್ಪಾಶ್ಚೇದೋ ಶಂಸನ್‌ಜೋತಾ ಕ್ಷಣ್ಣಾದಾಯಿಷಃ ಪುರಾ ಪ್ರೈಶೋಲೀಶ್ವರೋ ಭವತಿ | ಮರ್ತುಂ ಪ್ರಭುರ್ಭವತಿ | ಅಪಮೃತ್ಯುನಾ ಮಿರುಷ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಇತ್ಯೇನನುಭಿಷ್ಠಃ ಪುರುಷ ಆಹ ಸ್ಮ | ಯುಕ್ತಂ ಚೈದತಥಿಷ್ಟಸ್ಯ ವಚನಮ್ | ಅನುಷ್ಠುಬ್ರೂಹ್ಮ-ಸ್ಯಾನ್ತತ್ಸನೋಷಕೃತ್ಸ್ಮಾತ್ | ಕಥನುಕ್ಯಸ್ಮಾತ್ಸಮಿತಿ ಚೇತ್ತದುಚ್ಯತೇ—ಯದ್ಯದಾ ವಾಗುಭಿ ಹಿ ವಾಗ್ಗೂಪತೇನ ಸ್ತುತಾಮಪ್ಯುಭಮೇವಾಭಿಲಕ್ಷ್ಯಃ ಶಸ್ತ್ರೇ ಪ್ರವರ್ತತೇ ನ ತು ಪ್ರಾಣತೇನ ಸ್ತುತೇ ಬೃಹತೀಸಹಸ್ರೇ ಪ್ರವರ್ತತೇ | “ವಾಗ್ನಾ ಅನುಷ್ಠುಪ್ಪಾ ಪ್ರಾಣೋ ಬೃಹತೀ” ಇತ್ಯೇವಂ ಹಿ ತತ್ತದ್ಗೂಪೇಣ ಸ್ತುತಿಃ | ತದಾನೀಂ ಪ್ರಾಣರೂಪಾಂ ಬೃಹತೀಮುಪೇಕ್ಷ್ಯ ವಾಗ್ಗೂಪಾಯಾಮನುಷ್ಠುಭ್ಯೇವ ಮನಸೇಸ್ಯಮಾನಃ ಸ್ವಚಿತ್ತೇನಾಸ್ಯಮಾನಃ ಪ್ರೇರ್ಯಮಾಣೋ ಹೋತಾ ಸ್ವಕೀಯಯಾ ವಾಚಾ ತಚ್ಚಸ್ತಂ ನಾನುಭವತಿ | ನ ಹಿ ಪ್ರಾಣಶಕ್ತಿಸಹಾಯಮಂತರೇಣ ಕೇವಲಂ ಮಾನಸಮಾತ್ರೇಣ ಹೋತಾ ವಾಚಾ ಶಸ್ತ್ರಂ ವಕ್ತುಂ ಕ್ಷಮತೇ, ಸರ್ವಸ್ಯೇಂದ್ರಿಯನ್ಯಾಪಾರಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಾದೀನತ್ಯಾತ್ ||

ಸಿದ್ಧಾಂತಿಯು ಅನುಷ್ಠುಪ್ಪಾಶ್ಚೇ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ದೋಷವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾನೆ. ತುಶಬ್ದದಿಂದ ಅನುಷ್ಠುಪ್ಪಾಶ್ಚೇ ನಿರಾಕರಣೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಅನುಷ್ಠುಪ್ಪಾಶ್ಚೇವನ್ನು ಪಠಿಸುವ ಹೋತೃವು ತನ್ನ ಕ್ಷಪ್ತವಾದ ಆಯುಸ್ಸಿಗಿಂತ ಮೊದಲೇ ಅಪಮೃತ್ಯುವಿನಿಂದ ಮರಣ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಇದನ್ನು ತಿಳಿದವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ಅನುಷ್ಠುಪ್ಪಾಶ್ಚೇಯವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾದುದು. ವಾಗ್ನಾ ಅನುಷ್ಠುಪ್ಪಾ ಪ್ರಾಣೋಬೃಹತೀ ಎಂದು ತತ್ತದ್ಗೂಪದಿಂದ ಸ್ತುತಿವಿಹಿತವಾದುದರಿಂದ ವಾಗ್ಗೂಪದಿಂದಸ್ತುತವಾದ ಅನುಷ್ಠುಭನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿ ಪ್ರಾಣರೂಪ ಬೃಹತಿಯನ್ನು ಉವೇಕ್ಷಿಸಿ ಪಠಿಸುವ ಹೋತೃವು ತನ್ನ ವಾಗ್ಗೂಪಾದಿಂದಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿಯಲಾರನು. (ಶಸ್ತ್ರಾನುಭವಹೊಂದಲಾರನು) ಪ್ರಾಣಶಕ್ತಿಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೆ ಹೋತೃವು ವಾಕ್ಯಿನಿಂದ ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಲು ಸಂಭವನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸಕಲೇಂದ್ರಿಯಗಳ ವ್ಯಾಪಾರವೂ ಪ್ರಾಣಾದೀನವೆಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಬೃಹತೀಮಭಿ ಸಂಪಾದಯೇದೇಷ ವೈ ಕೃತ್ಸ್ಮ ಆತ್ಮಾ ಯದ್ಬೃಹತೀ ||

ಏವಮುಕ್ಯಸ್ಮಾತ್ಸದೋಷೇಣೇತರಪಕ್ಷಂ ನಿಂದಿತ್ಯಾ ಸ್ವಪಕ್ಷಂ ಸಮರ್ಥಯತೇ—ಅಕ್ಷರಗಣನಯಾ ಬೃಹತೀಂ ಸಂಪಾದ್ಯ ಯದಾ ಧ್ಯಾಯೀತ್ತದಾನೀಂ ಬೃಹತೀತಿ ಯದಸ್ತಿ ಪ್ರಾಣರೂಪ ಏಷ ಏವ ಪ್ರಾಣಃ ಕೃತ್ಸ್ಮಃ ಸಂಪೂರ್ಣ ಆತ್ಮಾ | “ಪ್ರಾಣೋ ಬೃಹತೀ” ಇತ್ಯುಕ್ತತ್ಯಾದ್ಬೃಹತತ್ಯಾಃ ಪ್ರಾಣರೂಪತಮ್ | ಪ್ರಾಣಸ್ಯಾ (ಶ್ವಾ) ಭವದನಾದಿ ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯನ್ಯಾಪಾರನಿಷ್ಠಾದಕತ್ಯಾತ್ ಸಂಪೂರ್ಣ ಆತ್ಮಾ ||

ನ್ಯೂನತೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಇತರಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿಂದಿಸಿ ಸ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಕ್ಷರಗಣನೆಯಿಂದ ಬೃಹತೀ ಛಂದಸ್ಸನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು. ಪ್ರಾಣೋಬೃಹತೀ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಬೃಹತೀಛಂದಸ್ಸೇ ಪ್ರಾಣರೂಪವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾಣದೇವನೇ ವಾಗಾದೀಂದ್ರಿಯವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿಕೊಡುವುದರಿಂದ ಅವನೇ ಸಂಪೂರ್ಣ ಆತ್ಮನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಸೋಽಯನೂತ್ಮಾ ಸರ್ವತಃ ಶರೀರೈಃ ಪರಿವೃತಸ್ತದ್ಯಥಾಽಯನೂತ್ಮಾ
 ಸರ್ವತಃ ಶರೀರೈಃ ಪರಿವೃತಃ ಏವಮೇವ ಬೃಹತೀ ಸರ್ವತಶ್ಚಂ-
 ದೋಭಿಃ ಪರಿವೃತಾ ||

ಲೌಕಿಕಜೀವಾತ್ಮದೃಷ್ಟಾಂತೇನ ಬೃಹತೀಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ— ದೇಹಮಧ್ಯವರ್ತೀ ಲೌಕಿಕ-
 ಪ್ರಸಿದ್ಧೋ ಯೋ ಜೀವಾತ್ಮಾ ಸೋಽಯಂ (ಸರ್ವತಃ ಶರೀರೈಃ) ಪರಿವೃತಃ ಸರ್ವಾಸು ದಿಶ್ವು
 ಶರೀರಾವಯವೈರ್ವೇಷ್ಪಿಶೋ ವರ್ತತೇ | ತತ್ತಥಾ ಸತಿ ಜೀವಾತ್ಮವದೇವ ಬೃಹತ್ಯಪಿ ಸಹಸ್ಯ-
 ತ್ವೇನ ಸಂಪಾದಿತಾ ಸತೀ ಸರ್ವತಃ ಶಸ್ತ್ರಮಧ್ಯೇ ಸರ್ವೇಷು ಸ್ಥಾನೇಷು ಚೈಂದೋಭಿರಧಿಯನ.
 ಕಾರೀನೈಸ್ತತ್ಸದ್ಯಗ್ಗೈರ್ಗಾಯತ್ರಾ ದಿಭಿಃ ಸರ್ವಶೋ ವೇಷ್ಪಿತಾ ||

ಲೌಕಿಕಜೀವಾತ್ಮದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಬೃಹತೀಧಂದಸ್ಸನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ. ದೇಹಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ
 ಜೀವಾತ್ಮನು ಸುತ್ತಲೂ ಶರೀರಾವಯುಗಳಿಂದ ಸುತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವಂತೆ ಸಹಸ್ರತ್ವರೂಪದಿಂದ ಸಂಪಾದಿತವಾದ ಬೃಹತಿಯೂ
 ಕೂಡಾ ಶಸ್ತ್ರಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಕಲಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಆಯಾಯ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಗಾಯತ್ರಾದಿಭಂದಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಆವೃತ
 ವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಮಧ್ಯಂ ಹ್ಯೇಷಾಮಂಗಾನಾನೂತ್ಮಾ ಮಧ್ಯಂ ಛಂದಸಾಂ ಬೃಹತೀ ||

ಜೀವಾತ್ಮದೃಷ್ಟಾಂತೇನ ಪ್ರಶಸ್ಯ ಮಧ್ಯಶರೀರದೃಷ್ಟಾಂತೇನಾಪಿ ಪ್ರಶಂಸತಿ— ಜೀವಾತ್ಮ-
 ನೋಽನಸ್ಥಾನಪ್ರದೇಶತತ್ತ್ವದಯುರೂಪೋ ಮಧ್ಯದೇಹಭಾಗೋ ವಾತ್ಮಕಶ್ಚೇನ ವಿವಕ್ಷತಃ | ಸ
 ಚಾಂಗಾನಾನುತರೇಷಾಂ ಹಸ್ತಪಾದಾದೀನಾಂ ಮಧ್ಯಂ ಭವತಿ | ತಥಾ ಛಂದಸಾಂ ಮಧ್ಯೇ
 ಬೃಹತೀ ಮಧ್ಯಂ ನ್ಯೂನಾನಾಂ ಗಾಯತ್ರಾದೀನಾಮುಧಿಕಾನಾಂ ತ್ರಿಷ್ಟುಬ್ರಾದೀನಾಂ ಚ ಬೃಹತ್ಯಾ
 ಅಭಿಶೋ ವಿಧ್ಯಮಾನತ್ವಾತ್ ||

ಮಧ್ಯಶರೀರದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಜೀವಾತ್ಮನ ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನವಾದ ಹೃದಯರೂಪ ಮಧ್ಯವೇಡ
 ಛಾಗವು ಅತ್ಯಲ್ಪದಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅದು ಹಸ್ತಪಾದಾದಿ ಸಕಲಾವಯವಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ
 ಛಂದಸ್ಸುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಬೃಹತಿಯೂ ಮಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ನ್ಯೂನವಾದ ಗಾಯತ್ರಾದಿಗಳ ಅಧಿಕವಾದ
 ತ್ರಿಷ್ಟುಬಾದಿಗಳಿಂದ ಇದು ವ್ಯಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇದರ ಸುತ್ತಲೂ ಅನು ವ್ಯಾಪಿಸಿರುತ್ತವೆ.

ಸ ಹೇಶ್ವರೋ ಯಶಸ್ವೀ ಕಲ್ಯಾಣಕೀರ್ತಿಭವಿತೋರೀಶ್ವರೋ ಹ ತು
 ಪುರಾಽಽಯುಷಃ ಪ್ರೈತೋರಿತಿ ಹ ಸ್ಮಾಹ ಕೃತ್ಯೋ ಹ್ಯೇಷ ಆತ್ಮಾ
 ಯದ್ಬೃಹತೀ ತಸ್ಮಾದ್ ಬೃಹತೀನೇನಾಭಿ ಸಂಪಾದಯೇತ್ ||

ಅನುಷ್ಟುಪ್ ಪಕ್ಷೋಕ್ತಗೋಷಂ ಸ್ವಮತೇ ತನ್ನರಿಹಾರಂ ಚಾನೂದ್ಯ ಸ್ವಮತಮುಪಸಂ-
ಹರಿತಿಯಥಾ ಬೃಹತೀಸಹಸ್ರಂ ಸಂಪಾದ್ಯ ಧ್ಯಾನಮುಕ್ತಂ ತಥೈವಾನುಷ್ಟುಪ್ ಸಂಪಾದನೇನಾಪಿ
ಧ್ಯಾನಮುಚ್ಯತೇ ||

ಅನುಷ್ಟುಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ದೋಷಪರಿಹಾರವನ್ನು ತನ್ನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿ ಉಪಸಂಹಾರಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಬೃಹತೀ ಸಹಸ್ರಂಪಾದನದಿಂದ ಧ್ಯಾನಿಸುವವನು ಯಶಸ್ವಿಯೂ, ಪುಣ್ಯಕೀರ್ತಿಯುಕ್ತನೂ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಇದು ಪೂರ್ಣತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಇದನ್ನೇ ಸ್ತುತಿಪದೇಕು.

English Translation

1. This (nishkevalya-sastra) becomes perfect as a thousand of Brihathi verses.

2. Some teachers (belonging to a different Sakha) recognise a thousand of different metres (not of Brihatis only). They say : ' Is another thousand (a thousand of other verses) good ? Let us say it is good.'

3. Some say, a thousand of Trishtubh verses, others a thousand of Gagati verses, others a thousand of Anushtubh verses.

4. This has been said by a Rishi (Rev. X. 124, 9) :—

5. ' Poets through their understanding discovered Indra dancing an Anushtubh.' This is meant to say : They discovered (and meditated) in speech (called Anushtubh)—at that time (when they worshipped the uktha)—the Prana (breath) connected with Indra.

6. He (who takes the recited verses as Anushtubhs) is able to become celebrated and of good report.

7. No ! he says ; rather is such a man liable to die before his time. For that self (consisting of Anushtubhs) is incomplete. For if a man confines

himself to speech, not to breath, then driven by his mind, he does not succeed with speech.

8. Let him work towards the Brihati, for the Brihati (breath) is the complete self.

9. That self (givatman is surrounded on all sides by members. And as that self is on all sides surrounded by members, the Brihati also is on all sides surrounded by metres.

10. For the self (in the heart) is the middle of these members, and the Brihati is the middle of the metres.

11. 'He is able to become celebrated and of good report, but (the other) able to die before his time,' thus he said. For the Brihati is the complete self, therefore let him work towards the Brihati (let him reckon the sastra recitation as a thousand Brihatis).

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪ್ರಾಯಶಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ
ಸ್ವತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ಪಂಚಮಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತನಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕದ
ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು

ಅಥ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ಷಷ್ಠಃ ಖಂಡಃ

ಎರಡನೆಯ ಅರಣ್ಯಕದ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಅರನೆಯ ಖಂಡವು

ಹದ್ದಾ ಇದಂ ಬೃಹತೀಸಹಸ್ರಂ ಸಂಪನ್ನಂ ತಸ್ಯ ನಾ ಏತಸ್ಯ ಬೃಹತೀ-
ಸಹಸ್ರಸ್ಯ ಸಂಷನ್ನಸ್ಯೈಕಾದಶಾನುಷ್ಟುಭಾಂ ಶತಾನಿ ಭವಂತಿ ಪಂಚ-
ವಿಂಶತಿಶ್ಚಾನುಷ್ಟುಭ ಆತ್ತಂ ವೈ ಭೂಯಸಾಕನೀಯಃ ||

ಯದ್ವಾಽನುಷ್ಟುಬಂತರ್ಭಾವಸಂಪಾದನೇನ ಬೃಹತೀ ಪ್ರಶಸ್ತೇ—ಷಟ್ಶ್ರಿಂಶದಕ್ಷರಾಯಾ-
ಮೇಕೈಕಸ್ಯಾಂ ಬೃಹತ್ಯಾಂ ದ್ವಾಶ್ರಿಂಶದಕ್ಷರಾಯಾ ಅನುಷ್ಟುಭ ಊರ್ಧ್ವಮಕ್ಷರಾಣಿ ಚತ್ವಾರ್ಯ-
ತಿರಿಚ್ಯಂತೇ | ತೇಷಾಂ ಚಾತಿರಿಶ್ಚಾನಾಮಕ್ಷರಾಣಾಂ ಕೃತ್ವೇಽಪಿ ಶಸ್ತ್ರೇ ಸಹಸ್ರಚತುಷ್ಟಯಂ
ಭವತಿ | ತತ್ರಾನುಷ್ಟುಪ್ತ್ವಸಂಪಾದನೇ ಸತಿ ಪಂಚವಿಂಶತ್ಯುಕ್ತರಶತಸಂಖ್ಯಾಕಾ ಅನುಷ್ಟುಭೋ
ಭವತಿ | ಲೋಕೇಽಪಿ ಭೂಯಸಾಧಿಕೇನ ಸಂಖ್ಯಾವಿಶೇಷೇಣ ನ್ಯೂನಂ ಸಂಖ್ಯಾಸ್ವರೂಪಮಾತ್ರಂ
ವೈ ಸ್ವೀಕೃತಮೇವ ವ್ಯಾಪ್ತಮೇವ | ತದ್ಯಥಾ ಶತೇ ಪಂಚಾಶತ್ಸಂಖ್ಯಾ ಅಂತರ್ಭವತಿ | ಸಹಸ್ರಾದೌ
ಶತಾದಿಸಂಖ್ಯಾಂತರ್ಭವತಿ | ತಸ್ಮಾತ್ ಷಟ್ಶ್ರಿಂಶದಕ್ಷರಾಯಾಂ ಬೃಹತ್ಯಾಂ ದ್ವಾಶ್ರಿಂಶದಕ್ಷರಾಯಾ
ಅನುಷ್ಟುಭೋಽಂತರ್ಭಾವೋ ಯುಕ್ತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಶ್ವಾಂತರದಿಂದಬೃಹತಿಯಲ್ಲಿ ಅನುಷ್ಟುಬಂತರ್ಭಾವವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮೂವತ್ತಾರು ಅಕ್ಷರ
ಗಳುಳ್ಳ ಒನ್ನೊಂದು ಬೃಹತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಅನುಷ್ಟುಬನ್ನು ಕಳೆದರೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದರಲ್ಲಿಯೂ
ಮುಂದಿನ ನಾಲ್ಕುನಾಲ್ಕು ಅಕ್ಷರಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉಳಿಯುತ್ತವೆ. ಸಂಪೂರ್ಣ ಶಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಉಳಿದ ಅಕ್ಷರಗಳು ನಾಲ್ಕು
ಸಾವಿರ ಆಗುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಷ್ಟುಪ್‌ಭಂಡಸ್ಸನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿದರೆ ಒಂದುನೂರ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಆಗುತ್ತವೆ. ಲೋಕ
ದಲ್ಲಿಯೂ ಅಧಿಕಸಂಖ್ಯಾವಿಶೇಷದಿಂದ ನ್ಯೂನಸಂಖ್ಯೆಯು ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಶತೇ ಪಂಚಾಶತ್ ನ್ಯಾಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿಯೇ
ಇದೆ. (ನೂರದಲ್ಲಿ ಐವತ್ತು ಅಡಕವಾಗಿರುವುದು). ಸಾವಿರದಲ್ಲಿ ನೂರು ಅಂತರ್ಭೂತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅದುದೊಂದ
ಮೂವತ್ತಾರು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಬೃಹತಿಯಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಅನುಷ್ಟುಪ್ ಅಂತರ್ಭೂತವಾಗಿರುವುದು ಯುಕ್ತ
ವಾಗಿದೆ.

ತದುಕ್ತವ್ಯಸಿತಾ ||

ಬೃಹತ್ಯಾದನುಷ್ಟುಬಂತರ್ಭಾವೇ ಕಂಚಿನ್ಮಂತ್ರನುಪಾಹರಣಿ-ಸ ಚ ಮಂತ್ರಃ ಸಂಹಿತಾಯಾ-
ಮೇವಮ್ನತಃ—

“ ವಾಚನುಷ್ಠಾಪದೀಮಹಂ ನವಸ್ರಕ್ತಿ ಸ್ವತಸ್ಪ್ರಶಮ್ |
 ಇಂದ್ರಾಸ್ವರಿ ತನ್ವಂ ಮಮೇ ” ಇತಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೪-ಸೂ. ೭೬-ಋ. ೧೨)

ಅತ್ರ ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟಾ ಕಕ್ಷಿದ್ಭುಷಿಃ ಸ್ವಯಂ ಮಂತ್ರರೂಪಃ ಸನ್ನೇವಂ ಬ್ರೂತೇ | ಅಹಂ ಮಂತ್ರಾತ್ಮಾ
 ವಾಚನುಷ್ಠುಭಂ ಬ್ರೂಯಾಮ್ | ಇಂದ್ರಾಸ್ವರಮೈಶ್ವರ್ಯಯುಕ್ತಾದ್ಬೃಹತೀಲೂಪಾತ್ಪ್ರಾಣಾ-
 ತ್ವನ್ವಂ ಪರಿಮಮೇ, ತಸ್ಯ ಚೇಂದ್ರಸ್ಯ ತನುಂ ಶರೀರಂ ಪರಿಶೋ ನಿರ್ಮಿತವಾನಸ್ಮಿ | ಬೃಹತೀ
 ತಾವದ್ಯಥೋಕ್ತಧ್ಯಾನಾನುಸಾರೇಣೇಂದ್ರಶಬ್ದಾಭಿಧೇಯಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಶರೀರಭೂತಾ, ತಸ್ಯಾಂ
 ಬೃಹತ್ಯಾಮನುಷ್ಠುಭಮಂತರ್ಭಾವ್ಯೇಂದ್ರನಿಮಿತ್ತಂ ತಸ್ಮಾ ಅಪ್ಯನುಷ್ಠುಭ ಇಂದ್ರಶರೀರತ್ವಂ ಸಂಪಾ-
 ದಿತವಾನಸ್ಮೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಕೀದೃಶೀಂ ವಾಚನುಷ್ಠಾಪದೀಂ ಚತುರಕ್ಷರದ್ರಷ್ಟಾಭಿಃ ಪಾದ್ಯಬೇತಾಮ್ |
 ಶ್ಲೋಕಾ ನವಸ್ರಕ್ತಿ ಮುಷ್ಠಾಭ್ಯಃ ಪಾದೀಭ್ಯ ಉದ್ಯೋಗಂ ಬೃಹತೀತ್ಯಸಂಪತ್ತಿಯೇ ಪುನರವ್ಯೇಕೇನ ಚತು-
 ರಕ್ಷರೇಣ ಪಾದೀನ ಯೋಗೇ ಸತಿ ನವಸಂಖ್ಯಾಕಸ್ರಕ್ತಿ ಯುಕ್ತಾ ಭವತಿ | ಸ್ವಕ್ರಿಯಃ ಕೋಣಾಸ್ತದ್ಬ್ರೂ-
 ಕ್ತಾವ್ | ತಥಾರ್ಪಸ್ವತನ್ಮತಂ; ಸತ್ಯಂ ಪ್ರಾಣಂ ಬೃಹತ್ಯಾತ್ಮಕಂ ಸ್ವಶತೀತ್ಯತಸ್ಪ್ರಕ್, ವಾದ್ಯ-
 ಶೀಮ್ | ಬೃಹತ್ಯಾಮಂತರ್ಭಾವಾತ್ತದ್ರೂಪಪ್ರಾಣಸ್ತರ್ಫ ಉಪಪದ್ಯತೇ ||

ಬೃಹತಿಯಲ್ಲಿ ಅನುಷ್ಠವ್ ಅಂತರ್ಭೂತವಾಗಿದೆಯೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಂತ್ರವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಾಚನುಷ್ಠಾಪದೀಮಹಂ ನವಸ್ರಕ್ತಿ ಸ್ವತಸ್ಪ್ರಶಮ್ |
 ಇಂದ್ರಾಸ್ವರಿ ತನ್ವಂ ಮಮೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೪-೭೬-೧೨)

ಎಂಬುದೇ ಈ ಮಂತ್ರ. ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ಒಬ್ಬ ಮಹರ್ಷಿಯು ತಾನು ಮಂತ್ರರೂಪನಾಗಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.
 ಮಂತ್ರರೂಪನಾದ ನಾನು ಅನುಷ್ಠುಭನ್ನು ಪರಿಸುತ್ರೇನೆ. ಪರಮೈಶ್ವರ್ಯಯುಕ್ತನಾದ ಬೃಹತೀಲೂಪಪ್ರಾಣನಿಂದ ಶರೀರ
 ವನ್ನು ಸೃಜಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇಂದ್ರನ ಶರೀರದ ಸುತ್ತಲೂ ನಿರ್ಮಿಸುತ್ತೇನೆ. ಪೂರ್ವೋಕ್ತಧ್ಯಾನಾನುಸಾರದಿಂದ ಬೃಹತಿಯು
 ಇಂದ್ರಶಬ್ದದಿಂದ ಕರಿಯಲ್ಪಡುವ ಪ್ರಾಣನ ಶರೀರವಾಗಿದೆ. ಈ ಬೃಹತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಅನುಷ್ಠುಭನೂ ಅಂತರ್ಭಾವನೂ
 ಇದರಿಂದ ಇಂದ್ರಶರೀರವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತೇನೆ. ಇದರ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಅನುಷ್ಠವ್ ನಾಲ್ಕು ಅಕ್ಷರ
 ಗಳ ಎಂಟು ಪಾದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತದೆ. ಅವೇಲೆ ಬೃಹತೀಸಂಪತ್ತಿಗೋಸ್ಕರ ಎಂಟುಪಾದಗಳಮೇಲೆ ತಿರುಗಿಯೂ ನಾಲ್ಕು
 ಅಕ್ಷರದ ಒಂದು ಪಾದವನ್ನು ಸೇರಿಸಬೇಕು. ಆಗ ಒಂಬತ್ತು ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ವಕ್ರಿಯೆಂದರೆ ಕೋಣ.
 ನವಸ್ರಕ್ತಿಯುಕ್ತವಾದ ಬೃಹತಿಯು ಮತಸ್ಪ್ರಕ್ ಆಗುತ್ತದೆ. ಮತನೆಂದರೆ ಸತ್ಯರೂಪನಾದ ಪ್ರಾಣ. ಪ್ರಾಣವೇ ಬಹತೀ
 ಭಂದಸ್ವ. ಬೃಹತಿಯಲ್ಲಿ ಅನುಷ್ಠವ್ ಅಂತರ್ಭೂತವಾದುದರಿಂದ ಇದು ಪ್ರಾಣಸ್ವರ್ಕಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ವಾಚನುಷ್ಠಾಪದೀ ಮಹಮಿತ್ಯಷ್ಟಾ ಹಿ ಚತುರಕ್ಷರಾಣಿ ಭವಂತಿ ||

ಏತಸ್ಯ ಮಂತ್ರಸ್ಯ ಶ್ಲೋಕಮಪಾದಂ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ -- ದ್ವಾಶ್ರಿಂಶದಕ್ಷರಾಯಾಮನುಷ್ಠುಭಿ
 ಋಣಾಗ್ರೀರಷ್ಟಾಭಿಫಿಭಜ್ಯಮಾನಾಯಾಂ ಚತುರಕ್ಷರಪಾದಾ ಅಷ್ಟೈ ಸಂಪದ್ಯಂತೇ ||

ಮಂತ್ರದ ಶ್ರುತಮುಪಾದವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮೂವತ್ತೆರಡು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಅನುಷ್ಟುಬಿನಲ್ಲಿ ಸಮವಾಗ ಎಂಟರಿಂದ ವಿಭಾಗಿಸುವಾಗ ನಾಲ್ಕುಅಕ್ಷರದ ಎಂಟುಪಾದಗಳಾಗುತ್ತವೆ.

ನವಸ್ರಕ್ತಿಮಿತಿ ಬೃಹತೀ ಸಂಪದ್ಯಮಾನಾ ನವಸ್ರಕ್ತಿ ||

ದ್ವಿತೀಯಪಾದಪೂರ್ವಭಾಗಂ ವ್ಯಾಚಷ್ಟೇ— ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾಷ್ಟಾಪದೀ ಯಾ ವಾಗ್ಗ್ರೂಪಾಃ ಸುಷ್ಪುಷ್ಪಸ್ಯವಾನ್ಯೇನ ಚತುರಕ್ಷರಪಾದೇನ ಸಂಯೋಗೇ ಸತಿ ಷಟ್ತ್ರಿಂಶದಕ್ಷರಾ ಬೃಹತೀ ಸಂಪದ್ಯಮಾನಾ ಸತೀ ನವಸ್ರಕ್ತಿಭಿಶ್ಚತುರಕ್ಷರ ಪಾದರೂಪೈಃ ಕೋಚೈರುಪೇತಾ ಭವತಿ | ನವಸ್ರಕ್ತೀತಿ ವಿಸರ್ಗಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ ||

ಮಂತ್ರದ ದ್ವಿತೀಯಪಾದದ ಪೂರ್ವಭಾಗವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ನವಸ್ರಕ್ತಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಛಾಂದಸವಾಗ ವಿಸರ್ಗ ಲೋಪಬಂದಿದೆ. ಅಷ್ಟಾಪದಿಯಾದ ವಾಗ್ಗ್ರೂಪವಾದ ಅನುಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ತುಗೆ ಇನ್ನೊಂದು ನಾಲ್ಕುಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಪಾದವನ್ನು ಸೇರಿಸಿದರೆ ಮೂವತ್ತಾರು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಬೃಹತಿಯಾಗ ಒಂಬತ್ತುಕೋಡಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಾಗುತ್ತದೆ.

ಋತಸ್ಪೃಶಮಿತಿ ಸತ್ಯಂ ವೈ ನಾಗ್ಯಚಾ ಸ್ಪೃಷ್ವಾ ||

ಉತ್ತರಭಾಗಂ ವ್ಯಾಚಷ್ಟೇ—ಯೇಯಮನುಷ್ಪುಬ್ರೂಪಾ ವಾಗ್ಗ್ರೂಪೇಯಮ್ಚಾ ಬೃಹತ್ಯಾ ಸ್ಪೃಷ್ವಾ ಸಂಯುಕ್ತಾ ಸತೀ ಸತ್ಯಂ ಕದಾಚಿದಪಿ. ಬಾಧಾರಹಿತಂ ಪ್ರಾಣದೇವಂ ಬೃಹತೀರೂಪಶ್ಚೇನ ಧ್ಯಾತವ್ಯಂ ಸ್ಪೃಶತೀತಿ ಶೇಷಃ ||

ದ್ವಿತೀಯಪಾದದ ಉತ್ತರಭಾಗವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಅನುಷ್ಟುಪಾರೂಪವಾದ ಯಾವ ವಾಕ್ ಇದೆಯೋ ಅದು ಮುಗ್ಯರದಿಂದ ಬೃಹತೀಸಂಯುಕ್ತವಾಗಿ ತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವ ಬಾಧೆಇಲ್ಲದಿರುವ ಪ್ರಾಣವೇನನ್ನು ಬೃಹತೀರೂಪದಿಂದ ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕಾದುದನ್ನು ತಾನೂ ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಬೃಹತೀಸಂಭಂದಂ ಧ್ಯಾನಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆಂದರ್ಥ.

**ಇಂದ್ರಾಪೈರಿ ತನ್ನಂ ಮನು ಇತಿ ತದ್ಯದೇವೈತದ್ಬೃಹತೀಸಹಸ್ರಮನು-
ಷ್ಪುಷ್ಪಂಪನ್ನಂ ಭವತಿ ತಸ್ಮಾತ್ತದೈಂದ್ರಾತ್ರಾಣಾದ್ಬೃಹತ್ಯೈ ವಾಚೆ-
ಮನುಷ್ಪುಭಂ ತನ್ನಂ ಸಂನಿಮಿಮೀತೇ ||**

ತೃತೀಯಪಾದಂ ವ್ಯಾಚಷ್ಟೇ— ಯದ್ಯಸ್ಮಾತ್ಕಾರಣಾತ್ತದೇವೈತದ್ ಬೃಹತೀಸಹಸ್ರಂ ಪೂರ್ವೋಕ್ತರೀತ್ಯಾ ಪಂಚವಿಂಶತ್ಯಧಿಕಶತೋಪೇತಮನುಷ್ಪುಷ್ಪಹಸ್ರಂ ಸಂಪದ್ಯತೇ | ಸಹಸ್ರಶಬ್ದ-
ಮಧ್ಯಾಹ್ಯತ್ಯಾನುಷ್ಪುಷ್ಪಹಸ್ರಂ ಸಂಪನ್ನಮಿತಿ ವ್ಯಾಷ್ಟೀಯಮ್ | ತಸ್ಮಾದ್ಬೃಹತ್ಯಾನುಷ್ಪು-
ಬಂಶರ್ಥಾವಾತ್ಕಾರಣಾದನುಷ್ಪುಬ್ಬರೂಪಾಂ ವಾಚಂ ತಸ್ಮಾತ್ಪೂರ್ವಮುಪಾಸ್ಯತೇನೋಕ್ತಾದೈಂದ್ರಾ-
ತ್ಪರಮೇಶ್ವರಸಂಬಂಧಾತ್ರಾಣಾದೇವ ಬೃಹತೀರೂಪಾನಿಮಿತ್ತಾ ತನ್ನಂ ತನುಂ ಶರೀರಮಯಂ ಕೋತಾ
ಸಂನಿಮಿಮೀತೇ ಸಮ್ಯಜ್ನಿಷ್ಪಾದಯತಿ | ಬೃಹತ್ಯಾತ್ಮಕ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ತದಂತರ್ಭೂತಾನುಷ್ಪುಬುಪಿ
ಶರೀರಂ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಮಂತ್ರದ ತ್ವತೀಯಪಾದವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆ ಬೃಹತೀಸಹಸ್ರವೇ ನೂರಾಪ್ತತ್ವೈದುಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಅಧಿಕವಾದ ಅನುಷ್ಟುಪ್ ಸಹಸ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಅನುಷ್ಟುಪ್ ಬೃಹತಿಯಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭೂತವಾದುದೆಂದೆಲೆ ಇದರಿಂದ ಹೋತೃವು ಪರಮೈಶ್ವರಿಯುಕ್ತನಾದ ಪ್ರಾಣಶರೀರವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುತ್ತಾನೆ. ಬೃಹತ್ಕಾತ್ಮಕಪ್ರಾಣನು ಅದರಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭೂತನಾದುದರಿಂದ ಅನುಷ್ಟುಪ್ ಕೂಡಾ ಶರೀರವಾಗುತ್ತದೆಂದರ್ಥ.

ಸ ವಾ ಏಷ ವಾಚಃ ಪರಮೋ ವಿಕಾರೋ ಯದೇತನ್ಮಹದುಕ್ತಂ ತದೇ-
ತತ್ಪಂಚವಿಧಂ ಮಿತಮಮಿತಂ ಸ್ವರಃ ಸತ್ಯಾನ್ಯತೇ ||

ತದೇವಮನುಷ್ಟುಬಂತರ್ಭಾವೇನ ಬೃಹತೀ ಪ್ರಕಸ್ಮಾ, ತಾದೃಶಬೃಹತೀಸಹಸ್ರರೂಪ-
ಗ್ಯೋಕ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಕಾರಾಂತರೇಣ ಪಂಚವಿಧಸ್ವಧ್ಯಾನಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಬೃಹತೀ ಸಹಸ್ರಾತ್ಮಕಂ ಯದೇತ-
ತ್ಪ್ರಥಮಂ ಶಸ್ತ್ರಂ ಸ ಏಷೋಽಕ್ಷರಸಮಷ್ಟಿರೂಪಾಯಾ ವಾಚಃ ಪರಮೋ ವಿಕಾರ ಉತ್ತಮಂ
ಕಾರ್ಯಮ್ | ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ಸಹಸ್ರಾದಿಭ್ಯ ಉತ್ತಮುತ್ತಂ ಪೂರ್ವಮೇವ ದರ್ಶಿತಮ್ | ತಾದೃಶಮೇತ-
ದುಕ್ತಂ ಮಿತಾದಿಭಿರ್ವಾಗ್ವಿಶೇಷೈಃ ಪಂಚವಿಧಮಿತಿ ಧ್ಯಾಯೇತ್ | ಅಕ್ಷರಸಂಯುಕ್ತಾಪ್ರಯುಕ್ತ-
ಚ್ಯಂದೋವಿಶೇಷಯುಕ್ತಂ ಮಿತಮ್ | ತದ್ರಹಿತಮಮಿತಮ್, ಗೀತಿಸಿಷ್ಟಾದಕಃ ಸ್ವರಃ, ಅವಾಚ್ಯಂ
ತತ್ಪ್ರಂ ಸತ್ಯಮ್, ಬಾಧ್ಯಂ ಮಿಥ್ಯಾಭೂತಮನೃತಮ್, ಇತ್ಯೇತೇ ವಾಗ್ವಿಶೇಷಾ ಧ್ಯೇಯಾಃ ||

ಅನುಷ್ಟುಬಂತರ್ಭಾವದಿಂದ ಬೃಹತೀಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ, ಆ ಬೃಹತೀಸಹಸ್ರರೂಪವಾದ ಉತ್ಕದ ಪಂಚವಿಧ
ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಬೃಹತೀಸಹಸ್ರರೂಪವಾದ ಆ ಪ್ರೌಢಶಸ್ತ್ರವು ಅಕ್ಷರಸಮಷ್ಟಿರೂಪವಾದ
ವಾಕ್ಯನ ಪರಮವಿಕಾರವು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಸಹಸ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಉತ್ತಮುತ್ತಮಂಪಾದನ ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿದೆ. ಈಗತಿಯಾದ ಉಕ್ತ
ವನ್ನು ಮಿತಾದಿ ವಾಗ್ವಿಶೇಷಗಳಿಂದ ಪಂಚವಿಧವೆಂದು ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು. ಅಕ್ಷರಸಂಖ್ಯಾಪ್ರಯುಕ್ತಛಂದೋವಿಶೇಷದಿಂದ
ಕೂಡಿರುವುದಕ್ಕೆ ಮಿತವೆಂದು ಹೆಸರು. ಅದಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಅವಿತ. ಗೀತಾಸಿಷ್ಟಾದಕವಾದುದು ಸ್ವರ. ಅಬಾಧ್ಯವಾದ
ತತ್ವಕ್ಕೆ ಸತ್ಯವೆಂದು, ಬಾಧ್ಯವಾಗಿ ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಾದುದು ಅನೃತ. ಈಗಿತಿ ವದು ವಾಗ್ವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಋಗ್ನಾಥಾ ಕುಂಬ್ಯಾ ತನ್ನಿತಂ ಯಜುರ್ನಿಗದೋ ವೃಥಾ ವಾಕ್ತದಮಿತಂ
ಸಾಮಾಥೋ ಯಃ ಕಶ್ಚ ಗೇಷ್ಠಃ ಸ ಸ್ವರ ಓಮಿತಿ ಸತ್ಯಂ ನೇತೃನ್ಯತಂ||

ತಾನ್ನಿಶೇಷಾನಿಸ್ತಷ್ಟಮುದಾಹೃತ್ಯ ಪ್ರದರ್ಶಯತಿ—ಅರ್ಥಪಾದವ್ಯವಸ್ಥೋಪೇತೋ ಮಂತ್ರ
ಋಗಿತೃಚ್ಯುತೇ " ಅಗ್ನಿಮೀಲೇ ಪುರೋಹಿತಮ್ " (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೧-ಸೂ-೧-ಋ-೧) ಇತ್ಯಾ-
ದಿಕಾ | ತಸ್ಯಾವ್ಯಕ್ತಾ ಕೌ ಸರ್ವಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥಪ್ರತಿಪಾದಿಕಾ " ಪ್ರಾತಃ ಪ್ರಾತರಸ್ತಂ ತೇ
ವದಂತಿ " ಇತ್ಯಾದಿಕಾ ಗಾಥಾ, ಋಗೇವ | ಅಚಾರಶಿಷ್ಟರೂಪಾ ಕುಂಬ್ಯಾ | ತದೃಥಾ—
" ಬೃಹತ್ಪ್ರಾಣೈಸ್ತೇಶಾನ ಕರ್ಮ ಕುರು ಮಾ ಸುಷುಷ್ಠಾಃ " ಇತ್ಯಾದಿ || ಅತ್ರ ಯದೇತದ್ಧ-
ಕ್ತಾನುಷ್ಠಂ ಯಾ ಚ ಗಾಥಾಕುಂಬ್ಯಾರೂಪಾವ್ಯಗ್ವಿಶೇಷೌ ತದೇತತ್ಪ್ರಯಂ ಛಂದೋರೂಪೇಣ
ನಿಯತಪರಿನೂಣತಾನ್ನಿಶಮಿಚ್ಯುತೇ || " ಇಷೇತಾ " (ತೃ-ಸಂ-೧-೧-೧) ಇತ್ಯಾದಿಮಂತ್ರಪಾಠಂ

ಯಜುಸ್ವದ್ವಿಶೇಷರೂಪಃ " ಅಗ್ನೇ ಮಹಾಂ ಅಸಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾರತ " ಇತ್ಯಾದಿಕೋ ನಿಗದೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗತಾ ಯೇರ್ಥವಾದಾ ಯಾ ಚ ರಾಜಸಭಾಧಾ ಸರಿಹಾಸಾದಿರೂಪೋಚ್ಯತೇ ಸಾಸರ್ವಾ ವೃಥಾ ವಾಕ್ತದೇತತ್ಪ್ರಯಂ ನಿಯತಸರಿಮಾಣಾಭಾವಾವಮಿತಮಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ಪ್ರಥಮದ್ವಿತೀಯಾದಿ- ಸ್ವರೈರ್ನಿಷ್ಪಾದ್ಯಂ ರಥಂತರವಾವದೇವಾದಿರೂಪಂ ಯುತ್ಸಾನಾಸ್ತಿ, ಅರ್ಥೋ ಅಸಿ ಚ ಯಃ ಕೋಟಿ ಗೇಷ್ಠಃ ಸಾಮಭಾಗಃ ಸಾಮಗೈಃ ಪರ್ವಶಬ್ದೇನ ವ್ಯವಹಿಯಮಾಣಸ್ತ್ವರ್ವಮತ್ರ ಸ್ವರಶಬ್ದೇನ ವಿವಕ್ಷಿತಮ್ | ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ (ಕೈ-ಆ-ಪ್ರ೮-೨) ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧಸ್ಯಾತ್ಯಂ- ತಮುಬಾಧ್ಯಸ್ಯ ನಸ್ತುನಃ ಪ್ರತಿಪಾದಕೋ ಯೋಽಯಮೋಮಿತಶಬ್ದಸ್ವದೇತದತ್ರ ವಾಚಾಃ ಸಂಬಂಧಿ ಸತ್ಯಮಿತಿ ವಿವಕ್ಷಿತಮ್ | ಸರ್ವಪ್ರಪಂಚಸ್ಯ ನಿಷೇಧಕೋ ಯೋಽಯಂ ನೇತಿ ಶಬ್ದಸ್ವದೇತದಭಾವ- ಪರ್ಯವಸಾಯಿತ್ವಾದತ್ರಾನ್ಯತಶಬ್ದೇನ ವಿವಕ್ಷಿತಮ್ ||

ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಉದಾಹರಣೆಗಳಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅರ್ಥವಾದವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಗ್ನಿಮಾರ್ಗೇ ಪುರೋಹಿತಂ (ಮು. ಸಂ. ೧-೧-೧) ಮಂತ್ರಕ್ಕೆ ಮುಗಿದು ಹೆಸರು. ಈ ಮುಕ್ತಮುದಾಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಲೋಕ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಪ್ರಾತಃ ಪ್ರಾತರನ್ನತಂ ತೇ ವದಂತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಗಾಳಿಗಳೂ ಮುಕ್ತೇ ಆಗರುತ್ತವೆ. ಬ್ರಹ್ಮಚಾರ್ಯಸ್ಯ ಪೋಷಿತಾನ ಕರ್ಮ ಕುರು ಮಾಸುಷುಷ್ಯಾಃ (ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯಾಗಿರುವ, ಆಚಮನಮಾಡು, ಹಗಲು ನಿದ್ರೆಮಾಡಬೇಡ.) ಇತ್ಯಾದಿ ಆಚಾರಶಿಕ್ಷಾರೂಪಕ್ಕೆ ಕುಂಞ್ಯಾ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಹೀಗೆ ಮುಕ್ತಾನುಷ್ಠಾನ, ಗಾಢಾ ಕುಂಬ್ಯಾರೂಪಮುಗ್ಧಿಶೇಷಗಳೂ ಈ ಮೂರು ಭಂದೋರೂಪದಿಂದ ನಿಯತಸರಿಮಾಣಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಿರುವುದರಿಂದ ಮಿತ ವೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಇಷೇ ತ್ವಾ (ಕೈ. ಸಂ. ೧-೧-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರಸಮೂಹಗಳಿಗೆ ಯಜುಸ್ಸೆಂದೂ, ತದ್ವಿಶೇಷ ರೂಪವಾದ ಅಗ್ನೇ ಮಹಾಂ ಅಸಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾರತ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ನಿಗದನೆಂದೂ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿರುವ ಅರ್ಥವಾದ ಗಳಿಗೂ, ರಾಜಸಭಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಹಾಸರೂಪವಾಗಿ ಹೇಳುವ ವ್ಯರ್ಥಮಾತುಗಳಿಗೂ ನಿಯತಸರಿಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಮಿತವೆಂದು ಹೆಸರು. ಪ್ರಥಮದ್ವಿತೀಯಾದಿಸ್ವರದಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ರಥಂತರವಾವದೇವ ಮುಂತಾದ ಸಾಮಗಳಿಗೂ, ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಸಾನುಗಿಂದ ಪರ್ವವೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಸಾಮಭಾಗಗಳಿಗೂ ಸ್ವರ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನ- ಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ (ಕೈ-ಆ-ಪ್ರ೮-೨) ಇತ್ಯಾವಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಅತ್ಯಂತಬಾದಾರಹಿತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಯಾವ ಓಂಕಾರವಿದೆಯೋ ಅದೇ ಸತ್ಯವೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಸರ್ವಪ್ರಪಂಚನಿಷೇಧಕವಾದ ಯಾವ ನೇತಿ ಶಬ್ದ ವಿದೆಯೋ ಅದು ಅಭಾವಾರ್ಥಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದುದರಿಂದ ಅನ್ಯತಶಬ್ದದಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ತದೇತತ್ಪುಷ್ಪಂ ಫಲಂ ವಾಚೋ ಯತ್ಸತ್ಯಂ ಸ ಹೇಶ್ವರೋ ಯಶಸ್ವೀ
ಕಲ್ಯಾಣಕೀರ್ತಿರ್ಭವಿತೋಃ ಪುಷ್ಪಂ ಹಿ ಫಲಂ ವಾಚಃ ಸತ್ಯಂ ವದತಿ||

ಇತ್ಯಂ ಧ್ಯಾತವ್ಯಮಿತ್ಯಾದ್ಯಾಃ (ನ್ಯಾ ಮಿತಾ) ಪಂಚವಿಧಾ ನಿರೂಪಿತಾಃ | ತತ್ ಸತ್ಯಧ್ಯಾನಂ ಪ್ರಕಂಸತಿ—ಓ ಮಿತ್ಯೇವನರೂಪಂ ಯತ್ಸತ್ಯಂ ತದೇತದ್ವಾಗ್ರಾಪಸ್ಯ ವ್ಯಕ್ಷಸ್ಯ ಫಲಸ್ಯಾನೇಯಮ್ | ಕಾಂದದ್ವಯಶ್ರುತಿಪಾದ್ಯಂ ಕರ್ಮಜ್ಞಾನಂ ಚ ಶಬ್ದಸಂಬಂಧಿತ್ವಾದ್ಯುಪೇಕ್ಷ್ಯ ಪುಷ್ಪರೂಪಮ್ | ತದು- ಭಯಸಾಧ್ಯಂ ದೇವತಾಜನ್ಮಮುಕ್ತೀಶ್ಚೈಭಯಂ ತಸ್ಯ ವ್ಯಕ್ಷಸ್ಯ ಫಲರೂಪಮ್ | ತಯೋಃ ಪುಷ್ಪ-

ಫಲಯೋರ್ಜೇತುತ್ಯಾದೋಂಕಾರಸ್ತದ್ರೂಪತ್ವೇನೋಪಚರ್ಯತೇ | ಏವಂ ಧ್ಯಾತಾ ಪುಮಾನ್ಯಸ್ಮಾ-
ದ್ವಾಚಃ ಸಂಬಂಧಿ ಪುಸ್ವಂ ಫಲಂ ಚ ವದತಿ ತಸ್ಮಾದಯಂ ಲೌಕಿಕಧನಸಂಪತ್ಯಾದಿಯಶೋಯುಕ್ತೋ
ವೈದಿಕಪುಣ್ಯಾನುಷ್ಠಾನ ಕೀರ್ತಿಯುಕ್ತಃ ಭವಿತುಂ ಸಮರ್ಥಃ ||

ಧ್ಯಾನಯೋಗ್ಯವಾದ ಐದುಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಧ್ಯಾನವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತಾರೆ. ಓಂಕಾರ
ರೂಪವಾದ ಸತ್ಯವು ವಾಗ್ಮ್ಯರವ್ಯಕ್ತದ ಫಲವೆಂತಿರುತ್ತದೆ. ಎರಡುಕಾಂಡಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ ಕರ್ಮವೂ ಜ್ಞಾನವೂ
ಕೂಡಾ ಶಬ್ದಸಂಬಂಧಿಯಾದುದರಿಂದ ವಾಗ್ಮ್ಯವು ಪುಷ್ಪಫಲವಾಗುತ್ತದೆ. ಕರ್ಮಜ್ಞಾನಸಾಧ್ಯವಾದ ದೇವತಾಜನ್ಮ ಮತ್ತು
ಮುಕ್ತಿ ಇವೆರಡೂ ಆ ಕಾರವ ಫಲಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಈ ಎರಡು ಪುಷ್ಪಫಲಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದರಿಂದ ಓಂಕಾರವೂ
ಫಲವೆಂದೂ ಆರೋಪಿತವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಧ್ಯಾನಸುವ ಪುರುಷನು ವಾಕ್ಯಂಬಂಧಿಯಾದ ಪುಷ್ಪ ಮತ್ತು ಫಲಗಳನ್ನೂ
ಪಡಿಸುವುದರಿಂದ ಲೌಕಿಕಧನಸಂಪತ್ತಿನಿಂದಂಟಾದಕೀರ್ತಿಯನ್ನೂ, ವೈದಿಕಪುಣ್ಯಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಉಂಟಾವಕೀರ್ತಿ
ಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ.

ಅಥೈತನ್ಮೂಲಂ ವಾಚೋ ಯದನ್ಯತಂ ತದ್ಯಥಾ ನೃಕ್ಷ ಆವಿಮೂಲಃ
ಶುಷ್ಯತಿ ಸ ಉದ್ವರ್ತತ ಏವಮೇವಾನೃತಂ ವದನ್ನಾವಿಮೂಲ-
ಮಾತ್ಮಾನಂ ಕರೋತಿ ಸ ಶುಷ್ಯತಿ ಸ ಉದ್ವರ್ತತೇ ತಸ್ಮಾದನ್ಯತಂ
ನ ವದೇದ್ಧಯೇತ ತ್ವೇನೇನ ||

ಪ್ರಸಂಗಾದ್ವಿದ್ವಿಷ್ಣು ಮನ್ಯತವದನ ನಿಷೇಧಂ ಪುರುಷಾರ್ಥತಯಾ ದರ್ಶಯತಿ-ಶ್ರುತೃತಾದು-
ಷಾಸನಾತ್ಪ್ರಶಂಸಾರೂಪಾದ್ವಾಕ್ಯಾದರ್ಥಾಂತರ ಕಥನಾರ್ಥೋಕ್ತಃ ಶಬ್ದಃ | ನ ಶ್ರುತಮುಷಾಸನಾಂಗ-
ಮುಚ್ಯತೇ ಕಿಂತ್ಯಂತಃ. ಕಶ್ಚಿತ್ಪ್ರಾಸಂಗಿಕೋನ್ಯತನಿಷೇಧ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದನ್ಯತಂ ಮಿಥ್ಯಾಭಾಷಣ-
ಮುಕ್ತಿ ತದೇತದ್ವಾಗ್ಮ್ಯೈಷ್ಯ ಮೂಲಸ್ಥಾನೀಯಮ್ | ಸತ್ಯಸ್ಯ ಪುಷ್ಪಫಲಸ್ಯಾನೀಯತೇ ಸತಿ ತದ್ವಿಪ-
ರೀತಸ್ಯಾನ್ಯತಸ್ಯ ಮೂಲತ್ವಂ ಯುಕ್ತಮ್ | ತತ್ಪಥಾ ಮೂಲತ್ವೇ ಸತಿ ಲೋಕೇ ಯಥಾ ಕಶ್ಚಿದ್-
ವೃಕ್ಷೋ ಭೂಮೇರುತ್ಪಾತಃ ಸನ್ನಾವಿರ್ಭೂತಮೂಲೋ ಭೂತ್ವಾ ಪ್ರಥಮಂ ಕುಷ್ಯತಿ ಪಶ್ಚಾದ್ವ-
ರ್ತತೇ ವಿನಶ್ಯತಿ ಚ, ಏವಮೇವಾನೃತಂ ವದನ್ನರುಷೋ ವಾಗ್ಮ್ಯೈರೂಪಮಾತ್ಮಾನಮಾವಿಮೂಲಂ
ಕರೋತಿ | ಮೂಲಭೂತಸ್ಯಾನ್ಯತವದನಸ್ಯ ಪರೇಷಾಮಗ್ರೇ ಪ್ರಕಟೀಕೃತತ್ವಾತ್ | ತೇನ ಪಾಪೇನ ಸ
ಪುರುಷಃ ಶುಷ್ಯತಿ | ಸವೈಗ್ನಿರಸ್ಮಾರ್ಯತಮೇವಾಸ್ಯ ಶೋಷಃ | ಅಯಮನ್ಯತವಾದೀ ನ ಕು
ಪ್ರಾನಾಣಿಕ ಇತ್ಯೇವಂ ಸರ್ವೇ ತಿರಸ್ಕರ್ವಂತಿ | ಸ ತಾದೃಶಃ ಪುರುಷ ಉದ್ವರ್ತತೇ ವಿನಶ್ಯತಿ,
ನಶಕಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತಸ್ಮಾತ್ಕಾರಣಾಜ್ಞಾನ ತಿರಸ್ಕಾರಾನ್ವರಣಾಚ್ಚ ಭೀತಃ ಪುಮಾನನ್ಯತಂ
ನ ಬ್ರೂಯಾತ್ಕಂತ್ವೇನೇನಾನೃತೇನ ನಿಮಿತ್ತೇನ ದಯೇತ ಸ್ಮಾತ್ಮಾನಂ ರಕ್ಷತೇ ||

ಪ್ರಸಂಗಸಂಗತಿಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಿಷ್ಟವಾದ ಅನ್ಯತವದನನಿಷೇಧವನ್ನು ಪುರುಷಾರ್ಥರೂಪವಾಗಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.
ಅಥಶಬ್ದ ವಿಷಯಾಂತರಬೋಧಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಉಪಾಸನಾಂಗಬೇಳೆಗೆ ಪ್ರಾಸಂಗಿಕವಾದ ಅನ್ಯತನಿಷೇಧವನ್ನು ಧೇಳುತ್ತಾರೆ
ಎಂದರ್ಥ. ಅನ್ಯತ ಅಂದರೆ ಸುಳ್ಳುಹೇಳುವುದು ವಾಗ್ಮ್ಯವ್ಯಕ್ತದ ಮೂಲ ಅಂದರೆ ಬೇರನನ್ಯತವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆ.

ಸತ್ಯವು ಪುಸ್ತಕಲಸ್ಯಾನುಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅನ್ಯತನಕ್ಕೆ ಮೂಲತ್ರ ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಒಂದುವ್ಯಕ್ತವು ಭೂಮಿಯಿಂದ ಕೀಳಲ್ಪಟ್ಟಾಗ ಹೇಗೆ ಪ್ರಕಟವಾದ ಬೇರುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಮೊದಲು ಒಣಗಿ ಅಮೇಲೆ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಅನ್ಯತಹೇಳುವ ಪುರುಷನು ವಾಗ್ವೈಕ್ಯವೇವಾದ ತನ್ನನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಎದುರು ಸುಳ್ಳುಹೇಳುವುದು ಪ್ರಕಟವಾಗುತ್ತದೆಂದರ್ಥ. ಈ ಪಾಪದಿಂದ ಅವನು ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ತಿರಸ್ಕಾರ (ಶೋಷ) ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಇವನು ಯಾವಾಗಲೂ ಸುಳ್ಳು ಹೇಳುವವನು, ಪ್ರಾಮಾಣಿಕನಲ್ಲ ಎಂದು ಜನರು ನಿದಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ರೀತಿಯ ಜನರು (ವಿನಾಶ) ನಶಕವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಜನರತಿರಸ್ಕಾರ ಮತ್ತು ನಶಕಭಯದಿಂದ ಜನರು ಸುಳ್ಳುಹೇಳಬಾರದು. ಅನ್ಯತದಿಂದ ತಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು,

ಪರಾಗ್ವಾ ಏತದ್ರಿಕ್ತಮಕ್ಷರಂ ಯದೇತದೋಷಮಿತಿ ತದ್ಯತ್ಕಿಂಚೋ
ಮಿತ್ರಾಹಾತ್ರೈವಾಸ್ಮೈ ತದ್ರಿಚ್ಯತೇ ಸ ಯತ್ಸರ್ವಮೋಂ ಕುರ್ಯಾ-
ದ್ರಿಂಚ್ಯಾದಾತ್ಮಾನಂ ಸ ಕಾಮೇಭ್ಯೋ ನಾಲಂ ಸ್ಯಾತ್ ||

ಪ್ರಾಸಂಗಿಕಂ ಪುರುಷಾರ್ಥಮನ್ಯತನಿವೇಧಂ ಪಂಪಮಾಪ್ಯಂ ಲೌಕಿಕವ್ಯವಹಾರೋಪನ್ಯಾಸಮುಪೇನ
ಪ್ರಕೃತಯೋರೋಕಾರನಕಾರಯೋಃ ಸಹ ಧ್ಯಾನಂ ಪ್ರಶಂಸಿತಂ ಕೇವಲಮೋಕಾರಂ ಲೋಕವ್ಯವಹಾರೇ
ನಿಂದತಿ— ಓಮಿತಿ ಯದೇತದಕ್ಷರಮಸ್ಮಿ ತತ್ಪ್ರಾಗ್ವಾಕ್ರಂ ಚ | ಪರಮುತ್ಕೃಷ್ಟಂ ಜಗತ್ಕಾರಣಮುಖ್ಯೈಕ-
ರಸಂ ಬ್ರಹ್ಮತತ್ತ್ವಮಂಚತಿ ಗಚ್ಛತಿ ಪ್ರತಿಪಾದಯತಿಶಿ ಪರಾಕ್ | ಅತ ಏವ ಸಂಸಾರಾಢುಭರ್ಗತಂ
ಸದ್ವಿಕ್ರಂ ಸಂಸಾರಭೋಗಶೂನ್ಯಮ್ | ತತ್ರಥಾ ಸತಿ ಸಂಸಾರೇ ಪುಮಾನ್ ಸ್ವಯಮುದರಂ ಪುಷ್ಪನ್ಯತ್ಕಿಂ-
ಚಿತ್ತ್ವೈಕೀಯಂ ಯಾಚಕಾಯ ಪುರುಷಾಯೋಮಿತಿ ಓದ್ರಯಾತ್ವೈಕೀಯ ಕುಟುಂಬನಿರ್ವಾಹವವಿಚಾರ್ಯ
ಯಾಚಕಂ ಪ್ರತಿ ತ್ವದಭೀಷ್ಟಂ ತಥೈವಾಸ್ತು ತ್ವಮೇವ ಸ್ವೀ ಕುರ್ವಿತ್ಯೇವ ಯದಿ ಬ್ರೂಯಾತ್ತ ಸ್ವದಾನ್ವೇಮಯಂ
ಪುಮಾನತ್ರೈವ ಲೋಕೇಽಸ್ಮೈ ಗೃಹಕ್ಷೇತ್ರಾದಿಭೋಗಾಯ ರಿಚ್ಯತೇ ರಿಕೋಃ ಭೋಗಶೂನ್ಯೋ ಭವತಿ |
ಏಕ್ಯೀಕದ್ರವ್ಯದಾನೇ ಯಥಾ ತದ್ರೋಗಶೂನ್ಯತ್ವಂ ತಥಾ ಸ ಪುಮಾನ್ವದಿ ಸರ್ವಸಮ ಸ್ವೈಕೀಯಂ ಧನಮೋ
ಕುರ್ಯಾದ್ಯಾಚಕಾಯಾಭ್ಯನುಜಾನ್ವೇಯಾಶ್ವದಾನ್ವೇಮಾತ್ಮಾನಂ ರಿಚ್ಯಾದ್ರಿಕ್ರಂ ಸರ್ವಧನಶೂನ್ಯಂ ಕುರ್ಯಾತ್ |
ಸ ತಾದ್ಯಶೋ ಧನಹೀನಃ ಪುಮಾನ್ ಭೋಗೇಭ್ಯೋ ನ ಸರ್ಯಾಪ್ರಃ ಸ್ಯಾತ್ ||

ಪುರುಷಾರ್ಥವಾದ ಅನ್ಯತನಿವೇಧನನ್ನು ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸಿ ಈಗ ಲೌಕಿಕವ್ಯವಹಾರದ ಮೂಲಕ ಪ್ರಕೃತ ಓಂಕಾರ
ನಕಾರಗಳ ಸಹಧ್ಯಾನವನ್ನು (ಓಟ್ಟಿಗೆ) ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡಲು ಲೇಖಕರು ಓಂಕಾರವನ್ನು ಲೋಕವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ನಿದಿಸುತ್ತಾರೆ.
ಓಂ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರವೇ ಪರಾಕ್. ಪರ ಅಂದರೆ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ, ಜಗತ್ಕಾರಣವಾದ, ಅಮೃತ್ಯುಕರವಾದ ಬ್ರಹ್ಮತತ್ತ್ವವನ್ನು
ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದೆಂದರ್ಥ. ಸಂಸಾರಭೋಗಶೂನ್ಯವಾದುದರಿಂದ ರಿಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸಂಸಾರಿಯಾದವನು ತನ್ನ ಉದರಪೋಷಣೆ
ಯಲ್ಲಿ ಅಸಕ್ತನಾಗಿರುವಾಗ ಒಬ್ಬ ಯಾಚಕನು ಬಂದು ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಬೇಡಿದರೆ ಆಗ ಅವನು ವಿಚಾರಿಸದೆ, ಓಂ
ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಅಂದರೆ ನಿನ್ನ ಇಷ್ಟಾರ್ಥದಂತೆಯೇ ಆಗಲಿ, ತೆಗೆದುಕೊಂಡುಹೋಗು ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಆಗ ಆ ಪುರುಷನು
ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೇ ಗೃಹಕ್ಷೇತ್ರಾದಿ ಭೋಗಶೂನ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಒಂದೊಂದು ವಸ್ತು ದಾನಮಾಡಿಬಾಗ ಆ ವಸ್ತು ಭೋಗ
ಶೂನ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಪುರುಷನು ತನ್ನ ಸರ್ವಸ್ವವನ್ನೂ ಯಾಚಕನಿಗೆ ದಾನಮಾಡಿದರೆ ಆಗ ಸರ್ವಧನಶೂನ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ.
ಧನಹೀನನಾದರೆ ಆಗ ಸಕಲಭೋಗವನ್ನು ಹೊಂದಲಾರನು.

ಅಧೈತತ್ಪೂರ್ಣಮುಭ್ಯಾತ್ಮಂ ಯನ್ನೇತಿ ಸ ಯತ್ಸರ್ವಂ ನೇತಿ ಬ್ರೂಯಾ
 ತ್ವಾಪಿಕಾಽಸ್ಯ ಕೀರ್ತಿರ್ಜಾರ್ಯೇತ ಸೈನಂ ತತ್ರೈವ ಹನ್ಯಾತ್ ||

ಕೇವಲಮೋಕಾರಂ ನಿಂದಿತ್ವಾ ಕೇವಲಂ ನಕಾರಮಪಿ ನಿಂದತಿ — ಅಥ ಲೇವಲೋಕಾರನಿಂದಾನಂತರಂ ಕೇವಲನಕಾರೋ ನಿಂದ್ಯತ ಇತಿ ಶೇಷಃ | ಯದೇತನ್ನೇತಿ ನಿಷೇಧಕಮಕ್ಷರಮಸ್ತಿ ತದೇತದಭ್ಯಾತ್ಮಂ ಪೂರ್ಣಮಾತ್ಮಾನಂ ಧನಸ್ವಾಮಿನಮಭಿಲಕ್ಷ್ಯ ವರ್ತತ ಇತ್ಯಭ್ಯಾತ್ಮಂ ತಸ್ಮಿನ್ಸರ್ವಮಾನಂ ಸದಿದಮಕ್ಷರಂ ಧನಸಂಪತ್ತಿಹೇತುತ್ವಾತ್ಪೂರ್ಣಮಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ಯಃ ಪುನಾನುತ್ಯಂತೇಂಬ್ಧಃ ಸನ್ನರ್ಥಿನೇ ಬಲಿಭಿಕ್ಷಾದಿಕಂ ಕಮಪಿ ನ ಪ್ರಯಚ್ಛತಿ ಕಿಂ ತು ನೇತ್ಯುಚ್ಚಾರಯನ್ಸರ್ವಮಪಿ ಯಾಚ್ಯಮಾನಂ ನಿಷೇಧತಿ ತಥಾನಿಧಸ್ಯ ಲುಬ್ಧಸ್ಯ ಧನಮೀಕ್ಷಣಂ ಸಸ್ವಗೃಹೇ ಪೂರ್ಣಮವತಿಪ್ರತೇ | ಸ ತಾದ್ಯಲೋ ಲುಬ್ಧೋ ಯದಿ ಯಾಚಕಾಯ ಕಮಪ್ಯವತ್ಯಾ ಸರ್ವಂ ನೇತಿ ಬ್ರೂಯಾತ್ಪದಾನೀಮಸ್ಯ ಪಾಪಿಕಾ ಕೀರ್ತಿರ್ಜಾರ್ಯತೇ | ಅತ್ಯಂತಲುಬ್ಧೋಽಯಂ ದುರಾತ್ಮಾ ಧಿಗೇನಮಿತ್ಯೇವಂ ಸರ್ವೇ ನಿಂದಂತಿ | ಸಾ ನಿಂದಾ ಪಾಪರೂಪಾ ಕೀರ್ತಿರೇನಂ ಪಾಪಾತ್ಮಾನಂ ತತ್ರೈವ ಗೃಹೇ ಹನ್ಯಾನ್ಯಾರಯೇಜ್ಜೀವನ್ಮಪ್ಯಸೌ ಮೃತ ಏವ | ತಥಾ ಚ ಧಗವಲೋಕ್ತಮ್ — “ ಸಂಭಾವಿತಸ್ಯ ಚಾಕೀರ್ತಮರಣಾದತಿರಿಚ್ಯತೇ ” (ಭ-ಗೀ-೨-೨-ಶ್ಲೋ-೨೪) ಇತಿ ||

ಕೇವಲ ನಕಾರವನ್ನು ನಿಂದಿಸುತ್ತಾರೆ. ನ ಎಂಬ ನಿಷೇಧಾರ್ಥಕವಾದ ಅಕ್ಷರವು ಅಧ್ಯಾತ್ಮವಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ಧನಸ್ವಾಮಿಯನ್ನು ನುಸರಿಸಿರುತ್ತದೆ. ಇದು ಧನಸಂಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ ಪೂರ್ಣವೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನು ಕಡುಲೋಭಿಯಾಗಿ ಯಾಚಕನಿಗೆ ಭಿಕ್ಷಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡದೆ ಏನು ಕೇಳಿದರೂ ನ ಎಂದು ನಿಷೇಧಿಸುತ್ತಾನೋ ಆ ಕೃಪಣನ ಧನಸಂಪತ್ತು ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಕ್ಷೀಣಿಸದೆ ಮನೆಯಲ್ಲೇ ಪೂರ್ಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ನ ಎಂದು ಏನನ್ನೂ ದಾನ ಮಾಡದಿರುವ ಪುರಃಪನ್ನಿಗೆ ಪಾಪಜನಕ ಕೀರ್ತಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಕಡುಲೋಭಿ ಇವನು. ಇವನ ಬಾಲ್ಯೆ ಸುಲಲಿ ಎಂದು ಜನರು ನಿಂದಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಪಾಪರೂಪಕೀರ್ತಿಯು ಪಾಪಿಷ್ಠನಾದ ಲೋಭಿಯನ್ನು ಮನೆಯಲ್ಲೇ ಕೊಲ್ಲುತ್ತದೆ. ಜೀವಿಸಿದ್ದರೂ ಮರಣಹೊಂದಿದವನಂತೆಯೇ ಅವನ ಜೀವನವೆಂದರ್ಥ. ಸಂಭಾವಿತಸ್ಯ ಚಾಕೀರ್ತಿ ಮರಣಾದತಿರಿಚ್ಯತೆ (ಭ. ಗೀ. ೨-೨೪) ಎಂದು ಇದೇ ವಿಷಯ ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ತಸ್ಮಾತ್ತ್ವಾಲ್ ಏವ ದದ್ಯಾತ್ಕಾಲೇ ನ ದದ್ಯಾತ್ಸತ್ಪ್ರಾನ್ಯತೇ ಮಿಥುನೀ
 ಕರೋತಿ ತಯೋರ್ಮಿಥುನಾತ್ಪ್ರಜಾಯತೇ ಭೂಯಾನ್ಯವತಿ ||

ನನು ಧನಸ್ಯ ದಾನಾದಾನಯೋರುಭಯೋರಪಿ ನಿಂದಿತಶ್ಚೇ ಕಾ ಗತಿಃ ಪುರುಷಸ್ಯೇತ್ಯಾಕಂ-
 ಕಾಽಽಽಽ — ಯಸ್ಮಾದೇಶ್ಯಕಂ ನಿಷಿದ್ಧಂ ತಸ್ಮಾತ್ಪ್ರತಿತ್ಯಜ್ಯೋಭಯಂ ನಿಲಿತ್ಪ್ರವಮನುಷ್ಯೇಯಮ್ |
 ಕಥಮಿತ್ಯಾಕಂಶ್ಯ ಸ ಪ್ರಕಾರ ಉಚ್ಯತೇ | “ ಸಂಸ್ಕುಪ್ತೋ ವೈಶ್ವದೇವಾಂತೇ ಸೋಽತಿಥಿಃ
 ಇತ್ಯಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರಸಿದ್ಧೀ ಯೋ ದಾನಶಾಲಶ್ಚಿಸ್ತೀನೇವ ದದ್ಯಾನ್ಸ್ಯ ಸ್ಯಸ್ಯಿಸ್ತಾನಾಲೇ | ತತ್ರಥಾ
 ಸತ್ಯೋಽಕಾರರೂಪಂ ಸತ್ಯಂ ನಿಷೇಧಕನಕಾರರೂಪಮನ್ಯುತಂ ಚ ಮಿಥುನೀ ಕರೋತಿ ಮಿಲಿತ್ಯಾ
 ಯುಗ್ಂ ಕರೋತಿ | ತಯೋರ್ದಾನಪ್ರತಿಷೇಧಯೋಃ ಸತ್ಯಾನ್ಯತಯೋರ್ಮಿಥುನಾತ್ಪ್ರಜಾಯತ
 ಇಹ ಲೋಕೇ ನಿಂದಾರಹಿತಃ ಪ್ರಕೃಷ್ಣೋ ಭವತಿ | ಪರಲೋಕೇ ಽ ಭೂಯಾನ್ಸುಪ್ಯಪಿಹನ್ಯಾನ್ಮು-

ಭವತಿ | ಯಥಾ ಲೋಕ ಓಂಕಾರನಕಾರೌ ಮಿಲಿತೌ ಪ್ರಕಸ್ತೌ ತಥಾಽಪಿ ಮಿಲಿತೌ ಧ್ಯೇಯಾ-
ವಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಧನವನ್ನು ದಾನಮಾಡಿದರೂ ದಾನಮಾಡದಿದ್ದರೂ ನಿಂದೆ ಬರುವುದಾದರೆ ಮುಂದೆ ಗತಿಯೇನು? ಎಂದು ಆಶಂಕಿಸಿದರೆ ಸಮಾಧಾನ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಓಂದೊಂದೇ ನಿಸ್ಸಿದ್ಧವೆಂದುದರಿಂದ ಆ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಎರಡನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡಬೇಕು. ಸಂಪ್ರಾಪ್ತೋ ವೈಶ್ವದೇವಾಂತೇ ಸೋಽತಿಥಿಃ ಎಂದು ಶಾಸ್ತ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ದಾನಮಾಡಬೇಕು. ಇತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದಾನಮಾಡಬಾರದು. ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಓಂಕಾರರೂಪಸತ್ಯವನ್ನು ನಿಷೇಧಾರ್ಥಕ ನಕಾರರೂಪ ಅನ್ಯತವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ದಾನಪ್ರತಿಷೇಧಗಳ ಸತ್ಯಾನ್ಯತಗಳ ಮೇಲಿನಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ನಿಂದಾ ರಹಿತನಾಗಿ ಅತಿಶಯ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಓಂಕಾರನಕಾರಮೇಲನವು ಪ್ರಶಸ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿಯೇ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಬೇಕು.

ಯೋ ವೈ ತಾಂ ವಾಚಂ ವೇದ ಯಸ್ಯಾ ಏಷ ವಿಕಾರಃ ಸ ಸಂಪ್ರತಿ-
ವಿದಕಾರೋ ವೈ ಸರ್ವಾ ವಾಕ್ಸೃಷಾ ಸ್ವತೋರ್ವ್ಯಭಿವ್ಯೃಜ್ಯ-
ಮಾನಾ ಬಹ್ವೀ ನಾನಾರೂಪ ಭವತಿ ||

ಮಿತಾದಿಪಂಚವಿಧಸ್ಯ ಧ್ಯಾನಮುಕ್ತಾ. ಕೇವಲಸ್ಯಾಕಾರಸ್ಯ ಧ್ಯಾನಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಪೂರ್ವತ್ಯ
“ ಸ ವಾ ಏಷ ವಾಚಃ ಪರಮೋ ವಿಕಾರೋ ಯದೇತನ್ನಹದುಕ್ತಮ್ ” ಇತ್ಯಭಿಹಿತಂ ಶಸ್ತ್ರಂ ಯಸ್ಯಾ
ವಾಚೋ ವಿಕಾರಸ್ತಾಂ ವಾಚಂ ಯಃ ಪುಮಾನ್ಯಕ್ಷ್ಮಮಾಣಪ್ರಕಾರೇಣೋಪಾಸ್ತೇ ಸ ಪುಮಾನ್ಯಂಪ್ರ-
ತಿವಿಸ್ವಮ್ಯಗಭಿಜ್ಞಃ | ಕೋಽಯಂ ಪ್ರಕಾರಃ ಸೋಽತಿಥೀಯತೇ—ಅಕಾರ ಏವ ಸರ್ವವಾಗಾತ್ಮಕಃ
ಸೇಯಮಕಾರರೂಪಾ ವಾಜ್ಞಾತ್ಯಕಾಮಂತ್ರೈಃ ಕಕಾರಾದಿಭಿರ್ಮುಕಾರಾಂಶೈಃ ಸ್ವರ್ಷೈಃ ಶಷಸಹೈ-
ರೂಷ್ಯಭಿಷ್ಚ ವ್ಯಲ್ಯೂಗಾನಾ ಸತೀ ನಾನಾವಿಧಾ ಬಹುರೂಪಾ ಚ ಭವತಿ | ಪೂರ್ವಮೇಕಸ್ಯ ಸಕ
ಇದಾನೀಮನೇಕತ್ವಂ ಬಹುತ್ವಮ್ | ತೇಷಾಂ ಚ ಬಹುಭೇದಾನಾಂ ಪರಸ್ಪರವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಂ ನಾನಾ-
ರೂಪತ್ವಮ್ | ಏಕ ಏವಾಕಾರೋ ಯಥಾ ಸೂಚಿಚ್ಚಿದ್ರಂ ಗೃಹಚ್ಚಿದ್ರಮಿತ್ಯೇವಮುಪಾಧಿ ಭೇದಾ-
ದ್ಭುತುತ್ವಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಮ್ಯೂನಾಧಿಕ ಭಾವೇನ ಪರಸ್ಪರವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಮುಪಿ ಪ್ರಾಪ್ತೋತಿ, ಏವಮೇಕ ಏವಾ-
ಕಾರಃ ಕಋಗಘೇತ್ಯಾದಿಧಿಯುಪಾಧಿಭಿರನೇಕತ್ವಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಪರಸ್ಪರವ್ಯಭೇದಾಷ್ಚಕ್ಷರಯುಕ್ತಶ್ಚೇತಿ
ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಂ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ | ತದೇವಮಕಾರಸ್ಯ ಕಕಾರಾದಿಷು ಸರ್ವೇಷ್ವನುಗತಶ್ಚಾದ್ಯೇದ ಪ್ರತಿಪತ್ತೇ-
ದೌಪಾಧಿಕಶ್ಚಾಚ್ಚ ಸರ್ವವಾಗಾತ್ಮಕತ್ವಂ ಸಿದ್ಧಮ್ ||

ಮಿತಾದಿಪಂಚಕಧ್ಯಾನವನ್ನು ಹೇಳಿ ಈ ಅಕಾರದ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸ-ವಾ ಏಷ ವಾಚಃ ಪರಮೋ
ವಿಕಾರಃ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಶಸ್ತ್ರವು ಯಾವ ವಾಕ್ಯನ ವಿಕಾರವೋ ಅದನ್ನು ತಿಳಿದು ಉಪಾಸಿಸುವವನೇ ಚನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದವನು
ಅಕಾರವೇ ಆ ವಾಕ್. ಸರ್ವವಾಗಾತ್ಮಕವಾದ ಈ ಅಕಾರರೂಪವಾದ ವಾಕ್ ಮಾತೃಕಾಮಂತ್ರಗಳೆಂದೂ, ಕಕಾರಾದಿ
ಮಕಾರದವರೆಗಿರುವ ಸ್ವರ್ಷಕ್ಷರಗಳೆಂದೂ, ಶಷಸಹರೂಪ ಉಷ್ಮಾಕ್ಷರಗಳೆಂದೂ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ನಾನಾರೂಪವಾಗು
ತ್ತದೆ. ಏವು ಅಂದರೆ ನೊಂದೂ ಒಂದಾಗಿ ಆಮೇಲೆ ಅನೇಕವಾಗುವುದು. ಅಕಾರವೂ ಸೂಚಿಚ್ಚಿದ್ರ, ಗೃಹಚ್ಚಿದ್ರಾದಿ

ಉಪಾಧಿಭೇದಗಳಿಂದ ಒಂದಾದರೂ ಬಹುತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿ ನ್ಯೂನಾಧಿಕವಾದಿಂದ ಪರಸ್ಪರವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಒಂದೇ ಅಕಾರವು ಕಕಾರಾದಿ ಉಪಾಧಿಭೇದಗಳಿಂದ ಅನೇಕತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಭೇದಪ್ರತೀತಿಯು ಉಪಾಧಿಕವಾದುದರಿಂದ ಅಕಾರವು ಕಕಾರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಸ್ಯೂತವಾದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸರ್ವವಾಕ್ಯರೂಪವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ತಸ್ಯೈ ಯದುಪಾಂಶು ಸ ಪ್ರಾಣೋಽಥ ಯದುಚ್ಚೈಸ್ತಚ್ಛರೀರಂ
ತಸ್ಮಾತ್ತತ್ತಿರ ಇವ ತಿರ ಇವ ಹ್ಯಶರೀರಮಶರೀರೋ ಹಿ ಪ್ರಾಣೋಽಥ
ಯದುಚ್ಚೈಸ್ತಚ್ಛರೀರಂ ತಸ್ಮಾತ್ತದಾವಿರಾವಿಹಿಂ ಶರೀರಮ್ ||

ಅಕಾರಸ್ಯ ಧ್ಯಾನಮುಕ್ತ್ಯಾ ತಿದೀಯದ್ವನಿಭೇದಯೋರ್ಭಾಸಂ ವಿಧತ್ತೇ — ತಸ್ಯೈ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾಯಾ ಅಕಾರರೂಪಾಯಾಸ್ತಸ್ಯಾ ವಾಚೋ ಯದುಪಾಂಶು ಯನ್ಮಂದದ್ವನಿಯುಕ್ತಮುಚ್ಚಾರಣಂ ಸ ಪ್ರಾಣ ಇತಿ ಧ್ಯಾಯೇತ್ | ಯಸ್ಯಾನ್ಮಂದೋಚ್ಚಾರಣಸ್ಯ ಪ್ರಾಣರೂಪತ್ವಂ ತಸ್ಮಾತ್ತನ್ಮಂದೋಚ್ಚಾರಣಂ ತಿರೋಭೂತಮಿವ ಭವತಿ | ವ್ಯವಹಿತ್ಯೈ ಪುರುಷೈರಶ್ಚಾಯಮಾಣತಾತ್ | ಲೋಕೇ ಯದ್ವದಶರೀರಂ ತತ್ತನ್ನೇಶ್ರೇಣಾದ್ಯತ್ಯತ್ಪ್ರಾತಿರೋಹಿತಮಿವ ಭವತಿ | ಪ್ರಾಣೋಽಪ್ಯಶರೀರತ್ಪ್ರಾತಿರೋಭೂತ ಇತಿ ತದ್ರೂಪಸ್ಯ ಮಂದದ್ವನೇಃ ಪರ್ಯರಶ್ರವಣಂ ಯುಕ್ತಮ್ | ಪೂರ್ವೋಕ್ತವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಾರ್ಥೋಽಥಶಬ್ದಃ | ಮಂದದ್ವನೇವಿಲಕ್ಷಣೋ ಯೋಽಯಮುಚ್ಚದ್ವನಿಸ್ತಚ್ಛರೀರರೂಪಂ ತಸ್ಮಾಚ್ಛರೀರರೂಪತ್ವಾದುಚ್ಚದ್ವನಿಯುಕ್ತಮುಚ್ಚಾರಣಮಾವಿಃ ಪ್ರಕಟಂ ಭೂತ್ಯಾ ಪದ್ವಿಃ ಶ್ಚಾಯತೇ | ಯಸ್ಮಾಚ್ಛರೀರಂ ಪರೈರ್ಧ್ಯೋಶ್ಯಮಾನತ್ವಾದಾವಿಭೂತಂ ತಸ್ಮಾಚ್ಛರೀರರೂಪಸ್ಯೋಚ್ಚದ್ವನೇರಾವಿಧಾರವೋ ಯುಕ್ತಃ ||

ಅಕಾರದ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಹೇಳಿದಮೇಲೆ ಅದರ ದ್ವನಿಭೇದಗಳ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಅಕಾರರೂಪವಾಕ್ಯನ ಮಂದದ್ವನಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಉಚ್ಚಾರಣವು ಪ್ರಾಣವೆಂದು ತಿಳಿದು ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು. ಉಚ್ಚದ್ವನಿ (ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ) ಯುಕ್ತವಾದ ಉಚ್ಚಾರಣವನ್ನು ಶರೀರವೆಂದು ತಿಳಿದು ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು. ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿರುವ ಪುರುಷರಿಂದ ಕೇಳಲ್ಪಡದಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣರೂಪವಾದ ಮಂದೋಚ್ಚಾರಣವು ತಿರೋಭೂತವಾದಂತಿರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಣಕ್ಕೂ ಶರೀರವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ತಿರೋಭೂತವಾದಂತಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಪ್ರಾಣರೂಪವಾದ ಮಂದದ್ವನಿಯೂ ಇತರಿಂದ ಕೇಳಲ್ಪಡದಿರುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮಂದದ್ವನಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಉಚ್ಚದ್ವನಿಗೆ ಶರೀರರೂಪತ್ವ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅದರ ಉಚ್ಚಾರಣವನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಕೇಳುತ್ತಾರೆ. ಶರೀರವು ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ನೋಡಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ತದ್ರೂಪವಾದ ಉಚ್ಚದ್ವನಿಗೆ ಪ್ರಕಟವಾಗಿಯೂ ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

English Translation

---

1. This (nishkevalya-sastra) becomes perfect as a thousand of Brihati verses. In this thousand of Brihatis there are no thousand one hundred and twenty-five Anushtubhs. For the smaller is contained in the larger.

2. This has been said by a Rishi (Rv. VIII, 76, 12) :—

3. ‘A speech of eight feet ;’—because there are eight feet of four syllables each in the Anushtubh.

4. ‘Of nine corners ;’—because the Brihati becomes nine-cornered (having nine feet of four syllables each).

5. ‘Touching the truth ;’—because speech (Anushtubh) is truth, touched by the verse (Brihati).

6. ‘He (the Hotri) makes the body out of Indra ;’—for out of this thousand of Brihati verses turned into Anushtubhs, and therefore out of Prana as connected with Indra and out of the Brihati (which is Prana), he makes speech, that is Anushtubh, as a body.

7. This Mahaduktha is the highest development of speech, and it is fivefold, viz, measured, not measured music, true, and untrue.

8. A Rik verse, a gatha, a kumbya are measured (metrical). A Yagus line, an invocation, and general remarks, these are not measured (they are in prose). A Saman, or any portion (parvan) of it, is music. Om is true, Na is untrue.

9. What is true (Om) is the flower and fruit of speech. He is able to become celebrated and of good report, for he speaks the true (Om), the flower and fruit of speech.

10. Now the untrue is the root of speech, and as a tree whose root is exposed dries up and perishes, thus a man who says what is untrue exposes his root, dries up and perishes. Therefore one should not say what is untrue, but guard oneself from it.

11. That syllable Om (yes) goes forward (to the first cause of the world) and is empty. Therefore if a man says Om (yes) to everything, then that (which he gives away) is wanting to him here. If he says Om (yes) to everything, then he could empty himself, and would not be capable of any enjoyments.

12. That syllable Na (no) is full for oneself. If a man says No to everything, then his reputation would become evil, and that would ruin him even here.

13. Therefore let a man give at the proper time only, not at the wrong time. Thus he unites the true and the untrue, and from the union of those two he grows, and becomes greater and greater.

14. He who knows this speech of which this (the mahaduktha) is a development, he is clever. A is the whole of speech, and manifested through different kinds of contact (mutes) and of wind (sibilants), it becomes manifold and different.

15. Speech if uttered in a whisper is breath, if spoken aloud, it is body. Therefore (if whiapered) it is almost hidden, for what is incorporated is almost hidden, and breath is incorporated. But if spoken aloud, it is body, and therefore it is perceptible, for body is perceptible.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ
ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ಷಷ್ಠಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತವಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಾಂಡಭಾಷ್ಯದ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕದ
ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು

ಅಥ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ಸಪ್ತಮಃ ಖಂಡಃ

ನರದನೆಯ ಆರಣ್ಯಕದ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯ ಖಂಡವು

ತದ್ವಾ ಇದಂ ಬೃಹತೀಸಹಸ್ರಂ ಸಂವತ್ಸಂ ತದ್ಯಶಃ ಸ ಇಂದ್ರಃ ಸ
ಭೂತಾನಾನುಧಿಪತಿಃ ಸ ಯ ಏವಮೇತಮಿಂದ್ರಂ ಭೂತಾನಾನುಧಿ-
ಪತಿಂ ನೇದ ವಿಸ್ತಸಾ ಹೈವಾಸ್ಮಾಲ್ಲೋಕಾತ್ಪ್ರೈತೀತಿ ಹ ಸ್ಮಾಹ
ಮಹಿದಾಸ ಏತರೇಯಃ ಪ್ರತ್ಯೇಂದ್ರೋ ಭೂತ್ವೈಷು ಲೋಕೇಷು
ರಾಜತಿ ||

“ ಉಕ್ತಮುಕ್ತಮ್ ” (ಐ-೮-೨-೮-೧-೨) ಇತ್ಯಾರಭ್ಯ “ ಆರ್ಹಿಃ ಶರೀರಮ್ ”
ಇತ್ಯಂತೇನ ಗ್ರಂಥೇನ ಬೃಹತೀಸಹಸ್ರರೂಪ ಉಕ್ತೇ ಪ್ರಾಣದೇವತಾಯಾ ನಾನಾವಿಧಗುಣವಿಶಿ-
ಷ್ಟತ್ವೇನೋಪಾಸನಮುಧಿಯು ಪೂರ್ವಮೇವ “ ಸಂಭೂಯ ದೇವತಾ ಅಪ್ಯೇತಿ ” (ಐ-೮-೨-
೮-೨-೨-೪) ಇತಿ ಸಮಷ್ಟಿರೂಪಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಪ್ರಾಪ್ತಿಲಕ್ಷಣಂ ಫಲಮುಕ್ತಂ ತದೇವಾತ್ಯ
ಕ್ತೌತ್ಸೋಸಾಸ್ತಾವಾಲಸ್ಯಾಭಾವೇನ ಶ್ರದ್ಧಾಮುಕ್ತಾದಯಿತುಂ ಪುನರ್ದರ್ಶಯತಿ—ಪ್ರಾಣಸ್ವರೂಪಂ
ನಿಷ್ಕೇವಲಗ್ರಾಹ್ಯಂ ಯದುಕ್ತಂ ತದೇವೇದಮುಕ್ಷರಗಣನಯಾ ಬೃಹತೀಸಹಸ್ರಂ ಸಂವತ್ಸಮ್ |
ತಪ್ತ ಪ್ರಾಣರೂಪಂ ಸಗುಣಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಯದೋನಾಮುಕ್ತಮ್ | ಅತ ಏವ ಶ್ರುತ್ಯಂತರೇ ಶ್ರುಯತೇ
“ ನ ತಪ್ತೇಶೇ ಕಶ್ಚನ ತಸ್ಯ ನಾಮ ಮುಪದ್ಯಶಃ ” (ತೈ-೮-ಪ್ರ ೧೦-೮-೧) ಇತಿ | ಸ ಚ ಬೃಹತೀ-
ಸಹಸ್ರರೂಪಃ ಪ್ರಾಣದೇವ ಇಂದ್ರಃ ಪರಮೈಶ್ವರ್ಯಯುಕ್ತಃ | ಅತ ಏವ ಭೂತಾನಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ-
ಸ್ತಂಬಾಂತಾನಾಂ ಪ್ರಾಣನಾನುಧಿಪತಿತ್ವಾದ್ಯಶಂ ಯಃ ಪುಮಾನುಸಾಪ್ತೇ ಸ ಪುಮಾನ್ವಿಸ್ತಸಾ ಹೈವ
ಜೀವನ್ಮೇವ ವಿಸ್ತಸ್ಯ ಮನುಷ್ಯತ್ವಾದ್ಯಭಿಮಾನಂ ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಪ್ರಾಣದೇವೋ ಹಿರಣ್ಯ-
ಗರ್ಭೋಽಸೀತ್ಯಾಭಿಮಾನಿಕಂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಂ ಪ್ರಾಪ್ಯಾಸ್ಮಾಲ್ಲೋಕಾದ್ವ್ಯಕ್ತಮಾನುತ್ಪ್ರೈತಿ ನಿರ್ಗ-
ಚ್ಯತೀತ್ಯೇವಮಿತರಾಯಾಃ ಪುತ್ರೋ ಮಹಿದಾಸನಾಮುಕ್ತೋ ಮುನಿಃ ಸ್ತುತಿಷ್ಯಾನ್ವತ್ಯಾಹ ಸ್ತು | ಪ್ರೇತ್ಯ
ಮರಣಾದೂರ್ಧ್ವಂ ಸ್ವಯಮಿಂದ್ರೋ ಜಗದೀಶ್ವರೋ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭೋ ಭೂತ್ವೈಷು ಲೋಕೇಷು
ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಾಂತರ್ಗತೇಷು ಚತುರ್ದಶಭುವನೇಷು ವ್ಯಾಪ್ಯ ರಾಜತಿ ದೀಪ್ಯತೇ | ಮರಣಾತ್ಪ್ರಾಗೇವ
ಭುವನಾಜನಿತೋ ದೇವಭಾವಃ ಶ್ರುತ್ಯಂತರಲ್ಪಿ ಕ್ರೂಯತೇ “ ದೇವೋ ಭೂತ್ವಾ ದೇವಾನ-
ಪ್ಯೇತಿ ” (ಬೃಹ-೪-೧-೨) ಇತಿ | ಯದ್ವಪ್ಯುಕ್ತಶಸ್ತಸ್ಯ ಪ್ರತೀಕಸ್ಯೇದಮುಪಾಸನ ಮಿತೈತಂ ಗ್ರಹ-
ಸ್ಯಾಭಾವಾದ್ಯವನಾಜನಿತಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರರೂಪೋ ದೇವತಾಭಾವೋ ಯುಕ್ತ್ಯಾ ನ ಸಂಭವತಿ ತಥಾಪಿ

ನಾಚನಿಕಸ್ಯಾಹಂಗ್ರಹಸ್ಯ ವಿದ್ಯಮಾನತ್ವಾಸ್ತಂಭವತ್ಯೇವ ದೇವಭಾವಃ | ಪ್ರತೀಕೋಪಾಸಕಾನಾ-
 ಮರ್ಚಿರಾದಿಮಾರ್ಗೇ ಗಚ್ಛತಾಂ ವಿದ್ಯುಲ್ಲೋಕಾದೂರ್ಧ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತಿರ್ನಾಸ್ತೀತಿ ಬ್ರಹ್ಮ-
 ಮೀನಾಂಸಾಯಾಂ ಚತುರ್ಥಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ಸ್ವತೀಯಸಾದಾಂತೇ ಯನ್ನಿರ್ಣೇತಂ ತದಸ್ಯತ್ರ ನ
 ಪ್ರಸರತಿ | ಅಹಂಗ್ರಹದ್ವಯವೇನ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭೋಽಹಮಸ್ತೀತ್ಯೇವಂ ಸಂಕಲ್ಪಸ್ಯ ವಿದ್ಯಮಾನತ್ವಾತ್ |
 ಸೂತ್ರಕಾರೋಽಪಿ “ ತತ್ತ್ವತುಕ್ತ ” (ಬ್ರ-ಸೂ-೨-೪-ಪಾ-೩-ಸೂ-೧೫) ಇತಿ ಸೂತ್ರಾವಯವೇನ
 ಧ್ಯಾತವ್ಯದೇವತಾತ್ಮಭಾವಸಂಕಲ್ಪಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತೌ ಹೇತುಮವೋಚತ್ || ಸ ಚ
 ಸಂಕಲ್ಪೋಽತ್ರ ‘ ಅಹಮುಕ್ತಮಸ್ತೀತಿ ವಿದ್ಯಾತ್ ’ (ಐ-೨-೨-೨-೨-೨) ಇತ್ಯೇವಂ ವಿಹಿತಃ |
 ತಸ್ಮಾದ್ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಪ್ರಾಪ್ತಿದ್ವಾರಾ ಕ್ರಮಮುಕ್ತೌ ನ ಕೋಽಪಿ ವಿಘ್ನೋಽಸ್ತಿ |

ಉಕ್ತಮುಕ್ತಂ (ಐ-೨-೨-೨) ಎಂದು ಆರಂಭಿಸಿ ಅವಿರ್ಭವದಿಂದ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದವರೆಗೆ ಬೃಹತೀಹಪ್ರ-
 ರೂಪ ಉಕ್ತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣದೇವತೆಯ ನಾನಾಗುಣಾಃ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಸಂಭೂಯ ದೇವತಾ ಅಪ್ಪೇತಿ
 (ಐ-೨-೨-೨) ಎಂಬ ಆ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಸಮಷ್ಟಿರೂಪಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಪ್ರಾಪ್ತಿದೂಪಪಲವನ್ನು ಹೇಳಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ಉಪಾಸನೆ
 ಯಲ್ಲಿ ಆಲಸ್ಯವುಂಟಾಗದೆ ಶ್ರದ್ಧೆಯುಂಟಾಗಲು ಪುನಃ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಾಣಶರೀರವಾದ ನಿತ್ಯವಲ್ಲಶಕ್ತವು ಹಿಂದೆ
 ಹೇಳಿದೆ. ಅದೇ ಅಕ್ಷರಗಣನೆಯಿಂದ ಬೃಹತೀಹಪ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಸುಣಬ್ರಹ್ಮವಾಗಿ ಯತೋನಾಮಿಂದಿ ವ್ಯವ-
 ಹರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಷಯ ನ ತಸ್ಯೇಶೇ ಕಕ್ಷನ ತಸ್ಯ ನಾಮ ಮಹದ್ಯತಃ (ಶ್ವೇ-೨-೧೦-೧) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ
 ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದೆ. ಬೃಹತೀಹಪ್ರರೂಪ ಪ್ರಾಣದೇವನೇ ಇಂದ್ರನು ಅಂದರೆ ಪರಮೈಶ್ವರಸಂಪನ್ನನು ಇವನೇ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ
 ಸ್ತಂಬದವರಿಗಿರುವ ಪ್ರಾಣಜಾತಕ್ಕೆ ಅಧಿಕತೆಯೆಂದು ತಿಳಿದು ಯಾವನು ಉಪಾಸಿಸುತ್ತಾನೋ ಅವನು ಜೀವಿಸಿದ್ದೇ
 ಮನುಷ್ಯತ್ವಾಭಿಮಾನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ನಾನೇ ಪ್ರಾಣಸೂಪನಾದ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನಾಗುತ್ತೇನೆ. ಎಂಬ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವನ್ನು
 ಪಡೆದು ಈ ಲೋಕವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುತ್ತಾನೆಂದು ಇತರಃಪುತ್ರನಾದ ಮಹಿರಾಸನೆಯ ಮುನಿಯು ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ
 ಉಪದೇಶಿಸಿದನು. ಮರಣಾಂತರದಲ್ಲಿ ತಾನು ಜಗದೀಶ್ವರನಾದ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನಾಗಿ ಹದಿನಾಲ್ಕುಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ
 ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ. ದೇವೋ ಭೂತಾ ದೇವಾನ ಪ್ಪೇತಿ (ಬ್ರಹ್ಮ-೪-೧-೨) ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಮರಣ
 ವಾಗಬೇಕಾದರೆ ಮೊದಲೇ ಭಾವನೆಯಿಂದ ದೇವಭಾವವುಂಟಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಯದ್ಯಪಿ ಇದು ಉಕ್ತಶಕ್ತದ ಪ್ರಕೀರ್ತನ
 ಉಪಾಸನೆ. ಅಹಂಗ್ರಹವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಭಾವನೆಯೆಂದುಂಟಾದ ದೇವತಾಭಾವದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವು ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತ
 ವಾಗಿದೆ. ಆದರೂ ವಾಚನಿಕವಾದ ಅಹಂಗ್ರಹೋಪಾಸನೆಯಿರುವುದರಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತೀಕೋಪಾಸಕರಿಗೆ
 ಅರ್ಚಿರಾದಿಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹೋಗುವಾಗ ವಿದ್ಯುಲ್ಲೋಕದ ಮೇಲೆ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತಿ ಇಲ್ಲವೆಂಬ ಬ್ರಹ್ಮಮೀನಾಂಸಾ
 ಶಾಸ್ತ್ರದ ನಿರ್ಣಯಕ್ಕೂ ಇಲ್ಲಿ ವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ಅಹಂಗ್ರಹದಿಂದ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನೇ ನಾನು ಎಂಬ ಸಂಕಲ್ಪವಿರು
 ವುದರಿಂದ ತತ್ತ್ವತುಕ್ತ (ಬ್ರ-ಸೂ-೨-೨) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಕಾರರೂ ದೇವತಾತ್ಮಭಾವಸಂಕಲ್ಪವೇ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ
 ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇತುವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದೇವತ್ಯೇ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಅಹಮುಕ್ತಮಸ್ತೀತಿ ವಿದ್ಯಾತ್ ಎಂಬ
 ಸಂಕಲ್ಪವು ಇಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದುದರಿಂದ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ಅಲಕ ಕ್ರಮಮುಕ್ತಿಯಾಗುವುದರಲ್ಲಿ ಯಾವ ತೊಂದರೆಯೂ
 ಇಲ್ಲ.

ತದಾಹುರ್ಯದನೇನ ರೂಪೇಣಾಮುಂ ಲೋಕಮುಭಿಸಂಭವತೀ೩
ಅಥ ಕೇನ ರೂಪೇಣೇನುಂ ಲೋಕಮಾಭವತೀ೩

ಅರ್ವಾಚೀನಜನ್ಮಸು ವೈರಾಗ್ಯಮಂತರೇಣ ಯಥೋಕ್ತೋಪಾಸನಾಯಾಂ ಪ್ರತ್ಯಯಸಂಭ-
ವಾತ್ತದೈರುಂಸ್ಯದ್ವ್ಯರ್ಥಂ ಜುಗುಪ್ಸಿತಸ್ಯ ಮನುಷ್ಯದೇಹಸ್ಯ ಸ್ವೀಕಾರಪ್ರಕಾರಂ ದರ್ಶಯಿತುಂ
ಜಿಜ್ಞಾಸುನಾಂ ಪ್ರಶ್ನಂ ದರ್ಶಯತಿ-ತತ್ತತ್ರ ಶರೀರಗ್ರಹಣವಿಷಯ ಅಹುರ್ಜಿಜ್ಞಾಸವಃ ಪೃಚ್ಛಂತಿ |
ಯದ್ಯಸ್ಮಾತ್ಕಾರಣಾದನೇನ ರೂಪೇಣ ಬೃಹತೀಸಹಸ್ರಾತ್ಪ್ರಾಣದೇವೋಽಸ್ಮಿತ್ಯೇತಾದ್ವಶೇನ ಧ್ಯಾನೇ
ನಾಮುಂ ಲೋಕಂ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತೀತ್ಯೇತಾನದವಗತಂ ತನ್ನಿಶ್ಚಯದ್ಯೋತನಾರ್ಥಾ
ಪ್ಲುತಿಃ | ಅಥೈತನ್ನಿಶ್ಚಯಾನಂತರಂ ಜಿಜ್ಞಾಸಿಸೋಽರ್ಥಃ ಪೃಚ್ಛಂತ ಇತಿ ಶೇಷಃ | ಸ ಏವ ಪ್ರಶ್ನೋಽ-
ಭಿಧೀಯತೇ | ಕೇನ ರೂಪೇಣ ದೇವಭಾವವ್ಯತಿರಿಕ್ತೇನ ಕೀದೃಶೇನಾಕಾರೇಣ ಸಮಾಚೀನೇನ
ಜುಗುಪ್ಸಿತೇನ ವೇನುಂ ಮನುಷ್ಯಲೋಕಮುಭಿ ಸಂಭವತಿ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ವಿಚಾರಾರ್ಥಾ ಪ್ಲುತಿಃ ||

ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯವಿಲ್ಲದೇ ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಉಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ವೈರಾಗ್ಯಸಿದ್ಧಿ
ಗೋಸ್ವರ ಮನುಷ್ಯದೇಹಸ್ವೀಕಾರವು ಅತ್ಯಂತಒಗ್ಗಟ್ಟಾದಾಯಕವೆಂದು ತಿಳಿಸಲು ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರಗಳಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.
ಶರೀರಸ್ವೀಕಾರವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಜಿಜ್ಞಾಸುನುಗು ಕೇಳುತ್ತಾರೆ. ಪೂರ್ವೋಕ್ತರೀತಿಯಿಂದ ಬೃಹತೀಸಹಸ್ರಾತ್ಪ್ರಾಣದೇವನೇ
ನಾನೆಂಬ ಧ್ಯಾನದಿಂದ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭವ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದು ನಿಶ್ಚಿತವೆಂದು ತಿಳಿಸಲು ಪುಚ್ಛಿಕೇಳಿದೆ. ಇವು ನಿಶ್ಚಿತವಾದಮೇಲೆ
ತಿಳಿಸಬೇಕಾದವಿಷಯವು ಕೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆಂದರ್ಥ. ದೇವತಾಧ್ಯಾನಕ್ಕಿಂತ ಭಿನ್ನವಾದ ಯಾವ ರೂಪದಿಂದ ಅಂದರೆ ಅದು
ಕೆಟ್ಟದ್ದೋ ಅಥವಾ ಉತ್ತಮವೋ ಅದರಿಂದ ಈ ಮನುಷ್ಯಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಎಂಬುದೇ ಪ್ರಶ್ನೆ.

ತದ್ಯದೇತತಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಲೋಹಿತಂ ಭವತ್ಯಗ್ನೇಸ್ತದ್ರೂಪಂ ತಸ್ಮಾತ್ತಸ್ಮಾನ್ನ
ಬೀಭತ್ಸೇತಾಥ ಯದೇತತ್ಪುರುಷೇ ರೇತೋ ಭವತ್ಯಾದಿತ್ಯಸ್ಯ
ತದ್ರೂಪಂ ತಸ್ಮಾತ್ತಸ್ಮಾನ್ನ ಬೀಭತ್ಸೇತ ಸೋಽಯಮಾತ್ಮೇಮ-
ಮಾತ್ಮಾನಮಮುಷ್ಮ ಆತ್ಮನೇ ಸಂಪ್ರಯಚ್ಛತ್ಯಸಾವಾತ್ಮ್ಯಾಮು-
ಮಾತ್ಮಾನಮಮುಷ್ಮಾ ಆತ್ಮನೇ ಸಂಪ್ರಯಚ್ಛತಿ ತಾವನ್ನೋನೈಮುಭಿ-
ಸಂಭವತೋಽನೇನಾಹ ರೂಪೇಣಾಮುಂ ಲೋಕಮುಭಿಸಂಭವತ್ಯ-
ಮುನೋ ರೂಪೇಣೇನುಂ ಲೋಕಮಾಭವತಿ ||

ಅಭಿಜ್ಞಾನಮುತ್ತರಂ ದರ್ಶಯತಿ-ತತ್ತತ್ರ ಪ್ರಶ್ನೇ ಸ್ಪಷ್ಟಮುತ್ತರಮುಚ್ಛತ ಇತಿ ಶೇಷಃ |
ಸ್ವೀಕರೇಣ ಯದೇತಲ್ಲೋಹಿತಂ ಸಪ್ರ(ಮ)ಧಾತುರೂಪಂ ಲೋಕಿತಮಸ್ತಿ ತದೇತದಗ್ನಿಸ್ವರೂಪಂ
ಲೋಹಿತವರ್ಣಸಾಮ್ಯಾತ್ | ಯಸ್ಮಾದಗ್ನಿರೂಪಂ ಲೋಹಿತಂ ತಸ್ಮಾತ್ಕಾರಣಾದಗ್ನಿರೂಪಾತ್ಪ್ರಾಪ್ತಾತ್-
ಸ್ವೀಲೋಹಿತಾನ್ನ ಬೀಭತ್ಸೇತ | ಅಶುಚಿತ್ವಬುದ್ಧಾಃ ಬೀಭತ್ಸಾಂನ ಕುರ್ಯಾತ್ | ಯದ್ಯಪಿ
ರಾಗನಶಾದೇವ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ಬೀಭತ್ಸಾ ನಾಸ್ತಿ ತಥಾಪಿ ಕಸ್ಯಚಿಜ್ಞಾತಸ್ಮಾರ್ತಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನ-

ಶಿಲಕೃ ಶ್ರದ್ಧಾ ಜಾಡ್ಯಾತ್ಯುಭಂಚಿದೀಭತ್ವಾ ಸ್ಯಾದಿತಿ ತನ್ನಿಷಿದ್ಯತೇ | ಯತೌ ಭಾರ್ಯಾ ಮುಷೇಯಾದಿತಿ
ನಿಯಮವಿಧೇಃ ಸ್ವರ್ಯಮಾಣತ್ವಾಚ್ಚಾಸ್ತ್ರೀಯತ್ವೇನ ಶ್ರದ್ಧಾಲಾನಾಪಿ ಬೀಭತ್ವಾ ನ ಕರ್ತವ್ಯಾ |
ಅಥಶಬ್ದೋ ನೈಲಕ್ಷಣಾರ್ಥಃ | ಸ್ತ್ರೀಲೋಹಿತಾದ್ವಿಲಕ್ಷಣಂ ಯಾದೇತಕ್ಕುರುಷಶರೀರೇ ರೇತಃ ಸಪ್ತ
(ಮ) ಧಾತುರೂಪಮಸ್ತಿ ತದೇತಚ್ಚುಕ್ಲವರ್ಣತ್ವಸಾಮ್ಯಾದಾದಿತ್ಯಸ್ಯ ರೂಪಮ್ | ತಸ್ಮಾತ್ಪುರಾಣಾ-
ತ್ವಾದ್ಯಶಾದಿತ್ಯರೂಪಾದ್ರೇತಸೋ ನ ಬೀಭಸ್ಸೀತಿ | ಅತ್ರ ಸ್ತ್ರೀದೇಹಃ ಪೃಥಿವೀವದಭೋವಚೋತ್ಪಾದಿದಂ
ಶಬ್ದೇನೋಚ್ಯತೇ | ಪುರುಷದೇಹೋ ದ್ಯುಲೋಕವದುಪರಿವರ್ತಿತ್ವಾದದಃ ಶಬ್ದೇನೋಚ್ಯತೇ |
ಷಾಟ್ಪತ್ವಿಕೇ ಪುತ್ರಶರೀರೇ ಮಾಸ್ತ್ರೀಲೋಹಿತಾತ್ಪ್ರಾಸ್ಯಜ್ಞಾಂಸರೂಪಂ ಕೋಶತ್ರಯಂ ನಿವೃದ್ಯತೇ |
ಲೋಹಿತವರ್ಣಸ್ಯ ತತ್ರಾನುಗಮಾತ್ | ಪಿತ್ರರೇತಸೋ ಮೇದೋಸ್ತಿಮಜ್ಜಾ ರೂಪಂ ಕೋಶತ್ರಯಂ
ನಿವೃದ್ಯತೇ | ಶುಕ್ಲವರ್ಣಸ್ಯ ತಸ್ಮಿನ್ನನುಗಮಾತ್ | ತಥಾ ಸತಿ ಸೋಮಯನಾತ್ವಾ ಸ್ತ್ರೀದೇಹ ಇಮಂ
ಸ್ವಕೀಯಮಾತ್ಮಾನಂ ತ್ವಗಾದಿಧಾತುತ್ರಯಭಾಗಮಮುಷ್ಮಾ ಆತ್ಮನೇ ಪುರುಷಸಂಬಂಧಿನೇ
ಮೇದೋಸ್ತಿಮಜ್ಜಾಭಾಗಾಯ ಸಂಪ್ರಯಚ್ಯತಿ ತೇನ ಸಂಯುಜ್ಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಸಾವಾತ್ಮೋ-
ಪರಿತನಃ ಪುರುಷದೇಹೋಪ್ಯಮುಮಾತ್ಮನಂ ಸ್ವಕೀಯಂ ಮೇದೋಸ್ತಿಮಜ್ಜಾ ಭಾಗಮಿಮುಷ್ಮಾ
ಅತ್ರನೇರೋವರ್ತಿತ ಸ್ತ್ರೀಸಂಬಂಧಿತ್ವಗಸ್ಯರ್ಜಮಾಂಶ ಭಾಗಾಯ ಸಂಪ್ರಯಚ್ಯತಿ ತೇನ ಸಂಯುಜ್ಯತ
ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಇತ್ಯಂ ಶಾಪುಥಿ ಭಾಗವನ್ಯೋನೈವುತ್ಯಂತಮೈಕ್ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ನುತಃ | ಅಥಶಬ್ದ ವಿವಕಾ-
ರಾರ್ಥಃ | ಅನೇನಾಶ ರೂಪೇಣ ಸ್ತ್ರೀಲೋಹಿತ ಜನಿತತ್ವಗಾದಿಶೋಣೈವಾಮುಂ ಲೋಕಮುಭಿ-
ಸಂಭವತ್ಯುಪರಿತನಂ ಪುರುಷಭಾಗಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ಉಕಾರೋಽಪಿಶಬ್ದಾರ್ಥಃ | ಅಮುನೋ ರೂಪೇಣ
ಪುರುಷಸಂಬಂಧಿ ಭೇದೋಸ್ತಿಮಜ್ಜಾ ರೂಪೇಣಾಪೀಮಂ ಲೋಕಮಾ ಭವತಿ | ಸ್ತ್ರೀಜನಿತತ್ವಗಾದಿ-
ಭಾಗಂ ಪ್ರತ್ಯಾಗಚ್ಯತಿ | ಇತ್ಯಂ ಮನುಷ್ಯದೇಹಸ್ಯ ಶುಕ್ಲ ಲೋಕಜನಿತತ್ವೇನಾತ್ಯಂತಮುಗುಪ್ಪಿತ-
ತ್ವಾತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಸ್ತಿವಿವಾರಣಾರ್ಥಂ ತತೋ ವಿರಕ್ತೋ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಪ್ರಾಪ್ರಯೇ ಯಥೋಕ್ತೋಪಾಸ-
ನಾಯಾಂ ಪ್ರವರ್ತತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪೂರ್ವೋಕ್ತಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಉತ್ತರವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸ್ತ್ರೀರೂರದಲ್ಲಿ ಸಪ್ತಧಾತುರೂಪವಾದ ಯಾವ
ಶೋಣಿತವಿದೆಯೋ ಅದು ರಕ್ತವರ್ಣವಾದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಸ್ವರೂಪವು. ಅಗ್ನಿಸ್ವರೂಪವಾದುದರಿಂದ ಈ ಸ್ತ್ರೀಶೋಣಿತದಿಂದ
ಜುಗುಪ್ಸೇಕಡಬಾರದು. ಅದು ಅಶುಚಿಯೆಂದು ಅಸಹ್ಯಕಡಬಾರದು. ಅನುಂಗದಿಂದ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಜುಗುಪ್ಸೆ
ಉಂಟಾಗದಿದ್ದರೂ ಶ್ರುತಸ್ಮಾರ್ತಮಾನುಷಾಂಸರನಿಗೆ ಶ್ರದ್ಧಾಜಾಡ್ಯದಿಂದ ಅಸಹ್ಯವಾದೀತೆಂದು ಅವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸಿದೆ.
ಮತೌ ಭಾರ್ಯಾ ಮುಷೇಯಾತ್ ಎಂದು ನಿಯಮವಿಧಿಯೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಅದು ಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾದುದರಿಂದ ಜುಗುಪ್ಸೆ
ಪಡಬಾರದು. ಇದಕ್ಕೆ ವಿಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಪುರುಷಶರೀರದಲ್ಲಿ ಶುಕ್ಲವರ್ಣವಾಗಿ ಸಪ್ತಧಾತುರೂಪವಾದ ಯಾವ ರೇತಸ್ಸಿದೆಯೋ
ಅದು ವರ್ಣವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿಂದ ಅದಿತ್ಯುಪವವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಅದಿತ್ಯರೂರರೇತಸ್ಸಿನೆಂದೂ ಜುಗುಪ್ಸೆಪಡಬಾರದು. ಸ್ತ್ರೀದೇಹವು
ಪೃಥಿವಿಯಂತೆ ಕೆಳಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದೇಶಬ್ದದಿಂದಲೂ, ಪುರುಷದೇಹವು ದ್ಯುಲೋಕದಂತೆ ಮೇಲಿರುವುದರಿಂದ ಇದೇಶಬ್ದ
ದಿಂದಲೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಷಾಟ್ಪತ್ವಿಕವಾದ ಪುತ್ರಶರೀರದಲ್ಲಿ ರಕ್ತವರ್ಣವು ಅನುಸರಣದಿಂದ ತಾಯಿಯ ಶೋಣಿತದಿಂದ
ತ್ವಕ್ (ಚರ್ಮ) ಅಪ್ಯಕ್ (ರಕ್ತ) ಮಾಂಸರೂಪಕೋಶತ್ರಯಂ ಏವಾಗುತ್ತದೆ. ಶುಕ್ಲವರ್ಣವಾದುದರಿಂದ ಪಿತ್ರರೇತಸ್ಸಿನಿಂದ
ಮೇದಸ್ಸು, ಅಪ್ಪಿ, ಮಜ್ಜಾ ರೂಪಕೋಶತ್ರಯವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಆತ್ಮರೂಪಸ್ತ್ರೀದೇಹವು ತನ್ನ ಆತ್ಮವಾದ ತ್ವಗಾದಿ

ಧಾತುತ್ರಯವನ್ನು ಕೆಳಗಿದ್ದು ಪುರುಷಸಂಬಂಧವಾದ ಮೇದಸ್ಸಾದಿಮೂರುಭಾಗಗಳಿಗೋಸ್ಕರ ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಅವನೊಡನೆ ಸಂಯೋಗವಾಗುವುದೆಂದರ್ಥ. ಮೇಲಿರುವ ಪುರುಷದೇಹವೂ ತನ್ನ ಮೇಧಸ್ಸಾದಿಭಾಗವನ್ನು ಕೆಳಗಿರುವ ಸ್ತ್ರೀಸಂಬಂಧಿ ತ್ವಗಾದಿಭಾಗಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಈ ಎರಡುಭಾಗಗಳು ಪರಸ್ಪರ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಸ್ತ್ರೀಲೋಹಿತವಿಂದ ಉಂಟಾದ ತ್ವಗಾದಿರೂಪದಿಂದ ಮೇಲಿರುವ ಪುರುಷಭಾಗವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಪುರುಷಸಂಬಂಧಿ ಮೇಧೋಸ್ಥಿಮಜ್ಜಾ ಭಾಗಗಳಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಜಞಿತತ್ವಗಾದಿಭಾಗವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಮನುಷ್ಯದೇಹವು ಶುಕ್ಲಶೋಣಿತದಿಂದ ಉಂಟಾದುದೆಂದ ಅತಿಹೇಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳಲು ವಿರಕ್ತನಾಗಿ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭದವ್ರಾಪ್ತಿಯೋಸ್ಕರ ಉಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದರ್ಥ.

English Translation

1. This (nishkevalya-sastra) becomes perfect as a thousand of Brihatis. It is glory (the glorious Brahman, not the absolute Brahman), it is Indra. Indra is the lord of all beings. He who thus knows Indra as the lord of all beings, departs from this world by loosening the bonds of life—so said Mahidasa Aitareya. Having departed he becomes Indra (or Hiranyagarbha) and shines in those worlds.

2. And with regard to this they say : ' If a man obtains the other world in this form (by meditating on the prana, breath, which is the uktha, the hymn of the mahavrata), then in what form does he obtain this world ? '

3. Here the blood of the woman is a form of Agni (fire); therefore no one should despise it. And the seed of the man is a form of Aditya (sun); therefore no one should despise it. This self (the woman) gives her self (skin, blood, and flesh) to that self (fat, bone, and marrow), and that self (man) gives his self (fat, bone, and marrow) to this self (skin, blood, and flesh). Thus these two grow together. In this form (belonging to the woman and to fire) he goes to that world (belonging to the man and the sun), and in that

form (belonging to man and the sun), he goes to this world (belonging to the woman and to fire).

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಸೂರ್ಯನಾಚಾರ್ಯ ವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ
ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ಸಪ್ತಮಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸೂರ್ಯನಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತವಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕದ
ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು ||

ಅಥ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ಅಷ್ಟಮಃ ಖಂಡಃ

ಎರಡನೆಯ ಅರಣ್ಯಕದ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯ ಖಂಡವು

ತತ್ರೈತೇ ಶ್ಲೋಕಾಃ ೩ ||

ಅಧೋವಾಹಿಫಲಪ್ರಶಂಸಾರ್ಥಂ ಮಂತ್ರಮುದಾಹರತಿ— ತತ್ರ ತಸ್ಮಿನ್ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಪ್ರಾಪ್ತಿ-
ಲಕ್ಷಣೇ ಫಲ ಏತೇ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಾಃ ಶ್ಲೋಕಾಃ ಪಾದವ್ಯವಸ್ಥೀಪೇತಾ ಮಂತ್ರಾಃ ಸಂತಿ ||

ಯದಕ್ಷರಂ ಪಂಚವಿಧಂ ಸಮೇತಿ ಯುಜೋ ಯುಕ್ತಾ ಅಭಿಯತ್ಸಂವ-
ಹಂತಿ | ಸತ್ಯಸ್ಯ ಸತ್ಯಮನು ಯತ್ರ ಯುಜ್ಯತೇ ತತ್ರ ದೇವಾಃ ಸಸ-
ಏಕಂ ಭವಂತಿ ||

ತತ್ರ ಪ್ರಥಮಂ ಮಂತ್ರಮಾಹ— ನ ಕ್ಷತಿಕಿ ನ ವಿನಶ್ಯತೀತ್ಯಕ್ಷರಂ ಪ್ರಾಣವೇವತಾತತ್ಯಂ ಸೋಮಂ
ಪ್ರಾಣವೇವಃ ಪಂಚಭೂತಕಾರ್ಯತ್ತೇನ ಪಂಚವಿಧಂ ಯಚ್ಚರೀರಂ ಸಮೇತಿ ಸಮ್ಯಕ್ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ |
ಉಪಾಸಕಸ್ಯ ಶರೀರಮಧ್ಯೇ ವರ್ತತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯುಜ್ಯಂತೇ ಶರೀರಾಭ್ಯರಥೇ ಬದ್ಧಂತ ಇತಿ ಯುಜ
ಇಂದ್ರಿಯಾಶ್ವಾಃ “ ಇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ಹಯಾನಾಪುಃ ” (ಕಾಠ-೩೧೮) ಇತಿ ಚ ಶ್ರುತ್ಯಂತರಮ್ | ತೇ ಡೇಂದ್ರಿ-

ಯಾಶ್ಚಾ ಯುಕ್ತಾಃ ಪರಮೇಶ್ವರೇಣ ಶರೀರರಥೇ ಸಂಯೋಜತಾಃ ಸಂತೋ ಯಜ್ಞರೀರಮಭಿಸಂವಹಂತಿ | ಅಭಿತಃ ಸರ್ವಾಸು ದಿಶ್ವು ಸಮ್ಯಜ್ಞಾ ನಯಂತಿ | ಕಿಂಚ ಯತ್ರ ಶರೀರೇ ಸತ್ಯಸ್ಯ ಸತ್ಯಂ ಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪಮನುಯುಜ್ಯತೇ ಪ್ರಾಣದೇವತಾಮನು ಶರೀರೇವಸ್ಥಾಪ್ಯತೇ | ದ್ವಿತೀಯಸತ್ಯಶಬ್ದಸ್ಯ ಪರಬ್ರಹ್ಮಪರತ್ವಂ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೇ ಪಠ್ಯತೇ—“ ಅಥ ನಾಮಧೇಯಂ ಸತ್ಯಸ್ಯ ಸತ್ಯಮಿತಿ ಪ್ರಾಣಾ ನೈ ಸತ್ಯಂ ತೇಷಾಮೇವ ಸತ್ಯಮ್ ” (ಬೃಹ-೨-೩-೬) ಪರಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಪ್ರಾಣದೇವತಾಮನು ಶರೀರೇವಸ್ಥಾನಮಾಧವಣಿ ಕೈಃ ಪಠ್ಯತೇ “ ಸ ಈಶ್ವಾನಚಕ್ರೇ ಕಸ್ತನ್ನ ಹಮುತ್ಪಾಂತ ಉತ್ಪಾಂತೋ ಭವಿಷ್ಯಾಮಿ ಕಸ್ತನ್ನಾ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಸ್ಯಾಮೀತಿ ಸ ಪ್ರಾಣಮಸ್ಯ ಜತ ” (ಪ್ರಶ್ನೋ-೬-೩) ಇತಿ | ಅತಃ ಪ್ರಾಣದೇವತಾಮನುರೂಪಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಯತ್ರ ಶರೀರೇ ಯುಜ್ಯತೇ ತತ್ರೋಪಾಸಕಶರೀರೇ ಸರ್ವೇ ವಾಗಾದ್ಯಭಿಮಾನೋಽಗ್ನಾದ್ವಿದೀನಾ ಏಕಂ ಭವಂತಿ, ಏಕತ್ವಂ ಪ್ರತಿಪದ್ಯಂತೇ ಉಪಾಸಕೋ ಹಿ ಸ್ವ ಸಶರೀರೇ ವರ್ತಮಾನಸರ್ವದೇವತಾತ್ಮಕಪ್ರಾಣರೂಪೋಽಹಮಸ್ತೀತ್ಯೇವಂ ಧ್ಯಾಯತಿ ||

ಈ ಮಂಡದಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನಾಫಲಪ್ರಶಂಸೆಗೋಸ್ಕರ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಪ್ರಾಪ್ತರೂಪ ಫಲದಲ್ಲಿ ಪಾದವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕೆಲವು ಮಂತ್ರಗಳು ವಿವರಿಸುತ್ತವೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಯದಕ್ಷರಂ ಪಂಚವಿಧಂ ಸಮೀತಿ-ಎಂಬುದೇ ಪ್ರಥಮ ಮಂತ್ರ. ನಾಶನಾಗದಿರುವುದೇ ಅಕ್ಷರ. ಪ್ರಾಣದೇವತಾತ್ಮವೇ ಅಕ್ಷರ. ಈ ಪ್ರಾಣದೇವನು ಪಂಚ ಭೂತಕಾರ್ಯರೂಪಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಶರೀರದುಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾನೆಂದರ್ಥ. ಶರೀರರೂಪಕ ರಥದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಬಿಡುವವುಗಳು ಯುಜಃ ಅಂದರೆ ಇಂದ್ರಿಯಾತ್ಮಗಳು. ಇಂದ್ರಿಯಾಚೇ ಹಯಾನಾಹುಃ (ಶಾಕ-೩-೪) ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಕುದುರೆಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಇಂದ್ರಿಯಾತ್ಮಗಳು ಪರಮೇಶ್ವರನಿಂದ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಸಂಯೋಜಿತವಾಗಿ ಶರೀರವನ್ನು ಸಕಲದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಒಯ್ಯುತ್ತವೆ. ಇದೇ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣದೇವತೆಯನ್ನನುಸರಿಸಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವೂ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಎರಡನೆಯ ಸತ್ಯಶಬ್ದವು ಪರಬ್ರಹ್ಮವಾಚಕವೆಂದು ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಅಥ ನಾಮಧೇಯಂ ಸತ್ಯಸ್ಯ ಸತ್ಯಮಿತಿ ಪ್ರಾಣಾ ನೈ ಸತ್ಯಂ ತೇಷಾಮೇವ ಸತ್ಯಂ (ಬೃ-೨-೩-೬) ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಪ್ರಾಣದೇವತೆಯನ್ನನುಸರಿಸಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವು ಶರೀರದಲ್ಲಿರುತ್ತದೆಂಬ ವಿಷಯವು ಸ ಈಶ್ವಾನಚಕ್ರೇ—(ಫ-೬-೩) ಎಂದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಉಪಾಸಕನ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣದೇವತೆಯನ್ನನುಸರಿಸಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವಿರುವುದೆಂದೇ ವಾಗಾದ್ಯಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ಅಗ್ನಾದ್ವಿದೀವತಿಗಳೂ ಏಕೀಭಾವದಿಂದ ಇರುತ್ತವೆ. ಉಪಾಸಕನೂ ತನ್ನ ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ಸರ್ವದೇವತಾಸ್ವರೂಪಿಯಾದ ಪ್ರಾಣದೇವತೆ ತಾನೆಂದು ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಯದಕ್ಷರಾದಕ್ಷರಮೇತಿ ಯುಕ್ತಂ ಯುಜೋ ಯುಕ್ತಾ ಅಭಿ ಯತ್ಯಂ-
ಹಂತಿ | ಸತ್ಯಸ್ಯ ಸತ್ಯಮನು ಯತ್ರ ಯುಜ್ಯತೇ ತತ್ರ ದೇವಾಃ ಸರ್ವ
ಏಕಂ ಭವಂತಿ ||

ದ್ವಿತೀಯಂ ಮಂತ್ರಮಾಹ—ಪಂಚವ್ಯಂಶೇನಾಕ್ಷರಶಬ್ದೇನ ಕದಾಚಿದಪಿ ವಿನಾಶರಹಿತೋ ದ್ವಿತೀಯ-
ಸತ್ಯಶಬ್ದಮಾಚ್ಯಃ ಪರಮಾತ್ಮೋಚ್ಯತೇ | ಪ್ರಥಮಾಂಶೇನಾಕ್ಷರಶಬ್ದೇನ ವ್ಯವಹಾರಕಾಲೇ ಬಾಧರಹಿತಃ
ಪ್ರಥಮಸತ್ಯಶಬ್ದಮಾಚ್ಯಃ ಪ್ರಾಣೋಽಭಿಧೀಯತೇ | ಸೋಽಯಂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಉತ್ಪನ್ನಃ ಪ್ರಾಣಃ ಇಂದ್ರಿ-
ಯೈರ್ಯುಕ್ತಮುಪಾಸಕಸಂಬಂಧಿ ಯಜ್ಞರೀರಮೇತಿ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ಯುಜೋ ಯುಕ್ತಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಘರ್ಷ-

ವತ್ | ಉಪಾಸಕರೋರೇ ಸರ್ವದೇವತಾಸಮುಷ್ಠಿರೂಪಃ ಪರಮಾತ್ಮೋಪಾಧಿರೂಪ ಉಪಾಸ್ಯಃ ಪ್ರಾಣೋ |
ವತಕತ ಇತ್ಯೇತಸ್ಯಾರ್ಥಸ್ಯ ದಾಡ್ಯಾರ್ಯಯ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಸ್ಯೈವ ಪುನರಪ್ಯುಕ್ತಿಃ ||

ಎಂದನೆಯ ಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪಂಚಮ್ಯಂತವಾದ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ಎಂದೂ ನಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವ ಸತ್ಯಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಪ್ರಥಮಾಂತವಾದ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದದಿಂದ ವ್ಯವಹಾರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲ. ಪ್ರಥಮಸತ್ಯಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದ ಪ್ರಾಣನು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಪ್ರಾಣನನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಉಂಟಾಗಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಉಪಾಸಕನ ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಯುಜಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ದೃಢನಿಶ್ಚಯ ಕ್ರೋಧ್ಯರ ಹೇಳುವ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಪುನಃ ಹೇಳಿದೆ.

ಯದ್ವಾಚ ಓಮಿತಿ ಯಚ್ಚ ನೇತಿ ಯಚ್ಚಾಸ್ಯಾಃ ಕ್ರೂರಂ ಯದು
ಚೋಲ್ಲೇಖೇಷ್ಟ | ತದ್ವಿಯೂಯಾ ಕವಯೋ ಅನ್ವವಿಂದನ್ನಾಮಾ-
ಯತ್ತಾ ಸಮಪೈತ್ಯಂಭೃತೇಽಧಿ ||

ತೃತೀಯಂ ಮಂತ್ರಮಾಹ—ಯಾಚೇತಾಯ ಸರ್ವಸ್ತ್ವನುಜ್ಞಾಪ್ರದಾನವಾಚರಂ ವಾಚಃ ಸಂಬಂಧಿ
ಯದೇತದೋಮಿತ್ಯಕ್ಷರಂ ದಾರಿದ್ರ್ಯ ಕಾರಣಮಸ್ತಿ, ಯದಪಿ ದಾತವ್ಯವಸ್ತುಪ್ರತಿಷೇಧವಾಚರಂ ನೇತ್ಯೇತ-
ದಕ್ಷರಮಸಕೀರ್ತಿಕಾರಣಮಸ್ತಿ, ಯದಪ್ಯನ್ಯದಸ್ಯಾವ್ಯಾಚಃ ಸಂಬಂಧಿ ಕ್ರೂರಂ ಖರ್ಷಫಡಾದಿರೂಪಮಸ್ತಿ |
ತಥಾ ಚಾನ್ಯತ್ರ ಶ್ರುಯಂತೇ—“ ಖರ್ಷಫಟ್ ಒಹ | ಭಿಂಧೀ ಭಿಂಧೀ ಹಂಧೀ ಕಟ್ | ಇತಿ ವಾಚಃ ಕ್ರೂರಾಣಿ”
(ಶೈ-೮-ಪ್ರ-೪-೨೨೭) ಇತಿ || ಯದು ಚ ಯದಪ್ಯನ್ಯದುಲ್ಲೇಷ್ಟ ಅತ್ಯುಲ್ಲಣಂ ವಾಚಃ ಸ್ವರೂಪ-
ಮಾಕ್ರೋಶಾದಿಕಂ ತತ್ಸರ್ವಂ ಕವಯೋ ಮೇಧಾವಿನ ಉಪಾಸಕಾ ವಿಯಯ ಪರಿತ್ಯಕ್ತ್ವ ಪ್ರಾಣತತ್ತ್ವ-
ಮನ್ವವಿಂದನಧ್ಯಾತ್ಮಾ ಲಬ್ಧವಂತಃ | ತೇ ಚ ಕವಯೋ ನಾಮಾಯತ್ತಾಃ ಪ್ರಾಣದೇವತಾನಾನ್ಮೂತ್ರಕಾರ-
ಸ್ಯಾಧೀನಾಃ ಸಂತೋತ್ರಾರೋಃ ವೈ ಸರ್ವಾ ವಾಗಿತ್ಯಾದುಕ್ತಪ್ರಕಾರೇಣ ಪ್ರಾಣರೂಪವಕಾರಮೇವ ಧ್ಯಾಯಂತಃ
ಶ್ರುತೇ ಯಥೋಕ್ತಶ್ರುತಿಪೂರೈಶ್ಚೇ ಪ್ರಾಣತತ್ತ್ವೇಽಧಿಸಮತ್ಯಕ್ತ್ಯನ್ | ಅಧಿಕೃಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಕ್ಷುಪ್ತಿಂ
ಪ್ರಾಪ್ತಾಃ |

ಮೂರನೆಯ ಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯಾಚಕನಿಗೆ ಸರ್ವಸ್ವದಾನವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ, ದಾರಿದ್ರ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣ
ವಾಗಿರುವ ಯಾವ ಓಂ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರವಿದೆಯೋ, ಮತ್ತು ಇಲ್ಲವೆಂದು ದಾನನಿಷೇಧವಾಚಕವಾದ, ಅಸಕೀರ್ತಿಗೆ ಕಾರಣ
ವಾಗಿರುವ ನೆ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರವೇನಾದೆಯೋ, ಮತ್ತು ಇವುಗಳಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಖರ್ಷಫಟ್ ಒಹ | ಭಿಂಧೀ ಭಿಂಧೀ ಹಂಧೀ
ಕಟ್ | ಇತಿ ವಾಚಃ ಕ್ರೂರಾಣಿ (ಶೈ-೮-ಪ್ರ-೪-೨೨೭) ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಯಾವ ಕ್ರೂರವಚನವಿದೆಯೋ,
ಮತ್ತು ಇನ್ನೂ ಕ್ರೂರವಾದ ಅಕ್ರೋಶಾದಿಸೂಚಕ ವಚನಗಳಿವೆಯೋ ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಮೇಧಾವಿಯಾದ ಉಪಾಸಕರು
ಪರಿತ್ಯಜಿಸಿ ಧ್ಯಾನದಿಂದ ಪ್ರಾಣತತ್ತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಾರೆ. ಅಕಾರಣೇ ಸರ್ವವಾಕ್ಶ್ವರೂಪನೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದೆ. ಆ
ಉಪಾಸಕರು ಪ್ರಾಣದೇವತಾವಾಚಕವಾದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಅಧೀನರಾಗಿ ಪ್ರಾಣತತ್ತ್ವವನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾ ಶ್ರುತಿಶ್ರುತಿಪಾದಿತವಾದ
ಅಧಿಕೃದಿಂದ ಕ್ಷುಪ್ತಿ ಹೊಂದಿರುತ್ತಾರೆ.

ಯಸ್ಮಿನ್ನಾತ್ಮಾ ಸಮತ್ಯಪ್ಯರ್ಚ್ಯತೇಽಧಿ ತತ್ರ ದೇವಾಃ ಸರ್ವಯುಜೋ
 ಭವಂತಿ || ತೇನ ಪಾಪ್ಮಾನಮಪಹತ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಸ್ವರ್ಗಂ ಲೋಕ-
 ಮಪ್ಯೇತಿ ವಿದ್ವಾನ್ ||

ಚತುರ್ಥಮಂತ್ರಮಾಹ—ಶ್ರುತೇ ಶ್ರುತಿಪ್ರೋಕ್ತೇ ಯಸ್ಮಿನ್ನಾಣತತ್ತ್ವೇ ನಾಮಾ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಸ್ಯ
 ನಾಮೋಽಕಾರರೂಪಸ್ಯಾಧೀನಾಃ ಕವಯೋಽಧಿಸಮತ್ಯಪ್ಯನ್, ತತ್ರ ತಸ್ಮಿನ್ನಾಣತತ್ತ್ವೇ ದೇವಾ ಅಗ್ನ್ಯಾದಯಃ
 ಸರ್ವಯುಜಃ ಸರ್ವೇಣಾಪಿ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಯುಕ್ತಾ ಭವಂತಿ | ಸರ್ವೇಷು ದೇವಾ (ಅ) ವಿಶೇಷೇಣ ಪ್ರಾಣ-
 ಸ್ವರೂಪಾ ಇತ್ಯೇವಮುಪಾಸಕೇನ ಚಿತ್ಕಮಾನತ್ವಾತ್ ತೇನ ಪ್ರಾಣೋಪಾಧಿಕೇನ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಪಾಪ್ಮಾನಂ
 ಹರಣ್ಯಗರ್ಭಪ್ರಾಪ್ತಿಪ್ರತಿಬಂಧಕಂ ಸರ್ವಂ ಕರ್ವಣಾತಮಪಹತ್ಯ ವಿನಾಶ್ಯ ವಿದ್ವಾನ್ಮನಪಾಸಕಃ ಸ್ವರ್ಗಂ
 ಲೋಕಂ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಸರೂಪಭೂತಮಪ್ಯೇತಿ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ||

ನಾಲ್ಪನೆಯ ಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯಾವ ಪ್ರಾಣತತ್ವದಲ್ಲಿ ಆಕಾರನಾಮಾಧೀನರಾಗಿ ಪ್ರಾಚ್ಛರು ತೃಪ್ತಿ
 ಹೊಂದಿದರೋ ಆ ಪ್ರಾಣತತ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿದೇವತೆಗಳೂ ಸೇರಿರುತ್ತಾರೆ. ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳೂ ಪ್ರಾಣ್ಯರೂಪವೆಂದೇ
 ಉಪಾಸಕನು ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾನೆ. ವಿದ್ವಾಂಸನಾದ ಈ ಉಪಾಸಕನು ಪ್ರಾಣೋಪಾಧಿಕನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ
 ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾಗಿರುವ ಸರ್ವಕರ್ಮಜಾತವನ್ನೂ ನಾಶಗೊಳಿಸಿ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ.

ನೈವಂ ವಾಚಾ ಸ್ತ್ರಿಯಂ ಬ್ರುವನ್ನೈವನಮಸ್ತ್ರೀಪುಮಾನ್ ಬ್ರುವನ್ ||
 ಪುಮಾಂಸಂ ನ ಬ್ರುವನ್ನೇನಂ ವದನ್ವದತಿ ಕಶ್ಚನ ||

ಏಂಚಮಂ ಮಂತ್ರಮಾಹ— ಏವಂ ಪ್ರಾಣದೇವಂ ವದನ್ವಶ್ಚನ ವದಿಷ್ಯಾಮೀತ್ಯೇವಮುದ್ಯುಕ್ತಃ
 ಕೋಽಪಿ ಪುರುಹೋ ವಾಚಾ ಸ್ತುತೀಯಚಿಹ್ವಾಗತೇನ ಶಬ್ದೇನ ಸ್ತ್ರಿಯಂ ಬ್ರುವನ್ ಪ್ರೀಲಂಕರೂಪೋಽಯಮಿತಿ
 ಬ್ರುವನ್ನಪ್ಯೇನಂ ಪ್ರಾಣದೇವಂ ನ ವದತಿ | ತಥೈವಾಸ್ತ್ರೀಪುಮಾನ್ ಪ್ರೀಪುರುಷವ್ಯತಿರಿಕ್ತೋ ನಪುಂಸಕೋಽಃ
 ಯಮಿತ್ಯೇವಂ ಬ್ರುವನ್ನಪ್ಯೇನಂ ನ ವದತಿ | ತಥಾ ಪುಮಾಸಂ ಬ್ರುವನ್ ಪುಮಾನಯಮಿತ್ಯೇವಂ ಬ್ರುವನ್ನ-
 ಪ್ಯೇವಂ ಪ್ರಾಣಂ ನ ವದತಿ | ಅಯಮರ್ಥಃ | ಲೋಕೇ ಪುಮಾನ್ ಪ್ರೀ ನಪುಂಸಕತ್ವೇತ್ಯೇವಂ ತಿಸ್ರೈವ
 ಸ್ಯೂಲಲಂಕರವ್ಯಕ್ತಯಸ್ತತ್ರ ತಚ್ಚರೀರಸ್ತ್ರೀಕಾರಾತ್ಪ್ರಾಣದೇವಸ್ತೇನ ತೇನ ಪುಮಾನ್ತ್ಯಾದಿಶಬ್ದೇನೋಪಚ-
 ಯುತೇ | ನ ತು ವಸ್ತುತಃ ಪ್ರಾಣದೇವಸ್ಯ ಪುಂದೇಹಾದಿಕಮಸ್ತಿ ||

ತಥಾ ಚ ತ್ರೈತಾಶ್ವತರಾ ಆಮನಂತಿ—

* ನೈವ ಸ್ತ್ರೀ ನ ಪುಮಾನೇಷ ನೈವ ಜಾಯಂತಿ ನಪುಂಸಕಃ |
 ಯದ್ಯಚ್ಚರೀರಮಾದತ್ತೇ ತೇನ ತೇನ ಸ ಚೋದ್ಯತೇ ||

(ತ್ರೈತಾ-೫-೧೦) ಇತಿ ||

ಏವಂ ಸತಿ ಪ್ರಾಣದೇವಂ ತದ್ವ್ಯಾಚಕೇನ ಶಬ್ದೇನ ವದಿಷ್ಯಾಮೀತ್ಯೇವಮುದ್ಯುಕ್ತಃ ಪುರುಹೋ ಯದಿ
 ಪುಮಾನ್ ಪ್ರೀ ನಪುಂಸಕಮಿತ್ಯೇತೇಷಾಮನ್ಯತಮೇನ ಶಬ್ದೇನ ಬ್ರೂಯಾತ್ತದಾನೇಮಯಂ ಪ್ರಾಣದೇವಂ ನ

ವದತ್ತೇವ | ತೇಷಾಂ ತ್ರಯಾಣಾಂ ಸ್ಥೂಲದೇಹವಾಚಿತ್ಯಾಭಾವಾತ್ | ಕಿಂ ಬಹುನಾ ಪ್ರಾಣದೇವತಾಸಾಂ.
 ಕ್ಷಾನ್ತಾಪರಮುಕ್ತಃ ಪುರುಷಃ ಶಿಷ್ಯಾವೃತ್ತಿ ಪ್ರಾಣದೇವಸ್ಯ ಸ್ಥೂಲದೇಹರೂಪತ್ವಂ ಯಥಾ ನ ಪ್ರತೀಯತೇ
 ತಥೈವ ಬ್ರೂಯಾದಿತಿ ||

ಐದನೆಯ ಮಂತ್ರವನ್ನು ನಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಾಣದೇವನನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆಂದು ಉದ್ಯುಕ್ತನಾದ ಪುರುಷನು ಇವನು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಪುಳಕವನು ಎಂದು ಹೇಳಲಾರಂಭಿಸಿದರೂ ಪ್ರಾಣದೇವನನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಮರ್ಥನಾಗಲಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆ ಗಂಡಸೂ ಅಲ್ಲ, ಹೆಂಗಸೂ ಅಲ್ಲ, ಸಪ್ತಃಸಕನಂದು ಹೇಳಿದರೂ ಪ್ರಾಣನನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಸಮರ್ಥನಾಗಲಿಲ್ಲ. ಇವನು ಪುರುಷರೂಪನೆಂದರೂ ಅವನನ್ನು ತಿಳಿಸಲಾಗಲಿಲ್ಲ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪುರುಷ, ಸ್ತ್ರೀ, ನಪುಂಸಕನೆಂದು ಸ್ಥೂಲಶರೀರವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುವುದು ಈ ಶರೀರವನ್ನು ಪ್ರಾಣದೇವನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅವನೂ ಉಪಚಾರದಿಂದ ಪುರುಷಾದಿದವಗಳಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಅವನಿಗೆ ಯಾವ ಪುರುಷದೇಹಾದಿಗಳೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಶ್ರೇತಾತ್ಪರಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಈ ವಿಷಯ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ.

ನೈವ ಸ್ತ್ರೀ ನ ಪುಮಾನೇಷ ನೈವ ಚಾಯಂ ನಪುಂಸಕಃ |

ಯದ್ಯತ್ಪ್ರೇರೀರಮಾದತ್ತೇ ತೇನ ತೇನ ಸ ಚೋದ್ಯತೇ ||

(ಶ್ರೀತಾ-೫-೧೦)

ಹೀಗಿರುವಾಗ ಅವನನ್ನು ಪುರುಷ, ಸ್ತ್ರೀ, ನಪುಂಸಕಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಅವನನ್ನು ಹೇಳದಂತಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅವು ಸ್ಥೂಲದೇಹವಾಚಕಗಳಾಗುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣವಾಚಕಗಳಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾಣವಾಚಕತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರು ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಸ್ಥೂಲದೇಹವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸಿಯೇ ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅಃ ಇತಿ ಬ್ರಹ್ಮ ತತ್ರಾಸ್ತಗತಿ ಮದಮಿತಿ ||

ಯದು ಸ್ತ್ರೀ ನಪುಂಸಕಂ ಪುಮಾನಿತ್ಯೇಶೈಃ ಪ್ರಾಣೋ ನಾಭಿಧೀಯತೇ ಕೇನ ತತ್ಪ್ರಾಭಿಧೀಯೇ-
 ತೇತ್ಯಾಶಂಕ್ಯ ದ್ವೀಕರೂಪತ್ವಂ ಸುಕ್ತೈಶ್ಚ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೂಪೇಣ ಗ್ರಂಥೇನಾಸ್ತಹ- ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿಯಂತೋ
 ಯೋಽಯಮಕಾರಃ ಸೋಽಯಂ ಪ್ರಾಣೋಪಾಧಿಕಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ವಾಚಕನಾಮುಕ್ತೇನ ನಿರ್ದಿಶ್ಯತೇ | ಯಥಾ
 ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಃ ಸರ್ವಪ್ರಾಣೇಶ್ವನುಗತಃ " ಸರ್ವಾಹಂಮಾನೀ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಃ " (ಸ್ಕಂ-ಉತ್ತ-೫) ಇತಿ
 ಶ್ರುತೇಃ | ತಥೈವಾಯಮಕಾರಃ ಸರ್ವೇಷು ಕಕಾರಾದಿಪ್ಪನುಗತತ್ವೇನ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭವದ್ಭಕ್ತುಂ ಯೋಗ್ಯ-
 ಸ್ತಸ್ಮಾದಿಕಾರೇಣ ಪಾಣೋಪಾಧಿಕಂ ಬ್ರಹ್ಮಾನುಸಂಧಾಯ ತತ್ರ ತಸ್ಮಿನ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯಹಮಿತ್ಯೇತದುವಾಸಕ-
 ಸ್ವರೂಪವಾಚಕಂ ಪದಮಾಗತಂ ಪ್ರಾಪ್ತಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಪ್ರಾಣದೇವಂ ವ್ಯವಹರೇತ್ | ಅತ
 ಏವಾಹಮುಕ್ತಮಸ್ತೀತಿ ವಿದ್ಯಾದಿತಿ ವಿಧಿಃ ಪೂರ್ವಮುದಾಹೃತಃ ||

ಪುರುಷಾದಿ ರಬ್ಧದಿಂದ ಪ್ರಾಣನು ಹೇಳಲ್ಪಡದಿದ್ದರೆ ಇನ್ನು ಹೇಗೆ ಕರೆಯಬೇಕು ಎಂದು ಅರಂಭಿಸಿದರೆ ಅವಕ್ಕೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸಮಾಧಾನ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿಯಂತವಾದ ಆಕಾರವೇ (ಅಃ) ಪ್ರಾಣೋಪಾಧಿಕನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ವಾಚಕನಾಮವಾಗುತ್ತದೆ. ಸರ್ವಾಹಂಮಾನೀ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಃ (ಸ್ಕಂ-ಉತ್ತ-೫) ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಹೇಗೆ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನು ಸರ್ವಪ್ರಾಣೇಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅನುಸ್ಮೃತನಾಗಿರುವನೋ ಅದರಂತೆ ಆಕಾರವೂ ಸಕಲಕಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಗತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವನ ನಾನುನಾಗಿ ಹೇಳಲು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅನುವಾದಿ ಎಂದರೆ ಅದೇನಾದರೂ

ಪ್ರಾಣೋಪಾಧಿಕಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅನುಸಂಧಾನಮಾಡಿ ಆ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ನಾನೆಂದು ಧ್ಯಾನಿಸುವುದರಿಂದ ಅಹಂ ಶಬ್ದದಿಲ್ಲೂ ಪ್ರಾಣದೇವನು ವ್ಯವಹೃತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಇದರಿಂದಲೇ ಹಿಂದೆ ಅಹಮುಕ್ತಮಸ್ತೀತಿ ವಿದ್ಯಾತ್ ಎಂದು ವಿಧಿ ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಿದೆ.

ತದ್ವಾ ಇದಂ ಬೃಹತೀಸಹಸ್ರಂ ಸಂಪನ್ನಂ ತಸ್ಯ ನಾ ಏತಸ್ಯ ಬೃಹತೀ-
ಸಹಸ್ರಸ್ಯ ಸಂಪನ್ನಸ್ಯ ಷಟ್ತ್ರಿಂಶತಮುಕ್ಷರಾಣಾಂ ಸಹಸ್ರಾಣಿ ಭವಂತಿ
ತಾನಂತಿ ಪುರುಷಾಯುಷೋಽಹ್ವಾಂ ಸಹಸ್ರಾಣಿ ಭವಂತಿ ಜೀವಾಕ್ಷ-
ರೇಣೈವ ಜೀವಾಹರಾಸ್ತೋತಿ ಜೀವಾಹ್ವಾ ಜೀವಾಕ್ಷರಮಿತಿ ||

ಉಪಾಸ್ಯಸ್ವರೂಪಂ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ಯ ದರ್ಶಯಿತ್ಯಾ ತತ್ಪಲಂ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ಯ ದರ್ಶಯತಿ- ತದ್ವಾ ಇದಮಿತ್ಯಾ-
ರಭ್ಯಾಹ್ವಾಂ ಸಹಸ್ರಾಣಿ ಭವಂತೀತ್ಯಂತಂ ಪೂರ್ವಮೇವ (೧-೮-೨-೨-೩-೫-೧-೪) ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಮ್ |
ತಚ್ಚಿ ವಕ್ಷ್ಯ ಮಾಣಸ್ಯಾಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಂಸಾರ್ಥಂ ಪುನರನೂದ್ಯತೇ | ಬೃಹತೀಸಹಸ್ರಗತಾನಾಮುಕ್ಷರಾಣಾಂ
ಮಧ್ಯೇನುಗತಂ ಯದೇತದಕಾರಾಖಮುಕ್ಷರಂ ತದೇತಜ್ಜೀವರೂಪಮ್ | ಸತಿ ಹ್ಯಕಾರೇ ತದ್ವ್ಯಕ್ತತಯಾ
ಕಕಾರಾದಿನ್ ಸರ್ವಾಣ್ಯಪಿ ವಿಸ್ತೃಮುಚ್ಚಾರಯಂತುಂ ಶಕ್ಯಂತೇ | ತಥಾ ಗವಾಮಯನಗತಾನಾಂ ಸರ್ವೇ-
ಷಾಮಹ್ವಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಮಹಾವ್ರತಾಖ್ಯಮಹಜೀವರೂಪಮ್ | ಅಯನಸಂಪೂರ್ಣಹೇತುತ್ಯಾತ್ | ಏನಂ
ಸತ್ಪ್ರಕಾರರೂಪೇಣೈವ ಜೀವಾಕ್ಷರೇಣೈವ ಮಹಾವ್ರತಾಖ್ಯಂ ಜೀವಾಹಃ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ಮಹಾವ್ರತಾಂಗ-
ಭೂತಬೃಹತೀಸಹಸ್ರರೂಪಪ್ರಾಣಸ್ಯಾಶಾರರೂಪತ್ರೇನೋಪಾಸಿತತ್ಯಾತ್ | ತೇನ ಚ ಜೀವಾಹ್ವಾ ಮಹಾವ್ರ-
ತಾಹರ್ಗತಬೃಹತೀಸಹಸ್ರರೂಪಪ್ರಾಣೋಪಾಸನೇನ ಜೀವಾಕ್ಷರಂ ಸಃ ಪ್ರಾಣಿಜೀವನದೇತುಭೂತವವಿನಕ್ಷರಂ
ಪ್ರಾಣತತ್ತ್ವಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ಇತಿಶಬ್ದಃ ಫಲವಚನಸಮಾಪ್ತಾರ್ಥಃ ||

ಉಪಾಸ್ಯಂ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪವಿಂದ ತೋರಿಸಿ ಈಗ ಅದರ ಫಲವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ತದ್ವಾ ಇದಂ
ಎಂಬುದು ಹಿಂದೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾದರೂ ಅಕ್ಷರಪ್ರಶಂಸೆಗೋಸ್ಕರ ಪುನಃ ಅನುವಾದಮಾಡಿದೆ. ಬೃಹತೀಸಹಸ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರಗಳ
ಮಧ್ಯೆಲ್ಲ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಗತವಾದ ಅಕಾರವೇ ಜೀವರೂಪವಾಗಿದೆ. ಅಕಾರವಿದರೆ ಕಕಾರಾದಿಗಳನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ
ಉಚ್ಚರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಗವಾಮಯನದಲ್ಲಿರುವ ಸಕಲ ಅಹಸ್ವ (ಹಗಲು) ಗಳಲ್ಲಿ ಮಹಾವ್ರತನಾಮಹ
ಅಹಸ್ವ ಅಹಃಪೂರ್ಣಿ ಗಾರಣವಾದುದರಿಂದ ಜೀವರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಕಾರರೂಪ ಜೀವಾಕ್ಷರದಿಂದಲೇ ಮಹಾವ್ರತನೆಂಬ
ಜೀವಾಹಸ್ವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಮಹಾವ್ರತಾಂಗವಾದ ಬೃಹತೀಸಹಸ್ರರೂಪ ಪ್ರಾಣೋಪಾಸನೆಯನ್ನು ಅವನು
ಅಕಾರರೂಪವಿಂದಲೇ ಮಾಡಿರತಾನೆ. ಇದರಿಂದಲೇ ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಜೀವನಕಾರಣಭೂತವಾದ ನಾಶರಹಿತವಾದ ಪ್ರಾಣತತ್ತ್ವ
ವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ.

ಅನಕಾಮಮಾರೋಽಘ ದೇವರಥಸ್ತಸ್ಯ ನಾಗುದ್ಧಿಃ ಶ್ರೋತ್ರೇ ಪಕ್ಷಸೀ-
ಚಕ್ಷುಷೀ ಯುಕ್ತೇ ಮನಃ ಸಂಗ್ರಹೀತಾ ತದಯಂ ಪ್ರಾಣೋಽಃ-
ಧಿತಿಸ್ವತಿ ||

ಯಥೋಕ್ತಫಲಸಾಧನಂ ಪ್ರಾಣವಿಜ್ಞಾನಂ ರಥರೂಪಕಲ್ಪನಯಾ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ಅಥ ಯಥೋಕ್ತೋಪಾಸನಫಲಕಥನಾನಂತರಂ ತಸ್ಯಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇ ತ್ವಿದ್ವೇವರಥಃ ಸಂಪಾದ್ಯತೇ | ದೇವಸ್ಯ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಸ್ಯ ರಥೋ ದೇವರಥಃ | ಸ ಚ ಕೀದೃಶೋಽನಕಾಮಮಾರೋಽ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭ-ಪದಾಧರ್ವಾ ಚೇನಾನಂದ್ರಲೋಕ ಚಂದ್ರಲೋಕ ಲೋಲೋಕಾದಿ ಗತಾನ್ಯಮಾನ್ಯಾರಯತೀತಿ ಕಾನುಮಾರೋ ನ ಕಾನುಮಾರೋಽಕಾನುಮಾರಃ ಕಾನುಸಂಪಾದಕ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತದ್ವಿಪರೀತೋಽನಕಾನುಮಾರಃ ಸರ್ವಥಾ ನಾರಯತ್ಯೇವ ಕಾನುಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ನ ಖಲು ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಂ ಪ್ರಾಪ್ತಃ ಕಶ್ಚಿದ್ವ್ಯರ್ವಾಚೇನಂ ಲೋಕಂ ಕಾಮಯತೇ | ತಸ್ಯ ತಾದ್ಯಶಸ್ಯ ದೇವರಥಸ್ಯಾನಯನಾಃ ಸಂಪಾದ್ಯಂತೇ | ಯೇಯಮುಪಾಸಕಸ್ಯ ವಾಕ್ಯೈವ ರಥಸ್ಯೋದ್ಭಿಃ | ಊರ್ಧ್ವಂ ಧೀಯತೇ ಸ್ವಾಪ್ಯತೇ ಯುಗಮತ್ರೇತಿ ರಥಸ್ಯ ಮುಖಮಾಪಯೋರಗ್ರಮುದ್ಧಿರಿಮ್ಯಚ್ಯತೇ | ಪುರುಷಸ್ಯ ಶ್ರೋತ್ರೇ ರಥಸ್ಯ ಪಕ್ಷುಃ ಪಾರ್ಶ್ವದ್ವಯವರ್ತಿ ನೀ ಚಕ್ರೇ | ಪುರುಷಸ್ಯ ಚಕ್ಷುಃಷೀ ರಥಸ್ಯ ಯುಕ್ತೇ ಯುಗಪಾರ್ಶ್ವ-ದ್ವಯೇ ಬದ್ರಯೋರಶ್ವಯೋಃ ಸ್ವರೂಪೇ | ಪುರುಷಸ್ಯ ಯನ್ಮನಃ ಸೋಽಯಂ ರಥಸ್ಯ ಸಂಗ್ರಹೀತಾ ಸಾರಥಿಃ | ತದೇತದ್ಧೃಷ್ಯರೂಪಂ ಪ್ರಾಣಾಪ್ಯೋ ದೇವೋಽಧಿತಿಪೃತಿ, ಉಪರ್ಯಾರೋಽತಿ | ಏತಾದ್ವಶೇನ ಪ್ರಾಣೋಪಾಸನರೂಪೇಣ ರಥೇನ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿತೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಫಲಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾಗಿ ಪ್ರಾಣವಿಜ್ಞಾನವನ್ನು ರಥರೂಪಕಲ್ಪನೆೆಯಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಉಪಾಸನಾ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳಿದಮೇಲೆ ಆ ಫಲವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಒಂದು ದೇವರಥವು ಕಲ್ಪಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಣರೂಪ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನ ರಥಕ್ಕೆ ದೇವರಥವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇದು ಅನಕಾಮಮಾರವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಎರಡು ನಿವೇಧಾರ್ಥಕನ ಇಗಳಿಂದ ದಾಧ್ಯಾರ್ಥ ತೊರುತ್ತದೆ. ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆಂತಲೂ ಕೆಳಗಿರುವ ಇಂದ್ರಲೋಕ, ಚಂದ್ರಲೋಕಾದಿಗಳ ಕಾಮನೆಯನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುವುದೆಂದರ್ಥ. ಉಪಾಸಕನು ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನನ್ನು ಹೊಂದಿದಮೇಲೆ ಕೆಳಗಿನ ಲೋಕದ ಸುಖವನ್ನು ಬಯಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆ ದೇವರಥದ ಅವಯವಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಉಪಾಸಕನ ವಾಕ್ಯೇ ಆ ರಥದ ಮೂಕಿಯು. ಎರಡು ಕಿವಿಗಳು ಆ ರಥದ ಚಕ್ರಗಳು. ಪುರುಷನ ಕಣ್ಣುಗಳೆರಡು ರಥದ ಕುದುರೆಗಳು. ಮನಸ್ಸೇ ಸಾರಥಿ. ಈ ರಥವನ್ನು ಪ್ರಾಣದೇವನು ಏರಿರುತ್ತಾನೆ. ಅಂಶಿ ಪ್ರಾಣೋಪಾಸನರೂಪರಥದಿಂದ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಎಂದರ್ಥ.

ತದುಕ್ತಮೃಷಿಕಾ ||

ಅಥ ರಥಪ್ರಶಂಸಾರ್ಥಂ ಮಂತ್ರದ್ವಯಮುದಾಹರತಿ—ಮಂತ್ರದ್ವಯೇನೀತೈರ್ಥಃ | ಪ್ರಥಮ-ಮಂತ್ರಃ ಸಂಹಿತಾಯಾಮೇಮಾಮ್ನಾ ತಃ. * ಆ ತೇನ ಯಾತಂ ಮನಸೋ ಜವೀಯಸಾ ರಥಂ ಯಂ ವಾಮ್ನುಭವತ್ತಕ್ರೂಪಿದಾ | ಯಸ್ಯ ಯೋಗೇ ದುಹಿತಾ ಜಾಯತೇ ದಿವ ಉಭೇ ಅಪನೀ ಸುದಿನೇ ವಿಸ್ವತಃ " (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೧೦-ಸೂ-೩೯-ಋ-೧೨) ಇತಿ | ಅಶ್ವಿನಾ ಹೇಷ್ಠಿನೌ ದೇವೌ ವಾಂ ಯುವಯೋರ್ಯಂ ರಥಮ್ನುಭವೋ ದೇವರೂಪಾತ್ಪ್ರಾಣತ್ರಕ್ರುರ್ನಿರ್ವಿರ್ವಿತವಂತಃ | ಲೋಕೇಽಶ್ಯಂತ-ವೇಗವತ್ತೋನ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ಯನ್ಮನಸ್ತಸ್ಮಾನ್ಮನಸೋಽಪಿ ಜವೀಯಸಾತಿತಯೇನ ವೇಗವತಾ ತೇನ ರಥೇನಾಽಯಾತಮಸ್ತದನುಗ್ರಹಾರ್ಥನಾಗಚ್ಯಮ್ | ಯಸ್ಯ ರಥಸ್ಯ ಯೋಗೇಽಶ್ವಯೋಜನೇ ಸಂಪನ್ನೇ ಸತಿ ದಿವೋ ದುಹಿತಾ ದ್ಯುಲೋಕದೇವತಾಯಃ ಪುತ್ರೀ ಕಾಚಿದವಾ ಜಾಯತೇ |

ಪ್ರಾಚ್ಯಾಂ ದಿಶಿ ಸೂರ್ಯಸಹಭಾವಿತ್ವಮಭಿವ್ರೇತ್ಯಾಶ್ಚಿರಧೇಽಪಿ ತದುಪಚರ್ಯತೇ | ಉಷಃಕಾಂ-
 ಸಂಪಶತ್ ಸತ್ಯಾಂ ವಿವಸ್ತತಃ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿನೀ ಯೇ ಅಹನೀ ತೇ ಉಭೇ ಸುದಿನೇ
 ಪ್ರಜಾನಾಂ ಸುಖಚೇಷ್ಟಾಸ್ಥಾ ಪನಹೇತೂ ಭವತಃ | ತತ್ರ ರಾತ್ರೇರಪ್ಯಹಃ ಶಬ್ದಾರ್ಥಕೃತ್ವಮಭಿವ್ರೇತ್ಯ
 ದ್ವಿವಚನಮುಕ್ತವ್ | ಉಭಯೋರಪ್ಯಹಃ ಶಬ್ದಾರ್ಥಕೃತ್ವಂ ಮಂತ್ರಾಂತರೇಽಪಿ ದೃಶ್ಯತಃ— ಅಹಶ್ಚ
 ಕೃಷ್ಣಮಹರರ್ಜುನಂ ಚ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೬-ಸೂ-೯-ಋ-೧) ಇತಿ | ಅಂಧಕಾರೋಪೇತಾ ರಾತ್ರಿಃ
 ಕೃಷ್ಣಮಹಃ | ಅರ್ಜುನಂ ಶ್ವೇತಂ ಪ್ರಕಾಶೋಪೇತಮಹಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮೇವ | ದ್ವಿತೀಯಮಂತ್ರಃ ಸಂಹ-
 ತಾಯಾಮೇನಮಾಮ್ನಾತಃ — “ ನಿಮಿಷಶ್ಚಿಜ್ಜವೀಯಸಾ ರಥೇನಾಸ್ಸಯಾತಮುಶ್ಚಿನಾ | ಅಂತಿ
 ಪದ್ವ್ಯತು ವಾಮುನಃ ” ಇತಿ | (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೯-ಸೂ-೨-ಋ-೨) ಅಶ್ಚಿನಾ ಹೇಶ್ಚಿನಾ ದೇವಾ
 ಐವೀಯಸಾತ್ಯಂತವೇಗಯುಕ್ತೇನ ರಥೇನಾಸ್ಸಯಾತಮಾಗಚ್ಛತವ್ | ವಾಂ ಯುವಯೋರವೋ
 ರಕ್ಷಣಮಸ್ತಿ ಅಸ್ಮಾಕಮಂತಿಕೇ ಸತ್ಸರ್ವದಾ ವರ್ತಮಾನಂ ಭೂತು ಭವತು ||

ಪೂರ್ವೋಕ್ತರಥವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುವ ಎರಡು ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಆತೇನ ಯಾತಂ ಮನಸೋ ಜವೀಯಸಾ ರಥಂ ಯಂ ವಾಮ್ನುಭವಶ್ಚಕ್ರುರಶ್ಚಿನಾ |
 ಯಸ್ಯ ಯೋಗೇ ದುಹತಾ ಜಾಯತೇ ದಿವ ಉಭೇ ಅಹನೀ ಸುದಿನೇ ವಿವಸ್ತತಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೩೯-೧೨)

ಎಂಬುದೇ ಈ ಮಂತ್ರ. ಹೇ ಅಶ್ಚಿನಾ = ಎಲೈ ಅಶ್ಚಿನೀದೇವತೆಗಳಿರಾ, ವಾಂ = ನಿಮಗೋಸ್ಕರ, ರಥಂ =
 ಒಂದುರಥವನ್ನು, ಮುಭವಃ = ದೇವಲಭಗಳ ಚಕ್ರಃ = ನಿರ್ಮಿಸಿದರು. ಮನಸೋಜವೀಯಸಾ = ರೋಹದಿಂದ ಅತ್ಯಂತ
 ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಮನೋವೇಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅತಿವೇಗವುಳ್ಳ, ತೇನ = ಅರಥದಿಂದ ಆಯಾತಂ = ನಮ್ಮನ್ನು ಅನ್ಯಗ್ರಹಿಸಲು
 ಬನ್ನಿರಿ. ಯಸ್ಯಯೋಗೇ = ಯಾವರಥಕ್ಕೆ ಅಶ್ಚಿನೋಜನವಾಡಿವಾಗ, ದಿವೋದುಹತಾ = ದ್ಯುಲೋಕದೇವತೆಯ ಪುತ್ರಿ
 ಯಾದ ಉಷಾದೇವಿಯು, ಜಾಯತೇ = ಹುಟ್ಟುತ್ತಾಳೋ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯರಥಸಂಯೋಗವಾದೊಡನೆಯೇ ಉಷಃ
 ಕಾಲನಾಗುವುದು ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇದು ಅಶ್ಚಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥದಲ್ಲಿಯೂ ಆರೋಪಿತವಾಗಿದೆ. ಉಷಃಕಾಲವಾ
 ದೊಡನೆ, ವಿವಸ್ತತಃ = ಸೂರ್ಯಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಉಭೇ ಅಹನೀ = ಹೆಗಲೂರಾತ್ರಿಯೂ, ಸುದಿನೇ = ಪ್ರಜೆಗಳ ಸುಖ
 ವ್ಯಾಪಾರಕಾರಣಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ರಾತ್ರಿಯೂ ಅಹಃಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದುದರಿಂದ ದ್ವಿವಚನ ಹೇಳಿದೆ. ಅಹಃಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಾತ್ರಿ
 ಹೆಗಲು ಎರಡೂ ಅರ್ಥವೆಂದು ಅಹಶ್ಚಕೃಷ್ಣಮಹರರ್ಜುನಂ ಚ (ಋ. ಸಂ. ೬-೯-೧) ಇತ್ಯಾದಿಶ್ಚತ್ಯಂತರದಲ್ಲಿದ್ದ
 ನಾಗಿದೆ. ಅಂಧಕಾರದಿಂದಕೂಡಿದ ರಾತ್ರಿಯು ಕಪ್ಪಾದ ಹೆಗಲು. ಪ್ರಕಾಶದಿಂದಕೂಡಿದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಹೆಗಲು ಅರ್ಜುನ
 ಅಹಶ್ಚ. ಎರಡನೆಯ ಮಂತ್ರವು ಸಂಹತಿಯಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದೆ.

ನಿಮಿಷಶ್ಚಿಜ್ಜವೀಯಸಾ ರಥೇನಾಸ್ಸಯಾತಮುಶ್ಚಿನಾ |
 ಅಂತಿ ಪದ್ವ್ಯತು ವಾಮುನಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೯-೧)

ಅತ್ತಿನಾ = ಎವೈ ಅತ್ತಿನೇದೇವತೆಗಳೂ, ನಿವಃಷತ್ತಿಕ್ = ನಿಮಿಷದಂತೆ (ಆದುದೇಗೆ ವಿಲಂಬಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೂ ಅದರಂತೆ) ಜವಿಯಾಸಾ = ಅತಿಶಯವೇಗವುಳ್ಳ, ರಥೇನ = ರಥದಿಂದ, ಆಯಾತಂ = ಬನ್ನಿರಿ. ವಾ = ನಿಮ್ಮ, ಅಪಃ = ರಕ್ಷಣೆಯು, ಅಂತಿ = ನಮ್ಮವಿವೇದದಲ್ಲಿ, ಸತ್ = ಯಾವಾಗಲೂ, ಭೂತು = ಇರಲಿ.

ಆ ತೇನ ಯಾತಂ ಮನಸೋ ಜವೀಯಸಾ ನಿಮಿಷತ್ಪಿಜ್ಜವೀಯಸೇತಿ ಜವೀಯಸೇತಿ ||

ಏಕಯೋರ್ಮಾತ್ರಯೋಃ ಪ್ರದರ್ಶನಾರ್ಥಂ ಪ್ರಥಮಸಾದಾವುದಾದರಿತಿ — ಇತಿ ಶಬ್ದೋತ್ಸಯಂ ಸುಂತ್ರದ್ರಯಪ್ರತೀಕೋದಾಹರಣಾರ್ಥಃ | ದ್ವಿರಭ್ಯಾಸೋಧ್ಯಾಯ ಸಮಾಪ್ತೃರ್ಥಃ | " ಉಕ್ತಮುಕ್ತಮ್ " (ಐ-ಆ-೨-೮-೧-೪೦-೨) ಇತ್ಯಾರಭ್ಯ " ಜವೀಯಸಾ " ಇತ್ಯಂತೇನ ಗ್ರಂಥೇನ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಮೇಕಮೇವ ಪ್ರಾಣೋಪಾಸನಮುಪಾಸ್ತಿಭೇದಪ್ರತಿಪಾದಕಯೋಃ ಪ್ರಥಮ-ಪಕ್ರಮೋಪಸಂಹಾರಯೋರಭಾವಾದ್ಯಾನಿ ತತ್ರ ತತ್ರ ಪೃಥಕ್ಫಲಶ್ರವಣಾನಿ ತಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಗುಣ-ಫಲಾನಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಾನಿ | ಯತ್ರ ತ್ವೇಕಮೇವ ಫಲಂ ಪುನಃ ಶ್ರೂಯತೇ ತತ್ರ ಗುಣಾಂತರೇ ಚುಷ್ಯ-ತ್ವಾದನಾಯ ಫಲಾನುನಾದೋ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ | ನನು ಛಾಂದೋಗ್ಯಬೃಹದಾರಣ್ಯಕಾದಿಪೃಷ್ಠಿ ಪ್ರಾಣ-ವಿದ್ಯಾ ಸಮಾವ್ಯಾತಾ | ಅತಸ್ತತ್ರತ್ಯಾ ಗುಣಾ ಅತ್ತೋಪಸಂಹಾರಸ್ಯ ಚ ಮೀಮಾಂಸಾಯಾಂ ನಿರ್ಣೇಕತ್ವಾತ್ | ಮೈವಮ್ | ಆಸಾಧಾರಣ ಗುಣಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾ ರಾಹಿತ್ಯೇನ ವಿದ್ವೈಕ್ಯಾಭಾವೇ ಸತಿ ಗುಣೋಪಸಂಹಾರಾಸಂಭವಾತ್ | ಅತ್ರ ಕರ್ಮಾಂಗಮುಕ್ತಂ ಪ್ರಾಣಿದ್ಯಷ್ಟೋಪಾಸನೀಯಮ್ | ತತ್ರ ತು ಪ್ರಾಣಃ ಏವೋಪಾಸನೀಯ ಇತಿ ಚೋದ್ಯಭೇದಾದ್ವಿದ್ಯಾಭೇದಃ | ಏತಚ್ಚ ಚ್ಯಾಂದೋ-ಗ್ಯಬೃಹದಾರಣ್ಯಕಯೋರ್ದೇವಾಸುರಾಪ್ಯಾಯಿಶಾಯಾಮುದಾಹೃತ್ಯ ಭಿನ್ನೈವೋದ್ಧೀಘವಿದ್ಯೇತಿ ನಿರ್ಣಯಾತ್ಪ್ರದ್ವಷ್ಟಾಂತೇನ ವಿದ್ಯಾನಾನಾತ್ಪಮವಗನ್ಯತೇ | ನ ಚ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ದೇವಸ್ತ್ಯುಕ್ತೇನ ವಿದ್ವೈಕ್ಯಂ ಶಂಕನೀಯಮ್ | ತಥಾ ಸತಿ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಏಕತ್ವೇನ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸ-ನಾನಾಮೇಕಶ್ಚತ್ರಸಂಗಾತ್ | ತದೇಕತ್ವಂ ಚ " ನಾನಾಶಬ್ದಾದಿಭೇದಾತ್ " (ಬ್ರ-ಸೂ-೮-೩-ಪಾ-೩-ಸೂ-೫೮) ಇತ್ಯಧಿಕರಣೇ ನಿರಾಕೃತಮ್ | ಯದ್ಯಪ್ಯೇತತ್ಪ್ರತೀಕೋಪಾಸನಂ ತಥಾಪಿ ವಾಚನಿಕಸ್ಯಾಹಂಗೃಹಸ್ಯ ವಿದ್ಯಮಾನತ್ವಾದಿತರಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸನವತ್ಪ್ರಾಜ್ಞಾತ್ಯಾರಪಯಂತ್ರತಮುಪಾ-ಸಿತವ್ಯಮ್ | ತತೋಪಾಸನಸ್ಯ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಸ್ಯ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥಂ ಮರಣಪರ್ಮಂತಮಾನವರ್ತನೀಯಮ್ | ಅನ್ಯಥಾ ಚಿತ್ತವಿಕ್ಷೇಪೇಣ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರೇ ನ ಸ್ವೇಚ ಸತಿ ದೇವೋ ಭೂತ್ವಾ ದೇವಾನಸ್ಯೇತಿ-ತ್ಯೇವಾದ್ಯಕಂ ಫಲಂ ನೋಪಪದ್ಯತೇ | ಶ್ರೂಯತೇ ಚಾತ್ರ ತಾದೃಶಂ ಫಲಮ್ — " ಪ್ರಜ್ಞಾ-ಮಯೋ ದೇನತಾಮಯೋ ಬ್ರಹ್ಮಮಯೋಽಮೃತಮಯಃ ಸಂಭೂಯ ದೇನತಾ ಆಪ್ತೇತಿ ಯಏವಂ ವೇದ " (ಐ-ಆ-೨-೮-೨-೫೦-೪) ಇತಿ | ಯದ್ರಷ್ಟವ್ಯತ್ರ ಕರ್ಮಾಂಗಾವಬದ್ಧ-ಮುಪಾಸನಂ ಕರ್ಮಕಾಲ ಏವಾನುಷ್ಠೇಯಂ ತಥಾಪಿ ಯಾವಣ್ಣೀವಮಾವರ್ತನೀಯತ್ಯಾತ್ಯಮಾರ್-ನುಷ್ಠಾನರಹಿತೇಪಿ ಕಾಲೇ ಮನಸೈವ ಬ್ರಹ್ಮತೀಹಪ್ರರೂಪಮುಕ್ತಂ ಸಂಸಾದೋಪಾಸನೀಯಮ್ | ಅತ ಏವ ಕರ್ಮಪಾರತಂತ್ಯಾಭಾವಾದಿತರಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸನೇತ್ಯವ ನಃಸ್ತುಸನನಿಯಮಃ |

ದಿಗ್ಲೇಶಕಾಲನಿಯಮಸ್ತು ಚಿತ್ತೈಕಾಗ್ರ್ಯಂ ಪ್ರತ್ಯನುಪಯುಕ್ತತ್ವಾನ್ವಾಸ್ತೀತಿ ನಿರ್ಣೇತಮ್ | ಏವ-
ಮಾಮರಣಮುಪಾಸೀನಸ್ಯೇತರಪ್ರಾಣವನ್ಮಾಗ್ನೋಪಶಕ್ರಮುಪಯುಕ್ತಮುತ್ಪಾಂಕಿಃ ಸಮಾನಾ
ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಾಃ | ತತ್ರಾದೌ ವಾಗಾದೀಂದ್ರಿಯಾಣಾಂ ವೃತ್ತಿವರ್ನಸಿ ವಿಲೇಯತೇ | ಮನೋವೃತ್ತಿಶ್ಚ
ಪ್ರಾಣೇ ಲೀಯತೇ | ಪ್ರಾಣಶ್ಚ ಜೀವವೃತ್ಯಾಂ ಲೀನೋಭವತಿ | ಜೀವೋಽಸಿ ಪ್ರಾಣಸಹಿತಸ್ತೇಜಃ
ಪ್ರಧಾನೇಷು ಪಂಚಭೂತೇಷು ಲೀಯತೇ | ತಥಾ ಭೂತಪಂಚಕಂ ಪರಮಾತ್ಮನಿ ಬೀಜಾವತೇಷಂ
ಪ್ರಲೀಯತೇ | ತಾವತಾ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ಜನ್ಮನಃ ಸಮಾಪ್ತಿಃ | ಅಥ ಪರಮಾತ್ಮನಿ ಸಾವಶೇಷತ್ವೇನ
ಲೀನಂ ತಲ್ಲಿಂಗಳಶರೀರಂ ಹೃದಯಪುಂಡರೀಕೇ ಪುನರುದ್ಧಯಿ ಮೂರ್ಧನ್ಯಯಾ ನಾಡ್ಯಾ ನಿರ್ಗತ್ಯ
ರಾತ್ರಾವಹನಿ ವಾ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಂ ಪ್ರಾಪ್ತೋತ್ತರಾಯೇಣೇನ ದಕ್ಷಿಣಾಯನೇನ ವಾರ್ಷಿರಾದಿ-
ಮಾರ್ಗೇಣೈವ ಗಚ್ಛತಿ | ಅರ್ಚಿರಾದಯಃ ಸರ್ವೇಽಪ್ಯಾತಿವಾಹಿವಾ ದೇವಾಸ್ತೈಶ್ಚ ತತ್ರ ನೀತಃ
ಕ್ರಮೇಣ ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ತತ್ರ ಸ್ವಸಂಕಲ್ಪಾದೇವ ಭೋಗ್ಯಜಾತಂ ಸೃಜತಿ | ಸ್ಕೂಲ-
ಶರೀರಂ ತು ಸ್ವೇಚ್ಛಯಾ ಸೃಷ್ಟ್ವಾ ತೇನ ಚ ಶರೀರೇಣ ಚಾಗರಣವದ್ಯೋಗಾನ್ ಭುಂಕ್ತೇ | ಯದ್ವಾ
ಸ್ಕೂಲದೇಹಸೃಷ್ಟಿಮಂತರೇಣ ಸ್ವಪ್ನವನ್ಮನಸ್ಸೇವ ಸರ್ವಾನ್ ಭೋಗ್ಯಾನ್ ಭುಂಕ್ತೇ | ಯದ್ವಾ
ಸ್ವೇಚ್ಛಯಾ ಬಹುನಾದೇಹಾನ್ ಸೃಜತಿ ತದಾ ತೇಷು ಸರ್ವೇಷು ದೇಹೇಷು ಪೃಥಕ್ ಪೃಥಗಂತಃ-
ಕರಣೋಪಾಧಿಕಾನ್ ಜೀವಾನ್ ಸೃಷ್ಟ್ವಾ ತದ್ರೂಪೇಣ ಯಥೇಚ್ಛಂ ವಿಹರಿತಿ | ತದೇವಂ ಜಗತ್ಸೃ-
ಷ್ಟಿವೃತ್ತಿಶ್ಚಂ ಸರ್ವಮೈಶ್ವರ್ಯಮಸ್ಯ ಯೋಗಿನಃ ಪರಮೇಶ್ವರೇಣ ಸಮಾನಮ್ | ತತಸ್ತೋತ್ರಸ್ತು-
ಜ್ಞಾನಃ ಸರ್ವಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಾವಸಾನೇ ತೇನ ಚ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಸಹ ಮುಚ್ಯತೇ | ತದೇಶ್ವರ್ವಂ
ಮೀಮಾಂಸಾಯಾಂ ತ್ವತೀಯಚತುರ್ಥಯೋರಧ್ಯಾಯಯೋರ್ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಮ್ ||

ಪೂರ್ವೋಕ್ತಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಅವುಗಳ ಪ್ರಥಮಪಾದವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಧ್ಯಾಯ ಸಮಾಪ್ತಿ
ಯನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಜವೀರಯಸೇತಿ ಎಂದು ಎರಡಾವೃತ್ತಿ ಹೇಳಿದೆ. ಉಕ್ತಮುಕ್ತಂ ಎಂದು ಆರಂಭಿಸಿ ಜವೀಯಸಾ ಎಂಬ
ಗ್ರಂಥದವರೆಗೆ ಒಂದೇ ಪ್ರಾಣೋಪಾಸನೆ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಉಪಾಸನಾರ್ಥದಪ್ರತಿಪಾದಕವಾಕ್ಯ
ಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಕ್ರಮೋಪಸಂಹಾರಗಳು ಹೇಳಿದಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಬೇರೆಬೇರೆ ಫಲಗಳು ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಅವೆಲ್ಲವೂ ಅಪ್ರಧಾನಫಲ
ಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಒಂದೇ ಫಲವು ಪುನಃ ವಿಧಿವಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಅಗ ಗುಣಾಂತರದಲ್ಲಿ ಅಭರುಚಿ ಹುಟ್ಟಿಸಲು ಪುನಃ ಅನಿವಾದ
ಮಾಡಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ನನು ಎಂದು ಆಶಂಕೆ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಛಾಂದೋಗ್ಯಬ್ರಹ್ಮವಾರ್ಣಿಕದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಾಣ
ವಿದ್ಯೆ ಹೇಳಿದೆ. ಅಲ್ಲಿರುವ ಗುಣಗಳಿಗೇ ಇಲ್ಲಿ ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಶಾಖಾರ್ಥದವಿದ್ದರೂ
ವೆಂಚಾಗುವಿದ್ಯಾಧಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯೈಶ್ಯವೂ, ಗುಣೋಪಸಂಹಾರವೂ ವೇದಾಂತದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಆಶಂಕೆ. ಆದರೆ
ಇದು ಸಂಯುಕ್ತ. ಅಸಾಧಾರಣಗುಣಗಳಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಯಾವಾಗ ವಿದ್ಯೈಶ್ಯವು ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅಗ ಗುಣೋಪ
ಸಂಹಾರವೂ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಾಂಗಭೂತವಾದ ಉಕ್ತವನ್ನು ಪ್ರಾಣದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಉಪಾಸನೆಮಾಡಬೇಕು.
ಛಾಂದೋಗ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣವೇ ಉಪಾಸಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ತೋರಿಸಿಬಿಡಿದುದರಿಂದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥೇನ ದೃಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಇದು
ಛಾಂದೋಗ್ಯಬ್ರಹ್ಮವಾರ್ಣಿಕಗಳಲ್ಲಿ ದೇವಾನುಸಂ ಆಪ್ತಾಯಿಕಾ ಉದಾಹರಣೆಯಿಂದ ಉದ್ಧೇಷವಿದ್ಯೆಯೇ ಬೇರೆಯಾಗಿದೆಯೆಂದು
ನಿರ್ಣಯಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಆ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದಲೂ ನಾನಾವಿದ್ಯೆಗಳೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಣದೇವನು ಒಬ್ಬನೇ ಆದುದ
ರಿಂದ ವಿದ್ಯೈಶ್ಯ ಏಕಾಗಬಾರದೆಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು. ಹಾಗೆ ಹೇಳಿದರೆ ಬ್ರಹ್ಮೈಶ್ಯದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸನೆಗಳೂ

ಒಂದಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಹಾಗೆ ಏಕತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದು ನಾನಾಶಬ್ದಾದಿಭೇದಾತ್ (ಬ್ರ-ಸೂ-೩-೩-೨೮) ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಪ್ರತಿಷ್ಠೋಪಾಸನವಾದರೂ ವಾಚನಿಕವಾದ ಅಹಂಗ್ರಹವಿರುವುದರಿಂದ ಇತರ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸನೆಯಂತೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದವರೆಗೆ ಉಪಾಸನೆಮಾಡಬೇಕು. ಆನುಲೇಯೂ ಉಂಟಾದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದ ರಕ್ಷಣೆ ಗೋಪ್ಯರ ಮಠದವರೆಗೆ ಅವ್ಯಕ್ತಿಮಾಡುತ್ತಲೇ ಇರಬೇಕು. ಹಾಗೆ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಚಿತ್ತವಿಕ್ಷೇಪವಿಂದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ನಷ್ಟವಾಗಿ ದೇವಧಾವರೂಪವನ್ನು ಲಭಿಸಬಾರದು. ಕರ್ಮಾಂಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಉಪಾಸನೆಯು ಕರ್ಮಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅನುಷ್ಠಾನ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿದ್ದರೂ ಇದನ್ನು ಜೀವ ಇರುವವರೆಗೆ ಅವ್ಯಕ್ತಿಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಅನುಷ್ಠಾನವಿಲ್ಲದ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಮಾನಸಿಕವಾಗಿಯೇ ಬೃಹತೀಸಹಸ್ಮರೂಪ ಉಕ್ತದ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಪಾರತಂತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಇತರ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸನೆಗಳಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಅಸನನಿಯಮವೂ ಇಲ್ಲ. ಚಿತ್ತೈಕ್ಯಾಗ್ರ್ಯಕ್ಕೂ ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ದ್ವಿಗ್ರಹಕಾಲನಿಯಮವೂ ಇಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಮರಣಪರಂತವಾಗಿ ಉಪಾಸಿಸುವವನು ಉತ್ಕೃಷ್ಟಿಯೂ ಕೂಡಾ ಇತರ ಪ್ರಾಣಿಗಳಂತೆಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಮೊದಲು ನಾಗಾದೀಂದ್ರಿಯಗಳ ವೃತ್ತಿಯು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಲೀನವಾಗುತ್ತದೆ. ಮನೋವೃತ್ತಿಯ ಪ್ರಾಣದಲ್ಲಿಯೂ, ಪ್ರಾಣವು ಜೀವವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಲೀನವಾಗುತ್ತದೆ. ಜೀವನೂ ಪ್ರಾಣಮೊಡನೆ ತೇಜಃಪ್ರಧಾನವಾದ ಸಂಚರಣತಗಳಲ್ಲಿ ಲೀನವಾಗುತ್ತದೆ. ಭೂತಸಂಚರವೂ ಬೀಜತೇಜದೊಡನೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಡಗುತ್ತದೆ. ಇದಾದಮೇಲೆ ಪೂರ್ವಜನ್ಮಸಮಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅವಶೇಷದಿಂದ ಕೂಡಿ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಲೀನವಾದ ಲಿಂಗಶರೀರವು ಹೃತ್ಪುಂಡರೀಕದಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಉದ್ಭವಿಸಿ ಮೂರ್ಧನನಾದಿಯಿಂದ ಹೊರಗೆ ಬಂದು, ಹೆಗಲಾಗಲೀ ರಾತ್ರಿಯಾಗಲೀ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಯನ್ನು ಸೇರಿ, ಉತ್ತರಾಯಣದಿಂದ, ಅಥವಾ ದಕ್ಷಿಣಾಯಣದಿಂದ ಅರ್ಚಿರಾದಿ ಮಾರ್ಗದಿಂದಲೇ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ. ಅರ್ಚಿರಾದಿಗಳು ಒಯ್ಯುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ಆತಿವಾಹಕಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಅವು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕೊಂಡುಹೋಗಿ ಕಾರ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದಿಸುತ್ತವೆ. ಅಲ್ಲಿ ಸಂಕಲ್ಪದಿಂದಲೇ ಭೋಗ್ಯವಾತವನ್ನು ಸೃಜಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಸ್ಥೂಲಶರೀರವನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅದರಿಂದ ಜಾಗೃತಿಕಾಲದಂತೆಯೇ ಭೋಗವನ್ನನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ ಅಥವಾ ಸ್ಥೂಲಶರೀರವಿಲ್ಲದೇ ಸ್ವಪ್ನದಂತೆ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದಲೇ ಸರ್ವಭೋಗವನ್ನನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಅನೇಕ ದೇಹಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದರೆ, ಆ ಎಲ್ಲಾ ದೇಹಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬೇರಬೇರೆಯಾಗಿ ಅಂತಃಕರಣೋಪಾಧಿಕ ಜೀವರನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ವಿಕರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಜಾಗೃತ್ವವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಬಿಟ್ಟು ಯೋಗಿಗೆ ಪರಮೇಶ್ವರನಂತೆ ಸಕಲೈಶ್ವರ್ಯವೂ ಸಿದ್ಧಿಸಿರುತ್ತದೆ. ಆಮೇಲೆ ಅಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಗಳಿಸಿ ಜ್ಞಾನಿಯಾದಮೇಲೆ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವೂ ನಶಿಸಿಹೋಗಿ ಆ ಬ್ರಹ್ಮನೊಡನೆ ಮುಕ್ತಿಯೊಂದುತ್ತಾನೆ.

English Translation

---

1. Here (with regard to obtaining Hiranyagarbha) there are these Slokas:

2. The fivefold body into which the indestructible (prana, breath) enters, that body which the harnessed horses (the senses) draw about that body where the true of the true (the highest Brahman) follows after, in that body (of the worshipper) all gods become one.

3. That body into which goes the indestructible (the breath) which we have joined (in meditation), proceeding from the indestructible the highest Brahman), that body which the harnessed horses (the senses) draw about, that body where the true of the true follows after, in that body all gods become one.

4. After separating themselves from the Yes and No of language, and of all that is hard and cruel, poets have discovered (what they sought for); dependent on names they rejoiced in what had been revealed.

5. That in which the poets rejoiced (the revealed nature of prana, breath), in it the gods exist all joined together. Having driven away evil by means of that Brahman (which is hidden in prana), the enlightened man goes to the Svarga world (becomes one with Hiranyagarbha, the universal spirit).

6. No one wishing to describe him (prana, breath) by speech, describes him by calling him 'woman', 'neither woman nor man', or 'man' (all such names applying only to the material body, and not to prana or breath).

7. Brahman (as hidden beneath prana) is called the A; and the I (ego) is gone there (the worshipper should know that he is uktha and prana).

8. This becomes perfect as a thousand of Brihati verses, and of that hymn, perfect with a thousand Brihati verses, there are 36,000 syllables. So many are also the thousands of days of human life. By means of the syllable of life (the a) alone (which is contained in that thousand of hymns) does a man obtain the day of life (the mahavrata day, which complete the number of the days in the Gavamayana sacrifice), and by means of the day of life (he obtains) the syllable of life.

9. Now there is a chariot of the god (prana) destroying all desires (for the worlds of Indra, the moon, the earth, all of which lie below the place of Hiranyagarbha). Its front part (the point of the two shafts of the carriage where the yoke is fastened) is speech, its wheels the ears, the horses the eyes, the driver the mind. Prana (breath) mounts that chariot (and on it, i.e., by means of meditating on prana, he reaches Hiranyagarbha).

10. This has said by a Rishi (Rv. X. 39, 12) :—

11. Come hither on that which is quicker than mind, and (Rv. VIII, 78, 2). 'Come hither on that which is quicker than the twinkling of an eye', yes, the twinkling of an eye.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪ್ರಾಣಸಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ
ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ಅಷ್ಟಮಃ ಖಂಡಃ

ಇತಿ ಬ್ರಹ್ಮವಜ್ರಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಕಾಂಡೇ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ ಸ್ವತೀಯೋಽಧ್ಯಾಯಃ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತವಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕದ
ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯ ವಿರಚಿತವಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದ ಎರಡನೆಯ ಅರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ
ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು ||

ಅಥ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ ಚತುರ್ಥಾಧ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ

ನರದನೆಯ ಆರಣ್ಯಕದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು

ಆತ್ಮಾ ನಾ ಇದಮೇಕ ಏವಾಗ್ರ ಸೀನ್ಮಾನ್ಯತ್ವಿಂಚನ ಮಿಷತ್ ||

ಇತ್ತಮಧ್ಯಾಯತ್ರಯೇಣ ಪ್ರಾಣವಿದ್ಯಾ ಪ್ರಪಂಚಿತಾ | ತಾನತಾ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಯಾಂ ಪುರು-
ಷಸ್ಯ ಮುಖ್ಯಾದಿಕಾರಃ ಸಂಪನ್ನಃ | ಕರ್ಮಕಾಂಡೋಕ್ತೈಃ ಕರ್ಮಭಿರ್ವಿವಿಧಿಷಾಯಾ ಉತ್ಪನ್ನ-
ತ್ವಾದ್ವಿವಿಧಯಾ ಚಿತ್ತೈಕಾಗ್ರಸ್ಯ ಸಂಪನ್ನತ್ವಾಚ್ಚ | ತನ್ನಂಪತ್ತಾ ಶಮಾದಯೋ ಗುಣಾ ಅರ್ಥ-
ಸಿದ್ಧಾಃ | ತೇ ಚಾತ್ಮವಿದ್ಯಾಯಾನುಂತರಂಗಭೂತಾ, "ಶಾಂತೋ ದಾಂತ ಉಪರತಸ್ತುತಿಶ್ಚುಃ ಸಮಾ-
ಹಿತೋ ಭೂತಾತ್ಮನೈವಾತ್ಮಾನಂ ಪಶ್ಯತಿ" (ಬೃಹ-ಹ-೪-೪-೩) ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ಅತೋ ಮುಖ್ಯಾ-
ಧಿಕಾರಿಣಮುಪಲಭ್ಯ ಶ್ರುತಿರಧ್ಯಾಯತ್ರಯೇಣ ಬ್ರಹ್ಮತತ್ವಂ ವಿಸ್ತೃಷ್ಯಮುಪದೇಷ್ಟುಮಾದೌ ತತ್ತ್ವಂ
ಸಂಗ್ರಹೇಣ ಸೂತ್ರಯತಿ—

"ಯಚ್ಚಾಶ್ಲೋಕಿ ಯದಾದತ್ತೇ ಯಚ್ಚಾತಿ ವಿಷಯಾನಿಹ |
ಯಚ್ಚಾಸ್ಯ ಸಂತತೋ ಭಾವಸ್ತಸ್ಮಾದಾತ್ಮೇತಿ ಗೀಯತೇ"

ಲಿಂ-ಪು-ಅ-೨೦-ಶೋ-೯೩)

ಆತ್ಮಚರ್ಚಾಸ್ವಾಭೋಗ ಮಹರ್ಷಿಭಿರೇವಂ- ಸ್ವಯತೇ— ದ್ವಿವಿಧೋ ಹ್ಯಾತ್ಮಾ ವ್ಯವಹಾರ-
ವಿಶಿಷ್ಟಃ ಕೇವಲಶ್ಲೋಕಿ | ವ್ಯವಹಾರೋಽಪಿ ತ್ರಿವಿಧಃ | ಜಾಗರಣಂ ಸ್ವಪ್ನಃ ಸುಷುಪ್ತಿಶ್ಚೇತಿ | ತತ್ರ
ಸುಷುಪ್ತವಯಂ ಜೀವಃ ಸ್ತೋಪಾಧಿವಲಯೇ ಸತಿ ಪರಮಾನಂದರೂಪಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರಾಶ್ಲೋಕಿ |
ತಥಾ ಚ ಕೈವಲೋಪನಿಷದಿ ಶ್ಲೋಯತೇ— "ಸುಷುಪ್ತಿಕಾಲೇ ಸಕಲೇ ವಿಲೀನೇ ತಮೋಭಿಭೂತಃ
ಸುಖರೂಪಮೇತಿ" (ಕೈವ-೧೩) ಇತಿ | ತಸ್ಮಾದಾಶ್ಲೋಕೀತ್ಯಾತ್ಮೇತಿ ಸ್ವಯಮಾಣಂ ಪ್ರಥಮಂ
ನಿರ್ವಚನಂ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಮ್ | ಸ್ವಪ್ನಾವಸ್ಥಾಯಾಮಯಂ ಜೀವೋ ಜಾಗರಣಸ್ಯ ಪದಾರ್ಥವಾಸನಾಃ
ಸರ್ವಾ ಆದತ್ತೇ | ತಥಾ ಚ ವಾಚಸನೇಯಿನಃ ಪಠಂತಿ— "ಸ ಯತ್ರ ಪ್ರಸ್ತುಪಿತ್ಯಸ್ಯ ಸರ್ವಾವತೋಮಾತ್ರಾ
ಮಸಾದಾಯ ಸ್ವಯಂ ವಿಹಕ್ಯ ಸ್ವಯಂ ನಿರ್ವಾಯ ಸ್ತೇನ ಭಾಸ್ವಾ ಸೇನ ಜ್ಯೋತಿಷಾ ಪ್ರಸ್ತುಪಿತಿ"
(ಬೃಹ-೪-೨-೬) ಇತಿ ಅಸ್ಯಾಯಮರ್ಥಃ— ಯದಾಯಂ ಜೀವೋ ವಾಕ್ಶ್ಚುರಾದಿಪದವಿಧ ಬಾಹ್ಯ-
ಕರಣೋಪರತರೂಪಂ ಸ್ವಾಪಮಾಶ್ಲೋಕಿ ತದಾನೀಂ ಸರ್ವಾವತೋ ಗಿರಿನದೀಸಮುದ್ರಮನುಷ್ಯ-
ಪಶ್ಯಾದಿಸರ್ವಪದಾರ್ಥೋಪಶೇತಸ್ಯ ಲೋಕಸ್ಯೇಂದ್ರಿಯೈರವಲೋಕಮಾನಸ್ಯಾಸ್ಯ ಜಗತೋ
ನಾತ್ರಾಂ ಲೇಶರೂಪಾಂ ವಾಸನಾಮುಸಾದಾದಾಯ ತತ್ತನ್ನದಾರ್ಥೋಭ್ಯೋಽಪವಿತ್ಯ ಸ್ವಯಂ

ಸ್ವೀಕೃತ್ಯ ತತೋ ಜಾಗರಣಾಧಿವಾನಂ ಸ್ವಯಮೇವ ವಿನಾಶ್ಯ ಸ್ವಪ್ನಂ ಜಗದ್ರೂಪಂ ಚ ಸ್ವಯಂ-
ಮೇವ ನಿರ್ಮಾಯ ಜಗದಾಕಾರೇಣ ಪರಿಣತೇನ ಸ್ವೇನ ಭಾಸಾ ಸ್ವಕೀಯೇನಾಂತಕರಣೇನ ತಥಾ
ಸ್ವೇನ ಜ್ಯೋತಿಷಾ ಸ್ವರೂಪಚೈತನ್ಯೇನ ಕಲ್ಪಿತಪದಾರ್ಥಭಾಸಕೇನ ಯುಕ್ತಃ ಸನ್ ಪ್ರಸೃಪಿತೀತಿ |
ತಸ್ಮಾದ್ಭಾಸನಾನಾಂ ಸ್ವೀಕಾರಾದಾದತ್ತ ಇತ್ಯಾತ್ಮೇತಿ ದ್ವಿತೀಯಂ ನಿರ್ವಚನಂ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಮ್ | ಜಾಗರ-
ಣಾವಸ್ಥಾಯಾಂ ಚಕ್ಷುರಾದಿಬಾಹೇಂದ್ರಿಯೈರ್ಬಾಹ್ಯರೂಪಾದಿವಿಷಯಾನತ್ತಿ ಭುಂಕ್ತೇ | ತಥಾ
ಚಾರ್ಥವಚನೈರೂವನ್ಮಾಯತೇ— " ಸ್ವಪ್ನಪಾನಾದಿ ವಿಚಿತ್ರಭೋಗೈಃ ಸ ಏವ ಜಾಗ್ರತ್ಪರಿತ್ವಪ್ತಮೇಶ " (ಕೈವ-೧೨)
ಇತಿ | ತತೋ ಬಾಹ್ಯವಿಷಯಭೋಗಾನಂತೀತ್ಯಾತ್ಮೇತಿ ಸ್ವಕೀಯಂ ನಿರ್ವಚನಂ
ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಂ | ಉಪಾಧಿವಿಶಿಷ್ಟಸ್ಯಾವಸ್ಥಾತ್ರಯಮುಪಜೀವ್ಯ ನಿರ್ವಚನತ್ರಯಮುಕ್ತಮ್ |
ಅಥ ಕೇವಲಸ್ಯ ನಿರ್ವಚನಮುಚ್ಯತೇ | ಯದ್ಯಸ್ಮಾತ್ಕಾರಣಾದಸ್ಯಾತ್ಮನೋ ಭಾವಃ ಸ್ವಭಾವವಿಶೇಷಃ
ಸಂತತಃ ಪರಿಚ್ಛೇದರಹಿತಃ | ತಥಾ ಚ " ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ " (ತ್ವಿ-೨-ಪ್ರಾ-೮-೨-೨)
ಇತ್ಯತ್ರ ಶ್ರುತ್ಯಂತರೇ ದೇಶಪರಿಚ್ಛೇದ ಕಾಲಪರಿಚ್ಛೇದರಾಹಿತೈಲಕ್ಷಣ ಮಾನಂತ್ಯಮುಧಿಹಿತಮ್ |
ತಸ್ಮಾದತತಿ ಸಾತತ್ಯೇನ ಸರ್ವತ್ರ ಗಚ್ಛತೀತ್ಯಾತ್ಮೇತಿ ಚತುರ್ಥಂ ನಿರ್ವಚನಂ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಮಿತಿ | ಏವಂ
ಸತ್ಯತ್ಯತತ್ವನಿದೇಶಸ್ಯ ಪ್ರಸ್ತುತತ್ವಾದಖಂಡೈಕರಸತ್ವೇನ ಸಂತತತ್ವಮಾತ್ಮಶಬ್ದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಂ |
ಯದಿ ಧಾತುಪ್ರತ್ಯಯಜನ್ಯವನಯವಾರ್ಥಮುಪೇಕ್ಷ್ಯ ರೂಢಿಮಾಶ್ರಿತೈ ಸ್ವರೂಪವಾಚಿತ್ವ-
ಮುಚ್ಯತೇ ತದಾಪ್ಯದ್ಯಸ್ಯ ನಿಖಿಲಸ್ಯ ಜಗತೋಽಧಿಷ್ಠಾನತ್ವೇನ ಸರ್ವಸ್ವರೂಪತ್ವಮಸ್ತಿ | ನ
ಹ್ಯಾರೋಪಿತಾನಾಂ ಸರ್ಪಧಾರಾದಂಡಮಾಲಾಬಲೀನದರ್ಪಮೂಶ್ರಿತತ್ವಾದೀನಾಮಧಿಷ್ಠಾನಧೂತಾಂ
ರಜ್ಜುಮಂತರೇಣ ಕಿಂಚದನ್ಯದ್ವಾಸ್ತವಂ ಸ್ವರೂಪಮಸ್ತಿ | ಕಿಂ ಬಹುನಾ ಯದ್ಯಯಮಾತ್ಮಕದ್ವೋ
ಯೋಗಿಕೋ ಯದಿ ವಾ ರೂಢಃ ಸರ್ವಥಾಽಪಿ ಸಂತತೋಽಖಂಡೈಕರಸಃ ಸರ್ವಜಗದ್ವಿಷ್ಣಾನತ್ವೇನ
ತದೀಯಮಾಸ್ತವರೂಪಭೂತಃ ಪದಾರ್ಥ ಆತ್ಮಶಬ್ದೇನ ವಿವಕ್ಷತಃ | ವೈಶಬ್ದೋವಧಾರಣಾರ್ಥಃ |
ಇದಮಿದಾನೀಂ ಸರ್ವಜನೀನಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಪ್ರಮಾಣೈಃ ಸರ್ವೈರಪಿ ಪ್ರತೀಯಮಾನಂ ಜಗದಗ್ರೇ
ಸ್ಪಷ್ಟೈಃ ಪೂರ್ವಮಾತ್ಮೈವಾಸೀನ್ನ ತು ಕಾರ್ಯಭೂತಂ ನಾಮರೂಪಾತ್ಮಕಂ ಜಗದಾಶೇಶ |
ನಾಸ್ಯಾತ್ಮಗೋಚರೌ ಶಬ್ದಪ್ರತ್ಯಯಾವಾಸ್ತಮ್ | ಲೋಕೇ ಮೃತ್ಯಾರ್ಯಭೂತಘಟಿತರಾಮದ್ಯು-
ತ್ಪತ್ತೇಃ ಪೂರ್ವಂ ಮೃದೇವಾಸ್ತಿ ನ ತು ಘಟಾದಿಕಂ ತಥಾಽಪಿ ಮೃದ್ಗೋಚರೌ ಶಬ್ದಪ್ರತ್ಯಯೌ
ವಿದ್ಯೇತೇ ಏವ ತದ್ವದಶ್ಚಾಪಿ ಪ್ರಸಕ್ತೌ ಸತ್ಯಾಂ ಶಬ್ದಪ್ರತ್ಯಯಾವಪಿ ವೈಶಬ್ದೇನ ವ್ಯಾಪ್ತೇತೇ |
ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಾದೀನಾಮುಭಾವೇನ ಜಿಹ್ವಾನಿಷ್ಪಾದ್ಯಸ್ಯ ಶಬ್ದಸ್ಯ ಮನೋನಿಷ್ಪಾದ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ
ಚಾಭಾವಃ ಸುತರಾಮುಪಪದ್ಯತೇ | ನನ್ನಿದಮಾತ್ಮಾಽಽಸೀದಿತಿ ಸಾಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣ್ಯೇನ ಜಗದ್ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ
ಮಾತ್ಮನಃ ಪ್ರತೀಯತೇ | ನೀಲಮನ್ವಲಮಿತಿ ಸಾಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣ್ಯಶ್ರವಣೇ ಸತ್ಯವೈಲದ್ರವ್ಯಸ್ಯ
ನೀಲವಸ್ತುಗುಣವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರತಿಭಾಸಾತ್ | ಮೈನಮ್ | ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯೇ ಸತ್ಯಗ್ರಶಬ್ದಸ್ಯ ವೈಯರ್ಥ-
ಪ್ರಸಂಗಾತ್ | ಇದಾನೀಂ ಜಗದ್ವಿಶಿಷ್ಟ ಆತ್ಮಾ ಪ್ರತಿಭಾಸತ ಇತ್ಯನುಪಪತ್ಯಾ ಸ್ವಿಕಾಲಂ ಪರಿತ್ಯಕ್ತ್ಯ
ಕೇವಲಮಾತ್ಮಾನಂ ವಕ್ತುಮಗ್ರಶಬ್ದೇನ ಸ್ಪಷ್ಟೈಃ ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲ ಉಪಾದೀಯತೇ |
ತದೇವಮನೇನ ವಾಕ್ಯೇನಾಖಂಡೈಕರಸಮಾತ್ಮತ್ವತ್ವಂ ಸೂತ್ರೀತಂ ಛಂತಿ | ಏಕಾದಿಶಬ್ದೈರಖಂಡೈ-
ಕರಸಕ್ವಮೇವ ಸ್ಪಷ್ಟೀಕೃತ್ರಯತೇ | ಲೋಕೇ ವ್ಯಕ್ತಾದಿಪದಾರ್ಥೇಷು ಸ್ವಗತಃ ಸಜಾತೀಯೋ ವಿಜಾ-

ತೀಯಕ್ಷೇತಿ ತ್ರಿವಿಧೋ ಭೇದೋಽಸ್ತಿ | ಯಥಾ ಶಾಖಾಸ್ಕಂಧಪತ್ರಾದೀನಾಂ ಪರಸ್ಪರ ಪ್ರತಿಯೋ-
 ಗಿಕೋ ವೃಕ್ಷಸ್ಯ ಸ್ವಗೋ ಭೇದಃ | ವೃಕ್ಷಾಂತರಪ್ರತಿಯೋಗಿಕಃ ಸಜಾತೀಯಃ | ಪಾಷಾಣಪ್ರತಿ-
 ಯೋಗಿಕೋ ವಿಜಾತೀಯಃ | ತದ್ವದಾಸ್ತನೋಽಪಿ ಪ್ರಸಕ್ತಾವೇಕಶಬ್ದೇನ ಸ್ವಗತಭೇದೋ ವ್ಯಾವ-
 ಸ್ಯತೇ | ವೃಕ್ಷವನ್ನಾನಾತ್ಮಕೋ ನ ಭವತಿ ಕಿಂತ್ವೇಕಾತ್ಮಕ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಏವಶಬ್ದೇನಾತ್ಮಾಂತರ-
 ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಃ | ಯೋಽಯಮೇಕಃ ಸ ಏವ ನ ತ್ವನ್ನಃ ಕಸ್ತಿತ್ತಾದೃಶ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ನಾನೃಪಿತ್ಯಾದಿನಾ
 ವಿಜಾತೀಯಭೇದೋ ನಿಷಿದ್ಧತೇ | ಅನ್ಯತ್ಯಕ್ತತಾದಾತ್ಮನೋ ವಿಲಕ್ಷಣಂ ಕಿಂಚನ ಕಿಂಚದಪಿ ವಸ್ತು
 ನ ಮಿಷತ್ | ಾತೂನಾಮನೇಕಾರ್ಥತ್ವಾನ್ನಾಸೀದಿತ್ಯುಕ್ತಂ ಭವತಿ | ನ ಚ ಜಗದುತ್ಪಾದನಾಯ
 ಮಾಯಾಶ್ಚಾಯಾಃ ಶಕೇರಂಗೀಕಾರ್ಯತ್ವಾದನ್ಯಸದ್ಭಾವಃ ಶಂಕನೀಯಃ | ಆತ್ಮಶಕ್ತಿತ್ವೇನಾವಸ್ತು-
 ತ್ವೇನ ಚ ಮಾಯಾಯಾಃ ಪೃಥಗ್ಗಣನಾರ್ಥತ್ವಾತ್ | ನ ಹಿ ಭೃತ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ಜೀವಿತಂ ಪ್ರಯಜ್ಯಂತಃ
 ಸ್ವಾಮಿನಸ್ತವೈತದ್ವದಂ ತ್ವದೀಯಶಕ್ತೇಶ್ಚೈತಾವದಿತಿ ವಿಭಜ್ಯ ಗಣಯಂತಿ | ನಾಪ್ಯವಸ್ತುಭೂತಂ
 ಚಂದ್ರಪ್ರತಿಬಿಂಬಾದಿಕಮುಭಿಲಕ್ಷ್ಯ ದ್ವೌ ಚಂದ್ರಮಸೌ ವಸ್ತುಭೂತಾವಿತ್ಯೇವಂ ಬುದ್ಧಿಮಂತೋ
 ವ್ಯವಹರಂತಿ | ತಸ್ಮಾದಂಗೀಕೃತಾಯಾಮುಪಿ ಮಾಯಾಯಾಮಾತ್ಮನೋಽಖಂಡೈಕಶಕ್ತಾಯಾಂ
 ನ ಕೋಽಪಿ ವಿಘ್ನೋಽಸ್ತಿ | ಈದೃಶಃ ಸ ಯದಿ ತತ್ಪಾಪಿ ಜಗದನುವರ್ತೇತ ತದಾನೀಂ ವ್ಯಥೋಽ-
 ಯಮಗ್ರಕಬ್ಧಪ್ರಯಾಸಃ ಸ್ಯಾತ್ | ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯಂ ತು ಬಾಧಾಯಾಮಪ್ಯುಪಪದ್ಯತೇ | ಯತ್ಪ್ರ-
 ದೀಯಶ್ಚೋರಃ ಸ ಸ್ವಾಮಿಶ್ಚೇವಂ ಬಾಧದರ್ಶನಾತ್ | ತದ್ವದಶ್ಚಾಪಿ ಯಜ್ಜಗತ್ತೋನೇದಾನೀಂ
 ಪ್ರತಿಭಾಸತೇ ತಜ್ಜಗದ್ಭವತಿ ಕಿಂ ತ್ವಾತ್ಮೈವೇತ್ಯೇವಂ ಯೋಜನೀಯಮ್ | ನನ್ನಿದಾನೀಮುಪಿ
 ತತ್ಪದ್ಯಷ್ಟ್ಯಾ ನೇದಂ ಜಗತ್ಕಿಂತ್ವಾತ್ಮೈವಂ ಬಾಧಮ್ | ತಥಾಽಪಿ ಬುಭುಶ್ಚೋರ್ಮೂಢಸ್ಯ ಜಗತ್ತ್ಸ-
 ರ್ಪತ್ಯಯದಾರ್ಥಾದನುಭವವಿರೋಧಭ್ರಮೋ ಮಾ ಭೂದಿತಿ ಸೃಷ್ಟೇಃ ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲ ಉಪನ್ಯಸ್ಯತೇ |
 ಕಾಲಸಾ ಪಿ ಸೃಷ್ಟ್ಯಂತರ್ಭಾಗವಾತ್ಕಾಲವಾಚಕೋಽಗ್ರಕಬ್ಧೋಽನುಪಪನ್ನ ಇತಿ ಚೇನ್ನ | ಪರಪ್ರಸಿದ್ಧ್ಯ-
 ನುಸರಣಾರ್ಥತ್ವಾತ್ | ಪರಪ್ರಸಿದ್ಧ್ಯಾಪರೋ ಭೋದನೀಯ ಇತಿ ನ್ಯಾಯಃ | ಪರಸ್ಯ ತು ಬುಭು-
 ಶ್ಚೋಃ ಪೂರ್ವಸೃಷ್ಟಿಪರ್ವಮಾನಸೃಷ್ಟ್ಯೋರ್ಮಧ್ಯೇ ಪ್ರಲಯಕಾಲಪ್ರಸಿದ್ಧಿರಶ್ಚತಸ್ತದೀಯಭಾಷಯಾ
 ಭೋದಯಂತಮಗ್ರ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ಅನೇನೈವ ನ್ಯಾಯೇನಾತ್ಮಾಸೀದಿತಿ ಶಬ್ದದ್ವಯಂ ಪರಪ್ರಸಿದ್ಧ್ಯಾ-
 ಯೋಜನೀಯಮ್ | ಅನ್ಯಥಾ ಪುನರುಕ್ತಪರಿಹಾರಾಯ ಶಬ್ದದ್ವಯಸ್ಯಾರ್ಥಭೇದೋಂಗೀಕೃತೇ
 ಸತಿ ಸತ್ವಾವಿಶಿಷ್ಟ ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವಂ ಪ್ರತಿಭಾಸಾದಮುಂದಾರ್ಥತ್ವಂ ಹೀಯೇತ್ | ಶ್ರುತೇಶ್ಚಾತ್ಮಕಶಬ್ದ-
 ಚೈವೈವ ಪರ್ಯಾಯತ್ವೇನಾಭಿಮತಾ | ಅತ ಏವ-“ಅತ್ಮಾ ವಾ ಇದಮೇಕ ಏವಾಗ್ರ ಅಸೀತ್”
 “ಇತ್ಯಸ್ಯ ಸ್ಯಾನೇ ಭಂದೋಗಾಃ” ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯೇದಮಗ್ರ ಅಸೀತ್” (ಛಾಂ-೬-೨-೧) ಇತಿ
 ಪಠಂತಿ | ಸರ್ವಥಾ ಸರ್ವಭೇದಶೂನ್ಯ ಆತ್ಮಾತ್ರ ವಿವಕ್ಷಿತೋ ನ ತು ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಾದಿರ್ಲೋಕಕ
 ಆತ್ಮಾ ||

ಏತೇ ಸೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ಸೃತೀಯಪಾದೇ ಚಿಂತಿತಮ್ ||
 “ ಅತ್ಮಾ ವಾ ಇದಮಿತ್ಯತ್ರ ವಿರಾಟ್ ಸ್ಯಾದಥವೇಶ್ವರಃ |
 ಭೂತಸೃಷ್ಟೇನೇಶ್ವರಃ ಸ್ವಾದ್ವ ವಾದ್ಧಾನಯನಾದ್ವಿರಾಟ್ ||

ಭೂಲೋಕಸಂಹೃತೇಶಃ ಸ್ಯಾದದ್ವೈತಾವಧಾಕಣಾತ್ |
ಅರ್ಥನಾದೋ ಗನಾದ್ಯುಕ್ತೈರ್ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮತ್ವಂ ವಿನಕ್ತವನ್ ||

“ ಆತ್ಮಾ ವಾ ಇದನೇಕಃ ಏವಾಗ್ರ ಆಸೀತ್ ” ಇತ್ಯತ್ರ ವಿರಾಟ್ ಸ್ಯಾದಥನೇಶ್ವರ ಇತಿ ಸಂದೇಶೇ ವಿರಾದೇನಾತ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯೋ ನೇಶ್ವರಃ | ಕುತಃ | “ ಸ ಈಕ್ಷತ ಲೋಕಾನುಕ್ಪೈಷ್ಟಿ ” (ಐ. ಆ. ೨-೫. ೪-೫ಂ. ೧) ಇತಿ ಪಂಚಭೂತಸೃಷ್ಟಿಮನುಕ್ತ್ವಾದ್ ಲೋಕಮಾತ್ರಸೃಷ್ಟೇರಭಿಧಾನಾತ್ | ಅಶ್ವರ-ಪ್ರಕರಣೇಷು ಸೈತ್ತಿರೀಯಭಂದೋಗಾದಿಷು ಭೂತಸೃಷ್ಟ್ಯಭಿಧಾನದರ್ಶನಾತ್ | “ ತಾಭ್ಯೋ ಗಾಮಾನಯತ್ ” (ಐ. ಆ. ೩-೨. ೫ ೫ಂ. ೧) ಇತಿ ಚೋಕ್ತಂ ಗನಾದ್ಯಾನಯನಂ ಕರೀರಣೋ ವಿರಾಜೋ ಘಟಿತೇ ನ ತ್ವಕರೀವ್ಯ ಪರಮೇಶ್ವರಸ್ಯೇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಬ್ರೂಮುಃ— “ ಏಕ ಏವಾಗ್ರ ಆಸೀತ್ || ಇಸ್ಯದ್ವೈತಾವಧಾರತಾದೀಶ್ವರೋಽತ್ರಾತ್ಮಶಬ್ದಾರ್ಥಃ | ತಥಾ ಸತಿ ಶಾಖಾಂಕಲೋಪ-ಭವತಸೃಷ್ಟಿಶಬ್ದೋಪಸಂಹರ್ತುಃ ಶಕ್ಯತೇ | ಯತ್ತು ಗನಾದ್ಯಾನಯನಂ ತಡರ್ಥವಾದರೂಪಮ್, ತದ್ವೇದದಸ್ಯ ಸ್ವಾತಂತ್ರೈಣಾ ಪುರುಷಾರ್ಥತ್ವಾಭಾವಾತ್ | ಅಥ ಭೂತಾರ್ಥವಾದತ್ವಂ ಮನ್ಯೇಥಾ-ಸ್ತುಹಿ ವಿರಾಡಾದಿದ್ವಾರ. ಪರಮೇಶ್ವರ ಏವ ಗನಾದಿಕಮಾನಯತು | ಶ್ರುಯಮಾಣಸ್ಯ ಗನಾ-ಯನಾದಿ ಪ್ರಪಂಚಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯಾರ್ಥವಾದತ್ವೇ ಶ್ರುತೇರ್ವಿಪಕ್ಷತೋರ್ಥಃ ಕೋಽಪಿ ನ ಸಿದ್ಧೇದಿತಿ ಚೇನ್ನ | ಜೀವಬ್ರಹ್ಮೈಕ್ಯಸ್ಯ ವಿವಕ್ಷಿತತ್ವಾತ್ | “ ಆತ್ಮಾ ವೈ ” ಇತ್ಯುಪಕ್ರಮ್ಯ “ ಸ ಏಕಮೇವ ಪುರುಷಂ ಬ್ರಹ್ಮ ತತಮಮಪಶ್ಯತ್ಪಜ್ಞಾನಂ ಬ್ರಹ್ಮ ” (ಐ. ಆ. ೨-೫. ೪-೫ಂ. ೩) ಇತ್ಯುಪ-ಸಂಹಾರಾತ್ | “ ತಸ್ಮಾದೀಶ್ವರ ಏವಾತ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯಃ ”

ಹಿಂದಿನ ಮೂರು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣವಿಷ್ಣುವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದುದಾಯಿತು. ಅದರಿಂದ ಪುರೂಷನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ವಿವಿಧವಾ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿ, ಉಪಾಸನೆಯಿಂದ ಚಿತ್ತೈಕ್ಯಾರ್ಥವೂ ಬಂದಿರುತ್ತದೆ. ಚಿತ್ತರುದ್ಧಿಯುಂಟಾದಮೇಲೆ ಶವದಮಾದಿಗುಣಗಳು ಅರ್ಥಾತ್ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಶಾಂತೋದ ದಾಂತಃ ಉಪರತಸ್ತಿಕಿಷ್ಟಃ ಸಮಾಹಿತೋ ಭೂತ್ಯಾತತ್ತ್ವೇನಾಶಾನಂ ಪಶ್ಯತಿ (ಬೃಹ-೪-೪-೩) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಈ ಶವದಮಾದಿಗಳು ಆತ್ಮನಿದ್ದೆಗೆ ಮುಖ್ಯ ಸಾಧನಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿಯನ್ನು ಪಡೆದು ಶ್ರುತಿಯ ಮೂರು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮತತ್ವವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಲು ನೊಂದಲು ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ತತ್ವವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮರ್ಚಿಗಳು ಆತ್ಮಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ಹೀಗೆ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಯಚ್ಚಾಃಪ್ತೋತಿ ಯದಾದತ್ತೇ ಯಚ್ಚಾತಿ ವಿಷಯಾನಿಹ |
ಯಚ್ಚಾಸ್ಯ ಸಂತತೋ ಭಾವಸ್ತಸ್ಮಾದಾತ್ಮೇತಿ ಗೀಯತೇ ||

(೦ಂ-ಪು-೨೦-೯೬)

ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವವನು, ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಸ್ವೀಕರಿಸುವವನು, ಸಕಲ ವಿಷಯವನ್ನೂ ಭೋಗಿಸುವವನು, ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವವನು ಹೀಗೆ ಆತ್ಮರದಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ಅರ್ಥಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ವ್ಯವಹಾರವಿವಿಧವು, ಕೇವಲ ಹೀಗೆ ಅವನು ಎರಡು ರೀತಿಯಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಜಾಗರಣ, ಸ್ವಪ್ನ, ಸುಷುಪ್ತಿಯೆಂದು ವ್ಯವಹಾರವೂ ಮೂರುವಿಧ. ಸುಷುಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಜೀವನು ತನ್ನ ಉಪಾಧಿಯು ಲಯವಾದುದರಿಂದ ಪರಮಾನಂದರೂಪ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಾರೆ. ಸುಷುಪ್ತಿಕಾಲೇ ಸಕಲೇ

ವಿಲೇನೇ ತಮೋಭಿಧೂತಃ ಸುಖರೂಪಮೇತಿ (ಕೈವ-೧೩) ಎಂದು ಇದು ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇ-ರಿಂದ ಅಪೋತಿ ಎಂಬ ಪ್ರಥಮವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ ತೋರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಸ್ವಪ್ನಾ ವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಜೀವನು ವಾಸನಾರೂಪದಿಂದ ಸಕಲವದಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈ ವಿಷಯ ಬೃಹದಾರಣಕದಲ್ಲಿ ಸ ಯತ್ರ ಪ್ರಸ್ತುತಿಪ್ರಕೃತ್ಯ (ಬ್ರ-೪-೬) ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸ್ವಾಪವೆಂದರೆ ವಾಗಾದಿವಶವಿಧಬಾಹ್ಯಕರಣಗಳ ಉಪಶತಿ. ಇದನ್ನು ಜೀವನು ಹೊಂದಿದಾಗ ಗಿರಿನದ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜಗತ್ತಿನ ಲೇಶರೂಪವಾಸನಾವನ್ನು ಜೀವನು ಹೊಂದಿ ಅದರಿಂದ ಜಾಗರಣಾಭಿಮಾನವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ಸ್ವಪ್ನ ಜಗತ್ತನ್ನು ತಾನೇ ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿ, ಜಗದಾಕಾರದಿಂದ ಪರಿಣತವಾದ ತನ್ನ ಕಾಃತಿಯಿಂದಲೂ, ತನ್ನ ಅಂತಃಕರಣದಿಂದಲೂ, ಹಾಗೆಯೇ ಜ್ಯೋತೀರೂಪ ಸ್ವರೂಪಚೈತನ್ಯದಿಂದ ಕಲ್ಪಿತವದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಬೆಳಗುತ್ತಾ ಮಲಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ವಾಸನಾಸ್ವೀಕಾರದಿಂದ ಅದತ್ತೇ ಎಂಬ ನಿರ್ವಚನ ಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ಜಾಗರಣಾ ವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಬಾಹ್ಯೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ವಿಶಯಗಳನ್ನು ಭೋಗಿಸುವುದರಿಂದ ಮೂರನೆಯ ನಿರ್ವಚನ ತೋರಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ವಪ್ನಪಾನಾದಿವಿಚಿತ್ರಭೋಗೈಃ ಸ ಏವ ಜಾಗ್ರತ್ಪರಿತ್ಯಕ್ತಿಮೇತಿ (ಕೈವ-೧೨) ಎಂದು ಈ ವಿಷಯ ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಲ್ಲಿ ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ಉಪಾಧಿವಿಶ್ವನು ಅವಸ್ಥಾತ್ರಯವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಈ ಮೂರುವಿಧನಿರ್ವಚನ ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು. ಕೇವಲನಲ್ಲಿ ಸತತಭಾವ ಹೇಳಬೇಕು. ಆತ್ಮನ ಭಾವವೆಂದರೆ ಸ್ವಭಾವವಿಶೇಷವು ಪಂಚೀದರಹಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನವನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ (ತೈ-೪-೮-೨) ಎಂದು ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಲ್ಲಿ ದೇಶಕಾಲಪರಿತ್ಯೇದರಹಿತರೂಪ ಅನನ್ಯವು ಹೇಳಿದೆ. ಹೀಗೆ ಸಾತತ್ಯಗಮನವುಳ್ಳವನು ಆತ್ಮಾ ಅವಯವಾರ್ಥವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ ರೂಢಿಯನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿದರೂ ಆಧ್ಯಪ್ರವಾದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನನಾದುದರಿಂದ ಸರ್ವಸ್ವರೂಪತ್ವ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. ಆರೋಪಿತವಾದ ಸರ್ಪ, ಮಾಲಾ, ವ್ಯವಭಮೋತ್ರಧಾರಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನವಾದ ಹಗ್ಗವನ್ನು 'ಬಟ್ಟರೆ ವಾಸ್ತವಸ್ವರೂಪ ಹೇಗೆ ಇಲ್ಲವೋ ಅದಂತೆ ಪುಷಂ ಚಕ್ರೈಃ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಬಟ್ಟರೆ ವಾಸ್ತವಸ್ವರೂಪವಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಜಗದಧಿಷ್ಠಾನರೂಪದಿಂದ ಆತ್ಮನ ವಾಸ್ತವರೂಪವು ಆತ್ಮ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ವೈಶಬ್ದವು ನಿಶ್ಚಯದ್ಯೋತಕವಾಗಿದೆ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದಾದ ಸಕಲ ಜನಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಈ ಶ್ರುತಂಚನು ಸೃಷ್ಟಿಯು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮರೂಪದಿಂದಲೇ ಇದ್ದಿತು. ಕಾರ್ಯರೂಪವಾಗಿ ನಾನುರೂಪಾತ್ಮಕ ಜಗತ್ತಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಇದರ ಶಬ್ದಜ್ಞಾನವೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಮಣ್ಣಿನಕಾರ್ಯವಾದ ಘಟಾದಿಗಳು ಆಗದೇಕಾದರೆ ಮೊದಲು ಮಣ್ಣು ಒಂದಲ್ಲದೆ ಘಟಾದಿಗಳಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಮೃದ್ವಿತಯಕ ಶಬ್ದಪ್ರತ್ಯಯಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಶಬ್ದ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ವೈಶಬ್ದದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮೊದಲು ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಜಿಹ್ವಾ (ನಾಲಿಗೆ) ನಿಷ್ಪಾಶ್ಚಶಬ್ದವ್ಯವಹಾರವಿಲ್ಲ. ಮನಸ್ಸೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಮನೋನಿಷ್ಪಾದ್ಯಜ್ಞಾನವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದಂ ಆತ್ಮಾ ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯಾಕರಣ್ಯದಿಂದ ಜಗದ್ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ ತೋರುತ್ತದೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನೀಲಂ ಉತ್ಪಲಂ (ನೀಲವಾದ ನೈದಿಲಿ) ಎಂದರೆ ನೀಲತ್ವಗುಣವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ, ನೈದಿಲಿಯಲ್ಲಿ ತೋರುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಆತ್ಮನೂ ಏಕೆ ಆಗಬಾರದು ? ಅಂದರೆ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಹೇಳಿದರೆ ಆಗ ಆಗ್ನೇ ಎಂದುದು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಯು ಪೂರ್ವಕಾಲವನ್ನು ಮಾತ್ರ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅಖಂಡೈಕರಸರೂಪ ಆತ್ಮತ್ವವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಮುಂದಿನ ಏಕಾದಿಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೂ ಈ ಅಖಂಡೈಕರಸತ್ವವೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಾದಿವದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಗತಭೇದ, ಸಜಾತಿ(ಯುಭೇದ), ವಿಜಾತೀಯುಭೇದವೆಂದು ಮೂರುವಿಧಭೇದವಿದೆ. ಮರದ ಕೊಂಬೆ ಎಲೆ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿ ಸ್ವಗತಭೇದವೂ, ಇತರವ್ಯಕ್ತಾದಿಗಳಿಂದ ಸಜಾತೀಯುಭೇದವೂ ಪಾಪಾಣಾದಿಗಳಿಂದ ವಿಜಾತೀಯುಭೇದವೂ ಸಿದ್ಧವಾದಂತೆ ಆತ್ಮನಿಗೂ ಇವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾದರೆ ಏಕ ಶಬ್ದದಿಂದ ಇದು ವ್ಯಾವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ವ್ಯವೃತ್ತಂತೆ ಅವನು

ನಾನಾರೋಪಿಯೆಂದಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕಸ್ವರೂಪನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಆತ್ಮನಂತೆ ಇತರ ಆತ್ಮರು ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ. ನ ಆನ್ಯತ್ವ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಜಾತೀಯಭೇದ ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆತ್ಮನಿಗಿಂತ ವಿಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಯಾವುದು ಇಲ್ಲ. ಜಗದುತ್ಪತ್ತಿ ಗೋಚರ ಮಾಯಾವೆಂಬ ಶಕ್ತಿಯನ್ನಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ ಅದು ಅವಾಸ್ತವವಾದುದರಿಂದ ಆತ್ಮನಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ವಸ್ತುವೆಂದು ರಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅವಾಸ್ತವವಾದ ಚಂದ್ರಪ್ರತಿಬಿಂಬವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಎರಡು ಚಂದ್ರರೆಂದು ಯಾರೂ ಎಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ ಮಾಯೆಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ ಆತ್ಮನ ಏಕತ್ವಕ್ಕೆ ಯಾವ ತೊಂದರೆಯೂ ಇಲ್ಲ. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿರುವ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಜಗದ್ವೈತ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಆಗ ಅಗ್ರೇ ಎಂದಿರುವುದು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಭಾಧ ವಿರುವಾಗಲೂ ಸಾಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣ್ಯವು ರೋಕದಲ್ಲೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ನಿನ್ನ ಕಳ್ಳನು ಮೋಟೆನುರವಲ್ಲದೆ ಬೇರೆಯಲ್ಲವೆಂದರೆ ಭಾಧ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಈ ಜಗದ್ರೂಪವಾಗಿರಬಹುದು ಜಗತ್ತಲ್ಲ. ಆತ್ಮನೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಈಗಲೂ ತತ್ವದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಈ ಜಗತ್ತು ಜಗತ್ತಲ್ಲ. ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವೇ ಆಗಿರುವಾಗ ಅಗ್ರೇ ಎಂದು ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲವೇ ? ಆದರೆ ಜ್ಞಾನೇಚ್ಛುವಾದ ಮೂಢನಿಗೆ ಜಗತ್ತಿನಜ್ಞಾನವಿರುವುದರಿಂದ ಅನುಭವವಿರೋಧಭ್ರಮವುಂಟಾಗ ಬಾರದೆಂದು ಸೃಷ್ಟಿಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿಸರ್ಕಾರದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಕಾಲವೂ ಸೃಷ್ಟ್ಯಂತರ್ಭೂತವಾದುದರಿಂದ ಕಾಲವಾಚಕ ಅಗ್ರಶಬ್ದ ಹೇಳಿರುವುದು ಸಂಯುಜ್ಜ. ಆದರೂ ಪರಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿಂದ ಪರವನ್ನು ಬೋಧಿಸಬೇಕಾದುದರಿಂದ ಪರಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿಂದ ಹೇಳಿದೆ. ಪರದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಸೃಷ್ಟಿವರ್ತಮಾನಸೃಷ್ಟಿಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಲಯಕಾಲಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಅವನ ರೀತಿಯಿಂದ ಹೇಳಲು ಉಪಕ್ರಮಿಸಿದೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳದಿದ್ದರೆ ಆತ್ಮನ ಅಖಂಡೈಕರಸ್ವರೂಪಕ್ಕೆ ಭಗ ಬರುತ್ತದ್ದೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಶಬ್ದ, ಸೌಶಬ್ದಗಳು ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನಾ ಇದಮೇಕ ವಿವಾಗ್ರ ಅಸೀತ್ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಸದೇವ ಸೋಮೈದವಮಗ್ರ ಅಸೀತ್ (ಛಾಂ.೬-೨-೧) ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಸರ್ವಭೇದರಹಿತನಾದ ಆತ್ಮನೇ ವಿವಿಕ್ತನಾಗಿರುವುದಲ್ಲದೆ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಾದಿಲೌಕಿಕ ಆತ್ಮನಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯವು ಆತ್ಮನಾ ಇದಮಿತ್ಯತ್ರ— ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯದ ತೃತೀಯಾದಾದಲ್ಲಿ ವಿಚಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಗ್ರಂಥಗಾರದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿಯೇ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಸ ಈಕ್ಷತ ಲೋಕಾನನ್ನು ಸೃಜಾ ಇತಿ ಸ ಇಮಾಲೋಕಾನಸೃಜತ ||

ಇತ್ಯಂ ಸಂಗ್ರಹೇಣಾತ್ಮತತ್ವಂ ಸೂತ್ರೀತಮ್, ತಚ್ಚಾಧ್ಯಾರೋಪಾಪವಾದಾಧ್ಯಾಂ ಪ್ರಪಂಚೈಕೇ | ತತ್ರ “ ಸ ಈಕ್ಷತ ” ಇತ್ಯಾರಭ್ಯ “ ಅಯಮಾವಸಥಃ ” (ಐ. ಅ. ೨-೮. ೪-ಖಂ. ೩) ಇತ್ಯಂತೇನ ಗ್ರಂಥೇನಾರೋಪಂ ಪ್ರಪಂಚಯಿತುಕಾಮ ಅದಾವಾರೋಪಂ ಸಂಗ್ರಹಾತ್—ಆತ್ಮನಾ ಇದಮಿತ್ಯನೇನ ಸೂತ್ರೇಣ ಸೂತ್ರೀತಃ ಸ ಪರಮೇಶ್ವರಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಲೋಕೋಪಾನ್ಯತ್ಯಾನ್ಯಮಿತ್ಯೇವಮೀಕ್ಷತ ಈಕ್ಷಣಂ ವಿಚಾರಂ ಕೃತವಾನ್ | ಸುಶಬ್ದೋ ವಿತರ್ಕಃ | ಇತ್ಯಂ ವಿಚಾರ್ಯ ಸ ಪರಮೇಶ್ವರ ಇಮಾಲೋಕಾನಸೃಜತ | ಯದ್ಯತ್ಯತ್ಯಾತ್ಮೈವೇತಿ ಕೇವಲಂ ತತ್ತ್ವಂ ಪ್ರಕೃತಂ ತಥಾಪಿ ನಿರ್ವಿಕಾರ್ಯ ಜಗದ್ವಾಸಾಪತ್ಯಂಭನಾಚ್ಚಾಖಾಂತರೋಕ್ತಾ ಮಾಯಾಶಕ್ತಿರಪ್ಯರ್ಥಾದುಕ್ತೇತಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಮ್ | “ ಮಾಯಾಂ ತು ಪ್ರಕೃತಿಂ ವಿದ್ಯಾನ್ಮಾಯಿನಂ ತು ಮಹೇಶ್ವರಮ್ ” (ಶ್ರೀತಾ. ೪-೧೦) ಇತಿ ಹಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರಮ್ | “ ಇಂದ್ರೋ ಮಾಯಾಧಿಃ ಪುರುರೂಪ ಈಯತೇ ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೩. ಸೂ. ೪೩

ఋ. ౧౮) ఇతి జ మాయాసహితస్యోదానానస్య వివక్షితత్వాద్వివర్తనాద్ ఏవాత్మాభ్యు-
 షేకతవ్యోజన త్పారంభపరిణామనాదా | యద్భువీ “ లోలకాన్యస్సజ్జీ ” ఇత్యేతావన్మాత్మ-
 విభారణేణ కులాలవన్ని మిత్తకారణత్వమేవ ప్రతీయతే తథాఽపి “ సూల౯కానుయత బతు
 స్యాం ప్రజాయీయ ” (శ్రీ. లు. ౨-౬-౧) ఇతి తాఖాంతరగతస్య స్వతీయ బతుభావ-
 విభారవ్యాప్త్య గుణోదపఃకారణాయేనాత్మోదపఃకారాదుశాదానస్తమపి సిద్ధతి |
 ఏతజ్జ భగవతా వ్యాసేన సూక్తితం— “ ప్రకృతిళ్ల ప్రతిజ్ఞాద్వష్టాంతానరీలధాత్ ”
 (బృ. సూ. అ. ౧ ఖా. ౪ సూ. ౨౩) ఇతి | యోదయం పరమాత్మా నానా కేవలం నిమిత్త-
 మేవ కిం తు ప్రకృతిరుపాదానమపి | కుతః | “ యోదాకృతం కృతం భవతి ” | ఖాండోల-
 ౬-౧-౩) ఇత్యేకపిజ్ఞా సేన సర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞాయా లుపాదానరూపద్వష్టాంతస్య భాను-
 సారాత్ | తదేకత్వత్వోదక్రం స్వపక్షసాధనపరపక్షదుషణముఖేన స్మృతిపాదేన తర్క-
 శాదేన జ ప్రపంచితమా | స్వప్రవ్యానాం లోలకానాం ధాతికత్వేన భూతవ్యతిరేకణా-
 సంభవాత్ భూతస్యత్వీద్రవ్యత్వోదపఃకరణీయో| సా భాన్యత్రీవమావ్నాయీకే— “ తస్మా
 ద్వా ఏతస్మాదాత్మన ఆకాశః సంభూతః | ఆకాశాద్వాయుః | వాయోలెర్గ్నిః | అగ్నేరాశః |
 ఆద్భుః | పృథివీ ” (శ్రీ. అ. పు. ౮ అ. ౨) ఇతి | ఏతదియవిభారళ్ల ద్వితియోధ్యాయే
 కృతీయపాదస్య పూర్వభాగే ప్రతిపాదితః | పరమేశ్వరస్య సత్యసంకల్పత్వాద్భుతస్యష్టే
 లోలకస్యష్టే వా సంకల్పవ్యతిరీక్రం సాధనాంతరం నావేక్షితమా | అత ఏవాన్యత్ర త్మయితే
 “ సత్కామః సత్కసంకల్పః ” (ఖాండోల-౮-౧-౩) ఇతి | “ స తపస్తస్మా ఇదం సర్వ-
 ముశుజత ” (శ్రీ-లు-౨-౬-౧) ఇత్యన్యత్ర త్రనణాత్ ప్రోదరూప సాధనమవేక్షితమితి జీణ్యే-
 వమా | న య్యత్ర కృత్య్చ్రణాంద్రాయణాదికం తపః, కిం తు సృష్టన్య సంకల్ప ఏవ “ యస్య
 జ్ఞానమయం తపః ” (ముంద-౧-౧-౬) ఇతి కృత్యంతరాత్ | సంకల్పస్య నిరంకుతత్వా-
 న్నాస్తీలక్షరస్య భియాన్ప్రయాసః | తస్య జ సంకల్పస్య సత్కత్వాజ్జగతీల న మసూలెరాజ్యమల్ప-
 స్తమా ||

పూర్వదల్లి సుత్రరూపవగా జేళిద అత్మనన్మ అధ్యారీల, అపవాదగళింద వివసుత్పారే. స
 ఈజ్జత ఎందు అరంభసి ఆయినావసథః (ఐ-అ-౨-౪-౩) ఎంబగ్రంభదవరేగి అలీలజపన్మ వివసుత్పారే.
 అత్మావా ఇదం ఎందు సూత్రరూపవగా జేళిద పరమేశ్వరను పృథివ్యాదిలోలకగళిన్మ సృష్టిసత్వేనేదు
 యోలెటిదను. ఓగి నిజాఠసి ఆ పరమేశ్వరను ఈ లోలకగళిన్మ సృష్టిమాడిదను. యద్భువీ ఇల్లి కేవల
 అత్మతత్వవై ప్రకృతవగిద్దరు సెర్వకారనాద అవనిగి జగదాతారసంభవసదిరువ్వసంభ తాఖాంతరదల్లి జేళిద
 మాయాశక్తియూ జేళిదయేదు తిళియబేళు. మాయాం తు ప్రకృతిం నిద్వ్యాత్నాయినం తు మజేళిరం
 (శ్రీకా-౪-౧౦) ఎండ, ఇంద్రియే మాయాభిః పురులూ పతీయతే (ఋ. సం. ౬-౪౬-౮) ఎందు
 కృత్యంతరదల్లి ఈ వివయ వివసుడి. మాయాసహితకృత్తరనిగి లుపాదానకారణత్వ వివక్షితవాదురంద ఇల్లి

ವಿನರ್ತನಾದವೇ ಅಂಗೀಕೃತವಾದುದಲ್ಲದೆ ಅರಂಭ(ಉತ್ಪತ್ತಿ)ವಾದ ಅಥವಾ ಪರಿಣಾಮವಾದವಲ್ಲ. ಲೋಕಾನುಸೃಷ್ಟಿ ಎಂದುದರಿಂದ ಕುಂಭಕಾರನಂತೆ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣತ್ವ ತೋರಿದರೂ ಸೋಲಿಸುವಂತೆ ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಚಾರಿಯೇತ (ಕೈ. ಉ. ೨-೬-೧) ಎಂದು ಶಾಖಾಂತರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ತಾನೇ ಬಹುರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದರಿಂದ ಅಭಿನ್ನ ನಿಮಿತ್ತೋಪಾದಾನತ್ವ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಪ್ರಕೃತಿಕ್ಷ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ-ತಾನುಲೋಧಾತ್ (ಬೃ. ಸೂ. ೧-೪-೨೩) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಕೇವಲ ನಿಮಿತ್ತಕಾರನೇ ಅಲ್ಲ. ಉಪಾದಾನಕಾರನೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಸೃಜನಬೇಕಾದ ಲೋಕಗಳು ಭೌತಿಕವಾದುದರಿಂದ ಭೂತಸೃಷ್ಟಿಯೂ ಇಲ್ಲಿ ಉಪಸಂಹೃತವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ತಸ್ಮಾದ್ವಾ ಏತಸ್ಮಾದಾತ್ಮನ ಆಕಾಶಃ ಸಂಭೂತಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪರಮೇಶ್ವರನು ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪನಾದುದರಿಂದ ಭೂತಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಾಗಲಿ, ಲೋಕ ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಾಗಲಿ ಸಂಕಲ್ಪಕ್ಕೆಂತ ಇತರಸಾಧನವು ಅವೇಕ್ಷಿತವಾಗಿಲ್ಲ. ಸ ತಪಸ್ತಸ್ತಾ ಇದಂ ಸರ್ವಮಸೃಜತ (ಕೈ. ಉ. ೨-೬-೧) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ತಪೋರೂಪಸಾಧನವೂ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಸಾಧನಾಂತರಾವೇಕ್ಷೆ ಅಲ್ಲವೆಂಬುದು ಅಸಂಗತವೆಂದು ಭಾವಿಸಬಾರದು. ಇಲ್ಲಿ ತಪಃಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕೃತ್ಯು ಚಾಂದ್ರಾಯಣಾದಿ ತಪಸ್ಸೆಂದರ್ಥವಲ್ಲ. ಯಸ್ಯ ಜ್ಞಾನ. ಮಯಂ ತಪಃ (ಮುಂ. ೧-೧-೬) ಎಂದು ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಸೃಜನಬೇಕಾದಂಕಲ್ಪವೇ ತಪಸ್ಸೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಸಂಕಲ್ಪಕ್ಕೆ ತಪೆ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಆತನಿಗೆ ಪ್ರಯಾಸವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪವಾದುದರಿಂದಲೇ ಕ್ರಪಚವು ಮನೋರಾಜ್ಯಸಮಾನವಾಗಲಾರದು.

ಅಂಭೋ ಮರೀಚೀರ್ಮರಮಾಪಃ ||

ಯೇ ಲೋಕಾಃ ಪರಮೇಶ್ವರೇಣ ಸೃಷ್ಟಾಸ್ತಾನಸ್ತನಾಮ್ನಾ ನಿರರ್ತಯತಿ—

ಪರಮೇಶ್ವರನಿಂದ ಸೃಷ್ಟವಾದ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ನಾಮನಿರ್ದೇಶದಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಂಭ, ಮರೀಚಿ, ಮರ, ಆಪ ಎಂದು ಇವುಗಳ ಹೆಸರು.

ಅದೋಂಭಃ ಪರೇಣ ದಿವಂದ್ಯಾಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಂತರಿಕ್ಷಂ ಮರೀಚಯಃ

ಪೃಥಿವೀ ಮರೋ ಯಾ ಅಧಸ್ತಾತ್ತಾ ಆಪಃ ||

ಏತೇಷಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಲೋಕವಾಚಿತ್ವಪ್ರಸಿದ್ಧೇರಭಾವಾನ್ಸ್ಯಯಮೇವ ಶ್ರುತಿವ್ಯಾಚಿತ್ವೇ ದಿವಂ ಪರೇಣ ದ್ಯುಲೋಕಸ್ಯೋಪರಿ ಮಹಲೋಕ ಜನೋಲೋಕ ತಪೋಲೋಕ ಸತ್ಯಲೋಕಾ ಯೇ ಸಂತಿ ಯಾ ಚ ದ್ಯಾಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ಸರ್ವೇಷಾಂ ದೇವಾನಾಂ ಅತ್ರಯುಧೂತೋ ದ್ಯುಲೋಕೋಽದೋಂಭಃ ಏತಸ್ಯರ್ವಮಂಭಃ ಕಲ್ಪಸಾಚ್ಯಮ್ | ಲೋಕೇಷು ಪಂಚಭೂತಾನಾಂ ಸಾಧಾರಣತ್ವೇಽಪಿ ಜಲಸ್ಯಾಸ್ತಮುಪಲಬ್ಧಯೋಗ್ಯತ್ವೇನ ಸಾಧಾನ್ಯಮುಭಿಪ್ರೇತ್ಯಾದೋಂಭ ಇತ್ಯುಕ್ತಮ್ | ಉಪರಿತನ- ಲೋಕಾದ್ವ್ಯುಪ್ಪಿದ್ವಾರೇಣಾಗತಮಂಭ ಏವಾಸ್ಯಾಭಿಃ ಸಾತ್ಮ್ಯಮುಪಲಬ್ಧ್ಯತೇ, ನ ತು ಭೂತಾಂತರಮ್ | ಸೂರೈರ್ಮರೀಚೀನಾಮಾಧಾರತ್ವಾದಂತರಿಕ್ಷಲೋಕೋ ಮರೀಚಯ ಇತಿ ಶಬ್ದೇನೋಚ್ಯತೇ |

ಭೂಲೋಕವರ್ತಿನಾಂ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ಸಹಸಾ ಮ್ನಿಯಮಾಣತ್ವಾನ್ನರ ಕಜ್ಜೇನ ಪೃಥಿವ್ಯುಪಲಕ್ಷ್ಯತೇ |
 ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಅಧಸ್ತಾತ್ರಾತಾಲವಿಶೇಷರೂಪಾ ಭೋಗಭೂಮಯೋ ಯಾಃ ಸಂತಿ ತಾಃ ಸಮಾಸ್ತ-
 ಲ್ಲೋಕವಾಸಿಭಿರ್ನಾಗಾದಿಭಿರಾಪ್ಯಮಾನತತ್ವದಾಪ ಇತ್ಯುಚ್ಯಂತೇ ||

ಪ್ರವೋಕ್ತಲೋಕವಾಚಕ ಶಬ್ದಗಳು ಅಪ್ಪಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ತಾನಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ದ್ವಯಲೋಕ ಕ್ಷಿಂತ್ರ ಮೇಲಿರುವ ಮಹಾಲೋಕಜನೋಲೋಕತಪೋಲೋಕಸತ್ಯಲೋಕಗಳು, ಸಕಲದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಶ್ರಯವಾದ ಸ್ವರ್ಗ ಲೋಕವೂ ಅಂಭಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಪಂಚಭೂತಗಳು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದ್ದರೂ ನಮಗೆ ಉಪಲಬ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸೂರ್ಯಕಿರಣಗಳಿಗೆ ಅಶ್ರಯವಾದುದರಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷಕ್ಕೆ ಮರೀಚಿ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಮರಣಹೊಂದುವುದರಿಂದ ಈ ಭೂಮಿಗೆ ಮರನೆಂದು ಹೆಸರು. ಭೂಮಿಯ ಕೆಳಗಿರುವ ಭೋಗಭೂಮಿಗಳು ನಾಗಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಾಯಕವಾದುದರಿಂದ ಅಪ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಿವೆ.

ಸ ಈಕ್ಷತೇನೋ ಲೋಕಾ ಲೋಕಪಾಲಾನ್ಮ ಸೃಜಾ ಇತಿ ಸೋಽದ್ಭ್ಯ
 ಏವ ಪುರುಷಂ ಸಮುದ್ಭ್ಯತ್ಯಾಮೂರ್ಛಯಾತ್ ||

ಲೋಕಸೃಷ್ಟಿಮುಕ್ತಾಸ್ವ ಪಾಲಕಾಭಾವೇನ ಲೋಕಾನಾಂ ವಿನಾಶೋ ಮಾ ಭೂದಿತಿ ಲೋಕ. ಪಾಲಸೃಷ್ಟಿಂ ದಶರಯತಿ-ಸ ಪರಮೇಶ್ವರಃ ಪುನರಸ್ಯೇವಂ ವಿಚಾರಿತಮನ್ | ಇಮೇ ಖಲ ಲೋಕಾ ನಿಷ್ಪನ್ನಾಸ್ತೇಷಾಂ ಭೋಗಸ್ಥಾನಾನಾಮಚೇತನಾನ್ಶಾಂ ಲೋಕಾನಾಂ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥಂ ಚೇತನಾಂ- ಲ್ಲೋಕಪಾಲಾನ್ದೇವಾನ್ಸ ವಥಾ ಸೃಷ್ಟ್ವಾಮೀತಿ | ಸ ವಿಚಾರಯುಕ್ತ ಈಶ್ವರೋಽದ್ಭ್ಯ ಏವ ಜಲೋಪಲಕ್ಷಿತ ಪಂಚಭೂತೈಃ ಸೃಜಾ ಇತಿ ಪುರುಷಂ ಪುರುಷಾಕಾರಂ ವಿರಾಟ್ಪಿಂಡಂ ಸಮುದ್ಭ್ಯತ್ಯಾ- ಮೂರ್ಛಯನ್ಮೂರ್ತಂ ಕಠಿಣನಮಕರೋತ್ | ಯಥಾ ಕುಲಾಲಸ್ತದಾಗೇ ಜಲಸ್ಯಾಧಸ್ತಾದಾರ್ಥಾಃ ಸ್ಪಷ್ಟಮವಾನೀಯ ಶೋಷಯಿತ್ಯಾ ಕಠಿನಂ ಪಿಂಡಂ ಕಠೋತಿ ತದ್ವದೇವಾಯಂ ವಿರಾಟ್ಪುರುಷಃ ಸಮಪ್ಪಿರೂಪೋ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡರೂಪಸ್ಯ ಲೋಕಸೃ ಪಾಲಕಃ ||

ಲೋಕಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಅದಕ್ಕೆ ರಕ್ಷಕರಿಬ್ಬರೇ ಹೋದರೆ ನಾಶವಾದೀತೆಂದು ಲೋಕಪಾಲಕ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆ ಪರಮೇಶ್ವರನು ತಿಂಗೆಯೂ ತನ್ನಲ್ಲಿ ವಿಚಾರಿಸಿಹನು. ಈ ಲೋಕಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಯಿತು. ಭೋಗ ಸ್ಥಾನಗಳಾದ ಈ ಅಚೇತನ ಲೋಕಗಳ ರಕ್ಷಣೆಗೋಸ್ಕರ ಚೇತನರಾದ ಲೋಕಪಾಲಕರನ್ನು ಸೃಜಿಸುವೆನೆಂದು ಎಣಿಸಿದನು. ವಿಚಾರಯುಕ್ತನಾದ ಈಶ್ವರನು ಜಲೋಪಲಕ್ಷಿತ ಪಂಚಭೂತಗಳಿಂದ ಪುರುಷಾಕಾರವಾದ ವಿರಾಟ್ಪಿಂಡವನ್ನು ಸೃಜಿಸಿ ಕಠಿಣವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು. ಕುಂಚಾಲನು ನೀರಿನಕೆಳಗಿರುವ ಒಡ್ಡಿಯಾದ ಮಣ್ಣನ್ನು ತೆಗೆದು ಒಣಗಿಸಿ ಕಠಿಣವಾದ ಪಿಂಡವನ್ನು ಮಾಡುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ಸಮಪ್ಪಿರೂಪನಾದ ಈ ವಿರಾಟ್ಪುರುಷನು ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡರೂಪಲೋಕಕ್ಕೆ ಪಾಲಕನಾದನು.

ತಮುಭ್ಯತಪತ್ತಸ್ಯಾಭಿತಪ್ಪನ್ಯ ಮುಖಂ ನಿರಭಿದ್ಯತ ಯಥಾಂಡಂ ಮುಖಾ-
 ದ್ವಾಗ್ಲಾಚೋಽಗ್ನಿಸೋರ್ಸಿಕೇ ನಿರಭಿದ್ಯತಾಂ ನಾಸಿಕಾಭ್ಯಾಂ ಪ್ರಾಣೀ

ಪ್ರಾಣಾದ್ವಾಯುರಕ್ಷಿಣೇ ನಿರಭಿದ್ಯೇತಾಮಕ್ಷೇಭ್ಯಾಂ ಚಕ್ಷುಶ್ಚ-
ಕ್ಷುಷ ಆದಿತ್ಯಃ ಕರ್ಣಾ ನಿರಭಿದ್ಯೇತಾಂ ಕರ್ಣಾಭ್ಯಾಂ ಶ್ರೋತ್ರಂ
ಶ್ರೋತ್ರಾದ್ವಿದ್ವಜ್ಜನಿರಭಿದ್ಯತ ತ್ವಚೋ ಲೋಮಾನಿ ಲೋಮಭ್ಯ
ಓಷಧಿನವಸ್ಪತಯೋ ಹೃಹಯಂ ನಿರಭಿದ್ಯತ ಹೃದಯಾನ್ಮನೋ
ಮನಸಶ್ಚಂದ್ರಮಾ ನಾಭಿನಿರಭಿದ್ಯತ ನಾಭ್ಯಾ ಅಪಾನೋಪಾನಾ-
ನ್ಮೃತ್ಯುಃ ಶಿಶ್ನಂ ನಿರಭಿದ್ಯತ ಶಿಶ್ನಾದ್ರೇತೋ ರೇತಸ ಆಪಃ ||

ಅಥ ತದನಂತರಲೋಕವಾಲಾಸಾಂ ಚೇತನಾನಾಮಗ್ನಾದಿದೇವತಾನಾಂ ಸೃಷ್ಟಿಂ ದರ್ಶಯತಿ—
ತಂ ವಿರಾಟ್ಟಿರುಷದೇಹಮಭ್ಯುತಪದಭಿತತ್ತ್ವಚ್ಚಿದ್ರತದ್ಲತೇಂದ್ರಿಯತದಭಿಮಾನದೇವತಾಸೃಷ್ಟ್ಯರ್ಥಂ ಸ ಪ-
ಮೇಶ್ವರಃ ಪರ್ಯಾಲೋಚಿತವಾನ್ | ಪರ್ಯಾಲೋಚನಮೇವ ತಪ ಇತಿ ಪೂರ್ವಮುಕ್ತಮ್ | ಅಭಿತಃ
ಪರ್ಯಾಲೋಚಿತಸ್ಯ ವಿರಾಟ್ಪಿಂಡಸ್ಯ ಮುಖಂ ಭದ್ರಂ ನಿರಭಿದ್ಯತ ಮುಖಚ್ಚಿದ್ರಂ ವಿದಾರಿತಮುಷೂಢ |
ಯಥಾ ಪಕ್ಷಿಸರ್ಪಾದೀನಾಂ ಪಕ್ಷುಮಂಡಂ ಭಿನ್ನಂ ಭವತಿ ತದ್ವತ್ | ತಸ್ಮಾನ್ಮುಖಚ್ಚಿದ್ರಾದ್ವಾಗ್ನಿಯಂ
ನಿಷ್ಪನ್ನಮ್ | ತಸ್ಮಾಚ್ಚೈಂದ್ರಿಯಾದಗ್ನಿದೇವತಾ ನಿಷ್ಪನ್ನಾ | ಏನಮುತ್ತರಪರ್ಯಾಲೋಚ್ಯಪಿ ಚ್ಚಿದ್ರೇಂ-
ದ್ರಿಯದೇವತಾ ವ್ಯಾಪ್ತೇಯಾಃ | ಪ್ರಾಣೋಭ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯಮ್ | ಲೋಮಶಬ್ದೇನ ತದಾಧಾರಭೂತತ್ವಜ್ಞ-
ನಿಶ್ಚಂ ಸ್ಪರ್ಶನೇಂದ್ರಿಯಮುಚ್ಯತೇ | ಹೃದಯಮಪ್ಯದಲಂ ಕಮಲಮ್ | ಅಪಾನೋಪಾನೋಪಾಂಶಾಂ
ವಾಯುಃ | ರೇತೋ ಗುಹ್ಯೇಂದ್ರಿಯಮ್ ||

ಅಮೇಲೆ ಅವಾಂತರಲೋಕವಾಲಕರಾದ ಚೇತನ ಅಗ್ನಾದಿದೇವತೆಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆ
ಪರಮೇಶ್ವರನು ಅಗ್ನಾದಿದೇವತಾಸೃಷ್ಟಿಗೋಚ್ಛರ ಆ ವಿರಾಟ್ಟಿರುಷನ ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ ಭದ್ರಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಸಂಕಲ್ಪ
ಮಾಡಿದನು. ಸಂಕಲ್ಪಮಾತ್ರದಿಂದ ಪಕ್ಷಿಯಮೊಟ್ಟೆಯು ಒಡೆಯುವಂತೆ ವಿರಾಟ್ಟಿರುಷನ ಮುಖವುಂಟಾಗಿ ಅದು ತೆರೆಯಿತು
ಆ ಮುಖಚ್ಚಿದ್ರದಿಂದ ವಾಗ್ನಿಂದ್ರಿಯವುಂಟಾಯಿತು. ವಾಗ್ನಿಂದ್ರಿಯದಿಂದ ಅಗ್ನಿದೇವತೆಯುಂಟಾಯಿತು. ಮೂಗಿನಿಂದ
ಪ್ರಾಣವೂ(ಛಾಣೇಂದ್ರಿಯವು) ಪ್ರಾಣದಿಂದ ವಾಯುವೂ ಉತ್ಪನ್ನವಾಯಿತು. ನೇತ್ರ ತೆರೆಯಿತು. ಅದರಿಂದ ಚಕ್ಷು
ರಿಂದ್ರಿಯವೂ, ಅದರಿಂದ ಅದಿತ್ಯನೂ ಆದನು. ಕರ್ಣವುಂಟಾಗಿ ಅದರಿಂದ ಶ್ರೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯವೂ(ಕಿವಿ), ಅದರಿಂದ ದಿಕ್ಕುಗಳೂ
ಆದವು. ತ್ವಗುಂಟಾಗಿ ಅದರಿಂದ ಲೋಮವೂ ಅಂದರೆ ಲೋಮಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾದ ತ್ವಗಿಂದ್ರಿಯವೂ, ಅದರಿಂದ ಓಷಧಿ
ವಸ್ತುತಿಗಳೂ ಉಂಟಾದವು. ಹೃದಯ ಅಂದರೆ ಅಪ್ಪದಲಕಮಲವುಂಟಾಗಿ ಅದರಿಂದ ಮನಸ್ಸೂ, ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಚಂದ್ರನೂ
ಉತ್ಪನ್ನನಾದನು. ನಾಭಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಅದರಿಂದ ಅಪಾನವಾಯುವೂ (ಕೆಳಗೆ ಚಲಿಸುವ ಗಾಳಿ) ಅದರಿಂದ ಮೃತ್ಯುವೂ
ಉತ್ಪನ್ನವಾಯಿತು. ಶಿಶ್ನವುಂಟಾಗಿ ಅದರಿಂದ ಗುಹ್ಯೇಂದ್ರಿಯವೂ ಅದರಿಂದ ಜಲವೂ ಸೃಷ್ಟವಾಯಿತು.

English Translation

— — —

With this adhyaya begins the real Upanishad, best known under the name of the Aitareya-upanishad, and often separately edited, commented on, and translated. If treated separately, what we call the fourth adhyaya of the second Aranyaka, becomes the first adhyaya of the Upanishad, sometimes also, by counting all adhyayas from the beginning of the Aitareya-aranyaka, the ninth. The divisions adopted by Sayana, who explains the Upanishad as part of the Aranyaka, and by Sankara, who explains it independently, vary, though Sayana states that he follows in his commentary on the Upanishad the earlier commentary of Sankara. I have given the divisions adopted by Sayana, and have marked those of Sankara's by figures in parentheses, placed at the end of each paragraph. The difference between this Upanishad and the three preceding adhyayas is easily perceived. Hitherto the answer to the question, Whence this world? had been, From Prana, prana meaning breath and life, which was looked upon for a time as a sufficient explanation of all that is. From a psychological point of view this prana is the conscious self (pragnatman); in a more mythological form it appears as Hiranyagarbha, 'the golden germ', sometimes even as Indra. It is one of the chief objects of the pranavidya, or life-knowledge, to show that the living principle in us is the same as the living principle in the sun, and that a recognition of their identity and of the true nature of prana, the devotee, or he who has rightly meditated on prana during his life, enters after death into the world of Hiranyagarbha.

This is well expressed in the Kaushitaki-upanishad III, 2, where Indra says to Pratardana: 'I am Prana; meditate on me as the conscious self (pragnatman); as life, as immortality. Life is prana, prana is life. Immortality is prana, prana is immortality. By prana he obtains immortality in the other world, by knowledge (pragna) true conception. Prana is consciousness (pragna), consciousness is prana.'

This, however, though it may have satisfied the mind of the Brahmins for a time, was not a final solution. That final solution of the problem not simply of life, but existence, is given in the Upanishad which teaches that Atman, the Self, and not Prana, Life, is the last and only cause of everything. In some places this doctrine is laid down in all its simplicity. Our true self, it is said, has its true being in the Highest Self only. In other passages, however, and nearly in the whole of this Upanishad, this simple doctrine is mixed up with much that is mythological, fanciful, and absurd, arthavada, as the commentators call it, but as it might often be more truly called, anarthavada, and it is only towards the end that the identity of the self-conscious self with the Highest Self or Brahman is clearly enunciated.

Adoration to the Highest Self. Hāri, Om !

1. Verily, in the beginning all this was Self, one only; there was nothing else blinking whatsoever.

2. He thought : ' Shall I send forth worlds ? ' He sent forth these worlds,

3. Ambhas (water), Mariki (light), Mara (mortal), and Ap (water).

4. That Ambhas (water) is above the heaven, and it is heaven, the support. The Marikis (the lights) are the sky. The Mara (mortal) is the earth, and the waters under the earth are the Ap world.

5. He thought : ' There are these worlds; shall I send forth guardians of the worlds ? '

He then formed the Purusha (the person), taking him forth from the water.

6. He brooded on him, and when that person had thus been brooded on, a mouth burst forth like an egg. From the mouth proceeded speech, from speech Agni (fire).

Nostrils burst forth. From the nostrils proceeded scent (prana), from scent Vayu (air).

Eyes burst forth. From the eyes proceeded sight, from sight Aditya (sun).

Ears burst forth. From the ears proceeded hearings, from hearing the Dis (quarters of the world).

Skin burst forth. From the skin proceeded hairs (sense of touch), from the hairs shrubs and trees.

The heart burst forth. From the heart proceeded mind, from mind Kandramas (moon).

The navel burst forth. From the navel proceeded the Apana (the down-breathing), from Apana death.

The generative organ burst forth. From the organ proceeded seed, from seed water.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ
ಚತುರ್ಥಾಧ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತವಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶನಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕದ
ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು

ಅಥ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ ಚತುರ್ಥಾಧ್ಯಾಯೇ ದ್ವಿತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಎರಡನೆಯ ಅರಣ್ಯಕದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಖಂಡವು

ತಾ ಏತಾ ದೇವತಾಃ ಸೃಷ್ಟ್ವಾ ಅಸ್ಮಿನ್ನಹತ್ಯರ್ಣವೇ ಪ್ರಾಪತಂಕ್ಷುಮಶ-
ನಾಸಿಸಾಸಾಭ್ಯಾಃ ಸುನ್ತನಾರ್ಜತಃ ||

ಇಂದ್ರಿಯಾಣಾಮುಭಿಮಾನಿದೇವತಾನಾಂ ಚ ಸೃಷ್ಟಿರುಕ್ತಾ | ಅಥ ತಾನಾಂ ದೇವ-
 ತಾನಾಂ ಭೋಗಯೋಗ್ಯಾಲ್ಪ ಶರೀರಸೃಷ್ಟಿಂ ವಿವಕ್ಷುಸ್ತದುಪೋದ್ಯಾತತ್ವೇನ ಹೃದ್ರಿ ಪಾಸಯೋಃ ಸೃಷ್ಟಿಂ
 ದರ್ಶಯತಿ—ಯಾ ಇಂದ್ರಿಯತದಭಿಮಾನಿದೇವತಾಸ್ತಾ ಏತಾಃ ಸೃಷ್ಟಾಃ ಸತ್ಕೋಟ್ಯನ್ಮೂರ್ತೋಕ್ತೇ
 ಮಹತ್ಕರ್ಷಣೇ ಸಮುದ್ರವದ್ಯಂತವಿಸ್ತೃತೇ ವಿರಾಡ್‌ದೇಹೇ ಪ್ರಾಪತನ್ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಪತಿತಾ
 ಅಭವನ್ | ತಂ ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯತದ್ದೇವತಾಭಿಷ್ಠಾನಭೂತಂ ವಿರಾಡ್‌ದೇಹಂ ಹುತುತಿಪಾಪಾಭಾಫ್ಯ-
 ಮನ್ವನಾರ್ಜದನುಗಮಿಕವಾನ್ಸಂಯೋಜಿತವಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಇಂದ್ರಿಯಾಭಿಮಾನಿವೇವತೆಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದುದಾಯಿತು. ಆ ದೇವತೆಗಳ ಭೋಗಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ
 ಶರೀರಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹೇಳದೇಕೆಂದು ನೋಡಲು ಅದಕ್ಕೆ ಉಪೋದ್ಯಾತರೂಪವಾಗಿ ಹಸಿವೆ, ಬಾಯಾಂಕೆಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು
 ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಂದ್ರಿಯತದಭಿಮಾನಿವೇವತೆಗಳು ಸೃಷ್ಟರಾದನೇಲೆ ಅವರು ಸಮುದ್ರದಂತೆ ವಿಸ್ತೃತವಾದ ಆ
 ವಿರಾಟ್ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಬಿಡುಪೋದರು. ಸಕಲದೇವತಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನವಾದ ವಿರಾಟ್‌ದೇಹಕ್ಕೆ ಹಸಿವೆಬಾಯಾಂಕೆಗಳಿಂದ
 ಸಂಯೋಜನಮಾಡಿದನು (ಅವುಉಟಗುನಂತೆ : ನಾಡಿದನು)

ತಾ ಏನಮಬ್ರುವನ್ನಾಯತನಂ ನಃ ಪ್ರಜಾನೀಹಿ ಯಸ್ಮಿನ್ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಾ
 ಅನ್ನಮದಾಮೇತಿ ತಾಭ್ಯೋ ಗಾಮಾನಯತ್ತಾ ಅಬ್ರುವನ್ ವೈ
 ನೋಽಯಮಲಮಿತಿ ತಾಭ್ಯೋಽಶ್ವಮಾನಯತ್ತಾ ಅಬ್ರುವನ್ ವೈ
 ನೋಽಯಮಲಮಿತಿ ತಾಭ್ಯಃ ಪುರುಷಮಾನಯತ್ತಾ ಅಬ್ರುವನ್
 ತ್ಸುಕೃತಂ ಬತೇತಿ ಪುರುಷೋ ವಾವ ಸುಕೃತಮ್ ||

ಅಥಾಲ್ಪ ನೇಹಸೃಷ್ಟಿಮಾಹ—ತಾ ವಿರಾಡ್‌ದೇಹೇ ಪತಿತಾ ಇಂದ್ರಿಯಾಭಿಮಾನಿನೋಃ
 ದೇವತಾಃ ಸೃಷ್ಟಾರಂ ಪರಮೇಶ್ವರಂ ಪ್ರತ್ಯೇವಮಬ್ರುವನ್ | ಭೋಃ ಪರಮೇಶ್ವರಾಯಂ ವಿರಾಡ್-
 ದೇಹೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಭೋಗಕ್ಷಮೋ ನ ಭವತಿ | ಅತಿಪ್ರಾಥಂ ತಂ ವಿರಾಡ್‌ದೇಹಮಾಪೂರ್ಯ ತತ್ರ
 ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಂ ಪ್ರಾಪ್ತಂ ವಯಮಸಮರ್ಥಾಃ | ಅನ್ಯಂ ಚೈತದ್ದೇಹಪರ್ಯಾಪ್ತಂ ಸಂಪಾದಯತುಂ
 ವಯಮಸಮರ್ಥಾಃ | ಅತೋ ಯಸ್ಮಿನ್ನಲ್ಪಶರೀರೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಾಃ ಸತ್ಕೋ ವಯಂ ತದ್ದೇಹ-
 ಪರ್ಯಾಪ್ತಮನ್ನಮಬ್ರುವಂ ಶಕ್ತಾ ಭವಾಮಸ್ತಾದ್ವರಮಾಯತನಂ ಶರೀರಂ ನೋಽಸ್ಮದರ್ಥಂ ಪ್ರಜಾ-
 ನೀಹಿ, ಅವಧಾರಯ ಸಂಪಾಸಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ತತಃ ಪರಮೇಶ್ವರಸ್ತಾಭ್ಯೋ ದೇವತಾಭ್ಯೋ
 ಭೋಗಾಯ ಗೋದೇಹಮಾನಯತ್ | ತಾಶ್ಚ ದೇವತಾ ಅಬ್ರುವನ್ನೋಽಸ್ಮಾಕಮಯಂ ದೇಹೋ
 ನೈವಾಲಮುಪರಿತನಾಂ ದಂತಾನಾಮುಭಾವೇನ ದೂರ್ವಾದಿಮೂಲಸ್ಯೋತ್ಪಾದನುಶಕ್ಯತ್ಯಾತ್ |
 ಅತೋಽಯಮಪಿ ಗೋದೇಹಸ್ತಿತ್ವಮು, ಇತೋಽನ್ಯಮುಪ್ಯುಭಯತೋದಂತಂ ದೇಹಂ ಸ್ವಹೇತ್ಯೇವ-
 ಮಬ್ರುವನ್ | ತತಃ ಪರಮೇಶ್ವರವ್ರದರ್ಥಮಶ್ವಮಾನಯತ್ | ತಾಶ್ಚ ದೇವತಾ ವಿವೇಕಜ್ಞಾನಾ-
 ಭಾವಾದಯಮಶ್ವದೇಹೋಽಪಿ ನ ಪರ್ಯಾಪ್ತ ಇತ್ಯುಕ್ತವ್ಯಃ | ತತಃ ಪರಮೇಶ್ವರವ್ರದರ್ಥಂ ವಿವೇ-
 ಕಸಂಪನ್ನಂ ಪುರುಷದೇಹಮಾನಯತ್ | ತಾಶ್ಚ ದೇವತಾಸ್ತವತಾ ಪರಿತುಷ್ಠಾ ಅಶ್ವರ್ಯವಾಚೇಕೇನ
 51

ಚ ಬತಶಬ್ದೇನ ಸ್ವಕೀಯಂ ಪರಿತೋಷಂ ಸೂಚಯಂತ್ಯಃ ಸುಷ್ಕಂ ಕೃತಂ ಪರಮೇಶ್ವರೇಣೈಕೈಬ್ಬು-
ವನ್ | ಯಸ್ಯಾನ್ಯನುಷ್ಯದೇಹ ಏವ ವಿವೇಕಜ್ಞಾನಸಂಪನ್ನಃ | ತಥಾ ಚ ಪೂರ್ವಮುದಾಹೃತಮ್—
“ಪುರುಷೇ ತ್ರೇವಾವಿಸ್ವರಾಮಾತ್ಮಾ ಸ ಹಿ ಪ್ರಜ್ಞಾನೇನ ಸಂಪನ್ನತಮೋ ವಿಜ್ಞಾತಂ ವದತಿ ವಿಜ್ಞಾತಂ
ಪಶ್ಯತಿ ವೇದ ಶ್ವಸ್ತನಂ ವೇದ ಲೋಕಾಲೋಕೌ ಮರ್ತ್ಯೇನಾಮೃತಮಾಪ್ನತ್ಯೇವಂ ಸಂಪನ್ನಃ |”
(ಐ-೨-೨-೨-೩-೨೦-೨) ಇತಿ | ತಸ್ಮಾನ್ನನುಷ್ಯದೇಹ ಏವ ಸುಕೃತಮಿತ್ಯನೇನ ಶಬ್ದೇನ
ಪರಿತೋಷದ್ಯೋತಕೇನ ವಕ್ತುಂ ಯೋಗ್ಯಃ ||

ಆಮೇಲೆ ಅಲ್ಲದೇಹಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ವಿರಾಡ್ವೇಹದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿರುವ ಇಂದ್ರಿಯಾಭಿಮಾನದೇವತೆಗಳು
ಪರಮೇಶ್ವರನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರು. ಪರಮೇಶ್ವರನೇ ಈ ವಿರಾಡ್ವೇಹವು ನಮಗೆ ಭೋಗಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ.
ಅತಿಪ್ರೌಢವಾದ ಆ ವಿರಾಡ್ವೇಹವನ್ನು ತುಂಬಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ನಾವು ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಹೊಂದಲು ಅಶಕ್ತರಾಗಿರುತ್ತೇವೆ. ಈ ದೇಹಕ್ಕೆ
ಸಾಕಾಗುವ ಅನ್ನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಲು ನಾವು ಅಸಮರ್ಥರಾಗಿದ್ದೇವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಶರೀರದಲ್ಲಿಯೂ ಅದಕ್ಕೆ
ಸಾಕಾಗುವ ಅನ್ನವನ್ನು ತಿನ್ನಲು ಸಮರ್ಥರಾಗುವಂತೆ ಅದಕ್ಕೆ ಉಚಿತವಾದ ಶರೀರವನ್ನು ನಮಗೆ ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು,
ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದಮೇಲೆ ಈಶ್ವರನು ಅವರಿಗೆ ಪಶುದೇಹ (ಗೋದೇಹ) ವನ್ನು ತಂದುಕೊಟ್ಟನು. ಆಗ ದೇವತೆಗಳು ಇದಕ್ಕೆ
ಮೇಲ್ಮಾಗದಲ್ಲಿ ಹಲ್ಲಿದ್ದಿರುವುದರಿಂದ ಗರಿಕೆ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಮೂಲವನ್ನು ಅಗೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಇದು
ನಮಗೆ ಬೇಡ. ಎರಡುಕಡೆಯೂ ಹಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಶರೀರವನ್ನು ಕೊಡು ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು. ಆಗ ಈಶ್ವರನು
ಅವರಿಗೆ ಅತ್ತಶರೀರವನ್ನು ತಂದನು. ವಿವೇಕಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಇದೂ ನಮಗೆ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲವೆಂದರು. ಆಮೇಲೆ
ಈಶ್ವರನು ಅವರಿಗೆ ವಿವೇಕಸಂಪನ್ನವಾದ ಪುರುಷದೇಹವನ್ನು ಒದಗಿಸಿದನು. ಆಗ ದೇವತೆಗಳು ಸಂತುಷ್ಟರಾಗಿ ಬತ
ಶಬ್ದದಿಂದ ತಮ್ಮಸಂತೋಷವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಚನ್ನಾಗಿಮಾಡಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದರು. ವಿವೇಕಸಂಪನ್ನ
ವಾದುದರಿಂದ ಪುರುಷದೇಹವೇ ಉತ್ತಮವಾಗಿದೆ. ಪುರುಷೇ ತ್ರೇವಾವಿಸ್ವರಾಮಾತ್ಮಾ (ಐ-೨-೨-೩-೨) ಇತ್ಯಾದಿ
ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಇದು ಹಿಂದೆಯೇ ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸಂತೋಷಸೂಚಕವಾಗಿ ಈ ಮನುಷ್ಯದೇಹವು ಸುಕೃತ
ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾಗಿದೆ.

ತಾ ಅಬ್ಬವೀದ್ಯಥಾಯತನಂ ಪ್ರವಿಶತೇತಿ ||

ಈಶ್ವರಸ್ವೇಷು ಭೋಗಕ್ಷಮಶರೀರೇಷು ದೇವತಾನಾಂ ಪ್ರವೇಶಾಯೇಶ್ವರ ಪ್ರೇರಣಂ
ದರ್ಶಯತಿ—ಯಸ್ಮಿನ್ನಾಯತನೇ ಥಿದ್ರೇ ಯದಿಂದ್ರಿಯಮುತ್ಪನ್ನಂ ಯಾ ಚಾಭಿಮಾನಿನೀ ದೇವ-
ತೋನ್ನನ್ನಾ ತದಾಯತನಸಂಸತಿಕ್ರಮ್ಯ ಹೇ ದೇವತಾಃ ಪ್ರವಿಶತಿ ||

ಈಶ್ವರನಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಭೋಗಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ಪ್ರವೇಶಿಸುವಂತೆ ಈಶ್ವರಪ್ರೇರಣೆಯನ್ನು
ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯಾವ ಛಿದ್ರದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಇಂದ್ರಿಯವುಂಟಾಗಿ ಇದರ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ದೇವತೆಗಳೂ ಹುಟ್ಟಿದರೋ
ಆಯಾಲು ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಮೀರದೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಎಂದು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಜ್ಞೆ ಮಾಡಿದನು.

ಅಗ್ನಿವಾಗ್ಗುಪ್ತಾ ಮುಖಂ ಪ್ರಾವಿಶದ್ವಾಯುಃ ಪ್ರಾಣೋ ಭೂತ್ವಾ
ನಾಸಿಕೇ ಪ್ರಾವಿಶದಾದಿತ್ಯಶ್ಚಕ್ಷುರ್ಭೂತ್ವಾಕ್ಷಿಣೇ ಪ್ರಾವಿಶದ್ದಿಶಃ

ಶ್ರೋತ್ರಂ ಭೂತ್ವಾ ಕರ್ತೌ ಪ್ರಾವಿಶನ್ನೋಷಧಿವನಸ್ವತಯೋ
 ಲೋಮಾನಿ ಭೂತ್ವಾ ತ್ವಚಂ ಪ್ರಾವಿಶಂಶ್ಚಂದ್ರಮಾ ಮನೋ
 ಭೂತ್ವಾ ಹೃದಯಂ ಪ್ರಾವಿಶನ್ಮೃತ್ಯುರಪಾನೋ ಭೂತ್ವಾ ನಾಃ
 ಪ್ರಾವಿಶದಾಪೋ ರೇತೋ ಭೂತ್ವಾ ಶಿಶ್ನಂ ಪ್ರಾವಿಶನ್ ||

ದೇವತಾನಾಮಿಸ್ಕಮನುಜ್ಞಾತಾನಾಂ ಪ್ರವೇಶಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಯೋಽಯಮಗ್ನಿವಾಗ್ನಿಂ—
 ದ್ರಿಯಾಭಿಮಾನಿದೇವಃ ಸೋಽಯಂ ವಾಗ್ಗ್ಯುತ್ವಾ ವಾಗ್ನಿಂ ದ್ರಿಯ ಏವಾಂತರ್ಭಾಗಯ ಮುಖಚ್ಚಿದ್ರಂ
 ಪ್ರಾವಿಶತ್ | ಏವಮುಕ್ತರತ್ವಾಪಿ ಜ್ಞೇಯಮ್ | ನ ಖಲು ವಾಗಾದಿಷ್ಟಿಂ ದ್ರಿಯೇಷ್ಯಗ್ನಾದಿದೇವತಾಃ
 ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮುಪಲಭ್ಯಂತೇ | ನಾಪಿ ದೇವತಾಭಿಪ್ರೇರಿತಾನಾಮಿಂದ್ರಿಯಾಣಾಂ ಸ್ವಸ್ತವಿಷಯಗ್ರಹಣ-
 ಸಾಮರ್ಥ್ಯಮಸ್ತಿ | ಏತಚ್ಚ ಭಗವತಾ ವ್ಯಾಸೇನ ಸೂಕ್ರಿತಮ್—“ಜ್ಯೋತಿರಾದ್ಯಧಿಷ್ಠಾನಂ ತು ತದಾ-
 ನಂನಾತ್” (ಬ್ರ-ಸೂ-೨-೨-ಪಾ-೪-ಸೂ-೧೪) ಇತಿ ಜ್ಯೋತಿರಾದಿಭಿರಾಗ್ನಾದಿವ್ಯವಕ್ತೃ ರಧಿಷ್ಠಾನಂ
 ವಾಗಾದೀಂದ್ರಿಯಾಣಾಂ ಪ್ರೇರಣಮುಭ್ಯುಪಗಂವ್ಯಮ್ | ಕುತಃ | ತದಾಮನನಾತ್ಸತ್ಯ ದೇವತಾ-
 ಪ್ರೇರಣಸ್ಯ “ಅಗ್ನಿರ್ವಾಗ್ನಿತ್ವಾ” ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಶ್ರಿಯಮಾಣತ್ವಾತ್ | ಯಥಾಪಯಂ ವಿಚಾರೋ
 ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ಚತುರ್ಥಪಾದೇ ಸೂಕ್ರಿತಃ, ಏವಮನ್ಯೇಽಪೀಂದ್ರಿಯವಿಷಯಾ ವಿಚಾರಾ-
 ಸ್ತಸ್ಮಿನ್ನಾ ದೇ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ ||

ಈಶ್ವರನಿಂದ ಆಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರವೇಶವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ವಾಗ್ನಿಂ ದ್ರಿಯಾಭಿಮಾನಿದೇವತೀಯಾದ
 ಅಗ್ನಿಯು ವಾಗ್ನಿಂ ದ್ರಿಯದಲ್ಲೇ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಮುಖಚ್ಚಿದ್ರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನು. ವಾಯುಪು ಛ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯದಲ್ಲಿ ಸೇರಿ
 ಮೂಗನ್ನು ಹೊಂದಿತು. ಆದಿತ್ಯನು ಚಕ್ಷುಂ ದ್ರಿಯದಲ್ಲಿ ಲೀನನಾಗಿ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನು. ದಿಕ್ಕುಗಳು ಶ್ರವಣೇಂ
 ದ್ರಿಯದಲ್ಲಿ ಲೀನನಾಗಿ ಕಿವಿಗಳನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದುವು. ಓಷಧಿವನಸ್ತುತಿಗಳು ಲೋಮದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭಾಗತರಲಾಗಿ ತ್ವಗ್ನಿಂ ದ್ರಿಯ
 ವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದುವು. ಚಂದ್ರನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಲೀನನಾಗಿ ಹೃದಯವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನು. ಮೃತ್ಯುವು ಆಪಾನದಲ್ಲಿ
 ಸೇರಿ ನಾಭಿಯನ್ನೂ ಹೊಂದಿತು. ಜಲವು ರೇತಸಿನಲ್ಲಿ ಲೀನನಾಗಿ ಶಿಶ್ನವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿತು. ವಾಗಾದೀಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲಿ
 ಅಗ್ನಾದಿವೇವತೆಗಳು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ತೋರದಿದ್ದರೂ ಆ ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಲ್ಲದೆ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ತನ್ಮತಮ್ಮ ವಿಷಯ
 ಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸದಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳ ಸ್ಥಿತಿ ಅನುಮಿತವಾಗುತ್ತವೆ. ಇದನ್ನು ಪೂಜ್ಯರಾದ ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಗಳು
 ಜ್ಯೋತಿರಾದ್ಯಧಿಷ್ಠಾನಂ ತು ತದಾಮನನಾತ್ (ಬ್ರ-ಸೂ-೨-೪-೧೪) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ
 ಇಂದ್ರಿಯವಿಷಯವನ್ನು ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯದ ನಾಲ್ಕನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಚರ್ಚಿಸಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ತಮಶನಾಸಿಪಾಸೇ ಅಬ್ರುತಾಮಾವಾಭ್ಯಾಮುಘಿ ಪ್ರಜಾನೀಹೀತಿ ತೇ
 ಅಬ್ರವೀದೇತಾಸ್ತೇವ ವಾಂ ದೇವತಾಸ್ವಾಭಜಾಮ್ವೇತಾಸು ಭಾಗಿನ್ಯೌ
 ಕರೋಮೀತಿ ತಸ್ಮಾದ್ಯಸ್ಯೈ ಕ್ಯಚಿ ದೇವತಾಯೈ ಹವಿರ್ಗ್ರಿ-
 ಹ್ಯತೇ ಭಾಗಿನ್ಯಾವೇವಾಸ್ವಾಮುಶನಾಸಿಪಾಸೇ ಭವತಃ ||

ಕ್ಷುಪ್ತಿಪಾಸಯೋರ್ವಿರಾಡ್ ದೇಹೇ ನಿಯತಸ್ಯ ಸ್ಥಾನವಿಶೇಷಸ್ಯ ಪೂರ್ವಮುಕ್ತನಣಾತ್ ಕೃತ್ಸ್ಮಶರೀರೇ ಪ್ರವೇಶಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಯೇ ಕ್ಷುಪ್ತಿಪಾಸೇ ಪರಮೇಶ್ವರೇಣ ವಿರಾಡ್ ದೇಹೇ ಸಂಯೋಜಿತೇ ತೇ ಉಭೇ ಪರಮೇಶ್ವರಂ ಪ್ರತಿ ಸ್ತಾರ್ಥಂ ಸ್ಥಾನವಿಶೇಷಮನುಗೃಹಾಣೇತ್ಯುಚ್ಯತಾನ್ಮ | ಈಶ್ವರಸ್ತು ಸ್ಥಾನವಿಶೇಷಮದೃಷ್ಟ್ವಾ ವಾನುಭೇ ಅಪ್ಯೇತಾಸ್ಯೇವಾಗ್ನಾದಿದೇವತಾಸ್ತಾ ಭಜಾಮಿ, ತತಸ್ತಾಸ್ಯೇವ ಭಾಗಿನ್ಯೌ ವಿಷಯವಿಭಾಗಯುಕ್ತೇ ಕರೋಮೀತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ಯಸ್ಮಾದೇವಮೀಶ್ವರೇಣೋಕ್ತಂ ತಸ್ಮಾತ್ಲೋಕೇ ಯಸ್ಯೈ ಕಸ್ಯ ಅಪ್ಯಗ್ನಾದಿದೇವತಾಯೈ ಹವಿರ್ಗೃಹ್ಯತೆ ಭೋಗ್ಯಂ ವಸ್ತು ಸಮರ್ಪ್ಯತೇಸ್ಯಾನುಗ್ನಾದಿದೇವತಾಯಾಮೇತೇ ಕ್ಷುಪ್ತಿಪಾಸೇ ಭಾಗಯುಕ್ತೇ ಏವ ಭವತಃ | ಅಗ್ನಿವಾಯ್ಯಾದಿದೇವತಾನಾಂ ಶರೀರೇಷ್ವಪ್ಯಾಹಾರಸ್ವೀಕಾರೇ ಕ್ಷುಪ್ತಿಪಾಸಯೋರೇವ ಸೃಷ್ಟಿರ್ಭವತಿ | ತಥಾ ಮನುಷ್ಯಶರೀರೇಷಿ ಚಕ್ಷುರಾದಿನೇವತಾಯೈ ಹವಿಃ ಸ್ವೀಕಾರೇ ಕ್ಷುಪ್ತಿಪಾಸೇ ತೃಪ್ತಃ | ಯದಾ ಪಾತ್ರೇ ಪತಿತಂ ಸಮೀಚೀನಮನ್ಯಂ ಭೋಕ್ತುಕಾಮ ಅದರೇಣ ಪಶ್ಯತಿ ತದಾನೀಂ ಭೋಗ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಾಸನ್ನಃ ಪ್ರಾಪ್ತೌ ಪರಿಶೋಷೇಣ ಮನಸಿ ಸೃಷ್ಟ್ವಾ ಶಾಂತೇವ ಭವತಿ ನ ತು ಯಥಾ-ಪೂರ್ವಂ ಬಾಧತೇ | ಏವಮತ್ಯಂತಪ್ರಿಯಾನ್ಮನಾರ್ಥಶ್ರವಣಸ್ತರ್ಶನಾದೌ ಯಥೋಚಿತಂ ಸೃಷ್ಟಿ-ಲೇಶೋ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ | ತದೇತತ್ಪರ್ವಂ ದೇವತಾಸು ಕ್ಷುಪ್ತಿಪಾಸಯೋರ್ಭಾಗೋಪೇತತ್ಪರ್ವಮ್ ||

ಹಸಿವೆಬಾಯಾರಿಕೆಗಳಿಗೆ ವಿರಾಟ್ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ನಿಯತವಾದ ಸ್ಥಾನ ಹೇಳದಿರುವುದರಿಂದ ಇಡೀ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ವಿರಾಟ್ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಸಂಯೋಜಿತಗಳಾದ ಕ್ಷುಪ್ತಿಪಾಸೆಗಳು ತಮಗೂ ಸ್ಥಾನವಿಶೇಷವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವವು. ಯಾವ ಸ್ಥಾನವಿಶೇಷವೂ ದೊರೆಯದೆ ಈಶ್ವರನು ಅವೆರಡಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಾದಿದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಯೇ ವಿಷಯವಿಭಾಗವುಳ್ಳವುಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತೇನೆಂದು ಹೇಳಿದನು. ಅದುದರಿಂದ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಾದಿದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಭೋಗ್ಯವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸದೆ ಆಗ ಆ ಅಗ್ನಾದಿದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಹಸಿವೆಬಾಯಾರಿಕೆಗಳು ಒಂದು ಭಾಗದಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತವೆ ಅಗ್ನಾದಿದೇವತೆಗಳ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಆಹಾರ ಸ್ವೀಕರಿಸದೆ ಆಗ ಕ್ಷುಪ್ತಿಪಾಸೆಗಳಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆ ಮನುಷ್ಯಶರೀರದಲ್ಲಿಯೂ ಚಕ್ಷುರಾದಿದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಆಯಾಯ ಭೋಗ್ಯವಸ್ತುವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೆ ಅವೆರಡಕ್ಕೇ ತೃಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ತಿನ್ನಲು ಬಯಸುವವನು ಉತ್ತಮವಾಕ್ರದಲ್ಲಿರುವ ರುಚಿಕರವಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ಆದರದಿಂದ ನೋಡುವಂತೆ ಭೋಗ್ಯವಸ್ತುವು ಸಮಾಪದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಆಸೆಯು ಶಾಂತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಪೀಡಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರಿಯವಾದ ಭೋಗ್ಯ ಪದಾರ್ಥದ ಸ್ವನಾದರ್ಶನಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ತೃಪ್ತಿಲೇಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಹಸಿವೆಬಾಯಾರಿಕೆಗಳ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿರುವ ಭಾಗವ್ಯಾಪ್ತಿಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

English Translation

1. Those deities (devata), Agni and the rest, after they had been sent forth, fell into this great ocean.

Then he (the Self) besieged him, (the person) with hunger and thirst.

2. The deities then (tormented by hunger and thirst) spoke to him (the Self): 'Allow us a place in which we may rest and eat food.'

He led a cow towards them (the deities). They said: 'This is not enough.' He led a horse towards them. They said: 'This is not enough.'

He led man towards them. Then they said: 'Well done, indeed.' Therefore man is well done.

3. He said to them: 'Enter, each according to his place.'

4. Then Agni (fire), having become speech, entered the mouth. Vayu (air), having become scent, entered the nostrils. Aditya (sun), having become sight, entered the eyes. The Dis (regions), having become hearing, entered the ears. The shrubs and trees, having become hairs, entered the skin. Kandramas (the moon), having become mind, entered the heart. Death, having become down-breathing, entered the navel. The waters, having become seed, entered the generative organ.

5. Then Hunger and Thirst spoke to him (the Self): 'Allow us two (a place).' He said to them: 'I assign you to those very deities there, I make you co-partners with them.' Therefore to whatever deity an oblation is offered, hunger and thirst are co-partners in it.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮನ್ಮಾಯಾಣಾರ್ಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ
ಚತುರ್ಥಾಧ್ಯಾಯೇ ದ್ವಿತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾರ್ಚಾರ್ಯವಿರಚಿತನಾದ, ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಾಂಡಭಾಷ್ಯದ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕದ
ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು

ಅಥ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ ಚತುರ್ಥಾಧ್ಯಾಯೇ ತೃತೀಯಃ ಖಂಡ

ನಿರದನೆಯ ಆರಣ್ಯಕದ ನಿರದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು

ಸ ಈಕ್ಷತೇನೇ ನು ಲೋಕಾಶ್ಚ ಲೋಕಪಾಲಾಶ್ಚಾನ್ವಮೇಭ್ಯಃ
ಸ್ಯಜಾ ಇತಿ ಸೋಽಪೋಽಭ್ಯತಪತ್ರಾಭ್ಯೋಽಭಿತಪತ್ರಾಭ್ಯೋ ಮೂರ್ತಿ
ರಜಾಯತ ಯಾ ವೈ ಸಾ ಮೂರ್ತಿರಜಾಯತಾನ್ವಂ ವೈ ತತ್ ||

ಯಾನಿ ಭೋಗಾದ್ಯಧಿಷ್ಠಾನಾನಿ ಗವಾಶ್ಚ ಪುರುಷಾದಿಶರೀರಾಣಿ ಯಾನಿ ಚ ಭೋಗಕರಣಾನಿ
ವಹ್ಯಾನ್ವಿದೇವತಾಧಿಷ್ಠಿತಾನಿ ವಾಕ್ಯಕ್ಷುರಾದಿನಿ ಗವಾದಿದೇಹೇಷು ಪುನಿಷ್ಠಾನಿ ತಾನಿ ಸರ್ವಾಣ್ಯಧಿ-
ಧಾಯ ಭೋಗ್ಯಸೃಷ್ಟಿಮುಖ್ಯವಿಧತ್ತೇ — ಸ ಪರಮೇಶ್ವರಃ ಪುನರಪ್ಯೇವಂ ವಿಚಾರಿತವಾನ್ | ಯೇ
ಪುನಿಷ್ಠಾದಿಲೋಕಾ ಯೇ ಚ ಲೋಕಪಾಲಾಃ ಸೇಂದ್ರಿಯಶರೀರ ದೇವತಾರೂಪಾಸ್ತೇ ಸರ್ವೇಽ-
ಪೀಮೇ ಸೃಷ್ಟಾಃ ಖಲ್ವತಃ ಪರಮೇಶ್ವರಸ್ತೇಷಾಮನ್ವನಂತರೇಣ ಜೀವನಾಸಂಭವಾದೇಶದರ್ಶ-
ಮನ್ವಂ ಸೃಷ್ಟಾನ್ಮಿ, ಇತಿ ವಿಚಾರ್ಯಾನ್ವನಿಷ್ಠಾದನಾರ್ಥಂ ತತ್ಕಾರಣಭೂತಾನಿ ಜಲಪ್ರಧಾನಾನಿ
ಪಂಚ ಭೂತಾನ್ಯಜ್ಞತಪತ್ರವರ್ತಃ ಪರ್ಯಾಲೋಚನಮಕರೋತ | ಈದೃಶಾಪ್ಯಲಸಹಿತಾಶ್ಚೇತಾ-
ದ್ವಿಲಕ್ಷಣಾದಯೋ ಜಾಯಂತಾಮಿತ್ಯೇವಂ ಸಂಕಲ್ಪಂ ಕೃತವಾನ್ | ತಾಭ್ಯೋಽದ್ಯೋಜಿ ಜಲೋಪ-
ಲಕ್ಷಿತಭೂತೇಭ್ಯೋ ವ್ರೀಹಿಯವಾದಿ ಮೂರ್ತಿಮರ್ವಸುಷ್ಯಾಣಾಮನ್ವಂ ತೈರದ್ಯಮಾನತಾತ್ | ತಥಾ
ಮೂಷಕಾದಿ ಮೂರ್ತಿಮರ್ವರ್ವಾ ರಾದಿಧಿರದ್ಯಮಾನತಾಶ್ಚೇಷಾಮನ್ವಮ್ ||

ಭೋಗಕ್ಕೆ ಅಶ್ರಯವಾದ ಗೋ, ಆಶ್ವ, ಪುರುಷಶರೀರಗಳನ್ನೂ, ಭೋಗಕರಣಗಳಾದ ಅಗ್ನಿ, ದೇವತಾಧಿಷ್ಠಿತಿ
ವಾಕ್ಯಕ್ಷುರಾದಿಗಳು ಗವಾದಿದೇಹದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿರುವುದನ್ನೂ ಹೇಳಿ ಈಗ ಭೋಗ್ಯಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆ
ಪರಮೇಶ್ವರನು ತಿಂಗೆಯೂ ಆಲೋಚಿಸಿದನು. ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಲೋಕಪಾಲರನ್ನೂ ಇಂದ್ರಿಯಸಹಿತಶರೀರವನ್ನೂ
ಸೃಷ್ಟಿಸಿಯಾಯಿತು. ಅನ್ನವಿಲ್ಲದೆ ಇವರು ಜೀವಿಸಲಾರರು. ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅನ್ನ (ಆಹಾರ) ವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡು
ವೆನೆಂದು ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣಗಳಾದ ಜಲಪ್ರಧಾನವಾದ ಪಂಚಭೂತಗಳನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸಿದನು. ಜಲಸಹಿತ ಈ ಪಂಚಮಹಾ
ಭೂತಗಳಿಂದ ವ್ರೀಹಿಯವಾದಿಗಳುಂಟಾಗಲಿ, ಇಲಿ ಮುಂತಾದಶರೀರಗಳು ಬೆಕ್ಕುಮುಂತಾದವುಗಳ ಅನ್ನರೂಪವಾಗಿ
ಉಂಟಾಗಲಿ ಎಂದು ಸಂಕಲ್ಪಮಾಡಿದನು. ಜಲದಿಂದಕೂಡಿದ ಭೂತಪಂಚಕದಿಂದ ವ್ರೀಹಿಯವಾದಿಗಳೂ ಮೂಷಕಾದಿ
ಗಳೂ ಹುಟ್ಟಿದುವು. ವ್ರೀಹಿಯವಾದಿಗಳು ಮನುಷ್ಯರ ಅನ್ನವೂ, ಇಲಿ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಬೆಕ್ಕು ಮುಂತಾದವುಗಳ
ಅನ್ನವೂ ಆದವು.

ತದೇನಸ್ತೃಷ್ಣಂ ಪರಾಜ್ಞತ್ವಜಿಘಾಂಸತ್ತದ್ವಾಚಾಂಜಿಘ್ರಕ್ಷತ್ತನ್ನಾಶಕ್ನೋ
 ದ್ವಾಚಾ ಗ್ರಹೀತುಂ ಸ ಯದ್ಧೈನದ್ವಾಚಾಂಜಿಘ್ರಹೈಷ್ಯದಭಿವ್ಯಾಹೃತ್ಯ
 ಹೈವಾನ್ಮನುತ್ರಪ್ಸ್ಯತ್ತತ್ಪ್ರಾಣೇನಾಜಿಘ್ರಕ್ಷತ್ತನ್ನಾಶಕ್ನೋತ್ಪ್ರಾಣೇನ ಗ್ರ-
 ಹೀತುಂ ಸ ಯದ್ಧೈನತತ್ಪ್ರಾಣೇನಾಗ್ರಹೈಷ್ಯದಭಿಸ್ಪ್ರಾಣ್ಯ ಹೈವಾನ್ಮ-
 ನುನ್ಮನುತ್ರಪ್ಸ್ಯಚ್ಚಕ್ಷುಷಾಂಸಾಗ್ರಹೈಷ್ಯದದೃಷ್ಟ್ವಾಹೈವಾನ್ಮನುತ್ರಪ್ಸ್ಯಚ್ಚ-
 ಚ್ಚೋತ್ರೇಣಾಜಿಘ್ರಕ್ಷತ್ತನ್ನಾಶಕ್ನೋಚ್ಚೋತ್ರೇಣ ಗ್ರಹೀತುಂ
 ಸ ಯದ್ಧೈನಚ್ಚೋತ್ರೇಣಾಗ್ರಹೈಷ್ಯಚ್ಚಕ್ಷುಷಾಂ ಹೈವಾನ್ಮನುತ್ರ-
 ಪ್ಸ್ಯತ್ತತ್ಪ್ರಾಚಾಂಜಿಘ್ರಕ್ಷತ್ತನ್ನಾಶಕ್ನೋತ್ಪ್ರಾಚಾ ಗ್ರಹೀತುಂ ಸ
 ಯದ್ಧೈನತ್ತತ್ಪ್ರಾಚಾಗ್ರಹೈಷ್ಯತ್ಸೃಷ್ಟ್ವಾಹೈವಾನ್ಮನುತ್ರಪ್ಸ್ಯತ್ತನ್ನನ |
 ಸಾಂಜಿಘ್ರಕ್ಷತ್ತನ್ನಾಶಕ್ನೋನ್ಮನಸಾ ಗ್ರಹೀತುಂ ಸ ಯದ್ಧೈನನ್ಮನ-
 ಸಾಗ್ರಹೈಷ್ಯದಧ್ಯಾತ್ಮಾ ಹೈವಾನ್ಮನುತ್ರಪ್ಸ್ಯತ್ತಚ್ಚಿತ್ತೇನಾಜಿಘ್ರಕ್ಷ-
 ತನ್ನಾಶಕ್ನೋಚ್ಚಿತ್ತೇನ ಗ್ರಹೀತುಂ ಸ ಯದ್ಧೈನಚ್ಚಿತ್ತೇನಾಗ್ರಹೈ-
 ಷ್ಯದ್ಧಿಸ್ಪೃಷ್ಯ ಹೈವಾನ್ಮನುತ್ರಪ್ಸ್ಯತ್ತದಪಾನೇನಾಜಿಘ್ರಕ್ಷತ್ತದಾಸ-
 ಯತಃ ||

ಅನ್ಯಸ್ತಪ್ಪಿನುಕ್ತ್ವಾನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಾಭ್ಯಾಂ ತಪ್ಪೀಕಾರಸಾಧನಂ ನಿಶ್ಚಿನೋತಿ-ಯಸ್ತು-
 ಪ್ಪಮುನ್ಮಂ ಪ್ರೀಹಿಯಮಾದಿಕಂ ಮೂಷಕಾದಿಕಂ ಚ ತತ್ರ ಪ್ರೀಹ್ಯಾದ್ಯನ್ಯಸ್ಯ ಸ್ವಕೀಯವಧವಿಷಯ
 ವಿನೇಕಜ್ಞಾನಾಭಿಮಾದ್ಗಂತುಮಸಮರ್ಥತ್ವಾಚ್ಚ ನಾಶಿ ಜನಾಸ್ತಲಾಯನಮ್ | ಯತ್ತು ಮೂಷಕಾ-
 ದಿರೂಪಂ ತದನ್ಮಂ ತದೇತನ್ಮೂರ್ಚಾರಾದೀನಾಂ ಭೋಕ್ತ್ವಾಣಾಂ ಸ್ವವಧತೇತುತ್ವಂ ನಿಶ್ಚಿತ್ಯ ತೇಭಃ |
 ಪರಾಜ್ಞುಪಂ ಸದಸ್ಯಜಿಘಾಂಸದತಿಶಯೇನ್ಮಂತುಂ ಗಂತುಮೈಚ್ಛಸ್ವಲಾಯಿತಂ ಪಾರಭತೇತ್ಯರ್ಥಃ |
 ಪಲಾಯಿತುಮದ್ಯುಕ್ತಂ ತನೂಷಕಾದಿರೂಪಮುನ್ಮಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಭೋಕ್ತ್ವಾವಗೋರ್ಮಾರ್ಜರಾದಿ-
 ವಾಗ್ಗಿಂದ್ರಿಯೇಣ ಗ್ರಹೀತುಮೈಚ್ಛತ್ | ತತಃ ಸರ್ವಪ್ರಯತ್ನೇನ ವಾಗ್ಗಿಂದ್ರಿಯಂ ಪ್ರಯುಂಜಾ-
 ನೋಽಪಿ ತೇನ ತದನ್ಮಂ ಗ್ರಹೀತುಂ ನಾಶಕ್ನೋತ್ | ಇದಾನೀಂತನೋದಾಹರಣೇನ ಸ್ತಪ್ಪಿಕಾಲೇನಾ
 ತದಶಕ್ತಿಃ ಸ್ತಪ್ಪೀ-ಕ್ರಿಯತೇ | ಸಭೋಕ್ತ್ವಾವರ್ಗೇ ದಿಸ್ತಪ್ಪಿಕಾಲೇ ಯದ್ಧೇತನ್ಮೂಷಕಾದಿರೂಪ-
 ಮುನ್ಮಂ ವಾಚಾ ಗ್ರಹೀಯಾತ್ಪದೇದಾನೀಮಪಿ ಭೋಕ್ತೃ ತದನ್ಮನಾಚಕ್ತಃ ತಚ್ಚಿತ್ತೇದೃತಮುಕ್ತುಕ್ತಿ-
 ಮಾತ್ರೇಣ ಸ್ಪಷ್ಟೋ ಭವೇತ್ | ನ ಹಿ ವಾಗ್ಗಿಂದ್ರಿಯಸ್ಯಾಧಿಧ್ಯಾನವ್ಯತಿರೇಕೇಣಾಂಕಪ್ರಾಣ
 ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ಕಂಚದತ್ತಿ | ನ ಚೈವಮುನ್ಮನಾಚಕಚಿತ್ತೋಚ್ಚಾರಣಮಾತ್ರೇಣ ಸ್ತಪ್ಪಿದೃಗ್ಭಕ್ತೇ,
 ತಸ್ಮಾತ್ಸ್ತಪ್ಪಿಕಾಲೇಽಪಿ ವಾಚೋಽನ್ಯಸ್ಯೀಕಾರಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ನಾಸ್ತಿತ್ಯನುಮೇಯಮ್ | ಪ್ರಾಣೇನ
 ಘ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯೇಣ ಏತದಾರಭ್ಯ ಶಿಶ್ನಾಂತೇಷು ಪಟ್ಟಿ ಪರ್ಯಾಯೇಷು ಪೂರ್ವವದ್ವ್ಯಾಪ್ತೀಯಂ |

ಅಭಿಪ್ರಾಣ್ಯಾಃ ಫಾರ್ಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತ್ರಾಪಾನಶಬ್ದೇನಾನ್ನಸ್ಯ ಮುಖಬಿಲಾದಂತಃಪ್ರವೇಶರೂಪಂ
ನಿಗರಣಂ ಕುರ್ವನ್ನಂತರ್ಮುಫಮೋ ಯೋ ವಾಯುಃ ಸೋಽಭಿಧೀಯತೇ | ತೇನಾಪಾನೇನ ತದನ್ನಂ
ಗ್ರಹೀತುಮೈಚ್ಛತ್ವತಸ್ತದನ್ನಮಾವಯಜ್ಜಗ್ರಾಹಾಶಿಕವಾನ್ ||

ಅನ್ನಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡಿದಮೇಲೆ ಅದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಉಚಿತವಾದ ಸಾಧನವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ ಅನ್ನ ಮತ್ತು ವ್ರೀಹಿಯವಾದಿಗಳಲ್ಲಿವ್ರೀಹಿಯವಾದಿ ಅನ್ನಕ್ಕೆ ತಮ್ಮ ವಧವೆ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಜನರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಫಲಾಯನ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಇಲಿ ಮುಂತಾದ ಅನ್ನವು ಬೆಕ್ಕು ಮುಂತಾದವು ಗಳಿಂದ ತಮ್ಮ ವಧವಾಗುವುದೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಅಲ್ಲಿಂದ ಓಡಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದವು. ಓಡುತ್ತಿರುವ ತಮ್ಮ ಅನ್ನವನ್ನು ನೋಡಿ ಮಾರ್ಜಾಲಾದಿಗಳು ತಮ್ಮ ವಾಗಂದ್ರಿಯದಿಂದ ಹಿಡಿಯಲು ಬಯಸಿದುವು. ಸರ್ವಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ವಾಗಂದ್ರಿಯವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದರೂ ಆ ಅನ್ನವನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು ಶಕ್ತರಾಗಲಿಲ್ಲ. ಈಗಿನ ಉದಾಹರಣೆಯಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದ ಆ ಆಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದಿಷ್ಟುಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆ ಮೂಷಕಾದಿ ಅನ್ನವನ್ನು ವಾಗಂದ್ರಿಯದ ಹಿಡಿದಿದ್ದರೆ ಈಗಲೂ ಮನುಷ್ಯನು ಆ ಅನ್ನವಾಚಕಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೇ ತೃಪ್ತಿಹೊಂದುತ್ತಿದ್ದನು. ವಾಗಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಅಭಿಧ್ಯಾನ (ಶಬ್ದೋಚ್ಚಾರಣೆ) ಕ್ಷಿಂತ ಬೇರೆ ಯಾವ ಆಕರ್ಷಣಶಕ್ತಿಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅನ್ನವಾಚಕಶಬ್ದೋಚ್ಚಾರಣಮಾತ್ರದಿಂದ ಯಾರಿಗೂ ತೃಪ್ತಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಾಗಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಅನ್ನಸ್ವೀಕಾರಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೀಗೆಯೇ ಪ್ರಾಣ ಅಂದರೆ ಫ್ರಾಣಂದ್ರಿಯವನ್ನಾರಂಭಿಸಿ ಶಿಶ್ನದವರೆಗಿನ ಆರು ಪರ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಭಿಪ್ರಾಣ್ಯ ಮೂಸಿನೋಡಿ ಎಂದರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಅಪಾನಶಬ್ದದಿಂದ ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟ ಅನ್ನವನ್ನು ಕೆಳಗೆ ನುಂಗಲು ಸಾಧಕವಾದ ಅಂತರ್ಮುಫವಾದ ವಾಯುವೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಪಾನದಿಂದ ಆ ಅನ್ನವನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು ಬಯಸಿದನು. ಆಗ ಸಮರ್ಥನಾಗಿ ಅದನ್ನು ಹಿಡಿದು ತಿಂದನು.

ಸೈಷೋನ್ನಸ್ಯ ಗ್ರಹೋಃ ಯದ್ವಾಯುರನ್ನಾಯುರ್ವಾ ಏಷ ಯದ್ವಾಯುಃ ||

ಅನ್ನಯವ್ಯತಿರೇಕಾಭ್ಯಾಂ ವಾಯೋರೇವಾನ್ನಗ್ರಹಣಸಾಧನತ್ವಂ ನಿಶ್ಚಿತ್ಯ ದಾರ್ಥ್ಯಾರ್ಥಂ
ವಾಯುಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ— ಮುಖಬಿಲಾದಂತಃಸಂಚಾರೀ ವಾಯುರಿತಿ ಯದಸ್ತಿ ಸ ವಿಷೋನ್ನಸ್ಯ
ಗ್ರಹೋಃ ಗ್ರಾಹಕಃ | ಅಯಮರ್ಥೋಽನ್ನದನುಭವಸಿದ್ಧ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಾಯಂ ವಾಯುರನ್ನಾ-
ಯುರ್ಯ, ಅನ್ನದ್ವಾರೇಣಾಃಯುಷ್ಯಹೇತುರೇವ | ಅನ್ನರಸೇನ ಹಿ ಪ್ರಾಣೋ ದೇಹೇ ಬದ್ಯತೇ |
ಅತಃ ಪಿವ ವಾಜಸನೇಯನಃ ಶಿಶುಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ ಪ್ರಾಣವರ್ಜನಪ್ರಸ್ತಾವೇ—“ ಅನ್ನಂ ದಾಮ್ ” (ಬೃಹ
-೨-೨-೧) ಇತಿ ವಾಕ್ಯೇನಾನ್ನಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಬಂಧನರಜ್ಜುತ್ವಮಾಮನಂತಿ | ತಥಾನ್ನಬಂಧನೈಃಪಿಲೀ
ಸತಿ ಜೀವಸ್ಯ ದೇಹಪರಿತ್ಯಾಗಂ ಸದೃಷ್ಟಾಂತಮಾಮನಂತಿ, ತದ್ಯಥಾ—“ ಅವನಂ ಜಾದುಂಬರಂ
ವಾ ಪಿಪ್ಪಲಂ ಬಂಧನಾತ್ವಮುಚ್ಯತೇ ಏವಮೇವಾಯಂ ಪುರುಷಃ ಏಭಿಃಕೋಂಗೆಭ್ಯಃ ಸಂಪ್ರಮು-
ಚ್ಯತೇ ” (ಬೃಹ-೪-೬-೬) ಇತಿ | ಅನ್ನಬಂಧನಪ್ರಯುಕ್ತಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಾವಸ್ಥಾನಸ್ಥಾಯುರ್ಹೇ-
ತುವ್ಯಂ ಲೋಕೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ಕಾಷೀತಕನಃ ಸಮಾಮನಂತಿ—“ ಯಾವದ್ಧ್ಯುಸ್ಥಿಹ್ನಶರೀರೇ ಪ್ರಾಣೋ-

ವಸತಿ ಪಾನವಾಯುಃ " (೯೦೩-೩-೨) ಇತಿ | ತದೇತನ್ವರ್ವಮುಭಿಪ್ರೇತ್ಯಾನ್ನಾಯುರ್ವಾ ಏಶ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ ||

ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಗಳಿಂದ ಈ ಆಪಾನವಾಯುವೇ ಅನ್ನಗ್ರಹಣದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಸಾಧನವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ದಾರ್ಢ್ಯ ಜ್ಞಾನಕೈಞ್ಞರ ಆ ವಾಯುವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತಾರೆ. ಗಂಟಿನಕೆಳಗೆ ಸಂಚರಿಸುವ ವಾಯುವೇ ಅನ್ನಗ್ರಾಹಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದು ಎಲ್ಲರ ಅನುಭವದಲ್ಲೆಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಈ ವಾಯುವು ಅನ್ನದಮೂಲಕ ಆಯುಷ್ಯಕ್ಕೂ ಕಾರಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅನ್ನರಸದಿಂದಲೇ ಪ್ರಾಣವು ದೇಹದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅನ್ನಂದಾಮು (ಬೃಹ-೨-೨೧) ಎಂದು ಅನ್ನವು ಪ್ರಾಣಾಂಧನದಲ್ಲಿ ಹಗ್ಗವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇತರ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ವಿಷಯ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಸ ಈಕ್ಷತ ಕಥಂ ನ್ವಿದಂ ನುದ್ಯತೇ ಸ್ಯಾದಿತಿ ||

ಭೋಗಾಧಿಷ್ಠಾನಭೋಗಸಾಧನಭೋಗ್ಯಭೋಗಾನಾಂ ಸೃಷ್ಟಿಮುಭಾಯಾಂ ಭೋಗಸ್ಯಾ-
ಮಿನಂ ದರ್ಶಯಿತುಮೀಶ್ವರಸ್ಯ ವಿಚಾರಮಾಹ— ಯದಿದಂ ದೇಹೇಂದ್ರಿಯತದಭಿಮಾನದೀವತ-
ದೀಯಾನ್ನತತ್ರೀಶಾರರೂಪಂ ವ್ಯವಹಾರಜಾತಮಸ್ತಿ ತದಿದಂ ಸರ್ವಂ ಮದ್ಯತೇ ಭೋಗಸ್ಯಾ-
ಮಿನಂ ಜೀವರೂಪಂ ಮಾ ವಿನಾ ಕಳಂ ನು ನಾಮ ಸ್ಯಾನ್ನ ಕಳಂ ಚಿದುಪಪದ್ಯತೇ | ನ ಹಿ
ನಗರಸ್ಯಾಮಿನಂ ರಾಜಾನಂ ವಿಜಾಯ ಪುರಸ್ಯ ವಾ ಪೌರಜನಾನಾಂ ವಾ ರಚನಾ ಶೋಭತೇ |
ತಸ್ಮಾದ್ಭೋಗಸ್ಯಾಮಿನಾ ನುಯಾ ಜೀವರೂಪಧಾರಿಣಾ ದೇಹೇ ಪ್ರವೇಷ್ಯವ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಭೋಗ್ಯವಸ್ತುಮುಂತಾದವುಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಈಗ ಭೋಗಸ್ಯಾಮಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಪರಮೇಶ್ವರನ ವಿಚಾರವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ದೇಹ, ಇಂದ್ರಿಯ, ಇವುಗಳ ಅಭಿಮಾನದೇವತೆಗಳು ಅವರ ಆಹಾರ, ಗ್ರಹಣ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಭೋಗಸ್ಯಾಮಿಯಾದ ಜೀವರೂಪನಾದ ನನ್ನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೇಗೆ ಇರುವುದು ಸಾಧ್ಯ ? ನಗರಾಧಿಪತಿಯಾದ ರಾಜನಿಲ್ಲದೆ ನಗರವಾಗಲೀ ಪುರಜನವಾಗಲೀ ಇದ್ದರೆ ಆದಕ್ಕೆ ಸೌಂದರ್ಯವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಭೋಗಸ್ಯಾಮಿಯಾದ ನಾನು ಜೀವರೂಪದಿಂದ ಈ ದೇಹವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಬೇಕೆಂದು ಯೋಚಿಸಿದನು.

ಸ ಈಕ್ಷತ ಕತರೇಣ ಪ್ರಸದ್ಯಾ ಇತಿ ||

ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರವಿಚಾರಂ ದರ್ಶಯತಿ—ದ್ವಾವತ್ರ ಪ್ರವೇಶಮಾರ್ಗೌ ಪಾದಾಗ್ರಂ ಮೂರ್ಧ್ನಿ
ಬ್ರಹ್ಮರಂಧ್ರಂ ಚ | ತಯೋರ್ಮಧ್ಯೇ ಕತರೇಣ ಕೇನ ಮಾರ್ಗೇಣ ಪ್ರಸದ್ಯೌ ಪ್ರವಶಾನಿ ||

ಜೀವನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ದ್ವಾರವಿಚಾರವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪಾದ ಗ್ರಭಾಗ ಕಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮರಂಧ್ರ ಹೀಗೆ ಎರಡೇ ಪ್ರವೇಶಮಾರ್ಗಗಳು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಪ್ರವೇಶಿಸಲಿ ಎಂದು ಯೋಚಿಸಿದನು.

ಸ ಈಕ್ಷತ ಯದಿ ವಾಚಾಃಭಿವ್ಯಾಹೃತಂ ಯದಿ ಸ್ರಾಣೇನಾಭಿಪ್ರಾ-
ಣಿತಂ ಯದಿ ಚಕ್ಷುಷಾ ದೃಷ್ಟಂ ಯದಿ ಶ್ರೋತ್ರೇಣ ಶ್ರುತಂ ಯದಿ

ತ್ವಚಾ ಸ್ಪೃಷ್ಟಂ ಯದಿ ಮನಸಾ ಧ್ಯಾತಂ ಯದ್ಯಪಾನೇನಾಭ್ಯಪಾ-
ನಿತಂ ಯದಿ ಶಿಶ್ನೇನ ವಿಸೃಷ್ಟಮಥ ಕೋಽಹಮಿತಿ ||

“ ಕಥಂ ನು ” ಇದಮಿತಿ ವಾಕ್ಯೇನ ಜೀವಪ್ರವೇಶಸ್ಯ ದೇಹೇಂದ್ರಿಯವ್ಯವಹಾರಪಾಲನ-
ರೂಪಂ ಪ್ರಯೋಜನಂ ವಿಚಾರಿತವಂ | ಇದಾನೀಮಾತ್ಮಬೋಧರೂಪಸ್ಯ ಪ್ರಯೋಜನಾಂತರಸ್ಯ
ವಿಚಾರಂ ದರ್ಶಯತಿ— ನಾನಾಂ ಸ್ವಾಮಿನಮಪೇಕ್ಷ್ಯ ವಾಗಾದಯೋಽಭಿವದನಾದಿವ್ಯಾಪಾರೇಷು
ಸ್ವತಂತ್ರಾಃ ಕರ್ತಾರಃ ಸ್ವಸ್ವದಾನೀಮಹಂ ಕೋ ನಾಮ ಸ್ಯಾಂ ನ ಕೋಽಪಿ ಭವೇಯಮ್ | ಅಸ್ತಿ
ಕಶ್ಚಿದೇಷ ದೇಹಾದಿವ್ಯತಿರಿಕ್ತಶ್ಚಿದಾತ್ಮಾ | ಸ ಚ ಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ವಭಾವಃ ಇತ್ಯೇವಂ ಲಕ್ಷಿದಮಿ ನ ಜಾನೀ-
ಯಾತ್ | ಯದಾ ತ್ವಹಮೇವ ಸರ್ವವ್ಯಾಪಾರಾಣಾಂ ಕರ್ತಾ ನಾಗಾದಯಸ್ತು ಮಯಾ ಪ್ರೇರಿತಾಃ
ಸಂತೋಽಭಿವಾದನಾದಿಕ್ರಿಯಾಃ ಕುರ್ಯುಸ್ವದಾನೀಂ ವಾಗಾದಿಕರಣಕೋ ವ್ಯಾಪಾರಃ ಸಕರ್ತೃಕೋ
ಭವಿತುಮರ್ಹತಿ ಕ್ರಿಯಾತ್ಪಾಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಗಮನಾದಿಕ್ರಿಯಾನಾದಿತಿ ಮಮ ಸದ್ವ್ಯವೋನು-
ಮಾತುಂ ಶಕ್ಯತೇ | ಸೋಽಯಮನುಮಾನೇನಾತ್ಮಸದ್ಭಾವ ಉಷ್ಣಸ್ವಭ್ರೂಹೇ ಸಮಾಮ್ನಾತಃ
“ ಯಃ ಪ್ರಾಣೇನ ಪ್ರಾಣಿತಿ ಸ ತ ಆತ್ಮಾ ಸರ್ವಾಂತರಃ ” (ಬೃಹ-೩-೪-೧) ಇತಿ | ತಸ್ಮಾದಾತ್ಮ-
ಬೋಧೋಽಪಿ ಜೀವರೂಪಪ್ರವೇಶಸ್ಯ ಪ್ರಯೋಜನಮ್ | ತದೇತದಭಿವೇಶ್ಯಾನ್ಯತ್ರ ಶ್ಲೂಯತೇ-
“ ರೂಪಂ ರೂಪಂ ಪ್ರತಿರೂಪೋ ಬಭೂವ ತದಸ್ಯ ರೂಪಂ ಪ್ರತಿಚಕ್ಷಣಾಯ ” (ಋ-ಸಂ. ಮೂ-
ಸೂ-೪೭-ಸೂ-೧೪) ಇತಿ | (ಏವಂ) ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರಂ ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಾದಿಪಾಲನಸ್ಯಾತ್ಮಾವಭೋ-
ಧರೂಪೇ ಪ್ರವೇಶಪ್ರಯೋಜನೇ ಚ ವಿಚಾರಿತವಾನ್ ||

ಆತ್ಮಬೋಧರೂಪ ಪ್ರಯೋಜನಾಂತರವನ್ನು ವಿನಮಸುತ್ತಾರೆ. ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ನನ್ನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ವಾಗಾದಿಗಳು
ಶಬ್ದೋಚ್ಚಾರಣಾದಿ ತಮ್ಮತಮ್ಮ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರಗಳಾದರೆ ಆಗ ನಾನು ಗಣನೆಗೇ ಒಲ್ಲವೆಂತೆ ಆಗುತ್ತೇನೆ.
ದೇಹಾದಿ ಸಂಘಾತಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಒಬ್ಬ ಆತ್ಮನಿರುತ್ತಾನೆ. ಅವನು ಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ವಭಾವವನವೆಂದು ಯಾರೂ ತಿಳಿಯ
ಲಾರರು. ನಾನೇ ಸಕಲವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಗೂ ಕರ್ತೃವನಾಗಿ ವಾಗಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇರಣವಾದರೆ ಆಗ ನಾನು ದೇಹದಲ್ಲಿರುವೆನೆಂದು
ಅನುಮಾನವಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಒಬ್ಬ ಕರ್ತೃವಿಲ್ಲದೇ ವಾಗಾದಿಕರಣಗಳ ವ್ಯಾಪಾರವು ಸಂಭವಿಸಲಾರದು. ಲೋಕ
ದಲ್ಲಿಯೂ ಕಟ್ಟಿಗೆ ಒಡೆಯಲು ಕೊಡಲಿ ಕರಣವಾದರೆ ಅದರಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರವಾಗಬೇಕಾದರೆ ಕಟ್ಟಿಗೆಒಡೆಯುವವನೊಬ್ಬ
ಕರ್ತೃವರಬೇಕು. ಅದರಂತೆ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಆತ್ಮಸದ್ಭಾವ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಷಯ ಯಃ ಪ್ರಾಣೇನ
ಪ್ರಾಣಿತಿ ಸ ತ ಆತ್ಮಾ ಸರ್ವಾಂತರಃ (ಬೃಹ-೩-೪-೧) ಎಂದು ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಲ್ಲಿ ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ಜೀವರೂಪಪ್ರವೇಶಕ್ಕೆ
ಆತ್ಮಾವಭೋಧನೇ ಪ್ರಯೋಜನವೆಂದು ರೂಪಂರೂಪಂ ಪ್ರತಿರೂಪೋ ಬಭೂವ ತದಸ್ಯ ರೂಪಂ ಪ್ರತಿಚಕ್ಷಣಾಯ
(ಋ. ಸಂ. ೬-೪೭-೧೮) ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಈ ಶ್ರುತರನ್ನು ತಾನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ದ್ವಾರವನ್ನೂ
ಪ್ರವೇಶಯೋಜನೆಗಳನ್ನೂ ವಿಚಾರಿಸಿದನು.

ಸ ಏತವೇನ ಸೀವನಾನಂ ವಿದಾಯೈತಯಾ ದ್ವಾರಾ ಪ್ರಾಪದ್ಯತು ||

ಅಥ ಪ್ರವೇಶಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಪೂರ್ವಂ “ ತಂ ಪ್ರಪದಾಭ್ಯಾಂ ಪ್ರಪದ್ಯತ ” (ಐ-೮-೨-೮-೧-೩೦-೪) ಇತ್ಯತ್ರ ಪ್ರಾಣರೂಪಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತ್ಯುಪಾಧಿಕಸ್ಯ ಪಾದಾಗ್ರೇ ಪ್ರವೇಶೋಽಭಿಹಿತಃ | ಇದಾನೀಂ ಜ್ಞಾನಶಕ್ತ್ಯುಪಾಧಿಕಸ್ಯ ಮೂರ್ಧಮಧ್ಯಸ್ಥಿತಿಚ್ಛಿದ್ರೇ ಪ್ರವೇಶೋಽಭಿಧೇಯತೇ | ಯಥೋ. ಕ್ತವಿಚಾರೋಪೇತಃ ಸ ಪರಮೇಶ್ವರ ಏತಮೇವ ಮೂರ್ಧಮಧ್ಯಭಾಗಮೇವ ಕಪಾಲಸಂಧಿರೂಪಂ ಸೀಮಾನಂ ಸ್ಥಾನನಿಶೇಷಂ ವಿದಾಯ್ ಚ್ಛಿದ್ರಂ ಕೃತ್ವಾ ತಚ್ಛಿದ್ರರೂಪಯಾ ದ್ವಾರಾ ಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿ-ಸಹಿತಃ ಸನಾದೇಹಮಧ್ಯೇ ಸ್ವವಿಶತ | ಯಸ್ಮಾತ್ ಜ್ಞಾನೋಪಾಧಿಕಸ್ಯ ಮೂರ್ಧಮಧ್ಯೇ ಪ್ರವೇಶಶ್ಚ ಸ್ಥಾನೋರ್ಧನಿ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಬಾಹುಲ್ಯಮುಪಲಭ್ಯತೇ | ಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತ್ಯುಪಾಧಿಕಸ್ಯ ಪಾದಾಗ್ರೇ ಪ್ರವೇಶಾತ್ಕಂಠಾಥೋಽಭಾಗೇ ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯ ಬಾಹುಲ್ಯಮುಪಲಭ್ಯತೇ ||

ಆತ್ಮನ ಪ್ರವೇಶವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ತಂಪ್ರಪದಾಭ್ಯಾಂ ಪ್ರಪದ್ಯತ (ಐ. ೮-೨-೪) ಎಂದು ಪ್ರಾಣರೂಪಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತಿಯೇ ಉಪಾಧಿಯಾಗಿರುವ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಪಾದಾಗ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶವು ಹೇಳಿದೆ. ಈಗ ಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿಯೇ ಉಪಾಧಿಯಾಗಿರುವ ಆತ್ಮನಿಗೆ ನೆತ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಛಿದ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ವಿಚಾರಮಾಡಿದ ಈಶ್ವರನು ನೆತ್ತಿಯಮಧ್ಯಭಾಗದ ಕಪಾಲಸಂಧಿಭಾಗವನ್ನು ಸೀಳಿ ಅಂದರೆ ರಂಧ್ರಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿಸಹಿತನಾಗಿ ದೇಹಮಧ್ಯವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನು. ಜ್ಞಾನೋಪಾಧಿಕನಾಗಿ ನೆತ್ತಿಯಮಧ್ಯದಿಂದ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದುದರಿಂದ ತಲೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಾಧಿಕ್ಯ ತೋರುತ್ತದೆ. ಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತ್ಯುಪಾಧಿಕನಾಗಿ ಪಾದಾಗ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದುದರಿಂದ ಕಂಠದಕಳಗೆ ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಬಾಹುಲ್ಯವು ತೋರುತ್ತದೆ.

ಸೈಷಾ ವಿದ್ಯುತಿರ್ನಾಮ ದ್ವಾಸ್ತದೇತನ್ನಾಂದನಮ್ ||

ಮೂರ್ಧಗತಂ ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ಅಕ್ಷಿಶೋಕ್ತಾದಿಗೋಲಕಾನಾಂ ಭೃತ್ಯಾದಿ-ಸ್ಥಾನೀಯೈಶ್ಚಕ್ಷುರಾದೀಂದ್ರಿಯೈರಧಿಷ್ಠಿತತ್ವಾತ್ ಸ್ವಾಮಿನಃ ಸ್ವಸ್ಯ ಪ್ರವೇಶಾರ್ಥಮಸಾಧಾರಣಂ ಕಿಂಚಿದ್ವಾರಮವೇಕ್ಷತಮಿತ್ಯಭಿಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯ ಪ್ರೀತಿಪೂರ್ವಕಂ ವಿದಾರಿತತ್ವಾದಿಕಮುತ್ಪರ್ಷಂ ಪ್ರಕಟಿ-ಯತುಂ ತಸ್ಯ ದ್ವಾರಸ್ಯ ವಿದ್ವತ್ತಿತಿ ನಾಮ ಸಂಪನ್ನಮ್ | ತೇನ ದ್ವಾರೇಣ ನಿಗತಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ-ಪ್ರಾಪ್ತಿದ್ವಾರಾ ಮುಚ್ಯಮಾನತ್ವಾದಾನಂದಹೇತುತ್ವೇನ ದತೇತದ್ವಾರಂ ನಾಂದನಮಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ ||

ತಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಆತ್ಮನ ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕಣ್ಣುಕಿವಿಮುಂತಾದ ಗೋಲಕಗಳಲ್ಲಿ ಸೇವಕ ರಂತಿರುವ ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ತಾನು ಅಸಾಧಾರಣದ್ವಾರದಿಂದಲೇ ಪ್ರವೇಶವ ಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿದು ಪ್ರೀತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನೆತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ರಂಧ್ರಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅದರ ಉತ್ಪರ್ಷವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಅಸಾಧನಕ್ಕೆ ವಿದ್ಯತ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ದ್ವಾರದಿಂದ ಹೊರಟ ಜೀವನು ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂಲಕವಾಗಿ ಮುಕ್ತಿ ಹೊಂದುವುದರಿಂದ ಅನಂದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ ಆ ರಂಧ್ರದ್ವಾರಕ್ಕೆ ನಾಂದನಂ ಎಂದೂ ಹೆಸರಾಯಿತು.

ತಸ್ಯ ತ್ರಯ ಆವನಥಾಸ್ತ್ರಯಃ ಸ್ವಪ್ನಾ ಅಯಮಾವನಥೋಽಯಮಾವನ-
ಸಥೋಽಯಮಾವನಥ ||

శరీరే ప్రవిష్టస్య సంఙారస్మానాని తేష్వవస్థావిలేషాంశ్చ దర్శయతి— యథా మహారాజస్య క్రీడాథామముపయోగభోజనానీన వర్తమానాః ప్రియాదశ్చ భూమయోల నిమిగ్నయంత ఏవమస్మాత్కృతః శరీరమద్వై క్రీడాథం త్రయో ఆవశథాస్త్రిణీ స్యానాని నిమిగ్తాని | శ్రీషు స్థానేషు త్రయః స్వప్నాస్తేనాత్మనాఃవలూకేశంకే | ఆయమావశథ ఇత్యాదినా నేత్రకంఠద్వయాయాత్మాని స్థానాని ద్వస్తాగ్రేణ ప్రదర్శ్యంతే | తేషు హి జాగరణాద్వవస్థానాం నిష్ప్రతిః తథా బ్రహ్మోపనిషద్యామ్నాయతే— “నేత్రస్థం జాగరతం విద్యాకృంఠే స్వప్నం సమాదిరేత్ | సుషుప్తం ద్విదయస్థం తు ” (బ్రహ్మోప-౩) ఇతి జాగరితాదిణాం మహారాజస్య ప్రియాదత్తయే క్రీడావజ్జీవనక్రీడాదారితత్వం కృన్-
ల్యోపనిషద్యామ్నాయతే—

“ స్త్రాన్మహానాదివిజిత్రభోగ్యేః స ఏవ జాగ్రపృతిప్తిమేతి |
స్వప్నేషు జీవః సుఖదుఃఖభోగ్యా స్వమాయయా కల్పితవిత్తలూకే |
సుషుప్తికాలే సకలీ విలీనే తమోభిభూతః సుఖరూపమేతి |
పునశ్చ జన్మాంతర కర్మయోగాత్స ఏవ జీవః స్వపిత ప్రబుద్ధః |
పురత్రయే క్రీడతి యశ్చ జీవస్తతస్సు జాతం సకలం విజిత్రమ్ ” ||

కృన్-౧౨)

నను జాగరణసుషుప్తయోః స్వప్నాదన్యత్వే త్రయః స్వప్నా ఇత్యయుక్తమితి ఊహ్యే | స్వప్న-
లక్షణోపదేశాత్ | విద్యమానం వస్తుత్వం తిరోధాయ సముష్ణేన్యోఽన్యథాప్రతిభాః
స్వప్నః ఇతి తల్లక్షణమ్ | జాగరణసుషుప్తయోరపి విద్యమానస్య బ్రహ్మత్వస్య తిరోధానే-
నాన్యథాభూతస్య జీవతత్త్వస్య జానభావ ఇత్యస్తి లక్షణమ్ | తస్మాల్లోకప్రసిద్ధస్య స్వప్న-
స్యోకత్వేఽపి లక్షణసిద్ధ్యాః స్వప్నస్త్రయః | త్రయో ఆవశథా ఇత్యనేన పిశ్చరీర మాన్-
శరీరస్థరీరరూపాణీ వా త్రిణీ స్థానాని లక్ష్యంతే | తథాజీవనరీతనాధ్యాయే ప్రపంచ-
యిష్యతే | సంసారో ద్వివిధః | ద్వేనందినవ్యవహారో జన్మాంతరకారకృతి | తప్ర
ద్వేనందినవ్యవహారస్య నేత్రాదీని స్థానాని జన్మాంతరవ్యవహారస్య పితృనాస్త్వీయ-
శరీరాణీ స్థానానితి వినీకః | ఇతిరబ్ధః సంసారరూపస్యాధ్యారోవ ప్రకరణస్య సమా-
ప్త్యుః ||

శరీరదర్శి ప్రవేశితి ఆత్మన సంఙారస్థానగళన్యా, ఆవుగళ ఆవస్థావిలేషాగళన్యా ఏవమత్తారే.
లోకదర్శి మహారాజగళి విహరిషువుదక్ష్మే దేగళి కళగణ మోలూ ప్రియాదద లుప్యంగిగళు రణిషుట్రువమో హాగళి
ఆత్మగళి శరీరమద్వైద్వి విహారక్యోఽస్యర మూరు స్థానగళు నిమిగ్నపల్లీణీ. ఆ మూరుప్యానగళి విహార
క్యోఽస్యర మూరు స్వప్నగళన్యా నోఽడుత్తాణీ. ఇవు స్థానగళిం దు నేత్ర, కంఠ, ద్విదయ ఇవుగళన్యా
క్యోయిట్టు తేఱింపత్తారే. ఆత్మన నేత్రదర్శిద్వి జాగరణావస్థేయన్యా, కంఠదర్శిద్వి స్వప్నావస్థేయన్యా,

ಹೃದಯದಲ್ಲಿದ್ದು ಸುಷುಪ್ತವಸ್ಥೆಯನ್ನೂ, ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ. ಮಹಾರಾಜನು ಪ್ರಾಸಾದದಲ್ಲಿದ್ದು ಕ್ರೀಡಿಸುವಂತೆ ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಅತ್ಯಂತ ಈ ಕ್ರೀಡೆಯನ್ನು ಕೈವಶ್ಯೋಪವಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. (ಕೈವಂ-೧೨) ಜಾಗರಣಾ ವ್ಯಯಲ್ಲಿ ಇವನು ಸ್ತ್ರೀ ಅನ್ನಪಾನಾದಿವಿಚಿತ್ರಭೋಗಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಸ್ವಪ್ನಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಮಾಯೆಯಿಂದಲೇ ಕಲ್ಪಿತವಾದ ವಿಶ್ವಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸುಖಮುಖಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸುಷುಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಲೀನನಾದುದರಿಂದ ತಮಸ್ಸಿನಿಂದ ಅಪ್ರಾಂತನಾಗಿ ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ. ತಿರುಗಿ ಜನ್ಮಾಂತರಕರ್ಮಸಂಬಂಧದಿಂದ ಆವೇಶವನ. ಮಲಗಿದವನು ಎಚ್ಚರಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಅವನು ಮೂರುಪುರಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರೀಡಿಸುತ್ತಿರುವುದು ಅತಿವಿಚಿತ್ರವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಜಾಗರಣಾಸುಪ್ತಿಗಳೆರಡೂ ಸ್ವಪ್ನ ಕ್ರೀತ ಬೇರೆಯಾದರೆ ಹಿಂದೆ ಮೂರುಸ್ವಪ್ನಗಳೆಂದು ಹೇಗೆ? ಎಂದು ಶಂಕಿಸಬಹುದು. ಆದರೆ ಅವು ಸ್ವಪ್ನ ಲಕ್ಷಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವಪ್ನವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇತರಕ್ಕೆ ವಸ್ತುತತ್ವವನ್ನು ಮರೆಮಾಚಿ ಇನ್ನೊಂದು ರೀತಿಯಾಗಿ ತೋರುವುದಕ್ಕೆ ಸ್ವಪ್ನವೆಂದು ಹೆಸರು. ಜಾಗ್ರತ್ತುಸ್ವಪ್ನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇತರಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮತತ್ವವನ್ನು ಮರೆಮಾಚಿ ಬೇರೀರೀತಿಯಿಂದ ಜೀವತತ್ವ ತೋರುವುದರಿಂದ ಸ್ವಪ್ನ ಲಕ್ಷಣ ಅಲ್ಲಿ ಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸ್ವಪ್ನ ಒಂದೇ ಆದರೂ ಸ್ವಪ್ನ ಲಕ್ಷಣಾಕ್ರಾಂತಗಳು ಮೂರು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಥವಾ ಅವನು ಎಂದರೆ ಪಿತೃಶರೀರ, ಮಾತೃಶರೀರ, ತನ್ನ ಶರೀರ ಹೀಗೆ ಮೂರುಸ್ಥಾನಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇವನ್ನು ಮುಂದಿನಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸಂಸಾರ ಎರಡು ರೀತಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ದೈನಂದಿನವ್ಯವಹಾರ, ಜನ್ಮಾಂತರ ಸ್ವೀಕಾರವೆಂದು ಅವುಗಳ ಹೆಸರು. ದೈನಂದಿನವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ನೇತ್ರಾದಿಗಳೇ ಸ್ಥಾನಗಳೆಂದೂ, ಜನ್ಮಾಂತರವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಪಿತೃ, ಮಾತೃಶರೀರಗಳು ಸ್ಥಾನಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇತಿಶಬ್ದವು ಸಂಸಾರಾಧ್ಯಾರೋಪಪ್ರಕರಣದ ಸಮಾಪ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಸ ಜಾತೋ ಭೂತಾನ್ಯಭಿವ್ಯೈಖ್ಯತ್ಯಿಮಿಹಾನ್ಯಂ ನಾನದಿಷದಿತಿ ಸ ಏತ-
ವೇನ ಪುರುಷಂ ಬ್ರಹ್ಮತತಮುಪಶ್ಯತ್ ||

ಅಥಾವಮಾದಪ್ರಕರಣಾರ್ಥಂ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತೈ ದಶಕಯತಿ—ಸ ಪರಮಾತ್ಮಾ ಜಾತೋ ದೇಹ-
ಪ್ರವೇಶೇನ ಜನ್ಮಮರಣಜಾಗರಣಸ್ವಪ್ನಸುಷುಪ್ತಿಭಿಃ ಸಂಸಾರೀಭೂತಃ ಸಂಕರವಾಚಿದೀಶ್ವರಾನುಗ್ರ-
ಹಾದ್ ಗುರುಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಸಾದೇನ ಚ ಭೂತಾನ್ಯಾಕಾಶಾದೀನಿ ಪ್ರಾಣಿನಶ್ಚಾಭಿವ್ಯೈಖ್ಯತ್ಸರ್ವತೋ
ವಿವೇಕೇನ ಜ್ಞಾತವಾನ್ | ದೃಶ್ಯಮಾನಾನ್ಯಾಕಾಶಾದೀನಿ ಭೂತಾನಿ ಪ್ರಾಣದೇಹಾಶ್ಚ ಕುತ ಉತ್ಪ-
ದ್ಯಂತೇ ಕೇನ ವಾ ರಕ್ಷ್ಯಂತೇ ಕಸ್ಮಿನ್ನಾ ಪ್ರಲೀಯಂತೇ ಇತ್ಯೇವಂ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ವಿವಿಚ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯ ಸಂಸಾ-
ರಸ್ಯ ಮಾರ್ಯಾಕಲ್ಪಿತತ್ಯಾದ್ ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಸರ್ವಸ್ಯಾಪಿ ವಸ್ತುತ್ವಂ ತಸ್ಮಾದಿಹ ಜಗತಿ ಕಿಂ ವಾ ವಸ್ತು
ಬ್ರಹ್ಮಣೋನ್ಯದ್ವಾವದಿಃ 'ದ್ವದಿಷ್ಟಾಮಿ ನ ಕಿಂಚಿದಪಿ ಬ್ರಹ್ಮವ್ಯತಿರಿಕ್ತತಯಾ ವಕ್ತುಂ ಶಕ್ಯೋಮೀತಿ
ನಿಶ್ಚಿತ್ಯ ಸ ಜೀವ ಏತಮೇವ ಶರೀರೇ ಪ್ರವಿಶ್ಯಂ ಪುರುಷಂ ಚಿದ್ವದಂ ಸಾಕ್ಷಿಣಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಪಶ್ಯತ್ |
ಬ್ರಹ್ಮತ್ವೇನ ನಿಶ್ಚಿತವಾನ್ | ಕೇದ್ಯಶಂ ಬ್ರಹ್ಮತತಮುನ್ಮಾ | ಏತಶ್ಚ ಶಾರೋ ಲುಪ್ತಃ | ಅತಿಶಯೇನ
ತತಂ ವಿಶ್ವೈತಂ ತತತಮುನ್ಮಾ | ದೃಶ್ಯಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತೋ ದ್ರುಷ್ಟುರ್ಜೀವಸ್ಯ ಚ ಬ್ರಹ್ಮೈವ
ತತ್ತ್ವಮಿತ್ಯವಮಾದಪ್ರಕರಣಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯ ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥಃ ||

ಅಪವಾದಪ್ರಕರಣವನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪದಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪರಮಾತ್ಮನು ದೇಹಪ್ರವೇಶದಿಂದ ಜನನಮರಣ ಜಾಗರಣಸ್ವಪ್ನ ಸುಷುಪ್ತಿಗಳಿಂದಲೂ ಸಂಸಾರಿಯಾದನು ಅವನ ಒಂದು ಸಮಯ ಈಶ್ವರಾನುಗ್ರಹ, ಗುರೂಪವೇಶಾದಿಗಳಿಂದ ಆಕಾಶಾದಿಭೂತಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ವಿನೇಕದಿಂದ ತಿಳಿದನು. ತೋರತಕ್ಕ ಆಕಾಶಾದಿಭೂತಗಳು ಪ್ರಾಣವೇಹಗಳು ಇವು ಎಲ್ಲದರ ಉಂಟಾದವು? ಯಾರಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ? ಯಾರಲ್ಲಿ ಲೀನನಾಗುತ್ತವೆ? ಹೀಗೆ ವಿವೇಕದಿಂದ ವಿಚಾರಿಸಿ, ಸಕಲಸಂಸಾರವೂ ಮಾಯಾಕಲ್ಪಿತವೆಂದೂ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಸಕಲವಸ್ತುವೆಂದೂ ತಿಳಿದನು. ಈ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗಿಂತ ದೇರಿಯಾದ ವಸ್ತು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಜೀವನು ದೇಹವನ್ನು ದ್ರವೀಕಿಸುವ ಪುರೂಷನನ್ನು ಸಚ್ಚಿದಾನಂದ ರೂಪ ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದು ತಿಳಿದನು. ಸಕಲವೂ ಬ್ರಹ್ಮತತ್ವವೇ. ಅದು ಅತಿವಿಸ್ತೃತವಾದದ್ದು ಅಂದರೆ ದೃಕ್ಯನಾದ ಸಕಲ ಜಗತ್ತೂ, ದೃಷ್ಟ್ಯವಾದ ಜೀವನೂ ಎಲ್ಲವೂ ಬ್ರಹ್ಮತತ್ವವೇ ಎಂದು ಅಪವಾದಪ್ರಕರಣದ ತಾತ್ಪರ್ಯ

ಇದಮದರ್ಶಮಿತಿಽ ತಸ್ಮಾದಿದಂದ್ರೋ ನಾನೇದಂದ್ರೋ ಹ ವೈ
ನಾನು ತಮಿದಂದ್ರಂ ಸಂತಮಿಂದ್ರ ಇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ ಪರೋಕ್ಷೇಣ
ಪರೋಕ್ಷಪ್ರಿಯಾ ಇವ ಹಿ ದೇವಾಃ ಪರೋಕ್ಷಪ್ರಿಯಾ ಇವ ಹಿ
ದೇವಾಃ ||

ಯಥೋಕ್ತಂ ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಂ ನಾಮನಿರ್ವಚನೇನ ಪ್ರಕಂಸತಿ—ಶರೀರೇ ಪ್ರವಿಷ್ಟಃ ಸ ಜೀವಾತ್ಮಾ ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮತ್ವಂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕೃತ್ಯೇದಮದರ್ಶಮಿತಿ ವಾಕ್ಯೇನ ಸ್ವಕೀಯಮಪರೋಕ್ಷಾನುಭವಂ ಪ್ರಕಟಿಯನ್ನರಿತುಕೋಷ | ಪರಿಶೋಷದ್ಯೋತನಾರ್ಥಾ ಪ್ಲುತಿಃ | ಯಸ್ಮಾದಿದಮದರ್ಶಮಿತ್ಯುಕ್ತ-
ನಾಂಸ್ತಸ್ಮಾದಿದಂ ದೃಷ್ಟವಿತ್ಯಯೈವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ಯಾ ಸೋಽಯಮಿದಂದ್ರ ಇತಿ ನಾನು ಪ್ರಾಪ್ತವಾನ್ | ತಸ್ಯ ನಾನ್ಯೋ ನಿರ್ವಚನಾನುಸಾರೇಣ ಯೋಗ್ಯತೃಪ್ತಿಸಿದ್ಧಿಂ ದ್ಯೋತಯಿತುಮಿದಂದ್ರೋ ಹ ವೈ ಸಾಮೇತ್ಯುಕ್ತವಾನ್ | ನ ಚ ಲೋಕೇ ಪರಮೇಶ್ವರಮಿಂದ್ರ ಇತ್ಯೇವಂ ವ್ಯವಹರಂತಿ ನ ತ್ರಿದಂದ್ರಮಿತಿ ತಂಕನೀಯಮ್ | ಪರಮಾರ್ಥತೋ ಯಥೋಕ್ತರೀತ್ಯೇದಂದ್ರಮೇವ ಸಂತಂ ಪರೋಕ್ಷಪ್ರಾರ್ಥ-
ಮೇಕಮಕ್ಷರಂ ವಿಲೋಪೇಂದ್ರ ಇತ್ಯೇವ ವ್ಯವಹೃತತ್ವಾತ್ | ನಾಽಪಿ ಪರೋಕ್ಷಸ್ವೈಯುರ್ಭ್ಯಾಂ ಶಂಕನೀಯಮ್ | ಯಸ್ಮಾದ್ದೇವಾಃ ಪೂಜ್ಯಾಃ ಸರ್ವೇ ಸ್ವಕೀಯಂ ನಾನು ಗೂಢಂ ಕೃತ್ಯೋಪಾ-
ಧ್ಯಾಯಾ ಆಚಾರ್ಯಾ ಇತ್ಯಾದಿಕೇ ಪರೋಕ್ಷನಾಮಾನ್ಯೇನ ಪ್ರೀತಿಂ ಕುರ್ವಂತಿ | ಹಿಶಬ್ದೇನಾಸ್ಮಿ-
ನ್ನರ್ಥೇ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿದರ್ಶಿತಾ | ಅಭ್ಯಾಸೋಽಧ್ಯಾಯ ಸಮಾಪ್ತಾರ್ಥಃ ||

ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವನ್ನು ನಾಮನಿರ್ದೇಶದಿಂದ ಪ್ರಕಂಸಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ ಜೀವಾತ್ಮನು ಬ್ರಹ್ಮತತ್ವವನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿ ತನ್ನ ಅಪರೋಕ್ಷಾನುಭವವನ್ನು ಪ್ರಕಟಪಡಿಸುತ್ತಾ ಸಂತೋಷಪಟ್ಟನು. ಸಂತೋಷದ್ಯೋತಕವಾಗಿ ಪ್ಲುತಿಯಾದ, ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಡಿದುದರಿಂದ ಇದಂ ದೃಷ್ಟಂ (ಇದನ್ನು ನೋಡಿದೆ) ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಆವನಿಗೆ ಇಂದ್ರ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಉಂಟಾಯಿತು. ಈ ಹೆಸರು ಯೋಗ್ಯತಾಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತ ಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪರಮೇಶ್ವರನಿಗೆ ಇಂದ್ರ ಎಂದು ವ್ಯವಹಾರವಿದ್ದರೂ ಇಂದ್ರ ಎಂಬುದೇ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ನಾಮಧೇಯವಾಗಿದ್ದು, ಅದರ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕಿಂತ ಪರೋಕ್ಷಪ್ರಿಯರಾದುದರಿಂದ ಪರೋಕ್ಷತಾಸಿದ್ಧಿಗೋಷ್ಠ

ಒಂದು ಅಕ್ಷರವನ್ನು ಲೋಪಮಾದಿ ಇಂವು ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಪೂಜ್ಯರು ತಮ್ಮ ನಾಮವನ್ನು ಗೂಢವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಉಪಾಧ್ಯಾಯ, ಆಚಾರ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಪರೋಕ್ಷನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರೀತಿಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಅಧ್ಯಾಯ ಸಮಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ದ್ವಿರಾವೃತ್ತಿಹೇಳಿದೆ.

English Translation

-----

1. He thought : ' There are these worlds and the guardians of the worlds. Let me send forth food for them.'

He brooded over the water. From the water thus brooded on, matter (murti) was born. And that matter which was born, that verily was food.

2. When this food (the object matter) had thus been sent forth, it wished to flee, crying and turning away. He (the subject) tried to grasp it by speech. He could not grasp it by speech. If he had grasped it by speech man would be satisfied by naming food.

He tried to grasp it by scent (breath). He could not grasp it by scent. If he had grasped it by scent, man would be satisfied by smelling food.

He tried to grasp it by the eye. He could not grasp it by the eye. If he had grasped it by the eye, man would be satisfied by seeing food.

He tried to grasp it by the ear. He could not grasp it by the ear. If he had grasped it by the air, man would be satisfied by hearing food.

He tried to grasp it by the skin. He could not grasp it by the skin. If he had grasped it by the skin, man would be satisfied by touching food.

He tried to grasp it by the mind. He could not grasp it by the mind. If he had grasped it by the mind, man would be satisfied by thinking food.

He tried to grasp it by the generative organ. He could not grasp it by the organ. If he had grasped it by the organ, man would be satisfied by sending forth food.

He tried to grasp it by the down-breathing (the breath which helps to swallow food through the mouth and to carry it off through the rectum, the payvindrīya). He got it.

3. Thus it is Vayu (the getter) who lays hold of food, and the Vayu is verily Annayu (he who gives life or who lives by food).

4. He thought : ' How can all this be without me ?'

5. And then he thought : ' By what way shall I get there ?'

6. And then he thought : ' If speech names, if scent smells, if the eye sees, if the air hears, if the skin feels, if the mind thinks, if the off-breathing digests, if the organ sends forth, then what am I ?'

7. Then opening the suture of the skull, he got in by that door.

8. That door is called the Vidriti (tearing asunder), the Nandana (the place of bliss).

9. There are three dwelling-places for him, three dreams ; this dwelling-place (they eye), this dwelling-place (the throat), this dwelling-place (the heart).

10. When born (when the Highest Self had entered the body) he looked through all things, in order to see whether anything wished to proclaim

here another (Self). He saw this person only (himself) as the widely spread Brahman. 'I saw it,' thus he said;

Therefore he was Idam-dra (seeing this).

11. Being Idamdra by name, they call him Indra mysteriously. For the Devas love mystery, yea, they love mystery.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ
ಚತುರ್ಥಾಧ್ಯಾಯೇ ಸ್ತುತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಇತಿ ಬಹ್ವುಚ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕ ಕಾಂಡೇ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ ಚತುರ್ಥೋಧ್ಯಾಯಃ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತನಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕದ
ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯ ವಿರಚಿತನಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದ ನಿರಡನೆಯ ಅರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ
ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು ||

ಅಥ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ ಪಂಚಮಾಧ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ

ಎರಡನೆಯ ಅರಣ್ಯಕದ ಐದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು

“ ಅಧ್ಯಾಯೋಪಾಪವಾದಾಭ್ಯಾಂ ನಿಷ್ಪಪಂಚಂ ಪ್ರಪಂಚ್ಯತೇ |
ಶಿಷ್ಯಾಣಾಂ ಚೋದಧಿಸ್ತುರ್ಥಂ ಕೃತಚ್ಛ್ರಯಃ ಕಲ್ಪಿತಃ ಕ್ರಮಃ ||”

ಇತಿ ಪೂರ್ವಾಚಾರ್ಯಃ ಕೃಷ್ಣವೇದಾಂತಾನಾಂ ತಾನ್ವರ್ಯಂ ಸಂಗ್ರಹೀತಮ್ | ತದೇ-
ವಾತ್ರ ಚತುರ್ಥಾಧ್ಯಾಯೇ ವಿಶ್ವಷ್ಟಮುದೀರಿತಮ್ | “ ಆತ್ಮಾನಾ ಇವಮೇಕ ಏವಾಗ್ರ ಅಸೀನ್ನಾ-
ನ್ಯಶ್ಚಿಂಚನ ಮಿಷಕ್ ” (ಐ-ಆ-೨-೨-೪-ಖಂ-೧) ಇತ್ಯೇತನ್ನಿಷ್ಪಪಂಚಬ್ರಹ್ಮತತ್ವಸ್ಯ ಪ್ರತಿಪಾದಕಂ
ಸೂತ್ರಮ್ | ತಸ್ಯ ಸೂತ್ರಸ್ಯಾರ್ಥಮವಚೋದದಯಿತುಂ “ ಸ ಈಕ್ಷತ ಲೋಕಾನು ಸೃಷ್ಟಿ ” (ಐ-ಆ-
೨-೨-೪-ಖಂ-೧) ಇತ್ಯಾರಭ್ಯ “ ಅಯಮಾವಸಥಃ ” (ಐ-ಆ-೨-೨-೪-ಖಂ-೨) ಇತ್ಯಂತೇ ನ
ಗ್ರಂಥೇನ ಕೃತ್ವೈವಪ್ರಪಂಚಸ್ಯಾಧ್ಯಾಯೋಪಃ ಪ್ರತಿಪಾದಿತಃ | ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಸ್ಯ ಮಧ್ಯೇ ಯ ಏತೇ
ಚತುರ್ದಶ ಲೋಕಾ ಯಶ್ಚೈತಾ ಲೋಕಾನಾತ್ಕರಣೀನಾಭಿಮನ್ಯಮಾನೋ ವಿರಾಟ್ಪುರುಷೋ
ಯಾನಿ ಚ ತದೇವಚೈದ್ರೇಷೂತ್ಸನ್ನಾನಿ ವಾಕ್ತುರಾದೀಂದ್ರಿಯಾಣಿ ಯಾಶ್ಚ ತದಿಂದ್ರಿಯಾಭಿಮಾನಿ-
ನ್ಯೋಽಸ್ತಿಯಾನ್ವಾದಿತ್ಯಾದಿದೇವತಾ ಯಾನಿ ಚ ತಾಸಾಂ ದೇವತಾನಾಂ ಭೋಗಯೋಗ್ಯಾನಿ ಗವಾ-
ಸ್ತನುಷ್ಠಾದಿ ಶರೀರಾಣಿ ಯಶ್ಚ ತೇಷು ಶರೀರೇಷು ಪ್ರವಿಷ್ಟಾನಾಂ ದೇವತಾನುಷ್ಠಂ ಯಶ್ಚ
ವಾಯುಸ್ತೇನ ತದನ್ವಸ್ತೀಕಾರೋ ಯದಪಿ ಜೀವರೂಪೇಣ ತೇಷು ದೇಹೇಷು ಪ್ರವಿಕ್ತ ಜಾಗರಣಾ-
ದ್ವಸ್ಯಾತ್ರಯಸ್ಯ ಶರೀರಾಂತರಸಂಚಾರಸ್ಯ ಚಾನುಭವನಂ ಸೋಽಯಂ ಸರ್ವೋಪದ್ರವ್ಯತೀಯೇ
ಪರಮಾತ್ಮನ್ಯಧ್ಯಾಯೋಪಿತಿ ಪ್ರಪಂಚಃ | ಸ ಚಾಸ್ತಚೋದಧೀವಯೋಗ್ಯಃ | ಏತೀನ ಹಿ ಜಗದಂಕು-
ರೇಣ ತನ್ನೂಲಮಾತ್ಮತತ್ವಮಸ್ತೀತ್ಯವಗಂತುಂ ಶಕ್ಯಮ್ | ಏತದೇವಾಭಿಶ್ಚೈಶ್ಚ ಬೃಂದೋಗ ಅಮು-
ನಂತಿ—“ಅನ್ನೇನ ಸೋಮ್ಯ ಶುಂ ಪೋ ಮೂಲಮನ್ವಿಚ್ಛೃದ್ಧಿಃ ಸೋಮ್ಯ ಶುಂಗೇನ ತೇಜೋ
ಮೂಲಮನ್ವಿಚ್ಛೃ ತೇಜಸಾ ಸೋಮ್ಯ ಶುಂಗೇನ ಸನ್ನೂಲಮನ್ವಿಚ್ಛೃ ಸನ್ನೂಲಾಃ ಸೋಮ್ಯಮಾಃ
ಸರ್ವಾಃ ಪ್ರಜಾಃ ಸದಾಯತನಾಃ ಸಂಪ್ರತಿಷ್ಠಾಃ (ಛಾಂದೋ-೬-೮-೪) ಇತಿ | ತದೇವಮಧ್ಯಾ-
ಯೋಪೇಣಾದ್ರಿತಿವಯ್ಯಾತ್ಮತತ್ವಸ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತಮಾತ್ರಂ ಸಿದ್ಧಮ್ | ತಸ್ಯಾಧ್ಯಾಯೋಪಸ್ಯಾಪವಾವೇನ
ತತ್ವಸ್ತೀತ್ವಂ ಭಾವೋಽವಗಂಪುಂ ಶಕ್ಯತೇ | ತಸ್ಮಾತ್—“ ಸ ಜಾತೋ ಭೂತಾನಿ ” (ಐ-ಆ-೨-೨-
೪-೨೦೦-೨) ಇತ್ಯಾರಭ್ಯ “ ಪರೋಕ್ಷಪ್ರಿಯಾ ಇವ ಹಿ ದೇವಾಃ ” (ಐ-ಆ-೨-೨-೪-ಖಂ-೨)
ಇತ್ಯಂತೇನ ಗ್ರಂಥೇನಾಧ್ಯಾಯೋಪಸ್ಯಾಪವಾದಃ ಸಂಗ್ರಹೀತಃ | ತತ್ರಾಧ್ಯಾಯೋಪಭಾಗೇ “ ತಸ್ಯ
ತ್ರಯ ಆವಸಥಾಃ ” (ಐ-ಆ-೨-೨-೪-ಖಂ-೨) ಇತಿ ವಾಕ್ಯೇನ ಶರೀರಾಂತರಸಂಚಾರೋಽಪಿ

ಸಂಗ್ರಹಣೀ ಪ್ರತಿಪಾದಿತಃ | ತದೇತತ್ತಿತ್ವಶರೀರಂ ಮಾತೃಶರೀರಂ ಸ್ವಶರೀರಮಿತ್ಯೇತದಾವಸಥತ್ತಯಂ
ಪಂಚಮಾಧ್ಯಾಯೇ ವಿವರಿಸ್ಯತೇ | ತತ್ಪ್ರಾಸ್ಸದಾ ಪಿತೃಶರೀರರೂಪಮಾವಸಥಂ ದರ್ಶಯತಿ—

ಆಧ್ಯಾರೋಪ, ಅಪವಾದಗಳಿಂದಲೇ ಪ್ರಪಂಚದ ನಶ್ವರತ್ವವು ವಿವರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಶಿಷ್ಯರ ಬೋಧೆಗೋಸ್ಕರ ಈ ಕ್ರಮವನ್ನನುಸರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ನಾಲ್ಕನೇ ಆಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಆಧ್ಯಾರೋಪ, ಅಪವಾದಗಳನ್ನೇ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿವೆ. ಆತ್ಮಾ ಇವದಮೇಕ ಏವಾಗ್ರ ಅಸೀನ್ನಾನ್ಯೈಶ್ಚಿಂಚನ ಮಿಷತ್ ಎಂಬುದು ಬ್ರಹ್ಮತತ್ವಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಸೂತ್ರ. ಇದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಲು ಸ ಈಕ್ಷತ ಲೋಕಾನ್ನು ಸ್ಯಜೈ ವಂದು ಅರಂಭಿಸಿ ಅಯಮಾವಸಥಃ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವವರೆಗೆ ಸಕಲ ಪ್ರಸುಂಚದ ಆಧ್ಯಾರೋಪವು ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡನುದ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಹದಿನಾಲ್ಕುಲೋಕಗಳೂ, ಈ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಶರೀರವನ್ನಾಗಿ ಅಭಿಮಾನಪಡುವ ವಿರಾಟ್ಟಿರೂಪನೂ, ಅವನ ಶರೀರದ ಭಿದ್ರಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ವಾಗಾದೀಂದ್ರಿಯಗಳೂ, ಆ ಆ ಇಂದ್ರಿಯಾಭಿಮಾನಗಳಿಂದ ಆಗ್ಮ್ಯಾವಿವೇವತೆಗಳೂ, ಆ ದೇವತೆಗಳ ಭೋಗಯೋಗ್ಯವಾದ ಗೋಅಶ್ರಮನುಷ್ಯಾದಿಗಳ ಶರೀರಗಳೂ ಆ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ ದೇವತೆಗಳ ಅನ್ನವೂ, ಅಪಾನವಾಯುವಿಧಿಂದಲೇ ಆ ಅನ್ನದ ಸ್ವೀಕಾರವೂ, ಜೀವನೂಪದಿಂದ ಆ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಜಾಗರಣ, ಸ್ವಪ್ನ ಸುಷುಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಶರೀರಾಂತರ ಸಂಚಾರದ ಅನುಭವ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಆಧ್ಯಾರೋಪಿತವಾದ ಪ್ರಸುಂಚವು. ಆತ್ಮಬೋಧೆಗೆ ಇದೂ ಒಂದು ಸಾಧನ. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಜಗದಂಕಾರದಿಂದ ಅದರ ಮೂಲವಾದ ಒಂದು ಆತ್ಮತತ್ವವಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಲು ಸುಲಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. (ಛಾಂ-೬-೮-೮) ಆನ್ನದಿಂದ ಜಲದ ಮೂಲವನ್ನೂ, ಜಲದಿಂದ ತೇಜೋಮೂಲವನ್ನೂ, ಅದರಿಂದ ಸನ್ನೂಲವನ್ನೂ ಶೂಧಿಸು. ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಜಾತವೆಲ್ಲವೂ ಸನ್ನೂಲದಿಂದಲೇ ಉಂಟಾಗಿವೆ ಎಂದು ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಆಧ್ಯಾರೋಪದಿಂದ ಆತ್ಮನ ಅಸ್ತಿತ್ವ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ ಜಾತೋ ಭೂತಾನಿ ಎಂದು ಅರಂಭಿಸಿ ಪರೋಕ್ಷಪ್ರಿಯಾ ಇವ ಹಿ ದೇವಾಃ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವವರೆಗೆ ಅಪವಾದವು ಸಂಗ್ರಹಿತವಾಗಿದೆ. ತಸ್ಯ ತ್ರಯ ಅವಸಥಾಃ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಜೀವನ ಶರೀರಾಂತರಸಂಚಾರವೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿದೆ. ಪಿತೃಶರೀರ, ಮಾತೃಶರೀರ, ಸ್ವಶರೀರಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಈ ಐದನೆಯ ಆಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಪುರುಷೇ ಹ ವಾ ಅಯಮಾದಿತೋ ಗರ್ಭೋ ಭವತಿ ಯದೇತದ್ರೇತಃ ||

ಯೋಷಯಂ ಶರೀರಂ ಜಿಘೃಕ್ಷುರ್ಜೀವಾತ್ಮಾ ಸೋಷಯಂ ಪುರುಷೇ ಪಿತೃಶರೀರೇ ಪ್ರಥಮತೋ ಗರ್ಭೋ ಭವತಿ | ಸ ಚಾತ್ರ ಸ್ತ್ರೀಗರ್ಭವದುರವ್ಯದ್ಯಾ ಸೋಷಭಿವ್ಯಜ್ಯತೇ, ಕಿಂಶು ಯದೇತತ್ತಿತ್ವಶರೀರೇ ಸಪ್ರಮಥಾಪುರೂಪಂ ರೇತೋಷ್ಪಿ ತದೇವ ಗರ್ಭ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ತಸ್ಮಿನ್ನೇತಸಿ ಜನಿಸ್ಯಮಾಣಸ್ಯ ಜೀವಸ್ಯ ಪ್ರವಿಷ್ಯತ್ಯಾತ್ | ಸ್ವರ್ಗಾದ್ಯಾ ನರಕಾದ್ಯಾ ವೃಷ್ಟಿದ್ಯಾರಾ ಭೂಮೌ ಸಮಾಗತೋ ಜೀವೋ ಪ್ರಿಹಿಯನಾದ್ಯನ್ನದ್ಯಾರಾ ಪಿತೃಶರೀರೇ ಪ್ರವಿಶತಿ | ಏತಚ್ಚ ಪಂಚಾಗ್ನಿ-ವಿದ್ಯಾಯಾಂ ಪ್ರಪಂಚೇನಾಮ್ನಾತಮ್ | ತಸ್ಮಿಂಕ್ಷು ಪುರುಷಶರೀರೇಷನ್ನರತೋಣಿತಮಾಸಾದಿಶಮೇಣ ಪರಿಣತೇ ರೇತಸ್ಯವಸ್ಥಿತೋ ಭವತಿ ಸೋಷಯಂ ಪುರುಷೇ ಗರ್ಭ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ ||

ಮೊದಲು ಪಿತೃಶರೀರರೂಪಸ್ಥಾನವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಬಯಸುವ ಜೀವಾತ್ಮನು ಮೊದಲು ಪಿತೃಶರೀರದಲ್ಲಿ ಗರ್ಭವಾಗುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಸ್ತ್ರೀಗರ್ಭದಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಉದರ ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ. ಅವನ್ನು ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಿಧವೆಂದು ಧಾತುವಾದ ರೇತಸ್ಸಿಡಿಯೋ ಅದೇ ಗರ್ಭವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಅಥವಾ ನರಕದಿಂದ ಜೀವನು ಮಳೆಯನಿಗಿರುವ ಮೂಲಕ ಭೂಮಿಗೆ ಬಂದು ಅನ್ನದಮೂಲಕ ಪಿತೃಶರೀರದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಅನ್ನರಸ, ರಕ್ತಮಾಂಸಾದಿಕ್ರಮದಿಂದ ಛಂದಕವಾದ ರೇತಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುತ್ತಾನೆ. ಇದು ಪಂಚಾಗ್ನಿವಿದ್ಯಾಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇದನ್ನೇ ಪುರುಷಶರೀರದಲ್ಲಿ ಗರ್ಭವೆಂದು ಹೇಳುವುದು.

ದೇತತ್ಸರ್ವೇಭ್ಯೋಽಂಗೇಭ್ಯಸ್ತೇಜಃ ಸಂಭೂತಮಾತ್ಮನ್ನೈವನಾತ್ಮಾನಂ
ಬಿಭೃತಿ ತದ್ಯದಾ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಸಿಂಚತೈಹೈನಜ್ಜನಯತಿ ತದಸ್ಯ
ಪ್ರಥಮಂ ಜನ್ಮ ||

ತಸ್ಯ ಗರ್ಭಸ್ಯ ಜನ್ಮಪ್ರಕಾರಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಪುರುಷೇ ಗರ್ಭಶ್ಶೇನ ವ್ಯವಸ್ಥಿತಂ ಯದ್ರೇತೋಽಪಿ ತದೇತತ್ಸಸ್ತ್ರಿಯುಷ ಶರೀರ ಅಪಾದಮಸ್ತಕಂ ಸರ್ವೇಭ್ಯೋಽವಯವೇಭ್ಯಃ ಸಾರಭೂತಂ ಸಸ್ಸಂಭೂತಂ ನಿರ್ಗತಂ ಭವತಿ | ತಜ್ಜ ಸರ್ವಾವಯವನಿರ್ಗತಂ ರೇತೋಭೂತಂ ಸಾರಮಾತ್ಮಾನಂ ಸ್ವಸ್ಯೈವ ರೂಪಾಂತರ ಭೂತಮಾತ್ಮನ್ನೈವ ಸ್ವಶರೀರ ಏವಾಸೌ ಪುರುಷೋ ಭೃತಿ ಪೋಷಯತಿ | ತತ್ಪೋಷಿತಂ ರೇತೋಽಗ್ನಿಸಂಪರ್ಕೇಣ ಭೃತಮಿವ ಕಾಮಾಗ್ನಿನಾ ವಿಲೀನಂ ಸದ್ವೈದಯೇ ಸಮಾ-ಗತ್ಯ ವ್ಯವಸ್ಥಿತಂ ಭವತಿ | ತಾದೃಶಂ ರೇತೋ ಯದರ್ಶುಕಾಲೇನೇನ ಗಮನೇನ ಸ್ತ್ರಿಯಾ ಯೋನೌ ಗರ್ಭಾಶಯೇ ಸಿಂಚತಿ, ಅಥ ತದಾನೀನಯಂ ಪುರುಷ ಏನಜ್ಜೀವಾಂತರಾವಿಷ್ಣಂ ರೇತೋರೂಪಂ ಶರೀರಂ ಜನಯತಿ | ತದೇತದ್ರೇತೋನಿಸರಣರೂಪಮಸ್ಯ ರೇತಸ್ಯವಸ್ತುತಸ್ಯ ಸಂಸಾರಿಣೋ ಜೀವಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಂ ಜನ್ಮೇತ್ಯುಚ್ಯತೇ | “ ತಸ್ಯ ತ್ರಯ ಅವಸಥಾಃ ” ಇತ್ಯುಕ್ತಾನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಪ್ರಥಮಾ-ದಾವಸಥಾಪ್ತಿತ್ಯಶರೀರರೂಪಾಸ್ತಂಪನ್ನ ಮಿತಿ ಕೃತ್ಯಾ ಪ್ರಥಮಂ ಜನ್ಮ ಭವತಿ ||

ಪೂರ್ವೋಕ್ತಗರ್ಭದ ಜನ್ಮಪ್ರಕಾರವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪುರುಷಶರೀರದಲ್ಲಿ ಗರ್ಭರೂಪವಾಗಿರುವ ಯಾವ ರೇತಸ್ಸಿಡಿಯೋ ಅದು ಅವಾದಮಸ್ತಕವಾಗಿ ಆ ಪುರುಷಶರೀರದ ಸಕಲಾವಯವಗಳ ಸಾರರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸರ್ವಾವಯವಗಳ ಸಾರವಾದ ಈ ರೇತಸ್ಸು ಅತ್ಯಂತ ರೂಪಾಂತರವು. ಇದನ್ನು ಪುರುಷನು ತನ್ನ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಸ್ವಸ್ವರೂಪವೆಂದೇ ಧರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈಗ ಪರಿಪೋಷಿತವಾದ ರೇತಸ್ಸು ಅಗ್ನಿಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ತುಪ್ಪ ಕರಗುವಂತೆ ಕಾಮಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಕರಗಿ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ಮತುಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂಭೋಗದಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಯು ಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಾಶಯದಲ್ಲಿ ಇಡುತ್ತಾನೆ. ಆಗಲೇ ಈ ಪುರುಷನು ಜೀವಾಂತದಿಂದ ಕೂಡಿದ ರೇತೋರೂಪಶರೀರವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹೊರಗೆ ಬರುವ ರೇತಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ ಸಂಸಾರಿಯಾದ ಜೀವನಿಗೂ ಅದು ಪ್ರಥಮಜನ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ. ತ್ರಯ ಅವಸಥಾಃ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಮೂರು ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮ ಸ್ಥಾನ ಪಿತೃಶರೀರದಿಂದ ಸಂಪನ್ನವಾದುದರಿಂದ ಅದೇ ಪ್ರಥಮಜನ್ಮವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ತತ್ಸ್ಮಿಯಾ ಆತ್ಮಭೂಯಂ ಗಚ್ಛತಿ ಯಥಾ ಸ್ವಮಂಗಳಂ ತಥಾ ತಸ್ಮಾ-
ದೇನಾಂ ನ ಹಿನಸ್ತಿ ||

ನನು ಸ್ತ್ರೀ ಶರೀರೇ ಪ್ರವಿಷ್ಟಂ ಪರಕೀಯಂ ರೇತಃ ಸ್ತ್ರಿಯಾ ಉಪದ್ರವಕಾರಿಸ್ಯಾಚ್ಛರೀರಲಗ್ನ-
ಬಾಣಾದಿವದಿತ್ಯಾಶಂಕಾತ್—ಸ್ತ್ರೀಯೋನೌ ಪ್ರವಿಷ್ಟಂ ತತ್ಪುರುಷರೇತಸ್ತಸ್ಯಾಃ ಸ್ತ್ರಿಯಾ ಆತ್ಮ-
ಭೂಯಂ ಸ್ವಶರೀರಭಾವಂ ಗಚ್ಛತಿ | ಯಥಾ ಸ್ವಕೀಯಮಂಗಳಂ ಸ್ವನಹಸ್ತಾದಿಗಳಂ ನ ಸ್ವಶರೀರಾತ್ಮೈಫ
ಗ್ನೂತಂ ತದ್ವತ್ | ತಸ್ಮಾತ್ ಸ್ವಶರೀರತ್ವೇನೈಕೇಭಾವಾತ್ಪಾರಣಾದೇನಾಂ ಸ್ತ್ರಿಯಃ ನ ಹಿನಸ್ತಿ, ಉದರ
ಲಗ್ನಬಾಣವದ್ಧಿಂಸಾಂ ನ ಕರೋತಿ ||

ಶರೀರದಲ್ಲಿ ತಗಲಿದ ಬಾಣಾದಿಗಳಂತೆ ಸ್ತ್ರೀಶರೀರದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ ಪರಕೀಯ, ರೇತಸ್ಸು ಅವಳಿಗೆ ಉಪದ್ರವವನ್ನು
ಉಂಟುಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಶಂಕೆಗೆ ಸಮಾಧಾನ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸ್ತ್ರೀಯೋನೌಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ ಆ ಪುರುಷನ
ರೇತಸ್ಸು ಸ್ತ್ರೀಯ ಶರೀರಭಾವವನ್ನೇ ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆ ಅವಳ ಸ್ವನಹಸ್ತ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಶರೀರದಿಂದ ಬೇರೆಯಾ
ಗಿಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆ ಅದೂ ಶರೀರದೊಡನೆ ಏಕೈಕವೆಂದಿ ಉದರಕ್ಕೆ ತಗಲಿದ ಬಾಣವಂತೆ ವ್ಯಥೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಸಾಂಸ್ಕೃತಮಾತ್ಮಾನಮತ್ರ ಗತಂ ಭಾವಯತಿ ಸಾ ಭಾವಯಿತ್ರೀ
ಭಾವಯಿತವ್ಯಾ ಭವತಿ ||

ತದ್ಭಗದ್ವಾರೇಣ ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷಯೋಃ ಪರಸ್ಪರಮುಪಕಾರ್ಯೋಪಕಾರಕಭಾವಂ
ದರ್ಶಯತಿ—ಸಾ ಗರ್ಭಧಾರಿಣೀ ಸ್ತ್ರೀ, ಅತ್ರ ಗತಂ ಸ್ವಶರೀರೇ ಪ್ರವಿಷ್ಟಮಸ್ಯ ಪುರುಷಸ್ಯ ರೇತಃ
ಸೇಕ್ತುರೇತಮಾತ್ಮಾನಂ ಪುರುಷರೂಪಂ ಭಾವಯತಿ ಪರಿಪಾಲಯತಿ | ನಿರುದ್ಧಾಶನಾದಿಪರಿತ್ಯಾಗೋಃ
ನುಕೂಲಾನ್ಯಾದ್ಯಪಯೋಗಶ್ಚ ಪರಿಪಾಲನಮ್ | ಯಸ್ಮಾತ್ ಸ್ತ್ರೀ ಗರ್ಭಪರಿಪಾಲನೇನ ಭಾವ-
ಯಿತ್ರೀ ಪುರುಷಸ್ಯೈವ ಪಾಲಯಿತ್ರೀ ತಸ್ಮಾತ್ಪಾರಣಾತ್ವೇನ ಪುರುಷೇಣ ಸಾ ಸ್ತ್ರೀ ಭಾವಯಿತವ್ಯಾಃ-
ಭೀಷ್ಠಾನ್ನಪಾನವಸ್ತ್ರಾದಿಪ್ರದಾನೇನ ಪಾಲಯಿತವ್ಯಾ ಭವತಿ ||

ಗರ್ಭದ ಮೂಲಕ ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಉಪಕಾರ್ಯೋಪಕಾರಕಭಾವವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಗರ್ಭವನ್ನು
ಧರಿಸಿದ ಸ್ತ್ರೀಯು ತನ್ನಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ ಪುರುಷನ ರೇತೋದೊಳಗೆ ಆತ್ಮನನ್ನು ಆ ಪುರುಷನೆಂದೇ ಭಾವಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ
ವಿರುದ್ಧವಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅದರ ಪರಿಪೋಷಣೆಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ಆಹಾರವನ್ನೇ ಸ್ತ್ರೀಕರಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಹೀಗೆ
ಗರ್ಭರಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ತನ್ನನ್ನೇ ರಕ್ಷಿಸುವುದೆಂದೆ ಪುರುಷನೂ ಅವಳನ್ನು ಅವಳಿಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ ಅನ್ನವಸ್ತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ
ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ.

ತಂ ಸ್ತ್ರೀ ಗರ್ಭಂ ಬಿಭರ್ತಿ ಸೋಽಗ್ರ ಏವ ಕುಮಾರಂ ಜನ್ಮನೋಽ-
ಗ್ರೇಧಿಭಾವಯತಿ ||

ಸ್ತ್ರೀಪುಷ್ಕಯೋರಭಯೋರಪಿ ಪುತ್ರಂ ವೃತ್ಯುಪಕಾರಕಶ್ಚಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಠಂ ಪುರುಷ-
ರೂಪಂ ಗರ್ಭಂ ಮಾನ್ಯರೂಪಾ ಸ್ತ್ರೀ ಮಹಾಂತಂ ಪ್ರಯಾಸಂ ಗೋಧ್ಯಾ ನವ ದಶ ವಾ ಮಾಸಾನ್-
ಸ್ತ್ರೋದರೇ ಧಾರಯಿತ್ವಾ ಪೋಷಯತಿ | ಸ ಚ ಪಿತಾಃಗೃ ವಿವ ಪ್ರಸವಾತ್ಪ್ರಾಗೇವ ನಿಷ್ಪನ್ನಂ
ಕುಮಾರಂ ಜನ್ಮನೋಗ್ರೇ ಪ್ರಸವಾದೂರ್ಧ್ವಮಧಿಭಾವಯತಿ | ಅಧಿಕತ್ವೇನ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯಂ ಜಾತಕರ್ಮಾ
ದಿನಾ ಸಂಸ್ಕರೋತಿ ||

ಪುತ್ರನಿಗೆ ತಂದೆತಾಯಿಗಳ ಉಪಕಾರವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆ ಪುರುಷರೂಪಗರ್ಭವನ್ನು ತಾಯಿಯಾದ ಸ್ತ್ರೀಯು
ಅತಿಪ್ರಯಾಸವನ್ನು ಸಹಿಸಿ ಒಂಭತ್ತು ಅಥವಾ ಹತ್ತುತಿಂಗಳು ಧರಿಸಿ ಪೋಷಿಸುತ್ತಾಳೆ. ತಂದೆಯು ಶ್ರಸವಾದೊಡನೆ
ಅವನಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾದ ಜಾತಕರ್ಮಾದಿಗಳಿಂದ ಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ವಿದ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಕಲಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಸ ಯತ್ತುಮಾರಂ ಜನ್ಮನೋಗ್ರೇಧಿಭಾವಯತ್ಯಾತ್ಮಾನಮೇವ ತದ್ವಾ-
ವಯತಿ ||

ಕುಮಾರಸಂಸ್ಕಾರೇಣ ಪಿತುರುಪಯೋಗಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಪುತ್ರಸಂಸ್ಕೃತ ಇತಿ ಯದಸ್ತ್ರೀ
ತೇನ ಪಿತಾ ಸ್ಪಷ್ಟೈವ ಸಂಸ್ಕಾರಂ ಕರೋತಿ | ಪುತ್ರಸ್ಯ ಸ್ವದೇಹರೂಪತ್ವಾತ್ | ತಥಾ ಚಾನ್ಯತ್ರ
ಶ್ರೂಯತೇ—“ ಪತಿರ್ಜಾಯಾಂ ಪ್ರವಿಶತಿ ಗರ್ಭೋ ಭೂತ್ವಾ ಸಮಾತರಮ್ | ತಸ್ಯಾಂ ಪುನರ್ನವೋ
ಭೂತ್ವಾ ದಶಮೇ ಮಾಸಿ ಜಾಯತೇ ” (ಬೃಹ) ಇತಿ | “ ಆತ್ಮಾವೈ ಪುತ್ರ ನಾಮಾಸಿ ” (ಕೌಷೀ-
೧೧) ಇತಿ ಚ ||

ಕುಮಾರವ ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ತಂದೆಗಾಗುವ ಫಲವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪುತ್ರನ ಸಂಸ್ಕಾರವೆಂದರೆ ತಂದೆಯು
ತನ್ನ ಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನೇ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಪುತ್ರನೆಂದರೆ ಬೇರೆಯಲ್ಲ, ತನ್ನ ದೇಹರೂಪವೇ ಪುತ್ರನಾಗಿರು-
ತ್ತಾನೆ. ಇದನ್ನು ಪತಿರ್ಜಾಯಾಂ ಪ್ರವಿಶತಿ ಗರ್ಭೋ ಭೂತ್ವಾ ಸಮಾತರಮ್ | ತಸ್ಯಾಂ ಪುನರ್ನವೋ ಭೂತ್ವಾ
ದಶಮೇ ಮಾಸಿ ಜಾಯತೇ (ಬೃಹ) ಎಂದೂ, ಆತ್ಮಾವೈ ಪುತ್ರನಾಮಾಸಿ (ಕೌಷೀ-೧೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತ
ಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಏಷಾಂ ಲೋಕಾನಾಂ ಸಂತತ್ಯಾ ಏವಂ ಸಂತತಾ ಹೀಮೇ ಲೋಕಾಃ ||

ನನು ಪುರುಷಸ್ತ್ರೋಪನಯನಾದಿನಾ ಸ್ವಕೀಯಃ ಸಂಸ್ಕಾರಃ ಪೂರ್ವಮೇವ ಸಂಪನ್ನಃ |
ಕಮನೇನ ಪುತ್ರಸಂಸ್ಕಾರೇಣ ಪುತ್ರೋತ್ಪಾದನೇನ ಚೇತ್ಯತ ಆಹ—ಪುತ್ರಪಾತ್ರಪ್ರಪಾತ್ರಾದಯ
ಇಮೇ ಜನಾಃ ಲೋಕಾಸ್ತೇಷಾಂ ಲೋಕಾನಾಮವಿಚ್ಛೇದಾಯ ಸಂಸ್ಕೃತಪುತ್ರೋತ್ಪಾದನಮ್ |
ಅನೇನ ಪಿತಾ ಸ್ತ್ರೋತ್ಪಾದಿತೇ ಪುತ್ರೇ ಸಂಸ್ಕೃತೇ ಸತಿ ತಥೈವ ಪುತ್ರೋಪಚ್ಛಯಂ ಪುತ್ರಮುತ್ಪಾದ್ಯ
ಸಂಸ್ಕರೋತಿ ಸೋನ್ಯಸ್ಯಂ ಪುತ್ರಮಿತ್ಯೇವಮಿಮೇ ಲೋಕಾ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನಾ ಭವಂತಿ | ಅನ್ಯಥಾ
ವಿಚ್ಛಿದ್ಯೇಲನ್ ||

ಪುರುಷನಿಗೆ ಉಪನಯನಾದಿಗಳಿಂದ ಸಂಸ್ಕಾರ ಮೊದಲೇ ಆಗಿರುವಾಗ ಈ ಪುತ್ರೋತ್ಪಾದನೆಯ ಮೂಲಕ ಪುತ್ರ ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವೇನು ? ಎಂದು ಆಶಂಕಿಸಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪುತ್ರಪೌತ್ರ (ಮೊಮ್ಮಗ) ಪ್ರಪೌತ್ರ (ಅವನ ಮಗ) ಇತ್ಯಾದಿ ಸಂತತಿಗೆ ಲೋಕವೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಲೋಕವಿಚ್ಛಿತ್ತಿಯಾಗಬಾರವೆಂದು ಸಂಸ್ಕೃತ ಪುತ್ರೋತ್ಪಾದನೆ ಮಾಡುವುದು. ತಂದೆಯು ಮಗನಿಗೆ ಸಂಸ್ಕಾರವಾದುದರಿಂದ ಪುತ್ರನೂ ತಾನು ಪುತ್ರನನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ ಅವನನ್ನು ಸಂಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅವನು ತನ್ನ ಮಗನನ್ನು ಸಂಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನ ಸಂತತಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ. ಸಂಸ್ಕಾರ ವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಚ್ಛೇದ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

ತದಸ್ಯ ದ್ವಿತಿೀಯಂ ಜನ್ಮ ||

ಮಾನ್ಯಶರೀರಾನ್ನಿರ್ಗಮನಸ್ಯ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಜನ್ಮಾಘೋಷಯಾ ದ್ವಿತಿೀಯಸ್ಥಂ ದರ್ಶಯತಿ—

ತಾಯಯ ಗರ್ಭದಿಂದ ಹೊರಗೆಬರುವುದೇ ಜೀವನ ದ್ವಿತಿೀಯ ಜನ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸೋಽಸ್ಯಾಯಮಾತ್ಮಾ ಪುಣ್ಯೇಭ್ಯಃ ಕರ್ಮಭ್ಯಃ ಪ್ರತಿಧೀಯತೇ ||

ಜನಕಸ್ಯ ಪುತ್ರಪ್ರಯುಕ್ತಮುಪಯೋಗಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಅಸ್ಯ ಪಿತೃದ್ವಾರ್ತನಾತ್ಮಾನೌ ದೇಹೌ, ತಯೋರ್ಮರ್ಥ್ಯೇಯಮಾತ್ಮಾ ಪುತ್ರರೂಪೋ ದೇಹಃ ಪುಣ್ಯೇಭ್ಯಃ ಕರ್ಮಭ್ಯಃ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತ-ಕರ್ಮನಿಷ್ಠಾದನಾರ್ಥಂ ಪ್ರತಿಧೀಯತೇ ಸ್ವಸ್ಯ ಪ್ರತಿನಿಧಿತ್ವೇನ ಗೃಹೇ ಸ್ಯಾತ್ಯತೇ ||

ತಂದೆಗೆ ಮಗನಿಂದುಂಟಾದ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪಿತೃವಿಗೆ ಎರಡು ಶರೀರಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪುತ್ರರೂಪದೇಹವನ್ನು ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತಕರ್ಮಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ತನ್ನ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಇಡುತ್ತಾನೆ.

ಅಥಾಸ್ಯಾಯಮಿತರ ಆತ್ಮಾ ಕೃತಕೃತ್ಯೋ ವಯೋಗತಃ ಪ್ರೈತಿ ||

ನನು ಕಿಮನೇನ ಪ್ರತಿನಿಧಿನಾ ಸ್ವಯಮೇವ ಕುತೋ ನ ಕರೋತಿೀತ್ಯತ ಆಹ—ಅಸ್ಯ ಪಿತುರಿತರ ಆತ್ಮಾ ಸ್ವವಿರೋ ದೇಹಃ ಕೃತಕೃತ್ಯಃ ಕೃತಾನ್ಯೇತಜ್ಜನ್ಮಪ್ರಯುಕ್ತಾನಿ ಕೃತ್ಯಾನಿ ಸರ್ವಾಃ ಯೇನಾಸೌ ಕೃತಕೃತ್ಯಃ | ಲೌಕಿಕಾಸಾನಂ ಕುಟುಂಬಸೋಷಣಾದೀನಾಂ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯಾಣಾಮಗ್ನಿಹೋ-ತ್ಪಾದೀನಾಂ ಚ ನಿಷ್ಪಾದಿತತ್ಯಾಸೃತಕೃತ್ಯಸ್ಮನ್ | ವಯೋಗತೋ ವಯಸಾ ಪೂರ್ವಕರ್ಮಸಂಪಾ-ದಿತೇನಾಯುಷಃ ಹೀನಃ ಪ್ರೈತಿ ಮ್ನಿಯತೇ | ಅತಃ ಪುತ್ರದೇಹೇನ್ನೈವ ಪುಣ್ಯಂ ಕರ್ತವ್ಯಂ ನ ಶು ಮ್ಯತೇನ ಪಿತ್ರದೇಹೇನ ಕರ್ತುಂ ಶಕ್ಯಮ್ ||

ಪುತ್ರರೂಪಪ್ರತಿನಿಧಿಯನ್ನು ಏಕಮಾದಬೇಕು ? ತಾನೇ ಕರ್ಮ ಮಾಡಿದರೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೇ ? ಎಂದು ಆಶಂಕಿಸಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪಿತ್ರವಿವ ಇನ್ನೊಂದು ಶರೀರ ಅಂದರೆ ಸ್ವಕೀಯ ಶರೀರವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಿ ಕೃತಕೃತ್ಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಕುಟುಂಬವೋಪಜನಾದಿ ಲೌಕಿಕಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ, ಅಗ್ನಿ ಹೋತ್ರಾದಿಶಾಸ್ತ್ರೀಯಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ನಿರ್ವಹಿಸುವುದರಿಂದ ಅದು ಕೃತಕೃತ್ಯ. ಪೂರ್ವಕರ್ಮಸಂಪಾದಿತವಾದ ಆಯುಷ್ಯ ಮುಗಿದುದರಿಂದ ಮರಣ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಅದುದರಿಂದ ಪುತ್ರದೇಹದಿಂದಲೇ ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಮೃತವಾದ ಪಿತ್ರದೇಹದಿಂದ ಇದನ್ನು ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಸ ಇತಃ ಪ್ರಯತ್ನೇನ ಪುನರ್ಜಾಯತೇ ತದಸ್ಯ ತೃತೀಯಂ ಜನ್ಮ ||

ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಜನ್ಮದ್ವಯಮಪೇಕ್ಷ್ಯ ಜನ್ಮಾಂತರಂ ದರ್ಶಯತಿ— ಸ ವ್ಯದ್ಯಃ ಪಿತೇತೋಃ ಸೌಜ್ವಲರಥದೇವಾತ್ವಯುನ್ನೇನ ನಿರ್ಗಚ್ಯನ್ನೇನ ಸ್ವರ್ಗೇ ನರಕೇ ಮನುಷ್ಯಲೋಕೇ ವಾ ಸ್ವಕರ್ಮಾ ನುಸಾರೇಣ ಪುನರ್ಜಾಯತೇ ನತ್ತಸ್ಮಾದ್ವೇಹಾನ್ನಿಷ್ಯಾಂತಸ್ಯ ಜನ್ಮಾಂತರಾಯ ಕಾಲವ್ಯವಧಾನಮಸ್ತಿ | ಅಸ್ತಿನೇನ ಶರೀರೇ ಸ್ಥಿತ್ವಾ ಮನಸಾ ದೇಹಾಂತರಂ ಸ್ವೀಕೃತ್ಯ ಪಶ್ಚಾದಮುಂ ದೇಹಂ ಪರಿತ್ಯಜತಿ | ಯಥಾ ಜಲಕಾ ಮುಖೇಽಪ ತೃಣಾಂತರಮವಷ್ಟಭ್ಯ ತತಃ ಪೃಷ್ಠಭಾಗಮುಪಸಂಹರತಿ ತದ್ವತ್ | ತಥಾ ಚ ವಾಜಸನೇಯನಃ ಸಮಾನುನಂತಿ— ತದ್ಯಥಾ ಪೃಣಜಲಾಯುಕಾ ಪೃಣಸ್ಯಾಂತಂ ಗತ್ವಾನ್ಯಮಾಕ್ರಮಮಾಕ್ರಮ್ಯಾತ್ಮಾನಮುಪಸಂಹರತ್ಯೇವಮೇವಾಯುದಾತ್ಮೇದಂ ಶರೀರಂ ವಿಹತ್ಯಾವಿದ್ಯಾಂ ಗಮಯಿತ್ವಾನ್ಯಮಾಕ್ರಮಮಾಕ್ರಮ್ಯಾತ್ಮಾನಮುಪಸಂಹರತಿ " (ಬೃಹ-೪-೪-೩) ಇತಿ | ತದ್ಯಥೋಕ್ತಂ ಪುನರ್ಜನನರೂಪಮಸ್ಯ ಸಂಸಾರಿಣಿ ಅತ್ಯನಸ್ತೃತೀಯಂ ಜನ್ಮೇ-ತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ಯದ್ಯಪಿ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಂ ಜನ್ಮದ್ವಯಂ ಪುತ್ರದೇಹಸ್ಯೇದಂ ತು ದೇಹಾಂತರಸ್ಯ ತಥಾಪಿ ಪಿತ್ರಪುತ್ರೋಪಾಧ್ಯೋರೇವ ಭಿನ್ನತ್ವಾದುಪಾಧ್ಯುಪಲಕ್ಷಿತಸ್ಯಾತ್ಮನಃ | ವಿಹತ್ಯಮಭಿಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯಕಸ್ಯ ಜನ್ಮತ್ರಯಮಿತ್ಯುಪಚರ್ಯತೇ | ಯದ್ವಾ ಪಿತುಃ ಸಕಾಶಾದ್ರೇಕೋರೂಪೇಣಮಾತುಃ ಸಕಾಶಾತ್ಯಮಾರ-ರೂಪೇಣ ಚ ಪುತ್ರೇ ಯಜ್ಜನ್ಮದ್ವಯಮುದಾಹೃತಂ ತೇನೈವ ನ್ಯಾಯೇನ ಪಿತರಪಿ ಸ್ವಕೀಯಮಾತ್ಮ (ತಾ) ಪಿತೃಸಕಾಶಾಜ್ಜನ್ಮದ್ವಯಮುರ್ಧಾದುಕ್ತಮೇವೇತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯ ತದಪೇಕ್ಷಯಾ ಪಿತರಿದಂ ತೃತೀಯಂ ಜನ್ಮ ಪುತ್ರಸ್ಯ ತು ಜನ್ಮದ್ವಯಂ ಸಾಕ್ಷಾದ್ವೃಷ್ಟಂ ಪಿಸ್ಯದ್ಯಷ್ಟಾಂತೇನ ತು ಮರಣಾದೂರ್ಧ್ವಂ ತೃತೀಯಂ ಜನ್ಮ ಭವಿಷ್ಯತಿ | ಏವಂ ಸರ್ವಸ್ಯಾಪಿ ಜನ್ಮತ್ರಯಂ ಪುನಃ ಪುನರಾವರ್ತತೇ | ಅನೇನ ಜನ್ಮತ್ರಯೋರಪವರ್ಣನೇನ ಸಂಸಾರಾದ್ವಿರಕ್ತಿರುಪಜಾಯತೇ ನ ಹಿ ಮಾತಾಪಿತೃಮಲದ್ವಯ-ರೂಪದೇಹಸ್ಯ ನಿರಂತರಧಾರಣಾದನ್ಯದಧಿಕಂ ಜುಗುಪ್ಸಿತಂ ನೈರಾಗ್ಯಕಾರಣಮುದಾಹತುರ್ವಾಂ ||

ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಜನ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಮೂರನೆಯಜನ್ಮವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ವೃದ್ಧನಾದ ಪಿತೃವು ಈ ಜೀರ್ಣಶರೀರದಿಂದ ಹೊರಗೆ ಹೊರಟವನೇ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ನರಕದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಕರ್ಮಾನುಗುಣವಾಗಿ ಪುನಃ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾನೆ ಇನ್ನೊಂದು ಜನ್ಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಕಾಲಾಂತರವ್ಯವಧಾನವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಜಗಡೆಯು ಶರೀರವನ್ನುದ್ದವಾಗಿಮಾಡಿಕೊಂಡು ಮುಖದಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಹುಟ್ಟುಕಡ್ಡಿಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಅಮೇಲೆ ಪೃಷ್ಠಭಾಗ ಬಿಡುವಂತೆ ಈ ರೀತಿರದ್ದರಿಂದಾಗಲಿ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ದೇಹಾಂತರವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಅಮೇಲೆ ಈ ಶರೀರವನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಾನೆ. ಈ ವಿಷಯ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ವಿಶದವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿ. (ಬೃಹ-೪-೪-೩) ಇದೇ ಸಂಸಾರಿಯಾದ ಜೀವನ ಮೂರನೆಯ ಜನ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ. ಯದ್ಯಪಿ ಹಿಂದಿನ ಎರಡುಜನ್ಮ ಪುತ್ರದೇಹಕ್ಕೂ, ಮೂರನೆಯಜನ್ಮ ದೇಹಾಂತರಕ್ಕೂ ತೋರುತ್ತದೆ. ಅದರೂ ಪಿತ್ರಪುತ್ರವೆಂದು ಎರಡು ಉಪಾಧಿ ಬೇರೆಯಾಗಿದ್ದರೂ ಉಪಾಧಿಯಿಂದ ಉಪಲಕ್ಷಿತನಾದ ಆತ್ಮನು ಒಬ್ಬನೇ ಆದುದರಿಂದ ಮೂರು ಜನ್ಮ ಸಂಗತವಾಗಿದೆ. ಅಥವಾ ತಂದೆಯಿಂದ ರೀತೋರೂಪದಿಂದಲೂ, ತಾಯಿಯಿಂದ ಕುಮಾರರೂಪದಿಂದಲೂ ಪುತ್ರನಿಗೆ

ಯಾವ ಎರಡು ಜನ್ಮ ಹಿಂದೆ ಉದಾಹೃತವಾಗಿದೆಯೋ ಅದೇ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ತಂದೆಗೂ ತನ್ನ ಮಾತಾಪಿತೃಗಳಿಂದ ಎರಡು ಜನ್ಮಗಳ ಅರ್ಥಾತ್ ಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಮರಣಾನಂತರದ ಜನ್ಮದಿಂದ ಮೂರನೇ ಜನ್ಮ ಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಸಂಸಾರ ಋದ ಜೀವಿಗೂ ಈ ಮೂರುಜನ್ಮಗಳು ಪುನಃ ಪುನಃ ಅವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತವೆ. ಈರೀತಿಯಾದ ಜನ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದರಿಂದ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ವಿರಕ್ತಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಪುನಃ ಪುನಃ ಮಲಮೂತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾತಾಪಿತೃಗಳ ಶರೀರದಲ್ಲಿವಿದ್ದು ಬರುವುದೆಂದರೆ ಯಾರಿಗೆ ತಾನೇ ವೈರಾಗ್ಯ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕಿಂತ ವೈರಾಗ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದು ಬೇರೆ ಏನಿದೆ ? ಎಂದು ವಿಷ್ಣು ಪುರಾಣದಲ್ಲೂ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಅಥ ಏವ ವಿಷ್ಣು ಪುರಾಣೇ ಪಠ್ಯತೇ—

‘ ಸ್ವದೇಹಾರುಚಿಗಂಧೇದ ನ ವಿರಜ್ಯೇತ ಯಃ ಪುಮಾನ್ |

ವಿರಾಗಕಾರಣಂ ತಸ್ಯ ಕಿಮನ್ಯದುವದಿಶ್ಯತೇ || ’ ಇತಿ

ತದ್ವಿನ್ಯುಷ್ಠಿಕಾ ||

ತಸ್ಯೈತಸ್ಯ ಜುಗುಪ್ಸಿತಸ್ಯ ಸಂಸಾರಸ್ಯ ಜ್ಞಾನಮಂತರೇಣ ವಿನಾಶಾಭಾವಂ ತತ್ತಜ್ಞಾನೇನ ನಿವೃತ್ತಿಂ ಚ ದ್ಯೋತಯತುಂ ಮಂತ್ರಮುದಾಹರತಿ—“ ಪುರುಷೇ ಹ ವೈ ” (ಐ. ಅ. ೨-೨. ೫-೨೦. ೧) ಇತ್ಯಾರಭ್ಯ “ ತೃತೀಯಂಜನ್ಮ ” ಇತ್ಯಂತೇನ ಗ್ರಂಥೇನ ಸಂಸಾರಸ್ಯ ಯತ್ಯಕ್ಷತ್ವಮುಪವರ್ಣಿತಂ ಯಚ್ಚ ಸಂಸಾರ. ನಿವರ್ತಕಂ ತತ್ತಜ್ಞಾನಮುತ್ತರತ್ರ ವಿವಕ್ಷಿತಂ ತದುಭಯಮಧ್ಯರ್ಥಜಾತಂ ಕೇನಚಿನ್ಮಂತ್ರೇಣಾಭಿಹಿತಮ್ ||

ಹೇಯವಾದ ಈ ಸಂಸಾರವು ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗಲಾರದು. ಅದುದರಿಂದ ತತ್ತಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ನಿವೃತ್ತಿ ಯನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಮಂತ್ರವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪುರುಷೇಹವೈ (ಐ. ಅ. ೨-೨-೧) ಎಂದು ಆರಂಭಿಸಿ ತೃತೀಯಂ ಜನ್ಮ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವರೆಗೆ ವರ್ಣಿಸಿದ ಈ ಸಂಸಾರದ ದುಃಖವೂ, ಆ ಸಂಸಾರವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ ತತ್ತಜ್ಞಾನವೂ ಮುಂದೆ ನಿವೃತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇವೆರಡರೂ ಒಂದು ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಗರ್ಭೇ ನು ಸನ್ಮನ್ವೇಷಾಮವೇದಮಹಂ ದೇವಾನಾಂ ಜನಿಮಾನಿ ವಿಶ್ವಾ |

ಕತಂ ಮಾಪುರ ಆಯಸೀರರಕ್ಷನ್ನಧಃ ಶ್ರೇಣೋ ಜವಸಾ ನಿರದಿಯಮಿತಿ ||

ಶಮೇತಂ ಮಂತ್ರಂ ಪಠತಿ—ಕತಂ ವಾಮದೇವಾಯೋ ಮುನಿರ್ಗರ್ಭೇ ನು ಮಾತುರ್ಗರ್ಭೇ ವಿವಾನ್ಮತಃ ಸನ್ನೇಷಾಮಗ್ನಿವಾಯ್ವಾದಿತ್ಯಾದೀನಾಂ ದೇವಾನಾಂ ವಿಶ್ವಾ ಜನಿಮಾನಿ ಸರ್ವಾಣ್ಯು ಜನ್ಮಾನ್ಯನ್ಯ ವೇದಮನುಕ್ರಮೇಣ ವಿದಿತವಾನ್ಮುತಿ | “ ಮುಖಾದ್ವಾಗ್ನೌ ಚೋಗ್ನಿಃ ” (ಐ. ಅ. ೨-೨. ೪-೨೦. ೧) ಇತ್ಯಾದಿರುಕ್ತಿಪ್ರತಿಪಾತಿತಂ ಪರಮಾತ್ಮನಾ ಸಂಪಾದಿತಂ ದೇವಾನಾಂ ಜನ್ಮ ಜ್ಞಾತವಾನ್ಮುತಿಪನಿಪದಮಾತ್ಮ ಜ್ಞಾನಂ ಮಮ ಸಂಪನ್ನಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಥ ಏತನ್ಮಾದಾತ್ಮಜ್ಞಾನೋದಯಾದಿಧನ್ಯಾಂತಾಂ ಪಾಮದೇವ-ಮಾಯಸೀರೋಹನಿರ್ಮಿತಸ್ಯಂಖಲಾಸಮಾನಾಃ ಶತಂ ಪುರುಃ ರತಸಂಖ್ಯಾಕಾನಿ ಶರೀರಾಣ್ಯರಕ್ಷಣಾ | ಯಥಾ ಕಾರಾಗ್ರಹೇವಸ್ಥಾಪಿತಕ್ಕರ್ಷಣಂ ಕ್ರಬಲಂ ಬಹ್ವೈಃ ಕ್ಷಂಖಲಾಃ ಸರ್ವಾಃ ಪಾವೃತಾಃ ಏವಂ ರತಸಂಖ್ಯೋ-

ಪಲ್ಲವಿತಾನ್ಯನಂತಾನಿ ಶರೀರಾಣಿ ಯಥಾಪದಂ ಮುಕ್ತೋ ನ ಭವಾನಿ ತಥೈವಾರ್ಜನಾ | ಇದಾನೀಂ ಗುರು-
 ಶಾಸ್ತ್ರಸ್ಯ ಸಾದಾಚ್ಚ ತತ್ತ್ವವಿದ್ಯಾಯುಕ್ತೋ ಽವಿದ್ಯಾನುಯಾಜ್ಞಂ ಸಾರಾಚ್ಛ್ರೀಗ್ನೇ ಇವ ಜಾಲಂ ಭಿತ್ತ್ವಾ ಜವಸಾ
 ನಿರದೀಯಂ ತ್ವರಯಾ ನಿರ್ಗತೋಽಸ್ಮಿ | ಇತಿಶಬ್ದೋ ಮಂತ್ರಸಮಾಪ್ತಾರ್ಥಃ ||

ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಗರ್ಭೇ ನು ಸನ್ನೈಷಾಂ (ಋ. ಸಂ. ೪-೨೭-೧) ಎಂಬುದೇ
 ಆ ಮಂತ್ರ. ವಾಮದೇವನೆಂಬ ಮುನಿಯಾದ ನಾನು ತಾಯಿಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿದ್ದವನೇ ಅನ್ನಿ ವಾಯುಸೂರ್ಯಮುಂತಾದ
 ದೇವತೆಗಳ ಸಕಲ ಜನ್ಮವನ್ನೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುತ್ತೇನೆ. ಮುಖಾದ್ಯಾಗ್ನಾಚೋಽಸ್ಮಿ: ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿ
 ಪಾದಿತವಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದಂಟಾದ ದೇವತೆಗಳ ಜನ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುತ್ತೇನೆ. ಉಪನಿಷತ್ತಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ ಆತ್ಮ
 ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಗಳಿಸಿರುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಈ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವ್ರಾಪ್ತವಾಗಬೇಕಾದರೆ ಮೊದಲು ಲೋಹದ
 ಸಲಾಕೆಗಳುಳ್ಳ ಪಂಜರಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಶತಸಂಖ್ಯಾಕಗಳಾದ ಶರೀರಗಳು ಬಂಧಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸಿದ್ದವು. ಕಾರಾಗೃಹದಲ್ಲಿ
 ಕೂಡಿಟ್ಟ ಕಳ್ಳನನ್ನು ಹೇಗೆ ಲೋಹದ ಸಲಾಕೆಗಳು ಪಲಾಯನಮಾಡದಂತೆ ರಕ್ಷಿಸುವವೋ ಅದಂತೆ ಅನಂತಶರೀರಗಳು
 ನಾನು ಮುಕ್ತಿಯೊಂದದಂತೆ ತಡೆದಿದ್ದವು. ಈಗ ಗುರುಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ತತ್ತ್ವವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದವನಾಗಿ
 ಅವಿದ್ಯಾರೂಪಂಸಾರದಿಂದ ಗಿದುಗವು ಬಲಿಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಹೋಗಿ ಹೋಗುವಂತೆ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದಿರುತ್ತೇನೆ.
 ಇತಿಶಬ್ದವು ಮಂತ್ರಸಮಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

**ಗರ್ಭ ಏವೈತಚ್ಚಯಾನೋ ವಾಮದೇವ ಏವಮುವಾಚ ಸ ಏವಂ
 ವಿದ್ವಾನಸ್ಮಾಚ್ಚರೀರಭೇದಾದೂರ್ಧ್ವಂ ಉತ್ಕ್ರಮ್ಯಾಮುಷ್ಮಿನ್-
 ಸ್ವರ್ಗೇ ಲೋಕೇ ಸರ್ವಾನ್ಯಾಮಾನಾಪ್ತ್ವಾಮೃತಃ ಸಮಭವತ್ಸಮ-
 ಭವತಃ ||**

ಅಸ್ಯ ಮಂತ್ರಸ್ಯ ವಾಕ್ಯರ್ಯಂ ದರ್ಶಯತಿ-ಅಹಮಿತಿ ಮಂತ್ರೇ ಯೋಽಭಿಹಿತಃ ಸ ನಾನು
 ದೇವೋ ಮಾತೃಗರ್ಭ ಏವ ಶಯಾನಃ ಸನ್ನೇತತ್ಪೂರ್ವೋಕ್ತಮಂತ್ರಾರ್ಥಜಾತಮೇವಮುವಾಚ |
 ಸ ವಾಮದೇವ ಏವಂ ಮಂತ್ರೋಕ್ತಪ್ರಕಾರೇಣಾತ್ಮತತ್ವಂ ವಿದ್ವಾನ್ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಾನಿ ಕ್ಷೀಣೇ
 ಸತ್ಯಸ್ಮಾಚ್ಚರೀರಭೇದಾದ್ವೇಹ ವಿನಾಶಾದೂರ್ಧ್ವಮು (ಧ್ವಂ ಉ)ತ್ತರಕಾಲೇವಸ್ಮತಃ ಸರ್ವಸ್ಮಾನ್ಸಂಘ
 ರಬಂಧಾದುತ್ಕ್ರಮ್ಯಾಮುಷ್ಮಿನ್ದ್ರಿಯಾಗೋಚರೇ ಸ್ವರ್ಗೇ ಸುಷ್ಪು ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನೇನಾರ್ಜಿತೇ
 ಲೋಕೇ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶತೇನಾವಲೋಕಮಾನೇ ಸ್ವರೂಪೇ ಸರ್ವಾನ್ಯಾಮಾನಾತ್ಮರೀಯಕೇ
 ಪೂಜ್ಯಾನ್ಯವನಭವಾದಿ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಪರ್ಮಂತಗತಾನ್ಸರ್ವಾನಂದಾನಾಪ್ತ್ವಾ ಪರಮಾನಂದ
 ಸ್ವರೂಪಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮತೇನ ಪ್ರಾಪ್ನಾನ್ಯುತೋ ಮರಣರಹಿತಃ ಸಮಭವತ್ | ಯದ್ವಪಿ ಗರ್ಭೇ ಗುರು-
 ಶಾಸ್ತ್ರೋಪದೇಶೋ ನಾಸ್ತಿ ತಥಾಪಿ ಜನ್ಮಾಂತರೋಪದೇಶಸ್ಯ ಕೇನಚಿಸ್ವಬಲಕರ್ಮಣಾ ತದಾನೀಂ
 ಪ್ರತಿಬದ್ಧಸ್ಯ ಗರ್ಭೇ ಪ್ರತಿಬಂಧಕ್ಷಯಮಪೇಕ್ಷ್ಯ ಜ್ಞಾನೋಕ್ತಾದಕತ್ವಂ ಸಂಭವತಿ | ತಥಾ ಚ ಭಗವತಾ
 ವ್ಯಾಸೇನ ಸೂತ್ರೀಕರ್ಮಾ- " ಐಹಿಕಮುಪ್ಯಶ್ರುತೈಕಪ್ರತಿಬಂಧೇ ತದ್ಧರ್ಶನಾತ್ " (ಬೃ-ಸೂ-೨-೩-

ಪಾ-೪-ಸೂ-೫೧-ಅಧಿ-೧೬) ಇತಿ | ಪ್ರಸ್ತುತಪ್ರತಿಬಂಧಾಭಾವೇ ಸತಿ ಯಸ್ಮಿಂಜ್ಞಾನನ್ಯುಪದೇತಸ್ತಸ್ಮಿ-
 ನ್ನೇನ ಜನ್ಮನಿ ಷ್ಠಾನಂ ಭವತಿ, ಅನ್ಯಥಾ ಜನ್ಮಾಂತರೇ | ಕುತಃ | ವಾಮದೇವೇ ತದ್ವರ್ತನಾದಿತಿ
 ಸೂತ್ರಾರ್ಥಃ | ಯಾದ್ಯಪಿ ಮುಕ್ತಾ ಕಾಮಾ ವಿಷಯಾನಂದಾ ನ ಸಂತಿ ತಥಾಪಿ ವಿದಯಾನಂದಾನಾಂ
 ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದಲೇಶ್ಯೇನ ತಸ್ಮಿನ್ನಂತರ್ಭಾವಾದ್ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದಪ್ರಾಪ್ತಾ ಸರ್ವಕಾಮಪ್ರಾಪ್ತಿರುಪಚ್ಯತೇ |
 ತತ್ತಜ್ಞಾನಿನೋ ವರ್ತಮಾನದೇಹಸಾತಾದೂರ್ಧ್ವಂ ದೇಹಾಂತರನಂಬಂಧಸ್ಯಾಭಾವೇನ ದೇಹಪ್ರಾಣ-
 ವಿಯೋಗರೂಪೈಶ್ಚ ಮರಣಸ್ಯಾರ್ಥತತ್ವಾದಮೃತತ್ವಂ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಮ್ | ಸಮುಭವದಿತ್ಯಭ್ಯಾಸೋಽ-
 ಧ್ಯಾಯನಮಾಪ್ತರ್ಥಃ ||

ಪೂರ್ವೋಕ್ತಮಂತ್ರದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಹಂಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಿದ ಆ ವಾಮದೇವಮುನಿಯು
 ತಾಯಿಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿಯೇ ಮಲಗಿದ್ದು ಪೂರ್ವೋಕ್ತಮಂತ್ರಾರ್ಥಸಮುದಾಯವನ್ನು ಹೇಳಿದನು. ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ
 ಅವನು ಆತ್ಮತತ್ವವನ್ನು ದಿಳಿದು ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಗಳು ಕ್ಷೀಣವಾದುದರಿಂದ ದೇಹಜನನವಾದೊಡನೆ ಸರ್ವಸಂಸಾರಬಂಧನವನ್ನು
 ಕಳೆದುಕೊಂಡು, ಇಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಗೋಚರವಾಗದ ತತ್ತಜ್ಞಾನದಿಂದ ಗಳಿಸಿದ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಶೈಶ್ವರಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ವಿವರಿಸಿದಂತೆ
 ಸಾರ್ವಭೌಮಾದಿ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನವರಿಗಿನ ಸಕಲಾನಂದಗಳನ್ನೂ ಹೊಂದಿ, ಪರಮಾನಂದರೂಪಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮಭಾವದಿಂದ ಮರಣ
 ರಹಿತನಾದನು. ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಗುರುಶಾಸ್ತ್ರೀಪದೇಶಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಜನ್ಮಾಂತರದಉಪದೇಶವು ಪ್ರಬಲವಾದ ಕರ್ಮದಿಂದ
 ಅಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧವಾಗಿದ್ದರೂ, ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅದು ನಿವೃತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗಲು ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲ.
 ಇದನ್ನು ಪೂಜ್ಯರಾದ ವ್ಯಾಸರೂ ಐಹಿಕಮುಖ್ಯಪ್ರಸ್ತುತಪ್ರತಿಬಂಧೇ ತದ್ವರ್ತನಾತ್ (ಬ್ರ. ಸೂ. ೩-೪-೫೧) ಎಂಬ
 ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಕೃತಯಾವಪ್ರತಿಬಂಧವೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಆಗ ಯಾವಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶವೂ ಆ ಜನ್ಮ
 ದಲ್ಲಿಯೇ ಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತಿಬಂಧವಿದ್ದರೆ ಜನ್ಮಾಂತರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ವಾಮದೇವರ ವೃತ್ತಾಂತವೇ ಇದಕ್ಕೆ
 ನಿದರ್ಶನವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಮಗಳಾಗಲೀ ವಿಷಯಾನಂದವಾಗಲೀ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ವಿಷಯಾನಂದಗಳು
 ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದದ ಲೇಪರೂಪಗಳಾದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದದಲ್ಲಿ ಲೀನವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಂದ
 ಸರ್ವಕಾಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯೆಂದು ಉಪಚಾರದಿಂದ ಹೇಳಿದೆ. ತತ್ತಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಇಂತಕ್ಕದೇಹವು ಆಳಿದಮೇಲೆ ಇನ್ನೊಂದು
 ದೇಹಪ್ರಾಪ್ತಿ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ದೇಹಪ್ರಾಣವಿಯೋಗರೂಪಮರಣಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಕ್ತಿ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಮೃತತತ್ವ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೆಂದು
 ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆಧ್ಯಾಯಸಮಾಪ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಪದಾವೃತ್ತಿ ಹೇಳಿದೆ.

English Translation

1. Let the women who are with child move away.
2. Verily, from the beginning he (the self) is in man as a germ, which is called seed.

3. This (seed), which is strength gathered from all the limbs of the body, he (the man) bears as telf in his self (body). When he commits the seed to the woman, then he (the father) causes it to be born. That is his first birth.

4. That seed becomes the self of the woman, as if one of her own limbs. Therefore it does not injure her.

5. She nourishes his (her husband's) self (the son) within her. She who nourishes, is to be nourished.

6. The woman bears the germ. He (the father) elevates the child even before the birth, and immediately after.

7. When he thus elevates the child both before and after his birth, he really elevates his own self.

8. For the continuation of these worlds (men). For thus are these worlds continued.

9. This is his second birth.

10. He (the son), being his self, is then placed in his stead for (the performance of) all good works.

11. But his other self (the father), having done all he has to do, and having reached the full measure of his life, departs.

12. And departing from hence he is born again. That is his third birth.

13. And this has been declared by a Rishi (Rv. IV. 27, 1) :

14. 'While dwelling in the womb, I discovered all the births of these devas. A hundred iron strongfolds kept me, but I escaped quickly down like a falcon.'

15. Vamadeva, lying in the womb, has thus declared this.

And having this knowledge he stepped forth, after this dissolution of the body, and having obtained all his desires in that heavenly world, became immortal, yea, he became immortal.

ಇತಿ ಶ್ರೀನುತ್ಪಾಯಣಾಚಾರ್ಯ ವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ನೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ
ಪಂಚಮಾಧ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ

ಇತಿ ಬಹ್ವುಚ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕ ಕಾಂಡೇ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ ಪಂಚಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತವಾದ ನೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕದ
ಐದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯ ವಿರಚಿತವಾದ ನೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದ ಎರಡನೆಯ ಅರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ
ಐದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು ||

ಅಧ್ಯಾತ್ಮೀಯಾರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಪಷ್ಠೇಷಧ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡ

ನರದನೆಯ ಅರಣ್ಯಕದ ಆರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು

ಅಧ್ಯಾತ್ಮೀಯಾರಣ್ಯಕದೇ—“ ತಸ್ಯ ತ್ರಯ ಆವಸಥಾಃ ” (ಐ. ಆ. ೨ ಅ. ೪ ಖಂ. ೩) ಇತಿ ವಾಕ್ಯೇನ ಖ್ಯಮಾತ್ಮಸ್ವರೋರೂಪಂ ಸಂಸರಣಾರ್ಥಂ ಸ್ಥಾನತ್ರಯಂ ಯಮುಕ್ತಂ ತತ್ತುನಃ ಪಂಚನಾಧ್ಯಾಯೇ ವೈರಾಗ್ಯೋಪ್ಪತ್ಯರ್ಥಂ “ ಪುರುಷೇ ಹ ವೈ ” (ಐ. ಆ. ೨ ಅ. ೫ ಖಂ. ೧) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಪ್ರಪಂಚಿತಮ್ | “ ಸ ಜಾತೋ ಭೂತಾನ್ಯಭಿವ್ಯೈಶ್ಚೈತ್ ” (ಐ. ಆ. ೨ ಅ. ೪ ಖಂ. ೧) ಇತ್ಯಾದಿನಾವಪಾದಪ್ರಕರಣೇನ ಯತ್ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಂ ಸಂಗೃಹೀತಂ ಯಜ್ಞ ವಾಮದೇವೋದಾಹರಣೇನ ಜ್ಞಾನಫಲಂ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ಯದರ್ಶಿತಂ ತದಭಯಂ ವಿರದೀಕರ್ತುಂ ಪಷ್ಠಾಧ್ಯಾಯ ಅರಭ್ಯತೇ | ತತ್ರ “ ಆತ್ಮಾ ವೈ ” (ಐ. ಆ. ೨ ಅ. ೪ ಖಂ. ೧) ಇದಮಿತ್ಯಾದ್ಯಧ್ಯಾಯೇನ ಸಾಮಾನ್ಯತಸ್ತತ್ತ್ವಮವಗತ್ಯ “ ಪುರುಷೇ ಹ ವೈ ” (ಐ. ಆ. ೨ ಅ. ೫ ಖಂ. ೧) ಇತ್ಯಧ್ಯಾಯೋಕ್ತಜನ್ಮಕ್ಷೇಶವಿಚಾರೇಣ ಪರಂ ವೈರಾಗ್ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾನಾಂ ಜಿಜ್ಞಾಸೂನಾಂ ನಿಚಾರಂ ದರ್ಶಯತಿ—

ತಸ್ಯ ತ್ರಯ ಆವಸಥಾಃ ಎಂದು ನಾಲ್ಕನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಜೀವನ ಸಂಸರಣಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಪಿತೃ ಮಾತೃ ಮತ್ತು ತನ್ನ ಶರೀರ ಹೀಗೆ ಮೂರುಮಾನಗಳನ್ನೂ, ಎರಡನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯವುಂಟಾಗಲು, ಪುರುಷೇ ಹ ವೈ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಜನನದ ರೀತಿಯನ್ನೂ ಹೇಳಿದುದಾಯಿತು. ಸ ಜಾತೋ ಭೂತಾನ್ ಎಂದು ಅವವಾದಪ್ರಕರಣದಿಂದ ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ಹೇಳಿದ ತತ್ರ ಜ್ಞಾನವನ್ನೂ, ವಾಮದೇವನುರ್ವಿಯ ವೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದ ಜ್ಞಾನಫಲವನ್ನೂ, ವಿರದವಾಗಿ ತಿಳಿಸಲು ಆರನೇ ಅಧ್ಯಾಯ ಅರಂಭವಾಗಿದೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ತತ್ರ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಛನ್ಮಕ್ಷೇಶಾದಿ ವಿಚಾರದಿಂದ ವೈರಾಗ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದ ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳ ವಿಚಾರವನ್ನು ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಕೋಟಯಮಾತ್ಮೇತಿ ನಯಮುಪಾಸ್ಮಹೇ ಕತರಃ ಸ ಆತ್ಮಾ ||

“ ಆತ್ಮಾ ವಾ ಇದಮೇಕ ವಿವಾಗ್ರ ಆಸೀತ್ ” (ಐ. ಆ. ೩ ಅ. ೪ ಖಂ. ೧) ಇತ್ಯಾದಿ-ಶ್ರುತಾ ಕಕ್ಷಿನ್ನಿರುಪಾಧಿಕ ಆತ್ಮಾ ಶ್ರುತಃ | ತಥಾ “ ಸ ವಿತಮೇವ ಸೀಮಾನಂ ವಿದಾರ್ಯೈತಯಾ ದ್ವಾರಾ ಪ್ರಾಪದ್ವತ ” (ಐ. ಆ. ೨ ಅ. ೪ ಖಂ. ೩) ಇತಿ ಶ್ರುತಾ ಕಕ್ಷಿತ್ಯೋಪಾಧಿಕ ಆತ್ಮಾ ಶ್ರುತಃ | ನಯಂ ತು ಪ್ರತಿದಿನಂ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣಮಾತ್ಮೇತಿ ಯಮುಪಾಸ್ಮಹೇ ಸ ಃ ಸೋಪಾಧಿಕೋ ನಿರುಪಾಧಿಕೋ ವೇದ್ಯರ್ಥಃ | ಉಪಾಸನಂ ನಾಮ ನೈರಂತರ್ಯೇಣ ತಾನ್ವರ್ಯಪುರಃ ಸರೋ ವ್ಯವಹಾರಃ | ಅಹಂ

ಗಚ್ಛಾಮ್ಯಹಮಾಗಚ್ಛಾಮಿ ಮನೂಯಂ ದೇಹೋ ಮಮೇದಂ ಗೃಹಮಿತಿ ನಿಗಂಠರವಾಗದೇಶಾಃ-
 ಸ್ವಪ್ನವಹಾರೋ ಲೋಕೇ ದೃಶ್ಯತೇ, ಸೋಽಯಮತ್ತೋಪಾಸನತೇನೋಪಚರ್ಯತೇ | ತಥಾ ಸ
 ಆತ್ಮಾ ಶ್ರುತೌ * ಆತ್ಮಾವೈ (ಐ. ಅ. ೨ ಅ. ೪ ಖಂ. ೧) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಶ್ರುತಃ ಕತಃ ಸೋಪಾಧಿ-
 ನಿರುಪಾಧಿಕಯೋರ್ನುರ್ಧೇ ಕತಃ ಕೋಽಸಾವಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಆತ್ಮಾ ವಾ ಇದಮೇಕ ಏವಾಗ್ರ ಅಸೀತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ಉಪಾಧಿಯೂ ಇಲ್ಲದ
 ಆತ್ಮನನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಸ ಏತಮೇವ ಸೀಮಾನಂ ವಿವಾಯ್ಕೀತಯಾ ದ್ವಾರಾ ಪ್ರಾಪದ್ಯತ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ
 ಉಪಾಧಿವಿಷಯವಾದ ಆತ್ಮನನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ನಾವು ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೂ ಆತ್ಮನೆಂದು ಉಪಾಸಿಸುವನು ಯಾರು ?
 ಉಪಾಧಿಶೂನ್ಯನಾದ ಆತ್ಮನೇ ? ಅಥವಾ ಸೋಪಾಧಿಕನಾದ ಆತ್ಮನೇ ? ನಾನು ಹೋಗುತ್ತೇನೆ. ನಾನು ಬರುತ್ತೇನೆ.
 ಇದು ನನ್ನ ದೇಹ, ಇದು ನನ್ನ ಮನೆ ಎಂದು ನಿತ್ಯವೂ ಆಸಕ್ತಿಯಿಂದ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹಾರವು ತೋರುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನೇ
 ಇಲ್ಲಿ ಔಪಚಾರಿಕವಾಗಿ ಉಪಾಸನವೆಂದುಹೇಳಿದೆ. ಸೋಪಾಧಿಕನಿರುಪಾಧಿಕರಾದ ಆತ್ಮರಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಾವೈ ಎಂದು ಶ್ರುತಿ
 ಪ್ರತಿಪಾದಿತನಾದ ಆತ್ಮನು ಯಾರು ? ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಯೇನ ವಾ ಪಶ್ಯತಿ ಯೇನ ವಾ ಶೃಣೋತಿ ಯೇನ ವಾ ಗಂಧಾನಾಜಿ-
 ಘ್ರತಿ ಯೇನ ವಾ ವಾಚಂ ವ್ಯಾಕರೋತಿ ಯೇನ ವಾ ಸ್ವಾದು
 ಚಾಸ್ವಾದು ಚ ವಿಜಾನಾತಿ ಯದೇತದ್ಧೃದಯಂ ಮನಶ್ಚೈತತ್ಸಂಜ್ಞಾನ
 ಮಾಜ್ಞಾನಂ ವಿಜ್ಞಾನಂ ಪ್ರಜ್ಞಾನಂ ಮೇಧಾ ದೃಷ್ಟಿರ್ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿರ್ಮುತಿ
 ಮ್ನನೀಷಾ ಜೂತಿಃ ಸ್ತೃತಿಃ ಸಂಕಲ್ಪಃ ಕ್ರತುರಸುಃ ಕಾಮೋ
 ನಶ ಇತಿ ||

ನನು ಕತಃ ಸ ಆತ್ಮೇತ್ಯಯಂ ವಿಚಾರೋಽಸ್ತು ಶ್ರುತ್ಯೈಕಗಮ್ಯಸ್ಯ ತಸ್ಯ ವಿಚಾರನುಂಠರೇ.
 ಣಾನಿಶ್ಚಯಾತ್ಮೋಽಯಮಾತ್ಮೇತ್ಯಯಂ ತು ವಿಚಾರೋ ನ ಯುಕ್ತಸ್ಯ ಸ್ಯಾಹಂಪ್ರತ್ಯಯಗಮ್ಯತ್ವೇನ
 ಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವಾದಿತ್ಯಾಕಂಕೈ ವಿಚಾರಹೇತುಮನೇಕಕೋಟ್ಯಾತ್ಮಕಂ ಸಂಕಯಂ ದರ್ಶಯತಿ— ಯದ್ವ್ಯ-
 ಪ್ಯಹಂಪ್ರತ್ಯಯಗಮ್ಯಸ್ಯೈತಸ್ಯರೂಪ ಆತ್ಮೇತಿ ಸಾಮಾನ್ಯಾಕಾರೇಣ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿರಸ್ಯ ತಥಾಪಿ ತದ್ವಿಶೇಷೇ
 ಸಂಶಯೋ ವಿದ್ಯತೇ | ಬಾಹ್ಯಾಂತಃಕರಣೇಷು ಸರ್ವೇಷುಪಿ ಚೈತನ್ಯಂ ಪ್ರಥಕ್ಪ್ರಕೃತಗುಣವ್ಯಕ್ತೇ
 ಯಥಾ ಜಲಪಾತ್ರೇಷು ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಸೂರ್ಯಾದಿಪ್ರತಿಬಿಂಬಸ್ವದೃಶ್ | ತಥಾ ಸಽ ಚಿತ್ರಂಽದ್ರಿಯಾಫಿ-
 ವ್ಯಕ್ತಚೈತನ್ಯೇನ ದೇಹೇಽದ್ರಿಯಸಂಘಾತಾಫಿಮಾನೀ ಲೌಕಿಕಃ ಪುರುಷೋ ನೀಲವೀತಾದಿರೂಪಂ
 ಪಶ್ಯತಿ | ಅತೋ ಯೇನ ಚಾಪ್ತುಷಚೈತನ್ಯೇನ ಪಶ್ಯತಿ ಚೈತನ್ಯಂ ತತ್ ಕಮಾತ್ಮೇತ್ಯೇಕಾ ಕೋಟಿಃ |
 ತಥಾ ಯೇನ ಶೋತ್ರಾಫಿವ್ಯಕ್ತಚೈತನ್ಯೇನ ಶಬ್ದಂ ಪೃಣೋತಿ ತತ್ಕಮಾತ್ಮೇತಿ ದ್ವಿತೀಯಾ ಕೋಟಿಃ
 ಏವಂ ಘ್ರಾಣವಾಗ್ನಿಹ್ರಾದೀಽದ್ರಿಯಾಫಿವ್ಯಕ್ತಚೈತನ್ಯೇನ ಶೇಷಾಽಮಾತ್ಮತತ್ಸರೂಪಂ ಸಂದೇಹಕೋ-
 ಟಿಶ್ಚಂ ದ್ರವ್ಯವ್ಯಮ್ | ಚೈತನ್ಯಸ್ಯೈವ ರೂಪರಸಾದಿಜ್ಞಾಪಕತ್ವಂ ಕಶವಲೀಷ್ಯಾಮ್ನಾಯತೇ—

“ ಯೇನ ರೂಪಂ ರಸಂ ಗಂಧಂ ಶಬ್ದಾನ್ ಸ್ಪರ್ಶಾಂಶ್ಚ ಮೈಥುನಾನ್ |
ಏತೀನ್ಯೈವ ವಿಜಾನಾತಿ ”

(ಕಠ-೪||೩|| ಇತಿ ||

ಶೋಕಾದೀಂದ್ರಿಯದ್ವಾರಾ ವಿಷಯಗ್ರಾಹಕತ್ವಮಭಿಪ್ರೇಶ್ಯ ತಲವಕಾರ್ಪಿರಪ್ಯಾನ್ಮಾಯತೇ —
“ ಶೋತ್ರಸ್ಯ ಶೋತ್ರಂ ಮನಸೋ ಮನೋ ವಾಚೋ ಹ ವಾಕ್ಯ ಉ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಶ್ಚಕ್ಷು-
ಷಶ್ಚಕ್ಷುಃ ” (ಕೇನೋ-೨) ಇತಿ | ವಾಜಸನೇಯಿನೋಽಪಿ ತತ್ತದಿಂದ್ರಿಯಸಾಪ್ತಚೈತನ್ಯೇನ ತತ್ತ-
ದಿಂದ್ರಿಯದ್ವಾರಕವಿಷಯಗ್ರಹಣಮಭಿಪ್ರೇಶ್ಯ ತತ್ತದಿಂದ್ರಿಯಾನಾನ್ಮಾ ವ್ಯವಹಾರಮಾನುನಂತಿ—
“ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಮುತೇ ಚಕ್ಷುಷಶ್ಚಕ್ಷುರುತ ಶೋತ್ರಸ್ಯ ಶೋತ್ರಮನ್ನ ಸ್ಯಾನ್ನಂ ಮನಸೋ ಯನ್ನನೋ
ವಿದುಃ ” (ಬೃ-೪-೪-೧೮) ಇತಿ | ಬಾಹ್ಯೇಂದ್ರಿಯಾಭಿವ್ಯಕ್ತಚೈತನ್ಯೇಷ್ವಾತ್ಮತ್ವತ್ವ ಸಂಶಯಂ
ದರ್ಶಯಿತ್ವಾಂತಃಕರಣದ್ವಯತದ್ವೈತ್ತಿ ವಿಶೇಷಾಭಿವ್ಯಕ್ತ ಚೈತನ್ಯೇಷ್ವಾತ್ಮತ್ವತ್ವ ಸಂಶಯಮಭಿಪ್ರೇಶ್ಯ
ಯದೇತದ್ವೈದಯಮಿತ್ಯಾದಿನಾ ತತ್ತದುಸಾಧಿಸ್ವರೂಪಮುಪನ್ಯಸ್ಯತೇ—ಹೃದಯಃ ಬುದ್ಧಿಃ,
ಸಾ ಚಾತ್ಮಾನಿ ಕರ್ತೃತ್ವಾದಿಧರ್ಮಾರೋಪಸಾಧನತ್ವಾದಂತಃಕರಣಮಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ತಸ್ಯ ಚ ಬುದ್ಧಿ-
ವಿಶಿಷ್ಟಸ್ಯ ಕರ್ತುರಾತ್ಮನೋ ರೂಪಾದಿವಿಷಯಸಂಕಲ್ಪವಿಕಲ್ಪಾದಿಸಾಧನಂ ಮನ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ |
ಬುದ್ಧಿಮನಸೋರ್ವ್ಯಯೋರಂತಃಕರಣ ನಿಶೇಷಯೋಃ ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥಶ್ಚಕಾರಃ | ಏತದೇವಂತಃ-
ಕರಣದ್ವೈವಿಧ್ಯಮಭಿಪ್ರೇಶ್ಯ ತೈತ್ತರೀಯಕೇ— ತನ್ಮಾದ್ಯಾ ಏತಸ್ಯಾನ್ಮನೋಮಯಾತ್ | ಅನ್ಮೋಂ-
ತರ ಆತ್ಮಾ ವಿಜ್ಞಾನಮಯಃ ” (ತೈತ್ತ-೨-೪-೧) ಇತಿ ಕೋಶದ್ವಯಮುಪನ್ಯಸ್ಯಮ್ | ತಸ್ಯ ಚ
ಮನಸೋ ವೃತ್ತಿ ವಿಶೇಷಾ ಏತನ್ನಂಜ್ಞಾನಮಿತ್ಯಾದಿನಾ ಪ್ರಪಂಚ್ಯತೇ | ಯನ್ನನೋಽಪ್ರೇತದೇವ
ವೃತ್ತಿರೂಪೇಣ ಪರಿಣತಂ ಸನ್ನಂಜ್ಞಾನಮಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ಸಮ್ಯಗಿದಂ ವಸ್ತುತಿ ಜ್ಞಪ್ತಿ ಸಂಜ್ಞಾನಮ್ |
ಆಜ್ಞಾನಮಾಜ್ಞಪ್ತೀಶ್ಚರಭಾವಃ | ವಿಜ್ಞಾನಮಿದಮಸ್ಮಾದ್ವಿಶಿಷ್ಟಮಿತ್ಯೇವಮಾದಿವಿವೇಕಃ | ಪ್ರಜ್ಞಾನಂ
ಗ್ರಂಥಾರ್ಥಾದಾವನೇಶಃ | ಮೇಧಾ ಗ್ರಂಥತದರ್ಥಧಾರಣಾ | ದ್ವೈಶ್ಚಕ್ಷುಷ್ಯಾರಾ ರೂಪೋಪಲ-
ಭಿಹೇತುರ್ಮನೋವೃತ್ತಿಃ | ಧೃತಿರ್ಧೈರ್ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾಯಾಮಸ್ಯಾಪದಿ ತದ್ವಿಷಯಗಣನಾರಾಹಿ-
ತ್ಯಮ್ | ಮತಿರ್ಮನನಂ ರಾಜಕಾರ್ಯಾದ್ಯಾಲೋಚನಮ್ | ಮನೀಷಾ ತತ್ರ ಸ್ವಾತಂತ್ಯಮ್ |
ಜೂತಿರ್ಜವಃ ಪ್ರಾಪ್ತಕಾರ್ಯೇಷು ಮನಸೋ ವ್ಯಗ್ರತಾ | ಯದ್ಯಾ ಜೂತಿರ್ಮನಸೋ ರೋಗಾದಿ-
ಜನಿತದುಃಖತ್ವಮ್ | ಸ್ಮೃತಿರನುಭೂತಾರ್ಥವಸ್ತುಸ್ವರೂಪಮ್ | ಸಂಕಲ್ಪೋಽಸಮಾಚೇನೇಽಪಿ ವಸ್ತುನಿ
ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವೇನ ಕಲ್ಪನಮ್ | ಕ್ರತುರವಶ್ಯಂ ಕರಿಷ್ಯಾಮಿತ್ಯಧ್ಯನಸಾಯಃ | ಅಸುಃ ಪ್ರಾಣಾದಿ
ಜೀವನಕ್ರಿಯಾನಿಮಿತ್ತಾ ವೃತ್ತಿಃ | ಕಾಮೋಽಸಂನಿಹಿತವಿಷಯಾಕಾಂಕ್ಷಾ | ವಶಃ ಪ್ರೀತ್ಯುಕ್ತರಾದ್ಯ-
ಭಿಲಾಷಃ | ಇತಿಶಬ್ದಃ ಪ್ರದರ್ಶನಾರ್ಥಃ | ಇತ್ಯೇವಮಾದ್ಯಾ ಅನ್ಯೇಽಪಿ ಸಾತ್ವಿಕರಾಜಸತಾಮವವೃತ್ತಿ-
ಭೇದಾ ಬಹವೋ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಾಃ | ಅತ್ರ ಸರ್ವತ್ರ ಕಿಮೇತದ್ವಾವ್ಯಕ್ತೃಪಟಂತ ಚೈತನ್ಯಮಾತ್ಮೇತ್ಯೇನಂ
ಸಂಶಯಕೋಟಿಯೋ ಯೋಜನೀಯಾಃ ||

ಶ್ರುತಿಮಾತ್ರದಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ ಆತ್ಮನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನ ಯಾರು ? ಎಂದು ವಿಚಾರ ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗರಿ.
ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಹಂ (ನಾನು) ಎಂಬ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಆತ್ಮನಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಇರುವಾಗ, ಯಾವನು ಶಯವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗ ಈ

ಅತ್ಮನು ಯಾರು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಅಸಂಗತವಲ್ಲವೇ? ಅಂದರೆ ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಾನಾಸಂಶಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಹಂಪ್ರತ್ಯಯದಿಂದ ಚೈತನ್ಯರೂಪ ಅತ್ಮನು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಸಾಮಾನ್ಯರೂಪದಿಂದ ಇದ್ದರೂ ವಿಶೇಷರೂಪದಿಂದ ಸಂಶಯವೇ ತೋರುತ್ತದೆ. ಸೀರನಮತೈಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಗಳು ತೋರುವಂತೆ ಚಕ್ಷುರಾದಿವಿಕಲಬಾಹ್ಯಾಂತಃಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಚೈತನ್ಯವು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಚಕ್ಷುರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾದ ಚೈತನ್ಯದಿಂದಲೇ ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಾದಿ ಸಂಘಾತದಲ್ಲಿ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ಪುರುಷನು ನೀಲಾದಿರೂಪಗಳನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಚಾಕ್ಷುಷ ಚೈತನ್ಯನು ಅತ್ಮನೇ ಎಂದು ಒಂದುಕಿಂತಿಯು ಸಂಶಯ. ಶ್ರೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯದಲ್ಲಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾದ ಚೈತನ್ಯವೇ ಶಬ್ದವನ್ನು ಕೇಳುವುದರಿಂದ ಅದು ಅತ್ಮನೇ ಎಂದು ಎರಡನೆಯ ಸಂಶಯ. ಹೀಗೆಯೇ ಘ್ರಾಣ, ವಾಕ್, ಜಿಹ್ವಾದಿ ಇಂದ್ರಿಯಾಭಿವ್ಯಕ್ತಗಳಾದ ಚೈತನ್ಯ ವಿಶೇಷಗಳು ಅತ್ಮವೇ ಎಂದು ನಾನಾ ಸಂಶಯಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಚೈತನ್ಯವೇ ರೂಪರಸಾದಿ ಜ್ಞಾಪಕವೆಂದು ಯೇನ ರೂಪಂ ರಸಂ ಗಂಧಂ ಶಬ್ದಾನ್ ಸ್ಪರ್ಶಾಂಶ್ಚ ಮೈಥುನಾನ್ | ಏತೇನೈವ ವಿಜಾನಾತಿ (ಶಾಕ-೪-೩) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಶ್ರೋತ್ರಸ್ಯ ಶ್ರೋತ್ರಂ ಮನಸೋ ಮನೋ ವಾಚೋ ಹ ವಾಕ್ಯ ಉ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಶ್ಚಕ್ಷುಷಶ್ಚಕ್ಷುಃ ಎಂದು ಕೇನೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರೋತ್ರಾದಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಮೂಲಕ ವಿಷಯಗಾತ್ರಹವೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಆಯಾಯ ಇಂದ್ರಿಯಸಾಕ್ಷಿ ಚೈತನ್ಯದಿಂದ ಆಯಾಯ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಮೂಲಕ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವುದರಿಂದ ಆಯಾಯ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೇ ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾರೆಯೆಂದು ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ದೇಳುರತ್ತಾರೆ (ಬೃಹ-೪-೪-೧೮). ಬ್ರಾಹ್ಮ್ಯೇಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾದ ಚೈತನ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಮಸಂಶಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಅಂತಃಕರಣದ್ವಯದ ವೃತ್ತಿವಿಶೇಷಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾದ ಚೈತನ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅತ್ಮಸಂಶಯವಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸಲು ಯದೇತದ್ವೈದಯಂ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಆಯಾಯ ಉಪಾಧಿಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೃದಯವೆಂದರೆ ಬುದ್ಧಿ. ಇದನ್ನು ಅತ್ಮನಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃತ್ವಾದಿಧರ್ಮಾರೋಪಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಅಂತಃಕರಣವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಅಂತಃಕರಣೋಪಾಧಿವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಕರ್ತೃರೂಪ ಅತ್ಮನಿಗೆ ರೂಪಾದಿವಿಷಯಕ ಸಂಕಲ್ಪವಿಕಲ್ಪಗಳಿಗೆ ಸಾಧನವಾದುದಕ್ಕೆ ಮನಸ್ಸೆಂದು ಹೆಸರು. ಬುದ್ಧಿಮನಸ್ಸೆಂಬ ಈ ಎರಡು ಅಂತಃಕರಣವಿಶೇಷಗಳಿಗೆ ತಸ್ಮಾದ್ವಾ ವಿತಸಾನ್ಯನೋಮಯಾಶ್ | ಅನ್ಯೋಂತರ ಆತ್ಮಾ ವಿಜ್ಞಾನಮಯಃ (ತೈತ್ತಿ-೨-೪-೧) ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಕೋರದ್ವಯವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಮನಸ್ಸಿನ ವೃತ್ತಿ ವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮನಸ್ವೀ ವೃತ್ತಿರೂಪದಿಂದ ಪರಿಣತವಾಗಿ ಸಂಜ್ಞಾನಂ ಇತ್ಯಾದಿ ನಾಮವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಈ ವಸ್ತು ಚಿನ್ನಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದೇ ಸಂಜ್ಞಾನ. ಅಜ್ಞೆಮಾಡುವುದು, ಈಶ್ವರಭಾವಕ್ಕೆ ಅಜ್ಞಾನವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇದು ಇದಕ್ಕಿಂತ ವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ವಿನೇಕಕ್ಕೆ ವಿಜ್ಞಾನವೆಂದು ಹೆಸರು. ಗ್ರಂಥಾರ್ಥಾದಿಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಚ್ಚಾಜ್ಞಾನವೆಂದು ಹೆಸರು. ಗ್ರಂಥ ಮತ್ತೂ ಅದರ ಅರ್ಥಧಾರಣೆಗೆ ಮೇಧಾ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಚಕ್ಷುರಾದಿಯದ ಮೂಲಕ ರೂಪ ಪ್ರಕೃತ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಮನೋವೃತ್ತಿಗೆ ದೃಷ್ಟಿ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಆಸತ್ತುಬಂದರೂ ಭೈರ್ಯಗೆಡೆರರುವುದಕ್ಕೆ ದೃತಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ರಾಜಕಾರ್ಯಾದ್ಯುಲೇ ಚನಕ್ಕೆ ಮತಿಯೆಂದೂ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕೆ ಮನೀಷಾ ಎಂದೂ ಕಾರ್ಯಾಪತ್ತಿಗೆ ಜೂತಿ ಯೆಂದೂ ಹೆಸರು. ರೋಗಾದಿಗಳಿಂದ ಅಂಟಾದ ದುಃಖಕ್ಕೂ ಜೂತಿಣಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅನುಭವಿಸಿದ ವಸ್ತುವರಣೆಗೆ ಸ್ಮೃತಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಚಣ್ಣಾಶಿಖರ ವಸ್ತುವನ್ನು ಚನ್ಪಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದು ಸಂಕಲ್ಪ. ಮಾಡಿಯೇಮಾಡುತ್ತೇನೆಂಬ ನಿಶ್ಚಯಕ್ಕೆ ಕೃತುವೆಂದು ಹೆಸರು. ಪ್ರಾಣಾಜೀವನತಿಯೆಗೆ ಕಾರಣವಾದ ವೃತ್ತಿಗೆ ಅಸುನೆಂದು ಹೆಸರು. ಹತ್ತಿರವಿಲ್ಲದಿರುವ ವಸ್ತುವಿನ ಅಭಿಲಾಷೆಗೆ ಕಾಮವೆಂದೂ ಸ್ತ್ರೀಸಂಬಂಧ ಇದ ಅಭಿಲಾಷೆಗೆ ವಶವೆಂದು ಹೆಸರು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದವು

ಗಲ್ಲದೆ ಇನ್ನೂ ಸಾತ್ವಿಕರೂಪತಾಮಸವೃತ್ತಿಭೇದಗಳು ಅನೇಕವಾಗಿವೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇದ್ದಿಯೂ ಆಯಾಯ ವೃತ್ತ್ಯುಪಹಿತಚೈತನ್ಯವು ಅತ್ಯಂತೇ ? ಎಂದು ಸಂಶಯಬರುತ್ತದೆ.

ಸರ್ವಾಣ್ಯೇವೈತಾನಿ ಪ್ರಜ್ಞಾನಸ್ಯ ನಾಮಧೇಯಾನಿ ಭವಂತಿ ||

ಇಂದಂ ಸಂಶಯಮುಪನ್ಯಸ್ಯ ನಿರ್ಣಯಂ ದರ್ಶಯತಿ— “ ಯೇನ ವಾ ಪಶ್ಯತಿ ” (ಐ-ಅ-೨-೨-ಅ-೫-೫ಂ ೧) ಇತ್ಯಾದಿನಾ “ ಕ್ರತುರಸುಃ ಕಾನೋ ವಶಃ ” ಇತ್ಯಂತೇನ ಗ್ರಂಥೇನ ಯಾನು-ಪನ್ಯಸ್ಯಾನ್ಯೇತಾನಿ ಸರ್ವಾಣ್ಯುಪಿ ತತ್ತದ್ವ್ಯಕ್ತುಪಾಧಿದ್ವಾರೋಪಲಕ್ಷಿತಸ್ಯ ಪ್ರಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಶುದ್ಧಚೈತನ್ಯಸ್ಯ ನಾಮಧೇಯಾನಿ ಸಂಪದ್ಯಂತೇ | ಪ್ರಕೃಷ್ಟಂ ಜ್ಞಾನಂ ಪ್ರಜ್ಞಾನಮ್ | ಚೈತನ್ಯಂ ಹಿ ಸ್ವತೋ ನಿರ್ಮಲತ್ವಾನ್ವೈಕೃಷ್ಟಮೇವ | ಅಧನೋಪಾಧಿ ಸಂಪರ್ಕವಶಾದಪಕರ್ಷಃ ಪ್ರತೀಯತೇ | ಯದಾ ತೂಪಾಧಿವಿಷ್ಣುತ್ವಂ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ತತ್ತದುಪಾಧಿರುಪಲಕ್ಷಿತಂ ಶಾಖಾಬಂದ್ರನ್ಯಾಯೇನ ವಿವಿಷ್ಟತೇ | ತದಾನೇಮುಪಾಧಿಕೃತಸ್ಯಾಪಕರ್ಷಸ್ಯಾಭಾವಾತ್ಪಕರ್ಷ ಏವ ಪರಿಶಿಷ್ಟತೇ | ತತ್ತ್ವ ಪ್ರಕೃಷ್ಟಂ ಚೈತನ್ಯಂ ಸರ್ವೇಷ್ವಪ್ರುಕ್ತೋಪಾಧಿಷ್ಠನುಗತಮಿತಿ ಕೃತ್ವಾ ತಸ್ಯೈವ ಮುಖ್ಯಮಾತ್ಮತ್ವಮಿತಿ ನಿರ್ಣಯಃ | ಉಪಾಧಿವಿಷ್ಣುತ್ವಂ ನ ಮುಖ್ಯಮಾತ್ಮತ್ವಂ ಶುದ್ಧಚೈತನ್ಯಸ್ಯೈವ ಮುಖ್ಯಾತ್ಮತ್ವಮಿತ್ಯಯಮೇವ ವಿನೇಕೋ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೇ—“ ಸ ಏಷ ಇಹಪ್ರವಿಷ್ಟಃ ” (ಬೃಹ-೧-೪-೬) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಪ್ರವಿಷ್ಟಂ ಜೀವಾತ್ಮಾನಂ ಪ್ರಕೃತ್ಯೈವಮಾಮ್ನಾಯತೇ—“ ಸಂ ನ ಪಶ್ಯಂತೈಕೈತ್ಯೋ ಹಿ ಸ ಪ್ರಾಣನ್ನೇವ ಪ್ರಾಣೋ ನಾಮ ಭವತಿ ವದನ್ವಾಕ್ಯೈಂಶ್ಚಕ್ಷುಃ ಕೃಣ್ಣಿತ್ಯೋಶ್ಚೋತ್ರಂ ಮನ್ವಾನೋ ಮನಸ್ಸಾನ್ಯ-ಸ್ಯೈತಾನಿ ಕರ್ಮನಾಮಾನ್ಯೇವ ” (ಬೃಹ-೧-೪-೬) ಇತಿ | ಅಯುರ್ಥಃ— ದೇಹೇ ನಪಾಗ್ರ-ಪರ್ಯಂತಂ ಪ್ರವಿಷ್ಟಂ ಜ್ಞಾನಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತೃಪಾಧಿವಿಷ್ಣುಃ ಕೃತ್ಯೋ ನ ಭವತಿ | ತಸ್ಮಾನ್ಮುಖ್ಯಾತ್ಮತ್ವಮ್ | ಅಕೃತ್ಯತ್ವಮೇವ ಕುತ ಇತಿ ಚೇತ್ತದುಚ್ಯತೇ | ಪ್ರಾಣನ್ನೇವ ವದನೇನ ಕ್ವಾಸಂ ಕುರ್ವನ್ನೇವ ಪ್ರಾಣೋಪಾಧಿವಿಷ್ಣುತಯಾ ಪ್ರಾಣನಾಮಕೋ ಭವತಿ, ನ ಚಾಸೌ ವಾಗಾದ್ಯುಪಾಧಿವಿಷ್ಣುತ್ವೇಷ್ವನುಗಚ್ಛತಿ | ಏವಂ ವಾಗಾದಿಷ್ಠತ್ಯೈಕೈಕೋಪಾಧಿನಾ ವಿಶಿಷ್ಟ ಇತರತ್ರ ನಾನು-ಗಚ್ಛತಿ | ಅಭಿವದನಕಾಲ ಏವ ವಾಗುಪಾಧಿಕಃ, ರೂಪದರ್ಶನಕಾಲ ಏವ ಚಕ್ಷುರುಪಾಧಿಕಃ, ಏವಮಿತರತ್ತಾಪಿ | ಕಥಂ ತರ್ಹ್ಯಾತ್ಮನಃ ಕೃತ್ಯತ್ವಮಿತ್ಯಾಕಾಂಶ್ಚಾಯಾಂ ಪ್ರಾಣವಾಗಾದ್ಯುಪಾಧಿವಿಷ್ಣುತ್ವಸ್ಯ ಪರಿತ್ಯಾಗೇ ಸತಿ ಕೃತ್ಯತ್ವಮಿತ್ಯಯಮರ್ಥೋ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕವಿವಾ-ಮ್ನಾತಃ—“ ಅತ್ಯೇತೇವೋಪಾಸೀತಾಶ್ಚ ಹ್ಯೇತೇ ಸರ್ವ ಏಕಂ ಭವಂತಿ ” (ಬೃಹ-೧-೪-೬) ಇತಿ | ಯೇ ವಾಗಾದ್ಯುಪಾಧಿಷು ಚೈತನ್ಯವಿಶೇಷಾಸ್ತೇ ಸರ್ವೇಽಪಿ ನಿರುಪಾಧಿಕ ಆತ್ಮ-ನೈವಾಂತರ್ಭವಂತಿ | ಯಥಾ ಜಲಪಾತ್ರಗತಾಃ ಸೂರ್ಯಾಃ ಸರ್ವೇಽಪಿ ತತ್ಕಲ್ಪನಾಧಿಷ್ಠಾನಭೂತೇ ಮುಖ್ಯೇಸೂರ್ಯೇಂತರ್ಭವಂತಿ ತದ್ವತ್ ||

ಶ್ಲೋಕೋಕ್ತರೀತಿಯಿಂದ ಸಂಶಯಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಈಗ ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯೇನ ವಾ ಪಶ್ಯತಿ ಕ್ರತುರಸುಃ ಕಾನೋ ವಶಃ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದವರೆಗೆ ಏನೇನು ಹೇಳಬೇಡೋ ಅವೆಲ್ಲವೂ ಆಯಾಯ ವೃತ್ತೃಪಾಧಿಗಳಿಂದ

ಉಬಲಕ್ಷಿತನಾದ ಶುದ್ಧಚೈತನ್ಯರೂಪಿ ಅತ್ಮನ ನಾಮಧೇಯಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಪ್ರಕೃಷ್ಟವಾದ ಜ್ಞಾನವೇ ವಿಜ್ಞಾನ. ಚೈತನ್ಯವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ನಿರ್ಮಲವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಕೆಲವು ಅಧರ್ಮೋಪಾಧಿಗಳ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಅಪರ್ಕವೂ ತೋರುತ್ತದೆ. ಉಪಾಧಿವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಿಲ್ಲದ ಶಾಖಾಚಂದ್ರನ್ಯಾಯದಿಂದ ಉಪಾಧಿಗಳಿಂದ ಉಬಲಕ್ಷಿತವಾಗಿದ್ದರೆ ಆಗ ಉಪಾಧಿಕೃತ ಅಪರ್ಕವು ಒಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕರ್ಷವಾತ್ರವಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಪ್ರಕೃಷ್ಟಚೈತನ್ಯವು ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಸಕಲೋಪಾಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಗತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದೇ ಮುಖ್ಯವಾದ ಅತ್ಮಭಾವನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಉಪಾಧಿವಿಶಿಷ್ಟನಿಗೆ ಮುಖ್ಯಾತ್ಮವಿಲ್ಲ. ಶುದ್ಧಚೈತನ್ಯಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯಾತ್ಮವೆಂಬ ವಿನೇಕವು ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ— ಏಷ ಇಹ ಪ್ರವಿಷ್ಟಃ ಎಂದು ಜೀವಾತ್ಮನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ತಂ ನ ಪಶ್ಯಂತ್ಯೈಶ್ಚೈಶ್ಚೋ ಹಿ ಸ ಪ್ರಾಣಸ್ತೇವ ಪ್ರಾಣೋ ನಾನು ಭವತಿ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ (ಬೃಹ-೧-೪-೭). ದೇಹದಲ್ಲಿ ನುಖತುಡಿಯವರೆಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿರುವ ಜ್ಞಾನಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತ್ಯುಪಾಧಿಕನಾದ ಅತ್ಮನನ್ನು ವಿನೇಕಿಗಳು ತಮ್ಮ ಅತ್ಮನೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಆದನು ಉಪಾಧಿವಿಶಿಷ್ಟನಾದುದರಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣನಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಅವನಿಗೆ ಮುಖ್ಯಾತ್ಮತ್ವವೂ ಇಲ್ಲ. ಮುಖನಾಸಿಕಾದಿಗಳಿಂದ ಶ್ವಾಸವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ಅವನು ಪ್ರಾಣೋಪಾಧಿ ವಿಶಿಷ್ಟನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣನಾಮದಿಂದ ನ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ವಾಗಾದ್ಯುಪಾಧಿವಿಶಿಷ್ಟನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆಯೇ ಆಯಾಯ ಉಪಾಧಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವಾಗ ಇತರೋಪಾಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಮಾತನಾಡುವಾಗ ವಾಗುಪಾಧಿಕನಾಗಿದ್ದರೆ ಚಕ್ಷುರಂಧ್ರಿಯೋಪಾಧಿಯಲ್ಲಿರುವುದಿಲ್ಲ. ರೂಪನೋಡುವಾಗ ಮಾತ್ರ ಚಕ್ಷುರುಪಾಧಿಕನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಯಾವಾಗ ಅವನಿಗೆ ಪೂರ್ಣತ್ವವೆಂದರೆ ಅವನು ವಾಗಾಧಿ ಉಪಾಧಿಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮೂಲನಾಗಿರುವಾಗಲೇ ಪೂರ್ಣತ್ವ ಹೊಂದಿರುತ್ತಾನೆಂದು ಅತ್ತೇಶ್ವೇರೋಪಾಧಿಪಾತ್ರ ಹ್ಯೇತೇ ಸರ್ವ ಏಕಂ ಭವಂತಿ (ಬೃಹ-೧-೪-೭) ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಜಲಪಾತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಗಳಾದ ಸೂರ್ಯಪ್ರತಿಬಿಂಬಗಳು ಹೇಗೆ ಪಾತ್ರಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅಕಾಶತಸೂರ್ಯನಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗುತ್ತವೆಯೋ ಅದರಂತೆ ವಾಗಾಮ್ಯುಪಾಧಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಚೈತನ್ಯವಿಶೇಷಗಳೆಲ್ಲಾ ನಿರುಪಾಧಿಕನಾದ ಅತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಂಶಭಾವ ಹೊಂದುತ್ತವೆ.

ಏಷ ಬ್ರಹ್ಮೈಷ ಇಂದ್ರ ಏಷ ಪ್ರಜಾಪತಿರೇತೇ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ಇಮಾನಿ
 ಚ ಪಂಚಮಹಾಭೂತಾನಿ ಪೃಥಿವೀ ವಾಯುರಾಕಾಶ ಆಪೋ
 ಜ್ಯೋತೀಂಷೀತ್ಯೇತಾನೀಮಾನಿ ಚ ಹೃದ್ರಮಿತ್ರಾಣೀವ ಬೀಜಾನೀತ
 ರಾಣಿ ಚೇತರಾಣಿ ಚಾಂದಜಾನಿ ಚ ಜಾರುಜಾನಿ ಚ ಸ್ವೇದಜಾನಿ
 ಚೋದ್ರಿಜಾನಿ ಚಾಶ್ವಾ ಗಾವಃ ಪುರುಷಾ ಹಸ್ತಿನೋ ಯತ್ಕಿಂಚೇದಂ
 ಪ್ರಾಣಿಜಂಗಮಂ ಚ ಪತತ್ರಿ ಚ ಯಚ್ಚ ಸ್ಥಾವರಂ ಸರ್ವಂ ತತ್ತ-
 ಜ್ಞಾನೇತ್ರಮ್ ||

ತದೇವಂ ಕೋಟಯಮಾತ್ಮೇಶ್ವೇತಸ್ಮಿಂಸ್ತಂಪದಾರ್ಥವಿಚಾರೇ ನಿರುಪಾಧಿಕಂ ಸಾಕ್ಷಿ-
 ಚೈತನ್ಯಂ ಪ್ರಜ್ಞಾನಶಬ್ದಾಭಿಧೇಯಮಾತ್ಮೇತಿ ನಿರ್ಮಯೋಽಭಿಹಿತಃ | ಅಥ ಕತರಃ ಸ ಅತ್ತೇಶ್ವೇತ-
 ಸ್ಮಿಂಸ್ತವ್ವದಾರ್ಥವಿಚಾರೇ ನಿರ್ಣಯಂ ದರ್ಶಯತಿ-ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಸ್ಥಾವರಾಂತಂ ಯಜ್ಜಗದಸ್ಮಿ ತಸ್ಸರ್ವಂ
 ಪ್ರಜ್ಞಾನೇತ್ರಮ್ | ನಿರುಪಾಧಿಕತ್ವೇನ ಪ್ರಕೃಷ್ಟಾ ಜ್ಞಪ್ತಿಃ ಪ್ರಜ್ಞಾ | ನೀಯತೇ ಸರ್ವಂ ಜಗದನೇ-

ನೇತಿ ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಿತಿಪ್ರಲಯವ್ಯವಹಾರಾಣಾಂ ಮೂಲಕಾರಣಂ ಸೇತ್ರಮ್ | ಪ್ರಚ್ಛ್ವನ ನೇತ್ರಮ್ | ಪ್ರಚ್ಛ್ವನ ನೇತ್ರಂ ಯಸ್ಯ ಜಗತ್ಸತ್ತಜ್ಞಾನೇತ್ರಮ್ | ಶೇಷಜಗತೋ ಮೂಲಕಾರಣಭೂತಂ ಯಚ್ಚೈತನ್ಯಂ ತದೇವ ಕತರಃ ಸ ಆತ್ಮೇತ್ಯೇತಸ್ಯಂತ್ಯಸ್ತದಾರ್ಥವಿಚಾರೇ ಮುಖ್ಯಾತ್ಮತ್ವೇನ ನಿರ್ಣೇತ-
ನ್ಯಮಿತಿ ತಾಸ್ತರ್ಯಾರ್ಥಃ | ಏಷ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯನೇನ ಪುಲ್ಲಿಂಗೇನ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದೇನ " ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಃ ಸಮವರ್ತತಾಗ್ರೇ " (ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೧೦ ಸೂ. ೧೨೧ ಋ. ೧) ಇತ್ಯಾದಿಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧಃ ಪ್ರಥಮ-
ಶರೀರೇ ವಿವಕ್ಷಿತಃ | ತಸ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧಿಂ ದ್ಯೋತಯಿತುಮೇತಚ್ಚಬ್ಧಃ | ಇಂದ್ರೋ ದೇವರಾಜಃ | ಪ್ರಜಾಪತಿಃ ಪೂರ್ವೋಕ್ತೇಂದ್ರಿಯತದಭಿಮಾನಿದೇವತಾತ್ಮಕೋ ವಿರಾಡ್ದೇಹಃ | ಸರ್ವೇ ದೇವಾ
ಅಗ್ನಿಯಾದ್ಯಾದಯಃ | ಪೃಥಿವ್ಯಾದೀನಿ ಪಂಚಮಹಾಭೂತಾನಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾನಿ | ಇಮಾನಿ ಪಂಚ ಮಹಾ
ಭೂತಾನೀತ್ಯೇತಸ್ಯ ಪೃಥಿವೀತ್ಯಾರಭ್ಯೇತ್ಯೇತಾನೀತ್ಯಂತಂ ವಿವರಣಂ | ಇಮಾನಿ ಚಾನ್ಯಾನಿ
ಕ್ಷುದ್ರೈರಕಲ್ಪೈರ್ಮಫತಕಸಿಖೀಲಿಕಾದಿದೇವೈರ್ಮುಪಶಾಖ | ಇವಶಬ್ದೋಽನರ್ಥಕಃ | ಬೀಜಾನಿ ಕಾರ-
ಣಾನಿ | ಮನುಷ್ಯಾದಿಪಿಖೀಲಿಕಾಂತಾಃ ಸರ್ವೇ ದೇಹಾಃ ಸ್ವಯಂ ಪಂಚಭೂತಾ ಕಾರ್ಯಭೂತಾಃ ಸಂತಃ
ಸಜಾತೀಯದೇಹಾಂತರಕೇತುತ್ವೇನ ಬೀಜಶಬ್ದಾಭಿಧೇಯಾಃ | ತೇಷಾಂ ಬೀಜಾನಾಂ ನಾನಾಜಾತೀ-
ಯತ್ವಮಿತರಾಣಿ ಚೇತರಾಣೀತ್ಯನೇನ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಯತೇ | ಸರಸ್ವರವಿಲಕ್ಷಣಬಹುಭೇದಯುಕ್ತಾ-
ನೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಂದಜಾನೀತ್ಯಾದಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾತಮೇವ ನಾನಾತ್ವಂ ಪ್ರಪಂಚೈತೇ | ಪಕ್ಷಿಸರ್ಪಾದೀನ್ಯಂದ-
ಜಾನಿ | ಜಾರುಜಾನಿ ಜರಾಯುಜಾನಿ ಮನುಷ್ಯಗವಾದೀನಿ | ಕ್ರಿಮಿದಂತಾದೀನಿ ಸ್ವೇದಜಾನಿ | ತರುಗು
ಲಾದೀನ್ಯುದ್ಧಿಜಾನಿ | ಯಥೋಕ್ತೇಷ್ಟೇವ ಜರಾಯುಜಾನಾಮಶ್ಯಾ ಗಾವಃ ಪುರುಷಾ ಹಸ್ತಿನಿ
ಇತ್ಯುದಾಹತ್ಯ ಪ್ರದರ್ಶನಮ್ | ಉತ್ಪಾಪಾಮನುಕ್ತಾನಾಂ ಚ ಸಂಗ್ರಹೋಪಸಂಗ್ರಹಾರ್ಥಂ ಯತ್ಕಿಂ-
ಚೇದಂ ಪ್ರಾಣೀತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಮ್ ||

ಇದುವರೆಗೆ ಕೋಟಿಯವಾತ್ಮಾ? ಎಂದು ತ್ವಂಪದಾರ್ಥವಿಚಾರವು ಪ್ರಕೃತವಾದಾಗ ಪ್ರಜ್ಞಾನಶಬ್ದದಿಂದ
ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುವ ನಿರೂಪಾಧಿಕವಾದ ಶುಭಚೈತನ್ಯವೇ ಆತ್ಮವೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಯಿತು. ಕತರಃ ಸ ಆತ್ಮಾ ಎಂದು
ತತ್ಪದಾರ್ಥವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಈಗ ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಷ್ಟಾವರದವರೆಗಿರುವ ಜಗತ್ತು ಪ್ರಜ್ಞಾನೇತ್ರ
ವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಯಾವ ಉಪಾಧಿಯೂ ಇಲ್ಲದೆ ಇರುವ ಪ್ರಕೃತ್ಯವಾದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರಜ್ಞಾ ಎಂದು ಹೆಸರು. ನಿಯತೇ
ಸರ್ವಂ ಜಗತ್ ಆನೇನ ಇತಿ ನೇತ್ರಂ. ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಿತಿಪ್ರಲಯವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಮೂಲಕಾರಣವಾಗಿರುವುದೆಂದರ್ಥ. ಈ
ಜಗತ್ತಿಗೆ ಪ್ರಜ್ಞೆಯೇ ನೇತ್ರವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಕತರಃ ಸ ಆತ್ಮಾ ಎಂದು ವಿಚಾರಪ್ರಸಕ್ತವಾದಾಗ ಈ ಜಗತ್ತಿನಮೂಲ
ಕಾರಣವಾದ ಚೈತನ್ಯವೇ ಮುಖ್ಯಾತ್ಮವೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಬೇಕೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ ಏಷಬ್ರಹ್ಮಾ ಎಂದು ಪುಲ್ಲಿಂಗನಿರ್ದೇಶದಿಂದ
ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಃ ಸಮವರ್ತತಾಗ್ರೇ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಯವಾದ ವೊಡಲನೆಯ ಶರೀರಿಯು ಒಪ್ಪಿತವಾಗಿದೆ.
ಇಂದ್ರನೇದರಿ ದೇವರಾಜ. ಪ್ರಜಾಪತಿಯೆಂದಿರ ಹಿಂದೆದೇಳದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ
ದೇವತಾಸ್ವರೂಪದ ದಂಟುಶರೀರ. ಸರ್ವದೇವತೆಗಳು ಇಂದ್ರಾದಿವಾಯುಮುಂತಾದವರು. ಪೃಥಿವೀ ಅವವಾಯುತೇಜಸ್ಸು
ಆಕಾಶ ಇವು ಪಂಚ ಮಹಾಭೂತಗಳು ಅನ್ಯಾನಿ ಅಂದರೆ ಕ್ಷುದ್ರೈಗಳಾದ ನೋಡ ಇವು ಮುಂತಾದವುಗಳು. ಬೀಜವೆಂದರಿ
ಕಾರಣ. ಮನುಷ್ಯಾದಿ ಇರುವೆಗಳೆಂದಿರುವ ಸಕಲ ದೇಹಗಳು ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳ ಕಾರ್ಯಗಳಾಗಿ ಸಜಾತೀಯದೇಹಾಂ

ತರಕ್ಕೆ ಕಾರಣಗಳಾಗುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ಬೀಜವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇವು ಪರಸ್ಪರವೈಲಕ್ಷಣ್ಯದಿಂದ ನಾನಾಭೇದದಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತವೆ. ಇದನ್ನೇ ಅಂಶಜಾದಿನ್ರಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪಕ್ಷಿಸರ್ಪಾದಿಗಳು ಅಂಶಜಗಳು. ಮನುಷ್ಯ ಗೋಚರಾದಿಗಳು ಜರಾಯುಜಗಳು. ಹೇನು ಮುಂತಾದವುಗಳು ಸ್ವೇದ (ಬೆವರು) ಜಗಳು. ತರುಗುಲ್ಬಾ (ಫೊದೆ) ದಿಗಳು ಉದ್ಭಿಜಗಳು ಇದನ್ನೇ ಅಶ್ವಾಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುವವುಗಳನ್ನು ಇನ್ನೂ ಹೇಳಬೇಡಿ ಇರುವುಗಳನ್ನೂ ಸಂಗ್ರಹಿಸಬೇಕೆಂದು ಯತ್ನಿಂಚ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಜ್ಞಾನೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ ಪ್ರಜ್ಞಾನೇತ್ರೋ ಲೋಕಃ ಪ್ರಜ್ಞಾ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ||

ಯುದೇತಜ್ಜ ಗದುತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಿತಿಲಯಕಾರಣತ್ವಂ ಚೈತನ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಜ್ಞಾನೇತ್ರಪದೇನ ಸಂಗ್ರಹ್ಯೋಕ್ತಂ ತದೇವ ವಿವೃಣೋತಿ— ಪ್ರಜ್ಞಾನೇ ನಿರುಸಾದಿಗಳ ಚೈತನ್ಯೇ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಂ ಸರ್ವಂ ಜಗತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಿತಂ ರಜ್ಞಾಂ ಸರ್ಪವದಾರೋಪಿತಮ್ | ಅನೇನೋತ್ಪತ್ತಿಹೇತುತ್ವಮುಕ್ತಮ್ | ಲೋಕಃ ಸರ್ಪಪ್ರಾಣಿ- ಸಮೂಹಃ ಪ್ರಜ್ಞಾನೇತ್ರಃ | ಪ್ರಜ್ಞಾ ಚೈತನ್ಯಮೇವ ನೇತ್ರಂ ವ್ಯವಹಾರಕಾರಣಂ ಯಸ್ಯಾಸೌ ಪಜ್ಞಾನೇತ್ರಃ | ಅನೇನ ಸ್ಥಿತಿಹೇತುತ್ವಮುಕ್ತಮ್ | ಪ್ರಜ್ಞಾ ಚೈತನ್ಯಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ಲಯಸ್ಥಾನಮ್ | ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ ವಿಲೇಯತೀತೀತಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತೇಃ | ಅನೇನ ಸಂಹಾರಹೇತುತ್ವಮುಕ್ತಮ್ | ಏತಾವತಾ ಶಾಖಾಂತರಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಸ್ಥಿತಿಲಯಕಾರಣತ್ವಾಖ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತಟಿಪ್ಪಲಕ್ಷಣಮುಕ್ತಂ ಧವತಿ | ಏವಂ ತು ಲಕ್ಷಣಂ ತೈತ್ತರೀಯಾ ವಿಶ್ವಪ್ರಮಾನವಂತಿ— “ ಯತೋ ವಾ ಇಮಾನಿ ಭೂತಾನಿ ಜಾಯಂತೇ | ಯೇನ ಜಾತಾನಿ ಜೀವಂತಿ | ಯತ್ರಯಂತ್ಯಭಿವಂಶಂತಿ | ತದ್ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಸ್ವ | ತದ್ಗ್ರಹ್ಮ | ” (ಶೈ-೩-೧-೧) ಇತಿ |

ಜಗದುತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಿತಿಲಯಕ್ಕೆ ಮೂಲಕಾರಣವಾದ ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಜ್ಞಾನೇತ್ರವೆಂದೆ ಹಿಂದೆ ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಜ್ಞಾನ ಅಂದರೆ ಯಾವ ಉಪಾಧಿಯೂ ಇಲ್ಲದ ಚೈತನ್ಯದ್ದಿ ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಸಕಲ ಜಗತ್ತೂ ಹಗ್ಗದ್ದಲ್ಲಿ ಸರ್ಪದಂತೆ ಆರೋಪಿತವಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಅದು ಉತ್ಪತ್ತಿಹೇತುವೆಂದು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಲೋಕ ಅಂದರೆ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಸಮೂಹವೂ ಪ್ರಜ್ಞಾನೇತ್ರವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಚೈತನ್ಯವೇ ವ್ಯವಹಾರಕಾರಣವಾಗಿರುವುದೆಂದರ್ಥ. ಇದರಿಂದ ಸ್ಥಿತಿಕಾರಣತ್ವ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಚೈತನ್ಯವೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ಅಂದರೆ ಲಯಸ್ಥಾನವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ=ವಿಲೇಯತೀ ಅತ್ರ ಇತಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ (ಇಲ್ಲಿ ವಿಲೇವಾಗುತ್ತದೆಯೆಂದರ್ಥ). ಇದರಿಂದ ಸಂಹಾರಕಾರಣವೆಂದು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಶಾಖಾಂತರದಲ್ಲಿದ್ದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ತಟಿಪ್ಪಲಕ್ಷಣವು ಅಂದರೆ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಸ್ಥಿತಿಲಯಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಇದನ್ನೇ ಯತೋ ವಾ ಇಮಾನಿ ಭೂತಾನಿ ಜಾಯಂತೇ | ಯೇನ ಜಾತಾನಿ ಜೀವಂತಿ | ಯತ್ರಯಂತ್ಯಭಿವಂಶಂತಿ- ವಿಶಂತಿ ತದ್ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಸ್ವ | ತದ್ಗ್ರಹ್ಮ || (ಶೈ-೩-೧-೧) ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೈತ್ತೀರೀಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಹೇಳಿದೆ.

ಪ್ರಜ್ಞಾನಂ ಬ್ರಹ್ಮ ||

ತದೇವಂ ವಿಚಾರದ್ವಯೇನ ತತ್ತ್ವಂ ಪದಾರ್ಥೌ ಲೋಧಿತೌ | ಅಥ ಮಹಾಮಾಕ್ಯೇನ ತಯೋರೈಕ್ಯಂ ದರ್ಶಯಂತಿ— “ ಸರ್ವಾಣ್ಯೇನ ತಾನಿ ಪ್ರಜ್ಞಾನಸ್ಯ ನಾಮಧೇಯಾನಿ ಧವಂತಿ ” (ಐ-೨-೨-೨-೩-೫-೫-೧) ಇತಿ ವಾಕ್ಯೇನ ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಾದಿಸಾಕ್ಷರೂಪಂ ಯತ್ರಪ್ರಜ್ಞಾನಂ ತ್ವಂಪ-

ದಾರ್ಥರೂಪಂ ನಿರ್ಣೇತಂ ತದೇವೈಷ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯೇನ ಜಗತ್ಪಾರಣತಯಾ ನಿರ್ಣೇತಂ ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮ | ನ ಚಾನಯೋರೀಷದಪಿ ಭೇದೋಽಸ್ತಿ | ಅಹಂಪ್ರತ್ಯಯ ಗಮತ್ಪ್ರಾಕಾರೇಣ ಯದಾ ವಿವಕ್ಷ್ಯತೇ ತದಾ ಜೀವ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ಯದಾ ತು ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ್ಪ್ರಾಕಾರೋ ವಿವಕ್ಷಿಸ್ತದ್-ದಾನೀನಿ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯುಭಿಧೀಯತೇ | ಅತೋ ವ್ಯವಹಾರಭೇದಮಾತ್ಮಂ ನ ತು ತತ್ತ್ವತೋ ಭೇದೋಽಸ್ತಿ | ನ ಚೈವಂ ಸತಿ ಪುನರುಕ್ತಪ್ರಸಂಗಃ | ಅಬ್ರಹ್ಮತ್ವಪರೋಕ್ಷತ್ವಯೋ ವ್ಯರ್ವತಕಯೋ ಭೇದೇನ ಪದದ್ವಯೋಪಯೋಗಾತ್ ||

ಏತಜ್ಜ ವಾಕ್ಯವೃತ್ತೌ ವಿಸ್ತಷ್ಟಮುಭಿಹಿತಂ—

“ ಪ್ರತ್ಯಗ್ಗೋಧೋ ಯ ಆಭಾತಿ ಸೋಽದ್ವಯಾನಂದಲಕ್ಷಣಃ ||
ಅದ್ವಯಾನಂದರೂಪಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಗ್ಗೋಧೈಕಲಕ್ಷಣಃ ||
ಇತ್ಯಮನ್ಯೋನೈತಾದಾತ್ಮ್ಯಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯದಾಭವತ್ |
ಅಬ್ರಹ್ಮತ್ವಂ ಸ್ವಮರ್ಥಸ್ಯ ವಾವರ್ತೀತ ತದೈವ ಹಿ ||
ತದರ್ಥಸ್ಯ ಚ ಪಾರೋಕ್ಷ್ಯಂ ಯದ್ವೇವಂ ಕಿಂ ತತಃ ಕೃಣು ||
ಪೂರ್ಣಾನಂದೈಕರೂಪೇಣ ಪ್ರತ್ಯಗ್ಗೋಧೋವತಿಷ್ಯತೇ ” ಇತಿ ||

ಇತ್ಯಂ ಚತುರ್ಥಾಧ್ಯಾಯೇ—“ ಸ ಜಾತೋ ಭೂತಾನ್ಯುಭಿವೈಖ್ಯತ್ ” (ಐ-೨-೨-೨-೨-೨-೨)
ಇತ್ಯಾದಿನ್ಯಾಪವಾದಪ್ರಕರಣೇನ ಸಂಗ್ರಹೀತಮಾತ್ಮನತ್ವಮುಸ್ತಿನ್ನ ಧ್ಯಾಯೇ ತತ್ತ್ವಂಪದಾರ್ಥವಿಚಾರ-ಮುಖೇನ ಪ್ರಪಂಚಿತಮ್ | ಅಥ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಫಲಂ ದರ್ಶಯತಿ—

ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ವರದಾ ವಿಚಾರಗಳಿಂದ ತತ್, ತತ್ವಂ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ರೋಧಿಸಿ, ನಿಷ್ಪ್ರತ್ಯವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿ ಈಗ ಮಹಾವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅನುಭವಿಗಳಿಗೆ ಐಕ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸರ್ವಾಣ್ಯೇನೈತಾನಿ ಪ್ರಜ್ಞಾನಸ್ಯ ನಾನುಭೇಯಾನಿ ಭವಂತಿ ಎಂಬ ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾಕ್ಯದಿಂದ ದೇಶೇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಾಕ್ಷಿರೂಪವಾಗಿ ಯಾವ ಪ್ರಜ್ಞಾನವನ್ನು ತ್ವಂ ಪದಾರ್ಥವೆಂದು ಹೇಳುವೆಯೇ ಅದೇ ಜಗತ್ಪಾರಣವೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪರಬ್ರಹ್ಮವು ಪರಬ್ರಹ್ಮವಸ್ತುವಿಗೂ ಪ್ರಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ ಯಾವ ಭೇದವೂ ಇಲ್ಲ. ಇದೇ ಅಹಂ (ನಾನು) ಪ್ರತ್ಯಯರೂಪವಾಗಿ ವಿವಕ್ಷಿತವಾದರೆ ಜೀವನೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರೂಪದಿಂದ ವಿವಕ್ಷಿತವಾದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಅದುದರಿಂದ ವ್ಯವಹಾರಭೇದವಲ್ಲದೆ ತಾತ್ಪ್ರಿಕವಾದ ಭೇದವಿಲ್ಲ. ಎರಡೂ ಒಂದೇ ಪದಾರ್ಥವಾದರೆ ಪೌನರುಕ್ತೃ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೇ ಅಂದರೆ ತ್ವಂಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನೂ, ತತ್ಪದಾರ್ಥವಾದರೆ ಪರೋಕ್ಷತ್ವವನ್ನೂ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಪದಿಸಲು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ಹೇಳಬೇಡೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ವಾಕ್ಯ ವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಹಂ ಅಹಂ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಗ್ಗೋಧೇನೇನಿದೆಯೋ ಅದೇ ಅದ್ವಯಾನಂದರೂಪವು. ಅದ್ವಯಾನಂದಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವೇ ಪ್ರತ್ಯಗ್ಗೋಧವು. ಹೀಗೆ ಅನ್ಯೋನೈತಾದಾತ್ಮ್ಯಪ್ರತಿ ಪತ್ತಿಯಿಂದ ತ್ವಂಪದದಲ್ಲಿರುವ ಅಬ್ರಹ್ಮತ್ವವು (ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವಲ್ಲವೆಂಬ ಛಾಂದಸು) ವ್ಯಾವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ತತ್ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿರುವ ಪರೋಕ್ಷತ್ವವೂ (ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಭವವಿಲ್ಲದಿರುವುದು) ವ್ಯಾವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಪೂರ್ಣಾನಂದೈಕ ರೂಪದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಗ್ಗೋಧವನಾತ್ರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. (ನಾನೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪನು ಎಂಬ ಅನುಭವ)

ಸ ಏತೇನ ಪ್ರಜ್ಞೇನಾತ್ಮನಾಸ್ಮಾಲ್ಪೋಕಾದುತ್ಕೃವ್ಯಾಮುಷ್ಮಿನ್-
ತ್ಸ್ಮಗೇ ಲೋಕೇ ಸರ್ವಾನ್ಯಾಮಾನಾಸ್ತ್ವಾಮೃತಃ ಸಮಭವತ್ಸ-
ನುಭವತ್ ||

ಯಃ ಪುಮಾನ್ “ ಪ್ರಜ್ಞಾನಂ ಬ್ರಹ್ಮ ” ಇತ್ಯೇವಂ ಜಾನಾತಿ ಸ ಪುಮಾನೇತೇನ ಪ್ರಜ್ಞೇ-
ನಾತ್ಮನಾ ಚೈತನ್ಯಸ್ವರೂಪೇಣ ಸ್ವಯಮಾವಿರ್ಭವತಿ | ತದೂರ್ಧ್ವಂ ವಿದೇಹಮುಕ್ತಿಂ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ |
ತನ್ಮುಕ್ತಿಪ್ರತಿಪಾದಕಮಸ್ಮಾಲ್ಪೋಕಾದಿತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಂ ಪೂರ್ವಸ್ಮಿನ್ವಂಚಮಾಧ್ಯಾಯೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಂ |
ತಸ್ಯ ವಾಕ್ಯಸ್ಯ ಪುನರಪ್ಯುಕ್ತೋಕ್ತಿರ್ವಿದ್ಯೋಪಸಂಹಾರಾರ್ಥಾ | ಸಮಭವದಿತ್ಯಭ್ಯಾಸೋಽಧ್ಯಾಯ-
ಸಮಾಪ್ತಾರ್ಥಃ ||

ನಾಬ್ಬನೇ ಆಧಾ ಯದಲ್ಲಿ ಆಸವಾದಪ್ರಕರಣದಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಿತವಾದ ಆತ್ಮತತ್ವವನ್ನು ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ತತ್, ತ್ವಂವಾರ್ಥಗಳ ವಿಚಾರದಿಂದ ವಿರದಪಡಿಸಿದ್ದಾಯಿತ್ತು. ಈಗ ಈತತ್ವಜ್ಞಾನದ ಫಲವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯಾವ ಪುರುಷನು ಪ್ರಜ್ಞಾನವೇ ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ ಅವನು ಪ್ರಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪವಾದ ಆತ್ಮಚೈತನ್ಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೇ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಆಮೇಲೆ ವಿದೇಹಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ವಿದೇಹಮುಕ್ತಿಪಡೆದನೇಲೆ ಊರ್ಧ್ವಲೋಕವಾಪ್ತಿ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಐದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದಂತೆಯೇ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆತ್ಮವಿದ್ಯೆಯ ಉಪಸಂಹಾರಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅದೇವಾಕ್ಯ ಇಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಹೇಳಿದೆ. ಅಧ್ಯಾಯಸಮಾಪ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಆವೃತ್ತಿ ತೋರಿಸಿದೆ.

English Translation

1. Let the women go back to their place.
2. Who is he whom we mediate on as the Self ? Which is the Self ?
3. That by which we see (form), that by which we hear (sound), that by which we perceive smells, that by which we utter speech, that by which we distinguish sweet and not sweet, and what comes from the heart and the mind, namely, perception, command, understanding, knowledge, wisdom, seeing,

holding, thinking, considering, readiness (or suffering), remembering, conceiving, willing, breathing, loving, desiring ?

4. No, all these are various names only of knowledge (the true Self).

5. And that Self, consisting of (Knowledge), is Brahman (m), it is Indra, it is Pragapati, all these Devas, these five great elements, earth, air, ether, water, fire, these and those which are, as it were, small and mixed, and seeds of this kind and that kind, born from eggs, born from the womb, born from heat, born of germs, horses, cows, men, elephants, and whatsoever breathes, whether walking or flying, and what is immovable—all that is led (produced) by knowledge (the Self).

6. It rests on knowledge (the Self). The world is led (produced) by knowledge (the Self). Knowledge is its cause.

7. Knowledge is Brahman.

8. He (Vamadeva), having by this conscious self stepped forth from this world, and having obtained all desires in that heavenly world, became immortal, yea, he became immortal. Thus it is Om.

ಇತಿ ಶ್ರೀನೃಪ್ಪಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ನೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಥಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ
ಷಷ್ಠಾಧ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ

ಇತಿ ಬಹ್ವೃಚ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಥಾಂಡೇ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ ಷಷ್ಠೋಽಧ್ಯಾಯಃ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತನಾದ ನೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶನಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಥಾಷ್ಯದ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕದ
ಆರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತನಾದ ನೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶನಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಥಾಷ್ಯದ ಎರಡನೆಯ ಅರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ
ಆರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು ||

ಅಥ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ ಸಪ್ತಮಾಧ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ

ನರದನೆಯ ಅರಣ್ಯಕದ ಏಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು

ವಾಚ್ಛೇ ಮನಸಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಾ ಮನೋ ಮೇ ವಾಚಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಮಾವಿ-
ರಾವೀರ್ಮ ಏಧಿ ವೇದಸ್ಯ ಮ ಆಣೇ ಸ್ಥಃ ಶ್ರುತಂ ಮೇ ಮಾ
ಪ್ರಹಾಸೀರನೇನಾಧೀತೇನಾಹೋರಾತ್ರಾನ್ತಂದಧಾಮ್ಯುತಂ ವದಿ-
ಷ್ಯಾಮಿ ಸತ್ಯಂ ವದಿಷ್ಯಾಮಿ ಪನ್ನಾಮವತು ತದ್ವಕ್ತಾರಮವತ್ಸವತು
ಮಾಮವತು ವಕ್ತಾರಮವತು ವಕ್ತಾರಮ್ ||

ಷಷ್ಠೇ ತತ್ತ್ವವಿದ್ಯಾಂ ಪಠಿಸಮಾಪ್ಯ ಸಪ್ತಮೇ ಕಾಂತಿಕರಂ ಮಂತ್ರಂ ಪಠತಿ—ಯುಧೋಕ್ತ-
ತತ್ತ್ವವಿದ್ಯಾಪ್ರತಿಪಾದಕಗ್ರಂಥಪಾಠೇ ಪ್ರವೃತ್ತಾ ಮದೀಯಾ ವಾಕ್ಸವದಾ ಮನಸಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಾ |
ಮನಸಾ ಯದ್ಯಚ್ಛಬ್ದಜಾತಂ ವಿವಕ್ಷಿತಂ ತದೇವ ಪಠತಿ | ಮನಶ್ಚ ಮದೀಯವಾಚಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಮ್ |
ಯದ್ಯದ್ವಿದ್ಯಾಪ್ರತಿಪಾದಕತ್ರೇನ ವಕ್ತವ್ಯಂ ಶಬ್ದಜಾತಮಸ್ತಿ ತದೇವ ಮನಸಾ ವಿವಕ್ಷತೇ | ಏವ-
ಮನ್ಯೋನ್ಯಾನುಗೃಹೀತೇ ವಾಚ್ಛನಸೇ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಂ ಗ್ರಂಥಂ ಸಾಕಲ್ಯೇನಾವಧಾರಯಿತುಂ ಶಕ್ಯತಃ |
ಮನಸಃ ಸಾವಧಾನಶಾಭಾವೇ ವಾಗಂದ್ರಿಯಂ ಸುಶ್ರೋನ್ಮತ್ತಪ್ರಲಾಪಾದಿದ್ಯುತ್ಪಿಂಚಿದಸಂಗೆತಂ
ಬ್ಲೂಯಾತ್ | ತಥಾ ಚ ವಾಚಃ ಪಾಟಿವಾಭಾವೇ ಸತಿ ಗದ್ಗದರೂಪಯಾ ವಾಚಾ ವಿವಕ್ಷಿತಂ ಸರ್ವಂ
ಯಥಾವನ್ನೋಚ್ಚಾರ್ಯತೇ | ಅತಸ್ತಯೋರನ್ಯೋನ್ಯಾನುಕೂಲ್ಯಮಸ್ತು ಇತ್ಯೇವಂ ಪ್ರಾರ್ಥತೇ |
ಅವಿಃ ಶಬ್ದೇನ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶಂ ಬ್ರಹ್ಮಚೈತನ್ಯಮುಚ್ಯತೇ | ಪ್ರಜ್ಞಾನಶಬ್ದೇನ ವ್ಯವಹೃತತ್ವಾತ್ಪ್ರತ್ಯವಿ-
ರ್ಭೂತರೂಪತ್ವಮ್ | ತಥಾವಿಧ ಹೇ ಆತ್ಮನೇ ಮದರ್ಥಮಾನೀರೇಧಿ | ಅವಿದ್ಯಾವರಣಾಪನಯ-
ನೇನ ಪ್ರಕಟೀಭವ | ಹಿಃ ವಾಚ್ಛನಸೇ ಮೇ ಮದರ್ಥಂ ವೇದಸ್ಯ ಯಥೋಕ್ತತತ್ತ್ವವಿದ್ಯಾಪ್ರತಿ-
ಪಾದಕಸ್ಯ ಗ್ರಂಥಸ್ಯಾಸ್ತೇ ಸ್ಥಃ | ವಿದ್ಯಾಯಾ ಆನಯನಸಮರ್ಥೇ ಭವತಮ್ | ಮೇ ಶ್ರುತಂ
ಮಯಾ ಶ್ರೋತ್ರೇಣಾವಗತಂ ಗ್ರಂಥಾರ್ಥಜಾತಂ ಮಾ ಪ್ರಹಾಸೀರ್ಮಾ ಪರಿತ್ಯಜತು, ವಿಸ್ಮೃತಂ
ಮಾ ಭೂದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅನೇನಾಧೀತೇನ ವಿಸ್ಮರಣರಹಿತೇನ ಗ್ರಂಥೇನಾಹೋರಾತ್ರಾನ್ತಂದಧಾಮಿ
ಸಂಯೋಜಯಾಮಿ | ಅಹವಿ ರಾತ್ರೌ ಚಾಲಸ್ಯಂ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ನಿರಂತರಂ ಪವಾಮೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತಸ್ಮಿನ್ನ-
ಠಿತೇಗ್ರಂಥ ಋತಂ ಪರಮಾನ್ವಭೂತಂ ವಸ್ತು ವದಿಷ್ಯಾಮಿ | ವಿಪರೀತಾರ್ಥಪದವಂ ಕದಾಚಿದಮಾ
ಭೂದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಋತಂ ಮಾನಸಂ, ಸತ್ಯಂ ನಾಚಿಕಂ, ಮನಸಾ ವಸ್ತುತತ್ವಂ ವಿಚಾರ್ಯ ವಾಚಾ

ವದಿಷ್ಯಾಮೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತನ್ನ ಯಾವ ವ್ಯಕ್ತನು ವಾಣಿಜ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಅಥವಾ ತನ್ನ ಮನವು ಸಮಗ್ರವಾಗಿರಬೇಕೆಂದು
ಪಾಲಯತು | ತಥಾ ತದ್ವ್ಯಕ್ತತ್ವಂ ವಕ್ತಾರಮಾಚಾರ್ಯಮವತು, ಬಿೋಧಕತ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯಪ್ರದಾನೇನ
ಪಾಲಯತು | ಪುನರವ್ಯವಹಾರಮಾಚಾರ್ಯಮುಕ್ತಿಃ ಫಲವಿಷಯಾಃ | ಪೂರ್ವಂ ಸಾಧನಕಾಲೇ ಶಿಷ್ಯಾ-
ಚಾರ್ಯಯೋಃ ಪಾಲನಂ ಪ್ರಾರ್ಥಿತಮಿದಾನೀಂ ಫಲಕಾಲೇಽಪಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿತೇ | ತತ್ರ ಶಿಷ್ಯಸ್ಯಾವಿದ್ಯಾ
ತತ್ಪಾರ್ಥ್ಯನಿವೃತ್ತಿಃ ಫಲಮ್ | ಆರ್ಯಸ್ಯತಾದ್ಯಶಶಿಷ್ಯದರ್ಶನೇನ ವಿದ್ಯಾಸಂಪ್ರದಾಯಪ್ರವೃತ್ತಿ-
ಪ್ರಯುಕ್ತಃ ಪರಿಶೋಷಃ ಫಲಮ್ | ಅನೇನ ಮಂತ್ರಪಾಲನೇನ ವಿದ್ಯಾಪ್ರತಿ-
ಬಂಧಕಾ ವಿಘ್ನಾಃ ಪರಿಹ್ರಿಯಂತೇ | ವಿದ್ಯಾಪ್ರತಿಬಂಧಕಮಸಂಭಾವನಾವಿಪರೀತಭಾವನೋತ್ಪಾ-
ದಕಾ ವಿಘ್ನಾಃ ಪರಿಹ್ರಿಯಂತೇ | ಅವತು ವಕ್ತಾರಮಿತ್ಯಾಭ್ಯಾಸೋಽಧ್ಯಾಯಸವಗ್ರಪ್ರೋಗೇ
ದ್ವಿತೀಯಾರೋಕ ಸಮಾಪ್ತಾರ್ಥಶ್ಚ ||

ಆರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಸಂಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸಿ ಈಗ ವಿಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಶಾಂತಿಪಾಠವನ್ನು
ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ತನ್ನ ವಿದ್ಯಾಪ್ರತಿವಾದಕವಾದ ಗ್ರಂಥಪಾಠದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತವಾದ ನನ್ನ ವಾಕ್ಯ
(ಮಾತು) ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಾಗಿದೆ. ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ವಿವಕ್ಷಿತವಾದ ಶಬ್ದವನ್ನೇ ಬಾಯಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಮನಸ್ಸು
ಕೂಡಾ ನನ್ನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಾಗಿದೆ. ವಿದ್ಯಾಪ್ರತಿವಾದಕಶಬ್ದಪಾಠವೇನಿರಬೇಕೆಂದೇ ಆದನ್ನೇ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಯೋಚಿಸು
ತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಅಧ್ಯಯನವಾಗಿ ಅನುಗೃಹೀತವಾದ ವಾಕ್ಯ ಮನಸ್ಸು ಸಂಪೂರ್ಣಗ್ರಂಥವೇನಿರಬೇಕೆಂದು ಸಮರ್ಥವಾಗು
ತ್ತದೆ. ಮನಸ್ಸು ಪ್ರತಿವಾದಕದಿಂದ ವಾಗಿದ್ರಿಯವು ಉನ್ನತಪ್ರಲಾಪದಂತೆ ಅಸಂಗತವಾಗಿ ಮಾತನಾಡಬಹುದು.
ವಾಕ್ಯಪ್ರತಿವಾದಕದಿಂದ ವಿವಕ್ಷಿತವಾದುದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಹೇಳಲಾರನು. ಆದುದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರಾನುಕೂಲವುಂಟಾಗಲಿ
ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅವಿವೃದ್ಧಿಯಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಚೈತನ್ಯ ಹೇಳಿದೆ. ಪ್ರಜ್ಞಾನಶಬ್ದದಿಂದ ಅದು ವ್ಯವಹೃತ
ವಾದುದರಿಂದ ಅದು ಅವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ ಅಂದರೆ ಪ್ರಕಟವಾಗಿದೆ. ಎಲೆ ಆತ್ಮನೇ ನೀನು ನನಗೋಸ್ಕರ ಅವಿವ್ಯಾ ಅವರಣ
ವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ ಪ್ರಕಟವಾಗು. ವಾಕ್ ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸುಗಳೇ ನೀವೂ ನನಗೆ ತನ್ನ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನೊದಗಿಸಲು ಸಮರ್ಥ
ರಾಗಲಿ. ಶಿಷ್ಯೋತ್ತರಿಯಿಂದ ಅವತವಾದ ಗ್ರಂಥವು ನನ್ನನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಹೋಗದಿರಲಿ, ವಿಸ್ಮೃತಿಯಾಗದಿರಲಿ ಎಂದು
ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಈ ವಿಸ್ಮೃತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಹೆಗಲಾರಾತಿಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುತ್ತೇನೆ. ಅಲಸ್ಯವನ್ನು
ಬಿಟ್ಟು ಹೆಗಲಾರಾತಿ ಓದುತ್ತೇನೆ ಎಂದರ್ಥ. ಈ ಗ್ರಂಥಪಾಠದಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಪರಮಾತ್ಮಭೂತವನ್ನು ನನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ.
ವಿಪರೀತಾರ್ಥವನ್ನು ಎಂದೂ ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರ್ಥ. ಮಾನಸವಾದುದಕ್ಕೆ ಚುತವೆಂದೂ ವಾಚಕವಾದುದಕ್ಕೆ ಸತ್ಯವೆಂದೂ
ಹೆಸರು. ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ವಸ್ತುತತ್ವವನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಿ ಮಾತನಾಡಿದ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಎಂದು. ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಆ ಬ್ರಹ್ಮತತ್ವವು
ಶಿಷ್ಯನಾದ ನನ್ನನ್ನು ಉತ್ತಮ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲಿ ಮತ್ತು ನನ್ನ ಆಚಾರ್ಯನನ್ನು ಭೋಧಕತ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು
ಕೊಡುವುದರಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲಿ. ಎರಡೇನಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂದು ಫಲವಿಷಯವಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ. ಹಿಂದೆ ಸಾಧನಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂದು
ಹೇಳಿರುವುದು. ಶಿಷ್ಯನಿಗೆ ಅವಿದ್ಯಾ ಮತ್ತು ಅವರ ಕಾರ್ಯನಿವೃತ್ತಿಯೇ ಫಲ. ಆಚಾರ್ಯನಿಗೆ ಆ ರೀತಿಯಾದ ಶಿಷ್ಯನ
ದೊರೆತಿರುವುದರಿಂದ ವಿದ್ಯಾಸಂಪ್ರದಾಯಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ಸಂತೋಷವೇ ಫಲ. ಈ ಮಂತ್ರಪಾಠದಿಂದ ವಿದ್ಯಾಪ್ರತಿವಾದಕ
ಬೇಕಾದರೆ ನೋಡಲು ವಿದ್ಯಾಪ್ರತಿವಾದಕಗಳಾದ ವಿದ್ಯೆಗಳು ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆ. ವಿದ್ಯಾಪ್ರತಿವಾದಕವೇ ವಿಪರೀತಭಾವನೆ
ಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವ ವಿಘ್ನಗಳು ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆ. ಆವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಅಧ್ಯಯನಮಾಪ್ತಿಯೂ ಎರಡನೆಯ ಅರಣ್ಯಕದ
ಸಮಾಪ್ತಿಯೂ ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

English Translation

1. My speech rests in the mind, my mind rests in speech. Appear to me (thou, the Highest Self) ! You (speech and mind) are the two pins (that hold the wheels) of the Veda. May what I have learnt not forsake me. I join day and night with what I have learnt. I shall speak of the real, I shall speak the true. May this protect me, may this protect the teacher ! May it protect the teacher, yea, the teacher !

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ
ಸಪ್ತಮಾಧ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಬಹ್ವುಚ್ಚ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ ಸಪ್ತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತನಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕದ
ಏಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತನಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕದ
ಏಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದ್ವಿದ್ಯಾತೀರ್ಥಮಹೇಶ್ವರಪರಾವಶಾರಸ್ಯ ನೈದಿಕನಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕಸ್ಯ
ಶ್ರೀ ವೀರಬಳ್ಳಮಹಾರಾಜಸ್ಯಾಜ್ಞಪರಿಪಾಲಕೇನ ಸಾಯಣಮಾತೃಕೇನ
ವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ ಐತರೇಯಾರಣ್ಯಕಕಾಂಡೇ
ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕಂ ಸಮಾಪ್ತವನ್ ||

ಅಥ ತೃತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ

ಮೂರನೆಯ ಅರಣ್ಯಕದ ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು

ಯಸ್ಯ ನಿಃಶ್ಚಿಸಿತಂ ವೇದಾ ಯೋ ವೇದೇಭ್ಯೋಽಪಿಲಂ ಜಗತ್ |
ನಿರ್ಮಮೇ ತಸುಹಂ ವಂದೇ ವಿದ್ಯಾತೀರ್ಥಮಹೇಶ್ವರವ್ ||೧||
ಪ್ರಾಣವಿದ್ಯಾ ಮಧ್ಯಮಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೋತ್ತಮಸ್ಯ ಚ ||
ಪೂರ್ವಶ್ರೋತ್ರಾಧಮಸ್ಯಾಥ ಸಂಹಿತೋಪಾಸ್ತಿರೀರ್ಯತೇ ||೨||

ಶ್ರಿವಿಠೋ ವಿದ್ಯಾಧಿಕಾರೀ, ಉತ್ತಮೋ ಮಧ್ಯಮೋಽಧಮಕ | ಸರ್ವಸ್ಯಾಸ್ತಂಸಾರಾ.
ದ್ವಿರಕ್ತ ಏಕಾಗ್ರಚಿತ್ತಃ ಸದ್ಯೋಮುಕ್ತಿಕಾಮ ಉತ್ತಮಸ್ತಂ ಪ್ರತಿ “ ಆತ್ಮಾ ನಾ ಇದಮೇಕ ಏವಾಗ್ರ
ಆಸೀತ್ ” (ಐ. ಆ. ೨-೨-೪-೨೦-೧) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೋಕ್ತಾ | ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಪ್ರಾಪ್ತಿ-
ದ್ವಾರಾ ಕ್ರಮಮುಕ್ತಿಕಾಮೋ ಮಧ್ಯಮಸ್ತಂ. ಪ್ರತಿ “ ಉಕ್ತಮುಕ್ತಮ್ ” (ಐ. ಆ. ೨-೨-೪-
೨೦-೨) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಪ್ರಾಣವಿದ್ಯೋಕ್ತಾ | ಯಸ್ತು ದ್ವಿವಿಧಾಂ ಮುಕ್ತಮುಕ್ತಿಕಾಮಯಮಾನಃ
ಪ್ರಜಾಪತ್ಯಾದಿಕಮಾಪ್ತುಕಾಮೋಽಧಮಸ್ತಂ ಪ್ರತಿ ಸಂಹಿತೋಪಾಸನಂ ತೃತೀಯಾರಣ್ಯಕೇಽಭಿಧೀ-
ಯತೇ | ತಶ್ರೋಪಾಸನಂ ಪ್ರತಿಜಾನೀತೇ

ಪ್ರಾಣವಿದ್ಯೆಯು ಮಧ್ಯಮಾಧಿಕಾರಿಗೂ, ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯು ಉತ್ತಮಾಧಿಕಾರಿಗೂ ಹಿಂದಿನ ಅರಣ್ಯಕತಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ
ಈಗ ಅಧಮನಿಗೆ ಸಂಹಿತೋಪಾಸನೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಉತ್ತಮ, ಮಧ್ಯಮ, ಅಧಮ ಎಂದು ವಿದ್ಯಾಧಿಕಾರಿಗಳು
ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಸಕಲಸಂಸಾರದಿಂದ ವಿರಕ್ತನಾಗಿ, ಏಕಾಗ್ರಚಿತ್ತನಾಗಿ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಬಯಸುವವನೇ
ಉತ್ತಮಾಧಿಕಾರಿ. ಅವನಿಗೆ ಆತ್ಮಾ ನಾ ಇದಮೇಕ ಏವಾಗ್ರ ಆಸೀತ್ ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯು ಹೇಳಿದೆ.
ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನನ್ನು ಹೊಂದಿ. ಅವನಮೂಲಕ ಕ್ರಮಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಬಯಸುವವನು ಮಧ್ಯಮಾಧಿಕಾರಿ. ಅವನಿಗೆ ಉಕ್ತ
ಮುಕ್ತಂ ಇತ್ಯಾದಿನಾಕೃತ್ಯಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಣವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಈ ಎರಡುರೀತಿಯಾದ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಒಯಸದೆ ಲೌಕಿಕ
ಪ್ರಜಾಪಶುಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಬಯಸುವವನು ಅಧಮಾಧಿಕಾರಿ. ಅವನಿಗೋರ್ವರ ಈಗ ತೃತೀಯಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಸಂಹಿತೋ
ಪಾಸನೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಥಾತಃ ಸಂಹಿತಾಯಾ ಉಪನಿಷತ್ ||

ಅಥ ಪ್ರಾಣವಿದ್ಯಾಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಯೋಃ ಕಥನಾನಂತರಂ ಯತಃ ಕಾರಣಾಪ್ತಬಲಯಾ
ಪಾಶವಾಸನಯಾ ಯುಕ್ತಸ್ಯ ಪಾಶಸಂಬಂಧರಹಿತೋಃ ಪ್ರಾಣಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಯೋಽಶ್ಚಿತ್ತಂ ನ ಪ್ರಪಿ-

ಶತ್ಯತಃ ಕಾರಣಾಸ್ತಂಹಿತಾಯಾಃ ಸಾತಸಂಬಂಧಿನ್ಯಾ ಉಪನಿಷದ್ವಿದ್ಯೋಚ್ಯತ ಇತಿ ಶೇಷಃ | ಉಪ-
ನಿಷಣ್ಣನುಸ್ಯಾಂ ವಿದ್ಯಾಯಾಂ ಪ್ರಜಾಪತ್ಯಾದಿಫಲಮುಪನಿಷತ್ |

ಸಂಹಿತೋಪಾಸನಾಪ್ರತಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಾಣವಿದ್ಯಾಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಗಳೆರಡನ್ನು ಹೇಳಿದನೇಕೆ, ಪ್ರಬಲ
ವಾದ ಪಾಠವಾಸನೆ ಇರುವವನಿಗೆ ಪಾಠಸಂಬಂಧವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಎರಡು ವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮನಃಪ್ರವೇಶ
ಅಂದರೆ ಆಸಕ್ತಿ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಆವರಗೋಚರ ಪಾಠಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ ಉಪನಿಷತ್ತನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಉಪನಿಷತ್ಯಂ
ಅಸ್ಯಾಂ ವಿದ್ಯಾಯಾಂ ಇತಿ ಉಪನಿಷತ್. ಪ್ರಜಾಪತ್ಯಾದಿಫಲಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದೆಂದರ್ಥ.

ಪೃಥಿವೀ ಪೂರ್ವರೂಪಂ ದ್ಯೌರುತ್ತರರೂಪಂ ನಾಯುಃ ಸಂಹಿತೇತಿ
ನಾಂಡೂಕೇಯ ಆಕಾಶಃ ಸಂಹಿತೇತ್ಯಸ್ಯ ಮಾಪ್ಸವೋ ವೇದಯಾಂ
ಚಕ್ರೇ, ||

ತಾಮೇತಾಂ ವಿದ್ಯಾಂ ವಿಧತ್ತೇ-“ ಅಗ್ನಿಮೀಕೇ ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೧-ಸೂ. ೧-ಋ. ೧) ಇತ್ಯತ್ಯಾಗ್ನಿಮಿತಿ ಯೇ ಮಕಾರಃ ಸೋಽಯಂ ಸಂಹಿತಾಯಾಃ ಪೂರ್ವರೂಪೋ ವರ್ಣಃ | ಈಳ ಇತ್ಯತ್ರ ಯೋಽಯಮೀಕಾರಃ ಸೋಽಯಂ ಸಂಹಿತಾಯಾ ಉತ್ತರೋವರ್ಣಃ | ವ್ವಯೋವರ್ಣಃ-
ಯೋಽನ್ಯೇರಂತಯೇಣೋಚ್ಚಾರಣಂ ಸಂಹಿತಾ “ ಪಠಃ ಸಂನಿಕರ್ಷಃ ಸಂಹಿತಾ ” (ಪಾ-ಸೂ-
೧-೧) ಇತಿ ಸೂಕ್ತಿತತ್ವಾತ್ | ಏತಾಸು ಪೂರ್ವೋತ್ತರವರ್ಣತಸ್ಸಂಹಿತಾಸು ಭೂಲೋಕದ್ಯುಲೋಕ-
ನಾಯುನಾಂ ದೃಷ್ಟಿಃ ಕರ್ತವ್ಯಾ | ಯದ್ಯಪಿ ಪೃಥಿವ್ಯಾದೀನಾಂ ಪ್ರಥಮನಿರ್ದಿಷ್ಟತ್ವಾತ್ಪ್ರತಿಲೇಕತ್ವಂ
ಪ್ರಾಪ್ತಂ ತಥಾಪಿ “ ಏವಮೇತಾಂ ಸಂಹಿತಾಂ ವೇದ ” (ಐ. ಆ. ೩-೨. ೧-ಖಂ. ೧-) ಇತಿ
ಸಂಹಿತಾಯಾ ಉಪಾಸ್ಯತ್ವತ್ರವಣಾತ್ಪೂರ್ವವರ್ಣಾದೀನಾಂ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿವ್ಯಕ್ತೋಪಾಸನಂ
ಗಮ್ಯತೇ | ಯಥಾ ವಿಷ್ಣುದೃಷ್ಟ್ಯಾಃ ತಾಲಗ್ರಾಮೋಪಾಸ್ತಿತ್ವದೃತ್ಯತ್ | ಮಂಡೂಕನಾಮೋ
ಮಹರ್ಷೇಃ ಪುತ್ರೋ ವಾಂಡೂಕೇಯಸ್ತಸ್ಯ ಚ ಮಾಂಡೂಕೇಯಸ್ಯ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ನಾಯು-
ದೃಷ್ಟಿರಿತ್ಯೇತನ್ಮತಮ್ | ಮಪ್ಸುನಾಮ್ನಃ ಕಸ್ಯಚಿತ್ಪರ್ಷೇಃ ಪುತ್ರೋ ಮಾಪ್ಸವಃ | ಸ ಚಾಸೋಪಾ-
ಸನಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿನ್ಯಾಂ ಸಂಹಿತಾಯಾಮಾಕಾಶದೃಷ್ಟಿ ಕರ್ತವ್ಯೇತಿ ವೇದಯಾಂಚಕ್ರೇ ವಿಜಾತವಾನ್ ||

ಸಂಹಿತೋಪನಿಷದ್ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಗ್ನಿಮೀಕೇ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧-೧) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಮ್ ಎಂಬ
ಶಬ್ದವಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಯಾವ ಮಕಾರವಿದೆಯೋ ಅದು ಸಂಹಿತೆಯ ಪೂರ್ವರೂಪವಾದ ವರ್ಣ. ಅದರ ಮುಂದಿರುವ ಈಳ ಎಂಬಲ್ಲಿ
ಯಾವಈಕಾರವಿದೆಯೋ ಅದು ಸಂಹಿತೆಯ ಉತ್ತರವರ್ಣ. ಪಠಃಸಂನಿಕರ್ಷಃಸಂಹಿತಾ ಎಂಬ ಪಾಠನಿಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ
ಎರಡುವರ್ಣಗಳ ಸೈರಂತಯ(ವಿಧೈವ್ಯವಧಾನವಿಲ್ಲದಿರುವ) ಉಚ್ಚಾರಣಕ್ಕೆ ಸಂಹಿತಾ ಎಂದು ಸಂಕ್ಷೇಪ ಹೇಳಿದೆ. ಈ
ಪೂರ್ವೋತ್ತರವರ್ಣಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಭೂಲೋಕದ್ಯುಲೋಕವಾಯುದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಡಲೆಕೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ
ಗಳನ್ನು ಮೊದಲು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ಯಪಿ ಅವುಗಳಿಗೆ ಪೃತಿಲೇಕತ್ವ ತೋರುತ್ತದೆ. ಆದರೂ ಏವಮೇತಾಂ ಸಂಹಿತಾಂ
ವೇದ ಎಂದು ಸಂಹಿತೆಗೆ ಉಪಾಸ್ಯತ್ವ ತೋರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವವರ್ಣಾದಿಗಳೇ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿವ್ಯಕ್ತಿಯಿಂದ ಉಪಾಸನೆ
ಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ವಿಷ್ಣುದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸಾಲಗ್ರಾಮದ ಉಪಾಸನೆ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಮಂಡೂಕೇಯನು

ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ವಾಯುದ್ಯಷ್ಟಿ ಇಡಬೇಕೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತೆ ಎಂಬ ಮಹರ್ಷಿಯ ಪುತ್ರನಾದ ಮಾಕ್ಷವ್ಯನೆಂಬ ಮುನಿಯು ಈ ಉಪಾಸನಾಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಆಕಾಶದ್ಯಷ್ಟಿ ಇಡಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿದಿರುತ್ತಾನೆ.

ಸ ಹಾವಿವರಿಹೃತೋ ಮೇನೇ ನ ಮೇಽಸ್ಯ ಪುತ್ರೇಣ ಸಮಗಾದಿತಿ ||

ಮಾಕ್ಷವ್ಯಸ್ಯ ಮಹರ್ಷೇರಭಿಪ್ರಾಯಂ ದರ್ಶಯತಿ-ಸ ಹ ಸೋಽಪಿ ವಾಯುರವಿವರಿಹೃತೋ ವಿಶೇಷೇಣ ಪರಿಹೃತೋ ನ ಭವತಿ | ವಾಯೋರಾಕಾಶವರ್ತಿತ್ವೇನಾಽಕಾಶ ವಿವಾಂಶರ್ಭಾವಾತ್ | ಆಕಾಶಸ್ತು ನ ವಾಯೋ-ವಂಶರ್ಭವತಿ | ವಾಯುಕಾರಣತ್ವಾದಧಿಕರಣವ್ಯಾಪ್ತಿತ್ವಾಚ್ಚ | ಅತೋಽಸ್ಯ ಮಂಡೂಕಸ್ಯ ಪುತ್ರೇಣ ಸಹ ಮೇ ಮಮ ನ ಸಮಗಾತ್ | ದರ್ಶನಂ ನ ಸಂಗತಂ ಮದೀಯಮತಂ ನೈಕವಿಧಂ ಭವತಿ | ಮನ್ಮತೇ ವಾಯೋರಂಶರ್ಭಾವೇನ ವಾಯ್ವಾಕಾಶೋಭಯದ್ಯಷ್ಟಿಃ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಸಿದ್ಧತಿ | ತನ್ಮತೇ ತ್ವಾಕಾಶಸ್ಯಾಂತರ್ಭೂತ-ತ್ವಾದ್ವಾಯುಮಾತ್ರದ್ಯಷ್ಟಿರೇವಾತೋ ಮನ್ಮತಮೇವ ಶ್ರೇಷ್ಠಮಿತಿ ಮೇನೇ ನಿಶ್ಚಿತವಾನ್ | ತೇ ತತೋ ವಾಯ್ವಾಕಾಶಯೋ ವಿಕಲ್ಪೇನ ಧ್ಯಾನಂ ನ ಭವತಿ ಕಿಂತು ವಾಯುಧ್ಯಾನಂ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಆಕಾಶಧ್ಯಾನಂ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಮಾಕ್ಷವ್ಯಮಹರ್ಷಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ವಾಯುವು ಅಧಿಕವ್ಯಾಪ್ತಿಯುಳ್ಳವನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆನನು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭೂತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಆಕಾಶವಾದರೋ ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭಾವ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಆಕಾಶ ವಾಯುಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ ಅಧಿಕವ್ಯಾಪ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಮಾಂಡೂಕೇಯನ ಮತವೂ ನನ್ನ ಮತವೂ ಒಂದಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ನನ್ನ ಮತದಲ್ಲಿ ವಾಯುವು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭೂತನಾದುದರಿಂದ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ವಾಯ್ವಾಕಾಶ ಇವೆರಡರ ದ್ಯಷ್ಟಿಯೂ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಮಾಂಡೂಕೇಯನ ಮತದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ವಾಯುದ್ಯಷ್ಟಿ ಇರುವುದರಿಂದ ತನ್ನ ಮತವೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ವಿಕಲ್ಪದಿಂದ ವಾಯ್ವಾಕಾಶಗಳ ದ್ಯಷ್ಟಿಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬಾರದು. ವಾಯುಧ್ಯಾನವು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೆಂದೂ, ಆಕಾಶಧ್ಯಾನವು ಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂದೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಸಮಾನೇ ವೈ ತಪ್ಪರಿಹೃತೋ ಮೇನ ಇತ್ಯಾಗಸ್ತ್ಯಃ ಸಮಾನಂ ಹ್ಯೇತ-

ದ್ವನತಿ ವಾಯುಶ್ಚಾಕಾಶಶ್ಚೇತಿ ||

ಇದಾನೀಂ ಮತಾಂತರಾನುಸಾರೇಣ ತಯೋಸ್ತುಲ್ಕಮುಖಪ್ರೇಷ್ಯ ವಿಕಲ್ಪೇನ ಧ್ಯಾನಂ ದರ್ಶಯತಿ-ಅಗ್ನಿಶ್ಚ ಪುತ್ರ ಅಗಸ್ತ್ಯೋ ಮಹರ್ಷಿರಂಶಂ ಮೇನೇ ನಿಶ್ಚಿತವಾನ್ | ಕಥಮಿತಿ ತದುಚ್ಯತೇ-
“ ಸಮಾನೇ ವೈ ಯದೇತದ್ವಾಯುಃ ಸಂಹಿತೇತಿ ಮಾಂಡೂಕೇಯಸ್ಯ ಮತಂ ಯಚ್ಚಾಕಾಶಃ ಸಂಹಿತೇತಿ ಮಾಕ್ಷವ್ಯಸ್ಯ ಮತಂ ತೇ ಉಭೇ ಅಪಿ ತುಲ್ಯಬಲೇ ವಿನ | ವಾಯೋರಾಕಾಶವರ್ತಿತ್ವಮಪ್ರಯೋಜಕಮ್ | ನಹಿ ವಸ್ತುನಾಃ ಸ್ವಭಾವಾನುಸಾರೇಣ ಕಿಂಚಿದುಪಾಸನಂ ಪ್ರವರ್ತತೇ ಕಿಂತು ವಚನಾನುಸಾರೇಣ | ವಚನಂ ತು ವಾಯುಃ ಸಂಹಿತೇತಿ ಪಕ್ಷೇ ಚ ಸಮಾನಮ್ | ತತ್ರಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಾಣಾತ್ಪರಿಹೃತ ಆಕಾಶಪಕ್ಷೇ ವಾಯೋರನಂತರ್ಭಾವಾದ್ವಾಯುಃ ಪಕ್ಕಶ್ಚಕ್ಷುಃ | ತಥಾ ಸತಿ ವಾಯುಶ್ಚಾಕಾಶಶ್ಚೇತ್ಯೇತನ್ಮತದ್ವಯಂ ಸಮಾನಮೇವ ಭವತಿ | ತಸ್ಮಾದ್ವಿಕಲ್ಪೇನ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ವಾಯ್ವಾಕಾಶಯೋರ್ದ್ಯಷ್ಟಿಃ ಕರ್ತವ್ಯೇತಿ ತತ್ರ ಮುಖ್ಯಃ ಸಿದ್ಧಾಂತಃ ||

ಮತಾಂತರದಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ಸಮಾನಬಲವಿದೆಯೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ವಿಕಲ್ಪದಿಂದ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಗ್ರಸ್ಥ ಮಹರ್ಷಿಗಳ ಮಗನಾದ ಅಗ್ರಸ್ಥ್ಯರೆಂಬ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಹೀಗೆ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ವತಯುವೇ ಸಂಹಿತಾ ಎಂಬ ಮಾಂಡೂಕೀಯರ ಮತವೂ, ಆಕಾಶವೇ ಸಂಹಿತಾ ಎಂಬ ಮಾಕ್ಷವ್ಯರ ಮತವೂ ಸಮಾನಬಲವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುತ್ತವೆ. ವಾಯುವು ಆಕಾಶದಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ವ್ಯಾಪಕವಲ್ಲವೆಂಬ ಅಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಬೆಲೆ ಇಲ್ಲ. ವಸ್ತುಸ್ವಭಾವವನ್ನು ನುಸರಿಸಿ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವುದಲ್ಲ. ಶ್ರುತಿವಚನವನ್ನ ನುಸರಿಸಿ ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು. ವಚನವಾದರೋ ಎರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಾನವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಆಕಾಶಪಕ್ಷ ದಲ್ಲಿ ವಾಯುವಿಗೆ ಅಂತರ್ಭಾವ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ವಾಯ್ವಾಕಾಶಗಳಿಗೆ ಸಮಾನಬಲವಿರುವುದರಿಂದ ವಿಕಲ್ಪದಿಂದ ಧ್ಯಾನವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ವಾಯುಧ್ಯಾನವಾಗಲೀ ಆಕಾಶಧ್ಯಾನವಾಗಲೀ ಮಾಡಬಹುದೆಂದು ಸಿಚ್ಛಾಂತ.

ಇತ್ಯಧಿದೈವತಮಧ್ಯಾತ್ಮವಾಂ ||

ಪೂರ್ವೋತ್ತರವರ್ಣತತ್ಸಂಹಿತಾಸು ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಧ್ಯಾನಂ ಯದುಕ್ತಂ ಸೋತ್ರಯಮುಪಾಸನಸ್ಯ ಪೂರ್ವೋ ಭಾಗಃ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಸೂತ್ರರೋ ಭಾಗಃ | ತದುಭಯಂ ಬುದ್ಧಿಸೌಕರ್ಯಾಯ ವಿಭಜತೇ—ಇತಿ ಶಬ್ದಃ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಂ “ ಪೃಥಿವೀ ಪೂರ್ವರೂಪಮಾ ” ಇತ್ಯಾಧಿಕಂ ಪರಾಮೃಶತಿ | ತಚ್ಚಾಧಿದೈವತಂ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಕಂ ದೈವತಮಧಿಕೃತ್ಯ ವರ್ತಮಾನಮುಪಾಸನಂ | ಅಥಾನಂತರಮಾತ್ಮಾನಂ ವಾಗಾದಿಸಂಘಾತರೂಪಮಧಿಕೃತ್ಯ ವರ್ತತ ಇತ್ಯಧ್ಯಾತ್ಮಮುಪಾಸನಮುಚ್ಯತ ಇತಿ ಶೇಷಃ ||

ಪೂರ್ವೋತ್ತರವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಧ್ಯಾನಹೇಳಿರುವುದು ಉಪಾಸನೆಯ ಪೂರ್ವಭಾಗ ವಾಗುತ್ತವೆ. ಮುಂದೆ ಹೇಳುವುದು ಉತ್ತರಭಾಗ. ಬುದ್ಧಿಸೌಕರ್ಯಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅವೆರಡನ್ನೂ ವಿಭಾಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇತಿ ಶಬ್ದವು ಪೃಥಿವೀ ಪೂರ್ವರೂಪಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅದು ಅಧಿದೈವತ ಅಂದರೆ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿದೈವತ ವನ್ನಧಿಕಾರಿಸುವ ಉಪಾಸನೆ. ಇದಾದಮೇಲೆ ಈಗ ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ಅಂದರೆ ವಾಗಾದಿಸಂಘಾತರೂಪವನ್ನಧಿಕರಿಸಿ ಉಪಾಸನೆ ಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

**ವಾಕ್ಯಾನ್ವರ್ತರೂಪಂ ಮನ ಉತ್ತರರೂಪಂ ಪ್ರಾಣಃ ಸಂಹಿತೇತಿ ಶೂರ-
ವೀರೋ ಮಾಂಡೂಕೇಯಃ ||**

ತದೇತದಮಾಸನಂ ವಿಧತೇ—ಪೂರ್ವವರ್ಣೇ ವಾಗ್ವೈಷ್ಣಿರುತ್ತರವರ್ಣೇ ಮನೋದೃಷ್ಟಿ-
ಸ್ತದುಭಯಸಂಕ್ಷೇಪಣೇ ಪ್ರಾಣದೃಷ್ಟಿರಿತ್ಯೇತನ್ಮಾಂಡೂಕೇಯಸ್ಯ ಮತಮ್ | ಸ ಚ ಮಾಂಡೂ-
ಕೇಯಃ ಶೂರವೀರಃ | ಉಪಾಸನಾಯಾಂ ನಿರಂತರಂ ಪ್ರವರ್ತಮಾನಾಃ ಶೂರಾಶ್ಚೈಃ ಪುರುಷೈ-
ರ್ಬಹುಃ ಪ್ರವರ್ತಮಾನಾನಾಮಿಂದ್ರಿಯಾಣಾಂ ಜಿತತ್ವಾತ್ | ತೇಷು ಶೂರೇಷು ವೀರೋತ್ಕಂಠ-
ಪರಾಕ್ರಮಯುಕ್ತಃ | ಉಪಾಸ್ಯವಸ್ತುಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪೂರ್ವವರ್ಣದಲ್ಲಿ ವಾಗ್ವೈಷ್ಣಿಯನ್ನೂ ಉತ್ತರವರ್ಣದಲ್ಲಿ ಮನೋ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ ಎರಡರ ಸಂಧಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣವೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ ಇಡಬೇಕೆಂದು ಮಾಂಡೂಕೇಯಮುನಿಯು ಮತ. ಇವನು ಶೂರ

ವೀರನು, ಉಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ಎಡೆಬಿಡದೆ ಪ್ರವೃತ್ತರಾಗಿರುವವರು ಶೂರರು. ಈ ಶೂರರು ಇಂದ್ರಿಯವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಂತಹ ಶೂರರಲ್ಲಿ ಈ ಮುಷಿಯು ಅತ್ಯಂತ ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಯು. ಉಪಾಸ್ಯವಸ್ತುವಿನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಪಡೆದಿರುವವನು ಎಂದರ್ಥ.

ಅಥ ಹಾಸ್ಯ ಪುತ್ರ ಆಹ ಜ್ಯೋಷೋ ಮನಃ ಪೂರ್ವರೂಪಂ ವಾಗು
ತ್ತರರೂಪಂ ಮನಸಾ ವಾ ಅಗ್ರೇ ಸಂಕಲ್ಪಯತ್ಯಥ ವಾಚಾ ವ್ಯಾಹ
ರತಿ ತಸ್ಮಾನ್ನನ ಏವ ಪೂರ್ವರೂಪಂ ವಾಗುತ್ತರರೂಪಂ ಪ್ರಾಣ
ಸ್ವೇವ ಸಂಹಿತೇತಿ, ||

ಅತ್ರೈವ ಮತಾಂತರಮಾಹ—ಅಥ ಮಾಂಡೂಕೇಯೋಕ್ತೃನಂತರಮಸ್ಯ ಮಾಂಡೂಕೇಯಸ್ಯ
ಜ್ಯೇಷ್ಠಃ ಪುತ್ರೋ ಮನಸೋ ವಾಚಶ್ಚ ಪೂರ್ವೋಕ್ತೃವಿಪರ್ಯಯಮಾಹ | ತಸ್ಮೋಪಪತ್ತಿಂ
ಚಾವೋಚತ್, ಲೋಕೇ ವಿವಕ್ಷುಃ ಸರ್ವಃ ಪುರುಷಃ ಇಮಂ ವಕ್ಷ್ಯಾಮೀತೈವಂ ಪ್ರಥಮಂ
ಸಂಕಲ್ಪಯತಿ ಪಶ್ಚಾದ್ಬಾರಯತಿ ತಸ್ಮಾದ್ಭ್ರಾತೃತ್ವಾನುಸುಸ್ಯತ್ಯ ಪೂರ್ವವರ್ಣೇ ಮನೋದೃಷ್ಟಿ-
ರುತ್ತರವರ್ಣೇ ವಾಗ್ಗೃಹ್ಯೈಶ್ಚ ಕರ್ತವ್ಯಾ | ಯಾ ತು ವರ್ಣಯೋಃ ಸಂಹಿತಾ ತಾಭ್ಯಾಂ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಃ
ಪ್ರಾಣ ಏವ ಧ್ಯಾತವ್ಯೋ ನತು ತತ್ರ ಕಶ್ಚಿನ್ನತಥೇದೋಃ ಸ್ತೀತ್ಯೇವಂ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಪುತ್ರ ಉಕ್ತವಾನ್ ||

ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮತಾಂತರವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮಾಂಡೂಕೇಯನ ಮತವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು.
ಈ ಮಾಂಡೂಕೇಯನ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಪುತ್ರನು ವಾಚ್ಯನಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ವ್ಯತ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನೂ
ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡಲು ಬಯಸುವ ಪುರುಷನು ಹೀಗೆ ಹೇಳುವನೆಂದು ಮೊದಲು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸಂಕಲ್ಪ
ಮಾಡಿ ಅನೇಕ ಅದನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅದುದರಿಂದ ವಸ್ತುತತ್ವವನ್ನು ಅತ್ರಯಿಸಿ ಪೂರ್ವವರ್ಣದಲ್ಲಿ ಮನೋದೃಷ್ಟಿ
ಯನ್ನೂ ಉತ್ತರವರ್ಣದಲ್ಲಿ ವಾಗ್ಗೃಹ್ಯಿಯನ್ನೂ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಾಣದೃಷ್ಟಿಯಿಂದೇ
ಅಲ್ಲದೆ ಇನ್ನು ಯಾವ ಮತಥೇದವೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಆ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಪುತ್ರನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ.

ಸಮಾನಮೋನಯೋರತ್ರ ಸಿತುಶ್ಚ ಪುತ್ರಸ್ಯ ಚ, ||

ಏವಂ ಸತಿ ಸೋಪಪತ್ತಿಕಶ್ಚಾದಯೇವ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಇತಿ ಪ್ರತಿಭಾಸತೇ | ತತ್ರ ಪುತಿರ್ಮ-
ತದ್ವಯಸ್ಯ ತಮಾನತ್ತನುಭಿಶ್ಚೈತ್ಯ ವಿಕಲ್ಪಮೇವ ಸಿದ್ಧಾಂತಯತಿ-ನ ಹ್ಯುಪಾಸನಾ ವಸ್ತುತತ್ವಮು-
ಪೇಕ್ಷತೇ ಕಿಂ ತರ್ಹಿ ಯಥಾವಚನಮನುಪೇಯೇತಿ ನ್ಯಾಯಃ ಪೂರ್ವಮೇವೋಕ್ತಃ | ತಸ್ಮಾದ್ಯಃ
ಹಿತಾ ಮಾಂಡೂಕೇಯೋ ಯಶ್ಚ ತದೀಯೋ ಜ್ಯೇಷ್ಠಃ ಪುತ್ರ ಏನಯೋರುಭಯೋರ್ಮಾತಂ
ಸಮಾನಮ್ | ತಸ್ಮಾನ್ನನೋದೃಷ್ಟಿವಾಗ್ಗೃಹ್ಯೈಶ್ಚೈತಃ ಪೂರ್ವೋಕ್ತರಥಾವಿಸ್ತಂ ವಿಕ್ಲ್ವತಿ ||

ಉಪಪತ್ತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವೋಕ್ತರೀತಿಯೇ ಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಛ್ರುತಿಯು ಆ ಎರಡು
ಮತಗಳೂ ಸಮಾನವೆಂದು ಅವುಗಳ ವಿಕಲ್ಪಧ್ಯಾನವನ್ನೇ ವಿಧಿಸುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಉಪಾಸನೆಗೆ ವಸ್ತುತತ್ವಾಪೇಕ್ಷೆ

ಇಲ್ಲ. ಶ್ರುತಿವಚನ ಹೇಗದೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಅನುಷ್ಠಾನವಾಗಬೇಕು. ಅದುದರಿಂದ ತಂದೆಮಕ್ಕಳ ಮತಗಳೆರಡೂ ಸಮಾನ ವಾಗುವುದರಿಂದ ಐಕಲ್ಯದಿಂದಲೇ ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು.

ಸ ಏಷೋಽಶ್ವ ರಥಃ ಪ್ರಪ್ಷಿವಾಹನೋ ಮನೋವಾಕ್ಪಾಣಸಂಹತಃ, ||

ಅಧಿದೈವತಮಧ್ಯಾತ್ಮಂ ಚ ಯದುಪಾಸನಮುಕ್ತಂ ತತ್ಪ್ರಶಂಸತಿ—ಯಃ ಪೂರ್ವೋಕ್ತ-
ಪ್ರಥಿವ್ಯಾದಿಧ್ಯಾನರೂಪಃ ಫಲಹೇತುಃ ಸ ಏಷೋಽಶ್ವಯುಕ್ತರಥಸಮಾನಃ | ಪ ಚ ಪ್ರಪ್ಷಿವಾಹನಃ
ಪಷ್ಯೋಃ ಪಾರ್ಶ್ವಯೋರ್ಯುಗಜ್ಯಮಾಸೌ ದ್ವಾವಶ್ಚಾ ವಾಹನಂ ಯಸ್ಯ ರಥಸ್ಯ ಸೋಽಯಂ
ಪ್ರಪ್ಷಿವಾಹನಃ | ಈಷಯೋರ್ದೀರ್ಘಶಾಪ್ತಯೋರ್ಮಧ್ಯೇ ಕಂಚಿಸ್ತ್ರಬಲಮುಕ್ತಂ ಸಂಯೋಜ್ಯ
ತಯೋರೀಷಯೋರ್ಬಹಿರುಭಯೋಃ ಪಾರ್ಶ್ವಯೋರ್ದ್ವಾವಶ್ಚಾ ಮಧ್ಯಮಾಶ್ವಸ್ತಾಪಾಂತಸ್ಯ
ನಿಯಾಮಕೌ ಸಂಯೋಜ್ಯೇತೇ ಸೋಽಯಮುಕ್ತತ್ರಯೋನೇಶೋ ದೇವಾನಾಂ ರಥಃ | ತಥಾ
ಶೈಶ್ವರೀಯಾ ವಾಜಪೇಯಪ್ರಕರಣೇ ಸನಾಮನಂತಿ— “ ಪ್ರಪ್ಷಿವಾಹಿನಂ ಯುನಕ್ತಿ |
ಪ್ರಪ್ಷಿವಾಹೀ ವೈ ದೇವರಥಃ | ದೇವರಥಮೇವಾಸ್ಮೈ ಯುನಕ್ತಿ ಇತಿ | ಯಥಾದೇವರಥೋಃ
ಶ್ವತ್ರಯೇಣ ಯುಕ್ತ ಏವಮಯಮಪ್ಯುಪಾಸ್ತಿರಥೋ ಮನೋವಾಕ್ಪಾಣೈಸ್ತ್ರಿಧ್ಯೇಯ
ವಿಶೇಷೈಃ ಸಂಯುಕ್ತಃ ತಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಪ್ಷಿ ವಾಹಿರಥವಸ್ತಹತಾ ಫಲಪ್ರಾಪಕೇ ಸಮರ್ಥ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಅಧಿದೈವತ, ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ಉಪಾಸನೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಸ್ವಥಿವ್ಯಾದಿ
ಧ್ಯಾನರೂಪವಾದ ಫಲಕಾರಣವು ಕುದುರೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಥಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಪ್ಷಿವಾಹನವೆಂದು ಹೆಸರು.
ಎರಡು ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಎರಡು ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿರುವ ರಥಕ್ಕೆ ಪ್ರಪ್ಷಿವಾಹನವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಉದ್ದವಾದ ಎರಡು ಮರ
ಗಳ (ಮೂಕಿ) ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಳಗದಿರುವ ಪ್ರಬಲವಾದ ಒಂದು ಕುದುರೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಅದನ್ನು ಪಳಗಿಸಲು ಅದರ ಎರಡು ಬದಿ
ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪಳಗದ ಎರಡು ಕುದುರೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಮೂರು ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಥವು ದೇವರಥವಾಗು
ತ್ತದೆ. ಶೈಶ್ವರೀಯರೂ ಇದನ್ನು ಪ್ರಪ್ಷಿವಾಹಿನಂ ಯುನಕ್ತಿ | ಪ್ರಪ್ಷಿವಾಹೀ ವೈ ದೇವರಥಃ | ದೇವರಥಮೇವಾಸ್ಮೈ
ಯುನಕ್ತಿ || ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ದೇವರಥವು ಮೂರು ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆ ಈ ಉಪಾಸನಾ
ರಥವು ಮನಸ್ಸು, ವಾಕ್, ಪ್ರಾಣರೂಪ ಎಂಬ ಮೂರು ಧ್ಯೇಯವಿಶೇಷಗಳಿಂದ ಸಂಯೋಜಿತವಾಗಿ ಪ್ರಪ್ಷಿವಾಹಿರಥದಂತೆ
ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆಂದರ್ಥ.

ಸ ಯ ಏವಮೇತಾಂ ಸಂಹಿತಾಂ ವೇದ ಸಂಧೀಯತೇ ಪ್ರಜಯಾ ಪಶು-
ಭಿಯೌತಸಾ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸೇನ ಸ್ವರ್ಗೇಣ ಲೋಕೇನ ಸರ್ವಮಾಯುರೇತಿ||

ಇದಾನೀಂ ಫಲಂ ದರ್ಶಯತಿ— ಯಃ ಪುನಾನೇವಮುಕ್ತಪ್ರಕಾರೇಣ ವಿಹಿತಾಂ
ಪ್ರಥಿವೀ ಪೂರ್ವರೂಪಂ ಇತ್ಯಾದಿಕಾಂ ದೇವತಾರೂಪಾಂ ಸಂಹಿತಾಂ ವೇದೋಪಾಸ್ತೇ | ಯದ್ಬಹು
ವಿಧಿಭಾತುಃ ಪ್ರವೂಜಜನ್ಯಜ್ಞಾನವಾಚೀ ತಥಾಃಪ್ಯುಪಾಸ್ತಿಕ್ರಿಯಾಮಂಶರೇಣ ಪಲಾಸಂಭವಾನ್ಮಾನಸಸ್ಯ
51

ಸಾಮೈನ ತಾಂ ಕ್ರಿಯಾಮುಪಲಕ್ಷಯತಿ | ಸ ಉಪಾಸಕಃ ಪ್ರಜಾದಿಭಿಃ ಸಂಧೀಯತೇ ಸಂಯೋಜ್ಯತೇ | ಪ್ರಜಾ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿರೂಪಾ | ಪಶವೋ ಗವಾಶ್ವಾದಯಃ | ಯಶೋ ಧನದಾನಾದಿಕೀರ್ತಿಃ | ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸಂ ಶ್ರುತಾಧ್ಯಯನಸಂಪತ್ತಿಃ | ತದೇತಸ್ಸರ್ವಂ ಚಿತ್ರನ್ಯಾಯೇನ ಪ್ರತಿಬಂಧಾಭಾವೇ ಸತ್ಯೈಹಿಕಂ ಫಲಮ್ | “ ಚಿತ್ರಯಾ ಯಜೇತ ಪಶುಕಾಮಃ ” ಇತ್ಯತ್ರ ಪಶುಸಂಪಾದಕದೃಷ್ಟಪ್ರಯತ್ನಸದ್ಭಾವೇ ಸತಿ ಪಶುಪ್ರಾಪ್ತಿರೈಹಿಕೀ, ಅನ್ಯಥಾಃಮುಷ್ಠಿಕೀತಿ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾಯಾಂ ನಿರ್ಣೇತಮ್ | ತದ್ವದಶ್ವಾಪಿ ಪ್ರಜಾದಿಫಲಮೈಹಿಕಮಾಮುಷ್ಠಿಕಂ ಜೀತ್ಯನಿಯತಮ್ | ಸ್ವರ್ಗಸ್ತಾನ್ಮುಷ್ಠಿಕ ಏವ | ಸರ್ವಮಾಯರೇತೀತ್ಯನೇನಾಪಮೃತ್ಯುರಾಹತ್ಯಂ ವಿವಕ್ಷಿತಮ್ ||

ಉಪಾಸನಾಫಲವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯಾವ ಪುರುಷನು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯನ್ನನುಸರಿಸಿ ಪೃಥಿವೀ ಪೂರ್ವರೂಪಂ ಇತ್ಯಾದಿ ದೇವತಾಸಂಹಿತೋಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೋ ಅವನು ಪ್ರಜಾದಿಸಂಪತ್ತನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ವಿಧಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನಜ್ಞಾನವು ಅರ್ಥವಾದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನಾಕ್ರಿಯಾರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಪ್ರಜಾ ಅಂದರೆ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿರೂಪಸಂಪತ್ತು. ಪಶು ಅಂದರೆ ಹಸು ಕುದುರೆ ಮುಂತಾದವುಗಳು. ಧನಾದಿಕೀರ್ತಿಯೇ ಯಶಸ್ಸು. ಶ್ರುತಾಧ್ಯಯನಸಂಪತ್ತಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸವೆಂದು ಹೆಸರು. ಪ್ರತಿಬಂಧಕಗಳು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗ ಇವು ಏಕಫಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಸ್ವರ್ಗವು ಅಮುಷ್ಠಿಕಫಲವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಯುಷ್ಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಎಂಬುದಿಂದ ಅಪಮೃತ್ಯುಗೀಡಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಇತಿ ತು ಮಾಂಡೂಕೇಯಾನಾಮ್ ||

ಉಕ್ತೋಪಾಸನಾಯಾಃ ಸಂಪ್ರದಾಯೀತ್ಯಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಇತ್ಯೇನಮುತ್ತಾ—“ ಪೃಥಿವೀ ಪೂರ್ವರೂಪಮ್ ” (ಐ. ಅ. ೩ ಅ. ೧ ಖಂ. ೧) ಇತ್ಯಾದ್ಯುಪಾಸನಾ ಮಂಡೂಕಾಖ್ಯಾಯಿಕೆ ಮಹರ್ಷೇಃ ಪುತ್ರಾಣಾಂ ಸಂಪ್ರದಾಯಾದ್ಯೂಮಾವಾಗತಾ ||

ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಉಪಾಸನೆಯು ಸಂಪ್ರದಾಯದಿಂದ ಬಂದಿವೆಯೆಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಉಪಾಸನೆಯು ಮಂಡೂಕಮಹರ್ಷಿಯ ಮಕ್ಕಳ ಸಂಪ್ರದಾಯದಿಂದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

English Translation

1. Next follows the Upanishad of the Samhita.
2. The former half is the earth, the latter half the heaven, their union the air, thus says Mandukeya ; their union is the ether, thus did Makshavya teach it.
3. That air is not considered independent, therefore I do not agree with his (Manduka's) son.
4. Verily, the two are the same, therefore air is considered independent, thus says Agastya. For it is the same, whether they say air or ether.
5. So far with reference to deities (mythologically; now with reference to the body (physiologically) :
6. The former half is speech, the latter half is mind, their union breath (prana) thus says Suravira Mandukeya.
7. But his eldest son said : The former half is mind, the latter half speech. For we first conceive with the mind indeed, and then we utter with speech. Therefore the former half is indeed mind, the latter half speech, but their union is really breath.
8. Verily, it is the same with both, the father (Mandukeya) and the son.
9. This (meditation as here described), joined with mind, speech and breath, is (like) a chariot drawn by two horses and one horse between them (prashtivahana).

10. And he who thus knows this union, becomes united with offspring, cattle, fame, glory of contenance, and the world of Svarga. He lives his full age.

11. Now all this comes from the Mandukeyas.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪ್ನಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಾಣ್ಯಕಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ತೃತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ
ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತನಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಾಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದ ತೃತೀಯಾರಣ್ಯಕದ
ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು

ಅಥ ತೃತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯೇ ದ್ವಿತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಮೂರನೆಯ ಅರಣ್ಯಕದ ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಖಂಡವು

ಅಥ ಶಾಕಲ್ಯಸ್ಯ ||

ಸಂಪ್ರದಾಯಾಂತರೋಕ್ತಿಪುರಃಸರಮುಪಾಸನಾಂತರಂ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾನೀತೇ—ಮಾಂಡೂಕೀಯಾ
ಭಿಮತೋಪಾಸನಕಥನಾನಂತರಂ ಶಾಕಲ್ಯಸ್ಯಾಭಿಮತೋಪಾಸನಮುಚ್ಯತ ಇತಿ ಶೇಷಃ ||

ಸಂಪ್ರದಾಯದಿಂದ ಬಂದಿರುವ ಬೇರೊಂದು ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮಾಂಡೂಕೀಯಮತಿಯ ಸಮತವಾದ ಉಪಾಸನೆ ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಈಗ ಶಾಕಲ್ಯಮತವಿಧಿಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪ ಥಿವೀ ಪೂರ್ವರೂಪಂ ದ್ವೈರುತ್ತರರೂಪಂ ವೃಷ್ಟಿಃ ಸಂಧಿಃ ಪರ್ಜನ್ಯಃ
ಸಂಧಾತಾ ||

ತತ್ರೋಪಾಸನೇಯಂ ಸ್ವರೂಪಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಪೂರ್ವೋತ್ತರವರ್ಣಯೋರ್ಭೂಲೋಕ-
ಧ್ಯಾನವಮ್ | ಸಂಧಿವರ್ಣಯೋಃ ಸಂಹಿತಾ ತತ್ರ ವೃಷ್ಟಿಧ್ಯಾನಮ್ | ಸಂಹಿತಾಯಾ ಹೇತುಃ
ಸಂಧಾತಾ | ತದ್ಭಾಷಾ— “ ಇಕೋ ಯಣಚಿ ” (ಪಾ. ಸೂ. ಅ. ೬ ಪಾ. ೧ ಸೂ. ೭೭) ಇತಿ ಸೂತ್ರ
ಇಕಾರಸ್ಯ ಸ್ಯಾನೇ ಯಕಾರಾದೇಶವಿಧಾವಚ್ಚರತ್ತಂ ನಿಮಿತ್ತಮ್ | ತಾದೃಶೇ ಸಂಧಿನಿಮಿತ್ತೇ ಪರ್ಜನ್ಯ
ಧ್ಯಾನಂ ಕರ್ತವ್ಯಮ್ ||

ಉಪಾಸನಾಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪೂರ್ವೋತ್ತರವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಭೂಲೋಕ, ದ್ಯುಲೋಕ
ಧ್ಯಾನಮಾಡಬೇಕು. ವರ್ಣಸಂಧಿಯಲ್ಲಿ ವೃಷ್ಟಿಧ್ಯಾನಮಾಡಬೇಕು. ಸಂಧಿನಿಮಿತ್ತಕ್ಕೆ ಸಂಧಾತಾ ಎಂದು ಹೆಸರು.
ಇಕೋಯಣಚಿ ಇದು ಯಣಸಂಧಿಹೇತುವ ಸೂತ್ರ. ಇಕಾರಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಯಕಾರಾದೇಶ ಬರಬೇಕಾದರೆ ಆಪ್ (ಸ್ವರ)
ಪರದಲ್ಲರಬೇಕೆಂದು ಅಲ್ಲಿ ನಿಮಿತ್ತಹೇಳಿದೆ. ಅರಣಿಯಾದ ಸಂಧಿನಿಮಿತ್ತದಲ್ಲಿ ಪರ್ಜನ್ಯಧ್ಯಾನಮಾಡಬೇಕು.

ತದ್ವಿಷಾಪಿ ಯತ್ತೈತದ್ವಲವದನೂದ್ಗ್ನಹ್ನನ್ತದಧದಯೋರಾತ್ರೇ
ವರ್ಷತಿ ||

ವೃಷ್ಟೇಃ ಸಂಧಿಸ್ತಂ ಪರ್ಜನ್ಯಸ್ಯ ಸಂಧಾಸ್ತತ್ವಂ ಚ ಲೋಕವ್ಯವಹಾರೇಣ ವಿಶದಯತಿ—
ಉಪಾಸೀತಿ ನಿಪಾತಸಮುದಾಯಃ ಸಮುಚ್ಚಯನಾಚೇ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿಂ ಸಮುಚ್ಚಿನೋತಿ | ತತ್ರಸ್ತಿ
ವೃಷ್ಟಿಃ ಸಂಧಿಃ ಪರ್ಜನ್ಯಃ ಸಂಧಾತೇತ್ಯಸ್ಮಿನ್ನರ್ಥೇ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿರಪಿ ವಿದ್ಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ |
ಕ್ಯಾಸೌ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿರಿತಿ ಸ್ಯಾಭಿಧೀಯತೇ—ಯತ್ರ ಯದೈತಸ್ಪರ್ಜನ್ಯಸ್ವರೂಪಂ ಬಲವದತ್ವಂತಪ್ರಬಲಂ
ಭೂತ್ಯಾನೂದ್ಗ್ನಹ್ನನ್ದ್ಗ್ನಹಣಂ ವೃಷ್ಟ್ಯಪಸಂಹಾರಮಕುರ್ವನ್ (ದ) ಹೋರಾತ್ರೇ ಸಂದಧ-
ದ್ರಾತ್ರಾವಹನಿ ಚ ವಿಚ್ಛೇದಾಭಾವಲಕ್ಷಣಂ ಸಂಧಾನಂ ಕುರ್ವದ್ವರ್ಷತಿ ತಾದಾನೀಂ ವೃಷ್ಟೇರ್ಯು-
ಲೋಕಭೂಲೋಕಸಂಧಿಸ್ತಂ ಪರ್ಜನ್ಯಸ್ಯ ಸಂಧಾಸ್ತತ್ವಂ ಚ ವಿಸ್ಪಷ್ಟಂ ಪ್ರತಿಭಾಸತ ಇತಿ ಶೇಷಃ ||

ವೃಷ್ಟಿಯೇ ಸಂಧಿ, ಪರ್ಜನ್ಯನೇ ಸಂಧಿನಿಮಿತ್ತ (ಸಂಧಾತಾ) ವೆಂಬುದನ್ನು ಲೋಕವ್ಯವಹಾರದಿಂದ ವಿವರಿಸು
ತ್ತಾರೆ. ಉತ, ಅಪಿ ಎಂಬ ನಿಪಾತಸಮುದಾಯವು ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಲೋಕ
ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯೂ ಇದೆಯೆಂದರ್ಥ. ಪರ್ಜನ್ಯನ್ನು ಅತಿ ಪ್ರಬಲವಾಗಿ ಮಳೆಯನ್ನು ತಡೆಯದೆ ಹಗಲೂರಾತ್ರಿಯೂ ಎಡೆಬಿಡದೆ
ಸಂಧಿಸತ್ತಾ ಮಳೆ ಸುರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ವೃಷ್ಟಿಗೆ ಭೂಲೋಕದ್ಯುಲೋಕಸಂಧಿತ್ವವೂ, ಪರ್ಜನ್ಯನಿಗೆ ಸಂಧಾತ್ವತ್ವವೂ
(ಸಂಧಿನಾಡಿಸುವುದು) ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೆ.

ದ್ರಾವ್ಯನಾಪೃಥಿವ್ಯೌ ಸನುಧಾತಾಮಿತ್ಯುತಾಪ್ಯಾಹುಃ ||

ನ ಕೇವಲಂ ಪ್ರತಿಭಾಸಃ ಕಿಂತು ಲೌಕಿಕಾನಾಮುಕ್ತಿರಪ್ಸ್ಮೀತಿ ದರ್ಶಯತಿ—ಅನಯಾ
ಪರ್ಜನ್ಯಸಂಪಾದಿತಯಾ ನಿರಂತರತೀವ್ರವೃಷ್ಟ್ಯಾ ದ್ಯೌಃಶ್ಚ ಪೃಥಿವೀ ಚೇತ್ಯೇತೇ ಉಭೇ ಸಂಧಾನಂ
ಪರಸ್ಪರೈಕ್ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ತವತ್ಯಾವಿತ್ಯೇವಂ ವಾಕ್ಯಮಪಿ ಲೌಕಿಕಾಃ ಅಪುಃ | ಅಶೋನುಭವಾಲೌಕಿಕೋ-
ಕ್ತ್ಯಾ ಚ ವೃಷ್ಟೇಃ ಸಂಧಿಸ್ತಂ ಪರ್ಜನ್ಯಸ್ಯ ಸಂಧಾಸ್ತತ್ವಂ ಚ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮ್ ||

ತೋರುವುದುಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಲೌಕಿಕರ ಮಾತೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಪರ್ಜನ್ಯನು ಮಾಡಿರುವ ನಿರಂತರವೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ದ್ಯುಲೋಕಭೂಲೋಕಗಳೆರಡೂ ಸಂಧಾನವನ್ನು ಅಂದರೆ ಪರಸ್ಪರೈಕ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿವೆಯೆಂದು ಲೋಕದ ಜನರೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಅನುಭವ ಮತ್ತು ಲೋಕೋಕ್ತಿಯಿಂದ ವೃಷ್ಟಿಯು ಸಂಧಿಯೆಂದೂ, ಪರ್ಜನ್ಯ ಸಂಧಾತ್ಮ ಎಂದೂ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇತೀ ನ್ನಧಿದೈವತಮುಢಾಧ್ಯಾತ್ಮನ್ ||

ಬುದ್ಧಿಸೌಕರ್ಯಾರ್ಥವುಕ್ತವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಾವರ್ಥೌ ವಿಭಜ್ಯ ದರ್ಶಯತಿ—ಇತಿ ನೂಕ್ತ-
ಪ್ರಕಾರಮೇವ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಕಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಸುಲಭವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿಭಾಗಿಸಿ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳು ಅಧಿದೈವತವೆಂದೂ, ಮುಂದೆ ಹೇಳುವುದು ಅಧ್ಯಾತ್ಮವೆಂದೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪುರುಷೋ ಹ ವಾ ಅಯಂ ಸರ್ವ ಆದಂ ದ್ವೇ ಬಿದಲೇ ಭವತ ಇತ್ಯಾ
ಹುಸ್ತಸ್ಯೇದಮೇವ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ರೂಪವಿದಂ ದಿವಸ್ತತ್ರಾಯಮಂತರೇ
ಣಾಽಽಕಾಶೋ ಯಥಾಽಸೌ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾವಂತರೇಣಾಽಽಕಾಶಸ್ತ-
ಸ್ಥಿಷ್ಟಸ್ಥಿನ್ನಾಕಾಶೇ ಪ್ರಾಣ ಆಯುತೋ ಯಥಾಽಮುಷ್ಠಿನ್ನಾಕಾಶೇ
ನಾಯುರಾಯತೋ ಯಥಾಽಮೂನಿ ತ್ರೀಣಿ ಜ್ಯೋತಿಃಷ್ಯೇನ-
ಮಿಮಾನಿ ಪುರುಷೇ ತ್ರೀಣಿ ಜ್ಯೋತಿಃಷಿ ||

ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿದೇವತಾನಾಮಿವ ಸ್ವಶರೀರಾವಯವಾನಾಮಪಿ ಧ್ಯಾನಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಲೋಕೇ
ಯಃ ಪುರುಷೋ ವಿಧ್ಯತೇ ಸ ಸರ್ವೋಪ್ಯಾಂದಮಂಡಸದೃಶಮ್ | ವರ್ಣ ವಿಕಾರಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಯಥಾ
ಬ್ರಹ್ಮಾಂದಸ್ಯಾಧಃ ಕಸಾಲಮೂರ್ಧ್ವಂ ಕಸಾಲಂ ಚೇತಿ ದ್ವೇ ಬಿದಲೇ ದ್ವೌ ಪರಸ್ಪರವಿಪರೀತಭಾಗೌ,
ತಥಾ ಪುರುಷೇಽಪಿ ಸಾದಾವಾರಭ್ಯಾಧರೋಽಪ್ಪಶರ್ಯಂತಮೇಕಂ ಬಿದಲಮುಕ್ತರೋಽಪ್ಪಮಾರಭ್ಯ
ಮೂರ್ಧಪಶ್ಯಂತಮಪರಂ ವಿದಲಂ ಯಥಾ ಭಿನ್ನಸ್ಯ ವೇಣೋರ್ದಲದ್ವಯಂ ತದ್ವತ್ | ಬಿದಲೇ ಇತಿ
ಬಿಕಾರಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಇತ್ಯೇನಮಂಡಸಾದ್ವತ್ಯಮುಭಿಜ್ಞಾಃ ಶ್ರುತೌಷಾ ಅಹುಃ | ತಸ್ಯ ದಲದ್ರಯೋಪೇತಸ್ಯ
ಶರೀರಸ್ಯೇದಮೇವಾಧರೋಽಪ್ಪಶರ್ಯಂತಂ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಸ್ವರೂಪಮ್ | ಇದಂ ತೂತ್ತರೋಽಪ್ಯಾದಿಕಂ
ದಿವಃ ಸ್ವರೂಪಮ್ | ತತ್ರ ತಯೋರಧರೋತ್ತರದಲಯೋರಂತರೇಣ ಮಧ್ಯೇಽಯಮಾಕಾಶೋಽ-
ಸ್ಮಾಭಿರ್ನುಪೇ ದೃಶ್ಯಮಾನಂ ಭಿದ್ರಂ ವರ್ತತೇ, ಯಥಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೋರ್ಮಧ್ಯೇ ಆಕಾಶಸ್ತ-
ದ್ವತ್ | ತಸ್ಥಿಷ್ಟಸ್ಥಿನ್ನೋರ್ವೋಕ್ತೌ ಬಿವ ದೃಶ್ಯಮಾನೇ ಮುಖಜಿಹ್ವೇ ಪ್ರಾಣ ಅತಿತಃ | ಯಥಾ
ಬಾಹ್ಯೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಕಾಶೇ ನಾಯುರಾತ್ರಿತದ್ವದ್ವತ್ | ಯಥಾ ಚ ಬಾಹ್ಯೇ ಜ್ಯೋತಿಃಪ್ರಯಮೇವಂ
ಶರೀರೇಽಪಿ ಜ್ಯೋತಿಃಪ್ರಯಮಸ್ತಿ | ಅನೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಶರೀರಸ್ಯಾಧರೋತ್ತರಭಾಗೌ ಪೃಥಿವೀ-

ರೂಪೇಣ ದ್ಯುಲೋಕರೂಪೇಣ ಚ ಧ್ಯಾತವ್ಯಾ | ವಾಯುಕ್ತ ಪ್ರಾಣರೂಪೇಣ ಹ್ಯೇಯಃ | ಜ್ಯೋತಿ-
ಸ್ತ್ರಯಂ ಚ ಬಹಿರ್ವದಂತರಸಿ ಧ್ಯೇಯ ಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿವೇವತೇಗಂತ್ಯ ತನ್ನ ಶರೀರದವಯವಗಳ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನ ಶರೀರವು ಅಂಡಸದ್ಭೂತವಾಗಿದೆ. ಬ್ರಂಹ್ಮಾಂಡದ ಅಧಃಕವಾಲ, ಊರ್ಧ್ವಕವಾಲವೆಂಬ ಎರಡು ಹೋಳುಗಳು ಪರಸ್ಪರ ವಿಲಕ್ಷಣ ವಾಗಿರುವಂತೆ ಪುರುಷನಲ್ಲಿಯೂ ಪಾದದಿಂದ ಕೆಳತುಟಿಯವರೆಗಿನ ಒಂದುಭಾಗ. ಮೇಲ್ತುಟಿಯಿಂದ ತಲೆಯವರೆಗೆ ಒಂದು ಭಾಗ ಸೀಳಿದ ಬದಿನಂತೆ ಇರುತ್ತವೆ. ವಶಾರಕ್ಕೆ ಬಶಾರ ಭಾದಂದಸವಾಗಿ ಬಂದಿದೆ. ಹೀಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಂಡಸಾದ್ಯಕ್ಕೆ ವನ್ನು ತಿಳಿದವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಶರೀರದ ಈ ಎರಡುದಲಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಳತುಟಿಯವರೆಗಿರುವ ಭಾಗವು ಪೃಥಿವೀಭೂತವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆದರೆ ಮೇಲ್ಭಾಗವು ದ್ಯುಲೋಕಭೂತವೆಂದು. ಈ ಎರಡುದಲಗಳಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುಖಭದ್ರದಲ್ಲಿತೋರುವ ಆಕಾಶವು ದ್ಯಾವಾಪೃಥ್ವೀವಿಮಧ್ಯದಲ್ಲರುವ ಆಕಾಶವೆಂದೇ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ಮುಖಭದ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಾಣ ಅಶ್ರಯ ಹೊಂದಿದೆ. ಹೊರಗಿನ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ವಾಯುವಿದ್ದಂತೆ ಇದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೊರಗೆ ಮೂರು ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸಿದ್ಧಂತೆ ಶರೀರದಲ್ಲಿಯೂ ಮೂರು ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸಿರುತ್ತವೆ. ಈ ರೀತಿಯಿಂದ ಶರೀರದ ಕೆಳಭಾಗವನ್ನು ಪೃಥಿವೀಭೂತವೆಂದಲೂ, ಮೇಲ್ಭಾಗವನ್ನು ದ್ಯುಲೋಕಭೂತವೆಂದಲೂ ವಾಚ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಾಣಭೂತವೆಂದಲೂ ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು. ಹೊರಗಿನ ಜ್ಯೋತಿಸ್ತ್ರಯಂತೆ ಶರೀರದ ಒಳಗೂ ಅವುಗಳನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು.

ಯಥಾಸೌ ದಿವ್ಯಾದಿತ್ಯ ಏವಮಿದಂ ಶರಸಿ ಚಕ್ಷುರ್ಯಥಾಸಾವಂತರಿಕ್ಷೇ
ವಿದ್ಯುದೇವಮಿದಮೂತ್ಮನಿ ಹೃದಯಂ ಯಥಾಯನುಗ್ನಿಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾ-
ಮೇವನಿವದಮುಪಸ್ಥೇ ರೇಶಃ ||

ತಚ್ಚ ತ್ರಯಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಲೋಕತ್ರಯಗತಾದಿತ್ಯವಿದ್ಯುದಗ್ನಿವಚ್ಚ ಕ್ಷುರ್ಯಥಯರೇಶಾಸಿ
ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಾನ್ ||

ಮೂರು ಜ್ಯೋತಿಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನಂತೆ ತಲೆಯಲ್ಲಿಕಣ್ಣನ್ನೂ, ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮಿಂಚಿನಂತೆ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಹೃದಯವನ್ನೂ, ಪೃಥಿವಿಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯಂತೆ ಉಪಸ್ಥದಲ್ಲಿ ರೇತಸ್ಸನ್ನೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಏವನುಂ ಹ ಸ್ಮ ಸರ್ವಲೋಕಮಾತ್ಮಾನಮನುವಿಧಾಯಾಸ್ಸಹೇವಮೇವ
ಪೃಥಿವ್ಯಾ ರೂಪಮಿದಂ ದಿವಃ ||

ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಮುಪಾಸನಂ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯೋಪಸಂಹರತಿ—ಉತ್ತೇನಿವ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಲೋಕ-
ತ್ರಯಸದೃಶಂ ಪುರುಷಶರೀರಮನುಕ್ರಮೇಣ ಸಂಪಾದ್ಯೇದಮೇವಾಧರೋಷ್ವಪರ್ಯಂತಂ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ
ಸ್ವರೂಪಮಿದಂ ತೂತ್ರೋಷ್ಯಾದಿಕಂ ದಿವಃ ಸ್ವರೂಪಮಿತ್ಯೇವಂ ಶಾಕಲ್ಯ ಆಹ ||

ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕೋಪಾಸನೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಉಪಸಂಹಾರಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ರೀತಿಯಿಂದ ಮೂರುಲೋಕ ಸಾದೃಶ್ಯವನ್ನು ಪುರುಷಶರೀರದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಿಸಿ ಕೆಳತುಟಿಯವರೆಗಿನ ದೇಹಭಾಗವನ್ನು ಪೃಥಿವೀಭೂತವೆಂದೂ, ಮೇಲಿನಭಾಗವನ್ನು ದ್ಯುಲೋಕಭೂತವೆಂದೂ ಶಾಕಲ್ಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸ ಯ ಏವಮೇತಾಂ ಸಂಹಿತಾಂ ವೇದ ಸಂಧೀಯತೇ ಪ್ರಜಯಾ ಪಶು-
ಭಿಯಶಸಾ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸೇನ ಸ್ವರ್ಗೇಣ ಲೋಕೇನ ಸರ್ವ
ಮಾಯುರೇತಿ ||

ಉಪಾಸನಸ್ಯ ಫಲಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಪೂರ್ವವದ್ವ್ಯಾಪ್ತೀಯಮ್ ||

ಉಪಾಸನಾಫಲವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

English Translation
-----

1. Next comes the meditation as taught by Sakalya.
2. The first half is the earth, the second half heaven, their uniting the rain, the uniter Parganya.
3. And so it is when he (Parganya) rains thus strongly, without ceasing, day and night.
4. Then they say also (in ordinary language), 'Heaven and earth have come together.'
5. So much with regard to the deities; now with regard to the body:—
6. Every man is indeed like an egg. There are two halves (of him), thus they say: 'This half is the earth, that half heaven.' And there between them is the ether (the space of the mouth), like the ether between heaven and earth. In this ether there (in the mouth) the breath is fixed, as in that other ether the air is fixed. And as there are those three luminaries (in heaven). There are these three luminaries in man.

7. As there is that sun in heaven, there is this eye in the head. As there is that lightning in the sky, there is this heart in the body ; as there is that fire on earth, there is this seed in the member.

8. Having thus represented the self (body) as the whole world, Sakalya said : This half is the earth, that half heaven.

9. He who thus knows this union, becomes united with offspring, cattle, fame, glory of countenance, and the world of Svarga. He lives his full age.

ಅತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪ್ರಾಣಾಚಾರ್ಯ ವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಥಾಂಧಾಪ್ಯೇ ತೃತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ
ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯೇ ದ್ವಿತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತವಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶನಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಥಾಪ್ಯದ ತೃತೀಯಾರಣ್ಯಕದ
ನೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು ||

ಅಥ ತೃತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯೇ ತೃತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಮೂರನೆಯ ಅರಣ್ಯಕದ ನೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು

ಅಥಾತೋ ನಿರ್ಭುಜಪ್ರವಾದಾಃ ||

ಉಪಾಸನಾನಂತರಂ ಪ್ರತಿಜಾನೀತೇ— ಅಥ ಕೇವಲಸಂಹಿತೋಪಾಸನೋಕ್ತೃನಂತರಮ್ |
ಯತಃ ಪಾಶಕಾನಾಂ ಸಂಹಿತಾಪಾಠಾದನಂತರಂ ಪದಕ್ರಂ ತು ಸಃ ಧಿಸ್ತಾವತಃ ಕಾರಣಾಸ್ತಿ-
ರ್ಭುಜಪ್ರವಾದಾಃ ಸಂಹಿತೋಪಾಸಕಾ ಮಹರ್ಷಯಃ ಸಂಹಿತಯಾಃ ಪದಸ್ಯ ಕ್ರಮಸ್ಯ ಚ

ಸಹೋಪಾಸನಂ ಪ್ರಾರೂಢಿ ಶೇಷಃ | ನಿರ್ಭುಜಶಬ್ದಃ ಸಂಹಿತಾನಾಚೀತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ | ತನ್ನಿರ್ಭುಜಂ
ಪ್ರಕರ್ಷಣ ವದಂತಿ ಧ್ಯೇಯದೇವತಾಸಹಿತಂ ಕಥಯಂತೀತಿ ನಿರ್ಭುಜಪ್ರವಾಸಾಃ ||

ಬೇರೊಂದು ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕೇವಲ ಸಂಹಿತೋಪಾಸನೆ ಹೇಳುವಮೇಲೆ ಸಂಹಿತಾಪಾಠ
ವಾದಮೇಲೆ ಪದ ಕ್ರಮಗಳನ್ನೂ ಪಠಿಸಬೇಕಾದುದರಿಂದ ಸಂಹಿತೋಪಾಸಕರಾದ ಮಹರ್ಷಿಗಳೂ ಪದ ಕ್ರಮಗಳೂಡನೆ
ಸೇರಿದ ಸಂಹಿತೋಪಾಸನೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ನಿರ್ಭುಜಶಬ್ದವು ಸಂಹಿತಾವಾಚಕವಾಗಿದೆ. ಆ ನಿರ್ಭುಜವನ್ನು
(ಸಂಹಿತೆಯನ್ನು) ಧ್ಯೇಯದೇವತಾಸಹಿತನಾಗಿ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಆ ಮಹರ್ಷಿಗಳಿಗೆ ನಿರ್ಭುಜಪ್ರವಾದರೆಂದು ಹೆಸರು
ಬಂದಿದೆ.

ಪೃಥಿವ್ಯಾಯತನಂ ನಿರ್ಭುಜಂ ದಿವ್ಯಾಯತನಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಣ್ಮಮಂಕರಿಕವ್ವಾ-
ಯತಪಮುಭಯಮಂತರೇಣ ||

ಉಪಾಸ್ಯವಸ್ತುನಃ ಸ್ವರೂಪಂ ದರ್ಶಯತಿ— ಯಥಾ ನಿರ್ಭುಜಶಬ್ದಃ ಸಂಹಿತಾನಾಚೀ-
ತ್ಯಭಿಧಾಸ್ಯತೇ ತಥಾ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಣ್ಮಶಬ್ದಃ ಪದನಾಚೀ, ಉಭಯಮಂತರೇಣೇತ್ಯನೇನ ಕ್ರಮೇಣ ವಿವಕ್ಷಿತ
ಇತ್ಯಪ್ಯಭಿಧಾಸ್ಯತೇ | ತತ್ರ ಯನ್ನಿರ್ಭುಜಂ ಸಂಹಿತಾರೂಪಂ ತತ್ಪೃಥಿವ್ಯಾಯತನಂ ಪೃಥಿವೀ-
ಮಾಶ್ರಿತ್ಯ ವರ್ತತೇ ಪೃಥಿವೀರೂಪತ್ವೇನ ಧ್ಯಾಯೇದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ಪದಸ್ಯ ದ್ವಯೋಕರೂಪತ್ವಂ
ಕ್ರಮಸ್ಯಾಂತರಿಕ್ಷರೂಪತ್ವಂ ಚ ಧ್ಯಾಯೇತ್ |

ಉಪಾಸ್ಯವಸ್ತುಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ನಿರ್ಭುಜಶಬ್ದ ಸಂಹಿತಾನಾಚಕವಾದಂತೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಣ್ಮಶಬ್ದವು
ಪದನಾಚಕವಾಗಿದೆ. ನಿರ್ಭುಜವು ಪೃಥಿವಿಯನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿರುತ್ತದೆ. ಪೃಥಿವೀರೂಪದಿಂದ ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕೆಂದರ್ಥ. ಹಾಗೆಯೇ
ಪದವನ್ನು ದ್ವಯೋಕಸ್ವರೂಪವೆಂದೂ, ಕ್ರಮವನ್ನು ಅಂತರಿಕ್ಷರೂಪವೆಂದೂ ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು.

ಅಥ ಯದ್ಯೇನಂ ನಿರ್ಭುಜಂ ಬ್ರುವಂತಮುಪವದೇದಚ್ಛೋಷ್ವಾಽ
ನರಾಭ್ಯಾಂ ಸ್ಥಾನಾಭ್ಯಾಮಿತ್ಯೇನಂ ಬ್ರೂಯತದಥ ಯದ್ಯೇನಂ
ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಣ್ಮಂ ಬ್ರುವಂತಮುಪವದೇದಚ್ಛೋಷ್ವಾ ಉತ್ತರಾಭ್ಯಾಂ
ಸ್ಥಾನಾಭ್ಯಾಮಿತ್ಯೇನಂ ಬ್ರೂಯತದಸ್ತ್ವೇವೋಭಯಮಂತರೇಣಾಹ
ತಸ್ಯ ನಾಸ್ತುಪವಾದಃ ||

ಯಥೋಕ್ತಪೃಥಿವ್ಯಾದಿರೂಪನಿರ್ಭುಜಾದಿಧ್ಯಾನಂ ಪ್ರಕರಿಸಿತುಮುಪಾಸಕಸ್ಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ
ದರ್ಶಯತಿ— ಅಥ ಉಪಾಸನಾನೇತರಂ ನಿರ್ಭುಜಂ ಬ್ರುವಂತಂ ಸಂಹಿತಾನುಧೀಯಾಸಮೇನ-
ಮುಪಾಸಕಂ ಯದ್ಯನ್ಯಃ ಕ್ವಚಿದುಪವದೇದುಪಾಸಕೇನ ಪತ್ಯಮಾನಾಯಾಂ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ
ಸ್ವರವರ್ಣಾದಿನೈಕಲ್ಪದೋಷಮುದ್ವಯವಯೇತ | ತದಾನೀಮೇದಂ ದೋಷೋದ್ಭಾವಕಸುಯಮು-
ಪಾಸಕ ಏವಂ ಬ್ರೂಯಾತ್ ಹೇ ಉಪವಾದಿನ್ಸನರಾಭ್ಯಾನುಧೋವರ್ತಿಭ್ಯಾಂ ಸ್ಥಾನಾಭ್ಯಾಂ ಪೃಥಿ-

ವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಲೋಕಾಭ್ಯಾಮುಚ್ಯೋಷ್ಯಾ ತ್ವಂ ಪ್ರಚ್ಯುತೋಽಸೀತಿ | ಯು ಕ್ಷಂ ಚೈತದುಸಾಸಕಸ್ಯ
 ವಚನಮ್ | ಸಂಹಿತಾಯಾಃ ಪೃಥಿವೀರೂಪತ್ಯಧ್ಯಾನೇನ ಸರ್ವದೋಷಫರಿಹಾರಾತ್ | ಅತೋ
 ನಿರ್ದೋಷಾಂಯಾಂ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೋಷಮುದ್ಯಾವಯಿತುಃ ಪೃಥಿವೀಲೋಕಾತ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಭಾವಿ-
 ನೋಽತರಿಕ್ಷಲೋಕಾಭ್ಯ ಪ್ರಚ್ಯುತಿರ್ಭವತಿ | ಅಥಶಬ್ದಃ ಪೂರ್ವೋಕ್ತವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಾರ್ಥಃ | ಸಂಹಿತಾಯಾಂ
 ದೋಷಮುಕ್ತ್ಯಾ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ಬ್ರುವಂತಂ ಪದಮಧೀಯಾನಮೇನಮುಸಾಸಕಂ ಯತಿ ಕಶ್ಚಿದ್-
 ಪದದೇಶ್ | ಅಧೀಯಮಾನೇ ಪದೇ ದೋಷೋದ್ಯಾವನಮುಪವಾದಃ | ತದಾನೀಮೇನಮುಪ-
 ವಾದಿನಂ ಪ್ರತ್ಯುಸಾಸಕ ಉತ್ತರಾಭ್ಯಾಂ ಸ್ಥಾನಾಭ್ಯಾಮಂತರಿಕ್ಷದ್ಯುಲೋಕಾಭ್ಯಾಮುಚ್ಯೋಷ್ಯಾ
 ಪ್ರಚ್ಯುತೋಽಸೀತ್ಯೇವಂ ಬ್ರೂಯಾತ್ | ಯಸ್ತುಸಾಸಕಂ ಉಭಯಮಂತರೀಣಾಃತ ಕ್ರಮಮು-
 ಥೀತೇ ತಸ್ಯೋಪಾಸಕಸ್ಯೋಪವಾದಃ | ಪರೇಣೋದ್ಯಾವಯಿತವ್ಯಃ ಕ್ರಮವಿಷಯಂ ದೋಷೋ
 ನಾಸ್ತೀವ | ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಪದೇ ಚ ಛಾಂತದ್ವಷ್ಟ್ಯಾ ದೋಷಃ ಸಂಜಾಪ್ಯತೇ | ತಥಾ ಹಿ
 “ ಅಗ್ನಿಮೀಳೇ ” (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೧-೧-೧-೧-೧) ಇತ್ಯಾಸ್ಯಾಂ ಸಂಹಿತಾಯಾಮುತ್ತರ-
 ಪದಗತ ಈಕಾರಃ ಸ್ವರಿತಃ | ಏಕಾರಃ ಪ್ರಚಯಃ | ಪದಕಾಲೇ ತು ತದುಭಯಮನುದಾತ್ತಮ್ |
 ತಥಾ ಸತಿ ಪದವಾಸನಾಸಿತಸ್ಯ ಕಸ್ಯಚಿತ್ಪ್ರದ್ವಾಜದಸ್ಯ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಸ್ವರಾನ್ಯಥಾತ್ಪ್ರಾಂತಿ-
 ರುದಿಯಾತ್ | ತಥಾ ಸಂಹಿತಾವಾಸನಾಸಿತಸ್ಯ ಶ್ರದ್ಧಾಜಪಸ್ಯ ಪದಚ್ಛೇದಕಾಲೇ ಸ್ವರಾನ್ಯಥಾ-
 ತ್ಪ್ರಾಂತಿಃ | ಕ್ರಮಕಾಲೇ ತು ನೋಕ್ತಭ್ರಮದ್ವಯಮಸ್ತಿ, ದ್ವಿವಿಧಸ್ಯ ಸ್ಯ ಪಟ್ಟಮಾನತ್ಯಾತ್ |
 ಅಗ್ನಿಮಿತ್ಯನೇನ ಪೂರ್ವಪದೇನ ಸಹ ಸಂಹಿತಾಯಾಮೀಳ ಇತಿ ಪದೇ ಸ್ವರಿತಪ್ರಚಯಾ ಪತ್ಯೇತೇ |
 ಪುರೋಹಿತಮಿತ್ಯನೇನೋತ್ತರಪದೇನ ಸಹ್ಯಸಂಹಿತಾಯಾಮನುದಾತ್ತದ್ವಯಂ ಪತ್ಯೇತೇ | ತಸ್ಮಾ-
 ತ್ಕಮೇ ಸ್ವರಾನ್ಯಥಾತ್ಪ್ರಮೋ ನೋದೇತಿ | ಕಥಂ ಚಿದನ್ಯಥಾತ್ಯೇಽಪಿ ದೇವತಾಭ್ಯಾನೇನ ದೋಷಃ
 ಸಮಾಧೀಯತೇ | ತಸ್ಮಾದುಸಾಸನಂ ಪ್ರಶಸ್ತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿರೂಪ ನಿರ್ಭುಜಧ್ಯಾನನನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸಲು ಉಪಾಸಕನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಉಪಾಸನೆ
 ಯಾದ ಮೇಲೆ ಸಂಹಿತೆಯನ್ನು ಪಠಿಸುವ ಉಪಾಸಕನಿಗೆ ಯಾರಾದರೂ ದೋಷ ಹೇಳಿದರೆ ಅಂದರೆ ಅವನು ಹೇಳುವ
 ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವರವರ್ಣಾದಿವೈಕಲ್ಯದೋಷವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹೇಳಿದರೆ ಆಗ ಉಪಾಸಕನು ದೋಷಹೇಳಿದವನಿಗೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳು
 ತಾನೆ. ದೋಷವಾದಿಯೇ ನೀನು ಕೆಳಗಿರುವ ಅಂತರಿಕ್ಷಧೂಲೋಕಗಳಿಂದ ಪ್ರಚ್ಯುತನಾಗುವಿ. ಸಂಹಿತೆಯನ್ನು
 ಪೃಥಿವೀರೂಪದಿಂದ ಧ್ಯಾನಿಸುವುದರಿಂದ ಉಪಾಸಕನ ಸರ್ವದೋಷಗಳೂ ನಾಶವಾಗುವುದರಿಂದ ಹೀಗೆ ಹೇಳಲು ಅವನಿಗೆ
 ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿದೆ. ದೋಷರಹಿತವಾದ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ದೋಷೋದ್ಯಾವನೆ ಮಾಡಿದರೆ ಆಗ ಅವನಿಗೆ ಪೃಥಿವೀಲೋಕದಿಂದಲೂ
 ಅದರ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕದಿಂದಲೂ ಪ್ರಚ್ಯುತಿ ಆಗುತ್ತದೆ. ಉಪಾಸಕನ ಸಂಹಿತಾವಾತದಲ್ಲಿ ದೋಷ
 ಹೇಳಿದ ಅವನು ಪದವಾತಮಾಡುವಾಗ ಯಾರಾದರೂ ದೋಷೋದ್ಯಾವನೆ ಮಾಡಿದರೆ ಆಗ ಉಪಾಸಕನು ಅವನಿಗೆ
 ಅಂತರಿಕ್ಷದ್ಯುಲೋಕಗಳಿಂದ ಪ್ರಚ್ಯುತನಾಗುವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಉಪಾಸಕನುಕ್ರಮವಾತಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಅವನಾದ
 ಕನು ಕ್ರಮವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದೋಷೋದ್ಯಾವನೆ ಮಾಡಲಾರನು. ಏಕೆಂದರೆ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ಪದದಲ್ಲಿಯೂ ಛಾಂತ
 ನಾಗಿ ತಪ್ಪುಮಾಡಬಹುದು. ಅಗ್ನಿಮೀಳೇ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಂಹಿತಾವಾತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಪದದಲ್ಲಿರುವ ಈಕಾರ ಸ್ವರಿತ
 ವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಏಕಾರ ಪ್ರಚಯ. ಪದಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೆಡರೂ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತವೆ. ಆಗ ಪದಸಾರದಲ್ಲಿಯೇ ಆಸಕ್ತ

ನಾದ ಶ್ರದ್ಧಾಜಡ್ಧಿಗೆ ಸಂಹಿತಾಪಾಠದಲ್ಲಿಯೇ ಅಸಕ್ತನಾದ ಶ್ರದ್ಧಾಜಡ್ಧಿಗೆ ಪದಚ್ಛೇದಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭ್ರಾಂತಿಬರಬಹುದು ಕ್ರಮಪಾಠಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎರಡುಂಟಿಯುಸ್ವರಕ್ಕೂ ಅವಕಾಶವಿರುವುದರಿಂದ ಯಾನುಸ್ವರವ್ಯತ್ಯಾಸದಭ್ರಾಂತಿಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಅಗ್ನಿ ಎಂಬ ಪೂರ್ವಪದದೊಡನೆ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಈಳೇ ಎಂಬ ಪದದಲ್ಲಿ ಸ್ವರತಪ್ಪುಚಯಗಳೆರಡನ್ನೂ ಪಠಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪುರೋಹಿತಂ ಎಂಬ ಉತ್ತರಪದದೊಡನೆ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಅನುದಾತ್ತಗಳನ್ನೂ ಪಠಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಸ್ವರವ್ಯತ್ಯಾಸದ ದೋಷಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಆಧನಾ ಯಾವುದೋ ರೀತಿಯಿಂದ ತಪ್ಪಾದರೂ ದೇವತಾಧ್ಯಾನ ದಿಂದ ಆ ದೋಷ ಪರಿಹೃತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಉಪಾಸನೆ ಪ್ರಶಸ್ತನಾದುದೆಂದರ್ಥ.

ಯದ್ಧಿ ಸಂಧಿಂ ವಿನರ್ತಯತಿ ತನ್ನಿಭುರ್ಜಸ್ಯ ರೂಪಮಥ ಯಚ್ಚುದ್ಧೇ
ಅಕ್ಷರೇ ಅಭಿವ್ಯಾಹರತಿ ತಪ್ಪತ್ಯಣ್ಣಿಸ್ಯಾಗ್ರ ಉ ಏವೋಭಯಮಂತ-
ರೇಣೋಭಯಂ ವ್ಯಾಪ್ತಂ ಭವತಿ, ||

ನಿಭುರ್ಜಾಡಿಶಬ್ದಾನಾಂ ವಿನಕ್ತಾರ್ಥೇ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧ್ಯಭಾವಾಚ್ಚುಕ್ತರೀವ ತನುರ್ಥಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಯದುಚ್ಚಾರಣಂ ಸಂಧಿಂ ಪದಯೋರುಭಯೋರತ್ಯಂತಂ ಸಂನಿಕರ್ಷಂ ವಿನರ್ತಯತಿ ವಿಶೇಷೇಣ ಸಂಪಾದಯತಿ ತದುಚ್ಚಾರಣಂ ನಿಭುರ್ಜಶಬ್ದಾರ್ಥಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪಮ್ | ನಿರ್ದಿಷ್ಟಾ ಭುಜಪದ್ಯತಾ | ಪೂರ್ವೋತ್ತರಶಬ್ದಾ ಯಸ್ತಿಸ್ಸಂಹಿತಾರೂಪ ಉಚ್ಚಾರಣೇ ತದುಚ್ಚಾರಣಂ ನಿಭುರ್ಜಮ್ | ಅಥಶಬ್ದಃ ಪೂರ್ವಸ್ಯಲಕ್ಷಣಾರ್ಥಃ | ಶುದ್ಧೇ ವಿಕಾರರಹಿತೇ ಪೂರ್ವೋತ್ತರೇ ಉಭೇ ಅಕ್ಷರೇ ಅಭಿವ್ಯಾಹರತಿ ಸ್ಪಷ್ಟಮುಚ್ಚಾರಯತಿತಿ ಯದಸ್ತಿ ತಪ್ಪತ್ಯಣ್ಣಿಶಬ್ದಾಭಿಧೇಯಸ್ಯ ಪದಚ್ಛೇದಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪಮ್ | ತದ್ಯಥಾ—“ ಇವೇ ಶ್ಲೋಕೇ ತ್ವಾ ” (ತೈ-ಸಂ-೧-೧-೧) ಇತ್ಯತ್ರಿ ಯೋಽಯಮೋಕಾರಃ ಸೋಽಯಂ ಸಂಹಿತಾಸ್ವರೂಪಃ | ಯದಾ ತ್ವಾಕಾಲಾಂತಂ ಪ್ರೇತಿ ಪದ-ಮೂಕಃ ರಾದಿಕಮೂರ್ಜ ಇತ್ಯಾದಿಪದಮುಚ್ಚಾರಯತಿ ತದಾನೀಮಾಕಾರ ಊಕಾರರಕ್ಷೇತ್ಯುಭೇ ಅಕ್ಷರೇ ಶುದ್ಧೇ ಭವತಃ | ತದಾನೀಂ ಸಂನಿಕರ್ಷರೂಪಾಯಾಃ ಸಂಹಿತಾಯಾ ವಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ಯಾತ್ | ವಿಚ್ಛೇದದರೂಪಹಂಸಾನಾಚಿನಾ ಪ್ರತ್ಯಣ್ಣಿಶಬ್ದೇನ ವಿಚ್ಛಿನ್ನಂ ಪದಮುಭಿಧೇಯತೇ | ಯದೇತತ್ಪ-ತ್ಯಣ್ಣಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪಂ ತದೇತದಗ್ರ ಉ ಪ್ರಥಮ ಭಾವ್ಯೇವ | ಸಿದ್ಧೇ ಪದಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪೇ ಪತ್ಯಾನ್ಸಂಹಿತಾ ಪ್ರನರ್ತತೇ, ಸಂಹಿತಾಯಾಃ ಸಂಧೀಯಮಾನಪದದ್ವಯುಧರ್ಮಶ್ಚೇನ ಪದಪೂರ್ವಕಸ್ವಾನ್ವಯಂ ಭಾವಾತ್ | ಯೇನ ಕ್ರಮೇಣ ಸಂಹಿತಾ ಪದಂ ಚೇತ್ಯುಭಯಂ ವ್ಯಾಪ್ತಂ ಭವತಿ ಸೋಽಯಂ ಕ್ರಮ ಉಭಯಮಧ್ಯವರ್ತಿತ್ವಾದುಭಯಮಂತರೇಣೇತ್ಯುತ್ಕತೇ ||

ನಿಭುರ್ಜಾಡಿಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ವಿನಕ್ತವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯೇ ಆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತದೆ. ಯಾವ ಉಚ್ಚಾರಣೆಯು ಎರಡುಶಬ್ದಗಳ ಅತ್ಯಂತಸಾಮೀಪ್ಯವನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಡುವುದೋ ಆ ಉಚ್ಚಾರಣೆಯೇ ನಿಭುರ್ಜ ಶಬ್ದಾರ್ಥಸ್ವರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿರ್ದಿಷ್ಟಾ ಭುಜಪದ್ಯತಾಯುಕ್ತ್ಯಾತ್. ಯಾನು ಸಂಹಿತಾರೂಪ ಉಚ್ಚಾರಣೆಯಲ್ಲಿ ಭುಜಪಮಾನಗಳಾದ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಪದಗಳಿರುತ್ತವೆಯೋ ಆದು ನಿಭುರ್ಜ. ವಿಕಾರರಹಿತವಾದ ಪೂರ್ವೋತ್ತರವರ್ಣಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸುತ್ತಾರೋ ಆದು ಪ್ರತ್ಯಣ್ಣಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಇವೇ

ತೋರ್ಜೇ ತ್ವಾ ಇಲ್ಲಿ ಅಲೂಸೇರಿ ಓಕಾರವಾಗಿದೆ. ಇದು ಸಂಹಿತಾರೂಪನಿರ್ಭುಜ. ತ್ವಾ ಉರ್ಜೇ ಎಂದು ಬೇರೆಯಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸಿದರೆ ಆಗ ಆ ಉ ಅಕ್ಷರಗಳು ಶುದ್ಧವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಸಂನಿಕರ್ಷರೂಪಸಂಹಿತಾ ಅಲ್ಲಿ ವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ವಿಚ್ಛೇದವು ಹಿಂಸಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಣ್ಣ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ಪದವೆಂಬ ಅರ್ಥತೋರುತ್ತದೆ. ಪದ ಸ್ವರೂಪಸಿದ್ಧವಾದಮೇಲೆ ಸಂಹಿತಾಪ್ರವೃತ್ತಿ. ಏಕೆಂದರೆ ಸಂಹಿತಾ ಎಂದರೆ ಸಂಹೊಂದುವ ಎರಡುಪದಗಳ ಧರ್ಮರೂಪವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಯಾವ ಕ್ರಮದಿಂದ ಸಂಹಿತಾ ಮತ್ತು ಪದಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಇದೆಯೋ ಅವೆರಡನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಕ್ರಮ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಉಭಯಮುಂತರೇಣ ಎಂಬುದರಿಂದ ಎರಡರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವುದು ಕ್ರಮವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಅನ್ನಾದ್ಯಕಾಮೋ ನಿರ್ಭುಜಂ ಬ್ರೂಯಾತ್ಸ್ವರ್ಗಕಾಮಃ ಪ್ರತ್ಯಣ್ಣ-
ಮುಭಯಂಕಾಮ ಉಭಯಮಂತರೇಣ, ||

ಪ್ರಕಾರಾಂತರೇಣೋಪಾಸದಪ್ರಕಂಸಾರ್ಥಮುಪಾಸಕಸ್ಯ ಕಾಮ್ಯಂ ಸಂಹಿತಾಧ್ಯಯನಂ
ವಿಭಕ್ತೇ—ಸಂಹಿತಾಧ್ಯಯನೈರನ್ನಾದ್ಯಾದಿಸಿದ್ಧಿರುಪಾಸಕಸ್ಯ ಭವತೀತ್ಯುಕ್ತೇ ಸತ್ಯುಪಾಸನಮೇವ
ಪ್ರಕಸ್ಯಂ ಭವತಿ ||

ಸಂಹಿತಾಧ್ಯಯನವು ಉಪಾಸಕನಿಗೆ ಕಾಮ್ಯಫಲದಾಯಕವೆಂದು ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದ ಉಪಾಸನಾಪ್ರಕಂಸೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸಂಹಿತಾಧ್ಯಯನದಿಂದ ಅನ್ನಾದ್ಯಾದಿಸಿದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಪದವಾತದಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನೂ ಕ್ರಮಾಧ್ಯಯನದಿಂದ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಫಲದ್ವಯವನ್ನೂ ಉಪಾಸಕನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಇದರಿಂದ ಉಪಾಸನೆಯು ಪ್ರಕಸ್ಯವೆಂದು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಥ ಯದ್ಯೇನಂ ನಿರ್ಭುಜಂ ಬ್ರುವಂತಂ ಪರ ಉಪವದೇತ್ಪ್ರೃಥಿವೀಂ
ದೇವತಾಮಾರಃ ಪೃಥಿವೀ ತ್ವಾ ದೇವತಾ ರಿಷ್ಯತೀತ್ಯೇನಂ ಬ್ರೂಯಾ-
ದಥ ಯದ್ಯೇನಂ ಪ್ರತ್ಯಣ್ಣಂ ಬ್ರುವಂತಂ ಪರ ಉಪವದೇದ್ಧಿವಂ
ದೇವತಾಮಾರೋ ದ್ಯೌಸ್ತ್ವಾ ದೇವತಾ ರಿಷ್ಯತೀತ್ಯೇನಂ ಬ್ರೂಯಾ
ದಥ ಯದ್ಯೇನಮುಭಯಮಂತರೇಣ ಬ್ರುವಂತಂ ಪರ ಉಪವ-
ದೇದಂತರಿಕ್ಷಂ ದೇವತಾಮಾರೋಽನ್ತರಿಕ್ಷಂ ತ್ವಾ ದೇವತಾ ರಿಷ್ಯ-
ತೀತ್ಯೇನಂ ಬ್ರೂಯಾತ್ ||

ಯಥೋಕ್ತಫಲವಿಭ್ವಕಾರಿಣಂ ಶಕ್ಯಂ ಶಾಪೇನ ? ನಾಶಯತುಂ ಶಾಪರೂಪಂ ಮಂತ್ರಂ
ದರ್ಶಯತಿ—ಅಯಮುಪಾಸಕೋಽನ್ನಾದ್ಯಕಾಮಃ | ಸನ್ಯದಾ ಸಂಹಿತಾಮಧೀತೇ ತದಾನೀಂ ಪರಃ
ಶಕ್ಯರೇತಸ್ಯ ಫಲವಿಭ್ವಾರ್ಥ ಮೇನಮುಪವದೇದಧೀಯಮಾನಾಯಾಂ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ವಿಧ್ಯ-
ಮಾನಮವಿದ್ಯಮಾದಂ ಸಾ ದೋಷಮುದ್ಧಾನಯೇತ್ತದಾನೀಮುಪಾಸಕಃ ಪೃಥಿವೀಮಿತ್ಯಾದಿ-
ಮಂತ್ರೇಣ ತಂ ಶಕ್ಯಂ ಶಪೇತ್ | ಮಂತ್ರಸ್ಯ ಚಾಯಮರ್ಥಃ—ಹೇ ಶೋಕ ತ್ವಂ ಸಂಹಿತಾರೂಪಾಂ

ಪೃಥಿವೀಂ ದೇವತಾಂ ದೂಷಯಿತುನಾರಃ ಪ್ರಾಪ್ತವಾನಸಿ ಅತಃ ಸಾ ಪೃಥಿವೀ ದೇವತಾ ತ್ವಾಂ
ರಿಷ್ಯತಿ ಹಿಸ್ತೀತಿ | ಏವಮುತ್ತರಯೋರಪಿ ಪರ್ಯಾಯಯೋಯೋಽಙ್ಕಮ್ ||

ಪೂರ್ವೋಕ್ತಫಲವಾಗದಂತೆ ವಿಘ್ನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಶತ್ರುವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಲು ಶಾರಣವ ಮಂತ್ರವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅನ್ನಾದಿವಾಸನೆಯಿಂದ ಉಪಾಸಕನು ಸಂಹಿತೆಯನ್ನೂ (ದುತ್ತಿರುವಾಗ ಶತ್ರುವು ಫಲಕ್ಕೆ ವಿಘ್ನವನ್ನುಂಟು ಮಾಡಲು ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ದೋಷವಿರಲಿ ಇಲ್ಲದಿರಲಿ ಆದರೂ ದೋಷೋದ್ಭಾಟನೆಮಾಡಿದರೆ ಆಗ ಉಪಾಸಕನು ಪೃಥಿವೀ ದೇವತಾಂ ಇತ್ಯಾದಿಪಂತ್ರದಿಂದ ಆ ಶತ್ರುವನ್ನು ಶಪಿಸಬೇಕು, ಮಂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಎತ್ತೈ ಶತ್ರುವೇ, ನೀನು ಸಂಹಿತಾರೂಪವಾದ ಪೃಥಿವೀದೇವತೆಯನ್ನು ನಂದಿಸಲು ಬಂದಿರುವಿ, ಆದುದರಿಂದ ಆ ದೇವತೆಯು ನಿನ್ನನ್ನು ನಾಶ ಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಮುಂದಿನ ಪದವಾತಾದಿ ಪಠ್ಯಾಯದಲ್ಲೆಯೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಯಥಾ ತು ಕಥಾ ಚ ಬ್ರುವನ್ತ್ಯಾಬ್ರುವಂತಂ ನಾ ಬ್ರೂಯಾದಭ್ಯಾಶ-
ಮೇವ ಯತ್ತಥಾ ಸ್ಯಾತ್ ||

ಅಸ್ಯೋಪಾಸಕಸ್ಯ ಶಶ್ರುಂ ಸಾಮರ್ಥಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಬ್ರುವನ್ನಿತ್ಯೇತದಪಿ ದ್ವಿತೀಯಾಂ.
ತತ್ಪೇನ ಪರಿಣೇತಸ್ಯಮ್ | ಬ್ರುವಂತಂ ದೋಷಾಭಿಧ್ಯಾಯಿನಮಬ್ರುವಂತಂ ದೋಷೋಕ್ತಿರಹಿತಂ
ನಾ ವೈರಿಣಂ ಪ್ರತಿ ಯಥಾ ತು ಕಥಾ ಚ ಯೇನ ಕೇನಾಪಿ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಬ್ರೂಯಾದುಪಾಸಕಃ
ಶಶೇತ್ | ತತಾನೀಂ ಯದುಪಾಸಕೇನೋಕ್ತಂ ತದಭ್ಯಾಶಮೇವ ಸ್ವಪ್ರಮೇವ ತಥಾ ಸ್ಯಾತ್ |
ತೇನೈವ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಶತ್ರು ಪರ್ಯವಸ್ಯೇತ್ ||

ಉಪಾಸಕನಿಗೆ ಶಾಪಕೊಡಲು ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಬ್ರುವನ್ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ದ್ವಿತೀಯಾಂತ
ವಾಗಿ ಪುನಃನುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಶತ್ರುವು ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳಲಿ ಅಥವಾ ಹೇಳದಿರಲಿ ಅವನನ್ನು ಉಪಾಸಕನು
ಯಾವಂಶಿಯಾಗಿ ಶಪಿಸುವನೋ ಆದರಂತೆಯೇ ಬಹುಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಶತ್ರುವು ಮತ್ತನ್ನು ಹೊಂದುವನು.

ನ ತ್ವೇವಾನ್ಯತ್ಕುಶಲಾದ್ವ್ಯಾಹ್ಯಾಣಂ ಬ್ರೂಯಾತ್ ||

ಯದಾ ಶತ್ರುಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ತದಾ ವಿಶೇಷಂ ದರ್ಶಯತಿ—ದೋಷೋದ್ಭಾವಕಃ ಶತ್ರು-
ಯಾದಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ತಂ ಪ್ರತಿ ಕುಶಲಾದನ್ಯನ್ನೈವ ಬ್ರೂಯಾತ್, ಮದೀಯಸಂಹಿತಾವಾ ದೋಷೋ-
ದ್ಭಾವನಂ ತುಭ್ಯಂ ಹಿತಂ ನ ಭವತ್ಯತೋ ದೋಷೋಕ್ತಿಂ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ತ್ವಂ ಸುಖೇನ ತಿಷ್ಠೇ-
ತ್ಯೇವಂ ಕುಶಲಂ ಬ್ರೂಯಾತ್ | ದೇವತಾ ರಿಷ್ಯತಿತ್ಯೇತಾದ್ವಾಶಂ ಶಾಪಂ ನ ಬ್ರೂಯಾತ್ ||

ಶತ್ರುವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾದರೆ ಆಗ ವಿಶೇಷವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳುವವನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾದರೆ
ಆಗ ಅವನನ್ನು ಕುರಿತು ಕುಶಲವಾತನ್ನಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಏನೂ ಹೇಳಬಾರದು. ನನ್ನ ಸಂಹಿತಾವಾತದಲ್ಲಿದ್ದ ದೋಷವನ್ನು
ಹುಡುಕುವುದು ನೀನಿಗೆ ಹಿತವಲ್ಲ, ಇದನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡು. ನೀನು ಕುಶಲಿಯಾಗುವೆ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕೇ ವಿನಾ ದೇವತೆಯು
ನಿನ್ನನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆಂದು ಹಿಂದಿನಂತೆ ಹೇಳಬಾರದು.

ಅತಿವ್ಯಮ್ಮ ಏವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ಬ್ರೂಯಾತ್ ||

ಕ್ಷುಬ್ಧವ್ರಿಹ್ಮಕೇಽಃ ಶಾಪನುಭ್ಯನುಜಾನಾತಿ—ಅತಿಶಯಿತಂ ದ್ಯುಮ್ನಂ ಧನಮತಿದ್ಯುಮ್ನಂ
ಶ್ವಿನೈವ ವಿಷಯೇ ವಿಘಾತಕಂ ಶತ್ರುಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ಶಷ್ಠೇನ್ ಶ್ವಲ್ಕೇ ವಿಷಯೇ ||

ಕೆಲವುಕಡೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೂ ಶಾಪಕೊಡಬಹುದೆಂದು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯಾವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಅತಿಶಯಧನದ
ಕೂಡಿದವನಾಗಿ ದೋಷೋದ್ರೋಹಣಮಾಡುವನೋ ಅಂತಹ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು ಶಪಿಸಬಹುದು. ಅಲ್ಲನನ್ನು ಮಾತ್ರ
ಶಪಿಸಬಾರದು.

ನಾತಿ ದ್ಯುಮ್ನೇ ಚನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ಬ್ರೂಯಾನ್ಮಮೋ ಅಸ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇಭ್ಯ
ಇತಿ ಹ ಸ್ಯಾಽಽಹ ಶೂರವೀರೋ ಮಾಂಡೂಕೇಯಃ ||

ಇದಾನೀಂ ಮಾಂಡೂಕೇಯಸ್ಯ ಮಹರ್ಷೇರ್ಮತಂ ವರ್ತಯತಿ—ಚನಶಬ್ದೋಽಪ್ಯರ್ಥಃ |
ಅತಿ ದ್ಯುಮ್ನೇಽಃ ಮಹಾಧನವಿಷಯೇಽಪಿ ವಿರೋಧಿನಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ನ ಬ್ರೂಯಾನ್ ಶಬ್ದೇತ್ಯಂತು
ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇಭ್ಯೋ ನಮೋಽಸ್ತಿಸ್ತೈತಾವದೇವ ಬ್ರೂಯಾತ್ | ತದೇತನ್ಮಹರ್ಷೇರ್ಮತಮ್ ||

ಮಾಂಡೂಕೇಯಮಹರ್ಷಿಯ ಮತನನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಧಿಕಧನವುಳ್ಳ ವಿರೋಧಿಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನೂ ಶಪಿಸ
ಬಾರದು. ದೋಷೋದ್ರಾವನೆ ಮಾಡಬೇಡಿರಿ. ನಿಮಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಇದು ಮಾಂಡೂಕೇಯರ
ಮತ.

English Translation

1. Next come the reciters of the Nirbhuga
2. Nirbhuga abides on earth, Pratriuna in heaven, the Ubhaya-
mantarena in the sky.
3. Now if any one should chide him who recites the Nirbhuga, let him
answer : 'Thou art fallen from the two lower places.' If any one should
chide him who recites the Pratriinna, let him answer : 'Thou art fallen from
the two higher places.' But he who recites the Ubayamantarena, there is no
chiding him.

4. For when he turns out the Snadhi (the union of words), that is the form of Nirbhuga; and when he pronounces two syllables pure (without modification), that is the form of Pratrinna. This comes first. By the Ubhayamantara (what is between the two) both are fulfilled (both the sandhi and the pada).

5. Let him who wishes for proper food say the Nirbhuga; let him who wishes for Svarga, say the Pratrinna; let him who wishes for both say the Ubhayamantarena.

6. Now if another man (any enemy) should chide him who says the Nirbhuga, let him say to him: 'Thou hast offended the earth, the deity; the earth, the deity, will strike thee.'

If another man should chide him who says the Pratrinna, let him say to him: 'Thou hast offended heaven, the deity; heaven, the deity, will strike thee.'

If another man should chide him who says the Ubhayamantarena, let him say to him: 'Thou hast offended the sky, the deity; the sky, the deity, will strike thee.'

7. And whatever the reciter shall say to one who speaks to him or does not speak to him, depend upon it, it will come to pass.

8. But to a Brahman let him not say anything except what is auspicious.

9. Only he may curse a Brahmana in excessive wealth.

10. Nay, not even in excessive wealth should be curse a Brahmana, but he should say, ' I bow before Brahmanas,'—thus says Suravira Mandukeya.

ಇತಿ ಶ್ರೀನುತ್ನಾ ಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ತೃತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ
ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯೇ ತೃತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತವಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದ ತೃತೀಯಾರಣ್ಯಕದ
ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು

ಅಥ ತೃತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯೇ ಚತುರ್ಥಃ ಖಂಡಃ

ಮೂರನೆಯ ಅರಣ್ಯಕದ ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಖಂಡವು

ಅಥಾತೋಽನುವ್ಯಾಹಾರಾಃ ||

ಪುನರಪ್ಯನ್ಯದುಪಾಸನಂ ಪ್ರತಿಜಾನೀತೇ—ಅಥ ನಿರ್ಭಜಾದಿಧ್ಯಾನಕಥನಾನಂತರಂ ಯತೋ
ದೋಷವಾದಿನಃ ಶತ್ಪೋಃ ಶಾಪಮಂತರೇಣ ಸ್ವಫಲಸಿದ್ಧಿರ್ನಾಸ್ತಿ | ಅತಃ ಕಾರಣಾದನುವ್ಯಾಹಾರಾಃ
ಪರಕೀಯದೋಷೋಕ್ತಿಯನು ಸ್ವಸ್ಯ ವ್ಯಾಹಾರಾಃ ಶಾಪರೂಪಂ ವಚನಂ ಯೇಷಾಂ ಪ್ರಾಣೋ-
ಪಾಸಕಾನಾಂ ತೇಽನುಃಸ್ಯಾಹಾರಾ ಮಹಾರ್ಷಯ ಉಪಾಸನಂ ಪ್ರಾಹುರಿತಿ ಶೇಷಃ ||

ಬೇರೊಂದು ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಹೇಳಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುತ್ತಾರೆ. ನಿರ್ಭಜಾದಿಧ್ಯಾನವನ್ನು ಹೇಳಿದಮೇಲೆ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ
ದೋಷವಾದಿಗೆ ಶಾಪಕೊಡದೆ ತನ್ನ ಫಲಸ್ಥಿಯಾಗಲಾರದೆಂದು ತಿಳಿದಿರುವ ಅನುವ್ಯಾಹಾರರೆಂಬ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಒಂದು
ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಪರಕೀಯದೋಷೋಕ್ತಿ ಮನ್ನನುಸರಿಸಿ ತಮ್ಮ ಪಾಪವಚನವುಳ್ಳ ಪ್ರಾಣೋಪಾಸಕರಿಗೆ
ಅನುವ್ಯಾಹಾರರೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಾಣೋ ವಂಶ ಇತಿ ವಿದ್ಯಾತ್ ||

ತದಪಾಸನಂ ವಿಧತ್ತಿ-ಯಥಾ ಲೋಕೇ ಪ್ರೌಢೋ ವಂಶೋ ಗೃಹಸ್ಯ ಧಾರಕ ವಿವಮಯಂ ದೇಹಗೃಹಸ್ಯ ಧಾರಕತ್ವೇನ ವಂಶಸದೃಶಃ ಪ್ರಾಣವಾಯುಃ ಸಂಹಿತಾಸ್ವರೂಪ ಇತ್ಯೇವಂ ಧ್ಯಾಯೇತ್ | ಅತ್ರ ಪ್ರಕರಣವಶಾಸ್ಸಂಹಿತೇತಿ ಲಭ್ಯತೇ ||

ಉಪಾಸನಾಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಗಟ್ಟಿಮುಟ್ಟಾದ ವಂಶ ಅಂದರೆ ಬಿದಿರಿನ ಕಂಭದ ಹೇಗೆ ಮನೆಯನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತದೆಯೋ ಹಾಗೆ ಈ ದೇಹರೂಪಗೃಹವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಪ್ರಾಣವಾಯುವೇ ಸಂಹಿತಾಸ್ವರೂಪವೆಂದು ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು. ಪ್ರಕರಣದಿಂದ ಸಂಹಿತಾ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸ ಯ ಏನಂ ಪ್ರಾಣಂಶಮುಪವದೇಚ್ಛುಕ್ಮುವನ್ಶಚೇನ್ಮನ್ಯೇತ ಪ್ರಾಣಂ
ವಂಶಂ ಸಮುಧಾಷ್ಮಾನ್, ಪ್ರಾಣಂ ಮಾ ವಂಶಂ ಸಂದಧತಂ ನ
ಶಕ್ನೋಷೀತ್ಯಾಹ ಪ್ರಾಣಿಸ್ತ್ವಾನ್ ವಂಶೋ ಹಾಸ್ಯತೀತ್ಯೇನಂ
ಬ್ರೂಯಾತ್ ||

ಅಸ್ಮಿನ್ಪ್ರಾಣೋಪಾಸನೇ ದೋಷವಾದೀ ಶತ್ರುರುಪಾಸಕೇನ ಶಪ್ತವ್ಯ ಇತ್ಯೇತದ್ಧರ್ಶಯತಿ—
ಸ ಯೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋನೋ ವಾ ಯಃ ಕೋಟಿಪಿ ಶತ್ಪುರೇನಮುಪಾಸಕಂ ಪ್ರಾಣವಂಶ-
ಧ್ಯಾನೇನ ತದಾತ್ಮಕಮುಪವದೇತ್ಪ್ರಾಣಂ ಸಮಾಥಾತುಂ ನ ಶಕ್ನೋಷೀತ್ಯೇವಂ ದೂಷಯೇತ್ |
ತದಾನೇಮಯಮುಪಾಸಕೋ ದ್ವಿವಿಧಃ ಶಕ್ನೋಷೀಶಕ್ತಶ್ಚ ತಯೋರ್ಮಾರ್ಗೈ ಯದ್ಯಯಂ ಶಕ್ಯು ವನ್ನೇ |
ವಾಸ್ತೀತಿ ಮನ್ಯೇತ ತದಾನೀಂ ಪ್ರಾಣಮಿತ್ಯಾದಿನಾ ಮಂತ್ರೇಣೈನಂ ಶಪೇತ್ | ಶಸ್ಯ ಮಂತ್ರಸ್ಯಾಯಮರ್ಥಃ
ಅಹಮುಪಾಸಕೋ ವಂಶಸದೃಶಂ ಪ್ರಾಣಂ ಸಮುಧಾಂ ಸಮ್ಯಕ್ ಚಿತ್ತೇ ಧಾರಿವಾನಸ್ಮಿ | ತಥಾ ಸತಿ
ಪ್ರಾಣರೂಪೋ ಯೋ ವಂಶಸ್ತಂ ವಂಶಂ ಸಂದಧತಂ ಸಮ್ಯಗ್ ಧ್ಯಾನೇನ ಧಾರಯಂತಂ ಮಾಂ ಪ್ರತಿ
ನ ಶಕ್ನೋಷಿ ಧಾರಯಂತುಂ ಸ್ವಮಿತಿ ಭವಾನಾಹ | ತಸ್ಮಾತ್ಕಾರಣಾದ್ವಂಶಸ್ಮಾನ್ನೀಯಃ ಪ್ರಾಣಿಸ್ತ್ವಾನ್
ಹಾಸ್ಯತಿ ಪರಿತ್ಯಕ್ಷತಿ ತತೋ ಮರಿಷ್ಯಸೀತಿ ||

ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಪ್ರಾಣೋಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ದೋಷವಾದಿಯಾದ ಶತ್ರುವನ್ನು ಶಪಿಸಬೇಕೆಂದು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಾಣವಂಶಧ್ಯಾನದಿಂದ ತತ್ಪ್ರವರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಉಪಾಸಕನನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಲೀ ಅಥವಾ ತದಿರನಾಗಲೀ ಪ್ರಾಣಧಾರಣೆಯಲ್ಲಿ ನೀನು ಶಕ್ತನಲ್ಲವೆಂದು ದೂಷಣೋಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಆಗ ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಪ್ರಾಣಧಾರಣಶಕ್ತನಾದ ಉಪಾಸಕನು ಆ ಶತ್ರುವನ್ನು ಪ್ರಾಣಂ ಮಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಶಪಿಸಬೇಕು. ಅಶಕ್ತನಿಗೆ ಬೇರೆ ಮಂತ್ರ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಮಂತ್ರದ ಅರ್ಥ—ಉಪಾಸಕನಾದ ನಾನು ವಂಶಮಾನವಾದ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿರುತ್ತೇನೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಾಣರೂಪವಂಶವನ್ನು ದೃಢಧ್ಯಾನದಿಂದ ಧರಿಸಿರುವ ನನ್ನನ್ನು ಧಾರಣಸಮರ್ಥನಲ್ಲವೆಂದು ನೀನು ನಂದಿಸುವಿ. ಆದುದರಿಂದ ವಂಶಸ್ವೇನವಾದ ಪ್ರಾಣನು ನಿನ್ನನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಹೋಗುವೆನು. ಅರ್ಥಾತ್ ನೀನು ಮರಣಹೊಂದುವಿ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಅಥ ಚೇದಶಕ್ತುವಂತಂ ಮನ್ಯೇತೆ ಪ್ರಾಣಂ ವಂಶಂ ಸಮುದ್ಧಿಷಂತಂ ನಾಶಕ
ಸಂಧಾತುಂ ಪ್ರಾಣಸ್ತ್ವಾ ವಂತೋ ಹಾಸ್ಯತೀತ್ಯೇನಂ ಬ್ರೂಯಾತ್ ||

ಅಶಕ್ತಸ್ಯೋಪಾಸಕಸ್ಯ ಶಾಪಮಂತ್ರೇ ಪಾಪಾಂತರಂ ದರ್ಶಯತಿ-ಯದ್ವಯ ಮುಪಾಸಕೋ
ಧ್ಯಾನೇ ಶಕ್ತರಹಿತಮಾತ್ಮಾನಂ ಮನ್ಯೇತೆ ತದಾವೀಮನೇನ ಮಂತ್ರೇಣ ಶಬೇತ್ | ತಸ್ಯ ಮಂತ್ರ-
ಸ್ಯಾಯಮರ್ಥಃ | ಅಹಮುಪಾಸಕೋ ವಂಶದ್ವೇಶಂ ಪ್ರಾಣಂ ಸಮ್ಯಗ್ಧ್ಯಾನೇನ ಧಾರಯಿತು-
ಮಿಚ್ಛಾಮಿ ತಾದೃಶಮಿಚ್ಛಂತೆ ಮಾಂ ಪ್ರತಿ ಸಂಧಾತುಂ ಸಮ್ಯಗ್ಧ್ಯಾನೇನ ಧಾರಯಿತುಂ ನಾಶ-
ಕೋ ನ ಶಕ್ನೋಷೀತ್ಯೇನಂ ಭವಾನಾಶ ತಸ್ಯಾದ್ವಂತರೂಪಃ ಸ್ತ್ರಾಣಸ್ತ್ವಾಂ ಪರಿತ್ಯಕ್ಷತೀತಿ ||

ಅಶಕ್ತನಾದ ಉಪಾಸಕನ ಶಾಪಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪಾಪಭೇದವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಉಪಾಸಕನು ತಾನು ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ
ಇನ್ನೂ ಶಕ್ತನಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿದಿದರೆ ಆಗ ಅವನು ಪ್ರಾಣಂ ವಂಶಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಶಪಿಸಬೇಕು. ಆ ಮಂತ್ರದ
ಅರ್ಥ—ಉಪಾಸಕನಾದ ನಾನು ವಂಶರೂಪಿ ಪ್ರಾಣನನ್ನು ದೃಢಧ್ಯಾನದಿಂದ ಧಾರಣೆಮಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಪಡುತ್ತೇನೆ. ಹೀಗೆ
ಇಚ್ಛಿಪೋದಿರುವ ನನ್ನ ಸ್ವಕುರಿತು ನೀನು ಧಾರಣಸಮರ್ಥನಲ್ಲವೆಂದು ದೂಷಿಸುವುದಾದರೆ ಆಗ ಪ್ರಾಣವಾಯುವು ನನ್ನನ್ನು
ಬಿಟ್ಟುಹೋಗುವುದು. ಮೃತಿಯಾಗುವುದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಯಥಾ ತು ಕಥಾ ಚ ಬ್ರುವನ್ತ್ಯಾಬ್ರುವಂತಂ ನಾ ಬ್ರೂಯಾದಭ್ಯಾಶ-
ಮೇವ ಯತ್ತಥಾ ಸ್ಯಾನ್ನ ತ್ವೇವಾನೃತ್ಯುಶಲಾದ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ಬ್ರೂ-
ಯಾದತಿದ್ಯಮ್ನ ಏವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ಬ್ರೂಯಾನ್ಮಾತಿದ್ಯಮ್ನೇ ಚ
ನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ಬ್ರೂಯಾನ್ಮಮೋ ಅಸ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇಭ್ಯ ಇತಿ ಹ
ಸ್ಯಾಽಹ ಶೂರವೀರೋ ಮಾಂಡೂಕೇಯಃ ||

ಪೂರ್ವವದತ್ತೋಪಾಸಕಸ್ಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಪೂರ್ವವದ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇಯಮ್ ||

ಮೂರನೆಯ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಉಪಾಸಕನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅರ್ಥವನ್ನು ಹಿಂದಿ
ನಂತೆಯೇ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

English Translation

1. Next follow the imprecations.
2. Let him know that breath is the beam (on which the whole house of the body rests).
3. If any one (a Brahmana or another man) should chide him, who by meditation has become that breath as beam, then, if he thinks himself strong, he says: 'I grasped the breath, the beam, well; thou dost not prevail against me who have grasped the breath as the beam.' Let him say to him: 'Breath, the beam, will forsake thee.'
4. But if he thinks himself not strong let him say to him: Thou couldst not grasp him who wishes to grasp the breath as the beam. Breath the beam will forsake thee.
5. And whatever the reciter shall say to one who speaks to him or does not speak to him, depend upon it, it will come to pass. But to a Brahmana let him not say anything except what is auspicious. Only he may curse a Brahmana in excessive wealth. Nay, not even in excessive wealth should he curse a Brahmana; but he should say, 'I bow before Brahmanas,'—thus says Suravira Mandukeya.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ನಾಥವೀರೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
 ಏತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಳಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ಸ್ತುತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ
 ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯೇ ಚತುರ್ಥಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತನಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
 ಏತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಳಾಂಡ ಭಾಷ್ಯದ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕದ
 ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು

ಅಥ ತೃತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯೇ ಪಂಚಮಃ ಖಂಡಃ

ಮೂರನೆಯ ಅರಣ್ಯಕದ ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಖಂಡವು

ಅಥ ಖಲ್ವಾಹುರ್ನಿರ್ಭುಜವಕ್ತ್ರಾಃ ||

ಉಕ್ತಾಸು ವಕ್ಷ್ಯನಾಣಾಸು ಚ ಸಂಹಿತೋಪಾಸನಾಸು ಸರ್ವಾಸು ಶ್ರೋತುರ್ಬುದ್ಧಿ-
ಸಮಾಧಾನಾರ್ಥಮುಪಾಸ್ಯವಿಷಯಂ ಸಮ್ಯಕ್ಪರಿಶೋಧಯಿತುಂ ಪ್ರಸ್ತೌತಿ—ಅಥ ಕಾಸಾಂ ಚಿನ್ಮಂಹಿ-
ತೋಪಾಸನಾನಾಂ ಕಥನಾನಂತರಂ ನಿರ್ಭುಜವಕ್ತ್ರಾಭಿಧ್ಯೇಯಾ ಸಂಹಿತಾ ವಕ್ತ್ರೇ ಮುಖೇ ಯೇಷಾಂ
ಸಂಹಿತೋಪಾಸನಾನಾಂ ತೇ ಮಹರ್ಷಯೋ ನಿರ್ಭುಜವಕ್ತ್ರಾಶ್ಚೇ ಚ ವಿಷಯಶೋಧನಾರ್ಥಂ ವಕ್ಷ್ಯ-
ಮಾಣಂ ವಾಕ್ಯಮನುಮಃ ||

ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಮತ್ತು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಎಲ್ಲಾ ಉಪಾಸನೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಾಸಕನಿಗೆ ಬುದ್ಧಿಸ್ಥೈರ್ಯ
ಕೋಸ್ಕರ ಉಪಾಸ್ಯವಿಷಯವನ್ನು ಪರಿಶೋಧಿಸಲು ಆರಂಭಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕೆಲವು ಸಂಹಿತೋಪಾಸನೆಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿದನಂತರ
ನಿರ್ಭುಜವಕ್ತ್ರರೆಂಬ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ನಿರ್ಭುಜವಟ್ಟದಿಂದ ವಾಚ್ಯವಾದ ಸಂಹಿತೆಯು ಯಾರ ಮುಖದಲ್ಲಿಯೋ
ಅವರು ನಿರ್ಭುಜವಕ್ತ್ರರು. ಆದನ್ನು ಚಿನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದವರೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಪೂರ್ವಮುಕ್ಷರಂ ಪೂರ್ವರೂಪಮುತ್ತರಮುತ್ತರರೂಪಂ ಯೋಽವಕಾಶಃ
ಪೂರ್ವರೂಪೋತ್ತರರೂಪೇ ಅಂತರೇಣ ಸಾ ಸಂಹಿತೇತಿ ||

ಸ ಖಲು ತದೀಯಂ ವಾಕ್ಯಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಅಸ್ಯಾಃ ಸಂಹಿತೋಪನಿಷದಃ ಪ್ರಾರಂಭೇ
“ ಪೃಥಿವೀ ಪೂರ್ವರೂಪಂ ದ್ಯೌರುತ್ತರರೂಪಮ್ ” (ಐ. ಆ. ೩ ಅ. ೧ ಖಂ. ೨) ಇತ್ಯಾಹೌ ಪೂರ್ವ
ರೂಪಮಿತ್ಯನೇನ ಪೂರ್ವಮುಕ್ಷರಂ ವಿವಕ್ಷಿತಮ್ | ಉತ್ತರರೂಪಮಿತ್ಯನೇನೋತ್ತರಮುಕ್ಷರಂ ವಿವಕ್ಷಿ-
ತಮ್ | ತಯೋರಕ್ಷರಂಯೋರ್ನಿರ್ಭುಜಯೋಽವಕಾಶಃ ಸ ಸಂಹಿತಾಶ್ಚೈನಂ ವಿವಕ್ಷಿತಮ್ ||

ನಿರ್ಭುಜವಕ್ತ್ರಮಹರ್ಷಿಗಳ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಸಂಹಿತಾರೂಪ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ
ಪೃಥಿವೀ ಪೂರ್ವರೂಪಂ ದ್ಯೌರುತ್ತರರೂಪಂ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವರೂಪವೆಂದಿರುವ ಪೂರ್ವದ ಅಕ್ಷರವೂ,
ಉತ್ತರರೂಪವೆಂದಿರುವ ಮುಂದಿನ ಅಕ್ಷರವೂ ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿ. ಈ ಎರಡು ಅಕ್ಷರಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಅವಕಾಶಕ್ಕೆ
ಸಂಹಿತಾ ಎಂದು ಹೆಸರು.

ಸ ಯ ಏನಮೇತಾಂ ಸಂಹಿತಾಂ ವೇದ ಸಂಧೀಯತೇ ಪ್ರಜಯಾ ಪಶು-
ಭಿಯುಪಸಾ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸೇನ ಸ್ವರ್ಗೇಣ ಲೋಕೇನ ಸರ್ವ-
ಮಾಯುರೇತಿ ||

ಏನಮುಪಾಸ್ತು ಸ್ವೀಕೃತ್ಯಾರ್ಥಂ ಪೂರ್ವರೂಪಾದಿಶಬ್ದಾನ್ ನಾಖ್ಯಾಯ ಪ್ರರೋಚನಾರ್ಥಂ
ಪೂರ್ವಮುಕ್ತಂ (ಐ. ಅ. ೩ ಅ. ೧ ಖಂ. ೨) ತದುಪಾಸನಫಲಮನುಸ್ಮಾರಯತಿ—ತದೇತತ್ತತ್ಪ್ರಮಾ
ನಾಖ್ಯಾತಮ್ ||

ಉಪಾಸ್ತುವಸ್ತುವಿನ ನಿಶ್ಚಯಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಪೂರ್ವರೂಪಾದಿಶಬ್ದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಏನು ಈಗ ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರರೋಚನೆ
ಯುಂಟಾಗಲು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ (ಇ-ಅ-೩-೧-೨) ಉಪಾಸನಾಫಲವನ್ನು ಪುನಃ ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶಬ್ದಾರ್ಥಗಳನ್ನು
ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಅಥ ವಯಂ ಬ್ರೂಮೋ ದಿಭುಜವಕ್ತ್ರಾ ಇತಿ ಹ ಸ್ಯಾಽಽಹ ಹ್ರಸ್ಯೋ
ಮಾಂಡೂಕೇಯಃ ಪೂರ್ವಮೇವಾಕ್ಷರಂ ಪೂರ್ವರೂಪಮುತ್ತರೆ-
ಮುತ್ತರರೂಪಂ ಯೋಽವಕಾಶಃ ಪೂರ್ವರೂಪೋತ್ತರರೂಪೇ
ಅಂತರೇಣ ಯೇನ ಸಂಧಿಂ ವಿವರ್ತಯತಿ ಯೇನ ಸ್ವರಾಸ್ವರಂ
ವಿಜಾನಾತಿ ಯೇನ ಮಾತ್ರಮಾತ್ರಾಂ ವಿಭಜತೇ ಸಾ ಸಂಹಿತೇತಿ ||

ಯೋಽವಕಾಶ ಇತಿ ಯದುಕ್ತಂ ತತ್ರ ಕಂಚಿದ್ವಿಶೇಷಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಹ್ರಸ್ಯೋ ವಾಮನಃ
ಸ್ವಲ್ಪದೇಹಃ | ಸ ಚ ಸ್ಯಾಭಿಜ್ಞಪ್ರಪುಕಟನಾರ್ಥಂ ವಯಮಿತಿ ಪೂರ್ವರೂಪಂ ಬಹುವಚನಂ
ಪ್ರಯುಂಕ್ಷೇ | ಸ ಚೈವಮಾಹ | ಪೂರ್ವರೂಪೋತ್ತರರೂಪಯೋರ್ಯದ್ವಾಖ್ಯಾನಂ ತತ್ರಾದ್ಯಕ-
ಮೇನ, ಅವಕಾಶಃ ಸಂಹಿತೇತಿ ಯದುಕ್ತಂ ತತ್ರಾಸ್ತಿ ಕಸ್ತಿದ್ವಿಶೇಷಃ | ನ ಕೇವಲಮವಕಾಶ-
ಮಾತ್ರಂ ಸಂಹಿತೇತಿ ಕಿಂತು ಯೇನಾವಕಾಶೇನ ಸಂಧಿಂ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಯೋಃ ಸಂನಿವರ್ತಮು-
ಛ್ಯೇತಾ ವಿವರ್ತಯತಿ ವಿಶೇಷೇಣ ಸಂಪಾದಯತಿ ಯೇನ ಚಾವಕಾಶೇನ ಸ್ವರಮಸ್ವರಂ ಚ ವಿವಿಚ್ಯ
ಜಾನಾತಿ | “ ಅಗ್ನಿವೀರೇಲೇ ” (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೧-ಸೂ-೧-ಋ-೧) ಇತ್ಯತೋತ್ತರರವದೇ ಪದ-
ಕಾಲವದನುದಾತ್ತಸ್ವರೋ ನ ಭವತಿ ಕಿಂತು ಸ್ವರಿತಪ್ತಚಯಾ ಸ್ವರಾವಿತ್ಯೇತಾದ್ಯಲೋ ವಿವೇಕಃ |
ಯೇನ ಚಾವಕಾಶೇನ ಮಾತ್ರಮಮಾತ್ರಾಂ ಚ ವಿಭಜತೇ | “ ತವೇತ್ಪ್ರತ್ಯಮಂಗಿರಃ ” (ಋ-ಸಂ-
ಮಂ-೧-ಸೂ-೨-ಋ ೬) ಇತ್ಯತ್ರ ಪದಕಾಲೇ ವಕಾರಸ್ಯೋಪರಿ ಹ್ರಸ್ಯೋಕಾರೋ ದ್ಯುಕ್ತೇ,
ಸಂಹಿತಕಾಲೇ ಸಾ ಮಾತ್ರಾ ನ ಭವತಿ, ಕಿಂತ್ಯೇಕಾರೋ ಮಾತ್ರೇತ್ಯಯಂ ವಿಭಾಗಃ | ಏತ್ಯರ್ಥ-
ಶೇಷೋ ವಿವಿಚ್ಯೋಽವಕಾಶಃ ಸಂಹಿತಾ ನ ತ್ವವಕಾಶಮಾತ್ರಮಿತಿ ||

ಮಧ್ಯದ ಅವಕಾಶಕ್ಕೆ ಸಂಹಿತಾ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಅವಕಾಶವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ವಿಶೇಷವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹ್ರಸ್ವ ಅಂದರೆ ಅಲ್ಪದೇಹವುಳ್ಳವನು. ವಾಮನ ತಾನು ಹೊಸದಾಗಿ ಕಂಡುಹಿಡಿದುದನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಲು ವಯಂ (ನಾವು) ಎಂದು ಬಹುವಚನನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಪೂರ್ವರೂಪ, ಉತ್ತರರೂಪಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ನಿರ್ಭುಜವಕ್ತರು ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ಅವಕಾಶವು ಸಂಹಿತಾ ಎಂದು ಹೇಳಿದುದರಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಿಷಯವಿದೆ. ಕೇವಲ ಅವಕಾಶ ಮಾತ್ರ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲ. ಯಾವ ಅವಕಾಶದಿಂದ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಗಳ ಸಂಧಿಯನ್ನು ಅಂದರೆ ಅತ್ಯಂತಸಾಮೀಪ್ಯವನ್ನು ಪಡಿಸುವವನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ ಮತ್ತು ಯಾವ ಅವಕಾಶದಿಂದ ಸ್ವರಾಸ್ವರಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ ಅಂತಹ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಸಂಹಿತಾ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಗ್ನಿಮೀಳೇ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪದಕಾಲದಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಉತ್ತರಪದದಲ್ಲಿ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಮೊದಲು ಸ್ವರಿತಪ್ರಚಯಸ್ವರಗಳೇ ಇರುತ್ತವೆ. ಈ ಸ್ವರವಿವೇಕಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿರಬೇಕು. ಯಾವ ಅವಕಾಶದಿಂದ ಮಾತ್ರಮಾತ್ರವಿವೇಕವು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವುದೋ ಅಂತಹ ಅವಕಾಶವೇ ಸಂಹಿತಾ ಆಗುತ್ತದೆ. ತನೇತ್ವಸ್ವಕೃಮಂಗಿರಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪದಪಾಠಕಾಲದಲ್ಲಿ (ತವ) ವಕಾರದಮೇಲೆ ಹ್ರಸ್ವ ಆಕಾರವು ತೋರುತ್ತದೆ. ಸಂಹಿತಾ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆ ಮಾತ್ರೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಆಗ ಅಲ್ಲಿ ಏಕಾರರೂಪ ದ್ವಿಮಾತ್ರೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಈ ರೀತಿ ವಿಶೇಷಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅವಕಾಶವೇ ಸಂಹಿತಾ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಸ ಯ ಏವಮೇತಾಂ ಸಂಹಿತಾಂ ವೇದ ಸಂಧೀಯತೇ ಪ್ರಜಯಾ
ಪಶುಭಿಯರ್ಶಸಾ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸೇನ ಸ್ವರ್ಗೇಣ ಲೋಕೇನ ಸರ್ವ-
ಮಾಯುರೇತಿ ||

ಪೂರ್ವವಸ್ಥೆಲಮನುಸ್ಮಾರಯತಿ— ಪೂರ್ವವದ್ವ್ಯಾಖ್ಯೇಯಮ್ ||

ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ಪ್ರರೋಚನೆ ಹುಟ್ಟಿಸಲು ಫಲವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಅಥ ಹಾಸ್ಯ ಪುತ್ರ ಆಹ ನುದ್ಯಮಃ ಪ್ರಾತೀಬೋಧೀಪುತ್ರೋಽಕ್ಷರೇ
ಖಲ್ವಿವೇ ಅವಿಕರ್ಷನ್ಮನೇಕೀಕುರ್ವನ್ಯಥಾವರ್ಣಮಾಹ ತದ್ವ್ಯಾಸೌ
ಮಾತ್ರಾ ಪೂರ್ವರೂಪೋತ್ತರರೂಪೇ ಅಂತರೇಣ ಸಂಧಿವಿಜ್ಞಾನೀ
ಸಾಮ ತದ್ಭವತಿ ಸಾಮೈವಾಹಂ ಸಂಹಿತಾಂ ನುನ್ಯ ಇತಿ ||

ಮುಖಾಂತರಂ ಸರ್ಪಯತಿ— ಅಸ್ಯ ಹ್ರಸ್ವನಾಂಡೂಕೇಯಸ್ಯ ನುದ್ಯಮಃ ಪುತ್ರಃ ಕಲ್ಪಿತ್ವಿ,
ತಸ್ಯ ಮಾತಾ ಪ್ರಾತೀಬೋಧೀ| ತತ್ಪುತ್ರೋ ಮಹರ್ಷಿರಿಮೇ ಪೂರ್ವೋತ್ತರೇ ಅವಿಕರ್ಷನ್ವರಸ್ವರ-
ಮತ್ಯಂತ ವಿಶೇಷಮಕುರ್ವನ್ಮನೇಕೀಕುರ್ವನ್ಮತ್ಯಂತಮೈಕ್ಯನುಪ್ಪಕುರ್ವನ್ಯಥಾವರ್ಣಮಾಹ ತಂ ತಂ
ವರ್ಣಮನತಿಕ್ರಮೋಚ್ಚಾರಯತಿ| ತನೇದಿತ್ಯಸ್ಯ ಪೂರ್ವಪದಾಂತ್ಯಮುಕಾರಮುತ್ರರಪದಾದಿಮುಕಾರಂ
ಚ ಸಂಹಿತಾಕಾಲೇ ಯದಿ ಪೃಥಗುಚ್ಚಾರಯೇ ದ್ರವಾನೀಮತ್ಯಂತವಿಶ್ಲೇಷೋ ಭವೇತ್| ಯದಿ
ತ್ವಿಕಾರನುಂತರ್ಭಾವ್ಯ ಕೇವಲಮುಕಾರಮುಚ್ಚಾರಯೇತ್ವದಾನೀಮತ್ಯಂತಮೇಕೀಕರಣಂ ಭವತಿ |

ತದುಭಯಂ ಪರಿತ್ಯಕ್ತ್ಯ ಯಥಾರಾತ್ರ್ವಮೇಕಾರಮಸಾವುಚ್ಚಾರಯತಿ | ತತ್ಪಥಾ ಸತಿ ಪೂರ್ವರೂ-
ಪೋತ್ತರರೂಪಯೋರ್ಮಧ್ಯೇ ಯಾಸೌ ಮಾತ್ಪೋಚ್ಚಾರಣವಿಶೇಷರೂಪಾ ಸಂಧಿವಿಜ್ಞಾಪನೀ
ಶಾಸ್ತ್ರೀಯಂ ಸಂಧಿಂ ವಿಜ್ಞಾಪಯತಿ ತತ್ಪಾಮ ಸಮುತ್ತಂ ಭವತಿ | ಅತಿದ್ರುತಾತಿವಿಲಂಬಯೋ-
ರಭಾವಾತ್ಪಾಮೈವ ತತ್ಸಮುತ್ತಮೇವ ಸಂಹಿತಾಮುಹಂ ಮನ್ಯ ಇತಿ ಮಧ್ಯಮಾಪುತ್ರಸ್ಯ ಮಂತ್ರವಾ ||

ಬೇರೊಂದು ಮತವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹ್ರಸ್ವಮಾಂಡೂಕೇಯ ಮಹರ್ಷಿಗಳಿಗೆ ನಡುವಿನ ಮಗನೊಬ್ಬ
ನಿದ್ದಾನೆ. ಪ್ರಾತೀಬೋಧೀ ಎಂಬುವಳು ಅವನ ತಾಯಿ. ಮಹರ್ಷಿಯಾದ ಅವನು ಪೂರ್ವೋತ್ತರಮಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ
ಅತ್ಯಂತವಿಶೇಷಾವಕಾಶವನ್ನೂ ಹೇಳಿದೆ, ಅತ್ಯಂತ ಐಕ್ಯವನ್ನೂ ಹೇಳಿದೆ ಆಯಾಯವರ್ಣಗಳನ್ನು ಇದ್ದಂತೆಯೇ ಉಚ್ಚರಿ
ಸುತ್ತಾನೆ. ತವೇತ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ (ತವ—ಇತ್) ಪೂರ್ವಪದಾಂತ್ಯದ ಅಕಾರವನ್ನೂ ಉತ್ತರಪದದ ಆದಿಯಾದ ಇಕಾರ
ವನ್ನೂ ಸಂಹಿತಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸಿದರೆ ಆಗ ಅತ್ಯಂತವಿಶೇಷ (ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವಕಾಶ) ವಾಗುತ್ತದೆ.
ಇಕಾರವನ್ನು ಅಂತರ್ಭಾವಮಾಡಿ ಕೇವಲ ಅಕಾರವನ್ನೇ ಉಚ್ಚರಿಸಿದರೆ ಆಗ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಏಕೀಕರಣವಾದಿಂತಾ
ಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅವರದನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿದ್ದಂತೆಯೇ ಏಕಾರವನ್ನೇ ಪಠಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಉಚ್ಚರಿಸಿದರೆ
ಪೂರ್ವೋತ್ತರರೂಪಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ಪೋಚ್ಚಾರಣ ವಿಶೇಷರೂಪವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯಸಂಧಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.
ಇದಕ್ಕೆ ಸಾಮವಂದು ಹೆಸರು (ಸಮುತ್ತ) ಆಗ ಅತಿದ್ರುತವೂ ಇಲ್ಲದ ಅತಿ ವಿಲಂಬವೂ ಇಲ್ಲದ ಸಮುತ್ತರೂಪಸಂಹಿತೆಯನ್ನು
ನಾನು ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಆ ಮಧ್ಯಮಾಪುತ್ರನ ಮತ.

ತದವ್ಯೇತದ್ವ್ಯಸಿಹೋಕ್ತವಾ ||

ಅಸ್ತಿಸ್ನರ್ಥೇ ಕಂಚಿನ್ಮಂತ್ರಮುವಾಹರತಿ— ಸ ಚ ಮಂತ್ರಃ ಸಂಹಿತಾಯಾಮೇವಮಾ-
ಮ್ನಾತಃ— ಮಾ ನಃ ಸ್ತೇನೇಭ್ಯೋ ಯೇ ಅಭಿದ್ರುಹಸ್ವದೇ ನಿರಾಮಿಹೋ ರಿಪವೋಽನ್ನೇಷು
ಜಾಗೃಧುಃ | ಆ ದೇವಾನಾಮೋಹತೇ | ವಿವ್ಯಯೋ ಹೃದಿ ಬೃಹಸ್ವತೇ ನ ಪರಃ ಸಾಮ್ನೋ ವಿಮುಃ |
(ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೨೪-೨೪-೦೯) ಇತಿ | ತೇ ಬೃಹಸ್ವತೇ ನೇನೇಷ್ಯಾನ್ಮಂತ್ರರೂಪಾನಾ-
ಸ್ತೇನೇಭ್ಯೋ ವಿದ್ಯಾಚಾರೇಪರೇಭ್ಯೋ ನಾ ದಾ ಇತ್ಯಧ್ಯಾಹಾರಃ | ತಾದ್ಯಶೇಭ್ಯೋ ಮಂತ್ರೋ-
ಪದೇಶಂ ಮಾ ಕುರ್ವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಕೀದೃಶಾ ವಿದ್ಯಾಚೋರಾ ಇತ್ಯಾಕಂಕೋಚ್ಯತೇ—ಯೇ ಶಿಷ್ಯಾ
ಅಭಿದ್ರುಹಸ್ವದೇ ಸರ್ವತೋ ಗುರುದ್ರೋಹಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೇ ವರ್ತಮಾನಾ ನಿರಾಮಿಹೋ ಮಾಯಯಾ
ಗುರುಮುಖಮುಖೀಕೃತ್ಯ ವ್ಯವಹಾರೇ ಬಾಹ್ಯೇ ನಿಕರಾಂ ರಮಯಂತೀತಿ ನಿರಾಮಿಹಃ | ಏತೇನು
ಕೂಲಾ ಇತ್ಯೇವಂ ಗುರೋರ್ಭ್ರಾಂತಿಂ ಜನಯಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತೇ ಚ ಸ್ವಹೃದಯೇ ರಿಪವಃ
ತತ್ರವಃ ಸಂತೋಽನ್ನೇಷು ಭೋಗೈಷು ದೃಷ್ಟಾರ್ಥೇಷ್ವೇವ ಜಾಗೃಧುರಭಿಕಾಂಕ್ಷಾಂ ಕುರ್ವಂತಿ |
ತಾದ್ಯಶೇಭ್ಯಃ ಸ್ತೇನೇಭ್ಯೋ ಮಂತ್ರಾತ್ಪ್ರಕಾಸಸ್ಯಾನ್ಮಾ ದೇಹಿ | ಇತಿ ಮಂತ್ರದೃಷ್ಟ್ಯಾಣಾಂ ವಚ-
ನಮೇತತ್ | ತರ್ಹಿ ಕೇಭ್ಯೋ ಮಂತ್ರಾ ದಾತವ್ಯಾ ಇತಿ ಚೇದುಚ್ಯತೇ ಯೇ ಶ್ರದ್ಧಾಲವೋ
ವಿಪ್ರಯಃ ಸಂಭಜನಕರ್ತಾರಃ ಸಂತೋ ಹೃದಿ ಸ್ವಚಿತ್ತೇ ದೇವಾನಾಮಿಂದ್ರಾದಿನಾಂ ಯಾಗಾ-
ದಿರೂಪಂ ಸಂಬಂಧವಾ ಸನುಂತಾದೋಹತೇ ವಿತರ್ಕಯಂತಿ ಸವದಾ ಯಾಗಂ ಕುರ್ತುಂ
ಽಚಾರಯಂತಿ | ತಾದ್ಯಶೇಭ್ಯೋ ಮಂತ್ರಾನ್ ದೇಹೀಕೃತ್ಯರ್ಥಃ | ತೇ ಚ ಸಾಮ್ನಃ ಸಮುತ್ತಾದಾ-

ರ್ಜವಾಸ್ತರಃ ಶ್ರೇಯೋಹೇತುರ್ನಾಸ್ತೀತ್ಯೇವಂ ವಿದುರ್ಜಾನಂತಿ | ಅತಸ್ತೇ ಮಂತ್ರೋಪದೇಶ-
ಯೋಗಾಃ | ಅತ್ರ ಯಥಾ ಶಿಷ್ಯಾಣಾಂ ನ್ಯವಹಾರೇ ಸಮತ್ಸಂ ಪ್ರಶಸ್ತಮೇವಂ ಸಂಹಿತಾಯಾ-
ನುಗಿ ಸಮಮಾತ್ರೋಚ್ಚಾರಣಂ ಪ್ರಶಸ್ತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಂತ್ರವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮಾನಸ್ತೇನೇ ಭ್ಯೋ ಯೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. (ಋ. ಸಂ. ೨-೨೪-೧೬) ಮಂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಎಲೈ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ ಮಂತ್ರರೂಪನಾದ ನಮ್ಮನ್ನು ವಿದ್ಯಾಚೋದರದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾದ ಕಳ್ಳರಿಗೆ ಕೊಡಬೇಡ. ಅಂತಹರಿಗೆ ಮಂತ್ರೋಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡಬೇಡವೆಂದರ್ಥ. ಆ ಕಳ್ಳರು ಯಾರು ? ಯಾವಶಿಷ್ಯರು ಗುರುದ್ರೋಹದಲ್ಲೇ ಆಸಕ್ತರಾಗಿ ಮಾಯೆಯಿಂದ ಗುರುವನ್ನು ತಮ್ಮವರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಹೊರಗಿನವಿಯದಲ್ಲೇ ಆಸಕ್ತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ತಾವು ಅನುಕೂಲ ರಾಗಿದ್ದೇವೆವೆಂದು ಗುರುವಿಗೆ ತೋರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಅವರು ಶತ್ರುತ್ವವನ್ನಾಚರಿಸುತ್ತಾ ಹೊರಗಿನ ಭೋಗ್ಯಪ್ರಸಾದದಲ್ಲಿಯೇ ಆಸಕ್ತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಆ ರೀತಿಯ ಕಳ್ಳರಿಗೆ ನಮ್ಮನ್ನು ಕೊಡಬೇಡಿರಿ ಎಂದು ಮಂತ್ರದ್ರವ್ಯಗಳ ವಚನ. ಹಾಗಾದರೆ ಯಾರಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಬೇಕು ? ಅಂದರೆ ಯಾರು ಶ್ರದ್ಧಾಲುಗಳಾಗಿದ್ದು ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳ ಯಾಗಸಂಬಂಧಿಯಾದ ವಿಚಾರವನ್ನೇ ಮಾಡುತ್ತಿರುವರೋ ಅಂತಹರಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಬೇಕೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಆ ಶಿಷ್ಯರು ಸಮತ್ಸ ಅಂದರೆ ಸರಳಮಾರ್ಗವೊಂದೇ ಶ್ರೀಯಃಸಾಧನವೆಂದು ತಿಳಿದಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅವರು ಮಂತ್ರೋಪದೇಶಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯರು. ಇಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಶಿಷ್ಯವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಸಮತ್ಸವು ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಿದೆಯೋ ಅದಂತೆ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಸಮದಿಂದ ಉಚ್ಚಾರಣವು ಪ್ರಶಸ್ತವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಬೃಹಸ್ಪತೇ ನ ಪರಃ ಸಾಮೋ ವಿದುರಿತಿ ||

ಏತಸ್ಯ ಮಂತ್ರಸ್ಯ ಪ್ರದರ್ಶನಾರ್ಥಂ ಚತುರ್ಥಂ ಪಾದಂ ಪಠತಿ—

ಪೂರ್ವೋಕ್ತಮಂತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಅದರ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸ ಯ ಏವಮೇತಾಂ ಸಂಹಿತಾಂ ವೇದ ಸಂಧೀಯತೇ ಪ್ರಜಯಾ ಪಶು
ಭಿಯಶಸಾ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸೇನ ಸ್ವಗೇಣ ಲೋಕೇನ ಸರ್ವ-
ಮಾಯುರೇತಿ ||

ಪೂರ್ವವಸ್ಥಲವಾಕ್ಯಮನುಸ್ಮಾರಯತಿ—

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಸ್ವರೋಚನೆಯಂಟಾಗಲು ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಫಲವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅರ್ಥ ಹಿಂದೆ ವನಿಸಿದೆ.

English Translation

---

1. Now those who repeat the Fīrbhuga say :
2. 'The former half is the first syllable, the latter half the second syllable, and the space between the first and second halves is the Samhita (union).
3. He who thus knows this Samhita (union), becomes united with offspring, cattle, fame, glory of countenance, and the world of Svarga. He lives his full age.
4. Now Hrasva Mahdukeya say : 'We reciters of Nirbhuga say,' Yes, the former half is the first syllable, and the latter half the second syllable, but the Samhita is the space between the first and second halves ; in so far as by it one turns out the union (sandhi) and knows what is the accent and what is not, and, distinguishes what is the mora and what is not.
5. He who thus knows this Samhita (union), becomes united with offspring, cattle, fame, glory of countenance, and the world of Svarga. He lives his full age.
6. Now his middle son' the child of his mother Pratibodhi, says 'One pronounces these two syllables letter by letter, without entirely separating them, and without entirely uniting them. Then that mora between the first and second halves, which indicates the union, that is the Saman (evenness, sliding). I therefore hold Saman only to be the Samhita (union).
7. This has also been declared by a Rishi (Rv. II. 23, 16):-
8. 'O Brihaspati, they know nothing higher than Saman.'

9. He who thus knows this Samhita (union), becomes united with offspring, cattle, fame, glory of countenance, and the world of Svarga. He lives his full age.

ಇತಿ ಶ್ರೀನುತ್ಪಾಯಣಾಚಾರ್ಯ ವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ನೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ತೃತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ
ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯೇ ಪಂಚಮಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತವಾದ ನೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶನೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದ ತೃತೀಯಾರಣ್ಯಕದ
ನೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು ||

ಅಥ ತೃತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯೇ ಷಷ್ಠಃ ಖಂಡಃ

ಮೂರನೆಯ ಅರಣ್ಯಕದ ನೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು

ಬೃಹದ್ರೈಘ್ಯತರಯೋ ರೂಪೇಣ ಸಂಹಿತಾ ಸಂಧೀಯತ ಇತಿ ತಾಕ್ಷರ್ಷಿಃ

ಪುನರಪ್ಯುಪಾಸನಾಂತರಂ ವಕ್ತುಂ ಪ್ರಸ್ತಾತಿ—ತರುಕ್ಷ (ತೃಕ್ಷ) ನಾಮಕಸ್ಯ ಪುತ್ರಃ ಕಕ್ಷಿನ್-
ಹರ್ಷೀವಂ ಮನ್ಯತೇ | ಬೃಹನ್ನಾಮಕಂ ಯತ್ಪಾಮು “ ತ್ವಾಮಿದ್ಧಿ ಹವಾಮುಹೇ ” (ಋ. ಸಂ. ಮು.
೬ ಸೂ. ೪೬ ಋ. ೧) ಇತ್ಯಸ್ಯಾಮೃಚ್ಯುತ್ಸನ್ನಮಸ್ತಿ ಯಚ್ಚ ರಥಂತರಾಖ್ಯಂ ಸಾಮು “ ಅಧಿಶ್ವಾ
ಕೂರ ನೋನುಮಃ ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೭ ಸೂ. ೩೨ ಋ. ೨೨) ಇತ್ಯಸ್ಯಾಮೃಚ್ಯುತ್ಸನ್ನಂ ತಯೋ-
ರುಭಯೋಃ ಸಾಮ್ನೋಃ ಸ್ವರೂಪೇಣ ಸಂಹಿತಾ ಸಂಪದ್ಯತೇ | ಸಾಮದ್ರಯಸಂಬಂಧಿತ್ವೇನ ಸಂಹಿತಾ-
ಧ್ಯಾನಂ ಕರ್ತವ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ತಿರುಗಿಯೂ ಒಂದು ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಹೇಳಲಿ. ಪ್ರಾರಂಭಿಸುತ್ತಾರೆ. ತರುಕ್ಷ (ತೃಕ್ಷ) ಎಂಬ ಮಹರ್ಷಿಯ
ಮಗನಾದ ತಾಕ್ಷರ್ಷಿ ಎಂಬವನು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ. ತ್ವಾಮಿದ್ಧಿ ಹವಾಮುಹೇ (ಋ. ಸಂ. ೬-೪೬-೧) ಎಂಬ

ಮುಕ್ತಿನಿಂದ ಸಂಪನ್ನವಾದ ಬೃಹತ್‌ವಂಬ ಸಾಮಮೂ, ಅಭಿತ್ಯಾ ಶೂರ ನೋನುಮಃ (ಮು. ಸಂ. ೨-೨೩-೨೬) ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಿಂದ ಸಂಪನ್ನವಾದ ರಥಂತರವೆಂಬ ಸಾಮಮೂ ಎರಡೂ ಸೇರಿ ಸಂಹಿತಾ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಎರಡುಸಾಮ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಸಂಹಿತಾಧ್ಯಾನಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

**ವಾಗ್ವೈ ರಥಂತರಸ್ಯ ರೂಪಂ ಪ್ರಾಣೋ ಬೃಹತ್ ಉಭಾಭ್ಯಾಮು ಬಲು
ಸಂಹಿತಾ ಸಂಧೀಯತೇ ವಾಚಾ ಚ ಪ್ರಾಣೇನ ಚ ||**

ತಮೇವ ವಿವಕ್ಷಿತಂ ಧ್ಯಾನಪ್ರಕಾರಂ ದರ್ಶಯತಿ - ಅತ್ರ ಬೃಹದ್ರಥಂತರಬ್ರಾಹ್ಮ್ಯಂ ಸಾಮ-
ಗಾನರೂಪೋ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥೋ ನ ವಿವಕ್ಷಿತಃ | ಕಿಂ ತರ್ಹಿ ಪ್ರಶಸ್ತಸ್ಯ ಸಾಮ್ಯೇನ ತಾಭ್ಯಾಂ ಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ
ವಾಕ್ಯಾಣಾವಶಲಕ್ಷ್ಯೇತೇ | ಯಥಾ ಬೃಹದ್ರಥಂತರಸಾಮನೀ ಸೋಮಯಾಗದಪ್ರಕೃತಿಯೋಽಗ್ನಿ-
ಹೋಮೇ ಪೃಷ್ಠೋತ್ತಮ್ಯೇ ನಿಷ್ಪಾದಕೇ ಸತೀ ಪ್ರಶಸ್ತತ್ವಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣ ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರತಿಭಿರಾದಿ-
ಯೇತೇ ತಥಾ ವಾಕ್ಯಾಣಾವಶಿ ದೇಹವ್ಯವಹಾರನಿಷ್ಪಾದಕತ್ವೇನ ಪ್ರಶಸ್ತಾ | ತಸ್ಯಾದ್ವಿಗೇನಾತ್ರ ರಥಂ
ತರಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪತ್ವೇನ ವಿವಕ್ಷಿತಾ | ಪ್ರಾಣೋ ಬೃಹತ್ ಸ್ವರೂಪತ್ವೇನ ವಿವಕ್ಷಿತಃ | ವಾಚಾ ಚ ಪ್ರಾಣೇ
ನ ಚೇತ್ಯೇತಾಭ್ಯಾಮುಭಾಭ್ಯಾಮೇವ ಸಂಹಿತಾ ಸಂಪಾದನೀಯಾ | ವಾಕ್ಯಾಣರೂಪಾ ಸಂಹಿತೇತ್ಯೇನಂ
ಧ್ಯಾಯೇದಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಧ್ಯಾನದಂತೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬೃಹದ್ರಥಂತರಬ್ರಹ್ಮಗಳಿಂದ ಸಾಮಗಾನರೂಪಾರ್ಥವು
ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿತವಾದುದಲ್ಲ. ಪ್ರಶಸ್ತತ್ವಸಾಮ್ಯದಿಂದ ಆ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವಾಕ್ಯಾಣಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.
ಬೃಹದ್ರಥಂತರಸಾಮಗಳು ಸೋಮಯಾಗದಪ್ರಕೃತಿಯಾದ ಅಗ್ನಿಹೋಮಯಾಗದ ಪೃಷ್ಠೋತ್ತಮವಾದವೆಂದಿರುವುದರಿಂದ
ಅತಿಪ್ರಶಸ್ತವೆಂದು ಎಲ್ಲಾಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರತಿಯಲ್ಲಿ ಅಂಗೀಕೃತವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಅದರಿಂದ ವಾಕ್‌ಪ್ರಾಣಗಳೂ ದೇಹ
ವ್ಯವಹಾರಸಾಧಕಗಳಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಶಸ್ತಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ವಾಕ್ಯೇ ರಥಂತರಸ್ವರೂಪದಿಂದಲೂ, ಪ್ರಾಣವೇ
ಬೃಹತ್‌ವಸ್ವರೂಪದಿಂದಲೂ ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ವಾಕ್‌ಪ್ರಾಣಗಳಿಂದ ಸಂಹಿತೆಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಬೇಕು. ವಾಕ್‌ಪ್ರಾಣ
ರೂಪದಿಂದ ಸಂಹಿತಾಧ್ಯಾನಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಏತಸ್ಯಾಂ ಹ ಸೋಪನಿಷದಿ ಸಂವತ್ಸರಂ ಗಾ ರಕ್ಷಯತೇ ತಾಕ್ಷ್ಯಃ ||

ಉಕ್ತಸಂಹಿತಾಧ್ಯಾನಸ್ಯ ಗುರುಶುಶ್ರೂಷಾಲಭ್ಯತ್ವೇನ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯಂ ದರ್ಶಯತಿ-ಯೇಯಮು-
ಪನಿಷದ್ವಾಕ್ಯಾಣರೂಪಸಂಹಿತಾವಿದ್ಯೇ ತಸ್ಯಾಮೇವ ನಿಮಿತ್ತಭೂತಾಯಾಂ ಸತ್ಯಮಾಚಾರ್ಯ-
ಪ್ರಸಾದಾರ್ಥಂ ಲೌಕಿಕಗೋಪಾಲನತ್ರಯ (ತೃಪ್ತ) ಕ್ಷ್ಯ ವುತ್ರೋ ನಿರಂತರಂ ಸಂವತ್ಸರಮಾಚಾರ್ಯ-
ಸಂಬಂಧಿನೀರ್ಗಾ ರಕ್ಷಿತವಾನ್ ||

ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಸಂಹಿತಾಧ್ಯಾನವು ಗುರುಶುಶ್ರೂಷೆಯಿಂದ ಲಭ್ಯವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಅದರ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.
ತೃಪ್ತಮಹರ್ಷಿಯು ಪುತ್ರನು ಈ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ವಾಕ್‌ಪ್ರಾಣರೂಪಸಂಹಿತಾವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಹೊಂದಲು ಲೌಕಿಕಗೋಪಾಲಕನೆಂತೆ
ಹುಂದುವರ್ಷದವರೆಗೆ ಗುರುಶುಶ್ರೂಷೆಮಾಡುತ್ತಾ ಗುರುಗಳ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡುತ್ತಿದ್ದನು.

ಏತಸ್ಯಾಂ ಹ ಸ್ಮ ಮಾತ್ರಾಯಾಂ ಸಂವತ್ಸರಂ ಗಾ ರಕ್ಷಯತೇ ತಾಕ್ಷ್ಯಾಃ ||

ನ ಚಾತ್ರ ಪ್ರಯೋಜನಾಂತರಮುದ್ದಿಕ್ಯ ಗೋರಕ್ಷಾಯಾಂ ಕ್ರಿಯಮಾಹಾಂಯಾಂ ಪ್ರಸಂಗಾ-
ದಿಯಂ ವಿದ್ಯಾ ಲಜ್ಜೀತಿ ಶಂಕನೀಯಮಿತ್ಯೇತದ್ವರ್ತಯತಿ—ವೂತಾಶ್ಚೇನ ಪ್ರಯೋಜನಾಂತರಂ
ನಿನಾಯತೇ | ಏತಸ್ಯಾಂ ಮಾತ್ರಾಯಾಂ ಕೇವಲಾಯಾಂ ವಾಕ್ಯಾ ಾವಿದ್ಯಾಯಾಮೇವ ನಿಮಿತ್ತ-
ಭೂತಾಯಾಂ ಸತ್ಯಾಂ ಗೋರಕ್ಷಾ ಕೃತಾ ತಸ್ಯಾದೇಶಾವತಾ ಪ್ರ ಯಾಗೇನ ಲಭ್ಯತ್ವಾದತಿಪ್ರಶ್ನೇಯಂ
ವಿದ್ಯೇತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಪ್ರಮುಖಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಗೋರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ಇರುವಾಗ ಪೂರ್ವೋಕ್ತ
ವಿದ್ಯೆಯು ಪ್ರಾಸಂಗಿಕವಾಗಿ ಲಭ್ಯವಾಗಬಹುದೆಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದೆಂದು ವಿನಂತಪ್ರಾರ್ಥೆ. ಕೇವಲ ಈ ವಾಕ್ಯಪಾಠ
ರೂಪಸಂಹಿತಾವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರವೇ ತಾಕ್ಷ್ಯಾರ್ಥಮುಷಿಯು ಗೋರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡಿರುವರು, ಹೀಗೆ ಆತಿ
ಪ್ರಯಾಸದಿಂದ ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಈ ವಿದ್ಯೆಯು ಅತಿಪ್ರಶ್ನವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ತದಪ್ಯೇತದ್ವ್ಯಷಿಣೋಕ್ತಮ್ ||

ವಾಕ್ಯಾ ಾಯೋರ್ಬೃಹದ್ರಥಂತರರೂಪತೇನ ಪ್ರಾಶಸ್ತಮುಭಿಪ್ರೇಶ್ಯ ಬೃಹದ್ರಥಂತರಪ್ರತಿ-
ಪಾದಕಂ ಮಂತ್ರದ್ವಯಮುದಾಹರತಿ—ತದೇತನ್ಮಂತ್ರದ್ವಯಂ ಸಂಹಿತಾಯಾಮೇವಮಾನ್ಯಾತಮ್ ||

“ ಪ್ರಥಕ್ತ ಯಸ್ಯ ಸಪ್ರಥಕ್ತ ನಾಮಾಸ್ಸನುಷ್ಪುಭಸ್ಯ ಹವಿಷೋ ಹವಿಯುಕ್ತ್ |
ಛಾತುರ್ಯುಕ್ತಾನಾನ್ವವಿತುಕ್ತ ವಿಷ್ಣೋ ರಥಂತರನಾಜಛಾರಾ ವಸಿಷ್ಠಃ ||
ಅವಿಂದಂತೇ ಅತಿಹಿತಂ ಯದಾಸೀದ್ವ್ಯಜ್ಜಸ್ಯ ಧಾಮ ಪರಮಂ ಗುಹಾಯುಕ್ತ್ |
ಧಾತುರ್ಯುಕ್ತಾನಾನ್ವವಿತುಕ್ತ ವಿಷ್ಣೋರ್ಭರದ್ವಾಜೋ ಬೃಹದಾಚಕ್ರೇ ಅಗ್ನೇಃ ” ||

(ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೧೦ ಸೂ. ೧೮೨ ಋ. ೧,೨)

ತದೇತನ್ಮಂತ್ರದ್ವಯಂ ಪ್ರವರ್ಗ್ಯಾಭಿಪ್ರವೇ ಸೂಕ್ತೇ ಸಮಾನ್ಯಾತಮ್ | ಅನುಷ್ಪುಭ-
ಸ್ಯಾನುಷ್ಪುಪ್ ಛಂದೋಯುಕ್ತೈರ್ವರ್ವಂತ್ಯೈಃ ಸಂಸ್ತುತಸ್ಯ ಯಸ್ಯ ಪ್ರವರ್ಗ್ಯಹವಿಷೋ ನಾಮ
ಘರ್ಮ ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ಪ್ರಥಾದಯೋ ಜಾನಂತೀತಿ ಶೇಷಃ | ಪ್ರಥಸಪ್ರಥನಾಮಕಾವುಭಾವಸೀ |
ಚಕಾರಾವನುಕ್ರಮಹರ್ಷಿಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥಾಃ | ತೇ ಸರ್ವೇಽಽ ಯಸ್ಯ ಹವಿಷಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಸ್ಯ ನಾಮ
ಜಾನಂತಿ | ಯಜ್ಞ ಪ್ರವರ್ಗ್ಯಾರ್ಥಂ ದ್ರವ್ಯಂ ಹವಿಷೋಽಪಿ ಹವಿರ್ಭವತಿ | ಉತ್ತಮಂ ಹವಿರಿ-
ತ್ಯರ್ಥಃ | ಯಥಾ ರಾಕ್ಷೋಽಪಿ ರಾಜೀಶ್ಯತೋಕ್ತಮತ್ತಮುಕ್ತಂ ಭವತಿ ತದ್ವಕ್ | ತಾದೃಶಂ ಹವಿಃ
ಸೋತುಂ ವಸಿಷ್ಠಾಪ್ಯೋಃ ಮಹರ್ಷೀ ರಥಂತರಾಖ್ಯಂ ಸಾಮಾಸ್ಸಜಛಾರಾಸ್ಸಹೃತನಾನ್ | ತೇನ
ಸಾಮ್ನಾ ತಸ್ಯ ಹವಿಷಃ ಸ್ತುತಿರಪಿ ಕಿಂನಿಮಿತ್ತೇತ್ಯಾಶಂಕ್ಯ ಧಾತ್ರಾದಿದೇವತಾನಿಮಿತ್ತೇತ್ಯುಚ್ಯತೇ |
ಧಾತ್ರಾದಿಶ್ಚೇದಮ ಚತುರ್ಥ್ಯರ್ಥೇ ಪಂಚಮೀ | ಧಾತ್ರಾದೀನಾಂ ಪರಿಶೋಧಾಯ ಹವಿಸ್ತುತಿ-
ರಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತೇ ಪ್ರಥಾವಯೋ ವಾಹರ್ವಯು ಪ್ರವರ್ಗ್ಯರೂಪಂ ಹವಿರತಿಹಿತಂ ಧಾತ್ರಾದೀ-

ವೇದೋಕ್ತಿಯೇನೋಪಯುಕ್ತಮಿಸ್ಯವಿಂದಲ್ಲು ಬೃವಣೋ ಜ್ಞಾತವಂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವ-
ವಿಯರ್ಜ್ಯಸ್ಯ ಸೋಮಯಾಗಸ್ಯ ಧಾಮ ಸ್ಥಾನಮಾಸೀತ್ | ಸತಿ ಹಿ ಪ್ರವರ್ಗ್ಯೇ ಸೋಮಯಾ-
ಗಸ್ತೇಜಸ್ವೀವ ಭಾಸತೇ | ತಸ್ಮಾದಸ್ಯ ಹವಿಸೋ ಧಾಮತ್ಸವಾ | ತಥಾ ಯದ್ವದಿಃ ಪರಮಂ
ಗುಹ್ಯಾತ್ಯಂತಂ ಗೋಪ್ಯಂ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಶಿರೋರೂಪತ್ವಾತ್ | ತಥಾ ಚಾನೃತ್ಯ ತ್ಸೂಯತೇ-
“ ಶಿರೋ ಏವ ಏತದ್ವಜ್ಞಸ್ಯ | ಯ್ತುವರ್ಗ್ಯಃ ” | (ತೈ. ಆ. ಪ್ರ. ೫-೨-೧೦) ಇತಿ ಅಗ್ನಿಸಹಿಂಸಾಂ
ಧಾತ್ರಾದೀನಾಂ ಪರಿತೋಷಂ ನಿಮಿತ್ತೀಕೃತ್ಯ ತದ್ವಿಃ ಸ್ತೋತುಂ ಭರದ್ವಾಜಮಹೋ ಮಹರ್ಷಿ-
ಬೃಹದಾಚ್ಯುಂ ಸಾಮಾಂಚಕ್ಯ ಅನೀತವಾನ್ | ಸರ್ವೇಷು ಸೋಮಯಾಗೇಷು ಪ್ರಶಸ್ತಂ ಯ್ತು-
ವರ್ಗ್ಯಹವಿಸ್ವಾದ್ಯತಂ ಹವಿಃ ಸ್ತೋತುಂ ನಸಿಷ್ಠಭರದ್ವಾಜಾ ಮಹತಾ ಪ್ರಯಾಸೇನ ರಥಂತರಂ
ಬೃಹತ್ಯ ಸಂಪಾದಿತವಂತಃ | ತದುಭಯಸಾಮದೂಪತೇನ ಪ್ರಶಸ್ತೌ ವಾಕ್ಯಾಣಾಂ ತಸ್ಮಾದ್ಯಾಕ್ಪಾಣಾ-
ರೂಪತೇನ ಸಂಹಿತಾಧ್ಯಾನಮುತ್ರಮಮಿತಿ ಮಂತ್ರದ್ವಯೋದಾಹರಣಸ್ಯ ತಾನ್ವಯಾರ್ಥಃ ||

ವಿದ್ಯಾವಾಕ್ಯಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಬೃಹದ್ರಥಂತರಪ್ರತಿಪಾದಕಗಳಾದ ಎರಡು ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.
ಪ್ರಥಮಯುಕ್ಯ ಸಪ್ರಥಮ್ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮೨-೧) ಅವಿಂದಂತೇ ಅತಿಹಿತಂ (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೮೨-೨) ಇತ್ಯಾದಿ ಆ
ಎರಡು ಮಂತ್ರಗಳು. ಇವು ಪ್ರವರ್ಗ್ಯಾಭಿವ್ಯವಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಮಂತ್ರಾರ್ಥ. ಅನುಷ್ಠುಪಾಢೀದೋಯುಕ್ತ
ವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರವರ್ಗ್ಯಹವಿಸ್ಸಿನ ಹೆಸರನ್ನು ಘರ್ವವೆಂದು ಪ್ರಧಾದಿಗಳು ತಿಳಿದಿರುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಥ,
ಸಪ್ರಥರೇಬುವರು ಇಬ್ಬರು ಋಷಿಗಳು. ಚಕಾರದಿಂದ ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಋಷಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅವೆಲ್ಲರೂ
ಆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಹೆಸರನ್ನು ತಿಳಿದಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಪ್ರವರ್ಗ್ಯದದ್ರವ್ಯವು ಹವಿಸ್ಸಿಗೂ ಹವಿಸ್ಸಿಗಿರದೆ. ರಾಜನಿಗೆ
ರಾಜನೆಂದಾಗ ಹೇಗೆ ಅತ್ಯುತ್ತಮನೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದೋ ಅದರಂತೆ ಹವಿಸ್ಸಿಗೆಹವಿಸ್ಸೆಂದರೆ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಹವಿಸ್ಸೆಂದರ್ಥ
ವಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಲು ವಿಸಿಷ್ಣುವಹರ್ಷಿಗಳು ರಥಂತರವೆಂಬ ಸಾಮವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆ
ಸಾಮದಿಂದಲೇ ಆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಏಕೆ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಬೇಕು ? ಅಂದರೆ ಧಾತ್ರಾದಿ(ಬ್ರಹ್ಮ) ದೇವತೆಗಳ ಸಂತೋಷಕ್ಕೋಸ್ಕರ
ವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಧಾತ್ರಾದಿಬ್ರಹ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಥ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಂಚರ್ಮಿ ಬಂದಿದೆ. ಪ್ರಧಾದಿಮಹರ್ಷಿಗಳು ಪ್ರವರ್ಗ್ಯ
ರೂಪವಾದ ಹವಿಸ್ಸು ಧಾತ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅತಿಹಿತವೆಂದೂ ಉಪಯುಕ್ತವೆಂದೂ ತಿಳಿದಿರುತ್ತಾರೆ. ಆ ಹವಿಸ್ಸು ಸೋಮ
ಯಾಗದಸ್ಥಾನವಾಗಿದೆ. ಪ್ರವರ್ಗ್ಯವಿದ್ದರೇ ಸೋಮಯಾಗವು ತೇಜಸ್ವಿಯಾಗಿ ಶೋಭಿಸುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸ್ಥಾನವೆಂದು
ಹೇಳಿದೆ. ಯಜ್ಞದ ಶಿರೋರೂಪವಾದುದರಿಂದ ಅದು ಅತ್ಯಂತಗೋಚ್ಯವೂ ಆಗಿದೆ. ಶಿರೋ ವಾ ಏತದ್ವಜ್ಞಸ್ಯ | ಯತ್ಪ್ರ
ವರ್ಗ್ಯಃ (ತೈ. ಆ. ೫-೧೦) ಎಂದು ಶ್ರುತ್ಯಂತರದ್ವಯೂ ಹೇಳಿದೆ. ಅಗ್ನಿಸಹಿತರಾದ ಧಾತ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳ ಸಂತೋಷ
ಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಲು ಭರದ್ವಾಜಮಹರ್ಷಿಗಳು ಬೃಹತ್‌ಎಂಬ ಸಾಮವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಸಕಲ
ಸೋಮಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ಗ್ಯವೇ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಹವಿಸ್ಸಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಲು ವಸಿಷ್ಠಭರದ್ವಾಜರು ಮಹಾ
ಪ್ರಯಾಸದಿಂದ ರಥಂತರ ಮತ್ತು ಬೃಹತ್‌ಸಾಮಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಆ ಎರಡು ಸಾಮರೂಪಗಳಾದುದರಿಂದ
ವಾಕ್ ಪ್ರಾಣಗಳು ಆತಿ ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ವಾಕ್ಪ್ರಾಣರೂಪವಾದ ಸಂಹಿತಾಧ್ಯಾನವೂ ಅತ್ಯುತ್ತಮ
ವೆಂದು ಈ ಎರಡು ಮಂತ್ರಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ರಥಂತರಮಾಜಭಾರಾ ನಸಿಸ್ಥಃ | ಭರದ್ವಾಜೋ ಬೃಹದಾಚಕ್ರೇಅಗ್ನೇರಿತಿ||

ತಸ್ಮೈತಸ್ಯ ಮಂತ್ರದ್ವಯಸ್ಯ ಪ್ರತಿೀಕಶ್ಚೇನ ಚತುರ್ಥಪಾದೌ ಪಶತಿ—

ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಮಂತ್ರಗಳ ಪ್ರತಿೀಕರೂಪವಾಗಿ ಅವುಗಳ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದವನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸ ಯ ಏವಮೇತಾಂ ಸಂಹಿತಾಂ ನೇದ ಸಂಧೀಯತೇ ಪ್ರಜಯಾ ಪಶು-
ಭಯಶಸಾ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸೇನ ಸ್ವರ್ಗೇಣ ಲೋಕೇನ ಸರ್ವ-
ಮಾಯುರೇತಿ ||

ಉಪಾಸನಸ್ಯ ಫಲಂ ದರ್ಶಯತಿ —

ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಉಪಾಸನೆಯ ಫಲವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪೂರ್ವದಂತೆಯೇ ಅರ್ಥ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಾಕ್ಪ್ರಾಣೇನ ಸಂಹಿತೇತಿ ಕೌಂತರವ್ಯಃ ಪ್ರಾಣಾಃ ಪವಮಾನೇನ ಪವ-
ಮಾನೋ ವಿಶ್ವೈದೇವೈವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಃ ಸ್ವರ್ಗೇಣ ಲೋಕೇನ
ಸ್ವರ್ಗೋ ಲೋಕೋ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಸೈಷ್ವಾನರಪರಾ ಸಂಹಿತಾ ||

ಪುನರಪಿ ಗುಣಾಂತರವಿಶಿಷ್ಟತೇನ ವಾಕ್ಪ್ರಾಣರೂಪಾಯಾಃ ಸಂಹಿತಾಯಾ ಉಪಾಸ-
ನಾಂತರಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಕುಂತರವಸ್ಯ ಪುತ್ರೋ ಮಹರ್ಷಿಃ ಸಂಹಿತೋಪಾಸನಾಮೇವಮುಪಾಜ |
ಯೇಯಂ ವಾಗಸ್ತ್ರೀ ಸಾ ಪ್ರಾಣೇನ ಸಂಹಿತಾ ಸಂಯುಕ್ತಾ, ವಾಚಃ ಪ್ರಾಣೇನ ಪ್ರೇರ್ಯಮಾಣಿ-
ತ್ವಾತ್ | ಸ ಚ ಪ್ರಾಣೋ ದೇಹಮಧ್ಯವರ್ತಿ ಪವಮಾನೇನ ಬಾಹ್ಯವಾಯುನಾ ಸಂಹಿತ, ಬಾಹ್ಯ-
ಪಾಯೋಃ ಪ್ರಾಣಾನುಗ್ರಾಹಕತ್ವಾತ್ | ಸ ಚ ಪವಮಾನೋ ಬಾಹ್ಯವಾಯುರ್ವಿಶ್ವೈದೇವೈಃ
ಸಂಹಿತಃ | ಸರ್ವೇಷಾಂ ದೇವಾನಾಂ ಬಾಹ್ಯಾಧೀನಕ್ರಿಯೋ ನೇತತ್ವಾತ್ | ತೇ ಚ ವಿಶ್ವೇದೇವಾಃ
ಸ್ವರ್ಗೇಣ ಲೋಕೇನ ಸಂಹಿತಾಃ, ತಲ್ಲೋಕನಿವಾಸಿತ್ವಾತ್ | ಸ ಚ ಸ್ವರ್ಗೋ ಲೋಕೋ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ
ವೇದೇನ ಸಂಹಿತಃ, ನೇದೋಕ್ತಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಲಭ್ಯತ್ವಾತ್ | ಸೃಷಾ ವಾಗಾದಿಶಾ ಬ್ರಹ್ಮಾಂತಾ
ಸಂಹಿತೋಪಾಸಕೈರನರಪರೇತ್ಯಚ್ಯತೇ | ಅವಧ್ಯೈಃ ಪೂರ್ವಪೂರ್ವಮುಧಿಹಿತೈಃ ಪರೈರುತ್ತರೋತ್ತರ-
ಮುಧಿಹಿತೈಶ್ಚ ಪದಾರ್ಥೈರ್ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ | ಏವಂರೂಪಾ ಸಂಹಿತಾ ಧ್ಯಾತವ್ಯಾ ಇತ್ಯಾರ್ಥಃ ||

ವಾಕ್ಪ್ರಾಣರೂಪ ಸಂಹಿತಾ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಗುಣಾಂತರದಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕುಂತರವ ಮುಖ್ಯವು
ಮಗನು ಕೌಂತರವ್ಯ. ಇವನು ಸಂಹಿತೋಪಾಸನೆಯನ್ನು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ವಾಕ್

ಪ್ರಣಯಸಂಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಅದು ಪ್ರಾಣದಿಂದ ಪ್ರೇರೇಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೊಂದುತ್ತದೆ. ದೇಹ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಆ ಪ್ರಾಣವು ಪವನಾನ ಅಂದರೆ ಹೊರಗಿನ ವಾಯುವಿನಿಂದ ಸಂಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಬಾಹ್ಯವಾಯುವೇ ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ಅನುಗ್ರಾಹಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದರ್ಥ. ಸಕಲದೇವತೆಗಳೂ ಬಾಹ್ಯಾಧೀನಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಬಾಹ್ಯವಾಯುವೂ ವಿಶ್ವದೇವತೆಗಳಿಂದ ಸಂಬಂಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಸಂಯುಕ್ತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ವೇದೋಕ್ತ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಹೊಂದಬೇಕಾದುದರಿಂದ ಆ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವು ವೇದಸಂಬಂಧವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ನಾಗಾದಿಬ್ರಹ್ಮ (ವೇದ) ದವರಿರುವ ಸಂಹಿತೆಗೆ ಅವರಾಸರಾ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಅವರುಗಳಿಂದ ಅಂದರೆ ಪೂರ್ವಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ, ಪರಗಳಿಂದ ಅಂದರೆ ಉತ್ತರೋತ್ತರವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದರಿಂದ ಅವರವರಾ ಎಂದು ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಈ ರೀತಿಯಾದ ಸಂಹಿತಾಧ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದರ್ಥ.

ಸ ಯೋ ಹೈತಾನುವರಸರಾಂ ಸಂಹಿತಾಂ ವೇದೈವಂ ದೈವ ಸ
ಪ್ರಜಯಾ ಪಶುಭಿಯುಶಸಾ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸೇನ ಸ್ವರ್ಗೇಣ
ಲೋಕೇನ ಸಂಧೀಯತೇ ಯಥೈಷಾ ಸಂಹಿತಾ, ಇತಿ ||

ತಸ್ಯ ಧ್ಯಾನಸ್ಯ ಫಲಂ ನಿಧತ್ತಿ—ಏಷಾ ಧ್ಯಾನವ್ಯತ್ಯೇನೋಕ್ತಾ ಸಂಹಿತಾ ಬಹುವಿಧಪದಾರ್ಥ-
ಪರಂಪರಯೋಪೇತಾ | ಏವಮೇವ ಸ ಉಪಾಸಕಃ ಪ್ರಜಾದಿಪರಂಪರಯಾ ಸಂಯುಜ್ಯತೇ ||

ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಧ್ಯಾನದ ಫಲವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಧ್ಯಾನಯೋಗ್ಯವಾದ ಈ ಸಂಹಿತೆಯು ಬಹುವಿಧ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದರಿಂದ ಅದರಂತೆ ಉಪಾಸಕನೂ ಪ್ರಜಾದಿಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಸ ಯದಿ ಪರೇಣ ವೋಪಸೃತಃ ಸ್ವೇನ ವಾರ್ಥೇಽನಾಭಿನ್ಯಾಹರೇದ
ಭಿನ್ಯಾಹಾರ್ಷನ್ನೇವ ವಿದ್ಯಾದ್ಧಿವಂ ಸಂಹಿತಾಸಗಮದ್ಧಿದೂಷಾಂ
ದೇವಾನಾಮೇವಂ ಭವಿಷ್ಯತೀತಿ ಶಶ್ವತ್ತಥಾ ಸ್ಯಾತ್ ||

ಯುಕ್ತೋಕ್ತಪರಂಪರಾರಹಿತೇಷುಪ್ರಾಸನೇ ಪ್ರಜಾದಿಫಲಂ ಸಮಾನಮಿತ್ಯಾಶಂಕಾತ್ಯ
ವಿಶೇಷಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಸ ಉಪಾಸಕೋ ಯದಿ ಕದಾಚಿತ್ತರಕಲಯಶ್ರಯೋಜನೇನ ವಾ ಸ್ವಕೀಯ-
ಪ್ರಯೋಜನೇನ ವೋಪಸೃತಃ ಪ್ರೇಲತಃ ಸನ್ನಭಿನ್ಯಾಹರೇತ್ಸಂಹಿತಾಂ ಪಶೇತ್ತದಾನೀನುಭಿನ್ಯಾಹಾ-
ರ್ಷನ್ನೇವ ಸಂಹಿತಾಂ ಪಶಿತುಮಿಚ್ಛನ್ನೇವ ವಿದ್ಯಾದೇವಂ ಮನಸಾ ಸಂಕಲ್ಪಯೇತ್ | ಕಥಮಿತಿ
ಪದುಚ್ಯತೇ—ಆಯಂ ಮಯೋಪಾಸ್ಯಮಾನಾ ಸಂಹಿತಾ ದಿವಮಗನುತ್ | ದ್ಯುಲೋಕಪರ್ಯಂತಂ
ಪದಾರ್ಥಜಾತಂ ಪ್ರಾಪ್ತವತಿ “ ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಃ ಸ್ವರ್ಗೇಣ ಲೋಕೇನ ಸ್ವರ್ಗೋ ಲೋಕೋ
ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ” ಇತ್ಯೇವಮುಕ್ತತ್ಯಾತ್ | ತಸ್ಮಾತ್ಪಾರಣಾದ್ಧಿವಿಷಾಂ ಸಂಹಿತೋಪಾಸಕಾನಾಮತಃ ಏವ
ದೇವಾನಾಂ ದೇವತಾರೂಪಾಣಾಮೇತೇಷಾಂ ಪುರುಷಾಣಾಮೇವಂ ಭವಿಷ್ಯತ್ಸಂಹಿತನಾಮುಷ್ಮಿಕ್

ವಾಪೇಕ್ಷಿತಂ ಶ್ರೇಯಃ ಸರ್ವದಾ ಭವತ್ಯತಿತ್ಯೇವಂ ಮನಸಾ ಸಂಕಲ್ಪಿತೇ ಸತಿ ಶಕ್ತತ್ವಘಾ ಸ್ಯಾದವಶ್ಯಂ ತಸ್ಯ ಲಂ ಸಿದ್ಧೇತ್ |

ಪೂರ್ವೋಕ್ತಸರಂಪರಾರಹಿತವಾದ ಉಪಾಸನೆಗೂ ಪ್ರಜಾದಿಫಲಸಂಪತ್ತು ಸಮಾನವಾಗಿರುವಾಗ ಇದರ ; ;
 ನೇನೆಂದು ಶಂಕಿಸಿದರೆ ಆಗ ಈ ಉಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ವಿಕೇಷವನ್ನು ತೂರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕಾಂಠರವ್ಯಮತಾನುಸಾರಿಯಾದ
 ಉಪಾಸಕನು ಎಂದಾವರೂ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಲೀ ಸ್ವಾರ್ಥಕ್ಕಾಗಲೀ ಪ್ರೇರಿತನಾಗಿ ಸಂಹಿತೆಯನ್ನು ಪಠಿಸು
 ತ್ತಾನೋ ಅಥವಾ ಪಠಿಸಲು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಕಲ್ಪಮಾಡುತ್ತಾನೋ ಆಗ ಅವನು ಇದನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು
 ಉಪಾಸಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅಂದರೆ ಈ ನನ್ನಿಂದ ಉಪಾಸ್ಯವಾಪ ಸಂಹಿತೆಯು ದ್ಯುಲೋಕದವರಿಗಿನ ಪದಾರ್ಥಜಾತವನ್ನು
 ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆ. ಎಂದು ತಿಳಿದಿರುತ್ತಾನೆ. ವಿಶ್ವದೇವತೆಗಳು ಸ್ವರ್ಗದಿಂದಲೂ ಸ್ವರ್ಗವು ಬ್ರಹ್ಮ ಅಂದರೆ ನೇದದಿಂದ
 ಸಂಬಂಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದೆ. ಆಮದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ಸಂಹಿತೋಪಾಸಕರು ಅವೇತರಾದವನನ್ನೇ ಹೊಂದಿ
 ರುವುದರಿಂದ ಅವರು ಐಹಿಕ ಅಥವಾ ಅಮುಷ್ಮಿಕ ಫಲವನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ಕೂಡಲೇ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ
 ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡರೂ ಕೂಡಲೇ ಆ ಫಲವು ಐವ್ರಪ್ರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ ಯ ಏವಮೇತಾಂ ಸಂಹಿತಾಂ ವೇದ ಸಂಧೀಯತೇ ಪ್ರಜಯಾ
 ಪಶುಭಿಯಶಸಾ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸೇನ ಸ್ವರ್ಗೇಣ ಲೋಕೇನ ಸರ್ವ-
 ಮಾಯುರೇತಿ ||

ಏವಂ ಸತ್ಯಸ್ಯ ಉಪಾಸನಾಯಾಃ ಸಂಕಲ್ಪಾದೀನಮಿದಮೇವ ಫಲಂ ನ ತು ಪೂರ್ವೋಕ್ತ-
 ಪ್ರಜಾದಿಕಮಿತ್ಯಾಶಂಕೈ ತದುಧಯಸಮುಚ್ಚಯಮುಭಿಶ್ಚೈತ್ಯ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಮೇವ ತುಃ ಪಠತಿ—

ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಸಂಕಲ್ಪಾದೀನ ಫಲವಾದರೆ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಪ್ರಜಾಸಂಪತ್ತಿ ಮುಂತಾದ ಫಲವಿಲ್ಲವೆಂದು
 ಶಂಕೆ ಬಂದರೆ ಎರಡೂಫಲವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಫಲವನ್ನೂ ಪುನಃ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಾಕ್ಸಂಹಿತೇತಿ ಪಂಚಾಲಚಂದಃ ||

ಕೇವಲವಾಗ್ಯೂಪೇಣ ಸಂಹಿತಾಯಾ ಉಪಾಸನಾಂತರಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಪಂಚಾಲಚಂದಃ ದೇಶೇ
 ಸಮುಸ್ತನ್ನಕ್ಷಂದಸ್ತೇಜಸ್ವೀ ತನ್ನಾನುಕೋ ವಾ ಕಸ್ತಿನೈಹರ್ಷಿವಾರ್ಗ್ಯೂಪೇಣ ಸಂಹಿತಾ ಧ್ಯಾನವ್ಯೇ-
 ತ್ಯಾಹ ||

ಇನ್ನೊಂದು ರೀತಿಯಿಂದ ಕೇವಲ ವಾಗ್ಯೂಪವಾದ ಸಂಹಿತೋಪಾಸನೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪಂಚಾಲವೆಂಬ
 ದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ತೇಜಸ್ವಿಯಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಪಂಚಾಲಚಂದನು. ಅಥವಾ ಅವನ ಹೆಸರೇ ಅದು. ಆ ಮಹರ್ಷಿಯು
 ವಾಗ್ಯೂಪದಿಂದ ಸಂಹಿತಾಧ್ಯಾನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ನಾ ಚಾ ವೈ ವೇದಾಃ ಸಂಧೀಯಂತೇ ನಾಚಾ ಛಂದಾಂಸಿ ನಾಚಾ
ಮಿತ್ರಾಣಿ ಸಂದಧತಿ ನಾಚಾ ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಾನ್ಯಥೋ ವಾಗೇ-
ವೇದಂ ಸರ್ವಮಿತಿ ||

ತದೇತತ್ಸಂಹಿತಾಯಾ ವಾಗ್ಗ್ರೂಪತ್ವಂ ಸ ಏವ ಮಹರ್ಷಿರುಪಪಾದಯತಿ—ವೇದಾಃ
ಸರ್ವೇಽಪಿ ವಾಚ್ಯೇನ ಸಂಧೀಯಂತೇ ಪಶ್ಯಂತೇ | ಛಂದಾಂಸಿ ಗಾಯತ್ರಾಧಿನ್ಯಾಪಿ ವಾಚಾ ಪ್ರಯು-
ಜ್ಯತೇ | ಮಿತ್ರಾಣಿ ಸ್ನಿಗ್ಧಾಃ ಪುರುಷಾ ವಾಚಾ ಪ್ರಿಯೋಕ್ತಾ ಸಂದಧತಿ ಸಂಯುಕ್ತಾ ಭವಂತಿ | ನ
ಕೇವಲಂ ಮಿತ್ರಾಣಿ ಕಿಂತು ಸರ್ವೇಽಪಿ ಪ್ರಾಣಿನಃ ಪ್ರಿಯೋಕ್ತಾ ಸ್ನಿಗ್ಧಾ ಭವಂತಿ | ಆಽಪಿ ಚ ವಾಗೇ-
ವೇದಂ ಸರ್ವಮೈಹಿಕಮಾಮುಷ್ಮಿಕಂ ಚ ಫಲಜಾತಂ ಸಂಪಾದಯತಿ | ರಾಜಸೇವಾದೌ ಪ್ರಿಯ-
ಭಾಷಣೇನ ಧನಲಾಭಾತ್ | ಮಂತ್ರಜಪಾದಿನಾ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಸಿದ್ಧೀಕ್ಷ ||

ಸಂಹಿತೆಗೆ ವಾಗ್ಗ್ರೂಪತ್ವವನ್ನು ಸಂಚಾಲಚಂಧಮಹರ್ಷಿಯೇ ಉಪಪಾದನೆಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ವೇದಗಳೆಲ್ಲವೂ
ವಾಗ್ಗ್ರೂಪದಿಂದಲೇ ಪರಿವಲ್ಲುತ್ತವೆ. ಗಾಯತ್ರಾಧಿ ಭವತ್ಯನಿಗಳೂ ವಾಕ್ಯನಿ ದಲೇ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿವೆ. ಸ್ನೇಹಿತವನದು
ಪ್ರಿಯವಾದ ಮಾತಿನಿಂದಲೇ ಸೇರುತ್ತಾರೆ. ಕೇವಲ ಮಿತ್ರರಲ್ಲದೆ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಕೂಡಾ ಪ್ರಿಯವಚನದಿಂದ ಪ್ರೀತವಾಗುತ್ತವೆ.
ಮಾತೆ ಐಹಿಕಾಮುಷ್ಮಿತಫಲಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಪ್ರಿಯಭಾಷಣದಿಂದಲೇ ರಾಜಸೇವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಧನವನ್ನು
ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮಂತ್ರಜಪಾದಿವಾಕ್ಯನಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಸಿದ್ಧಿಯೂ ಆಗುತ್ತದೆ.

ತದೈತ್ಯತ್ರದಧೀತೇ ಮು ಭಾಷತೇ ನಾ ನಾಚಿ ತದಾ ಪ್ರಾಣೋ ಭವತಿ
ನಾಕ್ತದಾ ಪ್ರಾಣಂ ರೇಳ್ಲೈಭ ಯತ್ರ ತೂಷ್ಣೀಂ ನಾ ಭವತಿ ಸ್ವಪಿತಿ
ನಾ ಪ್ರಾಣೇ ತದಾ ವಾಗ್ವನತಿ ಪ್ರಾಣಿಕ್ತದಾ ನಾಚಂ ರೇಳ್ಲಿ ತಾನ-
ನೋನ್ಯಂ ರೀಳ್ಲೋ ವಾಗ್ನೈ ಮೂತಾ ಪ್ರಾಣಃ ಪುತ್ರಃ ||

ನನು ವಾಚಃ ಪ್ರಾಣಪ್ರೇರಿತತ್ಪ್ರಾಣಾನ್ವಿಧ್ಯಾನಮೇವ ಪ್ರಕೃತಮಿತ್ಯಾಕಂಕೃ ವಸ್ತುತತ್ಪ್ರ-
ವಿಚಾರೇಣ ತಥಾತ್ಮೇಽಪಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ವಾಚಃ ಪ್ರತ್ಯಾಸ್ತಿಮನ್ಯಯನ್ಯತಿರೇಕಾಭ್ಯಾಂ ದರ್ಶಯತಿ-
ತಸ್ತಸ್ಯಾಂ ವಾಕ್ಯಂಹಿತಾಯಾನಿಯಮುಪಪತ್ತಿರುಚ್ಯತ ಇತಿ ಶೇಷಃ | ಯತ್ರ ಯದಾ ಪುನಾನೇತ-
ದ್ವೇದ ವಾಕ್ಯಮುಘೀತೇ ಲೌಕಿಕೇಂ ವಾ ಭಾಷಾಂ ಕಥಯತಿ ತದಾನೀಂ ಪ್ರಾಣೋ ವಾಚ್ಯಂತರ್ಭೂತೋ
ಭವತಿ ವಾಚ ಏವ ವ್ಯಾಪಾರ ಉಚ್ಚಾರಣಲಕ್ಷಣೋ ದೃಶ್ಯತೇ ನ ತೂಷ್ಣ್ಯಾಸನಿಸ್ತ್ಯಾಸರೂಪಃ ಪ್ರಾಣ
ವ್ಯಾಪಾರಃ, ಅತಸ್ತದಾನೀಮಿಯಂ ವಾಕ್ಪ್ರಾಣಂ ರೇಳ್ಲಿ ರೇಧಿ ಗ್ರಸತಿ | ಏತಾವತಾ ಸಂಹಿತಾಸುತ-
ಕಾಲೇ ವಾಗ್ವ್ಯಾಪಾರೂಪೋಽನ್ವಯೋಽಭಿಹಿತಃ | ಅಥಶಬ್ದೇನ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಾಚಿನಾ ವ್ಯತಿರೇಕ ಉಪ
ಕ್ರಮ್ಯತೇ | ಯತ್ರ ಯದಾ ತೂಷ್ಣೀಂ ಸಾ ಭವತಿ ವಾಗ್ವ್ಯಾಪಾರಂ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಮೌನೀ ಸನ್ನವತಪ್ಯತೇ
ಚಕ್ಷುರಾದಿವ್ಯಾಪಾರಮಪಿ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಸ್ವಾಪಂ ನಾ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ತದಾನೀಮಿಯಂ ವಾಕ್ಪ್ರಾಣೇಂತ-
ರ್ಭವತಿ, ವಾಗ್ವ್ಯಾಪಾರೋನ ದೃಶ್ಯತೇ ಪ್ರಾಣವ್ಯಾಪಾರಸ್ತು ದೃಶ್ಯತೇ | ತಸ್ಮಾತ್ಪದಾನೀಂ ಪ್ರಾಣೋ

ವಾಚಂ ರೇಲ್ಮಿ ಗ್ರಸತಿ | ನ ಚ ತೂಷ್ಣಿ ಲಂಭಾವೇ ಸ್ವಾಬೇ ವಾ ಸಂಹಿತಾಪಾಠೋಽನುಗಚ್ಛತಿ | ತಥಾ ಸತಿ ಯತ್ರ ವಾಗ್ವ್ಯಾಪಾರೂಢೇ ನಾಸ್ತಿ ತತ್ರ ಸಂಹಿತಾ ನಾಸ್ತೀತ್ಯೇವಂ ವ್ಯತಿರೇಕಃ ಪ್ರದರ್ಶಿತೋ ಭವತಿ | ತಾವೇತಾ ವಾಕ್ಪ್ರಾಣವನ್ನೋನ್ಯಂ ರೀಲ್ಮಿ | ಕಾಲಭೇದೇನ ಗ್ರಹತೋ ಯದ್ವಾಪಿ ತಥಾಪಿ ವಾಗೇನ ಮಾತಾ ಪ್ರಾಣಃ ಪುತ್ರಃ | ತಸ್ಮಾದ್ವಾಗ್ಧ್ಯಾನಂ ಪ್ರಶಸ್ತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ವಾಕ್ ಪ್ರಾಣವೈರಿತವಾದುದರಿಂದ ವಾಕ್ಯಗಿಂತ ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯ ವಾಪ್ತವನಾಗಿ ಇದ್ದರೂ ಸಂಹಿತೆಗೆ ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕದಿಂದ ವಾಕ್ಯಂಭವನೇ ಅಧಿಕವೆಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ವಾಕ್ಯಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಉಪಸ್ಥಿತಿ ಹೇಳಬಹುದು. ಯಾವಾಗ ಪುರುಷನು ವೇದವಾಕ್ಯವನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಾನೋ ಅಥವಾ ಲೋಕಸ್ಯನಪಾರದ ಮಾತನ್ನಾಡುತ್ತಾನೋ ಆಗ ಪ್ರಾಣವು ವಾಕ್ಯನಲ್ಲಿಯೇ ಸೇರಿಹೋಗುತ್ತದೆ. ಉಚ್ಚಾರಣರೂಪ ವಾಗ್ವ್ಯಾಪಾರವೊಂದೇ ತೋರುವುದಿಲ್ಲವೆ ಉಚ್ಚಾರಣ ನಿಶ್ಚಾಸರೂಪ ಪ್ರಾಣವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಆಗ ಈ ವಾಕ್ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ನುಂಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾಪಠನವೆಂದಲ್ಲಿ ವಾಗ್ವ್ಯಾಪಾರರೂಪ ಅನ್ವಯ ತೋರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಅಥವಾದಿಂದ ವ್ಯತಿರೇಕವನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಉಪಕ್ರಮಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯಾವಾಗ ವಾಗ್ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮಾನವಾಗುತ್ತಾನೋ ಮತ್ತು ಚಕ್ಷುರ್ವ್ಯಾಪಾರಾದಿಗಳೂ ಇಲ್ಲವೆ ವಲರೂಪತಾನೋ ಆಗ ಈ ವಾಕ್ ಪ್ರಾಣದಲ್ಲಿ ಲೀನವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಪ್ರಾಣವ್ಯಾಪಾರವೊಂದೇ ತೋರುವುದಿಲ್ಲವೆ ವಾಗ್ವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ ಪ್ರಾಣವೇ ವಾಕ್ಯನ್ನು ನುಂಗಿರುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸುಮ್ಯೂರಿವಾಗ ಅಥವಾ ಮಲಗಿರುವಾಗ ಸಂಹಿತಾಪಾಠವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ವಾಗ್ವ್ಯಾಪಾರವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸಂಹಿತಾ ಪಠನವೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ವ್ಯತಿರೇಕ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಕಾಲಭೇದದಿಂದ ಈ ವಾಕ್ಪ್ರಾಣಗಳು ಅನ್ಯೋನ್ಯವಾಗಿ ನುಂಗಿದರೂ ವಾಕ್ಯೇ ತಾಯಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಣನು ಪುತ್ರನು. ಆದುದರಿಂದ ವಾಗ್ವ್ಯಾನವು ಪ್ರಶಸ್ತವೆಂದರ್ಥ.

ತದವ್ಯೇತದ್ವ್ಯಸಿಹೋಕ್ತವಂ ||

ವಾಚೋ ವಾಕ್ಯತ್ವೇ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಪುತ್ರತ್ವೇ ಚ ಸಂಪಾದಕಂ ಮಂತ್ರಮುದಾಹರತಿ—

ಏಕಃ ಸುಪರ್ಣಃ ಸ ಸಮುದ್ರಮಾವಿವೇಶ ಸ ಇದಂ ವಿಶ್ವಂ ಭುವನಂ ವಿಚಕ್ಷೇ | ತಂ ಪಾಕೇನ ಮನಸಾಽಪಶ್ಯಮಂತಿತಸ್ತಂ ಮಾತಾ ರೇಲ್ಮಿ ಸ ಉ ರೇಲ್ಮಿ ಮಾತರಮಿತಿ ||

ತಮೇಕಂ ಮಂತ್ರಂ ಪಠತಿ—ಯೋಽಯಮೇಕಃ ಪ್ರಾಣನಾಯಃ | ಸುಪರ್ಣಃ ಪಕ್ಷಿವನ್ಮಿ-
 ಠಾಧಾರಸಂಚಾರೀ ಸ ಪ್ರಾಣನಾಯುರ್ಬಾಹ್ಯನಾಯುರೂಪೇಣ ಸಮುದ್ರಂ ಸಮುದ್ರವದ್ವಿಶ್ಯತ್-
 ಮಂತರಿಕ್ಷಮಾವಿವೇಶ ಪ್ರವಿಷ್ಟವಾನ್ | ಸ ಪ್ರಾಣದೇನ ಇದಂ ವಿಶ್ವಂ ಭುವನಂ ಸರ್ವಮಪಿ ಲೋಕಂ
 ವಿಚಕ್ಷೇ ವಿಶೇಷೇಣ ಖ್ಯಾಪಯತಿ | ಸತಿ ಹ ಪ್ರಾಣೇ ಜೀವಂತಃ ಪುರುಷಾ ಲೋಕಂ ವಿಖ್ಯಾತಂ
 ಕುರ್ವಂತಿ | ನ ತು ಪ್ರಾಣರಹಿತಾವ್ಯುತಾಃ | ತಂ ತಾದೃಶಂ ಪ್ರಾಣದೇವಮಹಮಪಾಸತಃ ಪಾಕೇನ
 ಮನಸಾ ಪರಿಪಕ್ವೇನ (ಐ)ಜ್ವಾನೇನಾಂತಿಶೋಕಂತಿಕೇ ಸ್ವದ್ಯದಯೇಽಪಶ್ಯಂ ದ್ವಜ್ಜಿವಾಸ್ಮಿ | ಕೇನ ಪ್ರಕಾ

ರೇಣ ತದ್ವರ್ತನಮಿತಿ ತದ್ವಚ್ಛೇ—ತಂ ಪ್ರಾಣಂ ಮಾತಾ ರೇಣ್ಣಿ | ಅಧ್ಯಯನಕಾಲೇ ಲೌಕಿಕಭಾವಾ
 ಕಾಲೇ ಚ ವಾಪ್ಸ್ವಾಣಂ ತ್ರಸತಿ | ಸ ಉ ಸೋಽಪಿ ಪ್ರಾಣೋ ಮಾತರಂ ರೇಣ್ಣಿ ತೋಽಪಿಂಭಾವ-
 ಕಾಲೇ ಸ್ವಾಪಕಾಲೇ ಚ ನಾಚಂ ಗ್ರಸತಿ | ಇತಿಶಬ್ದೋ ಮಂತ್ರಸಮಾಪ್ತೃಘಃ ||

ವಾಕ್ ತಾಯಿಯೆಂದೂ, ಪ್ರಾಣನು ಪುತ್ರನೆಂದೂ ತಿಳಿಸುವ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಏಕಃ
 ಸುಪರ್ಣಃ ಸ ಸುಮ್ರವಾಗವಿವೇಶ (ಮು-ಸಂ-೧೦-೧೧೪-೪) ಎಂಬುದೇ ಆ ಮಂತ್ರ. ಏಕಃ ಯಾವ ಒಂದು ಪ್ರಾಣ
 ವಾಯುವೆಂದೋ ಅದು, ಸುಪರ್ಣಃ ಪಕ್ಷಿಯಂತೆ ಯಾವ ಆಧಾರವೂ ಇಲ್ಲವೆ ಸಂಚರಿಸುತ್ತದೆ. ಸಃ ಆ ಪ್ರಾಣವಾಯುವೇ
 ಬಾಹ್ಯವಾಯುರೂಪದಿಂದ, ಸಮುದ್ರಂ ಸಮುದ್ರದಂತೆ ವಿಪ್ರಕೃತವಾದ ಅಂತರ್ದೇಶವನ್ನು, ಆವಿವೇಶ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತದೆ.
 ಸಃ ಆ ಪ್ರಾಣದೇವನು ಇದಂ ವಿಶ್ವಂ ಭುವನಂ ಈ ಸಕಲಪ್ರಪಂಚವನ್ನೂ, ವಿಚ್ಛೇದಿ ವಿಚ್ಛಾತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.
 ಪ್ರಾಣವಿದ್ವರೆ ಜನರು ಲೋಕವ್ಯವಹಾರದಿಂದ ಲೋಕವನ್ನು ವಿಚ್ಛಾತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಮರಣಹೊಂದಿದರೆ
 ಲೋಕವಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುವವರಾರು? ತಂ ಆ ಪ್ರಾಣದೇವನನ್ನು ಉಪಾಸಕನಾದ ನಾನು, ಪಾಕೇನ ಪರಪ್ರಕೃತವಾದ,
 ಮನಸಾ ಜ್ಞಾನದಿಂದ, ಅಂತಿಃ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ, ಅಪಶ್ಯಂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸುತ್ತೇನೆ. ಸಾಕ್ಷಾ
 ತ್ಕಾರದ ರೀತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ತಂ. ಆ ಪ್ರಾಣನನ್ನು, ಮಾತಾ ತಾಯಿಯಾದ ವಾಕ್ಯ, ರೇಣ್ಣಿ ನುಗ್ಗು
 ತ್ತದೆ. ಅಧ್ಯಯನಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಲೌಕಿಕ ಸಂಭಾಷಣೆಯಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ವಾಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಲೀನವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸ ಉ
 ಆ ಪ್ರಾಣವೂ, ಮಾತರಂ ರೇಣ್ಣಿ ಸುಮ್ಮನಿರುವಾಗಲೂ ನಿद्रಾಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ವಾಕ್ಯನ್ನು ನುಗ್ಗುತ್ತದೆ ಇತಿಶಬ್ದ
 ಮಂತ್ರಸಮಾಪ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಸ ಯ ಏವಮೇತಾಂ ಸಂಹಿತಾಂ ವೇದ ಸಂಧೀಯತೇ ಪ್ರಜಯಾ
 ಪಶುಭಿಯೃಶಸಾ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸೇನ ಸ್ವರ್ಗೇಣ ಲೋಕೇನ ಸರ್ವ-
 ಮಾಯುರೇತಿ ||

ಉಪಾಸ್ತಿಫಲಂ ದರ್ಶಯತಿ—

ಉಪಾಸನಾಫಲವನ್ನು ವಿನಿರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹಿಂದೆ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ.

ಅಥಾತಃ ಪ್ರಜಾಪತಿಸಂಹಿತಾ ||

ಉಪಾಸನಾಂತರಂ ಪ್ರತಿಜಾನೀತೇ—ಅಥ ಪಂಚಾಲಚಂದ್ರಕಾಂಠರವ್ಯಾಧಿಮಹರ್ಷಿಪ್ರಣೇತ-
 ಸಂಹಿತಾಧ್ಯಾನಕಥನಾಂತರಂ ಯತಃ ಪ್ರಜಾಪತಿಪ್ರಣೇತಾ ಸಂಹಿತಾ ಕಷ್ಟ್ಯಕುಟಿಂಬವಿಷಯತ್ವಾ-
 ಸ್ತ್ರೃಶಸ್ತಾ, ಅತಃ ಕಾರಣಾತ್ಯಾಧೀದೀಯತೇ ||

ಇನ್ನೊಂದು ರೀತಿಯಿಂದ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಹೇಳಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪಾಂಚಾಲಚಂದ್ರ, ಕಾಂಠರವ್ಯಾಧಿ
 ಮಹರ್ಷಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಣೇತನಾದ ಸಂಹಿತಾಧ್ಯಯನವನ್ನು ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ, ಸಕಲ ಕುಟಿಂಬ ವಿದವುಕವಾದುದರಿಂದ ಅತಿ
 ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಪ್ರಜಾಪತಿಯಿಂದ ಹೇಳಿದ ಸಂಹಿತೆಯನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಜಾಯಾ ಪೂರ್ವರೂಪಂ ಸ್ವತಿರುತ್ತರರೂಪಂ ಪುತ್ರಃ ಸಂಧಿಃ ಪ್ರಜನನಂ
ಸಂಧಾನಂ ಸೈಷ್ವಾದಿತಿಃ ಸಂಹಿತಾ ||

ತಾನೇತಾಂ ಸಂಹಿತಾಂ ದರ್ಶಯತಿ— ಸಂಭೋಗಕಾಲೇಽಧೋವರ್ತಿತ್ವಾಜ್ಞಾ ಯಾಯಾಃ
ಪೂರ್ವವರ್ಣರೂಪತ್ವಮ್ | ಉತ್ತರ ದೇಶವರ್ತಿತ್ವಾತ್ಪ್ರತ್ಯುರುತ್ತರವರ್ಣರೂಪತ್ವಮ್ | ಉಭಯ-
ಮೇಲನಜತ್ವಾತ್ಪುತ್ರಃ ಸಂಧಿಃ | ಪ್ರಜನನಂ ಪುತ್ರೋತ್ಪಾದನಂ ಸಂಧಾನಂ ಸಂಹಿತಾಯಾ ನಿಮಿ-
ತ್ತಮ್ | ' ಇಕೋಯಣಚಿ ' (ಪಾ-ಸೂ-ಅ-೬-ಪಾ-೧-ಸೂ-೬೭) ಇತ್ಯಾದಾವಚ್ಚರತ್ತಂ ಯಥಾ
ಸಂಧಿಕಾರ್ಯನಿಮಿತ್ತಂ ತದ್ವತ್ | ಯೇಯಂ ಧ್ಯಾತವ್ಯಾ ಸಂಹಿತೋಕ್ತಾ ಸೈಷ್ವಾದಿತಿರಖಂಡನೀಯಾ,
ಜಾಯಾಪತಿಪುತ್ರತದ್ವಯುಕ್ತವ್ಯಾಪಾರ್ಯಃ ಕೃತ್ಸ್ಮಸ್ಯ ಸಂಸಾರಧರ್ಮಸ್ಯ ಪೂರಿತತ್ವಾತ್ ||

ಪ್ರಜಾಪತಿ ಸಂಹಿತೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸಂಭೋಗ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೆಳಗಿರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವವರ್ಣವು ಪತ್ತೀ
ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಮೇಲಿರುವುದರಿಂದ ಪತಿಯು ಉತ್ತರ ವರ್ಣರೂಪವಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಇಬ್ಬರ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ
ಹುಟ್ಟುವುದರಿಂದ ಪುತ್ರನೇ ಸಂಧಿಯು. ಪುತ್ರೋತ್ಪಾದನೆಯೇ ಸಂಹಿತಾನಿಮಿತ್ತ. ಇಕೋಯಣಚಿ ಎಂಬ ಯಥಾ ಸಂಧಿ
ಜೇಳುವ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸ್ವರಪರದಲ್ಲಿರುವುದು ನಿಮಿತ್ತವೆಂದು ಹೇಳಿದಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ನಿಮಿತ್ತವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಧ್ಯಾನ
ಯೋಗ್ಯವಾದ ಸಂಹಿತೆಯು ಅಖಂಡವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಕಲ ಸಂಸಾರ ಧರ್ಮವೂ ಪತಿ ಪತ್ತೀ ಪತ್ರ ಮತ್ಸು
ಇವರ ವ್ಯಾಪಾರದಿಂದಲೇ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾಗಿರುತ್ತದೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಅದಿತಿಹೀದಂ ಸರ್ವಂ ಯದಿದಂ ಕಿಂಚಿ ಸಿತಾ ಚ ಮಾತಾಚಿ ಪುತ್ರತ್ವ
ಪ್ರಜನನಂಚ ||

ತಮೇತಮರ್ಥಂ ವಿಸ್ತೃಪ್ತಂ ದರ್ಶಯತಿ— ಪಿತೃಾದಿಶಮಪೇಕ್ಷಿತಂ ಲೋಕೇ ಯತ್ಕಿಂಚಿದಪಿ
ತದಿದಂ ಸರ್ವಮದಿತಿಹ್ಯಖಂಡಮನ್ಯೂನಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಒಳಗವಸ್ಥೆಗೆ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಓತ್ಸುಪುತ್ರಾದಿ ಸಂಸಾರವು ಯಾವಾಗಲೂ ಅನ್ಯೋನ್ಯ
ವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸಂಸಾರ ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ ವಿಚ್ಛೇದವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ತದಪ್ಯೇತದ್ವುಷಿಕೋಕ್ತಮ್ ||

ಯಥೇಯಂ ಸಂಹಿತಾ ಪಿತೃಾದಿಶಿರಪೇಕ್ಷಿಸ್ತೈಃ ಪೂರ್ಣತ್ವಾದದಿತಿನಾಮಯುಕ್ತಾ ದೇವ-
ಮಾತಾ ಸರ್ವದೇವಪೂರ್ಣತ್ವೇನ ಸಾಮ್ಯೇನ. ಅದಿತಿದೇವತಾಪ್ರತಿಪಾದಕಂ ಮಂತ್ರಂ ಪ್ರಕೃತ-
ಸಂಹಿತಾಪ್ರಕಂಸಾರ್ಥಮುದಾಹರತಿ— ಸ ಚ ಮಂತ್ರಃ ಸಂಹಿತಾಯಗಮೇವಮಾಮ್ನಾತಃ—

“ ಅದಿತಿರ್ದೌರದಿತಿರಂತರಿಕ್ಷಮದಿತಿರ್ಮಾತಾ ಸ ಪಿತಾ ಸ ಪುತ್ರಃ |

ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಅದಿತಿಃ ಪಂಚ ಜನಾ ಅದಿತಿರ್ಜಾತಮದಿತಿರ್ಜನಿಸ್ತಮ್ ”

(ಯು-ಸಂ-ಮಂ-೧-ಸೂ ೮೯ ಋ-೦೦)

ದ್ಯುಲೋಕಾದ್ಯಭಿಮಾನಿದೇವತಾನಾಂ ಸರ್ವಾಸಾನುದಿತಿಕಾರ್ಯತ್ವೇ ಸತಿ ಕಾರಣವ್ಯತಿರೇಕೇಣ ಕಾರ್ಯಾಭಾನಾದದಿತೇಃ ಸರ್ವಾತ್ಮಕತ್ವಂ ಯುಕ್ತಮ್ | ಗಂಧರ್ವಾಃ ಸಿತರೋದೇವಾ ಅಸುರಾ ರಕ್ಷಾಂ. ಸೀತ್ಯೇತೇ ಪಂಚ ಜನಾಃ | ಯದ್ವಾ ನಿಷಾದಪಂಚನಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿವರ್ಣಾಃ ಪಂಚ ಜನಾಃ | ಕಿಂಚಯಜ್ಞಾತಂ ಪೂರ್ವಮುತ್ಸನ್ನಂ ಯಜ್ಞನಿತ್ಯಮಿತಃ ಪರಂ ಜನಯಿತವ್ಯಂ ತಸ್ವರ್ವಮುದಿತಿರೇವ | ತಾದ್ಯಗದಿತಿದೇವತಾನಾಮಸಾಮ್ಯಾದಿಯಂ ಸಂಹಿತಾಪಿ ಪ್ರಶಸ್ತೇತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪೂರ್ವೋಕ್ತಸಂಹಿತಾಧ್ಯಾನವು ಪಿತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅದಿತಿ (ಆಖಂಡ) ಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಅದಿತಿ ಯೆಂಬ ದೇವಮಾತೆಯೂ ಸರ್ವದೇವಪೂರ್ಣಳಾಗಿ ಸಮಾನವಾದುದರಿಂದ, ಉಪಾಸನಾಪ್ರಶಂಸೆಗೋಸ್ಕರ ಆಕೃತಿ ದೇವತಾಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಮಂತ್ರವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದಿತಿವ್ಯೃಂದಿತಿಃ (ಬು-ಸಂ-೧-೮೯-೧೦) ಎಂಬುದೇ ಆ ಮಂತ್ರ. ದ್ಯುಲೋಕಾದ್ಯಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಅದಿತಿಶರಣವಾದುದರಿಂದ, ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅದಿತಿಗೆ ಸರ್ವಾತ್ಮಕಭಾವ ಸಂಗತವಾಗಿದೆ. ಗಂಧರ್ವ, ಪಿತೃದೇವತೆಗಳು, ದೇವತೆಗಳು, ಅಸುರರು, ರಾಕ್ಷಸರು ಹೀಗೆ ಪಂಚ ಜರರು. ಅಥವಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ವೈಶ್ಯ, ಶೂದ್ರ, ನಿಷಾದ (ಬೇಡ) ಹೀಗೆ ಐದು ರೀತಿಯಿಂದ ಪಂಚ ಜನರನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾದುದು, ಮುಂದೆ ಹುಟ್ಟುವುದು ಎಲ್ಲವೂ ಅದಿತಿಶರಣವೇ. ಹೀಗೆ ಅದಿತಿ ದೇವತಾಸಾಮ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸಂಹಿತೋಪಾಸನೆಯು ಅತಿಪ್ರಶಸ್ತವೆಂದರ್ಥ.

ಅದಿತಿರ್ಮೂತಾ ಸ ಪಿತಾ ಸ ಪುತ್ರ ಇತಿ ||

ಏತಸ್ಯ ಮಂತ್ರಸ್ಯ ಪ್ರತೀಕತ್ವೇನ ದ್ವಿಶೀಯಂ ಫಾದಂ ಪಠತಿ—

ಪೂರ್ವೋಕ್ತಮಂತ್ರದ ಪ್ರತೀಕರೂಪವಾಗಿ ಅದರ ಎರಡನೆಯ ಪಾದವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸ ಯ ಏವಮೇತಾಂ ಸಂಹಿತಾಂ ನೇದ ಸಂಧೀಯತೇ ಪ್ರಜಯಾ ಪಶುಭಯಶಸಾ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸೇನ ಸ್ವರ್ಗೇಣ ಲೋಕೇನ ಸರ್ವಮಾಯುರೇತಿ ||

ಉಪಾಸನಸ್ಯ ಫಲಂ ದರ್ಶಯತಿ—

ಪ್ರಪಾಪಿಸಂಹಿತೋಪಾಸನೆಯ ಲವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹಿಂದೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲಾಗಿದೆ.

English Translation

1. Tarukshya said : The Samhita (union) is formed by means of the Brihat and Rathantara Samans.

2. Verily, the Rathantra Saman is speech, the Brihat Saman is breath. By both, by speech and breath, the Samhita is formed.

3. For this Upanishad for acqulring from his teacher the knowledge of this Samhita of speech and breath) Tarukshya guards (his teacher's) cows a whole year.

4. For it alone Tarukshya guards the cows a whole year.

5. This has also been declared by a Rishi (Rv. X. 181, 1; and Rv. X. 181, 2) :—

6. ' Vasishtha carried hither the Rathantara ; ' Bharadvaga brought hither the Brihat of Agni. '

7. He who thus knows this Samhita (uniou), becomos united with offspring, cattle, fame, glory of countenance, and the world of Svarga. He lives his full age.

8. Kauntharavya said ; ' Speech is united with breath, brcath with the Visvedevas with the heavenly world, the heavenly world with Brahman. That Samhita is called the gradual Samhita. '

9. He who knows this gradual Samhita (union), becomes united with offspring, cattle, fame, glory of countenance, and the world of Svarga, in exactly the same manner as this Samhita, i.e.; gradually.

10. If that worshippinger, whether, for his own sake or for that of another, recites (the Samhita), let him know when he is going to recite,

that this Samhita went up to heaven, and that it will be even so with those who by knowing it become Devas, May it always be so :

11. He who thus knows this Samhita (union), becomes united with offspring, cattle, fame, glory of countenance, and the world of Svarga. He lives his full age.

12. Pankalakanda said : ' The Samhita (union, composition) is speech. '

13. Verily, by speech the Vedas, by speech the metres are composed. Friends unite through speech, all being unite through speech ; therefore speech is everything here. '

14. With regard to this (view of speech being more than breath), it should be borne in mind that when we thus repeat (Veda) or speak, breath is (absorbed) in speech ; speech swallows breath. And when we are silent or sleep, speech is (absorbed) in breath swallows speech. The two swallow each other. Verily, speech is the mother, breath the son.

15. This has been declared also by a Rishi (Rv. X. 114, 4) :—

16. ' There is one bird ; (as wind) he has entered the sky ; (as breath or living soul) he saw this whole world. With my ripe mind I saw him close to me (in the heart) ; the mother (licks or) absorbs him (breath), and he absorbs the mother (speech). '

17. He who thus knows this Samhita (union) becomes united with offspring, cattle, fame, glory of countenance, and the world of Svarga. He lives his full age.

18. Next follows the Pragapati-Samhita.

19. The former half is the wife, the latter half the man ; the result of their union the son ; the act of their union the begetting ; that Samhita is Aditi (indestructible).

20. For Aditi (indestructible) is all this whatever there is, father mother, son, and begetting.

21. This has also been declared by a Rishi (Rv. I. 189, 10) :—

22. ' Aditi is mother, is father, is son. '

23. He who thus knows this Samhita (union), becomes united with offspring, cattle, fame, glory of countenance, and the world of Svarga. He lives his full age.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪ್ಲಾಯಣಾಚಾರ್ಯನಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ತೃತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ
ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯೇ ಷಷ್ಠಃ ಖಂಡಃ

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪ್ಲಾಯಣಾಚಾರ್ಯನಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಬಹ್ವೃಷ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ತೃತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ ಪ್ರಥಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯನಿರಚಿತವಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದ ತೃತೀಯಾರಣ್ಯಕದ
ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯನಿರಚಿತವಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದ ತೃತೀಯಾರಣ್ಯಕದ
ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಅಥ ತೃತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ

ಮೂರನೆಯ ಅರಣ್ಯಕದ ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು

ಪ್ರಾಣೋ ವಂಶ ಇತಿ ಸ್ಥವಿರಃ ಶಾಕಲ್ಯಸ್ತದ್ಯಥಾ ಶಾಲಾವಂಶೇ
 ಸರ್ವೇಽನ್ಯೇ ವಂಶಾಃ ಸಮಾಹಿತಾಃ ಸ್ವರೇವಮಸ್ಮಿನ್ಮಾಣೇ ಚಕ್ಷುಃ
 ಶ್ರೋತ್ರಂ ಮನೋ ವಾಗಿಂದ್ರಿಯಾಣಿ ಶರೀರಂ ಸರ್ವ ಆತ್ಮಾ
 ಸಮಾಹಿತಃ ||

ಪ್ರಥಮೇಽಧ್ಯಾಯೇ ಸಂಹಿತಾಪದಕ್ರಮಾಣಾಂ ನಾನಾವಿಧಂ ಧ್ಯಾನಮುಕ್ತಮ್ | ದ್ವಿತೀ-
 ಯೇಽಕ್ಷರಾದಿಬಹುವಿಧಧ್ಯಾನಾನುಚ್ಯಂತೇ | ತತ್ರಾದೌ ಶಂಖಾಂಹಾವಲೋಕನನ್ಯಾಯೇನ
 “ ಅಥಾತೋಽನುವ್ಯಾಹಾರಾಃ ಪ್ರಾಣೋ ವಂಶ ಇತಿ ವಿದ್ಯಾತ್ ” (ಐ-೨-೩-೨-೧-ಖಂ-೪)
 ಇತ್ಯುಕ್ತಂ ತದೇತದನೋದ್ಯೋಪಪಾದಯತಿ— ಶಕಲಸ್ಯ ಪುತ್ರಃ ಶಾಕಲ್ಯಃ ಸ ಶು ಬಾಲೋಽಪಿ
 ಕಶ್ಚಿದ್ವೀಶ ಸ್ಥವಿರಶಬ್ದೇನ ವಿಶೇಷ್ಯತೇ | ತೇನ ಶ್ರೋತ್ರಂ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ವಂಶಪ್ರಧ್ಯಾನಂ ಸಾಮ್ಯ-
 ಸದ್ಯಾಮಾಪಪದ್ಯತೇ | ಯಥಾ ಲೋಕೇ ಶಾಲಾಯಾ ಅಧಾರಭೂತಸ್ತಂಭಾಗ್ರೇಷು ದಂಡಾ-
 ಯಮಾನಸ್ಮಾಪಿಶೇ ಪ್ರೌಢೇ ವಂಶೇ ಸ್ಯೂತಾ ಅನ್ಯೇ ಸರ್ವೇ ವಂಶಾಃ ಸಮ್ಯಕ್ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಾಃ
 ಸ್ವರೇವಮಸ್ಮಿನ್ ಪ್ರಾಣವಾಯೌ ಚಕ್ಷುರಾದಿಕಂ ಶರೀರಾಂತರಮವಯವಜಾತಂ ತಸ್ತಂಭುರೂಪಃ
 ಸರ್ವ ಆತ್ಮಾ ಚ ಸಮ್ಯಗಾಶ್ರಿತಃ |

ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸಂಹಿತಾಪದಕ್ರಮಗಳ ನಾನಾಂಶಿಯಾದ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ
 ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಾದಿನಾನಾವಿಧಗಳಾದಧ್ಯಾನವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮೊದಲು ಸಂಹಾವಲೋಕನನ್ಯಾಯದಿಂದ
 ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಅಥಾತೋಽನುವ್ಯಾಹಾರಾಃ ಪ್ರಾಣೋ ವಂಶ ಇತಿ ವಿದ್ಯಾತ್ ಎಂಬ ಪ್ರಾಣವಂಶಧ್ಯಾನವನ್ನು ಅನುವಾದ
 ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಶಕಲನ ಮಗನಿಗೆ ಶಾಕಲ್ಯನೆಂದು ಹೆಸರು, ಬಾಲನೂ ಒಬ್ಬನಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಥವಿರ (ಮುದುಕ)
 ನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅವನು ಪ್ರಾಣವಂಶಧ್ಯಾನವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಒಂದುಮನೆಗೆ ಅಧಾರವಾದ ಕಂಭಗಳ
 ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಡ್ಡವಾಗಿ ಇಟ್ಟಿರುವ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಒಂದು ಬಿದಿರುಕೋಲಿನಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಇತರ ಕೋಲುಗಳು ಸಂಬಂಧ
 ವಾಗಿರುವವೋ ಅದಂತೆ ಪ್ರಾಣವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ಚಕ್ಷುರಾದಿಶರೀರದ ಸಕಲಾವಯವಗಳೂ ಅಶ್ರಯಿಸಿರುತ್ತವೆ.

ತಸ್ಯೈತಸ್ಯಾತ್ಮನಃ ಪ್ರಾಣ ಉಷ್ಮರೂಪಮಸ್ಥೀನಿ ಸ್ವರ್ಶರೂಪಂ
ಮಜ್ಜಾನಃ ಸ್ವರರೂಪಂ ಮಾಂಸಂ ಲೋಹಿತಮಿತ್ಯೇತದನ್ಯಚ್ಚತು-
ರ್ಭಮಂತಸ್ಯಾ ರೂಪಮಿತಿ ಹಿ ಸ್ಯಾದ ಹ್ರಸ್ವೋ ಮಾಂಡೂಕೇಯಃ||

ಇತ್ಯಂ ಬುದ್ಧಿಕ್ಕಂ ವಂಶತ್ಸಮುಪಪಾದಿತಮ್, ಅಥಾಕ್ಷರಧ್ಯಾನಂ ವಿಧತೇ—ಯೋಽಯಂ
“ ಪ್ರಾಣೋ ವಂಶಃ ” ಇತಿ ಸ್ತುತಿಪ್ರಸಂಗೇನ ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಾದಿಸಂಘಾತರೂಪಃ ಸರ್ವ ಅಶ್ಲೋ-
ಕ್ತಸ್ತಸ್ಯೈತಸ್ಯ ಸಂಘರೂಪಸ್ಯಾತ್ಮನೋ ಯಃ ಪ್ರಾಣೋಽಸ್ಮಿ ಸದೇಶಮೂಷ್ಮಣಾಂ ಸ್ವರೂಪಮ್ |
ಶಷನಹಾಖ್ಯಾ ಅಕ್ಷರವಿಶೇಷಾ ಉಷ್ಮಾಣಸ್ತೇಷ್ವಕ್ಷರವಿಶೇಷೇಷು ಪ್ರಾಣದೃಷ್ಟಿಂ ಕುರ್ಯಾತ್ |
ಮಾತೃಕಾಸಾಶೇ ಕಕಾರಾದಯೋ ಮಕಾರಾಂತಾ ವರ್ಣಾಃ ಸ್ವರ್ಶಸಂಜ್ಞಾಕಾಸ್ತೇಷ್ವಸಿದೃಷ್ಟಿಃ |
ಅಕಾರಾದಯಃ, ಅಕಾರಾಂತಾ ವರ್ಣಾಃ ಸ್ವರಸಂಜ್ಞಾಕಾಸ್ತೇಷು ಮಜ್ಜದೃಷ್ಟಿಃ | ಯರಲಮಾಶ್ಚ-
ತ್ಪಾರೋ ವರ್ಣಾ ಅಂತಸ್ಯಾಸಂಜ್ಞಾಕಾಸ್ತೇಷು ಮಾಂಸಲೋಹಿತರೂಪಂ ಪೂರ್ವೋಕ್ತತ್ರಯಾ-
ಶೇಷಯಾ ಚತುರ್ಭಮಂಗಮನ್ಯದ್ಯಾತ್ಯಮ್ ||

ಹೀಗೆ ಬುದ್ಧಿಕ್ಕವಾದ ವಂಶತ್ಸವನ್ನು ಉಪಪಾದನೆಮಾಡಿ ಈಗ ಅಕ್ಷರಧ್ಯಾನವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಾಣೋ
ವಂಶಃ ಎಂದು ಸ್ತುತಿಪ್ರಸಕ್ತಿಯಿಂದ ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಾದಿ ಸಂಘಾತರೂಪವಾದ ಯಾವ ಅತ್ಯನು ಪ್ರಸಕ್ತನಾದನೋ ಅವನ
ಪ್ರಾಣವೇ ಉಷ್ಮಸ್ವರೂಪವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಶಷನಹ ಅಕ್ಷರಗಳಿಗೆ ಉಷ್ಮವೆಂದು ಹೆಸರು. ಆ ಅಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣ
ದೃಷ್ಟಿ ಇಡಬೇಕು. ಕಕಾರಾದಿಮಕಾರದವರೆಗಿರುವ ವರ್ಣಿಯ ಇಷ್ಟತ್ವೈದುವರ್ಣಗಳಿಗೆ ಸ್ವರ್ಶವೆಂದು ಹೆಸರು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ
ಅಸ್ತಿದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು(ಮೂಲೆ) ಮಾಡಬೇಕು. ಅಕಾರಾದಿ ಅಕಾರದವರೆಗಿನ ಸ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಮಜ್ಜಾದೃಷ್ಟಿ ಇಡಬೇಕು. ಯರ
ಲವಗಳಿಗೆ ಅಂತಸ್ಸಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯಂಟಿಂಗಳವಾದ ಮಾಂಸ, ರಕ್ತರೂಪಧ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು.

ತ್ರಯಂ ತ್ವೇನ ನ ಏತತ್ಪ್ರೋಕ್ತವತ್ ||

ಪದೇಶಜ್ಞತುರ್ಭಾಂಗಧ್ಯಾನಂ ಮಾಂಡೂಕೇಯ ಉಕ್ತವಾನ್ | ಶಾಕಲ್ಯಸ್ಯ ತು ಮತೇ ನ
ಚತುರ್ಭಧ್ಯಾನಂ ಕಿಂತು ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾಂಗತ್ರಯಧ್ಯಾನಮೇವೇಶೈತದ್ಭರ್ಶಯತಿ—ನೋಸ್ಯಾನ್
ಶಿಷ್ಯಾನ್ಪ್ರತಿ ಶಾಕಲ್ಯೇನ ಪ್ರಾಣ ಉಷ್ಮರೂಪಮಿತ್ಯಾದಿ ತ್ರಯಮೇವೋಕ್ತಂ ನ ತು ಮಾಂಸ-
ಮಿತ್ಯಾದಿಕಂ ಚತುರ್ಭಮ್ | ಏವಂ ಸತಿ ಶಾಕಲ್ಯಮಾಂಡೂಕೇಯಮತದ್ವಯಾನುಸಾರೇಣ ಧ್ಯಾನೇ
ವಿಕಲ್ಪೋ ದ್ರವ್ಯಃ ||

ಪೂರ್ವೋಕ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಂಗರೂಪವಾದ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಂಡೂಕೇಯನು ಹೇಳಿರುವನು. ಶಾಕಲ್ಯರ
ಮತದಲ್ಲಿ ಈ ಧ್ಯಾನ ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಪೂರ್ವೋಕ್ತಗಳಾದ ಮೂರೇಧ್ಯಾನಗಳೆಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶಿಷ್ಯರಾದ ನಮ್ಮನ್ನು ಕುರಿತು
ಶಾಕಲ್ಯರು ಪ್ರಾಣವೇ ಉಷ್ಮ ಇತ್ಯಾದಿ ಮೂರೇಧ್ಯಾನವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಅಂತಸ್ಸವು ಮಾಂಸರಕ್ತವೆಂಬುದನ್ನು
ಅವರು ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ ಶಾಕಲ್ಯರ ಮಕ್ಕಳು ಮಾಂಡೂಕೇಯರ ಮತವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಧ್ಯಾನವು ವಿಕಲ್ಪವೆಂದು
ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ತಸ್ಯೈತಸ್ಯ ತ್ರಯಸ್ಯಾಸ್ಥಾನಂ ಮಜ್ಞಾಂ ಪರ್ವಣಾಮಿತಿ ತ್ರೀಣೇತಃ
ಷಷ್ಠಿ ಶತಾನಿ ತ್ರೀಣೇತಸ್ತಾನಿ ಸಪ್ತವಿಂಶತಿಶತಾನಿ ಭವಂತಿ ಸಪ್ತ ಚ
ವೈ ಶತಾನಿ ವಿಂಶತಿಶ್ಚ ಸಂವತ್ಸರಸ್ಯಾಹೋರಾತ್ರಾಃ ಸ ಏಷೋಽಹಃ-
ಸಂಮಾನಶ್ಚಕ್ಷುರ್ಮಯಃ ಶ್ರೋತ್ರಮಯಶ್ಚಂದೋನುಯೋ ಮನೋ-
ಮಯೋ ವಾಜ್ಮಯ ಆತ್ಮಾ ||

ತತ್ರ ಶಾಕಲ್ಯಮಾಶ್ರಿತೃ ಧ್ಯಾವನಂ ಗುಣಾಂತರಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಯಾನ್ಯಸ್ಮೀನಿ ಸ್ವರ್ಕೇಷು
ಧೇಯತ್ವೇನೋಕ್ತಾನಿ, ಯೇ ಮಜ್ಞಾನಃ ಸ್ವರೇಷು ಧೇಯತ್ವೇನೋಕ್ತಾಃ, ಯಾನಿ ಚ ಪರ್ವಾ-
ಣ್ಯಾಷ್ವಸು ಧೇಯತ್ವೇನೋಕ್ತಾನಿ, ಯದ್ವಪ್ಯೂಷ್ವಸು ಪ್ರಾಣ ಏವ ಧೇಯತ್ವೇನೋಕ್ತೋ |
ಸ ತು ಪರ್ವಾಣಿ ತಥಾಽಪಿ ತಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ತೇಷು ಪರ್ವಸು ಸಂಚಾರಾದಭೇದವಿವಕ್ಷ್ಯಾ ದೃಷ್ಟ್ಯಾ |
ಅಸ್ಥಾನಂ ಮಜ್ಞಾಂ ಪರ್ವಣಾಮಿತಿ ಯದುಕ್ತಂ ತದೇವ ತಸ್ಯೈತಸ್ಯ ತ್ರಯಸ್ಯೇತಿ ಸಂಪ್ರದ್ಯೋ-
ಚ್ಯತೇ | ಅಸ್ಮಿಮಜ್ಞ ಪರ್ವರೂಪಸ್ಯ ತ್ರಯಸ್ಯ ಶಕಲವಿಶೇಷಾಃ ಪುರುಷಕರೀರಸ್ಯೇತೋ ದಕ್ಷಿಣಾಶ್ಚೇ-
ತ್ರೀಣಿ ಶತಾನಿ ಷಷ್ಠಿಶ್ಚ ಭವಂತಿ | ತಾನಿ ಮಿಲಿತ್ವಾ ಸಪ್ತ ಶತಾನಿ ವಿಂಶತಿಶ್ಚ ಸಂಪದ್ಯಂತೇ |
ಸಂವತ್ಸರಸ್ಯಾಪ್ಯಹಾನಿ ರಾತ್ರಯಶ್ಚ ಮಿಲಿತ್ವಾ ವಿಂಶತ್ಕಥಿಕಸಪ್ತಶತಸಂಖ್ಯಯಾ ಗಣ್ಯಂತೇ |
ಸಂವತ್ಸರಸ್ಯಾಪ್ಯಹಾನಿ ರಾತ್ರಯಶ್ಚ ಮಿಲಿತ್ವಾ ವಿಂಶತ್ಕಥಿಕಸಪ್ತಶತಸಂಖ್ಯಯಾ ಗಣ್ಯಂತೇ | ತಥಾ
ಸತಿ ಸ ವಿಷ ಪುರುಷೋಹಃಸಂಮಾನಃ ಸಂಖ್ಯಯಾ ಸಂವತ್ಸರಗತಾಹೋರಾತ್ರಪರಿಮಿತಃ | ತಥಾ
ಚಕ್ಷುಃ ಶ್ರೋತ್ರಾದಿಭಿರುಪೇತತ್ವಾತ್ಪ್ರತ್ಯನ್ಯಯ ಆತ್ಮಾ | ತಮೇತಮಹಃ ಸಮಾನತ್ವಾದಿಗುಣವಿಶಿಷ್ಟ-
ಮಾತ್ಮಾನಂ ಧ್ಯಾಯೇದಿತ್ಯರ್ಥಃ |

ಶಾಕಲ್ಯರ ಮತವನ್ನನುಕರಿಸಿ ಧ್ಯಾನಯೋಗ್ಯವಾದ ಗುಣಾಂತರವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯಾವ ಅಸ್ಥಿಗಳನ್ನು
ಸ್ವರ್ಣಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದೆಯೋ, ಯಾವಮಜ್ಜೆಯನ್ನು ಸ್ವರಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಪರ್ವಗಳನ್ನು ಉಷ್ಣಾಕ್ಷರ
ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕೆಂದಿದೆಯೋ ಆ ಮೂರುಧ್ಯಾನವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಉಷ್ಣಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣ
ಧ್ಯಾನ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಆ ಪ್ರಾಣವು ಪರ್ವ(ಗಂಟುಗಳು) ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುದರಿಂದ ಅಭಿವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದ ಪರ್ವ
ವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಮೂರು ಅಸ್ಥಿಮಜ್ಜಾಪರ್ವಗಳ ತುಂಡುಗಳು ಪುರುಷಶರೀರದ ದಕ್ಷಿಣ(ಬಲ)ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿ ಮೂರ
ನೂರಅರವತ್ತು ಇವೆ. ಎಡಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿಯೂ ಮೂರನೂರುಅರವತ್ತು ಇವೆ. ಇವು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಎಳುನೂರಇಪ್ಪತ್ತು ಆಗುತ್ತವೆ.
ಒಂದು ಪರ್ವದ ಹಗಲೂರಾಶ್ರಿಗಳೂ ಸೇರಿ ಎಳನೂರಇಪ್ಪತ್ತು ಆಗುತ್ತವೆ. ಇದರಿಂದ : ಪುರುಷನು ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ದಿನ
ಸಮಾನನಾಗುತ್ತಾನೆ. ನಯನಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂರುವುದರಿಂದ ಆತ್ಮನು ತತ್ತ್ವಸ್ವರೂಪನೂ (ಚತ್ವರೂಪ ಇತ್ಯಾದಿ) ಆಗುತ್ತಾನೆ.
ಹೀಗೆ ಅಹಃಸಮಾನತ್ವಾದಿಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಆತ್ಮನನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕೆಂದರ್ಥ.

ಸ ಯ ಏವಮೇತಮಹಃಸಂಮಾನಂ ಚಕ್ಷುರ್ಮಯಂ ಶ್ರೋತ್ರಮಯಂ
ಛಂದೋಮಯಂ ಮನೋಮಯಂ ವಾಜ್ಮಯಮಾತ್ಮಾನಂ

ವೇದಾಹ್ವಾನಂ ಸಾಯುಜ್ಯಂ ಸರೂಪತಾಂ ಸಲೋಕಾತಾಮಶ್ರುತೇ
ಪುತ್ರೀ ವಶುಮಾನ್ಯನತಿ ಸರ್ವಮಾಯುರೇತಿ ||

ಉಕ್ತೋಪಾಸನಸ್ಯ ಫಲಂ ದರ್ಶಯತಿ— ಸ ಬ್ರಹ್ಮಾಹ್ವಾನಮಹರಥಮಾನಿದೇವತಾನಾಂ
ಸಾಯುಜ್ಯಂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯಂ ಸರೂಪತಾಂ ಪೃಥಕ್ತ್ವೇ ಸತಿ ಸಮಾನರೂಪತ್ವಂ ಸಲೋಕತಾಂ ಸಮಾನ
ಲೋಕವಾಸಿಸ್ವಮಶ್ರುತೇ ಸ್ತಾಪ್ನೋತಿ | ಭಾವನಾಯಾಮುಕ್ಯಂತಮುಕ್ತವೇ ಸಾಯುಜ್ಯಂ ಮಧ್ಯ-
ಮಸ್ತೇ ಸಾರೂಪ್ಯಂ ಮಂದಸ್ತೇ ಸಾಲೋಕ್ಯಮಿತಿ ವ್ಯವಸ್ಥಾ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಾ | ತದೇತನ್ಸರ್ವಮಾಮು.
ಷ್ಠಿಕಂ ಫಲಂ ಪುತ್ರೀತ್ಯಾದಿಕಂ ಚೈಹಿಕಂ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಮ್ ||

ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಉಪಾಸನೆಯ ಫಲವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯಾರು ಆತ್ಮನನ್ನು ಆಹಾರಸಮಾನನೆಂದೂ,
ಚಕ್ಷುರಾದಿಮಯನೆಂದು ತಿಳಿದು ಉಪಾಸನೆಮಾಡುವರೋ ಅವರು ಅಹರಥಮಾನಿದೇವತೆಗಳ ಸಾಯುಜ್ಯವನ್ನೂ ಅಂದರೆ
ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನೂ, ಸಾರೂಪ್ಯವನ್ನೂ (ಬೇರೆಯಾಗದ್ದು ಸಮಾನರೂಪವೆಂದೆಂದೆ) ಸಾಲೋಕ್ಯವನ್ನೂ (ಸಮಾನ
ಲೋಕವಾಸಿಸ್ವ) ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಧ್ಯಾನವು ಅತಿಶಯಉತ್ಪರ್ಷಹೊಂದಿದ್ದರೆ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವೂ, ಮಧ್ಯಮಉತಿಶಯಾಗಿದ್ದರೆ
ಸಾರೂಪ್ಯವೂ, ಮಂದವಾಗಿದ್ದರೆ ಸಾಲೋಕ್ಯವೂ ಲಭಿಸುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇದು ಆಮುಷ್ಠಿಕಫಲ. ಪುತ್ರಾದಿಗಳು
ವಹಿಕಫಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

English Translation

1. Sthavira Sakalya said that breath is the beam ; and as the other beams rest on the house-beam, thus the eye, the ear, the mind, the speech, the senses, the body, the whole self rests on this breath.

2. Of that self the breathing is like the sibilents, the bones like the mutes, the marrow like the vowels, and the fourth part, flesh, blood, and the rest like the semivowles,—so said Hrasva Mandukeya.

3. To us it was said to be a triad only.

4. Of that triad, viz., bones, marrow, and joints, there are 360 (parts) on this side (the right), and 360 on that side (the left). They make 720

together, and 720 are the days and nights of the year. Thus that self which consists of sight, hearing, metre, mind, and speech is like unto the days.

5. He who thus knows this self, which consists of sight, hearing, metre, mind and speech, as like unto the days, obtains union, likeness, or nearness with the days, has sons and cattle, and lives his full age.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಸ್ವಾಯಣಾಚಾರ್ಯ ವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ತೃತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ
ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತವಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶಮೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದ ತೃತೀಯಾರಣ್ಯಕದ
ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು ||

ಅಥ ತೃತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ದ್ವಿತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಮೂರನೆಯ ಅರಣ್ಯಕದ ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಖಂಡವು

ಅಥ ಕೌಂಠರವ್ಯಃ ||

ಉಪಾಸನಾಂತರಂ ಪ್ರತಿಜಾನೀತೇ— ಕೌಂಠರವ್ಯನಾಮಾ ಮಹರ್ಷಿಃ ಕಾಂಚಿದುಪಾಸನಾಂ
ವಕ್ರೇತಿ ಶೇಷಃ ||

ಬೇರೊಂದು ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಹೇಳಲು ಉಪಕ್ರಮಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕೌಂಠರವ್ಯನೆಂಬ ಮಹರ್ಷಿಯು ಓಂದು
ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ತ್ರೀಣಿ ಷಷ್ಠಿ ಶತಾನ್ಯಕ್ಷರಾಣಾಂ ತ್ರೀಣಿ ಷಷ್ಠಿ ಶತಾನ್ಯೂಷ್ಮಣಾಂ
ತ್ರೀಣಿ ಷಷ್ಠಿ ಶತಾನಿ ಸಂಧೀನಾಮ್ ||

ತಾಮುಪಾಸನಾಮಾದ್— ಅಕಾರಾದಯಃ ಸ್ವರಾ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದೇನ ವಿವಕ್ಷಿತಾಃ | ಉತ್ಪ-
ಶಬ್ದೇನ ಶಕಾರಾದಿವಾಚಕೇನ ಸರ್ಪಾಣಿ ವ್ಯಂಜನಾನಿ ಕಕಾರಾದೀನ್ಯುಪಲಕ್ಷ್ಯಂತೇ | ಸಂಧಿಶಬ್ದೇನ
ಸ್ವರಾಣಾಂ ವ್ಯಂಜನಾಣಾಂ ಚ ಪರಸ್ಪರಸಂಯೋಗೋಽಭಿಧೀಯತೇ | ಷಷ್ಠೀತ್ಯೇತದತ್ರ ಪೃಥಕ್ಪದಮ್ |
ತಥಾ ಸತಿ ಸ್ವರಾಣಾಂ ತ್ರೀಣಿ ಶತಾನಿ ಷಷ್ಠಿಶ್ಚಾಧಿಕೇಽಪ್ಯುಕ್ತಂ ಭವತಿ | ಏಕಸ್ಯ ಸಂವತ್ಸರಸ್ಯ
ಷಷ್ಠ್ಯುಕ್ತರಂ ಶತ್ತ್ರಯಂ ದಿವಸಾಃ, ತೇಷು ದಿವಸೇಷೂಚ್ಛಾಯಮಾಣ ಸ್ವರಾಸ್ತತ್ಸಂಖ್ಯಯ್ಯವ
ಗಣ್ಯಂತೇ | ಏವಂ ವ್ಯಂಜನೇಷು ಸ್ವರವ್ಯಂಜನಸಂಯೋಗೇಷ್ವಪಿ ಯೋಜನೀಯಮ್ | ಅಯಂ
ನ್ಯಾಯಃ ಪೂರ್ವಸ್ಯಾಮುಪಾಸನಾಯಾಮಪ್ಯೇಕೈಕಪಾರ್ಶ್ವಗತಾಸ್ತಿಮಜ್ಜಪರ್ವಸು ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ |
ತಥಾ ಸತಿ ತ್ರೀಣೀತಃ ಷಷ್ಠಿಶತಾನಿ ತ್ರೀಣೀತ ಇತ್ಯೇವಾ ಸಂಖ್ಯೋಪಪದ್ಯತೇ ||

ಉಪಾಸನಾಪ್ರರೂಪವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರ ಶಬ್ದದಿಂದ ಅಕಾರಾದಿ ಸ್ವರಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಶಕಾರಾದಿವಾಚಕ ಉಪಶಬ್ದದಿಂದ ಸಕಲ ಕಕಾರಾದಿ ವ್ಯಂಜನಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಈ ಸ್ವರ ಮತ್ತು ವ್ಯಂಜನಗಳ ಸಂಯೋಗಕ್ಕೆ ಸಂಧಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಷಷ್ಠಿ ಎಂಬುದು ಬೇರೆ ಪದ. ಆಗ ಸ್ವರಗಳು ಮೂರುನೂರ ಅರವತ್ತೇದು ತಿಳಿಯ ಬೇಕು. ಒಂದು ಸಂವತ್ಸರಕ್ಕೂ ಮೂರು ನೂರ ಅರವತ್ತು ದಿವಸಗಳಿವೆ. ಆ ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚರಿಸುವ ಸ್ವರಗಳೂ ಅಷ್ಟೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿರುತ್ತವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ವ್ಯಂಜನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವರ ವ್ಯಂಜನ ಸಂಯೋಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತಿಳಿಯ ಬೇಕು. ಈ ನ್ಯಾಯವು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಉಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಅಸ್ತಿಮಜ್ಜಪರ್ವಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇವೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಯಾನ್ಯಕ್ಷರಾಣ್ಯೂವೋಚಾಮಾ ಹಾನಿ ತಾನಿ ಯಾನೂಷ್ಮಣೋಽವೋಚಾಮು
ರಾತ್ರಯಸ್ತಾ ಯಾನ್ತ್ಸಂಧೀನವೋಚಾಮಾಹೋರಾತ್ರಾಣಾಂ ತೇ
ಸಂಧಯ ಇತ್ಯಧಿದೈವತಮ್ ||

ಉಪಾಸ್ಯತೇನಾಭಿಹಿತೇಷ್ವಕ್ಷರೋಷ್ವಸಂಧಿಪ್ರಹರಾದಿಧ್ಯುಂ ವಿಧಿತ್ರೇ— ಲಾಲಾತ್ಮಾನಮ-
ಹೋರಾತ್ರತಸ್ಸಂಧಿರೂಪಂ ದೈವತನುಧಿಕ್ಯತ್ಯ ವರ್ತತ ಇತ್ಯಧಿದೈವತಮ್ |

ಉಪಾಸನಾ ವಿಷಯನಾಗಿ ಹೇಳಿದ ಅಕ್ಷರ, ಉಪ್ಯ ಅವುಗಳ ಸಂಧಿಗಳಲ್ಲಿ ದಿವಸಾದಿ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಕ್ಷರಗಳೇ ಹೇಳು. ಉಪ್ಯಗಳೇ ರಾತ್ರಿ. ಅವುಗಳ ಸಂಧಿಯೇ ಅಹೋರಾತ್ರ ಸಂಧಿಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಕಾಲ ರೂಪವಾದ ಅಹೋರಾತ್ರ ತಸ್ಸಂಧಿರೂಪ ದೈವತವನ್ನಧಿಕರಿಸುವುದರಿಂದ ಇದು ಅಧಿ ದೈವತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಥಾಧ್ಯಾತ್ಮಂ ಯಾನ್ಯಕ್ಷರಾಣ್ಯಧಿದೈವತಮವೋಚಾಮಾಸ್ಥೀನಿ ತಾನ್ಯ-
ಧ್ಯಾತ್ಮಂ ಯಾನೂಷ್ಮಣೋಽಧಿದೈವತಮವೋಚಾಮು ಮಜ್ಜಾನ-
ಸ್ತೇಽಧ್ಯಾತ್ಮಮ್ ||

ದೇವತಾನಯವಾನಾಮಹರಾದೀನಾಂ ದೃಷ್ಟಿಯರ್ಥಾಭಿಹಿತಾ ತಥಾ ಪುರುಷಶರೀರಾ-
ವಯವಾನಾಮಸ್ಯಾದೀನಾಂ ದೃಷ್ಟಿಪುಟಿ ವಿಧತ್ತೇ—ಅಥ ದೇವತಾನಯವಾನಾಮಹರಾದೀನಾಂ
ದೃಷ್ಟಿವಿಧಾನಾಂತರಮಧ್ಯಾತ್ಮಮುಪಾಸಕಶರೀರಾವಯವದೃಷ್ಟಿರಪಿ ವಿಧೀಯತೇ | ತತ್ರ ಸ್ವರೀತ್ಯ-
ಸ್ಯದೃಷ್ಟಿವ್ಯರ್ಜನೇಷು ಮಜ್ಜದೃಷ್ಟಿಶ್ಚ ಕರ್ತವ್ಯಾ ||

ದೇವತಾನಯವವಾದ ಅಹರಾದಿ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ವಿಧಿಸಿದಂತೆ ಪುರುಷಶರೀರಾವಯವಗಳಾದ ಅಸ್ಥಾದಿಧ್ಯಾನವನ್ನು
ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಧಿದೈವತವನ್ನು ಹೇಳಿದಮೇಲೆ ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ಅಂದರೆ ಉಪಾಸಕನ ಶರೀರಾವಯವ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ
ಸ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಅಸ್ಥಿದೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ, ವ್ಯಂಜನಗಳಲ್ಲಿ ಮಜ್ಜದೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ ಮಾಡಬೇಕೆಂದರ್ಥ.

ಏಷ ಹ ವೈ ಸಂಪ್ರತಿ ಪ್ರಾಣೋ ಯನ್ಮಜ್ಜೈತದ್ರೇತೋ ನ ಹ ವಾ ಋತೇ
ಪ್ರಾಣಾದ್ರೇತಃ ಸಿಚ್ಯತೇ ಯದ್ವಾ ಋತೇ ಪ್ರಾಣಾದ್ರೇತಃ ಸಿಚ್ಯತೇ
ಪೂಯೇನ್ನ ಸಂಭವೇತ್ ||

ತಾಮೇತಾಂ ಮಜ್ಜದೃಷ್ಟಿಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ಮಜ್ಜೇತಿ ಯದಸ್ತೈಷ ಏವ ಸಂಪ್ರತಿ ಪ್ರಾಣಃ
ಸಮೀಚೀನೋ ಮುಖ್ಯಃ ಪ್ರಾಣವಾಯುಃ | ತತ್ಪ್ರಥಮಿತ್ಯಾಶಂಕೃ ತದೇವ ಸ್ವಪ್ನೇ ಶ್ರಿಯತೇ—
ಮಜ್ಜಾಕಾರ್ಯಭೂತಮೇತದ್ರೇತ ಉತ್ಪತ್ತ್ಯಮಾನಜಂತುಪ್ರಾಣತಾದಾತ್ಮ್ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಪ್ರಾಣರೂಪೇ-
ಣ ವರ್ತತ | ಅತ ಉತ್ಪಾದಕೇನ ಪಿತೃರ್ತುಕಾಲೇ ಜನಿಷ್ಯವಂಜಜಂತೋಃ ಪ್ರಾಣಾದ್ಯತೇ
ಗರ್ಭಾಶಯೇ ರೇತೋ ನ ಸಿಚ್ಯತೇ ಕಂತು ತದೀಯಪ್ರಾಣಸಹಿತಮೇವ ರೇತಃ ಸಿಚ್ಯತೇ | ಯದಿ
ಕದಾಚಿದ್ವತ್ಪತ್ತ್ಯಮಾನಜಂತೋಃ ಪ್ರಾಣಾದ್ಯತೇ ಕೇವಲಂ ರೇತಃ ಸಿಚ್ಯತೇ ತದಾನೀಂ ತದ್ರೇತಃ
ಪೂಯೇನ್ನೈತೇನ ತು ಪುತ್ರದೂಪೇಣ ಸಂಭವೇತ್ | ಅತಃ ಪ್ರಾಣಸಹಿತರೇತಃ ಕಾರಣಭೂತಮಜ್ಜ-
ಧ್ಯಾನಂ ಪ್ರಶಸ್ತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ |

ಮಜ್ಜಾಧ್ಯಾನವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ಮಜ್ಜೆಯೇ ಮುಖ್ಯವಾದ ಪ್ರಾಣವಾಯುವಾಗಿರುತ್ತದೆ.
ಇದು ಹೇಗೆ? ಅಂದರೆ ಮಜ್ಜಾಕಾರ್ಯವಾದ ದೇತಸ್ಸು ಮುಂದೆ ಹುಟ್ಟುವ ಪ್ರಾಣಿಯ ಪ್ರಾಣತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿ.
ಪ್ರಾಣರೂಪದಿಂದ ಇರುತ್ತದೆ. ಉತ್ಪಾದಕನಾದ ತಂದೆಯು ಬ.ತು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ ಜನ್ಮ ಹೊಂದುವ ಜೀವಿಯ
ಪ್ರಾಣದೊಡನೆ ಗರ್ಭಾಶಯದಲ್ಲಿ ದೇತಸ್ಸನ್ನು ಇಡುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರಾಣವಿಲ್ಲದ ದೇತಸ್ಸನ್ನು ಸೇಚನಮಾಡಿದರೆ ಆಗ ಅದು ವ್ಯರ್ಥ
ವಾಗುತ್ತದೆ. ಪುತ್ರ ಸಂಭವಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣಸಹಿತವಾದ ದೇತಸ್ಸಿಗೆ ಕಾರಣ ಭೂತವಾದ ಮಜ್ಜಾಧ್ಯಾನವು
ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಯಾನ್ಶಂಧೀನಧಿದೈವತನುಮೋಚಾಮು ಪರ್ವಾಣಿ ತಾನ್ಯಧ್ಯಾತ್ಮವ್ ||

ಸ್ವರಾಣಾಂ ವ್ಯಂಜನಾನಾಂ ಚ ಸಂಧಿಷು ಶರೀರಾವಯವಸಂಧಿಧ್ಯಾನಂ ವಿಧತ್ತೆ—

ಸ್ವರ ಮತ್ತು ವ್ಯಂಜನಗಳ ಸಂಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಶರೀರಾವಯವಗಳ ಸಂಧಿಧ್ಯಾನವನ್ನು ವಿಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಧಿಸೈವತವಾದ ಸಂಧಿಯೇ ಅಧ್ಯಾತ್ಮವಾದ ಪರ್ವಭಾಗಗಳೆಂದು ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು.

ತಸ್ಯೈತಸ್ಯ ತ್ರಯಸ್ಯಾಸ್ಥಾನಂ ಮುಷ್ಣಾಂ ಪರ್ವಣಾಮಿತಿ ಪಂಚೇತತ್ಯ
ತ್ವಾರಿಂಶಚ್ಚೈತಾನಿ ಪಂಚೇತಸ್ತದತೀತಿಹಸ್ರಂ ಭವತ್ಯತೀತಿಹಸ್ರಂ
ವಾ ಅರ್ಕಲಿನೋ ಬೃಹತೀರಹರಭಿಸಂಪಾದಯಂತಿ ||

ಯಥೋಕ್ತಮಸ್ಥಾನಂ ಸಂಖ್ಯಾದ್ವಾರೇಣ ಪ್ರಶಂಸತಿ—ಅಸ್ತಿ ಮುಷ್ಣ ಪರ್ವಣಾಂ ಯದೇ-
ತತ್ತ್ರಯಮಸ್ತಿ ತಸ್ಯೈತಸ್ಯ ತ್ರಯಸ್ಯ ಗಣನಾಯಗಂ ಕೃತಾಯಾಮತೀತ್ಯಧಿಕಂ ಸಹಸ್ರಂ ಸಂಪದ್ಯತೀ |
ತದ್ವ್ಯಾಸ್ತಿ ಮುಷ್ಣ ಪರ್ವಣಾಂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಷಷ್ಠ್ಯಧಿಕಶತತ್ರಯೇ ಸತಿ ತಾನಿ ತ್ರೀಣಿ ಶತತ್ರಯಾಣಿ
ಮಿಲಿತಾಶೀತ್ಯಧಿಕಂ ಶತಂ ಭವತಿ | ತದೇವಮತೀತ್ಯುಕ್ತರಂ ಸಹಸ್ರಮ್ | ಏತಚ್ಚ ಶರೀರಸ್ಯ ಪಾರ್ಶ್ವ-
ದ್ವಯೇ ವಿಭಜ್ಯ ಯೋಜನೀಯಮ್ | ತಥಾ ಯೋಜನಾಯಾಮಿತೋ ದಕ್ಷಿಣಪಾರ್ಶ್ವೇ ಪಂಚ-
ಶತಾನಿ ಚತ್ವಾರಿಂಶಚ್ಚ ಭವಂತಿ | ಇತ ಉತ್ತರಪಾರ್ಶ್ವೇ ಪಿ ಪಂಚಶತಾನಿ ಚತ್ವಾರಿಂಶಚ್ಚ ಭವಂತಿ |
ಏವಮತೀತ್ಯಧಿಕಸಹಸ್ರಸಂಪತ್ತೌ ಸತ್ಯಾಂ ತಸ್ಯಂಖ್ಯೋಪೇತಾಸ್ಥಾನಾದಿಮತಃ ಪುರುಷಸ್ಯಾದಿತ್ಯರೂಪತ್ವಂ
ಸಂಪದ್ಯತೇ | ಅರ್ಕೇ ಲೀಯಂತ ಇತ್ಯರ್ಕಲಿನ ಅಧಿತ್ಯಸ್ಯ ರಶ್ಮಯಃ, ತೇ ಚಾಶೀತ್ಯಧಿಕಂ ಸಹಸ್ರಂ
ಭವಂತಿ | ಅತಃ ಪುರುಷಸ್ಯ ಸಂಖ್ಯಾಸಾನ್ಯಾದಿತ್ಯರೂಪತ್ವಮ್ | ಅಧಿತ್ಯಸ್ಯ ರಶ್ಮಿ ನಾಂ ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾ
ಚಾರ್ಥವೇಣೈರಾಮ್ನಾಯತೇ—“ ಸಹಸ್ರರಶ್ಮಿಃ ಶತಧಾವರ್ತಮಾನಃ ಪ್ರಾಣಃ ಪ್ರಜಾನಾಮುದಯ-
ತ್ಯೇಷ ಸೂರ್ಯಃ ” ಇತಿ || ತೇನ ಚ ಸಹಸ್ರೇಣಾಶೀತಿರಪ್ಯುಪಲಕ್ಷ್ಯತೇ | ಕಿಂಚೈತಾಃ ಅಸ್ಥಾನಾದಿಗಾಃ
ಸಂಖ್ಯಾ ಬೃಹತೀಭಂದಸ್ಯಾ ಯಚಃ ಸಂಪಾದ್ಯ ಮಹಾವ್ರತಾಖ್ಯಮಹಃ ಸವತಃ ಸಂಪಾದಯಂತಿ |
ತಸ್ಮಿಂಶ್ಚಾಹನಿ ಬಾರ್ಹತಿರ ತ್ವಚಾಶೀತಿವಿದ್ಯತೇ | ತಾಕ್ವ ಬೃಹತೀಭಂದಸ್ಯಾಃ | ಏವಮುಕ್ತ ಸಂಪಾದ-
ನೀಯಾಃ | ಏವಂ ತ್ರಿಂಶತಕ್ಷರಾ ತಾವದೇಶಾ ಬೃಹತೀ | ತಥಾ ಸತಿ ಷಷ್ಠ್ಯುಕ್ತರಶತತ್ರಯಸಂಖ್ಯಯಾ
ದಶ ಬೃಹತಃ ಸಂಪದ್ಯಂತೇ | ತಸ್ಯಾಂ ಚ ಸಂಖ್ಯಾಯಾಂ ತ್ರಿಗುಣೇಶ್ಚತಾಯಾಂ ತ್ರಿಂಶದ್ವೈಹತಃ
ಸಂಪದ್ಯಂತೇ | ತದೇವಂ ಬೃಹತೀದ್ವಾರೇಣ ಮಹಾವ್ರತಾಖ್ಯಸ್ಯಾತ್ಮಃ ಸಂಪಾದನಾದ್ಯಥೋಕ್ತಸಂಖ್ಯಾ
ಪೇತಮಸ್ಥಾನಂ ಪ್ರಶಸ್ತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಅಸ್ಥಾನದಿಧ್ಯಾನವನ್ನು ಸಂಖ್ಯಾ ಮೂಲಕ ಪ್ರಶಂಸೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ಅಸ್ತಿ
ಮುಷ್ಣ ಪರ್ವಗಳನ್ನು ಏಕೆಂದರೆ ಒಂದು ಸು:ವಿರದ ಎಂಬತ್ತು ಅಗುತ್ತವೆ. ಮೂರೂ ಅಸ್ತಿ ಮುಷ್ಣಾ ಪರ್ವಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ
ಮೂರು ನೂರ ಅರವತ್ತು ಇರುವಾಗ ಮೂರು ನೂರು ಅಂದರೆ ಒಂಭತ್ತು ನೂರು ಅಗುತ್ತವೆ. ಅರವತ್ತು ಮೂರಾವತ್ತಿ
ಯಾದರೆ ಒಂದು ನೂರ ಎಂಬತ್ತು ಅಗುತ್ತವೆ. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿದರೆ ಒಂದು ಸಾವಿರದ ಎಂಬತ್ತು ಅದವು. ಇವುಗಳನ್ನು
ಶರೀರದ ಎಚ್ಚಲಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿ ವಿಭಾಗಿಸಿ ಹೇಳಿದರೆ ಒಂದೊಂದು ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿ ಐದು ನೂರ ನಲವತ್ತು ಅಗುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ

ಸಾವಿರದ ಎಂಬತ್ತು ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪುರುಷನಿಗೆ ಅದಿತ್ಯರೂಪ ಸಂಪನ್ನವಾಗುತ್ತಾನೆ. ಅರ್ಕೇ ಲೀ ಯಂತ ಇತಿ ಅರ್ಕಲಿನಃ ಅದಿತ್ಯನಲ್ಲಿ ಲೀನವಾಗುವವುಗಳು ಅಂದರೆ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗಳು. ಅವೂಕೂಡಾ ಸಾವಿರದ ಎಂಬತ್ತು ಇರುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಸಂಖ್ಯಾಸಾಮ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಪುರುಷನಿಗೆ ಅದಿತ್ಯಸ್ವರೂಪ ಹೇಳಿದೆ. ಅರ್ಧವರ್ಣಕರು ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗಳು ಸಾವಿರದ ಎಂಬತ್ತೆಂದು ಸಹಸ್ರರಶ್ಮಿಃ ಶತಧಾ ವರ್ತಮಾನಃ ಪ್ರಾಣಃ ಪ್ರಜಾನಾಮುದಯತ್ಯೇಷ ಸೂರ್ಯಃ ಎಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಹಸ್ರವೆಂದರೂ ಎಂಬತ್ತಕ್ಕೆ ಉಪಲಕ್ಷಣವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ಅಸ್ಥ್ಯಾದಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಬೃಹತೀ ಭಂದಸ್ಥಿನ ಪುಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಮಹಾವ್ರತವೆಂಬ ದಿವಸವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸುತ್ತವೆ. ಆ ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ಬಾರ್ಹತಿ ತೃತಾರ್ಹತಿಗಳು ವಿಹಿತವಾಗಿವೆ. ಅವು ಬೃಹತೀ ಭಂದಸ್ಥಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತವೆ. ಇದನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವ ರೀತಿ ಹೀಗಿದೆ. ಮೂವತ್ತಾರು ಅಕ್ಷರಗಳ ಒಂದು ಬೃಹತೀ ಭಂದಸ್ಥ ಇರುತ್ತದೆ. ಅದು ಮೂರು ನೂರ ಅರವತ್ತು ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಹತ್ತು ಬೃಹತಿಯಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ಮೂರರಿಂದ ಗುಣಿಸಿದರೆ ಮೂವತ್ತು ಆಗುತ್ತವೆ. ಆಗ ಸಾವಿರದ ಒಂಬತ್ತು ಸಂಖ್ಯೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಬೃಹತೀಮೂಲಕ ಮಹಾವ್ರತ ದಿನವನ್ನು ಸಾಂಗಗೊಳಿಸುವುದರಿಂದ ಆ ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಸ್ಥ್ಯಾದಿಧ್ಯಾನವು ಪ್ರಶಸ್ತವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಸ ಏಷೋಽಕ್ಷರಸಂಮಾನಶ್ಚಕ್ಷುರ್ಮಯಃ ಶ್ರೋತ್ರಮಯಶ್ಚಂದೋ-
ಮಯೋ ಮನೋಮಯೋ ವಾಜ್ಮಯ ಆತ್ಮಾ ||

ಅಥಾಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಪುರುಷಧ್ಯಾನೇ ಗುಣವಿಶೇಷಾನ್ ವಿಧತ್ತಿ—ಯೋಽಯಮುಕ್ತರೋಪಾಸಕಃ ಪುರುಷಃ ಸ ಏಷೋಽಕ್ಷರೈಃ ಸಂಮೀಯತೇ ಸಮಾನಪರಿಮಾಣಃ ಕ್ರಿಯತ ಇತ್ಯಕ್ಷರಸಂಮಾನಃ | ಸ್ವರೇಷು ವ್ಯಂಜನೇಷು ತಕ್ಷಂಧಿಷು ಚ ಯೇಯಮತೀತ್ಯಧಿಕಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾ ಸೇಯಮಸ್ತಿಷು ಮಜ್ಜಸು ಪರ್ವಸ್ತಪ್ತಿಸ್ತಿ ತಸ್ಯಾದಯಮುಕ್ತರೈಃ ಸಂಮಾನಃ ಸಮಾನಪರಿಮಾಣಶ್ಚಕ್ಷುಃ ಶ್ರೋತ್ರಾದಿವ್ಯವಹಾರೋ ವೇತತ್ಯಾಚ್ಚಕ್ಷುರಾದಿಯುಕ್ತಂಧಸಾಮಧ್ಯಯನಾಚ್ಚಂದೋಮಯಸ್ತಾದ್ಯತ ಆತ್ಮಾಹಮಿತ್ಯೇವಮು—ಪಾಸೀತ ||

ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಪುರುಷಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಗುಣವಿಶೇಷವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಅಕ್ಷರೋಪಾಸಕನು ಅಕ್ಷರಗಳಿಂದ ಸಮಾನ ವಾದ ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನು. ಪೂರ್ವೋಕ್ತರೀತಿಯಿಂದ ಅಸ್ತಿಮಜ್ಜಾಪರ್ವಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯೂ ಅಕ್ಷರಸಂಖ್ಯೆಯೂ ಸಮಾನ ವಾದುದರಿಂದ ಅಕ್ಷರಸಂಮಾನನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಚಕ್ಷುಃಶ್ರೋತ್ರಾದಿಗಳ ವ್ಯವಹಾರದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದರಿಂದ ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಮಯನು. ಭಂದಸ್ಥನ್ನು ಅಧ್ಯಯನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಭಂದೋಮಯನು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿರುವ ಆತ್ಮನೇ ನಾನೆಂದು ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು.

ಸ ಯ ಏವಮೇತಮುಕ್ಷರಸಂಮಾನಂ ಚಿಕ್ಷುರ್ಮಯಂ ಶ್ರೋತ್ರಮಯಂ
ಭಂದೋಮಯಂ ಮನೋಮಯಂ ವಾಜ್ಮಯಮಾತ್ಮಾನಂ ವೇದಾ-
ಕ್ಷರಾಣಾಂ ಸಾಯುಜ್ಯಂ ಸರೂಪತಾಂ ಸಲೋಕತಾಮುಶ್ಚುತೇ ಪುತ್ರೀ
ಪಶುಮಾನ್ವನತಿ ಸರ್ವಮಾಯುರೇತಿ ||

ತದುಪಾಸನಸ್ಯ ಫಲಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾಹಸಂಮಾನೋಪಾಸ್ತಿ ಫಲವದ್ಯಾ—
ಖ್ಯೇಯನ್ || (ಐ. ಆ. ೩ ಅ. ೨ ಖಂ. ೧)

ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಫಲವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹಿಂದಿನಂತೆ (ಐ.ಆ.೩-೨-೧) ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ
ತಿಳಿಯಬೇಕು.

English Translation

1. Next comes Kauntharavya :

2. There are 360 syllables (vowels), 360 sibilants (consonants), 360 groups.

3. What we called syllables are the days, what we called sibilants are the nights, what we called groups are the junctions of days and nights. So far with regard to the gods (the days).

4. Now with regard to the body. The syllables which we explained mythologically, are physiologically the bones; the sibilants which we explained mythologically, are physiologically the marrow.

5. Marrow is the real breath (life), for marrow is seed, and without breath (life) seed is not sown. Or when it is sown without breath (life), it will decay, it will not grow.

6. The group, which we explained mythologically, are physiologically the joints.

7. Of shat tria^d, viz., bones, marrow, and joints, there are 540 (parts) on this side (the right), and 540 on that side (the left). They make

1080 together, and 1080 ere the rays of the sun. They make the Brihati vereses and the day (of the Mahavrata).

8. Thus that self which consists of sight, hearing, metre, mind, and speech is like unto the syllables.

9. He who knows this self which consists of sight, hearing, metre mind, and speech, as like unto syllables, obtains union, likeness, or nearness with the syllables, has sons and cattle, and lives his full age.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ತೃತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ
ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ದ್ವಿತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಇತ್ತೇಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತವಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದ ತೃತೀಯಾರಣ್ಯಕದ
ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು

ಅಥ ತೃತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ತೃತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಮೂರನೆಯ ಅರಣ್ಯಕದ ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು

ಚೆತ್ತಾರೇ ಪುರುಷಾ ಇತಿ ಬಾಧ್ಯಃ ||

ಉಪಾಸನಾಂತರಂ ವಿಧತ್ತೆ—ಬದ್ವಸ್ಯ ಪುತ್ರೋ ಮಹರ್ಷಿರ್ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಾಶ್ಚ ತ್ವಾರಃ ಪುರುಷ
ಉಪಾಸನೀಯಾ ಇತಿ ಮನ್ಯತೇ ||

ಬೇರೊಂದು ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸುತ್ತಾರೆ. . . ಬದ್ವ ಎಂಬ ಮಹರ್ಷಿಯು, ಪುತ್ರರಾದ ಬಾಧ್ಯರೆಂಬ ಮಂತ್ರಗಳ
ಮುಂದೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಪುರುಷರನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಶರೀರಪುರುಷತ್ವಂಧಃಪುರುಷೋ ವೇದಪುರುಷೋ ಮಹಾಪುರುಷಃ ||

ತಾನ್ ಪುರುಷಾನ್ ನಿರ್ದಿಶತಿ—

ಆ ಪುರುಷರನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶರೀರ ಪುರುಷ, ಭಂದಃಪುರುಷ, ವೇದ ಪುರುಷ, ಮಹಾಪುರುಷ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ಪುರುಷರನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಶರೀರಪುರುಷ ಇತಿ ಯಮುವೋಚಾತಮ ಸ ಯ ಏವಾಯಂ ದೈಹಿಕ

ಆತ್ಮಾ ತಸ್ಯ ಯೋಜಯಮಶರೀರಃ ಪ್ರಜ್ಞಾತ್ಮಾ ಸ ರಸಃ ||

ತತ್ರ ಪ್ರಥಮಂ ಪುರುಷಂ ವಿವೃಣೋತಿ—ಬಾಧ್ಯನಾಮುಕಾ ವಯಂ ಮಹರ್ಷಯೋ ಯಂ ಧ್ಯಾತವ್ಯಂ ದೇವಂ ಶರೀರಪುರುಷನಾಮ್ನಾ ಕಥಿತವಂತತ್ತಂ ಸ್ವಪ್ನೀಕುರ್ಮು ಇತಿ ಶೇಷಃ | ದೇಹ ಏವ ದೈಹಿಕಃ ಸ ಚಾಹಂ ಮನುಷ್ಯ ಇತಿ ಪ್ರಕೃಯವೇದ್ಯತ್ವಾದಾತ್ಮಾ | ತಾದೃಶೋ ಯೋಜ್ಯಸ್ತೈಯಮೇವ ಸ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಃ ಶರೀರಪುರುಷಃ | ತಸ್ಯ ಚ ದೇಹರೂಪಸ್ಯ ಪುರುಷಸ್ಯ ಸ್ವಾಮಿತ್ವೇನಾಂತರ್ವರ್ತಮಾನೋ ಯೋಜಯಮಶರೀರೋ ನಾಮು ಶರೀರರಹಿತಃ ಪ್ರಜ್ಞಾತ್ಮಾ ಚಿದ್ರೂಪಃ ಪುರುಷಃ ಸೋಜಯಂ ರಸಃ ಶರೀರಪುರುಷಸ್ಯ ಸಾರಃ ತಮುಭಯಂ ಧ್ಯಾಯೇದಿತಿ ತಾವ್ರಯಾರ್ಥಃ ||

ಮೊದಲನೆಯ ಪುರುಷನನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಬಾಧ್ಯ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಮಹರ್ಷಿಗಳಾದ ನಾವು ಧ್ಯಾನ ಯೋಗ್ಯರೆಂದು ಹೇಳಿದವರಲ್ಲಿ ಶರೀರ ಪುರುಷನು ಯಾರೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟೀಕರಿಸುತ್ತೇನೆ. ದೈಹಿಕ ಆತ್ಮನೇ ಪೂರ್ವೋಕ್ತನಾದ ಶರೀರ ಪುರುಷನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ನಾನು ಮನುಷ್ಯನು ಎಂದು ದೇಹವಿವಿಧವನ್ನೂ ತಿಳಿಯುವುದರಿಂದ ಅವನೇ ಆತ್ಮನು. ಈ ದೇಹರೂಪ ಪುರುಷನಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿರೂಪದಿಂದ ಆಶರೀರನಾಗಿ ಒಳಗೆ ಪ್ರಜ್ಞಾತ್ಮಾ ಅಂದರೆ ಚಿದ್ರೂಪನಾಗಿದ್ದ ಪುರುಷನೇ ರಸವು. ಆದರೆ ಶರೀರ ಪುರುಷನ ಸಾರವು. ಹೀಗೆ ಇವೆರಡನ್ನೂ ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕೆಂದರ್ಥ.

ಭಂದಃ ಪುರುಷ ಇತಿ ಯಮುವೋಚಾಮಾಕ್ಷರಸಮಾನ್ವಯ ಏವ

ತಸ್ಯೈತಸ್ಯಾಕಾರೋ ರಸಃ ||

ದ್ವಿತೀಯಂ ವಿವೃಣೋತಿ—“ ಅಗ್ನಿಮೀಳಿ ಪುರೋಹಿತಮ್ ” (ಋ-ಸಂ. ಮಂ- ೧- ಸೂ. ೧ ಋ. ೧) ಇತ್ಯತ್ರ ಶ್ರೂಯಮಾಣಾನಾಮುಕಾರಕಾರಕಕಾರಾದೀನಾಮುಕ್ತರಾಣಾಂ ಸಮಾ- ಮ್ನಾಯಃ ಸಮ್ಯಕ್ಪ್ರಾಶೋ ಯೋಜ್ಯೈ ಸ ಏವ ಭಂದಃ ಪುರುಷಶಬ್ದೇನ ವಿವಕ್ಷಿತಃ ತಸ್ಯೈತಸ್ಯ ಚೈಂದಃ ಪುರುಷಸ್ಯ ಮಧ್ಯೇ ಸಾರೋಯಮುಕಾರೋ ರಸ ಇತಿ ವೇದಿತವ್ಯಃ | ತಥಾ ಚ ಪೂರ್ವಪ್ರಾಪ್ಯಮ್ನಾ- ತಮ್—“ ಅಕಾರೋ ವೈ ಸರ್ವಾ ವಾಕ್ಯೈಷಾ ಸ್ವರೋಷ್ಯಭಿವ್ಯಕ್ತಮಾನಾ ಬಹ್ವಿ ನಾನಾರೂಪಾ ಭವತಿ ”

ಎರಡನೆಯ ಭಂದಃ ಪುರುಷನನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಗ್ನಿಮೀಳಿ ಪುರೋಹಿತಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಆಕಾರ ಣಾರಾ ನಕಾರಾದಿ ಅಕ್ಷರಗಳ ಸಮ್ಯಕ್ಪಾಪಾಠವೇನಿಯೋ ಅದಕ್ಕೆ ಭಂದಃಪುರುಷನೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಭಂದಃ ಪುರುಷನ

ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಾರಭೂತವಾದ ಆಕಾರವೇ ರಸವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಕಾರೋ ವೈ ಸರ್ವಾನಾಕಾಸ್ಯೈಷಾ ಸ್ವರೋಷ್ಯಭಿರ್ವ್ಯಾಜ್ಯಮಾನಾ ಬಹ್ವೀ ನಾನಾರೂಪಾ ಭವತಿ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಇದನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ

ವೇದಪುರುಷ ಇತಿ ಯಮುವೋಚಾಮ ಯೇನ ವೇದಾನ್ವೇದ ಋಗ್ವೇದಂ
ಯಜುವೇದಂ ಸಾಮವೇದಂ ತಸ್ಯೈತಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಾ ರಸಃ ||

ಸ್ವತೀಯಂ ವಿಸ್ವಣೋತಿ—ಲೋಕೇ ಕಶ್ಚಿತ್ತುಮಾನ್ಯೇನ ಮನಸಾ ಸಾವಧಾನೇನ ವೇದಾಂತ ಇನ್ದ್ರಾತಿ “ಅಗ್ನಿಮೀಲೇ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೧ ಸೂ. ೧ ಋ. ೧) ಇತ್ಯಾದಿರಯಮ್ನಗ್ನೇದಸ್ತೇನ ಹೌತ್ರಂ ಕರ್ತವ್ಯಮ್—“ಇಷೇ ತ್ವಾ” (ತೈ. ಸಂ. ೧-೧-೧) ಇತ್ಯಾದಿರ್ಯಜುರ್ವೇದಸ್ತೇನಾಧ್ಯಯವಂ ಕರ್ತವ್ಯಮ್—“ಅಗ್ನಿ ಆಯಾಹಿ” ಇತಿ ಸಾಮವೇದಸ್ತೇನಾಧ್ಯಯಂ ಕರ್ತವ್ಯಮಿತ್ಯೇನಮ್ನಗ್ನೇದಾದಿಜ್ಞಾಪಕಂ ಮಾನಸಂ ಯದವದಾನಂ ಸೋಮಂ ವೇದಪುರುಷತ್ವೇನೋಚ್ಯತೇ | ತಸ್ಯೈತಸ್ಯ ವೇದಪುರುಷಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಾ ರಸೋ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭೋಽಪಾಸ್ತಾ ತದ್ರೂಪತ್ವಮಭಿಮನ್ಯಮಾನಃ ಪುರುಷಃ ಸಾರಭೂತಃ ||

ಮೂರನೆಯ ವೇದಪುರುಷನನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನು ಯಾವ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಸಾವಧಾನವಾಗಿ ವೇದವನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ ಆ ರೀತಿ ಯಾವ ಮಾನಸವಾದ ಅವಧಾನಕ್ಕೆ ವೇದ ಪುರುಷನೆಂದು ಹೆಸರು. ಅದು ವೇದತ್ರಯಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾಪಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಮೀಲೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಗ್ಧೇದದಿಂದ ಹೋತ್ರವಿನ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಇಷೇತ್ವಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಯಜುರ್ವೇದದಿಂದ ಅಧ್ಯಯ್ಯಮಾದುವ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನೂ, ಅಗ್ನಿ ಆಯಾಹಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಸಾಮವೇದದಿಂದ ಉದ್ಯಾತ್ಯವಿನ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನೂ, ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ. ಈ ವೇದ ಪುರುಷನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾ ಅಂದರೆ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನೇ ರಸವು. ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭೋಽಪಾಸನೆಯಿಂದ ತದ್ರೂಪವನ್ನು ಸಂಧಾನ ಶಬ್ದದ ಪುರುಷನೇ ಸಾರಭೂತನೆಂದರ್ಥ.

ತಸ್ಯಾಧ್ಯೈಹ್ಮಾಣಿಂ ಬ್ರಹ್ಮೈಷ್ಯಂ ಕುರ್ವೀತ ಯೋ ಯಜ್ಞಸ್ಯೋಲ್ಲೇಖಿಣಂ
ಪಶ್ಯೇತ ||

ಅತ್ರ ಪ್ರಸಂಗಾದ್ಯೋತ್ರಧ್ಯಯೋದ್ಯಾತ್ಯವ್ಯತಿರಿಕ್ತಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಾಬ್ರಹ್ಮಸ್ಯ ಚತುರ್ಥಸ್ಯಾತ್ಮೀಃ ಕಂಚಿತ್ತೀಶಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಯಸ್ಮಾದ್ಯೇದತ್ರಯಾಭಿಜ್ಞಾನರೂಪಸ್ಯ ವೇದಪುರುಷಸ್ಯ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭೋಽಪಾಸಕೋ ಬ್ರಹ್ಮಾ ರಸಸ್ತಸ್ಯಾಧ್ಯೈಹ್ಮಾನಾಮಸಾಮ್ಯಾದ್ಯಾಗೇಽಪಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಮುತ್ತಿಪಿಂ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಮತಿತಯೇನ ವೇದತ್ರಯಗತಂ ಕುರ್ವೀತ | ಬ್ರಹ್ಮಾ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿನಮುಲ್ಲೇಖಿಣಂ ತೀವ್ರಗುಣಂ ದೋಷಂ ನಾ ದ್ರಷ್ಟುಂ ಸಮರ್ಥಸ್ತಾದ್ಯಥಂ ಕುರ್ವೀತ ||

ಪ್ರಸಂಗ ಸಂಗತಿಯಿಂದ ಹೋತ್ರ, ಅಧ್ಯಯ್ಯಂ ಉದ್ಯಾತ್ಯ ಈ ಮೂವರಿಂದ ಬೇರೆಯಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕನೇ ಮುತ್ತಿಪಿನ ವಿಶೇಷವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ವೇದತ್ರಯಾಭಿಜ್ಞಾನರೂಪ ವೇದ ಪುರುಷನಿಗೆ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭೋಽಪಾಸಕನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ರಸವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಬ್ರಹ್ಮನಾಮ ಸಾಮ್ಯಾದಿಂದ ಯಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮನಾದ ಯತ್ತಿಪನನ್ನು ವೇದ

ತ್ರಯದಲ್ಲ ಶ್ರೇಷ್ಠನನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅವನನ್ನೇ ಯಜ್ಞಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಗುಣದೋಷಗಳ ಏಕೀಲನ ಮಾಡಲು ನಿಯಮಿಸಬೇಕು. ಆ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವನೇ ಸಮರ್ಥನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ.

ಮಹಾಪುರುಷ ಇತಿ ಯಜುವೋಚಾಮು ಸಂವತ್ಸರ ಏವ ಪ್ರಥಮಸ-
ಯನ್ನನ್ಯಾನಿ ಭೂತಾನ್ಯೈಕ್ಯಾ ಭಾವಯನ್ನನ್ಯಾನಿ ತಸ್ಯೈತಸ್ಯಾಸಾವಾ-
ದಿತೋ ರಸಃ ||

ಚತುರ್ಥಂ ವಿವೃಣೋತಿ— ಯೋಜಯಂ ಸಂವತ್ಸರಃ ಕಲಾತ್ಮಾನ್ಯಾನಿ ಭೂತಾನಿ ಕಾನಿ-
ಜಿದ್ಧತಾಯುಷ್ಯಾಣಿ ಪ್ರಾಣಶರೀರಾಣ್ಯೈಕ್ಯಾ ಪ್ರಥಮಸಯನ್ ಸ್ವಸ್ವಕಾರಣೇನ ಸಹೈಕ್ಯಂ ಯಥಾ
ಪ್ರತಿಪದ್ಯಂತೇ ತಥಾ ವಿನಾಶಯನ್ವಾವಯನ್ನುನರನ್ಯಾನಿ ಕಾನಿಜಿನ್ಯೂತನ ಶರೀರಾಣ್ಯುತ್ಪಾದಯು-
ನ್ವತ್ಸರತೇ || ಸೋಜಯಂ ಕಾಲಾತ್ಮಾ ಮಹಾಪುರುಷಶಬ್ದೇನ ವಿವಕ್ಷತೇ | ತಸ್ಯೈತಸ್ಯ ಮಹಾ-
ಪುರುಷಸ್ಯಾಸೌ ಮಂಡಲೇ ದೃಶ್ಯಮಾನ ಆದಿತೋ ರಸಃ ಸಾರಃ | ಯಥಾ ಲೋಕೇ ವೃಕ್ಷಃ
ಶ್ವನಿಷ್ಠೇನ ರಸೇನ ಪೂರ್ಣಃ ಲೋಭತ ಏವಮೇತೇ ಶರೀರಪುರುಷಾದಯೋ ಯಥೋಕ್ತೈಃ
ರಸೈಃ ಪೂರ್ಣಃ ಲೋಭಂತೇ ||

ನಾಲ್ಕನೆಯ ಮಹಾಪುರುಷನನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯಾವ ಕಾಲರೂಪವಾದ ಸಂವತ್ಸರವಿದೆಯೋ ಅದೇ ಮಹಾ
ಪುರುಷ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ವರ್ಷ ರೂಪ ಕಾಲನು ಕೆಲವು ಪ್ರಾಣಶರೀರಗಳನ್ನು ಗತಾಯುಷ್ಯಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ
ಆಯಾಯ ಕಾರಣಗಳಲ್ಲಿ ಲೀನವಾಗುವಂತೆ ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಶರೀರಗಳನ್ನು ಹುಟ್ಟುವಂತೆ
ಮಾಡುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ. ಈ ಮಹಾಪುರುಷನಿಗೆ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ವಿರಾಜಿಸುವ ಸೂರ್ಯನೇ ಸಾರವು. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮರುವ ತನ್ನಲ್ಲಿರುವ
ರಸದಿಂದ ಹೇಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಶೋಭಿಸುವುದೋ ಅದರಂತೆ ಈ ಶರೀರಪುರುಷಾದಿಗಳು ಆಯಾಯ ರಸಗಳಿಂದ ಪರಿ
ಪೂರ್ಣರಾಗಿ ಶೋಭಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸ ಯಶ್ಚಾಯಮುಶರೀರಃ ಪ್ರಜ್ಞಾತ್ಮಾ ಯಶ್ಚಾಸಾವಾದಿತ್ಯ ಏಕಮೇತದಿತಿ
ವಿದ್ಯಾತ್ಸ್ಮಾತ್ಪುರುಷಂ ಪುರುಷಂ ಪ್ರತ್ಯಾದಿತೋ ಭವತಿ ||

ಚತುರಃ ಪುರುಷಾಂಶ್ಚದ್ರಸಾಂಶ್ಚ ಭೇದಯತ್ಪ್ರೇನಾಭಿಧಾಯಾಪರಂ ಕಂಚಿನ್ನುಷ್ಯಂ ಗುಣಂ
ಭೇದಯತ್ಪ್ರೇನ ವಿಧತ್ಪ್ರೇ— ಶರೀರಪುರುಷಸಾರಶ್ವೇನೈವಂ ಪ್ರಜ್ಞಾತ್ಮಾ ಜೀವೋಽಭಿಹಿತೋ ಮಹಾ-
ಪುರುಷಸಾರಶ್ವೇನ ಯೋ. ಯಮಾದಿತ್ಯ ಈಶ್ವರೋಽಭಿಹಿತ ಏತದುಭಯಮಪೋಕಮೇವ ವಸ್ತುತಿ
ವಿದ್ಯಾತ್ಪ್ರಾತ್ಯಾರಭಯಂಕಮುಪಾಸೀತ | ಯಸ್ಮಾದುಭಯೋರೇಕತ್ವಂ ವಾಸ್ತವಂ ತಸ್ಮಾಲ್ಪೋ-
ಕೇಽಪಿ ತಂ ತಂ ಪುರುಷಂ ಪ್ರತಿ ಸಂಮುಖಃ ಸಗ್ನ್ಯಾದಿತೋಽವತಿಷ್ಠತೇ | ತಥಾ ಚ ಕ್ಷೈತ್ತರೀಯಾ
ಅನುಂತಿ — ಅಸಾವಾದಿತ್ಯಃ ಸರ್ವಾಃ ಪ್ರಜಾಃ ಪ್ರತ್ಯಜ್ಞುದೇತಿ | ತಸ್ಮಾನ್ಸರ್ವ ಏವ ಮನ್ಯತೇ
ಮಾಂ ಪ್ರತ್ಯುದಗಾದಿತಿ ||

ನಾಲ್ಕು ಪುರವರನ್ನೂ ಮತ್ತು ಅವರ ಸಾರಭೂತ ರಸಗಳನ್ನೂ ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿ ಈಗ ಇನ್ನೊಂದು ಮುಖ್ಯಗುಣವನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕೆಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಲೋಕ ಪುರುಷಸಾರರೂಪವಾಗಿ ಅದಿತ್ಯರೂಪ ಈಶ್ವರನೆಂದು ಹೇಳಿದ ಉಪಾಸಕನು ಪ್ರಜಾತ್ಮನಾದ ಜೀವನೂ ಅದಿತ್ಯನೂ ಒಂದೇ ಎಂದು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾಗುವವರಿಗೆ ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು. ಇವರ ಏಕತ್ವವು ವಾಸ್ತವವಾದುದರಿಂದಲೇ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಆಯಾಯ ಪುರುಷನಿಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿಯೇ ಸೂಚಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಆಸಾನಾದಿತ್ಯಃ ಸರ್ವಾಃ ಪ್ರಜಾಃ ಪ್ರತ್ಯಜ್ಞದೇತಿ | ತಸ್ಮಾತ್ಸರ್ವ ಏವ ಮನ್ಯತೇ ಮಾಂ ಪ್ರತ್ಯುದಗಾತ್ ಎಂದು ಈ ವಿಷಯ ತ್ರೈತ್ತರೀಯರು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ತದಮ್ಯೇತದ್ಯುಷಿಣೋಕ್ತವಾನ್ ||

ಅದಿತ್ಯಮಂಡಲೇ ಸ್ವಲೋಕೇ ವಸ್ತುತ್ವಸಂಪಾದಕಂ ಮಂತ್ರನುಮಾದಾಹತಿ—

**ಚಿತ್ರಂ ದೇವಾನಾಮುದಗಾದನೀಕಂ ಚಕ್ಷುರ್ಮಿತ್ರಸ್ಯ ನರೂಣಾಸ್ಯಗ್ನೇಃ |
ಆಸ್ಮಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಅಂತರಿಕ್ಷಂ ಸೂರ್ಯ ಅತ್ಯಾ ಜಗತ್ಪು-
ಸ್ಥುಷ್ಚೈತಿ ||**

ತಮೇತಂ ಮಂತ್ರಂ ಪಠತಿ—ಅನೀಕಸಬ್ದೋ ಮುಖವಾಚೀ ಸೈನ್ಯವಾಚೀ ವಾ | ಯುದೇಶ-
ದಾದಿತ್ಯಮಂಡಲಂ ತದೇತದ್ದೇವಾನಾಂ ಮುಖಮ್ | ಸ ಹಿ ಹೇತುತ್ವಾದ್ದೇವಾನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಮುಖ್ಯ
ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಸೈನ್ಯಪಕ್ಷೇ ಬಹುವಿಧರತ್ವಿಸಮೂಹರೂಪಮಿತಿ ವ್ಯಾಖ್ಯೇಯಮ್ | ತಚ್ಚ ಮಂಡಲಂ
ಚಿತ್ರಂ ಚಾಯನೀಯಂ ಪೂಜನೀಯಮ್ | ಯದಿತ್ಯಾ ಸರ್ವದಿಕ್ಷು ರಶ್ಮಿಪ್ರಸಾರಣೇನ ಚಿತ್ರಂ
ದೇವಾನಾಂ ಮುಖಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಠದೇವ ಚಕ್ಷುರಿತ್ಯಾದಿನಾ ಪ್ರಪಂಚ್ಯತೇ—ಮಿತ್ರವರುಣಾದಿನಾಂ
ಚಕ್ಷುಃ ಸ್ಥಾನೀಯಮಿದಂ ಮಂಡಲಮ್ | ಏತದೀಯೇನ ಹಿ ಪ್ರಕಾಶೇನ ಸರ್ವೇ ದೇವಾಃ ಪಶ್ಯಂತಿ |
ತಚ್ಚ ಮಂಡಲಂ ಲೋಕತ್ರಯಸಾಪ್ತಾಃ ಸರ್ವತಃ ಪೂರ್ಣಂ ಸದ್ವರ್ತತೇ | ತನ್ಮಂಡಲಃ ಸೂರ್ಯೋ
ಜಗತೋ ಜಂಗಮತ್ಯ ತಸ್ಮಾತ್ಪುಃ ಸ್ಥಾವರಸ್ಯಾಪಿ ಪೂರ್ಣಜಾತಸ್ಯಾತ್ಯಾ ಪ್ರಸ್ಥಪ್ತರೂಪಮಿತಿ ಮಂತ್ರ-
ಸ್ಯಾರ್ಥಃ ||

ಅಧ್ಯತ್ಯಮಂಡಲದಲ್ಲಿಯೂ, ತನ್ನ ಶರೀರದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ವಸ್ತುವು ಒಂದೇ ಎಂದು ವಿವರಿಸುವ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಚಿತ್ರಂ ದೇವಾನಾಂ (ಮು-ಸಂ-೧-೧೧೧-೧) ಎಂಬುದೇ ಆ ಮಂತ್ರ. ಅದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅನೇಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮುಖ ಮತ್ತು ಸೈನ್ಯವೆಂದು ಎರಡರ್ಥ. ಈ ಅದಿತ್ಯಮಂಡಲವೇನಿಬ್ದಿಯೇ ಅದು ದೇವತೆಗಳ ಮುಖವು. ಅದು ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವೇದರ್ಥ. ಸೈನ್ಯಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ನಾನಾವಿಧ ರಶ್ಮಿಗಳ ಸಮೂಹ ರೂಪವೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ಸೂರ್ಯ ಮಂಡಲವು ಚಿತ್ರಂ ಅಂದರೆ ಪೂಜಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾಗಿದೆ. ಅಥವಾ ಸಕಲ ದಿಕ್ಪುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ರಶ್ಮಿ ಪ್ರಸಾರಣದಿಂದ ದೇವತಾಮುಖವು ಚಿತ್ರವಾಗಿದೆಯೆಂದರ್ಥ. ಚಕ್ಷುರ್ಮಿತ್ರಸ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮಿತ್ರವರುಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಈ ಮಂಡಲವು ಚಕ್ಷುಃಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ. ಇದರ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದಲೇ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳು ನೋಡುತ್ತಾರೆ. ಆ ಮಂಡಲವು ಮೂರುಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪೂರ್ಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿರುವ ಸೂರ್ಯನು ಸ್ಥಾವರಜಂಗಮಗಳಾದ ಪ್ರಾಣಿಜಾತಕ್ಕೆ ಅತ್ಯ ಅಂದರೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷರೂಪವಾಗಿರುತ್ತಾನೆ;

ఏతానునువిధం సంహితాం సంధిరయమానాం మన్య ఇతి హే స్మాద
 బంధ్వుః ||

యథోలక్ష్మపురుషజపష్షయోలపాసకస్య బాధ్వుస్య వజనముపసంహరతి-రరిర
 పురుష ఇత్యాద్యనుక్రమేణోలక్ష్మాం విధాం ప్రకారమునుక్రమేణోలక్ష్మాం తథా సమ్మౌకాచిత్రే
 ధార్యధూణాణాం సంహితాం మన్యే చింతయామిలక్ష్మేవం బాధ్వుల మహర్షిరక్రమణా |

శ్లోచోలక్ష్మపురుషం లుపాసకనాద బాధ్వున మాతన్న ముగిసుత్వారీ. రరిర పురుష ఇత్యాది క్రమ
 గళింద ఘోష రితియన్మ సుసంఘ దృఢజిత్రదర్శి ధరిసల్పడువ సంహితేయన్న నాను యావాగలూ ధ్యానిశుక్తిఃనేందు
 బాధ్వు మహర్షియూ ఘోషిరుత్వానే.

ఏతం ద్యౌవ బర్హ్యుచా మహత్కృక్లే మిలమాంసంత ఏతమగ్నా-
 వద్దయవ ఏతం మహావ్రతే ఘండోగా ఏతమస్మామేలతం
 దివ్యేలతం వాయావేలతమాకాశ ఏతమస్వేలతమోష్యేలతం
 వనస్పతిష్వేలతం జంద్రమస్యేలతం నక్షత్రేష్వేలతం సర్వేషు
 భూతేష్వేలతమేవ బ్రహ్మేత్యాచక్షతే ||

అథాధ్యాత్మనుధిద్వేవం జ యోలయమేలకః పరమాత్మా ధ్యేయస్తేనోలక్ష్మక్రమస్య
 ప్రశంసాభం సర్వత్ర ధ్యేయతాం దర్శయతి- బ్రహ్మ్య యజ్ఞోల యాగప్రయోల-
 గాభం యోషాం ఘోలక్షాణం తే ఘోలతాఘోల బ్రహ్మణాః | తే జ యథోలక్ష్మను-
 ధ్యాత్మనువిద్వేవకమేలవ సంతం పరమాత్మానం మహత్కృక్లే పౌథేల రస్త్రేల మిలమాం-
 సంతేల విజారయంతి ధ్యాయంతిలక్ష్మణః | అద్దయవస్వేలతం పరమాత్మాననిష్కళాజ-
 యనేన నిష్పాదితేలగ్నాపుపాసకేల | ఘండోగామ్య మహావ్రతామ్యేల కర్మణ్యేలతము-
 పాసకేల | ఏవం తత్తద్దేలదగతకర్మాంగేలషు క్షేస్త్యేల పరమాత్మన లుపాసక్యము-
 క్రమా | తథా యాగాద్బ్రుభోలతేలషు క్షుధివ్యాదిషు సర్వభూతాంతేలషు ప్రతికేలకేలస్తేలతం
 పరమాత్మానం తత్తత్కలకామా లుపాసకేల | వేదాంతాధిజ్ఞాస్త్యేలతమేలవ జిదాత్మానం
 జగత్పారణం బ్రహ్మేత్యాచక్షతేల | తస్మాదాదిక్యమండలేల రరిరేల జ వర్కమానస్యేలకస్య
 పరమాత్మన లుపాసకః | ప్రశస్తమిక్ష్మణః ||

అథ్యాత్మనూ అధిద్వేవతనూ అద ఒబ్బనేల పరమాత్మనన్న ధ్యానినఘోలకేందు ఘోల అచర పులంసేగోలస్థర
 ఎల్లా కడియిల్లి ధ్యానినఘోలకేందు వివరిసుత్వారీ. బ్రహ్మ్య జరిందరి ఘోలక్ష్మణు, యాగప్రయోలగళ్యేలస్థర బహళ
 ముక్కుగళువరు ఎందఘ. అచర అథ్యాత్మనూ అధిద్వేవ ! ఘా ఒండేల అగరువ పరమాత్మనన్న పౌథణవాద రక్తదర్శి
 ధ్యానిశుత్వారీ. అద్దయవగళు ఈ పరమాత్మనన్న బాన్యోలక్ష్మరితియింద కలడివ ఇట్టేలమ కుండదర్శిరువ

ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಾಸಿಸುತ್ತಾರೆ. ಛಂದೋಗರು ಮಹಾವ್ರತವೆಂಬ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಆಯಾಯ ವೇದಗಳ ಕರ್ಮಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಧ್ಯಾನವು ಹೇಳಿದೆ. ಇದು ಅಲ್ಲದೆ ಯಾಗ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಸಕಲ ಭೂತಾಂತದವರಿಗಿನ ಪ್ರತೀಕಗಳಲ್ಲಿ ಆಯಾಯ ಫಲಕಾಮನೆಯಿಂದ ಆ ಸರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾರೆ. ವೇದಾಂತಿಗಳು ಈ ಚಿದಾತ್ಮನನ್ನೇ ಜಗತ್ಕಾರಣನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅದಿತ್ಯವುಂಟಾದಲ್ಲಿಯೂ ಶರೀರದಲ್ಲಿಯೂ ಒಬ್ಬನೇ ಆಗಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನ ಉಪಾಸನೆಯು ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆಯೆಂದರ್ಥ.

**ಸ ಏಷ ಸಂವತ್ಸರಸಂಮಾನಶ್ಚಕ್ಷುರ್ಮಯಃ ಶ್ರೋತ್ರಮಯಶ್ಚಂದೋ
ಮಯೋ ಮನೋಮಯೋ ವಾಚ್ಮಯ ಆತ್ಮಾ ||**

ತಸ್ಯ ಧ್ಯಾತವ್ಯಾನ್ ಕಾಂಕ್ಷಿದನ್ಯಾನ್ ಗುಣಾನ್ನಿಧತ್ತೇ—ಸಂವತ್ಸರನಿಷ್ಪಾದಕೇನಾಸದಿತ್ಯೇನ ಸಹೈಕತ್ವೇನ ಚಿಂತ್ಯಮಾನತ್ವಾತ್ಸ ಏಷ ಧ್ಯೇಯಃ ಪುರುಷಃ ಸಂವತ್ಸರರೂಪಕಾಲಾತ್ಸದ್ಯಶಃ | ಚಕ್ಷುರ್ಮಯಾತ್ಪಾದಿಕಂ ಪೂರ್ವವತ್, ಫಲಮಪ್ಯಹಃಸಂಮಾನಾಕ್ಷೇರಮಾನಯೋರಿವ ಸಂವತ್ಸರಸಂಮಾನೇಃಪುನ್ವೇತನ್ಯಮ್ ||

ಧ್ಯಾನಯೋಗ್ಯವಾದ ಕೆಲವು ಗುಣಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸಂವತ್ಸರಕ್ಕೆ ಕಾರಣನಾದ ಅದಿತ್ಯನೊಡನೆ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಪುರುಷನನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದೆ. ಆ ಪುರುಷನು ಸಂವತ್ಸರರೂಪಕಾಲಾತ್ಸದ್ಯಶನು. ಚಕ್ಷುರ್ಮಯಾದಿರೂಪನೆಂದು ಹಿಂದಿನಂತೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಫಲವನ್ನೂ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಉಪಾಸಿಸಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಸ ಯ ಏವಮೇತಂ ಸಂವತ್ಸರಸಂಮಾನಂ ಚಕ್ಷುರ್ಮಯಂ ಶ್ರೋತ್ರ-
ಮಯಂ ಛಂದೋಮಯಂ ಮನೋಮಯಂ ವಾಚ್ಮಯಮಾ
ತ್ಮಾನಂ ಪರಸ್ಮೈಶ ಶಂಸತಿ ||**

ಅಥ ಪ್ರಸಂಗಾದುಪಾಸಕಸ್ಯ ಪರಕೀಯೇ ಯಾಗೇ ಶಂಸನಮಪನದಿತುಂ ವದತಿ—ಈ-
ದ್ವಕನಾತ್ಮಾನಂ ವಿದಿತ್ತೋಪಾಸ್ಯ ಯಃ ಕೋಃಪಿ ಪರಾರ್ಥಂ ಶಂಸತೀತ್ಯೇಷೋಃಸುವಾದ
ಉತ್ತರಾರ್ಥಃ ||

ಪ್ರಸಂಗಸಂಗತಿಯಿಂದ ಉಪಾಸಕನು ಇತರಯಾಗದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿ ಅಗ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳಲು ಉಪಕ್ರಮಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪೂರ್ವೋಕ್ತನಾದ ಅತ್ಮನನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು ಯಾರಾದರೂ ಸರಾರ್ಥಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಮುಂದಿನ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಅನುವಾದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಹೇಳಿದೆ. ದೋಷೋದ್ಧಾರವನೆಯ ಫಲವನ್ನು ಮುಂದಿನ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation

1. **Badhva** says, there are four persons (to be meditated on and worshipped).

2. The person of the body, the person of the metres, the person of the Veda, and the Great person.

3. What we call the person of the body is this corporeal self. Its essence is the incorporeal conscious self.

4. What we call the person of the metres is this collection of letters (the Veda). Its essence is the vowel a.

5. What we call the person of the Veda is (the mind) by which we know the Vedas, the Rig-veda, Yagur-veda, and Sama-veda. Its essence is Brahman (m).

6. Therefore let one choose a Brahman-priest who is full of Brahman (the Veda), and is able to see any flaw in the sacrifice.

7. What we call the Great person is the year, which causes some beings to fall together, and causes others to grow up. Its essence is yonder sun.

8. One should know that the incorporeal conscious self and yonder sun are both one and the same. Therefore the sun appears to every man singly (and differently).

9. This has also been declared by a Rishi (Kv. I. 115, 1) :—

10. The bright face of the gods arose, the eye of Mitra, Varuna and Agni; it filled heaven and earth and the sky,—the sun is the self of all that rests and moves.

11. ' This I think to be the regular Samhita as conceived by me, ' thus said Badhva.

12. For the Bahvrikas consider him (the self) in the great hymn (mahad uktha), the Adhvaryus in the sacrificial fire, the Khaujogas in the Mahavrata ceremony. Him they see in this earth, in heaven, in the ether, in the water, in herbs, in trees, in the moon, in the stars, in all beings. Him alone they call Brahman.

13. That self which consists of sight, hearing, metre, mind, and speech is like unto the year.

14. He who recites to another that self which consists of sight, hearing, metre, mind, and speech, and is like unto the year.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯ ವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ಸ್ತೋತ್ರೋಪನಿಷತ್ಕೇ
ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ತೃತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತವಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಾಂಡಭಾಷ್ಯದ ಸ್ತೋತ್ರೋಪನಿಷತ್ಕದ
ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು ||

ಅಥ ತೃತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ಚತುರ್ಥಃ ಖಂಡಃ

ಸೂರನೆಯ ಅರಣ್ಯಕದ ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಖಂಡವು

ದ.ಗ್ಧದೋಹಾ ಅಸ್ಯ ವೇದಾ ಭವಂತಿ ನ ತಸ್ಯಾನೂಕ್ತೇ ಭಾಗೋಽಸ್ತಿ ನ
ವೇದ ಸುಕೃತಸ್ಯ ಸಂಘಾನಮಿತಿ ||

ಇದಾನೇಮನೂತೀರ್ಥೇ ಪ್ರತ್ಯನಾಯಂ ದರ್ಶಯತಿ— ಯಃ ಸಾರ್ಥಂ ಶಂತ್ಯಸ್ಯ ವೇದಾ
ಗುರುಮುಖಾದಧೀತಾ ದುಗ್ಧದೋಹಾ ಭವತಿ | ದೋಹಃ ಸ್ವೀರಂ ತಚ್ಚ ಪೂರ್ವಮೇವ ದುಗ್ಧಂ ನಿಃಸಾರಿ-
ತಮಿತಃ ಪರಂ ದೋಹನೀಯಂ ಕಿಮಪಿ ನಾಸ್ತಿ | ಅಧೀತಾ ವೇದಾ ನಿವೃಲಾ ಭವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತತೇವ
ಸ್ತಸ್ಮೀತ್ರಿಯತೇ— ತಸ್ಯ ಸಾರ್ಥಂ ಶಂಸನಂ ಕೃತವತಃ ಪುರುಷಸ್ಯಾನೂಕ್ತೇ ಗುರುಪದೇಶಮನು ಪರಿತೇ
ವೇದೇ ಭಾಗಃ ಸೌಧಾಗ್ನಂ ನಾಸ್ತಿ | ಅಥೈಯನಮಿತ್ತಂ ಸುಕೃತಂ ನ ನಿಷ್ಪದ್ಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಥಾ
ಸುಕೃತಸ್ಯ ಸಂಘಾನಂ ಪುಣ್ಯಮಾರ್ಗಂ ನ ವೇದ, ಅರ್ಥಜ್ಞಾನಮಪಿ ನ ಸಂಪದ್ಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಸಾರ್ಥವಾಗಿ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದರೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಖಂಡದಲ್ಲಿ ಅನುವಾದಮಾಡಿದೆ. ಈಗ ಪ್ರತ್ಯನಾಯವನ್ನು ತೋರಿಸು
ತ್ತಾರೆ. ಯಾವ ಉಪಾಸಕನು ಪರಿಗೋಷ್ಠಲ ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವನೋ ಅವನ ಗುರುಮುಖದಿಂದ ಓದಿದ ವೇದಗಳು
ದುಗ್ಧದೋಹಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಹಾಲು ಮೊದಲೇ ಕರೆದುದರಿಂದ ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಕರೆಯಬೇಕಾದರೆ ಹಾಲು ಇರುವುದಿಲ್ಲ.
ಓದಿದ ವೇದಗಳು ನಿಷ್ಪಲವಾಗುತ್ತವೆಯೆಂದರ್ಥ. ಸಾರ್ಥವಾಗಿ ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡಿದ ಪುರುಷನ ವೇದದಲ್ಲಿ ಸೌಧಾಗ್ನವಿರುವುದಿಲ್ಲ.
ಅಂದರೆ ಅಥೈಯನ ನಿಮಿತ್ತವಾದ ಯಾವ ಸುಕೃತವೂ ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆಯೇ ಯಾವ ಅರ್ಥಜ್ಞಾನವೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ.

ತದವ್ಯೇತದೈಷೀನೋಕ್ತನಾ⁵ ||

ಉಕ್ತೀರ್ಥೇ ಸಂವಾದಕಂ ಮಂತ್ರಮುದಾಹರತಿ—

ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಓದು ಮಂತ್ರವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಯಸ್ತೀತ್ಯಾಜ ಪಚಿಕಿದಂ ಸಮಾಯಂ ನ ತಸ್ಯ ವಾಚ್ಯಪಿ ಭಾಗೋಽಸ್ಮಿ ||
ಯದೀಂ ಶೃಣೋತ್ಕಲಕಂ ಶೃಣೋತಿ ನ ಪಿ ಪ್ರವೇದ ಸುಕೃತಸ್ಯ
ಸಂಘಾಮಿತಿ ||

ತಮೇತಂ ಮಂತ್ರ ಶಕತಿ— ಯೋ ಯಂ ವೇದ ಸೋಽಯಂ ಯಥಾಶಾಸ್ತ್ರಮಧ್ಯೇಷ್ಟಾಣಾಂ ಪುರು-
ಷಾಣಾಂ ಸಮಾ ಸ್ವಾರ್ಥಬೋಧೇನೋಪಕಾಂಶವಾನ್ | ನ ಕೇವಲಂ ಸಮಾ ಕಿಂ ತು ಸಮೀದತಿ | ಸೇನ

ವಿದಮಿ | ಸಚಿಶಬ್ದ ಸಖಿವಾಚೀ | ಅತ ಏವ ಶಾಖಾಂತರೇ “ ಸಖಿವಿದಮ್ ” (ಶ್ಲೋ-೩-ಪ್ರ-೨-೨-೧೫) ಇತಿ ಪಠಂತಿ | ಯೋ ಮಾಣವಕೋಽಧ್ಯೇತಾ ಸೋಽಪಿ ವೇದಸ್ಯ ಸಖಾ ಸಂಪ್ರದಾಯೋಽಪ್ಯೇದನಿವಾರ-ಕಶ್ಚೇನ ವೇದಂ ಪ್ರತ್ಯುಪಕರಂತ್ಯಾತ್, ತಾದೃಶಮುಪಕರಣಮಧ್ಯೇತಾರಂ ವೇತ್ತೀತಿ ಸಚಿವಿಶಾ | ತಮೇ-ತಮಭಿಜ್ಞಂ ಸಖಾಯಂ ಯಃ ಪುಮಾಂಸ್ತಿತ್ಯಾಜ ಪರಾರ್ಥೇ ವಿನ್ವಿಯೋಗೇನ ಪರಿತ್ಯಜತಿ ತಸ್ಯ ಪುರುಷಸ್ಯ ವಾಚ್ಯಮಿ ಭಾಗೋ ನಾಸ್ತಿ ಅಧ್ಯಯನನಿಮಿತ್ತಮಪಿ ಸುಕೃತಂ ನ ವಿದ್ಯತೇ | ಯದೀಂ ಕೃಣೋತಿ ಯದಪಿ ವೇದಾರ್ಥಶ್ರವಣಂ ತದಪ್ಯಲಕಂ ಕೃಣೋತ್ಯಲೀಕಶ್ರವಣಮೇವ | ತತ್ರ ಹೇತುರುಚ್ಯತೇ - ಹಿ ಯಸ್ಮಾ-ತ್ಸುಕೃತಸ್ಯ ಪಂಥಾನಂ ನ ವೇದ ಶ್ರದ್ಧಾರಾಹಿತ್ಯಾದನುಷ್ಠಾನಮಾರ್ಗಂ ನ ಜಾನಾತಿ, ಶಸ್ಯಾತ್ತದೀಯಂ ಶ್ರವಣಮಪಿ ನಿಷ್ಕಲಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಆ ಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯಸ್ತಿತ್ಯಾಜ ಸಚಿವಿದಂ (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೨೧-೬) ಎಂಬುದೇ ಆ ಮಂತ್ರ. ಮಂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯಾವ ವೇದವಿದಿಯೋಅದು ಶಾಸ್ತ್ರೀಕರಣೀಯಿಂದ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವ ಪುರುಷರಿಗೆ ಸ್ವಾರ್ಥದೋಧದಮೂಲಕ ಉಪಕರಣವಾದುದಿಂದ ಮಿತ್ರನಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಕೇವಲ ಮಿತ್ರನಲ್ಲ. ಮಿತ್ರನನ್ನು ತಿಳಿದವನೂ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಸಚಿಯೆಂದರೆ ಸ್ನೇಹಿತ. ಅದುದರಿಂದ ಶಾಖಾಂತರದಲ್ಲಿ ಸಖಿವಿದಮ್ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಯೇ ಹೇಳಿದೆ. ಯಾವ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯು ವೇದವನ್ನು ಓದುತ್ತಾನೋ ಅವನು ವೇದದ ಮಿತ್ರನು. ಏಕೆಂದರೆ ಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ವಿದಮಾಚಿ ಅದನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿರುತ್ತಾನೆ. ಇಂತಹ ಮಿತ್ರನನ್ನು ವೇದವು ತಿಳಿದಿರುತ್ತದೆ. ಸಚಿವಿಶಾ ಈ ರೀತಿಯಾದ ಮಿತ್ರವೇದವನ್ನು ಪರಾರ್ಥಕೋಽಧ್ಯಯನ ವಿನ್ವಿಯೋಗಿಸಿದರೆ ಅ ಪುರುಷನ ಮಾತಿನ್ನಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯನನಿಮಿತ್ತವಾದ ಸುಕೃತವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ವೇದಾರ್ಥಶ್ರವಣಮಾಡಿದರೂ ಅದು ವ್ಯರ್ಥಶ್ರವಣವೇ. ಏಕೆಂದರೆ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅನುಷ್ಠಾನಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅವನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯದಿರುವುದರಿಂದ ಅವನ ವೇದಾರ್ಥಶ್ರವಣವು ನಿಷ್ಕಲವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ನ ತಸ್ಯಾನ್ಯೋಕ್ತೇ ಭಾಗೋಽಸ್ತಿ ನ ವೇದೇ ಸುಕೃತಸ್ಯ ಪಂಥಾನಮಿತ್ಯೇತ-
ತ್ರದುತ್ತಂ ಭವತಿ ||

ಕೃತಿಯೇಚತುರ್ಥಪಾದಯೋರಭಿವ್ರಾಯಂ ದರ್ಶಯತಿ— ಇತ್ಯಂ ಪರಾರ್ಥಶಂಸನೇ ದೋಷ-
ಮುಖಿಯಾಯ ತತ್ರಸಂಗಾಚ್ಚಯನಾದೀನಿ ಶ್ರೀಠೆ ನಿಷೇಧತಿ ||

ಪೂರ್ವೋಕ್ತಮಂತ್ರದ ಮೂರನೆಯ ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕನೆಯಪಾದಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ತಸ್ಯಾದೇವಂ ವಿದ್ವಾನ್ಸ ಪರಸ್ಮಾ ಅಗ್ನಿಂ ಚಿನುಯಾನ್ವ ಪರಸ್ಮೈ ಮಹಾ-
ನ್ವತೇನ ಸ್ತುವೀತ ನ ಪರಸ್ಮಾ ಏತದಹಃ ಶಂಖೇತಃ ||

ಯಸ್ಮಾತ್ತರಾರ್ಥಾನುಷ್ಠಾನೇ ಮಹಾನ್ಶ್ರುತವಾಯೋಽಸ್ತಿ ತಸ್ಯಾದೇವಂ ವಿದ್ವಾನ್ವಧ್ಯಯುಃ
ಪರಾರ್ಥಂ ಮಹಾವ್ರತಾಂಗಮನ್ನಿಚಿಯನಂ ನ ಕುರ್ಯಾತ್ | ಉದ್ಗಾತಾ ಚ ಮಹಾವ್ರತಾರ್ಥೇನ ಸಾಮ್ನಾ
ಪರಾರ್ಥಂ ನ ಸ್ತುವೀತ | ಹೋತಾಃಪೇತದಹಮಹಾವ್ರತಾಪ್ಯನಾಹ್ನೋಽಪಲಕ್ಷಿತಂ ಶಶ್ವಂ ಪರಾರ್ಥಂ ನ
ಶಂಖೇತಃ ||

ಪರಾರ್ಥವಾಗಿ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದರೆ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳಿ ಆ ಪ್ರಸಂಗದಿಂದ ಚಯನಾದಿಮೂರು ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ನಿಷೇಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪರಾರ್ಥಾನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕದೋಷವುಂಟಾಗುವಂತೆ ವಿದ್ವಾಂಸನಾದ ಅದ್ವಯ್ಯವು ಪರಾರ್ಥವಾಗಿ ಮಹಾವ್ರತಾಗವಾದ ಅನ್ನಿಚಯವನ್ನೂ ಮಾಡಬಾರದು. ಉದ್ಗಾತ್ಯವೂ ಕೂಡಾ ಮಹಾವ್ರತಾಗವಾದ ಸಾಮದಿಂದ ಪರಾರ್ಥವಾಗಿ ಗಾನಸ್ತುತಿಮಾಡಬಾರದು. ಲೋತ್ಯವೂ ಈ ಮಹಾವ್ರತಸಂಬಂಧಿಸ್ತವನ್ನು ಪರಾರ್ಥವಾಗಿ ಪಠಬಾರದು.

**ಕಾಮಂ ಪಿತ್ರೇವಾಸ್ವಚಾರ್ಯಾಯ ವಾ ಶಂಸೇದಾತ್ಮನ ಏನಾಸ್ಯ
ತತ್ಪ್ರತಿಭವತಿ ||**

ಕೃಚಿಚ್ಛಂಸನಸ್ಯ ಪ್ರತಿಪ್ರಸವಂ ದರ್ಶಯತಿ-- ಇತ್ಯಂ ಪ್ರಸಂಗಾಚ್ಛಂಸನಸ್ಯ ನಿಧಿನಿಷೇಧಾವುಧಾದ್ಯತೌ | ಅಥಾಲ್ಪಾಯುಷಃ ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥಸಾಧನೋಪಾಯಮುಪದೇಷ್ಯಮಾಯುಃ ಸೋಲ್ಪತ್ಯಜ್ಞಾಪಕಾನಿ ಶಾನಿಚಿದಂಷ್ಟಾನುಧಾಹರತಿ ||

ಕೆಲವು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಿದರೂ ಪ್ರತಿಪ್ರಸವನ್ನು ಅಂದರೆ ಧೋಷವಿಲ್ಲವೆಂದು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪರರು ಅಂದರೆ ತಂದೆ ಅಥವಾ ಆಚಾರ್ಯರುಇವರಿಗೋಸ್ಕರ ಉಪಾಸಕನು ಪಠಿಸಿದರೆ ಆಗ ಯಾವ ದೋಷವೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅದು ಅವನಿಗೋಸ್ಕರ ಪಠಿಸಿದಂತೆಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ.

ಸ ಯಶ್ಚಾಯಮಶರೀರಃ ಪ್ರಜ್ಞಾತ್ಮಾ ಯಶ್ಚಾಸಾನಾದಿತ್ಯ ಏಕಮೇತ
ದಿತ್ಯವೋಚಾನು ತೌ ಯತ್ರ ವಿಹೀಯೇತೇ ಚಂದ್ರಮಾ ಇವಾಸ್ವದಿ
ತ್ಯೋ ದೃಶ್ಯತೇ ನ ರಕ್ತಯಃ ಪ್ರಾದುರ್ಭವಂತಿ ಲೋಹಿನೀ ದ್ಯೌರ್ಭ
ವತಿ ಯಥಾ ಮಂಜಿಷ್ಠಾ ವ್ಯಸ್ತಃ ಪಾಯುಃ ಕಾಕಕುಲಾಯಗಂಧಿ
ಕಮಸ್ಯ ಶಿರೋ ವಾಯತಿ ಸಂಪರೇತೋಽಸ್ಯಾಸ್ವತ್ಮಾ ನ ಚಿರಮಿವ
ಜೀವಿಷ್ಯತೀತಿ ವಿದ್ಯಾತ್ ||

ಅದಿತ್ಯಮಂಡಲೇ ಸ್ವಶರೀರೇ ಚ ತತ್ತಮೇಕಮೇವೇತಿ ವಯಂ ಯದವೋಚಾನು ತದೇಕತ್ವಂ ತಿರೋಧಾಯ ಶಾನಾದಿತ್ಯಸ್ಯಶರೀರಪುರುಷೌ ಯತ್ರ ವಿಹೀಯೇತೇ ಯದಾ ವಿಮುಕ್ತಾ ಭವತಃ | ವಿಯೋಗಸ್ಯ ಲಿಂಗಮುಚ್ಯತೇ. ಚಂದ್ರವದಾದಿತ್ಯಃ ಶೀತರಶ್ಮಿಭಾಗಸತೇ ನ ತು ದೃಶ್ಯಪ್ರತಿಭಾತಕರಾ ಉಷ್ಣರಕ್ತಯಃ ಪ್ರಾದುರ್ಭವಂತಿ ತದಿದಮೇಕಮರಿಷ್ಯಮ್ | ತಥಾ ಮಂಜಿಷ್ಠಾಸಾಮ್ಯೇನ ದ್ಯೌರ್ಲೋಹಿಣಾ ದೃಶ್ಯತೇ | ತದಿದಂ ದ್ವಿತೀಯಮ್ | ಪಾಯುದ್ವಾರಂ ಚಾತ್ಯಂತವಿವೃತಂ ಭವತಿ ನ ತು ಸಂಕೋಚಯುತಂ ಶಕ್ಯತೇ, ತದಿದಂ ದ್ವಿತೀಯಮ್ | ಪಾಯುದ್ವಾರಂ ಚಾತ್ಯಂತವಿವೃತಂ ಭವತಿ ನ ತು ಸಂಕೋಚಯುತಂ ಶಕ್ಯತೇ ತದಿದಂ ತೃತೀಯಂ | ಕಾಕಸ್ಯ ಕುಲಾಯೋ ನೀದಂ ತತ್ರ ಯಾದ್ಯಲೋ ಗಂಧಸ್ತದ್ವಶಮಗಂಧೋಪೇತಮಸ್ಯ ಶಿರೋ ಭವತಿ | ತಜ್ಜ ಶಿರಃ ಸ್ತಕೀಯಂ ಮುಗಂಧಂ ವಾಯತಿ ದೂರದೇಶೇ ಪ್ರಸಾರಯತಿ ಏತಜ್ಜತುರ್ಥಮ್ | ಏತೇಷಾಮನ್ಯತಸ್ಸಿನ್ನು (ಮ ಉ)ವ್ಯಸ್ತೇ ಸತ್ಯಸ್ಯ ಪುರುಷಸ್ಯಾಸ್ವತ್ಮಾ ಜೀವಃ ಸಂಪರೇತೋ ಮೃತೋ ನ ತ್ವಿತಿ; ಪರಂ ದೀರ್ಘಕಾಲಂ ಜೀವಿಷ್ಯತೀತಿ ನಿಜನುಯಾತ್ ||

ಪ್ರಸಂಗ ಸಂಗತಿಯಿಂದ ಶಂಸನದ ವಿಧಿವಿವೇಧಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ಅಲ್ಪಾಯುಷ್ಯವುಳ್ಳವನಿಗೆ ಪರಮ ಪುರುಷಾರ್ಥೋಪಾಯವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಲು ಅಲ್ಪಾಯಸ್ಸಿಗೆ ಜ್ಞಾನಪಕಗಳಾದ ಕೆಲವು ಅಂಶಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದಿತ್ಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿಯೂ ತನ್ನ ಶರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ತತ್ವವೊಂದೇ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದೆ. ಆ ಏಕತ್ವವನ್ನು ಮರಮಾಪಿ ಆ ಇಬ್ಬರು ಎರಡು ತತ್ವಗಳು ಯಾವಾಗ ಭಿನ್ನಭಿನ್ನರಾಗುತ್ತಾರೋ ಆಗ ಅದನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಕೆಲವು ಅಪಕಳನಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಆ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸೂರ್ಯನು ಚಂದ್ರನಂತೆ ಅಂದರೆ ತಂಪಾದ ಕಿರಣವುಳ್ಳವನಾಗಿ ತೋರುವುದು. ಅವನ ಉಷ್ಣಶಕ್ತಿಗಳು ಕಣ್ಣು ಕುಕ್ಕದೇ ಇರುವುದು. ಇದು ಒಂದು ಅಂಶ. ಗುಲಗಂಜಿಯಂತೆ ಆಕಾಶವು ಕಿಂಪಾಗಿ ತೋರುವುದು. ಎರಡನೆಯ ಅಂಶ. ಗುದಸ್ಥಾನದ ದ್ವಾರವು ಅತಿಯಾಗಿ ಬಿಡಿಸಿದ್ದು ಮುಚ್ಚಲು ಬಾರದಿರುವುದು ಮೂರನೆಯ ಅಂಶ. ಶಾಗೆಯ ಗೂಡಿನವಾಸನೆಯಂತೆ ಮರಣಹೊಂದುವವನ ತಲೆಯ ವಾಸನೆ ಇರುವುದು. ಆ ತಲೆಯ ಕೆಟ್ಟ ವಾಸನೆ ದೂರ ಪ್ರಸರಿಸುವುದು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಂಶ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅಂಶ್ಯ ಉತ್ಪನ್ನವಾದರೂ ಆ ಪುರುಷನ ಜೀವವು ಮರಣ ಹೊಂದುತ್ತದೆಂದೂ ಅವನು ದೀರ್ಘಕಾಲ ಬದುಕುವುದಿಲ್ಲವೆಂದೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಸ ಯತ್ರರಣೇಯಂ ಮನ್ಯೇತ ತತ್ಪರ್ವೀತಪ್ತ ಯದಂತಿ ಯಚ್ಚ
ದೂರಕ ಇತಿ ಸತ್ತ ಜಪೇದಾದಿತ್ಯತ್ಸ್ಯ ರೇತಸ ಇತ್ಯೇಕಾ ಯತ್ರ
ಬ್ರಹ್ಮಾಪವಮಾನೇತಿ ಷ್ವಲುದ್ವಯಂ ತಮಸಸ್ಪರೀತ್ಯೇಕಾ ||

ಅಷ್ಟೇವಂ ನಿಶ್ಚಯಃ ಕಿಂ ತತ ಇತ್ಯಾಶಂಕ್ಯಾಃ-ಅರಿಷ್ಟದರ್ಶನೇನ ಪ್ರತ್ಯಾಸನ್ನಂ ಮರಣಂ
ನಿಶ್ಚಿತ್ಯಾನಿಸ್ತುತಿಃ ಸ ಪುಮಾಲ್ಲೋಕಿಕಂ ವೈದಿಕಂ ವಾ ಕರ್ತವ್ಯಶೇಷಂ ಯಸ್ತಿಸಿ ಧಾರಯತಿ ತದಾನೀಲಂ
ತತ್ಸರ್ವಂ ಸಹಸಾ ಕುರ್ವೀತ | ತಾವದ್ವಿಲಂಬಿಸಿದ್ಧೈರ್ಥಂ ಯದಂತೀತ್ಯಾದಿಕಾ ವಿಹಿತಾ ಮುಚ್ಚ-
ತ್ತತ್ಸಂಖ್ಯಾಕಾಃ ಸರ್ವಾ ಜಪೇತ ||

ಅರಿಷ್ಟದಿಂದ ಮರಣ ನಿಶ್ಚಯವಾದರೆ ಮುಂದೇನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅರಿಷ್ಟದರ್ಶನದಿಂದ ಮರಣ ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಿಶ್ಚಯ ಹೊಂದಿದ ಪುರುಷನು ಲೌಕಿಕ ಅಥವಾ ವೈದಿಕ ಕಾರ್ಯಶೇಷಗಳನ್ನು ಏನೇನನ್ನು ಮಾಡ ಬೇಕೆಂದು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿರುತ್ತಾನೋ ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು. ಅಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಜೀವಿಸಿರಲು ಯದಂತಿಯಿಚ್ಚ (ಮು-ಸಂ-೯-೬-೨೧), ಅದಿತ್ಯತ್ಸ್ಯ ರೇತಸಃ (ಮು-ಸಂ-೯-೬-೨೦), ಯತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಾಪವಮಾನಃ (ಮು-ಸಂ-೯-೧೨-೬) ಉದ್ಯಯಂತಮಸಸ್ಪರಿ (ಮು-ಸಂ-೧-೧೦-೧೦) ಎಂಬ ಮುಕ್ತಗಳನ್ನು ಜಪಿಸಬೇಕು.

ಅಥಾಸಿ ಯತ್ರ ಚಿದ್ರ ಇನ್ವಾಽದಿತ್ಯೋ ದೃಶ್ಯತೇ ರಥನಾಬಿರಿವಾಭ-
ಧ್ಯಾಯೇತ ಚಿದ್ರಾಂ ವಾ ಛಾಯಾಂ ಪಶ್ಯೇತ್ತದಪ್ಯೇವಮೇವ
ವಿದ್ಯಾತ್ ||

ಅರಿಷ್ಟಾಂತರಂ ದರ್ಶಯತಿ— ಅಥಾಸಿ ಪುನರಪ್ಯನ್ಯದರಿಷ್ಟಮುದಾಹ್ರಿಯತ ಇತಿ ಶೇಷಃ |
ಯತ್ರ ಯದಾಽದಿತ್ಯಶ್ಚಿದ್ರೋ ಶೇತ ಇವ ದೃಶ್ಯತೇ ಯಥಾ ರಥಚಕ್ರಸ್ಯ ನಾಭಿಃ ಸಚ್ಚಿದ್ರೋ ಭವತಿ
ತದ್ದಾದಿತ್ಯಸ್ಯ ಮಂದಲಂ ಸಚ್ಚಿದ್ರಂ ಪ್ರತೀಯೇತ | ಯದ್ವಾ ಸ್ವದೇಹಚ್ಚಾಯಾಂ ಸಚ್ಚಿದ್ರಾಂ

ಪಶ್ಯೇತ್ | ತದಪಿ ತದಾನೀಮುಪ್ಯೇವಮೇವ ಸಂಪರೇತೋಽಸ್ಯಾತ್ಮಾ " ಇತ್ಯಾರಭ್ಯ " ಉದ್ಯಯಂ ತಮಸಸ್ವರೀತ್ಯೇಕಾ " ಇತ್ಯಂತೇನ ಗ್ರಂಥೇನೋಕ್ತಪ್ರಕಾರಮೇವ ವಿದ್ಯಾತ್ ||

ಇತರ ಅಂಶಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯಾವಾಗ ಸೂರ್ಯಮಂಡಲವು ರಥದಚಕ್ರದಂತೆ ಭದ್ರಭದ್ರವಾಗಿ ತೋರಿದರೆ, ಮತ್ತು ತನ್ನ ಶರೀರದ ನೆರಳೂ ಹಾಗೆಯೇ ಭದ್ರಭದ್ರವಾಗಿ ತೋರಿದರೆ ಮರಣಸ್ಥಾನಹಿತವಾಗಿಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಸಂಪರೇತೋಽಸ್ಯಾತ್ಮಾ ಎಂದು ಅರಂಭಿಸಿ ಉದ್ಯಯಂ ತಮಸಸ್ವರೀತ್ಯೇಕಾ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದವರೆಗೆ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಂಶದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಅಥಾಸ್ಯಾದರ್ಶೇ ವೋದಕೇ ನಾ ಜಿಹ್ಮುತಿರಸಂ ವಾಽತಿರಸಂ ವಾಽಽತ್ಮಾನಂ ಪಶ್ಯೇದ್ವಿಪರ್ಯಸ್ತೇ ನಾ ಕನ್ಯಾಕೇ ಜಿಹ್ಮೇನ ನಾ ದೃಶ್ಯೇಯಾತಾಂ ತದಪ್ಯೇವಮೇವ ವಿದ್ಯಾತ್ ||

ಅರಿಷ್ಟಾಂತರಂ ದರ್ಶಯತಿ— ಅದರ್ಶೋ ದರ್ಶನಾಸ್ತೇನೋದಕೇನ ಚ ಪ್ರತಿಬಿಂಬ- ಯೋಗ್ಯಾನಿ ಸ್ವಚ್ಛಾನಿ ಖಡ್ಗಾದಿದ್ರವ್ಯಾಣ್ಯುಪಲಕ್ಷ್ಯಂತೇ | ತೇಷು ದ್ರವ್ಯೇಷು ಸ್ವಕೀಯಂ ದೇಹ- ಪ್ರತಿಬಿಂಬಂ ಜಿಹ್ಮುತಿರಸಂ ಕುಷಲಿತಿರಸ್ಯಂ ಪಶ್ಯೇತ್ | ಯದ್ವಾ ತಿರೋರಹಿತಂ ಪಶ್ಯೇತ್ | ಅಥವಾ ಕನ್ಯಾಕೇ ಕನೀನಿಕೇ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಸ್ಯ ಚಕ್ಷುರ್ಗತೇ ಶುಕ್ಲ ಕೃಷ್ಣಮಂಡಲೇ ವಿಶಯಸ್ತೇ ವಿದ್ಯಮಾನ- ಸಂನಿವೇಶಾದ್ವಿಪರೀಕೇ ಶುಕ್ಲಮಂಡಲಮಧ್ಯೇ ಕೃಷ್ಣಮಂಡಲಮುತ್ಯಮೌ ವಿದ್ಯಮಾನಸಂನಿವೇಶದ್ವಿ- ಪರ್ಯಯಃ | ಕೃಷ್ಣಮಂಡಲಮಧ್ಯೇ ಶುಕ್ಲಮಂಡಲಮ್ | ಯದ್ವಾ ಯಥಾವಸ್ತುತಮಾರ್ಜವಂ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಜಿಹ್ಮೇನ ವಕ್ರತ್ವೇನ ಕನೀನಿಕೇ ದೃಶ್ಯೇಯಾತಾಮ್ | ತಾನ್ಯೇತಾನಿ ಚತ್ವಾರ್ಯೂಷ್ಯಾನಿ ||

ಪ್ರತಿಬಿಂಬವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಸಾನುರ್ವ್ಯವುಳ್ಳ ಕನ್ನಡಿ, ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ಖಡ್ಗಾದಿದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಶರೀರದ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವನ್ನು ನೋಡುವಾಗ ತಲೆಮಾತ್ರ ಹೊರಗಾಗಿ ತೋರುವುದು, ಅಥವಾ ತಲೆಮಾತ್ರ ತೋರದಿರುವುದು. ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಬಿಂಬದಲ್ಲಿರುವ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪು ಬಿಳವು ಬಣ್ಣ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿ ತೋರುವುದು ಅಂದರೆ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬೆಳ್ಳಗೂ ಬದಿಯಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪು ತೋರುವುದು. ಹೀಗೆ ನಾಲ್ಕು ಅಂಶಗಳಲ್ಲಿ ಮರಣಸೂಚಕಗಳಾಗಿವೆ.

ಅಥಾಪಿಧಾಯಾಕ್ರೀಣೇ ಉಪೇಕ್ಷೇತ ತದ್ಯಥಾ ಬಟಿರಕಾಣಿ ಸಂಪತಂ- ತೀವ ದೃಶ್ಯಂತೇ ತಾನಿ ಯದಾ ನ ಪಶ್ಯೇತ್ತದಪ್ಯೇವಮೇವ ವಿದ್ಯಾತ್ ||

ಪುನರಪರಿಷ್ಟಾಂತರಂ ದರ್ಶಯತಿ— ಲೋಕೇ ಸರ್ವೋಽಪಿ ಪುರುಷಶ್ಚಕ್ಷುಃಪಿ ವಿಮೀಲ್ಯ ನೇತ್ರಸ್ಯಾಪಾಂಗಮವಷ್ಟಭ್ರೋಷೇಕ್ಷೇತ, ನೇತ್ರಸಮೀಪಂ ಪಶ್ಯೇತ್ ತನ್ನದಾನೀಮನುಭವೋಽ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥೋದಾಹ್ರಿಯತೇ- ಬದರಕಾಣಿ ವರ್ತುಲಾನಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮಾನಿ ಶುಕ್ಲವರ್ಣಾನಿ ಕೇತೋಂ-

ದೂಕಶಬ್ದಾಭಿಧೇಯಾನಿ ಸಂಪತಂತೀನ ಸಮ್ಯಜ್ನೇತ್ರಾನ್ನಿರ್ಗಚ್ಯಂತೀನ ಸವ್ಯೇದ್ಯವ್ಯತ್ಯಂತೇ | ತಾನಿ
ಬಟಿರಕಾಣಿ ಯದಾ ನ ಪಶ್ಯೇತ್ತದಾನೀನುಪ್ಯರಿಷ್ಟಂ ವಿಜ್ಞೇಯಮ್ ||

ಕಣ್ಣನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಕಡೆಗಣ್ಣಿನ ಕಡೆ ನೋಡುತ್ತಿರುವಾಗ ವರ್ತುಲಾಕಾರವಾದ ಬೆಳ್ಳುಗಾಡ ಕೆಲೊಂಡಕ
ಮೆಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಬಿದುಗಳು ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಸುರಿಯುವಂತೆ ತೋರಿದರೆ ಅದೂ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಅರಿಷ್ಟವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಅಥಾಪ್ಯಸಿಧಾಯ ಕರ್ಣಾ ಉಪಶ್ಯಣಿಯಾತ್ಸ ಏಷೋಽಗ್ನೇರಿವ ಪ್ರಜ್ಞ-
ಲತೋ ರಥಸ್ಯೇವೋಪದ್ವಿಸ್ತಂ ಯದಾ ನ ಶ್ಯಣಿಯಾತ್ರದವ್ಯೇನ-
ಮೇನ ವಿದ್ಯಾತ್ ||

ಅರಿಷ್ಟಾಂತರಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಸರ್ವೋಽಪಿ ಜನಃ ಸ್ಯಕರ್ಣಾವುಭಾವಶ್ಯಂಗುಲಿಭ್ಯಾಂ ದೃಢಮಪಿ-
ಧಾಯ ದೇಹಮಧ್ಯೇ ಕಿಂಚಿಜ್ಜುಪ್ತಂ ಶ್ಯಣಿಯಾತ್ಸಸ್ಯ ದೃಷ್ಟಾಂತದ್ವಯಮುಚ್ಯತೇ | ಪ್ರಕ-
ಷೇಣ ಜ್ವಲತೋ ವಹ್ನೇಃ ಪ್ರೌಢಸ್ಯ ಶಬ್ದೋ ಯಾದೃಶೋ ಭವತಿ, ರಥಸ್ಯ ತ್ವರಯಾ ಗಚ್ಯತ
ಉಪದ್ವಿಘೋಷೋ ಯಾದೃಶೋ ಭವತಿ ಸ ಏಷ ದೇಹಮಧ್ಯೇ ಶ್ರುಯಮಾಣಃ ಶಬ್ದಸ್ತಾ-
ದೃಶಃ | ತಂ ಯದಾ ನ ಶ್ಯಣಿಯಾತ್ರದಾನೀನುರಿಷ್ಟಂ ವಿದ್ಯಾತ್ ||

ಎಲ್ಲರೂ ತಮ್ಮ ಕಿವಿಗಳನ್ನು ಬೆರಳುಗಳಿಂದ ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಾಗ ದೇಹಮಧ್ಯದಿಂದ ಶಬ್ದವನ್ನು ಕೇಳದರೆ ಅಂದರೆ
ಅ ಶಬ್ದವು ಧಗಧಗಲಿಯುವ ಬೆಂಕಿಯ ಶಬ್ದದಂತಾಗಲೀ, ತೀವ್ರವಾಗಿ ಹೋಗುವ ರಥದ ಶಬ್ದದಂತಾಗಲೀ ಇರುವಂತೆ
ಕೇಳದರೆ ಅಗ ಅದನ್ನು ಅರಿಷ್ಟವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಆಥಾಪಿ ಯತ್ರ ನೀಲ ಇವಾಗ್ನಿದ್ಯೌರೃತೇ ಯಥಾ ಮಯೂರಗ್ರೀವಾ
ಮೇಘೇ ವಾ ವಿದ್ಯುತಂ ಪಶ್ಯೇನ್ನೇಘೇ ವಾ ವಿದ್ಯುತಂ ನ ಪಶ್ಯೇ-
ನ್ಮಹಾಮೇಘೇ ವಾ ಮರೀಚೀರಿವ ಪಶ್ಯೇತ ತದವ್ಯೇನಮೇನ
ವಿದ್ಯಾತ್ ||

ಅರಿಷ್ಟಾಂತರಂ ದರ್ಶಯತಿ— ಯಥಾ ಮಯೂರಸ್ಯ ಗ್ರೀವಾ ಲೋಕೇತಿಕಶಯೇನ
ನೀಲವರ್ಣಾ ತದ್ವಶ್ಯುಢೋ ವನ್ಮುಜ್ಜಲನ್ಯದಾ ನೀಲ ಇವ ದೃಶ್ಯತೇ, ತಥಾ ಮೇಘುರಹಿತೇ
ನಿರ್ಮಲ ಆಕಾಶೇ ಕೇನಾಪ್ಯನ್ನೇನಾದ್ಯಶ್ಯಮಾನಾಂ ಮಹತೀಂ ವಿದ್ಯುತಂ ಸ್ವಯಂ ನ ಪಶ್ಯೇತ್,
ಪಶ್ಯೇತ್ ಮೇಘೇ ವಾ ಪ್ರೌಢೇ ಸರ್ವೈರ್ವ್ಯತ್ಯಮಾನಾಂ ವಿದ್ಯುತಂ ಸ್ವಯಂ ನ ಪಶ್ಯೇತ್ ಯದ್ವಾ
ವರ್ಷರ್ತುಮಧ್ಯೇ ಭೂಮೌ ಸರ್ವತ್ರಾಂಧಕಾರನಾಪಾದಯನ್ ಪ್ರೌಢೋ ಮೇಘೋ ಮಧ್ಯಾ-
ಹ್ನಾದಿಶಾಲೇ ಕದಾಚಿದ್ಭವತಿ ತಸ್ಮಿನ್ನೇಘೇ ಭಾಸುರಾ ಮರೀಚೀರಿವ ಪಶ್ಯತಿ, ತಾನ್ಯೇತಾನಿ ಚತ್ರಾ-
ರ್ಯರಿಷ್ಟಾನಿ ||

ನವಿನ್ ಕಂಠವು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅತಿಘೋರವಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೆ, ಅದರಂತೆ ಜ್ವಲಿಸುವ ಬೆಂಕಿಯೂ ಘೋರವಾಗಿ ತೋರುವುದು. ಹಾಗೆಯೇ ಮೋಢ ಇಬ್ಬದಿರುವ ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಮಿಂಚನ್ನು ನೋಡುವುದು. ಮೋಢದಲ್ಲಿ ಹೊಳೆಯುವ ಮಿಂಚು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತೋರಿದರೂ ತನಗೆ ತೋರದಿರುವುದು. ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಮೇಘದಲ್ಲಿ ಗ್ರೀಷ್ಮಕಾಲದಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನ ಕಿರಣಗಳನ್ನು ನೋಡುವುದು ಇವು ನಾಲ್ಕು ಅಂಶಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

**ಅಥಾಪಿ ಯತ್ರ ಭೂಮಿಂ ಜ್ವಲಂತೀಮಿವ ಪಶ್ಯೇತ ತಪಶ್ಯೇನನೇವ
ವಿದ್ಯಾತ್ ||**

ಅರಿಷ್ಟಾಂತರಂ ದರ್ಶಯತಿ— ಶುಷ್ಕವೃಣಕಾಷ್ಠಾದಿರಹಿತಾ ಕೇವಲಾ ಮೃತ್ತಿಕ್ವ ವಪ್ರಥ-
ಜ್ವಲಾಯುಕ್ತಾ ಯದಾ ದೃಶ್ಯತೇ ತದಾನೀಮರಿಷ್ಟಂ ವಿದ್ಯಾತ್ ||

ಒಣದ ಹುಲ್ಲುಕಟ್ಟಿಗೆಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಮಣ್ಣು ಅಧಿಕ ಉರಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದಂತೆ ತೋರಿದರೆ ಅರಿಷ್ಟವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಇತಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದರ್ಶನಾನಿ ||

ಉದಾಹೃತಾನ್ಯರಿಷ್ಟಾನ್ಯಪಸಂಹರತಿ— ಇತ್ಯೇನಂ ಪೂರ್ವಮುಕ್ತಾನಿ “ ತಾ ಯತ್ರ ವಿಹೀ-
ಯೇತೇ ಚಂದ್ರಮಾ ಇವಾದಿತ್ಯೋ ದೃಶ್ಯತೇ ” ಇತ್ಯಾರಭ್ಯ “ ಭೂಮಿಂ ಜ್ವಲಂತೀಮಿವ ಪಶ್ಯೇತ ”
ಇತ್ಯಂತಾನಿ ಜಾಗರಣಾವಸ್ಥಾಯಾಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇಣ ದೃಶ್ಯಮಾನಾನ್ಯರಿಷ್ಟಾನಿ ವಿಕ್ಷೇಯಾನಿ ||

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅರಿಷ್ಟಗಳ ಉಪಸಂಹಾರ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸೂರ್ಯನು ಚಂದ್ರನಂತೆ ತೋರುವುದು ಎಂದು ಅರಂಭಿಸಿ, ಭೂಮಿಯು ಉರಿಯುವಂತೆ ತೋರುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವವುಗಳನ್ನು ಎಚ್ಚರವಾಗಿರುವಾಗ ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ಕಾಣಗೊಂಡರೆ ಅವುಗಳು ಮರಣ ಸೂಚಕ ಅಂಶಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಅಥ ಸ್ವಪ್ನಾಃ ||

ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಂ ಪ್ರತಿಜ್ಞೇನೀತೇ — ಜಾಗರಣಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾರಿಷ್ಟಕಥನಾನಂತರಂ ಸ್ವಪ್ನಗತಾ
ಅರಿಷ್ಟವಿಶೇಷಾಃ ಕಥ್ಯಂತ ಇತಿ ಶೇಷಃ ;

ಜಾಗರಣ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಈಗ ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪುರುಷಂ ಕೃಷ್ಣಂ ಕೃಷ್ಣದಂತಂ ಪಶ್ಯತಿ ಸ ಏನಂ ಹಂತಿ ವರಾಹ ಏನಂ
ಹಂತಿ ಮರ್ಕಟ ಏನಮಾಸ್ಕಂದಯತ್ಯಾಶು ನಾಯುರೇನಂ ಪ್ರಮ-

ಹತಿಸು ವರ್ಣಂ ಖಾದಿತ್ವಾಪಗಿರತಿ ಮಧ್ವಶ್ವಾತಿ ಬಿಸಾನಿ ಭಕ್ಷಯತ್ಯೇ-
ಕಪುಂಡರೀಕಂ ಧಾರಯತಿ ಖರೈರ್ವರಾಹೈರ್ಯುಕ್ತೈರ್ಯಾತಿ ಕೃಷ್ಣಾಂ
ಧೇನುಂ ಕೃಷ್ಣವತ್ಸಾಂ ನಲದಮಾಲೀ ದಕ್ಷಿಣಾಮುಖೋ ವ್ರಾಜ-
ಯತಿ ||

ದಶಸಂಖ್ಯಾಕಾನಿ ಸ್ವಪ್ನಾರಿಷ್ಠಾನಿ ದರ್ಶಯತಿ— ಸ್ವಪ್ನೇ ಸಾಕಲ್ಯೇನಾತ್ಯಂತಂ ಕೃಷ್ಣ-
ವರ್ಣಂ ಪುರುಷದೇಹಂ ಕೃಷ್ಣವರ್ಣೈರ್ಧಂತ್ಯೈರ್ಯುಕ್ತಂ ಪಶ್ಯತಿ | ಸ ಚ ಪುರುಷ ಅಗತ್ಯೈನಂ
ಸ್ವಪ್ನದ್ರಷ್ಟಾರಂ ಹಂತಿ ಸ್ವಪ್ನಮಧ್ಯೇ ಮಾರಯತಿ | ತದಿದಮೇಕಮರಿಷ್ಯಮ್ | ತಥಾರಾಜ್ಯಮಧ್ಯೇ
ಪ್ರೌಢೋ ವರಾಹ ಅಗತ್ಯೇ ಮಾರಯತಿ | ತದಿದಂ ದ್ವಿತೀಯಮ್ | ಮರ್ಕಟಃ ಕಕ್ಷಿದಾಗತ್ಯೈನಂ
ಸ್ವಪ್ನದ್ರಷ್ಟಾರನಮಾನ್ಯಂದಯತಿ ಸಮಂತಾನೂರ್ಧಪಶ್ಯಂತಮಾರೋಹತಿ | ತದಿದಂ ತೃತೀಯಮ್ |
ಅತಿಶೀಘ್ರಗಾಮೀ ಪ್ರೌಢೋ ವಾಯುರೇನಂ ಗೃಹೀತ್ವಾ ನಿಮ್ಮದೇಶೇ ಜಲವತ್ಪವಹತಿ | ಏತ-
ಚ್ಚತುರ್ಥಮ್ | ಸುವರ್ಣನಿರ್ವಿತಮಾಭರಣಂ ಅದ್ವೈಕಾದಿವದ್ಭಕ್ಷಯತ್ವಾ ಪುನರಸಿ ವಮತಿ |
ಏತನ್ವಚಮಮ್ | ಮಾಕ್ಷಿಕಂ ಯನ್ನಧು ತದಾಕಂಠಮಶ್ವಾತಿ | ಏತತ್ ಷಷ್ಠಮ್ | ಬಿಸಾನಿ
ಪದ್ಮಾದೀನಾಂ ನಾಲಾನಿ ಭಕ್ಷಯತಿ | ಏತತ್ಸಪ್ತಮಮ್ | ಏಕಪುಂಡರೀಕಮ್ | ರಕ್ತವರ್ಣಮಿತಿ
ಸಂಪ್ರದಾಯಃ | ತಚ್ಚಿರಸಿ ಧಾರಯತಿ | ಏತದಷ್ಟಮಮ್ | ಯುಕ್ತೈರಕ್ತವಸ್ತ್ರಜ್ಜೀಕೃತ್ಯೈರ್ಗರ್ಧ-
ಭೈರ್ವರಾಹೈರ್ವಾ ಗ್ರಾಮಾಂತರಂ ಗಚ್ಛತಿ | ಏತನ್ವವಮಮ್ | ನಲದಮಾಲೀ ರಕ್ತಕುಸುಮ-
ಗ್ರಥಿತಸ್ಯಸ್ತ್ರೀ ದಕ್ಷಿಣಾಭಿಮುಖೋ ಭೂತ್ವಾ ಕಾಂಚಿತ್ಕೃಷ್ಣವಸ್ತ್ರೋಪೇತಾಂ ಕೃಷ್ಣಾಂ ಧೇನುಂ
ವ್ರಾಜಯತಿ ದೇಶಾಂತರಂ ಪ್ರೇರಯತಿ | ಏತದ್ವಿಶಮಮ್ ||

ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಹೋರುವ ಹತ್ತು ಅರಿಷ್ಠಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ ಒಬ್ಬ
ಪುರುಷನನ್ನು ಕಪ್ಪು ಹೆಲ್ಲುವುಳ್ಳವನನ್ನಾಗಿ ನೋಡುವುದು. ಅವನು ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದು ತನ್ನನ್ನು ಹೊಡೆಯುವುದು. ಇದು
ಒಂದು ಅರಿಷ್ಠ. ಕಾಡಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಭಯಂಕರವಾದ ಹಂದಿಯು ಬಂದು ತನ್ನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದು ಎರಡನೆಯ ಅರಿಷ್ಠ.
ಒಂದು ಕೋತಿಯು ಬಂದು ಕಾಲಿನಿಂದ ತಲೆಯವರೆಗೆ ತನ್ನನ್ನು ಹತ್ತುವುದು ಮೂರನೇ ಅರಿಷ್ಠ. ವೇಗವಾದ ಗಾಳಿ
ಬಂದು ಎತ್ತಿಕೊಂಡುಹೋಗಿ ನೀರಿನಂತೆ ತಗ್ಗಾದ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಎಸೆಯುವುದು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅರಿಷ್ಠ. ಚಿನ್ನದ ಒಡವೆಗಳನ್ನು
ಚಕ್ಕುಲಿಯಂತೆ ತಿಂದು ವಾಂತಿಮಾಡುವುದು ಐದನೆಯ ಅರಿಷ್ಠ. ಜೀನುತುಪ್ಪವನ್ನು ಕುತ್ತಿಗೆಯವರೆಗೆ ತಿನ್ನುವುದು
ಆರನೆಯ ಅರಿಷ್ಠ. ತಾವರೆಯದೆಂಬುಗಳನ್ನು ಹಿಂದಿನಂತೆ ತಿನ್ನುವುದು ಏಳನೆಯ ಅರಿಷ್ಠ. ಕಂಞತವರೆಯನ್ನು
ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವುದು ಎಂಟನೆಯ ಅರಿಷ್ಠ. ಕತ್ತೆಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಹಂದಿಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಿದ ರಥದಿಂದ ಗ್ರಾಮಾಂತರಕ್ಕೆ
ಹೋಗುವುದು ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಅರಿಷ್ಠ. ಕೆಂಪುಹೂಮಾಲೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿಕೊಂಡು ದಕ್ಷಿಣಾಭಿಮುಖ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಕಪ್ಪು
ಕರುವಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಪ್ಪು ಹಸುವನ್ನು ದೇಶಾಂತರಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟಿಕೊಂಡುಹೋಗುವಂತೆ ನೋಡಿದರೆ ಅದು ಹತ್ತನೆಯ
ಅರಿಷ್ಠನಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ ಯದ್ಯೇತೇಷಾಂ ಕಿಂಚಿತ್ಪ್ರತ್ಯೇದುಪೋಷ್ಯ ಸಾಯಸಂ ಸ್ಥಾಲೀಪಾಕಂ
ಶ್ರಪಯಿತ್ವಾ ರಾತ್ರೀಸೂಕ್ತೇನ ಪ್ರತ್ಯೃಚೆಂ ಹುತ್ವಾನ್ಯೇನಾನ್ನೇನ
ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನೈಜಯಿತ್ವಾ ಚರುಂ ಸ್ವಯಂ ಸ್ರಾಶ್ವೀಯಾತ್ ||

ವಿಶ್ವೇರ್ಷಗರಣಸ್ವಪ್ನಗತೈರರಿಷ್ಟೈಃ ಪ್ರತ್ಯಾಸನ್ನಂ ಮರಣಂ ನಿಶ್ಚಿತ್ಯಾನಂತರಂ ಯತ್ಕು-
ರ್ತವ್ಯಂ ತದ್ವರ್ತಯತಿ— ಸ ಪುಮಾನೇತೇಷಾಮರಿಷ್ಟಾನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಯತ್ಪ್ರಮುಪ್ಯರಿಷ್ಟಂ ಯದಾ
ಪಶ್ಯೇತ್ಸನ್ನಿನೇ ಸ್ವಯಮುಪವಾಸಂ ಕೃತ್ವಾ ಸ್ಥಾಲೀಪಾಕವಿಧಾನೋಪೇತಂ ಸಾಯಸಂ (ಶ್ರಪ-
ಯಿತ್ವಾ) “ ರಾತ್ರೀ ವ್ಯಖ್ಯದಾಯತೀ ” (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೧೦-ಸೂ ೧೨೭ ಋ ೧) ಇತ್ಯಸ್ತಿ-
ನ್ನೂಕ್ತೇ ಪ್ರತಿಮಂತ್ರಂ ಸಾಯಸಂ ಹುತ್ವಾ ಸ್ವೃಗೃಹೇ ನಿಷ್ಪಾದಿತೇನಾನ್ನೇನ ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಬ್ರಾಹ್ಮ-
ಣಾನೈಜಯಿತ್ವಾ ಪಶ್ಚಾದ್ಯೋಮಶೇಷಂ ಚರುಂಸ್ವಯಂ ಸ್ರಾಶ್ವೀಯಾತ್ | ವಿಶಾಪತಾ ಸಂಸಾ-
ದನೀಯಸ್ವ ಪುರುಷಾರ್ಥಸ್ಯೋಪಸ್ಮಿತೋ ವಿಘ್ನಃ ಪರಿಹೃತೋ ಭವತಿ ||

ಹೀಗೆ ಜಾಗರಣಸ್ವಪ್ನಗತಗಳಿಂದ ಅರಿಷ್ಟಗಳಿಂದ ಮರಣ ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ
ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯಾವ ಪುರುಷನು ಈ ಅರಿಷ್ಟಗಳಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅರಿಷ್ಟವನ್ನು ನೋಡಿದರೂ ಆ ದಿನವ
ಉಪವಾಸವನ್ನಾಚರಿಸಿ ಸ್ಥಾಲೀಪಾಕಂಕರಿಯಿಂದ ವಾಯವ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿ ರಾತ್ರೀವ್ಯಖ್ಯದಾಯತೀ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ
ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಆ ವಾಯವ್ಯವನ್ನು ಹೋಮಮಾಡಿ ತನ್ನ ಮನೆಯಲ್ಲೇ ಮಾಡಿರುವ ಅನ್ನಾದಿಗಳಿಂದ ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ
ಭೋಜನಮಾಡಿಸಿ ಅಮೇಲೆ ಹೋಮಶೇಷವನ್ನೂ ತಾನೂ ಊಟಮಾಡಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಆಚರಿಸಿದರೆ ಒದಗಿರುವ
ವಿಘ್ನಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪರಿಹಾರಹೊಂದುತ್ತವೆ.

ಸ ಯೋಽತೋಽಶ್ರುತೋಽಗತೋಽಮತೋಽನತೋಽದೈಷ್ಟೋಽವಿಜ್ಞಾ-
ತೋಽನಾದಿಷ್ಟಃ ಶ್ರೋತಾ ಮಂತಾ ದ್ರಷ್ಟಾಽದೇಷ್ಟಾ ಘೋಷ್ಠಾ
ವಿಜ್ಞಾತಾ ಪ್ರಜ್ಞಾತಾ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಭೂತಾನಾಮಂತರಪುರುಷಃ ಸ
ಮ ಆತ್ಮೇತಿ ವಿದ್ಯಾತ್ ||

ವಿಘ್ನಂ ಪರಿಹೃತ್ಯ ಪಶ್ಚಾನ್ನಂಪಾದನೀಯಂ ಪುರುಷಾರ್ಥಂ ದರ್ಶಯತಿ— ಕೃತವಿಘ್ನ-
ಪರಿಹಾರಃ ಸ ಪುಮಾನಿತಿ ವಿದ್ಯಾದಿತ್ಯನ್ವಯಃ | ಕಥಂ ವಿದ್ಯಾದಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ಯಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ
ಭೂತಾನಾಮಂತರಪುರುಷೋ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಸ್ವಭಾಂತಾನಾಂ ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿನಾಂ ದೇಹಮಧ್ಯೇ ತತ್ಪ್ರದೇ-
ಹಸಾಕ್ಷಿತ್ಯೇನ ಭಾಸಮಾನಃ ಪರಿಪೂರ್ಣಃ ಪರಮಾತ್ಮಾ ಸೋಽಯಂ ಪರಮಾತ್ಮಾ ಮೇ ಮಮ
ಮುನುಷ್ಠೋಃ ಪುರುಷಸ್ಯಾತ್ಮಾ ಸ್ವರೂಪಮಿತ್ಯೇನಂ ವಿದ್ಯಾತ್ | ಪ್ರಮಾಣೇನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪು-
ರ್ಯಾತ್ | ತದರ್ಶತ್ರಾವುಪಾಗೇತೇತಿತಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಮ್ | ಅತ ಇತ್ಯಾದಿಭಿಃ ಪದೈಃ ಸರ್ವ ಭೂ-

ಕಾಂತರಂ ಪುರುಷಂ ವಿಶಿವಷ್ಟಿ ಅತೋಽಸ್ಮಾದ್ವೇಹೇಂದ್ರಿಯಾದಿಸಂಘಾತಾದ್ವಿಲಕ್ಷಣ ಇತಿ ಶೇಷಃ | ಅಶ್ರುತ ಇತ್ಯಾದಿಭಿಃ ಸಪ್ತಭಿರ್ವಿಶೇಷಣೈರಿಂದ್ರಿಯಜನ್ಯಕ್ರಿಯಾಕರ್ಮಸ್ಥಂ ನಿವಾರಯತಿ | ಅಕಾರಾದಯೋಃ ವರ್ಣಾಃ ಪರೈರುಚ್ಚಾರ್ಯಮಾಣಾ ಉದಾತ್ತಾದಿಸ್ವರಾ ನಾ ಯಥಾ ಶ್ರೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯೇಣ ಶ್ರೂಯಂತೇ ನೈವಮಾತ್ಮಾ ಶ್ರೋತ್ರೇಣ ಶ್ರುತಃ | ಯಥಾ ಪಾದೇಂದ್ರಿಯಜನ್ಯಯಾಗಮನಕ್ರಿಯಯಾ ಗ್ರಾಮಾಂತರಂ ಗಮ್ಯತೇ ನೈವಮಸೌ ಗತಃ | ಯಥಾ ಚತುರ್ಭುಜಾದ್ಯುಪೇತಾ ವಿಷ್ವಾನದಿಮೂರ್ತಿರ್ಜಡತ್ವಾನನ್ಯಸಾ ಧ್ಯಾನಕಾಲೇ ಪ್ರಕಾಶ್ಯತೇ ನೈವಮಸೌ ಮತಃ, ಸ್ವಪ್ರಕಾಶತ್ವಾನನ್ಯಸೋಽನುಲೋಽ ನ ವಿಸ್ತಾರಿತಃ | ಯಥಾ ಪುತ್ರಭೃತ್ಯಾದಿ ತತ್ಕಾರ್ಷಾಮಿನಾ ನಮ್ಯತೇ ವಶೀಕ್ರಿಯತೇ ನೈವಮಸೌ ನತಃ, ಸ್ವತಂತ್ರತ್ವಾತ್ಪೇನಾಪಿ ನ ವಶೀಕ್ರತಃ | ಯಥಾ ನಿಲಲ-ಪೀತಾದಿಕಂ ರೂಪಂ ಚಕ್ಷುಷಾ ದೃಶ್ಯತೇ ನೈವಮಸೌ ದೃಷ್ಟಃ | ಯಥಾ ಮನಸಾ ಸಂದಿಹ್ವಮಾನಂ ವಸ್ತು ಸ್ಥಾಣುಚೋರಾದಿಕಂ ವಿಜ್ಞಾನಶಬ್ದವಾಚ್ಯಯಾ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ನಿಶ್ಚೀಯತೇ ನೈವಮಸೌ ವಿಜ್ಞಾತಃ, ಸಂತೇಹರಹಿತತ್ವಾದ್ಬುದ್ಧ್ಯಾ ನ ನಿಶ್ಚೇತವ್ಯಃ | ಯಥಾ ಜಾತಿಗುಣಾದಿಯುಕ್ತಾಗಮಾತ್ಪಾದಿಪದಾರ್ಥಸ್ವದ್ಭಾವಚಕ್ರೈಃ ಶಬ್ದೈರಾದಿಶೃಂತೇ ನೈವಮಸೌವಾದಿಷ್ಟಃ, ವಾಚ್ಯಾರ್ಥಸ್ಯ ಜಾತ್ಯಾದೇಶ್ಚ ಸ್ಥಿತ್ಯನಾಪಾತಃ | ಏತ್ಯಿರ್ವಿಶೇಷಣೈರೈಂದ್ರಿಯಕರ್ಮಾಪಾರವಿಷಯತ್ವಂ ನಿವಾರಿತಮ್ | ಕಥಂ ತಹ್ಯಾತ್ಮಾ ಬೋಧ್ಯಂ ಶಕ್ಯತ ಇತ್ಯಾಶಂಕಾತ್ಪನಃ ಕರ್ಮಕಾರಕತ್ವಾಭಾವೇಽಪಿ ತತ್ಪ್ರದ್ಯಾಪಾರಕರ್ತೃತ್ವೇನೋಪಲಕ್ಷಯತುಂ ಶಕ್ಯತ ಇತ್ಯುಭಿಪ್ರೇಶ್ಯ ಶ್ರೋತಾ ಮಂತೇತ್ಯಾದಿಶ್ಚ ವಿಶೇಷಣಾನುಚ್ಯಂತೇ | ಆತ್ಮಾ ವಿಷಯೋ ನ ಭವತಿ ವಿಷಯೇ ಶು ಭವತ್ಯೇವಾತೋ ವಿಷಯತ್ವೇನಾನಗಂತವ್ಯಃ | ಅತ ಏವಾಂತರ್ಯಾಮಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ ವಿಷಯತ್ವನಿಷೇಧಪುರಾಸರಂ ವಿಷಯತ್ವಮಾನ್ಯಾಯತೇ-“ಅದ್ವಂದೋ ದ್ರವ್ಯಾಶ್ಶ್ರುತಃ ಶ್ರೋತಾಃಸುಲೋ ಮಂತಾಃವಿಜ್ಞಾತೋ ವಿಜ್ಞಾತಾ” (ಬೃಹ-೩-೭-೧೩) ಇತಿ | ಅಕ್ಷರಬ್ರಾಹ್ಮಣೇಽಪಿ ತಥೈವಾಽಮ್ನಾತಮ್-“ತದ್ವಿ ವತದಕ್ಷರಂ ಗಾಣ್ಯೇದ್ಯವ್ಯಂ ದ್ರವ್ಯಶ್ಶ್ರುತಂ ಶ್ರೋತ್ರಸುತಂ ಮಂತ್ರವಿಜ್ಞಾತಂ ವಿಜ್ಞಾತೃ” (ಬೃಹ-೩-೮-೧೧) ಇತಿ | ಕೌಷಿತಕನೋಽಸ್ಮಾನುನಂತಿ-“ನ ವಾಚಂ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸೀತ ವಕ್ತ್ರಾತಂ ವಿದ್ಯಾತಃ” (ಕೌಷಿ-೧೧-೮) ಇತ್ಯಾದಿವಾ | ಪ್ರಶ್ನೋಪನಿಷದ್ವಹಿ ದರ್ಶನಾದಿಕ್ರಿಯಾಕರ್ತೃತ್ವಮಾನ್ಯಾತಮ್-“ವಿಷ ಹಿ ದ್ರವ್ಯಾಪ್ತವ್ಯಾ ಶ್ರೋತಾ ಘಾತಾ ರಸಯುತಾ ಮಂತಾ ಬೋಧದ್ವಾ ಕರ್ತಾ ವಿಜ್ಞಾನಾತ್ಮಾ ಪುರುಷಃ” (ಪ್ರಶ್ನೋ-೯) ಇತಿ | ತತ್ತದಿಂದ್ರಿಯಾನಭಾಸಕತ್ವೇನ ತತ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವ್ಯವಹಾರೋ ನ ತು ಕ್ರಿಯಾಶ್ಚಯತ್ವಂ ಕರ್ತೃತ್ವಮಿತ್ಯುಭಿಪ್ರೇತೋಽತ್ರೇತಾಪನೀಯೇ ಪಥ್ಯತೇ-“ಚಕ್ಷುಷೋ ದ್ರವ್ಯಾಶ್ರೋತ್ರಸ್ಯ ದ್ರವ್ಯಾ ವಾಚೋ ದ್ರವ್ಯಾ ಮನಸೋ ದ್ರವ್ಯಾ ಬುದ್ಧೋದ್ರವ್ಯಾ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ದ್ರವ್ಯಾ ಮನಸೋ ದ್ರವ್ಯಾ ಸರ್ವಸ್ಯ ದ್ರವ್ಯಾ” (ನ್ಯ-೮-೨) ಇತಿ | ಚಕ್ಷುರ್ಭಾಸಕತ್ವಮಪಿ ಭಾಸನಕ್ರಿಯಾಶ್ಚಯತ್ವಂ ನ ಭವತಿ ಕಿಂ ತು ಸ್ವಪ್ರಕಾಶಚೈತನ್ಯರೂಪಸ್ಯ ತತ್ಪ್ರದ್ಯಾನಾನುಕೂಲೈನಾವಸ್ಥಾನಂ ಸಾಕ್ಷಿತ್ವಮೇವೇತಿ ತತ್ತ್ವಿಽಮ್ನಾತಮ್ | -“ಚಕ್ಷುಷಃ ಸಾಕ್ಷೀ ಶ್ರೋತ್ರಸ್ಯ ಸಾಕ್ಷೀ ವಾಚಃ ಸಾಕ್ಷೀ ಮನಸಃ ಸಾಕ್ಷೀ ಬುದ್ಧೀ ಸಾಕ್ಷೀ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಸಾಕ್ಷೀ ಮನಸಃ ಸಾಕ್ಷೀ ಸರ್ವಸ್ಯ ಸಾಕ್ಷೀ” (ನ್ಯ-೮-೨) ಇತಿ | ಏವಮ್-“ಅಸಂಗೋ ಹ್ಯಯಂ ಪುರುಷಃ” (ಬೃಹ-೪-೩-೯) ಇತ್ಯಾದೀನೈಃಪುನಾದಹರಣೇ-

ಯಾನಿ ಯದ್ಯಸ್ಯಾಪೇಷ್ಯಾ ಘೋಷ್ವೇತಿ ಪದದ್ವಯೇನ ವಾಗ್ವ್ಯಾಪಾರಕರ್ತೃವ್ಯಮೇವಾಭಿಧೀಯತೇ
 ತಥಾಸಿ ರಾಜಾಜಿವದಾಪ್ತಾ ಪಯಿಸ್ತೃಪ್ತಮಾವೇಶ್ಯುಕ್ತಂ ಸೈನ್ಯಸ್ಯಾನ್ಯಹ್ಯಯಿಸ್ಯ ಯಾಷ್ಟಿ ಕವಮಚ್ಚ ದ್ವನಿ-
 ಕರ್ತೃವ್ಯಂ ಘೋಷ್ಪುಷ್ಪಮಿತಿ ವಿವೇಕಃ | ವಿಜ್ಞಾಪ್ಯಪ್ರಜ್ಞಾಸೃತೈ ಅಪ್ರವಾಂಕರಭೇದೇನ
 ವಿವೇಚನೀಯೇ | ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಾದಿಭ್ಯಃ ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮಾನಂ ವಿವಚ್ಯ ವಿಜ್ಞಾಪ್ಯಸ್ವಂತಂ ತಸ್ಯ ೭ | ವಿವಿಕ್ತಸ್ಯ
 ಪ್ರಕೃತ್ಯಬ್ರಹ್ಮರೂಪತೇನ ಜ್ಞಾಪ್ಯಕ್ತಂ ಪ್ರಜ್ಞಾಪ್ಯಸ್ವಮ್ | ಸರ್ವೇಷಾಂ ಭೂತಾನಾಮಂತರಪುರುಷ
 ಇತ್ಯನೇನ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಾದ್ಯುಪಾಧಿಪ್ರಯುಕ್ತಮಾತ್ಮನೋ ನಾನಾತ್ವಂ ನಿರಾಕೃತಮ್ | ತಾದೃಶಸ್ಯ
 ಪರಮಾತ್ಮನಃ ಸ ಮು ಅತ್ವೇತಿ ವಿದ್ಯಾದಿತಿ ವಾಕ್ಯೇನ ಸ್ವಕೀಯಸಂಸಾರಿತ್ವನಿವಾರಣಾಯ ತಾದಾತ್ಮ್ಯ-
 ಮುಪನ್ಯಸ್ವಮ್ | ಈದೃಗಾವಸ್ತುಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರೇ ಸತಿ ದೇಹಪಾತಕಾಲ ಏವ ವಿಮುಚ್ಯತೇ |
 ತಥಾವಿಧವಗ್ನೂಪಾಸನೇ ತು ಬ್ರಹ್ಮರೋಕಪ್ರಾಪ್ತಿದ್ವಾರಾ ಕ್ರಮೇಣ ವಿಮುಚ್ಯತೇ | ಇತ್ಯೇನ-
 ಮಾದಿತ್ಯಮಂಡಲಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪಾಂತರ್ಗತಪುರುಷೈಕ್ಯಧ್ಯಾನಪ್ರಸಂಗಾತ್ಪಾನಿರೀಷ್ಟದರ್ಶನಾದಿ ತದ್ವ್ಯು-
 ಕ್ತಸ್ಯ ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥಹೇತುಭೂತಾ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾ ಚ ಪರಿಶಮಾಪಿತಿ ||

ವಿಘ್ನಗಳನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿಕೊಂಡಮೇಲೆ ಮುಂದೆ ಸಂಪಾದಿಸಬೇಕಾದ ಪುರುಷಾರ್ಥವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.
 ವಿಘ್ನವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಂಡಮೇಲೆ ಉಪಾಸಕನು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಎಂದು ಅನ್ವಯ. ತಿಳಿಯುವ ರೀತಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.
 ಯಾವನು ಸಕಲ ಭೂತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿದ್ದು ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಪ್ರಂಬವರ್ಯಂತವಿರುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಸಾಕ್ಷಿ
 ರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನಿರುವನೋ ಅವನೇ ಮುಮುಕ್ಷುವಾದ ನನ್ನ ಸ್ವರೂಪನೆಂದು
 ಸತತವಾಗಿ ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಚಿಂತಿಸುತ್ತಾ ಪರಮಾತ್ಮ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕು. ಹೀಗೆ ತಾದಾತ್ಮ್ಯ ದ್ಯಾನ
 ದಲ್ಲಿ ಅಶಕ್ತನಾದವನು ಪ್ರತೀಕೋಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಅತಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳಿಂದ ಅಂತರ್ಯಾಮಿ ಪುರುಷನ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು
 ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅವನು ಈ ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಾದಿ ಸಂಘಾತದಿಂದ ವಿಲಕ್ಷಣವಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಅಶ್ರುತಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಏಕು
 ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯ ವ್ಯಾವಾಹಿಕೈ ವಿಷಯನಿಲ್ಲವೆಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳನ್ನು ಇತರರು
 ಉಚ್ಚರಿಸುವಾಗ ಹೇಗೆ ನಮ್ಮ ಶ್ರೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಕೇಳುವುದೋ ಅದರಿ ವಿಷಯವಾಗುವುದೇ ಅದರಂತೆ ಅತ್ಮನು ಶ್ರುತ
 ನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಪಾದರೂಪಕರ್ವೇಂದ್ರಿಯದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಗಮನಶ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಗ್ರಾಹ್ಯಾಂತರವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೋ
 ಅದರಂತೆ ಅತ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಚತುರ್ಭುಜಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಿಷ್ಣುವ್ಯಾಕೃತಿಗಳು ಧ್ಯಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ
 ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿತವಾಗುತ್ತವೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಅತ್ಮನು ಷುನಃ ಪ್ರಕಾಶ್ಯನೂ ಅಲ್ಲ. ಸ್ವಪ್ರಕಾಶನಾದುದರಿಂದ ಅವನು
 ಮನೋಗೋಚರನಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದರ್ಥ. ಸ್ವಾಮಿಯಿಂದ ಪುತ್ರಭೃತ್ಯಾದಿಗಳು ವರ್ತಿಸುವುದುಮಂತೆ ಇವನು ವಶ್ಯ
 ನಾಗುವನಲ್ಲ. ಅತ್ಮನು ಸ್ವತಂತ್ರನಾದುದರಿಂದ ಯಾರಿಗೂ ವಶನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ನೀಲಮಿತಾದಿರೂಪಗಳು ಕಣ್ಣಿನಿಂದ
 ನೋಡುವಂತೆ ಅತ್ಮನು ಕಣ್ಣಿಗೂ ಗೋಚರನಲ್ಲ. ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಮೋಟು ಮರವೋ ಚೀದಿರ ಪುರಷನೋ ಎಂದು ಕಂಡೆಹಕ್ಕೆ
 ಒಳಗಾದ ವಸ್ತುವು ವಿಜ್ಞಾನ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ದೃಢೀಕರಿಸುವಂತೆ ಅತ್ಮನು ಬುದ್ಧಿಗೂ ಗೋಚರನಾಗುವುದಿಲ್ಲ.
 ಸಂಜೇಹರಿಹತನಾದುದರಿಂದ ಬುದ್ಧಿಗ್ರಾಹ್ಯನಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಜಾತಗುಣತಿಯುಷಂಜ್ಞೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ
 ಗೋಶುಕ್ಲಾದಿ ಪದಾರ್ಥಗಳು ವಾಚಕ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹೇಗೆ ಶೂನಿಸಲ್ಪಡುವುದೋ ಅದರಂತೆ ಅತ್ಮನು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಷಯ
 ನಾಗುವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಜಾತ್ಯಾದಿರಹಿತನಾದುದರಿಂದ ಶಬ್ದಗೋಚರನಲ್ಲವೆಂದರ್ಥ. ಹೀಗೆ ಇಂದ್ರಿಯ ವ್ಯಾವಾಹಿಕೈ

ಅವಸಯನೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಹಾಗಾದರೆ ಆತ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದು ಹೇಗೆ? ಅಂದರೆ ಆಯಾಯ ವ್ಯಾಪಾರ ಕರ್ತೃತ್ವೋಪಲಕ್ಷಿತನನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಬಹುದೆಂದು ಶ್ರೋತಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಏಳು ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅವನು ವಿಷಯನಾಗದಿದ್ದರೂ ವಿಷಯ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ವಿಷಯತ್ತರೂಪದಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ವಿಷಯತ್ವವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸಿ ವಿಷಯತ್ವವನ್ನು ಅಂತರ್ಯಾಮಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲೆ ಅದೃಷ್ಟೋ ದೃಷ್ಟಾ ಅಶ್ರುತಃಶ್ರೋತಾಃಮತೋ ಮಂತಾಃ ವಿಜ್ಞಾತೋ ವಿಜ್ಞಾತಾ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲೂ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿಶದವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದನ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಅಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವ ಹೇಳಿರುವುದು ಕ್ರಿಯಾಶ್ರಯನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದಲ್ಲ. ಆಯಾಯ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಭಾಸನಾದುದರಿಂದ ಕರ್ತೃತ್ವ ಎಂದು ವ್ಯವಹರಿಸಿದೆ. ಇದನ್ನು ಚಕ್ಷುಷೋ ದೃಷ್ಟಾ ಶ್ರೋತ್ರಸ್ಯ ದೃಷ್ಟಾ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ (ನೈ-ಉ-೨) ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಚಕ್ಷುಷ್ಯಿಗೆ ಭಾಸಕನಿಂದರೆ ಭಾಸನಕ್ರಿಯಾಶ್ರಯನೆಂದು ಅರ್ಥವಲ್ಲ. ಸಾಕ್ಷಿತ್ವರೂಪದಿಂದ ಇರುವುದು ಅಂದರೆ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶತೈತನ್ಯ ರೂಪದಿಂದ ಆಯಾಯ ಇಂದ್ರಿಯ ಭಾಸಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವುದು ಎಂದರ್ಥ. ಇದೂ ಕೂಡಾ ಚಕ್ಷುಷಃ ಸಾಕ್ಷೀ ಶ್ರೋತ್ರಸ್ಯ ಸಾಕ್ಷೀ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಶ್ರುತಿಯಲ್ಲೇ (ನೈ. ಉ-೨) ವಿವರಿಸಿದೆ. ಆತ್ಮನು ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂಗರಹಿತನು. ಆದೇಷ್ಟಾ ಘೋಷ್ವಾ ಪದಗಳಿಗೆ ವಾಗ್ಯಾಪಾರಕರ್ತೃತ್ವರೂಪ ಅರ್ಥವು ಸಮಾನವಾದರೂ ಅಲ್ಪ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ರಾಜಾದಿಗಳಂತೆ ಅಜ್ಞಾಪಿಸುವವನು ಆದೇಷ್ಟಾ ಸೇನಾದಿಗಳನ್ನು ಕರೆಯುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗುವವನು ಘೋಷ್ವಾ. ಹೀಗೆಯೇ ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳಿಗಿಂತ ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮನನ್ನು ಬೇರೆಯಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದು ವಿಜ್ಞಾತ್ಯತ್ವ. ಬೇರೆಯಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದಲ್ಲದೆ ಪ್ರಕೃತ್ಯಪ್ರಹ್ಮರೂಪದಿಂದ ತಿಳಿಯುವುದು ಪ್ರಜ್ಞಾತ್ಯತ್ವವೆಂದು ವಿನೇಚಿಸಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಸರ್ವಭೂತಗಳ ಅಂತರ ಪುರುಷ ನೆಂದುದರಿಂದ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಾದ್ಯವಾಧಿಮೂಲಕ ಆತ್ಮನಿಗೆ ನಾನಸ್ತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ನನ್ನ ಆತ್ಮನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸಂಸಾರತ್ವನಿವಾರಣೆಗೋಸ್ಕರ ತಾದಾತ್ಮ್ಯ ಹೇಳಿದೆ. ಈ ರೀತಿಯಾದ ವಸ್ತು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾಯಿತೆಂದರೆ ದೇಹನಿಷಿದ್ಧವೆಂದೆಯೇ ಮುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಆ ವಸ್ತುವಿನ ಉಪಾಸನೆಮಾಡುವುದಾದದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂಲಕ ಕ್ರಮ ಮುಕ್ತಿ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಆದಿತ್ಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿರುವ ಮತ್ತು ತನ್ನ ರೇರಿದಲ್ಲಿರುವ ಪುರುಷನು ಒಬ್ಬನೇ ಎಂದು ತಿಳಿದು ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು. ಈ ಧ್ಯಾನಿಸಕ್ಕೆ ವಿಘ್ನರೂಪಗಳಾದ ಅರಿವುಗಳನ್ನೂ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ತಿಳಿದು ಅವುಗಳಿಗೆ ಒಂದೆಂದೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಈ ರೀತಿ ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದುದಾಯಿತು.

English Translation

1. To him the Vedas yield no more milk, he has no luck in what he has learnt (from his Guru) ; he does not know the path of virtue.

2. This has also been declared by a Rishi (Rv. X. 71, 6) :—
3. ‘ He who has forsaken the friend (the Veda), that knows his friends in his speech there is no luck. Though he hears, he hears in vain, for he does not know the path of virtue.’
4. Here it is clearly said that he has no luck in what he has learnt, and that he does not know the path of virtue.
5. Therefore let no one who knows this, lay the sacrificial fire (belonging to the Mahavrata) for another, let him not sing the Samans of the Mahavrata for another, let him not recite the Sastias of that day for another.
6. However, let him willingly do this for a father or for an Akarya; for that is done really for himself.
7. We have said that the incorporeal conscious self and the sun are one. When these two become separated, the sun is seen as if it were the moon no rays spring from it; the sky is red like madder; the patient cannot retain the wind, his head smells bad like a raven’s nest :—let him know then that his self (in the body) is gone, and that he will not live very long.
8. Then whatever he thinks he has to do, let him do it, and let him recite the following hymns, Yad anti yak ka dnake (Rv. IX. 67, 21-27) ; Ad it pratnasya retasah (Rv. VIII, 6. 30) : Yotra brahma pavamana (Rv. IX 113, 6-11) ; Udvayam tamasas pari (Rv. I. 50, 10).
9. Next, when the sun is seen pierced, and seems like the nave of a cart-wheel, when he sees his own shadow pierced, let him know then that it is so (as stated before, i. e., that he is going to die soon).
10. Next, when he sees himself in a mirror or in the water with a crooked head, or without a head, or when his pupils are seen inverted or not straight, let him know then that it is so.

11. Next, let him cover his eyes and watch, then threads are seen as if falling together. But if he does not see them, let him know then that it is so.

12. Next, let him cover his ears and listen, and there will be a sound as if of a burning fire or of a carriage. But if he does not hear it, let him know then that it is so.

13. Next, when fire looks blue like the neck of a peacock, or when he sees lightning in a cloudless sky, or no lightning in a clouded sky, or when he sees as it were bright rays in a dark cloud, let him know then that it is so.

14. Next, when he sees the ground as if it were burning, let him know that it is so.

15. These are the visible signs (from 7-14).

16. Next come the dreams.

17. If he sees a black man with black teeth, and that man kills him; or a boar kills him; a monkey jumps on him; the wind carries him along quickly; having swallowed gold he spits it out; he eats honey; he chews stalks; he carries a red lotus; he drives with asses and boars; wearings wreath of red flowers (naladas) he drives a black cow with a black calf, facing the south,

18. If a man sees any one of these (dreams), let him fast, and cook a pot of milk, sacrifice it, accompanying each oblation with a verse of the Ratri hymn (Rv. X. 137), and then after having fed the Brahmanas, with other food (prepared at his house) eat himself the (rest of the oblation-

19. Let him know that the person within all beings, not heard here, not reached, not thought, not subdued, not seen, not understood, not classed, but hearing, thinking, seeing, classing, sounding, understanding, knowing, is his self.

ಇತಿ ಶ್ರೀನುತ್ಪಾಯಣಾಚಾರ್ಯ ವಿರಚಿತೇಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ತೃತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ
ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ಚತುರ್ಥಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತವಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶನಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದ ತೃತೀಯಾರಣ್ಯಕದ
ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು ||

ಅಥ ತೃತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ಪಂಚಮಃ ಖಂಡಃ

ಮೂರನೆಯ ಅರಣ್ಯಕದ ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಐವನೆಯ ಖಂಡವು

ಅಥ ಖಲ್ವಿಯಂ ಸರ್ವಸ್ಯೈವಾಚ ಉಪನಿಷತ್ಸರ್ವಾ ಹೈವೇವೇಮಾಃ
ಸರ್ವಸ್ಯೈವಾಚ ಉಪನಿಷದ ಇಮಾಂ ತ್ವೇವಾಽಽಚಿಕ್ಷತೇ ||

ಪ್ರಾಸಂಗಿಕಂ ಪರಿಷವಾಚ್ಯ ಪ್ರಕೃತಾಮೇವೋಪಾಸನಾಂ ಪ್ರಕಾರಾಂತರೇಣ ವಕ್ತುಂ
ಪ್ರತಿಜಾನೀತೇ — ಪ್ರಾಸಂಗಿಕಬ್ರಹ್ಮನಿದ್ಯಾಕಥನಾನಂತರ್ಯಾರ್ಥೇಽಥಶಬ್ದಃ | ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣೋ-
ಪಾಸನಾಯಾಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥಃ ಖಲುಶಬ್ದಃ | ಇಯಮನಂತರಮೇವ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣೋಽಪನಿಷದು-
ಪಾಸಾನಾ ಸರ್ವಸ್ಯೈವಾಚಃ ಸಂಬಂಧಿನೀ | ಅಕಾರಾದಿಕ್ಷಕಾಸಂತಾನಾಂ ಮೂಘ್ಯಕಾಮಂತ್ರ-
ಗಣಾನಾಂ ಸೇವೇಫಸಾಂ ವರ್ಣಾನಾಮತ್ರೋಪಾಸನೀಯತ್ವಾತ್ | ಯದ್ಭಕ್ತಸ್ಯಿನ್ನಾರಣ್ಯಕೇ ಪ್ರೋಕ್ತಾಃ

ಸರ್ವಾ ಅಪಿ ಸಂಹಿತೋಪಾಸನಾಃ ಕೃಷ್ಣವಾಗ್ನಿಷಯಾ ಏವ ತಥಾಪಿ ಶದಭಿಜ್ಞಾಃ ಪುರುಷಾ
ಇಮಾಮೇವೋಪನಿಷದಂ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಾಮುಪಾಸನಾಮೇವ ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟಾಷ್ಟಮಾಚಕ್ಷತೇ ||

ಪ್ರಸಂಗಸಂಗತಿಯಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಅರಿಷ್ಟಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದಮೇಲೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನೇ
ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದ ಹೇಳಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಉಪಾಸನೆಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಐವು ಶಬ್ದ
ಹೇಳಿದೆ. ಈಗ ಹೇಳುವ ಉಪನಿಷದುಪಾಸನೆಯು ಸಕಲವಾಕ್ಯಂ ಬಂಧಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಅಕಾರಾದಿಕ್ಷಕಾರಾಂತರದ
ವರೆಗಿರುವ ಮಾತೃಕಾಮಂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಸಕಲವರ್ಣಗಳ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಮೂರನೆಯ ಅರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ
ಹೇಳಿರುವ ಉಪಾಸನೆಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗ್ನಿಷಯವಾಗಿದ್ದರೂ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಈ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನೇ
ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪೃಥಿವ್ಯಾ ರೂಪಂ ಸ್ವರ್ಶಾ ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಯೋಷ್ಮಣೋ ದಿವಃ ಸ್ವರಾ ಅಗ್ನೇ
ರೂಪಂ ಸ್ವರ್ಶಾ ವಾಯೋರೂಷ್ಮಾಣ ಆದಿತ್ಯಸ್ಯ ಸ್ವರಾ ಋಗ್ವೇದಸ್ಯ
ರೂಪಂ ಸ್ವರ್ಶಾ ಯಜುರ್ವೇದಸ್ಯೋಷ್ಮಾಣಃ ಸಾಮವೇದಸ್ಯ
ಸ್ವರಾಶ್ವಕ್ಷುಷೋ ರೂಪಂ ಸ್ವರ್ಶಾಃ ತ್ರೋತ್ರಸ್ಯೋಷ್ಮಾಣೋ
ಮನಸಃ ಸ್ವರಾಃ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ರೂಪಂ ಸ್ವರ್ಶಾಃ ಅಪಾನಸ್ಯೋಷ್ಮಾಣೋ
ವ್ಯಾನಸ್ಯ ಸ್ವರಾಃ ||

ಪ್ರತಿಷ್ಠಾತಾಮುಪಾಸನಾಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಕಕಾರಾದಯೋ ಮಕಾರಾದಪಾನಾ ವರ್ಗಪಂಚ-
ಕನಿಷ್ಠಾ ವರ್ಣಾಃ ಸ್ವರ್ಶಸಂಜ್ಞಕಾಃ | ಶಷಸಹಾತ್ಯಕ್ಷಾರ ಊಷ್ಮಸಂಜ್ಞಕಾಃ | ಅಕಾರಾದಯ
ಔಕಾರಾಂತಾಕ್ಷತುರ್ಧರ ಸ್ವರಸಂಜ್ಞಕಾಃ | ಏತೇಷು ಸ್ವತೋಷ್ವಸ್ವರೇಷು ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಲೋಕ-
ದೃಷ್ಟಿರಗ್ನೌದೀವತಾದೃಷ್ಟಿರ್ಬುಗಾದಿವೇದದೃಷ್ಟಿಶ್ಚುರಾದೀಂದ್ರಯದೃಷ್ಟಿಃ ಪ್ರಾಣಾದಿವಾಯು-
ದೃಷ್ಟಿಶ್ಚ ಕರ್ಶವ್ಯಾ ||

ಉಪಾಸನಾರೂಪವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕಕಾರಾದಿ ಮಕಾರದವರೆಗಿರುವ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ವರ್ಣಯೋಕ್ಷರಗಳಿಗೆ
ಸ್ವರ್ಶವೆಂದು ಹೆಸರು. ಶಷಸಗಳಿಗೆ ಊಷ್ಮವೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಕಾರಾದಿ ಔಕಾರದವರೆಗಿರುವ ಹದಿನಾಲ್ಕು ವರ್ಣಗಳಿಗೆ
ಸ್ವರಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಸ್ವರ್ಶ, ಊಷ್ಮ, ಸ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪೃಥಿವೀ, ಅಂತರಿಕ್ಷದ್ಯುಲೋಕಧ್ಯಾನವನ್ನೂ ಅಗ್ನಿ,
ವಾಯು, ಆದಿತ್ಯದೇವತಾಧ್ಯಾನವನ್ನೂ, ಋಗ್ವೇದ, ಯಜುರ್ವೇದ, ಸಾಮವೇದದೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ, ಚಕ್ಷುಸ್ಸು, ತ್ರೋತ್ರ,
ಮನೋರೂಪ ಇಂದ್ರಿಯದೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ, ಪ್ರಾಣ, ಅಪಾನ, ವ್ಯಾನರೂಪ ವಾಯುಧ್ಯಾನವನ್ನೂ ಮಾಡಬೇಕು.

ಅಥ ಖಲ್ವಿಯಂ ದೈವೀ ವೀಣಾ ಭವತಿ ತದನುಕ್ಯತಿರಸೌ

ಮಾನುಷೀ ವೀಣಾ ಭವತಿ ||

ಅಸ್ಯ ಉಪಾಸನಾಯಾ ಅಂಗತ್ವೇನ ಸ್ವತಂತ್ರತ್ವೇನ ವಾ ವೀಣಾಧ್ಯಾನಂ ವಿಧಿತ್ವೇ—ಅಥ
ಪ್ರಥಿವ್ಯಾದಿಧ್ಯಾನಕಥನಾನಂತರಮ್ | ಖಲುಶಬ್ದೋ ವೀಣಾಪ್ರಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥಃ | ಇಯಮಸ್ಮಾಭಿದ್ಯುಕ್ತ-
ಮಾನಾ ಶರೀರರೂಪಾ ದೈವೀ ದೇವನಿರ್ಮಿತಾ ಕಾಚಿದ್ವೀಣಾ ವಿದ್ಯತೇ | ನ ಹಿ ದೇವವ್ಯತಿರೇಕೇಣ
ಕಶ್ಚಿದಪೀನಂ ದೇಹಂ ನಿರ್ಮಾತುಂ ಶ್ವನುತೇ | ಯಾ ತು ಗಾಯಕೈರ್ಧಾರ್ಯಮಾಣಾ
ಕಾಷ್ಠಮಯೀ ವೀಣಾ ಸಾ ತು ಮನುಷ್ಯೈರ್ನಿರ್ಮಿತತ್ವಾನ್ನಾನುಷೀ | ಅಸೌ ಚ ತದನುಕ್ಯತಿರ್ಭವತಿ |
ತಾಂ ದೈವೀ ವೀಣಾಮನುಷ್ಯತ್ಯೈ ಕೃತಿನಿಷ್ಠಾದನಂ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ತದನುಕ್ಯತಿಃ ತಪ್ತದ್ವಶೀತೈರ್ಥಃ ||

ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಉಪಾಸನೆಯ ಅಂಗರೂಪವಾಗಿ ಅಥವಾ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ವೀಣಾಧ್ಯಾನವನ್ನು ವಿಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಥ
ಅಂದರೆ ಪ್ರಥಿವ್ಯಾದಿಧ್ಯಾನವಿವರಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಎಂದರ್ಥ. ಖಲುಶಬ್ದವು ವೀಣಾಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ನಮ್ಮ
ಶರೀರವೆಂಬುದೇ ಒಂದು ದೇವನಿರ್ಮಿತವಾದ ವೀಣೆಯು. ದೇವನಲ್ಲದೆ ಈ ಶರೀರವೀಣೆಯನ್ನು ಇನ್ನಾರೂ ನಿರ್ಮಿಸಲಾರರು.
ಗಾಯಕರು ಭರಿಸುವ ಮರದವೀಣೆಯು ಮನುಷ್ಯನಿರ್ಮಿತವಾದುದರಿಂದ ಮಾನುಷೀವೀಣೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ದೈವೀ ಶರೀರ
ವೀಣೆಯನ್ನನುಷಿಸಿ ಅದರಂತೆ ಮಾನುಷೀವೀಣಾರಚನೆಯಾಗಿದೆ.

ಯಥಾಸ್ಯಾಃ ಶಿರ ಏವಮನುಷ್ಯಾಃ ಶಿರೋ ಯಥಾಸ್ಯಾ ಉದರ-
ಮೇವಮನುಷ್ಯಾ ಅಮೃಣಂ ಯಥಾಸ್ಯೈ ಚಿಹ್ನೈವಮನುಷ್ಯೈ
ನಾದನಂ ಯಥಾಸ್ಯಾಸ್ತತ್ತಯ ಏವಮನುಷ್ಯಾ ಅಂಗುಲಯೋ
ಯಥಾಸ್ಯಾಃ ಸ್ವರಾ ಏವಮನುಷ್ಯಾಃ ಸ್ವರಾ ಯಥಾಸ್ಯಾಃ ಸ್ಪರ್ಶಾಃ
ಏವಮನುಷ್ಯಾಃ ಸ್ಪರ್ಶಾಃ ಯಥಾ ಹ್ಯೇವೇಯಂ ಶಬ್ದವತೀ ತರ್ಹ್ಯ-
ವತ್ಯೇವನುಸೌ ಶಬ್ದವತೀ ತರ್ಹ್ಯವತೀ ಯಥಾ ಹ್ಯೇವೇಯಂ ಲೋ-
ಮಶೇನ ಚರ್ಮಣಾಸಿಹಿತಾ ಭವತ್ಯೇವನುಸೌ ಲೋಮಶೇನ
ಚರ್ಮಣಾಸಿಹಿತಾ ||

ಶರೀರರೂಪಾಯಾ ದೇವವೀಣಾಯಾಃ ಕಾಷ್ಠನಿರ್ಮಿತಾಯಾಃ ಮಾನುಷವೀಣಾಯಾಕ್ಶ
ಸಾದೃಶ್ಯಂ ಧ್ಯಾನಾಯ ದರ್ಶಯತಿ—ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಮಾಭಿದ್ಯುಕ್ತಮಾನಾಯಾಃ ಶರೀರರೂಪಾಯಾ
ದೈವ್ಯಾ ವೀಣಾಯಾ ಊರ್ಧ್ವಭಾಗೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ಶಿರೋ ಯಥಾ ಭವತಿ ಏವಮನುಷ್ಯಾ ಉಪಾಸಕ-

ಶರೀರಾದ್ಯೈತಿರಿಕ್ತಾಯಾಃ ಕಾಷ್ಠನಿರ್ಮಿತಾಯಾ ಮಾನುಷ್ಯಾ ವೀಣಾಯಾ ಊರ್ಧ್ವಭಾಗೇ ಶಿರೋ
 ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಮ್ | ಯೋ ಭಾಗೋ ಗಾಯಕಸ್ಯ ವಾಮಾನಸಮಾಶ್ರಿತ್ಯಾವಸ್ಥಿತತ್ಯಾಶ್ರಯಾಬಾಹುಬದೋ-
 ಪಲತಪ್ತೇನ ಶಿರಸ ಆಕಾರೋ ದೃಶ್ಯತೇ | ತದಿದಮೇಕಂ ಸಾದೃಶ್ಯಮ್ | ಉತ್ತರಾಣ್ಣಪಿ ಸಾದ್ಯ-
 ಶ್ಯಾನ್ಯೇವಂ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಾನಿ | ಅಸ್ಯಾಃ ಶರೀರವೀಣಾಯಾಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧೋದರವದಮುಷ್ಯಾಃ ಕಾಷ್ಠ-
 ವೀಣಾಯಾ ಅಂಭಣಂ ವೀಣಾದಂಡಮದ್ಯವತಿ ಚೈದ್ರಮ್ | ಶರೀರವೀಣಾಯಾನುಚಿತ್ತಾ ಜಿಹ್ವಾ
 ಯಥಾ ಸ್ವರೋತ್ತೇಹೇತುಸ್ತು ಛೈನಾಮುಷ್ಯೈ ಕಾಷ್ಠವೀಣಾಯಾ ಹಸ್ತೇನ ವಾದನಂ ಸ್ವರೋತ್ತೇ-
 ಹೇತುಃ | ತಂತ್ರಯೋಗುಲಯ ಇತಿ ಪದದ್ವಯಂ ವ್ಯತ್ಯಾಸೇನ ಯೋಜನೀಯಮ್ | ಅಸ್ಯಾಃ
 ಶರೀರವೀಣಾಯಾ ಅಂಗಲಯೋ ಯಥಾ ಬಹುವಿಧಾ ದೀರ್ಘವರ್ತಂತೇ ತಥೈವಾಮುಷ್ಯಾಃ
 ಕಾಷ್ಠವೀಣಾಯಾಸ್ತಂತ್ರಯೋ ದೀರ್ಘವರ್ತಮ್ | ಯಥಾಸ್ಯಾಃ ಶರೀರವೀಣಾಯಾ ಸ್ವರಾಃ
 ಕೋಷ್ಠಾಗ್ನಿಪ್ರೇರಿತವಾಯೋಃ ಸಂಬಂಧಿವಿಶೇಷೇಣೋತ್ತೇನ್ನಾಃ ಷಡ್ವರ್ಷಭಾಗಾರಾಧಯೋ ಯಥಾ
 ವರ್ತಂತೇ ತಥೈವಾಮುಷ್ಯಾಃ ಕಾಷ್ಠವೀಣಾಯಾಸ್ತತ್ಸಾನ್ಯೇಷ್ವಂಗುಲಿಧಾರಣೇನ ಷಡ್ವಾದಿಸ್ವರಾ
 ಅವಿರ್ಭವಂತಿ | ಸ್ವರಾಭಿವ್ಯಕ್ತೃರ್ಥಂ ಯಥಾ ಶರೀರಮಧ್ಯೇ ವಾಯೋಃ ಸ್ವರವಿಶೇಷಾಃ
 ಪ್ರಯತ್ನಾತ್ಪದಂತ್ಯಂತೇ ತಥಾ ಕಾಷ್ಠವೀಣಾಯಾ ಅಂಗುಲಿಸ್ವರವಿಶೇಷಾಃ ಪ್ರಯತ್ನೇನಪದಾಃ |
 ಯಥಾ ಚೇಯಂ ಶರೀರವೀಣಾ ಶಬ್ದವತೀ ಸ್ವರಾಭಿವ್ಯಕ್ತೇಹೇತು ಭೂತಧ್ವನಿಯುಕ್ತಾ ತದ್ರವತಿ
 ತದನವತೀ | ಧಮನೀಭಿಃ ಶರೀರಾನಯವಾನಾಂ ದೃಢಬಂದನಂ ತದನಮ್ | ತಥೈವ ಕಾಷ್ಠ-
 ವೀಣಾಪಿ ಶಬ್ದವತೀ ಸ್ವರವಿಶೇಷಾಭಿವ್ಯಕ್ತೇಹೇತುಭೂತಧ್ವನಿಯುಕ್ತಾ | ತಥಾ ತದ್ರವತಿ ತದನೇನ
 ತಂತ್ರೀಣಾಂ ದೃಢಬಂದನೇನ ಯುಕ್ತಾ | ಯಥಾ ಚೇಯಂ ಶರೀರವೀಣಾ ಲೋಮಶೇನ
 ಪ್ರಭೂತಲೋಮಾಧಾರೇಣ ಚರ್ಮಣಾಃಪಿಹಿತಾಃಚ್ಚಾದಿತಾ ಭವತಿ ಏವಮಸೌ ಕಾಷ್ಠವೀಣಾಪಿ
 ಲೋಮಶೇನ ವ್ಯಾಘ್ರಾದಿಚರ್ಮಣಾಃಚ್ಚಾದಿತಾ ಭವತಿ ||

ಶರೀರಲಪದೇವವೀಣೇಗು, ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಮಾನುಷವೀಣೆಗೂ ಸಾದೃಶ್ಯವನ್ನು ಧ್ಯಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ವಿವರಿಸು
 ತ್ತಾರೆ. ನಾವು ನೋಡುತ್ತಿರುವ ಶರೀರಲಪದೇವವೀಣೆಯ ಊರ್ಧ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಶಿರಸ್ಸಿರುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ
 ಮರದಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಮಾನುಷವೀಣೆಯ ಊರ್ಧ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿ ತಲೆ ಇರುತ್ತದೆ. ಗಾಯಕನ ಎಡಭುಜಭಾಗವನ್ನು
 ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವ ಸೋರೆಯಬುರುಡೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಭಾಗ ಶಿರಸ್ಸಿನಂತೆಯೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಇದೊಂದು ಸಾದೃಶ್ಯ ಮುಂದೆಯೂ
 ಹೀಗೆಯೇ ಸಾದೃಶ್ಯತೆಯಬೇಕು. ಶರೀರವೀಣೆಯ ಉದರಭಾಗದಂತೆ ಕಾಷ್ಠವೀಣೆಗೂ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಭಿತ್ತಿಗಳಿರುತ್ತವೆ.
 ಶರೀರವೀಣೆಯಲ್ಲಿರುವ ನಾಲಿಗೆಯ ಹೇಗೆ ಸ್ವರೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವೋ ಅದರಂತೆ ಮರದ ವೀಣೆಯನ್ನು ಕೈಯಿಂದ
 ಬಾಹಿಸುವುದು ಸ್ವರಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಶರೀರವೀಣೆಗೆ ನಾನಾಬಿರಳುಗಳು ಹೇಗೆ ಉದ್ಭವವಾಗಿಯೋ ಅದರಂತೆ
 ಮಾನುಷವೀಣೆಗೆ ಉದ್ಭವವಾದ ತಂತಿಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಶರೀರವೀಣೆಯ ಸ್ವರಗಳು ಉದರಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಪ್ರೇರೇಪಿತವಾದ
 ವಾಯುಸಂಬಂಧಿವಿಶೇಷದಿಂದ ಉಂಟಾಗಿ ಷಡ್ವರ್ಷಭಾಗಾರಾಧಿರೂಪದಿಂದ ಪರಿಣತವಾಗುತ್ತವೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಕಾಷ್ಠ
 ವೀಣೆಯ ಅಯುಯುಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಬೆರಳನ್ನಟ್ಟಿರೆ ಷಡ್ವಾದಿಸ್ವರಗಳುಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಸ್ವರಗಳುಂಟಾಗಲು ಶರೀರಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ
 ವಾಯುವಿನ ಸ್ಪರ್ಶವು ಹೇಗೆ ಪ್ರಯತ್ನ ಸಾಧ್ಯವೋ ಹಾಗೆ ಕಾಷ್ಠವೀಣೆಯಲ್ಲಿ ಬೆರಳನಸ್ಪರ್ಶವಿಶೇಷವು ಪ್ರಯತ್ನ ಸಾಧ್ಯ

ವಾಗಿದೆ. ಶರೀರವಿಣೆಯು ಸ್ವರಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಧ್ವನಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು ಸಹಸ್ರಾರುನರಗಳಿಂದ ಅವಯವಗಳ ದೃಢಬಂಧನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದೋ ಅದರಂತೆ ಕಾಷ್ಠವಿಣೆಯೂ ಧ್ವನಿಯಿಂದ ಕೂಡಿ ತಂತಿಗಳ ದೃಢಬಂಧನವಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತದೆ. ಶರೀರವಿಣೆಯು ಶೋಮಾಧಾರವಾದ ಚರ್ಮದಿಂದ ಮುಚ್ಚಿರುವಂತೆ ಕಾಷ್ಠವಿಣೆಯೂ ಹುಮುಂತಾದವುಗಳ ಚರ್ಮದಿಂದ ಅಚ್ಚಾದಿವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಲೋಮಶೇಷ ದ ಸ್ಥೈರ್ಯ ಚರ್ಮಣಾ ಪುರಾ ವಿಣಾ ಅಪಿದಧತಿ ||

ನನ್ನಿದಾನೀಂತನಾಃ ಕಾಷ್ಠವೀಣಾಶ್ಚರ್ಮಣಾ ನ ಬಧ್ಯಂತ ಇತ್ಯಾಶಂಕ್ಯಾಹ—ಇದಾನೀಮತ್ರ ಚರ್ಮಾಫಿಘನಾಭಾವೇನೈವ ಪೂರ್ವಕಾಲೇ ದೇವಲೋಕಾದೌ ತದ್ವಿದ್ಯತ ಇತಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಮ್ ||

ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾಷ್ಠವಿಣೆಯು ಚರ್ಮದಿಂದ ಕಟ್ಟಿಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಶಂಕೆ ಬಂದರೆ ಸಮಾಧಾನ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಚರ್ಮಾಚ್ಛಾದನೆ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪೂರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೇವಲೋಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿತ್ತೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಸ ಯೋ ಹೈತಂ ದೈವೀಂ ವಿಣಾಂ ನೇದ ಶ್ರುತವದನೋ ಭವತಿ
ಭೂಮಿಸ್ಪ್ರಾಸ್ಯ ಕೀರ್ತಿರ್ಭವತಿ ಯತ್ರ ಕ್ಷಚಾಸ್ಸರ್ಯಾ ವಾಚೋ
ಭಾಷಂತೇ ವಿದುರೇನಂ ತತ್ರ ||

ವೀಣಾಧ್ಯಾನಸ್ಯ ಫಲಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಯಃ ಪುಮಾನ್ಮಾನುಷವೀಣಾಸಾದ್ಯತ್ಯಾನು-
ಸಂಧಾನಪುರಃಸರವೋತಾಂ ಶರೀರರೂಪಾಂ ದೈವೀಂ ವಿಣಾಂಮುಪಾಶ್ಚೇ ಸೋಽಯಂ ಶ್ರುತವದನಃ
ಸರ್ವಜನತೋತ್ರಪ್ರಿಯಂ ವದನಮುಕ್ತಿಯಸ್ವಾಸ್ಥಾ ಶ್ರುತವದನೋ ವಿವತ್ಸಭಾಯಾಂ ರಾಜ-
ಸಭಾಯಾಂ ಚ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಪ್ರಿಯತಮೈರ್ವಚಸ್ತೇರತ್ಯಂತಂ ರಂಜಕೋಃ ಭವತಿ | ತಥಾಸ್ಯ ಕೀರ್ತಿ-
ರ್ಭೂಮಿಸ್ಪ್ರಾ ಭೂಮೇಃ ಪೂರಯಿತ್ರೀ ಭವತಿ | ಸರ್ವಸ್ಯಾಂ ಭೂಮಾನವಿವಾದೇನ ಸರ್ವೇಽಪಿ ಜನಾ
ವಿನಂ ವಿದ್ಯಾನ್ವಿತಂ ಮನ್ಯಂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಂಚ ಯತ್ರ ಕ್ಷಚ ಯಸ್ವಿನ್ಯಸ್ವಿನ್ಯಸಿ ದೇಶೇ ಯಸ್ವಿನ್ಯಸ್ವಿ-
ನ್ಯಸಿ ಗ್ರಾಮವಿಕೇಷೇ ಕೇಚಿದಾರ್ಯಾ ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಸಾರಂಗತಾಸ್ತದನುಷ್ಠಾನಸರಾ ಬಹವಃ
ಸಭಾಯಾಮುಪವಿಶ್ಯ ಭಾಷಂತೇ ವಿದ್ಯಾಪ್ರಸಂಗಂ ಕುರ್ವಂತಿ ತತ್ರ ತೈತಸ್ಯಾಂ ಸಭಾಯಾಮೇನಂ
ವಿದುಃ ಸರ್ವಜ್ಞೋಽಯಮತ್ಯಂತಬಂಧಿತ ಇತ್ಯೇನ ಮುಪಾಸಕಂ ಸ್ಮರಂತಿ ||

ವೀಣಾಧ್ಯಾನದ ಫಲವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯಾವ ಉಪಾಸಕನು ಮಾನುಷವೀಣಾಸಾದ್ಯವೃದ್ಧ ಅನುಸಂಧಾನ
ಲೋಕೇ ಈ ಶರೀರರೂಪವಾದ ದೈವೀ(ವಿಣೆಯ) ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ ಅವನು ವಿವತ್ಸಭೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ರಾಜಸಭೆ
ಯಲ್ಲಿಯೂ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಪ್ರಿಯಕರವಾದ ವಚನದಿಂದ ಅಪ್ಯಂತವಾಗಿ ರಂಜಕನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಇವನು ಕೀರ್ತಿಯು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ
ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆ ಪ್ರಸರಿಸುತ್ತದೆ. ಎಲ್ಲಾ ಜನರೂ ಇವನನ್ನು ಬಿಡ್ಡ್ಯಾಧಿಕನನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ಎತ್ತ ನೋಡಿದವನು ಸ್ವರ್ಗವೂ
ಅರ್ಯರೂ, ಅನುಷ್ಠಾನಪರರೂ ಇವನನ್ನು ಮಹಾಪಂಡಿತನೆಂದು ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅಥಾತೋ ವಾಗ್ರಸೋ ಯಸ್ಯಾಂ ಸಂಸದ್ಯಧೀಯಾನೋ ವಾ ಭಾಷ್-
ಮಾಣೋ ವಾ ನ ವಿರುರುಚುಷ್ವೇತ ತತ್ಪ್ರತಾಮೃಚಂ ಜಪೇತ್||

ವೀಣಾಧ್ಯಾನಫಲೋಕ್ತಿ ಪ್ರಸಂಗೇನ ವಿದ್ಯತ್ಸಭಾರಂಜನಹೇತುಂ ಮಂತ್ರವಿಶೇಷಂ ವಿಧತ್ತೇ—
ಅಥ ವೀಣೋಪಾಸ್ತಿಕಫನಾಂತರಂ ಯತಃ ಕಾರಣಾತ್ಫಲೋಕ್ತಿ ಪ್ರಸಂಗೇನ ಸಭಾರಂಜನಹೇತು-
ಮಂತ್ರೋ ಬುದ್ಧಿಸ್ತೋತ್ರಃ ಕಾರಣಾದ್ವಾಗ್ರಸೋ ವಾಚಃ ಸಾರಭೂತೋ ಮಂತ್ರೋ ಭಿಧೀಯತ
ಇತಿ ಶೇಷಃ | ಯಸ್ಯಾಂ ಸಂಸದಿ ವಿದ್ಯತ್ಸಭಾಯಾಮಧೀಯಾನೋ ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಗೋಷ್ಠೀಂ
ಕುರ್ವಾಣಃ ಪುರುಷೋ ರಾಜಸಭಾಯಾಂ ವಾ ಲೌಕಿಕಾನ್ಯುಚಿತವಾಕ್ಯಾನಿ ಭಾಷಮಾಣೋ ವಾ
ನ ವಿರುರುಚುಷ್ವೇತ ವಿಶೇಷೇಣ ದುಚಿಕರಃ ಸರ್ವಜನಾನಾಂ ರಂಜಕೋ ಯದಿ ನ ಭವೇತ್ತತ್ರ
ತಸ್ಯಾಂ ಸಭಾಯಾಂ ರಂಜಕತ್ವಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥಮೇತಾಂ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಮೃಚಂ ಜಪೇತ್ಸಂತ್ರಪುರಸ್ಕ-
ರಣಾದಿಕಂ ಕುರ್ಯಾತ್ ||

ವೀಣಾಧ್ಯಾನದ ಫಲಪ್ರಸಂಗದಿಂದ ವಿದ್ಯತ್ಸಭಾರಂಜನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಮಂತ್ರವಿಶೇಷವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಥ
ಅಂದರೆ ವೀಣೋಪಾಸನೆ ವಿವರಿಸಿದಮೇಲೆ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಫಲೋಕ್ತಿ ಪ್ರಸಂಗದಿಂದ ಸಭಾರಂಜನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ
ಮಂತ್ರವು ಬುದ್ಧಿವಾಗಿದೆಯೋ ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ವಾಕ್ಯಾರಭೂತವಾದ ಮಂತ್ರವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂದರ್ಥ. ವಿದ್ಯತ್ಸಭೆ
ಯಲ್ಲಿ ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಗೋಷ್ಠಿಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಪುರುಷನು ಅಥವಾ ರಾಜಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಲೌಕಿಕವಾದ ಉಚಿತಸಂಭಾಷಣೆ
ಮಾಡುವವನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸಕಲಜನಮನೋರಂಜಕನಾಗದಿದ್ದರೆ ಅಗ ರಂಜಕತ್ವಸಿದ್ಧಿಗೋಚರವೆಂದೆ ಹೇಳುವ ಮಂತ್ರ
ವನ್ನು ಜಪಿಸಬೇಕು. ಮಂತ್ರಪುರಸ್ಕರಣಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದರ್ಥ.

ಏಷ್ಯಾಪಿಧಾನಾ ನ ಕುಲೀದಂತೈಃ ಪರಿವೃತಾ ಪವಿಃ | ಸರ್ವಸ್ಯೈ ವಾಚಃ
ಈಶಾನಾ ಚಾರು ಮಾಮಿಹ ವಾದಯೇದಿತಿ ವಾಗ್ರಸಃ ||

ಶಾಮೇತಾಮೃಚಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಸರ್ವಸ್ಯೈ ವಾಚೋ ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಲೌಕಿಕೋಕ್ತಿ ರೂಪಸ್ಯ
ಸ್ಯಾಪಿ ವಚನಜಾತಸ್ಯೇಶಾನಾ ಸ್ವಾಮಿರೂಪಾ ವಾಗ್ಗೀವತಾ ಮಾಂ ಸಭಾರಂಜಕೋಕ್ತಿ ಶಾಮ-
ಮಿಹಾಸ್ಯಾಂ ವಿದ್ಯತ್ಸಭಾಯಾಂ ರಾಜಸಭಾಯಾಂ ವಾ ಚಾರು. ಶೋಭನಂ ಸರ್ವರಂಜಕಂ ಯಥಾ
ಭವತಿ ತಥಾ ವಾದಯೇತ್ | ಸಂಭಾಷಕೋಕ್ತಿಂ ಪ್ರೇರಯತು | ಕೇದೃಶೀ ವಾಗ್ಗೀವತಾ,
ಓಷ್ಠಾಪಿಧಾನಾ ನ | ಉಪಮಾಥೋ ನಕಾರಃ | ಓಷ್ಠದ್ವಯಮುಪಿಧಾನಂ ವಸ್ತ್ರವದಾಚ್ಚಾದನಂ
ಯಸ್ಯಾ ಜಿಹ್ವಾದಿಸ್ತಾನಗತಾಯಾ ವಾಗ್ಗೀವತಾಯಾಃ ಸೇಯಮೋಷ್ಠಾಪಿಧಾನಾ | ಓಷ್ಠಯೋ-
ರಾಚ್ಚಾದಕವಸ್ತ್ರಸಾದ್ಯತ್ಯಮೇವ ನ ತು ಮುಖ್ಯಮಾಚ್ಚಾದಕತ್ವಮಿತ್ಯಭಿಪ್ರೇಶೋಪಮಾಥೋ
ನಕಾರಃ ಪಠಃ | ಕುಲೀದಂತೈವಜ್ರವದ್ಯನೀಭೂತ್ಪರಂತರಾಲಚ್ಚಿದ್ರರಹಿತ್ವದಂಪೈಃ ಪರಿವೃತಾ
ಪರಿಶೋ ವೇಷ್ಠಿತಾ ವಾಗ್ಗೀವತಾ | ದಂತಾನಾಂ ವಿರಲತ್ವೇ ಸತ್ಯೋಚ್ಚಾರ್ಯಮಾಣಾ ವರ್ಣಾ

ಅಥಾಸಾ ಧ್ವನಂತಿ | ಪವಿರ್ವಜ್ರವತ್ತೀಕ್ಷ್ಣಶಬ್ದೋಚ್ಚಾರಣೇತ್ಯಂತಂ ಪಟ್ಟೀ ದೇವತೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಥವಾಷ್ಯೇತ್ಯಾದಿವಿಶೇಷಕ್ಕೆ ದೇವತಾ ನ ಪ್ರಶಸ್ಯತೇ, ಕಂ ತು ಸ್ವಕೀಯವಾಚಿ ದೋಷ ಉಧ್ಯಾ-
ವ್ಯತೇ | ಅಸ್ತಿನೈಕ್ಷೇ ನಕಾರೋ ನಿಷೇಧಾರ್ಥಃ | ಯೇಯಂ ಮದೀಯಾ ವಾಕ್ಯೇಯಮೋಷ್ಯಾಧ್ಯಾಂ
ಬಹಿರಾಚ್ಯಾದಿತಾಂತಃ ಕುಲೀದಂತೈಃ ಪರಿವೃತಾ ವೇಷ್ಠಿತಾತೋ ಬಹಿರ್ನಿಗತಾ ಸಧಾಂ ರಂಜಯಿತುಂ
ನ ಪವಿನಾತ್ಯಂತಂ ಪಟುರತಃ ಕಾರಣಾದ್ಯಾಗ್ನೇವತೇ ಸರ್ವಸ್ಯಾ ಇತ್ಯಾದಿನಾ ತ್ವಾಮಹಂ
ಪ್ರಾರ್ಥಯೇ | ಇತ್ಯೇವಮುಕ್ತೋ ಯೋ ಮಂತ್ರಃ ಸೋತ್ರಯಂ ವಾಗ್ರಸಃ ಸರ್ವಸ್ಯಾ ವಾಚಃ
ಸಾರ್ಥೂತೋವಗಂತವ್ಯಃ ||

ಸಭಾರಂಜಕಸಾಧಕಮಂತ್ರವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸರ್ವಸ್ಯ ವಾಚಃ = ನೇದಲಾತ್ಪ್ರಲೌಕಿಕೋಕ್ತಿರೂಪವಾದ
ಎಲ್ಲಾ ಮಾತುಗಳಿಗೂ, ಈಶಾನಾ = ಸ್ವಾಮಿರೂಪಳಾದ ವಾಗ್ಧೇವತೆಯು, ಮಾಂ = ಸಭೆಯನ್ನು ರಂಜಿಸಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಿ
ಪಡುವ ನನ್ನನ್ನು, ಇಹ = ಈ ವಿಧ್ವಂಸಕರಿಯಲ್ಲಾಗಲೀ, ರಾಜಸಭೆಯಲ್ಲಾಗಲೀ, ಚಾರು = ಮನೋಹರವಾಗಿ ರಂಜಕ
ವಾಗುವಂತೆ, ವಂದಯೇತ್ = ಮಾತುಗಳನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸಿಲಿ. ವಾಗ್ಧೇವತೆಯು ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ನಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಓಷ್ಠಾಪಿಧಾನಾ
ನ = ಯಾವ ನಾಲಿಗೆಯಲ್ಲಿರುವ ವಾಗ್ಧೇವತೆಗೆ ಎರಡುತುಟಗಳು ವಸ್ತ್ರದಂತೆ ಆಚ್ಛಾದಕವಾಗಿಯೋ, ನಕಾರ ಉಪಮಾರ್ಥ
ದಲ್ಲಿವೆ. ಆಚ್ಛಾದಕವಸ್ತ್ರಸಾಧ್ಯವು ತುಟಗಿದೆ. ಕುಲೀದಂತೈಃ = ಒಳಗೆ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟವೆ ವಸ್ತ್ರದಂತೆ ಘನವಾಗಿರುವ ಹಲ್ಲು
ಗಳಿಂದ, ಪರಿವೃತಾ = ಸುತ್ತಲೂ ಆವೃತವಾಗಿದೆ. ದಂತಗಳು ನಿರಳಗಳಾಗಿದ್ದರೆ ಉಚ್ಚರಿಸುವ ವರ್ಣಗಳು ಅಥಾವಾಗುತ್ತವೆ
ಪವಿಃ = ವಸ್ತ್ರದಂತೆ ಕಠಿಣಶಬ್ದೋಚ್ಚಾರಣೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಅತಿ ಪಟುವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಅಥವಾ ಓಷ್ಠಾಪಿಧಾನಾ ಎಂಬುದು
ವಾಗ್ಧೇವತಾಪ್ರಾಪ್ತವನ್ನು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ತನ್ನ ಮಾತಿನಲ್ಲಿಯೇ ದೋಷವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ಅಗ ಆಮೋಷ
ಉಂಟಾ'ಬಾರದೆಂದು ನ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧಾರ್ಥ ಹೇಳಬೇಕು. ಈ ನನ್ನ ಮಾತು ಹೊರಗೆ ಒಂದು ಸಭಾರಂಜನೆ
ಮಾಡಲು ಆಸಮರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಅದುದರಿಂದ ವಾಗ್ಧೇವತೆಯೇ ನಿನ್ನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ
ಅರ್ಥ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಈ ಮಂತ್ರವು ಸಕಲವಾಕ್ಯನಸಾರಭೂತವಾದುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

English Translation

1. Now next he Upanishad of the whole speech.

True all these are Upanishads of the whole speech, but this they call so (chiefly).

2. The mute consonants represent the earth, the sibilants the sky, the vowels heaven

The mute consonants represent Agni (fire), the sibilants air, the vowels the sun.

The mute consonants represent the Rig-veda, the sibilants the Yagur-veda, the vowels the Sama-veda.

The mute consonants represent the eye, the sibilants the ear, the vowels the mind,

The mute consonants represent the up-breathing, the sibilants the down-breathing, the vowels the back-breathing.

3. Next comes this divine lute (the human body, made by the gods). The lute made by man is an imitation of it.

4. As there is a head of this, so there is a head of that (lute, made by man), As there is a stomach of this, so there is the cavity (in the board) of that. As there is a tongue of this, so there is tongue in that. As there are fingers of this so there are strings of that. As there are vowels of this, so there are tones of that. As there are consonants of this, so there are touches of that. As this is endowed with sound and firmly strung. As this is covered with a hairy skin, so that is covered with a hairy skin.

5. Verily, in former times they covered a lute with a hairy skin.

6. He who knows his lute made by the Devas (and meditates on it), is willingly listened to, his glory fills the earth, and wherever they speak Aryan languages, there they know him.

7. Next follows the verse, called vagrasa, the essence of speech. When a man reciting or speaking in an assembly does not please, let him say this verse :

8. ' May the queen of all speech, who is covered, as it were, by the lips, surrounded by teeth, as if by spears, who is a thnnderbolt, help me to speak well.' This is the vagrasa, the essence of speech.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪ್ರಾಯಸ್ಕಾಚಾರ್ಯ ವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶಿತೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ತೃತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ
ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ಪಂಚಮಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತವಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶನಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದ ತೃತೀಯಾರಣ್ಯಕದ
ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು ||

ಅಥ ತೃತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ಷಷ್ಠಃ ಖಂಡಃ

ನೂರನೆಯ ಅರಣ್ಯಕದ ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಖಂಡವು

ಅಥ ಹಾಸ್ಮಾ ಏತತ್ಕೃಷ್ಣಹಾರಿತೋ ವಾಗ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣಮಿವೋಪೋದಾ-
ಹರತಿ ||

ಉಪಾಸನಾಂತರಂ ವಿಧಾತುಂ ಪ್ರಜಾಪತಿವೃತ್ತಾಂತಮವತಾರಯತಿ—ಅಥ ಯಥೋಕ್ತ-
ಸರ್ವಸಂಹಿತೋಪಾಸ್ತಿ ಕಥನಾನಂತರಂ ನ್ಯೂನಾತಿರಿಕ್ತದೋಷಸಮೀಕರಣಾರ್ಥಂ ಕಿಂಚಿತ್ಸಂಹಿತಾ-
ವಿಷಯಮುಪಾಸನಮುತ್ಕೃತ ಇತಿ ಲೇಖಃ | ಯಥಾ ಪ್ರಧಾನಯಾಗೇಷು ನುಷ್ಠಿತೇಷು ಪಶ್ಚಾತ್-
ಸ್ತಿಷ್ಠತ್ಪ್ರಕೃದನುಷ್ಠೀಯತೇ ಕದ್ವದಿದಂ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಮ್ | ಹರಿತಸ್ಯ ಪುತ್ರೋ ಹಾರೀತಃ ಸ ಚ ಕೃಷ್ಣವರ್ಣ-
ಸ್ತಾದೃಶಃ ಕಪ್ತಿಸ್ತುಹರ್ಷಿಸ್ತು ಸ್ವಪುತ್ರಾಯ ತಿಷ್ಠಾಯ ವೈಕದ್ಯಕ್ಷಮಾಣಂ ವಾಗ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ
ವಾಗ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸಂಹಿತೋಪಾಸ್ತಿ ವಿಶೇಷ ವಿಧಾಯಕಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾಕ್ಯಮುಪೋದಾಹರತಿ | ರಹಸ್ಯತೇನ
ಸಮೀಪಮಾಗ್ನೇ ಕರ್ಣೇ ಕಥಯತಿ | ಇತಶ್ಚಿದ್ವೇದಸಧಾರಣಾರ್ಥೋಽನರ್ಥಕೋ ವಾ | ಸಂಹಿತಾ-
ವಿಷಯಮೇವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ನ ಸ್ತಸ್ಯದಿಕ್ಶರ್ಥಃ ||

ಬೇರೊಂದು ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಹೇಳಲು ಮೊದಲು ಪ್ರಜಾಪತಿವ್ರತ್ತಾಂತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅಥ ಅಂದರೆ ಸರ್ವಸಂಹಿತೋಪಾಸನೆಯನ್ನು ಹೇಳದಮೇಲೆ ನ್ಯೂನಾತಿರಿಕ್ತದೋಷಗಳನ್ನು ಸಂಪದಿಸಲು ಕೆಲವು ಸಂಹಿತಾವಿಷಯ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಎಂದರ್ಥ. ಪ್ರಧಾನಯಾಗಾನುಷ್ಠಾನವಾದಮೇಲೆ ದೋಷಪ್ರಾಂಶ್ಚಿತ್ತಕ್ರೋಧಿಸ್ವರ ಸ್ವಿಷ್ಟ ಕೃದ್ವಿಮಾನುಷ್ಠಾನದಂತೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು, ಹರಿತಮುಷಿಯ ಪುತ್ರನು ಹಾರೀತನು, ಅವನು ಅತಿಶಯ್ಯದ ಮಹರ್ಷಿಯು ಅವನು ತನ್ನ ಪುತ್ರನಿಗೆ ಅಥವಾ ಶಿಷ್ಯನಿಗೆ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ವಾಗ್ಮೂಢಸಂಹಿತೋಪಾಸನಾವಿಶೇಷವನ್ನು ಹೇಳುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಷಷ್ಠವಾದುದರಿಂದ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಕರೆದು ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾಕ್ಯವು ಸಂಹಿತಾ ವಿಷಯವಲ್ಲದೆ ಬೇರೆಯಲ್ಲವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಪ್ರಜಾಪತಿಃ ಪ್ರಜಾಃ ಸೃಷ್ಟ್ವಾ ವ್ಯಸ್ರಂಸತ ಸಂವತ್ಸರಃ ಸ ಚ್ಚಿಂದೋಭಿ-
ರಾತ್ಮಾನಂ ಸಮದಧಾದ್ಯ ಚ್ಚಿಂದೋಭಿರಾತ್ಮಾನಂ ಸಮದಧಾತ್ಸಸ್ಮಾ-
ತ್ಸಂಹಿತಾ ||

ಪ್ರತಿಜ್ಞಾತಂ ಪ್ರಜಾಪತಿವ್ರತ್ತಾಂತಪ್ರತಿಪಾದಕಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ದರ್ಶಯತಿ— ಸಂವತ್ಸರಃ
ಪಜಾಪತಿಃ ಕಾಲಾತ್ಮಕಃ ಪರಮೇಶ್ವರೋ ದೇವತೀರ್ಯಜ್ಞಸುಷ್ಯರೂಪಾಃ ಪ್ರಜಾಃ ಸೃಷ್ಟ್ವಾ
ವ್ಯಸ್ರಂಸತ ಶ್ರಮೇಣ ವಿಸ್ರಸ್ತಾನಯುಪೋಽಭೂತ್ | ಸಪುನ ಶ್ಚಿಂದೋಭಿರ್ನೇದೈರಾತ್ಮಾನಂ ಸರ್ವಾ-
ನಯವಸಂಘಾತರೂಪಂ ಸ್ವಶರೀರಂ ಸಮದಧಾತ್ಸಸ್ಮಾಗ್ನಾರಿತಮಾನ್ವೇದೋಕ್ತಮಂತ್ರಪಾಠಸಾಮು-
ರ್ಥ್ಯೇನ ಸ್ವಾನಯನಪಾಟಿವಂ ಸಂಪಾದಿತವಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಯಸ್ಮಾದಯಂ ಭಂದೋಭಿಃ ಸ್ವಶರೀರಂ
ಸಮಾಹಿತವಾಂಸ್ತಸ್ಮಾತ್ಸಮಾಧಾನಹೇತುತ್ವಾಭ್ಯಂದಃ ಪಾಠಃ ಸಂಹಿತೇತ್ಯುಚ್ಯತೇ ||

ಪ್ರಜಾಪತಿಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಮಂತ್ರವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕಾಲಾತ್ಮಕನಾದ ಪರಮೇಶ್ವರನು
ದೇವತೀರ್ಯಜ್ಞಸುಷ್ಯರೂಪನಾನುಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿ ಅಯಾಸದಿಂದ ಶಿಥಿಲವಾದ ಅವನುವುಳ್ಳವನಾದನು. ಅವನು
ಪುನಃ ವೇದೋಕ್ತವಾದ ಮಂತ್ರಪಾಠದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ತನ್ನ ಅವಯವ ಪಾಟಿವನನ್ನು ಹೊಂದಿದನು.
ಈ ವೇದಗಳಿಂದಲೇ ಅವನು ತನ್ನ ಶರೀರವನ್ನು ದೃಢಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ನೇದವು ಸಮಾಧಾನಹೇತುವಾದುದರಿಂದ
ವೇದಪಾಠಕ್ಕೆ ಸಂಹಿತಾ ಎಂದು ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ.

ತಸ್ಮೈ ನಾ ಏತಸ್ಯೈ ಸಂಹಿತಾಯೈ ಣಿಕಾರೋ ಬಲಂ ಷಕಾರಃ ಪ್ರಾಣಿ
ಆತ್ಮಾ ||

ಇತ್ಯಂ ನಿರ್ವಚನೇನ ಸಂಹಿತಾಂ ಪ್ರಶಸ್ಯ ತತ್ರೋಪಾಸನವಿಶೇಷಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಯೇಯಂ
ವೈದಿಕಶಬ್ದಾನಾಮವಿಚ್ಛಿನ್ನಪಾಠರೂಪಾ ಸಂಹಿತಾ ತಸ್ಯಾಃ ಸಂಹಿತಾಯಾಃ ಣಿಕಾರತ್ವವರ್ಗಪಂ-
ಚನೋ ಬಲಮಿತಿ ಥ್ಯಾಯೇತ್ | ಕಾದಯೋ ಮಾನಸಾಃ ಸ್ವರ್ತನಾಮಾಃ ಪಂಚವರ್ಗಾ
ಯೇ ಸಂತಿ ತೇಷು ಮಧ್ಯಮ ವರ್ಗಸ್ತತ್ಪಾದ್ಯಲಕ್ಷಂ ಯುಕ್ತಮ್ | “ ಸ್ವಸ್ಥಂ ಕರಣಂ ಸ್ವರ್ತಾ-
ನಾಮ್ ” ಇತಿ ಲಕ್ಷಣಾನುಸಾರೇಣ ದೃಢಶ್ರಯತ್ವವಿಷ್ಣವ್ಯಾಃ ಸ್ವರ್ತವರ್ತಾಃ | ತಥೈವೋಷ್ವ-

ಸ್ವಂತರ್ಥೋತ್ಪತ್ತಿ ಸ್ವಕಾರಸ್ಯ ಪ್ರಾಣತ್ವಧ್ಯಾನಂ ಯುಕ್ತಮ್ | “ ಯ ಊಷ್ಮಾಣಃ ಸ ಪ್ರಾಣಃ ’
 (ಐ-ಆ-೩-೨-೨-೦ಂ) ಇತ್ಯೇವಮುಪಾಸನಾಂತರೇ ಪೂರ್ವಮಭಿಹಿತಶ್ಚಾತ್ | ಪ್ರಾಣಶ್ಚಾ-
 ದೇವ ಜೀವಾನ್ಮತ್ವಮಪಿ ಸಂಭವತಿ | ಪ್ರಾಣಧಾರೀ ಹಿ ಜೀವಾಶ್ಚಾ ||

ಹೀಗೆ ಸಂಹಿತೆಯನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡಿ ಈಗ ಉಪಾಸನಾವಿಶೇಷವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ವೈದಿಕಶಬ್ದಗಳ ಅಭಿಜ್ಞನ ಪಾಠಶೂನ್ಯವಾದ ಸಂಹಿತೆಗೆ ಲವರ್ಗದವದನೆಯ ವರ್ಣವಾದ ಣಕಾರವು ಬಲವೆಂದು ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು. ಕಕಾರಾದಿ ಐದು ವರ್ಗೀಯಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ಮಧ್ಯಮವರ್ಗದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಬಲತ್ವಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸ್ವರ್ಗಾಕ್ಷರಗಳಿಗೆ ಸ್ವಪ್ರಯತ್ನಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ದ್ವಿಧಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಾಕ್ಷರಗಳು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಊಷ್ಮಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪಕಾರವನ್ನು ಪ್ರಾಣವೆಂದು ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು. ಯ ಊಷ್ಮಾಣಃ ಸ ಪ್ರಾಣಃ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಕೆಲವು ಉಪಾಸನೆಗಳಲ್ಲಿ ದೇವೀ. ಅದು ಪ್ರಾಣವಾದುದರಿಂದಲೇ ಅದಕ್ಕೆ ಜೀವಾತ್ಮತ್ವವೂ ಸಂಗತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾಣಧರಿಸಿರುವವನೇ ಜೀವಾತ್ಮನು.

ಸ ಯೋ ಹೈತೌ ಣಕಾರಷಕಾರಾನನುಸಂಹಿತಮ್ಪ್ರಚೋ ವೇದ ಸಬಲಾಂ
 ಸಪ್ರಾಣಾಂ ಸಂಹಿತಾಂ ವೇದಾಽಽಯುಷ್ಯಮಿತಿ ವಿದಿವ್ಯಾತ್ ||

ಯಥೋತ್ತರಣಕಾರಧ್ಯಾನಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ-ಯಃ ಕಶ್ಚಿತ್ಸಂಹಿತೋಪಾಸಕಃ ಏತೌ ಣಕಾರಷಕಾರೌ
 ಬಲಪ್ರಾಣತ್ವೇನ ಧ್ಯಾತವ್ಯಾನನುಸಂಹಿತಂ ಯಾ ಯಾ ಸಂಹಿತಾ ತಾ ಸರ್ವಾಮನುಗತಾವಿತಿ
 ಧ್ಯಾಯನ್ನೈಚೋ ವೇದಃ, ಋಗ್ಗ್ರೂಪಾನ್ಮಂತ್ರಾಸ್ತಥೇತಃ | ಸ ಪುಮಾನ್ ಸ್ತೇನೋಪಾಸ್ಯಾಂ ಸಂಹಿತಾಂ
 ಬಲಸಂಹಿತಾಂ ಪ್ರಾಣಸಂಹಿತಾಂ ಚೋಪಾಸ್ತೇ | ಅನ್ಯಥೋಪಾಸ್ಯಮಾನಾ ಸಂಹಿತಾ ದುರ್ಬಲಾ
 ಪ್ರಾಣರಹಿತಾ ಚ ಪ್ರಸಜ್ಯೇತ | ತಸ್ಯಾನ್ಸಂಹಿತಾಯಾ ಆಯುಷ್ಯಸ್ಯಾನ(ತ್ವ)ಮಿತಿ ನಿಶ್ಚಿನುಯಾತ್ ||

• ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಣಕಾರಷಕಾರ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯಾವ ಸಂಹಿತೋಪಾಸಕನು ಈ ಣಕಾರ
 ಷಕಾರಗಳನ್ನು ಬಲಪ್ರಾಣರೂಪವಾಗಿ ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾ ಇವು ಸಂಪೂರ್ಣ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಅನುಗತವಾಗಿಯೆಂದು ತಿಳಿದು
 ಋಗ್ಗ್ರೂಪಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಾನೋ ಅವನು ತನ್ನಿಂದ ಉಪಾಸಿಸಲ್ಪಡುವ ಸಂಹಿತೆಯನ್ನು ಬಲಸಹಿತವಾಗಿಯೂ,
 ಪ್ರಾಣಸಹಿತವಾಗಿಯೂ ಉಪಾಸನೆಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯದೆ ಉಪಾಸಿಸಿದರೆ ಆಗ ಸಂಹಿತೆಯು ದುರ್ಬಲವೂ ಪ್ರಾಣ
 ರಹಿತವೂ ಆದೀತು. ಆದುದರಿಂದ ಸಂಹಿತೆಯು ಆಯುಷ್ಯಸಂಪಾದಕವೆಂದು ತಿಳಿದಿರಬೇಕು.

ಸ ಯದಿ ವಿಚಿಕಿತ್ಸೇತ್ಸಣಕಾರಂ ಬ್ರವಾಣೇಷಿ ಅಣಕಾರಾಂ ಇತಿ ಸಣಿ-
 ಕಾರವೇವ ಬ್ರೂಯಾತ್ಸಷಕಾರಂ ಬ್ರವಾಣೇಷಿ ಅಷಕಾರಾಂ
 ಇತಿ ಸಕಾರವೇವ ಬ್ರೂಯಾತ್ ||

ಇದಾನೀಂ ಗುರುಶಿಷ್ಯಯೋಃ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರಮುಪೇಕ್ಷ(ಣ)ಣಕಾರಷಕಾರಧ್ಯಾನಂ ದ್ವಿಧಯತಿ.
 ಪೂರ್ವಗ್ರಂಥೇ ಣಕಾರಷಕಾರಧ್ಯಾನರಹಿತಾನಿ ಸಂಹಿತೋಪಾಸನಾನ್ಯುಕ್ತಾನಿ ಅತ್ರ ತು ತದ್ವ್ಯಕ್ತ-
 ಧ್ಯಾನಮುಚ್ಯತೇ | ಅತಃ ಕಿಂ ಪ್ರಶಸ್ತಮಿತಿ ಸಂದಿಹಾಃ ಶಿಷ್ಯೋಃ ಗುರುಂ ಪ್ರತಿ ಪೃಚ್ಛತಿ | ಹೇ
 ಗುರೋ ಯೋಽಪಮುಪಾಸಕಃ ಸೋಽಹಂ ಣಕಾರಧ್ಯಾನಸಹಿತಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಸಂಹಿ-

ಶಾಮುಚ್ಚಾರಯಾಮಿ ಧ್ಯಾಯಾಮಿ ಕಿಂ ನಾ ಲದ್ರಾಹಿತ್ಯೇನ | ಸ ಣಕಾರಂ ಬ್ರವಾಣೇ೩ |
ಅಣಕಾರಾ೩ ಇತ್ಯೇತತ್ಪಾನುನಾಸಿಕಂ ಪುನಿತ್ವಯಂ ವಿಚಾರಾರ್ಥಮ್ | ಣಕಾರಧ್ಯಾನಸಹಿತಾಯಾಃ
ಸಂಹಿತಾಯಾಃ ಪ್ರಶಸ್ತತ್ವಾತ್ಸಂಹಿತಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಸಂಹಿತಾಂ ಬ್ರೂಹೀತ್ಯೇವಂ ಗುರುಃ
ಪ್ರಕೃತ್ವರಂ ಬ್ರೂಯಾತ್ | ಏವಂ ಸಕಾರೇ೩ಪಿ ಯೋಜನೀಯಮ್ ||

ಗುರುತಿಷ್ಯರ ಪ್ರತ್ಯೋತ್ತರ ಮುಖದಿಂದ ಣಕಾರ ಷಕಾರ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ದೃಢಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹಿಂದಿನ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ
ಣಕಾರ ಷಕಾರ ಧ್ಯಾನಸಹಿತವಾದ ಸಂಹಿತೋಪಾಸನೆ ಹೇಳಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅದನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಹೇಳಿದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದು
ಪ್ರಶಸ್ತವೆಂದು ತಿಳಿಯದೆ ಸಂದೇಹದಿಂದ ಶಿಷ್ಯನು ಗುರುವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಗುರುವೇ ಸಂಹಿತೋಪಾಸಕನಾದ
ನಾನು ಣಕಾರ ಷಕಾರ ಧ್ಯಾನಸಹಿತವಾಗಿ ಧ್ಯಾನಿಸಲೇ ಅಥವಾ ಕವುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಧ್ಯಾನಿಸಲೇ ? ವಿಚಾರ ತಿಳಿಸಲು ಪುನಿ
ಹೇಳಿದೆ. ಣಕಾರ ಷಕಾರ ಸಹಿತವಾದ ಸಂಹಿತೋಪಾಸನೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿಯೇ ಸಂಹಿತೋಪಾಸನೆ
ಮಾಡು ಎಂದು ಗುರುವಿನ ಉತ್ತರ.

ತೇ ಯದ್ವಯಮನುಸಂಹಿತಮೃಚೋಽಧೀಮಹೇ ಯಚ್ಚ ಮಾಂಡೂ-
ಕೇಯೀ ಯಮಧ್ಯಾಯಂ ಪ್ರಬ್ರೂಮಸ್ತೇನ ನೋ ಣಕಾರಷಕಾರಾ-
ವುಷಾಪ್ರಾವಿತಿ ಹ ಸ್ಮಾಽಽಹ ಹ್ರಸ್ವೋ ಮಾಂಡೂಕೇಯಃ ||

ಉಕ್ತಾರ್ಥಸ್ಯ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕತ್ವಂ ದರ್ಶಯಿತುಂ ಮಾಂಡೂಕೇಯಸ್ಯ ವಚನಮುದಾ-
ಹರತಿ—ತಾಂ ತಾಂ ಸಂಹಿತಾಂ ಧ್ಯಾತವ್ಯಾನುನುಪ್ರಾಪ್ಯ ವರ್ತತ ಇತಿ ಣಕಾರ ಷಕಾರಧ್ಯಾನಮನು-
ಸಂಹಿತಮಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ತಚ್ಚಾನುಸಂಹಿತಮನುಸಂದಧಾನಾಶ್ಚೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ ವಯಂ ಹ್ರಸ್ವದೇಹಾ
ಮಾಂಡೂಕೇಯನಾಮಕಾ ಉಪಾಸಕಾ ಋಚೋಽಧೀಮಹೇ ಸಂಹಿತಾಂ ಪಠಾಮ ಇತಿ ಯದಸ್ತಿ |
ಕಿಚ್ ಮಾಂಡೂಕೇಯೀಯಂ ಶೂರವೀರೇಣ ಮಾಂಡೂಕೇಯೇನ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ನಿರ್ಭುಜಾದಿಧ್ಯಾನಸ್ಯ
ಪ್ರಾಣವಂಶಧ್ಯಾನಸ್ಯ ಚ ಪ್ರತಿಪಾದಕಂ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಮಧ್ಯಾಯಂ ಗ್ರಂಥವಿಶೇಷಂ ಪ್ರಬ್ರೂಮಃ |
ಪ್ರಕೃತ್ವಧ್ಯಾನಸಂಹಿತಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಪಠಾಮ ಇತಿ ಚ ಯದಸ್ತಿ ತೇನೋಭಯೇನ ಸರ್ವ-
ಸಂಹಿತಾಧ್ಯಾನೇನ ವಿಶೇಷತೋ ನಿರ್ಭುಜಪ್ರಾಣವಂಶಧ್ಯಾನೇನ ಚ ನೋಽಸ್ಯಾಕಂ ಹ್ರಸ್ವಾನಾಂ
ಮಾಂಡೂಕೇಯಾನಾಂ ಣಕಾರಷಕಾರ೦ ಬಲಪ್ರಾಣರೂಪಾವಾಯುಷೋ ವಾ ಹೇತೋ ಉಪಾಪ್ತಾ
ಸಮೀಪ್ಯೇನ ಪ್ರಾಪ್ತಾವಿತ್ಯೇವಂ ಮಾಂಡೂಕೇಯಸ್ಯ ವಚನಮ್ ||

ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಚಯವು ಸಂಪ್ರದಾಯದಿಂದ ಬಂದಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸಲು ಮಾಂಡೂಕೇಯ ಮುಷಿಯ ವಚನವನ್ನು
ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಹ್ರಸ್ವದೇಹವು ಮಾಂಡೂಕೇಯ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಉಪಾಸಕರಾದ ನಾವು ಣಕಾರ
ಷಕಾರ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಅನುಸಂಧಾನಮಾಡುತ್ತಾ ಮುಕ್ತಂತ್ರಗಳನ್ನು ಓದಿಸುತ್ತೇವೆ. ಇದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಮಂಡೂಕ ಮರ್ಚಿ
ಪುತ್ರನಾದ ಶೂರವೀರನಿಂದ ಹೇಳಿದ ನಿರ್ಭುಜಾದಿಧ್ಯಾನ ಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ, ಪ್ರಾಣವಂಶಧ್ಯಾನಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಪೂರ್ವೋಕ್ತ
ಗ್ರಂಥ ವಿಶೇಷವನ್ನೂ ತಿಳಿದು ಪ್ರಕೃತ್ವಧ್ಯಾನದಿಂದ ಪಠಿಸುತ್ತೇವೆ. ಈ ಎರಡುಂಟೆ ಧ್ಯಾನದಿಂದ ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ

ನಿರ್ಭುಜ ಪ್ರಾಣವಂಶ ಧ್ಯಾನದಿಂದ ಹ್ರಸ್ವಕಾಯವುಳ್ಳ ಮಾಂಡೂಕೇಯರಾದ ನಾವು ಆಯುಷ್ಯಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಒಲವಾಣ ಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತೇವೆ. ಎಂದು ಮಾಂಡೂಕೇಯರ ವಚನ.

ಅಥ ಯದ್ವಯಮನುಸಂಹಿತಮ್ಪಚೋಽಧೀನುಹೇ ಯಚ್ಚ ಮಾಂಡೂ-
ಕೇಯೀಯಮಧ್ಯಾಯಂ ಪ್ರಬ್ರೂಮಸ್ತೇನ ನೋಣಕಾರಷಕಾರವು-
ಪಾಪ್ರಾವಿತಿ ಹ ಸ್ಯಾಽಽಹೆ ಸ್ಥವಿರಃ ಶಾಕಲ್ಯಃ ||

ತದ್ವಚ್ಯುಕಲ್ಯವಚನಮಪ್ಪುದಾಹರತಿ—ಹ್ರಸ್ವಮಾಂಡೂಕೇಯವಾಕ್ಯವದ್ವ್ಯಾಪ್ತೇಯಮ್ |
ತದಿಂದ ಐಕಾರಷಕಾರಧ್ಯಾನಂ ಸರ್ವೇಷು ಯಾಗೇಷು ಸ್ವಿಷ್ಟಕೃದ್ಗೋಮ ಇವ ಸರ್ವಾಸು ಸಂಹಿ-
ತೋಪಾಸನಾಸ್ವನುಸಂಧೇಯಮಿತಿ ತಾಸ್ವರ್ಯಾರ್ಥಃ ||

ಶಾಕಲ್ಯರ ವಚನವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮಾಂಡೂಕೇಯರ ವಚನದಂತೆ ಅರ್ಥ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ಐಕಾರ-
ಷಕಾರ ಧ್ಯಾನವು ಸಕಲ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಿಷ್ಟಕೃದ್ಗೋಮವಿದ್ದಂತೆ ಸಕಲ ಸಂಹಿತೋಪಾಸನೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡ-
ಬೇಕೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಏತದ್ಧ ಸ್ತು ವೈ ತದ್ವಿದ್ವಾಂಸ ಆಹುರ್ಬುಷಯಃ ಕಾಮಷೇಯಾಃ
ಕಿಮರ್ಥಾ ವಯಮಧ್ಯೇಷ್ಯಾಮಹೇ ಕಿಮರ್ಥಾ ವಯಂ ಯಕ್ವ್ಯಾ-
ಮಹೇ ನಾಚಿ ಹಿ ಪ್ರಾಣಂ ಜುಹುಮಃ ಸ್ರಾಣೇ ನಾ ನಾಚಂ
ಯೋ ಹ್ಯೇವ ಪ್ರಭವಃ ಸ ಏನಾಪ್ಯಯಃ ||

ನನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಸರ್ಯಂತಾಸು ಸರ್ವಾಸೂಪಾಸನಾಸು ನೈರಂತರ್ಯೇಣೋಪಾಸನೇಯತ್ವಾ-
ನ್ವಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕರಮಾಸುಷ್ಯಾನಲೋಪೇ ಪ್ರತ್ಯವಾಯಃ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯಾಶಂಕೋಪಾಸನಕೃತಿರಿವಪ್ರವಯಂ ತತ್ಪ-
ತ್ಯವಾಯಶ್ಚಾಪ್ರಮುಪಾಸಕೃತ್ಯ ತೂಪಾಸನವೇವ ಸರ್ವಕರ್ಮಫಲವ್ರಾಪಕಮಿತ್ಯೇತದ್ಧರ್ತಯತಿ— ಕಮವಸ್ಯ
ಪುತ್ರಾಃ ಕಾಮಷೇಯಾ ಉವಪ್ರೇಷಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಕೇಚಿತ್ತದೇತದ್ವಿದ್ವಾಂಸಃ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಸಂಹಿತಾಸ್ತರೂಪ-
ಮುಪಾಸೀನಾ ಅನ್ಯೇ ಕೇಚಿತ್ಪ್ರಾಂತ್ರರಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ತದೇತತ್ಸಗುಣಂ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸೀನಾ ಅಪರೇ ತು
ತದೇತತ್ಸರ್ವವೇದಾಂತಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ಬ್ರಹ್ಮತತ್ತ್ವಂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕೃತವಂತಸ್ತೇ ಚ ಸರ್ವೇ ಮುರಿತ್ಯಾ ಪರದ್ವರಮು-
ದಮಾಹಃ | ವಯಂ ಸರ್ವೇ ಯಥೋಕ್ತೋಪಾಸನೇನ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನೇನ ಚ ಕೃತಕೃತ್ಯಾಃ ಸಂತಃ ಇತಃ
ಪರಂ ಕಿಂ ಶ್ರಯೋಜನಮುದ್ವಿತ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಯಜ್ಞಾಧ್ಯಯನಾದಿಕಂ ವಾ ಜ್ಯೋತಿಷೋಮಾದಿಯಾಗಾನ್ವಾ
ಕರಿಷ್ಯಾಮಃ | ಸರ್ವಸ್ಯಾಪಿ ಪುರುಷಾರ್ಥಸ್ಯ ಸಂಪನ್ನತ್ವಾನ್ನಾಪ್ತೃತ್ಯಾಕರಮಧ್ಯಯನಯಾಗಾಭ್ಯಾಂ ಪ್ರಯೋ-
ಜನಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಆಧಾಪಿ ಶ್ರದ್ಧಾಜಡಾನಾಂ ಪರಿತೋಷಾಯ ಯದ್ವನುಷ್ಯಾನಮವೇಕ್ಷ್ಯತೇ ತಥಾಃಪಿ
ಸಾಯಂ ಪ್ರಾತಃಕಾಲೇನಾನ್ಯಾಹೋತ್ರದ್ವಯವದವ್ಯಾಕಂ ಸ್ವತಃಸಿದ್ಧಂ ಹೋಮದ್ವಯಂ ಸರ್ವಥಾ ಪ್ರವರ್ತತೇ |
ತದ್ವಿಧಾ ಕಾಲನಿಶ್ಚಾರ್ಥಂ ಯದಾ ನೇದಮಧಿವಹೇ ಲೋಕಿಕಂ ನಾ ವೃತ್ತಾಂತಂ ಭಾಷಾಮಹೇ ತದಾಣೀ-
ನುಸ್ಮದೀಯಾನಾಂ ನಾಚಿ ವಹಿಸ್ಯಾನೀಯಾಯಾಂ ಪ್ರಾಣಾನುಸಂ ಹೋಮದ್ರವ್ಯಂ ಜುಹುಮಃ | ಅಥನಾ

ಯದಾ ಶೂನ್ಯೇಂ ಭವಾನೋಃ ಸಿದ್ಧಾಂತೇ ಮರ್ಯಾತೇ ತದಾನೇಂ ಪ್ರಾಣಾಪ್ಯೇ ವಹ್ಯಾ ಚ ವಾಗ್ವಾಪಂ
 ಹೋಮವ್ರವ್ಯಂ ಜುಹುಮಃ | ತವೇತವೋಮತ್ತಮುಸಪದ್ಯತೇ | ವಾತ್ಪ್ರಾಣಯೋರನ್ಯತರೋ ಯಃ ಪದಾರ್ಥ
 ಇತರಸ್ಯೋದ್ಭವ ಉತ್ಪತ್ತಿಹೇತುಃ ಸ ಏವ ಕಾಲಾಂತರೇ ತಸ್ಯಾಪ್ಯಯೇ ಲಯಹೇತುರ್ಭವತಿ | ವಾಚ ಉಪ-
 ರಮೇಣ ಹಿ ಪ್ರಾಣವೃತ್ತಿರವೃತತಿ ತಸ್ಯಾ ಏವ ವಾಚಃ ಪ್ರವೃತ್ತೌ ಪ್ರಾಣವೃತ್ತಿರೀಯತೇ | ಏವಂ
 ಪ್ರಾಣಸ್ಯೋಪರಮೇಣ ವಾಗ್ವೃತ್ತಿರವೃತತಿ ತಥಾ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಪ್ರವೃತ್ತೌವಾಗ್ವೃತ್ತಿರೀಯತೇ | ಸೋಽಯಂ
 ನಿರಂತರಂ ಪರ್ಯಾಯೇಣಾನ್ಯೋನ್ಯಸ್ಯಿನ್ವಿಲಯೋ ಹುತದ್ರವ್ಯವದರನಹೇತುತ್ವಾದ್ವೋಮಿವ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ |
 ಆಚ ಶ್ರದ್ಧಾಪಡಾನ್ವತಿ ನಿತ್ಯಸಿದ್ಧೋ ಹೋಮೋಽಪ್ತೀತಿ ಪ್ರತಿಪಾದನೀಯಮ್ | ವಿವೇಕಿನಂ ಪ್ರತಿ ತು
 ನಾಸ್ತೈವ ಕರ್ತವ್ಯಾಂತರಮಿತಿ ಹೋಧನೀಯನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಲೋಕೀತಕಿನಃ — "ತಥಾ ಪಸ್ಯ ಸಾಯಂತನಂ
 ಪ್ರಾತಸ್ತನಮ್" (೪೦) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಮುಖೇನಕ್ರಮದ್ರವ್ಯರೋಮಸ್ಯ ಛೇದಯತುಮಾನಂತಿ | ತದ್ವ-
 ದತ್ತಾಪಿ ಹೋಮಧ್ಯಾನಂ ವಾ ದ್ರವ್ಯವ್ಯವಹಾರಂ ||

ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರಾಣನಾಗುಸವರಿಗೆ ಎಚ್ಚಿಡದೆ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಗೌಡ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದಾದರೆ ಆಗ ನಿತ್ಯ
 ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡುವುದು ಯಾವಾಗ? ಅಪುಗನನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಪ್ರತ್ಯವಾಯಂ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೇ?
 ಎಂದರೆ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇತರಿಗೆ ಆ ಹೋಮವೆಂದೂ, ಉಪಾಸನೆಯೇ ಇವನ ಉಪಾಸನೆಯೇ ಸಕಲ ಕರ್ಮಗಳ
 ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆಂದೂ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕವನ ಬಹಿಯ ಪುತ್ರರಿಗೆ ಕಾವಪೇಯರೆಂದು ಹೆಸರು. ಅವರು ಅನೇಕರು
 ಅವರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಸಂಹಿತೆಯ ಉಪಾಸಕರು. ಕೆಲವರು ಶಾಸ್ತ್ರಾಂತರಿಸಿದ್ದವಾದ ಸುಗುಣ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು
 ಉಪಾಸಿಸಿದರು. ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ವೇದಾಂತ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಬ್ರಹ್ಮತತ್ವವನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಸಿಕೊಂಡವರು. ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ
 ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರು. ನಾನೆಲ್ಲರೂ ಉಪಾಸನೆಯಿಂದ, ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕೃತಕೃತ್ಯರಾಗಿರುತ್ತೇವೆ. ಇನ್ನು ಮುಂದೆ
 ಯಾವ ಫಲಕ್ಕೋಸ್ಕರ ನಾವು ಬ್ರಹ್ಮಯುಜ್ಜ, ಅಧ್ಯಯನಾದಿಗಳನ್ನೂ, ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠಿಮಾದಿಯಾಗಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು ?
 ಸಕಲ ಪುರುಷಾರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ನಮಗೆ ಇವುಗಳಿಂದ ಾವಪ್ರಯೋಜನವೂ ಇಲ್ಲವೆಂದರ್ಥ. ಆದರೂ ಶ್ರಾದ್ಧಜನರ
 ಸಂತೋಷಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಬೇಕೆಂದರೆ ಆಗಲೂ ಸಾಯಂಕಾಲ ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಅಗ್ನಿ
 ಹೋತ್ರಾದಂತೆ ನಮಗೆ ಸ್ವತಃಸಿದ್ಧವಾದ ಎರಡು ಹೋಮಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ಕಾಲಯಾಸನಗೆ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ
 ಅಥವಾ ಲೌಕಿಕ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ಮಾತನಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆ ಆಗ ನಮ್ಮ ಅಗ್ನಿ ಸ್ಥಾನವಲ್ಲದಿರುವ ವಾಕ್ಯಿನ್ದ್ರಿ ಪ್ರಾಣರೂಪ ಹೋಮ
 ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಹೋಮಮಾಡುತ್ತೇವೆ. ಮುನ್ಯನಿರುವಾಗ ಅಥವಾ ನಿಶ್ಚಿಸುವಾಗ ಪ್ರಾಣವೆಂಬ ಮಹ್ಮಯುಜ್ಜಿ ವಾಗ್ವಾಪ ಹೋಮ
 ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಹೋಮಮಾಡುತ್ತೇವೆ. ವಾತ್ಪ್ರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದಕ್ಕೆ ಒಂದು ಉತ್ಪತ್ತಿಕಾರಣವಾದರೆ, ಕಾಲಾಂ
 ತರದಲ್ಲಿ ಅದೇ ಅದಕ್ಕೆ ಲಯ ಹೇತುವಾಗುತ್ತದೆ. ವಾಕ್ ಉಪಶಮನ ಹೊಂದಿದಾಗ ಪ್ರಾಣವೃತ್ತಿ ಉದ್ಭವಿಸುತ್ತದೆ.
 ವಾವೃತ್ತಿಯಿರುವಾಗ ಪ್ರಾಣವೃತ್ತಿ ಲಯ ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಣ ಉಪಶಮನ ಹೊಂದಿದವಾಗ ವಾಗ್ವೃತ್ತಿ ಉದ್ಭ
 ವಿಸುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಣವೃತ್ತಿಯಿರುವಾಗ ವಾಕ್ ಲಯ ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಪರ್ಯಾಯದಿಂದ ಒಂದರಲ್ಲಿ
 ಒಂದು ವಿಲಯ ಹೊಂದುವುದರಿಂದ ಹುತದ್ರವ್ಯವು ಅದರ್ಶನ ಹೊಂದುವಂತೆ ತೋರದಿರುವುದರಿಂದ ಹೋಮವೆಂಬುದು
 ಸಂಗತವಾಗಿದೆ. ಇವು ಶ್ರದ್ಧಾಪಡನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದುದು. ವಿವೇಕಿಗಾದರೋ ಯಾವ ಅನುಷ್ಠಾನವೇಕೆಲ್ಲೆಯೂ
 ಇಲ್ಲವೆಂದು ತಾವ್ತರ್ಯ. ಲೋಕೀತಕಿಗಳು ತಥಾ ಪಸ್ಯ ಸಾಯಂತನಂ ಪ್ರಾತಸ್ತನಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಪೂರ್ವೋಕ್ತ
 ಪರಸ್ಪರ ಹೋಮವನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದರಂತೆ ಹೋಮಧ್ಯಾನ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತಾವ್ತರ್ಯ.

ತಾ ಏತಾಃ ಸಂಹಿತಾ ನಾನಂತೇವಾಸಿನೇ ಪ್ರಬ್ರೂಯಾನ್ನಾಸಂವತ್ಸರ-
ವಾಸಿನೇ ನಾಪ್ರವಕ್ತೃ ಇತ್ಯಾಚಾರ್ಯಾ ಅಚಾರ್ಯಾಃ ||

ಇದಾನೀಂ ಸಂಹಿತಾವಿದ್ಯಾಯಾಃ ಸಂಪ್ರಧಾನವಿಧಿರುಚ್ಯತೇ—ತಾ “ ಅಥಾತಃ ಸಂಹಿತಾಯಾ ಉಪನಿಷತ್ ” (೧-೮-೩-೮-೧-೫-೧) ಇತ್ಯಾರಭ್ಯ ಪೈಠೀಕ್ಯಾ ಏತಾ ಏಕಾರವಕಾರಧ್ಯಾನಪ-
ಯಾಂತಾಃ ಸಂಹಿತೋಪಾಸನಾ ಅನಂತೇವಾಸಿನೇ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತಲಕ್ಷಣರಹಿತಾಯ ನೋಪದೀಶೀತ್ |
ಸನ್ಯಸಿ ಶಿಷ್ಯಲಕ್ಷಣೇಷು ಗುರುಸಮೀಪೇ ಸಂವತ್ಸರನಿವಾಸಾತ್ಪೂರ್ವಂ ನ ಬ್ರೂಯಾತ್ | ಉಕ್ತ-
ಗುಣಸ್ವಯಂಸಂಪತ್ತವಪಿ ಯಃ ಪುಮಾನ್ಪ್ರವಕ್ತಾ ನ ಭವತಿ ಶಿಷ್ಯಾನ್ಯೋಧಯಿಕುಂ ಸಾನು-
ಷ್ಠ್ಯಾಭಾವಾದಾಲಸ್ಯಾದ್ವಾ ಪ್ರವಚನಂ ಶಿಷ್ಯೋಪದೇಶಂ ನ ಕರೋತಿ ತಾದೃಶಾಯ ಚ ನ
ಬ್ರೂಯಾತ್ | ಕಿಂಶಿ ಶಿಷ್ಯಲಕ್ಷಣಸಂಪನ್ನಾಯ ಸಂವತ್ಸರಂ ಗುರುಸೇವಿನೇ ಶಿಷ್ಯೋಪದೇಶಕ್ಷಮಾಯ
ಪುರುಷಾಯ ಬ್ರೂಯಾದಿತ್ಯೇವಮಾಚಾರ್ಯಲಕ್ಷಣ ಸಂಪನ್ನಾ ಮಹಾಂತ ಆಚಕ್ಷತೇ ||

“ ಅಚಿನೋತಿ ಚ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥಮಾಚಾರೇ ಸ್ವಾಧಿಯತ್ಯಸಿ |
ಸ್ವಯಮಾಚರತೇ ಯಸ್ಮಾದಾಚಾರ್ಯಪ್ರೇನ ಕೀರ್ತ್ಯತೇ ” ||

ಅಚಾರ್ಯಲಕ್ಷಣಂ ವೈನಂ ಸ್ವರ್ಯತೇ— ನಿರುಕ್ತಕಾರೋಽಪ್ಯಾಹ— ಅಚಾರ್ಯಃ ಕಸ್ಮಾ-
ದಾಚಾರ್ಯ ಆಚಾರಂ ಗ್ರಾಹಯತ್ಯಾಚಿನೋತ್ಯರ್ಥಾನಾಚಿನೋತಿ ಬುದ್ಧಿಮಿತಿ ವಾ ” ಇತಿ ||
ಅಭ್ಯಾಸೋಽಧ್ಯಾಯ ಸಮಾಪ್ತಾರ್ಥಸ್ತೀಯಾರಣ್ಯಕ ಸಮಾಪ್ತಾರ್ಥಶ್ಚ ||

ಪೂರ್ವೋಕ್ತಸಂಹಿತೇವಾಸನವಿಧಿಯನ್ನು ಯಾರಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಬೇಕೆಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಥಾತಃ
ಸಂಹಿತಾಯಾ ಉಪನಿಷತ್ ಎಂದು ಆರಂಭಿಸಿ ಏಕಾರವಕಾರಧ್ಯಾನಪದವೆನಿಸಿ ಉಪಾಸನಾವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಿಷ್ಯ
ಲಕ್ಷಣವಿಲ್ಲದವನಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಬಾರದು. ಶಿಷ್ಯಲಕ್ಷಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರೂ ಗುರುಕುಲದಲ್ಲಿ ಒಂದುವರ್ಷವಾಸಮಾಡಿದಿರು
ವವನಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಬಾರದು. ಶಿಷ್ಯಲಕ್ಷಣವೂ ಇದ್ದು ಒಂದುವರ್ಷಗುರುಕುಲವಿಷ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದರೂ ಉಪದೇಶನಾದುದನ್ನು
ಇತರರಿಗೆ ಉಪದೇಶಮಾಡುವ ಸಾಂಪರ್ಕವಿಲ್ಲದವನಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಬಾರದು. ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಮೂರುಲಕ್ಷಣದಿಂದ ಕೂಡಿದವನಿಗೆ
ಮಾತ್ರ ಉಪದೇಶಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಚಾರ್ಯಲಕ್ಷಣಸಂಪನ್ನರಾದ ಮಹಾತ್ಮರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅಚಾರ್ಯಲಕ್ಷಣವ್ಯುತಿಯಲ್ಲಿ
ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದೆ. ಯಾರು ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ, ಇತರರನ್ನು ಉಪದೇಶದಿಂದ ಆಚಾರವಂತರನ್ನಾಗಿ
ಮಾಡುತ್ತಾ, ತಾನು ಸದಾಚಾರಸಂಪನ್ನರಾಗಿರುತ್ತಾರೋ ಅವರೇ ಅಚಾರ್ಯರು. ಯಾರ್ಯೂ ಕೂಡಾ ಅಚಾರ್ಯ
ಕಸ್ಮಾದಾಚಾರ್ಯ ಆಚಾರಂ ಗ್ರಾಹಯತ್ಯಾಚಿನೋತ್ಯರ್ಥಾನಾಚಿನೋತಿ ಬುದ್ಧಿಮಿತಿ ವಾ ಎಂದು ಅಚಾರ್ಯಲಕ್ಷಣ
ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಕಡೆಯ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಎರಡಾವರ್ತಿ ಪಠಿಸಿರುವುದು. ಅಧ್ಯಾಯಸಮಾಪ್ತಿಯನ್ನೂ ಮೂರನೆಯ
ಅರಣ್ಯಕದ ಸಮಾಪ್ತಿಯನ್ನೂ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

English Translation

---

1. Next Krishna Harita confided this Brahmana concernng speech to him (his pupil).

2. Pragapati, the year, after having sent forth all creatures, burst He put himself together again by means of khandas (Vedas). Because he put himself together again by means of khandas. therefore (the text of the Veda) is called Samhita (pnt together).

3. Of that Samhita the letter n is the strength, the letter sh the breath and self (atman).

4. He who knows the Rik verse and the letters n and sh for every Samhita, he knows the Samhita with strength and breath. Let him know that this is the life of the Samhita.

5. If the pupil asks, ' Shall I say it with the letter n or without it ? ' let the theacher say, ' With the letter n'. And if he asks, ' Shall I say it with the letter sh or without it ? ' let the teacher say, with the letter sh. '

6. Hrasva Mandukeya said : ' If we here recite the verses according to the Samhita (attending to the necessary changes of n and s into n and sh), and if we say the adhyaya of Mandukeya (Ait, Ar. III, 1), then the letters n and sh (strength and breath) have by this been obtained for us.

7. Sthavira Sakalya said : ' If we recite the verses according to the Samhita, and if we say the adhyaya of Mandukeya, then the letters n and sh have by this been obtained for us. '

8. Here the Rishis, the Kavasheyas, knowing this, said : ' Why should we repeat (the Veda), why should we sacrifice ? We offer as a sacrifice breath in speech, or speech in breath. What is the beginning (of one), that is the end (of the other).

9. Let no one tell these Samhitas (Ait Ar. III, 1-III, 2) to one who is not a resident pupil, who has not been with his teacher at least one year, and who is not himself to become an instructor. Thus say the teachers, ye, thus say the teachers.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪ್ರಾಚೀನಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ಸ್ವತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ
ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ಸಷಃ ಖಂಡಃ

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪ್ರಾಚೀನಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಬ್ರಹ್ಮಚ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕೇ ದ್ವಿತೀಯೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತನಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದ ತೃತೀಯಾರಣ್ಯಕದ
ನಿರದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತನಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದ ಸ್ವತೀಯಾರಣ್ಯಕದ
ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯವು ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದ್ವಿದ್ಯಾತಿರ್ಥಮಹೇಶ್ವರಪರಾವಶಾರಸ್ಯ ವೈದಿಕಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕಸ್ಯ
ಶ್ರೀ ನೀರಬುಕ್ಕಮಹಾರಾಜಸ್ಯಾಜ್ಞಾ ಪರಿಪಾಲಕೇನ ಸಾಯಣಾಮಾಚಾರ್ಯೇನ
ವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ ಐತರೇಯಾರಣ್ಯಕಾಂಡೇ
ಸ್ವತೀಯಾರಣ್ಯಕಂ ಸಮಾಪ್ತಮ್ ||

ಅಥ ಚತುರ್ಥಾರಣ್ಯಕೇ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ

ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅರಣ್ಯಕದ ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು

ಯಸ್ಯ ನಿಶ್ಚಿಸಿತಂ ವೇದಾ ಯೋ ವೇದೇಭ್ಯೋಽಪಿಲಂಜಗತ್ |
 ನಿರ್ಮಮೇ ತಮಹಂ ವಂದೇ ವಿದ್ಯಾ ತೀರ್ಥಮಹೇಶ್ವರಮ್ ||
 ಕಥಿತೋಪನಿಷತ್ಪರ್ವಾ ಮಹಾನಾನ್ಮಾಖ್ಯಮಂತ್ರಕಾಃ |
 ಅರಣ್ಯಾಧ್ಯಯನಾರ್ಥಾ ವೈ ಪುೋಚ್ಯಂತೇಽಥ ಚತುರ್ಥಕೇ || ೨ ||

ತೇಷಾಂಚ ಮಂತ್ರಾಣಾಂ ವಿನಿಯೋಗೇ ಆಶ್ವಲಾಯನಸೂತ್ರೇ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ | ಸ ಚಾಶ್ವಲಾಯನಃ ಸಪ್ತಮಾಧ್ಯಾಯೇ ಷಷ್ಠ್ಯಷಡಹಸ್ಯ ಪಂಚಮೀಹನಿ ಮಾಧ್ಯಂದಿನೇ ಸವನೇ ಮರುತ್ತೀತೀಯಶಸ್ತ್ರಸ್ಯ ಕ್ಷ್ಣಾಪ್ತೇರೂರ್ಧ್ವಂ ನಿಷ್ಕೇನಲ್ಯಸ್ಯ ಶಸ್ತ್ರಸ್ಯ ಕ್ಷ್ಣಾಪ್ತಿಂ ಕುರ್ವನ್ನೇವಮಾಹ-“ಶಾಕ್ವರಂ ಚೇತ್ಯುಷ್ಣಂ ಮಹಾನಾನ್ಮಾಖ್ಯಃ ಸ್ತೋತ್ರಿಯಸ್ತಾ ಅಧ್ಯರ್ಥಕಾರಂ ನವ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ತಿಸ್ತೋ ಭವಂತಿ ತಾಭಿಃ ಪುರೀಷಪದಾನ್ಯುಪಸಂತನುಯಾತ್ವಂಚಾಕ್ಷರಶಃ ಪೂರ್ವಾಣಿ ಪಂಚ ಸರ್ವಾಣಿ ನಾ ಯಥಾನಿಶಾಂತಮ್ ” ಇತಿ ಅಸ್ಯ ಸೂತ್ರವಾಕ್ಯಸ್ಯಾಯನಾರ್ಥಃ—ಶಾಕ್ವರನಾಮಕಂ ಸಾಮವೇದಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ಕಿಂಚಿತ್ಸಾನಾಸ್ತಿ ತದ್ಯಮ್ನಿದ್ಗಾತಾರಃ ಪೃಷ್ಠಸ್ತೋತ್ರರೂಪೇಣ ಗಾಯೇಯುಪ್ಪದಾನೀಂ ಮಹಾನಾನ್ಮಾಖ್ಯಸಂಜ್ಞಯಾ ವ್ಯವಹ್ರಿಯಮಾಣಾ “ ವಿದಾ ಮಘವನ್ ” (ಐ-ಆ-೪-ಆ-೧-ಖ-೧) ಇತ್ಯಾದ್ಯಾ ನವಸಂಖ್ಯಾಕಾ ಋಚೋ ಯಾಃ ಸಂತಿ ತಾಃ ಸರ್ವಾ ಮಿಲಿತ್ವಾ ಸ್ತೋತ್ರಸಂಬಂಧಿತಯಾ ಸ್ತೋತ್ರಿಯುಪ್ಪೃಚಾ ಇತ್ಯಭಿಧೀಯಂತೇ | ತಿಸ್ಯಭಿಸ್ತಿಸ್ಯಭಿರ್ಬುಗ್ನಿರ್ಬುಲಿತಾಭಿರೇಕೈಕಸ್ಯಾಮ್ನುಚಿ ನಿಷ್ಪಾದಿಯಾಂ ಸತ್ಯಾಂ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಸ್ವಭಾವತೋ ನವಸಂಖ್ಯಾಕಾ ಅಪಿ ಸಂಸಾದನೇನ ತಿಸ್ಯ ಋಚೋ ಭವಂತಿ | ತಾದೃಶೀತ್ಯಾ ಋಚೋಽಧ್ಯರ್ಥಕಾರಂ ಶಂಸೇತ್ | ಅಧಿಕಮರ್ಥಂ ಯಸ್ಯಾ ಋಚಃ ಸೇನೆಯುಗರ್ಧರ್ಥ ತಾಮಧ್ಯರ್ಥಾಂ ಕೃತ್ವಾ ಶಂಸೇತ್ | ಸಮಾನಾತ್ಮಕಮೇಣಾರ್ಥತ್ರಯಂ ಪಠತ್ವಾ ತತ್ಪಾವಸಾಯ ಪುನರರ್ಥತ್ರಯಂ ಪಠಿತ್ವಾ ತದಂತೇ ಪ್ರಣವಂ ಕುರ್ವಾತ್ | ಅನೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ನವಸಂಖ್ಯಾಕಾಃ ಸಮಾನಾತ್ಮಾ ಋಚಃ ಶಸ್ತ್ರಾ ತಾಭಿರ್ನವಭಿರ್ಬುಗ್ನಿಃ ಸಹ ಪುರೀಷಪದಾನಿ ಸಂಯೋಜಯೇತ್ | ಅಂತಿಮೇನ ಪ್ರಣವೇನ ಸಹ ಪಠೇತ್ | “ ಏವಾ ಹ್ಯೇವ ” ಇತ್ಯಾದಯೋ ನವ ಮಂತ್ರಾಃ ಫಲಪೂರ್ತಿಹೇತುಶ್ಚಾತ್ಪುರೀಷ ಪದಾನೀತ್ಯುಚ್ಯಂತೇ | ತೇಷು ನವಸ್ವಾದ್ಯಾನಿ ಪಂಚಸಂಖ್ಯಾಕಾನಿ ಪುರೀಷಪದಾನಿ ಪಂಚಾಕ್ಷರಶಃ ರಂಸೇತ್ | ತದ್ಯಥಾ—“ ಏವ ಹ್ಯೇವನಾ ” ಇತಿ ಪಂಚಾಕ್ಷರಾಣಿ ಪಠತ್ವಾ ಸಕೃದವಸಾಯ ಪಠತ್ವಾ “ ಏವಾ ಹ್ಯೇವ ” ಇತ್ಯೇತಾನಿ ಪಂಚಾಕ್ಷರಾಣಿ ದೃಶ್ಯಂತೇ ತಥಾಪಿ ಹಿ ಶಬ್ದಮೇವಶಬ್ದಂ ಚ ವಿಶ್ಲಿಷ್ಟಂ ಕೃತ್ವಾ ಕುರ್ಯಾತ್ | ತಥೋತ್ತರತ್ವಾಪಿ ಹಿ ಶಬ್ದಮಗ್ನಿಶಬ್ದಂ ಚ

ಸಂಧಿರಹಿತಂ ಕೃತ್ವಾ ಪಂಚಾಕ್ಷರತ್ವಂ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಮ್ | ಅನೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಪಂಚ ಮಂತ್ರಾಸ್ತಿಸ್ತಿತ್ವಾ
ಪಠಾತ್ “ ಏನಾ ಹಿ ಶಕ್ತ ” ಇತ್ಯಾದೀಂಶ್ಚ ಉರೋ ಮಂತ್ರಾನ್ಮಧ್ಯೇ ವಿಚ್ಛೇದಮಸ್ತುತ್ಯಾ ಪಠೇತ್ |
ಯದ್ವಾ ಸರ್ವಾನಪಿ ನವ ಮಂತ್ರಾನೇತಾನ್ಯಥಾನಿಶಾಂತಂ ಯಥಾಸಮಾನ್ಮಾಯಮಧ್ಯಯನಪಾಠ-
ಕ್ರಮೇಷೈವ ಪಠೇತ್ | ನ ತು ಮಂತ್ರಸ್ಯ ಮಧ್ಯೇಽನಸಾಸಂ ಕರ್ತವ್ಯಮಿತಿ | ಸೋಽಯಂ
ಸೂತ್ರೋಕ್ತೋ ಮಂತ್ರಾಣಾಂ ವಿನಿಯೋಗಃ ||

ಉಪನಿಷತ್ಸಂಹಿತೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದುದಾಯಿತು. ಈಗ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಯನಕ್ಕೋಸ್ಕರ
ಮಹಾನಾಸ್ತೀ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ||೨|| ಈ ಮಂತ್ರಗಳ ವಿನಿಯೋಗವನ್ನು ಅದ್ವಲಾಯನ
ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದ್ವಲಾಯನರು ನಿಷ್ಠೆ(ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ)ಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಶಾಕ್ತರಂ
ಚೇತ್ಸೃಷ್ಟಂ ಮಹಾನಾಸ್ತೀಃ ಸ್ತೋತ್ರಿಯಸ್ತಾ ಅಧ್ಯರ್ಥಕಾರಂ ನವ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ತಿಸ್ತೋ ಭನಂತಿ ತಾಃ ಪುರೀಷ
ಪದಾನ್ಯುಪಸಂತನುಯಾಸ್ತಂಚಾಕ್ಷರಃ ಪೂರ್ವಾಣಿ ಪಂಚ ಸರ್ವಾಣಿ ವಾ ಯಥಾನಿಶಾಂತಮ್ || ಇದರ ಅರ್ಥ.
ಶಾಕ್ತರವೆಂಬ ಸಾಮನೇದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಒಂದು ಸಾಮವಿದೆ. ಅದನ್ನು ಉದ್ಧಾರಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಸ್ತೋತ್ರವೊಪದಿಂದ ಗಾನ
ಮಾಡಿದರೆ ಆಗ ಅದು ಮಹಾನಾಸ್ತೀ ಸಂಜ್ಞೆಯಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುವುದಾಗಿ, ವಿಧಾನುಭಾವ ಇತ್ಯಾದಿ ಒಬ್ಬತ್ತು
ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಸ್ತೋತ್ರ ಸಂಬಂಧಿಯಾದುದರಿಂದ ಸ್ತೋತ್ರಿಯಸ್ತೃಚಗಳೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಇವು
ಸ್ತೋತ್ರವೆಂದಿರ ಒಬ್ಬತ್ತಾಗಿದ್ದರೂ ಮೂರು ಮೂರ ಒಂದೊಂದು ಗುಂಪನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಮೂರು
ಸಮುದಾಯ ಮಂತ್ರಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯರ್ಥಕಾರವಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಅರ್ಥ ಅಧಿಕವಾಗಿರುವ
ಮಂತ್ರಕ್ಕೆ ಅಧ್ಯರ್ಥವೆಂದು ಹೆಸರು. ಕ್ರಮವಾಗಿ ಮೂರರಲ್ಲಿಯೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಮುಗಿಸಿ ಅನೇಲೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಮೂರರ
ಅರ್ಥವನ್ನು ಪಠಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಣವವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಈ ರೀತಿಯಿಂದ ಒಬ್ಬತ್ತು ಮಂತ್ರಗಳನ್ನೂ ಪಠಿಸಿದ
ಮೇಲೆ ಆ ಒಬ್ಬತ್ತು ಮಂತ್ರಗಳೊಡನೆ ಪುರೀಷಪದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚರಿಸುವ ಪ್ರಣವವೊಡನೆ
ಪಠಿಸಬೇಕು. ಏನಾ ಹೇವೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಒಬ್ಬತ್ತು ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಫಲಪೂರ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ ಪುರೀಷ ಪದಗಳೆಂದು
ಹೆಸರು. ಆ ಒಬ್ಬತ್ತರಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು ಪುರೀಷ ಪದಗಳನ್ನು ವ್ಯಕ್ತವಾದ ಅಕ್ಷರಗಳಿಂದ ಪಠಿಸಬೇಕು. ಏನಾಹೇವ ಎಂದು
ಇದು ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಒಂದು ಬಾರಿ ಮುಗಿಸಿದಮೇಲೆ ಏನಾ ಹೇವೇ ಎಂದು ಇದು ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು.
ಯದ್ಯಪಿ ಎರಡರಲ್ಲಿಯೂ ನಾಲ್ಕೇ ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವುದು, ಆದರೂ ಹಿ, ಏವ ಎಂದು ಬೇರೆಯಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಐವೆಂದು
ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕು. ಮುಂದಿನದರಲ್ಲಿಯೂ ಏವ, ಹಿ, ಆಗ್ನೇ ಎಂದು ಸಂಧಿ ಮಾಡದೇ ಉಚ್ಚರಿಸುವುದರಿಂದ ಇದು ಅಕ್ಷರ
ಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಈ ರೀತಿಯಿಂದ ಇದು ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಏನಾ ಹಿ ಶಕ್ತ ಇತ್ಯಾದಿ ನಾಲ್ಕು ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು
ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಚ್ಛೇದ ಮಾಡದೆ ಪಠಿಸಬೇಕು. ಅಥವಾ ಒಬ್ಬತ್ತು ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಮಾಯಂಕಾಲದವರೆಗೆ ಅಭ್ಯಯನ
ರೀತಿಯನ್ನನುಸರಿಸಿಯೇ ಪಠಿಸಬೇಕು. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ನಿಲ್ಲಿಸಬಾರದು. ಹೀಗೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಮಂತ್ರಗಳ
ವಿನಿಯೋಗವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಿದಾ ಮುಘವನ್ವಿದಾ ಗಾತುಮನು ಶಂಸಿಷೋ ದಿಶಃ | ತಿಕ್ವಾ ರಬೀನಾಂ
ಪತೇ ಪೂರ್ವೀಕಾಂ ಪುರೂವಸೋ ||

ತತ್ರ ನವಸ್ಯೈಶ್ಚುಪ್ರಥಮಾಮೃಚಮಾಹ—ಹೇ ಮಧುವನ್ನಿಂದ್ರ ವಿದ ವೇಶ್ವಿ | ಅತ್ರ ವೇದ-
ನಸ್ಯ ಕರ್ಮಕಾರಸ್ಯ ಕಸ್ಯ ಚಿದ್ವಿಶೇಷಸ್ಯಾನುಪಪಾದನಃತ್ವಾಮಾನ್ಯಾಕಾರೇಣ ಸರ್ವಂ ಜಾನಾಸೀತ್ಯಯು-
ನುರ್ಥೋ ಲಭ್ಯತೇ | ಯಸ್ಯಾನ್ವರ್ವಜ್ಜ್ವಲ್ಯಂ ತಸ್ಮಾದ್ಗತುಂ ಯಜಮಾನೇನ ಗಂತವ್ಯಮಾಗಂ
ವಿದ ವೇಶ್ವಿ ಜಾನಾಸಿ | ತತೋ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಸಮೀಚೀನೇನ ಮಾರ್ಗೇಣ ಸ್ವರ್ಗಂ ಗಂತು ದಿತೋ
ಮಾರ್ಗೋಪಯುಕ್ತಾನ್ವಿಗ್ವಿಶೇಷಾನನುಶಂಸಿಹೋಽನುಕ್ರಮೇಣ ಶಂಸೋಪದಶಿ | ಕಂಚ ಪೂರ್ವೀ-
ಣಾಂ ಪೂರ್ವಸಿದ್ಧಾನಾಂ ಶಚೀನಾಂ ಶಕ್ತಿನಾಂ ಪತೇ ಹೇ ಪಾಲಕ ಪುರು ಪ್ರಭೂತಂ ವಸು ಧನಂ
ಯಸ್ಯಾಸೌ ಪುರಾವಸುಸ್ತತ್ಸಂಭೋಧನಂ ಹೇ ಪುರೂವಸೋ ಶಿಕ್ಷ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಸಿತೋಪದೇಶಂ
ಕುರು | ಸರ್ವಶಕ್ತಮತ್ವೈನ ಪ್ರಭೂತಧನತ್ವೇನ ಚ ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಯಜಮಾನಂ ಸಮೀಚೀನೇ
ಕರ್ಮಣಿ ಪ್ರವರ್ತಯಿತುಂ ತಸ್ಥಲಂ ದಾತುಂ ಚ ಪ್ರಧವಸೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಒಂಬತ್ತು ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಮಕ್ಕನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೇ ಮಧುವ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ,
ವಿದ ತಿಳಿಯುವಿ. ಇಲ್ಲಿ ವೇದನಕ್ಕೆ ಕರ್ಮ ಹೇಳಿದಿರುವುದರಿಂದ ಸಕಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾವ
ಕಾರಣದಿಂದ ನೀನು ಸರ್ವಜ್ಞನಾಗಿರುವೆಯೋ ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಗಾತುಂ ಯಜಮಾನನಿಂದ ಹೊಂದಬೇಕಾದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು
ವಿದ ತಿಳಿದಿರುವಿ. ಆದುದರಿಂದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಉತ್ತಮ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು, ದಿಶಃ ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ
ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು, ಅನುಶಂಸಿಃ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಉಪದೇಶಿಸುವೆ, ಮತ್ತು ಪೂರ್ವೀಣಾಂ ಪೂರ್ವಸಿದ್ಧವಾದ,
ಶಚೀನಾಂ ಶಕ್ತಿಗಳಿಗೆ, ಪತೇ ಪಾಲಕನಾದ, ಪುರೂವಸೋ ಅಧಿಕಧನಸಂಪತ್ತುಳ್ಳವನೇ, ಶಿಕ್ಷ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಹಿತೋಪ
ದೇಶವನ್ನು ಮಾಡು. ಸರ್ವಶಕ್ತಿಮಂತನಾದುದರಿಂದಲೂ, ಅಧಿಕ ಧನವಂತನಾದುದರಿಂದಲೂ ಇಂದ್ರನೇ ನೀನ್ನು
ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಸನ್ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲೂ, ಆ ಕರ್ಮ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಲ್ಲಿಯೂ ಸಮರ್ಥನೆಂದರ್ಥ.

ಅಭಿಷ್ಟೈವಮಭಿಷ್ಟಿಭಿಃ ಪ್ರಚೇತನ ಪ್ರಚೇತಯ | ಇಂದ್ರ ದ್ಯುಮ್ನಾಯ
ನ ಇಷ ಏವಾ ಹಿ ಶಕ್ರಃ ||

ದ್ವಿತೀಯಾಮೃಚಮಾಹ—ಪ್ರಸ್ಯಷ್ಟಾ ಚೇತನಾ ಬುದ್ಧಿಯಸ್ಯಾಸೌ ಪ್ರಚೇತನಾ | ಹೇ
ಪ್ರಚೇತನಾಸ್ಥಿಯರ್ವಜಮಾನೇನ ಕ್ರಿಯಮಾಣಾಭಿರಭಿಷ್ಟಿಭಿಶ್ಚವಾಭಿಷ್ಠಾಭಿಃ ಸ್ತುತಿಭಿಃ ಪ್ರಚೇತಯ
ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಯಜಮಾನಸೇವಾಂ ಜಾನೀಹಿ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ನೋಽಸ್ಯಾಕಂ ದ್ಯುಮ್ನಾಯ ಧನ-
ಲಾಭಾಯೇಷೇನ್ನಲಾಭಾಯ ಚ ಶಕ್ರಃ ಶಕ್ತಮಾನೇನ ಹಿ | ತಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಚೇತಯಾನುಗ್ರಹಾಣೇ-
ತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಎರಡನೆಯ ಮತ್ತವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೇ ಪ್ರಚೇತನ ಪ್ರಕೃಷ್ಟವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನೇ, ಅಭಿ
ಯಜಮಾನನಿಂದ ಮಾಡಿದ, ಅಭಿಷ್ಟಿಭಿಃ ನೀನಿಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ, ಪ್ರಚೇತನ ಚನ್ನಾಗಿ ಯಜಮಾನನ ಸೇವೆಯನ್ನು
ತಿಳಿ. ಹೇ ಇಂದ್ರ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು, ನಃ ನಮಃ, ದ್ಯುಮ್ನಾಯ ಧನಲಾಭಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಇಷೇ ಅನ್ವಲಾಭ
ಕ್ಕೋಸ್ಕರವೂ, ಶಕ್ರಃ ಹಿ ಸಮರ್ಥನಾಗಿರುವಿ. ಆದುದರಿಂದ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವೆ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ರಾಯೇ ವಾಜಾಯ ವಜ್ರಿವಃ ಶವಿಷ್ಯ ವಜ್ರಿನ್ಮುಜಂಸೇ | ಮಂಹಿಷ್ಯ
ವಜ್ರಿನ್ಮುಜಸ ಆಯಾಹಿ ಪಿಬ ಮತ್ಸ್ಯವ ||

ಸ್ತೋತ್ರಯಾವ್ಯಚಮಾಹ—ಹೇ ವಜ್ರಿವೋ ವಜ್ರ ಯುಕ್ತೇಂದ್ರ ರಾಯೇ ಧನಲಾಭಾಯ ವಾಜಾ-
ಯಾನ್ವಲಾಭಾಯ ಚ ಪ್ರಸನ್ನೋ ಭವೇತಿ ಶೇಷಃ | ಹೇ ಶವಿಷ್ಯಾತಿಶಯೇನ ಬಲವನ್ವಜ್ರಿನ್ಮುಜ-
ಯುಕ್ತೇಂದ್ರ, ಬಂಜಸೇ ವರ್ಜಯಸ್ತುನಿಷ್ಯಂ ಪರಿಹರಸೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಹೇ ಮಂಹಿಷ್ಯಾತಿಶಯೇನ
ಪೂಜ್ಯ ವಜ್ರಿನ್ವಜ್ರಯುಕ್ತೇಂದ್ರ ಮಂಜಸೇ ಸರ್ವಥಾ ತ್ವಮನಿಷ್ಯಂ ಪರಿಹರಸಿ | ತಸ್ಯಾತ್ಕಾರಣಾ-
ದಾಯಾಹ್ಯಸಿನ್ಯಂಘ್ರಾಣ್ಯಾಗಚ್ಛ | ಅಗತ್ಯ ಚ ಸೋಮಂ ಪಿಬ | ಪೀತ್ವಾ ಚ ಮತ್ಸ್ಯವ್ಯಷ್ಟೋ ಭವ ||

ಮೂರನೆಯ ಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿನಯಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೇ ವಜ್ರಿವಃ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದಕೂಡಿದ ಇಂದ್ರನೇ, ರಾಯೇ
ಧನಕಂಪತ್ತಿಗೋಸ್ಕರವೂ, ವಾಜಾಯಃ ಅನ್ನಲಾಭಕ್ಕೋಸ್ಕರವೂ, ಪ್ರಸನ್ನವಾಗು ಎಂದರ್ಥ. ಹೇ ಶವಿಷ್ಯಃ ಅತಿಶಯಬ
ಲಶಾಲಿಯೇ, ವಜ್ರಿನ್ ವಜ್ರಾಯುಧವುಳ್ಳವನೇ, ಮಂಜಸಿ ಅನಿಷ್ಯವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವಿ. ಹೇ ಮಂಹಿಷ್ಯ ಅತ್ಯಂತ
ಪೂಜ್ಯನೇ, ವಜ್ರಿನ್ ವಜ್ರಯುಕ್ತನೇ, ಮಂಜಸೇ ಸರ್ವಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ ನೀನು ನಮ್ಮ ಅನಿಷ್ಯವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವಿ.
ಆ ಕಾರಣದಿಂದ, ಆಯಾಹಿ ಈ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಬಾ. ಬಂದು ಸೋಮರಸವನ್ನು, ಪಿಬ ಪಾನಮಾಡು. ಕುಡಿದು,
ಮತ್ಸ್ಯ ಸಂತೋಷಭರಿತನಾಗು.

ವಿದಾ ರಾಯಃ ಸುವೀರ್ಯಂ ಭುವೋ ವಾಜಾನಾಂ ಪತಿರ್ವಶಾ ಅನು |
ಮಂಹಿಷ್ಯಾ ವಜ್ರಿನ್ಮುಜಸೇ ಯಃ ಶವಿಷ್ಯಃ ಶೂರಾಣಾಮ್ ||

ಚತುರ್ಥೀವ್ಯಚಮಾಹ—ಹೇ ಇಂದ್ರ ರಾಯೇ ಧನಸ್ಯ ಸುವೀರ್ಯಂ ಶೋಭನಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ
ವಿದ ವೇತ್ತಿ ಜಾನಾಸಿ, ಅತೋ ಧನಸಾರಾಭಿಜ್ಞತ್ವಾದ್ಭುವೋ ಭೂಲೋಕಸ್ಯ ವಾಜಾನಾಂ ತತ್ರತ್ಯಾ-
ನಾಮನ್ಯಾನಾಂ ಚ ಪತಿಃ ಪಾಲಕಸ್ತ್ವಂ ವಶಾ ಅನು ವಶ್ಯಾಂಸ್ತ್ವದಧೀನಾನ್ಯಜಮಾನಾನುಗ್ಮ-
ಹಾಣಿ | ಹೇ ಮಂಹಿಷ್ಯಾತಿಶಯೇನ ಪೂಜ್ಯ ವಜ್ರಿನ್ಮುಜಯುಕ್ತೇಂದ್ರ ಯತ್ಸ್ಯಂ ಶೂರಾಣಾಂ ಮಧ್ಯೇ
ಶವಿಷ್ಯೋತಿಶಯೇನ ಬಲವಾಂಸ್ತಾದ್ಯಶಸ್ತ್ವಮ್ಯಾಸೇನಿಷ್ಯಂ ವರ್ಜಯಸಿ | ಯದ್ವ್ಯಾಭೀಷ್ಟಂ
ಸಾಧಯಸಿ | " ಋತ್ಯಾತಿ ಪ್ರಸಾಧನಕರ್ಮಾ " ಇತಿ ನಿರುಕ್ತೇಽಧಿಧಾನಾತ್ ||

ನಾಲ್ಕನೆಯ ಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿನಯಿಸುತ್ತಾರೆ. ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ ನೀನು ರಾಯಃ ಧನದ, ಸುವೀರ್ಯಂ
ಶೋಭನಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು, ವಿದ ತಿಳಿದಿರುವಿ. ಧನಸಾರವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವುದರಿಂದ, ಭುವಃ ಭೂಲೋಕಕ್ಕೂ, ವಾಜಾನಾಂ
ಅಲ್ಲಿರುವ ಅನ್ನಾದಿ ಆಹಾರಗಳಿಗೂ ಪತಿಃ ಪಾಲಕನಾಗಿ, ವಶಾ ಅನು ನಿನ್ನ ಅಧೀನನಾದ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಅನು
ಗ್ರಹಿಸು. ಹೇ ಮಂಹಿಷ್ಯ ಅತ್ಯಂತಪೂಜ್ಯನೇ, ವಜ್ರಿನ್ ವಜ್ರಯುಕ್ತ ಇಂದ್ರನೇ, ಯಃ ಯಾವನೀನು, ಶೂರರಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ
ಶವಿಷ್ಯಃ ಅತ್ಯಂತಬಲಶಾಲಿಯಾಗಿರುವಿ. ಈ ರೀತಿಯಾದ ನೀನು, ಮಂಜಸೇ ಅನಿಷ್ಯವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವಿ. ಅಥವಾ
ಅಭೀಷ್ಟವನ್ನು ಓದಗಿಸಿಕೊಡುವಿ ಮಂಜಸಿಃ ಪ್ರಸಾಧನಕರ್ಮಾ ಎಂದು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಯೋ ಮಂಹಿಷ್ಯೋ ಮಘೋನಾಂ ಚಿಕಿತ್ಸೋ ಅಭಿ ನೋ ನಯ |
ಇಂದ್ರೋ ವಿದೇ ತಮು ಸ್ತುಷೇ ವತೀ ಸಿ ಕಕ್ರಃ ||

ಪಂಚವಿಮ್ವಚನಾಹ—ಹೇ ಚಿಕಿತ್ಸೋಃ ಸ್ತುಷೇನಾಭಿಷ್ಟೇಂದ್ರ ಯಸ್ತುಂ ಮಘೋನಾಂ ಧನವಶಾಂ ಮಧೇ ಮಂಹಿಷ್ಯೋಽತಿಶಯೇನ ಪೂಜ್ಯಸ್ತಾದ್ಯಶಸ್ತುಂ ನೋಽಸ್ಯಾನಭಿನಯ ಸರ್ವತೋ ಧನಂ ಪ್ರಾಪಯ | ಇಂದ್ರಃ ಪರಮೈಶ್ವರ್ಯಯುಕ್ತಸ್ತುಂ ವಿದೇ ವೇಷಿ ಜಾನಾಸಿ | ಅತಸ್ತಮು ತಮುಷಿ ಯಜಮಾನಂ ಸ್ತುಷೇ ಸ್ತುಷಿ ಸಮ್ಯಗ್ಯವಿದ್ವವಾನಿತಿ ಪ್ರಶಂಸಸಿ | ತ್ವಂ ಉ ವತೀ ಸರ್ವವಸ್ತುವಿಷಯವತೀಕಾರವಾನ್ | ಅತ ಏವ ಕಕ್ರಃ ಶಕ್ರಿಮಾನ್ಠಿ | ತಸ್ಮಾತ್ಸಮೈತದ್ಯಜಮಾನಾನುಗ್ರಹಣಂ ಯುಕ್ತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಐದನೆಯ ಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೇ ಚಿಕಿತ್ಸೋ = ನಮ್ಮ ಸೇನೆಯನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ ಇಂದ್ರನೇ, ಯಃ = ಯಾವ ನೀನು, ಮಘೋನಾಂ = ಧನವಂತರನುಧ್ಯದಲ್ಲ, ಮಂಹಿಷ್ಯಃ = ಅತ್ಯಂತಪೂಜ್ಯನಾಗಿರುವೆಯೋ, ಅ ನೀನು ನಃ = ನಮ್ಮಗಳಿಗೆ, ಅಭಿನಯ = ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಿಂದ ಧನವನ್ನು ಕೊಡಿಸು. ಇಂದ್ರಃ = ಪರಮೈಶ್ವರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ನೀನು, ವಿದೇ = ಚೆನ್ನಾಗಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವೆ. ಆದುದರಿಂದ, ತಮು = ಆ ಯಜಮಾನನನ್ನು, ಸ್ತುಷೇ = ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವನೆಂದು ಪ್ರಶಂಸಿಸುವೆ. ನೀನಾದರೋ, ವತೀ = ಸಕಲವಸ್ತು ವಿಶಯಕವಾದ ವತೀಕರಣವುಳ್ಳವನು. ಆದುದರಿಂದ, ಕಕ್ರಃ = ಶಕ್ರಿವಂತನು. ಆದುದರಿಂದ ನೀನು ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ತಮೂತಯೇ ಹವಾಮಹೇ ಜೇತಾರಮಪರಾಜಿತವಾಃ | ಸ ನಃ ಸರ್ಷ
ದಿತಿ ದ್ವಿಷಃ ಕ್ರತುಶ್ಚಂದ ಋತಂ ಬೃಹತ್ ||

ಷಷ್ಠೀವ್ಯಚನಾಹ—ತಮಿಂದ್ರಮೂತಯೇಽಸ್ಯದೃಶ್ವಾಥಂ ಹವಾಮಹ ಅಶ್ವಯಾನುಃ | ಕೇದೃಶಂ ಸರ್ಧತ್ರ ಯುದ್ಧೇಷು ಜೇತಾರಂ ಕ್ವಾಪ್ಯಪರಾಜಿತವಾಃ | ಸ ತಾಧೃತ ಇಂದ್ರೋನೋಽಸ್ಯಾಕಂ ದ್ವಿಷಃ ತತ್ರಾನಿತಿ ಸರ್ಷದತಿಶಯೇನ ವಿನಾಶಯತು | ಯೋಽಯಂ ಕ್ರತುರಸ್ಯಾಭಿರನುಷ್ಠೀಯಮಾನೋ ಯದಪಿ ಚೈಂದೋ ಗಾಯತ್ರಾದಿಕವಾಸ್ತುಃ ಪ್ರಯುಜ್ಯಮಾನಂ ಯದಪ್ಯುಕ್ತಂ ಕರ್ಮಫಲಂ ತಸ್ವರ್ವಂ ಬೃಹತ್ಸಮೃದ್ಧಮಿತಿ ಶೇಷಃ ||

ಆರನೆಯ ಮಂತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ತಃ = ಆ ಇಂದ್ರನನ್ನು, ಊತಯೇ = ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗೋಸ್ಕರ, ಹವಾಮಹಃ = ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ. ಜೇತಾರಂ = ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದೂ ಪರಾಜಯ ಹೊಂದಿರುವವನನ್ನು ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ. ಸಃ = ಆರೀತಿಯ ಇಂದ್ರನು, ನಃ = ನಮ್ಮ, ದ್ವಿಷಃ = ಶತ್ರುಗಳನ್ನು, ಅತಿ ಸರ್ಪತ್ = ಅತಿಶಯವಾಗಿ ನಾಲಪಡಿಸಲಿ. ಯಾವ ಈ, ಕ್ರತುಃ = ನಮ್ಮಿಂದ ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡುವ ಕರ್ಮವೂ, ಚೈಂದಃ = ನಮ್ಮಿಂದ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ ಗಾಯತ್ರಾದಿ ಛಂದಸ್ಸೂ, ಋತಂ = ಕರ್ಮಫಲವೂ ಇವೆಲ್ಲವೂ, ಬೃಹತ್ = ಸಮೃದ್ಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಇಂದ್ರಂ ಧನಸ್ಯ ಸಾತಯೇ ಹವಾಮಹೇ ಜೇತಾರಮಪರಾಜಿತವಾಃ |
ಸ ನಃ ಸರ್ಷದತಿ ದ್ವಿಷಃ ಸ ನಃ ಸರ್ಷದತಿ ಸ್ವಿಧಃ ||

ಸಪ್ತಮೀಮ್ಯಚಮಾಹ—ಧನಸ್ಯ ಸಾತಯೇ ಲಾಭಾಯ ಜಯೋಪೇತಂ ಪರಾಜಯರಹಿಃ—
ಮಿಂದ್ರಂ ಹವಾಮಹ ಅಪ್ತಯಾಮುಃ | ಸ ಚೇಂದ್ರೋಽಸ್ಯಾಕಂ ಶತ್ರುನತಿಶಯೇನಿ ವಿನಾಶಯತು |
ಸವತ್ರ ಹಿ ನೇದೇಷು “ ಯೋಽಸ್ಯಾನ್ದೇಷ್ಟಿ ಯಂ ಚ ವಯಂ ದಿಷ್ಯಃ ” (ಕೌಷೀ-೮)
ಇತ್ಯಾದಿ ದ್ವೇಷ್ಯಾಣಾಂ ದ್ವೇಷ್ಟೃಣಾಂ ವಿನಾಶಃ ಪ್ರಾರ್ಥ್ಯತೇ ||

ಏಕನೆಯ ಮಕ್ಕನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಧನಸ್ಯಸಾತಯೇ—ಧನಲಾಭಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಜೇತಾರಂಅಪರಾಜತಂ,
ಇಂದ್ರಂ—ಜಯದಿಂದಕೂಡಿದ, ಪರಾಜಯರಹಿತನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು, ಹವಾಮಹೇ—ಕರಿಯುತ್ತೇನೆ. ಸಃ— ಆ ಇಂದ್ರನು
ನಃ—ನಮ್ಮ, ದ್ವಿಷಃ— ಶತ್ರುಗಳನ್ನು, ಅತಿಪರ್ವತಾ— ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡಲಿ. ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ತಾವಾಗಿ
ದ್ವೇಷವನ್ನು ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ನಮ್ಮಿಂದ ಸ್ಪ್ರಿಧಃ— ದ್ವೇಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ. ಅವರನ್ನೂ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡು
ಯೋಽಸ್ಯಾನ್ದೇಷ್ಟಿ | ಯಂ ಚ ವಯಂ ದಿಷ್ಯಃ (ಕೌಷೀ-೮-೮) ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷಮಾಡುವವರು ಮತ್ತು
ದ್ವೇಷ್ಯರ ನಾಶವು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಪೂರ್ವಸ್ಯ ಯತ್ತೇ ಅದ್ರಿವಃ ಸುಮ್ಮ ಆಧೇಹಿ ನೋ | ವಸೋ ಪೂರ್ತಿಃ
ಶವಿಷ್ಯ ಶಸ್ಯತ ಈಶೇ ಹಿ ಶಕ್ರಃ ||

ಅಷ್ಟಮೀಮ್ಯಚಮಾಹ—ಹೇದ್ರಿವೋದ್ರಯಃ ಪರ್ವತಾ ಅಸ್ಯ ಸಂತೀಕ್ವದ್ರಿವಾನ್ |
ಇಂದ್ರೋ ಹಿ ಪರ್ವತಾನ್ ಭಿನತ್ತಿ, ಅತಃ ಪರ್ವತೇಂದ್ರಯೋರ್ಭೇದಕತ್ವಲಕ್ಷಣಃ ಸಂಬಂಧಃ |
ಯದ್ವ್ಯಾದ್ರಿದಾರಣಂ ತದ್ಭಕ್ತ ಹೇ ಇಂದ್ರ ಪೂರ್ವಸ್ಯಾಸ್ಯದುಪ್ಪತ್ತೇಃ ಪೂರ್ವಸಿದ್ಧಸ್ಯ ತೇ ತವ
ಯದ್ಧನಮಸ್ತಿ ಹೇ ವಸೋ ನಿವಾಸಹೇತೋ ಇಂದ್ರ ತಸ್ಮಿನ್ನಮ್ನೇ ಧನೇ ನೋಽಸ್ಯಾನಾಧೇಹಿ
ಸ್ಯಾಪಯ | ಹೇ ಶವಿಷ್ಯಾತಿಶಯೇನ ಬಲಯುಕ್ತ ಪೂರ್ತಿತ್ವದೀಯಧನಪೂರಣಂ ಶಕ್ಯತೇ ಸರ್ವೈ-
ರ್ಯಾಜಮಾನೈಃ ಪ್ರಶಸ್ಯತೇ | ಪ್ರಶಂಸಾಪ್ರಕಾರ ಏವ ಪ್ರಶಸ್ಯತೇ—ಶಕ್ರಃ ಶಕ್ತಿಮಾನಿಂದ್ರ ಈಶೇ ಹಿ
ಸರ್ವಸ್ಯಾದ್ರಕ್ಷಣಸ್ಯೇನೈ ಬಲು ಸೇಯಂ ಪ್ರಶಂಸಾ ||

ಏಟನೆಯ ಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೇ ಅದ್ರಿವಃ— ಪರ್ವತಸಂಬಂಧಿಯೇ, ಇಂದ್ರನು ಪರ್ವತಗಳನ್ನು
ಭೇದಿಸುವನು. ಆದುದರಿಂದ ಆವರಿಗೆ ಭೇದ್ಯಭೇದಕಭಾವಸಂಬಂಧವಿರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಅದ್ರಿ ಅಂದರೆ ಆದರ. ಆದರಾತಿಶಯ
ವುಳ್ಳವನು ಎಂದರ್ಥ. ಪೂರ್ವಸ್ಯಃ— ನಾವುಕುಟ್ಟಿವುದಕ್ಕೆ ನೋಡಲೇ ಇರುವ, ತೇ— ನಿನ್ನಯಾವ ಧನವಿದೆಯೋ, ಹೇ
ವಸೋ— ಎಲೇ ನಿವಾಸಕಾರಣವೇ, ಆ ಸುಮ್ಮೇ— ಧನದಲ್ಲಿ, ನಃ— ನಮ್ಮನ್ನು, ಆಧೇಹಿ— ಸ್ಥಾಪಿಸು. ಹೇಶವಿಷ್ಯ—
ಅತಿಶಯಬಲಶಾಲಿಯೇ, ಪೂರ್ತಿಃ—ನಿನ್ನ ಧನಪೂರ್ತಿಯು. ಶಸ್ಯತೇ— ಎಲ್ಲಾ ಯಜಮಾನರಿಂದ ಪ್ರಶಂಸಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.
ಪ್ರಶಂಸಾರೀತಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಶಕ್ರಃ— ಶಕ್ತಿಮಂತ್ರನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ಈಶೇ ಹಿ— ನಮ್ಮಿಷ್ಟರರಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥ
ನಾಗಿರುವ.

ನೂನಂ ತಂ ನವ್ಯಂ ಸಂಸ್ಕರೇ ಪ್ರಭೋ ಜನಸ್ಯ ವೃತ್ರಹನ್ | ಸಮು-
 ನ್ಯೇಷು ಬ್ರವಾವದೈ ಶೂರೋ ಯೋ ಗೋಷು ಗಚ್ಛತಿ ಸಖಾ
 ಸುಶೇವೋ ಅದ್ವಯಾಃ ||

ನವಮಿವ್ಯಚನಾಹ—ಹೇ ವೃತ್ರಹನ್ ವೃತ್ರಘಾತಿ ಇವ ಸ್ಯ ಪ್ರಭೋ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಂಠೋಃ
 ಸ್ವಾಮಿನ್ಯವ್ಯಂ ನೂತನಂ ನಲೀಪಲಿತಾದಿಲಕ್ಷಣೇನ ಪುರಾಣಶ್ಲೇಷೇನ ವರ್ಜಿತಮಿಂಧ್ರಂ ತಂ ತ್ವಾಂ
 ನೂನಮವಶ್ಯಂ ಸಂಸ್ಕರೇ ಸವ್ಯರ್ಜನಿತರಂ ಪ್ರಪ್ತವಾಮಿ| ಅಸ್ಮಿನ್ಯಮರ್ಷಣ ಹವಿಷೋ ಭೋಕ್ತೃಶ್ಲೇಷೇನ
 ಸ್ವಾಪಯಾಮಿ | ಸ್ವಂ ಚಾಹಂ ಚೇತ್ಯಾವಾಮುಭಾವನ್ಯೇಷು ಪರಸ್ಪರಂ ಸವ್ಯಾಕಾಪ್ರಬ್ರವಾಮುಹೈ |
 ಇತರೇಷು ಯಜಮಾನೇಷ್ವಹಂ ಗತ್ವಾ ಪ್ರಭೂತಫಲಪ್ರದೋಽಯಮಿಂದ್ರ ಇತ್ಯೇವಂ ಪ್ರಬ್ರವೀಮಿ |
 ಇತರೇಷು ದೇವೇಷು ಸ್ವಂ ಗತ್ವಾ ಸಮ್ಯಗನುಷ್ಠಾತ್ಯಾಽಯಂ ಯಜಮಾನ ಇತಿ ಪ್ರಬ್ರೂಹಿ | ಯೋ
 ಯಜಮಾನೋಸ್ತಿ ಸೋಽಯಂ ದಕ್ಷಿಣಾರೂಪೇಣ ದಾತವ್ಯಾಸು ಗೋಷು ಶುರೋ ಗಚ್ಛತಿ |
 ಉದಾರಃ ಸನ್ನವರ್ತತೇ | ಇತ್ಯೇವಂ ಮದೀಯಂ ಗುಣಂ ತ್ವಂ ಪ್ರಬ್ರೂಹಿ | ಇಂದ್ರೋಽಯಂ ಸಖಾ
 ಸಖಿವದತ್ಯಂತಂ ಸ್ವಿಗ್ವೈಃ | ಸುಶೇವಃ ಸುಷ್ಠು ಸೇವಿತುಂ ಶಕ್ಯಃ | ಅದ್ವಯಾ ಏತ್ಯವ್ಯಶೋ ದ್ವಿಜಯೋ
 ದೇವೋ ನಾಸ್ತೀತ್ಯೇವಮಹಂ ಬ್ರವೀಮಿ ||

ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೇ ವೃತ್ರಹನ್ = ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದನೇ, ಜನಸ್ಯ
 ಪ್ರಭೋ = ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯೇ, ನವ್ಯಂ = ನೂತನವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳ, ಸುಕೃತ್ಯ ಮುಂತಾದ ವೃದ್ಧಲಕ್ಷಣ
 ವಿಲ್ಲದ, ತಂ = ಆ ನಿನ್ನನ್ನು, ನೂನಂ = ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ, ಸಂಸ್ಕರೇ = ಈ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಭೋಗಿಸಲು
 ಸ್ವಾಪಿಸಿರುತ್ತೇನೆ. ನೀನೂ ನಾನೂ, ಅನ್ಯೇಷು = ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಇತರರಲ್ಲಿ ಸಂ = ಚನ್ನಾಗಿ, ಬ್ರವಾಮುಹೈ = ಹೇಳೋಣ.
 ಇತರ ಯಜಮಾನರಲ್ಲಿ ನಾನು ಹೋಗಿ ಈ ಇಂದ್ರನು ಅಧಿಕ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವನೆಂದು ಹೇಳುವೆನು. ಇತರ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ
 ನೀನು ಹೋಗಿ ಈ ಯಜಮಾನನು ಚನ್ನಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡುವನೆಂದು ಹೇಳು. ಯಾವ ಯಜಮಾನನಿರುವನೋ
 ಅವನು ದಕ್ಷಿಣಾರೂಪದಿಂದ ಕೊಡಬೇಕಾದ, ಗೋಷು ಶುರೋ ಗಚ್ಛತಿ = ಗೋ ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಉದಾರವಾಗಿ; ನಡೆದು
 ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ನೀನು ಹೇಳು. ಈ ಇಂದ್ರನು, ಸಖಾ = ಮಿತ್ರನಂತೆ ಅತ್ಯಂತ ಸ್ನೇಹಕರನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ.
 ಸುಶೇವಃ = ಚನ್ನಾಗಿ ಸೇವಿಸಲು ಶಕ್ಯನು. ಅದ್ವಯಾಃ = ಇವನಿಗೆ ಸಮಾನನಾದವನು ಬೇರೆ ದೇವನಿಲ್ಲವೆಂದು ನಾನು
 ಹೇಳುತ್ತೇನೆ.

ಏವಾ ಹೈವೈಷಾ ಹ್ಯಗ್ನಾ೩ಇ ||

ತದೇವಸ್ಯ ಚೋ ನವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾಃ | ಅಥ ನವ ಪುರೀಷಪದಾನಿ ವ್ಯಾಖ್ಯೇಯಾನಿ | ತತ್
 ಪ್ರಥಮಂ ಪದಮಾಹ—“ಇಣ್ ಗತಾ” (ಅದಾ-ಗ-ಪ) ಇತ್ಯಸಾಧ್ಯಾತೋರಾಹ್ ಪೂಸ್ಯಾ ನಿಪ್ಪಸ್ಯ
 ಏವಶಬ್ದ ಅಗಮನವಾಚೀ | ಹೇಃಽಗ್ನಿ ಏವಾ ಹೈವ ವರ್ಧಾ ಸಮಾಗಚ್ಛ | ದ್ವಿರುಕ್ತಿ
 ಪ್ಲುತಿಶ್ಚಾಽದರಾಧಾಃ | ಏಕಾರಸ್ಯ ಸ್ಯಾನೇ ಪ್ಲುತಿಶಿರಾರೋತ್ತರಾ ವ್ಯಾಕರಣೇ ವಿಹಿತಾ ||

ಒಂಭತ್ತು ಮಂತ್ರಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದುದಾಯಿತು. ಇನ್ನು ಒಂಬತ್ತು ಪುರಿಷ ಪದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಪದವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇರ್ಷ = ಗತೌ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಆಜ ಉಪಸರ್ಗದಿಂದ ಕೂಡಿ ಏವ ಎಂಬ ಶಬ್ದವಾಗಿದೆ. ಬರುವುದು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಹೇ ಆಗ್ನೇ ಏವಾಹ್ಯೇವ = ಸರ್ವಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ ಒಪ್ಪಿರಿ. ದ್ವಿರೂಕ್ತಿ ಮತ್ತೆ ಪ್ಲೂತಿಯು ಆದರಾತಿಶಯ ತಿಳಿಸಲು ಹೇಳಿದೆ. ಏಕಾರದ ಮೇಲೆ ಪ್ಲೂತಿ ಹಿಂದರಿ ಆದು ಇಕಾರ ತಿರಸ್ಕವಾಗುತ್ತದೆಂದು ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಏವಾ ಹ್ಯೇವೈವಾ ಹೀಶಂ ದ್ರಮ್ | ಏವಾ ಹ್ಯೇವೈವಾ ಹಿ ವಿಷ್ವಾಽ ಉ |
ಏವಾ ಹ್ಯೇವೈವಾ ಹಿ ಪೂಷ್ವನ್ | ಏವಾ ಹ್ಯೇವೈವಾ ಹಿ ದೇವಾಃ ||

ಅನಂತರಾಣಿ ಚತ್ವಾರಿ ಪದನ್ಯಾಕಂ—ಪ್ರಥಮಪದವದ್ವ್ಯಾಪ್ಯೇಯಮ್ ||

ಮುಂದಿನ ನಾಲ್ಕು ಪುರಿಷಪದಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆಯಾಯ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆಯುವುದು ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಅರ್ಥ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಏವಾ ಹಿ ಶಕ್ರೋ ವಶೀ ಹಿ ಶಕ್ರೋ ವಶಾ ಅನು ||

ಷಷ್ಠೀ ಪದಮಾಹ—ಶಕ್ರಃ ಶಕ್ತಿಮಾನಂದ್ರ ಏವಾ ಹಿ, ಆಗತಃ ಖಲು | ಸ ಚ ಶಕ್ರೋ ವಶೀಹಿಸರ್ವವಸ್ತು ವಶೀಕಾರವಾನ್ವಲು | ತಾದ್ಯಶೋ ದೇವೋ ವಶಾ ಅನು ಸ್ವಸ್ಯ ವಶ್ಯಾನ್ಯ-
ಜಮಾನಾನನುಗೃಹ್ಣಾತು ||

ಆರನೆಯ ಪದವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶಕ್ರಃ = ಶಕ್ತಿಮಂತನಾದ ಇಂದ್ರನು, ಏವಾಹಿ = ಬಂದಿರುವಷ್ಟೇ. ಅವನು ವಶೀಹಿ = ಸಕಲವಸ್ತುಗಳ ವಶೀಕಾರವುಳ್ಳವನು. ಆ ಇಂದ್ರನು ವಶಾ ಅನು = ವಶ್ಯರಾದ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಅನುಗೃಹಿಸಲಿ.

ಆ ಯೋ ಮನ್ಯಾಯ ಮನ್ಯವ ಉಪೋ ಮನ್ಯಾಯ ಮನ್ಯವೇ ||

ಸಪ್ತಮಂ ಪದಮಾಹ—ಯು ಇಂದ್ರೋ ಮನ್ಯಾಯ ಮನ್ಯವೇ ಮಂತವ್ಯಮಸ್ಮದ್ಧಿತಂ ಮಂತುಮಾ ಯಕ್ಷ್ಣೇ ಸಮಾಗಚ್ಛತಿ ಸ ಇಂದ್ರೋ ಮನ್ಯಾಯ ಮಂತವ್ಯಮಸ್ಮದ್ಧಿತಂ ಮನ್ಯವೇ ಮಂತುಮುಪೋ ಅಸ್ಮತ್ಸಮೀಪ ಏವ ತಿಷ್ಠತು ||

ಏಳನೆಯ ಪದವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯಾವ ಇಂದ್ರನು ನಮ್ಮ ಹಿತವನ್ನು ತಿಳಿದು ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾನೋ ಅವನು ನಮ್ಮ ಹಿತಕ್ಕೋಸ್ಕರ ನಮ್ಮ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ಇಂತಿ ಎಂದರ್ಥ.

ಉಪೇಹಿ ವಿಶ್ವಧ ||

ಅಷ್ಟಮಂ ಪದಮಾಹ—ಹೇ ವಿಶ್ವಧ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಧಾರಕೇಂದ್ರೋಪೇಹ್ಯಸ್ಮತ್ ಸಮೀಪೇ ಪಾತ್ಸು ಹಿ ||

ಎಂಟನೆಯ ಪದವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಎಚ್ಚೆ ನಿಶ್ಚಧಾರಕನಾದ ಇಂದ್ರನೇ ನಮ್ಮ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ವಯನಾದ.

ವಿದಾ ಮುಘಃವನ್ನಿದೋನಮ್ ||

ನವಮಂ ಪದಮಾಹ-ಹೇ ಮುಘಃವನ್ನವನ್ನಿಂದ್ರ ವಿದ ವೇತ್ಸು ಸರ್ವಂ ಜಾನಾಸಿ | ಅಶೋಃ-
ಸ್ಮದ್ವಿತಂ ವಿದ ವಿದ್ವಿ ಜಾನೀಹಿ ವಿತ್ತೇವಮಾರಯ ಓಂ, ಅಸ್ತು ಶ್ರೇಯೋಽಸ್ತುರನಿತಿ ಶೇಷಃ |
ತದಿದಂ ನವಸಂಖ್ಯಾಭಾಸಾನ್ಯುಚಂ ಪುರೀಡಪದಾನಾಂ ಚ ಶ್ರುತಿಪಾದಕಂ ಗ್ರೇಫಜಾತಂ ಯದ್ಯಪಿ
ಕರ್ಮಕಾಂಡೇ ಪಠಿತುಂ ಯುಕ್ತಂ ತಥಾನ್ವಪ್ಯರಣ್ಯ ವಿನಾಶೈತನ್ಯನಿಕ್ಕುಭಿಪ್ರೇಕ್ಯ ಚತುರ್ಥಾ-
ರಣ್ಯಕಶ್ಚೇನಾಪ್ರ ಪಠಿತಮ್ ||

ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೇಮುಘವನ್ = ಧನವಂತನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ವಿದ = ಸಕಲ
ವನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವಿ. ಆದುದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಹಿತವನ್ನೂ ವಿದ = ತಿಳಿದಿರುವಿ. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ನಿಶ್ಚಯಿಸು. ಓಂ ಅಸ್ತು
ನಮಗೆ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಾಗಲಿ. ಈ ಒಂಬತ್ತು ಮಕ್ಕಳನ್ನೂ ಒಂಬತ್ತು ಪುರಿಷವದಗಳನ್ನೂ ವಿವರಿಸುವ ಗ್ರಂಥಜಾತವು
ಕರ್ಮಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೂ, ಇದನ್ನು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿಮೇ ಅಧ್ಯಯನಮಾಡಬೇಕಾದುದರಿಂದ ನಾಲ್ಕನೆಯ
ಅರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

**ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪ್ರಾಯಶಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೀಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ಚತುರ್ಥಾರಣ್ಯಕೇ
ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ**

**ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪ್ರಾಯಶಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಬಹ್ವುಚ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ಚತುರ್ಥಾರಣ್ಯಕೇ ಪ್ರಥಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ**

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತವಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೀಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದ ಚತುರ್ಥಾರಣ್ಯಕದ
ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತವಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೀಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದ ಚತುರ್ಥಾರಣ್ಯಕದ
ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯವು ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

**ಇತಿ ಶ್ರೀಮದ್ವಿದ್ವಾತೀರ್ಥಮಹೇಶ್ವರಪರಾವತಾರಸ್ಯ ವೈದಿಕಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕಸ್ಯ
ಶ್ರೀ ನೀರಬುಕ್ಕನುಹಾರಾಜಸ್ವಾಜ್ಞಾ ಪರಿಪಾಲಕೇನ ಸಾಯಣಾಮಾತ್ಯೇನ
ವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ ಐತರೀಯರಣ್ಯಕಾಂಡೇ
ಚತುರ್ಥಾರಣ್ಯಕಂ ಸಮಾಪ್ತಮ್ ||**

ಅಥ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕೇ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ

ಐದನೆಯ ಅರಣ್ಯಕದ ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು

ವಾಗೀಶಾದ್ಯಾಃ ಸುನುನಸಃ ಸರ್ವಾರ್ಥಾನಾಮುಪಕ್ರಮೇ ||
ಯಂ ಸತ್ವಾ ಕೃತಕೃತ್ಯಾಃ ಸ್ವಸ್ತಂ ನಮಾಮಿ ಗಜಾನನಮ್ ||೧||
ಯಸ್ಯ ನಿಃಶ್ವಸಿತಂ ವೇದಾ ಯೋ ವೇದೇಭ್ಯೋಽಪಿಲಂ ಜಗತ್ |
ನಿರ್ಮಮೇ ತಮಹಂ ವಂದೇ ವಿದ್ಯಾತಿರ್ಥಮಹೇಶ್ವರಮ್ ||೨||
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣೇಽಪಿ ಕಾಂಡಮಾರಣ್ಯಕಾಭಿಧಮ್ ||
ಮಹಾವ್ರತಪ್ರಯೋಗೋಽಪಿ ನ್ವಂಚಮಾರಣ್ಯಕೋದಿತಃ ||೩||

೧-೨ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಇನ್ನು ಒಂದು ಅರಣ್ಯಕ ಕಾಂಡ ಉಳಿದಿದೆ. ಈ ಐದನೆಯ ಅರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಮಹಾವ್ರತಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮಹಾವ್ರತಸ್ಯ ಪಂಚವಿಂಶತಿಂ ಸಾಮಿಧೇಯ್ಯಃ ||

ತ್ರಿವಿಧಾ ಮಹಾವ್ರತಃಪ್ಯುಂ ಕರ್ಮ, ಏಕಾಹರೂಪಂ ಮಹಾನಾಷ್ಟ್ಯವಯವರೂಪಂ ಸತ್ರಾವಯವರೂಪಂ ಚೇತಿ | ತಸ್ಯ ತ್ರಿವಿಧಸ್ಯಾಪಿ ಹೌತ್ರಪ್ರಯೋಗಂ ವಕ್ರಮುಪಕ್ರಮತೇ— ನನು ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕೇಽಪಿ— “ಅಥ ಮಹಾವ್ರತಮಿಂದ್ರೋ ವೈ ವೃತ್ತಂ ಹತ್ವಾ” (ಐ-೮-೧-೮ ೧-೫೦-೧) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಮಹಾವ್ರತಪ್ರಯೋಗೋಽಭಿಹಿತಃ, ಪಂಚಮೇಽಪಿ ತಸ್ಯೈವಾಭಿಧಾನೇ ಪುನರುಕ್ತಿಃ ಸ್ಯಾತ್ | ನಾಯಂ ದೋಷಃ | ಸೂತ್ರಬ್ರಾಹ್ಮಣರೂಪೇಣ ತಯೋರ್ವಿಭೇದಾತ್ | ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕವ್ಯುಪಿಪ್ರೋಕ್ತಂ ಸೂತ್ರಮ್ | ಪ್ರಥಮಾರಣ್ಯಕಂ ಸ್ವಪೌರುಷೇಯಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಮ್ ಅತ ಏವ ತತ್ರಾರ್ಥವಾದಪ್ರಪಂಚೇನ ಸಹಿತಾ ವಿಧಯಃ ಕ್ರೂಯಂತೇ | ಪಂಚಮೇ ಶು ನ ಕೋಽಪ್ಯರ್ಥವಾದೋಽಪಿ | ಶಾಖಾಂತರಗತಾಶ್ಚ ಮಂತ್ರಾ ಬಹವಃ ಉಪಲಭ್ಯಂತೇ | ತಸ್ಮಾತ್ “ಅಭೈತಸ್ಯ ಸಮಾನ್ವಾಯಸ್ಯ” (ಶೌ-ಸೂ-೮-೧-೫೦-೧) ಇತ್ಯಾದಿದ್ಯಾದಶಾಧ್ಯಾಯೀವತ್ “ಮಹಾವ್ರತಸ್ಯ ಪಂಚವಿಂಶತಿಮ್” ಇತ್ಯಾದಿ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕಂ ಸೂತ್ರಮೇವ | ಅರಣ್ಯ ಏವೈತದಧ್ಯೇಯಮಿತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯಾಧ್ಯೇಶಾರೋಽಪ್ಯೇಷಾಂಡೇಽಂತರ್ಭಾಗವ್ಯಾಧೀಯಂತೇ | ಏತಸ್ಮಿನ್ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕೇ ಸೂತ್ರಕಾರೇಣ ಏಧೀಯಮಾನಂ ಮಹಾವ್ರತಾಪ್ಯುಂ ಕರ್ಮ ಗಮಾಮಯನೇ ಸೂತ್ರೇ ಸಮುತ್ಪನ್ನಮ್ | ಅತ ಏವಾಧ್ಯಾಯೀ ಶಾಖಾಯಾಮ್. “ಗಾವೋ ವಾ ಏತಸ್ಸತ್ರಮಾಸತ” ಇತ್ಯಾದಿಕೇ ಗಮಾಮಯನಪ್ರಕ-

ರಣೇ ದೇವಾನಾಂ ವಾ ಅಂತಂ ಜಗ್ಮುಷಾಮ್ “ ಇತ್ಯಾದಿಕೇನಾನುವಾಕತ್ರಯೇಣ ಮಹಾವ್ರತಂ ಸಮನ್ವಿತಮ್ | ನನು ತಸ್ಯಾನೇವ ಶಾಖಾಯಾಂ ಗ್ರಂಥಾಂತರೇ-“ ಪ್ರಜಾಪತಿಃ ಪ್ರಜಾಃ ಸೃಷ್ಟ್ವಾ ನೃತ್ಸೋಽಕಯತ್ ” ಇತ್ಯನುವಾಕೇನ ತದಾನ್ವಾತಮಿತಿ ಚೇದಾನ್ವಾಯತಾಂ ನಾಮ ತಸ್ಯಾಪ್ಯನು ವಾಕ್ಯಸ್ಯಗಮನಯನಪ್ರಕರಣಗತತ್ವಾತ್ | “ ನನ್ನೆತಾನ್ಯಹಾನಿ ಭವಂತಿ ” ಇತ್ಯಾದಿಕೇ ಗಮನಯನ- ಪ್ರತಿಪಾದಕೇನನುವಾಕಪಂಚಕೇ-“ ಪ್ರಜಾಪತಿಃ ಪ್ರಜಾಃ ಸೃಷ್ಟ್ವಾ ” ಇತ್ಯಾದ್ಯನುವಾಕಃ ಪಂಚಮಸ್ತೇ- ನಾಮ್ನಾತಃ | ಉದ್ಧಾತೃವೇದೇಽಪಿ “ ಗಾವೋ ವೈ ” ಇತ್ಯಾದಿಭ್ಯ ಸಮಾನ್ವಾತೇ ಗಮನಯನ- ಪ್ರಕರಣೇ-“ ಪ್ರಜಾಪತಿಃ ಪ್ರಜಾ ಅಸ್ಯಽಽತ ” ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಮಹಾವ್ರತಾಖ್ಯಮೇಲಮಹರಾನ್ವಾತಮ್ | ತಚ್ಚ ಸತ್ಸಂಸ್ಥೇಪಾಂಶ್ಯಮಹಃ, ಉದಯನೀಯಾಖ್ಯಾದಂತಿಮಾದಹ್ಯಃ ಸಮನಂತರಪೂರ್ವಭಾ- ವಿತ್ವಾತ್ | ತಥಾ ಚಾಪಸ್ತಂಭಃ-“ ಸಂತಿಷ್ಠಕೇ ಮಹಾವ್ರತಮ್ ” ಇತ್ಯೇದಹಃ ಸಮಾಪ್ಯಾನಂತರಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತ ಉದಯನೀಯ ಇತ್ಯುದಯನೀಯಾಖ್ಯಂ ಚರಮಮಹಃ ಪೋವಾಚ | ತಸ್ಯಾಸ್ತತ್ರೇ ಸಮುತ್ಪನ್ನಸ್ಯ ಮಹಾವ್ರತಸ್ಯ ವಚನಬಲಾತ್ಪ್ರತ್ಯಾಭಿರವ್ಯೇಕಾಹರೂಪೇಣಾಹೀನಗತತ್ವೇನ ಚ ಪ್ರಥಕ್ಸ್ಮಯೋಗೋ ಭವತಿ | ಯಥಾ ರಾಜಸೂಯೋತ್ಪನ್ನಾಯಾ ಅವೇಷ್ಟೇರ್ವಚನಾಸ್ಪೃಥಗಪಿ ಪ್ರಯೋಗಃ, ಯಥಾ ವಾ ರಾಜಸೂಯೋತ್ಪನ್ನಾನಾಂ ಚಾತುರ್ವಾಸ್ಯಾನಾಮ್-“ ಅಷ್ಟಯಂ ಹ ನೈ ಚಾತುರ್ವಾಸ್ಯಯಾಜಿನಃ ಸುಕೃತಂ ಭವತಿ ” ಇತಿವಚನೇನ ಪ್ರಥಕ್ಪ್ರಯೋಗಸ್ತದ್ಗರ್ಹಮ್ | ಏಕಾಹತ್ವಪಕ್ಷೇ ಸ್ವಾತಂತ್ರಮ್ | ಅಹೀನತ್ವಪಕ್ಷೇ ತು ಪೌಂದರೀಕನಾನ್ವ ಏಕಾಹರಾತ್ಸಸ್ಯೇದಂ ದಶಮಮಹರ್ಧವತಿ | ತಥಾ ಚಾಪಸ್ತಂಭಃ-“ ಅಧ್ಯಕೇಷಾನುಭ್ಯಾಸಾಯ ಪಂಚಾಹರ್ಯತ್ವಾ- ರತ್ಯಂದೋಗಾ ಮಹಾವ್ರತಂ ವಿಶ್ವಜಿವ್ವರ್ವಸ್ಯಸೋಽತಿರಾತ್ರಃ ” ಇತಿ ಪೌಂದರೀಕಾಹ್ಯಕ್ತಿಪ್ತಿ- ಮುಕ್ತವಾನ್ | ಅಥ ಸತ್ರೇ ಸಮುತ್ಪನ್ನಂ ಮಹಾವ್ರತಂ ಪ್ರಕೃತಿಃ | ಏಕಾಹರೂಪಮಹೀನ ರೂಪಂ ಚ ವಿಕೃತಿಃ | ಅತಃ ಸತ್ರಗತಸ್ಯ ಮಹಾವ್ರತಸ್ಯ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯೇನ ಪ್ರಯೋಗ ಇಹೋದದಿಶ್ಯತೇ | ನನು ತಸ್ಯಾಪಿ ಮಹಾವ್ರತಸ್ಯ ಪರಂಪರಯಾಗ್ನಿಷ್ಟೋಮವಿಕೃತಿತ್ವೇನ ಸೋಮಯಾಗರೂಪತ್ವಮ್, ಸೋಮಯಾಗೇ ಚ ಸ್ತೋತ್ರಶಸ್ತ್ರಾದಿಸತ್ಪಾಘ್ನಿಧೇನೇನಾನುಂಗೆತ್ತಭಾವಾತ್ “ ಪಂಚವಿಂಶತಿಂ ಸಾಮಿಧೇನಃ ” ಇತಿ ನಿಧಾನಮಯುಕ್ತಮಿತಿ ಚೇತ್ | ನಾಯಂ ದೋಷಃ | ಸೋಮಸ್ಯ ಸಾಮಿ- ಧೇನೈವೇಶ್ಯಾರಾಹಿತ್ಯೇಽಪಿ ತದಂಗಭೂತಸ್ಯ ಸವನೀಯಪಶೋತ್ಸದವೇತ್ಸತ್ವಾತ್-“ ಅನರ್ಥಕ್ಯಾ- ತ್ವದಂಗೇಷು ” (ಮೀ-ಸೂ-೨-೩-ಪಾ-೧-ಸೂ-೧೮-ಅಧಿ-೯) ಇತಿ ನ್ಯಾಯೇನ ಪ್ರಧಾನೇನಾನ್ವ- ಯ ರಹಿತತ್ವೇಽಪಿ ತದಂಗಾನ್ವಯೋಪಪತ್ತೇಃ | ಅತೋಽಂಗದ್ವಯಾ ಸಾಮಿಧೇನೇನಾಂ ಮಹಾವ್ರತ- ಸಂಬಂಧಾನ್ವಹಾವ್ರತಸ್ಯೇತಿ ಸಂಬಂಧವಾಚಿನೀ ಷಷ್ಠೀ ಯುಜ್ಯತೇ || ಪಂಚವಿಂಶತಿಮಿತಿ ದ್ವಿತೀಯಾ ಪ್ರಥಮಾತ್ವೇನ ಪರಿಣೇತಮ್ | ಸಾಮಿಧೇನೈವಿಧಾ ಯಚಃ ಪಂಚವಿಂಶತಿಪಂಚ್ಯಾಕಾ ಇತ್ಯೇಕಃ | ಸನ್ಯುಗಿಧ್ಯತೇ ದ್ವಾತ್ಯೇಽಗ್ನಿಯಾರ್ಥಿಯಗ್ನಿಸ್ತಾಃ ಸಾಮಿಧೇನೈಃ | ತಥಾಚೋಕ್ತಮ್-“ ಯಶ್ಚಾ- ಮಿಧೇನೀ ಧಾಯ್ಯಾ ಚ ಯಾ ಸ್ಯಾದಗ್ನಿಸಮುಂಧನೇ ” (ಅಮ-ಕೂ-೨-ವ-ಶ್ಲೋ ೨೨) ಇತಿ | ಸವನೀಯೈ ಪಶೋಃ ಪೋಕ್ಷಣಾದೂರ್ಧ್ವಮಧ್ಯಯುಗಾ ಪ್ರೇಷಿತೋ ಹೋತಾ ಸಾಮಿಧೇ- ನೀರನುಬ್ಧಯಾಹ | ತಥಾಚಾಪಸ್ತಂಭ ಅಹ-“ ಉಪರಿಷ್ಟಾದಧಸ್ತಾನ್ವರ್ವತಕ್ಷ ಪೋಕ್ಷೇ- ವೇದಂ ನಿಧಾಯ ಸಾಮಿಧೇನೀಧೈಃ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ ” ಇತಿ ||

వికాశరూప, మహానామ్నోనయవరూప, సత్త్వవయవరూపవేందు మహావ్రతవేంబ కుమార మూరురిశియాగ రుత్తదే. ఇల్లి ఊంటాగువ అక్షోభవన్న తోరిసుత్తానే. అథ మహావ్రతమింద్యోఽన్వే దేవతా ఇత్యాది వాక్యగోంధ ప్రథమారణ్యకదల్లియూ ఈ మహావ్రతప్రయోగేవు డేళదే. ఐదనేయ అరణ్యకదల్లియూ డేళ దరే వొనరుత్త్య బరువుదిల్లినే? ఎందు తంకే బరుత్తదే. ఆదరే ఈ డోఱాకల్కే అవకాశవిల్ల. సూక్ర బ్రాహ్మణరూపదింధ అవుగళగి ఛేదవిది. పంచమారణ్యకవు ముఱివ్యోఽనాదుదేరింధ సూక్రరూపవూ, ప్రథ మారణ్యకవు అవారుజేయవాద బ్రాహ్మణవూ ఆగిరుత్తదే. బ్రాహ్మణవాదుదిరింధలే అల్లి అథవాదది వివర డోఱానే విధిగళ తోరిరుత్తవే. ఐదనేయదిరల్లి యావ అథవాదవూ ఇల్ల. ఇతరలావీగళ అనేకమంత్రగళూ ఇల్లి ఊదూకృతవగావే. ఇదు అరణ్యదల్లియే అధ్యయననూడదేకాదుదింధ అధ్యయననూడువరు అరణ్య కాంధదల్లి సేరిసి పఠిసుత్తారే. ఈ పంచమారణ్యకదల్లి సూక్రకారరు విధిసువ మహావ్రతవేంబ కుమారు గనామయనవేంబ సత్తదింధ ఊత్తన్నవగావే. ఆదుదిరింధలే అధ్యయనకాబియల్లి గావోఱే వా విత్తన్నకృమూ సత ఎంబ గనామయనప్రకరణదల్లి దేవనానాం వా అంతం జగ్ముఱాం ఇత్యాది మూరు అనువాకగళంధ మహావ్రతకుమారు డేళదే. నన్నేతాన్వేకాసి భవంతి ఇత్యాది గనామయనప్రకావద అనువాకగళల్లి ప్రేజాపతీః ప్రాజాః సృష్ట్యాః ఇత్యాద్యనువాకవు ఐదనేయదిగా డేళదే. ఊదూకృవేదదల్లియూ గావోఱేవ్వి ఎందు ఆరంభిసి డేళదే గనామయనప్రకరణదల్లి ప్రేజాపతీః ప్రేజాః అశ్రుజత ఇత్యాదివాక్య గళంధ మహావ్రతవేంబ డేగలు డేళదే. అదు సత్తది కేరినేయదిన ఓదినిదినవగుత్తదే. ఊదయన్లయవేంబుదు కేరి నేయ దిన. ఆదర వూమద దిన ఊకాంకృవగుత్తదే. అప్తవేంబరూ కూడా సంతిష్ఠకేఱే మహావ్రతం ఎందు ఈ మహావ్రతవన్న సమాప్తగొళిసిద మేరే ఊదయన్లయవు వ్యాఖ్యాతవగావే ఎందుదింధ మహావ్రతవు ఊకాంకృవేంబు ఊదయన్లయవు కేరినేయ డేగరేంబు డేళదే. ఆదుదింధ సత్తదల్లి ఊంటాద మహావ్రతకల్కే వజనదింధ సత్తదింధ డేగరగూ ఓంబ డేగరిన రూపదింధ అఱిన సంబంధియాగ ప్రథమారణ్యకే సుద్దవగుత్తదే. వికాశవేందు స్యుకరిసిదే స్యాతంత్యవూ, అఱినత్తప్రకేదల్లి వొండరకవేంబ వికాశర రాత్తకల్కే ఇదు డేత్తనేయ డేగలగాుత్తదే. సత్తదల్లి సముత్పన్నాద మహావ్రతవు ప్రకృతియాగయూ, వికాశరూప అథవా అఱిన రూపవదరే వికృతియాగయూ తిళియదేళు. ఆదుదింధ సత్తదల్లిరువ మహావ్రతద ప్రధాన ప్రయోగవన్న ఇల్లి ఊదదేఱిసుత్తారే. ఈ మహావ్రతవు పరంపరేయింధ అగ్నిశ్లోఱమవికృతియాగువుదింధ సోఱమయాగత్త సంభవసువుదింధ, సోఱమయాగదల్లిశ్లోఱత్ర తస్మాదిగళంతే సామిధేఱిగళగి అంగత్తవిల్లిదిరువుదింధ ఇల్లి సామిధేఱిగళాన అయశ్రవల్లినే? ఎందు తంకవ బారుద. సోఱమకల్కే సామిధేఱియ అవేఱ్కే ఇల్లిదిద్దరూ అదర అంగవద సపనయకరువిగి సామిధేఱిగళేఱ్కే ఇవ్కే ఇరుత్తదే. అనభాగకాత్తదంగేఱు ఎంబ సూక్రవన్న సువరిసి ప్రధానదల్లి సంభవసద్దియ అంగదల్లి సాథకృ ఊపవన్నవగుత్తదే. అదుదింధ అంగద మూలక సామిధేఱిగళగి మహావ్రత సంబంధిరువుదింధ మహావ్రతన్న ఎందు సంబంధ సూఱకవద పఱ్కే విభక్తియూత్తవగావే. పంచపఠంతం ఎంబ ద్విశియా విభక్తి యన్న ప్రథమూఱతవగి విపఠికామ వాదికేఱిగళదేళు. సామిధేఱిగళ ఎంబ డేవరళుక్కు ముక్కుగళ ఇత్తక్మీదు ఎందు తిళియదేళు. ఱూవ ముక్కుగళంధ అగ్నియూ డేఱిగళ ద్విరతవగుత్తదే. అ ముక్కుగళగి సామిధేఱిగ

ಎಂದು ಹೆಸರು. ಆಮರಕಾರನೂ ಇದನ್ನೇ ಮುಕ್ತಾ ಮಿಧೇನೀ ಧಾಯ್ಯಾಚ ಯೋ ಸ್ಯಾದ್ಗ್ನಿಸಮಿಂದನೇ ಎಂದು ವಿನಯಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸವನೀಯ ಪರುವಿಗೆ ಪ್ರೋಕ್ಷಣವಾದ ಮೇಲೆ ಅಧ್ಯಯನವಿಲ್ಲದ ಪ್ರೇರಿತನಾದ ಹೋತೃವು ಈ ಸಾಮೀಧೇನೀ ಮುಕ್ತಾಗಳನ್ನು ಪರಿಪಚೇಕು. ಆಪಸ್ತಂಬರೂ ಉಪರಿಷ್ಠಾದಧಸ್ತಾನ್ಸರ್ವತಶ್ಚ ಪ್ರೋಕ್ಷ್ಯ ವೇದಂ ನಿಧಾಯ ಸಾಮಿಧೇನೀಭ್ಯಃ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ ಎಂದು ವಿನಯಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಏಕವಿಂಶತ್ ಪ್ರಾಗುಪೋಲೇತ್ರಮಾಯಾಃ ಸಮಿಧಾಃಗ್ನಿಮಿತಿ ಚತಸ್ರಃ ||

ತಾಸು ಸಾಮಿಧೇನೀಷು ವಂಚವಿಂಶತಿಸಂಖ್ಯಾಪೂರ್ಣಪ್ರಕಾರಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಮೂಲಂ. ಪ್ರಕೃತೌ ದರ್ಶಪೂರ್ಣವಾಸೇಷ್ವಾ “ ಪ್ರ ವೋ ವಾಃಜಾ ” (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೩ ಸೂ ೨೭ ಋ-೧) ಇತ್ಯಾದ್ಯಾ ಋಚಃ ಏಕಾದಶಸಂಖ್ಯಾಕಾಃ ಸಾಮಿಧೇನೀರೂಪಾಃ ಶಾಖಾಂತರ ಏಕಸ್ಮಿಂಶ್ಚಿದನುವಾಕೇ ಸಮಾನಾಂತಾಃ | ಬದ್ಧ್ವಚಾನಾಂ ಉ ತತ್ರ ತತ್ತ್ವಾನ್ಯಾಂತಾಃ | ತಾಸಾಮೇಕಾದಶಾನಾಂ ಮಧ್ಯೇ “ ತ್ರಿಃ ಪ್ರಥಮಾನನ್ಯಾತ ತಿರುತ್ತಮಾವ್ ” ಇತಿ ವಚನಾನುಸಾರೇಣಾವೃತ್ತೌ ಸತ್ಯಾಂ ಪಂಚದಶ ಸಂಪದ್ಯತೇ | ತಾಶ್ಚಾತಿವೇಶವರಂಪರಯಾ ಗಮಾಮಯನಗತೇ ವಿಷುವನ್ನಾವುಕೇ ಮಧ್ಯಮೇಽಽಽ ಸನೀದ್ಯೋ ಅಗ್ನಿ ಅಹುತಃ | ತಾಸಾಂ ನೋ ಅಧ್ಯರೇ ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೩ ಸೂ. ೨೭ ಋ. ೪) “ ಸಮಿದ್ಯೋ ಅಗ್ನಿ ಅಹುತಃ (ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೫ ಸೂ. ೨೮ ಋ. ೫) ಇತ್ಯನಯೋರ್ವರ್ಣೋ ರಂತರಾಲೇ “ ಪೃಥುಪಾಜಾ ಅಮುತ್ಯಃ (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೩-ಸೂ-೨೭-ಋ-೫) ಇತ್ಯಾದಿಕಾ ಷಡ್ಭಜಃ ಪ್ರಕ್ಷೇಪಣೀಯಾಃ | ತಥಾ ಚಾಪ್ಸಲಾಂಸಿನ್ ಆಹ—“ ಪೃಥುಪಾಜಾ ಅಮುತ್ಯಃ ” ಇತಿ ಷಡ್ಧಾಯಾಃ ಸಾಮಿಧೇನೀನಾಮ್ ” ಇತಿ ಸೇಯಮೇಕವಿಂಶತಿರ್ವಿಷುವನದರ್ಶತಾ ಮಹಾವ್ರತೇ ಚೋದಕೇನ ಪ್ರಾಪ್ತಾ | ತಸ್ಯಾಮೇಕವಿಂಶತ್ಯೋಯಮುಪೋಲೇತ್ರಮಾ— “ ಸಮಿದ್ಯೋ ಅಗ್ನಿ ಅಹುತಃ ” ಇತ್ಯೇವಂರೂಪಾ ತಸ್ಯಾಃ ಪೂರ್ವಮ್—“ ಸಮಿಧಾಗ್ನಿಂ ದುವಸೃತ ” (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೪-ಸೂ ೪೪-ಋ-೧) ಇತ್ಯಾದ್ಯಾನ್ವತ್ಸಪ್ತ ಋಚಃ ಪ್ರಕ್ಷೇಪಣೀಯಾಃ || ತಥಾ ಚ ಸತಿ ಪಂಚವಿಂಶತಿಸಂಖ್ಯಾ ಪೂರ್ಯತೇ ||

ಸಾಮಿಧೇನೀ ಮುಕ್ತಾಗಳು ಇಪ್ಪತ್ತೈದಾಗುವ ರೀತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮೂಲ ಸ್ತಂಭಿಯಾದ ದರ್ಶಪೂರ್ಣ ಮಾಸ ಇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೋಜಾತಾಃ (ಋ. ಸಂ ೩-೨೭-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಹೆನ್ನೊಂದು ಸಾಮಿಧೇನೀರೂಪಗಳಾದ ಮುಕ್ತಾಗಳು ಶಾಖಾಂತರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿವೆ. ಮುಗ್ಧೀದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಹೇಳಿವೆ. ಆ ಹೆನ್ನೊಂದರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ತ್ರಿಃ ಪ್ರಥಮಾನನ್ಯಾತ ತಿರುತ್ತಮಾಂ ಎಂಬ ವಚನವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಅಪ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡಿಗಾ ಅವು ಹದಿನೈದಾಗುತ್ತವೆ. ಅವು ಅತಿವೇಶದಿಂದ ಗಮಾಮಯನದಲ್ಲಿರುವ ವಿಷುವನ್ನಾವುಕ ಮಧ್ಯಮ ದಿವಸದಲ್ಲಿ ಸವನೀಯ ಪರುವಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತವೆ. ಆ ಹದಿನೈದರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಮಿದ್ಯವಾನೋ ಅಧ್ಯರೇ (ಋ. ಸಂ-೩-೨೭-೪) ಸಮಿದ್ಯೋ ಅಗ್ನಿ ಅಹುತಃ (ಋ-ಸಂ. ೫-೨೮-೫) ಎಂಬ ಎರಡು ಮುಕ್ತಾಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪೃಥುಪಾಜಾ ಅಮುತ್ಯಃ (ಋ. ಸಂ-೩-೨೭-೩) ಇತ್ಯಾದಿ ಆರು ಮುಕ್ತಾಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಬೇಕು. ಆಪ್ಸಲಾಯನರೂ ಇದನ್ನೇ ಪೃಥುಪಾಜಾ ಅಮುತ್ಯ ಇತಿ ಷಡ್ಧಾಯಾಃ ಸಾಮಿಧೇನೀನಾಂ ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಮುಕ್ತಾಗಳು ವಿಷುವದಷ್ಟಿವಲ್ಲದ್ದು ಮಹಾವ್ರತದಲ್ಲಿ ಚೋದಕದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿವೆ. ಈ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದರಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಹಿಂದಿನ ಮುಕ್ತಾದ ಸಮಿದ್ಯೋ ಅಗ್ನಿ ಅಹುತಃ

ಎಂಬುದರ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಸಮಿಧಾಗ್ನಿಂ ದುನಸ್ಯತ (ಋ. ಸಂ. ೮-೪೪-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ನಾಲೃಕು ಮಕ್ಕುಗಳನ್ನೂ ಸೇರಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಸೇರಿಸಿದರೆ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಸಾಮಿಧೇನೀ ಮಕ್ಕುಗಳಾಗುತ್ತವೆ.

ವೈಶ್ವಕರ್ಮಣ ಋಷಭ ಉಪಾಲಂಭನೀಯ ಉಪಾಂತು ||

ತಾ ಏತಾಃ ಸಾಮಿಧೇನೋ ಯಸ್ಯ ಪಠೋರಂಗಂ ತಮಿಮಂ ದರ್ಶಯತಿ—ವಿಶ್ವಕರ್ಮಾ ದೇವತಾ ಯಸ್ಯಾಸೌ ವೈಶ್ವಕರ್ಮಣ ಋಷಭಃ ಸಮರ್ಥ ಉಪಸಮೀಪ ಅಲಂಭನೀಯಃ | ಐತರೇಯಿಸಾಸುಯಂ ಸುಃ ಸಮುಷ್ಟೀಯತೇ | ಇತರಶಾವಿನಾಂ ತು ವಿಕಲ್ಪಃ | ತದೈತಾಃ ಸಾಮಿಧೇನೋ ನ ಭವಂತಿ | ಸ್ತದರೇಚ್ಛಿಪಶ್ವಿಧಾನಮಿತಿ ಸಸ್ತದಶೈವ ಸಾಮಿಧೇನೋ ಭವಂತಿ | ಶಸ್ವಿವೃತೌ ಯಾಚ್ಯಾದಿಮಂತ್ರಾ ಉಪಾಂತು ಯಥಾ ಭವಂತಿ ತಥಾ ಪ್ರಯೋಕ್ತವ್ಯಾಃ | ಉಪಾಂತುರೂಪಸ್ಯೋಚ್ಚಾರಣಸ್ಯ ಲಕ್ಷಣಂ ಪ್ರಾತಿಶಾಖ್ಯೇಽಭಿಹಿತಮ್—ಕರಣವದಶ್ಚಂ ಮನಃ ಪ್ರಯೋಗಮುಪಾಂತು | ಇತಿ | ಕರಣವದೋಚ್ಚಾರಣಯುಕ್ತಂ ನ ತು ಮನಃ ಪ್ರಯೋಗಮಾತ್ರಮ್ | ತಚ್ಚ ಪರಿಶಿಷ್ಟಮಾ ದಶಶ್ಚಮ್ ||

ಪೂರ್ವೋಕ್ತಗಳಾದ ಸಾಮಿಧೇನೀ ಮಕ್ಕುಗಳು ಯಾವ ಪಠವಿಗೆ ಅಂಗವೆಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ವಿಶ್ವಕರ್ಮ ದೇವತಾವಾದ ಪಠವಿಗೆ ವೈಶ್ವಕರ್ಮಣ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಅದರ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಉಪಾಂತು ಎಂದರೆ ಮೆಲ್ಲನೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಐತರೆಯರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಪಠವೆಂದು ಸಮುಚ್ಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇತರ ಶಾವಿನಿಯರಿಗೆ ಇದು ವಿಕಲ್ಪ. ಅವರಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಹದಿನೇಳು ಸಾಮಿಧೇನಿಗಳು ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತವೆ. ಉಪಾಂತಮಂತ್ರೋಚ್ಚಾರಣ ಲಕ್ಷಣವು ಪ್ರತಿ ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ ಕರಣವದಶ್ಚಂ ಮನಃ ಪ್ರಯೋಗಮುಪಾಂತು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಶಬ್ದವಾಗದೆ ತುಟಿಮಾತ್ರ ಅಲ್ಲಾಡುವಂತೆ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ಉಚ್ಚರಿಸುವುದೆಂದರ್ಥ.

ಅಜ್ಯಪ್ತಉಗೇ ವಿಶ್ವಜಿತಃ ||

ಅತಃ ಸ್ವಾತಃಸನೇಽಹೋತುಃ ಶಸ್ತ್ರಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಯದೇತದಾಜ್ಯನಾಮುಕಂ ಪ್ರಾತಃ-ಸನೇಽಹೋತುಃ ಶಸ್ತ್ರಂ ಯಚ್ಚ ಪ್ರ ಉಗನಾಮುಕಂ ತದುಭಯಂ ವಿಶ್ವಜಿನ್ನಾನ್ಮ ಏಕಾಹಾಂತ್ರಿ-ನ್ಮಹಾವ್ರತೇತಿ ದೀಶೇತ್ | ಸ ಚ ವಿಶ್ವಜಿದಾಬ್ಯ ಏಕಾಹೋಽಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಸ್ಯ ವಿಕೃತಿಃ | ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮ ಹ್ಯುಕ್ತುಕ್ತುಹಭಕ್ಷಣಾದೂರ್ಧ್ವಂ, ಹೋತಾ ನಿವಿಶ್ವದಾನ್ಯುಚ್ಚಾರ್ಯ “ ಪ್ರ ವೋ ದೇನಾಯ ” (ಋ. ಸಂ-ಮಂ-೩-ಸೂ-೧೩-೪೫-೧) ಇತ್ಯಾದಿಕಮಾಜ್ಯನಾಮುಕಂ ಶಸ್ತ್ರಂ ಶಂಸೇತ್ | ನಥಾ ಚಾಶ್ವಲಾಯನ. ಅಹ— ಉತ್ತಮೇನ ಶನೇಶ ಪ್ರ ವೋ ದೇನಾಂಽಂತ್ಯಾಜ್ಯಮುಸಸಂತಮಯಾತ್ | ಇತಿ | ವೈಶ್ವದೇವಗ್ರಹಣಾದೂರ್ಧ್ವಂ ನಾಯುಗ್ರೇಣಃ | ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ಪ್ರ ಉಗನಾಮುಕಂ ಶಸ್ತ್ರಂ ಶಂಸೇತ್ | ತದವ್ಯಾಶ್ವಲಾಯನೇನೋಚ್ಚಮ್— ನಾಯುರಗ್ರೇಣಾ ಯಜ್ಞಪ್ರೀತಿ ಸಮಾನಾಂ ಪುತೋರುಪಾಂ ತನ್ಯಾಸ್ತವ್ಯಾಃ ಉಪವಿಷ್ಟಾಪ್ರೈಚಂ ಸ್ವಚಂ ಶಂವೇವ್ವಾಯಮಾಯಾಹಿ ದರ್ಶನೇತಿ ಸಪ್ತ ಶ್ವಚಾ ದ್ವಿತೀಯಾಂ ಪ್ರಉಗೇತ್ರಿಃ | ಇತಿ || ಸದಿದಂ ಶಸ್ತ್ರದ್ವಯಂ ವಿಶ್ವಜಿತ ಜೋದೇವೇನ ಸ್ವಾಪ್ತಮ್ | ತಸ್ಯ ತದಾಜ್ಯಮುಪೋದ್ಯಾಪ್ತದಾಜ್ಯಂ ಸೂಕ್ತೇಣ ವಿಕೇತಮ್— ವಿಶ್ವಜಿತೋಽಗ್ನಿಂ

ನರ ಇತ್ಯಾಚ್ಯಮ್ " ಇತಿ || ಪ್ರಲುಗಂ ತು ಪ್ರಾಕೃತಮೇವ | ತದಿದಂ ವಿಶ್ವಜಿಡ್ಡತಮುಭಯಂ
ಮಹಾವ್ರತೇ ಶಂಸನೀಯಮ್ ||

ಪ್ರಾತಃಸವನದಲ್ಲಿ ಹೋತೃಶ್ವವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಜ್ಯವೆಂಬ ಪ್ರಾತಃಸವನದಲ್ಲಿ ಹೋತೃವಿನ ಯಾವ ಶಸ್ತ್ರವಿದಿಯೋ ಅದೂ ಮತ್ತು ಪ್ರಲುಗವೆಂಬ ಶಸ್ತ್ರವೂ ವಿಶ್ವಜಿಡ್ಡಂ ವಿಕಾಹದಿಂದ ಮಹಾವ್ರತದಲ್ಲಿ ಅತಿವಿಷ್ಣವಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಶ್ವಜಿಡ್ಡಂ ವಿಕಾಹವು ಅಗ್ನಿಷ್ವೋಮದ ವಿಕೃತಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅಗ್ನಿಷ್ವೋಮದಲ್ಲಿ ಋತುಗ್ರಹಭಕ್ಷಣವಾದಮೇಲೆ ಹೋತೃವು ನಿವೃತ್ತದಗಳನ್ನು ಪಡಿಸಿದಮೇಲೆ ಶ್ರಿ ವೋ ದೇವಾಯ (ಋ. ಸಂ. ೩-೧೩-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಅಜ್ಯವೆಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಪಡಿಸಬೇಕು. ಇದನ್ನು ಅಶ್ವಲಾಯನರೂ ಉತ್ತಮೇನ ಪದೇನ ಪ್ರವೋ ದೇವಾಯೇತ್ಯಾಜ್ಯಮುಪಸಂಕಸುಯಾತ್ ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ವೈಶ್ವದೇವಗ್ರಹಣವಾದಮೇಲೆ ವಾಯುರಗ್ರೇಣಾಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಲುಗವೆಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಪಡಿಸಬೇಕು. ಇದನ್ನೂ ಅಶ್ವಲಾಯನರು ವಾಯುರಗ್ರೇಣಾಃ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಎರಡು ಶಸ್ತ್ರಗಳು ವಿಶ್ವಜಿಡ್ಡೇಕಾದಲ್ಲಿ ಚೋದಕದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿವೆ. ಆದರೆ ವಿಶ್ವಜಿಡ್ಡೋಗ್ನಿಂ ನರ ಇತ್ಯಾಚ್ಯಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವಚನದಿಂದ ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಅಜ್ಯದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಅಜ್ಯಮುತ್ರ ಹೇಳಿದೆ. ಪ್ರಲುಗಮಾತ್ರ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವುದೇ. ಹೀಗೆ ವಿಶ್ವಜಿಡ್ಡಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದುದು ಅತಿದೇಶದಿಂದ ಮಹಾವ್ರತದಲ್ಲಿಯೂ ಒಲಿಸಬೇಕು.

ಹೋತೃಶ್ವತುರ್ವಿಂಶಾತ್ ||

ಮೈತ್ರಾವರುಣಾದಿನಾಂ ಶಸ್ತ್ರವಿಶೇಷಾನ್ದರ್ಶಯತಿ—ಮೈತ್ರಾವರುಣೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಯಂಸ್ಯಚ್ಚಾ-
ವಾಕಶ್ಚೇತಿ ತ್ರಯೋ ಹೋತ್ರಕಾಪ್ಯೈಃ ಶಂಸನೀಯಾಃ ಶಸ್ತ್ರವಿಶೇಷಾ ಹೋತ್ರಾಪ್ತ (ಪ್ರೇ) ತ್ರ ಚತುರ್ವಿ-
ಕನ್ನಾ (ನಾ) ಮಹಾದೇವಾಹಾದತಿವೇಷ್ಯವ್ಯಾಃ | ಮೂಲಪ್ರಕೃತಾ ತ್ವಗ್ನಿಷ್ವೋಮಂ ಮೈತ್ರಾವರುಣಸ್ಯ
" ಆನೋ ಮಿತ್ರಾ ವರುಣಾ " (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೩-ಸೂ-೬೨-ಋ-೧೬) ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ಶಸ್ತ್ರಮ್ | ಬ್ರಾಹ್ಮ-
ಣಾಚ್ಯಂಸಿನಸ್ತು— " ಆಯಾಹು ಸುಪುಮಾ ಹಿ ತೇ " (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೮-ಸೂ-೧೭-ಋ-೧) ಇತ್ಯಾದಿಕಂ
ಶಸ್ತ್ರಮ್, ಅಚ್ಯಾವಾಕಸ್ಯ " ಇಂದ್ರಾಗ್ನೇ ಆಗತಮ್ " (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೩-ಸೂ-೧೨-ಋ-೧) ಇತ್ಯಾದಿ-
ಕಮ್ | ಚತುರ್ವಿಂಶೇ ತು ತಾನಿ ತ್ರಿಣ್ಯವೋದ್ರಾನ್ಯಾನಿ ವಿಹಿತಾನಿ— " ತಾನಃ ಶಕ್ತಂ ಪಾರ್ಥಿವಸ್ಯ " (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೩-ಸೂ-೬೮-ಋ-೩) ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ಮೈತ್ರಾವರುಣಸ್ಯ | " ಸುರೂಪಕೃತ್ಸು ಮೂತಯೇ " (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೧-ಸೂ-೪-ಋ-೧) ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಯಂಸಿನಃ, " ಆ ಸು ತೇ ಸಿಂಚತ ಶ್ರಿಯಮ್ " (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೮-ಸೂ-೬೨-ಋ-೧೨) ಇತ್ಯಚ್ಯಾವಾಕಸ್ಯ | ತ ವಿಕೇ ಶಸ್ತ್ರವಿಶೇಷಾ ಹೋತೃಶ್ವಭಿಧೇಯಾ ಮಹಾವ್ರತೇ ಪಠನೀಯಾಃ ||

ಮೈತ್ರಾವರುಣಾದಿ ಶಸ್ತ್ರವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮೈತ್ರಾವರುಣ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಯಂಸೀ, ಅಚ್ಯಾವಾಕ ಎಂದು ಮೂರು ಹೋತ್ರಕರು. ಇವರಿಂದ ಪಠಿಸಬೇಕಾದ ಶಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಹೋತ್ರ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಶಸ್ತ್ರವಿಶೇಷಗಳು ಚತುರ್ವಿಂಶವೆಂಬ ವಿಕಾಹದಿಂದ ಅತಿವಿಷ್ಣವಾಗುತ್ತವೆ. ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿಯಾದ ಅಗ್ನಿಷ್ವೋಮವಿಯಾಗದಲ್ಲಿ ಮೈತ್ರಾವರುಣನಿಗೆ ಆ ನೋ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ (ಋ. ಸಂ. ೩-೬೨-೧೬) ಎಂಬ ಶ್ವಹೇಳಿದೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಯಂಸೀಗೆ ಆಯಾಹು ಸುಪುಮಾ ಹಿತೇ (ಋ. ಸಂ. ೮-೧೭-೧) ಎಂಬಶ್ವವೂ, ಅಚ್ಯಾವಾಕನಿಗೆ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೇ ಆಗತಂ (ಋ. ಸಂ. ೩-೧೨-೧) ಎಂಬ

ಶಸ್ತ್ರವೂ ಹೇಳಿದೆ. ಆದರೆ ಚತುರ್ವಿಂಶಾಹದಲ್ಲಿದ್ದ ಇವುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇವುಗಳ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಮೈತ್ರಾ ನರೂಣನಿಗೆ ಶಾಪಃ ರಕ್ತಂ ಪಾರ್ಥಿವಸ್ಯ (ಋ. ಸಂ. ೫-೬೮-೩) ಇತ್ಯಾದಿ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಯಂಸಿಗಿ ಸುರೂಪಕೃತ್ಯು ಮೂತಯೇ (ಋ. ಸಂ. ೧-೪-೧) ಇತ್ಯಾದಿ, ಆಚಾರ್ವಾಕನಿಗೆ ಆ ಸು ತೇ ಸಿಂಚತ ಶ್ರಿಯಂ (ಋ. ಸಂ. ೮-೭೨-೧೩) ಎಂದೂ ಬೇರೆ ಹೇಳಿದೆ. ಹೋತ್ರ ವೆಂಬಸಂಕ್ಷೇಪ ಇರುವ ಈ ಶಸ್ತ್ರವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ಮಹಾವ್ರತದಲ್ಲಿಯೂ ಪಠಿಸಬೇಕು.

**ಈಂಖಯಂತೀರಪಸ್ಯುವ ಇತಿ ಚ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಯಂಸ್ವಾವೇತ ಪ್ರಾತಃ
ಸವನೇ ತೀವ್ರಸ್ಯಾಭಿವಯಸೋ ಅಸ್ಯ ಪಾಹೀತಿ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಃ ||**

ಅಥ ಚತುರ್ವಿಂಶಾಹ್ಯಾಂಗೇಕಾಪಾದವ್ಯಧಿಕಂ ವಿಶೇಷಂ ಮಹಾವ್ರತೇ ದರ್ಶಯತಿ— ಅತ್ರ ಪ್ರಾತಃ ಸವನೇ ಸ ಏವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಯಂಸಿಗಿ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಮ್—“ ಸುರೂಪಕೃತ್ಯುಮ್ ” ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ಪಠಿತ್ವಾ ಪಶ್ಚಾತ್ “ ಈಂಖಯಂತೀಃ ” (ಋ-ಸಂ-೧-೦-೧೦-೨೫-೧೫೩-೧-೧) ಇತ್ಯಾದಿಕವುಮಿ ಪಂಚರ್ಷಿ-ನೂಪವೇತ | ತಥಾ ಮಾಧ್ಯಂದಿನೇ ಸವನೇ ಸ ಏವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಯಂಸಿಗಿ ಚತುರ್ವಿಂಶಾಹದೇಶೇನ ಪ್ರಾಶ್ಚಮ್—“ ಆ ನೋ ವಿಶ್ವಾ ಸುಹವ್ಯಃ ” (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೮-೨೫-೯೦ ಋ-೧) ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ಪಠಿತ್ವಾ ಪಶ್ಚಾತ್ “ ತೀವ್ರಸ್ಯಾಭಿವಯಸಃ ” (ಋ-ಸಂ-ಸುಂ-೧೦-೨೫-೧೬೦-೨೫-೧) ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ಪಂಚರ್ಷಿಂ ಪಠೇತ್ | ಅತ್ತೋಭಯತ ಸೂಕ್ತಪ್ರತಿಶಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣ ಪಂಚರ್ಷಿಮತಿ ಕೈಶ್ವಿದ್ವ್ಯಾಪ್ಯುಪ್ಯತಮ್ | ಅನ್ಯೇ ತು “ ಋಚಂ ಪಾದಗ್ರಹಣೇ ” ಇತಿಪಂಭಾಷಾನುಸಾರೇಣೈಕೈಕಾನ್ಯುಚಂ ಪಠೇದಿತಿ ವ್ಯಾಚ್ಛತೇ ||

ಚತುರ್ವಿಂಶವೆಂಬ ಏಕಾಹಕೃತಿತಲೂ ಅಧಿಕವಿಶೇಷವನ್ನು ಈ ಮಹಾವ್ರತದಲ್ಲಿ ವಿನಯಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಾತಃಪವನದಲ್ಲಿ ಅದೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಯಂಸಿಯೂ ಓದಿ ಹೇಳಿದ ಸುರೂಪಕೃತ್ಯುಂ ಇತ್ಯಾದಿಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿದಮೇಲೆ ಈಂಖಯಂತೀರಪಸ್ಯುವಃ (ಋ-ಸಂ-೧-೦-೧೦-೧೫-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಐದು ಮುಕ್ತಗಳನ್ನು ನೇರಿಸಿಕೊಂಡು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಹಾಗೆಯೇ ಮಾಧ್ಯಂದಿನವನದಲ್ಲಿಯೂ ಅವನು ಚತುರ್ವಿಂಶವೆಂಬ ಏಕಾಹದಿಂದ ಪ್ರಾಶ್ಚವಾದ ಆ ನೋ ವಿಶ್ವಾ ಸುಹವ್ಯಃ (ಋ-ಸಂ-೮-೯೦-೧) ಇತ್ಯಾದಿಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿದಮೇಲೆ ತೀವ್ರಸ್ಯಾಭಿವಯಸಃ (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೧೦-೧೬೦-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಐದು ಮುಕ್ತಗಳೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಋಚಂ ಪಾದಗ್ರಹಣೇ ಎಂಬ ಪಂಭಾಷೆಯನ್ನನು ಸರಿಸಿ ಓದಿದೊಂದೇ ಮುಕ್ತನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

**ತ್ರಿಕದ್ಯುಕೇಷು ಮಹಿಷೋ ಯವಾತಿರಮಿತಿ ಸ್ತೋತ್ರಿಯಂ ಏಂದ್ರಯ್ಯಾ
ಹ್ಯುಪ ನಃ ಪರಾವತ ಇಂದ್ರಾಯ ಹಿ ದ್ಯೌರಸುರೋ ಅನಮ್ನತ
ಪ್ರೋಷ್ವಸ್ತ್ಯೈ ಪುರೋರಥಮಿತ್ಯತೋನುರೂಪಃ ||**

ಅಸ್ಮಿನ್ನೇವ ಶಕ್ತೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಂತರಾನುಸಾರೇಣ ಕಂಡಿದ್ದೀಶವಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಸ್ತೋತ್ರಮುಂಭಿ ಸ್ತೋತ್ರಿಯಪ್ಯುಚಃ | ‘ ಏಕಂ ನಾಮ ತ್ಯತೇ ಕ್ರಿಯತೇ ಸ್ತೋತ್ರಿಯಮ್ ” ಇತಿ ಸಾಮಗೈರಾಮ್ನಾನ-ತ್ಯುಚಸ್ಯ ಸ್ತೋತ್ರಿಯಮ್ | ‘ ತ್ರಿಕದ್ಯುಕೇಷು ’ (ಋ. ಸಂ. ಮ. ೨-೨೫, ೨೨-ಮ. ೧) ಇತ್ಯಾದಿಕ-ಪ್ಯುಚಃ ಶಸ್ತ್ರಸ್ಯಾದಾ ಪ್ರಯೋಕ್ತವ್ಯಃ | ಅನು ಪಶ್ಚಾದ್ರೂಪ್ಯತೇ ಪಶ್ಯತ ಇತಿ ದ್ವಿತೀಯೋನುರೂಪಪ್ಯುಚಃ |

ತಸ್ಮಿನ್ ' ಇಂದ್ರ ಯಾಹಿ ' (ಋ. ಸಂ. ೧- ಸೂ. ೧೩೦- ಋ. ೧) ಇತ್ಯುಕ್ತಫಮಾ | ' ಇಂದ್ರಾಯಾ ಹಿ ದ್ಯೌಃ ' (ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೧೦- ಸೂ. ೧೨೭ ಋ. ೧) ಇತಿ ದ್ವಿತೀಯಾ | ' ಪ್ರೋಷ್ಟಸ್ಯೈ ' (ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೧೦- ಸೂ. ೧೩೩- ಋ. ೧) ಇತಿ ತೃತೀಯಾ | ತಾವೇತೌ ದ್ವೌ ತೃಚೌ ಶಶ್ವಸ್ಯಾಧೌ ಪಠೇದಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪೂರ್ವೋಕ್ತಶಶ್ವದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಂತರಾನುಸಾರವಾಗಿ ಒಂದು ವಿಶೇಷವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸ್ವೋತ್ತಮಂ ಬಂಧಿಯಾದ ತೃಚಕ್ಕೆ ಸ್ವೋತ್ತಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಇದನ್ನು ಬಿಳಂ ಸಾಮ ಸೃಚೇ ತ್ರಿಯತೇ ಸ್ವೋತ್ತಿಯಂ ಎಂದು ಸಾಮಗರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ತ್ರಿಕದ್ಯುಕೇಷು (ಋ-ಸಂ-೨-೨೨-೧), ಇಂದ್ರ ಯಾಹಿ (ಋ-ಸಂ-೧-೧೩೦-೧) ಇಂದ್ರಾಯ ಹಿ ದ್ಯೌಃ (ಋ-ಸಂ-೧-೧೩೧-೧) ಹೀಗೆ ಈ ತೃಚವನ್ನು ಶಶ್ವದ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಆಮೇಲೆ ಪಠಿಸಲ್ಪಡುವುದು ಅನುರೂಪವೆಂಬ ತೃಚವೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಯಾಹಿ ಎಂಬುದು ಮೊದಲನೆಯದು. ಇಂದ್ರಾಯ ಹಿದ್ಯೌಃ ಎಂಬುದು ಎರಡನೆಯದು. ಪ್ರೋಷ್ಟಸ್ಯೈ (ಋ.ಸಂ-೧೦-೧೩೩-೧) ಎಂಬುದು ಮೂರನೆಯದು. ಹೀಗೆ ಈ ಎರಡು ತೃಚಗಳನ್ನು ಶಶ್ವದ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಬೇಕು.

ಚತುರ್ವಿಂಶಾನ್ವರುತ್ವತೀಯಸ್ಯಾತಾನೋಽಸತ್ಸು ಮೇ ಜರಿತಃ ಸಾಭಿ-
ನೇಗಃ ಪಿಬಾ ಸೋಮಮುಭಿ ಯಮುಗ್ರ ತರ್ದಃ ಕಯಾ ಶುಭಾ
ಸವಯಸಃ ಸನೀಳಾ ಮರುತ್ವಾ ಇಂದ್ರ ವೃಷಭೋ ರಣಾಯ ||

ಅಥ ಮಧ್ಯಂದಿನೇ ಸವನೇ ಹೋತುಃ ಶಶ್ವೇ ಮರುತ್ವತೀಯೇ ವಿಶೇಷಂ ದರ್ಶಯತಿ— ತ್ರಿಮು ಮರುತ್ವತೀಯಗ್ರಹೇಷು ಮಧ್ಯೇ ತೃತೀಯಸ್ಯ ಹೋಮತ್ಪೂರ್ವಂ ಪಠನೀಯಂ ಮರುತ್ವತೀಯಂ ಶಶ್ವಂ ತದ್ಯನ್ಮೂಲಪ್ರಕೃತೌ ' ಆ ತ್ವಾ ರಥಮ್ ' (ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೮- ಸೂ ೬೮- ಋ. ೧) ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ತಸ್ಯ ವಿಶ್ವಜಿತ್ಯತಿದಿವ್ಯಸ್ಯ ಸಂತ್ಯನ್ಯೇ ವಿಶೇಷಾನ್ವೈರ್ವಿಶೇಷೈಃ ಸಹ ತನ್ನರುತ್ವತೀಯಂ ಮಹಾಪ್ರಾಂತೀಕವೇಷ್ಯಮ್ | ತಸ್ಯ ಚಾತಿವ್ಯಸ್ಯ ಮರುತ್ವತೀಯಸ್ಯ ಚತುರ್ವಿಂಶತ್ಪ್ರಾಂತೀತಾನ್ಮರುತ್ವತೀಯಾದಾತಾನಃ ಪುನರಪಿ ವಿಸ್ತಾರೋ ಭವತಿ | ತಸ್ಯವಿಸ್ತಾರೇ ಪ್ರಥಮಂ ' ಅಸತ್ಸು ಮೇ ಜರಿತಃ ' (ಋ. ಸಂ. ಮಂ ೧೦- ಸೂ ೨೭- ಋ. ೧) ಇತ್ಯೇಕಂ ಸೂಕ್ತಮ್ | ' ಪಿ ಬಾ ಸೋಮಮುಭಿಯಮ್ ' (ಋ. ಸಂ. ಮಂ ೬ ಸೂ-೧೮ ಋ. ೧) ಇತಿ ದ್ವಿತೀಯಮ್ | ' ಕಯಾ ಶುಭಾ ' (ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೧ ಸೂ ೧೩೫. ಋ. ೧) ಇತಿ ತೃತೀಯಮ್ | ' ಮರುತ್ವಾ ಇಂದ್ರ ' (ಋ. ಸಂ. ಮಂ ೩ ಸೂ. ೪೭. ಋ. ೧) ಇತಿ ಚತುರ್ಥಂ ಸೋಽಯಮಧಿಕೋ ವಿಸ್ತಾರಃ ||

ಮಧ್ಯಂದಿನಸವನದಲ್ಲಿ ಹೋತೃವನ ಮರುತ್ವತೀಯಶಶ್ವದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮೂರು ಮರುತ್ವತೀಯಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯಮರುತ್ವತೀಯಶಶ್ವವನ್ನು ಹೋಮಕ್ಕಿಂತಮೊದಲು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಆ ತ್ವಾ ರಥಂ (ಋ-ಸಂ-೮-೬೮-೧) ಎಂಬ ಮರುತ್ವತೀಯಶಶ್ವದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಜದೇಹಾಹವಲ್ಲಿ ಅತಿವಿಷ್ಣುವಾದ ಯಾದ ವಿಶೇಷಗಳವಿಯೋ ಅವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಅದನ್ನು ಮಹಾಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿಯೂ ಅತಿ ದೀಶಮಾದಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆ ಅತಿ ದಿವ್ಯವಾದ ಮರುತ್ವತೀಯಶಶ್ವಕ್ಕೆ ಚತುರ್ವಿಂಶ ವಿಶಾಹದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಮರುತ್ವತೀಯಕ್ಕಿಂತ ತಿರುಗಿಯೂ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ. ಆ ವಿಸ್ತಾರದಲ್ಲಿ ಅಸತ್ಸು ಮೇ ಜರಿತಃ ಋ-ಸಂ-೧೦-೨೭-೧) ಎಂಬುದು ಮೊದಲನೆಯ ಒಂದು ಸೂಕ್ತ.

ಪಿಪಾ ಸೋಮನುಭಿ ಯಂ (ಪು-ಸಂ-೬-೧೮-೧) ಎಂಬುದು ಎರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತ. ಕಯಾ ಶುಭಾ (ಪು-ಸಂ-೧-೧೬೫-೧) ಎಂಬುದು ಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತ. ಮರುತ್ಪತ್ತಿ ಇಂದ್ರ (ಪು-ಸಂ-೩-೪೭-೧) ಎಂಬುದು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತ. ಹೀಗೆ ಅಧಿಕವಾದ ವಿಸ್ತಾರ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಜನಿಷ್ಠಾ ಪ್ರಾಕೃತಃ ಸದನೇ ಶುರಾಯೇತಿ ಮರುತ್ಪತ್ತೀಯಂ ||

ತತ ಊರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಕೃತೇನೈವ ಸೂಕ್ತೇನ ಶಸ್ತ್ರಸ್ಯ ಸಮಾಪ್ತಂ ದಶಯತಿ—ಯಥಾ ಪ್ರಕೃತೌ 'ಜನಿಷ್ಠಾ' (ಶು. ಸಂ. ಮಂ. ೧೦- ಸೂ. ೭೩. ಋ. ೧) ಇತ್ಯೇನೇನ ಸೂಕ್ತೇನ ಶಸ್ತ್ರಂ ಸಮಾಪಿತಂ ತಥಾತ್ಯಾಪಿ ತೇನೈವ ಮರುತ್ಪತ್ತೀಯಂ ಶಸ್ತ್ರಂ ಸಮಾಪನೀಯಮ್ ||

ಕೋನೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಕೃತಸೂಕ್ತದಂದಲೇ ಶಸ್ತ್ರಸಮಾಪ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಷ್ಠಾ (ಪು-ಸಂ-೧೦-೭೩-೧) ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಶಸ್ತ್ರವು ಸಮಾಪ್ತವೊಂದಿದಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅದೇ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಮರುತ್ಪತ್ತಿಯಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸಬೇಕು.

ಸಂಸ್ಥಿತೇ ಮರುತ್ಪತ್ತೀಯೇ ಹೋತಾ ವಿಸಂಸ್ಥಿತಸಂಚರೇಣ ನಿಷ್ಕ್ರಮ್ಯಾಗ್ನಿದ್ರೀಯೇ ತಿಸ್ರ ಽಜ್ಯಾಹುತೀರ್ಜುಹೋತ್ಯಾದುಂಬರೇಣ ಸ್ತುನೇಣ ||

ತತ್ರಮಾಪ್ತೇರೂರ್ಧ್ವಂ ಹೋತ್ರೈರ್ಕರ್ತೃಕಂ ಹೋಮಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಸಂಸ್ಥಿತೇ ಸಮಾಪ್ತೇ | ಸಮ್ಯಕ್ಪ್ರಾಪ್ತೈನೇನೇತಿ ಸಂಚರೋ ಮಾರ್ಗಃ | ಸ ಚ ದ್ವಿವಿಧಃ, ಸಂಸ್ಥಿತಸಂಚರೋ ವಿಸಂಸ್ಥಿತ. ಸಂಚರಶ್ಚೇತಿ | ಸವನೇ ಸಮಾಪ್ತೇ ಸದಸಃ ಪಶ್ಚಿಮದ್ವಾರೇಣ ನಿರ್ಗಚ್ಛತಿ ಸೋಮಯಂ ಸಂಸ್ಥಿತ. ಸಂಚರಃ | ಅಸಮಾಪ್ತೇಷು ಪ್ರಾಗ್ವಾರೇಣ (ನಿರ್ಗಚ್ಛತಿ) ಸೋಮಯಂ ವಿಸಂಸ್ಥಿತಸಂಚರಃ | ತೇನ ನಿಷ್ಕ್ರಮ್ಯಾಗ್ನಿದ್ರೀಯೇ ಹೋ ಗತ್ಯಾಗ್ನಿದ್ರೀಯೇ ಧಿಷ್ಠ್ಯೇ ಜುಹುಯಾತ್ |

ಶಸ್ತ್ರ ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸಿದವೇಲೇ ಹೋತ್ರಮಾಡಬೇಕಾದ ಹೋಮವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸಂಸ್ಥಿತೇ ಅಂದರೆ ಸಮಾಪ್ತವಾದವೇಲೆ ಎಂದರ್ಥ. ಸಂಚರವೆಂದರೆ ಮಾರ್ಗ. ಸಂಸ್ಥಿತಸಂಚರ, ವಿಸಂಸ್ಥಿತಸಂಚರವೆಂದು ಎರಡುಮಾರ್ಗಗಳಿವೆ. ಸವನಮುಗಿದ ಮೇಲೆ ಯಜ್ಞಶಾಲೆಯಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮದ್ವಾರದಿಂದ ಹೊರಗೆ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಸಂಸ್ಥಿತವೆಂದು ಹೆಸರು. ಸವನಮುಗಿಯದಿರುವಾಗ ಪೂರ್ವದ್ವಾರದಿಂದ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ. ಅದಕ್ಕೆ ವಿಸಂಸ್ಥಿತಸಂಚರವೆಂದು ಹೆಸರು. ಅದರಿಂದ ಹೊರಗೆ ಹೋಗಿ ಉತ್ತರಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಅಗ್ನಿದ್ರೀಯಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಉದಂಬರ ಸ್ತುವದಿಂದ ಮೂರು ಅಜ್ಯಾಹುತಿಗಳನ್ನು ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು.

ಅನು ಮಾಮಿಂದ್ರೋ ಅನು ಮಾಂ ಬೃಹಸ್ಪತಿರನು ಸೋಮೋ ಅನು ವಾಗ್ನೀವ್ಯಾವೀತ್ | ಅನು ಮಾಂ ಮಿತ್ರಾವನರುಣಾ ವಿಹಾವತಾಮನು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಪೂರ್ವಯಾತ್ ||

ತತ್ರ ಪ್ರಥಮಾಹುತೇರ್ಮಂತ್ರನಾಹ ಇಂದ್ರೋ ದೇವ ಇಹ ಕರ್ಮಣಿ ಮಾಮನು-
ಗನ್ಯಾವೀತ್, ಅವತು | ಏವಂ ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಸೋಮ ಸರಸ್ವತೀ ಮಿತ್ರಾವರುಣದ್ವ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೋ
ನಾಮನಂತು | ಪೂರ್ವಹೂತೌ ತದೇತಸ್ಮಿನ್ನಿತ್ರಾವರುಣಯೋರ್ವಿಶೇಷಣಮ್ | ಯದ್ವಾ ಲಿಂಗ-
ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ದ್ಯಾವಾ ಪೃಥಿವ್ಯೋರ್ವಿಶೇಷಣಮ್ ||

ವೊದಲನೆಯ ಅಹುತಿಯ ಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಂದ್ರದೇವನು ಈ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ನನ್ನನ್ನು ಸಂಸರಿ
ಬಂದು ರಕ್ಷಿಸಲಿ. ಹೀಗೆಯೇ ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಸೋಮ ಸರಸ್ವತೀ ಮಿತ್ರಾವರುಣದ್ವ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀಗಳು ನನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ. ಪೂರ್ವ
ಹೂತೌ ಎಂಬುದು ಮಿತ್ರಾವರುಣಿಗೆ ವಿಶೇಷಣ. ಲಿಂಗವ್ಯತ್ಯಾಸದಿಂದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀಗಾದರೂ ವಿಶೇಷವಾಗುತ್ತದೆ.

ಆದಿತ್ಯಾ ನಾ ವಿಶ್ವೇ ಅವಂತು ದೇವಾಃ ಸಪ್ತ ರಾಜಾನೋ ಯ
ಉದಾಭಿಷಿಕ್ತಾಃ | ವಾಯುಃ ಪೂಷಾ ವರುಣಃ ಸೋಮೋ ಅಗ್ನಿಃ
ಸೂರ್ಯೋ ನಕ್ಷತ್ರೈರವತ್ಸಿದ ಮಾನು ||

ದ್ವಿತೀಯಾಹುತೇರ್ಮಂತ್ರನಾಹ—ಆದಿತೇಃ ಪುತ್ರಾ ಆದಿತ್ಯಾಸ್ತೇ ಚಾಷ್ಟಸಂಖ್ಯಾಕಾಃ |
“ ಅಷ್ಟೌ ಪುತ್ರಾಸೋ ಅದಿತೇಃ ” (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೧೦ ಸೂ ೭೨ ಋ ಉ) (ತೈ-ಅ-ಪ್ರ-೧-೨-೧೩)
ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರಾತ್ | ತದನುಕ್ರಮಣಂ ಚ ತತ್ರೈವಾಮ್ನಾಯತೇ— ತಾನನುಕ್ರಮಿಷ್ಯಾಮಃ |
ಮಿತ್ರೈಶ್ಚ ವರುಣಶ್ಚ | ಧಾತಾ ಚಾರ್ಯಮಾ ಚ | ಅಂಶಶ್ಚ ಭಗಶ್ಚ | ಇಂದ್ರಶ್ಚ ವಿವಸ್ವಾಂಶ್ಚೇಶ್ವೇಶೇ’
(ತೈ-ಅ-ಪ್ರ-೧. ೨-೧೩) ಇತಿ | ತ ಏವಂ ವಿಶ್ವೇ ಸರ್ವೇಪಿ ದೇವಾ ಮಾಮನಂತು | ಯ
ಉದಯೇ ಚಾನ್ಯೇ ದ್ಯುಲೋಕಪ್ರಕಾಶನಾರ್ಥಮಭಿಷಿಕ್ತಾಃ ಸಪ್ತಸಂಖ್ಯಾಕಾ ಅಲೋಗಾದಿನಾಮಕಾ
ರಾಜಾಸಃ ಸಂತಿ ತೇಽಪಿ ಮಾಮನಂತು | ಅಲೋಗಾದಯೋಽಪಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರೇ ಸಮಾಮ್ನಾತಾಃ—
“ ಅಲೋಗೋ ಭ್ರಾಜಃ ಪಟಿರಃ ಪತಂಗಃ | ಸ್ವರ್ಣರೋ ಜ್ಯೋತಿಃಫೀಮಾನುವಿಭಾಸಃ | ತೇ ಅಷ್ಟೈ
ಸರ್ವೇ ದಿವನಾತಪಂತಿ ” (ತೈ-ಅ-ಪ್ರ-೧-೨-೨) ಇತಿ | ತಥಾ ವಾಯುರಿಹ ಕರ್ಮಣಿ
ಮಾಮನುಗನ್ಯಾವಂತು | ಏವಂ ಪೂಷಾದಿಷ್ಟಪಿ ಯೋಜನೀಮ್

ಎರಡನೆಯ ಅಹುತಿಯ ಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದಿತಿಯ ಪುತ್ರರು ಆದಿತ್ಯರು. ಇವರು ಎಂಟುಜನರು
ಅಷ್ಟೌ ಪುತ್ರಾಸೋ ಅದಿತೇಃ (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೭೨-೮) (ತೈ. ಅ. ಪ್ರ. ೧-೧೩) ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಅಲ್ಲಿಯೇ
ಕ್ರಮವಾಗಿ ಮಿತ್ರ, ವರುಣ, ಧಾತಾ, ಅರ್ಯಮಾ, ಅಂಶ, ಭಗ, ಇಂದ್ರ, ವಿವಸ್ವಾನ್ ಎಂದು ಆ ಎಂಟುಜನರನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.
ಆ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲಾ ನನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ. ಉದಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ದ್ಯುಲೋಕಪ್ರಕಾಶಕೃತ್ಯಾಸ್ವರ ಅಭಿಷಿಕ್ತರಾದ ವಿಳು ಅಲೋಗಾದಿ
ಹೆಸರುಳ್ಳ ರಾಜರುಗಳು ನನ್ನನ್ನು ಕಾಪಾಡಲಿ. ಅಲೋಗ, ಭ್ರಾಜ, ಪಟಿರ, ಪತಂಗ, ಸ್ವರ್ಣರ, ಜ್ಯೋತಿಃಫೀಮಾನು, ವಿಭಾಸ
ಎಂದು ಅಲೋಗಾದಿಗಳನ್ನು ಶ್ರುತಿಯಿಲ್ಲದೆಯೇ (ತೈ. ಅ. ೧-೨) ನಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗೆಯೇ ವಾಯುಪೂ, ಪೂಷ,
ವರುಣ, ಸೋಮ, ಅಗ್ನಿ, ಸೂರ್ಯರೂ ನಕ್ಷತ್ರಗಳೊಡನೆ ಬಂದು ನನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ.

ವಿಕರೋ ಮಾ ವಿಶ್ವಮಿದಂ ಚ ಭೂತಂ ಪೃಥ್ವಿಮಾತರೋ ಮರುತಃ
ಸ್ವರ್ಕಾಃ | ಯೇ ಅಗ್ನಿಚಿಹ್ವಾ ಉತ ವಾ ಯಜತ್ರಾಸ್ತೇ ನೋ
ದೇವಾಃ ಸುಹವಾಃ ಶರ್ಮ ಯಚ್ಚತೇತಿ ||

ಪೃಥೀಯಾಹುತೇರ್ಮಾತ್ರಮಾಹ—ಯೇ ಪಿತರೋಽಗ್ನಿಷ್ಟಾಶ್ಚಾದಯಸ್ತೇ ಮಾನುವಂತಿತಿ
ರೇಸಃ | ನ ಕೇವಲಂ ಮಾನೇವ, ಕಂತ್ವಿದಂ ವಿಶ್ವಂ ಪ್ರಾಣಿಜಾತಂ ಚಾವಂತು | ಪೃಥ್ವಿರ್ಮಾತಾ
ಯೇಷಾಂ ಮರುತಾಃ ತೇ ಪೃಥ್ವಿಮಾತರಃ | ತಥಾ ಚ ಮಾರುತಸೂಕ್ತೇ ಸಮಾಮ್ನಾತಮ್—“ಪೃಥ್ವೀಃ
ಪುತ್ರಾ ಉಪಮಾಸೋ ರಮಿಷ್ಠಾಃ” (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೫-ಸೂ ೫೮ ಋ-೫) ಇತಿ | ತಥಾ
ಇತಿ | ತಥಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಂತರಮ್—“ಪೃಥ್ವಿಯೇ ವೈಷ ಯಶೋ ಮರುತೋ ಹುತಾಃ ” ಇತಿ |
ಪೃಥ್ವಿಗೋರ್ಮೂರ್ತಿದೇವತಾ | ತದಪ್ಯನ್ಯತ್ರಾಮ್ನಾತಮ್—“ ಅಂಗಿರಸೋ ವೈ ಸತ್ತಮಾಸತ |
ತೇಷಾಂ ಪೃಥ್ವಿರ್ಭರ್ಮಧುಗಾಸೀತ್ ” ಇತಿ | ತೇ ಚ ಮರುತಃ ಸ್ವರ್ಕಾಃ ಸುಪ್ತಾರ್ಜನೀಯಾಃ ತೇ
ಹಿ ಪ್ರಿಯಂಗುಚರ್ವಾದಿಧಿರಚ್ಯಂತೇ || ಪೃಥ್ವಿಯೇ ದುಗ್ಧೇ ಪ್ರಿಯಂಗವಂ ಚದುಂ ನಿರ್ವಶೇನ್ಮ-
ರುದ್ಯುಃ ” ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ತಾದೃಶಾ ಮರುತೋ ಮಾನುವಂತು | ಅಗ್ನಿರೇವ ಚಿಹ್ವಾ ಯೇಷಾಂ
ತೇಽಗ್ನಿಚಿಹ್ವಾಃ | ಅಗ್ನಿ ಹುತಂ ಹವಿರ್ಭಕ್ಷಯಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತಾದೃಶಾ ದೇವಾ ಯೇ ಸಂತಿ |
ಉತ ವಾಽಪಿ ಚೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯ ಜಿತ್ರಾ ಯಜನೀಯಾಃ ಪೀತಾದೌ ಗಂಧಪುಷ್ಪಾದಿಧಿರರ್ಚ-
ನೀಯಃ | ಸಮರ್ಪಿತಂ ನೈವೇದ್ಯಂ ಭಕ್ಷಯಂತಿ ತಾದೃಶಾಕ್ತ ಯೇ ಸಂತಿ | ಉಭಯವಿಧಾ-
ಅಪಿ ದೇವಾ ಅನ್ಯತ್ರ ಸ್ಪಷ್ಟಮಾಮ್ನಾಯಂತೇ ಹುತಾದೋ ವಾ ಅನ್ಯೇ ದೇವಾ ಅಹುತಾಃ-
ದಯೋಽನ್ಯೇ ಇತಿ | ತಾದೃಶಾ ದೇವಾ ಯೂಯಂ ಸುಹವಾಃ ಸುಖೇನಾಹ್ವಾತುಂ ಶಕ್ಯಾಃ
ಸಂತೋ ನೋಽಪ್ಯಭ್ಯಂ ಕರ್ಮ ಸುಖಂ ಯಚ್ಚತ | ಇತಿಶಬ್ದೋ ಮಂತ್ರತ್ರಯಸಮಾಪ್ತರ್ಥಃ ||

ಮೂರನೆಯ ಅಹುತಿಯ ಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಗ್ನಿಷ್ಟಾಶ್ಚಾದಿಪಿತೃದೇವತೆಗಳು ನನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ.
ನನ್ನನ್ನು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಈ ಸಕಲಪ್ರಪಂಚದ ಪ್ರಾಣಿಸಮುದಾಯವನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸಲಿ. ಪೃಥ್ವೀವಿಭವಳೇ ತಾಯಿಯಾಗಿ
ಯಾವ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಇದ್ದ ಕೋ ಅವರು ಪೃಥ್ವಿಮಾತೃಗಳು. ಪೃಥ್ವೀಃ ಪುತ್ರಾ ಉಪಮಾಸೂರಭಿಷ್ಠಾಃ ಎಂದು
ಈ ವಿಷಯ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಗೋರ್ಮೂರ್ತಿದೇವತೆಗೆ ಪೃಥ್ವಿ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇದೂ ಅಂಗಿರಸೋ ವೈ
ಸತ್ತಮಾಸತ | ತೇಷಾಂ ಪೃಥ್ವಿರ್ಭರ್ಮಧುಗಾಸೀತ್ ಎಂದು ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಆ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು
ಪ್ರಿಯಂಗುಚರ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಚನ್ನಾಗಿ ಆರ್ಚಿಸಲು ಯೋಗ್ಯರು. ಅವರು ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ
ಅಗ್ನಿಯೇ ನಾಲಿಗೆಯಾಗಿರುವದೇವತೆಗಳು ಅಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಿಸಿದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವ ದೇವತೆಗಳು, ಮತ್ತು
ಪೀತಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಗಂಧಪುಷ್ಪಾದಿಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ ದೇವತೆಗಳೂ ನನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ. ಹುತಾದರು, ಅಹುತಾದರಿಬ
ವರಡು ರೀತಿಯ ದೇವತೆಗಳು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಆ ರೀತಿಯಾದ ದೇವತೆಗಳು ಕರಿಯಲು ಸುಲಭವಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಅವರು
ನಮಗೆ ಸುಖವನ್ನು ಕೊಡಲಿ. ಇತಿ ಎಂಬುದು ಮಂತ್ರವನಾಪ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ದಕ್ಷಿಣೇ ಮಾರ್ಜಾಲೀಯೇ ದಶ ಸ್ತುಚ್ಯುತ್ತಮಾಂ ಚತುರ್ಗ್ವ-
ಹೀತಂ ಪೂರ್ವಮನದಾಯೋತ್ತರತೋಽಗ್ನಿರುಪನಿಧಾಯ ವಿಹರಣ-
ಪ್ರಭೃತಿ ಮಧ್ಯಂ ದಿನೇ ಮಾರ್ಜಾಲೀಯೋ ಜಾಗರಿತೋ ಭವತಿ
ತಸ್ಮಿನ್ನರಿವೃತೇ ಜುಹೋತಿ ಪ್ರಾಗ್ವಾರೇ ವೋದಗ್ವಾರೇ ವಾ
ಪ್ರಾಗುದಗ್ವಾರೇ ವಾ ||

ಹೋವಾಂತರಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಸದೋಹವಿಧಾರ್ವನೋರ್ವಧ್ಯೇ ಯೋಯಂ ದಕ್ಷಿ-
ಣೋತ್ತರಾಯತಃ ಸಂಚರಸ್ತಸ್ಯೋತ್ತರಭಾಗೇ ಯಥಾಗ್ನೀಧೀಯೋ ಧಿಷ್ಟ್ಯುತ್ಥಾ ದಕ್ಷಿಣಭಾಗೇ
ಮಾರ್ಜಾಲೀಯನಾಮಕೋ ಧಿಷ್ಟ್ಯಃ | ತಸ್ಮಿನ್ನಶಸಂಖ್ಯಾಕಾ ಅಜ್ಯಾಹುತಿರ್ಬುಹೋತಿತ್ಯಮು-
ನತರ್ತೇ | ತತ್ರಾಯಂ ಪ್ರಯೋಗಪ್ರಕಾರಃ | ಉತ್ತಮಾಂ ದಶಮಾಮಾಹುತಿಮುದ್ದಿಕ್ತ ಸ್ತುತಿ
ಜುಹ್ಯಾಂ ಚತುರ್ಗ್ವೋತಮಾಜ್ಯಂ ಪ್ರಥಮಮನದಾಯ ತದಾಜ್ಯವಿಶಿಷ್ಟಾಂ ತಾಂ ಸ್ತುಚಂ
ಮಾರ್ಜಾಲೀಯಸ್ಯಾಗ್ನೇಯುತ್ತರಭಾಗೇ ಸ್ಥಾಪಯತ್ವಾ ದಶಮಾಹುತೇಃ ಪೂರ್ವಭಾವಿನೀರ್ವ-
ವಾಹುತಿಃ ಸ್ತುವೇಣ ತಸ್ಮಿನ್ಮಾರ್ಜಾಲೀಯೇ ಜುಹುಯಾತ್ | ಸ ಚ ಮಾರ್ಜಾಲೀಯಃ ಪರಿವೃತಃ
ಪರಿತಃ ಕಟಾಧಿಧಿರಾಜ್ಯಾದಿತೋ ಭವತಿ | ತತ್ರ ಹೋಮಾರ್ಥಂ ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರಂ ಪ್ರಾಚ್ಯಾಮುದೀಚ್ಯಾ
ಮೈಶಾನ್ಯಾಂ ನೇತಿ ತ್ರಿಧಾ ವಿಕಲ್ಪಿತಮ್ | ಯದ್ಯಸ್ಯೇತದ್ಗೋಮುಕಾಲಾತ್ಪೂರ್ವಂ ಮಾರ್ಜಾಲೀಯೇ
ವಿಕೃತಸ್ಯಾಗ್ನೇಶ್ಚಿರಕಾಲಂ ನ್ಯವಧಾನಮಸ್ತಿ ತಥಾಪಿ ಮಾಧ್ಯಂದಿನೇ ಸವನೇ ವಿಹರಣಕಾಲ-
ಮಾರಭ್ಯ ಮಾರ್ಜಾಲೀಯಧಿಷ್ಟ್ಯಗತೋಽಗ್ನಿಯಥಾ ನ ಶಾಮ್ಯತಿ ತಥಾ ಜಾಗರಿತಃ ಕಾಷ್ಯ-
ಪುಕ್ಷೇಪೇಣ ಪುನಃ ಪುನಃ ಪ್ರಜ್ವಾಲಿತೋ ಭವತಿ ||

ಬೇರಿಂದು ಹೋವನವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸದಸ್ಸು ಹವಿಧಾರ್ವನಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣೋತ್ತರವಾಗಿ ಒಂದು
ದೀರ್ಘವಾದ ಮಾರ್ಗವಿರುತ್ತದೆ. ಅದರ ಉತ್ತರ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಅಗ್ನೀಪ್ರಸಂಬಂಧಿಯಾದ ದಿಷ್ಟ್ಯವಿದಿಯೋ ಅದರಂತೆ
ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಜಾಲೀಯವೆಂಬ ದಿಷ್ಟ್ಯವಿರುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಅಜ್ಯಾಹುತಿಗಳನ್ನು ಹೋಮಮಾಡುತ್ತಾರೆ.
ಪ್ರಯೋಗರೀತಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹತ್ತನೆಯ ಅಹುತಿಗೋಷ್ಠರ ಜುಹುವಿನಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಸಾರಿ ಹಾಕಿದ ಅಜ್ಯವನ್ನು
ಅನದಾನಮಾಡಿ ಅಜ್ಯವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಆ ಸ್ತುಕ್ಯನ್ನು ಮಾರ್ಜಾಲೀಯದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಉತ್ತರ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟು ನೊದಲನ
ಒಂಬತ್ತು ಅಹುತಿಗಳನ್ನು ಸ್ತುವದಿಂದ ಆ ಮಾರ್ಜಾಲೀಯದಲ್ಲಿ ಹೋಮವಾಗಬೇಕು. ಆ ಮಾರ್ಜಾಲೀಯ ಕುಂಡವು
ಸುತ್ತಲೂ ಚಾವೆ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಮುಚ್ಚಿರುತ್ತದೆ. ಹೋಮಕ್ಕೆಗೋಷ್ಠರ ಹೋಗುವ ದ್ವಾರವು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಾಗಲೀ
ಉತ್ತರದಲ್ಲಾಗಲೀ, ಈಶಾನ್ಯದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಾಗಲೀ ಇರಬೇಕೆಂದು ಮೂರು ರೀತಿ ವಿಕಲ್ಪವಿದೆ. ಈ ಮಾರ್ಜಾಲೀಯದಲ್ಲಿ ಹೋಮ
ಕಾಲಕ್ಕೆ ನೊದಲೇ ಅಗ್ನಿಯು ಜ್ವಲಿಸಿ ಒಪ್ಪಕಾಲವಾದುದರಿಂದ ಶಾಂತವಾಗಿದ್ದರೂ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಜ್ವಲೆ
ಯಾದ ಕಾಲದಿಂದ ಅದು ಶಾಂತವಾಗದಿರಲು ಆಗಾಗ ಕಟ್ಟಿಗೆ ಹಾಕಿ ಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿರುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರಬೇಕು.

ಅಗ್ನಿರಿವಾನಾಧ್ಯಷ್ಟಃ ಪೃಥಿವೀವ ಸುಷದಾ ಭೂಯಾಸಮ್ ||

ತಸ್ಮಿನ್ನೋಮೇ ಪ್ರಥಮಮಂತ್ರಮಾಹ ಯಥಾಃಗ್ನಿಸ್ತೀವ್ರತ್ಯಾನ್ನ ಕೇನಾಪಿ ತಿರಸ್ಕರ್ತುಂ ಶಕ್ಯಂ ಏವಮಹಮಪ್ಯತಿರಸ್ಕಾರ್ಯೋ ಭೂಯಾಸಮ್ | ಯಥಾ ಚ ಪೃಥಿವೀ ಸುಷ್ಪ್ತೈರ್ಯೇರ್ಣಾವತಿಷ್ಠತ ಏವಮಹಮಪಿ ಭೂಯಾಸಮ್ | ಶೋಭನಂ ಸದೋಽವಸ್ಥಾನಂ ಯಸ್ಯ ಮಮ ಸೋಽಹಂ ಸುಷದಃ ||

ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಹೋಮದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೇಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ತೀವ್ರವಾಗಿ ಉಂಟುವುದರಿಂದ ಯಾರಿಂದಲೂ ತಿರಸ್ಕರಿಸಲು ಅಶಕ್ಯನೋ ಅದರಂತೆ ನಾನೂ ಯಾರಿಂದಲೂ ತಿರಸ್ಕರಿಸದಂತೆ ಆಗಲಿ. ಪೃಥಿವಿಯು ಸ್ಥೈರ್ಯದಿಂದ ಇರುವಂತೆ ನಾನೂ ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವಂತೆ ಆಗಲಿ. ಶೋಭನವಾದ ಸ್ಥಾನವು ಕೃಪನು ಆಗಲಿ.

ಅಂತರಿಕ್ಷಮಿವಾನಾಪ್ಯಂ ದ್ರೌರಿವಾನಾಧ್ಯಷ್ಟೋ ಭೂಯಾಸಮ್ ||

ದ್ವಿತೀಯಂ ಮಂತ್ರಮಾಹ—ಯಥಾಂತರಿಕ್ಷಂ ಪಾದಚಾರಿಣಾ ವಿರೋಧಿನಾ ಕತ್ತುಣಾ ಪ್ರಾಪ್ತುಂ ನ ಶಕ್ಯಂ ಯಥಾ ಚ ದ್ಯುಲೋಕೋ ಮಾನುಷೇಣ ಶತ್ತುಣಾ ತಿರಸ್ಕರ್ತುಮಶಕ್ಯಂ ಏವಮಹಮಪಿ ಶತ್ತುಧಿರಪ್ರಾಪ್ತೋಽನಾಧ್ಯಷ್ಟಃ ಭೂಯಾಸಮ್ ||

ಎರಡನೆಯ ಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆಕಾಶವು ಹೇಗೆ ಪಾದಚಾರಿ ಶತ್ತುವಿಧಿಯಿಂದ ಹೊಂದಲು ಅಶಕ್ಯವೋ, ಹೇಗೆ ದ್ಯುಲೋಕವು ಮಾನುಷ ಶತ್ತುವಿಧಿಯಿಂದ ತಿರಸ್ಕರಿಸಲು ಅಶಕ್ಯವೋ ಅವರಂತೆ ನಾನೂ ಶತ್ತುವಿವಶ್ಯನಾಗದೆ ಪ್ರತೀಕಾಂಕ್ಷಾಪೂನು ಆಗಲಿ.

ಸೂರ್ಯ ಇವಾಪ್ರತಿಧ್ಯಷ್ಟೈಶ್ಚಂದ್ರಮಾ ಇವ ಪುನರ್ಭೂ ಭೂಯಾಸಮ್ ||

ತೃತೀಯಂ ಮಂತ್ರಮಾಹ—ಯಥಾ ಸೂರ್ಯಃ ಸ್ವಸ್ಯಾದಪ್ಯಧಿಕಸ್ಯ ತೇಜಸ್ವಿನಃ ಪ್ರತಿಕೂಲಃ ಸ್ಯಾಭಾವಾದತಿರಸ್ಕಾರೋ ಯಥಾ ನಾ ಚಂದ್ರಮಾಃ ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷೇ ಕ್ಷೀಣನೋಽಪಿ ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷೇ ಪುನಃ ಪ್ರಾದುರ್ಭವತಿ ಏವಮಹಮಪಿ ತೈರತಿರಸ್ಕಾರ್ಯಃ ಏವ ಭೂಯಾಸಮ್ | ಕೇನಾಪಿ ನಿಮಿತ್ತೇನ ಕದಾಚಿತ್ಸತ್ಯಪಿ ತಿರಸ್ಕಾರೇ ತಪ್ತರಿಹಾರೇಣ ಪುನರಪ್ಯೂರ್ಜಿತೋ ಭೂಯಾಸಮ್ ||

ಮೂರನೆಯ ಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸೂರ್ಯನು ತನಗಿಂತ ಅಧಿಕ ತೇಜಸ್ವಿ ಯಾರೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅತಿರಸ್ಕಾರ್ಯನಾಗಿರುವನೋ, ಹೇಗೆ ಚಂದ್ರನು ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕ್ಷೀಣನಾದರೂ, ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುವನೋ ಅದರಂತೆ ನಾನು ಯಾರಿಂದಲೂ ತಿರಸ್ಕಾರ ಹೊಂದಿರುವಂತೆ ಆಗಲಿ. ಎಂದಾದರೂ ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಸ್ವಲ್ಪ ತಿರಸ್ಕಾರವಾದರೂ ತಿರುಗಿ ಚಂದ್ರನಂತೆ ಉರ್ಜಿತನು ಆಗುವಂತಾಗಲಿ.

ಮನ ಇವಾಪೂರ್ವಂ ನಾಯುರಿವ ಶ್ಲೋಕಭೂರ್ಭೂಯಾಸಮ್ ||

ಚಮುರ್ಥಂ ಮಂತ್ರನಾಹ—ಯಥಾ ಮನ ಉತ್ತರೋತ್ತರಮುಖವೃದ್ಧಿಶಾಂಕ್ಷಯಾ ಪ್ರಯು-
ತಮಾನಂ ಸತ್ತಸ್ತೃಪಲಪ್ರಾಪ್ತಾ ನೂತನಂ ರೂಪಂ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ, ಏವಮುಹಮಪ್ಯುತ್ಸರೋತ್ತರಾಭಿ-
ವೃದ್ಧ್ಯಾ ನೂತನೋ ಭೂಯಾಸಮ್ | ಶ್ಲೋಕಃ ಸಂಘಃ | ಯಥಾ ವಾಯುರಾಷಾಃ ಛಾದಿಸುಸಾಣೀ
ಸಮುದ್ರತೀರಾದಿದೇಶೇ ವಾ ಸ್ವಯಮುತ್ತರೋತ್ತರಾಭಿವೃದ್ಧ್ಯಾ ಸಂಘರೂಪೋ ಭವತಿ, ಏವಮುಹ-
ಮಪಿ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಸಂಘರೂಪೇಣೋತ್ಪನ್ನೋ ಭೂಯಾಸಮ್ ||

ನಾಲ್ಪನೆಯ ಮಂತ್ರವನ್ನು : ವಿನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮನಸ್ಸು ಉತ್ತರೋತ್ತರಾಭಿವೃದ್ಧಿ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಾ
ಆಯಾಯ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಂದ, ಹೇಗೆ ನೂತನರೂಪ ಹೊಂದುವುದೋ ಅದರಂತೆ ಉತ್ತರೋತ್ತರಾಭಿವೃದ್ಧಿಯಿಂದ ನಾನು
ನೂತನನು ಆಗುತ್ತಿರಲಿ. ವಾಯುವು ಆಷಾಢಾದಿಸುಸದಲ್ಲ, ಸಮುದ್ರ ದೇಶದಲ್ಲಾಗಲಿ ಉತ್ತರೋತ್ತರಾಭಿವೃದ್ಧಿಯಿಂದ
ಸಂಘರೂಪವಾಗುತ್ತದೋ ಅದರಂತೆ ನಾನು ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿ ಸಂಘರೂಪವಿರುವವನಾಗಲಿ.

ಅಹರಿವ ಸ್ವಂ ರಾತ್ರೀವ ಪ್ರಿಯೋ ಭೂಯಾಸಮ್ ||

ಪಂಚಮಂ ಮಂತ್ರನಾಹ—ಅಹರ್ಯಥಾ ಪ್ರಕಾಶೇನಾಂಧಕಾರಂ ನಿವರ್ತ್ಯ ವಾಣಿಜ್ಯಸೇವಾ-
ದಿನಾ ಸ್ವಂ ಧನಂ ಸಂಪಾದಯತಿ, ಏವಮುಹಮಪಿ ಧನಸಂಪಾದಕೋ ಭೂಯಾಸಮ್ | ಯಥಾ ಚ
ರಾತ್ರಿವಿಶ್ರಾಂತಾದಿ ಸುಖಹೇತುತಯಾ ಪ್ರಿಯಾ, ಏವಮುಹಮಪಿ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಪ್ರಿಯೋ
ಭೂಯಾಸಮ್ ||

ಐದನೆಯ ಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹಗಲು ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ ವಾಣಿಜ್ಯದಿ
ಗಳಿಂದ ಧನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವುದೋ ಅದರಂತೆ ನಾನೂ ಧನಸಂಪಾದಕನಾಗಲಿ. ಹೇಗೆ ರಾತ್ರಿಯು ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಸುಖಕ್ಕೆ
ಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಿಯವಾಗಿದೆಯೋ ಅದರಂತೆ ನಾನು ಎಲ್ಲರ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾಗಲಿ.

ಗಾವ ಇವ ಪುನರ್ಭೂವ್ರೋ ಮಿಥುನಮಿವ ಮರೀಚಿಯೋ ಭೂಯಾಸಮ್ ||

ಷಷ್ಠಂ ಮಂತ್ರನಾಹ—ಯಥಾ ಗಾವಃ ಸಂವತ್ಸರೇ ವತ್ಸರೂಪೇಣ ಪುನರುತ್ಪತ್ತಿಮತ್ಯ
ಏವಮುಹಮಪಿ ಪುತ್ರಾದಿರೂಪೇಣ ಪುನಃ ಪುನರ್ಭೂಯಾಸಮ್ | ಯಥಾ ಚೋಮಾಮಹೇಶ್ವರ
ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣಾದಿ ಮಿಥುನಂ ತೇಜಸ್ವಿತ್ವೇನ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮುಹಮಪಿ ಮರೀಚಿಯೋ ಮರೀಚಮಾಂ-
ಶ್ಚೇಜಸ್ವೀ ಭೂಯಾಸಮ್ ||

ಆರನೆಯ ಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೇಗೆ ಹೆಸುಗಳು ವರ್ಷವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕರು ಹಾಕುವುದರ
ಮೂಲಕ ಪುನರುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆಯೋ ಅದರಂತೆ ನಾನೂ ಪುತ್ರಾದಿರೂಪದಿಂದ ಪುನಃಪುನಃ ಜುಟ್ಟುವಂತಾ
ಗಲಿ. ಹೇಗೆ ಉಮಾಮಹೇಶ್ವರ, ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣಾದಿಮಿಥುನವು ತೇಜಸ್ವಿಯಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೋ ಅದರಂತೆ
ನಾನು ತೇಜಸ್ವಿಯಾಗಿ ಬೆಳಗುವಂತಾಗಲಿ.

ಅಪ ಇವ ರಸ ಓಷಧಯ ಇವ ರೂಪಂ ಭೂಯಾಸಮ್ ||

ಸಪ್ತಮಂ ಮಂತ್ರಮಾಹ—ಅಪೋ ಯಥಾ ರಸವತ್ಯ ಏವಮಹಂ ರಸೋ ಮಧುರಾಮ್ನಾ—
ದಿರಸಂಪನ್ನೋ ಭೂಯಾಸಮ್ | ಓಷಧಯೋ ಯಥಾ ಪಕ್ವಾಃ ಸತ್ಕೋ ರಮಣೀಯರೂಪ—
ಯುಕ್ತಾ ದೃಶ್ಯಂತೇ, ಏವಮಹಮಪಿ ರೂಪಂ ಪುಷ್ಪಿಕಾಂತ್ಯಾದಿರಮಣೀಯರೂಪಯುಕ್ತೋ
ಭೂಯಾಸಮ್ ||

ಏಳನೆಯ ಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ನೀರು ರಸವತ್ತಾಗಿರುವಂತೆ ನಾನು ಮಧುರಾದಿರಸಂಪನ್ನನಾಗಿ
ವಂತಾಗಲಿ. ಓಷಧಿಗಳು ಪಕ್ವವಾಗಿ ಹೇಗೆ ರಮಣೀಯರೂಪದಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತವೆಯೋ ಅದರಂತೆ ನಾನೂ ಪುಷ್ಪಿಕಾಂ
ತ್ಯಾದಿರೂಪಯುಕ್ತನಾಗಿ ಬೆಳಗುವಂತಾಗಲಿ.

ಅನ್ನಮಿವ ವಿಭು ಯಜ್ಞ ಇವ ಪ್ರಭುರ್ಭೂಯಾಸಮ್ ||

ಅಷ್ಟಮಂ ಮಂತ್ರಮಾಹ—ಅನ್ನಂ ಯಥಾ ಭಕ್ಷ್ಯಭೋಜ್ಯಲೇಹ್ಯಚೋಷ್ಯರೂಪೇಣ
ವಿವಿಧಂ ಭವತಿ, ಏವಮಿಹಾಪಿ ವಿಭುರ್ಭವದ್ವ್ಯಾಸಂಪತ್ಯಾ ವಿವಿಧೋ ಭೂಯಾಸಮ್ | ಯಥಾ
ಯಜ್ಞೋ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಣೋಮಾದಿಃ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಫಲಪ್ರದಾನೇ ಸಮರ್ಥ ಏವಮಹಮಪಿ ಪ್ರಭುಃ
ಪುತ್ರಸೌತ್ರಭೃತ್ಯಾದಿಶೋಷಣೇ ಸಮರ್ಥೋ ಭೂಯಾಸಮ್ ||

ಎಂಟನೆಯ ಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅನ್ನವು ಹೇಗೆ ಭಕ್ಷ್ಯಭೋಜ್ಯಲೇಹ್ಯ ಚೋಷ್ಯರೂಪದಿಂದ ನಾನಾ
ರೀತಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆಯೋ ಅದರಂತೆ ನಾನೂ ಭವದ್ವ್ಯಾಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ನಾನಾವಿಧವಾಗಿರುವಂತಾಗಲಿ. ಹೇಗೆ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಣೋ
ಮಾದಿಃ ಪುತ್ರ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನಾಗಿಯೋ ಅದರಂತೆ ನಾನೂ ಪುತ್ರಸೌತ್ರಭೃತ್ಯಾದಿಗಳ
ರಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನಾಗುವಂತಾಗಲಿ.

ಬ್ರಹ್ಮೇವ ಲೋಕೇ ಕ್ಷತ್ರಮಿವ ತ್ರಿಯಾಂ ಭೂಯಾಸಮ್ ||

ನವಮಂ ಮಂತ್ರಮಾಹ—ಯಥಾ ಬ್ರಹ್ಮ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ಲೋಕೇ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಏವಮಹಮಪಿ
ಶ್ರೇಷ್ಠೋ ಭೂಯಾಸಮ್ | ಯಥಾ ಕ್ಷತ್ರಂ ರಾಜ್ಯಂ ಗಜಾಶ್ವಾದಿಶ್ರಿಯಾಮಧಿಪತಿಃ, ಏವಮಹಮಪಿ
ಸರ್ವಸಂಪದಾಮಧಿಪತಿರ್ಭೂಯಾಸಮ್ ||

ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೇಗೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಶ್ರೇಷ್ಠನೋ ಅದರಂತೆ
ನಾನೂ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾಗಲಿ. ಹೇಗೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯರಾಜನು ಗಜಾಶ್ವಾದಿ ಸಂಪತ್ತಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯೋ ಅದರಂತೆ ನಾನೂ ಸರ್ವಸಂಪತ್ತಿಗೆ
ಸ್ವಾಮಿಯಾಗುವಂತಾಗಲಿ.

ಯದಗ್ನ ಏಷಾ ಸಮಿತಿರ್ಭವಾತೀತಿ ||

ಅಥ ಸುಚಿ ಚತುರ್ಗೃಹೀತೇನಾಜ್ಯೇನ ಜೋತುರ್ಮಂತ್ರಸ್ಯ ಪ್ರತೀಕಂ ದರ್ಶಯತಿ—
ಸೋಽಯಂ ಮಂತ್ರಃ ಸಂಹಿತಾಗ್ರಂಥೇ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ | ಇತಿಶಬ್ದೋ ದಶಾಹುತಿಮಂತ್ರ ಸಮಾಪ್ತರ್ಥಃ ||

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಸ್ತುತಿಗನ್ನಡಿ ಚತುರ್ಗುಣೀತಾದ್ಯದಿಂದ ಹೋತ್ಯವು ಪರಿವೇಶಿತಾದ ಮಂತ್ರಾಪ್ರತಿಪನ್ನ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯದಗ್ನ ಏಷಾ (ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧೧-೮) ಎಂಬ ಈ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಸಂಹಿತಾಗ್ರಾಢವಿಶಿ ನೋಡಬೇಕು. ಇತಿ ರಭುವು ದೂಪುತಿಪಸುಪ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

ಅತ್ರ ವಿಭಜಾಭಾ ವಿಲೇಧೇತಿ ತ್ರೀಣ್ಯಸಸ್ವೃಚಮ್ ||

ಅಸ್ತಿಸ್ತರನೀ ಮಂತ್ರೇ ಶಾಖಾಂತರಗತಸ್ಯ ಪಾಠಸ್ಯಾನುಪಾದೇಯತಾಂ ದರ್ಶಯತಿ—
“ ಯದಗ್ನ ಏಷಾ ” (ಯು. ಸಂ. ಮು-೧೦-೧೧-೮) ಇತ್ಯಸ್ಯಾನ್ವುಚಿ ತ್ರೀಣಿ ಪದಾನಿ ಶಾಖಾಂತರೇಽನ್ಯಥಾ ಪಠಿತಾನಿ | ತಾನ್ಯನಸ್ವೃಚಮ್ ಗನುಸಾರೀಣಿ ನ ಭವಂತಿ | ಕಾನಿ ತಾನಿ ಪದಾನೀ-
ತ್ಯಾಶಂಕೃ ಪ್ರದರ್ಶ್ಯಂತೇ—ಅತ್ಯೇತ್ಯೇಕಂ ವಿಭಜಾಥೇತಿ ದ್ವಿತಿೀಯಂ ವಿಲೇಧೇತಿ ತ್ವತೀಯಂ | ತಸ್ಯಾ-
ನ್ವುಚಿ “ ರತ್ನಾ ಚ ಯದ್ವಿಭಜಾಸಿ ಸ್ವಭಾವಃ ” ಇತಿ ತ್ವತೀಯಃ ಪಾದಃ, ತಸ್ಯ ಚಾಯಮುರ್ಥಃ—
ಹೇ ಸ್ವಭಾವೋಽನ್ವವನ್ನಗ್ನೇ ರತ್ನಾ ಚ ಯದ್ರತ್ನಾನ್ಯಪಿ ಯಾನಿ ವಿಭಜಾಸಿ ಪೃಥಕ್ರೋಷೀತಿ |
ತಸ್ಮಿನ್ ಪಾದೇ ರತ್ನಾನುಸವಾದದ್ಯೋತನಾಯ ಯಜ್ಞಬ್ಧೋಽವೇಕ್ಷಿತಃ | ಅಗ್ನೀರೇಕಸ್ಯ ಸಂಭೋ-
ಧ್ಯವಾನರತ್ನಾದ್ವಿಭಜಾಸೀತ್ಯೇಕವಚನಮವೇಕ್ಷಿತಂ, ಆತಸ್ಯ ಮುಭಯಮ್ ಗನುಸಾರಿ | ಶಾಖಾಂತರೇ ತು
ತಮುಭಯಂ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯಾತ್ರ ವಿಭಜಾಥೇತಿ ಪದದ್ವಯಂ ಪರಿತಮ್ | ತದ್ವ್ಯಯಮ್ ಗನುಸಾರಿ ನ
ಭವತಿ, ಯಥೋಕ್ತಾನುಪಾದಃ ಭಾವಾತ್, ಬಹುವಚನಾನ್ವಿತತ್ಯಾಚ್ಛ | ತಥಾ ಚತುರ್ಥಪಾದ ಏವ-
ಮಾವ್ಯಾಯತೇ— “ ಭಾಗಂ ನೋ ಅತ್ರ ಪಸುಮಂತಂ ವಿಲೇತಾತ್ ” ಇತಿ | ತಸ್ಯಾ ಮುರ್ಥಃ —
“ ಹೇಽಗ್ನೇಽತ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ವಮುರ್ಥಿ ನೋಽಸ್ಯಾಕಂ ವಸುಮಂತಂ ಭಾಗಂ ಬಹುಧನೋವೇತಂಭಾಗಂ ವಿಲೇತಾ-
ದ್ವಿಲೇವೇಣ ಪ್ರಾಪ್ನುಹಿ ಸಂಸಾದಯೇತಿ | ತಸ್ಮಿನ್ನಪಿ ಪಾದೇ ಶಾಖಾಂತರೇಯಾ ವಿಲೇಧೇತಿ ಪಠಂತಿ,
ತದಪಿ ಪೂರ್ವಪದಯುಕ್ತಮ್ | ಸಂತಿ ಹಿ ಭೇ (ನೇ)ದೇ ತತ್ರ ತತ್ರ ಶಾಖಾಂತರಪಾಠಮೂಷಣಾನಿ ಬಹುನಿ |
ಸಥಾ ಹಿ— “ ಬೃಹಸ್ಪತಿನೋರ್ಹವಿಷಾ ವೃಧಾತು ” ಇತ್ಯಸ್ಮಿನ್ನಂತ್ರೇ ಹವಿಷಾ ವಿಧೇರಿತಿ ಶಾಖಾಂತರ-
ಪಾಠಃ | ಸ್ವಚ ಯಜ್ಞೇ ನೈಫಲೇನ ದುಸ್ಯ ಇತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ ಸವಾನಾವ್ಯಾಯತೇ—
“ ಯದ್ ಬ್ರೂಯಾದ್ವಿಧೇರಿತಿ ಯಜ್ಞಸ್ಯಾಣುಮ್ನುಚ್ಛೇದ್ ವೃಧಾತ್ಪ್ರಿತ್ಯಾಹ ಯಜ್ಞಸ್ಯಾಣುಮೇವ
ಪರಿವೃಷತಿ ” ಇತಿ ಏವಂ “ ಯದ್ ಬ್ರೂಯಾತ್ಪೂಪಾವಸಾನೇ ” ಇತ್ಯಾದಿಕಮುಪಾಹಾರ್ಯಮ್ ||

ಹತ್ತನೆಯ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಶಾಖಾಂತರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪಾಠವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬಾರದೆಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.
ಯದಗ್ನ ಏಷಾ (ಮು-ಸಂ-೧೦-೧೧-೮) ಎಂಬ ಹತ್ತನೆಯ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಪದಗಳನ್ನು ಇತರ ಶಾಖೆಯವರು
ಬೇರೆಯಾಗಿ ಓದುತ್ತಾರೆ. ಅವು ಮಗನುಸಾರಿಯಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಗ್ರಾಹ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅತ್ರ, ವಿಭಜಾಫ, ವಿಲೇ ಎಂದು ಆ
ಮೂರು ಪದಗಳು. ರತ್ನಾ ಚ ಯದ್ವಿಭಜಾಸಿ ಸ್ವಭಾವಃ ಎಂದು ಆ ಮುಕ್ತಿನ ಮೂರನೆಯ ಪಾದ. ಅದರ ಅರ್ಥ. ಹೇ
ಸ್ವಭಾವಃ=ಅನ್ವವಂತನಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ, ರತ್ನಾ ಚಯತ್=ಯಾವ ರತ್ನಗಳನ್ನು, ವಿಭಜಾಸಿ=ಬೇರೆಯಾಗಿ ಮಾಡುವೆಯೋ.
ಇಲ್ಲಿ ರತ್ನಗಳ ಅನುವಾದವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಲು ಯತ್ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಒಬ್ಬನೇ ಆದುದರಿಂದ ವಿಭಜಾಸಿ ಎಂದು
ಕ್ರಿಯಾಪದವೂ ಏಕವಚನವಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ. ಇವು ಮಗನುಸಾರಿಯಾಗಿವೆ. ಶಾಖಾಂತರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವಿಭಜಾತ ಎಂಬ ಪದವು
ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಸಾಮೇಜ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಮಗನುಸಾರಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. (ಬಹುವಚನ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.) ಭಾಗಂ ನೋ ಅತ್ರ

ಸಮಂತಂ ವೀತಾತ್ ಎಂದು ಮಂತ್ರದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದ. ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ ನೀನು ಈ ನಮ್ಮ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಬಹುಧನವಿಂದ ಕೂಡಿದ ಭಾಗವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡು ಎಂದರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಇತರ ಶಾಖೆಯವರು ವೇಧ ಎಂದು ಪಠಿಸುತ್ತಾರೆ. ಬಹುವಚನವು ಇಲ್ಲಿ ಅಸಂಗತವಾದುದರಿಂದ ಮಗನು ಸಾಯಬಾರವು ಎಂಬ ಹೀಗೆಯೇ ಕೆಲವು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಶಾಖಾಂತರದ ಪಾಠವು ಸಂಗತವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬಾರದು.

ಅತ್ರ ತಿಷ್ಠನ್ನಾದಿತ್ಯಮುಪತಿಷ್ಠತೇ ಪರ್ಯಾವೃತ್ತೇ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಮಾವೃತ್ಯೈ-
ತ್ಯೈಶ್ಚೈವಾಸ್ವಾಹಾಕಾರೈರೇಹ್ಯೇವಾ ೩ ಇದಂ ಮಧೂ ೩ ಇದಂ ಮಧು
ಇಮಂ ತೀವ್ರಸುತಂ ಪಿಬಾ ೩ ಇದಂ ಮಧೂ ೩ ಇದಂ ಮಧ್ವಿತಿ ಚ||

ಮಾರ್ಜಾಲೀಯಹೋಮಾದೂರ್ಧ್ವಮುಪಸ್ಥಾನಂ ವಿಧಶ್ಚೇ-ಅತ್ರ ಮಾರ್ಜಾಲೀಯಸ್ಯ ಸಮೀಪೇ ತಿಷ್ಠನ್ ಸ್ವಾಙ್ಗುಬು ಅದಿಶ್ಯಮುಪತಿಷ್ಠೇತ | ಯದಾ ತ್ವಾದಿಶ್ಯಃ ಪಕ್ತಿಮಾಯಾಂ ಧಿಶಿ ಪರ್ಯಾವೃತ್ತಸ್ತದಾ ಸ್ವಯಮಪಿ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಪರ್ಯಾವೃತ್ಯ ಪಕ್ತಿಮಾಭಿ-
ಮುಬು ಏತ್ಯೈಃ ಪೂರ್ವೋಕ್ತೈಃ " ಅಗ್ನಿರಿವಾನಾದ್ಯಶ್ಯಃ " ಇತ್ಯಾದಿಭಿರ್ದರ್ಶಭಿರ್ಮಂತ್ರೈರ್ಹೋಮಾ-
ರ್ಥಾಸಾದಿತಸ್ವಾಹಾಕಾರರಹಿತೈರುಪತಿಷ್ಠೇತ | ಸ್ವಾಙ್ಗುಬೋಪಸ್ಥಾನೇಶ್ಯೇತ ಏವ ಮಂತ್ರಾಃ |
ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಮಂತ್ರಾಂತರೇಣ ಸಹ ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥಕಾರಾಃ | ಶಚ್ಚ ಮಂತ್ರಾಂತರಂ- " ಏಹ್ಯೇವ ಇತ್ಯಾದಿಕಮ್ | ಶೇ ಅದಿತ್ಯೈಹ್ಯೇಷಾಸ್ಥಾನೈತಿ ಸರ್ವಥೈವಾಗಚ್ಛ | ದೂರಾದಾಹ್ವಾನಾರ್ಥಾ ಪುನಃ |
ಅಗಮನಪ್ರಯೋಜನಮುಚ್ಯತೇ-ಇದಮಸ್ಥಾಭಿದೀಯಮಾನಂ ಹವಿರ್ಮಧು ಮಧುರಂ |
ಪುನಃ ತಿದ್ವಿರುಕ್ತಿಸ್ತೇಸ್ಯ ಭಯಮಾದರಾರ್ಥಂ | ತದೇವ ಹವಿಃ ಪುನರ್ವಿಶೇಷಾಕಾರೇಣ ನಿರ್ದಿಶ್ಯತೇ-
ಇಮಂ ಪುರತೋ ವರ್ತಮಾನಂ ತೀವ್ರಸುತಂ ತೀವ್ರೇಣ ಬಹುಮಂತ್ರಸೂಕ್ತಪ್ರಯೋಗೇಣಾಭಿಷುತಂ
ಸೋಮರಸಂ ಪಿಬ | ಪುನಃ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯಾವೃತ್ತಿಶ್ಚೇತದತ್ಯಂತಮಾದರಾರ್ಥಂ | ಇತಿಶಬ್ದೋ
ಮಂತ್ರಸಮಾಪ್ತಾರ್ಥಃ | ಚಶಬ್ದಃ ಪೂರ್ವಮಂತ್ರೈಃ ಸಹ ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥಃ ||

ಮಾರ್ಜಾಲೀಯ ಹೋಮವಾದ ಮೇಲೆ ಮುಂದಿನ ಉಪಸ್ಥಾನವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮಾರ್ಜಾಲೀಯದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖನಾಗಿದ್ದು ಸೂರ್ಯೋಪಸ್ಥಾನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಸೂರ್ಯನು ಒತ್ತಿಮ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ತಿರುಗಿದ್ದರೆ ಅಗ ತಾನೂ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾಕಾರವಾಗಿ ತಿರುಗಿ ಪಕ್ತಿಮಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಅಗ್ನಿರಿವಾನಾದ್ಯಶ್ಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಹತ್ತು ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ವಾಹಾಕಾರವಿಲ್ಲದೆ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಬೇಕು. ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖನಾಗಿದ್ದು ಉಪಾಸನಮಾದನಾಗಲೂ ಇವೇ ಮಂತ್ರಗಳು. ಏಹ್ಯೇವ ಮುಂದಿನ ಮಂತ್ರಗಳೊಡನೆ ಸಮುಚ್ಚಯ ತಿಳಿಸಲು ಚಕಾರ ಹೇಳಿದೆ. ಶೇ ಅದಿತ್ಯಃ ಎಲೈ ಸೂರ್ಯನೇ, ಏಹ್ಯೇವ=ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೆ ನಿತ್ಯಯವಾಗಿಯೂ ಬಾ. ದೂರದಿಂದ ಕರಿಯುವಾಗ ಪುನಃ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಂ=ಈ ಧಮ್ನಿಂದ ಕೊಡುವ ಪವಿತ್ರ. ಮಧು=ಅತಿಮಧುರವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅದರಾತಿರಯ ತಿಳಿಸಲು ಪುನಃ, ದ್ವಿರುಕ್ತ ಹೇಳಿದೆ. ಇಮಂ=ಈ ಮುಂದಿರುವ, ತೀವ್ರಸುತಂ=ಬಹುಮಂತ್ರ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಹಿಂದಿರುವ ಸೋಮರಸವನ್ನು, ಪಿಬ=ಕುಡಿ. ಇತಿಶಬ್ದ ಮಂತ್ರ ಸಮಾಪ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಪ್ರೇಷ್ಯಾಃ ಸಂಶಾಸ್ತಿ ಪೂರ್ಣಕುಂಭಾಸ್ತಿಸ್ತೋತ್ರವಯವಾಃ ಸ್ವಳುತ್ತಮಾಃ ||

ಅದಿತ್ಯೋಪಸ್ಥಾನಾದೂರ್ಧ್ವಂ ದಾಸೀವಿಷಯಂ ಪ್ರೈಷಂ ವಿಧಿತ್ವೈ-ವಕ್ಷ್ಯಮಾನಕರ್ಮಾರ್ಥಂ ಯಾ ದಾಸ್ಯಾಃ ಪ್ರೇಷಣೇಯಾಸ್ತಾ ದಾಸೀಃ ಪ್ರೇಷಯೇತ್ | ತಾನ್ವ ದಾಸ್ಯ ಉದಕಪೂರ್ಣಕುಂಭ-ಯುಕ್ತಾ ಭವಂತಿ | ತಾಸಾಂ ದಾಸೀನಾಂ ತ್ರಿತ್ವಮಧಮಃ ಪಕ್ಷಃ | ಪಟಿಸಂಖ್ಯೋತ್ತಮಃ ಪಕ್ಷಃ ||

ಅದಿತ್ಯೋಪಸ್ಥಾನಾದಮೇಲೆ ದಾಸೀ ವಿಷಯಕವಾದ ಪ್ರೈಷವನ್ನು ವಿಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮುಂದಿನಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನ ಕ್ಯೋಸ್ತುರ ಯಾವ ದಾಸಿಯರನ್ನು ಕಳುಹಿಸಬೇಕಾಗಿದೆಯೋ ಅವರನ್ನು ಕಳುಹಿಸಬೇಕು. ಆ ದಾಸಿಯರು ನೇರುತುಂಬಿದ ಕಲಶವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರಬೇಕು. ಅವರು ಮೂವರಬೇಕೆಂದು ಅಧಮಪಕ್ಷ. ಆರುಜನರಬೇಕೆಂದು ಉತ್ತಮಪಕ್ಷ

ಇಮಂ ಧಿಷ್ಟ್ಯಮುದಕುಂಭಂ ಚ ತ್ರಿಃ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಂ ಪರಿವ್ರಜಾಭ
ದಕ್ಷಿಣೈಃ ಪಾಣಿಭಿದ್ಧಕ್ಷಿಣಾನೂರೂನಾಘ್ನಾನ ಏಹ್ಯೇವಾ ೩ ಇದಂ
ಮಧು ಇದಂ ಮಧ್ವಿತಿ ವಧತ್ಯಃ ||

ತಾಸಾಂ ಪ್ರೇಷಣೇ ಮಂತ್ರಮಾಹ—

ಹೇ ದಾಸ್ಯ ಇಮಂ ಮಾರ್ಜಾಲೀಯಾಬ್ಯಂ ಧಿಷ್ಟ್ಯಂ ತತ್ರ ಸ್ಥಾಪಿತಮೇಕಮುದಕುಂಭಂ ಚ ತ್ರಿವಾರಂ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೇ ಕುರುತ | ಕಿಂ ಕುರ್ವತ್ಯಃ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೇಕರಣಕಾಲೇ ಸ್ವಸ್ತುತಿರಸ್ತವಸ್ತಿಪಾನ-ದಕುಂಭಾನ್ಯಾವಹಸ್ತೈರವಪ್ಪಭ್ಯ ದಕ್ಷಿಣೈಃ ಪಾಣಿಭಿಃ ಸ್ವಕೀಯಾನೂರೂಂಸ್ತಾದಯಂತ್ಯಃ | ಪುನರಪಿ ಕಿಂ ಕುರ್ವತ್ಯಃ, ತಸ್ಮಿನ್ಕಾಲ ಏಹೀತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರಭಾಗಂ ವಧತ್ಯಃ ಪಠಂತ್ಯಃ | ಅಯಂ ಚ ಭಾಗೋ ಹೋತುರಾದಿತ್ಯೋಪಸ್ಥಾನೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಃ | ಅಯಂ ಚೋಕ್ತೋ ಮಂತ್ರಾರ್ಥರೂಪಃ ಪ್ರಯೋಗ-ಸ್ತೃತ್ತಿರೀಯೈವಿಪ್ರಸ್ಪೃಷಮಾವ್ಯಾತಃ—“ ಉದಕುಂಭಾನಧಿನಿಧಾಯ ದಾಸ್ಯೋ ಮಾರ್ಜಾಲೀಯಂ ಪರಿವ್ರಜಂತಿ ಪದೋ ನಿಷ್ಟುತೀರಿದಂ ಮಧು ಗಾಯಂತ್ಯಃ ” ||

ದಾಸಿಯರನ್ನು ಕಳುಹಿಸುವಾಗ ಪಠಿಸಬೇಕಾದಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಎಲೈ ದಾಸಿಯರಾ ಇಮಂ = ಈ ಮಾರ್ಜಾಲೀಯವೆಂಬ ಧಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನೂ, ಅಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾದ ಪೂರ್ಣಕುಂಭವನ್ನೂ ಮೂರುಬಾರು ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆಮಾಡಿರಿ. ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆಮಾಡುವಂತೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ತಮ್ಮ ತಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಪೂರ್ಣಕುಂಭವನ್ನು ಎಡಗೈಯಿಂದ ಹಿಡಿದು ಕೊಂಡು, ದಕ್ಷಿಣೈಃ ಪಾಣಿಭಿಃ = ಬಲಗೈಯಿಂದ ತಮ್ಮ ಉರೂನಾಘ್ನಾನಾ = ತೊಡೆಗಳನ್ನು ಹೊಡೆಯುತ್ತಾ ಏಹಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರಭಾಗವನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಾ (ಮಂತ್ರಾರ್ಥವು ಅದಿತ್ಯೋಪಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ.) ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆಮಾಡಬೇಕು.

ಶೈತ್ರರೀಯದೂ ಈ ಮಂತ್ರಾರ್ಥರೂಪಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಉದಕುಂಭಾನಧಿ ನಿಧಾಯ ದಾಸ್ಯೋ ಮಾರ್ಜಾಲೀಯಂ ಪರಿನ್ಯಕ್ಯಂತಿ ಪದೋ ನಿಘ್ನತೀರಿದಂ ಮಧು ಗಾಯಂತ್ಯಃ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪಾಯಣಾಚಾರ್ಯ ವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕೇ
ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತವಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕದ
ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು ||

ಅಥ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕೇ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯೇ ದ್ವಿತೀಯಃ ಖಂಡಃ
ಐದನೆಯ ಅರಣ್ಯಕದ ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಖಂಡವು

ಉಪಾಕೃತೇ ಸ್ತೋತ್ರೇ ತ್ರೈಧಂ ನಿನಯಾಥಾಶ್ರೋತ್ರರೇ ಚ ಮಾರ್ಜಾ
ಲೀಯೇ ಶೇಷಮಂತವೇದಿ ||

ಹೇ ದಾಸ್ಯೋ ಯೂಯಮೇಶಾವತ್ಯುಕ್ತ್ಯಾ ತತ ಉರ್ಧ್ವಮಧ್ಯಯುಗಣಾ ಸಾಮಗಾನ್ವತಿ
ಸ್ತೋತ್ರೇನುಜ್ಞಾ ಪಿತೇ ಸತಿ ಸ್ವಸ್ವಕುಂಭಸ್ಥಿತಮುದಕಂ ತ್ರೇಧಾ ವಿಭಜ್ಯ ಪ್ರದೇಶತ್ರಯೇ ಸಿಂಚತ |
ಅಯಂ ದಕ್ಷಿಣೋ ಮಾರ್ಜಾಲೀಯ ಏಕಃ ಪ್ರದೇಶಃ | ಉತ್ತರೋ ಮಾರ್ಜಾಲೀಯೋ ದ್ವಿತೀಯಃ
ಪ್ರದೇಶಃ | ಉತ್ತರಮಾರ್ಜಾಲೀಯೋ ನಾನಾಗ್ನಿದ್ವೀಯೋ ಧಿಷ್ಟಃ | ತಶ್ಚೋಧಯತೆ
ಸಿಕ್ತಸ್ಯೋದಕಸ್ಯಾವಶಿಷ್ಟಂ ಭಾಗಂ ವೇದಿಮಧ್ಯೇ ಸಿಂಚತ | ಇತಿಶಬ್ದ ಇಮಂ ಧಿಷ್ಟಮಿತ್ಯಾದಿ
ಮಂತ್ರಸಮಾಪ್ತಾರ್ಥಃ | ಅನೇನ ಮಂತ್ರೇಣ ದಾಸೀಃ ಪ್ರೇಷಿತವತೋ ಹೋತುರುತ್ತರವೇದಿಸ್ತಾ-
ನೀಯಸ್ಯ ಚಿತ್ಯಾಗ್ನೀರವಯವೋಪಸ್ಥಾನಂ ವಿಧಾತವ್ಯಮ್ ||

ಎರೈ ದಾಸಿಯರೇ ನೀವು ಈ ರೀತಿಮಾಡಿ ಆಮೇಲೆ ಅಧ್ಯಯನವು ಸಾಮಗಂಗೆ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲು ಅನುಜ್ಞಾ
ಕೊಟ್ಟಮೇಲೆ ನಿಮ್ಮನಿಷ್ಟ ಕುಂಭದಲ್ಲಿರುವ ನೀರನ್ನು ಮೂರು ವಿಭಾಗಮಾಡಿಕೊಂಡು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಮೂರುಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ
ಚದುಕಿಸಿರಿ. ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿರುವ ಮಾರ್ಜಾಲೀಯಪ್ರದೇಶ ಒಂದು ಉತ್ತರಮಾರ್ಜಾಲೀಯಪ್ರದೇಶ ಎರಡನೆಯಪ್ರದೇಶ.
ಅರ್ಥಾತ್ ಇದು ಅಗ್ನಿದ್ವೀಯಧಿಷ್ಟನಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಎರಡುಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿಷೇಚಿಸಿದಮೇಲೆ ಉಳಿದಭಾಗವನ್ನು ವೇದಿ
ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಷೇಚಿಸಿರಿ. ಇತಿಶಬ್ದವು ದಿಷ್ಟಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರಸಮಾಪ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಮಂತ್ರದಿಂದ ದಾಸಿಯ
ರನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದ ಹೋತೃವು ಉತ್ತರವೇದಿಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಚಿತ್ಯಾಗ್ನಿಯ ಆವಯವೋಪಸ್ಥಾನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು.

ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಮಗ್ನಿಂ ಸಿಷ್ಯಮ್ನಾಗ್ರೇಣ ಯೂಪಂ ಪುರಸ್ತಾತ್ಪ್ರಜ್ಞುಖು-
ಸ್ತಿಷ್ಯನ್ನಗ್ನಿಃ ತಿರ ಉಪತಿಷ್ಯತೇ ನಮಸ್ತೇ ಗಾಯತ್ರಾಯ ಯತ್ರೇ-
ತಿರ ಇತಿ ||

ತತ್ರ ತಿರಸ ಉಪಸ್ಥಾನಂ ವಿಧತ್ತೇ—ನಾರ್ಜಾಲೀಯಮಗ್ನಿಂ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಂ ಕುರ್ವನ್ನಿಷ್ಯ-
ನ್ಮಾಗ್ನಿಜಿತ್ಯಾಂ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೇನ ಗತ್ವಾ ಯೂಪಸ್ಯ ಪೂರ್ವಭಾಗೇ ಚಿತ್ಯಾಗ್ನಿಃ ಪುರಸ್ತಾತ್ಪ್ರಜ್ಞುಯಂ
ಪ್ರಜ್ಞುಖುಸ್ತಿಷ್ಯನ್ನಮಸ್ತ ಇತ್ಯಾದಿಮಂತ್ರೇಣ ತಸ್ಯಾಗ್ನಿಃ ಶಿರೋಭಾಗಮುಪತಿಷ್ಯೇತ | ಹೇ ಅಗ್ನೇ
ತೇ ತವ ಗಾಯತ್ರಂ ಸಾಮ ಶಿರೋರೂಪೇಣ ವರ್ತತೇ ತಸ್ಮೈ ಗಾಯತ್ರರೂಪಾಯ ತಿರಸೇ ತ್ವದೀ-
ಯಾಯ ನಮೋಽಸ್ತು | ಗಾಯತ್ರಸಾಮ್ನಃ ಶಿರೋರೂಪತ್ವಮಧ್ವರ್ಯುರ್ಜಾ ತದಪಸ್ವಾನಾದಮ-
ಗಂತಮ್ವಾ | ತಥಾ ಚಾನ್ಯತ್ರಾಸ್ಸಮ್ನಾಯತೇ—“ಗಾಯತ್ರೇಣ ಪುರಸ್ತಾದುಪತಿಷ್ಯತೇ” ಇತಿ |
ನಮಸ್ತ ಇತ್ಯಾದಿಮಂತ್ರಸಮಾಪ್ತೃರ್ಥ ಇತಿಶಬ್ದಃ ||

ಮೊದಲು ತಿರಸ್ತಿನ ಉಪಸ್ಥಾನವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮಾರ್ಜಾಲೀಯದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಮಾಡತಾ
ಹೊರಗೆ ಹೊರಟು ಅಗ್ನಿ ಚಿತ್ರದ ಬಲಭಾಗದಿಂದಹೋಗಿ ಯೂಪಸ್ತಂಬದ ಪೂರ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿದ್ದ ಚಿತ್ಯಾಗ್ನಿಯ ಎದುರು ತಾನು
ಪಶ್ಚಿಮಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ನಿಂತುಕೊಂಡು ನಮಸ್ತೇ ಇತ್ಯಾದಿಮಂತ್ರದಿಂದ ಆ ಅಗ್ನಿಯ ಶಿರೋಭಾಗವನ್ನು ಪೂಜಿಸಬೇಕು
ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ ಗಾಯತ್ರವೆಂಬ ಸಾಮವು ನಿನ್ನ ಶಿರೋರೂಪವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆ ಗಾಯತ್ರರೂಪವಾದ ನಿನ್ನ ಶಿರಸ್ಸಿಗೆ
ನಮಸ್ಕಾರವು. ಅಧ್ವರ್ಯುವು ಹಾಗೆ ಉಪಸ್ಥಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಗಾಯತ್ರಸಾಮವೇ ತಿರಸ್ತೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.
ನಮಸ್ತ ಇತ್ಯಾದಿಮಂತ್ರಸಮಾಪ್ತಿ ಇತಿಶಬ್ದದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ತೇನೈವ ಯಥೇತಂ ಪ್ರತ್ಯೇತ್ಯ ದಕ್ಷಿಣಮುದಜ್ಞುಖಃ ಪಕ್ಷಂ ನಮಸ್ತೇ
ರಾಥಂತರಾಯ ಯಸ್ತೇ ದಕ್ಷಿಣಃ ಪಕ್ಷ ಇತಿ ||

ದಕ್ಷಿಣಪಕ್ಷಸ್ಯೋಪಸ್ಥಾನಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಯೇನ ಮಾರ್ಗೇಣ ಪೂರ್ವಸ್ಯಾಂ ದಿಶಿ ಗತಸ್ತೇನೈವ
ಮಾರ್ಗೇಣ ಪ್ರಶಿನಿವತ್ಯ ದಕ್ಷಿಣಸ್ಯಾಂ ದಿಶಿ ಸ್ವಯಮುದಜ್ಞುಖಿಸ್ತಿಷ್ಯಂತಿತ್ಯಾಗ್ನೇರ್ದಕ್ಷಿಣಂ ಪಕ್ಷಂ
ಮಂತ್ರೇಣೋಪತಿಷ್ಯೇತ | ತೇನೈವೇತ್ಯನ್ಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಂ ಯಥೇತಮಿತಿ, ಯಥಾಗತಂ ತಥೈವೇತ್ಯರ್ಥಃ |
ದಕ್ಷಿಣಪಕ್ಷಸ್ಯ ರಥಂತರಸಾಮಸಂಬಂಧೋಽಧ್ವರ್ಯುರ್ವಸ್ಯಾನಾದವಗಂತಮಃ | ತಥಾ ಚ ತದಪ-
ಸ್ಥಾನನಮಾಮ್ನಾನ್—“ಬೃಹದ್ರಥಂತರಾಭ್ಯಾಂ ಪಶ್ಯಾನ್” ||

ಅಗ್ನಿಯ ದಕ್ಷಿಣಪಕ್ಷದ ಉಪಸ್ಥಾನವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯಾವಮಾರ್ಗದಿಂದ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೋದನೋ
ಅದೇ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಹಿಂದಿರುಗಿ ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ನಿಂತು ಚಿತ್ಯಾಗ್ನಿಯ ದಕ್ಷಿಣಪಕ್ಷವನ್ನು ಮಂತ್ರ
ದಿಂದ ಉಪಾಸಿಸಬೇಕು. ದಕ್ಷಿಣಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ರಥಂತರಸಾಮಸಂಬಂಧವು ಹಿಂದಿನಂತೆ ಅಧ್ವರ್ಯುರ್ವಸ್ಯಾನದಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕು.
ಇದನ್ನೇ ಬೃಹದ್ರಥಂತರಾಭ್ಯಾಂ ಪಶ್ಯಾನ್ ಎಂಬ ಉಪಸ್ಥಾನವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಅಸರೇಣಾಗ್ನಿಪುಚ್ಛಮತಿಕ್ರಮ್ಯ ಪ್ರಾಜ್ಞುಖ ಉತ್ತರಂ ನಮಸ್ತೇ
 ಬೃಹತೇ ಯಸ್ತ ಉತ್ತರಃ ಪಕ್ಷ ಇತಿ ||

ಉತ್ತರಪಕ್ಷಸ್ಯೋಪಸ್ಥಾನಂ ವಿಧತ್ತೆ—ಪಶ್ಚಿಮದಿಗವಸ್ಥಿತಂ ಯದಗ್ನಿಪುಚ್ಛಂ ತಸ್ಯ ಪಶ್ಚಿಮ-
 ಭಾಗೇನ ತತ್ಪುಚ್ಛಮತಿಕ್ರಮ್ಯೋತ್ತರಪಕ್ಷಸ್ಯ ಪಶ್ಚಿಮಾಯಾಂ ದಿಶಿ ಪ್ರಾಜ್ಞುಖೋಽವಸ್ಥಾಯೋತ್ತರಂ
 ಪಕ್ಷಂ ಮಂತ್ರೇಣೋಪಶಿಷ್ಯೇತಿ ತಸ್ಯ ಪಕ್ಷಸ್ಯ ಬೃಹತ್ಪಾನುರೂಪತ್ವಂ ಪೂರ್ವವದ್ವತ್ಸನ್ಯಾಂ ||

ಉತ್ತರಪಕ್ಷದ ಉಪಸ್ಥಾನವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಪುಚ್ಛದ ಪಶ್ಚಿಮಭಾಗದಿಂದ ಅದನ್ನು
 ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ ಉತ್ತರಪಕ್ಷದ ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿದ್ದು ಉತ್ತರಪಕ್ಷವನ್ನು ಮಂತ್ರದಿಂದ ಉಪಾಸಿಸಬೇಕು.
 ಇದಕ್ಕೆ ಬೃಹತ್ಪಾನುರೂಪತ್ವವು ಹಿಂದಿನಂತೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಜ್ಞಾಪುಚ್ಛಂ ನಮಸ್ತೇ ಭದ್ರಾಯ ಯತ್ರೇ ಪುಚ್ಛಂ ಯಾ ತೇ
 ಪ್ರತಿಷ್ಯೇತಿ ||

ಪುಚ್ಛಸ್ಯೋಪಸ್ಥಾನಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಚಿತ್ಯಾಗ್ನೇಃ ಪಶ್ಚಿಮದಿಶಿ ಪ್ರಾಜ್ಞುಖೋಽವಸ್ಥಾಯ
 ಮಂತ್ರೇಣ ಪುಚ್ಛಮುಪಶಿಷ್ಯೇತಿ | ಭದ್ರಸಾಮ್ನಃ ಪುಚ್ಛರೂಪತ್ವಮುಪನಿಷದಿ ಪಂಚವಿಧೋಪಾಸ-
 ನಾಯಾಮನುಕ್ರಮಣಾದವಗಮ್ಯತೇ | ತತ್ರ ಪಂಚಾನಯವಾ ಏವಮನುಕ್ರಮ್ಯಂತೇ—“ ಗಾಯತ್ರಂ
 ರಥಂತರಂ ಬೃಹದ್ವದ್ರಂ ರಾಜನಮಿತಿ ಸಾಮತಃ ” (ಐ. ಅ. ೨-೮. ೩-೫ಂ. ೪) ಇತಿ | “ ತಿರೋ
 ದಕ್ಷಿಣಃ ಪಕ್ಷ ಉತ್ತರ ಪಕ್ಷಃ ಪುಚ್ಛಮಾತ್ಮೇತ್ಯಾಹ್ಯಾನಂ ” (ಐ. ಅ. ೨-೮. ೩ ಖಂ. ೪) ಇತಿ (ಚ) |
 ಯತ್ರೇ ಪುಚ್ಛಂ ಯಾ ತೇ ಪ್ರತಿಷ್ಯೇತಿ ಪುಚ್ಛಸ್ಯೈವ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾತ್ವಮುಕ್ತಂ | ಪ್ರತಿಷ್ಠತ್ವನಯನ-
 ಸಂಪೂರ್ತಿರ್ಭವತ್ಯನಯೇತಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ||

ಅಗ್ನಿಪುಚ್ಛೋಪಸ್ಥಾನವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಚಿತ್ಯಾಗ್ನಿಯ ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿದ್ದು
 ಮಂತ್ರದಿಂದ ಪುಚ್ಛೋಪಸ್ಥಾನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಇದು ಭದ್ರಸಾಮರೂಪವೆಂದು ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪಂಚ
 ವಿಧೋಪಾಸನೆಯಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಗಾಯತ್ರಂ ರಥಂತರಂ ಬೃಹದ್ವದ್ರಂ ರಾಜನಮಿತಿ ಸಾಮತಃ (ಐ. ಅ. ೨-೮-೪)
 ಎಂದು ಪಂಚಾನಯವಾನುಕ್ರಮ ಹೇಳಿದೆ. ತಿರೋ ದಕ್ಷಿಣಃ ಪಕ್ಷ ಉತ್ತರಃ ಪಕ್ಷಃ ಪುಚ್ಛಮಾತ್ಮೇತ್ಯಾಹ್ಯಾನಂ
 (ಐ-೮-೨-೩-೪) ಎಂದು ಕ್ರಮವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅನಯವಸಂಪೂರ್ತಿ ಇದರಿಂದ ಆಗುವುದರಿಂದ ಪುಚ್ಛವೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ
 ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ದಕ್ಷಿಣತಃ ಪುಚ್ಛಸ್ಯಾಸ್ತತ್ಪಾನಂ ನಮಸ್ತೇ ರಾಜನಾಯ ಯಸ್ತ ಆತ್ಮೇತಿ ||

ಚಿತ್ಯಾಗ್ನೇನುಧ್ಯತರೀರಸ್ಯೋಪಸ್ಥಾನಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಪುಚ್ಛಸ್ಯ ದಕ್ಷಿಣಭಾಗೇ ಪ್ರಾಜ್ಞುಖಃ
 ಸ್ಥಿತ್ವಾ ಮಧ್ಯದೇಹಮುಪಶಿಷ್ಯೇತಿ | ಅತ್ಮಶಿಷ್ಯೋ ಮಧ್ಯದೇಹಧಾಗಂ ಬ್ರೂತೇ | “ ಮಧ್ಯಂ ಹ್ಯೇಷಾ-
 ಮಂಗಾನಾಮಾತ್ಮಾ ” (ಐ. ಅ. ೨-೮. ೩-೫ಂ. ೫) ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ರಾಜನಸಾಮ್ನೋ ಮಧ್ಯ-
 ದೇಹರೂಪತ್ವಂ ಪೂರ್ವವದ್ವತ್ಸನ್ಯಮ್ ||

ಚಿತ್ಯಾಗ್ನಿಯ ಮಧ್ಯಶರೀರದ ಉಪಸ್ಥಾನವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪುಚ್ಚದ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಇದ್ದ ಮಧ್ಯ ದೇಹವನ್ನು ಉಪಾಸಿಸಬೇಕು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಆತ್ಮಶಬ್ದವೇ ಮಧ್ಯಭಾಗವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಮಧ್ಯಂ ಹ್ಯೇಷಾಮಂಗಾನಾಮಾತ್ಮಾ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇದು ರಾಜನಸಾಮರೂಪವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಇತಿ ಶ್ರೀನುತ್ಪಾಯಣಾಚಾರ್ಯ ವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಳಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕೇ
ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯೇ ದ್ವಿತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತವಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶನೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಳಾಂಡ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕದ
ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಖಂಡವು:ಸಮಾಪ್ತವು ||

ಅಥ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕೇ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯೇ ತೃತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಐದನೆಯ ಆರಣ್ಯದ ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು

ಯಥೇದಂ ಸದಃ ಪ್ರಸರ್ಪತಿ ||

ಚಿತ್ಯಾಗ್ನಿಸ್ಥಾನಾಂತರಂ ಹೋತುಃ ಸದಃಪ್ರಚೇಶಂ ವಿಧತ್ತೇ— ಪೂರ್ವಂ ಚಿತ್ಯಾಗ್ನಿಸಮೀಪೇ
ಮಾರ್ಜಾಲೀಯಾಧ್ಯೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಗತಂ ತಸ್ಮಿನ್ನೇವ ಮಾರ್ಗೇ ಪ್ರತ್ಯಾವೃತ್ಯ ಮಾರ್ಜಾಲೀಯಂ ನಾಮ—
ಭಾಗೇವಸ್ಥಾಪ್ಯ ಸದಃ ಪ್ರವಿಶೇತ್ ||

ಚಿತ್ಯಾಗ್ನಿಯ ಉಪಸ್ಥಾನವಾದ ಮೇಲೆ ಹೋತೃವಿಗೆ ಸದಃ ಪ್ರವೇಶವನ್ನು ವಿಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ
ಚಿತ್ಯಾಗ್ನಿಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಮಾರ್ಜಾಲೀಯದಿಂದ ಯಾವ ರೀತಿಯಾಗಿ ಹೋಗಿರುವನೋ ಅದೇ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಹಿಂದಿರುಗಿ
ಬಂದು ಮಾರ್ಜಾಲೀಯವನ್ನು ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟು ಸದಶ್ನನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಬೇಕು.

ಪುರಸ್ತಾತ್ ಪ್ರೇಚ್ಛ ಉಪೇಕ್ಷ್ಣಾಪ್ರೋ ಭವತಿ ||

ದೋಲಾಕಲ್ಪನಂ ವಿಧತ್ತೇ— ಹೋತುಃ ಸದಃ ಪ್ರವೇಶಾತ್ಪೂರ್ವಸ್ಮಿನ್ನೇವ ಕಾಲೇ ಪ್ರೇಚ್ಛೋ
ದೋಲಾಧ್ಯಯುಃ ಸಂಪಾದನೀಯಾ ಭವತಿ ||

ಹೋಲಾಕಲ್ಪನವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೋತೃವು ಸದ್ವಸ್ತಿಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಬೇಕಾದರೆ ಮೊದಲೇ ಅಧ್ಯಯನಗಳು ಪ್ರೇಂಬವನ್ನು ಅಂದರೆ ತೊಟ್ಟಿಲನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಬೇಕು.

ಸ್ಥೂಣೇ ರಜ್ಜು ವಿವೇಧ ಇತ್ಯೇತತ್ಪ್ರಕ್ಶಾಲ್ಯ ತೀರ್ಥೇನ ಪ್ರಪಾದ್ಯೋತ್ತ-
ರೇಣಾಸ್ಸಗ್ನೀಧ್ರೀಯಂ ಪರಿವ್ರಜ್ಯ ಪೂರ್ವಯಾ ದ್ವಾರಾ ಸದಃ
ಸರ್ವಾನ್‌ಧಿಷ್ಣಾನ್ಸುತ್ರರೇಣ ||

ಹೋಲಾಸಂಧನಾನಾಂ ಸ್ಥೂಣಾದೀನಾಂ ಸದಸ್ಯಾನಯನಂ ವಿಧತ್ತೇ— ಸ್ಥೂಣೇ ದ್ವಾರ ಸ್ತಂಭಾ,
ರಜ್ಜುದ್ರಯಂ ಫಲಕಬಂಧನಕ್ಷಮಂ, ವಿವೇಧಃ ಸ್ತಂಭಯೋರುಪರಿ ತೀರ್ಥವಸ್ಥಾಪನೇಯಃ ಕಾಷ್ಠವಿಶೇಷಃ,
ಏತತ್ತೀತಯಂ ಮಲಾಸನಯನಾಯ ಪ್ರಕ್ಶಾಲ್ಯ ತೀರ್ಥಶಬ್ದವಾಚ್ಯೇನ ಮಾರ್ಗೇಣ ನಯೇತ್ | ಉತ್ತರ.
ಚಾತ್ವಾಲಯೋರ್ವಧ್ಯದೇಶಶ್ಚೀರ್ಥಮ್, “ ಏತತ್ತೀರ್ಥಮಿತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ ” ಇತಿ ಪರಿಭಾಷಿತತಾತ್ | ತತ
ಆಗ್ನೀಧ್ರೀಯಧಿಷ್ಠ್ಯವಾಮಭಾಗೇಽವಸ್ಥಾಪ್ಯೋತ್ತರಭಾಗೇ ತತ್ಪೂರ್ವಮಾನೀಯ ಪೂರ್ವದ್ವಾರೇಣ ಸದಃಪ್ರವೇಶ್ಯ
ಸದಮೋ ಮಧ್ಯೇ ಸರ್ವಾನ್‌ಧಿಷ್ಣಾನ್ ವಾಮಭಾಗೇ ಕೃತ್ವಾ ತೇಷಾಮುತ್ರರದೇಶೇನಾನೀಯ ಹೋತ್ರೀಯಂ-
ಧಿಷ್ಠ್ಯಸ್ಯ ಪಶ್ಚಾದ್ಭಾಗೇಽವಸ್ಥಾಪಯೇತ್ |

ಹೋಲಾಸಾಧನಗಳಾದ ಸಲಾಕೆ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಸದ್ವಸ್ತಿಗೆ ತರುವುದನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಎರಡು ಕಂಬಗಳು
ಹಲಗೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಲು ಉಚಿತವಾದ ಎರಡು ಹಗ್ಗಗಳು, ಎರಡು ಕಂಬಗಳಮೇಲೆ ಅಡ್ಡವಾಗಿ ಇಡುವ ಒಂದು ಮರ. ಈ
ಮೂರನ್ನೂ ಕತ್ತಲವನ್ನೇ ಹೋಲಾಡಿಸಲು ಚನ್ನಾಗಿ ತೊಳೆದು ತೀರ್ಥವೆಂಬ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಒಯ್ಯಬೇಕು. ಏತ
ತ್ತೀರ್ಥಮಿತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ಉತ್ತರಚಾತ್ವಾಲಗಳ ಮಧ್ಯದೇಶಕ್ಕೆ ತೀರ್ಥವೆಂಬ ಹೆಸರು. ಅಮೇಲೆ
ಅವುಗಳನ್ನು ಆಗ್ನೀಧ್ರೀಯಸ್ಥಾನದ ವಾಮಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದುಸಾರಿ ಇಟ್ಟು ಅಮೇಲೆ ಉತ್ತರಭಾಗದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಒಯ್ಯು
ಪೂರ್ವದ್ವಾರದಿಂದ ಸದ್ವಸ್ತಿಗೆ ತಂದು ಸದ್ವಸ್ತಿ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾಧಿಷ್ಠ್ಯಗಳನ್ನು ವಾಮ ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಅವು
ಗಳನ್ನು ಉತ್ತರಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಒಯ್ದು ಹೋತ್ರೀಯಧಿಷ್ಠ್ಯದ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇಡಬೇಕು.

ಔದಿಂಬರಾಣಿ ಕಾಷ್ಠಾನಿ ಪ್ರೇಂಬಸ್ಯ ಭವಂತಿ ಪಾಲಾಶಾನಿ ಮಿಶ್ರಾಣಿ ವಾ||

ತತ್ರ ಕಾಷ್ಠಾನಾಂ ವೃಕ್ಷವಿಶೇಷಂ ವಿಧತ್ತೇ— ಸ್ತುಷ್ಪೋಽರ್ಥಃ ||

ಹೋಲಾರಚನೆಗೆ ಬೇಕಾದ ಕಾಷ್ಠವನ್ನು ಯಾವ ಮರದಿಂದ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕೆಲವರು
ಓದಿಂಬರದ ಮರದಿಂದ ಮಾಡಬೇಕೆಂದೂ, ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಪಲಾಶದಿಂದ ಮಾಡಬೇಕೆಂದೂ, ಕೆಲವರು ಇವೆರಡರ
ಮಿಶ್ರದಿಂದ ರಚಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ತ್ರೀಣಿ ಫಲಕಾನ್ಯುಭಯತಸ್ತಷ್ಟಾನಿ ದ್ವೇ ವಾ ಸೂಚ್ಯೇಶ್ಯ ತಾನತಃ ||

దోలాలాయాం ఘోతురారోఽహేణాయ ఫలకాని విధత్తే—అధస్తాదుపరిష్కాఙ్చ ఫలకానాం
సమ్యక్తక్షణం కర్తవ్యమా | తాని ఫలకాని త్రిణోక్త్యేకః పక్షః | ద్వే ఇతి పక్షాంతరమా |
సూక్త్యః ఫలకసంధానవేదకః సూక్ష్మాగ్రాః కాష్ఠనిశేఘాః | తార్ష ఫలకవత్సైల్యే స్త్రీ వా ||

తొట్టెలినల్లి ఘోత్రవు వత్తులు వలగిగన్ను వివరింపెత్తారే. వలగిగళ ఎరడు బదిగళియుల యెన్నగి
కత్తి నుణువారిమాడబోకు. అంతవ వలగిగళు మూరు ఇరబోకేండు ఒండు పక్ష. ఇన్న కలవరు ఎరడిర
బోకేండు వోళుత్తారే. ఈ వలగిగళన్ను వేరింపెదక్కొక్కర యెవెద తుదియులకు కేరుగళుల యెదినంతే
మూరు అధవా ఎరడు ఇరబోకు.

**ఇషుమాత్రః ప్రాజరప్రేజూర్ష్యై నిముష్టికస్తీయజ్జుదగగ్రః
ప్రాగగ్రాభ్యాం సూజీభ్యాం సముతః ||**

ఫలకసంధానేన నిష్పన్నస్య స్వరూపం విశదయతి— ప్రేజుస్య (ప్రాజ) వాకాపస్తీమ—
విస్తారోఽప్రాణమాత్రః | తీయజాదక్షిణోత్తరవిస్తారోఽనిముష్టిన్యూనబాణమాత్రః | స జ
ప్రాగగ్రాభ్యాం సూజీకలపాభిధేయాభ్యాం ఫలకసంధానవేదకాభ్యాం సముతః సంయుక్తః
కార్యః |

వలగిగళన్ను యోడిసిదాగ అగువ స్వరూపవన్ను వివరింపెత్తారే. ప్రేంబుద వూర్వపస్తీమవిస్తార
ప్రాణమాత్రవిరబోకు. అడ్డ దక్షిణోత్తరవిస్తారవు ఒండు ముష్టిగి కడిమేయెద బాణపరిమాణవిరబోకు.
అదన్ను అత్తరదల్లి అగ్రవరూపంవేయూ, దక్షిణవల్లి బుడవెరువంతేయూ స్థాపివబోకు. అదర బుడ మత్తు
తుదిగళిల్లి సూజీ ఎంబ కేలుగళంద యెన్నువేరింపబోకు.

**దక్షిణోత్తరే శ్లోణే నిఖాయాభితోఽహేణ్యషదనం వినద
మత్పాదధాత్యాస్యసంమితం కర్తవ్యం ||**

దోలాలాయాః స్థాపనప్రకారం విధత్తే— ఘోతా యెదతి యస్మిన్నాధిస్థ్యే స్థానే
తద్దోత్తవదనం తస్య దక్షిణోత్తరయోః స్తంభద్వయం నిఖనేత్ | తయోః స్తంభయోరుపరి
తతురత్తిమాత్రం వినదనామకం తీయకాస్యం స్థాపయేత్ | తట్ట కాష్ఠం కర్తవ్యం—
జమానస్యోక్తితస్య ముఖసంమితం యథా భవతి తథా స్తంభస్య నిఖాతమాగాదోద్ద్రావం
యజమానముఖపరిమితే స్తంభాగ్రే స్థాపయేత్ ||

దోలాలాస్థాపనోక్తియున్ను వివరింపెత్తారే. ఘోత్ర యావస్థానదల్లి కుళిరువననో అదక్క ఘోత్ర
వదనవేండు వేసెండు. అదర దక్షిణోత్తరస్థానదల్లి ఎరడు కంబుగళన్ను వేదబోకు. ఆ ఎరడుకంబుగళవేరి
నాల్కు అరత్తి (వేరి) ప్రమాణం అడ్డవరవన్ను ఇరబోకు. కంబుగళు ఎత్తిదముఖవల్ల యజమానన పరిమాణ
దప్ప ఎత్తరవారిబోకు.

ಕುಷ್ಠಾಸು ಚೈದ್ರಾಣಿ ಪ್ರೇಚ್ಛಸ್ಯ ಭವಂತಿ ರಜ್ಜುಭ್ಯಾಮೂರ್ಧ್ವಮುದ್ವಯತಿ ದಕ್ಷಿಣತೋ ದಕ್ಷಿಣಯೋತ್ತರತಃ ಸನ್ಯಯಾ ದಾಭ್ಯೇ ತ್ರಿಗುಣೇ ಸ್ಯತಾಂ ಸನ್ಯದಕ್ಷಿಣೇ ಪಂಚವ್ಯಾಯಾಮೇ ದ್ವಿಗುಣೇ ವೀವಧೇ ತ್ರಃ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಂ ಪರ್ಯಸ್ಯೋರ್ಧ್ವಗ್ರಂಥಿಂ ನಿಷ್ಪರ್ಕ್ಯಂ ಬಧ್ನಾತಿ ||

ತತ್ರ ಫಲಕಬಂಧನಪ್ರಕಾರಂ ದರ್ಶಯತಿ— ಕುಷ್ಠಾಃ ಫಲಕಸ್ಯ ಚತ್ವಾರಃ ಕೋಣಮೀಷಾಃ | ಪ್ರೇಚ್ಛಸ್ಯ ಫಲಕಸ್ಯ ತೇಷು ಚತುರ್ಷು ಕೋಣೇಷು ಚೈದ್ರಾಣಿ ಕುರ್ಯಾತ್ | ದಕ್ಷಿಣಚೈದ್ರದ್ವಯೋ ರಜ್ಜ್ವಾ ದ್ವಿಗುಣೇಕೃತಾಯಾ ಏಕಸ್ಯಾ ಅಗ್ರದ್ವಯಂ ಸ್ಯೂತ್ವಾ ತಾಂ ರಜ್ಜುಮೂರ್ಧ್ವಮುನ್ಮಮಯೇತ್ | ಏವಮುತ್ತರಚೈದ್ರದ್ವಯೇ ರಜ್ಜ್ವಂತರಂ ದ್ವಷ್ಟವ್ಯಮ್ | ತತ್ರ ದಕ್ಷಿಣರಜ್ಜುಃ ಪ್ರಧಕ್ಷಿಣಾವ್ಯತ್ಯಾಯಾಃ | ಉತ್ತರರಜ್ಜುಃ ಸನ್ಯಾವ್ಯತ್ಯಾಯಾಃ | ತೇ ಚ ರಜ್ಜು ದರ್ಭಮಯ್ಯೋ ತ್ರೈಗುಣ್ಯಯುಕ್ತೆ ಸನ್ಯದಕ್ಷಿಣಾದ್ಯತೌ ಪಂಚವ್ಯಾಯಾಮದೀರ್ಘೇ ಕೃತ್ವಾ ದ್ವಿಗುಣೇ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಬಧ್ನೀಯಾತ್ | ಪಂಚವ್ಯಾಯಾಮಾ ರಜ್ಜುದ್ವಿಗುಣೇಕೃತಾ ಸಾರ್ಧಧಿಯಾಮಾ ಭವತಿ | ತಸ್ಯಾಶ್ಚ ಮಧ್ಯಭಾಗೇ ಬಾಣಮಾತ್ರಂ ಫಲಕಸ್ಯಾಧಸ್ತುದುಪಕ್ಷಣಮ್ | ಅವಶಿಷ್ಟೋಂಶಶ್ಚೈದ್ರದ್ವಯಾದೂರ್ಧ್ವಮುನ್ಮೀತ ಉಪರಿತನೇ ವೀವಧೇ ತದಗ್ರಮೇಕೈಕಂ ತ್ರಿಃ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೇಕೈತ್ಯಾಗ್ರದ್ವಯೇನ ಸಂಯುಕ್ತೇನೋರ್ಧ್ವಗ್ರಂಥಿಃ ಕರ್ತವ್ಯಃ | ಸ ಚ ನಿಷ್ಪರ್ಕ್ಯ | ಶಿಖಾಬಂಧನವಕ್ಷಮಾ ಮೋಚಿತುಂ (ಮೋಚಯಿತುಂ) ಶಕ್ಯತ್ವಂ ನಿಷ್ಪರ್ಕ್ಯತ್ವಂ ||

ಅಲ್ಲಿ ಹಲಗೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಮೀಟಿಯನ್ನು ಏನುಮತ್ತಾರೆ. ಕಾಷ್ಠಾಃ ಅಂದರೆ ಹಲಗೆಯ ನಾಲ್ಕು ಕೋಣಗಳು. ಪ್ರೇಂಖದ ಹಲಗೆಯ ಆ ನಾಲ್ಕುಕೋಣಗಳಲ್ಲಿ ರಂಧ್ರಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ದಕ್ಷಿಣದ ಎರಡು ತೂತುಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡಾಗಿ ಹೊಸೆದು ಒಂದು ಹಗ್ಗವನ್ನು ಮೇಲೆಸಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆಯಬೇಕು. ಹಾಗೆಯೇ ಉತ್ತರದ ಎರಡುರಂಧ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮಾಡಬೇಕು. ಅಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣದ ಹಗ್ಗವು ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾಕಾರವಾಗಿಯೂ, ಉತ್ತರದ ಹಗ್ಗವು ಸನ್ಯ (ಅತ್ರದಕ್ಷಿಣ)ವಾಗಿಯೂ ಹೊಸೆದಿರಬೇಕು. ಅವುಗಳು ದರ್ಭಮಯ್ಯಿಂದ ಮಾಡಿರುವುದಲ್ಲದೆ ಮೂರುವಳಿಯಿಂದಕೂಡಿದ್ದು ಸನ್ಯದಕ್ಷಿಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಸೇರಿ ಐದುಮಾರುಉದ್ದವಿದ್ದು ಎರಡುಚಿಡಿಯಾಗಿಮಾಡಿ ಕಟ್ಟಬೇಕು. ಇಚ್ಛಿದಿಯಾದಾಗ ಎರಡೂನರೆಮೂರು ಅಗುತ್ತದೆ. ಅದರ ಮಧ್ಯಭಾಗದತ್ತ ಬಾಣಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹಲಗೆಯ ಹಿಂಬದಿಯಲ್ಲಿರುವಂತೆಯೂ, ಉಳಿದ ಭಾಗವನ್ನು ರಂಧ್ರಗಳಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆದು ಮೇಲಿನ ಅಡ್ಡೆಮರದಲ್ಲಿದ್ದ ಅದರ ತುದಿಯನ್ನು ಜಡೆಯಂತೆ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾಕಾರವಾಗಿ ಹೆಸೆನು ಕಟ್ಟಿ ಮೇಲೆ ಗಂಟು ಇರುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಜುಟ್ಟನ್ನು ಕಟ್ಟಿದಂತೆ ಆ ಗಂಟು ಬೇಗ ಬಿಚ್ಚುವಂತಿದ್ದು ಶಿಥಿಲವಾಗಿರಬೇಕು. (ಒಯಗಂಟು)

ಶಾಖಾಶೃಂಗಾರ್ಥಸೀಭಿರ್ವಾ ಪರ್ಯನ್ಯಸಂತೃಪ್ತಕಂಪಿ ||

ನಿಖಾತಯೋಃ ಸ್ತಂಭಯೋರ್ಧ್ವಧೀಕರಣಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಯಥಾ ಸ್ತಂಭಸ್ಯ ಕಂಠೋ ನ ಭವತಿ ತಥಾ ಪರ್ಯಷಂತಿ ಸ್ತಂಭಮೂಲಸ್ಯ ಪರಿತಸ್ತಸ್ತಿನವಟೀ ನಾಂಸುಂ ಪ್ರಕ್ಷಿಪಂತಿ | ಹತ್ತೇನ

ಪ್ರಕ್ಷೇಪಣಂ ನ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಕಿಂ ತು ವ್ಯಕ್ಷತಾಖ್ಯಾಭಿರ್ಭೂತೀಭಿರ್ವಾ ಸಾಂಸೂನ್ವಯೋರ್ಹೇತ್ | ಅಲ್ಪ-
ಕಟಿವಿಶೇಷಾ ಬ್ರಹ್ಮಃ ||

ಹೂತೀರು ನ ಎರಡು ಮರಗಳನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ನಿಂತಿರುವಂತೆ ಮಾಡುವ ರೀತಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ ಕಂಬಗಳು ಅಲುಗಾಡಬಾರದೆಂದು ಆ ಕಂಬಗಳ ಬುಡದಲ್ಲಿರುವ ಹಳ್ಳಕ್ಕೆ ಧೂಳುಮಣ್ಣನ್ನು ತುಂಬುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಕೈಯಿಂದಕಳ್ಳ ಬಾರದು. ಮರದಕೊಂಬೆಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಬೃಸಿಗಳಿಂದ ಮಣ್ಣನ್ನು ತುಂಬ ಬೇಕು. ತಪಸ್ವಿಗಳು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಚಿಕ್ಕಚಾಪೆ ಅಸನಕ್ಕೆ ಬೃಸೀ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಅದನ್ನು ಬಿದಿರಿನಿಂದ ಅಥವಾ ಹುಲ್ಲು ಬಳ್ಳಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಚತುರಂಗುಲೇನೈಷ ವಿಭೂಮಃ ಪ್ರೇಚ್ಛಃ ಸ್ಯಾನ್ಮುಷ್ಠಿಮಾತ್ರೇಣ ವಾ ||

ಫಲಕಭೂಮೋರ್ಮಧ್ಯೇ ವ್ಯವಧಾನಪ್ರಮಾಣಂ ದರ್ಶಯತಿ — ಭೂಮೇರ್ವಿಕ್ಲಿಷ್ಟೋಽ
ವಿಭೂಮೋಽಂಗುಲಚತುಷ್ಟಯಮಿತ್ಯೇಕಃ ಪಕ್ಷಃ | ತಸ್ಯೋಪಯೋರ್ಧ್ವಾಂಗುಷ್ಠಾಯುಕ್ತಾ
ಮುಷ್ಠಿರ್ಭವತಿ ತಾವದ್ವ್ಯವಧಾನಮಿತ್ಯಪರಃ ಪಕ್ಷಃ ||

ಹಲಗೆಗಳು ಮತ್ತು ಭೂಮಿಗೆ ಎಷ್ಟು ವ್ಯವಧಾನವಿರಬೇಕೆಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಭೂಮಿಯಿಂದ ನಾಲ್ಕು ಅಂಗುಲಿ ಮೇಲೆ ಹಲಗೆ ಇರಬೇಕೆಂದು ಕೆಲವರ ಮತ. ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿದ ಅಂಗುಷ್ಟವುಳ್ಳ ಮುಷ್ಟಿಯ ಪ್ರಮಾಣದಷ್ಟು ಬಿಟ್ಟಿರಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ದಕ್ಷಿಣತ ಉದಾಹಿತತರಃ ಸಮೋ ವಾ || •

ದಕ್ಷಿಣಭಾಗೇ ಫಲಕಸ್ಯಾನ್ನತ್ಯಂ ವಿಕಲ್ಪೇನ ವಿಧತ್ತೇ—ಹೋರೈಧಿಷ್ಠ್ಯಸ್ಯ ಪಶ್ಚಾದ್ಭಾಗೇ
ಲಂಬಮಾನಸ್ಯ ಫಲಕಸ್ಯ ಚ ವ್ಯವಧಾನೇ ಪ್ರಮಾಣಂ ದರ್ಶಯತಿ—

ದಕ್ಷಿಣಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹಲಗೆಯ ಎತ್ತರಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ವಿಕಲ್ಪದಿಂದ ವಿಧಿಸುತ್ತಾರೆ,

ಪದಮಾತ್ರೇ ಧಿಷ್ಠ್ಯಾತ್ ||

ಧಿಷ್ಠ್ಯಾತ್ ಪಶ್ಚಿಮಭಾಗೇ ಪದಮಾತ್ರೇ ಫಲಕಮನತಿಷ್ಠತ ಇತಿ ಶೇಷಃ ||

ಯೋತ್ಸೃಧಿಕ್ಷ್ಯ (ಸ್ಮಾಸ) ದ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೋತಾದುವ ಹಲಗೆಯ ವ್ಯವಧಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ವಿಮಸು
ತ್ತಾರೆ. ಧಿಕ್ಷ್ಯವ ಸತ್ತಿ ಮಧಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದುಮೊಳ ಪ್ರಮಾಣಬಿಟ್ಟು ಹಲಗೆ ಇರುತ್ತದೆ.

ಇತಿ ಶ್ರೀನುತ್ಪಾಯಸಾಚಾರ್ಯ ವಿರಚಿತೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶಕೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಶಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕೇ
ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯೇ ತೈತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಸಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತವಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶನಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕದ
ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು ||

ಅಥ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕೇ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯೇ ಚತುರ್ಥಃ ಖಂಡಃ

ಐದನೆಯ ಅರಣ್ಯಕದ ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಖಂಡವು

ನಿಸ್ಥಿತೇ ಪ್ರೇಜ್ಞೋ ಹೋತಾ ವಾಣನೌದುಂಬರಂ ಶತತಂತುಮುಭಾ-
ಭ್ಯಾಂ ಸವಿಗೃಹ್ಯೋತ್ತರಃ ಉಪೋಹತೇ ಯಥಾ ವೀಣಾಮರ್ ||

ಅಥ ಹೋತುವಾರ್ಥಧಾರಣಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಯಥೋಕ್ತಪ್ರಕಾರೇಣಾಧ್ಯಯುಧಿಯವಳಲ್ಲಿ ತೇ
ಕ್ಷಪ್ರೇ ಪ್ರೇಜ್ಞೋ ಸಮಾಪ್ತೇ ಸತಿ ತತೋ ಹೋತಾ ಚಿತ್ಯಾಗ್ನಿದೇಶಾದಾರಭ್ಯ ಸದಃ ಪ್ರವಿಕ್ಯ ಪಶ್ಯಾ-
ದಾಸೀನಾ ಔದುಂಬರಂ ಶತತಂತುಂ ವಾಣಮುಭಾಭ್ಯಾಂ ಹಸ್ತಾಭ್ಯಾಮಾದಾಯೋತ್ತರಸಾಕ್ಷೀ
ವೀಣಾವದ್ಯಾರಯೇತ್ | ಯಥಾ ಲೋಕೇ ಕಾಂಡವೀಣಾ ದ್ವಿತ್ಯಾದಿತಂತುಯುಕ್ತಾ ಗಥಾ ವಿಸ್ತೃತ-
ಫಲಕಸಂಪಾದಿತಾ ಶತತಂತುಬಂಧನಸರ್ಯಾಪ್ತಾ ನುಹತೀ ವೀಣಾ ವಾಣಶಙ್ಕೀನೋಚ್ಯತೇ ||

ಹೋತೃವಿಗೆ ಬಾಣಧಾರಣವನ್ನು ವಿಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪೂರ್ವೋಕ್ತಕ್ರಮದಿಂದ ಅಧ್ಯಯುವು ಪ್ರೇಂಬ (ತೊಟ್ಟಲು)
ವನ್ನು ಮಾಡಿ ಮುಗಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಹೋತೃವು ಚಿತ್ಯಾಗ್ನಿಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಸದ್ದಿಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಉದುಂಬರ
ದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಶತತಂತುವಿರುವ ವೀಣೆಯನ್ನು ಎರಡು ಕೈಗಳಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ಧರಿಸಬೇಕು.

ರೋಕದಲ್ಲ ಒಂದೆರಡುತಂತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸೋಲೆಬುರುಡೆಯ ತಂಬೂರಿಯಂತೆ ವಿಸ್ತೃತವಾದ ಹಲಗೆಯಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಶತತಂತುಬಂಧನಕ್ಕೆ ಯುಕ್ತವಾದ ದೊಡ್ಡವೀಣೆಗೆ ಬಾಣವೆಂದು ಹೆಸರು.

ಸಪ್ತಭಿಶ್ಚಂದೋಭಿಶ್ಚತುರುತ್ತರೈಃ ಸ್ಥಾನಾನ್ಯಸ್ಯೋರ್ಧ್ವಮುದ್ಗೃಹ್ಣಿ-
ಯಾದ್ಧಶಭಿರ್ವಾ ||

ವಾನುಭಾಗೇ ಧಾರಿತಸ್ಯ ಬಾ (ವಾ)ಣಸ್ಯ ಮಂತ್ರೈಃ ಸ್ವರಥಸ್ಥಾನಕಲ್ಪನಂ ವಿಧತ್ರೇ—
ಗಾಯತ್ರೈಃ ಸ್ಥಿಗನುಷ್ಪು ಬ್ಬುಹತೀಪಂಕ್ತಿತ್ರಿಷ್ಪುಬ್ಬಾಜಗತ್ಯಃ ಸಪ್ತ ಛಂದಾಂಃ | ವಿರಾಡ್ ದ್ವಿಪದಾಃ—
ಚ್ಚಂದಃ ಕಿಂಚಿದನ್ಯಚ್ಚಂದೋಂತರಮಿತ್ಯೇತಾನಿ ಚತ್ವಾರ್ಯುತ್ಪರಾಣಿ ಚ್ಚಂದಾಂಃ | ತಥಾವಿಧ-
ಚ್ಚಂದಃಪ್ರತಿಪಾದಕ್ಕೆ ಮರ್ತ್ವೈರ್ಬಾ (ವಾ)ಣಸ್ಯಾಧೋಭಾಗವರಭ್ಯೋತ್ತರಮೂರ್ಧ್ವಂ ಸ್ವರ-
ಸ್ಥಾನಾನಿ ಕೇನಚಿಲ್ಲ್ಯಾ ಇನೇನೋಪಕಲ್ಪಯೇತ್ ಅಂತಿಮಚ್ಚಂದೋಂತರಪರಿತ್ಯಾಗೇನ ದಶಧಿವೇತಿ
ಪಶ್ಚಾಂತರಮ್ ||

ಎದಭಾಗದಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದ ಬಾಣಕ್ಕೆ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ವರಸ್ಥಾನಕಲ್ಪನವನ್ನು ವಿಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಗಾಯತ್ರೀ, ಉಷ್ಣಿಕ್ ಅನುಷ್ಪುಬ್, ಬೃಹತೀ, ಪಂಕ್ತಿ, ತ್ರಿಷ್ಪುಬ್, ಜಗತೀ ಎಳು ಚ್ಚಂದಸ್ಸುಗಳು. ವಿರಾಡ್, ದ್ವಿಪದ, ಅತಿಚ್ಚಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಯಾವುದಾದರೂ ಚ್ಚಂದಸ್ಸು ಹೀಗೆ ನಾಲ್ಕು ಮುಂದಿನ ಚ್ಚಂದಸ್ಸುಗಳು. ಈ ಹೆನ್ನೊಂದು ಛಂದಃ ಪ್ರತಿಪಾದಕಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಬಾಣದ ಕೆಳಭಾಗವನ್ನಾರಂಭಿಸಿ ಉತ್ತರೋತ್ತರವಾಗಿ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸ್ವರಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಯಾವುದರಿಂದಲಾದರೂ ಗುರುತಿಸಬೇಕು. ಯಾವುದಾದರೂ ಇನ್ನೊಂದು ಛಂದಸ್ಸು ಎಂಬುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹತ್ತು ಛಂದಸ್ಸುಗಳೆಂದು ಮತಾಂತರವಿದೆ.

ಗಾಯತ್ರೀಣ ತ್ವಾ ಛಂದಸೋದೂಹಾಮ್ಯಾಷ್ಟೀಹೇನ ತ್ವಾನ್ಮುಷ್ಪುಭೇ-
ನ ತ್ವಾ ಬಾರ್ಹತೇನ ತ್ವಾ ಪಾಙ್ಕ್ತೇನ ತ್ವಾ ತ್ರೈಷ್ಪುಭೇನ ತ್ವಾ
ಜಾಗತೇನ ತ್ವಾ ವೈರಾಜೇನ ತ್ವಾ ದ್ವೈಪದೇನ ತ್ವಾತಿಚ್ಚಂದಸಾ
ತ್ವೇತಿ ||

ಇದಾನೀಂ ಕ್ರಮೇಣ ಚ್ಚಂದೋಮಂತ್ರಾನಾಹ—ಹೇ ಬಾ(ವಾ)ಣ ತ್ವಾಂ ಗಾಯತ್ರಾಷ್ಟೀನ
(ಣ) ಚ್ಚಂದಸೋದೂಹಾಮಿ ಪರಿಜ್ಞಾತಸ್ವರಸ್ಥಾನವಿಶೇಷಯುಕ್ತಂ ಕರೋಮಿ | ಏವಮುಕ್ತರೋಷ್ಪುಟ
ಮಂತ್ರೇಷು ಚ್ಚಂದಸೋದೂಹಾಮಿಾತ್ಯೇತಂ ಭಾಗಮನುಷ್ಪು ಯೋಜನೀಯಮ್ | ಇತಿಶಬ್ದೋ
ಮಂತ್ರಸಮಾಪ್ತೃರ್ಥಃ ||

ಈಗ ಕ್ರಮದಿಂದ ಛಂದೋಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಎಷ್ಟೆ ಬಾಣವೇ ನಿನ್ನನ್ನು ಗಾಯತ್ರವೆಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನಿಂದ ಸ್ವರಸ್ಥಾನವಿಶೇಷದಿಂದ ಕೂಡಿದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಮುಂದಿನ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಿಂದಲೂ ಹೇಳಬೇಕು. ಇತಿ ಶಬ್ದಮಂತ್ರ ಸಮಾಪ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಛಂದಾಂಸ್ಯನುಕ್ರಮ್ಯ ಸ್ಥಾನಾನಾಮನುಪರಿಕ್ರಮಣಮಾದುಂಬರ್ಯಾಸ್ಸ-
 ದ್ರ್ಯಯಾ ಶಾಖಯಾ ಸಪಲಾಶಯಾ ಮೂಲದೇಶೇನ ವಾಣಂ ತ್ರಿ-
 ರೂರ್ಧ್ವಮುಲ್ಲಿಖತಿ ||

ಧ್ವನ್ಯುತ್ಪಾದನಾಯ ತಂತೂನಾಮುನ್ಮಾರ್ಜನಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಯಥೋಕ್ತಚ್ಚಂದೋವಾಚಕ
 ಮಂತ್ರಾನುಕ್ರಮೇಣ ಪಠಿತ್ವಾ ಪೈಮಂತ್ರೈಃ ಸ್ವರಸ್ಥಾನವಿಶೇಷಾಣಾಮನುಕ್ರಮೇಣೋಪಕಲ್ಪಿಸಂ
 ಸಂಪಾದ್ಯ ತತಃ ಪರ್ಣಯುಕ್ತಯಾ ಕಯಾಚಿದಾದ್ಯೋದುಂಬರಶಾಖಯಾ ತಂ ವಾಣಂ ತ್ರಿವಾರ-
 ಮೂರ್ಧ್ವಮುನ್ಮುಚ್ಯಾತ್ | ಯೇಯಮದುಂಬರಶಾಖಾ ತಸ್ಯಾ ಅಗ್ರೇಣೋನ್ಮಾರ್ಜನಂ ನ
 ಕುರ್ಯಾತ್ಕಿಂ ತು ಮೂಲದೇಶೇನ ಕುರ್ಯಾತ್ ||

ಧ್ವನಿಹುಟ್ಟಿಸಲು ತಂತಿಗಳ ಉಜ್ಜುವಿಕೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪೂರ್ವೋಕ್ತಚ್ಚಂದೋವಾಚಕಮಂತ್ರಗಳನ್ನು
 ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪಠಿಸಿ ಆಯಾಯ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ವರಸ್ಥಾನ ನಿಶೇಷಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ಆಮೇಲೆ ಎಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು
 ಉದುಂಬರದ ಚಿಕ್ಕ ಕೊಂಬೆಯಿಂದ ಆ ಬಾಣವನ್ನು ಮೂರುಸಾರಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಉಜ್ಜಬೇಕು, ಆ ಕೊಂಬೆಯ ತುದಿಯಿಂದ
 ಉಜ್ಜಬಾರದು. ಮೂಲ ಪ್ರವೇಶದಿಂದಲೇ ಉಜ್ಜಬೇಕು.

ಪ್ರಾಣಾಯ ತ್ವಾಸ್ವಾನಾಯ ತ್ವಾ ವ್ಯಾನಾಯ ತ್ವೋಲ್ಲಿಖಾಮೀತಿ |

ಉನ್ಮಾರ್ಜನತ್ರಯಾರ್ಥಂ ಮಂತ್ರತ್ರಯಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಹೇ ವಾಣ ತ್ವಾನುಸ್ತುತ್ಪಾಣವ್ಯತ್ತಿ-
 ರಕ್ಷಣಾರ್ಥಮುನ್ಮುಚಾಮಿ | ಏನಮುತ್ತರತ್ರಾಪಿ ಪೂರ್ವಯೋಮಂತ್ರಯೋರುಲ್ಲಿಖಾಮೀತ್ಯನುಷ-
 ಜ್ಯತೇ | ಇತಿಶಬ್ದ ಈದ್ಯಶೇ ಸ್ಥಾನೇ ಸರ್ವತ್ರ ಮಂತ್ರಸಮಾಪ್ತಾರ್ಥಃ ||

ಮೂರು ಸಾರಿ ಉಜ್ಜಲು ಮೂರು ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಎಲೈ ಬಾಣವೇ ನಿನ್ನನ್ನು ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಣ
 ವ್ಯತಿರಕ್ಷಣಗೋಸ್ಕರ ಉಜ್ಜುತ್ತೇನೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಆಪಾನಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕು. ಇತಿ ಶಬ್ದ ಮಂತ್ರಸಮಾಪ್ತಿಯನ್ನು
 ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಅನ್ಯೇ ಭ್ಯೋಽಸಿ ಕಾಮೇಭ್ಯಃ ಪುನರಪಿ ನ ತೂಲ್ಲಿಖಾಮೀತಿ ಬ್ರೂಯಾತ್ ||

ಶಾಖಾಂತರಾಧಿಮತಂ ಮಂತ್ರಪ್ರಯೋಗಂ ನಿಷೇಧತಿ—ಶಾಖಾಂತರೇ ಹಿ ಪ್ರಾಣಾದಿರಕ್ವ-
 ಛೋಲೈಶ್ಚೇಖನಾದೂರ್ಧ್ವಂ ಕಾಮಾಂತರಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥಂ ಪುನರಪ್ಯುಲ್ಲಿಖಾಮೀತಿ ಮಂತ್ರಪ್ರಯೋ-
 ಗೋಽಭ್ಯಪಗತಃ, ತತ್ತು ನ ಕುರ್ಯಾತ್ | ಪ್ರಾಣಾದಿಮಂತ್ರತ್ರಯೇಣೈವಾಶೇಷಕಾಮಾನಾಂ
 ಸಿದ್ಧೇಃ ||

ಶಾಖಾಂತರಾಧಿಮತವಾದ ಮಂತ್ರಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇತರ ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಾದಿರಕ್ಷಣ
 ಗೋಸ್ಕರ ಉಜ್ಜಿದ ಮೇಲೆ ಇತರ ಕಾಮನಾಸಿದ್ಧಿಗೋಸ್ಕರ ತಿರುಗಿಯೂ ಉಜ್ಜುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಮಂತ್ರ ಪ್ರಯೋಗವು

ಅಂಗೀಕೃತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾಣದಿವಂತ್ರತೃಯದಿಂದಲೇ ಸಕಲೇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳೂ ಸಿದ್ಧಿಸುವಾಗ ಪುನಃ ಸುತ್ತ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಉಜ್ಜ್ವಲವುದು.

ಅಹೈನಂ ಸಶಾಮಂ ಭಂದೋಗೇಭ್ಯಃ ಪ್ರಯಚ್ಛತಿ ||

ವಾಣಸ್ಯ ದಾನಂ ನಿಧತ್ತೇ—ವಾಣದಾನಾದೂರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರೇಂಬಮಾರುರುಷೋಹೋತಃ |
ಪ್ರಥಮಂ ಮಂತ್ರೈಃ ಪ್ರೇಂಬಸ್ಯ ಚಾಲನಂ ನಿಧತ್ತೇ ||

ವಾಣದಾನವನ್ನು ನಿಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆಮೇಲೆ ಆ ವಾಣವನ್ನು ಕೊಂಡೆ ಸಹಿತವಾಗಿ ಸಾಮವೇದಿಗಳಿಗೆ ದಾನ ಮಾಡಬೇಕು.

**ಭೂತೇಭ್ಯಸ್ವೇತಿ ಪಶ್ಚಾದ್ಧೇ ಫಲಕೇ ಪಾಣೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಯತಿ ಪ್ರಾಣ
ಮನು ಪ್ರೇಂಬಸ್ವೇತಿ ಪ್ರಾಂಚಂ ಪ್ರೇಂಬಂ ಪ್ರಣಯತಿ ವ್ಯಾನಮ-
ನ್ವೀಂಬಸ್ವೇತಿ ತಿಯಂಚಮಪಾನಮನ್ವೀಂಬಸ್ವೇತ್ಯಭ್ಯಾತ್ಮಮ್ ||**

ಅಸೌ ಹೋತಾ ಪ್ರೇಂಬಸ್ಯಾಪರಫಲಕೇ ಭೂತೇಭ್ಯಸ್ವೇತಿ ಪಾಣೇದ್ವಯಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪ-
ಯತಿ | ಹೇ ಪ್ರೇಂಬ ಸರ್ವಭೂತೋಪಕಾರಾರ್ಥಂ ತ್ವಾಂ ಪಾಣಿಭ್ಯಾಂ ಸ್ವಶಾಮಿತಾ ಶೀಷಃ | ತತಃ
ಪ್ರಾಣಮನು ಪ್ರೇಂಬಸ್ವೇತಿ ಮಂತ್ರೇಣ ತಂ ಪ್ರೇಂಬಂ ಪೂರ್ವದಿಗ್ಗಮಿತ್ವೇನ ಚಾಲಯೇತ್ | ಹೇ
ಪ್ರೇಂಬ ತ್ವಮಸ್ಮದೀಯಂ ಪ್ರಾಣಮನುಸ್ಯತ್ಯೈ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಚಲಿತೋ ಭವ | ಯಥಾ ಪ್ರಾಣಃ
ಪುರಸ್ತದ್ಭಜತಿ ತಥಾ ಸ್ವಮಸಿ ಪೂರ್ವಶ್ಯಾಂ ದಿಶಿ ಗಚ್ಛೇತ್ಕರ್ಥಃ | ತತೋ ವ್ಯಾನಮನ್ವೀಂಬಸ್ವೇತಿ
ಮಂತ್ರೇಣ ಪ್ರೇಂಬಂ ತಿಯಂಚಂ ದಕ್ಷಿಣೋತ್ತರದಿಗನುಸಾರೇಣ ಚಾಲಯೇತ್ | ಹೇ ಪ್ರೇಂಬಂ
ಸ್ವಮಸ್ಮದೀಯಂ ವ್ಯಾನಮನುಸ್ಯತ್ಯೈ ದಕ್ಷಿಣೋತ್ತರದಿಶೋರ್ವಶೀಷೇಣ ಚಲಿತೋ ಭವ | ತತೋ-
ಪಾನಮನ್ವೀಂಬಸ್ವೇತಿ ಮಂತ್ರೇಣ ಸ್ವಾತ್ಮಾಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಚಾಲಯೇತ್ | ಹೇ ಪ್ರೇಂಬ ಸ್ವಮಸ್ಮ-
ದೀಯಮಪಾನಮಾಯಮಂತಃಸಂಚಾರಿಣಮನುಸ್ಯತ್ಯೈ ದಾಭಿಸುಖ್ಯೇನ ಚಲಿತೋ ಭವ ||

ವಾಣದಾನವಾದಿವೇಲೆ ಪ್ರೇಂಬವನ್ನು ಎಲಲು ಬಯಸುವ ಹೋತೃವು ಮೊದಲು ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಪ್ರೇಂಬದ
ಚಾಲನನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಹೋತೃವು ಪ್ರೇಂಬದ ಒಂದು ಹಲಗೆಯಲ್ಲಿ ಭೂತೇಭ್ಯಸ್ತ್ವಾಂ ಎಂಬಮಂತ್ರ
ದಿಂದ ಎರಡು ಕೈಗಳನ್ನು ಇಡುತ್ತಾನೆ. ಎಲೈ ಪ್ರೇಂಬವೇ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಉಪಕಾರಕ್ಕೋಸ್ಕರ ನನ್ನನ್ನು ಕೈಯಿಂದ
ಮುಟ್ಟುತ್ತೀನಿ. ಆ ಮೇಲೆ ಪ್ರಾಣಮನು ಪ್ರೇಂಬಸ್ವ ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಅದನ್ನು ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿಗೆ ಹೋಗುವಂತೆ ತಳ್ಳ
ಬೇಕು. ಎಲೈ ಪ್ರೇಂಬವೇ ನೀನು ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಣವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಚಲಿಸು. ಪ್ರಾಣವು ಹೇಗೆ ಮುಂದೆ
ಚಲಿಸುವದೋ ಅದರಂತೆ ನೀನು ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿಗೆ ಹೋಗು ಎಂದರ್ಥ. ಆಮೇಲೆ ವ್ಯಾನಮನ್ವೀಂಬಸ್ವ ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ
ಪ್ರೇಂಬವನ್ನು ಅಡ್ಡವಾಗಿ ಅಂದರೆ ದಕ್ಷಿಣೋತ್ತರದಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ಅಲುಗಾಡಿಸಬೇಕು. ಎಲೈ ಪ್ರೇಂಬವೇ ನೀನು ನಮ್ಮ
ವ್ಯಾನವಾಯವನ್ನನುಸರಿಸಿ ದಕ್ಷಿಣೋತ್ತರದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಚಲಿಸು. ಆಮೇಲೆ ಅಪಾನಮನ್ವೀಂಬಸ್ವ ಎಂಬ

ಮಾತ್ರದಿಂದ ತನಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಅಲುಗಾಡಿಸಬೇಕು. ಎಲೈ ಪ್ರೇಂಖವೇ ನೀನು ನಮ್ಮ ಅವಾನವಾಯುವನ್ನ ನುಸುಂಸಿ ನಮಗಭಿಮುಖವಾಗಿ ಚಲಿಸು ಎಂದರ್ಥ.

ಭೂರ್ಭುವಃ ಸ್ವರೀತಿ ಜಪತಿ ||

ತ್ರಿವಿಧಜಾಲನಾದೂರ್ಧ್ವಂ ವ್ಯಾಹೃತಿಚಪಂ ನಿಧತ್ತೇ—ಪ್ರೇಂಖಸ್ಯ ದಾರ್ಢ್ಯಪರೀಕ್ಷಾರ್ಥಂ ಯದೇತಚ್ಚಾಲನತ್ರಯಂ ಕೃತಂ ತೇನ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಲೋಕತ್ರಯಂ ದೃಢಂ ಭವತ್ಪ್ರಕೃರ್ಥಃ ||

ಮೂರು ರೀತಿ ಅಲುಗಾಡಿಸಿದ ಮೇಲೆ ವ್ಯಾಹೃತಿ ಜಪವನ್ನು ನಿಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರೇಂಖವು ಗಟ್ಟಿಯಾಗುವೆಯೇ ಇಲ್ಲವೇ ಎಂದು ಪರೀಕ್ಷಿಸಲು ಮೂರುರೀತಿಯಾಗಿ ಅಲುಗಾಡಿಸುವುದರಿಂದ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಮೂರು ಲೋಕಗಳೂ ದೃಢವಾಗಿರಿ ಎಂದರ್ಥ.

**ಪ್ರಾಣಾಯ ತ್ವೇತಿ ಪ್ರಾಂಚಮೇವ ವ್ಯಾನಾಯ ತ್ವೇತಿ ತಿಯಂಚಮ-
ಪಾನಾಯ ತ್ವೇತ್ಯಭ್ಯಾತ್ಮನಾಂ ||**

ಐಸಾದೂರ್ಧ್ವಂ ಪುನರಪಿ ತ್ರೇಧಾ ಜಾಲನಂ ನಿಧತ್ತೇ—ಹೇ ಪ್ರೇಂಖ ತ್ವಾಮುಷ್ಯದೀಯ ಪ್ರಾಣಾದಿತ್ರಯಪರೀಕ್ಷಾರ್ಥಂ ಜಾಲಯಿತ್ವಾ ದಾರ್ಢ್ಯಂ ಪಶ್ಯಾಮಿತಿ ಶೇಷಃ | ಅತ್ರ ಮಾತ್ರವಿಶೇಷ ಏವ ನ ತು ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷ ಇತಿ ದ್ಯೋತನಾರ್ಥಮೇವಕಾರಃ ||

ಜಪವಾದ ಮೇಲೆ ತಿರುಗಿಯೂ ಮೂರು ಸಾರಿ ಜಾಲನವನ್ನು ನಿಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಎಲೈ ಪ್ರೇಂಖವೇ ನಿನ್ನನ್ನು ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಣಾದಿತ್ರಯ ರಕ್ಷಣೆಗೋಸ್ಕರ ಅಲುಗಾಡಿಸಿ ದಾರ್ಢ್ಯವನ್ನು ನೋಡುತ್ತೇನೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರವಿಶೇಷವಲ್ಲದೆ ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷ ವಿಲ್ಲವೆಂದು ಏವಕಾರದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

**ವನವಸ್ತ್ವಾ ಗಾಯತ್ರೇಣ ಚೈಂದಸಾಽರೋಹಂತು ತಾನನ್ವಾರೋಹಾ-
ಮೀತಿ ಪಶ್ಚಾರ್ಥೇ ಫಲಕೇಽರತ್ತೀ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಸಯತಿ ||**

ಪ್ರೇಂಖಸ್ಯ ದಾರ್ಢ್ಯಪರೀಕ್ಷಣಾದೂರ್ಧ್ವಂ ಸಮಾರೋಹಣಪ್ರಕಾರಂ ವಿವಕ್ಷುಣಾವಿ ಳೂರ್ಪರಾದ್ಯರತ್ನಿಸ್ಥಾಪನಂ ನಿಧತ್ತೇ—ವಸವಸ್ತ್ರೇತ್ಯಾದಿಃ ಸ್ಥಾನಮಂತ್ರಃ | ಹೇ ಪ್ರೇಂಖ ತ್ವಾಮು-
ಷ್ಯಸಂಖ್ಯಾಕಾ ವಸವೋ ದೇವಾ ಗಾಯತ್ರಚೈಂದೋರೂಪೇಣ ಸಾಧನೇನ ಪ್ರಥಮಮಾರೋಹಂತು |
ತಾನ್ಯಸೂನನುಸ್ಯತ್ಯ ಸತ್ತಾದಾರೋಹಾಮಿ ||

ಪ್ರೇಂಖವು ದಾರ್ಢ್ಯಪರೀಕ್ಷೆಯಾದಮೇಲೆ ಏನು ರೀತಿಯನ್ನು ಹೇಳಲು ಮೊದಲು ಊರ್ಪರಾದ್ಯರತ್ನಿಸ್ಥಾಪನವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ವಸವಸ್ತ್ರಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಾಪನಮಂತ್ರ. ಎಲೈ ಪ್ರೇಂಖವೇ ನಿನ್ನನ್ನು ಎಂಟು ಜನ ವಸುದೇವತೆಗಳು ಗಾಯತ್ರಭಂದೋರೂಪಸಾಧನದಿಂದ ನೊಡಲು ಬರಲಿ. ಆ ವಸುಗಳನ್ನು ಸೂನು ನಾನು ಅಮೇಲೆ ಬರುತ್ತೇನೆ ಊರ್ಪರ=ಮೊಳಕೈ. ಅರತ್ನ=ಓಡಿ ಸೇರಿದ ಮೊಳಕೈ.

ಅಥ ಪೂರ್ವಂ ಫಲಕಂ ನಾನಾಪಾಣಿಭ್ಯಾಮುಭಿಸದ್ಯೇತ ಯಥಾ ಹಿ
ಸ್ರಸ್ಪ್ಯನ್ ||

ಅರಶ್ಚಿಸ್ಥಾಪನಾನಂತರ ಮೂರ್ಧ್ವಾಂಗುಲಿಭ್ಯಾಂ ಪಾಣಿಭ್ಯಾಂ ಪೂರ್ವಫಲಕಸ್ವರ್ತನಂ
ವಿಧತ್ತೇ—ಲೋಕೇ ಸರ್ವಾಣಿ ಕರಿಷ್ಯನ್ನನ್ನಗಃ ಶಿರ ಉನ್ನಮಯತಿ, ತಥಾಯಂ ಪಾಣೇ ಉನ್ನತೌ
ಕೃತ್ವಾ ತಾಭ್ಯಾಮುಭಿಸ್ಪೃಶೇದಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಅರಶ್ಚಿಸ್ಥಾಪನಾವದಮೇಲೆ ಬಿಡಿಸಿದ ಬೆರಳುಗಳುಳ್ಳ ಕೈಗಳಿಂದ ಪೂರ್ವದಹಲಗೆಯು ಸ್ವರ್ತನವನ್ನು ವಿಧಿಸುತ್ತಾರೆ.
ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹರಿಯುತ್ತಾ ಸರ್ವವು ಹೆಡೆಯನ್ನು ಎತ್ತುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆ ಈ ಕೈಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿಹಿಡಿದು ಅವುಗಳಿಂದ ಮುಟ್ಟಿ
ಬೀಳು.

ಮಧ್ಯಮಂ ಛುಬುಕೇನೋಪಸ್ಪೃಶೇದ್ವೈಯೋರ್ವಾ ಸಂಧಿವಾ ||

ಕರ್ಪರಾಭ್ಯಾಂ ಪಶ್ಚಿಮಫಲಕಮಗ್ರಾಭ್ಯಾಂ ಪೂರ್ವಂ ಫಲಕಂ ಚ ಸ್ಪೃಶ್ಯವಶೋ ಮುಖ-
ಸ್ಯಾಭೋಭಾಗೇನ ಚ್ಚುಬುಕನಾಮ್ನಾ ಮಧ್ಯಮಫಲಕಸ್ವರ್ತನಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಫಲಕಸ್ಯ ತ್ರಯಪಕ್ಷೇ
ಮಧ್ಯಮಸ್ವರ್ತಃ | ದ್ವಯಪಕ್ಷೇ ಸಂಧಿಸ್ವರ್ತಃ ||

ಮೊಳಕೈಯಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮದ ಹಲಗೆಯನ್ನೂ, ಕೈತುದಿಯಿಂದ ಪೂರ್ವದಹಲಗೆಯನ್ನೂ ಮುಟ್ಟಿದಮೇಲೆ ಮುಖದ
ಕೆಳಭಾಗವಾದ ಗಲ್ಲದಿಂದ ಮಧ್ಯದಹಲಗೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಬೇಕೆಂದು ವಿಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮೂರು ಹಲಗೆಗಳು ಎಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ
ಮಧ್ಯದ ಹಲಗೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಬೇಕು. ಎರಡು ಹಲಗೆಗಳು ಎಂಬ ಮತಾಂತರದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಹಲಗೆಗಳ ಸಂಧಿಯನ್ನು
ಮುಟ್ಟಬೇಕೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ರುದ್ರಾಸ್ತ್ವಾ ತ್ರೈಷ್ಠುಭೇನ ಚ್ಚಂದಸಾಽಽರೋಹಂತು ತಾನನ್ವಾರೋ-
ರೋಹಾಮೀತಿ ದಕ್ಷಿಣಂ ಸಕ್ಲೃತಿಹರತ್ಯಾದಿತ್ಯಾಸ್ತ್ವಾ ಜಾಗತೇನ
ಚ್ಚಂದಸಾಽಽರೋಹಂತು ತಾನನ್ವಾರೋಹಾಮೀತಿ ಸವ್ಯಂ ವಿಶ್ವೇ
ತ್ವಾ ನೇವಾ ಅನುಷ್ಠುಭೇನ ಚ್ಚಂದಸಾಽಽರೋಹಂತು ತಾನನ್ವಾ-
ರೋಹಾಮೀತಿ ಸಮಾರೋಹತಿ ||

ಅಥ ಮಂತ್ರತ್ರಯೇಣ ಕ್ರಮಾದ್ವಕ್ಷಿಣವಾವಸಕ್ತಿಭ್ಯಾಂ ಕೃತ್ಸ್ಮಶರೀರೇಣ ಚ ಪೇಠಾ-
ರೋಹಣಂ ವಿಧತ್ತೇ—

ಅಮೇಲೆ ಮೂರುಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಬಲತೊಡೆ ಮತ್ತು ಸಂಪೂರ್ಣಶರೀರದಿಂದ ಪ್ರೇಠಾರೋಹಣ
ವನ್ನು ವಿಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಉದ್ದೇಶವೆಗಳು ತ್ರೈಷ್ಠುಭದಂದಸ್ಥಿನಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ಏರಲಿ. ಅವರನ್ನನುಸರಿಸಿ ನಾನು ಬಲ
ತೊಡೆಯಿಂದ ಏರತ್ತೇನೆ. ಅದಿತ್ಯರು ನಿನ್ನನ್ನು ಜಾಗತಧಂದಸ್ಥಿನಿಂದ ಏರಲಿ. ಅವರನ್ನನುಸರಿಸಿ ಎಡತೊಡೆಯಿಂದ

ವರುತ್ತೇನೆ. ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳು ಅನುಷ್ಠುಭಾಭಂದಸ್ತಿನಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ವಿವರಿ. ಅವರನ್ನನುಸರಿಸಿ ನಾನು ನಿನ್ನನ್ನು ಎರುತ್ತೇನೆ.

ಪಶ್ಚಾತ್ತಸ್ತಸ್ಯ ದಿಷ್ಟ್ಯಸ್ಯ ದಕ್ಷಿಣಂ ಪಾದಂ ಪ್ರಾಂಚಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಯ-
ತ್ಯಥ ಸವ್ಯಂ ಯದೇತರಃ ಶ್ರಾಮ್ನೋದಧೇತರಂ ಯದೇತರೋಽ-
ಧೇತರಂ ನೋಭೌ ವಿಭೂಮೌ ಕುರ್ಯಾತ್ ||

ಉಕ್ತಪ್ರಕಾರೇಣ ಪ್ರೇಂಖಮನ್ನಾರೂಢಸ್ಯ ಭೂಮ್ ಪಾದಸ್ಥಾಪನ ಪ್ರಕಾರಂ ವಿಧತ್ತೇ—
ಸ್ತುಕೀಯದಿಷ್ಟ್ಯಸ್ಯ ಪಶ್ಚಾದಪ್ಪಿಗೆ ಪ್ರಥಮಂ ದಕ್ಷಿಣಪಾದಃ ಪ್ರಾಗಗ್ರಃ ಸ್ಥಾಪನೇಯಃ | ತತಃ ಸವ್ಯಃ |
ಪಾದಃ ಸ್ಥಾಪನೇಯಃ | ಯದಾ ದಕ್ಷಿಣಸ್ಯ ಪಾದಸ್ಯ ಶ್ರಮಶ್ವದಾನೀಂ ಸವ್ಯಂ ಸ್ಥಾಪಯೇತ್ |
ಯದಾ ತು ಸವ್ಯಸ್ಯ ಶ್ರಮಶ್ವದಾ ದಕ್ಷಿಣಮಿತ್ಯೇವಂ ಪರ್ಯಾಯೇಣ ತಯೋಃ ಸ್ಥಾಪನಂ ನ
ತ್ಪ್ರೀಕದಾ ದ್ವೌ ಪಾದೌ ಭೂಮಿಸ್ತರ್ಕಸಹಿತೌ ಕುರ್ಯಾತ್ ||

ಪೂರ್ವೋಕ್ತರೀತಿಯಿಂದ ಪ್ರೇಂಖವನ್ನು ವಿರಿದಮೇಲೆ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಕಾರಿಡುವ ರೀತಿಯನ್ನು ವಿಧಿಸುತ್ತಾರೆ.
ಹೋತೃವು ತನ್ನ ಸ್ಥಾನದ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಬಲಗಾಲಿನ ಪಾದವನ್ನು ತುದಿಮೊದಲಾಗಿ ಇಡಬೇಕು. ಆ ಮೇಲೆ
ಎಡಪಾದವನ್ನೂ ಇಡಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಬಲಪಾದಕ್ಕೆ ಶ್ರಮವಾದಾಗ ಎಡಪಾದವನ್ನೂ, ಎಡಪಾದಕ್ಕೆ ಶ್ರಮವಾದಾಗ ಬಲ
ಪಾದವನ್ನೂ ಇಡಬೇಕಲ್ಲದೆ ಒಂದೇ ಬಾರಿ ಎರಡನ್ನೂ ಇಡಬಾರದು.

ಕೂರ್ಚಾನ್‌ಹೋತ್ರಕಾಃ ಸಮಾರೋಹಂತಿ ಬ್ರಹ್ಮಾ ಚೌದುಂಬರೀ-
ಮಾಸಂದೀಮುದ್ಗಾತಾ ||

ಇತರೇಷಾವೃತ್ತಿಜಾಂ ತತ್ತದಾರೋಹಣಂ ವಿಧತ್ತೇ— ಪ್ರಶಾಸ್ತಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಯಂಸೀ
ಪೋತಾ ನೇಷ್ವಾಃಸಗ್ನೀಧ್ಯೋಽಚ್ಚಾವಾಕಶ್ಲೇಷಿ ಹೋತ್ರಕಾ ದರ್ಭಮಯಾನ್ಯೂರ್ಚಾನಾರೋ-
ಹೇಯುಃ | ತಥಾ ಬ್ರಹ್ಮಾಪಿ ಕೂರ್ಚಮಾರೋಹೇತ್ | ಉದ್ಗಾತೋದುಂಬರೀಮಿವಿತಾನಾ-
ಸಂದೀಮಾರೋಹೇತ್ ||

ಹೋತೃವು ಪ್ರೇಂಖವನ್ನೇರಿದಮೇಲೆ ಇತರ ವೃತ್ತಿಜರ ಆರೋಹಣವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಶಾಸ್ತಾ, ಬ್ರಾಹ್ಮ
ಣಾಚ್ಯಂಸೀ, ಪೋತಾ, ಅಗ್ನೀಧ್ಯ, ಅಚ್ಚಾವಾಕ ಇವರಿಗೆ ಹೋತ್ರಕರೆಂದು ಹೆಸರು. ಇವರು ದರ್ಭದಕೂರ್ಚರೂಪ
ಆಸನವನ್ನು ವಿರಬೇಕು. ಹಾಗೆಯೇ ಬ್ರಹ್ಮನೂ ಕೂರ್ಚಾಸನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಉದ್ಗಾತೃ ಉದುಂಬರಿಯಿಂದ
ಮಾಡಿದ ಕುರ್ಚಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೂಳ್ಳಬೇಕು.

ಯದಿ ಕಸ್ಮೈಚಿದವಶ್ಯಕೇರ್ಮಿಣೋ ಜಿಗಮಿಷೇದಾದಿತ್ಯ ಪಾಲಂ ಪ್ರಾಪ್ತ
ವರುದ್ಯ ಚರಿತ್ವಾ ತನುರ್ಥಮೇವಾ ಜಪಯಾ ವೃತಾಃಸರೋಹೇತ್ ||

ಪ್ರೇಂಖಾದಿಷ್ಟಾರೂಢಾನಾಂ ಹೋತೃಹೋತ್ರಕಬ್ರಹ್ಮೋದ್ಗಾತ್ಪ್ರಾಣಾಂ ಶೌಚಾಚಮನಾ-
 ದ್ಯರ್ಥಂ ಗಮನೇ ೯ಂಚಿದ್ವಿಶೇಷಮಾಹ—ಕರ್ಮಿಶಬ್ದ ಅಚಮನಾದಿಕ್ರಿಯಾಮಾಚಷ್ಟೇ | ತದರ್ಥಂ
 ಯೋ ಜಿಗಮಿಷುಃ ಸೋಽಯಂ ಪಾಲನಾದಿಶ್ಯ ಪಾಲಕಂ ಯಮಾನಮನುಜ್ಞಾಪ್ಯ ಸ್ವಾಸ-
 ನಾತ್ಪ್ರೇಂಖಾದೇಃ ಪ್ರಾಜ್ಞುಪೋಽವರುಹ್ಯ ಯದರ್ಥಂ ನಿರ್ಗಚ್ಯತಿ ತಮರ್ಥಂ ಚರಿತ್ವಾ ಸಮಾ-
 ಗತ್ಯ ಪೂರ್ವೋಕ್ತೇನೈವ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಸ್ವಂ ಸ್ವನಾಸನಮಾರೋಹೇತ್ | ತತ್ರ ಹೋತುರೇತಾ.
 ವಾನ್ವಿಶೇಷಃ | ಅಜಪಯಾ ವೃತಾ ಭೂರ್ಭುವಃ ಸ್ವರತ್ಯೇತಜ್ಜ ಪಶೂನ್ಯೇನೇತರೇಣ ಸರ್ವೇಣ
 ಪ್ರಕಾರೇಣೇತಿ ||

ಪ್ರೇಂಖಾದಿಗಳನ್ನು ಏರಿ ಹೋತೃಹೋತ್ರಕ ಬ್ರಹ್ಮೋದ್ಗಾತ್ಪ್ರಗಳಿಗೆ ಶೌಚಾಚಮನಾದಿಗಳಿಗೋಸ್ಕರ ಹೊರಗೆ
 ಹೋದಾಗ ವಿಶೇಷನಿಯಮವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕರ್ಮಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶೌಚಾಚಮನಾದಿಕ್ರಿಯವೆಂದು ಅರ್ಥ. ಶೌಚಾದಿಗಳ
 ಗೋಸ್ಕರ ಹೋಗಬೇಕಾದರೆ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿ ಅವನ ಅನುಮತಿ ಪಡೆದು ಪ್ರೇಂಖಾದಿಗಳಿಂದ ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿ
 ಇಳಿದು ಯಾವಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಹೋಗಿರುವನೋ ಆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮುಗಿಸಿ ತಿರುಗಿ ಬಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆಯಿಂದಲೇ ತಮ್ಮ
 ತಮ್ಮ ಅಸನವನ್ನು ಏರಬೇಕು. ಹೋತ್ರವಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಭೂರ್ಭುವಃಸ್ವಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಜಪಪೂರ್ವಕವಿಧಿಯೂ ಇತರರಿಗೆ
 ಜಪವಿಲ್ಲದ ವಿಧಿಯೂ ಹೇಳಿದೆ. ಇತರಕಾರ್ಯಗಳು ಉಭಯಸಮಾನವಾಗಿದೆ.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪ್ರಾಯಶ್ಚಾಚಾರ್ಯನಿರಚಿತೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
 ಏತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕೇ
 ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯೇ ಚತುರ್ಥಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯನಿರಚಿತವಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
 ಏತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕದ
 ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು

ಅಥ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕೇ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯೇ ಪಂಚಮಃ ಖಂಡಃ

ಐವನೆಯ ಆರಣ್ಯಕದ ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲ ಐವನೆಯ ಖಂಡವು

ಪ್ರಸ್ತೋತಾರಂ ಸಂಶಾಸ್ತಿ ಪಂಚವಿಂಶತ್ಯ ಸ್ತೋಮಸ್ಯ ತಿಸೃಷ್ಟರ್ಧ-
ತ್ಯತೀಯಾಸ್ವರ್ಧ ಪ್ರಯೋದಶಾಸು ನಾ ಪರಿಶಿಷ್ಟಾಸು ಪ್ರಥಮಂ
ಪ್ರತಿಹಾರಂ ಪ್ರಬೂಯಾದಿತಿ ||

ಪ್ರೇಂಖಮಾರೂಢಸ್ಯ ಹೋತುಃ ಕರ್ತವ್ಯಾಂತರಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಯಃ ಪ್ರಸ್ತೋತಾ ಸಾಮ್ನಃ
ಪ್ರಸ್ತಾವಣಾಗಂ ಗಾಯತಿ ತಂ ಪ್ರಸ್ತೋತಾರಂ ಪ್ರತ್ಯಸೌ ಹೋತಾ ಪಂಚವಿಂಶತ್ಯಾಧಿವಾಕ್ಯಂ
ಪ್ರಬ್ಧಿಯಾತ್ | ರಾಜನಾಖ್ಯಸ್ಯ ಸಾಮ್ನ ಅಧಾರಭೂತತ್ವಚಾವ್ಯತ್ಯಾ ಯಃ ಪಂಚವಿಂಶಃ ಸ್ತೋಮಃ
ಸಂಪಾದ್ಯತೇ ತಸ್ಮಿನ್ ಸ್ತೋಮೇ ಪ್ರಥಮಾಂ ಸ್ತೋತ್ರೀಯಾಮಾರಭ್ಯ ಕವಿಂಶಸ್ತೋತ್ರೀಯಾಸು
ಗೆತಾಸು ಪರಿಶಿಷ್ಟಾಸು ಶ್ರಯೋವಿಂಶಸ್ತೋತ್ರೀಯಾಮಾರಭ್ಯ ತಿಸೃಷು ಪರಿಶಿಷ್ಟಾಸು ಸತೀಷು
ಮಧ್ಯವರ್ತಿ ನೀನೀ ಯೇಯಂ ದ್ವಾವಿಂಶಸ್ತೋತ್ರೀಯಾ | ತಸ್ಯಾಃ ಪ್ರತಿಹಾರಭಾಗಃ
ಪಂಚನಾರಮಾವರ್ತನೀಯಾಃ— " ಪಂಚಕೃತ್ಯಃ ಪ್ರತಿಹರಿತಿ " ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ತತ್ ಪ್ರ ಯಃ
ಪ್ರಥಮಃ ಪ್ರತಿಹಾರಸ್ತಂ ಪ್ರತಿಹಾರಂ ಹೇ ಪ್ರಸ್ತೋತರ್ಪದಗ್ರೇ ಕಥಯ, ಅಯಂ ಪ್ರಥಮಃ
ಪ್ರತಿಹಾರೋ ವರ್ತತ ಇತಿ | ಪ್ರತಿಹಾರ್ಪನುಷ್ಠೀಯಮಾನಂ ಪ್ರಥಮಂ ಪ್ರತಿಹಾರಂ ಪ್ರತಿ ಮಾಂ
ಸ್ಮಾರಯೇತ್ಕರ್ತುಃ | ತಿಸೃಷುವಶಿಷ್ಟಾಸ್ತೇಕಃ ಪಕ್ಷಃ | ಅರ್ಧತ್ಯತೀಯಾಸ್ವವಶಿಷ್ಟಾಸ್ತಿತಿ ದ್ವಿತೀಯಃ
ಪಕ್ಷಃ | ಅರ್ಧತ್ಯತೀಯಾಸ್ವವಶಿಷ್ಟಾಸ್ತಿತಿ ತೃತೀಯಃ ಪಕ್ಷಃ | ಅಂತಿಮಾಂ ಸ್ತೋತ್ರೀಯಾ-
ಮಾರಭ್ಯಾವರೋಹಪ್ರಕಾರೇಣ ಯಾ ತೃತೀಯಾ ತಸ್ಯಾ ಉತ್ತರಾರ್ಧಃ ಯಾಸು ತಿಸೃಷುವಸ್ತಿ ತಂ
ಶಾಸ್ತಿ ಸ್ತೋತ್ರೀಯಾ | ಅನೇನೈವ ನ್ಯಾಯೇನ ಶ್ರಯೋದಶಾಃ ಉತ್ತರಾರ್ಧಂ ಯಾಸು
ಶ್ರಯೋದಶಸು ವರ್ತತೇ ತಾ ಅರ್ಧಶ್ರಯೋದಶಾಃ | ಇತಿ ತಿಟ್ಟಃ ಪ್ರಸ್ತೋತಾರಂ ಪ್ರತಿ ಹೋತಾ
ಪ್ರಯುಕ್ತಸ್ಯ ಪ್ರೈಷವಾಕ್ಯಸ್ಯ ಸಮಾಪ್ತಕರ್ತುಃ ||

ಪ್ರೇಂಖವನ್ನು ಐಂದ ಹೋತೃವಿಗೆ ಇತರ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸಾಮದ ಪ್ರಸ್ತಾವ ಭಾಗವನ್ನು ಗಾನ
ಮಾಡುವವನಿಗೆ ಪ್ರಸ್ತೋತಾ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಶ್ರಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೋತೃವು ಪಂಚವಿಂಶತ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು
ಹೇಳಬೇಕು. ರಾಜನನೆಯ ಸಾಮದ ಅಧಾರಭೂತನಾದ ತೃಪಗಳ ಅವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಪಂಚವಿಂಶಸ್ತೋತ್ರಮ ಸಂಪಾದನವು
ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮ ಸ್ತೋತ್ರೀಯವನ್ನಾರಂಭಿಸಿ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಸ್ತೋತ್ರೀಯಗಳು ಅವಮೇಲೆ ಉಳಿದ
ಇಪ್ಪತ್ತಮೂರನೆಯವರು ಸ್ತೋತ್ರೀಯಗಳು ಉಳಿದವನಿಗೆ ಮಧ್ಯದ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡನೆಯ ಸ್ತೋತ್ರೀಯದ ಪ್ರತಿಹಾರ

ಭಾಗವನ್ನು ಐದು ಸಾರಿ ಆವೃತ್ತಿಮಾಡಬೇಕು. ಪಂಚಕೃತ್ವಃ ಪ್ರತಿಹರತಿ ಎಂದು ಇದನ್ನು ಇತರ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಮೊದಲಿನ ಪ್ರತಿಹಾರವಿದೆಯೋ ಆ ಪ್ರತಿಹಾರವನ್ನು ಎಲೈ ಪ್ರಸ್ತೋತ್ರವೇ ನನ್ನ ಮುಂದೆ ಹೇಳು. ಪ್ರತಿಹರತ್ವ ಆನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಪ್ರಥಮ ಪ್ರತಿಹಾರದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನನ್ನನ್ನು ಜ್ಞಾಪಿಸು ಎಂದರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಮೂರು ಸ್ತೋತ್ರಿಯಗಳು ಉಳಿದಿರುವಾಗ, ಎಂದು ಒಂದು ಪಕ್ಷ. ಅರ್ಥ ತೃತೀಯ ಉಳಿದಿರುವಾಗ ಎಂದು ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷ ಅರ್ಥ ತ್ರಯೋದಕ (ಹದಿಮೂರು) ಉಳಿದಿರುವಾಗ ಎಂದು ಮೂರನೆಯ ಪಕ್ಷವಿದೆ. ಕೊನೆಯ ಸ್ತೋತ್ರಿಯ ವನ್ನಾಕಂಭಿಸಿ ಅವನೋಕ್ತ ಕ್ರಮದಿಂದ ಅಂದರೆ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು, ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಇತ್ಯಾದಿ ಕ್ರಮದಿಂದ ಯಾವನು ಮೂರನೆಯ ದಾಗುವುದೋ ಅದರ ಉತ್ತರಾರ್ಧವು ಯಾವ ಮೂರರಲ್ಲಿ ಇರುವುದೋ ಆ ಮೂರಕ್ಕೆ ಅರ್ಧ ತೃತೀಯವೆಂದು ಹೇಳು. ಇದೇ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಹದಿಮೂರನೆಯ ಸ್ತೋತ್ರಿಯದ ಯಾವ ಉತ್ತರಾರ್ಧವು ಯಾವ ಹದಿಮೂರರಲ್ಲಿ ಇದೆಯೋ ಅದು ಅರ್ಧ ತ್ರಯೋದಕಗಳು. ಇತಿ ಶಬ್ದವು ಪ್ರೈಷವಾಕ್ಯಸಮಾಪ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

೮ ಧ್ವತ್ರಯೋದಶಾಸು ಪ್ರವಾಚಿಯತೇತಿ ಜಾತೂರಣ್ಯಃ ||

ಪ್ರೈಷವಾಕ್ಯೇ ಶಾಖಾಂತರಪಾಠಮಾಶ್ರಿತ್ಯ ಮಶಾಂತರಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಅರ್ಧತ್ರಯೋದ-
ಶಾಸ್ತ್ರೀಷ ಏವ ಜಾತೂಕರ್ಣ್ಯಾಃ ಸ್ಯುಃ ಮುನೀರಭಿಶ್ಚೇತಃ | ತಥಾ ಪ್ರಬ್ರೂಶಾದಿತ್ಯಸ್ಮಿನ್ನೇವಾರ್ಥೇ
ಸಾತೋಽಭಿಶ್ಚೇತಃ ||

ಪ್ರೈಷವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಇತರಶಾಖೆಯ ಪಾಠವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿ ಮಶಾಂತರವನ್ನು ತೋರುವತ್ತಾರೆ. ಅರ್ಧತ್ರಯೋದಕ ಸ್ತೋತ್ರಿಯಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದು ಯಾವ ಮೂರನೆಯಪಕ್ಷವಿದೆಯೋ ಅದು ಜಾತೂಕರ್ಣ್ಯನೆಂಬ ಮುನಿಯ ಮತವು. ಅವರು ಪ್ರಬ್ರೂತ ಎಂಬ ಧಾತುವಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಪ್ರವಾಚಯತ ಎಂದು ಪಠಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರೋಕ್ತೇ ಜಪತಿ ||

ಪ್ರೈಷವಾಕ್ಯಾದ್ಧರ್ಷ್ಯಂ ಹೋತುರ್ಜಪಂ ವಿಧತ್ತೇ-ಪ್ರಸ್ತೋತ್ರಾ ಪ್ರಥಮಪ್ರತಿಹಾರಕಾಲೇ
ಪ್ರೋಕ್ತೇ ಸತಿ ಹೋತಾ ವಕ್ಷ್ಯನಾಜಮಂತ್ರಂ ಜಪೇತ್ ||

ಪ್ರೈಷವಾಕ್ಯವಾದ್ಧರ್ಷ್ಯವೇ ಹೋತೃವಿಗೆ ಜಪವನ್ನು ವಿಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಸ್ತೋತ್ರವಿಗೆ ಪ್ರಥಮಪ್ರತಿಹಾರಕಾಲ ವನ್ನು ಹೇಳಿದನೇನೆಲೆ ಹೋತೃವು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಒಪಿಸಬೇಕು.

ಸುಪಣೋಽಸಿ ಗರುತ್ಮಾನ್ಪ್ರೇಮಾಂ ವಾಚಿಂ ವದಿಷ್ಯಾಮಿ ಬಹು
ವದಿಷ್ಯಂತೀಂ ಬಹು ಪತಿಷ್ಯಂತೀ ಬಹು ಕರಿಷ್ಯಂತೀಂ ಬಹು
ಸನಿಷ್ಯಂತೀಂ ಬಹೋರ್ಭೂಯಃ ಕರಿಷ್ಯಂತೀಂ ಸ್ವರ್ಗಚ್ಛಂತೀಂ
ಸ್ವರ್ವದಿಷ್ಯಂತೀಂ ಸ್ವಃ ಪತಿಷ್ಯಂತೀಂ ಸ್ವಃ ಕರಿಷ್ಯಂತೀಂ ಸ್ವಃ
ಸನಿಷ್ಯಂತೀಂ ಸ್ವರಿಮಂ ಯಜ್ಞಂ ವಕ್ಷ್ಯಂತೀಂ ಸ್ವರ್ಮಾಂ ಯಜ್ಞ-
ಮಾನಂ ವಕ್ಷ್ಯಂತೀಮಿತಿ ||

ತಂ ನುಂತ್ರಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಯಾಗನಿರ್ವಾಹಕಜಿತ್ಯಾಗ್ನೇಃ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಕಾರಸ್ತಂ (ರತ್ನಂ) ಗರುತ್ಮಾನ್ ಪಕ್ಷಯುಕ್ತೋಽಸಿ | ತತ್ರಾಪಿ ಸುಪರ್ಣಃ ಶೋಭನಪತ್ರಯುಕ್ತೋಽಸಿ | ತ್ವದಸುಗ್ರಹಾದ-ಹಮಿಮಾಂ ರಸ್ತಕಂಧನಾದಿರೂಪಂ ನಾಚಂ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಕಥಯಿಷ್ಯಾಮಿ | ಸ್ಯವ ನಾಗೇವಾನೇಕೈ-ರ್ವಿಶೇಷಣೈರ್ವಿಶಿಷ್ಯತೇ—ಬಹುಭವಜಾತಮಸೇಕ್ಷಿತಂ ವದಿಷ್ಯಂತೀ(ಮ್) | ತಥಾ ಬಹು ಪಾರಲೌಕಿಕ-ಫಲಂ ಪ್ರಾಪಯಿಷ್ಯಂತೀ(ಮ್) | ತತ್ಸಾಧನಭೂತಮಿದಂ ಕರ್ಮ ಬಹು ಪ್ರಭೂತಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಕರಿಷ್ಯಂತೀಮ್ | ಐಹಿಕಮಪಿ ಬಹು ಧನಾದಿಕಂ ಸನಿಷ್ಯಂತೀಂ ದಾಸ್ಯಂತೀಂ | ಪುನರಪ್ಯೇತ-ತ್ಕರ್ಮ ಪ್ರಭೂತಾಪತ್ಯೈಂತಂ ಕರಿಷ್ಯಂತೀಂ | ತಥಾ ದೇವಾನಾಮುಗ್ರೇ ಯಥೋಕ್ತಂ ಕರ್ಮ ವಕ್ತ್ರಂ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕೇ ಗಚ್ಯಂತೀಮ್ | ತಸ್ಮಿಂಶ್ಚ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕೇ ಯಜಮಾನಂ ಪ್ರಾಪಯಿಷ್ಯಂ-ತಿಂ ಪ್ರಾಪಯ್ಯ ಚ ತಸ್ಮಿನ್ ಸ್ವರ್ಗೇ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನಂ ಕರಿಷ್ಯಂತೀಂ | ಕೃತ್ವಾ ಚ ತತ್ರ ಸ್ವರ್ಗ ಭೋಗಂ ದಾಸ್ಯಂತೀಂ | ತಸ್ಮಿನ್ ಸ್ವರ್ಗೇ ದೇವಾನಾಂ ಪುರತಃ ಪ್ರಭೂತಮಿಮಂ ಯಜ್ಞಂ ವಕ್ಷ್ಯಂ-ತೀಮ್ | ತತ್ರ ಸ್ವರ್ಗೇ ಮಾಂ ಹೋತಾರಂ ಯಜಮಾನಶ್ಚೇನ ವಕ್ಷ್ಯಂತೀಂ | ಅಪ್ಪಿ ಹಿ ಸಶ್ರೀ ಹೋತುಯೋಜಮಾನಶ್ಚಂ | “ ಯೇ ಯಜಮಾನಾಸ್ತ ಋತ್ವಿಜಃ ” ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ ||

ಐಹಿಕವಿಧೇಯಾದ ಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯಾಗನಿರ್ವಾಹವಾದ ಚಿತ್ಯಾಗ್ನಿಯ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಕಾರವಾದ ನೀನು ರಿಕ್ತೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿ. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಸುಂದರವಾದ ರಿಕ್ತೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿರುವಿ. ನೀನು ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಈ ಶಸ್ತ್ರಶಂಕೆ ನರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುವೆನು. ಆ ಮಾತು ಅನೇಕವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆ ಮಾತು ಅವೇಕ್ಷಿತವಾದ ಸಕಲಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಪಾರಲೌಕಿಕಫಲವನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ. ಆ ಫಲ ಸಾಧಿಸಲು ಅಧಿಕಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಿಸುತ್ತದೆ. ಐಹಿಕವಾದ ಧನಾದಿಪಂಪತ್ತನ್ನೂ ಒದಗಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ. ಪಾಗಿಯೇ ದೇವತೆಗಳ ಎದುರಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಸ್ತಕರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಆ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಕ್ಕೆ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಒಯ್ಯುತ್ತದೆ. ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಒಯ್ದು ಅಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುತ್ತದೆ. ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ನಾನಾ ಭೋಗಗಳನ್ನೂ ಕಲ್ಪಿಸುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ಮುಂದೆ ಅತಿಶಯವಾದ ಯಜ್ಞವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತದೆ. ಅದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಹೋತೃವಾದ ನನ್ನನ್ನು ಯಜಮಾನನನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ‘ ಯೇ ಯಜಮಾನಾಸ್ತ ಋತ್ವಿಜಃ ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸತ್ತದ್ದಲ್ಲಿ ಹೋತೃವೇ ಯಜಮಾನನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ.

ದೀಕ್ಷಿತೇ ಯಜಮಾನಶಬ್ದೋ ನಾ ದೀಕ್ಷಿತೇ ||

ಅಪ್ಪಿಂಶ್ಚೇ ಯಜಮಾನಶಬ್ದಸ್ಯ ಸತ್ರ ಏವ ಪ್ರಯೋಗೋ ನ ಸ್ವಹೀನೈಕಾಪಯೋರಿತ್ಯ-ಮುಮುರ್ಘಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಅಪ್ಪಿ ಹಿ ಸಶ್ರೀ ಹೋತುರ್ದೀಕ್ಷಿತಶ್ಚಂ | ಅಧ್ವರ್ಯುಗರ್ಯಹಂತಿಂ ದೀಕ್ಷಯಿತ್ವಾ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಂ ದೀಕ್ಷಯತಿ ನತ ಉದ್ಧಾರಂ ತತೋ ಹೋತಾರಮಿತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ಅಹೀ-ನೈಕಾಪಯೋಸ್ತು ತಾದ್ಯಶ್ರುತೈಫಾವಾದೀಕ್ಷಿತ ಏವಾ ಹೋತಾ ||

ಪೂರ್ವೋಕ್ತಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸತ್ತದ್ದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಯೋಗವಲ್ಲದೆ ಅಹೀನ ಏಕಾಪಯಂಗಳಲ್ಲಿ ಅಪ್ಪಿ ಮೆಂಬುವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸತ್ತದ್ದಲ್ಲಿ ಹೋತೃವಿಗೇ ದೀಕ್ಷಿತತ್ವಧರ್ಮವಿರುತ್ತದೆ. ಅಧ್ವರ್ಯುಳು ಗೃಹಪತಿಗೆ ದೀಕ್ಷಿತನಿಟ್ಟು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ನಿರಾಮಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅನೇಕ ಉದ್ಧಾರಕ್ಕೆ ಮನ್ನೂ ಅನೇಕ ಹೋತೃವನ್ನೂ ದೀಕ್ಷಿತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆಂದು

ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಹೋತೃವೇ ಯಜಮಾನನು ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಏಕಾಪದಲ್ಲಿ ಅಂತಿ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯ ವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಹೋತೃವು ದೀಕ್ಷಿತನಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಸ್ವರಮುಮಿತಿ ಯೋಽಸ್ಯ ಪ್ರಿಯಃ ಸ್ಯಾನ್ನ ತು ವಕ್ಷ್ಯಂತೀಮಿ ಬ್ರೂಯಾತ್ ||

ಪುನರಪ್ಯಂತಂ ವಿಶೇಷಂ ಮಂತ್ರೇ ದರ್ಶಯತಿ—ಅದೀಕ್ಷಿತಸ್ಯ ಹೋತುರ್ಯೋ ಯಜಮಾನಃ ಪ್ರಿಯಃ ಸ್ಯಾತ್ತಂ ಯಜಮಾನಮುದ್ದಿಶ್ಯ ಸ್ವರಮುಮಿತಿ ಬ್ರೂಯಾತ್ | ಅದಶಶಬ್ದೋ ನಾಮನಿದೇಶಶಾರ್ಥಃ | ಅಮುಂ ದೇವದತ್ತನಾಮಕಂ ಯಜಮಾನಂ ಸ್ವಃ ಸ್ವರ್ಗ ಇತ್ಯೇತಾವದಭಿಧಾಯ ತತೋ ಭವಿಷ್ಯದ್ವಾಚಕಂ ವಕ್ಷ್ಯಂತೀಮಿತಿಶಬ್ದಂ ನ ಬ್ರೂಯಾತ್ಕಿಂತು ವರ್ತಮಾನವಾಚಕಂ ಶಬ್ದಂ ಬ್ರೂಯಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ ದವಗಮ್ಯತೇ | ತೇನ ಸ್ವರ್ಗಪ್ರಾಪ್ತೇರವಿಂಬಃ ಸೂಚಿತೋ ಭವತಿ ||

ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಇತರ ವಿಶೇಷವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದೀಕ್ಷಿತನಾದ ಹೋತೃವಿನ ಯಾವ ಯಜಮಾನನು ಪ್ರಿಯನಾಗಿರುತ್ತಾನೋ ಅವನನ್ನು ಕುರಿತು ಸ್ವರಮುಂ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಅದು ಶಬ್ದವು (ಅಮುಂ) ನಾಮವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ ಈ ದೇವದತ್ತನೆಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಸ್ವರ್ಗವೆಂದು ಹೇಳಿ ಭವಿಷ್ಯದ್ವಾಚಕವಾದ ವಕ್ಷ್ಯಂತೀಂ ಎಂದುಬುದನ್ನು ಹೇಳಬಾರದು. ವರ್ತಮಾನವಾಚಕ ಶಬ್ದವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಇದರಿಂದ ವಿಲಂಬವಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವರ್ಗಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

ಉಕ್ಥವೀರ್ಯಾಣಿ ಚ ||

ಉಕ್ತಮಂತ್ರಜವಾದುದ್ವರ್ಗ ಮಂತ್ರಾಂತರಜನಂ ವಿಧಿತ್ರೇ—“ ಘೋಷಾಯ ತ್ವ ” ‘ಶ್ಲೋಕಾಯ ತ್ವಾ’ ‘ಶೃಣ್ವತೇ ತ್ವಾ’ ಉಪಶೃಣ್ವತೇ ತ್ವಾ ‘ಆಶ್ರುಕ್ಯೈ ತ್ವಾ’ ‘ಆಶ್ರುತಾಯ ತ್ವಾ’ ಇತ್ಯೇತೇಷಾಂಠಾ ಉಕ್ಥವೀರ್ಯಾಣಿ, ಪಣ್ಣಾಂ ಶಸ್ತ್ರಾಣಾಮಂತೇ ಕ್ರಮೇಣ ಹೋತ್ರಾ ಪಠ್ಯೇಯತ್ವಾತ್ | ಚಕಾರಃ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಸ್ಯ ಜಪಕೇತಿ ಪದಸ್ಯಾನುಪ್ಪತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪೂರ್ವೋಕ್ತಮಂತ್ರಜಪವಾದ ಮೇಲೆ ಇನ್ನೊಂದು ಮಂತ್ರ ಜಪವನ್ನು ವಿಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಘೋಷಾಯತ್ವಾ, ಶ್ಲೋಕಾಯತ್ವಾ, ಶೃಣ್ವತೇ ತ್ವಾ, ಉಪಶೃಣ್ವತೇ ತ್ವಾ ಆಶ್ರುಕ್ಯೈತ್ವಾ, ಆಶ್ರುತಾಯತ್ವಾ, ಈ ಆರುಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಉಕ್ಥವೀರ್ಯವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇವುಗಳನ್ನು ಆರುಶಸ್ತ್ರಗಳ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹೋತೃವು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಚಕಾರದಿಂದ ಜಪತಿ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾಪದವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದರ್ಥ.

ಸಂ ಪ್ರಾಣೋ ವಾಚಾ ಸಮಹಂ ವಾಚಾ ಸಂ ಚಕ್ಷುರ್ಮನಸಾ ಸಮಹಂ ಮನಸಾ ಸಂ ಶ್ರೋತ್ರಮಾತ್ಮನಾ ಸಮಹಮಾತ್ಮನಾ ಮಯಿ ಮಹಾನ್ಮಯಿ ಭಗೋ ಮಯಿ ಭಗೋ ಮಯಿ ಭುಜೋ ಮಯಿ ಸ್ತೋಭೋ ಮಯಿ ಸ್ತೋಮೋ ಮಯಿ ಶ್ಲೋಕೋ ಮಯಿ ಘೋಷೋ ಮಯಿ ಯತೋ ಮಯಿ ಶ್ರೀಮಯಿ ಕೀರ್ತಿಮಯಿ ಭುಕ್ತಿರಿತಿ ||

ಪುನಃಪಿ ಜಪ್ಯಂ ಮುಕ್ತಾಂತರಂ ದರ್ಶಯತಿ— ಯೋಗಿಯಂ ಪ್ರಾಣವಾಯುಃ ಸೋಽಯಂ ವಾಚಾ ಸಂಗಚ್ಛತಾಮ್ | ತಥಾಽಹಮಪಿ ವಾಚಾ ಸಂಗಚ್ಛತಾಂ (ಸಂಗಚ್ಛೈ) ಸಂಗತೋ ಭೂಯಾಸಮ್ | ತಥಾ ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯಂ ಮನಸಾ ಸಂಯುಜ್ಯತಾಮ್ | ಅಹಮಪಿ ಮನಸಾ ಸಂಯುಕ್ತೋ ಭೂಯಾಸಮ್ | ತಥಾ ಶ್ರೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯಂ ಪ್ರೇರಕೇಣ ಪರಮಾತ್ಮನಾ ಸಂಯುಜ್ಯತಾಮ್ | ಅಹಮಪಿ ತೇನಾಃ-ತ್ಮನಾ ಸಂಯುಕ್ತೋ ಭೂಯಾಸಮ್ | ತಾದೃಶೇ ಮಯಿ ಹೋತಂ ಮಹಾನ್ ಪ್ರೌಢೋ ವಿದ್ಯಾದಿಗುಣಃ ಸಂಪದ್ಭವಾಮ್ | ಭರ್ಗೋ ವೈರಿಭರ್ಜನ ಸಮರ್ಥಂ ತೇಜಃ | ಭರ್ಗೋ ದ್ರವ್ಯಸಂಪತ್ತಿಲಕ್ಷಣಂ ಭಾಗ್ಯಮ್ | ಭುವಪ್ಸವ್ಯೋಗಃ | ಸ್ತೋತ್ರೋಪೋಸಾ ಸಾಮಗತೌ ತದುಭಯಜನ್ಯಂ ಫಲಮಪ್ಯಸ್ತು | ಯತೋ ವಿದ್ಯಾ-ಜನ್ಯಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಃ | ಶ್ರೀಗೇಜಾಶ್ವಾದಿಸಂಪತ್ತಿಃ | ಕೀರ್ತಿರ್ದಾಸಜನ್ಯಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಃ | ಭುಕ್ತಿರ್ಭೋಗಃ | ಭುಜ ಭುಕ್ತೋ ಭೋಗ್ಯಭೇದೇನ ಭೇದೋ ದ್ರವ್ಯವ್ಯಃ ||

ತರುಗಿಯೂ ಜಪಿಸಬೇಕಾದ ಮಂತ್ರವನ್ನು ತೋರಿಕೊತ್ತಾರೆ. ಯಾವ ಪ್ರಾಣವಿದೋ ಅದು ವಾಕ್ಯಿನಿಂದ ಸೇರಿಹೋಗಲಿ ನಾನುಕೂಡಾ ವಾಕ್ಯಿನಿಂದ ಮಿತ್ರತನಾಗಲಿ ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯವು ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಸೇರಲಿ. ನಾನೂ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಬೆರತವನಾಗಲಿ. ಶ್ರೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯವು ಪ್ರೇರಕನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಸಂಯುಕ್ತವಾಗಲಿ. ನಾನೂ ಆ ಆತ್ಮನಿಂದ ಸಂಯುಕ್ತನಾಗಲಿ. ಆ ರೀತಿಯಾದ ಹೋತೃವಾದ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಪ್ರೌಢವಾದ ವಿದ್ಯಾದಿಗುಣಗಳು ಬಂದು ಸೇರಲಿ. ವೈರಿಯನ್ನು ಹುಂಯಲು(ನಾಶಮಾಡಲು) ಸಮರ್ಥವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿಗೆ ಭರ್ಗವೆನು ಹೆಸರು. ದ್ರವ್ಯಸಂಪತ್ತಿಲಕ್ಷಣವಾದ ಭಾಗ್ಯಕ್ಕೆ ಭಗವೆಂದು ಹೆಸರು. ಅದನ್ನು ಭೋಗಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಭುಜವೆಂದು ಹೆಸರು. ಸ್ತೋತ್ರೋಪಮೆಗಳ ಸಾಮ ವಿಶೇಷಗಳು. ಅವೆರಡರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಫಲವೂ ಆಗಲಿ. ವಿದ್ಯಾದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಯಶಸ್ಸು. ಗಜಾಶ್ವಾದಿಗಳ ಸಂಪತ್ತಿಗೆ ಶ್ರೀಃ ಎಂದು ಹೆಸರು. ದಾಸರಿಂದ ಉಂಟಾದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಕೀರ್ತಿ ಭೋಗವೇ ಭುಕ್ತಿ. ಭೋಗ್ಯಭೇದದಿಂದ ಭುಜಭುಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಭೇದ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಆಹೂಯ ವಾಗಿತ ಜಪತಿ ||

ಜಪಾಂತರಂ ವಿಧತ್ತೇ— ಶಸ್ತ್ರಾನುಜ್ಞಾನಾರ್ಥಮ್ — “ ಅಧ್ಯಯೋಗ ತೋಽಸಾವೋಮ್ ”
(ಐ-ಬ್ರಾ-೨-೩೦-೩೦-೧) ಇತಿ ಮಂತ್ರೇಣ ತಸ್ಯಾಽಹ್ಯಾನಂ ಕೃತ್ವಾ ತತೋ ವಾಗಿತ ಶಬ್ದಂ ಜಪೇತ್ ||

ಇನ್ನೊಂದು ಜಪವನ್ನು ವಿಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶಸ್ತ್ರದ ಜ್ಞಾನಪನ್ನೋಪಕರ ಅಧ್ಯಯೋಗ ತೋಽಸಾವೋಮ್ (ಐ-ಬ್ರಾ-೨-೧) ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಆಹ್ವಾನಮಾಡಿ ಆಮೇಲೆ ವಾಕ್ಯಶಬ್ದವನ್ನು ಜಪಿಸಬೇಕು.

ಶ್ರಯ ಆಹಾವಾ ಶಸ್ತ್ರಾದೇರ್ನಿವಿಡಃ ಪರಿಧಾನಿಯಾಯಾ ||

ಶ್ರುತ್ವಾ ಹೋತುರ್ಭವ ಆಹಾವಾ ವಿದ್ಯಂತೇ ಜೋದಕಪ್ರಾಪ್ತಾನಾಂ ತೇಷಾಮವವಾದಾಯಾ ವಿಶೇಷಣಂ ವಿಧತ್ತೇ— ‘ ತದಿದಂ ’ (ಋ-ಸಂ-ಮು-೧೦-೪೦-೧೨೦-ಮು-೧) ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ವಶ್ಯಮಾಣಾ ಶಸ್ತ್ರಂ, ತಸ್ಯಾದೇರುಪಶ್ಯಮ್ಯ ಸಂಬಂಧೀ ಕತ್ತಿದಾಹಾಪಃ | “ ಅಧ್ಯಯೋಗ ತೋಽಸಾವೋಮ್ ” ಇತ್ಯಾಹಾವಾನುಶ್ಚಾ ಪಶ್ಯಾಚ್ಛಸ್ತ್ರೋಪಶ್ಯಮಂ ಕುರ್ಯಾತ್ | ಇಂದ್ರೋ ದೇವ ಇತ್ಯಾದಿದಪದಮೂಲೋ

ವಿವಿತ್ | ಸವಾಪ್ತೃರ್ಧವ್ಯುಕ್ತಂಧಾನೀಯಾ | ತದುಭಯೋಪಕ್ರಮೇ ಲೋಸಾವೋಮಿತ್ಯೇವಂರೂಪೌ
ದ್ವಾನಾಹವಾಂ | ತ ವಿತೇ ತ್ರಯ ಆಹವಾ ಅತ್ರ ಕರ್ತವ್ಯಾಃ | ನ ತು ಪ್ರಕೃತಿಸದನುರೂಪಧಾಯ್ಯಾ-
ದಿಷ್ವಾಹಾವಃ | ಪಠನೀಯಃ ||

ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗದಲ್ಲಿ ಹೋತೃವಿಗೆ ಬಹಳ ಆಹಾವಕರಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಚೋದಕದಿಂದ ಆವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅನುಗಳ
ಅಪವಾದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ನಿತೇಷಣವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ತದಿದಾಸ (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೨೦-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಮುಂದೆ
ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದರ ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಕ್ರಮಸಂಬಂಧಿಯಾದ್ದುಬಂದ ಆಹಾವ. ಅಧ್ಯಯೋ ಲೋಸಾವೋವೌ ಎಂದು
ಹೇಳಿ ಆಮೇಲೆ ಶಸ್ತ್ರೋಪಕ್ರಮ ಮಾಡಬೇಕು. ಇಂದ್ರೋ ದೇವ ಇತ್ಯಾದಿಸದಸಮೂಹಕ್ಕೆ ನಿವಿತ್ ಎಂದು ಹೆಸರು.
ಸಮಾಪ್ತಿಗೋಸ್ಕರವಿರುವ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಪರಿಧಾನೀಯಾ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇವೆರಡರ ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿಯೂ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಎರಡು
ಆಹಾವಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಮೂರು ಆಹಾವಗಳಲ್ಲದೆ ಪ್ರಕೃತಿಯಂತೆ ಅನುರೂಪಧಾಯ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆಹಾವ
ಪಠನಮಾಡಬಾರದು.

ಶಬ್ದಾನಧ್ಯಯವಃ ಕಾರಯಂತಿ ||

ಅತ್ರ ಶಸ್ತ್ರೋಪಕ್ರಮಾತ್ಮನ-ಮಧ್ಯಯುಕ್ಯತ್ಯಂ ದರ್ಶಯತಿ— ತೇ ಚ ಶಬ್ದಾ ಅಪಸ್ತಂಭೇನ
ದರ್ಶಿತಾಃ— ಉಪಾಕೃತೇ ಮಾಹೇಂದ್ರಸ್ಯ ಸ್ತ್ರೋತ್ರೇ ಸರ್ವಾ ವಾಚೋ ವದಂತ್ಯತ್ಯೊಚಂ ಯಜ್ಞ-
ಮಾಣಾಃ ಕುರ್ವತೇವಾಘಾಟಿರಿಕಾಸ್ತಂಬಲವೀಣಾಃ ಓಚ್ಚೋಲಾ ಇತಿ, ಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಾದಯಂತಿ ಸಂಪ್ರ-
ವದಂತಿ ವೀಣಾಶಂಖಾನಾಧಿಂ ತೂಣವಾಃ” ಇತಿ ||

ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಬೇಕಾದರೆ ನೊದಲು ಅಧ್ಯಯುವಿನ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಧ್ಯಯುವು
ಮಾಡಬೇಕಾದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಅಪಸ್ತಂಬರು ಉಪಾಕೃತೇ ಮಹೇಂದ್ರಸ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಏತಸ್ಮಿನ್ನಹನಿ ಪುಭೂತಮನ್ತಂ ದದ್ಯಾತರ್ ||

ಯಜಮಾನಕೃತ್ಯಂ ವಿಧತ್ತೀ— ಪುರುಷಾಂತರಕರ್ತವ್ಯಂ ದರ್ಶಯತಿ

ಯಜಮಾನನ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ದಿವಸ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಅನ್ನದಾನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು.

ರಾಜಪುತ್ರೇಣ ಚರ್ಮ ವ್ಯಾಧಯಂತ್ಯಾಘ್ನಂತಿ ಭೂಮಿದುಂದುಭಿಂ
ಪತ್ನೃಶ್ಚ ಕಾಂಡವೀಣಾ ಭೂತಾನಾಂ ಚ ಮೈಥುನಂ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ-
ಪುಂಶ್ಚಲ್ಯೋಃ ಸಂಪ್ರವಾದೋನೇಕೇನ ಸಾಮ್ನಾ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಾಯ
ಸ್ತುವತೇ ರಾಜನಸ್ತೋತ್ರಿಯೇಣ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ ||

ಪುರುಷಾಂತರಕರ್ತವ್ಯಂ ದರ್ಶಯತಿ—

ಚರ್ಮನೇಧನ ಪ್ರಕಾರ ಅಪಸ್ತಂಭೇನ ದರ್ಶಿತಃ— ಉತ್ತರೇಣಾಗ್ನೀದ್ರಿಯಂ ಕಟಿಸಂ-
ಘಾತೇ ಶ್ವಜಸಂಘಾತೇನಾಸ್ವದ್ರ್ಯಂ ಚರ್ಮ ಶಯನಾರ್ಥಂ ವಿತತ್ಯೋಚ್ಚೈಸಂತಿ ವಿಪರಿಯಾಂತ್ಯೇ-

ತಜ್ಞ ಕರ್ಮ ಕವಚಿನಸ್ತೇಷಾಮೇಕೈಕಂ ಸಂಶಾಸ್ತ್ರಿ ಮಾ ಪ್ರವಾತ್ಸೀನರ್ವಾ ನಿರ್ವಾತ್ಸೀಲಿತಿ ತತ್ರೇ
 ವಿಧಾನಾತಿ ?) ಸಾದಯಂತಿ ” ಇತಿ | ಭೂಮಿದುಂದುಭಿಮವಟಂ ಖನಂತ್ಯರ್ಥಮಂತರ್ವೇದ್ಯಧರ್ಮಂ ಬಹಿ-
 “ ಅಪರೇಣಾಃ ಸ್ತೀಧೀಯಂ ಭೂಮಿದುಂದುಭಿಮವಟಂ ಖನಂತ್ಯರ್ಥಮಂತರ್ವೇದ್ಯಧರ್ಮಂ ಬಹಿ-
 ವೇದಿ ತಮಾದ್ರೇಣ ಚರ್ವಣೋತ್ತರಲೋಮ್ಯಾಽಭಿವಿತತ್ಯ ಶಂಕುಭಿಃ ಪರಿನಿಹತ್ಯಾತ್ಮೈತತ್ಪುಜ್ಯ-
 ಕಾಂಡಮಾಹನನಾರ್ಥಂ ನಿವಧಾತಿ ದುಂದುಭೀನ್ಮಮಾಘ್ನೀತಿ ಪುಜ್ಯಕಾಂಡೇನ ಭೂಮಿದುಂದುಭಿಮವ”
 ಇತಿ | ಕಾಂಡವೀಣಾಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಃ | ತಾಶ್ಚ ಯಜಮಾನಾನಾಂ ಪತ್ನೀಭಿರ್ವಾದ್ಯಂತೇ | ಭೂತಮೈಥುನ
 ದೇಶೋಽಪಿ ತೇನೈವ ದರ್ಶಿತಃ—“ ಉತ್ತರಸ್ಯಾಂ ವೇದಿಲೋಣ್ಯಾಂ ಪೂಂಕ್ಷಲ್ಯೈ ಮಾಗಧಾಯ ಚ
 ಪರಿಶ್ರಯಂತಿ ” ಇತಿ | ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಪುಂಕ್ಷಲೋಃ ಸಂಪ್ರವಾದಃ ಸಾಮಗಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ ದರ್ಶಿತಃ ಏತಸ್ಮಿ-
 ನ್ಯಾಂಡೇ ಉದ್ಗಾತಾರೋಽನೇಕವಿಧೇನ ಸಾಮ್ನಾ ನಿಷ್ಕೇವಲಾಽಖ್ಯುತಸ್ತಸಿದ್ಯರ್ಥಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ
 ಕುರ್ವಂತಿ | ತತ್ರಾಂತಿಮಂ ರಾಜನಾಖ್ಯಂ ಸಾಮ್ನಾ ತೇನ ಸಾಮ್ನಾ ಕ್ರಿಯಮಾಣಸ್ಯ ಸ್ತೋತ್ರ-
 ಸ್ಯಾಽಧಾರಭೂತೋ ಯಸ್ತು ಚಕ್ಷೇನ ತೃಚೇನ ಹೋತಾ ನಿಷ್ಕೇವಲಾಖ್ಯಂಶಸ್ತ್ರಂ ಪ್ರಾರಭೇತ ||

ಇತರ ಪುರುಷರು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ರಾಜಪುತ್ರನು ಚರ್ಮವನ್ನೂ, ಭೂಮಿ
 ದುಂದುಭಿಯನ್ನೂ ಹೊಡೆಯಬೇಕು. ಚರ್ಮತಾಡನ ರೀತಿಯನ್ನೂ, ಭೂಮಿದುಂದುಭಿಹೊಡೆಯುವ ರೀತಿಯನ್ನೂ ಆಪ
 ಸ್ತಂಬರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯಜಮಾನನ ಪತ್ನಿಯರು ತಾಂಡವಿಣಿಯನ್ನು ಬಾರಿಸಬೇಕು. ಭೂತಮೈತುನ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ
 ಪುಂಕ್ಷಲಿಯರ ಸಂಭಾಷಣೆ ನಿಯತಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಆಗಬೇಕು. ಅವರ ಸಂಭಾಷಣೆ ಸಾಮಗ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಉದ್ಗಾತ್ಯಗಳು
 ಅನೇಕ ರೀತಿಯಾದ ಸಾಮದಿಂದ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯವೆಂಬ ಶಸ್ತ್ರಸಿದ್ಧಿಗೋಸ್ಕರ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ
 ಸಾಮ ರಾಜನವೆಂಬ ಸಾಮ. ಆ ಸಾಮದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ ಸ್ತೋತ್ರಕ್ಕೆ ಅಧಾರಭೂತವಾದ ತೃಪದಿಂದ ಹೋತೃವು
 ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯವೆಂಬ ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಬೇಕು.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪ್ರಾಯಸ್ಕಾಚಾರ್ಯ ನಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
 ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕೇ
 ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯೇ ಪಂಚಮಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯನಿರಚಿತವಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
 ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕದ
 ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಐತರನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು ||

ಅಥ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕೇ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯೇ ಷಷ್ಠಃ ಖಂಡಃ

ಐದನೆಯ ಅರಣ್ಯಕದ ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಖಂಡವು

ತದಿದಾಸ ಭುವನೇಷು ಚೈಷ್ಯಂ ತಾಂ ಸು ತೇ ಕೀರ್ತಿಂ ಮಘವನ್ಮ-
ಹಿತತ್ವಾ ಭೂಯ ಇದ್ವಾವ್ಯಥೇ ನೀರ್ಯಾಯ ನೃಣಾಮು ತ್ವಾ
ನೃತಮಂ ಗೀಭಿರುಕ್ಚೈರಿತಿ ತಿಸ್ರಃ ||

ಅಥ ಚೋದಕಪ್ರಾಪ್ತಂ ನಿಶ್ಚೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರಂ ವಿಹೃತ್ಯ ಪದರ್ಶಯತಿ—“ ತದಿದಾಸ ”
(ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೧೦-ಸೂ-೧೨೦-ಋ-೧) ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ಸವರ್ಚಂ ಸೂಕ್ತಮ್ | “ ತಾಂ ಸು ತೇ
ಕೀರ್ತಿಂ ಮಘವನ್ ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೧೦-ಸೂ-೫೪-ಋ-೧) ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ಪದ್ಮಚಂ ಸೂಕ್ತಂ |
“ ಭೂಯಃ ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೬-ಸೂ-೩೦-ಋ-೧) ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ಪಂಚರ್ಚಂ ಸೂಕ್ತಮ್ |
“ ನೃಣಾಮು ತ್ವಾ ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೩-ಸೂ-೫೧-ಋ-೪) ಇತ್ಯಾದಿಕಸ್ತಿಸ್ರಃ ಯಚಃ | ಇತ್ಯನೇನ
ಕ್ರಮೇಣ ವಿಹರೇತ್ ||

ಚೋದಕದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತನಾದ ನಿಶ್ಚೇವಲ್ಯ ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ತದಿದಾಸ (ಋ-ಸಂ-೧೦-೧೨೦-೧)
ಇತ್ಯಾದಿ ಒಂಬತ್ತು ಮಕ್ಕುಗಳಿರುವ ಸೂಕ್ತ. ತಾಂ ಸು ತೇ ಕೀರ್ತಿಂ (ಋ-ಸಂ-೧೦-೫೪-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಆರು ಮಕ್ಕು
ಗಳಿರುವ ಸೂಕ್ತ. ಭೂಯಃ (ಋ-ಸಂ-೬-೩೦-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಐದು ಮಕ್ಕುಗಳಿರುವ ಸೂಕ್ತ. ನೃಣಾಮುತ್ವಾ
(ಋ-ಸಂ-೩-೫೧-೪) ಇತ್ಯಾದಿ ಮೂರು ಮಕ್ಕುಗಳು. ಈ ಕ್ರಮದಿಂದ ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಅತ್ರ ಹೈಕೇ ಸ್ವಾದೋಃ ಸ್ವಾದೀಯಃ ಸ್ವಾದುನಾ ಸೃಜಾ ಸಮದಃ ಸು
ಮಧು ಮಧುನಾಽಭಿ ಯೋಧೀರಿತ್ಯಾತ್ಮನ ಏತೇ ಪದೇ ಉದ್ವೃತ್ಯ
ಪಕ್ಷಪದೇ ಪ್ರತ್ಯನದಧಾತ್ಯಶ್ಚಾಯಂತೋ ಮಘವನ್ನಿಂದ್ರ ವಾಜಿನೋ
ಗಾಮುಶ್ಚಂ ರಹ್ಯಮಿಂದ್ರ ಸಂಕಿರೇತ್ಯೇತಯೋಶ್ಚ ಸ್ಥಾನ ಇತರೇ ||

ಮತಾಂತರಾನುಸಾರೇಣ ಕಂಚಿದ್ವಿರೇವಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಅತ್ರಾಸ್ತಿಸ್ತೈಷೈವಲ್ಯೇ ಶಸ್ತ್ರೇ ಕೇಚಿತ್ಪ್ರತ್ಯೇವಂ
ವದಂತಿ | ಏತಚ್ಚೈವಗತಯೋರಾತ್ಮಭಾಗೈಸ್ಸಪಾದಯೇಃ ಪಕ್ಷಭಾಗೈಸ್ಸಪಾದಯೋಶ್ಚ ಪರಸ್ಪರಂ ವೃತ್ಯಯಃ
ಕರ್ತವ್ಯಃ ಇತಿ | ಯಥಾ ಚಿತ್ಯಸ್ಯಾಗ್ನೇಃ ಪಂಚಾನಯನಾ ಆಮ್ನಾತಃ— “ ನಿರೋ ದ್ವಿಣಃ ಪಕ್ಷ ಉತ್ತರಃ
ಪಕ್ಷಃ ಪೃಚ್ಛಮಾತ್ಮಾ ” (ಋ-೮-೬-೩-೩-ಋ-೧-೪) ಇತಿ, ತಥಾ ಶಸ್ತ್ರೈಃ ಪಂಚಾನಯನಾ ದ್ರವ್ಯವ್ಯಾಃ |
ಚಿತ್ಯಾಗ್ನೇರ್ಯುದ್ಯರಂಭಮಾತ್ಮಾ, ಶಸ್ತ್ರೈಃ ಪಿ ಯೇಷಮಂ ಪೂರ್ವಂವಿಹೃತೋಭಾಗಃ ‘ ತದಿದಾಸ ’ ಇತ್ಯಾ-

ರಭ್ಯ ' ಗೀರ್ಭಿರುಳ್ಕೈರಿತಿ ತಿಸ್ತಃ ' ಇತ್ಯಂತೇನ ಗ್ರಂಥೇನ ಸೋತ್ರಯಂ ಭಾಗವತ ಅತ್ಯಸ್ಯಾನೀಯಃ |
 " ತದಿದಾಸ " (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೧೦-ಸೂ-೧೨೦-ಮು೧) ಇತ್ಯೀತಸ್ಮಿನ್ನದ್ವಿತ್ವೇ ತ್ವತೀಯಸ್ಯಾ ಮೃಚ್ಛುತ್ವ-
 ರಾರ್ಥೇ ' ಸ್ವಾದೋಃ ಸ್ವಾದೀಯಃ ' (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೧೦-ಸೂ-೧೨೦-ಮು-೩) ಇತ್ಯಾದಿಕಾ ಯಾ ದ್ವೈ
 ವಾದೌ ತಾವುಭಾವಾತ್ಪ್ರಭಾಗಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿನೌ, ತದುಭಯಮಿವ ಉದ್‌ರ್ತವ್ಯಂ | ತಥಾ ವಕ್ಷ್ಯಮಾನೇ
 ಶ್ವಸ್ತೃ ದಕ್ಷಿಣಪಕ್ಷಭಾಗೇ ' ಅಭಿ ತ್ವಾ ಶೂರ ' (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೨-ಸೂ-೩೩-ಮು-೨೨) ಇತ್ಯಸ್ಮಿನ್‌ಪ್ರ-
 ಗಾರ್ಥೇಶ್ಚಾಯಂತ ಇತಿ ಯೋತ್ರಯಂ ವಾದೋ ಯತ್ಪ್ರೋತ್ತರಪಕ್ಷಭಾಗೇ ' ತ್ವಾಮಿದ್ಧಿ ' (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-
 ೬-ಸೂ-೪೬-ಮು-೧) ಇತಿ ಪ್ರಗಾರ್ಥೇ ಗಾಮಶ್ವಮಿತಿ ವಾದಸ್ತದುಭಯಂ ಚ ತತ ಉದ್‌ರ್ತವ್ಯಮ್ | ಉದ್‌ವೃತ್ಯ
 ಚಃ ಸ್ವಾದೋಃ ಸ್ವಾದೀಯಃ ' ಇತ್ಯಸ್ಯ ಸ್ಯಾನೇ ' ಅಶ್ಚಾಯಂತಃ ' ಇತಿ ವಾದಃ ಪಠನೀಯಃ | ತಸ್ಯ
 ವಾದಸ್ಯ ಸ್ಯಾನೇ ' ಸ್ವಾದೋಃ ' ಇತ್ಯಾದಿವಾದಃ ಪಠನೀಯಃ | ' ಅದಃ ಸು ಮಧು ' ಇತ್ಯಸ್ಯ ಸ್ಯಾನೇ
 ' ಗಾಮಶ್ವಮ್ ' ಇತಿ ವಾದಃ ಪಠನೀಯಃ | ತಸ್ಯ ಚ ವಾದಃ (ಸ್ಯ) ಸ್ಯಾನೇ ' ಅದಃ ಸು ಮಧು ' ಇತ್ಯಾದಿ
 ವಾದಃ ಪಾಠನೀಯಃ ||

ಮತಾಂತರವನ್ನನುಸರಿಸಿ ವಿಶೇಷವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ನಿಷ್ಕೇವನುಶ್ವವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಹೀಗೆ
 ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ಶ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಅತ್ಯಭಾಗದವಾದಗಳಿಗೂ ಪಕ್ಷಭಾಗದವಾದಗಳಿಗೂ ಪರಸ್ಪರ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು
 ಚಿತ್ಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ತಿರ, ದಕ್ಷಿಣಪಕ್ಷಃ, ಪಕ್ಷಃ ಉತ್ತರಪಕ್ಷ ವುಚ್ಯಃ, ಅತ್ಯಾ ಎಂದು ಹೇಗೆ ಐದು ಅವಯವಳು ಹೇಳುವೆಯೋ
 ಅದರಂತೆ ಶ್ವದಲ್ಲಿಯೂ ಪಂಚಾವಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಚಿತ್ಯಾಗ್ನಿಯ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶವು ಅತ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅದರಂತೆ
 ಶ್ವದಲ್ಲಿಯೂ ತದಿದಾಸ ಎಂದು ಅರಂಭಿಸಿ ಗೀರ್ಭಿರುಳ್ಕೈರಿತಿ ತಿಸ್ತಃ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದವರೆಗಿನ ಭಾಗವೇ ಅತ್ಯಸ್ಯಾನ
 ವಾಗುತ್ತದೆ. ತದಿದಾಸ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೦-೧) ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮೂರನೆಯ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿರುವ
 ಸ್ವಾದೋಃ ಸ್ವಾದೀಯಃ (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೨೦-೩) ಇತ್ಯಾದಿ ಯಾವ ಎರಡುಪಾದಗಳಿವೆಯೋ ಅವೇಡೂ ಅತ್ಯಭಾಗ
 ಸಂಬಂಧಿಯಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಅವೇಡನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಹಾಕಬೇಕು. ಹಾಗೆಯೇ ಮುಂದೆಬೇಕುವ ಶ್ವದ ದಕ್ಷಿಣಭಾಗದಲ್ಲಿ
 ಅಭಿತ್ವಾ ಶೂರ (ಋ. ಸಂ. ೨-೩೩-೨೨) ಎಂಬ ಪ್ರಗಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಅಶ್ಚಾಯಂತ ಎಂಬಪಾದವನ್ನೂ, ಉತ್ತರಪಕ್ಷ
 ಭಾಗದಲ್ಲಿ ತ್ವಾಮಿದ್ಧಿ (ಋ. ಸಂ. ೬-೪೬-೧) ಎಂಬ ಪ್ರಗಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಗಾಮಶ್ವಂ ಎಂಬ ಪಾದವನ್ನೂ ಅಲ್ಲಿಂದ ಬಿಡಬೇಕು
 ಹೀಗೆ ತೆಗೆದಮೇಲೆ ಸ್ವಾದೋಃ ಸ್ವಾದೀಯಃ ಎಂಬುದರನ್ನೂ ಅಶ್ಚಾಯಂತಃ ಎಂಬಪಾದವನ್ನು ಒಡಿಸಬೇಕು.
 ಅಶ್ಚಾಯಂತಃ ಎಂಬಪಾದದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾದೋಃ ಎಂಬಪಾದವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಅದಃ ಸು ಮಧು ಎಂಬಪಾದದ
 ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಗಾಮಶ್ವಂ ಎಂಬಪಾದವನ್ನು ಒಡಿಸಬೇಕು. ಅದರನ್ನೂ ಅದಃ ಸು ಮಧು ಎಂಬ ಪಾದವನ್ನು
 ಪಠಿಸಬೇಕು.

ಶ್ರಿಯಮುದ ಗೋರಶ್ವಮಾತ್ಮನ್ಯತ್ತೇ ಸಂ ಪಕ್ಷಯೋಃ ಪತನಾಯಂ ||

ಅಸ್ಯ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಪ್ರಯೋಗಸ್ಯ ಫಲಂ ದರ್ಶಯತಿ-ಅಹಶಬ್ದ ಏವಕಾರಾರ್ಥಃ | ಅತ್ಯ-
 ನ್ಯತ್ಯಸ್ಯಾನೀಯೇ ಶ್ವಭಾಗೇ " ಅಶ್ಚಾಯಂತಃ " " ಗಾಮಶ್ವಮ್ " ಇತಿ ಪಾದಯೋಃ ಪಾಠೇನ
 ಗೋಸಂಬಂಧಿನೀಂ ಶ್ರಿಯಮುಕ್ತಂ ಚ ಸಂಪಾದಯತ್ಯೇವ | ತಥಾ-ದಕ್ಷಿಣೋತ್ತರಪಕ್ಷಭಾಗಯೋಃ

“ ಸ್ವಾದೋಃ ” “ ಅದಃ ಸು ಮಧು ” ಇತಿಪಾದದ್ವಯಪಠನಂ ಪಕ್ಷಯೋಃ ಸಮ್ಯಕ್ತನಾಯೋಃ-
ಯುಜ್ಯತೇ ||

ಹೀಗೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸದಿಂದ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವುದಕ್ಕೆ ಫಲವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅತ್ಯಸ್ಥಾನಿಯಶ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿ
ಅಶ್ವಾಯಂತಃ, ಗಾವಶ್ವಂ, ಈ ಎರಡರ ವ್ಯತ್ಯಯಪಾಠದಿಂದ ಸಶುಅಶ್ವಾದಿಸಂಸಕ್ತು ಅಭಿವೃದ್ಧವಾಗುತ್ತವೆ. ದಕ್ಷಿಣೋತ್ತರ
ಪಕ್ಷಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಾದೋಃ, ಅದಃ ಸು ಮಧು, ಈ ಎರಡುಪಾದಗಳ ವ್ಯತ್ಯಾಸಪಾಠದಿಂದ ಎರಡುಪಕ್ಷಗಳೂ ಹಾರಲು
ಸಮರ್ಥವಾಗುತ್ತವೆ.

ನದಂ ಚ ಓದತೀನಾಮಿತ್ಯೇತಯೈತಾನಿ ವ್ಯತಿಷಜತಿ ಸಾದ್ಯೈಃ ಪಾದಾನ್
ಬೃಹತೀಕಾರಂ ನದವಂತ್ಯುತ್ತರಾಣಿ ಪ್ರಥಮಾಯಾಂ ಚ ಪುರುಷಾಕ್ಷ-
ರಾಣ್ಯುಪದಧಾತಿ ಸಾದೇಷ್ಟೈಕೈಕಮವಸಾನೇ ತೃತೀಯವರ್ಜಂ ಸ
ಖಲು ವಿಹರತಿ ||

ಪೂರ್ವೋಕ್ತೇಷು “ ತದಿದಾಸ ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೧-೧೦-೫೧-೧೨೦-ಋ. ೧) ಇತ್ಯಾದಿಪು
ಕಂಚಿದ್ವಿಶೇಷಂ ವಿಧತ್ತೇ— “ ನದಂ ವಃ ” ಇತ್ಯಾದಿಕಾ ಯೇಯಮ್ನುಗ್ನಿ ತಯಾ ಸತ್ಯತಾನಿ
“ ತದಿದಾಸ ” ಇತ್ಯಾದಿಸೂಕ್ತಾನಿ ಮಿಶ್ರಯೇತ್ | ಕಥಂ ಮಿಶ್ರಣಮಿತಿ ತದುಚ್ಯತೇ— ಏತಸ್ಯಾ
ಋಚಃ ಸಂಬಂಧಿಭಿಃ ಸಾದ್ಯೈಃ ಸಹ ಸೂಕ್ತಗತಾನ್ವಾದಾನ್ಮೇಲಯೇತ್ | ಬೃಹತೀಕಾರಮಿತಿ ಐಮುಲಂ-
ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತಃ | ಏಕೈಕಾಮೃಚಂ ಬೃಹತೀಂ ಕೃತ್ವೇತೃಭಃ | ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ಪದಾನಿ ಪ್ರಥಮಾ-
ನುಚ್ಚಾರ್ಯ ನದಶಬ್ದಯುಕ್ತಾನ್ಯಚಃ ಪದಾನ್ಯುತ್ತರಾಣಿ ಯಥಾ ಭವಂತಿ ತಥೋಚ್ಚಾರಯೇತ್ |
ಕಂಚ “ ತದಿದಾಸ ” ಇತ್ಯೇತಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಥಮಾಯಾಮೃಚಿ ಪುರುಷೇತ್ಯೇತಾನಿ ತ್ರೀಣ್ಯಕ್ಷರಾಣಿ
ಪ್ರಕ್ಷೇಪೇತ್ ಪ್ರಥಮಪಾದಸ್ಯಾವಸಾನೇ “ ಪು ” ಇತ್ಯೇಕಮಕ್ಷರಂ ದ್ವಿತೀಯಪಾದಸ್ಯಾವಸಾನೇ ‘ ರು ’
ಇತ್ಯೇಕಮಕ್ಷರಂ ಚತುರ್ಥಪಾದಸ್ಯಾವಸಾನೇ “ ಷ ” ಇತ್ಯೇಕಮಕ್ಷರಮ್ | ತೃತೀಯಪಾದೇಶು
ನಾಸ್ತುಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಕ್ಷೇಪಃ | ಅತಸ್ತೃತೀಯವರ್ಜಮಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ಏವಂ ಸತಿ ಷಟ್ತ್ರಂಶದಕ್ಷರಾ
ಬೃಹತೀ ಸಂಪದ್ಯತೇ | “ ತದಿದಾಸ ’ (ಋ. ೧. ಮಂ. ೧೦-೫೧. ೧೨೦ ಋ. ೧) ಇತಿ ಪಾದೇ
ದಶಾಕ್ಷರಾಣಿ ಪು ಇತ್ಯೇಕಮಕ್ಷರಮ್ | “ ನದಂ ವಃ ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೮-೫೧-೬೯ ಋ. ೨)
ಇತಿ ಪಾದೇ ಸಪ್ತಾಕ್ಷರಾಣಿ | ‘ ಯತೋ ಜಜ್ಜೇ ’ (ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೧೦-೫೧. ೧೨೦-ಋ. ೧)
ಇತಿ ಪಾದೇ ದಶಾಕ್ಷರಾಣಿ ರು ಇತ್ಯೇಕಮಕ್ಷರಮ್ | ‘ ನದಂ ಯೋಯುವತೀನಾಮ್ ’ (ಋ. ಸಂ.
ಮಂ. ೮-೫೧-೬೯-ಋ. ೨) ಇತಿ ಪಾದೇ ಸಪ್ತಾಕ್ಷರಾಣಿ | ತದೇವಂ ಮಿಲಿತಾ ಷಟ್ತ್ರಂಶ-
ದ್ವಂಶಾಣಿ ಸಂಪದ್ಯಂತೇ | ಏವಮುತ್ತರಶ್ವಾಸಿ ಯೋಜನೀಯಮ್ | ಯಃ ಪುನಾನೇತಸ್ಸರ್ವಂ
ಜಾನಾತಿ ಸ ಏವೈತನ್ನಿಷ್ಠೇವಲ್ಯ ಶಸ್ತ್ರಂ ವಿಹರತಿ ವಿಶೇಷಣ ತತಸ್ತ್ರತ ಅನೀಯ ಸಂಪಾದಯತಿ

ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ತದಿದಾಸ (ಋ-ಸಂ-೧೦-೧೨೦-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ನದಂ ವಃ (ಋ-ಸಂ-೮-೬೯-೨) ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯೊಡನೆ ತದಿದಾಸ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಮಿಶ್ರಣ ಮಾಡಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಈ ಮುಕ್ತಿಯ ಪಾದಗಳೊಡನೆ ಸೂತ್ರಗಳ ಪಾದಗಳ ಮೇಲಣ ಮಾಡಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಒಂದೊಂದು ಮುಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಬೃಹತೀ ಛಂದಸ್ಸನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು. ಮತ್ತು ತದಿದಾಸ ಎಂಬ ಪ್ರಥಮ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪುರುಷ ಎಂಬ ಮೂರು ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಬೇಕು. ಪ್ರಥಮ ಪಾದ ಮುಗಿಸೊಡನೆ ಪು ಎಂಬ ಅಕ್ಷರವನ್ನೂ, ಎರಡನೆಯ ಪಾದದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ರು ಎಂಬ ಒಂದಕ್ಷರವನ್ನೂ, ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಷ ಎಂಬ ಒಂದು ಅಕ್ಷರವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಬೇಕು. ಮೂರನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅಕ್ಷರಪ್ರತ್ಯೇಕವಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಮೂವತ್ತಾರು ಅಕ್ಷರದ ಬೃಹತೀಛಂದಸ್ಸಾಗುತ್ತದೆ. ತದಿದಾಸ ಎಂಬ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳು ಮತ್ತು ಪು ಒಂದಕ್ಷರ. ನದಂವಃ (ಋ-ಸಂ-೮-೬೯-೨) ಎಂಬ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಏಳು ಅಕ್ಷರಗಳು ತತೋಜಜ್ಜೀ (ಋ-ಸಂ-೧೦-೧೨೦-೧) ಎಂಬ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳು ಮತ್ತು ರು ಎಂಬ ಒಂದಕ್ಷರ. ನದಂ ಯೋಯುವತೀನಾಂ (ಋ-ಸಂ-೮-೬೯-೨) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಏಳು ಅಕ್ಷರಗಳು. ಹೀಗೆ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಮೂವತ್ತಾರು ಅಕ್ಷರಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಮುಂದೆಯೂ ಯೋಜನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇದನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಿಳಿದವನೇ ನಿಷ್ಕೇವಲೃಶ್ವವನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತಾನೆ,

ಅಸಿ ನಿವರ್ತನಾಯೋದಾಹರಿಷ್ಯಾಮಸ್ತದಿದಾಸ ಭುವನೇಷು ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ
 ಪು | ನದಂ ವ ಓದತೀನಾಮ್ | ಯತೋ ಜಜ್ಜ ಉಗ್ರಸ್ತ್ವೇಷ
 ನೈವೋರು | ನದಂ ಯೋಯುವತೀನೋಷಮ್ | ಸದ್ಯೋ ಜಜ್ಜಾ-
 ನೋ ನಿರಿಣಾತಿ ಶತ್ರುನ್ವತಿಂ ವೋ ಅಘ್ನಾನ್ಯಾನಾಂ | ಅನು ಯಂ
 ವಿಶ್ವೇಮದಂತ್ಯೂಮಾಃ ಷೋ ಧೇನೂನಾವಾಷುಧ್ಯಸೋವಿತಿ ||

ಯಥೋಕ್ತಂ ವಿಹರಣಂ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಪೂರ್ವಮುದಾಹರತಿ—ನ ಕೇವಲಂ ವಿಹರಣಸ್ಯ ಲಕ್ಷಣಂ. ಕಥನಮತ್ರಾಪಿ ಚೋದಾಹರಿಷ್ಯಾಮ ಇತಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ | “ತದಿದಾಸ” ಇತ್ಯಾರಭ್ಯ “ಇಮುಧ್ಯಸೋಮ್” ಇತ್ಯಂತಂ ದ್ವಯೋರ್ಬೃಹತೋರುದಾಹರಣಂ ಸಂಪಾದಿತಮ್ ||

ಪೂರ್ವೋಕ್ತಮಿಶ್ರಣವನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಯಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ತದಿದಾಸ ಎಂದು ಅರಂಭಿಸಿ ಇಮುಧ್ಯಸೋಮ್ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದವರೆಗೆ ಎರಡು ಬೃಹತೀ ಛಂದಸ್ಸನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಏವಮೇತಾಂ ತ್ರಿಃ ||

ಬೃಹತೀದ್ವಯಗರ್ಭಿತಃ ಯಾಃ “ ತದಿದಾಸ ” ಇತ್ಯೇತನ್ಯಾ ಮುಚಃ ಅವೃತ್ತಿಂ ವಿಘ್ನೇ—
 ಏವಮುಕ್ತೇನ ಪ್ರಕಾರಣ “ ನದಂ ವಃ ” ಇತ್ಯಾದಿ ಪಾದಯೋಜನೇನ ಪುರುಷಾಕ್ಷರತ್ರಯ-
 ಯೋಜನೇನ ಚ ಸಂಪನ್ನಮೇತಾಂ “ ತದಿದಾಸ ” ಇತ್ಯಾದಿ ಕಾಮೃಚಂ ತ್ರಿಪಾದಂ ಪತೇತ್ ||

ಬೃಹತೀದ್ವಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ತದಿದಾಸ ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ವಿಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪೂರ್ವೋಕ್ತರೀತಿಯಿಂದ ನದಂ ವಃ ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯ ಪಾದಯೋಜನೆಯಿಂದ, ಪುರುಷ ಎಂಬ ಮೂರಕ್ಷರಗಳ ಯೋಜನೆಯಿಂದಲೂ ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತದಿದಾಸ ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಮೂರುಸಾರಿ ಪಠಿಸಬೇಕು.

ಅಥ ವಂಚಮಾರಣ್ಯಕೇ ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ

ಐದನೆಯ ಅರಣ್ಯಕದ ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು

ಗ್ರೀವಾಃ ||

ಪಶ್ಚಾತ್ತಾರಣ ನಿರೂಪಿತಸ್ಯ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶ್ಚ ಸ್ಯ ಯೋಽಯಂ ಮಧ್ಯಶರೀರಭಾಗಃ ಸೋಽಯಂ ತದಿದಾಸೇತ್ಯಾದಿನಾ ಪೂರ್ವಂ ನಿರೂಪಿತಃ | ಅಥ ಭಾಗಾಂತರಂ ಪ್ರತಿಜಾನೀತೇ— ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಾಸ್ತಿಸ್ಮಿ ಯುಚಃ ಶಸ್ತ್ರಸ್ಯ ಗ್ರೀವಾಸ್ಥಾನೀಯಾಃ | ಅಂಸಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣ ಗ್ರೀವಾ ಇತಿ ಬಹುವಚನಮ್ | ಗ್ರೀವಾಂಸರೂಪಾ ಯುಚಃ ಕಥ್ಯಂತ ಇತಿ ಶೇಷಃ ||

ಪಶ್ಚಾತ್ತಾರಣದಿಂದ ನಿರೂಪಿತವಾದ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶ್ಚದ ಅತ್ಯನ್ಯಾನೀಯವಾದ ಮಧ್ಯಶರೀರಭಾಗವು ತದಿದಾಸ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂಕ್ತಗಳಿಂದ ಸಂಪನ್ನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದಾಯಿತು. ಈಗ ಇತರ ಭಾಗಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಲು ಮೊದಲುಭಾಗವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಮೂರು ಮುಕ್ತುಗಳು ಶಸ್ತ್ರದ ಗ್ರೀವಾ (ಕತ್ತು) ಸ್ಥಾನ ವಾಗುತ್ತದೆ. ಎರಡು ಭುಜಗಳೂ ಸೇರಿವೆಯೆಂದು ಸೂಚಿಸಲು ಬಹುವಚನ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಕಂಠಭುಜರೂಪಗಳಾದ ಮುಕ್ತುಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇವೆಯೆಂದರ್ಥ.

ಯಸ್ಯೇದಮಾರಜಸ್ತುಜೋ ಯುಜೋ ವನಂ ಸಹ | ಇಂದ್ರಸ್ಯ ರಂತ್ಯಂ ಬೃಹತ್ ||

ತತ್ರ ಪ್ರಥಮಾಮಾಹ- ಯಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯೇಂದ್ರಂ ಶಸ್ಯಮಾನಂ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಮಾರಜಃ ಸರ್ವತೋ ರಂಜಕಮ್ | ಯದ್ಧಾ ಯಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯೇದಂ ಜಗತ್ಪಾಲನಂ ಸರ್ವತೋ ರಂಜಕಮ್ | ಯಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಯುಜೋ ಯೋಗಸ್ತುಜೋ ವೈರಿಣಾಂ ಹಿಂಸಕಃ | ತಥಾ ಯಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಸಹೋ ಬಲಂ ವನಂ ಭಕ್ತ್ವರ್ವನನೀಯಮ್ | ತಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ರಂತ್ಯಂ ರಮಣಂ ಬೃಹತ್ಪ್ರಾಥಮ್, ತ್ರೀದಾ ಮಹತೀ- ತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಮೊದಲನೆಯ ಮುಕ್ತನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯಸ್ಯ ಯಾವ ಇಂದ್ರನಿಗೆ, ಇದಂ ಈ ಪಠಿಸುವ ನಿಷ್ಕೇವಲ ಶಸ್ತ್ರವು, ಅರಜಃ ಎಲ್ಲಾರೀತಿಯಿಂದಲೂ ರಂಜಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಯಾವ ಇಂದ್ರನ ಈ ಜಗತ್ತಾಲನಕರ್ಮವು ಸರ್ವರಂಜಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಯಾವ ಇಂದ್ರನ ಯುಜಃ ಯೋಗವು, ತುಚಃ ವೈರಿಗಳನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಪಾಗಿಯೇ ಇಂದ್ರನ ಸಹಃ ಬಲವು, ವನಂ ಭಕ್ತರಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆ ಇಂದ್ರನ ರಂತ್ಯಂ ತ್ರೀಡೆಯು, ಬೃಹತ್ ಪ್ರಾಥಮಾಗಿದೆ. ಅಧಿಕವಾಗಿದೆಯೆಂದರ್ಥ.

ಅನ್ಯಾಸು ಚೇತಃಪ್ರಾಕ್ ಸೂದದೋಹಸಸ್ತಾಃ ||

ಉದ್ಧಾರಪಕ್ಷೇತು ತದುದ್ಧಾರನೂತನಪ್ರಕ್ಷೇಪಯೋಃ ಸ್ಥಾನಂ ದರ್ಶಯತಿ-ಉದಾಹರಣೇಷು ಸೂಕ್ತೇಷು ಯಾ ಅಸಮಾಮ್ನಾತಾ ಅನ್ಯಾ ಋಚಸ್ತಾಸು ಯದ್ಯದ್ಧಾತಾರೋ ಉಪನಂ ಸಾಮು ಗಾಯೀಯುಸ್ತದಾಧೀಂ ಸೂದದೋಹೋನಾಮಿಶಾಯಾಃ “ ತಾ ಅಸ್ಯ ಸೂದದೋಹಸಃ ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೮-ಸೂ-೬೯-ಋ-೩) ಇತ್ಯೇತಸ್ಯಾಃ ಪೂರ್ವಂ ಶಾಶ್ವಿದ್ರಾಜ್ಯಮ್ನಾತಾ ಅಪನೀಯ ತಾ ನವೀನಾ ರಾಜನಸಾಮಾಧಾರಭೂತಾ ಋಚಸ್ತತ್ರ ಪ್ರಕ್ಷಿಪೇತ್ ||

ಋಕ್ಯುಗಳ ಉದ್ಧಾರ ಅವುಗಳ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕ್ಷೇಪಣೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಯಾವ ಅನ್ಯ ಋಕ್ಯುಗಳವೆಯೋ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಣೆಗಳು ರಾಜನ ಸಾಮವನ್ನು ಗಾನಮಾಡುವುದಾದರೆ ಆಗ ಸೂದದೋಹವೆಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ತಾ ಅಸ್ಯ ಸೂದದೋಹಸಃ (ಋ-ಸಂ-೮-೬೯-೩) ಎಂಬ ಋಕ್ಯಿನ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಋಕ್ಯುಗಳನ್ನು ತೆಗೆದು ಅವುಗಳ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನೂತನಗಳಾದ ರಾಜನಸಾಮಕ್ಕೆ ಆಧಾರಗಳಾದ ಋಕ್ಯುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಬೇಕು.

ತದಿದಾಸೇತ್ಯೇತದಾದಿ ಶಸ್ತ್ರಂ ||

ಶಸ್ತ್ರಯೇವಪಿ ಕಸ್ತ್ರೋಪಶ್ರಮಸ್ಯ ನಾನ್ಯನ್ಯಥಾತ್ಮಮಿತ್ಯೇತದ್ಧರ್ಶಯತಿ-ಯದಿ “ತದಿದಾಸೆ” ಇದ್ಯಾದಿಷು ರಾಜನಸಾಮುಗಾನಂ ಯದಿ ವಾ ತತೋಽನ್ಯಾಸು ಸಮಾಮ್ನಾತಾಸು ಯದಿ ವಾ ನವೀನಾಸು ಸರ್ವಥಾಃಪ್ರಶ್ರಮ ಏಕವಿಧ ಏವ ||

ಮೂರು ಮತದಲ್ಲಿಯೂ, ಶಸ್ತ್ರದ ಉಪಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಯಾವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಮೂರು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ತದಿದಾಸೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನೇ ಶಸ್ತ್ರೋಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಪರಿಚಯಿಸಿ, ಇಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಿಶ್ವವೂ ಇಲ್ಲ.

ಅವಿದ್ಯತಶ್ಚಾತ್ರ ಪ್ರತಿಗರೇ ||

ಹೋತ್ರಾ ಶಸ್ತ್ರೇ ಕಸ್ಯಮಾನೇಽಪ್ಸಯೋರ್ಯಃ ಪ್ರಗತಿರೋ ವಿಹಿತಃ ಸ ದ್ವಿವಿಧಃ, ಪ್ರಾಕೃತೋ ವಿಹಿತಶ್ಚೇತಿ | ತತ್ರ ಸರ್ವತ್ರ ಶಸ್ತ್ರೇಷು ಸಾಮಾನ್ಯೇನ ಪ್ರಾಕೃತಪ್ರಾಪ್ತೌ ಸತ್ಯಾಂ ತದ-ಪವಾದೇನ ವಿಹಿತೇ ಹೋದತಿಶಸ್ತ್ರೇ ವಿಹಿತಃ ಪ್ರತಿಗರಃ ಪ್ರಯುಕ್ತಸ್ತದ್ವಿಷ್ಣ್ವಾಂತೇನಾಶ್ರಾಂತಿ ವಿಹಿತಃ ಪ್ರತಿಗರಃ ಇತ್ಯಾಶಂಕೃ ತದ್ಧಾರಯತಿ-ಪ್ರಕೃತಾನಾಮ್ನಾತಾತ್ ಪ್ರತಿಗರ ಮಂತ್ರಾ-ದ್ವಿತೇಷಸ್ಯ ಕಸ್ಯಚಿದ್ಧಾರಣಂ ಸಂಪಾದನಂ ಯಸ್ಮಿನ್ಪ್ರತಿಗರೇ ಸೋಽಯಂ ವಿಹಿತಃ ಪ್ರತಿಗರಃ, ಸೋಽತ್ರ ನ ಕರ್ತವ್ಯಃ ಕಿಂಶು ಪ್ರಾಕೃತ ಏವ ಕರ್ತವ್ಯಃ ||

ಹೋವ್ಯ ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಏಕನಿವಾಹ ಅಧ್ಯಯನವಿಗಿ ಪ್ರತಿಗರಮಂತ್ರವು ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ. ಅದು ಪ್ರಾಕೃತವಿಹಿತ ವೆಂದು ಎರಡುವಿಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವಿಹಿತಪ್ರತಿಗರಮಂತ್ರವಿಧವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿಹೇಳಿದ ಪ್ರತಿಗರಮಂತ್ರದಿಂದ ಯಾವ ಪ್ರತಿಗರಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ವಿಶೇಷವಂಪಾದನವಿದೆಯೋ ಅದು ವಿಹಿತಪ್ರತಿಗರವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾರದು. ಪ್ರಾಕೃತಪ್ರತಿಗರ ಮಂತ್ರವನ್ನೇ ಏಕವಿಧವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು.

ತಾ ಅಸ್ಯ ಸೂದದೋಹಸ ಇತ್ಯೇತದಾದಿಃ ಸೂದದೋಹಾಃ ಸೂದ-
ದೋಹಾಃ ||

“ ತದಿದಾಸ ” ಇತ್ಯಾರಭ್ಯ ಗೀರ್ಭಿರುಕ್ಪೌರಿತಿ ತಿಸ್ರ ಇತ್ಯಂತೇನ ನಿಷ್ಯೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರಸ್ಯ
ಯೋಷಿಯಮಾತ್ಮಭಾಗ ಉತ್ತಸ್ತಸ್ಯಾವಸಾನೇ ಕಾಂಚಿತ್ಪಚಂ ವಿಧತ್ತೇ—ತಾ ಅಸ್ಯೇತ್ಯುಕ್ತ ಏವ ಪಾದ
ಅದಿಯಸ್ಯಾ ಋಚಃ ಸೇಯಮ್ನುಗೇತದಾದಿಃ | ಸಾ ಚ ಸೂದದೋಹೋ ನಾಮಿಕಾ, ಸಾತ್ಯ
ಪಠನೀಯಾ | ಅಧ್ಯಾಸೋಷ್ಯಧ್ಯಾಯ ಸಮಾಪ್ತಾರ್ಥಃ ||

ತದಿದಾಸ ಎಂದು ಆರಂಭಿಸಿ ಗೀರ್ಭಿರುಕ್ಪೌರಿತಿ ತಿಸ್ರಃ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದವರೆಗೆ ನಿಷ್ಯೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರದ ಯಾವ ಆತ್ಮಭಾಗ
ಹೇಳಿದೆಯೋ ಅದರ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಋಕ್ಯನ್ನು ವಿಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ತಾ ಅಸ್ಯ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಪಾದವೇ ಅದಿಯಲ್ಲಿರುವ
ಋಕ್ಯು ಏತದಾದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ತಾ ಅಸ್ಯ (ಋ. ಸಂ. ೮-೬೯-೩) ಎಂಬ ಸೂದೋಹೋನಾಮಕವಾದ ಋಕ್ಯನ್ನು
ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಬೇಕು. ಪದಾವೃತ್ತಿ ಅಧ್ಯಾಯಸಮಾಪ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಇತಿ ಶ್ರೀನುತ್ನಾಯಣಾಚಾರ್ಯ ವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಥಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕೇ
ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯೇ ಸ್ಪಷ್ಟಃ ಖಂಡಃ

ಇತಿ ಶ್ರೀನುತ್ನಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಬಹ್ವೃಚ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಥಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕೇ ಪ್ರಥಮೋಷ್ಯಾಯಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತವಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಥಾಂಡ ಭಾಷ್ಯದ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕದ
ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತವಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಥಾಂಡ ಭಾಷ್ಯದ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕದ
ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯವು ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಅನ್ಯಾಸು ಚೇತ್ಸುನಾಮ್ನಾತಾಸು ರಾಜನೇನ ಸಾಮ್ನಾ ಸ್ತುವೀರನ್ಯಥಾ-
ಸ್ಥಾನಂ ತಾ ಇಹೈವೇಮಾ ಅಸಮಾಮ್ನಾತಾಸು ಚೇತ್ಸಸ್ತುವೀರ-
ನ್ಸಮಾಮ್ನಾತಸ್ಯ ಜಾನತೀರುದ್ಧೃತ್ಯ ತತ್ರ ತಾಃ ಶಂಸೇದಿಹೋ
ವನೀನಾಃ ||

ಯದುಕ್ತಂ ಪೂರ್ವತ್ರ “ ರಾಜನಸ್ತೋತ್ರಿಯೇಣ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ ” (ಏ-ಆ-೫-ಅ-೧-
ಖಂ-೫) ಇತಿ, ತತ್ರ ಕಂಚಿದ್ವಿಶೇಷಂ ದರ್ಶಯತಿ—ರಾಜನಸಾಮ್ನಾ ಅಧಾರಭೂತಾಸ್ತುಪ್ತು ತ್ರಯಃ
ಪಕ್ಷಃ ಸಂಭವಂತಿ | “ ತದಿದಾಸ ” ಇತ್ಯಾದಿಕಾ ಯಚ ಇತ್ಯೇಕಃ ಪಕ್ಷಃ | ತಾಭ್ಯೋಽನ್ಯಾ ಯಚ
ಇತ್ಯೇಕಃ ಪಕ್ಷಃ | ತಾತ್ಪರ್ಯಾನ್ಯ ದ್ವಿಧಾ ಭಿನ್ನಂತೇ | ಉದಾಹೃತೇಷು ಸೂಕ್ತೇಷು ಸಮಾಮ್ನಾತಾ
ಅಸಮಾಮ್ನಾತಾಶ್ಚೇತಿ | ತತ್ರ “ ತದಿದಾಸ ” ಇತ್ಯಾದಿಕಾಸು ರಾಜನಸಾಮಗಾನ ಪಕ್ಷೇ ಪೂರ್ವೋಕ್ತ
ವಿನ ಶಸ್ತ್ರೋಪಕ್ರಮಃ | ಯದಾ ತು ತದಿದಾಸೇತ್ಯಾದಿಭ್ಯೋಽನ್ಯಾಸು ಯಥೋಕ್ತಸೂಕ್ತಗಾಸು
ಸಮಾಮ್ನಾತಾಸ್ತುಕ್ಲೂದ್ಧಾತಾರೋ : ರಾಜನೇನ ಸ್ತುವೀರಂಸ್ತದಾನೀಂ ಪೂರ್ವೋಕ್ತನ್ಯಾಯೇನ
ರಾಜನಸಾಮಾಧಾರಭೂತಾಫಿರನ್ಯಾಭಿರ್ಯಗ್ನಿಃ ಶಸ್ತ್ರೋಪಕ್ರಮಃ ಪ್ರಸಜ್ಯೇತ್, ತಥೋಪಕ್ರಮೋ ನ
ಕರ್ತವ್ಯಃ | ಕಿಂಠು ತಾ ಅನ್ಯಾಃ ಸಮಾಧಾರಭೂತಾ ಯಚಃ ಸ್ತುತ್ಯಾನ ವಿನ ಪಠನೀಯಾಃ | ಇಮಾಃ
“ ತದಿದಾಸ ” ಇತ್ಯಾದಿಕಾ ಇತ್ಯೇವ ಶಸ್ತ್ರೋಪಕ್ರಮ ವಿನ ಪಠನೀಯಾಃ | ಯದಾ ಪುನರುದ್ಧಾ-
ತಾರೋ ಯಥೋಕ್ತಸೂಕ್ತೇಶ್ವಸಮಾಮ್ನಾತಾಸು ಕಾಸುಚಿನ್ನವೀನಾಸ್ತುಪ್ತು ರಾಜನೇನ ಸ್ತುವೀರಂಸ್ತ
ದಾನೀಂ ಸಮಾಮ್ನಾತಸ್ಯ ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ಮಧ್ಯೇ ತಾವತೀರ್ನೂತನಾನಾಮ್ನಾಚಾಂ ಸಂಖ್ಯಯಾ ಸಂಖ್ಯಾತಾಃ
ಶಾಕ್ವಿದ್ವಚ ಉದ್ಧೃತ್ಯ ತತ್ರ ತಾಸಾಮ್ನಾಚಾಂ ಸ್ತಾನೇ ತಾ ನವೀನಾ ಯಚಃ ಶಂಸೇತ್ | ಇಮಾಸ್ತು
“ ತದಿದಾಸ ” ಇತ್ಯಾದಿಕಾ ಇತೋ ವಿನ ಶಸ್ತ್ರೋಪಕ್ರಮ ವಿನ ಪಠನೀಯಾಃ ||

ರಾಜನಸಾಮದ ಅಧಾರವಾದ ತ್ರ್ಯಚದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ರಾಜನ ಸಾಮಕ್ಕೆ ಅಧಾರವಾದ ಮಕ್ಕು
ಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರು ಪಕ್ಷಗಳು ಸಂಭವಿಸುತ್ತವೆ. ತದಿದಾಸ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳೆಂದು ಒಂದು ಮತಃ ಅವುಗಳಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ
ಮಕ್ಕುಗಳೆಂದು ಎರಡನೆಯ ಮತ. ಅನ್ಯಮಕ್ಕುಗಳು ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಎರಡು ರೀತಿ ವಿಕಲ್ಪವಿದೆ. ಪೂರ್ವೋದಾಹೃತ
ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಿದವುಗಳು. ಎಂದು ಒಂದು ಪಕ್ಷ. ಹೇಳದೇ ಇರುವವುಗಳು ಎಂದು ಒಂದು ಪಕ್ಷ. ತದಿದಾಸ
ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ರಾಜನ ಸಾಮಗಾನವೆಂಬ ಮತದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಶಸ್ತ್ರೋಪಕ್ರಮವೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಇತರ
ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿಯೂ ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೇ ರಾಜನ ಸಾಮದಿಂದ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವುದಾದರೆ
ಅಗ ರಾಜನ ಸಾಮಕ್ಕೆ ಅಧಾರವಾದ ಇತರ ಮಕ್ಕುಗಳಿಂದ ಶಸ್ತ್ರೋಪಕ್ರಮ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಹಾಗೆ ಉಪಕ್ರಮ
ಮಾಡಬಾರದು. ಆ ಸಾಮಕ್ಕೆ ಅಧಾರವಾದ ಆ ಮಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಅವುಗಳ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯೇ ಪಠಿಸಬೇಕು. ತದಿದಾಸ ಇತ್ಯಾದಿ
ಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅದಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಪಠಿಸಬೇಕು. ಉದಾಹರಣೆಗಳು ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಕೆಲವು ನವೀನ
ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ರಾಜನಸಾಮದಿಂದ ಗಾನಮಾಡುವುದಾದರೆ ಅಗ ಉಕ್ತಸೂಕ್ತಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನೂತನ ಮಹಾಸಂಖ್ಯೆಗೆ ಸಮಾನವಾದ
ಸಂಖ್ಯೆಯಿರುವ ಕೆಲವು ಮಕ್ಕುಗಳನ್ನು ತೆಗೆದು ಅವುಗಳ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನೂತನ ಮಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಪಠಿಸಬೇಕು. ಈ
ತದಿದಾಸ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಶಸ್ತ್ರದ ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿಯೇ ಪಠಿಸಬೇಕು.

ನಾಧ್ಯಷ್ಟ ಆದಧರ್ಷದಾಧ್ಯಷ್ಟಾಣಂ ಧೃಷಿತಂ ಶವಃ | ಪುರಾ ಯದೀಮತಿ-
ವ್ಯಥಿರಿಂದ್ರಸ್ಯ ಧೃಷಿತಃ ಸಹಃ ||

ದ್ವಿತೀಯಾಮೃಚಮಾಹ — (ವೈರಿ) ಣಾಂ (ಶವೋ) ಬಲಂ ಧೃಷಿತಂ ಯೇನೇನೈವೇಣ ತಿರಸ್ಕೃತಮ್ | ದಾಧ್ಯಷ್ಟಾಣಮತಿಶಯೇನ ತಿರಸ್ಕರ್ತಾರಂ (ರೋ) ಯಮಿಂದ್ರಂ ನಾಧ್ಯಷ್ಟಃ | ಅನ್ಯೇನ ಕೇನಾಪಿ ತಿರಸ್ಕರ್ತುಮಶಕ್ಯಃ | ನೈವಾರಿರಾದಧರ್ಷಸ್ತ್ವಿವ ತಿರಸ್ಕೃತಮಾನ್ | ಯದ್ಯು-
ಸ್ಮಾತ್ ಕಾರಣಾತ್ಪುರಾ ಪೂರ್ವಸಿನ್ಯಾಲ ಈಮತಿವ್ಯಥಿರಿಮಂ ಸತ್ತು ಮತಿಶಯೇನೇಂದ್ರಶ್ವಾಲಿತಮಾನ್, ತಸ್ಮಾದಿಂದ್ರಸ್ಯ ಸಹೋ ಬಲಂ ಧೃಷಿತಂ ವೈರಿಧರ್ಷಣಕ್ಷಮಮ್ ||

ಎರಡನೆಯ ಮಕ್ಕನ್ನು ವಿವಸುತ್ತಾರೆ. ಶವಃ ವೈರಿಬಲವು, ಧೃಷಿತಂ ಯಾವ ಇಂದ್ರನಿಂದ ತಿರಸ್ಕೃತವಾಗಿಯೋ, ದಾಧ್ಯಷ್ಟಾಣಂ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವ ಇಂದ್ರನನ್ನ, ನಾಧ್ಯಷ್ಟಃ ಬೇರೆಯಾದುದೂ ತಿರಸ್ಕರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ನ ಆಧರ್ಷತ್ ಯಾವ ಶತ್ರುವೂ ತಿರಸ್ಕರಿಸಲಿಲ್ಲ. ಯಾವಕಾರದಿಂದ ಪುರಾ ಪೂರ್ವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಮತಿವ್ಯಥಿರಿಮಂ ಈ ಇಂದ್ರನು ತಡೆಯಿಲ್ಲದೆ ತಿರುಗದನೋ, ಆಡುದಿಂದ, ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಇಂದ್ರನ, ಸಹಃ ಬಲವು, ಧೃಷಿತಂ ವೈರಿನಾಶಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಸ ನೋ ದದಾತು ತಂ ರಯಿಂ ರಯಿಂ ಪಿಶಂಗಸಂದೃಶಂ | ಇಂದ್ರಃ
ಸತಿಸ್ತವಸ್ತನೋ ಜನ್ವೇಷಾ ||

ತೃತೀಯಾಮೃಚಮಾಹ — ಜನೇಷು ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಷು ಮಧ್ಯ ಆ ಸಮಂತಾತ್ತವಸ್ತಮೋಃ-
ತಿಶಯೇನ ಬಲವಾವೃತಿಃ ಪಾಲಕ ಇಂದ್ರಃ ಪಿಶಂಗಸಂದೃಶಂ ಪಿಂಗಲವರ್ಣತ್ವೇನ ಸಮ್ಯಗ್ ದೃಷ್ಟಿ-
ಪ್ರಿಯಂ ರಯಿಂ ಹೇಮರೂಪಂ ಸ್ವಯಂ ಲಬ್ಧವಾನ್ | ತಂ ರಯಿಂ ಸ್ವೇನ ಲಬ್ಧಂ ತದ್ಧನಂ ಸ
ಇಂದ್ರೋ ನೋಽಸ್ಮಧ್ಯಂ ದದಾತು ||

ಮೂರನೆಯ ಮಕ್ಕನ್ನು ವಿವಸುತ್ತಾರೆ. ಜನೇಷು ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಆ ಎಲ್ಲಾಕಡೆಯಿಂದಲೂ, ತವಸ್ತಮಃ ಅತಿಶಯ ಬಲಶಾಲಿಯಾದ, ಪತಿಃ ಪಾಲಕನಾದ, ಇಂದ್ರಃ ಇಂದ್ರನು, ಪಿಶಂಗಸಂದೃಶಂ ಪಿಂಗಲವರ್ಣದಿಂದ ನೋಡಲು ರಮ್ಯವಾದ ರಯಿಂ ಚಿನ್ನವನ್ನು, ಲಬ್ಧವಾನ್ ಹೊಂದಿರುವನು. ತಂ ರಯಿಂ ತಾನುಹೊಂದಿದ ಆ ಧನವನ್ನು ಸಃ ಆ ಇಂದ್ರನು, ನಃ ನಮಗೆ, ದದಾತು ಕೊಡಲಿ.

ಸೂದದೋಹಾಃ ||

ಗ್ರೀವಾಸ್ಥಾನೀಯಾಃ ಕಾಪಾಂತರಗತಾಸ್ತಿಸ್ತಃ ಋಚೋ ದರ್ಶಯಿತ್ವಾ ಸ್ವಶಾಖಾಗತಾ-
ಮೇಶಾಮೃಚಂ ದರ್ಶಯತಿ — “ ತಾ ಅಸ್ಯ ಸೂದದೋಹಸಃ ” (ಮು. ಸಂ. ಮಂಠ-ಸೂ-೬೯-
ಮು-೩) ಇತ್ಯಾದಿಕೇತ್ಯರ್ಥಃ ||

ರಪ್ತದ ಗ್ರೀವಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಇತರಶಾಖೆಯ ಮೂರು ಮಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ತನ್ನ ಶಾಖೆಯ ಒಂದು ಮಕ್ಕನ್ನು ಕೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ತಾ ಅಸ್ಯ ಸೂದದೋಹಸಃ (ಮು. ಸಂ. ೮-೬೯-೩) ಎಂಬುದೇ ಆ ಮಕ್ಕು.

ಶಿರೋ ಗಾಯತ್ರಮಿಂದ್ರಮಿದ್ಧಾ ಧಿನೋ ಬೃಹದಿತಿ ||

ತಸ್ಯ ಮಧ್ಯಕರೀರಭಾಗಂ ಗ್ರೀವಾಭಾಗಂ ಚೋಕ್ತಾ ಭಾಗಾಂತರಂ ದರ್ಶಯತಿ—
ಗಾಯತ್ರೀಭಂದಸ್ಯಮಿಂದ್ರಮಿದಿತಿ ಸೂಕ್ತಂ ಶಸ್ತ್ರಸ್ಯ ಶಿರೋಭಾಗಸ್ತಂ ಭಾಗಂ ಕಂಶೇತ್ ||

ಶ್ವದ ಮಧ್ಯಕರೀರಭಾಗವನ್ನೂ, ಗ್ರೀವಾಭಾಗವನ್ನೂ ಹೇಳಿ ಈಗ ಇತರಭಾಗಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಗಾಯತ್ರೀಭಂದಸ್ಯವಾದ ಇಂದ್ರಮಿತ್ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ಶ್ವದ ಶಿರೋಭಾಗವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಭಾಗವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು.

ಅನ್ಯಾಸು ಚೇತ್ಸಮಾಮ್ನಾತಾಸು ಸ್ತುವೀರನ್ನುಭಯಾಸಂಸ್ಥಾ ನ ವಿಶ್-
ರ್ಯಯೋಽಸಮಾಮ್ನಾತಾಸು ಚೇತ್ಸಸ್ತುವೀರನ್ನಿಶ್ರಾಸು ಚೆ||

ತತ್ರ ಕಂಚಿದ್ವಿಶೇಷಂ ದರ್ಶಯತಿ— “ ಇಂದ್ರಮಿದ್ಧಾ ಧಿನಃ ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ.೧.ಸೂ.೭-
ಋ.೧) ಇತ್ಯೇತಸ್ಮಾಕ್ತ್ವೌಚಾದನ್ಯಾಸೂತ್ರ ರಾಸು ತಿಸ್ಯಷ್ಟೌಕ್ತಾ ಮ್ನಾತಾಸು ಯದ್ವಿದ್ಧಾತಾರಃ ಸ್ತುವೀ-
ರಂಸ್ತದಾನೀಂ ತಾಸ್ತಿಸ್ಯ ಋಚಃ ಇಂದ್ರಮಿದ್ಧಾ ಧಿನ ಇತ್ಯೇತಸ್ಯ ಸ್ಯಾನೇ ಪಠನೀಯಾಃ | ಶಾಸಾಂ
ಸ್ಯಾನೇ ತ್ವಿಂದ್ರಮಿದಿತ್ಯಾದಯಸ್ತಿಸ್ಯ ಇತಿ ವಿಶರ್ಯಯಃ | ಏತಸ್ಮಿನ್ನೂಕ್ತೇ ಯಾ ಅಸಮಾಮ್ನಾತಾ
ಅನ್ಯತ್ರ ಸಮಾಮ್ನಾತಾಸ್ತಿಸ್ಯ ಋಚಸ್ಯಾಸು ಯದ್ವಿದ್ಧಾತಾರಃ ಸ್ತುವೀರಂಸ್ತದಾನೀಂ ಶಾಸಾಂ ಮಧ್ಯೇ
ಸೂಕ್ತಗತಾಸ್ತಿಸ್ಯ ಋಚ ಉದ್ಯತ್ಯ ತಸ್ಮಿನ್ ಸ್ಯಾನೇ ಗಾನಾಧಾರಭೂತಾಸ್ತಿಸ್ಯ ಋಚಃ ಪಠೇತ್ |
ಮಿಶ್ರಾಸು ಗಾನೇಽಪ್ಯಯಮೇವ ನ್ಯಾಯಃ | ಗಾನಾಧಾರಸ್ಯ ತ್ವಚಸ್ಯ ಕಿಯಾನಸಿ ಭಾಗೋಽತ್ರ ಸಮಾ-
ಮ್ನಾತಃ | ಅಪತಿಷ್ಟಸ್ತು ಪ್ರದೇಶಾಂತರಸ್ತೋ ಯದಾ ಭವತಿ ತದಾನೀಮೇತಾಸ್ತಿಸ್ತೋ ಮಿಶ್ರಾ ಭವಂತಿ ||

ಶಿರೋಭಾಗ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಶೇಷವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಂದ್ರಮಿದ್ಧಾ ಧಿನಃ (ಋ-ಸಂ-೧-೭-೧೦)
ಎಂಬ ತ್ವಚಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ಮುಂದಿನ ಮೂರು ಮುಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಉದ್ಧಾತ್ಯ ಸ್ತುತಿಮುವುದಾದರೆ, ಆಗ ಆ ಮೂರು ಮುಕ್ಯ
ಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರಮಿತ್ ಎಂಬುದರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಬೇಕು. ಅವುಗಳ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಮಿದ್ಧಾ ಧಿನಃ ತ್ವಚನವನ್ನು
ಪಠಿಸಬೇಕು ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದವುಗಳಾಗಲಿ, ಹೇಳದಿರುವವುಗಳಾಗಲಿ, ಯಾವ ಮೂರು ಮುಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಉದ್ಧಾತ್ಯ
ಸ್ತುತಿಮುತ್ತಾನೋ, ಆಗ ಅವುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮೂರು ಮುಕ್ಯಗಳನ್ನು ತೆಗೆದು ಹಾಕಿ ಅದರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ
ಗಾನಕ್ಕೆ ಅಧಾರವಾದ ಮುಕ್ಯಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಮಿಶ್ರಗಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ರೀತಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಗಾನಾಧಾರವಾದ
ತ್ವಚದ ಬಹು ಭಾಗವು ಇಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಿದೆ. ಉಳಿದವುಗಳು ಇತರ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವುದಾದರೆ ಆಗ ಈ ಮೂರರಿಂದ ಮಿಶ್ರಣವಾಗಿ
ಪಠಿಸಬೇಕು.

ಸೂಕ್ತಸ್ಯೋತ್ತಮಾಂ ಸೂದದೋಹಾಃ ||

ಉದ್ಧಾರಸ್ಯಾನೇ ಕಂಚಿದ್ವಿಶೇಷಂ ದರ್ಶಯತಿ—ತೂರ್ವಂ ಸೂದದೋಹಃ ಪ್ರಾಗ್ನಿದ್ಧಾರ
ಉಕ್ತಃ | ಅತ್ರ ಸು ಸೂದದೋಹಃ ಪ್ರಾಚೀನಾ ಸೂಕ್ತಸ್ಯೋತ್ತಮಾ ಯಿಯಯಮ್ “ ಇಂದ್ರಂ ವೇ
ವಿಶ್ವತ್ಸವರಿ ” (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೧-ಸೂ.೭-ಋ-೧೦) ಇತ್ಯಗ್ನಿಸ್ತು ತಸ್ಯಾಃ ಪ್ರಾಗೇವೋದ್ಧಾರಸ್ತಾಂ
ಕು ಪಠೇತ್ | ತತಃ ಸೂದದೋಹಾಃ ಪಠನೀಯಾ |

ಮಕ್ಕಳು ಉದ್ಧಾರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಶೇಷವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸೂದದೋಹೋ ಮುಕ್ತನ ಉದ್ಧಾರ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸೂದದೋಹೋ ಮುಕ್ತನ ಹಿಂದಿರುವ ಇಂದ್ರಂ ವೋ ವಿಶ್ವತಸ್ವರಿ (ಮು-ಸಂ-೧-೭-೧೦) ಎಂಬ ಮುಕ್ತನನ್ನು ಮೊದಲು ಪಠಿಸಿ ಅವನೇಲಿ ಸೂದದೋಹವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು.

ವಿಜವಃ ||

ಪುನರಪಿ ಶಸ್ತ್ರಸ್ಯಾಪರಂ ಭಾಗಂ ದರ್ಶಯತಿ—ವಿಶೇಷೇಣ ಜವೋ ವೇಗೋ ಯಸ್ಯೈವ ಪ್ರಿ-
ಶರೀರಭಾಗೇ ಸಮುತ್ಪದ್ಯತೇ ಸೋಽಯಂ ಭಾಗೋ ವಿಜವಃ | ತತ್ ಸ್ಥಾನೀಯಃ ಶಸ್ತ್ರಭಾಗ ಉಚ್ಯತೆ
ಇತಿ ಶೇಷಃ ||

ಶಸ್ತ್ರದ ಇತರ ಭಾಗವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯಾವ ಪಕ್ಷಿ ಶರೀರ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕ ವೇಗ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದೋ
ಆ ಭಾಗಕ್ಕೆ ವಿಜವವೆಂದು ಹೆಸರು. ಆ ಸ್ಥಾನದ ಶಸ್ತ್ರ ಭಾಗವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸುತಸ್ತೇ ಸೋಮ ಉಪಯಾಹಿ ಯಜ್ಞಂ ಮತ್ಸ್ಯಾ ಮದಂ ಪುರು-
ವಾರಂ ಮುಘಾಯ | ಮಂಹಿಷ್ಯ ಇಂದ್ರ ವಿಜುರೋ ಗೃಣಧ್ಯೈ ||

ತಸ್ಮಿನ್ನಾಗೇ ಪ್ರಥಮಾವ್ಯಜಮಾಹ—ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ತ್ವದರ್ಥಂ ಸೋಮೋ ವಲ್ಲಾಃ ಪುಃ
ಸುತೋಽಭಿಷುತೋಽತೋ ಯಜ್ಞಮೇತಮುಪಯಾಹಿ ತ್ವಂ ಪ್ರಾಪ್ನುಹಿ | ಮುಘಾಯಾಸ್ಮಾಕಂ
ಧನಾಯ ಪುರುವಾರಂ ಪುರುಭಿರ್ಬಹುಭಿರ್ವರ್ಷೇಯಂ ಮದಂ ಹರ್ಷಂ ಯಥಾಪಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋಮಿ
ತಥಾ ತ್ವಂ ಮತ್ಸ್ಯ ಮದಮನುಗೃಪ್ಸನ್ ಹ್ಯಪೋ ಭವ | ಯಥಾಸ್ತದ್ವನಾಯ ತ್ವಂ ಹ್ಯಪ್ಯಸ್ಯ ತಥಾ
ತ್ವಂ ಮಂಹಿಷ್ಯೋತಿಶಯೇನ ಪೂಜ್ಯಶ್ಚ ಸನ್ನಿದುರೋ ವಿಶಿಷ್ಟಲೋಕದ್ವಾರಾಣಿ ಗೃಣಧ್ಯಾ ಅಪ್ಯದಗ್ರೇ
ಕಥಯಿತುಮತ್ರ ಹ್ಯಪೋ ಭವ ||

ಆ ಭಾಗದ ಮೊದಲನೆಯ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಎಷ್ಟೆ ಇಂದ್ರನೇ ತೇ=ನಿನಗೋಸ್ಕರ, ಸೋಮಲತಿಯು,
ಸುತಃ=ಕುಟ್ಟಿಹಿಂದಿವೆ. ಅದುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಂ=ಈ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ನೀವು ಬನ್ನಿರಿ. ಮುಘಾಯು=ನಮ್ಮಗಳಿಗೆ ಧನಕ್ಕೋಸ್ಕರ,
ಪುರುವಾರಂ=ಅನೇಕರಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾದ, ಮದಂ=ಹರ್ಷವನ್ನು ಹೇಗೆ ನಾನು ಹೊಂದುವೆನೋ ಹಾಗೆ ನೀನು,
ಮತ್ಸ್ಯ=ಹರ್ಷವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾ ನೀನೂ ಹರ್ಷಿತನಾಗು. ನಮ್ಮ ಧನಧಾನಕ್ಕೆ ನೀನು ಸಂತುಷ್ಟನಾದಂತೆ ನೀನು,
ಮಂಹಿಷ್ಯಃ=ಅಶಶಯ ಪೂಜ್ಯನೂ ಆಗಿರುವಿ. ವಿದುರಃ=ವಿಶಿಷ್ಟಲೋಕಗಳ ದ್ವಾರಗಳನ್ನು ಗೃಣಧ್ಯಾ=ನಮ್ಮೆದುರು
ಹೇಳಲು ಸಂತುಷ್ಟನಾಗು.

ಸಸಾಹತುವ್ಯತ್ರಹತ್ಯೇಷು ಶತ್ರುನ್ಯಭುವಿರ್ಗಾಹ ಏಷಃ | ಸ ನೋ
ನೇತಾರಂ ಮಹಯಾಮ ಇಂದ್ರಂ ||

ದ್ವಿತೀಯಾನುಜಮಾಹ—ಸ ಇಂದ್ರೋ ವ್ಯತ್ರಹತ್ಯೇಷು ವ್ಯತ್ರನಾಮಕಸ್ಯಾಸುರಸ್ಯ ವಧಾ-
ರ್ಥೇಷು ಯುದ್ಧೇಷು ಶತ್ರುನ್ಯವೈರಿಣೋ ವ್ಯತ್ರಸಂಬಂಧಿನಃ ಸರ್ವಾನುರಾಷ್ಟಸಾಹತುಃ |

ಅಭಿಧೂತವಾನ್ | ಸ ವಿಷ ಇಂದ್ರ ಋಭುದೇವತಾತ್ಮಾ ಸನ್ನಿಗಾಯೋ ವಿಶೇಷೇಷಾಸ್ತಾಧಿರವ-
ಗಾಢಂ ಸೇವಿತುಂ ಶಕ್ಯಃ | ಸೋಪಸ್ತಾಕಂ ನೇತಾರಂ ಸ್ವರ್ಗೇ ಗಮಯಿತಾರಮಿಂದ್ರಂ ಮಹ-
ಯಾನೋ ವಯಂ ಪೂಜಯಾಮಃ ||

ಎರಡನೆಯ ಪಃಕ್ಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸಃ ಆ ಇಂದ್ರನು, ವೃತ್ತಹಕ್ಕೀಷು ವೃತ್ತಾಸುಸಂಸಾರಕವಾದ ಯುದ್ಧ
ಗಳಲ್ಲಿ, ಶತ್ರುನ್ ವೃತ್ತಗುಂಬಂಧಿಯಾದ ನಿನ್ನ ಸಕಲ ಶತ್ರುಗಳನ್ನೂ, ಸಮಾಹತುಃ ನಾಶಪಡಿಸಿರುವಿ. ಏಷಃ ಆ ನೀನು
ಋಭುಃ ದೇವತಾರೂಪಿಯಾಗಿ, ವಿಗಾಹಃ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ನಮ್ಮಿಂದ ಸೇವಿಸಲು ಶಕ್ಯನು. ನಃ ನಮ್ಮನ್ನು ನೇತಾರಂ
ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವ. ಇಂದ್ರಂ ಇಂದ್ರನನ್ನು, ಮಹಯಾಮಃ ನಾವು ಪೂಜಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಇನೋ ವಸುಃ ಸಮಜಃ ಪರ್ವತೇಷಾಃ ಪ್ರತಿ ವಾಮೃಜೀಷೀ |
ಇಂದ್ರಃ ಶಶ್ವದ್ವಿಜೋಹೂತ್ರ ಏವೈಃ ||

ಸ್ತುತಿಯಾಮೃಜವಾಹ— ಇಂದ್ರೋ ದೇವಃ ಶಶ್ವದ್ವಿರ್ನಿರಂತರವರ್ತಿಭಿರೇವೈರಸ್ಯದ್ವಜಂ
ಪ್ರತ್ಯಾಗಮನೈಜೋಹೂತ್ರೋತಿಶಯೇನ ಹೋಮನಿಷ್ಪಾದಕಃ | ಕೇದೃಶ ಇಂದ್ರಃ | ಇನಃ
ಸರ್ವಜಾಮೀಶ್ವರೋ ವಸುಧ್ವನವಾನ್ಸಮಜಃ ಸಮೀಚೀನಗತಿಯುಕ್ತಃ ಪರ್ವತೇಷಾಃ ಪರ್ವತ-
ಸಮಾನ ಐರಾವತೇ ಮೇಘೇ ವ್ಯಾವಸ್ಥಿತಃ | ವಾಂ ಪ್ರತ್ಯೈಜೀಷೀ | ಯಜ್ಞಕರ್ತಾರೌ ಹೇ
ದಂಪತೀ ಯುವಾಮುದ್ವಿಶ್ವರ್ಜಿಷೋಪಲಕ್ಷತಸೋಮರಸವಾನ್ | ಭವದೀಯಂ ಸೋಮಂ ಸ್ತೀ
ಕರೋತ್ಪ್ರಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಮೂರನೆಯ ಪಃಕ್ಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಂದ್ರ ದೇವನು ಶಶ್ವದ್ವಿಃ ನಿರಂತರವಾದ, ಏವೈಃ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞ ದ
ಅಗಮನದಿಂದ, ಜೋಹೂತ್ರಃ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ನಮ್ಮ ಹೋಮವನ್ನು ಸಾಂಗಗೊಳಿಸುವವನು. ಇಂದ್ರನ ವಿಶೇಷವನ್ನು
ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇನಃ ಸಕಲರಿಗೂ ಈಶ್ವರನು, ವಸುಃ ಧನವಂತನು. ಸಮಜಃ ಸುಂದರಗಮನವೈಶ್ಯವನು. ಪರ್ವ
ತೇಷಾಃ | ಪರ್ವತಸಮಾನನು, ಅಥವಾ ಐರಾವತದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಮೇಘದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವವನು. ಆ ಇಂದ್ರನು ವಾಂ
ಪ್ರತ್ಯೈಜೀಷೀ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ನೀವು ದಂಪತಿಗಳು ಕೊಟ್ಟ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸ್ತೀಕರಿಸಿರಿ.

ಸೂದದೋಹಾಃ ||

ಏತಾಸ್ವಿಶ್ವ ಋಚಃ ಪಂತ್ಯಾಂತೇ ಪತನೀಯಾವೃಚಂ ದರ್ಶಯತಿ—

ಪೂರ್ವೋಕ್ತಗಳಾದ ಮೂರು ಪಃಕ್ಯಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಿದಮೇಲೆ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಬೇಕಾದ ಪಃಕ್ಯನ್ನು ತೋರಿ
ಸುತ್ತಾರೆ. ಸೂದದೋಹೋಗಾಮಕ ಪಃಕ್ಯನ್ನು ಕೊನೆಮಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಇತ್ಯೇತತ್ತ್ರಯಂ ಗ್ರೀವಾಃ ತಿರೋ ವಿಜವಃ ಸರ್ವಮರ್ಧಚ್ಯವಾಃ ||

ಶಂಸನಪ್ರಕಾರೇ ವಿಜೇಷಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಯಸ್ಯೇದಮಿತ್ಯಾದಿಕಃ ಶಶ್ವಸ್ಯ ಯೋ ಗ್ರಿವಾ-
ಭಾಗ ಇಂದ್ರನಿುದ್ಧಾನಿ ಇತ್ಯಾದಿಕೋ ಯಃ ತಿರೋಭಾಗಃ ಸುಕೇಶೋ ಸೋಮ ಇತ್ಯಾದಿಕೋ

(ಯೋ) ವಿಜವಭಾಗ ಇತ್ಯೇತದ್ಭಾಗತ್ರಯಂ ಸರ್ವಮರ್ಥಚ್ಛೇದ (ಚ) ಶಂಸನಾರ್ಥಮ್ | ತ್ರಿವಿಧಂ
 ಹಿ ಶಂಸನಮ್ | ಸಾದೇವಸಾಯಾರ್ಥಚ್ಛೇದ ಪ್ರಣವ ಇತ್ಯೇಕಮ್ | ಅರ್ಥಚ್ಛೇದವಸಾಯ
 ಕೃತ್ಯಾನ್ಯಯಾವೃಚಿ ಪ್ರಣವ ಇತಿ ದ್ವಿತೀಯಮ್ | ವಿನೈವಾವಸಾನಮೃಗಂತೇ ಪ್ರಣವ ಇತಿ
 ತೃತೀಯಮ್ | ಏವಂ ಸತ್ಯುಕ್ತೇಷು ಶಸ್ತ್ರಭಾಗೇಷ್ವರ್ಥಚ್ಛೇದವಸಾನಮಿತ್ಯಯಮೇವ ಪಕ್ಷ್ವೇಷು-
 ಸುಷ್ವೇಯಃ ||

ಪಠಿಸುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯಸ್ಯೇದಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ವದ ಗ್ರೀವಾಭಾಗವೂ, ಇಂದ್ರಮಿದ್ಧಾಥಿನ
 ಇತ್ಯಾದಿ ಶಿರೋಭಾಗವೂ, ಸುತಸ್ತೇ ಸೋಮ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಜವ ಭಾಗವೂ ಹೀಗೆ ಶ್ವದ ಮೂರು ಭಾಗಗಳನ್ನು
 ಅರ್ಥಚ್ಛೇದವರ್ತನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕು. ಇದರಲ್ಲಿಯೂ ಮೂರುರೀತಿಇದೆ. ಒಂದು ಪಾದವನ್ನು ಪಠಿಸಿದಮೇಲೆ ಅರ್ಥಚ್ಛೇದದಲ್ಲಿ
 ಪ್ರಣವವೆಂದು ಒಂದು ಪಕ್ಷ. ಅರ್ಥಚ್ಛೇದವನ್ನು ಪಠಿಸಿದಮೇಲೆ ಸಂಪೂರ್ಣಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಣವವೆಂದು ಎರಡನೆಯಪಕ್ಷ.
 ಅವಸಾನವಿಲ್ಲದೆ ಮುಕ್ತಿಯ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಣವವೆಂದು ಮೂರನೆಯವರ ಮತ. ಮೂರನೆಯಪಕ್ಷವೇ ಇಲ್ಲಿ ಅನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ
 ಯೋಗ್ಯವಾಗಿದೆ.

ಇತಿ ತ್ರಿಮತ್ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯ ವಿರಚಿತೇ ವೇದಾಧಿಕಾರೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
 ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಶಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕೇ
 ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತವಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶನೇಂಬ
 ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕದ
 ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು ||

ಅಥ ವಂಚಮಾರಣ್ಯಕೇ ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ದ್ವಿತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಐದನೆಯ ಅರಣ್ಯಕದ ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲ ಎರಡನೆಯ ಖಂಡವು

ರಾಘಂತರೋ ದಕ್ಷಿಣಃ ಪಕ್ಷಃ ||

ಭಾಗಾಂಕರಂ ದರ್ಶಯತಿ — ಯೋಗ್ಯಯಂ ಶಸ್ತ್ರಸ್ಯ ದಕ್ಷಿಣಪಕ್ಷಭಾಗಃ ಸೋಗ್ಯಯಂ ರಘಂತರಸಾಮಸಂಬಂಧೀ | ತಮೇವ ರಘಂತರಸಂಬಂಧಂ ವಿಸ್ತೃಷ್ಯಯತಿ ||

ಶಸ್ತ್ರದ ಇತರಭಾಗವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶಸ್ತ್ರದ ದಕ್ಷಿಣಪಕ್ಷಭಾಗವು ರಘಂತರಸಾಮಸಂಬಂಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಭಿ ತ್ವಾ ಶೂರ ನೋನುಮೋಽಭಿತ್ವಾ ಪೂರ್ವಸೀತಯ ಇತಿ ರಘಂ-
ತರಸ್ಯ ಸ್ತೋತ್ರಿಯಾನುರೂಪಾ ಪ್ರಗಾಥಾ ಚತಸ್ರಃ ಸತೀಃ ಷಡ್-
ಬೃಹತೀಃ ಕರೋತಿ ||

ಋಗ್ವೇದಯಾತ್ಮಕಃ ಪ್ರಗಾಥಃ “ ದ್ವಿಜಾಃ ಪ್ರಗಾಥಾಃ ” ಇತ್ಯಾಶ್ಚಲಾಯನೇನೋಕ್ತತ್ವಾತ್ |
“ ಅಭಿ ತ್ವಾ ಶೂರ ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೨-ಸೂ-೩೨-ಋ-೨೨) ಇತ್ಯಯಂ ಪ್ರಗಾಥೋ ರಘಂತರ.
ಸಾನ್ವಃ ಸ್ತೋತ್ರಿಯಃ ಸ್ತೋತ್ರಸಂಬಂಧೀ | ಸ್ತೋತ್ರಾದೌ ಹ್ಯೇಷ ಗೀಯತೇ | “ ಅಭಿ ತ್ವಾ
ಪೂರ್ವ ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೮-ಸೂ-೩-ಋ-೨) ಇತ್ಯಯಂ ಪ್ರಗಾಥಸ್ತಸ್ಯ ಸಾಮೋನುರೂಪಃ
ಸ್ತೋತ್ರಿಯಸ್ಯಾನಂತರಮೇವ ಗೀಯಮಾನತತ್ವಾತ್ | ತಾವುಭೌ ಪ್ರಗಾಥೌ ಮಿಲಿತ್ವಾ ಯದ್ಯಸ್ಯೈವ-
ಯನಕಾಲೇ ಚತಸ್ರ ಏವರ್ಷಸ್ತಥಾಪಿ ಪ್ರಯೋಗಕಾಲೇ ಷಡ್ಬೃಹತೀಃ ಕುರ್ಯಾತ್ | ಆಘಂ
ತತ್ಕರಣಮಿತಿ ತದುಚ್ಯತೇ | ಅಭಿ ತ್ವಾ ಶೂರೇತ್ಯಸಾವನ್ನಕ್ಷತ ಏವ ಬೃಹತೀ ವೇದೇ ಸಮಾಮ್ನಾ ತಾ |
ತತೋ ದ್ವಿತೀಯ ಬೃಹತ್ಯರ್ಥಂ ತಸ್ಯಾ ಋಚಶ್ಚತುರ್ಥಸಾದಮಿತಾಶನಮಿಂದ್ರೇತ್ಯಾದಿಕಂ ಪುನರ್ದೀಪಃ
ಪಠಿತ್ವಾ “ ನತ್ವಾವಾನ್ ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೨-ಸೂ-೩೨-ಋ-೨೨) ಇತ್ಯೇತಸ್ಯಾಂ ದ್ವಿತೀಯಸ್ಯಾ-
ಮೃಚಿ ಪೂರ್ವಾರ್ಧಂ ಪಠೇತ್ | ಸೇಯಂ ದ್ವಿತೀಯಾ ಬೃಹತೀ | ತತಸ್ತೃತೀಯ ಬೃಹತ್ಯರ್ಥಂ
“ ನ ಜಾತಃ ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೨-ಸೂ-೩೨-ಋ-೨೪) ಇತ್ಯೇತದ್ವಿ-ತೀಯಬೃಹತೀಗತಿಂ
ಚತುರ್ಥಂ ಪಾದಂ ಪುನರ್ದೀಪರಭ್ಯಸ್ಯ ತತಃ ಸಮಾಮ್ನಾ ತಾಯಾಂ ದ್ವಿತೀಯಸ್ಯಾಮೃಚೈಶ್ಚತುರ್ಥಮ್
“ ಅಶ್ವಾಯಂತಃ ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೨-ಸೂ-೩೨-ಋ-೨೪) ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ಪಠೇದ್ವೇಯಂ ತೃತೀಯಾ
ಬೃಹತೀ | ಅನೇನೈವ ನ್ಯಾಯೇನ ದ್ವಿತೀಯೋಽಪಿ ಪ್ರಗಾಥೇ ಚತುರ್ಥಸನ್ವಾ ಪಾದೌ ಪುನರಪಿ
ದ್ವಿರಾವರ್ತ್ಯ ಬೃಹತೀತ್ರಯಂ ಸಂಪಾದಯೇತ್ | ಅಶ್ವಾಯಂತ ಇತಿ ಸಂದಮುದ್ಯುಕ್ತ ಕಸ್ಯ

ಸ್ವಾನೇ " ಸ್ವಾದೋಃ ಸ್ವಾದೀಯಃ " (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೧೦-ಸೂ.೧೨೦-ಋ.೩) ಇತಿ ಪಾದಂ
ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇತ್ | ಏತಚ್ಚ ಪೂರ್ವಾಧ್ಯಾಯೋಽಭಿಹಿತಮ್ ||

ರಥಂತರಸಂಬಂಧವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ದ್ವೈಚಾಃ ಪ್ರಗಾಢಾಃ ಎಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನರು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ
ಎರಡು ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಪ್ರಗಾಢವೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಭಿ ತ್ವಾ ಶೂರ (ಋ. ಸಂ. ೭-೩೨-೨೨) ಎಂಬ ಪ್ರಗಾಢವು ರಥಂತರ
ಸಾಮದ ಸ್ತ್ರೋತ್ರಸಂಬಂಧಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೋತ್ರದ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಗಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅಭಿ ತ್ವಾ ಪೂರ್ವ
(ಋ. ಸಂ. ೮-೩-೭) ಎಂಬ ಪ್ರಗಾಢವು ಅದರ ಅನುರೂಪ ಸ್ತ್ರೋತ್ರಸಂಬಂಧಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಅನಂತರ ಇದನ್ನು
ಗಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಈ ಎರಡು ಪ್ರಗಾಢಗಳನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿದರೆ ಅಧ್ಯಯನಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಮಕ್ಕಳಾದರೂ ಪ್ರಯೋಗ
ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆರು ಬೃಹತಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅಭಿ ತ್ವಾ ಶೂರ ಎಂಬ ಮುಕ್ ಸ್ವತಃ ಬೃಹತೀಭದ್ರವಸ್ತಿನಲ್ಲಿಯೇ
ಹೇಳಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಬೃಹತೀಕಲ್ಪನೆಗೆ ಅದರ ನಾಲ್ಕನೇಪಾದವಾದ, ಈಶಾನಮಿಂದ್ರ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಪುನಃ ಎತುಸಾಂ
ಪಠಿಸಿ ನತ್ಯಾವಾನ್ (ಋ. ಸಂ. ೭-೩೨-೨೩) ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನ ಪೂರ್ವಾರ್ಧವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಆಗ ಎರಡನೆಯ
ಬೃಹತೀಯಾಗುತ್ತದೆ. ಮೂರನೇ ಬೃಹತೀಗೋಷ್ಠರ ನಟಾಶಃ (ಋ. ಸಂ. ೭-೩೨-೨೪) ಎಂಬ ಎರಡನೇ ಬೃಹತೀ
ಯಲ್ಲಿರುವ ನಾಲ್ಕನೇಪಾದವನ್ನು ತಿರುಗಿ ಎರಡುಬಾರಿ ಪಠಿಸಿ ಮುಂದೆ ಹೇಳಿದ ಎರಡನೆಯಮುಕ್ತಿನ ಉತ್ತರಾರ್ಧವಾದ
ಅಶ್ವಾಯಂತಃ (ಋ. ಸಂ. ೭-೩೨-೨೮) ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಆಗ ಮೂರನೆಯ ಬೃಹತೀಯಾಗುತ್ತದೆ.
ಹೀಗೆಯೇ ಎರಡನೆಯ ಪ್ರಗಾಢದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಮತ್ತು ಅರನೆಯ ಪಾದಗಳನ್ನು ತಿರುಗಿ ಎರಡುಬಾರಿ ಪಠಿಸಿ ಮೂರು
ಬೃಹತೀಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಾಯಂತಃ ಎಂಬ ಪಾದವನ್ನು ತೆಗೆದು ಅದರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾದೋಃ
ಸ್ವಾದೀಯಃ (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೨೦-೩) ಎಂಬ ಪಾದವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಈ ವ್ಯತ್ಯಾಸಪಠನ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದೆ.

ಇಂದ್ರಸ್ಯ ನು ವೀರ್ಯಾಣಿ ಪುನೋಚಂ ತ್ವೇ ಹ ಯತ್ಪಿತರಶ್ಚಿನ್ಮ
ಇಂದ್ರೇತಿ ಪಂಚದಶ ಯಸ್ತಿಗ್ಮಶ್ಯಂ ವೈಷಭೋ ನ ಭೀಮ ಉಗೈ
ಜಜ್ಜೀ ವೀರ್ಯಾಯ ಸ್ವಧಾವಾನುದು ಬ್ರಹ್ಮಾಣೈರತ ಶ್ರವಸ್ಯಾಃ-
ತೇ ಮಹ ಇಂದ್ರೋಽತೃಗ್ರೇತಿ ಪಂಚ ಸೂಕ್ತಾನ್ಯಾ ನ ಇಂದ್ರೋ
ದೂರಾದಾ ನ ಆಸಾದಿತಿ ಸಂಪಾತ ಇತ್ಯಾ ಹಿ ಸೋಮ ಇನ್ದವ ಇತಿ
ಪಂಕ್ತಿಃ ಸೂದದೋಹಾಃ ||

ಉಕ್ರಮೇಣ ಬೃಹತೀಃ ಪಠಿತ್ವಾ ಪಶ್ಚಾತ್ತಠನಿಯಾನಿ ಸೂಕ್ತಾನಿ ದರ್ಶಯತಿ ' ಇಂದ್ರಸ್ಯ
ನು ವೀರ್ಯಾಣಿ ' ಇತಿ ಸೂಕ್ತಂ ಪಂಚದರ್ಶಮ್ | ತ್ವೇ ಹ ಯತ್ಪಿತರಃ ಇತ್ಯುಕ್ತವ್ನ (ಸ್ಯದ) ಂಚವಿಂ-
ಶತ್ಯುಗಾತ್ಯಶ್ಚ ಸೂಕ್ತಸ್ಯಾದೌ ಪಂಚದರ್ಶಮಃ ಪಠನೀಯಾಃ | ' ಯಸ್ತಿಗ್ಮಶ್ಯಂ ' ಇತಿ ಸವಕ್ರಮೇ-
ಶಾದರ್ಶಮ್ | ' ಉಗೈ ಜಜ್ಜೀ ' ಇತಿ ಸೂಕ್ತಂ ದರ್ಶಮ್ | ' ಉಮ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ ' ಇತಿ ಸೂಕ್ತಂ
ಪಠಚಮ್ | ' ಆ ತೇ ಮಹಃ ' ಇತ್ಯಾದಿನಿ ಪಂಚ ರೂಕ್ತಾನಿ | ತೇಷು ಪ್ರಥಮಂ | ' ಆತೇ ಮಹಃ '
ಇತಿ ಸೂಕ್ತಂ ಪಠಚಮ್ | ' ನ ಸೋಮಃ ' (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೭-ಸೂ-೨೬-ಮು-೧) ಇತಿ ದ್ವಿತೀಯಂ
ಪಂಚರ್ಶಮ್ | ' ಇಂದ್ರಂ ನರೋ ನೇಮಧಿತ ' (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೬-ಸೂ-೨೬-ಮು-೧) ಇತಿ ಪಂಚರ್ಶಂ

ಪ್ರತೀಯಮ್ | 'ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ ಇಂದ್ರ' (ಋ.ಸಂ.ಮಂ.೨-೨೦-೨೮-ಮಂ-೧) ಇತಿ ಪಂಚರ್ಷಿಂ ಪಠ್ಯಮ್ |
 'ಆಯಂ ಸೋಮಃ' (ಋ.ಸಂ.ಮಂ.೨-೨೦-೨೮-ಮಂ-೧) ಇತಿ ಪಂಚರ್ಷಿಂ ಪಠ್ಯಮಮ್ | 'ಆ ನ
 ಇಂದ್ರಃ' ಇತ್ಯೇತಕ್ಕೊತ್ತಮೇವಾದರ್ಶಮ್ | ಶರೀತತ್ಪಂಪಾತಸೂಕ್ತಮಿತಿ ನಾಮ್ನಾ ವ್ಯವಹರತೇ |
 "ಇತ್ಯಾ ಹಿ ಸೋಮಃ" ಇತ್ಯೇವಾ ಪಂಕ್ತಿಚ್ಯುಂದವ್ಯಗೇರ್ಶಾ | ಏತಾವತ್ಪಠಿತ್ವಾ ಸೂದದೋಹಾಃ
 ಪಠನೀಯಾ ||

ಪೂರ್ವೋಕ್ತಂಋಷಿಮಿಂದ ಬೃಹತೀ ಪಠನವಾದ ಮೇಲೆ ಮುಂದೆ ಪಠಿಸಬೇಕಾದ ಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.
 ಇಂದ್ರಸ್ಯ ನು ವೀರ್ಯಾಣಿ (ಋ.ಸಂ.೧-೨೨-೧) ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ಹೆದಿನೈದು ಮುಕ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ತ್ವೇ ಹ ಯು
 ತ್ವಿ ತರಃ (ಋ.ಸಂ.೨-೧೮-೧) ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಮುಕ್ಯಗಳನ್ನು ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಅದಿಯ ಹೆದಿನೈದು ಮುಕ್ಯಗಳನ್ನು
 ಪಠಿಸಬೇಕು. ಯಸ್ತಿನೈಸ್ತಂ (ಋ. ಸಂ. ೨-೧೯-೧) ಎಂಬುದು ಹನ್ನೊಂದು ಮುಕ್ಯಗಳನ್ನು ಸೂಕ್ತ. ಉಗ್ರೋ-
 ಜಜ್ಜೀ (ಋ. ಸಂ. ೨-೨೦-೧) ಎಂಬುದು ಹತ್ತು ಮುಕ್ಯಗಳನ್ನು ಸೂಕ್ತ. ಉದು ಬಹ್ವಾಣಿ (ಋ. ಸಂ. ೨-
 ೨೪-೧) ಎಂಬ ಅರುಮುಕ್ಯಗಳನ್ನು ಸೂಕ್ತ. ಆ ತೇ ವಹಃ (ಋ. ಸಂ. ೨-೨೫-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಐದು ಸೂಕ್ತಗಳು. ಈ
 ಮೊದಲಿನ ಸೂಕ್ತವು ಅರು ಮುಕ್ಯನಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ನ ಸೋಮಃ (ಋ. ಸಂ. ೨-೨೬-೧) ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತ
 ಐದುಮುಕ್ಯಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಇಂದ್ರಂ ನರೋ ನೇಪುಧಿತ (ಋ. ಸಂ. ೨-೨೭-೧) ಎಂಬ ಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಐದು
 ಮುಕ್ಯಗಳಿವೆ. ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ ಇಂದ್ರಃ (ಋ. ಸಂ. ೨-೨೮-೧) ಎಂಬ ನಾಲ್ಕನೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಐದು ಮುಕ್ಯಗಳಿವೆ.
 ಆಮೇಲೆ ಆನ ಇಂದ್ರಃ (ಋ. ಸಂ. ೪-೨೦-೧) ಎಂಬ ಹನ್ನೊಂದು ಮುಕ್ಯನಸೂಕ್ತ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಂಪಾತಸೂಕ್ತವೆಂದು
 ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇತ್ಯಾ ಹಿ ಸೋಮಃ (ಋ. ಸಂ. ೧-೨೦-೧) ಎಂಬ ಪಂಕ್ತಿಚ್ಯುಂದವ್ಯನ ಒಂದು ಮುಕ್ಯ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಮುಕ್ಯ
 ಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಿದಮೇಲೆ ಸೂದದೋಹವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು.

ಬಾರ್ಹತ ಉತ್ತರಃ ||

ಭಾಗಂತರಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಯೋಷಯಂ ಶಪ್ತಸ್ಯೋತ್ತರತಃ (ಠಃ) ಪಪ್ತಃ ಸೋಷಯಂ ಬೃಹತ್ಸಾ-
 ಮಸಂಬಂಧಿ ತಮೇವ ಸಂಬಂಧಂ ವಿಸ್ತಪ್ತಯತಿ

ಇತರಭಾಗವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶಪ್ತದ ಉತ್ತರಪಕ್ಷಭಾಗವು ಬೃಹತ್ಸಾಮ ಸಂಬಂಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

**ತ್ವಾಮಿದ್ಧಿ ಹನಾಮುಹೇ ತ್ವಂ ಹ್ಯೇಹಿ ಚೇರೆವ ಇತಿ ಬೃಹತಃ ಸ್ತೋತ್ರೀ-
 ಯಾನುರೂಪಾ ಪ್ರಗಾಥಾ ಚತಸ್ರಃ ಸತೀಃ ಷಡ್ಬೃಹತೀಃ ಕರೋತಿ**

ಪೂರ್ವವದ್ವ್ಯಾಪ್ತೀಯಮ್ ||

'ಬೃಹತ್ಸಾಮ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಅರ್ಥ ತಿಳಿಸಬೇಕು.

ತಮು ಷ್ಠುಹಿ ಯೋ ಅಭಿಭೂತೋಚಾಃ ಸುತ ಇತ್ತ್ವಂ ನಿಮಿಶ್ಚ
 ಇಂದ್ರ ಸೋಮ ಇತಿ ತ್ರೀಣ್ಯಭೂರೇಕೋ ರಯಿಸತೇ ರಯೋಣಾಮಿ-

ತೃಷ್ಣಾ ಸೂಕ್ತಾನಿ ಕಥಾ ಮಹಾಮವೃಧತೃಷ್ಣಾ ಹೋತುರಿತಿ ಸಂಪಾತ-
ಇಂದ್ರೋ ಮದಾಯ ವಾವೃಧ ಇತಿ ಪಂಕ್ತಿಃ ಸೂದದೋಹಾಃ ||

ಬೃಹತೀಸಾಠಾದೂರ್ಧ್ವಂ ಪಶನೀಯಂ ಮಂತ್ರಜಾತಂ ದರ್ಶಯತಿ—“ ತನು ಷ್ಠು ಹಿ ”
ಇತ್ಯೇತಕ್ಕೂಕ್ತಂ ಪಂಚರ್ಚಮ್ | “ ಸುತು ಇತ್ಸ್ಮಮ್ ” ಇತ್ಯಾದೀನಿ ತ್ರೀಣಿ ಸೂಕ್ತಾನಿ | ತೇಸು
“ ಸುತಃ ” ಇತ್ಯೇತತ್ಪ್ರಥಮಂ ದರ್ಶರ್ಚಮ್ | “ ವೃಷಾಮದಃ ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೬-ಸೂ. ೨೪.
ಋ.೧) ಇತ್ಯೇತದ್ವಿತ್ತೀಯಮಪಿ ಸೂಕ್ತಂ ದರ್ಶರ್ಚಮ್ | “ ಯಾ ತ ಊತಿಃ ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-
೬-ಸೂ. ೨೫-ಋ-೧) ಇತ್ಯೇತತ್ತ್ವತ್ತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಂ ನವರ್ಚಮ್ | “ ಅಭೂರೀಕಃ ” ಇತ್ಯಾದೀ-
ನ್ಯಷ್ಟಾ ಸೂಕ್ತಾನಿ | ತೇಷು “ ಅಭೂರೀಕಃ ” ಇತಿ ಪ್ರಥಮಂ ಪಂಚರ್ಚಂ ಸೂಕ್ತಮ್ “ ಅಪೂರ್ವ್ಯಾ
ಪುರುತಮಾನಿ ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೬-ಸೂ. ೩೨-ಋ-೧) ಇತಿ ದ್ವಿತ್ತೀಯಮ್ | “ ಯ ಓಜಿಷ್ಠಃ ”
(ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೬-ಸೂ. ೩೩-ಋ-೧) ಇತಿ ತ್ವತ್ತೀಯಮ್ | “ ಸಂ ಚ ತ್ವೇ ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೬-
ಸೂ. ೩೪-ಋ-೧) ಇತಿ ಚತುರ್ಥಮ್ | “ ಕದಾ ಭುವನ್ ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೬-ಸೂ. ೩೫-
ಋ-೧) ಇತಿ ಪಂಚಮಮ್ | “ ಸತ್ತಾ ಮದಾಸಃ ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೬-ಸೂ. ೩೬-ಋ-೧) ಇತಿ
ಷಷ್ಠಮ್ | “ ಅವಾಗ್ರ್ಯಥಮ್ ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೬-ಸೂ. ೩೭-ಋ-೧) ಇತಿ ಸಪ್ತಮಮ್ |
“ ಅಪಾದಿತ ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೬-ಸೂ. ೩೮-ಋ-೧) ಇತ್ಯಷ್ಟಮಮ್ | ತಾನ್ಯೇತಾನ್ಯಷ್ಟಾವಪಿ
ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಪಂಚರ್ಚಾನಿ | “ ಕಥಾ ಮಹಾಮ್ ” ಇತ್ಯೇತಕ್ಕೂಕ್ತಮೇಲ್ವಾದರ್ಶರ್ಚಮ್ | ತಚ್ಚ
ಸಂಪಾತಶಬ್ದೇನ ವ್ಯವಹಿಯತೇ | “ ಇಂದ್ರೋ ಮದಾಯ ” ಇತ್ಯೃಗೇಕಾ ಪಂಕ್ತಿಚ್ಛಂದಸ್ಯಾ |
ತನ್ವಮ್ ಪಠಿತ್ವಾಂತೇ ಸೂದದೋಹಸಂ ಪಠೇತ್ ||

ಬೃಹತೇ ಪಶನವಾದ ಮೇಲೆ ಮುಂದೆ ಪಶಿಪದೇಕಾದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ತಮುಷ್ಠುಹಿಃ
(ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೬-೨೮-೧) ಎಂಬ ಐದು ಮುಕ್ತಿನ ಸೂಕ್ತ. ಸುತ ಇತ್ಸ್ಮಂ (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೬-೨೩-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಮೂರು ಸೂಕ್ತಗಳು.
ಅದರಲ್ಲಿ ಸುತಃ ಎಂಬ ಮೊದಲನೆಯ ಸೂಕ್ತ ಹತ್ತು ಮುಕ್ತುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ವೃಷಾಮದಃ (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೬-೨೪-೧) ಎಂಬ
ಎರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವೂ ಹತ್ತು ಮುಕ್ತುಗಳಿಲ್ಲದ್ದು. ಉ ತ ಊತಿಃ (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೬-೨೫-೧) ಎಂಬ ಒಂಬತ್ತು ಮುಕ್ತುಗಳ
ಸೂಕ್ತ ಮೂರನೆಯದು. ಅಭೂರೀಕಃ (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೬-೩೧-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಎಂಟು ಸೂಕ್ತಗಳು. ಅಭೂರೀಕಃ ಎಂಬುದು
ಐದು ಮುಕ್ತಿನ ಸೂಕ್ತ. ಅಪೂರ್ವ್ಯಾ ಪುರುತಮಾನಿ (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೬-೩೨-೧) ಎರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತ. ಯ ಓಜಿಷ್ಠಃ
(ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೬-೩೩-೧) ಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತ. ಸಂ ಚ ತ್ವೇ (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೬-೩೪-೧) ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತ. ಕದಾ ಭುವನ್
(ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೬-೩೫-೧) ಐದನೆಯ ಸೂಕ್ತ. ಸತ್ತಾಮದಾಸಃ (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೬-೩೬-೧) ಆರನೆಯ ಸೂಕ್ತ. ಅವಾಗ್ರ್ಯಥಂ
(ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೬-೩೭-೧) ಏಳನೆಯ ಸೂಕ್ತ. ಅಪಾದಿತಃ (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೬-೩೮-೧) ಎಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತ. ಇವು ಎಂಟು
ಸೂಕ್ತಗಳೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಐದೈದು ಮುಕ್ತುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿವೆ. ಅನೇಲೆ ಕಥಾಮಹಾಂ (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೬-೩೯-೧) ಎಂಬ
ಹನ್ನೊಂದು ಮುಕ್ತಿನ ಸೂಕ್ತ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಂಪಾತ ಸೂಕ್ತವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇಂದ್ರೋಮದಾಯ (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೬-೪೦-೧) ಎಂಬ
ಒಂದು ಮುಕ್ತಿನ ಪಂಕ್ತಿ ಛಂದಸ್ಸವಾದ ಸೂಕ್ತ. ಹೀಗೆ ಇಷ್ಟು ಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಸೂದದೋಹಸನ್ನನ್ನು
ಪಠಿಸಬೇಕು.

ರಾಘಂತರೋ ದಕ್ಷಿಣಃ ಪಂಚದಶಃ ಪಕ್ಷಃ ಸ್ತೋಮ ಏಕಶತಂ ವಸಿಷ್ಠ-
ಪ್ರಾಸಾಹ್ಯಾ ಬಾರ್ಹತ ಉತ್ತರಃ ಸಪ್ತದಶಃ ಸ್ತೋಮೋ ದ್ವಿಶತಂ
ಭರದ್ವಾಜಪ್ರಾಸಾಹಃ ||

ಉತ್ತರೋದರ್ ದಕ್ಷಿಣೋತ್ತರ ಪಕ್ಷಯೋರನುಸಂಧೇಯಂ ಕಂಚಿದ್ವಿಶೇಷಂ ದರ್ಶಯತಿ—
ಯೋಷಯಮತ್ರ ದಕ್ಷಿಣಃ ಪಕ್ಷಃ ಸೋಷಯಂ ರಾಘಂತರೋ ರಘಂತರಸಾಮಸಂಬಂಧೀ | ತೇನ
ಸಾಮನ್ಯಾ ಸ್ತುತಿಕಾಲೇ ಪಂಚದಶ ಸ್ತೋಮಃ ಸಂಪಾದ್ಯತೇ | ಋತ್ಯಾತ್ರಯಸ್ಕ ವಿಷ್ಣುತಿಬ್ರಾಹ್ಮಣೋಕ್ತ-
ಪ್ರಕಾರೇಣಾಽವ್ಯತ್ಯಾ ಪಂಚದಶಸಂಖ್ಯಾಕಾ ಋಚೋ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸ್ತೋಮೇ ಸಂಪಾದ್ಯಂತೇ
ಸೋಷಯಂ ಪಂಚದಶಃ ಸ್ತೋಮಃ | ತದಾತ್ಮಕೋಷಯಂ ದಕ್ಷಿಣಃ ಪಕ್ಷಃ | “ ಅಥಿ ತ್ವಾ ಶೂರ ”
(ಋ.ಸಂ-ಮಂ ೭.ಸೂ ೨೨.ಋ.೨೨) ಇತ್ಯಾರಭ್ಯ “ ಇತ್ಯಾ ಹಿ ಸೋಮಃ ” (ಋ-ಸಂ-ಮಂ ೧.
ಸೂ. ೮.ಋ.೧) ಇತ್ಯೇತದಂತಮ್ನುಗ್ನಾತಮೇಕಾಧಿಕಂ ಶತಂ ಸಂಪದ್ಯತೇ, ತದಾತ್ಮಕೋಷಯಂ
ದಕ್ಷಿಣಃ | ತಮನುಂ ವಸಿಷ್ಠೋ ನಾಮ ಮುನಿಃ ಸ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯೇನ ಸಂಪಾದಿತವಾನ್ | ಅಶೋಷಯಂ
ವಸಿಷ್ಠ ಪ್ರಾಸಾಹಃ | ಏನಮುತ್ತರಪಕ್ಷೇಷು ಯೋಜನೀಯಮ್ | ಪಕ್ಷಯೋರ್ಋಕ್ ಸ್ತೋಮಾತ್ಮ
ಕತ್ವಂ ಕೈತ್ತಿರೀಯಾ ಅನುಸಂತಿ—“ ಪಂಚದಶೋಷಯಃ ಪಕ್ಷೋ ಭವತಿ | ಸಪ್ತದಶೋಷಯಃ ”
ಇತಿ ||

ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ದಕ್ಷಿಣೋತ್ತರ ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯದೇಕಾದ ವಿಶೇಷವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ದಕ್ಷಿಣ ಪಕ್ಷವು
ರಘಂತರ ಸಾಮ ಸಂಬಂಧಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆ ಸಾಮದಸ್ತುತಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹದಿನೈದು ಸೋಮಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ವಿಷ್ಣುತಿ
ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯನ್ನ ನುಸರಿಸಿ ಮೂರು ಮಕ್ಕಳು ಆ ವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಹದಿನೈದು ಮಕ್ಕಳುಗಳಾಗುವುದು. ಅದಕ್ಕೆ
ಪಂಚದಶಸ್ತೋಮವೆಂದು ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ತತ್ಪುತ್ರೋಪವೇ ದಕ್ಷಿಣ ಪಕ್ಷ. ಅಥಿತ್ವಾಶೂರ (ಋ-ಸಂ-೭-೨೨-೨೨)
ಎಂದಾಂಭಿಸಿ, ಇತ್ಯಾ ಹಿ ಸೋಮಃ (ಋ-ಸಂ-೧-೮೦-೧) ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದವರೆಗೆ ನೂರೊಂದು ಮಕ್ಕಳುಮಾಡಲ್ಪಡು-
ವಾಗುತ್ತದೆ. ಇವು ದಕ್ಷಿಣ ಪಕ್ಷ ಸ್ವಸೂತ್ರವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ವಸಿಷ್ಠರು ಸ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ.
ಅದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ವಸಿಷ್ಠಪ್ರಸಾಹನೆಂದು ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಉತ್ತರ ಪಕ್ಷವು ಬೃಹತ್ವಾಮ ಸಂಬಂಧಿಯಾಗಿ ಸಪ್ತದಶ
ಸ್ತೋಮಾತ್ಮಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದು ಎರಡು ನೂರು ಮಕ್ಕಳುಮಾಡಲು ರೂಪವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಭರದ್ವಾಜರು
ಸಂಪಾದಿಸುವುದರಿಂದ ಭರದ್ವಾಜ ಪ್ರಸಾಹನೆಂಬ ನಾಮದಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಪಂಚದಶಸ್ತೋಮ ದಕ್ಷಿಣ ಪಕ್ಷವೆಂದು,
ಸಪ್ತದಶಸ್ತೋಮ ಉತ್ತರ ಪಕ್ಷವೆಂದು ಕೈತ್ತಿರೀಯರೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಭದ್ರಂ ಪುಚ್ಚಂ ದ್ವಿಪದಾಸು ||

ಭಾಗಾಂತರಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಸಾದದ್ವಯೋಪೇತಾಸ್ತೃಪ್ತು ಭದ್ರನಾಮಕಂ ಯತ್ನಾಮು
ತತ್ಸಂಬಂಧೀ ಶಸ್ತ್ರಸ್ಯ ಪುಚ್ಚಭಾಗಃ ||

ಶಸ್ತ್ರದ ಇತರಭಾಗವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ವಾದದ್ವಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಕ್ಕಳುಗಳಲ್ಲಿ ಭದ್ರನೆಂಬ ಯಾವನಾಮ
ವಿದೆಯೋ ಅದರ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳದ್ದು ಶಸ್ತ್ರದ ಪುಚ್ಚಭಾಗವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇಮಾ ನು ಕಂ ಭುವನಾ ಸೀಷಧಾಮಾಽಽಯಾಹಿ ವನಸಾ ಸದೇತಿ
ನವ ಸಮಾನ್ಯಾತಾ ಅಥಾಸಮಾನ್ಯಾತಾಃ ||

ದ್ವಿಪದಾ ಋಚೋ ದರ್ಶಯತಿ— ಇಮಾ ನು ಕಂ ಭುವನಾ 'ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂಕ್ತಂ ಪಂಚ-
ರ್ಚಮ' | " ಆಯಾಹಿ " ಇತ್ಯಾದಿಕಮುಕ್ತಮುಕ್ತಯೋಲೇತಮ್ | ತದುಭಯಮೇಲನಾದ್ಯಚೋ
ನವ ಸಂಪದ್ಯಂತೇ | ತಾಶ್ಚಾತ್ರ ಸಂಹಿತಾಗ್ರಂಥೇ ಸಮಾನ್ಯಾತಾಃ | ಅಥಾನ್ಯಾಃ ಕಾಶ್ಚಿದಸಮಾನ್ಯಾತಾ
ಶಾಖಾಂತರಗತಾ ವಿದ್ಯಂತೇ ||

ಎರಡುಪದಗಳುಳ್ಳ ಮುಕ್ತಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಮಾ ನುಕಂ ಭುವನಾ (ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧೫೭-೧)
ಎಂಬ ಐದು ಮುಕ್ತಿಸೂಕ್ತ. ಆಯಾಹಿ (ಮು. ಸಂ. ೧-೧೫೭-೧) ಎಂಬುದು ನಾಲ್ಕುಮುಕ್ತಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ
ಎರಡೂನೇಂದರೆ ಒಂಬತ್ತು ಮುಕ್ತಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಇವು ಸಂಹಿತಾಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿವೆ. ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಜೇಳದಿರು
ವವುಗಳನ್ನು ಇತರಶಾಖೆಗಳಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಪ್ರ ವ ಇಂದ್ರಾಯ ವೃತ್ರಹಂತಮಾಯ ವಿಪ್ರಾ ಗಾಥಂ ಗಾಯತ
ಯಜ್ಜುಜೋಷತ್ ||

ತಾಸು ಪ್ರಥಮಾನಾಹ—ಹೇ ವಿಪ್ರಾ ಮುತ್ಪಿಜೋ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ವೃತ್ರಹಂತಮಾಯಾ.
ತಿಶಯೇನ ಶತ್ರುಘಾತಿನ ಇಂದ್ರಾಯೇಂದ್ರಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥಂ ಗಾಥಂ ಗಾಯತ | ಗಾತ್ರವ್ಯಂ ಯಶ್ಚಾಮು.
ಜಾತಮಸ್ತಿ ತತ್ಸರ್ವಂ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಗಾಯತ | ಯಶ್ಚಾಮ ಸ ಇಂದ್ರೋ ಜುಜೋಷತ್ಪ್ರೀತ್ಯಾ
ಸೇವತೇ ತದ್ಗಾಯತ ||

ಇತರ ಶಾಖೆಯಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಂಡವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಮುಕ್ತನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೇ ವಿಪ್ರಾ—ಎಂದ್ರ
ಮುತ್ಪಿಜರೇ, ವೇ—ನಿಮ್ಮ, ವೃತ್ರಹಂತಮಾಯಾ—ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ, ಇಂದ್ರಾಯ—ಇಂದ್ರನ
ಪ್ರೀತಿಗೋಸ್ಕರ, ಗಾಥಂ ಗಾಯತ—ಗಾನಮಾಡುವ ಸಾಮಾಜಿಕವನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿಗಾನಮಾಡಿರಿ. ಯತ್—ಯಾವ
ಸಾಮವನ್ನು, ಆ ಇಂದ್ರನು ಜುಜೋಷತ್—ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಸೇವಿಸುವನೋ ಅದನ್ನು ಗಾನಮಾಡಿರಿ.

ಅರ್ಚಂತ್ಯರ್ಕಂ ದೇವತಾಸ್ವರ್ಕಾ ಆಸ್ತೋಭತಿ ಶ್ರುತೋ ಯುವಾ ಸ
ಇಂದ್ರಃ ||

ದ್ವಿತೀಯಾಮ್ನಚಮಾಹ—ಅರ್ಕಾ ಅರ್ಚಯಿಶಾಹೋ ವಿಪ್ರಾ ದೇವತಾಸು ಮಧ್ಯೇರ್ಚಮ—
ರ್ಚನೀಯಮಿಂದ್ರಮರ್ಚಂತಿ ಪೂಜಯಂತಿ | ಶ್ರುತೋ ವೇದೇಷು ಪ್ರಖ್ಯಾತೋ ಯುವಾ ಯಾವನ
ಸಂಪನ್ನಃ ಸ ಇಂದ್ರ ಆಸ್ತೋಭತಿ ಸರ್ವತ ಉತ್ಸಾಹಂ ಕರೋತಿ ||

ಎರಡನೆಯ ಮುಕ್ತನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅರ್ಕಾ—ಪೂಜಿಸುವುದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ದೇವತಾಸು—ಸಕಲದೇವತೆಗಳ
ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ, ಅರ್ಚಂ—ಪೂಜೆಗೋಗ್ರಹಣದ ಇಂದ್ರನನ್ನು, ಅರ್ಚಂತಿ—ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರುತಃ—ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ
ಯುವಾ—ಯಾವನನನ್ನನಾದ, ಸ ಇಂದ್ರಃ—ಆ ಇಂದ್ರನು, ಆಸ್ತೋಭತಿ—ಅತಿಉತ್ಸಾಹವನ್ನು ತೋರುತ್ತಾನೆ.

ಉಪಪಕ್ಷೇ ಮುಮುಕ್ಷು ಸ್ವಿಯಂತಃ ಪುಷ್ಯಂತೋ ರಯಿಂ ಧೀಮಹೇ
ತಮಿದ್ರ ||

ಸ್ತುತೀಯಾ ಮೃಚಮಾಹ—ಹೇ ಇಂದ್ರ ತಂ ತ್ವಾಂ ಧೀಮಹೇ ವಯಂ ಧ್ಯಾಯಾಮಃ |
ಕೀದೃಶಾ ವಯಂ ಮಧುಮತುಪ್ರಪಕ್ಷೇ ಸ್ವಿಯಂತಃ | ಪ್ಲಕ್ಷವ್ಯಕ್ಷಸಂಪಾದಿಸಾಢಿ ಪಾತ್ರಾಜ್ಯತ್ರ ಪ್ಲಕ್ಷ
ಶಸ್ತೀನ ವಿವಕ್ಷತಾಢಿ, ತೇಷಾಂ ಸಮೀಪವರ್ತಿ ಯಾಗಪ್ರದೇಶ ಉಪಪಕ್ಷಃ | ಸರಸೋ (ಚಾಸಾ)
ಮಧ್ಯಾದಿಮಾಧುರ್ಯರಸೋಪೇತತ್ವಾನ್ಮಧುಮಾಂಸ್ತಾದ್ಯಶೇ ಪ್ರದೇಶೇ ಸ್ವಿಯಂತೋ ನಿವಸಂಕಃ |
ತಥಾ ರಯಿಂ ಪುಷ್ಯಂತೋ ಧನಂ ವರ್ಧಯಂತಃ ||

ಮೂರನೆಯ ಮುಕ್ತನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೇ ಇಂದ್ರ, ತಂ—ಆ ನಿನ್ನನ್ನು, ಧೀಮಹೇ—ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿವೆ. ನಾವು ಮಧುಮತಿ ಉಪಪಕ್ಷೇ ಸ್ವಿಯಂತಃ—ಪ್ಲಕ್ಷವ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಪಾತ್ರಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ಲಕ್ಷಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಿವೆ. ಅವುಗಳ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಯಾಗಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಉಪಪಕ್ಷವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇದು ಮಧ್ಯಾದಿಮಾಧುರ್ಯರಸದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಮಧುಮತುಗುತ್ತದೆ. ಅಂತಹಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ನಾವು ವಾಸಿಸುವವರು. ಹಾಗೆಯೇ ರಯಿಂ—ಧನವನ್ನು, ಪುಷ್ಯಂಕಂ—ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸತಕ್ಕವರು. ಈ ನಾವು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಿವೆಯೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ವಿಶ್ವತೋ ದಾವನ್ನಿಶ್ವತೋ ನ ಅಭರ ಯಂ ತ್ವಾ ಶವಿಷ್ಯಮೀಮಹೇ ||

ಚಕ್ರಾಧೀಮೃಚಮಾಹ—ಹೇ ಇಂದ್ರ ಶವಿಷ್ಯಮತಿಶಯೇನ ಬಲಯುಕ್ತಂ ಯಂ ತ್ವಾಮಿಾ-
ಮಹೇ ಪ್ರಾಪ್ನುನೋ ಯಾಚಾಢುಹೇ ವಾ ಸ ತ್ವಂ ಹೇ ವಿಶ್ವತೋ ದಾವನ್ನರ್ವೇಷಾಂ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ
ಧನಾದಿ ದದತ್ತಾದ್ಯಶಸ್ತಂ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ವಿಶ್ವತಃ ಸರ್ವಸ್ಯಾದ್ವೇಶಾದಾಭರ ಧನಾದಿಕಮಾನಯಿ ||

ನಾಲ್ಕನೆಯ ಮುಕ್ತನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಶವಿಷ್ಯಂ—ಅತಿಶಯವಾದ ಬಲದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ, ಯಂ ತ್ವಾ—ಯಾವ ನಿನ್ನನ್ನು, ಈಮಹೇ—ಹೊಂದುತ್ತಿವೆ. ಅಥವಾ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಿವೆ. ಆ ನೀನು, ಹೇ ವಿಶ್ವತೋ ದಾವನಾ—ಸಕಲಂಗೂ ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ನೀನು, ನಃ—ನಮಗೆ, ವಿಶ್ವತಃ—ಸಕಲದಿಕ್ಕುಗಳಿಂದಲೂ, ಅಭರ—ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಒಡಗಿಸು.

ಸ ಸುಪ್ರೇತೇ ನೃತಮಃ ಸ್ವರಾಳಸಿ ಮಂಹಿಷೋ ವಾಜಸಾತಯೇ ||

ಪಂಚಮಾ ಮೃಚಮಾಹ—ಹೇ ಇಂದ್ರ :ಸುಪ್ರೇತೇ ಸುಪ್ತ ಸಂಪಾದಿತೈಸ್ತೀನ್ಯರ್ವಣಿ
ವಾಜಸಾತಯೇಽಶ್ವಭೈಮನ್ನ ದಾನಾಯ ಮಂಹಿಷೋಽತಿಶಯೇನ ಪೂಜಿತಃ ಸಂಸ್ತಂ ನೃತಮ
ಉತ್ರಮಃ ಪುರುಷಃ ಸ್ವರಾಟಾಶ್ಚಯಮೇವ ರಾಜಸಿ, ನ ತು ಪರತಂತ್ರ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಐದನೆಯ ಮುಕ್ತನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಸುಪ್ರೇತೇ=ಚನ್ನಾಗಿ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಈ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ, ವಾಜಸಾತಯೇ=ನಮಗೆ ಅನ್ನಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡಲು; ಮಂಹಿಷಃ=ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ನೀನು, ನೃತಮ=ಉತ್ತಮ ಪುರುಷನಾಗಿ; ಸ್ವರಾಟಃ ತಾನಾಗಿ ವಿಧಾಟಿಸುವಿ. ನೀನು ಯಾಂಗೂ ಅಧೀವಸ್ತುವೆಂದರ್ಥ.

ತ್ವಂ ಹ್ಯೇಕ ಈಶಿಷೇ ಸನಾದಮೃಕ್ತ ಓಜಸಾ ||

ಷಷ್ಠೀನ್ಯುಚಮಾಹ—ಹೇ ಇಂದ್ರ ಸ್ವಂ ಹಿ ತ್ವಮೇವೈಕ ವಿವಾಜಸಾ ಪರಕೇಯೇನ ಬಲೇ-
ನಾಮ್ಯುಕ್ತೋಽನಾರ್ಜಿತೋತಿರಸ್ಯತಃ ಸನಾಸ್ವನಿತಮಸ್ಮಭ್ಯಂ ಧನಾದಿಕಂ ದಾತುಮಿಾಶಿಷೇ ಸಮ-
ಭೋಽಸಿ ||

ಆರಣ್ಯಯ ಮುಕ್ತನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ ಸ್ವಂ ಹಿ = ನೀನೊಬ್ಬನೇ, ಓಜಸಾ = ಇತರರ ಬಲದಿಂದ,
ಅಮೃಕ್ತಃ = ತಿರಸ್ಕೃತನಾಗಲಿಲ್ಲ. ಸನಾತ್ = ನಮಗೆ ಧನವನ್ನು ಕೊಡಲು, ಈಶಿಷೇ ಸಮರ್ಥನಾಗಿರುವಿ.

ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಪ್ರಸ್ತೋಭ ವಿದ್ವಾನ್ಪುರಾ ನಾ ಯದಿ ವೇಹಾಽಸನಾನಮ್ ||

ಸಪ್ತಮಿಾನ್ಯುಚಮಾಹ—ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತಃ ಪ್ರಸ್ತೋಭ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣೋತ್ಪಾಹ ಜನಕ
ಇಂದ್ರ ಪುರಾ ವಾಸ್ಯದನುಷ್ಠಾನಾತ್ಪಾಗೇವ ನಾ ಭವಾನ್ವಿದ್ವಾನಾಸ್ಮಾದ್ಭಕ್ತೌಜ್ಞಾ ನೋಪಪನ್ನಃ |
ಯದಿ ನಾಃಫವೇಹಾಸ್ವಿತ್ಯಮಃ ನಾನಮವಶ್ಯಂ ಭವಾನ್ವಿದ್ವಾನಾಃ ||

ಏಕನೆಯ ಮುಕ್ತನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿಗೆ, ಪ್ರಸ್ತೋಭ ಅಶಿತಯ ಉತ್ಪಾಹವನ್ನು
ಹುಟ್ಟಿಸುವ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಪುರಾವಾ ನಮ್ಮ ಕರ್ಮಾನ್ಯುಷ್ಠಾನಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೇ, ವಿದ್ವಾನ್ ಅಸ ಜ್ಞಾನಿಯಾಗಿರುವಿ.
ಯದಿವಾ ಅಥವಾ ಈ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ನೀನು ವಿದ್ವಾಂಸನಾಗಿರುವಿ.

ಇಷಂ ನೋ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ ಕರ್ತನೇಳಾಂ ಪೀವರೀಮಿಷಂ ಕೃಣುಹೀ
ನ ಇಂದ್ರ ||

ಅಷ್ಟಮಿಾನ್ಯುಚಮಾಹ—ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ ಹೇ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ ಯುವಾಂ ನೋಽಸ್ಮಾಕ-
ಮಿಷಮನ್ನಮಿಲಾಂ ಭೂಮಿಂ ಚ ಕರ್ತನ ಕುರುತಮ್ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಪೀವರೀಂ
ಪ್ರಭೂತಮಿಷಮನ್ನಂ ಕುರು ||

ಎಂಟನೆಯ ಮುಕ್ತನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ ಎಲೈ ಮಿತ್ರಾವರುಣ ದೇವತೆಗಳೇ, ನೀವು, ನಃ
ನಮಗೆ, ಇಷಂ ಅನ್ನವನ್ನೂ, ಇಲಾಂಚ ಭೂಮಿಯನ್ನೂ, ಕರ್ತನ ಮಾಡಿಕೊಡಿ. ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಃ ನಮಗೆ,
ಪೀವರೀಂ ಅಧಿಕವಾದ, ಇಷಂ ಅನ್ನವನ್ನು, ಕೃಣುಹಿ ಒದಗಿಸಿಕೊಡಿ.

ಶಂ ಪದಂ ಮುಘಂ ರಯಿಷಣಿ ನ ಸೋಮೋ ಅವ್ರತಂ ಹಿನೋತಿ ನ
ಸ್ಪೃಶದ್ರಯಿಃ ||

ನವಮಿಾನ್ಯುಚಮಾಹ—ಹೇ ಇಂದ್ರ ರಯಿಷಣಿ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ ದಾತರಿ ಮಯಿ ಶಂ
ಸುಖಂ ಪದಂ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನಂ ಮುಘಂ ಧನಂ ಚ ಸಂಪಾದಯೇತಿ ಶೇಷಃ | ಯೋಽಯಂ ಸೋಮಃ
ಸೋಽಯಂಪ್ರತಮನುಷ್ಠಾನಸಹಿತಂ ನ ಹಿನೋತಿ ನ ಪಣಯತಿ | ರಯಿಃ ಫಲಭೂತಂ ಧನಮಸಿ

ನ ಸ್ವೈಕದನುಷ್ಠಾನರಹಿತಂ ಪುರುಷಂ ನ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ತಾ ಬಿತಾ ನವಸಂಖ್ಯಾತಾ ಅಸ್ಯಾಂ ಸಂಹಿ-
ತಾಯಾಮಸಮಾಮ್ನಾತಾ ಋಚಃ ||

ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಮುಕ್ತನೆಯ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ರಯಿಷದಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಕೊಡುವ ನನ್ನಲ್ಲಿ, ತಂ ಸುಖವನ್ನೂ ಪದಂ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನೂ, ಮಘಂ-ಧನವನ್ನೂ, ಫಂಪಾದಿಸಿಕೊಡು. ಯಾವ ಸೋಮವು ಅವ್ರತಂ ಅನುಷ್ಠಾನರಹಿತನನ್ನು ನ ಹಿನೋತಿ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ರಯಿಃ ಫಲರೂಪವಾದಧನವೂ ಕೂಡಾ, ನ ಸ್ವೈಕತ್ ಅನುಷ್ಠಾನರಹಿತನನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಈ ಒಂಬತ್ತು ಮುಕ್ತಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳದೇ ಇರುವವುಗಳು.

ಏಷ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ತ್ರಿಸ್ರಃ ||

ಪುನರಸ್ಯ ಸಮಾಮ್ನಾತಾಃ ಸೂತ್ರಗತೇ ಷಷ್ಠಾಧ್ಯಾಯೇ ಪಠಿತಾ ದ್ವಿಪದಾ ಋಚೋ ದರ್ಶಯತಿ— ಏಷ ಬ್ರಹ್ಮಾ ಯ ಮುತ್ಪಿಯಃ” ಇತ್ಯೇಕಾ | “ವಿಸ್ವತಯೋ ಯಥಾ” ಇತಿ ದ್ವಿತೀಯಾ | ತ್ವಾಮಿಚ್ಛವಸ್ವತ ಇತಿ ತೃತೀಯಾ ||

ತಿರುಗಿಯೂ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳದಿರುವ ಆರನೇಳಿ ಅಧ್ಯಾಯದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ದ್ವಿಪದಮುಕ್ತನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಏಷ ಬ್ರಹ್ಮಾಯ ಮುತ್ಪಿಯಃ ಎಂಬುದು ಮೊದಲನೆಯದು. ವಿಸ್ವತಯೋ ಯಥಾ ಎಂಬುದು ಎರಡನೆಯ ಮುಕ್ತು. ತ್ವಾಮಿಚ್ಛವಸ್ವತ-ಮೂರನೆಯ ಮುಕ್ತು. ಇವುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು.

ಅಧೂರ್ವಸ್ಯಾ ಇತ್ಯೇಕಾ ಸೂದದೋಹಾ ಯದ್ವಾವಾನೇತಿ ಧಾಯ್ಯಾ
ಸೂದದೋಹಾಃ ||

ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಸಮಾಮ್ನಾತಾನ್ವಿಗಂತರಾಣಿ ಚತ್ವಾರಿ ದರ್ಶಯತಿ— ಅಧೂರ್ವಸ್ಯ” ಇತಿ ದ್ವಿಪದಾ, ತಾಂ ಪಠಿತ್ವಾ ಸೂದದೋಹಸಂ ಪಠೇತ್ | ತತಃ “ಯದ್ವಾವಾನ ಪುರುತಮಮ್” ಇತ್ಯೇಕಾಂ ಚತುಷ್ಟದಾಮೃಚಂ ಧಾಯ್ಯಾಸಂಜ್ಞಿತಾಂ ಪಠಿತ್ವಾ ಪುನರಪಿ ಸೂದದೋಹಸಂ ಪಠೇತ್ ||

ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳದ ಇತರ ನಾಲ್ಕು ಮುಕ್ತುಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಧೂರ್ವಸ್ಯ (ಮು.ಸಂ.೨-೨೮-೪) ಎಂಬ ದ್ವಿಪದ ಮುಕ್ತನ್ನು ಒರಿಸಿದಮೇಲೆ ಸೂದದೋಹಸ ಮುಕ್ತನ್ನು ಪಠಿಸಿದಮೇಲೆ ಧಾಯ್ಯಾ ಎಂಬುದನ್ನು ಪಠಿಸುವನು; ಸೂದದೋಹಸ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಒರಿಸಬೇಕು.

ಇತಿ ತ್ರಿಮುಖ್ಯಾಯಣಾಚಾರ್ಯ ವಿರಚಿತೇ ವಾದಾಧೀನಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಶಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕೇ
ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ದ್ವಿತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತವಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕದ
ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲೆ ಎರಡನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು ||

ಅಥ ವಂಚನಾರಣ್ಯಕೇ ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯೋ ತೈತ್ತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಐದನೆಯ ಅರಣ್ಯಕದ ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು

ಗಾಯತ್ರೀ ತೃಚಾತೀತಿಃ ||

ಪೂರ್ವೋಕ್ತಪುಷ್ಪಭಾಗಶಂಸನಾದೂರ್ಧ್ವಂ ಶಂಸನೀಯಂ ಶಸ್ತ್ರಭಾಗಂ ದರ್ಶಯತಿ—
ತಿಸ್ಸ್ಯಾನ್ಮುಚಾಂ ಸಮೂಹಸ್ತ್ಯಚಸ್ತಾದ್ವತಾನಾಂ ವ್ಯಚಾನಾಮುಚೀತಿಸ್ತ್ಯಚಾತೀತಿಃ | ಚತ್ವಾರಿಂಶದಧಿಕ
ಶತದ್ವಯ ಸಂಖ್ಯಾಕಾ ಋಚಃ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಸೇಯಮುಚೀತಿರ್ಗಾಯತ್ರೀಭಂದಸ್ಯಾ ಪಶನೀಯಾ ||

ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಪುಷ್ಪಭಾಗವನ್ನು ಒರಿಸಿದಮೇಲೆ ಒರಿಸಬೇಕಾದ ಶಸ್ತ್ರಭಾಗವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮೂರು
ಋಕ್ಯುಗಳ ಸಮೂಹಕ್ಕೆ ತೃಚವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇವು ಎಂಬತ್ತಾದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ತೃಚಾತೀತಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಅವು
ಎರಡುನೂರನೂವತ್ತು ಋಕ್ಯುಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಗಾಯತ್ರೀಭಂದಸ್ಸಿನ ಈ ತಚ್ಚಾತೀತಿಯನ್ನು ಒರಿಸಬೇಕೆಂದರ್ಥ.

ಮಹಾ ಇಂದ್ರೋ ಯ ಓಜಸೇತಿ ತಿಸ್ರ ಉತ್ತಮಾ ಉದ್ಧರತಿ ಪುರೋ-
ಳಾಶಂ ನೋ ಅಂಧಸ ಇತಿ ತಿಸ್ರ ಇಂದ್ರ ಇತ್ಸೋಮಪಾ ಏಕ ಇತ್ಯೇತ
ತ್ವಭೃತೀನಾಂ ತಿಸ್ರ ಉತ್ತಮಾ ಉದ್ಧರತಿ ತಾಸಾಂ ಸ್ವಾದವಃ ಸೋಮ
ಆಯಾಹೀಶೈತಾಮುದ್ಧೃತ್ಯ ನ ಹ್ಯೈನ್ಯಂ ಬಳಾಕರಮಿತ್ಯೇತಾಂ
ಪ್ರತ್ಯವದಧಾತಿ ಜಜ್ಞಾನೋ ನು ಶತುಕ್ರತುರಿತ್ಯೇಕಾ ಪುರುಹೂತಂ
ಪುರುಷ್ವತಮಿತಿ ಶೇಷ ಉದ್ಭೇದಭಿ ಶ್ರುಶಾ ಮಘಮಿತ್ಕುತ್ತಮಾ-
ಮುದ್ಧರತಿ ಪ್ರಕೃತಾನ್ಯುಜೇಷೀಣ ಆ ಘಾಯೇ ಅಗ್ನಿಮಿಂಧತ ಆ
ಶೂನ ಇಂದ್ರ ಪ್ಸುಮಂತಮಿತಿ ಸೂಕ್ತೇ ಸೂದದೋಹಾಃ ||

ಪ್ರತಿಜ್ಞಾತಾಃ ಸರ್ವಾ ಋಚೋ ದರ್ಶಯತಿ— ಮಹಾಂ ಇಂದ್ರಃ " ಇತ್ಯೇತತ್ಸೂಕ್ತ-
ಮಷ್ಟಾಚತ್ವಾರಿಂಶದ್ವಿರ್ಬುಗ್ನಿರುಪೇತಂ ತಸ್ತಿಸ್ತೂಕ್ತೇ " ಶತಮಹಮ್ " (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೮-ಸೂ-
೬-ಋ-೪೬) ಇತ್ಯಾದಿಕಾಃ ಸೂಕ್ತಾವಸಾನಭಾಗಸ್ತಿಸ್ತು ಋಚಃ ಉದ್ಧೃತ್ಯೈ " ಸೋಮಪೇಯಾಯ.
ವಕ್ಷತಃ " (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೮-ಸೂ-೬-ಋ-೪೫) ಇತ್ಯಂತಮೇವ ಪಂಚಚತ್ವಾರಿಂಶದ್ವಿರ್ಬುಗ್ನಿರು-
ಪೇತೇಶ್ | ತತ ಉದ್ಧೃಂ " ಪುರೋಳಾಶಂನೋ ಅಂಧಸಃ " ಇತ್ಯಾದಿಕ್ವಾಸ್ತಿಸ್ತು ಋಚಃ ಪಶೇಶ್ |
" ಇದಂ ವಸೋ ಸುತಬಂಧಃ " (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೮-ಸೂ-೨-ಋ-೧) ಇತ್ಯಸ್ತಿನಾದ್ವಿಚತ್ವಾರಿಂಶದ್ವಿ-

ಬುಗ್ಗಿರುಪೇಶೇ ಸೂಕ್ತೇ ಪ್ರಥಮತಃ ಪರಿಶಾಸ್ತಿ ಸ್ತು ಋರ್ಚ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ " ಇಂದ್ರ ಇತ್ಯೋವಮಪಾಃ " ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ಪಠೇತ್ | ತತ್ರಾಪಿ " ಇತ್ಯಾ ಧೀವಂತಮ್ " (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೮-ಸೂ-೨-ಋ-೪ಂ) ಇತ್ಯಾದಿಕಾ ಅವಸಾನಭಾಗಸ್ತಾಸ್ತಿಸ್ತಃ ಋಚ ಉವ್ಯಕ್ತೈ " ಯೇ ಅಸ್ತಿನಾಕಾಮುಪ್ರಿಯನ್ (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೮-ಸೂ-೨-ಋ-೩೯) ಇತ್ಯಂತಮೇವ ಷಡ್ತ್ರಿಂಶದ್ಬಿರ್ಬುಗ್ಗಿರುಪೇಶಂ ಪಠೇತ್ | ತಸ್ಯಾಪಿ ಮಧ್ಯೇ " ಸ್ವಾದಯಃ ಸೋಮಾಃ " ಇತ್ಯೇತಾಮ್ನಚಮುದ್ಯುಕ್ತೈ ತಸ್ಯಾಃ ಸ್ವಾನೇ " ನ ಹ್ಯನ್ಯಸುಃ " ಇತ್ಯೇತಾಮ್ನಚಂ ಪ್ರತ್ಯವದಧ್ಯಾತ್ | ತಥಾ ಪ್ರತ್ಯವಹಿತಯಾ ಸಹಿತಂ ಷಡ್ತ್ರಿಂಶದ್ಬಕ್ಶ-ಮೂಹಂ ಪಠಿತ್ವಾ ತದೂರ್ಧ್ವಂ " ಜಜ್ಞಾನೋ ನು " ಇತ್ಯೇತಾಮ್ನಚಂ ಪಠೇತ್ | 'ಪಾಂತಮಾವಃ' (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೮-ಸೂ-೯೨-ಋ-೧) ಇತ್ಯಸ್ತಿಸ್ತೂಕ್ತೇ ತ್ರಯಸ್ತಿಂಶದ್ಬಿರ್ಬುಗ್ಗಿರುಪೇಶೇ ಪ್ರಥಮಾಮ್ನಚಂ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ " ಪುರುಹೂತಮ್ " ಇತ್ಯಾರಭ್ಯ ದ್ವಾತ್ರಿಂಶದ್ಬಿರ್ಬುಗ್ಗಿರುಪೇಶಃ ಸೂಕ್ತಶೇಷಃ ಪಠನೀಯಃ | ' ಉದ್ದೇದಧಿ ' ಇತ್ಯಸ್ತಿಸ್ತೂಕ್ತೇ ಚತುಸ್ತಿಂಶದ್ಬಿರ್ಬುಗ್ಗಿರುಪೇಶೇ ' ಇಂದ್ರ ಇಷೇ ' (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೮-ಸೂ-೯೩-ಋ-೩೪) ಇತ್ಯಾದಿಕಾಮುಕ್ತಮಾಮ್ನಚಮುದ್ಯುಕ್ತಾವತಿಪ್ಪಂ ತ್ರಯಸ್ತಿಂಶದ್ಬಿರ್ಬುಗ್ಗಿರುಪೇಶಂ ಸೂಕ್ತಂ ಪಠೇತ್ | ' ಪ್ರಕೃತಾನಿ ' ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ತ್ರಿಂಶದ್ಬಿರ್ಬುಗ್ಗಿರುಪೇಶಂ ಸೂಕ್ತಂ ಪಠೇತ್ | ' ಆಸೂನ ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ನವಭಿರ್ಬುಗ್ಗಿರುಪೇಶಮೇಕಂ ಸೂಕ್ತಂ ತತ ಉಪರಿತನಮ್ | ' ಆ ಪ್ರದ್ರವ ' (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೮-ಸೂ-೯೨-ಋ-೧) ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ನವರ್ಚಂ ಸೂಕ್ತಂ ತೇ ದ್ವೇ ಅಪಿ ಸೂಕ್ತೇ ಪಠೇತ್ | ತತಃ ಸೂದದೋಹಾಃ ಪಠನೀಯಾ | ಏವಂ ತತಿ ಸೂದದೋಹಃ ಪಾಚೀನಾಶ್ಚ ತ್ವಾರಿಂಶದಧಿಕಶತದ್ರಯ ಸಂಖ್ಯಾಕಾ ಋಚಃ ತತಸ್ತೃಚಾಶೀತಃ ಸಂಪದ್ಯತೇ ||

ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಮುಕ್ಯುಗಳನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮಹಾ ಇಂದ್ರಃ (ಋ. ಸಂ. ೮-೬-೧) ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ನಲವತ್ತೆಂಟು ಮುಕ್ಯುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಶತಮಹಂ ಋ. ಸಂ. ೮-೬-೪೬) ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ತದ ಕೊನೆಯ ಮೂರುಮುಕ್ಯುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಸೋಮ ಪೇಯಾ ಯ ವಕ್ಷತಃ (ಋ. ಸಂ. ೮-೬-೪೫) ಎಂಬ ಮುಕ್ಯುನವರಿಗಿರುವ ನಲವತ್ತೈದುಮುಕ್ಯುಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪಠಿಸಬೇಕು. ಅಮೇಲೆ ಪುರೋಹಾರಂ ನೋ ಅಂಧಸಃ (ಋ. ಸಂ. ೮-೬-೮) ಇತ್ಯಾದಿ ಮೂರು ಮುಕ್ಯುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಇದಂ ವಸೋ ಸುತಮಂಧಃ (ಋ. ಸಂ. ೮-೨-೧) ಎಂಬ ನಲವತ್ತೇಡುಮುಕ್ಯುಗಳ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ವೇದಲಿನ ಮೂರು ಮುಕ್ಯುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಇಂದ್ರ ಇತ್ಯೋವಮಪಾಃ (ಋ. ಸಂ. ೮-೨-೪) ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಇತ್ಯೋಧಿವಂತಂ (ಋ. ಸಂ. ೮-೨-೪೦) ಇತ್ಯಾದಿ ಕೊನೆಯ ಮೂರು ಮುಕ್ಯುಗಳನ್ನು ತೆಗೆದು, ಯೇ ಅಸ್ತಿನಾ ಕಾಮುಪ್ರಿಯನ್ (ಋ. ಸಂ. ೮-೨-೩೯) ಎಂಬ ಮುಕ್ಯುನವರಿಗಿರುವ ಮೂವತ್ತಾರು ಮುಕ್ಯುಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪಠಿಸಬೇಕು. ಅಲ್ಲಿಯೂ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾದವಃ ಸೋಮಾಃ (ಋ. ಸಂ. ೮-೨-೨೮) ಎಂಬ ಮುಕ್ಯುನ್ನು ತೆಗೆದು ಅದರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನ ಹ್ಯನ್ಯಂ (ಋ. ಸಂ. ೮-೮-೦೧) ಎಂಬ ಮುಕ್ಯುನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅದಾವಮೇಲೆ ಜಜ್ಞಾನೋ ನು (ಋ. ಸಂ. ೮-೬೬-೧) ಎಂಬ ಒಂದು ಮುಕ್ಯುನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಪ್ರಾಂತಮಾವಃ (ಋ. ಸಂ. ೮-೯೨-೧) ಎಂಬ ಮೂವತ್ತಮೂರು ಮುಕ್ಯುಗಳ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ವೇದಲಿನೆಂಬ ಮುಕ್ಯುನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಪುರುಹೂತಂ (ಋ. ಸಂ. ೮-೯೨-೨) ಇತ್ಯಾದಿ ಮೂವತ್ತೇರಡು ಮುಕ್ಯುಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪಠಿಸಬೇಕು. ಉದ್ದೇದಧಿ (ಋ. ಸಂ-೮-೯೩-೧) ಎಂಬ ಮೂವತ್ತನಾಲ್ಕು ಮುಕ್ಯುಗಳ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರ ಇಷೇ (ಋ. ಸಂ-೮-೯೩-

೩೮) ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ್ನು ತೆಗೆದು ಹಾಕಿ ಉಳಿದ ಮೂವತ್ತಮೂರು ಮುಕ್ತಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪಠಿಸಬೇಕು. ಆಮೇಲೆ ಪ್ರಕೃತಾನಿ (ಮ-ಸಂ-೮-೩೨-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಮೂವತ್ತು ಮುಕ್ತಗಳನ್ನು ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಆಮೇಲೆ ಆ ತೂನ ಇಂದ್ರ (ಮ-ಸಂ-೮-೨೧-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಒಂಬತ್ತು ಮುಕ್ತಗಳನ್ನು ಸೂತ್ರ. ಆಮೇಲೆ ಆ ಪ್ರದ್ರವ (ಮ-ಸಂ-೮-೨೨-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಒಂಬತ್ತು ಮುಕ್ತಗಳನ್ನು ಸೂತ್ರ. ಇವೆರಡನ್ನೂ ಪಠಿಸಬೇಕು. ಆಮೇಲೆ ಸೂದದೋಹಸಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಸೂದದೋಹಸ ಸೂತ್ರದ ಹಿಂದಿನ ಮಂತ್ರಗಳು ಇನ್ನೂರ ನಲವತ್ತನಾಲ್ಕು ಮುಕ್ತಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳಿಂದ ತೃಚಾಶೀತಿ ಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಥಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕೇ
ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ತೃತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತವಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಥಾಂಡಭಾಷ್ಯದ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕದ
ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು

ಅಥ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕೇ ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ಚತುರ್ಥಃ ಖಂಡಃ

ಪದನೆಯ ಅರಣ್ಯಕದ ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಖಂಡವು

ಬಾರ್ಹತಿ ತೃಚಾತೀತಿಃ ||

ಗಾಯತ್ರಾಸ್ತೃಚಾತೀತೇರೂರ್ಧ್ವಂ ಶಂಕನೀಯಂ ಭಾಗಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಬೃಹತಿಫಂದೋ ಯುಕ್ತಾ ಕಾಚಿತ್ಸೃಚಾತೀತಿಃ ಪಶನೀಯಾ ||

ಘರ್ವೋಕ್ತನಾದ ಗಾಯತ್ರ ಛಂದಸ್ಸಿನ ತೃಚಾತೀತಿ ಪಠನವಾದ ಮೇಲೆ ಮುಂದಿನ ಪಠನದೇಕಾದ ಭಾಗವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಬೃಹತಿಃ ಛಂದಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ತೃಚಾತೀತಿಯನ್ನು ಪಠನದೇಕೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಮಾ ಚಿದನ್ಯದ್ವಿಶಂಸತ್ಯೇಕಯಾ ನ ತ್ರಿಂಶತ್ಪಿಬಾ ಸುತಸ್ಯ ರಸಿನ ಇತಿ ವಿಂಶತೇಃ ಸಪ್ತಮೀಂ ಚಾಷ್ಟಮೀಂ ಚೋದ್ಧರತಿ ಯದಿಂದ್ರ ಪ್ರಾಗ್-ಸಾಗುದಗತಿ ಚತುರ್ಧಶ ವಯಂ ಘ ತ್ವಾ ಸುತಾನಂತಶ್ಚನೇತ್ಯೇತಸ್ಯ ದ್ವಿಪದಾಂ ಚೋದ್ಧರತಿ ರಾಘಂತರಂ ಚ ಪ್ರಗಾಥಮಥ ಹಾಸ್ಯ ನ ಕಿಃ ಸುದಾಸೋ ರಥನಿತ್ಯೇತಂ ಪ್ರಗಾಥಮುದ್ಯುತ್ಯ ತ್ವಾಮಿದಾ ಹ್ಯೋ-ನರ ಇತ್ಯೇತಂ ಪ್ರಗಾಥಂ ಪ್ರತ್ಯವದಧಾತ್ಯಭಿ ಪ್ರ ವಃ ಸುರಾಧಸಮಿತಿ ಷಡ್ವಾಲಖಿಲ್ಯಾನಾಂ ಸೂಕ್ತಾನಿ ಯಃ ಸತ್ರಾಹಾ ವಿಚರ್ಷಣಿರಿತಿ ಶೇಷೋಽಯಂ ತೇ ಅಸ್ತು ಹರ್ಯತ ಇತಿ ಸೂಕ್ತೇ ಉಭಯಂ ಶೃಣವಚ್ಚ ನ ಇತಿ ಸಪ್ತಮೀಂ ಚಾಷ್ಟಮೀಂ ಚೋದ್ಧರತಿ ತರೋ-ಭಿವೋ ವಿದದ್ವಸುಮಿತ್ಯುತ್ರಮಾನುದ್ಧರತಿ ಯೋ ರಾಜಾ ಚರ್ಷಣೇನಾಮಿತ್ಯೇಕಾದಶ ತಂ ವೋ ದಸ್ಮಮೃತೀಷಹಮಾ ನೋ ವಿಶ್ವಾ ಸುಹವ್ರೋ ಯಾ ಇಂದ್ರ ಭುಜ ಆಭರ ಇತಿ ನವ ಸೂದ-ದೋಹಾಃ ||

ತತ್ರಾ ಮುಚೋ ವಿವಿಚ್ಯ ದರ್ಶಯತಿ—“ ಮಾ ಚಿದನ್ಯತ್ ” ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ಚತುಶ್ಚಿಂಶ-
 ದ್ವಿಋಗ್ನಿರಂಶೇತಂ ಸೂಕ್ತಂ ೮೯೫ ಸೂಕ್ತಸ್ಯಾನ್ವರ್ತ ಭಾಗಸ್ಯಾಃ “ ಸ್ತುತಿ ಸ್ತುತಿಃ ” (ಋ. ಸಂ. ಮ

೮-ಸೂ.1ಬು-೩೦) ಇತ್ಯಾದಿಕಾಃ ಪಂಚ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ “ ಸ್ತೋನಮಾಸೋ ಅವ್ಯಸ್ಥತ ” (ಬು. ಸಂ-
ಮಂ. ೮ ಸೂ. ೧ ಬು. ೨೮) ಇತ್ಯಂತಮೇವೈಕೋನತ್ರಂಶದ್ವಿಬುರ್ಗ್ನಿರುಪೇತಂ ಪಠೇತ್ | “ ಪಿಟಾ
ಸುತಸ್ಯ ” ಇತ್ಯೇತಸ್ಮಿಂಶ್ಚತುರ್ವಿಂಶದ್ವಿಬುರ್ಗ್ನಿ [ತಿಥಿ] ರುಪೇತೇ ಸೂಕ್ತೇ ವಿಂಶತಿ ಸಂಖ್ಯಾಯಾ
ಲೂರ್ಧ್ವಂ “ ಯಂ ಮೇ ದುಃ ” [ಬು. ಸಂ. ಮಂ. ೮ ಸೂ. ೩ ಬು. ೨೧] ಇತ್ಯಾದ್ಯಾಕ್ಷತಸ್ಯ
ಬುಚಃ ಪರಿತ್ಯಜೇತ್ | ಅವಶಿಷ್ಟಾಯಾಂ ವಿಂಶತಾವಶಿ “ ಅಭಿ ತ್ವಾ ಪೂರ್ವಪುಟೇತಯೇ ” [ಬು. ಸಕ.
ಮಂ. ೮ ಸೂ. ೩ ಬು. ೭] ಇತ್ಯೇತಾಂ ಸಪ್ತ ಮೀಂ | “ ಅಪ್ಯೇದಿಂದ್ರೋ ವಾವ್ಯಧೇ ” [ಬು. ಸಂ-
ಮಂ. ೮ ಸೂ. ೩ ಬು. ೮] ಇತ್ಯೇತಾಮಷ್ಟಮೀಂಚ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯಾವಶಿಷ್ಟಾಭಿರಪ್ಯಾದಶಭಿರ್ಬುರ್ಗ್ನಿರು-
ಪೇತಂ ಸೂಕ್ತಮ್ | ತತ್ಯಾಂತಿನಾಃ “ ಪ್ರ ಪೂರ್ವಣಂ ” [ಬು. ಸಂ. ಮಂ. ೮ ಸೂ. ೪ ಬು ೧೫]
ಇತ್ಯಾದಿಕಾಃ ಸಪ್ತ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ “ ವಹಂತು ಸವನೇ ದುಪ ” [ಬು. ಸಂ. ಮಂ. ೮ ಸೂ. ೪ ಬು. ೧೪]
ಇತ್ಯಂತಮೇವ ಚತುರ್ದಶಭಿರ್ಬುರ್ಗ್ನಿರುಪೇತಂ ಪಠೇತ್ | “ ವಯಂ ಘ ಶ್ವಾ ” ಇತಿ ಸೂಕ್ತಮೇ-
ಕೋನವಿಂಶತಿಭಿರ್ಬುರ್ಗ್ನಿಃ ಸಮೇತಂ [ತಸ್ಮಿನ್ನೂಕ್ತೇ] “ ನ ಹಿ ಸ್ವಸ್ತವ ” [ಬು. ಸಂ. ಮಂ. ೮-
ಸೂ. ೩೩ ಬು. ೧] ಇತ್ಯಾದಿಕಾಕ್ಷತಸ್ಯಃ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ “ ಮದಾಯ ದ್ಯುಕ್ತ ಸೋಮಪಾಃ ” [ಬು. ಸಂ-
ಮಂ. ೮ ಸೂ. ೩೩ ಬು. ೧೫] ಇತ್ಯಂತಮೇವ ಪಂಚದಶಭಿರ್ಬುರ್ಗ್ನಿರುಪೇತಂ ತತ್ಯೂಕ್ತಂ ಪಠೇತ್ |
“ ನೋಽಪು ಶ್ವಾ ” ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ಸಪ್ತವಿಂಶತಿಭಿರ್ಬುರ್ಗ್ನಿರುಪೇತಂ ತಸ್ಮಿನ್ನೂಕ್ತೇ ‘ ರಾಯಸ್ಯಾಮುಃ’
[ಬು. ಸಂ. ಮಂ. ೭ ಸೂ. ೩೨ ಬು. ೩] ಇತ್ಯೇತಾಂ ದ್ವಿಪದಾಮ್ನಚಮುದ್ಧರೇತ್ || ತಥಾ ರಥಂತರ
ಸಾನುಸಂಬಂಧಿಪ್ರಗಾಥಂ— “ ಅಭಿ ತ್ವಾ ಲೂರ ” (ಬು. ಸಂ. ಮಂ. ೭ ಸೂ-೩೨ ಬು. ೨೨) ಇತ್ಯಾ
ದಿಕಮ್ನುಗ್ನಿಯಮುದ್ಧರೇತ್ || ತತೋಽವಶಿಷ್ಟಂ ಚತುರ್ವಿಂಶತಿಭಿರ್ಬುರ್ಗ್ನಿರುಪೇತಂ ತತ್ಯೂಕ್ತಂ
ಪಠೇತ್ | ತತ್ರಾಪಿ “ ನ ಕಃ ಸುದಾಸಃ ” ಇತ್ಯೇತಂ ಪ್ರಗಾಥಮುದ್ಧೃತ್ಯ ತಸ್ಯ ಸ್ಯಾನೇ ‘ ತ್ವಾನಿದಾ
ಹ್ಯೋನರಃ’ ಇತ್ಯೇತಂ ಪ್ರಗಾಥಂ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ಯ ಪಠೇತ್ | “ ಅಭಿ ಪ್ರ ವಃ ’ (ಬು. ಸಂ. ಮಂ. ೮ ನಾಲ-
ಸೂ. ೧) ಇತ್ಯಾದಿಕಾನಿವಾಲಬಿಲ್ಯಾಸಂ ಸಂಹಿತಾಯಾನಾಮ್ನಾ ತಾನಿ ಷಟ್ಪಂಚಾಶದ್ವಿಬುರ್ಗ್ನಿರು-
ಪೇತಾನಿ ಷಟ್ಸೂಕ್ತಾನಿ ಪಠೇತ್ | “ ತ್ವಾನಿದ್ಧಿ ಹ ವಾ ಮಹೇ ’ ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ಚತುರ್ದಶಭಿರ್ಬುರ್-
ಗ್ನಿರುಪೇತಂ ಸೂಕ್ತಂ ತಸ್ಮಿನ್ನಾದಿಕ ಅರಭ್ಯ ದ್ವೇ ಬುಚೌ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ “ ಯಃ ಸತ್ರಾಹಾ ” ಇತ್ಯಾ-
ದಿಕಂ ದ್ವಾದಶಭಿರ್ಬುರ್ಗ್ನಿರುಪೇತಂ ಸೂಕ್ತಶೇಷಂ ಪಠೇತ್ | ಅಯಂ ತೇ ಅಶ್ವ ” ಇತಿ ಪಂಚರ್ಷ-
ಮೇಕಂ ಸೂಕ್ತಂ | ‘ ಆ ಮಂದ್ರೈಃ (ಬು. ಸಂ. ಮಂ. ೩ ಸೂ. ೪೫ ಬು-೧) ಇತಿ ಪಂಚರ್ಷಂ
ದ್ವಿತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಂ ತೇ ಉಭೇಽ ಸೂಕ್ತೇ ಪಠೇತ್ | “ ಉಭಯಂ ಶ್ವಣವಚ್ಚ ನಃ ” ಇತ್ಯಾದಿಕ-
ಮಷ್ಟಾದಶರ್ಷಂ ಸೂಕ್ತಂ ಷಷ್ಯ ಮಧ್ಯೇ “ ತ್ವಂ ಹ್ಯೇಹಿ ” (ಬು. ಸಂ. ಮಂ. ೮ ಸೂ. ೬೧ ಬು. ೭)
ಇತ್ಯಾದಿಕಾಂ ಸಪ್ತಮೀಂ | ತ್ವಂ ಪುರೂ ಸಹಸ್ರಾಣಿ ’ (ಬು. ಸಂ. ಮಂ. ೮ ಸೂ. ೬೧ ಬು. ೯)
ಇತ್ಯಾದಿಕಾಮಷ್ಟಮೀಂ ಚೋದ್ಯತ್ಯಾವಶಿಷ್ಟಂ ಷೋಡಶರ್ಷಂ ಸೂಕ್ತಂ ಪಠೇತ್ | ತತೋಭಿರ್ವಃ ”
ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ಪಂಚದಶರ್ಷಂ ಸೂಕ್ತಂ ತಸ್ಮಿನ್ನೂಕ್ತಮಾಂ | ‘ ಸೋಮ ಇದ್ವಃ (ಬು. ಸಂ. ಮಂ. ೮
ಸೂ. ೬೬ ಬು. ೧೫) ಇತ್ಯಾದಿಕಾಮುದ್ಧೃತ್ಯಾವಶಿಷ್ಟಂ ಚತುರ್ದಶರ್ಷಂ ಪಠೇತ್ | ಯೋ ರಾಜಾ
ಚರ್ಷಣೇನಾಂ ” ಇತ್ಯೇತತ್ಪಂಚದಶರ್ಷಂ ಸೂಕ್ತಂ (ತಸ್ಮಿನ್ನೂಕ್ತೇ) ‘ ತ್ವಂ ನ ಇಂದ್ರಾಸಸಾಮ್ ”

(ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೮ ಸೂ. ೭೦ ಋ. ೧೨) ಇತ್ಯಾದಿಕಾಶ್ವತಸ್ಸ ಋಚಃ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯಾನವಿಷ್ಟಮೇಕಾದ-
 ರ್ಚರ್ಷಂ ಪಠೇತ್ | ತಂ ವೋ ದಸ್ಮಮ್ ' ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ಪದ್ಯಚಂ ಸೂಕ್ತಂ ಪಠೇತ್ | ಆ ನೋ
 ವಿಶ್ವಾಸು ' ಇತ್ಯಾದಿಕಮಪಿ ಪದ್ಯಚಂ ಸೂಕ್ತಂ ಪಠೇತ್ | ಯಾ ಇಂದ್ರ ' ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ಪಂಚ-
 ದಶರ್ಚಂ ಸೂಕ್ತಂ ತಸ್ಯಾವಸಾನಭಾಗಸ್ಯಾಃ ' ವಿಸ್ವಾಃ ಪೃತನಾಃ ' (ಋ.ಸಂ.ಮಂ.೮-ಸೂ-೯೨-
 ಋ-೧೦) ಇತ್ಯಾದಿಕಾಃ ಪದ್ಯಚಃ ಪರಿತ್ಯಜ್ಜ " ನ ತ್ವಾ ದೇವಾಸ ಆಸತ " (ಋ.ಸಂ.ಮಂ-೮-
 ಸೂ-೯೨ ಋ-೯) ಇತ್ಯಂತಂ ನವರ್ಚಂ ಪಠೇತ್ | ತತಃ ಸೂದದೋಹಸಂ ಪಠೇತ್ | ಏನಂ
 ಸತಿ ಸೂದದೋಹಸಃ ಪ್ರಾಚೀನಾ ಬಾರ್ಹತೀ ತ್ಯುಚಾರೀತಿಃ ಸಂಪದ್ಯತೇ ||

ತೃತಾರೀತಿ ಮುಕ್ಯುಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮೌಚಿದನ್ಯೆತ್ (ಋ.ಸಂ-೮-೧-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಮೂವತ್ತನಾಲ್ಕು
 ಮುಕ್ತಿನ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಸ್ತುತಿ ಸ್ತುತಿ (ಋ.ಸಂ-೮-೧-೨೦) ಇತ್ಯಾದಿ ಐದು ಮುಕ್ತುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು,
 ಸ್ತೋಮಸೋ ಅಪ್ಪಸ್ತತ (ಋ.ಸಂ-೮-೧-೨೯) ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನವರೆಗಿನ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂಬತ್ತು ಮುಕ್ತುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು.
 ಪಿಶಾಸುತಸ್ಯ (ಋ.ಸಂ-೮-೨-೧) ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಮುಕ್ತಿನ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತೆರ ಮೇಲಿನ
 ಯಂ ಮೇ ದುಃ (ಋ.ಸಂ-೨-೩-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ನಾಲ್ಕು ಮುಕ್ತುಗಳನ್ನು ಬಿಡಬೇಕು. ಉಳಿದಮೂವತ್ತ
 ರಲ್ಲಿಮೂ ಅಭಿ ತ್ವಾ ಪೂರ್ವಪೀತಯೇ (ಋ.ಸಂ-೮-೨-೨) ಎಂಬ ಏಳನೆಯ, ಅಸ್ಯೇದಿಂದೋ
 ವಾಪ್ತಥೇ (ಋ.ಸಂ-೮-೨-೮) ಎಂಬ ಎಂಟನೆಯ ಮುಕ್ತುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಹದಿನೆಂಟು
 ಮುಕ್ತುಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪಠಿಸಬೇಕು. ಯದಿಂದ್ರ ಪ್ರಾಗಪಾದುದಕ್ (ಋ.ಸಂ-೮-೪-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಇಪ್ಪತೊಂಬೆ
 ಮುಕ್ತುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ಪ್ರಪೂಷಣಂ (ಋ.ಸಂ-೮-೪-೧೫) ಇತ್ಯಾದಿ ಎಳು ಮುಕ್ತುಗಳನ್ನು
 ಬಿಟ್ಟು ಪಪಂತು ಸವನೇ ದುಃ (ಋ.ಸಂ-೮-೪-೧೪) ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನವರೆಗಿನ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಪಠಿಸಬೇಕು. ವಯಂ
 ಘ ತ್ವಾ (ಋ.ಸಂ-೮-೨-೨೨-೧) ಎಂಬ ಹತ್ತೊಂಹತ್ತು ಮುಕ್ತುಗಳಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ನ ಸಿ ಪ್ಪಸ್ತವ (ಋ.ಸಂ-೮-೨-೨೨-೧)
 ಇತ್ಯಾದಿ ನಾಲ್ಕು ಮುಕ್ತುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹದಿನೈದು ಮುಕ್ತುಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪಠಿಸಬೇಕು. ಮೋ ಷು ತ್ಯಾ (ಋ.ಸಂ
 ೭-೨೨-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಮುಕ್ತಿನ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ರಾಯಿಸ್ಯಾಮಃ (ಋ.ಸಂ-೭-೨೨-೧) ಎಂಬ ದ್ವಿಪದ ಮುಕ್ತನ್ನು
 ತೆಗೆದುಬಾಕಬೇಕು. ಹಾಗೆ ರಥಂತರ ಸಾಮಸಂಬಂಧಿ ಪ್ರಗಾಥವಾದ ಅಭಿ ತ್ವಾ ಕೂರ (ಋ.ಸಂ-೭-೨೨-೨೨) ಇತ್ಯಾದಿ
 ಎರಡು ಮುಕ್ತುಗಳನ್ನೂ ತೆಗೆಯಬೇಕು. ಉಳಿದ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಮುಕ್ತಿನ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ
 ನಃಃ ಸುದಾಸಃ (ಋ.ಸಂ-೭-೨೨-೧೦) ಎಂಬ ಪ್ರಗಾಥವನ್ನು ತೆಗೆದು ಅವರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ತ್ವಾಮಿದಾ ಹ್ಯೋನರಃ
 (ಋ.ಸಂ-೮-೯೯-೧) ಎಂಬ ಪ್ರಗಾತವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಪಠಿಸಬೇಕು. ಆಭಿಪ್ರವಃ (ಋ.ಸಂ-೮-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಲ
 ಮಿಲ್ಯ ಸಂಹಿತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಐವತ್ತಾರು ಮುಕ್ತುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಆರು ಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು ಆಮೇಲೆ ಪಠಿಸಬೇಕು ಆವು
 ಗಳಲ್ಲಿ ತ್ವಾಮಿದಿ ಹವಾಮಾಃ ೩ ಎಂಬ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮುಕ್ತಿನ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಆದಿಯ ಎರಡು ಮುಕ್ತುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು,
 ಯಃ ಸತ್ವಾಹಾ (ಋ.ಸಂ-೮-೯೬-೨) ಎಂಬ ಹನ್ನೆರಡು ಮುಕ್ತಿನ ಸೂಕ್ತದೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಪಠಿಸಬೇಕು. ಆಯಂ ತೇ
 ಅಸ್ತು (ಋ.ಸಂ-೨-೨೪-೧) ಎಂಬ ಐದು ಮುಕ್ತಿನ ಸೂಕ್ತವನ್ನೂ, ಆ ಮಂದ್ರೈಃ (ಋ.ಸಂ-೨-೨೪-೧) ಎಂಬ
 ಐದು ಮುಕ್ತಿನ ಎರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವನ್ನೂ ಪಠಿಸಬೇಕು. ಉಭಯಂ ಶ್ವಐವಚ್ಚನಃ (ಋ.ಸಂ-೮-೬೧-೧) ಎಂಬ
 ಹದಿನೆಂಟು ಮುಕ್ತಿನ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಶ್ವಂ ಹ್ಯೇ ಹಿ (ಋ.ಸಂ-೮-೬೧-೨) ಎಂಬ ಎಳನೆಯ ಮುಕ್ತನ್ನೂ, ' ತ್ವಂ ಪುನಿ

ಸಹಸ್ರಾಡೆ' (ಮು-ಸಂ-೮-೬೧-೮) ಎಂಬ ಎಂಟನೆಯ ಮಕ್ಕನನ್ನು ತೆಗೆದುಹಾಕಿ ಉಳಿದ ಹದಿನಾರು ಮಕ್ಕನ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ತರೋಭಿವರ್ತಃ (ಮು-ಸಂ-೮-೬೬-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಹದಿನೈದು ಮಕ್ಕನ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಸೋಮ ಇದ್ದು: [ಮು-ಸಂ-೮-೬೬-೧೫] ಎಂಬ ಕೊನೆಯ ಮಕ್ಕನ್ನು ತೆಗೆದುಹಾಕಿ ಉಳಿದ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಯೋ ರಾಜಾ ಚರ್ಷಣೇನಾಂ [ಮು-ಸಂ-೮-೭೦-೧] ಎಂಬ ಹದಿನೈದು ಮಕ್ಕನ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ತ್ವಂ ನ ಇಂದ್ರಾಸಾಂ [ಮು-ಸಂ-೮-೭೦-೧೨] ಇತ್ಯಾದಿ ನಾಲ್ಕು ಮಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಹನ್ನೊಂದು ಮಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪಠಿಸಬೇಕು. ತಂ ವೋ ದಸ್ಯಂ [ಮು-ಸಂ-೮-೮೮-೧] ಇತ್ಯಾದಿ ಆರು ಮಕ್ಕನ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಆ ನೋ ವಿಶ್ವಾಸು [ಮು-ಸಂ-೮-೯೦-೧] ಎಂಬ ಆರು ಮಕ್ಕನ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಯಾ ಇಂದ್ರ ಭುಜ [ಮು-ಸಂ-೮-೯೭-೧] ಎಂಬ ಹದಿನೈದು ಮಕ್ಕನ ಸೂಕ್ತದ ಕೊನೆಯ ವಿಶ್ವಾಃ ತ್ವತನಾಃ [ಮು-ಸಂ-೮-೯೭-೧೦] ಇತ್ಯಾದಿ ಆರು ಮಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ನ ತ್ವಾ ದೇವಾಸ ಆಕತ [ಮು-ಸಂ-೮-೯೭-೯] ಎಂಬ ಮಕ್ಕನವರಿಗನ ಒಂಬತ್ತು ಮಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಆ ಮೇಲೆ ಸೂದದೋಹಸ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸೂದದೋಹಸದ ಹಿಂದಿನ ಮಕ್ಕುಗಳು ಸೇರಿ ತೃಚಾರಿತಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪ್ರಾಯಶಾಚಾರ್ಯ ವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕೇ
ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ಚತುರ್ಥಃ ಖಂಡಃ

ಅಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತವಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶನೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಾಂಡಭಾಷ್ಯದ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕದ
ಐದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು ||

ಅಥ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕೇ ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ಪಂಚಮಃ ಖಂಡಃ

ಐದನೆಯ ಅರಣ್ಯಕದ ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಖಂಡವು

ಔಷ್ಣಿಹೀ ತೃಚಾರಿತೀಃ ||

ಬಾರ್ಹತ್ಯಾಸ್ತೃಚಾರಿತೀರೂಢ್ಯಂ ಶಂಸನೀಯಧಾಗಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಉಕ್ಷಿಕ್ ಭಂದೋ-
ಯುಕ್ತಾ ಕ್ವಾಪಿ ತೃಚಾರಿತೀಃ ಪಠನೀಯಾ ||

ಬಾರ್ಹತಿ ತ್ವ ಚಾತಿತಿ ಪಠನವಾದಮೇಲೆ ಮುಂದೆ ಪಠಿಸಬೇಕಾದ ಭಾಗವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಮೇಲೆ ಉಪ್ಪಿ ಕ್ಷೇಪದ್ವಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ತ್ವಚಾತಿತಿಯನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು.

ಯ ಇಂದ್ರ ಸೋಮಪಾತಮ ಇತಿ ಸೂಕ್ತೇ ತ್ವಮುಭಿ ಪ್ರಗಾಯತೇ-
ತ್ಯುತ್ತಮಾಮುದ್ಧರತಿಂದ್ರಾಯ ಸಾಮ ಗಾಯತ ಸಖಾಯ ಆತೀ-
ಷಾನುಹೀತಿ ತಿಸ್ರ ಉತ್ತಮಾ ಉದ್ಧರತಿ ಯ ಏಕೆ ಇದ್ವಿದಯತ
ಆಯಾಹ್ಯೈಃ ಸುತಂ ಯಸ್ಯ ತ್ಯಚ್ಚೈಂಬರಂ ಮದ ಇತಿ ತ್ರಯ-
ಸ್ತುಚಾ ಗಾಯತ್ರೈಃ ಸಂಪದೋಷ್ವಿಹಃ ಸಪ್ತ ಸಪ್ತ ಗಾಯತ್ರೈಃ
ಷಟ್ಷಕುಷ್ವಿಹೋ ಭನಂತಿ ಯದಿಂದ್ರಾಹಂ ಯಥಾತ್ವಂ ಪ್ರ
ಸಂಮ್ರಾಜಂ ಚರ್ಷಣೇನಾಮಿತಿ ಸೂಕ್ತೇ ಉತ್ತರಸ್ಯೋತ್ತಮೇ
ಉದ್ಧರತಿ ವಾರ್ತ್ರಹತ್ಯಾಯ ಶನಸ ಇತ್ಯುತ್ತಮಾಮುದ್ಧರತಿ ಸುರೂಪ
ಕೃತ್ವುಮೂತಯ ಇತಿ ತ್ರೀಣೈಃ ಪ್ರಸಾನಸಿಂ ರಯಿಮಿತಿ ಸೂಕ್ತೇ
ಆನಯತ್ಪರಾವತ ಇತಿ ತಿಸ್ರ ಉತ್ತಮಾ ಉದ್ಧರತಿ ರೇವತೀರ್ನಃ
ಸಧಮಾದ ಇತಿ ತಿಸ್ರಃ ಸೂದಮೋಹಾಃ ||

ತತ್ತ್ವಾ ಮುಚೋ ವಿವಿಚ ದರ್ಶಯತಿ — "ಯ ಇಂದ್ರ" ಇತ್ಯೇ.
ತತ್ರಯಸ್ತಿಕದ್ವಚಮೇಕಂ ಸೂಕ್ತಮ್ | "ಇಂದ್ರಃ ಸುತೇಷು" (ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೮. ಸೂ. ೧೩-
ಋ. ೧) ಇತಿವದಮಪಿ ತ್ರಯಸ್ತಿಕದ್ವಚಂ ಸೂಕ್ತಂ ತೇ ಉಭೇ ಸೂಕ್ತೇ ಪಠೇತ್ | 'ತಮುಭಿ'
ಇತ್ಯಾದಿಕೇ ಸೂಕ್ತೇ ಚರಮಾಮ್ "ಅರಂ ಜ್ವಯಾಯ" (ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೮. ಸೂ. ೧೩-ಋ. ೧೩)
ಇತ್ಯಾದಿಕಾವ್ಯಚಮುದ್ಧೃತ್ಯೈ "ಅಸ್ಯಾಕೇಳಿರ್ನಭಿರಶ್ವಾ ಸ್ವರ್ಷಯ" (ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೮. ಸೂ. ೧೩-ಋ. ೧೩)
ಇತ್ಯೇತದಂತಂ ದ್ವಾದಶರ್ಷಂ ಸೂಕ್ತಂ ಪಠೇತ್ | "ಇಂದ್ರಾಯ ಸಾಮ" ಇತ್ಯಾ-
ದಿಕಂ ದ್ವಾದಶರ್ಷಂ ಸೂಕ್ತಂ ತದಪಿ ಪಠೇತ್ | 'ಸಖಾಯಃ' ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ತ್ರಿಕದ್ವಚಂ ಸೂಕ್ತಂ
ತಸ್ತಿಸ್ತಂತಿಮಾ "ಯಥಾ ವರೋ" (ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೮. ಸೂ. ೨೪-ಋ. ೨೪) ಇತ್ಯಾದಿಸ್ತಿಸ್ತೈ
ಮಚ ಉದ್ಧೃತ್ಯೈ "ವಧರ್ದಾಸಸ್ಯ ಶುವಿನ್ಯಮ್ವು ನೀನಮಃ" (ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೮. ಸೂ. ೨೪-ಋ. ೨೬)
ಇತ್ಯಂತಂ ಸಪ್ತವಿಂಶತ್ಯುಚಂ ಸೂಕ್ತಂ ಪಠೇತ್ | 'ಯ ಏಕಃ' ಇತ್ಯಾದಿರೇಕತ್ವುಚಃ 'ಆಯಾಹಿ'
ಇತ್ಯಾದಿರ್ದ್ವೀತೀಯತ್ವುಚಃ | 'ಯಸ್ಯತ್ಯತ್' ಇತ್ಯಾದಿಸ್ತುಚಃ | ತ ಏತೇ ತ್ರಯಸ್ತುಚಾಃ
ಪಠನೀಯಾಃ | ಇತ ಊರ್ಧ್ವಂ ಗಾಯತ್ರೀಫಂದಸ್ವಾ ಮಚಃ ಪಠನೀಯಾಃ | ತಾಶ್ಚ ಗಾಯತ್ರೈಃ
ಉಪ್ಪಿಕ್ಷೇಪನ ಸಂಪಾದನೀಯಾಃ | ತಶ್ಚಂಪಾದನಂ ಕಥಮಿತಿ (ತಮಚ್ಯತೇ) | ಸಪ್ತ ಗಾಯತ್ರೈಃ

ವಿಲಿತ್ಯಾ ಪಳು(ದು)ಷ್ಟಿಹಃ ಸಂಪದ್ಯಂತೇ | ಸಪ್ತಮ್ಯಾಂ ಗಾಯತ್ರೈಮುಕ್ಷರಚತುಷ್ಟಾಣಿ ಪಡ-
ವಿದ್ಯಂತೇ | ತೇಷ್ಟೇಕೈಕಂ ಚತುಷ್ಟಮೇಕೈಕಸ್ಯಾಂ ಗಾಯತ್ರೈಂ ಯೋಜನೀಯಮ್ | ತತೋಽ-
ಷ್ಟ್ಯವಿಂಶತ್ಪಕ್ಷರಶ್ವಾದುಷ್ಟಿಗೇವ ಸಂಪದ್ಯತೇ | ಏವಂ ಸಪ್ತಸು ಗಾಯತ್ರೀಷು ದಳು(ದು)ಷ್ಟಿಷಃ
ಸಂಪನ್ನಾ ಭವಂತಿ | ಸರ್ವಾಸ್ತುಪಿ ಗಾಯತ್ರೀಷ್ಟೇವನುಷ್ಟಿಕ್ಷ್ವಂ ಸಂಪಾದನೀಯಮ್ | ಸಪ್ತ ಸಪ್ತ
ಗಾಯತ್ರೈಃ ಪಟಾಪಳಾಷ್ಟಿಹೋ ಭವಂತಿ “ ಇತಿ ವೀಷ್ಟಾ ಪಠಿತಾ | “ ಯದಿಂದ್ರಾಹಮ್ ”
ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ಪಂಚದಶರ್ಚಂ ಗಾಯತ್ರೀಛಂಧಸ್ಯಂ ಸೂಕ್ತಂ ಪಠೇತ್ | ‘ ಪ್ರಸಮ್ರಾಜಮ್ ’ ಇತ್ಯಾ-
ದಿಕಂ ದ್ವಾದಶರ್ಚಂ ಸೂಕ್ತಮ್, “ ಆಯಾಹಿ ಸುಪುನಾ ಹಿ ತೇ ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೮-ಸೂ.೧೭.
ಋ-೧) ಇತಿ ಪಂಚದಶರ್ಚಂ ಸೂಕ್ತಮ್, ತೇ ಉಭೇ ಗಾಯತ್ರೀಛಂಧಸ್ಯೇ ಸೂಕ್ತೇ ಪಠನೀಯೇ |
ತತ್ರೋತ್ತರಸೂಕ್ತಸ್ಯೋತ್ತಮೇದ್ಯೇ ‘ ವಾಸ್ರೋಷ್ಟತೇ ’ (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೮-ಸೂ.೧೭-ಋ-೧೪)
ಇತ್ಯಾದಿಕೇ ಉದ್ಯುತ್ಯಾವತಿಷ್ಠಂ ತ್ರಯೋದಶರ್ಚಂ ‘ ನೈಸ್ತಿದ್ಧದ್ರ ಅ ಮನಃ ’ (ಋ-ಸಂ-ಮಂ.೮-
ಸೂ.೧೭-ಋ.೧೩) ಇತ್ಯೇತದಂತಮೇವ ಪಠನೀಯಮ್ | “ ವಾರ್ಷಕತಪ್ಯಾಯ ” ಇತ್ಯಾದಿಕಾಮೇ-
ಕಾದಶರ್ಚಂ ಗಾಯತ್ರೀಛಂಧಸ್ಯಂ ಸೂಕ್ತಂ ತತ್ರೋತ್ತಮಾಮ್— ಅರ್ವಾಪತೋ ನಃ ’ ಋ-ಸಂ-
ಮಂ-೩-ಸೂ-೩೭-ಋ-೧೧) ಇತ್ಯೇತಾವೃಚಮುದ್ಯುತ್ಯ ‘ ಉತ್ತೇ ಶುಷ್ಕಂ ತುರಾಮಸಿ ’ (ಋ.ಸಂ.
ಮಂ. ೩-ಸೂ-೩೭-ಋ.೧) ಇತ್ಯಂತಮೇವ ದಶರ್ಚಂ ಪಠೇತ್ | ‘ ಸುರೂಪಕೃತ್ನುಮ್ ’ ಇತ್ಯಾದಿಕಂ
ಗಾಯತ್ರೀಛಂಧಸ್ಯಂ ದಶರ್ಚಂ ತಪ್ತ ದ್ವಿತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಮ್, “ ಯುಂಜಂತಿಬ್ರಹ್ಮನಮ್ ” (ಋ.ಸಂ.
ಮಂ-೧-ಸೂ.೬-ಋ.೧) ಇತ್ಯಾದಿಕಮಪಿ ಗಾಯತ್ರೀಛಂಧಸ್ಯಂ ತತ್ರೈತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಮ್, ತಾನ್ಯೇ-
ತಾನಿ ತ್ರೀಣಿ ಸೂಕ್ತಾನಿ ಪಠೇತ್ | “ ಐಂದ್ರ ಸಾನಸಿಮ್ ” ಇತಿ ಗಾಯತ್ರೀಛಂಧಸ್ಯಂ ದಶರ್ಚ-
ಮೇಕಂ ಸೂಕ್ತಮ್ | “ ಇಂದ್ರೇ ಹಿ ಮಸ್ತೈಂಧಸಃ ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ-೧-ಸೂ-೯-ಋ-೧)
ಇತ್ಯೇತದಪಿ ಗಾಯತ್ರೀಛಂಧಸ್ಯಂ ದಶರ್ಚಂ ದ್ವಿತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಮ್ ಏತೇ ಉಭೇ ಪಠೇತ್ |
“ ಯ ಆನಯತ್ ” ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ತ್ರಯಸ್ತ್ರೀಂಶದೃಚಂ ಗಾಯತ್ರೀಛಂಧಸ್ಯಂ ಸೂಕ್ತಂ ತಸ್ಮಿನ್ನಪ್ತಮಾಃ
“ ಅಭಿವೃಣಿಃ ” (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೬-ಸೂ-೪೫-ಋ-೩೧) ಇತ್ಯಾದಿಕಸ್ತಿಸ್ತು ಬುಚಃ ಉದ್ಯುತ್ಯ
‘ ಅಸ್ಮಾ ನ್ನಾಯೀ ಮಹೇ ಹಿಸು ’ (ಋ-ಸಂ-ಮಂ.೬-ಸೂ-೪೫-ಋ-೩೧) ಇತ್ಯಂತಂ ತ್ರಿಂಶ-
ದೃಚಂ ಸೂಕ್ತಂ ಪಠೇತ್ | “ ರೇವತೀರ್ನಃ ” ಇತ್ಯಾದಿಕಾ ಗಾಯತ್ರೀಛಂಧಸ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತು ಬುಚಃ
ಪಠೇತ್ | “ ಯದಿಂದ್ರಾಹಮ್ ” ಇತ್ಯಾರಭ್ಯಃ “ ರೇವತೀರ್ನಃ ” ಇತಿ ಸ್ಯಚಂಶಾಸ್ತ್ರ ಯಸ್ತ್ರೀಂಶದ-
ಧಿಕಾ (ಕ) ಶತಸಂಖ್ಯಾ ಗಾಯತ್ರೋತ್ತಮೇ ಪಠನೀಯಾಃ, ತಾಶ್ಚ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಪ್ರಕಾರೇಣ ಸಪ್ತಸು
ಸಪ್ತಸು ಪಟಾಪಳು(ದು)ಷ್ಟಿಹಃ ಸಂಪದ್ಯಂತೇ | ತಥಾ ಸತಿ ಚತುರ್ವಿಂಶಾದಿಕ ಶತಸಂಖ್ಯಾಕಾ ಉಷ್ಟಿಹಃ
ಸಂಪನ್ನಾಃ | “ ಯ ಇಂದ್ರ ಸೋಮಪಾತಮಾಃ ” ಇತ್ಯಾದ್ಯಾಸು ಸ್ಯತಃ ಸಿದ್ಧಾ ಉಷ್ಟಿಹಃ ಪಡಾವಿಂಶ-
ತ್ಕಧಿಕಾಃ ಶತಸಂಖ್ಯಾಕಾಃ | ತಾಸಾಂ ಸರ್ವಾಸಾಂ ಮೇಲನಾದಾಷ್ಟಿಹೀ ತ್ರೈಕಾಶೀಃ ಸಂಪದ್ಯತೇ |
ತಾಂ ಪಠಿತ್ವಾಂತೇ ಸೂದದೋಹರಂ ಪಠೇತ್ ||

ತೃತೀಯೋತ್ತರವ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯ ಇಂದ್ರ (ಮ. ಸಂ. ೮-೧೨೧) ಎಂಬ, ಮತ್ತೆ ಇಂದ್ರಃ ಸುತೇಷು (ಮ. ಸಂ. ೮-೧೩೧) ಎಂಬ ಮೂವತ್ತಮೂರು ಮಕ್ಕಳುಳ್ಳ ಎರಡು ಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ತನ್ನೆಭಿತ್ತಗಾಯತ (ಮ. ಸಂ. ೮-೧೫೧) ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ಅರಂಭವಾಯ (ಮ. ಸಂ. ಎಂಬ ಒಂದು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ತೆಗೆದುಹಾಕಿ ಅಸ್ತಾಕೇಭಿರ್ನೈಭಿರತ್ಯಾಸ್ವರ್ಜಯ (ಮ. ಸಂ. ೮-೧೫೧) ಎಂಬ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಗಿರುವ ಹನ್ನೆರಡು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಇಂದ್ರಾಯ ಸಾಮ (ಮ. ಸಂ. ೮-೧೬೧) ಹನ್ನೆರಡು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಸಮಾಯಃ (ಮ. ಸಂ. ೮-೨೪೧) ಎಂಬ ಮೂವತ್ತಮಕ್ಕಳನ್ನು ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ಯಥಾವರೋ (ಮ. ಸಂ. ೮-೨೪೨) ಇತ್ಯಾದಿ ಮೂರು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ತೆಗೆದುಹಾಕಿ ಇವ್ಯತ್ರೇವ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪಠಿಸಬೇಕು ಯ ವಿಕ್ (೧-೨೭೨) ಎಂಬ ಒಂದು ತೃತೀಯ, ಆಯಾಹಿ (ಮ. ಸಂ. ೫-೪೦೧) ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ತೃತೀಯ, ಯಸ್ಯೈಶ್ವರ್ಯಮು. ಸಂ. ೬-೪-೧) ಮೂನೆಯ ತೃತೀಯ, ಹೀಗೆ ಈ ಮೂರು ತೃತೀಯಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಇದಾದ ಮೇಲೆ ಗಾಯತ್ರೀ ಭಂದಸ್ತಿನ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಆದರೆ ಗಾಯತ್ರೀ ಭಂದಸ್ತನ್ನು ಉಷ್ಟಿಕ ರೂಪವಾಗಿ ಪಂಚಮಗೋಪಬೇಕು. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ ಏಳು ಗಾಯತ್ರೀ ಭಂದಸ್ತುಗಳು ಆರು ಉಷ್ಟಿಕ ಭಂದಸ್ತುಗುತ್ತವೆ. ಏಳನೆಯ ಗಾಯತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಅಕ್ಷರಗಳಿಗೊಂದು ಅರು ಇರುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಗುಂಪನ್ನು ಒಂದೊಂದು ಗಾಯತ್ರೀ ಸೇರಿಸಬೇಕು. ಆಗ ಇವು ತ್ರೈವಿಧ ಅಕ್ಷರಗಳಾಗುವುದೆಂದೆಂಬ ಉಷ್ಟಿಕ ಭಂದಸ್ತುಗುತ್ತವೆ. ಆಗ ಏಳು ಗಾಯತ್ರೀ ಭಂದಸ್ತುಗಳು ಆರು ಉಷ್ಟಿಕ ಆಗುತ್ತವೆ. ಎಲ್ಲಾ ಗಾಯತ್ರೀ ಭಂದಸ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ಉಷ್ಟಿಕಗಳನ್ನು ಕಲಿಸುವ ರೀತಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಯದಿಂದಾಹಂ (ಮು-ಸಂ-೮-೧೪೧) ಎಂಬ ಹದಿನೈದು ಮಕ್ಕಳುಳ್ಳ ಗಾಯತ್ರೀ ಭಂದಸ್ತವಾದ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಪ್ರಸಮ್ರಾಜಂ (ಮ. ಸಂ. ೮-೧೬೧) ಎಂಬ ಹನ್ನೆರಡು ಮಕ್ಕಳಿನ ಸೂಕ್ತ, ಆಯಾಹಿ ಸುಷಮಾ ಹಿತೇ (ಮ. ಸಂ. ೮-೧೭೧) ಎಂಬ ಹದಿನೈದು ಸೂಕ್ತ. ಹೀಗೆ ಗಾಯತ್ರೀ ಭಂದಸ್ತವಾದ ಇವೆರಡನ್ನೂ ಪಠಿಸಬೇಕು. ಅಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ಎರಡು ವಾಸ್ತೋಷ್ವತೇ (ಮು-ಸಂ-೮-೧೯-೧೪) ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ತೆಗೆದು ಹಾಕಿ ಉಳಿದ ಹದಿನೂರು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪಠಿಸಬೇಕು. ವಾರ್ತೃಹತ್ಯಾಯ (ಮ. ಸಂ. ೩-೩೨-೪) ಇತ್ಯಾದಿ ಹನ್ನೊಂದು ಮಕ್ಕಳಿನ ಗಾಯತ್ರೀ ಭಂದಸ್ತ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ಅರ್ವಾವತೋನಃ (ಮ. ಸಂ. ೩-೩೨-೧೧) ಎಂಬ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ತೆಗೆದು ಹಾಕಿ ಉತ್ತೇ ಶುಷ್ಕಂ ಶರಾಸಿ (ಮ. ಸಂ. ೩-೩೨-೧) ಎಂಬ ಮಕ್ಕಳಿನವರೆಗಿನ ಹತ್ತು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪಠಿಸಬೇಕು. ಸುರೂಪ್ಯತ್ವಂ (ಮ. ಸಂ. ೧-೪-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಗಾಯತ್ರೀ ಭಂದಸ್ತಿನ ಹತ್ತು ಮಕ್ಕಳಿನ ಒಂದು ಸೂಕ್ತ. ಆ ತ್ರೇತಾ ನಿಪೀದತ (ಮು-ಸಂ-೧-೫-೧) ಎಂಬ ಗಾಯತ್ರೀ ಭಂದಸ್ತಿನ ಹತ್ತು ಮಕ್ಕಳು ಎರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತ, ಯುಂ ಜಂತಿ ಬ್ರಹ್ಮಂ (ಮ. ಸಂ. ೧-೯-೧) ಎಂಬ ಗಾಯತ್ರೀ ಭಂದಸ್ತಿನ ಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತ. ಈ ಮೂರು ಸೂಕ್ತಗಳನ್ನೂ ಪಠಿಸಬೇಕು. ವಿಂದಸಾನಸಿಂ (ಮ. ಸಂ. ೧-೮-೧) ಎಂಬ ಗಾಯತ್ರೀ ಭಂದಸ್ತಿನ ಹತ್ತು ಮಕ್ಕಳಿನ ಸೂಕ್ತ. ಇಂದ್ರೇ ಹಿ ಮುಷ್ಕಂಧನಃ (ಮ. ಸಂ. ೧-೯-೧) ಎಂಬ ಗಾಯತ್ರೀ ಭಂದಸ್ತಿನ ಹತ್ತು ಮಕ್ಕಳಿನ ಎರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತ. ಇವೆರಡನ್ನೂ ಪಠಿಸಬೇಕು. ಯ ಅನಯತ್ (ಮು-ಸಂ. ೬-೪೫-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಮೂವತ್ತಮೂರು ಮಕ್ಕಳುಳ್ಳ ಗಾಯತ್ರೀ ಭಂದಸ್ತವಾದ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ಅಭಿವ್ಯುಃ (ಮು-ಸಂ-೬-೪೫-೩೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಮೂರು ಮೂರು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ತೆಗೆದು ಹಾಕಿ ಮೂವತ್ತು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪಠಿಸಬೇಕು. ರೇವತೀನಃ [ಮು-ಸಂ-೧-೧೦-೩] ಇತ್ಯಾದಿ ಗಾಯತ್ರೀ ಭಂದಸ್ತುಗಳಾದ ಮೂರು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಯದಿಂದಾಹಂ ಎಂಬ ಅರಂಭಿ ರೇವತೀನಃ ಎಂಬ ಒಂದು ನೂರುತೃತೀಯವರೆಗೆ ಮೂವತ್ತಮೂರು ಗಾಯತ್ರೀ ಭಂದಸ್ತು ಮಕ್ಕಳಾಗುತ್ತವೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ

ಏಕು ಏಕು ಗಾಯತ್ರೀ ಭಂದಸ್ಥಳಲ್ಲಿ ಆರು ಆರು ಉಷ್ಣಿಕ್ ಆಗಿ ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕು. ಆಗ ಒಂದುನೂರು ಹದನಾಲ್ಕು ಉಷ್ಣಿಕ್ ಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಯ ಇಂದ್ರಸೋಮಪಾತಮಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವತಃ ಸಿದ್ಧವಾದ ಒಂದುನೂರ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಉಷ್ಣಿಕ್ ಭಂದಸ್ಥ ಮುಕ್ತಗಳಿವೆ. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿದಾಗ ಉಷ್ಣಿಕ್ ಸಂಬಂಧಿ ತೃಣಾಶೀತಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಿದಮೇಲೆ ಸೂದದೋಹ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು.

ಇತ್ಯೇತಾಸ್ತಿಸ್ತೃಚಾಶೀತಯಃ ಸರ್ವಾ ಅರ್ಧಚಾರ್ತಾಃ ||

ತೃಣಾಶೀತಶಂಸನೇ ಕಂಚಿದ್ವಿಶೇಷಂ ವಿಧತ್ತೇ— ಇತ್ಯೇನಂ ಪೂರ್ವಮುಕ್ತಾ ಗಾಯತ್ರೀ ಬೃಹತ್ಯುಷ್ಣಿಕ್ ಭಂದಸ್ಥಾಸ್ತೃಣಾಶೀತಯೋ ಯಾಃ ಸಂತಿ ತಾಃ ಸರ್ವಾ ಅರ್ಧಚಾರ್ತಾ ಅರ್ಧ (ಚೇ) ಮಹಂತಿ | ಪ್ರಥಮೇ ಅರ್ಧಚೇವಸಾಯ ಪಶ್ಚಾದುತ್ತರಮರ್ಧಚಂ ಪಠೇದಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ತೃಣಾಶೀತಿಯನ್ನು ಪಠಿಸುವಾಗ ಒಂದು ವಿಶೇಷವನ್ನು ವಿಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಗಾಯತ್ರೀ ಬೃಹತ್ಯು ಉಷ್ಣಿಕ್ ಭಂದಸ್ಥಗಳಾದ ಮೂರು ತೃಣಾಶೀತಿಗಳನ್ನು ಅರ್ಧಚಗಳಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಅರ್ಧಮುಕ್ತನ್ನು ಹೇಳಿ ಮುಗಿಸಿ ಪುನಃ ಉತ್ತರದ ಅರ್ಧಚವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು.

ಅನ್ನಮಶೀತಯಃ ||

ಅಶೀತಿಸ್ವನ್ನಬುದ್ಧಿಮುಧಿಪ್ರೇತ್ಯಾನ್ನರೂಪೇಣ ತಾಃ ಪ್ರಶಂಸತಿ— ಯಾ ಉಕ್ತಾ ಅಶೀತ- ಯಸ್ತಾ ಪಶ್ಚಾತ್ತಿ ಕಾರಸ್ಯ ಶಸ್ತ್ರಸ್ಯಾನ್ನಸ್ಯ ನೀಯಾಃ | ತಥಾಶ್ವೇನ ಮನಸಿ ಛಾ ಭಾವಯೇದಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪೂರ್ವೋಕ್ತಗಳಾದ ಅಶೀತಿಗಳಲ್ಲಿ ಅನ್ನಬುದ್ಧಿಯನ್ನಂಗೀಕರಿಸಿ ಅನ್ನರೂಪದಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಅಶೀತಿಗಳು ಪಶ್ಚಾತ್ತಿ ಕಾರಶಸ್ತ್ರದ ಅನ್ನರೂಪವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಆರಿತೆ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಭಾವಿಸಬೇಕೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಉದರಂ ವಶಃ ||

ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಸ್ಯ ವಶನಾಮ್ನು ಋಕ್ಸಮೂಹಸ್ಯೋದರತ್ವಾನುಸ್ಕರಣಮುಧಿಪ್ರೇತ್ಯ ಪ್ರಶಂಸತಿ— ವಶಾಬ್ಜ ಮುಕ್ತಂಘಃ ಪಶ್ಚಾತ್ತಿ ಕಾರಸ್ಯ ಶಸ್ತ್ರಸ್ಯೋದರಮ್ | ತಥಾಶ್ವೇನ ಭಾವಯೇದಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ವಶನೆಂಬ ಮುಕ್ತಮೂಹವನ್ನು ಉದರದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ. ವಶನೆಂಬ ಮುಕ್ತಮು ಛಾಯವು ಪಶ್ಚಾತ್ತಿ ಕಾರವಾದ ಶಸ್ತ್ರದ ಉದರವೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕು.

ತ್ವಾನವತಃ ಪುರೂವಸವಿತಿ ವಶಃ ಸನಿತಃ ಸು ಸನಿತರಿತ್ಯೇತದಂತೋದದೀ- ರೇಕ್ಲ ಇತಿ ದ್ವಿಪದಾ ನೂನಮುಥೇತ್ಯೇಕಪದಾ ತಾ ಅಸ್ಯ ಸೂದದೋಹ- ಹಸ ಇತ್ಯೇತದಂತಃ ಸೂದದೋಹಾಃ ಸೂದದೋಹಾಃ ||

ವಕನಾನುಕಮ್ಯಕ್ಷಂಘಂ ವಿಧತ್ತೇ— "ಶ್ವಾವತಃ" ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ತ್ರಯಸ್ತ್ರೀಂಶದ್ವಚಂ ಸೂಕ್ತಮ್ | ತಸ್ಮಿನ್ನಕ್ಷತ್ತೇ 'ಸನಿತಃ ಸು ಸನಿತಃ' ಇತ್ಯುಕ್ತ್ವಾ, ವಿಷ್ಣು ವಿಂಶತಿತಮಾ | ತದಂತಾನಾಂ ವಿಂಶತಿಂಪ್ರಾಣಾನಾವ್ಯಾಜಾಂ ಸಮೂಹೋ ವಕನಾಮುಕಃ | ತನ್ನದೈಃ "ದದೀರೇಕ್ಷಃ" ಇತಿ ಕಾಂಕ್ಷಿದ್ಯಕ್ಷತಿಶಾ, ಸಾ ದ್ವಿಪದಾ ದ್ರವ್ಯವ್ಯಾ | 'ಸೂನಮುಃ' ಇತ್ಯಕ್ಷರಚತುಷ್ಟಯಾತ್ಮಿಕಾ ಕಾಚಿ ದ್ವ್ಯೋಕಪದಾ | ವಿಶತು ಭಯಂ ಮುಕ್ತಬುದ್ಧಿಭ್ರಮವ್ಯಾವೃತ್ತಯೇ ವಿಶೇಷ್ಯತೇ | ಅಧ್ಯಯನ-ಕಾಲೇ ವಶಾಽಪ್ಯ ಭೂಸ್ಥಂಭಃ "ಸನಿತಃ ಸು ಸನಿತಃ" ಇತ್ಯೇತಾಮುಪ್ಯುಚಂ ಪತಿತ್ವಾ ಸ ವಿ-ವಿಂಶತ್ಸ್ಯಾಗಾತ್ಮಿಕೋ ವಕಃ ಪ್ರಯೋಕ್ತವ್ಯಃ | ಅಂತೇ ಪಠಿತಾಯಾಃ ಸೂದದೋಹಸಃ ಪುನ-ದ್ವಿರಾನ್ವತ್ತಿರಧ್ಯಾಯಸಮಾಪ್ತಿದ್ಯೋತನಾರ್ಥಾಃ ||

ವಕನೆಂಬ ಪುಸ್ತಕಮುದಾಯವಷ್ಟು ವಿನಮಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇತ್ಯಾವತಃ (ಋ-ಸಂ-೯-೨೬-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಮೂವತ್ತ ಮೂರು ಮಕ್ಕಳುಗಳ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಸನಿತಃ ಸುಸನಿತಃ [[ಋ-ಸಂ-೯-೨೬-೨೫] ಎಂಬುದು ಇಪ್ಪತ್ತನೆಯ ಮಕ್ಕಳು, ಈ ಇಪ್ಪತ್ತು ಮಕ್ಕಳುಗಳೆಂಬವರು ಮಕ್ಕಳಮೂವಾಯಕ್ಕೆ ವಚನವೆಂದು ಹೆಸರು. ಅವುಗಳ ಮೆಚ್ಚಿದಲ್ಲಿ ಪದೀರೇಕ್ಷಃ ಎಂಬ ಓದು ಮುಕ್ತ ದ್ವಿಪದವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ನೆನಪಿರಬೇಕು ಎಂಬ ಸಾಲ್ಪ್ಯಾಪ್ತರಗಳ ಒಂದು ಮುಕ್ತ ವಿಶವದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇವು ಮಂತ್ರವಲ್ಲವೆಂಬ ಧಾಂತಿಬರವಾದೆಂದು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ. ಅಧ್ಯಯನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸನಿತಃ ಸು ಸನಿತಃ ಎಂಬ ಮಕ್ಕಳಿನವರಿಗೆ ಇಪ್ಪತ್ತು ಅದರೂ, ಪ್ರಯೋಗಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಾ ಅಸ್ಯ ಸೂದದೋಹಸಃ ಎಂಬ ಮಕ್ಕಳನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಮಕ್ಕಳು ವಕನಾಮಕನಾಗುತ್ತವೆ. ಸೂದದೋಹಸಃ ಎಂಬ ಪದಾವೃತ್ತಿ ಅಧ್ಯಾಯ ಸಮಾಪ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಇತಿ ಶ್ರೀಸುಕ್ತಾಯಣಾಚಾರ್ಯ ವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ಶಂಚಮಾರಣ್ಯಕೇ
ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ಶಂಚಮಃ ಖಂಡಃ

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪ್ರಾಯಣಾಚಾರ್ಯ ವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಬಹ್ಮಣಿ ಹ್ಯಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ಶಂಚಮಾರಣ್ಯಕೇ ದ್ವಿತೀಯೋಧ್ಯಾಯಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತವಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶನೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದ ಶಂಚಮಾರಣ್ಯಕದ
ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತವಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶನೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದ ಶಂಚಮಾರಣ್ಯಕದ
ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯವು ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಅಥ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕೇ ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ

ಇದನೆಯ ಅರಣ್ಯಕದ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು

— — —

ಊರು ||

ಪಕ್ಷಿರೂಪಸ್ಯ ಶಸ್ತ್ರಸ್ಯೋರುಠಾಗಂ (ವ ಕ್ತಂ) ಪ್ರತಿಜಾನೀತೇ — ಯಾವೂದೂ ತಾ
ತಥ್ಯೇತೇ ಇತಿ ಶೇಷಃ ||

ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಯುವಂ ಸು ನ ಇತ್ಯೇತಸ್ಯಾರ್ಥಾರ್ಚಾನ್ಮಾಯತ್ರೀಕಾರ-
ಮುತ್ತರಮುತ್ತರಸ್ಯಾನುಷ್ಠುಪ್ಕಾರಂ ಪ್ರಾಗುತ್ತಮಾಯಾಃ ಪ್ರ ವೋ
ಮಹೇ ಮಂದಮಾನಾಯಾಂಧಗ ಇತಿ ನಿವಿದ್ಯಾನಂ ವನೇನ ವಾಯೋ
ನ್ಯಥಾಯಿ ಚಾಕನ್ಯೋ ಜಾತ ಏವ ಪ್ರಥಮೋ ಮನಸ್ವಾನಿತಿ ತೇ
ಅಂತರೇಣಾಽಯೋಹ್ಯರ್ವಾಜಪವಂಧು ರೇಷ್ಮಾ ವಿಧುಂ ದದ್ರಾಣಂ
ಸಮನೇ ಬಹೂನಾಮಿತ್ಯೇತದಾವಪನಂ ದಶತೀನಾಮೈಂದ್ರೀಣಾಂ
ತ್ರಿಷ್ಠುಪ್ಕಾರಗತೀನಾಂ ಬೃಹತೀಸಂಪನ್ನಾನಾಂ ಯಾವತೀರಾವಪೇ-
ರಂಸ್ತಾವಂತ್ಯಾರ್ಥಮಾಯುಷೋ ವರ್ಷಾಣಿ ಜಿಜೀವಿಷೇತ್ಸವಂತ್ಸ-
ರಾತ್ಸವಂತ್ಸರಾದ್ವಶತೋ ನವಾ ತ್ಯಮಾ ಷು ವಾಜಿನಂ ದೇವಜೂತ
ಮಿಂದ್ರೋ ವಿಶ್ವಂ ನಿರಾಜತೀತ್ಯೇಕಪದೇಂದ್ರಂ ವಿಶ್ವಾ ಅವೀನ್ಯಥನ್ನಿ
ತ್ಯಾನುಷ್ಠುಭಂ ತಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಾಯಾಃ ಪೂರ್ವಮರ್ಧಚೇಂ ಶಸ್ತ್ರೋ-
ತ್ತರೇಣಾರ್ಥಚೇನೋತ್ತರಸ್ಯಾಃ ಪೂರ್ವಮರ್ಧಚೇಂ ವ್ಯತಿಷಜತಿ
ಪಾದ್ಯಃ ಸಾದಾನನುಷ್ಠುಪ್ಕಾರಂ ಪ್ರಾಗುತ್ತಮಾಯಾಃ ಪೂರ್ವ-
ಸ್ಯಾತ್ಪೂರ್ವಸ್ಯಾದರ್ಧಾರ್ಚಾದುತ್ತರಮುತ್ತರಮರ್ಧಚೇಂ ವ್ಯತಿ-
ಷಜತಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಶೇಷಃ ಪಿಬಾ ಸೋಮಮಿಂದ್ರ ಮಂದತು ತ್ವೇತಿ

ಷಡ್‌ಯೋನಿಷ್ಠ ಇಂದ್ರ ಸದನೇ ಅಕಾರೀತ್ಯೇತಸ್ಯ ಚಿತಸಃ ಕಸ್ಮೋ-
ತ್ತಮಾಮುಪಸಂತತ್ಯೋಪೋತ್ತಮಯಾ ಪರಿಧಾತಿ ||

ಪ್ರತಿಜ್ಞಾತನುರ್ಥಮಾಹ— “ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಯುವಂ ಸು ನಃ” ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ಸೂಕ್ತಂ ದ್ವಾದಶರ್ಚಮ್ | ಅತ್ರ “ ನ ಹಿ ನಾಮ್ ” (ಋ-ಸಂ-ಮ-ಠ-ಸೂ-೪-೦-ಋ-೨) ಇತ್ಯೇಷಾ ದ್ವಿತೀಯಾ ಶಕ್ತರೀಳಂಧಸ್ಯಾ | “ ಏನೇಂದ್ರಾಗ್ನಿಭ್ಯಾಮ್ ” (ಋ-ಸಂ-ಮಂ ಠ-ಸೂ-೪-೦-ಋ.೧೨) ಇತ್ಯೇಷೋತ್ತಮಾ ತ್ರಿಷ್ಠುಪ್‌ಛಂದಸ್ಯಾ | ಅನತಿಷ್ಠಾ ದಶರ್ಚಃ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಷಟ್ಪದಾ ಮಹಾಪಂಕ್ತ-ಜ್ಞಂದಸ್ಯಾಃ | ತಾಸು ದಶಸು ಪಾದತ್ರಯಾತ್ಮಕಮೇಕೈಕಮರ್ಥರ್ಚಂ ಗಾಯತ್ರೀಂ ಕೃತ್ವಾ ಶಂಸೇತ್ | ಪಾದದ್ವಯೋವಸಾಯ ನೈತೀಯಪಾದೇ ಪ್ರಣವೋ ಗಾಯತ್ರೀಕರಣಮ್ | ಯೇಯಂ ಶಕ್ತರೀ ದ್ವಿತೀಯಾ ತಸ್ಯಾ ಅಪಿ ಪಾದತ್ರಯಾತ್ಮಕಂ ಪೂರ್ವಾರ್ಧಂ ಗಾಯತ್ರೀಸಮಯೇನೈವ ಶಂಸೇತ್ | ಉತ್ತರಾರ್ಧಂ ತು ಪಾದಚತುಷ್ಠಯಾತ್ಮಕಮನುಷ್ಠುಭಂ ಕೃತ್ವಾ ಶಂಸೇತ್ | ದ್ವಿತೀಯಪಾದೇ-ವಸಾಯ ಚತುರ್ಥಪಾದೇ ಪ್ರಣವಪ್ರಯೋಗೋಽನುಷ್ಠುಪ್‌ಕರಣಮ್ | ಏವಮುಕ್ತಮಾಯಾತ್ರಿ-ಷ್ಠುಭಃ ಪ್ರಾಚೀನಃ ಏಕಾದಶಸಂಖ್ಯಾಕಾ ಋಚಃ ಶಸ್ತ್ರಾ ತ್ರಿಷ್ಠುಭಮುಕ್ತಮಾಂ ವಿಶೇಷೋ-ಕ್ತಭಾವಾತ್ಪಾನಾನ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿಮನುಸೃತ್ಯ ಶಂಸೇತ್ | ಪ್ರಾಕೃಂದಾಂಸಿ ತ್ರೈಷ್ಠುಭಾದಿತ್ಯನೇನ ಸೂತ್ರ-ವಾಕ್ಯೇನ ತ್ರಿಷ್ಠುಭೋಽರ್ವಾಚೀನಾನಾಂ ಗಾಯತ್ರಾ ದೀನಾಮರ್ಥರ್ಚಶಂಸನವಿಧಾನಾತ್ರಿಷ್ಠುಭಃ ಪಾದಶಂಸನಂ ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ಪ್ರಾಪ್ತಮ್ | ಏಕಸ್ಮಿನ್ನಾದೇವಸಾಯೋಕ್ಷರಸ್ತನ್ನಾದೇ ಪ್ರಣವಪ್ರ-ಯೋಗಃ ಪಾದಶಂಸನಮ್ | ತೇನ ಕ್ರಮೇಣೋಕ್ಷಮಾಂ ಶಂಸೇತ್ | ತತಃ ‘ಪ್ರವೋ ಮಹೇ’ ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ನಿವಿದ್ಧಾನಸಂಜ್ಞಕಂ ಸೂಕ್ತಂ ಶಂಸೇತ್ | ನಿವಿದ್ಧಂಜ್ಞಕಾನೀಂದ್ರೋ ದೇವ ಇತ್ಯಾ-ದೀನಿ ಪದಾನಿ ಶಂಸನಕಾಲೇ ಯಸ್ತಿಸ್ತೂಕ್ತೇ ಧೀಯಂತೇ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ಯಂತೇ ತತ್ಸೂಕ್ತಂ ನಿವಿದ್ಧಾ-ನಮ್ | ‘ ವನೇನ ವಾಯೋಲೇ ’ ಇತ್ಯೇತದಷ್ಟರ್ಚಂ ಸೂಕ್ತಂ ಶಂಸೇತ್ | “ಯೋ ಪಾತ ಏವ” ಇತಿ ಪಂಚದರ್ಶರ್ಚಂ ಸೂಕ್ತಂ ಪಠೇತ್ | ಯದ್ವಾಯುಷ್ಯಾಮಃ ಸ್ಯಾತ್ತದಾನೀಮನಯೋಃ ಸೂಕ್ತಯೋರ್ಮಧ್ಯೇ “ ಅಯಾಹ್ಯವಾರ್ಜ ” ಇತ್ಯಷ್ಟರ್ಚಂ ಸೂಕ್ತಂ ‘ ವಿಧುಂ ದದ್ರಾಣಮ್ ’ ಇತ್ಯೇಕಾಮೃತೇ ಚ ಪ್ರಕ್ಷಿಪೇತ್ | ಅನೇನ ಪ್ರಕ್ಷೇಪೇಣ ಕಿಯದಾಯುರಧಿಕಂ ಭವತೀತಿ ತಮು-ಚ್ಯತೇ | ದಶಸಂಖ್ಯಾಕಾನಾಂ ಮಂಡಲಾನಾಂ ಸಮೂಹರೂಪತ್ವಾಚ್ಯಾಕೃತ್ಯುಸಂಹಿತಾ ದಶ (ಶೀ) ಶಬ್ದೇನೋಚ್ಯತೇ | ತಸ್ಯಾಂ ಸಂಹಿತಾಯಾಮುಕ್ತನ್ನಾ ಋಚೋದಶಷ್ಟಕಃ, ತಾಸ್ತಸಿ ದಶತೀಪ್ತೀಂ-ದ್ರದೇವತಾಕಾಪ್ತಿಷ್ಠುಪ್‌ಛಂದಸ್ಯಾ ಜಗತೀಳಂಧಸ್ಯಾ ವಾ ಸ್ವಬುದ್ಧಿಕಾಲೇನಾಕ್ಷರಂಭುಯಾ ಗಣಯತ್ವಾ ಬೃಹತ್ಯಃ ಸಂಪಾದ್ಯಂತೇ | ತಥಾವಿಧಾನಾಂ ಬೃಹತೀನಾಂ ಯಾವತೀನಾಮಾವೋ ಛವತಿ ತಾಂತಿ ವರ್ಷಾಙ್ಕಯಂ ಪುಮಾನ್ಯೂ (ವಾನಾಯುಷಃ) ವ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧಾ ದೂರ್ಧ್ವಂ ಷೀಲಿತು-ಮಿಚ್ಛೇತ್ | ಪ್ರಕ್ಷೇಪಕಾಲೇ ಯಾವಂತಃ ಸಂವತ್ಸರಾ ಅಧಿಕದೇವನಾಯಾಪೇಕ್ಷಿತಾಶ್ಚೇಷು ಸಂ-ವತ್ಸರೇಷ್ಟೇಕೈಕಗ್ನಾತ್ಸಂವತ್ಸರಾನ್ಯೂನಿತ್ತಥೂತಾದ್ವಶತೋ ದಶ ಬೃಹತೀನಾಂ ಸಮೂಹಾನವಶೇತ್ |

ನ ವೇತಿ ಪಕ್ಷಾಂತರಮ್ | ಏಕೈಕಸಂವಸ್ಥರನಿಮಿತ್ತಮೇಕೈಕಾ ಬೃಹತೀತಿ ತಸ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯಃ |
 ಏವಂ ಚ ಸತಿ ಪ್ರಕೃತೇ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್‌ಛಂದಸ್ಕಾನಾಂ ನವಾನಾಂ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತತ್ವಾದಕ್ಷರಗಣನೆಯಾ ತಾ
 ಏಕಾದರ ಬೃಹದ್ಯಃ ಸಂಪದ್ಯಂತೇ| ತತಸ್ತಾನದಾಯುರ್ವರ್ಧತೇ| 'ತ್ಯಮೂಷು' ಇತಿ ನೃಣಾ-
 ಸ್ತೃಕ್ ಸೂಕ್ತಂ ಪಠೇತ್ | ತತ ಉರ್ಧ್ವಮ್ ' ಇಂದೋ ವಿಶ್ವಂ ನಿರಾಜತಿ ' ಇತ್ಯೇತಾಮೇ-
 ಕವದಾವೃಜಂ ಶಾಖಾಂತರಗತಾಂ ಪಠೇತ್ | ' ಇಂದ್ರಂ ವಿಶ್ವಾಃ ' ಇತ್ಯಪ್ಪರ್ಚಮನುಷ್ಪುಪ್-
 ಛಂದಸ್ಕಂ ಸೂಕ್ತಂ ಪಚ್ಚ ವ್ಯತಿಷಂಗೇಣ ಶಂಸೇತ್ | ಕೂೞಸೌ ವ್ಯತಿಷಂಗಪ್ರಕಾರಃ ಸೋೞಯ-
 ನುಭಿಧೀಯತೇ—'ಪ್ರಥಮಾಯಾಃ ಪೂರ್ವಾರ್ಧಂ (ಪೂರ್ವಮರ್ಧರ್ಚಂ) ಯಥಾಪಾಠಂ ಸಸ್ತೋ-
 ತ್ರೀಣಃರ್ಧರ್ಚೇನ ಸಹ ದ್ವಿತೀಯಸ್ಯಾ ಋಚಃ ಪೂರ್ವಮರ್ಧರ್ಚಂ ವ್ಯತಿಷಜೇತ್ | ಏವಮು-
 ತ್ಸರಾಯಾಃ | ತಸ್ರ ಪಾಪೈಃ ಪಾದಾ ಅನುಷಂಜನೀಯಾಃ | ಪ್ರಾಚೀನಾಸು ಸಪ್ತಸ್ತೃಪ್ತುಷು
 ಪರಸ್ಪರಂ ವ್ಯತಿಷಂಗಂ ಕೃತ್ವಾ ತೇನೈವ ವ್ಯತಿಷಂಗೇಣಾನುಷ್ಪುಛಂ ಕೃತ್ವಾ ಲಂಸೇತ್ | ಏವಂ
 ಚ ಸತಿ ಪ್ರಥಮಾಯಾಮೃಚ್ಯದ್ಯಯನಕ್ರಮೇನೈವ ಪಾದತ್ರಯಂ ಪಠಿತ್ವಾ ದ್ವಿತೀಯಸ್ಯಾ ಋಚಃ
 ಪ್ರಥಮಪಾದವಮಾಕೃತ್ಯ ಚತುರ್ಥಪಾದತ್ರೇನ ಯೋಜಯೇತ್ | ಸೇಯಮೇಕಾನ್‌ನುಷ್ಪುಪ್ |
 ತತಃ ಪ್ರಥಮಾಯಾಮೃಚಿ ಚತುರ್ಥಪಾದಂ ದ್ವಿತೀಯಸ್ಯಾಂ ದ್ವಿತೀಯಪಾದಂ ಚ ಸಂಯೋಜ್ಯ
 ಪ್ರಥಮಮರ್ಧರ್ಚಂ ಕುರ್ಯಾತ್ | ತಲೋ ದ್ವಿತೀಯಸ್ಯಾಂ ಸ್ವತೀಯಪಾದಂ ತೃತೀಯಸ್ಯಾಂ
 ಪ್ರಥಮಪಾದಂ ಚ ಸಂಯೋಜ್ಯ ದ್ವಿತೀಯಮರ್ಧರ್ಚಂ ಕುರ್ಯಾತ್ | ಸೇಯಂ ದ್ವಿತೀಯಾಃ-
 ನುಷ್ಪುಪ್ | ಏವಮುತ್ಪರತ್ರಾಪ್ಯೇಕೈಕಸಾದಾಂತರಿಷ್ಟೇನ ವೃಷ್ಣಿ ವೃಷ್ಣಿ ಪಾದೌ ಸಂಯೋಜ್ಯಾರ್ಧ-
 ಚಾರ್ಣ ಕೃತ್ವಾ ದ್ವಾಭ್ಯಾಂ ದ್ವಿಭ್ಯಾಮರ್ಧರ್ಚಾರ್ಣಮೇಕೈಕಾನ್‌ನುಷ್ಪುಪ್‌ಸಂಪಾದನೀಯಾ |
 ಉತ್ಸವಾಯಾಃ ಪ್ರಾಗೇವಂ ಸಂಪಾದಿತಾತ್ಪೂರ್ವಸ್ಮಾತ್ಪೂರ್ವದರ್ಧರ್ಚಾದೂರ್ಧ್ವಂ ಸಂಪಾ-
 ದಿತಮುತ್ಪರತ್ರಾರ್ಧರ್ಚಂ ಸಂಯೋಜಯೇತ್ | ತಾ ಏತಾಃ ಪರಸ್ಪರವ್ಯತಿಷಕ್ತಾಃ ಸಪ್ತಾನು-
 ಷ್ಪುಛಃ ಪಠಿತ್ವಾ ತತ ಉರ್ಧ್ವಮ್ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಯಥಾಮ್ನಾತಪಾಠೇನೈವ ಶೇಷಃ ರಸ್ತುಸ್ಯಾಂತಿಮೋ
 ಭಾಗಃ ಏಕಾರ್ಧರ್ಚಃ ಪಠನೀಯಃ | ಏವಂ ಸತಿ ಸೂಕ್ತಘ್ನಾಃವ್ಯಂತಯೋರರ್ಧರ್ಚಯೋರರ್ಯಥಾ-
 ಮ್ನಾತಪಾಠಃ, ಮಧ್ಯಗತಾನಾಂ ಚತುರ್ದಶಾನಾನುಧರ್ಚಾನಾಂ ವ್ಯತಿಷಂಗಪಾಠ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ ಭವತಿ |
 ' ಏವಾ ಸೋನುಮ' ಇತಿ ನವರ್ಚಂ ಸೂಕ್ತಂ ತತ್ರಾಂತಿಮಾಸ್ತಿಪ್ತಃ ಪರಿಕ್ಷಾಙ್ಗಾಃಷಡ್‌ಘಃ
 ಪಠೇತ್ | ' ಯೋನಿಷ್ಟ ಇಂದ್ರ ' ಇತಿ ಷಡ್‌ಘಂ ಸೂಕ್ತಂ ತತ್ರಾಙ್ಗಾಃ ಚತುಃ ಪಠಿತ್ವಾ ತದನಂ-
 ತರಂ ಷಷ್ಟೀಂ ಪಠೇತ್ | ಪಠಿತ್ವಾ ಚ ತತಃ ಪೂರ್ವಭಾವಿನ್ಯಾ ' ಏಷ ಸ್ತೋನು. ' (ಋ-ಸಂ-
 ಮಂ-೭-ಸಪ-೨೪-ಋ-೫) ಇತ್ಯನಯಾ ಪಂಚಮ್ಯಾ ಪರಿಧಾತಿ ನಿಷ್ಟೇವಲ್ಪಶಕ್ತಂ ಸವಾಪ-
 ಯೇತ್ ||

ಪಕ್ಷಿರೂಪ ಲಕ್ಷಣಗದ ಉರೂ [ತೀಡೆ]ಧಾಗವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಉರೂಭಾಗವನ್ನಾದ ಮಕ್ಕುಗಳನ್ನು
 ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀಯವಂಸುನಃ [ಋ. ಸಂ. ೮-೪೦-೨] ಇತ್ಯಾದಿ ಹನ್ನೆರಡು ಮಕ್ಕುಗಳ ಸೂಕ್ತ. ಅವು
 ಗಳಲ್ಲಿ ನ ಹಿ ವಾಂ [ಋ. ಸಂ. ೮-೪೦-೨] ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ಮಕ್ಕು ಶಕ್ತರಿಂಛಂದಸ್ವವಾಗಿವೆ. ಏವೇಂದ್ರಾಗ್ನಿ ಧ್ಯಾಂ

[ಋ. ಸಂ. ೮-೪೦-೧೨] ಎಂಬ ಕೊನೆಯ ಮಕ್ಕಳು ತ್ರಿಷ್ಪುಷ್ಪಾಭಂದಸ್ತವಾಗಿದೆ. ಉಳಿದ ಹತ್ತು ಮಕ್ಕಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವಾಗಿ ಪಟ್ಟಿದಗಳಾಗಿ ಮಹಾಪಂಕ್ತಿ ಭಂದಸ್ತಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಈ ಹತ್ತರಲ್ಲಿ ಮೂರುವಾದಿಗಳ ಒಂದು ಅರ್ಧಚರವನ್ನು ಗಾಯತ್ರಿಯನ್ನಾಗಿ ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಎರಡು ಪಾದಗಳನ್ನು ಮುಗಿಸಿ ಮೂರನೆಯಪಾದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಣವ ಹೇಳುವುದೇ ಗಾಯತ್ರೀಕಲ್ಪನೆ. ಎರಡನೆಯ ಶಕ್ತುರಿ(ಭಂದಸ್ತಮಕ್ಕನಲ್ಲಿಯೂ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದ ಮೂರುವಾದಿಗಳನ್ನು ಗಾಯತ್ರಿಯಿಂದಲೇ ಪಠಿಸಬೇಕು. ಉತ್ತರಾರ್ಧವು ನಾಲ್ಕುಪಾದಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಅನುಷ್ಠುಭನ್ನಾಗಿ ಕಲ್ಪಿಸಿ ಪಠಿಸಬೇಕು. ಎರಡುಪಾದಮುಗಿಸಿ, ನಾಲ್ಕನೇಪಾದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಣವಪ್ರಯೋಗಮಾಡುವುದೇ ಅನುಷ್ಠುಷ್ಪಾಕಲ್ಪನೆ. ಹೀಗೆ ಕೊನೆಯ ತ್ರಿಷ್ಪುಷ್ಪ ಮಕ್ಕನ ಹಿಂದಿನ ಹನ್ನೊಂದು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಠಿಸಿ, ತ್ರಿಷ್ಪುಭನಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಚನವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯರಂತೆಯಿಂದಲೇ ಪಠಿಸಬೇಕು. ತ್ರಿಷ್ಪುಭನ ಹಿಂದಿನ ಹನ್ನೊಂದು ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿಯೂ ಗಾಯತ್ರಾತ್ಮದಿ ಅರ್ಧಚರವಾತಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ತ್ರಿಷ್ಪುಭಿಗೆ ಪಾದಶಂಸನವು ಸಾಮಾನ್ಯಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದೆ. ಒಂದುಪಾದಮುಗಿಸಿದಮೇಲೆ ಮುಂದಿನಪಾದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಣವಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೇ ಪಾದಶಂಸನವೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಕ್ರಮದಿಂದ ಕೊನೆಯ ತ್ರಿಷ್ಪುಭನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಆಮೇಲೆ ಪ್ರ ವೋ ಮಹೇ (ಋ ಸಂ. ೧೦-೫೦-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಏವಿದ್ಯಾನಸಂಕ್ಷೇಪಯುಕ್ತ ಏಳು ಮಕ್ಕನ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರ, ದೇವ ಇತ್ಯಾದಿಪದಗಳು ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗುತ್ತವೋ ಆ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಏವಿದ್ಯಾನವೆಂದು ಹೆಸರು. ಆಮೇಲೆ ವನೇನವಾಯೋ (ಋ-ಸಂ-೧೦-೨೦-೧) ಎಂಬ ಎಂಟು ಮಕ್ಕನ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು ಆಮೇಲೆ ಯೋ ಜಾತ ಏವ (ಋ-ಸಂ-೨-೧೨-೧) ಎಂಬ ಹದಿನೈದು ಮಕ್ಕನ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಅಧಿಕ ಆಯಸ್ಸನ್ನು ಬಯಸುವವನಾದರೆ ಆಗ ಈ ಎರಡು ಸೂಕ್ತಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಯಾತ್ಮವಾರ್ಜ (ಋ-ಸಂ-೨-೪೨-೧) ಎಂಬ ಎಂಟು ಮಕ್ಕನ ಸೂಕ್ತವನ್ನೂ, ವಿಧಂ ದದ್ರಾಣಂ (ಋ-ಸಂ-೧೦-೫೨-೫) ಎಂಬ ಒಂದು ಮಕ್ಕನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಸೇರಿಸುವುದರಿಂದ ಅಧಿಕವಾಗುವ ಆಯಸ್ಸನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹತ್ತು ಮಂಡಲವಮೂಹರೂಪ ವಾದುದರಿಂದ ಶಾಕಲ್ಯಸಂಹಿತೆಗೆ ದಶ [ಶೀ] ಎಂಬ ಹೆಸರು. ಆ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿರುವ ಮಕ್ಕನಿಗೆ ದಶಕ್ತ ಎಂದೆ ಹೆಸರು ಈ ದಶಕ್ತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇಂದ್ರದೇವತಾಕವಾದ ತ್ರಿಷ್ಪುಷ್ಪಾಭಂದಸ್ತ ಮಕ್ಕಳಿಗಾಗಲಿ, ಒಗತಿ(ಭಂದಸ್ತಮಕ್ಕಳಿಗಾಗಲಿ) ತನ್ನ ಬದ್ಧಿ ಕಾಲದಿಂದ ಅಕ್ಷರಗಣನೆಯಿಂದ ಬೃಹತಿಗಳನ್ನಾಗಿ ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಎಷ್ಟು ಬೃಹತೀಸಂಪಾದನೆ ಯಾಗುವುದೋ ಅಷ್ಟು ಅಂಸನ್ನು ಅಧಿಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತ ಒಂಬತ್ತು ತ್ರಿಷ್ಪುಷ್ಪಾಭಂದಸ್ತಗಳ ಪ್ರಕ್ಷೇಪವಿರುವುದರಿಂದ ಅಕ್ಷರಗಣನೆಯಿಂದ ಅವು ಹನ್ನೊಂದು ಬೃಹತೀಭಂದಸ್ತ ಆಗುತ್ತವೆ. ಆಗ ಹನ್ನೊಂದು ವರ್ಷಗಳು ನಿಯಮಿತವಾದ ಆಯಸ್ಸಿ ಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತವೆಯೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಆಮೇಲೆ ತ್ಯಮೂಷು (ಋ-ಸಂ-೧೦-೧೬೯-೧) ಎಂಬ ತೃತೀಯವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಆಮೇಲೆ ಇಂದ್ರೋ ಏಶ್ವಂ ವಿರಾಜತಿ ಎಂಬ ಏಕ ಪದವುಳ್ಳ ಇತರ ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಇಂದ್ರಂ ವಿಶ್ವಾಃ [ಋ-ಸಂ-೧೦-೧೧-೧] ಎಂಬ ಎಂಟು ಮಕ್ಕನ ಅನುಷ್ಠುಷ್ಪಾಭಂದಸ್ತವಾದ ಸೂಕ್ತ ವನ್ನು ವ್ಯತಿಹಂಗಳಿಂದ ಪಠಿಸಬೇಕು. ವ್ಯತಿಹಂಗಳಿಂದಲೇ ಪ್ರಥಮ ಮಕ್ಕನ ಪೂರ್ವಾರ್ಧವನ್ನು ಇದಂತೆಯೇ ಪಠಿಸಿ, ಮುಂದಿನ ಅರ್ಧಚರವನ್ನು ಎರಡನೆಯ ಮಕ್ಕನ ಪೂರ್ವದ ಅರ್ಧಚರದಂತೆ ಸೇರಿಸಿ ಪಠಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಉತ್ತರವ ಅರ್ಧಚರವನ್ನೂ ಮುಂದೆ ಸೇರಿಸಿ ಪಠಿಸಬೇಕು. ಅಲ್ಲಿ ಪಾದದೊಡನೆ ಪಾದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಬೇಕು. ಹಿಂದಿನ ಏಳು ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ಅಸಂಬಂಧದಿಂದಲೇ ಅನುಷ್ಠುಷ್ಪಾಭಂದಸ್ತವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪಠಿಸ ಬೇಕು. ಅದರ ಪ್ರಥಮ ಮಕ್ಕನಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯನಕ್ರಮದಿಂದ ಮೂರು ಪಾದಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ, ಎರಡನೆಯ ಮಕ್ಕನ ಪ್ರಥಮ ಪಾದವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪದವನ್ನಾಗಿ ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕು. ಆಗ ಒಂದು ಅನುಷ್ಠುಷ್ಪ ಆಗುತ್ತದೆ. ಆಮೇಲೆ

ಪ್ರಥಮ ಮುಕ್ತಿನ ನಾಲ್ಕನೇ ಪಾದವನ್ನೂ, ಎರಡನೆಯ ಮುಕ್ತಿನ ಎರಡನೆಯ ಪಾದವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಧರ್ಚವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಆಮೇಲೆ ಎರಡನೆಯ ಮುಕ್ತಿನ ಮೂರನೆಯ ಪಾದವನ್ನೂ, ಮೂರನೆಯ ಮುಕ್ತಿನ ಪ್ರಥಮ ಪಾದವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಧರ್ಚವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಇದು ಎರಡನೆಯ ಅನುಷ್ಟುಪ್ ಅಗುತ್ತದೆ. ಮುಂದೆಯೂ, ಹೀಗೆಯೇ ಒಂದೊಂದು ಪಾದವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಎರಡೆರಡು ಪಾದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಅರ್ಧರ್ಚವನ್ನು ಮಾಡಿ ಎರಡು ಅರ್ಧರ್ಚಗಳಿಂದ ಒಂದೊಂದು ಅನುಷ್ಟುಭನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಏಳು ಅನುಷ್ಟುಭನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಆಮೇಲೆ ಪಾಠಕ್ರಮದಿಂದಲೇ ಕೊನೆಯ ಒಂದು ಅರ್ಧರ್ಚವನ್ನು ಓದಿಸಬೇಕು. ಆಗ ಸೂಕ್ತದ ಅದಿ ಅಂತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಮಪಾಠವೂ, ಮಧ್ಯದ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಅರ್ಧರ್ಚಗಳ ವ್ಯತಿಂಗಪಾಠವೂ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಾದ ಮೇಲೆ ಪಿಬಾಸೋಮಂ (ಮ. ಸಂ. ೭-೨೩-೧) ಎಂಬ ಒಂಬತ್ತು ಮುಕ್ತಿನ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ಮೂರು ಮುಕ್ತುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಆರು ಮುಕ್ತುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಯೋನಿಷ್ಠಾಂಧ್ರ [ಮ. ಸಂ. ೭-೨೪-೧] ಎಂಬ ಆರು ಮುಕ್ತಿನ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನ ನಾಲ್ಕು ಮುಕ್ತುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಆಮೇಲೆ ಆರನೆಯ ಮುಕ್ತನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಆಮೇಲೆ ಹಿಂದಿನ ವಿಷ್ವೋಮಂ (ಮ. ಸಂ. ೭-೨೪-೫) ಎಂಬ ಐದನೆಯ ಮುಕ್ತಿನಿಂದ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯ ಶ್ವವನ್ನು ಮುಗಿಸಬೇಕು.

೨ ರಿಹಿತ ಉಕ್ತ ಉಕ್ತಸಂಪದಂ ಜಪತಿ ||

ಅಥ ಹೋತುರ್ಚಪಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಪ್ರಕೃತಿಭೂತೇನ್ನಿಷ್ಟೋಮೇ ಹೋತೇ ನಿಷ್ಠೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರಾ-
ದೂರ್ಧ್ವನಾ ' ಉಕ್ತಂ ವಾಚೀಂದ್ರಾಯೋವಶ್ಯಣ್ಣತೇ ತ್ವಾ ' ಇತಿ ಮಂತ್ರಂ ಜಪತಿ | ತತ್ಪೋಕ್ತಂ
ವಾಚೀಂದ್ರಾಯೇತ್ಯೇತಾವನುಕ್ತಸಂಪದ್ವಾಗ್ | ಉಪಶ್ಯಣ್ಣತೇ ತ್ವೇ ತ್ವೇತಾವಾನುಕ್ತವೀರ್ಯಧಾಗಃ | ಉಕ್ತ-
ಶಬ್ದಃ ಶ್ವಪಾಚೇ | ತಥಾ ಸತ್ಯತ್ರ ನಿಷ್ಠೇವಲ್ಯಾಪ್ಯ ಉಕ್ತೇ ಸಮಾಪ್ತೇ ಸತ್ಯುಕ್ತಸಂಪದ್ವಾಗ್ ಹೋತಾ
ಜಪೇತ್ | ಉಕ್ತಂ ವಾಚೀಂದ್ರಾಯೇತ್ಯೇತಾವದೇವ ಜಪೇದಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಶ್ವಸಮಾಪ್ತಿಯಾದಮೇಲೆ ಹೋತೃಜಪವನ್ನು ವಿಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗವಾದ ಅನ್ನಿಷ್ಟೋಮದಲ್ಲಿ ಹೋತೃವು ನಿಷ್ಠೇವಲ್ಯಶ್ವದ ಮೇಲೆ ಉಕ್ತಂ ವಾಚೀಂದ್ರಾಯೋವಶ್ಯಣ್ಣತೇ ತ್ವಾ ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಜಪಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅಲ್ಲಿ ಉಕ್ತಂ ವಾಚೀಂದ್ರಾಯ ಎಂಬುದು ಶ್ವದ ಸಂಪದ್ವಾಗ್ವೂ, ಉಪಶ್ಯಣ್ಣತೇ ತ್ವಾ ಎಂಬುದು ಉಕ್ತದ ವೀರ್ಯ ಧಾಗ್ವೂ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಉಕ್ತವೆಂದರೆ ಶ್ವ. ಇಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠೇವಲ್ಯವೆಂಬ ಶ್ವ ಸಮಾಪ್ತವಾದಾಗ ಉಕ್ತಸಂಪದ್ವಾಗವನ್ನು ಹೋತೃವು ಜಪಿಸಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಉಕ್ತಂ ವಾಚೀಂದ್ರಾಯ ಎಂಬುದನ್ನು ಮಾತ್ರ ಜಪಿಸಬೇಕು.

ಉಕ್ತವೀರ್ಯಸ್ಯ ಸ್ಥಾನ ಉಕ್ತದೋಹಃ ||

ವೀರ್ಯಧಾಗೇ ಪ್ರತಿಧಿಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಯೋಸಯಮುಕ್ತವೀರ್ಯಧಾಗ ಉಪಶ್ಯಣ್ಣತೇ ತ್ವೇತ್ಯೇವಂ-
ದೂಪಶ್ಯತ್ಸ್ಯಾನ ಉಕ್ತದೋಹಾಪ್ಯೋಮಂತ್ರಃ ಪಠನೀಯಃ | ಶಾಖಾಂತರಗತೋ ಮೂರ್ಧಾಲೋಕಾನಾ-
ಮಿತ್ಯಾರಭ್ಯ ಯಜ್ಞಸಮುದ್ಧಿಂ ಮೇ ಧುಕ್ಷ್ವೇತ್ಯಂತೋ ಮಂತ್ರಸಮೂಹ ಉಕ್ತದೋಹಸಂಜ್ಞಕಃ ||

ಉಕ್ತವೀರ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಭಿಮಂತ್ರವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ವೀರ್ಯಭಾಗವಾದ ಉಪಶೃಂಗಕ್ಕೆ ತ್ವಾ ಎಂಬುದರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತದೋಹವೆಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಇತರಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ ಮೂರ್ಧಾಲೋಕಾನಾಂ ಎಂದು ಆರಂಭಿಸಿ ಯಜ್ಞಸಮೃದ್ಧಿಂ ಮೇ ಧುಕ್ಷ್ವ ಎಂಬ ಮಂತ್ರದವರೆಗಿರುವ ಮಂತ್ರಸಮೂಹಕ್ಕೆ ಉಕ್ತದೋಹನೆಂದು ಹೆಸರು.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪ್ರಾಯಶಾಚಾರ್ಯ ವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕೇ
ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಶಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತವಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕದ
ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು ||

ಅಥ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕೇ ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ದ್ವಿತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಐದನೆಯ ಅರಣ್ಯಕದ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಖಂಡವು

ಮೂರ್ಧಾಲೋಕಾನಾಮಸಿ ವಾಚೋ ರಸಸ್ತೇಜಃ ಪ್ರಾಣಸ್ವಾನ್ಮಯ-
ತನಂ ಮನಸಃ ಸಂವೇಶಶ್ಚಕ್ಷುಷಃ ಸಂಭವಃ ಶ್ರೋತ್ರಸ್ಯ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ
ಹೃದಯಸ್ಯ ಸರ್ವಮ್ | ಇಂದ್ರಃ ಕರ್ಮಾಕ್ಷಿತನ್ಮೃತಂ ವೋಮು |
ಋತಂ ಸತ್ಯಂ ವಿಜಿಗ್ಯಾನಂ ವಿನಾಚನಮಂತೋ ವಾಚೋ ವಿಭುಃ
ಸರ್ವಸ್ಯಾದುತ್ತರಂ ಜ್ಯೋತಿರೂಧರಪ್ರತಿವಾದಃ ಪೂರ್ವಂ ಸರ್ವಂ
ವಾಕ್ಪಂಗವಾಕ್ಸಪ್ತು ಸಲಿಲಂ ಧೇನು ಪಿನ್ನತಿ ಚಕ್ಷುಃ ಶ್ರೋತ್ರಂ
ಪ್ರಾಣಃ ಸತ್ಯಸಂಮಿತಂ ವಾಕ್ಚಭೂತಂ ಮನಸೋ ವಿಭೂತಂ
ಹೃದಯೋಗ್ರಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಭರ್ತೃಮನ್ನಶುಭೇ ವರ್ಷಪವಿತ್ರಂ

ಗೋಭಗಂ ಪೃಥಿವ್ಯುಪರಂ ವರಣನಯ್ವಿತಮಂ ತಪಸ್ವನ್ವಿಂದ್ರ-
ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ ಸಹೃದ್ಧಾರಮಯುತಾಕ್ಷರಮವ್ಯತಂ ದುಹಾನಮ್ ||

ತಸ್ಮಿನ್ನುಕ್ತದೋಹೇ ಪ್ರಥಮಂ ಮಂತ್ರನಾಹ—ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಕನಾಮಕ ಹೇ ಉಕ್ತ ಸ್ತಂ
ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಲೋಕಾನಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಮೂರ್ಧಾ ದಿಃ ಸ್ಯಾನೀಯೋಽಸಿ | ವಾಗಿಂದ್ರಿಯಸ್ಯ ಸಾರ-
ಭೂತಮಸಿ | ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ತೇಜಃ ಶಕ್ತಿದೂಷಮಸಿ | ಮನಸ ಆಯತನಮಾಶ್ರಯೋಽಸಿ | ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿ-
ಯಸ್ಯ ಸಂವೇಶ ಸ್ವವಿಷಯೇ ಪ್ರನೇರನಸಾನುರ್ಭವಮಸಿ | ಶ್ರೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯಸ್ಯ ಸಂಭವಃ ರಜ್ಜು-
ಗ್ರವಣಾಯೋವೃನ್ನವೃತ್ತಿರೂಷಮಸಿ | ಹೃದಯಸ್ಯಾಪ್ತದಲಸ್ಯ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಸ್ಥಾಧಾರಭೂತೋ ದೇಹೋಽಸಿ |
ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಕ ನೈತಾವದೇವ ತ್ವಂ ಕಿಂ ತು ಜಗತಿ ಯದ್ವಿದ್ಯತೇ ತಸ್ಯವಂ ತ್ವಮಸಿ | ಇಂದ್ರ ಇತ್ಯಾರಭ್ಯ
ದುಹಾನಮಿತ್ಯಂತೇನ ಗ್ರಂಥೇನ ತದೇವ ಸರ್ವಂ ಪ್ರತ್ಯೇಕಮದಾಹ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರದತ್ಯತೇ | ಇಂದ್ರ
ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷಃ | ಕರ್ಮ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದಿಕಮ್ | ಅಕ್ಷರಮುಕಾರಾದಿಕಂ | ಅಮೃತಂ ಪೀ-
ಯೂಷಮ್ | ವ್ರೋವನ್ಯಾಃಕಾಶಃ | ಋತಂ ಮನಸಾ ಯಥಾವಸ್ತು ಚಿಂತನಮ್ | ಸಸ್ಯಂ ವಾಚಾ
ಯಥಾವಸ್ತುಭಿಧಾನಂ | ವಿಜಿಗ್ಯಾನಂ ವಿಜಯಶೀಲಂ ರಾಜಾದಿಕಂ | ವಿವಾಚನಂ ವಿಶೇಷೇಣ ವಕ್ತೃಂ
ಸಮರ್ಥಮ್ | ಎಚಃ ಶಬ್ದಕಾಲಸ್ಯಾಶಃ ಪರ್ಯವಸಾನಭೂಮಿಃ | ಸ ಚಾಂತೋ ವಿಭವಕ್ರಮ್ಯ-
ನ್ಯಾರ್ಥಾಭಿವಾದನೇ ಸಮರ್ಥಃ | ಸರ್ವಸ್ಮಾತ್ ಪ್ರಕಾಶಜಾತಾದುಪ್ತರಂ ಜ್ಯೋತಿರಾದಿತ್ಯೇರೂಷಮ್ |
ಊರ್ಧೋ ಗಮಾಂ ಸ್ತನಸಮೂಹಃ | ಅಪ್ರತಿನಾದೋ ವಿದ್ವತ್ಸೃಘಾಯಾಂ ಪ್ರತಿನಾದ್ಯುಕ್ತರೂಷಮ್ |
ಯಸ್ಯ ಯಸ್ಯ ವಸ್ತುನೋ ಯದ್ಯತ್ಪೂರ್ವಂ ಕಾರಣರೂಪಂ ತಸ್ಯವರೂಪಂ | ಪರಾಗರ್ವಾಗುಕ್ತ-
ಮಾಧಮರೂಪಾ ಯಾ ವಾಗಸ್ತಿ ಶದ್ಯೂಪಂ | ಸಪ್ತ ನಾನಾವಿಭವಿಪ್ರುಡ್ಭಿಃ ಸಹಿತಂ ಸಲಿಲಂ
ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಂ ಧೇನು ಪಿನ್ನತಿ ಯಥಾಧೇನುಃ ಕ್ಷೀರಪ್ರದಾನೇನ ಪ್ರೀಣಯತಿ ತದ್ವೃಷ್ಟ್ಯಷ್ಟ್ಯದಕಂ
ಸಸ್ಯನಿಷ್ಪಾದನೇನ ಪ್ರೀಣಯತಿ | ಚಕ್ಷುಃಶ್ರೋತ್ರಪ್ರಾಣಾ ಇಂದ್ರಿಯಮಾಯುರೂಷಾಃ | ಲೋಕೇ
ಯದ್ವ್ಯವಹಾರಜಾತಂ ಸತ್ಯ ಸಂಮಿತಮನ್ಯೋಲೀಶ್ಚಿರಹಿತಂ ವಾಕ್ಯಭೂತಂ ಶಕ್ತ್ಯೈಃ ಸಂಪೂರ್ಣಂ ಮನ
ಸೋ ವಿಭೂತಮರ್ಥಪರ್ಯಾಲೋಚಕಸ್ಯ ಮನಃಸಂಬಂಧಿ ಭೂತ್ವಾ ವಿಶೇಷೇಣ ವ್ಯವಸ್ಥಿತಂ ಯಾ-
ದ್ವೃಶಂ ವಾಗ್ವ್ಯವಹಾರಜಾತಂ ಸರ್ವಮ್ | ಹೃದಯೋಗ್ರಂ ಹೃದಯೇ ಮನುಶ್ಚೈವಾನಂ ಯಾದ್ವಾ
ದಿಕಮುಗ್ರಂ ಕರ್ಮ | ಬ್ರಾಹ್ಮಣಭರ್ತ್ವಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ಭರ್ತಾರಃ ಪೋಷಕಾ ಯಸ್ಯಾಧ್ಯಯನಾದೇವ-
ದ್ವಿಹೃಣಭರ್ತ್ವಕಮ್ | ಅನ್ನಶುಭೇ ಅನ್ನಂ ವ್ರೀಣಿಯವಾದಿಕಂ ಶುಭಂ ವಿವಾಹಾದಿಕಮ್ | ವರ್ಷ
ಪವಿತ್ರಂ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕೇನ ಪ್ರಕ್ಷಾಲಿತಯಾ ಶುದ್ಧಂ ಭೂಪ್ರದೇಶಜಾತಮ್ | ಗೋಭಗಂ ಗಮಾಂ
ಸಂಬಂಧಿ ಶುದ್ಧಿಹೇತುತ್ಪಾದಿರೂಪಂ ಸೌಭಾಗ್ಯಜಾತಮ್ | ಪೃಥಿವ್ಯುಪರಂ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ನಿಜವ್ಯಮಾನಂ
ಯೂಷಸ್ಯ ಂಗೂಲಮ್ | ವರುಣನಾಯ್ವಿತಮಂ ವೃಷ್ಟ್ಯಧಿಪತಿನಾ ವರುಣೇನ ತಸ್ಯಹಕಾರಿಣಾ
ವಾಯುನಾ ಚಾತಿಶಯೇನೇತಂ ಪ್ರಾಶ್ತಂ | ಇತತಮುಭಿಸ್ಸನ್ನರ್ಥೇ ತಕಾರ ವಿಶೋ ಲುಪ್ತಃ |
ತಪಸ್ವನು ತಪಸಾ ಕೃತಂ ಮುನಿಶರೀರಜಾತಂ | ತದೇವ ವೃಷ್ಟಿವಾಯೂಪದ್ರವಸಹಿಷ್ಣುತ್ವಾದ್ವರುಣ-

ವಾಯುಧ್ಯಾನುಚಿತಯೇನ ಪ್ರಾಪ್ತಮಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ಇಂದ್ರಚೈವೈಷಂ | ತದೇವ ಮುನಿಶರೀರಜಾತ-
ಮಿಂದ್ರಾದಪ್ಯಧಿಕಂ, ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಾದಿಪದಸಾಧಕತ್ವಾತ್ | ಸಹಸ್ರಧಾರಮಯುತಾಕ್ಷರಂ | ಅಮೃತಂ
ದುಹಾನಮ್ | ಯದಾ ಯಜ್ಞೇಷು ದೇವಾರ್ಥಂ ಗೌರ್ಮಹ್ಯತೇ ತದಾ ಪಸ್ಯ ತ್ವೀರಸ್ಯ ಧಾರಾ
ದೇವಾನಾನುಗ್ರೇ ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕಾಃ ಸಂಪದ್ಯಂತೇ | ಅತ ಏನ ದೋಹನಪ್ರಕರಣೇ— 'ವಸೂನಾಂ
ಪವಿತ್ರಮಸಿ ಸಹಸ್ರಧಾರಂ' ಇತಿ ಮಂತ್ರಾ ಅಮ್ನಾತಾಃ | ತತ್ರ ದೋಹನಪ್ರಕರಣೇ ಸಮಾಮ್ನಾತೇಷು
ಯಾಸ್ಯಕ್ಷರಾಣಿ ವಿದ್ಯಂತೇ ತಾನ್ಯಯುತಸಂಖ್ಯಾಕಾನಿ ಬಹುಲಾನೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಬಹುಧಾರಾಭಿರ್ಬಹು-
ಕ್ಷರೈಶ್ಚೋಪೇತಂ ಯದಮೃತಂ ತ್ವೀರಂ ತದ್ದುಹಾನಂ ಗೋಕುಲಮ್ | ಇತ್ಯಂ ಸರ್ವಮುದಾಹೃತ್ಯೈ
ಪ್ರದರ್ಶಿತಮ್ ||

ಮೊದಲನೆಯಃಖಂಡದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಉಕ್ತದೋಹದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಎಲ್ಲಿ
ನಿತ್ಯೇವೈವೇವ ಶಪ್ತವೇ ನೀನು ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಸಕಲಲೋಕಗಳ ಶಿರಸ್ಸಿನಂತಿರುವಿ. ವಾಗಂದ್ರಿಯದ ಸಾರವಾಗಿರುವಿ. ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ
ಶಕ್ತಿರೂಪನಾಗಿರುವಿ. ಮಗ್ನಿಗೆ ಆಶ್ರಯನಾಗಿರುವಿ. ಚಕ್ಷುರಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಾಯಕನಾಗಿರುವಿ. ಶ್ರವಣೇಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ
ಶಬ್ದಗ್ರಹಣಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಉಟಾದ ವೃತ್ತಿರೂಪನಾಗಿರುವಿ. ಅಷ್ಟದಲ ಹೃದಯಕ್ಕೆ ಆಧಾರನಾದ ಶರೀರನಾಗಿರುವಿ. ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ
ಏನೇನಿವೆಯೋ ಅವೆಲ್ಲವೂ ನೀನೇ ಆಗಿರುವಿ. ಇಂದ್ರ ಎಂದು ಆರಂಭಿಸಿ ದುಹಾನಂ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದವರೆಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ
ಉದಾಹರಿಸಿ ತೋರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನೇ ಇಂದ್ರನು. ಕರ್ಮವೆಂದರೆ ದರ್ಶನಾರ್ಥ
ಮಾಸಾದಿಗಳು. ಅಕ್ಷರಂ—ಅಕಾರಾದಿಗಳು. ಅಮೃತ ದೇವಲೋಕದಲ್ಲಿರುವುದು. ವೈಷಮಂ—ಆಕಾಶ. ಪುತಂ—
ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಇಂದ್ರಂತೆ ಚಿಂತಿಸುವುದು. ಸತ್ಯಂ—ವಸ್ತುವಿದ್ಯಂತೆ ಹೇಳುವುದು. ವಿಜಗ್ಯಾನಂ—ವಿಜಯ
ಹೊಂದಿದ ರಾಜಸಮುದಾಯ. ವಿವಾಚನಂ—ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹೇಳಲು ಸಮರ್ಥವಾದುದು. ವಾಚಾಂಶಂ—ಶಬ್ದಕಾಲದ
ಯೋಗವೆನಿಸುವುದು. ವಿಭುಃ—ಅರ್ಥಹೇಳುವುದರಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನು. ಸರ್ವಸ್ಯಾದುತ್ತರಂ ಜ್ಯೋತಿಃ—ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಕಾಶದ ಕೊನೆ
ಅಂದರೆ ಅದಿತ್ಯರೂಪ. ಉಧ್ರಃ—ಹಸುಗಳಕೆಟ್ಟಲು. ಅಪ್ರತಿವಾದಂ—ವಿದ್ವತ್ಪಥೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿವಾದಿಯಮಾತಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ.
ಪೂಂಶಂ ಸರ್ವಂ—ಸಕಲವಸ್ತುಗಳ ಕಾರಣಸೂತ್ರಗಳು. ಪರಾಗರ್ವಾನ್ ವಾತ್—ಉತ್ತಮಾದಮಯೂಷವಾದ ವಾತ್-
ಸಪ್ತೈ ಸಲಿಲಂ ಧೇನು ಓನ್ವತಂ—ಹಸುವು ಹಾಲನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಹೇಗೆ ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವುದೋ ಅದಂತೆ ನಾನಾಧಾರಿ
ಯುಳ್ಳ ಮಳೆಯನೀರು ಸಸ್ಯಸಹ್ಯಾದನಿಂದ ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುವುದು. ಚಕ್ಷುಃಶ್ಚೋಕ್ತಪ್ರಾಣಾಃ—ಇಂದ್ರಿಯವಾಯು
ರೂಪಗಳು. ಲೋಕದ ವ್ಯವಹಾರವೆಲ್ಲವೂ ಸತ್ಯಸಂಮಿತಂ—ಅನ್ಯಥೋಕ್ತಿರಹಿಷವಾಗಿ, ವಾಕ್ಯಭೂತಂ—ಶಬ್ದಗಳಿಂದ
ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ, ಮನಸೋ ವಿಭೂತಂ—ಅರ್ಥವನ್ನು ಚಿಂತಿಸುವವನ ಮನಃಸಂಬಂಧಿಯಾಗಿ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ
ಸಕಲಮಾನ್ಯವಿಹಾರಗಳು, ಹೃದಯೋಗ್ರಂ—ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ಯೋಚಿಸುವ ಯುದ್ಧಾದಿರಕರ್ಮ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಕ್ತಂ—
ಅಧ್ಯಯನಾದಿಗಳಿಗೆ ಪೋಷಕರೂಪ ಒತ್ತಪ್ರೇರು. ಅನ್ನರಂಭೇ—ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಗಳು ಮುಕ್ತ ವಿವಾಹಾದಿರಕರ್ಮ. ವರ್ಷ
ಪವಿತ್ರಂ—ಮಳೆನೀರಿನಿಂದ ಶುದ್ಧವಾದ ಭೂಪ್ರದೇಶಗಳು. ಗೋಭಗಂ—ಗೋಸಂಬಂಧಿ ಶುದ್ಧಕಾರಣವಾದ ಸೌಧಾಗ್ಯ.
ಪೃಥಿವ್ಯೈಶರಂ—ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹೊಳೆದವ ಯೋಗದ ಮೂಲ. ವರಣಾನಾಯುತಮಂ—ಮಳೆಗೆ ಯಜಮಾನನಾದ ವರಣ
ನಿಂದಲೂ, ಅನಿಗ್ರಿ ಸಹಾಯಕನಾದ ನಾಯುವಿನಿಂದಲೂ, ಆಶಿರಯವಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವುದು. ಇತಕಮಂ ಎಂಬುದೆ
ಒಂದು ತಕಾರಲೋಕವೆಂದಿದೆ. ತಪ್ತಮಂ—ತಪ್ಪಿನಿಂದ ಕೃತವಾದ ಮುನ್ನಿರೀತಸಮೂಹ. ಮುನ್ನಿರೀತವು ಮಳೆ

ಗಾಳಿಗಳ ಉಪದ್ರವನನ್ನು ಸಹಿಸುವುದರಿಂದ ವರುಣವಾಯುಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇಂದ್ರ ಜೈಷ್ಠಂ - ಅದೇ ಮುನಿ ಶರೀರಜಾತವು ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಾದಿಸದಸಾಧಕವವಾದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಅಧಿಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸಹಸ್ರಧಾರಂ— ಅಯುತಾಕ್ಷರವುಳ್ಳದ್ದು. ಅನೃತಂ ದುಪಾಸನಂ—ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೋಸ್ಕರ ಹಸುವಿನ ತಾಲುಕರೆಯುವಾಗ ಹಾಲಿನ ಧಾರೆಯು ದೇವತೆಗಳ ಎದುರು ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತದೆ. ಅದು ದರಿಂದಲೇ ವಸೂನಾಂ ಪವಿತ್ರಮುನಿ ಸಹಸ್ರಧಾರಂ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿದೆ. ದೋಹನಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅಕ್ಷರಗಳು ಅಯುತಸಂಖ್ಯಾಕಗಳು ಅಂದರೆ ಬಹಳನೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಬಹುಧಾರೆಯಿಂದಲೂ ಬಹುಕ್ಷರಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದ ಅನೃತಸಮಾನ ಕ್ಷೀರವನ್ನು ಕರೆಯುವ ಗೋಕುಲನೆಂದರ್ಥ. ಹೀಗೆ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಉಕ್ತರೂಪವೇ ಆಗಿರುತ್ತವೆ.

ಏತಾಸ್ತ ಉಕ್ತ ಭೂತಯ ಏತಾ ವಾಚೋ ವಿಭೂತಯಃ || ತೌಘರ್ವಂ

ಇಹ ಧೃಕ್ವಾಮೃತಸ್ಯ ಶ್ರಿಯಂ ಮಹೀನಮ್ ||

ಅಥ ದ್ವಿತೀಯಂ ಮಂತ್ರಮಾಹ—ಹೇ ಉಕ್ತ ಹೇ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರ ಮೂರ್ಧಾ ಲೋಕಾ. ನಾಮಿತ್ಯಾದಿನಾ ಸರ್ವಮಿಂದ್ರ ಇತ್ಯಾದಿನಾ (ಚ) ಶ್ವಯಾ ಪೂರ್ವಮುಭಿತಾ ಏತಾಃ ಸರ್ವಾಸ್ತೇ ಇವ ಭೂತಯ ಏತ್ರರ್ಯಾಣಿ | ನ ಕೇವಲಂ ತೈಃ ಶಬ್ದೈಃ ಪ್ರತೇಷಾದ್ಯಾನುಭಾವನಾಮೇವ ವಿಭೂತಿತ್ವಂ ಕಿಂತ್ಯೇತಾ ವಾಚಃ ಶಬ್ದಾ ಅಪಿ ತವ ವಿಭೂತಯಃ | ತಾಭಿರ್ವಿಭೂತಿಭಿಃ ಸರ್ವಾಭಿರ್ಮೇವ ಮದರ್ಥಮಿಹಾಸ್ತಿಸ್ತಮೃತಸ್ಯ ವಿನಾಶರಹಿತಸ್ಯ ಸ್ವರ್ಗಸಂಬಂಧಿನೀಂ ಮಹೀಂ ಶ್ರಿಯಂ ಪ್ರೌಢಾಂ ಸಂಪದಂ ಧುಕ್ಷ ಸಂಪಾದಯ ||

ಎರಡನೆಯ ಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೇ ಉಕ್ತ = ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯ ಶಸ್ತ್ರವೇ, ಏತಾಃ = ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಸಕಲವೂ, ತೇ = ನಿನ್ನ, ಭೂತಯಃ = ಏತ್ರರ್ಯಗಳೇ. ಕೇವಲ ಅಯಾಯ ಶಬ್ದ ಪ್ರತಿವಾದ್ಯಗಳಾದ ಅರ್ಥಗಳು ಮಾತ್ರ. ನಿನ್ನ ವಿಭೂತಿಯಲ್ಲದೆ, ವಾಚಃ ವಿಭೂತಯಃ = ಅವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶಬ್ದಗಳೂ ನಿನ್ನ ವಿಭೂತಿಗಳೇ. ತಾಭಿಃ = ಆ ಸಕಲಶ್ವೆತ್ರರ್ಯಗಳಿಂದ, ಮೇ = ನನಗೋಸ್ಕರ, ಇಹ = ಈ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ, ಅಮೃತ್ಯೈಃ = ವಿನಾಶರಹಿತವಾದ, ಸ್ವರ್ಗ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಮಹೀಂ ಶ್ರಿಯಂ = ಅಧಿಕ ಸಂಪತ್ತನ್ನು, ಧುಕ್ಷ = ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡು.

ಪ್ರಜಾಪತಿರಿದಂ ಬ್ರಹ್ಮ ವೇದಾನಾಂ ಸಸ್ಯಜೇ ರಸಮ್ || ತೇನಾಹಂ ವಿಶ್ವ-

ನೂಪ್ಯಾಸಂ ಸರ್ವಾನ್ಯಾನೂನ್ದಹಾಂ ಎಹತೀ ||

ಶ್ವತೀಯಂ ಮಂತ್ರಮಾಹ— ಪುರಾ ಪ್ರಜಾಪತೀವೇದಾನಾಂ ರಸಂ ಸಾರಭೂತಮಿದಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರೌಢಂ ಮಹಾವ್ರತಂ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಂ ವಾ ಸ್ವಪ್ನವಾನ್ | ತೇನ ಕರ್ಮಣಾ ಶಸ್ತ್ರೇಣ ವಾಚಂ ದೋತಾ ವಿಶ್ವಂ ಸರ್ವಂ ಫಲಮಾಪ್ಯಾಸಮ್ | ಪ್ರಾಪ್ತೋ ಭೂಯಾಸಮ್ | ತಥಾ ಸರ್ವಾನ್ಯಾನೂನ್ ಭೋಗಾನ್ಪ್ರಹದತಿಶಯೇನ ದುಪಾಂ ಸಂಪಾದಯಾಮಿ ||

ಮೂರನೆಯ ಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪೂರ್ವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ವೇದಸಾರಭೂತವಾದ ಈ ಮಹಾ ಮಂತ್ರವನ್ನೂ, ವೈಶ್ಯೇವಲ್ಯ ಶಸ್ತ್ರವನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸಿರುವನು. ಆ ಕ್ರಮದಿಂದ ಅಭವಾಶಸ್ತ್ರದಿಂದ ಹೋತೃ ಆದ ನಾನು ಸಕಲ ಫಲವನ್ನೂ ಪಡೆಯುತ್ತೇನೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಸಕಲ ಭೋಗಗಳನ್ನೂ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಭೂರ್ಭುವಃ ಸ್ವಸ್ತಯೋ ವೇದೋಽಸಿ | ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಜಾಂ ಮೇ ಧುಕ್ಷ್ವ ||

ಚಟುರ್ಥಂ ವಾಂತ್ರವಾಹ—ಹೇ ಭೂರಾದಯಸ್ತಯೋ ಲೋಕಾ ಯಶ್ಚ ವೇದೋ ಹೇ ಉಕ್ತೃ ಶಸ್ತ್ರನೃಂ ಸ್ವನುಸಿ | ನುಹ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮ ವೇದಂ ಪ್ರಜಾಂ ಚ ಪುತ್ರಾದಿಕಾಂ ಧುಕ್ಷ್ವು ಸಂಪಾದಯ ||

ನಾಲ್ಕನೆಯ ಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯಾವ ಭೂಮ್ಯಾದಿ ಮೂರು ಲೋಕಗಳವೆಯೋ, ಯಾವ ವೇದ ವಿದೆಯೋ ಎಲ್ಲೆ ಶಸ್ತ್ರವೇ ಅವೆಲ್ಲವೂ ನೀನೇ ಆಗಿರುವೆ. ನನಗೋಸ್ಕರ ವೇದವನ್ನೂ, ಪುತ್ರಾದಿ ಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ಒದಗಿಸಿ ಕೊಡು.

ಆಯುಃ ಪ್ರಾಣಂ ಮೇ ಧುಕ್ಷ್ವ | ಪಶೂನ್ವಿಶಂ ಮೇ ಧುಕ್ಷ್ವ | ತ್ರಿಯಂ ಯತೋ ಮೇ ಧುಕ್ಷ್ವ | ಲೋಕಂ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸಮಭಯಂ ಯಜ್ಞ ಸಮೃದ್ಧಿಂ ಮೇ ಧುಕ್ಷ್ವ ||

ಪಂಚಮಷಷ್ಯಸಪ್ರಮಾಷ್ಯಮಾನ್ಯಂತ್ರಾನಾಹ-ವಿಶಂ ಧನಸಂಪಾದಿನೀಂ ಪ್ರಚಾರ್ವ ಲೋಕಂ ಸ್ವರ್ಗಾಖ್ಯವ್ | ಸ್ವಪ್ತಮನ್ಯತ್ ||

ಐದು, ಆರು, ಏಳು, ಎಂಟನೆಯ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ವಿಶಂ = ಧನಸಂಪಾದಿಸುವ ಪ್ರಜೆಗಳು. ಲೋಕ = ಸ್ವರ್ಗ. ಉಳಿದವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸ್ವಪ್ನಾರ್ಥಕಗಳಾಗಿವೆ.

ಇತಿ ವಾಚಯತ್ಯಧ್ವರ್ಯುಮಬುದ್ಧಂ ಚೇದಸ್ಯ ಭವತಿ ||

ಮೂರ್ಧಾ ಲೋಕಾನಾಮಿತ್ಯಾದಿಕಮುಕ್ತದೋಹಾಖ್ಯಂ ಮಂತ್ರಸಂಘಂ ಹೋತಾ ಪ್ರಥಮಂ ಸ್ವಯಂ ಜಪಿತ್ವಾ ಪಶ್ಚಾದಧ್ವರ್ಯುಮ್ ವಾಚಯೇದಿತಿ ವಿಧತ್ತಿ—ಅಸ್ಯಾಧ್ವರ್ಯೋರ್ಥದಂ ಮಂತ್ರಸ್ವರೂಪಮಬುದ್ಧಂ ಚೇದನವಗತಂ ಯದಿ ಧವತಿ ತದಾ ಹೋತಾ ಪಾಠಯೇತ್ | ಅವಗತತ್ತೀ ಸ್ವಯಮೇವ ಜಪೇದಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಮೂರ್ಧಾ ಲೋಕಾನಾಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಉಕ್ತದೋಹವೆಂಬ ಮಂತ್ರ ಸಂಘವನ್ನು ಹೋತೃವು ಮೊದಲು ತಾನು ಜಪಿಸಿ ಅನೇಕ ಅಧ್ವರ್ಯುವಿನಿಂದ ಹೇಳಿಸಬೇಕೆಂದು ವಿಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಧ್ವರ್ಯುವು ಈ ಮಂತ್ರ ಸ್ಮರಣವನ್ನು ತಿಳಿಯದಿದ್ದರೆ ಅಗ ಹೋತೃವು ಅವನಿಗೆ ಹೇಳಬೇಕು. ತಿಳಿದಿದ್ದರೆ ತಾನಾಗಿ ಜಪಿಸಬೇಕು.

ಓಮುಕ್ತಾ ಯಜ ಸೋಮಸ್ಯೇತೀಜ್ಯಾಯೈ ಸಂಪ್ರೇಸಿತೋ ಯೇ
ಯಜಾಮಹ ಇತ್ಯಾಗೂರ್ಯ ನಿತ್ಯಯೈವ ಯಜತಿ ವ್ಯವಾನ್ಯೇ-
ವಾನುವಷಟ್ಕರೋತಿ ||

ತಸ್ಯಾಜ್ಞವಾದೂರ್ಧ್ವಂ ಹೋತಃ ಕರ್ತವ್ಯಂ ನಿಧತ್ತೇ—ಯದಾಂಧ್ರಯುರ್ಲೋಮುಕ್ತಾ ಇತ್ಯಾದಿ-
ಪ್ರೈವಮಂತ್ರಂ ಪಠತಿ ತದಾನೇಂ ಹೋತಾ ಯಾಗಾರ್ಥಂ ಸಂಪ್ರೇಷಿತಃ ಸನ್ನಾದೌ ಯೇ ಯಜಾಮಹ
ಇತ್ಯುಚ್ಚಾರ್ಯ ನಿತ್ಯಯೈವ ಪ್ರಕೃತಿಗತಯಾ ' ಪಿಬಾ ಸೋಮಮಿಂದ್ರ ' (ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೭-೨೩-೨೩)
ಋ. ೧) ಇತ್ಯನಯೈವ ಯಜೇತ್ | ತಾಮೇವ ಯಾಜ್ಯಾಂ ಪಠೇದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತತ ಉಚ್ಚಾರ್ಯಸಮುಕ್ತೈ-
ವಾನುವಷಟ್ಕಾರಂ ಕುರ್ಯಾತ್ ಸೋಮಸ್ಯಾಗ್ನೇ ವಿಹೀತ್ಯೇತಂ ಪ್ರಾಕೃತಮೇವಾನುವಷಟ್ಕಾರಮಂತ್ರಂ
ಪಠೇತ್ |

ಉಕ್ತದೋಹಮಂತ್ರ ಜಪವಾದಮೇಲೆ ಹೋತೃಮಾಡಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯಾವಾಗಲೂ
ಅಧ್ಯಯನವು ಓಮುಕ್ತಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರೈವಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಾನೋ ಆಗ ಹೋತೃವು ಯೇ ಯಜಾಮಹ
ಎಂದು ಹೇಳಿ, ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಪಿಬಾ ಸೋಮಮಿಂದ್ರ (ಋ. ಸಂ. ೭-೨೩-೧) ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಿಂದ ಯಾಗ
ಮಾಡಬೇಕು. ಅದೇ ಯಾಜ್ಯಾಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಅಮೇಲೆ ಉಸಿರು ಬಿಡಬೇಕು ಸೋಮಸ್ಯಾಗ್ನೇ
ವಿಹೀ ಎಂಬ ವಷಟ್ಕಾರ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು.

ಉಕ್ತಂ ವಷಟ್ಕಾರಾನುಮಂತ್ರಣಮ್ ||

ಅನುಮಂತ್ರಣೇ ವಿಶೇಷಾಭಾವಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಪ್ರಕೃತೌ ವಾಗೋಜ ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ಯದನು-
ಮಂತ್ರಣಮುಕ್ತಂ ತದೇವಾತ್ರಾಪಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಮ್ ||

ಅನುಮಂತ್ರಣದಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಿಶೇಷವೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗದಿದ್ದ ಹೇಳಿದ ವಾಗೋಜ
ಇತ್ಯಾದ್ಯನುಮಂತ್ರಣವನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಬೇಕು.

ಆಹರತೃದ್ವಯುರ್ನುಕ್ತಪಾತ್ರಮತಿಗ್ರಾಹ್ಯಾಂ ಶ್ವಮಸಾಂಶ್ಚ ||

ಅಧ್ಯಯೋಃ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಹೋತ್ರಾಪೇಕ್ಷಡೇಯಂ ದರ್ಶಯತಿ—ಭಕ್ಷಣಾರ್ಥಮುಕ್ತಪಾತ್ರಾತಿ-
ಗ್ರಾಹ್ಯೇಷು ಚನುಸೇಷು ಚ ಯಃ ಸೋಮರಸೋಽವಶೋಷಿತಪ್ರಮಧ್ವಯುರ್ಹೋತಾರಂ ಪ್ರತ್ಯಾನವೇತಾ ||

ಅಧ್ಯಯನವು ಹೋತೃವಿಗೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಭಕ್ಷಣಾರ್ಥಕ್ಕಾಗಿ ಉಕ್ತಪಾತ್ರ ಅತಿ
ಗ್ರಾಹ್ಯ ಚಮನಗಳಲ್ಲಿ ಉಳಿದಿರುವ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನವು ಹೋತೃವಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕು.

ಭಕ್ಷಂ ಪ್ರತಿಖ್ಯಾಯ ಹೋತಾ ಪ್ರಾಜ್ಞಪ್ರೇಂಬಾದವರೋಹತಿ ||

ಹೋತುಃ ಕರ್ತವ್ಯಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಅಧ್ವರ್ಯುಣಾ ಸಮಾಹೃತಂ ಭಕ್ಷಂ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ಪ್ರಾಪ್ನುಯೇ
ಭೂತ್ಯಾ (ಹೋತಾ) ಪ್ರೇಂಖಾದವರೋಹೇತಾ ||

ಹೋತೃ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ವಿನಯಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅಧ್ವರ್ಯುವು ತಂದಿರುವ ಭಕ್ಷವನ್ನು ತಿಳಿದು ಹೋತೃವು
ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಪ್ರೇಂಖದಿಂದ ಇಳಿಯಬೇಕು.

ಅಭೈತಂ ಪ್ರೇಂಖಂ ಪ್ರತ್ಯಂಚಮವಬಧ್ಧಂತಿ ಯಥಾ ಶಂಸಿತಾರಂ ಭಕ್ಷ
ಯಿಷ್ಯಂತಂ ನೋಪಹನಿಸ್ಯಸೀತಿ ||

ಅಧ್ವರ್ಯುಣಾಂ ಕೃತ್ಯಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಶಂಸಿತಾ ಹೋತಾ ಪ್ರೇಂಖಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೇ ಸ್ವಯಮುಪವಿಕ್ಯ
ಸೋಮಂ ಭಕ್ಷಯಿಷ್ಯತಿ ತದಾನೇಂ ತಸ್ಯ ಹೋತುಃ ಪ್ರೇಂಖೇನೋ(ಣೀ)ಶಪಾತೋ ಮಾ ಭೂತಕೃಭ್-
ಪ್ರೇತ್ಯ ತಂ ಪ್ರೇಂಖಂ ಪಶ್ಚಾನ್ನೀತ್ಯೋಪರಿ ಬದ್ಧೀಯುಃ ||

ಅಧ್ವರ್ಯು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ವಿನಯಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೋತೃವು ಪ್ರೇಂಖಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಸೋಮ
ಪಾನಮಾಡುವಾಗ ಪ್ರೇಂಖದಿಂದ ಬೀಳಲಾರವೆಂದು ಅದನ್ನು ಹಿಂದೆ ಎಳೆದು ಕಟ್ಟಬೇಕು.

ಪ್ರೇಂಖಸ್ಯ ಹ್ಯಾಯತನಮಾಸೀನೋ ಹೋತಾ ಭಕ್ಷಯತಿ ||

ಭಕ್ಷಣಸ್ಯಾನಂ ವಿಧತ್ತೇ—

ಸೋಮಭಕ್ಷಣಸ್ಯಾನನನ್ನು ವಿಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರೇಂಖ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದು ಹೋತೃವು ಸೋಮರಸ ಪಾನ ಮಾಡ
ಬೇಕು.

ಅಭೈತದುಕ್ತಸಾತ್ರಂ ಹೋತೋಪಸ್ಯಷ್ಟೇನ ಜವೇನ ಭಕ್ಷಯತಿ |

ವಾಗ್ಗೇವೀ ಸೋಮಸ್ಯ ತ್ಯಪ್ಯತು | ಸೋಮೋ ಮೇ ರಾಜಾಽಽಯುಃ-

ಪ್ರಾಣಾಯ ವರ್ಷತು | ಸ ಮೇ ಪ್ರಾಣಃ ಸರ್ವಮಾಯುದುರ್ಹಾಂ

ಮಹತರ್ ||

ಸಮಂತ್ರಕಂ ಭಕ್ಷಣಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಉಪಸ್ಯಷ್ಟೇನೇತರಾನುಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕೇಣ ವಾಗ್ಗೇವೀತ್ಯಾದಿಮಂತ್ರ-
ಜವೇನ ಯುಕ್ತ ಉಕ್ತವಾತ್ರಗತಂ ಸೋಮಂ ಭಕ್ಷಯೇತಾ | ಸೋಮಸ್ಯ ರಸೇನ ವಾಗ್ಗೇವತಾ ಕೃತ್ವಾ
ಭವತು | ಸ ಚ ಸೋಮೋಸ್ಯಾಕಂ ರಾಜಾ ಸನ್ನಾಯುರ್ಜೇತುಭೂತಪ್ರಾಣಾರ್ಥಂ ವೃಷ್ಟಿಂ ಜನಯತು |
ಸ ಚ ಪ್ರಾಣೋ ಮನು ಸರ್ವಮಾಯುರ್ಮಹತ್ಸೇ ಪೂರ್ಣಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ದುಶಾಂ ಸಂಪಾದಯತು ||

ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಭಕ್ಷಣವನ್ನು ವಿಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇತರಾನುಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ವಾಗ್ಗೇವೀತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರ
ಜವಿಂದ ಉಕ್ತವಾತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನ ಮಾಡಬೇಕು. ಸೋಮರಸದಿಂದ ವಾಗ್ಗೇವತೆಯು ತೃಪ್ತಿ
ತೊಂದರಿ. ನಮ್ಮ ರಾಜನಾದ ಸೋಮನು ಆಯುಸ್ಸಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಪ್ರಾಣಕೃತ್ಯೋಪ್ಕರ ಮೇಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಲಿ.
ಆ ಪ್ರಾಣವು ನನಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ಆಯುಸ್ಸನ್ನು ಕೊಡಲಿ.

ಉತ್ತಮಾದಾಭಿಷ್ಟವಿಕಾತ್ಮತೀಯಸವನಮನ್ಯದ್ವೈಶ್ವದೇವಾನೈವಿದ್ಧಾ-
 ನಾದಸ್ಯ ವಾಮಸ್ಯ ಪಲಿತಸ್ಯ ಹೋತುರಿತಿ ಸಲಿಸ್ಯ ದೈರ್ಘತಮಸ
 ಏಕಚಿತ್ತಾರಿಂಶತಮಾನೋಭದ್ರೀಯಂ ಚ ತಸ್ಯ ಸ್ಥಾನ ಏಕಾಹಿಕೌ
 ವೈಶ್ವದೇವಸ್ಯ ಪ್ರತಿಪದನುಚತೌ ||

ಅಥ ತ್ವತೀಯಸವನೇ ವಿಶೇಷಂ ವಿಧತ್ತಿ—ಅಭಿಷ್ಟವನಾಮಕೇ ಷಳ (ದ) ಹೇ ಯದು-
 ತ್ತಮಂ ಷಷ್ಯಮಹಸ್ಯಸ್ಯಾದಹ್ಯೋಽಸ್ಮಿನ್ನಹಾವ್ರತನಾಮಕೇಽಹ್ಮಿ ತ್ವತೀಯಸವನಮತಿದೇಷ್ಟ್ಯವ್ಯಮ್ |
 ವಿಶ್ವೇಷಾಂ ದೇವಾನಾಂ ಸ್ತುತಿವಾಚಕಾನಿ ನಿವಿತ್ತದಾನಿ ಯಸ್ಮಿನ್ನಾನೋ ಭದ್ರೀಯಸೂಕ್ತೇ ಪಶ್ಯಂ
 ತೇ ತಸ್ಮಾತ್ಸೂಕ್ತಂ ವೈಶ್ವದೇವಂ ನಿವಿದ್ಧಾನಂ ತಸ್ಮಾದಸ್ಯತ್ಪೂರ್ವಭಾವಿ ಸರ್ವಮಾಭಿಷ್ಟವಿಕವದ್ಯುಷ್ಯ
 (ವತ್ಪಯುಷ್ಯ) ತಸ್ಯ ನಿವಿದ್ಧಾನಸೂಕ್ತಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೇ “ ಅಸ್ಯ ವಾಮಸ್ಯ ” ಇತ್ಯೇತದಾನೋಭದ್ರೀಯಂ
 ಚೇತ್ಯೇತದುಭಯಂ ಪಠನೀಯಂ | “ ಅಸ್ಯ ವಾಮಸ್ಯ ” ಇತಿ ಸೂಕ್ತಂ ದ್ವಿಪಂಚಾದಕದ್ವಚಂ ಕಸ್ತಿ-
 ನ್ನಂತಿಮಾ ಏಕಾದಶ ಪರಿಶ್ರಜ್ಯಾಪಶಿಷ್ಯಮೇಕಚಿತ್ತಾರಿಂಶತ್ಸಂಖ್ಯಾಕಮ್ನುಕ್ಸಮೂಹಂ ಪಠೇತ್ | ಸ ಚ
 ಸಮೂಹಃ ಸಲಿಸ್ಯ ಸಂಬಂಧೀ “ ಗೌರೀರ್ಮಿಮಾಯ ಸಲಿಲಾನಿ ತತ್ಪತೀ ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೧-
 ಸೂ. ೧೬೪ ಋ. ೧) ಇತಿ ತತ್ರತ್ಯಾಯಾಮೃಚ್ಯಧಿವಾಸಾತ್ | ದೀರ್ಘತಮಾ ನಾಮ ಕಶ್ಚಿದ್ವ್ಯಸ್ಮೀನ
 ದ್ವಷ್ಟಃ “ ವೇದಿಷತೇ ಪ್ರಿಯಧಾಮಾಯ ” (ಋ. ಸೂ. ಮಂ. ೧ ಸೂ. ೫ಂ ಋ. ೧) ಇತ್ಯಾದಿಕೋ
 ಬಹೂನಾಂ ಸೂಕ್ತಾನಾಂ ಸಂಘೋ ದೀರ್ಘ (ದೈರ್ಘ) ತಮಃ | ತಸ್ಮಿನ್ನಂಘೇ “ ಅಸ್ಯ ವಾಮಸ್ಯ ”
 ಇತ್ಯೇತದಮಿ ಸೂಕ್ತವಮಸ್ತಿ ತಮ್ | ತಸ್ಯ ಸೂಕ್ತಸ್ಯಾತ್ರ ಸಲಿಸಂಬಂಧೋ ದೀರ್ಘತಮಃ ಸಂಬಂಧಾ-
 ನುಸ್ತೂರಣಾರ್ಥಮುಧಿಹತಃ | ಚೋದಕಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯ ವೈಶ್ವದೇವನಿವಿದ್ಧಾನಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೇ “ಅಸ್ಯ ವಾಮಸ್ಯ”
 “ ಆ ನೋ ಭದ್ರಾಃ ” ಇತಿ ದ್ವಯಂ ಪಠೇತ್ | ಇತ್ಯೇತಾವಾನತ್ರ ವಿಶೇಷಃ | ಏಕಾಹೇ ವಿಶ್ವಜನೈ-
 ಮಕೇ ಭವಾಮೈಕಾಹಿಕೌ ಯೌ ಪ್ರತಿಪದನುಚರೌ ವೈಶ್ವದೇವಸ್ಯ ಏಹಿಕೌ ತಾವೇವಾತ್ರ ಮಹಾ-
 ವ್ರತೇಽಪಿ ವೈಶ್ವದೇವತಸ್ಯ ಪ್ರತಿಪದನುಚರೌ ಕರ್ತವ್ಯೌ | ಪ್ರಾರಂಭೇ ಪಠನೀಯತ್ಪೂಜಃ ಪ್ರತಿಪತ್
 ತದನಂತರಭಾವೀ ತ್ವಚೋಽನುಚರಃ | “ ತತ್ಪನಿತುರ್ವಹೇವಹೇ ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೫ ಸೂ. ೮೨
 ಋ. ೧) ಇತ್ಯೇಷ ತ್ವಚಃ ಪ್ರತಿಪತ್ | “ ಅದ್ಯಾ ನೋ ದೇವ ಸವಿತಃ ” (ಋ. ಸಂ. ಮಂ. ೫ ಸೂ-
 ೮೨ ಋ. ೪) ಇತ್ಯಯಂ ಸ್ಯಚೋಽನುಚರ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಮೂರನೆಯ ಸವನದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವನ್ನು ವಿನಯಸುತ್ತಾರೆ. ಅಭಿಷ್ಟವವೆಂಬ ಷಷ್ಠದಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ಅರನೆಯ ದಿನದ
 ತ್ವತೀಯ ಸವನವು ಈ ಮಹಾವ್ರತದ ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ಅತಿವಿಷ್ಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ನೋಭದ್ರೀಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳ
 ಸ್ತುತಿವಾಚಕಗಳಾದ ನಿವಿತ್ತದಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ವೈಶ್ವದೇವ ನಿವಿದ್ಧಾನವೆಂದು ಹೆಸರು. ಅದರ ಹಿಂದಿನ ಕಾಳ್ಯನೈಲ್ಯವೂ
 ಅಭಿಷ್ಟವಿಕದಂತಿಯೇ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ನಿವಿದ್ಧಾನ ಸೂಕ್ತದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಅಸ್ಯ ವಾಮಸ್ಯ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೪-೧) ಎಂಬ
 ಸೂಕ್ತವನ್ನೂ ಆನೋಭದ್ರೀಯ ಸೂಕ್ತವನ್ನೂ ಪಠಿಸಬೇಕು. ಅಸ್ಯ ವಾಮಸ್ಯ ಸೂಕ್ತವು ಐವತ್ತೆರಡು ಮುಕ್ಯಗಳಿಗುವು.
 ಅದರಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ಹನ್ನೊಂದು ಮುಕ್ಯಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ನಲವತ್ತೊಂದು ಮುಕ್ಯಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು.
 ಗೌರೀರ್ಮಿಮಾಯ ಸಲಿಲಾನಿ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೪-೧) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಸಲಿಸಂಬಂಧಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ದೀರ್ಘತಮಸ್ವೇಂ ಬುಹಿಯಂದ ದೃಷ್ಟವಾದ ವೇದಿಷವೇ ಪ್ರಿಯಧಾಮಾಯ (ಋ. ಸಂ. ೧-೬೦-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಬಹು ಸೂಕ್ತಸಂಘಕ್ಕೆ ದೀ (ವೈ) ಘಟತಮಸವೇಂದು ಹೆಸರು. ಆ ಸಂಘದಲ್ಲಿ ಅಸ್ಯ ವಾಮಸ್ಯ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವೂ ಸೇರಿದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ಸಲಿಲಕುಂಬಂಧ ಹೇಳಿರುವುದು ದೀರ್ಘತಮಃ ಸಂಬಂಧದ ಸ್ಮರಣೆಗೋಸ್ಕರವೇ. ಹೀಗೆ ಚೋದಕಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ವೈಶ್ವ ದೇವನವಿದ್ವಾನದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಗೂಠಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಅಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ವಿಶೇಷನಿಯಮವಿರುತ್ತದೆ. ವಿಶ್ವಜನ್ಮಾಮಕ ಏಕಾಹದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರತಿಪದನುಚರಗಳೂ ಮಹಾಪ್ರತದಲ್ಲಿಯೂ ವೈಶ್ವದೇವಶಪ್ತದ ಪ್ರತಿಪದನುಚರಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಬೇಕಾದ ವ್ಯಚಕ್ತೆ ಪ್ರತಿಪದವೆಂದೂ, ಅದಾದಮೇಲೆ ಪಠಿಸುವ ತೃಚಕ್ತೆ ಅನುಚರವೆಂದೂ ಹೆಸರು. ಪ್ರಕೃತ ತತ್ವವಿಮರ್ಶಣೇಮಹೇ (ಋ. ಸಂ. ೫-೮೨-೧) ಎಂಬ ತೃಚವು ಪ್ರತಿಪದವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅದ್ಯಾನೋ ದೇವ ಸವಿತಃ (ಋ. ಸಂ. ೫-೮೨-೪) ಎಂಬ ತೃಚವು ಅನುಚರವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಚ್ಯವೇತ ಚೇದ್ಯಜ್ಞಾಯಜ್ಞೇಯಮಗ್ನೇ ತವ ಶ್ರವೋ ನಯ ಇತಿ ಷಟ್-
 ಸ್ತೋತ್ರಿಯಾನುರೂಪೌ ಯದೀಲಾಂದಂ ಭೂಯಸೀಷು ಚೇತ-
 ಸ್ತುವೀರನೌಗಿಂ ನ ಸ್ತವೃಕ್ತಿಭಿರತಿ ತಾನತಿರನುರೂಪಃ ||

ಅರ್ಥಾಃಗ್ನಿನಾರುತತಪ್ತೇ ನಿಶೇಷಂ ವಿಧತ್ತೇ— ಯಜ್ಞಾಯಜ್ಞೇಯಮಿತ್ಯೇಕಂ ಸಾಮ | ಇಲಾಂದಮಿತ್ಯಪರಂ ಸಾಮ | ತೇ ಉಭೇ ಸಾಮನೀ ಮಹಾವ್ರತೇ ಛಂದೋಗೈರ್ವಿಫಲ್ತೇನ ಪ್ರಯುಜ್ಯೇತೇ | ತತ್ರ ಯದಾ ಯಜ್ಞಾಯಜ್ಞೇಯಂ ಪ್ರಯುಕ್ತಂ ತದಾನೀಂ ಬಹ್ವೃಚೈರಾ-
 ಗ್ನಿನಾರುತತಪ್ತಕ್ಕಪ್ತಿಪ್ರೀನಂ ಕ್ರಿಯತೇ | “ ವೈಶ್ವಾನರಾಯ ದಿಷಣಾಮ್ ” (ಋ.ಸಂ-ಮಂ-೩-
 ಸೂ-೨-ಋ-೧) ಇತ್ಯೇಕಂ ಸೂಕ್ತಮ್ | “ ಶಂಕಕರತಿ ” (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೧.ಸೂ-೪೨-ಋ-೯)
 ಇತ್ಯುಗೇಕಾ | “ ಪ್ರಯಜ್ಯವಾ ” (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೫.ಸೂ ೫೫-ಋ-೧) ಇತ್ಯೇಕಂ | ‘ಯಜ್ಞಾ-
 ಯಜ್ಞಾ ವಃ’ (ಋ-ಸಂ-ಮಂ-೯-೪೮.ಋ-೧) ಇತ್ಯೇಕಃ ಪ್ರಗಾಘಃ | ‘ ದೇವೋನವ ’ (ಋ-ಸಂ-
 ಮಂ.೨-ಸೂ-೧೭-ಋ-೧೧) ಇತ್ಯಪರಃ “ ಷಾತವೇದಸೇ ” (ಋ-ಸಂ-ಮಂ.೧.ಸೂ.೯೯-ಋ-೧)
 ಇತ್ಯುಗೇಕಾ | ‘ ಅ.ಪೋ ಹಿ ಪ್ಪ ’ (ಋ-ಸಂ.ಮಂ.೧೦-ಸೂ-೯.ಋ-೧) ಇತ್ಯಾದಿಃ ಪಾಕ್ತೃಣಿಃ
 ಶಪ್ತಶೇಷ ಇತಿ | ಯದಾ ತು ಸಾಮಗೈರ್ವಿಜ್ಞಾಯಜ್ಞೇಯಂ ಸಾಮ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ತಸ್ಯ ಸ್ಥಾನ
 ಇಲಾಂದಮಾಮಕಂ ಸಾಮ ಗೀಯತೇ ತಸ್ಮಿನ್ನಷ್ಟೇ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಂ ಪ್ರಗಾಘಾದ್ಯಯಂ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ
 ತಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೇ (ಅಗ್ನೇ ತವ’ ಇತ್ಯಾದಯಃ ಷಡ್ವಚಃ ಪಠನೀಯಾಃ | ತತ್ರಾಽದ್ಯಪ್ಯುಚಃ | ಇರ-
 ಜ್ಯನ್ ’ (ಋ.ಸಂ.ಮಂ.೧೦.ಸೂ-೧೪ಂ.ಋ-೪) ಇತ್ಯಾದಿಕೋ ದ್ವಿದೀಯಸ್ತುತೋನುರೂಪಃ |
 ತತ್ರೇಲಾಂದಂ ಸಾಮ ಪ್ರಥಮತ್ವಚೇ ಗೀಯತ ಇತ್ಯೇಕಃ ಪಕ್ಷಃ | ಸ್ವಚದ್ಯಯೇನು ಗೀಯತ
 ಇತ್ಯಪರಃ ಪಕ್ಷಃ | ಏಕಸ್ವಚಗಾನಪತ್ನೇ ಸ್ತೋತ್ರಿಯಾನುರೂಪಾಶ್ಚಕ್ರಾ | ಭೂಯಸೀಷು ಸ್ವಚ-
 ದ್ಯಯಗಳಾಸು ಸರ್ವಾಸ್ತಪ್ಯುಕ್ತು ಯದಿ ಸಾಪುಗಾಃ ಸ್ತುವೀರಂಪ್ರದಾನೀಂ ಸ್ತೋತ್ರಿಯಾಣಾ-
 ನ್ನುಚಾಂ ಷಟ್ಸಂಖ್ಯೋವೇಕಪ್ರಾದನುರೂಪಣಿಃ | ಅ ಗ್ನಿಂ ನ ಸ್ತವೃಕ್ತಿಭಿಃ ’ (ಋ.ಸಂ-ಮಂ-
 ೧೦-ಸೂ-೨೧-ಋ-೧) ಇತ್ಯಾದ್ಯಾಸ್ತಾನತಿಃ ಷಟ್ಸಂಖ್ಯಾಕಾ ಬುಚಃ ಶಂಕೇತ್ | ಸ ಏಕಾ-
 ವಾನಗ್ನಿನಾರುತತಪ್ತೇ ನಿಶೇಷಃ ||

ಅಗ್ನಿಮಾರುತ ಶಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯಜ್ಞಾಯಜ್ಞೇಯಂ ಎಂಬುದೊಂದು ಸಾಮ. ಇಲಾಂ ಎಂಬುದು ಇನ್ನೊಂದು ಸಾಮ. ಮಹಾವ್ರತದಲ್ಲಿ ಛಂದೋಗರು ಇವೆರಡು ಸಾಮಗಳನ್ನು ವಿಕಲ್ಪದಿಂದ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯಜ್ಞಾಯಜ್ಞೇಯವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದಾದರೆ ಆಗ ಅಗ್ನಿಮಾರುತ ಶಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಪ್ರಿಯನ್ನು ಹೀಗೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ವೈಶ್ವಾನರಾಯ ಧಿಷಣಾಂ (ಋ. ಸಂ. ೩-೨-೧) ಎಂದು ಒಂದು ಸೂಕ್ತ. ಶಂ ನಃ ಕರತಿ (ಋ. ಸಂ. ೧-೪೩-೬) ಎಂದು ಒಂದು ಮುಕ್ತ. ಪ್ರಯಜ್ಞವಃ (ಋ. ಸಂ. ೫-೫೫-೧) ಎಂಬ ಒಂದು ಸೂಕ್ತ. ಯಜ್ಞಾಯಜ್ಞಾವಃ (ಋ. ಸಂ. ೬-೪೮-೧) ಎಂಬ ಒಂದು ಮುಕ್ತ. ದೇವೋನಃ (ಋ. ಸಂ. ೬-೧೬-೧೧) ಎಂದು ಒಂದು ಮುಕ್ತ. ಜಾತವೇದಸೇ (ಋ. ಸಂ. ೧-೯೯-೧) ಎಂಬ ಒಂದು ಮುಕ್ತ. ಆ ಪೋ ಹಿ ವ್ಯ (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೯-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಾಕೃತ ಶಸ್ತ್ರಶೇಷ. ಇವುಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಮಾರುತ ಶಸ್ತ್ರ ಕ್ಷಪಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಯಜ್ಞಾಯಜ್ಞೇಯ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಇಲಾಂ ಸಾಮವನ್ನು ಗಾನಮಾಡುವುದಾದರೆ ಆಗ ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಎರಡು ಪ್ರಗಾಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅವುಗಳ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನೇಶವ (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೪೦-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಆರು ಮುಕ್ತಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನ ತೃತೀಯ ಸ್ತೋತ್ರಿಯ ವಾಗುತ್ರದೆ. ಇರಜ್ಯನ್ (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೪೦-೪) ಇತ್ಯಾದಿ ತೃತೀಯ ಅನುರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಇಲಾಂ ಸಾಮವನ್ನು ಮೊದಲನೆಯ ತೃತೀಯ ಗಾನಮಾಡುವುದು ಒಂದು ಪಕ್ಷ. ಎರಡು ತೃತೀಯಗಳನ್ನು ಗಾನಮಾಡುವುದು ಇನ್ನೊಂದು ಪಕ್ಷ. ಏಕತೃತೀಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಎರಡು ಪ್ರಗಾಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ತೃತೀಯ ಗಾನಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರಿಯ ಮುಕ್ತಗಳನ್ನು ಆರಾಮದಿಂದ ಅನುರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ, ಅಗ್ನಿಂ ನ ಸ್ವಪ್ತತಿ ಭಿಃ (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೨೧-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಆರು ಮುಕ್ತಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಅಗ್ನಿಮಾರುತ ಶಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ತಿಳಿಸಬೇಕು.

ಸಂಪನ್ಯಂ ಮಹಾವ್ರತಂ ಸಂತಿಷ್ಠತ ಇದಮುಹರಗ್ನಿ ಷ್ಠೋನೋ ಯಥಾ-
ಕಾಲಮವಭ್ಯಥಂ ಪ್ರೇಂಬಂ ಹರೇಯುಃ ಸಂದಹೇಯುರ್ಬ್ರೂಸೀಃ ||

ಆರಣ್ಯಕಾದೌ ಯ ಉಪಕ್ರಾಂತೋ ಮಹಾವ್ರತಪ್ರಯೋಗಸ್ಯ ನಿಮಾಮುಪಸಂಹರತಿ—
ಮಹಾವ್ರತವಿಷಯಂ ಯದ್ವೃತ್ತಂ ತಸ್ಯಂಪೂರ್ಣಮ್ | ಇದಂ ಮಹಾವ್ರತಾಬ್ಯಮಹಕ್ರ-
ಸಮಾಪ್ತಮ್ | ತಸ್ಯಾಹರಗ್ನಿಷ್ಠೋನಮಸ್ಯಂ ತಸ್ಯಾವಭ್ಯಥಕಾಲೇ ಪ್ರೇಂಬಂ ಹೋನು ಪಾತ್ರೈಃ |
ಸಹ ಜಲಸಮೀಪೇ ಹರೇಯುಃ | ಯಾಕ್ವ ಬ್ರೂಸ್ಯ ಇತರೇಷಾಮಾಸನಾರ್ಥಂ ನಿರ್ಮಿತಾಸ್ತಾಃ ಸರ್ವಾ
ಬ್ರೂಸೀವೇದದಹನಕಾಲೇ ದಹೇಯುಃ |

ಆರಣ್ಯಕದ ಅದಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಕ್ರಮಿಸಿದ ಮಹಾವ್ರತಪ್ರಯೋಗದ ಉಪಸಂಹಾರವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮಹಾ
ವ್ರತವಿಷಯವಾದ ಹೋತ್ರಪ್ರಯೋಗವು ಸಮಾಪ್ತವಾಗಿದೆ. ಮಹಾವ್ರತದ ದಿನವೂ ಸಮಾಪ್ತವಾಗಿದೆ. ಈ ಅಪಸ್ಯ
ಅಗ್ನಿಷ್ಠೋನಮಸಂಭವಿಯಾದುದರಿಂದ ಅವಭ್ಯಥಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರೇಂಬವನ್ನು ಹೋನುಮಾತ್ರಗಳೊಡನೆ ಜಲಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯ
ಬೇಕು. ಉಳಿದಿರುವ ಬ್ರೂಸೀ ಅಂದರೆ ಮತ್ತೆ ಜಲ ಆಸನಗಳನ್ನು ವೇದದಹನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸುಡಬೇಕು.

ಇತಿ ಶ್ರೀನುಷ್ಣಾಯಣಾಚಾರ್ಯ ವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕೇ
ಸ್ತುತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ದ್ವಿತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತವಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಭಾಷ್ಯದ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕದ
ನೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು ||

ಅಥ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕೇ ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ತೃತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ನಿವನೇಯ ಅರಣ್ಯಕದ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು

ನಾದೀಕ್ಷಿತೋ ಮಹಾವ್ರತಂ ಶಂಸೇನ್ನಾನಗ್ನಾನ ಪರಸ್ತೈ ನಾಸಂವತ್ಸರ
ಇತ್ಯೇಕೇ ಕಾಮಂ ಪಿತ್ರೇ ವಾಽಽಚಾರ್ಯಾಯ ನಾ ಶಂಸೇದಾತ್ಮನೋ
ಯೈವಾಸ್ಯ ತಚ್ಚಸ್ತಂ ಭವತಿ ||

ಅಥ ಮಹಾವ್ರತಶಂಸನೇ ನಿಯಮವಿಶೇಷಾನ್ವರ್ದಯತಿ— ಏಕಾಹೀನಸಕ್ತರೂಪೈಸ್ತಿ ವಿಧೋ
(ಘಂ) ಮಹಾವ್ರತ ಇ (ತಮಿ) ತ್ಯುಕ್ತಮ್ | ತತ್ರ ಸಕ್ತರೂಪೇ ಮಹಾವ್ರತೇ ಹೋತುರಪಿ
ಯಜಮಾನತ್ವಾನ್ನಿತ್ಯವ ದೀಕ್ಷಾ | ಏಕಾಹಾಹೀನಯೋಽಘ್ನ ಹೋತಾ ನ ಯಜಮಾನಃ, ಕಂ ಪ್ಲವ್ಯ
ವಿವ | ಸ ವಿವ ದ್ವಿವಿಧಃ | ಸ್ವಾರ್ಥೇಽಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಾದೌ ದೀಕ್ಷಿತ ಏಕಃ | ಸೋಮಯಾಗರಾಹಿತ್ಯಾ-
ದದೀಕ್ಷಿತೋಽಪರಃ | ತಯೋರ್ಮಧ್ಯೇ ದೀಕ್ಷಿತ ಏಕಃ ಪರಕೀಯೇ ಮಹಾವ್ರತ ಕರ್ಮಣಿ ಶಂಸನಂ
ಕುರ್ಯಾತ್ | ನ ತ್ವದೀಕ್ಷಿತಃ | ತಚ್ಚ ಪರಕೀಯಂ ಮಹಾವ್ರತಂ ದ್ವಿವಿಧಂ ಚಿತ್ಯಾಗ್ನಿಸಹಿತಂ ತದ್-
ಹಿತಂ ವಾ (ಚ) | ತಯೋರ್ಮಧ್ಯೇ ಚಿತ್ಯಾಗ್ನಿಸಹಿತೇ ಮಹಾವ್ರತ ಪ್ರಯೋಗೇ ಶಂಸನಂ ಮುಖ್ಯಂ
ನ ಸ್ವನಗ್ನೌ ಚಿತ್ಯಾಗ್ನಿರಹಿತೇ | ಪರಸ್ತೈ ಪಿತ್ರಾಚಾರ್ಯವ್ಯತಿರಿಕ್ತಯಜಮಾನಾರ್ಥಂ ಶಂಸನಂ ನ
ಕುರ್ಯಾತ್ | ಅಸಂವತ್ಸರೇ ಸಂವತ್ಸರಸತ್ಯವ್ಯತಿರಿಕ್ತೇ ಕ್ರತೌ ಕ್ವಾಪಿ ನ ಶಂಸೇದಿತ್ಯೇಕೇಷಾಂ ಪಕ್ಷಃ
ಪಿತ್ರಾಚಾರ್ಯಯೋಃ ಸ್ವಸ್ತಾದನ್ಯತ್ವೇಽಪಿ ದೇಹಪ್ರದಾನೇನ ವಿದ್ಯಾಪ್ರದಾನೇನ ಚೋಪಶಾಂತಿಶ್ಚ-
ಯೋರರ್ಥೇ ಯಜ್ಞಂಶನಂ ತತ್ಪ್ವಾರ್ಥಮೇವ ಭವತಿ | ಅತೋ ನ ತತ್ರ ನಿಷೇಧಃ ||

ಮಹಾವ್ರತಶಂಸನದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ನಿಯಮವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಏಕಾಹ, ಅಹೀನ, ಸಕ್ತವೆಂದು ಮಹ
ವ್ರತವು ಮೂರು ವಿಧವೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದೆ. ಸಕ್ತರೂಪ ಮಹಾವ್ರತದಲ್ಲಿ ಹೋತೃವೂ ಯಜಮಾನನಾಗುವುದರಿಂದ
ಅವನಿಗೆ ದೀಕ್ಷೆಯು ಸಿದ್ಧವೇ ಆಗಿದೆ. ಏಕಾಹ, ಅಹೀನಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಹೋತೃವು ಯಜಮಾನನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇತರರೇ
ಆಗುತ್ತಾರೆ. ಇತರರೂ ಎರಡು ರೀತಿಯಾಗುತ್ತಾರೆ. ಸ್ವಾರ್ಥದಿಂದ ಮಾಡುವ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ದೀಕ್ಷಿತನಾದ
ವನು ಒಬ್ಬ ಯಜಮಾನ. ಸೋಮಯಾಗವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅದೀಕ್ಷಿತನಾದ ಯಜಮಾನನು ಇನ್ನೊಬ್ಬನು. ಅವರಲ್ಲಿ
ದೀಕ್ಷಿತನಾದವನೇ ಪರಕೀಯ ಮಹಾವ್ರತಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಪಡೆಕು. ಅದೀಕ್ಷಿತನಾದವನು ಸ್ತುತಿಪಡಾರದು. ಚಿತ್ಯಾಗ್ನಿ
ಸಹಿತವಾದುದು, ಚಿತ್ಯಾಗ್ನಿರಹಿತವಾದುದೆಂದು ಪರಕೀಯ ಮಹಾವ್ರತವು ಎರಡು ರೀತಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅವೆರಡರಲ್ಲಿ
ಚಿತ್ಯಾಗ್ನಿಸಹಿತವಾದ ಮಹಾವ್ರತಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಶಂಸನವು ಮುಖ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಬೇರೆಯವರು ಅಂದರೆ ಪಿತ್ರ, ಅಚಾರ್ಯ,
ವ್ಯತಿರಿಕ್ತರಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೋಸ್ಕರ ಸ್ತುತಿಪಡಾರದು. ಸಂವತ್ಸರಸತ್ಯವ್ಯತಿರಿಕ್ತವೆನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ತುತಿಪಡಾರದೆಂದ

ಕೆಲವರ ಪಕ್ಷ. ಪಿತೃಚಾರ್ಯರು ಬೇರೆಯವರಾದರೂ ದೇಹ ಮತ್ತು ವಿದ್ಯಾದಾನದಿಂದ ಉಪಕಾರಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅವನಿಗೋಸ್ಕರಮಾಡತಕ್ಕ ಸ್ತುತಿಯು ಸ್ವಾರ್ಥಸ್ತುತಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ನಿಷೇಧವಿಲ್ಲ.

ಹೋತ್ರಶಸ್ತ್ರೇಷೂಕ್ಲಶಾ ಯಜ ಸೋಮಸ್ಯೇತ್ಯೇಕಃ ಪ್ರೈಷಃ ಸ
ನಾರಾಶಂಸೇಷ್ಟನಾರಾಶಂಸೇಷು ನಾ ಹೋತ್ರಕಾಣಾಮುಕ್ಲ-ಶಾ
ಯಜ ಸೋಮಾನಾಮಿತಿ ||

ಶಂಸನೇ ನಿಯಮಾನಭಿಧಾಯ ಗ್ರಂಥಾಧ್ಯಾಪನೇ ತದಿದಮಿತ್ಯಾದಿನಾ ನಿಯಮಾನಭಿ-
ಧಾಸ್ಯತಿ | ಅತ್ರ ಕೇಚಿದ್ಧ್ಯಾಕ್ಯಾಂತರಮಧೀಯತೇ—ತಸ್ಯೈತಸ್ಯಾಧಿಕಸ್ಯ ವಾಕ್ಯಸ್ಯಾಯಮರ್ಥಃ |
ಯಾನಿ ಹೋತುಃ ಶಸ್ತ್ರಾಣಿ ನಾರಾಶಂಸಾಬ್ಜ ಚಮಸಗುಹಾನಿ ತದ್ರಹಿತಾನಿ ಚ ತೇಷು ಸರ್ವೇಷ್ಯಃ-
ಕ್ಲಶಾ ಯಜ ಸೋಮಸ್ಯೇತ್ಯಯಮೇಕ ಏವಾಧ್ಯಯೋಃ ಪ್ರೈಷಮಂತ್ರಪಾಠಃ | ಹೋತ್ರಕಾಣಾಂ
ಶಸ್ತ್ರೇಷೂಕ್ಲಶಾ ಯಜ ಸೋಮಾನಾಮಿಸ್ಯಧ್ಯಾಹ್ಯತ್ಯ ಬಹುವಚನಾಂಃ ಪ್ರೈಷೋ ದ್ರವ್ಯಸ್ಯಃ |
ಸೋಮಯಮರ್ಥಃ ಪ್ರಕೃತಿತ ಏವ ಪ್ರಾಪ್ತ ಇತಿ ಮತ್ಪಾ ಕೇಚಿದೇತದ್ವ್ಯಕ್ಯಂ ನಾಧೀಯತೇ |
ಅಪರೇ ತ್ವಧ್ಯಾಹಾರಂ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಸೋಮಸ್ಯೇತ್ಯೇಕವಚನಾಂತಮೇವ ಪ್ರೈಷಮನುವರ್ತೃ ಹೋತ್ರ
ಕಾಣಾಂ ಶಸ್ತ್ರೇಷು ವಿಶೇಷವಿಧಾನಾರ್ಥಮಿತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯೇಣೈತದ್ವ್ಯಕ್ಯಂ ಪಠಂತಿ ||

ಸ್ತುತಿಯಲ್ಲಿ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಗ್ರಂಥಾಧ್ಯಾಪನದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.
ನೋದಲು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೋತ್ರವಿನ ಸಕಲಶಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಕ್ಲಶಾ
ಯಜ ಸೋಮಸ್ಯ ಎಂದು ಅಧ್ಯಯನವನ್ನು ಪ್ರೈಷಮಂತ್ರಪಾಠವು ಒಂದೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಹೋತ್ರಕರ ಶಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ
ಉಕ್ಲಶಾ ಯಜ ಸೋಮಾನಾಂ ಎಂದು ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಿಕೊಂಡು ಒಬ್ಬವಚನಾಂತವಾಗಿ ಪ್ರೈಷಮಂತ್ರವನ್ನು
ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಕೆಲವರು ಈ ಅರ್ಥವು ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದಲೇ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದುದರಿಂದ ಈ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಇನ್ನು
ಕೆಲವರು ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡದೆ ಸೋಮಸ್ಯ ಎಂಬ ಏಕವಚನಾಂತವಾದ ಪ್ರೈಷವನ್ನೇ ಅನುವೃತ್ತಿಮಾಡಿಕೊಂಡು ಶಸ್ತ್ರ
ಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಿಧಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಈ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಾರೆ.

ತದಿದಮಹರ್ನಾನಂತೇವಾಸಿನೇ ಪ್ರಬ್ರೂಯಾನ್ನಾಸಂವತ್ಸರವಾಸಿನೇ
ನೋ ಏವಾಸಂವತ್ಸರವಾಸಿನೇ ನಾಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಣೇ ನಾಸಬ್ರಹ್ಮ-
ಚಾರಿಣೇ ನೋ ಏವಾಸಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಣೇ ನಾನಭಿಪ್ರಾಪ್ತಾಯೈತಂ
ದೇಶವಾಃ ||

ಇದಾನೀಮಧ್ಯಾಪನನಿಯಮಾನ್ವರ್ತಯತಿ—ಅಧ್ಯಾಪಕಸ್ಯ ಗುರೋರಂತೇ ಸಮೀಪೇ
ವಸ್ತುಂ ಶೀಲಮಸ್ಯೇತ್ಯಂತೇವಾಸೀ | ತನ್ನಿ ಯಮಾಶ್ಚ ಸ್ತುತಿಷು ದಶಿತಾಃ—“ ಗುರುರನುಗಂತ್-
ವ್ಯೋಃಭಿಮಾದ್ಯಶ್ಚ ” ಇತಿ ಗೌತಮಸ್ತುತಿಃ | “ ಅಸೂತಶ್ಚಾಪ್ಯಧೀಯೇತ ಲಬ್ಧಂ ಚಾಸ್ತೈ ನಿವೇ-
ಷಯೇತ್ ” ಇತಿ ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯಃ | “ ಅಶ್ಲೋಧನೋಽನಸೂಯಃ ಸರ್ವಂ ಲಾಭಂ

ಚಾಹರನ್ನರವೇ, ಸಾಯಂ ಪ್ರಾತರಮತ್ರೇಣ ಭಿಕ್ಷಾಚರ್ಯಂ ಚರೇದ್ಭಿಕ್ಷಮಾನೋಽನ್ಯತ್ರಾಪ
ಪಾತ್ರೇಭ್ಯೋಽಭರಸ್ರಾಚ್ಚ " ಇತ್ಯಾಪಸ್ತಂಭಃ | ಏತ್ಯರ್ನಿಯವೈರುಪೇತೋಽಂತೇವಾಸೀ, ತದ್ವಿ
ರಹಿತೋಽಂತೇವಾಸೀ ತಾದ್ಯಶಾಯ ನಿಯಮರಹಿತಾಯ ತದಿದಂ ಮಹಾವ್ರತಕ್ರತುಷಾದಕಂ
ವಾಕ್ಯಂ ನ ಬ್ರೂಯಾತ್ | ನಿಯಮವಾನಪಿ ಯ ಆಚಾರ್ಯಸಮೀಪೇ ಸಂವಸ್ತರಂ ತುಶ್ರೂಷಾಂ
ಕೃತ್ವಾ ನ ತಿಷ್ಠೇತ್ತಾದ್ಯಶಾಯನಪಿ ನ ಬ್ರೂಯಾತ್ | ನಿಯತಿಮವಲೋಕ್ಯ ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯೇನ ಸಂವಸ್ತರ.
ವಾಸಾಧಾವೇಷಿ ಕದಾಚಿತ್ ಸ್ತಂಭಃ ಪ್ರೋಚ್ಯತ ಇತ್ಯಾಶಂಕ್ಯ ನೋ ಏವೇತಿ ಪುನರ್ನಿಷೇಧತಿ ಅಷ್ಟ-
ವಿಧಸ್ತೀಸಂಗರಹಿತೋ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರೀ ||

ತಥಾ ಚ ಸ್ವರ್ಯತೇ—

ಶ್ರವಣಂ ಕೀರ್ತನಂ ಕೇಲಿಃ ಪ್ರೇಕ್ಷಣಂ ಗುಹ್ಯಭಾಷಣಮ್ |
ಸಂಕಲ್ಪೋಽಧ್ಯವಸಾಯುಶ್ಚ ಕ್ರಿಯಾನಿರ್ವೃತ್ತಿರೇವ ಚ |
ಏತನ್ನೈಫುನಮಷ್ಟಾಂಗಂ ವದಂತಿ ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನಃ ||
ವಿಪರೀಕಂ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಮೇತದೇವಾಷ್ಟಲಕ್ಷಣಮ್ ||

ತಥಾವಿಧಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯರಹಿತಾಯ ನ ಬ್ರೂಯಾತ್ | ಉಕ್ತವಿಧೈರ್ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಃ ಸಹ ವಸತೀತಿ
ಸಬ್ರಹ್ಮಚಾರೀ | ಯದ್ಭ್ಯುಕ್ಸ್ಮಾಚಾರ್ಯಾಸ್ಸಹಾಧ್ಯೇತಾರಃ ಸಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಣಃ | ತದ್ವಿಪರೀತ್ಯಃ
ಸಹ ವಸತೀತ್ಯಸಬ್ರಹ್ಮಚಾರೀ ತಾದ್ಯಶಾಯ ನ ಬ್ರೂಯಾತ್ | ಸಹವಾಸಿನಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾ-
ಧಾವೇಷಿ ತಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಸದ್ಭಾವಮಾತ್ರೇಣ ಯೋಗ್ಯತಾಮಾಶಂಕ್ಯ ' ಸಂಸರ್ಗಜಾ ದೋಷ-
ಗುಣಾ ಭವಂತಿ ' ಇತಿ ನ್ಯಾಯೇನ ಸ್ವಕೀಯಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಸ್ಯಾಪಿ ಕಥಂಚಿಚ್ಛೈಫಿಲ್ಯಂ ಸಂಭವೇ
ದಿತ್ಯಭಿಪ್ರೇಶ್ಯ ನೋ ಏವೇತಿ ಪುನರ್ನಿಷೇಧತಿ | ಅಚಾರ್ಯೋ ಯಸ್ತಿನೈಶೇಫೇ ನಿವಸತ್ಯೇತಂ ದೇಶ-
ಮನಭಿಪ್ರಾಪ್ತಾಯ ನ ಬ್ರೂಯಾತ್ | ಧನದಾಕ್ಷಿಣ್ಯಾದಿನಿಮಿತ್ತೇನ ಸ್ವಯಂ ತದ್ಗೃಹೇ ಗತ್ವಾ ನ
ಕಥಯೇದಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಅಧ್ಯಯನನಿಯಮವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಗುರುವಿನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯನಮಾಡುವವನಿಗೆ ಅಂತೇವಾಸೀ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಅಧ್ಯಯನನಿಯಮಗಳು ನಾನಾಸ್ವ್ಯಾತಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿವೃತವಾಗಿವೆ. ಗುರುವನ್ನೇ ಅನ್ವಸರಿಸಬೇಕು. ವಂದಿಸಬೇಕು. ಗೌತಮಸ್ತೃತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಓದುತ್ತಿರುವಾಗ ತಾನು ಏನು ಹೊಂದಿದರೂ ಗುರುವಿಗೇ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯರ ಮತ. ಸಿಟ್ಟುಮಾಡದೆ, ಅಸೂಯೆಗೊಳ್ಳದೆ, ಸಕಲಲಾಭವನ್ನೂ ಗುರುವಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿ, ಸಾಯಂಕಾಲ ಪ್ರಾತಃಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರೆಹಿಡಿದು ಭಿಕ್ಷೆ ಎತ್ತಬೇಕು. ಆಯೋಗ್ಯರಿಂದ ಭಿಕ್ಷೆಹೊಂದಬಾರದು ಎಂದು ಆಪಸ್ತಂಬರ ಮತ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ನಿಯಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನೇ ಅಂತೇವಾಸೀ. ಈ ಗುಣಗಳೆಲ್ಲದವನು ಅಂತೇವಾಸೀ ಇಂತಹವನಿಗೆ ಮಹಾವ್ರತಪ್ರತಿಪಾದಕವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಬಾರದು. ನಿಯಮವಂತನಾದರೂ ಓದುವರ್ಹ ಗುರುತುಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡದಿರುವವನಿಗೆ ಉಪೇಶಿಸಬಾರದು. ಅವನ ಪ್ರಜ್ಞಾವದಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣಗೊಂಡು ವರ್ತನೇವೆಮಾಡದಿದ್ದರೂ ಹೇಳಬಹುದು ನಿವೇಧಿಸಲು ನೋ ಏವ ಎಂದು ಪುನಃ ನಿವೇಧನಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಎಂಟು ರೀತಿಯಿಂದ ಪ್ರಸಂಗಮಾಡದಿರುವವನೇ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ. ಶ್ರವಣ, ಕೀರ್ತನ, ಕೇಳಿ, ನೋಡುವುದು, ಗುಹ್ಯಭಾಷಣ, ಸಂಕಲ್ಪ, ನಿರ್ದಯ, ಕ್ರಿಯಾನಿರ್ವೃತ್ತಿ, ಓದಿ ಎಂಟುರೀತಿ ಮೈಥುನವನ್ನು

ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಇಲ್ಲದಿರುವವನೇ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ. ಈಗಿನ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ ಇಲ್ಲದವನಿಗೆ ಹೇಳಬಾರದು. ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳೊಡನೆ ವಾಸಿಸುವನು ಸಬ್ರಹ್ಮಚಾರೀ ಅಥವಾ ಒಬ್ಬನೇಗಿರುವನಲ್ಲಿ ಓದುತ್ತಿದ್ದವರು ಸಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳು. ಇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದವರು ಅಸಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳು ಅವರಿಗೂ ಹೇಳಬಾರದು. ಇತರರು ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ ಇಲ್ಲದವರಾಗಿ ತಾನು ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯಾಗಿ ಇದ್ದರೂ ಅವರ ಸಹವಾಸದಿಂದ ತಾನೂ ವಿಭಿನ್ನಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವುಳ್ಳವನಾಗಬಹುದೆಂದು ನೋಡಿ ಏನು ಎಂದು ಪುನಃ ನಿಷೇಧವೇಳಬೇಡಿ. ಆಚಾರ್ಯನಿರ್ದಿಷ್ಟಳಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವವನಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಬಾರದು. ಧನದಾಕ್ಷಿಣ್ಯದಿಂದ ಶಿಷ್ಯನನ್ನುನಿಗೆ ಹೋಗಿ ಹೇಳಬಾರದೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ನ ಭೂಯಃ ಸಕೃದ್ಗದನಾದ್ವಿರ್ಗದನಾದ್ವಾ ದ್ವಯ್ಯೇವ

ಬಹುಕೃತ್ವೋಽಧ್ಯಾಪನಂ ನಿಷೇಧತಿ—ಏಕಸ್ಮಿನ್ವರ್ಯಾಯೇ ಶಿಷ್ಯಾಣಾಮಧ್ಯಾಪನಂ ಸಕೃದ್ಗದನಮ್ | ಪರ್ಯಾಯದ್ವಯೇಽಧ್ಯಾಪನಂ ದ್ವಿರ್ಗದನಮ್ | ತತೋ ಭೂಯೋ ನ ಪ್ರಬೂಯಾತ್ | ಸೃತೀಯಚತುರ್ಥಾಪರ್ಯಾಯಪ್ರಾಪ್ತೌ ಶಿಷ್ಯಾನ್ನಾಧ್ಯಾಪಯೇತ್ | ಕಿಂ ತು ದ್ವಯ್ಯೇವ ದ್ವಿಧೈವಾಧ್ಯಾಪನಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಕಾರ್ಯಾ ನ ಸು ತತೋಽಧಿಕಾ | ಅತ್ಯಂತರಸ್ಯಪ್ತೇನ ಗೋಪನೇಯತ್ವಾತ್ ||

ಅನೇಕ ಬಾರಿ ಅಧ್ಯಾಪನವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಒಂದು ಶಿಷ್ಯಪರ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾಪನಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಸಕೃದ್ಗದನವೆಂದು ಹೆಸರು. ಎರಡು ಪರ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾಪನಕ್ಕೆ ದ್ವಿರ್ಗದನವೆಂದು ಹೆಸರು. ಎರಡು ಪರ್ಯಾಯಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಹೇಳಬಾರದು. ಇದು ಅತ್ಯಂತರಸ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಮುಚ್ಚಿಡಬೇಕಾದುದರಿಂದ ಮೂರನೇ ನಾಲ್ಕನೇ ಪರ್ಯಾಯದವರಿಗೆ ಹೇಳಲೇಬಾರದೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಏಕ ಏಕಸ್ಮೈ ಪ್ರಬ್ರೂಯಾದಿತಿ ಹ ಸ್ವಾಽಽಹ ಜಾತೂಕರ್ಣಿಃ ||

ಒಂದೊಂದೇ ಗೋಪನೇ ಮತಾಂತರಮಾಹ—ಜಾತೂಕರ್ಣ್ಯನಾಮುಕ್ತು ಮುನಿರ್ದೀರಧ್ಯಾಪನಂ ನ ಸಹತೇ | ಏಕಸ್ಮಿನ್ನಧ್ಯಾಪನೇ ಶಿಷ್ಯಬಾಹುಲ್ಯಂ ನ ಸಹತೇ, ಕಿಂ ತು ಸಂಪ್ರದಾಯವಿಚ್ಛೇದನಿವಾರಣಾರ್ಥಮೇಕ ಆಚಾರ್ಯ ಏಕಸ್ಮೈ ಶಿಷ್ಯಾಯ ಬ್ರೂಯಾದಿತ್ಯೇತಾನಾದೇವಾಭ್ಯಾಪಕಚ್ಛತಿ ||

ರಕ್ಷಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮತಾಂತರವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಜಾತೂಕರ್ಣ್ಯನೆಂಬ ಮುನಿಯು ಎರಡು ಬಾರಿ ಅಧ್ಯಾಪನವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಶಿಷ್ಯಬಾಹುಲ್ಯವನ್ನು ಸಹಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಒಬ್ಬ ಗುರುವು ಒಬ್ಬ ಶಿಷ್ಯನಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಬೇಕೆಂದು ಅವರ ಮತ.

ನ ವತ್ಸೇ ಚ ನ ತೃತೀಯ ಇತಿ ||

ಶಿಷ್ಯಾಣಾಂ ಚಾಲ್ಪವಾರ್ಧಕಯೋರ್ವಯಸೋಸ್ತದಧ್ಯಾಪನಂ ನಿಷೇಧತಿ—ಇತಿಶಬ್ದಃ ಶಿಷ್ಯಪ್ರಯುಕ್ತನಿಷೇಧಸಮಾಪ್ತೃರ್ಥಃ ||

ಶಿಷ್ಯರೂ ಕೂಡ ಆತಿ ಚಿಕ್ಕವಯಸ್ಸಿನವರೂ ಅತಿವೃದ್ಧರೂ ಆಗದರೆ ಅವರಿಗೆ ಉಪದೇಶವಾರದು.

ನ ತಿಷ್ಠಂಸ್ತಿಷ್ಠತೇ ನ ವ್ರಜಸ್ತೃಜತೇ ನ ಶಯಾನಃ ಶಯಾನಾಯ ನೋ-
ಪಯೋಗಸೀನ ಉಪಯೋಗಸೀನಾಯಾಥ ಏವಾಸ್ಸಸೀನೋಽಥ ಆಸೀ-
ನಾಯ ||

ಶಿಷ್ಯಚಾರ್ಯೋಭಯಪ್ರಯುಕ್ತಾನ್ನಿಷೇಧಾನ್ಶರ್ಕಯತಿ — ಶಿಷ್ಯನ್ನಾಚಾರ್ಯಸ್ತಿಷ್ಠತೇ
ಶಿಷ್ಯಾಯ ನ ಬ್ರೂಯಾತ್ | ಏವಮುಕ್ತರಶ್ವಾಪಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಮ್ | ಉಪರಿ ಮಂಚಕಾದಾ |
ಆಚಾರ್ಯಃ ಸ್ವಯಮುಥ ಏವ ಭೂಮಾವೇವಾಸ್ಸಸೀನೋ ಭೂಮಿಷ್ಠಾಯೈವ ಬ್ರೂಯಾತ್ ||

ಶಿಷ್ಯಚಾರ್ಯರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಅನ್ವಯವಾಗುವ ಕೆಲವು ನಿಷೇಧಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ನಿಂತಿರುವ ಗುರುವು ನಿಂತಿರುವ
ಶಿಷ್ಯನಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಬಾರದು. ಹೀಗೆಯೇ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವಾಗ, ಮಲಗಿರುವಾಗ, ಮಂಚಾದಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವಾಗ ಹೇಳ
ಬಾರದು. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವ ಗುರುವು ಅಂತಹ ಶಿಷ್ಯನಿಗೆ ಹೇಳಬೇಕು.

ನಾನಪ್ಯಬ್ಧೋ ನ ಪ್ರತಿಶ್ಚಬ್ಧೋ ನಾತಿವೀತೋ ನಾಂಕಂ ಕೃತ್ವೋರ್ಧ್ವ
ಜ್ಞುರನಪತ್ರಿತೋಽಧೀಯೀತ ನ ಮಾಂಸಂ ಭುಕ್ತ್ವಾ ನ ಲೋಹಿತಂ
ದೃಷ್ಟ್ವಾನ ಗತಾಸುಂ ನಾವ್ರತ್ಯಮಾಕ್ರಮ್ಯ ನಾಕ್ತ್ವಾ ನಾಭ್ಯಜ್ಯ
ನೋನ್ಮೇದನಂ ಕಾರಯಿತ್ವಾ ನ ನಾಪಿತೇನ ಕಾರಯಿತ್ವಾ ನ
ಸ್ನಾತ್ವಾ ನ ವರ್ಣಕೇ ನಾನುಲಿಪ್ಯ ನ ಸ್ತಜಮಸಿನಹ್ಯ ನ ಸ್ತ್ರಿಯಮು
ಪಗಮ್ಯ ನೋಲ್ಲಿಪ್ಯಿ ನಾನಲಿಪ್ಯಿ ||

ಪುನರಪಿ ಶಿಷ್ಯನಿಯಮಾನ್ಶರ್ಕಯತಿ—ಪೃಷ್ಠಭಾಗೇ ಕುಡ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ರಯಣಮವಷ್ಟಂಥಃ |
ಪುರೋಭಾಗೇ ಹಸ್ತಯೋರ್ದಂಡಾದ್ಯಾಧಾರಾಶ್ರಯಣಂ ಪ್ರತಿಶ್ಚಂಭನಂ | ವಸ್ತ್ರೇಣ ಸರ್ವಾಂಗಾಪಿ-
ಧಾನಮತಿವೀತಿ (ತ) ಸ್ಥಂ | ಪದ್ಮಾಸನಾದಿಗಳಮಂಕಕರಣಂ | ಏತನ್ನರ್ವಂ ಪರಿಶ್ಯಜ್ಯ ಜಾನುದ್ವಯ-
ಮೂರ್ಧ್ವಂ ಕೃತ್ವಾ ಯೋಗಪಟ್ಟವಸ್ತ್ರಾದ್ಯಾಶ್ರಯರಹಿತೋ ಗ್ರಂಥಮಧೀಯೀತ | ಮಾಂಸ-
ಭೋಜನಲೋಹಿತದರ್ಶನಮೃತಪ್ರಾಣದರ್ಶನೋಚ್ಚಿಷ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ರಯಣನೇತ್ರಾಂಜನದೇಹಾಭ್ಯಂಗ-
ಶರೀರಮದನನಖನಿಕ್ಕಂತನಾದ್ಯಷ್ಟೋದಕಸ್ನಾನಚಂದನಕುಂಕುಮಾದ್ಯನುಲೇವನಪುಷ್ಪಮಾಲಾ-
ಧಾರಣ್ಶರಂಗಮಲಿಪ್ಯಪ್ಪೆರೈದ್ಯುಲ್ಲೇಖನಾನಲೇಖನಾನಿ ಕೃತ್ವಾ ನಾಧೀಯೀತ ||

ತಿರುಗಿಯೂ ಕೆಲವು ಶಿಷ್ಯನಿಯಮವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶಿಷ್ಯನು ಗೋಡೆ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೆ ಒಳಗೆ ಕೂಡಿ
ಬಾರದು. ಮುಂದೆ ದಂಡ ಕೆಲವು ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಬಾರದು. ಶರೀರವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವಸ್ತ್ರಾದಿ
ಗಳಿಂದ ಮುಚ್ಚಿರಬಾರದು. ಪದ್ಮಾಸನಾದಿಗಳನ್ನು ಹುಕಿರಬಾರದು. ಯೋಗಪಟ್ಟವಸ್ತ್ರಾದ್ಯಾಶ್ರಯಣ ಇರಬಾರದು.
ಮೊಣಕಾಲುಗಂಟುಗಳನ್ನು ಮುಂದೆ ಮಾಡಿ ಕುಳಿತು ಗ್ರಂಥಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಬೇಕು. ಮಾಂಸಭೋಜನ, ಲಶ್ಮಾದಿಯನ್ನು

ನೋಡುವುದು, ವೃತಪ್ರಾಣಿಯನ್ನು ನೋಡುವುದು, ಎಂಬಲು ತುಳಿಯುವುದು, ದಾಟುವುದು, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಡಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿರುವುದು, ಅಭ್ಯಂಗಸ್ನಾನ, ಶರೀರಮರ್ಧನ, ಉಗುರುಕತ್ತರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಬಿಸಿನೀರುಸ್ನಾನ, ಗಂಧಾದಿಶೇಷನ, ಪುಷ್ಪಧಾರಣ, ಸ್ತ್ರೀಸಂಗ, ಲಿಪ್ಯಕ್ಷರ ಬರಿಯುವುದು ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಓದಬಾರದು. ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟರೇ ಬೇಕು.

ನೇದಮೇಕಸ್ವಿನ್ನಹನಿ ಸಮಾಪಯೇದಿತಿ ಹ ಸ್ವಾಽಽದ ಜಾತೂಕರ್ಣ್ಯಃ
 ಸಮಾಪಯೇದಿತಿ ಗಾಲವೋ ಯದನ್ಯತ್ಪ್ರಾಕೃತೃಚಾರೀತಿಭ್ಯಃ
 ಸಮಾಪಯೇದೇವೇತ್ಯಾಗ್ನಿವೇತ್ಯಾಗ್ನಿವೇಶ್ಯಾಯನೋಽನ್ಯಮನ್ಯಸ್ಮಿನ್ನೇಶೇ
 ಶಮಯಮಾನ

ಸಮಾಪ್ತ ಮತಫೇದಂ ದರ್ಶಯತಿ-ಇದಂ ಮಹಾವ್ರತಾಧ್ಯಯನಂ ಯಸ್ವಿನ್ನಿನೇಪ್ತ ಕ್ರಾಂತಂ ತಸ್ವಿನ್ನೇನ ಸಮಾಪ್ತಂ ನ ಕುರ್ಯಾದಿತಿ ಜಾತೂಕರ್ಣ್ಯಸ್ಯ ಮತಂ | ಗಾಲವಸ್ಯ ತು ಕುರ್ಯಾದಿತಿ ಮತಂ | ಅಗ್ನಿವೇಶ್ಯಾಯನಸ್ಯ ತು ತಯದೇನ ಸಮಾಪಯೇದಿತಿ ಮತಂ | ಗಾಯತ್ರಾದಿಭ್ಯಷ್ಟು-ಚಾರೀತಿಭ್ಯಃ ಪ್ರಾಚೀನಮಾಚ್ಯಪ್ರಉಗಾದಿಕಂ ಯದಸ್ವಿ ತದೇವೈಕಸ್ವಿನ್ನಿನೇ ಸಮಾಪಯೇತ್ | ಇತರಭಾಗಂ ತು ದಿನಾಂತರೇ ಸಮಾಪಯೇತ್ | ಯಥೈವೋತ್ತರಭಾಗಸ್ಯಾನ್ಯಸ್ವಿನ್ನಿನೇ ಸಮಾಪನಂ ತಥೈವಾನ್ಯಮುತ್ತರಭಾಗಮನ್ಯಸ್ವಿನ್ನೇಶೇ ಶಮಯಮಾಪಃ ಸಮಾಪಯನ್ವ ವತಿಷ್ಠೇತ | ಇತಿಶಬ್ದೋ ಮತದ್ವಯಸಮಾಪ್ಯರ್ಥಃ ||

ಸಮಾಪ್ತಿ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮತ ಫೇದನನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಮಹಾವ್ರತಾಧ್ಯಯನವು ಯಾವ ದಿನದಲ್ಲಿ ಆರಂಭವಾಗಿದೆಯೋ ಅದೇ ದಿನದಲ್ಲಿ ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸಬಾರದೆಂದು ಜಾತೂಕರ್ಣ್ಯರ ಮತ. ಅದೇ ದಿವಸ ಮುಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಗಾಲವರ ಮತ. ಸ್ವಲ್ಪ ಭಾಗ ಮಾತ್ರ ಮುಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಗ್ನಿವೇಶ್ಯಾಯನರ ಮತ. ಗಾಯತ್ರಾದಿ ತೃಚಾರೀತಿಗಳಿಗಿಂತ ಹಿಂದಿನ ಆಚ್ಯಪ್ರಉಗಾದಿಗಳನ್ನು ಒಂದು ದಿವಸದಲ್ಲಿಯೂ, ಇತರ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಬೇರೆ ದಿನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮುಗಿಸಬೇಕು. ಉತ್ತರ ಭಾಗವನ್ನು ಮುಂದಿನ ದಿವಸದಲ್ಲಿ ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವಂತೆ ಆ ಉತ್ತರ ಭಾಗವನ್ನು ಬೇರೆ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿಯೇ ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸಬೇಕು. ಇತಿ ಶಬ್ದವು ಮತದ್ವಯ ಸಮಾಪ್ತಿ ತೀರಿಸುತ್ತದೆ.

ಯತ್ರೇದಮಧೀಯೀತ ನ ತತ್ರಾನ್ಯದಧೀಯೀತ ಯತ್ರ ತ್ವನ್ಯದ-
 ಧೀಯೀತ ಕಾಮಮಿದಂ ತತ್ರಾಧೀಯೀತ||

ದೇಶವಿಷಯೇ ಪುನರನ್ಯಂ ವಿಶೇಷಂ ದರ್ಶಯತಿ-ಇದಂ ಮಹಾವ್ರತಪ್ರತಿಷಾದಕಂ ಮಂತ್ರಜಾತಂ ಯಸ್ವಿನ್ನೇಶೇಽಧೀತಂ ತಸ್ವಿನ್ನೇಶೇ ಸ್ವಿತ್ಯಾ ಗ್ರಂಥಾಂತರಾಧ್ಯಯನಂ ಸ ಕುರ್ಯಾತ್ | ಯ-ಸ್ವಿಂಸ್ತು ದೇಶೇ ಗ್ರಂಥಾಂತರಮಧೀತಂ ತಸ್ವಿನ್ನೇಶೇ ಸ್ವೇಚ್ಛಯೇದಮಧೀತುಂ ಶಕ್ಯಮ್ ||

ದೇಶ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಶೇಷವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಮಹಾವ್ರತಾಧ್ಯಯನವನ್ನು ಯಾವ ದೇಶದಲ್ಲಿದ್ದು ಮಾಡುತ್ತಾನೋ ಅಲ್ಲಿ ಇತರ ಗ್ರಂಥಾಧ್ಯಯನವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು. ಯಾವ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಇತರ ಗ್ರಂಥಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ ಅಲ್ಲಿ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಇದನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಬಹುದು.

**ನೇದಮನಧೀಯನ್ತಸ್ನಾತಕೋ ಭವತಿ ಯದ್ಯವ್ಯನ್ಯದ್ವಹ್ವದ್ಧೀಯಾ-
ನ್ಸೈವೇದಮನಧೀಯನ್ತಸ್ನಾತಕೋ ಭವತಿ ||**

ಶಾಖಾಂಕೇ ವೇದಮಧೀತ್ಯ ಸ್ನಾಯಾದಿತಿ ಸ್ನಾನಾಖ್ಯಂ ಯತ್ಕರ್ಮ ವಿಹಿತಂ ತಸ್ಮಾ-
ತ್ತಾಗ್ನೇವ ಮಹಾವ್ರತಾಧ್ಯಯನಂ ವಿಧತ್ತೇ—ಕೃತ್ಸ್ಮಮುಪಿ ವೇದಮಧೀತ್ಯ ಸ್ನಾಯಾದಿತಿ ಮುಖ್ಯಃ
ಕಲ್ಪಃ | ಯಾದಾ ಸು ವೇದೈಕದೇಶಮಧೀಯೇತೇತ್ಯನುಕಲ್ಪ ಅಶ್ರೀಯೇತ ತದಾನೀಂ ಯದ್ಯಪಿ
ಮಹಾವ್ರತಾದನ್ಯದ್ವರ್ತಪೂರ್ಣಮಾಸಾದಿಕಂ ಬಹುಗ್ರಂಥಜಾತಮಧೀತಂ ತಥಾಪಿ ಮಹಾವ್ರತಾಧ್ಯ-
ಯನಮಕೃತ್ಯಾ ತತ್ಸಾನಂ ನ ಕುರ್ಯಾತ್ ||

ಸಂಪೂರ್ಣ ವೇದಾಧ್ಯಯನವಾದ ಮೇಲೆ ಶಾಖಾಂತರದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಕರ್ಮ ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಸ್ನಾನ ಕರ್ಮಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೇ ಮಹಾವ್ರತಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ವಿಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸಂಪೂರ್ಣ ವೇದಾಧ್ಯಯನವಾದ ಮೇಲೇ ಸ್ನಾನಕರ್ಮ ವೆಂದು ಮುಖ್ಯಕಲ್ಪ. ವೇದೈಕದೇಶವೆಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಮಹಾವ್ರತಾಧ್ಯಯನವಾದ ಮೇಲೇ ಸ್ನಾನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು.

**ನಾಸ್ಮಾದಧೀತಾತ್ರಮಾದ್ಯೇದ್ಯದ್ಯವ್ಯನ್ಯಸ್ಮಾತ್ರಮಾದ್ಯೇನ್ಸೈವಾಸ್ಮಾತ್ರಮಾ
ಧ್ಯೇತ್ ||**

ಅಧೀತಸ್ಯ ಮಹಾವ್ರತಗ್ರಂಥಸ್ಯ ವಿಸ್ತೃತಿಂ ನಿಷೇಧತಿ—ಪ್ರಜ್ಞಾಮಾಂದ್ಯಾದಿದೋಷೇಣ
ಯದ್ಯವ್ಯನ್ಯಸ್ಮಾದ್ವರ್ತಪೂರ್ಣಮಾಸಾದಿಗ್ರಂಥಾತ್ರಮಾದ್ಯೇದ್ಗ್ರಂಥವಿಸ್ತೃತಿಂ ಪ್ರಾಪ್ನುಯಾತ್ಪ್ರಥಾಪಿ
ಪ್ರಯತ್ನೇನ ಪುನಃ ಪುನರಾವೃತ್ಯಾಃ ಸ್ನಾನಮಾವ್ರತಗ್ರಂಥಾನ್ಸೈವ ಪ್ರಮಾದ್ಯೇತ್ ||

ಮಹಾವ್ರತಾಧ್ಯಯನವಾದ ಮೇಲೆ ಅದನ್ನು ಮರೆಯಬಾರದೆಂದು ನಿಷೇಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಜ್ಞಾಮಾಂದ್ಯಾದಿ ದೋಷದಿಂದ ಇತರ ದರ್ಶಪೂರ್ಣ ಮಾಸಾದಿ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಮರೆತುಬಿಟ್ಟರೂ ಈ ಮಹಾವ್ರತ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಎಂದೂ ಮರೆಯಬಾರದು. ಪುನಃ ಪುನಃ ಅವೃತ್ತಿಮಾಡುತ್ತಿರಬೇಕು.

ನೋ ಏವಾಸ್ಮಾತ್ರಮಾದ್ಯೇತ್ ||

ಅತ್ರ ಕೇಚಿದಿದಂ ವಾಕ್ಯಾಂತರಮಪಿ ಪಶಂತಿ—ಅದರಾತಿಶಯಾರ್ಥಂ ತದ್ವಾಕ್ಯಂ ದ್ರವ್ಯವ್ಯಂ

ಪೂರ್ಣೀಶ್ರವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದರಾತಿಶಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಈ ನಿಷೇಧ ವಾಕ್ಯ ಹೇಳಿದೆ.

ಅಸ್ಮಾಚ್ಚೇನ್ನ ಪ್ರಮಾದ್ಯೇದಲಮಾತ್ಮನ ಇತಿ ವಿದ್ಯಾತ್ ||

ಮಂದಪ್ರಜ್ಞಸ್ಯ ವೇದಧಾಗವಿಸ್ಪೃತಿದೋಷೋಽಪ್ಯೇತದ್ವಿಸ್ಪೃತ್ಯಥಾವೇಶ ಪರಿಹ್ರಿಯತ ಇತಿ
ದರ್ಶಯತಿ—ಆತ್ಮನಃ ಪುರುಷಾರ್ಥಾಯ ಮಹಾವ್ರತವಿಸ್ಪೃತ್ಯಭಾವ ವಿವಾಲಮಿತಿ ನಿಶ್ಚಿನುಯಾತ್ ||

ಮಂದಮತಿಗೆ ವೇದಧಾಗವಿಸ್ಪೃತಿಯೆಂದುಂಟಾದ ದೋಷವು ಈ ಮಹಾವ್ರತವನ್ನು ಮರೆಯದಿದ್ದರೆ ಪಂಚತನುಗು
ವುದೆಂದು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ತನ್ನ ಪುರುಷಾರ್ಥಲಾಭಕ್ಕೆ ಮಹಾವ್ರತವನ್ನು ಮರೆಯದಿರುವುದೆಂದೇ ಸಾಕೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸ
ಬೇಕು.

ಅಲಂ ಸತ್ಯಂ ವಿದ್ಯಾತ್ ||

ತತ್ರಾನ್ಯದ್ವಾಕ್ಯಂ ಕೇಚಿತ್ಪಠತಿ—ಮಹಾವ್ರತಮೇವ ಪುರುಷಾರ್ಥಾಯಾಲಮಿತಿ ಯದುಕ್ತೃ
ತತ್ಸತ್ಯಂ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕಂ ನ ತತ್ರ ಕಂಕಿತವ್ಯಮಿತಿ ನಿಶ್ಚಿನುಯಾತ್ ||

ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದವರು ಒಂದು ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ಮಹಾವ್ರತವೇ ಸಕಲ ಪುರುಷಾರ್ಥ
ಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಡುವುದೆಂಬುದು ಸತ್ಯವಾಗಿದೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂಶಯಪಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ನೇದಂವಿದಿನಿದಂವಿದಾ ಸಮುದ್ಧಿಶೇವ್ನ ಸಹಭುಂಜೀತ ನ ರಥಮಾದೀ
ಸ್ಯಾತ್ ||

ಇದಮಪಿ ವಾಕ್ಯಾಂತದಮಾದರ್ಥಮ್ | ಅವಿಸ್ಪೃತಗ್ರಂಥಾನ್ಯ ಪುನರನ್ಯಂ ತಿಯಮಂ
ವಿದಿತ್ತೇ—ಇದಂ ಮಹಾವ್ರತಗ್ರಂಥಾಣಾಶಂ ನೇತ್ತೀತಿ ಐದಂವಿತ್ | ತಾದ್ಯತಃ ಪುನಾನನಿದಮಿದಾ
ಪದ್ಗ್ರಂಥಜ್ಞಾನರಹಿತೇನ ಪುರುಷೇಣಾ ಸಹ ನ ಸಮುದ್ಧಿಶೇತ್ | ತಸ್ಯ ಪುರತೋ ಗ್ರಂಥಮೇವಂ ನ
ಪಠೇದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತಾದ್ಯಶೇನ ಮಹಾವ್ರತಾನಧಿಕ್ಷೇನ ಪುರುಷೇಣ ಸಹ್ಯಕಸ್ಯಾಂತಂಕ್ತೃ ನ ಭುಂಜೀತ
ಸಧಮಾದೀ ತೇನ ಸಾರ್ಥಂ ಹರ್ಷಾತಿ ವಿನೋದವಾನಪಿ ತ ಸ್ಯಾತ್ |

ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಮರೆಯದಿರುವವನಿಗೆ ತಿರುಗಿ ಇನ್ನೊಂದು ನಿಷಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮಹಾವ್ರತಗ್ರಂಥ
ಜಾತವನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಇದಂವಿತ್. ಈ ಪುರುಷನು ಈ ಗ್ರಂಥಾಂತವನ್ನು ಅರಿಯುವನೆಂದು ಈ ಗ್ರಂಥ
ವನ್ನು ಪಠಿಸಬಾರದು ಮತ್ತು ಅವನೊಡನೆ ಒಂದು ಪಂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಊಟ ಕೂಡಾ ಮಾಡಬಾರದು. ಅವನೊಡನೆ
ಹರ್ಷಾದಿ ವಿನೋದವನ್ನೂ ಕೂಡ ಮಾಡಬಾರದು.

ಅಥಾತಃ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಧರ್ಮಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಯಿಸ್ಯಾಮ ಉಪ ಪುರಾಣೇ ವಾಸ್ಸ-
ಪೀತೇ ಕಷ್ಟೋದಕೇ | ಪೂರ್ವಾರ್ಹೇ ನ ಸಂಭಿನ್ನಾಸು ಚ್ಯಾಯಾ-
ಸ್ವಪರಾರ್ಹೇ ನಾಧ್ಯಾಯೇ ಮೇಘೇಽಸತೌ ವರ್ಷೇ ತ್ರಿರಾತ್ರಂ

వేదికేనాధ్యాయేనాంతరియాన్నాస్మిన్మథాం వదేత నాస్య
రాత్రౌ చ న చ కీర్తయిషేతః ||

యథోక్తమపావృతాద్యయననియమప్రసంగేన కృత్సవేదాద్యయననియమ-
మపి దర్శయతి—వేద్యకదేశస్య మహావృతస్య నియమకథనానంతయామఫతబ్దేనోల-
బ్ధకే | ఏకదేశరియమేన కృత్సనియమస్య బుద్ధిశ్చత్వాదానంతయాం యుక్తం | అతః
కఙ్గోల జేత్యథాః | యస్మాన్నియమేనాధికేతః స్వాధ్యాయః ఫలప్రదస్తస్మాదిత్యథాః |
స్తస్వాధ్యాయః స్వాధ్యాయః స్వరాజా, తస్య ధర్మోల నిషిద్ధకాలాధ్యయనవర్జనం |
రద్దమం ఏవస్థం సాకల్నేన కథయిష్యామః | అపపురాణ ఇత్యాదివాక్యేన పౌష్యాః
పౌణమాస్యా అపరితనః కాల అపలక్ష్యకే | తథా హి—పురాణే కష్టోలదక అపాపికే
సతి నాధియేతేతి వాక్యయోజనా | కక్షకబ్దేన లతాదిపుంజనుభిధియేతే | తస్య మూల
వృష్టికాలశంఖాదికముదకం ద్రవస్త్రోలసేణ కంఠీత్వాలనువృత్తం సప్తాషాదిమాసేషు
ప్రాయేణ తుష్యతి | తదిదమత్యాభిధియేతే | పురాణే ప్రవచనంసాదికే కక్ష్యోలదక
అపాపికే లతాదిమూలకమివేవే విలినే తుష్యే సతి నాధియేతే ||

తథా చ మనునా స్మయకే—

శ్రావణ్యాం పౌణమాస్యాం చ జ్యోతిషాకృత్య యథావిధి |
యుక్తశ్చందాంశ్చధియేత మాసాన్నిప్రోధపంచమాన్ ||

అపశంబోలస్యాద—శ్రావణ్యాం పౌణమాస్యాంధ్యాయముపాకృత్య మాసం ప్రదోలవే
నాధియేత క్షేప్యాం పౌణమాస్యాం శ్లోలస్యాం వా విలినేదధపంచమాంశ్చతురీ
మాసానిత్యేకే " ఇతి | శ్రావణేపౌష్యోలః పౌణమాస్యోలవంధ్యకాలేటిపి ప్రతిదినం
ప్రవచ్యే చ తరిలవస్తాదిజ్యాయాసు సంధిన్నాసు మిలితాసు సతిలషు నాధియేత |
ప్రాతః కాలే శ్లోలవంధ్యే సతి జ్యాయాసు పృథక్పృథక్సంధిన్నాసు ప్రాతః
సాయంకాలే శ్లోలవంధ్యే సతి జ్యాయాసు వినిశ్చాసు సతిలష్యేనాధ్యయనం
పరిత్యజేత్ | యదా మేఘోలవంధ్యే అధికేన ప్రవృతః గాంధ్యోల ధవతి తదా
నాధియేత | అపతాంవిత్కృతాపత్యోల వర్జనాథాః | స్వకేయన్మకుం శ్రావణాధ్య-
పదమాసద్దయరిగపం వర్జయిత్వా ప్రవృత్యోలవంధ్యే | తాద్యే వర్జే ప్రవృత్తే
సత్యకాలవృష్టిం నిమిత్తీలకృత్య త్రిరాత్నం వేదికేనాధ్యాయేన వేదపాఠేనాంతరియాత్ |
' తిత్వం రాత్రిషు వేదపాఠస్యాంశరాయః కర్మాః | వేదికేనేతి విలెషణాదావఃకాం

ವ್ಯಾಕರಣಾದೀನಾಮಂಗಾನಾನುಧ್ಯಯನಮುಚ್ಯನುಜ್ಞಾಯತೇ | ಅತ್ರ ಸ್ತೃತಿಕಾರಾ ಅದ್ರಾಢಿಣ್ಯೇ-
ಷ್ಠಾಂತಸ್ಯ ತ್ರಯೋದಶನಕ್ಷತ್ರಪರಿಮಿತಸ್ಯ ಕಾಲಸ್ಯ ವೃಷ್ಟಿಕಾಲಸ್ತಮಭ್ಯುಪೇಕ್ಷ್ಯ ತತೋಽನ್ಯತ್ರವೃಷ್ಟೌ
ಸತ್ಯಾನುಕಾಲವೃಷ್ಟಿನಿಮಿತ್ತಂ ತ್ರಿರಾತ್ರಾಧ್ಯಯನವರ್ಜನಮಿಚ್ಛಂತಿ | ಅಸ್ತಿಸ್ಥಿಧೀಯಮಾನೇ
ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯೇ ಕಥಾಂ (ನ) ವದೇತ ಲೌಕಿಕವಾರ್ತಾಂ ನ ಕುರ್ಯಾತ್ | ಯದ್ವಾಸ್ತಿಸ್ಥಿವೃತ್ತತೇ ಮಹಾ-
ವ್ರತಾಧ್ಯಯನಕಾಲೇ ಲೌಕಿಕವಾರ್ತಾಂ ಪರಿತ್ಯಜೇತ್ | ಕಿಂಚಾಸ್ಯ ಮಹಾವ್ರತಸ್ಯ ಸಾಶಂ ರಾತ್ರೌ
ನ ಕುರ್ಯಾತ್ | ಕಿಂಚ ಮಹಾವ್ರತಾಭಿಜ್ಞೋಽಪಮಿತ್ಯೇವಂ ಜನನುಧ್ಯೇ ಕೀರ್ತಿಮತಿ ನೇಚ್ಛೇತ್ |
ಮಹಾವ್ರತಸ್ಯ ಗೋಪ್ಯತಾತ್ಪ್ರದ್ವಿಷಯಾಭಿಜ್ಞಾನನುಮಿ ನ ಪ್ರಕಟಿಯೇತ್ ||

ಮಹಾವ್ರತಾಧ್ಯಯನ ನಿಯಮಪ್ರಸಂಗದಿಂದ ಈ ಸಕಲ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ನಿಯಮವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ವೇದದ ಏಕದೇಶನಿಯಮದಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣನಿಯಮವು ಬುದ್ಧಿಶ್ಚ ವಾದುದರಿಂದ ಅವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಎಂದರ್ಥ. ನಿಯಮ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯ ಮಾಡಿದರೇ ಆಗ ಅದು ಫಲದಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆ. ತನ್ನ ಅಧ್ಯಾಯವೇ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯ ಅಂದರೆ ಸ್ವಶಾಖಾಧ್ಯಾಯನ ಅದರ ಧರ್ಮವೆಂದರೆ ನಿಷಿದ್ಧಕಾಲಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯನಮಾಡದಿರುವುದು. ಆ ಧರ್ಮವನ್ನೇ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಉಪವುರಾಣೇ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪುಷ್ಯಮಾಸದ ಪೂರ್ಣಮೆಯ ಮೇಲಿನ ಕಾಲವು ಉಪವುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಪುರಾಣೇ ಕರ್ಮೋದಕ ಉಪಾಪೀತೇ ನಾಧೀಯೇತ ಎಂದು ಓಂದು ವಾಕ್ಯ. ಕಕ್ಷ ಅಂದರೆ ಲಿತಾ ಸಮುದಾಯ. ಅದರ ಬುಡದಲ್ಲಿ ದ್ರವರೂಪದಿಂದ ಕೆಲವು ಕಾಲದವರೆಗೆ ಸಂಗ್ರಹೀತವಾದ ಮೇಯು ನೀರು. ಪುಷ್ಯ ಮಾಸದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಒಣಗುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವ ಸಂವಾದಿತವಾದ ನೀರು ಒಣಗುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಓದಬಾರದು ಎಂದರೆ ಅರ್ಥಾತ್ ಪುಷ್ಯ ಮಾಸದ ಮೇಲೆ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಬಾರದು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಮನುವು ಕೂಡ ಶ್ರಾವಣ ಪೂರ್ಣಮೆಯಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತ ರೀತಿಯಿಂದ ಉಪವರ್ಜನ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ನಿಯಮ ಬದ್ಧನಾಗಿ ಮಂದಿನ ಐದೂವರೆ ತಿಂಗಳು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ. ಆಪ್ತೋಬದೂ ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಶ್ರಾವಣ ಪುಷ್ಯ ಪೂರ್ಣಮೆಯ ಮಧ್ಯಕಾಲವೇ ಅಧ್ಯಯನ ಕಾಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಶರೀರ ವೃಕ್ಷಾದಿ ನೆರಳು ಮಿತ್ತಿಕವಾಗಿರುವಾಗ ಓದಬಾರದು. ಅಂದರೆ ಸೂರ್ಯೋದಯವಾದ ಮೇಲೆ ನೆರಳು ಬೆಲೆ ಬೆರಿಯಾಗಿ ತೋರುವಾಗ ಮಾತ್ರ ಓದಬೇಕು. ಎಂದರ್ಥ. ಮತ್ತು ನೋಡುಗಳು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಪ್ರಸರಿಸಿ ಬೆಳಕು ಕಡಿಮೆಯಾದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಓದಬಾರದು. ಅತರ್ಪ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಪ ಎಂಬುದು ವರ್ಜನಾರ್ಥಕವಾಗಿದೆ. ತನ್ನ ಮತು ಅಂದರೆ ಶ್ರಾವಣ ಧಾತ್ರಸದ ಈ ಎರಡು ತಿಂಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಮಳೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಅಕಾಲ ವೃಷ್ಟಿಯಾದಾಗ ಮೂರು ರಾತ್ರಿ ವೇದ ಪಾಠವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಬೇಕು. ವೈದಿಕಾಧ್ಯಯನವೆಂದುದರಿಂದ ವೇದಾಂಗಗಳಾದ ವ್ಯಾಕರಣಾದಿಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬಹುದೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತೃತಿಕಾರರೂ ಕೂಡಾ ಅದ್ರಾಢಿ ಷ್ಯೇಷ್ವದವರಿಗಿನ ಹದಿಮೂರು ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಕಾಲವನ್ನು ವೃಷಿಕಾಲವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿ ಇನ್ನು ಬೇರೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಕಾಲ ವೃಷ್ಟಿಯಾದರೆ ಆಗ ತ್ರಿರಾತ್ರಾಧ್ಯಯನ ನಿಷೇಧವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಲೌಕಿಕ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು. ಅಥವಾ ಈ ಮಹಾವ್ರತಾಧ್ಯಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಲೌಕಿಕ ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಹೇಳಬಾರದು ಎಂದರ್ಥ. ಈ ಮಹಾವ್ರತ ಪಾಠವನ್ನು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಬಾರದು. ತಾನು ಮಹಾವ್ರತವನ್ನು ತಿಳಿದವನೆಂದು ಜನರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳಬಾರದು. ಈ ಮಹಾವ್ರತವು ಅತಿ ಗೋಪ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಇದರ ಯಾವ ವಿಷಯವನ್ನೂ ಪ್ರಕಟಿಸಬಾರದು.

ತದಿತಿ ವಾ ಏತಸ್ಯ ಮಹತೋ ಭೂತಸ್ಯ ನಾನು ಭವತಿ ಯೋಽಸ್ಯೈ
ತದೇವಂ ನಾನು ವೇದ ಬ್ರಹ್ಮ ಭವತಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಭವತಿ ||

ಉಕ್ತನಿಯಮೇನಾಧ್ಯಯನೇ ಫಲಮಾಹ— ಇತಿ ವೈ ಪೂರ್ವೋಕ್ತೇನೈವ ನಿಯಮೇನಾ-
ಧೀತಂ ತಾಕೃತ್ಯ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯವಾಕ್ಯಂ ಮಹಾವ್ರತವಾಕ್ಯಂ ವೈಕಸ್ಯ ಪ್ರಕೃತಸ್ಯ ಕೃತ್ಯವೇದಪ್ರತಿ-
ಪಾದ್ಯಸ್ಯ ಮಹತಃ ಸರ್ವಗತಸ್ಯ ಭೂತಸ್ಯ ನಿಕೃಷಿಡ್ಯಸ್ಯ ಪರಮಾತ್ಮನೋ ನಾನು ಭವತಿ | ಕೃತ್ಯವ್ಯ
ವೇದಸ್ಯ ಪರಮಾತ್ಮಪ್ರತಿಪಾದಕತ್ವಾತ್ಪ್ರಮಾತ್ರಂ ಯುಕ್ತಮ್ | ತತ್ಪ್ರತಿಪಾದಕತ್ವಂ ಚ ಕಶ್ಚಿ-
ರಾಮ್ನಾಯತೇ— " ಸರ್ವೇ ವೇದಾ ಯತ್ಪದಮಾಂನಂತಿ " ಇತಿ | ವಿದಂತ್ಯನೇನ ಪರಮಾತ್ಮಾ-
ಮಿತಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ಯಾ ವೇದಕಬಿಡೋಽಪಿ ತತ್ಪ್ರತಿಪಾದಕಮೇವ ಗ್ರಂಥಮಾಚಕ್ಷೇ | ಅತಃ ಕೃತ್ಯ-
ವೇದಸ್ಯ ಪರಮಾತ್ಮನಾಮತ್ವೇನಾತ್ಯಂತರಹಸ್ಯಮಂತ್ರೇಣ ಸತ್ಪಾದ್ಯಹುಂವಿಧನಿಯಮಪುರಾಸರಮಧ್ಯ-
ಯನಂ ಯುಕ್ತಮ್ | ಯಃ ಪುಮಾನೇತತ್ಪ್ರಾಧ್ಯಾಯವಾಕ್ಯಂ ಸರ್ವಮೇವಮುಕ್ತೇನಾಸ್ಯ ಪರ-
ಮಾತ್ಮನೋ ನಾನೇತಿ ವೇದ ವಿದಿತ್ವಾ ಚ ನಿಯಮೇನೈವಾಧೀತೇ ಸ ಪುಮಾನಧೀತವೇದ-
ಮುಖೇನ ಪರಮಾತ್ಮಾನಂ ವಿದಿತ್ವಾ ಸ್ಯಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಾಧಾರಶಾಷ್ಟಾನನಿವೃತ್ಯಾ ಸ ಬ್ರಹ್ಮ ಭವತಿ |
ವಾಕ್ಯಾಭ್ಯಾಸಸ್ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯಸಮಾಪ್ತಾರ್ಥಃ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕಸಮಾಪ್ತಾರ್ಥಃ ಕೃತ್ಯಾನುರಣ್ಯಕ-
ಕಾಂಡಸಮಾಪ್ತಾರ್ಥಶ್ಚ ||

ಪೂರ್ವೋಕ್ತನಿಯಮದಿಂದ ಅಧ್ಯಯನನಾಡಿವಾ 1 ಉಂಟಾಗುವ ಫಲವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪೂರ್ವೋಕ್ತ
ನಿಯಮದಿಂದ ಓದಿದ ಸಕಲವೇದಗಳಾಗಲೀ ಅಥವಾ ಮಹಾವ್ರತವಾಕ್ಯವಾಗಲೀ ಇವೆಲ್ಲವೂ ವೇದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ ಸಕಲ
ಭೂತಗಳ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ನಾಮವಾಗುತ್ತವೆ. ಸರ್ವೇವೇದಾ ಯತ್ಪದಮಾನಂತಿ ಎಂದು ಕಡದ್ದಿ
ಹೇಳಿದಂತೆ ವೇದಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದರಿಂದ ವೇದವು ಈಶ್ವರನ ನಾಮವೆಂಬುದು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ
ವಿದಂತಿ ಅನೇನ ಪರಮಾತ್ಮಾನಂ ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ವೇದವೆಂದರೆ ಪರಮಾತ್ಮಪ್ರತಿಪಾದಕವೆಂದರ್ಥ. ಸಕಲ
ವೇದವೂ ಪರಮಾತ್ಮನಾಮವಾಗಿ ಅತ್ಯಂತರಹಸ್ಯ ಮಂತ್ರರೂಪವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ನಿಯಮಪೂರ್ವಕವಾಗಿಯೇ
ಪಠಿಸಬೇಕು. ಉಪ ಪುರೂಷನು ಈ ವೇದವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಾಮವೆಂದು ತಿಳಿದು ನಿಯಮಪೂರ್ವಕವಾಗಿ
ಅಧ್ಯಯನಮಾಡುತ್ತಾನೇ ಆ ವನು ಅಧ್ಯಯನಮಾಡಿದ ಆ ವೇದಮೂಲಕವಾಗಿಯೇ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೂ ತಿಳಿದು ತನ್ನಲ್ಲಿರುವ
ಅಜ್ಞಾನನನ್ನೂ ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನೇ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ವಾಕ್ಯಾಭ್ಯಾಸವು ಅಧ್ಯಯನಸಮಾಪ್ತಿಯನ್ನೂ
ವದನೆಯ ಅರಣ್ಯಕದ ಸಮಾಪ್ತಿಯನ್ನೂ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಸಂಪೂರ್ಣ ಅರಣ್ಯಕದಗ್ರಂಥದ ಸಮಾಪ್ತಿಯನ್ನೂ
ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಅಥ ಶಾಂತಿಃ

ಓಂ ಉದಿತಃ ಶುಕ್ರಿಯಂ ದಧೇ || ತಮಹಮಾತ್ಮನಿದಧೇ | ಅನುನಾಮೈತ್ತಿಂಪ್ರಿಯಮ್ |
ಮಯಿ ಶ್ರೀರ್ಮಯ ಯಃ | ಸರ್ವಃ ಸಪ್ರಾಣಃ ಸಬಲಃ | ಉತ್ಪತ್ತಾಮ್ಯನು ಶ್ರೀಃ | ಉತ್ತಿ.

ಷ್ಠತ್ವನು ಮಾಸ್ಯಂತು ದೇವತಾಃ | ಅದಭ್ಯಂ ಚ ಪುರಿಷಿತಂ ಮನಃ | ಸೂರ್ಯೋ ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ
 ಶ್ರೇಷ್ಠೋ ದೀಕ್ಷೇ ಮಾ ಮಾ ಹಿಸೀಃ | ತಚ್ಚ ಪೂರ್ವೇವ ಹಿತಂ ಶುಕ್ರಮುಚ್ಚರತ್ | ಪಶ್ಯೇಮು
 ಶರದಃ ಶತಂ ಜೀವೇಮು ಶರದಃ ಶತಮ್ | ತ್ವಮಗ್ನೇ ವ್ರತಸಾ ಅಸಿ ದೇವ ಅ ಮರ್ತ್ಯೇಷ್ಟು |
 ಕ್ಷಂ ಯುಜ್ಜೇಷ್ಠೀಡ್ಯಃ | ಅವದಂ ಸ್ವಂ. ಶಕುನೇ ಭದ್ರಮಾವದ ತೂಷ್ಠೀಮಾಸೀನಃ ಸುಮತಿಂ
 ಚಿಕ್ಕಿದ್ಧಿ ನಃ | ಯದ್ವತ್ಪನ್ನದಸಿ ಕರ್ಕರಿಯಥಾ ಬೃಹದ್ದದೇಮು ವಿದಥೇ ಸುನೀರಾಃ | ಶತಧಾರ.
 ಮುಸ್ಸಮಕ್ಷೇಯಮಾಣಂ ವಿಶಕ್ತೀತಂ ಪಿತರಂ ವಕ್ತ್ವಾನಾಮ್ | ಮೇಳಿಂ ಮದಂತಂ ಪಿತೋ-
 ರುಪಸ್ಥೇ ತಂ ರೋದಸೀ ಪಿಪ್ಪತಂ ಸತ್ಯವಾಚಮ್ | ವಾಙ್ಮೇ ಮನಸಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಾ ಮನೋ ಮೇ
 ವಾಚಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಮಾವಿರಾವೀರ್ಮ ಏಧಿ ವೇದಸ್ಯ ಮು ಅಣೇಷ್ಯ ರ್ವುತಂ ಮೇ ಮಾ ಪ್ರಹಾಸೀರ-
 ನೇನಾಧೀತೇನ | ಅಹೋರಾತ್ರಾನ್ ತ್ವಂದಧಾವ್ಯುತಂ ವದಿಷ್ಯಾಮಿ ಸತಂ ವದಿಷ್ಯಾಮಿ ತನ್ನಾಮ್.
 ನತು ತದ್ವಕ್ತಾರಮವವತ್ಪವತು ಮಾಮವತು ವಕ್ತಾರಮವತು ವಕ್ತಾರಮ್ ||

ಓಂ ಶಾಂತಿಃ ಶಾಂತಿಃ ಶಾಂತಿಃ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀಮಘ್ನಯಣಾಚಾರ್ಯ ವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
 ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕೇ
 ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯೇ ತೃತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಇತಿ ಶ್ರೀಮಘ್ನಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ
 ಚಿಹ್ನುಚ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಾಂಡಭಾಷ್ಯೇ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕೇ ತೃತೀಯೋಧ್ಯಾಯಃ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತವಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
 ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಾಂಡಭಾಷ್ಯದ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕದ
 ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡವು ಸಮಾಪ್ತವು ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತವಾದ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ
 ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಣ್ಯಕಾಂಡಭಾಷ್ಯದ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕದ
 ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯವು ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದ್ವಿದ್ಯಾತೀರ್ಥಮಹೇಶ್ವರಪರಾಸಾರಸ್ಯ ವೈದಿಕಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕಸ್ಯ
 ಶ್ರೀ ನೀಲಬುಕ್ಕಮಹಾರಾಜಸ್ಯಾಜ್ಞಾ ಪರಿಪಾಲಕೇನ ಸಾಯಣಮಾತೃಲೇನ
 ವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ ಐತರೇಯಾರಣ್ಯಕಾಂಡೇ
 ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕಂ ಸಮಾಪ್ತಮ್ ||

ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರ

ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಇಲಾಖೆ

ಕನ್ನಡ ಭವನ, ಜಿ.ಸಿ. ರಸ್ತೆ, ಬೆಂಗಳೂರು.